

भगवद्वादरायणप्रणीतम्
श्रीमद्भागवतम्

स्थूलाक्षरं मूलमात्रम्

प्रधानसम्पादकः

प्रो. कृ. त. पाण्डुरङ्गी

वेङ्गळूरु विश्वविद्यालयस्य विश्वान्तप्राध्यापकः

सम्पादकः

डा. कृष्णाचार्य उपाध्यायः

उपनिदेशकः - विद्यापीठा स्नातकोत्तर संस्कृत शोधकेन्द्रः

प्रकाशकाः - द्वैतवेदान्ताध्ययनसंशोधनप्रतिष्ठानम्, वेङ्गळूरु-04.

भगवद्वादरायणप्रणीतम्
श्रीमद्भागवतम्

Editor in Chief

Mahamahopādhyāya

Prof. K.T. Pandurangi

Formerly Prof. of Sanskrit, Bangalore University

Hon. Director of Dvaita Vedanta Studies and

Research Foundation, B'lore.

Edited by

Dr. Krishnacharya Upadhyaya, M.A., Ph.D.

Deputy Director, Vidyadheesha Shodha Kendra

2015

Ph: 9448988106, 8073611591
VANDANA BOOK HOUSE
Religious & Sanskrit Books
N.R. Colony, Bangalore-19.

This Volume is published with the grant from the Govt. of Karnataka

Published by

Dvaita Vedanta Studies and Research Foundation

No.11, Uttaradi Matha Road, Uttaradi Matha Compound,

Basavanaqudi, Bangalore-560 004.

श्रीमद्भागवतम्

Śrīmad Bhāgavatam (Mula) Editor in Chief : Prof. K.T. Pandurangi, Edited by Dr. Krishnachāya Upadhyaya Published by Dvaita Vedanta Studies and Research Foundation, No.11, Uttaradi Matha Road, Uttaradi Matha Compound, Basavanagudi, Bangalore-560 004.

No. of Pages : xlv + 724

Price : Rs.400/-

© : Publisher

ISBN No.: 978-93-83679-46-1

॥ श्री दिग्विजयरामो विजयते ॥

श्रीमज्जगदुरु श्रीमध्वाचार्य मूलमहासंस्थानम्

उत्तरादिमठः

श्रीमदुत्तरादिमठाधीशः

श्री श्री १००८ श्री सत्यात्मतीर्थश्रीपादाः

अनुग्रहसन्देशः

भक्तिः परे स्वे अनुभवो विरक्तिः

अन्यत्र चैतत् त्रिक एककालम् ॥

ಉಟಿ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಮನಕೆ ತುಪ್ಪಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ದೇಹಕ್ಕೆ ಪುಪ್ಪಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಹಸಿವು ನಿಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಕಾರ್ಯಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗುವಂತೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವನ್ನು ಓದುವವನಿಗೂ ಮೂರು ಕಾರ್ಯಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತವೆ. ಭಗವಂತನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಕಾರ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಭಾಗವತವೇ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಇದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ಚತುಃಶ್ಲೋಕಿಯಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಗ್ರಂಥ. ಅದನ್ನು ಶ್ರೀ ಶುಕಾಚಾರ್ಯರು ಪರೀಕ್ಷಿತರಾಜರನ್ನು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹದಿನೆಂಟು ಸಾವಿರ ಶ್ಲೋಕಾತ್ಮಕವಾಗಿ ರಚನಾಶಕ್ತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಹದುಪಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಯನ, ಪಾರಾಯಣ, ಸಂಗ್ರಹ, ಪೂಜೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ. ಪದ್ಯಪುರಾಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಾನ್ ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ಈ ಮಾತನ್ನು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದುಂಟು. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನಗಳಿಂದ ಧನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ಸಾಧಕರು ಅನೇಕ. ಮುಂಬರುವ ಸಾಧಕರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲಿ ಎಂದು ಶ್ರೀಶತ್ಕಥರ್ಮತೀರ್ಥರ, ಶ್ರೀ ಯಾದವಾರ್ಯರ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸತೀರ್ಥರ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಮೂಲಪಾಠವನ್ನು ದ್ವೈತವೇದಾಂತ ಸಂತೋಧನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನ ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ಮುದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಸಂತಸದ ಸಂಗತಿ. ಈ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಗೌರವ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಪ್ರೊ. ಕೆ.ಟಿ. ಪಾಂಡುರಂಗಿಯವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಉತ್ತಮಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದೆ. ಮತ್ತಷ್ಟು ಗ್ರಂಥಗಳು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯ ತತ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯ ಪಾಂಡುರಂಗಿಯವರ ಹಿತನದಲ್ಲಿ ಹೊರಬರಲಿ. ಪಂ. ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಇವರು ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉತ್ತಮ ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಸಂತೋಧಕರು, ವಾಗ್ಮಿಗಳಾದ ಇವರು ಈಗಾಗಲೇ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಹರಿವಾಯುಗುರುಗಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇತೋಪ್ಪತ್ತಿರಯ ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ವಿರಕ್ತಿಗಳನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಲಿ. ಈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನವು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಲೆಂದು ನಮ್ಮ ಉಪಾಸ್ಯಮೂರ್ತಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮೂಲಸೀತಾಸಮೇತ ಶ್ರೀಮೂಲರಾಮ ದ್ವಿಜಯರಾಮ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ
ಪ್ರಕಾಶನ

Preface

Mahābhārata, Rāmāyaṇa and Bhāgavata have influenced Indian thought and culture for several millenia. The lessons delivered from the events and the characters described in this trinity still guide the conduct and the behaviour of our country men and women.

The philosophical and theological import of these great works are brought out by a series of commentaries. Śrī Madhvāchārya has also written a brief commentary viz., Bhāgavatatātparya nirṇaya explaining the crucial philosophical and theological terms.

The glory of Viṣṇu and His incarnations form the central theme of Bhāgavata. All major incarnations of Viṣṇu and the episodes relating to major Bhaktas of Viṣṇu viz. Pralhāda, Dhruva etc. are dealt with. Two important theological concepts viz., Bhakti and Vairāgya are described through many episodes and events. Śuddha Bhāgavata dharma is the central messages.

Based on commentaries of Śrīmadvijayadhwaṇī tīrtha, Śrī Satyadharmatīrtha, Śrī Yādavārya, Śrī Śrīnivasatīrtha, we have prepared the main text of Bhāgavata. Dvaita Vedānta Foundation has decided to produce these texts.

Dr. Krishnacharya Upadhyaya has edited this volume. Hope Research Scholars and Students utilise this.

Prof. K.T. Pandurangi

*Chairman and Hon. Director
Dvaita Vedānta Studies &
Research Foundation, B'lore.*

प्राङ्निवेदनम्

कः पन्था निःश्रेयसपदप्राप्तेः, को वा मन्था पारावारविहीनस्य संसारमहोदधेर्यो ह्यमृतोपलब्धेर्निदानं भवेदिति निश्चेतुमशक्नुवन्तो जनाः प्रायेण सीदन्ति विपीदन्ति च सन्ततम् । न केवलमपेक्षावानेव, उपेक्षावान् प्रेक्षावांश्च जनः प्रायशो भववारिनिधेरुत्तुङ्गतरङ्गैरितस्ततो रिङ्ग्यमाण इवावलोक्यते ।

इमामेव देहिनां दयनीयां दशां दर्शं दर्शमकारणकरुणावरुणालयोऽदीनो दीनबन्धुर्भगवानशेषलोकशोकार्णवशोपणाय भूतले समवतीर्य निजां श्रवणस्मरणार्हां मधुरमधुरामशेषसौख्यशीलां क्लेशकीलां ललितलीलां निखिलजनमनःकुमुद-मोदिनीं कमनीयां सुयशःकौमुदीं च वितनोति यां रसनयाऽऽस्वादमास्वादं श्रवणपुटैः पापं पापं जनाः कालव्याल-विपज्वालाजलधिवलयं गोण्यदमिवानापासमुल्लङ्घ्य तदीयां परमानन्दमयीं पदवीमदवीयसीमुपयन्ति । स एव नक्तन्दि-मनुरक्तजनवत्सलो भगवान् निजपुरातनज्ञानराशिप्रकाशाय वेदानां व्यासाय च वेदव्यासरूपतयाऽवतीर्य सर्गप्रतिसर्गादि-लक्षणलक्षितानीतिहासपुराणानि प्रकटय्य वेदं समुपबृंहयति । तेष्वेव च भगवदीपदिव्यलीलानुचरितानि तानि तदुपदिष्ट-ज्ञानामृतपरिप्लुतानि सङ्कल्प्य सकललोकसुलभानि सम्पादयत्यनुकम्पापुरःसरम् ।

तादृशेष्वेव पुराणेष्वन्यतमं धन्यतमं महापुराणमूर्धन्यतमं चेदं भागवतं भाग्यवतां धनं प्रतिबन्धनं च दीर्घायभागस्य विभातितरां नितरां भूले । एतदेव कालव्यालत्रासप्रणाशकरं यथोक्तं पाद्मे 'कालव्यालमुखग्रासत्रासनिर्णाशहेत्वेव । श्रीमद्भागवतं शास्त्रं कलौ कीरेण भाषितम् ॥' इति । एतदेवाङ्घ्रितीयमनुपमं च मुक्तिसाधनं प्रतिपदं प्रतिपादितम् — एकं भागवतं शास्त्रं मुक्तिदानेन गर्जतीति । इदमेव वासुदेवतेजसोपबृंहितं तदीयनिवासपदं भगवतो बाङ्गयीमूर्तिश्च — 'स्वकीयं यद् भवेत्तेजस्तच्च भागवतेऽदधात् । तिरोधाय प्रविष्टोऽयं श्रीमद्भागवतार्णवम् ॥ तेनेयं बाङ्गयी मूर्तिः प्रत्यक्षा वर्तते हरेः ।' इति पाद्मवचनात् । श्रीमद्भागवतग्रन्थोऽयं वसुधासुधाराशिर्यो ह्यत्राबुधानामपि सुलभः परत्र च विबुधानामपि दुर्लभः । युक्तमुक्तं चैतत् — श्रीमद्भागवती वार्ता सुराणामपि दुर्लभेति । किं बहुना पुराणपरिवृढोऽयं कामनामाक्रमितुं वामनावतारः । क्रोधगहनगहनदहनाय दावदहनः । लाभलोभलुप्टाकः । मोहकषातोत्पाटनपदीयः पाटचरः । मदमुदिरभञ्जनः प्रभञ्जनः । मात्सर्यतृणभारोत्सारणचर्यापरिचर्प्यचरणश्चक्रवातः । संशयशायनस्थली । विचिकित्सा-चिकित्सालयः । दम्भजम्भोद्भेदनाय दम्भोलिः । कलुषाद्रिकुलिशः । निखिलाज्ञाननिशानिशातनाय प्रभातभानु-र्विज्ञानमयः । रागद्वेषाद्यखिलदोषमोषकरः कश्चिदपश्चिमपुण्यप्रभावातिशयश्च ।

अत्रामन्दानन्दमयग्रेमभक्तिमन्दाकिनी मन्द्यते । अत्र कलिं दहन्ती सत्कर्मकलिन्दजापि बन्ध्यते । अत्रैव च श्रुतिसारसर्वस्वबहा सज्ज्ञानसरस्वती नितरां नन्द्यते । पुराणेऽस्मिन् संसृतिसिन्धुतराणतरणिरिव नैकविधसाधनसरणिः संलक्ष्यते । यत्र तत्र बहुधा व्रतव्रततपो वितता वीक्ष्यन्ते, यदाश्रयमाश्रयतां सतां मनोरथाः फुल्लन्ति फलन्ति च सन्ततम् । निजाश्रितजनानल्पमनोरथोपकल्पकल्पतरुरिवेदं पुराणमाकल्पमुज्जृम्भते । अतः सर्वथैतदेवाश्रयणीयं सुधीभिः ।

पारे वाचामस्ति महत्त्वं भगवतो भागवतस्य च । नेशः शेषोऽप्यशेषतया वक्तुं किमुतास्मादृशो मांसदृशः । तथापि "अथावाच्यः सर्वः स्वमतिपरिणामावधि गृणन्" इति न्यायेन यत् कदाचित् क्वचित् केनचित् किञ्चिदुच्यते

तदप्यखिलद्वीपदीपाय भगवते भास्वते दीपप्रदर्शनमिव विडम्बनमात्रं स्वकीयश्रद्धाभक्त्यभिव्यञ्जनमात्रमेवेति वा मनसिकृत्य तदीचित्यं समर्थनीयम् । सत्यं तु पुनरियदेव न वयं शक्ता भगवतो भागवतस्य भागवतानां च माहात्म्यप्रकाशनेऽतस्तूष्णीमिवास्महे ।

इदं पुनरनुभूतचरं दृष्टचरं च बहूनां महात्मनां यच्छ्रीमद्भागवतस्याश्रयग्रहणेन परिहृतचाञ्चल्यायाः शम्पाया इव भगवदनुकम्पायाः प्रकाशः शनैः शनैरुचरोत्तरमुत्कर्षणान्तर्व्याप्तिं वितायते । कियद् वचाम् ? कियद् वा संकलयाम् ? श्रीमद्भागवतं स्वधीयानैः कतिभिर्न हापिताविद्यामयी भ्रान्तिः ? कति वा नावापिताः शाश्वतीं शान्तिम् ?

विद्यावतां भागवते परीक्षेति प्रसिद्धञ्चैव भागवतस्य विषयगाम्भीर्यमनुमीयते ।

एतादृशं श्रीमद्भागवतं एतादृशीं भवापहन्त्री भागवती रथाङ्गपाणेः कथां आनन्दतुन्दिलमानसः श्रीमदानन्दतीर्थ भगवत्पादाचार्यः प्रोवाच च मदनेश्वरदेशे प्रदेशविशेषे । शृण्वतो विदुषोऽविदुषश्चानन्दरसाम्बुधौ निमग्नान् व्यधित ।

अवदत्स कथां रथाङ्गपाणेर्भगवान् भागवते भवापहन्त्रीम् ।

अनुरूपगुणस्वरादिभाजा निजशिष्यप्रवरेण वाच्यमाने ।

कथनं तदुदारधैर्यसारं मधुरं पुष्कलभाववत्प्रसन्नम् ।

विदुषोऽविदुषोऽत्र शृण्वतोऽत्र व्यधितानन्दरसाम्बुधौ निमग्नान् ।

न केवलं प्रवचनं प्रचकार व्यरचयच्च व्याख्यां श्रीमद्भागवतस्य । श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादप्रणीतानामयमेकोभागः पुराणप्रस्थानं नाम । यत्र श्रीभागवतभाष्यं श्रीभागवततात्पर्यनिर्णयो नाम प्रसूयते । यद्वा ह वै निर्णिकं श्रीभागवतभावं मुखत एव निर्णयति न केवलं, पुनरुपधाऽपि भवति निखिलपुराणानां हृदयस्य व्याकरणे । वदपि च पुराणप्रस्थानेषु पततां पान्थानां परमः सखा । जगाद च यदन्तरेण सुमध्वविजयप्रबन्धा श्रीनारायणपण्डिताचार्यः—

पुराणस्थानपान्थानामभाषाप्रववेदिनाम् ।

भवता सुसखा चक्रे श्रीभागवतनिर्णयः ॥

उपलभ्यन्ते चास्योपरि नानाभाषासु निबद्धा बहुविधा व्याख्याः । देवभाषायां तु भागवतोपरि बहवष्टीकाष्टीकिताः सन्ति । तेषु व्याख्यानेषु माध्वीयपरम्परायां श्रीविजयध्वतीर्थानां, सत्यधर्मतीर्थानां, यादवायाणाञ्च व्याख्याः अध्येतॄणां मनोहराः । व्याख्यानानुसारी पाठश्चावश्यक आसीत् । व्याख्यातृभिराहतः पाठ एकः, परिदृश्यमानः मूलपाठः एकः । अस्मिन्नवसरे अध्येतारः क्लेशमनुभूषितारो भविष्यन्ति इति विचार्य व्याख्यानानुगुणपाठप्रकाशनाय आचार्यः प्राचार्यः कृतमतिः कृतपाण्डुरङ्गिः । तेषामाशयेन सम्पादनकर्मणि सपथुषुक्तोऽयमकृतमतिः कृष्णाचार्य उपाध्यायः ।

एतद्वन्धप्रकाशनं श्रीमदुत्तरादिमठाधीशानां १००८ श्रीमत्सत्यात्मतीर्थश्रीचरणानां परमानुग्रहेण परिसमाप्तिमगादिति निवेदने महानानन्दो भवति । अतः एतत्प्रकाशनकार्यस्य मूलमुख्यप्रवर्तकाः संस्थायाः पोषकाः समनुग्राहकाश्च अस्मत्कुलगुरवः मत्स्वरूपोद्धारकाश्च परमपूज्यश्रीमत्सत्यात्मतीर्थश्रीचरणा एव । एषां लोकोत्तरवैदुष्येण गाढागाध-

प्राङ्निवेदनम्

कः पन्था निःश्रेयसपदप्राप्तेः, को वा मन्था पारावारविहीनस्य संसारमहोदधेर्यां ह्यमृतोपलब्धेर्निदानं भवेदिति निश्चेतुमशक्नुवन्तो जनाः प्रायेण सीदन्ति विपीदन्ति च सन्ततम् । न केवलमपेक्षावानेव, उपेक्षावान् प्रेक्षावांश्च जनः प्रायशो भववारिनिधेरुत्तुङ्गतरङ्गैरितस्ततो रिङ्गचमाण इवावलोक्यते ।

इमामेव देहिनां दयनीयां दशां दर्शं दर्शमकारणकरुणावरुणालयोऽदीनो दीनबन्धुर्भगवानशेषलोकशोकार्णवशोपणाय भूतले समवतीर्य निजां श्रवणस्मरणार्हां मधुरमधुरामशेषसौख्यशीलां क्लेशकीलां ललितलीलां निखिलजनमनःकुमुद-मोदिनीं कमनीयां सुवशःकौमुदीं च वितनोति यां रसनयाऽऽस्वादमास्वादं श्रवणपटुः पायं पायं जनाः कालव्याल-विपज्वालाजलधिवलयं गोण्डमविवाणायासमुल्लङ्घ्य तदीयां परमानन्दमयीं पदवीमदवीयसीमुपयन्ति । स एव नक्तन्दिव-मनुरक्तजनवत्सलो भगवान् निजपुरातनज्ञानराशिप्रकाशाय वेदानां व्यासाय च वेदव्यासरूपतयाऽवतीर्य सर्गप्रतिसर्गादि-लक्षणलक्षितानीतिहासपुराणानि प्रकटय्य वेदं समुपवृंहयति । तेष्वेव च भगवदीयदिव्यलीलानुचरितानि तानि तदुपदिष्ट-ज्ञानामृतपरिप्लुतानि सङ्कलय्य सकललोकसुलभानि सम्यादयत्यनुकम्पापुरःसरम् ।

तादृशेष्वेव पुराणेष्वन्यतमं धन्यतमं महापुराणमूर्धन्यतमं चेदं भागवतं भाग्यवतां धनं प्रतिबन्धनं च दीर्घम्यभागस्य विभातितरां नितरां भूतले । एतदेव कालव्यालत्रासप्रणाशकरं यथोक्तं पाद्रे ‘कालव्यालमुखग्रासत्रासनिर्णाशहेतवे । श्रीमद्भागवतं शाखं कली कीरेण भाषितम् ॥’ इति । एतदेवाद्वितीयमनुपमं च मुक्तिसाधनं प्रतिपदं प्रतिपादितम् — एकं भागवतं शाखं मुक्तिदानेन गर्जतीति । इदमेव वासुदेवतेजसोपवृंहितं तदीयनिवासपदं भगवतो बाह्वयीमूर्तिश्च — ‘स्वकीयं यद् भवेत्तेजस्तच्च भागवतेऽदधात् । तिरोधाय प्रविष्टोऽयं श्रीमद्भागवतार्णवम् ॥ तेनेयं बाह्वयी मूर्तिः प्रत्यक्षा वर्तते हरेः ।’ इति पाद्मवचनात् । श्रीमद्भागवतग्रन्थोऽयं वसुधासुधाराशिर्वो ह्यत्राबुधानामपि सुलभः परत्र च विबुधानामपि दुर्लभः । युक्तमुक्तं चैतत्— ‘श्रीमद्भागवती वार्ता सुराणामपि दुर्लभेति । किं बहुना पुराणपरिवृढोऽयं कामनामाक्रमितुं वामनावतारः । क्रोधगहनगहनदहनाय दावदहनः । लाभलोभलुण्टाकः । मोहकपाटोत्पाटनपटीयः पाटवरः । मदमुदिरभञ्जनः प्रभञ्जनः । मात्सर्यतृणभारोत्सारणचर्यापरिचर्यचरणश्चक्रवातः । संशयशयनस्थली । विचिकित्सा-चिकित्सालयः । दम्भजम्भोद्भेदनाय दम्भोलिः । कलुषाद्रिकुलिशः । निखिलाज्ञाननिशानिशातनाय प्रभातभानु-र्विज्ञानमयः । रागद्वेषाद्यखिलदोषमोषकरः कश्चिदपश्चिमपुण्यप्रभावातिशयश्च ।

अत्रामन्दानन्दमयप्रेमभक्तिमन्दाकिनी मन्थ्यते । अत्र कलिं दहन्ती सत्कर्मकलिन्दजापि बन्धते । अत्रैव च श्रुतिसारसर्वस्ववहा सज्ज्ञानसरस्वती नितरां नन्द्यते । पुराणेऽस्मिन् संसृतिस्निग्धतारणतरणिरिव नैकविधसाधनसरणिः संलक्ष्यते । यत्र तत्र बहुधा व्रतव्रततपो वितता वीक्ष्यन्ते, यदाश्रयमाश्रयतां सतां मनोरथाः फुल्लन्ति फलन्ति च सन्ततम् । निजाश्रितजनानल्पमनोरथोपकल्पकल्पतरुरिवेदं पुराणमाकलयमुज्जृम्भते । अतः सर्वधैतदेवाश्रयणीयं सुधीभिः ।

पारे वाचामस्ति महत्त्वं भगवतो भागवतस्य च । नेशः शेषोऽप्यशेषतया वक्तुं किमुतास्मादृशो मांसदृशः । तथापि “अथावाच्यः सर्वः स्वमतिपरिणामावधि गृणन्” इति न्यायेन यत् कदाचित् कचित् केनचित् किञ्चिदुच्यते

तदप्यखिलद्वीपदीपाय भगवते भास्वते दीपप्रदर्शनमिव विडम्बनमात्रं स्वकीयश्रद्धाभक्त्यभिव्यञ्जनमात्रमेवेति वा मनसिकृत्य तदौचित्यं समर्थनीयम् । सत्यं तु पुनरिवदेव न वयं शक्ता भगवतो भागवतस्य भागवतानां च माहात्म्यप्रकाशनेऽतस्तूष्णीमेवासमहे ।

इदं पुनरनुभूतचरं दृष्टचरं च बहूनां महात्मनां यच्छ्रीमद्भागवतस्याश्रयग्रहणेन परिहृतचाञ्चल्यायाः शम्पाया इव भगवदनुकम्पायाः प्रकाशः शनैः शनैरुत्तरोत्तरमुत्कर्षणान्तर्व्योम्नि वितापते । कियद् वचाम् ? कियद् वा संकलयाम् ? श्रीमद्भागवतं स्वधीयानैः कतिभिर्न हापिताविद्यामयी भ्रान्तिः ? कति वा नावापिताः शाश्वती शान्तिम् ?

विद्यावतां भागवते परीक्षेति प्रसिद्धचैव भागवतस्य विषयगाम्भीर्यमनुमीयते ।

एतादृशं श्रीमद्भागवतं एतादृशी भवापहन्त्री भागवती रथाङ्गपाणेः कथां आनन्दतुन्दिलमानसः श्रीमदानन्दतीर्थ भगवत्पादाचार्यः प्रोवाच च मदनेश्वरदेशे प्रदेशविशेषे । शृण्वतो विदुषोऽविदुषश्चानन्दरसाम्बुधौ निमग्नान् व्यधित ।

अवदत्स कथां रथाङ्गपाणेर्भगवान् भागवते भवापहन्त्रीम् ।

अनुरूपगुणस्वरादिभाजा निजशिष्यप्रवरेण वाच्यमाने ।

कथनं तदुदारधैर्यसारं मधुरं पुष्कलभाववत्प्रसन्नम् ।

विदुषोऽविदुषोऽत्र शृण्वतोऽपि व्यधितानन्दरसाम्बुधौ निमग्नान् ।

न केवलं प्रवचनं प्रवकार व्यरचयच्च व्याख्यां श्रीमद्भागवतस्य । श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादप्रणीतानामयमेकोभागः पुराणप्रस्थानं नाम । यत्र श्रीभागवतभाष्यं श्रीभागवततात्पर्यनिर्णयो नाम प्रस्तूयते । यद्वा ह वै निर्णयः श्रीभागवतभावं मुखत एव निर्णयति न केवलं, पुनरुपधाऽपि भवति निखिलपुराणानां हृदयस्य व्याकरणे । यदपि च पुराणप्रस्थानेषु पततां पान्थानां परमः सखा । जगाद च यदन्तरेण सुमध्वविजयप्रबन्धा श्रीनारायणपण्डिताचार्यः—

पुराणस्थानपान्थानामभाषात्रयवेदिनाम् ।

भवता सुसखा चक्रे श्रीभागवतनिर्णयः ॥

उपलभ्यन्ते चास्योपरि नानाभाषासु निबद्धा बहुविधा व्याख्याः । देवभाषायां तु भागवतोपरि बह्वष्टीकाष्टीकिताः सन्ति । तेषु व्याख्यानेषु माध्वीयपरम्परायां श्रीविजयध्वतीर्थानां, सत्यधर्मतीर्थानां, यादवार्पाणाञ्च व्याख्याः अध्येतॄणां मनोहराः । व्याख्यानानुसारी पाठश्रावयक आसीत् । व्याख्यातुमिरादतः पाठ एकः, परिदृश्यमानः मूलपाठः एकः । अस्मिन्नवसरे अध्येतारः क्लेशमनुभूतितारो भविष्यन्ति इति विचार्य व्याख्यानानुगुणपाठप्रकाशनाय आचार्यः प्राचार्यः कृतमतिः कृतपाण्डुरङ्गिः । तेषामाशयेन सम्पादनकर्मणि सपथ्युक्तोऽयमकृतमतिः कृष्णाचार्य उपाध्यायः ।

एतद्वन्धप्रकाशनं श्रीमदुत्तरादिमठाधीशानां १००८ श्रीमत्सत्वात्मतीर्थश्रीचरणानां परमातुग्रहेण परिसमाप्तिमादिदिनिवेदने महानानन्दो भवति । अतः एतत्प्रकाशनकार्यस्य मूलमुख्यप्रवर्तकाः संस्थायाः पोषकाः समनुग्राहकाश्च अस्मत्कुलगुरवः मत्स्वरूपोद्धारकाश्च परमपूज्यश्रीमत्सत्वात्मतीर्थश्रीचरणा एव । एषां लोकोत्तरवैदुष्येण गाढागाध-

तपःप्रभावेन करुणापूर्णानुग्रहेण च सकलसुजनाः बुधरसिकजनाश्च सुखसागरे निमज्ज्योन्मज्ज्य विहरन्ति । साम्प्रतं तत्र भवन्तः प्रकाशनमिदमाशीर्वचनैः समनुगृह्णन्ति इति महदिदं प्रमोदस्थानम् । तेन प्रकाशनमिदं परिपूर्णं सार्थकञ्चाभवदिति मन्यामहे । तेषामुपकारानुग्रहातिशयं वर्णयितुमपर्याप्तपदा वयं तान् स्मारं स्मारं नामं नामं च तच्चरणारविन्देषु कृतज्ञतापूर्वकं भक्तिनमनकुसुमाञ्जलिं समर्प्य उत्तरत्राप्येवमेवास्मानु कृपां कुर्वन्त्विति पूज्यतमान् गुरुचरणान् श्रीचरणान् मुहुः सम्प्रार्थयामहे ।

“न च तद्वन्दनं प्राहुः विना चेत् गुरुवन्दनं” इत्युत्तयानुगुणाय, जयतीर्थविद्यापीठस्य कुलपतयः सुधाविशारदाः सर्वदान्तेवासिभ्यः सुधान्यायामृतादिग्रन्थानामाकूतप्रकटनपुरस्सरं सच्छास्त्रपाठप्रवचनेषु रताः, तथा मम आवालयं सुधान्तं वेदान्तं उपदिश्य भगवन्मार्गोपदेशकाः श्रीगुत्तलाचार्याः नात्र कथंचिदपि विस्मरणीयाः । तेभ्योऽपि कुर्वे नमः ।

उपनवतिवयस्यपि तरुणजनासाधारणं उत्साहं बहतां अस्मिन् भागवतसम्पादनकर्मणि मां नियोज्य योग्यसूचना-प्रदानद्वारा उपकृतवतां संस्कृतवाङ्मयक्षेत्रे भीष्मायितानां, विद्वन्मान्यानां, बहुसङ्ख्याकवेदान्तग्रन्थसम्पादकानां, द्वैतवेदान्ताध्ययनसंशोधनप्रतिष्ठानस्य गौरवनिदेशकानां तथा गौरवाध्यक्षाणां, महामहोपाध्यायेत्यादिविरुदाङ्कितानां, आचार्याणां प्रो. के.टि. पाण्डुरङ्गमहाभागानां सविधे अनेकान् नमस्कारान् निवेदयामि ।

साधनशरीरमिदं प्रदाय श्रीमदाचार्यमते रुचिमन्तं मां विधाय सदा मदहृदि विलसतः सदा श्रीपादचरणासक्तान् मे तातपादान् “श्री प्रह्लादाचार्य उपाध्यायान्” शिलातनयोऽहं समर्पितं नमस्कुर्वे ।

अस्मिन् सम्पादनकर्मणि बहुविधसाहाय्यं विहितवच्चः विद्याधीशशोधकेन्द्रनिर्देशकेभ्यः पूज्येभ्यः पं. डा. सत्यध्यानाचार्य कट्टी महाभागेभ्यः प्रणामानि सूचयामि ।

ग्रन्थमिमं सश्रद्धं अल्पीयसि काल एव सुष्ठु सङ्गणितवते मम प्रियाय फणिने धन्यवादान् वितरामि । पुनरप्येवं सम्पादकर्मण्यस्मिन् परोक्षतः अपरोक्षतश्च ये माम् उपाकार्पुः तानहमत्र सद्भावनया संस्मरामि ।

पुनरप्यन्ते भागवतशास्त्रप्रतिपाद्याय श्रीकृष्णाय ग्रन्थसमर्पणपुरस्सरमनन्तान् प्रणामान् समर्प्य विरमामि ।

इति

भवदीयः बुधजनविधेयः

डा. कृष्णाचार्य उपाध्यायः

उपनिदेशकः

विद्याधीशस्रतकोत्तरसंस्कृतशोधकेन्द्रः, वेङ्गळूरु

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम्

अथ प्रथमोऽध्यायः

सच्चिदानन्दरूपाय विद्योत्पत्त्यादिहेतवे । तापत्रयविनाशाय श्रीकृष्णाय वयं नमः ॥ १ ॥	परीक्षिते कथां वक्तुं सभायां संस्थिते शुके । सुधाकुम्भं गृहीत्वैव देवास्तत्र समागमन् ॥ १३ ॥
यं प्रव्रजन्तमनुपेतमपेतकृत्यं द्विपायनो विरहकातर आनुहाव । पुत्रेति तन्मयतया तरवोऽभिनेदु- स्तं सर्वभूतहृदयं मुनिमानतोऽस्मि ॥ २ ॥	शुकं नत्वावदन् सर्वे स्वकार्यकुशलाः सुराः । कथासुधां प्रयच्छस्व गृहीत्वैव सुधामिमाम् ॥ १४ ॥
नैमिषे सूतमासीनमभिवाद्य महामतिम् । कथामृतरसास्वादकुशलः शौनकोऽब्रवीत् ॥ ३ ॥	एवं विनिमये जाते सुधा राज्ञा प्रपीयताम् । प्रपास्यामो वयं सर्वे श्रीमद्भागवतामृतम् ॥ १५ ॥
शौनक उवाच- अज्ञानध्वान्तविष्वंसकोटिसूर्यसमप्रभ । सूताख्याहि कथासारं मम कर्णसायनम् ॥ ४ ॥	क सुधा क कपालो क क काचः क मणिर्महान् । ब्रह्मरातो विचार्यैवं तदा देवाज्जहास ह ॥ १६ ॥
भक्तिज्ञानविरागाप्तो विवेको वर्धते महान् । मायामोहनिरासश्च वैष्वधैः क्रियते कथम् ॥ ५ ॥	अभक्तांस्तांश्च विज्ञाय न ददौ स कथामृतम् । श्रीमद्भागवती वार्ता सुराणामपि दुर्लभा ॥ १७ ॥
इह घरे कलीं प्राप्यो जीवश्चासुरतां गतः । ऋशाक्रान्तस्य तस्यैव शोधने किं पावणम् ॥ ६ ॥	राज्ञो मोक्षं तथा वीक्ष्य पुरा धातापि विस्मितः । सत्यलोके तुलां बद्ध्वातो लपन्ताधनान्यजः ॥ १८ ॥
श्रेयसां यद्भवेच्छ्रेयः पावनानां च पावनम् । कृष्णप्राप्तिकरं शशवन्तापनं तद्वदाधुना ॥ ७ ॥	लघून्यन्यानि जातानि गौरवेण इदं महत् । तदा ऋषिणाः सर्वे विस्मयं परमं वयुः ॥ १९ ॥
चिन्तामणिर्लोकसुखं सुरद्रुः स्वर्गसम्पदम् । प्रयच्छति गुरुः प्रीतो वैकुण्ठं योगिदुर्लभम् ॥ ८ ॥	मेनिरे भगवद्रूपं शाश्वतं भागवतं कली । पठनाच्छ्रवणात्सयो वैकुण्ठफलदायकम् ॥ २० ॥
सूत उवाच- प्रीतिः शौनक चित्ते ते ह्यतो वञ्चि विचार्य च । सर्वसिद्धान्तनिष्पन्नं संसारभयनाशनम् ॥ ९ ॥	ससाहेन श्रुतं चैतत्सर्वथा मुक्तिदायकम् । सनकाद्यैः पुरा प्रोक्तं नारदाय दयापरैः ॥ २१ ॥
भक्त्योषवर्धनं यच्च कृष्णसन्तोषहेतुकम् । तदहं तेऽभिधास्यामि सावधानतया शृणु ॥ १० ॥	यद्यपि ब्रह्मसम्बन्धाच्छ्रुतमेतत्सुरर्षिणा । सम्प्राहृथवणविधिः कुमारैस्तस्य भाषितः ॥ २२ ॥
कालव्यालमुखग्राससत्रासनिर्णाशहेतवे । श्रीमद्भागवतं शाश्वतं कली कीरेण भाषितम् ॥ ११ ॥	शौनक उवाच- लोकविग्रहमुक्तस्य नारदस्याप्तिरस्य च । विधिप्रवे कुतः प्रीतिः संयोगः कुत्र तैः सह ॥ २३ ॥
एतस्मादपरं किञ्चिन्मनःशुद्धयै न विद्यते । जन्मान्तरे भवेत्पुण्यं तदा भागवतं लभेत् ॥ १२ ॥	सूत उवाच- अत्र ते कीर्तिष्यामि भक्तियुक्तं कथानकम् । शुक्ले मम यद्योक्तं रहः शिष्यं विचार्य च ॥ २४ ॥
	एकदा हि विशालायां चत्वार ऋषयोऽमलाः । सत्सङ्गार्थं समायाता ददृशुस्तत्र नारदम् ॥ २५ ॥

कुमारा ऊचुः—

कथं ब्रह्मन् दीनमुखः कुतश्चिन्तातुरो भवान् ।

त्वरितं गम्यते कुत्र कुतश्चागमनं तव

॥ २६ ॥

इदानीं शून्यचित्तोऽसि गतचित्तो यथा जनः ।

तवेदं मुक्तसङ्गस्य नोचितं वद कारणम्

॥ २७ ॥

नारद उवाच—

अहं तु पृथिवीं यातो ज्ञात्वा सर्वोत्तमामिति ।

पुष्करं च प्रयागं च काशीं गोदावरीं तथा

॥ २८ ॥

हरिश्चेत्रं कुरुक्षेत्रं श्रीरङ्गं सेतुबन्धनम् ।

एवमादिषु तीर्थेषु भ्रममाण इतस्ततः

॥ २९ ॥

नापश्यं कुत्रचिच्छर्म मनःसन्तोषकारकम् ।

कलिनाधर्ममित्रेण धरेयं बाधिताभुना

॥ ३० ॥

सत्यं नास्ति तपः शौचं दया दानं न वियते ।

उदरम्भरिणो जीवा वराकाः कूटभाषिणः

॥ ३१ ॥

मन्दाः सुमन्दमतयो मन्दभाग्या ह्युपद्रुताः ।

पाखण्डनिरताः सन्तो विरक्ताः सपरिग्रहाः

॥ ३२ ॥

तरुणीप्रभुता गेहे श्यालको बुद्धिदायकः ।

कन्याविक्रयिणो लोभादल्पतीनां च कल्कनम्

॥ ३३ ॥

आश्रमा यवने रुद्रास्तीर्थानि सरितस्तथा ।

देवतायतनान्यत्र दुष्टैर्नष्टानि भूरिशः

॥ ३४ ॥

न योगी नैव सिद्धो वा न ज्ञानी सन्क्रियो नरः ।

कलिदायानलेनाय साधनं भस्मतां गतम्

॥ ३५ ॥

अद्भुता जनपदाः शिवशूला द्विजातयः ।

कामिन्यः केरादालिन्यः सम्भवन्ति कलाविह

॥ ३६ ॥

एवं पश्यन् कलेर्दोषान् पर्यटन्नवनीमहम् ।

यामुनं तटमापन्नो यत्र लीला हरेरभूत्

॥ ३७ ॥

तत्रार्थं मया दृष्टं श्रूयतां तन्मुनीश्वराः ।

एका तु तरुणी तत्र निषण्णा खिन्नमानसा

॥ ३८ ॥

वृद्धौ द्वौ पतिनौ पाश्वे निःश्वसन्तावचेतनी ।

शुश्रूषन्ती प्रबोधन्ती रुदती च तयोः पुरः

॥ ३९ ॥

दशदिक्षु निरीडन्ती रक्षितारं निजं वपुः ।

वीज्यमाना शतस्त्रीभिर्बोध्यमाना मुहुर्मुहुः

॥ ४० ॥

दृष्ट्वा दूराद्गतः सोऽहं कीतुकेन तदन्तिकम् ।

मां दृष्ट्वा चोत्थिता बाला विह्वला चात्रवीह्वलः ॥ ४१ ॥

बालोवाच—

भो भोः साधो क्षणं तिष्ठ मविन्तामपि नाशय ।

दर्शनं तव लोकस्य सर्वधाषहरं परम् ॥ ४२ ॥

बहुधा तव वाक्येन दुःखशान्तिर्भविष्यति ।

यदा भाग्यं भवेद्भूरि भवतो दर्शनं तदा ॥ ४३ ॥

नारद उवाच—

कासि त्वं कायिमी चेमा नार्यः काः पद्मलोचनाः ।

वद देवि सविस्तारं स्वस्य दुःखस्य कारणम् ॥ ४४ ॥

बालोवाच—

अहं भक्तिरिति ख्याता इमी मे तनयी मती ।

ज्ञानवेराग्यनामाना कालयोगेन जर्जरी ॥ ४५ ॥

गङ्गाद्याः सरितश्चेमा मत्सेवार्थं समागताः ।

तथापि न च मे श्रेयः सेवितायाः सुरैरपि ॥ ४६ ॥

इदानीं भृशु मद्भातौ सचित्तस्त्वं तपोधन ।

वार्तां मे वितताप्यस्ति तां श्रुत्वा सुखमावह ॥ ४७ ॥

उत्पन्ना द्रविडे साहं वृद्धिं कर्णाटके गता ।

कचित्कचिन्महाराष्ट्रे गुजरे जीर्णतां गता ॥ ४८ ॥

तत्र घोरकलेयौगात्पाखण्डैः खण्डिताङ्गका ।

दुर्बलाहं चिरं याता पुत्राभ्यां सह मन्दताम् ॥ ४९ ॥

वृन्दावनं पुनः प्राप्य नवीनेव सुरूषिणी ।

जाताहं युवती सम्यक्प्रेष्टरूपा तु साम्प्रतम् ॥ ५० ॥

इमी तु शयितावत्र सुतौ मे क्लिश्यतः श्रमात् ।

इदं स्थानं परित्यज्य विदेशं गम्यते मया ॥ ५१ ॥

जरठत्वं समायाती तेन दुःखेन दुःखिता ।

साहं तु तरुणी कस्मात्सुती वृद्धायिमी कुतः ॥ ५२ ॥

त्रयाणां सहचारित्वाद्विपरीत्यं कुतः स्थितम् ।

घटते जरठा माता तरुणी तनयाविति ॥ ५३ ॥

अतः शौचामि चात्मानं विस्मयाविष्टमानसा ।

वद योगनिधे धीमन् कारणं चात्र किं भवेत् ॥ ५४ ॥

नारद उवाच-		यत्फलं नास्ति तपसा न योगेन समाधिना ।	
ज्ञानेनात्मनि पश्यामि सर्वमेतत्तवानपे ।		तत्फलं लभते सम्पत्कलौ केशवकीर्तनात् ॥ ६८ ॥	
न विपादस्त्वया कार्षो हरिः शं ते करिष्यति ॥ ६९ ॥		एकाकारं कलिं हृद्धा सारवत्सारनीरसम् ।	
सूत उवाच-		विष्णुरानः स्थापितवान् कलिजानां सुखाय च ॥ ६९ ॥	
क्षणमात्रेण तज्ज्ञात्वा वाक्यमूचे मुनीश्वरः ॥ ६९ ॥		कुर्माचरणात्सारः सर्वतो निर्गतोऽधुना ।	
नारद उवाच-		पदार्थाः संस्थिता भूमी वीजहीनास्तुषा यथा ॥ ७० ॥	
शृणुष्यावहिता बाले युगोऽयं दाक्षः कलिः ।		विप्रभागवती वार्ता गेहे गेहे जने जने ।	
तेन लुप्तः सदाचारो योगमार्गस्तपांसि च ॥ ७० ॥		कारिता कणलोभेन कपासारस्ततो गतः ॥ ७१ ॥	
जना अपासुरायन्ते शाठ्यदुष्कर्मकारिणः ।		अत्युग्रभूरिकर्माणो नास्तिका रौरवा जनाः ।	
इह सन्तो विपीदन्ति ग्रहण्यन्ति ह्यसाधवः ।		तेऽपि तिष्ठन्ति तीर्थेषु तीर्थसारस्ततो गतः ॥ ७२ ॥	
धत्ते धर्मं तु यो धीमान् स धीरः पण्डितोऽथवा ॥ ७२ ॥		कामक्रोधमहालोभतृष्णाव्याकुलचेतसः ।	
अस्पृश्यानवलोक्येयं शेषभारकरी धरा ।		तेऽपि तिष्ठन्ति तपसि तपःसारस्ततो गतः ॥ ७३ ॥	
वर्षे वर्षे क्रमाज्जाता मद्गलं नापि दृश्यते ॥ ७३ ॥		मनसश्चाज्याहोभादभ्यात्पाखण्डसंभयात् ।	
न त्वामपि सुतैः साकं कोऽपि पश्यति साम्प्रतम् ।		शास्त्रानभ्यसनाच्चैव ध्यानयोगफलं गतम् ॥ ७४ ॥	
उपेक्षितानुरागान्धैर्जरत्वेन संस्थिता ॥ ७४ ॥		पण्डितास्तु कलत्रेण रमन्ते महिषा इव ।	
वृन्दावनस्य संयोगात्पुनस्त्वं तरुणी नवा ।		पुत्रस्योत्पादने दक्षा अदक्षा मुक्तिसाधने ॥ ७५ ॥	
धन्यं वृन्दावनं तेन भक्तिर्नृत्यति यत्र च ॥ ७५ ॥		न हि वैष्णवता कुत्र सम्प्रदायपुरःसरा ।	
अत्रेमौ ग्राहकाभावाच्च जरामपि मुञ्चतः ।		एवं प्रलयतां प्राप्नो वस्तुसारः स्थले स्थले ॥ ७६ ॥	
किञ्चिदात्मसुखेनेह प्रसुप्तिर्मन्यतेऽनयोः ॥ ७६ ॥		अयं तु युगधर्मो हि वर्तते कस्य दूषणम् ।	
भक्तिरुवाच-		अतस्तु पुण्डरीकाक्षः सहते निकटे स्थितः ॥ ७७ ॥	
कथं परीक्षिता राज्ञा स्थापितो ह्यशुचिः कलिः ।		सूत उवाच-	
प्रवृत्ते तु कलौ सर्वसारः कुत्र गतो महान् ॥ ७७ ॥		इति तद्वचनं श्रुत्वा विस्मयं परमं गता ।	
करुणापरेण हरिणाप्यधर्मः कथमीक्ष्यते ।		भक्तिरूचे बचो भूयः श्रूयतां तच्च शौनक ॥ ७८ ॥	
इमं मे संशयं छिन्दि त्वद्वाचा सुखितास्म्यहम् ॥ ७८ ॥		भक्तिरुवाच-	
नारद उवाच-		सुरैर्षं त्वं हि धन्योऽसि मद्राग्येन समागतः ।	
यदि पृष्टस्त्वया बाले प्रेमतः श्रवणं कुरु ।		साधूनां दर्शनं लोके सर्वसिद्धिकरं धरम् ॥ ७९ ॥	
सर्वं बक्ष्यामि ते भद्रे कउमलं ते गमिष्यति ॥ ७९ ॥		जयति जगति मायां यस्य कायाधबस्ते	
यदा मुकुन्दो भगवान् क्षमां त्यक्त्वा स्वपदं गतः ।		वचनरचनमेकं केवलं चाकलय्य ।	
तदिनात्कलिरायातः सर्वसाधनबाधकः ॥ ८० ॥		ध्रुवपदमपि यातो यत्कृपातो ध्रुवोऽयं	
हृष्टो दिविजये राज्ञा दीनवच्छरणं गतः ।		सकलकुशलपात्रं ब्रह्मपुत्रं नतास्मि ॥ ८० ॥	
न मया मारणीयोऽयं सारङ्ग इव सारथुक ॥ ८० ॥		इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये	
		भक्तिनारदसमागमो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥	

अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारद उवाच-

वृथा खेदपसे बाले अहो चिन्तातुरा कथम् ।

श्रीकृष्णचरणाम्भोजं स्मर दुःखं गमिष्यति

॥ १ ॥

द्रोषदी च परित्राता येन कौरवकश्मलात् ।

पालिता गोपसुन्दर्यः स कृष्णः कापि नो गतः

॥ २ ॥

त्वं तु भक्तिः प्रिया तस्य सततं प्राणतोऽधिका ।

त्वयाऽऽहूतस्तु भगवान् याति नीचगृहेष्वपि

॥ ३ ॥

सत्यादित्रिभुगे बोधवैराग्यौ मुक्तिसाधकौ ।

कली तु केवला भक्तिर्ब्रह्मसायुज्यकारिणी

॥ ४ ॥

इति निश्चित्य चिद्रूपः सद्रूपां त्वां ससर्जं ह ।

परमानन्दचिन्मूर्तिः सुन्दरी कृष्णबह्वभाम्

॥ ५ ॥

वद्ध्वाऽलं त्वया पृष्ठं किं करोमीति चैकदा ।

त्वां तदाऽऽज्ञापयत्कृष्णो मञ्जक्तान् पोषयेति च

॥ ६ ॥

अङ्गीकृतं त्वया तद्वै प्रसन्नोऽभूद्धरिस्तदा ।

मुक्तिं दासी ददौ तुभ्यं ज्ञानवैराग्यकायिमी

॥ ७ ॥

पोषणं स्वेन रूपेण वैकुण्ठे त्वं करोषि च ।

भूमी भक्तविपोषाय छाया रूपं त्वया कृतम्

॥ ८ ॥

मुक्तिं ज्ञानं विरक्तिं च सह कृत्वा गता भुवि ।

कृतादिद्रापरस्यान्तं महानन्देन संस्थिता

॥ ९ ॥

कली मुक्तिः क्षयं प्राप्ता पाश्लण्डामयपीडिता ।

त्वदाज्ञया गता शीघ्रं वैकुण्ठं पुनरेव सा

॥ १० ॥

स्मृता त्वयापि चात्रैव मुक्तिरायाति याति च ।

पुत्रीकृत्य त्वयेमौ च पादौ स्वस्यैव रक्षितौ

॥ ११ ॥

उपेक्षतः कली मन्द्री वृद्धी जाती सुती तव ।

तथापि चिन्तां मुञ्च त्वमुपायं चिन्तयाम्यहम्

॥ १२ ॥

कलिना सदशः कोऽपि युगो नास्ति वरानने ।

तस्मिंस्त्वां स्थापयिष्यामि गेहे गेहे जने जने

॥ १३ ॥

अन्यधर्मास्तिरस्कृत्य पुरस्कृत्य महोत्सवान् ।

तदा नाहं हरेर्दासो लोके त्वां न प्रवर्तये

॥ १४ ॥

त्वदन्विताश्च ये जीवा भविष्यन्ति कलाविह ।

पापिनोऽपि गमिष्यन्ति निर्भयं कृष्णमन्दिरम्

॥ १५ ॥

ऋषां चित्ते बसेद्भक्तिः सर्वदा प्रेमरूपिणी ।

न ते पश्यन्ति कीनादां स्वप्नेऽप्यमलमूर्तयः

॥ १६ ॥

न प्रेतो न पिशाचो वा राक्षसो वासुरोऽपि वा ।

भक्तियुक्तमनस्कानां स्पर्शने न प्रभुर्भवेत्

॥ १७ ॥

न तपोभिर्न वेदैश्च न ज्ञानेनापि कर्मणा ।

हरिर्हि साध्यते भक्त्या प्रमाणं तत्र गोपिकाः

॥ १८ ॥

नृणां जन्मसहस्रेण भक्ती प्रीतिर्हि जायते ।

कली भक्तिः कला भक्तिर्भक्त्या कृष्णः पुरः स्थितः

॥ १९ ॥

भक्तिद्रोहकरा ये च ते सीदन्ति जगत्त्रये ।

दुर्वासा दुःखमापन्नः पुरा भक्तविनिन्दकः

॥ २० ॥

अलं व्रतेरलं तीर्थैरलं योगैरलं मसैः ।

अलं ज्ञानकपालार्पणैर्भक्तिरैकैव मुक्तिदा

॥ २१ ॥

सूत उवाच-

इति नारदनिर्णीतं स्वमाहात्म्यं निशम्य सा ।

सर्वाङ्गपुष्टिसंयुक्ता नारदं वाक्यमब्रवीत्

॥ २२ ॥

भक्तिरुवाच-

अहो नारद धन्योऽसि प्रीतिस्ते मयि निश्चला ।

न कदाचिद्धिमुन्नामि चित्ते स्थास्यामि सर्वदा

॥ २३ ॥

कृपालुना त्वया साधो मद्रथा ध्वंसिता क्षणात् ।

पुत्रयोश्चेतना नास्ति ततो बोधय बोधय

॥ २४ ॥

सूत उवाच-

तस्या वचः समाकर्ण्य कारुण्यं नारदो गतः ।

तयोर्बोधनमारेषे कराग्रेण विमर्दयन्

॥ २५ ॥

मुखं संयोज्य कर्णान्ते शन्दमुचैः समुचरन् ।

ज्ञान प्रबुध्यां शीघ्रं रे वैराग्य प्रबुध्यताम्

॥ २६ ॥

वेदवेदान्तपौषैश्च गीतापाठैर्मुहुर्मुहुः ।

बोध्यमानौ तदा तेन कथञ्चिचोत्थितौ कलात्

॥ २७ ॥

नेत्रैरनयलोकन्ती जृम्भन्ती सालसावुभी ।		एवमृषिगणैः पृष्टैर्निर्णीयोक्तं दुरासदम्	॥ ४२ ॥
वकवत्यलितौ प्रायः शुष्ककाष्ठसमाद्भक्ती	॥ २८ ॥	ततश्चिन्तानुरः सोऽप्य बदरीवनमागतः ।	
शुक्लाम्नी तौ निरीदयैव पुनः स्वापपरायणी ।		तपश्चरामि चात्रेति तदर्थं कृतनिश्चयः	॥ ४३ ॥
त्रपिथिन्त्यापरो जातः किं विधेयं मयेति च	॥ २९ ॥	तावद्दर्शं पुरतः सनकादीन्मुनीश्वरान् ।	
अहो निद्रा कथं याति वृद्धत्वं च महत्तरम् ।		कोटिसूर्यसमाभासानुवाच मुनिसत्तमः	॥ ४४ ॥
चिन्तयन्निति गोविन्दं स्मराम्यामास भार्गव	॥ ३० ॥	नारद उवाच—	
व्योमवाणी तदेवाभून्मा रूपे स्थितामिति ।		इदानीं भूरिभागेन भवद्भिः सङ्गमोऽभवत् ।	
उयमः सफलस्तेऽयं भविष्यति न संशयः	॥ ३१ ॥	कुमारा ब्रुवतां शीघ्रं कृपां कृत्वा ममोपरि	॥ ४५ ॥
एतदर्थं तु सत्कर्म सुरैर्षं त्वं समाचर ।		भवन्तो योगिनः सर्वे बुद्धिमन्तो बहुश्रुताः ।	
तत्तं कर्माभिधास्यन्ति साधयः साधुभूषणाः	॥ ३२ ॥	पञ्चहापनसंयुक्ताः पूर्वेषामपि पूर्वजाः	॥ ४६ ॥
सत्कर्मणि कृते तस्मिन् सनिद्रा वृद्धतानयोः ।		सदा वैकुण्ठनिलया हरिकीर्तनतत्पराः ।	
गमिष्यन्ति क्षणाद्भक्तिः सर्वतः प्रसरिष्यति	॥ ३३ ॥	लीलामृतरसोन्मत्ताः कथामात्रैकजीविनः	॥ ४७ ॥
इत्याकाशवचः स्पष्टं तत्सर्वैरपि बिभ्रुतम् ।		हरिः शरणमेवं हि नित्यं येषां मुखे वचः ।	
नारदो विस्मयं लेभे नेदं ज्ञातमिति ब्रुवन्	॥ ३४ ॥	अतः कालसमादिष्टा जरा युष्मान्न बाधते	॥ ४८ ॥
नारद उवाच—		येषां भूभङ्गमात्रेण द्वारपालौ हरेः पुरा ।	
अनयाऽऽकाशवाण्यापि गोप्यत्वेन निरूपितम् ।		भूमौ निपतितौ सद्यो यत्कृपातः पुरं गतौ	॥ ४९ ॥
किंवा तत्साधनं कार्यं येन कार्यं भवेत्तयोः	॥ ३५ ॥	अहो भाग्यस्य योगेन दर्शनं भवतामिह ।	
क भविष्यन्ति सन्तस्ते कथं दास्यन्ति साधनम् ।		अनुग्रहस्तु कर्तव्यो मयि दीने दयापरः	॥ ५० ॥
मयात्र किं प्रकर्तव्यं यदुक्तं व्योमभाषया	॥ ३६ ॥	अशरीरगिरोक्तं यत्किञ्च साधनमुच्यताम् ।	
सूत उवाच—		अनुष्ठेयं कथं तावत्प्रब्रुवन्तु सविस्तरम्	॥ ५१ ॥
तत्र द्वावपि संस्थाप्य निर्गतो नारदो मुनिः ।		भक्तिज्ञानविरागाणां सुखमुत्पद्यते कथम् ।	
तीर्थं तीर्थं विनिष्क्रम्य पृच्छन्मार्गं मुनीश्वरान्	॥ ३७ ॥	स्थापनं सर्ववर्णेषु प्रेमपूर्वं प्रयत्नतः	॥ ५२ ॥
बुद्धान्तः श्रूयते सर्वैः किञ्चिन्निश्चित्य नोच्यते ।		कुमारा उचुः—	
असाध्यं केचन प्रोचुर्दुर्ज्ञेयमिति चापरे ।		मा चिन्तां कुरु देवर्षे हर्षं चित्ते समावह ।	
मूकीभूतास्तथाप्ये तु कियन्तस्तु पलापिताः	॥ ३८ ॥	उपायः सुखसाध्योऽत्र वर्तते पूर्वं एव हि	॥ ५३ ॥
हाहाकारो महानासीत्त्रिलोक्ये विस्मयावहः ।		अहो नारद धन्योऽसि विरक्तानां शिरोमणिः ।	
वेदवेदान्तघोषैश्च गीतापाठैर्विबोधितम्	॥ ३९ ॥	सदा श्रीकृष्णदासानामग्रणीयौगभास्करः	॥ ५४ ॥
भक्तिज्ञानविरागाणां नोदतिष्ठन्निकं यदा ।		त्वयि चित्रं न मन्तव्यं भक्त्यर्थमनुवर्तिनि ।	
उपायो नापरोऽस्तीति कर्णं कर्णोऽजपजनाः	॥ ४० ॥	घटते कृष्णदासस्य भक्तेः संस्थापना सदा	॥ ५५ ॥
योगिना नारदेनापि स्वयं न ज्ञायते तु यत् ।		कृषिभिर्वह्नों लोके पन्थानः प्रकटीकुताः ।	
तत्कथं शक्यते वक्तुमितीरिह मानुषैः	॥ ४१ ॥	श्रमसाध्याश्च ते सर्वे प्रायः स्वर्गफलप्रदाः	॥ ५६ ॥

वैकुण्ठसाधकः पन्था स तु गोप्यो हि वर्तते ।

तत्सोपदेष्टा पुरुषः प्रायो भाग्येन लभ्यते

॥ ५७ ॥

सत्कर्म तव निर्दिष्टं व्योमवाचा तु यत्पुरा ।

तदुच्यते शृणुष्वाय स्थिरचित्तः प्रसन्नधीः

॥ ५८ ॥

ब्रह्मयज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।

स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च ते तु कर्मविसूचकाः

॥ ५९ ॥

सत्कर्मसूचको नूनं ज्ञानयज्ञः स्मृतो बुधैः ।

श्रीमद्भागवतालापः स तु गीतः शुकादिभिः

॥ ६० ॥

भक्तिज्ञानविरागाणां तद्घोषेण बलं महत् ।

ब्रजिष्यति द्वयोः कष्टं सुखं भक्तेर्भविष्यति

॥ ६१ ॥

प्रलयं हि गमिष्यन्ति श्रीमद्भागवतध्वनेः ।

क्लेदोपा इमे सर्वे सिंहशब्दाद् वृका इव

॥ ६२ ॥

ज्ञानवैराग्यसंयुक्ता भक्तिः प्रेमरसावहा ।

प्रतिगेहं प्रतिजनं ततः क्रीडां करिष्यति

॥ ६३ ॥

नारद उवाच—

वेदवेदान्तघोषैश्च गीतापाठैः प्रबोधितम् ।

भक्तिज्ञानविरागाणां नोदतिष्टत्त्रिकं यदा

॥ ६४ ॥

श्रीमद्भागवतालापात्तत्कथं बोधयेष्यति ।

तत्कथासु तु वेदार्थः श्लोके श्लोके पदे पदे

॥ ६५ ॥

छिन्दन्तु संशयं ह्येनं भवन्तोऽमोघदर्शनाः ।

बिलम्ब्यो नात्र कर्तव्यः शरणागतवत्सलाः

॥ ६६ ॥

कुमारा ऊचुः—

वेदोपनिषदां साराज्जाता भागवती कथा ।

अत्युत्तमा ततो भाति पृथग्भूता फलाकृतिः

॥ ६७ ॥

आमूलाग्रं रसस्तिष्ठन्नास्ते न स्वायते यथा ।

स भूयः सम्पृथग्भूतः फले विधमनोहरः

॥ ६८ ॥

यथा दुग्धे स्थितं सर्पिर्न स्वादायोपकल्पते ।

पृथग्भूतं हि तद्रूपं देवानां रसवर्धनम्

॥ ६९ ॥

इक्षूणामपि मध्यान्तं शर्करा व्याप्य तिष्ठति ।

पृथग्भूता च सा मिष्टा तथा भागवती कथा

॥ ७० ॥

इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम् ।

भक्तिज्ञानविरागाणां स्थापनाय प्रकाशितम्

॥ ७१ ॥

वेदान्तवेदसुस्राते गीताया अपि कर्तरि ।

परितापवति व्यासे मुखत्यज्ञानसागरे

॥ ७२ ॥

तदा त्वया पुरा प्रोक्तं चतुःश्लोकसमन्वितम् ।

तदीयश्रवणात्सयो निर्वाधो बादरायणः

॥ ७३ ॥

तत्र ते बिस्मयः केन यतः प्रशङ्करो भवान् ।

श्रीमद्भागवतं श्राव्यं शोकदुःखविनाशनम्

॥ ७४ ॥

नारद उवाच—

यद्दर्शनं च विनिहन्त्यशुभानि सयः

श्रेयस्तनोति भवदुःखद्वार्दितानाम् ।

निःशेषशेषमुखगीतकथैकपानाः

प्रेमप्रकाशकृतये शरणं गतोऽस्मि

॥ ७५ ॥

भाग्योदयेन बहुजन्मसमर्जितेन

सत्सङ्गं च लभते पुरुषो यदा वै ।

अज्ञानहेतुकृतमोहमदान्धकार-

नारां विधाय हि तदोदयते विवेकः

॥ ७६ ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये

कुमारनारदसंवादे नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नारद उवाच—

ज्ञानयज्ञं करिष्यामि शुकशास्त्रकथोज्ज्वलम् ।

भक्तिज्ञानविरागाणां स्थापनार्थं प्रयत्नतः

॥ १ ॥

कुत्र कार्यो मया यज्ञः स्थलं तद्वाच्यतामिह ।

महिमा शुकशास्त्रस्य वक्तव्यो वेदपारगैः

॥ २ ॥

कियद्भिर्दिवसैः श्राव्या श्रीमद्भागवती कथा ।

को विधिस्तत्र कर्तव्यो ममेदं ब्रुवतामितः

॥ ३ ॥

कुमारा ऊचुः—

शृणु नारद बक्ष्यामो विनम्राय विवेकिने ।

गङ्गाद्वारसमीपे तु तटमानन्दनामकम्

॥ ४ ॥

नानाकृपिगणैर्जुष्टं देवसिद्धनिषेवितम् ।		दीक्षिता नारदेनाथ दत्तमासनमुत्तमम् ।	
नानातरुलताकीर्णं नवकोमलवालुकम् ॥ ५ ॥		कुमारा बन्दिताः सर्वैर्मिपदुः कृष्णतत्पराः ॥ १८ ॥	
रम्यमेकान्तदेशस्थं हेमपद्मसुसौरभम् ।		वैष्णवाश्च विरक्ताश्च न्यासिनो ब्रह्मचारिणः ।	
यत्समीपस्यजीवानां वीरं चेतसि न स्थितम् ॥ ६ ॥		मुखभागे स्थितास्ते च तदग्रे नारदः स्थितः ॥ १९ ॥	
ज्ञानयज्ञस्त्वया तत्र कर्तव्यो ह्यप्रयत्नतः ।		एकभागे कृपिगणास्तदन्यत्र दिवीकसः ।	
अपूर्वसरूपा च कथा तत्र भविष्यति ॥ ७ ॥		वेदोपनिषदोऽन्यत्र तीर्थान्यत्र स्त्रियोऽन्यतः ॥ २० ॥	
पुरःस्थं निर्वलं चैव जराजीर्णकलेवरम् ।		जयशब्दो नमःशब्दः शङ्खशब्दस्तपैव च ।	
तद्दृश्यं च पुरस्कृत्य भक्तिस्तत्रागमिष्यति ॥ ८ ॥		चूर्णलाजप्रसूनानां निक्षेपः सुमहानभूत् ॥ २१ ॥	
यत्र भागवती वार्ता तत्र भक्त्यादिकं ब्रजेत् ।		विमानानि समारुह्य कियन्तो देवनायकाः ।	
कपाशब्दं समाकर्ष्य तत्त्रिकं तरुणायते ॥ ९ ॥		कल्पवृक्षप्रसूनैस्तान् सर्वास्तत्र समाकिरन् ॥ २२ ॥	
सूत उवाच—		सूत उवाच—	
एवमुक्त्वा कुमारान्ते नारदेन समं ततः ।		एवं तेष्पेकचित्तेषु श्रीमद्भागवतस्य च ।	
गङ्गातटं समाजग्मुः कथापानाय सत्वराः ॥ १० ॥		माहात्म्यमूचिरे स्पष्टं नारदाय महात्मने ॥ २३ ॥	
यदा यातास्तदं ते तु तदा कोलाहलोऽप्यभूत् ।		कुमारा ऊचुः—	
भूलोकं देवलोकं च ब्रह्मलोकं तथैव च ॥ ११ ॥		अथ ते वर्ण्यतेऽस्माभिर्महिमा शुकशास्त्रजः ।	
श्रीभागवतपीयूषपायाय रसलभ्यटाः ।		यस्य श्रवणमात्रेण मुक्तिः कर्तते स्थिता ॥ २४ ॥	
धौवन्तोऽप्याययुः सर्वे प्रथमं ये च वैष्णवाः ॥ १२ ॥		सदा सेव्या सदा सेव्या श्रीमद्भागवती कथा ।	
भृगुर्बसिष्ठश्च्यवनश्च गीतमो		यस्याः श्रवणमात्रेण हरिश्चितं समाश्रयेत् ॥ २५ ॥	
मेधातिथिर्देवलदेवराती ।		ग्रन्थोऽष्टादशाशहस्रो द्वादशास्कन्धसम्मितः ।	
रामस्तथा गाधिसुतश्च शाकलो		परीक्षिच्छुकसंवादः शृणु भागवतं च तत् ॥ २६ ॥	
मृकण्डपुत्रात्रिजिप्पलादाः ॥ १३ ॥		तावत्संसारचक्रेऽस्मिन् भ्रमतेऽज्ञानतः पुमान् ।	
योगेश्वरी व्यासपराशरी च		यावत्कर्णगता नास्ति शुकशास्त्रकथा क्षणम् ॥ २७ ॥	
छायाशुको जाजलिजहमुत्थाः ।		किं श्रुतेर्हर्बुहिः शास्त्रैः पुराणैश्च भ्रमावहैः ।	
सर्वेऽप्यमी मुनिगणाः सहपुत्रशिष्याः		एकं भागवतं शास्त्रं मुक्तिदानेन गर्जति ॥ २८ ॥	
स्वस्त्रीभिराययुरितिप्रणयेन युक्ताः ॥ १४ ॥		कथा भागवतस्यापि नित्यं भवति यद्गृहे ।	
वेदान्तानि च वेदाश्च मन्त्रास्तन्त्राः समूर्तयः ।		तद्गृहं तीर्थरूपं हि वसतां पापनाशनम् ॥ २९ ॥	
दशसप्तपुराणानि पद्मशास्त्राणि तथाऽऽययुः ॥ १५ ॥		अथमेतसहस्राणि वाजपेयशतानि च ।	
गङ्गायाः सरितस्तत्र पुष्करादितरांसि च ।		शुकशास्त्रकथायाश्च कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ३० ॥	
क्षेत्राणि च दिशः सर्वा दण्डकादिवनानि च ॥ १६ ॥		तावत्पापानि देहेऽस्मिन्निवसन्ति तपोधनाः ।	
नगादयो ययुस्तत्र देवगन्धर्वदानवाः ।		यावत् श्रूयते सम्यक् श्रीमद्भागवतं नरैः ॥ ३१ ॥	
गुरुत्वात्तत्र नापातान्भृगुः सबोध्य चानयत् ॥ १७ ॥		न गङ्गा न गया काशी पुष्करं न प्रयागकम् ।	
		शुकशास्त्रकथायाश्च फलेन समतां नयेत् ॥ ३२ ॥	

श्लोकार्धं श्लोकपादं वा नित्यं भागवतोद्भवम् ।

पठन् स्वमुखेनैव यदीच्छसि परां गतिम् ॥ ३३ ॥

वेदादिर्वेदमाता च पौरुषं सूक्तमेव च ।

त्रयी भागवतं चैव द्वादशाक्षर एव च ॥ ३४ ॥

द्वादशात्मा प्रयागश्च कालः संवत्सरात्मकः ।

ब्राह्मणाश्चाग्निहोत्रं च सुरभिर्द्वादशी तथा ॥ ३५ ॥

तुलसी च वसन्तश्च पुरयोत्तम एव च ।

एतेषां तत्त्वतः प्राज्ञैर्न पृथग्भाव इष्यते ॥ ३६ ॥

यश्च भागवतं शास्त्रं वाचयेदर्थतोऽनिशम् ।

जन्मकोटिकृतं पापं नश्यते नात्र संशयः ॥ ३७ ॥

श्लोकार्धं श्लोकपादं वा पठेद्भागवतं च यः ।

नित्यं पुण्यमवाप्नोति राजसूयाश्चमेधयोः ॥ ३८ ॥

उक्तं भागवतं नित्यं कृतं च हरिचिन्तनम् ।

तुलसीपोषणं चैव धेनूनां सेवनं समम् ॥ ३९ ॥

अन्तकाले तु येनैव श्रूयते शुक्रशास्त्रवाक् ।

प्रीत्या तस्यैव बैकुण्ठं गोविन्दोऽपि प्रयच्छति ॥ ४० ॥

हेमसिंहयुतं चैतद्वैष्णवाय ददाति च ।

कृष्णेन सह सायुज्यं स पुष्पाङ्गमेव ध्रुवम् ॥ ४१ ॥

आजन्ममात्रमपि येन शठेन किञ्चि-

चित्तं विधाय शुक्रशास्त्रकथा न पीता ।

चाण्डालवच्च खरवद्वत तेन नीतं ॥ ४२ ॥

मिथ्या स्वजन्म जननीजनिदुःखभाजा

जीवच्छवो निगदितः स तु पापकर्मा

येन श्रुतं शुक्रकथावचनं न किञ्चित् ।

धिक् तं नरं पशुसमं भुवि भाररूप-

मेवं वदन्ति दिवि देवसमाजमुख्याः ॥ ४३ ॥

दुर्लभैव कथा लोके श्रीमद्भागवततोद्भवा ।

कोटिजन्मसमुत्थेन पुण्येनैव तु लभ्यते ॥ ४४ ॥

तेन योगनिधे पीमन् श्रोतव्या सा प्रयत्नतः ।

दिनानां नियमो नास्ति सर्वदा श्रवणं मतम् ॥ ४५ ॥

सत्येन ब्रह्मचर्येण सर्वदा श्रवणं मतम् ।

अशक्यत्वात्कलौ बोधोऽपि विशेषोऽत्र शुक्राज्ञया ॥ ४६ ॥

मनोवृत्तिजयश्चैव नियमाचरणं तथा ।

दीक्षा कर्तुमशक्यत्वात्सप्ताहश्रवणं मतम् ॥ ४७ ॥

श्रद्धातः श्रवणे नित्यं मापे तावद्धि यत्फलम् ।

तत्फलं शुक्रदेवेन सप्ताहश्रवणे कृतम् ॥ ४८ ॥

मनसश्चाजयाद्रोगात्पुंसां चैवापुपः क्षयात् ।

कलेर्दोषबहुत्वाच्च सप्ताहश्रवणं मतम् ॥ ४९ ॥

यत्फलं नास्ति तपसा न योगेन समाधिना ।

अनायासेन तत्सर्वं सप्ताहश्रवणे लभेत् ॥ ५० ॥

यज्ञाद्गर्जति सप्ताहः सप्ताहो गर्जति व्रतात् ।

तपसो गर्जति प्राचेत्सीर्धार्णित्यं हि गर्जति ॥ ५१ ॥

योगाद्गर्जति सप्ताहो ध्यानाज्ज्ञानाच्च गर्जति ।

किं ब्रूमो गर्जनं तस्य रे रे गर्जति गर्जति ॥ ५२ ॥

शौनक उवाच-

साधर्म्यमेतत्कथितं कथानकं

ज्ञानादिधर्मान् विगणय्य साम्प्रतम् ।

निःश्रेयसे भागवतं पुराणं

जातं कुतो योगविदादिमूचकम् ॥ ५३ ॥

सूच उवाच-

यदा कृष्णो धरां त्यक्त्वा स्वपदं गन्तुमुद्यतः ।

एकादशं परिश्रुत्याप्युद्भवो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५४ ॥

उद्भव उवाच-

त्वं तु यास्यसि गोविन्द भक्तकार्यं विधाय च ।

मचित्ते महती चिन्ता तां श्रुत्वा सुखमावह ॥ ५५ ॥

आगतोऽयं कलिघोरो भविष्यन्ति पुनः स्वलाः ।

तत्सङ्गेनैव सन्तोऽपि गमिष्यन्त्युद्यतां यदा ॥ ५६ ॥

तदा भारवती भूमिर्गोरूपेयं कमाश्रयेत् ।

अन्यो न दृश्यते त्राता त्वत्तः कमललोचन ॥ ५७ ॥

अतः सत्सु दयां कृत्वा भक्तवत्सल मा ब्रज ।

भक्तार्थं सगुणो जातो निराकारोऽपि चिन्मयः ॥ ५८ ॥

त्वद्विपोगेन ते भक्ताः कथं स्थास्यन्ति भूते ।

निर्गुणोपासने कष्टमतः किञ्चिद्विचारय ॥ ५९ ॥

इत्युद्धयवचः श्रुत्या प्रभासेऽचिन्तयद्हरिः । भक्तावलम्बनार्थाय किं विधेयं मयेति च	॥ ६० ॥	ऊचुः कुमारो वचनं तदानीं कथार्थतो निष्पत्तिताधुनेयम् । एवं गिरः सा ससुता निशम्य सनत्कुमारं निजगाद नम्रा	॥ ६१ ॥
स्वकीयं यद्भवैत्तेजस्तच्च भागवतेऽदधात् । तिरोधाय प्रविष्टोऽयं श्रीमद्भागवतार्णवम्	॥ ६२ ॥	भक्तिरुवाच— भवद्भिरप्येव कृतास्मि पुष्टा कलिप्रणष्टाणि कथारसेन । काहं तु तिष्ठाम्यधुना ब्रुवन्तु ब्राह्मा इदं तां गिरमूर्चिरे ते	॥ ६३ ॥
तेनेयं वाङ्मयी मूर्तिः प्रत्यक्षा वर्तते हरेः । सेवनाच्छ्रवणात्पाठादर्शनात्पापनाशिनी	॥ ६४ ॥	भक्तेषु गोविन्दसरूपकत्री प्रेमैकधत्री भवरोगहन्त्री । सा त्वं च तिष्ठस्व सुधैर्यसंश्रया निरन्तरं वेणुवमानसानि	॥ ६५ ॥
सप्ताहश्रवणं तेन सर्वेभ्योऽप्यधिकं कृतम् । साधनानि तिरस्कृत्य कलौ धर्मोऽयमीरितिः	॥ ६६ ॥	ततोऽपि दोषाः कलिजा इमे त्वां द्रष्टुं न शक्ताः प्रभवोऽपि लोके । एवं तदाज्ञावसरंतेऽपि भक्ति- स्तदा निपण्णा हरिदासचित्ते	॥ ६७ ॥
दुःखदारिद्र्यदोर्भाग्यपापप्रक्षालनाय च । कामक्रोधजयार्थं हि कलौ धर्मोऽयमीरितिः	॥ ६८ ॥	सकलभुवनमध्ये निर्धनास्तेऽपि धन्या निवसति हृदि येषां श्रीहरेर्भक्तिरेका । हरिरपि निजलोकं सर्वपातो विहाय प्रविशति हृदि तेषां भक्तिसूत्रोपनद्धः	॥ ६९ ॥
अन्यथा वैष्णवी माया देवैरपि सुदुस्त्यजा । कथं त्याज्या भवेत्तुम्भिः सप्ताहोऽतः प्रकीर्तितः	॥ ७० ॥	ब्रूमोऽद्य ते किमधिकं महिमानमेवं ब्रह्मात्मकस्य भुवि भागवताभिधस्य । यत्संश्रयाजिगदिते लभते सुवक्ता श्रोतापि कृष्णसमनामलमन्यधर्मैः	॥ ७१ ॥
सूत उवाच— एवं नगाहश्रवणोरुधर्मै प्रकाश्यमाने कपिभिः सभायाम् । आश्चर्यमेकं समभूतदानीं तदुच्यते संभृणु शीनक त्वम्	॥ ७२ ॥	इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरसण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये भक्तिकष्टनिवर्तनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥	

अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच— अथ वैष्णवचित्तेषु दृष्ट्वा भक्तिमलीकिकीम् । निजलोकं परित्यज्य भगवान् भक्तवत्सलः	॥ १ ॥	त्रिभङ्गललितभारकीस्तुभेन विराजितः । कोटिमन्यधलावण्यो हरिचन्दनचर्चितः	॥ २ ॥
वनमाली घनश्यामः पीतवासा मनोहरः । काञ्चीकलापरुचिरो लसन्मुकुटकुण्डलः	॥ २ ॥	परमानन्दचिन्मूर्तिर्मधुरो मुरलीधरः । आविवेश स्वभक्तानां हृदयान्यमलानि च	॥ ३ ॥

वैकुण्ठवासिनो ये च वैष्णवा उज्ज्वालयः ।

तत्कथाश्रवणार्थं ते गूरूपेण संस्थिताः ॥ ५ ॥

तदा जयजयारवो रसपुष्टिरलौकिकी ।

चूर्णप्रसूनवृष्टिश्च मुहुः शङ्खवैरोऽप्यभूत् ॥ ६ ॥

तत्सभासंस्थितानां च देहगेहात्मविस्मृतिः ।

दृष्ट्वा च तन्मयावस्थां नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ ७ ॥

अलौकिकोऽयं महिमा मुनीश्वराः

सप्ताहजन्योऽथ विलोकितो मया ।

मूढाः शठा ये पशुपक्षिणोऽत्र

सर्वेऽपि निष्पापतमा भवन्ति ॥ ८ ॥

अतो नृलोके ननु नास्ति किञ्चि-

चित्तस्य शोषाय कलौ पवित्रम् ।

अघीषविध्वंसकरं तथैव

कथासमानं भुवि नास्ति चान्यत् ॥ ९ ॥

के के विशुद्ध्यन्ति वदन्तु मह्यं

सप्ताहयज्ञेन कथामयेन ।

कृपालुभिलोकहितं विचार्य

प्रकाशितः कोऽपि नवीनमार्गः ॥ १० ॥

कुमारा उचुः-

ये मानवाः पापकृतस्तु सर्वदा

सदा दुराचाररता विमार्गगाः ।

क्रोधाग्निदग्धाः कुटिलाश्च कामिनः

सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ ११ ॥

सत्येन हीनाः पितृमातृदूषका-

स्तृष्णाकुलाश्चामधर्मवर्जिताः ।

ये दम्भिका मत्सरिणोऽपि हिंसका

सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ १२ ॥

पञ्चोग्रपापाखलछन्नकारिणः

क्रूराः पिशाचा इव निर्दयाश्च ये ।

ब्रह्मस्वपुष्टा व्यभिचारकारिणः ।

सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ १३ ॥

कायेन वाचा मनसापि पातकं

नित्यं प्रकुर्वन्ति शठा हृतेन ये ।

परस्वपुष्टा मलिना दुराशयाः

सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ १४ ॥

अत्र ते कीर्तयिष्याम इतिहासं पुरातनम् ।

यस्य श्रवणमात्रेण पापहानिः प्रजायते ॥ १५ ॥

तुङ्गभद्रातटे पूर्वमभूत्पत्तनमुत्तमम् ।

यत्र वर्णाः स्वधर्मेण सत्यसत्कर्मतत्पराः ॥ १६ ॥

आत्मदेवः पुरे तस्मिन् सर्वबेदविशारदः ।

श्रीतस्मात्तेषु निष्णातो द्वितीय इव भास्करः ॥ १७ ॥

भिक्षुको वित्तबोद्धोके तन्त्रिया धुन्धुली स्मृता ।

स्ववाक्यस्थापिका नित्यं सुन्दरी सुकुलोद्भवा ॥ १८ ॥

लोकवातारता क्रूरा प्रायशो बहुजल्पिका ।

शूरा च गृहकृत्येषु कृपणा कलहप्रिया ॥ १९ ॥

एवं निवसतोः प्रेम्णा दम्पत्यो रममाणवोः ।

अर्थाः कामास्तयोरसन्न सुखाय गृहादिकम् ॥ २० ॥

पथाद्धर्माः समारब्धास्ताभ्यां सन्तानहेतवे ।

गोभूहिरण्यवासांसि दीनेभ्यो यच्छतः सदा ॥ २१ ॥

धनार्थं धर्ममार्गेण ताभ्यां नीतं तथापि च ।

न पुत्रो नापि वा पुत्री ततश्चिन्तातुरो भृशम् ॥ २२ ॥

एकदा स द्विजोदुःखाद् गृहं त्यक्त्वा वनं गतः ।

मध्याह्ने तृपितो जातस्तडागं समुपेयिवान् ॥ २३ ॥

पीत्वा जलं निषण्णस्तु प्रजादुःखेन कर्षितः ।

मुहूर्तादपि तत्रैव संन्यासी कथिदागतः ॥ २४ ॥

दृष्ट्वा पीतजलं तं तु विप्रो यातस्तदन्तिकम् ।

नत्वा च पादयोस्तस्य निःश्वसन् संस्थितः पुरः ॥ २५ ॥

यतिरुवाच-

कथं रोदिषि विप्र त्वं का ते चिन्ता बलीयसी ।

वद त्वं सत्वरं मह्यं स्वस्य दुःखस्य कारणम् ॥ २६ ॥

ब्राह्मण उवाच-

किं ब्रवीमि कपे दुःखं पूर्वपापेन सञ्चितम् ।

मदीयाः पूर्वजास्तोषं कवोष्णमुपभुञ्जते ॥ २७ ॥

मद्वत् नैव गृह्णन्ति प्रीत्या देवा द्विजातयः ।

प्रजादुःखेन शून्योऽहं प्राणास्त्यक्तुमिहागतः ॥ २८ ॥

धिग्जीवितं प्रजाहीनं धिग्गृहं च प्रजां विना ।		तरुणी कुटिला तस्य सख्यग्रे च रुरोद ह ।	
धिग्धनं चानपत्यस्य धिक्कुलं सन्ततिं विना	॥ २९ ॥	अहो चिन्ता ममोत्पन्ना फलं चाहं न भक्षये	॥ ४४ ॥
पान्यते या मया धेनुः सा बन्ध्या सर्वथा भवेत् ।		फलभक्षेण गर्भः स्याद्गर्भेणोदरवृद्धिता ।	
यो मया रोपितो वृक्षः सोऽपि बन्धत्यवमाश्रयेत्	॥ ३० ॥	स्वल्पभक्षं ततोऽज्ञातिगृहकार्यं कथं भवेत्	॥ ४५ ॥
यत्फलं मद्गृहायातं तच्च शीघ्रं विनश्यति ।		देवाद् धारी ब्रजेद्गामे पलायेद्गर्भिणी कथम् ।	
निर्भाग्यस्यानपत्यस्य किमतो जीवितेन मे	॥ ३१ ॥	शुकवनिवसेद्गर्भस्तं कुक्षेः कथमुत्सृजेत्	॥ ४६ ॥
इत्युक्त्वा स रुरोदोच्चैस्तत्पादौ दुःखपीडितः ।		तिर्यक्चेदागतो गर्भस्तदा मे मरणं भवेत् ।	
तदा तस्य यतेश्चिन्ते करुणाभूद्वरीयसी	॥ ३२ ॥	प्रसूतो दारुणं दुःखं सुकुमारी कथं सहे	॥ ४७ ॥
तद्गलाक्षरमालां च वाचयामास योगवान् ।		मन्दायां मयि सर्वस्वं ननान्दा संहरेत्तदा ।	
सर्वं ज्ञात्वा यतिः पश्चाद्विप्रमूचे सविस्तरम्	॥ ३३ ॥	सत्यशीचादिनिषमो दुराराध्यः स दृश्यते	॥ ४८ ॥
यतिरुवाच—		लालने पालने दुःखं प्रसूतायाश्च वर्तते ।	
मुग्धाज्ञानं प्रजारूपं बलिष्ठा कर्मणो गतिः ।		बन्ध्या वा विधवा नारी सुखिनी चेति मे मतिः	॥ ४९ ॥
चिवेकं तु समासाद्य त्यज संसारवासनाम्	॥ ३४ ॥	एवं कुतर्कयोगेन तत्फलं नैव भक्षितम् ।	
शृणु विप्र मया तेऽद्य प्रारब्धं तु विलोकितम् ।		पत्या पृष्टं फलं भुक्तं भुक्तं चेति तपेरितम्	॥ ५० ॥
सप्तजन्मावधि तव पुत्रो नैव च नैव च	॥ ३५ ॥	एकदा भगिनी तस्यास्तद्वृहं स्वेच्छयाऽऽगता ।	
सन्ततेः सगरो दुःखमवापाहः पुरा तथा ।		तदग्रे कथितं सर्वं चिन्तेयं महती हि मे	॥ ५१ ॥
रे मुग्धाद्य कुटुम्बाशां संन्यासे सर्वथा सुखम्	॥ ३६ ॥	दुर्बला तेन दुःखेन हनुजे कारवाणि किम् ।	
ब्राह्मण उवाच—		साब्रवीन्मम गर्भोऽस्ति तं दास्यामि प्रसूतिः	॥ ५२ ॥
विबेकेन भवेत्किं मे पुत्रं देहि बलादपि ।		तावत्कालं सगर्भेव गुप्ता तिष्ठ गृहे सुखम् ।	
नो चेत्त्यजाम्यहं प्राणांस्त्वदग्रे शोकमूर्च्छितः	॥ ३७ ॥	विजितं त्वं मन्वतेर्यच्छ स ते दास्यति बालकम्	॥ ५३ ॥
पुत्रादिसुखहीनोऽयं संन्यासः शुष्क एव हि ।		पाण्मासिको मृतो बाल इति लोको वदिष्यति ।	
गृहस्यः सरसो लोके पुत्रवैभवंसमन्वितः	॥ ३८ ॥	तं बालं पोषयिष्यामि नित्यमागत्य ते गृहे	॥ ५४ ॥
इति विप्राग्रहं कष्टं विधिलेखविमार्जनात्	॥ ३९ ॥	फलमर्पय धेन्वे त्वं परीक्षार्थं तु साम्प्रतम् ।	
न दास्यसि सुखं पुत्रापया देवहतोषमः ।		तत्तदाचरितं सर्वं तथैव स्वीस्वभावतः	॥ ५५ ॥
अतो हटेन पुक्तोऽसि ह्यर्थिनं किं वदाम्यहम्	॥ ४० ॥	अथ कालेन सा नारी प्रसूता बालकं तदा ।	
तस्याग्रहं समालोक्य फलमेकं स दत्तवान् ।		आनीय जनको बालं रहस्ये धुन्तुलीं ददौ	॥ ५६ ॥
इदं भक्षय पत्न्या त्वं ततः पुत्रो भविष्यति	॥ ४१ ॥	तया च कथितं भर्त्रे प्रसूतः सुखमर्भकः ।	
सत्यं शीघ्रं दया दानमेकभक्तं तु भोजनम् ।		लोकस्य सुखमुत्पन्नमात्मदेवप्रजोदयात्	॥ ५७ ॥
वर्षावधि स्त्रिया कार्यं तेन पुत्रोऽस्तिनिर्मलः	॥ ४२ ॥	ददौ दानं द्विजातिभ्यो जातकर्म विधाय च ।	
एवमुक्त्वा ययौ योगी विप्रस्तु गृहमागतः ।		गीतवादित्रघोषोऽभूत्तद्द्वारे मङ्गलं बहु	॥ ५८ ॥
पत्न्याः पाणौ फलं दत्त्वा स्वयं यातस्तु कुत्रचित्	॥ ४३ ॥		

भर्तुर्योऽब्रवीद्वाक्यं स्तन्यं नास्ति कुपे मम । अन्यस्तन्येन निर्दग्धा कथं पुण्यामि बालकम् ॥ ५९ ॥	क तिष्ठामि क गच्छामि को मे दुःखं व्यपोहयेत् । प्राणांस्त्यजामि दुःखेन हा कष्टं मम संस्थितम् ॥ ७२ ॥
मत्स्वसुध प्रसूताया मृतो बालस्तु वर्तते । तामाकार्यं गृहे रक्ष सा तेऽर्भं पोषयिष्यति ॥ ६० ॥	तदानीं तु समागत्य गोकर्णो ज्ञानसंयुतः । बोधयामास जनकं वैराग्यं परिदर्शयन् ॥ ७३ ॥
पतिना तत्कृतं सर्वं पुत्ररक्षणहेतवे । पुत्रस्य धुन्धुकारीति नाम मात्रा प्रतिष्ठितम् ॥ ६१ ॥	असारः खलु संसारो दुःखरूपी विमोहकः । सुतः कस्य धनं कस्य स्नेहबाञ्चलतेऽनिशम् ॥ ७४ ॥
त्रिमासे निर्गते चाथ सा धेनुः सुपुत्रेऽर्भकम् । सर्वाङ्गसुन्दरं दिव्यं निर्मलं कनकप्रभम् ॥ ६२ ॥	न चेन्द्रस्य सुखं किञ्चिन्न सुखं चक्रवर्तिनः । सुखमस्ति विरक्तस्य मुनेरेकान्तजीविनः ॥ ७५ ॥
दृष्ट्वा प्रसन्नो बिप्रस्तु संस्कारान् स्वयमादधे । मत्वाऽऽश्चर्यं जनाः सर्वे दिदृक्षार्थं समागताः ॥ ६३ ॥	मुग्धाज्ञानं प्रजारूपं मोहतो नरके गतिः । निपतिष्यति देहोऽयं सर्वं त्यक्त्वा वनं ब्रज ॥ ७६ ॥
भायोदयोऽधुना जात आत्मदेवस्य पश्यत । धेन्या बालः प्रसूतस्तु देवरूपीति कौतुकम् ॥ ६४ ॥	तद्वाक्यं तु समाकर्ण्य गन्तुकामः पिताब्रवीत् । किं कर्तव्यं वने तात तत्त्वं वद सविस्तरम् ॥ ७७ ॥
न ज्ञातं तद्रहस्यं तु केनापि विधियोगतः । गोकर्णं तं सुतं दृष्ट्वा गोकर्णं नाम चाकरोत् ॥ ६५ ॥	अन्यकूपे स्नेहपाशे बद्धः पशुरहं शठः । कर्मणा पतितो नूनं मामुद्धर दयानिधे ॥ ७८ ॥
कियत्कालेन तौ जातौ तरुणौ तनयाबुधौ । गोकर्णः पण्डितो ज्ञानी धुन्धुकारी महाखलः ॥ ६६ ॥	गोकर्ण उवाच— देहेऽस्थिमांसरुधिरं भ्रिमतिं त्यज त्वं जायासुतादिषु सदा ममतां विमुञ्च ।
स्नानशीचक्रियाहीनो दुर्भक्षी क्रोधवर्धितः । दुष्परिग्रहकर्ता च शबहस्तेन भोजनम् ॥ ६७ ॥	पश्यानिशं जगदिदं क्षणभङ्गनिष्ठं वैराग्यरागरसिको भव भक्तिनिष्ठः ॥ ७९ ॥
चौरः सर्वजनद्वेषी परवेश्मप्रदीपकः । लालनायार्भकान्धृत्या सद्यः कूपे न्यपातयत् ॥ ६८ ॥	धर्मं भजस्व सततं त्यज लोकधर्मान् सेवस्व साधुपुरुषाञ्जहि कामतृष्णाम् ।
हिंसकः शस्त्रधारी च दीनान्धानां प्रपीडकः । चाण्डालाभिरतो नित्यं पाशहस्तः श्वसङ्गतः ॥ ६९ ॥	अन्यस्य दोषगुणचिन्तनमाशु मुक्त्वा सेवाकथारसमहो नितरां पिबत्वम् ॥ ८० ॥
तेन वेश्याकुसङ्गेन पित्र्यं वित्तं तु नाशितम् । एकदा पितरौ ताड्य पात्राणि स्वयमाहरत् ॥ ७० ॥	एवं सुनोक्तिवशतोऽपि गृहं बिहाय यातो वनं स्थिरमतिर्गतपष्टिवर्षः ।
तन्पिता कृपणः प्रौढैर्नदीनो रुरोद ह । वन्ध्यत्वं तु समीचीनं कुपुत्रो दुःखदायकः ॥ ७१ ॥	युक्तो हरेरनुदिनं परिचर्ययासी श्रीकृष्णमाप नियतं दशमस्य पाठात् ॥ ८१ ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये विप्रमोक्षो
नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

सूत उवाच—

पितर्युपरते तेन जननी ताडिता भृशम् ।

क वित्तं तिष्ठति ब्रूहि हनिष्ये लक्ष्म्या न चेत् ॥ १ ॥

इति तद्वाक्यसन्नासाज्जनन्या पुत्रदुःखतः ।

कूपे पातः कृतो रात्रौ तेन सा निपनं गता ॥ २ ॥

गोकर्णस्तीर्थयात्रार्थं निर्गतो योगसंस्थितः ।

न दुःखं न सुखं तस्यं न वैरी नापि बान्धवः ॥ ३ ॥

धुन्धुकारी गृहेऽतिष्ठत्यथपण्यवधूवृतः ।

अत्युग्रकर्मकर्ता च तत्प्रेषणयिमुदधीः ॥ ४ ॥

एकदा कुलटास्तासु भूषणान्यभिलिप्सवः ।

तदर्थं निर्गतो गेहात्कामान्नो मृत्युमस्मरन् ॥ ५ ॥

यतस्ततश्च संहृत्य वित्तं वेष्टम पुनर्गतः ।

ताभ्योऽयच्छतसुवस्त्राणि भूषणानि कियन्ति च ॥ ६ ॥

बहुवित्तचयं दृष्ट्वा रात्रौ नाप्यौ व्यचारयन् ।

चीर्यं करोत्यसौ नित्यमतो राजा ग्रहीष्यति ॥ ७ ॥

वित्तं हत्वा पुनश्चैनं मारयिष्यति निश्चितम् ।

अतोऽर्धगुप्तये गूढमस्माभिः किं न हन्यते ॥ ८ ॥

निहत्यैनं गृहीत्वाप्यं यास्यामो यत्र कुत्रचित् ।

इति ता निश्चयं कृत्वा सुप्तं सम्बद्धश्च रविमभिः ॥ ९ ॥

पाशं कण्ठे निधायास्य तन्मृत्युमुपचक्रमुः ।

त्वरितं न ममारासी चिन्तायुक्तास्तदाभवन् ॥ १० ॥

तप्ताङ्गारसमूहाश्च तन्मुखे हि विचिक्षिपुः ।

अग्निज्वालातिदुःखेन व्याकुलो निधनं गतः ॥ ११ ॥

तं देहं मुमुचुर्गतं प्रायः साहसिकाः स्त्रियः ।

न ज्ञातं तद्रहस्यं तु केनापीदं तथैव च ॥ १२ ॥

लोकेः पृष्टा वदन्ति स्म दूरं यातः प्रियो हि नः ।

आगमिष्यति वर्षेऽस्मिन् वित्तलोभविकर्षितः ॥ १३ ॥

स्त्रीणां नैव तु विश्वासं दुष्टानां कारयेदुषः ।

विश्वासे यः स्थितो भूढः स दुःखैः परिभूयते ॥ १४ ॥

सुधामयं बचो यासां कामिनां रसवर्धनम् ।

हृदयं धुष्टपाराभं प्रियः को नाम योषिताम् ॥ १५ ॥

संहृत्य वित्तं ता याताः कुलटा बहुभर्तृकाः ।

धुन्धुकारी बभूवाय महान् प्रेतः कुकर्मतः ॥ १६ ॥

वात्पारूपधरो नित्यं पाबन्वशदिशोऽन्तरम् ।

शीततपपरिक्लिष्टो निराहारः पिपासितः ॥ १७ ॥

न लेभे शरणं कापि हा दैवेति मुहुर्वदन् ।

किपत्कालेन गोकर्णो मृतं लोकादबुध्यत ॥ १८ ॥

अनाथं तं विदित्वैव गपाभ्राद्वमचीकरत् ।

यस्मिंस्तीर्थे तु संयाति तत्र भ्राद्वमवर्तयत् ॥ १९ ॥

एवं भ्रमन् स गोकर्णः स्वपुरं समुपेयिवान् ।

रात्रौ गृहाङ्गणे स्वसुभागतोऽलक्षितः परैः ॥ २० ॥

तत्र सुप्तं स विज्ञाय धुन्धुकारी स्वबान्धवम् ।

निशीधे दर्शयामास महारीव्रतं वपुः ॥ २१ ॥

सकृन्मेषः सकृद्वस्ती सकृच्च महिषोऽभवत् ।

सकृदिन्द्रः सकृचाग्निः पुनश्च पुरुषोऽभवत् ॥ २२ ॥

वैपरीत्यमिदं दृष्ट्वा गोकर्णो धैर्यसंयुतः ।

अयं दुर्गतिकः कोऽपि निश्चित्याप तमब्रवीत् ॥ २३ ॥

गोकर्ण उवाच—

कस्त्वमुग्रतरो रात्रौ कुतो यातो दशामिमाम् ।

किं वा प्रेतः पिशाचो वा राक्षसोऽसीति शंस नः ॥ २४ ॥

सूत उवाच—

एवं पृष्टस्तदा तेन रुरोदोद्यैः पुनः पुनः ।

अशक्तो वचनोचारे संज्ञामात्रं चकार ह ॥ २५ ॥

ततोऽलौ जलं कृत्वा गोकर्णस्तमुदैरयत् ।

तत्सेकहतपापोऽसौ प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २६ ॥

प्रेत उवाच—

अहं भ्राता त्वदीयोऽस्मि धुन्धुकारीति नामतः ।

स्वकीयेनैव दोषेण ब्रह्मत्वं नाशितं मया ॥ २७ ॥

कर्मणो नास्ति संख्या मे महाज्ञाने विवर्तितः । लोकानां हिंसकः सोऽहं स्त्रीभिर्दुःखेन मारितः ॥ २८ ॥	सर्वेऽब्रुवन् प्रयत्नेन कर्तव्यं सुकरं त्विदम् । गोकर्णो निश्चयं कृत्वा वाचनापैः प्रवर्तितः ॥ ४२ ॥
अतः प्रेतत्वमापन्नो दुर्दशां च बहाम्यहम् । वाताहारेण जीवामि दैवाधीनफलोदयात् ॥ २९ ॥	तत्र संश्रवणार्थाय देशग्रामाजना ययुः । पङ्कजवन्धवृद्धमन्दाश्च तेऽपि पापक्षयाय वै ॥ ४३ ॥
अहो बन्धो कृपासिन्धो भ्रातर्मांसाशु मोचय । गोकर्णो वचनं श्रुत्वा तस्मै वाक्यमपात्रवीत् ॥ ३० ॥	समाजस्तु महाज्ञातो देवविस्मयकारकः । यदेवासनमास्थाय गोकर्णोऽकथयत्कथाम् ॥ ४४ ॥
गोकर्ण उवाच— त्वदर्थं तु गयापिण्डो मया दत्तो विधानतः । तत्कथं नैव मुक्तोऽसि ममादर्यमिदं महत् ॥ ३१ ॥	स प्रेतोऽपि तदाऽऽयातः स्थानं पश्यन्नितस्ततः । सप्तग्रन्थियुतं तत्रापश्यत्कीचकमुच्छ्रितम् ॥ ४५ ॥
गयाभाज्जान मुक्तिश्चेदुपायो नापरस्त्विह । किं विधेयं मया प्रेत तत्त्वं वद सविस्तरम् ॥ ३२ ॥	तन्मूलच्छिद्रमाविश्य श्रवणार्थं स्थितो ह्यसी । वातरूपी स्थितिं कर्तुमशक्तो वंशमाविशत् ॥ ४६ ॥
प्रेत उवाच— गयाभाद्रशतेनापि मुक्तिर्मे न भविष्यति । उपायमपरं कश्चित्त्वं विचारय साम्प्रतम् ॥ ३३ ॥	वैष्णवं ब्राह्मणं मुख्यं श्रोतारं परिकल्प्य सः । प्रथमस्कन्धतः स्पष्टमाख्यानं पेनुजोऽकरोत् ॥ ४७ ॥
इति तद्वाक्यमाकर्ण्य गोकर्णो विस्मयं गतः । शतश्राद्धेन मुक्तिश्चेदसाध्यं मोचनं तव ॥ ३४ ॥	दिनान्ते रक्षिता गाथा तदा चित्रं बभूव ह । वंशैकग्रन्थिभेदोऽभूत्सदाब्दं पश्यतां सताम् ॥ ४८ ॥
इदानीं तु निजं स्थानमातिष्ठ प्रेत निर्भयः । त्वन्मुक्तिसाधकं किञ्चिदाचरिष्ये विचार्य च ॥ ३५ ॥	द्वितीयेऽङ्कि तथा सायं द्वितीयग्रन्थिभेदनम् । तृतीयेऽङ्कि तथा सायं तृतीयग्रन्थिभेदनम् ॥ ४९ ॥
धुन्धुकारी निजस्थानं तेनादिष्टस्ततो गतः । गोकर्णश्चिन्तयामास तां रात्रिं न तदध्यगात् ॥ ३६ ॥	एवं सप्तदिनैश्चैव सप्तग्रन्थिभेदेनम् । कृत्वा स द्वादशस्कन्धश्रवणात्प्रेततां जहौ ॥ ५० ॥
प्रातस्तमागतं दृष्ट्वा लोकाः प्रीत्या समागताः । तत्सर्वं कथितं तेन यज्ज्ञातं च यथा निशि ॥ ३७ ॥	दिव्यरूपधरो जातस्तुलसीदाममण्डितः । पीतबासा घनश्यामो मुकुटी कुण्डलान्वितः ॥ ५१ ॥
विद्वांसो योगनिष्ठाश्च ज्ञानिनो ब्रह्मवादिनः । तन्मुक्तिं नैव तेऽपश्यन् पश्यन्तःशस्त्रसंश्रयान् ॥ ३८ ॥	ननाम भ्रातरं सद्यो गोकर्णमिति चाब्रवीत् । त्वयाहं मोचितो बन्धो कृपया प्रेतकश्मलात् ॥ ५२ ॥
ततः सर्वैः सूर्यवाक्यं तन्मुक्तौ स्थापितं परम् । गोकर्णः स्तम्भनं चक्रे सूर्यवेगस्य वै तदा ॥ ३९ ॥	धन्या भागवती वार्ता प्रेतपीडाविनाशिनी । सप्ताहोऽपि तथा धन्यः कृष्णलोकफलप्रदः ॥ ५३ ॥
तुभ्यं नमो जगत्साक्षिन् ब्रूहि मे मुक्तिहेतुकम् । तच्छ्रुत्वा दूरतः सूर्यः स्फुटमित्यभ्यभाषत ॥ ४० ॥	कम्पन्ते सर्वपापानि सप्ताहश्रवणे स्थिते । अस्माकं प्रलयं सद्यः कथा चेयं करिष्यति ॥ ५४ ॥
श्रीमद्भागवतान्मुक्तिः सप्ताहं वाचनं कुरु । इति सूर्यवचः सर्वैर्यमरूपं तु विश्रुतम् ॥ ४१ ॥	आर्द्रं शुष्कं लघु स्पृहं बाह्मनःकर्मभिः कृतम् । श्रवणं विदहेत्यापां पावकः समिधोयथा ॥ ५५ ॥
	अस्मिन् वै भारते वर्षे सूरिभिर्देवसंसदि । अकथाश्राविणां पुंसां निष्फलं जन्म कीर्तितम् ॥ ५६ ॥

किं मोहतो रक्षितेन सुपुटेन बलीयसा ।		हरिदासा उचुः—	
अध्रुवेण शरीरेण शुक्रशास्त्रकपां विना	॥ ५७ ॥	श्रवणस्य विभेदेन फलभेदोऽत्र संस्थितः ।	
अस्थिस्तन्मां सायुबद्धं मांसशोणितलेपितम् ।		श्रवणं तु कृतं सर्वैर्न तथा मननं कृतम् ।	
चर्मावनद्धं दुर्गन्धं पात्रं मूत्रपुरीषयोः	॥ ५८ ॥	फलभेदस्ततो जातो भजनादपि मानद	॥ ७१ ॥
जराशोकविपाकातौ रोगमन्दिरमातुरम् ।		सप्तरात्रमुपोष्यैव प्रेतैन श्रवणं कृतम् ।	
दुष्पूरं दुर्धरं दुष्टं सदोषं क्षणभङ्गुरम्	॥ ५९ ॥	मननादि तथा तेन स्थिरचित्ते कृतं भृशम्	॥ ७२ ॥
कृमिविद्भ्रस्मसंज्ञान्तं शरीरमिति वर्णितम् ।		अदृढं च हतं ज्ञानं प्रमादेन हतं धृतम् ।	
अस्थिरेण स्थिरं कर्म कुतोऽयं साधयेन्न हि	॥ ६० ॥	सन्दिग्धो हि हतो मन्यो व्यग्रचित्तो हतो जपः	॥ ७३ ॥
यत्प्रातः संस्कृतं चात्रं सायं तब विनश्यति ।		अवैष्णवो हतो देशो हतं श्राद्धमपात्रकम् ।	
तदीयरससम्पुष्टे काये का नाम नित्यता	॥ ६१ ॥	हतमश्रोत्रिये दानमनाचारं हतं कुलम्	॥ ७४ ॥
समाहश्रवणाहोके प्राप्यते निकटे हरिः ।		विश्वासो गुरुवाक्येषु स्वस्मिन्दीनत्वभावना ।	
अतो दोषनिवृत्त्यर्थमेतदेव हि साधनम्	॥ ६२ ॥	मनोदोषजयश्चैव कथायां निश्चला मतिः	॥ ७५ ॥
मुदमुदा इव तोयेषु मशका इव जन्तुषु ।		एवमादि कृतं चेत्स्यात्तदा वै श्रवणे फलम् ।	
जायन्ते मरणाद्यैव कथाश्रवणवर्जिताः	॥ ६३ ॥	पुनः श्रवान्ते सर्वेषां बैकुण्ठे वसतिर्ध्रुवम्	॥ ७६ ॥
जडस्य शुष्कवंशस्य यत्र ग्रन्थिविभेदनम् ।		गोकर्णं तब गोविन्दो गोलोकं दास्यति स्वयम् ।	
चित्रं किमु तदा चित्तग्रन्थिभेदः कथाश्रवान्	॥ ६४ ॥	एवमुक्त्वा ययुः सर्वे बैकुण्ठं हरिकीर्तनाः	॥ ७७ ॥
भियते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ।		श्रवणे मासि गोकर्णः कथामूचे तथा पुनः ।	
क्षीयन्ते चास्य कर्माणि सप्ताहश्रवणे कृते	॥ ६५ ॥	सप्तरात्रवर्ती भूयः श्रवणं तैः कृतं पुनः	॥ ७८ ॥
संसारकर्ममालेपप्रक्षालनपटीयसि ।		कथासमाप्ती यज्जातं ध्रुवतां तब नारद	॥ ७९ ॥
कपातीर्थे स्थिते चित्ते मुक्तिरेव बुधैः स्मृता	॥ ६६ ॥	विमानैः सह भक्तैश्च हरिराविर्बभूव ह ।	
एवं ब्रुवति वै तस्मिन् विमानमगमत्तदा ।		जयशब्दा नमःशब्दास्तत्रासन् बहवस्तदा	॥ ८० ॥
बैकुण्ठवासिभिर्भुक्तं प्रस्फुरद्दीप्तिमण्डलम्	॥ ६७ ॥	पाञ्चजन्यध्वनिं चक्रे हर्षात्तत्र स्वयं हरिः ।	
सर्वेषां पश्यतां भजे विमानं धुन्धुलीसुतः ।		गोकर्णं तु समालिङ्ग्याकरोत्स्वसदं हरिः	॥ ८१ ॥
विमाने वैष्णवान् वीक्ष्य गोकर्णो वाक्यमब्रवीत्	॥ ६८ ॥	श्रोतुनन्यान् घनश्यामान् पीतकौशेयवाससः ।	
गोकर्ण उवाच—		किरीटिनः कुण्डलिनस्तथा चक्रे हरिः क्षणात्	॥ ८२ ॥
अत्रैव बहवः सन्ति श्रोतारो मम निर्मलाः ।		तद्गामे ये स्थिता जीवा आध्यात्मिणोऽपि ज्ञातयः ।	
आनीतानि विमानानि न तेषां युगपत्कुतः	॥ ६९ ॥	विमाने स्थापितास्तेऽपि गोकर्णकृपया तदा	॥ ८३ ॥
श्रवणं समभागेन सर्वेषामिह दृश्यते ।		प्रेषिता हरिलोके ते यत्र गच्छन्ति योगिनः ।	
फलभेदः कुतो जातः प्रब्रुवन्तु हरिप्रियाः	॥ ७० ॥	गोकर्णेन स गोपालो गोलोकं गोपबह्वभम् ।	
		कथाश्रवणतः प्रीतो निर्ययौ भक्तवत्सलः	॥ ८४ ॥

अयोध्यावासिनः पूर्वं यथा रामेण सङ्गताः ।
तथा कृष्णेन ते नीता गोलोकं योगिदुर्लभम् ॥ ८५ ॥

यत्र सूर्यस्य सोमस्य सिद्धान्तां न गतिः कदा ।
तं लोकं हि गतास्ते तु श्रीमद्भागवतश्रवात् ॥ ८६ ॥

ब्रूमोऽत्र ते किं फलवृन्दमुज्ज्वलं
सप्ताहयज्ञेन कथासु सञ्चितम् ।

कर्णेन गोकर्णकथाक्षरो यैः

पीतश्च ते गर्भगता न भूयः ॥ ८७ ॥

वाताम्बुपर्णांशानदेहशेषणी-
स्तपोभिरुग्रैश्चिरकालसञ्चितैः ।

योगैश्च संयान्ति न तां गतिं वै

सप्ताहगाथाश्रवणेन यान्ति याम् ॥ ८८ ॥

इतिहासमिमं पुण्यं शाण्डिल्योऽपि मुनीश्वरः ।

पठते चित्रकूटस्थो ब्रह्मानन्दपरिप्लुतः ॥ ८९ ॥

आख्यानमेतत्परमं पवित्रं

श्रुतं सकृद्देविदहेदघौघम् ।

श्राद्धे प्रयुक्तं पितृभित्तमावहे-

भित्त्यं सुपाठादपुनर्भवं च ॥ ९० ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये

गोकर्णमोक्षवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

कुमारा ऊचुः-

अथ ते सम्प्रवक्ष्यामः सप्ताहश्रवणे विधिम् ।

सहायैर्वसुभिश्चैव प्रायः साध्यो विधिः स्मृतः ॥ १ ॥

दैवज्ञं तु समाहूय मुहूर्तं पृच्छ्य यत्नतः ।

विवाहे यादृशं वित्तं तादृशं परिकल्पयेत् ॥ २ ॥

नभस्य आश्विनोर्जीं च मार्गशीर्षः शुचिर्नभाः ।

एते मासाः कथारम्भे श्रोतॄणां मोक्षसूचकाः ॥ ३ ॥

मासानां विप्र हेयानि तानि त्याज्यानि सर्वथा ।

सहायाश्चेतरे तत्र कर्तव्याः सोऽयमाश्रयः ॥ ४ ॥

देशो देशो तथा सेयं वार्ता प्रेष्या प्रयत्नतः ।

भविष्यति कथा चात्र आगन्तव्यं कुटुम्बिभिः ॥ ५ ॥

दूरेहरिकथाः केचिद्दूरेचाच्युतकीर्तनाः ।

स्त्रियः शूद्रादयो ये च तेषां बोधो यतो भवेत् ॥ ६ ॥

देशो देशो विरक्ता ये वैष्णवाः कीर्तनोत्सुकाः ।

तेष्वेव पत्रं प्रेष्यं च तद्देखनमितीरितम् ॥ ७ ॥

सतां समाजो भविता सप्तरात्रं सुदुर्लभः ।

अपूर्वसरूपैव कथा चात्र भविष्यति ॥ ८ ॥

श्रीभागवतवतीपूषणानाय रसलम्पटाः ।

भवन्तश्च तथा शीघ्रमायात प्रेमतत्पराः ॥ ९ ॥

नावकाशः कदाचिच्चेदिनमात्रं तथापि तु ।

सर्वथाऽऽगमनं कार्यं क्षणोऽत्रैव सुदुर्लभः ॥ १० ॥

एवमाकारणं तेषां कर्तव्यं विनयेन च ।

आगन्तुकानां सर्वेषां वासस्थानानि कल्पयेत् ॥ ११ ॥

तीर्थं वापि बने वापि गृहे वा श्रवणं मतम् ।

विशाला वसुधा यत्र कर्तव्यं तत्कथास्थलम् ॥ १२ ॥

शोधनं मार्जनं भूमेर्लेपनं धातुमण्डनम् ।

गृहोपस्करमुद्भृत्य गृहकोणे निवेशयेत् ॥ १३ ॥

अर्वाक्पश्चाद्गतो यत्नादास्तीर्णानि प्रमेलयेत् ।

कर्तव्यो मण्डपः प्रोक्षैः कदलीखण्डमण्डितः ॥ १४ ॥

फलपुष्पदलैर्विष्वग्वितानेन विराजितः ।

चतुर्दिग्ध्वजराजो बहुसम्पद्भिराजितः ॥ १५ ॥

ऊर्ध्वं समैव लोकाश्च कल्पनीयाः सविस्तरम् ।

तेषु विप्रा विरक्ताश्च स्थापनीयाः प्रबोध्य च ॥ १६ ॥

पूर्वं तेषामासनानि कर्तव्यानि यथोत्तरम् ।

वक्तुं चापि तदा दिव्यमासनं परिकल्पयेत् ॥ १७ ॥

उदङ्मुखो भवेद्भक्ता श्रोता वै प्राङ्मुखस्तदा ।

प्राङ्मुखश्चेद्भवेद्भक्ता श्रोता चोदङ्मुखस्तदा ॥ १८ ॥

अथवा पूर्वदिग्नेया पूज्यपूजकमध्यतः ।	तदग्रे नियमः पश्चात्कर्तव्यः श्रेयसे मुदा ।	
श्रोतृणामागमे प्रोक्ता देशकालादिकोविदैः	समस्रात्रं यथाशक्त्या धारणीयः स एव हि	॥ ३४ ॥
विरक्तो वैष्णवो बिप्रो वेदशास्त्रविशुद्धिकृत् ।	वरणं पञ्चविप्राणां कथाभङ्गनिवृत्तये ।	
दृष्टान्तकुशलो धीरो वक्ता कार्योऽतिनिःस्पृहः	कर्तव्यं तैर्हरिजाप्यं द्वादशाक्षरवियया	॥ ३५ ॥
अनेकधर्मविभ्रान्ताः स्त्रीणाः पाखण्डवादिनः ।	ब्राह्मणान् वैष्णवांश्चान्यांस्तथा कीर्तनकारिणः ।	
शुकशास्त्रकपोचारे त्याज्यान्ते यदि पण्डिताः	नत्वा सम्पूज्य दत्ताज्ञः स्वयमासनमाविशेत्	॥ ३६ ॥
वक्तुः पार्थे सहायार्थमन्यः स्थाप्यस्तथाविधः ।	लोकवित्तधनामारपुत्रचिन्तां व्युदस्य च ।	
पण्डितः संशयच्छेत्ता लोकबोधनतत्परः	कथाचित्तः शुद्धमतिः स लभेत्फलमुत्तमम्	॥ ३७ ॥
यक्त्रा क्षीरं प्रकर्तव्यं दिनादवाग्नतामये ।	आसूयौदयमारभ्य सार्धत्रिप्रहरान्तकम् ।	
अरुणोदयेऽसौ निर्वर्त्य शीघ्रं स्नानं समाचरेत्	वाचनीया कथा सम्यग्वीरकण्ठं सुधीमता	॥ ३८ ॥
नित्यं संक्षेपतः कृत्वा सन्न्यासं स्वं प्रयत्नतः ।	कथाविरामः कर्तव्यो मध्याह्ने षटिकाद्वयम् ।	
कथाविप्रविधाताय गणनाथं प्रपूजयेत्	तत्कथामनु कार्यं वै कीर्तनं वैष्णवैस्तदा	॥ ३९ ॥
पितृन् सन्तप्यं शुद्धवर्षं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।	मलमूत्रजयार्थं हि लघ्वाहारः सुखावहः ।	
मण्डलं च प्रकर्तव्यं तत्र स्थाप्यो हरिस्तथा	हविष्यान्नेन कर्तव्यो होक्वारं कथार्थिना	॥ ४० ॥
कृष्णमुद्दिश्य मन्त्रेण चरेत्पूजाविधिं क्रमात् ।	उपोष्य समस्रात्रं वै शक्तिश्चेच्छृणुयात्तदा ।	
प्रदक्षिणममस्कारान् पूजान्ते स्तुतिमाचरेत्	घृतपानं पयःपानं कृत्वा वै शृणुयात्सुखम्	॥ ४१ ॥
संसारसागरे मग्नं दीनं मां करुणानिधे ।	फलाहारेण वा भाग्यमेकमुक्तेन वा पुनः ।	
कर्ममोहगृहीताङ्गं मामुद्धर भवार्णवात्	सुखसाध्यं भवेद्यत् कर्तव्यं श्रवणाय तत्	॥ ४२ ॥
श्रीमद्भागवतस्यापि ततः पूजा प्रयत्नतः ।	भोजनं तु वरं मन्ये कथाश्रवणकारकम् ।	
कर्तव्या विधिना प्रीत्या धूपदीपसमन्विता	नोपवासो वरः प्रोक्तः कथाविप्रकरो यदि	॥ ४३ ॥
ततस्तु श्रीफलं धृत्वा नमस्कारं समाचरेत् ।	सप्ताहव्रतिनां पुंसां नियमाञ्छृणु नाद ।	
स्तुतिः प्रसन्नचित्तेन कर्तव्या केवलं तदा	विष्णुदीक्षाविहीनानां नाधिकारः कथाश्रवे	॥ ४४ ॥
श्रीमद्भागवताख्योऽयं प्रत्यक्षः कृष्ण एव हि ।	ब्रह्मचर्यमधःसुमिः पत्रावल्यां च भोजनम् ।	
स्वीकृतोऽसि मया नाथ मुक्त्यर्थं भवसागरे	कथासमाप्तौ भुक्तिं च कुर्यान्नित्यं कथाव्रती	॥ ४५ ॥
मनोरथो मदीयोऽयं सफलः सर्वथा त्वया ।	द्विदलं मधु तैलं च गरिष्ठान्नं तपैव च ।	
निर्विघ्नेनैव कर्तव्यो दासोऽहं तव केशव	भावदुष्टं पुण्यपितं जहान्नित्यं कथाव्रती	॥ ४६ ॥
एवं दीनबन्धः प्रोच्य वक्तारं चाप पूजयेत् ।	कामं क्रोधं मदं मानं मत्सरं लोभमेव च ।	
सम्पूज्य वस्त्रभूषाभिः पूजान्ते तं च संस्तवेत्	दम्भं मोहं तथा द्वेषं दुरपेक्ष कथाव्रती	॥ ४७ ॥
शुकरूप प्रबोधज्ञ सर्वशास्त्रविशारद ।	वेदवैष्णवविप्राणां गुरुगोब्रतिनां तथा ।	
एतत्कथाप्रकाशेन मदज्ञानं विनाशाय	स्त्रीराजमहतां निन्दां वर्जयेयः कथाव्रती	॥ ४८ ॥

रजस्वलान्त्यजम्लेच्छपतितब्राह्मणैस्तदा ।

द्विजद्विवेदबाह्वीश्च न वदेयः कथाव्रती ॥ ४९ ॥

सत्यं शौचं दयां मौनमार्जनं विनयं तथा ।

उदारमानसं तद्वदेवं कुर्यात्कथाव्रती ॥ ५० ॥

दरिद्रश्च क्षयी रोगी निर्भायः पापकर्मवान् ।

अनपत्यो मोक्षकामः शृणुयाच्च कथामिमाम् ॥ ५१ ॥

अपुष्पा काकवन्ध्या च वन्ध्या या च मृताश्वका ।

स्रवद्रर्मा च या नारी तया श्राव्या प्रयत्नतः ॥ ५२ ॥

एतेषु विधिना श्रावे तदक्षयतरं भवेत् ।

अत्युत्तमा कथा दिव्या कोटियज्ञफलप्रदा ॥ ५३ ॥

एवं कृत्वा व्रतविधियुयापनमपाचरेत् ।

जन्माष्टमीव्रतमिव कर्तव्यं फलकाङ्क्षिभिः ॥ ५४ ॥

अकिञ्चनेषु भक्तेषु प्रापो नोयापनाग्रहः ।

श्रवणेनैव पूतास्ते निष्कामा वैष्णवा यतः ॥ ५५ ॥

एवं नगाहपङ्केऽस्मिन् समाप्ते श्रोतृभिस्तदा ।

पुस्तकस्य च वक्तुश्च पूजा कार्यातिभक्तितः ॥ ५६ ॥

प्रसादतुलसीमाला श्रोतृभ्यश्चाथ दीयताम् ।

मृदङ्गतालललितं कर्तव्यं कीर्तनं ततः ॥ ५७ ॥

जयशब्दं नमःशब्दं शङ्खशब्दं च कारयेत् ।

विश्रेष्ठो याचकेभ्यश्च बित्तमञ्चं च दीयताम् ॥ ५८ ॥

विरक्तश्वेद्वेच्छेता गीता वाच्या परेऽहनि ।

गृहस्थश्चेतदा होमः कर्तव्यः कर्मशान्तये ॥ ५९ ॥

प्रतिशोकं तु जुहुयाद्विधिना दशमस्य च ।

पायसं मधु सर्पिश्च तिलाज्जादिकसंपुतम् ॥ ६० ॥

अथवा हवनं कुर्याद्वायव्या सुसमाहितः ।

तन्मयत्वात्पुराणस्य परमस्य च तत्त्वतः ॥ ६१ ॥

होमाशक्तौ बुधो हौम्यं दद्यात्तत्फलसिद्धये ।

नानाच्छिद्रनिरोधार्थं न्यूनताधिकतानयोः ॥ ६२ ॥

दोषयोः प्रशमार्थं च पटेन्नामसहस्रकम् ।

तेन स्यात्सफलं सर्वं नास्त्यस्मादधिकं यतः ॥ ६३ ॥

द्वादश ब्राह्मणान् पश्चाद्भोजयेन्मधुपायसैः ।

दद्यात्सुवर्णं धेनुं च व्रतपूर्णत्वहेतवे ॥ ६४ ॥

शक्तौ पलत्रयमितं स्वर्णसिंहं विधाय च ।

तत्रास्य पुस्तकं स्थाप्यं लिखितं ललिताक्षरम् ॥ ६५ ॥

सम्पूज्याबाहनायैस्तदुपचारैः सदक्षिणम् ।

बत्सभूषणगन्धायैः पूजिताय यतात्मने ॥ ६६ ॥

आचार्याय सुधीदत्त्वा मुक्तः स्याद्भवबन्धनैः ।

एवं कृते विधाने च सर्वपापनिवारणे ॥ ६७ ॥

फलदं स्यात्पुराणं तु श्रीमद्भागवतं शुभम् ।

धर्मकामार्थमोक्षाणां साधनं स्यान्न संशयः ॥ ६८ ॥

कुमारा ऊचुः—

इति ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।

श्रीमद्भागवतेनैव भुक्तिमुक्तिं करो स्थिते ॥ ६९ ॥

सूत उवाच—

इत्युत्त्वा ते महात्मानः प्रोचुर्भागवतीं कथाम् ।

सर्वपापहरां पुण्यां भुक्तिमुक्तिप्रदायिनीम् ॥ ७० ॥

भृष्वतां सर्वभूतानां सप्ताहं नियतात्मनाम् ।

यथाविधि ततो देवं तुष्टुवुः पुरुषोत्तमम् ॥ ७१ ॥

तदन्ते ज्ञानवैराग्यभक्तीनां पुष्टता परा ।

तारुण्यं परमं चाभूत्सर्वभूतमनोहरम् ॥ ७२ ॥

नारदश्च कृतार्थोऽभूत्सिद्धे स्वीये मनोरथे ।

पुलकीकृतसर्वाङ्गः परमानन्दसम्भूतः ॥ ७३ ॥

एवं कथां समाकर्ण्य नारदो भगवत्प्रियः ।

प्रेमगद्गदया वाचा तानुवाच कृताञ्जलिः ॥ ७४ ॥

नारद उवाच—

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि भवद्भिः करुणापरैः ।

अथ मे भगवौल्लब्धः सर्वपापहरो हरिः ॥ ७५ ॥

श्रवणं सर्वधर्मैर्भ्यो वरं मन्ये तपोधनाः ।

वैकुण्ठस्थो यतः कृष्णः श्रवणाद्यस्य लभ्यते ॥ ७६ ॥

सूत उवाच—

एवं ब्रुवति वै तत्र नारदे वैष्णवोत्तमे ।

परिभ्रमन् समायातः शुको योगेश्वरस्तदा ॥ ७७ ॥

तत्राययी पोडशवार्षिकस्तदा
व्यासात्मजो ज्ञानमहाविचन्द्रमाः ।

कपावसाने निजलाभपूर्णः

प्रेम्णा पठन् भागवतं शनैः शनैः

॥ ७८ ॥

दृष्ट्वा सदस्याः परमोरुतेजसं
सयः समुत्थाय ददुर्महासनम् ।

प्रीत्या सुरर्षिस्तमपूजयत्सुखं

स्थितोऽबदत्संभृणुतामलां गिरम्

॥ ७९ ॥

श्रीशुक उवाच—

निगमकल्पतरोगंलितं फलं

शुकमुखादमृतद्रवसंपुतम् ।

पिबत भागवतं रसमालयं

मुहुरहो रसिका भुवि भावुकाः

॥ ८० ॥

धर्मः प्रोज्झितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सतां

वेद्यं वास्तवमत्र यस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनम् ।

श्रीमद्भागवते महामुनिकृते किं वा परैरीश्वरः

सयो हृद्यवरुध्यतेऽत्र कृतिभिः श्रुश्रुपुभिस्तत्क्षणात् ॥ ८१ ॥

श्रीमद्भागवतं पुराणतिलकं यद्वैष्णवानां धनं

यस्मिन् पारमहंस्यमेवममलं ज्ञानं परं गीयते ।

यत्र ज्ञानविरागभक्तिसहितं नैष्कर्म्याबिष्कृतं

तत्त्ववृण्वन् प्रपठन् विचारणपरो भक्त्या विमुच्येन्नरः ॥ ८२ ॥

स्वर्गे सत्ये च कैलासे वैकुण्ठे नास्त्ययं रसः ।

अतः पिबन्तु सद्भाग्या मा मा मुञ्चत कर्हिचित् ॥ ८३ ॥

सूत उवाच—

एवं ब्रुवाणे सति बादरायणौ

मध्ये सभायां हरिराविरासीत् ।

प्रहादबल्युद्धवफाल्गुनादिभि-

र्वृतः सुरर्षिस्तमपूजयच्च तान्

॥ ८४ ॥

दृष्ट्वा प्रसन्नं महादासने हरिं

ते चक्रिरे कीर्तनमग्रतस्तदा ।

भवो भवान्या कमलासनस्तु

तत्रागमत्कीर्तनदर्शनाय

॥ ८५ ॥

प्रहादस्तालधारी तरलगतितया चोद्धवः कांस्यधारी

वीणाधारी सुरर्षिः स्वरकुशलतया रागकर्तारुनोऽभूत् ।

इन्द्रोऽवादीन्मृदङ्गं जयजयसुकराः कीर्तने ते कुमारा

यत्राग्रे भाववक्ता सरसरचनया व्यासपुत्रो बभूव ॥ ८६ ॥

ननतं मध्ये विक्रमेव तत्र

भक्त्यादिकानां नटबत्सुतेजसाम् ।

अलौकिकं कीर्तनमेतदीक्ष्य

हरिः प्रसक्तोऽपि बचोऽब्रवीत्तत्

॥ ८७ ॥

मत्तो वरं भाववृताद् वृणुष्वं

प्रीतः कपाकीर्तनतोऽस्मि साम्प्रतम् ।

श्रुत्वेति तद्वाक्यमतिप्रसन्नाः

प्रेमाद्रचिता हरिमूर्धरे ते

॥ ८८ ॥

नगाहगाथासु च सर्वभक्ते-

रेभिस्त्वया भाव्यमिति प्रथत्वात् ।

मनोरथोऽयं परिपूर्णय-

स्तपेति चोत्त्वान्तरधीयताव्युतः

॥ ८९ ॥

ततोऽनमत्तचरणेषु नारद-

स्तथा शुकादीनपि तापसांश्च ।

अथ प्रहृष्टाः परिनष्टमोहाः

सर्वे ययुः पीतकपाभृतास्ते

॥ ९० ॥

भक्तिः सुताभ्यां सह रक्षिता सा

शास्त्रे स्वकीयेऽपि तदा शुकेन ।

अतो हरिर्भागवतस्य सेवना-

बिच्चं समायाति हि वैष्णवानाम्

॥ ९१ ॥

दारिद्र्यदुःखज्वरदाहितानां

मायापिशाचीपरिमर्दितानाम् ।

संसारस्तिन्धौ परिपातितानं

क्षेमाय वै भागवतं प्रगर्जति

॥ ९२ ॥

शौनक उवाच—

शुकैनोक्तं कदा रात्रे गोकर्णेन कदा पुनः ।

सुरर्षये कदा ब्राह्मेष्ठिन्धि मे संशयं त्विमम्

॥ ९३ ॥

सूत उवाच—

आकृष्णनिर्गमात्रिंशद्वर्षाधिकगते कलौ ।

नवमीतो नभस्ये च कथारम्भं शुकोऽकरोत् ॥ ९४ ॥

परीक्षिच्छ्रवणान्ते च कलौ वर्षशतद्वये ।

शुद्धे शुचौ नवम्यां च धेनुजोऽकथयत्कथाम् ॥ ९५ ॥

तस्मादपि कलौ प्राप्ते त्रिंशद्वर्षगते सति ।

ऊचुरूर्जे सिते पक्षे नवम्यां ब्रह्मणः सुताः ॥ ९६ ॥

इत्येतत्ते समाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वयानघ ।

कलौ भागवती वार्ता भवरोगविनाशिनी ॥ ९७ ॥

कृष्णप्रियं सकलकल्मषनाशनं च

मुक्त्येकहेतुमिह भक्तिविलासकारि ।

सन्तः कथानकमिदं पिबतादरेण

लोके हि तीर्थपरिशीलनसेवया किम् ॥ ९८ ॥

स्वपुरुषमपि वीक्ष्य पाशाहस्तं

वदति यमः किल तस्य कर्णमूले ।

परिहर भगवत्कथासु मत्तान्-

प्रभुरहमन्यनृणां न वैष्णवानाम् ॥ ९९ ॥

असारे संसारे विषयविपसङ्गाकुलधियः

क्षणार्थं क्षेमार्थं पिबत शुक्लापातुलसुषाम् ।

किमर्थं व्यर्थं भो ब्रजत कुपथे कुत्सितकथे

परीक्षित्साक्षी यच्छ्रवणगतमुत्सुकिकथने ॥ १०० ॥

रसप्रवाहसंस्थेन श्रीशुकेनेरिता कथा ।

कण्ठे सम्बध्यते येन स वैकुण्ठप्रभुर्भवेत् ॥ १०१ ॥

इति च परमगुह्यं सर्वसिद्धान्तसिद्धं

सपदि निगदितं ते शास्त्रपुञ्जं विलोक्य ।

जगति शुक्कपातो निर्मलं नास्ति किञ्चित्

पिब परसुखहेतोर्द्वादशस्कन्धसारम् ॥ १०२ ॥

एतां यो नियततया शृणोति भक्त्या

यश्चेनां कथयति शुद्धवैष्णवाग्रे ।

ती सम्यग्विधिकरणात्फलं लभेते

याथाप्यात्र हि भुवने किमप्यसाध्यम् ॥ १०३ ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये

श्रवणविधिकथनं नाम पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ समाप्तमिदं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम् ॥

विषयानुक्रमिका

अध्यायः विषयाः

प्रथमस्कन्धः १-३५

१. मङ्गलाचरणम् । निमिशक्षेत्रं सूतागमनम् । शीनकप्रश्नाः ।
२. सूतस्य प्रतिवचनप्रक्रमः । शुकप्रशंसाप्रमाणौ । भगवत्कथाप्रवणस्यावश्यकत्वकथनपूर्वकं तन्महिमवर्णनम् ।
३. पौकपस्यपराभ्यः कल्किप्रपन्नं भगवत्तत्त्वविशन्वयतारवर्णनम् । भागवतपुराणोदयः ।
४. शीनकस्य भागवतोत्पत्त्यादिविषयप्रश्नः । सूतस्य प्रतिवचने व्यासावतारः । कृतानेककार्यस्य तस्यापरितोषो नारादागमनं च ।
५. व्यासनारादसंवादे व्यासस्य स्वापरितोषनिमित्तप्रश्नः । नारादस्य समाधिभाषया हरिगुणवर्णनग्रन्थरचनप्रार्थना । ततोपकृतया स्वपूर्वजन्मवृत्तान्तकथनारम्भः ।
६. नारादपूर्वजन्मकथानुवृत्तिः । व्यासमामन्त्र्य तद्रामनं च ।
७. व्यासेन भागवतग्रन्थरचना शुकस्याध्यापनं च । परिक्षित्ताकथनप्रतिज्ञा । तत्पीठिकतया पाण्डवकथोद्देशः । अश्वत्थाम्नो वृत्तान्तः ।
८. कृष्णेन द्रौपद्याः सान्त्वनम् । कृष्णे प्रस्थिते उत्तराया अभिधावनं प्रार्थना च । कृष्णेन गर्भस्य रक्षणम् । कुन्तीस्तुतिः ।
९. धर्मराजव्यथा । विशसनं प्राप्य भीष्मदर्शनम् । मुनीनामागमो भीष्मोपदेशो भीष्मस्तुतिश्च ।
१०. कृष्णस्य द्वारकागमनम् । हस्तिनावत्यां प्रस्थानवैभवम् । स्त्रीणां वचनम् । धर्मराजेन सैन्यप्रेषणम् । द्वारकापामुत्सवः ।
११. परीक्षितो जन्म । धर्मराजसन्तोषः । विप्रेर्जातकफलकथनं च ।
१२. विदुरस्य हस्तिनपुरप्रतिनिवर्तनम् । युधिष्ठिरस्य कुशलप्रश्नः । विदुरेण धृतराष्ट्रस्य बोधनम् । तेषां वनप्रवेशस्तत्र नाशो धर्मराजप्रलापो नारादेन तस्य सान्त्वनं च ।
१३. पार्थस्य द्वारकागमनम् । धर्मराजेन हस्तिनावत्यामनिष्टदर्शनम् । पार्थस्य प्रतिनिवृत्तिः । कान्तिहीनमुखं तं दृष्ट्वा धर्मराजस्य प्रश्नाः ।
१४. पार्थप्रलापः, कृष्णतिरोधानकथनं कृष्णमहिमानुसन्धानं च ।
१५. कृष्णगतिं श्रुत्वा पाण्डवानां वीराध्वगमनं युधिष्ठिरस्य लयचिन्तनं च ।
१६. परीक्षितो राज्यप्राप्तिः । कलिप्रवेशं धृतवतस्तस्य त्रैत्रयात्रा । धराधर्मसंवादश्च ।
१७. परिक्षिता कलेः सन्तर्जनम् । धराधर्मयोरोत्थासनं संवादश्च । भीमाय कलेय अवसत्तानार्थं पथस्थानदानं च ।
१८. परीक्षितो मृगयागमनम् । आधमे विप्रतिस्कारः । तन्मुतशापश्च ।
१९. परिक्षितः पश्चात्तापः । गङ्गायां प्रायोपवेशः । तत्र मुनीनामागमनं च ।
२०. तत्र शुकगमनम् । राज्ञा तस्य प्रशंसा । श्रोतव्यादिविषये प्रश्नश्च ।

द्वितीयस्कन्धः ३६-५४

१. शुकप्रतिवचनारम्भः । मुमूर्षोः कर्तव्यवर्णनम् । भागवतप्रवचनप्रतिज्ञा । सद्गङ्गोद्देशेन राज्ञः श्रोत्साहनम् । विराट्पुत्रोपासूनिविधिश्च ।
२. हृदयाकाशगतरूपोपासनम् । योगधारणयोजकान्तिः ।
३. मुमूर्षुणा यदकर्तव्यं कर्तव्यं च । पुनः शीनकप्रश्नो हरिसेवाविहीनस्य निन्दनं च ।
४. सूतेन राजप्रशानामनुवादः शुकस्य मङ्गलाचरणं च ।
५. ब्रह्मनारादसंवादे नारादकृतपूर्वपक्षस्य ब्रह्मणा निराकरणम् । हरिमाहात्म्यप्रतिपादनाय सृष्टिकथनं च ।
६. अण्डान्तः सृष्टिकथनानुवृत्तिः । ब्रह्मणो यज्ञकारणम् । भगवत्स्तुतिश्च ।

७. ब्रह्मणा नारदाय हरेरवताराणां वर्णनं लोकेषु तद्विपुलीकरणादेशश्च ।
८. परीक्षितो विशेषप्रश्नाः प्रतिबचने शुक्तस्योपामन्त्रणं च ।
९. शुक्तस्य प्रतिबचनोपक्रमः । ब्रह्मण सृष्टिः । तस्य तपः । वैकुण्ठदर्शनम् । हरिणा तस्य वरदानं चतुःशोकीभागवतोपदेशः । भागवतागतिक्रमश्च ।
१०. पुराणस्य दशलक्षणानि । अष्टान्तः ब्रह्मशरीरसृष्टिस्तत्र देवानां प्रवेशः । भगवतो रूपद्वयस्य प्रशंसा । विदुरमैत्रेयसंवादविषये शीनकप्रश्नश्च ।

तृतीयस्कन्धः ५५-११६

१. धृतराष्ट्रपचारदर्शनेन विदुरस्य तीर्थयात्रा । यमुनातटे उद्भवदर्शनं, यादवानां क्षेमप्रश्नश्च ।
२. उद्भवस्य प्रतिबचनम् । कृष्णमहिम्नः प्रशंसा । कृष्णजन्मारभ्याशरद्धिहारं तस्य लीलाभिध्यानकथने ।
३. कंसवधमारभ्य प्रभासयात्रापर्यन्तं तस्य लीलाभिध्यानकथने ।
४. प्रभासे यादवानां नाशः । बदरी गन्तुमुद्भवस्यादेशः । तत उद्भवस्य गमनं च ।
५. हरद्वारे विदुरमैत्रेयसमागमः । उपसत्तिपूर्वकं तत्त्वोपदेशप्रार्थना ।
६. मैत्रेयप्रतिबचनम् । सृष्टिकथनम् । ब्रह्माण्डनिर्माणे तत्त्वदेवानामशक्तिः प्रार्थनं च ।
७. ब्रह्माण्डसृष्टिः । तदन्तः ब्रह्मशरीरसृष्टिः । तत्र तत्त्वदेवानां सञ्चापाराणां प्रवेशश्च ।
८. सृष्ट्यादिभगवद्व्यापारविषये विदुरस्य प्रश्नः । मैत्रेयस्य समाधानम् । पुनः सविस्तरं विदुरप्रश्नाः ।
९. विदुरप्रश्नोत्तरतया भागवतकथनप्रतिज्ञा । शेषद्वारा भागवतागतिक्रमः । ब्राह्मकल्पे ब्रह्मणः सृष्टिः । ब्रह्मणः स्वमूलान्वेषणं भगवद्दर्शनं च ।
१०. ब्रह्मणः स्तुतिः । भगवतः प्रसन्नता आश्वासनं च ।
११. ततो ब्रह्मणः सृष्टिः षड्विधा त्रिविधा च ।
१२. कालस्वरूपम् । युगमानादि । पात्रकल्पः वराहकल्पश्च ।
१३. ब्रह्मणा सनकादीनां रुद्रप्रजापतिमनूनां च सृष्टिः । ब्रह्माण्डान्तः सर्वसृष्टिश्च ।
१४. स्वायम्भुवमनुचरितविषये विदुरप्रश्नः । मनोर्भूमिस्थापनयत्नः । वराहावतारश्च ।
१५. हिरण्यकयोरोत्पत्तिविषये विदुरप्रश्नः । मैत्रेयप्रतिबचनम् । दितेर्निर्वन्धः दितिकाश्यपसंवादः । काश्यपेन पीत्रगुणकथनेन दितेः सान्त्वनं च ।
१६. देवानां चतुर्मुखोपसत्तिः । ब्रह्मणा जयविजययोः शापप्रसन्नकथनम् । ताभ्यां सनकादीनां रोधः शापश्च ।
१७. भगवतो वह्निगमनम् । सनकादिभिः संवादः । तच्छापोररीकरणं दूतयोरश्वासनं च ।
१८. हिरण्यकयोरैर्मन्त्रं । अपशकुनानि । हिरण्याक्षदिम्बिजयश्च ।
१९. हरिहिरण्याक्षसमागमस्तपोर्षुद्धं च ।
२०. युद्धानुवृत्तिः । हिरण्याक्षवधः ।
२१. पुनः सङ्क्षेपेण सृष्टिकथनम् । यक्षादिमानुषान्तदेहसृष्टिश्च ।
२२. विन्दुरसरि कर्मस्य तपश्चरणम् । भगवदाविर्भावः कर्मस्यादेशः । देवहृत्या सह स्वायम्भुवमनोर्विन्दुरस्य रोगमनम् । कर्मप्रश्नश्च ।
२३. मनुना देवहृतीविद्याहस्य प्रस्तावः । ससमयं कर्मस्याङ्गीकारः । कर्मदेवहृतीविद्याहश्च ।
२४. देवहृत्याः कर्ममानुग्रहः । दुहितृणामुत्पत्तिः । प्रज्ज्याकामं कर्म प्रति देवहृत्याः प्रार्थनम् ।
२५. पत्न्या आश्वासनम् । कपिलावतारः । कर्मप्रव्रज्या तद्गतश्च ।
२६. देवहृत्याः कपिलोपसत्तिः । कपिलोपदेशः । सतां लक्षणम् । भक्तिस्वरूपस्य तन्माहात्म्यस्य च निरूपणम् ।

२७. तत्त्वानां सङ्ख्यानम् । तद्व्यवस्थानां च कथनम् ।
२८. अभ्यात्मसाधनतया मनोऽसङ्गत्वाभ्यासः । प्रकृतिपुरुषयोर्विचारे देवदूतीप्रश्नः कपिलस्य तत्परिहारश्च ।
२९. योगलक्षणम् । आसनायश्चक्राणि । ध्येयमूर्तिवर्णनम् ।
३०. भक्तियोगप्रकाराणां निरूपणम् ।
३१. वैराग्यार्थं जीवमूर्तिनिरूपणम् । वार्धक्यमरणनरकदुःखानि च ।
३२. जीवस्य गर्भवासजननादिदुःखम् । कपिजीवस्य विशेषः ।
३३. योगिनां गतिः । अचिंतादिमार्गगणानामेवानिवृत्तिः । तस्या भक्त्यैकसाध्यत्वम् ।
३४. देवहृत्याः कपिलस्तुतिः । कपिलेन मातुराश्वासनम् । कपिलस्य गमनम् । देवहृत्यास्तपो भगवन्प्राप्तिश्च ।

चतुर्थस्कन्धः ११७-१७८

१. स्वायम्भुवदीहित्रवंशचरित्रम् । यज्ञदत्तावतारौ नरनारायणावतारश्च ।
२. दाक्षायणीकथा । विश्वमृजां यज्ञे रुद्रस्य तिग्मस्कारः । प्रायप्रतिशापो ।
३. दक्षस्य वृहस्पतिसंवापमः । सत्याः प्रार्थना । शिवस्यासम्मनिरपायसूचना च ।
४. सत्या गमनम् । यज्ञशालायामवज्ञा । सत्या रोषवचनानि ।
५. लघुचिन्तनेन योगाग्रीं सत्या देहत्यागः । दक्षिणाग्रीं भृगोर्दोषश्च ।
६. वीरभद्रादिभिः सह शिवेन दक्षाध्वरस्य भङ्गः ।
७. देवैः सह ब्रह्मणः कैलासगमनं शिवप्रशंसा च ।
८. शिवस्य प्रसादः । वरदानम् । यज्ञशालामागत्य यज्ञपूर्तिश्च ।
९. स्वायम्भुवपुत्रवंशचरितम् । सुरुचिवाचा ध्रुवस्य निर्गमनं, नारदसमागम उपदेशौ, ध्रुवस्य तपश्च ।
१०. ध्रुवस्य वासुदेवसाक्षात्कारः । तत्स्तुतिः प्रतिनिवर्तनं च ।
११. ध्रुवस्य पुण्यजनेर्गुह्यं मनुवाक्येनोपशमश्च ।
१२. धनदस्यागमनं तत्संवादश्च । ध्रुवस्य गन्धशासनं ध्रुवलोकप्राप्तिश्च ।
१३. ध्रुववंशः । अद्रुस्य यज्ञे देवानामनागमनम् । वेनजन्म, तस्य हिंसाचारः ।
१४. भृगुवादिभिर्वेनस्यापदेशः । तत्तिरस्कारः । वेनस्यासदादेशः । मुनिभिः तस्य हननम् ।
१५. पृथोः पट्टाभिपेकः । तस्य स्वप्रशंसाप्रतिषेधश्च ।
१६. सूतादिभिः प्रशंसान्वाजेन भवितव्यस्त्व वृषुचरितस्य गानम् ।
१७. पृथोः धरायै क्रोधः । धरायास्तत्स्तुतिश्च ।
१८. धराया उपायप्रतिपादनम् । वत्सदोहनभेदेन पृथोः सर्वदोहनम् ।
१९. शताथमेधदीक्षितस्य पृथोर्वज्रैर्भवम् । रान्यसमृद्धिः । अन्तिमे यज्ञे शक्रेणाथस्य हरणम् । पापण्डसृष्टिः । अन्ततः सन्धानं च ।
२०. भगवदादेशः । इन्द्रस्य क्षमापणं च ।
२१. पुनः पुरप्रवेशः । सत्रयागः । प्रजासम्बोधनं तासां वाचश्च ।
२२. तत्र सनकायागमनम् । राज्ञः प्रार्थना । सनत्कुमारोपदेशो राज्ञो धन्यतावचनानि च ।
२३. पृथोस्तपोवनगमनम् । लघुचिन्तनेन देहत्यागः । अर्चिषो गतिश्च ।

२४. पृथोर्वशे बहिष्मतो जन्म । प्रचेतसां जन्म । तेषां रुद्रदर्शनं तदुपदेशो रुद्रगीता च ।
 २५. नारदागमनम् । बहिष्मतः प्रार्थनया पुरञ्जनचरितकथनोपक्रमः । पुरञ्जनासादितपुरीवर्णनम् । तस्य प्रमदोलमाश्राप्तिस्नयोदात्तम्यं च ।
 २६. पुरञ्जनस्य मृगया । प्रतिनिवृत्तेन तेन पुरञ्जण्याः सान्त्वनं च ।
 २७. तयोः सुखेन कालयापनम् । प्रज्वरकालकन्यासहितगन्धर्वैः पुयांरोधः ।
 २८. पुर्णिपातः । पुरञ्जनस्य विदर्भराजकुमारितया जन्म । पाण्डवेशेन विवाहः । तपोवने पाण्डवेशनाशः । पुरञ्जनस्य विलासः । अविज्ञातसखस्य बोधनं च ।
 २९. बहिष्मत्प्रार्थनया नारदेन विविच्य सर्वस्यार्थस्य कथनम् ।
 ३०. प्रचेतसां तपः । भगवत्साक्षात्कारः । वार्क्षीविवाहो दक्षजन्म च ।
 ३१. प्रचेतसां प्रज्जजनम् । तेषां नारदसमागमः संवादश्च । विदुरस्य प्रतिनिवर्तनं च ।

पञ्चमस्कन्धः १७९-२१४

१. श्रियव्रतकथा । तस्य विवाहः । आशीघ्रादिसुतोत्पत्तिः । तस्य महिमा गतिश्च ।
 २. आशीघ्रतपः । पूर्वचित्तिप्राप्तिः । नाभ्यादिसुतप्राप्तिः । तस्य गतिश्च ।
 ३. नाभेर्यज्ञः । भगवदाविर्भावे सति पुरोधसां वचनानि । ऋषभावतारश्च ।
 ४. ऋषभस्य राज्याभिषेकादिः । नाभेरगतिः । ऋषभस्य जयन्त्यां सुतज्ञतोत्पत्तिः ।
 ५. ऋषभस्य स्वपुत्रान् प्रत्युपदेशः । अवधूतचर्या योगसिद्धिवादश्च ।
 ६. ऋषभावतारसमाप्तिस्तस्य महिमा च ।
 ७. भरतकथा । पुलहाश्रमं गत्वा तस्य तपश्चरणम् ।
 ८. भरतस्य हरिणीशाब्दप्राप्तिः । तत्रातिस्नेहः । तेन हरिणजन्मप्राप्तिश्च ।
 ९. आश्रितकुले जन्म । जडताविडम्बनम् । देहानभिमतर्मरणादभित्तिश्च ।
 १०. भरतरुद्रगणसमागमः । तयोः संवादः । रुद्रगणस्य शरणागत्यश्च ।
 ११. भरतोपदेशः । हरिगुरुचरणांपासनाया मनोजयसम्पादनादेशः ।
 १२. रुद्रगणप्रश्नः । भरतने स्ववाचां विवरणं स्वपूर्वजन्माभिख्यापनं च ।
 १३. भरतोपदेशः । संसारस्वरूपवर्णनम् । राज्ञः प्रशासकचनानि च ।
 १४. पूर्वाध्याये पारोक्ष्येण कथितस्य संसारस्वरूपस्य विविच्य कथनम् ।
 १५. श्रियव्रतान्वयायै गयस्य जन्म । तन्महिमा । श्रियव्रतवंशकथनसमाप्तिश्च ।
 १६. भूमण्डलवर्णनम् । तत्र मेरोरिळावृतस्य जम्बूद्वीपस्य च वर्णनम् ।
 १७. भार्गीरभीगद्यम् । मेरोरभुर्दिशं तस्याः ज्ञात्वाः । इळावृते भवस्योपासनं च ।
 १८. जम्बूद्वीपगतभद्राश्वहरिर्षादिस्वर्ण्डानां तत्रत्यानामुपासनस्य च वर्णनम् ।
 १९. जम्बूद्वीपगतकिम्पुरुषभारतवर्षाणां वर्णनम् । भारतवर्षप्रशांसा च ।
 २०. श्रद्धकुशक्रीडशार्कपुष्करीद्वीपानां लोकालोकवर्णनस्य च वर्णनम् ।
 २१. ज्योतिष्क्रानुवर्णनम् । तत्र विशिष्य सूर्यगतिवर्णनम् ।
 २२. सूर्यगतिविवेचनम् । चन्द्रादिग्रहाणां वर्णनम् । शिशुमाररूपस्य च वर्णनम् ।

२३. भूविबराणामतद्वादिसप्तलोकानां वर्णनम् । शेषस्य महिमा च ।

२४. विविधनरकाणां तन्निमित्तभूतदुष्कर्मणां च कथनम् ।

पष्ठस्कन्धः २१५-२४९

१. राज्ञो नरकनिवारणापायप्रश्नः । अजामिळकया । विष्णुदूतानां प्रश्नः । यमदूतानामुत्तरदानं च ।
२. विष्णुदूतानां प्रतिवचनम् । अजामिळस्योद्घोषः । अन्ते सङ्गतिश्च ।
३. यमस्य स्वदूतैः संवादः । विष्णुत्कर्षकथनं वीष्णुप्रशंसा च ।
४. प्रचेतसां कथा । दक्षजन्म । तस्य विवाहः तपश्चरणम् । भगवदाविर्भावः । हंसगुह्यस्तोत्रम् । भगवदनुग्रहश्च ।
५. हर्यश्वानां जन्म । तेषां नारदस्य कूटप्रश्नाः प्रव्रज्या च । एवं शबलाशानामपि ।
६. ब्रह्मणा दक्षस्यानुनयः । पश्चिदुहितृणां प्राप्तिः । तासां वंशः । विश्वरूपवर्णनं च ।
७. इन्द्रेण गुणसिद्धिस्तोत्रः । अग्निभ्यः पराभवः । विश्वरूपोपसृतिः । तस्य प्रतिश्रवश्च ।
८. नारायणवर्म, सत्यासं, सफलधुति ।
९. विश्वरूपवधः । तेन प्राप्ताया ब्रह्महत्याया विभागः । वृत्रजन्म । देवानां तपः भगवदाश्वासनं च ।
१०. देवानां उर्धाच्युपसृतिः । तेन स्वास्थिदानम् । बह्वनिर्मितिः । इन्द्रस्य पुद्गोदयः । दैत्यानां पलायनं च ।
११. वृत्रस्य संरम्भः । इन्द्रमुद्रितय वचनानि ।
१२. वृत्रस्य युद्धं वचनानि च । इन्द्रस्य तत्प्रशंसा । वृत्रवधश्च ।
१३. ब्रह्महत्याया इन्द्रस्यानिर्जुतिः । हयमेधवागो नृसिंहध्यानं पापविधूतनं च ।
१४. वृत्रस्य पृथ्वृन्नान्तः । शूरसेनाधिपतेक्षित्रकेतोः कथा । पुत्रप्राप्तिर्मृतिश्च ।
१५. अङ्गिरोनारदाभ्यां पुनरागमनं चित्रकेतोरुद्घोषनं च ।
१६. नारदमृतजीवयोः संवादः । नारदाङ्गिरोभ्यां चित्रकेतोरुपदेशः । मन्त्रदानम् । चित्रकेतोः सिद्धिर्विद्याधरत्वप्राप्तिश्च ।
१७. चित्रकेतोः पार्वतीशपः । त्वष्टुर्दक्षिणाग्री वृत्रतया जन्म च ।
१८. अदितिवंशकथनानुवृत्तिः । दितेर्वंशः । दित्या काश्यपं प्रलोभ्य बरादानम् । काश्यपस्यासन्तोषः । दितेर्व्रतधारणम् । मरुतां जन्म च ।
१९. पुंसवनव्रतनिरूपणम् ।

सप्तमस्कन्धः २५०-२८१

१. भगवतो वैषम्याद्यभावविवेचनम् । नारदधर्मराजसंवादे वैद्यविषये प्रश्नः । नारदस्योत्तरम् । जयविजययोर्नन्मप्रयोद्धेयः ।
२. हिरण्यध्वजधनं हिरण्यकशिपोरमर्पः । मन्त्रणम् । कपोतकथोद्देशेन रुद्रान्वादीनां सान्त्वनं च ।
३. हिरण्यकशिपोस्तपश्चरणम् । देवानां चिरिञ्चप्रार्थना । तस्यागमनं वरदानं च ।
४. हिरण्यकशिपोर्दोषः । दिक्पालान् विजित्वा महेन्द्रभवनवासः । देवैर्भगवदुपसर्पणम् । होरभयदानं च ।
५. शङ्खदामर्कध्यापनम् । पितुः पुरतः प्रह्लादस्योक्तिः । निर्वन्धेन त्रिगर्षोपदेशः । द्वितीयचरः प्रह्लादस्योक्तिः । हिरण्यकशिपो रोषश्च ।
६. प्रह्लादेन दैत्यबालकानां विष्णुधर्मोपदेशः ।
७. स्वस्य नारदान् तत्त्वज्ञानप्राप्तिप्रकारवचनम् । पुनरुपदेशः ।
८. सुतं स्वयमेव हन्तुं हिरण्यकस्य निर्धारः । तथोद्यमः । नृसिंहावतारः । तन्महिमा दैत्ययो ब्रह्मादीनां तत्सन्वनं च ।
९. प्रह्लादकृता नृसिंहस्तुतिः । बरस्वीकारोपरेणा च ।

१०. कामासरोहपितृपूतत्वयोर्वरणम् । हिरण्यकबरदानविषये हरिब्रह्मसंवादः । प्रह्लादस्याभिषेचनम् । देवानां स्वस्वधामगमनं च ।
 ११. त्रिपुरवपेऽशक्तस्य हरस्य हर्यनुग्रहो त्रिपुरदाहश्च ।
 १२. नारदेन युधिष्ठिरस्य नृणां स्त्रीणां च साधारणधर्माणां ब्राह्मणादिवर्णधर्माणां च निरूपणम् ।
 १३. ब्रह्मचारिवनस्थधर्मयोरनिरूपणम् । सर्वाश्रमसाधारणधर्मनिरूपणं च ।
 १४. सहास्रानुनि प्रह्लादेनावधूतस्य दर्शनम् । पृष्टेनावधूतेन स्ववृत्तेर्वर्णनं च ।
 १५. धर्मराजप्रश्नोत्तरतया नारदेन विशिष्य गृहस्थधर्माणामुपदेशः ।
 १६. कर्मज्ञानयोगयोः प्रपञ्चस्वरूपस्य लयादीनां च वर्णनम् । नारदस्य पूर्वजन्मवृत्तान्तः । युधिष्ठिरस्य श्रीकृष्णपूजा च ।

अष्टमस्कन्धः २८२-३२०

१. यज्ञेन स्वायम्भुवमनोः रक्षा । स्वारोचिषोत्तममन्वन्तरयोर्यर्णनम् । बनुषे तापसमन्वन्तरे गजेन्द्रमोक्षप्रस्तावः ।
 २. त्रिकूटपर्वताभ्याशे सरसि गजेन्द्रस्य ग्राहग्रहः । स्वतः परतो वा मोक्षनासमर्थस्य गजेन्द्रस्य हरिश्शरणापतिः ।
 ३. गजेन्द्रस्तोत्रम् । हरिणा गजेन्द्रस्य मोक्षणम् ।
 ४. देवानां पुण्यवर्षः । ग्राहस्यापि देवलक्षापनिवृत्तिः । फलश्रुतिश्च ।
 ५. रैवतचातुषमन्वन्तरयोर्यर्णनम् । चातुषे धीरसमुद्रमथनप्रस्तावः दुर्वाससः शापेन पराजितेर्देवैः सह गन्त्वा विरिञ्चस्य हरिस्तवनं च ।
 ६. हरेराविर्भावः । ब्रह्मणः स्तोत्रम् । हरेरुपायोपदेशो मन्दरानयनं च ।
 ७. समुद्रमथनम् । स्थानघनिमयः । कूर्मरूपेण मन्दरोद्धारः । अजितस्य स्वयं निर्मथनम् । हालाहलोन्यत्तिः क्रद्रेण तस्य पानं च ।
 ८. पुनर्मथने कामपेन्वायुत्पत्तिः । रमाया आविर्भावः । तस्या अभिषेकः । तस्या हरिचरणम् । धन्वन्तर्याविर्भावः । अमृतकलशहरणं हरेर्वचनं च ।
 ९. देवदानवपुद्गम् । आसुरीमायासृष्टिः । हरेराविर्भविन तत्राशयः ।
 १०. पुनर्युद्गम् । बलिवासवसंवादः । बलिनमुष्योर्वधः । ब्रह्मप्रेषितनारदवचनेन देवानां युद्धाभिवृत्तिः । उशनसा मृतसञ्जीविन्या बल्यादीनामुज्जीवनं च ।
 ११. हरस्य मोहिनीरूपदर्शनम् । अन्ततो हरिणा तस्य समाधासनं च ।
 १२. वैवस्वतादीन्द्रसावर्ण्यन्तसप्तमन्वन्तरवर्णनम् । अष्टमे सावर्णिमन्वन्तरे वामनावतारप्रस्तावश्च ।
 १३. प्रतिमन्वन्तरं मन्वादिहर्यवतारान्तानां पण्णां पृथक्कर्मनिरूपणम् ।
 १४. राज्ञो वामनचरितबुभुक्षा । वलेः भृगूणामुपसत्तिः । दिव्यिजयः । स्वर्गरोधे शक्रादीनां स्वर्गपरित्यागः । वलेऽल्लोकपालनं च ।
 १५. पुत्रार्थे विषण्णाया अदितेः कश्यपेन पयोव्रतविधानोपदेशः ।
 १६. अदित्या व्रतधारणम् । हरेः प्रादुर्भावः । तत्तन्तुनिर्वरदानम् । हरेरदितिगर्भप्रवेशे सति ब्रह्मणः स्तुतिः ।
 १७. वामनावतारः । तस्योपनायनम् । यज्ञघाट्यवेशः । वलेस्त्यूजा अष्टौरेण च ।
 १८. वामनस्य बलिकुलग्रशांसा । पदत्रयभूमिपाशा । बलेरस्तनोपः । वामनस्य निर्वन्धः । शुक्रेण बलेर्बोधनं च ।
 १९. वलेः स्वप्रतिश्रवपूर्तिनिर्वन्धः । मुक्रुस्य शापः । बलेर्वामनपादप्राक्षान्नम् । पुण्यवृष्टिः । त्रिविक्रमरूपेण पदद्वयेमेव सर्वक्रमणं च ।
 २०. ब्रह्मणा स्वलोकागतस्य विष्णुपादस्यार्चनम् । गद्गाजन्म । जाम्बवतो भेरीघोषः । बल्यनुचरणां कदनोद्यमः । वलेः सान्त्वनम् । बलिबन्धः । वामनवचनं च ।
 २१. वलेः स्वशीर्षदानम् । प्रह्लादस्य त्रिविक्रस्तवनम् । बल्यनुग्रहकृते ब्रह्मणः प्रार्थना । हरिणा वलेः सुतळाधिपत्यदानं रक्षप्रतिश्रवश्च ।

२२. वनेः प्रज्ञास्य कृतज्ञतानिषेदनम् । इषाञ्जया शुक्रस्य प्रावधितविधिपूर्वकं यज्ञसमापनम् । इन्द्रस्य स्वर्गप्राप्तिः । उपेन्द्रस्य महाभिषेकश्च ।
२३. मत्स्यावतारचरितम् ।

नवमस्कन्धः ३२१-३५७

१. वैवस्वतमनोर्वंशप्रश्नः । प्रथमं वसिष्ठस्य मनोः प्रजार्थे इष्टिः । इन्द्रोत्पत्तिः । तस्य सुपुत्रता पुनः स्तीत्यं च ।
२. इन्द्रावर्तमहिमा । उक्षायां कुपेन विवाहः । पुरूरवस उत्पत्तिः । वसिष्ठमहिमा च्यवस्थया पुंस्त्यम् । उक्षायाः पुत्रत्रयप्राप्तिः । पुरूरवसे राज्यं दत्त्वा वनगमनं च ।
३. पुत्रार्थे मनोःस्तपश्चरणम् । इक्ष्वाक्यादिदशमुत्पत्तिः । पृथक्प्रकथा । कुरूशादीनां वंशः । दिष्टवंशे मरुतस्य जन्म तन्महिमा च ।
४. शर्षातिर्दुहितः सुकन्यायाः कथा । च्यवनमहिमा । शर्षातिवंशे रघुनस्य जन्म । रेवतीकथा च ।
५. नाभागकथा । आह्निरसः सखे रुद्रेण तस्य भूरिचित्तदानम् ।
६. नाभागपुत्रस्याम्बरीषस्य कथा ।
७. अम्बरीषसुतवंशः । मनोरिक्ष्वाकुजन्म । तस्य पुत्रशतम् । विकुम्भिकथा । कुकुत्स्थजन्म तन्महिमा च । पुत्रनाथजन्म । तस्येष्टिः । मान्धातुजन्म । तस्य पञ्चाशत्कन्याः । सीभरि-कथा । मान्धातुवंशे त्रिशदृजन्म ततो हरिश्चन्द्रस्य । रोहितकथा ।
८. रोहितान्वये सगरजन्म । तस्य कथा । भगीरथस्य गङ्गावतारणम् । तदनन्वये स्वर्गादृजन्म । रघुजन्म । रामावतारः ।
९. रामस्य यज्ञचरणम् । सीतापरित्यागः । वाल्मीक्याश्रमे कालवोत्पत्तिः । शत्रुघ्नदिग्बिजयः । रामस्य शासनप्रकाशः ।
१०. कुशमारभ्य सुमित्रान्तं मनुवंशकीर्तनम् ।
११. इक्ष्वाकुतनयस्य निमः कथा । वसिष्ठशापः । जनकजन्म । तस्य वंशजः ।
१२. सोमवंशकथनोपक्रमः । अत्रिकुले सोमजन्म । बुधोत्पत्तिः । बुधादिछायां पुरूरवस उत्पत्तिः । तस्यांवंशीक्षणयकथा ।
१३. पुरूरवसवंशे गाथिजन्म । जगदप्रवृत्तिः । परशुरामावतारः । तच्चरितं हेहयकुलनाशश्च ।
१४. परशुरामकथा । मात्रादिहननमुद्धीचनं च । भूमारहरणम् । यागकरणम् । गांधर्विधामित्रजन्म । शुनःशोषकथा । पुरूरवसो वंशे दीर्घतमसस्ततो धन्वन्तरेश्च जन्म । शत्रुवृद्धवंशः ।
१५. नहुषस्य वंशः । तत्र ययातिदेवयानीकथा । दुष्यादीनां जन्म ।
१६. ययातिवंस्तकथानिरूपणं निर्वेदो हरेश्चरणोपसत्तिश्च ।
१७. पुरुवंशचरणनम् । तत्र द्रुपदजन्म तत्कथा च । भरतस्य जन्म तस्य महत्कर्म च । तस्य वितथेऽन्वये भरद्वाजजन्म ।
१८. चित्रधान्वये वृहत्क्षेत्रगर्गन्तिदेवानं जन्म । नन्तिदेवमहिमा । मर्गवंशे दिवोदासस्य ततः अहल्याया ततः शतानन्दस्य ततः शारद्वतस्य ततः कृष्याः कृषस्य च जन्म ।
१९. दिवोदासवंशे द्रुपदजन्म । वृहत्क्षेत्रापीत्रवंशे कुरुजन्म । कुरुवंशे प्रदीपजन्म । ततो देवापिशन्तुवाहिकानाम् । अन्तनुवंशे बादरावणाद् धृतराष्ट्राण्डुबिदुराणामुत्पत्तिः । पाण्डवसन्ततिश्च ।
२०. अनुद्रुह-तुर्वसु-यदनां वंशचरणनम् । यदुवंशे कार्तवीर्यार्जुनस्य महिमा । तद्वंशे न्यामपस्य शैल्यायां चिदर्भजन्म ।
२१. यदुवंशचरणानुवृत्तिः । वसुदेवस्य देवक्यां श्रीकअण्यस्य सुभद्रायाश्च जन्म ।

दशमस्कन्धः पूर्वार्धः ३५८-४३४

१. राज्ञो कृष्णकथाश्रवणाच्च विशेषप्रश्नः । शुक्रस्य प्रतिवचनारम्भः । तत्रादौ देवकीविवाहः । कंससारध्यम् । देवकीवधोयोगः । वसुदेवेन तस्या मोचनं च ।

२. वसुदेवदेवक्योः कीर्तिर्मदुत्पत्तिः । कंसस्याजयम् । देवकार्षसिद्धये नारदस्य कंसाय रहस्यकथनम् । कंसेन वसुदेवदेवक्योः कारागारप्रवेशः । पष्णां शिशूनां बधो यदुभिर्विरोधश्च ।
३. देवक्या सप्तमभगर्भधारणम् । दुर्गया गर्भस्य रोहिण्युदरे स्थापनम् । हरिणा वसुदेवे ततो देवक्यां च प्रवेशः । कंसस्य भीतिः । ब्रह्मरूपयोगर्भस्यस्तुतिः देवक्याः समाधासनं च ।
४. श्रीकृष्णावतारः । पित्रां स्तुतिः । भगवदादेशाद् कृष्णं ब्रजे त्यस्य ततो दुर्गामादाय नन्दस्य मधुरागमनम् ।
५. सीशिशुहननं कंसस्योद्यमः । तस्याः प्रबोधनेन कंसस्य पश्चात्तापः । देवकीवसुदेवाच्युन्मुच्य क्षमायाचनम् । मन्त्रिभिः समालोच्यासोपशिक्षुबधमन्वर्णं च ।
६. ब्रजं नन्दस्य पुत्रोत्सवाचरणम् । गोपानामुद्घातः । कंसाय वार्षिकं दत्त्वा वसुदेवेन सङ्गम्य तद्वचनानन्दस्य ब्रजगमनं च ।
७. पूतनासंहारः । मातृणां रक्षाविधानम् । पूतनाविष्टोर्बन्धाः सद्गतिः । पूतनादंहनिर्हरणम् । नन्दस्य ब्रजप्राप्तिः ।
८. आत्मानिकं कर्मणि शकटासुरवधः । विप्राणां स्वस्तिवाचनम् । नृणावर्तसंहारः । जृम्भमाणस्य शिशोर्मुखं यशोदाया ब्रजान्दशनम् ।
९. गर्गस्य रहसि बालयानांमकरणम् । तपोर्माहात्म्यकथापनम् । बालयोधकर्मणं वत्सनां विकर्षणं शृङ्खादिभिः क्रीडा पद्भ्यां चलनं च । दध्यादिस्तेपेन गोपीनां मुत् । मृद्वक्षणम् । यशोदाया तस्यास्य ब्रह्माण्डदर्शनम् । नन्दयशोदायाः कृष्णेनतिशयभक्तौ तयोस्तनपसः कारणत्वनिरूपणम् ।
१०. यशोदाया दधिनिर्मथनम् । कृष्णस्य त्यागः । दधिभाण्डभञ्जनम् । यष्ट्या भीषयित्वा दामभिर्वन्धनांशंगम् । कृष्णेन भक्तवत्सलायाः प्रकटनम् । उलूखले वद्धस्य तस्य यमकार्जुनमध्ये प्रवेशः ।
११. नलकूबरमरिचीययोः शापस्य कारणम् । उलूखलं विकर्षतो यमकार्जुनोद्धारः । नलकूबरमणिग्रीवयोः कृष्णस्तुतिः । भगवदाज्ञया स्वलोकगमनं च ।
१२. नन्देन कृष्णस्योलूखलान्मोचनम् । गोपानां विस्मयः । कृष्णस्य नृत्तगानादिलीला । उपनन्दवचनाद् वृन्दावनगमनम् । वत्सपालकत्वं वेण्वादिभिः क्रीडा च । वत्सासुरस्य वक्तव्यं च संहारः । नन्दस्य गर्गवचःस्मरणम् ।
१३. कृष्णरामयोः पशुपालनं क्रीडा च । बलरामेण तालवने धेनुकभञ्जनम् । सायङ्काले यशोदारोहिणीभ्यां कृष्णरामयोर्यमण्डनादि । यमुनाविपजलपानेन मृत्तानां गोगोपालानां स्ववीक्षणं कृष्णेन पुनःकञ्चीवनम् ।
१४. यामुनहरेः कालियनिर्मथनम् । नर्तनम् । तद्वधूस्तुतिप्रसङ्गेन तस्य मोचनम् । कालियेन कृष्णं स्तुत्वा रमरकङ्कीपगमनम् ।
१५. रमणकं हित्वा कालियस्य यमुनागमनं निमित्ततया गङ्गाविरोधकथनम् । गङ्गास्य सौभरिशपं ज्ञात्वा तत्र कालियागमनम् । कृष्णे जलाग्निःसृते गोपानां प्रमोदः । रात्री दवाशिपानं च ।
१६. श्रीपामगमः । गोपानां नृत्तं गानं क्रीडा च । बलरामेण च्छत्रगोपकृषिणः प्रलम्बस्य वधः । गोपानां देवानां च मोदः ।
१७. मुञ्जादय्यां गवां मार्गभ्रंशः । कृष्णाह्वानं श्रुत्वा प्रतिनिवर्तनम् । पुनर्दावाग्निं पीत्वा सायाह्ने ब्रजगमनम् । एतच्छ्रुत्वा सर्वे विस्मयश्च ।
१८. प्राचूडवर्णनम् । गोपैः सह कृष्णस्य तदुचिता क्रीडा । ततः शारदागमः ।
१९. शर्दि वनं प्रविश्य कृष्णस्य वेणुगानम् । गोपीनां तच्छ्रवणं प्रशंसा च ।
२०. हेमनागमः । ब्रजकुसारीणां कात्यायनीव्रतम् । तासां वत्सापहरणम् । वासांसि दत्त्वा तासां समाधासनं च । ततो गोपैः सह गवां चारणम् ।
२१. क्षुधादिति गोपैः कृष्णस्य प्रार्थना । तद्वचनेनाज्ञार्थं यजनां विप्राणामुपसर्पणम् । तर्निराकृतं पुनः कृष्णवचनेन तत्पत्नीनामुपसत्तिः । तामिः स्वयमागत्य स्वन्नस्य दानम् । विप्राणां पश्चात्तापश्च ।
२२. कृष्णस्येन्द्रयागभद्रः इन्द्रमनुजनाकवचनानि च । गिरिमुद्रिय यागं निर्वत्य सर्वैः ब्रजं प्रत्यागमनम् ।
२३. इन्द्रस्य कोपः । संवर्तक्रमेणैरासावर्षः । कृष्णस्य गोवर्द्धनोद्धरणम् । समाह्वानं इन्द्रस्यानुत्तापः । गोपैः कृष्णस्य प्रशंसा च ।

२४. गोपानां विस्मयवचनम् । नन्दस्य गर्गवचनेस्तेषां विस्मयोपशमनं च ।
२५. इन्द्रेणागत्य कृष्णं स्तुत्या धर्माचनम् । कृष्णस्य मान्धवनम् । सुभिर्हीर्य कृष्णमभिषिच्य गोविन्देति नामकरणं च ।
२६. ऋतश्चामकाले स्नातुं यमुनां गतस्य नन्दस्य वररत्नोक्तवचनम् । कृष्णस्य तद्वर्तिनिवर्तनम् । कुतूहलिनो गोपानां स्वलोकादर्शनं च ।
२७. शरत्त्रिंशं वेणुमानम् । गोपीनामागमनम् । गोपीभिः कृष्णस्य संवादः । कृष्णस्य तामी रमणं नासां मदे वीक्ष्यादर्शनं च ।
२८. गोपीनां पश्चात्तापः । कृष्णान्वेषणम् । कृष्णेन सह गताया गोप्या अवस्था । चन्द्रास्तमयश्च ।
२९. गोपीगीता ।
३०. कृष्णस्याविर्भावः । गोपीनां हर्षः । नामां माकृतप्रश्नः कृष्णस्योत्तरं च ।
३१. रामोत्सवः । कृष्णजुतगोष्यभिर्मानवियये राज्ञः शुकस्योक्तं च ।
३२. देव्याश्रयायामम्बिकायेन नन्दस्यातमरेण ग्रामः । कृष्णस्य तन्मोचनम् । अजगत्स्य सुदर्शनविधाधरन्त्यप्राप्तिः कृष्णं स्तुत्वा गमनम् । शङ्खचूडवधश्च ।
३३. वेणुगीता ।
३४. वृषभरूपिणोऽर्जुनास्य वधः । ततो नारदेनागत्य कंसाय तज्जन्मरहस्यवचनम् । कंसस्य मन्त्रालोचनम् । रामकृष्णी हन्तुं गोकुलं प्रति कैशिनः प्रेषणम् । कुचलयापीडन तथोर्वर्धं विचिन्त्य धनुषांगमिषेण रामकृष्णवानेतुमकृतस्य गोकुलप्रेषणम् ।
३५. व्रजमागतस्य कैशिनः कृष्णेन वधः । नारदेन कृष्णस्य भाविकार्षणमनम् । व्योमामुरवधश्च ।
३६. अक्रूरस्य कृष्णमश्विन्तया गोकुलप्राप्तिः । रामकृष्णदर्शनं तत्कृतसत्कारश्च ।
३७. परदिनेऽक्रूणेन कंसमन्देशस्य वचनम् । गोपानां प्रयाणमन्ध्रमः । गोपीनां खेदः । रामकृष्णावादायाक्रूरस्य ततो रथे प्रस्थानम् । मध्येमार्गे यमुनायां भगवद्दर्शनं च ।
३८. अक्रूरस्तोत्रम् ।
३९. रथे प्राप्य पुनः प्रस्थानम् । मधुराप्राप्तिः । गोपिः सह मधुरादर्शनम् । रजकप्रसङ्गः । वायकस्य मुद्राङ्गः कृष्णसेवा ।
४०. पुनर्मार्गे त्रिचक्राया अनुभवः । नतो धनुर्दशालां प्रविश्य धनुर्भङ्गः । कंसस्य त्रासां दुःशकुनानि प्रतागरथः । परदिने मध्येषु सर्वेषां समावेशः ।
४१. कुचलयापीडं हत्वा रामकृष्णयो रङ्गव्येशः । प्रजानां कृष्णरामविक्रमसंस्तवनम् । मद्रपुङ्गे चाणूरस्य कृष्णात्तानम् ।
४२. कृष्णचाणूरयोर्बलमुष्टिकयोर्निपुङ्गम् । शीणामनुकम्पा । चाणूरमुष्टिकयोर्वधः । माधूनां हर्षः । कंसवधः । पित्रोर्मोचनं तत्पादाश्विन्दनं च ।
४३. कृष्णेन स्वचाचा पित्रोर्मोहनम् । उग्रसेनाभिषेकः । विदेशादाकार्यं वदन्तां मधुरायां निवेशः । नन्दं सान्त्वय्य व्रजं प्रति प्रेषणम् । रामकृष्णयोरुपनयनं सान्दीपनी वासो गुरुदक्षिणादानं च ।
४४. कृष्णेनोडवं मन्दित्र्य व्रजं प्रति प्रेषणम् । तस्य नन्दगृहप्रवेशः । कृष्णं संस्मृत्य नन्दस्याधुमोचनम् । उड्वेन तस्य सान्त्वनं च ।
४५. सत्यपुङ्गेन गोपीनां संवादः । अमरगीतम् । उड्वेन गोपीनां संस्रवः कृष्णसन्देशादणं च । कृष्णं तद्विहारं च संस्मृत्य गोपीनां कृष्णकुशलप्रश्नः ।
४६. उड्वेन तत्र कतिपयमासान् समुष्य मनसा गोपीः संस्मृत्य प्रनिनिवर्तनम् ।
४७. कृष्णस्य त्रिचक्रगृहप्रवेशस्तदनुग्रहश्च । पश्चादक्रूरवृद्धं गत्वा पाण्डवसेमविजानायां हास्तिनपुरं प्रति तस्य प्रेषणम् ।
४८. अक्रूरस्य हास्तिनपुरप्राप्तिः । धृतराष्ट्रवैषम्यं ज्ञात्वा तस्य हितोपदेशः । मधुराभागत्य कृष्णस्य निवेदनं च ।

दशमस्कन्ध उत्तरार्धः ४३५-५३५

४९. अन्तिप्राप्तिभ्यां जरासन्धस्य कंसवधकथनम् । जरासन्धस्य मधुराया रोधः । कृष्णरामयोः प्रतिविधिः । जरासन्धपराजयः प्रतिनिवर्तनं च । कृष्णस्य मधुराप्रवेशः ।
५०. मासत्रये पुनर्जरासन्धोद्यमः । रात्रौ यमुनातीरे सेनानिवेशः । कृष्णेन स्वसेनां त्रिधा विभज्याकृणां दण्डकाल एवाक्रम्य शत्रुसेनायाः शतनम् ।
५१. जरासन्धेन शोणितपुरं गत्वा बाणसाहाय्ययाचना । बाणसेनामन्त्रिद्वयसहितस्य जरासन्धस्य युद्धोद्यमः । रामजरासन्धयोर्युद्धम् । बाणमन्त्रिणोः प्रतिनिवृत्तिश्च ।
५२. अवशिष्टसेनाया अनुत्साहः । जरासन्धं जिघांसतो रामस्याशरीरबाण्याः प्रतिनिवृत्तिः । जरासन्धे निवृत्ते रामकृष्णयोर्मधुराप्रवेशः । दुर्गार्थं गोमन्तमुद्दिश्य प्रचलनम् । मार्गे भार्गवदर्शनम् । तदनुज्ञया कर्बुरपुरं गत्वा सृगालवासुदेवं हत्वा गोमन्तप्राप्तिः ।
५३. रामकृष्णयोर्गोमन्ते प्रसवणे वासः । वलेर्भगवत्किरीटापहारः । गरुडेन तं विजित्य तदानीय कृष्णे समर्पणम् । मासचतुष्टयानन्तरं रामकृष्णयोः प्रतिनिवृत्तिः । जरासन्धस्याष्टादशसङ्क्रामान् पूर्वं यवनेन मधुराया रोधः । द्वारकानिर्माणं सर्वेषां तत्र निवेशश्च ।
५४. वहिरागत्य कृष्णस्य धावनम् । यवनानुधावनम् । मुचुकुन्दगुहाप्रवेशः । यवननाशः । मुचुकुन्दवृत्तान्तः । तत्स्तोत्रं कृष्णस्यानुग्रहश्च ।
५५. मुचुकुन्दस्य बदरिकागमनम् । यवनसेनापते द्वारकायां नीयमाने मार्गे जरासन्धरोधः । धनं विहाय कृष्णरामाभ्यां पलाय्य गोमन्तगमनम् । गोमन्ते दीपिते तत उत्प्लुत्यालक्षितं द्वारकागमनं च ।
५६. द्रुपदं पाण्डवैर्वद्धं धुत्वा कृतवर्मणां हस्तिनापुरीप्रेषणम् । कृतवर्मणा तत्र गत्वा सर्वं विज्ञायागत्य कृष्णाय निवेदनं च ।
५७. रेवतीवलरामयोर्विवाहकथनम् । रुग्मिणीविवाहोद्योगः । रुग्मिण्याः कृष्णस्य ब्राह्मणद्वारा पञ्चप्रेषणं च ।
५८. कृष्णेन कुण्डिनं गत्वा याज्ञवल्क्येन वहिरागताया रुग्मिण्या हरणम् । वलरामेण सेनया सह कुण्डिनं प्रत्यनुगमनम् ।
५९. शिशुपालपक्षीयाणां रामेण सह युद्धम् । पराजितानां जरासुतादीनां प्रतिनिवृत्तिः । अन्यैः शिशुपालसाम्बन्धनम् । रुग्मिणः प्रतिश्रवः । युद्धे कृष्णेन तस्य विरूपकरणम् । वलरामस्य तन्मोचनम् । रुग्मिणां भोजकटे वासः । रुग्मिणीकृष्णयोर्द्वारका-गमनं च ।
६०. सत्राजितः स्यमन्तकप्राप्तिः । बने सिंहं प्रसेनस्य जाम्बवता च सिंहस्य वधः । कृष्णस्यान्वेषणे गुहाप्रवेशो जाम्बवतः युद्धं मणिना सह जाम्बवतीमादाय राज्ञे मणिसमर्पणम् । पश्चात्तमेन सत्राजिता कृष्णाय सत्यभामाया दानं च ।
६१. पाण्डवान् दधान् धुत्वा कृष्णस्य हस्तिनापुरगमनम् । तदन्तरे शतधन्वना मण्येषु सत्राजितो वधः । अकूरे मणिं न्यस्य तस्य पलायनम् । कृष्णेनानुगत्य तद्वधः । विमनसो बलरामस्य मिथिलागमनम् । कृष्णेन वाराणसीतोऽङ्कुरमानाय तत्स्वं मणिं प्रदश्य पुनस्तस्यैव दद्या स्वापवादस्य मार्जनं च ।
६२. कृष्णस्य शक्रप्रस्थं कनिचिन्मासवासः । अर्जुनेन सह मृगयां गतस्य कालिन्दीदर्शनम् । तामानीय द्वारकायां तद्विवाहः । एवं मित्रविन्दायास्ततो नाग्राजितेर्नीलायाश्च विवाहः ।
६३. कदाचिद् द्वारकामागत्य शक्रेण नरकालुरोपद्रवस्य कथनम् । इन्द्राशसनम् । कृष्णस्य प्राग्व्योतिषगमनम् । मुरेण युद्धा तस्य तत्सुतानां च वधः । ततो नरकस्य निष्क्रमणम् ।
६४. कृष्णनरकयोर्युद्धम् । चक्रेण नरकशिरोपहारः । स्वर्गसम्पदः स्वर्गप्रेषणम् । धरायाः कृष्णस्तत्रनम् । भगदत्तराज्याभिषेकः । नरकोपद्रुपौडसहस्रकन्यानां च द्वारकां प्रति प्रेषणम् ।
६५. प्राग्व्योतिषाद् द्वारकां गच्छतः कुण्डल्यादित्ये कुण्डले दातुं स्वर्गगमनम् । शक्रसभायां देवैः सत्यभामाकृष्णयोः पूजा । अदितेराशिपः । ततः प्रस्थानममये सत्यभामायाः पारिजातहरणनिर्वन्धः । वृक्ष उत्पारिते देवैः सह युद्धम् ।
६६. दिक्पालानां कृष्णेन युद्धम् । तेषां पराजयः पलायनं च ।
६७. तत इन्द्रागमनम् । शक्रस्य ज्ञानोदयः क्षमायाचना सर्वस्वनिवेदनं च । ततः पौंडरासहस्रकन्याभिः कृष्णस्य द्वारकागमनम् ।

६८. शङ्करमाराध्य कृष्णस्य पुत्रलाभः । अनिर्देशस्य शिशोः शम्बरं हरणम् । समुद्रे प्राप्तस्य शिशोः शम्बरगृहप्राप्तिः । मायावत्या तस्य वर्धनं विद्यादानं च । युद्धे शम्बरं हत्वा रत्या सह प्रयुद्धस्य द्वारकागमनम् ।
६९. पौण्ड्रकस्य द्वारकापथः । कृष्णेन तस्य वधः । तस्य सुतं सुदर्शनेन कृष्णदहनस्य कृत्याया निर्माणम् । कृष्णेन चक्रेण तस्या वाराणस्याश्च दाहनम् ।
७०. सूर्योपरागः । सर्वेषां कुरुध्वं समन्तपञ्चकगमनम् । कुन्तीवसुदेवसंवादः । सर्वैः कृष्णसौभगस्य द्वारकीकसां पुण्यस्य च प्रशंसा । एकान्ते कृष्णस्य गोपीभिः समागमस्तासां सान्त्वनं च ।
७१. कृष्णयुधिष्ठिरयोः कुशलप्रश्नः । द्रौपद्यष्टमहिष्यादिसंवादश्च ।
७२. तत्र द्वैपायनादिमुनीनामागमनम् । कृष्णगमयान्तस्तत्कारः प्रशंसा च । तैः कृता कृष्णस्य स्तुतिः । वसुदेवस्य तान् प्रति कर्मनिर्द्वांशस्तनैपामुचरं च ।
७३. वसुदेवस्य कृत्स्नव्रणम् । तैरुत्तमकल्पेन मखानुष्ठानम् । नन्दवसुदेवसंवादः । पारिवर्ह स्वीकृत्य सर्वेषां गमनम् । कृष्णस्य वृष्णिभिः सह द्वारकागमनं च ।
७४. मुनिभिर्ज्ञातकृष्णमाहात्म्यस्य वसुदेवस्य तत्स्तुतिः । मृतसुतानयने देवकीप्रार्थना । सुतलं गत्वा वनेः पूजां स्वीकृत्य कृष्णस्य तदालयनं मात्रे समर्पणं च ।
७५. रुग्मिण्या साकं कृष्णस्य प्रेमकलहोद्योगः । रुग्मिण्याः कृष्णवचसां व्याख्यानम् । कृष्णेन तस्याः परिसान्त्वनं च ।
७६. सर्वसु भार्यासु कृष्णस्यापत्यानि । तेषु प्रधानां नामानि । अनिरुद्धेन रोचनाया परिणयः । तत्र पूतप्रसङ्गे बलरामेण रुग्मिणो वधः ।
७७. बाणासुरकथा चित्रलेखाया अनिरुद्धावहरणम्
७८. बाणासुरभुजकुन्तनम्, उपानिरुद्धयोर्विवाहः
७९. कृष्णमहिमानं द्रष्टुमागतस्य नारदस्य विविधहर्म्येषु तस्य बहुविधव्यापारदर्शनम् ।
८०. कृष्णस्य नित्यविधिः । ब्रह्मे मुहूर्ते उत्थानं ध्यानादि सभ्राष्ट्रवेशो मन्त्रणां रथेन बहिर्गमनित्यादि । जरासन्धावरुद्धनृपाणां स्वमोक्षाय दूतप्रेषणम् । नादरागमनं धर्मराजस्य राजसूयसङ्कल्पोक्तिश्च ।
८१. उद्धववचनेन राजदूतं समाश्वास्य प्रेषणम् । प्रयाणसन्नाहः । इन्द्रप्रस्थगमनं युधिष्ठिरदिपूजास्वीकारश्च ।
८२. सभ्राष्ट्रस्य युधिष्ठिरस्य क्रतुराजचिकीर्षोक्तिः । कृष्णस्य तदनुमोदनम् । भीमार्जुनाभ्यां सह गन्ध्या जरासन्धपातनम् । भ्रातॄणां निध्यानपनं च ।
८३. कृष्णेन जरासन्धावरुद्धानां नृपाणां मोचनं सत्कृत्य स्वस्वस्थानप्रेषणं च ।
८४. राजसूयवर्णनम् । अष्टयपूजावसरे शिशुपालवधश्च ।
८५. राजसूयाब्धसम्भ्रमः । ततः सभायामुपविष्टानां पाण्डवानां वैभववर्णनम् ।
८६. सभायां दुर्योधनप्रवेशः तस्य विभ्रमः । द्रौपद्यादीनां हासः । धर्मराजसाल्त्वमविगण्य दुर्योधनस्य निर्गमनम् । तत्र नारदस्य साल्त्वोद्योगोक्तिः ।
८७. कृष्णस्यानुपस्थितौ साल्त्वं द्वारकाया रोपनम् । यादवानां विशेषतः प्रयुद्धस्य च प्रतिक्रिया । साल्त्वमन्त्रिप्रहारमूर्च्छितस्य द्रुपदस्य स्तेनापबहनम् ।
८८. प्रत्यावृत्त्य प्रयुद्धेन युमतो वधः । पीडितस्य साल्त्वस्य ततोऽपघानम् । ततः कृष्णस्य द्वारकागमनम् । कृतवर्ममुखेन सर्वं ज्ञात्वा साल्त्वमनुदृत्य युद्धे तद्वधश्च ।
८९. कृष्णस्य दूते शण्डवपराजयस्य वनगमनस्य च वार्ताप्राप्तिः । वने पाण्डवानां दर्शनं सान्त्वनं च । कृकलास्यसङ्गः । स्ववृत्तान्तं कथयित्वा नृगास्य स्वर्गगमनं च ।

९०. बलरामस्य नन्दगोकुलयात्रा । गोपीभिः क्रिडा यमुनायाः कर्पणं च ।
 ९१. बलरामेण सर्वानपकुर्वतो विविदस्य बधः ।
 ९२. साम्नेन स्वयंवरस्थाया लक्षणाया हरणम् । कुरूणां तन्निग्रहः । बलरामस्य हितोक्तिः । कौरवाणां दुर्वचनम् । कोपेन बलेन हस्तिनपुरस्य विकर्पणम् । कौरवशरणागतिः । सपुत्रसुपस्य बलरामस्य द्वारकागमनं च ।
 ९३. कृष्णेन मिथिलां गत्वा श्रुतदेवबहुलाथयोरनुग्रहः । ततः प्रतिनिवृत्तिश्च ।
 ९४. शिवस्य शिप्रप्रसादविषये वृकासुरकथा । भगवता शिवस्य सद्गुणान्मोचनं च ।
 ९५. सरस्वतीतटे सत्रमासीनेमुनिभिर्भृगुं प्रेष्य हरेः सर्वोत्तमत्वस्य व्यवस्थापनम् ।
 ९६. श्रुतिगीता ।
 ९७. पाण्डवान् समाप्तवनवासन् श्रुत्वा कृष्णस्य शस्त्रप्रस्थगमनम् । ततो दीप्यकरणम् । दुर्योधनस्य दुर्बुद्धिः । भारतपुङ्गवो दुर्योधनविनाशश्च ।
 ९८. बलरामस्य तीर्थयात्रा । नैमिशारण्ये तेन रोमहर्षणस्य बधः । प्रायश्चित्ततया बल्लवधो बत्सरपर्यन्तं तीर्थयात्रा च ।
 ९९. ततः पर्यणि बल्लव (बल्लल) बधः । पुनस्तीर्थयात्राप्रकारः । भीमदुर्योधनयोर्गदायुद्धसमये । कुरुक्षेत्रप्राप्तिः । अनादृतहितवचनस्य तस्य द्वारकागमनं च ।
 १००. पाण्डवान् राज्ये संस्थाप्य कृष्णस्य द्वारकागमनम् । कुचेलोपाख्यानम् । तत्र कुचेलस्य द्वारकागमनं कृष्णस्य तत्सत्कारः पूर्ववृत्तस्मरणं च ।
 १०१. कृष्णस्य पृथुकादानम् । कुचेलस्य प्रतिनिवृत्तिः । तद्दृष्ट्वैवभवं च ।
 १०२. कृष्णस्याश्वमेधयागानुष्ठानं मध्ये मृतविप्रपुत्रानयनं च ।
 १०३. यमुनायामवबृध्नायनं सपरिवारं द्वारकागमनं च । मध्ये दन्तवक्रोयो दन्तवक्रविदूषयोर्वधश्च ।
 १०४. द्वारावत्यां पत्नीभिः सहर्षं जलक्रीडादिभिः कृष्णस्य कालपापनम् ।
 १०५. सर्वत आगत्य मुनीनां द्वारकावासः । क्षत्रियादीनां च तत्रागमनम् । यदुवंशस्य विस्तृतेः श्रेष्ठवस्य च वर्णनम् । भगवत्सन्तुतिपूर्वकं शुकस्य स्कन्धसमापनं च ।

एकादशस्कन्धः ५३६-५९०

१. कृष्णस्य यदुकुलसन्निहीर्षा । पिण्डारकक्षेत्रे यदुकुमरैः साम्मद्वारा क्रीडायां हेलनम् । क्रीडायां शपः । उग्रसेनस्य मुसलसमर्पणं तेन तस्य विनियोगश्च ।
२. द्वारकायां वसुदेवनारदसमागमः । वसुदेवस्य भागवतधर्मप्रश्नः । तदुत्तरतया नारदस्य जायन्तेयोपाख्यानप्रक्रमः । विदेहस्य भागवतधर्मविषयः प्रश्नः कचेरुत्तरं च । विदेहस्य भागवतोत्तमलक्ष्मणप्रश्नो हरेरुत्तरं च ।
३. नतो हरिसामर्थ्यविषयः प्रश्नः । अन्तरिक्षस्योत्तरम् । ततो मायातरणोपायप्रश्नः । प्रबुद्धस्य वैराग्यपूर्वकध्वनादिसर्वसमर्पणान्त-साधननिरूपणम् । नारायणस्य स्वरूपस्थितिविषये प्रश्न आविर्होत्रस्योत्तरं च ।
४. भगवदवतारलीलाप्रश्नः । द्रुमिलस्योत्तरम् । विशेषतः कपिमूर्तिधरस्य नारायणस्य महिमा ।
५. हगवभक्तानां निष्ठाविषये प्रश्नः । चमसस्योत्तरम् । युगभेदेन भगवन्मूर्तिविशेषाणां पूजाविशेषाप्रश्नः । करभाजनस्योत्तरम् । कलियुगमहिमा । जायन्तेयोपाख्यानसमाप्तिः ।
६. ब्रह्मादिभिर्द्वारकामागत्य स्वधाम गन्तुं कृष्णस्य प्रार्थना । कृष्णस्य सम्मतिः । यादवानां प्रभासप्रेषणं द्विजाधाराधनादेशश्च । उद्धवस्य कृष्णोपसृतिः स्वययनप्रार्थना च ।
७. कृष्णेनोद्धवस्य समाधासनम् । उद्धवस्य तन्वोपदेशप्रार्थना । तदुत्तरतया कृष्णस्यावधूतयदुसंवादकथनारम्भः । पिण्डादिचेष्टितम् ।

४. अवधूतयदुसंवादानुवृत्तिः । चिद्विज्ञादिचेष्टितम् ।
५. कुमार्थादिगुरुभिः शिक्षितस्य निरूपणम् । अवधूतयदुसंवादसमाप्तिः ।
१०. कृष्णोद्भवसंवादः । मोक्षसाधनवैराग्यादिनिरूपणं वर्णाश्रमाचारनिरूपणं च । एकजीववादमवलम्ब्योद्भवस्य पूर्वपक्षः ।
११. कृष्णस्योत्तरम् । जीवशब्दस्य जीवभेदस्य च समर्थनम् । साधुस्वभावनिरूपणं विविधाधिष्ठानेषु भगवत्पूजाप्रकारवर्णनं च ।
१२. साधनेषु भक्तेः प्राधान्यमभिधाय गोपीनां प्रशंसा । उद्भवस्य संशयः । ततो वायोः सर्वजीवाधिकयोग्यताप्रशंसा च ।
१३. कृष्णस्य सान्त्विकदेशादिसंवेचनादेशः । दुःखहेतुत्वं ज्ञान्ताऽपि विषयभोगे प्रवृत्ताबुद्भवस्य कारणप्रश्नः । रजोगुणोत्सेकस्य तत्र कारणत्वनिरूपणम् । हेमरूपेण स्वेन सनकादीनामुपदेशस्य निरूपणं च ।
१४. श्रेयसामनेकत्वात् कस्य प्राधान्यमित्युद्भवप्रश्नः । भक्तेः प्राधान्यमित्युत्तरम् । वैराग्यस्यवश्यकत्वं च । भगवतो ध्यानप्रकारनिरूपणं च ।
१५. सिद्धीनां विषय उद्भवप्रश्नः । अष्टौ सिद्धयः प्रधाताः पुनरष्टादशाप्रधाना इत्युक्त्वा तत्तत्सिद्धिप्राप्त्यकारणानां निरूपणम् ।
१६. भगवद्विभूतिविषय उद्भवप्रश्नः । भगवता स्वविभूतीनां वर्णनम् ।
१७. भगवद्भक्त्यापादकवर्णाश्रमाचारविषये प्रश्नः । कृतादिषु विविधवर्णाश्रमधर्मानुष्ठानप्रकारकथनम् । विशेषतो ब्रह्मचर्यगार्हस्थ्ययोर्निरूपणं च ।
१८. वानप्रस्थधर्मस्य यतिधर्मस्य च निरूपणम् ।
१९. भगवता ज्ञाने प्रशंसित उद्भवस्य तादृशज्ञानोपदेशप्रार्थना । भगवता ज्ञानविज्ञानभक्तियोगानामुपदेशः । पुनरुद्भवप्रश्नोत्तरतया यमनियमादिनिरूपणम् ।
२०. विधिनिर्पेधनिमित्तगुणदोषयोर्विषय उद्भवप्रश्नः । तदुत्तरयोषोढातत्प्रक्रियया कर्मज्ञानभक्तियोगानां निरूपणम् ।
२१. गुणदोषस्वरूपनिरूपणम् । द्रव्यादीनां गुडव्यशुद्धिकथनम् । भगवन्तं विहाय विषयाशया यागादिकारणे आनर्थक्यस्य वेदस्वरूपस्य तत्तात्पर्यस्य च कथनम् ।
२२. उद्भवस्य तत्त्वानां सङ्ख्यायां बुभुत्सा । भगवता विवक्षाभेदेन प्रवृत्तानां गणनानामविरोधस्य समर्थनम् । भगवद्विमुखानां देहाद् देहान्तप्राप्तिकथनम् । देहाभिमानत्यागादेशश्च ।
२३. देहाभिमानत्यागविषये भिक्षोः कथा । भिक्षुगीता ।
२४. साङ्ख्योपदेशः । प्राधान्येन सृष्टेः संहारस्य च वर्णनम् ।
२५. गुणानां मिश्रणामभिधानां च फलकथनम् ।
२६. दुर्लभं मानुषं लब्ध्वा गुणेषु न सज्जेदित्यर्थः ऐक्याधाकथनम् ।
२७. पञ्चराश्रोक्तविधिना भगवत्पूजाप्रकारनिरूपणम् ।
२८. दुर्जनसज्जनस्वभावादीनां निन्दनानिन्दनयोरप्रशंसनप्रशंसनयोश्च विधानम् । अभिमाननिमित्तो जीवस्य संसार इति तद्विवृत्तये योगवर्थापदेशः ।
२९. द्रुधरयोगोपेक्षया मुलभगवत्प्रीतिकथमार्गानुष्ठानविधानम् । कृष्णोद्भवसंवाद अधिकायादिनिरूपणम् । उद्भवस्य वदरीगमनं च ।
३०. ततो द्वारावत्यां महोत्पाताः । सीतालानां शङ्कोडाग्रप्रेषणमन्येषां प्रभासगमनं च । तत्र मेरुपानेन यदुकुलनाशः । बलरामस्य योगेन देहत्यागः । कृष्णपादो जराज्याध्वेषः । तस्य स्वर्गप्रेषणम् । अवशिष्टकार्यविषये दारुकस्यादेशश्च ।
३१. ब्रह्मादिभिः पुनरागत्य कृष्णस्य स्वधामगमनप्रार्थनम् । कृष्णस्य स्वधामगमनम् । दारुकस्य वसुदेवादीनां वृत्तान्तकथनम् । सीतां यथानयं देहत्यागः । कृष्णावतारचरितश्रवणादीनां फलश्रुतिश्च ।

द्वादशस्कन्धः ५९१-६१२

१. कलियुगे भाविनां राजवंशानां कथनम् ।
२. कलियुगे धर्मानाशवर्णनम् । कल्किरूपिणो हरेरवतारमहिमा । राज्यादिभोगस्यानित्यतानिरूपणं च ।
३. राजन्यवृन्दाशिपो हृष्टा पृथिव्या हासः । राज्ञः कलिदोषनिर्हरणोपायप्रश्नः । शुकस्योत्तरम् । कलियुगेऽपि कृतानुवर्तनप्रकारः । कलिदोषशान्त्यै हरिकीर्तनादिविधानम् ।
४. नित्यनैमित्तिकप्राकृतिकात्यन्तिकलयानां वर्णनम् । जातज्ञानस्य तत्र तक्षकादिभयं नास्तीति शुक्रेण परीक्षित आश्वासनं च ।
५. राज्ञः स्वपन्यतानिवेदनम् । शुकस्य गमनम् । तक्षकदर्शो राज्ञो देहदाहश्च देवदुन्दुभ्यादिमद्गळघोषादि । जनमेजयस्य सर्पबागः । बृहस्पतेस्तन्निवारणं च ।
६. सूतशीनकसंवादे पैलादीनां वेदविभागकरणप्रकारनिरूपणम् । अष्टादशपुराणानां नामनिर्देशश्च ।
७. सूतं सम्भाव्य शीनकादीनां मार्कण्डेयकथाप्रश्नः । सूतस्य प्रतिवचनप्रक्रमः । मार्कण्डेयस्य तपश्चर्या भगवत्साक्षात्कारश्च ।
८. मार्कण्डेयस्य हरिसामर्थ्यदर्शनप्रार्थना । हरेः प्रलयसामर्थ्यप्रकाशनं च ।
९. मुनेर्नारायणशरणगतिः । शिबपार्वत्योर्मार्कण्डेयेन संवादः । वरेण च्छन्दनम् । मार्कण्डेयस्य भगवद्भक्तिवरणं च ।
१०. भगवदाराधनं अद्रोषाद्वायुधाकल्पचिन्तनप्रकारनिरूपणम् ।

श्लोकानुक्रमणिका ६१३-७२४

श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम्

श्रीमद्भागवतं नाम पुराणं लोकविश्रुतम् ।	कथं स वैष्णवो ज्ञेयः शास्त्रं भागवतं कलौ ।
शृणुयाच्छ्रद्धया युक्तो मम सन्तोषकारणम् ॥ १ ॥	गृहे न तिष्ठते यस्य श्वपचादधिको हि सः ॥ १३ ॥
नित्यं भागवतं यस्तु पुराणं पठते नरः ।	सर्वस्वेनापि लोकेश कर्तव्यः शास्त्रसङ्ग्रहः ।
प्रत्यक्षरं भवेत्तस्य कपिलादानजं फलम् ॥ २ ॥	वैष्णवस्तु सदा भक्त्या तुष्टयै मम पुत्रक ॥ १४ ॥
श्लोकार्थं श्लोकपादं वा नित्यं भागवतोद्भवम् ।	यत्र यत्र भवेत् पुण्यं शास्त्रं भागवतं कलौ ।
पठते शृणुयाद् यस्तु गोसहस्रफलं लभेत् ॥ ३ ॥	तत्र तत्र सदैवाहं भवामि त्रिदशैः सह ॥ १५ ॥
यः पठेत् प्रयतो नित्यं श्लोकं भागवतं सुत ।	तत्र सर्वाणि तीर्थानि नदीनदसरांसि च ।
अष्टादशपुराणानां फलमाप्नोति मानवः ॥ ४ ॥	यज्ञाः सप्तपुरी नित्यं पुण्याः सर्वे शिलोच्चयाः ॥ १६ ॥
नित्यं मम कथा यत्र तत्र तिष्ठन्ति वैष्णवाः ।	श्रोतव्यं मम शास्त्रं हि यशोधर्मजयार्थिना ।
कलिबाह्या नरास्ते वै येऽर्चयन्ति सदा मम ॥ ५ ॥	पापक्षयार्थं लोकेश मोक्षार्थं धर्मबुद्धिना ॥ १७ ॥
वैष्णवानां तु शास्त्राणि येऽर्चयन्ति गृहे नराः ।	श्रीमद्भागवतं पुण्यमायुरारोग्यपुष्टिदम् ।
सर्वपापविनिर्मुक्ता भवन्ति सुखान्विताः ॥ ६ ॥	पठनाच्छ्रवणाद् वापि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १८ ॥
येऽर्चयन्ति गृहे नित्यं शास्त्रं भागवतं कलौ ।	न शृण्वन्ति न हृष्यन्ति श्रीमद्भागवतं परम् ।
आस्फोटयन्ति बल्गन्ति तेषां प्रीतो भवाम्यहम् ॥ ७ ॥	सत्यं सत्यं हि लोकेश तेषां स्वामी सदा यमः ॥ १९ ॥
यावद्दिनानि हे पुत्र शास्त्रं भागवतं गृहे ।	न गच्छति यदा मर्त्यः श्रोतुं भागवतं सुत ।
तावत् पिवन्ति पितरः क्षीरं सर्पिर्मधूदकम् ॥ ८ ॥	एकादश्यां विशेषेण नास्ति पापरतस्ततः ॥ २० ॥
यच्छन्ति वैष्णवे भक्त्या शास्त्रं भागवतं हि ये ।	श्लोकं भागवतं चापि श्लोकार्थं पादमेव वा ।
कल्पकोटिसहस्राणि मम लोके वसन्ति ते ॥ ९ ॥	लिखितं तिष्ठते यस्य गृहे तस्य वसाम्यहम् ॥ २१ ॥
येऽर्चयन्ति सदा गेहं शास्त्रं भागवतं नराः ।	सर्वाश्रमाभिगमनं सर्वतीर्थयावगाहनम् ।
प्रीणितास्तैश्च विबुधा यावदाभूतसंश्लवम् ॥ १० ॥	न तथा पावनं नृणां श्रीमद्भागवतं यथा ॥ २२ ॥
श्लोकार्थं श्लोकपादं वा वरं भागवतं गृहे ।	यत्र यत्र चतुर्वक्त्रं श्रीमद्भागवतं भवेत् ।
शतशोऽथ सहस्रैश्च किमन्यैः शास्त्रसङ्ग्रहैः ॥ ११ ॥	गच्छामि तत्र तत्राहं गौर्यया सुतवत्सला ॥ २३ ॥
न यस्य तिष्ठते शास्त्रं गृहे भागवतं कलौ ।	मत्कथाबाचकं नित्यं मत्कथाश्रवणे रतम् ।
न तस्य पुनरावृत्तिर्याम्यपाशात् कदाचन ॥ १२ ॥	मत्कथाप्रीतमनसं नाहं त्यक्ष्यामि तं नरम् ॥ २४ ॥

श्रीमद्भागवतं पुण्यं दृष्ट्वा नोत्तिष्ठते हि यः ।	महाराजोपचारैस्तु श्रीमद्भागवतं सुत ।
सांबत्सरं तस्य पुण्यं विलयं याति पुत्रक ॥ २५ ॥	शृण्वन्ति ये नरा भक्त्या तेषां वश्यो भवाम्यहम् ॥ २५ ॥
श्रीमद्भागवतं दृष्ट्वा प्रत्युत्थानाभिबादनैः ।	
सम्मानयेत् तं दृष्ट्वा भवेत् प्रीतिर्ममातुला ॥ २६ ॥	ममोत्सवेषु सर्वेषु श्रीमद्भागवतं परम् ।
दृष्ट्वा भागवतं दूरात् प्रक्रमेत् सम्मुखं हि यः ।	शृण्वन्ति ये नरा भक्त्या मम प्रीत्यै च सुव्रत ॥ २७ ॥
पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ २७ ॥	वस्त्रालङ्करणैः पुष्पैर्धूपदीपोपहारकैः ।
उत्पाय प्रणमेद् यो वै श्रीमद्भागवतं नरः ।	वशीकृतो ह्यहं तैश्च सत्स्त्रिया सत्यतिर्यथा ॥ २८ ॥
धनपुत्रांस्तथा दारान् भक्तिं च प्रदाम्यहम् ॥ २८ ॥	(स्कन्दपुराण, विष्णुखण्ड)

श्रीमद्भागवतसप्ताहपारायणस्य दैनन्दिनविश्रामस्थलानि निम्नाद्वितपयेषु निरूपितानि

मनुकर्दमसंवादपर्यन्तं प्रथमेऽहनि ।
 भरताख्यानपर्यन्तं द्वितीयेऽहनि वाचयेत् ॥
 तृतीये दिवसे कुर्यात् सप्तमस्कन्धपूरणम् ।
 कृष्णाविर्भावपर्यन्तं चतुर्थे दिवसे वदेत् ॥
 रुक्मिण्युद्वाहपर्यन्तं पञ्चमेऽहनि शस्यते ।
 श्रीहंसाख्यानपर्यन्तं षष्ठेऽहनि वदेत् सुधीः ॥
 सप्तमे तु दिने कुर्यात् पूर्तिं भागवतस्य वै ।
 एवं निर्विघ्नतासिद्धिर्विपर्यय इतोऽन्यथा ॥

भगवद्वादरायणप्रणीतम् श्रीमद्भागवतम्

प्रथमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

जन्मायस्य यतोऽन्वायादितरतश्चार्थेष्वभिज्ञः स्वराट्
तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये मुखान्ति यं सूर्यः ।
तेजोवारिमृदां यथा विनिमयो यत्र त्रिसर्गो मृषा
धाप्ता स्येन सदा निरस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि ॥ १ ॥
धर्मः प्रेक्षितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सतां
धेयं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनम् ।
श्रीमद्भागवते महामुनिकृते किं वाऽपरैरीश्वरः
सद्यो ह्यवगम्यतेऽत्र कृतिभिः शुश्रूषुभिस्तत्क्षणान् ॥ २ ॥

निगमकल्पतरोगलितं फलं
शुकमुखदमृतद्रवसंपुतम्
पिबत भागवतं रसमालयं
मुहुरहो रसिका भुवि भावुकाः ॥ ३ ॥
नैमिषेऽनिमिषक्षेत्रे ऋषयः शीनकादयः
सत्रं सर्गाय लोकाय सहस्रसममासत ॥ ४ ॥
त एकदा तु मुनयः प्रातर्हुतहुताशनाः ।
सत्कृतं सूतमासीनं पश्चुरिदमाहताः ॥ ५ ॥

ऋषयः ऊचुः—
त्वया खलु पुराणानि सेतिहासानि चान्य ।
आख्यातान्यप्यपीतानि धर्मशास्त्राणि तान्युत ॥ ६ ॥
यानि वेदविदां श्रेष्ठो भगवान् वादरायणः ।
अन्ये च मुनयः सूत परावचिदो विदुः ॥ ७ ॥
केत्य त्वं सीम्य तत्सर्वं तत्त्वतस्तदनुग्रहात् ।
ब्रह्मः सिन्धुस्य शिष्यस्य गुरवो गुरुमप्युत ॥ ८ ॥

तत्र तत्राज्ञासाऽपुमान् भवता यद्विनिश्चितम् ।
पुंसामेकान्ततः श्रेयस्तत्रः शंसितुमर्हति ॥ ९ ॥
प्रायेणान्यापुषो मर्त्याः कलाबस्मिन् युगे जनाः ।
मन्दाः सुमन्दमतयो मन्दभाग्या सुपद्रुताः ॥ १० ॥
भूरीणि भूरिकर्माणि श्रौतव्यानि विभागशः ।
अतः साधोऽत्र यत्सारं समुद्धृत्य मनीषया ।
ब्रूहि ब्रह्मण भूतानां येनात्माऽऽशु प्रसीदति ॥ ११ ॥
सूत जानासि भद्रं ते भगवान् सान्त्वतां पतिः ।
देवक्यां वसुदेवस्य जातो यस्य चिकीर्षया ॥ १२ ॥
तत्रः शुश्रूषमाणानामर्हस्यज्ञानुवर्णितुम् ।
यस्यावतारो भूतानां क्षेमाय विभवाय च ॥ १३ ॥
आपन्नः संसृतिं घोरां यन्नाम विवशो गृणन् ।
ततः सद्यो विमुच्येत यं विभेति स्वयं भवः ॥ १४ ॥
यत्पादसंश्रयाः सूत मुनयः प्रशमायनाः ।
सद्यः पुनन्त्युपसृष्टाः स्वर्धुनीवानुसेवया ॥ १५ ॥
को वा भगवतस्तस्य पुण्यश्लोकेऽचकर्मणः ।
शुद्धिकामो न शृणुयाद्यशः कलिमलापहम् ॥ १६ ॥
तस्य कर्माण्युदाराणि परिगीतानि सूरिभिः ।
ब्रूहि नः श्रद्धानानां लीलया दधतः कलाः ॥ १७ ॥
अथाख्याहि हरेर्धाम्न्यवतारकथाः शुभाः ।
लीला विदधतः स्वैरमीश्वरस्यात्ममायया ॥ १८ ॥
वयं तु न वितृप्याम उत्तमश्लोकविक्रमैः ।
यच्छृण्वतां रसज्ञानां स्वादु स्वादु पदे पदे ॥ १९ ॥

कृतवान् किल वीर्याणि सह रामेण केशवः ।
 अतिमत्त्वानि भगवान् गूढः कपटमानुषः ॥ २० ॥
 कलिमागतमाज्ञाय क्षेत्रेऽस्मिन् वैष्णवे वयम् ।
 आसीना दीर्घसत्रेण कथायां सक्षणा हरेः ॥ २१ ॥

त्वन्नः सन्दर्शितो धात्रा दुस्तरं निस्तितीर्षताम् ।
 कलिं सत्त्वहरं पुंसां कर्णधार इवार्णवम् ॥ २२ ॥
 ब्रूहि योगेश्वरे कृष्णे ब्रह्मण्ये धर्मकर्मणि ।
 स्वां काष्ठामधुनोर्णते धर्मः कं शरणं गतः ॥ २३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

इति सम्प्रश्नसम्पृष्टौ विप्राणां रौमहर्षणिः ।
 प्रतिपूज्य वचस्तेषां प्रबुक्तमुपचक्रमे ॥ १ ॥

सूत उवाच—

यं प्रव्रजन्तमनुपेतमपेतकृत्यं
 द्वैपायनो विरहकातर आजुहाव
 पुत्रेति तन्मयतया तरबोऽपि नेदु-
 स्तं सर्वभूतहृदयं मुनिमानतोऽस्मि ॥ २ ॥
 यः स्वानुभावमखिलश्रुतिसारमेक-
 मध्यात्मदीपमतितीर्षतां तमोऽन्धम्
 संसारिणां करुणयाऽहं पुराणगुह्यं
 तं व्याससुनुमुपयामि गुह्यं मुनीनाम् ॥ ३ ॥
 नारायणं नमस्कृत्य नरत्रैव नरोत्तम ।
 देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो ग्रन्थमुदीरये ॥ ४ ॥
 मुनयः साधु पृष्टोऽहं भवद्गिलोकमङ्गलम् ।
 यत्कृतः कृष्णसंप्रश्नो येनात्माऽऽशु प्रसीदति ॥ ५ ॥
 स वै पुंसां परो धर्मो यतो भक्तिरपोक्षजे ।
 अहितुक्यव्यवहिता ययाऽऽत्माऽऽशु प्रसीदति ॥ ६ ॥
 वासुदेवे भगवति भक्तिपोगः प्रयोजितः ।
 जनयत्याशु वैराग्यं ज्ञानञ्च यदहितुकम् ॥ ७ ॥
 धर्मः स्यनुष्ठितः पुंसां विश्वक्सेनकथाश्रयात् ।
 नोत्पादयेद्यदि रतिं श्रम एव हि केवलम् ॥ ८ ॥
 धर्मस्य ह्यापवर्ग्यस्य नार्थोऽयं हि कल्पते ।
 नार्थस्य धर्मकान्तस्य कामो लाभाय हि स्मृतः ॥ ९ ॥
 कामस्य नेन्द्रियप्रीतिलाभो जीवति यावता ।
 जीवस्यातत्त्वजिज्ञासोर्नाथो यश्चेह कर्मभिः ॥ १० ॥

वदन्ति तत्तत्त्वविदस्तत्त्वं यज्ज्ञानमद्वयम् ।
 ब्रह्मेति परमात्मेति भगवानिति शब्धते ॥ ११ ॥
 सत्तामात्रं तु यत्किञ्चित्सदसच्चाविशेषणम् ।
 उभाभ्यां भाष्यते साक्षाद्भगवान् केवलः स्मृतः ॥ १२ ॥
 तच्छब्दानां मुनयो ज्ञानवैराग्ययुक्ताः ।
 पश्यन्त्यात्मनि चात्मानं भक्त्या श्रुतिगृहीतया ॥ १३ ॥
 अतः पुम्भिर्द्विजश्रेष्ठाः वर्णाश्रमविभागशः ।
 स्वनुष्ठितस्य धर्मस्य संसिद्धिर्हरितापणम् ॥ १४ ॥
 तस्मादेकेन मनसा भगवान्सात्वतां पतिः ।
 श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च ध्येयः पूज्यश्च नित्यदा ॥ १५ ॥
 यदनुध्यायिनो युक्ताः कर्मग्रन्थिनिबन्धनम् ।
 छिन्दन्ति कोविदास्तस्य को न कुर्यात्कारतिम् ॥ १६ ॥
 शुश्रूषोः श्रद्धानस्य वासुदेवकथारतिः ।
 स्यान्महत्तेयया विप्राः पुण्यतीर्थनिर्षेवणात् ॥ १७ ॥
 शृण्वतां स्वकथां कृष्णः पुण्यश्रवणकीर्तनः ।
 हृष्यन्तस्यो ह्यभद्राणि विधुनोति सुहृत् सताम् ॥ १८ ॥
 नष्टप्राप्येवभद्रेषु नित्यं भागवतसेवया ।
 भगवत्युत्तमश्लोके भक्तिर्भवति नैष्ठिकी ॥ १९ ॥
 तदा रजस्तमोभावाः कामलोभादयश्च ये ।
 चेत् एतैरनाविद्धं स्थितं सत्ये प्रसीदति ॥ २० ॥
 एवं प्रसन्नमनसो भगवद्भक्तियोगतः ।
 भगवत्त्वयिज्ञानं मुक्तसङ्गस्य जायते ॥ २१ ॥
 भिद्यते हृदयग्रन्थिच्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ।
 क्षीयन्ते चास्य कर्माणि दृष्ट एवात्मानीश्वरे ॥ २२ ॥

अतो वै कवयो नित्यं भक्तिं परमया मुदा ।

वासुदेवे भगवति कुर्वन्त्यात्मप्रसादनीम्

॥ २३ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्गुणास्ते-

युक्तः परः पुरुष एव इहास्य धत्ते ।

स्थित्यादपे हरिविरिधहरेति सञ्ज्ञाः

श्रेयांसि तत्र खलु सत्त्वतनौ नृणां स्युः

॥ २४ ॥

पार्थिवादारुणो धूमस्तस्मादग्निस्त्वपीमयः ।

तमसस्तु रजस्तस्मात्सत्त्वं यद् ब्रह्मदर्शनम्

॥ २५ ॥

भेजिरे मुनयोऽथाग्रे भगवन्तमधोऽक्षजम् ।

सत्त्वं विशुद्धं क्षेमाय कल्पते नेतराविह

॥ २६ ॥

मुमुक्ष्वो घोरमूढान् हित्वा भूतपतीनध ।

नारायणकलाः शान्ता भजन्ति ह्यनसूयवः

॥ २७ ॥

रजस्तमःप्रकृतयः समशीलान् भजन्ति वै ।

पितृभूतप्रजेशादीन् श्रियैश्वर्यप्रजेस्सवः

॥ २८ ॥

वासुदेवपरा वेदा वासुदेवपरा मन्त्राः ।

वासुदेवपरा योगा वासुदेवपराः क्रियाः

॥ २९ ॥

वासुदेवपरं ज्ञानं वासुदेवपरं तपः ।

वासुदेवपरो धर्मो वासुदेवपरा गतिः

॥ ३० ॥

स एवेदं ससर्गाग्रे भगवानात्ममापया ।

सदसदरूपया चासौ गुणमध्याऽगुणो विभुः

॥ ३१ ॥

तया विलसितेष्वपु गुणेषु गुणवानिव ।

अन्तःप्रविष्ट आभाति विज्ञानेन विजृम्भितः

॥ ३२ ॥

यया व्यवहितो वह्निर्दारुण्यैः स्वपोनिषु ।

नानेव भाति विश्वात्मा भूतेषु च तथा पुमान्

॥ ३३ ॥

असौ गुणमयैर्भावेर्मृतसूक्ष्मेन्द्रियादिभिः ।

स्वनिर्मितेषु निर्विष्टो भुङ्क्ते भूतेषु तद्गुणान्

॥ ३४ ॥

भावयन्नेष सत्त्वेन लोकान् वै लोकभावनः ।

लीलावतारानुगतस्तिर्यङ्मनसुरादिषु

॥ ३५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

सूत उवाच-

जगृहे पौरुषं रूपं भगवान् महदादिभिः ।

सम्भूतं षोडशकलमादौ लोकसिसृक्षया

॥ १ ॥

यस्याम्भसि शयानस्य योगनिद्रां बितन्वतः ।

नाभिहृदाम्बुजादासीद्ब्रह्मा विश्वसृजां पतिः

॥ २ ॥

यस्यावयवसंस्थानैः कल्पितो लोकविस्तरः ।

तद्वै भगवतो रूपं विशुद्धं सत्त्वमूर्जितम्

॥ ३ ॥

पश्यन्त्यदो रूपमदभ्रचक्षुषः

सहस्रपादोरुभुजाननाद्भुतम् ।

सहस्रमूर्धध्वजणाक्षिनासिकं

सहस्रमौल्यम्बरकुण्डलोद्भसत्

॥ ४ ॥

एतज्जानावताराणां निधानं बीजमव्ययम् ।

यस्यांशोशनं सृज्यन्ते देवतिर्यङ्मनरादयः

॥ ५ ॥

स एव प्रथमं देवः कौमारं सर्गमास्थितः ।

चचार दुश्चरं ब्रह्मा ब्रह्मचर्यमखण्डितम्

॥ ६ ॥

द्वितीयं तु भवायास्य रसातलगतां महीम् ।

उद्धरिष्यन्नुपादनं यज्ञेशः सौकरं वपुः

॥ ७ ॥

तृतीयमृपिसर्गं वै देवर्षित्वमुपेत्य सः ।

तत्र सात्त्वतमाचष्ट नैष्कर्म्यं कर्मणां यतः

॥ ८ ॥

तुर्यं धर्मकलासर्गे नरनारायणावृषी ।

भूत्वाऽऽत्मोपशमोपेतमकरोदुद्धरं तपः

॥ ९ ॥

पञ्चमः कपिलो नाम सिद्धेशः कालविधुतम् ।

श्रोवाचाऽऽसुरये सांख्यं तत्त्वग्रामविनिर्णयम्

॥ १० ॥

षष्ठमत्रैरपत्यत्वं वृतः प्राप्तोऽनसूयया ।

आन्वीक्षिकीमलकाय प्रह्लादादिभ्य ऊचिबान्

॥ ११ ॥

ततः सप्तम आकृत्यां रुचेर्यज्ञोऽभ्यजायत ।

स यामायैः सुरगणैरपात्स्वार्थमुवान्तरम्

॥ १२ ॥

अष्टमो मेरुदेव्यां तु नाभेर्जात उरुक्रमः ।

दर्शयन्वर्त्म धीराणां सर्वश्रमनमस्कृतम्

॥ १३ ॥

क्रधिर्विर्वाचितो भेजे नवमं पार्थिवं वपुः ।
 दुग्धवानोपधीर्बिष्ठास्तेनार्यं च उशतमः ॥ १४ ॥
 रूपं स जगृहे मात्स्यं चाधुपान्तरसंत्पये ।
 नाव्यारोप्य महीमप्यामपाद्वैवस्वतं मनुम् ॥ १५ ॥
 सुरासुराणामुदधिं मध्नतां मन्दराचलम् ।
 दध्रे कमटरूपेण पृष्ठ एकादशं विदुः ॥ १६ ॥
 धान्वन्तरं द्वादशमं त्रयोदशममेव च ।
 अपाययत्सुधामन्यान् मोहिन्या मोहयन् स्त्रिया ॥ १७ ॥
 चतुर्दशं नारसिंहं बिभ्रैत्येन्द्रमूर्जितम् ।
 ददार करजैरूराचेरकान् कटकृषथा ॥ १८ ॥
 पञ्चदशं बामनकं कृत्वाऽगादध्वरं बलेः ।
 पदत्रयं याचमानः प्रत्यादित्सुखिविष्टपम् ॥ १९ ॥
 अवतारे षोडशमे यच्छन्धन्नद्रुहो नृपान् ।
 त्रिःसप्तकृत्यः कुपितो निःशत्रामकरोन्महीम् ॥ २० ॥
 ततः सप्तदशे जातः सत्यवत्यां पराशरात् ।
 चक्रे वेदतरोः शास्त्रा दृष्ट्वा पुंसोऽन्यमेधसः ॥ २१ ॥
 नरदेवत्वमापन्नः सुरकार्यचिकिर्षया ।
 समुद्रनिग्रहादीनि चक्रे वीर्याण्यतः परम् ॥ २२ ॥
 एकोनविंशे विंशतिमे वृष्णिषु प्राप्य जन्मनी ।
 रामकृष्णाविति भुवो भगवानहरद्भरम् ॥ २३ ॥
 ततः कलीं सम्प्रवृत्ते सम्मोहाय सुरद्विषाम् ।
 बुद्धो नास्मा जिनसुतः कीकटेपु भविष्यति ॥ २४ ॥
 अथासी युगसन्ध्यायां दस्युप्रायेषु राजसु ।
 जनिता पिण्डुयशसो नास्मा कल्की जगत्पतिः ॥ २५ ॥
 अवतारा ह्यसंख्येया हरेः सत्त्वनिधेर्द्विजाः ।
 यथा विदासिनः कुल्याः सरसः स्युः सहस्रशः ॥ २६ ॥
 ऋषयो मनवो देवा मनुपुत्रा महौजसः ।
 कलाः सर्वे हरेरेव सप्रजापतयः स्मृताः ॥ २७ ॥
 एते स्वांशकलाः पुंसः कृष्णस्तु भगवान् स्वयम् ।
 इन्द्रारिव्याकुलं लोकं मृदयन्ति युगे युगे ॥ २८ ॥

जन्म गुह्यं भगवतो य एवं प्रयतो नरः ।
 सायम्प्रातर्गृणान् भक्त्या दुःखग्रामाद्विमुच्यते
 एतद्रूपं भगवतो ह्यरूपस्य चिदात्मनः ।
 मायागुणैर्विरचितं महदादिभिरात्मनि
 यथा नभसि मेघौषा रेणुर्वा पार्थिवोऽनिले ।
 एवं द्रष्टरि दृश्यत्वमारोपितमबुद्धिभिः
 अतः परं यदव्यक्तमव्यूहगुणबृंहितम् ।
 अदृष्टाश्रुतवस्तुत्वात्स जीवो यः पुनर्यतः
 यत्रमे सदसद्रूपे प्रतिपिद्धे स्वसंविदा ।
 अविद्ययाऽऽत्मनि कृते इति तद्ब्रह्मदर्शनम्
 यथोपोरता देवी माया वैशारदी मतिः ।
 संपन्न एवेति विदुर्महिम्नि स्वे महीयते
 एवं जन्मानि कर्माणि ह्यकर्तुरजनस्य च ।
 वर्णयन्ति स्म कवयो वेदगुह्यानि हृत्पतेः
 स वा इदं विधममोषलीलः
 सृजत्यवत्यन्ति न सज्जतेऽस्मिन् ।
 भुतेषु चान्तर्हित आत्मतन्त्रः
 पाङ्चवर्गिकं जिघ्रति पद्गुणेशः
 न चास्य कश्चिन्निपुणं विधातु-
 रवेति जन्तुः कुमनीप ऊतितम् ।
 नामानि रूपाणि मनोवचोभिः
 सन्तन्वतो नटचर्यामिवाज्ञः
 स वेद धातुः पदवीं पदस्य
 दुरन्तवीर्यस्य रथाङ्गघाणेः ।
 योऽमायया सन्ततयाऽनुवृत्त्या
 भजेत तत्पादसरोजगन्धम्
 अपेह धन्या भगवन्त इत्थं
 यद्वासुदेवोऽखिललोकनाथे ।
 कुर्वन्ति सर्वात्मक आत्मभूतं
 न यत्र भूयः परिवर्तं उग्रः
 इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसंमितम् ।
 उत्तमश्लोकचरितं चकार भगवानृषिः

निःश्रेयसाय लोकस्य धन्यं स्वस्त्ययनं महत् ।

तदिदं ग्राहयामास सुतमात्मवतां वरम् ॥ ४१ ॥

सर्ववेदेतिहासानां सारं सारं समुद्धृतम् ।

स तु सन्धाचयामास महाराजं परीक्षितम् ॥ ४२ ॥

प्रायोपविष्टं गङ्गायां परीतं परमर्षिभिः ।

तस्य कीर्तयतो विप्रा राजर्षीरितेजसः ॥ ४३ ॥

अहं चाभ्यगमं तत्र निविष्टस्तदनुग्राहात् ।

सोऽहं वः श्रावयिष्यामि यथाऽधीतं यथामति ॥ ४४ ॥

कृष्णे स्वधामोपगते धर्मज्ञानादिभिः सह ।

कलौ नष्टदशां पुंसां पुराणार्कोऽमुनोदितः ॥ ४५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

इति ब्रुवाणं संस्तूय मुनीनां दीर्घसत्रिणाम् ।

वृद्धः कुलपतिः सूतं बह्वचः शौनकोऽब्रवीत् ॥ १ ॥

शौनक उवाच-

सूत सूत महाभाग वद नो वदतां वर ।

कथां भागवतीं पुण्यां यामाह भगवान् शुक्रः ॥ २ ॥

कस्मिन् युगे प्रवृत्तेयं स्थाने वा केन हेतुना ।

कुतः संचोदितः कृष्णः कृतवान् संहितां मुनिः ॥ ३ ॥

तस्य पुत्रो महायोगी समदृक् निर्विकल्पकः ।

एकान्तगतिरुक्तिद्रो गूढो मूढ इवेत्ये ॥ ४ ॥

कथमालक्षितः पौरैः संप्राप्तः कुरुजाद्वलम् ।

उन्मत्तमूकजडबद्धिचरन् गजसाहये ॥ ५ ॥

कथं वा पाण्डवेयस्य राजर्षेर्मुनिना सह ।

संवादः समभूतात यथैषा सात्वती श्रुतिः ॥ ६ ॥

स गोदोहनमात्रं हि गृहेषु गृहमेधिनाम् ।

अवेक्षते महाभागस्तीर्थीकुर्वस्तदाश्रमम् ॥ ७ ॥

अभिमन्युसुतं सूतं प्राहुर्भागवतोत्तमम् ।

तस्य जन्म महाध्वर्यं कर्माणि च गृणीहि नः ॥ ८ ॥

स सम्राट् कस्य वा हेतोः पाण्डूनां मानवर्धनः ।

प्रायोपविष्टो गङ्गायामनादृत्याभिराद्भियम् ॥ ९ ॥

नमन्ति यत्पादनिकेतमात्मनः

शिवाय चानीय धनानि शत्रवः ।

कथं स धीरः श्रियमग्नं दुस्त्यजा-

मियेष चोत्तममहो सहासुभिः ॥ १० ॥

शिवाय लोकस्य भवाय भूतये

य उत्तमलोकपरायणा जनाः ।

जीवन्ति नात्मार्यमसौ परां श्रियं

मुष्मोच निर्वियं कुतः कलेवरम् ॥ ११ ॥

तत्सर्वं नः समाचक्ष्व पृष्टो यदिह किञ्चिन ।

मन्ये त्वां विषये वाचां स्नातमन्यत्र छान्दसात् ॥ १२ ॥

सूत उवाच-

द्वारे समनुप्राप्ते तृतीये युगर्षये ।

जातः पराशरायोगी वासव्यां कलया हरेः ॥ १३ ॥

स कदाचित्सरस्वत्याः उपस्पृश्य जलं शुचिः ।

विचित्रं एक आसीन् उदिते रश्मिगण्डले ॥ १४ ॥

परावरङ्गः स कपिः कालेनाव्यक्तारहसा ।

युगधर्मव्यतिकरं प्राप्तं भुवि युगे युगे ॥ १५ ॥

भीतिकानां च भावानां शक्तिसां च तत्कृतम् ।

अश्वधानानिःसत्त्वान् दुर्मेधान् हसितायुषः ॥ १६ ॥

दुर्भगांश्च जनान्वीक्ष्य मुनिर्विष्येन चक्षुषा ।

सर्ववर्णाश्रमाणां यदप्यी चिरममोषदृक् ॥ १७ ॥

चातुर्होत्रं कर्मशुक्तिं प्रजानां वीक्ष्य वैदिकम् ।

व्यदपायज्ञसन्त्यये वेदमेकं चतुर्विधम् ॥ १८ ॥

ऋषयःसामाथर्वाख्या वेदाश्चत्वार उद्धृताः ।

इतिहासपुराणं च पञ्चमो वेद उच्यते ॥ १९ ॥

तत्रर्वेदधरः पैलः सामगो जैमिनिः कविः ।

वैशांपायन एवैको निष्णातो यजुषां ततः ॥ २० ॥

अथर्वाङ्गीरसामासीत्सुमंतुर्वारुणो मुनिः ।
 इतिहासपुराणानां पिता मे रोमहर्षणः ॥ २१ ॥
 त एव ऋषयो वेदं स्वं स्वं व्यस्यन्ननेकधा ।
 शिष्यैः प्रशिष्यैस्तच्छिष्यैर्वेदास्ते शाखिनोऽभवन् ॥ २२ ॥
 त एव वेदा दुर्मैर्धर्षान्यन्ते पुरुषैर्यथा ।
 एवं चकार भगवान् व्यासः कृपणवत्सलः ॥ २३ ॥
 स्त्रीशूद्रद्विजवन्धूनां त्रयी न श्रुतिगोचरा ।
 कर्मश्रेयसि मूढानां श्रेय एवं भवेदिह ।
 इति भारतमाख्यानं कृपया मुनिना कृतम् ॥ २४ ॥
 एवं प्रवृत्तस्य सदा भूतानां श्रेयसि द्विजाः ।
 सर्वात्मकेनापि यदा नातुष्यत् हृदयं ततः ॥ २५ ॥
 नातिप्रसन्नहृदयः सरस्वत्यास्तटे शुची ।
 बितर्कयन्विबुक्तस्य इदं चोवाच धर्मयित् ॥ २६ ॥

भृतव्रतेन हि मया छन्दांसि गुरवोऽग्रयः ।
 मानिता निर्व्यलीकेन गृहीतं चानुशासनम् ॥ २७ ॥
 भारतव्यपदेशेन ह्याम्नायार्थः प्रदर्शितः ।
 दृश्यते यत्र धर्मो हि स्त्रीशूद्रादिभिरप्युत ॥ २८ ॥
 अथापि वत मे दैह्यो ह्यात्मा चैवात्मना विभुः ।
 असंपन्न इवाभाति ब्रह्मवर्चस्विसत्तमः ॥ २९ ॥
 किं वा भागवता धर्मानं न प्रायेण निरूपिताः ।
 प्रियाः परमहंसानां त एव ह्यप्युतप्रियाः ॥ ३० ॥
 तस्यैव खिन्नमात्मानं मन्यमानस्य खिद्यतः ।
 कृष्णस्य नारदोऽभ्यागादाश्रमं प्रागुदाहृतम् ॥ ३१ ॥
 तमभिज्ञाय सहसा प्रत्युत्पायागतं मुनिम् ।
 पूजयामास विधिवन्मरदं सुरपूजितम् ॥ ३२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

सूत उवाच—
 अथ तं सुखमासीन उपसीनं वृहच्छ्रवाः ।
 देवर्षिः प्राह बिप्रर्षिं वीणापाणिः स्मयन्निव ॥ १ ॥
 नारद उवाच—
 पाराशर्यं महाभाग भवतः कथिदात्मना ।
 परितुष्यति शारीर आत्मा मानस एव वा ॥ २ ॥
 जिज्ञासितं सुसंपन्नमपि ते महद्भुतम् ।
 कृतवान्भारतं यस्त्वं सर्वाधर्षपरिवृंहितम् ॥ ३ ॥
 जिज्ञासितमधीतञ्च ब्रह्म यत्तत्सनातनम् ।
 तथापि शोचस्यात्मानमकृतार्थं इव प्रभो ॥ ४ ॥
 व्यास उवाच—
 अस्येव मे सर्वमिदं त्वयोक्तं
 तथापि नात्मा परितुष्यते मे ।
 तत्पुलमव्यक्तमगाधधोर्धं
 पृच्छामहे त्वाऽऽत्मभवात्मभूतम् ॥ ५ ॥

स वै भवान् वेदसमस्तगुह्यं
 उपासितो यः पुरुषः पुराणः ।
 परावरेणो मनसैव विश्वं
 सृजत्यवत्यन्ति गुणैरसङ्गः ॥ ६ ॥
 त्वं पर्यटन्नर्कं इव त्रिलोकी-
 मन्तश्चरो वागुरिवात्मसाक्षी ।
 परावरे ब्रह्मणि धर्मतो व्रतै-
 स्स्नातस्य मे न्यूनमलं विचक्ष्व ॥ ७ ॥
 नारद उवाच—
 भवतानुदितप्रायं यशो भगवतोऽमलम् ।
 येनैवासी न तुष्येत मन्ये तद्दर्शनं खिलम् ॥ ८ ॥
 यथा धर्मादयो ह्यर्था मुनिवर्णानुवर्णिताः ।
 न तथा वासुदेवस्य महिमा ह्यनुवर्णिनः ॥ ९ ॥
 न तद्ब्रह्मचरिपदं हरेर्वशो
 जगत्पवित्रं न गृणीत कर्हिचित् ।
 तद्वायसं तीर्थमुशन्ति मानसा
 न यत्र हंसा न्यपतन्मिमंक्षया ॥ १० ॥

स याम्बिसर्गो जनतायविप्रयो
यस्मिन् प्रतिशोकमबद्धवत्यपि ।
नामान्यनन्तस्य यशोकितानि यत्
शृण्वन्ति गायन्ति गृणन्ति साधवः
नैष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितं
न शोभते ज्ञानमलं निरञ्जनम् ।
कुतः पुनः शब्दभद्रमीश्वरे
न चार्पितं कर्म यदप्यकारणम्
अतो महाभाग भवानमोषदक्
शुचिश्रवाः सत्परतो धृतव्रतः ।
उरुक्रमस्याखिलबन्धमुक्तये
समाधिनाऽनुस्मर यद्विचेष्टितम्
अतोऽन्यथा किञ्चन यद्विबधितं
पृथग्दशास्तत्कृतरूपनामभिः ।
न कर्हिचित्कापि च दुःस्थितामति-
लभेत वाताहतनीरिवास्पदम्
जुगुप्सितं धर्मकृतेऽनुशासनं
स्वभावचरकस्य महान् व्यतिक्रमः ।
यद्वाक्यतो धर्म इतीतरस्थितो
न मन्यते तस्य निवारणं जनः
विचक्षणोऽस्यार्हति वेदितुं बिभ्रो-
रनन्तपारस्य निवृत्तितः सुखम् ।
प्रवर्तमानस्य गुणैरनात्मन-
स्ततो भवान् ददाय वेष्टितं बिभ्रोः
त्यक्त्वा स्वधर्मं चरणाम्बुजं हरे-
र्भजन्नपकोऽथ पतेत्ततो यदि ।
यत्र क वा भद्रमभूदमुष्य
को वाऽर्थ आतो भजतां स्वधर्मम्
तस्यैव हेतोः प्रयतेत कोविदो
न लभ्यते यद्भ्रमतामुपर्यधः ।
तद्ब्रह्मते दुःखबदन्यतः सुखं
कालेन सर्वत्र गभीररंहसा

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

॥ १५ ॥

॥ १६ ॥

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

न वै जनो जातु कथञ्चन ब्रजे-
न्मुकुन्दसेव्यन्यवदङ्गसंभृतिम् ।
स्मरन्मुकुन्दाङ्घ्र्युपगृह्णन् पुन-
र्विहातुमिच्छेन्न रसग्रीही जनः
इदं हि विश्वं भगवानिवेतरो
यतो जगत्स्थाननिरोधसंभवः ।
तद्वि स्वयं वेद भवांस्तथापि
प्रादेशमात्रं भवतः प्रदर्शितम्
त्वमात्मनाऽऽत्मानमवेष्टामोषदक्
परस्य पुंसः परमात्मनः कलाम् ।
अजं प्रजातं जगतः शिवाय तन्म-
हानुभावाभ्युदयोऽपि गण्यताम्
इदं हि पुंसस्तपसः श्रुतस्य वा
स्विष्टस्य सूक्तस्य च नुद्धदत्तयोः ।
अविप्रुतोऽर्थः कविभिर्निरूपितो
यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनम्
अहं पुराऽतीतभवेऽभवं मुने
दास्यास्तु कस्याश्चन वेदवादिनाम् ।
निरूपितो बालक एव योगिनां
शुश्रूषणे प्रावृषि निर्विषयताम्
ते मय्यपेतासिलचापलेऽर्भके
दान्ते यत्क्रीडनकेऽनुवर्तिनि ।
चक्रुः कुषां ययपि तुल्यदर्शनाः
शुश्रूषमाणे मुनयोऽल्पधारिणि
उच्छिष्टलेपाननुमोदितो द्विजैः
सकृच्च भुञ्जे तदपास्तकिल्बिषः ।
एवं प्रवृत्तस्य विमुद्धचेतस-
स्तद्धर्म एवाभिरुचिः प्रजायते
तत्रान्वहं कृष्णकथाः श्रगायताम-
नुग्रहेणाशृणवं मनोहराः ।
ताः अद्भ्या मेऽनुसवं विशृण्वतः
प्रियश्रवस्याहं तदाऽभवन्मतिः

तस्मिंस्तदा लब्धरुचेर्महामते
प्रियश्रवस्वस्खलिता मतिर्मम ।
ययाऽहमेतत्सदसत्त्वमायया
पश्ये मयि ब्रह्मणि कल्पितं परे ॥ २७ ॥
इत्थं शतश्रावृषिकावृत् हरे-
र्विभृण्वतो मेऽनुसवं यशोऽमलम् ।
सङ्गीत्यमानं मुनिभिर्महात्मभि-
र्भक्तिः प्रवृत्ताऽऽत्परजस्तमोपहा ॥ २८ ॥
तस्यैवं मेऽनुक्तस्य प्रथितस्य हतैनसः ।
श्रद्धाधानस्य बालस्य दान्तस्यानुचरस्य च ॥ २९ ॥
ज्ञानं गुह्यतमं यत्तत्साक्षाद्भगवतोदितम् ।
अन्वबोचन् गमिष्यन्तः कृपया दीनवत्सलाः ॥ ३० ॥
येनैवाहं भगवतो वासुदेवस्य वेधसः ।
मायानुभावमविदं तेन गच्छन्ति तत्पदम् ॥ ३१ ॥
एतत्संसूचितं ब्रह्मन् तापत्रयचिकित्सितम् ।
यदीश्वरे भगवति कर्म ब्रह्मणि भावितम् ॥ ३२ ॥
आमयोऽयं च भूतानां जायते येन सुव्रत ।
तदेव ह्यामयद्रव्यं तत्पुनानि चिकित्सितम् ॥ ३३ ॥

एवं नृणां क्रियायोगाः सर्वे संसृतिहेतवः ।
त एवात्मयिनाशाय कल्पन्ते कल्पिताः परे ॥ ३४ ॥
यदत्र क्रियते कर्म भगवत्परितोषणम् ।
ज्ञानं यत्तदधीनं हि भक्तियोगसमन्वितम् ॥ ३५ ॥
कुर्वाणा यत्र कर्माणि भगवच्छिक्षयाऽसकृत् ।
गृणन्ति गुणनामानि कृष्णस्यानुस्मरन्ति च ॥ ३६ ॥
ॐ नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय धीमहि ।
प्रयुष्मायानिरुद्धाय नमः संकर्षणाय च ॥ ३७ ॥
इति मूर्त्यभिधानेन मन्त्रमूर्तिममूर्तिकम् ।
यजते यज्ञपुरुषं स सम्यग्दर्शनः पुमान् ॥ ३८ ॥
इमं स्वधर्मनियममवेत्य मदनुष्ठितम् ।
अदान्ते ज्ञानमैश्वर्यं स्वस्मिन् भावं च केशवः ॥ ३९ ॥
त्वमप्यदभ्रश्रुत विश्रुतं विभोः
समाप्यते येन विदां युभुत्सितम् ।
प्रख्याहि दुःखैर्मुहुरदितात्मनां
सङ्क्षेपनिर्बाणमुशान्ति नान्यथा ॥ ४० ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

सूत उवाच-
एवं निशम्य भगवान् देवपैर्जन्य कर्म च ।
भूयः पप्रच्छ तं ब्रह्मन् व्यासः सत्यवतीसुतः ॥ १ ॥
व्यास उवाच-
भिक्षुभिर्विप्रवसिते विज्ञानादेष्टुमिस्तय ।
वर्तमानो वयस्याये ततः किमकरोद्भवान् ॥ २ ॥
स्वायम्भुव कया वृत्त्या वर्तितं ते परं वयः ।
कथं वेदमुदस्राक्षीः काले प्राप्ते कलेवरम् ॥ ३ ॥
प्राक्कल्पविषयामेतां स्मृतिं ते सुरसत्तम ।
नखैव व्यवधात्काल एष सर्वनिराकृतिः ॥ ४ ॥
नारद उवाच-
भिक्षुभिर्विप्रवसिते विज्ञानादेष्टुमिर्मम ।
वर्तमानो वयस्याये तत एतदकरोषाम् ॥ ५ ॥

एकात्मजा मे जननी योपिन्मूढा च किङ्करी ।
मप्यात्मजेऽनन्यगती चक्रे सेहानुबन्धनम् ॥ ६ ॥
साऽस्वतन्त्रा न कल्पाऽसीयोगक्षेमं ममेच्छती ।
ईशस्य हि वशे लोको योषा दारुमयी यथा ॥ ७ ॥
अहं च तद्ब्रह्मकुल ऊपिवास्तदपेक्षया ।
दिग्देशकालव्युत्पन्नो बालकः पञ्चहायनः ॥ ८ ॥
एकदा निर्गतं मेहाहुहन्तीं निशि गां पथि ।
सर्पोऽदशतपदा स्पृष्टः कृपणां कालचोदितः ॥ ९ ॥
तदा तदहमीशस्य भक्तानां समभीप्सितम् ।
अनुग्रहं मन्यमानः प्रातिष्ठं दिशमुत्तराम् ॥ १० ॥
स्त्रीतान् जनपदांस्तत्र पुरग्रामव्रजाकरान् ।
खेटान् पाहनवादीश्च वनान्युपवनानि च ॥ ११ ॥

विचित्रधातुचित्राद्रीनिभभ्रभुजद्रुमान् ।		सत्सेवया दीर्घया धै जाता मयि दृढा मतिः ।	
जलाशयांश्छिद्यजलान्नलिनीः सुरसेविताः ॥ १२ ॥	॥ १२ ॥	हित्वाऽवयमिमां लोकं गन्ता मज्जनतामसि ॥ १७ ॥	॥ १७ ॥
चित्रस्वनेः पत्ररथैर्विभ्रमद्भ्रमरश्रियः ।		मतिर्मयि निबद्धेऽयं न विपद्येत कर्हिचित् ।	
नलवेणुशरस्तम्बकुशकीचकगद्गरम् ॥ १३ ॥	॥ १३ ॥	प्रजासर्गनिरोधेऽपि स्मृतिश्च मदनुग्रहात् ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
एक एवातियातोऽहमद्राक्षं विपिनं महत् ।		एतावदुक्त्या विरराम तन्महद्-	
घोरं प्रतिभयाकारं व्यालोलूकशिवाजिरम् ॥ १४ ॥	॥ १४ ॥	भूतं नभोलिङ्गमलिङ्गभीधरम् ।	
परिश्रान्तेन्द्रियात्माऽहं तृट्परीतो बुभुक्षितः ।		अहं च तस्मै महतां महीयसे	
स्नात्वा पीत्वा हृदे नया उपस्पृष्टो गतथमः ॥ १५ ॥	॥ १५ ॥	शीष्णाऽवनामं विदधेऽनुकम्पितः ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥
तस्मिन्निर्मनुजेऽरण्ये पिप्पलोपस्य आश्रितः ।		नामान्यनन्तस्य गतत्रयः पठन्	
आत्मनाऽऽन्मानमान्यमस्यं यथाश्रुतमचिन्तयम् ॥ १६ ॥	॥ १६ ॥	गुह्यानि भ्रदाणि कृतानि च स्मरन् ।	
स्वप्नो मायाऽग्रहः शय्या जाग्रदाभास आत्मनः ।		गां पर्यटन्तुष्टमना गतस्पृहः	
नामरूपक्रियावृत्तिः संविच्छास्त्रं परं पदम् ॥ १७ ॥	॥ १७ ॥	कालं प्रतीक्ष्यत्रपटो विमत्सरः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥
नेन्द्रियार्थं च न स्वप्नं न सुप्तं न मनोरथम् ।		एवं कृष्णमन्त्रैर्लज्जसक्तस्यामलालम्बनः ।	
न निरोधं चानुगच्छेच्चित्रं तद्गगवत्पदम् ॥ १८ ॥	॥ १८ ॥	कालः प्रादुरभूत्काले बियुत्सीदामिनी यथा ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥
स एको भगवानग्रे क्रीडिष्यन्निदमात्मनः ।		एवं मयि प्रयुजाने शुद्रां भागवतीं तनुम् ।	
सृष्ट्वा विहृत्य तज्जगज्वा उदास्ते केवलः पुनः ॥ १९ ॥	॥ १९ ॥	प्रारब्धकर्मनिर्वाणो न्यपतन्त्याधर्मीतिकः ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥
ध्यायतश्चरणाम्भोजं भावनिवृत्तचेतसः ।		कल्पान्त इदमादय शयानेऽम्भस्पुदन्वतः ।	
उत्कण्ठाभुकलाक्षस्य हृयासीन्मे शनैर्हरिः ॥ २० ॥	॥ २० ॥	शिशयिष्णोरनुप्राणं विवेशान्तरहं विभोः ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥
प्रेमातिभारनिमिष्णुपुलकाद्गोऽतिनिवृत्तः ।		सहस्रपुगपर्यन्त उत्पायेदं सिसृक्षतः ।	
आनन्दसंज्ञये लीनो नापश्यमुभयं मुने ॥ २१ ॥	॥ २१ ॥	मरीचिमिश्रा क्षयः प्राणोभ्योऽहं च जज्ञिरे ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥
रूपं भगवतो यत्तन्मनःकान्तं सुखावहम् ।		अन्तर्बहिथ लोकान् स्वीन् पर्येयस्कन्दितव्रतः ।	
अपश्यन्सहसोक्तस्यौ केवलयादुदुर्मना इव ॥ २२ ॥	॥ २२ ॥	अनुग्रहान्महाविष्णोरविषातगतिः कचित् ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥
दिदृक्षुस्तदहं भूयः प्रणिधाय मनो हृदि ।		देवदत्तामिमां वीणां स्वरब्रह्मविभूषिताम् ।	
वीक्ष्यमाणोऽपि नापश्यमवितुम् इवानुरः ॥ २३ ॥	॥ २३ ॥	मूर्च्छयित्वा हरिकपां गायमानश्चराम्यहम् ॥ ३६ ॥	॥ ३६ ॥
एवं यत्तन् विजने मामाहागोचरो गिराम् ।		प्रगायतः स्वीर्याणि तीर्थपादः श्रियश्चवाः ।	
गम्भीरस्वरुणया वाचा शुचः प्रशमयन्निव ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥	आहूत इव मे शीघ्रं दर्शनं याति चेतसि ॥ ३७ ॥	॥ ३७ ॥
हन्तास्मिन् जन्मनि भवान्न मां द्रष्टुमिहाहति ।		एतदानुरचितानां मात्रास्यशैच्छया मुहुः ।	
अविपक्वकपायाणां दुर्दर्शोऽहं कुयोगिनाम् ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥	भवसिन्धुप्रवाहो दृष्टो हरिचर्यानुवर्णनम् ॥ ३८ ॥	॥ ३८ ॥
सकृद्यदर्शितं रूपमेतत्कामाय तेऽनघ ।		यमादिभिर्योगपथैः कामलोभवतो मुहुः ।	
मत्कामः शनैः साधु सर्वान्मुञ्चति हृच्छयान् ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥	मुकुन्दसेवया यद्भक्तयात्माऽद्धा न शाम्यति ॥ ३९ ॥	॥ ३९ ॥
		सर्वं तदिदमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वयानघ ।	
		जन्मकर्मरहस्यं मे भवतश्चात्मतोषणम् ॥ ४० ॥	॥ ४० ॥

सूत उवाच-

एवं सम्भाष्य भगवान्भारदो वासवीसुतम् ।

आमन्त्र्य वीणां रणयन् ययी यादच्छिको यतिः ॥ ४१ ॥

अहो देवर्षिर्धन्योऽयं यः कीर्तिं शार्ङ्गधन्वनः ।

गायन् माध्व्या गिरा तन्त्र्या रमयन्त्यातुरं जगत् ॥ ४२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

शौनक उवाच-

निर्गते नारदे सूत भगवान्बादरायणः ।

श्रुतवांस्तदभिप्रेतं ततः किमकरोद्विभुः ॥ १ ॥

सूत उवाच-

ब्रह्मनयाः सरस्वत्याः आश्रमः पश्चिमे तटे ।

शम्भ्याप्राप्त इति प्रोक्तः ऋषीणां सत्रवर्धनः ॥ २ ॥

तस्मिन् ऋष्याश्रमे व्यासो बदरीपण्डमण्डिते ।

आसीनोऽप्युपस्पृश्य प्रणिदध्यौ मनश्चिरम् ॥ ३ ॥

भक्तियोगेन मनसि सम्पक् प्रणिहितेऽमले ।

अपश्यत् पुरुषं पूर्णं मायां च तदपाश्रयाम् ॥ ४ ॥

यया संमोहितो जीवः आत्मानं त्रिगुणात्मकम् ।

परोऽपि मनुतेऽनर्थं तत्कृतञ्चाभिपश्यते ॥ ५ ॥

अनर्थोपशमं साक्षाद्भक्तियोगमधोक्षजे ।

लोकस्याजानतो विद्वांश्चक्रे सान्त्वतसंहिताम् ॥ ६ ॥

यस्यां वै श्रूयमाणायाम् कृष्णे परमपूरुषे ।

भक्तिरुपचयते पुंसां शोकमोहभयापहा ॥ ७ ॥

स संहितां भागवतीं कृत्वानुक्रम्य चात्मजम् ।

शुकमध्यापयामास निवृत्तिनिरतं मुनिम् ॥ ८ ॥

शौनक उवाच-

स वै निवृत्तिनिरतः सर्वत्रोपेक्षको मुनिः ।

कस्य वा बृहतीमेतामात्मारामः समभ्यसत् ॥ ९ ॥

आत्मारामाश्च मुनयो निग्राह्या अप्युत्क्रमे ।

कुर्वन्त्यहेतुकीं भक्तिं इत्यंभूतगुणो हरिः ॥ १० ॥

हरेर्गुणाक्षिप्रमतिर्भगवान् बादरायणिः ।

अध्यगान्महदात्मानं नित्यं विष्णुजनप्रियम् ॥ ११ ॥

परीक्षितोऽप्य राजर्षेः जन्मकर्मविलापनम् ।

संस्थां च पाण्डुपुत्राणां बक्ष्ये कृष्णकथोदयाम् ॥ १२ ॥

यदा मृधे कौरवपाण्डवानां वीरप्यथो वीरगतिं गतेषु ।

वृकोदरोविद्भगदाभिमर्शभयोःरुदण्डे धृतराष्ट्रपुत्रे ॥ १३ ॥

भर्तुः प्रियं द्रीणिगरिति स्म पश्यन्

कृष्णासुतानां स्वपतां शिरांसि ।

अपाहरद्विप्रियमेतदस्य

जुगुप्सितं कर्म विगर्हयन्ति ॥ १४ ॥

माता शिशूनां निधनं सुतानां

निशम्य घोरं परितप्यमाना ।

तदारुदद्वाप्यकलाकुलाक्षी तां

सान्त्वयन्नाह किरीटमाली ॥ १५ ॥

तन्मा शुचस्ते प्रमृज्याशु भद्रे

यद्ब्रह्मवन्द्योः शिर आततायिनः ।

गाण्डीवमुक्तैर्विशिखैरुपाहरे

त्वाक्रम्य यत्सास्यसि नेत्रजैर्जलैः ॥ १६ ॥

इति प्रियां बल्गुबिचित्रजल्पैः

स सान्त्वयित्वाऽच्युतमित्रसूतः ।

अभ्यद्रवदंशित उग्रधन्वा

कपिध्वजो गुरुपुत्रं रथेन ॥ १७ ॥

तमापतन्तं स विलोक्य दूरात्कुमारहोद्विग्रमना रथेन ।

पराद्रवत्प्राणपरीप्सुर्ख्यां यावद्भ्रमं रुद्रभयाद्यधार्किः ॥ १८ ॥

यदाऽशरणमात्मनमैक्षत श्रान्तबाहनम् ।

अखं ब्रह्मशिरो मेन आत्मप्राणं द्विजात्मजः ॥ १९ ॥

अधोपस्पृश्य सलिलं सन्दधेऽस्त्रं समाहितः ।

अजानन्नपि संहारं प्राणकृच्छ्रं उपस्थिते ॥ २० ॥

ततः प्रादुष्कृतं तेजः प्रचण्डं सर्वतो दिशाम् ।

प्रापतत्तदभिप्रेक्ष्य विष्णुं जिष्णुरुवाच ह ॥ २१ ॥

अर्जुन उवाच—

कृष्ण कृष्ण महाभाग भक्तानामभयद्वर ।
त्वमेको दत्तमानानामपवर्गोऽसि संसृतेः ॥ २२ ॥

त्वमायः पुरुषः साक्षादीश्वरः प्रकृतेः परः ।
मायां व्युदय्य चिच्छत्तया कैवल्यं स्थित आत्मनि ॥ २३ ॥

स एव जीवलोकस्य मायागोहितचेतसः ।
विधत्सेः स्येन वीर्येण श्रेयो धर्मादिलक्षणम् ॥ २४ ॥

तथाऽयं चावतारस्ते भुवो भारजिहीर्षया ।
स्यानामानन्यभावानामनुध्यानाय चासकृत् ॥ २५ ॥

किमिदं स्विक्तुतो वेति देव देव न वेच्छ्वम् ।
सर्वतोमुखमायाति तेजः परमदारुणम् ॥ २६ ॥

श्रीभगवानुवाच—
वेत्थेदं द्रोणपुत्रस्य ब्राह्ममखं प्रदर्शितम् ।
नैवासी वेद संहारं प्राणवाध उपास्थिते ॥ २७ ॥

न ह्यस्यान्यतमं किञ्चिदस्त्रं प्रत्येककर्षणम् ।
जह्यस्त्रजे उन्नद्धमस्त्रो ह्यस्त्रतेजसा ॥ २८ ॥

सूत उवाच—
श्रुत्वा भगवता प्रोक्तं फल्गुनः परवीरहा ।
स्पृष्ट्वाऽपस्तं परिक्रम्य ब्राह्मं ब्राह्मण सन्ध्ये ॥ २९ ॥

संहृत्यान्योन्यमुभयोस्तेजसी शरसंबुते ।
आवृत्य रोदसी खं च बवृधातेऽर्कबल्लिवत् ॥ ३० ॥

हृष्टऽस्त्रतेजस्तु तयोर्वीहोकास्त्रदहन्महत ।
दत्तमानाः प्रजास्सर्वाः सांवर्तकमसंत ॥ ३१ ॥

प्रजोपप्लवमालक्ष्य लोकव्यतिकरं च तम् ।
मतं च बासुदेवस्य संजहारार्जुनो द्वयम् ॥ ३२ ॥

तत आसाद्य तरसा दारुणं गीतमीशुतम् ।
बबन्धामर्षताम्राक्षः पशुं रशानया यथा ॥ ३३ ॥

शिविराय निनीपन्नं रज्ज्वा बध्वा रिपुं बलात् ।
प्राहार्जुनं प्रकुपितो भगवानम्बुजेक्षणः ॥ ३४ ॥

भैनं पार्थाहंसि त्रातुं ब्रह्मवन्भूमिं जहि ।
योऽसावनागसः सुप्तानवधीत्रिषि बालकान् ॥ ३५ ॥

मतं प्रमत्तमुन्मत्तं सुप्तं बालं शिष्यं जडम् ।
प्रपन्नं विरपं भीतं न रिपुं हन्ति धर्मवित् ॥ ३६ ॥

स्वप्राणान् यः परप्राणैः प्रपुष्पात्यपृणः खलः ।
तद्व्यस्तस्य हि श्रेयः यदोपायात्पथः पुमान् ॥ ३७ ॥

प्रतिश्रुतं च भवता पाश्चात्यै भृषवतो मम ।
आहरिष्ये शिरस्तस्य यस्ते मानिनि पुत्रहा ॥ ३८ ॥

तदसी बध्यतां पाप आतताप्यात्मबन्धुहा ।
भर्तुश्च विप्रिपं वीर कृतबान्कुलपांसनः ॥ ३९ ॥

एवं परीक्षता धर्मं पार्थः कृष्णेन चोदितः ।
नैच्छद्भक्तं गुरुमुतं यद्यप्यात्महनं महान् ॥ ४० ॥

अधोपेत्य स्वशिविरं गोविन्दप्रियसारथिः ।
न्यपेदयत् प्रियायै शोचन्त्या आत्मजान् हतान् ॥ ४१ ॥

तथाऽऽहत् पशुवत्पाशावद्धं
अवाहमुखं कर्मजुगप्सितेन ।

निरीक्ष्य कृष्णाऽपकृतं गुरोः सुतं
वामस्वभावा कृपया ननाम ॥ ४२ ॥

उवा च चासहन्त्यस्य बन्धनानपनं सती ।
मुच्यतां मुच्यतामेप ब्राह्मणो नितरां गुरुः ॥ ४३ ॥

सरहस्यो धनुर्वेदः सविसर्गोपसंयमः ।
अस्त्रग्रामश्च भवता शिक्षितो यदनुग्रहात् ॥ ४४ ॥

स एव भगवान् द्रोणः प्रजारूपेण वर्तते ।
तस्यात्मनोऽर्धं पट्यास्ते नान्वयाद्भिरसूः कृपी ॥ ४५ ॥

तद्धर्मज्ञ महाभाग भवद्विः कौरवं कुलम् ।
वृजिनं नार्हति त्रातुं पूज्यं बन्धमभीक्ष्णसाः ॥ ४६ ॥

मा रोदीदस्य जननी गीतमी पतिदेवता ।
यथाऽहं मृतवत्साऽऽर्ता रोदिम्यश्रुमुखी मुहुः ॥ ४७ ॥

धैः कोपितं ब्रह्मकुलं राजन्यैरकृतात्मभिः ।
तत्कुलं प्रदहत्यासु सानुबन्धं शुचापितम् ॥ ४८ ॥

सूत उवाच—
धर्म्यं न्याय्यं सकरुणं निर्व्यलीकं समं महत् ।
राजा धर्मसुतो राक्षः प्रत्यनन्दद्वचो द्विजाः ॥ ४९ ॥

नकुलः सहदेवश्च युयुधानो धनञ्जयः ।
 भगवान् देवकीपुत्रो ये चान्ये याश्च योषितः ॥ ५० ॥
 तत्राहामर्षितो भीमः तस्य श्रेयान् वधः स्मृतः ।
 न भर्तुर्नात्मनश्चार्थे योऽहन्नुत्तमान् शिशून् वृषा ॥ ५१ ॥
 निशम्य भीमगदितं द्रौपयाश्च चतुर्भुजः ।
 आलोक्य वदनं सस्फुरिदमाह हसन्निव ॥ ५२ ॥
 श्री भगवान् उवाच—
 ब्रह्मवन्पुनर् हन्तव्य अततायी वधार्हणः ।
 मयैवोभयमाप्नातं परिपाल्यनुशासनम् ॥ ५३ ॥

कुरु प्रतिश्रुतं सत्यं यत्तत् सान्त्वयता प्रियाम् ।
 प्रियं च भीमसेनस्य पाञ्चाल्यै महामेव च ॥ ५४ ॥
 सूत उवाच—
 अर्जुनः सहसाऽऽश्रय हरेर्हार्दमथासिता ।
 मणिं जहार मूर्धन्यं द्विजस्य सहमूर्धजम् ॥ ५५ ॥
 विमुच्य रशनाबद्धं बालहत्याहतप्रभम् ।
 तेजसा मणिना हीनं शिबिरान्निर्वापयत् ॥ ५६ ॥
 बन्धनं द्रविषादानं स्थानान्निर्वापणं तथा ।
 एष हि ब्रह्मवन्भूनां वपो नान्योऽस्ति दैहिकः ॥ ५७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

सूत उवाच—
 पुत्रशोकातुराः सर्वे पाण्डवाः सह कृष्णया ।
 स्वानां मृतानां यत्कृत्यं चक्रुर्निर्हरणादिकम् ॥ १ ॥
 अपो निशामयामास कृष्णया भगवान्पुरा ।
 पतितायाः पादमूले रुदन्त्या यत्प्रतिश्रुतम् ॥ २ ॥
 पश्य राशिरिदारांस्ते रुदतो मुक्तमूर्धजान् ।
 आलिङ्ग्य स्वपतीन् भीमगदाभग्नोरुबक्षसः ॥ ३ ॥
 अथ ते सम्प्रेतानां स्वानामुदकमिच्छताम् ।
 दातुं सकृष्णा गङ्गायां पुरस्कृत्य ययुस्त्रियः ॥ ४ ॥
 ते निनीयोदकं सर्वे विलप्य च भृशं पुनः ।
 आप्लुता हरिपादाब्जराजःपूतसरिजले ॥ ५ ॥
 तत्रासीनं कुरुपतिं पृतराष्ट्रं सहानुजम् ।
 गान्धारीं पुत्रशोकार्तां पृथां कृष्णं च माधवः ॥ ६ ॥
 सान्त्वयामास मुनिभिर्हतपुत्राञ्छुचापिर्णताम् ।
 भूतेषु कालस्य गतिं दर्शयन्नप्रतिक्रियाम् ॥ ७ ॥
 घातयित्वाऽच्युतो राज्ञाः कचस्पर्शहतायुपः ।
 सापयित्वाऽजातशत्रोः स्वारज्यं कितवैर्हृतम् ॥ ८ ॥
 याजयित्वाऽथमेपेतं त्रिभिरुत्तमकल्पकैः ।
 तपशः पावनं दिक्षु शतमन्योरिवातनोत् ॥ ९ ॥

आमन्त्र्य पाण्डुपुत्रांश्च शीनेयोद्धवसंपुतः ।
 द्वेषायनादिभिर्विघ्नेः पूजितैः प्रतिपूजितः ॥ १० ॥
 गन्तुं कृतमतिर्ब्रह्मन् द्रवकां रथमास्थितः ।
 उपलेभेऽभिषावन्तीमुत्तरां भयविह्वलाम् ॥ ११ ॥
 उत्तरा उवाच—
 पाहि पाहि महायोगिन् देव देव जगत्पते ।
 नान्यं त्वदभयं पश्ये यत्र मृत्युः परस्परम् ॥ १२ ॥
 अभिद्रवति मामीश शरस्तप्तायसो विभो ।
 कामं दहतु मां नाथ मा मे गर्भो निपात्यताम् ॥ १३ ॥
 सूत उवाच—
 उपधार्य वचस्तस्याः भगवान्भक्तवत्सलः ।
 आपाण्डवमिदं कर्तुं द्रौणेरस्त्रमबुध्यत ॥ १४ ॥
 तर्ह्येवाथ भृगुश्रेष्ठ पाण्डवाः पञ्चसायकान् ।
 आत्मनोऽभिमुखान् दीप्तामालक्ष्यास्त्रपुपाददुः ॥ १५ ॥
 व्यसनं वीक्ष्य तत्तेषां अनन्यविषयात्मनाम् ।
 सुदर्शनेन स्वास्त्रेण स्वानां रक्षां व्यधाद्विभुः ॥ १६ ॥
 अन्तस्थः सर्वभूतानामात्मा योगेश्वरो हरिः ।
 स्वमाययाऽवृणोद्गर्भं वैराट्काः कुरुतन्त्रये ॥ १७ ॥

यद्यप्यसं ब्रह्मशिरस्त्वमोषं चाप्रतिक्रियम् ।		मन्ये त्वां कालमीशानं अनादिनिधनं परम् ।	
वैष्णवं तेज आसाद्य समशाम्यद् भृगूद्ब्रह्म	॥ १८ ॥	समं चरन्तं सर्वत्र भूतानां यन्मिथः कलिः	॥ ३१ ॥
मा मस्या होतृदाध्वं सर्वाध्वमयेऽच्युते ।		न वेद कश्चिद्भगवन्धिकीर्षितं ।	
य इदं मायया देव्या सृजत्यवति हन्त्यजः	॥ १९ ॥	तवेहमानस्य नृणां विडम्बनम् ।	
ब्रह्मतेजो विनिर्मुक्तैरात्मजैस्सह कृष्णया ।		न यस्य कश्चिद्विद्योऽस्ति कश्चिद्विद् ।	
प्रयाणाभिमुखं कृष्णमिदमाह पृथा सती	॥ २० ॥	द्वेष्यश्च यस्मिन् विषमा मतिर्नृणाम्	॥ ३२ ॥
पृथा उवाच-		जन्म कर्म च विधात्मजजस्याकर्तुंरात्मनः ।	
नमस्ये पुरुषं त्वाद्यमीश्वरं प्रकृतेः परम् ।		तिर्यङ्मृपशुयादसु तदत्यन्तविडम्बनम्	॥ ३३ ॥
अलक्ष्यं सर्वभावानामन्तर्बहिर्दिषि ध्रुवम्	॥ २१ ॥	गोप्यादेवं त्वयि कृतागसि दाम तावद्	
मायाजयनिकाच्छन्नो मयाऽधोऽक्षज मर्त्यया ।		या ते दशाशुक्लिलाञ्जनसम्भ्रमाधम् ।	
न लक्ष्यसे मूढदशा नदो नाटयचरो यथा	॥ २२ ॥	वक्त्रं विनम्य भयभावनया स्थितस्य	
तथा परमहंसानां मुनीनाममलात्मनाम् ।		सा मां विमोहयति भीः प्रति यं विभेति	॥ ३४ ॥
भक्तियोगविधानार्थं कथं पश्येमहि स्त्रियः	॥ २३ ॥	केचिदाहुरजं जातं पुण्यशोकस्य कीर्तये ।	
कृष्णाय बासुदेवाय देवकीनन्दनाय च ।		यदोः प्रियस्यान्ववाये मलयस्येव चन्दनम्	॥ ३५ ॥
नन्दगोपकुमाराय गोविन्दाय नमो नमः	॥ २४ ॥	अपरे वसुदेवस्य देवक्यां याचितोऽभ्यागात् ।	
नमः पङ्कजनाभाय नमः पङ्कजमालिने ।		अजस्रस्यमस्य क्षेमाय बधाय च सुरद्विषाम्	॥ ३६ ॥
नमः पङ्कजनेत्राय नमस्ते पङ्कजांप्रये	॥ २५ ॥	भारावतारणायान्ते भुवो नाव इवोदधी ।	
यथा हृषीकेश खलेन देवकी		सीदन्त्या भूतिभारेण जातो हात्सभुवाऽर्धितः	॥ ३७ ॥
कंसेन रुद्धातिचिरं शुचार्पिता ।		भावेऽस्मिन् क्लिश्यमानानामविद्याकामकर्मभिः ।	
विमोचिताऽहं च सहात्मजा विभो		श्रवणस्मरणाहोणि करिष्यन्निति केचन	॥ ३८ ॥
त्वयैव नाथेन मुहुर्विपद्गणात्	॥ २६ ॥	धुषन्ति गापन्ति गृणन्त्यभीक्ष्णः	
विषान्महाघ्नैः पुरुषाददंशना-		स्मरन्ति नन्दन्ति तवेहितं जनाः ।	
दसत्सभायाः वनवासकूचूतः ।		त एव पश्यन्त्यचिरेण तावकं	
मृषे मृषेऽनेकमहारथास्त्रतो		भवप्रवाहोपरमं पदाम्बुजम्	॥ ३९ ॥
द्रीण्यस्ततश्चास्म हरेऽभिरक्षिताः	॥ २७ ॥	अप्यथ नस्तच्च स्वकृतेहितः प्रभो	
विपदः सन्तु नः शश्वत्तत्र तत्र जगत्पते ।		जिहाससि त्वित्सुहृदोऽनुजीविनः ॥	
भवतो दर्शनं यत्स्यादपुनर्भवदर्शनम्	॥ २८ ॥	येषां न चान्यज्जवतः पदाम्बुजा-	
जन्यैश्वर्यश्रुतश्रीभिर्रेषमानमदः पुमान् ।		त्परायणं राजसु योजितांहसाम्	॥ ४० ॥
नार्ह इत्यभिधातुं वै त्वामकिञ्चनगोचरम्	॥ २९ ॥	ते वयं नामरूपाभ्यां यदुभिः सह पाण्डवाः ।	
नमोऽकिञ्चनविज्ञाय निवृत्तगुणवृत्तये ।		भवतो दर्शनं यर्हि हृषीकाणामिवेशितुः	॥ ४१ ॥
आत्मारामाय शान्ताय कैवल्यपतये नमः	॥ ३० ॥	नेयं शोभिष्यते तत्र यथेदानीं गदाधर ।	
		त्वत्पदेरक्षिता भाति स्वलङ्घनविलक्षितैः	॥ ४२ ॥

इमे जनपदाः स्मृद्धाः सुपक्षीपधिवीरुपः ।
 वनाद्रिनयुदन्वन्तो ह्येधन्ते तव वीक्षिताः ॥ ४३ ॥
 अप विश्वेश विश्वात्मन् विश्वमूर्ते स्वकेषु मे ।
 स्नेहपाशमिमं छिन्दि ध्रुवं पाण्डुपु वृष्णिपु ॥ ४४ ॥
 त्वयि मेऽनन्यविषया मतिर्मधुपतेऽसकृत् ।
 रतिमुद्रबहतादद्या गद्वेवौषमुदन्वति ॥ ४५ ॥
 श्रीकृष्ण कृष्णसस वृष्णिवृषाबनिधुक्
 राजन्यवंशदहनामरवन्धवीर्यं ।

गोविन्द गोद्विजसुरार्तिहरावतार
 योगेश्वराखिलगुरो भगवन्नमस्ते ॥ ४६ ॥
 सूत उवाच—
 पृथयेत्थं कलपदैः परिगीताखिलोदयः ।
 मन्दं जहास वैकुण्ठो मोहयन् योगमायया ॥ ४७ ॥
 तां वादमित्युषामन्य प्रविश्य गजसाहयम् ।
 स्त्रियश्च स्वपुरं यास्यन् प्रेम्णा राज्ञा निवारितः ॥ ४८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

सूत उवाच—
 व्यासायैरीश्वरेहाङ्गिः कृष्णेनाद्भुतकर्मणा ।
 प्रबोधितोऽपीतिहासैः नाबुध्यत शुचार्पितः ॥ १ ॥
 आह राजा धर्मसुतः चिन्तयन् सुहृदां वधम् ।
 प्राकृतेनात्मना विश्राः स्नेहमोहवशं गतः ॥ २ ॥
 अहो मे पश्यताज्ञानं हृदि रूढं दुरात्मनः ।
 पारक्यस्यैव देहस्य बह्मीर्ऽक्षोहिणीर्हताः ॥ ३ ॥
 न मे स्यान्निरयान्मोक्षो ह्यपि वर्षायुतायुतेः ।
 बालद्विजसुहन्मित्रपितृभ्रातृगुरुद्रुहः ॥ ४ ॥
 नैनो राज्ञः प्रजाभर्तुः धर्मो युद्धे वधो द्विषाम् ।
 इति मे न तु बोधाप कल्पते शाश्वतं वचः ॥ ५ ॥
 स्त्रीणां मज्जतबन्धूनां द्रोहो योऽसाविहान्वितः ।
 कर्मभिर्हयमेधीयेनाहं कल्पो व्यपोहितुम् ॥ ६ ॥
 यथा पद्मेन पद्माम्भ सुरया वा सुराकृतम् ।
 भूतद्वन्द्यां तथैवेतां न यज्ञो मायुर्मर्हति ॥ ७ ॥
 सूत उवाच—
 इति भीतः प्रजाद्रोहात्सर्वधर्मविबिन्धसया ।
 ततो विदासनं प्रायायत्र देवव्रतोऽपतन् ॥ ८ ॥
 तदा तद्भ्रातरः सर्वे सदधैस्सर्वर्णभूषितैः ।
 अन्वगच्छन् रथैर्विप्राः व्यासाधीम्यादयस्तथा ॥ ९ ॥
 भगवानपि विप्रपं रथेन सधनअयः ।
 स तैर्व्यरोचत नृपः कुबेर इव गुह्यवैः ॥ १० ॥

हृष्टा निपतितं भूमौ दिवश्च्युतमिवामरम् ।
 प्रणेमुः पाण्डवा भीष्मं सानुगाः सहचक्रिणः ॥ ११ ॥
 तत्र ब्रह्मर्षयः सर्वे देवर्षयश्च सत्तम ।
 राजर्षयश्च तत्रासन् द्रष्टुं भरतपुत्रवच्म् ॥ १२ ॥
 पर्वतो नारदो धौम्यः भगवान् वादरायणः ।
 बृहदथो भरद्वाजः सशिष्यो रेणुकासुतः ॥ १३ ॥
 बसिष्ठ इन्द्रप्रमदस्वितो गृत्समदोऽसितः ।
 कक्षीवान् गौतमोऽत्रिश्च कौशिकोऽथ सुदर्शनः ॥ १४ ॥
 अन्ये च मुनयो ब्रह्मन् ब्रह्मरातादयोऽमलाः ।
 शिष्यैरुपेता आजग्मुः कश्यपाद्विरसादयः ॥ १५ ॥
 तान् समेतान् महाभाग उपलभ्य वसूतमः ।
 पूजयामास धर्मज्ञो देशकालविभागवित् ॥ १६ ॥
 कृष्णं च तत्राभावज्ञ आसीनं जगदीश्वरम् ।
 हृदिस्थं पूजयामास माययोपात्तविग्रहम् ॥ १७ ॥
 पाण्डुपुत्रानुपासीनान् प्रश्रयप्रेमसन्नतान् ।
 अभ्याचक्षानुरागासैरन्धीभूतेन चक्षुषा ॥ १८ ॥
 भीष्म उवाच—
 अहो कष्टमहोऽन्याय्यं यद्ययं धर्मनन्दन ।
 जीवितुं नार्हथ क्लिष्टं विप्रधर्माच्युताश्रयाः ॥ १९ ॥
 संस्थितेऽतिरथे पाण्डौ पृथा बालप्रजा वधुः ।
 युष्मत्कृते बहून् क्लेशान् प्राप्ताऽतोऽकबती यथा ॥ २० ॥

सर्वं कालकृतं मन्ये भवतां च यदप्रियम् ।		दानधर्मान् राजधर्मान् मोक्षधर्मान् विभागशः ।	
सकालो यद्वशं लोको वाप्योग्रं घनाबलिः ॥ २१ ॥		स्त्रीधर्मान् भगवद्धर्मान् समासव्यासयोगतः ॥ २४ ॥	
यत्र धर्मसुतो राजा गदापाणिर्वृकोदरः ।		धर्मार्यकाममोक्षांश्च सहोपायान् यथा मुने ।	
कृष्णोऽस्त्री गाण्डिवं चापं मुहूर्त्कृष्णस्ततो विपत् ॥ २२ ॥		नानाकृत्येतिहासेषु वर्णायामास तत्त्वविन् ॥ ३५ ॥	
न तस्य कर्हिचिद्राजन् पुमान् वेद विधिन्मितम् ।		धर्मान् प्रवदतस्तस्य स कालः प्रत्युपस्थितः ।	
यद्विजिज्ञासया युक्ताः मुह्यन्ति कवयोऽपि हि ॥ २३ ॥		यो योगिनश्छन्दमृत्यांश्चाञ्छितस्मृतगणः ॥ ३६ ॥	
तस्माद्भगवदेवतन्त्रं व्यवस्य भरतर्षभ ।		ततोपसंहृत्य गिरं सहस्रणीः	
तस्यानुविहितोऽनाथा नाथ पाहि प्रजाः प्रभो ॥ २४ ॥		विमुक्तमङ्गं मन आदिपूरुषे ।	
एष वै भगवान् साक्षादाद्यो नारायणः पुमान् ।		कृष्णो लसत्पीतपटे चतुर्भुजे	
मोहयन् मायया लोकं गृह्णति वृष्णिपु ॥ २५ ॥		पुरः स्थितेऽमीलितदन्त्यधारयत् ॥ ३७ ॥	
अस्यानुभावं भगवान् वेद गुरुधत्तमं शिवः ।		विशुद्धया धारणया धृताशुभः	
देवर्षिर्नारदः साक्षाद्भगवान् कपिलो नृप ॥ २६ ॥		तदीश्वरैवाशु गतायुधव्ययः ।	
यं मन्यसे मानुलेयं प्रियं मित्रं मुहत्तमम् ।		निवृत्तसर्वेन्द्रियवृत्तिविभ्रमः	
अकरोः सचिवं दूतं सौहृदादय सारथिम् ॥ २७ ॥		तुष्टाय जल्पं विसृजन् जनार्दनम् ॥ ३८ ॥	
सर्वात्मनः समदशां ह्यद्वयस्यानहङ्कृतैः ।		भीष्म उवाच-	
तत्कृतं मतिर्वेषम्यं निरवयस्य न क्वचित् ॥ २८ ॥		इति मतिरूपकल्पिता विनृष्णा	
तथाप्येकान्तभक्तेषु पश्य भूषानुकम्पितम् ।		भगवति सान्त्वतपुङ्गवे विभूषि ।	
यन्मेऽमुंस्त्यजतः साक्षात्कृष्णो दर्शनमागतः ॥ २९ ॥		स्वसुखं उपगतं कचिद्विहर्तुं	
भक्त्याऽऽवेक्ष्य मनो यस्मिन् वाचा यत्नाम कीर्तयन् ।		प्रकृतिमुपेयुषि यद्भवप्रवाहः ॥ ३९ ॥	
त्यजन् कलेवरं योगी मुच्यते कामकर्मभिः ॥ ३० ॥		त्रिभुवनकमनं तमालवर्णं	
स देवदेवो भगवान् प्रतीक्षां		रविकरगौरवराभ्यं रं दधाने ।	
कलेवरं यावदिदं हितोन्मेषम् ।		वपुर्लककुलावृताननाब्जं	
प्रसन्नहासारूपलोकनोद्भसन्-		विजयसखे रतिरस्तु मेऽनवधया ॥ ४० ॥	
मुखाम्बुजोऽध्यानपथश्चतुर्भुजः ॥ ३१ ॥		युधि तुरगरजोविभूषाबिभ्यत्	
सूत उवाच-		कचलुलितश्रमचर्पलंकृतास्ये ।	
युधिष्ठिरस्तदाकर्ण्य शयानं शरपञ्चरे ।		मम निशितशरैर्बिभ्रियमान-	
अपृच्छद्विविधान् धर्मान् कर्षाणामनुभृष्वताम् ॥ ३२ ॥		त्वयि विलसत्कबचेऽस्तु कृष्ण आत्मा ॥ ४१ ॥	
पुरुषस्वभावविहितान् यथावर्णं यथाश्रमम् ।		सपदि सखिबचो निशम्य मध्ये	
वैराग्यरगोपाधिभ्यामाप्तालोभयलक्ष्णान् ॥ ३३ ॥		निजपरयोर्वलयो रथं निवेक्ष्य ।	
		स्थितवति परसैनिकापुरस्था	
		हतवति पार्थसखे रतिर्ममास्तु ॥ ४२ ॥	

व्यवसितपृतनामुखं निरीक्ष्य
स्वजनवधाद्रिमुखस्य दोषबुद्ध्या ।
कुमतिमहरदात्मविषया य-
श्चरणरतिः परमस्य तस्य मेऽस्तु

॥ ४३ ॥

स्वनियममपहाय मत्प्रतिज्ञां
कृतमधिकर्तुमबुद्धतो रथस्थः ।
धृतरथचरणोऽभ्ययाद् बलाग्रे
हरिरिव हन्तुमिमं गतोत्तरीयः

॥ ४४ ॥

शितविशिखहतो विशीर्णदंसः
क्षतजपरिप्लुत आततायिनो मे ।
प्रसभमभिससार मद्बधार्थं
स भवतु मे भगवान् मुदे मुकुन्दः

॥ ४५ ॥

विजयरथकुटुम्ब आततोत्रे
धृतहपरश्मिजितश्रमेक्षणीये ।
भगवति रतिरस्तु मे मुमुर्षोः
यमिह निरीक्ष्य हता गताः स्वरूपम्

॥ ४६ ॥

ललितगतिविलासवल्गुहास-
प्रणयनिरीक्षणकल्पितोरुमानाः ।
कृतमनुकृतवत्य उन्मदान्धाः
प्रकृतिमगुः किल यस्य गोपबन्धवः

॥ ४७ ॥

मुनिगणनृपवर्यसंकुलेऽन्तः
सदसि युधिष्ठिरराजसूय एषाम् ।
अर्हणमभिषेद ईक्षणीयो
मम दृशिगोचर एष आविरात्मा

॥ ४८ ॥

तमिममहमजं शरीरभाजां
हृदि हृदि विष्ठितमात्मकल्पितानाम् ।
प्रतिदशमिव नैकधार्कमेकं
समधिगतोऽस्मि विधूतभेदमोहः

॥ ४९ ॥

क्षितिभरमवरोपितं कुरूणां
श्वसन इवासृजदक्षवंशवह्निम् ।
तमिममजमनुव्रतातिहांघ्रिं
हृदि परिरभ्य जहामि मर्त्यनीडम्

॥ ५० ॥

सूत उवाच-

कृष्ण एवं भगवति मनोवान्दष्टिवृत्तिभिः ।
आत्मन्यात्मानमाविश्य सोऽन्तःश्वस उपारमत्

॥ ५१ ॥

संपद्यमानमाज्ञाय भीष्मं ब्रह्मणि निष्कले ।

सर्वे बभूवुस्ते तूष्णीं वयांसीव दिनात्ययं

॥ ५२ ॥

तत्र दुन्दुभयो नेदुः देवगन्धर्वनादिताः ।

शशंसुः साधवो ब्रह्मन् स्वात्पेतुः पुण्यवृष्टयः

॥ ५३ ॥

तस्य निर्हरणादीनि संपरेतस्य भार्गव ।

युधिष्ठिरः कारयित्वा मुहूर्तं दुःखितोऽभवत्

॥ ५४ ॥

तुष्टुमुनयो हृष्टाः कृष्णं तद्ब्रह्मनामभिः ।

ततस्ते कृष्णहृदयाः स्वाश्रमान् प्रपयुः पुनः

॥ ५५ ॥

ततो युधिष्ठिरो गत्वा सकृष्णो गजसाहचरम् ।

पितरं सान्त्वयामास गान्धारीं च तपस्विनीम्

॥ ५६ ॥

पित्रा चानुमतो राजा बासुदेवानुमोदितः ।

चकार राज्यं धर्मेण पितृपैतामहं विभुः

॥ ५७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

शौनक उवाच-

हत्वा स्वर्गिक्थसृष्ट्वा आततायिनो
युधिष्ठिरो धर्मभृतां गवि स्थिरः ।
सहानुजेः प्रत्यवरुद्रभोजनः
कथं प्रवृत्तः किमकार्षीत्ततः

॥ १ ॥

सूत उवाच-

वंशं कुरोर्वंशदवाग्निनिर्हतं
संरोहयित्वा भवतापनो हरिः ।

निवेशयित्वा निजराज्यं ईधरो

युधिष्ठिरं प्रीतमना बभूव ह

॥ २ ॥

याजयित्वाऽधमेपेस्तान् त्रिभिरुत्तमकल्पकैः ।

तयशः पावनं दिक्षु शतमन्योरिवातनोत्

॥ ३ ॥

निशम्य भीष्मोक्तमयाच्युतादितं प्रवृत्तविज्ञानविधूतविभ्रमः। शशास गामिन्द्र इवाजिताश्रयः प्रणिधुपात्तमनुजानुवर्तितः	॥ ४ ॥	सितातपत्रं जग्राह मुक्तादामविभूषितम् । रत्नदण्डं गुडाकेशः प्रियः प्रियतमस्य हि	॥ १८ ॥
कामं ववर्ष पर्जन्यः सर्वकामदुषा मही । सिपिचुः स्म ब्रजं गावः पयसाऽन्वृषां मुदा	॥ ५ ॥	उडवः सान्यक्क्षेत्रे व्यजने परमाद्भुते । विकीर्यमाणैः कुसुमै रेजे मधुपतिः पथि	॥ १९ ॥
नयः समुद्रा गिरयः सवनस्पतिवीरुषः । फलन्तोषोपथयः सर्वाः काममन्वर्तुं तस्य वै	॥ ६ ॥	अश्रूयन्ताशिषः सत्यास्तत्र तत्र द्विजेरिताः । नानुरूपानुरूपाश्च निर्गुणस्य गुणात्मनः	॥ २० ॥
नाथयो व्यापयः क्लेशाः दैवभूतात्महेतवः । अजातशत्रावभवन् जन्तूनां राक्षि कर्हिचित्	॥ ७ ॥	अन्योन्यमासीत्सञ्जल्य उत्तमशोकचेतसाम् । कीरयेन्द्रपुरस्तीणां सर्वश्रुतिमनोहरः	॥ २१ ॥
उपित्वा हस्तिनपुरे मासान्कतिषयान्हरिः । सुहृदां च विशोकाय स्वसुखं प्रियकाम्यया	॥ ८ ॥	क्षिप उचुः— स वै किलापं वरुषः पुरातनो य एक आसीदविशेष आत्मनि ।	
आमन्य चाभ्यनुज्ञातः परिष्वज्याभिवाद्य तम् । आरुरोह रथं कैश्चित्परिष्वक्तांश्चिवाहितः	॥ ९ ॥	अग्रे गुणैर्भ्यो जगदात्मनीश्वरे निर्मालितात्मा निशि सुप्रशक्तपु	॥ २२ ॥
सुभद्रा द्रौपदी कुन्ती विदुरोऽथ पुषिष्ठिरः । गान्धारी धृतराष्ट्रश्च युयुत्सुर्गीतमो यमौ	॥ १० ॥	स एव भूयो निजवीर्यचोदितान् स्वजीवमायां प्रकृतिं सिसृक्षतीम् ।	
वृकोदरश्च धौम्यश्च स्त्रियो मत्स्यसुतादयः । न सेहिरे विमुखान्तो विरहं शार्ङ्गपन्थनः	॥ ११ ॥	अनामरूपात्मनि रूपनामनी विधित्समानोऽनुससार शास्तिकृत्	॥ २३ ॥
तत्सद्गान्मुक्तदुःसद्रो हानुं नोत्सहते बुधः । कीर्त्यमानं यशो यस्य सकृदाकर्ण्य रोचनम्	॥ १२ ॥	स वा अयं यत्पदमत्र सूरयो जितेन्द्रिया निर्जितमातरिबन्धनः ।	
तस्याभ्यस्तथियः पाथाः सहेरन्विरहं कथम् । दर्शनस्पर्शनालापशयनासनभोजनैः	॥ १३ ॥	पश्यन्ति भक्त्युत्कलितामलात्मना न त्वेष सत्त्वं परिमार्दुमर्हति	॥ २४ ॥
सर्वे तेऽनिमिषैरघैस्तमनुद्रुतचेतसः । वीक्ष्यन्तः स्नेहसंबन्धाद्विचेरुस्तत्र तत्र ह	॥ १४ ॥	स वा अयं सख्यनुगीतसत्कथो वेदेषु गुह्येषु च वेदवादिभिः ।	
न्यरुन्धन्नुद्गलद्वाप्यमीत्कण्ठपादेवकीमुते । निर्यात्यगारात्नाभद्रमिति स्याद्गान्धबस्त्रियः	॥ १५ ॥	य एक ईशो जगदात्मलीलया सृजत्यवत्यति न तत्र सज्जते	॥ २५ ॥
मृदङ्गशाङ्गभेर्यश्च वीणापणवगोमुखाः । धुन्धुर्यानकघण्टायाः नेदुर्दुन्धुभयस्तथा	॥ १६ ॥	यदा ह्यधर्मेण तमोऽधिका नृपाः जीवन्ति तत्रैव हि सात्वतः किल ।	
प्रासादशिल्पारूढाः कुरुनार्यो दिहृष्या । चवृषुः कुसुमैः कृष्णे प्रेमरीडस्मितेक्षणाः	॥ १७ ॥	धर्मं भगं सत्यमृतं दयां यशो भवाय रूपाणि दधयुगे युगे	॥ २६ ॥
		अहो अलं श्लाघ्यतमं यदोः कुलं त्वहो अलं पुण्यतमं मधोर्वनम् ।	
		यदेष पुंसामृषयः प्रियश्रवाः स्वजन्मना चङ्क्रमणेन चाश्रित	॥ २७ ॥

अहो वत स्वयंशसस्तिरस्करी कुशस्थली पुण्ययशस्करी भुवः । पश्यन्ति नित्यं यदनुग्रहेक्षित- स्मितावलोकं स्वपतिं स्म यत्प्रजाः ॥ २८ ॥	स उचकाशे धवलोदरो दरोऽ- प्युक्रमस्याधरशोणशोणिमा । दाभ्यामयानः करकञ्जसम्पुटे यथाऽञ्जपण्डे कलहंस उत्सवनः ॥ ३० ॥
नूनं व्रतस्नानहुतादिनेश्वरः समर्चितो ह्यस्य गृहीतपाणिभिः । पिबन्ति याः सख्यधरामृतं मुहुः ब्रजसिन्धुः सम्मुमुहुर्यदाशया ॥ २९ ॥	तमुपश्रुत्य निनदं जगद्भवभयापहम् । प्रत्युद्युः प्रजाः सर्वाः भर्तृदर्शनलालसाः ॥ ४० ॥
या वीर्यगुल्फेन हुताः स्वयंबरे प्रमध्य चैवप्रमुखान् विदुमिणः । प्रद्युम्नसाम्प्रमुखान् आत्मजाः परा याश्चाहुता भीमवधे सहस्रशः ॥ ३० ॥	नत्त्वोपनीतवलयो रवेदिपमिवाहताः । आत्मारामं पूर्णकामं निजलाभेन नित्यदा ॥ ४१ ॥
एताः पुरा स्त्रीत्वमवाप्तये समं निरस्तशोकं वत साधु कुर्वते । यासां गृहात्पुष्करलोचनः पतिः न जात्वपैत्याकृतिभिः हृदि स्पृशन् ॥ ३१ ॥	प्रीत्युत्फुल्लमुखाः प्रोचुर्हर्षगद्गदया गिरा । पितरं सर्वसुहृदमवितारमिवाभकाः ॥ ४२ ॥
सूत उवाच— एवंविधा गदन्तीनां स गिरः पुण्ययोपितां । निरीक्षणेनाभिनन्दन् सम्मितेन ययौ हरिः ॥ ३२ ॥	नताः स्म ते नाथ सदाद्विषद्भ्रजं बिरिञ्चवैरिञ्चसुरेन्द्रबन्धितम् । परायणं क्षेममिहेच्छतां परं न यत्र कालः प्रभवेत्पराधुः ॥ ४३ ॥
अजातशत्रुः पूतनां गोपीधाय मधुद्विषः । परेभ्यः शङ्कितः सेहात् प्रायुक्तं चतुरङ्गिणीम् ॥ ३३ ॥	भवाय नस्त्वं भव विश्वभावन त्वमेव माताऽऽत्मसुहृत्पतिः पिता । त्वं सद्गुरुनः परमत्र दैवतं यस्यानुवृत्त्या कृतिनो बभूविम ॥ ४४ ॥
अथ दूरागतान् शौरिः कौरवान् विदुरान्वितान् । सन्निवर्त्य दृढं स्निग्धान् प्रायात्स्वनगरीं प्रियैः ॥ ३४ ॥	अहो सनाथा भवता स्म यद्वयं त्रैविष्टपानामपि दूरदर्शनम् । प्रेमस्मितस्निग्धनिरीक्षणाननं पदयेम रूपं तव सर्वसीभगम् ॥ ४५ ॥
कुरुजातलपाञ्चालान् गृसेनान् सयामुनान् । ब्रह्मावर्तं कुरुक्षेत्रं मत्स्यान् सारस्वतानथ ॥ ३५ ॥	यर्हचम्बुजाक्षाध्वति माधवो भवान् कुरून् मधून्वाऽथ सुहृदिदृष्ट्या । तत्राब्दकोटिप्रतिमः क्षणो भवेत् रविं विनाऽऽक्षामिव नस्तवाच्युत ॥ ४६ ॥
मरुपन्धमतिक्रम्य सौवीराभीरसैन्धवान् । आनतान् भार्गवोपागाच्छान्तबाहो मनाविभुः ॥ ३६ ॥	इति चोदीरिता वाचः प्रजानां भक्तवत्सलः । शृण्वानोऽनुग्रहं दृष्ट्या वितन्वन्नाबिशन्पुरीम् ॥ ४७ ॥
तत्र तत्र च तत्रत्यैर्हरिः प्रत्युद्यताहणः । सायं भेजे दिशं पश्चाद्भविष्यो गां गतस्तदा ॥ ३७ ॥	मधुभोजदशार्हाहंकुकरान्धकवृष्णिभिः । आत्मतुल्यबलेर्गुमां नागैर्भोगवतीमिव ॥ ४८ ॥
आनतान् स उपब्रज्य स्तुवान् जनपदान् स्वकान् । दध्मी दरवरं तेषां विपादं शमयन्निव ॥ ३८ ॥	सर्वतुल्यसर्वविभवैः पुष्पवृक्षलताध्रमैः । उद्यानोपवनारामैर्धृतपद्माकरश्रियम् ॥ ४९ ॥

गोपुरद्वारमार्गेषु कृतकीतुकतोरणाम् ।		सितातपत्रव्यजनैरुपस्कृतः	
चित्रध्वजपताकाग्रैरन्तःप्रतिहतातपाम्	॥ ५० ॥	प्रसूनवर्षैरभिवर्षितः पथि ।	
सम्मार्जितमहामार्गरथ्यापणकचत्वराम् ।		पिशङ्गवासा वनमालया बभौ	
सिक्तां गन्धजलेरुसां फलपुष्पाक्षतांकुरैः	॥ ५१ ॥	घनो यपाकौडुपचापवैद्युतैः	॥ ५४ ॥
द्वारि द्वारि गृहाणाथ दध्यक्षतफलंक्षुभिः ।		प्रविष्टस्तु गृहं पित्रोः परिष्वक्तः स्वमातृभिः ।	
अलङ्घ्नां पूर्णकुम्भैर्वलिभिर्पूण्दीपकैः	॥ ५२ ॥	बबन्दे शिरसा सप्त देवकीप्रमुखा मुदा	॥ ५५ ॥
निशाम्य कृष्णमायान्तं यमुदेवो महामनाः ।		ताः पुत्रमङ्गमारोप्य स्नेहश्रुतपयोपराः ।	
अक्रूरश्रोत्रसेनश्च रामश्चाद्भुतचिक्रमः	॥ ५३ ॥	हर्षबिह्वलितात्मानः सिपिचुनैत्रजैर्जलैः	॥ ५६ ॥
प्रयुष्मश्चारुदेष्णश्च साम्बो जाम्बवतीसुतः ।		अधाविशत्स्वभवनं सर्वकाममनुत्तमम् ।	
प्रहर्षवेगोच्छ्वसितशयनासनभोजनाः	॥ ५४ ॥	प्रासादा यत्र पत्नीनां सहस्राणि च षोडश ।	
वारणेन्द्रं पुरस्कृत्य ब्राह्मणैः ससुमङ्गलैः ।		शतमष्टोत्तरं चैव बह्वैर्दूर्ध्वमण्डिताः	॥ ५७ ॥
शङ्खतूर्पनिनादेन ब्रह्मघोषेण चादतः ।		पत्न्यः पतिं श्रोष्य गृहानुपागतं	
प्रत्युज्जग्मू रथैर्हृष्टाः प्रणवागतसाध्वसाः	॥ ५५ ॥	विलांक्य सञ्जातमनोमहोत्सवाः ।	
वारमुख्याश्च शतशो यानैस्तद्दर्शनात्सुकाः ।		उत्तस्पुरारात्सहसाऽऽसनाश्रयाः	
चलत्कुण्डलिभार्तकपोलवदनश्रियः	॥ ५६ ॥	साकम्पितश्रीडितलोचनाननाः	॥ ५८ ॥
नटनर्तकगन्धर्वाः सूतमागधवन्दिनः ।		तमात्मजैर्दृष्टिभिरन्तरात्मा	
गायन्ति चोत्तमश्लोकचरितान्यद्भुतानि च	॥ ५७ ॥	दुरन्तभावाः परिरिभिरै पतिम् ।	
भगवांस्तत्र बन्धूनां पीराणामनुवर्तिनाम् ।		निरुद्धमप्यस्रवदम्बु नेत्रयोः	
यथाविध्युपसङ्गम्य सर्वेषां मानमादधे	॥ ५८ ॥	विलज्जतीनां भृगुवर्यं वैज्रवात्	॥ ५९ ॥
प्रह्लाभिवन्दनाश्लेषकरस्पर्शस्मितेक्षणैः ।		यद्यप्यसौ पार्श्वगतो रहोगत-	
आधस्य आ अपाकेभ्यः वीर्याभिमतैर्विभुः	॥ ५९ ॥	स्तासां यथाप्यङ्गियुगं नवं नवम् ।	
स्वयञ्च गुरुभिर्विप्रैस्तदारैः स्वविरैरपि ।		पदे पदे का विरमेत तत्पदा-	
आशीर्षिर्युज्यमानोऽन्वैर्वैन्दुभिश्चाविशान्पुरम्	॥ ६० ॥	बलापि यं शीर्नं जडाति कर्हिचित्	॥ ६० ॥
राजमार्गं गते कृष्णे द्वारकायाः कुलस्त्रियः ।		एवं नृपाणां शितिभारजन्मना-	
हर्म्याण्यारुरुहुर्विप्रास्तदीक्षणमहोत्सवाः	॥ ६१ ॥	मक्षोहिणीभिः परिवृत्ततेजसाम् ।	
नित्यं निरीक्षमाणानां यथपि द्वारकौकसाम् ।		विषाय वैरं असनो यथानलं	
न वितृष्यन्ति हि दशाः त्रियो धामाङ्गमप्युतम्	॥ ६२ ॥	मियो वधेनोपरतो निरायुधः	॥ ६१ ॥
त्रियो निवासो यस्योरः पानपात्रं मुखं दशाम् ।		स एष नरलोकेऽस्मिन्नवतीर्णः स्वमायया ।	
वाहवो लोकापालानां सारङ्गाणां पदाम्बुजम्	॥ ६३ ॥	रेमे स्तीरतकूटस्यः भगवान्प्राकृतो यथा	॥ ६२ ॥
		उदामभावपिशुनामलजल्लुहास-	
		व्रीडावलोकविहतो मदनोऽपि बासाम् ।	
		सम्मुह्य चापमजहात् प्रमदोत्तमास्ता	
		यस्येन्द्रियं विमथितुं कुहकैर्न शेकुः	॥ ६३ ॥

मन्यते तन्मयं लोको ह्यसङ्गमपि सङ्गिनम् ।

आत्मीपम्येन मनुजं प्रावृण्वानमतोऽवुषः ।

यत्तदीशानमीशस्य प्रकृतित्थोऽपि तदुणैः ।

न पुज्यते सदात्मस्थैर्यथा बुद्धिस्तदाश्रया

॥ ७४ ॥

॥ ७५ ॥

तं मेनिरे खला मूदाखेणश्चानुव्रतं हरेः ।

अग्रमाणविदो भर्तुरीश्वरं मतयो यथा

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

॥ ७६ ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

शोनक उवाच—

अथत्याग्ना विसृष्टेन ब्रह्मशीर्ष्णोरुतेजसा ।

उत्तराया हतो गर्भ ईशोऽजीवितः पुनः

तस्य जन्म महाबुद्धेः कर्माणि च गृणीहि नः ।

निधनञ्च यथेवासीत्स प्रेत्य गतवान्यथा

तदिदं श्रेतुमिच्छामि वक्तुं वा यदि मन्यसे ।

ब्रूहि नः श्रद्धधानानां यस्य ज्ञानमदाच्छुक्रः

सूत उवाच—

अपीपलङ्गर्मराजः पितृवद्ब्रह्मयन्त्रजाः ।

निस्पृहः सर्वकामेभ्यः कृष्णपादानुसेवया

सम्पदः क्रतवो विप्रा महिषी भ्रातरो मही ।

जम्बुद्वीपाधिपत्यञ्च यशश्च त्रिदिवं गतम्

किन्ते कामातुरस्यार्थाः मुकुन्दमनसो द्विजाः ।

नाधिजहुमुदं रात्रिः क्षुधितस्य यथेतरे

मातुर्गर्भगतो वीरः स तदा भृगुनन्दन ।

ददर्श पुरुषं कश्चिदह्यमानोऽस्रतेजसा

अङ्गुष्ठमात्रममलं स्फुरत्पुटमौलिनम् ।

आपीच्यदर्शनं श्यामं तदिद्वांससमच्युतम्

श्रीमदीर्षचतुर्बाहुं तप्तकाञ्चनकुण्डलम् ।

क्षतजातं गदापाणिमान्मनः सर्वतोदिशम्

परिभ्रमन्तमुल्काभां भ्रामयन्तं गदां मुहुः ।

अस्रतेजः स्वगदया नीहारमिव गोपतिः ।

विषमन्तं सन्निकर्षे पर्यैक्षत क इत्यसौ

विभूय तदमेयात्मा भगवान् धर्मगुञ्जिभुः ।

मिषतो दशमास्यस्य तत्रैवान्तर्दधे हरिः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

॥ ९ ॥

॥ १० ॥

॥ ११ ॥

ततः सर्वगुणोदकं सानुकूलग्रहोदये ।

जज्ञे वंशधरः पाण्डोर्भूयः पाण्डुरिवीजसा

तस्य प्रीतमना राजा विप्रैर्धीम्यकृपादिभिः ।

जातकं कारयामास वाचयित्वा च मङ्गलम्

हिरण्यं गां महीं ग्रामान्दस्यथाचृपतिर्वरान् ।

प्रादात्सन्धञ्च विप्रेभ्यः प्रजातीर्थं स तीर्थवित्

तमूचुर्ब्राह्मणास्तुष्टा राजानं प्रशयानतम् ।

एष ह्यस्मिन्प्रजातन्ती कुरूणां पीरवर्षभ

दवेनाप्रतिपातेन कुले संस्थामुपेयुषि ।

रातो वोऽनुग्रहाध्यायं विष्णुना प्रभविष्णुना

तस्माच्चम्रा विष्णुरात इति लोके वृहच्छ्रुवाः ।

भविष्यति न सन्देहो महाभागवतो महान्

राजोवाच—

अप्येष वंशयात्राजपीन्पुण्यश्लोकान्महात्मनः ।

अनुवर्तिता स्वियशसा साधुवादेन सत्तमाः

ब्राह्मणा ऊचुः—

पार्थ प्रजाविता साक्षादिश्वाकुरिव मानवः ।

ब्रह्मण्यः सत्यसन्धश्च रामो दाशरथ्ययथा

एष धाता शरण्यश्च यथा ह्योशीनरः शिविः ।

यशो वितनिता स्वानां दीप्यन्तिरिव यज्यनाम्

धन्विनामग्रणीरपः तुल्यश्चार्जुनपोर्द्धयोः ।

हुताश इव दुर्धर्षः समुद्र इव दुस्तरः

मृगेन्द्र इव विक्रान्तो निपेय्यो हिमवानिव ।

तितिधुर्बसुधेवासौ सहिष्णुः पितराविच

पितामहसमः साम्ये प्रसादे गिरिशोपमः ।

आश्रयः सर्वभूतानां यथा देवो रमाश्रयः

॥ १२ ॥

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

॥ १५ ॥

॥ १६ ॥

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

सर्वसद्गुणमाहात्म्य एष कृष्णमनुव्रतः ।
 रन्तिदेव इवोदारो ययानिरिव धार्मिकः ॥ २४ ॥
 धृत्यां बलिसमः कृष्णो प्रह्लाद इव सद्ग्रहः ।
 आहर्तृपोऽथमेधानां वृद्धानां पर्युपासकः ॥ २५ ॥
 राजर्षीणां जनयिता शास्ता चोत्पथगामिनाम् ।
 निगृहीता कलेशेष भुवो धर्मस्य कारणात् ॥ २६ ॥
 तक्षकादात्मनो मृत्युं द्विजपुत्रोपसर्जितात् ।
 प्रपत्स्यत उपश्रुत्य मुक्तसङ्गः पदं हरेः ॥ २७ ॥
 जिज्ञासितात्मयाधात्म्यो मुनेर्व्याससुतादसी ।
 हित्वेदं नृप गङ्गायां याम्यत्यद्वाऽकुतोभयम् ॥ २८ ॥
 इति राज्ञ उपादिष्य विप्रा जातककोविदाः ।
 लब्धापचितयः सर्वे प्रतिजग्मुः स्वकान्मृहान् ॥ २९ ॥
 स एष लोके विख्यातः परीक्षित इति यः प्रभुः ।
 सर्पदक्षिमनुष्यायन्यरीक्षेत नरेष्विह ॥ ३० ॥

स राजपुत्रो बबूध्रे आशु शूद्र इवोदुषः ।
 आपूर्यमाणः पितृभिः काष्ठाभिरिव सोऽन्यदहम् ॥ ३१ ॥
 यस्यमाणोऽथमेधेन ज्ञातिद्रोहजिहासया ।
 राजलब्धपनो दध्याबन्धनं करदण्डयोः ॥ ३२ ॥
 तदभिप्रेतमालस्य भ्रातरोऽच्युतनोदिताः ।
 धनं प्रहीणमाजहकृदीन्वा भूरिशो दिशः ॥ ३३ ॥
 तेन सम्भृतसम्भारो लब्धकामो युधिष्ठिरः ।
 बाजिमेषेक्षिभी राजा यज्ञेशमयजद्वरिम् ॥ ३४ ॥
 आहृतो भगवान् राज्ञा याजयित्वा द्विजैर्नृपम् ।
 उवास कतिचिन्मासान्सुहृदः प्रियकाम्यया ॥ ३५ ॥
 ततो राज्ञोऽभ्यनुज्ञातः कृष्णया सह बन्धुभिः ।
 ययौ द्वारवतीं ब्रह्मन्सानुर्जो यदुभिर्व्रतः ॥ ३६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

सूत उवाच—
 विदुरस्तीर्थयात्रायां मैत्रेयादात्मनो गतिम् ।
 ज्ञात्वाऽऽगादस्तिनपुरं तयाऽवाप्तविविक्तीतः ॥ १ ॥
 यावतः कृतवान्प्रभान्शान्ता कौषारवायतः ।
 जातैकभक्तिर्गोविन्दे तेभ्यश्चोपरराम ह ॥ २ ॥
 तं बन्धुमागतं दृष्ट्वा धर्मपुत्रः सहानुजः ।
 धृतराष्ट्रो युयुत्सुश्च सूतः शारद्वतः पृथा ॥ ३ ॥
 गान्धारी द्रौपदी ब्रह्मन्सुभद्रा चोत्तरा कृपी ।
 अन्याश्च जामयः पाण्डोर्जातयः समुताः स्त्रियः ॥ ४ ॥
 प्रत्युज्जग्मुः प्रहर्षेण प्राणांस्तन्व इवागतान् ।
 अभिसङ्गम्य विधिवत्परिषद्भाषिवन्दनैः ॥ ५ ॥
 मुमुचुः प्रेमभाषीचं मिथ औत्कण्ठ्यकातराः ।
 राजा तमर्हयाद्येक्रे कृतासनपरिग्रहम् ॥ ६ ॥
 तं भुक्त्वन्तमासीनं विधानं सुखमासने ।
 प्रथयावन्तो राजा प्राह स्वानाहं भृष्वताम् ॥ ७ ॥

युधिष्ठिर उवाच—
 अपि स्मरय नो युष्मात्पक्षच्छाया समेषितान् ।
 विषद्वन्नाद्रियाप्र्यादेर्माँचिता यत्समातृकाः ॥ ८ ॥
 कया वृत्त्या वर्तितं वै चरद्भिः क्षितिमण्डलम् ।
 तीर्थानि क्षेत्रमुख्यानि सेवितानीह भूतले ॥ ९ ॥
 भवद्विधा भागवतास्तीर्थभूतास्स्वयं प्रभो ।
 तीर्थीकुर्वन्ति तीर्थानि स्वात्मस्येन गदामृता ॥ १० ॥
 अपि नः सुहृदस्तात वान्यथाः कृष्णदैवताः ।
 दृष्टाः श्रुता वा यदवः स्वपूर्वां सुखमासते ॥ ११ ॥
 इत्युक्तो धर्मराजेन सर्वं तत्समवर्णयत् ।
 यथानुभूतं ब्रमता विना यदकुलक्षयम् ॥ १२ ॥
 तत्त्वप्रियं दुर्विषयं नृणां स्वयमुपस्थितम् ।
 नावेदयत्युत्तुणो दुःखितान्द्रुमध्वजः ॥ १३ ॥
 कश्चित्कालमथावास्तीसत्कृतो देवबलस्कैः ।
 भ्रातृन्यैष्टस्य श्रेयस्कृत्सर्वेषां प्रीतिमावहन् ॥ १४ ॥

अबिभ्रदर्यमा दण्डं यथाधमघकारिषु ।
 यावद्भभार शूद्रत्वं शापाद्वर्षशतं यमः ॥ १५ ॥
 युधिष्ठिरो लब्धराज्यो हृष्टा पौत्रं कुलन्धरम् ।
 भ्रातृभिलोकपालाभैर्मुमुदे परया धिया ॥ १६ ॥
 अधामन्याच्युतो बन्धून्निबर्तानुगतान्भिभुः ।
 अर्जुनोद्धवशीनेयैर्यथै द्वारवर्ती हृष्टैः ॥ १७ ॥
 एवं गृहेषु सक्तानां प्रभक्तानां गृहेहया ।
 अत्यक्रामदबिज्ञातः कालः परमदुस्तरः ॥ १८ ॥
 विदुरस्तदभिप्रेत्य धृतराष्ट्रमभाषत ।
 राजनिर्गम्यतां शीघ्रं पश्येदं भयमागतम् ॥ १९ ॥
 प्रतिक्रिया न यस्येह कुतश्चित्कर्हिचित् प्रभो ।
 स एष भगवान् कालः सर्वेषां नः समागतः ॥ २० ॥
 येन चेहाभिपन्नोऽयं प्राणैः प्रियतमैरपि ।
 जनः सद्यो वियुज्येत किमुतान्यैर्धनादिभिः ॥ २१ ॥
 पितृभ्रातृसुहृत्पुत्रा हतास्ते विगतं वयः ।
 आत्मा च जरसा ग्रस्तः परगेहमुपाससे ॥ २२ ॥
 अहो महीयसी जन्तोर्जीविताशा यया भवान् ।
 भीमापवर्जितं पिण्डमादत्से गृहपालवत् ॥ २३ ॥
 अग्निर्निमृष्टो दत्तश्च गरो दाराश्च दूषिताः ।
 हतं क्षेत्रं धनं येषां तदक्षैरसुभिः कियत् ॥ २४ ॥
 तस्यापि तव देहोऽयं कृपणस्य जिजीविषोः ।
 परित्यनिच्छतो जीर्णो जरया वाससी इव ॥ २५ ॥
 गतस्वार्थमिमं देहं वियुक्तो मुक्तबन्धनः ।
 अविज्ञातगतिर्जह्यात्स वै धीर उदाहृतः ॥ २६ ॥
 यः स्वतः परतो वेह जातनिर्वेद आत्मवान् ।
 हृदि कृत्वा हर्षिं गेहात्प्रज्जेलस्य नरोत्तमः ॥ २७ ॥
 अपोदीर्घां दिशं यातु स्वैरज्ञातगतिर्भवान् ।
 इतोऽर्थाक्प्रायशः कालः पुंसां गुणविकर्षणः ॥ २८ ॥
 एवं राजा विदुरेणानुजेन
 प्रज्ञाचथुर्वोषित आजमीढः ।
 छित्वा स्वेषु स्नेहपाशान्द्रिद्विभ्रो
 निश्चक्राम भ्रातृसन्दर्शिताध्वा ॥ २९ ॥

पतिं प्रयान्तं सुबलस्य पुत्री
 पतिव्रता चानुजगाम साध्वी ।
 हिमालयं न्यस्तदण्डप्रहर्ष
 मनस्विनाभवसत्संविहारम् ॥ ३० ॥
 अजातशत्रुः कृतमैत्रो हुताग्नि-
 र्विप्राव्रत्वा तिलगोवस्वरुमैः ।
 गृहान् प्रविष्टो गुरुबन्धनाय
 न चापश्यत्पितरौ सीवलीध ॥ ३१ ॥
 तत्र सञ्जयमासीनं पप्रच्छोद्विग्रमानसः ।
 गावल्गणे क्व नस्तातो वृद्धो हीनश्च नेत्रयोः ।
 अंबा वा हतपुत्रातां पितृव्यः क्व गतः सुहृत् ॥ ३२ ॥
 अपि मय्यकृतप्रज्ञे हतबन्धुः स्वभार्यया ।
 आशंसमानः शमलं गङ्गायां दुःस्वितोऽपतत् ॥ ३३ ॥
 पितर्युपरते पाण्डौ सर्वाङ्गः सुहृदः शिशून् ।
 अरक्षतां व्यसनतः पितृव्यौ क्व गतावितः ॥ ३४ ॥
 सूत उवाच-
 कृपया स्नेहवैकल्यात्सूतो विरहकर्षितः ।
 आत्मेश्वरमक्षणाणो न प्रत्याहातिपीडितः ॥ ३५ ॥
 विसृज्याश्रूणि पाणिभ्यां विष्टभ्यात्मानमात्मना ।
 अजातशत्रुं प्रत्यूचे प्रभोः पादावनुस्मरन् ॥ ३६ ॥
 सञ्जय उवाच-
 अहश्च व्यसितो राजन् पित्रोर्वः कुलनन्दन ।
 न वेद साध्व्या गान्धार्या मुषितोऽस्मि महात्मभिः ॥ ३७ ॥
 सूत उवाच-
 एतस्मिन्नन्तरे विप्राः नारदः प्रत्यहश्यत ।
 वीणां त्रितन्त्रीं ध्वनयन् भगवान् सहतुम्बुकः ॥ ३८ ॥
 राज्ञादरोपनीतार्थं प्रत्युत्थानाभिबन्धितम् ।
 परमासन आसीनं कीरवेन्द्रोऽभ्यभाषत ॥ ३९ ॥
 युधिष्ठिर उवाच-
 नाहं वेद गतिं पित्रोर्भगवान्कगतावितः ।
 कर्णपार इवापारे सीदतां पारदर्शनः ॥ ४० ॥

नाम्न उवाच-

मा कश्चन मुचो राजन् यदीश्वरवशं जगत् ।
 स संयुनक्ति भूतानि स एव वियुनक्ति च ॥ ४१ ॥
 यथा गावो नसि प्रोता तन्त्यां बद्धाः स्वदामभिः ।
 चाक्तन्त्यां नामभिर्वद्धा वहन्ति बलिर्माशितुः ॥ ४२ ॥
 यथा क्रीडोपस्कराणां संयोगजिगमाविह ।
 इच्छया क्रीडितुः स्यातां नर्धयेशच्छया नृणाम् ॥ ४३ ॥
 यन्मन्यसे ध्रुवं लोकमध्रुवं वायवोभयम् ।
 सर्वथा हि न शोच्यास्ते स्नेहादन्यत्र मोहजात् ॥ ४४ ॥
 तस्माज्जहद्वैक्यमज्ञानकृतमात्मनः ।
 कथं त्वनायाः कृपणा वर्तेरन् वत मामृते ॥ ४५ ॥
 कालकर्मगुणाधीनो देहोऽयं पाञ्चभौतिकः ।
 कथमन्यास्तु गोपायेत् सर्पग्रस्तो यथा परम् ॥ ४६ ॥
 अहस्तानि सहस्तानामपदो द्विचतुष्पदाम् ।
 अणूनि तात महतां जीवो जीवस्य जीवनम् ॥ ४७ ॥
 तदिदं भगवान् राजन्नेक आत्माऽऽत्मनां स्वदृक् ।
 अन्तरोऽनन्तरो भाति पश्य त्वं माययोरुताम् ॥ ४८ ॥
 सोऽयमय महाराज भगवान् भूताभवनः ।
 कालरूपोऽवतीर्णोऽस्यामभावाय सुरद्विषाम् ॥ ४९ ॥
 निष्पादितं देवकृत्यमवशेषं प्रतीक्षते ।
 तावद्युमवेक्षेध्वं भवेयावदिदं देहः ॥ ५० ॥

धृतराष्ट्रः सह भ्रात्रा गान्धार्या च स्वभार्यया ।
 दक्षिणेन हिमवतः कृषीणामाश्रमं गतः ॥ ५१ ॥
 स्रोतोभिः सप्तभिर्वत्र स्वर्पुनी सप्तधाऽभ्यगात् ।
 समानां प्रीतये नाम्ना सप्तस्रोतः प्रचक्षते ॥ ५२ ॥
 स्नात्वा त्रिपवणं तस्मिन् हुत्वा चाग्नीन् यथाविधि ।
 अब्रह्म उपशान्तात्मा स आस्ते विगतेक्षणः ॥ ५३ ॥
 जितासनो जितधासः प्रत्याहृतपटिन्द्रियः ।
 हरिभावनया ध्वस्तरजःसत्त्वतमोमलः ॥ ५४ ॥
 विद्वानात्मनि संपोज्य क्षेत्रज्ञे प्रविलाप्य तम् ।
 ब्रह्मण्यात्मानमाधारे पटाम्बरमिबाम्बरे ॥ ५५ ॥
 ध्वस्तमायागुणोद्रेको निरुद्धकरणाशयः ।
 निर्वर्तिताखिलाहार आस्ते स्थाणुरिवाधुना ।
 तस्यनरापो नैवाभूत् सत्यस्ताखिलकर्मणः ॥ ५६ ॥
 स वा अयतनाद्राजा परतः पञ्चमेऽद्वनि ।
 कलेवरं हास्यति ह तच्च भस्मीभविष्यति ॥ ५७ ॥
 दक्षमानेऽग्निभिर्देहे पत्युः पत्नी सहोदजे ।
 बहिः स्थिता पतिं साध्वी तमग्निमनुवेक्ष्यति ॥ ५८ ॥
 विदुरस्तु तदाधर्यं निशाम्य कुरुनन्दन ।
 हर्षशोकयुतस्तस्माद्रन्ता तीर्यनिषेवकः ॥ ५९ ॥
 इत्युत्त्वाऽपारुहत्स्वर्गं नारदः सहनुभ्युरुः ।
 युधिष्ठिरो वचस्तस्य हृदि कृत्वाऽजहाच्छुचः ॥ ६० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

सूत उवाच-

सम्प्रस्थिते द्वारकायां जिष्णी वन्मुदिदक्षया ।
 ज्ञातुं मायामनुप्यस्य वासुदेवस्य चेहितम् ॥ १ ॥
 ज्यतीताः कतिचिन्मासास्तदा नु शतशो नृपः ।
 ददर्श घोररूपाणि निमित्तानि भृगुहृद् ॥ २ ॥
 कालस्य च गतिं रौद्रां विपर्यस्ततुर्धर्मिणः ।
 पापीयसीं नृणां वार्तां क्रोडलोभानृतात्मनाम् ॥ ३ ॥

जिह्वप्रायं व्यवहृतं साध्यमिध्रश्च सोहदम् ।
 पितृमातृसुहृद्भ्रातृदम्पतीनांश्च कल्किताम् ॥ ४ ॥
 निमित्तान्यप्यरिष्टानि काले त्वनुगते नृणाम् ।
 लोभायधर्मप्रकृतिं हृद्योवाचानुजं नृपः ॥ ५ ॥
 युधिष्ठिर उवाच-
 सम्प्रेषिते द्वारकायां जिष्णी वन्मुदिदक्षया ।
 ज्ञातुञ्च पुण्यशोकस्य कृष्णस्य च विचेष्टितम् ॥ ६ ॥

गताः सप्ताधुना मासा भीमसेन तवानुजः ।
 नायाति कस्य वा हेतोर्नाहं वेदेदमञ्जसा ॥ ७ ॥
 अपि देवर्षिणाऽऽदिष्टः स कालः प्रत्युपस्थितः ।
 यदाऽऽत्मनोऽङ्गमाकीडं भगवानुत्तिसृक्षति ॥ ८ ॥
 येषां नः सम्पदो राज्यं दाराः प्राणाः कुलं प्रजाः ।
 आसन् सपत्न्यविजयो लोकाश्च यदनुग्रहात् ॥ ९ ॥
 पश्योत्पातान्नरव्याघ्र भोमान् दिव्यान् सदेहिकान् ।
 घोरमाशंसतोऽदूराद्रयं नो बुद्धिमोहनम् ॥ १० ॥
 ऊर्ध्वशिवाहवो मलं स्फुरन्त्यङ्गं पुनः पुनः ।
 वेपथुश्चापि हृदये आरादास्यन्ति विप्रियम् ॥ ११ ॥
 शिविपोयन्तमरुणमभिरौत्यनलानना ।
 मामङ्ग सारमेयोऽयमभिधावत्यभीतवत् ॥ १२ ॥
 शस्ताः कुर्वन्ति मां सव्यं दक्षिणं पशवोऽपरे ।
 बाहांश्च पुरुषव्याघ्र लक्ष्मते रुदतो मम ॥ १३ ॥
 मृत्युदूतः कपोतोऽग्राबुलूकः कम्पयन्मनः ।
 प्रत्युलूकश्च हुद्गरिनिद्रौ शून्यमिच्छतः ॥ १४ ॥
 धूमा दिशः परिधयः कम्पते कुः सहाद्रिभिः ।
 निर्धातश्च महान्तात साकश्च स्तनपितृभिः ॥ १५ ॥
 बायुर्वाति खरस्पर्शो रजसां विसृजन्तमः ।
 असृग्बर्षन्ति जलदाः बीभत्समिव सर्वतः ॥ १६ ॥
 सूर्यं हतप्रभं पवय ग्रहमर्दं मिथो दिवि ।
 ससङ्कुले तु भगणे ज्वलिते इव रोदसी ॥ १७ ॥
 नयो नदाश्च क्षुभिताः सरांसि च मनांसि च ।
 न ज्वलत्यग्निरान्येन कालोऽयं किं विधास्यति ॥ १८ ॥
 न पिबन्ति स्तनं वत्साः न दुहयन्ति च मातरः ।
 रुदन्यपथुमुखा गावो न हृष्यन्त्यृषभा ब्रजे ।
 क्षेयतानि रुदन्तीव स्विद्यन्ति ह्युबलन्ति च ॥ १९ ॥
 इमं जनपदाः ग्रामाः पुरोयानकराधमाः ।
 भ्रष्टश्रियो निरानन्दाः किमयं दर्शयन्ति नः ॥ २० ॥
 मन्य एतैर्महोत्पातैर्नूनं भगवतः पदैः ।
 अनन्यपुरुषस्त्रीभिर्हीना भूईतसोभगा ॥ २१ ॥

इति चिन्तयतस्तस्य दृष्टारिष्टेन चेतसा ।
 राज्ञः प्रत्यागमद्वलन्यदुपुषाः कपिध्वजः ॥ २२ ॥
 तं पादयोनिरपतितमयथापूर्वमातुरम् ।
 अपोवदनमबिन्दून्मुञ्चन्तं नयनाब्जयोः ॥ २३ ॥
 विलोक्योद्विग्रहदयो विच्छायमनुजं नृप ।
 पृच्छति स्म सुहृन्मध्ये संस्मरन्नादेरितम् ॥ २४ ॥
 युधिष्ठिर उवाच-
 कचिद्वानर्तपुर्यां नः स्वजनाः सुखमासते ।
 मधुभोजदशार्हाहंसात्वतान्धकवृष्णयः ॥ २५ ॥
 शूरो मातामहः कचित्स्वस्त्यास्ते चाप मारिपः ।
 मातुलः सानुजः कश्चित्कुशल्यानकदुन्दुभिः ॥ २६ ॥
 सप्तस्वसारः तत्पत्न्यो मातुलान्यः सहात्मजाः ।
 आसते समुषा क्षेमं देवकीप्रमुखा त्रियः ॥ २७ ॥
 कचिद्राजाऽऽहुको जीवत्यसत्पुत्रोऽस्य चानुजः ।
 हृदीकः ससुतोऽङ्कुरो जयन्तगदसारणाः ॥ २८ ॥
 आसते कुशलं कश्चिद्ये च शत्रुजिदादयः ।
 कचिदास्ते सुखं रामो भगवान्सात्वतां पतिः ॥ २९ ॥
 प्रयुगलः सर्ववृष्णीनां सुखमास्ते महारथः ।
 गम्भीररयोऽनिरुद्धो वर्तते भगवानुत ॥ ३० ॥
 सुपेणश्चरुदेणश्च साम्बो जाम्बवतीसुतः ।
 अन्ये च कार्णिकप्रवराः सपुत्राः क्रपभादयः ॥ ३१ ॥
 तथैवानुचराः शौरेः श्रुतसेनोद्भवदयः ।
 सुनन्दनन्दशीर्षण्या ये चान्ये सात्वतर्षभाः ॥ ३२ ॥
 अपि स्वस्त्यासते सर्वे रामकृष्णभुजाश्रयाः ।
 अपि स्मरन्ति कुशलमस्माकं वदसौहृदाः ॥ ३३ ॥
 भगवानपि गोविन्दो ब्रह्मण्यो भक्तवत्सलः ।
 कश्चित्पुरे सुधर्मायां सुखमास्ते सुहृद्वृतः ॥ ३४ ॥
 मल्लराजश्च लोकानां क्षेमाय च भवाय च ।
 आस्ते यदुकुलाम्भोधावायोऽनन्तसखः पुमान् ॥ ३५ ॥
 यद्वाहुदण्डैर्मुमायां स्वपुर्यां यदवोऽर्जिताः ।
 क्रीडन्ति परमानन्दं महापीरुपिका इव ॥ ३६ ॥

यत्पादशुभ्रूषणमुख्यकर्मणा
सत्यादयो व्यष्टसहस्रयोपितः ।
निर्जित्य सहस्रे त्रिदशास्तदाशिषां
हरन्ति यज्ञापुधवह्नोचिताः ॥ ३७ ॥
यद्वाहुदण्डाभ्युदयानुजीविनो
यदुग्रवीराः ह्यकुतोभयाः मुहुः ।
अधिक्रमन्त्यङ्घ्रिभिराहतां बलात् ।
सर्भां सुधर्मां सुरसत्तमोचिताम् ॥ ३८ ॥
कश्चित्तेऽनामयं तात भ्रष्टेजा विभासि मे ।
अलव्यमानोऽयज्ञातः किं वा तात चिरोपितः ॥ ३९ ॥

कश्चिन्नाभिहतो भाविः शब्दादिभिरमङ्गलैः ।
न दत्तं युक्तमर्थिन्यः आशया यत्प्रतिश्रुतम् ॥ ४० ॥
कश्चित्त्वं ब्राह्मणं बालं गां बृद्धं रोगिणं स्त्रियम् ।
शरण्योपसृतं सत्त्वं नान्याक्षीः शरणप्रदः ॥ ४१ ॥
कश्चित्त्वं नागमोऽगम्यां गम्यां बाऽसत्कृतां सियम् ।
पराजितो बाऽप्य भवाभोक्तमेनार्थमैः पथि ॥ ४२ ॥
अपिस्त्रित्यर्थभुङ्क्ष्वाम्बं सम्भोऽन्या(न्) वृद्धबालकान् ।
नृगुप्तिं कर्म किञ्चित्कृतवानसदक्षमम् ॥ ४३ ॥
कश्चित्प्रष्टतमेनाथ हृदयेनात्मबन्धुना ।
ग्रन्थोऽसि रक्षितो नित्यं मन्त्रसे तंऽन्यथा हि रुक् ॥ ४४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

सूत उवाच—
एवं कृष्णसखः कृष्णो भ्रात्रा राज्ञा विकल्पितः ।
नानाशास्त्रास्पदं रूपं कृष्णविश्लेषकशितः ॥ १ ॥
शोकाग्निशुष्यद्वदनहृत्सरोजं हतप्रभम् ।
(शोकेन शुष्यद्वदनहृत्सरोजो हतप्रभः)
विभुं तमेवानुध्यापन्नाशक्रोत्रतिभाषितुम् ॥ २ ॥
कृच्छ्रेण संस्तभ्य शुचः पाणिनाऽऽमृत्यु नेत्रजम् ।
पारोक्ष्येण समुज्ज्वलप्रणयीत्कण्ठ्यकातरः ॥ ३ ॥
सख्यं मैत्रीं सीहृदं च सारध्यादिपु संस्मरन् ।
नृपमग्रजमित्वाह वाष्पगद्गदया गिरा ॥ ४ ॥
अर्जुन उवाच—
वञ्चितोऽहं महाराज हरिणा बन्धुरूपिणा ।
येन मेऽपहतं तेजो देवविस्मापनं महत् ॥ ५ ॥
यस्य क्षणवियोगेन लोको ह्यत्रियदर्शनः ।
उक्थेन रहितो ह्येष मृतकः प्रोच्यते यथा ॥ ६ ॥
यत्संश्रयात्पुद्गुपदगेह उपागतानां
राज्ञां स्वयंवरमुखे स्मरदुर्मदानाम् ।
तेजो हतं खलु मया विहतश्च मत्स्यः
सञ्जीकृतेन धनुषाऽधिगता च कृष्णा ॥ ७ ॥

यत्सन्निधावहम् स्वाण्डवमग्रयेऽदा-
मिन्द्रश्च सामरगणं तरसा विजित्य ।
लब्धा सभा मयकृताऽद्भुतशिल्पमाया
दिग्योऽहरभृपतयो बलिमध्वरे ते ॥ ८ ॥
यत्सन्निधौ नृपशिरोह्रिमहन्मखार्थं
आर्षोऽनुजस्तव गदापुधसत्त्ववीर्यः ।
तेनाहताः प्रमथनाथमखाय भूषा
यन्मोचिताऽभ्युदनयन् बलिमध्वरे ते ॥ ९ ॥
पट्वास्तवापि मखकुसुममहाभिषेक-
क्षाधिष्ठचारुकरं कितवैः सभायाम् ।
सृष्टं विकीर्य पदयोः पतिताभुमुख्यो
यैस्तस्त्रियो न्यकृत तत्स विमुक्तकेरयः ॥ १० ॥
यत्तेजसाऽप्य भगवान्पुषि शूलपाणि-
र्विस्मापितः स गिरिशोऽस्त्रमदास्त्रिजं मे ।
अन्येऽपि चाहममुनैव कलेवरेण
प्राप्तो महेन्द्रभवने महदासनार्थम् ॥ ११ ॥
तत्रैव मे बिहर्तुं भुजदण्डयुग्मं
गाण्डीवलक्षणमरातिवधाय देवाः ।
सेन्द्राः शिता यदनुभावितमाजमीड
तेनाहमप्य मुपितः पुरुषेण भूम्ना ॥ १२ ॥

यद्वाग्धवः कुरुबलाब्धिमनन्तपार-
मेको रथेन तरसाऽतरमार्यसत्त्वः ।
प्रत्याहृतं पुरधनञ्च (पुरुधनं च) मया परेषां
तेजः परं मणिमयञ्च हृतं शिरोभ्यः ॥ १३ ॥

यो भीष्मकर्णगुरुशल्यचर्मूष्वदध्न-
राजन्यवर्परधमण्डलमण्डितासु ।
अग्रेचरो मम रथे रथपृथपाना-
मायुर्मनांसि च दशा सहसा य आन्वर्त्तु ॥ १४ ॥

यहोषु मां प्रणिहितं गुरुभीष्मकर्ण-
द्रीणित्रिगर्तशलसैन्यववाहिकाधैः ।
अस्त्राण्यमेयमहिमानि निरूपितानि
नोपस्पृशुर्नुहरीदासमिबासुराणि ॥ १५ ॥

यन्मे नृन्येद्र तदतर्क्यविहार ईशो
योऽलब्धरूपमबदद्रणमूर्ध्नि दर्शी ।
यन्माययाऽऽवृतदृशो न विदुः परं तं
सूत्रादयोऽहमहमस्मि ममेति भव्याः ॥ १६ ॥

सौत्ये वृतः कुमतिनाऽऽत्मद ईश्वरो मे
यत्पादपद्मभवाप भजन्ति भव्याः ।
संश्रान्तवाहमरयो रथिनो भुविष्ठं
न प्राहरन्त्यदनुभावनिरस्तचित्ताः ॥ १७ ॥

नर्माण्युदाररुचिरस्मितशोभनानि
हे पार्थ हेऽर्जुन सखे कुरुनन्दनेति ।
सञ्जल्पितानि नरदेव हृदिस्पृशानि
स्मर्तुर्लुठन्ति हृदयं मम माधवस्य ॥ १८ ॥

शय्यासानाटनविकत्वनभोजनानि-
ध्वैव्याद्वयस्य कभुमानिति विप्रलब्धः ।
सख्युः सखेव पितृवत्तनयस्य सर्वं

सेहै महामहितया कुमतेरथं मे ॥ १९ ॥

सोऽहं नृपेन्द्ररहितः पुरुषोत्तमेन
सख्या प्रियेण सुहृदा हृदयेन शून्यः ।
अध्वन्युरुक्रमपरिग्रहमद्ग रक्षन्
गोपेरसज्जिरबलेव विनिर्जितोऽस्मि ॥ २० ॥

तद्वै धनुस्त इषवः स रथो हयास्ते
सोऽहं रथी नृपतयो यत आमनन्ति ।
सर्वे क्षणेन तदभूदसदीशरिक्तं
भस्मान् हुतं कुहकराद्धमिबोममूषे ॥ २१ ॥

राजंस्त्वयाभिपृष्टानां सुहृदां नः सुहृत्पुरे
विप्रशापविभूदानां निग्रतां मुष्टिभिर्मिथः ॥ २२ ॥

वारुणीं मदिरां पीत्वा मदोन्मथितचेतसाम् ।
अजानतामिवात्मानं चतुःपञ्चावशोपिताः ॥ २३ ॥

प्रायेणैतद्भवतः ईश्वरस्य विचेष्टितम्
मिथो निग्रन्ति भूतानि भावयन्ति च यन्मिथः ॥ २४ ॥

जलौकसां जले यद्वन्महान्तोऽदन्त्यणीयसः ।
दुर्बलान् वलिनो राजन् महान्तो वलिनो मिथः ॥ २५ ॥

एवं वलिष्ठैर्यदुभिर्महज्जिरितरान् विभुः ।
यदून्यदुभिरन्योन्यं भूभारं सञ्जहार ह ।
कण्टकं कण्टकेनैव द्वयञ्चापीशितुः समम् ॥ २६ ॥

देशकालार्थयुक्तानि हृत्तापोपशमानि च ।
हरन्ति स्मरतश्चित्तं गोविन्दाभिहितानि मे ॥ २७ ॥

सूत उवाच-
एवं चिन्तयतो जिष्णोः कृष्णापादसरोरुहम् ।
सोऽहार्देनातिगादेन शान्ताऽऽसीद्विमला मतिः ॥ २८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

सूत उवाच-
वासुदेवाह्वचभिध्यानपरिवृंहितरंहसा ।
भक्त्या निर्मथिताशेषकपायपिपणोऽर्जुनः ॥ १ ॥

गीतं भगवता ज्ञानं यत्तत्संग्राममूर्धनि ।
कालकर्मतमोरुद्धं पुनरध्यगमद्विभुः ॥ २ ॥

विशोक्तो ब्रह्मसम्पत्त्या सञ्छिन्नद्वैतसंशयः ।
लीनप्रकृतिनैर्गुण्यादलित्वाद्वासंभवः ॥ ३ ॥

निशम्य भगवन्मार्गं संस्थां यदुकुलस्य च । स्वःपथाय मतिं चक्रे निवृत्तात्मा युधिष्ठिरः	॥ ४ ॥	वीरवासा निराहारा बद्धबाहुस्वमूर्धजः । दर्शयन्नात्मनो रूपं जडोन्मत्तपिशाचवत् । अनपेक्षमाणो निरगादभृणवन् बधिरो यथा	॥ १२ ॥
यदा मुकुन्दा भगवानिमां महीं जही स्यतन्वा श्रवणीयमत्कथः । तदा हरावग्रनिबुद्धचेतसा- मभद्रहेतुः कलिरन्ववर्तत	॥ ५ ॥	उदीचीं प्रविशेशाशां गतपूर्वां महात्मभिः । हृदि ब्रह्म परं ध्यायन्नावर्तत गतां यतः	॥ १३ ॥
युधिष्ठिरस्तत्परिसर्पणं बुधः पुरे च राष्ट्रे च गृहे तथात्मनि । विभाव्य लोभानृतजिह्वाहंसना- चपर्मचक्रं गमनाय पर्यधात्	॥ ६ ॥	सर्वे तमन् निर्जग्मुर्भ्रातरः कृतनिश्वायाः । कलिनाऽधर्ममिश्रेण दृष्ट्वा स्पृष्टाः प्रजा भुवि	॥ १४ ॥
स्वराट् पौत्रं विनीतन्तमात्मनोऽनयमं गुणैः । तोयनीव्याः पतिं भूमेरभ्यपिबद्धजाह्नये	॥ ७ ॥	ते साधुकृतसर्वायाः ज्ञात्वाऽऽत्यन्तिकमात्मनः । मनसा धारयामासुर्बैकुण्ठवरणाम्बुजम्	॥ १५ ॥
मधुरायां ततो बद्धं शूरसेनपतिं ततः । प्राज्ञापत्यां निरूप्येष्टिमग्रीनपिवदीश्वरः	॥ ८ ॥	तद्धानोद्विक्तया भक्त्या विशुद्धधिषणाः परे । तस्मिन्नाययणपद एकान्तमतपोऽपतन्	॥ १६ ॥
विसृज्य तत्र तत्सर्वं दुकूलवलयादिकम् । निर्ममो निरहङ्कारः सच्छिन्नाशेषबन्धनः	॥ ९ ॥	अवापुर्दुर्गन्धार्पं ते अमद्भिर्विषयात्मभिः । विधूतकल्मषं स्थानं विरजेनात्मनैव हि	॥ १७ ॥
वाचं जुहाव मनसि तत्प्राण इतरे परम् । धृत्या ह्यपानं सोत्सर्गं तत्परन्त्ये ह्यजोहवीत्	॥ १० ॥	द्रौपदी च तदाज्ञाय पतीनामनपेक्षताम् । वासुदेवे भगवति एकान्तमतिरापतत्	॥ १८ ॥
त्रित्वे हुत्वाऽथ पञ्चत्वं तच्चैकत्वेऽजुहोन्मुनिः । सर्वमात्मन्यनुहवीद्रहाण्यात्मानमव्यये	॥ ११ ॥	यः श्रद्धयैतद्भगवत्प्रयाणं पाण्डोः सुतानामपि संप्रयाणम् । शृणोत्यलं स्वस्त्ययनं पवित्रं लब्ध्वा हरो भक्तिमुपैति शान्तिम्	॥ १९ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥	

अथ षोडशोऽध्यायः

सूत उवाच— ततः परीक्षद् द्विजवर्यशिक्षया महीं महाभागवतः शशास इ । यथा हि सृत्यामभिजातकोविदाः समादिशन् विप्र महद्गुणांस्तथा	॥ १ ॥	निजग्राहीजसा धीरः कलिं दिग्बिजये क्वचित् । नृपलिङ्गपरं शूद्रं प्रन्तं गोमिथुनं पदा	॥ ४ ॥
स उत्तरस्य तनयामुपयेम इरावतीम् । जनमेजयादींश्चतुरस्तस्यामुत्पादयन्सुतान्	॥ २ ॥	शौनक उवाच— कस्य हेतोर्निजग्राह कलिं दिग्बिजये नृपः । नृदेवचिह्नधृक् शूद्रः कोऽसौ गां वः पदाऽहनत्	॥ ५ ॥
आजहाराधमेधांशीन् गन्तायां भूरिदक्षिणान् । शारद्वतं गुरुं कृत्वा देवा यत्राक्षिगोचराः	॥ ३ ॥	तत्कथ्यतां महाभाग यदि विष्णुकथाश्रयम् । अथ वाऽस्य पराभ्मोजमकरन्दलिहां सताम्	॥ ६ ॥
		किमन्यैरसदालपैरायुषो यदसन्धयः । क्षुद्रायुषां नृणामद्ग मर्त्यानां मृतिमिच्छताम्	॥ ७ ॥

इहोपहृतो भगवान्मृत्युः शामित्रकर्मणि ।
 न कश्चिन्म्रियते तावद्यावादास्त इहान्तकः ॥ ८ ॥

एतदर्थं हि भगवानाहृतः परमर्षिभिः ।
 अहो नृलोके पीयेत हरिलीलामृतं वचः ॥ ९ ॥

मन्दस्य मन्दप्रज्ञस्य प्रायो मन्दायुषश्च वै ।
 निद्रया ह्रियते नक्तं दिवा चाप्यर्थकर्मभिः ॥ १० ॥

सुत उवाच—
 यदा परीक्षित्कुरुजाह्वले यसन्
 कलिं प्रविष्टं निजचक्रवर्तितं ।
 निशम्य यातामनतिप्रियां ततः
 शरासनं संपुगरोचिराददे ॥ ११ ॥

स्वलङ्कृतं श्यामतरुद्वयोर्जितं
 रथं मृगेन्द्रध्वजमास्थितः पुरात् ।
 वृतो रथाश्वद्विपसिपुक्तया
 स्वसेनया दिव्यिजयाय निर्गतः ॥ १२ ॥

भद्राश्वं केतुमालश्च भारतओत्तरान् कुरून् ।
 किम्पुरुषादीनि सर्वाणि विजित्य जगृहे बलिम् ॥ १३ ॥

तत्र तत्रोषभृण्वानः स्वपूर्वेषां महात्मनाम् ।
 प्रगीयमानं पुरतः कृष्णमाहात्म्यसूच(कम्)नम् ॥ १४ ॥

आत्मानश्च परित्रातमथत्थाम्रोऽस्त्रतेजसः ।
 स्रोहश्च वृष्णिपार्श्वानां तेषां भक्तिश्च केशवे ॥ १५ ॥

तेभ्यः परमसन्तुष्टः प्रीत्युज्जृम्भितलोचनः ।
 महाधनानि वासांसि ददौ हारान्महामनाः ॥ १६ ॥

सारथ्यपारपदसेवनसख्यदीन्य-
 वीगसनानुगमनस्तवनप्रणामैः ।
 स्निग्धेषु पाण्डुषु जगत्प्रणतस्य विष्णोः
 भक्तिं करोति नृपतिश्चरणारविन्दे ॥ १७ ॥

तस्यैवं वर्तमानस्य पूर्वेषां वृत्तमन्वहम् ।
 नातिदूरे किलाध्वर्यं यदासीत्तन्निबोध मे ॥ १८ ॥

धर्मः पदैकेन चरन् विच्छाद्यामुपलभ्य गाम् ।
 पृच्छति स्माश्रुवदनां विवत्सामिव मातरम् ॥ १९ ॥

धर्म उवाच—
 कश्चिद्भेदेऽनामयमात्मनस्ते
 विच्छायाऽसि म्लायता यन्मुखेन ।
 आलक्ष्ये भवतीमन्तरार्धिं
 दूरे बन्धुं कञ्चन शोचसीच ॥ २० ॥

पादैर्न्यूनं शोचसि मैकपाद-
 मुतात्मानं वृषलैर्भोक्ष्यमाणम् ।
 अथो सुरादीन् हृतयज्ञभागान्
 प्रजा उत स्विन्मघवत्यवर्षति ॥ २१ ॥

अरक्ष्यमाणा शिष्य उर्वि वाला-
 ज्छोचस्यथो पुरुषादिरिवार्तान् ।
 वाचं देवीं ब्रह्मकुले कुकर्मण्य-
 ब्रह्मण्ये राजकुले कुलप्रयाम् ॥ २२ ॥

किं ध्वजबन्धून्कलिनोपसृष्टान्
 राष्ट्राणि वा तैरबरोपितानि ।
 इतस्ततो वाऽशनपानवास-
 स्नानव्यवायोत्सुकजीबलोकम् ॥ २३ ॥

यद्वाऽप(यद्वाऽम्ब)ते भूरिभ-
 रावतारकृतावतारस्य हरेर्परित्रि ।
 अन्तर्हितस्य स्मरती विसृष्टा
 कर्माणि निर्वाणविलम्बितानि ॥ २४ ॥

इदं ममाचक्ष्व तवाधिमूलं
 वसुन्धरे येन विकर्शिताऽसि ।
 कालेन वा ते बलिनाऽवलीढं
 सुरार्चितं किं प्रभुणाऽथ सौभागम् ॥ २५ ॥

धरोवाच—
 भवान् हि वेद तत्सर्वं यन्मां धर्मानुपृच्छसि ।
 चतुर्भिः वर्तसे येन पादैर्लोकसुखावहैः ॥ २६ ॥

सत्यं शीघ्रं दया दानं त्यागः सन्तोष आर्जवम् ।
 शमो दमः तपः साम्यं तितिक्षोपरतिः श्रुतम् ॥ २७ ॥

ज्ञानं विरक्तिरैश्वर्यं शौर्यं तेजो धृतिः स्मृतिः ।
 स्वातन्त्र्यं कौशलं कान्तिः सौभागं मार्दवं क्षमा ॥ २८ ॥

प्रागल्भ्यं प्रथयः शीलं सह ओजो बलं भगः ।
 गाम्भीर्यं स्थैर्यमास्तिक्यं कीर्तिमानोऽनहंकृतिः ॥ २९ ॥
 इमे चान्ये च भगवन्नित्या यत्र महागुणाः ।
 प्रार्थ्यां महत्त्वमिच्छद्भिः न च यान्ति म्य कश्चित् ॥ ३० ॥
 तेनाहं गुणपात्रेण श्रीनिवासेन साम्प्रतम् ।
 शोचामि रहितं लोकं पाप्मनः कलिनेक्षितम् ॥ ३१ ॥
 आत्मानश्चानुशोचामि भवन्तधामरोत्तम ।
 देवानृषीन् पितॄन् साधून् सर्वान् वर्णान्स्थायश्रमान् ॥ ३२ ॥
 ब्रह्मादयो बहुतिथं यदपाद्गमोक्ष-
 कामा यथोक्तविधिना भगवत्प्रपन्नाः ।
 सा श्रीः स्ववासमरविन्दवनं विहाय
 यत्पादसौभगमलं भजतेऽनुरक्ता ॥ ३३ ॥
 तस्याहमज्जकुलिशाद्गुणैर्नकुन्तः
 श्रीमत्पदैर्भगवतः समलङ्कृताङ्गी ।

वीनत्यलोचमुपलब्धतपोविभूति-
 लोकान् समान् व्यसृजदुत्सम्यतीं तदन्ते ॥ ३४ ॥
 यो वै ममातिभरमासुखंशराज्ञा-
 मक्षीहिणीशतमपानुददात्मतन्त्रः ।
 त्वां दुस्ममूनपदमात्मनि वीरुषेण
 सम्पादयन्पदुपु रम्यमविभ्रदहम् ॥ ३५ ॥
 का वा सहेत विरहं पुरुषोत्तमस्य
 प्रेमाबलोकचरिस्मितवल्गुजल्यैः ।
 स्थैर्यं समानमहरन्मधुमानिनीनां
 रोमोत्सवो मम यद्विद्विद्विद्विदायाः ॥ ३६ ॥
 सूत उवाच-
 तपोरेवं कथयतोः पृथिवीधर्मयोस्तदा ।
 परीक्षिन्नाम राजर्षिः प्राप्तः प्राचीं सरस्वतीम् ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

सूत उवाच-
 तत्र गोमिथुनं राजा हन्यमानमनायवत् ।
 दण्डहस्तश्च वृषलं ददशो नृपलाञ्छनम् ॥ १ ॥
 वृषं मृणालधवलं मेहन्तमिव विभ्यतम् ।
 वेपमानं पदैकेन सीदन्तं शूद्रपीडितम् ॥ २ ॥
 गाश्च धर्मदुषां दीनां भृशं शूद्रपदाहताम् ।
 विवत्सामथुवदनां कृशां यवसमिच्छतीम् ॥ ३ ॥
 पण्ड्र रथमारूढः कार्तस्वरपरिच्छदम् ।
 मेघगम्भीरया वाचा समारोपितकार्मुकः ॥ ४ ॥
 कस्त्वं मच्छरणे लोके बलाहंस्वबली बली ।
 नरद्वयोऽपि वेपेण नटवत्कर्मणाऽद्विजः ॥ ५ ॥
 स त्वं कृष्णे गते दूरं सह गाण्डीवधन्वना ।
 शोच्योऽस्यशोच्यान् रहसि शहरन् वधमर्हसि ॥ ६ ॥
 त्वं वा मृणालधवलः पादैर्नूनः पदा चरन् ।
 वृषरूपेण किं कश्चिदेवो नः परिलेदयन् ॥ ७ ॥

न जातु कौरवेन्द्राणां दोर्दण्डपरिरम्भिते ।
 भूतले निपतन्त्यस्मिन् बिना त्वां प्राणिनां शुचः ॥ ८ ॥
 मा सीरभेषानुशुचो व्येतु ते वृषलाद्रथम् ।
 मा रोदीरम्ब भद्रं ते खलानां मयि शास्तरि ॥ ९ ॥
 यस्य राष्ट्रे प्रजा मातर्हिंस्यन्ते साध्वसाधुभिः ।
 तस्य मत्तस्य नश्यन्ति कीर्तिरापुर्भोगो गतिः ॥ १० ॥
 एष राज्ञः परो धर्मो ह्यार्तानामार्तिनिग्रहः ।
 अत एनं वधिष्यामि भूतद्रुहमसतमम् ॥ ११ ॥
 कोऽवृत्तवत् पादांस्त्रीसीरभेष चतुष्पदः ।
 मा भूवंस्त्वाद्दशा राष्ट्रे राज्ञां कृष्णानुवर्तिनाम् ॥ १२ ॥
 आरुष्याहि वृष भद्रं वाः साधूनामकृतागसाम् ।
 आत्मवैरूप्यकर्तारं पापानां कीर्तिदूषणम् ।
 गलेऽनागम्यार्थं युञ्जन् सर्वतोऽस्य च तद्वयम् ॥ १३ ॥
 अनागमिवह भूतेषु य आगस्कृतिरिङ्कुशः ।
 आहर्ताऽस्मि भुञ्जं साक्षादमन्त्यस्यापि साह्रदम् ॥ १४ ॥

राज्ञो हि परमो धर्मः स्वधर्मस्यानुपालनम् ।
 शासतोऽन्यथान्यासं अनापयुत्पथानिह ॥ १५ ॥
 धर्म उवाच—
 एतद्वः पाण्डवेयानां युक्तमार्ताभयं वचः ।
 येषां गुणगणैः कृष्णो दीत्यादौ भगवान्मुतः ॥ १६ ॥
 न वयं क्लेशवीजानि यतः स्युः पुरुषर्षभ ।
 पुरुषं तं विजानीमः वाक्यभेदविमोहिताः ॥ १७ ॥
 केचिद्वैकल्पवचस आहुरात्मानमात्मनः ।
 द्वैवमन्ये परे कर्म स्वभावमपरे प्रभुम् ॥ १८ ॥
 अप्रतर्क्यादनिराच्यादिति केचपि निश्चयः ।
 अत्रानुरूपं राजर्षे विमृश स्वमनीषया ॥ १९ ॥
 एवं धर्मं प्रवदति स सम्राट् द्विजसत्तमाः ।
 समाहितेन मनसा विदित्वा प्रत्यक्षं तम् ॥ २० ॥
 धर्मं ब्रवीपि धर्मज्ञ धर्मोऽसि वृपरूपधृक् ।
 यदधर्मकृतः स्यान् सूचकस्यापि तद्वदेत् ॥ २१ ॥
 अथवा देवमायाया नूनं गतिरागोचरा ।
 चेत्तसो वचसश्चापि भूतानामिति निश्चयः ॥ २२ ॥
 तपः शौचं दया सत्यं इति पादाः कृते कृताः ।
 अधर्माङ्गिष्ठयो भग्नाः स्मयसङ्गमदेस्तव ॥ २३ ॥
 इदानीं धर्मपादस्ते सत्यं निर्वर्तसे यतः ।
 तं चिपुङ्गवधर्मोऽयमनृतेनैषितः कलिः ॥ २४ ॥
 इषञ्च भूर्भगवता न्यासितोरुभरा सती ।
 श्रीमद्विस्तृत्यदन्त्यासैः सर्वतः कृतकौतुका ॥ २५ ॥
 शोचन्त्यधुकला साध्वी दुर्भगेवोज्झिताऽधुना ।
 अब्रह्मण्याः नृपज्याजाः शूद्रा भोक्ष्यन्ति मामिति ॥ २६ ॥
 सूत उवाच—
 इति धर्मं महीश्वर सान्त्वयित्वा महारथः ।
 निशातमाददे स्वङ्गं कलयेऽधर्महेतवे ॥ २७ ॥
 तज्जिपांसुमभिप्रेत्य विहाय नृपलाञ्छनम् ।
 तत्पादमूलं शिरसा समगाद्वयविल्लः ॥ २८ ॥
 पतितं पादयोर्वीरः कृपया दीनवत्सलः ।
 शरण्या नावधीच्छलोक्य आह चेदं हसन्निव ॥ २९ ॥

राजोवाच—
 न ते गुडाकेशयशोधराणां
 बद्धाञ्जलिर्भो भयमस्ति किञ्चित् ।
 न वर्तितव्यं भवता कथञ्चित्
 क्षेत्रे मदीये त्वमधर्मबन्धुः
 त्वां वर्तमानं नरदेवदेह-
 प्वनुप्रवृत्तोऽयमधर्मयूथः ।
 लोभोऽनृतं चौर्यमनार्यमंहो
 ज्येष्ठा च भाषा कलहश्च दम्भः
 न वर्तितव्यं तदधर्मबन्धो
 धर्मेण सत्येन च वर्तितव्ये ।
 ब्रह्मायते यत्र यजन्ति यज्ञैः
 यज्ञेश्वरं ब्रह्मवितानयज्ञाः
 यस्मिन्हरिर्भगवानिज्यमान
 इष्टात्ममूर्तिर्धजतां शं तनोति ।
 कामानमोघान् स्थिरजङ्गमा-
 नामन्तर्बहिर्बापुरिवेश आत्मा
 परीक्षितैवमादिष्टः स कलिर्जातयेपधुः ।
 तमुद्यतासिमाहेदं दण्डपाणिमिबोयतम्
 यत्र क वाऽथ वत्स्यामि सार्वभौम तवाज्ञया ।
 लक्षये तत्र तत्रापि त्वामात्तेपुशरासनम्
 तन्मे धर्मभृतां श्रेष्ठ स्यान् निर्देष्टुमर्हसि ।
 यज्ञैव नियतो वत्स्य आतिष्ठस्तेऽनुशासनम्
 सूत उवाच—
 अभ्यर्थितस्तदा तस्मै स्थानानि कलये ददी ।
 सूतं पानं स्तिपः सूता यत्राधर्मश्चतुर्विधः
 पुनश्च याचमानाय जातरूपमदात्प्रभुः ।
 ततोऽनृतं मदः कामो रजो वैरश्च पञ्चमम्
 अयूनि पञ्चस्थानानि ह्यधर्मप्रभवः कलिः ।
 औत्तरेयेण दत्तानि न्यवसत्तन्निदेशकृत्
 अधीतानि न सेवेत बुध्पुः पुरुषः कचित् ।
 विशेषतो धर्मशीलो राजा लोकपतिर्गुरुः

वृषस्य नष्टांशान् पादांस्तपः शीघ्रं दद्यामिति ।

प्रतिसन्धेः आधास्य महीध्रं समवर्धयन् ॥ ४१ ॥

स एष एतदध्यास्त आसनं पार्थिवोचितम् ।

पितामहंनोपन्यस्तं राज्ञाऽरण्यं विविधता ॥ ४२ ॥

आस्तेऽधुना स राजर्षिः कौरवेन्द्रः श्रियोद्वसन् ।

गङ्गाहरे महाभागध्रुववर्ती वृहच्छुक्वाः ॥ ४३ ॥

इत्थं भूतानुभावोऽयमभिमन्युसुतो नृपः ।

यस्य पालयतः क्षोणीं यूपं सत्राय दीक्षिताः ॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

सूत उवाच—

यौ वै द्रौण्यश्वविलुप्तौ न मानुरुदरे मृतः ।

अनुगृह्णाद्भगवतः कृष्णस्याद्भुतकर्मणः ॥ १ ॥

ब्रह्मशापोन्वितायन्तु तक्षकालाणविप्रये ।

न सम्मुमोहोक्त्वाभयाद्भगवन्परिताशयः ॥ २ ॥

उत्सृज्य सर्वतः सङ्गं विज्ञानार्जितसंस्थितिः ।

ध्यासासंकेतंही शिष्यः गङ्गायां स्वकलेवरम् ॥ ३ ॥

नोत्तमशोकवार्तानां नृपतां तत्कथामृतम् ।

स्यात्सम्भ्रमोऽन्तकालेऽपि स्मरतां तत्पदाम्बुजम् ॥ ४ ॥

तावन्कलिनप्रभवत्प्रविष्टोऽपीह सर्वतः ।

यावदीशो महानुर्व्यामाभिमन्यव एकदा ॥ ५ ॥

यस्मिन्नहनि यद्वैव भगवानुत्समर्जं गाम् ।

तदेवेहानुवृत्तांसावधर्मप्रभवः कलिः ॥ ६ ॥

नानुद्वेष्टि कलिं सद्माद् सारङ्ग इव सारभुक ।

कुशालान्याशु सिञ्चन्ति नेतराणि कृतानि यत् ॥ ७ ॥

किन्तु बालेषु शूरेण कलिना शूरीरूपा ।

अग्रमत्तः प्रमत्तेषु यो वृको नृपु वर्तते ॥ ८ ॥

उपवर्णितमेतद्भः पुण्यं पारीक्षितं मया ।

यामुदेवकथोपेतमाख्यानं यदपृच्छथ ॥ ९ ॥

या याः कथाः भगवतः कथनीयोरुक्तकर्मणः ।

गुणकर्माश्रया पुम्भिः सेव्यास्तास्ताः बुभुषुभिः ॥ १० ॥

कथय ऊचुः—

सूत जीव समाः सौम्य शाश्वतीर्विवादं यथाः ।

यस्त्वं शंसति कृष्णस्य मर्त्यानाममृतं हि नः ॥ ११ ॥

कर्मण्यस्मिन्नाधास्य धूमधूमात्मनां भवान् ।

आपाययति गोविन्दपादपद्मासवं मधु ॥ १२ ॥

तुल्यमालयंनोऽपि न स्वर्गं नापुनर्भवम् ।

भगवत्सङ्गिसङ्गस्य मर्त्यानां किमुनाशिपः ॥ १३ ॥

को नाम नृप्यद्रसवित्कथायां

महत्तमैकान्तपरायणस्य ।

नान्नं गुणानामगुणस्य जग्मु-

योगेधरा ये भवपाघमृत्याः ॥ १४ ॥

ततो भवान् वै भगवत्प्रधानो

महत्तमैकान्तपरायणस्य ।

हरेरुदारं चरितं विशुद्धं

शुश्रूषतां नो बितनोतु विद्वान् ॥ १५ ॥

तन्नः परं पुण्यमसंवृतार्थ-

माख्यानमत्यद्भुतयोगनिष्ठम् ।

आख्याह्यनन्ता चरितोपपन्नं

पारीक्षितं भागवताभिरामम् ॥ १६ ॥

स वै महाभागवतः परीक्षि-

येनापवर्गास्त्यमदभवुद्धिः ।

ज्ञानेन वैषासकिशब्दितेन

भजे स्वगेन्द्रध्वजपादमूलम् ॥ १७ ॥

सूत उवाच—

अहो ययं जन्मभृतो महात्मन्

वृद्धानुवृत्त्यापि विलोमजाताः ।

दीपकुल्यमाधिं विधुनोति शीघ्रं

महत्तमानामभिधानयोगः ॥ १८ ॥

कुतः पुनर्मृणतो नाम तस्य
 महत्तमैकान्तपरावणस्य ।
 योऽनन्तशक्तिर्भगवाननन्तो
 महद्गुणत्वायमनन्ताहुः ॥ १९ ॥
 एतावताऽलं ननु सूचितेन
 गुणैरसाम्येऽनतिशायनेऽस्य ।
 हित्वेतरान् प्रार्थयतो विभूति-
 र्यस्याङ्घ्रिरेणुं जुषतेऽनभीषोः ॥ २० ॥
 अथापि यत्पादनस्वावसृष्टं
 जगद्धिरधोपहृताहंणाम्भः ।
 सैषां पुनान्यन्यतमो मुकुन्दा-
 त्को नाम लोके भगवत्पदार्थः ॥ २१ ॥
 यत्रानुरक्ताः सहसैव धीरा
 व्यपाद्य देहादिषु सद्गमदम् ।
 ब्रजन्ति तत्सारमहंस्यसत्यं
 यस्मिन्नहिंसोपरमश्च धर्मः ॥ २२ ॥
 अहं हि पृष्टोऽस्य गुणान् भवद्भि-
 राचक्ष आत्मावगमोऽत्र यावान् ।
 नभः पतन्त्यात्मसमं पतत्रिण-
 स्तथा समं विष्णुगतिं विपश्चितः ॥ २३ ॥
 एकदा धनुरुद्यम्य विचरन्मृगयां वने ।
 मृगाननुगतः श्रान्तः क्षुधितस्तृपितो भृशम् ॥ २४ ॥
 जलाशयमचक्षाणः प्रविवेश स आश्रमम् ।
 ददर्श मुनिमासीनं शान्तं मीलितलोचनम् ॥ २५ ॥
 प्रतिकुण्डेन्द्रियप्राणमनांबुद्धिमुषारतम् ।
 स्थानत्रयात्परं प्राप्तं ब्रह्मभूतमविक्रियम् ॥ २६ ॥
 बिप्रकीर्णजटाछत्रं रौरवेणाजिनेन च ।
 विशुष्यन्तालुरुदकं तथाभूतमयाचत ॥ २७ ॥
 अलव्यतृणभूम्यादिसंप्रसार्यसूनुतः ।
 अवज्ञातमिवाऽन्मानं मन्यमानउचुकोप ह ॥ २८ ॥
 अभूत्पूर्वः सहसा क्षुत्तृष्यामर्दितात्मनः ।
 ब्राह्मणं प्रत्यभृद्वहन्मत्सरो मन्युरेव च ॥ २९ ॥

स तु ब्रह्मकपेरंसे गतासुमुरां रुषा ।
 विनिर्गच्छन् धनुष्कोट्या निधाय पुरमागमत् ॥ ३० ॥
 एष किं निभृताशेषकरणां मीलितेक्षणः ।
 मुधासमाधिगद्गोस्मिन् किञ्च स्यात्क्षत्रवन्भुभिः ॥ ३१ ॥
 तस्य पुत्रोऽतितेजस्वी विहरन् बालकोऽर्भकः ।
 गङ्गायां प्रापितं तातं श्रुत्वा तत्रेदमब्रवीत् ॥ ३२ ॥
 अहो अधर्मः पालानां पृथ्व्या वलिभुजामिव ।
 स्वामिन्यधं यदासानां द्वारपानां शुनामिव ॥ ३३ ॥
 ब्राह्मणैः क्षत्रवन्पुर्हि द्वारपालां निरूपितः ।
 स कथं तद्गृहे द्वाःस्थः सभाषणं भोक्तुमर्हति ॥ ३४ ॥
 कृष्णे गते भगवति शास्त्वर्पुत्पथगामिनाम् ।
 तान् भिन्नसेतूनयाहं शास्मि पश्यत मे बलम् ॥ ३५ ॥
 इत्युक्त्वा रोपताम्राशः वयस्यानृपिबालकान् ।
 कीशिक्येष उपसृष्य वाग्वज्रं विससर्ज ह ॥ ३६ ॥
 इतो लङ्घितमयादं तक्षकः सप्तमेऽहनि ।
 धक्षति स्म कुलाद्भारं चोदितो मे पितृद्रुहम् ॥ ३७ ॥
 ततोऽभ्येत्याश्रमं वालो गले सर्पकलेवरम् ।
 पितरं वीक्ष्य दुःखार्तो मुक्तकण्ठो रुरोद ह ॥ ३८ ॥
 स वा आङ्गिरसो ब्रह्मन् श्रुत्वा सुतविलापितम् ।
 उन्मील्य शनैर्कनैत्रे दृष्ट्वा चांसे मृतोरगम् ॥ ३९ ॥
 विसृज्य पुत्रं पृच्छ वत्स यस्माद्विरोदिषि ।
 केन वा ते विप्रकृतमित्युक्तः स न्यवेदयत् ॥ ४० ॥
 निशम्य शापमतदहं नरेन्द्रं
 स ब्राह्मणो नात्मजमभ्यनन्दत् ।
 अहो वताहो महदज्ञं ते कृत-
 मन्वीयसि द्रोह उरुश्रमो धृतः ॥ ४१ ॥
 न वै नृभिर्नरेवोऽपारथ्यः
 तं शत्रुमर्हस्यविपकबुद्धे ।
 यत्तेजसा दुर्विषहेण गुमा
 विन्दन्ति भद्राण्यकुतोभयाः प्रजाः ॥ ४२ ॥
 अरक्षमाणं नरेदेवनाग्नि
 रधातृपाणावयमद्ग लोकः ।

तदा हि चौरप्रचुरो विनह- त्यस्यमाणो विवरूपवत्क्षणात्	॥ ४३ ॥	धर्मपालो नरपतिः स तु सम्राट् बृहच्छूवाः । साक्षान्महाभागवतो राजर्षिर्हयमेधयाट् । धुनुटुच्छ्रमान्वितो दीनो नैवास्मच्छापमर्हति	॥ ४६ ॥
तदयं नः पापमुपैत्यनन्ययं यन्नष्टनाथस्य पशोर्विलुम्बकाः । परस्परं घ्नन्ति शपन्ति वृक्षते पशून् स्त्रियोऽर्थान् पुरदस्यवो जनाः	॥ ४४ ॥	अपापेषु स्वभृत्येषु बालेनापकबुद्धिना । पापं कृतं तद्भगवान्सर्वात्मा क्षन्तुमर्हति	॥ ४७ ॥
तदार्यधर्मश्च बिलीयते नृणां वर्णाश्रमाचारयुतस्ययीमयः । ततोऽर्थकामाभिनिर्वेशितात्मनां शुनां कपीनामिव वर्णसङ्हरः	॥ ४५ ॥	तिरस्कृता विप्रलब्धाः शप्ताः क्षिप्ताः हता अपि । नास्य तत्प्रतिकुर्वन्ति तद्रक्ताः प्रभवोऽपि हि	॥ ४८ ॥
		इति पुत्रकृतापेन सोऽनुतप्तो महामुनिः । स्वयं विप्रकृतो राज्ञा नैवाऽर्थं तदचिन्तयत्	॥ ४९ ॥
		साधवः प्रायशो लोके परैर्द्वन्द्वेषु योजिताः । न व्यथन्ति न हृष्यन्ति यत आत्माऽगुणाश्रयः	॥ ५० ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवतं प्रथमस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥	

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

सूत उवाच- महीपनिस्त्वय तत्कर्म गर्तं बिचिन्त्यन्नात्मकृतं सुदुर्मनाः । अहो मया नीचमनार्यवत्कृतं निरागसि ब्रह्मणि गूढतेजसि	॥ १ ॥	कृष्णाङ्गिसेवामभिमन्यमान उपाविशत्प्रायममर्त्यनयाम्	॥ ५ ॥
ध्रुवं ततो मे कृतदेवहेलनाद् दुरत्ययं व्यसनं नातिदीर्घात् । तदस्तु काममघनिष्कृताय मे यथा न कुर्या पुनरेवमब्दा	॥ २ ॥	या वै लसच्छीतुलसीविमिश्र- कृष्णाङ्गिरेण्वभ्यधिकाम्बुनेत्री । पुनान्यशोपानुभयत्र लोकान् कस्तां न सेवेत मरिष्यमाणः	॥ ६ ॥
अथैव राज्यं बलमुद्धकाशं प्रकोपितब्रह्मकुलानलो मे । दहन्त्वभद्रस्य पुनर्न मेऽ- भूत्पापीयसी धीर्द्विजदेवतासु	॥ ३ ॥	इति व्यवस्थाप च पाण्डवेयः प्रायोपवेशं प्रति विष्णुपयाम् । दध्यौ मुकुन्दाङ्गिमनन्यभावो मुनिव्रतो मुक्तसमस्तसङ्गः	॥ ७ ॥
स चिन्त्यन्नित्यमपाशुणोचया मुनेः सुतोक्ताविकृतिं तक्षकाख्यात् । स साधु मेने न चिरेण तक्षका- दलंप्रसक्तस्य विरक्तिकारणम्	॥ ४ ॥	तत्रोपजगमुर्बुवनं पुनाना महानुभावा मुनयः सशिष्याः । प्रायेण तीर्थाभिगमापदेशीः स्वयं हि तीर्थानि पुनन्ति सन्तः	॥ ८ ॥
अथो बिहायेमममुश्च लोकं विमृश्य ती हेषतया पुरस्तात् ।		अत्रिर्वसिष्ठश्चयवनः शरद्वा- नरिष्टनेमिर्भृगुरङ्गिराश्च । परासरो गाधिसुतोऽथ राम उच्यथ इन्द्रप्रमतीध्ववाही	॥ ९ ॥

मेधातिथिर्देवल आर्हिषेणो
भरद्वाजो गौतमः पिपलादः ।
मैत्रेय और्वः कवयः कुम्भयो-
निर्द्विपायनो भगवान्भारदध

॥ १० ॥

अन्ये च देवर्षिर्ब्रह्मर्षिवर्याः
राजर्षिवर्या अरुणादयश्च ।
नानार्पेयप्रवरान् समेतान-
भ्यर्च्य राजा शिरसा बबन्दे

॥ ११ ॥

सुखोपविष्टेष्वथ तेषु भूयः
कृतप्रणामः स्वचिकीर्षितं यत् ।
विज्ञापयामास विबिकचेता
उपस्थितोऽग्रेऽर्घ्यगृहीतपाणिः

॥ १२ ॥

राजोवाच-
अहो वयं धन्यतमा नृपाणां
महत्तमानुग्रहणीयशीलाः ।
राज्ञां कुलं ब्राह्मणपादशीच-
मारादिसृष्टं वत गर्हकर्म

॥ १३ ॥

तस्यैव मेऽस्त्वय परावरो
व्यासक्तचित्तस्य गृहेष्वभीक्ष्णम् ।
निर्बेदमूलो द्विजशापरूपो यत्र
प्रसक्तोऽभयमेव धत्ते

॥ १४ ॥

तं मोषविष्टं प्रतियान्तु बिश्रा
गङ्गा च देवी धृतचित्तमीशे ।
द्विजोपसृष्टः कुहकस्तक्षको वा
दशात्वलं गायत विष्णुगाथाः

॥ १५ ॥

पुनश्च भूयाद्भगवत्यनन्ते
रतिः प्रसङ्गश्च तदाश्रयेषु ।
महत्सु यां यां उपयामि सृष्टिं
मैत्र्यस्तु सर्वत्र नमो द्विजेभ्यः

॥ १६ ॥

इति स्म राजा व्यवसाययुक्तः
प्राचीनकाशेषु कुशेषु धीरः ।
उदहमुखो दक्षिणकूल आस्ते
समुद्रपद्मास्त्वसुतन्वस्तभारः

॥ १७ ॥

विहाय सर्वं नरदेवचिह्नं
केयूरहाराङ्गदमौलिरत्नान् ।
रत्नांगुलीयान् विमलान्निरस्य
पवित्रपाणिर्मुनिवेष आस्ते

॥ १८ ॥

एवं च तस्मिन्नरदेवदेवे
प्रायोपविष्टो दिवि देवसङ्गाः ।
प्रज्ञस्य भूमौ व्यकिरन् प्रसूतै-
र्मुदा मुहुर्दन्तुभयश्च नेदुः

॥ १९ ॥

महर्षयो वै समुपागता ये
प्रज्ञस्य साध्वित्यनुमोदमानाः ।
ऊचुः प्रजानुग्रहशीलसारा
यदुत्तमश्लोकगुणानुरूपम्

॥ २० ॥

न वा इदं राजर्षिवर्यं चित्रं
भवत्सु कृष्णं समनुव्रतेषु ।
येऽध्यासनं राजकिरीटजुष्टं
सद्यो जहुर्यगवत्पार्श्वकामाः

॥ २१ ॥

सर्वे वयं तावदिहास्महेऽथ
कलेवरं यावदसी विहाय ।
अजं परं विरजस्कं विशोकं
यास्यत्ययं भागवतप्रधानः

॥ २२ ॥

आश्रुत्य तद्वपिगणवचः परीक्षित्
समं मधुश्चुत् गुरुशापव्यलीकम् ।
आभाषतेनानभिवन्त्य युक्तः
शुश्रूषमाणश्चरितानि विष्णोः

॥ २३ ॥

राजोवाच-
समागताः सर्वत एव सर्वे
वेदा यथा मूर्तिधरात्विपुष्टे ।
नेहापवाऽमुत्र च कश्चनार्थ
ऋते परानुग्रहमात्मशीलाः

॥ २४ ॥

ततश्च वः प्रश्रमिमं विपृच्छे
विश्रम्य बिश्रा इतिकृत्यतायाम् ।
सर्वात्मना म्रियमाणैस्तु कृत्यं
शुद्धं तत्रामृशताभिषुक्तः

॥ २५ ॥

अथ विंशोऽध्यायः

सूत उवाच-

तत्राभवद्भगवान् व्यासपुत्रो
यदृच्छया गामटमानोऽनपेक्षः ।
अलक्ष्यलिङ्गो निजलाभतुष्टो
वृत्तश्च वालिरवधूतवेपः

॥ १ ॥

तं व्यष्ट्वर्षं सुकुमारपाद-
करोरुवाहंसकपोलगात्रम् ।
चार्वाकृणाक्षोऽश्रसतुल्यकर्णं
सुभ्राननं कंबुसुजातकण्ठम्
निगूढजत्रुं पृथुतुङ्गबक्षसमा-
वर्तनाभिं बलिवल्गूदराध ।
दिगम्बरं वक्र(वक्त्र)विकीर्णकिशं
प्रलम्बबाहुं स्वमरोत्तमाभम्

॥ ३ ॥

श्यामं सदाऽऽपीच्यवयोद्गलक्ष्म्या
स्त्रीणां मनोज्ञं रुचिरस्मितेन ।
प्रत्युत्थिता मुनयश्चासनेभ्यः
तल्लक्षणा अपि गूढवर्चसम्
स विष्णुरातोऽतिथय आगताय
तस्मै सपर्यां शिरसाऽऽजहार ।
ततो निवृत्ता ह्यनुधाः स्विषोऽ-
र्भकाः महासने चोपविशेऽपूजितः

॥ ५ ॥

स संबृतस्तत्र महान् महीयसां
ब्रह्मर्षिराजपिदिबर्षिसङ्घैः ।
व्यरोचतालं भगवान्येषु-
र्गहर्षतारानिकरैः परीतः

॥ ६ ॥

प्रशान्तमासीनमकुण्ठमेधसं
मुनिं नृपो भागवतोऽभ्युपेत्य ।
प्रणम्य मूर्ध्नाऽवहितः कृताञ्जलि-
नन्वा गिरा सुनृतयाऽन्वपृच्छन्

॥ ७ ॥

राजोवाच-

अहो अयं वयं ब्रह्मन् सत्सेव्याः क्षत्रबन्धवः ।
कृपयाऽतिथिरूपेण भवद्विस्तीर्णकाः कृताः

॥ ८ ॥

येषां संस्मरणात्पुंसः सयः शुद्धयन्ति वै गृहाः ।
किम्पुनर्दर्शनस्पर्शपादशौचासनादिभिः

॥ ९ ॥

साभिध्यात्ते महायोगिन् पातकानि महान्त्यपि ।
सयो नश्यन्ति वै पुंसां विष्णोरिव सुरेतराः

॥ १० ॥

अपि मे भगवान् प्रीतः कृष्णः पाण्डुसुतप्रियः ।
पैतृष्यसेषप्रीत्यर्थं तद्गोत्रस्यासबान्धवः

॥ ११ ॥

अन्यथा तेऽव्यक्तगतेर्दर्शनं नः कथं नृणाम् ।
नितरां श्रियमाणानां संसिद्धस्य वरीयसः

॥ १२ ॥

अतः पृच्छामि संसिद्धं योगिनां परमं गुरुम् ।
पुरुषस्येह यत्कार्यं श्रियमाणस्य सर्वदा

॥ १३ ॥

यच्छ्रोतव्यमथो जाप्यं वन्कर्तव्यं नृभिः सदा ।
स्मर्तव्यं भजनीयं वा ब्रूहि यद्वा विपर्ययम्

॥ १४ ॥

नूनं भगवतो ब्रह्मन् गृहेषु गृहमेधिनाम् ।
न लक्ष्यते ह्यवस्थानमपि गोदोहनं कचित्

॥ १५ ॥

सूत उवाच-

एवमाभाषितः पृष्टः स राज्ञा श्रवणया गिरा ।
प्रत्यभाषत धर्मज्ञो भगवान् बादरायणिः

॥ १६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामहादशसाहस्रं
पारमहंस्यां संहितायां प्रथमस्कन्धः ॥

द्वितीयस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

शुक उवाच—

वरीयानेष ते प्रभ्रः कृतो लोकहितं नृप ।
 आत्मवित्सम्मतः पुंसां श्रोतव्यादिषु यः परः ॥ १ ॥
 श्रोतव्यानीह राजेन्द्र नृणां सन्ति सहस्रशः ।
 अपश्यतामात्मतत्त्वं गृहेषु गृहमेधिनाम् ॥ २ ॥
 निद्रया ह्रियते नक्तं व्यवायेन नवं वषः ।
 दिवा चार्पेहया राजन्कुटुम्बभरणेन वा ॥ ३ ॥
 देहापत्यकलत्रादिध्वात्मदेन्येष्वस्तव्यपि ।
 तेषु प्रसक्तो निधनं पश्यन्नपि न पश्यति ॥ ४ ॥
 तस्माद्भारत सर्वात्मा भगवान् हरिरीश्वरः ।
 श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च स्मर्तव्यश्चेच्छताऽभयम् ॥ ५ ॥
 एतावान्साङ्ख्ययोगाभ्यां स्वधर्मपरिनिष्ठया ।
 जन्मलाभः परः पुंसांमन्ते नारायणस्मृतिः ॥ ६ ॥
 प्रायेण मुनयो राज्ञिभिवृत्ता विधिनिषेधतः ।
 नैर्गुण्यस्था रमन्ते स्म गुणानुकथने हरेः ॥ ७ ॥
 इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम् ।
 अधीतवान् द्वापरादौ पितुर्द्वैपायनादहम् ॥ ८ ॥
 परिनिष्ठितोऽपि नैर्गुण्य उत्तमश्लोकलीलया ।
 गृहीतचेता राजर्ष आख्यानं यदधीतवान् ॥ ९ ॥
 तदहं तेऽभिधास्यामि महापूरुषिको भवान् ।
 यत्र श्रद्धतामाशु स्यान्मुकुन्दे मतिः सती ॥ १० ॥
 एतन्निर्बिद्यमानानामिच्छतामकुतोभयम् ।
 योगिनां नृप निर्णीतं हरेर्नामानुकीर्तनम् ॥ ११ ॥
 किं प्रमत्तस्य बहुभिः परोक्षैर्हायनैरिह ।
 परं मुहूर्तं धिदितं घटते श्रेयसो यतः ॥ १२ ॥
 खट्वाक्षो नाम राजर्षिः ज्ञात्वेयत्तामिहायुषः ।
 मुहूर्तात्सद्गुप्तस्य गतवानभयं हरिम् ॥ १३ ॥
 तवाप्येतर्हि कौरव्य सप्ताहं जीवितावधिः ।
 उपकल्प्य तत्सर्वं यत्तावत्साम्परायिकम् ॥ १४ ॥

अन्तकाले तु पुरुष आगते गतसाध्वसः ।
 छिन्यादसङ्गश्लेषेण स्मृदां देहेऽनु ये च तम् ॥ १५ ॥
 गृहात्प्रव्रजितो धीरः पुण्यतीर्थजलाद्भुतः ।
 शुचौ विविक्त आसीनो विधिवत्कल्पितासने ॥ १६ ॥
 अभ्यसेन्मनसा शुद्धं त्रिवृद्ब्रह्माक्षरं परम् ।
 मनो यच्छेजितथासो ब्रह्मवीजमनुस्मरन् ॥ १७ ॥
 नियच्छेद्विषयेभ्योऽक्षान्मनसा बुद्धिसारथिः ।
 मनः कर्मभिराशितं शुभार्थे धारयेद्विद्या ॥ १८ ॥
 तत्रैकाग्रयवं ध्यायेदव्युच्छिन्नेन चेतसा ।
 मनो निर्विषयं युक्त्वा ततः किञ्चिन्न संस्मरेत् ।
 पदं तत्परमं विष्णोः मनो यत्र प्रसीदति ॥ १९ ॥
 रजस्तमोभ्यामाक्षितं विमूढं मन आत्मनः ।
 यच्छेद्भारण्या धीरो हन्ति या तत्कृतं मलम् ॥ २० ॥
 यस्यां सन्धार्यमाणायां योगिनो भक्तिलक्षणः ।
 आशु सम्पद्यते योग आश्रयं भद्रमीक्षतः ॥ २१ ॥
 राज्ञोवाच—
 यथा सन्धार्यते ब्रह्मन् धारणा यत्र संमता ।
 यादृशी वा हरेदाशु पुरुषस्य मनो मलम् ॥ २२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 जितासनो जितथासो जितसङ्गो जितेन्द्रियः ।
 स्थूलं भगवतो रूपे मनः सन्धारयेद्विद्या ॥ २३ ॥
 विशेषस्तस्य देहोऽयं स्थविष्ठश्च स्थवीयसाम् ।
 यत्रेदं दृश्यते विश्वं भूतं भव्यं भवच्च यत् ॥ २४ ॥
 आण्डकोशे शरीरेऽस्मिन् सप्तावरणसंयुते ।
 वैराजः पुरुषो योऽसौ भगवान् धारणाश्रयः ॥ २५ ॥
 पातालमेतस्य हि पादमूलं
 पठन्ति पार्ष्णिप्रपदे रसातलम् ।
 महातलं विश्वसृजस्सुगुल्फो
 तलातलं वै पुरुषस्य जठरे ॥ २६ ॥

द्वे जानुनी सुतलं विश्वमूर्ते- रूरुद्वयं धितलञ्चातलञ्च । महीतलं तज्जपनं महीतं नभस्तलं नाभिसरो गृणन्ति	॥ २७ ॥	नयोऽस्य नाड्योऽथ तनूरुहाणि महीरुहा विश्वतनोर्नृपिन्द्र । अत्रञ्च बीर्यं धसितं मातरिधा गतिर्वयः कर्म गुणप्रवाहः	॥ ३३ ॥
ऊरुस्थलं ज्योतिरनीकमस्य ग्रीवा महर्वदनं वै जनोऽस्य । तपो रराटि विदुरादिपुंसः सत्यं तु शीर्षाणि सहस्रशीर्ष्णः	॥ २८ ॥	ईशस्य केशान्विदुरम्बुबाहान् वासस्तु सन्ध्ये कुरुवर्यं भूषः । अन्यत्तमाहुर्हृदयं मनस्तु स चन्द्रमाः सर्वविकारकोशः	॥ ३४ ॥
इन्द्रादयो वाहव आहुरस्य कर्णा दिशः श्रोत्रममुष्य शब्दः । नासत्यदसौ परमस्य नासे घ्राणञ्च गन्धो मुखमग्निरिन्द्रः	॥ २९ ॥	विज्ञानशक्तिं मतिमामनन्ति सर्वात्मनोऽन्तःकरणं गिरित्रः । अथाथतयुष्टगजा नखानि सर्वे मृगाः पशवः श्रोणिदेशे	॥ ३५ ॥
यौरधिणी चक्षुरभूत्यतन्द्रः पक्ष्माणि विष्णोरहनी उभे च । तद्भूविजृम्भः परमेष्ठिधिष्ण्य- मापोऽस्य तालू रस एव जिह्वा	॥ ३० ॥	यचांसि तद्याहरणं विचित्रं मनुर्मनीषा मनुजो निवासः । गन्धर्वविद्याधरचारणाक्षरः स्वरस्मृतिर्ह्यसुरानीकवीर्यः	॥ ३६ ॥
छन्दांस्यनन्तस्य गिरो गृणन्ति दंष्ट्रार्थमेन्दुगुणा द्विजानि । हासो जनोन्मादकरी च माया दुरन्तसर्गो यदपाह्नमोक्षः	॥ ३१ ॥	ब्रह्माननः क्षत्रभुजो महात्मा विदूररुद्रिभ्रितकृष्णवर्णः । स्याहास्वधावीर्यगुणोपपन्नो हव्यात्मकः कर्मबितानयोगः	॥ ३७ ॥
ग्रीडाञ्चरोष्ठोऽधर एव लोभो धर्मःस्तनोऽधर्मपथश्च पृष्ठः । कस्तस्य मेढ्रं वृषणौ च मित्रः कुक्षिः समुद्रा गिरयोऽस्त्रिसहाः	॥ ३२ ॥	इयानसावीधरविग्रहस्य यः सन्निवेशः कथितो मया ते । सन्ध्यायतेऽस्मिन् वपुषि स्थविष्ठे मनः स्वबुध्या न यतोऽस्ति किञ्चित् ॥ ३८ ॥	॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

शुक उवाच— एवं पुरा धारणयाऽऽत्मयौनि- र्नष्टां स्मृतिं प्रत्यवरुह्य तुष्यन् । तथा सप्तजैदममोघरष्टि- र्यथाऽप्ययात्रान्वयवसायबुद्धिः	॥ १ ॥	परिभ्रमस्तत्र न विन्दतेऽर्था- न्मायामये वासनया शयानः अतः कविर्नामसु यावदर्थः स्यादप्रमत्तो व्यवसायबुद्धिः । सिद्धेऽन्यथार्थे न यतेत तत्त- त्परिधमं तत्र समीक्षमाणः	॥ २ ॥ ॥ ३ ॥
शब्दस्य हि ब्रह्मण एष एत्याः यन्नामभिधायति धीरपार्थैः ।			

सत्यां द्विती किं कशिपोः प्रयासी-		विभूषितं मेखलयाहलीयकै-	
बाहौ स्वसिद्धे सुपबर्हणैः किम् ।		महाधनैर्नृपकङ्कणादिभिः ।	
सत्यञ्जली किं पुरुषर्णपात्रै-		स्निग्धामलैः कुञ्चितनीलकुन्तलै-	
दिग्वल्लभाभे सति किं दुकूलैः	॥ ४ ॥	र्विरोचमानाननहासपेशलम्	॥ १२ ॥
वीराणि किं पथि न सन्ति दिशन्ति भिक्षां		अदीनलीलाहसितेक्षणोल्लसद्भू-	
नो वाऽद्विषाः परभृतः सरितोऽप्यशुष्यन् ।		भङ्गसंसूचितभूर्यनुग्रहम् ।	
रुद्धा गुहाः किमवभूतसुहृन् कृष्णः		ईक्षेत चिन्तामयमेनमीश्वरं	
कस्माद्भजन्ति कवयो धनदुर्मदान्धान्	॥ ५ ॥	यावन्मनो धारणयाऽवतिष्ठते	॥ १३ ॥
एवं स्वचित्ते स्वत एव सिद्ध		एकैकशोऽङ्गानि धियाऽनुभावये-	
आत्मप्रियोऽर्थो भगवाननन्तः ।		त्पादादियावद्भसितं गदाभृतः ।	
तं निर्वृतो नियतार्थो भजेत		जितं जितं स्थानमपोह्य धारये-	
संसारहेतुपरमथ यत्र	॥ ६ ॥	त्परं परं शुष्यति धीर्यथा यथा	॥ १४ ॥
स सर्वविद् हृद्यनुभूश्च सर्वं		यावन्न जायेत परावरेऽस्मिन्	
आत्मा यथा सुमज्जेक्षितैकः ।		चिधेश्वरे द्रष्टरि भक्तियोगः ।	
तं सत्यमानन्दनिधिं भजेत		तावत्स्यवीयः पुरुषस्य रूपं	
सर्वात्मनाऽतोऽन्यत आत्मघातः	॥ ७ ॥	क्रियावसाने प्रपतः स्मरेत	॥ १५ ॥
कस्तं त्वनाहत्य परानुचिन्तामृते		स्थिरं सुखं चासनमास्थितो यति-	
पशुत्वमसतीं नाम युञ्ज्यात् ।		र्यदा जिहासुरिममङ्ग लोकम् ।	
पश्यन् जनं पतितं चैतरण्यां		काले च देशे च मनो न सज्जेत्	
स्वकर्मजान् परितापाञ्जुषाणम्	॥ ८ ॥	प्राणान्निषच्छेन्मनसा जितासुः	॥ १६ ॥
केचित्स्वदेहान्तर्हृदयावकाशे		मनश्च बुध्याऽमलया नियम्य	
प्रदेशमात्रं पुरुषं बसन्तम् ।		क्षेत्रज्ञ एतां निनयेत्तमात्मनि ।	
चतुर्भुजं कञ्जरपाद्महाद्-		आत्मानमात्मन्यवरुध्य धीरो	
गदाधरं धारणया स्मरन्ति	॥ ९ ॥	लब्धोपशान्तिर्विरमेत कृत्वात्	॥ १७ ॥
प्रसन्नवक्त्रं नलिनापतेक्षणं		न यत्र कालोऽनिमिषां परः प्रभुः	
कदम्बकिञ्जल्कपिशङ्गवाससम् ।		कुतो नु देवा जगतां य ईश्वरे ।	
लसन्महाहारहिरण्मयाद्गदं		न यत्र सत्त्वं न रजस्तमश्च	
स्फुरन्महारत्नकिरीटकुण्डलम्	॥ १० ॥	न वै विकारो न महान्प्रधानम्	॥ १८ ॥
उन्निद्रहृत्पद्मजकर्णिकालये		परं पदं वैष्णवमामनन्ति	
योगेश्वरास्यापितपादपद्मवम् ।		तयत्रेति नेतीत्यतदुत्तिसुध्रुवः ।	
श्रीलक्षणं कौस्तुभरत्नकन्धर-		विसृज्य दीरात्म्यमनन्यसौहृदा	
मम्लानलक्ष्म्या वनमालयाऽञ्चितम्	॥ ११ ॥	हृदोपगुह्यापुरमुं पदे पदे	॥ १९ ॥

इत्थं मुनिस्तुपरमेष्ठवस्थितो विज्ञानदृग्वीर्यसुरान्विताशयः । स्वपार्ष्णिनाऽऽपीड्य गुदं ततोऽनिलं स्थानेषु पट्सूत्रमपेक्षितकृमः	॥ २० ॥	अथो अनन्तस्य मुखानलेन दन्तस्रमानं स निरीक्ष्य विषमम् । निर्याति सिद्धेश्वरजुष्टधिष्ण्यं पट्टिपराध्वं तदु पारमेष्ठवम्	॥ २१ ॥
नाभ्यां स्थितं हृद्यवरोष्य तस्मा- दुदानगत्योरसि तं नयेन्मुनिः । ततोऽनुसन्धाय धिया मनस्वी स्वतालुमूलं शनकैर्नयेत	॥ २१ ॥	न यत्र शोको न जरा न मृत्यु- नाधिर्न चोद्रेग कते कुतश्चित् । यश्चित्ततोदः क्रिययाऽनिर्द्विदां दुरन्तदुःखप्रभवानुदर्शनान्	॥ २० ॥
तस्माद् भुवोरन्तरमुन्नयेत निरुद्धसप्ताथपयोऽनपेक्षः । स्थित्वा मुहूर्तार्धमकुण्ठदृष्टि- र्निर्भिय मूर्ध्नि विसृजेत्वरं गतः	॥ २२ ॥	ततो विशेषं प्रतिपद्य निर्भयस्ते- नात्मनाऽपोऽनतमूर्ध्नि च त्वरन् । ज्योतिर्मयो वायुमुपेत्य काले वाय्वात्मना सं वृहदात्मलिङ्गम्	॥ २१ ॥
यदि प्रयास्यत्यथ पारमेष्ठ्यं वैहायसानामुत यद्विहारम् । अष्टाधिपत्यं गुणसन्निवाये सहैव गच्छेन्मनसेन्द्रिधैश्च	॥ २३ ॥	प्राणेन गन्धं रसनेन वै रसं रूपं तु दृष्ट्या स्पर्शं त्वचैव । श्रोत्रेण चोपेत्य नभोगुणं तत्प्रायेण नावृत्तिमुपैति योगी	॥ २२ ॥
योगेश्वराणां गतिमाप्तमन्ति बहिःसिलोक्याः पवनान्तरात्मा । न कर्मभिस्तां गतिमाप्नुवन्ति बियातपोयोगसमाधिभाजाम्	॥ २४ ॥	स भूतसूक्ष्मेन्द्रियसन्निकर्षान् सनातनोऽसौ भगवाननादिः । मनोमयं देवमयं विकार्यं संसाद्य मत्स्या सह तेन याति	॥ २३ ॥
वैश्वानरं याति विहायसा गतः सुपुष्पया ब्रह्मपथेन शोचिषा । विभूतकल्कोऽथ हरेरुदस्ता- त्पयाति चक्रं नृप वैशुमारम्	॥ २५ ॥	विज्ञानतत्त्वं गुणसन्निरोधं तेना- त्मनाऽऽत्मानमुपैति शान्तिम् । आनन्दमानन्दमयोऽवसाने सर्वात्मके ब्रह्मणि वासुदेवे	॥ २४ ॥
योऽन्तः पचति भूतानां यस्तपत्यण्डमध्यगः । सोऽग्निर्वैश्वानरो मार्गो देवानां पितॄणां मुनेः	॥ २६ ॥	एतां गतिं भागवतो गतो यः स वै पुनर्नेह विपज्जतेऽङ्ग । एते सृती ते नृप वेदगीते त्वयाऽभिपृष्टेऽथ सनातने च ॥	॥ २५ ॥
देवपानं पिङ्गलाभिरहान्येति शतायुषा । रात्रीरिडाभिः पितॄणां विपुबत्तां सुपुष्पया	॥ २७ ॥	ये द्वे पुरा ब्रह्मण आह पृष्ठः आराधितो भगवान् वासुदेवः	॥ २६ ॥
तद्विधनाभिं त्वधिपय विष्णो- रणीयसा विरजेनात्मनेकम् । नमस्कृतं ब्रह्मविदामुपैति कल्पायुषो यद्विवुधा रमन्ते	॥ २८ ॥	नह्यतोऽन्यः शिवः पन्थाः विभुतः संसृताविह । वासुदेवे भगवति भक्तियोगो यतो भवेत्	॥ २६ ॥

भगवान् ब्रह्म कात्स्त्र्येन त्रिरन्वीक्ष्य मनीषया ।
 तद्धि त्वपश्यत्कूटस्थे रतिरात्मन् यतो भवेत् ॥ ३७ ॥
 भगवान् सर्वभूतेषु लक्षितश्चात्मना हरिः ।
 हृद्ध्येवुध्यादिभिर्द्रष्टा लक्षणैरनुमापकैः ॥ ३८ ॥
 तस्मात्सर्वात्मना राजन् हरिः सर्वत्र सर्वदा ।
 श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च स्मर्तव्यो भगवान्नृणाम् ॥ ३९ ॥

पिबन्ति ये भगवत आत्मनः सतां
 कथामृतं श्रवणपुटेषु सम्भूतम् ।
 पुनन्ति ते विषयविदूषिताशयं
 ब्रजन्ति तथरणसरोरुहान्तिकम् ॥ ४० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एवमेतन्निगदितं पृष्टवान् यद्वचान्मम ।
 नृणां यन्निषयमाणानां मनुष्येषु मनीषिणाम् ॥ १ ॥
 ब्रह्मवर्चसकामस्तु यजेत ब्रह्मणस्पतिम् ।
 इन्द्रमिन्द्रियकामस्तु प्रजाकामः प्रजापतीन् ॥ २ ॥
 देवीं मायां तु श्रीकामस्तेजस्कामो विभावसुम् ।
 वसुकामो वसून् रुद्रान् वीर्यकामस्तु वीर्यदान् ॥ ३ ॥
 अनाथकामस्त्वदिति स्वर्गकामोऽदितेः सुतान् ।
 विश्वान्देवान् राष्ट्रकामः साध्यान् संसाधको विशाम् ॥ ४ ॥
 आयुष्कामोऽश्विनो देवौ पुष्टिकाम इलां यजेत् ।
 प्रतिष्ठाकामः पुरुषो रोदसी लोकमातरो ॥ ५ ॥
 रूपाभिकामो गन्धर्वान् स्त्रीकामोऽप्सर उर्वशीम् ।
 आपिपत्यकामः सर्वेषां यजेत परमेष्ठिनम् ॥ ६ ॥
 यज्ञं यजेद्यशस्कामः कोशकामः प्रचेतसम् ।
 विद्याकामस्तु गिरिशं दाम्पपत्यार्धं उमां सतीम् ॥ ७ ॥
 धर्मार्थमुत्तमशोकं तन्तुं तन्वन् पितृन्यजेत् ।
 रक्षाकामः पुण्यजनानोजस्कामो मरुद्गणान् ॥ ८ ॥
 राज्यकामो मनून् देवानिर्क्रान्तिं त्वभिचरन्त्यजेत् ।
 ग्रामकामो यजेत्सोममकामः पुरुषं पुमान् ॥ ९ ॥
 अकामः सर्वकामो वा मोक्षकाम उदारधीः ।
 तीव्रेण भक्तियोगेन यजेत पुरुषं परम् ॥ १० ॥
 एतत्त्वानेव यजतामिह निःश्रेयसोदयः ।
 भगवत्यचलो भावो यद्भागवतसङ्गतः ॥ ११ ॥

ज्ञानं यदा प्रतिनिवृत्तगुणोर्मिचक्र-
 मात्मप्रसाद उभयत्र गुणेष्वसङ्गः ।
 कैवल्यसम्भृतपथस्त्वय भक्तियोगः
 को निर्वृतो हरिकथासु रतिं न कुर्यात् ॥ १२ ॥
 शौनक उवाच—
 इत्यभिव्याहृतं राजा निशम्य भरतर्षभः ।
 किमन्यत्पृष्टवान् भूयो वैयासकिमुपि कविम् ॥ १३ ॥
 एतच्छ्रुत्पुतां बिद्वन् सूत नोऽर्हसि भाषितुम् ।
 कथा हरिगुणोदाराः सतां स्युः सदसि ध्रुवम् ॥ १४ ॥
 स वै भागवतो राजा पाण्डवेयो महारथः ।
 बालः क्रीडनकैः क्रीडन् कृष्णक्रीडां य आददे ॥ १५ ॥
 वैयासकिश्च भगवान् वासुदेवपरायणः ।
 उरुगायगुणोदाराः सतां स्युर्हि समागमे ॥ १६ ॥
 आयुर्हरति वै पुंसाम् उद्यवस्ताश्च यन्नरी ।
 तस्यैतं यः क्षणो नीतः उत्तमशोकवार्तया ॥ १७ ॥
 तरवः किञ्च जीवन्ति भस्माः किं न शसन्त्युत ।
 न खादन्ति न मेहन्ति किं ग्राम्याः पशवोऽपरे ॥ १८ ॥
 श्वविड्वराहोष्ट्रखरैः स तुल्यः पुरुषः पशुः ।
 न यत्कर्णपथोपेतो जातु नाम गदाग्रजः ॥ १९ ॥
 बिले बतोरुक्रमविक्रमान् ये
 न शृण्वतः कर्णपुटे नरस्य ।
 जिह्वाऽसती दार्दुरिकेव सूत
 न चेत्प्रगायत्युरुगायगाधाम् ॥ २० ॥

भारः परं पट्टकिरीटजुष्टम्-

पुत्तमाङ्गं न नमन्मुकुन्दम् ।

शायी करी नो कुरुतः सपर्या

हरेर्लसत्काञ्चनकङ्कणी वा

॥ २१ ॥

बर्हायितं ते नयने नगणां

लिङ्गानि विष्णोर्न निरीक्षतां ये ।

पादौ नृणां तौ द्रुमजन्मभाजा

क्षेत्राणि नानुव्रजतां हर्यौ

॥ २२ ॥

जीवच्छब्दो भागवताङ्गिरेणुं न

जातु मन्योऽभिलषन् यस्तु ।

श्रीविष्णुपथा मनुजस्तुलस्याः

शसच्छब्दो यस्तु न वेद गन्धम्

॥ २३ ॥

नदश्मसारं हृदयं वनेदं

यदृत्तमाणीर्हरिनामधेयैः ।

न विक्रियताय मुसं विकारो

नेत्रे जलं गात्रकलेपु हयैः

॥ २४ ॥

अथाभिषेकद्वयं मनोऽनुकूलं

प्रभापसे भागवत्प्रधानः ।

यदाह वैद्यासकिरात्मविद्या-

विशाखो नृपतिं साधु पृष्टः

॥ २५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

वैद्यासकैरिति वचस्तत्त्वनिश्चयमात्मनः ।

उपधार्य मतिं कृष्णे आनन्देयः सती व्यधात्

॥ १ ॥

आत्मजायासुतागारपशुर्द्विविणयन्पु ।

राज्यं चाविकलं नित्यनिम्बदां ममतां जही

॥ २ ॥

एप्रच्छ चेममेवार्थं यन्मां पृच्छय सत्तमा ।

कृष्णानुभावश्रवणे श्रद्धायां महायशः

॥ ३ ॥

संस्थां विज्ञाय सन्त्यस्य कर्म श्रैयर्गिकञ्च यत् ।

वासुदेवे भगवति स्वात्मभावं हृदं गतः

॥ ४ ॥

राज्ञोवाच-

सर्माचीनं वचो ब्रह्मन् सर्वज्ञस्य तवानप ।

तमो विजयीते मह्यं हरेः कथयतः कथाः

॥ ५ ॥

भूय एव विवित्तामि भगवानात्ममापया ।

यथेदं सृजते विश्वं दुर्विभाव्यमपीश्वरः ।

यथा गोपायति विभुः यथा संयच्छते पुनः

॥ ६ ॥

यो यो शक्तिमुपाश्रित्य पुरुशक्तिः परः पुमान् ।

आत्मानं क्रीडयन् क्रीडन् करोति विकरोति च

॥ ७ ॥

नूनं भगवतो ब्रह्मन् हरेरद्भुतकर्मणः ।

दुर्विभाव्यमिवाभाति कविभिश्च विचेष्टितम्

॥ ८ ॥

यथा गुणांस्तु प्रकृतेर्युगपत्क्रमशोऽपि वा ।

विभर्ति भूरागस्त्येकः कुर्वन् कर्माणि जन्मभिः

॥ ९ ॥

विचिकित्सितमन्तन्मे ब्रवीतु भगवान्यथा ।

शब्दब्रह्मणि निष्णातः परस्मिन् भवान् खलु

॥ १० ॥

सुत उवाच-

इत्युपामन्त्रितो राजा गुणानुकथने विभोः ।

हृषीकेशमनुस्मृत्युं प्रतिवक्तुं प्रचक्रमे

॥ ११ ॥

श्रीशुक उवाच-

नमः परस्मै पुरुषाय भूयसे

सदुद्भवस्थाननिरोधलीलाया ।

गृहीतशक्तिव्रितथाय देहिना-

मन्तध्रुवावातुपलभ्यवत्तमे

॥ १२ ॥

भूयो नमः सद्रूपजिनच्छिदेऽ-

सतामसम्भवापाखिलसन्धमूर्त्ये ।

पुंसां पुनः शरमहंस्य आश्रमे

व्यवस्थितानामनुमृष्यदाशुपे

॥ १३ ॥

नमो नमस्तेस्त्यूपभाय सात्वतां

विदूरकाशाय मुहुः कुयोगिनाम् ।

निरस्तसाम्यातिशयेन राधसा

स्वधामनि ब्रह्मणि रंस्यते नमः

॥ १४ ॥

यत्कीर्तनं यच्छृण्वं यदीक्षणं
 यद्भन्दनं यत्स्मरणं यदर्हणम् ।
 लोकस्य सद्यो विपुनोति कल्मषं
 तस्मै सुभद्रश्रवसे नमो नमः ॥ १५ ॥

विचक्षणा यचरणोपसादना-
 त्सङ्गं व्युदस्योभयतोऽन्तरात्मनः ।
 विन्दन्ति हि ब्रह्मगतिं गतक्लमा-
 स्तस्मै सुभद्रश्रवसे नमो नमः ॥ १६ ॥

तपस्विनो दानपरा यशस्विनो
 मनस्विनो मन्त्रविदः सुमङ्गलाः ।
 क्षेमं न विन्दन्ति विना यदर्पणं
 तस्मै सुभद्रश्रवसे नमो नमः ॥ १७ ॥

किरातहृणान्धपुलिन्दपुल्कसा
 आभीरकङ्का यवनाशकादयः ।
 येऽन्ये च पापा यदपाश्रयाश्रया-
 च्छुध्यन्ति तस्मै प्रभविष्णवे नमः ॥ १८ ॥

स एष आत्मात्मवतामधीश्वर-
 त्वयीमयो धर्ममयस्तपोमयः ।
 गतव्यलीकेरजशङ्करादिभि-
 र्वितर्क्यलिङ्गो भगवान् प्रसीदताम् ॥ १९ ॥

श्रियःपतिर्यज्ञपतिः प्रजापति-
 र्धियां पतिर्लोकपतिर्धरापतिः ।
 पतिर्गतिश्चान्धकवृष्णिसात्वतां
 प्रसीदतां मे भगवान्सतां पतिः ॥ २० ॥

यदह्वयभिष्यानसमाधिधीतया
 धियाऽनुपश्यन्ति हि तत्त्वमात्मनः ।
 वदन्ति चैतत्कवयो यथारुचि
 स मे मुकुन्दो भगवान् प्रसीदताम् ॥ २१ ॥

प्रचोदिता येन पुरा सरस्वती
 वितन्वताऽजस्य सतीं स्थितिं हृदि ।
 स्वलक्षणा प्रादुरभूत्किलास्यतः
 स मे कपीणामृषभः प्रसीदताम् ॥ २२ ॥

भूतैर्महद्भिर् इमाः पुरो विभु-
 निर्माय शेते यदमृषु पुरुषः ।
 भुङ्क्ते गुणान् पौडशपोडशात्मकः
 सोऽलङ्घ्यीष्ट भगवान् वचांसि मे ॥ २३ ॥

नमस्तस्मै भगवते वासुदेवाय वेधसे ।
 पपुश्रानमयं सौम्याः यन्मुखाम्बुरुहासवम् ॥ २४ ॥

एतदेवात्मभू राजभारदायेति पृच्छते ।
 वेदगर्भोऽभ्यधात्साक्षात् यदाह हरिरात्मनः ॥ २५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

नारद उवाच-
 देवदेव नमस्तेस्तु भूतभावनपूर्वज ।
 तद्विजानीहि यज्ज्ञानमात्मतत्त्वनिर्दानम् ॥ १ ॥

यद्गुणं यदधिष्ठानं यतः सृष्टिर्दिविभो ।
 यत्संस्थं यत्परं यच्च तत्तत्त्वं वद तत्त्वतः ॥ २ ॥

सर्वं ह्येतद्भवान् वेद भूतभव्यभवत्प्रभुः ।
 करामलकवद्विधं विज्ञानावसितं तव ॥ ३ ॥

यद्विज्ञानो यदाधारो यत्परस्त्वं यदात्मकः ।
 एकः सृजति भूतानि भूतैरेवात्ममापया ॥ ४ ॥

आत्मन् भावयसे तानि न पराग्भावयैः स्वयम् ।
 आत्मशक्तिमबध्न्य सृजनाभिरिवाक्लमः ॥ ५ ॥

नाहं वेद परं त्वस्मान्नावरं न समं विभो ।
 नामरूपगुणैर्भाव्यं सदसत्किञ्चिदन्यतः ॥ ६ ॥

स भवानचरद् घोरं यत्तपः सुसमाहितः ।
 तेन खेदयसे नस्त्वं परां शङ्कां च यच्छसि ॥ ७ ॥

एतन्मे पृच्छतः सर्वं सर्वज्ञ सकलेश्वर ।
 विजानीहि यथैवेदमहं बुध्येऽनुशासितः ॥ ८ ॥

ब्रह्मोवाच-

सम्यक्कारणिकस्येदं वत्स ते विचिकित्सितम् ।

यदहं चोदितः सौम्य भगवद्दीर्घदर्शने ॥ ९ ॥

नानृतं वत तथापि यया मां प्रब्रवीषि भोः ।

अविज्ञाय परं मत्त एतावत्त्वं यतो हि मे ॥ १० ॥

येन स्वरोचिषा विश्वं रोचितं रोचयाम्यहम् ।

यथाकौऽग्रियथा सोमो यथर्क्षग्रहतारकाः ॥ ११ ॥

नमस्तस्मै भगवते वासुदेवाय धीमहि ।

यन्मायया दुर्जयया मां वदन्ति जगद्गुरुम् ॥ १२ ॥

बिलज्जमानया यस्य स्यानुमीश्वारयेऽमुषा ।

विमोहिता विकल्पन्ते ममाहमिति दुर्धियः ॥ १३ ॥

द्रव्यं कर्म च कालश्च स्वभावो जीव एव च ।

वासुदेवात्यरो ब्रह्मज्ञ चान्योऽर्षोऽस्ति तावन्तः ॥ १४ ॥

नारायणपरा वेदा देवा नारायणाज्ञाः ।

नारायणपरा लोका नारायणपरा मखाः ॥ १५ ॥

नारायणपरो योगो नारायणपरं तपः ।

नारायणपरं ज्ञानं नारायणपरा गतिः ॥ १६ ॥

तस्यापि द्रुपदीशस्य कूटस्थस्याखिलात्मनः ।

सृज्यं सृजामि सृष्टोऽहमीक्ष्येबाभिचोदितः ॥ १७ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति निर्गुणस्य गुणाखयः ।

स्थितिसर्गनिरोधेषु गृहीता मायया विभोः ॥ १८ ॥

कार्यकारणकर्तृत्वे द्रव्यज्ञानक्रियाश्रयाः ।

वदन्ति नित्यदा मुक्तं मायिनं पुरुषं गुणाः ॥ १९ ॥

स एष भगवोऽह्निर्हस्तिभिरैतैरधोऽधजः ।

स्वलक्षितगतिर्ब्रह्मन्सर्वेषां मम चेश्वरः ॥ २० ॥

कालं कर्म स्वभावश्च मायेशो मायया स्वया ।

आत्मन् यहच्छया प्राप्तं विबुधपुरुषाददे ॥ २१ ॥

कालाद्रुणव्यतिकरात्परिणामस्वभावतः ।

कर्मणो जन्म महतः पुरुषाधिष्ठितादभूत् ॥ २२ ॥

महतस्तु विकुर्वाणाद्रजस्सत्त्वोपबृंहितात् ।

तमः प्राधानस्त्वभावद् द्रव्यज्ञानक्रियात्मकः ॥ २३ ॥

सोऽहं हार इति प्रोक्तो विकुर्वन् समभूत्त्रिषा ।

वैकारिकस्तेजसश्च तामसश्चेति यद्विदा ।

द्रव्यशक्तिः क्रियाशक्तिर्ज्ञानशक्तिरिति प्रभोः ॥ २४ ॥

तामसादपि भूतादेर्विकुर्वाणादभूत्प्रभः ।

तस्य मात्रागुणः शब्दो लिङ्गं यद्द्रष्टृदृश्ययोः ॥ २५ ॥

नभसोऽयं विकुर्वाणादभूत्स्यर्शुगुणोऽनिलः ।

परान्वयाच्छब्दबांध प्राण ओजः सहो बलम् ॥ २६ ॥

बाधोरपि विकुर्वाणात्कालकर्मस्वभावतः ।

उदययत तेजो वै रूपवत्स्यर्शशब्दवत् ॥ २७ ॥

तेजसस्तु विकुर्वाणादासीदम्भो रसात्मकम् ।

रूपवत्स्यर्शश्चाम्भो घोषवच्च तदन्वयात् ॥ २८ ॥

विशेषस्तु विकुर्वाणादम्भसो गन्धवानभूत् ।

परान्वयाद्रसस्यर्शरूपशब्दगुणान्वितः ॥ २९ ॥

वैकारिकान्मनो जज्ञे देवा वैकारिका दश ।

दिश्वानार्कप्रचेतोऽश्विबह्नीन्द्रोपेन्द्रमित्रकाः ॥ ३० ॥

तेजसान् विकुर्वाणादिन्द्रिवाणि दशभवन् ।

ज्ञानशक्तिः क्रियाशक्तिर्वुद्धिः प्राणस्तु तेजसौ ॥ ३१ ॥

श्रोत्रत्वग्राणदृष्टिजिह्वावाग्दोर्मोऽह्निपायवः ।

य एतेऽसङ्गता भावा भूतेन्द्रियमनोगुणाः ।

यदायतननिर्माणे न शेकुर्ब्रह्मवित्तम ॥ ३२ ॥

तदा संहृत्य चान्योन्यं भगवच्छक्तिचोदिताः ।

सदसत्त्वमुपादाय नो भयं ससृजुर्लवः ॥ ३३ ॥

वर्षपूरसहस्रान्ते तदण्डमुदकेशयम् ।

कालकर्मस्वभावस्योजीवोजीवमजीजनत् ॥ ३४ ॥

स एष पुरुषस्तस्मादण्डं निर्धिय निर्गतः ।

सहस्रोर्बद्धिवाहक्षिः सहस्राननशीर्षवान् ॥ ३५ ॥

यस्येहावयवैर्लोकान् कल्पयन्ति मनीषिणः ।

ऊर्वादिभिरधः सप्त सप्तोर्ध्वं जपनादिभिः ॥ ३६ ॥

पुरुषस्य मुखं ब्रह्म क्षत्रमेतस्य बाहवः ।

ऊर्ध्वोर्बिभ्यो भगवतः पद्भ्यां शूरो व्यजायत ॥ ३७ ॥

भूलोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकोऽस्य नाभितः ।
 हृदा स्वर्लोक उरसा महर्लोक महात्मनः ॥ ३८ ॥
 ग्रीवायां जनलोकश्च तपोलोकोऽस्य नेत्रयोः ।
 मूर्धभिः सत्यलोकस्तु ब्रह्मलोकः सनातनः ॥ ३९ ॥
 तत्कट्यामतलं हृत्समूहभ्यां वितलं विभोः ।
 जानुभ्यां सुतलं कृमं जह्वाभ्यान्तु तलातलम् ॥ ४० ॥

महातलन्तु गुल्फाभ्यां प्रपदाभ्यां रसातलम् ।
 पातालं पादतलतः इति लोकमयः पुमान् ॥ ४१ ॥
 भूलोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकस्तु नाभितः ।
 स्वर्लोकः कल्पितो मूर्ध्नि इति वा लोककल्पना ॥ ४२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच-
 बावो बह्वर्मुखं क्षेत्रं छन्दसां सप्तपातवः ।
 हव्यकव्यामृताभानां जिह्वा सर्वरसस्य च ॥ १ ॥
 सर्वासूनाश्च वायोश्च तन्नासे परमायने ।
 अश्विनोरोपधीनाश्च प्राणो गन्धस्य चैव हि ॥ २ ॥
 रूपाणां तेजसां चक्षुर्दिवः सूर्यस्य चाक्षिणी ।
 कर्णौ दिशाश्च तीर्थानां श्रोत्रमाकाशवाय्वयोः ॥ ३ ॥
 तद्वात्रं वस्तुसाराणां सौभाग्यस्य च भाजनम् ।
 त्वगस्य स्पर्शवायोश्च सर्वमेधस्य चैव हि ॥ ४ ॥
 रोमाण्युद्भिज्जजातीनां पैर्वा यज्ञस्तु सम्भृतः ।
 केशाश्च भ्रुवन्धनस्रग्व्यस्य शिलालोहाभ्रवियुताम् ॥ ५ ॥
 बाहवो लोकपालानां प्रायशः क्षेमकर्मणाम् ।
 विक्रमो भ्रूवःस्वश्च क्षेमस्य शरणस्य च ॥ ६ ॥
 सर्वाङ्गमवरास्यापि ह्येश्वर्येण आस्पदम् ॥ ६ ॥
 अणो वीर्यस्य सर्गस्य पर्जन्यस्य प्रजापतेः ।
 पुंसः शिश्र उपस्थस्तु प्रजात्यानन्दनिर्वृतेः ॥ ७ ॥
 पायुर्धर्मस्य मित्रस्य परिमोक्षस्य नारद ।
 हिंसाया निरुक्तेर्मृत्योर्निरपस्य गुदः स्मृतः ॥ ८ ॥
 पराभूतेरधर्मस्य तमसश्चापि पथिमः ।
 नाड्यो नदनदीनान्तु गोत्राणामस्थिसंहतिः ॥ ९ ॥
 अव्यक्तरससिन्धूनां भूतानां निधनस्य च ।
 उदरं विदितं पुंसो हृदयं मनसः पदम् ॥ १० ॥
 धर्मस्य मम तुभ्यश्च कुमारानां भवस्य च ।
 विज्ञानस्य च तत्त्वस्य परस्यात्मा परायणम् ॥ ११ ॥

अहं भवान् भवश्चैव य इमे मुनयोऽग्रजाः ।
 सुरासुरनरा नागाः खगा(गावो) मृगसरीसृपाः ॥ १२ ॥
 गन्धर्वाप्सरसो यक्षा रक्षोभूतगणोरगाः ।
 पशवः पितरः सिद्धाः विद्याभ्राष्टराणादुमाः ॥ १३ ॥
 अन्ये च विविधा जीवा जलस्थलनभौकसः ।
 ग्रहर्क्षकेतवस्तारास्तडितः स्तनयिद्वजः ॥ १४ ॥
 सर्वं पुरुष एवेदं भूतं भव्यं भवच्च यत् ।
 तेनेदमावृतं विश्वं वितस्तिमपितिष्ठता ॥ १५ ॥
 स्वधिष्ण्यं प्रतपन् प्राणो वहिश्च प्रतपत्यसौ ।
 एवं विराजं प्रतपंस्तपत्यन्तर्वहिः पुमान् ॥ १६ ॥
 सोऽमृतस्याभवत्येश्यो मर्त्यमन्नं यदत्यगात् ।
 महिमैव ततो ब्रह्मन् पुरुषस्य दुरत्ययः ॥ १७ ॥
 पादोऽस्य सर्वाभूतानि पुंसः स्थितिविदो विदुः ।
 अमृतं क्षेममभयं त्रिमूर्धोऽध्यापि मूर्धसु ॥ १८ ॥
 पादास्त्रयो वहिस्त्वासन्नप्रजानां य आश्रयाः ।
 अन्तस्त्रिलोक्यास्त्वपरो गृहमेधेर्वृहदधुतः ॥ १९ ॥
 सृती विचक्रमे विष्वक्साशानानशने उभे ।
 यदविया च विद्या च पुरुषस्तुभ्याश्रयः ॥ २० ॥
 तस्मादण्डाद्विराड् जज्ञे भूतेन्द्रियगुणाश्रयः ।
 तद्ब्रह्ममत्यगाद्विश्वं गोभिः सूर्य इवाश्रयम् ॥ २१ ॥
 यदाऽस्य नाभ्यान्नलिनादहमासं महात्मनः ।
 नाबिन्दं यज्ञसम्भारान् पुरुषावयवान्भूते ॥ २२ ॥
 तेषु यज्ञाश्च पशवः सवनस्पतयः कुशाः ।
 इदञ्च देवयजनं कालश्चात्मगुणान्वितः ॥ २३ ॥

यसूयोपधयः स्नेहा रसलोहमृदो जलम् ।		यन्मायया मोहितवुजयस्त्विदं	
ऋचो यजुषि सामानि चानुहोत्रश्च सत्तम	॥ २४ ॥	विनिर्मितं स्वान्मसमं विचक्ष्महे	॥ ३६ ॥
नामर्धेयानि मन्त्राश्च दक्षिणाश्च व्रतानि च ।		यस्यावतारकर्माणि गायन्ति ह्यस्मदादयः ।	
देवतानुक्रमः कल्पः सङ्कल्पः सूत्रमेव च	॥ २५ ॥	न यं विदन्ति तत्त्वेन तस्मै भगवते नमः	॥ ३७ ॥
गतयो मतयः श्रद्धा प्रायश्चित्तं समर्पणम् ।		स एष आद्यः पुरुषः कल्पे कल्पे सृजत्यजः ।	
पुरुषावयवैरैतैः सम्भाराः सम्भृता मया	॥ २६ ॥	आत्माऽऽत्मन्यात्मनाऽऽत्मानं स संयच्छति पाति च ॥ ३८ ॥	
इति सम्भृतसम्भारः पुरुषावयवैरहम् ।		विशुद्धं केवलं ज्ञानं प्रत्यक् सम्यगवस्थितम् ।	
तमेव पुरुषं यज्ञं तेनैवायजमीश्वरम्	॥ २७ ॥	सत्यं पूर्णमनायनं निर्गुणं नित्यमद्वयम्	॥ ३९ ॥
ततस्ते भ्रातर इमे प्रजानां पतयो नव ।		कृतं विन्दन्ति मुनयः प्रशान्तान्त्रिषाशयाः ।	
अयजन् व्यक्तमव्यक्तं पुरुषं सुसमाहिताः	॥ २८ ॥	यदा तदेवासनर्कस्तिरोधोयेत विप्रुतम्	॥ ४० ॥
ततश्च मनयः काल ईजिरे ऋपयोऽपरं ।		आयोऽवतारः पुरुषः परस्य	
पितरो विबुधा दैत्याः मनुष्याः क्रतुभिर्विभुम्	॥ २९ ॥	कालः स्वभावः सदस्यमनश्च ।	
नारायणे भगवति तदिदं विश्वमाहितम् ।		द्रव्यं विकारो गुण इन्द्रियाणि	
गृहीतमायोऽङ्गुणे सर्गादावङ्गुणे स्वतः	॥ ३० ॥	विग्राह् स्वरादध्यास्तु चरिष्णु भूम्नः	॥ ४१ ॥
सृजामि तन्निपुक्तोऽहं हरो हरति तद्वशः ।		अहं भवो यज्ञ इमे प्रजेशाः	
विश्वं पुरुषरूपेण परिपाति त्रिशक्तिभृक्	॥ ३१ ॥	दक्षादयो ये भवदादयश्च ।	
इति तेऽभिहितं तात यथेदमनुपृच्छसि ।		स्वर्लोकपालाः खगलोकपालाः	
नान्यद्भगवतः किञ्चिद्भान्यं सदसदात्मकम्	॥ ३२ ॥	नृलोकपालास्तल्लोकपालाः	॥ ४२ ॥
न भारती मेऽहं मृषोपलक्ष्यते		गन्धर्वविद्याधरचारणेशाः ये	
न कर्हिचिन्मे मनसो मृषा गतिः ।		यक्षरक्षोरगनागनधाः ।	
न मे हृषीकाणि पतन्त्यसत्यये		ये वा ऋषीणाम् ऋषभाः पितृणां	
यन्मे हृदीन्कण्ठवता धृतो हरिः	॥ ३३ ॥	दैत्येन्द्रसिद्धेश्वरदानवेन्द्राः	॥ ४३ ॥
सोऽहं समाप्तायमयस्तपोमयः		अन्ये च ये प्रेतपिशाचभूत-	
प्रजापतीनामभिवन्दितः पतिः ।		कूष्माण्डादोमृगपथधीशाः ।	
आस्थाय योगं निपुणं समाहित-		यत्किञ्च लोके भगवन् मह-	
स्तत्राध्यगच्छं यत आत्मसम्भवः	॥ ३४ ॥	स्वर्दाजः सहस्वद्वलवत्क्षमावन् ।	
नतौऽस्म्यहं तत्तारणं समीपुषां		ही धी विभूत्यात्मबद्धतार्ण	
भवच्छिदं स्वस्त्ययनं सुमङ्गलम् ।		तत्तत्परं रूपबदस्वरूपम्	॥ ४४ ॥
यः स्वात्ममायाविभवं स्वयं गतो		प्राप्यन्तो यानृषय आमनन्ति	
नाहं नभस्वास्तमथापरे कुतः	॥ ३५ ॥	लीलावतारान् पुरुषस्य भूम्नः ।	
नाहं न यूयं बत तद्वर्ति विदुः		आपीयतां कर्मरूपायशोषा-	
न चामदेवः किमुतापरे सुराः ।		ननुक्रम्ये त इमान् सुपेशान्	॥ ४५ ॥

॥ इति श्रीमद्भगवते द्वितीयस्कन्धे पद्योऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच—

यत्रोद्भूतः क्षितितलोद्भरणाय विभ्रतु
क्रौडीं तनुं सकलयज्ञमयीमनन्तः ।

अन्तर्महार्णव उपागतमादिदैत्यं
तं दंष्ट्राऽद्रिमिव बज्रधरो ददार

॥ १ ॥

जातो रुचेरजनयत्सुयशाः सुयज्ञः
आकूतिसुनुरमरानथ दक्षिणापाम् ।

लोकत्रयस्य महतीमहरय आर्ति
स्वायम्भुवेन मनुना हरिरित्यनूक्तः

॥ २ ॥

जज्ञे च कर्दमगृहे द्विज देवहूत्यां
स्त्रीभिः समं नवभिरात्मगतिं स्वमात्रे ।

ऊचे य आत्मशमलं गुणसङ्गपद्-
मस्मिन् विधूय कपितः स्वगतिं प्रपेदे

॥ ३ ॥

अत्रेरपत्यमभिकाहृत आह तुष्टो

दत्तो मयाहमिति यद्भगवान् स दत्तः ।

यत्पादपङ्कजपरागपवित्रदेहा

योगार्तिमापुरमयीं यदुहेहयाथाः

॥ ४ ॥

तप्तं तपो विविधलोकसिसृक्षया म

आदौ सनात्सुतपसस्तपतः सनोभूत् ।

प्राकल्पसम्प्रवयिनष्टमिहात्मतत्त्वं

सम्यग्जगाद मुनयो यदचक्षतात्मन्

॥ ५ ॥

धर्मस्य दक्षदुहितर्यजनि स्वमूर्त्या

नारायणो नर इति स्वतपःप्रभावः ।

दृष्टात्मनो भगवतो नियमावलोकं

देव्यस्त्वनङ्गपृतना घटितुं न शुकुः

॥ ६ ॥

कामं दहन्ति कृतिनो ननु रोपदृष्ट्या

रोपं दहन्तमुतते न दहन्तसहस्रम् ।

सोऽयं यदन्तरमलं निविशन् विभेति

कामः कथं नु पुनरस्य मनः श्रयेत

॥ ७ ॥

विद्धः सपन्त्युदितपत्रिभिरन्ति राज्ञो

यात्रोऽपि सत्रपगतस्तपसे बनाय ।

तस्मा अदाद्भ्रुवगतिं शृणते प्रसन्नो
दिव्याः स्तुवन्ति मुनयो यदुपर्यधस्तात्

॥ ८ ॥

यद्वेनमुत्पथगतं द्विजवाक्यवज्र-

निष्पिष्टपीरुपभ्रगं निरपे पतन्नाम् ।

ज्ञात्याऽर्थितो जगति पुत्रपदव्य लेभे

दुग्धा बसूनि वसुधा सकलानि येन

॥ ९ ॥

नाभेरसावृषभ आस सुदेविसनुः

यो वै चचार समदृग् हृदि योगचर्याम् ।

यत्पारमहंस्यमृषयः पदमामनन्ति

स्वस्थः प्रशान्तकरणः परिमुक्तसङ्गः

॥ १० ॥

सत्रे ममास भगवान्धृषीर्ष एषः

साक्षात्सयज्ञपुरुषस्तपनीयवर्णः ।

छन्दोमयो मखमयोऽखिलदेवतात्मा

वाचो बभूवुरुशतीः थसतोऽस्य नस्तः

॥ ११ ॥

मत्स्यो युगान्तसमये मनुनोपलब्धः

क्षोणीमयो निखिलजीवनिर्कायकेतः ।

विस्रंसितानुरुभये सलिले मुखान्म

आदाय तत्र विजहार ह वेदमार्गान्

॥ १२ ॥

क्षीरोदधावमरदानवयूषपाणां

उन्मथ्रताममृतलब्धय आदिदेवः ।

पृष्टेन कच्छपवपुर्विदधार गोत्रं

निद्रेक्षणोऽद्रिपरिवर्तकपाणकण्डुः

॥ १३ ॥

श्रेविष्टपुरुषपहारिर्नृसिंहरूपं

कृत्वा भ्रमद्भ्रुकुटिर्दंष्ट्रकरालवक्त्रम् ।

शैत्येन्द्रमाशु गदयाऽभिमत्तन्तमारात्

ऊरो निपात्य विददार नखैः स्फुरन्तम्

॥ १४ ॥

अन्तः सरस्मुरुबलेन पदे गृहीतो

ग्राहेण यूपतिरम्बुजहस्त आर्तः ।

आहेदमादिपुरुषाखिललोकनाथ-

तीर्थश्रवःश्रवणमङ्गलनामधेय

॥ १५ ॥

स्मृत्या हरिस्तमरणार्थिनमप्रमेयः
 चक्रायुधः पतगराजभुजाधिरूढः ।
 चक्रेण नक्रचदनं विनिपाट्य तस्मात्
 हस्ते प्रगृह्य भगवान् कृपयोज्झहार ॥ १६ ॥

ज्यापानुणैरवरजोऽप्यदिनेः सुतानां
 लोकान् विचक्रम इमान्यदयोऽधिपज्ञः ।
 क्षमां वामनेन जगृहे त्रिपदच्छलेन
 यात्रामृते पथिचरन् प्रभुभिर्न चाल्यः ॥ १७ ॥

नार्यो बलेरयमुक्क्रमपादशोचम्
 अम्भः शिवं धृतवतो विबुधाधिपत्यम् ।
 यो वै प्रतिभ्रुतमृतेऽपि च शीर्षमाणम्
 आत्मन्यमग्न मनसा हरयेऽभिमेने ॥ १८ ॥

तुभ्यश्च नारद भूशं भगवान् विबुद्ध
 भावेन साधु परितुष्ट उवाच योगम् ।
 ज्ञानश्च भागवतमात्मसुतत्वंदीपं
 यद्वासुदेवशरणा विदुरञ्जसैव ॥ १९ ॥

चक्रश्च दिक्ष्विहत्तं दशसु स्वन्तेजो
 मन्थन्तरेषु मनुवंशधरो विभर्ति ।
 दुष्टेषु राजसु दमं विदधत्वकीर्तिं
 सत्ये निविष्ट उगर्ता प्रथयंश्चरित्रैः ॥ २० ॥

धन्वन्तरिश्च भगवान् स्वयमास देवो
 नाम्ना नृणां पुरुर्जां रुज आशु हन्ति ।
 यज्ञे च भागममृतापुरबाप चाद्धा
 आयुश्च वेदमनुशास्यवतीर्य लोके ॥ २१ ॥

क्षत्रं क्षयाय विधिनोपहतं महात्मा
 ब्रह्मधुगुञ्जितपथं नरकार्तिलिप्सु ।
 उद्धन्त्यसावयनिकण्टकमुग्रवीर्यः
 त्रिः सप्तकृत्व उरुधारपरथधेन ॥ २२ ॥

कृत्स्नप्रसादसुमुखः कलया कलेशः
 इश्वाकुवंश अवतीर्य गुरोर्निदेशे ।
 तिष्ठन् वनं सदयितानुज आविवेश
 यस्मिन् विरुध्य दशकन्धर आर्तिमार्च्यत् ॥ २३ ॥

यस्मा अदादुदधिरूढभयाद्भवेपो
 मार्गं सपथरिपुरं हरवर्धिशोः ।
 दूरेसुहृन्मथितरोपसुशोपदष्ट्या
 तानप्यमानमकरोरगनक्रचक्रः ॥ २४ ॥

यक्षस्थलस्पर्शकृष्णमहंन्द्रबाह-
 दन्तोर्विलम्बितकुक्कुजयरूढहासः ।
 सयोऽसुभिः सह विनेष्यति दारहनुः
 विस्फूर्जितैर्धनुष उच्चरितैः ससैन्यः ॥ २५ ॥

भूमेः सुरंतरवरूचविमर्दिताषाः
 क्लेशव्यापय कलयासितकृष्णकेशः ।
 जातः करिष्यति जनानुपलक्ष्यमार्गः
 कर्माणि चात्ममहिमापनिबन्धनानि ॥ २६ ॥

तोकेन जीवहरणं यदुलूषिकायाः
 त्रैमासिकस्य च पदा शकटोपवृत्तः ।
 यद्रत्नाऽन्तरगतेन दिवि स्मृशोर्वा
 उन्मूलनं त्वितरधाऽर्जुनयोर्न भाव्यम् ॥ २७ ॥

यद्वै ब्रजे ब्रजपशून् विपतोपपीतान्
 गोपांस्तु जीवयदनुग्रहदृष्टिबृष्ट्या ।
 तच्छुद्धयेऽतिविषवीर्यविलोलजिह्वम्
 उच्चाटयिष्यदुग्रं व्यहरद् हृदिन्याम् ॥ २८ ॥

तत्कर्म दिव्यमिव यन्निशि निःशयानं
 दावाग्निनाशु विपिने परिदह्यमाने ।
 उन्नेष्यति ब्रजमितोऽयसितान्तकालं
 नेत्रे पिषाण्य सवलतोऽनधिगम्यवीर्यः ॥ २९ ॥

गृहीत ययदुपवद्भुममुष्य माता
 शुल्वं सुतस्य न तु तत्तदमुष्य माति ।
 यज्जुम्भतोऽस्य वदने भुवनानि गोपी
 संवीक्ष्य शङ्कितमनाः प्रतिबोधितस्य ॥ ३० ॥

नन्दश्च मोक्षयति भयाद्वरुणस्य पाशात्
 गोपान् विलेपु पिहितान्मयसूनुना च ।
 जल्प्यावृत्तं निशि शयानमतिश्रमेण
 लोके विकुण्ठ उपधास्यति गोकुलं स्म ॥ ३१ ॥

गोपेर्मखे प्रतिहते ब्रजविप्रवाय
 देवेऽभिवर्पति पशून् कृषया रिरभुः ।
 धर्ताच्छिलीन्द्रमिव सप्तदिनानि सप्त-
 वर्षां महीप्रमनपैककरे सतीलम् ॥ ३२ ॥

क्रीडन् वने निशि निशाकररश्मिगीर्षा
 रासोन्मुखः कल्पदायतमूर्च्छितेन ।
 उद्दीपितस्मररुजां ब्रजसद्वधूनां
 हर्तुर्हरिष्यति शिरो धनदानुगत्य ॥ ३३ ॥

ये च प्रलम्बस्वरदुर्दुरकेशरिष्ट
 महोभक्तसयवनाः कुजपीण्डकायाः ।
 अन्येऽपि शाल्यकपिवल्बलदन्तवक्र-
 सप्तोष्ठशंवरविदूष्य रुग्मिमुख्याः ॥ ३४ ॥

ये वा मृधे समितिशालिन आत्तचापाः
 काम्भोजमत्स्यकुरुसृङ्गयकैकयाणाः ।
 यास्यन्त्यदर्शनमिता वलपार्थमीम-
 व्याजाहयेन हरिणा निलयं तदीयम् ॥ ३५ ॥

कालेन मीलितदृशामवमृश्य नृणां
 स्तोकापुपां स्वनिगमो वत दूरपारः ।
 आविर्हितस्त्वनुपगं स हि सत्यवत्यां
 वेदद्रुमं विटपशो विभजिष्यति स्म ॥ ३६ ॥

देवद्विषां निगमवर्त्मनि विष्ठितानां
 पूर्वमर्भयेन विहिताभिरदृश्यमूर्तिः ।
 लोकान् व्रतां मतिविमोहमतिप्रलोभं
 वैषं विधाय यदभापत औपधर्म्यम् ॥ ३७ ॥

यद्दालयेष्वपि सतां न कथा हरेः स्युः
 पापण्डिनो द्विजजनाः वृषला नृदेवाः ।
 स्वाहा स्वधा वपडिति स्म गिरो न यत्र
 शास्ता भविष्यति कलेर्भगवान्युगान्ते ॥ ३८ ॥

सर्गे तु योऽहमृषयो नव ये प्रजेशाः
 स्थानेऽथ धर्ममखमन्यमरावनीशाः ।
 अन्ते त्वधर्महरमन्युबशासुराद्याः
 मायाविभूतय इमाः पुरुशक्तिभाजः ॥ ३९ ॥

विष्णोर्नु वीर्यगणनां कतमोऽर्हतीह
 यः पार्थिवान्यपि कविर्विममे रजांसि ।
 चस्कम्भ यः स्वरभसा स्खलितं त्रिपुष्टं
 यन्मां निशाम्य सदानादुरुक्कम्पमानम् ॥ ४० ॥

नान्तं विदाम्यहममी मुनयः प्रजेशा
 मायावलस्य पुरुषस्य कुतोऽपरे ये ।
 गायन् गुणान् दशशतानन आदिदेवः
 शेषोऽधुनाऽपि समवस्यति नास्य पारम् ॥ ४१ ॥

येषां स एव भगवान् दययेदनन्तः
 सर्वात्मनाभितपदो यदि निर्व्यलीकम् ।
 ते वै विदन्त्यतितरन्ति च देवमायां
 नैषां ममाहमिति धीः श्वसृगालभक्ष्ये ॥ ४२ ॥

वेदाहमज्ञ परमस्य हि योगमायां
 यूयं भवश्च भगवानथ दैत्यवर्षः ।
 पत्नी मनोः स च मनुस्तदपत्यभूताः
 प्राचीनबर्हिःकभुरङ्ग उत ध्रुवश्च ॥ ४३ ॥

इक्ष्वाकुरैलमुचुकुन्दविदेहगाधि-
 रज्यम्भरीपसगरागयनाहुपायाः ।
 मान्धात्रलर्कशतधन्वनरन्तिदेव-
 देवव्रता बलिरमूर्तरयो दिलीपः ॥ ४४ ॥

सौभर्युदङ्गशिबिदेवलपिण्डादाः
 सारस्वतोद्धवपराशरभरिषेणाः ।
 येऽन्ये विभीषणहनुमदुपेन्द्रदत्त-
 पार्थार्थिपेणविदुरधुतदेवमुख्याः ॥ ४५ ॥

ते वै विदन्त्यतितरन्ति च देवमायां
 सीशूद्रहूणशवरा अपि पापजीवाः ।
 ययदभुतक्रमपरायणशीलशिष्टाः
 तिर्यग्जना अपि किमु श्रुतधारणा ये ॥ ४६ ॥

शश्वत्प्रज्ञानमभयं प्रतिबोधमात्रं
 शुद्ध समं सदसतः परमात्मतत्त्वम् ।
 शब्दो न यत्र पुरुकारकवान् क्रियाथो
 माया परैत्वभिमुखे च विलज्जमाना ॥ ४७ ॥

तद्वै पदं भगवतः परमस्य पुंसो ब्रह्मेति यद्विदुरजस्रसुखं विशोकम् । सम्पद् निशाम्य यतयो यमलोकहेतुं जह्युः सुधामिव निपानखनित्रमिन्द्रः	॥ ४८ ॥	इदं भागवतं नाम यन्मे भगवतोदितम् । सद्वहोऽयं विभूतीनां तदेतद्विपुलीकुरु ॥ ५१ ॥ यथा हरी भगवति नृणां भक्तिर्भविष्यति । सर्वात्मन्यखिलाधार इति सद्गुण्य वर्णय ॥ ५२ ॥ नृजन्मनि न तुष्येत किं फलं यमनखरे । कृष्णे ययपवर्गेशे भक्तिः स्यान्नानपापिनी ॥ ५३ ॥ किं स्याद्वर्णाश्रमाचारिः किं दानेः किं तपःश्रुतेः । सर्वापघ्नोन्नतमशोके न चेद्भक्तिरपोक्षजे ॥ ५४ ॥ मायां वर्णपतोऽमुष्य ईश्वरस्यानुमोदतः । शृण्वतः श्रद्धया नित्यं माययाऽऽत्मा न मुह्यति ॥ ५५ ॥ ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥
स श्रेयसामपि विभुर्भगवान्यतोऽस्य भावस्वभावविहितस्य सतः प्रसिद्धः । देहे स्वधातुविगमे तु विशीर्यमाणे व्योमेव तत्र पुरुषो न विशीर्यतेऽजः	॥ ४९ ॥	
सोऽयं तेऽभिहितस्तात भगवान्विथभावनः । समासेन हरेर्नान्यदन्यस्मात्सदसच्च यत्	॥ ५० ॥	

अथ अष्टमोऽध्यायः

राजावाच— ब्रह्मणा चोदितो ब्रह्मन् गुणाख्यानेऽगुणस्य च । यस्मै यस्मै यथा प्राह नारदो देवदर्शनः	॥ १ ॥	भजः सृजति भूतानि भूतात्मा यदनुग्रहात् । ददशे येन तदूषं नाभिपन्नसमुद्भवः ॥ ९ ॥ स चापि यत्र पुरुषो विश्वस्थित्युद्भवाप्ययः । मुक्त्वाऽऽत्ममायां मापेशः शोते सर्वगुणाश्रयः ॥ १० ॥ पुरुषावयवैर्लोकः सपालाः पूर्वकल्पिताः । लोकैरमुष्यावयवाः सपालैरिति शुभुमः ॥ ११ ॥ यावान् कल्पो विकल्पो वा यथा कालोऽनुमीयते । भूतभयभयच्छब्द आयुर्मानश्च यत्कृतम् ॥ १२ ॥ कालस्यानुगतिर्था तु लक्ष्यतेऽण्वी महत्यपि । यावतीः कर्मगतयो यादृशीर्द्विजसत्तम ॥ १३ ॥ यस्मिन् कर्मसमावापो यथा येनोपगृह्यते । गुणानां गुणिनां चैव परिमाणं सुविस्तरम् ॥ १४ ॥ भूषातालककुव्योमग्रहनशत्रुभूताम् । सरितामुद्रद्वीपानां सम्भवश्चैतदोकसाम् ॥ १५ ॥ प्रमाणमण्डकोऽशस्य बाह्याभ्यन्तरवस्तुनः । महताश्चानुचरितं वर्णाश्रमविनिर्णयम् ॥ १६ ॥ अवतारानुचरितं यदाश्वयंतमं हरेः । युगानि युगमानश्च धर्मो यश्च युगे युगे ॥ १७ ॥
एतद्वेदितुमिच्छामि तत्त्वं वेदविदां वर । हरेरद्भुतवीर्यस्य कथा लोकसुमहताः	॥ २ ॥	
प्रथयस्व महाभाग यथाऽहमखिलात्मनि । कृष्णे निवेशय निःसङ्गं मनस्त्यक्ष्ये कलेवरम्	॥ ३ ॥	
शृण्वतः श्रद्धया नित्यं गूणतश्च स्वचेष्टितम् । कालेनानतिदीर्घेण भगवान् विशते हृदि	॥ ४ ॥	
प्रविष्टः कर्णरन्ध्रेण स्वानां भावसरोरुहम् । धुनोति शमलं कृष्णः सलिलस्यं यथा शरत्	॥ ५ ॥	
धौतात्मा पुरुषः कृष्णपादमूलं न मुञ्चति । मुक्तसर्वपरिक्लेशः पान्थः स्वशरणं यथा	॥ ६ ॥	
यदधातुमतो ब्रह्मन् देहारम्भोऽस्य धातुभिः । यहच्छया हेतुना वा भवन्तो जानते यथा	॥ ७ ॥	
आसीद्यदुदरात्यग्रं लोकसंस्थानलक्षणम् । यावानयं वै पुरुषः इषतावयवैः पृथक् ।	॥ ८ ॥	
तावानसायिति प्रोक्तस्तथावयवयवानिव		

नृणां साधारणो धर्मः सविशेषश्च यादृशः ।
 श्रेणीनां राजर्षीणाञ्च धर्मः कृच्छ्रेषु जीवताम् ॥ १८ ॥
 तत्त्वानां परिसङ्ख्यानं लक्षणं हेतुलक्षणम् ।
 पुरुषाराधनविधिः योगस्याध्यात्मिकस्य च ॥ १९ ॥
 योगेश्वरैश्वर्यगतिं लिङ्गभङ्गश्च योगिनाम् ।
 वेदोपवेदधर्माणामितिहासपुराणयोः ॥ २० ॥
 सम्भवः सर्वभूतानां विक्रमः प्रतिसङ्क्रमः ।
 इष्टापूर्तस्य काम्यानां त्रिवर्गस्य च यो विधिः ॥ २१ ॥
 यो वाऽनुशयिनां सर्गः पातण्डस्य च सम्भवः ।
 आत्मनो बन्धमोक्षौ च व्यवस्थानं स्वरूपतः ॥ २२ ॥
 यथाऽऽत्मतन्त्रो भगवान् विक्रीडत्यात्ममायया ।
 विसृज्य च यथा मायामुदास्ते साक्षिवद्विभुः ॥ २३ ॥

सर्वमेतच्च भगवान् पृच्छतो मेऽनुपूर्वशः ।
 तत्त्वतोऽहंस्पुदाहर्तुं प्रपन्नाय महामुने ॥ २४ ॥
 अत्र प्रमाणं हि भवान् परमेष्ठी यथाऽऽत्मभूः ।
 अपरे ह्यनुतिष्ठन्ति पूर्वेषां पूर्वजैः कृतम् ॥ २५ ॥
 न मेऽसबः परायन्ति ब्रह्मजनशानादमी ।
 पिवतोऽच्युतपीयूषं त्वद्वाक्पाद्वि विनिःसृतम् ॥ २६ ॥
 गूत उवाच—
 स उपामन्त्रितो राज्ञा कथायामिति सत्पतेः ।
 ब्रह्मरातो भृशं प्रीतो विष्णुरातेन संसदि ॥ २७ ॥
 आह भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम् ।
 ब्रह्मणे भगवत्त्र्योक्तं ब्रह्मकल्प उपागते ॥ २८ ॥
 यद्यत्परीक्षितपथः पाण्डूनामनुपृच्छति ।
 आनुपूर्व्येण तत्सर्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ २९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 आत्ममायामृते राजन् परस्यानुभवात्मनः ।
 न घटेतार्थसम्बन्धः स्वप्ने द्रष्टुरिवाजसा ॥ १ ॥
 बहुरूप इवाभाति मायया बहुरूपया ।
 रममाणो गुणेष्वस्या ममाहमिति मन्यते ॥ २ ॥
 यर्हि चायं महित्वे स्ये परस्मिन् कालमाययोः ।
 रमते गतसंमोहस्त्यक्तोदास्ते तदोभयम् ॥ ३ ॥
 आत्मतत्त्वविशुद्ध्यर्थं यदाह भगवानृतम् ।
 ब्रह्मणेऽदर्शयद्रूपमव्यलीकव्रताहतः ॥ ४ ॥
 स आदिदेवो भजतां परो गुरुः
 स्वधिष्ण्यमास्याय सिमृष्वैक्षत ।
 तासाध्यगच्छद् दशमत्र सम्मतां
 प्रपञ्चनिर्माणविधिर्यया भवेत् ॥ ५ ॥
 सधित्नायन् व्यक्षरमेकदाम्भस्युपा-
 शृणोद् द्विर्गदितं बबो विभुः ।

स्पर्शेषु यच्छोडशमेकविंशं
 निष्किञ्चनानां नृप यद्धनं विदुः ॥ ६ ॥
 निशम्य तद्वक्तृदिदृक्षया दिशो
 बिलोक्य तत्रान्यदपश्यमानः ।
 स्वधिष्ण्यमास्याय विमृश्य तद्वितं
 तपस्युपादिष्ट इवादिष्टे मनः ॥ ७ ॥
 दिव्यं सहस्राब्दममोषदर्शानो
 जितानिलात्मा विजितोभ्येन्द्रियः ।
 अतप्यत स्माखिललोकतापनं
 तपस्तपीयांस्तपतां समाहितः ॥ ८ ॥
 तस्मै स्वलोकं भगवान् सभाजितः
 सन्दर्शयामास परं न यत्पदम् ।
 व्यपेतसंक्लेशविमोहसाध्यसं
 सन्दृष्टवद्विर्विबुधैरभिष्टुतम् ॥ ९ ॥
 न वर्तते यत्र रजस्तमस्तयोः
 सत्यञ्च मिथ्रं न च कालविक्रमः ।

न यत्र माया किमुतापरे हरे-		तं प्रीयमाणं समुपस्थितं कविं	
रनुब्रतायत्र सुरासुरार्चिताः	॥ १० ॥	प्रजाविसर्गे निजशासनाहंम् ।	
श्यामावदाताः शतपत्रलोचनाः		वभाष इपस्मितशोचिषा गिरा	
पिशङ्गवस्त्राः सुरुचः सुपेशसः ।		प्रियः प्रियं प्रीतमनाः करे स्पृशन्	॥ १८ ॥
सर्वे चतुर्बाहव उन्मिषन्मणि-		भगवानुवाच-	
प्रवेकनिष्काभरणाः सुवर्चसः	॥ ११ ॥	त्वयाऽहं तोषितः सम्यग्वेदगर्भसिसृधया ।	
प्रवालवर्द्वर्मृणालवर्चसां		चिरं भूतेन तपसा दुस्तोषः कूटयोगिनाम्	॥ १९ ॥
परिस्फुरत् कुण्डलमौलिमालिनाम् ।		वरं वरय भद्रं ते वरेशं माऽभिवान्छितम् ।	
भ्राजिष्णुभिर्यः परितो विराजते		सर्वश्रेयःपरिश्रामः पुंसां मद्दर्शनावधिः	॥ २० ॥
लसद्विमानावलिभिर्महात्मनाम् ।		मनीषितानुभावोऽयं मम लोकावलोकनम् ।	
वियोतमानप्रमदोत्तमाभिः		यदुपश्रुत्य रहसि चकर्थ परमं तपः	॥ २१ ॥
सविलुदभ्रावलिभिर्यथा नभः	॥ १२ ॥	प्रत्यादिष्टं मया तत्र त्वयि कर्मविमोहिते ।	
श्रीर्वत्र रूपिण्युरुगायपादयोः		तपो मे हृदयं साक्षादात्माऽहं तपसोऽनघ	॥ २२ ॥
करोति मानं बहुधा विभूतिभिः ।		सृजामि तपसैवेदं ग्रसामि तपसा पुनः ।	
प्रेङ्खिता याः कुसुमाकरानुगैर्वि-	॥ १३ ॥	विभर्मि तपसा विधं वीर्यं मे दुस्तरं तपः	॥ २३ ॥
गीयमाना प्रियकर्म गायती		ब्रह्मोवाच-	
ददर्श तत्राखिलसात्वतां पतिं		भगवन् सर्वभूतानामध्यक्षोऽवस्थितो गुहाम् ।	
श्रियःपतिं यज्ञपतिं जगत्पतिम् ।		वेद ह्यप्रतिरुद्धेन प्रज्ञानेन चिकीर्षितम्	॥ २४ ॥
सुनन्दनन्दप्रबलाहणादिभिः		अथापि नाथमानाय नाथ नाथप नाथितम् ।	
स्वपापदमुखैः परिसेवितं विभुम्	॥ १४ ॥	परावरे यथा रूपे जानीयां ते त्वरूपिणः	॥ २५ ॥
भृत्यप्रसादाभिमुखं हगासवैः		यथाऽऽत्ममायायोगेन नानाशक्त्युपवृद्धितः ।	
प्रसन्नहासरुणलोचनाननम् ।		वितुम्यन् बिसृजन् गृह्णन् विभ्रदात्मानमात्मना	॥ २६ ॥
किरीटिनं कुण्डलिनं चतुर्भुजं		क्रीडस्यमोघसङ्कल्प उर्णनाभिर्योर्णते ।	
पीतांशुकं वक्षसि लक्षितं शिष्या	॥ १५ ॥	तथा तद्विषयां पेहि मनीषां मयि माधव	॥ २७ ॥
अध्यर्हणीयासनमास्थितं विभुं		भगवन्निक्षितमहं करवाणि ह्यतन्त्रितः ।	
बृतं चतुष्पोडशापञ्चशक्तिभिः ।		नेहमानः प्रजासर्गं वक्ष्येयं यदनुग्रहात्	॥ २८ ॥
पुक्तं भगैः स्वेरितरत्र चाधुवैः		यावत्सखा सत्पुरुषैश्च कृतः	
स्य एव धामन् रममाणमीश्वरम्	॥ १६ ॥	प्रजाविसर्गे विभजामि भोजनम् ।	
तद्दर्शनाह्लादपरिप्लुतान्तरो		अविक्रबस्ते पक्विर्मणि स्थितो	
हृष्यन्तनुः प्रेमभराश्रुलोचनः ।		मा मे समुज्ज्वलमदोऽजमानिनः	॥ २९ ॥
ननाम पादाम्बुजमस्य विधसृक्			
यत्पारहंस्येन पथाऽधिगम्यते	॥ १७ ॥		

भगवानुवाच-

ज्ञानं परमगुह्यं मे यद्विज्ञानसमन्वितम् ।
सरहस्यं तदहं च गृहाण गदितं मया ॥ ३० ॥

यावानहं यथाभावो यद्रूपगुणकर्मकः ।
तथैव तस्यविज्ञानमस्तु ते मदनुग्रहात् ॥ ३१ ॥

अहमेवासमग्रे च नान्यद्यत्सदसत्परम् ।
पश्चादहं त्वमेतच्च योऽवशिष्येत सोऽस्म्यहम् ॥ ३२ ॥

कृतेऽर्थं यत्प्रतीयेत न प्रतीयेत चात्मनि ।
तद्विद्यादात्मनो मायां यथाभासो यथातमः ॥ ३३ ॥

यथा महान्ति भूतानि भूतेष्ववाच्येषु च ।
प्रविष्टान्यप्रविष्टानि तथा तेषु न तेष्वहम् ॥ ३४ ॥

एतावदेव जिज्ञास्यं तत्त्वजिज्ञासुनाऽऽत्मनः ।
अन्वयव्यतिरेकाभ्यां यत्स्यात्सर्वत्र सर्वदा ॥ ३५ ॥

एतन्मत्तं ममातिष्ठ परमेण समाधिना ।
भवान् कल्पविकल्पेषु न विमुह्यति कर्हिचित् ॥ ३६ ॥

शुक उवाच-

सम्प्रदर्शयैवमजो जनानां परमेष्ठिनः ।
पश्यतस्तस्य तद्रूपमात्मनो न्यरुणद्धरिः ॥ ३७ ॥

अन्तर्हितेन्द्रियार्थाय हरयेऽबहिताञ्जलिः ।
सर्वभूतमयो ब्रिथं ससर्जदं स पूर्ववत् ॥ ३८ ॥

प्रजापतिर्धर्मपतिरेकदा नियमान्यमान् ।
भद्रं प्रजानामन्विच्छन्नातिष्ठत्वार्यकाम्यया ॥ ३९ ॥

तं नारदः प्रियतमो रिक्थादानामनुव्रतः ।
शुश्रूषमाणः शीलेन प्रश्रयेण दमेन च ॥ ४० ॥

मायां विविदिपुर्विष्णोः मायेशस्य महामुनिः ।
महाभागवतो राजन् पितरं पर्यतोपयत् ॥ ४१ ॥

तुष्टं निशाम्य पितरं लोकानां प्रपितामहम् ।
देवर्षिः परिप्लच्छ भवान्यन्माऽनुपृच्छति ॥ ४२ ॥

तस्मा इदं भागवतं पुराणं दशलक्षणम् ।
श्रोक्तं भगवता प्राह प्रीतः पुत्राय भूतकृत् ॥ ४३ ॥

नारदः प्राह मुनये सरस्वत्यास्तदे नृप ।
ध्यायते ब्रह्म परमं व्यासायामिततेजसे ॥ ४४ ॥

यदुताहं त्वया पृष्टो वैराजात्पुरुषादिदम् ।
यथाऽऽसीत्तदुपारूपास्ये प्रश्रानन्यांश्च कुन्त्रशः ॥ ४५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अत्र सर्गो विसर्गश्च स्थानं पोषणमृतयः ।
मन्वन्तरेशानुकथा निरोधो मुक्तिराश्रयः ॥ १ ॥

दशमस्य विशुध्यर्थं नवानामिह लक्षणम् ।
वर्णयन्ति महात्मानः श्रुतेनार्थेन चाज्ञसा ॥ २ ॥

भूतमात्रेन्द्रियधियां जन्मसर्ग उदाहृतः ।
ब्रह्मणो गुणवैषम्याद्विसर्गः पौरुषः स्मृतः ॥ ३ ॥

स्थितिर्वैकुण्ठविजयः पोषणं तदनुग्रहः ।
मन्वन्तराणि सद्धर्मा उत्पः कर्मयासनाः ॥ ४ ॥

अवतारानुचरितं हरेश्चास्यानुचरितानाम् ।
पुंसामीशकथा श्रोक्ता नानारूपानोपबृंहिताः ॥ ५ ॥

निरोधोऽस्यानुशयनमात्मनः सह शक्तिभिः ।
मुक्तिर्हित्वाऽन्यथारूपं स्वरूपेण व्यवस्थितिः ॥ ६ ॥

आभासश्च निरोधश्च यतस्तत्त्वयमीयते ।
स आश्रयः परं ब्रह्म परमात्मेति शब्दते ॥ ७ ॥

आध्यात्मिको यः पुरुषः सोऽसावेवाधिदेविकः ।
यस्तत्रोभयविच्छेदः स स्मृतो ह्याधिभीतिकः ॥ ८ ॥

एतदेकतमाभावे यदा नोपलभामहे ।
व्रितयं तत्र यो वेद स आत्मा स्वाश्रयाश्रयः ॥ ९ ॥

पुरुषोऽष्टं विनिर्भिय यदाऽसी स विनिर्गतः ।
आत्मनोऽयनमन्विच्छन्नपोऽस्राक्षीच्छुचिः शुचीः ॥ १० ॥

तास्ववात्सीत्स्वसृष्टासु सहस्रपरिवत्सरान् ।
तेन नारायणो नाम यदापः पुरुषोद्भवाः ॥ ११ ॥

द्रव्यं कर्म च कालश्च स्वभावो जीव एव च ।
यदनुग्रहतः सन्ति न सन्ति यदुपेक्षया ॥ १२ ॥
एको नानात्वमन्विच्छन् योगतत्त्वात्समुत्थितः ।
वीर्यं हिरण्यं देवो मायया व्यसृजन्त्रिधा ॥ १३ ॥
अधिदेवमायाध्यात्ममधिभूतमिति प्रभुः ।
पुनस्तत्वीरुपं वीर्यं त्रिधा भिद्यत तच्छृणु ॥ १४ ॥
अन्तःशरीर आकाशं पुरुषस्य विचेष्टतः ।
ओजः सद्यो बलं जज्ञे ततः प्राणो महानभूत् ॥ १५ ॥
अनुप्राणन्ति यं प्राणाः प्राणन्तं सर्वजन्तुषु ।
अपानन्तमपानन्ति नरदेवमिवानुगाः ॥ १६ ॥
प्राणेन क्षिपता ध्रुवदन्तरा जायते विश्वोः ।
पिपासतो जक्षतश्च प्राह्मुस्त्वं निरभियत ॥ १७ ॥
मुखतस्तानु निर्भिन्नं जिह्वा तत्रोपजायते ।
ततो नानासो यज्ञे जिहया योऽभिगम्यते ॥ १८ ॥
त्रिवक्षोर्मुखतो भूम्नो वह्निर्वाग्व्याहृतं तयोः ।
जले वै तस्य सुचिरं निरोधः समजायत ॥ १९ ॥
नासिके निरभियेतां दोषयति नभस्वति ।
तत्र वायुर्गन्धवह्नो घ्राणो नसि जिघृक्षतः ॥ २० ॥
यदात्मनि निरालोक आत्मानश्च दिदृक्षतः ।
निर्भिन्ने अक्षिणी तस्य ज्योतिश्चक्षुर्गुणग्रहः ॥ २१ ॥
बोध्यमानस्य कपिभिरात्मनस्तज्जिघृक्षतः ।
कर्णौ च निरभियेतां दिशः श्रोत्रं गुणग्रहः ॥ २२ ॥
वस्तुनो मुदुकाटिन्यलधुगुर्वुष्णशीतताम् ।
जिघृक्षतस्त्वह्निर्भिन्ना तस्यां रोममहीरुहाः ॥ २३ ॥
तत्र चान्तर्बहिर्व्याप्तस्त्वचा लब्धगुणावृतः ॥ २४ ॥
हस्ती रुरुहतस्तस्य नानाकर्मचिकीर्षया ।
तयोस्तु बलवानिन्द्र आदानमुभयाश्रयम् ॥ २५ ॥
गतिं चिकीर्षतः पादौ रुरुहातऽभिकामतः ।
पद्भ्यां हव्यं स्वयं यज्ञः कर्म यत्क्रियते नृभिः ॥ २६ ॥
निरभियत शिश्रो वै प्रजानन्दामृतायिनः ।
उपस्य आसीत्कामानां प्रियं तदुभयाश्रयम् ॥ २७ ॥

उत्तिसृक्षोर्धातुमलं निरभियत वै गुदम् ।
ततः पायुस्ततो मित्र उत्सर्ग उभयाश्रयः ॥ २७ ॥
आसिसृक्षोः पुरः पुषीं नाभिद्वारमपावृतम् ।
ततोऽपानस्ततो मृत्युः पृथक्त्वमुभयाश्रयम् ॥ २८ ॥
आदिन्वांग्रन्प्रपानानाम् अमुकुक्षन्त्रनाडिके (क्ष्यान्त्रनाड्यः) ।
नयः समुद्राश्च तयोस्तृप्तिः पुष्टिस्तदाश्रये ॥ २९ ॥
निदिध्यासोरान्त्रमायां हृदयं निरभियत ।
ततो मनश्चन्द्र इति सद्ब्रह्मः काम एव च ॥ ३० ॥
त्वक्कूर्चमसंस्पर्धिरमेदोमज्जास्थिधातवः ।
भूम्यन्तेजोमयाः सप्त प्राणो व्योमाम्बुवापुभिः ॥ ३१ ॥
गुणात्मकानीन्द्रियाणि भूतादिप्रभवा गुणाः ।
मनः सर्वविकारात्मा बुद्धिर्विज्ञानरूपिणी ॥ ३२ ॥
एतद्भगवतो रूपं स्थूलं ते व्याहृतं मया ।
महादिभिश्चावरणैरष्टभिर्वहिरावृतम् ॥ ३३ ॥
अतःपरं सूक्ष्मतममव्यक्तं निर्विशेषणम् ।
अनादिमध्यनिधनं नित्यं बाह्यनतोः परम् ॥ ३४ ॥
अमुनी भगवद्भ्यो मया ते ह्यनुवर्णिते ।
उभे अपि न गृह्णन्ति मायासृष्टेऽविपर्यितः ॥ ३५ ॥
स बाह्यबाहवकतया भगवान् ब्रह्मरूपधृक् ।
नामरूपक्रिया धने सकर्माकर्मकः परः ॥ ३६ ॥
प्रजापतीन् मनू देवान्पीन् पितृगणान् पृथक् ।
सिद्धचारणगन्धर्वान् विद्याधरासुरगुह्यकान् ॥ ३७ ॥
क्षिप्रराप्सरसो नागान् सर्पान् किम्पुरुषानपि ।
मानुष्यः पिशाचांश्च प्रेतभूतविनायकान् ॥ ३८ ॥
कूष्माण्डोन्मादतवेतालान् यातुधानान् ग्रहानपि ।
खगान् मृगान् पशून् वृक्षान् गिरीन् नृप सरीसृपान् ॥ ३९ ॥
द्विविधाश्चतुर्विधाश्चान्ये जलस्थलनभौकसः ।
कुशलाकुशलमिधाणां कर्मणां गतयस्त्विमाः ॥ ४० ॥
सत्त्वं रजस्तम इति तिस्रः सुरुनारकाः ।
तत्राप्येकैकशो राजन् भियन्ते गतयस्त्रिधा ॥ ४१ ॥

यदैवैकतमोऽन्याभ्यां स्वभाव उपहन्यते ।
 तदैवेदं जगद्धाता भगवान् धर्मरूपधृक् ।
 पुष्पाति स्थापयन् विश्वं तिर्यङ्मनसुरात्मभिः ॥ ४२ ॥
 ततः कालाग्निरुद्रात्मा यत्सृष्टमिदमात्मनः ।
 सन्नियच्छति तत्काले घनानीकमिवानिलः ॥ ४३ ॥
 इत्थम्भावेन कथितो भगवान् भगवत्तमः ।
 नेत्थम्भावेन हि परं द्रष्टुमर्हन्ति सूरयः ॥ ४४ ॥
 न चास्य जन्मकर्माणि परस्य न विधीयते ।
 कर्तृत्वं प्रतिषेधार्थं माययाऽऽरोपितं हि तत् ॥ ४५ ॥
 अयं ते ब्रह्मणः कल्पः सविकल्प उदाहृतः ।
 विधिः साधारणो यत्र सर्गाः प्राकृतवैकृताः ॥ ४६ ॥
 परिमाणञ्च कालस्य कल्पलक्षणचिग्रहम् ।
 यथा परस्ताद्व्याख्यास्ये पाद्यं कल्पमिमं शृणु ॥ ४७ ॥

श्रीनक उवाच—

यदाह नो भवान् सूत क्षत्ता भागवतौत्तमः ।
 चचार तीर्थानि भुवस्त्यक्त्वा बन्धून् सुदुस्त्यजान् ॥ ४८ ॥
 कुत्र कौपारवेस्तस्य संवादोऽध्यात्मसम्भवः ।
 यद्वा स भगवांस्तस्मै पृष्टस्तत्त्वमुवाच ह ॥ ४९ ॥
 ब्रूहि नस्तदिदं सौम्य विदुरस्य विचेष्टितम् ।
 बन्धुत्यागनिमित्तं च यथैवागतवान् पुनः ॥ ५० ॥
 सूत उवाच—
 राज्ञा परीक्षिता पृष्टो यदवादीन्महामुनिः ।
 तद्बोऽभिधास्ये शृणुत राज्ञः प्रशानुसारतः ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे ध्यासक्यामष्टादशसाहस्र्यां
 पारमहंस्यां संहितायां द्वितीयस्कन्धः ॥

तृतीयः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवमेतत् पुरा पृष्टो मैत्रेयो भगवान् किल ।
क्षत्वा वनं प्रविष्टेन त्यक्त्वा स्वगृहमुद्दिमत् ॥ १ ॥

यदा त्वयं मन्त्रकृद् वो भगवान् सितेश्वरः ।
पीरवेन्द्रपुरं हित्वा प्रविशेत्तात्मसात्कृतम् ॥ २ ॥

परीक्षिदुवाच-

कुत्र क्षत्रुर्भगवता मैत्रेयेणास सङ्गमः ।

कदा वा सह संवाद एतद् वर्णय नः प्रभो ॥ ३ ॥

न ह्यन्त्यार्षोदयस्तस्य विदुरस्यामलात्मनः ।
तस्मिन् बरीयसि प्रश्रः साधुवादापबृंहितः ॥ ४ ॥

सूत उवाच-

स एवमुपवयोऽयं पृष्टो राज्ञा परीक्षिता ।

प्रत्याह तं सुबहुबिन् प्रीतात्मा श्रूयतामिति ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच-

यदा तु राजा स्वसुतानसाधून्

पुष्पत्रधर्मेण विनष्टदृष्टिः ।

भ्रातुर्यविष्टस्य सुतान् विबन्धून्

प्रवेक्ष्य लाशामवने ददाह ॥ ६ ॥

यदा सभायां कुरुदेवदेव्याः

केशाभिमर्शं सुतकर्मं गर्हाम् ।

न चारयामास नृपः सुधाया

अस्त्रिहर्न्याः कुचकुङ्कुमानि ॥ ७ ॥

यूते त्वधर्मेण जितस्य साधोः

सत्याबलम्बस्य वनागतस्य ।

न याचितोऽदान् समयेन दाप्यं

तमो जुपाणो यदजातशत्रोः ॥ ८ ॥

यदा तु पार्थप्रहितः सभायां

जगद्गुर्यानि जगाद कृष्णः ।

न तानि पुंसाममृतायनानि

राजाऽनुमेने हृतपुण्यलेशः ॥ ९ ॥

यदोषहूतो भवनं प्रविष्टो

मन्त्राय पृष्टः किल पूर्वजेन ।

अथाह तं मन्त्रदशां वरीयान्

यन्मन्त्रिणो वैदुरिकं वदन्ति ॥ १० ॥

अजातशत्रोः प्रतियच्छ दाप्यं

तितिष्ठतो दुर्विषहं तवागः ।

सहानुजो यत्र बृकोदरो हि

स्वशत्रुहा यं त्वमलं विभेभि ॥ ११ ॥

यदा तु पार्थान् भगवान् मुकुन्दो

गृहीतवान् सक्षितिदेवदेवः ।

आस्ते स्वपुर्वां यदुदेवदेवो

विनिर्जिताशोपनृदेवदेवः ॥ १२ ॥

स एष दोषः पुरुषद्विडास्ते

गृहं प्रविष्टो यमपत्यमत्या ।

पुष्पासि कुष्पाद् विमुक्तो गतश्री-

स्त्यजाथैर्न कुलक्रीडालाय ॥ १३ ॥

इत्युचिवांस्तत्र सुयोधनेन

प्रबृद्धकोपस्फुरिताधरेण ।

असत्कृतः सत्सृहणीयशीलः

क्षता सकर्णानुजसौबलेन ॥ १४ ॥

क एनमत्रोपजुहाव जिह्वां

दास्याः सुतं यद्वलिनैव पुष्टः ।

तस्मिन् प्रतीपः परकृत्य आस्ते

निर्वास्यतामाशु पुराञ्छ्वसनः ॥ १५ ॥

स इत्थमत्युल्बणकर्णबाणै-

भ्रान्तुः पुरो मर्मसु ताडितोऽपि ।

स्मयन् धनुर्द्वारि निधाय भाषां

गतव्यथोऽयादुर मानयानः ॥ १६ ॥

स निर्गतः कौरवपुण्यलब्ध-

गजाह्वयान् तीर्थपदः पदानि ।

अन्वाक्रमत् पुण्यचिकीर्षयो-
र्व्यामपिष्ठितो यानि सहस्रमूर्तिः
वनेषु पुण्योपवनाद्रिकुञ्जे-
ष्वपद्धतोपेषु सरित्सरस्सु ।
अनन्तलिङ्गैः समलङ्कृतैः
चचार तीर्थायतनेष्वनन्यः
गां पर्यटन् मेध्यविबिक्तवृत्तिः
सदाऽऽप्नुतोऽधःशायनावभूतः ।
अलक्षितः स्वैरवभूतः(केशो)वेषो
व्रतानि चैरे हरितोपणानि
इत्थं ब्रजन् भारतमेव वर्ष
कालेन यावद् गतवान् प्रभासम् ।
तावच्छशास क्षितिमेकचक्रा-
मेकालपत्रामजितेन पार्थः
तत्रापि शुभाव सुहृद्भिर्नष्टि
वनं यथा वेषुजवह्निनाऽऽश्रयम् ।
संस्पर्धया दग्धमथानुशोचन्
सरस्वतीं प्रत्यगिषाय तूष्णीम्
तस्यां त्रितस्योशनसो मनोश्च
पृथोरथाग्रसितस्य बायोः ।
तीर्थं सुदासस्य गवां गुहस्य
यच्छाब्देवस्य स आसिपेये
अन्यानि चेह द्विजदेवदेवैः
कृतानि नानायतनानि विष्णोः ।
प्रत्यङ्मुखाङ्गितमन्दिराणि
यद्दर्शनात् कृष्णमनुस्मरन्ति
ततस्त्वतिव्रज्य सुराष्ट्रमृद्धं
सीबीरमत्स्यान् कुरुजाङ्गलांश्च ।
कालेन तावद् यमुनामुपेत्य
तत्रोद्भवं भागवतं ददर्श
स वासुदेवानुचरं प्रशान्तं
बृहस्पतेः प्राप्तनयं प्रतीतम् ।
आलिङ्ग्य गाढं प्रणयेन भद्रं
स्वानामपृच्छद् भगवत्प्रजानाम्

॥ १७ ॥
॥ १८ ॥
॥ १९ ॥
॥ २० ॥
॥ २१ ॥
॥ २२ ॥
॥ २३ ॥
॥ २४ ॥
॥ २५ ॥

कचिन् पुराणो पुरुषो स्वनाभ्य-
पश्रानुवृत्त्येह कला(किला)वतीर्णो ।
आसात उर्व्याः कुशलं विधाय
कृतधृणी कुशलं शूरगेहे
कश्चित् कुरूणां परमः सुहृन्नो भामः
स आस्ते सुखमहं शीरिः ।
यो वै स्वसृणां पितृवद् ददाति
वरान् वदान्यो वरतर्पणेन
कचिद् वरूयाधिपतिर्यदुनां
प्रयुक्त आस्ते सुखमहं वीरः ।
यं रुक्मिणी भगवतोऽभिलेभे
आराध्य विप्रान् स्मरमादिसर्गे
कचिन् सुखं सात्वतवृष्णिभोज-
दाशार्हकाणामधिपः सः आस्ते ।
यमभ्यपिच्छत्पत्रनेत्रो
नृपासनार्थिं परिहृत्य दूरान्
कचिद्धरोः सौम्यसुतः सद्य
आस्तेऽग्रणी रथिनां साधु साम्बः ।
असूत यं जाम्बवती व्रताढ्या देवं
गुहं योऽम्बिकया धृतोऽग्रे
क्षेमं स कचिद् युयुधान आस्ते
यः फल्गुनाल्लब्धपनूरहस्यः ।
तेभेऽञ्जसाऽऽपोक्षजसेचयैव
गतिं तदीयां यतिभिर्दुरापाम्
कचिद् बुधः स्वस्त्यनमीव
आस्ते श्वफल्कपुत्रो भगवत्प्रपन्नः ।
यः कृष्णपादाङ्गितमार्गपांसु-
ष्वब्रेहत् प्रेमविभिन्नधैर्यः
कचिच्छिवं देवकभोजपुत्र्या
विष्णुप्रजाया इव देवमातुः ।
या वै स्वर्गर्भेण बभार देवं
त्रयी यथा यज्ञवितानमर्थम्

॥ २६ ॥
॥ २७ ॥
॥ २८ ॥
॥ २९ ॥
॥ ३० ॥
॥ ३१ ॥
॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥

अपिस्विदास्ते भगवान् सुखं वा
यः सात्वतां कामदुषोऽनिरुद्धः ।
यमामनन्ति स्म हि शब्दयोनिं
मनोमयं सत्त्वतुरीयमर्थम्

॥ ३४ ॥

अपिस्विदन्ये च निजात्मदेव-
मनन्यवृत्त्या समनुव्रता ये ।
हार्दिक्यसत्यात्मजचारुदण्ड-
गदादयः स्वस्ति चरन्ति सौम्य

॥ ३५ ॥

अपि स्वदोर्भ्यां विजयाच्युताभ्यां
धर्मेण धर्मः परिपाति सेतुम् ।
दुषोऽधनोऽतप्यत यत्सभायां
साम्राज्यलक्ष्म्या विजयानुवृत्त्या

॥ ३६ ॥

किं वा कृताघेष्वाघमत्यमयी
भीमोऽहिबद्ध दीर्घतमं व्यमुञ्चत् ।
यस्याग्निपातं रणभूर्न सेहे
मार्गं गदापाधरतो विचित्रम्

॥ ३७ ॥

कच्चिद् यशोधा रथयूषपानां
गाण्डीवधन्वोपरतारिरास्ते ।
अलक्षितो यच्छरकूटगदो
मायाकिरातो गिरिशस्तुतोप

॥ ३८ ॥

यमावुतस्वित् तनयी च माद्रवाः
पार्थैर्बृती पक्ष्मभिरक्षिणीव ।
रेमात उद्भूत्य मृधे स्वरिकपं
सुधां सुपर्णाविव वज्रिवक्त्रात्

॥ ३९ ॥

अहो पृथाऽपि ग्रियतेऽर्भकार्ये
राजर्षिवर्येण बिनापि तेन ।
यस्त्वेक बीरोऽतिरघो विजिये
धनुर्द्वितीयः ककुभश्चतस्रः

॥ ४० ॥

सौम्यानुशोचे तमघः पतन्तं
भ्रात्रे परेताय विदुदुहे यः ।
निर्वापितो येन सुहृत् स्वपुयां
अहं स्वपुत्रान् समनुव्रतेन

॥ ४१ ॥

सोऽहं हरेर्मर्त्यविडम्बनेन दशो
नृणां चालयतो विधातुः ।
नान्योपलक्ष्यः पदवीं प्रसादा-
चरामि पश्यन् गतविस्मयोऽत्र

॥ ४२ ॥

नूनं नृपाणां त्रिमदोत्पयानां
महीं मुहुश्चालयतां चमूभिः ।
यथात् प्रपन्नार्तिजिहीर्षयेशो
हर्षेष्ठातापं भगवान् कुरूणाम्

॥ ४३ ॥

अज्ञस्य जन्मोत्पयनाराण्य
कर्माण्यकर्तुग्रहणाय पुंसाम् ।
न त्वन्यथा कोऽर्हति देहयोगं
परो गुणानामुत कर्मतन्त्रम्

॥ ४४ ॥

तस्य प्रपन्नाखिललोकपाना-
मवस्थितानामनुशासने स्वे ।
अर्थाय जातस्य यदुष्वजस्य
वार्तां सखे कीर्तय तीर्थकीर्तैः

॥ ४५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

शुक उवाच-

इति भागवतः पृष्ठः क्षत्रा वार्तां प्रियाथयाम् ।
प्रतिवक्तुं न चोत्सेहे औत्कण्डयान् स्मारितेधरः

॥ १ ॥

यः पञ्चहायनो मात्रा प्रानराशाय याचितः ।
नैच्छन् तद् रचयन् यस्य सपर्यं बाललीलया

॥ २ ॥

स कथं सेवया तस्य कालेन जरसं गतः ।
पृष्टो वार्तां प्रतिब्रूयाद् भर्तुः पादावनुस्मरन्

॥ ३ ॥

स मुहूर्तमभूत् तूष्णीं कृष्णाग्निसुपया भृशम् ।
तीव्रेण भक्तियोगेन निमग्नः साधु निर्वृतः

॥ ४ ॥

पुलकोद्भिन्नसर्वाङ्गो मुञ्चन् मीलदृशोऽशु सः ।
पूर्णार्थो लक्षितस्तेन स्नेहप्रसरसंभुतः

॥ ५ ॥

शनैर्कैर्भगवद्भक्तानुलोकं पुनरागतः ।

विमृश्य नेत्रे विदुरं प्रत्याहोद्वह उत्तमयन्

॥ ६ ॥

उद्धव उवाच-

कृष्णयुग्मणिनिम्नलोचे गीर्णेष्वजगरेण ह ।

किं न नुः कुशलं त्र्यां गतश्रीषु यदुष्वहम् ॥ ७ ॥

दुर्भगो बत लोकोऽयं यदवो नितरामपि ।

ये संवसन्तो न विदुर्हरि मीना यथाऽम्भसि ॥ ८ ॥

इक्षितज्ञाः पुच्छीढा एकारामाश्च सात्वताः ।

सात्वतामृषभं सर्वे भूतावासममंसत ॥ ९ ॥

देवस्य मायया स्पृष्टा ये चान्ये असदाश्रयाः ।

भ्राम्यन्ते धीर्नतद्राक्ष्यैरात्मन्युष्णामलात्मनाम् ॥ १० ॥

प्रदर्शयतिप्रतपसामवितृप्तदृशां नृणाम् ।

आदायान्तरधाद् यस्तु स्वविम्बं लोकलोचनम् ॥ ११ ॥

यन्मर्त्यलीलीपयिकं स्वयोग-

मायावलं दर्शयता गृहीतम् ।

विस्मापनं स्वस्य च सौभगर्द्धः

परं पदं भूषणभूषणाहम् ॥ १२ ॥

यद्धर्मसूनुर्वत राजसूये

निरीक्ष्य दृक्स्वस्त्ययनं त्रिलोकः ।

कात्स्न्येन चात्रोपगतं विधातु-

रवाक् सृती कौशलमित्यमन्यत ॥ १३ ॥

यस्यानुरागद्भुतहासरास-

लीलावलोकप्रतिलब्धमानाः ।

ब्रजस्त्रियो हम्भिरनुप्रवृत्त-

धिपोऽवतस्थुः किल कृत्यशेषाः ॥ १४ ॥

स्वशान्तरूपेष्वितैश्च रूपै-

रभ्यर्यमानेष्वनुकम्पितात्मा ।

परावरीशो महदंशयुक्तो

हजोऽपि जातो भगवान् यथाऽग्निः ॥ १५ ॥

मां स्नेदयत्येतदजस्य जन्म-

विडम्बनं यद्रसुदेवगेहे ।

ब्रजे च बासोऽरिभयादिव स्वयं

पुराद् व्यवात्सीद् यदनन्तवीर्यः ॥ १६ ॥

दुनोति चेतः स्मरतो भमेतद्

यदाह पादावभिवन्त्य पित्रोः ।

ताताम्ब कंसादुरुकम्पितानां

प्रसीदतं नोऽकृतनिष्कृतीनाम् ॥ १७ ॥

को वा अमुष्याद्ग्रिसरोजरेणुं

विस्मर्तुमीशो पुमान् विजिघ्रन् ।

यो विस्फुरद्भूविटपेन भूमे-

भारं कृतान्तेन तिरश्चकार ॥ १८ ॥

दृष्टा भवद्भिर्ननु राजसूये

चैयस्य कृष्णं द्विपतोऽपि सिद्धिः ।

यां योगिनः संस्पृहयन्ति

सम्यग्योगेन कस्तद्विहं सहेत ॥ १९ ॥

तथैव चान्ये नरलोकवीरा

य आहवे कृष्णमुखारविन्दम् ।

नेत्रैः पिबन्तो नयनाभिरामं

पार्थाक्षपूताः पदमापुरस्य ॥ २० ॥

स्वयं त्वसाम्पातिशयस्त्वधीशः

स्वराज्यलक्ष्म्याप्तसमस्तकामः ।

बलिं हरद्भिः सुरलोकपालैः

किरीटकोटवेडितपादपीठः ॥ २१ ॥

तत्तस्य कैङ्कर्यमलं भूतानो

विग्लापयत्यङ्ग यदुग्रसेनम् ।

तिष्ठन् निषण्णं परमेष्ठिधिष्ये

न्यबोधयद् देव निषायेति ॥ २२ ॥

अहो वकीर्यं स्तनकालकूटं

जिघांसया पाययदप्यसाध्वी ।

लेभे गतिं धाम्नुचितं ततोऽन्यं

कं वा दयालुं शरणं ब्रजेम ॥ २३ ॥

मन्येऽसुरान् भागवतांस्त्वधीशे

संरम्भमार्गाभिनिविष्टचित्तान् ।

ये संयुगेऽवक्षत तार्क्ष्यपुत्र-

स्यांसे सुनाभायुधमापतन्तम् ॥ २४ ॥

वसुदेवस्य देवक्यां जातो भोजेन्द्रबन्धने ।		प्रयुक्तान् भोजराजेन मायिनः कामरूपिणः ।	
चिकीर्षुर्भगवाञ्छर्म अञ्जनेनाभियाचितः	॥ २५ ॥	लीलाया व्यनुदत् तांस्तान् बालः क्रीडनकानिव	॥ ३० ॥
ततो नन्दव्रजमितः पित्रा कंसाद् विविभ्यता ।		विषजान् विषयानेन निगूढ भुजगाधिपम् ।	
एकादशसमस्तत्र गूढार्चिः सबलोऽवसत्	॥ २६ ॥	उत्थाप्यापाययद् गावस्ततोयं प्रकृतिस्थितम्	॥ ३१ ॥
परीतो वत्सपैर्वत्सांश्चारयन् व्यहरञ्जरिः ।		अयाजयद् गोसवेन गोपराजं द्विजोत्तमैः ।	
यमुनोपपन्ने कूजद्विजसंकुलिताद्दृष्टिपे	॥ २७ ॥	वितस्य चोरुभारस्य चिकीर्षन् सत्त्वयं विभुः	॥ ३२ ॥
कौमारा दशयंशेष्टाः प्रेक्षणीया ब्रजीकसाम् ।		वर्षतीन्द्रे व्रजः कोपाद् भग्नमानेऽतिबिह्वले ।	
रुदन्निव हसन् मुग्धबालसिंहावलोकनः	॥ २८ ॥	गोत्रलीलानपत्रेण त्रातो भद्रानुगृहता	॥ ३३ ॥
स एव गोकुलं लक्ष्म्या निकेतं सितगोवृषम् ।		शरच्छशिकर्मैर्मुष्टं मानयन् रजनीमुत्सम् ।	
चारयन्ननुगान् गोपान् रणद्वेष्टपुरीररामत्	॥ २९ ॥	गायन् कलपदं रेमे स्त्रीणां मण्डलमण्डनः	॥ ३४ ॥
		॥ इति धीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥	

अथ तृतीयोऽध्यायः

उद्धव उवाच—		सुतं मृधे स्वं(स्वं) वपुषा ग्रसन्तं	
ततः स आगत्य पुरं स्वपित्रो-		दृष्ट्वा सुनाभोन्मथितं धरित्र्याः ।	
श्रिकीर्षयाशां बलदेवसंपुतः ।		आमन्त्रितस्तत्तनयाय शोषं	
निपात्य तुङ्गाद् रिपुपूषनायं		दत्त्वा तदन्तःपुरमाविशेश	॥ ६ ॥
हतं व्यकर्षद् व्यसुमोजसोऽन्याम्	॥ १ ॥	तत्राहतास्ता नरदेवकन्याः	
सान्दीपिनेः सकृत् श्रोक्तं ब्रह्मापीत्य सविस्तरम् ।		कुजेन दृष्ट्वा हरिमार्तवन्धुम् ।	
तस्मै प्रादाद् वरं पुत्रं मृतं पञ्चजनोदरात्	॥ २ ॥	उत्थाय सयो जगूहः प्रहर्ष-	
समाहुता भीष्मककन्यया ये		व्रीडानुरागप्रहितावलोकैः	॥ ७ ॥
श्रियः सबर्णेन जिहीर्षयेषाम् ।		आसां मुहूर्तं एकस्मिन् नानागारेषु योषिताम् ।	
गान्धर्ववृत्त्या मिषतां स्वभागं		सविधिं जगूहे पाणीन् पुररूपः स्वमायया	॥ ८ ॥
जहे पदं मूर्ध्नि दधत् सुपर्णः	॥ ३ ॥	तास्वपत्यान्यजनयदात्मतुल्यानि सर्वतः ।	
ककुप्सतोऽविद्धनसो दमित्वा		एकैकस्यां दश दश प्रकृतेर्विबुधया	॥ ९ ॥
स्वयंबरे नाग्रजितीमुवाह ।		कालमागधशाल्वादीननीकै रुन्धतः पुरम् ।	
तान् भग्नमानानभिगृध्यतोऽज्ञान्		अजीघनत् स्वयं दिव्यं स्वपुंसां तेज आदिशान्	॥ १० ॥
जघ्रेऽक्षतः शस्त्रभूतश्च शस्त्रैः	॥ ४ ॥	शंवरं त्रिविधं वाणं मुरं बल्यलमेव च ।	
प्रियं प्रभुग्रास्य इव प्रियाया		अन्यांश्च दन्तवक्त्रादीनवपीत् कांश्च घातयन्	॥ ११ ॥
विधित्सुरार्छद् युतकं यदर्थं ।		अथ ते भ्रातृपुत्राणां पक्षयोः पतितान् नृपान् ।	
वज्रयाद्वत् तं सगणो रुपाऽन्यः		चचाल भूः कुरुक्षेत्रं येथामापततां बलैः	॥ १२ ॥
स्वायं पुरा तैर्यमयाचतानतः	॥ ५ ॥		

सकर्णदुःशासनसीबलानां
कुम्भन्त्रपाकेन हतश्रियायुधम् ।
सुयोधनं सानुचरं शयानं
भगोरुमुष्यां स नन्दन पश्यन् ॥ १३ ॥
क्रियान् भुवोऽयं क्षपितोरुभारो
यद् द्रोणभीष्मार्जुनभीमशल्यैः ।
अष्टादशाक्षीहिणिको मदंशै-
रास्ते बलं दुर्विषहं यदूनाम् ॥ १४ ॥
मिथो यदेषां भविता विवादो
माध्व्या मदात् ताम्रविलोचनानाम् ।
नैषां बधोपाय इयानतोऽन्यो
मप्युद्यतेऽन्तर्दधते स्वयं स्म ॥ १५ ॥
एवं सन्तिव्य भगवान् स्वाराज्ये स्थाप्य धर्मजम् ।
नन्दयामास सुहृदः साधूनां वर्त्म दर्शयन् ॥ १६ ॥
उत्तरायां धृतः पूर्वोर्बशः साध्वभिमन्युना ।
स वै द्रौण्यस्रसंछिन्नः पुनर्भगवता धृतः ॥ १७ ॥
अयाजयद् धर्मसुतमश्वमेधेऽपिर्विभुः ।
सोऽपि क्षामानुजे रक्षन् रेमे कृष्णमनुव्रतः ॥ १८ ॥
भगवानपि विश्वात्मा लोकवेदपथानुगः ।
कामान् सिपेवे द्वावत्यामसक्तः साहज्यमास्थितः ॥ १९ ॥

स्निग्धस्मिताबलोकेन वाचा पीयूषकल्पया ।
चरित्रेणानवयेन श्रीनिकेतनेन चात्मना ॥ २० ॥
इमं लोकममूँक्षैव रमयन् सुतरां यदून् ।
रेमे क्षणदया दत्तक्षणः स्त्रीक्षणसीहृदः ॥ २१ ॥
तस्येत्थं रममाणस्य संवत्सरगणान् बहून् ।
गृहमेधेषु योगेषु विरागः समजायत ॥ २२ ॥
देवाधीनेषु कामेषु देवाधीनः स्वयं पुमान् ।
को विश्रमेत योगेन योगेश्वरमनुव्रतः ॥ २३ ॥
पुर्यां कदाचित् क्रीडद्भिर्यदुभोजकुमारकैः ।
कोपिता मुनयः शेषुर्भगवन्मतकोविदाः ॥ २४ ॥
ततः कतिपर्ययमसंवृण्णिभोजान्धकादयः ।
ययुः प्रभासं संहृष्टा रथैर्देवविमोहिताः ॥ २५ ॥
तत्र स्नात्वा पितॄन् देवान् कर्षीक्षैव तदंभसा ।
तर्पयित्वाऽथ विप्रेभ्यो गावो बहुगुणा ददुः ॥ २६ ॥
हिरण्यं रजतं शय्यां वासांस्यजिनकम्बलान् ।
हयान् रथानिभान् कन्यां धरां वृत्तिकरीमपि ॥ २७ ॥
अन्नं चोरुरसं तेभ्यो दत्त्वा भगवदर्पणम् ।
गोविप्रार्थासकः शूराः प्रणोमुर्भुवि मूर्धभिः ॥ २८ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

उद्धव उवाच-
अथ ते तदनुज्ञाता भुक्त्वा पीत्वा च वारुणीम् ।
तया विभ्रंशितज्ञाना दुरुक्तैर्मम पस्पृशुः ॥ १ ॥
तेषां मैरयदोषेण विषमीकृतचेतसाम् ।
निम्लोचति रवावासीद् वेणूनामिव मर्दनम् ॥ २ ॥
भगवानात्ममायाया गतिं तामवलोक्य सः ।
सरस्वतीमुपस्पृश्य वृधमूलमुपाविशत् ॥ ३ ॥
अहं चोक्तो भगवता प्रपन्नार्तिहरेण ह ।
वदरीं त्वं प्रयाहीति स्वकुलं सञ्जिहीर्षुणा ॥ ४ ॥
अथापि तदभिप्रेतं जानन्नहमरिदम् ।
पूष्टतोऽन्यगमं भर्तुः पादविश्लेषणाक्षमः ॥ ५ ॥

अद्राक्षमेकमासीनं विचिन्वन् दयितं पतिम् ।
श्रीनिकेतं सरस्वत्यां कृतकेतमकेतनम् ॥ ६ ॥
श्यामावदातं विरजं प्रशान्तिारुणलोचनम् ।
दोर्भिश्चतुर्भिर्विदितं पीतकौशाम्बरेण च ॥ ७ ॥
वाम उरावधिश्रित्य दक्षिणाङ्घ्रिसरोरुहम् ।
अपाश्रिताभेकाश्वत्थमकूशं त्यक्तपिप्पलम् ॥ ८ ॥
तस्मिन् महाभागवतो द्वैपायनसुहृन् सखा ।
लोकाननुचरन् सिद्ध आससाद यदृच्छया ॥ ९ ॥
तस्यानुरक्तस्य मुनेर्मुकुन्दः प्रमोदभारानतकन्धरस्य ।
आभृण्वतो मामनुरागहाससमीक्षया विश्रमयन्नुवाच ॥ १० ॥

भगवानुवाच-

वेदाहमन्तर्मनसीप्सितं ते
ददामि यत् तद् दुरवापमन्यैः ।

सत्रे पुरा विश्वसृजां मनूनां
मत्सिद्धिकामेन बसो त्वयष्टः

॥ ११ ॥

स षप साधो चरमो भवाना-
मासादितस्ते मदनुग्रहोऽयम् ।
यन्मां नृलोकं रह उत्सृजन्तं
दिष्ट्या ददृशान् बिशदानुवृत्त्या

॥ १२ ॥

पुरा मया प्रोक्तमजाय नाभ्ये
पद्मं निपण्णय ममादिसर्गे ।
ज्ञानं परं मन्महिमावभासं यत्
सूर्यो भागवतं वदन्ति

॥ १३ ॥

इत्यादरोक्तः परमस्य पुंसः
प्रतीक्षणानुग्रहभाजनोऽहम् ।
श्रेहांत्वरोमा स्वलिताक्षरन्तं
मुञ्चन् शुचः प्राञ्जलिरावभाषं
को न्यीश ते पादसरोजभाजां
सुदुर्लभोऽर्थेषु चतुर्ध्वपीह ।
तथापि नाहं प्रवृणोमि भूम्न
भवत्पदाम्भोजनिपेवणोत्सुकः

॥ १५ ॥

कर्माण्यनीहस्य भवोऽभवस्य ते
दुर्गाश्रयोऽधारिभयात् पलायनम् ।
कालात्मनो यत् प्रमदायुताथपः
स्वात्मनुरतेः खिपति धीर्बिदामपि

॥ १६ ॥

मन्त्रेषु मां वा उपहूय यत् त्वम्
अकुण्ठिताखण्डसदात्मबोधः ।
पृच्छेः प्रभो मुग्ध इवाप्रमत्त-
स्तन्नो मनो मोहयतीव देव

॥ १७ ॥

ज्ञानं परं स्वात्मरहः प्रकाशं
प्रोवाच कस्मै भगवान् समग्रम् ।
अपि क्षमं नो ग्रहणाय भर्त-
वैदाञ्जसा यद् वृजिनं तरेम

॥ १८ ॥

इत्यावेदितहार्दाय मह्यं स भगवान् परः ।

आदिदेशारविन्दाक्ष आत्मनः परमां स्थितिम् ॥ १९ ॥

स एवमाराधितपादतीर्था-

दधीततत्त्वान्मविबोधमार्गः ।

प्रणम्य पादौ परित्यज्य देव-

मिहागतोऽहं विरहानुरागमा ॥ २० ॥

सोऽहं त्वदर्शनाह्लादवियोगार्तिपुतः प्रभो ।

गमिष्ये दयितं तस्य वदर्याश्रममण्डलम् ॥ २१ ॥

यत्र नारायणो देवो नरश्च भगवान् कृपिः ।

मृदु तीव्रं तपो दीर्घं तेषांते लोकभावनी ॥ २२ ॥

शुक उवाच-

इत्युद्धवादुपाकर्ण्य सुहृदां दुःसहं वधम् ।

ज्ञानेनाशमयत् क्षता शोकमुत्पतितं तुषः ॥ २३ ॥

स तं महाभागवतं ब्रजन्तं कीरवर्धन ।

विशम्भादभ्यधत्तेदं मुख्यं कृष्णपरिग्रहे ॥ २४ ॥

ज्ञानं परं स्वात्मरहः प्रकाशं

यदाह योगेश्वर ईश्वरस्ते ।

यक्तुं भवान् नोऽर्हति यद्धि विष्णो-

भृत्याः स्वभृत्यार्थकृतभरन्ति ॥ २५ ॥

उद्धव उवाच-

ननु ते तत्त्वसंराज्ञ कपिः कौपारवोऽन्ति मे ।

साह्याद् भगवताऽऽदिष्टो मर्त्यलोकां जिहासता ॥ २६ ॥

सूत उवाच-

इति सह बिदुरेण विश्वमूर्ते-

गुणकृपया सुपथा प्रुतोऽकृतापः ।

क्षणमिव पुनिने यमस्वसुस्तां

समुपित औषगाविनिर्शां ततोऽगात् ॥ २७ ॥

राज्ञोवाच-

निधनमुपगतेषु वृष्णिभोजे-

ध्वधिरययूषययूषधेषु मुख्यः ।

स तु कयमवशिष्ट उद्धवो

यद्धरिरपि तत्यज आकृतिं त्र्यधीशः ॥ २८ ॥

शुक उवाच—

ब्रह्मशापापदेशेन कालेनामोषवाञ्छितः ।

संहृत्य स्वकुलं नूनंत्यक्ष्यन् देहमचिन्तयत् ॥ २९ ॥

अस्माल्लोकादुपरते मयि ज्ञानं मदाश्रयम् ।

अर्हत्युद्धव एवाद्वा सम्प्रत्यात्मवतां परः ॥ ३० ॥

नोद्धवोऽण्वपि मय्यूनो यद्वृणैर्निर्जितः प्रभुः ।

अतो मद्रत् पुनर्लोकं ग्राहयन्निह तिष्ठतु ॥ ३१ ॥

एवं त्रिलोकगुरुणा सन्दिष्टः शब्दयोनिना ।

वदर्याश्रममासाय हरिमीजे समाधिना ॥ ३२ ॥

विदुरोऽप्युद्धवात् श्रुत्वा कृष्णस्य परमात्मनः ।

क्रीडयोपान्तदेहस्य कर्माणि ध्यायितानि च ॥ ३३ ॥

देहन्त्यासं च तस्यैवं धीराणां धैर्यवर्धनम् ।

अन्येषां दुष्करतरं पशूनां विह्वलात्मनाम् ॥ ३४ ॥

आत्मानं च कुरुश्रेष्ठ कृष्णेन मनसेक्षितम् ।

ध्यायन् गते भागवते रुरोद प्रेमविह्वलः ॥ ३५ ॥

कालिन्ध्याः कतिभिर्विद्वानहोभिर्भरतर्षभ ।

प्रापयत युसरितं यत्र मित्रासुतो मुनिः ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

शुक उवाच—

द्वारि द्युनया ऋषभः कुरूणां

मैत्रेयमासीनमगाधबोधम् ।

क्षत्ताऽभिसृत्याच्युतभावशुद्धः

एषच्छ सीशील्यगुणानितृप्तम् ॥ १ ॥

विदुर उवाच—

सुखाय कर्माणि करोति लोको

न तैः सुखं नान्यदुपारमं वा ।

चिन्देत भूयस्तत एव दुःखं

यदत्र युक्तं भगवान् वदेन्नः ॥ २ ॥

जनस्य कृष्णाद् विमुखस्य

देवादधर्मशीलस्य सुदुःखितस्य ।

अनुग्रहायेह चरन्ति नूनं

भूतानि भव्यानि जनार्दनस्य ॥ ३ ॥

तत् साधुवर्षादिश शर्मबर्त्म

संराधितो भगवान् येन पुंसाम् ।

हृदि स्थितो यच्छति भक्तिपूते

ज्ञानं स्वसत्ताधिगमं पुराणम् ॥ ४ ॥

करोति कर्माणि कृतावतारो

यान्वात्मतन्त्रो भगवांस्त्र्यपीशः ।

यया ससर्जाग्र इदं निरीहः

संस्थाप्य वृत्तिं जगतो विपत्ते ॥ ५ ॥

यथा पुनः स्वे ख इदं निवेश्य

शेते गुहायां स निवृत्तवृत्तिः ।

योगेश्वराधीश्वर एक एत-

दनुप्रविष्टो बहुधा यथाऽऽसीत् ॥ ६ ॥

क्रीडन् विपत्ते द्विजगोसुराणां

क्षेमाय कर्माण्यवतारभेदेः ।

मनो न तृप्यत्यपि भृष्वतां नः

सुश्लोकमीलेश्वरितामृतानि ॥ ७ ॥

यैस्तत्त्वभेदैरधिलोकनाथो

लोका नलोकान् सह लोकपालान् ।

अचीकृपद् यत्र हि सर्वसत्त्व-

निकायभेदोऽधिकृतः प्रतीतः ॥ ८ ॥

येन प्रजानामुत वाऽऽत्मकर्म-

रूपाभिधानेन भिदां व्यधत् ।

नारायणो विश्वसृगात्मयो-

निरेतश्च नो वर्णय विप्रवर्य ॥ ९ ॥

परावरेषां भगवन् कृतानि

श्रुतानि मे व्यासमुखादभीक्ष्णम् ।

न तृष्टुमः कर्णसुखावहानां

तेषामृते कृष्णकथामृतोपात् ॥ १० ॥

कस्तृप्नुयात् तीर्थपदोऽभिधानात्
सत्रेषु वः सूरिभिर्हिवमानात् ।

यः कर्णनाडीं पुरुषस्य यातो
भयप्रदां गेहरति छिनत्ति

॥ ११ ॥

मुनिर्विवधुर्भगवद्गुणानां
सखाऽपि ते भारतमाह कृष्णः ।
यस्मिन् नृणां ग्राम्यसुखानुवादे-
मर्तिर्गृहीता न हरेः कथायाम्

॥ १२ ॥

सा श्रद्धाधानस्य विवर्धमाना
विरक्तिमन्यत्र करोति पुंसः ।
हरेः सदाऽनुस्मृतिनिवृत्तस्य
समस्तदुःखाप्ययमाशु धत्ते

॥ १३ ॥

ताञ्छोच्यशोच्यानविदोऽनुशोचं
हरेः कथायां विमुखानघेन ।
क्षिणोति देवोऽनिमिषस्तु तेषा-
मायुर्वृथावादगतस्मृतीनाम्

॥ १४ ॥

तदस्य कौपारव शर्मदातुहरेः
कथामेव कथासु सारम् ।
उद्धृत्य पुण्येभ्य इवार्तवन्धो
शिवाय नः कीर्तय तीर्थकीर्तैः

॥ १५ ॥

स विश्वजन्मस्थितिसंयमार्थे
कृतावतारः प्रगृहीतशक्तिः ।

चकार कर्माण्यनिर्णीकृपाणि
यानीश्वरः कीर्तय तानि मह्यम्

॥ १६ ॥

शुक उवाच-

स एवं भगवान् पृष्टः क्षत्रा कौपारविमुक्तिः ।

पुंसां निःश्रेयसायां तमाह बहुमानयन्

॥ १७ ॥

मेत्रेय उवाच-

साधु पृष्टं त्वया साधो लोकान् साध्वनुगृह्यता ।

कीर्तिं वितन्वता लोके आत्मनोऽधोक्षजात्मनः

॥ १८ ॥

नैतच्चित्रं त्वयि क्षत्तर्बादरायणवीर्यजे ।

गृहीतोऽनन्यभावेन यत् त्वया हरिरीश्वरः

॥ १९ ॥

माण्डव्यशाण्ड भगवान् प्रजासंयमनो यमः ।

भ्रातुः क्षेत्रे भुजिष्यायां जातः सत्यवतीसुतात्

॥ २० ॥

भवान् भगवतो नित्यं सम्मतः सानुगस्य हि ।

ज्ञानोपदेशाय च मामादिशद् भगवान् ब्रजन्

॥ २१ ॥

अथ ते भगवद्गीला योगमायोपबृंहिताः ।

विश्वस्थितुद्भवांतायां वर्णयाम्यनुपूर्वशः

॥ २२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

श्रेय उवाच-

भगवानेक आसेदमग्र आत्मात्मनां विभुः ।

आत्मेच्छानुगतो ह्यात्मा नानाशक्त्युपलक्षितः

॥ १ ॥

स वा एष तदा द्रष्टा नापश्यद् विश्वमेकराट् ।

मेनेऽसन्तमिवात्मानं सुप्तशक्तिरसुप्तहक्

॥ २ ॥

सा वा एतस्य सन्द्रष्टुः शक्तिः सदसदात्मिका ।

माया नाम महाभाग यथेदं निर्ममे विभुः

॥ ३ ॥

कालवृत्त्यां तु मायायां गुणमप्यामधोक्षजः ।

पुरुषेणात्माभूतेन वीर्यमाधत्त वीर्यवान्

॥ ४ ॥

ततोऽभवत्सहस्रतत्त्वमव्यक्तात् कालचोदितात् ।

विज्ञानात्मात्मदेहस्थं विधं व्यञ्जस्तमो नुदन्

॥ ५ ॥

सोऽप्यंशगुणकालात्मा भगवद्दृष्टिशोचरः ।

आत्मानं व्यकरोदत्मा विश्वस्यास्य सिसृक्षया

॥ ६ ॥

महत्तत्त्वाद् विकुर्वाणादहन्तत्त्वमजायत ।

कार्यकारणकर्त्रात्मा भूतेन्द्रियमनोभवः

॥ ७ ॥

वैकारिकस्तेजसश्च तामसधेत्यहं त्रिधा ।

अहंतत्त्वाद् विकुर्वाणात्मनो वैकारिकादभूत्

॥ ८ ॥

वैकारिकाश्च ये देवा अर्थाभिव्यञ्जनं यतः ।

तैजसानिन्द्रियाण्येव ज्ञानकर्ममायानि च

॥ ९ ॥

तामसो भूतसूक्ष्मादित्यतः खं लिङ्गमात्मनः

॥ १० ॥

कालमायांशयोगेन भगवद्दीक्षितं नभः ।

तामसानुसृतं स्पर्शं विकुर्बन् निर्ममेऽनिलम्

॥ ११ ॥

अनिलोऽपि विकुर्वाणो नभसोरुवलान्वितः ।
 ससर्जं रूपतन्मात्रां ज्योतिर्लोकस्य लोचनम् ॥ १२ ॥
 अनिलेनान्वितं ज्योतिर्विकुर्वन् परवीक्षितम् ।
 आधत्ताम्भो रसमयं कालमायांशयोगतः ॥ १३ ॥
 ज्योतिषाम्भोऽनुसंसृष्टं विकुर्वन् परवीक्षितम् ।
 महीं गन्धगुणामाधात् कालमायांशयोगतः ॥ १४ ॥
 भूतानां नभआदीनां यद्यद् भाव्यं परात् परम् ।
 तेषां परानुसंसर्गाद् यथासद्व्यं गुणान् विदुः ॥ १५ ॥
 एते देवाः कला बिष्णोः कालमायांशल्लिङ्गिनः ।
 नानात्वात् स्वरूपिणीनां प्राचुः प्राञ्जलयो विभुम् ॥ १६ ॥
 देवा ऊचुः—
 नताः स्म ते देव पदारविन्दं
 प्रपन्नतापोपशमातपत्रम् ।
 यन्मूलकेता यतयोऽञ्जसोरु-
 संसारदुःखं बहिरुत्क्षिपन्ति ॥ १७ ॥
 क्रते यदस्मिन् भव ईश जीवा-
 स्तापत्रयेणाभिहता न शर्म ।
 आत्महन्ते भगवंस्तवाङ्घ्रि-
 च्छायांशविद्यामत आश्रयेम ॥ १८ ॥
 मार्गान्ति यत् ते मुखपद्मनीडि-
 श्छन्दःसुपर्णैर्कपयो विचिके ।
 यचाघमर्षो दुसरिद्धरायाः
 परं पदं तीर्थपदः प्रपन्नाः ॥ १९ ॥
 यच्छुद्धया श्रुतवत्या च भक्त्या
 संमृज्यमाने हृदयेऽवधार्य ।
 ज्ञानेन वैराग्यवलेन धीरा
 ब्रजन्ति यत् तेऽद्विसरोजपीठम् ॥ २० ॥
 विश्वस्य जन्मस्थितिसंयमार्थं
 कृतावतारस्य पदाम्बुजं ते ।
 ब्रजेम सर्वे शरणं यदीश
 स्मृतं प्रयच्छत्यभयं स्वपुंसां ॥ २१ ॥

यत् सानुबन्धेऽसति देहगोहे
 ममाहमित्यूद्दुराग्रहाणाम् ।
 पुंसां सुदूरं वसतोऽपि पुर्यां
 भजेम तत् ते भगवन् पदाब्जम् ॥ २२ ॥
 तं त्वामसद्वृत्तिभिरश्विभिर्ये
 पराहृतान्तर्मनसः परेश ।
 अथो न पश्यन्त्युरुगाय नूनं
 यत् ते पदन्त्यासविलासलक्ष्म्याः ॥ २३ ॥
 पानेन ते देव कथासुधायाः
 प्रवृद्धभक्त्या विशदाशया ये ।
 वैराग्यसारं प्रतिलभ्य बोधं
 यथाऽञ्जसा त्वेयुः(त्वाऽऽपु)रकुण्ठधिष्यन् ॥ २४ ॥
 तथापरे चात्मसमाधियोग-
 वलेन जित्वा प्रकृतिं बलिष्ठाम् ।
 त्वामेव धीराः पुरुषं विशन्ति
 तेषां श्रमः स्यान्नतु सेवया ते ॥ २५ ॥
 तत् ते वयं लोकसिसृक्षयाऽद्य
 त्वया विसृष्टास्त्रिभिरात्मभिर्ये ।
 सर्वे वियुक्ताः स्वविहारतन्त्रं
 न शक्नुमस्तन् प्रतिकर्तव्ये ते ॥ २६ ॥
 यावद् बलिं तेऽज हराम काले
 यथा वयं चाजमदाम यत्र ।
 तथोभयेषां त इमे ह लोका
 बलिं हरन्तोऽन्नमदन्त्यनीशाः ॥ २७ ॥
 त्वं नः सुराणामसि सान्त्वयानां
 कूटस्थ आयः पुरुषः पुराणः ।
 त्वं देव शक्त्यां गुणकर्मयोनी
 रेतस्त्वजायां कविरादधेऽजः ॥ २८ ॥
 ततो अयं सत्प्रमुखा यदर्धे
 वभूविमात्मन् करवाम किं ते ।
 त्वं नः स चक्षुः परिदेहि
 शक्ता देव क्रियार्थे यदनुग्रहेण ॥ २९ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

अधिक्यायः—

इति तासां स्वशक्तीनामसतीनां समेत्य सः ।
 प्रसुप्तलोकतन्त्राणां निशम्य गिरमीश्वरः ॥ १ ॥
 कालसंज्ञां तदा देवीं विप्रच्छक्तिमुरुक्रमः ।
 त्रयोविंशतितत्त्वानां गणं युगपदाविशत् ॥ २ ॥
 सोऽनुप्रविष्टो भगवान् चेष्टारूपेण तं गणम् ।
 भिन्नं संयोजयामास सुप्तं कर्म प्रबोधयन् ॥ ३ ॥
 प्रबुद्धकर्मा देवेन त्रयोविंशतिको गणः ।
 प्रेरितोऽजनयत् स्वाभिर्मात्राभिरधि(भि) पूरयम् ॥ ४ ॥
 परेण विशता स्वस्मिन् मात्रया विधसृग् गणः ।
 चुक्षोभान्यान्यमासाद्य यस्मिन् लोकाश्चराचराः ॥ ५ ॥
 हिरण्यमयः स पुरुषः सहस्रपरिवत्सरान् ।
 आण्डकोश उवासाप्सु सर्वसत्त्वोपबृंहितः ॥ ६ ॥
 स वै विधसृजां गर्भो देवकर्मात्मशक्तिमान् ।
 विवभाजात्मनाऽत्मानमेकधा दशधा त्रिधा ॥ ७ ॥
 एष ह्यशेषसत्त्वानामात्मांशः परमात्मनः ।
 आयोऽवतारो यत्रासी भूतग्रामो विभाष्यते ॥ ८ ॥
 साध्यात्मं साधिदैवं च साधिभूतमिति त्रिधा ।
 विराट्प्राणो दशविध एकधा हृदयेन च ॥ ९ ॥
 स्मरन् विश्वसृजामीशो विज्ञापितमपोद्भजः ।
 विराजमतपत् स्वेन तेजसैषां विबुद्धये ॥ १० ॥
 अथ तस्याभितप्तस्य कतिचायतनानि ह ।
 निरभियन्त देवानां तानि मे गदतः शृणु ॥ ११ ॥
 तस्याग्निरास्यं निर्भिण्णं लोकपालोऽविशत् पदम् ।
 वाचा स्वांशेन वक्तव्यं ययासी प्रतिपद्यते ॥ १२ ॥
 निर्भिण्णं तालु वरुणो लोकपालोऽविशद्वरे ।
 जिह्वांशेन च रसान् ययाऽसी प्रतिपद्यते ॥ १३ ॥
 निर्भिण्णे अधिनी नासे विष्णोराविशतां पदम् ।
 प्राणेनांशेन गन्धस्य प्रतिपत्तिर्यतो भवेत् ॥ १४ ॥

निर्भिण्णे अग्निणी त्वष्टा लोकपालोऽविशत् प्रभोः ।
 चक्षुषांशेन रूपाणां प्रतिपत्तिर्यतो भवेत् ॥ १५ ॥
 निर्भिण्णान्यथ चर्माणि लोकपालोऽनिनाऽविशत् ।
 प्राणोनांशेन संस्पर्शं येनासी प्रतिपद्यते ॥ १६ ॥
 कर्णावस्य विनिर्भिण्णौ धिष्यं स्वं विविशुर्दिशः ।
 श्रोत्रेणांशेन शब्दस्य सिद्धिं येन प्रपद्यते ॥ १७ ॥
 त्वचमस्य विनिर्भिण्णां विविशुर्धिष्यमोषधीः ।
 अंशेन रोमभिः कण्डूं धेरसी प्रतिपद्यते ॥ १८ ॥
 मेढ्रं तस्य विनिर्भिण्णं स्वधिष्यं च उपाविशत् ।
 रेतसांशेन येनासावानन्दं प्रतिपद्यते ॥ १९ ॥
 गुदं पुंसो विनिर्भिण्णं मित्रो लोकेश आविशत् ।
 पायुनांशेन येनासी विसर्गं प्रतिपद्यते ॥ २० ॥
 हस्तौ चस्य विनिर्भिण्णाविन्द्रः स्वर्गतिराविशत् ।
 वार्तायांशेन पुरुषो यया वृत्तिं प्रपद्यते ॥ २१ ॥
 पादावस्य विनिर्भिण्णौ लोकेशो विष्णुराविशत् ।
 गत्या स्वांशेन पुरुषो यया प्राप्यं प्रपद्यते ॥ २२ ॥
 हृदयं चास्य निर्भिण्णं चन्द्रमा धिष्यमाविशत् ।
 मनसांशेन येनासी विक्रियां प्रतिपद्यते ॥ २३ ॥
 आत्मानं चास्य निर्भिण्णं वाचस्पतिरुपाविशत् ।
 बुद्ध्या स्वांशेन येनासी निधयं प्रतिपद्यते ॥ २४ ॥
 अहं चास्य विनिर्भिण्णमभिमनोऽविशत् पदम् ।
 कर्त्रा स्वांशेन येनासी कर्तव्यं प्रतिपद्यते ॥ २५ ॥
 सत्त्वं चास्य विनिर्भिण्णं महान् धिष्यमुपाविशत् ।
 चित्तेनांशेन येनासी विज्ञानं प्रतिपद्यते ॥ २६ ॥
 शीर्ष्णोऽस्य वीर्यं पञ्चां खं नाभेरुदपद्यत ।
 गुणानां वृत्तयो येषु प्रतीयन्ते सुरादयः ॥ २७ ॥
 औत्पत्तिकेन सत्त्वेन दिवं देवाः प्रपेदिरे ।
 धरां रजःस्वभावेन पणयो ये च ताननु ॥ २८ ॥
 तार्तीयेन स्वभावेन भगवन्नाभिमाश्रिताः ।
 उभयोरन्तरं व्योम ये रुद्रपार्षदा गणाः ॥ २९ ॥

मुखतोऽवर्तत ब्रह्म पुरुषस्य कुरूद्वह ।
 यत्रोन्मुखत्वाद् वर्णानां मुखोऽभूद् ब्राह्मणो गुरुः ॥ ३० ॥

बाहुभ्योऽवर्तत क्षत्रं ध्वजिस्तदनुव्रतः ।
 यो जातसायते वर्णान् पुरुषान् कण्टकशतात् ॥ ३१ ॥

विशोऽवर्तन्त तस्योर्वो लोकवृत्तिकरीर्बिभोः ।
 वैश्यस्तदुद्भवो वार्ता नृणां यः समवर्तयत् ॥ ३२ ॥

पद्भ्यां भगवतो जज्ञे शुभ्रपाकर्मसिद्धये ।
 तस्यां जातः पुरा शूद्रो यद्वृत्त्या तुष्यते हरिः ॥ ३३ ॥

एते वर्णाः स्वधर्मेण यजन्ते स्वगुरुं हरिम् ।
 श्रद्धयाऽत्मविशुद्ध्यर्थं यज्जाताः सह वृत्तिभिः ॥ ३४ ॥

एतत् क्षत्रधर्मगतो दैवकर्मात्मरूपिणः ।
 कः श्रद्धयादुदाहर्तुं योगमायाबलोदयम् ॥ ३५ ॥

अथापि कीर्तयाम्यद्गं यथामति यथाश्रुतम् ।
 कीर्तिं हरः स्वां संस्कृतं गिरमन्याभिधां सतीम् ॥ ३६ ॥

एकान्तनाभं ययसो नु पुंसः सुशोकर्मालेगुणवादमाहुः ।
 धृतंश्च विद्वद्भिरुपाकृतायाः कथासुधाया उत संप्रयोगम् ॥

आत्मनोऽवसितो बत्स महिमा कविनादिना ।
 संवत्सरसहस्रान्ते धिया योगविपकया ॥ ३८ ॥

अतो भगवतो मायां मायिनामपि मोहिनीम् ।
 यत् स्वयं चात्मवर्तमात्मा न वेद किमुतापरे ॥ ३९ ॥

यतोऽप्राप्य निवर्तन्ते वाचश्च मनसा सह ।
 अहं चान्य इमे देवास्तस्मै भगवते नमः ॥ ४० ॥

॥ इति श्रीमद्भगवते तृतीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

एवं ब्रुवाणं मैत्रेयं द्वैपायनसुतो बुधः ।
 प्रीणयन्निव भारत्या विदुरः प्रत्यभाषत ॥ १ ॥

विदुर उवाच—
 ब्रह्मन् कथं भगवतश्चिन्मात्रस्याविकारिणः ।
 लीलया चापि युज्येरन् निर्गुणस्य गुणाः क्रियाः ॥ २ ॥

क्रीडाया मुद् यतोऽहंस्य कामं चिक्रीडिषाऽन्यतः ।
 स्वतस्तुप्तस्य तु कथं निर्वृतस्य सदात्मनः ॥ ३ ॥

अस्माक्षीत् भगवान् विश्वं गुणमय्याऽऽत्ममायया ।
 तया संस्थापयत्येतद् भूयः प्रत्यभिधास्यति ॥ ४ ॥

देशतः कालतो योऽष्टावबस्थानः स्वतोऽन्यतः ।
 अथिलुप्तावबोधात्मा स युज्येताजया कथम् ॥ ५ ॥

भगवानेप एषैकः सर्वक्षेत्रेष्ववस्थितः ।
 अमुष्य दुर्भगत्वं वा क्लेशो वा कर्मभिः कुतः ॥ ६ ॥

एतस्मिन् मे मनो विद्वन् शिष्यतेऽज्ञानसंकटे ।
 तन्नः पराणुद विभो कश्मलं मानसं महत् ॥ ७ ॥

शुक उवाच—
 स इत्थं चोदितः क्षत्रा तत्त्वजिज्ञासुना मुनिः ।
 प्रत्याह भगवन्निवः स्मयन्निव गतस्मयः ॥ ८ ॥

मैत्रेय उवाच—
 सेयं भगवतो माया न्याय्यं येन विरुध्यते ।
 ईश्वरस्य विमुक्तस्य कार्पण्यमुत बन्धनम् ॥ ९ ॥

यथाऽर्थेन विनाऽमुष्य पुंस आत्मविपर्ययः ।
 प्रतीयत उपद्रुघुः स्वशिरश्छेदनादिकः ॥ १० ॥

यथा जले चन्द्रमसः कम्पादिस्तत्कृतो गुणः ।
 दृश्यतेऽसन्नपि द्रुष्टुरात्मनोऽनात्मनो गुणः ॥ ११ ॥

स वै निवृत्तिधर्मेण वासुदेवानुकम्पया ।
 भगवद्भक्तियोगेन तिरोधत्ते शनैरिह ॥ १२ ॥

यदेन्द्रियोपरामार्थो दृष्टात्मनि परे हरी ।
 विलीयन्ते तदा क्लेशाः संसृप्तस्येव कृत्स्नशः ॥ १३ ॥

अशेषतः क्लेशागमं विधत्ते गुणानुवादध्वनं मुरारे ।
 किं वा पुनस्तच्चरणारविन्दपरागसेवारतिरात्मलब्धा ॥ १४ ॥

विदुर उवाच—
 संछिन्नः संशयो मह्यं तव सूक्तासिना विभो ।
 उभयत्रापि भगवन्मनो मे सम्प्रधावति ॥ १५ ॥

साधु तद् व्याहृतं विद्वन्नात्ममायायनं हरेः ।
 आभात्युपायं निर्मूलं विश्वमूलं न यद् बहिः ॥ १६ ॥

यश्च मृतमो लोके यश्च बुद्धेः परं गतः ।
 ताबुभौ सुखमेधेते क्षिप्रत्यन्तरितो जनः ॥ १७ ॥
 अर्याभावं विनिश्चित्य प्रतीतस्याप्यनात्मनः ।
 तां चापि युष्मच्चरणसेवयाऽहं पराणुदे ॥ १८ ॥
 यन्सेवया भगवतः कूटस्थस्य मधुद्विषः ।
 रतिरासो भवेत् तीव्रः पादयोर्व्यसनार्दनः ॥ १९ ॥
 दुरापा ह्यल्पतपसः सेवा वैकुण्ठवर्त्मसु ।
 यत्रोपगीयते नित्यं देवदेवो जनार्दनः ॥ २० ॥
 शुष्दाऽग्रे महदादीनि सविकाराण्यनुक्रमात् ।
 तेभ्यो विराजमुद्भूत्य तमनु प्राविशद् विभुः (प्रभुः) ॥ २१ ॥
 यमाहुराद्यं पुरुषं सहस्राङ्घ्र्यरूबाहुकम् ।
 यत्र विश्व इमे लोकाः सविकाराः समासते ॥ २२ ॥
 यस्मिन् दशविधः प्राणः सेन्द्रियार्थेन्द्रियस्त्रिवृत् ।
 त्वयेरिता यतो वर्णास्तद्विभूतीर्बदस्य नः ॥ २३ ॥
 यत्र पुत्रैश्च पौत्रैश्च नमृभिः सह गोत्रजैः ।
 प्रजा विचित्राकृतय आसन् याभिरीदं ततम् ॥ २४ ॥
 प्रजापतीनां स पतिश्चक्रे कान् प्रजापतीन् ।
 सर्गाश्चैवानुसर्गाथ मनून् मन्वन्तराधिपान् ॥ २५ ॥
 एतेषामपि वंशाश्च वंशानुचरितानि च ।
 उपर्यधश्च ये लोका भूमेर्मित्रात्मजासते ।
 तेषां संस्थां प्रमाणं च भूर्लोकस्य च वर्णय ॥ २६ ॥
 तिर्यङ्मानुपदेवानां सरीसृपपतत्रिणाम् ।
 बद् नः सर्गसंख्यहं गर्भस्वेदद्विजोद्भिद्राम् ॥ २७ ॥
 गुणावतारैर्विश्वस्य सर्गस्थित्यप्ययात्मनः ।
 सृजतः श्रीनिवासस्य व्याचक्ष्वोदारविक्रमम् ॥ २८ ॥
 वर्णाश्रमविभागांश्च रूपशीलस्वभावतः ॥ २९ ॥
 कपीणां जन्मकर्माणि वेदस्य च विकर्षणम् ।
 यज्ञस्य च वितानानि योगस्य च पथः प्रभो ॥ ३० ॥

नैष्कर्म्यस्य च सार्वस्यस्य तन्त्रं वा भगवत्स्मृतम् ।
 पापण्डपयवैषम्यं प्रतिलोननिवेशनम् ॥ ३१ ॥
 जीवस्य गतयो याश्च यावर्तीर्गुणकर्मजाः ।
 धर्मार्थकाममोक्षाणां निमित्तान्यविरोधतः ॥ ३२ ॥
 वार्ताया दण्डनीतेश्च धृतस्य च विधिं पृथक् ।
 श्राद्धस्य च विधिं ब्रह्मन् पितृणां सर्वमेव च ॥ ३३ ॥
 ग्रहनक्षत्रतराणां कालावयवसंस्थितिम् ।
 दानस्य तपसो वापि यथेष्टापूर्तयोः फलम् ॥ ३४ ॥
 प्रवासस्थस्य यो धर्मो यश्च पुंस उतापदि ।
 येन वा भगवांस्तप्येद् धर्मयोनिर्जनार्दनः ॥ ३५ ॥
 सम्यसीदति वा येषामेतदाख्याहि मेऽनघ ।
 अनुव्रतानां शिष्याणां पुत्राणां च द्विजोत्तम ॥ ३६ ॥
 अनापुष्टमपि ब्रह्मर्षिर्गुरुं दीनवत्सलाः ।
 तत्त्वानां भगवन्तेषां कतिधा प्रसिद्धकर्मजः ॥ ३७ ॥
 तत्रैवं क उपासीरन् क उ त्विदनुशेरेत ।
 पुरुषस्य च संस्थानं स्वरूपं वा परस्य च ।
 ज्ञानं च नैगमं यत् तद् गुरुशिष्यप्रयोजनम् ॥ ३८ ॥
 निमित्तानि च तस्येह प्रोक्तान्यनघ सूरिभिः ।
 स्वतो ज्ञानं कुतः पुसां भक्तिर्वैराग्यमेव वा ॥ ३९ ॥
 एतान् मे पृच्छतः प्रश्नान् हरेः कर्मवित्तया ।
 ब्रूहि मेऽन्वस्य मित्रत्वादजया नष्टचक्षुषः ॥ ४० ॥
 सर्वे वेदाश्च यज्ञाश्च तपोदानानि चानघ ।
 जीवाभयप्रदानस्य न कुर्वीरन् कलामपि ॥ ४१ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 स इत्यमापृष्टपुराणकल्पः कुक्षप्रधानेन मुनिप्रधानः ।
 प्रबृद्धहर्षो भगवन्कथायां संचोदितस्तं प्रहसन्निवाह ॥ ४२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रेत्रेय उवाच—

सत्सेवनीयो वत पूरुवंशो

यज्ञोक्तपालो भगवत्प्रधानः ।

वभूविधेहाजितकीर्तिमालां

पदे पदे नूतनयस्यभीक्षणम्

॥ १ ॥

सोऽहं नृणां धुल्लुखाय दुःखं

महद् गतानां विरमाय तुभ्यम् ।

प्रवर्तये भागवतं पुराणं यदाह

साक्षाद् भगवान् कपिभ्यः

॥ २ ॥

आसीनमुष्यां भगवन्तमायं

सङ्घर्षणं देवमकुण्ठसत्त्वम् ।

विवित्सवस्तत्त्वमतः परस्य

कुमारमुख्या मुनयोऽन्वपृच्छन्

॥ ३ ॥

स्वमेव धिष्यं बहुमानयन्तं

यं बासुदेवाभिधमामनन्ति ।

प्रत्यक्धृताक्षाम्बुजकोपमीप-

दुन्मीलयन्तं विबुधोदयाय

॥ ४ ॥

स्वर्धुन्युदारैः स्वजटाकलापै-

रुपस्मृशन्तश्चरणोपधानम् ।

पद्मं यदर्चन्त्यहिराजकन्याः

सप्रेम नानावलिभिर्वरार्हाः

॥ ५ ॥

मुहुर्गृणन्तो वचसाऽनुराग-

स्खलत्यदेनास्य कृतानि तज्ज्ञाः ।

किरीटसाहस्रमणिप्रवेकप्रयोति-

तोदामफणासहस्रम्

॥ ६ ॥

प्रोक्तं किलितद् भगवत्तमेन

निबृत्तिधर्माभिरताय तेन ।

सनत्कुमाराय स चाह पृष्टः

सांख्यायनायाद्भृतव्रताय

॥ ७ ॥

सांख्यायनः पारमहंस्यमुख्यो

विवक्षमाणो भगवद्विभूतीः ।

जगद् सोऽस्मद्वरवेऽन्विताय

पराशरायाय बृहस्पतेश्च

॥ ८ ॥

प्रोवाच मह्यं स दयालुरुक्तो

मुनिः पुलस्त्येन पुराणमाद्यम् ।

सोऽहं तवैतत् कथयामि वत्स

श्रद्धालवे नित्यमनुव्रताय

॥ ९ ॥

उदधुतं विश्वमिदं तदासीद्

यन्निद्रया मीलितहृद् न्यमीलयत् ।

अहीन्द्रतल्पेऽपिशायान एकः

कृतक्षणः स्वात्मरतावनीहः

॥ १० ॥

सोऽन्तःशरीरेऽर्पितभूतसूक्ष्मः

कालात्मिकां शक्तिमुदीरायणः ।

उवास तस्मिन् सलिले पदे स्वे

यथाऽनलो दारुणि रुद्धवीर्यः

॥ ११ ॥

चतुर्गुणानां च सहस्रमप्सु स्वपं-

स्तयोदीरितया स्वशक्त्या ।

कालाख्ययाऽसादितकर्मतन्त्रो

लोकानपीमान् ददशे स्वदेहे

॥ १२ ॥

तस्यात्मसूक्ष्माभिनविष्टदृष्टे-

रन्तर्गतोऽर्थो रजसाऽतनीयान् ।

गुणेन कालानुगतं विद्धः

शुष्यंस्तदाऽभियत नाभिदेशात्

॥ १३ ॥

स पद्मकोपः सहस्रोदतिष्ठत्

कालेन कर्मप्रतिबोधिनेन ।

स्वरोचिषा तत् सलिलं विशालं

वियोतयन्नर्क इवात्मयोनिः

॥ १४ ॥

तल्लोकपद्मं स उ एव विष्णुः

प्राचीविशात् सर्वगुणावभासम् ।

तस्मिन् स्वयं वेदमयो विधाता

स्वयम्भुवं यं स्म वदन्ति सोऽभूत्

॥ १५ ॥

तस्यां स चाम्भोरुहकर्णिकाया- मयस्थितो लोकमपश्यमानः । परिक्रमन् व्याप्तिं विवृत्तनेत्र- श्रुत्वा रि लेभेऽनुदिशं मुखानि	॥ १६ ॥	प्रेक्षां क्षिपन्तं हरितोपलाद्रेः सन्ध्याभ्रनीवेरुकरुक्ममूर्धः । रत्नोदधेरोपधिसीमनस्य- वनस्रजो वेणुभुजाह्विपाद्रेः	॥ २४ ॥
तस्माद् युगान्तश्चसनावपूर्णा- महोर्मिचक्रात् सलिलाद् विरूढम् । अपाश्रितः कञ्जम् लोकतन्त्रं नान्मानमद्वाऽविददादिदेवः	॥ १७ ॥	आयामतो विस्तरतः समान- देहेन लोकत्रयसंग्रहेण । विचित्रदिव्याभरणांशुकानां कृतश्रियां पाश्रितदिव्यवेपम्	॥ २५ ॥
क एष योऽसावहमञ्जपृष्ठ एतत् कुतो वाऽञ्जमनन्यदप्सु । अस्ति ह्यधस्तादिह किञ्चनैत- दधिष्ठितं यत्र सताऽनुभाष्यम्	॥ १८ ॥	पुंसां स्वकामाय विचिक्तामार्ग- रभ्यर्चतां कामदुषाद्विषयम् । प्रदर्शयन्तं कृपया नखेन्दु- मयुसमिन्नादुल्लिखारुपत्रम्	॥ २६ ॥
स इत्यमुद् वीक्ष्य तदञ्जनाल- नालीभिरन्तर्जलमाविवेश । नार्यागतस्तत्स्वरनालनालीः स वै विचिन्वन्तदविन्दताजः	॥ १९ ॥	मुखेन लोकार्तिहरस्मितेन परिस्फुरन्कुण्डलमण्डितेन । शोणापितेन धरविम्बभासा प्रत्यर्हयन्तं सुनसेन सुभ्रा	॥ २७ ॥
तमस्यपारे विदुरात्मसर्ग विचिन्वतोऽभूत् सुमहास्त्रिनेमिः । यो देहभाजं भयमीरयाणः परिक्षिणोत्पायुरजस्य हेतिः	॥ २० ॥	कदम्बकिञ्जल्कपिशत्रवाससा स्वलहृतं मेखलया नितम्बे । हारेण चानन्तधनेन बत्स श्रीवत्सवधस्थलवह्नेभेन	॥ २८ ॥
ततो निवृत्यप्रतिलब्धकाष्ठः स्वधिष्ण्यमास्थाय पुनः स देवः । शनैर्जित्वासानिवृत्तचित्तो न्यपीददारूढसमाधिषोणः	॥ २१ ॥	परार्थकयूरमणिप्रवेक- पर्यस्तदोर्दण्डसहस्रशासम् । अव्यक्तमूलं भुवनाद्घ्रिपेन्द्र- महीन्द्रभोगैरधिवीतबल्कम्	॥ २९ ॥
कालेन सोऽजः पुरुषापुषाऽभि- प्रवृद्धयोगेन विरूढबोधः । स्वयं तदन्तर्हृदयेऽबभात- मपश्यतापश्यत यन्न पूर्वम्	॥ २२ ॥	चराचरीको भगवन्महीध्र- महीन्द्रबन्धुं सलिलोपगृहम् । किरीटसाहस्यहिरण्यगृहमा- विर्भवत्कोस्तुभरत्नगर्भम्	॥ ३० ॥
मृणालगौरायतशेषभोग- पर्यङ्क एकं पुरुषं शयानम् । फणासहस्रायुतमूर्धरत्न- शुभिर्हृतध्वान्तयुगान्ततोये	॥ २३ ॥	निवीतमाग्रायमपुत्रताधय- स्वकीर्तिमय्या वनमालया हरिम् । सूर्येन्दुवाय्वग्रगमन्निधामभिः परिक्रमत्प्राधनिकैर्दुरासदम्	॥ ३१ ॥

तर्ह्येव तन्नाभिसरःसरोज-
मात्मानमम्भः शसनं विषय ।
ददर्श देवो जगतो विधाता
नातः परं लोकविसर्गदृष्टिः

॥ ३२ ॥

स्वकर्मबीजं रजसोपरक्तः
प्रजाः सिसृक्षभियदेव हृष्टा ।
अस्तीद् विसर्गाभिमुखस्तमीश-
मव्यक्तवर्त्मन्यभिवेशितात्मा

॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच-
ज्ञातोऽसि मेऽयं सुचिराज्जनु देहभाजां
न ज्ञायते भगवतो गतिरित्यवयम् ।
नान्यत् त्वदस्ति भगवन्नपि तत्त्वशुद्धं
मायागुणव्यतिकराद् यदुर्विभासि
रूपं यदेतदवबोधरसोदयेन
शशस्त्रिवृत्तमसः सदनुग्रहाय ।
आदौ गृहीतमवतारशतैकबीजं
यन्नाभिषद्भवनादहमाविरासम्
नातः परं परमं यद् भवतः स्वरूप-
मानन्दमात्रमविकारमविश्ववचः ।
पश्यामि विश्वसृजमेकमविश्वमायं
भूतेन्द्रियात्मकमदस्त उपाश्रितोऽस्मि
यद् वा इदं भुवनमङ्गलमङ्गलं यद्
ध्यानात्मनो दर्शितं त उपासकानाम् ।
तस्मै नमो भगवतेऽनुविधेम तुभ्यं
योऽनादतो निरयभाम्भिरसत्प्रसङ्गैः
ये तु त्वदीयचरणाम्बुजकोशगन्धं
जिघ्रन्ति कर्णविवरैः श्रुतिवातनीतम् ।
भक्त्या गृहीतचरणः परया च तेषां
नार्पिणं नाथं हृदयाम्बुवृहत् स्वपुंसाम्
तावद् भयं द्रविणगेहसुहृन्निमित्तं
शोकः स्पृहा परिभवो विपुलश्च लोभः ।
तावन्ममेत्यसदवग्रह आर्तिमूलं
यावन्न तेऽङ्गिमभयं प्रवृणीत लोकः
दैवेन ते हतपियो भवतः प्रसङ्गात्
सर्वाशुभोपशमनाद् बिमुखेन्द्रिया ये ।

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

कुर्वन्ति काममुखलेशलवाप दीना
लोभाभिभूतमनसोऽकुशलानि शश्वत् ॥ ७ ॥
धुतूटत्रिधातुभिरिमा मुहुर्यमानाः
शीतोष्णवातवर्षैरितरेतराद्य ।
कामाग्निनाऽच्युत रुपा च सुदुर्भरण
संपश्यतो मन उरुक्रम सीदते मे ॥ ८ ॥
यावत् पृथक्त्वमयमात्मन इन्द्रियार्थ
मायाबलं भगवतो जन ईश पश्येत् ।
तावच्च संसृतिरसौ प्रतिसङ्क्रमेत
व्यर्थाऽपि दुःखनिबहं बहती क्रियायां ॥ ९ ॥
अध्याहृतार्थकरणा निशि निःशयाना
नानामनोरथपियः क्षणभग्ननिद्राः ।
देवाद्वतार्थरचना ऋपयोऽपि देव
युष्मत्प्रसङ्गविमुखा इह संसरन्ति ॥ १० ॥
त्वद्भावयोगपरिभावितहृत्सरोजा
ये सञ्छुतेक्षितपथा ननु नाथ पुंसाम् ।
यद् यद् धिया त उरुगाय विभावयन्ति
तत् तद् वपुः प्रणयसे तदनुग्रहाय ॥ ११ ॥
नात्प्रिप्सीदसि ततोपचितोपचरै-
रारापितः सुरगणैर्हृदि वदकामैः ।
यः सर्वभूतदययाऽसदलभ्ययैको
नानार्जनप्यवहितः सुहृदन्तरात्मा ॥ १२ ॥
पुंसामतो विविपकर्मभिरध्वराद्यै-
र्दानेन चोग्रतपसा व्रतचर्या च ।
नाराधनं भगवतस्तव सत्क्रियाथो
धर्मोऽर्पितः कर्हिचित् क्रियते न यत्र ॥ १३ ॥

शश्वत् स्वरूपमहसैव निपीतभेद-
मोहाय बोधधिषणाय नमः परस्मै ।
विश्वोदयस्थितिलयं निमित्तलीला-
रामाय ते नम इदं चक्रमेधराय

॥ १४ ॥

यस्यावतारगुणकर्मविद्वन्वनानि-
नामानि येऽसुविगमे विवशः गृणन्ति ।
ते नैकजन्मशमलं सहसैव हित्वा
संयान्त्पपावृतमृतं तमजं प्रपये

॥ १५ ॥

यो वा अहं च गिरिशश्च विभुः स्वयं च
स्थित्युद्भवप्रलयहेतव आत्ममूलाः ।
भूत्वा त्रिषाद् बवृध एक उरुप्ररोह-
स्तस्मै नमो भगवते भुवनद्रुमाय

॥ १६ ॥

लोको विकर्मनिरतः कुशले प्रमत्तः
कर्मण्ययं त्वदुदिते भवदर्शने स्वे ।
यस्तावदस्य बलयानिह जीविताशां
सद्यश्छिनत्त्यनिमिषाय नमोऽस्तु तस्मै

॥ १७ ॥

यस्माद् विभेम्यहमपि द्विपरार्पिष्ण्य-
मध्यासितः सकललोकनमस्कृतं यत् ।
तेपे तपो बहुतपोऽवकृत्समान-
स्तस्मै नमो भगवते विसखाय तुभ्यम्

॥ १८ ॥

तिर्यङ्मनुष्यविवुषादिषु जीवयोनि-
ध्वात्मेच्छयाऽत्मकृतसंतुषीप्सया यः ।
रेमेऽनिरस्तरतिरप्युपलब्धकाष्ठ-
स्तस्मै नमो भगवते पुरुषोत्तमाय

॥ १९ ॥

योऽविद्ययानुपहतोऽपि दशार्धवृत्त्या
निद्रामुबाह जठरीकृतलोक्रपात्रः ।
अन्तर्जलेऽहिकशिपुस्पर्शानुकूलं
भीमोर्मिमालिनि जनस्य सुखं विवृण्वन्

॥ २० ॥

यन्नाभिपद्मभयनादहमासमद्य
लोकत्रयोपकरणो यदनुग्रहेण ।
तस्मै नमस्त उदरस्थबवाय योग-
निद्रावसानविकसन्नलिनोक्षणाय

॥ २१ ॥

सोऽयं समस्तजगतां सुहृदेक आत्मा
सत्त्वेन यन्मुडयते भगवान् भजेन ।
तेनैव मे दशमनुस्मृशताद् यथाऽहं
स्रक्ष्यामि पूर्ववदिदं प्रणतप्रियोऽसौ

॥ २२ ॥

एष प्रपन्नवरदो रमयाऽत्मशक्त्या
यद् यत् करिष्यति गृहीतगुणावतारः ।
तस्मिन् स्वविक्रम इदं सृजतुऽपि चेतो
सुज्जीत कर्मशमलं च यथा विजह्याम्

॥ २३ ॥

नाभिहृदादिह सतोऽम्भसि यस्य पुंसो
विज्ञानशक्तिरहमासमनन्तशक्तेः ।
रूपं विचित्रमिदमस्य विवृण्वतो मे
मा रीरिपीष्ट निगमस्य गिरां विसर्गः

॥ २४ ॥

सोऽसावदन्नकरुणो भगवान् विवृद्ध-
प्रेमस्मितेन नयनान्बुरुहं विजृम्भन् ।
उत्थाय विश्वविजयाय मनोविषादं
माध्व्या गिराऽपनयतात् पुरुषः पुराणः

॥ २५ ॥

मैत्रेय उवाच-

स्वसम्भवं निशाम्यैवं तपोविद्यासमाधिभिः ।
यावन्मनोबधः स्तुत्वा विरराम स खिन्नवत्

॥ २६ ॥

अयाधिष्ठितमालस्य ब्रह्मणो मधुसूदनः ।

विषण्णचेतसस्तेन कल्पय्यतिकराम्भसा

॥ २७ ॥

लोकसंस्थानविज्ञान आत्मनः परिखियतः ।

तमाहागाधया वाचा कश्मलं शमयन्निव

॥ २८ ॥

भगवान् उवाच-

मा वेदगर्भं गास्तन्त्रीं सर्गं उद्यममावह ।

तन्मया चोदितं हृद्ये यन्मां प्रार्थयते भवान्

॥ २९ ॥

भूयश्च तप आतिष्ठ विद्यां चैव मदाभ्याम् ।

ताभ्यामन्तर्हि दि ब्रह्मन् लोकान् द्रक्ष्यस्पपावृत्तान्

॥ ३० ॥

तत आत्मनि योगेन भक्तियुक्तः समाहितः ।

ब्रह्माऽसि मां ततं ब्रह्मन् मयि लोकोऽस्त्वमात्मनि

॥ ३१ ॥

यदा तु सर्वभूतेषु दारुण्यश्लिषिब स्थितम् ।

प्रतिचक्षीत मां लोको जह्यान् तर्ह्येव कश्मलम्

॥ ३२ ॥

यदा रहितमात्मानं भूतेन्द्रियगुणाशयैः ।
स्वरूपेण मयोपेतं पश्यन् स्वाराज्यमृच्छति ॥ ३३ ॥

नानाकर्मविपाकेन प्रजा बह्वीः सिसृक्षतः ।
नात्माबसीदत्यस्मिन्ने वर्षीयान् मदनुग्रहः ॥ ३४ ॥

ऋषिमायं न वप्राति पापीयांस्त्वां रजोगुणः ।
यन्मनो मयि निर्वर्द्धं प्रजाः संसृजतोऽपि ते ॥ ३५ ॥

ज्ञातोऽहं भवता त्वथ दुर्विज्ञेयोऽपि देहिनाम् ।
यन्मां त्वं मन्यसे युक्तं भूतेन्द्रियगुणात्मभिः ॥ ३६ ॥

तुभ्यं मल्लिचिकित्सायामात्मा मे दर्शितो बहिः ।
नालेन सलिले मूलं पुष्करस्य विचिन्वतः ॥ ३७ ॥

यच्चर्क्य मम स्तोत्रं मत्कथाभ्युदयाद्वितम् ।
यद् वा तपसि निष्ठा च स एष मदनुग्रहः ॥ ३८ ॥

प्रीतोऽहमस्तु भद्रं ते लोकानां विजयेच्छया ।
यदस्तीपीद् गुणमयं निर्गुणं माऽनुवर्णयन् ॥ ३९ ॥

य एतेन पुमान् नित्यं स्तुत्या स्तोत्रेण मां भजेत् ।
तस्याहं सम्प्रसीदेयं सर्वकामबन्धेश्वरः ॥ ४० ॥

पूर्तेन तपसा यज्ञैर्दानैर्योगैः समाधिना ।
राज्यं निःश्रेयसं पुंसां मत्प्रीतिस्तत्त्वचिन्मतम् ॥ ४१ ॥

अहमात्मात्मनां धातः प्रेष्टः सन् प्रेयसामपि ।
अतो मयि रतिं कुर्याद् देहादिव्यक्तुते प्रियः ॥ ४२ ॥

सर्ववैदमयेनेमा आत्मनाऽऽत्मात्मयोगिना ।
प्रजाः सृज यथापूर्वं यावत् मय्यनुशरते ॥ ४३ ॥

मित्रेय उवाच—
तस्मा एवं जगत्स्रष्टा प्रधानपुरुषेश्वरः ।
व्यज्येदं स्वेन रूपेण कञ्जनाभस्तिरोदधे ॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

विदुर उवाच—
अन्तर्हिते भगवति ब्रह्मा लोकपितामहः ।
प्रजाः ससर्ज कतिधा दैहिकीर्मानसीर्विभुः ॥ १ ॥

ये च मे भगवन् पृष्टास्तव्ययथां बहुवित्तम् ।
तान् यदस्यानुपूर्व्येण छिन्धिः नः सर्वसंशयान् ॥ २ ॥

शुक उवाच—
एवं सम्बोदितस्तेन श्रुत्वा कौपारयो मुनिः ।
प्रीतः प्रत्याह तान् प्रभान् हृदिस्थानय भार्गव ॥ ३ ॥

मित्रेय उवाच—
विरिञ्चोऽपि तथा चक्रे दिव्यं वर्षशतं तपः ।
आत्मन्यात्मानमावेदय यथाऽहं भगवानजः ॥ ४ ॥

तद् विलोक्याब्जसंभूतो वायुना यदधिष्ठितम् ।
पद्ममम्भश्च तत्कालकृतवीरेण कम्पितम् ॥ ५ ॥

तपसा ह्येधमानेन विद्यया चात्मसंस्थया ।
विवृद्धविज्ञानवलो न्यपाद् वायुं सहाभसा ॥ ६ ॥

तद् विलोक्य विपद्वापि पुष्करं यदधिष्ठितः ।
अनेन लोकान् प्राग्लीनान् कल्पितास्मात्यचिन्तयत् ॥ ७ ॥

पद्मकोशं तदाविश्य भगवान् कर्मचोदितः ।
एकं व्यभाहीदुरुधा त्रिधा भाव्य द्विसप्तधा ॥ ८ ॥

एतावान् जीवलोकस्य संस्थाभेदः समासतः ।
धर्मस्य हानिमित्तस्य विपाकः परमेष्ठिनः ॥ ९ ॥

विदुर उवाच—
यदात्थ बहुरूपस्य हरेरद्भुतकर्मणः ।
कालाख्यं लक्षणं ब्रह्मन् यथा वर्णय नः प्रभो ॥ १० ॥

मित्रेय उवाच—
गुणव्यतिकराकारो निर्विशोपोऽप्रतिष्ठितः ।
पुरुषस्तदुपादानमात्मानं लीलयाऽसृजत् ॥ ११ ॥

विश्वं ये ब्रह्मतन्मात्रं संस्थितं विष्णुमायया ।
ईश्वरेण परिच्छिन्नं कालेनाव्यक्तमूर्तिना ॥ १२ ॥

यथेदानीं तथा चाग्रे पश्चादप्येतदीदृशम् ।
सर्गो नवविधस्तस्य प्राकृतो वैकृतश्च यः ॥ १३ ॥

कालद्रव्यगुणस्य त्रिविधः प्रतिमङ्गलः ।
 आयस्तु मदतः सर्गो गुणत्रैपम्यमात्मनः ॥ १४ ॥
 द्वितीयस्त्यक्तमस्तत्र द्रव्यज्ञानक्रियादयः ।
 भूतसर्गसर्गानामस्तु तन्मात्रद्रव्यशक्तिमान् ॥ १५ ॥
 चतुर्थं ऐन्द्रियः सर्गो यस्तु ज्ञानक्रियात्मकः ।
 वैकारिको देवसर्गः पथमो दन्त्यप्रपन्नः ॥ १६ ॥
 पष्ठस्तु तमसः सर्गो यस्त्यवुडिकृतः प्रभोः ।
 पडिमं प्राकृताः सर्गा वैकृतानपि मे शृणु ॥ १७ ॥
 रजोभाजो भगवतो नीलैर्यं हरिमेषसः ।
 गममो मुख्यसर्गस्तु पड्विपस्तस्थुपां च यः ॥ १८ ॥
 वनस्त्यतोपधिलता त्यक्साग वीरुषो द्रुमाः ।
 उत्तरोतस्तमःप्राया अन्तःस्पर्शा विशोषिणः ॥ १९ ॥
 तिरधामममः सर्गः सोऽष्टाविंशद्विधो मतः ।
 अधिदो भूतमसो घ्राणज्ञा हृदि(य)वेदिनः ॥ २० ॥
 गौरजो महिपः कृष्णः सूकरो गवयो रुरुः ।
 द्विजापाः पशवश्चेमे अचिरुष्टश्च सतम ॥ २१ ॥
 खरोऽथोऽश्वतरं गौरः शरभश्चमर्ग तथा ।
 एते वैकजापाः क्षत्तः श्रुणु पथनस्तान् पशून् ॥ २२ ॥
 श्वा सुगालो वृको व्याघ्रो मार्जारः शशशाल्यकौ ।
 सिंहः कपिर्गजः कूर्मो गोषो च मकरादयः ॥ २३ ॥

कङ्कगृध्रवक्रप्रेना भासवदूर्ध्वहिणः ।
 हंससारसचक्रातकाकोलुकादयः स्वगाः ॥ २४ ॥
 अर्वाकुसोतस्तु नवमः क्षनरंक्षविधो नृणाम् ।
 रजोऽधिकाः कर्मपरा दुःखे च सुखमानिनः ॥ २५ ॥
 वैकृतास्त्य पथेते देवमर्गश्च सतम ।
 वैकारिकश्च यः प्रोक्तः कीमारस्तुभयात्मकः ॥ २६ ॥
 देवसर्गश्चाष्टविधो विवुधाः पितरोऽसुराः ।
 गन्धर्वाप्सरसः मित्रा यक्षधांसि चारणाः ॥ २७ ॥
 भूतप्रेतपिशाचाश्च विद्याघ्रा क्षित्ररादयः ।
 दशते विदुराख्यताः सर्गास्ते त्रिष्वसकृताः ॥ २८ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि वंशान् मन्वन्तराणि च ।
 एवं रजःश्रुतः स्रष्टा कल्पादिप्यात्मभूर्हरिः ।
 सृजन्ममोषसङ्कल्प आत्मैवाऽत्मानमात्मना ॥ २९ ॥
 गुणव्यत्यय एतस्मिन् मायावत्त्वादधीशितुः ।
 न पीरार्पयमिच्छन्ति नयां भ्राम्यन्नुमेर्यथा ॥ ३० ॥
 देवासुरादयः क्षत्तः कल्पेऽस्मिन् ये प्रकीर्तिताः ।
 त एव नामरूपाभ्यामासन् मन्वन्तरान्तरे ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

मित्रेय उवाच—
 चरमस्तु विशोषाणामनेकांशुतः सदा ।
 परमाणुः स विशोषो नृणामेक्यभ्रमो यतः ॥ १ ॥
 सत एव पदार्थस्य स्वरूपावस्थितस्य यत् ।
 कैवल्यं परममहानविशोषो निरन्तरः ॥ २ ॥
 एवं कालोऽप्यनुमितः सोऽक्ष्ये स्थौल्ये च सतम ।
 संस्थानभुक्त्वा भगवानव्यक्तोऽव्यक्तभुग् विभुः ॥ ३ ॥
 स कालः परमाणुर्वै यो भुङ्क्ते परमाणुताम् ।
 सतोऽविशोषभुग् यस्तु स कालः परमो महान् ॥ ४ ॥

अणुर्द्वौ परमाणू स्यात् त्रसरेणुसयः स्मृतः ।
 जालाकारश्चम्यवगतः खमेवानुपतन्नगात् ॥ ५ ॥
 त्रसरेणुविकं भुङ्क्ते यः कालः सा नृतिः स्मृता ।
 तन्निभागस्तु वेधः स्यात् तैस्त्रिभिस्तु लवः स्मृतः ॥ ६ ॥
 निमेषसिलसो ज्ञेय आम्नातान्ते त्रयः क्षणः ।
 क्षणान् पथ विदुः काष्ठां लघु ता दश पथं च ॥ ७ ॥
 लघुनि वै समाप्ता दश पथं च नाडिका ।
 ते द्वे मुहूर्तं प्रहरः पड् यामः सप्त वा नृणाम् ॥ ८ ॥
 द्वादशार्धलोन्मानं चतुर्भिश्चतुरधुर्नै ।
 स्वर्णमापेः कृतच्छिद्रं यावत् प्रस्थाजत्वं पिबेत् ॥ ९ ॥

यामाश्वत्वारश्चत्वारो मर्त्यानामहनी उभे ।
 पक्षः पञ्चदशाहानि शुक्लः कृष्णश्च मानद ॥ १० ॥
 तयोः समुच्चये मासः पितृणां तदहर्निशम् ।
 द्वौ तावतुः पडयनं दक्षिणं चोत्तरं दिवि ॥ ११ ॥
 अयने अहनी प्राहुर्वत्सरो द्वादश स्मृतः ।
 संवत्सरशतं नृणां परमायुर्विरूपितम् ॥ १२ ॥
 ग्रहर्क्षताराचक्रस्थः परमाण्वादिना जगत् ।
 संवत्सरावसानेन पर्येत्यनिमिषो विभुः ॥ १३ ॥
 संवत्सरः परिवत्सर इडावत्सर एव च ।
 अनुवत्सरो वत्सरश्च विदुरैवं प्रभाष्यते ॥ १४ ॥
 यः सृज्यशक्तिमुरुषोष्णसयन् स्वशक्त्या
 पुंसोऽभ्रमाय दिवि धावति भूतभेदः ।
 कालाख्यया गुणमयी क्रतुभिर्वितन्वं-
 स्तस्मी वलिं हरत वत्सरपञ्चाकाय ॥ १५ ॥
 विदुर उवाच-
 पितृदेवमनुष्याणामायुः परमिदं स्मृतम् ।
 परेषां गतिमाचक्ष्व ये स्युः कल्पाद् वहिर्विदः ॥ १६ ॥
 भगवान् वेद कालस्य गतिं भगवतो ननु ।
 विश्वं विचक्षते धीरा योगराज्ञेन चक्षुषा ॥ १७ ॥
 मैत्रेय उवाच-
 कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगम् ।
 दिव्यैर्द्वादशाहद्वैः सावधानं निरूपितम् ॥ १८ ॥
 चत्वारि त्रीणि द्वे चैकं कृतादिषु यथाक्रमम् ।
 संख्यातानि सहस्राणि द्विगुणानि शतानि च ॥ १९ ॥
 रान्त्ययांशपौरन्तरेण यः कालः शतसंख्ययोः ।
 तमेवाहुर्युगं तज्ज्ञा यत्र धर्मो विधीयते ॥ २० ॥
 धर्मश्चतुष्पान्मनुजान् कृते समनुवर्तते ।
 स एवात्येव्यधर्मेण ज्येति पादेन वर्धता ॥ २१ ॥
 त्रैलोक्याद् युगसाहस्रं वहिराब्रह्मणो दिनम् ।
 तावत्येव निशा तात यन्मिमीलति विश्वसृक् ॥ २२ ॥
 निशावसान आरब्धो लोककल्पोऽनुवर्तते ।
 यावद् दिनं भगवतो मनून् भुञ्जन्तुर्दश ॥ २३ ॥

स्वं स्वं कालं मनुर्भुङ्क्ते साधिका होकसप्ततिः ।
 मन्वन्तरेषु मनवस्तद्वंश्या ऋषयः सुराः ।
 भवन्ति चैते युगपत् सुरेशाश्चानु ये च तान् ॥ २४ ॥
 एष देनन्दिनः सर्गो ब्राह्मसैलोक्यवर्तनः ।
 तिर्यङ्मनुपितृदेवानां सम्भवो यत्र कर्मभिः ॥ २५ ॥
 मन्वन्तरेषु भगवान् विभ्रत् सत्त्वं स्वमूर्तिभिः ।
 मन्वादिभिरिदं विश्वमवत्युदितपीठ्यः ॥ २६ ॥
 तमोमात्रमुषादाय प्रतिसंरुद्धविक्रमः ।
 कालेनानुगतः शेष आस्ते तूष्णीं दिनात्यये ॥ २७ ॥
 तमेवानुबिलीयन्ते लोका भूरादयस्त्रयः ।
 निशायापमनुवृत्तायां निर्मुक्तशशिभास्करे ॥ २८ ॥
 त्रिलोक्यां दह्यमानायां शक्त्या सङ्गर्षणाग्निना ।
 यान्त्यूष्मणा महर्लोकोज्जनं कम्बादयोऽर्दिताः ॥ २९ ॥
 तावत् त्रिभुवनं सद्यः कल्पान्ते विपसिन्धवः ।
 श्लावयन्त्युत्कटाटोपचण्डवातेरितोमयः ॥ ३० ॥
 अन्तः स तस्मिन् सलिल आस्तेऽनन्तासनो हरिः ।
 योगनिद्रामीलितक्षः स्तूयमानो जनलथैः ॥ ३१ ॥
 एवंविधैरहोरात्रैः कालगत्योपलक्षितैः ।
 अपेक्षितमिवास्यापि परमायुर्वयःशतम् ॥ ३२ ॥
 यदर्धमायुपस्तस्य परार्धमभिधीयते ।
 पूर्वः परार्धोऽपक्रान्तो ह्यपरार्धोऽयं वर्तते ॥ ३३ ॥
 पूर्वस्यादौ परार्धस्य ब्राह्मो नाम महानभूत् ।
 कल्पो यत्राभवद् ब्रह्मा शब्दब्रह्मेति यं विदुः ॥ ३४ ॥
 तस्यैव चान्ते कल्पोऽभूद् यं पाद्ममभिचक्षते ।
 यद्धरेर्नाभिसरस आसीलोकसरोरुहम् ॥ ३५ ॥
 अयं तु कथितः कल्पो द्वितीयस्यापि भारत ।
 वाराह इति विख्यातो यत्रासीत् सूकरो हरिः ॥ ३६ ॥
 कालोऽयं द्विपरार्धोऽख्यो निमेष उपचर्यते ।
 अव्याकृतस्यानन्तस्य ह्यनदेर्जगदात्मनः ॥ ३७ ॥
 कालोऽयं परमाण्वादिद्विपरार्धान्त ईरितः ।
 नैवेष्टे स प्रभुर्भुम्भ ईश्वरो धाममानिनाम् ॥ ३८ ॥

विकारिः पोडरीर्युक्तो विज्ञेयादिभिरावृतः ।
अण्डकोशो बहिर्यः पञ्चाशत्कोटिविस्तृतः
दशान्तराधिकैर्यत्र प्रविष्टः परमाणुवत् ।
लक्ष्यतेऽन्तर्गताधान्ये कोटिशो ह्यण्डराशयः

॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥

यमाहुरक्षरं ब्रह्म सर्वकारणकारणम् ।

विष्णोर्धाम परं साक्षात् पुरुषस्य महात्मनः ॥ ४१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रेय उवाच—

इति ते वर्णितः क्षत्तः कालाख्यः परमात्मनः ।

महिमा वेदगर्भोऽथ यदस्त्राक्षीन्निबोध मे ॥ १ ॥

ससर्जाग्रिंश्च तमिषमन्धतामिषमादिकृत् ।

महामोहं च मोहं च तमश्चाज्ञानवृत्तयः ॥ २ ॥

दृष्ट्वा पापीयसीं सृष्टिं नात्मानं बह्वन्यत ।

भगवद्वचान्पूतेन मनसाऽन्यास्ततोऽमुजत् ॥ ३ ॥

सनकं च सनन्दं च सनातनमधात्मभूः ।

सनत्कुमारं च मुनिं निष्क्रियानुध्वरेतसः ॥ ४ ॥

तान् बभौषे स्वभूः पुत्रान् प्रजाः सृजत पुत्रकाः ।

तत्रैच्छन् मोक्षधर्माणो वासुदेवपरायणाः ॥ ५ ॥

सोऽवज्ञातः सुतैरेवं प्रत्याख्यातानुशासनैः ।

क्रोधं दुर्विषहं जातं नियन्तुमुपचक्रमे ॥ ६ ॥

पिया निगूहमाणोऽपि भुवोर्मर्ध्यात् प्रजापतेः ।

सद्योऽजायत तन्मन्युः कुमारो नीललोहितः ॥ ७ ॥

स धीं करोद देवानां पूर्वजो भगवान् भवः ।

नामानि कुरु मे पातः स्थानानि च जगद्गुरो ॥ ८ ॥

इति तस्य वचः पादो भगवान् परिपालयन् ।

अभ्यपाद् भद्रया वाचा मा रोदीस्तत् करोमि ते ॥ ९ ॥

यदरोदीः सुरश्रेष्ठ सोद्रेग इव बालकः ।

ततस्त्वामभिधास्यन्ति नाम्ना रुद्र इति प्रजाः ॥ १० ॥

हृदिन्द्रियाण्यसुख्यौ वापुर्गर्जितं मही ।

सूर्यश्चन्द्रस्तपश्चैव स्थानान्येकादशैव ते ॥ ११ ॥

मन्युर्मनुर्महानासो महाजिह्व कतध्वजः ।

मरुता भवः कालो वामदेवो धृतव्रतः ॥ १२ ॥

धीर्बुध्निरसहो मा च निपुत् सप्तिरिलाम्बिका ।

द्रावती सुधा दीक्षा रुद्राण्यो रुद्र ते स्त्रियः ॥ १३ ॥

गृहाणैतानि नामानि स्थानानि च सपोषणम् ।

आभिः सृज प्रजा बह्वीः प्रजानामसि यत् पतिः ॥ १४ ॥

इत्यादिष्टः स गुरुणा भगवान् नीललोहितः ।

सत्त्वाकृतिः स्वभावेन ससर्जात्मसमाः प्रजाः ॥ १५ ॥

रुद्राणां रुद्रसृष्टानां समन्ताद् ग्रसतां जगत् ।

निशाम्यासंग्म्यशो यूपान् प्रजापतिरशङ्कत ॥ १६ ॥

अलं प्रजाभिः सुष्टाभिरौदशीभिः सुरोत्तम ।

मया सह दहन्तीभिर्दिशश्चुर्मिरुन्धणैः ॥ १७ ॥

तप आनिष्ट ब्रह्म ते सर्वभूतसुखावहम् ।

तपसैव यथापूर्वं सृष्टा विश्वमिदं भवान् ॥ १८ ॥

तपसैव परंन्योतिर्भगवन्तमपोक्षजम् ।

सर्वभूतगुहावासमञ्जसा बिन्दते पुमान् ॥ १९ ॥

श्रेय उवाच—

एवमात्मभुवाददिष्टः परिक्रम्य गिरां पतिम् ।

वाढमित्यमुषामन्य विवेश तपसे वनम् ॥ २० ॥

अथाभिधायतः सर्गं दश पुत्राः प्रजङ्गिरे ।

भगवच्छक्तिपुक्तस्य लोकसन्तानेहैतवः ॥ २१ ॥

मरीचिरज्याहिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।

भृगुर्वसिष्ठो दक्षश्च दशमस्तत्र नारदः ॥ २२ ॥

उत्सहान्नारदो जज्ञे दक्षोऽङ्गुष्ठान् स्वयम्भुवः ।

प्राणाद् वसिष्ठः सञ्जातो भृगुस्त्वष्टिः कर्ता क्रतुः ॥ २३ ॥

पुलहो नाभितो जज्ञे पुलस्त्यः कर्णयो कपिः ।

अङ्गिरा मुखतोऽङ्गोऽत्रिर्मरीचिर्मनसोऽभवत् ॥ २४ ॥

यामाश्रित्वारश्वात्वारो मर्त्यानामहनी उभे ।
 पक्षः पञ्चदशाहानि शुरुः कृष्णश्च मानद ॥ १० ॥
 तयोः समुज्ज्वये मासः पितृणां तदहर्निशम् ।
 द्वी तावतुः पडयन् दक्षिणं चोत्तरं दिवि ॥ ११ ॥
 अयने अहनी प्राहुर्वत्सरो द्वादश स्मृतः ।
 संवत्सरशतं नृणां परमायुर्निरूपितम् ॥ १२ ॥
 ग्रहर्क्षताराचक्रस्थः परमाण्वादिना जगत् ।
 संवत्सरावसानेन पर्येत्यनिमिषो विभुः ॥ १३ ॥
 संवत्सरः परिवत्सर इडावत्सर एव च ।
 अनुवत्सरो वत्सरश्च विदुरैव प्रभाष्यते ॥ १४ ॥
 यः सृज्यशक्तिमुरुषोच्छुसयन् स्वशक्त्या
 पुंसोऽभ्रमाय दिवि धावति भूतभेदः ।
 कालाख्यया गुणमयीं क्रतुभिर्वितन्व-
 स्तस्मै बलिं हरत वत्सरपञ्चकाय ॥ १५ ॥
 विदुर उवाच—
 पितृदेवमनुष्याणामायुः परमिदं स्मृतम् ।
 परेषां गतिमाचक्ष्व ये स्युः कल्पाद् बहिर्विदः ॥ १६ ॥
 भगवान् वेद कालस्य गतिं भगवतो ननु ।
 विश्वं विचक्षते धीरा योगराट्तेन चक्षुषा ॥ १७ ॥
 मेत्रेय उवाच—
 कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगम् ।
 दिव्यैर्द्वादशसाहस्रैः सावधानं निरूपितम् ॥ १८ ॥
 चत्वारि त्रीणि द्वे चैकं कृतादिषु यथाक्रमम् ।
 संख्यातानि सहस्राणि द्विगुणानि शतानि च ॥ १९ ॥
 सन्धांशयोरन्तरेण यः कालः शतसंख्ययोः ।
 तमेवादुर्युगं तज्ज्ञा यत्र धर्मो विधीयते ॥ २० ॥
 धर्मश्चतुष्पान्मनुजान् कृते समनुवर्तते ।
 स एवान्येष्वधर्मेण व्यति पादेन वर्धता ॥ २१ ॥
 त्रिलोक्याद् युगसाहस्रं बहिराब्रह्मणो दिनम् ।
 तावत्येव निशा तात यन्निमीलति विश्वसृक् ॥ २२ ॥
 निशावसान आरब्धो लोककल्पोऽनुवर्तते ।
 यावद् दिनं भगवतो मनून् भुञ्जन्तुर्दश ॥ २३ ॥

स्वं स्वं कालं मनुभुङ्क्ते साधिका होक्तसप्ततिः ।
 मन्वन्तरेषु मनवस्तद्द्वयया ऋषयः सुराः ।
 भवन्ति चैते युगपत् सुरेशाश्चानु ये च तान् ॥ २४ ॥
 एष देवन्दिनः सर्गो ब्राह्मखेलोक्त्यवर्तनः ।
 तिर्यङ्मृपितृदेवानां सम्भवो यत्र कर्मभिः ॥ २५ ॥
 मन्वन्तरेषु भगवान् विभ्रत् सत्त्वं स्वमूर्तिभिः ।
 मन्वादिभिरिदं विश्वमवत्युदितधीरुपः ॥ २६ ॥
 तमोमात्रामुपादाय प्रतिसंरुडविक्रमः ।
 कालेनानुगतः शेष आस्ते तूष्णीं दिनात्यये ॥ २७ ॥
 तमेवानुविलीयन्ते लोका भूरादयस्त्रयः ।
 निशायामनुवृत्तायां निर्मुक्तशशिभास्करे ॥ २८ ॥
 त्रिलोक्यां दह्यमानायां शक्त्या सङ्घर्षणाग्निना ।
 यान्त्यूष्मणा महर्लोकज्जनं कम्बादयोऽदिताः ॥ २९ ॥
 तावत् त्रिभुवनं सद्यः कल्पान्ते विपसिन्धवः ।
 ग्लान्यन्त्युत्कटाटोपचण्डवतेरितोर्मयः ॥ ३० ॥
 अन्तः स तस्मिन् सलिल आस्तेऽनन्तासनो हरिः ।
 योगनिद्रामीलिततार्क्षः स्तूपमानो जनलयैः ॥ ३१ ॥
 एवंविधैरहोरात्रैः कालगत्योपलक्षितैः ।
 अपेक्षितमिवास्यापि परमायुर्वयःशतम् ॥ ३२ ॥
 यदर्धमायुपस्तस्य परार्धमभिधीयते ।
 पूर्वः परार्धोऽपक्रान्तो ह्यपरार्धोऽथ वर्तते ॥ ३३ ॥
 पूर्वस्यादौ परार्धस्य ब्राह्मो नाम महानभूत् ।
 कल्पो यत्राभवद् ब्रह्मा शब्दब्रह्मेति यं विदुः ॥ ३४ ॥
 तस्यैव चान्ते कल्पोऽभूद् यं पाद्ममभिचक्षते ।
 यद्धरेर्नाभिरस आसील्लोकसरोरुहम् ॥ ३५ ॥
 अयं तु कथितः कल्पो द्वितीयस्यापि भारत ।
 वाराह इति विख्यातो यत्रासीत् सूक्तो हरिः ॥ ३६ ॥
 कालोऽयं द्विपरार्धस्यो निमेष उपचर्यते ।
 अव्याकृतस्यानन्तस्य ह्यनादेर्जगदात्मनः ॥ ३७ ॥
 कालोऽयं परमाण्वादिद्विपरार्धान्त ईरितः ।
 नैवेष्टे स प्रभुर्भूम्न ईश्वरो धाममानिनाम् ॥ ३८ ॥

विकारिः षोडशीर्षुक्तो विदोषादिभिरावृतः ।
 अण्डकोशो बहिर्यं पथाशाक्तोऽटिभिस्तृतः ॥ ३९ ॥
 दशोत्तराधिकैर्यत्र प्रविष्टः परमाणुवत् ।
 लक्ष्यतेऽन्तर्गताश्चान्ये कोटिशो ह्यण्डराशयः ॥ ४० ॥

यमाहुरक्षरं ब्रह्म सर्वकारणकारणम् ।
 विष्णोर्धाम परं साक्षात् पुरुषस्य महात्मनः ॥ ४१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
 इति ते वर्णितः क्षत्तः कालाख्यः परमात्मनः ।
 महिमा वेदगर्भोऽयं यदस्माद्विनिबोध मे ॥ १ ॥
 ससर्जाग्नेऽयं तामिस्रमन्थतामिस्रमादिकृत् ।
 महामोहं च मोहं च तमश्चाज्ञानवृत्तयः ॥ २ ॥
 दृष्ट्वा पापीयसीं सृष्टिं नात्मानं बह्वमन्यत ।
 भगवद्ध्यानपूर्तेन मनसाऽन्यास्ततोऽसृजत् ॥ ३ ॥
 सनकं च सनन्दं च सनातनमथात्मभूः ।
 सनत्कुमारं च मुनिं निष्क्रियानुध्वरितसः ॥ ४ ॥
 तान् वभाषे स्वभूः पुत्रान् प्रजाः सृजत पुत्रकाः ।
 तन्नेच्छन् मोक्षधर्माणो वासुदेवपरायणाः ॥ ५ ॥
 सोऽब्रूतः सुतेरैवं प्रत्याख्यातानुशासनैः ।
 क्रोधं दुर्विषहं जातं नियन्तुमुपचक्रमे ॥ ६ ॥
 धिया निगृहमाणोऽपि भुवोर्मध्यात् प्रजापतेः ।
 सद्योऽजायत तन्मन्युः कुमारो नीललोहितः ॥ ७ ॥
 स वै रुरोद देवानां पूर्वजो भगवान् भवः ।
 नामानि कुरु मे धातः स्थानानि च जगद्गुरो ॥ ८ ॥
 इति तस्य वचः पाशो भगवान् परिपालयन् ।
 अभ्यधाद् भद्रया वाचा मा रोदीस्तत् करोमि ते ॥ ९ ॥
 यदरोदीः सुरश्रेष्ठ सोऽग्रे इव बालकः ।
 ततस्त्वामभिधास्यन्ति नाम्ना रुद्र इति प्रजाः ॥ १० ॥
 हृदिन्द्रियाण्यस्युर्ध्वो वापुर्गिरिजलं मही ।
 सूर्यश्चन्द्रस्तपश्चैव स्थानान्येकादशैव ते ॥ ११ ॥
 मन्युर्मनुर्महानासो महाच्छिव क्रतुध्वजः ।
 मरुतेरा भवः कालो वामदेवो धृतव्रतः ॥ १२ ॥

धीर्वृत्तिरसहो मा च नियुत् सर्पिरिलाम्बिका ।
 इरावती सुधा दीक्षा रुद्राण्यो रुद्र ते श्वियः ॥ १३ ॥
 गृहाणैतानि नामानि स्थानानि च सपोषणम् ।
 आभिः सृज प्रजा बह्वीः प्रजानामसि यत् पतिः ॥ १४ ॥
 इत्यादिष्टः स गुरुणा भगवान् नीललोहितः ।
 सत्त्वाकृतिः स्वभावेन ससर्जात्मसमाः प्रजाः ॥ १५ ॥
 रुद्राणां रुद्रसृष्टानां समन्ताद् ग्रसतां जगत् ।
 निशाम्यासंख्यशो यूधान् प्रजापतिरशङ्कत ॥ १६ ॥
 अलं प्रजाभिः सृष्टाभिरिदृशीभिः सुरोत्तम ।
 मया सह दहन्तीभिर्दिशश्चुर्भिरुन्वणैः ॥ १७ ॥
 तप आतिष्ठ भद्रं ते सर्वभूतसुखाबहम् ।
 तपसैव यथापूर्वं स्रष्टा विश्वमिदं भवान् ॥ १८ ॥
 तपसैव परं ज्योतिर्भगवन्तमपोधजम् ।
 सर्वभूतगुहावासमञ्जसा बिन्दते पुमान् ॥ १९ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 एवमात्मभुवाऽदिष्टः परिक्रम्य गिरां पतिम् ।
 बादमित्यमुमामन्य विवेश तपसे वनम् ॥ २० ॥
 अथाभिध्यायतः सर्गं दश पुत्राः प्रजङ्गरे ।
 भगवच्छक्तियुक्तस्य लोकसन्तानहेतवः ॥ २१ ॥
 मरीचिरन्वक्षिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।
 भृगुर्वसिष्ठो दक्षश्च दशमस्तत्र नारदः ॥ २२ ॥
 उत्सङ्गाचारो जज्ञे दक्षोऽहुधात् स्वयम्भुवः ।
 प्राणाद् वसिष्ठः सञ्जातो भृगुस्त्वचि करात् क्रतुः ॥ २३ ॥
 पुलहो नाभितो जज्ञे पुलस्त्यः कर्णयो कपिः ।
 अङ्गिरा मुखतोऽङ्गोऽङ्गिर्मरीचिर्मनसोऽभवत् ॥ २४ ॥

धर्मः स्तनाद् दक्षिणतो यत्र नारायणः स्वयम् ।
 अधर्मः पृष्ठतो यस्मान्मृत्युलोकप्रयङ्करः ॥ २५ ॥
 हृदि कामो भुवोः क्रोधो लोभश्चाधरदच्छदान् ।
 आस्याद् वाक् सिन्धवो मेढ्राभिकर्कतिः पापोरपाश्रयः ॥ २६ ॥
 छायायाः कर्मदो जज्ञे देवहूत्याः पतिः प्रभुः ।
 मनसो देहतथेदं जज्ञे विश्वकृतो जगत् ॥ २७ ॥
 वाचं दुहितरं तन्वीं स्वयम्भूर्हरीर्तमनः ।
 अकामां चकमे क्षतः सकाम इति नः श्रुतम् ॥ २८ ॥
 तमधर्मं कृतमतिं विलोक्य पितरं सुताः ।
 मरीचिमुख्या मुनयो विस्रम्भात् प्रत्यपेधयन् ॥ २९ ॥
 नैतत् पूर्वं कृतं त्वय न करिष्यन्ति येऽपरे ।
 यः स्वां दुहितरं गच्छेदनिगृह्याङ्गं प्रभुः ॥ ३० ॥
 तेजीयसामपि होतत्र सुशोक्यं जगद्गुरो ।
 यदवृत्तमनुतिष्ठन् वै लोकः क्षेमाय कल्पते ॥ ३१ ॥
 तस्मै नमो भगवते य इदं स्वेन रोचिषा ।
 आत्मस्य व्यञ्जयामास स धर्मं पातुमर्हति ॥ ३२ ॥
 स इत्थं गृणतः पुत्रान् पुरो हृष्टा प्रजापतीन् ।
 प्रजापतिपतिस्तन्वीं तत्याज व्रीडितस्तदा ॥ ३३ ॥
 तां दिशो जगद्गुरोरां नीहारं यद् विदुस्तमः ।
 कदाचिद् ध्यायतः स्रष्टुर्वेदा आसंश्चतुर्मुखात् ॥ ३४ ॥
 कथं स्रक्ष्याम्यहं लोकान् समवेतान् यथा पुरा ।
 चातुर्होत्रं कर्मतन्त्रमुपवेदनयैः सह ।
 धर्मस्य पादाश्चत्वारस्तथैवाश्रमवृत्तयः ॥ ३५ ॥
 विदुर उवाच—
 स वै विश्वसृजामीशो वेदादीन् मुखतोऽसृजत् ।
 यद् यद् येनासृजद् देवस्तन्मे ब्रूहि तपोधन ॥ ३६ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यान् वेदान् पूर्वादिभिर्मुखैः ।
 शस्त्रमित्यां स्तुतिस्तोमं प्रायश्चित्तं व्यधान् क्रमात् ॥ ३७ ॥
 आयुर्वेदं धनुर्वेदं गान्धर्वं वेदमात्मनः ।
 स्यापत्यं चासृजद् वेदं क्रमाद् पूर्वादिभिर्मुखैः ॥ ३८ ॥

इतिहासपुराणं च पञ्चमं वेदमीश्वरः ।
 सर्वेभ्य एव वक्त्रेभ्यः ससृजे सर्वदर्शनः ॥ ३९ ॥
 पोडशयुक्थौ पूर्ववक्त्रात् पुरीष्याग्रिष्टुतावप ।
 आप्तोर्यामातिरात्री च वाजपेयं सगोसबम् ॥ ४० ॥
 तपः शौचं दया सत्यं धर्मस्येति पदानि च ।
 आश्रमांश्च यथासंख्यमसृजत् सह वृत्तिभिः ॥ ४१ ॥
 सावित्रं प्राजापत्यं च ब्राह्मं चाथ बृहत् तथा ।
 वार्ताऽसथयशालीनं शिलोच्छ इति वै गृहे ॥ ४२ ॥
 वैखानसा वालखिल्योदम्बराः फेनपा वने ।
 न्यासे कुटीचकः पूर्वं बहूदो हंसनिष्क्रियौ ॥ ४३ ॥
 आन्वीक्षिकी त्रयी वार्ता दण्डनीतिस्तथैव च ।
 एवं व्याहृतयश्चासन् प्रणवेनास्पदं गताः ॥ ४४ ॥
 तस्योष्णिगासील्लोमभ्यो गायत्री च त्वचो विभोः ।
 त्रिष्टुप् मांसात् सुतोऽनुष्टुप् जगत्पस्त्रः प्रजापतेः ।
 मज्जायाः षड्भिरुपत्ना बृहती प्राणतोऽभवत् ॥ ४५ ॥
 स्पृशास्तस्याभवन् जीवात् स्वरो देह उदाहृतः ।
 ऊष्माण इन्द्रियाण्यादुरन्तस्या बलमात्मनः ॥ ४६ ॥
 स्वराः सप्त विहारेण भवन्ति स्म प्रजापतेः ।
 शब्दब्रह्मात्मनस्तात व्यक्ताव्यक्तात्मनः प्रभोः ॥ ४७ ॥
 ब्रह्मानुभावविततो नानाशक्त्युपबृंहितः ।
 ततोऽपरामुपादाय स सर्गाय मनो दधे ॥ ४८ ॥
 ऋषीणां भूरिवीर्याणामपि सर्गमविस्तृतम् ।
 ज्ञात्वा तद् हृदये भूयश्चित्तयामास कौरव ॥ ४९ ॥
 अहो अद्भुतमेतन्मे व्यापृतस्यापि नित्यदा ।
 न ह्योपन्ते प्रजा नूनं दैवमत्र विधातकम् ॥ ५० ॥
 एवं युक्तिमतस्तस्य दैवं चावेक्षतस्तदा ।
 कस्य रूपमभूद् द्वेषा यत् कायमभिचक्षते ॥ ५१ ॥
 ताभ्यां रूपविभागाभ्यां मिथुनं समपद्यत ।
 यस्तु तत्र पुमान् सोऽभून्मनुः स्वायम्भुवः स्वराट् ॥ ५२ ॥
 सौर्याऽसीच्छतरूपाख्या महर्ष्यस्य महात्मनः ।
 तदा मिथुनधर्मेण प्रजा एपांश्चभूवरे ॥ ५३ ॥

स चापि शतरूपायां पञ्चापत्यान्यजीजनत् ।
प्रियव्रतोत्तानपादी तिस्रः कन्याश्च भारत

॥ ५४ ॥

आकूतिर्देवहूतिश्च प्रसूतिरिति सत्तम ।

आकूतिं रुचये प्रादात् कर्दमाय तु मध्यमाम् ।

दक्षापादात् प्रसूतिं च यत् आपूरितं जगत्

॥ ५५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

शुक उवाच—

निशम्य वाचं वदतो मुनेः पुण्यतमां नृप ।

भूयः पप्रच्छ कौरव्यो वासुदेवकथादृतः

॥ १ ॥

बिदुर उवाच—

स वै स्वायम्भुवः सम्राट् प्रियः पुत्रः स्वयम्भुवः ।

प्रतिलभ्य प्रियां पत्नीं किं चकार ततो मुने

॥ २ ॥

चरितं तस्य राजर्षेरादिराजस्य सत्तम ।

ब्रूहि मे श्रद्धानाथ विष्वक्सेनाथयो ह्यसौ

॥ ३ ॥

श्रुतस्य पुंसः सुचिरश्रमस्य

नन्वञ्जसा सूरिभिरीडितोऽर्थः ।

यत् तद् गुणानुश्रवणं मुकुन्द-

पादारविन्दं हृदयेषु येषाम्

॥ ४ ॥

शुक उवाच—

इति ब्रुवाणं बिदुरं विनीतं

सहस्रशीर्ष्णश्चरणोपधानम् ।

ग्रहृष्टरोमा भगवत्कथायां

प्रणीयमानो मुनिरभ्यचष्ट

॥ ५ ॥

मीत्रेय उवाच—

यदा स्वभार्यया साकं जातः स्वायम्भुवो मनुः ।

प्राञ्जलिः प्रणतश्चेदं वेदगर्भमभाषत

॥ ६ ॥

त्वमेकः सर्वभूतानां जन्मकृद् वृत्तिदः पिता ।

अथापि नः प्रजानां ते शुश्रूषा केन वा भवेत्

॥ ७ ॥

तद् विधेहि नमस्तुभ्यं कर्मविविज्यात्मशक्तिषु ।

यत् कृत्वेह यशो विष्वगमुत्र च भवेद् गतिः

॥ ८ ॥

ब्रह्मोवाच—

प्रीतस्तुभ्यमहं तात स्वस्ति स्याद् वां क्षितिश्वर ।

यजिर्वर्लीकेन हृदा शाधि मेत्यात्मनाऽर्पितम्

॥ ९ ॥

एतावत्यात्मजैरेवं कार्याऽयापचितिर्गुतौ ।

शक्त्याऽप्रमत्तैर्गृहेतु शासनं गतमत्सरेः

॥ १० ॥

स त्वमस्यामपत्यानि सदृशान्यात्मनो गुणैः ।

उत्पाय शाधि धर्मेण गां यद्वैः पुरुषं यज

॥ ११ ॥

परं शुश्रूषणं मह्यं स्यात् प्रजारक्षया नृप ।

भगवांस्ते प्रजाभर्तुर्हृषीकेशोऽनुनुप्यति

॥ १२ ॥

येषां न तुष्टो भगवान् यज्ञलिङ्गो जनार्दनः ।

तेषां श्रमोऽप्यह्यपार्षाय यदात्मा नाहतः स्वयम्

॥ १३ ॥

मनुरुवाच—

आदेशोऽहं भगवतो वर्तयाम्यप्रिसूदन ।

स्यानं त्विहानुजानीहि प्रजानां मम च प्रभो

॥ १४ ॥

यदोकः सर्वसत्त्वानां मही मग्ना महाम्भसि ।

अस्या उद्धरणे यत्नो देव देव्या विधीयताम्

॥ १५ ॥

मीत्रेय उवाच—

परमेष्ठी त्वयां मध्ये तथा सन्नामवेक्ष्य गाम् ।

कथमेनां समुन्नेष्य इति दध्यौ धिया चिरम्

॥ १६ ॥

पीतं मया जलं सर्वं पृथिवी च निवेशिता ।

तथापि किमिदं साय ज्ञान्यते पुनरस्मभिः

॥ १७ ॥^१

प्रजा देवासुरपितृमनुष्यपशुपक्षिणः ।

सरीसृपान् नगान् नागान् भूतान्पुंशावचानि च

॥ १८ ॥

सृजतो मे शितिर्वाभिं ज्ञान्यमाना लयं गता ।

अथात्र किमनुप्रेषयमस्माभिः सर्गयोजितैः

॥ १९ ॥

यस्याहं हृदपादासं स ईशो विदधातु मे ।

इत्यभिधायतो नासाविवरात् सहसाऽनघ ।

बराहतको निरगादङ्गुष्ठपरिमाणतः

॥ २० ॥

(सप्तदशश्लोकस्य उत्तरार्धः पूर्णव्रतसंशोधकमन्दिरेण मुद्राप्रति भागवते नास्ति ।

परं श्रीराधयेन्दुनृत्तावनसमितिः रागलिङ्गपत्नी संस्था मुद्राप्रति दृश्यते ।)

तस्याभिपश्यतः स्वस्यः क्षणेन किल भारत ।
 गजमात्रः प्रवच्यते तदद्भुतमभून्महत् ॥ २१ ॥
 मरीचिमुखैर्विप्रेभ्यः कुमारैर्मनुना सह ।
 दृष्ट्वा तत् सीकरं रूपं तर्कयामास चित्रधा ॥ २२ ॥
 किमेतत् सीकरव्याजं सत्त्वं दिव्यमवस्थितम् ।
 अहो बताश्चर्यमिदं नासाया मे विनिःसृतम् ॥ २३ ॥
 दृष्टोऽद्भुतशिरोमात्रः क्षणाद् गण्ड(शिलासमः)शिलोपमः ।
 अपिस्त्विद् भगवानेष यज्ञो मे सेदयन्मनः ॥ २४ ॥
 इति मीमांसतस्तस्य ब्रह्मणः सह सनुभिः ।
 भगवान् यज्ञपुरुषो जगज्जगेन्द्रसन्निभः ॥ २५ ॥
 ब्रह्माणं हर्षयामास हरिस्तांश्च द्विजोत्तमान् ॥
 स्वगर्जितेन कुकुभः प्रतिस्वनयता विदुः ॥ २६ ॥
 निशम्य तद् घर्षरितं स्वखेद-
 क्षयिष्णु मायामयसूक्तस्य ।
 जनस्तपः सत्यनिवासिनस्ते
 त्रिभिः पवित्रैर्मुनयोऽगृणन् स्म ॥ २७ ॥
 तेषां सतां वेदवितानमूर्तिं
 ब्रह्मावधार्यात्मगुणानुवादम् ।
 ननर्द भूयो विबुधोदयाय
 गजेन्द्रलीलो जलमाविवेश ॥ २८ ॥
 उत्थितवालः खचरः कठोर-
 सटा विधुन्वन् खररोमावल्क ।
 खुराहताग्रः सितशृङ्ग ईशा-
 ज्योतिर्विभासो भगवान् महीध्रः ॥ २९ ॥
 प्राणेन पृथ्व्याः पदवीं विजिघ्रन्
 क्रोडापदेशः स्वयमध्वराजः ।
 करालदंष्ट्रोऽप्यकरालहृद्भ्या-
 मुद्रीक्ष्य बिभ्रान् गृणतोऽविशत् कम् ॥ ३० ॥
 स बज्रकूटाङ्गनिपातवेग-
 विशीर्णकुक्षिः स्तनयन्नुदन्वान् ।
 उत्सृष्टदीर्घोर्मिकरैरिवार्त-
 श्चक्रोरा यज्ञेश्वर पाहि मेति ॥ ३१ ॥

सुरैः धुर्यैर्दरयन्तदाप
 उत्पारवारं त्रिवरू रसायाम् ।
 ददर्श गां तत्र सुपुसुरो
 यां जीवधानीं स्वयमभ्यधत् ॥ ३२ ॥
 स्वदंष्ट्रयोद्धृत्य महीं बिलग्रां
 स उत्थितः संरुद्धे रसायाः ।
 तत्रापि दैत्यं गदयाऽऽपतन्तं
 सुनाभसन्दीपिततीग्रमन्युः ॥ ३३ ॥
 जघान कन्धानमसह्यविक्रमः
 सलीलयेभं मृगराडिवाम्भसि ।
 तद्रक्तपङ्कजित्तुण्डगण्डो
 यथा गजेन्द्रो जगतीं बिभ्रिन्दन् ॥ ३४ ॥
 तमालनीलं सितदन्तकोट्या
 क्षमामुत्क्षिपन्तं गजलीलयाऽङ्ग ।
 प्रज्ञाय बद्धाञ्जलयोऽनुवाकै-
 र्विरिञ्चमुख्या उपतस्थुरीशाम् ॥ ३५ ॥
 देवा ऊचुः-
 जितं जितं तेऽजित लोकभावन
 त्रयीतनुं स्वां परिधुन्वते नमः ।
 यज्ञोमगतेषु निलित्युरव्ययस्तस्मै
 नमः कारणसूकराय ते ॥ ३६ ॥
 रूपं तथैतन्ननु दुष्कृतात्मनां
 दुर्दर्शनं देव यदध्वरात्मकम् ।
 छन्दांसि यस्य त्वचि बहिरोम-
 स्वान्यं दृशि त्वद्विष्णु चानुर्होत्रम् ॥ ३७ ॥
 सुक् तुण्ड आसीत् सुव ईश नासयो-
 रिडोदरे चमसः कर्णरन्ध्रे ।
 प्राशित्रमास्ये रसने ग्रहास्तु
 यचर्बणं ते भगवन्नग्निहोत्रम् ॥ ३८ ॥
 दीक्षात्मजन्मोपसदः शिरोध-
 स्त्वं प्रायणीयोदनीयदंष्ट्रः ।
 जिह्वा प्रवर्ग्यस्तव शीर्षणं क्रतोः
 सभ्यावसध्या चित्तयोऽसवो हि ते ॥ ३९ ॥

सोमस्तु रेतः सवनान्यवस्थितिः
 संस्थाविभेदास्तव देहधातवः ।
 सत्राणि सर्वाणि शरीरसन्धि-
 स्त्वं सर्वयज्ञक्रतुरिष्टबन्धनः ॥ ४० ॥
 नमो नमस्तेऽखिलमन्त्रदेवता
 द्रव्याय सर्वक्रतवे क्रियात्मने ।
 वैराग्यभक्त्याऽऽत्मजयानुभावित-
 ज्ञानाय विद्यागुरवे नमो नमः ॥ ४१ ॥
 दंष्ट्राग्रकोट्या भगवंस्त्वया धृता
 विराजते भूधर भूः सभूधरा ।
 यथा वनात्तिसरतो दत्ता धृता
 मतंगजेन्द्रस्य सपत्रपद्मिनी ॥ ४२ ॥
 त्रयीमयं रूपमिदं च सीकरं
 भूमण्डलं नाथ दत्ता धृतेन ते ।
 चकास्ति भृशोदधनेन भूयसा
 कुलाचलेन्द्रस्य यथैव विभ्रमः ॥ ४३ ॥
 संस्थापयैतां जगतां सितस्थुषां
 लोकाय (हिताय) पत्नीमसि मातरं पिता ।
 विधेम यस्यै नमसा सह त्वया
 यस्यां स्वतेजोऽग्निमिचारणावधाः ॥ ४४ ॥
 कः श्रद्धधीतान्यतमस्तव प्रभो
 रसां गताया भुव उद्विग्वहंणम् ।
 न विस्मयोऽसौ त्वयि विश्वविस्मये
 यो मात्पयेदं ससृजेऽतिविस्मयः ॥ ४५ ॥
 विधुन्वता वेदमयं निजं वपु-
 र्जनस्तपस्सत्यनिरासिनो वयम् ।

सटाशिखोद्भूतशिवाम्बुविन्दुभि-
 र्विमृज्यमाना भृशमीश पाविताः ॥ ४६ ॥
 स वै वत भ्रष्टमतिस्तत्रैषते
 यः कर्मणां पारमपारकर्मणः ।
 त्वयोगमायागुणयोगमोहो
 विखंसतां नो भगवन् विपेदि शम् ॥ ४७ ॥
 मैत्रेय उवाच-
 प्रत्युपस्थीयमानस्तेर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ।
 सलिले स्वसुराक्रान्त उपाधत्ताविताऽवनिम् ॥ ४८ ॥
 स इत्थं भगवानुर्वी विश्वक्सेनः प्रजापतिः ।
 रसाया लीलयोरीतामप्सु न्यस्य ययौ हरिः ॥ ४९ ॥
 य एवमेतां हरिमेधसो हरेः
 कथां सुभद्रां कथनीयमायिनः ।
 श्रुण्वीत भक्त्या श्रवयेत बोशतीं
 जनादंनोऽस्याशु हृदि प्रसीदति ॥ ५० ॥
 तस्मिन् प्रसन्ने सकलाशिषां प्रभो
 किं दुर्लभं ताभिरलं सत्वात्मभिः ।
 अनन्यभक्त्या भजतां गुहाशयः
 स्वयं विधत्ते स्वगतं परः पुमान् ॥ ५१ ॥
 को नाम लोके पुरुषार्थसारवित्
 पुराकथानां भगवत्कथामुधाम् ।
 आपीय कर्णाञ्जलिभिर्भवापहा-
 महो बिरज्येत विना नरेतरम् ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

शुक उवाच-
 निशाम्य कौशारविणां पञ्चर्णितां
 हरेः कथां कारुण्यसूकरात्मनः ।
 पुनः स पृच्छ समुद्यताञ्जलि-
 र्न चानितृप्तो बिदुरो धृतव्रतः ॥ १ ॥

बिदुर उवाच-
 तेनैव च मुनिश्रेष्ठ हरिणा यज्ञमूर्तिना ।
 आदिदैत्यो हिरण्याक्षो हत इत्यनुशुभ्रम् ॥ २ ॥
 तस्य चोद्धतः क्षोणीं स्वदंष्ट्राग्रेण लीलया ।
 दैत्यराजस्य च ब्रह्मन् कस्माद्धेतोर्भूत्मुधः ॥ ३ ॥

मैत्रेय उवाच—

साधु वीर त्वया पृष्टमवतरकथां हरेः ।
 यत् त्वं पृच्छसि मर्त्यानां मृत्युपाशविश्रातनीम् ॥ ४ ॥
 ययोत्तानपदः पुत्रो मुनिना गीतयाऽर्भकः ।
 मृत्योः कृत्वेह मूर्ध्न्यग्निमारुरोह हरेः पदम् ॥ ५ ॥
 अपात्रापीतिहासोऽयं श्रुतो मे वर्णितः पुरा ।
 ब्रह्मणा देवदेवेन देवानामनुपृच्छताम् ॥ ६ ॥
 दितिर्दाह्यायणी क्षत्तमारीचं कश्यपं पतिम् ।
 अपत्यकामा चकमे सन्ध्यायां हृच्छयादिता ॥ ७ ॥
 इष्ठाऽग्निहिं पपसा पुरुषं यजुषां पतिम् ।
 निम्लोचत्यर्कं आसीनमग्निगारे समाहितम् ॥ ८ ॥
 दितिरुवाच—
 एष मां त्वत्कृते विद्वन् काम आत्तशरासनः ।
 दुनोति दीनां विक्रम्य रम्भामिव मतङ्गजः ॥ ९ ॥
 तद् भवान् दहमानानां सपत्नीनां समृद्धिभिः ।
 प्रजावतीनां भद्रं ते मय्यापुङ्गवमनुग्रहम् ॥ १० ॥
 भर्तृयांसोरुमानानां लोकानाविशते यशः ।
 पतिर्भवद्विधो यासां प्रजया ननु जायते ॥ ११ ॥
 पुरा पिता नो भगवान् दक्षो दुहितृवत्सलः ।
 कं वृणीत वरं वत्सा इत्यपृच्छत नः पृथक् ॥ १२ ॥
 स विदित्वाऽऽत्मजानां नो भावं सन्तानभावनः ।
 त्रयोदशददात् तासां यास्ते शीलमनुव्रताः ॥ १३ ॥
 अथ मे कुरु कल्याण कामं कञ्चविलोचन ।
 आस्रोपसर्पणं भूमचमोचं हि महीयसि ॥ १४ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 इति तां वीर मारीचः कृपणां बहुभाषिणीम् ।
 प्रत्याहानुनयन् बाष्पा प्रवृद्धानङ्गकश्मलाम् ॥ १५ ॥
 एष तेऽहं विधास्यामि प्रियं भीरु यदिच्छसि ।
 तस्याः कामं न कः कुर्यात् सिद्धिस्त्वैवर्गिकी यतः ॥ १६ ॥
 सर्वाभ्रमानुपादाय स्वाभ्रमेण कलत्रवान् ।
 व्यसनार्णवमत्येति जलयानैर्यथायवम् ॥ १७ ॥

यामाहुरात्मनो ह्यर्षे भ्रैयस्कामस्य भामिनि ।
 यस्यां स्वधुरमध्यस्य पुमांश्चरति विज्वरः ॥ १८ ॥
 यामाश्रित्येन्द्रियारातीन् दुर्जयानितराश्रमैः ।
 बयं जयेम हेलाभिर्दस्यूनं दुर्गपतिर्यथा ॥ १९ ॥
 न वयं प्रभवस्तां त्वामनुकर्तुं गृहेश्वरि ।
 अप्यायुषा वा कात्स्न्येन ये चान्ये गुणगृध्रवः ॥ २० ॥
 अप्यापि काममेतं ते प्रजायै करवाण्यलम् ।
 यथा मां नातिवाचन्ति मूढतः प्रतिपालय ॥ २१ ॥
 एषा घोरतमा बेला घोराणां घोरदर्शना ।
 चरन्ति यस्यां भूतानि भूतेशानुचराणि ह ॥ २२ ॥
 एतस्यां साध्वि सन्ध्यायां भगवान् भूतभावनः ।
 परीतो भूतपार्षद्विर्वृषेणाटति भूतराट् ॥ २३ ॥
 श्मशानचक्रानिलभूतिधूम-
 विकीर्णविधोतजटाकलापः ।
 भस्मावकुण्डामलरुक्मदेहो
 देवस्त्रिभिः पश्यति देवरस्ते ॥ २४ ॥
 न यस्य लोके स्वजनः परो वा
 नात्याहतो नोत कश्चिद्विगर्हाः ।
 वयं व्रतैर्यचरणापविद्धा-
 माशास्महेऽजां वत भुक्तभोगाम् ॥ २५ ॥
 यस्यानवद्याचरितं मनीषिणो
 गूढन्त्यविद्यापटलं विभित्सवः ।
 निरस्तसाम्यातिशयो हरेः स्वयं
 पिशाचचर्यामचरत् सतां गतिः ॥ २६ ॥
 हसन्ति यस्याचरितं हि दुर्भगाः
 स्वात्मन् रतस्याविदुषः समीहितम् ।
 यैर्वैस्रमाल्याभरणानुलेपनैः
 श्वभोजनं स्वात्मतयोपलालितम् ॥ २७ ॥
 ब्रह्मादयो यत्कृतसेतुपाला
 यत्कारणं विश्वमिदं हि मायया ।
 आज्ञाकरी तस्य पिशाचचर्या
 अहो विभूश्चरितं विडम्बनम् ॥ २८ ॥

मैत्रेय उवाच—

एवं संवेदिता भर्त्रा मन्मयोन्मथितेन्द्रिया ।

जग्राह वासो ब्रह्मर्षैर्वृषलीव गतत्रया ॥ २९ ॥

संविदित्वाऽथ भार्यायास्तन्निर्वन्धं विकर्मणि ।

नत्वा दिष्टाय रहसि तया चोपविषेऽह ॥ ३० ॥

अधोपस्पृश्य सलिलं प्राणानायम्य वाग्यतः ।

ध्यायन् जजाप विरजं ब्रह्म ज्योतिः सनातनम् ॥ ३१ ॥

दितिस्तु व्रीडिता तेन कर्मावयेन भारत ।

उपसङ्गम्य विप्रर्षिमधोमुख्यभ्याभयत ॥ ३२ ॥

न मे गर्भमिमं ब्रह्मन् भूतानामुपभोऽवधीत् ।

रुद्रः पतिर्हि भूतानां यस्याकस्वमंहसम् ॥ ३३ ॥

नमो रुद्राय महते देवायोग्राय मीदुषे ।

शिबाय न्यस्तदण्डाय धृतदण्डाय मन्यवे ॥ ३४ ॥

स नः प्रसीदताद् भीमो भगवानुर्बनुग्रहः ।

व्याधस्याप्यानुकम्प्यानां स्त्रीणां देवः सतीपतिः ॥ ३५ ॥

मैत्रेय उवाच—

स्वगर्भस्याशिषं लोक्यामाशासानां प्रवेपतीम् ।

निवृत्तसन्ध्यानियमो भार्यामाह प्रजापतिः ॥ ३६ ॥

कश्यप उवाच—

अप्रायत्यादात्मनस्ते दोषान्मौहूर्तिकादुत ।

मभिर्देशातिचारेण देवानां चैव हेलनात् ॥ ३७ ॥

भविष्यतस्तत्त्वाभद्रावभद्रे जाठराधमौ ।

लोकान् सपातांस्तीक्ष्णं मुहुराक्रन्दयिष्यतः ॥ ३८ ॥

प्राणिनां हन्यमानानां दीनानामकृतागसाम् ।

स्त्रीणां निगृह्यमाणानां कोपितेषु महात्मसु ॥ ३९ ॥

तदा विश्वेश्वरः क्रुद्धो भगवान् लोकभावनः ।

हनिष्यत्यवतीर्षासौ यथाद्रीं शठतपर्वभृक् ॥ ४० ॥

दितिरुवाच—

वर्षं भगवता साक्षात् सुनाभोदारबाहुना ।

आशासे पुत्रयोरमहं मा क्रुद्धाद् ब्राह्मणात् प्रभो ॥ ४१ ॥

न ब्रह्मदण्डदग्धस्य न भूतभयदस्य च ।

नारक्यश्चानुगृह्णन्ति यां यां योनिमसौ गतः ॥ ४२ ॥

कश्यप उवाच—

कृतशोकानुतापेन सद्यः प्रत्यवमर्शनात् ।

भगवत्पुरुमानाश्च भवे मय्यपि चादरात् ॥ ४३ ॥

पुत्रस्यैव च पुत्राणां भवितैकः सतां मतः ।

गायन्ति यद् यशः शुद्धं भगवयशसा समम् ॥ ४४ ॥

योगैर्हमेव दुर्बर्णं भावयिष्यन्ति साधवः ।

निर्वैरादिभिरात्मानं यच्छीलमनुवर्तितुम् ॥ ४५ ॥

यत्प्रसादादिदं विश्वं प्रसीदति यदात्मकम् ।

शश्वद्दृक् भगवान् यस्य तोष्यतेऽनन्यया दशा ॥ ४६ ॥

स वै महाभागवतो महात्मा

महानुभावो महतां महिष्ठः ।

प्रवृद्धभक्त्या हनुभाविताशये

विवेश्य वैकुण्ठमतद् विहास्यति ॥ ४७ ॥

अलम्पटः शीलधरो गुणाकरो

हृष्टः परार्थे व्यधितेषु दुःखितः ।

अभूतशुभ्रजगतः शोकहर्ता

नैदाधिकं तापमिवोदुराजः ॥ ४८ ॥

अन्तर्बहिर्भागमलमक्लनेत्रं

स्वपुरुषेच्छानुगृहीतरूपम् ।

पौरस्तव श्रीललनाललामं

द्रष्टा स्फुरत्कुण्डलमण्डिताननम् ॥ ४९ ॥

मैत्रेय उवाच—

श्रुत्वा भागवतं पौत्रममोदत दितिर्भूशम् ।

पुत्रयोश्च वर्षं कृष्णाद् विदित्वाऽऽसीन्महामनाः ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

भैश्वेय उवाच—

प्राजापत्यं तु तत् तेजः परतेजोह्नं दितिः ।

दधार वर्षाणि शतं शङ्खमानाऽसुरार्दनात् ॥ १ ॥

लोके तेन हतालोके लोकपाला हतीजसः ।

न्यवेदयन् विश्वसृजे ध्वान्तव्यतिकरं दिशाम् ॥ २ ॥

देवा ऊचुः—

तम एतद् बिभो वेत्य संविश्रा यद् वयं भृशम् ।

न ह्यव्यक्तं भगवतः कालेनास्पृष्टवर्त्मनः ॥ ३ ॥

देवदेव जगद्धातलोकनाथशिखामणे ।

परेषामपरेषां वा त्वं भूतानामसि भावबिम्ब ॥ ४ ॥

नमो विज्ञानवीर्याय माययेदमुषेयुषे ।

गृहीतगुणभेदाय नमस्तेऽव्यक्तयोने ॥ ५ ॥

ये त्वामनन्वभावेन भावयन्त्यात्मभावनम् ।

आत्मनि प्रोतभुवनं परं सदसदात्मकम् ॥ ६ ॥

तेषां सुव्यक्तयोगानां जितश्वासेन्द्रियात्मनाम् ।

लब्धयुष्मत्प्रसादानां न कुतश्चित् पराभवः ॥ ७ ॥

यस्य बाचा प्रजाः सर्वा गावस्तन्त्येव यन्त्रिताः ।

हरन्ति बलिमायत्तास्तस्मै मुख्यात्मने नमः ॥ ८ ॥

स त्वं विधत्स्व शं भूमन् तमसा लुप्तकर्मणाम् ।

अद्वन्द्वयया दृष्ट्या प्रपन्नानर्हसीक्षितुम् ॥ ९ ॥

एष देव दितेर्गर्भं ओजः काश्यपमर्षितम् ।

दिशस्तिमिरयन् सर्वा एषतेऽग्निरिवैषसि ॥ १० ॥

भैश्वेय उवाच—

स प्रहस्य महाबाहो भगवान् शब्दगोचरः ।

प्रत्याचष्टात्मभूर्देवान् प्रीणन् रुचिरया गिरा ॥ ११ ॥

ब्रह्मोवाच—

मानसा मे सुता युष्मत्पूर्वं वै सनकादयः ।

चेरुर्विहायसा लोकान् लोकेषु विगतस्पृहाः ॥ १२ ॥

त एकदा भगवतो वैकुण्ठस्यामलात्मनः ।

ययुर्विकुण्ठनिलयं सर्वलोकात्मस्कृतम् ॥ १३ ॥

वसन्ति यत्र पुरुषाः सर्वे वैकुण्ठमूर्त्यः ।

ये नित्यमनिमित्तेन धर्मेणाराधयन् हरिम् ॥ १४ ॥

यत्र चायः पुमानास्ते भगवान् शब्दगोचरः ।

सत्त्वं विष्टभ्य विरजं स्वानां नो मृडयन् वृषः ॥ १५ ॥

यत्र नैःश्रेयसं नाम वनं कामदुषैर्दुर्मे ।

सर्वतुंश्रीभिर्विभ्राजत्कैवल्यमिव मूर्तिमत् ॥ १६ ॥

वैमानिकाः सललनाश्चितानि यत्र

गायन्ति लोकशमलक्षपणानि भर्तुः ।

अन्तर्जले तु बिलसन्मधुमाधवीनां

गन्धेन खण्डितधियोऽप्यनिलं क्षिपन्तः ॥ १७ ॥

पारावतान्यभृतसारसचक्रवाक-

दान्यूहहंसशुकितित्तिरवर्हिणाथैः ।

कोलाहले विरचिते चिरमात्रयोर्ब-

भृङ्गाधिपे हरिकधामनुगायमाने ॥ १८ ॥

मन्दारकुन्दकुरवोत्पलचम्पकोर्ण-

पुन्नागनागबकुलाम्बुजपारिजाताः ।

गन्धेऽर्चिते तुलसिकाभरणेन तस्या

यस्मिंस्तपः सुमनसो बहुमानयन्ति ॥ १९ ॥

यत् सङ्कुलं हरिपदानतिमात्रतुम्-

र्वैहृयमारकतहेममयैर्विमलैः ।

येषां बृहत्कटितटाः स्मितशोभिमुख्यः

कृष्णात्मनां न रज आदपुरुक्तमयाथैः ॥ २० ॥

श्री रूपिणी कणयती चरणारविन्दं

नीलाम्बुजेन हरिसग्ननि मुक्तदोषा ।

संहृक्ष्यते स्फटिककुड्य उपेतहेमि

सम्मार्ज्यतीव यदनुग्रहणेऽन्ययताः ॥ २१ ॥

बापिपु बिद्रुमतटास्वमृतामलाप्सु

प्रेष्यान्विता निजवने तुलसीभिरिशाम् ।

अभ्यर्च्यती स्वलकमुन्नसमीक्ष्य वक्त्र-

मुच्छेपितं भगवतेत्यमताङ्ग यच्छ्रीः ॥ २२ ॥

यत्र ब्रजन्यपभिदोऽरचनानुवादाः
शृण्वन्ति येऽन्यविपयाः कुक्था मतिग्रीः ।

यास्तु श्रुता हतभगेर्नृभिरात्तवीर्या-
स्तास्तान् क्षिपन्त्यशरणेषु तमःसु हन्त

॥ २३ ॥

येऽभ्यर्थितामपि च नो नृगतिं प्रपन्ना
ज्ञानं च तत्त्वविषयं सहधर्मं यत्र ।

नाराधनं भगवतो वितरन्त्यमुष्य
संमोहिता विततया ननु मायया ते

॥ २४ ॥

यत्र प्रयान्त्यनिमिषामृषभानुवृत्त्या
दूरेयमा ह्युपरि नः स्पृहणीयशीलाः ।

भर्तुर्मियः सुयशसः कथनानुराग-
धैर्यव्याप्यकलया पुलकीकृताङ्गाः

॥ २५ ॥

तद्विश्वगुर्वधिकृतं भुवनैकबन्धं
दिव्यं विचित्रविधुषाप्रविमानशोचिः ।

आपुः परां मुदमपूर्वमुपेत्य योग-
मायाबलेन मुनयस्तदधो विकुण्ठम्

॥ २६ ॥

तस्मिन्नतीत्य मुनयः पदसज्जमानाः
कक्ष्याः समानवयसस्तन्ध सप्तमायाम् ।

देवावचक्षत गृहीतगदी परार्थ-
केयूरकुण्डलकिरीटविट्द्वेपौ

॥ २७ ॥

मत्तद्विरेफवनमालिकया निवीतौ
विन्यस्तयाऽसितचतुष्टयबाहुमध्ये ।

बक्त्रभूया कुदितया स्फुटनिगतेन
रक्तेक्षणेन च मनाग् रभसं दधानी

॥ २८ ॥

द्वायैतयोः प्रविशिशुर्मितोरपृष्ठा
पूर्वा ययाऽऽरपुटवक्रकपाटिका याः ।

सर्वत्र ते ह्यविपया मुनयः स्वदृष्ट्या
ये सञ्चरन्त्यविहता विगताभिःशङ्काः

॥ २९ ॥

तान् वीक्ष्य बातरसानांश्चतुरः कुमारान्
बृहान् दशार्धवयसो विदित्तात्मतत्त्वान् ।

वेत्रेण चास्त्रलयातमतदर्हणांस्ती
तेजो विहस्य भगवत्यतिकूलशीलौ

॥ ३० ॥

ताभ्यां मिपत्स्वनिमिषेषु निपिष्यमानाः
स्वहृत्तमा ह्यपि हरेः प्रतिहारपाभ्याम् ।

ऊचुः सुहृत्तमदिदक्षितभद्र ईपत्-
कामानुजेन सहसा त उपश्रुताद्याः

॥ ३१ ॥

को वा इहैत्य भगवत्परिचर्ययोवे-
स्तद्धर्मिणामपि सतां विषमस्वभावः ।

तस्मिन् प्रशान्तपुरुषे गतविग्रहे वां
को वाऽन्मयत् कुहकयोः परिशङ्कनीयः

॥ ३२ ॥

न ह्यन्तरं भगवतीह समस्तकुक्षा-
वात्मानमात्मनि नभो नभसीय धीराः ।

पश्यन्ति यत्र युवयोः सुरतिद्विनोः किं
न्युत्पादितं तुदरभेदि भयं यतोऽस्य

॥ ३३ ॥

तद् वा अमुष्य परमस्य विकुण्ठभर्तुः
कर्तुं न पुक्तमिति धीमहि मन्दधीभ्याम् ।

लोकानितो ब्रजतमन्तरभावदृष्ट्या
पापीयसस्य इमे रिपवोऽस्य यत्र

॥ ३४ ॥

तेषामितीरितमुभाववधार्य योरं
तं ब्रह्मदण्डमनिवारणमस्तपूयैः ।

सयो हरेरनुचरावकुविभ्यतस्तत्-
पादग्रहाब्जपततामनिकातरेण

॥ ३५ ॥

भूयानपाद्भि भगवज्जिरकारि दण्डो
यो नो हरेत सुरहेलनमप्यशेषम् ।

मा वोऽनुतापकलया भगवत्स्मृतिश्रो
मोहो भवेदिह तु नौ ब्रजतोरपोऽन्धः

॥ ३६ ॥

एवं तदैव भगवानरविन्दनाभः
त्वानां विबुध्य सदतिक्रममार्गहृद्यः ।

तस्मिन् ययौ परमहंसमहामुनीना-
मन्वेष्णीयचरणो निलयात् सहश्रीः

॥ ३७ ॥

तं त्वागतं प्रतिहृतौपयिकं स्वपुंभि-
स्तेऽचक्षताश्चविषयं स्वसमाधिगम्यम् ।

हंसत्रियोर्व्यञ्जनयोः शिबबाधुनोल-
शुभ्रातपत्रशशिकेसरशीकराम्बुम्

॥ ३८ ॥

कृत्स्नप्रसादसुमुखं स्पृहणीयधाम
 स्नेहावलोककलया हृदि संपृशन्तम् ।
 श्यामे पृथानुरसि शोभितया श्रिया स्व-
 ग्रीवामणिं सुभगयन्मिबावाम्पिण्यम् ॥ ३९ ॥

पीतांशुकं पृथुनितम्बमपिस्फुरन्त्या
 काञ्चबाऽलिभिर्विरुतया वनमालया च ।
 बल्गुप्रकोष्ठवलयं विनतासुतांसे
 विन्यस्तहस्तमितरेण धुनाममञ्जम् ॥ ४० ॥

वियुत्क्षिपन्मकरकुण्डलमण्डनार्ह-
 गण्डस्थलोन्नसुमुखं मणिमत्किरीटम् ।
 दोर्दण्डखण्डविबरे चरता परार्ध-
 हारेण कन्धरगतेन च कौस्तुभेन ॥ ४१ ॥

अत्रोपसृष्टमिति चोत्पित्तमिन्दिरायाः
 स्वानां धिया विरचितं बहुसौष्टवाढ्यम् ।
 मह्यं भवस्य भवतां भजनीयमङ्गं
 नेमुर्निरिक्ष्य नखितुष्टदशो मुदा कैः ॥ ४२ ॥

तस्यारविन्दतयनस्य पदारविन्द-
 किञ्जल्कमिश्रतुलसीमकरन्दबायुः ।
 अन्तर्गतः स्वविबरेण चकार तेषां
 सहोभमक्षरजुषामपि चित्ततन्योः ॥ ४३ ॥

ते वा अमुष्य वदनासितपद्मकोप-
 मुद्गीक्ष्य सुन्दरतराधरकुन्दहासम् ।
 लब्धाशिपः पुनरबेक्ष्य तदीयमङ्गि-
 ङ्गद्वन्द्वं नखारुणमणिश्रयणं निदध्नुः ॥ ४४ ॥

पुंसां गतिं मृगयतामिह योगमार्गै-
 र्ध्यान्नास्पदं बहुमतं नयनाभिरामम् ।

ते तद्वर्षदर्शयानमनन्यसिद्धे-
 रीत्यन्तिकैः समगृणन् युतमष्टभोगैः ॥ ४५ ॥

कुमारा ऊचुः-
 योऽन्तर्हितो हृदि गतोऽपि दुरात्मनां त्व-
 मयेपि नो नयनमूलमनन्तराहः ।
 यत्तौ ब कर्णविबरेण गुहां गतो नः
 पित्रानुवर्णितरहो भवदुःखवेन ॥ ४६ ॥

तं त्वां बिदाम भगवन् परमात्मतत्त्वं
 सत्त्वेन सम्प्रति रतिं रचयन्तमेषाम् ।
 यत् तेऽनुभावविदितैर्दृढभक्तियोगै-
 रुदग्रन्थयो हृदि विदुर्मुनयो विरागाः ॥ ४७ ॥

नात्यन्तिकं विगणयन्त्यपि ते प्रसादं
 किं चान्यदर्पितभयं भुव उन्नयैस्ते ।
 येऽङ्ग त्वदङ्घ्रिशरणा भवतः कथायाः
 कीर्तन्यतीर्षयशसः कुशला रसज्ञाः ॥ ४८ ॥

कामं ब्रजेम वृजिनैर्निरपेपु नष्टा-
 श्वेतोऽलिबद् यदि नु ते पदयो रमेत ।
 वाचश्च नस्तुलसिबद् यदि तेऽङ्घ्रिशोभाः
 पूर्वैत ते गुणगणैर्यदि कर्णरन्ध्रः ॥ ४९ ॥

प्रादुर्धक्यं यदिदं पुरुदूत रूपं
 तेनेश निर्वृतिमबापुरलं दशो नः ।
 तस्मा इदं भगवते नम उद्विधेम
 योऽनात्मनां दुरुदयो भगवान् प्रतीतः ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच-
 इति तद् गृणतां तेषां मुनीनां योगधर्मिणाम् ।
 प्रतिनन्य जगदेदं विकुण्डनिलयो विभुः ॥ १ ॥

श्री भगवानुवाच-
 एती वै पार्षदी महां जयो विजय एव च ।
 कदर्पीकृत्य मां यद् वो बह्वचत्तामतिक्रमम् ॥ २ ॥

यस्त्वेतयोर्भूतो दण्डो भवद्भिर्मानुव्रतैः ।
 स एवानुमतोऽस्माभिर्मुनयो देवहेलनात् ॥ ३ ॥

तद् वः प्रसादयाम्यथ ब्रह्म देवं परं हि मे ।
 तप्येवात्मकृतं मन्ये यत् स्वपुंभिरसत्कृताः ॥ ४ ॥

यत्रामानि च गृह्णाति लोको भृत्ये कृतागसि ।

सोऽसाधुवादस्तत्कीर्तिं हन्ति त्वचमियामयः ॥ ५ ॥

यस्यामृतामलपशः श्रवणावगाहः

सयः पुनाति जगदाश्वपचं विकुण्ठः ।

सोऽहं भवद्भ्य उच्यते स्वसुतीर्यकीर्ति-
गिष्ठेन्यां स्वबाहुमपि यः प्रतिकूलवृत्तिम् ॥ ६ ॥

यत्सेवया चरणपद्मपवित्रंशोः

सयः क्षताखिलमलं प्रतिलब्धशीलम् ।

न श्रीर्विरक्तमपि मां विजहाति यस्याः
प्रेक्षालवार्धमितरे नियमोऽर्हते मत् ॥ ७ ॥

नाहं तथाऽपि यजमानहविर्विताने-

श्वेतद्वगलद्धृतमदन् दुतभुङ्क्ष्वेन ।

यद् ब्राह्मणस्य मुखतश्चरतोऽनुपासं
तुष्टस्य मय्यवहितैर्निजकर्मपाकैः ॥ ८ ॥

येषां विभर्म्यहमस्वण्डविकुण्ठयोग-

मायापिभूतिरमलाद्विरजः कीरिदैः ।

विप्रांस्तु को न विपहेत यदर्हणांभः
सयः पुनाति सहचन्द्रललामलोकान् ॥ ९ ॥

ये मे तनूर्द्विजवरान् दुदुर्हर्मीयान्

भूतान्यलव्यशरणानि च भेदबुध्या ।

द्रक्ष्यन्त्यवक्षतदृशो ह्यभिमन्यवस्तान्
गुप्रा रुपा मम कृपन्त्यधिदण्डनेतुः ॥ १० ॥

ये ब्राह्मणान् मयि धिया क्षिपतोऽर्चयन्ति

तुष्यद्भूदः स्मितसुधोक्षितपञ्चवक्त्राः ।

वाण्याऽनुरागकलयाऽऽत्मजबद्धं गुणन्तः
संबोधयन्त्यहमिवाहमुपा(सित)कृतस्तेः ॥ ११ ॥

तन्मे स्वभर्तुर्वसयमलक्षमाणौ

युष्मद्व्यतिक्रमगतिं प्रतिपद्य सयः ।

भूयो ममान्तिकमितां तदनुग्रहो मे
यत् कालतोऽप्यविरमां हतयोर्विवासः ॥ १२ ॥

ब्रह्मोवाच-

अथ तस्योवातां देवीमपि कुल्यां सरस्वतीम् ।

आस्वाद्य मन्युदृष्टानां तेषामात्माऽप्यनुष्यत ॥ १३ ॥

सती व्यादाय शृण्वन्तो लघ्वीं गुर्वर्थगह्वराम् ।

विगाह्यागाधगम्भीरं न विदुस्तत्किर्तीर्षितम् ॥ १४ ॥

ते योगमाययाऽऽरब्धपारमेष्ठ्यमहोदयम् ।

प्रोचुः प्राञ्जलयो विप्राः प्रहृष्टाः कम्पितत्वचः ॥ १५ ॥

ऋषय ऊचुः-

न वयं भगवन् विप्रस्तव देव चिकीर्षितम् ।

कृतो मेऽनुग्रहश्चेति यदध्यक्षः प्रभापसे ॥ १६ ॥

ब्रह्मण्यस्य परं दैवं ब्राह्मणाः किल ते प्रभो ।

विप्राणां देवदेवानां भगवानात्मदेवतम् ॥ १७ ॥

त्वत्तः सनातनो धर्मो रक्षते तनुभिस्तव ।

धर्मस्य परमो गुह्यो निर्विकारो भवान् मतः ॥ १८ ॥

तरन्ति ह्यञ्जसा मृत्युं निवृत्ता(निर्वृता) यदनुग्रहात् ।

योगिनः स भवान् किंस्विदनुगृह्येत यत् परैः ॥ १९ ॥

यं वै विभूतिरूपयात्यनुबेलमन्यै-

र्यार्थिभिः स्वशिरसा धृतपादरेणुः ।

धन्यार्पिताङ्गितुलसीनवदामधाम्नो
लोकं मधुव्रतपतेरिव कामयाना ॥ २० ॥

यस्तां विविक्तचरितैरनुवर्तमानां

नात्याद्रिय(यः)त् परमभागवत्प्रसङ्गः ।

स त्वं द्विजानुपपपुण्यरजःपुनीतिः

श्रीवत्सलक्ष्म किमगा भगभाजनत्यम् ॥ २१ ॥

धर्मस्य ते भगवतस्त्रिपुग त्रिभिः स्वैः

पद्भिश्चराचरमिदं द्विजदेवताधर्मम् ।

नूनं भूतं तदभिषातिरजस्तमश्च

सत्त्वेन नो वरदया तनुवा निरस्य ॥ २२ ॥

न त्वं द्विजोत्तमकुलं यदिहात्मगोपं

गोप्ता वृष स्वर्हणेन सु(स)सूनुतेन ।

तर्ह्येव नक्ष्यति शिवस्तव देव पन्था

लोकोऽग्रहीष्यदप्यभस्य हि यत् प्रमाणम् ॥ २३ ॥

तत्तेऽनभीष्टमिव सत्त्वनिधेर्विषित्तोः

क्षेमं जनाय निजशक्तिमिरुद्धतारेः ।

नेतावता त्र्यपिपतेर्वैतं विधर्तु-

स्तेजःक्षतिस्त्वयनतस्य स ते विनोदः ॥ २४ ॥

यं वाऽनयोर्दमधीश भवान् विचष्टे
 वृत्तिं च वा तदनु मन्महि निर्व्यलीकम् ।
 अस्मासु वा य उचितो धियतां स दण्डो
 येऽनागसी बयमप्युहमहि किल्बिषेण ॥ २५ ॥

भगवानुवाच—
 एतौ सुरेतरगतिं प्रतिपद्य सद्यः
 संरम्भसम्भृतसमाध्यनुबद्धयोगी ।
 भूयः सकाशमुपयास्यत आशु यो
 बः शापो मयैव बिहितस्तद्वैत विप्राः ॥ २६ ॥

ब्रह्मोवाच—
 अथ ते मुनयो हृष्टा नयनानन्दभाजनम् ।
 वैकुण्ठं तदधिष्ठानं विकुण्ठं च स्वयम्भुवम् ॥ २७ ॥

भगवन्तं परिक्रम्य प्रणिपत्यानुमान्य च ।
 प्रतिजग्मुः प्रमुदिताः शंसन्तो वैष्णवीं श्रियम् ॥ २८ ॥

भगवाननुगावाह यातं मा भैष्टमस्तु शम् ।
 ब्रह्मतेजः समर्थोऽपि हन्तुं नेच्छे मत्तं तु मे ॥ २९ ॥

एतत् पुरैव निर्दिष्टं रमया क्रुद्धया यदा ।
 तदाऽपवारिता द्वारि विशन्ती मय्युपारते ॥ ३० ॥

मयि संरम्भयोगेन निस्तीर्य ब्रह्महेलनम् ।
 प्रत्येप्यतं निकाशं मे कालेनान्धीयसा पुनः ॥ ३१ ॥

द्वाःस्थावादितय भगवान् विमानश्रेणिभूषणम् ।
 सर्वांतिशयया लक्ष्म्या जुष्टं स्वं धिष्यमवाविशत् ॥ ३२ ॥

ती तु गीर्वाणरूपभौ दुस्तराद्धरिलोकतः ।
 हतश्रियो ब्रह्मशापादभूतां विगतस्मयी ॥ ३३ ॥

तदा विकुण्ठधिपणात् तयोर्निपतमानयोः ।
 हाहाकारो महानासीद् विमानाग्रेषु पुत्रकाः ॥ ३४ ॥

तावेव ह्यधुना प्राप्ती पार्षदावृषभौ हरेः ।
 दितेर्जठरमाविष्टं काश्यपं तेज उल्बणम् ॥ ३५ ॥

तयोरसुरयोराय तेजसा यमयोर्हि बः ।
 आक्षिप्तं तेज एतर्हि भगवांस्तद् विधित्सति ॥ ३६ ॥

विश्वस्य यः स्थितिलयोद्भवहेतुरापो
 योगेश्वररपि दुरत्यययोगमार्गः ।
 क्षेमं विधास्यति स नो भगवांस्त्यधीश-
 खातास्मदीयविमूशेन कियानिहार्यः ॥ ३७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
 निशम्यात्मभुवा गीतं कारणं शङ्खयोज्जिताः ।
 ततः सर्वे न्यवर्तन्त त्रिदिवाय दिवौकसः ॥ १ ॥

दितिस्तु भर्तुरादेशादपत्यपरिशङ्किनी ।
 पूर्णे वर्षशते साध्वी पुत्री प्रसुपुत्रे यमौ ॥ २ ॥

उत्पाता बह्वस्तत्र निपेतुर्जायमानयोः ।
 दिवि भुव्यन्तरिक्षे च लोकस्य च भयावहाः ॥ ३ ॥

सहाचला भुवश्चेलुर्दिशः सर्वाः प्रजज्वलुः ।
 सोल्काश्राशनयः पेतुः केतवधार्तिहेतवः ॥ ४ ॥

बबी वायुः सुदुस्पर्शः फट्काराराववान् मुहुः ।
 उन्मूलयन् नगपतीन् वात्पानीको रजोध्वजः ॥ ५ ॥

उल्लसत्तडिदम्भोदघटया नष्टभागणे ।
 व्योमि प्रबिष्टमसा न स्म व्याहृयते पदम् ॥ ६ ॥

चुक्रोश विमना वार्धिरुर्दिधुभितोदरः ।
 सोदपानाश्च सरितश्चुधुभुः शुष्कपङ्कजाः ॥ ७ ॥

मुहुः परिधयोऽभूवन् सराहोः शशिसूर्ययोः ।
 निर्धातरवनिर्हादा विबरेभ्यः प्रजज्ञिरे ॥ ८ ॥

अन्तर्ग्रामेषु मुखतो वमन्त्यो वह्निमुल्बणम् ।
 सृगाला अपि टङ्करिः प्रणेदुरशिवाः शिवाः ॥ ९ ॥

संगीतवद् रोदनवदुन्नमय्य शिरोधरान् ।
 व्यमुधन् विविधा बाचो ग्रामसिंहास्ततस्ततः ॥ १० ॥

खरोष्ट्राः कर्करीः क्षत्तः सुरिर्ग्रन्तो धरातलम् ।
 खात्काररभसा मत्ताः पर्यधावन् वरूधशः ॥ ११ ॥

रुद(व)न्तो रासभ्रवस्ता नीडादुदपतन् स्वगाः ।
 घोपेऽरण्ये च पशवः शकृन्मूत्रमकुर्वन्त ॥ १२ ॥

गावोऽन्नसन्नसृग्दोहास्तोयदाः पुणर्वर्णिणः ।
 व्यरुदन् देवलज्ज्ञानं द्रुमाः पंतुर्विनाऽनिलम् ॥ १३ ॥
 ग्रहान् पुण्यतमानान्ये भगणाश्चपि दीपिताः ।
 अतिचेरुर्बक्रगत्या युयुधुश्च परस्परम् ॥ १४ ॥
 दृष्ट्वाऽन्यांश्च महोत्पातान् नतत्तत्त्वविदः प्रजाः ।
 ब्रह्मपुत्रानृते भीताः मेनिरे विश्वसम्प्लवम् ॥ १५ ॥
 तावादिदेव्यो सहसा ज्यज्यमानात्मपीरुषो ।
 बवृषातेऽस्मसारेण कायेनाद्रिपती इव ॥ १६ ॥
 दिविस्पृषी हेमकिरीटकोटिभि-
 र्निरुद्धकाष्ठौ स्फुरदद्गैर्भुजैः ।
 गां कम्पयन्तो चरणीः पदे पदे
 कट्या सुकाशधार्कमतीत्य तस्थतुः ॥ १७ ॥
 प्रजापतिर्नाम तयोरकार्पाद्
 यः प्राक् स्वदेहाद् यमयोरजायत ।
 तं वै हिरण्यकशिपुं बिदुः प्रजाः
 यं तं हिरण्याक्षमसूत सा ततः ॥ १८ ॥
 चक्रे हिरण्यकशिपुर्दोर्भायां ब्रह्मवरेण च ।
 बरो सपालान् लोकांस्त्रीनकुतोमृत्युरुद्धतः ॥ १९ ॥
 हिरण्याक्षोऽनुजस्तस्य प्रियः प्रीतिकृदन्वहम् ।
 गदापाणिर्दिवं यातो युयुत्सुर्मृगयन् रणम् ॥ २० ॥
 तं वीक्ष्य दुःसहजवं रणत्काञ्चननूपुरम् ।
 वैजयन्त्या स्रजा जुष्टमंसन्यस्तमहागदम् ॥ २१ ॥
 मनोवीर्यमहोत्सिक्तमधृष्यमकुतोभयम् ।
 भीता निलित्यिरे देवास्ताश्चर्यस्ता इवाहयः ॥ २२ ॥
 स वै तिरोहितान् दृष्ट्वा सहसा स्वेन दैत्यराट् ।
 सेन्द्रान् देवगणान् क्लीबानपश्यद् व्यनदद् भृशम् ॥ २३ ॥
 ततो निवृत्तः क्रीडिष्यन् गम्भीरं भीमनिस्वनः ।
 बिजगाहे महासत्त्वो वार्षिं मत्त इव द्विपः ॥ २४ ॥

तस्मिन् प्रविष्टे वरुणस्य सैनिकाः
 यादोगणाः सन्नधियः सप्ताध्वसाः ।
 अहन्यमाना अपि तस्य वर्चसा
 प्रपरिता दूरतरं प्रदुद्रुवुः ॥ २५ ॥
 स वर्षपूगानुदधी महाबल-
 धरन् महोर्माः श्वसनेरिता मुहुः ।
 गुर्व्याऽभिजघ्ने गदया विभावरी-
 मासेदिवांस्तात पुरं प्रचेतसः ॥ २६ ॥
 तत्रोपलभ्यासुरलोकपालको
 यादोगणानामृपभं प्रचेतसम् ।
 स्मयन् प्रलब्धुं प्रणिषत्य नीचव-
 ज्जगद मे देहाधिराज सत्वरम् ॥ २७ ॥
 त्वं लोकपालाधिपतिर्वृहच्छ्वा
 वीर्याबहो दुर्मदवीरमानिनाम् ।
 बिजित्य लोकेऽखिल दैत्यदानवान्
 यद् राजसूयेन पुराऽप्यजत् प्रभो ॥ २८ ॥
 स एवमुत्सिक्तमदेन विद्रिषा
 हठं प्रलब्धो भगवानपां पतिः ।
 रोपं समुत्थं शमयन् स्वया धिया
 व्यवोचदहोपशमं गता वयम् ॥ २९ ॥
 पश्यामि नान्यं पुरुषान् पुरातनाद्
 यः संयुगे त्वां रणरङ्गकोचिदम् ।
 आवारयिष्यत्यसुरप्राहितं
 मनस्विनो यं वृणुते भवाद्दशाः ॥ ३० ॥
 तं वीरमारादधिपद्य विस्मयः
 शयिष्यसे वीरशये श्रिभूर्वृत्तः ।
 यस्त्यद्विधानामसतां प्रशान्तये
 रूपाणि धत्ते सदनुग्रहेच्छया ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रेत्रेय उवाच-

तदेवमाकर्ण्य जलेशभाषितं
महामनस्तद् विगणय्य दुर्मदः ।
हरेर्बिदित्वा गतिमद्ग नारदाद्
रसातलं संविबिशे त्वरान्वितः

॥ १ ॥

ददर्श तत्राविजितं धराधरं
प्रोक्षीयमानाबनिमग्नदंष्ट्रया ।
मुष्णन्तमक्ष्याम्बुरुहारुणशिर्यं
जहास चाहो वनगोचरो मृगः

॥ २ ॥

आहिनमेख्य महीं विमुञ्च नो
रसौकसां विश्वसृजेयमर्पिता ।
न स्वस्ति यास्यस्यमुषा मयेक्षितः
सुराधमासादितसूकराकृते

॥ ३ ॥

त्वं नः सपत्नैरभयाय किं वृतो
यो मायया हंस्यसुरान् परोक्षजित् ।
त्वां योगमायाबलमल्पपीरुपं
संस्थाप्य मूढं प्रमृजे सुहृच्छुचः

॥ ४ ॥

त्वयि स्थिते गदया शीर्णशीर्ष-
ण्यस्मद्भुजच्युतया ये च तुष्यम् ।
बलिं हरन्त्यृषयो ये च देवाः
स्वयं सर्वे न भविष्यन्त्यमूलाः

॥ ५ ॥

स तुयमानोऽरिदुरुक्ततोमरे-
र्दंष्ट्राग्रगं गामुपलभ्य भीताम् ।
तोदं मुपन् निरगादन्वमुध्याद्
ग्राह्यतः सकरेणुर्यथेभः

॥ ६ ॥

तं निःसारन्तं सलिलादनुद्रुतो
हिरण्केशो द्विरदं यथा ज्ञपः ।
कगलदंष्ट्रोऽशनिनिःस्वनोऽब्रवीद्
गतहियां किं न्वसतां विगर्हितम्

॥ ७ ॥

स गामुदस्तात् सलिलस्य गोचरे
विन्यस्य तस्यामदधात् स्वसत्त्वम् ।
अभिष्टुतो विश्वसृजां प्रसूने-
रापूर्वमाणो विबुधैः पश्यतोऽरेः

॥ ८ ॥

परानुपक्तं तपनीयोपकल्प-
महागदं काञ्चनचित्रिताङ्गम् ।
मर्माण्यभीक्ष्णं प्रतुदन्तं दुरुक्तैः
प्रचण्डमन्युः प्रहसन्तं बभाषे

॥ ९ ॥

भगवानुवाच-

सत्यं वयं भो वनगोचरा मृगा
युष्मद्विधान् मृगये ग्रामसिंहान् ।
न मृत्युपाशैः प्रतियुक्तस्य बीराः
विकल्पनं तव गृह्णन्त्यभद्र

॥ १० ॥

एते वयं न्यासहरा रसौकसां
गतहियो गदया द्रावितास्ते ।
तिष्ठामहेऽधापि कपञ्चिदाजौ
स्थेयं क यामो बलिनोत्पाय वैरम्

॥ ११ ॥

त्वं यद् रथानां किल यूषपाधिपो
घटस्य नोऽस्वस्यस्य आधुदुद्रुहः ।
संस्थाप्य चास्मान् प्रमृजाथु स्वकानां
यः स्वां प्रतिज्ञां नातिपिपत्यसभ्यः

॥ १२ ॥

सोऽधिष्ठितो भगवता प्रलब्धश्च रुपा भृशम् ।
आजहारोत्खणं क्रोधं क्रीड्यमानोऽहिराडिब
विसृजन्नहिवच्छवासं मन्युप्रचलितेन्द्रियः ।
आसाय तरसा दैत्यो गदयाऽभ्यहनद्धरिम्

॥ १४ ॥

भगवांस्तु गदावेगं विसृष्टं रिपुणोरसि ।
अवध्यत् तिरश्चीनो योगारूढ इवान्तकम्
पुनर्गदां स्वामादाय भ्रामयन्तमभीक्ष्णशः ।
अभ्यधावद्धरिः क्रुद्धः संरम्भाद् दष्टदच्छदः

॥ १६ ॥

ततः स्वगदयाऽरातिं दक्षिणांसभुवि प्रभुः ।
आजग्रे स तु तां सौम्य गदया कोविदोऽहनत्
एवं गदाभ्यां गुर्वीभ्यां हर्यक्षो हरिरेव च ।
जिगीषया सुसंख्याबन्धोन्यमभिजग्नतुः

॥ १७ ॥

तयोः स्पृधोः स्निग्धगदाहताङ्गयोः
क्षतस्रवाप्राणविवृद्धयुद्धयोः ।

॥ १८ ॥

विचित्रमार्गाश्रतोर्जिगीपया व्यभादिलायामिब शुष्मिणोर्मृधः	॥ १९ ॥	आगस्कृद् भयकृद् दुष्कृदस्मल्लव्यवरोऽसुरः । अन्वेषयन्नप्रतिरयो लोकानटति कण्टकः	॥ २३ ॥
दैत्यस्य यज्ञावयवस्य मायया गृहीतवाराहतनोर्महात्मनः । कौरव्य महां द्विपतोर्विमर्दनं दिदधुरागाद् कपिभिर्वृतः स्वराट्	॥ २० ॥	मैनं मायाविनं हतं निरहुशमसत्तमम् । आक्रीड बालवद् देव यदाशीबिपमुन्वितम्	॥ २४ ॥
आसनशीण्डीरमपंतसाध्वसं कृत्प्रतीकारमहार्यविक्रमम् । विलक्ष्य दैत्यं भगवान् सहस्रणी- जंगाद नारायणमादिस्करम्	॥ २१ ॥	न यावदेप वर्षत स्वां बेलां प्राप्य दारुणः । स्वां देवमायामास्थाय तावज्जहोनमच्युत	॥ २५ ॥
ग्रहोवाच- एष ते देव देवानामह्निमूलमुषेयुषाम् । विप्राणां सीरभेयीणां भूतानामप्यनागसाम्	॥ २२ ॥	एषा घोरतमा सन्ध्या लोकशम्बदकरी प्रभो । उपसर्पति सर्वात्मन् सुराणां जयमावह	॥ २६ ॥
		अधुनेबाभिजिज्ञाम योगो मौहूर्तिकोऽभ्यगात् । शिवाय नस्त्वं सुहृदामाशु निस्तर दुस्तरम्	॥ २७ ॥
		दिष्ट्वा त्वा विहितं मृत्युमपमासादितः स्वयम् । विक्रम्येनं मृधे हत्वा लोकानाधेहि शर्मणि	॥ २८ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥	

अथ विंशोऽध्यायः

मित्रेय उवाच- अवधार्य विरिञ्चस्य निर्व्यलीकमृतं वचः । प्रहस्य प्रेमगर्भेण तदपाङ्गेन सोऽग्रहीत्	॥ १ ॥	विलोक्य चामर्षपरिप्लुतेन्द्रियो रुपा स्वदन्तच्छदमादशच्छब्दसन्	॥ ७ ॥
ततः सपत्नं मुखतश्चरन्तमकुतोभयम् । जघानोत्पत्य गदया हनावसुरमक्षतः	॥ २ ॥	करालदंष्ट्रधुर्ध्वा संचक्षाणो दहन्निव । अभिद्रुत्य स्वगदया हतोऽसीत्यहनद्धरिम्	॥ ८ ॥
सा हता तेन गदया विहिता भगवत्करात् । यिष्पृथिता भृशं रेजे तदद्भुतमिवाभवत्	॥ ३ ॥	पदा सन्धेन तां साधो भगवान् यज्ञसूकरः । लीलया मिपतः शत्रोः प्राहरद् वातरहसा	॥ ९ ॥
स तदा लब्धवीर्योऽपि न वबाधे निरायुधम् । मानयन् स मृधे धर्मं विश्वक्सेनं प्रकोपयन्	॥ ४ ॥	आह चायुधमादत्स्व घटस्व त्वं जिगीपसि । इत्युक्तः स तया भूयस्ताडयन् व्यनदद् भृशम्	॥ १० ॥
गदायामपविद्धायां हाहाकारे च निर्गते । मानयामास तं धर्मं सुनाभं चास्मद् विभुः	॥ ५ ॥	तां स आपतती वीक्ष्य भगवान् समवस्थितः । जग्राह लीलया प्रासां गरुत्मानिव पञ्चगीम्	॥ ११ ॥
तं व्यग्रचक्रं दितिपुत्राधमेन स्वर्षार्पदमुख्येन विपज्जमानम् । चित्रा वाचस्तदिदां खेचराणां	॥ ६ ॥	स्वरीरूपे प्रतिहते हतमानो महासुरः । नेच्छद् गदां दीयमानां हरिणा विगतप्रभः	॥ १२ ॥
तत्र स्मासन् स्वस्ति तेऽमुं जहीति स तन्निशम्यात्तरभाद्रमग्रतो व्यवस्थितं पद्मपलाशलोचनम् ।		जग्राह त्रिशिखं शूलं ज्वलितं ज्वलनापमम् । यज्ञाय धृतरूपाय विप्रायाभिरचन् यथा	॥ १३ ॥
		तदीजसा दैत्यमहाभटार्पितं चकासदन्तः स उदीर्णदीधिति । चक्रेण बिच्छेद निशातनेमिना हरिर्था ताक्ष्यपतत्रमुज्जितम्	॥ १४ ॥

वृक्णे च शूले बहुधारिणा हरेः
 प्रत्येत्य विस्तीर्णमुरो विभूतिमत् ।
 प्रवृद्धरोपः सकठोरमुष्टिना
 नदन् प्रहृत्यान्तरधीयतासुरः ॥ १५ ॥
 तेनेत्यमाहते क्षत्तर्भगवानादिसूकरः ।
 नाकम्पत मनान् वापि स्रजाहत इव द्विषः ॥ १६ ॥
 अधोरुधाऽसृजन्मायां योगमायेश्वरे हरौ ।
 यां विलोक्य प्रजास्रस्ता मेनिरेऽस्योपसंयमम् ॥ १७ ॥
 प्रवतुर्वायवश्चण्डास्तमः पांसवर्मीरपन् ।
 दिग्भ्यो निपेतुर्ग्रावाणः श्लेषणैः प्रहिता इव ॥ १८ ॥
 चीर्णष्टभगणाऽब्रौघैः सविद्युस्तनयितुभिः ।
 वर्षद्भिः पूषकेशासृग्विष्णूत्रास्थीनि चासकृत् ॥ १९ ॥
 गिरयः प्रत्यदश्यन्त नानायुधमुचोऽनघ ।
 दिग्वाससो यातुधान्यः शूलिन्यो मुक्तमूर्धजाः ॥ २० ॥
 बहुभिर्वक्षरभोभिः पत्त्यथरथकुञ्जैः ।
 आततायिभिरुत्सृष्टा हिंसा वाचोऽतिवैशसाः ॥ २१ ॥
 प्रादुष्कृतानां मायानामासुरीणां विनाशनम् ।
 सुदर्शनास्त्रं भगवान् प्रापुःश्च ततस्त्रिषात् ॥ २२ ॥
 तदा दितेः समभवत् सहसा हृदि वेपथुः ।
 स्मरन्त्या भर्तुरादेशं स्तनाचासृक् प्रसुसुवे ॥ २३ ॥
 व्युदस्तासु स्वमायासु भूयश्चात्रय्य केशवम् ।
 उपोपगूहमानोऽमुं दहशोऽवस्थितं बहिः ॥ २४ ॥
 तं मुष्टिर्भिर्विनिघ्नन्तं वज्रसारैरधोक्षजः ।
 करेण कर्णमूलेऽहन् यथा त्वाष्ट्रं मरुत्पतिः ॥ २५ ॥
 समाहतो विश्वसृजा ह्यवज्ञया
 परिभ्रमद्वात्र उदस्तलोचनः ।
 विकीर्णबाह्वक्षिशिरोधरोऽपतद्
 यथा नगेन्द्रो लुलितो नभस्वता ॥ २६ ॥
 क्षितौ शयानं तमकुण्डवर्चसं
 करालदंष्ट्रं परिदृष्टदण्डम् ।
 अजादयो बीक्ष्य शशांसुरागता
 अहो इमां को न लभेत संस्थितिम् ॥ २७ ॥

यं योगिनो योगसमाधिना हरे-
 ध्यायन्ति लिङ्गादसतो मुमुक्षवः ।
 तस्यैष दैत्यरूपभः पदा हतो
 मुखं प्रपश्यंस्तनुमुत्ससर्ज ह ॥ २८ ॥
 एतौ हि पार्षदावस्य शापाद् यातावसद्व्रतिम् ।
 पुनः कतिपयैः स्थानं प्रपत्येते ह जन्मनि ॥ २९ ॥
 देवा उचुः—
 नमो नमस्तेऽखिलपद्गतन्त्रे
 स्थितौ गृहीतामलसत्त्वमूर्तये ।
 दिष्ट्वा हतोऽयं जगतामरुन्द-
 स्त्वत्पादभक्त्या वयमीश निर्वृताः ॥ ३० ॥
 भैत्रेय उवाच—
 एवं हिरण्याक्षमसह्यविक्रमं
 संसादयित्वा हरिरादिसूकरः ।
 जगाम लोकं स्वमखण्डितोत्सवं
 समीडितः पुष्करविष्टरादिभिः ॥ ३१ ॥
 मया यथाऽनूक्तमथादितो हरेः
 कृतावतारस्य सुमित्र चेष्टितम् ।
 यथा हिरण्याक्ष उदारविक्रमो
 महामृषेः क्रीडनवचिराकृतः ॥ ३२ ॥
 शुक उवाच—
 इति कौशारवाख्यातामाश्रुत्य भगवत्कथाम् ।
 क्षत्ताऽऽनन्दं परं लेभे महाभागवतो नृप ॥ ३३ ॥
 अन्येषां पुण्यक्षोकानामुद्दामयशसां सताम् ।
 उपश्रुत्य भवेन्मोदः श्रीवत्साह्वय किं पुनः ॥ ३४ ॥
 यो गजेन्द्रं श्लपयन्तं ध्यायन्तं चरणाभ्युजम् ।
 क्रोशन्तीनां करेणूनां कृच्छ्रतोऽमोचयद् द्रुतम् ॥ ३५ ॥
 तं सुखाराध्यमृजुभिरनन्यशरणैर्नृभिः ।
 कृतज्ञः को न सेवेत दुराराध्यमसाधुभिः ॥ ३६ ॥
 यो वै हिरण्याक्षवधं महाद्भुतं
 विक्रीडितं कारणसूकरात्मनः ।
 शृणोति गायत्यनुमोदतेऽजसा
 विमुच्यते ब्रह्मवधादपि क्षिजः ॥ ३७ ॥

एतन्महापुण्यफलं पवित्रं
धन्यं यशस्यं पदमायुराशिषाम् ।

प्राणेन्द्रियाणां सुषि शौर्यवर्धनं
नारायणोऽन्ते गतिरङ्ग शुञ्चताम् ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

राजोवाच—
महीं प्रतिष्ठामध्यास्य चोऽसौ स्वायम्भुवो मनुः ।
कान्यध्वतिष्ठद् द्वाराणि मार्गावावर्गजन्मनाम् ॥ १ ॥
क्षता महाभागवतः कृष्णस्यैकान्तिकः सुहृत् ।
यस्तत्प्राज्ञाग्रं कृष्णो सापत्यमघवानिति ॥ २ ॥
द्वैपायनादनवरां महित्वे तस्य देहज्ञः ।
सर्वात्मना श्रितः कृष्णं तत्परान् वाऽप्यनुव्रतः ॥ ३ ॥
किमन्वपृच्छन्मंत्रेण विरज्जास्तीर्थसंख्या ।
उपगम्य कुशावर्त आसीनं तन्वचिन्तयन् ॥ ४ ॥
तयोः संबदतोः सूत प्रवृत्ता ह्यमलाः कथाः ।
आपो गात्रव्य इवाप्ययो हरेः पादाम्बुजाश्रयाः ॥ ५ ॥
ता नः कीर्तय भद्रं ते कीर्तन्योदारकर्मणः ।
रसज्ञः को नु नृप्येत हरिलीलामृतं पिवन् ॥ ६ ॥
सूत उवाच—
एवं परीक्षिता पृष्टो भगवान् वादरायणिः ।
भगवन्वर्षिताध्यात्मस्तमाह श्रूयतामिति ॥ ७ ॥
शुक उवाच—
हरेर्धृतक्रोडतनोः स्वमायया
निशम्य गोरुद्धरणं रसातलात् ।
लीलां हिरण्याक्षमवज्ञया हतं
सञ्जातहर्षो मुनिमाह भारत ॥ ८ ॥
विदुर उवाच—
प्रजापतिपतिः सृष्ट्वा प्रजासर्गे प्रजापतीन् ।
किमारभत मे ब्रह्मन् प्रब्रूयत्येकमार्गवित् ॥ ९ ॥
ये मरीच्यादयो विप्रः यस्तु स्वायम्भुवो मनुः ।
ते वै ब्रह्मण आदेशान् कथमेतदभावयन् ॥ १० ॥
स्वद्वितीयाः किमसृजन् स्वतन्वा उत कर्मभिः ।
आहोस्वित् संहताः सर्वे इदं स्म समकल्पयन् ॥ ११ ॥

मैत्रेय उवाच—
देवेन दुर्वितवर्षेण परेणानिमिषेण च ।
जातक्षोभाद् भगवतो महानासीद् गुणत्रयात् ॥ १२ ॥
रजःप्रधानान्महतस्त्रिलिङ्गं देवचोदितात् ।
जातःससर्गं भूतादिर्वियदादीनि पञ्च च (सः) ॥ १३ ॥
तानि चैकैकशः स्रष्टुमसमर्थानि भौतिकम् ।
संहत्य देवयोगेन हैममण्डमवासृजन् ॥ १४ ॥
सोऽऽपिष्टाभिसलिन आण्डकोशो निरात्मकः ।
स्रागं वै वर्षसाहस्रमन्ववाप्तीन् तमीश्वरः ॥ १५ ॥
तस्य नाभेरभूत् पद्मं सहस्राकौर्दीपिति ।
सर्वजीवनिर्वाणो यत्र (यतः) स्वयमभूत् स्वराद् ॥ १६ ॥
सोऽनुविष्टो भगवता यः शनैः सलिलाशये ।
लोकसंस्थां यथापूर्वं निर्ममे संस्थया स्वया ॥ १७ ॥
ससर्जं छायायाऽवियां पञ्चपर्वाणामग्रतः ।
तामिस्रमन्वतामिस्रं तमो मोहो महातमः (महत्तमः) ॥ १८ ॥
विसर्जजान्मनः कायं नाभ्यनन्दत् तमोमयम् ।
जगुर्हृष्यक्षरांसि रात्रिं धुतृदसमुद्भवाम् ॥ १९ ॥
धुतृद्भ्यामुपसृष्टास्ते तं जग्धुमभिरुद्रुवुः ।
मा रक्षतेनं जङ्घ्वमित्युधैः धुतृडदिताः ॥ २० ॥
देवस्तानाह संविग्रो मा मा जक्षत रक्षत ।
अहो मे यक्षरक्षांसि प्रजा यूयं भविष्यथ ॥ २१ ॥
देवताः प्रभया या या दिव्याः प्रमुखतोऽसृजन् ।
तेऽहापुर्देवयन्तोऽपि विसृष्टां तां प्रभामहः ॥ २२ ॥
देवोऽदेवान् जघनतः सृजति स्माति (स्म वि) लोतुपान् ।
त एनं लोतुपतया मैथुनायाभिपेदिरे ॥ २३ ॥
ततो हसन् स भगवानसुरैर्निरपत्रयैः ।
अन्वीयमानस्तरसा कुञ्जो भीतः परापतन् ॥ २४ ॥

स उपज्ज्य वरदं प्रपन्नार्तिहरं हरिम् ।
 अनुग्रहाय भक्तानामनुरूपात्मदर्शनम् ॥ २५ ॥

पाहि मां परमात्मन्ते प्रेषणेनासृजं प्रजाः ।
 ता इमा यभितुं पापा उपक्रामन्ति मां प्रभो ॥ २६ ॥

त्वमेकः किल लोकानां क्रिष्टानां केशनाशनः ।
 त्वमेकः केशदस्तेपामनासन्नपदां तव ॥ २७ ॥

सोऽवधार्यास्य कार्पण्यं विभिक्षाध्यात्मदर्शनः ।
 विमुञ्चात्मतनुं घोरामित्युक्तो विमुमोच ह ॥ २८ ॥

तां कणवरणाम्भोजां मदविह्वललोचनाम् ।
 काञ्चीकलापविलसद्दुकूलच्छन्नरोधसम् ॥ २९ ॥

अन्योन्याश्लेषयोनुरङ्गनिरन्तरपयोधराम् ।
 सुनासां सुद्रिजां सिग्धहासलीलावलोकनाम् ॥ ३० ॥

गूहन्तीं ग्रीडयाऽऽत्मानं नीलालकबरूपिणीम् ।
 उपलभ्यासुराः सन्ध्यां सर्वे तां मुमुहुः स्त्रियम् ॥ ३१ ॥

अहो रूपमहो धैर्यमहो अस्या नवं वयः ।
 मध्ये कामयमानानामकामेव विसर्पति ॥ ३२ ॥

वितर्कयन्तो बहुधा तां सन्ध्यां प्रमदायतीम् ।
 अभिसम्भाव्य विसम्भात् पर्यपृच्छन् कुमेशसः ॥ ३३ ॥

काऽसि कस्यासि रम्भोरु को वाऽर्थस्तेऽत्र भामिनि ।
 रूपद्रविणपण्येन दुर्भगान् नो विबाधते ॥ ३४ ॥

या वा काऽसि त्वमबले दिष्ट्या सन्दर्शनं तव ।
 उद्धुनोपीक्षमाणानां कन्दुक्रीडया मनः ॥ ३५ ॥

नैकत्र ते जयति शालिनि पादपद्मं
 ग्रन्था मुहुः करतलेन पतत्पतङ्गम् ।
 मध्यं विपीदति बृहत्स्तनभारभीतं
 श्रान्ता च दृष्टिमलः सुजटाबरूथः ॥ ३६ ॥

इति सायन्तनीं सन्ध्यामसुराः प्रमदायतीम् ।
 प्रलोभयन्तीं जगद्गुह्यं मूढधियः स्त्रियम् ॥ ३७ ॥

प्रहस्य भावगम्भीरं जिघ्रन्त्यात्मानमात्मना ।
 कान्त्या ससर्ज भगवान् गन्धर्वाप्सरसां गणान् ॥ ३८ ॥

विससर्ज तनुं तां वै ज्योत्स्नां कान्तिमतीं प्रियाम् ।
 तामेव चा ददुः प्रीत्या विश्वावसुपुरोगमाः ॥ ३९ ॥

सृष्ट्वा भूतपिशाचांश्च भगवानात्मतन्द्रिणा ।
 दिव्वाससो मुक्तकेशान् वीक्ष्य चामीलयद् दृशौ ॥ ४० ॥

जगद्गुह्यतद्विसृष्टां तां जृम्भणाख्यां तनुं प्रभोः ।
 निद्रादीन्द्रियविक्लेदो यया भूतेषु दृश्यते ।
 तयोच्छिष्टान् धर्षयन्ति तमुन्मादं प्रचक्षते ॥ ४१ ॥

ऊर्जस्वन्तं मन्यमान आत्मानं भगवानजः ।
 साध्यान् गणान् पितृगणान् परोक्षेणासृजत् प्रभुः ॥ ४२ ॥

त आत्मसर्गं तं कार्यं पितरः प्रतिपेदिरे ।
 साध्येयश्च पितृयश्च कवयो यद् वितन्वते ॥ ४३ ॥

सिद्धान् विद्याधरांश्चैव तिरोधानेन सोऽसृजत् ।
 तेभ्यो ददौ तमात्मानमन्तर्धानाख्यमद्भुतम् ॥ ४४ ॥

स किन्नरान् किंपुरुषानात्मना चासृजत् प्रभुः ।
 मानयन्नात्मानाऽऽत्मानमात्माभासं विलोकयन् ॥ ४५ ॥

ते तु तज्जगृह रूपं त्यक्तं यत् परमेष्ठिना ।
 मिथुनीभूय गायन्तस्तमेवोपसि कर्मभिः ॥ ४६ ॥

देहेन वै भोगवता शयानो बहुचिन्तया ।
 सर्गेऽनुपचिते क्रोधादुत्ससर्ज हि तद् वपुः ॥ ४७ ॥

येऽहीयन्तामुतः केशा अहयस्तेऽत्र जज्ञिरे ।
 सर्पा विसर्पतः क्रूरा नागा भोगोरुकन्धराः ॥ ४८ ॥

स आत्मानं मन्यमानः कृतकृत्यमिवात्मभूः ।
 तदा मनून् ससर्जान्ते मनसा लोकभावनान् ॥ ४९ ॥

तेभ्यः स व्यसृजद् देहं परः पुरुष आत्मनः ।
 तां दृष्ट्वा ये पुरा सृष्टाः प्रशाशंसुः प्रजापतिम् ॥ ५० ॥

अहो एतज्जगत्स्रष्टः सुकृतं वत ते कृतम् ।
 प्रतिष्ठिताः क्रिया यस्मिन् साकमश्रमदामहे ॥ ५१ ॥

तपसा विषया युक्तो योगेन सुसमाधिना ।
 आदावृषीन् हपीकेशः ससर्जाभिमतः प्रजाः ॥ ५२ ॥

तेभ्यश्चैकैकशस्तस्य देहस्यांशमदादजः ।
 यत् तन् समाधियोगार्थितपोविद्याविरक्तिम् ॥ ५३ ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

विदुर उवाच-

स्वायम्भुवस्य च मनोर्वशः परमसम्मतः ।

कथ्यतां भगवन् यत्र मैधुनेनैधिरे प्रजाः ॥ १ ॥

प्रियव्रतोत्तानपादी सुतो स्वायम्भुवस्य वै ।

यथाधर्मं जुगुपतुः सतद्दीपवतीं महीम् ॥ २ ॥

तस्य वै दुहिता ब्रह्मन् देवहूतीति विश्रुता ।

पत्नी प्रजापतेरुक्ता कर्दमस्य त्वयाऽनघ ॥ ३ ॥

तस्यां स वै महायोगी युक्तायां योगलक्षणीः ।

ससर्ज कतिधा वीर्यं तन्मे शुश्रूषवे वद ॥ ४ ॥

रुचिर्यो भगवान् ब्रह्मन् दधो वा ब्रह्मणः सुतः ।

यथा ससर्ज भूतानि लब्ध्वा भार्यां च मानवीम् ॥ ५ ॥

मैत्रेय उवाच-

प्रजाः सृजेति भगवान् कर्दमो ब्रह्मणोदितः ।

सरस्यत्यां तपस्तेपे सहस्राणां समा दश ॥ ६ ॥

ततः समाधियुक्तेन क्रियायोगेन कर्दमः ।

संप्रपेदे हरि भक्त्या प्रपन्नवरदाशुषम् ॥ ७ ॥

तावत् प्रसन्नो भगवान् पुष्कराक्षः कृते युगे ।

दर्शयामास तं क्षतः शब्दं ब्रह्म दधद् वपुः ॥ ८ ॥

सतं विरजमर्कभं सितपद्मोज्ज्वलत्स्रजम् ।

स्निग्धनीलालकव्रातवक्राब्जविरजाम्बरम् ॥ ९ ॥

किरीटिनं कुण्डलिनं शङ्खचक्रगदाधरम् ।

श्वेतोत्पलक्रीडनकं मनःस्पर्शस्मितेक्षणम् ॥ १० ॥

बिन्ध्यस्तचरणाम्भोजमंसदेशे गरुत्मतः ।

दृष्ट्वा खेऽवस्थितं वक्षःशिर्यं कौस्तुभकन्धरम् ॥ ११ ॥

जातहर्षोऽपतन्मूर्ध्नां शितौ लब्धमनोरथः ।

गीर्भिस्त्वभ्यगृणान् प्रीतः स्वभावात्मा कृताञ्जलिः ॥ १२ ॥

कर्दम उवाच-

जुष्टं बतायास्त्रिलसत्स्वराशेः

संसिद्धमङ्गोस्तव दर्शनाच्चः ।

यद् दर्शनं जन्मभिरिड्य सद्भि-

राशासते योगिनो रूढयोगाः ॥ १३ ॥

ये मायया ते हतचेतसस्त्व-

त्पादारविन्दं भवसिन्धुपोतम् ।

उपासते कामलबाय तेषां

रासीश कामान् निरयेऽपि ये स्युः ॥ १४ ॥

तथा स चाहं परिबोदुकामः

समानशीलां गृहमेधिषेनुम् ।

उपेयिवान् भूलमशेषमूलं

दुराशयः कामदुपाद्विषस्य ॥ १५ ॥

प्रजापतेस्ते वचसाऽपीश तन्त्या

लोकः किलायं कामहेतोर्निबद्धः ।

अहं च लोकानुगतो बहामि

बलिं च शुक्लानिमिषाय तुभ्यम् ॥ १६ ॥

लोकांश्च लोकानुगतानसूँश्च

हित्वा श्रितास्ते चरणातपत्रम् ।

परस्परं त्वद्गुणवादसीधु-

पीयूषनिर्पापितदेहधर्माः ॥ १७ ॥

न तेऽजराक्षमिरायुरेषां

त्रयोदशारं त्रिशतं पष्टिषव्यं ।

पण्येभ्यनन्तच्छिदि यत् त्रिनाभि

करालस्रोतो जगदाच्छिद्य धावत् ॥ १८ ॥

एकः स्वयं सन् जगतः सिमुक्षया

द्वितीययाऽऽत्मन्नपियोगमायया ।

सृजत्यदः पासि पुनर्ग्रहीष्यसे

ययोर्नानभिर्भगवन् स्वशक्तिभिः ॥ १९ ॥

नैतद् वतापीश पदं तवेप्सितम्

यन्मायया जगृहे भूतसूक्ष्मम् ।

अनुग्रहाय त्वयि यर्हि मालया

लसत्तुलस्या भगवान् बिलक्षितः ॥ २० ॥

तं त्वाऽनुभूत्योपरतक्रियार्थं

स्वमायया वर्तितलोकतन्त्रम् ।

नमाम्यभीष्टं नमनीयपाद-

सरोजमल्पीयसि कामवर्षम् ॥ २१ ॥

ऋषिरुवाच—

इत्यव्यलीकं प्रणतोऽञ्जनाभ-

स्तमावभाषे वचसाऽमृतेन ।

सुपर्णपक्षोपरि रोचमानः

प्रेमस्मितोद्रीक्षणाभिभ्रमद्भुः

॥ २२ ॥

भगवानुवाच—

विदित्वा तव चैत्थं मे पुरैव समयोजितम् ।

यदर्थमात्मनियमैस्त्वयैवाहं समर्चितः

॥ २३ ॥

न वै जातु मृपेदं स्यात् प्रजाऽयक्ष मदहंणम् ।

भवद्विषेष्चितरं मयि संगृहितात्मनाम्

॥ २४ ॥

प्रजापतिपतिः सम्राट् मनुर्विख्यातमङ्गलः ।

ब्रह्मावर्तं योऽधिवसंञ्छास्ति सप्तार्णवां महीम्

॥ २५ ॥

स चेह विप्र राजर्षिर्महिष्या शतरूपया ।

आयास्यति दिदृक्षुस्त्वां परश्वो धर्मकोविदम्

॥ २६ ॥

आत्मजामसितापार्क्षीं वयःशीलगुणान्विताम् ।

मृगपर्त्नीं पतिं दास्यत्यनुरूपाय ते प्रभुः

॥ २७ ॥

समाहितं ते हृदयं यत्रेमान् परिवत्सरान् ।

सा त्यां ब्रह्मन् नृपवधूः काममाशु भजिष्यति

॥ २८ ॥

या त आत्मभृतं वीर्यं नवधा प्रसविष्यति ।

वीर्यं त्वदीय ऋषय आधास्यंस्तेज आत्मनः

॥ २९ ॥

त्वं च सम्यगनुष्टाय निर्देशं म उशत्तर ।

मयि तीर्थाकृताशोपक्रियार्थो मां प्रपत्स्यसे

॥ ३० ॥

कृत्वा दयां च जीवेषु दत्त्वा चाभयमात्मवान् ।

मप्यात्मानं सहजगद् द्रक्षस्यात्मनि चापि माम्

॥ ३१ ॥

संभूय स्वांशकलया त्वद्दीर्घेण महामते ।

तव क्षेत्रे देवहूत्यां प्रणेष्ये तत्त्वसंहिताम्

॥ ३२ ॥

एवं तमनुभाष्याथ भगवान् प्रत्यगक्ष्णः ।

जगाम विन्दुसरसः सरस्वत्या परिश्रितात्

॥ ३३ ॥

निरीक्षतस्तस्य यथावशोपसिद्धेश्वराभिष्टुतसिद्धमार्गः ।

आकर्णयन् पत्ररपेन्द्रपत्रैरुवाचिरं स्तोममुदीर्णसाम ॥ ३४ ॥

एवं संप्रस्थिते शुक्ले कर्दभो भगवान् कपिः ।

आस्ते स्म विन्दुसरसि तं कालं प्रतिपालयन्

॥ ३५ ॥

मनुः स्यन्दनमास्थाय शातवीर्यभरिच्छदम् ।

आरोप्य स्वां दुहितरं सभार्यः पर्यटन् महीम्

॥ ३६ ॥

तस्मिन् सुधन्वन्नहनि भगवान् यत् समादिशत् ।

उषायादाश्रमपदं मनुः शान्तव्रतस्य तत्

॥ ३७ ॥

यस्मिन् भगवतो नेत्रादपतन् हर्षविन्दवः ।

कृपया संपरीतस्य प्रपन्नोऽर्पितया भृशम्

॥ ३८ ॥

तद् वै विन्दुसरो नाम सरस्वत्या परिप्लुतम् ।

पुण्यं शिवामृतजलं महर्षिगणसेवितम्

॥ ३९ ॥

पुण्यद्रुमलताजालैः कूजत्पुण्यमृगद्विजैः ।

सर्वर्तुकुलपुष्पाद्यं वनराजिथ्रियान्वितम्

॥ ४० ॥

मत्तद्विजगणोदपुष्टं मत्तभ्रमरविभ्रमम् ।

मत्तबर्हिन्टाटोपमाह्वयन्मत्तकोकिलम्

॥ ४१ ॥

कदम्बचम्पकाशोककरञ्जकुलाननैः ।

कुन्दमन्दारकुटजैश्चूतपोतरलंकृतम्

॥ ४२ ॥

कारण्डवैर्वैकैर्हंसैः कुरैर्जलकुण्टैः ।

सारसैश्चक्रवाकैश्च चकौरिबल्लुकैश्चैव

॥ ४३ ॥

शशकैर्हरिणैः क्रोडैः श्विङ्गवयकुङ्कुरैः ।

गोपुच्छैर्हरिभिर्मैकैर्कुलैर्नाभिभिर्वृतम्

॥ ४४ ॥

प्रविश्य तत् तीर्थं वरमादिराजः सहानुगः ।

ददर्श मुनिमासीनं तस्मिन् हुतहुताशनम्

॥ ४५ ॥

विद्योतमानं वपुषा तपस्युग्रयुजा चिरम् ।

नातिक्षामं भगवतः स्निग्धापाङ्गबिलोकनात्

॥ ४६ ॥

तद्व्याहृतामृतकलापीयूषश्रवणेन च ।

प्रांशुं पक्षपाशाशङ्गं जटिलं चिरबाससम् ।

॥ ४७ ॥

उपसंसृत्य मलिनं यथाहंमसंस्कृतम्

॥ ४८ ॥

अथोटजमुपायान्तं नृदेवं प्रणतं पुरः ।

सपर्यया प्रत्यगृह्णात् प्रतिनन्यानुरूपया

॥ ४९ ॥

गृहीताहंणमासीनं संयतं प्रीणयन् मुनिः ।

स्मरन् भगवदादेशमित्याह क्षणया गिरा

॥ ५० ॥

नूनं चङ्क्रमणं देव सतां संरक्षणाय ते ।

वधाय चासतां यस्त्वं हरेः शक्तिर्हि पालिनी

॥ ५१ ॥

योऽर्केन्द्रग्रीन्द्रवायूनां यमधर्मप्रचेतसाम् ।
 रूपाणि स्थाना आधत्से तस्मै शुक्लात्मने नमः ॥ ५१ ॥
 न यदा रथमास्थाय जैत्रं मणिगणार्पितम् ।
 बिस्फुरचण्डकोदण्डो रथेन त्रासयन्नापान् ॥ ५२ ॥
 स्वसैन्यचरणधुणं वेपयन् मण्डलं भुवः ।
 विकर्पन् वृंहतीं सेनां पर्यटस्यंशुमानिव ॥ ५३ ॥

तदैव सेतवः सर्वे वर्णाश्रमनिबन्धनाः ।
 भगवद्रचिता राजन् भिषेत् बत दस्युभिः ॥ ५४ ॥
 अधर्मश्च समेपेत लोलुपैर्व्यहृशीर्नृभिः ।
 शयाने त्वयि लोकोऽयं दस्युग्रतो विनश्यति ॥ ५५ ॥
 अपाधि पृच्छे त्वां वीर यदर्धं त्वमिहागतः ।
 तद् वयं निर्व्यलीकेन प्रतिपयामहे हृदा ॥ ५६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

मंत्रेय उवाच—
 एवमाविष्कृताशेषगुणकर्मोदयं मुनिम् ।
 सन्नोद इव तं सद्भाट् उपारतमुवाच ह ॥ १ ॥
 मनुस्वाच—
 ब्रह्मासृजत् स्वमुखतो युष्मानस्मत्परीप्सया ।
 छन्दोमयोस्तपोविधायोगयुक्तानलम्पटान् ॥ २ ॥
 तन्त्राणायासृजत्वास्मान् दोःसहस्रात् सहस्रपात् ।
 हृदयं तस्य हि ब्रह्म ध्वजमङ्गं प्रचक्षते ॥ ३ ॥
 अतो हान्योन्यमात्मानं ब्रह्म ध्वजं च रक्षतः ।
 रक्षत्वस्मान् द्वयं देवः सदा सदसदात्मकः ॥ ४ ॥
 तव सन्दर्शनादेव च्छिन्ना मे संशया हृदः ।
 यत् स्वयं भगवान् प्रीत्या धर्ममाह रिरक्षिषोः ॥ ५ ॥
 दिष्ट्वा मे भगवान् दृष्टो दुर्दशो योऽकृतात्मनाम् ।
 दिष्ट्वा पादरजः स्पृष्टं शीर्ष्णां ये भवतः शिवम् ॥ ६ ॥
 दिष्ट्वा त्वयानुशिष्टोऽहं कृतधानुग्रहो महान् ।
 अपावृत्तेः कर्णरन्ध्रेजुंश्च दिष्ट्योशतीर्गिरिः ॥ ७ ॥
 स भवान् दुहितुः श्रेहपरिक्लिष्टात्मनो मम ।
 श्रोतुमर्हसि दीनस्य थावितं कृपया मुने ॥ ८ ॥
 प्रियव्रतोत्तानपदोः स्वसेयं दुहिता मम ।
 अन्विच्छन्ती पतिं युक्तं वयःशीलगुणादिभिः ॥ ९ ॥
 यदा तु भवतः शीलश्रुतरूपवयोगुणान् ।
 अगृणोन्नारदात् सैषा त्वय्यासीत् कृतनिश्चया ॥ १० ॥

तत् प्रतीच्छ द्विजाश्रेमां श्रद्धयोपहतां मया ।
 सर्वात्मनाऽनुकृपां ते गृहमेधेषु कर्मसु ॥ ११ ॥
 उद्यतस्य हि कामस्य प्रतिवादो न शस्यते ।
 अपि निर्भुक्तसङ्गस्य कामरक्तस्य किं पुनः ॥ १२ ॥
 य उद्यतमनादत्य कीनाशमभियाचते ।
 क्षीयते तद् यशः स्फीतं मानश्चावज्ञया हतः ॥ १३ ॥
 अहं त्वाभृणवं विद्वन्नुद्वाहार्थं समुद्यतम् ।
 अतस्त्वमुपकुर्वाणः प्रप्ता प्रतिगृहाण मे ॥ १४ ॥
 कपिरुवाच—
 वाटमुद्रोदुकाभोऽहमप्रमत्ता तवात्मजा ।
 आबयोरनुकृपोऽसावायो वैवाहिको विधिः ॥ १५ ॥
 कामः स भूयाचरदेव तेऽस्याः
 पुत्र्याः समाम्नायविधौ प्रतीतः ।
 क एव ते तनयां नाद्रियेत
 स्वयैव कान्त्या क्षिपतीमिव श्रियम् ॥ १६ ॥
 यां हर्म्यपृष्ठे कण्ठद्विशोभां
 विक्रीडतीं कन्दुकविललाधीम् ।
 विश्वासमुत्प्लवतत् स्वाद् विमानाद्
 विलोक्य संमोहविमूढचेताः ॥ १७ ॥
 तां प्रार्थयन्तीं ललनाललामा-
 मसेवितथीचरणैरदृष्टाम् ।
 सुतां मनोरुचपदः स्वसारं
 को नानुमन्येत बुधोऽभिजातः ॥ १८ ॥

अतो भजिष्ये समयेन सार्ध्वी
यावत् तेजो विभृयादात्मनो मे ।
अतो धर्मान् पारमहंस्यमुख्यान्
शुक्लोपदिष्टान् बहुमन्येऽविहिंसान् ॥ १९ ॥
यतोऽभवद् विश्वमिदं विचित्रं
संस्थाप्यते यत्र च बावतिष्ठते ।
प्रजापतीनां पतिरेप मह्यं
परं प्रमाणं भगवाननन्तः ॥ २० ॥
मैत्रेय उवाच—
स उग्रधन्वन्नियदेवावभाष
आसीच्च तूष्णीमरविन्दनाभम् ।
धियोपगृह्णन् स्मितशोभितेन
मुखेन चेतो लुलुभे देवहूत्याः ॥ २१ ॥
सोऽनुज्ञात्वा व्यवसितं महिष्या दुहितुः स्फुटम् ।
तस्मै गुणगणाढ्याय ददौ तुल्यां प्रहर्षितः ॥ २२ ॥
शतरूपा महाराज्ञी पारिवर्हान् महाधनान् ।
दम्पत्योः पर्यदात् प्रीत्या गृहवासःपरिच्छदान् ॥ २३ ॥
प्रत्या दुहितरं सम्राट् सदृशाय गतव्यधः ।
उपगृह्य च बाहुभ्यामौत्कण्ठयोन्मथिताशयः ॥ २४ ॥
अशक्नुवंस्तद्विहं मुञ्चन् वाष्पकलां मुहुः ।
आसिञ्चन्मन्त्रं बत्सेति नेत्रोर्देदुहितुः शिरसाः ॥ २५ ॥
आमन्त्र्य तं मुनिवरमनुज्ञातः सहानुगः ।
प्रतस्थे रथमास्थाय सभार्यः स्वपुरं नृपः ॥ २६ ॥
उभयोर्ऋषिकुल्यायाः सरस्वत्याः सरोधसोः ।
त्रयीणामुपशान्तानां पश्यन्नाश्रमसम्पदः ॥ २७ ॥

तमायान्तमभिप्रेत्य ब्रह्मावर्तं प्रजाः पतिम् ।
गीतसंस्तुतिबादित्रैः प्रत्युदीयुः प्रहर्षिताः ॥ २८ ॥
वर्हिष्मती नाम पुरी सर्वसम्पत्समन्विता ।
न्यपतन् यत्र रोमाणि यज्ञस्याङ्गं विधुन्वतः ॥ २९ ॥
कुशकाशास्त एवासद्वसद्भरितवर्चसः ।
कपयो धैः पराभाज्य यज्ञान् यज्ञमीजिरे ॥ ३० ॥
कुशकाशमयं वर्हिरास्तीर्य भगवान् मनुः ।
अयजद् यज्ञपुरुषं तन्वं स्थानं यतो हृदम् ॥ ३१ ॥
वर्हिष्मती नाम पुरी निर्विषय सुखमावसत्
तस्यां प्रविष्टो भवनं तापत्रयविनाशनम् ।
सभार्यः स्रजः कामान् तुभुजेऽन्याविरोधतः ॥ ३२ ॥
संगीयमानसत्कीर्तिः सखीभिः सुरगायकैः ।
प्रत्युपेज्जनुवद्वेन हृदा शृण्वन् हरेः कथाः ॥ ३३ ॥
निष्णातं योगमायासु मुनिं स्वायुम्भुवं मनुम् ।
यदा संसयितुं भोगा न शेकुर्भगवत्परम् ॥ ३४ ॥
अयातयामास्तस्यासन् यामाः स्वान्तरयापनाः ।
शृण्वतो ध्यायतो विष्णोः कुर्वतो ब्रुवतः कथाः ॥ ३५ ॥
स एवं स्वान्तरं निन्ये युगानामेकसप्ततिम् ।
यासुदेवप्रसङ्गेन परिभूतगतित्रयः ॥ ३६ ॥
शारीरा मानसा दिव्याः पर्यासे ये च मानुषाः ।
भौतिकाश्च कथं क्लेशा वाधन्ते हरिसंश्रयम् ॥ ३७ ॥
यः पृष्टो मुनिभिः प्राह धर्मान् नानाविधान् शुभान् ।
नृणां वर्णाश्रमाणां च सर्वभूतहितः सदा ॥ ३८ ॥
एतत् त आदिराजस्य मनोश्चित्तमद्भुतम् ।
वर्णितं वर्णनीयस्य तदपत्योदयं ध्रुपु ॥ ३९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
पितृभ्यां प्रस्थिते सार्ध्वी पतिमिद्विजित्कांक्षिता ।
नित्यं पर्यचरन् प्रीत्या भवानीव भवं प्रभुम् ॥ १ ॥

विसम्भेणात्मशीचेन गौरवेण दमेन च ।
शुश्रूषया सौहृदेन वाचा मधुरया प्रभो ॥ २ ॥

विसृज्य कामं दम्भं च द्वेषं लोभमपि मदम् ।
 अप्रमत्तोद्यता नित्यं तेजीयांसमतोपयत् ॥ ३ ॥
 स वै देवार्पित्यस्तां मानवीं समनुव्रताम् ।
 देवाद् गरीयसः पत्नुराशासानां महाशिवः ॥ ४ ॥
 कालेन भूयसा क्षामां कर्शिनां व्रतचर्या ।
 प्रेमगद्गदया वाचा पीडितः कृपयाऽब्रवीत् ॥ ५ ॥
 तुष्टोऽहमय तव मानिनि मानदायाः
 शुश्रूषया परमया परया च भक्त्या ।
 यो देहिनामयमतीव सुहृत् स्वदेहो
 नापेक्षितः समुचितं क्षयितुं यदर्थं ॥ ६ ॥
 या मे स्वधर्मनिरतस्य तपःसमाधि-
 विद्यात्मयोगविजिता भगवत्प्रसादान् ।
 तामेव ते मदनुभावनयाऽवबुद्धां
 दृष्टिं प्रपश्य वितराम्यभयामशोकाम् ॥ ७ ॥
 अन्ये पुनर्भगवतो भुव उद्दिजृम्भ-
 विभ्रंशितार्थरचनाः किमुक्त्वमस्य ।
 सिद्धासि भुङ्क्ष्व विभवान् निजधर्मदेहान्
 दिव्यान् नैर्दुरधिगान् नृपविक्रियाभिः ॥ ८ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 एवं बुवाणमबलाऽखिलयोगमाया-
 विद्याविचक्षणमवेत्य गताधिरासीत् ।
 सप्रश्रयप्रणयविह्वलया गिरिपा
 ग्रीडाबलोकविलसद्गसिताननाऽऽह ॥ ९ ॥
 देवहूतिरुवाच—
 राक्षं तव द्विजवृषतदमोघयोग-
 मायाधिपे त्वयि विभो तद्वैभवं भर्तः ।
 यस्तेऽभ्यधापि समयः सकुदहसहो
 भूयाद् वरीयसि गुणप्रसवः सतीनाम् ॥ १० ॥
 तत्रेति कृत्यमुपशिक्ष यथोपदेशं
 येनैव मे कर्शितोऽतिरिरंसयात्मा ।
 सिध्येत ते कृतमनोभवधर्पितायाः
 कामस्तदीश भवनं सदृशं विचक्ष्व ॥ ११ ॥

मैत्रेय उवाच—

प्रियायाः प्रियमन्विच्छन् कर्दमो योगमास्थितः ।
 विमानं कामगं क्षतस्तर्होवाविरचीकरत् ॥ १२ ॥
 सर्वकामदुषं दिव्यं सर्वत्रसमन्वितम् ।
 सर्वैर्द्व्युपचयोदकं मणित्तमैरुपस्कृतम् ॥ १३ ॥
 दिव्योपस्करणोपेतं सर्वकालसुखावहम् ।
 पट्टिकाभिर्विचित्राभिः पताकाभिरलंकृतम् ॥ १४ ॥
 स्रग्भिर्विचित्रमालाभिर्मञ्जुसिञ्जत् पङ्क्तिभिः ।
 दुकूलश्रीमकौशेयैर्नानावस्त्रैर्विराजितम् ॥ १५ ॥
 उपर्युपरि विन्यस्तनिलयेषु पृथक् पृथक् ।
 क्लृप्तैः कशिपुभिः कान्तं पर्यङ्ग्यजनासनैः ॥ १६ ॥
 तत्र तत्र विनिक्षिप्तनानाशिल्पोपशोभितम् ।
 महामरकतस्थत्या जुष्टं विद्रुमवेदिभिः ॥ १७ ॥
 द्वास्तु विद्रुमदेहल्या भातं वज्रकाण्टिमत् ।
 शिखरं विन्द्वनीलेषु हेमकुम्भैरधिष्ठितम् ॥ १८ ॥
 चक्षुष्मत्यग्रगायैर्वज्रभिषिपु निर्मितैः ।
 जुष्टं विचित्रवैतनैर्महाहैर्हैर्मतोरणैः ॥ १९ ॥
 हंसपारावतव्रातैस्तत्र तत्र निकूजितम् ।
 कृत्रिमान् मन्यमानैः स्वानपिरुहाविरुह च ॥ २० ॥
 विहारस्थानशयनसंवेशप्राङ्गणजिरीः ।
 यथोपगोपं रचितैर्विस्मापनमिवात्मनः ॥ २१ ॥
 ईदृग् गृहं तत् पश्यन्तीं नातिप्रीतेन चेतसा ।
 सर्वभूताशयाभिङ्गः प्राबोचत् कर्दमः स्वयम् ॥ २२ ॥
 निमज्जाम्बिन् हृदे भीरु विमानमिदमाह ।
 इदं शुक्लकृतं तीर्थमाशिषामाप्तये नृणाम् ॥ २३ ॥
 सा तद् भर्तुः समादाय बचः कुवलपेक्षणा ।
 सरजं विभ्रती वासो वेश्णीभूतांश्च मूर्धजान् ॥ २४ ॥
 अहं च मलपद्मेन संच्छन् शवलस्तनम् ।
 आविवेश सरस्वत्याः सरः शिवजलाशयम् ॥ २५ ॥
 साऽन्ताः सरसि बेरमस्थाः शतानि दश कल्पकाः ।
 सर्वाः केशोरलयसो ददशौत्पलगन्धयः ॥ २६ ॥

तां दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय प्रोबुः प्राञ्जलयः स्त्रियः ।
 वयं कर्मकरीस्तुभ्यं शाधि नः करवाम किम् ॥ २७ ॥

स्नानेन तां महार्हेण स्नापयित्वा मनस्विनीम् ।
 दुकूले निर्मले नूत्ने ददुरस्यै च मानद ॥ २८ ॥

भूषणानि परार्थानि वरीयांसि युमन्ति च ।
 अन्नं सर्वगुणोपेतं पानं चैवामृतासवम् ॥ २९ ॥

अथादर्शं स्वमात्मानं स्रविणं विरजाम्बरम् ।
 विरजं कृतस्वस्वपयनं कन्याभिर्बहुमानितम् ॥ ३० ॥

ज्ञातं कृतशिरःस्नानं सर्वाभरणभूषितम् ।
 निष्कङ्गीवं बलपिनं कूजक्वाञ्चननूपुरम् ॥ ३१ ॥

श्रोण्योरप्यस्तया काञ्चवा काञ्चना बहुरतया ।
 हारेण च महार्हेण रुचकेन च भूषितम् ॥ ३२ ॥

सुभुवा सुदता क्षृण्वसिगृध्रापाङ्गेन चक्षुषा ।
 पद्मकोशस्यूता नीलेतरकैश्च लसन्मुखम् ॥ ३३ ॥

यदा सस्मार ऋषभमृषीणां दयितं पतिम् ।
 तत्र चास्ते सह स्त्रीभिर्ग्रस्तास्ते स प्रजापतिः ॥ ३४ ॥

भर्तुः पुरस्तादात्मानं स्त्रीसहस्रवृत्तं तदा ।
 निशाम्य तद्योगगतिं संशयं प्रत्यपद्यत ॥ ३५ ॥

स तां कृतमलस्नानां विभ्राजन्तीमपूर्ववत् ।
 आत्मनो विभ्रतीं रूपं संवीतरुचिरस्तनम् ॥ ३६ ॥

विद्याधरीसहस्रेण सेव्यमानां सुवाससम् ।
 जातभावो विमानं तदारोहयदमित्रहन् ॥ ३७ ॥

तस्मिन्ब्रतुसमहिमा प्रियवाऽनुपक्तो
 विद्याधरीभिरुपचीर्णवपुर्विमाने ।
 यन्नाज उत्कचक उट्टुणपानवीच्य-
 स्तारामिरावृत इवोडुपतिर्नभस्स्थः ॥ ३८ ॥

तेनाल्लोकपविहारकुलचलेन्द्र-
 द्रोणीप्यनङ्गसखमारुतसौभगासु ।
 सिद्धैर्नृतो युधुनिपातशिवस्वनासु
 रेमे चिरं धनदयल्ललावरूपी ॥ ३९ ॥

वैशम्पके सुरवने नन्दने पुण्यभद्रके ।
 मानसे चैत्ररथ्ये च स रेमे रामया सह ॥ ४० ॥

भ्राजिष्णुना विमानेन कामगेन महीयसा ।
 वैमानिकानत्यशेत चरन् लोकान् यथानिलः ॥ ४१ ॥

किं दुरापादनं तेषां पुंसामुद्दामचेतसाम् ।
 यैराश्रितस्तीर्थपदश्चरणो व्यसनात्ययः ॥ ४२ ॥

प्रेक्षयित्वा भुवो गोलं पठ्यै यावान् स्वसंस्थया ।
 बह्वाधर्यं महायोगी स्वाध्रमाय न्यवर्तत ॥ ४३ ॥

विभज्य नवधाऽऽत्मानं मानवीं सुरतोत्सुकाम् ।
 रामां निरमयन् रेमे वर्षपूगान् मुहूर्तवत् ॥ ४४ ॥

तस्मिन् विमान उत्कृष्टां शय्यां रतिकरीं श्रिता ।
 न चाबुद्ध्यत तं कालं पत्याऽऽपीच्येन सहता ॥ ४५ ॥

एवं योगानुभावेन दम्पत्यो रममाणयोः ।
 शतं व्यतीयुः शरदः कामलालसयोर्मनाक् ॥ ४६ ॥

तस्यामाधत्त रेतस्तां भावयन्नात्मनाऽऽत्मवित् ।
 नवधा विधाय रूपं स्वं सत्यसंकल्पविद् विभुः ॥ ४७ ॥

ततस्ताः सुपुत्रे सथो देवहूतिः स्त्रियः प्रजाः ।
 सर्वास्ताश्चारुसर्वाङ्ग्यो लोहितोत्पलगन्धयः ॥ ४८ ॥

पतिं सा प्रव्रजिष्यन्तं तदाऽऽलक्ष्योशती सती ।
 स्मयमाना विह्वलेन हृदयेन विदूयता ॥ ४९ ॥

लिखन्त्यधोमुखी भूमिं पदा नखमणिश्रिया ।
 उवाच ललितां वाचं निरुध्याभ्रुकलां शनैः ॥ ५० ॥

सर्वं तद् भगवान् मह्यमुणोवाह प्रतिश्रुतम् ।
 अथापि मे प्रपन्नाया अभयं दातुमर्हसि ॥ ५१ ॥

ब्रह्मन् दुहितृभिस्तुभ्यं विमृश्याः पतयः समाः ।
 कश्चित् स्यान्मे विशोकाय त्वयि प्रव्रजिते वनम् ॥ ५२ ॥

एतावताऽलं कालेन व्यतिक्रान्तेन मे प्रभो ।
 इन्द्रियार्थप्रसङ्गेन परित्यक्तपरात्मनः ॥ ५३ ॥

इन्द्रियार्थेषु सज्जन्या प्रसङ्गस्त्ययि मे कृतः ।
 अजानन्त्या परं भावं तथाप्यस्त्वभवाय मे ॥ ५४ ॥

संयोगः संयुतेर्हेतुरस्तस्य विहितो धिया ।
 स एव साधुषु कृतो निःसङ्गत्वाय कल्पते ॥ ५५ ॥

नेह यत् कर्म धर्माय न विरागाय कल्पते ।
न तीर्थपदसेवायै जीवन्नपि मृतो हि सः ॥ ५६ ॥

साहं भगवतो नूनं वञ्चिता मायया दृढम् ।
या त्वां विमुक्तिदं प्राप्य न मुमुक्षे ह वन्धनात् ॥ ५७ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—

निर्वेदवादिनीमेवं मनोर्दुहितरं मुनिः ।
दयालुः शालिनीमाह शुक्लाभिष्याहृतं स्मरन् ॥ १ ॥

ऋषिरुवाच—

मा स्विदो राजपुत्रीत्यमात्मनं प्रत्यनिन्दिते ।
भगवांस्तेऽश्वरो गर्भमदूरात् संप्रपत्स्यते ॥ २ ॥

धृतव्रता सुभद्रं ते दमेन नियमेन च ।
तपोद्रविणदानैश्च श्रद्धया चेश्वरं भज ॥ ३ ॥

स त्वयाऽऽराधितः शुक्लो वितन्वन् मामकं यशः ।
छेत्ता ते हृदयग्रन्थिमीदृष्यं ब्रह्मभावनः ॥ ४ ॥

मैत्रेय उवाच—

देवहूत्यपि संदेशं गौरवेण प्रजापतेः ।
सम्यक् श्रद्धाय पुरुषं कूटस्थमभजद् गुरुम् ॥ ५ ॥

तस्यां बहुतिथे काले भगवान् मधुमुदनः ।
कार्दमं वीर्यमापन्नो जप्तेऽग्निरिव दारुणि ॥ ६ ॥

अवादर्पस्तदा ज्योम्नि वादित्राणि घनाघनाः ।
गायन्ति तं स्म गन्धर्वा नृत्यन्त्यप्सरसो मुदा ॥ ७ ॥

पेतुः सुमनसो दिव्याः सेचरैरपवर्जिताः ।
प्रसेदुश्च दिशः सर्वा अम्भांसि च मनांसि च ॥ ८ ॥

तत् कर्दमाश्रमपदं सरस्वत्या परिशुतम् ।
स्वयम्भूः सार्धमृषिभिर्मरीच्यादिभिरभ्यात् ॥ ९ ॥

भगवन्तं परं ब्रह्म सत्त्वेनांशेन शशुहन् ।
तत्सत्त्वान्बिद्वाभ्ये जातं बिद्वानजः स्वराट् ॥ १० ॥

सभाजयन् विशुद्धेन वेतसा तच्चिकीर्षितम् ।
ग्रहण्यमाणेरसुभिः कर्दमं चेदमभ्यधात् ॥ ११ ॥

ब्रह्मोवाच—

त्वया मेऽपचितिस्तात कल्पिता निर्व्यलीकतः ।
यन्मे सज्जगृहे बाक्यं भवान् मानद मानयन् ॥ १२ ॥

एतावन्त्येव शुश्रूषा कार्या पितरि पुत्रकैः ।
वादमित्यनुमन्येत गौरवेण गुरोर्वचः ॥ १३ ॥

इमा दुहितरः सत्यस्तव वत्स सुमध्यमाः ।
सर्गमेताः प्रभावेः स्वैर्वृहयिष्यन्ति नैकया ॥ १४ ॥

अतस्त्वमृषिमुख्येभ्यो यथाशीलं यथाकृषि ।
आत्मजाः परिवेष्टस्व विस्तृणीहि यशो भुवि ॥ १५ ॥

वेदाहमाद्यं पुरुषमवतीर्णं स्वमायया ।
भूतानां शेषं देहं विभ्राणं कपिलं मुनिम् ॥ १६ ॥

ज्ञानविज्ञानयोगेन कर्मणामुद्वंशं यः ।
हिरण्यकेशः पद्माक्षः पद्ममुद्रापदाम्बुजः ॥ १७ ॥

एष मानवि ते गर्भं प्रविष्टः कैटभादर्दनः ।
अविद्यासंशयग्रन्थिं छित्त्वा गां विचरिष्यति ॥ १८ ॥

अयं सिद्धगणाधीशः साङ्ग्याचार्यैः सुसम्मतः ।
लोके कपिल इत्याख्यां गन्ता ते कीर्तिवर्धनः ॥ १९ ॥

मैत्रेय उवाच—

तावाश्वास्य जगत्पृष्टा कुमारैः सहनारदः ।
हंसो हंसेन यानेन स्वधाम प्रत्यपयत ॥ २० ॥

गते शतधृती क्षत्तः कर्दमस्तेन चोदितः ।
ययोदितं स्वदुहितुः प्रादाद् विश्वसृजां ततः ॥ २१ ॥

मरीचये कलां प्रादादनसूयामपात्रये ।
श्रद्धामश्रितसेऽयच्छत् पुलस्तक्याय हविर्भुजम् ॥ २२ ॥

पुलहाय गतिं युक्तां क्रतवे च क्रियां सतीम् ।
ख्यातिं च भृगवेऽयच्छद् वसिष्ठायाप्यरुन्धतीम् ॥ २३ ॥

अथर्वणेऽददाच्छान्तिं यया यज्ञो वितन्त्यते ।
विप्रर्षभान् कृतोद्वाहान् सदारान् समलालयत् ॥ २४ ॥

ततस्तस्य कथयः क्षत्तः कृतदारा निमन्त्र्य तम् ।
प्रातिष्ठन् नन्दमापन्नाः स्वं स्वमाश्रमण्डलम् ॥ २५ ॥

स चावतीर्णं त्रियुगमाज्ञाय विबुधर्षभम् ।		एतन्मे जन्म लोकेऽस्मिन् मुमुक्षूणां दुराशयान् ।	
विविक्त उपसङ्गस्य प्रणम्य समभाषत ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥	प्रसंख्यानस्य तत्त्वानां समत्वायात्मदर्शनाम् ॥ ३६ ॥	॥ ३६ ॥
अहो पापञ्चमानानां निरपे स्वैरमङ्गलैः ।		एष आत्मपथोऽन्यक्तो नष्टः कालेन भूयसा ।	
कालेन भूयसा नूनं प्रसीदन्तीह देवताः ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥	तं प्रवर्तयितुं देहमिमं विद्धि मया भृतम् ॥ ३७ ॥	॥ ३७ ॥
बहुजन्मविषकेन सम्पग् योगसमाधिना ।		गच्छ कामं मयाऽऽपृष्टो मयि संन्यस्तकर्मणा ।	
द्रष्टुं यतन्ते यतयः शून्यागारेषु यत्पदम् ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥	जित्वा सुदुर्जयं मृत्युममृतत्वाय मां भज ॥ ३८ ॥	॥ ३८ ॥
स एव भगवानयं हेलनं नगण्य नः ।		मामात्मानं स्वयंज्योतिः सर्वभूतगुहाशयम् ।	
गृहेषु जातो ग्राम्याणां यः स्वानां पक्षपोषणः ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥	आत्मन्येवात्मना वीक्ष्य विशोकोऽभयमृच्छसि ॥ ३९ ॥	॥ ३९ ॥
स्वीयं वाक्यमृतं कर्तुमवतीर्णोऽसि मे गृहे ।		विश्वमेतद्धि शास्त्रेण विज्ञायात्मानमीश्वरम् ।	
चिकीर्षुर्भगवच्छर्भ भक्तानामभिवर्धनः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥	मुनिः शान्तमनोवाक्यस्तदा नक्त्यात्युपप्लवः ॥ ४० ॥	॥ ४० ॥
तान्येव तेऽभिरूपाणि रूपाणि भगवंस्तव ।		मात्र आध्यात्मिकीं विद्यां शमनीं सर्वकर्मणाम् ।	
यानि यानीह रोचन्ते स्वजनानामरूपिणः ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥	वितरिष्ये यया चासौ भयं चातितरिष्यति ॥ ४१ ॥	॥ ४१ ॥
त्यां सूरिभिस्तत्त्वबुभुत्सयाऽद्धा		मैत्रेय उवाच—	
सदाभिवादारुणपादपीठम् ।		एवं समुदितस्तेन कपिलेन प्रजापतिः ।	
ऐश्वर्यवैराग्ययशोऽवबोध-		दक्षिणीकृत्य तं प्रीतो वनमेव जगाम ह ॥ ४२ ॥	॥ ४२ ॥
वीर्यश्रिया पूर्णमहं प्रपद्ये ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥	व्रतं स आस्थितो मौनमात्मिकशरणो मुनिः ।	
परं प्रधानं पुरुषं महान्तं		निःसङ्गो व्यचरत् क्षोणीमनग्रिरनिकेतनः ॥ ४३ ॥	॥ ४३ ॥
कालं कथिं त्रिवृतं लोकपालम् ।		मनो ब्रह्मणि युञ्जानो यत् तत् सदसतः परम् ।	
आत्मानुभूत्याऽनुगतप्रपञ्चं		गुणावभासे विगुण एकभक्त्याऽनुभाषिते ॥ ४४ ॥	॥ ४४ ॥
स्वच्छन्दशक्तिं कपिलं प्रपद्ये ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥	निरहङ्गुतिर्निर्ममश्च निर्द्वन्द्वः समदृक् स्वदृक् ।	
तं त्वाऽभिपृच्छेऽयं पतिं प्रजानां		प्रत्यग्रः शान्तधीर्धैरः प्रशान्तोर्मिरिबोदधिः ॥ ४५ ॥	॥ ४५ ॥
त्वयाऽवतीर्णेन उतासकामः ।		आत्मानं सर्वभूतेषु भगवन्तमवस्थितम् ।	
परिव्राजां पदवीमास्थितोऽहं		अपश्यत् सर्वभूतानि भगवत्यपि चात्मनि ॥ ४६ ॥	॥ ४६ ॥
चरिष्ये त्वां हृदि युञ्जन् विशोकः ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥	वासुदेवे भगवति सर्वज्ञे प्रत्यगात्मानि ।	
भगवन्वाच—		परेण भक्तिभावेन लब्धात्मा मुक्तबन्धनः ॥ ४७ ॥	॥ ४७ ॥
मया प्रोक्तं हि लोकस्य प्रमाणं सत्यलौकिके ।		इच्छाद्वेषविहीनेन सर्वत्र समचेतसा ।	
अथाजनि मया तुभ्यं यदबोचमृतं मुने ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥	भगवद्भक्तियोगेन प्राप्तो भागवतीं गतिम् ॥ ४८ ॥	॥ ४८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः

राजोवाज-

कपिलस्तत्त्वसंख्याता भगवानात्ममायया ।

जातः स्वयमजः साक्षादात्मप्रज्ञप्तये नृणाम् ॥ १ ॥

अहंस्य धर्मिणां पुंसां गरिष्णः सर्वयोगिनाम् ।

विश्रुतो धृतदेवस्य भूरि तृप्यन्ति मेऽस्य च ॥ २ ॥

यद् यद् विधत्ते भगवान् स्वच्छन्दात्माऽऽत्ममायया ।

तानि मे श्रद्धाधानस्य कीर्तन्यान्पुनर्कीर्तय ॥ ३ ॥

शुक उवाच-

द्वैपायनसखश्चैवं मैत्रेयो भगवांस्तथा ।

प्राहेनं विदुरं प्रीत आन्वीक्षिष्यां प्रचोदितः ॥ ४ ॥

पितरि प्रस्थितेऽरण्यं मातुः प्रियचिकीर्षया ।

तस्मिन् चिन्दुसंरऽवात्सीद् भगवान् कपिलः किल ॥ ५ ॥

तमासीनमकर्मणां तत्त्वमार्गाग्रदर्शनम् ।

स्वसुतं देवहूत्याह धातुः संस्मरती वचः ॥ ६ ॥

देवहूतिरुवाच-

निर्विण्णाऽतितरं भूमजसदिन्द्रियतर्पणात् ।

येन संभाव्यमानेन प्रपन्नाऽन्धतमः प्रभो ॥ ७ ॥

तस्य त्वं तमसोऽन्धस्य दुष्पारस्याथ पारगः ।

सच्चक्षुर्जन्मनामन्ते त्वयं मे त्वदनुग्रहात् ॥ ८ ॥

य आयो भगवान् पुंसामीश्वरो वै भवान् किल ।

लोकस्य तमसाऽन्धस्य चक्षुः सूर्य इवोदितः ॥ ९ ॥

अथ मे देव संमोहमपाक्रुं त्वमर्हसि ।

घोऽबग्रहोऽहं ममेतीत्येतस्मिन् योजितस्त्वया ॥ १० ॥

तं त्वा गताऽहं शरणं शरण्यं

स्वभूत्यसंसारतरोः कुटारम् ।

जिज्ञासया प्रकृतेः पूरुषस्य

नमामि सद्धर्मविदां वरिष्ठम् ॥ ११ ॥

मैत्रेय उवाच-

इति स्वमानुर्निर्वचमीप्सितं

निशम्य पुंसामपवर्गचोदनम् ।

धियाऽभिनन्यात्मवतां सतां गति-

र्वभाष ईपत् स्मितशोभिताननः ॥ १२ ॥

भगवानुवाच-

योग आध्यात्मिकः पुंसां मनो निःश्रेयसाय मे ।

अत्यन्तोपरतिव्यं दुःखस्य च सुखस्य वै ॥ १३ ॥

तमिमं ते प्रवक्ष्यामि यमबोधं पुराऽनये ।

ऋषीणां श्रोतुकामानां योगमुर्वर्तनेषुणम् ॥ १४ ॥

चेतः खल्वस्य बन्धाय मुक्तये चात्मनो मतम् ।

गुणेषु सक्तं बन्धाय रतं वा पुंसि मुक्तये ॥ १५ ॥

अहंममाभिमानोत्थैः कामलोभादिभिर्मलैः ।

वीतं यदाऽऽत्मनः शुद्धमदुःखमसुखं समम् ॥ १६ ॥

तदा पुरुष आत्मानं केवलं प्रकृतेः परम् ।

निरन्तरं स्वयंज्योतिरणिमानमखण्डितम् ॥ १७ ॥

ज्ञानवैराग्ययुक्तेन भक्तियोगेन चात्मना ।

परिपश्यत्युदासीनां प्रकृतिं च हतौजसम् ॥ १८ ॥

न पुज्यमानया भक्त्या भगवत्यखिलात्मनि ।

सदृशोऽस्ति शिवः पन्था योगिनां ब्रह्मसिद्धये ॥ १९ ॥

प्रसङ्गमजरं पाशमात्मनः कवयो विदुः ।

स एव साधुषु कृतो मोक्षद्वारमपावृतम् ॥ २० ॥

तितिश्वः कारुणिका सुहृदः सर्वदेहिनाम् ।

अजातशत्रवः शान्ताः साधवः साधुभूषणाः ॥ २१ ॥

मध्यनन्येन भावेन भक्तिं कुर्वन्ति ये दृढाः ।

मत्कृते त्यक्तकर्माणस्त्यक्तस्वजनबान्धवाः ॥ २२ ॥

मदाश्रयाः कथा मृष्टाः शृण्वन्ति कथयन्ति च ।

तपन्ति विविधांस्तपानैकात्म्यगतचेतसः ॥ २३ ॥

त एते साधवः साध्वि सर्वसङ्गबिर्वर्जिताः ।

सङ्गस्तेष्वथ ते प्रार्थ्यः सङ्गदोषहरा हि ते ॥ २४ ॥

सतां प्रसङ्गान्मम वीर्यसम्पदो

भवन्ति हृत्कर्णरसायनाः कथाः ।

तज्ज्ञोपणादाथपवर्गबन्मनि

श्रद्धावती भक्तिरनुक्रमिष्यति ॥ २५ ॥

भक्त्या पुमान् जातविराग ऐन्द्रियाद् दृष्टभुतात्मद्रविणानुचिन्तया । चित्तस्य यत्तो ग्रहणे योगयुक्तो यतिष्यते ऋजुभिर्योगमार्गैः ॥ २६ ॥	पश्यन्ति मे ते रुचिराण्येव सन्तः प्रसन्नवक्त्रारुणलोकनानि । रूपाणि दैत्यामुविनाशनानि साकं वाचं स्पृहणीयां वदन्ति ॥ ३५ ॥
असेवयाऽयं प्रकृतेर्गुणानां ज्ञानेन वैराग्यविजृम्भितेन । योगेन मय्यर्पितया च भक्त्या मां प्रत्यगात्मानमिहावरुन्धे ॥ २७ ॥	तेर्दर्शनीयावयवैरुदार- बिलासहासेक्षितवामसूक्तैः । हृतात्मनो हृतप्राणस्य भक्ति- मन्विच्छतो गतिमण्डीं प्रयुञ्जे ॥ ३६ ॥
देवहूतिरुवाच- का चित् त्वय्यर्पिता भक्तिः कीदृशी मम गोचरा । यया पदं ते निर्वाणमज्ज्ञसा प्राप्नुयामहम् ॥ २८ ॥	अयो विभूतिं मम मायया चिता मैश्वर्यमष्टाङ्गमनुप्रवृत्तम् । श्रियं न देवीं स्पृहयन्ति भद्रां परस्य मे तेऽसुवते हि लोके ॥ ३७ ॥
यो योगो भगवत्प्राप्तौ निर्वाणान्तात्मस्त्वयोदितः । कीदृशः कति चाङ्गानि यतस्तत्त्वावबोधनम् ॥ २९ ॥	न कर्हिचिन्मत्पराः शान्तरूपा नह्यन्ति मे नोऽनिमिषो लेदि हेतिः । येपामहं प्रिय आत्मा सुतश्च सखा गुरुः सुहृदो देवमिष्टम् ॥ ३८ ॥
तदेतन्मे विजानीहि यथाऽहं मन्दफीहरी । सुखं बुद्ध्येय दुर्वीथं योषा भवदनुग्रहात् ॥ ३० ॥	इमं लोकं तथैवामुमात्मानमुभयापिनम् । आत्मानमनु ये चेमे ये राघः पशवो गृहाः ॥ ३९ ॥
श्रेत्रेव उवाच- विदित्वाऽर्थं कपिलो मातुरित्थं जातस्त्रेहो यत्र तन्वाऽभिजातः । तत्त्वाज्ञायं यत् प्रवदन्ति साङ्ग्यं प्रावोचद् वै भक्तिवितानयोगम् ॥ ३१ ॥	विसृज्य सर्वानन्यांश्च मामेवं विश्वतोमुखम् । भजन्यनन्यया भक्त्या तान् मृत्योरतिपारये ॥ ४० ॥
भगवानुवाच- देवानां गुणलिङ्गानामानुभाविककर्मणाम् । सत्त्व एवैकमनसो वृत्तिः स्वाभाविकी तु या ॥ ३२ ॥	नान्यत्र मद् भगवतः प्रधानपुरुषेश्वरात् । आत्मनः सर्वभूतानां भयं तीव्रं निवर्तते ॥ ४१ ॥
अनिमिता भगवति भक्तिः सिद्धेर्गरीयसी । जरयत्याशु या कोशं निगीर्णमनलो यथा ॥ ३३ ॥	मद्भयाद् वाति वातोऽयं सूर्यस्तपति मद्भयात् । वर्षतीन्द्रो दहत्यग्निमृत्युधरति मद्भयात् ॥ ४२ ॥
नैकात्म्यतां मे स्पृहयन्ति केचि- न्मत्पादसेवाभिरता मदीहाः । येऽन्योन्यतो भागवताः प्रसज्य सम्भाजयन्ते मम पीरुपाणि ॥ ३४ ॥	ज्ञानवैराग्ययुक्तेन भक्तियोगेन योगिनः । क्षेमाय पादमूलं मे प्रविशन्त्यकुतोभयम् ॥ ४३ ॥
	एतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां निःश्रेयसोदयः । तीव्रेण भक्तियोगेन मनो मय्यर्पितं स्थितम् ॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे षड्विंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

भगवानुवाच-

अथ ते समग्रवक्ष्यामि तत्त्वानां लक्षणं पुण्यम् ।
यद् विदित्वा विमुच्येत पुरुषः प्राकृतेर्गुणैः ॥ १ ॥
ज्ञानं निःश्रेयसार्थाय पुरुषस्थात्मदर्शनम् ।
यदाहुर्वर्णये तत् ते हृदयग्रन्थिभेदनम् ॥ २ ॥
अनादिरात्मा पुरुषो निर्गुणः प्रकृतेः परः ।
प्रत्यग्धामा स्वयंज्योतिर्विश्वं येन समन्वितम् ॥ ३ ॥
न जातो न म्रियेतात्मा स हि देहायुषाधिभिः ।
निमित्तराक्ततद्धर्मा यथा स्वप्ने तदीक्षिता ॥ ४ ॥
स एव प्रकृतिं सूक्ष्मां देवीं गुणमयीं विभुः ।
यदृच्छथैवोपगतामभ्यपयत लीलया ॥ ५ ॥
गुणैर्विचित्राः सृजतीं सरूपाः प्रकृतिं प्रजाः ।
विलोक्य मुमुहे सद्यः स इह ज्ञानगह्वरा ॥ ६ ॥
एवं पराभिध्यानेन कर्तृत्वं प्रकृतेः पुमान् ।
कर्मसु क्रियमाणेषु गुणैरात्मनि मन्यते ॥ ७ ॥
तदस्य संसृतिर्वन्धः पारतन्त्र्यं च तत्कृतम् ।
भवत्यकर्तृरीशस्य साक्षिणो निर्वृतात्मनः ॥ ८ ॥
कार्यकारणकर्तृत्वे कारणं प्रकृतिं विदुः ।
भोक्तृत्वे सुखदुःखानां पुरुषः प्रकृतेः परः ॥ ९ ॥
देवहूतिरुवाच-
प्रकृतेः पुरुषस्यापि लक्षणं पुरुषोत्तम ।
ब्रूहि कारणयोरस्य सदसच्च यदात्मकम् ॥ १० ॥
भगवानुवाच-
यत् तत् त्रिगुणमव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकम् ।
प्रधानं प्रकृतिं प्राहुरविशेषं विशेषपवत् ॥ ११ ॥
पञ्चभिः पञ्चभिर्ब्रह्म चतुर्भिर्दशभिस्तथा ।
एतच्चतुर्विंशतिकं गणं प्राधानिकं विदुः ॥ १२ ॥
महाभूतानि पञ्चैव भूरापोऽग्निर्मरुतभः ।
तन्मात्राणि च तावन्ति गन्धादीनि मतानि मे ॥ १३ ॥
इन्द्रियाणि दश श्रोत्रं त्वग्गृह्णरसननासिकम् ।
वाक् करी चरणौ मेढ्रं पापुर्दशम उच्यते ॥ १४ ॥

मनो बुद्धिरहङ्कारश्चित्तमित्यन्तरात्मनः ।
चतुर्धा लक्ष्यते भेदो वृत्त्या लक्षणरूपया ॥ १५ ॥
एतावानेव संख्यातो ब्रह्मणः सगुणस्य हि ।
सन्निवेशो मया प्रोक्तो यः कालः पञ्चविंशकः ॥ १६ ॥
प्राभावं पौरुषं प्राहुः कालमेके यतो भयम् ।
अहङ्कारविमूढस्य कर्तुः प्रकृतिमीपुषः ॥ १७ ॥
प्रकृतेर्गुणसाम्यस्य निर्विशेषस्य मानवि ।
चेष्टा यतः स भगवान् काल इत्युपलक्षितः ॥ १८ ॥
अन्तः पुरुषरूपेण कालरूपेण यो बहिः ।
समन्त्येत्येष सत्त्वानां भगवानात्ममापया ॥ १९ ॥
देवात् क्षुभितधर्मिण्यां स्वस्वतां योनीं परः पुमान् ।
आधत्त वीर्यं साऽसूत महत्तत्त्वं हिरण्यमयम् ॥ २० ॥
विश्वमात्मगतं व्यञ्जन् कूटस्थो जगदहुरः ।
स्वतेजसाऽपिबत् तीव्रमात्मप्रस्थापनं तमः ॥ २१ ॥
यत् तत् सत्त्वगुणं स्वच्छं शान्तं भगवतः पदम् ।
यदाहुर्वांसुदेवास्त्वं चित्तं तन्महदात्मकम् ॥ २२ ॥
स्वच्छत्त्वमविकारित्वं शान्तत्वमिति चेतसः ।
वृत्तिभिलक्षणं प्रोक्तं यथाऽयां प्रकृतिः परा ॥ २३ ॥
महत्तत्त्वाद् विकृर्वाणाद् भगवद्दीर्यसम्भवात् ।
क्रियाशक्तिरहङ्कारश्चिद्विधः समपयत ॥ २४ ॥
वैकारिकस्तेजसश्च तामसश्च यतो भवः ।
मनसश्चेन्द्रियाणां च भूतानां महतामपि ॥ २५ ॥
वैकारिकोऽधिदैवं तु बुद्धिः प्राणश्च तेजसः ।
तामसस्त्वर्धमात्रं च गुणज्यतिकरसिवृत् ॥ २६ ॥
सहस्रशिरसं साक्षाद् यमनन्तं प्रचक्षते ।
संकर्षणास्त्वं पुरुषं भूतेन्द्रियमनोमयम् ॥ २७ ॥
कर्तृत्वं करणत्वं च कार्यत्वं चेति लक्षणम् ।
शान्तपौरविविद्वत्त्वमिति वा स्यादहङ्कृतेः ॥ २८ ॥
वैकारिकाद् विकर्वाणान्मनस्तत्त्वमजापत ।
यत् सङ्कल्पविकल्पाभ्यां वर्तते कामसम्भवः ॥ २९ ॥

यद् विदुर्लनिरुद्धास्त्वं हृषीकाणामधीश्वरम् । शारेदेन्द्रीवरदयाम् संराध्यं योगिभिः शनैः ॥ ३० ॥	क्लेदनं पिण्डनं तृप्तिः प्राणनाप्ययनोन्दनम् । तापापनोदो भूयस्त्वमम्भसो वृत्तयस्त्विमाः ॥ ४५ ॥
तेजसात् तु विकुर्वाणाद् बुद्धितत्त्वमभूत् सति । द्रव्यस्फुरणविज्ञानमिन्द्रियाणामनुग्रहात् ॥ ३१ ॥	रसमात्राद् विकुर्वाणादम्भसो देवचोदितात् । गन्धमात्रमभूत् तस्मात् पृथ्वी प्राणस्तु गन्धगः ॥ ४६ ॥
संशयोऽथ विषयासो निश्चयः स्मृतिरेव च । स्थाप इत्युच्यते बुद्धेर्लक्षणं वृत्तितः पृथक् ॥ ३२ ॥	करम्भपूतिसौरभ्यशान्तोग्राम्लादिभिः पृथक् । द्रव्यावयववैषम्याद् गन्ध एको विभियते ॥ ४७ ॥
तेजसानीन्द्रियाण्येव क्रियाज्ञानविभागशः । प्राणस्य हि क्रियाशक्तिर्वुद्धेर्विज्ञानशक्तिता ॥ ३३ ॥	भावनं ब्रह्मणः स्थानं धारणं सद्भिः शेषणम् । सर्वसत्त्वगुणोद्भेदः पृथिवीवृत्तिलक्षणम् ॥ ४८ ॥
तामसाच्च विकुर्वाणाद् भगवद्दीर्घचोदितात् । शब्दमात्रमभूत् तस्मान्नभः श्रोत्रं तु शब्दगम् ॥ ३४ ॥	नभोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तच्छ्रोत्रमुच्यते । वायोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तत् स्पर्शनं विदुः ॥ ४९ ॥
अर्धाश्रयत्वं शब्दस्य द्रष्टुर्लङ्घ्यमेव च । तन्मात्रत्वं च नभसो लक्षणं कवयो विदुः ॥ ३५ ॥	तेजोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तच्चक्षुरुच्यते । अम्भोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तद् रसनं विदुः ॥ ५० ॥
भूतानां छिद्रदातृत्वं बहिरन्तरमेव च । प्राणोन्द्रियात्मधिष्यत्वं नभसो वृत्तिलक्षणम् ॥ ३६ ॥	भूमेर्गुणविशेषोऽर्थो यस्य स प्राण उच्यते । परस्य दृश्यते धर्मो ह्यपरस्मिन् समन्वयात् ॥ ५१ ॥
नभसः शब्दतन्मात्रात् कालगत्या विकुर्वतः । स्पर्शोऽभवत् ततो वायुस्त्वक् स्पर्शस्य च संग्रहः ॥ ३७ ॥	अतो विशेषो भावानां भूमावेवोपलक्ष्यते । एतान्यसंहृत्य यदा महदादीनि सप्त वै ॥ ५२ ॥
मृदुत्वं कठिणत्वं च शैत्यमुष्णत्वमेव च । एतत् स्पर्शस्य स्पर्शत्वं तन्मात्रत्वं नभस्वतः ॥ ३८ ॥	न श्रेष्ठः पुरुषं स्रष्टुं भोगायतनमञ्जसा । कालकर्मगुणोपेतो जगदादिरुपाविशत् ॥ ५३ ॥
चालनं व्यहनं प्राप्तिर्नैतत्वं द्रव्यशब्दयोः । सर्वेन्द्रियाणामात्मत्वं वायोः कर्माभिलक्षणम् ॥ ३९ ॥	ततस्तेनानुबिद्धेभ्यस्तत्त्वेभ्योऽण्डमचेतनम् । उत्पितं पुरुषो यस्मादुदतिष्ठदसौ विराद् ॥ ५४ ॥
वायोऽथ स्पर्शतन्मात्राद् रूपं देवेरितादभूत् । समुत्पितं ततस्तेजश्चक्षु रूपोपलम्भनम् ॥ ४० ॥	एतदण्डं विशेषाख्यं क्रमवृद्धैर्दशोत्तरीः । तोयादिभिः परिवृतं प्रधानेनावृतं बहिः । यत्र लोकवितानोऽयं रूपं भगवतो ह्येः ॥ ५५ ॥
द्रव्याकृतित्वं गुणता व्यक्तिसंस्थात्वमेव च । तेजस्त्वं तेजसः साध्वि रूपमात्रस्य वृत्तयः ॥ ४१ ॥	हिरण्यमादाण्डकोशादुत्थाप्य सलिले शयान् । तमाविश्य महादेवो बहुधा निर्विभेद खम् ॥ ५६ ॥
घोतनं पचनं पानमदनं हिममर्दनम् । तेजसो वृत्तयस्त्वेताः शोषणं क्षुत्तुदुःखः ॥ ४२ ॥	निरभिद्यतास्य प्रथमं मुखं बाष्पी ततोऽभवत् । बाष्प्या बहिरधो नासे प्राणोऽतः प्राण एतयोः ॥ ५७ ॥
रूपमात्राद् विकुर्वाणाद् तेजसो देवचोदितात् । रसमात्रमभूत् तस्मादम्भो जिह्वा रसग्रहः ॥ ४३ ॥	प्राणाद् वायुरभिद्येतामक्षिणी चक्षुरेतयोः । तस्मात् सूयोऽन्वभिद्येतां कर्णौ श्रोत्रं ततो दिशः ॥ ५८ ॥
कपायो मधुरस्तिकः कटुवाग्न इति नैकधा । भीतिकानां विकारेण रस एको विभियते ॥ ४४ ॥	निर्विभेद विराजस्त्वग्नौ रोमश्मश्रादयस्ततः । ततश्चापधयः पश्चाच्छिन्नं निर्विभिदे ततः ॥ ५९ ॥

रेतस्तस्मादाप आसन् निरभियत वै गुदम् ।		त्वचं रोमभिरुपध्मो नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
गुदादपानोऽपानाच मृत्युर्लोकभयङ्करः ॥ ६० ॥		रेतसा शिश्रमापस्तु नोदतिष्ठत् ततो विराट् ॥ ६८ ॥	
हस्ती च निरभियेतां वलं ताभ्यां ततः स्वराट् ।		गुदं मृत्युरापानेन नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
पादौ च निरभियेतां गतिस्ताभ्यां ततो हरिः ॥ ६१ ॥		हस्ताविन्दो बलेनैव नोदतिष्ठत् ततो विराट् ॥ ६९ ॥	
नाड्योऽस्य निरभियन्त ताभ्यो नोदितमाहृतम् ।		विष्णुर्गन्धैव चरणी नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
नयस्ततः सम्भवन्नुदरं निरभियत ॥ ६२ ॥		नाडीर्नयो लोहितेन नोदतिष्ठत् ततो विराट् ॥ ७० ॥	
क्षुत्पिपासे ततः स्यातां समुद्रस्तु तयोर्भूत् ।		क्षुत्क्षुभ्यामुदरं सिन्धुर्नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
अपास्य हृदयं भिन्नं हृदयान्मन उत्थितम् ॥ ६३ ॥		हृदयं मनसा चन्द्रो नोदतिष्ठत् ततो विराट् ॥ ७१ ॥	
मनसश्चन्द्रमा ज्ञातो बुद्धिर्बुद्धिर्गिरांपतिः ।		बुद्ध्या ब्रह्माऽपि हृदयं नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
अहङ्कारस्ततो रुद्रश्चित्तं चैत्यस्ततोऽभवत् ॥ ६४ ॥		रुद्रोऽभिमत्या हृदयं नोदतिष्ठत् ततो विराट् ॥ ७२ ॥	
एतै ह्यभ्युत्थिता देवा नैवाप्त्योत्थापनेऽशक्नु ।		चित्तेन हृदयं चैत्यः क्षेत्रज्ञः प्राविशद् यदा ।	
पुनराविविशुः खानि तमुत्थापयितुं क्रमात् ॥ ६५ ॥		विराट् तदेव पुरुषः सलिलादुदतिष्ठत् ॥ ७३ ॥	
वह्निर्वाचा मुखं भेजे नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।		यथा प्रसुप्तं पुरुषं प्राणेन्द्रियमनोधिः ।	
प्राणेन नासिको वायुः नोदतिष्ठत् ततो विराट् ॥ ६६ ॥		प्रभवन्ति विना येन नोत्थापयितुमोजसा ॥ ७४ ॥	
अक्षिणी चक्षुषाऽऽदित्यो नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।		तमस्मिन् प्रत्यगात्मानं धिया योगविषया ।	
श्रोत्रेण कर्णी च दिशो नोदतिष्ठत् ततो विराट् ॥ ६७ ॥		भक्त्या विरक्त्या ज्ञानेन विविच्यात्मनि चिन्तयेत् ॥ ७५ ॥	
		॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥	

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

प्रकृतिस्त्र्योऽपि पुरुषो नाज्यते प्राकृतीर्गुणैः ।		यमादिभिर्योगपथैरभ्यसञ्चर्ययाऽन्वितः ।	
अविकागदकनृत्यान्निर्गुणत्वाज्जलाकवत् ॥ १ ॥		मपि भावेन सत्येन मत्कथाश्रवणेन च ॥ ७ ॥	
स एष यर्हि प्रकृतेर्गुणेष्वभिपिपज्जते ।		सर्वभूतसमत्वेन निर्वैराणांप्रसङ्गतः ।	
अहङ्कारविमूढात्मा कर्ताऽस्मीत्यभिमान्यते ॥ २ ॥		ब्रह्मचर्येण मोक्षेन स्वधर्मेण महीयसा ॥ ८ ॥	
तेन संसारपदवीमवशोऽभ्येत्य निर्बुतः ।		यदृच्छयोपलब्धेन सन्तुष्टो मितभुङ्क्ते मुनिः ।	
प्रासङ्गिकैः कर्मदोषैः सदसन्मिश्रयोगिषु ॥ ३ ॥		विविक्तशरणः शान्तो मेघः करुण आत्मवान् ॥ ९ ॥	
अर्थे ह्यविद्यमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।		सानुबन्धे च देहेऽस्मिन्कुर्वन्नसदाग्रहम् ।	
ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्थागमो यथा ॥ ४ ॥		ज्ञानेन दृष्टत्त्वेन प्रकृतेः पुरुषस्य च ॥ १० ॥	
प्रबुद्धयः स्वप्नसुप्तिभ्यां संस्मरन्नात्मवैशसम् ।		निवृत्तबुद्धयवस्थानो दूरीभूतान्यदर्शनः ।	
वैतथ्यं व्यभिचारं च नास्ती ध्यायेद् यतो भयम् ॥ ५ ॥		उत्तमभ्यात्मनाऽऽत्मानं चक्षुषेर्वाकमेकदक् ॥ ११ ॥	
अत एव ज्ञानैश्चित्तं प्रसक्तमसतां पथि ।		मुक्तलिङ्गः सदाभासमसति प्रतिपद्यते ।	
भक्तियोगेन तीव्रेण विरक्त्याऽऽत्मवशं नयेत् ॥ ६ ॥		सतो बन्धुं समं चक्षुः सर्वानुस्मृतमद्रपम् ॥ १२ ॥	

यथा जलस्य आभासः स्थलस्थेनावदृश्यते ।
 स्वाभासेन यथा सूर्यो जलस्थेन दिवि स्थितः ॥ १३ ॥
 एवं त्रिवृदहङ्कारो भूतेन्द्रियमनोगुणैः ।
 स्वाभासैर्लक्षितोऽनेन सदाभासेन सत्यदृक् ॥ १४ ॥
 भूतसूक्ष्मेन्द्रियमनोबुद्ध्यादिष्विह निद्रया ।
 लीनेषु सत्सु यस्तत्र विनिद्रो निरहङ्कियः ॥ १५ ॥
 मन्थमानस्तदात्मानमनष्टो नष्टवन्मृषा ।
 नष्टेऽहङ्कारेण द्रष्टा नष्टचित्त इवातुरः ॥ १६ ॥
 एवं प्रत्यवमृश्यासावात्मानं प्रतिपद्यते ।
 साहङ्कारस्य द्रव्यस्य योऽवस्थानमनुग्रहः ॥ १७ ॥
 देवहूतिरुवाच—
 पुरुषं प्रकृतिर्ब्रह्मन् न विमुञ्चति कर्हिचित् ।
 अन्योन्यापाश्रयत्वाच्च नित्यत्वादनयोः प्रभो ॥ १८ ॥
 यथा गन्धस्य भूमेश्च न भावो व्यतिरेकतः ।
 अपां रसस्य च यथा तथा बुद्धेः परस्य च ॥ १९ ॥
 अकर्तुः कर्मबन्धोऽयं पुरुषस्य यदाश्रयः ।
 गुणेषु सत्सु प्रकृतेः कैवल्यं तेष्वन्तः कथम् ॥ २० ॥
 सकृत् तत्त्वावमर्शेन निवृत्तं भयमुल्बणम् ।
 निवृत्तस्यानिवृत्तत्वात् पुनः प्रत्यवतिष्ठते ॥ २१ ॥
 भगवानुवाच—
 अतिमिच्छप्रवृत्तेन स्वधर्मेणामलमना ।
 तीव्रया मयि भक्त्या च श्रुतिसंभृतया चिरम् ॥ २२ ॥

दृष्टतत्त्वेन ज्ञानेन वैराग्येण धनीयसा ।
 तपोयुक्तेन योगेन तीव्रेणात्मसमाधिना ॥ २३ ॥
 प्रकृतिः पुरुषस्यैवं दत्तमाना त्वहर्निशम् ।
 तिरोभवित्री शनकैरग्रेयोनिरिवारणिः ॥ २४ ॥
 भुक्तभोगा परित्यक्ता दृष्टदोषा च नित्यशः ।
 नेश्वरस्याशुभं धत्ते स्ये महिम्नि स्थितस्य च ॥ २५ ॥
 यथा ह्यप्रतिबुद्धस्य प्रस्थापो बह्नन्धकृत् ।
 स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्पते ॥ २६ ॥
 एवं विदिततत्त्वस्य प्रकृतिर्मयि मानसम् ।
 युञ्जतो नापकुरुते आत्मारामस्य कर्हिचित् ॥ २७ ॥
 यदेवमध्यात्मरतः कालेन बहुजनमना ।
 सर्वत्र जातवैराग्य आब्रह्मभयनान्मुनिः ॥ २८ ॥
 मज्जकः प्रतिबुद्धार्थो मत्प्रसादेन भूयसा ।
 निःश्रेयसं स्वसंस्थानं कैवल्याख्यं मदाश्रयम् ॥ २९ ॥
 प्राप्नोतीहाञ्जसा धीरः स्वदृशा च्छिन्नसंशयः ।
 यद् गत्वा न निवर्तेत योगी निद्रविनिर्गमे ॥ ३० ॥
 यदा न योगोपचितासु चेतो
 मायासु सिद्धस्य विपज्जते च ।
 अनन्यहेतुष्वथ मे गतिः स्याद्
 आत्यन्तिकी यत्र न मृत्युहासः ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

भगवानुवाच—
 योगस्य लक्षणं वक्ष्ये सवीजस्य नृपात्मजे ।
 मनो येनैव विधिना प्रसन्नं याति सत्पथम् ॥ १ ॥
 स्वधर्माचरणं शक्त्या विधर्माच्च निवर्तनम् ।
 देवलब्धेन सन्तोष आत्मविबरणार्चनम् ॥ २ ॥
 ग्राम्यधर्मनिवृत्तिश्च मोक्षधर्मगतिस्तथा ।
 मितमेध्याटनं शश्वद् विधिकक्षेत्रसेवनम् ॥ ३ ॥

अहिंसा सत्यमस्तेयं यावदर्थपरिग्रहः ।
 ब्रह्मचर्यं तपः शौचं स्वाध्यायः पुरुषार्चनम् ॥ ४ ॥
 मौनं सदासनं स्थिरं प्राणानां च जयः शनैः ।
 प्रत्याहारश्चेन्द्रियाणां विषयान्मनसा हृदि ॥ ५ ॥
 स्वधिष्ण्यानामेकदेशे मनसा प्राणधारणम् ।
 वैकुण्ठलीलाभिध्यानां समाधानं तथाऽऽत्मनः ॥ ६ ॥
 एतैरन्यैश्च पथिभिर्मनो दृष्टमसत्पथम् ।
 बुद्ध्या युञ्जत शनकैर्जितप्राणो ह्यतन्द्रितः ॥ ७ ॥

शुची देशे प्रतिष्ठाप्य विजितासन आसनम् ।
 तस्मिन् स्वस्तिसमार्गान् फनुकायः समभ्यसेत् ॥ ८ ॥
 प्राणस्य शोधयेन्मार्गं पूरकुम्भकरेचकैः ।
 प्रतिकूलेन वा चित्तं यथा स्थिरमचञ्चलम् ॥ ९ ॥
 मनोऽचिरात् स्याद् विरजं जित्वासस्य योगिनः ।
 बाष्पश्लिभ्यां यथा लोहं ध्मातं त्यजति वै मलम् ॥ १० ॥
 प्राणायामैर्देहं दोषान् धारणाभिश्च किल्बिषान् ।
 प्रत्याहारं संसर्गान् ध्यानेनानीश्वरान् गुणान् ॥ ११ ॥
 यदा मनः स्वं विरजं योगेन सुसमाहितम् ।
 काष्ठां भगवतो ध्यायेत् स्वनासाग्रावलोकनः ॥ १२ ॥
 प्रसन्नवदनाम्भोजं पद्मगर्भारुणेष्वक्षणम् ।
 नीलोत्पलदलश्यामं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ १३ ॥
 लसत्पद्मजकिञ्चल्कपीतकीशेयवाससम् ।
 श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कोस्तुभामुक्तकन्धरम् ॥ १४ ॥
 मत्तद्विरेफाकुलया परीतं वनमालया ।
 परार्ध्यहारबलयकिरीटाद्भद्रनूपुरम् ॥ १५ ॥
 काञ्चीगुणोल्लसच्छोणिं हृदयाभोजविष्टरम् ।
 दर्शनीयतमं शान्तं मनोत्पन्ननन्दनम् ॥ १६ ॥
 अपीच्यदर्शनं शश्वत् सर्वलोकनमस्कृतम् ।
 सन्तं वयसि कैशोरे भक्तानुग्रहकातरम् ॥ १७ ॥
 कीर्तन्यतीर्थयशसं पुण्यलोकयशस्करम् ।
 ध्यायेद् देवं समग्राहं यावन्न व्यवते मनः ॥ १८ ॥
 स्थितं ब्रजन्तमासीनं शयानं वा गुहाशयम् ।
 प्रेक्षणीयेहितं ध्यायेच्छुद्धभावेन चेतसा ॥ १९ ॥
 तस्मिन् लब्धपदं चित्तं सर्ववयवसंस्थितम् ।
 विलोक्यैकत्र संयुज्यादङ्गे भगवतो मुनिः ॥ २० ॥
 सञ्चिन्तयेद् भगवत्शरणारविन्दं
 यद्वाद्भुशब्दजसरोरुहगण्डनाड्यम् ।
 उनुद्भक्तविलसन्नखचक्रबाल-
 ज्योत्स्नाभिराहतमहद्भृदयान्धकारम् ॥ २१ ॥

यच्छ्रीचनिःसृतसरित्प्रबरोदकेन
 तीर्थेन मूर्ध्निधिषुतेन शिवः शिवोऽभूत् ।
 ध्यातुर्भनः शमलशीलनिसृष्टवज्रं
 ध्यायेच्चिरं भगवत्शरणारविन्दम् ॥ २२ ॥
 ऊरू सुपर्णभुजपोरधिशोभमाना-
 बोजोनिधी स्वतसिकाकुसुमावभासौ ।
 व्यालम्बिपीतवरवाससि वर्तमान-
 काञ्चीकलापपरिभ्रमिन्नितम्बमम्ब ॥ २३ ॥
 नाभिहृदं भुवनकोशगुहोदरस्थं
 यत्रात्मयोगिनिधिषणाखिललोकपद्मम् ।
 व्यूढं हरिन्मणिमुपः स्तनयोरमुष्य
 ध्यायेद् द्वयं वितलहारमयूखगीरम् ॥ २४ ॥
 वक्षोऽधिव्यासमृपभस्य महाविभूतेः
 पुंसां मनोनयननिर्वृतिमादधानम् ।
 कण्ठं च कीलुभ्रमणेपरिभूषणार्थं
 कुर्यान्मनस्याखिललोकनमस्कृतस्य ॥ २५ ॥
 बाहूश्च मन्दरगिरेः परिवर्तनेन
 निर्णिक्तबाहुबलयानधिलोकपालान् ।
 सञ्चिन्तयेद् दशशतारमसहतेजः
 शङ्खं च तत्कारसरोरुहराजहंसम् ॥ २६ ॥
 कीमोदकीं भगवतो दयितां स्मरेत्
 दिग्धामरातिभटशोणितकर्दमेन ।
 मालां मधुव्रतवस्त्रयगिरोपपुशं
 चैत्यस्य तत्त्वममलं मणिमस्य कण्ठे ॥ २७ ॥
 भूत्वानुकम्पितपियेह गृहीतमूर्तेः
 सञ्चिन्तयेद् भगवतो वदनारविन्दम् ।
 यद् विस्फुरन्मकरकुण्डलबल्लितेन
 विद्योतितामलकपोलमुदारहासम् ॥ २८ ॥
 यच्छ्रीनिकेतमलिभिः परितेव्यमानं
 भूत्या स्वया कुटिलकुन्तलवृन्दजुष्टम् ।
 मीनद्वयधियमधिषिपदज्जनेत्रं
 ध्यायेन्मनोमयमन्त्रित उल्लसद्भु ॥ २९ ॥

तस्यावलोकमधिकं कृपयाऽतिघोर-
तापत्रयोपशमनाय निसृष्टमक्ष्णोः ।
स्निग्धस्मितानुगुणितं विबुधप्रसादं
ध्यायेच्चिरं विततभावचनया गुहायाम् ॥ ३० ॥
हासं हरेरवनताखिललोकातीव्र-
शोकाभुसागरविशोषणमत्युदारम् ।
संमोहनाय रचितं निजमाययाऽस्य
भ्रूमण्डलं मनुसुते मकरध्वजस्य ॥ ३१ ॥
ध्यानायनं रहसि तद् बहुलाधरोष्ठ-
भासाऽरुणायिततनुद्विजकुन्दपङ्क्तिः ।
ध्यायेत् स्वहृत्कुहरकेऽवसितस्य विष्णो-
र्भक्त्याऽऽर्द्रयाऽर्पितमना न पृथग् दिग्धेत् ॥ ३२ ॥
एवं हरौ भगवति प्रतिलब्धभावो
भक्त्या द्रवद्भुदय उत्तुलकप्रमोदः ।
औत्कण्ठ्यवाष्पकलया मुहुर्रयमान-
स्तथापि चित्तवडिशं शनैर्कैर्वियुद्धे ॥ ३३ ॥
मुक्ताश्रयं यद्निर्बिषयं स्वचिन्तं
निर्वाणमृच्छति मनः सहसा यथाऽर्चिः ।
आत्मानमत्र पुरुषोऽव्यवधानमेक-
मन्वीक्षते प्रतिनिवृत्तगुणप्रवाहः ॥ ३४ ॥
सोऽप्येतया चरमया मनसो निवृत्त्या
तस्मिन् महिम्नवसितः सुखदुःखबाहो ।
हेतुत्वमप्यसति कर्तारि दुःखयोनं
स्वात्मन् विपन्न उपलब्धपरात्मकाष्टः ॥ ३५ ॥

देहं तु तं न चरमं स्थितमुज्झितं वा
सिद्धो विपश्यति यतोऽध्यगमत् स्वरूपम् ।
देवादुपेतमथ देववशादपेतं
वासो यथा परिकृतं मदिरामदान्धः ॥ ३६ ॥
देहोऽपि देववशागः खलु कर्म यावत्
स्वारम्भकं प्रतिस्मीक्षत एव सासुः ।
तं सप्रपञ्चमधिरूढसमाधियोगः
स्वाप्नं पुनर्न भजते प्रतिबुद्धवत् सः ॥ ३७ ॥
यथा पुत्राच्च वित्ताच्च पृथङ् मर्त्यः प्रतीयते ।
अप्यात्मत्वेनाभिमताद् देहादेः पुरुषस्तथा ॥ ३८ ॥
यथोल्मुकाद् विस्फुलिङ्गाद् घृसाद् वाऽपि स्वसम्भवात् ।
अप्यात्मत्वेनाभिमताद् दाहकोऽग्निः पृथङ् मतः ॥ ३९ ॥
भूतेन्द्रियान्तःकरणात् प्रधानाजीवसंज्ञितात् ।
आत्मा तथा पृथग् द्रष्टा भगवान् ब्रह्मसंज्ञितः ॥ ४० ॥
सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मानि ।
ईक्षेतानन्यभावेन भूतेषु च तदात्मताम् ॥ ४१ ॥
स्वयोनिषु यथा ज्योतिरेकं नाना प्रतीयते ।
योनीनां गुणवैषम्यात् तथाऽस्मात् प्रकृतौ स्थितः ॥ ४२ ॥
तस्मादिमां स्वां प्रकृतिं देवीं सदसदात्मिकाम् ।
दुर्विभाव्यां पराभाव्य स्वरूपेणावतिष्ठते ॥ ४३ ॥
अन्वयव्यतिरेकाच्च साक्ष्यात्मा व्यभिचारिणः ।
वैतथ्यं व्यभिचारं च निद्रान्तेऽस्यानुचिन्तयेत् ॥ ४४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

देवहूतिरुवाच—
लक्षणं महदादीनां प्रकृतेः पुरुषस्य च ।
स्वरूपं लक्ष्यतेऽमीषां येन तत् पारमार्थिकम् ॥ १ ॥
यथा साहच्येषु कथितं यन्मूलं तत् प्रचक्षते ।
भक्तियोगस्य मे मार्गं ब्रूहि विस्तरशः प्रभो ॥ २ ॥
विरागो येन पुरुषो भगवन् सर्वतो भवेत् ।
आचक्ष्य जीवलोकस्य विविधाः कर्मसंयुतीः ॥ ३ ॥

कालस्येश्वररूपस्य परेषां च परस्य ते ।
स्वरूपं वत कुर्वन्ति यद्धेतोः कुशलं जनाः ॥ ४ ॥
लोकस्य मिथ्याभिमेतेरचक्षुषः
चिरं प्रसुप्तस्य तमस्यनाश्रये ।
श्रान्तस्य कर्मण्यनुविद्धया पिपा
त्वमाविरासीः किल योगभास्करः ॥ ५ ॥

भेत्रेय उवाच-

इति मातुर्वचः श्रद्धां प्रतिनन्द्य महामुनिः ।

आवभाषे कुरुश्रेष्ठ प्रीतस्तां करुणादितः ॥ ६ ॥

भगवानुवाच-

भक्तियोगो बहुविधो मार्गैर्भामिनि भाव्यते ।

स्वभावगुणमार्गेण पुंसां भावो विधियते ॥ ७ ॥

अभिसन्धाय यो हिंसां दम्भं मात्सर्यमेव च ।

संरम्भी भिन्नदृग् भावं मयि कुर्यात् स तामसः ॥ ८ ॥

विषयानभिसन्धाय यश ऐश्वर्यमेव च ।

अर्चादावर्चयेद् यो मां पृथग्भावः स राजसः ॥ ९ ॥

कर्मनिर्हार्मुद्दिश्य परस्मिन् वा तदर्पणम् ।

यजेद् यष्टव्यमिति वाऽपृथग्भावः स सान्त्विकः ॥ १० ॥

मद्विषयतुमात्रेण मयि सर्वगुणाश्रये ।

मनोगतिरविच्छिन्ना यथा गङ्गाभसोऽम्बुधौ ॥ ११ ॥

लक्षणं भक्तियोगस्य निर्गुणस्य ह्युदाहृतम् ।

अहेतुक्यव्यवहिता या भक्तिः पुरुषोत्तमे ॥ १२ ॥

सालोक्यसार्धिसामीप्यसारूप्यैवकत्वमित्युत ।

दीपमानं न गृह्णन्ति विना मत्सेवनं जनाः ॥ १३ ॥

स एव भक्तियोगाख्य आत्यन्तिक उदाहृतः ।

येनातिव्रज्य त्रिगुणान् मद्भावायोपपद्यते ॥ १४ ॥

निषेवितेनानिमित्तेन स्वपमौ न महीपसा ।

क्रियायोगेन शक्तेन नातिहिंसेण नित्यशः ॥ १५ ॥

मद्विषयदर्शनस्पर्शपूजास्तुत्यभिवन्दनैः ।

भूतेषु मद्भावनया सत्पेनासङ्गमेव च ॥ १६ ॥

महतां बहुमानेन हीनानामनुकम्पया ।

मैत्र्या वा चात्मतुल्येषु यमेन नियमेन च ॥ १७ ॥

आध्यात्मिकानुश्रवणानामसङ्गीतनाच मे ।

आर्जवेनार्यसङ्गेन निरहंक्रियया तथा ॥ १८ ॥

मद्वर्मेणापि यदंतिः परिसंशुद्ध आशयः ।

पुरुषस्याञ्जसाऽभ्येति श्रुतमात्रगुणं हि माम् ॥ १९ ॥

यथा वातरथो प्राणमावृक्ते गन्ध आशयात् ।

एवं योगरतं चेत आत्मानमविकारि यत् ॥ २० ॥

अहं सर्वेषु भूतेषु भूतात्माऽवस्थितः सदा ।

तमवज्ञाय मां मर्त्यः कुरुतेऽर्चाविडम्बनम् ॥ २१ ॥

यो मां सर्वेषु भूतेषु सन्तमात्मानमीधरम् ।

हिन्याऽर्चा भजते मौढ्याद् भस्मन्येव जुहोति सः ॥ २२ ॥

द्विषतः परकाये मां मानिनो भिन्नदर्शिनाः ।

भूतेषु बद्धवैरस्य न मनः शान्तिमृच्छति ॥ २३ ॥

अहमुच्चावर्धद्रव्यैः क्रिययोत्पन्नयाऽनघे ।

नैव तृप्येऽर्चितोऽर्चायां भूतग्राभावमानिनः ॥ २४ ॥

अर्चादावर्चयेत् तावदीधरं मां स्वकर्मकृत् ।

यावन्न वेद स्वहृदि सर्वभूतैष्ववस्थितम् ॥ २५ ॥

आत्मनश्च परस्यापि यः करोत्यन्तरोदरम् ।

तस्य भिन्नदृशो मृत्युर्विधत्ते भयमुत्पणम् ॥ २६ ॥

अयं मां सर्वभूतेषु भूतात्मानं कृतालयम् ।

अर्हयेद् दानमानाभ्यां मैत्र्या भिन्नेन चक्षुषा ॥ २७ ॥

जीवाः श्रेष्ठा ह्यजीवानां ततः प्राणभूतः शुभे ।

ततः सचित्ताः प्रवरास्ततश्चेन्द्रियवृत्तयः ॥ २८ ॥

अत्रापि स्वर्शवेदिभ्यः प्रवरा रसेवेदिनः ।

तेभ्यो गन्धविदः श्रेष्ठास्ततः शब्दविदो वराः ॥ २९ ॥

रूपभेदविदस्तत्र ततश्चोभयतोदतः ।

तेषां बहुपदः श्रेष्ठाश्चतुष्पादस्ततो द्विपात् ॥ ३० ॥

ततो वर्णाश्र चत्वारस्तोषां ब्राह्मण उत्तमः ।

ब्राह्मणेष्वापि वेदज्ञो हार्थज्ञोऽभ्यधिकस्ततः ॥ ३१ ॥

अर्धज्ञात् संशयच्छेत्ता ततः श्रेयान् स्वधर्मकृत् ।

मुक्तसङ्गस्ततो भूयान् न दोष्या धर्ममात्मनः ॥ ३२ ॥

तस्मान्मध्यर्पिताशोपक्रियार्थान्वरतिर्नरः ।

मध्यर्पितात्मनः पुंसो मयि संन्यस्तकर्मणः ॥ ३३ ॥

न पश्यामि परं भूतमकर्तुः समदर्शनात् ।

मनसैतानि भूतानि प्रणमेद् बहुमानयन् ।

ईश्वरं जीवकलया प्रविष्टो भगवानिति ॥ ३४ ॥

भक्तियोगश्च योगश्च मया मानव्युदीरितः ।

ययोरेकतरेणैव पुरुषः पुरुषं व्रजेत् ॥ ३५ ॥

यत् तद् भगवतो रूपं ब्रह्मणः परमात्मनः ।
 परं प्रधानात् पुरुषाद् दैवं कर्मविचेष्टितम् ॥ ३६ ॥
 रूपभेदास्पदं दिव्यं काल इत्यभिधीयते ।
 भूतानां महदादीनां यतो भिन्नदृशां भयम् ॥ ३७ ॥
 योऽन्तः प्रविश्य भूतानि भूतैरस्यखिलाश्रयः ।
 स विष्णुर्वास्योऽपि पिया ज्ञेयः कालः कलयतां प्रभुः ॥ ३८ ॥
 न चास्य कश्चिद् दयितो न द्वेष्यो न च बान्धवः ।
 आविशत्यप्रमत्तोऽसौ प्रमत्तं जनमन्तकृत् ॥ ३९ ॥
 यद्भयाद् बति वातोऽयं सूर्यस्तपति यद्भयात् ।
 यद्भयाद् बपते देवो भगणो भाति यद्भयात् ॥ ४० ॥

यद् वनस्पतयो भीता लताश्चोपधिभिः सह ।
 स्वे स्वे कालेऽभिगृह्णन्ति पुष्पाणि च फलानि च ॥ ४१ ॥
 स्रवन्ति सरितो भीता नोत्सर्पन्त्युदधिर्गतः ।
 अग्निरिन्द्रे सगिरिभिर्भूतं मज्जति यद्भयात् ॥ ४२ ॥
 नभो ददाति श्वसतां मार्गं यन्नियमाददः ।
 लोकस्य देहं तनुते महान् समभिरावृतः ॥ ४३ ॥
 गुणाभिमानिनो देवाः सर्गादिष्वस्य यद्भयात् ।
 वर्तन्तेऽनुयुगं येषां वश एतवराचरम् ॥ ४४ ॥
 सोऽनन्तोऽन्तकरः कालोऽनादिरादिकृदव्ययः ।
 जन् जनेन जनयन् मारयन् मृत्युनाऽऽत्मना ॥ ४५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः

भगवानुवाच—
 तस्थैतस्य जनो नूनं नायं वेदोऽविक्रमम् ।
 काल्यमानोऽपि बलिना बायोऽरिब घनाबलिः ॥ १ ॥
 यं यमर्षमुपादत्ते दुःखेन सुखहेतवे ।
 तं तं धुनोति भगवान् पुमाञ्छोचति यत्कृते ॥ २ ॥
 यदभ्रवस्य देहस्य सानुबन्धस्य दुर्मतिः ।
 ध्रुवाणि मन्यन्ते मोहाद् गृहेश्चन्द्रवसूनि च ॥ ३ ॥
 जन्तुर्वै भव एतस्मिन् यां यां योनिमुपत्रजेत् ।
 तस्यां तस्यां स लभते निर्वृतिं न विरज्यते ॥ ४ ॥
 नरकस्योऽपि देहं वै न पुमांस्त्यक्तुमिच्छति ।
 नारक्यां निर्वृती सत्यां देवमायाविमोहितः ॥ ५ ॥
 आत्मजायासुतागारपशुद्रविबन्धुपु ।
 निरुद्धमूलहृदय आत्मानं बहुमन्यते ॥ ६ ॥
 सन्दह्यमानसर्वाङ्ग एषामुद्बहनाधिना ।
 करोत्यविरतं मूढो दुरितानि दुराशयः ॥ ७ ॥
 आक्षिप्तान्मेन्द्रियः स्त्रीणामसतीनां च मायया ।
 रहोरचितसङ्गापैः शिशूणां कलभापणैः ॥ ८ ॥
 गृहेषु कूटधर्मेषु दुःखतन्त्रेष्वेतन्द्रितः ।
 कुर्वन् दुःखप्रतीकारं सुखवन्मन्यते गृही ॥ ९ ॥

अर्थैरापादितैर्गुण्यैर्हिंसयेतस्ततश्च तान् ।
 पुष्पाणि येषां पोषणे शेषभृग् यान्यथः स्वयम् ॥ १० ॥
 वार्तायां लुप्यमानायामारब्धायां पुनः पुनः ।
 लोभाभिभूतो निःसत्त्वः परार्थे कुरुते स्पृहाम् ॥ ११ ॥
 कुटुम्बभरणाकल्पो मन्दभाग्यो वृधोऽयम् ।
 श्रिया विहीनः कृपणो ध्यायच्छ्रवसति मूढधीः ॥ १२ ॥
 एवं स्वभरणाकल्पं तत्कलत्रादयस्तदा ।
 नाद्रियन्ते यथापूर्वं कीनाश इव गोजरम् ॥ १३ ॥
 तत्राप्यजातनिर्वेदो भ्रियमाणः स्वयंभूतैः ।
 जरयोपाप्तवैकृत्यो मरणाभिमुखो गृहे ॥ १४ ॥
 आस्तेऽवमत्याऽपत्याधैर्गृहपाल इवाहरन् ।
 आमयेनप्रदीप्ताग्निरेत्याहारोऽल्पचेष्टितः ॥ १५ ॥
 बायुनोत्क्रमतोत्तारकफसंरुद्धनासिकः ।
 कासश्चासकृतायासः कण्ठो धुरुधुरायते ॥ १६ ॥
 शयानः परिशोचद्भिः परिवीतः स्वबन्धुभिः ।
 बाध्यमानोऽपि न ब्रूते कालपाशवशं गतः ॥ १७ ॥
 एवं कुटुम्बभरणे व्यापृतात्माऽजितेन्द्रियः ।
 भ्रियते रुदतां स्वानामुरुवेदनयाऽस्तधीः ॥ १८ ॥

यमदूती तदा प्राप्ती भीमी सरभसेक्षणौ ।		कृन्तनं चावयवशो गजादिभ्योऽभिधानम् ।	
स हृद्वा व्रस्तहृदयः शकृन्मूत्रं विमुञ्चति ॥ १९ ॥	॥ १९ ॥	पातनं गिरिशृङ्गेभ्यो रोपनं बन्धगतयोः ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥
यातनादेह आवृण्य पाशैर्बध्वा गले बलात् ।		यास्तामिद्यान्धतामिसरीरवाधाथ यातनाः ।	
नीयते दीर्घमध्वानं दण्ड्यं राजभटा यथा ॥ २० ॥	॥ २० ॥	भुङ्क्ते नरो वा नारी वा मिथः सङ्गेन निर्मिताः ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
तपोनिर्भिन्नहृदयस्तर्जनेर्जातवैषधुः ।		अत्रैव नरकः स्वर्ग इति मातः प्रचक्षते ।	
पथि श्वभिर्भक्ष्यमाण आतोऽर्धं स्वमनुस्मरन् ॥ २१ ॥	॥ २१ ॥	या यातना वै नारक्यस्ता इहाप्युपलक्षिताः ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥
क्षुत्तृपरीतोऽर्कदवानलानिलैः		एवं कुटुम्बं विघ्नाण उदरम्भर एव वा ।	
सन्तप्यमानः पथि तप्तबालुके ।		विसृज्येहोभयं प्रेत्य भुङ्क्ते तत्फलमीदृशम् ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥
कृच्छ्रेण पृष्ठे कदाया च ताडित-		एकः प्रपद्यतेऽध्वानं हित्वेह स्वकलेवरम् ।	
श्वलत्पशक्तोऽपि निराश्रयोदके ॥ २२ ॥	॥ २२ ॥	कुशलेतरपाथेयो भूतद्रोहेण यद् भूतम् ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥
तत्र तत्र पतञ्छान्तो मूर्च्छितः पुनरुत्थितः ।		देवेनासादितं तस्य शमलं निरेपे पुमान् ।	
तथा पापीयसा नीतस्तमसा यमसादनम् ॥ २३ ॥	॥ २३ ॥	भुङ्क्ते कुटुम्बपोषस्य हतचित्तं श्वातुरः ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥
योजनानां सहस्राणि नवतिर्नव चाध्वनः ।		केबलेन ह्यधर्मेण कुटुम्बभरणोत्सुकः ।	
त्रिभिर्मुहूर्तैर्द्वाभ्यां वा नीतः प्राप्नोति यातनाम् ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥	याति जीवोऽन्यतामिदं चरमं तमसः पदम् ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥
आदीपनं स्वगात्राणां वेष्टयित्वोल्मुकादिभिः ।		अधस्तान्नरलोकस्य यावतीर्पातनान्स्तु ताः ।	
आत्ममांसादनं कापि स्वकृतं परतोऽपि वा ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥	क्रमशः समनुक्रम्य पुनरत्रात्रजेच्छुषिः ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥
जीवतश्चान्त्राभ्युद्धारः श्वगृध्रैर्मससादने ।		॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥	
सर्पवृश्चिकदंशायैः स्मरद्भिश्चात्मवैशसम् ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥		

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

भगवानुवाच-		मातुर्जन्धात्रपानाथैरेषत्यातुरसम्मतः ।	
कर्मणा देवतन्त्रेण जन्तुर्देहोपपत्तये ।		आस्ते विष्णुमूर्त्योर्गतं सजन्तुर्जन्तुसम्भवे ॥ ६ ॥	॥ ६ ॥
स्त्रियाः प्रविष्ट उदरं पुंसो रेतःकणाश्रयः ॥ १ ॥	॥ १ ॥	कृमिमिः क्षतकण्ड्वजः सौकुमार्यात् प्रतिक्षणम् ।	
कलिलं त्वेकात्रेण पञ्चत्रेण बुद्धुदम् ।		मूर्च्छामाप्नोत्युक्तेऽशस्तत्रत्यैः क्षुधितैर्मुहुः ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥
दशाहेन तु कर्कन्तुः पेश्यण्डं वा ततः परम् ॥ २ ॥	॥ २ ॥	कटुतीक्ष्णोष्णलवणक्षाराम्तादिभिरुल्बणैः ।	
मासेन तु शिरो द्वाभ्यां बाह्वद्वयाथऋविग्रहः ।		मातृभुक्तैरुपस्पृष्टः सर्वाङ्गोत्थितवेदनः ॥ ८ ॥	॥ ८ ॥
नखरोमास्थिचर्माणि लिङ्गच्छिद्रोद्भवसिभिः ॥ ३ ॥	॥ ३ ॥	उल्बेन संवृतस्तस्मिन्नान्त्रैश्च बहिरावृतः ।	
चतुर्भिर्पातवः सप्त पथभिः क्षुत्तुद्भवः ।		आस्ते कृत्वा शिरः कुक्षौ भुगृष्टशिरोपरः ॥ ९ ॥	॥ ९ ॥
पङ्क्तिर्जरायुणा बीतः कुक्षौ भ्रमति दक्षिणे ॥ ४ ॥	॥ ४ ॥	अकल्पः स्वाङ्गचेष्टायां शकुन्त इव पञ्चरे ।	
सप्तमे जन्मकर्माणि गतानि स्मरते कृपिः ।		तत्र लब्धस्मृतिर्वैवा कर्म जन्मशतोद्भवम् ।	
जगत्यां यानि देवस्य मायया बन्धमात्मनः ॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	स्मरन् दीर्घमनुप्यासं गर्भे किं नाम विन्दते ॥ १० ॥	॥ १० ॥

आरभ्य सप्तमान्मासाह्वयोधोऽपि वेपितः ।

नैकत्रास्ते सूतिवातिर्विष्टाभूरिव सोदरः ॥ ११ ॥

नाथमानो कपिर्भीतः सप्तवध्रिः कृताञ्जलिः ।

स्तुवीत तं विरुबवा वाचा येनोदरेऽर्पितः ॥ १२ ॥

जीव उवाच—

तस्योपसन्नमवितुर्जगदिच्छयाऽऽत्त-

लीलातनोर्भुवि तसचरणारविन्दम् ।

सोऽहं ब्रजामि शरणं नकुतोभयं मे

येनेदृशी गतिरदस्यसतोऽनुरूपा ॥ १३ ॥

यस्त्वत्र वद्ध इव कर्मभिरावृतात्मा

भूतेन्द्रियाशयमयीमबलभ्य मायाया ।

आस्ते विशुद्धमविकारमखण्डबोध-

मातप्यमानहृदयेऽवसितं तमेमि ॥ १४ ॥

यः पञ्चभूतरचिते रहितः शरीरे

छन्नो यथेन्द्रियगुणार्थविदात्मकोऽहम् ।

तेनाविकुण्ठमहिमानमूर्ध्नि तमेनं

वन्दे परं प्रकृतिपूरुषयोः पुमांसम् ॥ १५ ॥

यन्माययोरुगुणकर्मनिबन्धनेऽस्मिन्

सांसारिके पथि चरंस्तदतिश्रमेण ।

नष्टस्मृतिः पुनरयं प्रवृणीत लोको

युक्त्या कया महदनुग्रहमन्तरेण ॥ १६ ॥

ज्ञानं यदेतददधात् कतमः स देव-

रीकालिकं स्थिरचरेष्वनुवर्तितांशः ।

तं जीवकर्मपदवीमनुवर्तमाना-

स्तापत्रयोपशमनाय वयं भजेम ॥ १७ ॥

देहान्यदेहविवरे जठराग्निनाऽसृग्-

विष्णून्कूपपतितो भृशतमदेहः ।

इच्छन्नितो विवसितुं गणयन् स्वमासान्

निर्वास्यते कृपणधीर्भगवन् कदा नु ॥ १८ ॥

येनेदृशीं मतिमसौ दशमास्य ईश

सद्वाहितः पुरुदयेन भवाद्दशेन ।

स्वेनैव तुष्यतु कृतेन स दीननाथः

को नाम तत्पतिं विनाऽञ्जलिमस्य कुर्यात् ॥ १९ ॥

पश्यत्ययं धिपणया ननु सप्तवध्रिः

शारीरभेदमशरीरचदस्य देहे ।

यदक्षया स तमहं पुरुषं पुराणं

पश्ये बहिर्हृदि च चैत्यमिव प्रतीतम् ॥ २० ॥

सोऽहं वसन्नपि विभो बहुदुःखवासं

गर्भान्न निर्जिगमिषे बहिरन्धकूपे ।

यत्रोपयातमुपसर्पति देवमाया

मिथ्यामतिर्यदनु संसृतिचक्रमेतत् ॥ २१ ॥

तस्मादहं विगतविरुब उद्धरिष्य

आत्मानमाशु तमसः सुहृदात्मनैव ।

भूयो यथा व्यसनमेदतनेकरन्त्रं

मा मे भविष्यदुपसादितविष्णुपादः ॥ २२ ॥

भगवानुवाच—

एवं कुतमतिं गर्भे दशमास्यं सपयूपिम् ।

सद्यः शिपत्यवाचीनं प्रसूत्यै सूतिमारुतः ॥ २३ ॥

तेनोपसृष्टः सहसा कृत्वाऽवाक् शिर आतुरः ।

विनिष्क्रामति कृच्छ्रेण निरुच्छवासो गतस्मृतिः ॥ २४ ॥

पतितो भुव्यसृङ्ग्रे विष्टाभूरिव चेष्टते ।

रौरूपति गतज्ञानो विपरीतां गतिं गतः ॥ २५ ॥

परच्छन्दं नविदुषा पुष्यमाणो जनेन सः ।

अनभिष्टेतमापनः प्रत्याख्यातुमनीश्वरः ॥ २६ ॥

शायितोऽशुचिपर्यङ्गे जन्तुः स्वेदजद्रूपिते ।

नेशः कण्डूयनेऽज्ञानामासनोत्थानचेष्टने ॥ २७ ॥

तदुत्प्यामत्त्वचं दंशा मशका मत्कुणादयः ।

रुदन्तं विगतज्ञानं कृमयः कृमिकं यथा ॥ २८ ॥

स त्वेवं शैशवं भुक्त्वा दुःखं पीगण्डमेव च ।

अलव्याभीप्सितोऽज्ञानादिद्वमन्युः शुचाऽर्पितः ॥ २९ ॥

सह देहेन मानेन वर्षमानेन मन्युना ।

करोति विग्रहं कामी कामिष्वन्ताय चात्मनः ॥ ३० ॥

भूतैः पञ्चभिरारब्धे देहे देहायुषोऽसकृत् ।

अहंममेत्यसद्वाहां करोति कुमतिर्मतिम् ॥ ३१ ॥

तदर्थं कुरुते कर्म यद्वज्रो याति संसृतिम् ।
तमो विशति यद्वज्रो येनासी मर्त्यजन्मनि ॥ ३२ ॥
येन यातीदृशं क्लेशमवियामकर्मबन्धनम् ॥ ३३ ॥
ययसद्भिः पथि पुनः शिश्रोदरकृतोयमैः ।
आस्थितो रमते जन्तुस्तमो विशति पूर्ववत् ॥ ३४ ॥
सत्यं शीचं दया मौनं बुद्धिः श्रीहीर्यशः क्षमा ।
शमो दमो भगधैति यत्सद्भाद् याति संक्षयम् ॥ ३५ ॥
तेष्वशान्तेषु मृष्टेषु खण्डितात्मावसाविषु ।
सङ्गं न कुर्याच्छोष्येषु योपिक्लीडाग्रेषु च ॥ ३६ ॥
न तथाऽस्य भवेन्मोहो बन्धश्चान्यप्रसङ्गतः ।
योपित्सद्भाद् यथा पुंसां यथा तत्सङ्गिसङ्गतः ॥ ३७ ॥
प्रजापतिर्दुहितरं दृष्ट्वा तद्रूपधर्षितः ।
रोहिद्भूतां सोऽन्वधावद् क्रप्यरूपी गतत्रयः ॥ ३८ ॥
तत्सृष्टिसृष्टमृष्टेषु कोन्मखण्डितधीः पुमान् ।
ऋषिं नारायणमृते योपिन्मय्येह मायया ॥ ३९ ॥
बलं मे पश्य मायायाः स्त्रीमय्या जयिनो दिशाम् ।
या करोति निजायत्तान् भूविजृम्भणे केवलम् ॥ ४० ॥
सङ्गं न कुर्यात् प्रमदासु जातु
योगस्य पारं परमारुरुधुः ।
मत्सेवया प्रतिलब्धात्मलाभो
वदन्ति यां निरयद्भारमस्य ॥ ४१ ॥
योपयाति शनैर्माया योपिद् देवविनिर्भिता ।
तामीक्षेतात्मनो मृत्युं तृणैः कूपमिवावृतम् ॥ ४२ ॥

यां मन्थते पतिमोहान्मन्मायामृषभायतीम् ।
सीत्वं सीसङ्गतः प्राप्तां वित्तापत्यगृहप्रदाम् ॥ ४३ ॥
तमात्मनो विजानीयाद् भृत्यापत्यगृहात्मकम् ।
दैवोपसादितं मृत्युं मृगयोगायनं यथा ॥ ४४ ॥
देहेन जीवभूतेन लोकाद्भोक्तमनुव्रजन् ।
भुञ्जान एव कर्माणि करोत्यविरतं पुमान् ॥ ४५ ॥
जीवो यस्यानुगो देहो भूतेन्द्रियमनोमयः ।
तन्निरोधोऽस्य मरणमाधिर्भावस्तु सम्भवः ॥ ४६ ॥
द्रव्योपलब्धिस्थानस्य द्रव्येक्षाऽयोग्यता यदा ।
तत् पञ्चत्वमहंमानादुत्पत्तिर्द्रव्यदर्शनम् ॥ ४७ ॥
यथाऽक्षोर्द्रव्यावयवदर्शनायोग्यता यदा ।
तदैव चक्षुषो द्रष्टुर्द्रष्टृत्वं योग्यताऽनयोः ॥ ४८ ॥
पुंसो यथेवेन्द्रियाणि विन्दन्ति स्वगतं परम् ।
सुखं दुःखं नात्यगतं तथेशांशः पृथक्कलाः ॥ ४९ ॥
आत्मनः केवलं ज्ञानमर्थो देहायसङ्गिनः ।
सुखदुःखादयो भावा न देहस्य न चात्मनः ॥ ५० ॥
तस्मान्न कार्यः सन्नासो न कार्ष्ण्यं न सम्भ्रमः ।
नुद्ध्या जीवगतिं धीरो मुक्तसङ्गश्चेदिह ॥ ५१ ॥
सम्यग्दर्शनया बुद्ध्या योगवैराग्यपुक्तया ।
मायाविरचिते लोके चरेद् यस्य कलेवरम् ॥ ५२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

भगवानुवाच—
अथ यो गृहमेधीयान् धर्मान्वाचसन् गृहे ।
काममर्थं च धर्मं च दोग्धि भूयः पिपतिं तान् ॥ १ ॥
स चापि भगवत्पार्ता काममूढः पराङ्मुखः ।
यजते क्रतुभिर्देवान् पितृंश्च अद्वयाऽन्वितः ॥ २ ॥
तच्छुद्धयाऽऽक्रान्तमतिः पितृदेवव्रतः पुमान् ।
गत्या चान्द्रमसं लोकं सोमपाः पुनरेष्यति ॥ ३ ॥

यदा चाहीन्द्रशयायां शनैऽनन्तासनो हरिः ।
तदा लोका लप्य यान्ति त एते गृहमेधिनाम् ॥ ४ ॥
ये स्वधर्मं न दुहन्ति धीराः कामाधिहेतवे ।
निःसङ्गा न्यस्तकर्माणाः प्रशान्ताः शुद्धचेतसः ॥ ५ ॥
निवृत्तिधर्मनिरता निर्ममा निरहङ्कृताः ।
स्वधर्माख्येन सत्त्वेन परिशुद्धेन चेतसा ॥ ६ ॥

सूर्यद्वारेण ते यान्ति पुरुषं बिभ्रतोमुखम् ।		ततस्ते क्षीणसुकृताः पुनर्लोकमिमं सति ।	
परावरेण प्रकृतमस्योत्पत्यन्तभावनम् ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥	पतन्ति विवशा देवैः सद्यो विभ्रंशितोदयाः ॥ २१ ॥	॥ २१ ॥
द्विपराधावसाने यः प्रलयो ब्रह्मणस्तु ते ।		तस्मान् त्वं सर्वभावेन भजस्व परमेष्ठिनम् ।	
तावदध्यासते लोके परस्य परिचिन्तकाः ॥ ८ ॥	॥ ८ ॥	तद्गुणाश्रयया भक्त्या भजनीयपदाम्बुजम् ॥ २२ ॥	॥ २२ ॥
क्षमाभोनलानिलावियन्मन इन्द्रियार्थ-		वासुदेवे भगवति भक्तियोगः प्रचोदितः ।	
भूतादिभिः परिवृतः प्रतिसंजिहीर्षुः ।		जनयत्याशु वैराग्यं ज्ञानं यद् ब्रह्मदर्शनम् ॥ २३ ॥	॥ २३ ॥
अव्याकृतं विंशतिं यर्हि गुणत्रयात्मा		यदाऽस्य चित्तमर्धेषु समेष्विन्द्रियवृत्तिभिः ।	
कालं परं स्वमनुभूय परः स्वयम्भूः ॥ ९ ॥	॥ ९ ॥	न विगृह्णान्ति वैषम्यं प्रियमप्रियमप्युत ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥
एवं परेत्य भगवन्तमनुप्रविष्टः		स तदैवात्मानाऽऽत्मानं निःसङ्गं समदर्शिनम् ।	
ये योगिनो जितमरुन्मनसो विरागाः ।		हेयोपादेयरहितमारूढपदमीक्षते ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥
तेनैव साकममृतं पुरुषं पुराणं		ज्ञानमात्रं परं ब्रह्म परमात्मेश्वरः पुमान् ।	
ब्रह्म प्रधानमुपयान्त्यगताभिमानाः ॥ १० ॥	॥ १० ॥	दृश्यादिभिः पृथग्भावैर्भगवानेक ईयते ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥
आद्यः स्थिरचरणां यो वेदगर्भः सहर्षिभिः ।		एतावानेव योगेन समग्रेणेह योगिनः ।	
योगेश्वरैः कुमारायैः सिद्धैर्योगप्रवर्तकैः ॥ ११ ॥	॥ ११ ॥	युज्यतेऽभिमतो ह्यर्धो यदसङ्गतं कृत्स्नशः ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥
भेददृष्ट्याऽभिमानेन निःसङ्गेनापि कर्मणा ।		ज्ञानमेकं पराचीनेरिन्द्रियैर्ब्रह्म निर्गुणम् ।	
कर्तृत्वात् सगुणं ब्रह्म पुरुषं पुरुषर्षभम् ॥ १२ ॥	॥ १२ ॥	अवभात्यर्थरूपेण भ्रान्त्या शब्दादिधर्मिणाम् ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
स सङ्गत्य पुनः काले कालेनेश्वरमूर्तिना ।		यथा महानहङ्कारसिवृत् पञ्चविधः स्वराद् ।	
जातेऽगुणव्यतिकरे यथापूर्वं प्रजायते ॥ १३ ॥	॥ १३ ॥	एकादशविधस्तस्य बपुरण्डं जगद् यतः ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥
ऐश्वर्यं पारमेष्ठ्यं यत् तेऽपि धर्मविनिर्मितम् ।		एतद् वै श्रद्धया भक्त्या योगाभ्यासेन नित्यशः ।	
निषेव्य पुनरायान्ति गुणव्यतिकरेऽसति ॥ १४ ॥	॥ १४ ॥	समाहितात्मा निःसङ्गो विरक्तः परिपश्यति ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥
अथ तं सर्वभूतानां हृत्पद्मे कृतालयम् ।		इत्येतत् कथितं गुर्वि ज्ञानं तद् ब्रह्मदर्शनम् ।	
धृतानुभावं शरणं ब्रज भावेन भामिनि ॥ १५ ॥	॥ १५ ॥	येनैव बुध्यते तत्त्वं प्रकृतेः पुरुषस्य च ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥
ये त्विहासक्तमनसः कर्मसु श्रद्धयाऽन्विताः ।		ज्ञानं योगश्च मभिष्टो नैर्गुण्यो भक्तिलक्षणः ।	
कुर्वन्त्यप्रतिपिद्धानि नित्यान्वपि च कृत्स्नशः ॥ १६ ॥	॥ १६ ॥	द्वयोरप्येक एवार्थो भगवच्छब्दलक्षणः ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥
रजसा कुण्ठमनसः कामात्मानोऽजितेन्द्रियाः ।		यथेन्द्रियैः पृथक् चरिष्ये बहुगुणाश्रयः ।	
पितृन् यजन्यनुदिनं गृहेष्वभिरताशयाः ॥ १७ ॥	॥ १७ ॥	एको नानेयते तदद् भगवाञ्छास्त्वत्तमभिः ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥
त्रैयर्गिकासने पुरुषा विमुखा हरिमेषसः ।		क्रियया क्रतुभिर्दानैस्तपःस्वाध्यायदर्शनेः ।	
कथायां कथनीयोरुविक्रमस्य मपुद्भिषः ॥ १८ ॥	॥ १८ ॥	आत्मेन्द्रियजयेनापि संन्यासेन च कर्मणाम् ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥
नूनं देवेन विहता ये त्वच्युतकथासुधाम् ।		योगेन विविधांशेन भक्तियोगेन चैव हि ।	
हित्वा शृण्वन्त्यसद्वाधाः पुरीषमिव विदुभुजः ॥ १९ ॥	॥ १९ ॥	धर्मेणोभयचिह्नेन यः प्रवृत्तिनिवृत्तिमान् ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥
दक्षिणेन पथाऽप्यङ्गः पितृलोकं व्रजन्ति ते ।			
प्रजायां तु प्रजायन्ते श्मशानान्तक्रियाकृतः ॥ २० ॥	॥ २० ॥		

आत्मतत्त्वावबोधेन वैराग्येण दृढेन च ।		न लोलुपायोपदिशेन्न गृहारूडयेतसे ।	
ईयते भगवानेभिः सगुणो निर्गुणः स्वदृक्	॥ ३६ ॥	नाभक्ताय च मे जातु न मद्रक्तद्विषामपि	॥ ४० ॥
प्रायोचं भक्तियोगस्य स्वरूपं ते चतुर्विधम् ।		श्रद्धायाय भक्ताय विनीतायानसूयये ।	
कालस्य चाव्यक्तगतयैर्गोऽन्तर्धावन्ति जन्तुषु	॥ ३७ ॥	भूतेषु कृतमैत्राय शुश्रूषाभिरताय च	॥ ४१ ॥
जीवस्य संसृतीर्बह्वीरवियाकर्म्मनिर्मिताः ।		बहिर्जातविरागाय शान्तचिन्ताय दीयते ।	
याः स्वयं प्रविशन्तात्मा न वेद गतिमात्मनः	॥ ३८ ॥	निर्मत्सराय शुचये वस्यार्हं प्रेयसां प्रियः	॥ ४२ ॥
नैतत् खलायोपदिशेन्नाविनीताय कर्हिचित् ।		य इदं श्रुणुयादम्ब श्रद्धया पुरुषः सुकृत ।	
न स्तब्धाय न भिन्नाय नैव धर्मध्वजाय च	॥ ३९ ॥	यो वाभिषत्ते मन्थितः स खेति पदवीं च मे	॥ ४३ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥	

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—		यन्नामधेयश्रवणानुकीर्तनाद्	
एवं निशम्य कपिलस्य वचो जनित्री		यत्प्रहृष्टाद् वत्समरणोदपि क्वचित् ।	
सा कर्दमस्य दयिता किल देवहूतिः ।		श्रादोऽपि सद्यः सबन्धाय कल्पते	
विस्मस्तमोहपटला तमभ्रिणम्य		कुतः पुनस्ते भगवन् नु दर्शनात्	॥ ६ ॥
तुष्टाव तत्त्वविषयाखिलसिद्धभूमिम्	॥ १ ॥	अहो वत श्रवणोऽतो गरीयान्	
देवहूतिरुवाच—		यज्जिह्वाग्रे वर्तते नाम तुभ्यम् ।	
अधाप्ययान्ते सलिले शयानं		तेषुस्तपस्ते जुहुवुः सुरायान्	
भूतेन्द्रियाणां तममयं वपुस्ते ।		ब्रह्मानुचूर्नाम् गृणन्ति ये ते	॥ ७ ॥
गुणप्रवाहं सदशेषवीजं दध्यौ		तं त्वाऽद्वाऽहं ब्रह्म परं पुमांसं	
स्वयं यज्जठराब्जजातः	॥ २ ॥	प्रत्यक् स्रोतस्यात्मनि संविभाज्यम् ।	
स एव विश्वस्य भवान् विधत्ते		स्वतेजसा ध्वस्तगुणप्रवाहं	
गुणप्रवाहेषु विभक्तवीर्यः ।		वन्दे विष्णुं कपिलं वेदगर्भम्	॥ ८ ॥
सर्गायनीहोऽवितथाभिसन्धि-		मैत्रेय उवाच—	
रात्मेश्वरोऽतर्क्यसहस्रशक्तिः	॥ ३ ॥	ईदृजो भगवानेवं कपिलाख्यः परः पुमान् ।	
स त्वं भूतो मे जठरेण नाथ		वाचाऽविरुक्वयेत्याह मातरं मानुवत्सलः	॥ ९ ॥
कथं नु यस्योदर एतदासीत् ।		भगवानुवाच—	
विश्वं युगान्ते बटपत्र एकः		मार्गोपानेन मातस्ते सुसेव्येनोदितेन मे ।	
शेते स्म मायाशिशुरद्विषानः	॥ ४ ॥	आस्थितेन परां काष्ठामचिरादबरोत्स्यसि	॥ १० ॥
त्वं देहतन्त्रः प्रशमाय पाप्मनां		श्रद्धत्यैतन्मत्तं मह्यं जुष्टं यद् ब्रह्मवादिभिः ।	
निदेशभाजां च बिभो विभूतये ।		येन मामभयं यापान्मृत्युमृच्छन्त्यतद्विदः	॥ ११ ॥
यथायतारास्तव सूकरादय-			
स्तथाऽयमप्यात्मपथोऽपलब्धये	॥ ५ ॥		

मैत्रेय उवाच-

इति प्रदर्श्य भगवानुशतीमात्मनो गतिम् ।
 स्वमात्रा ब्रह्मवादित्या कपिलोऽनुमतो ययी ॥ १२ ॥
 सा चापि तनयोक्तेन योगादेशेन योगयुक् ।
 तस्मिन्नाश्रम आसीना सरस्वत्याः समाहिता ॥ १३ ॥
 अभीक्ष्णावगाहकपिशान् जटिलान् कुटिलालकान् ।
 आत्मानं चोग्रतपसा विभ्रती चीरिणं कृशम् ॥ १४ ॥
 प्रजापतेः कर्दमस्य तपोयोगविजृम्भितम् ।
 स्वगाहस्थमनोपम्यं प्रार्थ्य वैमानिकैरपि ॥ १५ ॥
 पयःफेननिभाः शय्या दान्ता रुक्मपरिच्छदाः ।
 आसनानि च हैमानि सुस्पृशास्तरणानि च ॥ १६ ॥
 स्वच्छस्फटिककुड्येषु महामारकतेषु च ।
 रत्नदीपार्चिषो भान्ति ललनारत्नसंयुताः ॥ १७ ॥
 गुह्योद्यानं कुसुमितै रम्यं बह्मरदुमैः ।
 कूजद्विहङ्गमिधुनं गायन्मत्तमधुव्रतम् ॥ १८ ॥
 यत्र प्रविष्टमात्मानं विबुधानुचरा जगुः ।
 वाय्मायुत्पलगन्धिन्यां कर्दमेनोपलालितम् ॥ १९ ॥
 हित्वा तदीप्सिततमप्याखण्डलयोपिताम् ।
 किञ्चिच्चकार बदनं पुत्रविश्लेषणातुरा ॥ २० ॥
 बर्नं प्रव्रजिते पत्याबपत्यविरहातुरा ।
 ज्ञाततत्त्वाऽप्यभून्नष्टवत्सा गौरिव वत्सला ॥ २१ ॥
 तमेव ध्यायती देवमपत्यं कपिलं हरिम् ।
 बभूवाविरतोत्साहा निःस्पृहा तादृशे गृहे ॥ २२ ॥
 ध्यायती भगवद्रूपं यदाह ध्यानगोचरम् ।
 सुतं प्रसन्नबदनं समस्तव्यस्तचित्तिया ॥ २३ ॥
 भक्तिप्रवाहयोगेन वैराग्येण बलीयसा ।
 युक्तानुष्ठानजातेन ज्ञानेन ब्रह्महेतुना ॥ २४ ॥
 विशुद्धेन तदाऽऽत्मानमात्मना विश्वतोमुखम् ।
 स्वानुभूत्या तिरोभूतमायागुणविशेषणम् ॥ २५ ॥

ब्रह्मण्यवस्थितमतिर्भगवत्यात्मसंश्रये ।
 निवृत्तजीवोपाधित्वात् क्षीणक्लेशाऽऽसन्नवृत्तिः ॥ २६ ॥
 नित्यरूढसमाधित्वात् परावृत्तगुणभ्रमा ।
 न सस्मार तदाऽऽत्मानं स्वप्रदृष्टमिवांशितः ॥ २७ ॥
 तदेहः परतः पोपोऽप्यकृशश्चाप्यसम्भवात् ।
 बभौ मलैरवच्छन्नः सधूम इव पावकः ॥ २८ ॥
 स्वाङ्गं तपोयोगमयं मुक्तकेशं गताम्बरम् ।
 देवगुप्तं न बुबुधे वासुदेवप्रविष्टधीः ॥ २९ ॥
 एवं सा कपिलोक्तेन मार्गेणाविरतं परम् ।
 आत्मानं ब्रह्म निर्वाणं भगवन्तमवाप ह ॥ ३० ॥
 तद् वीरासीत् पुण्यतमं क्षेत्रं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
 नाम्ना सिद्धपदं यत्र सा संसिद्धिमुपेयुषी ॥ ३१ ॥
 तस्यास्तद् योगविधुतमाशु मर्त्यमभूत् सरित् ।
 स्रोतसां प्रवरा सौम्य सिद्धिदा सिद्धसेविता ॥ ३२ ॥
 कपिलोऽपि महायोगी भगवान् पितुराश्रमात् ।
 मातरं समनुज्ञाप्य प्रागुदीचीं दिशं ययी ॥ ३३ ॥
 सिद्धचारणगन्धर्वैर्मुनिभिश्चस्वरोगणैः ।
 स्तूयमानः समुद्रेण दत्तार्हणनिकेतनः ॥ ३४ ॥
 आस्ते योगं समाख्याय साहचर्याचार्यैरभिष्टुतः ।
 त्रयाणामपि लोकानामुपशान्त्यै समाहितः ॥ ३५ ॥
 मैत्रेय उवाच-

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रं
 पारमहंस्यां संहितायां तृतीयस्कन्धः ॥

चतुर्थस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

मित्रेय उवाच-

मनोस्तु शतरूपायां तिस्रः कन्याश्च जज्ञिरे ।

आकूतिर्देवहूतिश्च प्रसूतिरिति विभुताः

॥ १ ॥

आकूतिं रुचये प्रादादपि भ्रातृमतीं नृपः ।

पुत्रिकाथर्ममाश्रित्य शतरूपानुमोदितः

॥ २ ॥

प्रजापतिः स भगवान् रुचिस्तस्यामजीजनत् ।

मिथुनं ब्रह्मवर्चस्यी परमेण समाधिना

॥ ३ ॥

यस्तपोः पुरुषः साक्षाद् विष्णुर्यज्ञस्वरूपधृक् ।

या सी सा दक्षिणा भूतेरंशभूताऽनपायिनी

॥ ४ ॥

आनिन्ये स्वगृहं पुन्याः पुत्रं विततरोचिषम् ।

स्वायंभुवो मुदा युक्तो रुचिर्जग्राह दक्षिणाम्

॥ ५ ॥

तां कामयानां भगवानुवाह यजुषां पतिः ।

तुष्टायां तोषमापन्नोऽजनयद् द्वादशात्मजान्

॥ ६ ॥

तोषः प्रतोषः सन्तोषो भद्रः शान्तिरिडस्पतिः ।

इन्द्रः कविर्भुवः स्वाहः सुदेवो रोचनो द्विपद्

॥ ७ ॥

तुपिता नाम ते देवा आसन् स्वायंभुवान्तरे ।

मरीचिमिश्रा कपयो यज्ञः सुरगणेश्वरः

॥ ८ ॥

प्रियव्रतोत्तानपादी मनुपुत्री महौजसी ।

तत्पुत्रपीत्रनसृणामनुवृत्तं तदन्तरम्

॥ ९ ॥

देवहूतिमदात् तात कर्दमायात्मजां मनुः ।

तत्सम्बन्धि श्रुतप्रायं भवता गदतो मम

॥ १० ॥

दक्षाय ब्रह्मपुत्राय प्रसूतिं भगवान् मनुः ।

प्रायच्छद् यत्कृतः सर्गस्थिलोक्यां विततो महान्

॥ ११ ॥

याः कर्दमसुताः प्रोक्ता नव ब्रह्मर्षिपत्नयः ।

तासां प्रसूतिप्रसरं श्रोत्र्यमानं निबोध मे

॥ १२ ॥

पत्नी मरीचेस्तु राज्ञा सुपुत्रे कर्दमात्मजा ।

कश्यपं पूर्णिमानं च ययोरारूढं जगत्

॥ १३ ॥

पूर्णमाऽसूत विरजं विश्रमां च परंतप ।

देवकुल्या हरेः पादशीचाद् याऽभूत् सारिद् दिवः ॥ १४ ॥

अत्रेः पत्न्यनसृया त्रीन् जज्ञे सुयशसः सुतान् ।

दत्तं दुर्वाससं सोममात्मेनाब्रह्मसम्भवान् ॥ १५ ॥

विदुर उवाच-

अत्रेगृहे सुरश्रेष्ठाः स्थित्यन्तोत्पत्तिहेतवः ।

किंस्विधिकीर्णवो जाता एतदाख्याहि मे गुणे ॥ १६ ॥

मित्रेय उवाच-

ब्रह्मणा चोदितः सृष्टावत्रिर्ब्रह्मविदां वरः ।

सह पत्न्या ययी कक्षं कुलाद्रिं तपसि स्थितः ॥ १७ ॥

तस्मिन् प्रसूतस्तवकपलाशासोककानने ।

बार्भिः स्रवद्भिरुदधुष्टे निर्विन्ध्यायाः समन्ततः ॥ १८ ॥

प्राणायामेन संयम्य मनो वर्षशतं मुनिः ।

अतिष्टदेकपादेन निर्द्वन्द्वोऽनिलभोजनः ॥ १९ ॥

शरणं तं प्रपद्येऽहं य एव जगदीश्वरः ।

प्रजामात्मसमां मदां प्रयच्छत्विति चिन्तयन् ॥ २० ॥

तप्यमानं त्रिभुवनं प्राणायामैधिताग्रिना ।

निर्गतेन मुनेर्मूर्ध्ने समीक्ष्य प्रभवत्तपः ॥ २१ ॥

अप्सरामुनिगन्धर्वसिद्धवियाधरोरगैः ।

वितायमानयशसो मुदाऽऽश्रमपदं ययुः ॥ २२ ॥

तत्प्रादुर्भावसंयोगवियोतितमना मुनिः ।

उत्तिष्ठनेकपादेन ददशो विवृण्वर्षभान् ॥ २३ ॥

प्रणम्य दण्डवद् भूमानुपतस्येऽर्हणाञ्जलिः ।

वृषहंससुपर्णस्थान् स्वैः स्वैश्चिह्नैश्च चिह्नितान् ॥ २४ ॥

कृपावलोक्येन लसद्बदनेनोपलम्भितान् ।

तच्छोचिषा प्रतिहते निमील्य मुनिरक्षिणी ॥ २५ ॥

चेतस्तत्प्रवर्णं युञ्जन्स्तावीत् संहताञ्जलिः ।

अक्षण्या सूक्तया वाचा सर्वलोकगरीयसः ॥ २६ ॥

अत्रिरुवाच-

विश्वोद्भवस्थितिलयेषु विभज्यमानै-

र्मापागुणैरनुगुणं प्रगृहीतदेहाः ।

हे ब्रह्मविष्णुगिरिशाः प्रणतोऽस्म्यहं व-

स्तेभ्यः क एव भवतां म इहोपहृतः

॥ २७ ॥

एको मयेह भगवान् विबुधप्रधान-

श्रित्तीकृतः प्रजननाय कथं नु यूयम् ।

अत्रागतास्तनुभृतां मनसोऽपि दूरा

ब्रूत प्रसीदत महानतिविस्मयो मे

॥ २८ ॥

मैत्रेय उवाच-

इति तस्य वचः श्रुत्वा त्रयस्ते विबुधर्षभाः ।

प्रत्यूचुः श्रवणया वाचा प्रहसन्तो मुनिं प्रभो

॥ २९ ॥

देवा ऊचुः-

यथा कृतस्ते संकल्पो भाव्यं तेनैव नान्यथा ।

तत्संकल्पस्य ते ब्रह्मन् यद् वै ध्यायसि ते वयम्

॥ ३० ॥

अथास्मदंशभूतास्ते आत्मजा लोकविश्रुताः ।

भवितारोऽङ्ग भद्रं ते वितरिष्यन्ति ते यशः

॥ ३१ ॥

एवं कामबरं दत्त्वा प्रतिजग्मुः सुरेश्वराः ।

सभाजितास्तपोः सम्यग् दम्पत्योर्मिपतोस्ततः

॥ ३२ ॥

सोमोऽभूद् ब्रह्मणोऽंशेन दत्तो विष्णोस्तु योगवित् ।

दुर्वासाः शङ्करस्यांशो निबोधाद्विरसः प्रजाः

॥ ३३ ॥

श्रद्धा त्वद्विरसः पत्नी चतस्रोऽसूत कन्यकाः ।

सिनीवाली कुहू राका चतुर्थ्यनुमतस्तथा

॥ ३४ ॥

तत्पुत्रावपरावास्तां ख्यातौ स्वारोचिषान्तरे ।

उच्यथो भगवान् साक्षाद् ब्रह्मिष्ठश्च बृहस्पतिः

॥ ३५ ॥

पुलस्त्योऽजयत् पत्न्यामगस्त्यं च हविर्भुवि ।

सोऽन्यजन्मनि दम्नोऽग्निर्विश्रवाश्च महातपाः

॥ ३६ ॥

तस्य यक्षपतिर्देवः कुबेरस्त्विडिविलासुतः ।

रावणः कुम्भकर्णश्च तथाऽन्यस्यां विभीषणः

॥ ३७ ॥

पुलहस्य गतिर्भाषां त्रीनसूत सती सुतान् ।

कर्मश्रेष्ठं वरीयांसं सहिष्णुं च महामते

॥ ३८ ॥

क्रतोरपि क्रिया भार्या वालसिल्यानसूत ।

कपीन् पष्टिसहस्राणि ज्वलतो ब्रह्मतेजसा

॥ ३९ ॥

ऊर्जायां जज्ञिरे पुत्रा वसिष्ठस्य परन्तप ।

चित्रकेतुप्रधानास्ते सप्त ब्रह्मर्षयोऽमलाः

॥ ४० ॥

चित्रकेतुः सुरोचिश्च विरजो मित्र एव च ।

उल्बणो वसुभृयानां युमान् शक्त्यादयोऽपरे

॥ ४१ ॥

शान्तिस्त्वधर्वणः पत्नी लेभे पुत्रं धृतव्रतम् ।

दध्यध्वमश्वशिरसं भृगोर्वंशं निबोध मे

॥ ४२ ॥

भृगुः ख्यात्यां महाभागः पत्न्यां पुत्रानजीजनत् ।

धातारं च विधातारं श्रियं च भगवत्प्रियाम्

॥ ४३ ॥

आपतिं नियतिं चैव सुते मेरुस्तपोरदात् ।

ताभ्यां तपोरभवतां मृकण्डुः प्राण एव च

॥ ४४ ॥

मार्कण्डेयो मृकण्डोस्तु प्राणाद् वेदशिरा मुनिः ।

कविश्च भार्गवो यस्य भगवानुज्ञाना सुतः

॥ ४५ ॥

सर्वे ते मुनयः क्षत्तलोकान् सर्गैरभावयन् ।

एष कर्मदोहित्रसंतानः कथितस्तव

॥ ४६ ॥

शृण्वतः श्रद्धधानस्य सद्यः पापहरः परः ।

प्रसूतिं मानवीं दक्ष उपयेमे ह्यजात्मजः

॥ ४७ ॥

तस्यां ससर्ज दुहितुः षोडशामललोचनाः ।

त्रयोदशादाद् धर्माय तथैकामग्रये विभुः

॥ ४८ ॥

पितृभ्य एकां युक्तेभ्यो भवायैकां भवच्छिदे ।

श्रद्धा मैत्री दया शान्तिस्तुष्टिः पुष्टिः क्रियोन्नतिः

॥ ४९ ॥

बुद्धिर्मेधा तितिक्षा हीर्मूर्तिर्धर्मस्य पत्नयः ।

श्रद्धाऽसूत शुभं मैत्री प्रसादमभयं दया

॥ ५० ॥

शान्तिः सुखं मुदं तुष्टिः स्मयं पुष्टिरसूयत ।

योगं क्रियोन्नतिर्दण्डमर्थं बुद्धिरसूयत

॥ ५१ ॥

मेधा स्मृतिं तितिक्षा तु क्षेमं हीः प्रथयं सुतम् ।

मूर्तिः सर्वगुणोत्पत्ती नरनारायणावृषी

॥ ५२ ॥

ययोजन्मन्यदो विश्वमभ्यनन्दत् सुनिर्वृतम् ।

मनांसि ककुभो वाताः प्रसेदुः सरितोऽग्रयः

॥ ५३ ॥

दिव्यवायन्त तूयाणि पेतुः कुसुमवृष्टयः ।

मुनयस्तुष्टुबस्तुष्टा जगुर्गन्धर्वकिन्नराः

॥ ५४ ॥

नृत्पन्ति स्म स्त्रियो देव्य आसीत् परममङ्गलम् ।

देवा ब्रह्मादयः सर्वे उपतस्थुरभिष्टवेः

॥ ५५ ॥

देवा उचुः—

यो मापया विरचितं निजयाऽऽत्मनीदं

खं रूपभेदमिव तत्प्रतिचक्षणाय ।

एतेन धर्मसदने ऋषिमुनिनाऽथ

प्रादुश्चकार पुरुषाय नमः परस्मै

॥ ५६ ॥

सोऽयं स्थितिव्यतिकरोपशमाय सृष्टान्

सत्त्वेन नः सुरगणाननुमेयतत्त्वः ।

इश्याददशकरुणेन विलोकनेन

यच्छीनिकेतममलं शिषताऽरविन्दम्

॥ ५७ ॥

एवं सुरगणैस्तान् भगवन्तावभिष्टुता ।

लब्धशालोकैर्ययतुरर्चिता गन्धमादनम्

॥ ५८ ॥

ताविर्मा वै भगवता हरैरंगाविहागता ।

भारव्ययाय च भुवः कृष्णी यदुकुरुद्वहौ

॥ ५९ ॥

स्वाहाऽभिमानिनश्चाग्रेतात्मजांस्त्रीनजीजनत् ।

पावकं पवमानं च शुचिं च द्रुतभोजनम्

॥ ६० ॥

तेभ्योऽग्रयः समभवंश्चत्वारिंशच्च पञ्च च ।

त एवैकोनपञ्चाशत् साकं पितृपितामहैः

॥ ६१ ॥

पैतानिके कर्मणि यन्नामभिर्ब्रह्मवादिभिः ।

आग्रेय्या इष्टयो यज्ञे निरूप्यन्तेऽग्रयस्तु ते

॥ ६२ ॥

अग्निष्वात्ता वहिपदः सोम्याः पितर आन्यपाः ।

साग्रयोऽनग्रयस्तेषां पत्नी दाक्षायणी स्वधा

॥ ६३ ॥

तेभ्यो दधार कन्ये द्वे मेनां यैतरणी स्वधा ।

उभे ते ब्रह्मवादिभ्यो ज्ञानविज्ञानपारगे

॥ ६४ ॥

भवस्य पत्नी तु सती भवं देवमनुव्रता ।

आत्मनः सदृशं पुत्रं न लेभे गुणशालिनम्

॥ ६५ ॥

पितर्यप्रतिरूपे स्वे भवायानागसे रुपा ।

अग्नीदेवात्मनाऽऽत्मानमजहाद् योगसंयुता

॥ ६६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

विदुर उवाच—

भवे शीलवतां श्रेष्ठे दक्षो दुहितृवत्सलः ।

विद्वेषमकरोत् कस्मादनाहत्यात्मजां सतीम्

॥ १ ॥

कान्तं चराचरगुणं निर्वैरं शान्तविग्रहम् ।

आत्मारामं कथं द्रष्टुं जगतो दैवतं महत्

॥ २ ॥

एतदारुण्यादि मे ब्रह्मन् जामातुः श्वशुरस्य च ।

विद्वेषस्तु यतः प्राणानत्यजद् दुस्त्यजान् सती

॥ ३ ॥

मैत्रेय उवाच—

पुरा विश्वसृजां सत्रं समेताः परमर्षयः ।

तथाऽमरगणाः सर्वे सानुगा मुनयोऽग्रयः

॥ ४ ॥

तत्र प्रविष्टं मुनयो दृष्ट्वाऽकमिव रोचिषा ।

भ्राजमानं त्रिनिमिरं कुर्वन्तं तन्महत् सदः

॥ ५ ॥

उदतिष्ठन् सदस्यास्ते स्वधिष्ण्येभ्यः सहाग्रयः ।

कान्ते चिररश्मिं शर्वं च तज्ज्ञात्वा क्षिप्रचेतसः

॥ ६ ॥

सदसस्पतिभिर्दक्षो भगवान् साधु सत्कृतः ।

अजं लोकगुणं नत्वा निपसाद तदाग्रया

॥ ७ ॥

प्राङ् निषण्णं मृडं दृष्ट्वा नामृष्यत् तदनाहतः ।

उवाच वाचं चक्षुर्भ्यामभिबीक्ष्य दहन्निव

॥ ८ ॥

दक्ष उवाच—

ध्रूयतां ब्रह्मर्षयो मे सहस्रभ्याः सहाग्रयः ।

साधूनां कुवतो वृत्तं नाज्ञानाच्च व मत्सरात्

॥ ९ ॥

अयं तु लोकपालानां यशोग्रो निरपत्रपः ।

सद्भिस्त्वारिर्तः पन्था येन स्तब्धेन दूषितः

॥ १० ॥

एष मे शिष्यतां प्राप्तां यन्मे दुहितुरग्रहीत् ।

पाणिं विप्राग्निमुखतः सावित्र्या इव साधुवत्

॥ ११ ॥

गृहीत्वा मृगशावाक्ष्याः पाणिं मर्कटलोचनः ।

प्रत्युत्थानाभिवादाहं याचाऽप्यकृतं नोचितम्

॥ १२ ॥

लुप्तक्रियायामुचये मानिने भिन्नसेतवे ।

अनिच्छन्नप्यदां बालां शूद्रायेवोसतीं गिरम्

॥ १३ ॥

प्रेतावासेषु घोरेषु घोरैर्मृतगणैर्नृतः ।
 अटन्त्युन्मत्तवज्रो व्युत्केशो हसन् रुदन् ॥ १४ ॥
 चिताभस्मकृतस्नानः प्रेतास्थिग्रन्थिभूषणः ।
 शिवापदेशो ह्यशिवो मत्तो मत्तजनप्रियः ॥ १५ ॥
 पतिः प्रमथभूतानां तमोमात्रात्मिकात्मनाम् ।
 तस्मा उन्मादनाथाय नष्टशौचाय दुहृदि ॥ १६ ॥
 दत्ता वत मया साध्वी चोदिते परमेष्ठिना ॥ १७ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 विनिन्दैवं स गिरिशमप्रतीपमवस्थितम् ।
 दक्षो ह्यप उपस्पृश्य क्रुद्धः शम्भुं प्रचक्रमे ॥ १८ ॥
 अयं तु देवयजन इन्द्रोपेन्द्रादिभिर्भवः ।
 यज्ञभागं न लभतां देवैर्देवगणाधमः ॥ १९ ॥
 निषिध्यमानः स सदस्यमुख्यै-
 र्दक्षो गिरिजाय विसृज्य शापम् ।
 तस्माद् विनिष्क्रम्य विवृद्धमन्यु-
 र्जगाम कौरव्य निजं निकेतनम् ॥ २० ॥
 विज्ञाय शापं गिरिशानुगाग्रणी-
 र्नन्दीश्वरो रोपकपायदूषितः ।
 दक्षाय शापं विससर्ज दारुणं
 ये चान्वमोदंस्तदवाच्यतां द्विजाः ॥ २१ ॥
 नन्दिरुवाच—
 य एतन्मर्त्यमुद्दिश्य भगवत्यप्रतिद्रुहि ।
 द्रुह्यत्यज्ञः पृथग्दृष्टस्तत्त्वतो विमुखो भवेत् ॥ २२ ॥
 गृहेषु कूटधर्मेषु सक्तो ग्राम्यमुखेच्छया ।
 कर्मतन्त्रं वितनुताद् वेदवादविपन्नधीः ॥ २३ ॥
 बुद्ध्या पराभिध्यायिन्या विस्मृतात्मगतिः पशुः ।
 स्त्रीकामः सोऽस्तु नितरां दक्षो वस्तुमुखोऽचिरात् ॥ २४ ॥

विद्याबुद्धिरविद्यायां कर्ममय्यामसावजः ।
 संसरन्त्विह ये चामुमनुशब्दवमानिनम् ॥ २५ ॥
 गिरेः सुतायाः पुष्टिण्या मधुगन्धेन भूरिणा ।
 मथ्ना चोन्मथितात्मानः संमुखान्तु हरद्विषः ॥ २६ ॥
 सर्वभक्षा द्विजा वृत्त्यै धृतविद्यातपोव्रताः ।
 वित्तदेहेन्द्रियारामा याचका विचरन्त्विह ॥ २७ ॥
 तस्यैवं वदतः शापं श्रुत्वा द्विजकुलाय वै ।
 भृगुः प्रत्यसृजच्छापं ब्रह्मदण्डं दुरत्ययम् ॥ २८ ॥
 भृगुरुवाच—
 भवव्रतधरा ये च य एतान् समनुव्रताः ।
 पाखण्डिनस्ते भवन्तु सच्छास्त्रपरिपन्थिनः ॥ २९ ॥
 नष्टशौचा मूढधियो जटाभस्मास्थिधारिणः ।
 विशन्तु शिवदीक्षायां यत्र देवं सुरासवम् ॥ ३० ॥
 ब्रह्म च ब्राह्मणांश्चैव ये यूयं परिनिन्द्य ।
 सेतुं विधारणं पुंसामतः पाखण्डमाश्रिताः ॥ ३१ ॥
 एष एव हि लोकानां शिवः पन्थाः सनातनः ।
 यं पूर्वं चानुसंतस्थुर्यत्प्रमाणं जनार्दनः ॥ ३२ ॥
 तद् ब्रह्म परमं शुद्धं सतां वर्त्म सनातनम् ।
 विगर्हा यात पाखण्डं देवं वो भूतराट् सदा ॥ ३३ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 तस्यैवं वदतः शापं भृगोः स भगवान् भवः ।
 निश्चक्राम ततः किञ्चिद् विमना इव सानुगः ॥ ३४ ॥
 तेऽपि विश्वसृजः सत्रं सहस्रपरिवत्सरान् ।
 संविधाय महोत्साहाद् पत्रेज्य ऋषभो हरिः ॥ ३५ ॥
 आश्रुत्यावभृपं यत्र गङ्गा यमुनयाऽन्विता ।
 विरजेनात्मना सर्वैः स्वं स्वं धाम ययुस्ततः ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—

सदा विद्विषतोरेवं कालो विवदमानयोः ।

जामातुः श्वशुरस्यापि सुमहानतिचक्रमे

॥ १ ॥

यदाऽभिषिक्तो दक्षस्तु ब्रह्मणा परमेष्ठिना ।

प्रजापतीनां सर्वेषामाधिपत्यं स्मयोऽभवत्

॥ २ ॥

इष्ट्वा स बाजपेयेन ब्रह्मिष्ठो भूय एव च ।

वृहस्पतिसर्वं नाम समारभे क्रतूत्तमम्

॥ ३ ॥

तस्मिन् ब्रह्मर्षयः सर्वे देवर्षिपितृदेवताः ।

आसन् कृतस्वस्त्ययनास्तसद्व्यथ सभर्तृकाः

॥ ४ ॥

तदुपश्रुत्य नभसि खेचराणां प्रजल्यताम् ।

सती दाक्षायणी देवी पितुर्ब्रह्महन्तसबम्

॥ ५ ॥

ब्रजतीः सर्वतो दिग्भ्य उपदेववरस्त्रियः ।

विमानयानाः सप्रेष्ठाः निष्ककण्ठ्यः सुवाससः

॥ ६ ॥

दृष्ट्वा स्वनिलयाभ्याशे लोलाक्षीर्मृष्टकुण्डलाः ।

पतिं भूतपतिं देवमौत्सुक्यादभ्यभाषत

॥ ७ ॥

सत्पुत्राच—

प्रजापतेस्ते श्वशुरस्य सांप्रतं

निर्यापितो यज्ञमहोत्सवः किल ।

वयं च तत्राभिसराम वाम ते

ययार्थिताऽमी विबुधा ब्रजन्ति हि

॥ ८ ॥

तस्मिन् भगिन्यो मम भर्तृभिः स्वकै-

र्ध्वं गमिष्यन्ति सुहृदिष्टवः ।

अहं च तस्मिन् भवताऽभिकामये

सहोपनीतं परिवर्हमर्हितुम्

॥ ९ ॥

तत्र स्वसूर्मै ननु भर्तृसंमिता

मातृष्वसुः क्लिन्नधिपं च मातरम् ।

ब्रह्मणे चिरोत्कण्ठमना महर्षिभि-

रुचीयमानं च मृडाध्वरध्वजम्

॥ १० ॥

त्वप्येतदाश्चर्मनात्ममायया

विनिर्मितं भाति गुणत्रयात्मकम् ।

अथाप्यहं योषिदतत्त्वविच ते

दीना दिष्टे भव मे भवक्षितिम्

॥ ११ ॥

पश्य प्रयान्तीश्च भवान्ययोपितः

स्वलंकृताः कान्तसखा वरूथदाः ।

यासां ब्रजद्भिः शितकण्ठ मण्डितं

नभो विमानैः कलहंसपाण्डुभिः

॥ १२ ॥

कथं सुतायाः पितृगेहकौतुकं

निशम्य देहः सुरवर्य नेहते ।

अनाहुता अप्यभियान्ति सौहृदाद्

भर्तुर्गुरोर्देहकृतश्च केतनम्

॥ १३ ॥

तन्मे प्रसीदेदममर्त्यं वाञ्छितं

कर्तुं भवान् कारुणिको बताहंसि ।

त्वयाऽपि पूर्णोऽयमदब्रचक्षुषा

निरूपिताऽतोऽनुगृहाण याचितः

॥ १४ ॥

कपिरुवाच—

एवं गिरित्रः प्रिययाऽभिभाषितः

प्रत्यभ्यधत्त ब्रह्मन् सुरप्रियः ।

संस्मारितो मर्मभिदः कुवागिपून्

यानाह को विश्वसृजां समवतः

॥ १५ ॥

शम्भुरुवाच—

त्वयोदितं शोभनमेव शोभने

अनाहुता अप्यभियान्ति बन्धुषु ।

ते यद्यनुत्पादितदोषदृष्टयो

वलीयसाऽनात्म्यमदेन मन्युना

॥ १६ ॥

विद्यातपोवित्तवर्चस्यःकुलैः

सतां गुणैः पद्भिरसत्तमा मदैः ।

स्मृती हतायामभिमानदुर्देश-

स्तप्ता न पश्यन्ति हि धाम भूयसाम्

॥ १७ ॥

नैतादृशानां स्वजनव्यपेक्षया

गृहान् प्रतीयादनवस्थितात्मनाम्

येऽभ्यागतान् वक्रधिषाऽभिचक्षते

आरोपितभूभिरमर्षणाक्षिभिः

॥ १८ ॥

तथाऽरिभिर्न प्रपन्ने शिलीमुखैः

शोतेऽर्दिताहो हृदयेन दूयता ।

स्वानां यथा बह्विधां दुरुक्तिभि-
र्दिवानिशं तप्यति मर्मताडितः

॥ १९ ॥

व्यक्तं त्वमुत्कृष्टगतेः प्रजापतेः
प्रियाऽऽत्मजानामसि सुभु संमता ।
अयाऽपि मानं न पितुः प्रपत्स्यसे
मदाश्रयात् कः परितप्यते यतः

॥ २० ॥

तातप्यमानेन हृदाऽऽतुरेन्द्रियः
समृद्धिभिः पूर्यबुद्धिसाक्षिणाम् ।
अकल्प एषामधिरोदुमञ्जसा
पदं परं द्वेष्टि यथाऽसुरा हरिम्

॥ २१ ॥

प्रत्युदमप्रश्रयणाभिबादनं
विधीयते साधु मिथः सुमध्यमे ।
प्राज्ञैः परस्मै पुरुषाय चेतसा
गुहाशयायैव न देहमानिने

॥ २२ ॥

सत्त्वं विशुद्धं वसुदेवशब्दितं
यदीयते तत्र पुमानपावृतः ।

सत्त्वं च यस्मिन् भगवान् वासुदेवो
ह्यधोक्षजो मे मनसा विधीयते

॥ २३ ॥

त्वया निरीक्ष्यो न पिताऽपि देहकृद्
दक्षो मम द्विष्ट तदनुव्रताश्च ये ।

यो विश्वसृग्यङ्गतं बरोरु मा-
मनागसं दुर्बचसाऽकरोत् तिरः

॥ २४ ॥

यदि ब्रजिष्यस्यतिहाय मद्बन्धो
भद्रं भवत्या न ततो भविष्यति ।

सम्भावितस्य स्वजनात् पराभवो
यदा स सयो मरणाय कल्पते

॥ २५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्रेष्ठेय उवाच-

एतावदुक्त्वा विरराम शङ्करः
पद्मङ्गनाशं ह्युभयत्र चिन्तयन् ।
सुहृदिदधुः परिशङ्किता भवानि-
ष्कामती निर्बिंशती स्वधाम सा

॥ १ ॥

सुहृदिदक्षाप्रतिपातदुर्मनाः
सेहाद्रुदन्त्यश्रुकलातिविह्वला ।

भवं भवान्यप्रतिपूरुषं रुपा
प्रपक्षतीषैक्षत जातवेषधुः

॥ २ ॥

ततो विनिःश्वस्य सती विहाय तं
शोकैर्न रोपेण च दूयता हृदा ।

पित्रोरगान् शैणयिमूढधीर्गुहान्
प्रेम्णाऽऽत्मनो योऽर्धमरासत प्रियः

॥ ३ ॥

तामन्वगच्छन् द्रुतविक्रमां सती
मेकां त्रिनेत्रानुचराः सहस्रशः ।

सपार्पदमुस्य मणिमन्मदादयः
पुरो बृपेन्द्रास्तरसाऽऽगतव्यथाः

॥ ४ ॥

तां सारिकामण्डुकदर्पणाम्बुजैः
श्वेतातपत्रव्यजनस्रगादिभिः ।

गीतायनेर्दुन्दुभिःशङ्खवेणुभि-
र्बृपेन्द्रमारोप्य विलम्बिता ययुः

॥ ५ ॥

आब्रह्मघोषोर्जितयज्ञवैशसं
विप्रर्षिजुष्टं विबुधैश्च सर्वशः ।

मृदावर्ष्यःकाश्चनदर्भचर्मभि-
र्निसृष्टभाण्डं यजनं समाविशत्

॥ ६ ॥

तामागतां तत्र न कथनाद्रियद्
विमानितां यज्ञकृतो भयाज्जनः ।

ऋते स्वसारो जननीं च सादराः
प्रेमाश्रुकण्ठ्यः परिसस्वजुर्मुदा

॥ ७ ॥

सौन्दर्यसम्प्रदानसमर्थवातया
मात्रा च मानृष्वसुभिश्च सादरम् ।

दत्तां सपर्यां वरमासनं च सा
नादत्त पित्राऽप्रतिनन्दिता सती

॥ ८ ॥

अरुद्रभागं तमवेक्ष्य चाध्वरं
 पित्रा च देवे कृतहेलनं विभी ।
 अनादता यज्ञसदस्यधीश्वरी
 नुकोपं लोकानिच धक्ष्यती रुपा ॥ ९ ॥
 जगहं सामर्पयिषन्नया गिरा
 शिवद्विषं धूमपथमस्मयम् ।
 स्वतेजसा भूतगणान् समुत्थितान्
 निगृह्य देवी जगतोऽभृण्वतः ॥ १० ॥
 देव्युवाच—
 न यस्य लोकेऽस्त्यतिशायनः प्रिय-
 स्तथाऽप्रियो देहभृतां प्रियात्मनः ।
 तस्मिन् समस्तात्मनि मुक्तवैरके
 कृते भवन्तं कतमः प्रतीपकः ॥ ११ ॥
 दोषान् परेषां हि गुणेष्वसाधवो
 गृह्णन्ति केचिन्न भवादशा द्विजाः ।
 गुणांश्च फलगून् बहुलीकरिष्णवो
 महत्तमास्तेष्वविदद् भवानघम् ॥ १२ ॥
 नाध्वर्यमेतद् यदसन्तु सर्वदा
 महश्चिन्दिना कुणपात्मवादिषु ।
 सेष्या महापूरुषपादपांसुभि-
 र्निस्ततेजस्यस्तदेव शोभनम् ॥ १३ ॥
 यद् ब्रह्मक्षरं नाम गिरेरितं नृणां
 सकृत् प्रसङ्गादघमाशु हन्ति तत् ।
 पवित्रकीर्तिं तमलङ्घ्यशासनं
 भवानहो द्रेष्टि शिवं शिवेतरः ॥ १४ ॥
 यत्पादपद्मं महतां मनोऽलिभि-
 र्निषेवितं ब्रह्मरसासवार्षिभिः ।
 लोकस्य यद् वर्षति चाशिपोऽर्धिनः
 तस्मै भवान् द्रुहति विषवन्धवे ॥ १५ ॥
 किं वा शिवाल्पमशिवं न विदुस्त्वदन्ये
 ब्रह्मादयस्तमवकार्यं जटाः श्मशाने ।

तन्माल्यभस्मनृकपाल्यवसत्पिशाचै-
 र्यै मूर्धभिर्दधति तत्परणावसृष्टम् ॥ १६ ॥

कर्णीं पिपाष निरयाद् यदकल्प ईशे
 धर्मावितर्यपूणिभिर्नृभिरस्यमाने ।
 छिन्द्यान् प्रसह्य रुशतीमसतां प्रभुश्चेत्
 जिह्वामसूनपि ततो विसृजेत् स धर्मः ॥ १७ ॥

अतस्तवात्पन्नमिदं कलेवरं
 न धारयिष्ये शितिकण्ठगार्हिणः ।
 जग्धस्य मोहाद्वि विशुद्धिमन्थसो
 जुगुप्सितस्योद्धरणं प्रचक्षते ॥ १८ ॥

न वेदवादाननुवर्तते मतिः
 स्व एव लोकं रमतो महामुनेः ।
 यथा गतिर्देवमनुष्ययोः पृथक्
 स्व एव धर्मे न परं शिषेत् स्थितः ॥ १९ ॥

कर्म प्रवृत्तं च निवृत्तमप्युत
 वेदे विविच्योभयलिङ्गमाश्रितम् ।
 विरोधि तद् यौगपदेककर्तरि
 द्वयं यथाऽऽब्रह्मणि कर्म न चर्छति ॥ २० ॥

मा वः पदव्यः पितरस्मदास्थिता
 या यज्ञशालासनभूमवत्सर्पनाम् ।
 कदन्नतृप्तेरसुभृद्भिरीडिता
 अव्यक्तलिङ्गा अवधूतसेविताः ॥ २१ ॥

एतेन देहेन हरे कृतागसो
 देहोद्भवेनालमलं कुजन्मना ।
 त्रीडा ममाभूत् कुजनप्रसङ्गतः
 तज्जन्मधिगू यन्महतामवषकृत् ॥ २२ ॥

गोत्रं त्वदीयं भगवान् वृषध्वजो
 दाक्षायणीत्याह यदा सुदुर्मनाः ।
 व्यपेतनर्मस्मितमाशु ताव-
 दुत्सहस्य एतत्कुणपं त्वदङ्गजम् ॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

इत्यध्वरे दक्षमनूय शत्रुहन्
क्षिताबुदीचीं निपसाद शान्तवाक्
स्पृष्ट्वा जलं पीतदुकूलसंवृता
निमील्य दग्धं योगपथं समाविशत्

॥ १ ॥

कृत्वा समानावनिली जितासना
सोदानमुत्थाप्य च नाभिचक्रतः ।
शनैर्हृदि स्थाप्य धियोरसि स्थितं
कण्ठाद् भुवोर्मध्यमनिन्दिताऽनयत्

॥ २ ॥

एवं स्वदेहं महतां महीयसा
मुहुः समारोपितमङ्गमादरात् ।
जिहासती दक्षरुषा मनस्विनी
दधार गात्रेष्वनिलाग्निधारणम्

॥ ३ ॥

ततः स्वभर्तुश्चरणाम्बुजासयं
जगद्गुरोश्चिन्तयती न चापरम् ।
ददर्श देहे हतकल्मसा सती
सद्यः प्रजज्वाल समाधिजाग्निना

॥ ४ ॥

तत् पश्यतां खे भुवि चाद्भुतं महत्
हाहति बादः सुमहानजायत ।
हन्त प्रिया देवतमस्य देवी
जहाबसून् केन सती प्रकोपिता

॥ ५ ॥

अहो त्वनार्यं महदस्य पश्यत
प्रजापतेर्यस्य चराचराः प्रजाः ।

जहाबसून् यद्विमताऽऽत्मजा सती
मनस्विनी मानमभीक्ष्णमर्हती

॥ ६ ॥

सोऽयं दुर्मर्षहृदयो ब्रह्मबन्धु-
लोकैऽपकीर्तिं महतीमवाप्स्यति ।

यदङ्गजां स्वां पुरुषद्विदुयतां
न प्रत्यपेधन्मृतयेऽपराधतः

॥ ७ ॥

दक्षस्तु दृष्ट्वा दुहितुः स्वनिमित्तं विनाशनम् ।
बहत्तप्यत घोरं मयाऽसाधु कृतं वत

॥ ८ ॥

धिङ् मामविजितात्मानं निर्गुणं निरपत्रपम् ।
योऽहं स्वीकृत्य मृतकं व्यर्थमेनो महीयसि

॥ ९ ॥

वदत्येवमजे सत्या दृष्ट्वाऽसुत्यागमद्भुतम् ।
दक्षं सुपार्षदा हन्तुमुदतिष्ठन्नुदायुधाः

॥ १० ॥

तेषामापततां वेगं निशाम्य भगवान् भृगुः ।
यज्ञग्रन्थेन यजुषा दक्षिणाग्नौ जुहाव ह

॥ ११ ॥

अध्वर्युणा हूयमाने देवा उत्पेतुरोजसा ।
ऋभवो नाम तपसा सोमं प्राप्ताः सहस्रशः

॥ १२ ॥

तैरलातायुधिः सर्वे प्रमथाः सहगुह्यकाः ।
हन्यमाना दिशो भेजुरुशद्भिर्ब्रह्मतेजसा

॥ १३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

भवो भवान्या निधनं प्रजापते-
रसत्कृताया ह्यवगम्य नारदात् ।
स्वपार्षदसैन्यं च तदध्वरेश-
र्विद्राविनं क्रोधमपारमादधे

॥ १ ॥

क्रुद्धः सुदृष्टोऽपुटः स धूर्जटि-
र्जटां तटिद्वलिसटोग्रोऽचिपम् ।
उत्कृत्य रौद्रः सहस्रोत्पितो हसन्
गम्भीरनादो विससर्ज तां भुवि

॥ २ ॥

ततोऽतिकायस्तनुवा स्पृशन् दिवं
सहस्रबाहुर्धनरक्तसूर्यदह्क ।

करालदंष्ट्रोऽज्ज्वलदग्निमूर्धजः
कपालमाली विविधोऽलायुधः

॥ ३ ॥

तं किं करोमीति गृणन्तमाह
यद्वाञ्छलिं भगवान् भूतनाथः ।

दक्षं सयज्ञं जहि मद्भटानां
त्वमग्रणी रुद्र जटांशको मे

॥ ४ ॥

आज्ञप्त एवं कुपितेन मन्युना स देवदेवं परिचक्रमे विभुम् । मेने तदाऽऽत्मानमसङ्गरहसं सहीयसां तात सहः सहिष्णुम्	॥ ५ ॥	तावत् स रुद्रानुचरैर्मखो महान् नानाविधैर्वाग्मनैरुद्रायुधैः । पित्रैः पिशङ्गैर्मकरोदराननैः पर्याङ्गुवज्रिर्विदुरान्वरुध्यत	॥ १३ ॥
अन्वीयमानः स तु रुद्रपार्श्वे- भृशं नदद्भिर्व्यनदत् सुभैरवम् । उद्यम्य शूलं जगदन्तकान्तकं सम्प्राद्रवद् घोषणभूषणाद्भिः	॥ ६ ॥	केचिद् वभञ्जुः प्राग्बंशं पत्नीशालां तपाऽपरे । सद आग्नीप्रशालां च तद्विहारं महानसम्	॥ १४ ॥
अथर्विजो यजमानः सदस्याः ककुभ्युदीच्यां प्रसमीक्ष्य रेणुम् । तमः किमेतत् कुत एतद् रजोऽभू- दिति द्विजा द्विजपत्न्यश्च दधुः	॥ ७ ॥	रुद्रानुपङ्गपात्राणि तथैकेऽग्नीननाशयन् । कुण्डेष्यमूत्रयन् केचिद् विभिदुर्वैदिमेखलाः	॥ १५ ॥
वाता न वान्ति न हि सन्ति दस्यवः प्राचीनवर्हिर्जीवति ह्योदण्डः । गावो न काल्यन्त इदं कुतो रजो तोकोऽधुना किं प्रलयाय कल्पते	॥ ८ ॥	अवाधन्त मुनीनन्य एके पत्नीरतर्जयन् । अपरे जगृहुर्देवान् प्रत्यासन्नान् पलापितान्	॥ १६ ॥
प्रसूतिमिश्राः स्त्रिय उद्विगृचिता ऊचुर्विषाको वृजिनस्यैव तस्य । यत्पश्यतीनां दुहितृणां प्रजेशः सुतां सतीमवदध्यावनागसम्	॥ ९ ॥	भृगुं वबन्ध मणिमान् वीरभद्रः प्रजापतिम् । चण्डीशः पूषणं देवं भगं नन्दीश्वरोऽग्रहीत्	॥ १७ ॥
यस्त्वन्तकाले व्युमजटाकलापः स्वशूलमुच्यर्षितदिग्गजेन्द्रः । थितस्य नृत्यत्युदितास्त्रदोर्ध्वजो रूक्षाष्टाहासः स्तनपितुभिन्नदिक्	॥ १० ॥	सर्व एवर्त्विजो दृष्ट्वा सदस्याः सदिवीकसः । तेर्यमानाः सुभृशं श्रावभिर्नैकपाऽद्वयन्	॥ १८ ॥
अमर्षयित्वा तमसद्वतेजसं मन्युव्रुतं दुर्विषहं भ्रुकुटश । करालदंष्ट्राभिरुदस्तभागणं स्यात् स्वस्ति किं कोषयतो विधातुः	॥ ११ ॥	जुहतः सुवहस्तस्य इमधूणि भगवान् भवः । भृगोर्लुलुधे सदसि योऽहसत् इमथु दर्शयन्	॥ १९ ॥
बह्वेबमुद्विगृहशोच्यमाने जनेन दक्षस्य मखे महात्मनः । उत्पेतुरुत्पाततमाः सहस्रशो भयावहा दिवि भूमी च पर्यक्	॥ १२ ॥	भगस्य नेत्रे भगवान्यतितस्य रुपा भुवि । उज्जहार सदस्योऽक्षणा यः शपन्तमसूचयत्	॥ २० ॥
		पूष्णधापातयद् दन्तान् कलिद्वस्य यथा बलः । शप्यमाने गरिमणि योऽहसद् दर्शयन् दतः	॥ २१ ॥
		आक्रम्योरसि दक्षस्य शितधारेण हेतिना । छिन्दन्नपि तदुद्धृत् नाशक्रोत् ज्यम्बकस्तदा	॥ २२ ॥
		शस्त्रैस्तान्निर्तरेनमनिर्भिण्णत्वचं हरः । विस्मयं परमापन्नो दध्यौ पशुपतिश्चिरम्	॥ २३ ॥
		दृष्ट्वा सञ्ज्वपने योगं पशूनां स पतिर्मखे । यजमानपशोः कस्य कायात् तेनाहारच्छिरः	॥ २४ ॥
		साधुवादस्तदा तेषां कर्म तत् तस्य शंसताम् । भूतप्रेतपिशाचानामन्येषां तद्विपर्ययः	॥ २५ ॥
		जुहावैतच्छिरस्तस्य दक्षिणाप्रावमर्षितः । तद् देवयजनं दग्ध्वा प्रातिष्ठद् गुहाकालयम्	॥ २६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

अथ देवगणाः सर्वे रुद्रानीकैः पराजिताः ।
 शूलपाट्टिशनिखिंशङ्गादपरिधमुद्गैः ॥ १ ॥
 संचिह्नभिन्नसर्वाङ्गाः सत्त्विकसभ्याः समाकुलाः ।
 स्वयंभुवे नमस्कृत्य कान्त्यर्चनेनैतव्यवेदयन् ॥ २ ॥
 उपलभ्य पुरैवेतद् भगवानब्जसम्भवः ।
 नारायणश्च विश्वात्मा न कस्याध्वरमीयतुः ॥ ३ ॥
 तदाकर्ण्य विभुः ग्राह तेजीयसि कृतागसाम् ।
 क्षेमाय भूयसे भूयान्न प्रापेण बुभूताम् ॥ ४ ॥
 अथापि यूयं कृतकिल्बिषा भवे
 ये वर्हिषो भागभाजं परादुः ।
 प्रसादयध्वं परिशुद्धचेतसा
 क्षिप्रप्रसादं प्रगृहीताहप्रिपन्नाः ॥ ५ ॥
 आशासाना जीवितमध्वरस्य
 लोकः सपालः कुपिते न यस्मिन् ।
 तमाशु देवं प्रियया विहीनं
 क्षमापयध्वं हृदि बिद्धं दुरुक्तैः ॥ ६ ॥
 नाहं न यज्ञो न च यूयमन्ये
 ये देहभाजो मुनयश्च तत्त्वम् ।
 धिदुः प्रमाणं बलवीर्ययोवां
 तस्यान्मतन्त्रस्य क उद्धिधित्सन्तु ॥ ७ ॥
 स इत्थमादिश्य सुरानजस्तु तैः
 समन्वितः पितृभिः सप्रजेशः ।
 ययौ स्वधिष्ण्यान्निलयं पुरद्विपः
 केलासमद्रिप्रवरं प्रियं प्रभोः ॥ ८ ॥
 जन्मापधतपोमन्त्रयोगसिद्धैर्नरैः ।
 जुष्टं किन्नरगन्धर्वैरप्सरोभिर्भुतं सदा ॥ ९ ॥
 नानामणिमयैः भृङ्गेनानाधातुचिचित्रितैः ।
 नानाद्रुमलतागुल्मैर्नानामृगगणवृत्तैः ॥ १० ॥
 नानाऽमलप्रस्रवणैर्नानाकन्दरसानुभिः ।
 रमणं विहरन्तीनां रमणीः सिद्धयोपिताम् ॥ ११ ॥

मयूरकेकाभिरुतं मदान्हालिबिमुर्च्छितम् ।
 प्लावितं रक्तकण्ठानां कूर्जितं पतत्रिणाम् ॥ १२ ॥
 आहयन्तमिवाद्भस्तेर्द्विजैः कामदुधैर्द्रुमैः ।
 ब्रजन्तमिव मातङ्गैर्गुणन्तमिव निरखैः ॥ १३ ॥
 मन्दारैः पारिजातैश्च सरलैश्चोपशोभितम् ।
 तमालैः सालतलैश्च कांविदारासनार्जुनैः ॥ १४ ॥
 चूतैः कदम्बनीपैश्च नागपुन्नागचम्पकैः ।
 पाटलाशोकवकुलैः कुन्दैः कुरवकैरपि ॥ १५ ॥
 सुवर्णशतपत्रैश्च वीरेणुकजातिभिः ।
 कुब्जकैर्मल्लिकाभिश्च माधवीभिश्च मण्डितम् ॥ १६ ॥
 पनसोदुम्बराश्चत्थप्लक्ष्म्यग्रोधहिङ्गुभिः ।
 भूर्जैरोपधिभिः पूगैः राजपूगैश्च जम्बुभिः ॥ १७ ॥
 खर्जूरास्मातकास्त्रायैः प्रियालमधुकेतुदैः ।
 द्रुमजातिभिरन्यैश्च राजितं वेणुकीचकैः ॥ १८ ॥
 कुमुदोत्पलकह्लारशतपत्रवनर्द्धिभिः ।
 नलिनीषु कलं कूजत्वग्गवृन्दोपशोभितम् ॥ १९ ॥
 मृगैः शास्त्रामृगैः क्रोडैर्मृगैश्चैकक्षशाल्यकैः ।
 गवयैः शरभैर्व्याघ्रैः रुभिमहिषादिभिः ॥ २० ॥
 कर्णार्णकपदाध्यात्यैर्निजुष्टं मृगनाभिभिः ।
 कदलीखण्डसंरुद्धनलिनीपुलिनश्रियम् ॥ २१ ॥
 पर्वस्तं नन्द्या सत्याः स्नानपुण्यतमोदया ।
 विलोक्य भूतेशागिरं विबुधा विस्मयं ययुः ॥ २२ ॥
 ददृशुस्तत्र ते रम्यामलकां नाम वै पुरीम् ।
 वनं सौगन्धिकं चापि तत्र तन्नाम पङ्कजम् ॥ २३ ॥
 नन्दा बालकनन्दा च सरिनी बाह्याः पुरः ।
 तीर्थपादपदाम्भोजरजसाऽतीथ्यावने ॥ २४ ॥
 ययौः सुरस्त्रियः क्षन्तरवकृष्ट स्वधिष्ण्यतः ।
 क्रोडन्ति पुंसः सिञ्चन्त्यो विगाह्य रतिकर्षिताः ॥ २५ ॥
 ययोस्तन्नामविभ्रष्टकुचकुङ्कुमपिशिरम् ।
 विवृणोऽपि पिबन्त्यम्भः पाययन्तो गजा गजीः ॥ २६ ॥

तारहेममहारत्नविमानशतसङ्कुलम् ।
 जुष्टां पुण्यजनस्त्रीभिर्गन्धं सतडिङ्गनम् ॥ २७ ॥
 हित्वा यक्षेश्वरपुरीं वनं सौगन्धिकं च तत् ।
 द्रुमैः कामदुर्घर्ह्यं चित्रमाल्यफलच्छदैः ॥ २८ ॥
 रक्तकण्ठखगानीकस्वरमण्डितपट्टपदम् ।
 कलहं सकुलप्रेष्टस्वरदण्डजलाशयम् ॥ २९ ॥
 वनकुञ्जरसङ्घृष्टहरिचन्दनवायुना ।
 अधिपुण्यजनस्त्रीणां मुहुरुन्मथयन्मनः ॥ ३० ॥
 वैदूर्यकृतसोपाना वाप्य उत्पलमालिनीः ।
 व्याप्तं किंपुरुषैर्दण्डा त आराद् ददृशुर्दण्डम् ॥ ३१ ॥
 स योजनशतोत्सेधः पादोनविटपायतः ।
 पर्यगतामलच्छायो निर्नीडस्तापवर्जितः ॥ ३२ ॥
 तस्मिन् महायोगमये मुमुक्षुशरणे सुराः ।
 ददृशुः शिवमासीनं त्यक्तामर्पमिवान्तकम् ॥ ३३ ॥
 सनन्दनादिभिः सिद्धैः शान्तैः संशान्तविग्रहम् ।
 उपास्यमानं सत्त्वा च भर्त्रा गुह्यकरक्षसाम् ॥ ३४ ॥
 विद्यातपोयोगपथमास्थितं तदधीश्वरम् ।
 ध्यायन्तं विश्वमुहदं वात्सल्यालोकमङ्गलम् ॥ ३५ ॥
 लिङ्गं च तापसामीष्टं भस्मदण्डजटाजिनम् ।
 अङ्गेन सन्ध्याभ्ररुचा चन्द्रलेखां च विभ्रतम् ॥ ३६ ॥
 उपविष्टं दर्भमय्यां वृष्यां ब्रह्म सनातनम् ।
 नारदाय प्रवोचन्तं पृच्छते श्रुण्वतां सताम् ॥ ३७ ॥
 कृत्वोरी दक्षिणे सन्ध्यं पादपद्मं च जानुनि ।
 बाहुं प्रकोष्ठेऽक्षमालामासीनं तर्कमुद्रया ॥ ३८ ॥
 तं ब्रह्मनिर्वाणसमाधिमास्थितं
 व्यपाश्रितं गिरिदां योगकथाम् ।
 सलोकपाला मुनयो मनुना-
 माथं मनुं प्राञ्जलयः प्रणेमुः ॥ ३९ ॥
 स तूलभ्यागत्मात्मयौर्नि
 सुरासुरेश्वरभिवन्दिताङ्घ्रिः ।
 उत्थाप्य चक्रे शिरसाऽभिवन्दनं
 महत्तमोऽर्कस्य यथैव विष्णोः ॥ ४० ॥

तथाऽपरे सिद्धगणा महर्षिभि-
 र्यै वै समन्तादनु नीललोहितम् ।
 नमस्कृतः ग्राह्यशशाङ्गशेखरं
 कृतप्रणामं प्रहसन्निवात्मभूः ॥ ४१ ॥
 ब्रह्मोवाच-
 जाने त्वामीश विदवस्य जगतो योनिवीजयोः ।
 शक्तेः शिवस्य च परं यत् तद् ब्रह्म निरन्तरम् ॥ ४२ ॥
 त्वमेव भगवन्नेतच्छिवशक्तयोः स्वरूपयोः ।
 विद्यं सृजसि वास्यसि क्रीडयोर्णपदो यथा ॥ ४३ ॥
 त्वमेव धर्मार्यदुष्ठाऽभिषत्तये
 दक्षेण सूत्रेण विसर्जिताध्वरः ।
 त्वयैव लोकेऽवसिताश्च सेतवो
 यान् ब्राह्मणाः श्रद्धयते धृतव्रताः ॥ ४४ ॥
 त्वं कर्मणां मङ्गल मङ्गलानां
 कर्ताऽसि लोके तनुषु स्वयं फलम् ।
 अमङ्गलानां च तमिष्यमुल्बणं
 विपर्ययः केनचिदेव कस्यचित् ॥ ४५ ॥
 न वै सतां त्वचरणार्पितात्मनां
 भूतेषु सर्वेष्वभिपश्यतां तव ।
 भूतानि चात्मन्यपृथग् दिदृक्षतां
 प्रायेण रोपोऽभिमवेदं यथा पशोः ॥ ४६ ॥
 पृथग्भिषयः कर्मदशो दुराशयाः
 परोदयेनार्पितं ह्रज्जोऽनिशम् ।
 परान् दुरुक्तेर्वितुदन्त्यरुन्दुदा-
 स्तान् मा वधीदेव भवान् पृथग्विधान् ॥ ४७ ॥
 येऽस्मिन् यदा पुष्करनाभमायया
 दुर्लङ्घ्यया स्पृष्टपियः पृथग्दशः ।
 कुर्वन्ति तत्र ह्यनुकम्पया कृपां
 न साधवो दैवबलात्कृताः कथम् ॥ ४८ ॥
 भवान् हि पुंसः परमस्य मायया
 दुरन्तयाऽस्पृष्टमतिः समस्तदक् ।
 तथा हतात्मस्वनुकर्मचेत-
 स्स्वनुग्रहं कर्तुमिहार्हति प्रभो ॥ ४९ ॥

कुर्वाध्वरस्योद्धरणं हतस्य भो
त्वयाऽसमाप्तस्य मनोः प्रजापतेः ।
न यत्र भागं तव भागिनो ददुः
कुस्पर्धिनो येन मखो निनीयते ॥ ५० ॥
जीवताद् यजमानोऽयं प्रपद्येताक्षिणी भगः ।
भृगोः श्मश्रूणि रोहन्तु पूष्णो दन्ताश्च पूर्ववत् ॥ ५१ ॥

देवानां भग्नगात्राणामृत्विजां चायुधाश्मभिः ।
भवताऽनुगृहीतानामाशु मन्ये त्वनातुरम् ॥ ५२ ॥
एष ते रुद्र भागोऽस्तु यदुच्छिष्टोऽध्वरस्य वै ।
यज्ञस्ते रुद्र भागेन कल्पतामद्य यज्ञहन् ॥ ५३ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
इत्यजेनानुनीतेन भयेन परितुष्यता ।
अभ्यधापि महाबाहो प्रहस्य श्रूयतामिति ॥ १ ॥
रुद्र उवाच—
नाघं प्रजेश बालानां वर्णये नानुचिन्तये ।
देवमायाभिभूतानां दण्डस्तत्र धृतो मया ॥ २ ॥
प्रजापतेर्दग्धशीर्ष्णो भवत्वजमुखं शिरः ।
मित्रस्य चक्षुपेक्षेत भागं स्वं बर्हिषो भगः ॥ ३ ॥
पूषा तु यजमानस्य दद्विर्जक्षतु पिष्टभुक् ।
देवाः प्रकृतसर्वाज्ञा ये म उच्छेषणं ददुः ॥ ४ ॥
बाहुभ्यामधिनीः पूष्णो हस्ताभ्यां कृतबाहवः ।
भवन्त्वाध्वर्यवश्चान्ये वस्तश्मश्रुर्भुगुर्भवेत् ॥ ५ ॥
मैत्रेय उवाच—
तदा सर्वाणि भूतानि श्रुत्वा मीदुष्टमोदितम् ।
परितुष्टात्मभिस्तत्र साधु साध्वित्यथाब्रुवन् ॥ ६ ॥
ततो मीद्वांसमामन्त्र्य शुनासीराः सहर्षिभिः ।
भूयस्तद् देवयजनं समीद्वब्रूधेसो ययुः ॥ ७ ॥
विधाय कात्स्त्र्यैर्न च तद् यदाह भगवान् भवः ।
सन्दधुः कस्य कायेन सबनीयपशोः शिरः ॥ ८ ॥
सन्धीयमाने शीर्षणि दक्षो रुद्राभिर्वीक्षितः ।
सथः सुप्त इत्योत्तस्थी ददृशे चाग्रतो मृडम् ॥ ९ ॥
तदा वृषध्वजद्वेयकलितात्मा प्रजापतिः ।
शिवाचलोकादभवच्छरदश्च इवामलः ॥ १० ॥

भवस्तवाय कृतधीर्नाशक्रोदनुरागतः ।
औत्कण्ड्यवाप्यकलया सम्प्रेतां सुतां स्मरन् ॥ ११ ॥
कृच्छ्रान् संस्तभ्य च मनः प्रेमविह्वलितः सुधीः ।
शशंस निर्व्यलीकेन भावेनेनां प्रजापतिः ॥ १२ ॥
दक्ष उवाच—
भूयाननुग्रह अहो भवता कुतो मे
दण्डस्त्वया मयि धृतो यदपि प्रसह्य ।
न ब्रह्मबन्धुषु च बां भगवन्नब्रह्मा
तुभ्यं हरेत्र कुत एव धृतव्रतेषु ॥ १३ ॥
विद्यातपोव्रतधरान् मुखतः स्म विप्रान्
ब्रह्मात्मतां प्रथयितुं प्रथमं त्वमस्त्राः ।
तद् ब्राह्मणान् परम सर्वविपत्तु पासि
पालः पशूनिव विभो प्रगृहीतदण्डः ॥ १४ ॥
योऽसी मयाऽविदिततत्त्वदशा सभायां
क्षिप्तो दुरुक्तिविशिखैरगणय्य तन्मासु ।
अर्वाक् पतन्तमर्हत्तमनिन्दयैक्षद्
दृष्ट्याऽऽर्द्रया स भगवान् स्वकृतेन तुष्येत् ॥ १५ ॥
मैत्रेय उवाच—
क्षमायैवं स मीद्वांसं ब्रह्मणा चानुमन्त्रितः ।
कर्म सन्तानयामास सोपाध्यायत्विगग्निभिः ॥ १६ ॥
वैष्णवं यज्ञसंतत्ये त्रिकपालं द्विजोत्तमाः ।
पुरोडाशं निरवपन् वीरसंसर्गशुद्धये ॥ १७ ॥
अध्वर्युणाऽऽतहविषा हूयमाने यजुष्यतो ।
यथा विशुद्धया दध्नी तथा प्रादुरभूद्धरिः ॥ १८ ॥

तदा स्वप्रभया तेषां द्योतयन्त्या दिशो दश ।

मुष्णंस्तेज उपानीतस्तार्षेण स्तोत्रनिर्जितः

॥ १९ ॥

इयामो हिरण्यरशानोऽर्ककिरीटजुष्टो

नीलालकभ्रमरकुण्डलमण्डितास्यः ।

काम्बोजचक्रशरचापगदापिचर्म-

व्यग्रहिरण्यमयभुजैरिव कर्णिकारः

॥ २० ॥

वक्षस्यधिष्ठितवधूर्वनमाल्युदार-

हासालोककलया रमयंश्च विश्वम् ।

पार्श्वभ्रमद्व्यजनचामरराजहंसः

श्चन्तातपत्रशशिनोपरि लक्ष्यमाणः

॥ २१ ॥

तमुपागतमालक्ष्य सर्वे सुरगणादयः ।

प्रणेमुः सहस्रोत्पाय ब्रह्मेन्द्रव्यक्षनायकाः

॥ २२ ॥

तत्तेजसा हतरुचः सन्नजिह्वाः ससाध्वसाः ।

मूर्ध्नि कृताञ्जलिपुटा उपतस्थुरधोक्षजम्

॥ २३ ॥

अप्यर्वागवृत्तयो यस्य महित्वे स्वभुवादयः ।

यथामति गृणन्ति स्म कृतानुग्रहविग्रहम्

॥ २४ ॥

दक्षो गृहीतार्हणसाधनोत्तमं

यज्ञेश्वरं विश्वसृजं परं गुरुम् ।

सुनन्दनन्दायनुर्गवृत्तं मुदा

गृणन् प्रपेदे प्रयतः कृताञ्जलिः

॥ २५ ॥

दक्ष उवाच-

शुद्धं स्वधामपुपरताखिलबुद्धयवस्थं

चिन्मात्रमेकमभयं प्रतिपिष्य मायाम् ।

तिष्ठन्तयैव पुरुषत्वमुपेत्य तस्या-

मास्ते भवानपरिशुद्धमिवामनन्ति

॥ २६ ॥

कत्विज ऊचुः-

तत्त्वं न ते वयमनञ्जन रुद्रशापात्

कर्मण्यवग्रहधियो भगवन् विदामः ।

धर्मोपलक्षणमिदं त्रिवृदध्वराख्यं

ज्ञातं यदर्धमधिदैवमदस्त्वमास्याः

॥ २७ ॥

सदस्या ऊचुः-

उत्पत्त्यध्वन्यशरण उरुक्लेशदुर्गान्तकोग्र-

व्यालाकृष्टे विषयमृगतृणात्मगेहोरुभारः ।

द्वन्द्वधमे खलमृगधमे शोकदावेऽज्ञसार्धः

पादौ शस्त्री शरणद कदा याति कामोपसृष्टः

॥ २८ ॥

रुद्र उवाच-

तव बरद वराङ्गवाशिषा चानभिध्ये

ह्यपि मुनिभिरसकैरादोणाहंणीये ।

यदि रचितधियं मां विद्धि लोकापविद्धं

जगति न गणयेयं त्वत्परानुग्रहेण

॥ २९ ॥

भृगुरुवाच-

यन्मायया गहनयाऽपहृतात्मबोधा

ब्रह्मादयस्तनुभूतस्तमसि स्वपन्तः ।

नात्माश्रितं तव विदन्त्यधुनाऽपि तत्त्वं

सोयं प्रसीदतु भवान् प्रणतात्मबन्धुः

॥ ३० ॥

नैतत् स्वरूपं भवतोऽसौ पदार्थ-

भेदग्रहः पुरुषो यावदीक्षेत् ।

ज्ञानस्य चार्थस्य गुणस्य चाश्रयान्

मायामयाद् व्यतिरिक्तो यतस्त्वम्

॥ ३१ ॥

इन्द्र उवाच -

इदमच्युत विश्वभावनं बपुरानन्दकारं मनोदशम् ।

सुरविद्विद्वत्पणैरुदापुधैर्भुजदण्डैरुपपन्नमष्टभिः

॥ ३२ ॥

यज्ञपट्य ऊचुः -

यज्ञोऽयं तव यजनाय केन सृष्टो

विध्वस्तः पशुपतिनाऽय दक्षकोपात् ।

तत्रस्त्वं कुशाशयनाभ शान्तमेधं

यज्ञात्मन्नलिनरुचा दशा पुनीहि

॥ ३३ ॥

ऋषय ऊचुः -

अनन्वितं ते भगवन् विचेष्टितं

यदात्मना चरसि हि कर्म नाज्यसे ।

विभूतयो यत उपसेदुरीश्वरा-

न्न मन्यते स्वयमनुपतिनीं भवान्

॥ ३४ ॥

सिद्धा ऊचुः -

अयं ते कथामृष्टपीयूषनद्यां

मनोवारणः क्लेशदावाग्निदग्धः ।

नृपातौऽवगादो न सस्मार दाबं

न निष्क्रामति ब्रह्मसंपन्न एव

॥ ३५ ॥

यजमान उवाच -

स्वागतं ते प्रसीदेश तुभ्यं नमः

श्रीनिवास श्रिया कान्तया त्राहि नः ।

त्वामृतेऽधीश नाङ्गैर्मखः शोभते

शीर्षहीनः कबन्धो यथा पूरुषः ॥ ३६ ॥

लोकपाला उचुः-

दृष्टः किं नो हृभिरसद्गृहेस्त्वं

प्रत्यग्दृष्ट्या दृश्यते येन विश्वम् ।

भाया होषा भवदीया हि भूमन्

यस्त्वं पट्टः पञ्चभिर्भासि भूतैः ॥ ३७ ॥

योगेश्वरा उचुः-

प्रेयाञ्च तेऽन्योऽस्त्यमृतप्रिय प्रभो

विश्वात्मनीक्षेण पृथग् य आत्मनः ।

अद्यापि भृत्येश तयोपधावता-

मनन्यवृत्त्याऽनुगृहाण वत्सल ॥ ३८ ॥

जगद्भ्रवस्थितिलयेषु लीलया

प्रविभज्यमानगुणयाऽऽत्ममायया ।

रचित्वात्मभेदमतये स्वसंस्थया

हातिवर्तितभ्रमगुणात्मने नमः ॥ ३९ ॥

ब्रह्मोवाच-

नमस्तेऽमिततत्त्वाय धर्मादीनां च सूतये ।

निर्गुणाय च यत्काष्ठां नाहं वेदापरे कुतः ॥ ४० ॥

अश्विरुवाच-

यत्तेजसाऽहं सुसमिद्धतेजा

हव्यं बहाम्पथ्वर आज्यसिक्तम् ।

तं यज्ञियं पञ्चविधं च पञ्चभिः

स्विष्टं यजुर्भिः प्रणतोऽस्मि यज्ञम् ॥ ४१ ॥

देवा उचुः-

पुरा कल्पापाये स्वकृतमुदरीकृत्य विकृतं

त्वमेवायस्तस्मिन् सलिल उरगेन्द्राधिशयने ।

पुमाञ्छेपे सिद्धैर्हृदि विमृशिताध्यात्मपदविः

स एवाद्याक्ष्णोर्नः पथि चरसि भृत्यानवसि च ॥ ४२ ॥

गन्धर्वा उचुः-

आशासाना देव मरीच्यादयः

एते ब्रह्मेन्द्राद्या देवगणा रुद्रपुरोगाः ।

क्रीडाभाण्डं विश्वमिदं यस्य विभूम्न-

स्तस्मै नित्यं नाथ नमस्ते करवामः ॥ ४३ ॥

विद्याधरा उचुः-

त्वन्माययाऽर्थमभिषय कलेवरेऽस्मिन्

कृत्वा ममाहमिति दुर्मतिरुत्पथैः स्वैः ।

क्षिप्तोऽप्यसद्विषयलालस आत्ममोहं

युष्मत्कृपामृतनिषेवक उद्व्युदस्येत् ॥ ४४ ॥

ब्राह्मणा उचुः-

त्वं क्रतुस्त्वं हविस्त्वं हुताशः स्वयं

त्वं हि मन्त्राः समिद् दर्भाप्राणि च ।

त्वं सदस्यत्विजो दम्पती देवता

अग्निहोत्रं स्वधा सोम आज्यं पशुः ॥ ४५ ॥

त्वं पुरा गां रसाया महान् सूकरो

दंष्ट्रया पश्मिनीं चारणेन्द्रो यथा ।

सूयमानो नदल्लीलया योगिभि-

र्व्यूजहर्षं त्रयीगात्र यज्ञक्रतुः ॥ ४६ ॥

सामगा उचुः-

संप्रसीद त्वमस्माकमाकाङ्क्षतां

दर्शनं ते परिग्रहसत्कर्मणाम् ।

कीर्त्यमाना नृभिः सामगीरीश ते

यज्ञविप्राः क्षयं यान्ति तस्मै नमः ॥ ४७ ॥

मित्रेय उवाच-

इति दक्षः कविर्यज्ञं भद्रक्रावमर्शितम् ।

कीर्त्यमाने हृषीकेशे उचिन्ये यज्ञभावने ॥ ४८ ॥

भगवान् स्वेन भागेन सर्वात्मा सर्वभागभुक् ।

दक्षं बभ्राप आभाष्य प्रीयमाण इवानघ ॥ ४९ ॥

श्रीभगवानुवाच-

अहं ब्रह्मा च शर्वश्च जगतः कारणं परम् ।

आत्मेध्वर उपद्रष्टा स्वयंदृगविशेषणः ॥ ५० ॥

स आत्ममायामाविश्य योऽहं गुणमयीं द्विज ।

सृजन् रक्षन् हरन् विश्वं द्रोणे संज्ञाः क्रियोचिताः ॥ ५१ ॥

तस्मिन् ब्रह्मण्यद्वितीये केवले परमात्मनि ।
 देहात्मबुद्धिभूतानि भेदेनाशोऽनुपश्यति ॥ ५२ ॥
 यथा पुमान् न स्वाहेपु शिरःपाण्यादिषु कञ्चित् ।
 पारक्यबुद्धिं कुरुत एवं भूतेषु मत्परः ॥ ५३ ॥
 त्रयाणामेकभावानां यो न पश्यति वै भिदाम् ।
 सर्वभूतात्मना ब्रह्मन् स शान्तिमधिगच्छति ॥ ५४ ॥
 भेत्रेय उवाच—
 एवं भगवताऽऽदिष्टः प्रजापतिपतिर्हरिम् ।
 अर्चित्वा क्रतुना स्वेन देवान्भूयतोऽप्यजत् ॥ ५५ ॥
 रुद्रं च स्येन भागेन हृषापाधवत् समाहितः ।
 कर्मणोदबसानेन सोमपानितरानपि ॥ ५६ ॥
 तस्मा अप्यनुभावेन स्येनैवाबामराधसे ।
 धर्म एव मतिं दत्वा त्रिदशास्ते दिवं ययुः ॥ ५७ ॥
 एवं दाक्षायणीं हित्वा सती पूर्वकलेवरम् ।
 जज्ञे हिमवतः क्षेत्रे मेनायामिति शुश्रुमः
 तमेव दयितं भूयस्त्ववाप पतिमम्बिका ॥ ५८ ॥

अनन्यभावेकगतिः शक्तिः सुमेव पूरुषम्
 एतद् भगवतः शम्भोः कर्म दक्षाध्वरद्रुहः ।
 श्रुतं भागवताच्छिष्यादुद्धवान्मे वृहस्पतेः ॥ ५९ ॥
 इदं रहस्यं परमीशचेष्टितं
 यशस्यमापुष्यमधीपमर्षणम् ।
 यो नित्यदाऽऽसकृष्यं तु कीर्तयेद् बुधो
 धुनोत्ययं कौरव भक्तिभाविनः ॥ ६० ॥
 सतीं मेनात्मजां तात प्राप्य जायां भवः पुनः ।
 तथा मैथुनमारभ्य रेमे देवः समाः शतम् ॥ ६१ ॥
 स्ववीर्यधारणेऽकल्पां ज्ञात्वा जायां स पूज्यः ।
 उत्ससर्जाम्बरे रेतो गङ्गा जग्राह तत्रदी ॥ ६२ ॥
 पीत्वाऽन्तरजरं वहिश्छन्दं शरकाननेन ।
 कुमारोऽभूत् ततस्तस्मै स्तनं षट् कृत्तिका ददुः ॥ ६३ ॥
 पञ्चमूर्तिः स्तनं पीत्वा स बालः पण्मुखोऽभवत् ।
 ततश्चक्रुः सैन्यपालं सर्वसुरभयंकरम् ॥ ६४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

भेत्रेय उवाच—
 सनकाया नारदश्च ऋभुर्होऽरुणिर्यतिः ।
 नैते गृहान् ब्रह्मसुता ह्यवसन्ध्वरेतसः ॥ १ ॥
 मृषाऽधर्मस्य भार्याऽऽसीद् दम्भं मायां च शत्रुहन् ।
 असूत मिथुनं तत्तु निर्कतिर्जगृहेऽप्रजः ॥ २ ॥
 तपोः समभवद्भोगो निकृतिश्च महामते ।
 ताभ्यां क्रोधश्च हिंसा च दुरुक्तिश्च तपोः कलिः ॥ ३ ॥
 दुरुक्ती कलिराप्त भयं मृत्युं च सत्तम ।
 तपोश्च मिथुनं जज्ञे यातना निरयस्तथा ॥ ४ ॥
 एते ह्यधर्मवृक्षस्य वंशाः संसृतिहेतवः ।
 श्रेयस्क्रामो न सेवेत नितरामाश्रमोत्तमी ॥ ५ ॥
 संग्रहेण मया रुवातः अनुसर्गस्तवानय ।
 त्रिः श्रुत्येतत् पुमान् पुण्यं विधुनोत्यात्मनो मलम् ॥ ६ ॥

अथातः कीर्तये वंशं पुण्यकीर्तः कुरुद्रुह ।
 स्वायंभुवस्यापि मनोहीरंशांशजन्मनः ॥ ७ ॥
 प्रियव्रतोत्तानपादी शतरूपापतेः सुती ।
 वासुदेवस्य कल्या राक्षसां जगतः स्थिती ॥ ८ ॥
 जाये उत्तानपादस्य सुनीतिः सुरुचिस्तपोः ।
 सुरुचिः प्रेयसी पत्युर्नैतरा पत्युतो ध्रुवः ॥ ९ ॥
 एकदा सुरुचेः पुत्रमहमारोष्य लालयन् ।
 उत्तमं नारुक्षन्तं ध्रुवं राजाऽभ्यनन्दत ॥ १० ॥
 तथा विकीर्षमाणं तं सपत्न्यास्तनयं ध्रुवम् ।
 सुरुचिः पृथ्वी राज्ञः सेष्यमाहातिगर्विता ॥ ११ ॥
 न बत्स नृपतेर्धिष्ण्यं भवानारोमुमर्हति ।
 न गृहीतो मया यत् त्वं कुषावपि नृपात्मज ॥ १२ ॥
 बालोऽसि वत नात्मानमन्यस्वीगर्भसंभूतम् ।
 नूनं वेद भवान् यस्य दुर्लभेऽर्थे मनोरथः ॥ १३ ॥

तपसाऽऽराध्य पुरुषं तस्थैवानुग्रहेण मे ।

गर्भे त्वं साधयात्मानं यदीच्छसि नृपासनम् ॥ १४ ॥

मैत्रेय उवाच-

मातुः सपत्न्याः सुदुरुक्तिविद्धः

श्वसन् रुपा दण्डहतो यथाऽहिः ।

हित्वा मिपन्तं पितरं सन्नवाचं
जगाम मातुः स रुदन् सकाशम् ॥ १५ ॥

तं निःश्वसन्तं स्फुरिताधरोष्ठं

सुनीतिरुत्सङ्गमुदूह्य बालम् ।

निशम्य तत् पुत्रमुखान्जितान्तं
सा विव्यपे यद् गदितं सपत्न्या ॥ १६ ॥

सोत्सृज्य धैर्यं विललाप शोक-

दावाग्निना दावलतेव बाला ।

वाक्यं सपत्न्याः स्मरती सरोज-
धिया दृशा वाष्पकलामुवाह ॥ १७ ॥

दीर्यं श्वसन्ती वृजिनस्य पारम्

अपश्यती बालकमाह बाला ।

माऽमङ्गलं तात परेषु मंस्या
भुङ्क्ते जनो यत् परदुःखदस्तत् ॥ १८ ॥

सत्यं सुरुच्याऽभिहितं भवान् मे

यद् दुर्भगाया उदरे गृहीतः ।

स्तन्येन वृद्धश्च बिलज्जते यां
भार्येति वा बोधुमिडस्पतिर्मां ॥ १९ ॥

आतिष्ठ तत् तात बिमत्सरस्त्वम्

उक्तं सुमात्राऽपि यदव्यलीकम् ।

आराधयाधोक्षजपादपद्मं
यदीच्छसेऽध्यासनमुत्तमो यथा ॥ २० ॥

यत्पादपद्मं परिपूज्य विश्व-

विभाबनायात्तगुणाभिपत्तेः ।

अत्रोऽध्यतिष्ठत् खलु पारमेष्ठ्यं
पदं जितात्मा श्वसनाश्विन्यम् ॥ २१ ॥

तथा मनुष्यो भगवान् पितामहो

यमेकभक्त्या पुरुदक्षिणीर्मलैः ।

इष्टाऽभिपदे दुरवापमन्यतो

भीमं सुखं दिव्यमथापवर्ग्यम् ॥ २२ ॥

तमेव वत्साश्रय भृत्यवत्सलं

मुमुक्षुभिर्मृग्यपदाब्जपद्धतिम् ।

अनन्यभावे निजधर्मभाविते
मनस्यवस्थाप्य भजस्व पूरुषम् ॥ २३ ॥

नान्यं ततः पद्मपलाशलोचनाद्

दुःखच्छिदं ते मृगयामि कञ्चन ।

यो मृग्यते हस्तगृहीतपद्मया
श्रियेत्तैरङ्ग विमृग्यमाणया ॥ २४ ॥

मैत्रेय उवाच-

एवं संजल्पितं मातुराकर्ण्यार्पागमं वचः ।

सन्धिम्यात्मानाऽऽत्मानं निश्चक्राम पितुः पुरात् ॥ २५ ॥

नारदस्तदुपाकर्ण्य ज्ञात्वा चास्य चिकीर्षितम् ।

स्पृष्ट्वा मूर्धन्यघट्टेन पाणिना प्राह विस्मितः ॥ २६ ॥

अहो तेजः क्षत्रियाणां मानभङ्गममृष्यताम् ।

बालोऽप्ययं हृदा धत्ते यत् समानुरसद्वचः ॥ २७ ॥

नारद उवाच-

क यत्यैको भवान् वत्स हित्वा स्वगृहमृद्धिमत् ।

लक्षये त्वाऽवमत्याऽङ्ग संतप्तं स्वजनोत्थया ॥ २८ ॥

ध्रुव उवाच-

किं न ते ध्यानजातेन दष्टं बा योगराधसा ।

नोत्सहे सुरुचेर्वाचा समाधातुं मनःक्षतम् ॥ २९ ॥

नारद उवाच-

नाधुनाऽप्यवमानं ते सन्मानं चापि पुत्रक ।

लक्षयामः कुमारस्य सक्तस्य क्रीडनादिषु ॥ ३० ॥

विकल्पे विद्यमानेऽपि न ह्यसंतोषहेतवः ।

पुंसो मोहमृते भिला यत्नोका निजकर्मभिः ॥ ३१ ॥

परितुष्येत् ततस्तात तान्मन्मात्रेण पूरुषः ।

देवोपसादितं यावद् बीक्ष्येश्वरगतिं बुधः ॥ ३२ ॥

अथ मात्रोपदिष्टेन योगेनावरुत्ससि ।

यत्प्रसादान् स वै पुंसां दुराराध्यो गतो मम ॥ ३३ ॥

मुनयः पदवीं यस्य निःसङ्गेनोरुजन्मभिः ।		प्रसादाभिमुखं शश्वत्प्रसन्नवदनक्षणम् ।	
न विदुर्मृगयन्तोऽपि तीव्रयोगसमाधिना	॥ ३४ ॥	सुनासं सुभुवं चारुकाशोलं सुन्दरं हरिम्	॥ ४८ ॥
अतो निवर्ततामेष निर्वन्धस्तव निष्फलः ।		तरुणं रमणीयाङ्गमरुणाब्जेक्षणधरम् ।	
यतिप्यति भवान् काले श्रेयसे समुपस्थिते	॥ ३५ ॥	प्रयताश्रयणं कृष्णं शरण्यं कर्णार्णवम्	॥ ४९ ॥
यस्य दैवेन विहितं स तेन सुखदुःखयोः ।		श्रीवत्साङ्गं पनश्यामं पुरुषं वनमालिनम् ।	
आत्मानं तोषयन् देही तमसः पारमृच्छति	॥ ३६ ॥	शङ्खचक्रगदाधरभैरभिव्यक्तचतुर्भुजम्	॥ ५० ॥
गुणाधिकान्मुदं लिप्सेदनुक्रोशं गुणाधमात् ।		किरीटिनं कुण्डलिनं केयूरवलपान्वितम् ।	
मैत्रीं समानादन्विच्छेत् तापैरभिभूयते	॥ ३७ ॥	कौस्तुभाभरणश्रीवं पीतकौशेयवाससम्	॥ ५१ ॥
ध्रुव उवाच—		काञ्चीकलापपर्यस्तं लसत्काञ्चननूपुरम् ।	
सोऽयं शमो भगवता सुखदुःखहतात्मनाम् ।		दर्शनीयतमं शान्तं मनोनयनवर्धनम्	॥ ५२ ॥
दर्शितः कृपया पुंसां दुर्दर्शोऽस्मद्विप्रेस्तु यः	॥ ३८ ॥	पद्म्यां नखमणिश्रेण्या विलसद्भ्यां समर्चताम् ।	
अयापि मेऽविनीतस्य क्षात्रं योरमुपेयुषः ।		हृत्प्रकाशिकाधिष्यमाक्रम्यात्ममन्यवस्थितम्	॥ ५३ ॥
सुरुच्या दुर्बचोबाणैर्न भिन्ने श्रयते हृदि	॥ ३९ ॥	स्मयमानमभिध्यायेत् सानुरागावलोकनम् ।	
पदं त्रिभुवनोत्कृष्टं जिगीषोः साधुवर्म मे ।		नियमैर्नैकभूतेन मनसा वरदर्पभम्	॥ ५४ ॥
ब्रूहस्पत्यितृभिर्ब्रह्मन्वैरप्यनधिष्ठितम्	॥ ४० ॥	एवं भगवतो रूपं सुभद्रं ध्यायतो मनः ।	
नूनं भवान् भगवतो योऽङ्गजः परमेष्ठिनः ।		निर्वृत्त्या परया पूर्णं सम्पन्नं न निवर्तते	॥ ५५ ॥
विनुदन्नटते वीणां हितार्थं जगतोऽर्कवत्	॥ ४१ ॥	जाप्यश्च परमो गुह्यः श्रूयतां मे नृपात्मज ।	
भैत्रेय उवाच—		यं ससरात्रं प्रपठन् पुमान् पश्यति खेचरान्	॥ ५६ ॥
इत्युदाहृतमाकर्ण्य भगवान् नारदस्तदा ।		ओं नमो भगवते वासुदेवाय	
प्रीतः प्रत्याह तं बालं तद्वाक्यमनुकम्पया	॥ ४२ ॥	मन्त्रेणानेन देवस्य कुर्याद् द्रव्यमयीं बुधः ।	
नारद उवाच—		सर्षपां विविधैर्द्रव्यैर्दशकालविभागवित्	॥ ५७ ॥
जनन्याऽभिहितः पन्थाः स वै निःश्रेयसस्य ते ।		सलिलैः शुचिभिर्माल्यैर्वन्यैर्मलफलादिभिः ।	
भगवान् वासुदेवस्तं भज तत्प्रवणात्मना	॥ ४३ ॥	शस्ताङ्कुरैः कुशीशार्चैर् तुलस्या श्रियया प्रभुम्	॥ ५८ ॥
धर्मार्थकाममोक्षाख्यं य इच्छेच्छ्रेय आत्मनः ।		लब्ध्वा द्रव्यमयीमर्चां श्रित्यम्बादिषु चार्चयेत् ।	
एकमेव हरेस्तत्र कारणं पादसेवनम्	॥ ४४ ॥	आहतात्मा मुनिः शान्तो यतवाद् मितवन्धुभुक्	॥ ५९ ॥
तत् तात गच्छ भद्रं ते यमुनायास्तटं शुचि ।		स्वेच्छावतारचरितं श्रितं निजमाश्रया ।	
पुण्यं मधुवनं यत्र सान्निध्यं नित्यदा हरेः	॥ ४५ ॥	करिष्यत्युत्तमश्लोकस्तान् ध्यायेद् हृदयङ्गमान्	॥ ६० ॥
स्नात्वाऽनुसबनं तस्मिन् कालिन्या सलिले शिवे ।		परिचर्यां भगवतो यावतीः पूर्वकल्पिताः ।	
कृत्योचितानि त्रिसन्धात्मनः कल्पितासने	॥ ४६ ॥	ता मन्त्रहृदयेनैव प्रयुज्यान्मन्त्रमूर्तये	॥ ६१ ॥
प्राणायामेन त्रिवृता प्राणेन्द्रियमनोमलम् ।		एवं कायेन मनसा वचसा च मनोगतः ।	
शनैर्व्युदस्याभिध्यायेन्मनसा गुरुणां गुरुम्	॥ ४७ ॥	परिचर्यामापो भगवान् भक्तिमत्परिचर्याया	॥ ६२ ॥

पुंसाममायिनां सम्यग् भजतां भाववर्धनः ।
 श्रेयो दिशत्यभिमतं यद् धर्मादिषु देहिनाम् ॥ ६३ ॥
 विरक्तधेन्द्रियरतौ भक्तियोगेन भूयसा ।
 तन्निरन्तरभावेन भजेताद्धा विमुक्तये ॥ ६४ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 इत्युक्तस्तं परिक्रम्य प्रणम्य च नृपार्भकः ।
 ययौ मधुवनं पुण्यं हरेश्वरणचर्चितम् ॥ ६५ ॥
 तपोवनं गते तस्मिन् प्रविष्टोऽन्तःपुरं मुनिः ।
 अर्हितोऽर्हणया राज्ञा सुखासीन उवाच तम् ॥ ६६ ॥
 नारद उवाच—
 राजन् किं ध्यायसे दीर्घं मुखेन परिशुष्यता ।
 किं वा न रिप्यते कामो धर्मो बाऽर्थेन संयुतः ॥ ६७ ॥
 राजोवाच—
 सुतो मे बालको ब्रह्मन् खेणेनाकरुणात्मना ।
 निर्वासितः पञ्चवर्षः सह मात्रा महान् कविः ॥ ६८ ॥
 अप्यनाथं वने ब्रह्मन् मा खादन्त्वर्भकं वृकाः ।
 श्रान्तं शयानं क्षुधितं परिम्लानमुष्णाम्बुजम् ॥ ६९ ॥
 अहो मे वत दीरात्म्यं स्त्रीजितस्योपपारय ।
 योऽङ्गं प्रेम्णाऽऽरुक्षन्तं नाभ्यनन्दमसत्तमः ॥ ७० ॥
 नारद उवाच—
 मा मा शुचः स्वतनयं देवगुप्तं विशांपते ।
 तत्प्रभावमविज्ञाय प्रावृङ्क्ते ययशो जगत् ॥ ७१ ॥
 सुदुष्करं कर्म कृत्वा लोकपालैरपि प्रभुः ।
 एष एष्यत्यचिरतो यशो विपुलयंस्तव ॥ ७२ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 इति देवर्षिणा प्रोक्तं बिस्रभ्य जगतीपतिः ।
 राज्यलक्ष्मीमनाहत्य पुत्रमेवान्वचिन्तयत् ॥ ७३ ॥
 तत्राभिषिक्तः प्रयतस्तामुपोष्य विभावरीम् ।
 समाहितः पर्यचरद् दिष्ट्याऽऽदेशेन पूरुषम् ॥ ७४ ॥
 त्रिरात्रान्ते त्रिरात्रान्ते कपित्थवदराशनः ।
 आत्मवृत्त्यनुसारेण मासं निन्येऽर्चयन् हरिम् ॥ ७५ ॥

द्वितीयं च तथा मासं पठे पठेऽर्भको दिने ।
 नृणपर्णादिभिः शीर्णैः कृतान्नोऽभ्यर्चयद् विभुम् ॥ ७६ ॥
 तृतीयं चानयन्मासं नवमे नवमेऽहनि ।
 अब्धश्च उत्तमश्लोकमुपाधावत् समाधिना ॥ ७७ ॥
 चतुर्थमपि वै मासं द्वादशे द्वादशेऽहनि ।
 बापुभक्षो जितथासो ध्यायन् देवमपारयत् ॥ ७८ ॥
 पञ्चमे मास्यनुप्राप्ते जितथासो नृपाम्बजः ।
 ध्यायन् ब्रह्म पदैकेन तस्यै स्थाणुरिवाचलः ॥ ७९ ॥
 देवाश्चकुस्तपोविश्रं त्रासयन्तः स्वमायया ।
 सर्पैर्भसिंहकूम्भाण्डैस्तान् नापश्यत् परं गतः ॥ ८० ॥
 सर्वतो मन आकृष्य हृदि भूतेन्द्रियाश्रयम् ।
 ध्यायन् भगवतो रूपं नाद्राक्षीत् किञ्चनापरम् ॥ ८१ ॥
 आधारं महदादीनां प्रधानपुरुषेश्वरम् ।
 ब्रह्म धारयमाणे तु त्रयो लोकाश्चकम्पिरे ॥ ८२ ॥
 यदैकपादेन स पार्थिवार्भक-
 स्तस्थौ तदङ्गुष्ठनिपीडिता मही ।
 ननाम तत्रार्थमिभ्रेन्द्रधिष्ठिता
 तरीव सत्येतरतः पदे पदे ॥ ८३ ॥
 तस्मिन्नभिध्यायति विश्वमात्मनो
 द्वारं निरुध्वासुमनन्यया धिया ।
 लोका निरुच्छ्वासनिपीडिता भूशं
 सलोकपालाः शरणं ययुर्हरिम् ॥ ८४ ॥
 देवा ऊचुः—
 नैवं विदामो भगवन् प्राणरोधं
 चराचरस्याखिलसत्त्वधाम्नः ।
 विधेहि तन्नो वृजिनाद् विमोक्षं
 प्राप्ता वयं त्वां शरणं शरण्यम् ॥ ८५ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 मा भैष्ट बालं तपसो दुरत्यया-
 श्रियर्तपिष्ये प्रतियात स्वधाम ।
 यतो हि वः प्राणनिरोध आसी-
 दौत्तानपादिर्मयि संगतात्मा ॥ ८६ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

मंत्रेण उवाच—

त एवमुत्सन्नभया उरुक्रमे
कृतप्रणामाः प्रययुस्त्रिविष्टपम् ।
सहस्रशीर्षाऽपि ततो गरुत्मता
मधोर्वनं भृत्यदिदक्षया गतः ॥ १ ॥

स वै धिया योगविपाकतीव्रया
हृत्पद्मकोशे स्फुरितं तदित्थमम् ।
तिरोहितं सहस्रवोपलक्ष्य
बहिः स्थितं तदवस्थं ददर्श ॥ २ ॥

तद्दर्शनेनागतसाध्वसः क्षिताव-
चन्दताङ्गं धिनमध्यं दण्डवत् ।
हृग्भ्यां प्रपश्यन् प्रपिबन्निवाभक-
वचुम्बन्निवास्येन भुजेन चाक्षिपन् ॥ ३ ॥

स तं विवक्षन्तमतद्विदं हरि-
र्ज्ञात्वाऽस्य सर्वस्य च हृद्यवस्थितः ।
कृताञ्जलिं ब्रह्ममयेन कम्बुना
पस्पर्शं बालं कृपया कपोले ॥ ४ ॥

स वै तदैव प्रतिपद्य तां गिरं
दैवीं परिज्ञातपरात्मनिर्णयः ।
तद्भक्तिभावोऽभ्यगृणादसत्वरं
परिश्रितोरुध्वंसं ध्रुवक्षितिम् ॥ ५ ॥

ध्रुव उवाच—
योऽन्तः प्रविश्य मम बाचमिमां प्रसूसां
संजीवयत्यखिलशक्तिधरः स्वपादा
अन्यांश्च हस्तचरणश्रवणात्वगादीन्
प्राणान् नमो भगवते पुरुषाय तुभ्यम् ॥ ६ ॥

एकस्त्वमेव भगवन्निदमात्मशक्त्या
मायाख्ययोरुगुण्या महदाद्यशेषम् ।
सृष्टाऽनुविद्य पुरुषस्तदसद्गुणेषु
नानेव दारुषु विभावसुबद्धं विभासि ॥ ७ ॥

त्वदत्तया वयुनयेदमचष्ट विश्वं
सुप्तः प्रबुद्ध इव नाथ भवत्तपनः ।

तस्यापवर्ग्यशरणं तव पादमूलं
विस्मर्यते कृतधिया कथमार्तबन्धो ॥ ८ ॥

नूनं विमुष्टमतपस्तव मायया ते
ये त्वां भवाप्ययविमोक्षणमन्यहेतोः ।
अर्चन्ति कल्पकतरुं कुणपोपभोग्यम्
इच्छन्ति यत् स्पर्शजं निरपेऽपि नृणाम् ॥ ९ ॥

या निर्वृतिस्तनुभूतां तव पादपद्म-
ध्यानाद् भवज्जनकपाश्रवणेन वा स्यात् ।
सा ब्रह्मणि स्वमहिमन्यपि नाथ मा भूत्
किम्बन्तकासिलुलितात् पततां विमानात् ॥ १० ॥

भक्तिं मुहुः प्रबहतां त्वयि मे प्रसन्नो
भूयादनन्त महताममलाशयानाम् ।
येनाञ्जसोत्पन्नमुरुष्यसनं भवाब्धिं
नेप्ये भवद्रुणकषामृतपानमत्तः ॥ ११ ॥

ते न स्मरन्त्यतितरां प्रियमीशमाद्यं
स्वान् संपदः सुतसुहृद्गृहवित्तदारान् ।
ये त्वज्जनाभभवदीयपदारविन्द-
सौगन्ध्यलुब्धहृदयेषु कृतप्रसन्नाः ॥ १२ ॥

तिर्यङ्मगद्विजसरीसृपदेवदेत्य-
मर्त्यादिभिर्विरचितं सदसद्विशेषम् ।
रूपं स्थविष्टमज ते महदाद्यशेषं
नातः परं परम वेद्मि न यत्र बाचः ॥ १३ ॥

कल्पान्त एतदखिलं जडरेण गृह्णन् ।
शोते पुमान् स्वहगनन्तसखस्तदङ्गे ।
यशोभिसिन्धुरुहकाञ्चनलोकप्र-
गर्भे युमान् भगवते प्रणतोऽस्मि तस्मै ॥ १४ ॥

त्वं नित्यमुक्तपरिशुद्धविशुद्ध आत्मा
कूटस्थ आदियुगो भगवांस्त्वधीशः ।
ये बुध्यवस्थितमखण्डितया स्वबुद्धया
हृष्टा स्थिता वधिमतो व्यतिरिक्त आसौ ॥ १५ ॥

यस्मिन् विरुद्धगतयोऽप्यनिशं पतन्ति
 विद्यादयो विविधशक्तय आनुपूर्व्या ।
 तद् ब्रह्म विश्वभवेमेकमविश्वमाय-
 मानन्दमात्रमविकारमहं प्रपद्ये ॥ १६ ॥

सत्याशिपो हि भगवंस्तव पादमूल-
 माशिष्टयोऽनुभजतः पुरुषार्थमूर्तेः ।
 अप्येवमार्यं भगवान् परिपाति दीनान्
 वासेव बत्सकमनुग्रहकातरोऽस्मान् ॥ १७ ॥

मैत्रेय उवाच-
 अपाभिष्टुत एवं वै सत्संकल्पेन धीमता ।
 भृत्यानुरक्तो भगवान् प्रतिनन्येदमब्रवीत् ॥ १८ ॥

धीभगवानुवाच-
 वेदाहं ते व्यवसितं हृदि राजन्यबालक ।
 तत् प्रयच्छामि भद्रं ते दुरापमपि भूयसाम् ॥ १९ ॥

नान्यैरधिष्ठितं भद्रं यद् भ्राजिष्णु ध्रुवक्षिति ।
 यत्र ग्रहर्षताराणां ज्योतिषां चक्रमाहितम् ॥ २० ॥

मेढ्यां गोचक्रवत् स्यासु उदस्तात् कल्पवासिनाम् ।
 धर्मोऽग्निः कश्यपः शक्रो मुनयो ये वनौकसः ।
 चरन्ति दक्षिणीकृत्य भ्रमन्तो यत्सतारकाः ॥ २१ ॥

प्रस्थिते तु वनं पित्रा दत्तां गां धर्मसंश्रयः ।
 पदत्रिंशद्वर्षसाहस्रं रक्षिताऽव्याहृतेन्द्रियः ॥ २२ ॥

त्वञ्जातयुक्तमे नष्टे मृगयायां तु तन्मनाः ।
 अन्येपती वनं माता दावाग्रि सा प्रवेक्ष्यति ॥ २३ ॥

इष्टा मां यज्ञहृदयं यज्ञैः पुष्कलदक्षिणीः ।
 भुक्त्वा चेहाशिपः सत्या अन्ते माऽनुस्मरिष्यसि ॥ २४ ॥

ततो गन्ताऽसि मत्स्थानं सर्वलोकनमस्कृतम् ।
 उपरिष्ठाद् ऋषिभ्यस्त्वं यतो नावर्तते यतिः ॥ २५ ॥

मैत्रेय उवाच-
 इत्यर्चितः स भगवानतिसुज्यात्मनः पदम् ।
 बालस्य पश्यतो धाम जगाम गरुडध्वजः ॥ २६ ॥

सोऽपि संकल्पजं विष्णोः पादसेवोपसादितम् ।
 प्राप्य संकल्पनिर्वाणं नातिप्रीतोऽभ्यगात् पुरम् ॥ २७ ॥

विदुर उवाच -
 सुदुर्लभं यत् परमं पदं हरे-
 र्मायायिनस्तवरणार्चनाजितम् ।
 लब्ध्वाऽप्यसिद्धार्थमिवैकजन्मना
 कथं स्वमात्मानममन्यतार्थयित् ॥ २८ ॥

मैत्रेय उवाच-
 मातुः सपत्न्या वाग्व्याणीर्हृदि विद्धस्तु तान् स्मरन् ।
 नैच्छन्मुक्तिपतेर्मुक्तिं तस्मात् तापमुपयिवान् ॥ २९ ॥

ध्रुव उवाच-
 समाधिनाऽनेकभवेन यत्पदं
 विदुः सनन्दादय ऊर्ध्वरेतसः ।
 मासैरहं षड्भिरमुष्य पादयो-
 श्छायामुपेत्यापहतः पृथङ्मतिः ॥ ३० ॥

अहो वत ममानात्म्यं मन्दभाग्यस्य पश्यत ।
 भवच्छिदः पादमूलं गत्वा याचे तदन्तवत् ॥ ३१ ॥

मतिर्विदूषिता देवैर्वतर्जिरसहिष्णुभिः ।
 यो नारदवचस्तथ्यं नाग्रहीपमसत्तमः ॥ ३२ ॥

दैवी मायामुपाश्रित्य प्रसुप्त इव भिन्नहृक् ।
 तथ्ये द्वितीयेऽप्यसति भ्रातृभ्रातृव्यहदुजा ॥ ३३ ॥

मथैतत् प्रार्थितं व्यर्थं चिकित्सेव गतायुषि ।
 प्रसाय जगदात्मानं तपसा दुष्प्रसादनम् ॥ ३४ ॥

भवच्छिदमयाचेऽहं भवं भाग्यविवर्जितः ।
 तादात्म्यं यच्छतो मीढ्यान्मानो मे भिक्षितं वत
 ईश्वरात् क्षीणपुण्येन पुलकानिव चापनः ॥ ३५ ॥

मैत्रेय उवाच-
 न वै मुकुन्दस्य पदारविन्दयो
 रजोजुषस्तात भवाद्दशा जनाः ।
 वाञ्छन्ति तदास्यमृतेऽर्थमात्मनो
 यच्छ्रद्धया लब्धमनः समृद्धयः ॥ ३६ ॥

आकर्ण्यैतम्पत्रमायान्तं सम्प्रेत्य यथागतम् ।
 राजा न श्रद्धे भद्रमभद्रस्य कुतो मम ॥ ३७ ॥

श्रद्धाय वाक्यं देवर्षैर्हर्षवेगेन धर्षितः ।
 वार्ताहर्तुरतिप्रीतो हारं प्रादानमहाधनम् ॥ ३८ ॥

सदर्थं रथमारुह्य कार्तस्वरपरिष्कृतम् ।		तत्र तत्रोपसंक्रमेत्सन्मकरतोरणीः ।	
ब्राह्मणैः कुलवृद्धैश्च पर्यस्तोऽमात्यवन्धुभिः	॥ ३९ ॥	संवृतैः कदलीस्तम्भैः पूगपोतैश्च तद्विधैः	॥ ५४ ॥
शङ्खदुन्दुभिनादेन ब्रह्मपोषेण वेणुभिः ।		चूतपल्लववासःस्रङ्गमुक्तादामविलम्बिभिः ।	
निश्चक्राम पुरात् तूर्णमात्मजाभीष्टणोत्सुकः	॥ ४० ॥	उपस्कृतं प्रतिद्वारमपां कुम्भैः सदीपकैः	॥ ५५ ॥
सुनीतिः सुरचिश्चास्य महिष्यौ रुक्मभूषिते ।		प्राकारिगोपुरादालेः शतकुम्भपरिच्छदेः ।	
आरुह्य शिविके सार्धमुत्तमेनाभिजग्मतुः	॥ ४१ ॥	सर्वतोऽलंकृतं श्रीमद्विमानशिखरद्युभिः	॥ ५६ ॥
तं दृष्ट्वोपबनाभ्याश आयातन्तं तरसा रघात् ।		मृष्टचत्वररथ्यादिमार्गं चन्दनचर्चितम् ।	
अवरुह्य नृपस्तूर्णमासाय प्रेमविह्वलः	॥ ४२ ॥	लाजाश्वतैः पुष्पफलेस्तन्दुलैर्बलिभिर्वृतम्	॥ ५७ ॥
परिरेभेऽङ्गजं दोभ्यां दीपोत्कण्ठमनाः खसन् ।		ध्रुवाय पथि दृष्टाय तत्र तत्र पुरस्त्रियः ।	
विष्वक्सेनाङ्घ्रिस्त्वंशंहताशोपाधवन्धनम्	॥ ४३ ॥	सिद्धार्थाश्रितदध्यम्बुदूर्वापुष्पफलानि च	॥ ५८ ॥
अथाजिघ्रन्मुहुर्मुग्धं शान्तेर्नयनवारिभिः ।		उपजहः प्रयुञ्जाना वात्सल्यादाशिपः सतीः ।	
स्नापयामास तनयमाप्तोदाममनोरथम्	॥ ४४ ॥	शृण्वन्तु बल्लुगीतानि प्राविशद् भवनं पितुः	॥ ५९ ॥
अभिवन्द्य पितुः पादावाशीर्भिश्चानुमन्त्रितः ।		महामणित्रातमये स तस्मिन् कशिपुत्तमे ।	
ननाम मातरी शीर्ष्णां सत्कृतः सज्जनाग्रणीः	॥ ४५ ॥	लालितो नितरां पित्रा न्यवसद् दिवि देववत्	॥ ६० ॥
सुरचिस्तं समुत्थाप्य पादावनतमर्भकम् ।		एयः फेननिभाः शय्या दान्ता रुक्मपरिच्छदाः ।	
परिष्वज्याह जीवेति बाष्पगद्गदवा गिरा	॥ ४६ ॥	आसनानि महार्हाणि यत्र रौक्मा उपस्काराः	॥ ६१ ॥
यस्य प्रसन्नो भगवान् गुणैर्मैत्र्यादिविह्वितः ।		यत्र स्फटिककुड्येषु महामारकतेषु च ।	
तस्मै नमन्ति भूतानि निम्नामाप इव स्वयम्	॥ ४७ ॥	मणिप्रदीपा आभान्ति ललनारत्नसंयुताः	॥ ६२ ॥
उत्तमश्च ध्रुवश्चोभाबन्धोऽन्यं प्रेमविह्वली ।		उद्यानानि च रम्याणि विचित्रैरमरद्रुमैः ।	
अङ्गसङ्गादुत्पलकावस्रीषं मुहुर्रुहतुः	॥ ४८ ॥	कूजद्विहङ्गमिषुर्नैर्गायन्मतमधुव्रतैः	॥ ६३ ॥
सुनीतिरस्य जननी प्राणेश्योऽपि प्रियं सुतम् ।		वाप्यो वैदूर्यसंपानाः पद्मोत्पलकुमुद्वतीः ।	
उपगुह्य जहाबाधिं यदङ्गस्पर्शनिर्वृता	॥ ४९ ॥	हंसकारण्डवकुलैर्जुष्टाश्चक्राहसारसैः	॥ ६४ ॥
पयः स्तनाभ्यां सुस्वाव नेत्रजैः सलिलैः शिवैः ।		उत्तानपादो राजर्षिः प्रभावं तनयस्य तम् ।	
तदाऽभिपिच्यमानाया वीरे वीरसुवो मुहुः	॥ ५० ॥	श्रुत्वा दृष्ट्वाऽदभुतमतं प्रपेदे विस्मयं परम्	॥ ६५ ॥
तां शशासुर्जना राज्ञीं दिष्टया ते पुत्र आर्तिहा ।		वीक्ष्योदक्यसं पुत्रं प्रकृतीनां च संमतम् ।	
प्रतिलब्धश्चिरं नष्टो रक्षिता मण्डलं भुवः	॥ ५१ ॥	अनुरक्तप्रजं राजा ध्रुवं चक्रे भुवः पतिम्	॥ ६६ ॥
अभ्यर्चितस्त्वया नूनं भगवान् प्रणतार्तिहा ।		आत्मानं च प्रवयसमाकलय्य विशां पतिः ।	
यदनुध्यायिनो धीरा मृत्युं जिग्युः सुदुर्जयम्	॥ ५२ ॥	वनं विरक्तः प्रातिष्ठत् बिभृशान्नात्मनो गतिम्	॥ ६७ ॥
लात्यमानं जनैरिव ध्रुवं सभातरं नृपः ।			
आरोप्य करिणीं दृष्टः स्तूपमानोऽविशन् पुरम्	॥ ५३ ॥	॥ इति श्रीमद्भगवते चतुर्थस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥	

अथ एकादशोऽध्यायः

मित्रेय उवाच—

प्रजापतेर्दुहितरं शिशुमारस्य वै ध्रुवः ।
 उपयेमे भ्रमिं नाम तत्सुती कल्पवत्सरी ॥ १ ॥
 इलायामपि भार्यायां बायोः पुत्र्यां महाबलः ।
 पुत्रमुत्कलनामानं योगेश्वरमजीजनत् ॥ २ ॥
 उत्तमस्त्वकृतोद्वाहो मृगयायां बलीयसा ।
 हतः पुण्यजनेनाद्रौ तन्माता तद्वर्ति गता ॥ ३ ॥
 ध्रुवो भ्रातृबन्धं श्रुत्वा कोपामर्षशुचाऽर्पितः ।
 जैत्रं स्यन्दनमास्थाय गतः पुण्यजनालयम् ॥ ४ ॥
 गत्वोदीचीं दिशं राजा रुद्रानुचरसेविताम् ।
 ददर्श हिमवद्द्रोण्यां पुरीं गुह्यकसंकुलाम् ॥ ५ ॥
 दध्मौ शङ्खं महाबाहुः खं दिशश्चानुनादयन् ।
 येनोद्विग्रहशः क्षत्तरुपदेव्योऽत्रसन् भृशम् ॥ ६ ॥
 ततो निष्क्रम्य बलिन उपदेवमहाभटाः ।
 असहन्तस्तन्निनादमभिपेतुरुदायुधाः ॥ ७ ॥
 स तानापततो वीर उग्रधन्वा महारथः ।
 एकैकं युगपत् सर्वानहन् बाणैस्त्रिभिस्त्रिभिः ॥ ८ ॥
 ते वै ललाटलग्नैस्तैरिपुभिः सर्व एव हि ।
 मत्वा निरस्तमात्मानमाशंसन् कर्म तस्य तत् ॥ ९ ॥
 तेऽपि चामुममृष्यन्तः पादस्पर्शमिवोरगाः ।
 शरैरविच्छन्नं युगपद् द्विगुणं प्रचिकीर्षवः ॥ १० ॥
 ततः परिपनिखिंदोः प्रासशूलपरश्वधैः ।
 शक्त्वृष्टिभिर्भुङ्गुण्डीभिश्चित्रबाजैः शरैरपि ॥ ११ ॥
 अभ्यवर्पन् प्रकुपिताः सरथं सह सारधिम् ।
 इच्छन्तस्तत्प्रतीकर्तुमयुतानां त्रयोदश ॥ १२ ॥
 भीतानपादिः स तदा शस्त्रवर्षेण भूयसा ।
 नोपादृश्यत संच्छन्न आसारेण यथा गिरिः ॥ १३ ॥
 हाहाकारस्तदेवासीत् सिद्धानां दिवि पश्यताम् ।
 हतोऽयं मानवः सूर्यो मग्नः पुण्यजनार्णवे ॥ १४ ॥

नदत्सु यातुधानेषु जयकाशिष्वयो मृधे ।
 उदतिष्ठद् रथस्तस्मात्त्रीहारादिव भास्करः ॥ १५ ॥
 धनुर्विस्फूर्जयन्नुग्रं द्विपतां खेदमुद्रहन् ।
 अस्त्रीषं व्यथमद् बाणैर्घनानीकमिवानिलः ॥ १६ ॥
 तस्य ते चापनिर्मुक्ता भित्त्वा बर्माणि रक्षसाम् ।
 कायानाविशुस्तिग्मा गिरीनशनयो यथा ॥ १७ ॥
 भट्टैः संच्छिद्यमानानां शिरोभिश्चारुकुण्डलैः ।
 ऊरुभिर्हेमतालभिर्दोर्भिर्बल्यवल्गुभिः ॥ १८ ॥
 हारकेयूरमुकुटेरुष्णीषैश्च महाधनैः ।
 आस्तृतास्ता रणभुवो रेजुर्वीरमनोहराः ॥ १९ ॥
 हतावशिष्टा इतरे रणाजिराद्
 रक्षोगणाः क्षत्रियवर्षसायकैः ।
 प्रायो निकृत्तावयवा विदुद्रुपु-
 मृगेन्द्रविब्रीडितयूथपा इव ॥ २० ॥
 अपश्यमानः स तदाऽऽततायिनं
 महामृधे कंचन मानवोत्तमः ।
 पुरीं दिदृक्षन्नपि नाविशद् द्विषां
 न मायिनां वेद चिकीर्षितं जनः ॥ २१ ॥
 इति ब्रुवंश्चित्ररथः स्वसारधिं
 यत्तः परेषां प्रतियोगशङ्कितः ।
 शुभाव शब्दं जलपेरिवेरितं
 नभस्वता दिक्षु रजोऽन्वदृश्यत ॥ २२ ॥
 क्षणेनाच्छादितं व्योम घनानीकेन सर्वतः ।
 विस्फुरत्तडिता दिक्षु त्रासयन्स्तनयितुना ॥ २३ ॥
 ववृषू रुधिरौघास्थिपूयविष्णूम्रमेधसः ।
 निपेतुर्गनादस्य कवचान्यग्रतोऽनघ ॥ २४ ॥
 ततः खेऽदृश्यत गिरेर्निपेतुः सर्वतो दिशम् ।
 गदापरिघनिस्त्रिंशमुसलाः साशमवर्षिणः ॥ २५ ॥
 अहयोऽशननिःश्वासा वमन्तोऽग्निं रुपाऽक्षिभिः ।
 अभ्यधावन् गजा मत्ताः सिंहव्याघ्राश्च यूथशः ॥ २६ ॥

समुद्र उर्मिभिर्भीमः ह्लावयन् सर्वतो भुवम् ।

आससाद महाहादः कल्पान्त इव भीषणः ॥ २७ ॥

एवंविधान्यनेकानि त्रासनान्यमनस्विनाम् ।

समृजुस्तिग्मगतय आसुर्या माययाऽसुराः ॥ २८ ॥

ध्रुवे प्रयुक्तामसुरैस्तां मायां निदुस्तराम् ।

निशाम्य तस्य मुनयः शमाशंसन् समागताः ॥ २९ ॥

मुनय उचुः—

औत्तानपादे भगवांस्तव शार्ङ्गधन्वा

देवः क्षिणोत्वचनतार्तिहरो विपश्चान् ।

यन्नामधेयमभिधाय निशम्य चाङ्गा

लोकोऽञ्जसा तरति दुस्तरमङ्ग मृत्युम् ॥ ३० ॥

क्षेत्रेण उवाच—

निशम्य वदतामेवं ऋषीणां धनुषि ध्रुवः ।

संदधेऽस्त्रमुपस्पृश्य यन्तारायणनिर्मितम् ॥ ३१ ॥

संधीयमान एतस्मिन् माया गुह्यकनिर्मिताः ।

क्षिप्रं विनेशुर्बिदुर क्लेशा ज्ञानादये यथा ॥ ३२ ॥

तस्यापांस्तं धनुषि प्रयुञ्जतः

सुवर्णपुङ्गाः कलहंसवाससः ।

विनिःसृता आबिबिशुर्द्विपद्मलं

वनं यथा भीमरवाः शिखण्डिनः ॥ ३३ ॥

तैस्तिग्मधारैः प्रधने शिलीमुखै-

रितस्ततः पुण्यजना उपद्रुताः ।

तमभ्यधावन् कुपिता उदायुधाः

सुपर्णमुन्नद्धफणा इवाहयः ॥ ३४ ॥

स तान् पृथक्कैरभिधावतो मृधे

निकृत्तबाहूः शिरोधरोदरान् ।

निनाय लोकं परमर्कमण्डलं

व्रजन्ति निर्भय यमूर्ध्वरितसः ॥ ३५ ॥

तान् हन्यमानानभिबीक्ष्य गुह्य-

काननागसध्वित्रयेन भूरिशः ।

औत्तानपादिं कृपया पितामहो

मनुजंगादोपगतः सहर्षिभिः ॥ ३६ ॥

मनुरुवाच—

अलं वत्सान्तिरोपेण तमोद्गारेण पाप्मना ।

येन पुण्यजनानेतानबधीस्त्वमनागसः ॥ ३७ ॥

नास्मत्कुलोचितं तात कर्मतत् सद्भिर्गर्हितम् ।

वधोऽयमुपदेवानामारब्धस्तेऽकृतैनसाम् ॥ ३८ ॥

नन्वेकस्यापराधेन तत्सज्जद बहवो हताः ।

भ्रातुर्वधाभिततेन त्वयाऽङ्ग भ्रातृवत्सल ॥ ३९ ॥

नायं मार्गो हि साधूनां हृषीकेशानुवर्तिनाम् ।

यदात्मानमसंगृह्य पशुवद् भूतवैशसम् ॥ ४० ॥

सर्वभूतात्मभावेन भूतावासं हर्षि भवान् ।

आराध्याप्य दुराराध्यं विष्णोस्तन् परमं पदम् ॥ ४१ ॥

स त्वं हरेरनुध्याता तत्पुंसामपि संमतः ।

कथं त्वय्येवं कृतवाननुशिञ्जन् सतां व्रतम् ॥ ४२ ॥

तितिक्षया करुणया मैत्र्या चाखिलजन्तुषु ।

समत्येन च सर्वात्मा भगवान् सम्प्रसीदति ॥ ४३ ॥

सम्प्रसन्ने भगवति पुरुषः प्राकृतेर्गुणैः ।

विमुक्तो जीवनिमुक्तो ब्रह्म निर्वाणमृच्छति ॥ ४४ ॥

भूतैः पञ्चभिरारब्धो योषित् पुरुष एव हि ।

तयोर्व्यवायान् सम्भूतिर्योपित्पुरुषयोर्हि ॥ ४५ ॥

एवं प्रवर्तते सर्गः स्थितिः प्रलय एव च ।

गुणव्यतिकराद् राजन् मायया परमात्मनः ॥ ४६ ॥

निमित्तमात्रं तत्रात्मा निर्गुणः पुरुषर्षभः ।

व्यक्ताव्यक्तमिदं विश्वं यत्र भ्रमति लोहवत् ॥ ४७ ॥

स खल्विदं भगवान् योगशक्त्या

गुणप्रवाहेषु विभक्तवीर्यः ।

करोत्यकर्तव्यं निहन्त्यहन्ता

चेष्टा विभूजः खलु दुर्बिभाव्या ॥ ४८ ॥

सोऽनन्तोऽन्तकरः कालोऽनादिरादिकुदव्ययः ।

जनं जनेन जनयन् मारयन् मृत्युनाऽऽत्मनः ॥ ४९ ॥

न वै स्वपक्षोऽस्य विपक्ष एव वा

परस्य मृत्योर्विशतः समं प्रजाः ।

तं धावमानमनुधावन्त्यनीशा
 यथा रजांस्यनिलं भूतसङ्गाः ॥ ५० ॥
 आयुषोऽपचयं जन्तोस्तथैवोपचयं विभुः ।
 उभाभ्यां रहितः स्वस्थो दुःस्थस्य विदधात्यसौ ॥ ५१ ॥
 केचित् कर्म बदन्येनं स्वभावमपरे नृप ।
 एके कालं परे देवं पुंसः काममुतापरे ॥ ५२ ॥
 अन्यक्तस्याप्रमेयस्य नानाशक्त्युदयस्य च ।
 न वै विकीर्णितं तात को वेदाद्वाऽस्य सम्भवम् ॥ ५३ ॥
 नैवैते पुत्रक भ्रातृहन्तारो धनदानुगाः ।
 विसर्गादानयोस्तात पुंसो देवं हि कारणम् ॥ ५४ ॥
 स एव विश्वं सृजति स एवावति हन्ति च ।
 अपापि हानहंकारान्नाज्यते गुणकर्मभिः ॥ ५५ ॥
 एष भूतानि भूतात्मा भूतेशो भूतभावनः ।
 स्वशक्त्या मायया युक्तः सृजत्यपि च पाति च ॥ ५६ ॥
 तमेव मृत्युममृतं तात देवं
 सर्वात्मनोपैहि जगत्परायणम् ।
 यस्मै वलिं विश्वसृजो हन्ति
 गावो यथा वै नसि दामपन्त्रिताः ॥ ५७ ॥
 यः पञ्चवर्षो जननीं त्वं विहाय
 मातुः सपत्न्या बचसा भिन्नवर्मा ।
 वनं गतस्तपसा प्रत्यगक्ष
 माराध्य लेभे मूर्ध्नि पदं त्रिलोक्याः ॥ ५८ ॥

तमेवमज्ञात्मनि मुक्तविग्रहै-
 र्व्यपाश्रितं निर्गुणमेकमक्षरम् ।
 आत्मानमन्विष्य विमुक्तमात्मदग्
 यस्मिन्निदं भिन्नमसत् प्रतीयते ॥ ५९ ॥
 त्वं प्रत्यगात्मनि सदा भगवत्यनन्त
 आनन्दमात्र उपपन्नसमस्तशक्तौ ।
 भक्तिं विधाय परमां शनैरविद्या-
 ग्रन्थिं विभेत्त्यसि ममाहमिति प्रकृदाम् ॥ ६० ॥
 संयच्छ रोषं भद्रं ते प्रतीषं श्रेयसां परम् ।
 श्रुतेन भूयसा राजन्नगदेन यथाऽसमयम् ॥ ६१ ॥
 येनोपसृष्टान् पुरुषाहोक् उद्विजते भृशम् ।
 न बुधस्तद्वशं गच्छेद्विच्छन्नभयमात्मनः ॥ ६२ ॥
 हेलनं गिरिशभ्रातुर्धनदस्य त्वया कृतम् ।
 यज्जघ्निवान् पुण्यजनान् भ्रातृघ्नानित्यमर्षितः ॥ ६३ ॥
 तं प्रसादय वत्साशु सन्नत्या प्रश्रयोक्तिभिः ।
 न यावन्महतां तेजः कुलं नोऽभिभविष्यति ॥ ६४ ॥
 इत्युक्तस्तं प्रणम्याह भगवंस्तेऽनुशासनम् ।
 आतिष्ठे भ्रातृमात्रोर्मै शोचतः क्षम्यतामिति ॥ ६५ ॥
 मैत्रेय उवाच-
 एवं स्वायंभुवः पौत्रमनुशास्य मनुर्धुवम् ।
 तेनाशिवन्दितः साकमृषिभिः स्वपुरं ययौ ॥ ६६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

मैत्रेः उवाच-
 ध्रुवं निवृत्तं प्रतिबुध्य वैशसा-
 दपेतमन्युर्भगवान् धनेश्वरः ।
 तत्रागतभ्रारणयक्षकिर्जरः
 संस्तूयमानोऽभ्यवदत् कृताञ्जलिम् ॥ १ ॥
 धनद उवाच-
 भो भो क्षत्रियदायाद परितुष्टोऽस्मि तेऽनघ ।
 यस्त्वं पितामहादेशाद् वैरं दुस्त्यजमत्यजः ॥ २ ॥

न भवानवधीद् यक्षान् न यक्षा भ्रातरं तव ।
 काल एव हि भूतानां प्रभुरप्ययभावयोः ॥ ३ ॥
 अहं त्वमित्यपार्थां धीरज्ञानात् पुरुषस्य हि ।
 स्वाप्नीव भात्यनुप्यानाद् यथा बन्धविपर्ययः ॥ ४ ॥
 तद् गच्छ ध्रुव भद्रं ते भगवन्तमधोऽक्षजम् ।
 सर्वभूतात्मभावेन सर्वभूतात्मविग्रहम् ॥ ५ ॥
 भजस्य भजनीयाद्विमभवाय भवच्छिदम् ।
 युक्तं विरहितं शक्त्या गुणमय्याऽस्तमायया ॥ ६ ॥

शृणीहि कामं नृप यन्मनोगतं मत्तस्त्वमीत्तानपदेऽविशङ्कितः । बराहणोऽस्यभ्युज्जनाभयादयो- निरन्तरं त्वां वयमङ्ग शुश्रुम	॥ ७ ॥	भक्तिं हरी भगवति प्रवहन्नजस- मानन्दबाष्पकलया मुहुर्यमानः । यिक्लिद्यमानहृदयः पुलकाचिताज्ञो नात्मानमस्मरदसाविति मुक्तलिङ्गः	॥ १८ ॥
मेत्रेय उवाच- स राजराजेन बराय चोदितो ध्रुवो महाभागवतो महामतिः । हरी स यत्रेऽचलितां स्मृतिं यया तरत्ययत्नेन दुरत्ययं तमः	॥ ८ ॥	स ददर्श बिमानान् नभसोऽवतरद् भुवः । विभ्राजयद् दश दिशो राकापतिमिबोदितम्	॥ १९ ॥
तस्य प्रीतेन मनसा तां दत्त्वैलिविलस्ततः । पश्यतोऽन्तर्दधे सोऽपि स्वपुरं प्रत्यपगतं अयापयत यज्ञेन क्रतुभिर्भिरिदक्षिणैः । द्रव्यक्रियादेवतानां कर्माकर्मफलप्रदम्	॥ ९ ॥ ॥ १० ॥	तत्रानुदेवप्रबरो चतुर्भुजौ श्यामी किशोरावरुणाम्बुजेध्वणी । स्थितावबध्न्य गदां सुवाससौ किरीटहाराद्गदचारुकुण्डली	॥ २० ॥
सर्वात्मन्यच्युते सर्वे तीव्रीषां भक्तिमुद्बहन् । ददर्शात्मनि भूतेषु तमेवावस्थितं विभुम् तमेव शीलसम्पन्नं ब्रह्मण्यं दीनवत्सलम् । गोप्तारं धर्मसेतुनां मेनिरे पितरं प्रजाः	॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥	बिज्ञाय तावुत्तमभावकिङ्करा- वभ्युत्थितः साध्यससन्नविक्रमः । ननाम नामानि गृणन् मधुक्षिपः पार्यत्प्रधानाविति संहताञ्जलिः	॥ २१ ॥
पट्त्रिंशद्वर्षसाहस्रं शशास क्षितिमण्डलम् । भोगैः पुण्यक्षयं कुर्वन्नभोगैरशुभक्षयम् एवं बहुसवं कालं महात्माऽविकलेन्द्रियः । त्रिवर्गापयिकं नीत्वा पुत्रायादानृपासनम्	॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥	तं कुष्णपादाभिनिविष्टपेतसं वडाञ्जलिं प्रश्रयनम्रकन्धरम् । सुनन्दनन्दानुपलभ्य सम्मितं प्रीत्योचतुः पुष्करनाभसंमती	॥ २२ ॥
मन्यमान इदं विश्वं मायाचितमात्मनि । अविद्यारचितस्वप्नग्रन्थर्वनगरोपमम् आत्मस्वपत्यसुहृदो बलमुद्बुद्धकोश- मन्तःपुरं परिविहारभुवश्च रम्याः ।	॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥	सुनन्दनन्दावूचतुः- भो भो ब्रह्म सुभद्रं ते वचो नोऽवहितः शृणु । यः पञ्चवर्षस्तपसा भवान् देवमतीतृषत्	॥ २३ ॥
भूमण्डलं जलधिमेखलमाकलय्य कालोपसृष्टमिति स प्रपद्यी विशालाम् तस्या विशुद्धकरणः शिववार्विगाहा बद्धासनो जितमरुन्मनसाऽऽहताशः ।	॥ १७ ॥	तस्याखिलजगद्भातुर्विद्धि देवस्य शार्ङ्गिणः । पार्यदाबिह सम्प्राप्ती नेतुं त्वां भगवत्पदम्	॥ २४ ॥
स्थूले दधार भगवत्पतिरूप एतद् ध्यायंस्तदव्यवहितो व्यसृजत् समाधी	॥ १८ ॥	सुदुर्जयं विष्णुपदं जितं त्वया यत् सूरयोऽप्राप्य बिचक्षते परम् । आतिष्ठ तच्चन्द्रदिवाकरादयो ग्रहर्क्षताराः परिपन्ति दक्षिणम्	॥ २५ ॥
		अनास्थितं ते पितृभिरन्यैरप्यङ्गं कर्हिचित् । आतिष्ठ जगतां वन्द्यं तद् विष्णोः परमं पदम्	॥ २६ ॥
		एतद् विमानप्रवरमुत्तमश्लोकमौलिना । उपस्थापितमायुष्मन्निधरोदुं त्वमर्हसि	॥ २७ ॥

मैत्रेय उवाच -

निशम्य वैकुण्ठनियोज्यमुख्ययो-

र्मपुच्युतां वाचमुक्कमप्रियः ।

कृताभिषेकः कृतनित्यमङ्गलो

मुनीन् प्रणम्यादिपमभ्यवादयत् ॥ ३८ ॥

परीत्याध्यर्च्य धिष्ण्याङ्गं पार्षदाबाभिवन्त्य च ।

इयेष तदधिष्ठातुं विभ्रद् रूपं हिरण्मयम् ॥ ३९ ॥

तदा दुन्दुभयो नेदुर्मृदङ्गपणवादयः ।

गन्धर्वमुल्याः प्रजगुः पेतुः कुसुमवृष्टयः ॥ ४० ॥

स च स्वर्लोकमारोक्ष्यन् सुनीतिं जननीं ध्रुवः ।

अन्यस्मरदहं हित्वा नैनां यास्ये त्रिविष्टपम् ॥ ४१ ॥

इति व्यवसितं तस्य व्यवसीय सुरोत्तमी ।

दर्शयामासतुर्देवीं देवयानेन चाग्रगाम् ॥ ४२ ॥

तत्र तत्र प्रशंसद्भिः पथि वैमानिकैः सुरैः ।

अवकीर्यमाणो ददशो कुसुमैः क्रमशो ग्रहान् ॥ ४३ ॥

त्रिलोकीं देवयानेन सोऽतिव्रज्य मुनीनपि ।

पुरस्ताद् यद् ध्रुवगतिं विष्णोः पदमप्राप्यगात् ॥ ४४ ॥

यद् भ्राजमानं स्वरूपैव सर्वतो

लोकास्त्रयो ह्यनुविभ्राजन्त एते ।

न ते खला जन्तुषु ये त्वनुग्रहाद्

व्रजन्ति भद्राणि चरन्ति येऽनिशम् ॥ ४५ ॥

शान्ताः समदशः शुद्धाः सर्वभूतानुरञ्जनाः ।

यान्त्यञ्जसाऽच्युतपदमच्युतप्रियवान्धवाः ॥ ४६ ॥

इत्युत्तानपदः पुत्रो ध्रुवः कृष्णपरायणः ।

अभूत् त्रयाणां लोकानां चूडामणिरिवामलः ॥ ४७ ॥

गम्भीरवेगानिमिषां ज्योतिषां चक्रमर्षितम् ।

यस्मिन् भ्रमति कौरव्य मेढ्रवामिव गवां गणः ॥ ४८ ॥

महिमानं विलोक्यास्य नारदो भगवान् ऋषिः ।

आतोषं वितुदन् शोकान् सन्नेऽगायत् प्रचेतसाम् ॥ ४९ ॥

नाम्न उवाच-

नूनं सुनीतैः पतिदेवताया-

स्तपः प्रभावस्य सुतस्य तां गतिम् ।

दृष्ट्वाऽभ्युपायानपि वेदवादिनो

नैवाधिगन्तुं प्रभवन्ति किं नृपाः ॥ ५० ॥

यः पञ्चवर्षो गुरुदारवाकुशरै-

र्मिन्नेन यातो हृदयेन दूयता ।

वनं ममादेशकरोऽजितं प्रभुं

जिगाय तद्भक्तिगुणैः पराजितम् ॥ ५१ ॥

यः क्षत्रबन्धुर्भुवि तस्याधिरूढ-

मन्वारुरुक्षेदपि वर्षपूरीः ।

यः पञ्चवर्षो यदहोभिरल्यैः

प्रसाय वैकुण्ठमवाप तत्पदम् ॥ ५२ ॥

मैत्रेय उवाच -

एतत् तेऽभिहितं सर्वं यत् पृष्टोऽहमिह त्वया ।

ध्रुवस्योद्दामपशसधरितं संमतं सताम् ॥ ५३ ॥

धन्यं यशस्यमायुष्यं पुण्यं स्वस्त्ययनं महत् ।

स्वर्ग्यं धीव्यं सौमनस्यं प्रशस्यमधमर्षणम् ॥ ५४ ॥

श्रुत्वैतच्छ्रद्धयाऽभीक्ष्णमच्युतप्रियचेष्टितम् ।

भवेद् भक्तिर्भगवति यया स्यात् क्लेशसंक्षयः ॥ ५५ ॥

महत्त्वमिच्छतां तीर्थं श्रोतुः शीलादयो गुणाः ।

यत्र तेजस्तदिच्छन्तं मानो यत्र मनस्विनाम् ॥ ५६ ॥

प्रयतः कीर्तयेत् प्रातः समवाये द्विजन्मनाम् ।

सायं च पुण्यश्लोकस्य ध्रुवस्य चरितं महत् ॥ ५७ ॥

पीर्णमास्यां सिनीवाल्यां द्वादश्यां श्रवणेऽथ वा ।

दिनक्षये व्यतीपाते संक्रमेऽर्कदिनेऽपि वा ॥ ५८ ॥

श्रावयेच्छ्रद्धानानां तीर्थपादपदाश्रयः ।

नेच्छंस्तत्राऽत्मनाऽऽत्मानं संतुष्ट इति सिध्यति ॥ ५९ ॥

ज्ञानमज्ञानतन्त्राय यो दद्यात् सत्पथामृतम् ।

कृपालोर्दीनानाथस्य देवास्तस्यानुगृह्यते ॥ ६० ॥

इदं मया तेऽभिहितं कुरुद्वह

ध्रुवस्य विख्यातविशुद्धकर्मणः ।

हित्वाऽर्भकः क्रीडनकानि मातु-

र्गृहं च विष्णुं शरणं यो जगाम ॥ ६१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

निशम्य कौपारविणांपवर्णितां

ध्रुवस्य धैकुण्डपदाधिरोहणम् ।

प्ररूढभावो भगवत्प्रयोजनं

प्रष्टुं पुनस्तं विदुरः प्रचक्रमे

॥ १ ॥

विदुर उवाच—

कै ते प्रचेतसो नाम कस्यापत्यानि सुव्रत ।

कस्यान्यवायं प्रख्याताः कुत्र वा सत्रमासत

॥ २ ॥

मन्ये महाभागवतं नारदं देवदर्शनम् ।

येन प्रोक्तः क्रियायोगः परिचर्याविधिर्हरिः

॥ ३ ॥

स्वधर्मशीलैः पुरुषैर्भगवान् पुरुषोत्तमः ।

इत्यमानो भक्तिमता नारदेनेरितः किल

॥ ४ ॥

यास्ता देवर्षिणा तत्र वर्णिता भगवत्कथाः ।

महां शुश्रूषे ब्रह्मन् कान्त्वर्चनोऽचष्टुर्महसि

॥ ५ ॥

मंत्रेण उवाच—

ध्रुवस्य चोत्कलः पुत्रः पितरि प्रस्थिते वनम् ।

सार्वभौमश्रियं नैच्छदधिराजासनं पितुः

॥ ६ ॥

स जन्मनोपशान्तात्मा निःसङ्गः समदर्शनः ।

ददर्श लोके विततात्मानं लोकमात्मानि

॥ ७ ॥

आत्मानं ब्रह्म निर्वाणं प्रत्यस्तमितविग्रहम् ।

अवबोधरसैकात्म्यमानन्दमनुसन्ततम्

॥ ८ ॥

अव्यवच्छिन्नयोगाग्निदग्धकर्ममलाशयः ।

स्वरूपमवरुन्धानो नान्यदस्मात् तदैक्षत

॥ ९ ॥

जडान्धवधिरोन्यस्तमूकाकृतिरतन्मतिः ।

लक्षितः पथि बालानां प्रशान्ताचिरिवानलः

॥ १० ॥

मत्वा तं जडमुन्मतं कुलवृद्धाः समन्विजः ।

वत्सरं भूपतिं चक्रुर्वीर्यासं भ्रमेः सुतम्

॥ ११ ॥

स्वर्वाधिर्वत्सरस्येष्टा भार्याऽस्मत् पटाम्बजन् ।

पुष्पाणीं तिग्मकेतुं च श्पमूर्जं वसुं जयम्

॥ १२ ॥

पुष्पाण्यस्य प्रभा भार्यां दोषा च द्वे कभूवतुः ।

प्रातर्मध्यन्दिनं सायमिति ह्यसन् प्रभासुताः

॥ १३ ॥

प्रदोषो निशियो व्युष्ट इति दोषासुतास्त्रयः ।

व्युष्टः सुतं पुष्करिण्यां सर्वतेजसमादधे

॥ १४ ॥

स चक्षुः सुतमाकृत्यां पट्यां मनुमवाप ह ।

मनोरसूतं महिषी वैराजा नड्वला सुतान्

॥ १५ ॥

पुरुकुत्सं त्रितं युष्मं सत्यव्रतमुत्तमव्रतम् ।

अग्निशेखरमतीरात्रं सुयुष्मं शिविमुल्मुकम्

॥ १६ ॥

उल्मुकोऽजनयत् पुत्रान् पुष्करिण्यां घटुत्तमान् ।

अङ्गं सुनासमाख्यातिं क्रतुमात्रिरसं गयम्

॥ १७ ॥

सुनीषाऽङ्गस्य या पत्नी सुपुत्रे वेनमुल्बणम् ।

यदौःशील्यात् स राजर्षिर्विष्णिणो निरगात् पुरात्

॥ १८ ॥

यमज्ञं शेपुः कुपिता वाग्वज्रा मुनयः किल ।

गतासोस्तस्य भूपत्ये ममन्युर्दक्षिणं करम्

॥ १९ ॥

अराजके तदा लोके दस्युभिः पीडिताः प्रजाः ।

जातो नारायणांशेन पृथुः पृथुपराक्रमः

॥ २० ॥

विदुर उवाच—

तस्य शीलनिधेः साधोर्ब्रह्मण्यस्य महात्मनः ।

राज्ञः कथमभूद् दुष्टा प्रजा यद्विमाना ययौ

॥ २१ ॥

किं चाहो वेनमुद्दिश्य ब्रह्मदण्डमयुयुजन् ।

दण्डव्रतधरे राज्ञि मुनयो धर्मकोविदाः

॥ २२ ॥

नावध्येयः प्रजापालः प्रजाभिरपवानपि ।

यदसौ लोकपालानां विभर्त्योजः स्वतेजसा

॥ २३ ॥

एतदाख्याहि मे ब्रह्मन् सुनीषात्मजचेष्टितम् ।

श्रद्धधानाय भक्त्या त्वं परावरचितमः

॥ २४ ॥

मंत्रेण उवाच—

अङ्गोऽधमेधं राजर्षिराजहार महाक्रतुम् ।

नाङ्गमुद्देवतास्तस्मिन्नाहूता ब्रह्मवादिभिः

॥ २५ ॥

तमूचुर्विस्मितास्तात यजमानमथत्विजः ।

हवीषि हृषमानानि न ते गृह्णन्ति देवताः

॥ २६ ॥

राजन् हवीष्यदुष्टानि श्रद्धयाऽऽसादितानि ते ।

उन्नास्ययातायामानि योजितानि धृतव्रतैः

॥ २७ ॥

न विदामेह देवानां हेलनं वयमण्वपि ।
 यत्र गृह्णन्ति भागान् स्वान् ये देवाः कर्मसाक्षिणः ॥ २८ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 अज्ञो द्विजवचः श्रुत्वा यजमानः सुदुर्मनाः ।
 तत् प्रष्टुं व्यसृजद् वाचं सदस्यास्तदनुज्ञया ॥ २९ ॥
 नागच्छन्त्याहुता देवा न गृह्णन्ति ग्रहानिह ।
 सदसस्पतयो ब्रूत किमवयं मया कृतम् ॥ ३० ॥
 सदस्या ऊचुः—
 नरेदेवह भवतो नावयं हि मनाक् स्थितम् ।
 अस्त्येकं प्राक्तनमयं यदि हेदृक् त्वमप्रजः ॥ ३१ ॥
 तथा साधय भद्रं ते आत्मानं सुप्रजं नृप ।
 इष्टो पुत्रकामस्य पुत्रं दास्यति यज्ञभुक् ॥ ३२ ॥
 यया स्वभागधेयानि ग्रहीष्यन्ति दिवौकसः ।
 यद् यज्ञपुरुषः साक्षादपत्याय हरिवृत्तः ॥ ३३ ॥
 तांस्तान् कामान् हरिर्दयाद् यान् यान् कामयते जनः ।
 आरापितो यथैवैष यथा पुंसां फलोदयः ॥ ३४ ॥
 इति व्यवसिता विप्रास्तस्य राज्ञः प्रजामये ।
 पुरोडाशं निरवपन् शिपिविष्टाय विष्णवे ॥ ३५ ॥
 तस्मात् पुरुष उत्तस्थी हेममाल्यमलाम्बरः ।
 हिरण्मयेन पात्रेण सिद्धमादाय पायसम् ॥ ३६ ॥
 स विप्रानुमतो राजा गृहीत्वाऽऽलिनोदनम् ।
 अब्रूय मुदा युक्तः प्रादात् पत्न्या उदारधीः ॥ ३७ ॥
 सा तत् पुंसवनं राज्ञी प्राश्यतीं पत्युरादधे ।
 नतः काल उपावृत्ते कुमारं सुपुत्रेऽप्रजा ॥ ३८ ॥
 स बाल एव पुरुषो मातामहमनुव्रतः ।
 अधर्माशोद्धवं मृत्युं तेनाभवदधार्मिकः ॥ ३९ ॥

स शरासनमुद्यम्य मृगपुर्वनगोचरः ।
 हन्त्यसाधुर्मृगान् दीनान् वेनोऽसावित्यरीजनः ॥ ४० ॥
 आक्रीडे क्रीडतो बालान् वयस्यानतिदारुणः ।
 प्रसह्य निरनुक्रोशः पशुमारममारयत् ॥ ४१ ॥
 तं बिलक्ष्य खलं पुत्रं शासनैर्विविधैर्नृपः ।
 यदा न शासितुं कल्पो भृशमासीत् सुदुर्मनाः ॥ ४२ ॥
 प्रायेणाभ्यार्चितो देवो येऽप्रजा गृहमेधिनः ।
 कदपत्यभृतं दुःखं ये न बिन्दन्ति दुर्भरम् ॥ ४३ ॥
 यतः पापीयसी कीर्तिरधर्मश्च महान् नृणाम् ।
 यतो बिरोधः सर्वेषां यत आधिरनन्तकः ॥ ४४ ॥
 कस्तं प्रजापदेशं वै मोहं बन्धनमात्मनः ।
 पण्डितो बहुमन्येत यदर्थाः क्लेशदा गृहाः ॥ ४५ ॥
 कदपत्यं वरं मन्ये सदपत्याच्छुचास्पदात् ।
 निर्विधेत गृहान्मर्त्यो यत् क्लेशनिबहातुरः ॥ ४६ ॥
 एवं स निर्विण्णमना नृपो गृहा-
 श्लिशीथ उत्थाय महोदयोदयात् ।
 अलब्धनिद्रोऽनुपलक्षितो नृभि-
 र्हित्वा गतो वेनसुवं प्रसुप्ताम् ॥ ४७ ॥
 विज्ञाय निर्विधं गतं पतिं प्रजाः
 पुरोहितामात्यसुहृद्गणादयः ।
 विचिक्वुरुर्व्यामतिशोककातरा
 यथा निगूढं पुरुषं कुयोगिनः ॥ ४८ ॥
 अलक्षयन्तः पदवीं प्रजापते-
 र्हतोद्यमाः प्रत्युपसृत्य ते पुरीम् ।
 कपीन् समेतानभिवन्द्य साधवो
 न्यबेदयन् पीरव भर्तृविप्लवम् ॥ ४९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—

भृगवादपत्ते मुनयो लोकानां धैर्यदर्शिनः ।
 गोमर्षसति वै नृणां पश्यन्तः पशुसाम्यताम् ॥ १ ॥

वीर मातरमाहूय सुनीयां ब्रह्मवादिनः ।
 प्रकृत्यसंमतं वेनमभ्यषिञ्चन् पतिं भुवः ॥ २ ॥

श्रुत्वा नृपासनगतं वेनमत्युग्रशासनम् ।
 निलिल्युर्दस्यवः सद्यः सर्पत्रस्ता इवाखवः ॥ ३ ॥

स आरूढनृपस्थान उन्नद्धोऽष्टविभूतिभिः ।
 अवमनेन महाभागान् स्वस्थः सम्भावितः शठः ॥ ४ ॥

एवं मदान्ध उत्सिक्तो निरदृश इव द्विषः ।
 पर्यटन् रथमास्थाय कम्पयन्निव रोदसी ॥ ५ ॥

न यष्टव्यं न दातव्यं न होतव्यं द्विजाः क्वचित् ।
 एवं न्यवारयद् धर्मं भेरीघोषेण सर्वतः ॥ ६ ॥

वेनस्यावेक्ष्य मुनयो दुर्वृत्तस्य बिचेष्टितम् ।
 विमृश्य लोकव्यसनं कृपयोचुः स्म सत्रिणः ॥ ७ ॥

अहो उभयतः प्राप्तं लोकस्य व्यसनं महत् ।
 दारुण्युभयतो दीप्त इव तस्करपालयोः ॥ ८ ॥

अराजकभयादिषु कृतो राजाऽतदहर्णः ।
 ततोऽप्यासीद् भयं त्वय कथं स्यात् स्वस्ति देहिनाम् ॥ ९ ॥

अहेरिब पयः पोषः पोषकस्याप्यनर्पकृत् ॥ १० ॥

वेनः प्रकृत्यैव खलः सुनीधागर्भसम्भवः ।
 निरूपितः प्रजापालः स जिघांसति वै प्रजाः ॥ ११ ॥

तथाऽपि सान्त्वयामोऽमुं माऽस्मास्तत्पातकं स्पृशेत् ।
 तद्विद्वद्भिरसद्वृत्तो वेनोऽस्माभिः कृतो नृपः ॥ १२ ॥

सान्त्वितो यदि नो वाचं न गृहीष्यत्यधर्मकृत् ।
 लोकपिक्कारसन्दग्धं दहिष्यामः स्वतेजसा ॥ १३ ॥

एवमभ्यवसयैर्न मुनयो गूढमन्यवः ।
 उपत्रज्याब्रुवन् वेनं सान्त्वयित्वाऽथ सामभिः ॥ १४ ॥

नृपवर्य निबोधेत् यत् ते विज्ञापयाम भोः ।
 आपुः श्रीवलकीर्तीनां तत्र तात विवर्धनम् ॥ १५ ॥

धर्म आचरितः पुंसां बाह्वनःकायवुद्धिभिः ।
 लोकान् विशोकान् वितरत्यथानन्यमसद्भिनाम् ॥ १६ ॥

स ते मा विनशेद् वीर प्रजानां क्षेमलक्षणः ।
 यस्मिन् विनष्टे नृपतिरैश्वर्यादवरोहति ॥ १७ ॥

राजन्नसाध्वमात्येभ्यश्चोरादिभ्यः प्रजा नृपः ।
 रक्षन् यथा बलिं गृह्णन्निह प्रेत्य च मोदते ॥ १८ ॥

यस्य राष्ट्रे पुरं चैव भगवान् यज्ञपूरुषः ।
 इज्यते स्वेन धर्मेण जनैर्बर्णाश्रमात्मकैः ॥ १९ ॥

तस्य राज्ञो महाराज भगवान् भूतभावनः ।
 परितुष्यति विधात्मा तिष्ठतो निजज्ञासने ॥ २० ॥

तस्मिंस्तुष्टे किमप्राप्यं जगतामीश्वरेश्वर ।
 लोकाः सपाला होतस्मै हरन्ति बलिमाहताः ॥ २१ ॥

तं सर्वलोकांमरयज्ञसद्गहं
 त्रयीमप्यं द्रव्यमप्यं तपोमयम् ।
 यज्ञैर्विचित्रैर्व्रजतो भवाय ते
 राजन् स्वदेशाननुरोद्धुमर्हसि ॥ २२ ॥

यज्ञेन युष्मद्विषये द्विजातिभि-
 र्वितापमानेन सुराः कला हरेः ।
 स्विष्टाः सुतुष्टाः प्रदिशन्ति वाञ्छितं
 तद्धेलनं नार्हसि वीर चेष्टितुम् ॥ २३ ॥

वेन उवाच—
 बालिशो वत यूयं वै अधर्मं धर्ममानिनः ।
 ये कृत्तिदं पतिं हित्वा जारं पतिमुपासते ॥ २४ ॥

अब्रजानन्ति ये मूढा नृपकृष्णिणीश्वरम् ।
 नानुबिन्दन्ति ते भद्रमिह लोके परत्र च ॥ २५ ॥

को यज्ञं पुरुषो नाम यत्र वो भक्तिरीदरी ।
 भर्तृस्नेहविदूराणां यथा जारे कुयोपिताम् ॥ २६ ॥

बिष्णुर्विश्वो गिरिश इन्द्रो वायुर्महो रविः ।
 पर्जन्यो धनदः सोमः क्षितिरग्निरां पतिः ॥ २७ ॥

एते चान्ये च विवृथाः प्रभवो बरशापयोः ।
 देहे तिष्ठन्ति नृपतेः सर्वदेवमयो नृपः ॥ २८ ॥
 तस्मान्मां कर्मभिर्विश्रा यजध्वं गतमत्सराः ।
 बलिं च मह्यं हरत मतोऽन्यः कोऽग्रभुक् पुमान् ॥ २९ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 इत्थं विपर्ययमतिः पापीयानुत्पथं गतः ।
 अनुनीयमानस्तयाध्यां न चक्रे भ्रष्टमङ्गलः ॥ ३० ॥
 इति तेऽसत्कृतास्तेन द्विजाः पण्डितमानिना ।
 भग्रायां हव्ययाध्यायां तस्मै विदुर चुक्रुधुः ॥ ३१ ॥
 हन्यतां हन्यतामेप पापः प्रकृतिदारुणः ।
 जीवन् जगदसावाशु कुरुते भस्मसाद् ध्रुवम् ॥ ३२ ॥
 नायमर्हत्यसद्वृत्तो नरदेववरासनम् ।
 यो वै यज्ञपतिं विष्णुं विनिन्दत्यनपन्नपः ॥ ३३ ॥
 को वैनं परिचक्षीत वेनकममुतेऽशुभम् ।
 प्रास ईदृशमैथर्यं यदनुग्रहभाजनम् ॥ ३४ ॥
 इत्थं व्यवसिता हन्तुमुपयो रूढमन्यवः ।
 निजगृह्णन्तेर्वैनं हतमच्युतनिन्दया ॥ ३५ ॥
 ऋषिभिः स्वाश्रमपदं गते पुत्रकलेवरम् ।
 सुनीधा पालयामास विद्यायोगेन शोचती ॥ ३६ ॥
 एकदा मुनयस्ते तु सरयुसलिलाप्लुताः ।
 हुत्वाऽग्निं सत्कथाध्वकुरुपविष्टाः सरितटे ॥ ३७ ॥
 वीक्ष्योत्थितान् महोत्पातानाहुर्लोकभयंकरान् ।
 अप्यभद्रमनापाया दस्पृश्यो न भवेद् भुवः ॥ ३८ ॥
 एवं ब्रुवन्तु ऋषिषु धावतां सर्वतो दिशम् ।
 पांसुः समुत्थितो भूमेऽधोराणां वसु लुम्पताम् ॥ ३९ ॥

तदुपद्रवमाज्ञाय लोकस्य वसु लुम्पताम् ।
 भर्तृयुपरते तस्मिन्नन्योन्यं च जिघांसताम् ॥ ४० ॥
 चोरप्रायं जनपदं हीनसत्त्वमराजकम् ।
 लोका नावारयच्छक्ता अपि तदोपदर्शिनः ॥ ४१ ॥
 ब्राह्मणः समदृक् ज्ञान्तो दीनानां समुपेक्षकः ।
 सवते ब्रह्म तस्यापि भिन्नभाण्डात् पयो यथा ॥ ४२ ॥
 नाह्नस्य वंशो राजपरिपे संस्थानुमर्हति ।
 अमोघवीर्या हि नृपा वंशोऽस्मिन् केशवाश्रयाः ॥ ४३ ॥
 विनिश्चित्यैवमृपयो विपन्नस्य महीपतेः ।
 ममन्युरूरुं तरसा तत्रासीद् बाहुको नरः ॥ ४४ ॥
 काककृष्णोऽतिहस्वांगो हस्वबाहुर्महाहनुः ।
 हस्वपाभिग्ननासाग्रो रक्ताक्षस्ताम्रमूर्धजः ॥ ४५ ॥
 तं तु तेऽवनतं दृष्ट्वा किं करोमीति वादिनम् ।
 निपीदित्यब्रुवंस्तात स निपादस्ततोऽभवत् ॥ ४६ ॥
 तस्य वंश्यास्तु नैपादा गिरिकाननगोचराः ।
 योऽपाहरज्जायमानो वेनकल्मषमुल्बणम् ॥ ४७ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 अथ तस्य पुनर्विशिर्विपन्नस्य महीपतेः ।
 बाहुभ्यां मध्यमानाभ्यां मिथुनं समपयत ॥ ४८ ॥
 तद् दृष्ट्वा मिथुनं जातमृपयो ब्रह्मवादिनः ।
 ऊचुः परमसन्तुष्टा विदित्वा भगवत्कलाम् ॥ ४९ ॥
 ऋषय ऊचुः —
 एष विष्णोर्भगवतः कला भुवनपावनी ।
 इयं च लक्ष्मीः सम्भूतिः पुरुषस्यानपायिनी ॥ ५० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्दे चतुर्थशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

विप्रा ऊचुः—
 अत्र तु प्रथमो राज्ञां पुमान् प्रथयिता यशः ।
 पृथुर्नाम महाराजा भविष्यति पृथुश्रवाः ॥ १ ॥
 इयं च देवी सुदती गुणभूषणभूषणा ।
 अर्चिर्नाम वरारोहा पृथुमेवावकन्थी ॥ २ ॥

एष साक्षाद्देवैरंशो जातो लोकरिरक्षया ।
 इयं च तत्परा हि श्रीरनुजज्ञेऽनपायिनी ॥ ३ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 प्रशंसन्ति स्म तं विप्रा गन्धर्वप्रमुखा जगुः ।
 मुमुचुः सुमनोधाराः सिद्धा नृत्यन्ति तत्स्थियः ॥ ४ ॥

शङ्खतूर्यमृदङ्गाद्या नेदुर्दुन्दुभयो दिवि ।
 तत्र सर्वं उपाजग्मुर्देवर्षिपितृणां गणाः ॥ ५ ॥
 ब्रह्मा जगद्गुरुदेवः सहागत्य सुरेश्वरैः ।
 वैन्यस्य दक्षिणे हस्ते दृष्ट्वा चिह्नं गदाभृतः ॥ ६ ॥
 पादयोररविन्दं च तं वै मेने हरेः कलाम् ।
 यस्याप्रतिहतं चक्रमंशस्य परमेष्ठिनः ॥ ७ ॥
 तस्याभिपेक आरब्धो ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः ।
 आभिषेचनिकान्यस्मै आजहुः सर्वतो जनाः ॥ ८ ॥
 सरित्समुद्रा गिरयो नागा गावः खगा भृगाः ।
 यीः क्षितिः सर्वभूतानि समाजहुरुपायनम् ॥ ९ ॥
 सोऽभिषिक्तो महाराजः सुवासः साध्वलकृतः ।
 पट्याऽर्चिपाऽलङ्कृतया विरेजेऽग्निरिवापरः ॥ १० ॥
 तस्मै जहार धनदो हैमं वीर वरासनम् ।
 वरुणः सलिलसावमातपत्रं शशिप्रभम् ॥ ११ ॥
 बापुश्च बालव्यजने धर्मः कीर्तिमयीं स्रजम् ।
 इन्द्रः किरीटमुत्कृष्टं दण्डं संयमनं यमः ॥ १२ ॥
 ब्रह्मा ब्रह्ममयं वर्म भारती हारमुत्तमम् ।
 हरिस्सुदर्शनं चक्रं तत्पद्मव्याहतां श्रियम् ॥ १३ ॥
 दशचन्द्रमसिं रुद्रः शतचन्द्रं तथाऽम्बिका ।
 सोमोऽमृतमयानथांस्त्वष्टा रूपाश्रयं रथम् ॥ १४ ॥
 अग्निराजगवं चापं सूर्यो रश्मिमयानिपून् ।
 भूः पादुके योगमये योः पुष्पबलिमन्त्रहम् ॥ १५ ॥

नाट्यं सुगीतं वादिव्रमन्तर्धानं च खेचराः ।
 ऋषयश्चाशिपः सत्यां समुद्रः शङ्खमात्मजम् ॥ १६ ॥
 सिन्धवः पर्वता नद्यो रथवीधीर्महात्मनः ।
 सूतोऽथ मागधो बन्दी संस्तोतुमुपतस्मिरे ॥ १७ ॥
 स्तावकांस्तानभिप्रेत्य पृषुर्वैन्यः प्रतापवान् ।
 मेघनिर्हादया वाचा ग्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ १८ ॥
 पृषुर्वाच-
 हे सूत हे मागध सौम्य बन्दिन्
 लोकेऽपुनाऽस्पृष्टगुणस्य मे स्यात् ।
 किमाश्रयो मे स्तव एष योज्यतां
 मा मय्यभूवन् वितया गिरो वः ॥ १९ ॥
 तस्मान् परोक्षेऽस्मदुपाश्रितान्यलं
 करिष्यथ स्तोत्रमपीदंवाचः ।
 सन्त्युत्तमशोकगुणानुवादे
 जुगुप्सितं न स्तवयन्ति सभ्याः ॥ २० ॥
 महद्गुणानात्मनि कर्तुमिच्छन्
 कः स्तावकैः स्तावयते सतोऽपि ।
 स वै भविष्यन्निति विप्रलब्धो
 जनापहासं कुमतिर्न वेद ॥ २१ ॥
 प्रभवो ह्यात्मनः स्तोत्रं जुगुप्सन्त्यपि विश्रुताः ।
 हीमन्तः परमोदाराः पौरुषं वा विगर्हितम् ॥ २२ ॥
 वयं त्वविदिता लोके सूताया अपि वरीमभिः ।
 कर्मभिः कथमात्मानं गापयिष्याम वालवत् ॥ २३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

मेत्रेय उवाच-
 इति ब्रुवाणं नृपतिं गापका मुनिचोदिताः ।
 तुष्टुबुस्तुष्टमनसस्तद्भागमृतसेवया ॥ १ ॥
 सूत उवाच-
 नालं वयं ते महिमानुवर्णने
 यो देवदेवोऽवततार मायया ।
 येनाहजातस्य च पौरुषाणि ते
 वाचस्पतीनामपि बभ्रमुर्धियः ॥ २ ॥

अथाप्युदारश्रवसः पृथोहरिः
 कलावतारस्य कथामृताहताः ।
 यथोपदेशं मुनिभिः प्रचोदिताः
 श्लाघ्यानि कर्माणि वयं वितन्महे ॥ ३ ॥
 एष धर्मभृतां श्रेष्ठो लोकं धर्मेऽनुवर्तयन् ।
 गोप्ता च धर्मसेतूनां शास्ता तत्परिपन्थिनाम् ॥ ४ ॥

एते चान्ये च विबुधाः प्रभवो बरशापयोः ।
 देहे तिष्ठन्ति नृपतेः सर्वदेवमयो नृपः ॥ २८ ॥

तस्मान्मां कर्मभिर्विप्रा यजध्वं गतमत्सराः ।
 बलिं च मह्यं हरत मत्तोऽन्यः कोऽग्रभुक् पुमान् ॥ २९ ॥

मैत्रेय उवाच—
 इत्थं विपर्ययमतिः पापीयानुत्पथं गतः ।
 अनुनीयमानस्तथाध्वां न चक्रे ब्रह्मद्वलः ॥ ३० ॥

इति तेऽसत्कृतास्तेन द्विजाः पण्डितमानिना ।
 भग्न्यां हन्ययाद्यायां तस्मै विदुर चुक्रुधुः ॥ ३१ ॥

हन्यतां हन्यतामेष पापः प्रकृतिदारुणः ।
 जीवन् जगदसाबाधुः कुरुते भस्मसाद् ध्रुवम् ॥ ३२ ॥

नापमर्हत्यसद्वृत्तो नरदेववरासनम् ।
 यो वै यज्ञपतिं विष्णुं विनिन्दत्यनपन्नपः ॥ ३३ ॥

को धीनं परिचक्षीत वेनमेकमुतेऽशुभम् ।
 प्राप्त ईदृशमैश्वर्यं यदनुग्रहभाजनम् ॥ ३४ ॥

इत्थं व्यवसिता हन्तुमृषयो रूढमन्यवः ।
 निजप्रदुर्दृक्कृतेर्बेनं हतमच्युतनिन्दया ॥ ३५ ॥

ऋषिभिः स्वाश्रमपदं गते पुत्रकलेवरम् ।
 सुनीथा पालयामास बियायोगेन शोचती ॥ ३६ ॥

एकदा मुनयस्ते तु सख्यसलिलाधुताः ।
 हुत्वाऽग्निं सत्कथाधक्कुरुष्विष्टाः सरितटे ॥ ३७ ॥

वीक्ष्योत्थितान् महोत्पातानाहुलोकभयंकरान् ।
 अप्यभद्रमनापाया दस्युभ्यो न भवेद् भुवः ॥ ३८ ॥

ग्वं ब्रुवन्तु ऋषिषु धावतां सर्वतो दिशम् ।
 पांसुः समुत्थितो भूमेधोराणां बसु लुम्पताम् ॥ ३९ ॥

तदुपद्रवमाज्ञाय लोकस्य बसु लुम्पताम् ।
 भर्तयुषरते तस्मिन्नन्योन्यं च जिघांस्ताम् ॥ ४० ॥

चोरप्रायं जनपदं हीनसत्त्वमराजकम् ।
 लोका नावात्यञ्जक्ता अपि तद्दोषदर्शिनः ॥ ४१ ॥

ब्राह्मणः समदृक् शान्तो दीनानां समुपेक्षकः ।
 सवते ब्रह्म तस्यापि भिन्नभाण्डान् पयो यथा ॥ ४२ ॥

नाङ्गस्य वंशो राजपरिपे सन्धातुमर्हति ।
 अमोघवीर्या हि नृपा वंशोऽस्मिन् केशवाश्रयाः ॥ ४३ ॥

विनिश्चित्यैवमृषयो विपन्नस्य महीपतेः ।
 ममन्युरूरुं तरसा तत्रासीद् बाहुको नरः ॥ ४४ ॥

काककृष्णोऽतिहस्तांगो हस्त्वबाहुर्महाहनुः ।
 हस्त्वपात्रिभ्रानासाग्रो रक्ताक्षस्ताम्रमूर्धजः ॥ ४५ ॥

तं तु तेऽवनतं दृष्ट्वा किं करोमीति वादिनम् ।
 निपीदित्यब्रुवंस्तात स निषादस्ततोऽभवत् ॥ ४६ ॥

तस्य वंश्यास्तु नैपादा गिरिकाननगोचराः ।
 योऽपाहरज्जायमानो वेनकल्मषमुल्ल्वणम् ॥ ४७ ॥

मैत्रेय उवाच—
 अथ तस्य पुनर्विप्रैर्विपन्नस्य महीपतेः ।
 बाहुभ्यां मध्यमानाभ्यां मिथुनं समपद्यत ॥ ४८ ॥

तद् दृष्ट्वा मिथुनं जातमृषयो ब्रह्मवादिनः ।
 ऊचुः परमसन्तुष्टा विदित्वा भगवत्कलाम् ॥ ४९ ॥

कपय ऊचुः —
 एष विष्णोर्भगवतः कला भुवनपावनी ।
 इयं च लक्ष्मीः सम्भूतिः पुरुषस्यानपापिनी ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्दे चतुर्थशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

विप्रा ऊचुः—
 अत्र तु प्रथमो राज्ञां पुमान् प्रथयिता यशः ।
 पृथुर्नाम महाराजा भविष्यति पृथुश्रवाः ॥ १ ॥

इयं च देवी सुदती गुणभूषणभूषणा ।
 अर्चिर्नाम बरारोहा पृथुमेवावरुण्यती ॥ २ ॥

एष साक्षाद्वरेरंशो जातो लोकरिरक्षया ।
 इयं च तत्परा हि श्रीरनुजज्ञेऽनपापिनी ॥ ३ ॥

मैत्रेय उवाच—
 प्रशंसन्ति स्म तं विप्रा गन्धर्वप्रमुखा जगुः ।
 मुमुचुः सुमनोधाराः सिद्धा नृत्यन्ति तत्स्त्रियः ॥ ४ ॥

शङ्खतूर्यमृदङ्गाया नेदुर्दुन्दुभयो दिवि ।
 तत्र सर्वं उपाजगमुर्देवर्षिपितृणां गणाः ॥ ५ ॥
 ब्रह्मा जगद्रुर्देवः सहागत्य सुरेश्वरैः ।
 वैन्यस्य दक्षिणे हस्ते हृष्टा चिह्नं गदाभृतः ॥ ६ ॥
 पादयोररविन्दं च तं वै मेने हरेः कलाम् ।
 यस्याप्रतिहतं चक्रमंशस्य परमेश्विनः ॥ ७ ॥
 तस्याभिषेक आरब्धो ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः ।
 आभिषेचनिकान्यस्मै आजहुः सर्वतो जनाः ॥ ८ ॥
 सरित्समुद्रा गिरयो नागा गावः खगा मृगाः ।
 यौः क्षितिः सर्वभूतानि समाजहुरुपायनम् ॥ ९ ॥
 सोऽभिषिक्तो महाराजः सुवासाः साध्वलकृतः ।
 पट्याऽर्चिपाऽलकृतया विरेजेऽग्निरिवापरः ॥ १० ॥
 तस्मै जहार धनदो हेमं वीर वरासनम् ।
 वरुणः सलिलस्रावमातपत्रं शशिप्रभम् ॥ ११ ॥
 वायुश्च बालव्यजने धर्मः कीर्तिमयी स्रजम् ।
 इन्द्रः किरीटमुत्कृष्टं दण्डं संपमनं यमः ॥ १२ ॥
 ब्रह्मा ब्रह्ममयं वर्म भारती हारमुत्तमम् ।
 हरिस्सुदर्शनं चक्रं तत्पत्न्यव्याहतां थियम् ॥ १३ ॥
 दशचन्द्रमसिं रुद्रः शतचन्द्रं तथाऽम्बिका ।
 सोमोऽमृतमयानथास्त्वष्टा रूपाश्रयं रथम् ॥ १४ ॥
 अग्निराजगवं चापं सूर्यो रश्मिमयानिपून् ।
 भूः पादुके योगमपे यौः पुष्पबलिमन्वहम् ॥ १५ ॥

नाट्यं सुगीतं वादित्रमन्तर्धानं च खेचराः ।
 ऋषयश्चाशिपः सत्यां समुद्रः शङ्खमात्मजम् ॥ १६ ॥
 सिन्धवः पर्वता नद्यो रथवीथीर्महात्मनः ।
 सूतौऽथ मागधो वन्दी संस्तोतुमुपतस्थिरे ॥ १७ ॥
 स्तावकांस्तानभिप्रेत्य पृथुर्वैन्यः प्रतापवान् ।
 मेघनिर्हादया वाचा प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ १८ ॥
 पृथुर्वाच—
 हे सूत हे मागध सीम्य वन्दिन्
 लोकेऽधुनाऽस्पष्टगुणस्य मे स्यात् ।
 किमाश्रयो मे स्तव एष योज्यतां
 मा मय्यभूवन् वितथा गिरो वः ॥ १९ ॥
 तस्मात् परोक्षेऽस्मदुपाश्रितान्यलं
 करिष्यथ स्तोत्रमपीदंवाचः ।
 सत्युत्तमश्लोकगुणानुवादे
 जुगुप्सितं न तत्त्वयन्ति सभ्याः ॥ २० ॥
 महद्गुणानात्मनि कर्तुमिच्छन्
 कः स्तावकैः स्तावयते सतोऽपि ।
 स वै भविष्यन्निति विप्रलब्धो
 जनापहासं कुमतिर्न वेद ॥ २१ ॥
 प्रभवो ह्यात्मनः स्तोत्रं जुगुप्सन्त्यपि विश्रुताः ।
 हीमन्तः परमोदाराः पौरुषं वा विगर्हितम् ॥ २२ ॥
 वयं त्वविदिता लोके सूताया अपि वरीमभिः ।
 कर्मभिः कथमात्मानं गापयिष्याम बालवत् ॥ २३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

शित्रेय उवाच—
 इति बुवाणं नृपतिं गायका मुनिचोदिताः ।
 तुष्टुबुस्तुष्टुमनसस्तद्भागमृतसेवया ॥ १ ॥
 सूत उवाच—
 नालं वयं ते महिमानुवर्णने
 यो देवदेवोऽवततार मायया ।
 वेनाङ्गजातस्य च पीरुपाणि ते
 वाचस्पतीनामपि बभ्रमुर्धियः ॥ २ ॥

अथाप्नुदारश्रवसः पृषोहीरः
 कलावतारस्य कथामृताहताः ।
 यपोपदेशं मुनिभिः प्रचोदिताः
 श्लाघानि कर्माणि वयं वितन्महे ॥ ३ ॥
 एष धर्मभूतां श्रेष्ठो लोकं धर्मेऽनुवर्तयन् ।
 गोप्ता च धर्मेऽनूनां शास्ता तत्परिपन्थिनाम् ॥ ४ ॥

एष वै लोकपालानां विभर्त्यैकस्तनी तनूः ।
 काले काले यथाभागं लोकयोरुभयोर्हितम् ॥ ५ ॥
 वसु काल उपादत्ते काले चायं विमुञ्चति ।
 समः सर्वेषु भूतेषु प्रतपन् सूर्यवद् विभुः ॥ ६ ॥
 तितिक्षत्यक्रमं वैन्य उपयाक्रमतामपि ।
 भूतानां करुणः शशदातानां शितिवृत्तिमान् ॥ ७ ॥
 देवेऽवर्षत्यसी देवो नरदेववपुर्हरिः ।
 कृच्छ्राणाः प्रजा ह्येष रक्षिष्यत्यञ्जसेन्द्रवत् ॥ ८ ॥
 आप्याययन्त्यसी लोकं वदनामृतमूर्तिना ।
 सानुरागावलोकने विशदस्मितचारुणा ॥ ९ ॥
 अन्यक्तवर्त्मपे विशुद्धकार्यो
 गम्भीरचेता उपगुप्तचित्तः ।
 अनन्तमाहात्म्यगुणैकधामा
 पृथुः प्रचेता इव संवृतात्मा ॥ १० ॥
 दुरासदो दुर्विषह आसन्नोऽपि विदूषवत् ।
 नैवाभिभवितुं शक्यो येनारण्युत्थितोऽनलः ॥ ११ ॥
 अन्तर्वह्निश्च भूतानां पश्यन् कर्माणि चारणैः ।
 उदासीन इवाप्यक्षो यापुरात्मेव देहिनाम् ॥ १२ ॥
 नादण्ड्यं दण्डयत्येष सुतमात्मद्विषामपि ।
 दण्डयत्यात्मजमपि दण्ड्यं धर्मपथे स्थितः ॥ १३ ॥
 अस्याष्टतिहतं चक्रं पृथोरामानसाचलात् ।
 वर्तते भगवानर्को यावत् तपति गोगणैः ॥ १४ ॥
 रञ्जयिष्यति यद्भोकमपमात्मविचेष्टितैः ।
 अधामुमाहू राजानं मनोरञ्जनकैः प्रजाः ॥ १५ ॥
 दृढव्रतः सत्यसन्धो ब्रह्मण्यो वृद्धसेवकः ।
 शरप्यः सर्वभूतानां मानदो दीनवत्सलः ॥ १६ ॥
 मानुभक्तिः परस्त्रीषु पत्नयामर्ष इवात्मनः ।
 प्रजानु पितृवत् स्निग्धः किङ्करो ब्रह्मवादिनाम् ॥ १७ ॥
 देहिनामात्मवत् प्रेष्टः सुहृदानन्दवर्धनः ।
 मुक्तसङ्गप्रसङ्गोऽयं दण्डपाणिरसाधुषु ॥ १८ ॥
 एष दोग्धा महीं वीरो गां सतीमोजसीपधीः ।
 समां करिष्यते चेमां धनुः कोटया समन्ततः ॥ १९ ॥

अयं तु साक्षाद्भगवांस्त्र्यधीशः
 कूटस्थ आत्मा कलयाऽवतीर्णः ।
 यस्मिन्नविचारचितं निरर्थकं
 पश्यन्ति नानात्वमिव प्रतीतम् ॥ २० ॥
 अयं भुवो मण्डलमोदयाद्रे-
 गौष्ठिकवीरो नरदेवनाथः ।
 आस्थाय जैत्रं रथमात्तचापः
 पर्यस्यते दक्षिणतो यथाऽर्कः ॥ २१ ॥
 तस्मै नृपालाः किल तत्र तत्र
 बलिं हरिष्यन्ति सलोकपालाः ।
 मंस्यन्ति एषां स्त्रिय आदिराजं
 चक्रायुधं तथश उच्चरन्त्यः ॥ २२ ॥
 अयं महीं गां दुदुहेऽधिराजः
 प्रजापतिवृत्तिकरः प्रजानाम् ।
 यो लीलयाऽद्रीन् स्वशरासकोट्या
 भिन्दन् समां गामकरोद् यथेन्द्रः ॥ २३ ॥
 विसफूर्जयन्नाजगवं धनुः स्वं
 यदाऽचरत् क्षमामविषह आजौ ।
 तदा निलिन्पुर्दिशि दिव्यसन्तो
 लाङ्गूलमुपयय यथा मृगेन्द्रः ॥ २४ ॥
 एषोऽश्वमेधाञ्छतमाजहार
 सरस्वती प्रादुरभूद्वि यत्र ।
 अहार्पीद् यस्य हयं पुरन्दरः
 शतक्रतुश्चरमे वर्तमाने ॥ २५ ॥
 एष स्वसङ्गोपवने समेत्य
 सनत्कुमारं भगवन्तमेकम् ।
 आराध्य भक्त्याऽलभतामलं तत्
 ज्ञानं यतो ब्रह्म परं वदन्ति ॥ २६ ॥
 तत्र तत्र गिरस्तास्ता इति विश्रुतविक्रमः ।
 शोष्यत्यात्माश्रिता गाथाः पृथुः पृथुपराक्रमः ॥ २७ ॥
 दिशो विजित्याप्रतिरुद्धचक्रः
 स्वतेजसांत्पादितलोकशाल्यः ।
 एवं सुरेन्द्रेरनुगीयमानो
 महानुभावो भविता पतिर्भुवः ॥ २८ ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—

एवं स भगवान् वैन्यः स्थापितो गुणकर्मभिः ।

छन्दयामास तान् कामैः प्रतिपूज्याभिनन्द्य च ॥ १ ॥

ब्राह्मणप्रमुखान् वर्णान् भृत्यामात्यपुरुषसः ।

पौरान् जानपदान् श्रेणीः प्रकृतीः सम्पूजयत् ॥ २ ॥

विदुर उवाच—

कस्माद् दधार गोरूपं धरित्री बहुरूपिणी ।

यां दुदोह पृथुस्तत्र को बत्सो दोहनं च किम् ॥ ३ ॥

प्रकृत्या विपमा देवी कृता तेन समा कथम् ।

तस्य मेध्यं हयं देवः कस्य हेतोरपाहरत् ॥ ४ ॥

सनत्कुमाराद् भगवतो ब्रह्मन् ब्रह्मविदुत्तमात् ।

लब्ध्वा ज्ञानं सबिज्ञानं राजर्षिः कां गतिं गतः ॥ ५ ॥

यचान्यदपि कृष्णस्य ब्रह्मन् भगवतः प्रभोः ।

श्रवः सुश्रवसः पुण्यं पूर्वदेहकथाश्रयम् ॥ ६ ॥

भक्ताय मेऽनुरक्ताय तव चापोहजस्य च ।

वक्तुमर्हसि योऽदुहद् वैन्यरूपेण गामिमाम् ॥ ७ ॥

श्रीशुक उवाच—

चोदितो विदुरेणैवं वासुदेवकथां प्रति ।

प्रशस्य तं प्रीतमना मैत्रेयः प्रत्यभाषत ॥ ८ ॥

मैत्रेय उवाच—

यदाऽभिषिक्तः पृथुरङ्ग चित्रे-

रामन्त्रितो जनतायाश्च पालः ।

प्रजा निरन्त्रे क्षितिपृष्ठ एत्य

क्षुत्क्षामदेहाः पतिमभ्यबोचन् ॥ ९ ॥

प्रजा ऊचुः —

वयं राजन् जाठरेणाभितप्ता

यथाऽग्निना कोटरस्थेन वृद्धः ।

त्वामग्नय याताः शरणं शरण्यं

यः शाधि नो वृत्तिकरः पतिर्नः ॥ १० ॥

तन्नो भवानर्हति रातवेऽञ्जं

क्षुपाऽर्दितानां नरदेवदेव ।

यावन्न नदृक्ष्यामह उज्झितान्ना

बार्तापतिस्त्वं किल लोकपालः ॥ ११ ॥

मैत्रेय उवाच—

पृथुः प्रजानां करुणं निशम्य परिदेवितम् ।

दीर्घं दध्यौ कुरुष्वेष्ट निमित्तं सोऽन्वपद्यत ॥ १२ ॥

पृथिव्यौपधिबीजानि निगीर्णान्यसति शास्तरि ।

तदहं देहिनां वृत्तिमात्मयोगेन साधये ॥ १३ ॥^१

इति व्यवसितो नुद्धवा प्रगृहीतशरासनः ।

संदधे विशिखं भूमीं क्रुद्धस्त्रिपुरहा यथा ॥ १४ ॥

प्रवेपमाना धरणी निशम्योदायुषं च तम् ।

गौः सत्यपाद्रवद् भीता मृगीव मृगयोर्द्वुतम् ॥ १५ ॥

तामेवान्वन्नजद् वैन्यः कुपितोऽत्यरुणेष्टुणः ।

शरं धनुषि संधाय यत्र यत्र पलायति ॥ १६ ॥

सा दिशो विदिशो देवी रोदसी चान्तरं तयोः ।

धावती तत्र तत्रैनं ददर्शानूद्यतायुधम् ॥ १७ ॥

लोके नाविन्दत त्राणं वैन्यान्मृत्योरिव प्रजाः ।

त्रस्ता तदा निववृत्ते हृदयेन विदूयता ॥ १८ ॥

अबोचाय महाभागं धर्मज्ञाऽपन्नवत्सल ।

त्राहि मामपि भूतानां पालनेऽवस्थितो भवान् ॥ १९ ॥

स त्वं जिघांससे कस्माद् दीनामकृतकिल्बिषाम् ।

अहनिष्यत् कथं योषां धर्मज्ञ इति यो मतः ॥ २० ॥

प्रहरन्ति न वै स्त्रीषु कृतागः स्वपि जन्तवः ।

किमुत त्वद्विधा राजन् करुणा दीनवत्सलाः ॥ २१ ॥

मां निहत्याजरां नावं यत्र बिभ्रं प्रतिष्ठितम् ।

आत्मानं च प्रजाश्रेमाः कथमभसि धास्यसि ॥ २२ ॥

पृथुर्वाच -

वसुषे त्वां वधिष्यामि मच्छासनपराहमुखीम् ।

भागं वर्हिषि या वृद्धे न तनोषि च नो वसु ॥ २३ ॥

१. (अयं श्लोकः पूर्णछद्मसंशोधनमन्दिरेण मुद्रापिते भगवतो नास्ति । एतद्भावे उत्तरश्लोकोऽनन्वित इव भाति ।)

यवसं जग्यनुदिनं नैव दोग्ध्यधीसं पयः ।
 तस्यामेवं हि दुष्टायां दण्डो नात्र न शस्यते ॥ २४ ॥

त्वं खल्वीपधिवीजानि प्राक् सृष्टानि स्वयम्भुवा ।
 न मुञ्चस्यात्मरुद्धानि मामवज्ञाय मन्दधीः ॥ २५ ॥

अमीषां धृत्परीतानामार्तानां परिदेवितम् ।
 शमविष्यामि तद्वाणैर्भिन्नायास्तव मेदसा ॥ २६ ॥

पुमान् योषिदुत क्लीब आत्मसंभावनोऽधमः ।
 भूतेषु निरनुक्रोशो नृपाणां तद्बधो बरः ॥ २७ ॥

त्वां स्तब्धां दुर्मदां नीत्वा मायागां तिलशः शरैः ।
 आत्मयोगबलेनेमा धारविष्याम्यहं प्रजाः ॥ २८ ॥

एवं मन्युमयीं मूर्तिं कृतान्तमिव बिभ्रतम् ।
 प्रणता प्राञ्जलिः प्राह मही संजातवेधुः ॥ २९ ॥

धरण्युवाच —
 नमः परस्मै पुरुषाय मायया
 विन्यस्तनानातनये गुणात्मने ।
 नमः स्वरूपानुभवेन निरुप्त-
 द्रव्यक्रियाकारकविभ्रमोर्मये ॥ ३० ॥

येनाहमात्मीयतनुर्विनिर्मिता
 धात्रा यतोऽयं गुणसर्गसंग्रहः ।
 स एव मां हन्तुमुदायुधः स्वरा-
 दुपस्थितोऽन्यं शरणं कमाश्रये ॥ ३१ ॥

य एतदादावसृजच्चराचरं
 स्वमाययाऽऽत्माश्रययाऽवितर्क्यया ।

तथैव सोऽयं किल गोसुमुद्यतः
 कथं नु मां धर्मपरो जिघांसति ॥ ३२ ॥

नूनं तयेशस्य समीहितं जनैः
 स्वमायया दुर्जययाऽकृतात्मभिः ।
 न लक्ष्यते यस्त्वंकरोदकारयद्
 योऽनेक एकः परतः स ईश्वरः ॥ ३३ ॥

सर्गादि योऽस्यानुरुद्धि शक्तिभि-
 र्द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मभिः ।
 तस्मै समुन्नद्धविरुद्धशक्तये नमः
 परस्मै पुरुषाय वेधसे ॥ ३४ ॥

स वै भवानात्मविनिर्मितं जगद्
 भूतेन्द्रियान्तःकरणात्मकं विभो ।
 संस्थापयिष्यन्नज मां रसातला-
 दभ्युज्जहाराम्भस आदिसूकरः ॥ ३५ ॥

अपामुपस्थे मयि नाव्यवस्थिताः
 प्रजा भवानय रिरक्षिषुः किल ।
 स वीरमूर्तिः समभूद् धरापरो
 यो मां पयस्युग्रशरो जिघांसति ॥ ३६ ॥

नूनं जनैरीहितमीश्वराणा-
 मस्मद्विषैस्तद्गुणसर्गमायया ।
 न ज्ञायते मोहितचित्तवृत्तिभि-
 स्तेभ्यो नमो वीरयशस्कोभ्यः ॥ ३७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

शैत्रय उवाच—
 इत्थं पृथुमभिष्टूय रुपा प्रस्फुरिताधरम् ।
 पुनराहायनिर्भीता संस्थभ्यात्मानमात्मना ॥ १ ॥

सन्नियच्छ विभो मन्युं विबोध आवितं च मे ।
 सर्वतः सारमादत्ते यथा मधुकरो वृषः ॥ २ ॥

अस्मिंल्लोकेश्वराऽमुष्मिन् मुनिभिर्मन्त्रदृशिभिः ।
 दृष्टा योगाः प्रयुक्ताश्च पुंसां श्रेयःप्रसिद्धये ॥ ३ ॥

तानातिष्ठति यः सम्यगुपायान् पूर्वदर्शितान् ।
 अपरः श्रद्धयोपेत उपायान् विन्दतेऽञ्जसा ॥ ४ ॥

ताननाहत्य योऽविद्वानर्थानारभते स्वयम् ।
 तस्य व्यवचिरन्त्ययाः प्रारब्धाश्च पुनः पुनः ॥ ५ ॥

पुरा सृष्टाधीपधयो ब्राह्मणाय विशां पते ।
 भुज्यमाना मया दृष्टा असद्विरधृतव्रतैः ॥ ६ ॥

अपालिता नादतास्ता भवद्भिलोकपालकैः ।		अन्ये च मायिनो मायामन्तर्धानगतात्मना ।	
वीरीभूतेऽयं लोकेऽहं यज्ञार्थेऽग्रसमोपधीः	॥ ७ ॥	मयं प्रकल्प्य वत्सत्वे दुदुहुर्धारणामयीम्	॥ २० ॥
नूनं ता वीरधः क्षीणा मयि कालेन भूयसा ।		यक्षरक्षांसि भूतानि पिशाचाः पिशिताशनाः ।	
तत्र दृष्टेन योगेन भवानादातुमर्हति	॥ ८ ॥	भूतेशवत्सा दुदुहुः कपाले क्षतजासवम्	॥ २१ ॥
वत्सं कल्पय मे वीर येनाहं वत्सला तव ।		तथाऽहयो दन्दशूकाः सपां नागाश्च तक्षकम् ।	
धोक्ष्ये क्षीरमयान् कामाननुरूपं च दोहनम्	॥ ९ ॥	वत्सं विधाय दुदुहुर्विलपात्रे विषं पयः	॥ २२ ॥
दोग्धारं च महाबाहो भूतानां भूतभावन ।		पशवो यवसं क्षीरं वत्सं कृत्वा च गोवृषम् ।	
अन्नमीप्सितमूर्जस्वद् भगवान् वाञ्छते यदि	॥ १० ॥	अरण्यपात्रे चाधुधन् मृगेन्द्रेण च दंष्ट्रिणः	॥ २३ ॥
समां च कुरु मां राजन् देववृद्धं यथा पयः ।		क्रव्यादाः प्राणिनः क्रव्यं दुदुहुः स्वकलेवरे ।	
अपर्तावपि भद्रं ते उपावर्तेत मां विभो	॥ ११ ॥	सुपर्णवत्सा विहगाश्चरं चाचरमेव च	॥ २४ ॥
इति प्रियहितं वाक्यं भुव आदाय भूयतिः ।		वटवत्सा वनस्पतयः पृथग्रसमयं पयः ।	
तथा चकार सर्वत्र सारमाददते बुधाः	॥ १२ ॥	गिरयो हिमवद्भत्सा नानाधातून् स्वसानुपु	॥ २५ ॥
वत्सं कृत्वा मनुं पाणावदुहन् सकलोपधीः ।		सर्वे स्वमुख्यवत्सेन स्वे स्वे पात्रं पृथक् पृथक् ।	
ततोऽपरे यथाकामं दुदुहुः पृथुभाविताम्	॥ १३ ॥	सर्वकामदुषां पृथ्वीं दुदुहुः पृथुभाविताम्	॥ २६ ॥
ऋपयो दुदुहुर्देवीमिन्द्रियेष्वथ सत्तमाः ।		एवं पृथ्वादयः पृथ्वीमदुहन् स्वन्नमात्मनः ।	
वत्सं बृहस्पतिं कृत्वा पयश्छन्दोमयं शुचि	॥ १४ ॥	दोहवत्सादिभेदेन क्षीरभेदं कुरुद्वह	॥ २७ ॥
कृत्वा वत्सं सुरगणा इन्द्रं सोममदुदुहन् ।		ततो महीपतिः प्रीतः सर्वकामदुषां पुथुः ।	
हिरण्मयेन पात्रेण वीर्यमोजो बलं पयः	॥ १५ ॥	दुहितृत्वे चकारेमां प्रेम्णा दुहितृवत्सलः	॥ २८ ॥
दैतेया दानवा वत्सं प्रह्लादमसुरर्षभम् ।		चूर्णयन् स्वधनुःकोटवा गिरिकूटानि राजराट् ।	
विधाय दुदुहुः क्षीरमयःपात्रे सुरासवम्	॥ १६ ॥	भूमण्डलमिदं वैन्यः प्रायश्चक्रे समं विभुः	॥ २९ ॥
गन्धर्वाप्सरसोऽधुधन् पात्रे पन्नमये पयः ।		अथास्मिन् भगवान् वैन्यः प्रजानां वृत्तिदः पिता ।	
वत्सं विश्वावसुं कृत्वा गान्धर्वं मधु सौभगम्	॥ १७ ॥	निवासान् कल्पयाश्चक्रे तत्र तत्र यथार्हतः	॥ ३० ॥
वत्सेन पितरोऽर्यम्णा कव्यं क्षीरमधुक्षत ।		ग्रामान् पुरः पत्तनानि दुर्गाणि विविधानि च ।	
आमपात्रे महाभाग श्रद्धया श्राद्धदेवताः	॥ १८ ॥	धोपान् ब्रजांश्च शिविरान् नगरान् खेटस्त्रवदान्	॥ ३१ ॥
प्रकल्प्य वत्सं कपिलं सिद्धाः संकल्पनामयीम् ।		प्राक् पृथोरिह नैवैषा पुरग्रामादिकल्पना ।	
सिद्धिं नभसि विद्यां च ये च विद्याधरादयः	॥ १९ ॥	यथासुखं वसन्ति स्म तत्र तत्राकुतोभयाः	॥ ३२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्पास्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

भैत्रेय उवाच—

अथादीक्षत राजर्षिर्हयमेधशतेन सः ।
 ब्रह्मावर्ते मनोः क्षेत्रे यत्र प्राची सरस्वती ॥ १ ॥
 तदभिप्रेत्य भगवान् कर्मातिशयमात्मनः ।
 शतक्रतुर्न ममृषे पृथोर्यज्ञमहोत्सवम् ॥ २ ॥
 यत्र यज्ञपतिः साक्षाद् भगवान् हरिरीश्वरः ।
 अन्वाहूयत सर्वात्मा सर्वलोकगुरुः प्रभुः ॥ ३ ॥
 अन्वितौ ब्रह्मशार्वाभ्यां लोकपालैः सहानुगैः ।
 उपगीयमानो गन्धर्वैर्मुनिभिश्चाप्सरोगणैः ॥ ४ ॥
 सिद्धा विद्याधरा दैत्या दानवा गुह्यकादयः ।
 सुनन्दनन्द्रश्रमुखाः पार्षदप्रवरा हरेः ॥ ५ ॥
 कपिलो नारदो दत्तो योगेशाः सनकादयः ।
 तमन्वीयुर्भागवता ये च तत्सेवनोत्सुकाः ॥ ६ ॥
 यत्र धर्मदुषा भूमिः सर्वकामदुषा मही ।
 दोग्धि स्माभीप्सितानर्थान् यजमानस्य भारत ॥ ७ ॥
 ऊहुः सर्वरसान् नयः क्षीरदध्यन्नगोरसान् ।
 तरवो भूरिवर्ष्माणः प्रासूयन्त मधुच्युतः ॥ ८ ॥
 सिन्धवो रत्ननिकरान् गिरयोऽन्नं चतुर्विधम् ।
 उपायनान्युषाजहुः सर्वे लोकाः सपालकाः ॥ ९ ॥
 इति चाधोक्षजेशस्य पृथोर्यज्ञमहोदयम् ।
 असूयन् भगवानिन्द्रः प्रतिघातमचीकरत् ॥ १० ॥
 चरमेणाश्वमेधेन यजमाने यजुष्पतिम् ।
 वैन्त्ये यज्ञपशुं स्पर्धन्नपोवाह तिरोहितः ॥ ११ ॥
 तमत्रिभंगवानैक्षत् त्वरमाणं विहायसा ।
 अमुकमिव पापण्डं योऽधर्मं धर्मविभ्रमः ॥ १२ ॥
 अत्रिणा चोदितो हन्तुं पृथुपुत्रो महारथः ।
 अन्वधावत संकुद्धस्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १३ ॥
 तं ताडशाकृतिं वीक्ष्य मेनेऽधर्मशरीरिणम् ।
 जटिलं भ्रमना छन्नं तस्मै बाणं न मुञ्चति ॥ १४ ॥

पापाविबृत्तं वै भूयो हन्तवेऽत्रिचोदयत् ।
 जहि यज्ञहन्तं तात महेन्द्रं विबुधाधिपम् ॥ १५ ॥
 एवं वैन्त्यसुतः प्रोक्तस्त्वरमाणं विहायसा ।
 अन्वधावदतिक्रुद्धो रावणं गृध्राडिव ॥ १६ ॥
 सोऽश्वं रूपं च तद्धित्वा तस्यावन्तर्हितः स्वराट् ।
 धीरः स्वपशुमादाय पितुर्व्यज्ञमुपेयिवान् ॥ १७ ॥
 तत् तस्य चाद्भुतं कर्म विलक्ष्य परमर्षयः ।
 नामधेयं ददुस्तस्मै विजिताश्व इति प्रभो ॥ १८ ॥
 उपसूज्य तमस्तीव्रं जहाराश्वं पुनर्हरिः ।
 चपालपूपयोश्छन्नो हिरण्यरशानं विभुः ॥ १९ ॥
 अत्रिः संदर्शयामास त्वरमाणं विहायसा ।
 कपालखट्वाङ्गपरं वीरो नैनमबोधत ॥ २० ॥
 अत्रिणा चोदितस्तस्मै सन्दधे विशिखं रुपा ।
 सोऽश्वं रूपं च तद्धित्वा तस्यावन्तर्हितः स्वराट् ॥ २१ ॥
 वीरश्चाश्वमुपादाय पितृयज्ञमथाब्रजत् ।
 तदवयं हरे रूपं जगूहर्जानदुर्वलाः ॥ २२ ॥
 यानि रूपाणि जगूहे इन्द्रो हयजिहीर्षया ।
 तानि पापस्य पण्डानि लिङ्गं पण्डमिहोच्यते ॥ २३ ॥
 एवमिन्द्रे हृत्यश्वं वैन्त्ययज्ञजिघांसया ।
 तदगृहीतबिसृष्टेषु पापण्डेषु मतिनृणाम् ॥ २४ ॥
 धर्मं इत्युपधर्मेण न प्ररक्तपटादिषु ।
 प्रायेण सज्जते भ्रान्त्या पेशलेषु च वाग्मिषु ॥ २५ ॥
 तदभिज्ञाय भगवान् पृथुः पृथुपराक्रमः ।
 इन्द्राय कुपितो वाणमादत्तोयतकार्मुकः ॥ २६ ॥
 तमृत्विजः शक्रवधाभिसन्धितं
 विचक्ष्य दुष्प्रेक्ष्यमसत्वरं हसा ।
 निवारयामासुरहो महामते
 न युज्यतेऽत्रान्यवधोऽप्रचोदितात् ॥ २७ ॥
 वयं मरुत्वन्तमिहार्थनाशनं
 हयामहे त्वच्छ्रवसा हतत्वपम् ।

अयातयामोपहृद्येस्तमश्रये प्रसह्य राजन् जुह्वाम तेऽहितम्	॥ २८ ॥	एभिरिन्द्रोपसंसृष्टैः पाखण्डिर्हारिभिर्जनम् । ह्रियमाणं विचक्ष्वेतद् यस्ते यज्ञभुगश्चमुद्	॥ २९ ॥
इत्यामन्त्य क्रतुपतिं विदुरस्यत्विजो रुपा । सुहृन्त्यस्तं जुह्वतोऽभ्येत्य स्वयंभूः प्रत्यपेधत	॥ २९ ॥	भवान् परित्रातुमिहावतीणो धर्मं च नानासमयानुरूपम् ।	
न वप्यो भवतामिन्द्रो यद् यज्ञो भगवत्तनुः । तं जिघांसत यज्ञेन यस्येष्टास्तनवः सुराः	॥ ३० ॥	वेनापचारादवलुप्तमय तदेहतो विष्णुकलाऽसि वैन्य	॥ ३० ॥
तदिदं पश्यत महद् धर्मव्यतिकरं द्विजाः । इन्द्रेणानुष्ठितं राज्ञः कर्मतद्वि जिघांसया	॥ ३१ ॥	स त्वं विमृश्याभिभवं प्रजापतेः सहस्रिपतिं विश्वसृजोऽतिषीपृहि ।	
पृथुकीर्तिः पृथो भूयास्त्वं ह्येकोनशतक्रतुः । अलं ते क्रतुभिः शिष्टैर्यद् भवान् मोक्षधर्मयित्	॥ ३२ ॥	ऐन्द्री च मायामुपपर्ममातरं प्रचण्डपास्तण्डपयं प्रभो जहि	॥ ३२ ॥
नैवात्मने महेन्द्राय रोपमाहर्तुमर्हसि । उभावपि हि भद्रं ते उत्तमशोकविग्रही	॥ ३३ ॥	मैत्रेय उवाच— इत्थं स लोकगुरूणा समादिष्टो विशांपतिः ।	
मास्मिन् महाराज कृधाः स्म चिन्तां निशामयास्मद्वच आदतात्मा ।	॥ ३४ ॥	तथाच कृतवान् सख्यं मघोनाऽपि च सन्दधे	॥ ३४ ॥
यद् ध्यायतो देवहतं तु कर्तुं मनोऽतिकष्टं विशते तमोऽन्धम्	॥ ३५ ॥	कृतावभृध्यस्त्रानाय पृथगे भूरिकर्मणे । वरान् दुदुस्ते वरदा ये तद्वर्हिपि तर्पिताः	॥ ३५ ॥
क्रतुर्विरमतामेष देवेषु दुरवग्रहः । धर्मव्यतिकरो यत्र पापण्डैरिन्द्रनिर्मितैः	॥ ३६ ॥	विप्राः सत्याशिपस्तुष्टाः श्रद्धया लब्धदक्षिणाः । आशिपो युयुनोः क्षत्तरादिराजाय सत्कृताः	॥ ३६ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥	

अथ विंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच — भगवांश्चापि वैकुण्ठः साकं मघवता विभुः । यज्ञैर्यज्ञपतिः स्विष्टो यज्ञभुक् तमभापत	॥ १ ॥	असंसक्तः शरीरेऽस्मिन्नमुनोत्पादिते गृहे । अपत्ये द्रविणे दारे कः कुर्यान्ममतां युधः	॥ २ ॥
श्रीभगवानुवाच — एष ते ह्यकार्पी भद्रं हयमेषातस्य ह । क्षमापयत आत्मानममुष्य हन्तुमर्हसि	॥ ३ ॥	एकः गुह्यः स्वयंज्योतिर्निर्गुणोऽसौ गुणाश्रयः । सर्वगोऽनावृतः साक्षी निरात्माऽनात्मनः परः	॥ ४ ॥
सुधियः साधवो लोके नरदेव नरोत्तम । नाभिद्रुष्टान्ति भूतेभ्यो यर्हानात्मा कलेवरम्	॥ ५ ॥	देहावधार्यास्तद्वर्मा न स्युस्तद्गुह्यरात्मनः । कैवल्यं तस्य वै धर्मः सुपुत्रं तगिदर्शनम्	॥ ६ ॥
पुरुषा यदि मुखानि त्वाहशा देवमायया । श्रम एव परं जातो दीर्घया वृद्धसेवया	॥ ७ ॥	य एवं सन्तमात्मानमात्मस्थं वेद पूरुषः । नाज्यते प्रकृतिस्पोऽपि तद्गुणैः समवस्थितः	॥ ८ ॥
अत एव इमं विद्वानवियोकामकर्मभिः । आरब्धमिति नैवास्मिन् प्रतिबुद्धो न सज्जते	॥ ९ ॥	यः स्वधर्मेण मां नित्यं निराशीः श्रद्धयाऽन्वितः । भजते शनैस्तस्य मनो राजन् प्रसीदति	॥ १० ॥
		परित्यक्तगुणः सम्यग्दर्शो विशादाशयः । शान्तिं मे समवस्थानं ब्रह्म कैवल्यमश्नुते	॥ ११ ॥

वदासीनमिवाध्यक्षं द्रव्यज्ञानक्रियात्मनाम् ।

कूटस्थमिममात्मानं यो वेदप्रोति शोभनम् ॥ १२ ॥

भिन्नस्य लिङ्गस्य गुणप्रवाहं

द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मनः ।

दृष्ट्वा सुसंपत्सु विपत्सु सूर्यो न

विक्रियन्ते मयि बद्धसिंहदाः ॥ १३ ॥

समः समानोत्तममध्यमाधमः

सुखे च दुःखे च जितेन्द्रियाशयः ।

मयोपकृमाखिलसत्त्वसंयुतो

विधत्स्व धीराखिललोकरक्षणम् ॥ १४ ॥

श्रेयः प्रजापालनमेव राज्ञो

यत् सांपराये सुकृतं पष्ठमंशम् ।

अतोऽन्यथा हृतपुण्यः प्रजा-

नामरक्षिता करहारोऽघमति ॥ १५ ॥

एवं द्विजान्ग्रानुमतानुवृत्त-

धर्मप्रधानान्यतमोऽविताऽस्याः ।

हस्वेन कालेन गृहोपयातान्

द्रष्टासि सिद्धान्नुरक्तलोकः ॥ १६ ॥

वरं च मत् कंचन मानवेन्द्र

वृणीष्व तेऽहं गुणशीलयन्त्रितः ।

नाहं मखैर्वै सुलभस्तपोभि-

र्योगेन वा यः समवृत्तवर्ती ॥ १७ ॥

मैत्रेय उवाच-

स इत्थं लोकगुरुणा विष्वक्त्सेनेन विश्वजित् ।

अनुशासित आदेशं शिरसा जगृहे हरेः ॥ १८ ॥

स्पृशन्तं पादयोः शीर्ष्णां व्रीडन्तं स्वेन कर्मणा ।

शतक्रतुं परिष्वज्य विद्वेपं विससर्ज ह ॥ १९ ॥

भगवानपि विश्वात्मा पुपुनोपहृताहंणः ।

समुज्जिहानया भक्त्या गृहीतचरणाम्बुजः ॥ २० ॥

प्रस्थानाभिमुखोऽप्येनमनुग्रहविलम्बितः ।

पश्यन् पद्मपलाशाक्षौ न प्रतप्ये सुहृत् सताम् ॥ २१ ॥

स आदिराजो रचिताञ्जलिर्हरिं

विलोकितुं नाशकदधुलोचनः ।

न किंचनोवाच स बाष्पविक्रवो

हृदोपगुह्यामुमथ व्यवस्थितः ॥ २२ ॥

अथाभिमृज्याश्रुकणान् विलोक-

यन्नृपतरुगोचरमाह पूरुषम् ।

पदा स्पृशन्तं क्षितिमंस उज्जते

विन्यस्तहस्ताग्रमुरङ्गविक्षिपः ॥ २३ ॥

पृथुर्वाच -

वरान् विभो त्वद् वरदेश्वाद् बुधः

कथं वृणीते गुणविक्रियात्मनाम् ।

ये नारकाणामपि सन्ति चैहिकाः

तानीश कैवल्यपतेर्वृणीत कः ॥ २४ ॥

न कामये नाथ तदप्यहं कचि-

न्न यत्र युष्मच्चरणाम्बुजासवम् ।

महत्तमान्तर्हृदयान्मुखच्युतं

विधत्स्व कर्णामृतमेप मे वरः ॥ २५ ॥

स उत्तमश्लोकमहन्मुखच्युतो

भवत्पदाम्भोजसुधाकणानिलः ।

स्मृतिं पुनर्विस्मृततत्त्ववर्त्मनां

कुयोगिनां नो वितरत्यलं वरैः ॥ २६ ॥

यशः शिवं सुश्रव आर्यसङ्गमे

यदृच्छया चोपशृणोति ते सकृत् ।

कथं गुणज्ञो विरमेद् विना पशुं

श्रीर्यत् प्रवरेत् गुणसंग्रहेच्छया ॥ २७ ॥

अधाम्भजं त्वाऽखिलपूरुषोत्तमं

गुणालपं पद्मकरेव लालसः ।

अप्यावयोरेकपतिस्पृधोः कलि-

र्न स्यात् कृतस्त्वचरणैकतानयोः ॥ २८ ॥

जन्तोर्जगत्यां जगदीश वेशसं

स्यादेव यत् कर्मणि नः समीहितम् ।

करोपि फल्गव्युरु दीनवत्सल

स्व एव धिष्येऽभिरतस्य किं तया ॥ २९ ॥

भजन्त्यथ त्वामत एव सापवो
 व्युदस्तमायागुणविभ्रमोदयम् ।
 भवत्पदानुस्मरणाहते सतां
 निमित्तमन्यद् भगवन् न विघ्ने ॥ ३० ॥
 मन्ये गिरं ते जगतां विमोहिनीं
 वरं वृणीष्येति भजन्तमात्रं यत् ।
 वाचा नु तन्न्या यदि ते जनोऽसितः
 कथं पुनः कर्म करोति मोहितः ॥ ३१ ॥
 त्वन्माययाऽद्धा जगदीश खण्डितो
 यदन्यदाशास्त कृतात्मनोऽबुधः ।
 यथा चरद् बालहितं पिता स्वयं
 तथा त्वमेवार्हसि नः समीहितम् ॥ ३२ ॥
 श्रीभगवानुवाच –
 साधु तेऽवसितं राजनाशास्ते न यदाशिपः ।
 स्वर्गापवर्गनरकान् समं पश्यति मत्परः ॥ ३३ ॥

प्रीतोऽहं ते महाराज रोपं दुस्त्यजमत्यजः ।
 श्रद्धधानो मदादेशं तन्मह्यं परमार्हणम् ॥ ३४ ॥
 मैत्रेय उवाच –
 इति वैन्यस्य राजर्षेः प्रतिनन्दार्यवद् वचः ।
 पूजितोऽनुगृहीत्वैनं गन्तुं चक्रेऽच्युतो मतिम् ॥ ३५ ॥
 देवर्षिपितृगन्धर्वसिद्धचारणपन्नगाः ।
 किन्नराप्सरसोऽमर्त्याः खगा भूतान्यनेकशः ॥ ३६ ॥
 यज्ञेश्वरधिया राज्ञा वाग्विन्ताञ्जलिभक्तिः ।
 सभाजिता ययुः सर्वे वैकुण्ठावुगतस्ततः ॥ ३७ ॥
 भगवानपि राजर्षेः सोपाध्यायस्य पश्यतः ।
 हरन्निव मनोऽमुष्य स्वधाम प्रत्यगात् प्रभुः ॥ ३८ ॥
 अष्टष्टाय नमस्कृत्य स्वस्य संदर्शितात्मने ।
 वासुदेवाय देवानां देवाय स्वपुरं ययौ ॥ ३९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथैकविंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच –
 मौक्तिकैः कुसुमस्रभिर्दुकूलैः स्वर्णतोरणैः ।
 महासुरभिभिर्पूषैर्मण्डितं तत्र तत्र वै ॥ १ ॥
 चन्दनागुरुतोषाद्रध्याचत्वर्गमार्गवत् ।
 पुष्पाक्षतफलेस्तोषैर्लाजैरर्चिभिरर्चितम् ॥ २ ॥
 संवृतैः कदलीस्तम्भैः पूगपोतैः परिष्कृतम् ।
 तरुपल्लवमालाभिः सर्वतः समलंकृतम् ॥ ३ ॥
 प्रजास्तं दीपबलिभिः संभृताशोपमङ्गलैः ।
 अभीयुर्मृष्टकन्याश्च मृष्टकुण्डलमण्डिताः ॥ ४ ॥
 शङ्खदुन्दुभिपोषेण ब्रह्मपोषेण चत्विर्जाम् ।
 विवेश भवनं वीरः स्तूपमानो गतस्मयः ॥ ५ ॥
 पूजितः पूजयामास तत्र तत्र महायशः ।
 पौरान् जानपदांस्तांस्तान् प्रीतः प्रियवयसः ॥ ६ ॥
 स एवमादीन्यन इत्यचेष्टितः
 कर्माणि भूयांसि महन्महत्तमः ।
 कुर्वन् शशासावानिमण्डलं यशः
 स्फीतं निधायारुहे परं पदम् ॥ ७ ॥

सूत उवाच –
 श्रुत्वाऽऽदिराजस्य यशो विजृम्भितं
 गुणैरशेषैर्गुणवत्सभाजितम् ।
 क्षत्ता महाभागवतः सदस्यते
 कौशारविं प्राह गुरुं समर्चयन् ॥ ८ ॥
 विदुर उवाच –
 सोऽभिषिक्तः पुषुर्विर्लब्धाशोपसुरार्हणः ।
 विभ्रज वैष्णवं तेजो बाहोर्वाभ्यां दुदोह गाम् ॥ ९ ॥
 को न्वस्य कीर्तिं न भृणोत्यभिज्ञो
 यद्विक्रमोच्छिष्टमशेषभूषाः ।
 लोकाः सपाला उपजीवन्ति काम-
 मयापि तन्मे वद कर्म शुद्धम् ॥ १० ॥
 मैत्रेय उवाच –
 गङ्गायमुनयोरन्योरन्तरा क्षेत्रमावसन् ।
 आरव्यानेव बुभुजे भोगान् पुण्यजिहासया ॥ ११ ॥
 सर्वत्रास्खलितादेशः सप्तद्वीपैकदण्डभूक् ।
 अन्यत्र ब्राह्मणकुलादन्यत्राभ्युत्पन्नोऽत्रतः ॥ १२ ॥

एकदाऽऽसीन्महासत्रदीक्षा तत्र दिवीकसाम् ।
 समाजो ब्रह्मर्षीणां च देवर्षीणां च सत्तम ॥ १३ ॥
 तस्मिन्नर्हत्सु सर्वेषु स्वर्चितेषु यथार्हतः ।
 उत्थितः स सदोमध्ये ताराणामुदुराडिव ॥ १४ ॥
 प्रांशुः पीनायतभुजो गौरः कञ्जारुणेषणः ।
 सुनासः सुमुखः सौम्यः पीनांसः सुद्विजस्मितः ॥ १५ ॥
 व्यूढवक्षा बृहन्धोर्णिर्वलीबल्युत्तरोदरः ।
 आवर्तनाभिरोजस्वी काञ्चनोरुदग्रवाक् ॥ १६ ॥
 सूक्ष्मवक्त्रासितस्निग्धमूर्ध्निः कम्बुकन्धरः ।
 महापाने दुकूलाग्रये परिधावोपधाय च ॥ १७ ॥
 व्यञ्जिताशेषगात्रश्रीर्नियमे न्यस्तभूषणः ।
 कृष्णाजिनधरः श्रीमान् कुशपाणिः कृतोचितः ॥ १८ ॥
 शिशिरस्निग्धताराक्षः तानैक्षत समन्ततः ।
 उच्चियानिदमूर्वाशः सदस्यान् हर्षयनिव ।
 चारु चित्रपदं शृङ्गं हृद्यं गूढमबिह्वलम् ॥ १९ ॥
 पृथुस्वाच -
 सभ्याः शृणुत भद्रं वः साधवो य इहागताः ।
 सत्सु जिज्ञासुभिर्धर्ममावेयं स्वमनीषितम् ॥ २० ॥
 अहं दण्डधरो धात्रा प्रजानामिह योजितः ।
 रक्षिता वृत्तिदस्तेषु सेतुषु स्थापिता पृथक् ॥ २१ ॥
 तस्य मे तदनुग्रानाद् यदाहुर्ब्रह्मवादिनः ।
 लोकाः स्युः कामसंदोहा यस्य तुष्यति दिष्टृक् ॥ २२ ॥
 य ऊद्रेत् करं राजा प्रजा धर्मेण्वशिक्षयन् ।
 प्रजानां शमलं भुङ्क्ते भागं च स्वं जहाति सः ॥ २३ ॥
 तन् प्रजा भर्तृपिण्डार्थं स्वार्थमप्यनसूयवः ।
 कुरुताधोक्षजधियं तर्हि मेऽनुग्रहः कृतः ॥ २४ ॥
 यूयं तदनुमोदथ्यं पितृदेवर्षयोऽमलाः ।
 कर्तुः शास्त्रनुज्ञातुस्तुल्यं यत् प्रेत्य तत् फलम् ॥ २५ ॥
 अस्ति यज्ञपतिनाम केपांचिदिह सत्तमाः ।
 इहापुत्र च लक्ष्यन्ते ज्योत्स्नावत्यः कचिद् भुवः ॥ २६ ॥

मनोरुतानपादस्य ध्रुवस्यापि महीपतेः ।
 प्रियव्रतस्य राजर्षेरङ्गस्यास्मत्पितुः पितुः ॥ २७ ॥
 ईदृशानामथान्येषामजस्य च भवस्य च ।
 प्रह्लादस्य बलेश्चापि कृत्यमस्ति गदाभूतः ॥ २८ ॥
 राज्यस्वर्गापवर्गाणां प्रायेणैकात्महेतुना ।
 दौहित्रादीनृते मृत्याः शोच्यान् धर्मविमोहितान् ॥ २९ ॥
 यत्पादसेवाभिरुचिस्तपस्विना-
 मशेषजन्मोपचितं मलं शिवः ।
 सद्यः क्षिणोत्यन्वहमेधती सती
 यथा पदाद्गुह्यविनिःसृता सरित् ॥ ३० ॥
 विनिर्धुताशेषमनोमलः पुमा-
 नसङ्गविज्ञानविशेषवीर्यवान् ।
 यदङ्गिमूले कृतकैतनः पुन-
 र्न संसृतिं क्लेशबह्वं प्रपद्यते ॥ ३१ ॥
 तमेव यूयं भजतात्मवृत्तिभि-
 र्मनोवचः कायगुणैः स्वकर्मभिः ।
 अमायिनः कामदुप्राप्तिपङ्कजं
 यथाधिकारावसितार्थसिद्धये ॥ ३२ ॥
 असाविहानेकगुणाध्वरैः सता
 पृथग्विधैर्द्रव्यगुणक्रियोक्तिभिः ।
 सम्पद्यतेऽर्थाशयलिङ्गनामभि-
 र्विशुद्धविज्ञानपनस्वरूपतः ॥ ३३ ॥
 प्रधानकालाशयकर्मसङ्ग्रहः
 शरीरशेषं प्रतिपद्य चेतनः ।
 क्रियाफलत्वेन विभुर्विभाव्यते
 यथाऽनलो दारुषु तद्गुणात्मकः ॥ ३४ ॥
 अहो वतामी वितरन्त्यनुग्रहं
 हरिं गुरुं यज्ञभुजामधीश्वरम् ।
 स्वधर्मयोगेन यजन्ति मामका
 निरन्तरं क्षोणितले धृतव्रताः ॥ ३५ ॥
 मा जातु तेजः प्रभवेन्महर्द्धिभि-
 र्नितीक्ष्णया तपसा विचया च ।

देदीप्यमानेऽजितदेवतानां कुले स्वयं राजकुले द्विजानाम्	॥ ३६ ॥	गुणालयं शीलधनं कृतज्ञं श्रद्धाभयं संवृणते नु संपदः । प्रसीदतां ब्रह्मकुलं गवां च जनार्दनः सानुचरश्च मह्यम्	॥ ४३ ॥
ब्रह्मण्यदेवः पुरुषः पुरातनो नित्यं हरिर्यचरणाभिवन्दनात् । अवाप लक्ष्मीमनपायिनीं यशो जगत्पवित्रं च महत्तमाग्रणीः	॥ ३७ ॥	मेत्रय उवाच— इति ब्रुवाणं नृपतिं पितृदेवद्विजातयः । तुष्टुबुहृष्टमनसः साधुवादेन साधवः	॥ ४४ ॥
यत्सेवयाऽशेषगुणाभयः स्वराट् विप्रप्रियस्तुप्यति काममीश्वरः । तदेव तद्धर्मपरैर्विनीतैः सर्वात्मना ब्रह्मकुलं निषेव्यताम्	॥ ३८ ॥	पुत्रेण जयते लोक इति सत्यवती धृतिः । ब्रह्मदण्डहतः पापो यद् वेनोऽत्यतरत् तमः	॥ ४५ ॥
पुमाहभेताप्यतिबेलमात्मनः प्रसादतोऽत्यन्तशमं स्वतः स्वयम् । यन्नित्यसम्बन्धनिषेवया ततः परं किमत्रास्ति सुखं हविर्भुजाम्	॥ ३९ ॥	हिरण्यकशिपुश्चापि भगवन्निन्दया तमः । विविधुरत्यगात् स्नोः प्रहादस्यानुभावतः	॥ ४६ ॥
अश्नात्यनन्तः खलु तत्त्वकोविदैः श्रद्धाहुतं यन्मुख इज्यनामभिः । न वै तथा चेतनया बहिष्कृते हुताशने पारमहंस्यवर्षगुः	॥ ४० ॥	वीरवर्यं पितः पृथ्व्याः समः संजीव शाश्वतीः । यस्येदृश्यच्युते भक्तिः सर्वलोकैकभर्तारि	॥ ४७ ॥
यद् ब्रह्म नित्यं विरजं सनातनं श्रद्धातपोमङ्गलमौनसंश्रमेः । समाधिना विभ्रदिहार्थसिद्धये यत्रेदमादर्श इवावभासते	॥ ४१ ॥	अहो वयं हाय पवित्रकीर्ते त्वयैव नाथेन मुकुन्दनाथाः । यदुत्तमभोक्तमस्य विष्णो- र्ब्रह्मण्यदेवस्य कथां व्यनक्षि	॥ ४८ ॥
तेषामहं पादसरोजरेणु- मार्या बहेपाधिकिरीट आयुः । यं नित्यदा विभ्रत आशुपापं नश्यत्यमुं सर्वगुणा भजन्ति	॥ ४२ ॥	नात्यन्तिकमिदं नाप तव जीव्यानुशासनम् । प्रजानुरागो महतां प्रकृतिः करुणात्मनाम्	॥ ४९ ॥
		अय नस्तमसः पारस्त्वयोपासादितः प्रभो । भ्राम्यतां नष्टदृष्टीनां कर्मभिर्देवसंज्ञितैः	॥ ५० ॥
		नमो विवृद्धसत्त्वाय पुरुषाय महीपसे । यो ब्रह्मक्षत्रमादिश्य विभर्तीदं स्वतेजसा	॥ ५१ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥	

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

मेत्रेय उवाच— जनेषु प्रगृणन्त्येवं पृष्टुं पृथुलविक्रमम् । तत्रोपजग्मुर्मुनयः तत्त्वारः सूर्यवर्चसः	॥ १ ॥	तद्दर्शनोद्गतप्राणान् प्रत्यादित्सुरिवोत्थितः । ससदस्यानुगो वैन्व इन्द्रियेशो गुणानिव	॥ ३ ॥
तांस्तु सिद्धेश्वरान् राजा व्योमोऽवतरतोऽर्चिषा । लोकानपापान् कुर्वन्त्या सानुगोऽवष्ट लक्षितान्	॥ २ ॥	गौरवाद्यन्त्रितः सभ्यः प्रथपानतकन्धरः । विधिवत् पूजयाञ्चक्रे गृहीतार्चाह्निषासनान्	॥ ४ ॥

तत्पादशीचसलिलैर्मार्जितालकवन्धनः ।

तत्र शीलवतां वृत्तिमाचरन् मानयन्निब ॥ ५ ॥

हाटकान्न आसीनान् स्वधिष्ण्येष्विब पावकान् ।

श्रद्धासंयमसम्पन्नः प्रीतः प्राह भवाग्रजान् ॥ ६ ॥

पृथुर्वाच -

अहो आचरितं कृष्णे महत्तलं महलायनाः ।

यस्य वो दर्शनं ह्यासीद् दुर्दर्शानां कुयोगिनः ॥ ७ ॥

किं तस्य दुर्लभतरमिहलोके परत्र च ।

यस्य विश्राः प्रसीदन्ति शिवो विष्णुश्च सानुगः ॥ ८ ॥

नैव लक्ष्यते लोको लोकान् पर्यटतोऽपि यान् ।

यथा सर्वदृशं सर्वं आत्मानं येऽस्य हेतवः ॥ ९ ॥

अधना अपि ते धन्याः साधवो गृहमेधिनः ।

यद्गृहा अर्हवयाम्बुतृणभूमिसुवाग्धराः ॥ १० ॥

व्यालालयद्रुमा खेते संसिद्धाखिलसंपदः ।

यद्गृहास्तीर्थपादीयपादतीर्थबिजर्जिताः ॥ ११ ॥

स्वागतं यो द्विजश्रेष्ठा यद् व्रतानि मुमुक्षवः ।

चरन्ति श्रद्धया धीरा बाला एव बृहन्ति वै ॥ १२ ॥

कच्चिन्नः कुशलं नाथा इन्द्रियार्थविदिताम् ।

व्यसनावाप एतस्मिन् पतितानां स्वकर्मभिः ॥ १३ ॥

भवत्सु कुशलप्रश्न आत्मारामेषु नेष्यते ।

कुशालकुशला यत्र न सन्ति मतिवृत्तयः ॥ १४ ॥

तदहं कुतविश्रम्भः सुहृदोऽत्र तपस्विनाम् ।

संपृच्छे भव एतस्मिन् क्षेमः केनाञ्जसा भवेत् ॥ १५ ॥

व्यक्तं ह्यात्मवतामात्मा भगवानात्मभावनः ।

स्वानामनुग्रहायेमां सिद्धरूपी चरत्यजः ॥ १६ ॥

श्रेत्रेय उवाच -

पृथोस्तत्सूक्तमाकर्ण्य सारं सुपु मितं मधु ।

स्मयमान इव प्रीत्या कुमारः प्रत्युवाच ह ॥ १७ ॥

सनत्कुमार उवाच-

साधु पुष्टं महाराज सर्वभूतहितात्मना ।

भयता विदुषा चापि साधूनां गतिरीदृशी ॥ १८ ॥

संगमः खलु साधूनामुभयेषां सुसंमतः ।

सत्संभाषणसंप्रश्नः सर्वेषां वितनोति शम् ॥ १९ ॥

अस्त्येव राजन् भवतो मधुद्विपः

पादारविन्देऽस्य गुणानुवादने ।

रतिः सदा या विधुनोति नैष्ठिकी

कामं कपायं मलमन्तरात्मनः ॥ २० ॥

शास्तेष्वियानेव सुनिश्चितो नृणां

क्षेमस्य सम्यग्विमृशेपु हेतुः ।

असङ्ग आत्मव्यतिरिक्तवस्तुनि

हृदा रतिर्ब्रह्मणि निर्गुणे च या ॥ २१ ॥

तच्छ्रद्धया भगवद्धर्मचर्यया

जिज्ञासयाऽऽध्यात्मिकयोगनिष्ठया ।

योगेश्वरोपासनया च नित्यं

पुण्यश्रवःकथया पुण्यया च ॥ २२ ॥

अर्थेन्द्रियारामगुणेष्वतृष्णया

तत्सम्मतानामपरिग्रहेण च ।

बिचिकरुच्या परितोष आत्मन्

बिना हरेर्गुणपीयूषपानात् ॥ २३ ॥

अर्हिसया पारमहंस्यचर्यया

स्मृत्या मुकुन्दाचरिताग्रयसीधुना ।

यमैरकामैर्नियमैरभिध्यया

निरीहया द्वन्द्वतितिष्ठया च ॥ २४ ॥

हरेर्मुहुस्तत्परकर्णपूरया

गुणाभिधानेन बिजृम्भमाणया ।

भक्त्या ह्यसङ्गः सदसत्परात्मनि

स्यान्निर्गुणे ब्रह्मणि चाञ्जसा रतिः ॥ २५ ॥

यदा रतिर्ब्रह्मणि नैष्ठिकी पुमा-

नाचर्यवान् ज्ञानविरागरंहसा ।

दहत्यबीजं हृदयं जीवकोशं

पञ्चात्मकं योनिमिवोत्पितोऽग्निः ॥ २६ ॥

दग्धाशयो मुक्तसमस्ततट्टणो

नैवात्मनो बहिरन्तर्विचरे ।

परात्मनोर्यद् व्यवधानं पुरस्तान्

स्वप्ने यथाऽपुरुषस्तद्विनाशे ॥ २७ ॥

आत्मानमिन्द्रियार्थं च परं यदुभयोरपि ।
 सत्पात्राय उपाधी वै पुमान् पश्यति नान्यदा ॥ २८ ॥

निमित्ते सति सर्वत्र जलादावपि पूरुषः ।
 आत्मनश्च परस्यापि भिदां पश्यति नान्यदा ॥ २९ ॥

इन्द्रियैर्विषयाकृष्टैराक्षिप्तं ध्यायतो मनः ।
 चेतनां हरोते बुद्धेः स्तुम्बस्तोषमिव हृदात् ॥ ३० ॥

भ्रश्यत्यनुस्मृतिश्चित्तं ज्ञानभ्रंशः स्मृतिक्षये ।
 तद्रोधं कवयः प्रादुरात्मापह्नवमात्मनः ॥ ३१ ॥

नातः परतरो लोके पुंसः स्वार्थव्यतिक्रमः ।
 ययस्त्यन्यस्य प्रेषस्त्वमात्मनः स्वव्यतिक्रमात् ॥ ३२ ॥

अपेन्द्रियार्थाभिध्यानं सर्वायां पह्नवो नृणाम् ।
 भ्रंशितो ज्ञानविज्ञानाद् येनाविशति मुग्धताम् ॥ ३३ ॥

न कुर्यात् कर्हिचित् सत्तं तमस्तीग्रं तितीर्षुणा ।
 धर्मायकाममोक्षाणां यदत्यन्तविधातकम् ॥ ३४ ॥

तत्रापि मोक्ष एवायं आत्यन्तिकतयेष्यते ।
 त्रैवर्ग्यार्थो यतो नित्यं कृतान्तभयसंयुतः ॥ ३५ ॥

परावरे च ये भावा गुणव्यतिकरादनु ।
 न तेषां विषते क्षेम ईशविध्वंसिताशिषाम् ॥ ३६ ॥

मनोमात्रमिदं विश्वं यथा स्वप्ने मनः क्रिया ।
 क्रिया च बासनामात्रं साऽनीहायां प्रलीयते ॥ ३७ ॥

आत्मा त्वनीहया साक्षात् स्वयंज्योतिः प्रसिद्धयति ।
 एवं व्युदस्यात्ममायां भिदामुपरमेन्मुनिः ॥ ३८ ॥

न यत्र निद्रा मूर्च्छा वा नार्थदृक् च मनोरथः ।
 नानुवृत्तिर्न प्रत्यस्तद् ब्रह्म विजितात्मनः ॥ ३९ ॥

तत्त्वं नरेन्द्र जगतामप्य तत्पुषां च
 देहेन्द्रियासुषिपणात्मभिरावृतानाम् ।
 यः क्षेत्रवित् त्वमनयोर्हृदि विष्वग्वाधिः
 प्रत्यक् चकास्ति भगवांस्तमवैहि सोऽस्ति ॥ ४० ॥

यस्मिन्निदं सदसदात्मतया विभाति
 मायाविवेकविभुतिः स्रजिबाहिबुद्धिः ।

तं नित्यमुक्तपरिमुद्धविबुद्धतत्त्वं
 प्रत्यूढकर्मकलिलप्रकृतिं प्रपद्ये ॥ ४१ ॥

यत्पादपङ्कजपरागविलासभक्त्या
 कर्माशयग्रथितमुद्ग्रथयन्ति सन्तः ।
 तत्त्वं न तद् द्विमतयोऽपि विरुद्धमार्ग-
 सोतो गुणास्तमरं भज वासुदेवम् ॥ ४२ ॥

कृच्छ्रो महानिह भवार्णवमग्नवेशाः
 पङ्कजगन्मसुखेन तितीर्षयन्ति ।
 तत् त्वं हरेर्भगवतो भजनीयमहिं
 कृत्वोदुषं व्यसनमुत्तर दुस्तराणाम् ॥ ४३ ॥

मैत्रेय उवाच -
 स एवं ब्रह्मपुत्रेण कुमारेणात्ममेधसा ।
 दर्शितात्मगतिः सम्यक् प्रशस्योवाच तं नृपः ॥ ४४ ॥

पृथुर्वाच -
 कृतो मेऽनुग्रहः पूर्वं हरिणाऽऽर्तानुकम्पिना ।
 तमापादयितुं ब्रह्मन् भगवन् यूयमागतः ॥ ४५ ॥

निष्पादितं च कात्स्न्येन भगवद्भिर्पूणां लुभिः ।
 सापुदतं हि सर्वं मे आत्मना सह किं ददे ॥ ४६ ॥

प्राणा दाराः सुता ब्रह्मन् गृहाभ्र सपरिग्रहाः ।
 रायो मही बलं कोश इति सर्वं निवेदितम् ॥ ४७ ॥

सेनापत्यं च राज्यं च दण्डनेतृत्वमेव च ।
 सर्वलोकधिपत्यं च वेदशास्त्रविदहंति ॥ ४८ ॥

स्वयं(स्व)मेव ब्राह्मणो भुङ्क्ते स्वं वस्ते स्वं ददाति च ।
 तस्यैवानुग्रहेणाचं भुङ्क्ते क्षत्रियादयः ॥ ४९ ॥

धैरीहशी भगवतो गतिरात्मवाद्
 एकान्ततो निगमिभिः प्रतिपादिता नः ।
 तुष्यन्चदभ्रकरुणाः स्वकृतेन नित्यं
 को नाम तत् प्रतिकरोति विनोदपात्रम् ॥ ५० ॥

मैत्रेय उवाच -
 त आत्मयोगपतय आदिराजेन पूजिताः ।
 शीलं तदीयं शंसन्तः खेऽभूवन् मिषतां नृणाम् ॥ ५१ ॥

वैन्यस्तु धुर्यो महतां संस्थित्याऽध्यात्मशिक्षया ।
 आपत्काममिवात्मानं मेन आत्मन्यवस्थितः ॥ ५२ ॥
 कर्माणि च यथाकालं यथादेशं यथाबलम् ।
 यथोचितं यथावित्तमकरोद् ब्रह्मसात्कृतम् ॥ ५३ ॥
 फलं ब्रह्मणि विन्यस्य निर्विषद्गः समाहितः ।
 कर्माध्यक्षं च मन्वान आत्मानं प्रकृतेः परम् ॥ ५४ ॥
 गृहेषु वर्तमानोऽपि स साम्राज्यश्रियाऽन्वितः ।
 नासज्जतेन्द्रियार्थेषु निरहंमतिरर्कवत् ॥ ५५ ॥
 एवमध्यात्मयोगेन कर्माण्यनुसमाचरन् ।
 पुत्रानुत्पादयामास पश्चार्चिष्यात्मसम्मतान् ॥ ५६ ॥
 बिजिताथं धूमकेशं हर्यक्षं द्रविणं वृकम् ।
 सर्वेषां लोकपालानां दधरिकः पृथग् गुणान् ॥ ५७ ॥
 गोपीधाय जगत्सृष्टेः काले स्वे स्वेऽच्युतात्मकः ।
 मनोवाह्यमूर्तिभिः सीम्यैर्गुणिः संरञ्जयन् प्रजाः ॥ ५८ ॥
 राजैत्यधानामधेयं सोमराज इवापरः ।
 सूर्यवद् विसृजन् गृह्णन् प्रतपंश्च भुवो वसु ॥ ५९ ॥

दुर्धर्पस्तेजसेवाग्निर्महन्द्र इव दुर्जयः ।
 तितिक्षया धरित्रीव दीरिवाभीष्टदो नृणाम् ॥ ६० ॥
 वर्पति स्म यथाकामं पर्जन्य इव तर्पयन् ।
 समुद्र इव दुर्बोधः सत्येनाचलराडिव ॥ ६१ ॥
 धर्मराडिव शिक्षायामाधर्ये हिमवानिव ।
 कुबेर इव कोशाढ्यो गुप्तार्थो वरुणो यथा ॥ ६२ ॥
 मातरिश्वेव सर्वात्मा बलेन महतीजसा ।
 अविपहृतया देवो भगवान् भूतराडिव ॥ ६३ ॥
 कन्दर्प इव सौन्दर्ये मनस्वी मृगराडिव ।
 वात्सल्ये मनुबन्धुणां प्रभुत्वे भगवानजः ॥ ६४ ॥
 बृहस्पतिर्ब्रह्मवादे आत्मतत्त्वे स्वयं हरिः ।
 भक्त्या गोगुरुविष्टेषु बिष्वक्सेनानुवर्तिषु ॥ ६५ ॥
 हिया प्रथयशीलाभ्यामात्मतुल्यपरोयमैः ।
 कीर्त्योर्ध्वगीतया पुंभिसैलोक्ये तत्र तत्र ह ॥ ६६ ॥
 प्रविष्टः कर्णरन्ध्रेषु स्त्रीणां रामः सतामिव ॥ ६७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रेष्ठेय उवाच—
 दृष्ट्वाऽऽत्मानं प्रवयसमेकदा वैन्य आत्मवान् ।
 आत्मना वर्धितशोपसानुसर्गः प्रजापतिः ॥ १ ॥
 जगतस्तस्थुषश्चापि वृत्तिदो धर्मभृत् सताम् ।
 निष्पादितेभ्यरादेशो यदर्थमिह जमिवान् ॥ २ ॥
 आत्मजेष्व्यात्मजां न्यस्य विरहाद् रुदतीमिव ।
 प्रवसु विमनास्वेकः सदारोऽगात् तपोवनम् ॥ ३ ॥
 तत्राप्रायात्मानियमो वैखानससुसम्भते ।
 आरब्ध उग्रतपसि यथा स्वविषये पुरा ॥ ४ ॥
 कन्दमूलफलाहारः शुष्कपर्णाशनः क्वचित् ।
 अन्धशः कनिचित्पशान् वायुभक्षस्ततः परम् ॥ ५ ॥
 ग्रीष्मे पञ्चतपा वीरो वर्षास्यासारपाण्मुनिः ।
 आकण्ठमग्नः शिशिर उदके स्मण्डिलेशयः ॥ ६ ॥

तितिक्षुर्यतवाग् दान्त ऊर्ध्वरीता जितानिलः ।
 आरिराधयिषुः कृष्णमाचरत् तप उत्तमम् ॥ ७ ॥
 तेन क्रमानुसिद्धेन ध्वस्तकर्माभिलाषयः ।
 प्राणायामैः सन्निरुद्धपद्मवर्गच्छिन्नबन्धनः ॥ ८ ॥
 सनत्कुमारो भगवान् यदाहाध्यात्मिकं परम् ।
 योगं तेनैव पुरुषमभजत् पुरुषर्षभः ॥ ९ ॥
 भगवद्भूमिणः साधो श्रद्धया यततः सदा ।
 भक्तिर्भगवति ब्रह्मण्यनन्यविषयाऽभवत् ॥ १० ॥
 तस्यानया भगवतः परिशुद्धकर्म-
 सत्त्वात्मनस्तदनु संस्मरणानुपूर्व्या ।
 ज्ञानं विरक्तिमदभ्रिश्चितेन येन
 विच्छेद संशयपदं निजजीवकोशम् ॥ ११ ॥

छिन्नान्यधीरभिगतात्मगतिर्निरीह-
स्तत् तत्पत्रेऽच्छिन्नदिदं ययुनेन येन ।
तावन्न योगगतिभिर्घृतिरप्रयत्नो
यावद् गदाग्रजकधाम् रुति न कुर्यात् ॥ १२ ॥
एवं स वीरप्रवरः संयोज्यात्मानमात्मनि ।
ब्रह्मभूता इदं काले तत्पात्र स्थकलेवरम् ॥ १३ ॥
सम्पीड्य पायुं पाणिर्भ्यां बाधुमुत्सर्पयच्छनः ।
नाभ्यां कोष्ठेष्ववस्थाप्य हृदयः कण्ठदशीर्षणि ॥ १४ ॥
उत्सर्पयन्ननु मूर्ध्नि क्रमेणावश्य निस्सृहः ।
वायुं वार्या क्षितां कायं तेजस्तेजस्ययुजत् ॥ १५ ॥
खान्याकाशे द्रवं तापे यथास्थानं विभागशः ।
क्षितिमम्भसि तत् तेजस्यदो वार्या नभस्यमुम् ॥ १६ ॥
इन्द्रियाणि समस्तानि तन्मात्राणि यथोद्भवम् ।
भूतादिस्तान् समुत्क्षिप्य महत्यान्मनि सन्दधे ॥ १७ ॥
तं सर्वगुणविन्यासं जीवे मायामये न्यधात् ।
तं चानुशयमात्मस्थमसाधनुशायी पुमान् ।
ज्ञानयैराग्यवीर्येण स्वरूपस्थो व्यधात् प्रभुः ॥ १८ ॥
अर्चिर्नाम महाराज्ञी तत्पद्मपुनगत वनम् ।
सुकुमार्यनदहां च यत् पद्म्यां स्पर्शनं भुवः ॥ १९ ॥
अतीव भर्तुर्ब्रतधर्मनिष्ठया
शुश्रूषया चार्पितहयात्रया ।
नाविन्दतार्तिं व्रतकर्शिताऽपि सा
प्रेयस्करस्पर्शनमाननिर्वृता ॥ २० ॥
दंहं विपन्नाखिलचेतनादिकं
पन्तुः पृथिव्या दधितस्य चात्मनः ।
आलस्य किञ्चिच्च विलप्य सा सती
चितामधारोपयदद्रिसानुनि ॥ २१ ॥
विधाय कृत्यं हृदिनीजलाग्नौता
दत्वाऽदकं भर्तुरुदात्तकमणः ।
नत्या दिविस्पर्शात्तदशांशिः परीत्य
विवेश बहिर्ध्यायती भर्तुपादम् ॥ २२ ॥

विलोक्यानुगतं साध्वीं पुष्टं वीरवरं पतिम् ।
तुष्टुवर्चदा देवदेवपत्न्यः सहस्रशः ॥ २३ ॥
कुर्वन्त्यः कुसुमासारं तस्मिन् मन्दरसानुनि ।
नदत्त्वमरतूर्येषु गृणन्ति स्म परस्परम् ॥ २४ ॥
देव्य ऊचुः -
अहो इयं वधूर्धन्या या शैवं भूभुजां पतिम् ।
सर्वात्मना पतिं भजे यज्ञेशं श्रीवधूरिव ॥ २५ ॥
सैषा नूनं ब्रजत्यूर्ध्वमनुधेन्यं पतिं सती ।
पश्यतोऽस्मान्तीत्याचिर्दुर्बिभाष्येन कर्मणा ॥ २६ ॥
तेषां दुरापं किञ्चन्यन्मन्यानां भगवत्पदम् ।
वियुहोलायुषो ये वै नैष्कर्म्यं साधयन्त्युत ॥ २७ ॥
स वञ्चितो वतात्मभृक् कृच्छ्रेण महता भुवि ।
लब्ध्वाऽऽपवर्ग्यं मानुष्यं विषयेषु विपज्जते ॥ २८ ॥
मैत्रेय उवाच-
स्तुवन्तीष्वमरसीषु पतिलोकं गता बधूः ।
यं वा आत्मविदो धुर्यो वैन्यः प्रापच्युताशयः ॥ २९ ॥
इत्थंभूतानुभावोऽसौ पृथुः स भगवत्तमः ।
कीर्तितं तस्य चरितमुदामचरितस्य वै ॥ ३० ॥
य इदं सुमहत्पुण्यं श्रद्धयाऽवहितः पठेत् ।
श्रावयेत् श्रुणुयाद् वाऽपि स पृथोः पदवीमियात् ॥ ३१ ॥
ब्राह्मणो ब्रह्मचरंस्वी राजन्यो जगतीपतिः ।
वैश्यः पठन् विशपतिः स्याच्छूद्र उत्तमतामियात् ॥ ३२ ॥
त्रिःकृत् इदमाकर्ण्य नरो नार्यथवाऽहतः ।
अग्रजः सुप्रजतमो निर्धनो धनवत्तमः ॥ ३३ ॥
इदं स्वस्त्ययनं पुंसामग्रहृत्यनिवारणम् ।
धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं कलिमलपहम् ॥ ३४ ॥
धर्मार्थकाममोक्षाणां सम्यक् सिद्धिमभीप्सुभिः ।
श्रद्धयैतदनुश्राव्य चतुर्णां कारणं परम् ॥ ३५ ॥
सङ्ग्रामाभिमुखो राजा धुन्वैतदनुयाति यान् ।
बलिं तस्मै हरन्त्यग्रे राजानः पृथगे यथा ॥ ३६ ॥
मुक्तान्यसङ्गो भगवत्पचलां भक्तिमुद्बहन् ।
वैन्यस्य चरितं पुण्यं शृणुयाच्छ्रावयेत् पठेत् ॥ ३७ ॥

वैचित्रवीर्याभिहितं महन्महात्म्यसूचकम् ।

अस्मिन् कृतमतिर्मर्त्यः पार्थवीं गतिमाप्नुयात् ॥ ३८ ॥

अनुदिनमिदमादरेण शृण्वन्

पृथुचरितं प्रथयन् विमुक्तसङ्गः ।

भगवति भवसिन्धुषारभूते

स च निपुणां लभते रतिं मनुष्यः ॥ ३९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—

विजिताधोऽथ राजाऽऽसीत् पृथुपुत्रः पृथुश्रवाः ।

यवीयेभ्योऽदत्तं काष्ठा भ्रातृभ्यो भ्रातृवत्सलः ॥ १ ॥

हर्यक्षायादिशत् प्राचीं धूम्रकेशाय दक्षिणाम् ।

प्रतीचीं वृकसंज्ञाय तुर्यां द्रविणसे विभुः ॥ २ ॥

अन्तर्धानगतिं शक्राह्वय्वाऽन्तर्धानसंज्ञितः ।

अपत्यत्रयमाधत्त शिखण्डिन्यां सुसंमतम् ॥ ३ ॥

पावकः पवमानश्च शुचिरित्यग्रयः पुरा ।

वसिष्ठशापादुत्पन्नाः पुनर्वीर्यगतिं गताः ॥ ४ ॥

अन्तर्धानो नभस्वत्यां हविर्धानमविन्दत् ।

य इन्द्रमथहतरां बिद्वानपि न जघ्रिषान् ॥ ५ ॥

राज्ञां वृत्तिकरादानं दण्डशुल्कादि दारुणम् ।

मन्यमानो दीर्घसत्रव्रजानेन विससर्ज ह ॥ ६ ॥

तत्रापि हंसं पुरुषं परमात्मानमात्मदृक् ।

यजंस्तद्भोक्तामाप परमेण समाधिना ॥ ७ ॥

हविर्धानाद्दविर्धानी विदुरासूत पदं सुतान् ।

वर्हिष्मन्तं गयं शुङ्गं कृष्णं सत्यं जितव्रतम् ॥ ८ ॥

वर्हिष्मत् तु महाभागो हविर्धानिः प्रजापतिः ।

क्रियाकाण्डेषु निष्णातो योगेषु च कुरूद्वह ॥ ९ ॥

यस्येदं देवयजनमनुयज्ञं वितन्वतः ।

प्राचीनाग्निः कुशीरासीदास्तृत्तं वसुधातलम् ॥ १० ॥

सामुद्रीं देवदेवोक्तामुपपेमे शतद्रुतिम् ।

यां वीक्ष्य चारुसर्वाङ्गी किञ्चिरीं सुफलंकृताम् ॥ ११ ॥

परिक्रमन्तीमुद्गाहे चकमेऽग्निः शुकीमिव ।

विवुधामुखगन्धर्वमुनिसिद्धमहोरगाः ।

विजिताः स्युर्यया दिक्षु कणयन्त्येव नूपुरैः ॥ १२ ॥

प्राचीनबर्हिपः पुत्राः शतद्रुत्यां दशामवन् ।

तुल्यनामव्रताः सर्वे वेदस्त्राताः प्रचेतसः ॥ १३ ॥

पित्राऽऽदिष्टाः प्रजासर्गे तपसेऽर्णवमाविशन् ।

दशवर्षसहस्राणि तपसाचैस्तपस्विनः ॥ १४ ॥

यदुक्तं पथि दृष्टेन गिरिशेन प्रसीदता ।

तद् ध्यायन्तो जपन्तश्च पूजयन्तश्च संयताः ॥ १५ ॥

विदुर उवाच—

प्रचेतसां गिरित्रेण यथाऽऽसीत् पथि सङ्गमः ।

यद्वाऽप्याह हरः प्रीतस्तन्नो ब्रह्मन् वदार्धवत् ॥ १६ ॥

सङ्गमः खलु विप्रपै शिवेन हि शरीरिणाम् ।

दुर्लभो मुनयो दध्युरसङ्गाः यमभीप्सितम् ॥ १७ ॥

आत्मारामोऽपि यस्त्वस्य लोककल्पस्य राधसे ।

शक्त्या युक्तो विचरति घोरया भगवान् भवः ॥ १८ ॥

मैत्रेय उवाच—

प्रचेतसः पितृर्वाक्यं शिरसाऽऽधाय साधवः ।

दिशं प्रतीचीं प्रययुस्तपस्याहृतचेतसः ॥ १९ ॥

समुद्रमुप विस्तीर्णमपश्यन् सुमहत् सरः ।

महन्मन इव स्वच्छं प्रसन्नसलिलाशयम् ॥ २० ॥

नीलरक्तोत्पलाम्भोजकङ्कारेन्द्रीवराकरम् ।

हंससारसचक्राहकारण्डवनिक्कूजितम् ॥ २१ ॥

मत्तभ्रमरसीस्वर्बहुष्टरोमलताश्चिपम् ।

पद्मकोशरजो दिक्षु बिक्षिपत्यवनोत्सवम् ॥ २२ ॥

तत्र गान्धर्वमाकर्ण्य दिव्यमार्गमनोहरम् ।

विसिस्मिरे राजपुत्रा मृदन्नपणवाचवत् ॥ २३ ॥

तर्ह्येव सरसस्तस्मान्निष्क्रामन्तं सहानुगम् ।

उपगीयमानममरुधरं विबुधानुगेः ॥ २४ ॥

तप्तहेमनिकर्षाभं शितिकण्ठं त्रिलोचनम् ।
 प्रसादसुमुखं वीक्ष्य प्रणेमुर्जातकौतुकाः ॥ २५ ॥

स तान् प्रपन्नार्तिहरो भगवान् धर्मवत्सलः ।
 धर्मज्ञान् शीलसम्पन्नान् प्रीतान् प्रीत उवाच ह ॥ २६ ॥

रुद्र उवाच -
 यूपं बर्हिषदः पुत्रा विदितं वधिकीर्षितम् ।
 अनुग्रहाय भद्रं च एवं मे दर्शनं कृतम् ॥ २७ ॥

यः परस्त्वमसः साक्षात् त्रिगुणाब्जीवसंज्ञितात् ।
 भगवन्तं वासुदेवं प्रपन्नः स प्रियो हि मे ॥ २८ ॥

स्वधर्मनिष्ठः शतजन्मभिः पुमान्
 विरिञ्चतामेति ततः परं हि माम् ।
 अव्याकृतं भागवतोऽयं वैष्णवं पदं
 यथाऽहं विधिभिः कलान्तये ॥ २९ ॥

अथ भागवता यूपं प्रियाः स्थ भगवान् यथा ।
 न मे भागवतानां च त्रेपानन्योऽस्ति कर्हिचित् ॥ ३० ॥

इदं विबिक्तं जसज्यं पवित्रं मङ्गलं परम् ।
 निःश्रेयसकरं चापि श्रूयतां यद् वदामि वः ॥ ३१ ॥

मैत्रेय उवाच -
 इत्यनुक्रोशहृदयो भगवानाह ताञ्छिवः ।
 वद्धाञ्जलीन् राजपुत्रान् नारायणपरो बचः ॥ ३२ ॥

रुद्र उवाच -
 जितं च आत्मविदधुर्याः स्वस्तये स्वस्तिरस्तु वः ।
 भवतां राक्षसे राथ्यं सर्वस्मा आत्मने नमः ॥ ३३ ॥

नमः पङ्कजनाभाय भूतसूक्ष्मेन्द्रियात्मने ।
 वासुदेवाय शान्ताय कूटस्थाय स्वरोचिणे ॥ ३४ ॥

संकर्षणाय सूक्ष्माय दुरन्तापान्तकाय च ।
 नमो विश्वप्रबोधाय प्रयुष्मायान्तरात्मने ॥ ३५ ॥

नमो नमोऽनिरुद्धाय हृषीकेशेन्द्रियात्मने ।
 नमः परमहंसाय पूर्णाय निभूतात्मने ॥ ३६ ॥

स्वर्गापवर्गद्वाराय नित्यं शुचिपदे नमः ।
 नमो हिरण्यवीर्याय चातुर्होत्राय तन्त्रवे ॥ ३७ ॥

नम ऊर्ज इमे त्रय्याः पतये यज्ञरेतसे ।
 तृप्तिदाय च जीवानां नमः सर्वरसात्मने ॥ ३८ ॥

सर्वसत्त्वात्मदेहाय विशेषाय स्थवीर्यसे ।
 नमस्त्रैलोक्यपालाय सहजोबलाय च ॥ ३९ ॥

अर्धलिङ्गाय नमसे नमोऽन्तर्बहिरात्मने ।
 नमः पुण्याय लोकाय अमुष्मे भूर्बवर्चसे ॥ ४० ॥

प्रवृत्ताय निवृत्ताय पितृदेवाय कर्मणे ।
 नमो धर्मविपाकाय मृत्यवे दुःखदाय च ॥ ४१ ॥

नमस्त आशिषामीश मनवे कारणात्मने ।
 नमो धर्माय बृहते कृष्णायाकुण्ठमेषसे ॥ ४२ ॥

पुरुषाय पुराणाय सांख्ययोगेश्वराय च ।
 शक्तित्रयसमेताय मीढुपेऽहंकृतात्मने ॥ ४३ ॥

चेतनाकृतिरूपाय नमो वाचोविभूतये ।
 दर्शनं नो दिदृक्षां देहि भागवतार्पितम् ॥ ४४ ॥

रूपं प्रियतमं स्वानां सर्वेन्द्रियगुणाञ्जनम् ।
 खिद्यन्वावृद्धनयामां सर्वसौन्दर्यसंग्रहम् ॥ ४५ ॥

चार्वायतचतुर्बाहुं सुजातरुचिराननम् ।
 पद्मकोशपलाशाक्षं सुन्दरभु सुनासिकम् ॥ ४६ ॥

सुद्विजं सुकपोलास्यं समकर्णविभूषितम् ।
 प्रीतिप्रहसितापाद्गमलकैरुपशोभितम् ॥ ४७ ॥

लसत्यङ्गजिकञ्जलदुकूलं मृच्छकुण्डलम् ।
 स्फुरत्किरीटबलपहारानुपुरमेखलम् ॥ ४८ ॥

शङ्खचक्रगदापद्ममालामण्युत्तमर्द्धिमत् ।
 सिंहस्कन्धमुरो विभ्रत् सौभाग्यवीरकौस्तुभम् ॥ ४९ ॥

श्रियाऽनपापिन्याऽऽक्षिप्तं निकषाद्भरोरुहसत् ।
 पूरेचकसंविश्रवलिमत्पङ्खवोदरम् ॥ ५० ॥

प्रतिसंक्रामयद् विश्वं नाभ्याऽऽवर्तगभीरया ।
 श्यामश्रोण्यपिरोचिष्णुदुकूलस्वर्णमेखलम् ।
 समचारवर्जितडोरुनिभ्रजानुसुदर्शनम् ॥ ५१ ॥

पदा शरत्पद्मपलाशरोचिया
 नखपुम्भिनौतुर्यं विपुन्वता ।

प्रदर्शय स्वीयमपास्तसाध्वसं		महानहं खं मरुदग्निवार्धराः	
पदं पुरोमार्गगुरुस्तमोऽनुपात्	॥ ५२ ॥	सुरर्षयो भूतगणा इदं यतः	॥ ६३ ॥
एतद् रूपमनुध्येयमात्मशुद्धिमभीप्सताम् ।		सृष्टं स्वशक्त्येदमनुप्रविश्य	
यद्भक्तियोगोऽभयदः स्वधर्ममनुतिष्ठताम्	॥ ५३ ॥	चतुर्विधं पुरमात्मांशकेन ।	
भवान् भक्तिमतां लभ्यो दुर्लभः सर्वदेहिनाम् ।		अथो विदुस्त्वां पुरुषं सन्तमत्र	
स्वाराज्यस्याप्यभिमता एकान्तेनात्मविद्वतिः	॥ ५४ ॥	भुङ्क्ते हर्षकिर्मधु सारथं यतः	॥ ६४ ॥
त्वां दुराराध्यमाराध्य सतामपि दुरापया ।		स एष लोकानतिचण्डबेगो	
एकान्तभक्त्या को वाञ्छेत् पादमूलं विना बहिः	॥ ५५ ॥	विकर्षसि त्वं खलु कालयानः ।	
यत्र निर्विष्टमरणं कृतान्तो नावमन्यते ।		भूतानि भूतैरनुमेयतत्त्वो	
विश्वं विष्टम्भयन् वीर्यशौर्यविस्फुरितभुवा	॥ ५६ ॥	घनावलीर्वायुरिवाविपह्यः	॥ ६५ ॥
क्षणाधैनाऽपि तुल्ये न स्वर्गं नापुनर्भवम् ।		प्रमत्तमुच्चैरितिकृत्यचिन्तया	
भगवत्सद्भिस्तस्य मत्यानां किमुताशिषः	॥ ५७ ॥	प्रवृद्धलोभं विषयेषु लालसम् ।	
अधानघाह्योस्तव कीर्तितीर्थयो-		त्वमप्रमत्तः सहसाऽभिपद्यते	
रन्तर्बहिः स्नानविधूतपाप्मनाम् ।		धुल्लेलिहानोऽहिरिवाधुमन्तकः	॥ ६६ ॥
भूतेश्वनुक्रोशसुसत्त्वशीलिनां		कस्त्वत्पदाब्जं विजहाति पण्डितो	
स्यात् सङ्गमोऽनुग्रह एष नस्तव	॥ ५८ ॥	यत् ते पुमानप्ययमब्जकेतनः ।	
न यस्य चित्तं बहिरर्धविभ्रमं		विशङ्कयाऽस्मद्गुरुर्चति स्म यद्	
मनोगुहायां च निविष्टमाविशेत् ।		विनोपपत्तिं मनवश्चतुर्दश	॥ ६७ ॥
यद्भक्तियोगानुगृहीतमञ्जसा		यत्सृष्टोऽहरहर्मुक्तकेशः शोतेऽमृताम्बुधौ ।	
मुनिर्विचष्टे ननु तत्र ते पदम्	॥ ५९ ॥	तावद् वेदाथ तत् तेऽङ्घ्रिं जनो नु स्मरते च तत् ॥ ६८ ॥	
यत्रेदं व्यज्यते विश्वं विश्वस्मिन्नवभाति यत् ।		अथ त्वमसि नो ब्रह्मन् परमात्मन् विपश्चिताम् ।	
न त्वं ब्रह्म परं ज्योतिराकाशमिव विस्नुतम्	॥ ६० ॥	विश्वं रुद्रभयध्वस्तमकुतश्चिद्रया गतिः	॥ ६९ ॥
यो माययेदं पुरुरूपयाऽसृजद्		इदं जपत भद्रं यो विस्मभ्य नृपनन्दनाः ।	
विभर्ति भूयः क्षपयेद्विक्रियः ।		स्वधर्ममनुतिष्ठन्तो भगवत्परिपाशयाः	॥ ७० ॥
यद्भेदवृद्धिः सदिवोऽत्मसंस्थया		तमेवात्मानमात्मस्थं सर्वभूतेश्ववस्थितम् ।	
तमात्मतन्त्रं भगवन् प्रतीमहि	॥ ६१ ॥	पूजयध्वं गृणन्तश्च ध्यायन्तश्वासकृद्धरिम्	॥ ७१ ॥
क्रियाकलापैरिदमेव योगिनः		योगादेशमुपासाय धारयन्तो मुनिव्रताः ।	
श्रद्धान्विताः साधु यजन्ति सिद्धये ।		समाहितधियः सर्वे एतदभ्यसनाहताः	॥ ७२ ॥
भूतेन्द्रियान्तःकरणोपलक्षणं		इदमाह पुराऽस्माकं भगवान् विश्वसृजपतिः ।	
वेदे च तन्त्रे च त एव कोविदाः	॥ ६२ ॥	भृगवादीनामात्मजानां सिसृधुः संसिसृक्षताम्	॥ ७३ ॥
त्वमेक आद्यः पुरुषः सुप्रशक्ति-		ते वयं चोदिताः सर्वे प्रजासर्गे प्रजेश्वराः ।	
स्तया रजः सत्त्वतमो विभियते ।		अनेन ध्वस्ततमसः सिसृक्षम विविधाः प्रजाः	॥ ७४ ॥

अथेदं नित्यदा युक्तो जपन्नयहितः पुमान् ।
 अचिराच्छ्रेय आप्नोति वामुदेवपरायणः ॥ ७५ ॥
 श्रेयसामिह सर्वेषां ज्ञानं निःश्रेयसं स्मृतम् ।
 सुखं तरति दुष्पारं ज्ञाननीर्व्यसनार्णवम् ॥ ७६ ॥
 य इदं श्रद्धया युक्तो मन्त्रीतं भगवत्स्तवम् ।
 अधीयानो दुराराध्यं हरिमाराधयत्यसी ॥ ७७ ॥
 विन्दते पुरुषोऽमुष्माद् यद् यदिच्छति सत्त्वरम् ।
 मन्त्रीतगीतान् सुग्रीताच्छ्रेयसामेकवह्नभात् ॥ ७८ ॥

य इदं कल्प उत्थाय प्राञ्जलिः श्रद्धयाऽन्वितः ।
 शृणुयाच्छ्रावयेन्मन्यौ मुच्यते कर्मबन्धनैः ॥ ७९ ॥
 गीतं मयेदं नरदेवनन्दनाः
 परस्य पुंसः परमात्मनः स्तवम् ।
 जपन्त एकाग्रधियस्तपो मह-
 चरध्वमन्ते तत आप्स्यथेप्सितम् ॥ ८० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

मंत्रेय उवाच -
 इति संदिश्य भगवान् बार्हिषदीरभिपूजितः ।
 पश्यतां राजपुत्राणां तत्रैवानन्ददधे हरः ॥ १ ॥
 रुद्रगीतं भगवतः स्तोत्रं सर्वं प्रचेतसः ।
 जपन्तस्ते तपस्तेषुर्वर्षाणामयुतं जले ॥ २ ॥
 प्राचीनबर्हिषं क्षतः कर्मस्वाप्तकमानसम् ।
 नारदोऽध्यात्मतत्त्वज्ञः कृपालुः प्रत्यबोधयत् ॥ ३ ॥
 नारद उवाच -
 श्रेयस्त्वं कृतमद् राजन् कर्मणाऽऽत्मन ईहसे ।
 दुःखहानिः सुखावाप्तिः श्रेयस्तन्नेहपेक्ष्यते ॥ ४ ॥
 प्राचीनबर्हिरुवाच -
 न जानामि महाभाग परं कर्मापविद्धधीः ।
 ब्रूहि मे विमलं ज्ञानं येन मुच्येय कर्मभिः ॥ ५ ॥
 नारद उवाच -
 गृहेषु कूटधर्मेषु पुत्रदारधनार्थधीः ।
 न परं विन्दते मूढो भ्राम्यन् संसारवर्त्मसु ॥ ६ ॥
 भो भो प्रजापते राजन् पशून् पश्य त्वयाऽध्वरे ।
 संज्ञापितान् जीवसहान् निर्घृणन् सहस्रशः ॥ ७ ॥
 एते त्वां सम्प्रतीक्षन्ते स्मरन्तो वैशसं तव ।
 सम्परेतमयः कूटं दिष्ठन्दन्पुत्थितमन्ययः ॥ ८ ॥
 अत्र ते कथयिष्येऽहमितिहासं पुरातनम् ।
 पुरातनस्य चरितं निबोध गदतो मम ॥ ९ ॥

आसीत् पुराजो नाम राजा राजन् बृहच्छूबाः ।
 तस्याविज्ञातनामाऽऽसीत् सखाऽविज्ञातचेष्टितः ॥ १० ॥
 सोऽन्वेषमाणः शरणं वभ्राम पृथिवीं प्रभुः ।
 नानुरूपं यदाऽबिन्ददभूत् स विमना इव ॥ ११ ॥
 न साधु मेने ताः सर्वा भूतले यावतीः पुरः ।
 कामान् कामपमानोऽसी तस्य तस्याभिपत्तये ॥ १२ ॥
 स एकदा हिमवतो दक्षिणेऽध्वं सानुपु ।
 ददर्श नवभिद्रारैः पुरीं लक्षितलङ्घणाम् ॥ १३ ॥
 प्राकारोपवनाट्टालपरिस्तेरुच्यतेरणीः ।
 स्वर्णरीण्यायसैः कूटैः संकुला सर्वतो गृहैः ॥ १४ ॥
 नीलस्फटिकवेदूर्ध्वमुक्तामरकतारुणैः ।
 कृत्स्नहर्म्यस्थली दीप्तां श्रिया भोगवतीमिव ॥ १५ ॥
 सभाचत्वरार्याभिराङ्गीडायतनाणैः ।
 चैत्यध्वजपताकाभिर्युक्तां विद्रुमवेदिभिः ॥ १६ ॥
 पुर्यास्तु बाह्योपवने दिव्यद्रुमलताकुले ।
 नदीद्विहङ्गलिकुलकोलाहलजलाशये ॥ १७ ॥
 हिमनिर्गमविपुष्पतुमुमाकरबायुना ।
 चलत्प्रबालविकटपिनिलिनीतटसंपदि ॥ १८ ॥
 नानाऽरण्यमृगव्रातैरनावाधे मुनिव्रतैः ।
 आहूतं मन्यते पान्यो यत्र कोकिलकूजितः ॥ १९ ॥
 यदृच्छयाऽऽगतां तत्र ददर्श प्रमदोत्तमाम् ।
 भृत्यैर्दशभिरायान्तीमैकैकशतनायकैः ॥ २० ॥

तेषां परिवृद्धो राजन् सर्वेषां वलिमुद्रहन् ।
 सखीकाणां सखा तस्या बहुरूपोऽग्रणीः स्त्रियः ॥ २१ ॥

पञ्चशीर्षाहिना गुप्तां प्रतीहारेण सर्वतः ।
 अन्वेषमाणा मृपभ्रमप्रीडां कामरूपिणीम् ॥ २२ ॥

सुनासां सुदतीं वालां सुकपोलां वराननाम् ।
 समविन्यस्तकर्णाभ्यां विभ्रतीं कुण्डलश्रियम् ॥ २३ ॥

पिशाङ्गनीवीं सुधोणीं श्यामां कनकमेखलाम् ।
 पद्म्यां कणध्यां चलतीं नूपुरैर्देवतामिव ॥ २४ ॥

स्तनीं व्यञ्जितकेशोरो समवृत्तीं निरन्तरी ।
 वस्त्रान्तेन निगृह्णन्तीं ब्रीडया गजगामिनीम् ॥ २५ ॥

तामाह ललितां वीरः सञ्जीडस्मितशोभिनीम् ।
 श्लिष्येनापाङ्गपुङ्गेन स्पृष्टः प्रेमभ्रमदभुवा ॥ २६ ॥

का त्वं कञ्जपलाशाक्षि कस्यासीह कुतः सति ।
 श्मामुपपुरीं भीरु किं चिकीर्षसि शंस मे ॥ २७ ॥

क एतेऽनुपथा एत एकादशमहाभटाः ।
 एता वा ललना सुभ्रु कोऽयं तेऽहिः पुरस्सरः ॥ २८ ॥

त्वं हीर्भवान्यस्यथ वाग् रमा पतिं
 विचिन्वती किं मुनिबद्धो बने ।
 त्वदङ्गिसाम्याससमस्तकामः
 क पञ्चकोशः पतितः कराग्रात् ॥ २९ ॥

नासां चरोर्बन्यतमा भुविस्पृक्
 पुरीमिमां वीरवरेण साकम् ।
 अहंस्थलङ्घनमदभ्रकर्मणा
 लोकं परं श्रीरिव यज्ञपुंसा ॥ ३० ॥

यदपि माऽपाङ्गविखण्डितेन्द्रियं
 सञ्जीडहासेक्षणविभ्रमदभुवः ।
 तवोपसृष्टो भगवान् मनोभवः
 प्रबाधनेऽधानुगृहाण शोभने ॥ ३१ ॥

त्वदाननं सुभ्रु सुतारलोचनं
 व्यालम्बिनीलालकवृन्दसञ्चृतम् ।
 उज्जीय मे दर्शय बल्लुवाचकं
 यद् ब्रीडया नाभिमुखं शुचिस्मिते ॥ ३२ ॥

इत्थं पुरञ्जनं नारी याचमानमधीरवत् ।
 अभ्यापत तं वीरं हसन्ती वीरमोहिनी ॥ ३३ ॥

न विदाम व्ययं सम्यक् कर्तारं पुरुषर्षभ ।
 आत्मनश्च परस्यापि गोत्रं नाम च यत् कृतम् ॥ ३४ ॥

इहाय सन्तमात्मानं विदाम न ततः परम् ।
 येनेयं निर्मिता वीर पुरी शरणमात्मनः ॥ ३५ ॥

एते सखायः सख्यो मे नरा नार्यश्च मानद ।
 सुमायां मयि जागर्ति नागोऽयं पालयन् पुरीम् ॥ ३६ ॥

दिष्ट्वाऽऽगतोऽसि भद्रं ते ग्राम्यान् भोगानभीप्ससे ।
 उद्रहिष्यामि त्वां स्नेहं स्वबन्धुभिरारिन्दम ॥ ३७ ॥

इमां त्वमधितिष्ठस्व पुरीं नवमुखीं विभो ।
 मयोपनीतान् गृह्णानः कामभोगाञ्छतं समाः ॥ ३८ ॥

का नु त्वदन्यं रमयेदरतिञ्जमकोविदम् ।
 असांपरायाभिमुखमथस्तनविदं पशुम् ॥ ३९ ॥

धर्मो ह्यत्रार्थकामी च प्रजानन्दोऽमृतं यशः ।
 लोका विशोका विरजा यान् न केवलिनो विदुः ॥ ४० ॥

पितृदेवर्षिमर्त्यानां भूतानामात्मनश्च ह ।
 क्षेम्यं वदन्ति शरणं भवेऽस्मिन् यद् गृहाश्रमम् ॥ ४१ ॥

का नाम वीर विख्यात वदान्यं प्रियदर्शनम् ।
 न वृणीत पतिं प्राप्तं मादृशी त्वादृशं स्वयम् ॥ ४२ ॥

कस्या मनस्ते भुजगेन्द्रभोगयोः
 स्त्रियो न सज्जेद् भुजयोर्महाभुज ।
 योऽनाथवर्गाधिमलं घृणोद्धत-
 स्मिताबलोकेन चरस्यपोहिनुम् ॥ ४३ ॥

नागद उवाच—
 इति ती दम्पती तत्र समुद्रा समयं मिथः ।
 तां प्रविश्य पुरीं राजन् मुमुदाते शतं समाः ॥ ४४ ॥

उपगीयमानो ललितं तत्र तत्र च गायकैः ।
 क्रीडन् परिवृतः स्त्रीभिर्हिदिनीमाविशच्छुची ॥ ४५ ॥

सप्तोपरि कृता द्वारः पुरस्तस्यास्तु द्वे अपः ।
 पृथग् विपयगत्यर्थं तस्यां यः कथनेश्वरः ॥ ४६ ॥

पञ्चद्वारस्तु पीरस्तया दक्षिणैका तपोत्तरा ।	स्वयं त्वन्तःपुरगतो विपूचिना समन्वितः ।
पश्चिमे द्वे अमूषां ते नामानि नृप वर्णये ॥ ४७ ॥	मोहं प्रसादं हर्षं वा याति जायाम्मजोद्भवम् ॥ ५६ ॥
खयोताभिर्मुखी च प्राग्द्वारावेकत्र निर्मिते ।	एवं कर्मसु संसक्तः कामात्मा बधितोऽबुधः ।
विश्राजितं जनपदं याति ताभ्यां शुभत्सखः ॥ ४८ ॥	महिषी यद् यदीदृशं तत् तदेवान्वयर्तत ॥ ५७ ॥
नलिनी नालिनी च प्राग्द्वारावेकत्र निर्मिते ।	कचित् पिबन्त्यां पिबति मदिरां मदविह्वलः ।
अवधूतसखस्ताभ्यां विषयं याति सौरभम् ॥ ४९ ॥	अश्रन्त्यां कचिदश्राति जघत्यां सह जघति ॥ ५८ ॥
मुख्या नामपुरस्ताद् द्वास्तयाऽऽपणवहूदनी ।	कचिद् गायति गायन्त्यां रुदन्त्यां रुदति कचित् ।
विषयी याति पुराद् रसज्ञविषणान्वितः ॥ ५० ॥	कचिद्वसन्त्यां हसति जल्पन्त्यामनुजल्पति ॥ ५९ ॥
पितृभूर्नुप पुण्यां द्वा दक्षिणेन पुरञ्जनः ।	कचिद्वाचित धावन्त्यां तिष्ठन्त्यामनुतिष्ठति ।
राष्ट्रं दक्षिणपाञ्चालं याति श्रुतधरान्वितः ॥ ५१ ॥	अनुशंते शयानायामन्यास्ते कचिदासतीम् ॥ ६० ॥
देवभूनां पुण्यां द्वा उत्तरेण पुरञ्जनः ।	कचिच्छृणोति शृण्वन्त्यां पश्यन्त्यामनुपश्यति ।
राष्ट्रमुत्तरपाञ्चालं याति श्रुतधरान्वितः ॥ ५२ ॥	कचिच्चित्रिणि जिघ्रन्त्यां स्मृशन्त्यां स्मृशति कचित् ॥ ६१ ॥
आसुरी नाम पश्चाद् द्वास्तया याति पुरञ्जनः ।	कचिच्च शोचतीं जायामनुशोचति दीनवत् ।
ग्राम्यकं नाम विषयं दुर्मदेन समन्वितः ॥ ५३ ॥	अनुहृष्य हृष्टायां मुदितामनुमोदते ॥ ६२ ॥
निर्कतिनां पश्चाद्द्वास्तया याति पुरञ्जनः ।	विप्रलब्धो महिष्येवं सर्वकृतिबधितः ।
वैशाखं नाम विषयं लुब्धकेन समन्वितः ॥ ५४ ॥	नेच्छन्ननुकरोत्यज्ञः क्लैब्यात् क्रीडाभूगो यथा ॥ ६३ ॥
अन्यावमीषां पीराणां निर्वान्योपस्कराबुधौ ।	॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥
अक्षुण्णतामधिपतिस्ताभ्यां याति करोति च ॥ ५५ ॥	

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

नारद उवाच -	तीर्थेषु धृतिदृष्टेषु राज्ञा मेध्यपशून्वने ।
स एकदा महेशासौ रथं पञ्चाश्वमाशुगम् ।	यावदधर्मलं लुब्धो हन्यादिति नियम्यते ॥ ६ ॥
द्वीपं द्विचक्रमेकाक्षं त्रिवेणुं पञ्चवन्धुरम् ॥ १ ॥	य एवं कर्म नियतं विद्वान् कुर्यात् वा न वा ।
एकरश्म्येकदमनमेकनीडं द्विकूर्वरम् ।	कर्मणा तेन राजेन्द्र ज्ञानेन स न लिप्यते ॥ ७ ॥
पञ्चप्रहरणं सप्तवरूपं पञ्चबिक्रमम् ॥ २ ॥	अन्यथा कर्म कुर्वाणः कामरूढो निबद्धवते ।
हेमोपस्करमारुह्य स्वर्णवर्माक्षयेपुषिः ।	गुणप्रवाहपतितो नष्टप्रज्ञो ब्रजत्यधः ॥ ८ ॥
एकादशचमूनायः पञ्चप्रस्थमगाद् वनम् ॥ ३ ॥	तत्र निर्भिण्णगात्राणां चित्रबाजैः शिलीमुखैः ।
चचार मृगायां तत्र हस आत्तेपुकार्मुकः ।	विश्ववोऽभूद् दुःखितानां दुस्सहः करुणात्मनाम् ॥ ९ ॥
विहाय जायामतदहर्हं मृगज्यसनालालसः ॥ ४ ॥	शशान् वराहान् महिषान् गवयान् रुशान्त्यकान् ।
आसुरीं वृत्तिमाश्रित्य घोरात्मा निरनुग्रहः ।	मेघानन्यांश्च विविधान् विनिघ्नन् अममप्यगात् ॥ १० ॥
न्यहनन्निशितेर्बाणैर्वनेषु वनगोचरान् ॥ ५ ॥	ततः क्षुत्पराश्रान्तो निवृत्तो गृहमेधिवान् ।
	कृतस्नानोचिताहारः संविवेश गतक्लमः ॥ ११ ॥

आत्मानमर्हवाञ्छके धूलपेस्रगादिभिः ।
 साध्वलंकृतसर्वाङ्गो महिष्यामादधे मनः ॥ १२ ॥
 तृप्तो हृष्टः सुदत्तश्च कन्दर्पकुष्टमानसः ।
 न व्यचष्ट वरारोहां गृहिणीं गृहमेधिनीम् ॥ १३ ॥
 अन्तःपुरस्त्रियोऽपृच्छद् विमना इव वेदिपन् ।
 अपि वः कुशलं रामाः सेश्वरीणां यथा पुरा ॥ १४ ॥
 न तथैतर्हि रोचन्ते गृहेषु गृहसम्पदः ।
 यदि न स्याद् गृहे माता पत्नी वा पतिदेवता ॥ १५ ॥
 व्यङ्गे रथ इव प्राङ्गः को नामासीत् दीनवत् ।
 क्व वर्तते सा ललना मज्जन्तं व्यसनार्णवे ।
 या मामुद्धरति प्रज्ञां दीपयन्ती पदे पदे ॥ १६ ॥
 रामा ऊचुः -
 नरनाथ न जानीमस्त्वस्त्रिया यद् व्यवस्यति ।
 भूतले निस्वस्तारे शयानां पश्य शत्रुहन् ॥ १७ ॥
 नारद उवाच-
 पुरञ्जनः स्वमहिषीं निरीश्यावधुतां भुवि ।
 तत्सङ्गोन्मथितज्ञानो वैक्लव्यं परमं ययौ ॥ १८ ॥
 सान्त्वयन् श्लक्ष्णया वाचा हृदयेन चिदूयता ।
 प्रेपस्याः प्रेमसंरम्भलिङ्गमात्मनि नाध्यगात् ॥ १९ ॥
 अनुनिन्येऽथ शनकैर्वीरोऽमुनयकोविदः ।
 पस्पशं पादयुगलमाह चोत्सङ्गलालिताम् ॥ २० ॥

नूनं त्वकृतपुण्यास्ते भृत्या येष्वीश्वराः शुभे ।
 कृतागः स्वात्मसात् कृत्वा शिक्षादण्डं न युञ्जते ॥ २१ ॥
 परमानुग्रहो दण्डो भृत्येषु प्रभुणाऽर्पितः ।
 बालो न वेद तत् तन्वि बन्धुकृत्यममर्षणः ॥ २२ ॥
 सा त्वं मुखं सुदति सुभ्रवनुरागभार-
 व्रीडा विलम्बविलसद्भसितावलोकम् ।
 नीलालकालिभिरुपस्कृतमुन्नसं नः
 स्वानां प्रदर्शय मनस्विनि बल्लुवाक्यम् ॥ २३ ॥
 तस्मिन् दधे दममहं तव वीरपत्नि
 योऽन्यत्र भूसुरकुलात् कृतकिल्बिषस्तम् ।
 पश्ये न बीतभयमुन्मुदितं त्रिलोक्यां
 कुड्मस्य वै मुररिपोरितरत्र दासात् ॥ २४ ॥
 वक्त्रं न ते चितिलकं मलिनं विहर्षं
 संरम्भभीममविमृष्टमपेतरागम् ।
 पश्ये स्तनावपि शुचोपहती सुजाती
 विम्बाधरं विगतकुड्कुमपद्मरागम् ॥ २५ ॥
 तन्मे प्रसीद सुहृदः कृतकिल्बिषस्य
 स्वैरं गतस्य मृगयां व्यसनातुरस्य ।
 का देवरं वशगतं कुसुमास्त्रवेग-
 विद्यस्तर्षास्यमुशती न भजेत् कृत्ये ॥ २६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे पद्मविंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

नारद उवाच-
 इत्थं पुरञ्जनं सध्वङ्गं वशमानीय विभ्रमैः ।
 पुरञ्जनी महाराज रेमे रमयती पतिम् ॥ १ ॥
 स राजा महिषीं राजन् रुचिराम्बरसंवृताम् ।
 कृतस्वस्त्वययनां तृप्तामभ्यनन्ददुपागताम् ॥ २ ॥
 तयोपगूढः परित्यक्त्यहो
 रहोऽनुमन्त्रैरपकृष्टचेतनः ।
 न कालरंहो बुबुधे दुरत्ययं
 दिवा निशेति प्रमदापरिग्रहः ॥ ३ ॥

शयानमुन्नद्धमदो महामना
 महार्हतल्ये महिषीभुजोपधे ।
 तामेव बीरोऽमनुत व्यवायत-
 स्तमोऽभिभूतो न निजं परं हि तत् ॥ ४ ॥
 तस्यैवं रममाणस्य कामकउमलचेतसः ।
 क्षणार्धमिव राजेन्द्र व्यतिक्रान्तं नवं वयः ॥ ५ ॥
 तस्यामजनयत् पुत्रान् पुरञ्जनां पुरञ्जनः ।
 शतान्येकादश विराडाद्युपोऽर्धमात्यगात् ॥ ६ ॥

दुहितृर्दशोत्तरशतं पितृभ्रातृयशस्करीः । शीलीदार्यगुणोपेताः पौरञ्जन्यः प्रजापते ॥ ७ ॥	कालस्य दुहिता काचित् त्रिलोकीं वरमिच्छति । पर्यटन्ती न बहिष्मन् प्रत्यनन्दत कथन ॥ १९ ॥
स पाञ्चालपतिः पुत्रान् पितृवंशविबर्धनान् । दारिः संयोजयामास दुहितुः सदशैर्वैरैः ॥ ८ ॥	दीर्भांयेनात्मनो लोके विधुता दुर्भंगेति सा । यां तुष्टो राजकपये पिताऽदात् पूर्ये वरम् ॥ २० ॥
पुत्राणां चामबन् पुत्रा एकैकस्य शतं शतम् । यैर्वै पौरञ्जो वंशः पाञ्चालेषु समेषितः ॥ ९ ॥	कदापिदटमाना सा ब्रह्मलोकान्महीं गतम् । वज्रे बृहद्ब्रतं मां तु जानन्ती काममोहिता ॥ २१ ॥
तेषु तद्विक्रयहारेषु गृहकोशानुजीविषु । निगूढेन ममत्वेन विषयेष्वन्वबध्यत ॥ १० ॥	मयि संरभ्य विपुलमदाच्छापं सुदुःसहम् । स्थातुमर्हसि नैकत्र मयाधाविमुखो मुने ॥ २२ ॥
ईजे च क्रतुभिर्विप्रैर्दीक्षितः पशुमारकैः । देवान् पितृन् भूतपतीन् नानाकामो यथा भवान् ॥ ११ ॥	ततो विहतसङ्कल्पा कन्यका यवनेश्वरम् । मयोपदिष्टमासाय वज्रे नाम्ना भयं पतिम् ॥ २३ ॥
युक्तेष्वेवं प्रमत्तस्य कुटुम्बासक्तचेतसः । आससाद स वै कालो योऽग्रियः प्रिययोपिताम् ॥ १२ ॥	कपभं यवनानां त्वां वृणे वीरेषितं पतिम् । सङ्कल्पस्त्वयि भूतानां कृतः किल न रिष्यति ॥ २४ ॥
चण्डवेग इति ख्यातो गन्धर्वाधिपतिर्नृप । गन्धर्वास्तस्य बलिनः पष्टुत्तरशतत्रयम् ॥ १३ ॥	द्वाविमाबन्नुशोचन्ति बालाबसदवग्रहौ । यल्लोकशालोपननं न राति न तदिच्छति ॥ २५ ॥
गन्धर्व्यस्तावतीरस्य मैथुन्यश्च सितासिताः । परिवृत्त्या विलुम्पन्ति सर्वकामान् विनिर्मितान् ॥ १४ ॥	अथो भजस्व मां भद्र भजतीं मे दयां कुरु । एतावान् पौरुषो धर्मो यदाताननुकम्पते ॥ २६ ॥
ते चण्डवेगानुचराः पुरञ्जनपुरीं यदा । हर्तुमारेभिरे तत्र प्रत्यपेधत् प्रजागरः ॥ १५ ॥	कालकन्योदितां वार्यं निशम्य यवनेश्वरः । चिकीर्षुर्द्वेगुह्यं स सस्मितं तामभापत ॥ २७ ॥
स सप्तभिः शतैरेको विंशकेन शतं समाः । पुरञ्जनपुराध्यक्षो गन्धर्वैर्युग्मे बली ॥ १६ ॥	मया निरूपितस्तुभ्यं पतिरात्मसमाधिना । नाभिनन्दति लोकोऽयं त्वामभद्रामसम्भताम् ॥ २८ ॥
क्षीयमाणे स्वसामर्थ्ये एकस्य बहुभिर्मुधि । चिन्तां परां जगामातः सराष्ट्रपुरवान्धवः ॥ १७ ॥	त्वमज्ञातमतिर्भुङ्क्ष्व लोकं कर्मविनिर्मितम् । याहि मे वृत्तनायुक्ता प्रज्वरस्त्वां प्रणेध्वति ॥ २९ ॥
स एव पुर्यां मधुभृक् पाञ्चालेषु स्वपापदैः । उपनीतं बलिं गृह्णन् स्त्रीजितो नाविदद भयम् ॥ १८ ॥	प्रज्वारोऽयं मम भ्राता त्वं च मे भगिनी भव । पराम्बुभाभ्यां लोकेऽस्मिन्नन्यक्तो भीमसैनिकः ॥ ३० ॥

॥ इति श्रीमद्भगवते चतुर्थस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

नारद उवाच— सैनिका भयनाग्ने ये बहिष्मन् दिष्टकारिणः । प्रज्वारकालकन्याभ्यां बिचेरुवननीमिमाम् ॥ १ ॥	कालकन्याऽपि बुभुजे पुरञ्जनपुरीं बलात् । यथाऽभिभूतः पुरुषः सद्यो निस्सारतामियात् ॥ ३ ॥
त एकदा तु रभसा पुरञ्जनपुरीं नृप । रुरुभूमिभोगाढ्यां जरत्पन्नगपालिताम् ॥ २ ॥	तयोपभुज्यमानां ये यवनाः सर्वतो दिशम् । द्वाभिः प्रविश्य सुभृशं श्रादयन् सकलां पुरीम् ॥ ४ ॥

तस्यां प्रपीड्यमानायामभिमानं पुरञ्जनः ।		कथं नु दारिका दीना दारका मत्परायणाः ।	
अबाधोरुविधांस्तापान् कुटुम्बी ममताकुलः	॥ ५ ॥	वर्तिष्यन्ते मयि गते भिन्ननाव इवोदधी	॥ २१ ॥
कन्योपगूढो नष्टधीः कृपणो विषयात्मकः ।		एवं कृपणया बुद्ध्या शोचन्तमतदर्हणम् ।	
नष्टप्रज्ञो हृतेथ्यो गन्धर्वयवनैर्वलात्	॥ ६ ॥	ग्रहीतुं कृतधीरेनं भयनामाऽभ्यपयत	॥ २२ ॥
विशीर्णां स्वपुरीं वीक्ष्य प्रतिकूलाननाहतान् ।		पशुवद् यवनेनैष नीयमानः स्वकं क्षयम् ।	
पुत्रपौत्रानुगामात्पान् जाप्यं च गतसौहृदाम्	॥ ७ ॥	अन्वद्रुवन्ननुपथाः शोचन्तो भृशमातुराः	॥ २३ ॥
आत्मानं कन्यया ग्रस्तं पाश्चालानरिदूषितान् ।		पुरीं विहायोपगत उपरुद्धो बिहङ्गमः ।	
दुरन्तचिन्तामापन्नो न लेभे तत्प्रतिक्रियाम्	॥ ८ ॥	तदा तमेवानुपुरीं विशीर्णां प्रकृतिं गता	॥ २४ ॥
कामानभिलषन् दीनो यातयामांश्च कन्यया ।		विकृष्यमाणः प्रसभं यवनेन बलीयसा ।	
मतात्मसंविभ्रिस्त्रेहः पुत्रदारांश्च लालयन्	॥ ९ ॥	नाबिन्दत् तमसाऽऽविष्टः सखायं सुहृदं परम्	॥ २५ ॥
गन्धर्वयवनाक्रान्तां कालकन्योपमर्दिताम् ।		तं यज्ञपशवोऽनेन संज्ञसा येऽदयालुना ।	
हातुं प्रचक्रमे राजा तां पुरीमनिकामतः	॥ १० ॥	कुठारेधिच्छिद्युः क्रुद्धाः स्मरन्तो वैशासं तु तत्	॥ २६ ॥
भयनासोऽग्रजो भ्राता प्रज्वारः प्रत्युपस्थितः ।		अनन्तपारे तमसि मग्नो नष्टस्मृतिः समाः ।	
ददाह तां पुरीं कृत्स्नां भ्रातुः प्रियचिकीर्षया	॥ ११ ॥	शाश्वतीरनुभूयार्तिः प्रमदासङ्गदूषितः	॥ २७ ॥
तस्यां संदह्यमानायां सपौरः सपरिच्छदः ।		तामेव मनसा गृह्णन् बभूव प्रमदोत्तमा ।	
कीदुम्बिकः कुटुम्बिन्या उपातप्यत सान्वयः	॥ १२ ॥	अनन्तरं विदर्भस्य राजसिंहस्य वेत्रमणि	॥ २८ ॥
यवनोपरुद्धायतनो ग्रस्तायां कालकन्यया ।		उपयेमे वीर्यपणां वैदर्भी मलयध्वजः ।	
पुर्यां प्रज्वारसंस्पृष्टः पुरपालोऽन्वतप्यत	॥ १३ ॥	युधि निर्जित्य राजन्यान् पाण्डूचः परपुरञ्जयः	॥ २९ ॥
न शेफे सेवितुं तत्र पुरुकृच्छोरुषेपधुः ।		तस्यां सज्जनयांचक्रे आत्मजामसितेक्षणाम् ।	
गन्तुमैच्छत् ततो बृक्षकोटरादिब सानलात्	॥ १४ ॥	यवीयसः सप्तसुतान् सप्तद्रविडभूभृतः	॥ ३० ॥
शिथिलावयवो यर्हि गन्धर्वैर्हृतपौरुषः ।		एकैकस्याभवत् तेषां राजन्नर्वुदमर्वुदम् ।	
यवनैररिभी राजन्नुपरुद्धो रुरोद ह	॥ १५ ॥	भोक्ष्यते यद्वंशार्थैर्मही मन्वन्तरं परम्	॥ ३१ ॥
दुहितुः पुत्रपौत्रांश्च जामिजामानृपार्पदान् ।		अगस्त्यः प्राग्दुहितरमुपयेमे धृतव्रताम् ।	
स्मृत्वाऽवशिष्टं यत्किञ्चिद् गृहकोशपरिच्छदम्	॥ १६ ॥	यस्यां दृष्ट्युतो जात इध्मवासात्मजो मुनिः	॥ ३२ ॥
अहं ममेति स्वीकृत्य गृहेषु कुमतिर्गृही ।		विभज्य तनयेभ्यः क्ष्मां राजर्षिर्मलयध्वजः ।	
दध्यौ प्रमदया दीनो विप्रयोग उपस्थिते	॥ १७ ॥	आरिरापयिषुः कृष्णं स जगाम कुलाचलम्	॥ ३३ ॥
लोकान्तरं गतवति मय्यनाथा कुटुम्बिनी ।		हित्वा गृहान् सुतान् भोगान् वैदर्भी मदिरक्षणा ।	
वर्तिष्यते कथं त्वेषा बालकाननुशोचती	॥ १८ ॥	अन्वधावत पाण्डूचेशं ज्योत्स्नेव रजनीकरम्	॥ ३४ ॥
न मय्यनशिते भुङ्क्ते नास्त्राते स्नाति मत्परा ।		तत्र चन्द्रवटा नाम ताम्रपर्णी परोदका ।	
मयि तुष्टे सुसंतुष्टा भर्त्सिते यतवाग् भयात्	॥ १९ ॥	तत्पुण्यसलिलैर्नित्यमुभयत्रात्मनो मृजन्	॥ ३५ ॥
प्रवोधयति माऽविज्ञं व्युपिते शोककर्षिता ।			
वर्त्मतद् गृहमेधीयं वीरसूरपि नेष्यति	॥ २० ॥		

कन्दादिभिर्मूलफलैः पुष्पपर्णैस्तृणोदकैः ।
 वर्तमानः शनैर्गात्रकर्पणं तप आस्थितः ॥ ३६ ॥
 शीतोष्णवातवर्षाणि क्षुत्पिपासे प्रियाप्रिये ।
 सुखदुःखे इति द्वन्द्वान्यत्रयत् समदर्शनः ॥ ३७ ॥
 तपसा विचया एककपायो नियमैर्यमैः ।
 युयुजे ब्रह्मणाऽऽत्मानं विजिताक्षानिलाशयः ॥ ३८ ॥
 आस्ते स्थाणुरिवैकत्र दिव्यं वर्षातं स्थितः ।
 वासुदेवे भगवति नान्यद् वेदोद्बहन् रतिम् ॥ ३९ ॥
 स व्यापकतयाऽऽत्मानं व्यतिरिक्ततयाऽऽत्मनि ।
 विद्वान् स्वप्न इवामृश्य साक्षिणं विरराम ह ॥ ४० ॥
 साक्षाद्भगवतोक्तेन गुरुणा हरिणा नृपः ।
 विशुद्धज्ञानदीपेन स्फुरता विश्वतो मुखम् ॥ ४१ ॥
 परं ब्रह्मणि चात्मानं परं ब्रह्म तथाऽऽत्मनि ।
 वीक्षमाणो विद्वायेक्षामस्मादुपरराम ह ॥ ४२ ॥
 पतिं परमधर्मज्ञं वेदभीं मलयध्वजम् ।
 प्रेम्णा पर्यचरद्वित्वा भोगान् सा पतिदेवता ॥ ४३ ॥
 चौरवासा व्रतक्षामा वेणीभूतशिरोरुहा ।
 बभ्रावुपपतिं शान्ता शिखाशान्तमिवानलम् ॥ ४४ ॥
 अजानती प्रियतमं यदोपरतमङ्गना ।
 सुस्थिरासनमासाय यथा पूर्वमुपाचरत् ॥ ४५ ॥
 यदा नोपलभेताङ्गप्रावृष्माणं पत्युरर्चती ।
 आसीत् संविग्रहदया यूपप्रष्टा मृगी यथा ॥ ४६ ॥
 आत्मानं शोचती दीनमवन्तुर्विक्रवाऽश्रुभिः ।
 स्तनावासिच्य विपिने सुस्वरं प्ररुद सा ॥ ४७ ॥
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ राजप्रेमामुदधिमेखलाम् ।
 दस्युभ्यः क्षत्रवन्तुभ्यो विभ्यतीं पातुमर्हसि ॥ ४८ ॥
 एवं विलपती बाला विपिनेऽनुगता पतिम् ।
 पतिता पादयोर्भूतं रुदन्यधूष्यवर्तयत् ॥ ४९ ॥
 चित्तिं दाकमयीं कृत्वा तस्यां पत्युः कलेवरम् ।
 आदीप्य चानुमरणे विलपन्ती मनो दधे ॥ ५० ॥

तत्र पूर्वतरः कश्चित् सखा ब्राह्मण आत्मवान् ।
 सान्त्वयन् बल्गुना साम्ना तामाह रुदतीं प्रभो ॥ ५१ ॥
 का त्वं कस्यासि को वाऽयं शयानो यस्य शोचसि ।
 जानासि किं सखायं मां येनाग्रे विचचर्ष ह ॥ ५२ ॥
 अपि स्मरसि चात्मानमविज्ञातसत्त्वं सखे ।
 हित्वा मां पदमन्विच्छन् भौमभोगरतो गतः ॥ ५३ ॥
 हंसावहं च त्वं चार्यं सखायी मानसायनी ।
 अवात्स्व रमणी चोभौ सहस्रपरिवत्सरान् ॥ ५४ ॥
 स त्वं बिहाय मां बन्धो गतो ग्राम्यमतिमंहीम् ।
 विचरन् पदमद्राधीः कयाचिन्निर्मितं स्त्रिया ॥ ५५ ॥
 पञ्चरामं नवद्वारमेकपालं त्रिकोष्टकम् ।
 पदकलं पञ्चविपणं पञ्चप्रकृति स्त्रीधवम् ॥ ५६ ॥
 पञ्चेन्द्रियार्थां आरामा द्वारो घ्राणादयः प्रभो ।
 तेजोवन्नानि कोष्ठानि गोलकेन्द्रियसंग्रहः ॥ ५७ ॥
 विपणस्तु क्रियाशक्तिर्भूतप्रकृतिरव्यया ।
 शक्त्यपीशः पुमानत्र प्रविष्टो नावबुद्ध्यते ॥ ५८ ॥
 तस्मिंस्त्वं रामया स्मृष्टो रममाणो हतस्मृतिः ।
 तत्सद्वादीदृशीं प्राप्तो दशां पापीयसीं विभो ॥ ५९ ॥
 न त्वं विदधदुहिता नायं वीर सुहृत् तव ।
 न पतिस्त्वं पुरजन्मना रुद्धो नवमुखे यथा ॥ ६० ॥
 माया लोपा मया सृष्टा यत् पुमांसं स्त्रियं पतिम् ।
 मन्त्यसे नोभयं यद् वै हंसं पश्यात्मनो गतिम् ॥ ६१ ॥
 अहं भवान्न चान्यस्त्वं त्वमेवाहं विचक्ष्व भो ।
 न नौ पश्यन्ति कवयश्छिद्रं जानु मनागपि ॥ ६२ ॥
 यथा पुरुष आत्मानमेकमादर्शचक्षुषोः ।
 द्विधाभूतमिवेशेत तथैवान्तरमावयोः ॥ ६३ ॥
 एवं स मानसो हंसो हंसेन प्रतिबोधितः ।
 स्वस्थस्तद्व्यभिचारेण नष्टमाप पुनः स्मृतिम् ॥ ६४ ॥
 बहिष्पन्नेतदव्याप्तं पारोक्ष्येण प्रदर्शितम् ।
 यत् परोक्षप्रियो देवो भगवान् विश्वभावनः ॥ ६५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

प्राचीनवर्हिर्वाच -

भगवंस्ते वचोऽस्माभिर्न सम्यगवगम्यते ।

कवयस्तद्विज्ञानन्ति न वयं कर्ममोहिताः ॥ १ ॥

नारद उवाच-

पुरुषं पुराणं विद्याद् यद् व्यनक्त्यात्मनः पुरम् ।

एकद्वित्रिचतुष्पादं बहुपादमपादकम् ॥ २ ॥

योऽविज्ञाताहयस्तस्य पुरुषस्य सखेश्वरः ।

यच्च विज्ञायते रूपैर्नामभिर्बा क्रियागुणैः ॥ ३ ॥

यदा जिघृक्षन् पुरुषः कान्तस्त्वेन प्रकृतेर्गुणान् ।

नचद्वारं द्विहस्ताद्वि पुरं मनुत साध्विति ॥ ४ ॥

बुद्धिं तु प्रमदां विद्यान्ममाहमिति यत्कृतम् ।

यामधिष्टाय देहेऽस्मिन् पुमान् भुङ्क्तेऽक्षिभिर्गुणान् ॥ ५ ॥

सखाय इन्द्रियगणो ज्ञानं कर्म च यत्कृतम् ।

सख्यस्तद्वृत्तयः प्राणः पञ्चवृत्तिर्यथोरगः ॥ ६ ॥

वृहद्बलं मनो विद्यादुभयेन्द्रियनायकम् ।

पञ्चालाः पञ्चविषयाः यन्मध्ये नवखं पुरम् ॥ ७ ॥

अक्षिणी नासिके कर्णा मुखं शिश्रुगुदाधिति ।

द्वे द्वे द्वारी बहिर्धाति तत्तदिन्द्रियसंपुतः ॥ ८ ॥

अक्षिणी नासिके आस्यमिति पञ्च पुरस्कृताः ।

दक्षिणा दक्षिणः कर्ण उत्तरा चोत्तरः स्मृतः ॥ ९ ॥

पश्चिमे इत्यधोद्वारी गुदशिश्नाबिहोदिते ।

खण्डांतविर्मूली चात्र नेत्रे एकत्र निर्मिते ॥ १० ॥

रूपं विभ्राजितं ताभ्यां विचष्टे चक्षुषेश्वरः ।

नलिनी नालिनी नासे गन्धः सौरभ उच्यते ॥ ११ ॥

प्राणोऽवभूतो मुख्याऽऽस्यं विषणो रसविद् रसः ।

आपणो व्यवहारोऽत्र चित्रमन्धो बहूदनम् ॥ १२ ॥

पितृभूर्दक्षिणः कर्ण उत्तरो देवभूः स्मृतः ।

प्रवृत्तं च निवृत्तं च शाखं पाञ्चालसंज्ञितम् ॥ १३ ॥

पितृयानं देवयानं श्रोत्रात् श्रुतधरो ब्रजेत् ।

आसुरी मेढ्रमर्याग् द्वाव्यंबायो ग्रामिणां रतिः ॥ १४ ॥

उपस्थां दुर्मदः प्रोक्तो निर्वर्तितगुद उच्यते ।

वैशसं नरकं पायुर्लुब्धकोऽन्धी तु मे शृणु ॥ १५ ॥

हस्तपादौ पुमांस्ताभ्यां युक्तो याति करांति च ।

अन्तःपुरं च हृदयं विपूषिर्मन उच्यते ॥ १६ ॥

तत्र मोहं प्रसादं वा हर्षं प्राप्नोति तद्गुणैः ।

यथा यथा विक्रियते गुणाक्तो विकरांति वा ॥ १७ ॥

तथा तथापष्टराऽऽत्मा तदवृत्तिरिति कीर्त्यते ।

देहो रथस्त्विन्द्रियाथः संवत्सरवयोगतिः ॥ १८ ॥

द्विकर्मचक्रसिगुणध्वजः पञ्चासुवन्धुरः ।

मनोरश्मिर्वृद्धिसूतो हृन्नीडो द्रव्णद्वकूरः ॥ १९ ॥

पञ्चेन्द्रियार्थप्रक्षेपः सप्तधातुवरूथकः ।

आकूतिर्विक्रमो बाह्यो मृगनुष्णां प्रधावति ॥ २० ॥

एकादशेन्द्रियचमूः पञ्चसूनाविनोदकृत् ।

संवत्सरश्चण्डबेगः कालो येनोपलक्षितः ॥ २१ ॥

तस्याहानीह गन्धर्वा गन्धर्व्यो रात्रयः स्मृताः ।

हरन्त्यायुः परिक्रान्त्या पष्टुत्तरशतत्रयम् ॥ २२ ॥

कालकन्या जरा साक्षाहोक्तां नाभिनन्दति ।

स्वसारं जगृह मृत्युः क्षयाय यवनेश्वरः ॥ २३ ॥

आधयो व्याधयस्तस्य सैनिकाः यवनाः खलाः ।

भूतोपसर्गा अरयः प्रज्वारो विविधो ज्वरः ॥ २४ ॥

एवं बहुविधैर्दुःखैर्वैवभूतात्मसम्भविः ।

क्लिश्यमानः शनं वर्षं देहे देही तमोवृत्तः ॥ २५ ॥

प्राणेन्द्रियमनोधर्मानात्मन्यध्यस्य निर्गुणः ।

शेते कामलवं ध्यायन् ममाहमिति कर्मकृत् ॥ २६ ॥

यदाऽऽत्मानमविज्ञाय भगवन्तं परं गुरुम् ।

पुरुषस्तु विपज्जेत गुणेषु प्राकृतेष्वष्टक् ॥ २७ ॥

गुणाभिमानो स तदा कर्माणि कुरुतेऽवशः ।

शुक्रं कृष्णं लोहितं वा यथाकर्माभिजायते ॥ २८ ॥

शुक्लान् प्रकाशभूयिष्ठान् लोकानाग्रेति कर्हिचित् ।
दुःखोदकान् क्रियायासान् तमःशोकोत्कटान् कचित् ॥ २९ ॥

कचित् पुमान् कचिच्च स्त्री कचिन्नोभयमन्यधीः ।
देवो मनुष्यस्तिर्यग् वा यथाकर्मगुणं भवः ॥ ३० ॥

क्षुत्परीतो यथा दीनः सार्वमेयो गृहं गृहम् ।
चरन् बिन्दति यद् दिष्टं दण्डमोदनमेव वा ॥ ३१ ॥

तथा कामाशयो जीव उच्चावचपथा भ्रमन् ।
उपर्यधो वा मध्ये वा याति दिष्टं प्रियाप्रियम् ॥ ३२ ॥

दुःखेष्वेकतरेणापि देवभूतात्महेतुषु ।
जीवस्य न व्यवच्छेदः स्याच्छेत् तत्तत्प्रतिक्रिया ॥ ३३ ॥

यथा हि पुरुषा भारं शिरसा गुरुमुद्रहन् ।
तं स्कन्धेन स आपत्ते तथा सर्वाः प्रतिक्रियाः ॥ ३४ ॥

नैकान्ततः प्रतीकारः कर्मणां कर्म केवलम् ।
द्वयं ह्यविद्योपसृतं स्वप्ने स्वप्न इवानथ ॥ ३५ ॥

अर्थे ह्यविद्यमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।
मनसा लिङ्गरूपेण स्वप्ने विचरतो यथा ॥ ३६ ॥

अथात्मनोऽर्थभूतस्य यतोऽनर्थपरम्परा ।
संसृतिस्तद्भवच्छेदो भक्त्या परमया हरी ॥ ३७ ॥

वासुदेवे भगवति भक्तियोगः समाहितः ।
सप्रीचीनेन वैराग्यं ज्ञानं च जनयिष्यति ॥ ३८ ॥

सोऽचिरादिब राजर्षे स्यादच्युतकथाश्रयः ।
शृण्वतः श्रद्धाधानस्य नित्यदा स्यादधीयतः ॥ ३९ ॥

यत्र भागवता राजन् साधवो विशदासायाः ।
भगवद्गुणानुकथनश्रवणाव्यग्रचेतसः ॥ ४० ॥

तस्मिन् महन्मुखरिता मधुभिञ्जरित्र-
पीयूषतोयसरितः परितः स्रवन्ति ।
ता ये पिबन्त्यनुसवं नृप गाढकर्णैः
तान् न स्पृशन्त्यशानतृड्भयशोकमोहाः ॥ ४१ ॥

एतैरुपद्रुतो नित्यं जीवलोकः स्वभावजैः ।
न करोति हेरनूनं कथामृतनिधी रतिम् ॥ ४२ ॥

प्रजापतिपतिः साक्षाद्भगवान् गिरिशो मनुः ।
दद्यादयः प्रजाध्वक्षा नैष्टिकाः सनकादयः ॥ ४३ ॥

मरीचिरत्र्यङ्गिरसौ पुरस्त्यः पुलहः क्रतुः ।
भृगुर्वसिष्ठ इत्येते मदन्ता ब्रह्मवादिनः ॥ ४४ ॥

अद्यापि वाचस्पतयस्तपोविद्यासमाधिभिः ।
पश्यन्तोऽपि न पश्यन्ति तद् विष्णोः परमं पदम् ॥ ४५ ॥

शब्दब्रह्मणि दुष्पारे चरन्त उरुबिस्तरे ।
मन्त्रलिङ्गैर्व्यवच्छिन्नं भजन्तो न विदुः परम् ॥ ४६ ॥

सर्वेषामपि जन्तूनां सततं देहपोषणे ।
अस्ति प्रज्ञा समापत्ता को विशेषस्तथा नृणाम् ॥ ४७ ॥

लब्ध्वेहान्ते मनुष्यत्वं हित्वा देहायसद्ग्रहम् ।
आत्मसृत्या विहायेदं जीवात्मा स विशिष्यते ॥ ४८ ॥

पदा यस्यानुगृह्णाति भगवानात्मभाविताः ।
स जहाति मतिं लोके वेदे च परिनिष्ठिताम् ॥ ४९ ॥

तस्मात् कर्मसु बहिष्पन्नज्ञानादर्काशिषु ।
माऽप्यदृष्टिं कृपाः श्रोत्रस्पर्शोऽप्यस्पृष्टवस्तुषु ॥ ५० ॥

खलोक्तं न विदुस्ते वै यत्र देवो जनार्दनः ।
आहुर्धूम्रपिण्डो वेदं सकर्मकमतद्विदः ॥ ५१ ॥

आस्तीर्य दर्शः प्रागग्रैः कान्त्यर्थेन क्षितिमण्डलम् ।
ततो बृहद्रथान्माना कर्म नावैपि यत् परम् ॥ ५२ ॥

तत् कर्म हरितोषं यत् सा विद्या तन्मतिर्यथा ।
हरिर्देहभृतामात्मा स्वयं प्रकृतिरीश्वरः ॥ ५३ ॥

तत्पादमूलं शरणं यतः क्षेमो नृणामिह ।
सर्वे प्रियतमो ह्यस्य यतो न भयमण्वपि ।
इति वेद स वै विद्वान् यो विद्वान् स गुरुर्हरिः ॥ ५४ ॥

नारद उवाच—
प्रश्न एवं हि संचिन्तो भवतः पुरुषर्षभ ।
अत्र मे बहो गुणं निशामय सुनिश्चितम् ॥ ५५ ॥

क्षुद्राश्चरं सुमनसां शरणे मथित्वा
रक्तं षडङ्घ्रिगणसामसुलुब्धकर्मणम् ।
अग्रे बृकानसुहृदोऽविगणय्य यान्तं
पृष्ठे मृगं मृगयुलुब्धकबाणभिजम् ॥ ५६ ॥

(अस्यायः)

सुमनः समधर्मणां स्त्रीणां शरण आश्रमे पुष्पमधुगन्धवत्क्षुद्रतमं
काम्यकर्मविपाकजं कामसुखलवं जैहवीपस्थ्यादि विचिन्वन्तं
मिथुनीभूय तदभिनिवेशितमनसं पङ्क्तिगणसामगीतवदति-
मनोहरवनितादिजनालापेवतितरामतिप्रलोभितकर्मण्ये वृक्ष-
वदात्मन आपुर्यतेऽहोरात्रान्तां काललवविशेषानविगणय्य
गृहेषु बिहरन्तं पृष्ठत एव परोक्षमनुप्रवृत्तो लुब्धकः कृतान्तोऽन्तः-
शरेण यमिह पराविध्यति तमिममात्मानमहो राजन् भिन्नहृदयं
द्रष्टुमर्हसीति ॥

स त्वं विचक्ष्व मृगचेष्टितमात्मनोऽन्त-
श्चित्तं निपच्छ हृदि कर्णधुरीं च चित्तिम् ।
जह्यङ्गनाश्रममसत्तमयूषगाथं
प्रीणीहि हंसशरणं विरम क्रमेण ॥ ५७ ॥

राजोवाच-
श्रुतमन्वीक्षितं ब्रह्मन् भगवान् यदभाषत ।
नैतज्ज्ञानत्युपाध्यायाः किञ्च ब्रूयुर्विदुर्दयि ॥ ५८ ॥
संशयोऽत्र न मे विप्र संच्छिन्नस्तत्कृतो महान् ।
ऋषयोऽपि हि मुह्यन्ति यत्र नेन्द्रियवृत्तयः ॥ ५९ ॥
कर्माण्यारभते येन पुमानिह बिहाय तम् ।
अमुत्रान्येन देहेन जुष्टान्यसकृदशनुते ॥ ६० ॥
इति वेदविदां वाचः श्रूयन्ते तत्र तत्र ह ।
कर्म च क्रियते श्रोतं परोक्षं न प्रकाशते ॥ ६१ ॥

नारद उवाच-
येनैवारभते कर्म तेनैवामुत्र तत् पुमान् ।
भुङ्क्ते ह्यव्यवधानेन लिङ्गेन मनसा स्वकम् ॥ ६२ ॥
शयानमिममुत्सृज्य श्वसन्तं पुरुषो यथा ।
कर्मात्मन्याहितं भुङ्क्ते तादृशेनेतरेण वा ॥ ६३ ॥
ममेति मनसा यद् यदसावहमिति ब्रुवन् ।
गृहीयात् तत् पुमान् राक्षं कर्म येन पुनर्भवः ॥ ६४ ॥
यथाऽनुमीयते चित्तमुभयैरिन्द्रियेहितैः ।
एवं प्राग्देहजं कर्म लक्ष्यते चित्तवृत्तिभिः ॥ ६५ ॥

नानुभूतं क चानेन देहेनादृष्टमश्रुतम् ।
कदाचिदुपलभ्येत यद्वर्षं यादगात्मनि ॥ ६६ ॥
तेनास्य तादृशो राजन् लिङ्गिनो देहसम्भवः ।
श्रद्धस्वाननुभूतार्थं न मनः स्पृष्टुमर्हति ॥ ६७ ॥
मन एव मनुष्यस्य पूर्वरूपाणि शंसति ।
भविष्यतश्च भद्रं ते तथैव नभविष्यतः ॥ ६८ ॥
अदृष्टमश्रुतं चेह कचिन्मनसि दृश्यते ।
यथा तथाऽनुमन्तव्यं देशकालक्रियाश्रयम् ॥ ६९ ॥
सर्वे क्रमानुरोधेन मनसीन्द्रियगोचराः ।
आयान्ति वर्गशो यान्ति सर्वे सुमनसो जवात् ॥ ७० ॥
सत्त्वैकनिष्ठे मनसि भगवत्पार्थवर्तिनि ।
तमश्चन्द्रमसीवेदमुपरज्यावभासते ॥ ७१ ॥
नाहंममेति भावोऽयं पुरुषे व्यवधीयते ।
तावद् बुद्धिमनोऽक्षाथगुणव्यूहो ह्यनादिमान् ॥ ७२ ॥
सुप्तिमूर्च्छोपतापेषु प्राणायनविधाततः ।
नेहतेऽहमिति ज्ञानं मृत्युप्रज्वायोरपि ॥ ७३ ॥
गर्भे बाल्येऽप्यपौष्कल्यादेकादशविधं तदा ।
लिङ्गं न दृश्यतेऽयं कुक्षां चन्द्रमसो यथा ॥ ७४ ॥
अर्थे हावियमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।
ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्थगमो यथा ॥ ७५ ॥
एकं पञ्चविधं लिङ्गं त्रिवृत् षोडशविस्तरम् ।
एष चेतनया युक्तो जीव इत्यभिधीयते ॥ ७६ ॥
अनेन पुरुषो देहानुपादत्ते विमुञ्चति ।
हर्षं शोकं भयं दुःखं सुखं चानेन विन्दति ॥ ७७ ॥
यथा तृणजलका च नोपयात्यपयाति च ।
न त्यजेन्मिथ्यमाणोऽपि प्राग्देहाभिर्मतिं जनः ॥ ७८ ॥
यावदन्यं न विन्देत व्यवधानेन कर्मणाम् ।
मन एव मनुष्येन्द्र भूतानां भवभावनम् ॥ ७९ ॥
यदक्षैश्चरितं ध्यायन् कर्माण्याचिनुतेऽसकृत् ।
सति कर्मण्यविद्यायां बन्धः कर्मण्य आत्मनः ॥ ८० ॥

अतस्तदपवाधार्थं भज सर्वात्मना हरिम् ।		तत्रैकाग्रमता वीरो गोविन्दचरणाम्बुजम् ।	
पदपंस्तदात्मकं विश्वं स्थित्युत्पत्त्यप्यया यतः ॥ ८१ ॥		विमुक्तसद्गोऽनुभजनं भक्त्या तत्साम्यतामगात् ॥ ८६ ॥	
भक्तिः कृष्णे दया जीवेष्वकुण्ठज्ञानमात्मनि ।		एतदध्यात्मपारोक्ष्यं गीतं देवर्षिणाऽनघ ।	
यदि स्यादात्मनो भूयादपवर्गस्तु संमृतेः ॥ ८२ ॥		यः श्रावयेद् यः श्रुणुयात् स लिङ्गेन विमुच्यते ॥ ८७ ॥	
अदृष्टं दृष्टवन्नदृश्येदभूतं स्वप्रवदन्यया ।		एतन्मुकुन्दयशसा भुवनं पुनानं	
भूतं भवद् भविष्यच्च सुप्तं सर्वरहोरहः ॥ ८३ ॥		देवर्षिचर्यमुखनिःसृतमात्मशीचम् ।	
मैत्रेय उवाच—		यः कीर्त्यमानमधिगच्छति पारमेष्ठ्यं	
भागवतमुख्यो भगवान् नारदो हंसयोगार्तिम् ।		नास्मिन् भवे भ्रमति मुक्तसमस्तबन्धः ॥ ८८ ॥	
प्रदर्श्य ह्यमुमामन्य सिद्धलोकं ततोऽगमत् ॥ ८४ ॥		अध्यात्मपारोक्ष्यमिदं मयाऽधिगतमद्भुतम् ।	
प्राचीनवर्ही राजर्षिः प्रजासर्गाभिरक्षणे ।		एवं त्रय्याश्रयः पुंसिष्ठिन्नोऽमुत्र च संशयः ॥ ८९ ॥	
आदिश्य पुत्रानगमत् तपसे कपिलाश्रमम् ॥ ८५ ॥		॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥	

अथ त्रिंशोऽध्यायः

विदुर उवाच—		वर्हिष्मतः पुरुष आह सुतान् प्रपन्नान्	
ये त्वयाऽभिहिता ब्रह्मन् सुताः प्राचीनवर्हिषः ।		पर्जन्यनादरुतया सपृष्णावलोकः ॥ ७ ॥	
ते रुद्रगीतेन हर्षं सिद्धिमापुः प्रतोष्य काम् ॥ १ ॥		श्रीभगवानुवाच —	
किं चेह नाहन्त्यपरत्र वा सुखं		वरं वृणीष्वं भद्रं वो ययं मे नृपनन्दनाः ।	
केचन्यनाथप्रियपार्थवर्तिनः ।		सौहार्देनापृथग्धर्मास्तुष्टोऽहं सौहर्देन वः ॥ ८ ॥	
आसाद्य देवं गिरिशं यहच्छया		योऽनुस्मरति सन्ध्यायां गुप्माननुदिनं नरः ।	
प्रापुः परं नूनमथ प्रचेतसः ॥ २ ॥		तस्य भ्रातृप्रात्मासाम्यं तथा भूतेषु सौहृदम् ॥ ९ ॥	
मैत्रेय उवाच—		ये तु मां रुद्रगीतेन सायंशतः समाहिताः ।	
प्रचेतसोऽन्तरुदधौ पितुरादेशकारिणः ।		स्तुवन्त्यहं कामवरान् दास्ये प्रज्ञां च शोभनाम् ॥ १० ॥	
जपयज्ञेन तपसा पुरञ्जनमतोपयन् ॥ ३ ॥		यद् ययं पितुरादेशमग्रहीष्ट मुदाऽन्विताः ।	
दिव्यवर्षसहस्रास्ते पुरुषस्तु सनातनः ।		अतो व उशती कीर्तिलोकाननुभविष्यति ॥ ११ ॥	
तेषामाविरभूत् कृच्छ्रं शान्तेन शमयन् रुचा ॥ ४ ॥		भविता विश्रुतः पुत्रोऽनन्वमो ब्रह्मणो गुणैः ।	
सुपर्णस्कन्धमारूढो मेरुशृङ्गमिबाम्बुदः ।		य एतामात्मवीर्येण त्रिलोकीं पूरयिष्यति ॥ १२ ॥	
पीतबासा मणिष्ठीवः कुर्वन् वितिमिरा दिशः ॥ ५ ॥		कण्डोः प्रम्लोचया लब्धा कन्या कमललोचना ।	
कासिष्णुना कनककर्णविभूषणेन		तां चापविद्धां जगद्भूरुहा नृपनन्दनाः ॥ १३ ॥	
भ्राजत्कपोलवदनो ग्लिसत्किरीटः ।		धुत्क्षामाया मुसे राजा सोमः पीयूषवर्षिणीम् ।	
अष्टायुधैः करबं मुनिभिः सुरेन्द्रैः		देशिनीं रोदमानाया निदधे स दयान्वितः ॥ १४ ॥	
आसेवितो गरुडकिन्नरगीतकीर्तिः ॥ ६ ॥		प्रजाविसर्ग आदिष्टाः पित्रा मामनुवर्तता ।	
पीनायताष्टभुजमण्डलमध्यलक्ष्म्या		तत्र कन्यां वरारोहां तामुद्दहत माचिरम् ॥ १५ ॥	
स्पर्धक्लिष्टया परिवृतो वनमालया यः ।			

अपृथग्धर्मशीलानां सर्वेषां वः सुमध्यमा ।
 अपृथग्धर्मशीलेयं भूयात् प्रत्यर्पिता मया ॥ १६ ॥
 दिव्यवर्षसहस्राणां सहस्रमहतीजसः ।
 भीमान् भोक्ष्य भोगान् वै दिव्यांश्चानुग्रहान्मम ॥ १७ ॥
 अध मय्यनपायिन्या भक्त्या एकगुणाशयाः ।
 उपयास्यथ मद्भाम निर्विध निरयादतः ॥ १८ ॥
 गृहेष्वाविशतां चापि पुंसां कुशलकर्मणाम् ।
 मद्भार्तायातयामानां न बन्धाय गृहा मताः ॥ १९ ॥
 न व्यवहियते यज्ञो ब्रह्मतद् ब्रह्मवादिभिः ।
 न मुह्यन्ति न शोचन्ति न हृष्यन्ति यतो गताः ॥ २० ॥
 मैत्रेय उवाच—
 एवं ब्रुवाणं पुरुषार्थभाजनं
 जनार्दनं प्राञ्जलयः प्रचेतसः ।
 तद्दर्शनध्वस्ततमोरजोमला
 गिराऽगृण्णन् गदगदया सुहृत्तमम् ॥ २१ ॥
 प्रचेतस ऊचुः—
 नमो नमः क्लेशविनाशनाय निरूपितोदारगुणाह्वयाय ।
 मनोवचोवेगपुरोजवाय सर्वाक्षमार्गैरगताध्वने नमः ॥ २२ ॥
 शुद्धाय शान्ताय नमः स्वनिष्ठमनस्यपार्थ विलसद्द्रव्याय ।
 नमो जगत्स्थानलयोदयेषु गृहीतमायागुणविग्रहाय ॥ २३ ॥
 नमो विशुद्धसत्त्वाय हरये हरिमेषसे ।
 बासुदेवाय कृष्णाय प्रभवे सर्वसात्वताम् ॥ २४ ॥
 नमः कमलनाभाय नमः कमलमालिने ।
 नमः कमलपादाय नमस्ते कमलेक्षण ॥ २५ ॥
 नमः कमलकिञ्जल्कपिशङ्गामलवाससे ।
 सर्वभूतनिवासाय नमोऽयुक्लृप्तमहि साक्षिणे ॥ २६ ॥
 रूपं भगवता त्वेतदशेषक्लेशसंक्षयम् ।
 आधिष्ठातृ नः क्लेशानां किमन्यदनुकम्पया ॥ २७ ॥
 एतावत्त्वं हि विभुभिर्भाष्यं दीनेषु वत्सलेः ।
 यदनुस्मर्यते काले स्वबुद्ध्याऽभद्ररन्ध्रन ॥ २८ ॥
 येनोपशान्तिर्भूतानां शुद्धकानामपीहितम् ।
 अन्तर्हितोऽन्तर्हृदये कस्मान्नो वेद नाशिपः ॥ २९ ॥

असावेव वरोऽस्माकमीप्सितो जगतां पते ।
 प्रसन्नो भगवानेपामपवर्गगुरुर्गतिः ॥ ३० ॥
 वरं वृणीमहेऽथापि नाथ त्वत् परतः परात् ।
 नह्यन्तस्त्वद्विभूतीनां योऽनन्त इति गीयते ॥ ३१ ॥
 पारिजातेऽअसा लभ्ये सारङ्गोऽन्यत्र सेवते ।
 त्वद्विभूतमूलासाय साक्षात् किं किं वृणीमहे ॥ ३२ ॥
 यावत् ते मायया स्मृष्टा भ्रमाम इह कर्मभिः ।
 तावद् भवत्प्रसङ्गानां सङ्गः स्यान्नो भवे भवे ॥ ३३ ॥
 तुलयाम लवेनापि न स्वर्गं नापुनर्भवम् ।
 भगवत्सङ्गिसङ्गस्य मर्त्यानां किमुताशिपः ॥ ३४ ॥
 यत्रेष्टवन्ते कथा मृष्टास्तृष्णायाः प्रशमो यतः ।
 निर्वैरं यत्र भूतेषु नोद्वेगो यत्र कथन ॥ ३५ ॥
 यत्र नारायणः साक्षाद् भगवान् न्यासिनां गतिः ।
 प्रस्तूयते सत्कथासु मुक्तसङ्गैः पुनः पुनः ॥ ३६ ॥
 तेषां बिचरतां पद्मवां तीर्थानां पावनेच्छया ।
 भीतस्य किं न रोचेत तावकानां समागमः ॥ ३७ ॥
 वयं तु साक्षाद्भगवन्निग्रस्य
 प्रियस्य सख्युः क्षणसङ्गमेन ।
 सुदुश्चिक्तिस्य भवस्य मृत्यो-
 र्भिषक्तं त्वाऽद्य गतिं गताः स्मः ॥ ३८ ॥
 यन्नः स्वधीतं गुरवः प्रसादिता
 विप्राश्च वृद्धाश्च सदानुवृत्त्या ।
 आर्या ह्यनाथाः सुहृदो भ्रातरश्च
 सर्वाणि भूतान्यनसूयैव ॥ ३९ ॥
 यन्नः सुतप्तं तप एतदीश
 निरन्ध्रसां कालमदभ्रमप्सु ।
 सर्वं तदेतत् पुरुषस्य भूषो
 वृणीमहे ते परितोषणाय ॥ ४० ॥
 मनुः स्वयंभूर्भगवान् भवथ
 येऽन्ये तपोज्ञानविशुद्धसत्त्वाः ।
 अदृष्टपारा अपि यन्महिम्नः
 स्तुवन्त्यथो त्वाऽऽत्मसमं वृणीमः ॥ ४१ ॥

नमः समाय शुद्धाय पुरुषाय पराय च ।
 वासुदेवाय सत्त्वाय तुभ्यं भगवते नमः ॥ ४२ ॥
 भैत्रेय उवाच—
 इति प्रचेतोभिरभिष्टुतो हरिः
 प्रीतस्तपेत्याह शरण्यवत्सलः ।
 अनिच्छतां यानमनुमचक्षुषां
 ययौ स्वधामानपवर्गविक्रमः ॥ ४३ ॥
 अथ निर्याय सलिलान् प्रचेतस उदन्वतः ।
 वीक्ष्याकृष्यन् दुर्मशृङ्गां गामागन्दुमियोत्थितः ॥ ४४ ॥
 ततोऽग्निमारुती राजसमुञ्चन् मुक्ततो रुषा ।
 महीं निर्वीरुषं कर्तुं सावर्तक इवाप्यपे ॥ ४५ ॥
 भस्मसात् क्रियमाणांस्तान् द्रुमान् वीक्ष्य पितामहः ।
 आगतः शमयामास पुत्रान् वर्हिष्मतो नयैः ॥ ४६ ॥

तत्रावशिष्टा ये बृह्णा भीता दुहितरं तदा ।
 आजहुस्ते प्रचेतोभ्य उपदिष्टाः स्वयंभुवा ॥ ४७ ॥
 ते च ब्रह्मण आदेशान्मारिषामुपयेमिरे ।
 यस्यां महदवज्ञानादजन्यजनयोनिजः ॥ ४८ ॥
 चाधुपे त्वन्तरे प्राप्ते प्राक्सर्गे कालविद्युते ।
 यः ससर्जं प्रजा इष्टाः स दशो दैवबोदितः ॥ ४९ ॥
 यो न्यक्चकार सर्वेषां तेजस्तेजस्विनां रुचा ।
 स्वयोग्योपात्तदाह्याब कर्मणा दक्षमब्रुवन् ॥ ५० ॥
 तं प्रजासर्गरक्षायामनादिर्भगवानजः ।
 युयोज युयुजस्तं वै सर्वेऽन्ये च प्रजेश्वराः ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः

भैत्रेय उवाच—
 तत उत्पन्नविज्ञाना आश्वधोद्वजभाषितम् ।
 स्मरन्त आत्मजे भार्या विसृज्य प्राव्रजन् गृहान् ॥ १ ॥
 दीक्षिता ब्रह्मसन्नेषे सर्वभूतात्ममेधसा ।
 प्रतीच्यां दिशि वेलायां सिद्धोऽभूद् यत्र जाजलिः ॥ २ ॥
 तान् निर्जितप्राणमनोबचोदृशो
 जितासनाञ्छान्तसमानविग्रहान् ।
 परेऽमले ब्रह्मणि योजितात्मनः
 सुरासुरेड्यो ददृशे स्म नारदः ॥ ३ ॥
 तमागतं त उत्थाय प्रणिपत्याभिनन्द्य च ।
 पूजयित्वा यथादेशं सुखासीनमपाब्रुवन् ॥ ४ ॥
 स्वागतं ते सुरपैऽथ दिष्ट्या नो दर्शनं गतः ।
 तव चङ्क्रमणं ब्रह्मक्षभयाय यथा रवेः ॥ ५ ॥
 यदादिष्टं भगवता शिवेनाश्वोद्वजेन च ।
 तद् गृहेषु प्रसक्तानां प्रायशः क्षपितं प्रभो ॥ ६ ॥
 तन्नः प्रयोतप्याह्यात्मज्ञानं तत्त्वार्थदर्शनम् ।
 येनाज्ञसा तरिष्यामो दुस्तरं भवसागरम् ॥ ७ ॥

भैत्रेय उवाच—
 इति प्रचेतसा पृष्टो भगवान् नारदो मुनिः ।
 भगवत्युत्तमशोक आविष्टात्माऽब्रवीन्पुत्रान् ॥ ८ ॥
 नारद उवाच—
 तज्जन्म तानि कर्माणि तदायुस्तन्मनो वचः ।
 नृणां येन हि विश्वात्मा सेव्यते हरिरीश्वरः ॥ ९ ॥
 किं जन्मभिविभिर्वेहं शुकसावित्रयाज्ञिकैः ।
 कर्मभिर्वा त्रयीप्रोक्तेः पुंसोऽपि विबुधाधुषः ॥ १० ॥
 धुनेन तपसा वा किं वचोभिश्चित्तवृत्तिभिः ।
 बुद्ध्या वा किं निपुण्या बलेनेन्द्रियराधसा ॥ ११ ॥
 किं वा योगेन सांख्येन न्यासस्वाध्याययोरपि ।
 किं वा श्रेयोभिरन्यैश्च न यत्रात्मप्रदो हरिः ॥ १२ ॥
 श्रेयसामपि सर्वेषामात्मा ह्यवधिरपितः ।
 सर्वेषामपि भूतानां हरिरात्माऽऽत्मदः प्रियः ॥ १३ ॥
 यथा तरोर्मूलनिपेचनेन
 तृप्यन्ति तत्स्कन्धभुजोपशक्ताः ।
 प्राणोपहाराच्च यथेन्द्रियाणां
 तथैव सर्वार्हणमच्युतेन्या ॥ १४ ॥

यथैव सूर्यात् प्रभवन्ति गावः
 पुनश्च तस्मिन् प्रविशन्ति काले ।
 भूतानि भूमौ स्थिरजङ्गमानि
 तथा ह्रावेव गुणप्रवाहः ॥ १५ ॥

एतत् परं तज्जगदात्मनः पदं
 सकृद् विभातं सवितुर्यथा प्रभा ।
 यदाऽस्यो जाग्रति सुप्तवृत्तयो
 द्रव्यक्रियाकारकविभ्रमात्ययः ॥ १६ ॥

यथा नभस्यभ्रतमःप्रकाशा
 भवन्ति भूयो न भवन्त्यनुक्रमात् ।
 एवं परे ब्रह्मणि शक्तपस्त्वम्-
 रजस्तमस्तत्त्वमिति प्रवाहः ॥ १७ ॥

तेनैकमात्मानमशेषदेहिनां
 कालं प्रधानं पुरुषं परेशम् ।
 स्वतेजसा ध्वस्तगुणप्रवाह-
 मात्मैकभावेन भजध्वमद्वा ॥ १८ ॥

निरस्तसङ्गत्वविकल्पमद्वयं
 द्रव्यापवादोपरमोपलम्भनम् ।
 अनादिमध्यान्तमजसनिर्वृतिं
 संज्ञिसिमात्रं भजतामुया दशा ॥ १९ ॥

दयया सर्वभूतेषु संतुष्ट्या येन केन वा ।
 सर्वेन्द्रियोपशान्त्या च तुष्यत्याशु जनार्दनः ॥ २० ॥

अपगतसकलेषणामलात्मन्य-
 विरतमेधितभावनोपहृतः ।
 निजजनवशागत्वमाप्तवान् यो
 न सरति छिद्रवदक्षरः सतां हि ॥ २१ ॥

न भजति कुमनीपिणां स इज्यां
 हरिरधनात्मपनप्रियो रसज्ञः ।
 श्रुतपनकुलकर्मणां मदैर्यं
 विदधति पापमक्लिञ्जनेषु सत्सु ॥ २२ ॥

अयमनुचरतीं तदर्धितश्च
 द्विपदपतीन् विवृधांश्च यः स्वपूर्णः ।
 न भजति निजभृत्यवर्गतन्त्रः
 कपममुमुद्रिसृजेन् पुमान् कृतज्ञः ॥ २३ ॥

भवतां वंशधुर्योऽभूद् ध्रुवधित्रयः स्वराट् ।
 गुरुदारवचोवाणीर्निर्भिन्नहृदयोऽभक्तः ॥ २४ ॥

त्यक्त्वा स्त्रेणं च तं गच्छन् दृष्टो मे पथ्युदारधीः ।
 पञ्चवर्षो मदादेशीः संराध्य पुरुषेधरम् ॥ २५ ॥

तत् परं सर्वधिष्येभ्यो मायाधिष्ठितमारुहन् ।
 मुनयोऽद्याप्युदीक्षन्ते परं नापुरवाङ् नृपाः ॥ २६ ॥

तं यूयं सर्वभूतानामन्तर्पामिणमीश्वरम् ।
 रुद्रादिष्टोपदेशेन भजध्वं भवन्तुत्तये ॥ २७ ॥

मित्रेय उवाच-
 इति प्रचेतसो राजन्नन्यांश्च भगवत्कथाः ।
 श्रावयित्वा ब्रह्मलोकं ययौ स्वायम्भुवो मुनिः ॥ २८ ॥

तेऽपि तन्मुखनिर्पातं यशो लोकमलापहम् ।
 हरेर्निशम्य तत्पादं ध्यायन्तस्तद्भक्तिं ययुः ॥ २९ ॥

एतत् तेऽभिहितं क्षत्त्यन्मां त्वं परिपृष्टवान् ।
 प्रचेतसां नारदस्य संवादे हरिकीर्तनम् ॥ ३० ॥

य एष उत्तानपदो मानवस्यानुवर्णितः ।
 वंशं प्रियव्रतस्यापि निबोध नृपसत्तम ॥ ३१ ॥

यो नारदात्मविद्यामधिगम्य पुनर्महीम् ।
 भुक्तवा विभज्य पुत्रेभ्य ऐश्वरं समगात् पदम् ॥ ३२ ॥

इत्थं तु कीयारविणोपवर्णितं
 क्षत्ता निशम्याजितपादसत्कथाम् ।
 प्रवृद्धभावाभुक्लालकुलो मुनेः
 दधार मूर्ध्ना चरणं हृदा हरेः ॥ ३३ ॥

विदुर उवाच-
 सौऽयं तेन महायोगिन् भवता करुणात्मना ।
 दर्शितस्तमसः पारो यत्राकिञ्चनगो हरिः ॥ ३४ ॥

श्रीशुक उवाच-
 इत्यानम्य तमामन्त्र्य विदुरो गजसाहस्यम् ।
 स्वानां दिदृशुः प्रययौ ज्ञातीनां निर्वृताशयः ॥ ३५ ॥

एतद् यः शृणुयाद् राजन् राज्ञां हर्षपितात्मनाम् ।
 आयुर्धनं यशः स्वस्ति गतिमैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे विद्यासक्यामष्टादशसहस्रां
 पारमहंस्यां संहितायां चतुर्थस्कन्धः ॥

पञ्चमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच-

प्रियव्रतो भागवत आत्मारामः कथं मुने ।

गृहेऽरमत यन्मूलः कर्मबन्धः पराभवः ॥ १ ॥

न नूनं मुक्तसद्धानां तादृशानां महामुने ।

गृहेष्वभिनिवेशोऽयं पुंसां भवितुमर्हति ॥ २ ॥

महतां खलु विप्रपै उत्तमश्लोकपादयोः ।

छायानिवृत्तचित्तानां न कुटुम्बे स्पृहा मतिः ॥ ३ ॥

संशयोऽयं महान् ब्रह्मन् दारागारसुतादिषु ।

सक्तस्य यत्सिद्धिरभूत्कृष्णे च मतिरच्युता ॥ ४ ॥

श्रीशुक उवाच-

वाढमुक्तं भगवत उत्तमश्लोकस्य श्रीमन्नरणाचरिन्दमकरन्दरस

आदित आवेशितचेतसो भागवतपारमहंस्यदयितः कथञ्चि-

दन्तरापबिहतां स्वां शिवनमां पदवीं न प्रापेण हि हिन्वन् आस्ते

॥ ५ ॥

यहिं वाच स राजपुत्रः प्रियव्रतः परमभागवतो नारदस्य चरणोप-

संययाञ्जसाऽवगतपरमार्थसत्तन्त्रो ब्रह्मसत्रेण दीक्षिष्यमाणोऽ-

बनितलपरिपालनायाज्ञातप्रवरगुणगर्णीकान्तभाजनतया स्वपित्रोपा

मन्त्रितो भगवति वासुदेव एवाव्यवधानसमाधियोगेन समावेशित

सकलकारकक्रियाकलापो नैवाभ्यनन्दन् ॥ यदपि तदप्रत्याज्ञा-

तव्यं तदधिकरण आत्मनोऽन्यस्मादसतो यदा पराभवमन्वीक्ष-

माणः ॥ ६ ॥

अथ ह भगवानादिदेव एतस्य गुणविसर्गस्य परिवृंहणानुध्यानेन

व्यवसितसकलजगदभिप्राय आत्मयोनिरस्त्रिलनिगमनिजजन-

परिवेष्टितः स्वभ्रवनादवततार ॥ ७ ॥

तत्र तत्र गगनतल उडुपतिरिव विमनावलिभिरनुपधममर-

परिवृद्धैरभिपूज्यमानः पथि पथि च वरूथशः सिद्धगन्धर्व-

साध्यन्नारणमुनिगणैरुपगीयमानो गन्धमादनद्रोणीमव-

भासयन्नुपसर्प ॥ ८ ॥

तत्र ह वा एनं देवर्षिः हंसयानेन पितरं भगवन्तं हिरण्यगर्भ-

मुपलभ्यमानः ॥ सहस्रं सप्त पितापुत्राभ्यां अवहिताञ्जलि-

रुपतस्थे ॥ ९ ॥

भगवानपि भारत तदुपनीताहणः सूक्तवाक्येनातिरामुदितगुण-

गणावतारसुविजयः प्रियव्रतमादिपुरुषस्तं सदयहासावलोक इति

होवाच ॥ १० ॥

ब्रह्मोवाच-

निबोध तानेदमृतं ब्रवीमि

माऽसूयितुं देवमर्हस्यमेयम् ।

अहं भवस्ते तत एव महर्षि-

र्वहाम सर्वे विवशा यस्य दिष्टम्

॥ ११ ॥

न तस्य कश्चित्पसा विद्यया वा

न योगवीर्येण मनीषया वा ।

नैवार्थधर्मैः परतः स्वतो वा

कृतं विद्वन्तु तनुभृद्भिभूयात्

॥ १२ ॥

भवाय नाशाय च कर्म कर्तुं

शोकाय मोहाय सदाभाष्य ।

मुखाय दुःखाय च देहयोग-

मव्यक्तदिष्टं जनताऽङ्ग धत्ते

॥ १३ ॥

यद्वाचि तन्त्यां गुणकर्मनामभिः

स्वदामभिर्वत्स वयं सुयोजिताः ।

सर्वे बहामो बलिमीश्वराय

प्रोता नसीव द्विपदे चतुष्पदः

॥ १४ ॥

ईशावसुष्टं ह्यवरुन्महेऽङ्ग

दुःखं सुखं वा गुणकर्मसद्भात् ।

आस्थाय यत्तद्यदुपकृतनाथ

चक्षुष्मताऽन्या इव नीयमानाः

॥ १५ ॥

मुक्तोऽपि तावद्भिभूयात्स्वदेह-

मारब्धमश्रवभिमानशून्यः ।

यथोपयतं प्रतिपातनिद्रः

किन्त्वन्त्यदेहाय गुणान्न बृद्धते

॥ १६ ॥

भयं श्रमस्तस्य वनेष्वपि स्या-

द्यतो वसन्ते सह पट्सपत्नाः ।

जितेन्द्रियस्यात्मरतेर्बुधस्य
ग्रहाश्रमः किञ्च करोत्यवयम्

॥ १७ ॥

यः पट्सपत्ताम्बिजिगीषमाणो
गृहेषु निर्विच यतेत पूर्वम् ।
युध्येत दुर्गाश्रित ऊर्जितारिन्
क्षीणेषु कामं विचरेद्विपश्चित्

॥ १८ ॥

त्वं त्वञ्जनाभाङ्गिसरोजकोश-
दुर्गाश्रितो निर्जितपट्सपत्तः ।
भुङ्क्तेह भोगान् पुरुषातिमृष्टान्
विमुक्तसङ्गः प्रकृतिं भजस्व

॥ १९ ॥

श्रीशुक उवाच-

इति समभिहितो महाभागवतो भगवत्स्विभुवनगुरोस्तुशासन-
मात्मनो लपुतयावनतशिरोधरो वादमिति सबहुमानमुवाह ॥

भगवानपि मनुना यथावदुपकल्पितापचितिः प्रियव्रतनारदपौर-
निमिषमभिसमीक्षमाणयोरात्मसमवस्थानं चाद्वनसोः क्षय-
मव्यवहितमगमत् ॥ २१ ॥

मनुरपि परेणैवेत्थं समभिसन्धितमनोरथः सुरार्पिबरानुमते-
नामजमखिलधरामण्डलस्थितिगुणस्य आस्थापातिविषयविषम-
विषजलाशयादुपराम ॥ २२ ॥

इति ह वाच स जगतीपतिरीश्वरेच्छयाधिनिवेशितकर्माधि-
कारोऽखिलजगद्वन्ध्वंसनपरानुभावस्य भगवतः आदिपुरुष-
स्याद्वियुगलानवरतध्यानानुभावेन परिरन्धितकपायाशया-
वदातोऽपि मानवर्षनो महतां महीतलमनुशासत ॥ २३ ॥

अथ च दुहितरं प्रजापतेर्विधकर्मण उपयेमे बर्हिष्मतीं नाम ।
तस्यामु हवा आत्मजानात्मसमानशीलगुणकर्मरूपवीर्योदारान्
दश भावयाम्बभूव । कन्यां यवीयसीमूर्जस्वतीं नाम ॥ २४ ॥

आग्नीध्रेष्मजिह्वयज्विवाहुमहावीरहिरण्यरेनोपुनपृष्टसवनमेधातिथि-
वीतिहोत्रकवय इति सर्व एवाग्रिनामानः ॥ २५ ॥

एतेषां कविमहावीरः सवन इति त्रय आसन्नूप्यरितसः । त
आत्मविद्यायामर्भकभावादारभ्य कृतपरिचयाः पारमहंस्य-
मेवाश्रममभजन् ॥ २६ ॥

तस्मिन्नु हवा उपशमशीलाः परमरूपयः सकलजीवनिकाया-
वासस्य भगवतो वासुदेवस्य संसारभीतानां शरणभूतस्य

श्रीमच्चरणारविन्दाविरतस्मृतिविगलितपरमभक्तियोगानुभावेन
परिभाषितान्तर्हृदयाधिगते भगवति सर्वेषां भूतानामात्मभूते
प्रत्यगात्मन्येव तादात्म्यमविशेषेण समीयुः ॥ २७ ॥

अन्यस्यामपि भार्यायां त्रयः पुत्रा आसन् । उतमस्तापसो रैवत
इति मन्वन्तराधिपतयः ॥ २८ ॥

एवमुपशमयानेषु स्वतनयेष्वथ जगतीपतिर्जगतीमर्बुदान्येकादश
परिवत्सराणामव्याहताखिलपुरुषकारसारभूतदोर्दण्डयुगला-
पीडितकोण्डमीर्वीगुणस्तनितचिरमितधर्मप्रतिपक्षो बर्हिष्मत्यां
चानुदिनमेधमानप्रमादप्रसरणोपापणत्रीडाग्रमुपितहासालोककचि-
रक्ष्वेलनादिभिः पराभूयमानशिवेकोऽनन्यबुध्यमान इव महामना
बुभुजे ॥ २९ ॥

यावदबभासयति सुरगिरिमनुपर्णाक्रमन् भगवानादित्यो
वसुधातलमर्धेनैव प्रतपति अर्धेनैवाच्छादयति तदा हि भगव-
दुपासनापचित्तातिपुरुषप्रभावस्तदनभिनन्दनसमजनेन रथेन
ज्योतिर्मयेन रजनीमपि दिनं करिष्यामीति सप्तकृत्वस्तरणि-
मनुपर्णाक्रामस्त द्वितीय इव पतङ्गः ॥ ३० ॥

या वा इह तद्रथचरणेनैकृतपरिखास्ताः सप्तसिन्धव आसन्
यत एवंकृता सप्तभुवो द्वीपाः ॥ ३१ ॥

जम्बूद्वीपक्षाल्मलिकुशक्रांश्चशाकपुष्करसङ्गाः तेषां परिमाणं
पूर्वस्मात् पूर्वस्मादुत्तरोत्तरे यथासद्व्यं द्विगुणेन वहिः समन्तत
उपकृताः ॥ ३२ ॥

लघणोदक्षुरसोदसुरोदधृतोदक्षीरोददधिमण्डोदशुद्धोदनाः सप्त-
जलधयः सप्तद्वीपपरिखाः अभ्यन्तरद्वीपसमानाः एकैकशो
यथानुपूर्वं सप्तस्वपि वहिर्द्वीपेषु पृथक् पृथक् परित उपकल्पिताः ।
तेषु जम्बूवादिषु बर्हिष्मतीपतिरनुवृत्तानात्मजानाग्नीध्रेष्म-
जिह्वयज्विवाहुहिरण्यरेतोघृतपृष्ठमेधातिथिवीतिहोत्रसञ्ज्ञान्
यथासद्व्यमेकैकस्मिन्नेकमेकमेवाधिपतिं विदधे ॥ ३३ ॥

दुहितरमूर्जस्वतीं नामोशनसे प्रायच्छयस्यामासीद्देवयानी-
नामकाव्यसुता ॥ ३४ ॥

नैबंविधः पुरुषकार उरुक्रमस्य
पुंसां तदद्विरजसा जितपङ्गुणानाम् ।

चित्रं विदुरविगतः सकृदाददीत

यनामधेयमधुना स जहाति बन्धम्

॥ ३५ ॥

स एवमपरिमितबलपराक्रम एकदा तु देवर्षिचरणानुसेवयानु-
पतितगुणविसर्गसंश्लेषानिवृत्तमिवात्मानं मन्यमानः आत्मनिर्वेद
इदमाह ॥ ३६ ॥

अहो असाध्यनुष्ठितं यदभिनिर्येशितोऽहमिन्द्रियैरविया-विरचित-
विषमविषयान्धकूपं तदलमलं मनुष्यवनिताघिनोदमृगं मां
धिग्धिगिति गर्हयाश्चकार ॥ ३७ ॥

परदेवताप्रसादाधिगतात्मप्रत्ययमर्शनपरिनिर्वृतः स्वपुत्रेभ्य इमां
गां यथादायं विभज्य भुक्तभोगां च महिषीं मृतकमिव सहमहा-
विभूतिमपहाय स्वयं निहितनिर्वेदो हृदि गृहीतरुचिरहरि-
विहारानुभावां भगवतो नारदस्य पदवीमनुससार ॥ ३८ ॥

तस्य ह वा एते श्लोकाः ।

प्रियव्रतकृतं कर्म को नु कुर्याद्विनेश्वरम् ।

यो नेमिनिर्भरकोच्छायां ग्रन्थसमवारिणीन् ॥ ३९ ॥

भूसंस्थानं कृतं येन सरिद्रिरिवनादिभिः ।

सीमा च भूतनिर्वृत्यै द्वीपे द्वीपे विभागशः ॥ ४० ॥

भौमं दिव्यं मानुषं च महित्वं योगकर्मजम् ।

यश्चक्रे निरयोपम्यं पौरुषं तु जनप्रियम् ॥ ४१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवं पितरि सन्निवृत्ते तदनुशासने वर्तमान आग्नीध्रो जम्बु-
द्वीपांकसः प्रजा आगसकद्वर्मानवेक्षमाणः पर्यगोषायन् ॥ १ ॥

स तु कदाचित्पितृलोककामः सुरवरवनिताक्रीडाचलद्रोण्यां
भगवन्तं विश्वसृजां पतिमाहृतपरिचर्योपकरण आत्मकाग्र्येण
तपसाऽऽश्रयधाम्भव ॥ २ ॥

एतदुपलभ्य भगवानादिपुरुषः सदसि गायन्तीं पूर्वचित्तिं
नामाप्तरसमभियापयामास ॥ ३ ॥

सा च तदाश्रमोपवनमतिरमणीयविधिनिविडविटपिषिटप-
निकटपुटलाकुटिलरूढस्थलविहङ्गमिधुनैः श्लाघ्यमानश्रुतिभिः
प्रतिबोध्यमानसलिलकुटुकटाण्डवकलहंसादिभिर्विचित्रमुप-
कूजितामलजलाशयकमलाकरमुपबध्नाम ॥ ४ ॥

तस्याः सुललितपदविन्यासगतिविलासेनानुपदं खणखणाय-
मानरुचिरचरणाभरणस्वनमुपाकर्ण्य नरदेवकुमारः समाधि-
योगेनार्मीलितनयननलिनमुकुलयुगलमीपद्विकास्याचष्ट ॥ ५ ॥
तामेवाधिदैवैर विलास्य मपुकतीमिव सुमनस उपजिघ्रन्तीं दिविज-
मनुजमनोनयनाह्लादत्प्रेरतिविहाग्विनयविलोकनसुस्वराक्षरा-
वयवेर्मनसि नृपं कुसुमायुधस्य विदधतीं विवरम् ॥ ६ ॥

निजमुखविगलितमटासद्यामोदमदान्धमपुकरनिकरोपरोधेन
द्रुतपदविन्यासवल्गुस्थन्दनस्तनकलशकवरहारशानां देवी तदख-

लोकनेन विधृतावसरस्य भगवतो मकरध्वजस्य वशमुपनीतो
जडवदिति होवाच ॥ ७ ॥

का त्वं चिकीर्षसि च किं मुनिवर्यं शीले

मायासि किं भगवतः परदेवतायाः ।

विज्ये विभर्षिं धनुषी सुहृदात्मनोऽर्थे

किं वा मृगान्मृगयसे विपिने प्रमत्तान् ॥ ८ ॥

वाणाविमो भगवतः शतपत्रपत्री

शान्तावपुङ्गरुचिरावतितिगमदन्ती ।

कस्मै प्रयुङ्क्षसि बने विचरन् विप्रः

क्षेमाय नो जडधियां तव विक्रमोऽस्तु ॥ ९ ॥

शिष्या इमे भगवतः परितः पठन्ति

गायन्ति साम सरहस्यमजस्रमीश ।

सुष्मच्छिखाविलुलिताः सुमनोऽभिवृष्टीः

सर्वे भजन्युपिगणा इव वेदशाखाः ॥ १० ॥

वाचं परं चरणपङ्कजतितिरीणां

ब्रह्मरूपमुत्सर्गं शृणुमोऽथ तुभ्यम् ।

लब्धा कदम्बरुचिरद्विटद्विभ्यम्

यस्यामलातरपिधिः क च बलकला ते ॥ ११ ॥

किं सम्भूतं रुचिरयोर्द्विजं शृङ्गयोस्ते

मध्ये कुशो बहसि यत्र दृशी श्रिते मे ।

पङ्करोष्णः सुरभिरात्मविषाण ईदृग्ये-

नाथमं सुभग मे सुरभीकरोपि ॥ १२ ॥

लोकं प्रदर्शय सुहृत्तम तावकं मे
यत्रत्य इत्थमुरसावयवावपूर्वा ।
अस्मद्विधस्य मन उवाचनी विभर्षि
बहद्भुतं सरसहाससुधां च वक्त्रे ॥ १३ ॥

का बात्मवृत्तिरदनाद्वहिरङ्ग भाति
विष्णोः कलास्यनिमिषन्मकरो च कर्णौ ।
उद्विग्रीमनयुगलं द्विजपङ्क्तिशोभि
चासन्नभृङ्गनिकरं सर उन्मुखं ते ॥ १४ ॥

योऽसौ त्वया करसरोजहतःपतङ्गो
दिक्षु भ्रमन् भ्रमत एजपतेऽक्षिणी ते ।
युक्तं न ते स्म बरवक्रजटावरूपः
कृष्णोऽनिलो हरति लम्पट एष नीवीम् ॥ १५ ॥

रूपं तपोधन तपश्चरतां तपोध्रं ह्येतनु
केन तपसा भवतेह लब्धम् ।
चतुर् तपोऽर्हसि मया सह मित्र मह्यं
किं वा प्रसीदसि स वै भवभावनो मे ॥ १६ ॥

न त्वां त्यजामि दयितां द्विज देवदत्तं
यस्मिन्मनो ह्यपि वा न विधाति लग्नम् ।
मां चाभृङ्गार्हसि नेतुमनुव्रतं ते
चित्तं यतः प्रतिसरन्तु शिवाः सचिव्यः ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति ललनानुनयातिविशारदो ग्राम्यवेदगव्यया परिभाषया तां
विबुधपथमिति सभाजयामास ॥ १८ ॥

सा च ततस्तस्य वीरयूथपतेर्वृद्धिशीलरूपविधावयःश्रियौदार्यः
पराक्षिममनास्तेन सहायुतायुतपरिवत्सरोपलक्षणं कालं जम्बूद्वीप-
पतिना भोगान् बुभुजे ॥ १९ ॥

तस्यामु ह वा आत्मजान्स राजवर्य आग्नीध्रो नाभिकिम्पुरुष-
हरिवर्षेणैलावृतरम्यकरिणमयकुरुभद्राथकेतुमालसंज्ञान्नव भावया-
म्बभूव सा सूत्रा तु पुत्रानवानुवत्सरं गृह एवापहाय पूर्वचित्तिभूय
एवाजं देवमुपतस्थे ॥ २० ॥

आग्नीध्रसुतास्ते मातुरनुग्रहादौत्पत्तिकेनैव संहननबलोपेताः पित्रा
विभक्ततात्मतुल्यनामानि यथाभागं जम्बूद्वीपवर्षाणि बुभुजुः ॥

आग्नीध्रो राजपुत्रस्तामप्सरसमेवानुदिनमभिमन्यमानस्तस्याः
सलोकतां श्रुतिभिरवरुन्धन् ईत्रं यत्र पितरो मांदयन्ते ॥ २२ ॥

सम्परेते पितरि नवभ्रातरो मेरुदुहितृर्मैरुदेवीं प्रतिरूपायुग्रदंष्ट्रीं
लतां रामां श्यामां नारीं भद्रां देवीमिति संज्ञा नवोदवहन् ॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

नाभिरपत्यकामोऽप्रजया मेरुदेव्या भगवन्तं यज्ञपुरुषमचहि-
तात्माऽयजत ॥ १ ॥

तस्य हवाच श्रद्धया विशुद्धभावेन यजतः प्रवर्ग्येषु प्रचरन्तु
द्रव्यदंशकालमन्त्रनिर्गदक्षिणाविधानयोगोपपन्ना दुरधिगमोऽपि
भगवान् भागवतयत्सलतया प्रतीत आत्मानमपराजितं निज-
जनाभिप्रायार्थविधित्सया गृहीतहृदयो हृदयद्वयं मनोनयना-
नन्दनाभिरामावयवमाविशकार ॥ २ ॥

अथ हतमाविष्कृतभुजयुगलद्वयं द्विण्मयं पुरुषविशेषं कपिश-
कौशेयावम्बरधरमुसि विलम्बच्छीवत्सलालामं दग्धरचनरुहचन-
मालास्फूर्जामृतामणिगणप्रवरादिभिरुपलक्षितम् ॥ ३ ॥

स्फुटकिरणप्रवरणिमयमुकुटकिरीटकुण्डलकटककटिसूत्रहार-
केयूरनूपुराद्यङ्गभूषणविभूषितं ऋत्विक्सदस्यगुह्यतयोऽधना
इवोत्तमं धनुमुपलभ्य सवहुमानमर्हणेनावनतशीर्षाण उपतस्थुः ॥

अर्हसि मुहुर्हन्तमार्हणमस्माकं अनुपथानां नमो नम इत्ये-
तावदेव सदुपशिक्षितं कोऽर्हति पुमान्प्रकृतिगुणव्यतिकरमति-
रनीश ईश्वरस्य प्रकृतिपुरुषयोः परस्यार्वाक्यनमनमतिनाम-
रूपाकृतिभिर्निरूपणम् ॥ ५ ॥

सकलजननिकायवृजिननिरसनशिवतमप्रवरगुणगणकदेशकधनाहते ॥

परिजनानुरागविरचितस्तव लवसंशब्दसलिलकिसलयतुलसी-
द्व्याङ्गुरेण सम्भूतया सपर्यया किल परम परितुष्यसि ॥ ७ ॥

अद्यानयापि भगवत इज्ययोरुसम्भारभरया न समुचितमर्थ-
मिहापलभामहे ॥ ८ ॥

आत्मत एवानुसन्धनमअसा व्यतिरेकेणानुचोभूयमानाशेष-
पुरुषार्थस्वरूपस्य किन्तु नाथाशिष आशासानामेतदभि-
संराधनमात्रं भवितुमर्हति ॥ ९ ॥

तयथा वालिशानां स्वयमात्मनः श्रेयः परमविदुषां परमपुरुष-
प्रबलतरकरुणया स्वमहिमानं चापवर्गाख्यमुपकल्पयिष्यन्त्य-
यत्रोपचित एवेतरयदिहांलक्षितः ॥ १० ॥

अचार्हयामः परं त्वर्हन्तम यद्विं वरिहिं राजपैर्वरदपभो भगवान्
निजपुरुषेक्षणविषय आसीत् ॥ ११ ॥

असद्गतिशितज्ञानानलविधूताशेषमलानां भगवत्स्वभावाणां
आत्मागमाणां मुनीनामनवरत्नपरिगणितगुणगणपरममद्गलायतन
कपनोऽसि ॥ १२ ॥

अथ कथञ्चित्स्वलनधृत्यतनजृम्भणदुरवस्थानादिषु शिवशानां नः
श्रीमचरणारविन्दस्मरणाय ज्वरमरणदशायामपि सकलकश्मल-
निरसनानि तत्र गुणकृतनामधेयानि वचनगोचराणि भवन्तु ॥

किञ्चायं राजर्षिरपत्यकामः प्रजां भवादशीमाशासन ईश्वर-
माशिषां स्वर्गापवर्गयोगपि भगवन्तमुपधावति प्रजायामर्थस्थयो
धनदमिवाधनः फलीकरणं को वा ईहेतु ॥ १४ ॥

अपराजितापराजितया माययाऽनवसितपदध्यानाव्यापृतमति-
र्विषमविषयावृतप्रकृतिरनुपासितमहचरणः ॥ १५ ॥

यदु हवाव पुनरदप्रकर्तारिह समाहृतः तदर्थधियां मन्दाणां नस्त्वेव
हेलनं देवाहंसि साम्येन सर्वान्मना प्रतिबोदुमविदुषाम् ॥ १६ ॥

इति निगदेनाभिभूयमानो भगवाननिमिषर्षभो वर्षधराभि-वन्दित-
चरणः सदयमिदमाह ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच—

अहो वताहमूपयो भवद्भिरवितथगीर्भिर्वरमसुलभमभिधाचितो
यदमुष्य आत्मजो मया सदशो भूयादिति ममाहमेवाभिरूपः
कैवल्यादथापि ब्रह्मवादो न मृषा भवितुमर्हति ममैव हि मुखं
यद्विजदेवकुलम् ॥ १८ ॥

तत आशीर्षीये ध्येरेऽहं कलयाऽवतरिष्यामि आत्मतुल्यमनुप-
लभ्यमानः ॥ १९ ॥

इति निशामयन्त्या मेरुदेव्याः पतिं समभिधापान्तर्दपे भगवान्
॥ २० ॥

वरिहिं तस्मिन् एवं विष्णुरात भगवन्वरमर्षिभिः प्रसादितो नाभेः
प्रियचिकीर्षया तदवरोधजने मेरुदेव्यां च धर्मान् दर्शयितुकामो
वातरशानां धमणानां क्रीषाणामूर्ध्वमन्थिनां शुक्रया तन्वाऽव-
ततार ॥ २१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

अथ तमुत्पत्त्यैवाभिष्यज्यमानभगवत्क्षणां साम्प्रोपशम-
धैरार्थैर्धर्ममहाविभूतिभिरनुदिनमेधमानानुभावं प्रकृतयः प्रजा
ब्राह्मणाः प्रकृतयो देवताश्चानितलसमवनायातितरां जगधुः
॥ १ ॥

तस्य हवा इत्थं वर्ष्मणा वरीयसा बृहच्छ्लोकेन ओजसा बलेन
श्रिया यशसा वीर्यशौर्याभ्यां च पिता ऋषभ इतीदृक् नाम
चकार ॥ २ ॥

यस्य हीन्द्रः स्पर्धमानो भगवान् वर्षे न ववर्ष तदवधार्थं भगवान्
ऋषभदेवो योगेश्वरः प्रहस्यात्मयोगमायया स्ववर्षमाञ्जनाभं
नामाभ्यवर्षत् ॥ ३ ॥

नाभिस्तु यथाभिलषितं सुप्रजास्त्वमवरुद्ध्य प्रमोदभरविहलो
गदवाक्षरया गिरा स्वैरं गृहीतनरलोकसमानधर्मं भगवन्तं पुराण-
पुरुषं मायाबिलसितमतिर्वन्तं तातेति सानुरागमुपलालयन्तरां
निर्वृतिमुपगतो विदितानुरागः पौरप्रकृतिजनपदानां राजा
नाभिरात्मजं समयसेतुरक्षायामभिषिच्य ब्राह्मणेपूषनिधाय सह
मेरुदेव्या विशालायां प्रसन्ननिपुणेन तपसा समाधियोगेन
नरनारायणारख्यं भगवन्तं वासुदेवमुपासीत कालेन तन्महिमा-
नमवाप ॥ ४ ॥

यत्र ह पाण्डवेय श्लोकाबुदाह्रन्ति ॥

कोऽनु तत्कर्म राजर्षेर्नाभिरन्वाचरेत्युमान् ।

अपत्यतामगायस्य हरिः शुद्धेन कर्मणा

॥ ५ ॥

ब्रह्मण्योऽन्यः कुतो नाभेर्विप्रा मङ्गलपूजिताः ।

यस्य वर्हिपि यज्ञेशं दर्शयामासुरेजसा ॥ ६ ॥

अथ स भगवान् ऋषभः स्ववर्षं कर्मक्षेत्रमनुमन्यमानः प्रदर्शित-
गुरुकुलवास उपलब्धवैरगुरुभिरनुज्ञातो गृहमेधिनां धर्माननु-
शिक्षमाणो जयन्त्यामिन्द्रदत्तायामुभयलक्षणं धर्मं समाप्तायाम्ना-
तमभियुञ्जन्नात्मजानामात्मसमानानां शतं जनयामास ॥ ७ ॥

येषां खलु स महायोगी भरतो ज्येष्ठः श्रेष्ठगुण आसीद्येनेदं वर्षं
भारतमिति व्यपदिशन्ति ॥ ८ ॥

तमनु कुशवर्त इलावर्तौ ब्रह्मावर्तौ आर्यावर्तौ मलयकेतुर्भद्रसेन
इन्द्रस्मृक् विदर्भः कीकट इति नव नवतिप्रधानाः ॥ ९ ॥

कविर्हरिन्तरिक्षः प्रबुद्धः पिप्पलायनः । आबिर्होत्रोऽथ
द्रुमिलश्मसः करभाजन इति भागवतधर्मदर्शना नव महा-
भागवतास्तेषां सुचरितं भगवन्महिमोपबृंहितं वसुदेवनारद-
संवादरूपं उपशमायमानमुपरिष्टाद्वर्णयिष्यामः ॥ १० ॥

यवीयांस एकाशीतिर्जायन्तेयाः पितुरादेशकरा महाशालीना
महाभ्रोत्रिया यज्ञशीलाः कर्मश्रद्धाः ब्राह्मणा बभूवुः ॥ ११ ॥

ऋषभ उवाच—

नायं देहो देहभाजां नूलोके
कस्तत्कामानर्हति विद्भुजां ये ।

तपो दिव्यं हर्षह्य येन सत्त्वं
शुष्येयस्माद्ब्रह्मसुखं ह्यनन्तम् ॥ १ ॥

महत्सेवां द्वारमाहुर्बिमुक्तेस्तमोद्वारं योपितां सद्भिस्तद्गम् ।
महान्तस्ते समचिन्ताः प्रशान्ता विमन्यवः सुहृदः साधवो ये ॥

ये वा मयीशे कृतसौहृदार्था जनेषु देहं भरवार्तिकेषु ।
गृहेषु जात्यात्मजरातिरासु न प्रीतियुक्ता यावदर्थश्च लोके ॥

नूतं प्रमत्तः कुरुते कर्मदीनो यदिन्द्रियप्रीतय आवृणोति ।
न साधु मन्ये यत आत्मनोऽयमसन्नपि क्लेशद आस देहः ॥

पराभवस्तावदबोधजातो यावन्न जिज्ञासत आत्मतत्त्वम् ।

तावत्क्रियास्तावदिदं मनो वै कर्मात्मकं येन शरीरवन्धः ॥

भगवान् नृपभंसङ्ग आत्मतन्त्रः स्वयं नित्यनिवृत्तानर्थपरम्परः
केवलानन्दानुभव ईश्वर एवं विपरीतवत्कर्माण्यारभमाणः
कालेनानुगतं धर्ममाचारेणोपशिक्षयन् अतद्विद्वांसमुपशान्तो भैरवः
कारुणिको धर्माध्ययः प्रजानन्दामृताविरोधेन गृहेषु लोका-
न्नियमयत् ॥ १२ ॥

यच्छीर्षण्याचरितं तदनुवर्तते लोकः ॥ १३ ॥

यदपि स्वविदितं सकलं धर्मं ब्राह्मं गुरुं ब्राह्मणैर्दर्शितमार्गेण
सामादिभिरुपायैर्जनतामनुशशास ॥ १४ ॥

द्रव्यदेशकालवयःश्रद्धर्त्विग्विबोधोद्देशोपचितैः सर्वैरपि क्रतुभि-
र्यथोपदेशं शतकृत्य इयाज ॥ १५ ॥

भगवता ऋषभेण परिरक्षमाण एतस्मिन्वर्षे न कश्चन पुरुषो
वाञ्छत्यवियमानमिवात्मनोऽन्यस्मात्कथञ्चन किमपि कर्हि-
चिदपेक्षते भर्तयनुसवनविजृम्भितस्नेहातिशयमन्तरेण ॥ १६ ॥

स कदाचिदटमानो भगवान् नृपभो ब्रह्मावर्तं गतो ब्रह्मर्षि-
प्रवरसभायां प्रजानां निशामयन्तीनामात्मजानवहितात्मनः-
प्रश्रवणप्रयभरं सुयन्त्रितानप्युपशिक्षयन्निति होवाच ॥ १७ ॥

॥ इति श्रीमद्भगवते पञ्चमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

एवं मनः कर्मवशं प्रयुङ्क्त अविद्ययात्मन्यवधीयमाने ।
प्रीतिर्न यावन्मयि वासुदेवे न मुच्यते देहयोगेन तावत् ॥ ६ ॥

यदानुपश्यत्ययथागुणेशं स्वार्थं प्रमत्तः सहसाऽविपश्चित् ।
गतस्मृतिर्विन्दति तत्र तापानासाय मैथुन्यमगारमग्नः ॥ ७ ॥

पुंसः स्त्रिया मिथुनीभाव एष तयोर्मिथो हृदयग्रन्थिमाहः ।
यतो गृहक्षेत्रसुतासवित्तैर्जनस्य मोहोऽयमहं ममेति ॥ ८ ॥

यदात्मनो हृदयग्रन्थिरस्य कर्मानुबन्धो दृढमाश्लेषते ।
तदा जनः सम्परिवर्तमानो मुक्तः परं यात्यतिहाय हेतुम् ॥ ९ ॥

हरी गुरी मयि भक्त्यानुवृत्त्या वितृष्ण्या द्रव्यतितिक्षया च ।
सर्वत्र जन्तोर्व्यसनावगत्या जिज्ञासया तपसेहानिवृत्त्या ॥ १० ॥

मत्कर्मभिर्मत्कथया च नित्यं मत्पादसद्वाङ्मुखाकीर्तनाभ्ये ।
निर्वैरसाम्योपशमैर्न पुत्रा त्रिहासया देहगेहात्मबुद्धेः ॥ ११ ॥

अध्यात्मयोगेन विविकृतसेवया प्राणेंद्रियात्माभिजयेन सम्यक् ।
सच्छब्दया ब्रह्मचर्येण शब्दसम्प्रमादेन जयेन वाचाम् ॥ १२ ॥

सर्वत्र मज्झावविचक्षणेन ज्ञानेन विज्ञानविराजितेन ।
योगेन धृत्युद्भवसत्त्वपुक्तो लिङ्गं व्यपोहन्कुशलोऽहमाख्यम् ॥

कर्माशयं हृदयग्रन्थिवन्धमत्रियायाऽऽसादितमप्रमत्तः ।
अनेन योगेन यथोपदेशं सम्यख्यपाहोपरमेत योगान् ।
पुत्रांश्च शिष्यांश्च पिता गुरुयां मल्लोककामां मदनुग्रहार्थः ॥

इत्थं विमन्युरनुशिष्यादतज्ज्ञानं योजयेत्कर्मसु कर्ममूढान् ।
कं योजयन्मनुजोऽर्थं लभेत निपातयन्नष्टदशं हि गते ॥ १५ ॥
लोकः स्वयं श्रेयसि नष्टदृष्टिर्षोऽर्थात्समीहेत निकामकामः ।
अन्योन्यवेरं सुखलेशहेतोर्नानन्ददुःखं च न वेद मूढः ॥ १६ ॥

कस्तं स्वयं तदभिज्ञां विपश्चिदविद्यायामन्तरं वर्तमानम् ।
दृष्ट्वा पुनस्तं स घृणः कुबुद्धिं प्रयोजयेदुत्पथगं यथान्धम् ॥

गुरुर्न सः स्यात्स्वजनो न सः स्या-
त्पिता न सः स्याज्जननी न सा स्यात् ।
देवं न तत्स्यान्नृपतिश्च सः स्या-
न्मोचयेद्यः समुपेतमृत्युम् ॥ १८ ॥

इदं शरीरं मम दुर्बिभाष्यं सत्त्वं हि मे हृदयं यत्र धर्मः ।
पृष्ठे कृतो मे यदधर्म आरादतो हि मामृषभं प्रादुरार्षाः ॥

तस्माद्भवन्तो हृदयेन जाताः सर्वे महीषांसममुं सुताभम् ।
अङ्गिष्टबुद्ध्या भरतं भजन्तं शुश्रूषणं तद्वरणं प्रजानाम् ॥ २० ॥

भूतेषु वीरुद्धं उदुत्तमा ये सरीसृपास्तेषु सुबोधनिष्ठाः ।
ततो मनुष्याः प्रवरास्ततोऽपि गन्धर्वसिद्धा विबुधानुगा ये ॥

देवा सुरेभ्यो मयवान् प्रधानो दक्षादयो ब्रह्मसुताश्च तेषाम् ।
भवः परः सोऽथ विरिञ्चिवीर्यः स मत्परोहं द्विजदेवदेवः ॥

न ब्राह्मणैस्तुल्ये भूतमन्यत्पश्यामि विप्रांन्किमतः परं नु ।
यस्मिन्नृभिः प्रहुतं श्रद्धयाऽहमश्रामि कामं न तथाग्रिहोत्रे ॥

धृतास्तनूशतीर्षं पुराणीयेनेह सत्त्वं परमं पवित्रम् ।
शमो दमः सत्त्वमनुग्रहश्च तपस्तिष्ठानुभवश्च यत्र ॥ २४ ॥

मतोऽप्यनन्तात्परतः परस्मात्सर्वापवर्गाधिपतेर्न किञ्चित् ।
येषां किमु स्यादितरेण तेषामकिञ्चनानां मयि भक्तिभ्राजाम् ॥

सर्वाणि मद्भिष्यतया भवद्विधराणि भूतानि सुता ध्रुवाणि ।
सम्भावितव्यानि पदेपदे यो विविकृतदृष्टिस्तदुताहर्णं मे ॥ २६ ॥

मनोवचोदकरणीर्हितस्य साक्षात्कृतं मे परिवर्हणं हि ।
विना पुमान्येन महाविमोहकृतान्तपाशाश्च विमोक्तुमीशः ॥

श्रीशुक उवाच-

स एवमनुशास्यात्मज्ञानन्वयमनुशिष्टानपि लोकानुशासनार्थं
महानुभावः परमसुहृद्भवानुभवापदेश उपशमशीलानामुपरत-
कर्मणां महामुनीनां भक्तिज्ञानवैराग्यलक्षणं पारमहंस्यधर्ममुप-
शिक्षमाणः स्वतनयं शतज्येष्ठं परमभागवतं भगवज्जनपरायणं
भरतं धरणीतलपरिपालनायाभिषिष्य स्वयं भवन एवोर्वरित-
शरीरमात्रपरिग्रह उन्मत्त इव गगनपरिधानः प्रकीर्णकेश
आत्मन्यारोपिताहवनीयो ब्रह्मचर्यान्तं प्रवब्राज ॥ २८ ॥

जडान्धमूकवधिरपिशोचोन्मादकवदबभूतवेपोऽभिभाष्यमाणोऽपि
जनानां गूहीतमीनव्रतस्तृष्णीं बभूव ॥ २९ ॥

तत्रतत्र पुरग्रामदुर्गाकरखेटखर्पटशिबिरव्रजधोपसार्थगिरिबना-
श्रमादिष्वनुपदमवनिचरायसदैः परिभूयमानो मल्लिकाभिरिव
वनगजस्तंजनाडनावमहननिशीवनग्रावशकुद्रजःप्रक्षेपणभूतिवा-
तदुरुक्तस्तद्विगणयत्त्रेयासस्तत्स्थान एतस्मिन् देहोदलक्षणेऽ-
सदपदेश अभयानुभवस्वरूपेण स्वमहिमावस्थानेनासमवरोपिताहं-
ममाभिमानत्वादसंखिण्डितः पृथिवीमकचरः परिवब्राज ॥ ३० ॥

अतिसुकुमारकरचरणारः स्थलविपुलबाहंसगलवदनायववयवविन्नासः
प्रकृतिसुन्दरः स्वभावहासमुखो नवनलिनदलायमानशिशिर-
तारचार्चरुणायतनयनसदृशसुभगकपोलकर्णकण्ठनासः विगूढस्मित-
वदनमहोत्सवेन पुरचनितानां मनसि कुसुमशरमुपस्थानः ।
परागवलम्बमानकुटिलजटिलालककपिलकेशभूरिभारोऽवभूत-
मलिननिजशरीरेण ग्रहगूहीत इवादृश्यत ॥ ३१ ॥

यर्हि याव स भगवान् लोकमिमं योगस्याद्धा प्रतीपमिवा-
चक्षाणस्तत्प्रतिक्रियाकर्म बीभत्सितमिति व्रतमाजगरमास्थितः
शयान एवाभ्राति पिबति खादत्यवमेहति हसति स चेष्टमान
उर्वरितादिष्वोद्देशस्तस्य ह यः पुरीपसुरभिसौगन्ध्यो वायुस्तं देशं
दशयोजनं समन्तात्सुरभीचकार । एवं गोमृगकाकर्यया

ब्रजंस्तिष्ठन्नासीनः शयानः काकमृगगोबध्नुचरति पिवति खाद-
त्यवबोधेति स्म ॥ ३२ ॥

इति नानायोगचर्याचरणो भगवान्कैवल्यपतिकर्तृभोगिगतपर-
ममहानन्दानुभव आत्मनि सर्वेषां सुतानामात्मभूते भगवति

वासुदेवे आत्मनोऽव्ययभावेनानन्तरोदरभावेन सिद्धसमस्तार्थैः
परिपूर्णां योगैश्वर्याणि वैहायसमनोजवान्तर्धानपरकायप्रवेश-
दूराग्रहादिति यदृच्छयापगतानि नाञ्जसा हृदयेनाभ्यनन्दतु ॥

॥ इति श्रीमद्भगवते पञ्चमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

राजोवाच-

न नूनं भगवन्नात्स्यरामाणां योगसमीरितज्ञानावभर्जितकर्म-
वीजानामैश्वर्याणि पुनः क्लेशादानि भविष्यन्महन्ति यदृच्छयोप-
गतानि ॥ १ ॥

शुक उवाच-

सत्यमुक्तं किन्निबह वा एके मनसो विसम्भवनवस्थानस्य
घटकिराट इव न सङ्गच्छन्ति ॥ २ ॥

तथा चोक्तम्-

न कुर्यात्कस्यचित्सख्यं मनसि ह्यनवस्थिते ।
यद्विस्मन्नाचिरादीर्षं चकन्द तप ऐश्वर्यम् ॥ ३ ॥
नित्यं ददाति कामस्य छिद्रं तमनु येऽरयः ।
योगिनः कृतमेवस्य पत्युजायेव पुंश्ली ॥ ४ ॥
कामो मन्मुर्मदो लोभः शोकमोहभयादयः ।
कर्मबन्धश्च यन्मूलः स्वीकुर्यान्को नु तद्बुधः ॥ ५ ॥

अथैवमखिललोकपाललामो विलक्षणो जडबद्धभूतवेष-
भापाचरितैरविलक्षितभगवत्प्रभावो योगिनां साम्प्रदायविधि-
मनुशिक्षयन्त्यकलेवरं जिहामुसुतात्मन्यात्मानमसंख्यवहित-
मनर्थान्तरभावेनान्वीक्षमाण उपरतानुवृत्तिरुपराम ॥ ६ ॥

तस्य ह वा एवं मुक्तलिङ्गस्य भगवतः कपभस्य योगमायावसानो
देह इमां जगतीमभिमानाभासेन चङ्क्रममाणः ॥ ७ ॥

एकदा तु काष्ठकणाटककाष्ठिणकणाटकान् देशान् यदृच्छयोप-
गतः कुटचाचलौपथने आस्यकृताश्मकबल उन्माद इव
मुक्तमूर्धजोऽसंवीत एव विचचार ॥ ८ ॥

अथ समीरयंग्रविधुतवैष्णुनिर्घर्षणज्वातो दावानलस्तद्वन-
मालेलिहानः सह तेन ददाह ॥ ९ ॥

यस्य किलानुचरितमुपाकर्ण्य काष्ठकणाटकानां दक्षिण-
कणाटकानां राजाऽर्हतनामोपशिक्ष्य कलावधर्म उन्कृष्यमाणं
भवितव्येन विमोहितः स्वधर्मपथमकुतोभयमपहाय कुपथं
पापण्डमसमञ्जसं निजमनीयया मन्दः सम्प्रवर्तयिष्यते ॥ १० ॥

येन ह वा कर्ला मनुजापसदा देवमायाविमोहिताः स्वविधि-
नियोगशीचाचारविहीना देवहेलनादीन्यपत्रतानि निजेच्छया
गृह्णन्ता अस्मानानाचमनाशौचकंशोक्तुध्वनादीनि कलिनाऽ-
धर्मवह्नुलेनोपहतधियो ब्रह्मब्राह्मणयज्ञपुरुषलोकविदूषकाः प्रायेण
भविष्यन्ति ॥ ११ ॥

ते च ह्यर्वाक्तनया निजलोकायात्रयान्धपरम्परया त
एवानाश्वस्थास्तमस्यन्धे स्वयमेव प्रपतिष्यन्ति ॥ १२ ॥

अयमवतारो राजसोपद्रुतकैवल्यशिक्षणार्थः तस्यानुगुणान्
श्लोकान्वापन्ति ॥ १३ ॥

अहो भुवः सप्तसमुद्रवत्या द्वीपेषु वर्षेष्वधिपुण्यमेतत् ।
गायन्ति यत्रत्यजना मुरारेः कर्माणि भद्राण्यवतारवन्ति ॥

अहोऽनुवंशो यशसावदातः प्रियव्रतो यत्र पुमान् पुराणः ।
कृतावतारः पुरुषः स आयश्चचार धर्मं यदकर्महेतुम् ॥ १५ ॥

कां न्वस्य काष्ठामपरोऽनुगच्छेन्मनोरथेनाप्यभवाय योगी ।
ययोगमायां स्पृहयन्त्युदस्तां महत्तमा येन कृतप्रयत्नाः ॥ १६ ॥

इति ह स्म सकललोकदेवब्राह्मणरागां परमगुरोर्भगवतः
रूपभाल्यस्य विशुद्धाचरितं पुंसां समस्तदुश्चरिताभिरुणं परम-
महामद्भवायनमिदमनुग्रहयोपचितयाऽनुशृणोत्याश्रावयत्यवहितो
भगवति तस्मिन्वासुदेवे एकान्ततो भक्तिरनयोरपि समनुवर्तते ॥

यस्यामेव कवय आत्मानमविरतविधिभूजिनसंसारपरितापोप-
तप्यमानमनुसुवनं श्लाघयन्स्तन्मयं परया निर्वृत्या ह्यापबर्गिक-
मात्यन्तिकं परमपुरुषार्थमपि स्वयमासादितं नैवात्रियन्ते
भागवतत्वेनैव परिसमाप्तसर्वार्थाः ॥ १८ ॥

राजन्पतिर्गुरुलं भयतां यदूनां
देवप्रियः कुलपतिः क च किहो वः ।
अस्त्येवमहं भगवान् भजतां मुकुन्दो
मुक्तिं ददाति कहिंचित्सम न भक्तियोगम् ॥

नित्यानुभूतनिजलाभनिवृत्तृष्णः
श्रेयस्यतद्रचनया चिरमुसबुद्धेः ।
लोकस्य यः करुणया भयमात्मलोक-
माख्यायामो भगवते रूपभाय तरमै ॥ २० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

भरतसु महाभागवतो यदा भगवताऽवतितलपरिपालनाय
सञ्चिन्तितस्तदनुशासनपरः पञ्चजनीं विश्वरूपदुहितरमुपयमे ॥

तस्यामु ह वा आत्मजान् कात्स्न्र्येनानुरूपाणात्मनः पञ्च
जनयामास भूतादिरिव भूतसूक्ष्माणि ॥ २ ॥

सुमतिं गच्छभूतं सुदर्शनमावर्णं धूमकेतुमिति आत्रनाभं नामैतद्वयं
भारतमिति यत आरभ्य व्यपदिशन्ति ॥ ३ ॥

स हि बहुविन्महीपतिः पितृपितामहवदुरुत्सलतया स्वे स्वे
कर्मणि वर्तमानाः प्रजाः पर्यपालयत् ॥ ४ ॥

इजे च भगवन्तं यज्ञपुरुषं क्रतुभिरुवाचैः श्रद्धयाऽऽहिताग्नि-
रग्निहोत्रदर्शपूर्णमासचातुर्मास्यपशुसोमानां प्रकृतिविकृति-
भिरनुसवनं चातुर्होत्रविधिना ॥ ५ ॥

सम्प्रचरत्सु नानायोगेषु विरचिताहक्रियेषु अपूर्वं यत्किर्याफलं
धर्माख्यं परब्रह्मणि यज्ञपुरुषे सर्वदेयतालिङ्गानां मन्त्राणामर्थ-
नियामकतया साक्षात्कर्तारि परदेवतायां भगवति वासुदेवे एव
भावयानः आत्मनैपुण्यमृदितकपायो हविष्यध्वयुर्भिर्गृह्यमाणेषु
स यजमानो यज्ञभाजो देवास्तानुरूपयावययेष्वध्यभावयत् ॥ ६ ॥

एवं कर्मविशुद्धिविशुद्धसन्त्यन्तार्हदय आकाशवारीरं ब्रह्मणि
भगवति वासुदेवे महापुरुषोपलक्षणैः श्रीवत्सर्कास्तुभवनमाला-
रिदरगदादिभिरुपलक्षिते निजपुरुष हृदुद्दिश्वितेनात्मनात्मनि
पुरुषरूपेण शिरोचमाने उच्चैस्तरां भक्तिरनुदिनमेधमानरयाऽ-
जायत ॥ ७ ॥

एवं वर्षापुतसहस्रपर्यन्तावसानावसितकर्मनिर्वाणावसरोऽधि-
भुज्यमानं स्वतन्त्रयेभ्यो रिक्थं पितृपितामहं यथादायं विभज्य स्वयं
सकलसम्पन्निकेतात्यन्तिकेतात्पुलहाश्रमं प्रवव्राज । यत्र ह वाच
भगवान् हरिरयापि तत्रत्यानां निजजनानां वात्सल्येन सन्निपाप्यते
इच्छारूपेण ॥ ८ ॥

यत्राश्रमपदान्युभयतो नाभिर्भिर्यपचक्रैश्चक्रनदीनाम सरित्प्रवरा
सर्वतः पवित्रीकरोति ॥ ९ ॥

तस्मिन्वाच किल स एकः पुलहाश्रमोपवने विविधकुसुम-
किसलयतुलसिकाम्बुभिः कन्दमूलफलोपहारैश्च समीहमानो
भगवत आराधनं विविक्त उपरतविषयाभिलाष उपहृतोपशमः
परां निर्वृतिमवाप ॥ १० ॥

तथैवमविरतपुरुषपरिचर्यया भगवति प्रबद्धमानानुरागभार-
हतहृदयशीलित्वः प्रहर्षबेगेनान्मन्युद्रियमानरोमपुलककुलकः
औत्कण्ट्यचवृत्तप्रणयवाष्पनिरुद्धाबलोकनयनोऽभिरमे । एवं
निजरमणारुणचरणारविन्दानुध्याननोपचितभक्तियोगपरिप्लुत-
परमाह्लादगभीरहृदयचवगाहधिषणस्तां विक्रियमाणां भगवत्सपर्या
न स्मरत् ॥ ११ ॥

इत्थं धृतभगवद्व्रत ऐणाजिनवाससानुसवनभाषेकार्द्रकपिश-
कुलितजटाकलापेन च शिरोचमानः सूर्य इव भगवन्तं हिरण्यं
पुरुषं ददर्श सूर्यमण्डलेऽप्युपतिष्ठन्नेतदुहोवाच ॥ १२ ॥

परो राजाः सचित्तर्जातवेदो वेदस्य गर्भो मनसेजं जजान ।
स्वरेतसाऽदः पुनराविश्य चरे हंसं गृध्राणामृषभं सङ्घीमः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

एकदा तु महानद्यां कृताभिषेकनैगमिकावश्यको ब्रह्माक्षरमभि-
गुणानो मुहूर्तत्रयमुदकान्त उपविशेत् । तत्र तदा राजन्हरिणी
पिपासया जलाशयाभ्याशमेकैवोपजगाम । तया पेपीयमाने उदके
ताबदेवाविदूरेण नदतो मृगपतेरुक्तदो लोकत्रयभयङ्कर उदपतत् ॥

तमुपश्रुत्य सा मृगबधूः प्रकृतिविरुद्धा चकितनिरीक्षणा सुतरामपि
हरिभयाभिनिवेशव्यग्रहृदया पारिप्लवदष्टिरगततृपाऽतिभयात्सह-
सौचक्राम ॥ २ ॥

तस्या उत्पतन्त्या अन्तर्बद्धा उरुभयावगलितो योनिगतो गर्भः
स्रोतसि निपपात । तत्प्रसवणोत्सर्पणभयस्वेदानुरा स्वगणै-
र्वियुज्यमाना कस्याश्चिद्दर्या कृष्णसारसती निपपात चाप
ममार ॥ ३ ॥

तं त्वेणकुणकं कृपणं स्रोतसा चोद्यमानमभिबीक्ष्यापबिद्धबन्धुं
बन्धुरिबानुकम्पया राजर्षिर्भरत आदाय मृतमातरमेणाश्रमपद-
मानयत् ॥ ४ ॥

तस्य हया कुणक उच्चैस्तरां तस्मिन् कृतनिजाभिमानस्याहर-
हस्तत्पोषणपालनप्रीणनलालनानुप्यानेनात्मनियमाः सहयमाः
पुरुषपरिचर्यादय एकेकशः कतिपयाहर्गणेन वियुज्यमानाः किल
सर्व एवोदबसन् ॥ ५ ॥

अधेदमाह अहो वतायं हरिणकुणकः कृपण ईश्वररथचरण-
परिभ्रमणरथेण स्वगणसुहृदन्धुभ्यः परिवर्जितः शरणं च
मोपसादितो मामेव मातृपितृभ्रातृज्ञातिभ्योऽधिकं गोपायनं
मन्यमानो नान्यं कश्चन वेद मय्येवातिविश्वस्यथात् एव मया
मत्परायणस्य पोषणपालनप्रीणनलालनमप्यनसूयनानुष्ठेयं
शरण्योपेक्षादोषविदुषा ॥ ६ ॥

नूनं ह्यार्याः साधव उपशमशीलाः कृपणसुहृद एवंविधार्थं
स्वार्थान् गुरुतरानुपेक्षन्ते ॥ ७ ॥

इति कृतानुपद्ग आसनस्थानाशनशयनाटनस्थानादिषु सहमृग-
जहुना सेहानुबद्धहृदय आसीत् ॥ ८ ॥

कुसुमकुशसमित्पलाशफलमूलोदकादीन्याहरिष्यमाणो वृक-
सालावृकादिभ्यो भयमाशङ्कमानः सह हरिणकुणकेन वनमा-
विशति ॥ ९ ॥

पथि पथि च मुग्धभावेन तत्र तत्र विपक्तमतिप्रणयभारहृदयः
कार्पण्यात् स्कन्धेनोद्धति एवमुत्सङ्गे उरसि चावधायोपलालयन्
परमामवाप मुदम् ॥ १० ॥

क्रियायां निर्वर्त्यमानाधामन्तराल उन्त्यायोत्थाय यदेनमभिचक्षीत
तर्हि वाय स वरपतिः प्रकृतित्वेन मनसा तस्मै हाशिप आशान्ते
स्वस्ति स्याद्वत्स ते सर्वत इति ॥ ११ ॥

अन्त्यदा तु भृशमुद्विग्नमना नष्टद्रविण इव कृपणः सकृण-
मतिरतितर्पेण हरिणकुणकविरहविह्वलहृदयसन्तापसन्तमनुशोचन्
किल कश्मलं महदभिरम्भित इति होवाच ॥ १२ ॥

अपि वत स वै कृपणैर्णवालको मृतहरिणीसुतोऽहो ममानार्थस्य
शठकितवमन्तरकृतसुकृतस्य कृतविग्रम्भ आत्मप्रत्ययेन तद-
विगणयन् स्वजन इवामिष्यति ॥ १३ ॥

अपि क्षेमेणास्मिन्नाश्रमोपपन्ने शण्याणि चरन्तं देवगुप्तं द्रक्ष्यामि ॥

अपि न वृकः सालावृकोऽन्यतमो वा नैकचरो जक्षयति ॥

निम्नोचति भगवान्सकलजगत्क्षेमोदयः सूर्यात्माऽद्यापि न मम
मृगबधून्पास आगच्छति ॥ १६ ॥

अपिस्विदकृतसुकृतं मामागत्य सुखविष्यति । हरिणराजकुमारो
विबिधकचिरदर्शनीयनिजमृगदारकविनोदेरसन्तोषं स्वानाम-
पनुदन् ॥ १७ ॥

ध्वेलिकया मां मुधा समाधिना मीलितदृशं प्रेमसंरम्भेण चकित-
मागत्य पृषत् अपरकृपविपाणाग्रेण लुठति ॥ १८ ॥

आसादितहविषि वर्हिषि दृष्टिते मयोपालव्यो भीतभीतः सपसु-
परतरभसः कपि कुमारवदवहितकरणकलाप आन्ते ॥ १९ ॥

किं वा अरे आचरितं तपस्तपस्विन्यानया यदियमवनिः सविनय
कृष्णसारतनयतनुतरसुभगशिवतमखरसुरपदपङ्क्तिभिर्द्रविण-
विधुरातुरस्य कृपणस्य मम द्रविणपदवीं सूचयन्त्यात्मानं सर्वतः
कृतकौतुकं द्विजानां स्वगोपवर्गकामानां देवयजनं करोति ॥

अपिस्विदसौ भगवानुदुष एनं मृगपतिभयान्मृतमातरं मम मृग-
वालकं स्वाश्रमपरिभ्रष्टमनुकम्पया कृपणजनबन्धुलः परिपाल-
यति । एष ते हरिणकुणकोऽपिनिर्मया गुप्त इति ॥ २१ ॥

किं वा आत्मज विश्लेषज्वरदाघटहनशिखाभिरूपतप्यमानहृदय-
स्थलनलिनं मामुपशृतमृगांतनयः शिशिशालानुरागगुणितनिज-
बदनसलिलामृतमयगभस्तिभिः स्वधयति ॥ २२ ॥

इति चैवमपटमानमनोरथाकुलहृदयो मृगदारकाभासेन स्वारव्य-
कर्मणा योगारम्भणतो विप्रंशितः स योगतापसो भगवदाराधन-
लक्षणाच कथमितरथा ज्ञान्यन्तर एणकुणक आसन्नः साक्षा-
न्निःश्रेयसप्रतिपक्षतया प्राक् परित्यक्तदुस्त्यजहृदयाभिजातस्य
तस्यैवमन्तगयविहतयोगारम्भणस्य राजपैश्वर्यस्य तावन्मृगार्भक-
पोषणपालनप्रीणनलालनानुपद्वेष्टणाविगणयत आत्मानमहिरि-
वायुबिलं दुरतिक्रमः कालः करालरभस आपयत ॥ २३ ॥

तदानीमपि पार्श्ववर्तिनमात्मजं बन्धुमिवानुशोचन्तमभिधीश्रमाणो
मृग एवाभिधेशितमना विसृज्य लोकमिमं सह मृगेण कलेवर-
मनुस्मृतजन्मानुस्मृतिरितरवन्मृगशरीरमवाप ॥ २४ ॥

तत्रापि ह वा आत्मनो मृगत्वकारणं भगवदाराधनसमीहानु-
भावेनानुस्मृत्य भूशमनुतप्यमान आह ॥ २५ ॥

अहो कष्टं भ्रष्टोऽहमात्मबलानुपधायद्विमुक्तसमस्तसद्गस्य
विशितपुण्यारण्यशरणस्यात्मबतः आत्मनि सर्वेषामात्मनां
भगवति वासुदेवे तदनुश्रवणमननसशीर्तनानुस्मरणाभि-
योगेनाशून्यसकलयामेन कालेन समावेशितं समाहितं कान्तत्वेन
मनस्तनु पुनर्ममावुपस्य रागान्मृगसुतमनुपरिसुखाव ॥ २६ ॥

एवं निगूढनिर्वेदो विसृज्य मूर्गी मातरं पुनर्भगवत्क्षेत्रमुप-
शमशीलमुनिगणदयितं शालग्रामं पुलस्त्यपुलहाश्रमं
कालंजरात्पत्याजगाम ॥ २७ ॥

तस्मिन्नपि कालं प्रतीक्षमाणः सद्ग्राह भूशमुद्विग्न आत्मसहचरः
शुष्कपर्णतृणवीरुधा बर्त्तमानो मृगत्वनिमित्तावसानमेव गणय-
न्मृगशरीरं तीर्षोदकक्षिप्तमुत्सर्ज ॥ २८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ कस्यचिद् द्विजवरस्यात्रिरसप्रवरस्य शमदमतपः-
स्वाध्यायाध्ययनत्यागसन्तोषतिथिक्षेत्रश्रयविद्याऽनसूयात्मज्ञानानन्द-
युक्तस्यात्मसद्ग्राहभुनशीलाचार्यरूपोदायगुणा नव सौंदर्या अङ्गजा
बभूवुः मिपुनं च यवीयस्यां भार्यायाम् ॥ १ ॥

यस्तु तत्र पुमास्तं परमभागवतं राजर्षिप्रवरं भगवन्मुष्टमृगशरीरं
चरमशरीरेण बिप्रत्वं गतमाहुः ॥ २ ॥

तत्रापि स्वजनसद्ग्राह भूशमुद्विग्नमानो भगवतः कर्मबन्ध-
विध्वंसनश्रवणस्मरणगुणविररणेन चरणारविन्दयुगलं मनसा
विदधतः आत्मनः प्रतिघातमाशंसमानो भगवदनुगृहेणानु-
स्मृतस्वपूर्वजन्मावलिरात्मानमुन्मत्तजडवधिरूपेण दर्शयामास
लोकस्य ॥ ३ ॥

तस्यापि हवाऽऽत्मजस्य स विप्रः पुत्रसंज्ञानुबद्धमना आसमावर्त-
नात्संस्कारान्यन्तेपदेशं विदधान उपनीतस्य च पुनः शौचा-
चमनार्दानं कर्मनियमाननभिप्रेतानपि समक्षिष्यन् अनुशिष्टेन हि
भाष्यं पितुः पुत्रेणेत्यसदग्रहः ॥ ४ ॥

स चापि तदुह पितृसन्निधायेव सप्रोचिनमिव करोति । छन्दांस्य-
ध्यापयिष्यन्तह व्याहृतिभिः स्रष्टवशिरस्त्रिपदी सावित्री श्रेष्ठावा-
सन्तिकान्मासानधीयमानमप्यसमवेतरूपं ग्राहयामास ॥ ५ ॥

एवं स्वतनुजं आत्मन्यनुरागावेशितचित्तः शौचाध्ययनव्रत-
नियमगुर्वन्तलशुभ्रूपायापोकुर्वाणकानि कर्माण्यतदभियुक्तान्यपि
समनुशिष्टेन भाष्यमित्यसदग्रहः पुत्रमनुशासत । पिता स्वयं
तावदनधिगतमनोरथः कालेनाप्रमत्तेन स्वयं गृहे प्रमत्तं
उपसंहृतः ॥ ६ ॥

अथ यवीयसी द्विजसती स्वगर्भजातमिपुनं सपत्न्यामुपन्यस्य
स्वयमनुसंस्थया पतिलोकमगात् । पितर्युपरते भ्रातर एनम-
तन्त्रभावाविदत्तव्यां विद्यायामेव पर्यवसितमतयो न परविद्यायां
जडमतिरिति भ्रातरमनुशासननिर्वन्धान्यवृत्तन्त ॥ ७ ॥

स च प्राकृतं द्विपदपशुमिहन्मन्तजडवधिरेत्यभिभाष्यमाणो यदा
तदुत्तरूपाणि प्रभापते कर्माणि च स कार्यमाणः परेच्छया
करोति । विष्टितो वेतनतो वा यात्रया यहच्छया बोधसदित-
मन्यं बहु मृष्टं कदम्बं वाऽभ्यबहरति परं नेन्द्रियप्रीतिनिमित्तम् ॥

नित्यनिवृत्तदुःखस्वसिद्धविशुद्धानुभवानन्दस्वात्मलाभाधिगतः
सुखदुःखयोर्द्वन्द्वनिमित्तयोरसम्भावितदेहाभिमानः ॥ ९ ॥

शीतोष्णवातवर्षेषु वृष इवानुताङ्गः पीनः संहननाङ्गः स्थण्डिल-
संवेशनानुन्मर्दनानुन्मज्जनेन रजसा महामणिरात्रानभिव्यक्त-
ब्रह्मबर्चाः कर्परावृतकटिरुपवीतेनोरुमपिणा द्विजातिरिति
ब्रह्मबन्धुरिति संज्ञयाऽज्ञजनावगतो विचचार ॥ १० ॥

यदा तु परत आहारं कर्मवेतनत ईहमानः स्वभ्रातृभिरपि केदार-
कर्मणि निरूपितस्तदपि करोति । किन्तु न समं विषमन्यूतन
मधिकमिति वेद । कणपिण्याकफलीकरणकुल्मापस्थाली-
पुरीपादीन्यप्यमृतबदारोचयति ॥ ११ ॥

अथ कदाचिद् वृषलीपतिर्भद्रकाल्यं पुरुषपशुमालभतापत्यकामः
॥ १२ ॥

तस्य ह दैवविमुक्तस्य पशोः पदवीं तदनुचराः परिधावन्तो
निशि निशीथसमये तमसाऽऽवृतायामनधिगतपशव आकस्मिकेन
विधिना केदारान्वीरासनेन मृगवराहादिभ्यः संरक्ष्यमाण-
माक्षिरसप्रवरसुतमपश्यन् ॥ १३ ॥

अथ त एतमनवयलक्षणमवमृश्य तेन भर्तुः कर्मनिष्पत्तिं
मन्यमाना वदुश्चा रशनया चण्डिकागृहमुपनिन्युमुदा विकसित-
वदनाः ॥ १४ ॥

अथ पण्यस्तं स्वविधिनाऽभिपिच्याहतेन वाससाऽऽच्छाद्य
भूषणानुलपसकितलादिभिरुपस्कृतं भुक्तवन्तं पूषदीपमाल्य-
लाजकिसलपाङ्कुरफलोपहारोपेतया वैशससंस्थया महता

गीतस्तुतिमुदङ्गपणवधोपेण च तं पुरुषपशुं भद्रकाल्याः पुरत
उपवेशयामासुः ॥ १५ ॥

अथ वृषलराजपणिः पुरुषपशोरसृगासयेन देवीं भद्रकालीं
यक्ष्यमाणस्तदाऽऽभिमन्त्रितमसमितिकरालं निशितमुपादे ॥
इति तेषां वृषलानां रजस्तमःप्रकृतीनां धनमदरजसोत्सिक्त-
मनसां भगवत्कलाक्षरसकुलं कदर्थीकृत्यान्त्येन स्वैरं विहरतां
हिंसाविहागणां कर्मातिदारुणं यद्ब्रह्मभूतस्य साक्षाद्भर्षिसुतस्य
निर्वैरस्य सर्वभूतसुहृदः शून्यायामप्यनभिमतस्यालम्भेन तदुपलभ्य
ब्रह्मतेजसाऽनिदुर्विपहेण दन्दत्यमानेन वपुषा सहसोच्चाल सैव
देवी भद्रकाली ॥ १७ ॥

भूशममर्पणोपावेशरभसविलसितभुकुटिविटपकुटिलदंष्ट्राकणेश्चणा-
टोपातिभयानकवदना हन्तुकामेवेदं सहाट्टहासमनिसंरम्भेण
विमुञ्चती तत त्रत्यस्य पापीयसां दुर्भावाणां तेनैवासिना वृक्का-
शीष्णां गलान्ध्रवन्तमसृगासवमत्युष्णं सह गर्णनिपीयातिपान-
मदबिललोचैस्तरां स्वपार्पदैः सह जगौ ननर्त विजहार च
शिरःकन्दुकलीलया ॥ १८ ॥

एवमेव खलु महदभिचारातिक्रमः कान्त्वयैनात्मने फलति ॥

न वा एतद्विष्णुराताड्भुतं यदसम्भ्रमः स्वशिरच्छेदन आपत्तिनेऽपि
विमुक्तदेहायान्मभावसुहृदहृदयग्रन्थीनां सर्वसत्त्वसुहृदात्मनां
निर्वैराणां साक्षाद्भागवतोऽनिमिषारिवरायुधेनाप्रमत्तेन तेस्ते-
र्भर्धिरभिरक्ष्यमाणानां तत्पादमूलमकुतोभयमाश्रितानां भागवत-
परमहंसानाम् ॥ २० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

अथ सिन्धुसौवीरपते रहुगणस्य व्रजत इभ्रुमत्यास्तटे नया
भगवन्तं कपिलकपिं द्रष्टुं कस्मिंश्चिदाश्रमे स्थितं तत्कुलपतिना
शिविकावाहकपुरुषान्येपणसमये देवेनोपसादितः स द्विजवर
उपलब्धः एष पीथा युवा संहननाङ्गः स्वयन्तु पुनं वोदुमलमिति
पूर्वविष्टिगृहीतः सह गृहीतः प्रमभमतदहं उवाह शिविकां स हि
महानुभावः ॥ १ ॥

यदा हि द्विजवरस्य युगमात्रावलोकानुगतेनैव समा पुरुषगतिस्तदा
विषमगतायां स्वशिविकायां रहुगण उपधाय पुरुषानभिबहत
आह । हे वोढारः साध्वनिक्रमत किमिति विषममूहते यानमिति ॥

अथ त ईश्वरवचः सोपालम्भमुपाकर्ण्य तुपांर्च्छाङ्कितमनसस्तं
विज्ञापयाम्बभुवुः ॥ ३ ॥

न वयं नरदेवप्रमत्ताः भवन्नियमानुपधाः साध्वेव वहामः
अयमप्युनैव नियुक्तोऽपि न द्रुतं व्रजति नानेन सह वोदुमिह वयं
पारयाम इति ॥ ४ ॥

सांसर्गिकां दोष एव नूनमकस्यापि सर्वेषां संगर्गिणां भित्तु-
मर्हतीति निशम्य कृष्णं यच्च रात्रा रहूगण उपासितवृद्धोऽपि
निसर्गेण बलात्कृत ईषद्विचित्रमन्युर्विष्यष्टब्रह्मतेजसं जातवेदस-
मिव रजसा तमसाऽऽवृतमतिराह ॥ ५ ॥

अहो कष्टं भ्रातृव्यक्तमुरुपरिभ्रान्तो दीर्घमध्वानमक एव
ऊहितवान् सुचिरं नातिपीड्य नातिसहननाज्ञो जगसोपद्रुतो
भवान्सखेनो एवापर एते सहृद्विनः ॥ ६ ॥

इति बहुविप्रलब्धोऽप्यविद्यया विहितद्रव्यगुणकर्माशयस्वचरम-
कलेखैर्यजन्तुनि संस्थानविशेषे अहममेत्यनभ्यागोपितमिध्या-
प्रत्ययो ब्रह्मभूतस्तृष्णी शिविकामुवाह ॥ ७ ॥

अथ पुनः स्वशिविकायां विषमगतायां प्रकुपित उवाच रहूगणः
किमरे त्वं जीवन्मृतोसि मां कटर्थाकृत्य भर्तृशामनमतिचरसि ।
प्रमत्तस्य ते करोमि चिकित्सां दण्डपाणिग्वि जनतायाः यथा
प्रकृतिं स्वां भजिष्यसीति ॥ ८ ॥

एवं बलबद्धमभिभाषमाणं नरदेवाभिमानिनं रजसा तमसाऽनु-
विद्धेन मदेन निरुक्तशोषभगवन्त्रियनिकेतं पण्डितमानिनं स
भगवान् ब्राह्मणो ब्रह्मभूतः सर्वभूतसुहृदात्मा योगेश्वरचर्यायां
नातिव्युत्पन्नमतिं स्मयमान इव विगतस्मय इदमाह ॥ ९ ॥

ब्राह्मण उवाच-

त्वयोदितं व्यक्तमविप्रलब्धं भर्तुः स मे स्याददि वीर भारः ।
गन्तुर्यदि स्यादधिगम्यमभ्या पीवेति चासी न विदो प्रवादः ॥

स्वीत्यं काश्यं व्यापय आधयथ

धुतृहृभयं कलिरिच्छा जरा च ।

निद्राऽरतिर्मन्युरहमदथ देहेन

जातस्य हि मे न सन्ति

॥ ११ ॥

जीवन्मृतत्वं नियमेन राजन्नाथन्तवयद्विकृतस्य दृष्टम् ।

स्वस्वामिभावो ध्रुव एष यत्र तर्ह्यच्युतेऽसाविनि कृत्ययोगः ॥

विशेषबुद्धेर्विवरं मनाक् क पश्यामि यत्र व्यवहारतोऽन्यत् ।

क ईश्वरस्तत्र किमीशितव्यमथापि राजन्वरयाम किं ते ॥ १३ ॥

उन्मत्तमजडव्यक्तवसंस्थां गतस्य मे वीर चिकित्सितेन ।

अर्थः कियान् भवता शिक्षितेन स्तब्धप्रमत्तस्य च पिष्टपेषः ॥

श्रीशुक उवाच-

एतावदनुवादपरिभाषया प्रत्युदीर्य मुनिवर उपशमशील उपरता-
नान्ध्यानिमित्तमुपभोगेन कर्मारब्धं व्यपनयन् राजधानमपि
तथोवाह ॥ १५ ॥

स चापि पाण्डवेय सिन्धुसमीवीरपतिस्तत्त्वजिज्ञासायां सम्यक्-
श्रद्धयाऽधिकृताधिकारः तद्दृढग्रन्थविमोचनं द्विजवच आश्रुत्य
बहुयोगग्रन्थमतं त्वरयाऽवकक्ष शिरसा पादमूलमुपगतः क्षमाप-
यन्विगतनरदेवस्मय उवाच रहूगणः ॥ १६ ॥

कस्त्वं निगूढधरसि द्विजानां विभर्षि सूर्यं कतमोऽवभूतः ।
कस्यासि कुजत्य इहापि कस्मात् धैर्याय नभेदसि नोत शुक्लः ॥

नाहं विशङ्गे सुरगजबलान्त्रयक्षगलान् यमस्य दण्डात् ।

नाश्रुकर्कसोमानिलवित्पाखाच्छङ्गे भृशं ब्रह्मकुलावमानात् ॥

तद्गुह्यमज्ञो जडवन्निगूढविज्ञानवीर्यो विचरस्यपारः ।

यचांसि योगग्रथितानि साधो न नः क्षमन्ते मनसा विभेत्तुम् ॥

अहं च योगेश्वरमात्मतत्त्वविदां मुनीनां कपिलं गुरुं वै ।

प्रष्टुं प्रवृत्तः किमिहारणं यत्साक्षाद्विरं ज्ञानकलावतीर्णम् ॥

स वै भयोर्लोकनिरीक्षणार्थमव्यक्तलिङ्गे विचरत्यपिस्वित् ।

योगेश्वराणां गतिमन्यवबुद्धिः कथं विचक्षीत गृहानुवडः ॥

दृष्टः श्रमः कर्मत आत्मनो वै भर्तुर्गन्तुर्भवतश्चायमन्ये ।

यथा श्रुतोदानयनादिभावाः समूलदृष्टो व्यवहारमार्गः ॥ २२ ॥

स्थान्यशितापात्ययसो हि तापस्तप्तपतस्तण्डुलगर्भरन्धिः ।

देहेन्द्रियास्वाशयमस्त्रिकर्पात्तत्संसृतिः पुरुषस्यानुरोधात् ॥ २३ ॥

शास्ताऽधिगोसा नृपतिः प्रजानां

यः किङ्करो वै न विनष्टि पिष्टम् ।

स्वधर्ममाराधनमप्युत्स्य

यदीहमानो विजहात्यघोषम्

॥ २४ ॥

तन्मे भवान्नरदेवाभिमानमदेन तुच्छीकृतसत्तमस्य ।

कृषीष्ट मेत्रीं दशमार्तवन्धो यथा तरेयं सदवध्यानमहं ॥ २५ ॥

न विक्रिया विश्वसुहृत्तस्यस्य साम्येन बीताभिमतेस्तवापि ।

महद्भिमानात्सकृताद्भिमाद्व्यपक्षत्यदूरादपि शूलपाणिः ॥ २६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

ब्राह्मण उवाच—

अकोविदः कोविदवाद्वादान्बदस्यथो नातिविदां वरिष्ठः ।
 न सूर्यो हि व्यवहारमेनं तत्त्वावमर्शेन सहामनन्ति ॥ १ ॥
 तथैव राजन्नुरुगार्हमेपवितानवियोरुविजुम्भितेषु ।
 न वेदवादेषु हि तत्त्ववादः प्रायेण शुद्धो नु चकास्ति साधु ॥
 न तस्य तत्त्वग्रहणाय साक्षात्
 वरीयसीरपि वाचः समासन् ।
 स्वप्ने निरुक्त्या गृहमेधसौख्यं
 न यस्य हेयानुमितं स्वयं स्यात् ॥ ३ ॥
 यावन्मनो रजसा पूरुषस्य सत्त्वेन वा तमसा बाऽनुरुद्धम् ।
 चेतोभिराकूतिभिरातनोति निरुद्धाः कुशलं चेतारं वा ॥ ४ ॥
 स वासनात्मा विषयोपरक्तो गुणप्रवाहो विकृतः षोडशात्मा ।
 चित्रं पृथङ्नामभी रूपभेदमन्तर्वहिष्ठः स्वपुंस्तनोति ॥ ५ ॥
 दुःखं सुखं व्यतिमित्रं च तीव्रं कालोपपन्नं फलमाव्यनक्ति ।
 आलिङ्ग्य मायारचितान्तरात्मा स्वदेहिनं संसृतिचक्रकूटम् ॥
 तावानयं व्यवहारः सदा वै क्षेत्रज्ञसाक्ष्योर्भवति स्थूलसूक्ष्मः ।
 तस्मान्मनोलिङ्गमदो बदन्ति गुणागुणस्यास्य परावरस्य ॥ ७ ॥
 गुणानुरक्तं व्यसनाय जन्तोः
 क्षेमाय नैर्गुण्यमथो मनः स्यात् ।
 यथा प्रदीपो घृतवर्तिमास्थितो
 स्थितिं स धूमां भजति हान्यदा स्वम् ॥ ८ ॥
 पदं तथा गुणकर्मानुबद्धं
 वह्निर्मनः श्रपतेऽन्यत्र तत्त्वम् ।
 एकादशासन्मनसोऽस्य वृत्ती-
 राकूतयः पञ्च धियोऽभिमानाः ॥ ९ ॥

मात्राणि कर्माणि पुरं च तासां

वदन्ति हैकादश वीर भूमिम् ॥ १० ॥

गन्धाकृतिस्पर्शरसश्रवांसि
 विसर्गगत्यात्यर्भजित्यशिल्पाः ।

एकादशं स्वीकरणं ममेति
 मायामहं द्वादशमेकमाहुः ॥ ११ ॥

द्रव्यस्वभावाशयकर्मकालै-

रेकादशामी मनसो विकाराः ।

सहस्रशः शतशः कोटिशश्च
 क्षेत्रज्ञतो न मिथो न स्वतः स्युः ॥ १२ ॥

क्षेत्रज्ञ एता मनसो विभूतीर्जीवस्य मायारचिता अनित्याः ।
 आविर्हिताः कापि निरोहिताश्च शुद्धा विचष्टे त्वविशुद्धकर्तुः ॥

क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः पुराणः साक्षात्स्वयं ज्योतिरजः परेशः ।
 नारायणो भगवान्वासुदेवः स्वमाययाऽऽत्मन्यवधीयमानः ॥

यथानिलः स्थावरजङ्गमानामात्मस्वरूपेण निविष्ट ईष्टे ।
 एवं परां भगवान्वासुदेवः क्षेत्रज्ञ आत्मेदमनुप्रविष्टः ॥ १५ ॥

न यावदेतां तनुभूचरेन्द्र विभूय मायां वयुनोदयेन ।
 विमुक्तसङ्गो जितपद्मपद्मो वेदार्यतत्त्वं भ्रमतीह तावत् ॥

न यावदेतन्मन आत्मलिङ्गं संसारतापावपनं जनस्य ।
 यच्छोकमोहामयसङ्गलोभवीरानुबन्धं ममतां विपत्ते ॥ १७ ॥

भ्रातृव्यमेनं त्वमद्वर्षवीर्यमुपेक्षयाऽप्येधितमप्रमत्तः ।
 गुरोर्हरिश्चरणोपासनास्तो जहि व्यलीकं स्वयमात्ममोहम् ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

रहण उवाच—

नमो नमः कारणविग्रहाय स्वरूपतुच्छीकृतविग्रहाय ।
 नमोऽवधूतद्विजबन्धुनिर्गुणनिगुहनिगुहानुभवाय तुभ्यम् ॥ १ ॥

ज्वरामयातस्य यथागदं सज्जिदापदग्नस्य यथा हिमाम्भः ।
 कुदेहमानाहिबिनष्टरष्ट्रेर्ब्रह्मन्वचस्तेऽमृतमीषधं मे ॥ २ ॥

तस्माद्भवन्तं मम संशयार्थं पृच्छामि पश्चादधुना सुबोधम् ।
 अध्यात्मयोगग्रथितं पुरांवन्मास्वाहि कौतुहलचेतसो मे ॥

यदाह योगेश्वर दृश्यमानं क्रियाफलं सद्भवहात्मलम् ।
न त्वञ्जसा तत्त्वविभर्तृनाय भवानमुष्मिन्भ्रमे मनो मे ॥ ४

ब्राह्मण उवाच-

अयं जनो नाम चलन्पृथिव्यां
यः पार्थिवः पार्थिव कस्य हेतोः ।
तस्यापि चाह्वयोरपि गुल्फजङ्घा-
जानूरुमध्योरशिरोधरांसाः ॥ ५ ॥

अंसे च दावीं शिविका च यस्यां
सांवीरराज्येयपदेश आस्ते ।
यस्मिन्भवान् रुढनिजाभिमानो
राजाऽस्मि सिन्धुधिति दुर्मदान्धः ॥ ६ ॥

शोच्यानिमांस्तानधिकस्तथापि विष्टया निगृह्यन्नुग्रहोऽसि ।
जनस्य गोमेति विक्रयमानो न शोऽभसे वृद्धसभासु दुष्टः ॥
यदि क्षितावेव चगचरस्य विदाम निष्ठां प्रभवं च नित्यम् ।
तन्नामतोऽन्यद्वचनहारमात्रं निरूप्यतां तत्क्रिययानुतिष्ठन् ॥

एवं निरुक्तं क्षितिशब्दवृत्तमसन्निधानं परमाणवां ये ।
अविद्यया मनसा कल्पितास्ते येषां समूहेन कृतो विशेषः ॥

एवं कृगं स्मूलमणुर्वृहद्यदसच सज्जीवमजीवमन्यत् ।
द्रव्यस्वभावाशयकालकर्मनाम्नाऽजयाऽवैहि कृतं द्वितीयम् ॥

ज्ञानं विशुद्धं परमार्थमेकमनन्तरं न बहिर्ब्रह्म सत्यम् ।
प्रत्यक् प्रशान्तं भगवच्छब्दवाच्यं यद्वासुदेवं कथयो वदन्ति ॥

रहूणैतत्तपसा न याति न विद्यया निर्वसनाद्बुहाद्वा ।
न छन्दसा नांतजलाग्रिसूर्यैर्विना महत्पादरजोभिपेकम् ॥ १२ ॥

यत्रोत्तमशोकगुणानुवादः प्रसूयते ग्राम्यकथाविधातः ।
निषेध्यमाणोऽनुदिनं मुमुक्षोर्मती सति यच्छति बासुदेवं ॥

अहं पुरा भरतो नाम राजा विमुक्तदृष्टभुतसङ्गबन्धः ।
आगधनं भगवत ईहमानो मृगोऽभवं मृगसङ्गाद्वतार्यः ॥ १४

सा मां स्मृतिर्मृगदंष्ट्रेऽपि वीर कृष्णाचनप्रभवा नो जहाति ।
अथा अहं जनसङ्गाद्विमुक्तो विशाहमानोऽविकृतश्रमामि ॥

तस्माच्चगोऽसद्भुसङ्गातज्ञानासिर्नवेह विवृक्कणसङ्गः ।
हर्षं तदीहाकथनभुतिभ्यां लब्धस्मृतिर्यात्यतिपारमध्वनः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

ब्राह्मण उवाच-

दुरत्ययेऽध्वन्यजया निवेशितो
रजस्तमः सत्त्वविभक्तकर्मदक् ।
स एष सार्धोऽर्धपरः परिभ्रमन्
भवाटवीं याति न शर्म बिन्दति ॥ १ ॥

यस्याग्निमे पण्णरेदेव दस्यवः
स्वार्थं विलुपन्ति कुनायकं बलात् ।
गोमाययो यत्र हरन्ति सार्धकं
प्रमत्तमाविश्य यथोरणं वृकाः ॥ २ ॥

प्रभूतवीरकृष्णगुल्मगह्वरे
कठोरदंशैर्मशकैरुद्रुतः ।
कचिच गन्धर्वपुरं प्रपश्यति
कचित्कचिचासुहोल्मुकं ग्रहम् ॥ ३ ॥

निवासतोयद्रविणात्मबुद्धि-
स्ततस्ततो पावति भो अटव्याम् ।
कचिच बाव्योत्पितपांसुधूसा
दिशो न जानाति रजस्वलाक्षः ॥ ४ ॥

अदृश्यझिल्लीस्वनकर्णमूलः
उलूकवाग्भिर्ब्यथितान्तरात्मा ।
अपुण्यवृद्धान् थयते धुधादितो
मरीचितोयान्यभिधावति कचित् ॥ ५ ॥

कचिद्वितोयाः सरितोऽभियाति
परस्परं सादयते निरजः ।
आसाय दावं कचिदग्रिततो
निर्वियते क च यक्षैर्हतासुः ॥ ६ ॥

परेत्हृत्स्वः क च निर्विण्णचित्तः
शोचन्निमुह्यन्पुयाति कश्मलम् ।

कचिच्च गन्धर्वपुरं प्रविष्टः
प्रमोदते निर्वृतवन्मुहूर्तम्

॥ ७ ॥

चलन्कचित्कण्टकशर्करांघ्रि-
नंगारुक्षुर्विमना इवास्ते ।
पदे पदेऽभ्यन्तरबहिनाऽर्दितः
कीटुम्विकः क्रुध्यति वै जनाय

॥ ८ ॥

कचिन्निगीर्णोऽजगराहिना जनो
नावैति किञ्चिद्विपिनेऽपविष्टः ।
दष्टः स्म शोते क च दन्दशूकै-
रन्धोऽन्धकूपे पतितस्तमिष्टे
कर्हिस्मचित्शुद्धरसान्विचिबन्
स्तन्मक्षिकाभिर्मथितो विमानः ।
तत्रापि कृच्छ्रात्प्रतिलब्धमन्ये
बलाद्विलुम्पन्त्यप तं ततोऽन्ये

॥ ९ ॥

॥ १० ॥

कचिच्च शीतातपसातबर्ष-
प्रतिक्रियां कर्तुमनीश आस्ते ।
कचिन्मिथोविषण्ण्यच्च किञ्चि-
द्विक्रेयमृच्छत्युत वित्तशाठ्यात्

॥ ११ ॥

कचित्कचिन्क्षीणधनस्तु तस्मिन्
शय्यासनस्थानविहारहीनः ।
यावत्परादप्रतिलब्धकामः
पारव्यदृष्टिर्लभतेऽवमानम्

॥ १२ ॥

प्रसज्जति कापि लताभुजाश्रय
स्तदाऽऽश्रयोऽव्यक्तपदं द्विजस्य ह ।
कचिन्कदाचिद्धरिचक्रतस्सन्
सख्यं विधत्ते वककंकगृध्रेः

॥ १३ ॥

तैर्बधितो हंसकुलं समाविश-
न्न रोचयञ्छीलमुपैति वानरम् ।
तज्जातिरासेन सुनिर्वृतेन्द्रियः
परस्परान्वीक्षणविस्मृतावधिः

॥ १४ ॥

द्रुमेषु रस्यन्सुतदारवत्सलो
व्यवापदीनो विवशश्चरन्त्यने ।

कचित्प्रमादाद्भिरिकन्दरे पतन्
वर्द्धी गृहीत्वा गजभीत आस्थितः

॥ १५ ॥

ततः कथञ्चित्प्रतिमुक्त आपदः
पुनश्च सार्धं प्रविशत्यरिन्दम ।
अध्वन्यमुष्मिन्नजया निवेशितो
भ्रमजानोऽद्यापि न वेद कथन

॥ १६ ॥

अन्योन्यवित्तव्यतिपङ्गवृद्ध-
वैरानुबन्धोऽपिबहन्मियश्च ।
अध्वन्यमुष्मिन्नुरुकृच्छ्रवित्त-
बाधोपसर्गैर्विहरन्विपन्नः

॥ १७ ॥

तांस्तान्विषन्नान् स हि तत्र तत्र
विहाय जातं परिगृह्य सार्धः ।
आवर्ततेऽद्यापि न कश्चिदत्र
वीराध्वनः पारमुपैति योगम् ॥

मनस्विनो निर्जितदिग्गजेन्द्रा
ममेति सर्वे भुवि वद्धवैराः ।
मृषे शयीरन्न तु तद्वृजन्ति
यस्यस्तदण्डो गतवैरोऽभियाति

॥ १८ ॥

रहूगण त्वमपि ह्यध्वनोऽस्य
सन्त्यस्तदण्डः कृतभूतमैत्रः ।
असज्जितात्मा हरिसेवयाऽशित-
ज्ञानासिमादाय तरातिपारम्

॥ १९ ॥

राजोवाच-
अहो नृजन्मास्त्रिलजन्मशोभनं
किं जन्मभिस्त्वपरैरप्यमुष्मिन् ।
न यद्वृषीकेशयशः कृतात्मनां
महात्मानां वः प्रचुरः समागमः

॥ २१ ॥

न ह्यद्भुतं त्वच्चरणाञ्जरेणुभि-
र्हतांहसो भक्तिरधोऽज्ञेऽमला ।
मोहूर्तिकायस्य समागमाच्च मे
दुस्तर्कमूलोऽपहतोऽविचेकः

॥ २२ ॥

नमो महद्भ्योऽस्तु नमः शिशुभ्यो
नमो युवभ्यो नम आवतुभ्यः ।

ये ब्राह्मणा गामवधृतलिङ्गा-

ध्वरन्ति तेभ्यः शिवमस्तु राज्ञाम् ॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच-

इत्येवमुत्तमगमातः स ये ब्रह्मार्पितुः सिन्धुपतेः परमात्मसत्तत्त्व-
मविगणितपरमानुभावः । परमकारुणिकतयापदिश्य रङ्गगणेन
सकरुणमभिरन्दित्रचरणकमलः पूर्णार्णव इव निभूतकरणो-
र्म्याशयो धरणीमिमां विचचार ॥ २४ ॥

संवीर्यपरितपि मुज्जनसमवगतपरमात्मसत्तत्त्वः आत्मन्यविद्या-
ध्यागंप्तिनां च देहात्ममतिं विमसत्रं एवं नृप भगवदाश्रितानु-
भावः । तस्येमान् श्लोकान् गायन्ति ॥ २५ ॥

आर्षभस्येह राजर्षेर्मनसाऽपि महात्मनः ।

नानुवर्त्तमर्हति नृपो मक्षिकेव गरुत्मतः ॥ २६ ॥

राजोवाच-

यो ह वा इह बहुविदा महाभागवत त्वयाऽभिहितः पारोक्ष्येण
वचसा जीवलोकस्य भवाध्वा स ह्यार्षमनीपया कल्पितविषयो
नांजसाऽप्युत्पन्नलोकासमधिगतः अथ तदेव दुरवगमं
समवेतानुकूल्येन निर्दिश्यताम् ॥ १ ॥

शूत उवाच-

स होवाच य एष देहात्ममनाग्निनां सत्त्वादिगुणविशेष-
विकल्पितकुशलाकुशल समग्रहारविनिर्मितविधिदेहावलिभि-
र्योगसंयोगाद्यनादिसंसागानुभवस्य द्वारभूतेन षडिन्द्रियवर्गेण
तस्मिन् दुर्गाध्ववदसुगमेऽध्वन्यापतित ईश्वरस्य भगवन्तो
विष्णोर्वंशवर्तिन्या मायया जीवलोकोऽयं यथा ऋणिकू
सापार्थीधरपरः स्वदेहनिष्पादितकर्मानुभवन् इमंशानवदशिव-
तमायां संसारादव्यां गतो नायापि विफलबहुयोगसहस्रहतापो-
पशमनीं हरिगुरु वरगारविन्दमधुकरानुपदवीमबरुन्धे ॥ २ ॥

यस्यामु ह वा एते षडिन्द्रियनामानः कर्मणा दस्यव इव तथया
पुरुषस्य धनं किञ्चित्नाशाद्धर्मोपयिकं बहुकृच्छ्राधिगतं
यत्परमपुरुषागधनलक्षणं साम्भरायिकमुदाहरन्ति ॥ तद्धर्म्यं धनं

यो दुस्त्यजान् दारसुतान् सुहृद्राज्यं हृदि स्युशम् ।

जहौ युवैव मलवदुत्तमश्लोकालसः ॥ २७ ॥

यो दुस्त्यजान् क्षितिसुतस्वजनार्थदारान्

प्राप्यार्थं श्रियं सुरवरैः सदयावलोकैः ।

नैच्छन्नृपस्तदुचितं महतां मधुद्विद-

सेवानुरक्तमनसामभवोऽपि कल्पुः ॥ २८ ॥

यज्ञाय धर्मपतेये विधिनैपुणाय

योगाय साहचर्यशिरसे प्रकृतीश्वराय ।

नारायणाय हरये नम इत्युदारं

गायन्मृगान्त्वमपि यः समुदाजहार ॥ २९ ॥

इदं भागवतसंभाजितवदातगुणकर्मणो राजर्षेर्भरतस्यानुचरितं
स्वस्त्ययनमायुष्यं धन्यं यशस्यं स्वर्गमापवर्ग्यं चानुभूणो-
त्याख्यास्यत्यभिनन्दति च सर्वा ह्येवाशिप आत्मत आशास्ते
न काश्चन परत इति ॥ ३० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

दर्शनस्पर्शनश्रवणात्वादनावग्राणसंकल्पसमवायेन गृहे ग्राम्योप-
भोगेन कुनायस्याजितात्मनो विलुपन्ति ॥ ३ ॥

अथ च यत्र कौटुंबिकस्य दारापत्यादयो नाम्ना कर्मणा वृक्-
सृगाला इवानिच्छतोऽपि कदर्यस्य कुटुंबिन उरणकवत्संरक्षमाणं
मिपतोऽपहरन्ति ॥ ४ ॥

यथा हानुवत्सरं कृष्यमाणमप्यदग्धवीजक्षेत्रं पुनरावपनकाले
गुल्मनृणवीजकिर्गग्रहरमेव भवति । एवमेव गृहाश्रमः कर्मक्षेत्रं
यस्मिन्न हि कर्माण्युत्सीदन्ति ॥ ६ ॥

यदपककामकरण्ड एष आवसथस्तत्र रतो दंशमशकसमाप-
सदैर्मुनैः शलभशकुन्ततस्करमूपकादिभिरुपकृष्यमानबहिः-
प्राणः कचित्पारिवर्तमानोऽस्मिन्नध्वन्यवियोकामकर्मभिरुपक-
मनसाऽनुपपन्नार्थं नरलोकं गन्धर्वनगरमुपपन्नमिति मिथ्या-
हृष्टिरनुपश्यति ॥ ७ ॥

कचिचोषपदोपनिषदनं पुरुषविशेषमुपेत्य तद्गुणनिहितमतिः
सुवर्णमुपादितस्तन्निष्क्रामकातर इवोन्मुकपिशाचम् ॥ ८ ॥

अथ कदाचिद्गृहपानीयद्रविणाद्यनेकात्मोपजीयनाभिनिवेश-
एतस्यां संसारादव्यामितस्ततः परिधावति ॥ ११ ॥

कचिच्च बात्योपमया प्रमदयाऽऽरोहमारोपितस्तत्कालरजसा-
रजनीभूतं कुजन इव साधुमर्यादां रजस्वलाक्षो दिग्देवतादि-
रजस्वलमतिर्न विजानाति ॥ १० ॥

कचिदुलूकझिझीस्वनवदतिपरुपरभसाटोपं प्रत्यक्षं परोक्षं वा
रिपुराजकुलनिर्भस्तिनेनानिव्यथितकर्णमूलहृदयः ॥ ११ ॥

स यदा दग्धपूर्वसुकुतस्तदा कारस्करकाकतुण्डायपुण्यद्रुमलता-
विषोदधानवदुभयार्थद्रविणशून्यद्रविणान् जीवनमृतान् स्वयं
जीवन्निग्रयमाण उपधावति ॥ १२ ॥

कचित्सकृदवगतविषयवैतथ्यः स्वयं विषयाभिध्यानेन विभ्रंशित-
स्मृतिरत एव मरीचितोयप्रायांस्तानेवाभिधावति ॥

एकदा त्वसत्यसंगानिकृतमतिव्युदसोत्थलनवदुभयतोऽपि दुःखदं
पापण्डमभिधाति ॥ १४ ॥

यदा तु परवाधयाऽन्नमात्मनो नोपनमति तदा हि पितृपुत्रान्
बालान् खलु भक्षयति ॥ १५ ॥

कचिदासाय गृहं दावचत्प्रियार्थविधुरमसुखोदकं शोकाग्निना
दह्यमानो भृशं निर्बेदमुपगच्छति ॥ १६ ॥

कचित्कालविपमितराजकुलपक्षापहतप्रियतमधनासुमृतक इव
विगतजीवलक्षण आस्ते ॥ १७ ॥

कदाचिन्मनोरथावगतपितृपितामहायसस्तदिति स्वप्ननिर्वृति-
मनुभवति ॥ १८ ॥

कचिद्गृहाभ्रमचोदितकर्मातिभारगिरीनारुक्षमाणो लौकिक-
व्यसनकर्षितमनाः कण्टकशर्कराक्षेत्रं प्रविशन्निव सीदति ॥

कचिदुःसंहेन कायाभ्यन्तरवह्निना गृहीतसारः स्वकुटुम्बाय
कुप्यति ॥ २० ॥

स एव पुनर्निद्राजगरगृहीतोऽन्धे तमसि मग्नः शून्यारण्य इव शेते
नान्यत्किञ्चन वेद शब्द इवापचिद्धः ॥ कचिद्भ्रमना दष्टो
दुर्जनन्दन्दशृङ्गलब्धनिद्राक्षणां व्यथितहृदयेन क्षीयमाण-
विज्ञानोऽन्धकूपोऽन्धबन्धनतः ॥ २१ ॥

कहिंस्मचित्कामसुखलवान्विचिन्वन्त्यदा परदारपरद्रव्याण्यव-
रुन्धानो राज्ञा स्वामिभिर्था निहतः पतन्त्यपारं निरये ॥ २२ ॥

अथ च तस्मादुभयथापि कर्मास्मिन्नात्मनः संसारावपन-
मुदाहरन्ति ॥ २३ ॥

यदि च मुक्तस्ततो यथादेवदत्त उपाच्छिनन्ति तस्मादपि विष्णुमित्र
इत्यनवस्थितिः ॥ २४ ॥

कचिच्च शीतातपयातबर्षाचनेकाधिदैविकभौतिकात्मीयानां
दुःखानां बारणायाकल्पो दुरन्तचिन्तया विपण्ण आस्ते ॥

कचिन्मिथोऽभ्येत्य विपणिकः काकणिकामात्रमप्यपहरति
अकिञ्चिद्भि विद्वेषमुपयाति वित्तशठचेन ॥ २६ ॥

कचिच्च क्षीणधनः शय्यासनाद्युपभोगहीनो यावदग्रतिलब्ध-
मनोरथः परस्यादाने व्ययसितमतिस्ततोऽवमानादीनि लभते ॥

एवं वित्तव्यतिपन्नविबुद्धवैरानुबन्धोऽपि पूर्ववासनया मयि
उद्धततां स एवोद्धति ॥ २८ ॥

यत आरब्ध एष नरलोकसार्यस्तमध्वनः पारमुपदिशन्ति ॥

यदिदं योगानुशासनमेतदेव शान्तमं ते उपशमशीला उपरतात्मान
उपतिष्ठन्ति ॥ ३० ॥

कापि देवमायया स्त्रिया भुजलतोपगूढः प्रस्कन्नविबेक-
ज्ञानस्तद्विहारगृहारम्भान् कुर्वन्तदाधयोऽसक्तः सुतदुहितृकुल-
भाषितावलोककविचेष्टितापहतहृदय आत्मानमजितात्माऽ-
परेऽन्धतमसि प्रहिणोति ॥ ३१ ॥

कदाचिदीश्वरस्य भगवतो विष्णोश्चक्रात्परमाण्वादिद्विपराद्धांप-
वर्गकालोपलक्षणपरिवर्तनेन वयस्तरसा हरत आब्रह्मस्तम्भादीनां
मिपतां विव्रस्तहृदयस्तम्बेश्वरं कालचक्रनिजपुष्पं साक्षाद्भगवन्तं
यज्ञपुरुषमागत्य पापण्डदेवताः कंकगृध्रवक्रप्राया आर्यहंससमय-
परिभूताः साकेत्येनाभिषेते ॥ ३२ ॥

यदा तु ताभिः पापण्डदेवताभिरात्मवन्चकेरुवन्चितो ब्रह्मकुलं
समाविशंस्तेषां शीलमुपनयनादिश्रीतस्मार्तकर्मानुष्ठानेन भगवतो
यज्ञपुरुषस्याग्रधनमेव पुनस्तदरोचयं च्छुद्रकुलं भजत्यनिगम-
पारिशुद्धं यस्य हि मिथुनीभावः कुटुम्बभरणं यथा वानरजाते-
स्तत्रापि निरवरोधः स्वैरण विहरन्नतिकूपणबुद्धिरन्योन्यमुख-
निरीक्षणादिशाम्यकर्मणैव विस्मृतकालावधिः ॥ ३३ ॥

कचिद्रुमवर्दहिकार्थेषु गृहेषु रंस्यन्वथा यानरः सुतदारवत्सलो
व्यवायक्षणः ॥ ३४ ॥

एवमध्वन्यवरूपानां मृत्युगजभयानमसि गिरिकन्दरप्राये पतन्
कर्मवर्लीमचलंज्य तत आपदः कथञ्चिन्नरकाद्रिमुक्तः पुनरप्येवं
संसारगध्वनिं वर्तमानो नरलोकासार्थमुपस्थाति ॥ ३५ ॥

एतस्मिन्संसारगध्वनिं नानाकृद्गोपसर्गाविततं बाधित आपन्नास्तत्र
तत्र विमृत्युं जातं जातमुपादाय शोचन् मुखन् खिद्यन् विभ्यन्
हृष्यन् रुदन् गायन् साधुवर्जितोऽसाधुवन एवावर्ततेऽद्यापि ॥

यत आरब्ध एष नरलोकासार्थः यमध्वनः पारमुपदिशन्ति यद्विदं
योगानुशासनं नाम शतमं न वा एतदनुकन्धे न्यस्तदण्डा
शान्तिमन्त उपशमशीला उपरतात्मान उपतिष्ठन्ति यदपि
दिग्विजयिनां यज्जानो राजर्षयो नैवेतद्वज्रजन्ति किन्तु मृधे
शरीरन् यस्यामेव ममैवेयं महीति कृतवेरानुवन्वाः यां विसृज्य
स्वयमुपसंहताः । यस्यामिम उपसर्गाः सुखदुःखरागद्वेष-
भयाभिमानप्रमादोन्मादशोकमोहमात्सर्यैर्षावमानधुषिपासाधि-
व्याधिजराजन्ममरणादयः ॥ ३७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

भरतस्यात्मजः सुमतिर्नामाऽभिहितो यमु ह वाच केचित्पापण्डिनो
विलोक्य कपभषदर्वीमनुवर्तमानमनार्पा अवेदसमाप्तातां देवतां
स्यमनीषया पापीषसीं कलीं कल्पयिष्यन्ति ॥ १ ॥

तस्माद्दृष्टेनारायां देवपादिनां पुत्रोऽभवत् ॥ २ ॥

अथासुर्यां तत्तनयो देवयुष्मस्ततो धेनुमत्यां सुतः परमेष्ठी तस्य
सुवर्चलायां प्रतीह उपजातः य आत्मविषयायां स्वयमखिलायां
संसिद्धो महापुरुषमनुसस्मर ॥ ३ ॥

प्रतीहात्सुखलायां प्रतिहर्त्रादपश्य आसन् इज्याकोविदाः सुतयः
प्रतिहर्तुः स्तुत्यां व्योमभूमानावजनिपाताम् ॥ ४ ॥

व्याघ्रं ऋषिकुल्यायामुद्रीयः ततः प्रसन्नो देवकुल्यायां प्रसन्नो-
र्विकृत्सायां हृदयज आसीद्भिभुः विभोरत्यां च पुषुपेणस्तस्मा-
न्नक आकृत्यां जज्ञे नक्ताद्रतिपुत्रो गयो राजर्षिप्रवर उदारश्चया
अजायत साक्षाद्भगवतो विष्णोर्जंगदभिरक्षया गृहीतसत्त्वस्य
कलात्मवत्ताभिलक्षणेन महापुरुषतां प्राप्तः ॥ ५ ॥

स वै स्वधर्मेण प्रजापालनपापणप्रीणनोपलालतानुशासन-
लक्षणैर्न्यादिना च भगवति महापुरुषे परब्रह्मणि सर्वार्थम-
नाऽर्पितपरमार्थलक्षणं ब्रह्मविचरणानुसंवेय्याऽऽपादितभगव-
द्भक्तियोगेन चाभीक्ष्ण्यशः परिभाषितविशुद्धसत्त्व उपरतानात्म्ये
आत्मनि स्वयमुपलभ्यमानब्रह्मानुभावोऽपि निरभिमान
एवावनिमजुगुप्तः ॥ ६ ॥

तस्येमां गाथां पाण्डवेय पुराविद उपगायन्ति ।

गयं नृपं कः प्रतिपाति कर्मभि-
र्यज्जाभिमानी बहुविद्धर्मगोप्ता ॥

सदागतश्रीः सदसस्पतिः सतां
सत्सेवकोऽन्यो भगवत्कलामृते

॥ ७ ॥

यमभ्यपिश्चन्नरया मुदा सतीः

सत्याशिपो दक्षकन्याः सरिद्धिः ।

यस्य प्रजानां दुदुहे धराऽऽशिपो

यधेप्सिता वै गुणवत्सुतोपाः

॥ ८ ॥

छन्दांस्यकामस्य च यस्य कामान्

दुदुहुराजहुरधो बलिं नृपाः ।

प्रत्याहता युधि धर्मं च विप्रा

यस्याशिपः पद्यमंशं प्रजाश्च

॥ ९ ॥

यस्याचरे भगवानध्वरात्मा

मधोनि मायत्पुरुषोमपीधे ।

श्रद्धा विशुद्धा चलभक्तियोग-

समर्पितज्या फलमाजहार

॥ १० ॥

यत्प्रीणनाद्बहिर्हि देवतिर्यङ्-

मनुष्यवीरुनृणमाविरिक्षात् ।

प्रीयेत सयः स हि विध एष

प्रीतः स्वयं प्रीतिमगाद्रवस्य

॥ ११ ॥

गयात्र्यन्त्यां चित्ररथः स्वस्तिरवरोधेन इति त्रयः पुत्रा वभूवुश्चित्र

रथादूर्जायां सम्राडजनिष्ट ॥ १२ ॥

तत उत्कलायां मरीचिर्मरीचेर्विन्दुमत्पां विन्दुमानुदपथत तस्मा-
त्सुपेणायां मधुर्नामाभवत् । मधोः सुमनस्यां वीरव्रतस्ततो
ब्रजायां मन्थुप्रमन्थु जज्ञाते मन्योः सत्यायां भुवनस्ततो दोषायां
त्वष्टा अजनिष्ट त्वष्टुर्विरजोर्विरोचनायां विरजस्य शतजित्प्रवरं
पुत्रशतं कन्याश्च विपूच्यां किल जाताः ॥ १३ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

राजोवाच—

इत्युक्तस्त्वया भूमण्डलायामविशेषो यावदादित्यस्तपति यत्र
चासीत् ज्योतिषां गणैश्चन्द्रमाः सह दृश्यते ॥ १ ॥

तत्रापि प्रियव्रतरथचरणपरिखातेः सप्तभिः सप्तसिन्धव उपकृप्ताः
यत एतस्याः सप्तद्वीपविशेषकल्पस्त्वया भगवान् खलु सूचितः
एतदेव निखिलमहं मानतो लक्षणतश्च सर्वं जिज्ञास्यामि ॥ २ ॥

भगवतो गुणमये स्थूलरूपे आवेशितं मनो त्रिगुणोऽपि सूक्ष्म
आत्मज्योतिषि परे ब्रह्मणि भगवति वासुदेवाख्ये क्षममावेशितुं
तदु हे तत् गुरोर्ऽहं स्यनुवर्णयितुमिति ॥ ३ ॥

ऋषिरुवाच—

न वै महाराज भगवतो मायागुणविभूतेः स्थानविशेषाणां नाम-
रूपतः काष्ठां मनसाऽधिगन्तुमलं विबुधापुंषेणापि पुरुषस्तस्मा-
त्प्राधान्येनैव भूगोलविशेषं नामरूपमानलक्षणतो व्याख्या-
स्यामः ॥ ४ ॥

यो वा अयं द्वीपः कुबलयकमलकोशाभ्यन्तरकोशो नियुत-
योजनविशालः समवतुलो यथा पुष्करम् ॥ ५ ॥

यस्मिन्नयवपाणि नवयोजनसहस्रायामान्यष्टभिर्मर्यादागिरिभिः
सुविभवतानि भवन्ति ॥ ६ ॥

येषां मध्ये इलावृतं नामाभ्यन्तरवर्षं यस्य नाभ्यामवस्थितः
सीवर्णः कुलगिरिं रातो मेरुद्वीपायामसमुद्राहः कर्णिकाभूतः
कुबलयकमलस्य मूर्ध्नि द्वात्रिंशत्सहस्रयोजनविततो मूले
षोडशसहस्रं तावताऽन्तर्भूमां प्रविष्टः ॥ ७ ॥

उत्तरोत्तरेणोलावृतानीलः श्वेतः भृङ्गवानिति त्रयो रम्यक-
हिरण्ययकुरूणां वर्षाणां मर्यादागिरयः प्रागायता उभयतः
क्षार्णदावधयो द्विसहस्रपृथ्वः एकैकशः पूर्वम्मादुत्तरेत्तग-
दशांशेन दीर्घ एव हसन्ति ॥ ८ ॥

तत्राप्यं श्लोकः—

प्रियव्रतं वंशमिमं विरजश्चरमोद्भवः ।

अकरोदत्यलं कीर्त्यां विष्णुः सुरगणं यथा ॥ १४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

एवं दक्षिणेनेलावृतानिपथो हेमकूटो हिमालय इति प्रागायता
यथा नीलादयः अयुतयोजनोत्तोषाः हरिवर्षकिम्पुरुषभारतानां
यथासङ्ख्यम् । मर्यादागिरयः ॥ ९ ॥

तथेलावृतमपरेण पूर्वैण च माल्यवद्द्रव्यमादनाबानीलनिपथायती
द्विसहस्रवृद्धौ केतुमालभद्राश्वयोः सीमानं विदधाते ॥ १० ॥

मन्दरो मेरुमन्दरः सुपार्थः कुमुद इत्ययुतयोजनविस्तारोन्नाहाः
मेरोश्चतुर्दिशमवष्टम्भगिरय उपकृप्ताः ॥ ११ ॥

चतुर्थेतेषु चूतजम्बूकदम्बन्यग्रोधाश्चत्वारः पादपप्रवराः पर्वत-
केतव इवाभिसहस्रयोजनोन्नाहास्तावद्विदपविततयः शतयोजन-
परिणाहाः ॥ १२ ॥

हृदाश्चत्वारः पयोमध्विचक्षुरसमृष्टजलाः यदुपस्पृशिन उपदेवगणा
योगैश्चर्याणि स्वाभाविकानि भरतर्षभ धारयन्ति ॥ १३ ॥

देशोयानानि च भवन्ति चत्वारि नन्दनं वैत्ररथं वैभ्राजकं सर्वतो-
भद्रमिति ॥ १४ ॥

येष्वमरपरिवृद्धाः सहामरललनाललामयूधपतयः उपदेवगणै-
रुपगीयमानमहिमानः किल विहरन्ति ॥ १५ ॥

मन्दरोत्तस्तत्रैकादशशतयोजनोत्तुङ्गदेवचूतशिरसो गिरिशिखर-
स्थूलानि फलान्यमृतकल्पानि निपतन्ति ॥ १६ ॥

तेषां विशीर्यमाणानामतिमधुरसुरभिवहुलारुणरसोदेनारुणोदा
नाम नदी मन्दगिरिशिखरान्निपतन्ती पूर्वैणेलावृतमुपग्राहयति ॥

यदुपजोषाद्भवान्या अनुचरीणां पुण्यजनयधूनामवयवस्पर्श-
सुगन्धवतो दशयोजनं समन्तादनुवासयति ॥ १८ ॥

एवं जम्बूफलानामत्युच्चनिपातविशीर्णानामनस्थिप्रायाणामि-
भकायनिभानां रसेन जम्बूनदी मेरुमन्दरशिखरादयुत-
योजनादवनितले निपतन्ती दक्षिणेनात्मानं यावदिलावृत-
मुपस्पन्दयति ॥ १९ ॥

तावदुभयोरपि गेधसौर्या मृत्तिका तत्र फलस्मेनानुविध्यमाना
वाय्वकसंयोगविषाकेन सदाभ्रग्लोकाभरणं जाम्बूनदं नाम सुवर्णं
भवति ॥ २० ॥

यद्दु ह वायु विवुधादयः सह युवतिभिः कटकमुकुटकदिसूत्रा-
शाभरणरूपेण खलु धारयन्ति ॥ २१ ॥

यस्तु महाकदम्बः सुपार्श्वनिगूढस्तस्य कोटरेभ्यो निःसृताः
पञ्चव्यामर्षणाहाः पञ्चमधुधाराः सुपार्श्वशिखरात्पतन्त्योऽ-
परेणात्मानं इलावृतमनुमोदयन्ति ॥ २२ ॥

या ह्युपभुञ्जानानां मुखनिर्वांसितो वायुः समन्ताच्छतयोजन-
मनुवासयति ॥ २३ ॥

एवं कुमुदनिरुद्धो यः शतचलशो नाम वटस्तस्य स्कन्धेभ्योऽ-
र्वाचीनाः पयोदधिघृतमधुगुडानाचम्बरशय्यासनाभरणादयः
सर्वकामदुषा नदाः कुमुदाग्रात्पतन्ति उत्तरेणैलावृतमुपभोज-
यन्ति ॥ २४ ॥

यानुपनुपाणानां न कदाचित्कचिदपि प्रजानां बलीपलित-
कृमस्वेददीर्गान्य जगमयापमृत्युशीतोष्णवैवर्ण्योपसर्गादयस्ताप-
विशेषा भवन्ति । यावज्जीवं सुखं निरतिशयमेव ॥ २५ ॥

कुरङ्गकुरङ्गकुसुम्भकथेकह चित्रिकूटशिशिरपतद्गुरुचकनिपथ-
शितिवासकपिलशङ्खवैद्युत्तारुषिहंसर्षभनीरनागकालभ्रनारदा-
दयो गिरयो मेरोः कर्णिकाया इव केसरभूता मूलदेशे परित
उपकृमाः ॥ २६ ॥

जटरेवकूटी मेरुं पूर्वैणाष्टादशयोजनसहस्री उदगायती द्विसहस्रं
पृथुतुङ्गा भवतः । एवमपरेण पवनपारियात्रौ दक्षिणेन कैलास-
कवीर्यं प्रगायती एवमुत्तरतः शृङ्गमकरी इत्यष्टभिरेतैः परिसृतौ
अश्रिरिव परितो मेरुश्चकास्ति काञ्चनगिरिः ॥ २७ ॥

मेरुर्मूर्धनि भगवत आत्मयोनेरुपकृमां पुरी अयुतयोजनसाहस्रीं
समचतुरस्रां शतकौर्म्यीं शतकोटिं वदन्ति ॥ २८ ॥

तामनुपरितो लोकपालानामाष्टानां यथादिशं यथास्थं तुरीयभागेन
पुरोऽष्टावुपकृमाः ॥ २९ ॥

॥ इति धीमन्नागवते पञ्चमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

तत्र भगवतः साक्षाद्यद्भिलस्य विष्णोर्विक्रमतो वामपादाद्दुष्ट-
नखनिर्भिन्नोर्ध्वाण्डकटाहविरेणान्तःप्रविष्टा या बाह्यजलधारा
तच्चरणपङ्कजाग्रतेजनामरुणिकप्रत्नकोपरञ्जिता खिलजगदधमला-
पहोपस्पृशानामला साक्षाद्भगवत्पदीत्यनुपलक्षितवचोभिरभिधीय-
मानानिमहता कालेन युगसहस्रोपलक्षणेन दिव्यो मूर्धन्यवतनार
यत्तद्विष्णुपदमाहुः ॥ १ ॥

यत्र हवा ब वीरब्रत औत्तानपादिः परमभागवतोऽस्मत्कुल-
देवताचरणारविन्दोदकमिति यामनुसवनमुत्कृष्ट्यमाणभगव-
द्वक्तियोंगेन हृदं क्रियमानानाहृदय औत्कण्ड्याद्विषशामीलित-
लोचनयुगलकुङ्कुमलविगलितामलवाष्पकलयाऽभिच्यज्यमान-
रोगमुलककुलक अधुनापि परमादरेण शिरसा विभर्ति ॥ २ ॥

तत वसपयस्तत्प्रभायत्रा कपिलोके यां ननु तपस आत्यन्तिकी
मिद्विरेताचरति भगवति सत्रांत्मनि वासुदेवेऽनवरतभक्ति-
योगलाभेनचोपेक्षितान्वाधांमगतयो मुक्तिमिवागतो मुमुक्षुः
सबहुमानमेवावापि जटाजूटैरुद्धहन्ति ॥ ३ ॥

ततोऽनेकसहस्रकोटिविमानानीकसाङ्कुलदेवयानेनावतरन्तीन्दुमण्डलमा-
प्लान्य ब्रह्मसदने निपतति ॥ ४ ॥

तत्र चतुर्धा भिद्यमाना चतुर्भिर्नामभिश्चतुर्दिशमभिस्यन्दन्ती
नदीनदपतिमेवभिनिविशति सीतालकनन्दा चक्षुर्भेदिति ॥ ५ ॥

सीता तु ब्रह्मसदनात्केसराद्रिशिखरेभ्योऽधोऽधः पतन्ती गन्ध-
मादनमूर्ध्नि पतित्वान्तरेण भद्रार्थं वर्षं प्राच्यां दिशि क्षारसमुद्रं
प्रविशति ॥ ६ ॥

एवं माल्यबच्छिखराश्रिपतन्त्यनुपरतयेगा केतुमालामभिवक्षुः
प्रतीच्यां दिशि सरित्पतिं प्रविशति ॥ ७ ॥

भद्राचोन्नतो मेरुशिरसो निपतन्ती गिरिशिखराद्रिशिखरमति-
हाय शृङ्गवतः शृङ्गादभिस्यन्दमाना उत्तरांस्तु कुक्कुरनिक्रम्यो-
दीच्यां दिशि लवणार्णवं प्रविशति ॥ ८ ॥

तथैवालकनन्दा दक्षिणेन तु ब्रह्मसदनाद्बहूनि गिरिकूटा-
न्यनिक्रम्य निपथहेमकूटहिमकूटान्यनिरभसरतरंहसा लुटन्ती
भारतमेव वर्षं दक्षिणस्यां दिशि जलनिधिं प्रविशति ॥ ९ ॥

अन्ये नदा नयश्च वर्षेऽस्मिन्सन्ति बहुशो मेवादिगिरिदुहितरः
अत्रापि जम्बूद्वीपे भारतमेव वर्षं कर्मक्षेत्रं अथान्यान्यष्टवर्षाणि
स्वर्गिणां पुण्यशोषभोगस्थानानि भीमानि स्वर्गपदानि व्यपदि-
शन्ति ॥ १० ॥

येषु पुरुषाणामयुतवर्षावेषां देवकल्याणां नागायुतप्राणानां वज्र-
संहननवलवयोमोदप्रमुदितमहासीरतनिरतनरवरावरोधमिधुनव्यवस्थाप-
वर्गधृतेकगर्भकलत्राणां त्रेतायुगसमः कालो वर्तते ॥ ११ ॥

यत्र ह देवपतयः स्वैः स्वैर्गणनायकैर्बिहितमहाह्रणाः सर्वर्तु-
कुसुमस्तवकफलकिसलपथ्रिया आनम्यमानविटपलताबिट-
पिभिरुपशोभमानरुचिरकानननाश्रमायतनवर्षगिरिद्रोणीषु तथा
चामलजलाशयेषु विकचविधिवनरुहामोदमदमुदितराजहंस-
जलकुटुकारण्डवसारसचक्रबाकादिभिर्मधुकरनिकराकृतिभिरुप-
कूजितेषु जलक्रीडादिभिर्बिबिधविचिनोदैः सुललितसुरसुन्दरीणां
कामकलिलविलासहासलीलावल्लोकाकूटमनोदृष्टयः स्वैरं किल
विहरन्ति ॥ १२ ॥

नवस्वपि वर्षेषु भगवान्नारायणो महापुरुषः पुरुषाणामनु-
ग्रहायात्मतत्त्वव्यूहेनायापि सन्निधीयते ॥ १३ ॥

इलावृते तु भगवान् भव एक एव पुमान् न ह्यन्यस्तत्र निविशति
भवान्याः शापनिमित्तज्ञः । यत्रवेक्ष्य स्त्रीभावस्तत्पद्माद्रक्ष्यमानः ॥

भवानीनार्यैः स्त्रीगणार्युदसहस्रैरब्रूयमानो भगवतश्चतुर्भुजैः-
महापुरुषस्य तुरीयां तामसीं मूर्तिं प्रकृतिमात्मनः सङ्कर्षणसंज्ञां
आत्मसमाधिरूपेण सन्निधायितदभिगृणन् भव उपधावति ॥

भव उवाच-

ॐ नमो भगवते महापुरुषाय सर्वगुणसङ्ख्यातायानन्ताया-
व्यक्ताय नम इति ॥ १६ ॥

भजे भजन्यारुणपादपङ्कजं

भगस्य कृत्स्नस्य परं परायणम् ।

भक्तेष्वलम्भावितभूतभावनं
भवापहं त्वां भवभावमीश्वरम्

॥ १७ ॥

न यस्य मायागुणचित्तवृत्तिभि-
र्निरीक्षतो ह्यण्वपि दृष्टिरज्यते ।

ईशो यथा नोऽजितमन्युरंहसां
कस्तं न मन्येत जिगीषुरात्मनः

॥ १८ ॥

असन्दृशो यः प्रतिभाति मायया
क्षीवेव मध्वासवताम्रलोचनः ।

न नागवध्वोऽह्णमीशिरे हि या
यत्पादयोः स्पर्शानघर्षितेन्द्रियाः

॥ १९ ॥

यमाहुरस्य स्थितिजन्मसंयमं
त्रिभिर्हिहीनं यमनन्तमीश्वरम् ।

न वेद सिद्धार्थमिव कचित्सित्यतं
भूमण्डलं मूर्धसहस्रधामसु

॥ २० ॥

यस्याय आसीद्वृणविग्रहो महा-
न्विज्ञानधिष्य्यो भगवानजः किल ।

यत्सम्भवोऽहं त्रिवृता स्वतेजसा
वैकारिकं तामसमैन्द्रियं सृजे

॥ २१ ॥

एते वयं यस्य वरो महात्मनः

स्थिताः शकुन्ता इव सूत्रयन्त्रिताः ।

महानहं वैकृततामसेन्द्रियाः

सृजाम सर्वं यदनुग्रहादिदम्

॥ २२ ॥

यन्निर्मितां कदापि कर्मपर्वणीं

मायां जनोऽयं गुणसर्गमोहितः ।

न वेद निस्तारणयोगमञ्जसा

तस्मै नमस्तद्विलयोदयात्मने

॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच-

तथा च भद्रश्रवा नाम धर्मसुतमन्त्रकुलपतयः पुरुषा भद्राश्च वर्षे
साक्षाद्भगवतो वामुदेवस्य शिष्यां तनुं धर्ममयीं ह्यशीर्षाभिधानां
परमेण समाधिना सन्निधायैदमभिगृणन्त उपधावन्ति ॥ १ ॥

भद्रश्रवस ऊचुः-

ॐ नमो भगवते धर्मायात्मशोभनाय नम इति

॥ २ ॥

अहो विचित्रं भगवद्विचेष्टितं

प्रपन्नं जनोऽयं हि मिषन्न पश्यति ।

ध्यायन्नस्यर्हि विकर्म सेवते
निर्हृत्य पुत्रः पितरं जिजीविषुः ॥ ३ ॥

वदन्ति विश्वं कवयश्च नश्वरं
पश्यन्ति चाध्यात्मविदो विपश्चितः ।
तथाऽपि मुह्यन्ति तवाज मायया
सुविस्मयं कृत्यमिदं नताः स्म तम् ॥ ४ ॥

विश्वोद्भवस्थाननिरोधकर्म ते
ह्यकर्तुरङ्गीकृतमप्यपावृतम् ।
युक्तं न चित्रं त्वयि कार्यकारणं
सर्वात्मनि व्यतिरिक्ते च वस्तुनि ॥ ५ ॥

वेदान्युगान्ते तमसा तिरस्कृता-
व्रसातलायो नृत्तुरङ्गबिग्रहः ।
प्रत्याददे वै कवयेऽभियाचन्ते
तस्मै नमस्तेऽवितथे हिताय ते ॥ ६ ॥

हर्षवर्षे च भगवान्नरहरिरूपेणाऽस्ते तद्रूपग्रहणनिमित्तमुत्तर-
त्राभिधास्यामः तद्वर्षितं रूपं महापुरुषगुणभाजो महाभागवतो
देव्यदानवकुलतीर्थोत्तरणशीलचरितः प्रह्लादोऽव्ययधानानन्य-
भक्तियोगेन सह तद्रूपपुरुषरूपान्ते इदं चोदाहरति ॥ ७ ॥

ॐ नमो नृसिंहाय तेजस्तेजसे आचिरा विश्वं ब्रह्मन् ब्रह्मदंष्ट्रं
कर्माशयान् । रन्ध्रं रन्ध्रं तमो ग्रस स्वाहा अभयमभयमात्मने
भूयिष्ठान् ॥ ८ ॥

स्वस्त्यस्तु विश्वस्य खलः प्रसीदतां
ध्यायन्तु भद्राणि शिवं मनो धिया ।
मनश्च भद्रं भजतादधोक्षजे
आविश्यतां नो मतिरयहेतुकी ॥ ९ ॥

माऽऽगारदारात्मजदेहवन्पु
सङ्गो यदि स्याद्भगवत्प्रियेषु नः ।
यः प्राणवृत्त्या परितुष्ट आत्मवान्
सिद्धत्वदूरात् तथेन्द्रियप्रियः ॥ १० ॥

पतंगालब्धं निजजीवैवैवम्
तीर्थं मुहुः संपृशतां हि मानसम् ।

हरत्यजौऽहः श्रुतिभिर्गतोऽन्तः
को वै न सेवते मुकुन्दविक्रमम् ॥ ११ ॥

यस्यास्ति भक्तिर्भगवत्यकिञ्चनाः
सर्वैर्गुणैस्तत्र समासते सुराः ।
हरावभक्तस्य कुतो महद्गुणा
मनोरधेनासति धावतो बहिः ॥ १२ ॥

हरिर्हि साक्षाद्भगवाच्छरीरिणा-
मात्मा इषाणामिव तोषमीप्सितः ।
हित्वा महान्तं यदि सज्जते गृहे
तदा महत्त्वं वयसा दंपतीनाम् ॥ १३ ॥

तस्माद्रोगरागविषादमन्यु-
मानस्मृद्भाभयदेन्याधिमूलम् ।
हित्वा गृहं संसृतिचक्रवालं
नृसिंहपादं भजतां कुतोभयमिति ॥ १४ ॥

केतुमाले भगवान्कामदेवस्वरूपेणास्ते लक्ष्म्याः प्रियचिकीर्षया
प्रजापतेर्दुहितृणां च तद्वर्षपतीनां पुरुषायुषाऽहोरात्रपरिसङ्ख्या-
नानां यासां गर्भा महापुरुषमहास्त्रतेजसोद्भूजितमनसां बिभ्वस्ता
व्यसवः संबत्सरान्ते निपतन्ति ॥ १५ ॥

अनीय सुललितगतिचिलासचिलसितरुचिरहासलेशावलोक-
लीलया किञ्चिदुत्तंभितसुन्दरभूमण्डलसुभगवदनारविन्दधिया रमां
रमयन्निन्द्रियाणि रमयते ॥ १६ ॥

तद्भगवतो मायाप्रयं रूपं परमसमाधिपोगेन रमादेवी संबत्सरस्य
रात्रिषु प्रजापतेर्दुहितृभिरुपेताहम्सु तद्भर्तृभिरुपेतोपास्ते । इदं
चोदाहरति ॥ १७ ॥

ॐ हां हीं हूं ॐ नमो भगवते हृषीकेशाय सर्वविशेषबिन्-
क्षेत्रात्मने आकूर्तीनां चित्तानां चेतसां विशेषाणां चाधिपतये
पांडशकलाय छन्दोमयापान्नमयापामृतमयाय सर्वमयाय महसे
ओजसे बलाय कान्ताय कामाय नमस्ते उभयत्र भूयान् ॥

त्वियो व्रतैस्त्वां हृषीकेशं स्वतो-
ह्वाराय लोके पतिमासासेऽन्यम् ।
तासां न ते वै परिपात्यपत्यं
प्रियं धनाधूषि यतोऽस्त्वतन्त्राः ॥ १९ ॥

अन्ये नदा नद्यश्च वर्षेऽस्मिन्सन्ति बहुशो मेर्यादिगिरिदुहितरः
अत्रापि जम्बूद्वीपे भारतमेव वर्षं कर्मक्षेत्रं अधान्यान्यष्टवर्षाणि
स्वर्गिणां पुण्यशेषोपभोगस्थानानि भौमानि स्वर्गपदानि व्यपदि-
शन्ति ॥ १० ॥

येषु पुरुषाणामयुतवर्षायुषां देवकल्पानां नागायुतप्राणानां वज्र-
संहननबलवयोमोदप्रमुदितमहासीरतनिरतनरवरावरोधमिधुनप्रवायाप-
वर्गधृतैकगर्भकलत्राणां वेतायुगसमः कालो वर्तते ॥ ११ ॥

यत्र ह देवपतयः स्वैः स्वैर्गणनायकैर्बिहितमहारहणाः सर्वर्तु-
कुसुमस्तवकफलकिसलपत्रिया आनम्यमानविटपलताविट-
पिभिरुपशोभमानरुचिरकाननाश्रमायतनवर्षगिरिद्रोणीषु तथा
चामलजलाशयेषु विकचविविधवनरुहामोदमदमुदितराजहंस-
जलकुण्डकारण्डवसारसचक्रवाकादिभिर्मधुकरनिकराकृतिभिरुप-
भूजितेषु जलक्रीडादिभिर्बिबिधविधिनोदैः सुललितसुरसुन्दरीणां
कामकलिलविलासहासलीलावलोककाकुष्टमनोदृष्टयः स्वैरं किल
विहरन्ति ॥ १२ ॥

नवस्वपि वर्षेषु भगवान्नारायणो महापुरुषः पुरुषाणामनु-
ग्रहायात्मतत्त्वव्यूहेनायापि सन्निधीयते ॥ १३ ॥

इलावृते तु भगवान् भव एक एव पुमान् न हान्यस्तत्र निविशति
भवान्याः शापनिमित्तज्ञः । यत्प्रवेक्ष्य स्त्रीभावस्तत्पश्चाद्वक्ष्यामः ॥

भवानीनायैः स्त्रीगणारुदसहस्रैरब्रूयमानो भगवत्तत्त्वतुर्मूर्ते-
र्महापुरुषस्य तुरीयां तामसीं मूर्तिं प्रकृतिमात्मनः सङ्कर्षणसंज्ञां
आत्मसमाधिरूपेण सन्निधायैतदभिगृणन् भव उपधावति ॥

भव उवाच—

ॐ नमो भगवते महापुरुषाय सर्वगुणसङ्घातायानन्ताया-
व्यक्ताय नम इति ॥ १६ ॥

भज भजन्यारुणपादपङ्कजं

भगस्य कृत्स्नस्य परं परायणम् ।

भक्तेष्वलम्भावितभूतभावर्न
भवापहं त्वां भवभावमीश्वरम्

॥ १७ ॥

न यस्य मायागुणचित्तवृत्तिभि-
र्निरिक्षतो ह्यण्वपि दृष्टिरज्यते ।

ईशो यथा नोऽजितमन्युरंहसां
कस्तं न मन्येत जिगीषुरात्मनः

॥ १८ ॥

असन्दृशो यः प्रतिभाति मायया
क्षीबेव मध्वासचताम्रलोचनः ।

न नागबध्बोऽहंणीमीश्वरे हि या
यत्पादयोः स्पर्शनपर्यन्तेन्द्रियाः

॥ १९ ॥

यमाहुरस्य स्थितिजन्मसंयमं
त्रिभिर्विहीनं यमनन्तमीश्वरम् ।

न वेद सिद्धार्थमिव कचिच्छित्तं
भूमण्डलं मूर्धसहस्रधामसु

॥ २० ॥

यस्याथ आसीद्गुणविग्रहो महा-
न्विज्ञानपिण्डो भगवानजः किल ।

यत्सम्भवोऽहं त्रिवृता स्वतेजसा
वैकारिकं तामसमैन्द्रियं सृजे

॥ २१ ॥

एते वयं यस्य वशो महात्मनः

स्थिताः शकुन्ता इव सूत्रयन्त्रिताः ।

महानहं वैकृततामसेन्द्रियाः

सृजाम सर्वं यदनुग्रहादिदम्

॥ २२ ॥

यन्निर्मितां कर्हापि कर्मपर्वणीं

मायां जनोऽयं गुणसर्गमोहितः ।

न वेद निस्तारणयोगमजसा

तस्मै नमस्तद्विलयोदयात्मने

॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच—

तथा च भद्रश्रवा नाम धर्मसुतस्तत्कुलपतयः पुरुषा भद्राश्चे वर्षे
सोश्राद्भागवतो वामुदेवस्य श्रियां तनुं धर्ममयीं ह्यपशीपांभिधानां
परमेण समाधिना सन्निधाप्येदमभिगृणन्त उपधावन्ति ॥ १ ॥

भद्रश्रवस ऊचुः—

ॐ नमो भगवते धर्मायात्मशोधनाय नम इति ॥ २ ॥

अहो विचित्रं भगवद्विचेष्टितं

ग्रन्तं जनाऽयं हि मिषन्न पश्यति ।

ध्यायन्नसयर्हि विकर्म सेवेते
निर्हृत्य पुत्रः पितरं जिजीविषुः ॥ ३ ॥

वदन्ति विषं कवयश्च नश्वरं
पश्यन्ति चाध्यात्मविदो विपश्चितः ।
तथाऽपि मुह्यन्ति तवाज प्रायया
सुविस्मयं कृत्यमिदं नताः स्म तम् ॥ ४ ॥

विश्वोद्भवस्थाननिरोधकर्म ते
ह्यकर्तुं शक्यं कृतमप्यपावृतम् ।
युक्तं न चित्रं त्वयि कार्यकारणे
सर्वात्मनि व्यतिरिक्ते च वस्तुनि ॥ ५ ॥

वेदान्युगान्ते तमसा तिरस्कृता-
न्नसातलायो नूतुरद्विग्रहः ।
प्रत्याददे वै कवयेऽभियाचते
तस्मै नमस्तेऽवितथे हिताय ते ॥ ६ ॥

हरिचपै च भगवान्हरहरूपेणाऽलं तद्रूपग्रहणनिमित्तमूत्तर-
त्राभिधास्यामः तद्वितं रूपं महापुरुषगुणभाजनं महाभागवतो
दैत्यदानवकुलतीर्थीकरणशीलचर्गिनः प्रह्लादोऽव्यवधानानन्य-
भक्तियोगेन सह तद्वर्पपुरुषरूपास्ते इदं चोदाहरति ॥ ७ ॥

ॐ नमो नृसिंहाय तेजस्तेजसे आचिरा विर्भय वज्रनख वज्रदंष्ट्र
कर्माशयान् । रन्ध्रय रन्ध्रय तमो ग्रस स्वाहा अभयभयमात्मने
भूषिष्ठात् ॥ ८ ॥

स्वस्त्यस्तु विश्वस्य खलः प्रसीदतां
ध्यायन्तु भद्राणि शिवं मनो धिया ।
मनश्च भद्रं भजतादधोक्षजं
आचिश्यतां नो मतिरप्यहेतुकी ॥ ९ ॥

माऽऽगारदारात्मजदेहबन्धुपु
सहो यदि स्याद्भगवत्प्रियेषु नः ।
यः प्राणवृत्त्या परितुष्ट आत्मवान्
सिद्धत्यदूराज तथेन्द्रियप्रियः ॥ १० ॥

यत्संगलब्धं निजवीर्यवैभवं
तीर्थं मुहुः संस्पृशतां हि मानसम् ।

हरत्यजोऽहः श्रुतिभिर्गतोऽन्तः
को वै न सेवेत मुकुन्दचिक्त्रम् ॥ ११ ॥

यस्यास्ति भक्तिर्भगवत्यकिञ्चनाः
सर्वैर्गुणैस्तत्र समासते सुराः ।
हरावभक्तस्य कुतो महद्गुणा
मनोरथेनासति धावतो बहिः ॥ १२ ॥

हरिर्हि साक्षाद्भगवाच्छरीरिणा-
मात्मा ज्ञापाणामिव तोयमीप्सितः ।
हित्वा महान्तं यदि सज्जते गृहे
तदा महत्त्वं वयसा दंपतीनाम् ॥ १३ ॥

तस्माद्रोगरागविषादमन्यु-
मानस्युदाभयदैत्याधिपमूलम् ।
हित्वा गृहं संसृतिचक्रबालं
नृसिंहपादं भजतां कुतोभयमिति ॥ १४ ॥

केतुमाले भगवान्कामदेवस्वरूपेणास्ते लक्ष्म्याः प्रियचिकीर्षया
प्रजापतेर्दुहितृणां च तद्वर्पपतीनां पुरुषायुषाऽहोरात्रपरिसङ्ख्या-
नानां यासां गर्भा महापुरुषमहास्वतेजसोद्भूजितमनसां विध्वस्ता
व्यसवः संवत्सरान्ते निपतन्ति ॥ १५ ॥

अतीव सुललितगतिविलासविलसितरुचिरहासलेशावलोक-
लीलया किञ्चिदुत्तंभितसुन्दरभूमण्डलसुभगवदनारविन्दधिया रमां
रमयन्निन्द्रियाणि रमयते ॥ १६ ॥

तद्भगवतां मायामयं रूपं परमसमाधियोगेन रमादेवी संवत्सरस्य
रात्रिषु प्रजापतेर्दुहितृभिरुपेताहस्तु तद्भर्तृभिरुपेतोपास्ते । इदं
चोदाहरति ॥ १७ ॥

ॐ हां ह्रीं हूं ॐ नमो भगवते हृषीकेशाय सर्वविशेषवित्-
क्षेत्रात्मने आकूतीनां चिन्तानां चेतसां विशेषाणां चाधिपतये
पांडशकलाय छन्दोमयायान्नमपायामृतमवाय सर्वमवाय महसे
ओजसे बलाय कान्ताय कामाय नमस्ते उभयत्र भूयान् ॥

स्त्रियो ब्रतेस्त्वां हृषीकेशं स्वतो-
हाराध्य लोके पतिमाश्रयतेऽन्यम् ।
तासां न ते वै परिपास्यपत्यं
प्रियं धनार्थं यतोऽस्वतन्त्राः ॥ १९ ॥

स वै पतिः स्यादकुतोभयः स्वयं
समन्ततः पाति भयातुरं जनम् ।
स एक एवेतरथा मिथो भयं (भजनं)
नैवात्मलाभादधि मन्यते परम् ॥ २० ॥

यस्तस्य ते पादसरोरुहार्हणं
निकामयेत्सोऽखिलकामलम्पटः ।
तदेव चाभीप्सितमीप्सितार्चनं
यद्भग्नयात्रो भगवन् प्रतप्यते ॥ २१ ॥

मत्प्राप्तये ये ससुरामुरादयः
स्तप्यन्त उग्रं तप ऐन्द्रिये धियः ।
क्रते भवत्यादप्ररायणं न मां
विन्दन्त्यहं त्वद्दहदया यतोऽजित ॥ २२ ॥

स त्वं ममापि कुरु शीर्षणि स्वकं
करावुजं यत्तदधायि सात्वताम् ।
विभर्षि मा लक्ष्म बरेण्य मायया
क ईश्वरस्येहितमूहितुं विभुः ॥ इति ॥ २३ ॥

रम्यके च भगवतः प्रियतमं भाक्त्यमवताररूपं तद्वर्षपुरुषस्य
मनोः प्राक् प्रदर्शितं स इदानीमपि महता भक्तियोगेनाराध-
यन्निदं चोदाहरति ॥ २४ ॥

ॐ नमो भगवते मुख्यतमाय नमः सत्त्वाय प्राणावीजसे सहसे
बलाय महामत्स्याय नम इति ॥ २५ ॥

अन्तर्बहिश्चाखिललोकपालकै-
रदृष्टरूपो विचरस्युरुस्वनः ।
स ईश्वरस्त्वं य इदं बरोऽनय-
चात्मा यथा दाकर्मयी नरः स्त्रियम् ॥ २६ ॥

यं लोकपालाः किल मत्सरज्वरा
हित्वा यतन्तोऽपि पृथक्समेत्य च ।
पातुं न शेकुर्द्विपदश्चतुष्पदः
सरीसृपास्थानु यदत्र दृश्यते ॥ २७ ॥

भवान्युगान्तार्णय उर्मिमालिनि
क्षोणीमिमामोपधिविरुधं निधिम् ।
मया सहोत्क्रम ऊह ओजसा
तस्मै जगत्प्राणगुणात्मने नमः इति ॥ २८ ॥

हिरण्यभये भगवान्निवसति कूर्मतनुं विभ्राणास्तस्य प्रियतमां
तनुमर्षमा सह तद्वर्षपुरुषः पितृगणाधिपतिरुपधावति मन्त्रमिमं
चानुजपति ॥ २९ ॥

ॐ नमो भगवते अकूषाराय सर्वसत्त्वगुणविशेषणाय नोपलक्षित-
स्थानाय नमोऽवर्षणे नमो भूयसे नमोऽवस्थानाय नमस्ते ॥

यद्रूपभेतनजिमाययाऽर्पित-
मर्षस्वरूपं बहुरूपरूपितम् ।
सद्ब्रह्मा न यस्यास्त्ययथोपलम्भना
तस्मै नमस्तेऽव्यपदेशरूपिणे ॥ ३१ ॥

जरापुजं स्वेदजमण्डजोद्भिजं
चराचरं देवर्षिपितृभूतभेदम् ।
यीः खं क्षितिः शीलसरित्समुद्र-
द्वीपग्रहर्षेत्यभिधेय एकः ॥ ३२ ॥

यस्मिन्नसंख्येयविशेषनाम
रूपाकृती कविभिः कल्पितेयम् ।
सद्ब्रह्मा यथा तत्त्वदृशा विनीयते
तस्मै नमः साद्ब्रह्मनिदर्शनाय हि इति ॥ ३३ ॥

उत्तरेषु कुरुषु भगवान्यङ्गपुरुषः कृतवराहरूप आस्ते । तं तु देवी
हैपा भूः सहकुरुभिरस्वलितभक्तियोगेनोपधावति । इमां च
परमामुपनिषदमावर्तयति ॥ ३४ ॥

ॐ नमो भगवते मन्त्रतत्त्वलिङ्गाय यज्ञक्रतवे महीधराय
महापुरुषाय नमः कर्मशुक्राय त्रियुगाय नमस्ते ॥ ३५ ॥

यस्य स्वरूपं कवयो विपश्चितो
गुणेषु योनिष्विव जातवेदसम् ।
मध्नन्ति मध्ना मनसा दिदृक्षवो
गूढं क्रियार्थनर्म ईरितात्मने ॥ ३६ ॥

द्रव्यक्रियाहेत्वयनेशकर्तृभि-
र्मायागुणैर्वस्तुनिरीक्षितात्मने ।
तथैव तत्रातिशयात्मबुद्धिभि-
र्निरस्तमायाकृतये नमो नमः ॥ ३७ ॥

करोति विश्वस्थितिसंयमोदयं
यधेप्सितं नेक्षितुमीश ते गुणैः ।

माया यथाऽयो भ्रमते यदाश्रया
ग्राण्यो नमस्ते गुणकर्मसाक्षिणे
प्रमथ्य दैत्यं प्रतिवारणं मृधे
यो मां रसाया जगदादिसूकरः ।

॥ ३८ ॥

कृत्वाऽग्रदंष्ट्रे निरगादुदन्वतः
क्रीडन्निवेभः प्रणताऽस्मि तं विभुम्

॥ ३९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

किंपुरुषे तु यषे भगवन्तमादिपुरुषं लक्ष्मणाग्रजं सीताभिरामं रामं
तच्चरणसन्निकर्पाभिरतः परमभागवतो हनूमान् सह किंपुरुषैर-
विरतभक्तिरूपास्ते ॥ १ ॥

आष्टिपेणं सह गन्धर्वैरनुगीयमानां परमकल्याणीं भर्तृभगव-
त्कृपां समुपभृणोति स्वयं चेदं गायति ॥ २ ॥

ॐ नमो भगवत उत्तमश्रोकाय नमः आर्यलक्षणशीलव्रताय नमः
उपाश्रितान्मनं (उपासितलोकाय) नमः साधुवादनिकर्षणाय
नमो ब्रह्मण्यदेशाय महापुरुषाय महाराजाय नम इति ॥ ३ ॥

यत्तद्विशुद्धानुभवमात्रमेकं
स्वतेजसा ध्वस्तगुणत्रयवस्थम् ।
प्रत्यक्प्रशान्तं सुधियोपलम्भन-
मनामरूपं निरहं प्रपद्ये ॥ ४ ॥

मर्त्यावतारस्त्विह मर्त्यशिखणं
रक्षोवधायैव न केवलं विभोः ।
कुतोऽन्यथा स्यू रमतः स्व आत्मन्
सीताकृतानि व्यसनानीश्वरस्य ॥ ५ ॥

न वै स आत्माऽऽत्मवतामधीश्वरो
भुङ्क्ते हि दुःखं भगवान्वासुदेवः ।
न स्त्रीकृतं कश्मलमधुवीत
न लक्ष्मणं चापि जहाति कर्हिचित् ॥ ६ ॥

न जन्म नूनं महतो न सौभागं
न चाहबुद्धिर्नाकृतिस्तोपहेतुः ।
तिर्यग्विसृष्टार्णानां नो बनीकस-
श्रकार सत्ये च लक्ष्मणाग्रजः ॥ ७ ॥

सुरोऽसुरो वाऽथ नरोऽथ बानरः
सर्वात्मना यः सुकृतव्रमुत्तमम् ।

भजेत रामं मनुजाकृतिं हरिं
य उत्तराननयत् कोसलान्दिवम् इति ॥ ८ ॥

भारतेऽपि यषे भगवान्नरारायाणार्यः आकल्पान्तमुपचित-
धर्मज्ञानवैराग्यैथर्ष्योपशमोपरमात्मोपलम्भनमनुग्रहापात्मवतामनु-
कम्पया तपोऽव्यक्तगतिश्चरति ॥ ९ ॥

तं भगवान्भारदो वणांश्रमवतीभिर्भारतीभिः प्रजाभिर्भगव-
त्प्रोक्ताभ्यां साङ्ख्ययोगाभ्यां भगवदनुभावोपवर्णनं सावर्ण्यरूप-
देश्यमाणः परमभक्तिभावोनोपसरति इदं चोदाहरति ॥ १० ॥

ॐ नमो भगवत उपशमशीलायोपरतानात्म्यायाकिञ्चनविज्ञाय
ऋषिकृपभाय नरनारायणाय परमहंसाय परमगुरवे आत्मा-
रामापितये नमो नम इति ॥ ११ ॥

गायति चेदम्—
कर्ताऽस्य सर्गादिषु यो न बद्धयते
न हन्यते देहगतोऽपि दैहिकैः ।
द्रुणं हृत् यस्य गुणैर्बिदूष्यते
तस्मै नमोऽसक्तविविक्तसाक्षिणे ॥ १२ ॥

इदं हि योगेश्वरयोगनेपुणं
हिरण्यगर्भो भगवान् जगाद यत् ।
यदन्तकाले त्वयि निर्गुणे मनो
भवत्या निधायोज्झति दुष्कलेवरम् ॥ १३ ॥

यथैहिकामुष्मिककामलंपटः
सुतेषु दारेषु धनेषु चिन्तयन् ।
शङ्केतं विद्वान् कुकलेवरात्यथा-
यस्तस्य यत्नः धम एव केवलम् ॥ १४ ॥

तच्चः प्रभो त्वं कुकलेवरापितां
त्वन्माययाऽहं ममतामधोक्षज ।
भिन्त्याम येनाशु वयं सुदुर्भिदां
विषेदि योगं त्वयि नः सुभाषितम् इति ॥ १५ ॥

भारतेऽप्यस्मिन्वर्षे सरिच्छैलाः सन्ति बहवो मलयो मन्दरप्रस्थो
मैनाकसिकुटं रूपभः कनकः कोसलः सह्यो वेदगिरिः ऋष्य-
मूकः श्रीशैलो वेङ्गो महेंद्रो वारिधारो विन्ध्यः शुक्तिमानृक्ष-
गिरिः पारियात्रो द्रोणधित्रकूटो गोवर्धनो रैवतकः ककुभो नीलः
कोकामुख इन्द्रकीलको हिमगिरिरिति चान्ये च शतशः सहस्रशः
शैलास्तेषां नितम्बप्रभवा नदा नद्यश्च सन्त्यसङ्ख्याताः ॥१६॥

एतासामापो भारत्यः प्रजा नामभिरेव पुनन्तीनामात्मना
चोपस्पृशन्ति ॥ १७ ॥

चन्द्रवटा ताम्रपर्णी अवटोदका कृतमाला बेहापसी कावेरी वेणी
पयोदा यमुना सरस्वती शंकरावर्ता तुङ्गभद्रा कृष्णा भीमरथी
गोदावरी निर्विन्ध्या पयोष्णी तापी सुरसा नर्मदा चर्मण्वती
सिन्धुः अन्यः शोणश्च महानदी वेदस्मृतिः ऋषिकुल्या त्रिसोमा
कीशिकी मन्दाकिनी दृषद्वती गोमती सरयू रोधस्वती सप्तवती
घोषणा सुषोमा शतमाला चन्द्रभागा शुतद्रु मरुदृषा बितस्ता
असिक्ती विधेति महानद्यः ॥ १८ ॥

अस्मिन्नेव वर्षे पुरुषैर्लब्धजन्मभिः शुक्लोहितकृष्णवर्णेन
स्यारब्धेन कर्मणा दिव्यमानुषनारकगतयो बह्व्य आत्मन
आनुपूर्वेण सर्वा होव सर्वेषां विधीयन्ते यथावर्णविधान-
मपवर्गश्चापि भवति ॥ १९ ॥

योऽसौ भगवति सर्वभूतात्मन्यनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयने
परमात्मनि वासुदेवेऽनन्यनिमित्तभक्तियोगलक्षणो नानागति-
निमित्ताधियाग्राश्रित्यन्धशरणं यदा हि महापुरुषसङ्गतिः एतदेव
हि देवा गायन्ति ॥ २० ॥

अहो वतैषां किमकारि शोभनं
प्रसन्न एषां स्विदुत स्वयं हरिः ।
यैर्जन्मलब्धं नृपु भारताजिरे
मुकुन्दसेवोपयिक्तं स्पृहात्मभिः ॥ २१ ॥

किं दुष्करैः क्रतुभिस्तपोव्रतै-
र्दानादिभिर्वा युजयेन फलानुना ।

न यत्र नारायणपादपङ्कज

स्मृतिः प्रमुष्टाऽतिशयेन्द्रियोत्सवात् ॥ २२ ॥

कल्याणुपां स्थानजयात्पुनर्भवात्
क्षणाणुपां भारतभूजयो वरः ।
क्षणेन मर्त्येन कृतं मनस्विनः
संन्यस्य संयान्त्यभयं पदं हरेः ॥ २३ ॥

न यत्र वैकुण्ठकथासुधाऽपगा
न साधवो भागवतास्तदाश्रयाः ।
न यत्र यज्ञेशमस्ता महोत्सवाः
सुरेशलोकोऽपि न याति सेव्यताम् ॥ २४ ॥

प्राप्ता नृजातिं त्यिह ये च जन्तवो
ज्ञानक्रियाद्रव्यकलापसंभृताः ।
न चेद्यतेरत्र पुनर्भवाय ते
भूयो वनीका इव यान्ति वन्धनम् ॥ २५ ॥

यैः श्रद्धया बहिषि भागशो हवि-
र्निरुतमिष्टं विधिमन्त्रवस्तुतः ।
एकः पृथङ् नामभिराहुतो मुदा
गृह्णाति पूर्णः स्वयमाशिषां प्रभुः ॥ २६ ॥

सत्यं दिशन्त्यर्थितमर्थितो नृणां
नैवार्थितो यत्पुनरर्थिनो मदः ।
स्वयं विधत्ते भजतामनिच्छता-
मिच्छाविधानं निजपादपङ्कजम् ॥ २७ ॥

यद्यत्र नः स्वर्गसुखावशेषितं
स्विष्टस्य दत्तस्य कृतस्य शोभनम् ।
तेनाञ्जनाभस्मृतिजन्मनः स्या-
द्वर्षे हरिर्यज्ञजतां शं तनोति इति ॥ २८ ॥

श्रीशुक उवाच—

जंबुद्वीपस्य च राजन्पट्टीपानदीं होक् उपदिशन्ति सगरात्म-
जैरश्वान्येषण इमां महीं परितो निखनद्विरुपकल्पितान् ॥२९॥

तथथा स्वर्णप्रस्थश्चन्द्रशुक्र आचर्तनो रमणको मन्दोरुणः
पाञ्चजन्यः सिंहलो लङ्केति ॥ ३० ॥

एवं तत्र भारतांततमजम्बुद्वीपवर्षविभागो यथोपदेशमुपवर्णितः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्री शुक् उवाच—

अतः परं प्रक्ष्मादिद्वीपानां प्रमाणलक्षणसंस्थानतो वर्षविभाग उपवर्षयति ॥ १ ॥

जम्बुद्वीपांशं यावान् प्रमाणविस्तारतस्त्वावता क्षारोदधिना परिचक्षितो यथा मेरुर्जम्बुद्वीपेन त्वणोदधिरपि ततो द्विगुण-
विशालेन प्रक्षाल्येन परिक्षितो यथा परिखा यावोपवनेन हृष्टो
जंबुप्रमाणो द्वीपाख्यातिकरो द्विगुण्यः उत्थितो यत्राग्निरूपास्ते
सप्तजिह्वः तस्याधिपतिः प्रियव्रतात्मज इभ्रजिह्वः स्वं द्वीपं सप्त
वर्षाणि विभज्य सप्तवर्षनामभ्य आत्मजंभ्य आकलय्य
स्वयमात्मयोगेनोपरराम ॥ २ ॥

त्रिष्वं यशस्यं सुभद्रं शान्तं क्षेमममृतमभयमिति वर्षाणि तेषु
गिरयो नयश्च सप्त सप्तैवासात्रभिज्ञाताः ॥ ३ ॥

मणिक्फूटो, वज्रकूट, इन्द्रसेनो, ज्योतिष्मान्, धूम्रवर्णो,
हिरण्यग्रीवो, मेघमाल इति सन्तुशैलाः, अरुणा, अनुगुणा,
आर्द्रिरीसी, सावित्री, सुप्रभाता, कर्तभरा, सत्यभरति महानयः
यासां जलोपस्यशंनविभूतजन्मसो हंसपतंगगोर्ध्वायनसत्याग
संज्ञाश्चत्वारो वर्षाः सहस्रायुषो विबुधोपमसन्दर्शनप्रजननाः
स्वर्गद्वारं त्रय्या विषया भगवन्तं त्रयीमयं सूर्यात्मानं यजन्ते ॥

प्रत्नस्य विष्णो रूपं यत्सत्यर्तस्य ब्रह्मणः ।

अमृतस्य च मृत्योश्च सूर्यात्मानमीमहि ॥ इति ॥ ५ ॥

प्रक्ष्मादिषु पञ्चसु पुरुषाणामायुर्गिन्द्रियमोक्षः सहोबलं बुद्धिर्विक्रम
इति च सर्वेषामौत्पत्तिकीसिद्धिरविशेषेण वर्तते ॥ ६ ॥

प्रक्षस्तु स्वसमानेनेक्षुरासोदनावृतो यथा द्वीपांशे शाल्मलौ
द्विगुणविशालः समानेन सुरोदेनावृतः परिवृत्तः ॥ ७ ॥

यत्र ह वै शाल्मली प्रक्षायामा यस्यां वा व किल निलयमाहु-
र्भगवत्छन्दःस्तुतः पतत्रिराजस्य साध्यर्था जम्बूत उपलक्ष्यते ॥

तद्द्वीपाधिपतिः प्रियव्रतात्मजो यज्वबाहुः स्वसुतेभ्यस्तन्नामानि
सप्त वर्षाणि व्यवभजत् सुरोचनं सौमनस्यं रमणकं देववर्हं
पारिभद्रमाप्यायनमभिजातमिति ॥ ९ ॥

नेष्वद्रयो नयश्च सप्तैवाभिज्ञाताः सुरतः शतशुद्धो वामदेवः कुन्दो
मुकुन्दः पुण्यवर्षः सहस्रतिरिति अनुमतिः सिनीवाली सरस्वती
कुहू रजनी नन्दा राकेति ॥ १० ॥

तद्वर्षपुरुषाः श्रुतधरवीर्यधरवसुन्धरोर्ध्वधरसंज्ञा भगवन्तं वेदमयं
सौममात्मानं वेदेन यजन्ते ॥ ११ ॥

स्वगोभिः पितृदेवेभ्यो विभजन् शुक्रकृष्णयोः ।

अन्यः प्रजानां सर्वासां राजा नः सौममस्त्विति ॥ १२ ॥

एवं सुरोदाद्विस्तद्विगुणः स्वसमानेनावृतो घृतोदेन यथापूर्वं
कुशद्वीपो यस्मिन् कुशस्तनवो देवकृतस्तद्वीपाख्यापनो ज्वलन
इवापरः शशत्वयशप्परोचिपा दिशो विराजयति ॥ १३ ॥

तद्वीपपतिः प्रियव्रतो राजा हिरण्यरता नाम स्वद्वीपं सप्तभ्यः
पुत्रेभ्यो यथाभागं विभज्य स्वयं तु तप आतिष्ठत् । यसुदानदृढ-
रुचिनाभिगुप्तसत्यव्रतविश्रवामदेवनामभ्यः ॥ १४ ॥

तेषां वर्षेषु सीमागिरयो नयश्चाभिज्ञाताः सप्तसप्तैव तु वभूवुः
चक्रः शुद्धः कपिलच्छिन्नकूटो देवानीक ऊर्ध्वरोमा द्रविण इति ॥

रसकुल्या, मधुकुल्या, श्रुतविन्दा, मित्रविन्दा, देवगर्भा, घृत-
च्युता, मन्त्रमालेति नयः यासां पयोभिः कुशद्वीपोकसः
कुशलकोविदाभिषुक्तकुशलकसंज्ञा भगवन्तं जातवेद स्वरूपिणं
कर्मकौशलेन यजन्ते ॥ १६ ॥

परस्य ब्रह्मणः साक्षाज्जातवेदोऽसि हव्यवाद् ।

दैवानां पुरुषाङ्गानां यज्ञेन पुरुषं यज इति ॥ १७ ॥

तथा बहिः क्रौञ्चद्वीपो कुशद्वीपात् समानेन क्षीरोदेन परित
उपकृष्टो वृतो यथा कुशद्वीपो घृतोदेन यस्मिन् क्रौञ्चो नाम
पर्वतराजो द्वीपनामनिवर्तक आस्ते ॥ १८ ॥

योऽंशो गुह्यप्रहरणोन्मथितनितम्बकुञ्जोऽपि क्षीरोदेनासिच्यमानो
भगवता वरुणेनाभिगुप्तो विभयो बभूव ॥ १९ ॥

तस्मिन् प्रियव्रतो घृतपृष्ठो नामाधिपतिः स तु तद्वीपवर्षाणि
सप्तधा विभज्य तेषु पुत्रनामसु सप्तरिक्षादान्वर्षपात्रिवेष्य स्वयं
भगवतः परमकल्याणस्यात्मभूतस्य श्वरेणपारविन्दमुपजगाम ॥

आमो मधुमेहो मेघपृष्ठः सुधामा कपिज्योतिर्लोहितार्णो
वनस्पतिरिति घृतपृष्ठसुतास्तेषां वर्षगिरयः सप्त सप्तैव नयश्चाभि-
ख्याताः शुद्धो वर्षमान उपवर्हण उपभोजनो नन्दो नन्दनः
सर्वतोभद्र इति ॥ २१ ॥

अभयाऽमृतीया आर्यका तीर्थवती रूपवती पवित्रा शुद्धेति
यास्तामभं : पवित्रममलमुपयुजाना गुरुकपभद्रविणदेवकसंज्ञा
वर्षपुरुषा अम्ययं देवमपां पूर्णनांजलिना यजन्ते ॥ २२ ॥

आपः पुरुषवीर्याश्च पुनन्तीर्भूर्धुवः सुवः ।
ता नः पुनीयुरपघ्नीः संस्पृशेतात्मनाऽभवे इति ॥ २३ ॥

एवं परस्तात्क्षीरोदात्तपरित उपवेशितः शाकद्वीपो द्वात्रिंश-
हक्षयोजनायामः समानेन च दधिमण्डोदेन परित उपकृष्टः
यस्मिन् हि शाको नाम महीरुहः स्वक्षेत्रव्यपदेशको यस्य हि
महान्सुरभिगन्धस्तद्रूपमनुवासयति ॥ २४ ॥

तस्यापि प्रिययत्रत एवाधिपतिनांम्रा मेधातिथिः सोऽपि विभज्य
सप्त वर्षाणि पुत्रनामानि तेपु स्वात्मजान्पुरोजबमनोजब-
वेपमानधूमांसीकचित्ररेफबहुस्पविथाधारसंज्ञानिधायधिपतीन्
स्वयं भगवत्यन्त आवेशितमतिस्तपोवनं प्रविवेश ॥ २५ ॥

तेपु वर्षमर्यादागिरयो नयश्च सप्त सप्त एव ईशान उरुभृङ्गो
वलभद्रः शतकेसरः सहस्रस्रोतो देवपालो महानस इति ॥

अनघा आयुर्दा उभयस्पृष्टिरपराजिता पञ्चपदी सहस्रश्रुति-
निजधृतिरिति ॥ २७ ॥

तद्वर्षेपु पुरुषा धृतव्रतसत्यव्रतदानव्रतानुव्रतनामानो भगवन्तं
वाव्यात्मकं प्राणायामविधूतजरस्तमसः परमसमाधिना यजन्ते ॥

अन्तःप्रविश्य भूतानि यो विभर्त्यात्मकेतुभिः ।
अन्तर्यामीश्वरः साक्षात्पातु नो यदशो इदम् इति ॥ २९ ॥

एवमेव दधिमण्डोदात्तपरतः पुष्करद्वीपस्ततो द्विगुणायामः
समन्तत उपकल्पितः समानेन स्वादूदकसमुद्रेण बहिरावृतो
यस्मिन्बृहत्पुष्करं ज्वलनशिखामलकनकपत्रायुतं भगवतः
कमलासनस्याध्यासनं परिकल्पितं तद्द्वीपमध्ये मानसोत्तर-
नामक एवार्वाचीनपराचीनयोर्वर्षयोर्मर्यादाचलोऽयुतयोजनो-
च्छायायामो यत्र तु चतसृषु दिक्षु चत्वारि पुराणि लोकपाला-
नामिन्द्रादीनां यदुपरिष्टात्सूर्यग्रथस्य मेरुं पङ्क्तिमतः संवत्स-
रात्मकमहोरात्राभ्यां चक्रं परिभ्रमति ॥ ३० ॥

तद्वीपस्याधिपतिः प्रियव्रतो वीतिहोत्रो नामा स्वस्यात्मजै
रमणकपातुकनामानां वर्षपती नियुज्य स्वयं पूर्वजवज्रगव-
त्कर्मशील एवास्ते ॥ ३१ ॥

तद्वर्षपुरुषा भगवन्तं ब्रह्मरूपिणमकर्मकेण कर्मणा चारा-
धयन्तीदं चोदाहरन्ति ॥ ३२ ॥

यते कर्ममयं लिङ्गं ब्रह्मलिङ्गं जनोऽर्चति ।
भेदेनैकान्तमद्वैतं तस्मै भगवते नम इति ॥ ३३ ॥

ततः परस्ताल्लोकालोकनामाचलः लोकालोकयोरन्तराले परित
उपकृष्टः ॥ ३४ ॥

यावन्मानसोत्तरमेवोरन्तरं तावती भूमिः काश्चन्यादर्शितलोपमा
यस्यां प्रहितः पदार्थो न कथञ्चित्युनः प्रत्युपलक्ष्यते तस्मात्सर्व-
सत्यपरिहृताऽऽसीत् ॥ ३५ ॥

लोकालोक इति समाख्या यदेनानाचलेन लोकालोकावन्तवर्तिना
स्थाप्येति इति ॥ ३६ ॥

स लोकत्रयान्ते परित ईश्वरेण विहितः यस्मात्सूर्यादीनां
ध्रुवापवर्गाणां ज्योतिर्गणानां गभस्तयोऽर्वाचीनांखिलोका-
न्वितन्याना न कदाचित्पराचीना भवितुमुत्सहन्ते तावदुन्नह-
नायामः ॥ ३७ ॥

एतावोल्लोकविन्यासो मानलक्षणसंस्थाभिर्विचिन्तितः कविभिः
स तु पञ्चाशन्कोटिगुणितस्य भूगोलकस्य तुरीयभागो यावोल्लोका-
लोकाचलः ॥ ३८ ॥

तदुपरिष्टात्तत्सुव्याशास्वात्मयोनिनाऽखिलजगद्रुणाऽभिनिवेशिता
ये द्विरदपतयः क्रतुभः पुष्करचूडो वामनोऽपराजित इति सकल-
लोकस्थितिहेतवः ॥ ३९ ॥

तेषां स्वविभूतीनां महेन्द्रादीनां लोकपालानां विविधवीर्योप-
बृंहणाय भगवान्परममहापुरुषो महाविभूतिपतिरन्तर्याम्यात्म-
विगुह्यसत्त्वधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्याद्यष्टमहासिद्धयुपलक्षणो विष्णु-
क्सेनादिभिः स्वपार्षदप्रवरैः परिवारितो निजबरावुषोपशोभिते
भुजदण्डैः सन्धार्यमाणस्तस्मिन् गिरिवरे समन्तात्सकल-
लोकस्वस्तय आस्ते ॥ ४० ॥

आकल्पमेव भगवानात्मयोगमायया विरचितविविधलोकयात्रा-
गोपीधायय योऽन्तर्विस्तार एतेन खलोकपरिमाणं व्याख्यातम् ॥

यद्वह्निर्लोकालोकाचलान्ततः परस्तायोगेश्वरगतिं विशुद्धा-
मुदाहरन्ति ॥ ४२ ॥

अण्डमध्यगतः सूर्यो यावत्भूम्योर्यदन्तरम् ।

सूर्याण्डगोलयोर्मध्ये कोटयः स्युः पञ्चविंशतिः ॥ ४३ ॥

मृतेऽण्ड एव एतस्मिन्मृदभूततो माताण्ड इति व्यपदेशः ।

हिरण्यगर्भ इति यद्विरण्याण्डसमुद्भवः ॥ ४४ ॥

सूर्येण हि विभज्यन्ते दिशः खं चौर्यंही तथा ।

स्वर्गापवर्गनरकरसौकांसि च सर्वेशः ॥ ४५ ॥

देवतिर्यङ्मनुष्याणां सरीसृपसवीरुषाम् ।

सर्वजीविकायाणां सूर्यं आत्मा दृगीरितः ॥ ४६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच—

एतावानेव भूवल्लयस्य सन्निवेशः प्रमाणलक्षणतश्च व्याख्यात
एतेनैव हि दिव्यो मण्डलमानं तद्विद उपदिशन्ति ॥ १ ॥

यथा द्विदलनिष्पाद्यादीनां तदन्तरेणान्तरिक्षमुपसन्धितम् ॥ २ ॥

यन्मध्यगो भगवांस्तपतां पतिस्तपन आतपेन त्रिलोकान्
प्रतपत्यवभासयत्यात्मभासा एव उदगयनदक्षिणायनवैपुल्य-
संज्ञाभिरगरोहणवरोहणादिभिर्दीर्घह्रस्वसमानाभिर्गतिभिरगरोहणा-
वरोहणसमस्थानेषु यथासत्वनमभिपद्यमानो मकरादिराशिष्व-
होरात्राणि दीर्घह्रस्वसमानानि विधत्ते ॥ ३ ॥

यदा मेपतुल्योर्वर्तते तदाऽहोरात्राणि समानानि भवन्ति ॥ ४ ॥

यदा वृषभादिषु पञ्चसु राशिषु चरति तदाहान्येव वर्धन्ते हसन्ति
च रात्रयः मासि मास्यैकैका घटिका तुल्यं दिवसं वर्धमाना-
न्यहानि तावतीरनुसङ्गीयमाणा रात्रयः समुद्धृत्य समान्य-
होरात्राणि त्रिंशन्मुहूर्तान्येव भवन्ति यदा वृधिकादिषु पञ्चसु
वर्तते तदाऽहोरात्राणि विपरीतानि भवन्ति ॥ ५ ॥

यावदक्षिणायनमहानि वर्धन्ते हसन्ति च रात्रयः यावदुदगयन-
महानि हसन्ति रात्रयो वर्धन्ते ॥ ६ ॥

एवं नवकोट्य एकपञ्चाशद्विंशति च योजनानां मानसोत्तर-
गिरिपरिवर्तमानस्योपदिशन्ति तस्मिन्नैन्द्री पुरी मेरोः पूर्वस्मा-
देवधानी नाम दक्षिणतो याम्या संयमिनी नाम पश्चाद्वाकणी
निम्नोच्चनी नामोत्तरतः साम्या विभायरी नाम तासूयमध्याह्ना-
स्तमयनिशीथानीति भूतानां प्रवृत्तिनिवृत्तिनिमित्तानि समय-
विशेषेण मेरोश्चतुर्दिशम् ॥ ७ ॥

तत्रत्यानां दिवसमध्यगत एव सदाऽदिव्यस्तपति सञ्चेनाचलं
दक्षिणेन करोति ॥ ८ ॥

यत्रोदेति तत्समानसूत्रनिपातं निम्नोच्चनि यत्र क च न स्यन्दते
तत्र ह्येव समानसूत्रनिपाते प्रस्वापयति तत्र गतं न पश्यन्ति ये
तमनुपवेयेरन् ॥ ९ ॥

यदा चैन्द्र्याः पुर्याः प्रतिचलति पञ्चदशभिर्घटिकाभिर्याम्यां
सपादकोटिद्वयं योजनानां सार्धद्वादशलक्षणि साधिकानि
चोपयाति ॥ १० ॥

एवं ततो वारुणीं सौम्यामेद्रीं च पुनः पुनस्तथाऽन्ये च ग्रहाः
सोमादयो नक्षत्रैः सह ज्योतिषक्षेत्रेण समभ्युयन्ति सह
चाभिनिम्नोच्चन्ति ॥ ११ ॥

एवं मुहूर्तं चतुर्विंशद्विंशत्योऽन्येषांताधिकानि सौरो रथस्यी-
मयोऽसौ चतसृषु परिवर्तते पुरीषु ॥ १२ ॥

यस्यैकं चक्रं द्वादशारं पण्णेमि त्रिणाभि स्वयं संवत्सरात्मकं
समामनन्ति तस्याश्चो मेरोर्मूर्धनि कृतो मानसोत्तरे कृतैकभागो
यत्र श्रोतं रविश्चक्रं तैलपत्रवन्मानसोत्तरे गिरी परिभ्रमति ॥

तस्मिन्नैक कृतमूलो द्वितीयोऽक्षस्तुरीयमानेन संमितः ॥ १४ ॥

तैलयन्त्राक्षवद्भुजे कृतापरिभागो रथनीडस्तु पद्विंशद्विंश-
योजनायतस्तुरीयभागविंशालस्तावान् रविरथयुगो यत्र हया-
श्छन्दोनामानः सप्तरुणयोजिता वहन्ति देवमादित्यम् ॥ १५ ॥

पुरस्तात्सवितुररुणः पश्चान्निपुक्तः सोत्ये कर्मणि किलास्ते ॥

तथा बालिखित्वा ऋषयोऽगुग्रपर्वमात्राः पश्चिहस्राणि पुरतः
सूर्यं सूक्तवाकाय निपुक्ताः संस्तुवन्ति ॥ १७ ॥

तथाऽन्ये च ऋषयो गन्धर्वाप्सरसो नागा ग्रामण्यो यातुधाना
देवा इत्येकैकशो गणाः सप्त वैकैकशो रथस्था मासि मासि
भगवन्तं सूर्यमात्मानं नानानामानं पृथङ्नामानः पृथक्कर्म-
भिर्द्वादश उपास्ते ॥ १८ ॥

लक्षात्तरसार्धनवकोटियोजनपरिमण्डलभूवल्लयस्य क्षणेन
गव्यूत्तरद्विसहस्रयोजनानि स भुङ्क्ते ॥ १९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

राजोवाच-

यदेतस्य भगवत आदित्यस्य मेरुं पूर्वं च प्रदक्षिणेन परिक्रमतो
राशीनामभिमुखं च प्रचलनं भगवतोपवर्णितं अमुष्य वयं
कथमनुमीमहीति ॥ १ ॥

स होवाच शुकः यथा कुलालचक्रेण भ्रमता सह भ्रमतां
तदाश्रयाणां पिपीलिकादीनां गतिरन्येव प्रदेशान्तरेष्वप्युप-
लभ्यमानत्वान् । एवं नक्षत्रराशिभिरुपलक्षितेन कालचक्रेण ध्रुवं
मेरुं प्रदक्षिणतः परिधावता सह परिधावमानानां तदाश्रयाणां
सूर्यादीनां ग्रहाणां गतिरन्येव नक्षत्रान्तरे राश्यन्तरे वोपलभ्य-
मानत्वान् ॥ २ ॥

स एष भगवानादिपुरुषः साक्षान्नारायणो लोकानां स्वस्त्य
आत्मानं त्रयीमयं कर्मविशुद्धिनिमित्तं कविभिरपि बेदेन
विज्ञास्यमानो द्वादशधा विभज्य पदसु वसन्तादिषु कतुपु
यथोपजोपमृतगुणान् विदधाति ॥ ३ ॥

तमेतमिह पुरुषात्पत्यां वियायां वर्णाश्रमाचारानुपथा उवाच वैः
कर्मभिरात्मातेर्योगवितानैश्च श्रद्धया यजन्तोऽजसा श्रेयः समपि-
गच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथ स एष आत्मा लोकानां यावापृथिव्योरन्तरेण नभोवलयस्य
कालचक्रगतो द्वादशमासान् भुङ्क्ते तानेव राशिसेज्ञान् संवत्सरा-
वयवान् मासान् पञ्चद्वयं सपादश्र्वयमुपदिशन्ति यावता पष्टमंशं
भुंजीत स वै ऋतुरित्युपदिश्यते संवत्सरावयवः ॥ ५ ॥

अथ च यावताऽर्धेन नभोवीथ्याः प्रचरति तं कालमयनमाचक्षते ॥

अथ च यत्रभोमण्डलं सह यावापृथिव्योर्मण्डलाभ्यां कान्तर्येन
भुङ्क्षीत तं कालं संवत्सरं परिवत्सरमिडावत्सरमनुवत्सरं वत्सर-
मिति भानोर्मायादौ च समाप्तगतिभिः समाप्तनन्ति ॥ ७ ॥

एवं चन्द्रमा अर्कगभस्तिभ्य उपरिष्ठाक्षयोजनत उपलभ्य-
मानोऽर्कस्य संवत्सरभुक्तिं पक्षाभ्यां मासभुक्तिं सपादार्धाभ्यां
दिनेनैव पञ्चभुक्तिमग्रचारी द्रुततरगमनो भुङ्क्ते नक्षत्राणामग्रणीत्वं
च ॥ ८ ॥

अथ चापूर्यमाणाभिरुपक्षीयमाणाभिश्च कलाभिः पितृणा-
महोग्राणि पूर्वपक्षापरपक्षाभ्यां वितन्वानः सर्वजीवनिवहप्राणां
जीवश्चेकमेकं नक्षत्रं त्रिंशन्मुहूर्तभुङ्क्ते ॥ ९ ॥

य एष षोडशकलः पुरुषो भगवान्मनोमयोऽन्नमयोऽमृतमयो
देवपितृमनुष्यभूतपशुपक्षिसरीसृपवीरुषां प्राणाप्यायनशीलत्वा-
त्सर्वमय इति वर्णयन्ति ॥ १० ॥

तत उपरिष्ठाक्षयोजनतो नक्षत्राणि मेरुं दक्षिणेनैव कालायन
ईश्वरयोजितानि सहाभिजिताऽष्टाविंशतिः ॥ ११ ॥

तत उपरिष्ठादुशना द्वि्लक्षयोजनत उपलभ्यते पुरतः पश्चात्सहैव
चार्कस्य शीघ्रमांशं साम्यादिभिर्गतिभिर्कैवचरति लोकानां
नित्यदाऽनुकूल एव प्रायेण वर्षं यत्तिथ्यतिद्वारेणानुमीयते स
वृष्टिविष्टंभग्रहोपशमनः उशनसा बुधोऽपि व्याख्यातः ॥ १२ ॥

तत उपरिष्ठाद् द्वि्लक्षयोजनतो बुधः सोमसुत उपलभ्यमानः
प्रायेण शुभकुचदाऽर्कमतिरिच्येत तदाऽतिवाताभ्रप्रायाऽनावृष्ट्या
भयमांशते ॥ १३ ॥

तत ऊर्ध्वमङ्गारकोऽपि योजनलक्षद्वितय उपलभ्यमानस्तिभित्तिभिः
पक्षैरर्कैकशो राशीन् द्वादशानुभुङ्क्ते यदि न वक्रेणाभिवर्तते
प्रायेणाशुभग्रहोऽपशंसः ॥ १४ ॥

तत उपरिष्ठाद्वि्लक्षयोजनान्तरगतो भगवान् बृहस्पतिर्नैर्कैकस्मिन्
राशौ परिवत्सरं प्रचरति यदि न वक्रः स्यात् प्रायशोऽनुकूलो
ब्राह्मणकुलस्य ॥ १५ ॥

तत उपरिष्ठाद्योजनलक्षद्वयात्प्रतीयमानः शनिश्च एकैकस्मिन् राशीं
त्रिंशन्मासान् विलम्ब्यमानः सर्वानेवानुपयैति तावद्भिरनुवत्सरैः
प्रायेण हि सर्वेषामशान्तिकरः ॥ १६ ॥

तत उत्तरस्मादप्य एकादशलक्षयोजनान्तर उपलक्ष्यन्ते य एव
लोकान्समनुभावयन्तो भगवतो विष्णोर्षत्परमं पदं प्रदक्षिणं
प्रक्रमन्ति ॥ १७ ॥

अथ तस्मात्परतत्त्वयोदशलक्षयोजनान्तरतो यत्तद्विष्णोः परमं
पदमभिवदन्ति यत्र महाभागवतो ध्रुव औत्तानपादिरिन्नेन्द्रेण
प्रजापतिना कश्यपेन धर्मेण च समकालयुग्भिः सबहुमानं
दक्षिणतः क्रियमाण इदानीमपि कल्पजीवानामाजीव्य उपास्ते
तस्येहानुभाव उपवर्णितः ॥ १८ ॥

स हि सर्वेषां ज्योतिर्गणानां ग्रहनक्षत्रादीनामनिमिषेणा-
व्यक्तंरहा भगवता कालेन भ्राम्यमाणानां स्थानुरिवावर्धं

ईश्वरेण विहितः शश्वद्वभासते यथा मेरीतस्मिन् आक्रमणपशवः
संयोजितास्त्रिभिः सवनैर्यथास्थानं मण्डलानि चरन्ति ॥ १९ ॥

एवं भगणा ग्रहादय एतस्मिन्नन्तर्बहिर्योगेन कालचक्र आयोजिता
ध्रुवमेवावलम्ब्य वायुनोदीर्घमाणा आकल्पान्तं परितः क्रमन्ति ॥

नभसि यथा मेघाः श्येनादयो वायुवशाः कर्मसारथयः
परिवर्तन्ते ॥ २१ ॥

एवं ज्योतिर्गणाः प्रकृतिपुरुषसंयोगानुगृहीतकर्मनिर्मितगतयो भुवि
न पतन्ति ॥ २२ ॥

केचनैतज्ज्योतिर्गणैकं प्रसिद्धशिशुमारसंस्थानस्य भगवतो
वासुदेवस्य योगधारणायामनुवर्णयन्ति ॥ २३ ॥

यस्य पुच्छाग्रेऽर्वाकृशिरसः कुण्डलीभूतदेहस्य ध्रुव उपकल्पित-
स्तस्य लांगूले प्रजापतिरश्विन्द्रो धर्म इति ॥ २४ ॥

पुच्छमूले धाता विधाता च कट्यां समर्पयस्तस्य दक्षिणावर्त-
कुण्डलीभूतशरीरस्य यान्युदगयनानि दक्षिणपार्श्वे तु नक्षत्राण्युप-
कल्पयन्ति ॥ २५ ॥

दक्षिणायनानि तु सव्यं यथा शिशुमारस्य कुण्डलीभोग-
सन्निवेशस्य पार्श्वयोः कर्णयोरेव यथाः समसद्वत्त्वा भवन्ति ॥ २६ ॥

पृष्ठे त्वजबीषी आकाशगङ्गा चोत्तरतः पुनर्वसुपुण्यौ दक्षिण-
वामयोः श्रोण्यां राद्राऽऽक्षेपा च दक्षिणवामयोः पादयोरभि-
जिदुत्तरापादे च दक्षिणवामयोर्नक्षिकयोर्यथासद्व्यं च श्रवण-
पूर्वापादे च दक्षिणवामयोर्लोचनयोर्धनिष्ठामूलं च दक्षिण-वामयोः
कर्णयोर्मघादीन्यष्ट नक्षत्राणि दक्षिणायनानि वामपार्श्वपङ्क्तिषु
युज्जीत ॥ २७ ॥

तथैव मृगशीर्षादीन्युदगयनानि दक्षिणपार्श्वेषु प्रातिलोम्येन
प्रतियुज्जीत ॥ २८ ॥

शतभिषज्येष्टे द्वे स्कन्धयोर्दक्षिणवामयोर्व्यसेत् ॥ २९ ॥

उत्तरहनावगत्यः अधरहनी यमो मूसे चाज्ञारकः शनैश्चर
ऊपस्थे वृहस्पतिः ककुदि वक्षस्यादित्यो हृदये नारायणो मनसि
चन्द्रो नाभ्यामुशनास्तनयोः शिनी बुधः प्राणापानयोराहुर्गले
केतवः सर्वाङ्गेषु रोमसु सर्वे तारागणाः ॥ ३० ॥

एतदुद्दिष्टं भगवतो विष्णोः सर्वदेवतामयं रूपमहरहः सन्ध्यायां
प्रयतो वायतो निरीक्ष्यमाण उपतिष्ठेत् नमोनमो ज्योतिर्लोकाय
कालायनायानिमिषांपतये महापुरुषाय धीमहीति ॥ ३१ ॥

ग्रहस्तारामयमापिदेविकं रूपं हर्मत्रकृतस्विकालम् ॥

नमस्यतः स्तुयतो नश्यते वै स्वयं त्रिकालं कृतमाशु पापम् ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अधस्तात्सवितुर्पौजनायुते स्वर्भानुर्नक्षत्रवचरतीत्येकं योऽसाव-
मरत्यं ग्रहत्वं वाऽऽलभत भगवदनुकंपया स्वयमसुरापसदः
संहिकेयो हतदर्शस्तस्य तात जन्मकर्मणी चोपरिष्टाद्वक्ष्यामः ॥

यददस्तरणेर्मण्डलं प्रतपति तद्विस्तारतो योजनायुतमाचक्षते
द्वादशसहस्रं सोमस्य त्रयोदशसहस्रं राहोर्ध्वः पर्वणि तथ्यवधान-
कृद्भैरानुबन्धात्सूर्याचन्द्रमसावभिधावति ॥ २ ॥

तन्निशाम्योभयत्रापि भगवताऽभिरक्षणाय प्रयुक्तं सुदर्शनं नाम
भागवतं चक्रं त्रिपदं परितर्तमानमभ्यवस्थितो मुहूर्तमुद्भिज्ज-
मानश्चकितहृदय आरादेव निवर्तते तदुपराग इति वदन्ति
लोकाः ॥ ३ ॥

ततोऽधस्तात्सिद्धचारणविधापराणां सदनानि तावन्मात्र एव ॥

ततोऽधस्ताद्यक्षः पिशाचभूतप्रेतगणानां विहारजिरमन्तरिक्षं
यावद्वायुर्वाति यावन्मेघा उपलभ्यन्ते ॥ ५ ॥

ततोऽधस्ताच्छतयोजनान्तरे येन पृथिवी यावद्दससारसश्येन
सुपर्णादयः पतिप्रवर उत्पतन्तीत्युपवर्णिता भूमेर्यथा संनिवेश-
मवस्थानम् ॥ ६ ॥

अवनेरप्यधस्तात्सम भूखिरा एकैकशो योजनायुतायाम-
विस्तारास्तारतम्येनोपकुप्ताः अतलं वितलं सुतलं तलातलं
महातलं रसातलं पातालमिति ॥ ७ ॥

एतेषु हि विलस्वर्गेषु स्वर्गादप्यधिकाः सकलसम्पत्समुद्भवाः
कामभोगैश्वर्यानन्दविभूतिभिः सुसमृद्धमनोयानाः प्रीडाविहारेषु

दैत्यदानवकाद्रयेषा नित्यप्रमुदितानुरक्तकलत्रापत्यबन्धुसुहृदनु-
चरा गृहपत्य ईश्वरादप्यप्रतिहतकामविनोदा निवसन्ति ॥८॥

येषु महाराज मयेन मायया निर्मिताः पुरो नानामणि-
प्रवेकविरचितविचित्रभवनप्राकारगोपुरसभाचैत्यचत्वरायत-
नादिभिर्नानास्त्रयमिधुनपारावतशुकसारिकाकीर्णकृत्रिम-
भूमिभिर्विबरेश्वरगृहोत्तमैः समलङ्कृताश्चकासन्ति ॥ ९ ॥

उद्यानानि चातितरां मनस्विन्द्रियानन्दिभिः कुसुमफलस्तवक-
किसलयवनतरुचिरविटपेर्विटपिनां कनकलतालिङ्गितानां श्रीभिः
समिधुनविहंगकुलकोलाहलजलाशयायानाममृतजलपूर्णानां
झपकुलोद्गहनधुमितिनीरनीरजकुमुदकुचलपकहारनीलोत्पलशत-
पत्रादिवनेषु कृतनिकेतानामेकविहाराकुलमधुकराणां मधुकर-
विचित्रस्वनदादिभिर्निन्द्रियोत्सवैरमरलोकश्रियमतिशयितानि ॥

यत्र ह वा न भयमहोरात्रिभिः कालविभागैरूपलक्ष्यते ॥११॥

यत्र हि महाहिप्रवरशिरोमणयः शार्वरं तमः प्रवाधन्ते ॥१२॥

न वा एतेषु वसतां दिव्योपधरसपानस्नानादाधयो व्याधयो
बलीपलितजरादयश्च देहवैषम्यदीर्गान्यस्वेदभ्रमग्लानिक्लमा इति
वयोवस्थाश्च भवन्ति ॥ १३ ॥

न हि तेषां कल्याणानां प्रभवति कुतश्चन मृत्युर्विना भगवत्तेज-
सश्चक्रापदेशात् ॥ १४ ॥

यस्मिन्नाविष्टेऽसुरबधूनां प्रायः पुंसवनानि भयादास्रवन्ति पतन्ति
च ॥ १५ ॥

अथातले मयपुत्रोऽसुरो बलौ निवसति येन ह वा इह सृष्टाः
पण्णवतिमायाः काश्चनायापि मायाविनो धारयन्ति यस्य च
यिजृम्भाणस्य मुखतत्त्वयः स्त्रीगणा उदपयन्त स्त्रीरिण्यः
कामिन्यः पुंश्चल्यः ॥ १६ ॥

या वै विलायनप्रविष्टं पुरुषं रसेन हाटकाल्येन पायवित्वा
स्वविलासावलोकनानुरागस्मितसद्भाषोपगूहनादिभिः स्थैरं किल
रमयन्ति ॥ १७ ॥

यस्मिन्नुपभुङ्क्तं पुरुषा ईश्वरोऽहं सिद्धोऽहमित्ययुतमहागज-
बलात्मानः कल्पन्ते मदांषा इव ॥ १८ ॥

ततोऽधस्तात् चितले हग्रे भगवान् हाटकेश्वरः स्वपार्षदभूत-
गणावृतः प्रजापतिस्सर्गापवृंहणाय अत्रां भवान्या सह मिथुनी-

भूयाऽस्ते यत्र प्रवृत्ता सखिप्रवरा हाटका नाम भवयोर्वीर्येण
यत्तच्चित्रभानुमार्तिश्वनेष्यमान अंजसा पिवति तत्रिप्पपत्रं
हाटकार्यं सुचर्णं भूषणेनासुरेन्द्रावरुधेषु पुरुषाः सह
पुरुषीभिर्धारयन्ति ॥ १९ ॥

ततोऽधस्तात्सुतले उरुश्रवाः पुण्यश्लांकां चिराचनात्मजो
बलिभगवता महेन्द्रस्य प्रियं चिकीर्षमाणेनादितेलव्यकायो भूत्वा
बटुबामनरूपेण पराक्षिप्तस्त्रलोकात्रयो भगवदनुकंपयैव
पुनःप्रवेशित इन्द्रादिष्ववियमानया सुसंवृद्धया श्रियाऽभिजुष्टः
स्वधर्मेणाराधयैस्तमेव भगवन्तमपगतसाध्वस आस्तेऽधुनापि ॥

नो एवेतत्साक्षाद्गो भूमिदानस्य यद्भगवत्पदोपजीविकायानां
जीवभूतात्मभूतं परमात्मनि वामुदेवे तीर्थतमे पात्र उपपन्नं परया
श्रद्धया परमादरसमाहितमनसा संप्रतिपादितस्य साक्षादपवर्ग-
द्वारस्य यद्विलनिलयैश्वर्य यस्य हवा धुत्पतनप्रस्खलनादिषु
चिवशः सकृन्नामाभिगृण्यन्युरूपः कर्मबन्धमञ्जसा विधुनोति ॥

यस्य ह वै प्रतिबोधनं तु मुमुक्षवोऽञ्जसा होषलभन्ते यत्तद्भगव-
न्नाम सर्वेषामात्मनामात्मदमेव ॥ २० ॥

न वै भगवाञ्चूं मनुष्याननुजग्राह यदुत पुनरात्मानुमृतिमोक्षं
मायामयं भोगैश्वर्यमेवाऽऽतनुते ॥ २१ ॥

यत्तद्भगवताऽनभिगतान्योपायेन च याश्चाछलेनापहृतस्वदारीरा-
वशोपितलोकत्रयो यो वरुणपाशैश्च बद्धो गिरिदर्पा चापविद्ध इति
होवाच ॥ २४ ॥

नूनं वताऽयं भगवानर्थेषु निष्णातोऽसाविन्द्रस्य सचिवो मन्त्राय
धृत एकान्ततो बृहस्पतिस्तमतिहाय यदा स्वयमुपेन्द्रेणातदहं
मामयाचत पदान्यात्मन आशिषो नो एव न दास्यामि
गम्भीररयस्य कालस्य मन्वन्तरपरिमितं कियल्लोकत्रयमिदम् ॥

यस्यानुदास्यमेवास्मात्पितामहः किल यत्रे ननु स्वयिष्यं राज्यं
यदकुतोभयं पदं दीयमानं भगवता चिरमिति स्वपितरि तस्य
महानुभावस्यानुपधमनुवर्तितुमलममृदितकपायः को वाऽस्माद्विधः
परिहीनभगवदनुग्रह इति ॥ २६ ॥

तस्यानुचरितमृतरस्माद्विस्तारिष्यते यस्य भगवान्स्वयमखिल-
जगदगुरुर्नागयणो द्वारि गदापाणिश्रवतिष्ठते निजजनानु-
कम्पितहृदयो येन पदांगुष्ठेन दशकन्धरो योजनानुपुनं दिग्विजय
उवाचिदः ॥ २७ ॥

ततोऽथस्तात्तलातले मयो नाम दानवेन्द्रस्त्रिपुराधिपतिर्भगवता
मुगाग्निना त्रिलोक्याः शक्तिर्कीर्तुणा निदंभस्वपुत्रव्यस्तत्रमादा-
ह्वयपदा मायाविनामाचार्या महादेवेन परिरक्षितां विगत-
सुदर्शनभयां महीयते ॥ २८ ॥

ततोऽथस्तान्महातले काद्रवेयाणां नैकशिरसां क्रोधवशो नाम
गणाः कुहकतश्चककालियमुपेणादिप्रधाना महाभोगवन्तः
पतत्रिगजाधिपतेः पुरुषोत्तमयाहादनवर्गमुद्भिज्जमानाः स्वकल-
त्रापत्यमुहृत्कुटुंबसङ्गेन कचित्प्रमत्ता विचरन्ति ॥ २९ ॥

ततोऽथस्ताद्रसानले दंतया दानवाः पणयो नाम निवातकवचाः
कालकेया क्षिप्रपुत्रवासिन इति चिबुधप्रत्यनीका उत्पत्त्या
महोदध्यां महासाहसिनो भगवतः सकललोकमहानुभावस्य हरेरेव
तेजसा प्रतिहताचलेषा विलेशया एव निवसन्ति ये वै सरमयेन्द्र-
दूत्या चाग्निर्मन्त्रवर्णाभिरिन्द्राद्रिभ्यति ॥ ३० ॥

ततोऽथस्तान्याताले नागपतयो चासुकिप्रमुखाः शङ्खकुलिक-
महाशङ्खधनजयधुनराष्ट्रशङ्खचूडकम्बलाश्वरदेवदातादयो महा-
भोगिनो महामर्षा निवसन्ति येषामुह वै पञ्चमदशगतसहस्र-
शीर्षाणां फणासु विरचिता महामणयो गोविष्णवः पाताल-
विचरतिमिरनिकरं स्वरोचिषा विधमन्ति ॥ ३१ ॥

तस्य मूलदेशे त्रिशयाजनमहसान्तरे आसन्ते या वै कला
भगवतस्तामसीं समाख्याताऽनन्त इति सान्त्वता यद्द्रष्टुं दृश्ययोः
सन्निकर्षणमहमित्यभिमानलक्षणं सद्रूपमित्याचक्षते ॥ ३२ ॥

तस्येदं शितिमण्डलं भगवतोऽनन्तमूर्तेः सहस्रशिरस एकस्मिन्नेव
शीर्षणि प्रियमाणं सिद्धार्थं इव लक्ष्यते ॥ ३३ ॥

यस्य ह वा इदं कालेनोपसंजिहीर्षतोऽमर्षविरचितरुचिर्गमद-
भुवांगन्तर्ण संकर्षणो नाम रुद्र एकादशव्यूहक्यधन्विगिर्यं
बालमुत्तंभयबुदतिष्ठत् ॥ ३४ ॥

यस्यांग्रिकमलयुगलारुणविशदनस्वमणिमण्डलेष्वहिपतयः सह
सान्त्वतर्पभ्रैकान्तभक्तियोगेनावनमन्तः स्ववदनानि परस्पर-
त्कुण्डलप्रभामण्डितंगडस्थलान्यतिमनोहराणि प्रमुदितमनसः
किल विलोकयन्ति ॥ ३५ ॥

यस्यैव हि नागराजकुमार्य आशिष आशासानाश्चावैरगद-
चलयविलसितविशदचिपुलधवलसुभगरुचिरभुजजरजस्तम्भेष्व-
गुरुचन्दनकुङ्कुमपद्मानुलेपनाचलिपमानास्तदभिमार्शोन्मथितहृदय-

मकरध्वजाबेशरुचिरललितस्मितास्तदनुरागसमुदितमदविधूर्णि-
तारूणाचलोकनयनवदनारविन्दं सत्रीडं किल विलोकयन्ति ॥

स एष भगवाननन्तोऽनन्तगुणार्णव आदिदेव उपसंहृता-
मपरोपवेगो लोकानां स्वस्तय आस्ते ॥ ३७ ॥

ध्यायमानः सुरासुरेगसिद्धगन्धर्ववियाधरमुनिगणैरनवरत-
मदमुदितविकृतिविहललोचनः सुललितमुखरितामृतेनाप्याप-
मानः स्वर्षापदविबुधयूथपतीनपरिभ्रान्तरागनव्रतुलसिकामोद-
मध्वासयेन माघन्मधुकरज्ञातमधुरगीतश्रियं वैजयन्तीं स्वां
वनमालां नीलवासा एककुण्डलो हलककुदिकृतसुभगसुन्दरभुजो
भगवान् माहेन्द्रो चारणेन्द्र इव काश्चनी कक्ष्यामुदारलीलो
विभर्ति ॥ ३८ ॥

य एष एवमनुश्रुतोऽभिध्यायमानो मुमुक्षुणामनादिकाल-
कर्मवासनाग्रथितमविद्यामयं हृदयग्रन्थिं सत्वरजस्तमोमय-
मन्तर्हृदयं गत आशु निर्निनसि ॥ ३९ ॥

तस्यानुभावमिमं भगवान्स्वायंभुवो नारदः सह तुंवुरुणा सभायां
ब्रह्मणः संशोकयामास ॥ ४० ॥

उत्पत्तिस्थितिलयहेतवोऽस्य कल्पाः
सत्त्वाद्याः प्रकृतिगुणा यदीक्ष्याऽसन् ।

यद्रूपं ध्रुवमकृतं यदेकमात्मन्

नानाऽधात्पमुह वेद तस्य बर्त्म ॥ ४१ ॥

मूर्तं यः पुरुकृपया वभार सत्त्वं
संशुद्धं सदसदिदं विभाति यत्र ।

यलीलां मृगपतिराददेऽनवया-

मादाशुं स्वजनमनांसुदारावीर्यः ॥ ४२ ॥

यस्मान्भुतमनुकीर्तयेदकस्मा-
दातो वा यदि पतितः प्रलोभनाद्वा ।

हन्त्यहः सपदि नृणामशेषमन्यं

कं शेषाद्भगवत आश्रयेन्मुमुक्षुः ॥ ४३ ॥

मूर्धन्यर्पितमणुबन्तसहस्रमूर्धो
भूगोलं सगिरिसरित्समुद्रसत्त्वम् ।

आनन्त्यादविदित विक्रमस्य भूभूः

को वीर्याण्यपि गणयेत्सहस्रजिह्वः ॥ ४४ ॥

एवं प्रभावो भगवाननन्तो

दुरन्तवीर्यस्वगुणानुभावः ।

मूले रसायाः स्थित आत्मतन्त्रो

यो लीलया क्षमां स्थितये विभर्ति ॥ ४५ ॥

एता ह्येव नृभिरुपगन्तव्या गतयो

यथाकर्मविनिर्मिता यथोपदेशमनुवर्णिताः ॥ ४६ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

राजोवाच—

महर्षे एतद्विचित्रं लोकस्य कथमिति ॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच—

बहुगुणव्याक्तृतुः श्रद्धायाः कर्मगतयः पृथग्विधाः सर्वा एव सर्वस्य तारतम्येन भवन्ति ॥ २ ॥

अधेदानीं प्रतिपिङ्गलक्षणस्याधर्मस्य तथैव कर्तुं श्रद्धाया विसादश्यात्कर्मफलं विसदृशं भवति ॥ ३ ॥

या ह्यनायवियाकामानां तत्परिणामलक्षणाः सृतयः सहस्रशः प्रवृत्तास्ताः प्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामः ॥ ४ ॥

राजोवाच—

नरका नाम भगवन् किं देशविशेषाः अथवा बहिस्रिलोक्या आहोस्विदन्तराल इति ॥ ५ ॥

शुकपि उवाच—

अन्तराल एव त्रिजगत्यास्तु दिशि दक्षिणस्यामधस्ताद्भूमे-
रुपरिष्ठादण्डजलाशयस्यात्रिजगतादयः पितृगणा यस्यां दिशि
स्यानां गोत्राणां परमेण समाधिना सत्या एवाशिष आशासना
नियसन्ति ॥ ६ ॥

यत्र हवाय भगवान् पितृराजो धैर्यस्वतः स्वविषयं प्रापितेषु
स्वपुरुषैर्जन्तुषु सम्परेतेषु यथाकर्मावयमवानुद्भातभगव-
च्छासनः सगणो दमं धारयति ॥ ७ ॥

तत्र हेके नरकानेकविंशतिं गणयन्ति अथ तांस्ते राजन्नाम-
रूपलक्षणानांऽनुक्रमिष्यामः तामिच्छांऽन्धतामिच्छां रीरव्यां
महागर्ग्यः कुम्भीपाकः कालमूत्र अमिषत्रयनं मूत्रमुखांऽन्ध-
कूपः कुम्भीभोजनः सन्दंशस्तमभूमिर्बल्लकण्टकः शालमली
वैतरणी पूषोदः प्राणरोधो विशासनं लालाभक्षः सारमेयादन-
मयीचीपूरं रेतःपानमिति ॥ ८ ॥

कामान्कामयमानस्यैतावत्यो हि राजन् पुंसः प्रवृत्तिलक्षणस्य
धर्मस्य विषाकगतय उवाचवा विसदृशा यथाप्रभं व्याख्याताः
किमन्यत्कथयाम इति ॥ ४७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

किञ्चाव्येऽपि क्षारकर्दमो रक्षोगणभोजनः शूलप्रोतो दन्दशूकः
पटनिरोधः पर्यावर्तनं सूचीमुखमित्यष्टाविंशतिनरका विविधया-
तनाभूमयः ॥ ९ ॥

तत्र ह यस्तु परविष्ठापत्यकलत्राण्यपहरति स हि कालपाशबद्धो
यमपुरुषैरतिभयानकैस्तामिस्त्रे नरके बलाशिपात्यते ।
अनशनातिपानदण्डसन्ताडनसन्तर्जनादिभिः पात्यमानो जन्तु-
र्यत्र कश्मलमासादित एकदैव मूर्छामुपयाति तमिच्छप्राये ॥ १० ॥

एवमेवान्धतामिस्त्रे यस्तु बधयित्वा पुरुषं धनदारादीनुपभुङ्क्ते
यत्र शरीरी निषात्यमानो यातनास्थो वेदनया नष्टमतिर्नष्टदृष्टिश्च
भवति । यथा हि वनस्पतिर्वृक्ष्यमानमूलस्तस्मादन्धतामिस्त्रं
तमुपदिशन्ति ॥ ११ ॥

यस्त्विह वा एतदहमिति ममेदमिति भूतद्रोहेण केवलं कुटुम्ब-
मेवानुदिनं पुष्पाति । स तदिह विहाय स्वयमेव तदशुभेन रौरवे
निपतति ॥ १२ ॥

ये चेह यथैवामुना विहिंसिता जन्तवः परत्र यमयातना उपगतं
त एव रुखां भूत्वा तथा तमेव विहिंसन्ति तस्माद्रौरवमित्याहुः ।
रुहरिति सर्पादित्क्रूरसत्त्वापदेशः ॥ १३ ॥

एवमेव महारौरवो यत्र निपतितं पुरुषं क्रव्यादा रुचस्तत्क्रव्येण
खादयन्ति यः केवलं हि देहभरः ॥ १४ ॥

यस्त्विह वा उग्रः पशून् पक्षिणो वा प्राणिन उपरुन्धयति
तमकरुणं पुरुषादेरपि विगर्हितममुत्र यमानुचराः कुम्भीपाकं
ततैतल उपरुन्धयन्ति ॥ १५ ॥

यस्त्विह पितृभानुब्रह्मश्रुक तदर्थपहतां वा स कालसूत्रसंज्ञं
नरकंऽयुतयोजनपरिमण्डले तावमयं खले तमनल उपर्यधस्ता-
दग्र्यकाभ्यां तप्यमानेऽभिनियंशितः क्षुतिपासाभ्यां च दह-

मानान्तर्वह्निः शरीर आस्ते शोते तिष्ठति परिधायति याचति च याचति पशुगोमाणि तावद्वपसंस्त्रयाणि कालमूत्रसंज्ञकं नरके निवसति ॥ १६ ॥

यस्त्विह वै निजयेदपथादनापचगतः पापण्डं चोपगतस्तमसि पत्रयनं प्रवेक्ष्य कशया प्रहरन्ति । तत्र हासादित इतस्ततो धावमान उभयतो धरिस्तालवनासिपत्रं शिथिलमानमर्धाङ्गो हा हतोऽस्मीति परमया वेदनया मुच्छिन्नः पदे पदे निपतति । स्वयमर्हा पापण्डानुगतः फलं भुङ्क्ते ॥ १७ ॥

यस्त्विह राजा राजपुरुषो वा अदण्ड्यं दण्डं प्रणयति ब्राह्मणं वा शरीरदण्डं स पापीयात्रकंऽमुत्र सुकरमुक्ते निपतति तत्राति-
बलेनैर्न्पीडयमानाचययो यथैवेक्षुदण्डं आतंस्वरेण स्वनयन् कचिन्मुच्छिन्नः कडमलमुपगतो यथैवेह दृष्टोप उपरुद्धः ॥ १८ ॥

यस्त्विह वै भूतानामीश्वरकल्पितवृत्तीनामविदितपञ्चधातां स्वयं पुरुषोपकल्पितवृत्तिर्विदितपञ्चधा व्यधामाचरति स पञ्चान्धकुपे तदभिद्रोहो निपतति तत्र हास्यै वैजंनुभिः पशुमृगपक्षिसर्पसू-
र्मशकपूकमत्कुणमशिकादिदिग्भिः केचनैहाभिद्रोहधारस्तः सर्वतोऽभिद्रुद्यमानस्तमसि विहतनिद्रानिवृत्तिरलव्धावस्थानः परिक्रामति यथा कुशरीरं जीवः ॥ १९ ॥

यस्त्विह वाऽसंविभज्याभ्राति यत्किञ्चनोपनतमनिवर्तितय-
ज्ञोपायमसंस्कृतं स पञ्च कृमिभोजने नरकाधमे निपतति तत्र शतसहस्रयोजने कृमिकण्डे कृमिभूतः स्वयं कृमिभिरेव भक्ष्यमाणः कृमिभोजनो यावदप्रदाकृतनिर्वैशस्तावदान्मानं पातयति ॥ २० ॥

यस्त्विह वै स्नेपेन बलाद्वा हिरण्यरत्नादीनि ब्राह्मणस्य चापहर-
त्यन्यस्य वाऽनापदि पुरुषं तममुत्र राजन् यमपुरुषा अयस्मर्य-
रश्विवर्णः सन्देशस्त्वचि निष्कालयन्ति ॥ २१ ॥

यस्त्विह बाऽगम्यां सियं पुरुषं वा योषिदपि गच्छति तावमुत्र कशया ताडयन्तस्तत्रयन्तस्तत्रया सूय्यां लाहमया पुरुषमालिङ्ग-
यन्ति स्विद्यं च पुरुषरूपया सूय्यां ॥ २२ ॥

यस्त्विह वै सर्वाधिगमस्तममुत्र निरपे वर्यमानं वज्रकण्टक-
शाल्मलीमारोपं निकर्षयन्ति ॥ २३ ॥

ये त्विह वा राजन्यो राजपुरुषा वा पापण्डा धर्मसंनून् भिन्दन्ति

ते सम्परेत्य वैतरण्यां निपतन्ति भिन्नमर्यादाः तस्यां निरय-
परिखाभूतायां नयां यादोर्गणैरितस्ततो भक्ष्यमाणा आत्मना न विपुन्यमानास्ते स्वाभुक्तिरुह्यमानाश्चोपेन कर्मपाकमनुस्मरन्तो विष्णुपुत्रपुत्राणां तैरेकानस्वास्थिमेदोमांसवाहित्यामुपतप्यन्ते ॥

ये त्विह वै वृषलीपतयो नदृशं चाचारनियमास्त्यक्तलज्जाः पशुचर्यां चरन्ति ते चापि प्रेत्य पृथिवीमूत्रश्रेष्ठादालापूर्णाणवे निपतन्ति तदेवातिवीभत्सितमश्नन्ति ॥ २५ ॥

ये त्विह वै श्वदेभपतयो ब्राह्मणादयो मृगयाविहारा अतीर्थे च मृगान्निघ्नन्ति तानपि सम्परेतोद्गक्ष्यभूतान्यमपुरुषा इषुभि-
र्विद्धयन्ति ॥ २६ ॥

ये त्विह वै डाम्बिका इम्भयज्ञेषु पशून्विशसन्ति तानमुष्मिहोके
वैशसने नरके पतितान्निरयपतयः पातयित्वा विशसन्ति ॥

यस्त्विह वै सचर्णा भार्या द्विजो रेतः पाययति काममोहितस्तं पापकृतममुत्र रेतःकुल्यायां पातयित्वा रेतः पाययति ॥ २८ ॥

ये त्विह वै दस्यवोऽग्निदा गग्दा ग्रामान् सायान् वा विलुम्पन्ति राजा राजभटा वा तांश्चापि हि परेतान्यमदृता वज्रदंष्ट्राः थानः समशतानि विंशतिश्च तैः सरभसं खादयन्ति ॥ २९ ॥

यस्त्विह वाऽऽनूतं वदति साक्ष्ये द्रव्यविनिमये दाने वा कथञ्चित्स वै प्रेत्य नरके अवीचिमत्यधः शिरा निरवकाशे योजनशतोच्छ्रयाद्विद्विद्वाविपात्यते । यत्तज्जलमिव स्थलमश्म-
पृष्ठमवभासते नदवीचिमति तिलशो विशीर्यमाणशरीरो न श्रियमाणः पुनरारोपितो निपतति ॥ ३० ॥

यस्त्विह वै विशो राजन्यो वैश्यो वा सोमपीथस्तन्कलत्रं वा सुरां व्रतस्थितो वा पिबति तेषां निरयनीतानामुरसि पशऽऽक्रम्यास्ये वलिना द्रवमाणं काण्यायसं निषिध्यन्ति ॥ ३१ ॥

अथ यस्त्विह वा आत्मसम्भावनेन स्वयमधमो जन्मतपो-
विद्याचारवर्णाश्रमव्रतो वरीयसो न बहुमन्येत स मृतक एव मृत्या क्षारकर्दमे निरयेऽवाक्शिरनिपातितो दुरन्तापातना हाश्रुते ॥ ३२ ॥

ये त्विह वै पुरुषाः पुरुषमेधेन यजेरन्नशास्त्रीयान् वा पशून् खादन्ति याश्च त्रियोऽथ पशून् खादन्ति तांश्च तांश्च वै पशव इह निहतास्ते यमसादने यातयन्तो रक्षोगणाः सौनिका इव

स्वधितिना विदार्यासृक्पिबन्ति नृत्यन्ति गायन्ति हसन्ति च
हृष्यमाणा यथेह पुरुषादाः ॥ ३३ ॥

ये त्विह वा अनागसोऽरण्ये ग्रामे वा वैसम्भकेरुपविसम्भप्य
जिजीविषून् शूलसूत्रादिषूप्रोतान् क्रीडनकतया पातयन्ति तेऽपि
च प्रेत्य यमयातनानुशूलसूत्रादिषु प्रोतात्मानः क्षुत्तृड्भ्यां
चोपहताः कङ्कबलाकादिभिश्चेतस्ततस्तिग्मनुण्डैराहन्यमाना
आत्मशमलं स्मरन्ति ॥ ३४ ॥

ये त्विह वै भूतानुद्वेजयन्ति नरा अत्युत्पन्नस्वभावा यथा
दन्दशूकास्तेऽपि प्रेत्य नरके दन्दशूकारूपे निपतन्ति यत्र नृप
दन्दशूकाः पञ्चमुखाः सप्तमुखा उपसृप्य ग्रसन्ति यथा
बिलेशयाः ॥ ३५ ॥

ये त्विह वा अवटकुसूलगृहादिषु भूतानि रुन्धन्ति तथाऽमुत्र
तेज्येवोपवेश्य सगरेण वह्निना धूमेन निरुन्धन्ति ॥ ३६ ॥

यस्त्विह वाऽऽतिथीनभ्यागतान्वा गृहपतिरसकृदुपगतमन्यु-
र्दिधक्षुरिवापचक्षुषा निरीक्षते तस्य चापि निरये पाषदष्टेरक्षिणी
यक्रतुण्डा गृध्रकङ्काकबलाकादयः प्रसह्योरुबलादुत्पाटयन्ति ॥

यस्त्विह वाऽऽर्थाभिमतिरहद्भृतिस्तिर्यक्प्रेक्षणः सर्वतः शङ्गी
व्ययविनाशचिन्तया परिशुष्यमाणहृदयबदनो निर्वृतिमनुपगतो
ग्रह इवार्थमभिरक्षति । स चापि प्रेत्य तत्सम्पादनोत्कर्षण-

संरक्षणशमलग्राहः सूचीमुखे नरके निपतति यत्र ह चित्तग्रहं पाप-
पुरुषं धर्मा राजपुरुषा चायका इव सर्वतोऽङ्गेषु सूत्रैः परिव्रजन्ति ॥

एवंविधा नरका यमलोके सन्ति शतशः सहस्रशस्तेषु सर्वेषु सर्व
एवाधर्मवर्तिनो यै केचिदिहोदिता अनुदिताश्चावनिपते पर्यायेण
विशन्ति ॥ ३९ ॥

तथैव धर्मानुवर्तिन उत्तरत्र इह तु पुनर्भवे उभयशेषाभ्यां
निविशन्ति ॥ ४० ॥

निवृत्तिलक्षणमार्ग आदायेव व्याख्यातः एतावानेवाण्डकोशो
यधत्तुर्दशाषा पुराणेष्पकल्पितः ॥ ४१ ॥

यस्तद्भगवतो नारायणस्य साक्षान्महापुरुषस्य स्थविष्ठं रूपमात्म-
मायया गुणमयमनुवर्णितमादतः पठति शृणोति श्रावयति स
एवायं भगवतः परमात्मनो ह्यणिष्ठमपि श्रद्धधानो भक्तिविशुद्ध-
बुद्धिर्वैद ॥ ४२ ॥

श्रुत्वा स्थूलं तथा सूक्ष्मं रूपं भगवतो यतिः ।

स्थूले निर्जितमात्मानं शनैः सूक्ष्मधिया नयेत् इति ॥ ४३ ॥

भूद्वीपवर्षसरिदद्रिनभःसमुद्र

पातालदिङ्नरकभागलोलोकसंस्थम् ।

गीतं मया तव नृपाद्भुतमीश्वरस्य

स्थूलं वपुः सकलजीवनिकापधाप्रः

॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रां
पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धः ॥

षष्ठस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच—

नियुक्तिमार्गः कथित आदी भगवता यथा ।

क्रमयोगोपलब्धेन ब्रह्मणा यदसंसृतिः ॥ १ ॥

प्रवृत्तिलक्षणश्चैव त्रैगुण्यविषयो मुने ।

योऽसावलीनप्रकृतेर्गुणसर्गः पुनः पुनः ॥ २ ॥

अधर्मलक्षणा नाना नरकाश्चोपवर्णिताः ।

मन्वन्तरश्च व्याख्यात आयः स्वायम्भुवो यतः ॥ ३ ॥

प्रियव्रतोत्तानपदोर्वाशस्तचरितानि च ।

द्वीपवर्षसमुद्राद्रिनदीनदवनानि च ॥ ४ ॥

धरामण्डलसंस्थानं भागलक्षणमानतः ।

ज्योतिषां विवराणां च यथेदमसृजद् विभुः ॥ ५ ॥

अधुनेह महाभाग यथैव नरकान् नरः ।

नानोग्रयातनान् नेयात् तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥

श्रीशुक उवाच—

न चेदिहेबापचितिं यथाऽहंसः

कृतस्य कुर्यान्मनउक्तिपाणिभिः ।

ध्रुवं स वै प्रेत्य नरकानुपैति

ये कीर्तिता मे भवतस्तिरमयातनाः ॥ ७ ॥

तस्मात्पुनैवाथिह पापनिष्कृतौ

यतेत मृत्योरविषयदाऽऽत्मनः ।

दोषस्य हृष्टा गुरुलाघवं यथा

भिषक् चिकित्सेत रुजां निदानवित् ॥ ८ ॥

राजोवाच—

दृष्टश्रुताभ्यां यत्पापं जानन्नप्यात्मनोऽहितम् ।

करोति भूयो विवशः प्रायश्चित्तमथो कथम् ॥ ९ ॥

कचिन्निवर्ततेऽभद्रात्कचिच्चरति तत्पुनः ।

प्रायश्चित्तमथोऽपार्थं मन्ये कुञ्जरशौचवत् ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच—

कर्मणा कर्मनिर्हारो न ह्यात्यन्तिक इष्यते ।

अविद्वदधिकारित्वात्प्रायश्चित्तविमर्शनम् ॥ ११ ॥

नाशतः पथ्यमेवानां व्यापयोऽभिभवन्ति हि ।

एवं नियमकृद्राजज्जैः क्षेमाय कल्पते ॥ १२ ॥

तपसा ब्रह्मचर्येण शमेन च दमेन च ।

त्यागेन सत्यशीचाभ्यां नियमेन यमेन च ॥ १३ ॥

देहवामुद्भिजं धीरा धर्मज्ञा श्रद्धयाऽन्विताः ।

क्षिपन्त्यथं महदपि वेणुगुल्ममिवानलः ॥ १४ ॥

केचित्केवलया भक्त्या वासुदेवपरायणाः ।

अथं धुन्वन्ति कात्स्न्येन नीहारमिव भास्करः ॥ १५ ॥

न तथा ह्यपवान् राजन् ह्येत तपआदिभिः ।

यथा कृष्णार्पितप्राणस्तत्पूरुषनिषेवया ॥ १६ ॥

सप्रीचीनो ह्ययं लोके पन्थाः क्षेमोऽकुतोभयः ।

सुशीलाः साधवो यत्र नारायणपरायणाः ॥ १७ ॥

प्रायश्चित्तानि चीर्णानि नारायणपराङ्मुखैः ।

न वै पुनन्ति राजेन्द्र सुराकुम्भमिवापणाः ॥ १८ ॥

सकृन्मनः कृष्णपदारविन्दयो-

र्निबशितं तद्गुणरागि वैरिह ।

न ते यमं पाशभृतश्च तद्भटान्

स्वप्रेऽपि पश्यन्ति हि चीर्णनिष्कृताः ॥ १९ ॥

अश्रिवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।

दूतानां विष्णुयमयोः संवादं तं निबोध मे ॥ २० ॥

कान्यकुब्जे द्विजः कश्चिद् दासीपतिरजामिलः ।

नाम्ना नष्टसदाचारो दास्याः संसर्गदूषितः ॥ २१ ॥

बन्धक्षेः कैतवैश्वर्यैर्गर्हितां वृत्तिमाश्रितः ।

विभ्रत् कुटुम्बमशुचिर्यातयामास देहिनम् ॥ २२ ॥

एवं निवसतस्तस्य लालयानस्य तत्सुतान् ।

कालोऽत्यगाम्नाहान् राजनष्टाशीत्याऽऽयुषः समाः ॥ २३ ॥

तस्य प्रवयसः पुत्रा दश तेषां तु योऽवमः ।

बालो नारायणो नाम्ना पित्रोश्च दयितो भृशम् ॥ २४ ॥

स बद्धहृदयस्तस्मिन्नर्भके कलभाषिणि ।
 निरीक्षमाणस्तल्लीलां मुमुदे जरतो भृशम् ॥ २५ ॥
 भुञ्जानः प्रपिबन्वादन्यालक्ष्णेहयन्त्रितः ।
 भोजयन्पापयन्मूढो न वेदागतमन्तकम् ॥ २६ ॥
 स एवं वर्तमानोऽज्ञो मृत्युकाल उपस्थिते ।
 मतिं चकार तनये बाले नारायणाह्वये ॥ २७ ॥
 स पाशहस्तांसीन् दण्डा पुरुषान् भृशदारुणान् ।
 वक्रतुण्डानधूर्ध्वरोम्णे आत्मानं नेतुमागतान् ॥ २८ ॥
 दूरे क्रीडनकासक्तं पुत्रं नारायणाह्वयम् ।
 ह्लावितेन स्वरेणोच्चैरानुहावाकुलेन्द्रियः ॥ २९ ॥
 निशम्य श्रियमाणस्य मुखतो हरिकीर्तनम् ।
 भर्तुर्नाम महाराज पार्षदाः सहसाऽपतन् ॥ ३० ॥
 बिकर्षतोऽन्तर्हृदयाद्वासीपतिमजामिलम् ।
 यमप्रेष्यान् विष्णुदूता वारयामासुरोजसा ॥ ३१ ॥
 ऊचुर्निषेधितास्तांस्ते वैवस्वतपुरःसराः ।
 के यूयं प्रतिषेद्धारो धर्मराजस्य शासनम् ॥ ३२ ॥
 कस्य वा कुत आयाताः कस्मादस्य निषेधय ।
 किं देवा उपदेवा वा यूयं किं सिद्धसत्तमाः ॥ ३३ ॥
 सर्वे पद्मपलाशाक्षाः पीतकौशेयवाससः ।
 किरीटिनः कुण्डलिनो लसत्पुष्करमालिनः ॥ ३४ ॥
 सर्वे च नृजवयसः सर्वे चारुचतुर्भुजाः ।
 धनुर्निपङ्गासिगदाशङ्खचक्राम्बुजश्रियः ॥ ३५ ॥
 दिशो बितिमिरालोकाः कुर्वन्तः स्वेन रोचिषा ।
 किमर्थं धर्मपालस्य किङ्कारान् नो निषेधय ॥ ३६ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्ते यमदूतस्ते वासुदेवोक्तकारिणः ।
 तान् प्रत्यूचुः प्रहस्येदं मेघनिर्हादया गिरा ॥ ३७ ॥
 विष्णुदूता ऊचुः—
 यूयं वै धर्मराजस्य यदि निर्देशकारिणः ।
 श्रूत धर्मस्य नस्तत्त्वं यथाधर्मस्य लक्षणम् ॥ ३८ ॥

कथंस्विद् प्रियते दण्डः किं वाऽस्य स्थानमीप्सितम् ।
 दण्डवाः किं कारिणः सर्वे आहोस्विन्कतिचिन्नृणाम् ॥ ३९ ॥
 यमदूता ऊचुः—
 वेदप्रणिहितो धर्मो ह्यधर्मस्तद्विपर्ययः ।
 वेदो नारायणः साक्षात्स्वयम्भूरिति शुश्रुम ॥ ४० ॥
 येन स्वधाम्नयमी भावा रजस्मत्त्वतमोमयाः ।
 गुणनामक्रियारूपैर्विभाव्यन्ते यथातथम् ॥ ४१ ॥
 सूर्योऽग्निः खं मरुद्वायः सोमः सन्ध्याहनी दिशः ।
 कालः स्वयं धर्म इति ह्येते धर्मस्य साक्षिणः ॥ ४२ ॥
 एतैरधर्मो विज्ञातः स्थानं दण्डस्य युज्यते ।
 सर्वे क्रमानुरोधेन दण्डमर्हन्ति कारिणः ॥ ४३ ॥
 संभवन्ति ह्यभद्राणि विपरीतानि चानघाः ।
 कारणं गुणसङ्गोऽस्ति देहवान्न ह्यकर्मकृत् ॥ ४४ ॥
 येन यावान्यथा धर्मो ह्यधर्मो वा समीहितः ।
 स एव तत्फलं भुङ्क्ते यथा तावदमुत्र वै ॥ ४५ ॥
 यथेह देवप्रवरास्त्रिविध्यमुपलभ्यते ।
 भूतेषु गुणवैचित्र्यात्तथाऽन्यत्रानुमीयते ॥ ४६ ॥
 वर्तमानोऽन्ययोः कालो गुणाभिज्ञापको यथा ।
 एवं जन्मानयोरेतद्धर्माधर्मनिर्दानम् ॥ ४७ ॥
 मनसैव पुरे देवः पूर्वरूपं विपश्यति ।
 अनुमीमांसतेऽपूर्व मनसा भगवानजः ॥ ४८ ॥
 यथाऽङ्गस्तमसा युक्त उपास्ते व्यक्तमेव हि ।
 न वेद पूर्वमपरं नष्टजन्मस्मृतिस्तथा ॥ ४९ ॥
 पञ्चभिः कुरुते स्वार्थान् पञ्च वेदाऽथ पञ्चभिः ।
 एकस्तु षोडशेन त्रीन् स्वयं सप्तदशोऽनुते ॥ ५० ॥
 तदेतच्छोडशकलं लिङ्गं शक्तित्रयं महत् ।
 धत्तेऽनु संसृतिं पुंसि हर्षशोकभयार्तिदम् ॥ ५१ ॥
 देहोऽजितपद्मवर्गोऽनिच्छन् कर्माणि कार्यते ।
 कोशकार इवात्मानं कर्मणाऽऽच्छाद्य मुह्यति ॥ ५२ ॥
 न हि कश्चित् क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।
 कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५३ ॥

लब्ध्वा निमित्तमव्यक्तं व्यक्ताव्यक्तं भवत्युत ।		स्तम्भयन्नात्मनाऽऽत्मानं यावत्सत्त्वं यथाश्रुतम् ।	
यथा योनिं यथा बीजं स्वभावेन वलीयसा	॥ ५४ ॥	न शशाक समाधातुं मनो मदनवेपितम्	॥ ६२ ॥
एष प्रकृतिसन्नेन पुरुषस्य विपर्ययः ।		तन्निमित्तस्मरव्याजग्रहग्रस्तो विचेतनः ।	
आसीत्स एव न चिरादीशसद्वादिलीयते	॥ ५५ ॥	तामेव मनसा ध्यायन् स्वधर्माद्विरराम ह	॥ ६३ ॥
अयं च श्रुतसम्पन्नः शीलान्तगुणालयः ।		तामेव तोषयामास पित्र्येणार्थेन यावता ।	
भूतव्रतो मृदुदान्तः सत्यवान्मन्त्रबिच्छुचिः	॥ ५६ ॥	ग्राथ्यैर्मनोरमैः कामैः प्रसीदेत यथा तथा	॥ ६४ ॥
गुर्वप्यतिथिवृद्धानां शुभपुर्निरहंकृतिः ।		विश्रं स्वभार्यामप्रीडां कुले महति लम्बिताम् ।	
सर्वभूतसृष्ट्याधुर्मितवागनस्यूकः	॥ ५७ ॥	विससर्जाचिरात्पापः स्वैरिण्यापाद्बिद्वधीः	॥ ६५ ॥
एकदाऽसौ वनं यातः पितृसन्देशकृद्विजः ।		इतस्तत्तथोपनिन्ये न्यायतोऽन्यायतो धनम् ।	
आदाय तत आवृत्तः फलपुष्पसमित्कुशान्	॥ ५८ ॥	बभारास्याः कुटुम्बिन्याः कुटुम्बं मन्दधीरयम्	॥ ६६ ॥
ददर्श कामिनं कञ्चिच्छूद्रं सह भुजिष्यया ।		यदसौ शासमुल्लङ्घ्य स्वैरचार्यायंगर्हितः ।	
पीत्वा तु मधु मेरयं मदाधूर्णितनेत्रया	॥ ५९ ॥	आवर्तत चिरं कालमपापुरशुचिर्मलान्	॥ ६७ ॥
मत्तया विक्षयञ्जीव्या हुपेतं निरपञ्चपम् ।		तत एनं दण्डपाणेः सकाशं कृतकिल्बिषम् ।	
द्रीडन्तमनुगायन्तं हसन्तमनयाऽन्तिके	॥ ६० ॥	नेप्यामोऽकृतनिर्वेशं यत्र दण्डेन शुष्यति	॥ ६८ ॥
हृष्टा तां कामलिप्तेन वाहुना परिरम्भिताम् ।		॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥	
जगाम हृच्छयवशं सहसैव विमोहितः	॥ ६१ ॥		

अथ द्वितीयोऽध्यायः

बादरायणिकवाच-		अयं हि कृतनिर्वेशो जन्मकोट्यहंसमपि ।	
एतत्ते भगवद्भूता यमदूताभिभाषितम् ।		यद्व्याजहार विवशो नाम स्वस्त्ययनं हरेः	॥ ७ ॥
उपधायार्थं तान्राजान् प्रत्याहुरन्यकोविदाः	॥ १ ॥	एतेनैव ह्यपो नोऽस्य कृतं स्यादपनिष्कृतम् ।	
विष्णुदूता ऊचुः-		यदा नारायण इति जगाद चतुरश्रम्	॥ ८ ॥
अहो कष्टं धर्मदशामधर्मः स्पृशते सताम् (सभाम्) ।		स्तेनः सुरापो मित्रघृगृहसहा गुरुतल्पगः ।	
यत्रादण्डवेष्ट्यापापेण दण्डो धैर्यिष्यते वृषा	॥ २ ॥	स्त्रीराजपितृगोहन्ता ये च पातकिनोऽपरे	॥ ९ ॥
प्रजानां पितरौ ये च शास्तारः साधवः समाः ।		सर्वेषामप्यपवतामिदमेव सुनिष्कृतम् ।	
यदि स्यात्तेषु वैषम्यं कं यान्ति शरणं प्रजाः	॥ ३ ॥	नामव्याहरणं विष्णोर्वीरस्तद्विषया मतिः	॥ १० ॥
यणदाचरति श्रेयानितरस्तत्तदीहते ।		न निष्कृतैरुदितैर्ब्रह्मवादिभि	
स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते	॥ ४ ॥	स्तथा विशुद्धतत्पयवान् व्रतादिभिः ।	
यस्याङ्गे शिर आपाय लोकः स्वपिति निर्बुधः ।		यथा हरेर्नामपदैरुदाहृतै	
स्वयं धर्ममधर्मं वा न हि वेद यथा पशुः	॥ ५ ॥	स्तदुत्तमशोकगुणोपलम्भकम्	॥ ११ ॥
स कथं हर्षितात्मानं कृतमैश्वर्यचेतनम् ।		नैकान्तिकं तद्वि कृतेऽपि निष्कृते मनः पुनर्धावति चेदसत्यम् ।	
बिस्मम्भणीयो भूतानां सृष्टीणो द्रोणधुमर्हति	॥ ६ ॥	तत्कर्मनिर्हारमभीप्सतां हरगुणानुवादः खलु सत्त्वभावनः ॥	

अथैनं माऽपनयत कृताशेषाघनिष्कृतम् ।
यदसौ भगवन्नाम म्रियमाणः समग्रहीत् ॥ १३ ॥
साहेत्यं पारिहास्यं वा स्तोभं हेलनमेव वा ।
वैकुण्ठनामग्रहणमशेषाघहरं विदुः ॥ १४ ॥
पतितस्खलितो भग्नः सन्देष्टस्तस आहतः ।
हरिरित्यवशेनाह पुमाच्चाहति यातनाम् ॥ १५ ॥
गुरूणां च लघूनां च गुरूणि च लघूनि च ।
प्रायश्चित्तानि पापानां ज्ञान्योक्तानि महर्षिभिः ॥ १६ ॥
तैस्तान्यघानि पूयन्ते तपोदानव्रतादिभिः ।
नाधर्मबीजं हृदयं तदपीशाद्विसेवया ॥ १७ ॥
धर्मो योऽयमुपन्यस्तः परमस्तु सनातनः ।
क्रियतेऽहरहः शुद्धिरात्मनो बाससो यथा ॥ १८ ॥
नैकान्तशुद्धिः स्यात् कर्तुः क्रियया कर्तृता यतः ।
अकर्तुरात्मनस्तस्माद्भजेतानीहया हरिम् ॥ १९ ॥
अज्ञानादधवा ज्ञानादुत्तमश्लोकनाम यत् ।
संकीर्तितमघं पुंसो दहत्येषो यथाऽनलः ॥ २० ॥
यथाऽगदं वीर्ययुतं सूपयुक्तं यदृच्छया ।
अजानतोऽप्यात्मगुणं कुर्यान्मन्योऽप्युदाहृतः ॥ २१ ॥
पतिं यः पृच्छत भटा धर्मोऽस्मिन् यदि संशयः ।
स वेद परमं गुह्यं धर्मस्य भगवान् यमः ॥ २२ ॥
श्रीशुक उवाच—
एवं ते सुविनिर्णीय धर्मं भागवतं नृप ।
तं याम्यपाशानिर्मुच्य विप्रं मृत्योरमूमुचन् ॥ २३ ॥
इति प्रत्युदिता याम्या दूता यातायमान्तिकम् ।
यमराजे यथा सर्वमाचचल्युररिन्दम ॥ २४ ॥
द्विजः पाशाद्विनिर्मुक्तो गतभीः प्रकृतिं गतः ।
ययन्दे शिरसा विष्णोः किङ्करान्दर्शनोत्सवः ॥ २५ ॥
तं विवक्षुमभिप्रेत्य महापुरुषकिङ्कराः ।
सहसा पश्यतस्तस्य तन्त्रान्तर्धिरेऽनघ ॥ २६ ॥
अथाजामिल आकर्ष्य दूतानां यमकृष्णयोः ।
धर्मं भागवतं शुद्धं त्रैविध्यं च गुणाश्रयम् ॥ २७ ॥

भक्तिमान् भगवत्याशु माहात्म्यश्रवणाद्धरेः ।
अनुतापो महानासीत् स्मरतोऽशुभमात्मनः ॥ २८ ॥
अहो मे परमं कष्टमभूद्विजितात्मनः ।
येन विज्ञावितं ब्रह्म वृषल्यां जायताऽऽत्मना ॥ २९ ॥
धिष्मां विगर्हितं सद्भिर्दुष्कृतं कुलकज्वलम् ।
हित्वा बालां सर्ती योऽहं सुरापामसतीमगाम् ॥ ३० ॥
वृद्धावनाथी पितरी नान्यवन्धू तपस्विनी ।
अहो मयाऽपुना त्यक्तावकृतज्ञेन नीचवत् ॥ ३१ ॥
सोऽहं व्यक्तं पतिष्यामि नरके भृशदारुणे ।
धर्मघ्नाः कामिनो यत्र बिन्दन्ति यमयातनाः ॥ ३२ ॥
किमिदं स्वप्नमाहोसित्वाक्षाद् दृष्टमिहाद्भुतम् ।
क याता अय ते ये मां व्यकर्षन् पाशापाणयः ॥ ३३ ॥
अथ ते क गताः सिद्धाश्चत्वारश्चारुदर्शनाः ।
व्यमोचयन् नीयमानं वद्ध्वा पाशैरधोभुवः ॥ ३४ ॥
अथापि मे दुर्भगस्य विबुधोत्तमदर्शने ।
भवितव्यं मङ्गलेन येनाऽत्मा मे प्रसीदति ॥ ३५ ॥
अन्यथा म्रियमाणस्य नाशुचेर्वृषलीपतेः ।
वैकुण्ठनाम ग्रहणं जिह्वा वक्तुमिहाहति ॥ ३६ ॥
क चाहं कितवः पापो ब्रह्मोज्झो निरपन्नपः ।
क च नारायणेत्येतद्भगवन्नाम मङ्गलम् ॥ ३७ ॥
सोऽहं तथा यतिष्यामि यतचित्तेन्द्रियानिलः ।
यथा न भूय आत्मानमन्धे तमसि मज्जये ॥ ३८ ॥
विमुच्य तमिमं बन्धमवियाकामकर्मजम् ।
सर्वभूतसुहृद्दान्तो मैत्रः करुण आत्मवान् ॥ ३९ ॥
मोचये प्रस्तमात्मानं योपिन्मप्याऽऽत्ममायया ।
विक्रीडितो यथैवाहं क्रीडामृग इवाधमः ॥ ४० ॥
ममाहमिति देहादौ हित्वा मिथ्यार्पणीर्मतिम् ।
धास्ये मनो भगवति शुद्धं तत्कीर्तनादिभिः ॥ ४१ ॥
इति जातसुनिर्वेदः क्षणसङ्गेन साधुषु ।
गङ्गाद्वारमुपेयाय मुक्तसर्बानुबन्धनः ॥ ४२ ॥

स तस्मिन् देवसदनं आसीनो योगमास्थितः ।
 प्रत्याहतेन्द्रियग्रामो युयोज मन आत्मनि ॥ ४३ ॥
 ततो गुणेभ्य आत्मानं विपुज्यात्मसमाधिना ।
 युयुजे भगवद्भस्मि ब्रह्मण्यनुभवात्मनि ॥ ४४ ॥
 यर्हुपारतपीस्तस्मिन्नद्राक्षीत् पुरुषान् पुरः ।
 उपलभ्योपलब्धान् प्राग् बबन्दे शिरसा द्विजः ॥ ४५ ॥
 हित्वा कलेवरं तीर्थे गङ्गायां दर्शनादनु ।
 सद्यः स्वरूपं जगृहे भगवत्पार्श्ववर्तिनाम् ॥ ४६ ॥
 साकं विहायसा त्रिप्रो महापुरुषकिङ्करीः ।
 हेमं विमानमारुह्य ययौ यत्र श्रियः पतिः ॥ ४७ ॥
 एवं स विज्ञावितसर्वधर्मो
 दास्याः पतिः पतितो गर्हकर्म ।

निषात्यमानो निरये हतव्रतः
 सद्यो विमुक्तो भगवन्नाम गृह्णन् ॥ ४८ ॥
 नातः परं कर्मनिबन्धकुन्तनं
 मुमुक्षुतां तीर्थपदानुकीर्तनात् ।
 न यत् पुनः कर्मसु सज्जते मनो
 रजस्सामोभ्यां कलिलं न चान्यथा ॥ ४९ ॥
 य एवं परमं गृह्यमितिहासमघापहम् ।
 श्रुणुयाच्छ्रद्धया युक्तो यश्च भक्त्याऽनुकीर्तयेत् ॥ ५० ॥
 न वै स नरकं गच्छेन्नेक्षितो यमकिङ्करीः ।
 यद्यप्यमङ्गलो मर्त्यो विष्णुलोके मदीयते ॥ ५१ ॥
 श्रियमाणो हरेर्नाम गृणन् पुत्रोपचारितम् ।
 अजामिलोऽप्यगान्मुक्तिं किमुत श्रद्धया गृणन् ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

राजोवाच—
 निशम्य देवः स्वभटोपवर्णिनं
 प्रत्याह किं तानपि धर्मराजः ।
 एवं हताशो विहितान् मुरारे
 नैदशिकैर्यस्य वशे जनोऽयम् ॥ १ ॥
 यमस्य देवस्य न दण्डभङ्गः
 कुतश्चनये श्रुतपूर्वं आसीत् ।
 एवं मुने बृथ्थति लोकसंशयं
 न हि त्वदन्य इति मे विनिश्चितम् ॥ २ ॥
 वादरायणिरुवाच—
 भगवत्पुरुषे राजन् याम्याः प्रतिहतोद्यमाः ।
 पतिं विज्ञापयामासुः यमं संयमनीपतिम् ॥ ३ ॥
 यमदता ऊचुः—
 कति सन्तीह शास्तारो जीवलोकस्य वै प्रभो ।
 त्रैविधं कुर्वतः कर्म फलाभिव्यक्तिहेतवः ॥ ४ ॥
 यदि स्युर्वहवो लोके शास्तारो दण्डधारिणः ।
 कस्य स्यातां न वा कस्य मृत्युश्चामृतमेव च ॥ ५ ॥

किन्तु शास्तृबहुल्ये स्याद् बहूनामिह कर्मणाम् ।
 शास्तृत्वमुपचारो हि यथा मण्डलवर्तिनाम् ॥ ६ ॥
 अतस्त्वमेको भूतानां सेशराणामधीश्वरः ।
 शास्ता दण्डधरो नृणां शुभाशुभविवेचनः ॥ ७ ॥
 तस्य ते विहृतो दण्डो नृलोके वर्ततेऽधुना ।
 चतुर्भिरदभुतैः सिद्धैराज्ञा ते विप्रलम्बिता ॥ ८ ॥
 नीयमानं तवादेशादस्माभिर्घातनागृहम् ।
 व्यामोचयन् पातकिनं पित्वा पाशान् प्रसह्य ते ॥ ९ ॥
 तांस्ते वेदितुमिच्छामो यदि नो मन्यसे क्षमम् ।
 नारायणेत्यभिहिते मा भैरित्यापयुर्दुतम् ॥ १० ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति देवः स आपृष्टः प्रजासंयमनो यमः ।
 प्रीतः स्वदूतान् प्रत्याह स्मरन् पादाम्बुजं हरेः ॥ ११ ॥
 यम उवाच—
 परो मदन्यो जगतस्तस्म्युपश्व
 ओतं प्रोतं पटवद् यत्र विश्वम् ।
 यदंशतोऽस्य स्थितिजन्मनाशा
 नस्योतवद् यस्य वशो च लोकः ॥ १२ ॥

यो नामभिर्वाचि जनं निजायां बभ्राति तन्त्यामिव दामभिर्गाः । यस्मै बलिं त इमे नामकर्मभि- निबन्धवद्वाधकित्वा बहन्ति ॥ १३ ॥ अहं महेन्द्रो निर्रक्तिः प्रचेताः सोमोऽग्निरीशः पवनोऽर्को विरिधः । आदित्यविद्वेवसवोऽध साध्या मरुद्गणा रुद्रगणाः ससिद्धाः ॥ १४ ॥ अन्ये च ये विश्वसृजोऽमरेश भृन्वादयोऽस्पृष्टरजस्तमस्काः । यस्येहितं न विदुः स्पृष्टमायाः सत्त्वप्रधाना अपि किं ततोऽन्ये ॥ १५ ॥ यं वै न गोभिर्मनसाऽसुभिर्बा हृदा गिरा वाऽसुभृतो विचक्षते । आत्मानमन्तर्हृदि सन्तमात्मनां चक्षुर्यथैवाकृतयस्ततः परम् ॥ १६ ॥ तस्यात्मतन्त्रस्य हरेरपीशितुः परस्य मायाधिपतेर्महात्मनः । प्रायेण दूता इह वै मनोहरा- श्रन्ति तद्रूपगुणस्वभावाः ॥ १६ ॥ भूतानि विष्णोः सुरपूजितानि दुर्दर्शल्लिङ्गानि महादुभुतानि । रक्षन्ति तद्रक्षितमतः परेभ्यो मत्तश्च मर्त्यानिथ सर्वतश्च ॥ १८ ॥ धर्मं तु साक्षाद् भगवत्प्रणीतं न वै बिदुर्कृपयो नापि देवाः । न सिद्धमुत्वा असुरा मनुष्याः कुतो नु विषाधरचारणाययः ॥ १९ ॥ स्वयम्भूनांरदः शम्भुः कुमारः कपिलो मनुः । प्रह्लादो जनको भीष्मो बलिर्वैयासकिर्वयम् ॥ २० ॥ द्वादशैते विजानीमो धर्मं भागवतं भटाः । गुरुं विशुद्धं दुर्बोधं यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ॥ २१ ॥	एतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां धर्मः परः स्मृतः । भक्तियोगो भगवति तन्नामग्रहणादिभिः ॥ २२ ॥ नामोच्चारणमाहात्म्यं हरेः पश्यत पुत्रकाः । अजामिलोऽपि येनैव मृत्युपाशादमुच्यत ॥ २३ ॥ एतावताऽलमघनिर्हरणाय पुंसां सङ्कीर्तनं भगवतो गुणकर्मनाम्नाम् । विक्रुड्य पुत्रमघवान् यदजामिलोऽपि नारायणेति स्मियमाण इषाय मुक्तिम् ॥ २४ ॥ प्रायेण वेद तदिदं न महाजनोऽयं देव्या विमोहितमतिर्वत माययाऽलम् । त्रय्यां जडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायां वैतानिके महति कर्मणि युज्यमानः ॥ २५ ॥ एवं विमृश्य सुधियो भगवत्वनन्ते सर्वात्मना विदधते खलु भावयोगम् । ते मे न दण्डमर्हन्त्यथ यद्यमीपां स्यात् पातकं तदपि हन्त्युक्तायबादः ॥ २६ ॥ ते देवसिद्धपरिगीतपवित्रगाथा ये साधवः समदृशो भगवत्प्रपन्नाः । तान् नोपसीदत हरेर्यदयाऽभिगुप्तान् नैषां भयं न च वयं प्रभवाम दण्डे ॥ २७ ॥ तानानयध्वमसतो विमुखान् मुकुन्द- पादारविन्दमकरन्दरसादजस्रम् । निष्किञ्चनैः परमहंसकुलैः रसज्ञैः जुष्टाद् गृहे निरयवर्त्मनि बद्धतृष्णान् ॥ २८ ॥ जिह्वा न बक्ति भगवद्गुणनामधेयं चेतश्च न स्मरति तन्त्ररणारविन्दम् । कृष्णाय नो नमति यच्छिर एकदाऽपि तानानयध्वमसतोऽकृतविष्णुकृत्यान् ॥ २९ ॥ कृष्णाद्विषममधुलिङ्गं न पुनर्विषम- मायागुणेषु रमते वृजिनावहेषु । अन्यस्तु कामहत आत्मरजः प्रमार्ष्टु- मीहेत कर्म यत एव रजः पुनः स्यात् ॥ ३० ॥ तत् क्षम्यतां स भगवान् पुरुषः पुराणो नारायणः स्वपुरुषैर्यदसत्कृतं नः ।
---	---

स्वानामहो न विदुषां रचिताञ्जलीनां
क्षान्तिर्वरीयसि नमः पुरुषाय भूमे

॥ ३१ ॥

श्रीशुक उवाच—

इत्थं स्वभर्तृगदितं भगवन्महित्वं
संस्मृत्य विस्मितधियां यमकिङ्करास्ते ।
तेनाच्युताश्रयजनं प्रतिशङ्कमाना
द्रष्टुं च विभ्यति ततः प्रभृति स्म राजन्

॥ ३२ ॥

तस्मात् सङ्कीर्तनं विष्णोर्जगन्महलमहसाम् ।

महतामपि कौरव्य विद्धवेकान्तविनिष्कृतम् ॥ ३३ ॥

शृण्वतो गृणतो वीर्याण्युदामानि हरेर्मनुः ।

यथा सुजातया भक्त्या शुद्धेनात्मा व्रतादिभिः ॥ ३४ ॥

इतिहासमिमं गुह्यं भगवान् कुम्भसम्भवः ।

कथयामास मलय आसीनो हरिमर्चयन् ॥ ३५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

राजांवाच—

देवासुरनृणां सर्गो नागानां मृगपक्षिणाम् ।

सामासिकस्त्वया प्रोक्तो यस्तु स्वायम्भुवेऽन्तरे ॥ १ ॥

तस्यैव व्यासमिच्छामि श्रोतुं ते भगवन् यथा ।

अनुसर्गं यथा शक्त्या ससर्ज भगवान् परः ॥ २ ॥

सूत उवाच—

इति सम्प्रभ्रमाकर्ण्य राजर्षेर्वादरायणिः ।

प्रतिनन्य महायोगी जगाद मुनिसत्तमाः ॥ ३ ॥

ऋषिरुवाच—

यदा प्रचेतसः पुत्रा दश प्राचीनवर्हिषः ।

अन्तस्समुद्रादुन्मग्ना ददशुर्गा दुर्मैवृताम् ॥ ४ ॥

द्रुमेभ्यः कुप्यमानास्ते तपोदीपितमन्यवः ।

मुखतो वायुमग्निं च ससृजुस्तर्दिषक्षया ॥ ५ ॥

ताभ्यां निर्दह्यमानांस्तानुपलभ्य कुरुङ्गह ।

राजोवाच महान् सोमो मन्युं प्रशमयन्निव ॥ ६ ॥

मा द्रुमेभ्यो महाभागा दीनेभ्यो द्रोणधुमर्हय ।

विबर्धयिष्यो यूयं प्रजानां पतयः स्मृताः ॥ ७ ॥

आदी प्रजापतिपतिर्भगवान् हरिरव्ययः ।

धनस्पतीनोपधीश्च ससर्जोर्जमिषं विभुः ॥ ८ ॥

अन्नं चराणामचरा ह्यपादः पादचारिणाम् ।

अहस्ता हस्तयुक्तानां द्विपदां च चतुष्पदः ॥ ९ ॥

यूयं च पित्राऽन्वादिष्टा देवदेवेन चानपाः ।

प्रजासर्गाय हि कथं बृहान् निर्दधुमर्हय ॥ १० ॥

आनिष्ठत सतां मार्गं कोपं यच्छत दीपितम् ।

पित्रा पितामहेनापि जुष्टं वः प्रपितामहेः ॥ ११ ॥

तोकानां पितरौ बन्धू दशः पद्म स्त्रियः पतिः ।

नृपः प्रजानां भिक्षुणां गृह्यज्ञानां बुधः सुहृत् ॥ १२ ॥

अन्तर्देह्यु भूतानामात्माऽऽस्ते हरिरीश्वरः ।

सर्वं तद्विष्ण्वमीश्वध्वमेवं वस्तोपितो ह्यसौ ॥ १३ ॥

यः समुत्पतितं देह आकाशान्मन्युमुल्बणम् ।

आत्मविज्ञासया यच्छेत् सगुणानतिवर्तते ॥ १४ ॥

अलं दग्धेद्रुमैर्दैनैः शेषाणां शिवमस्तु वः ।

वार्धो ह्येषा वरा कन्या पत्नीन्ते प्रतिगृह्यताम् ॥ १५ ॥

इत्यामन्य वरारोहां कन्यामाप्सरसीं नृप ।

सोमो राजा ययौ दन्वा ते धर्मणोपप्रेमिरे ॥ १६ ॥

तेभ्यस्तस्यामभूद् राजन् दक्षः प्राचेतसः किल ।

यस्य प्रजाविसर्गेण लोका आपूरितास्त्रयः ॥ १७ ॥

यथा ससर्ज भूतानि दक्षो दुहितुवत्सलः ।

रेतसा मनसा चैव तन्ममावहितः शृणु ॥ १८ ॥

मनसैवासृजत् पूर्वं प्रजापतिरिमाः प्रजाः ।

देवासुरमनुष्यादीन् नभःस्थलजलीकसः ॥ १९ ॥

तमबुंहितमालोक्य प्रजासर्गं प्रजापतिः ।

बिन्ध्यपादानुप्रज्य सोऽचरद् दुश्चरं तपः ॥ २० ॥

तत्रापमर्षणं नाम तीर्थं पापहरं परम् ।

उपस्मृश्यानुसवनं तपसाऽतोपयद्भरिम् ॥ २१ ॥

यो नामभिर्वाचि जनं निजायां
 वप्राति तन्त्यामिव दामभिर्गाः ।
 यस्मै वलिं त इमे नामकर्मभि-
 निबन्धवद्वाश्वकिता वहन्ति ॥ १३ ॥
 अहं महेन्द्रो निरर्कतिः प्रचेताः
 सोमोऽग्निरीशः पवनोऽर्को विरिञ्चः ।
 आदित्यविश्वेवसवोऽथ साध्या
 मरुद्गणा रुद्रगणाः ससिद्धाः ॥ १४ ॥
 अन्ये च ये विश्वसुजोऽमरेश
 भृग्वादयोऽस्पृष्टरजस्तमस्काः ।
 यस्येहितं न विदुः स्पृष्टमायाः
 सत्त्वप्रधाना अपि किं ततोऽन्ये ॥ १५ ॥
 यं वै न गोभिर्मनसाऽसुभिर्वा
 हृदा गिरा वाऽसुभृतो विचक्षते ।
 आत्मानमन्तर्हृदि सन्तात्मनां
 चक्षुर्यथैवाकृतयस्ततः परम् ॥ १६ ॥
 तस्यात्मतन्त्रस्य हरेरधीशितुः
 परस्य मायाधिपतेर्महात्मनः ।
 प्रायेण दृता इह वै मनोहरा-
 श्वरन्ति तद्रूपगुणस्वभावाः ॥ १६ ॥
 भूतानि विष्णोः सुरपूजितानि
 दुर्दशलिङ्गानि महाद्भुतानि ।
 रक्षन्ति तद्भक्तिमतः परेभ्यो
 मत्तश्च मर्त्यान्थ सर्वतश्च ॥ १८ ॥
 धर्मं तु साक्षाद् भगवत्प्रणीतं
 न वै विदुर्कथयो नापि देवाः ।
 न सिद्धमुल्या असुरा मनुष्याः
 कुतो नु वियापरचारणादयः ॥ १९ ॥
 स्वयम्भूर्तारदः शम्भुः कुमारः कपिलो मनुः ।
 प्रह्लादो जनको भीष्मो वलिवैयासकिर्बलम् ॥ २० ॥
 द्वादशीते विजानीमो धर्मं भागवतं भटाः ।
 गुह्यं विशुद्धं दुर्वोधं यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ॥ २१ ॥

एतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां धर्मः परः स्मृतः ।
 भक्तियोगो भगवति तन्नामग्रहणादिभिः ॥ २२ ॥
 नामोच्चारणमाहात्म्यं हरेः पश्यत पुत्रकाः ।
 अजामिलोऽपि येनैव मृत्युपशादमुच्यत ॥ २३ ॥
 एतावताऽलमघनिर्हरणाय पुंसां
 सङ्कीर्तनं भगवतो गुणकर्मनाम्नाम् ।
 बिकुञ्च्य पुत्रमथवान् यदजामिलोऽपि
 नारायणेति श्रियमाण इयाय मुक्तिम् ॥ २४ ॥
 प्रायेण वेद तदिदं न महाजनोऽयं
 देव्या विमोहितमतिर्वत माययाऽलम् ।
 त्रय्यां जडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायां
 बैतानिके महति कर्मणि युज्यमानः ॥ २५ ॥
 एवं विमृश्य सुधियो भगवत्पन्नन्ते
 सर्वात्मना विदधते खलु भावयोगम् ।
 ते मे न दण्डमर्हन्त्यथ ययमीपां
 स्यात् पातकं तदपि हन्त्युरुगायवादाः ॥ २६ ॥
 ते देवसिद्धपरिगीतपवित्रगाथा
 ये साधवः समदृशो भगवत्प्रपन्नाः ।
 तान् नोपसीदत हरेर्गदयाऽभिगुमान्
 नैपां भयं न च वयं प्रभवाम दण्डे ॥ २७ ॥
 तानानयध्वमसतो विमुखान् मुकुन्द-
 पादारविन्दमकरन्दरसादजसम् ।
 निष्क्रिञ्चनैः परमहंसकुलैः रसज्ञैः
 जुष्टाद् गृहे निरयवर्त्मनि बद्धतृष्णान् ॥ २८ ॥
 जिह्वा न वक्ति भगवद्गुणनामधेयं
 चेतश्च न स्मरति तच्चरणारविन्दम् ।
 कृष्णाय नो नमति यच्छिर एकदाऽपि
 तानानयध्वमसतोऽकृतविष्णुकृत्यान् ॥ २९ ॥
 कृष्णाद्विषमपुलिद् न पुनर्विस्पृष्ट-
 मायगुणेषु रमते ब्रूजिनावहेषु ।
 अन्यस्तु कामहत आत्तरजः प्रमार्ष्टु-
 मीहेत कर्म यत एव रजः पुनः स्यात् ॥ ३० ॥
 तत् क्षम्यतां स भगवान् पुरुषः पुराणो
 नारायणः स्वपुरुषैर्यदसत्कृतं नः ।

स्वानामहो न विदुषां रचिताञ्जलीनां
क्षान्तिर्वरीयसि नमः पुरुषाय भूमे

॥ ३१ ॥

श्रीशुक उवाच—

इत्थं स्वभर्तृगदितं भगवन्महित्वं
संस्मृत्य विस्मितधियो यमकिङ्करास्ते ।
तेनाच्युताश्रयजनं प्रतिशङ्कमाना
द्रष्टुं च विभ्यति ततः प्रभृति स्म राजन्

॥ ३२ ॥

तस्मात् सङ्गीतनं विष्णोर्जगन्मद्गलमंहसाम् ।

महतामपि कौगव्य बिद्धयेकान्तविनिष्कृतम्

॥ ३३ ॥

शृण्वतो गृणतो वीर्याण्युदामानि हरेर्मनुः ।

यथा सुजातया भक्त्या शुष्येन्नात्मा व्रतादिभिः

॥ ३४ ॥

इतिहासमिमं गुह्यं भगवान् कुम्भसम्भवः ।

कथयामास मलय आसीनो हरिमर्चयन्

॥ ३५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

राजावाच—

देवासुरनृणां सर्गां नागानां मृगपक्षिणाम् ।

सामासिकस्त्वया प्रोक्तो यस्तु स्वायम्भुवेऽन्तरे

॥ १ ॥

तस्थैव व्यासमिच्छामि श्रोतुं ते भगवन् यथा ।

अनुसर्गं यथा शक्त्या ससर्ज भगवान् परः

॥ २ ॥

सूत उवाच—

इति सम्प्रभ्रमाकर्ण्य राजर्षेर्बादरायणिः ।

प्रतिनन्य महायोगी जगाद मुनिसत्तमाः

॥ ३ ॥

ऋषिरुवाच—

यदा प्रचेतसः पुत्रा दश प्राचीनवर्हिषः ।

अन्तस्समुद्रादुन्मग्ना ददशुर्गा दुर्मेवृताम्

॥ ४ ॥

द्रुमेभ्यः कुप्यमानास्ते तपोदीपितमन्यवः ।

मुखतो वायुमग्निं च ससृजुस्तर्दिधृष्या

॥ ५ ॥

ताभ्यां निर्दहमानांस्तानुपलभ्य कुरूद्रह ।

राजोवाच महान् सोमो मन्युं प्रशमयन्निव

॥ ६ ॥

मा द्रुमेभ्यो महाभागा दीनेभ्यो द्रोणुमर्हय ।

विवर्धयिष्यो यूयं प्रजानां पतयः स्मृताः

॥ ७ ॥

आदौ प्रजापतिपतिर्भवान् हरिरव्ययः ।

वनस्पतीनोपधीश्च ससर्जोर्जमिषं विभुः

॥ ८ ॥

अन्नं चराणामचरा ह्यपादः पादचारिणाम् ।

अहस्ता हस्तयुक्तानां द्विपादं च चतुष्पदः

॥ ९ ॥

यूयं च पित्राऽन्यादिष्टा देवदेवेन चानघाः ।

प्रजासर्गाय हि कथं वृक्षान् निर्दधुमर्ह

॥ १० ॥

आतिष्ठत सतां मार्गं कोपं यच्छत दीपितम् ।

पित्रा पितामहेनापि जुष्टं बः प्रपितामहैः

॥ ११ ॥

तोकानां पितरी वन्धू दशः परम स्त्रियः पतिः ।

नृपः प्रजानां भिक्षूणां गृह्यज्ञानां बुधः सुहृन्

॥ १२ ॥

अन्तर्देहेषु भूतानामात्माऽऽस्ते हरिरीश्वरः ।

सर्वं तद्विष्ण्वमीक्षध्वमेवं वस्तोपितो ह्यसौ

॥ १३ ॥

यः समुत्पतितं देह आकाशान्मन्यमुल्बणम् ।

आत्मजिज्ञासया यच्छेत् सगुणानतिवर्तते

॥ १४ ॥

अलं दग्धेद्रुमदीनिः शोषाणां शिवमस्तु बः ।

वार्ध्नीं ह्येषा वरा कन्या पत्नीत्ये प्रतिगृह्यताम्

॥ १५ ॥

इत्यामन्य वरारोहां कन्यामाप्सरसीं नृप ।

सोमो राजा यथै दत्त्वा ते धर्मणोपयेमिरे

॥ १६ ॥

तेभ्यस्तस्यामभूद् राजन् दक्षः प्राचेतसः किल ।

यस्य प्रजाविसर्गेण लोका आपूरितास्त्रयः

॥ १७ ॥

यथा ससर्ज भूतानि दक्षो दुहितुवत्सलः ।

रेतसा मनसा चैव तन्ममावहितः शृणु

॥ १८ ॥

मनसैवासृजत् पूर्वं प्रजापतिरिमाः प्रजाः ।

देवासुरमनुष्यादीन् नभःस्थलजलीकसः

॥ १९ ॥

तमवृंहितमालोक्य प्रजासर्गं प्रजापतिः ।

विन्यषादानुपत्रज्य सोऽचरद् दुश्चरं तपः

॥ २० ॥

तत्राप्यमर्षणं नाम तीर्थं पापहरं परम् ।

उपसृष्टयानुसवनं तपसाऽतोपयद्भरिम्

॥ २१ ॥

अस्तीपीद् हंसगुह्येन भगवन्तमपोध्वजम् ।
तुभ्यं तदभिधास्यामि कस्यानुष्ययतो हरिः

॥ २२ ॥

प्रजापतिरुवाच—

नमः परायावितपानुभूतये
गुणत्रयाभासनिमित्तवन्धये ।
अदृष्टधाम्ने गुणतत्त्वबुद्धिभि-
निर्वृत्तमानावधये स्वयम्भुवे

॥ २३ ॥

न यस्य सख्यं पुरुषो वेत्ति सख्युः
सखा वसन् संवसतः पुरेऽस्मिन् ।
गुणो यथा गुणिनोऽव्यक्तदृष्टि-
स्तस्मै महेशाय नमस्करोमि

॥ २४ ॥

देहोऽसबोऽक्षा मनः(सो)बो भूतमात्रा
नात्मानमन्यं च विदुः परं यत् ।
सर्वं पुमान् वेद गुणांश्च तद्भो
न वेद सर्वज्ञमनन्तमीडे

॥ २५ ॥

यदोपरामो मनसो नामरूप-
रूपस्य दृष्टिस्मृतिप्रमोपात् ।
य ईयते केवलया स्यसंस्थया
हंसाय तस्मै शुचिसग्रने नमः

॥ २६ ॥

मनीषिणोऽन्तर्हृदि सन्निवेशितं
स्वशक्तिभिर्नवभिश्च त्रिवृद्धिः ।
बलं यथा दाकणि पाञ्चदश्यं
मनीषया निष्कृपन्तीह गूढम्

॥ २७ ॥

स वै ममादोषविशेषमाया
निपेयनिर्बाणसुखानुभूतिः ।
स सर्वनामा स च विश्वरूपः
प्रसीदतामनिरुक्तात्मशक्तिः

॥ २८ ॥

यद्यन्निरुक्तं बचसा निरूपितं
धियाऽक्षिभिर्वा मनसा वोत यस्य ।
मा भूत् स्वरूपं गुणरूपवृद्धितं
स वै गुणापायनिसगलक्षणः
यस्मिन् यतो येन च यस्य यस्मै
यं यो यथा कुरुते कार्यते वा ।

॥ २९ ॥

परावरेषां परमं प्राक् स्वसिद्धं
तद् ब्रह्म तद्धेतुरनन्यदेकम्

॥ ३० ॥

यच्छक्तयो वदतां वादिनां वै
विवादसंवादभुवो भवन्ति ।
कुर्वन्ति तेषां मुहुरात्ममोहं
तस्मै नमोऽनन्तगुणाय भूमे

॥ ३१ ॥

अस्तीति नास्तीति च वस्तुनिष्ठयो-
रेकस्थयोर्भिन्नविरुद्धधर्मयोः ।
अपेक्षितं किञ्चन सांख्ययोगयोः
समं परं ह्यनुकूलं बृहत् तत्

॥ ३२ ॥

योऽनुग्रहार्थं भजतां पादमूल-
मनामरूपो भगवाननन्तः ।
नामानि रूपाणि च जन्मकर्मभि-
र्भजे स मह्यं परमः प्रसीदताम्

॥ ३३ ॥

यः प्राकृतैर्ज्ञानपथैर्जनानां
यथाशयं देहगतो विभाति ।
यथाऽनिलः पार्थिवमाशितो गुणं
स ईश्वरो मे कुरुतान्मनोरथम्

॥ ३४ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति स्तवैः संस्तुवतः स तस्मिन्नथमर्पणे ।
प्रादुरासीत् कुरुश्रेष्ठ भगवान् भक्तवत्सलः

॥ ३५ ॥

कृतपादः सुपर्णासि श्लम्बाष्टमहाभुजः ।
शङ्खचक्रासिचर्मपुद्गुलः पाशगदाधरः

॥ ३६ ॥

पीतवासा घनश्यामः प्रसन्नवदनेक्षणः ।
वनमालानिवीताङ्गो लसच्छ्रीवत्सकौस्तुभः

॥ ३७ ॥

महाकिरीटकटकस्फुरन्मकरकुण्डलः ।
काञ्चनशृङ्गुलीयवलयनूपुराङ्गदभूषितः

॥ ३८ ॥

त्रैलोक्यमोहनं रूपं विभ्रत् त्रिभुवनेश्वरः ।
वृत्तो नारदनन्दाद्यैः पार्षदैः सुरसूयैः

॥ ३९ ॥

स्तूयमानोऽनुगायद्भिः सिद्धगन्धर्वचारणैः ।
रूपं तन्महदाश्चर्यं विलम्बयागतसाध्वसः ।

ननाम दण्डवद् भूमी प्रहृष्टात्मा प्रजापतिः

॥ ४० ॥

न किञ्चनोदीरयितुमशक्तुं तीव्रया मुदा ।

आपूर्णितमनोद्धारो हृदित्य इव निर्झरः ।

॥ ४१ ॥

तं तथाऽब्रनतं भक्तं प्रजाकामं प्रजापतिम् ।

चित्तज्ञः सर्वभूतानामिदमाह जनार्दनः ।

॥ ४२ ॥

श्रीभगवानुवाच-

प्राचेतस महाभाग संसिद्धस्तपसा भवान् ।

यच्छब्दया मत्परया मयि भावं परं गतः ।

॥ ४३ ॥

प्रीतोऽहं ते प्रजानाथ यत् स्याद्गृह्णं तपः ।

ममैष कामो भूतानां यद् भूयासुर्विभूतयः ।

॥ ४४ ॥

ब्रह्मा भवो भवन्तश्च मनवो विबुधेश्वराः ।

विभूतयो मम हेता भूतानां भूतिहेतवः ।

॥ ४५ ॥

तपो मे हृदयं ब्रह्म ननुर्विया क्रियाऽऽकृतिः ।

अज्ञानि क्रतवो जाता धर्म आत्माऽसवः सुगः ।

॥ ४६ ॥

अहमेवेदमासाद्यो नान्यत् किञ्चान्तरं वहिः ।

संज्ञानमात्रमव्यक्तं प्रसुप्तमिव विधतः ।

॥ ४७ ॥

मय्यनन्तगुणेऽनन्ते गुणतोऽनन्तविग्रहे ।

यदासीत् तत एवायः स्वयम्भूः समभूदजः ।

॥ ४८ ॥

स वै यदा महादेवो मम वीर्योपवृंहितः ।

मेनेऽकल्पमिथात्मानमुचतः सर्गकर्मणि ।

॥ ४९ ॥

अथ मेऽभिहितो देवस्तपोऽतप्यत दारुणम् ।

नव विश्वसृजो युष्मान् येनादावसृजद् विभुः ।

॥ ५० ॥

एषा पञ्चजनस्याह दुहित्वा वै प्रजापतेः ।

असिक्री नाम पत्नीत्ये प्रजेश प्रतिगृह्यताम् ।

॥ ५१ ॥

मिथुनव्यायथधर्मस्त्वं प्रजासर्गमिमं पुनः ।

मिथुनव्यायथधर्मिण्यां भूरिशो भावविष्यसि ।

॥ ५२ ॥

त्वनोऽधस्तात् प्रजाः सर्वा मिथुनीभूय मायया ।

मदीयया भविष्यन्ति हरिष्यन्ति च मे वलिम् ।

॥ ५३ ॥

इत्युक्त्वा मिततस्तस्य भगवान् विश्वभावनः ।

स्वप्नोपलब्धार्थ इव तत्रैवान्तर्दधे हरिः ।

॥ ५४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

चादशयणिकवाच-

तस्यां ग पाञ्चजन्यां वै बिष्णुमायोपवृंहितः ।

हर्यथसंज्ञानयुतं पुरातनतयद् विभुः ।

॥ १ ॥

अपृथग्धर्मशीलास्ते सर्वे दाक्षायणा नृप ।

पित्रा प्रोक्ताः प्रजासर्गे प्रतीचीं प्रपयुर्दिशम् ।

॥ २ ॥

तत्र नागायणसरस्तीर्थं सिन्धुसमुद्रयोः ।

सहस्रो यत्र गुमहन्मुनिसिद्धनिषेवितम् ।

॥ ३ ॥

तदुपस्पर्शनादेव चिन्तिधुनमलाशयाः ।

धर्मे पारमहंस्ये च प्रोत्पन्नमतयोऽप्युत ।

॥ ४ ॥

तेपुस्ते तप एवोद्यं पित्रादेशेन यन्त्रिताः ।

प्रजाविबुद्धये यत्नान् देवर्षिस्तान् ददर्श ह ।

॥ ५ ॥

उवाच चाथ हस्ताः कथं सन्त्यथ वै प्रजाः ।

अदृष्टाऽन्तं भूयो यूयं बालिशा वत पालकाः ।

॥ ६ ॥

तथैकपुरुषं राज्यं बिलं चादृष्टनिर्गमम् ।

वह्रूपां क्षियं चापि पुमांसं पुंक्षलीपतिम् ।

॥ ७ ॥

नदीमुभयतोवाहो पञ्चपञ्चाद्भुतं गृहम् ।

कचिद्धंसं चित्रकथं क्षुरान्तं च स्वयं भ्रमिम् ।

॥ ८ ॥

कथं स्थितिगुदंशमविद्रांसो विषथितः ।

अनुरूपमविज्ञाय अहो सर्गं करिष्यथ ।

॥ ९ ॥

श्रीशुक उवाच-

तन्निशम्याथ हर्यथा औत्पन्निकमनीषया ।

वाचः कूटं च देवैर्यैः स्वयं विममृशुर्धिया ।

॥ १० ॥

भूः क्षेत्रं बीजसंज्ञस्य यदनादिनिबन्धनम् ।

अदृष्टा तस्य निर्वाणं किमसत्कर्मभिर्भवेत् ।

॥ ११ ॥

एक एवैश्वरस्तुर्यो भगवान् स्वाश्रयः परः ।

तमदृष्टाभवं पुंसः किमसत्कर्मभिर्भवेत् ।

॥ १२ ॥

पुमान् नार्पति यद् गत्वा बिलं स्वर्गगतो यथा ।

प्रत्यगान्माऽविद इह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ।

॥ १३ ॥

नानारूपाऽऽत्मनो बुद्धिः स्वरिणीव गुणान्विता ।

तन्निष्ठाभगतस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ।

॥ १४ ॥

तत्सङ्गं शितैश्वर्यं संसरन्तं कुभार्यवत् ।
 तद्गतीरबुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १५ ॥

सृष्ट्यप्ययकरीं मायां बेलाकूलान्तवेगिनीं (ता)म् ।
 मत्तस्य तदविज्ञानात् किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १६ ॥

पञ्चविंशतितत्त्वानां पुरुषोऽदभुतदर्शनः ।
 अध्यात्ममबुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १७ ॥

ऐश्वर्यं शास्त्रमुत्पूज्य बन्धमोक्षानुदर्शनम् ।
 विविक्तपदमज्ञात्वा किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १८ ॥

कालचक्रं भ्रमिं तीक्ष्णं सर्वं निष्कर्षयेज्जगत् ।
 स्वतन्त्रमबुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १९ ॥

शास्त्रस्य पितुरादेशं यो न वेद निवर्तकम् ।
 कथं तदनुरूपाय गुणविभ्रम्युपक्रमेत् ॥ २० ॥

इति व्यवसिता राजन् हर्षथा एकमेधसः ।
 प्रययुस्तं परिक्रम्य पन्थानमनिवर्तकम् ॥ २१ ॥

स्वरज्जहाणि निर्भाति हृषिकेशपदाम्बुजे ।
 अखण्डं चित्तमावेश्य लोकानन्वचरन्मुहुः ॥ २२ ॥

नाशं निशाम्य पुत्राणां नारदाच्छीलशालिनाम् ।
 अन्वतप्यत कः शोचन् सुप्रजास्त्वं शुचां पदम् ॥ २३ ॥

स भूयः पञ्चजन्यायामजेन परिसान्त्वितः ।
 पुत्रानजनयद् दक्षः शबलाश्वान् सहस्रिणः ॥ २४ ॥

तेऽपि पित्रा समादिष्टाः प्रजासर्गे धृतव्रताः ।
 नारायणसरो जग्मुर्यत्र सिद्धास्तु पूर्वाजाः ॥ २५ ॥

तदुपस्पर्शनादेव विनिर्भूतमलाशयाः ।
 जपन्तो ब्रह्म परमं तेपुस्तत्र महत् तपः ॥ २६ ॥

अन्धमृष्टाः कतिचिन्मासान् कतिचिद् वायुभोजनाः ।
 आराधयन् मन्त्रमिममभ्यसन्त इडस्पतिम् ॥ २७ ॥

ओं नमो नारायणाय पुरुषाय महात्मने ।
 विशुद्धसत्त्वपिण्डाय महाहंसाय धीमहि ॥ २८ ॥

इति तानपि राजेन्द्र प्रजासर्गंधियो मुनिः ।
 उपेत्य नारदः ग्राह वचःकूटानि पूर्ववत् ॥ २९ ॥

दाक्षायणाः संश्रुणुत गदतो निगमं मम ।
 अन्विच्छतानुपदवीं भ्रातॄणां भ्रातृवत्सलाः ॥ ३० ॥

भ्रातॄणां प्रायणं भ्राता योऽनुतिष्ठति धर्मवित् ।
 स पुण्यबन्धुः पुरुषो मरुद्भिः सह मोदते ॥ ३१ ॥

एतावदुक्तवा प्रययी नारदोऽभोधदर्शनः ।
 तेऽपि चान्वगमन्मार्गं भ्रातृणामेव मारिष ॥ ३२ ॥

सग्रीचीनं प्रतीचीनं परस्यानुपथं गताः ।
 नाथापि ते निवर्तन्ते पश्चिमा यामिनीरिव ॥ ३३ ॥

एतस्मिन् काल उत्पातान् वहून् पदयन् प्रजापतिः ।
 पूर्ववन्नारदकृतं पुत्रनाशमुपाशृणोत् ॥ ३४ ॥

चुक्रोध नारदायासी पुत्रशोकविमूर्छितः ।
 देवर्षिमुपलक्ष्याह रुपा प्रस्फुरिताधारः ॥ ३५ ॥

दक्ष उवाच—
 अहो असाधो साधूनां साधुलिङ्गेन नस्तृष्या ।
 असाध्यकार्यमृक्काणां भिक्षोर्मार्गः प्रदर्शितः ॥ ३६ ॥

कणैस्त्रिभिरमुक्तानाममीमांसितकर्मणाम् ।
 बिघातः श्रेयसः पाप लोकयोरुभयोः कृतः ॥ ३७ ॥

एवं त्वं निरनुक्रोशो बालानां मतिभिद्वरेः ।
 पार्पदमध्ये चरसि यशोहानिरेषप्रपः ॥ ३८ ॥

ननु भागवता नित्यं भूतानुग्रहकारताः ।
 कते त्वां सीहदग्रं वै बैरकारमवैरिणाम् ॥ ३९ ॥

नेत्वं पुंसो विरागः स्यात् त्वया केवलित्वा विना ।
 मन्त्यसे ययुषशमं सेहपाशनिवर्तनम् ॥ ४० ॥

नानुभूय न जानाति पुमान् विषयतीक्ष्णताम् ।
 निर्बिद्यते स्वयं तस्मान्न तथा भिन्नधीः परैः ॥ ४१ ॥

यन्नस्त्यं कर्मवद्भानां साधूनां गृहमेधिनाम् ।
 कृतवानसि दुर्गमं बिप्रियं तब मर्षितम् ॥ ४२ ॥

तन्नुकृत्तनयानां त्वमभद्रमचरः पुनः ।
 तस्माद्भोकेषु ते मूढ न भवेद् भ्रमतः पदम् ॥ ४३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 प्रतिजग्राह तद् वादं नारदः साधुसम्मतः ।
 एतावान् साधुवादो हि तितिक्षेत्रथः स्वयम् ॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ पद्योऽध्यायः

श्रीगुरु उवाच-

ततः प्राचेतसोऽसि त्रयामनुनीतः स्वयम्भुवा ।

पष्टिं सञ्जनयामास दुहितुः पितृवत्सलाः ॥ १ ॥

ददी स दश धर्माय कश्यपय प्रयोदश ।

कालस्य नयने युक्ताः समविंशतिमिन्द्वे ।

भूताङ्गिरःकृशाश्वेभ्यो द्वे द्वे ताक्ष्यस्य चापराः ॥ २ ॥

नामधेयान्यमूपां त्वं सापत्यानां च मे शृणु ।

यामां प्रसूतिप्रभवैर्लौका आपूर्णितास्त्रयः ॥ ३ ॥

भानुर्लम्बा ककुब्जामिर्विधा साध्या मरुत्वती ।

वसुर्मुहूर्ता सङ्ख्या धर्मपत्न्यः सुताञ्जल्यु ॥ ४ ॥

भानांस्तु वेदकपभ इन्द्रोऽनस्ततो नृप ।

विधातु आसीद्भवायास्ततश्च स्तनयित्रवः ॥ ५ ॥

ककुभः सङ्गृह्यार्मीन् कीकटस्तनयो यतः ।

भुवो दुर्गाणि जामेयाः स्वर्गो नन्दिस्ततोऽभवत् ॥ ६ ॥

विश्वेदेवास्तु विश्वायामप्रज्ञांस्तान् प्रचक्षते ।

साध्यां गणस्तु साध्यायामर्षसिद्धिस्तु तत्सुतः ॥ ७ ॥

मरुत्यांश्च जयन्तश्च मरुत्वत्यां वभूवुतः ।

जयन्तो वामुदेवांश्च उपेन्द्र इति ये विदुः ॥ ८ ॥

मीहूर्तिका देवगणा मुहूर्तायाश्च जज्ञिरे ।

यथा फलं प्रयच्छन्ति भूतानां स्वस्वकालजम् ॥ ९ ॥

सङ्ख्यायाश्च सङ्ख्यः कामः सङ्ख्यजः स्मृतः ।

यस्योऽष्टौ वसोः पुत्रास्तेषां नामानि मे शृणु ॥ १० ॥

द्रोणः प्राणो भ्रुवोऽर्धोऽग्निर्दोषो वस्तुर्विभावसुः ।

द्रोणस्याभिमतः पत्न्या हर्षशोकभयादयः ॥ ११ ॥

प्राणस्योऽजंस्वती भार्या सह आयुः परोजवः ।

ध्रुवस्य भार्या भरणी त्वस्तु विविधाः पुरः ॥ १२ ॥

अर्कस्य वासना भार्या पुत्रास्तपादपः स्मृताः ।

अश्वेभ्यो वसोधांरा पुत्रा द्रविणकादयः ॥ १३ ॥

स्कन्दश्च कृत्तिकापुत्रो ये विशाखादयस्ततः ।

दोपस्य शर्वरी पुत्रः शिशुमारो हरेः कला ॥ १४ ॥

वस्तोराङ्गिरसी पुत्रो विश्वकर्मा कृतीपतिः ।

ततो मनुश्चाधुपोभूद विश्वेशाया मनोः सुताः ॥ १५ ॥

विभावसोरसुतोपा व्युष्टं रोचिषमातपम् ।

पथयामोऽथ भूतानि येन जाग्रति कर्मसु ॥ १६ ॥

भूतस्य भार्या भूता या रुद्रा एकादश स्मृताः ।

सुरूपाऽसूत भूतस्य भार्या रुद्राश्च कोटिराः ॥ १७ ॥

रैवताऽज्ञो भवो भीमो वाम उग्रो वृषाकपिः ।

अत्रैकपादह्रिवृष्ट्यो बहुरूपो महानिति ।

रुद्राश्च धार्ष्ण्यं धान्यान् घोरान् प्रेतविनायकान् ॥ १८ ॥

प्रजापतेर्गाङ्गिरसः स्वधा पत्नी पितृनय ।

अथर्वाङ्गिरसं येदं पुत्रत्ये चाकरोत् सती ॥ १९ ॥

कृशाश्वोऽर्चिषि भार्यायां धूमकेतुमजीजनत् ।

धिपणायां वेदधिरा देवलं च सुतं मनुम् ॥ २० ॥

ताक्ष्यस्य विनता कद्रुः पत्नी यामिनी इति ।

पतङ्गपसूत पतगान् यामिनी शलभानप ॥ २१ ॥

विनताऽसूत गरुडं साक्षाद् यज्ञेशवाहनम् ।

सूर्यसूतमनूरं च कद्रुर्गानगनेकजाः ॥ २२ ॥

कृत्तिकादीनि नक्षत्राणीन्द्रोः पत्न्यस्तु भारत ।

दक्षशापात् सोऽनपत्यस्तासु यक्षग्रहादितः ।

पुनः प्रसाद्य तं सोमः कला लेभे क्षयेधिताः ॥ २३ ॥

शृणु नामानि लोकानां मातृणां शङ्कराणि च ।

अथ कश्यपपत्नीनां यत्प्रसूतिर्मिदं जगत् ॥ २४ ॥

अदितिर्दितिर्दनुः काष्टा अरिष्टा सुरसा इला ।

मुनिः क्रोधवशा ताम्ना सुरभिः सरमा तिमिः ॥ २५ ॥

तिमेषादोगणा आसन् थापदाः सरमासुताः ।

सुरभेर्महिषा गावो ये चान्ये द्विशफा नृप ।

ताम्रापाः श्वेनगृध्राया मुनेरप्सरसां गणाः ॥ २६ ॥

दन्दशकादयः सर्पा राजन् क्रोधवशात्स्वजाः ।

इलाया भूक्षाः सर्वे यानुधानाश्च सौरसाः ॥ २७ ॥

अरिष्टायाश्च गन्धर्वाः काष्टाया द्विशफेतराः ।

सुता दनोरेकपष्टिस्तेषां प्राधानिकान् शृणु ॥ २८ ॥

द्विपूर्णां शम्बरोऽरिष्टो हयग्रीवो विभावसुः ।
 अयोमुखः शंकुशिराः स्वर्भानुः कपिलोऽरुणः ॥ २९ ॥
 पुलोमा वृषपर्वा च एकचक्रोऽनुतापनः ।
 धूमकेतो विरूपाक्षो विप्रचितिस्तु दुर्जयः ॥ ३० ॥
 स्वर्भानोः सुप्रभां कन्यामुवाह नमुचिः किल ।
 वृषपर्वणस्तु शर्मिष्ठां ययातिर्नाहुपो वली ॥ ३१ ॥
 वैथानरसुता याश्च चतस्रश्चारुदर्शनाः ।
 उपदानयी हयशिरा पुलोमा कालिका तथा ॥ ३२ ॥
 उपदानवीं हिरण्याक्षः क्रतुर्हयशिरां नृप ।
 पुलोमां कालिकां च द्वे वैथानरसुते नृप ॥ ३३ ॥
 उपयेमे च भगवान् कश्यपो ब्रह्मचोदितः ।
 पीलोमाः कालिकेयाश्च दानवा युद्धशालिनः ॥ ३४ ॥
 तयोः पश्चिमह्मसाणि यज्ञघ्नान्ते पितुः पिता ।
 जघान स्वर्गतो राजन् एक इन्द्रप्रियङ्करः ॥ ३५ ॥
 विप्रचितिः सिंहिकायां शतं चैकमजीजनत् ।
 राहुज्येष्ठं केतुशतं ग्रहत्वं य उपागतः ॥ ३६ ॥

अघातः श्रूयतां वंशो योऽदितेरनुपूर्वशः ।
 यत्र नारायणो देवः स्वांशेनावतरद् विभुः ॥ ३७ ॥
 विवस्वानवर्यमा पूषा त्वष्टाऽथ सविता भगः ।
 धाता विधाता वरुणो मित्रश्शक्र उरुक्रमः ॥ ३८ ॥
 विवस्वतः श्राद्धदेवं संज्ञाऽसूयत वै मनुम् ।
 मिपुनं च महाभाग यमं देवं यमीं तथा ॥ ३९ ॥
 सैव भूत्वाऽथ वडवा नासत्पृथु सुपुत्रे भुवि ।
 छाया शनिश्चरं लेभे सावर्णिं च मनुं ततः ।
 कन्यां च तपतीं या वै वज्रे संवरणं पतिम् ॥ ४० ॥
 अर्यम्णो मानृका पत्नी तयोश्चर्पणयः सुताः ।
 यत्र वै मानुषी जातिर्ब्रह्मणा चोपकल्पिता ॥ ४१ ॥
 पूषाऽनपत्यः पिष्टादो भग्नदन्तोऽभवत् पुरा ।
 योऽसौ दक्षाय कुपितं जहास विवृतद्विजः ॥ ४२ ॥
 त्वष्टुर्देव्यानुजा भार्या रचना नाम कन्यका ।
 सन्निवेशस्तयोः (स्तया) जंघे विश्वरूपश्च वीर्यवान् ॥ ४३ ॥
 तं बह्विरे सुरगणा स्वस्त्रीयं द्विपतामपि ।
 विमतेन परित्यक्ता गुरुणाऽऽक्षिरेसेन यत् ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

राजोवाच—
 यस्य हेतोः परित्यक्ता आचार्येणात्मनः सुराः ।
 एतदाचक्ष्व भगवन् शिष्याणामाक्रमं गुरौ ॥ १ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रस्त्रिभुवनैश्वर्यमदोद्धतितमत्यथः ।
 मरुद्भिर्बसुमी रुद्रैरादित्यैर्कभुभिर्नृप ॥ २ ॥
 विश्वेदेवैश्च साध्यैश्च नासत्यभ्यां परिश्रितः ।
 सिद्धचारणगन्धर्वैर्मुनिभिर्ब्रह्मबादिभिः ॥ ३ ॥
 विद्याधराप्सरोग्रिभ्यश्च किन्नरैः पतंगोत्तरीः ।
 निपेय्यमाणो भगवान् स्यूयमानश्च भारत ॥ ४ ॥
 उपगीयमानो ललितमास्थानाध्यासनाश्रितः ।
 पाण्डुरेणानपत्रेण चन्द्रमण्डलचारुणा ॥ ५ ॥

युक्तश्चान्यैः पारमेष्ठ्यैश्चामरव्यजनादिभिः ।
 विराजमानः पीलोम्या सहार्धासनया भृशम् ॥ ६ ॥
 स यदा परमाचार्यं देवानामात्मनश्च ह ।
 नाभ्यनन्दत सम्प्राप्तं प्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ ७ ॥
 वाचस्पतिं मुनिवरं सुरासुरमनस्कृतम् ।
 नोच्चचालासनादिन्द्रः पश्यन्नपि समागतम् ॥ ८ ॥
 ततो निर्गत्य सहस्र कविराक्षिरसः प्रभुः ।
 आययी स्वगृहं तूष्णीं विद्वाञ्छ्रीमदविक्रियाम् ॥ ९ ॥
 तर्हि च प्रतिबुध्येन्द्रो गुरुहेलनमात्मनः ।
 गर्हयामास सदसि स्वयमात्मानमात्मना ॥ १० ॥
 अहो वत मयाऽसाधु कृतं वै दम्बबुद्धिना ।
 यन्मथैश्वर्यमनेन गुरुः सदसि कात्कृतः ॥ ११ ॥

को गृध्नेत् पण्डितो लक्ष्मीं त्रिविष्टपपतेरपि ।
 ययाऽहमासुरं भावं नीतोऽयं विबुधेश्वरः ॥ १२ ॥
 ये पारमेष्ठ्यवधिषणमधितिष्ठन् न कञ्चन ।
 प्रत्युत्तिष्ठेदिति ब्रुयुधर्मं ते न परं विदुः ॥ १३ ॥
 तेषां कुपयद्रष्टृणां पततां तमसि ह्यधः ।
 ये भद्रधुर्वचस्ते वै मज्जन्यश्मश्रुवा इव ॥ १४ ॥
 अघाहममराचार्यमगाधपिपणं द्विजम् ।
 प्रसादविष्येऽपिशठः शीष्णां तचरणं स्पृशान् ॥ १५ ॥
 एवं चिन्तयतस्तस्य मथोनो भगवान् गृहात् ।
 बृहस्पतिर्गतोऽष्टां गतिमध्यात्ममायया ॥ १६ ॥
 गुरोर्नाधिगतः संज्ञां परीक्षन् भगवान् स्वराट् ।
 ध्यायन् धिया सुरैर्युक्तः शर्मं नालभतात्मनः ॥ १७ ॥
 तत् श्रुत्वासासुराः सर्वं आधिभ्यंशानसं मतम् ।
 देवान् प्रत्युद्यमं चक्रुर्दुर्मदा आततायिनः ॥ १८ ॥
 तैर्विसृष्टेषुभिस्तीक्ष्णैर्निर्भिन्नाहोक्त्वाहवः ।
 ब्रह्माणं शरणं जग्मुः सहेन्द्रा नतकन्धराः ॥ १९ ॥
 तांस्तथाऽभ्यर्दितान् वीक्ष्य भगवानात्मभूरजः ।
 कृपया परया देव उवाच परिसान्त्वयन् ॥ २० ॥
 ब्रह्मोवाच—
 अहो वत सुरश्रेष्ठा ह्यभद्रं वः कृतं महत् ।
 ब्रह्मिष्ठं ब्राह्मणं दान्तमैश्वर्यान्नाभ्यनन्दत ॥ २१ ॥
 तस्यायमनयस्यासीत् परेभ्यो वः पराभवः ।
 प्रक्षीणेभ्यः स्ववैरिभ्यः समृद्धानां च यत् सुराः ॥ २२ ॥
 सपवनं द्विपतः पश्य प्रक्षीणान् गुर्वतिक्रमात् ।
 सम्यस्तुपचितान् भूयः काव्यमाराध्य भक्तितः ॥
 आददीरन् निलयनं ममापि भृगुदेवताः ॥ २३ ॥
 त्रिविष्टपं किं गणयन्त्यभेद्यमन्त्रा भृगूणामनुशिक्षिताः ।
 न बिप्रगोविन्द्यवशीशराणां भवन्त्यभद्राणि नरेशराणाम् ॥
 तद् विश्वरूपं भजताशु विष्टं
 तपस्विनं त्वाष्टमधात्मवन्तम् ।
 सभाजितार्थान् स विधास्यते वो
 यदि क्षमिष्यध्वमृतास्य कर्म ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच—

त एवमुदिता राजन् ब्रह्मणा विगतज्वराः ।
 कपिं त्वाष्टमुपब्रज्य परिष्वज्येदमब्रुवन् ॥ २६ ॥
 देवा उचुः—
 वयं तेऽतिययः प्राप्ता आश्रमं भद्रमस्तु ते ।
 कामः सम्पाद्यतां तात पितृणां समयोचितः ॥ २७ ॥
 पुत्राणां हि परो धर्मः पितृशुश्रूषणं सताम् ।
 अपि पुत्रवतां ब्रह्मन् किमुत ब्रह्मचारिणाम् ॥ २८ ॥
 आचार्यो ब्रह्मणो मूर्तिः पिता मूर्तिः प्रजापतेः ।
 भ्राता मरुत्यतेर्मूर्तिर्माता साक्षात् शितेस्तनुः ॥ २९ ॥
 दयाया भगिनी मूर्तिर्धर्मस्यात्माऽतिथिः स्वयम् ।
 अग्रेरभ्यागतो मूर्तिः सर्वभूतानि चात्मनः ॥ ३० ॥
 तस्मात् पितृणामातानामाति परपराभवाम् ।
 तपसाऽपनयन् तात सन्देशं कर्तुमर्हसि ॥ ३१ ॥
 वृणीमहे त्वोपाध्यायं ब्रह्मिष्ठं ब्राह्मणं गुरुम् ।
 यथाज्ञसा विज्ञेय्यामः सपत्न्यास्तव तेजसा ॥ ३२ ॥
 नो(न) गर्हयन्ति हर्षेषु यविष्ठाह्वयभिवानम् ।
 छन्दोभ्योऽन्यत्र न ब्रह्मन् वयो ज्यैष्ठ्यस्य कारणम् ॥ ३३ ॥
 कपिरुवाच—
 अभ्यर्थितः सुरगणैः पौरोहित्ये महातपाः ।
 स विश्वरूपस्तानाह प्रसन्नः शृण्वया गिरा ॥ ३४ ॥
 विश्वरूप उवाच—
 विगर्हितं धर्मशीलेन्द्रद्वयवर्च उपलव्यम् ।
 कथं नु मद्रिधो नाथा लोकेऽनुरभिधाचितः ॥
 प्रत्याख्यास्यति यः शिष्यः स एव स्वार्थं उच्यते ॥ ३५ ॥
 अकिञ्चनानां हि धनं शिलोञ्जनं
 स तेन निर्वर्तितसाधुसन्क्रियः ।
 कथं विगर्ह्यं नु करोम्यधीश्वराः
 पौरोधसं हृष्यति येन दुर्मतिः ॥ ३६ ॥
 तथाऽपि न प्रतिब्रूयां गुरुभिः प्रार्थितं कियन् ।
 भवतां प्रार्थितं सर्वं प्राणैरर्थेऽथ साधये ॥ ३७ ॥

श्रीशुक उवाच-

तेभ्य एवं प्रतिभृत्य विश्वरूपो महातपाः ।

पौरोहित्यं ततश्चक्रे परमेण समाधिना ॥ ३८ ॥

सुरद्विपां श्रियं गुप्तामीशनस्याऽपि विचया ।

आच्छिद्यादान्महेन्द्राय वैष्णव्या विचया विभुः ॥ ३९ ॥

यया गुप्तः सहस्राक्षो जिन्येऽसुरचमूर्विभुः ।

तां प्राह स महेन्द्राय विश्वरूप उदारधीः ॥ ४० ॥

यां प्रविश्यासुराञ्छत्तु कक्ष्यां नारायणात्मिकाम् ।

अजैपीद् वृषभस्तात सिंहः धुद्रमृगानिव ॥ ४१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथाष्टमोऽध्यायः

राजोवाच-

यया गुप्तः सहस्राक्षः सबाहान् रिपुसैनिकान् ।

क्रीडन्निव विनिर्जित्य त्रेलोक्यां बुभुजे धियम् ॥ १ ॥

भगवंस्तन्ममाख्याहि बर्म नारायणात्मकम् ।

यथाऽऽततायिनः शत्रून् येन गुप्तोऽजयन्मृधे ॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच-

वृतः पुरोहितस्त्वाष्ट्रो महेन्द्रायानुपृच्छते ।

नारायणाख्यं बर्माह तदिहेकमनाः भृणु ॥ ३ ॥

विश्वरूप उवाच-

धौताङ्गिपाणिराचम्य सपवित्र उदङ्मुखः ।

कृतस्वाङ्गकरन्यासो मन्त्राभ्यां वाग्यतः शुचिः ॥ ४ ॥

नारायणमयं बर्म सन्नहोद् भय आगते ।

दैवभूतात्मकर्मभ्यो नारायणमयः पुमान् ॥ ५ ॥

पादयोजानुनोरूबोर्दरे हृद्यधोरसि ।

मुखे शिरस्यानुपूर्व्यादोङ्कारादीनि विन्यसेत् ॥ ६ ॥

ओं नमो नारायणायेति विपर्ययमथापि वा ।

करन्यासं ततः कुर्याद् द्वादशाक्षरविचया ॥ ७ ॥

प्रणवादियकारान्तमङ्गुल्यङ्गुष्ठपर्वसु ।

न्यसेद्भृदय ओङ्कारं विकारमनु मूर्धनि ॥ ८ ॥

पकारं तु भ्रुवोर्मध्ये णकारं शिखया दिशेत् ।

वेकारं नेत्रयोर्ध्वान्नकारं सर्वसन्धिषु ॥ ९ ॥

मकारमस्रमुद्दिश्य मन्त्रमूर्तिर्भवेद् बुधः ।

सविसर्गं फट्ठन्तं तु सर्वदिक्षु विनिर्दिशेत् ॥ १० ॥

‘ओं विष्णवे नमः’

इत्यात्मानं परं ध्यायेद् ध्येयं पट्शक्तिभिर्युतम् ।

विद्यातेजस्तपोमूर्तिरिमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ११ ॥

ओं ॥ हरिर्विदध्यान्मय सर्वरक्षां

न्यस्ताङ्घ्रिपद्मः पतगेन्द्रपुष्टे ।

दरारिचर्मसिगदेपुचाप-

पाशान् दधानोऽष्टगुणोऽष्टबाहुः ॥ १२ ॥

जलेषु मां रक्षतु मत्स्यमूर्ति-

र्यादोगणेभ्यो बरुणस्य पाशात् ।

स्थले च मायावटुवामनोऽव्यात्

त्रिविक्रमः खेऽवतु विश्वरूपः ॥ १३ ॥

दुर्गेष्वटव्याजिमुखादिषु प्रभुः

पायानृसिंहोऽसुरयूषपारिः ।

विमुञ्चतो यस्य महाट्टहासं

दिशो विनेदुन्यपतंश्च गर्भाः ॥ १४ ॥

रक्षत्वसी माऽध्वनि यज्ञकल्पः

स्वर्दंष्ट्रयोत्रीतधरो वराहः ।

रामोऽद्रिकूटेष्वथ विप्रवासे

सलक्ष्मणोऽव्याद् भरताग्रजो माम् ॥ १५ ॥

मामुग्रधन्वा अखिलप्रमादा-

न्नारायणः पातु नरश्च हासात् ।

दत्तस्त्वयोगादथ योगनाथः

पायाद् गुणेशः कपिलः कर्मबन्धात् ॥ १६ ॥

सनत्कुमारोऽवतु कामदेवाद्य-

शीर्षो मां पथि देवहेलनात् ।

देवर्षिर्बर्षः पुरुषान्तरार्चनान् कूर्मा हरिर्मा निरयादशोपात्	॥ १७ ॥	दरेन्द्र विद्राव्य कृष्णपूरितो भीमस्वन्तोऽरीन् हृदयानि कम्पयन्	॥ २५ ॥
धन्वन्तरिर्भगवान् पात्यपथ्याद् द्वन्द्वद् भयाद् कपभो निर्जितात्मा । यज्ञश्च लोकादुत तत्कृताभो बलो गणात् क्रोधवशादहान्द्रः	॥ १८ ॥	त्वं तिग्मधारासिवरारिसैन्य- मीशप्रयुक्तो मम छिन्धि छिन्धि । चक्षुषि चर्मच्छतचन्द्र छादय द्विषामधं नो हर पापचक्षुषाम्	॥ २६ ॥
द्वेपायनो भगवानप्रबोधाद् बुद्धस्तु पापण्डगणात् प्रमादात् । कल्की कलेः कालमलात् प्रपातु धर्मावनाथोरुकृतावतारः	॥ १९ ॥	यं नो भयं ग्रहेभ्योऽभूत् केतुभ्यो नृभ्य एव च । सरीसृपेभ्यो दंष्ट्रिभ्यो भूतेभ्योऽपेभ्य एव च	॥ २७ ॥
मां केशवो गदया प्रातरव्याद् गोविन्द आसङ्गव आत्तवेणुः । नारायणः पातु सदाऽऽत्तशक्ति- र्मध्यन्दिने विष्णुरीन्द्रपाणिः	॥ २० ॥	सर्वाण्येतानि भगवन्नामरूपास्वीकीर्तनात् । प्रयान्तु सङ्गं सयो येऽन्ये श्रेयःप्रतीपकाः	॥ २८ ॥
देवोऽपराणहे मधुहोग्रधन्वा सायं त्रिधामाऽवतु माधवो माम् । दोषे हृषीकेश उतार्धरात्रे निशीथ एकोऽवतु पद्मनाभः	॥ २१ ॥	गरुडो भगवांस्तोत्रस्तोमच्छन्दोमयः प्रभुः । रक्षत्वशेषकृच्छ्रेभ्यो विष्वक्सेनः स्वनामभिः	॥ २९ ॥
श्रीवत्सलक्ष्माऽपररात्र ईशः प्रत्यूष ईशोऽसिधरो जनार्दनः । दामोदरोऽव्यादनुसन्मयं प्रभाते विष्णुः श्रीमान् भगवान् कालमूर्तिः	॥ २२ ॥	सर्वापद्मयो हरेर्नामरूपयानायापुनि नः । बुद्धीन्द्रियमनःप्राणान् पातु पार्यदभूषणाः	॥ ३० ॥
चक्रं युगान्तानलतिग्मनेमि भ्रमत् समान्ताद् भगवत्प्रयुक्तम् । दन्दग्धि दन्दग्यरिसैन्यमातु कक्षं यया वातसरोः हुताशः	॥ २३ ॥	यथा हि भगवानेव वस्तुतः सदसच यत् । सत्येनानेन नः सर्वे यान्तु नाशमुपद्रवाः	॥ ३१ ॥
गदंशानिस्पर्शनविस्फुलिहं निष्पिण्डि निष्पिण्डजितप्रियाऽसि । कूष्माण्डवैनायकयक्षरक्षो- भूतग्रहांश्चूर्णय चूर्णवारीन्	॥ २४ ॥	यथैकात्म्यानुभावेन विकल्परहितः स्वयम् । भूषणायुषपल्लिहाख्या धत्ते शक्तीः स्वमायया	॥ ३२ ॥
त्वं यातुधानप्रमथप्रेतमातु- पिशाचविप्रग्रहपोरदृष्टीन् ।		तेनैव सत्यमानेन सर्वज्ञो भगवान् हरिः । पातु सर्वैः स्वरूपैर्नः सदा सर्वत्र सर्वगः	॥ ३३ ॥
		विदिक्षु दिक्षुधर्मयः समन्तादन्तर्बहिर्भगवान् नारसिंहः । प्रहायैल्लोकभयं स्वनेन स्वतेजसा ग्रस्तसमस्ततेजाः	॥ ३४ ॥
		मघवनिदमाख्यातं धर्मं नारायणात्मकम् । विजेष्यस्यञ्जसा येन दंशितोऽसुरयूथपान्	॥ ३५ ॥
		एतद् धारयमाणस्तु यो यः पश्यति चक्षुषा । पदा वा संस्पृशेत् सयः साध्वसात् स विमुष्यते	॥ ३६ ॥
		न कुताश्चिद् भयं तस्य विद्यां धारयतो भवेत् । राजदम्युग्रहादिभ्यो व्याध्यादिभ्यश्च कर्हिचित्	॥ ३७ ॥
		इमां विद्यां पुरा कश्चित् कौशिको धारयन् द्विजः । योगधारणया स्वाङ्गं जहौ स मरुधन्वि	॥ ३८ ॥

तस्योपरि विमानेन गन्धर्वपतिरेकदा ।
 ययौ चित्रधरः स्त्रीभिर्वृतो यत्र द्विजक्षयः ॥ ३९ ॥
 साहजो न्यपतत् सद्यः सविमानो ह्यवाकुशिराः ।
 (विद्यामिमं धारयतो मृतस्यास्थिविलहनात्) ॥ ४० ॥
 स चालस्त्रिवचनदास्यीन्यादाय विस्मितः ।
 प्रास्य प्राचीसरस्वत्यां स्नात्वा धाम स्वमन्वगान् ॥ ४१ ॥

य इदं शुणुयात् काले यो धारयति चाहतः ।
 तं नमस्यन्ति भूतानि मुच्यते सर्वतो भयात् ॥ ४२ ॥
 एतां विद्यामधिगतां विश्वरूपाच्छतक्रतुः ।
 त्रैलोक्यलक्ष्मीं वृभजे विनिर्जित्य मृषेऽसुरान् ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवतं पटस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 तस्यासन् विश्वरूपस्य शिरांसि त्रीणि भारत ।
 सोमपीथं सुरापीथमन्नादमिति शुभ्रम् ॥ १ ॥
 स वै वर्हिषि देवेभ्यो भागं प्रत्यक्षमुच्यते ।
 अददाद् यस्य पितरो देवास्तं प्रश्नयन् ॥ २ ॥
 स एव हि ददौ भागं परोक्षमसुरान् प्रति ।
 यजमानोऽवहद् भागं मातृस्रेहवशानुगः ॥ ३ ॥
 तद् देवहेलनं तस्य धर्मालीकं सुरेश्वरः ।
 आलक्ष्य तरसा भीतस्तच्छीर्षाण्यच्छिन्द कृपा ॥ ४ ॥
 सोमपीथं तु यत् तस्य शिर आसीत् कषिञ्जलः ।
 कलविद्धः सुरापीथमन्नादं यत् स तित्तिरिः ॥ ५ ॥
 ब्रह्महत्यामञ्जलिना जग्राह यदपीश्वरः ।
 संवत्सरान्ते तदयं भूताशंसाविशुद्धये ।
 भूम्यम्बुद्रुमयोपिन्द्रचक्रतुर्धा व्यपजद्वरिः ॥ ६ ॥
 भूमिस्तुरीयं जग्राह स्वातपूर्ववरेण वै ।
 ईरणं ब्रह्महत्याया रूपं भूमौ प्रदृश्यते ॥ ७ ॥
 तुरीयं छेदरोहेण वरेण जगुर्दुर्मलः ।
 तेषां निर्वाररूपेण ब्रह्महत्या प्रदृश्यते ॥ ८ ॥
 शशन्कामवरंणाहस्तुरीयं जगुर्दुःस्वियः ।
 रजोरूपेण तास्यंहो मासि मासि प्रदृश्यते ॥ ९ ॥
 द्रव्यभूयोऽरंणापस्तुरीयं जगुर्दुर्मलम् ।
 तासु बुद्धवृद्धपाभ्यां दृष्टं तद्वर्गकित्यपम् ॥ १० ॥
 इतपुत्रस्तन्वयश्च जुहावेन्द्राय शत्रये ।
 इन्द्रशत्रो विषमंय मा चिरं जहि विद्विषम् ॥ ११ ॥

अथान्याहार्यपचनादन्वितो धारदर्शनः ।
 कृतान्त इव लोकानां युगान्तसमये यथा ॥ १२ ॥
 विष्वग्बिम्बधर्मानं तमिषुमात्रं दिने दिने ।
 दग्धशूलप्रतीकाशं सन्ध्याभ्रानीकवाससम् ।
 तप्तताम्रशिखादमथुं मध्याह्नाकौशलोचनम् ॥ १३ ॥
 देदीप्यमानत्रिशिखे शूल आरोप्य रोदसी ।
 नृत्यन्तमुन्नतन्तं च चालयन्तं पदा महीम् ॥ १४ ॥
 दरीगम्भीरवक्त्रेण पिबन्तं च नभस्तलम् ।
 लिहन्तं जिह्वयक्षाणि ग्रसन्तं भुवनत्रयम् ॥ १५ ॥
 महता रौद्रदंष्ट्रेण जृम्भयन्तं मुहुर्मुहुः ।
 वित्रस्ता दुद्रुवल्लोकां वीक्ष्य सर्वे दिशो दश ॥ १६ ॥
 येनावृता इमे लोकास्तमसा त्वाष्टमूर्तिना ।
 स वै वृत्र इति प्रोक्तः पापः परमदारुणः ॥ १७ ॥
 तं निजपुत्रभिद्रुत्य सगणा विबुधर्षभाः ।
 स्वैः स्वैर्विव्यासशस्त्रैः सोऽग्रसत् तानि कृत्स्नशः ॥ १८ ॥
 ततस्ते विस्मिताः सर्वे विषण्णा ग्रस्तेजसः (अष्टचेतसः) ।
 प्रत्यञ्जमादिरुपमुपतस्थुः समाहिताः ॥ १९ ॥
 देवा ऊचुः—
 याव्यम्बराग्र्यपक्षितयसिलोका
 ब्रह्मादयो ये व्यमुद्विजन्तः ।
 हराम यस्यै वलिमन्तकोऽसौ
 विभेति यस्मादरणं ततो नः ॥ २० ॥
 अविस्मितं तं परिपूर्णकामं
 स्वेनैव लाभेन समं प्रशान्तम् ।

विनापसर्पत्यपरं हि वालिशः

श्वलाद्गुलेनानितित (पिप)तिं सिन्धुम्

॥ २१ ॥

यस्योक्तं जगतीं स्वनायं

मनुर्वधाऽऽबध्य ततार दुर्गम् ।

स एव नस्त्याष्टभयाद् दन्तान्

त्राता धितान् वारिचरोऽपि नूनम्

॥ २२ ॥

पुरा स्वयम्भूरपि संयमाभ-

स्युदीर्णवातोर्मिरवैः कराले ।

एकोऽरचिन्दात् पतितस्ततार

तस्माद् भयाद् येन स नोऽस्तु पारः

॥ २३ ॥

य एक ईशो निजमायया नः

ससर्ज येनानुमृजाम विश्वम् ।

वयं च यस्यापि पुरः समेताः

पश्याम लिङ्गं पृथगीशमार्जिनः

॥ २४ ॥

यो नः सपत्नैर्भृशमयमानात्

देवर्पितिर्यङ्मुनिषु नित्य एव ।

कृतायतागस्तनुभिः स्वमायया

कृत्वाऽऽत्मसात् पाति युगे युगे च

॥ २५ ॥

तमेव देवा वयमात्मदैवतं

परं प्रपानं पुरुषं विश्वमायम् ।

प्रजाम सर्वे शरणं शरण्यं

स्वानां स नो धास्यति शं महान्मा

॥ २६ ॥

श्रीशुक उवाच-

इति नेपां महागज सुराणामुपतिष्ठताम् ।

प्रतीच्यां दिश्यभूटाधिः शङ्खचक्रगदाधरः

॥ २७ ॥

आत्मनुल्यः पोडशभिर्चिता श्रीवत्सकोस्तुर्भा ।

पर्युपासितमुन्निद्रशङ्खदम्बुरुहेक्षणम्

॥ २८ ॥

हृष्टा तममराः सर्वे ईक्षणाल्लक्ष्यक्रिवाः ।

दण्डवत् पतिता भूमी शनैरुत्थाय तुष्टुः

॥ २९ ॥

देवा ऊचुः-

नमस्ते यज्ञवीर्याय वयसं उत ते नमः ।

नमस्ते अस्तु चक्राय नमोऽस्तु पुरुहतेये

॥ ३० ॥

यन् ते गतीनां तिसृणामीशितुः परमं पदम् ।

नार्याचीनो विसर्गस्य धातुर्वेदितुमर्हति

॥ ३१ ॥

ओं तमस्ते भगवन् नारायण वासुदेवादिपुरुष महानुभाव

परममङ्गल परमकल्याण परमकारुणिक परमहंसपरिभ्राजकः

परमेष्ठात्मयोगसमाधिना परिभाषितपरिस्फुटितपारमहंस्य-

धर्मेणोद्घाटिततमः कषाटद्वारेणापावुते आत्मलोके स्वयमुपलब्धो

निजसुखानुभवां भवान् दुरवबोध इव तव विहारयोगो

यदशरणोऽशरीर इदमनपेक्षितास्मत्समवायः स आत्मनैवा-

विक्रियमाणेन सगुणमगुणः सृजति पासि हंसि ॥ ३२ ॥

त्रिभुवनात्मभवन त्रिक्रम त्रिनयन त्रिलोकमनोहरानुभाव तवैव

विभूतयोऽभूवन् दितिजदनुजादयश्चापि तेषामनुपक्रम-

समयोऽयमिति स्वात्ममायया सुगन्धमृगमिश्रितजलचराकृतिभिः

यथाऽपराधं दण्डं दधर्षावतीर्य ॥ ३३ ॥

अथो ईश जहि त्वाष्ट्रं ग्रसन्तं भुवनत्रयम् ।

ग्रस्तानि येन नः कृष्ण तेजांस्यस्त्रायुधानि च ॥ ३४ ॥

हंसाय दध्निलयाय निरीक्षकाय

कृष्णाय मृष्टयशसे निरुपक्रमाय ।

सत्संग्रहाय भवपान्थनिताश्रयाय

शश्वद् वरिष्ठगते हरये नमस्ते ॥ ३५ ॥

श्रीशुक उवाच-

अर्धवर्मादिनां राजन् सादरं त्रिदशैर्हरिः ।

स्वमुपस्थानमाकर्ण्य प्राह तानभिनन्दितः ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच-

प्रीतोऽहं यः सुरश्रेष्ठा मदुपस्थानविषया ।

आत्मैश्वर्यस्मृतिः पुंसां भक्तिः चैव यथा मयि ॥ ३७ ॥

किं दुर्गमं मयि प्राप्तं तथापि विनुषर्षभाः ।

मय्येकान्तमतिनान्यन्मतो वाञ्छति तत्त्ववित् ॥ ३८ ॥

न वेद कृष्णः श्रेय आत्मनो गुणवस्तुदक् ।

तस्य तानिच्छतो यच्छे यदि सोऽपि तथाविधः ॥ ३९ ॥

स्वयं निःश्रेयसं विद्वान् न वक्ष्यज्ञाय कर्मभिः ।

न राति रोगिणोऽप्यर्थं वाञ्छतोऽपि भियक्तमः ॥ ४० ॥

मघवन् यात भद्रं वो दध्यधमृषिसत्तमम् ।

विद्याव्रततपःसारं गात्रं याचत मा चिरम् ॥ ४१ ॥

स वै ह्यधिगतो दध्यङ् अधिभ्यां ब्रह्म निष्कृतम् ।
 तद् वा अथशिरं नाम तयोरमरतां व्यधात् ॥ ४२ ॥
 कृत्स्नं चाधर्वणं त्वाष्ट्रं चर्माभेयं मदात्मकम् ।
 विश्वरूपाय यत् प्रादात् त्वाष्ट्राय त्वमधास्ततः ॥ ४३ ॥

युष्मभ्यं याचितो दध्यङ् धर्मज्ञोऽज्ञानि दास्यति ।
 ततस्तैरायुधश्रेष्ठो विश्वकर्मविनिर्मितः ।
 येन वृत्रशिरोहतां मत्तेज उपबृंहितः ॥ ४४ ॥
 तस्मिन् विनिहते यूयं तेजोऽसायुधसम्पदः ।
 भूयः प्राप्स्यथ भद्रं वो न हिंसन्ति च मत्परान् ॥ ४५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रमेवं समादिश्य भगवान् विश्वभावनः ।
 पश्यतामनिमेषाणां तत्रैवान्तर्दधे हरिः ॥ १ ॥
 तथाऽभियाचितो देवैर्कपिराधर्वणो महान् ।
 मोदमान उवाचेदं प्रहसन्नेव भारत ॥ २ ॥
 अपि वृन्दारका यूयं न जानीथ शरीरिणाम् ।
 संस्थायां यस्त्वभिद्रोहो दुःसहश्चेतनापहः ॥ ३ ॥
 जिविजिपूणां जीवानामात्मा प्रेष्ट इहेप्सितः ।
 क उत्सहेत तं दातुं भिक्षमाणाय विष्णवे ॥ ४ ॥
 देवा ऊचुः—
 किन्तु तद् दुस्त्यजं ब्रह्मन् पुंसां भूतानुकम्पिनाम् ।
 भवद्विधानां महतां पुण्यश्लोकेऽवकर्मणाम् ॥ ५ ॥
 नूनं स्वार्थपरो लोको न वेद परसद्वृत्तम् ।
 यदि वेद न याचेत नेति नाह यदीश्वरः ॥ ६ ॥
 ऋषिरुवाच—
 धर्मं वः श्रोतुकामेन यूयं वै प्रत्युदाहृताः ।
 एष वः प्रियमात्मानं त्यजन्तं सन्त्यजाम्यहम् ॥ ७ ॥
 योऽध्रुवेणात्मना नाथा न धर्मं न यशः पुमान् ।
 ईहेत भूतदयया स शोच्यः स्थावरैरपि ॥ ८ ॥
 एतावानव्ययो धर्मः पुण्यश्लोकेरुपासितः ।
 यो भूतशोकहर्षाभ्यामात्मा शोचितं हृष्यति ॥ ९ ॥
 अहो दैन्यमहो कष्टं पारस्व्यैः क्षणभंगुरैः ।
 यन्नोपकुर्यादस्वार्थमर्त्यैः स्वज्ञातिविग्रहेः ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवं कृतव्यवसितो दध्यङ्डाधर्वणस्तनुम् ।
 परे भगवति ब्रह्मण्यात्मानं संनयन् जहौ ॥ ११ ॥
 यत्ताक्षासुमनोबुद्धिस्तत्त्वदृग् ध्वस्तबन्धनः ।
 आस्थितः परमं योगं न देहं वुवुधे गतम् ॥ १२ ॥
 अयेन्द्रो वज्रमुद्यम्य निर्मितं विश्वकर्मणा ।
 मुनेस्त्वस्मिभिरुत्सिक्तो भगवत्तेजसाऽन्वितः ॥ १३ ॥
 युतो देवगणैः सर्वैर्गजेन्द्रोपर्यशोभत ।
 स्तूपमानो मुनिगणैस्तैलोष्यं हर्षयन्निव ॥ १४ ॥
 वृत्रमभ्यद्रवच्छत्रुमसुरानीकयथपैः ।
 पर्यस्तं तेजसा राजन् क्रुद्धो रुद्र इवान्तकम् ॥ १५ ॥
 ततः सुराणामसुरै रणः परमदारुणः ।
 व्रेतामुखे नर्मदायामासीद् वै प्रथमेऽन्तरे ॥ १६ ॥
 रुद्रैर्वसुभिरादित्यैरधिभ्यां पितृवह्निभिः ।
 मरुद्भिर्कृभुभिः सायैर्विजवेदेवैर्मरुतपतिम् ॥ १७ ॥
 दृष्ट्वा वज्रधरं शक्रं रोचमानं स्वया श्रिया ।
 नामृष्यन्नसुरा राजन् मृधे वृत्रपुरःसराः ॥ १८ ॥
 नमुचिः शम्बरःऽनर्वा द्विर्धर्मा वृषभोऽम्बरः ।
 हयग्रीवः शंकुशिरा विप्रचित्तिरयोमुखः ॥ १९ ॥
 पुलोमा वृषपर्वा च प्रहेतिर्हेतिरुत्कचः ।
 ज्योमकेशो विरूपाक्षः कपिलोऽथ विभावसुः ॥ २० ॥
 इल्वलो वल्ललशैव दन्दशूको वृषभजः ।
 कालनाभो महानाभो भूतसन्तापनो वरः ॥ २१ ॥

देतेया दानवा यथा रक्षांसि च सहस्रशः ।
 सुमालिमालिप्रमुखाः कार्त्तस्वरपरिच्छदाः ॥ २२ ॥
 प्रतिपिथ्येन्द्रसेनाग्रयं मृत्योरपि दुरासदम् ।
 अभ्यद्रवन्नसम्भीताः सिंहनादेन दुर्मदाः ॥ २३ ॥
 गदासिपरिधैर्वाणैः पाशामृद्रतोमरैः ।
 शूलैः परशुधैः खड्गैः शतग्रीभिर्भुशुण्डिभिः ।
 सर्वतोऽवाकिरन्नसैः शस्त्रैश्च विबुधैर्षभान् ॥ २४ ॥
 न तेऽदृश्यन्त सञ्छन्नाः शरजालैः समन्ततः ।
 पुद्गानुपुङ्गैः पतितैः प्रावृषीव नभो पदैः ॥ २५ ॥
 न ते शस्त्रास्त्रवर्षीषा व्यासेदुः सुरसेनिकान् ।
 छिन्नाः सिद्धपथे देवैर्लपुहस्तैः सहस्रधा ॥ २६ ॥
 अथ क्षीणास्त्रशस्त्रीषा गिरिवृद्धद्रुमोपलैः ।
 अभ्यवर्षन् सुरवलं चिच्छिदुस्तान् पूर्ववत् ॥ २७ ॥
 तानक्षतान् स्वन्निमतो निगम्य शस्त्रास्त्रपूर्वगन् वृक्षनाथाः ।
 द्रुमैर्दृषद्विद्विधाद्विद्विधाक्षिपन्तस्त्र सुन्दर्मनिकान् ॥ २८ ॥

सर्वे प्रयासा अभवन् विमोघाः कृताः कृता देवगणेषु दैत्यैः ।
 कृष्णानुकूलेषु यथा महत्सु धुद्रेः प्रयुक्ता रुशती रूक्षवाचः ॥
 ते स्वप्रयासं वितथं निरीक्ष्य हराबभूवा इतपुड्गदर्पाः ।
 पलायनायाजिमुखे विसृज्य पतिं मनस्ते दधुरस्तसाराः ॥
 वृत्रोऽसुरांस्ताननुगान् मनस्वी प्रधावतः प्रेक्ष्य बभ्राप एतत् ।
 पलापितं प्रेक्ष्य वलं च भग्नं भवेन तीव्रेण विहस्य वीरः ॥
 कालोपपन्नां रुचिरां मनस्विनीमुवाच वाचं पुरुषप्रवीरः ।
 हे विप्रचित्तं नमुषे पुलामन् मयानवन् शम्बर मे शृणुष्वम् ॥
 जातस्य मृत्युर्धुव एष सर्वतः
 प्रतिक्रिया यस्य न चेह कृता ।
 लोको यथाथाप ततो यदि ह्यमुं
 को नाम मृत्युं न वृणीत युक्तम् ॥ ३३ ॥
 तौ सम्मताविह मृत्युं दुरार्था यद् ब्रह्मसंभारणया जितासुः ।
 कलेवरं योगरतो विजहाद् यदग्रणीवीरशायेऽनिवृत्तः ॥ ३४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथैकादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 त एवं शंसतो धर्म(र्म्यं) वचः पत्युरचेतसः ।
 नैवागृह्णन् भयत्रस्ताः पलायनपरा नृप ॥ १ ॥
 विशीर्यमाणानां पृतनामासुरीमसुरर्षभः ।
 कालानुकूलस्विदेशैः काल्यमानामनाथवत् ॥ २ ॥
 हृष्टाऽतप्यन्त संकुद्ध इन्द्रशत्रुर्मर्षितः ।
 तां(तान्) निवारयिजसा राजन् निर्भत्स्येदमुवाच ह ॥ ३ ॥
 शुक उवाच—
 किं व उचरिता मातुर्धावद्विः पृष्ठतो हतैः ।
 न हि भीतवधः क्षाप्तो न स्वर्ग्यः शूमानिनाम् ॥ ४ ॥
 यदि वः प्रथने श्रद्धा सारं वा धुङ्गका हृदि ।
 अग्रे तिष्ठत मां मे न चेद् ग्राम्यमुखे स्पृहा ॥ ५ ॥
 एवं सुरगणान् कुद्धो भीषयन् वपुषा रिपून् ।
 व्यनदन् सुमहाप्राणो येन लोका बिचेतसः ॥ ६ ॥

तेन देवगणाः सर्वे वृत्रविस्फोटनेन वै ।
 निपेतुर्मूर्च्छिता भूसौ यथैवाशनिना हताः ॥ ७ ॥
 ममर्द पद्भ्यां सुरसेन्यमातुरं निमीलितार्थं रणरङ्गदुर्मदः ।
 गां कम्पयन्नयतशूल आत्रसा नालं वनं यूपपतियथोन्मदः ॥
 बिलास्य तं वज्रधरोऽन्यमर्षिनः स्वशत्रवेऽभिद्रवन् महागदाम् ।
 विशेष नामापतनीं मुदुस्सहो जग्राह वामेन कोणं लीलया ॥
 स इन्द्रशत्रुः कुपितो भृशं तया महेन्द्रबाहं गदयोरविक्रमः ।
 जपान् कुम्भस्थल उज्जदन् मृधे तत्कर्म सर्वे समपूजयन् नृप ॥
 ऐरावता वृत्रगशभिर्मृष्टो विपूषितोऽग्निः कुलिशाहतो यथा ।
 अपासरद् भिन्नमुखः सहेन्द्रो मुञ्चन्नसृक् सप्तधनुर्भृशार्तः ॥
 न सन्नवाहाय विषण्णचेतसे प्रायुङ्क्त भूयः स गदां महात्मा ।
 इन्द्रोऽमृतस्यन्दिकराभिमपंवीतव्यथः क्षतवाहोऽवतस्थे ॥ १२ ॥

स तं नृपेन्द्राहवकाम्यया रिपुं ब्रह्मापुषं भ्रातृहणं विलोक्य ।
स्मरंश्च तत्कर्म नृशंसमहः शोकेन मोहेन हसन् जगाद ॥ १३ ॥
वृत्र उवाच—
दिष्ट्या भवान् मे समवस्थितो रिपु-
यौ ब्रह्महा गुरुहा भ्रातृहा च ।
दिष्ट्याऽनृणोऽयाहमसत्तम त्वया
मच्छूलनिर्भिन्नदृष्टदृष्टाऽचिरात् ॥ १४ ॥
यो नोऽग्रजस्यात्मविदो द्विजातेर्गुरोरपापस्य च दीक्षितस्य ।
जिसम्भ्य खड्गेन शिरास्यवृश्चः पशोरिवाकरुणः स्वर्गकामः ॥
हीश्रीदयाकीर्तिभिरुज्जितं त्वां स्वकर्मणा पुरुषादेश्च गह्वरम् ।
कृच्छ्रेण मच्छूलविभिन्नदेहमस्पृष्टवह्निं समदन्तु गृध्राः ॥ १६ ॥
अन्ये तु ये त्वाऽनु नृशंसमज्ञा ययुषतासाः प्रहरन्ति मह्यम् ।
तेर्भूतानार्थं सगणं निशातत्रिशूलनिर्भिन्नगलैर्यजामि ॥ १७ ॥
अथो हरे मे कुलिशेन वीर हर्ता प्रमध्येह शिरो यदीह ।
तत्रानृणां भूतबलिं विधाय मनस्विनां पादरजः प्रपत्ये ॥ १८ ॥
सुरेश कस्मान्न हिनोपि वज्रं पुरःस्थिते वैरिणि मय्यमोघम् ।
मा संशयिष्ठा न गदेव वज्रं स्यान्निष्फलं कृपणार्थेय याथा ॥
नन्वेप वज्रस्तव शक्नोतेजसा
हरेर्दधीचेस्तपसा च तेजितः ।
तेनैव शत्रुं जहि विष्णुयन्त्रितो
यतो हरिर्विजयः श्रीगुणास्ततः ॥ २० ॥
अहं समाधाय मनो यथाऽऽह
सङ्कर्षणस्तचरणारविन्दे ।
त्वद्भजंरहोतु(लु)लितग्राभ्यपाशो
गतिं मुनेयाम्यपविद्धलोकः ॥ २१ ॥

पुंसां किलैकान्तधियां स्वकानां
याः संपदो दिवि भूमी रसायाम् ।
न राति यस्माद् भयमुद्वेग आधि-
र्मदः कलिर्व्यसनं सम्प्रयासः ॥ २२ ॥
त्रैवर्गिकायासविपातमस्म-
त्पतिर्विपत्ते पुरुषस्य शक्नोति ।
तेनानुमेयो भगवत्प्रसादो
यो दुर्लभोऽकिञ्चनगोचरोऽन्यैः ॥ २३ ॥
अहं हरे तव पादैकमूल
दासानुदासो भविताऽस्मि भूयः ।
मनः स्मरेतात्मपतेर्गुणान् नो
गृणीत वाक् कर्म करोतु कायः ॥ २४ ॥
न नाकपृष्ठं न च पारमेष्ठ्यं
न सार्वभौमं न रसाधिपत्यम् ।
न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा
समञ्जसं त्वां विरहय्य काहे ॥ २५ ॥
अजातपक्षा इव मातरं खगाः
स्तन्यं यथा वत्सतराः क्षुधार्ताः ।
प्रियं प्रियेबाध्युषितं विषण्णा
मनोऽरविन्दाक्ष दिदृक्षते त्वाम् ॥ २६ ॥
ममोत्तमश्लोकजनेषु सख्यं
संसारचक्रे भ्रमतः स्वकर्मभिः ।
त्वन्मायायाऽऽत्मात्मजदारगेहे-
प्वास्तकचित्तस्य न नाथ भूयात् ॥ २७ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते षष्ठस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

कपिकथाच—
एषं जिहासुर्नृप देहमाजौ मृत्युं परं विजयं मन्यमानः ।
शूलं प्रगृह्णाऽभ्यपतन् सुरेन्द्रं यथा महापुरुषं केतभोऽप्सु ॥
ततो युगान्ताश्रिकठोरजिहमाविद्धव शूलं तरसाऽसुरेन्द्रः ।
क्षिप्त्या महेन्द्राय विनय धीरो हतोऽसि पापेति रुपा जगाद ॥

ख आपतन्तुं ज्वलितं महोत्कवन्निरीक्ष्य दुष्प्रेक्ष्यमजातविक्लवः ।
यद्वेण यज्ञी गतपश्येणाऽच्छिन्नदं भुजं च तस्योरगराजभोगम् ॥
छिन्नैकवाहः परिषेण वृत्रः संख्य आसाय गृहीतवज्रम् ।
हनौ ततोऽन्द्रमथाऽमरोऽयं वज्रश्च हस्तान्यपतन्मघोनः ॥ ४ ॥
वृत्रस्य कर्मातिमहाद्भुतं तत् सुरासुराश्चारणसिद्धसंधाः ।
अपूजयन्स्तन् पुरुषं तस्यैव निरीक्ष्य ताहोति विचक्रुःशुभंशम् ॥

इन्द्रो न यत्र जगृहे विलज्जितश्च्युतं स्वहस्ताद्वरसन्निधौ पुनः ।
 तमाह वृत्रो ह्य आत्तवज्रो जहि स्वशत्रुं न विपादकालः ॥

युयुत्सतां कुत्रचिदाततायिनां जयः सदैकत्र न वै पराजयः ।
 त्रिनैकमुत्पत्तिलयस्थिनीश्वरं सर्वज्ञमायं पुरुषं सनातनम् ॥

लोकाः सपाला यस्येमे षमन्ति विवशा वशे ।
 द्विजा इव सिन्धो वज्राः स काल इह कारणम् ॥ ८ ॥

ओजः सहो बलं प्राणममृतं मृत्युमेव च ।
 तमज्ञाय जनो हेतुमात्मानं मन्यते जडः ॥ ९ ॥

यथा दारुमयी नारी यथा यन्त्रमयो मृगः ।
 एवं भूतानि मयवन् ईशतन्त्राणि विद्धि भोः ॥ १० ॥

पुरुषः प्रकृतिर्व्यक्तमात्मभूतेन्द्रियाशयाः ।
 शक्रवन्त्यस्य सर्गादौ न विना यदनुग्रहम् ।
 अविद्वानेवमात्मानं मन्यतेऽनीशामीश्वरम् ॥ ११ ॥

भूतैः सृजति भूतानि ग्रसते तानि वै स्वयम् ॥ १२ ॥

आयुः श्रीः कीर्तिरिथर्यमाशियः पुरुषस्य याः ।
 भवन्त्येव हि ते काले यथाऽनिच्छोर्विपर्ययाः ॥ १३ ॥

तस्मादकीर्तियशसोऽर्जयापजययोरपि ।
 समः स्यात्सुखदुःखाभ्यां मृत्युजीवनयोस्तथा ॥ १४ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः ।
 तत्र साक्षिणमात्मानं यो वेद न स वध्यते ॥ १५ ॥

पश्य मां निर्जितं शक्र वृक्षायुधभुजं मृषे ।
 घटमानं यथाशक्ति तव प्राणजिहीर्षया ॥ १६ ॥

प्राणग्लहोऽयं समर इष्वशो बाहनासनः ।
 अत्र न ज्ञापतेऽमुष्य जयोऽमुष्य पराजयः ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रो वृत्रवचः श्रुत्वा गतालीकमपूजयत् ।
 गृहीतवज्रः प्रहसन्तमाह गतविस्मयः ॥ १८ ॥

इन्द्र उवाच—
 अहो दानव सिद्धोऽसि यस्य ते मतिरीदृशी ।
 भक्तः सर्वात्मनाऽऽत्मानं सुहृदं जगदीश्वरम् ॥ १९ ॥

भवानतार्थिन्मायां वै वैष्णवी जनमोहिनीम् ।
 यद् विहायामुं भावं महापुरुषतां गतः ॥ २० ॥

सन्निवदं महादार्थं यद् रजःप्रकृतेस्तव ।
 वासुदेवे भगवति सर्वात्मनि ददा मतिः ॥ २१ ॥

यस्य भक्तिर्भगवति हरी निःश्रेयसेश्वरे ।
 विक्रीडतोऽमृताम्भोषी किं क्षुद्रैः स्वातकोदकैः ॥ २२ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इति ब्रुवाणाबन्धोन्त्यं धर्मजिज्ञासया नृप ।
 युयुधाते महावीर्याविन्द्रवृत्रौ युधाम्पती ॥ २३ ॥

आविध्य परिषं वृत्रः कार्णायसमरिन्द्रम् ।
 इन्द्राय प्राहिणोद् योरं वामहस्तेन मारिष ॥ २४ ॥

स तु वृत्रस्य परिषं करं च कर्भोपमम् ।
 चिच्छेद युगपद् देवो वज्रेण शतपर्वणा ॥ २५ ॥

दोर्भ्यामुत्कृतमूलाभ्यां बभौ रक्तस्रवोऽसुरः ।
 छिन्नपक्षो यथा गोत्रः खाद् अष्टो वज्रिणा हतः ॥ २६ ॥

कृत्वाऽपरां हनुं भूमौ दैत्यो दिव्युत्तरां हनुम् ।
 नभो गम्भीरवक्त्रेण लिलेहोन्वणजिहवा ॥ २७ ॥

दंष्ट्राभिः कालकल्पाभिर्ग्रसन्निव जगत्त्रयम् ।
 अतिमात्रं (त्र) महाकाय आक्षिपन्स्तरसा गिरीन् ॥ २८ ॥

गिरिराट् पादचारीव पद्भ्यां निर्दरयन् महीम् ।
 जग्रास तं समासाय वज्रिणं सहवाहनम् ।
 महाप्राणो महावीर्यो महासर्प इव द्विषम् ॥ २९ ॥

वृत्रग्रस्तं तमालस्य सप्रजापतयः सुराः ।
 हा कष्टमिति निर्विण्णाऽनुकुगुः समहर्षयः ॥ ३० ॥

निगीर्णोऽप्यसुरेन्द्रेण न ममारोदरं गतः ।
 महापुरुषसन्धो योगमायाबलेन च ॥ ३१ ॥

भित्त्वा वज्रेण तत्कुक्षिं निष्क्रम्य बलभिद् विभुः ।
 उचकर्त शिरः शत्रोर्गिरिशृङ्गमिवीजसा ॥ ३२ ॥

वज्रस्तु तत्कन्धरमाशुवेगः कृन्तन् समन्तात् परिवर्तमानः ।
 न्यपातयत् तावद्वर्गणं यो ज्योतिषामपने वार्त्तहत्ये ॥ ३३ ॥

तदा च खे दुन्दुभयो विनेदुर्गन्धर्वविद्याभ्रमहर्षिसिद्धाः ।
 वार्त्रप्रलङ्गैस्तमभिष्टुवाना मन्त्रैर्मुदा कुसुमेरभ्यर्चयन् ॥ ३४ ॥

वृत्रस्य देहाभिष्क्रान्तमात्मज्योतिरिन्दम् ।
 पश्यतां सर्वलोकानां स्वलोकं समपद्यत ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

वृत्रे हते त्रयो लोका विना शक्रेण भूरिद ।
 सपाला ह्यभवन् सद्यो विज्वरा निर्वृतेन्द्रियाः ॥ १ ॥

देवर्षिपितृभूतानि दैत्यदेवानुगाश्च ये ।
 प्रतिजग्मुः स्वधिष्ण्यानि ब्रह्मेन्द्रोद्वादयस्ततः ॥ २ ॥

राजोवाच—

इन्द्रस्यानिर्वृतेर्हेतुं श्रोतुमिच्छामि भो मुने ।
 येनासन् सुखिनो देवा हरेर्दुःखं कुतोऽभवत् ॥ ३ ॥

श्रीशुक उवाच—

वृत्रविक्रमसंविष्टाः सर्वे देवाः सहर्षिभिः ।
 तद्बधायार्थयत्तिन्द्रं नैच्छद् भीतो वृहद्बधात् ॥ ४ ॥

इन्द्र उवाच—

भूत्वीजलद्रुमैरेनो विश्वरूपबधोद्भवम् ।
 विभक्तमनुगृह्यन्निर्वृत्रहत्यां क माज्यमहम् ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच—

ऋषयस्तदुपाकर्ण्य महेन्द्रमिदमब्रुवन् ।
 मार्जयिष्याम भद्रं ते हयमेधेन मा स्म भैः ॥ ६ ॥

हयमेधेन पुरुषं परमात्मानमीश्वरम् ।
 इष्ट्वा नारायणं देवं मोक्षयसेऽपि जगद्बधात् ॥ ७ ॥

ब्रह्महा पितृहा गोघ्नो मानृहाऽऽचार्यहाऽपवान् ।
 श्वादः पुल्कसको बाऽपि शुष्यैरन् यस्य कीर्तनात् ॥ ८ ॥

तमश्वमेधेन महामत्सेन श्रद्धान्वितोऽस्माभिरनुष्ठितेन ।
 हत्वाऽपि सप्रह्य चराचरं त्वं न लिप्यसे किं खलुनिग्रहेण ॥

श्रीशुक उवाच—

एवं सञ्चोदितो विष्टैर्मरुत्वानहनद् रिपुम् ।
 ब्रह्महत्या हते तस्मिन्नाससाद वृषाकपिम् ॥ १० ॥

तयेन्द्रं स्म ह सन्तप्तं निर्वृतिर्नामुमाधिगतम् ।
 हीमतां वाच्यतां प्राप्तं सुखयन्त्यपि नो गुणाः ॥ ११ ॥

तां ददर्शानुधावन्तीं चण्डालीमिव रूपिणीम् ।
 जरया वेपमानार्द्धी यक्ष्मग्रस्तामसृक्पटाम् ॥ १२ ॥

विकीर्यं पलितान् केशांस्तिष्ठ तिष्ठति भाषिणीम् ।
 मीनगन्धसुगन्धेन कुर्वतीं मार्गदूषणम् ॥ १३ ॥

नभोगतो दिशः सर्वाः सहस्राक्षां विशाम्पते ।
 प्रागुदीचीं दिशं दृष्ट्वा प्रविष्टो नृप मानसम् ॥ १४ ॥

स आवसत् पुष्करनालतन्तु-
 मलब्धभो(भा)गो यदिहाग्निदूतः ।

वर्षाणि साहस्रमलक्षितोऽन्तः
 सञ्चितयन् ब्रह्मबधाद् विमोक्षम् ॥ १५ ॥

तावत् त्रिणाकं नहुषः शशास
 विघातपोयोगबलानुभावः ।

स सम्पदैश्वर्यमदान्धबुद्धि-
 नीतस्तिरश्चां गतिमिन्द्रपट्या ॥ १६ ॥

ततो गतो ब्रह्मगिरोपहूत
 कतम्भरध्याननिवारिताहः ।

पापस्तु दिग्देवतया हतीजा
 स्तं नाभ्यभूद्वितं विष्णुपद्या ॥ १७ ॥

तं च ब्रह्मर्षयोऽभ्येत्य हयमेधेन भारत ।
 यथाबद्ध दीक्षयाभुक्त्वा पुरुषाराधनेन हि ॥ १८ ॥

अधेज्यमानेन पुरुषे सर्वदेवमायामनि ।
 अश्वमेधे महेन्द्रेण वितते ब्रह्मवादिभिः ॥ १९ ॥

स वै त्वाष्ट्रबधो भूयानपि पापः परन्तप ।
 नीतस्तेनेव शून्याय नीहार इव भानुना ॥ २० ॥

स वाजिमेधेन यथोदितेन वितायमानेन मरीचिमिश्रैः ।
 दृष्ट्वाऽपि यज्ञं पुरुषं पुराणमिन्द्रो महानास विधूतपापः ॥

इदं महाख्यानमशेषपाप्मानं प्रक्षालनं तीर्थपदानुकीर्तनम् ।
भक्त्युच्छ्रयं भक्तजनानुवर्णनं महेंद्रमोक्षं विजयं मरुत्यतः ॥
पटयुराख्यानमिदं सदा वृथाः
शृण्वन्त्यथो पर्वणि पर्वणीन्द्रियम् ।

धन्यं यशस्यं निखिलापमोचनं
रिपुञ्जयं स्वस्त्ययनं यथाऽऽयुषम् ॥ २३ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

परीक्षितुवाच—
रजस्तमस्त्वभावस्य ब्रह्मन् वृत्रस्य पाप्मनः ।
नारायणं भगवन्ति कथमासीद् दृष्टा रतिः ॥ १ ॥
देवानां शुद्धसत्त्वानामृषीणां चामलात्मनाम् ।
भक्तिर्मुकुन्दचरणे न प्रायणोपजायते ॥ २ ॥
रजोभिस्समसंख्याताः पार्थिवैरिह जन्तवः ।
तेषां ये केचनेहन्ते श्रेयो वै मनुजादयः ॥ ३ ॥
प्रायो मुमुक्षवस्तेषां केचनेह द्विजोत्तमाः ।
मुमुक्षां सहस्रेषु कथिन्मुच्यन्ते सिद्धयति ॥ ४ ॥
मुक्तानामपि सिद्धानां नारायणपरायणः ।
सुदुर्लभः प्रशान्तात्मा कोटिष्वपि महामुने ॥ ५ ॥
वृत्रस्तु स कथं पापः सर्वलोकोपतापनः ।
इत्थं ददमतिः कृष्ण आसीत् संग्राम उल्बणे ॥ ६ ॥
अत्र नः संशयो भूयान् धातुं कौतुहलं प्रभो ।
यः पारुषेण समरे सहस्राक्षमतोपयत् ॥ ७ ॥
सुत उवाच—
परीक्षितोऽथ संप्रश्नं भगवान् वादरायणिः ।
निशम्य श्रद्धापानस्य प्रतिनन्य बचोऽब्रवीत् ॥ ८ ॥
श्रीशुक उवाच—
शृणुष्याचहितो राजन्नितिहासं पुरातनम् ।
धुतं वैपायनमुखाभारदादेवलादपि ॥ ९ ॥
आसीद् राजा सार्वभौमः शूरेनेषु वै नृप ।
चित्रकंठुरिति ख्यातो यस्यासीत् कामधुङ् मही ॥ १० ॥
तस्य भार्यामहस्रणां सहस्राणि दशमेव न ।
शान्तानिकध्यापि नृपो न लेभे तामु सन्तनिम् ॥ ११ ॥

रूपीदार्यवयोजन्मन्त्रियैश्वर्यश्रियादिभिः ।
सम्पन्नस्य गुणैस्सर्वैश्चिन्ता वन्यापतेरभूत् ॥ १२ ॥
न तस्य सम्पदः सर्वा महिष्यो वामलोचनाः ।
सार्वभौमस्य भूधेयं नाभूवन् प्रीतिहेतवः ॥ १३ ॥
तस्यैकदा तु भवनमद्भिरा भगवान् कथिः ।
लोकाननुचरन्तानुपागच्छयदृच्छया ॥ १४ ॥
तं पूजयित्वा विधिवन्त्यनुत्थानाहंणादिभिः ।
कृतानिष्यमुपासीदत् सुखासीनं समाहितः ॥ १५ ॥
महर्षिस्तमुपासीनं प्रश्रयाचनतं क्षिती ।
प्रतिपूज्य महाराज समाभाष्येदमब्रवीत् ॥ १६ ॥
अज्ञीरा उवाच
अपि तेऽनामयं स्वस्ति प्रकृतीनां तथाऽऽत्मनः ।
यथा प्रकृतिभिर्गुणैः पुमान् राजा च सप्तभिः ॥ १७ ॥
आत्मानं प्रकृतिष्वद्धा निधाय श्रेय आप्नुयात् ।
राज्ञस्तथाप्रकृतयो नरदेवाहितादयः ॥ १८ ॥
अपि दाराः सुतामात्या भृत्याः श्रेणोऽथ मन्त्रिणः ।
पौरा जानपदा भूपा आत्मा च वशावर्तिनः ॥ १९ ॥
यस्यात्माऽनुब्रूषधेत् स्यात् सर्वे तद्ब्रूषाग इमे ।
लोकाः सपाला यच्छन्ति सर्वे वलिमतन्द्रिताः ॥ २० ॥
आत्मनः प्रीतयेऽप्यात्मा परतः स्वत एव वा ।
लक्षयेऽलव्यकामं त्वां चिन्तया शबलं मुखम् ॥ २१ ॥
श्रीशुक उवाच—
एवं विकल्पितो राजन् विदुषा मुनिनाऽपि सः ।
प्रश्रयाचनतोऽभ्याह प्रजाकामस्ततो मुनिम् ॥ २२ ॥
चित्रकंठुवाच—
भगवन् किं न विदितं तपोज्ञानसमाधिभिः ।
योगिनां ध्वस्तपापानां बहिरन्तः शरीरिषु ॥ २३ ॥

तथाऽपि पृच्छतो ब्रूयां ब्रह्मचात्मनि चिन्तितम् ।
 भवतो विदुषश्चापि चोदितस्त्वदनुरज्ञया ॥ २४ ॥
 लोकपालैरपि प्रार्थ्याः साम्राज्यैश्वर्यसम्पदः ।
 न नन्दयन्त्यप्रजं मां क्षुत्तृक्षाममिवापरे ॥ २५ ॥
 तनः पाहि महाभाग पूर्वं सह गतं तमः ।
 यथा तरेम दुस्तारं प्रजया तद् विधेहि नः ॥ २६ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यर्पितः स भगवान् कृपालुर्ब्रह्मणः सुतः ।
 अपयित्वा चरं त्वाष्ट्रं त्वष्टारमपजद् विभुः ॥ २७ ॥
 ज्येष्ठा श्रेष्ठा च या राज्ञो महिषीणाञ्च भारत ।
 नाम्ना कृतघुतिस्तस्यै यज्ञोच्छिष्टमदाद् विभुः ॥ २८ ॥
 अपाह नृपतिं राजन् भवितेकस्तवात्मजः ।
 हर्षशोकप्रदस्तुभ्यमिति ब्रह्मसुतो यथै ॥ २९ ॥
 साऽपि तत्प्राशनादेव चित्रकैतोरधारयत् ।
 गर्भं कृतघुतिर्देवी कृतिकाऽग्रेरिवात्मजम् ॥ ३० ॥
 तस्या अनुदिनं गर्भः शुक्लपङ्क इवोदुपः ।
 ववृधे शूसेनस्य तेजसा शनकैर्नृप ॥ ३१ ॥
 अथ काल उपावृत्ते कुमारः समजायत ।
 जनयन् शूसेनानां शृण्वतां परमां मुदम् ॥ ३२ ॥
 स राजा सुकुमारस्य स्नातः शुचिरलङ्कृतः ।
 वाचयित्वाऽऽशिषो विप्रैः कारयामास जातकम् ॥ ३३ ॥
 तेभ्यो हिरण्यं रजतं वासांस्त्याभरणानि च ।
 ग्रामान् हयान् गजान् प्रादाद् धेनूनामर्बुदानि पट् ॥ ३४ ॥
 ववर्ष कामानन्येषां पर्जन्य इव देहिनाम् ।
 धन्यं यशस्यमायुष्यं कुमारस्य महात्मनः ॥ ३५ ॥
 कृच्छ्रलब्धेऽस्य राजर्षेस्तनयेऽनुदिनं पितुः ।
 यथा निःस्वस्य कृच्छ्रासे धने स्नेहोऽन्वचर्यत ॥ ३६ ॥
 मातुस्त्वतितरां पुत्रे स्नेहो मोहसमुद्भवः ।
 कृतघुतेः सपत्नीनां प्रजाकामन्वरोऽभवत् ॥ ३७ ॥
 चित्रकैतोरतिप्रीतिः यथा दारे प्रजावति ।
 न तथाऽन्येषु सञ्जज्ञे बालं लालयतोऽन्वहम् ॥ ३८ ॥

ताः पर्यतप्यचात्मानं गर्हयन्त्योऽभ्यसूयया ।
 अनपत्येन दुःखेन राज्ञश्चानादरेण च ॥ ३९ ॥
 धिगप्रजां स्त्रियं पाषां पत्युश्चागृहसम्भताम् ।
 सप्रजाभिः सपत्नीभिर्दासीमिव तिरस्कृताम् ॥ ४० ॥
 दासीनां को नु सन्तापः स्वाभिनः परिचर्यया ।
 अभीक्ष्णं लब्धमानानां दास्या दासीव दुर्भगाः ॥ ४१ ॥
 एवं सन्दह्यमानानां सपत्न्याः पुत्रसम्पदा ।
 राज्ञोऽसम्मतवृत्तीनां विद्वेषो बलवानभूत् ॥ ४२ ॥
 विद्वेषोऽपानष्टमत्यः स्त्रियो दारुणचेतसः ।
 गरं ददुः कुमारस्य विद्वेषानृपतिं प्रति ॥ ४३ ॥
 कृतघुतिरजानन्ती सपत्नीनामपं महत् ।
 सुप्त एवेति सञ्चिन्त्य निरीक्ष्य व्यचरद् गृहे ॥ ४४ ॥
 शयानं सुचिरं बालमुपधार्य मनीषिणी ।
 पुत्रमानय मे भद्रे इति धात्रीमचोदयत् ॥ ४५ ॥
 सा शयानमुपब्रज्य हृष्टा चोत्तारलोचनम् ।
 प्राणैर्न्द्रियात्मभिस्त्यक्तं हताऽस्मीत्यपतद् भुवि ॥ ४६ ॥
 तस्यास्तदाकर्ण्य भृशतुरस्वरं
 प्रन्त्याः कराभ्यामुर उचकैरपि ।
 प्रविद्य राज्ञी त्वरयाऽऽत्मजान्तिकं
 ददर्श बालं सहसा मृतं सुतम् ॥ ४७ ॥
 पपात भूमौ परिवृद्धया शुचा
 मुमोह विभ्रष्टशिरोरुहाम्बर ।
 ततो नृपान्तःपुर्ववर्तिनो जना
 नराश्च नार्यश्च निशम्य रोदनम् ।
 आगत्य तुल्यव्यसनाः सुदुःखिता-
 स्ताश्च व्यलीकं रुरुदुः कृतागसः ॥ ४८ ॥
 श्रुत्वा मृतं पुत्रमलङ्घितान्तिकं
 विनष्टदृष्टिः प्रपतन् स्वलन् पथि ।
 स्नेहानुवन्धैषितया शुचा भृशं
 विमूर्छितोऽनुप्रकृतिर्द्विजैर्वृतः ॥ ४९ ॥
 पपात बालस्य स पादमूले
 मृतस्य विसस्तशिरोरुहाम्बरः ।

दीर्घं शसन् बाष्पकलोपरोधतो
निरुद्धकण्ठो न शशाक भाषितुम् ॥ ५० ॥
पतिं निरीक्ष्योक्तशुचाऽर्पितं तदा
मृतं च बालं सुतेकसन्ततिम् ।
जनस्य राज्ञी प्रकृतेश्च हट्टुजं
सती दधाना विललाप चित्रधा ॥ ५१ ॥
स्तनद्वयं कुंकुमपद्मण्डितं
निषिञ्जती साञ्जनवाष्पविन्दुभिः ।
विकीर्य केशान् विगलत्स्रजः सुतं
शुशोच चित्रं कुररीव दुष्करम् ॥ ५२ ॥
अहो विधातस्त्वमनीव बालिशो
यस्त्वात्मसुष्टेऽप्रतिरूपमीहसे ।
परं तु जीवत्यपरस्य या मृतिः
विपर्ययश्चेत् त्वमसि ध्रुवं परः ॥ ५३ ॥
न हि क्रमश्चेदिह मृत्युजन्मनोः
शरीरिणामस्तु तदात्मकमर्थिः ।
यः स्नेहपाशो निजसर्गवृद्धये
स्वयं कृतस्ते तमिमं विवृथसि ॥ ५४ ॥

त्वं तात नार्हसि च मां कृपणामनाथां
त्यक्तुं विचक्ष्य पितरं तव शोक्तसम् ।
अञ्जस्तरं भवताऽप्रजदुस्तरं यद्
ध्वान्तं न यात्यकरुणैर्यमेन दूरम् ॥ ५५ ॥
उत्तिष्ठ तात त इमे शिशवो वयस्या-
स्त्वामाह्वयन्ति नृपनन्दनं संविहृतम् ।
सुमधिरं ह्यशनया च भवान् परीतो
भुंक्ष्व स्तनं पिव शुचो हर नः स्वकानाम् ॥ ५६ ॥
नाहं तनूज ददशो हतमङ्गला ते
मुग्धस्मितं मुदितवीक्षणमाननाम्बुम् ।
किं वा गतोऽस्यपुनरन्वयमन्यलोकं
नीतोऽपृणैर्य न भृणोमि कला गिरस्ते ॥ ५७ ॥
श्रीशुक उवाच—
विलपन्त्यां मृतं पुत्रमिति चित्रविलापनैः ।
चित्रकेतुर्भृशं तमो मुक्तकण्ठो ररोद ह ॥ ५८ ॥
तयोर्विलपतोः सर्वे दम्पत्योस्तदनुव्रताः ।
रुदुः स्म नरा नार्यः सर्वमासीदचेतनम् ॥ ५९ ॥
एवं कश्चलमापन्नं नष्टसंज्ञमनायकम् ।
झात्वाऽद्विशो नाम मुनिराजगाम सनारदः ॥ ६० ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते पण्डितकथे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
उच्यतुर्मृतकोषान्ते पतितं मृतकोपमम् ।
शोकाभिभूतं राजानं बोधयन्ती सदुक्तिभिः ॥ १ ॥
कोऽयं स्यात् तव राजेन्द्र भवान् यमनुशोचति ।
त्वं चास्य कतमः सुष्टी पुरेदानीमतः परम् ॥ २ ॥
यथा प्रयान्ति संयान्ति स्रोतोवेगेन बालुकाः ।
संयुज्यन्ते विपुज्यन्ते तथा कालेन देहिनः ॥ ३ ॥
यथा धानासु वै धाना भवन्ति न भवन्ति च ।
एवं भूतेषु भूतानि चोदितानीशमायया ॥ ४ ॥
वयं च त्वं च ये चेमे तुल्यकालाधराचराः ।
जन्ममृत्योर्यथा पश्चात् प्रागेवमधुना विभो ॥ ५ ॥

भूतेर्भूतानि भूतेशः सृजत्यवति हन्त्यजः ।
आत्मसुष्टैरस्वतन्त्रैरनपेक्षोऽपि बालवत् ॥ ६ ॥
देहेन देहिनो राजन् देहाद् देहोऽभिजायते ।
बीजादेव यथा बीजं देहार्थं इव शाश्वतः ॥ ७ ॥
देहदेहाविभागोऽयमविवेककृतः पुरा ।
जातिव्यक्तिविभागोऽयं यथा वस्तुनि कल्पितः ॥ ८ ॥
नानात्वं जन्मनाशश्च क्षयो वृद्धिः क्रियाफलम् ।
द्रष्टुश्च भान्त्यतद्वर्मा यथाऽग्नेर्देहविक्रियाः ॥ ९ ॥
त इमे देहसंयोगादात्मन्याभान्त्यसदृशहात ।
स्वप्ने यथा तथा नान्यद् ध्यायेत् सर्वं भयं च यत् ॥ १० ॥

प्रसुप्तस्थानहम्मानां घोरा भाति संसृतिः ।
 जानतोऽपि यथा तद्वद् विमुक्तस्थानहम्मतः ॥ ११ ॥
 तस्मादन्यन्मनोमात्रं जह्यहम्ममतातमः ।
 वासुदेवे भगवति मनो धेह्यात्मनीश्वरे ॥ १२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवमाश्वासितो राजा चित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः ।
 विमृज्य पाणिना वक्त्रमाधिष्ठानमभाषत ॥ १३ ॥
 राजोवाच—
 कौ युवां ज्ञानसंपन्नौ महिषी च महीयसाम् ।
 अबधूतेन वेपेण गूढाविह समागतौ ॥ १४ ॥
 चरन्ति ह्यवनौ कामं ब्राह्मणा भगवत्प्रियाः ।
 माहशां ग्राम्यबुद्धीनां बोधायोन्मत्तलिङ्गिनः ॥ १५ ॥
 कुमारो नारद कभुरक्षिरा देवलोऽसितः ।
 अपान्तरतमो व्यासो मार्कण्डेयोऽथ गौतमः ॥ १६ ॥
 वसिष्ठो भगवान् रामः कपिलो वादरायणिः ।
 दूर्वासो याज्ञवल्क्यश्च जातुकर्णस्तथाऽऽरुणिः ॥ १७ ॥
 रोमशश्च्यवनो दत्त आसुरिः सपतञ्जलिः ।
 पराशरोऽथ मैत्रेयो भरद्वाजश्च आरुणः ।
 ऋषिर्बेदशिरा बोध्यो मुनिः पञ्चशिखस्तथा ॥ १८ ॥
 हिरण्यनाभः कौशल्यः श्रुतदेवः क्रतुध्वजः ।
 एते परे च सिद्धेशाश्चरन्ति ज्ञानहेतवः ॥ १९ ॥
 तस्माद् युवां ग्राम्यपशोर्मम मुग्धपियः प्रभू ।
 अन्धे तमसि मयस्य ज्ञानदीप उदीर्यताम् ॥ २० ॥
 अक्षिरा उवाच—
 अहं ते पुत्रकामस्य पुत्रदोऽस्म्यक्षिरा नृप ।
 एष ब्रह्मसुतस्साक्षात्तारदो भगवान् कपिः ॥ २१ ॥
 इत्थं त्वां पुत्रशोकेन मग्नं तमसि दुस्तरे ।
 अतदहं मनुस्मृत्य महापुरुषगोचरम् ॥ २२ ॥
 अनुग्रहाद् भगवतः प्राप्तावावाभिह प्रभो ।
 ब्रह्मण्यो भगवद्भक्तो नावसीदितुमर्हति ॥ २३ ॥

तदैव ते परं ज्ञानं ददामि गृहमागतः ।
 ज्ञात्वाऽन्याभिनिवेशं ते पुत्रमेवाददामहम् ॥ २४ ॥
 अपुना पुत्रिणां तापो भवतवानुभूयते ।
 एवं दारा गूढा रायो विविधैश्वर्यसम्पदः ॥ २५ ॥
 शब्दादयश्च विषयाश्चला राजन् विभूतयः ।
 राज्यं मही बलं कोशो भृत्यामात्यसुहृज्जनाः ॥ २६ ॥
 सर्वेऽपि श्रृंसेनेमे शोकमोहभयार्तिदाः ।
 गन्धर्वनगराख्याः स्वप्रमायामनोरयाः ॥ २७ ॥
 दृश्यमाना विनाऽर्थेन न दृश्यन्ते मनोभवाः ।
 कर्माभिध्यायतो नाना कर्माणि मनसोऽभवन् ॥ २८ ॥
 अयं हि देहिनो देहो द्रव्यज्ञानक्रियात्मकः ।
 देहिनो विविधकेशसन्तापकृदुदाहृतः ॥ २९ ॥
 तस्मात् स्वस्थेन मनसा विमृश्य गतिमात्मनः ।
 द्वैते ध्रुवार्थविश्रम्भं त्यजोपशममाविश ॥ ३० ॥
 भोजो नाम नृपः स्वप्ने शत्रुग्रस्तान्नभोजनः ।
 दुःखं दुर्बिपहं प्राप्तः शोकमोहभयार्दितः ॥ ३१ ॥
 केचिद् बिलुलुपुर्भोगानपरेऽवधिपुः धितान् ।
 पूर्वधैर्यग्रहेर्जाया अन्य आत्मशिरोऽहरन् ॥ ३२ ॥
 इत्थं दुरन्तदुःखौघादुत्थितस्तद(म)नुस्मरन् ।
 तावद् भृशं सुनिर्विण्णो निर्जगाम ततो गृहात् ॥ ३३ ॥
 दर्शयन्नात्मनाऽऽत्मानं निस्सङ्गः शान्त(न्ति)विग्रहः ।
 प्रविष्टो ब्रह्म निर्बाणं कुलायं नाविदत्त तम् ॥ ३४ ॥
 नारद उवाच—
 इमां मन्त्रोपनिषदं प्रतीच्छ प्रयतो मम ।
 यां धारयन् ससराज्द्रु द्रष्टा संकर्षणं विभुम् ॥ ३५ ॥
 यत्पादमूलमुपसृत्य नरेन्द्र पूर्वे
 शर्वादयो भ्रममिमं द्वितयं विसृज्य ।
 सद्यस्तदीयमतुलानधिकं महित्वं
 प्रापुर्भवानपि परं न चिरादुपैति ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ देवकपी राजन् समरेतं नृपात्मजम् ।
दर्शयित्वेति होवाच ज्ञातीनामनुशोचताम् ॥ १ ॥

नारद उवाच-

जीवात्मन् पश्य भद्रं ते मातरं पितरं च ते ।
सुहृदो बान्धवांस्तप्तान् शुचा त्वत्कृतया भृशम् ॥ २ ॥

कलेवरं स्वमाविश्य शोषमापुः सुहृद्वृतः ।
भुङ्क्ष्व भोगान् पितृप्राप्तानपितिष्ठ नृपासनम् ॥ ३ ॥

जीव उवाच-

कस्मिन् जन्मन्यमी ब्रह्मन् पितरो मातरोऽभवन् ।
कर्मभिर्भ्रातृभ्यमाणस्य देवतिर्यङ्मुपांनिपु ॥ ४ ॥

बन्धुज्ञान्यरिमध्यस्थमित्रोदासीनविद्विषः ।
सर्व एव हि सर्वेषां भयन्ति क्रमशो मिथः ॥ ५ ॥

यथा वस्तूनि पण्यानि हेमादीनि ततस्ततः ।
पर्यटन्ति नरेष्वेवं जीवो योनिषु कर्तुषु ॥ ६ ॥

नित्यस्पर्शस्य संबन्धो ह्यनित्यो दृश्यते नृप ।
यावद् यस्य हि संबन्धो ममत्वं तावदेव हि ॥ ७ ॥

एवं योनिगतो जीवः स नित्यो निरहंकृतः ।
यावद् यत्रोपलभ्येत तावत् स्वत्वं हि तस्य तत् ॥ ८ ॥

एष नित्योऽव्ययः सूक्ष्म एकः सर्वाश्रयः स्वदेहः ।
आत्ममायागुणैर्विधमात्मानं सृजते प्रभुः ॥ ९ ॥

न हास्यातिप्रियः कश्चिन्नाप्रियः स्वः परोऽपि वा ।
एकः सर्वधिषां द्रष्टा कर्तुणां गुणदोषयोः ॥ १० ॥

नादत्त आत्मा हि गुणं न दोषं न क्रियाफलम् ।
उदासीन इवासीनः परावरदृगीश्वरः ॥ ११ ॥

श्रीशुक उवाच-

इत्युदीर्यं गतो जीवो ज्ञातयस्तस्य ते तदा ।
श्मिन्मिता मुमुक्षुः शोकं (वेदं) छित्वाऽऽत्मस्नेहशुद्धताम् ॥ १२ ॥

निर्हृत्य ज्ञातयो ज्ञातेर्देहं कृत्वोपचिताः क्रियाः ।
तत्पुनर्दुस्त्यजं स्नेहं शोकमोहप्रयतिदम् ॥ १३ ॥

बालप्रयो व्रीडितास्तत्र बालहत्याद्वैतप्रभाः ।
बालहत्याव्रतं चेकुर्राक्षणेर्षभिरुपितम् ॥ १४ ॥

यमुनायां महाराज स्मरन्त्यो द्विजभाषितम् ॥ १५ ॥

स इत्थं प्रतिबुद्धात्मा चित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः ।
गृहान्धकूपाभिक्रान्तः सरःपङ्कादिव द्विषः ॥ १६ ॥

कालिन्यां विधिवत् स्नात्वा कृतपुण्यजलक्रियः ।
मौनेन संयतप्राणो ब्रह्मपुत्रावबन्दत ॥ १७ ॥

अथ तस्मै प्रपन्नाय भक्ताय प्रयतात्मने ।
भगवान् नारदः प्रीतो विद्यामेतामुवाच ह ॥ १८ ॥

नारद उवाच-

नमस्तुभ्यं भगवते वासुदेवाय धीमहि ।
प्रयुष्मायानिकुक्षाय नमः सङ्घर्षणाय च ॥ १९ ॥

नमो विज्ञानमात्राय परमानन्द(मूर्तये)रूपिणे ।
आत्मारामाय शान्ताय निवृत्तद्वैतदृष्टये ॥ २० ॥

आत्मानन्दानुभूत्यैव सत्यवक्त्यक्तोर्मये नमः ।
हृषीकेशाय महते नमस्तेऽनन्तमूर्तये ॥ २१ ॥

वचस्युपरते प्राप्य य एको मनसा सह ।
अनामरूपचिन्मात्रः सोऽव्ययः (व्यान्नः) सदसत्परः ॥ २२ ॥

यस्मिन्निदं यतश्चेदं तिष्ठत्यप्येति जायते ।
मृन्मयेष्विव मृज्जातिस्तस्मै ते ब्रह्मणे नमः ॥ २३ ॥

यत्र स्पृशन्ति न विदुर्मनोबुद्धीन्द्रयासवः ।
अन्तर्वह्निश्चितं व्योमवत् तं नतोऽस्म्यहम् ॥ २४ ॥

देहन्द्रिष्टप्राणमनोधिषोऽमी यदंशविद्धाः प्रचरन्ति कर्मसु ।
नैवान्यदा लोहमिव प्रतप्तं स्थानेषु तद् द्रष्टृपदशेमि ॥ २५ ॥

ओं नमो भगवते महापुरुषाय महानुभावाय महाबिभूतये सकल-
सात्वतपरिवृट्निकरकमलकुड्मलोपलालितचरणारविन्दयुगल-
परम परमेशिन् नमस्ते ॥ २६ ॥

श्रीशुक उवाच-

भक्तायैतां प्रपन्नाय विद्यामादिश्य नारदः ।
ययावन्निरसा साकं धाम स्वायम्भुवं विभो ॥ २७ ॥

चित्रकेतुस्तु विद्यां तां यथा नारदभाषिताम् ।
 धारयामास सप्ताहमब्धसः सुसमाहितः ॥ २७ ॥

ततश्च समरात्रान्ते विद्यया धार्यमाणया ।
 विद्याधराधिपत्यं स लेभेऽप्रतिहतं नृपः ॥ २८ ॥

ततः कतिपयाहोर्भिर्विषयेद्धमनोगतिः ।
 जगाम देवदेवस्य शेषस्य चरणान्तिकम् ॥ २९ ॥

मृणालगौरं शितिवाससं स्फुर-
 त्किरीटकेयूरकटित्रकण्डणम् ।
 प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनं वृतं
 ददर्श सिद्धेश्वरमण्डलैः प्रभुम् ॥ ३० ॥

तद्दर्शनध्वस्तसमस्तकिल्बिषः
 स्वच्छा(स्या)मलान्तःकरणोऽभ्ययान्मुहुः ।
 प्रबृद्धभक्त्याऽऽग्रणयाश्रुलोचनः
 प्रहृष्टरोमा तमनादिपूरुषम् ॥ ३१ ॥

स उत्तमशोकपदाञ्जविष्टरं
 प्रेमाश्रुलेशूक्ष्णसेचयन् मुहुः ।
 प्रेमापेरुद्धाखिलवर्णनिर्गमो
 नैवाशकत् तं प्रसमीडितुं चिरम् ॥ ३२ ॥

ततः समाधाय मनो मनीषया
 बभाप एतत् प्रतिलब्धवाग्रसः ।
 नियम्य सर्वैन्द्रियबाह्यवर्तनं
 जगद्गुरुं सात्वतशास्त्रविग्रहम् ॥ ३३ ॥

चित्रकेतुरुवाच-
 अजित जितः सममतिभिः
 साधुभिर्भवान् जितात्मभिर्भवता ।
 विजितास्तेऽपि च भजता-
 मकामा(त्म)नां य आत्मदोऽतिकरुणः ॥ ३४ ॥

तत्र विभयः खलु भगवन् जगदुदयस्थितिलयाचनादीनि ।
 विश्वमृज्जन्तंऽङ्गांशान्तरं मृषा स्पृशन्ति पृथग्भिमन्या ॥ ३५ ॥

परमाणुपरममहतोस्त्वमायन्तान्तरवर्ती त्रयविधुरः ।
 आदावन्ते च सत्त्वानां यद् ध्रुवं तदेवान्तरकालेऽपि ॥ ३६ ॥

क्षित्यादिभिरप किलावृतः समभिर्दशगुणोत्तरं राण्डकोशः ।
 यत्र भगवत्पण्डित्योऽणुकल्पः सहाण्डकोटिभिस्तद्वन्तम् ॥

विषयनृपो नृपशयो य उपासते विभूतीन् परं त्वाम् ।
 तेषामाशिष ईश तदनु विनश्यन्ति यथाऽराजकुलम् ॥ ३८ ॥

कामधियस्त्वयीडा रचिता न पुनारोहन्ति यथा कर्मभर्याजानि ।
 ज्ञानात्मन्यगुणमपे गुणगणतांऽस्य द्वन्द्वजालानि ॥ ३९ ॥

जितमजित तदा भवता यदाऽऽह भागवतं धर्ममनवयम् ।
 निष्किञ्चना ये मुनय आत्मारामा यमुपासतेऽपवर्गाय ॥ ४० ॥

विषममतिर्न यत्र नृणां त्वमहमिति मम तवेति च योऽन्यत्र ।
 विषमधिया रचितः स हाशुद्धः क्षयिष्णुरधर्मबहुलः ॥ ४१ ॥

कः क्षेमो निजपरयोः कियानर्थः स्वपरद्रुहा धर्मेण ।
 स्वद्रोहात् तव कोपः परसम्पीडया च तथाऽधर्मः ॥ ४२ ॥

न व्यभिचरति तवेक्षा यथा ह्यभिहितो भागवतो धर्मः ।
 स्थिरचरसत्त्वकटम्बेष्वपृथग्विधो य उपासते त्वार्याः ॥ ४३ ॥

न हि भगवन्नष्टदितमिदं त्वदर्शनाच्चृणामखिलपापक्षयः ।
 यन्नामसकृच्छ्रयणात् पुत्सकोऽपि विमुच्यते संसारान् ॥

अथ भगवन् वयमधुना त्वदवलोकपरिमृष्टाशयमलाः ।
 सुरकपिणा यदुदितं तावकेन कथमन्यथा भवति ॥ ४५ ॥

विदितमनन्तं समस्तं तत्र जगदात्मनो जनेरिहाचरितम् ।
 विज्ञाप्य परमगुरोः कियदिह सवितुर्गिव स्वयान्तेः ॥ ४६ ॥

नमस्तुभ्यं भगवते सकलजगत्स्थितिलयोदयेऽशाय ।
 दुरवसितात्मगतये कुयोगिनां नमः परमहंसाय ॥ ४७ ॥

यं वै श्वसन्तमनु विश्वसृजः श्वसन्ति
 यं चेकितार(न)मनुवृत्तय उच्चकन्ति ।
 भूमण्डलं सर्पपायति यस्य मूर्ध्नि
 तस्मै नमो भगवतेऽस्तु सहस्रमूर्ध्ने ॥ ४८ ॥

श्रीशुक उवाच-
 संस्तुतो भगवानेवमनन्तस्तमभाषत ।
 विद्याधरपतिं प्रीतश्चित्रकेतुं कुरुब्रह्म ॥ ४९ ॥

श्रीभगवानुवाच-
 यन्नारदाङ्गिरोभ्यां ते व्याहृतं मम शासनम् ।
 संसिद्धोऽसि यथा राजन् विद्यया दर्शनाच्च मे ॥ ५० ॥

अहं धै सर्वभूतानि भूतात्मा भूतभावनः ।
 शब्दब्रह्म परं ब्रह्म ममोभे शाश्वती तन् ॥ ५१ ॥
 लोकंऽचित्तमात्मानं लोकं चात्मानि सन्ततम् ।
 उभयं च मया व्याप्तं मयि चैवोभयं कृतम् ॥ ५२ ॥
 यथा सुपुत्रः पुरुषो विश्वं पश्यति चात्मानि ।
 आत्मानमैकदेशस्थं मन्यते स्वप्न उत्थितः ॥ ५३ ॥
 गत्वं जागरणादीनि जीवस्थानानि चात्मनः ।
 मायामात्राणि विज्ञाय तद्दृष्टारं परं स्मरेत् ॥ ५४ ॥
 येन प्रसुप्तः पुरुषः स्वप्नं वेदात्मनस्तदा ।
 सुखं च निर्गुणं ब्रह्म तमात्मानमवैहि माम् ॥ ५५ ॥
 उभयं स्मरतः पुंसः प्रस्वापप्रतिबोधयोः ।
 अन्वेति व्यतिरिच्येत तद्ज्ञानं ब्रह्म तत् परम् ॥ ५६ ॥
 यथैव विस्मृतः पुंसो मद्भावो भिन्न आत्मनः ।
 ततः संसार एतस्य (एकस्य) देहाद् देहो मृतमृतिः ॥ ५७ ॥
 लब्ध्वेह मानुषीं योनिं ज्ञानविज्ञानसम्भवाम् ।
 आत्मानं यो न बुध्येत न कचित् क्षेममाप्नुयात् ॥ ५८ ॥

स्मृत्वेहायां परिक्लेशं ततः फलविपर्ययम् ।
 नोभयं चाप्यनीहायां पश्यंस्तद् विरमेत् कविः ॥ ५९ ॥
 सुखाय दुःखमोक्षाय कुर्वति दम्पती क्रियाः ।
 ततोऽनिवृत्तिरप्राप्तिदुःखस्य च सुखस्य च ॥ ६० ॥
 एवं विपर्ययं बुध्वा नृणां विद्याभिमानिनाम् ।
 आत्मनश्च गतिं सूक्ष्मां स्थानत्रयविलक्षणाम् ॥ ६१ ॥
 दृष्टश्रुताभिर्मात्राभिः विमुक्तः स्वेन तेजसा ।
 ज्ञानविज्ञानसन्तृप्तो मद्भक्तः पुरुषो भवेत् ॥ ६२ ॥
 एतावानेव मनुजैर्योगनेपुण्यबुद्धिभिः ।
 स्वार्थः सर्वात्मना ज्ञेयो यत् परात्मेकदर्शनम् ॥ ६३ ॥
 त्वमेतच्छुद्धया राजन्नप्रमत्तो बभौ मम ।
 ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो धारयन्नाशु शुध्यति ॥ ६४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 आधास्य भगवानित्थं चित्रकेतुं जगद्गुरुः ।
 पश्यतस्तस्य विधात्मा ततथान्तर्दधे हरिः ॥ ६५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच—
 यतथान्तर्हितोऽनन्तस्तस्यै कृत्वा दिशे नमः ।
 विद्याधरश्चित्रकेतुश्चचार गगनेचरः ॥ १ ॥
 सलक्षं लक्षवर्षाणामव्याहतबलेन्द्रियः ।
 स्तूपमानो महायोगी मुनिभिः सिद्धचारणैः ॥ २ ॥
 कुलाचलेन्द्रद्रोणीपु नानासङ्कल्पसिद्धिपु ।
 रमे विद्याधरस्त्रीभिर्गापयन् हरिमीश्वरम् ॥ ३ ॥
 एकदा स विमानेन विष्णुदत्तेन भास्वता ।
 गिरिशं ददशे गच्छन् परीतं सिद्धचारणैः ॥ ४ ॥
 आलिङ्ग्याद्दी (हे) कृपां देवीं बाहुना मुनिसंसदि ।
 उवाच देव्यां ऋष्यन्त्यां जहासोऽचेस्तदन्तिके ॥ ५ ॥
 चित्रकेतुरुवाच—
 एष लोकगुरुः साक्षाद् धर्म (र्म) वक्ता शरीरिणाम् ।
 आस्ते मुख्यः सभायां वै मियुनीभूय भार्यया ॥ ६ ॥

जटाधरस्तीव्रतया ब्रह्मवादी सतां पतिः ।
 अष्टे कृत्य सिधं चास्ते गतहीः प्राकृतो यथा ॥ ७ ॥
 प्रापशः प्राकृताश्चापि सिधं रहसि विप्रति ।
 अयं महाव्रतधरो विभर्ति सदसि सिधयम् ॥ ८ ॥
 भगवानपि तच्छुत्वा प्रहस्यागापधीर्नृप ।
 तूर्णां बभूव सदसि सभ्याश्च तदनुव्रताः ॥ ९ ॥
 इत्यतर्द्वीयं विदुषि त्रुवाणे बहशोभनम् ।
 रुषाऽऽह देवी पृष्टाय निर्जितात्माभिमानी ॥ १० ॥
 पार्वत्युवाच—
 अयं किमधुना लोके शास्ता दण्डधरः प्रभुः ।
 अस्मद्विधानां दुष्टानां निर्लज्जानां च विप्रकृन् ॥ ११ ॥

न वेद धर्मं किल पश्ययोनिरं ब्रह्मपुत्रा भृगुनारदायाः ।
 न वै कुमारः कपिलो मनुश्च ये नो निषेधन्त्यतिवर्तिनं हरम् ॥

चित्रकेतुस्तु वियां तां यथा नारदभाषिताम् ।
 धारयामास सप्ताहमब्धः सुसमाहितः ॥ २७ ॥

ततश्च सप्तरात्रान्ते विषया धार्यमाणया ।
 विद्याधराधिपत्यं स लेभेऽप्रतिहतं नृपः ॥ २८ ॥

ततः कतिपयाहोभिर्विषयेद्धमनोगतिः ।
 जगाम देवदेवस्य शेषस्य चरणान्तिकम् ॥ २९ ॥

मुणालगौरं शितिवाससं स्फुर-
 त्किरीटकेयूरकटित्रकङ्कणम् ।
 प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनं वृतं
 ददर्श सिद्धेश्वरमण्डलैः प्रभुम् ॥ ३० ॥

तद्दर्शनध्वस्तसमस्तकिल्बिषः
 स्वच्छा(स्था)मलान्तःकरणोऽभ्ययान्मुहुः ।
 प्रबृद्धभक्त्याऽऽप्रणयाधुलोचनः
 प्रहृष्टरोमा तमनादिपूरुषम् ॥ ३१ ॥

स उत्तमश्लोकपदान्जविष्टं
 प्रेमाधुलेशैरुपसेचयन् मुहुः ।
 प्रेमोषरुद्धाखिलवर्णनिर्गमो
 नैवाशक्तुं तं प्रसमीदितुं चिरम् ॥ ३२ ॥

ततः समाधाय मनो मनीषया
 बभाष एतत् प्रतिलब्धवाग्रसः ।
 नियम्य सर्वेन्द्रियबाह्यवर्तनं
 जगद्गुरुं सात्त्वतशास्त्रविग्रहम् ॥ ३३ ॥

चित्रकेतुरुवाच-
 अजित जितः सममतिभिः
 याधुभिर्भवान् जितात्मभिर्भवता ।
 विजितास्तेऽपि च भजता-
 मकामा(त्म)नां य आत्मदोऽतिकरुणः ॥ ३४ ॥

तय विभ्रमः खलु भगवन् जगद्गुरुस्थितिलयायनादीनि ।
 विश्वसृज्मन्ऽंशांशास्तत्र मृषा म्यर्थन्ति पृथगभिमत्या ॥ ३५ ॥

परमाणुपरममहतोऽस्त्वभयान्तान्तरवर्ती त्रयविधुरः ।
 आदावन्ते च सत्त्वानां यद् ध्रुवं तदेवान्तरकालेऽपि ॥ ३६ ॥

क्षित्यादिभिर्षं किलावृतः सप्तभिर्दशगुणान्तरेराण्डकोशः ।
 यत्र भगवत्यणुभ्यांऽणुकल्पः सहाण्डकांतिभिस्तदनन्तम् ॥

विषयतृषो नरपशवो य उपासते विभूतीनां परं त्वाम् ।
 तेषामाशिष ईश तदनु विनश्यन्ति यथाऽराजकुलम् ॥ ३८ ॥

कामधियस्त्वयीश रचिता न पुनारंगहन्ति यथा कर्मभवीजानि ।
 ज्ञानात्मन्यगुणमयं गुणगणतोऽस्य द्वन्द्वतालानि ॥ ३९ ॥

जितमजितं तदा भवता यदाऽहं भागवतं धर्ममनवयम् ।
 निष्किञ्चना ये मुनय आत्मारामा यमुपासतेऽप्यर्गाय ॥ ४० ॥

विषममतिर्न यत्र नृणां त्वमहमिति मम तवेति च योऽन्यत्र ।
 विषमधिया रचितः स तद्गुह्यः क्षयिष्णुधर्मबहुलः ॥ ४१ ॥

कः क्षेमो निजपरयोः कियानर्थः स्वपरद्रुहा धर्मेण ।
 त्वद्राहान् तव कोपः परसम्पीडया च तथाऽधर्मः ॥ ४२ ॥

न व्यभिचरति तवेक्षा यया ह्यभिहितो भागवतो धर्मः ।
 स्थिरचरस्त्वत्कदम्बेष्वपृथग्विषयां य उपासते त्वार्याः ॥ ४३ ॥

न हि भगवन्नपटितमिदं त्वदर्शनावृणामखिलपापक्षयः ।
 यन्नामसकृच्छ्रवणात् पुण्ड्रसकोऽपि विमुच्यते संसारान् ॥

अथ भगवन् वयमधुना त्वदवलोकपरिमृष्टाशयमलाः ।
 सुरक्रपिणा यदुदितं तावकेन कथमन्यथा भवति ॥ ४५ ॥

विदितमनन्तं समस्तं तव जगदात्मनो जनैरिहाचरितम् ।
 विज्ञायते परमगुरोः कियदिह सधितुर्ग्वि खद्योतैः ॥ ४६ ॥

नमस्तुभ्यं भगवते सकलजगत्स्थितिलपोदयेशाय ।
 दुरवसितात्मगतये कुयोगिनां नमः परमहंसाय ॥ ४७ ॥

यं वै श्वसन्तमनु विश्वसृजः श्वसन्ति
 यं चेकितार(न)मनुवृत्तय उचकन्ति ।
 भूमण्डलं सर्पपायति यस्य मूर्ध्नि
 तस्मै नमो भगवतेऽस्तु सहस्रमूर्ध्नि ॥ ४८ ॥

श्रीशुक उवाच-
 संस्तुतो भगवानेवमनन्तस्तमभाषत ।
 विद्याधरपतिं प्रीतिश्रवकेतुं कुरुद्रह ॥ ४९ ॥

श्रीभगवानुवाच-
 यन्नारदाह्नरोभ्यां ते व्याहृतं मम शासनम् ।
 संसिद्धोऽसि यथा राजन् विषया दर्शनाच्च मे ॥ ५० ॥

अहं वै सर्वभूतानि भूतात्मा भूतभावनः ।
 शब्दब्रह्म परं ब्रह्म ममोभे शाश्वती तनू ॥ ५१ ॥
 लोकेऽविततमात्मानं लोके चात्मनि सन्ततम् ।
 उभयं च मया व्याप्तं मयि चैवोभयं कृतम् ॥ ५२ ॥
 यथा सुपुत्रः पुरुषो विश्वं पश्यति चात्मनि ।
 आत्मानमेकदेशस्थं मन्यत स्वप्न उत्थितः ॥ ५३ ॥
 एवं जागरणादीनि जीवस्थानानि चात्मनः ।
 मायामात्राणि विज्ञाय तद्दृष्टारं परं स्मरेत् ॥ ५४ ॥
 येन प्रसुप्तः पुरुषः स्वापं वेदात्मनस्तदा ।
 सुखं च निर्गुणं ब्रह्म तमात्मानमवैहि माम् ॥ ५५ ॥
 उभयं स्मरतः पुंसः प्रस्थापप्रतिबोधयोः ।
 अन्येति व्यतिरिच्येत तज्ज्ञानं ब्रह्म तत् परम् ॥ ५६ ॥
 यद्येष विस्मृतः पुंसो मद्भावो भिन्न आत्मनः ।
 ततः संसार एतस्य (एकस्य) देहाद् देहो मृतमृतिः ॥ ५७ ॥
 लब्ध्वेह मानुषीं योनिं ज्ञानविज्ञानसम्भवाम् ।
 आत्मानं यो न बुध्येत न क्वचित् क्षेममाप्नुयात् ॥ ५८ ॥

स्मृत्वेहायां परिहृणेशं ततः फलविपर्ययम् ।
 नोभयं चाप्यनीहायां पश्यंस्तद् विरमेत् कविः ॥ ५९ ॥
 सुखाय दुःखमोक्षाय कुर्वति दम्पती क्रियाः ।
 ततोऽनिवृत्तिरप्रामिदुःखस्य च सुखस्य च ॥ ६० ॥
 एवं विपर्ययं बुध्वा नृणां विद्याभिमानिनाम् ।
 आत्मनश्च गतिं सूक्ष्मां स्थानत्रयविलक्षणाम् ॥ ६१ ॥
 दृष्टभुताभिर्मात्राभिः विमुक्तः स्येन तेजसा ।
 ज्ञानविज्ञानसन्तुष्टो मद्भक्तः पुरुषो भवेत् ॥ ६२ ॥
 एतावानेव मनुजैर्योगनेपुण्यबुद्धिभिः ।
 स्वार्थः सर्वात्मना ज्ञेयो यत् परात्मैकदर्शनम् ॥ ६३ ॥
 त्वमेतच्छुद्धया राज्ञश्चप्रमत्तो बन्धो मम ।
 ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो धारयन्नाशु शुध्यति ॥ ६४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 आधास्य भगवानित्थं चित्रकेतुं जगद्गुरुः ।
 पश्यतस्तस्य विद्यात्मा ततश्चान्तर्दधे हरिः ॥ ६५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पटस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच—
 यतश्चान्तर्हितोऽनन्तस्तस्यै कृत्वा दिशे नमः ।
 विद्याधरश्चित्रकेतुश्चचार गगनेचरः ॥ १ ॥
 सलक्षं लक्षवर्षाणामव्याहतबलेन्द्रियः ।
 स्तूयमानो महायोगी मुनिभिः सिद्धचारणैः ॥ २ ॥
 कुलाचलेन्द्रद्रोणीपु नानासङ्कल्पसिद्धिपु ।
 रेमे विद्याधरस्त्रीभिर्गापयन् हरिमीश्वरम् ॥ ३ ॥
 एकदा स विमानेन विष्णुदत्तेन भास्वता ।
 गिरिशं ददशे गच्छन् परीतं सिद्धचारणैः ॥ ४ ॥
 आलिङ्गयाद्भी (हे) कृपां देवी बाहुना मुनिसंसदि ।
 उवाच देव्यां ऽप्यन्त्यां जहासोवैस्तदन्तिके ॥ ५ ॥
 चित्रकेतुरुवाच—
 एष लोकगुरुः साक्षाद् धर्म (मं) वक्ता शरीरिणाम् ।
 आस्तो मुख्यः सभायां वै मिपुनीभूय भार्यया ॥ ६ ॥

जटाधरस्तीव्रतपा ब्रह्मवादी सतां पतिः ।
 अद्वे कृत्य सिप्यं चास्ते गतहीः प्राकृतो यथा ॥ ७ ॥
 प्रायसाः प्राकृताश्चापि सिप्यं रहसि विभ्रति ।
 अयं महाव्रतधरो विभर्ति सदसि सिप्यम् ॥ ८ ॥
 भगवानपि तच्छ्रुत्वा प्रहस्यागाधधीनृप ।
 तूर्णीं बभूव सदसि सभ्याश्च तदनुव्रताः ॥ ९ ॥
 इत्यतर्दीर्यविदुषि त्रुवाणे बहशोभनम् ।
 रुषाऽऽह देवी धृष्टाय निर्जितात्माभिमानिने ॥ १० ॥
 पार्वत्युवाच—
 अयं किमधुना लोके शास्ता दण्डधरः प्रभुः ।
 अस्मद्विधानां दुष्टानां निर्लज्जानां च विप्रकृत् ॥ ११ ॥
 न वेद धर्मं किल पद्मयोनिनं ब्रह्मपुत्रा भृगुनारदायाः ।
 न वै कुमारः कपिलो मनुश्च ये नो निपेधन्त्यतिवर्तिनं हरम् ॥

एषामनुष्येयपदान्जयुगं जगद्गुरुं मङ्गलमङ्गलं स्वयम् ।
 यः क्षत्रबन्धुः परिभूय सूरिन् प्रशास्ति धृष्टस्तदयं हि दण्ड्यः ॥
 नायमर्हति वैकुण्ठपादमूलोपसर्पणम् ।
 सम्भावितमतिः स्तब्धः साधुभिः पर्युपासितम् ॥
 अतः पापीयसीं योनिमासुरीं याहि दुर्मते ।
 यथेह भूयो महतां न कर्ताऽमुत्र किल्बिषम् ॥ १५ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं शप्तश्चित्रकेतुर्विमानादवरुह्य सः ।
 प्रसादयामास सर्तीं मूर्ध्ना नम्रेण भारत ॥ १६ ॥
 चित्रकेतुरुवाच—
 प्रतिगृह्णामि ते शापमात्मनोऽञ्जलिनाऽम्बिके ।
 देवैर्मत्प्राप्य यत् श्लोकं पूर्वदिष्टं हि तस्य तत् ॥ १७ ॥
 संसारचक्र एतस्मिन् जन्तुरज्ञानमोहितः ।
 भ्राम्यन् सुखं च दुःखं च भुङ्क्ते सर्वत्र सर्वदा ॥ १८ ॥
 नैवात्मा न परश्चापि कर्ता स्यात् सुखदुःखयोः ।
 कर्तारं मन्यतेऽत्रा(श्रा)ज्ञ आत्मानं परमेव च ॥ १९ ॥
 गुणप्रवाह एतस्मिन् कः शापः को न्वनुग्रहः ।
 कः स्वर्गो नरकः को वा किं दुःखं सुखमेव च ॥ २० ॥
 एकः सृजति भूतानि भगवानात्ममायया ।
 एषां बन्धं च मोक्षं च सुखं दुःखं च निष्कलः ॥ २१ ॥
 न चा(त)स्य कश्चिद् दयितः प्रतीपो
 न ज्ञातिबन्धुर्न परो न च स्वः ।
 समस्य सर्वत्र निरञ्जनस्य
 कुतोऽनुरागः कुत एव रोषः ॥ २२ ॥
 तथाऽपि तच्छक्तिविसर्ग एषां
 सुखाय दुःखाय हिताहिताय ।
 बन्धाय मोक्षाय च मृत्युजन्मनोः
 शरीरिणां संसृतये च कल्पते ॥ २३ ॥
 अथ प्रसादये न त्वां शापमोक्षाय भामिनि ।
 यन्मन्यसे असाधूक्तं मम तत् क्षम्यतां सति ॥ २४ ॥

बादरायणिरुवाच—
 इति प्रसाद्य गिरिशीं चित्रकेतुररिन्दम ।
 जगाम स्वयिमानेन पश्यतोः स्मयतोस्तपोः ॥ २५ ॥
 ततस्तु भगवान् रुद्रो रुद्राणीमिदमब्रवीत् ।
 देवर्षिदेवसिद्धानां पार्षदानां च शृण्वताम् ॥ २६ ॥
 देवदेव उवाच—
 दृष्टव्यसि सुश्रोणि हरेरद्भुतकर्मणः ।
 माहात्म्यं भृत्यभृत्यानां निःस्पृहाणां महात्मनाम् ॥ २७ ॥
 नारायणपराः सर्वे न कुतश्चन विभ्यति ।
 स्वर्गापवर्गनरकेष्वपि तुल्यार्थदर्शिनाः ॥ २८ ॥
 देहिनां देहसंयोगाद् द्वन्द्वानीशरलीलया ।
 सुखं दुःखं मृतिर्जन्म शापानुग्रह एव च ॥ २९ ॥
 अविचेककृतः पुंसो ह्यर्थभेद इहात्मनि ।
 गुणदोषविकल्पश्च भिदेव स्वप्रकल्पिता ॥ ३० ॥
 वासुदेवे भगवति भक्तिमुद्रहतां नृणाम् ।
 ज्ञानविज्ञानबीयाणां न हि कश्चिद् व्यपाश्रयः ॥ ३१ ॥
 नाहं विरिधो न कुमारनारदां न ब्रह्मपुत्राः मुनयः सुरेशाः ।
 विदाम यस्यहितमंशकांशकां न तत्स्वरूपं पृथगीशमानिनः ॥
 न ह्यस्यातिप्रियः कश्चिन्नाप्रियः स्वः परोऽपि वा ।
 आत्मत्वात् सर्वभूतानां सर्वभूतप्रियो हरिः ॥ ३३ ॥
 तस्य चायं महाभागश्चित्रकेतुः प्रियोऽनुगः ।
 सर्वत्र समदृक् शान्तो ह्यहं चैवाच्युतप्रियः ॥ ३४ ॥
 तस्मान्न विस्मयः कार्यः पुरुषेषु महत्सु च ।
 महापुरुषभक्तेषु शान्तेषु समदर्शिषु ॥ ३५ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति श्रुत्वा भगवतः शिवस्योमाऽभिभाषितम् ।
 बभूव शान्तपी राजन् देवी विगतविस्मया ॥ ३६ ॥
 इति भागवतो देव्याः प्रतिशामुमलन्तमः ।
 मूर्ध्ना सञ्गृहे शापमेतावत् साधुलक्षणम् ॥ ३७ ॥
 जज्ञे त्वपुर्दक्षिणाग्रीं दानवीं योनिमाधितः ।
 बृत्र इत्यभिक्विख्यातो ज्ञानविज्ञानसंयुतः ॥ ३८ ॥

एतत् ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
 वृत्रस्यासुरजातेश्च कारणं भगवन्मतेः ॥ ३९ ॥
 इतिहासमिमं पुण्यं चित्रकेतोर्महात्मनः ।
 माहात्म्यं विष्णुभक्तानां श्रुत्वा वन्धाद् विमुच्यते ॥ ४० ॥

य एतत् प्रातरुत्थाप्य श्रद्धया वाग्यतः पठेत् ।
 इतिहासं हरिं स्मृत्वा स याति परमां गतिम् ॥ ४१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

पृथिस्तु पत्नी सवितुः सवित्रीं व्याहृतीं त्रयीम् ।
 अग्निहोत्रं पशुं सोमं चानुर्मास्यं महामखान् ॥ १ ॥
 सिद्धिर्भगस्य भार्याऽङ्ग महिमानं विभुं प्रभुम् ।
 आशिषं च वरारोहां कन्यां प्रासूत सुव्रताम् ॥ २ ॥
 धातुः कुहूः सिनीवाली राका चानुमतस्तथा ।
 सायं दर्शमथ प्रातः पूर्णमासमनुक्रमत् ॥ ३ ॥
 अग्निं पुरीष्यमाधत्त क्रियायां समनन्तरः ।
 चर्पणी वरुणस्यासीद् यस्यां जातो भृगुः पुनः ॥ ४ ॥
 बाल्मीकिश्च महायोगी बल्मीकादभवत् किल ।
 अगस्त्यश्च वसिष्ठश्च मित्रावरुणयोर्कपी ॥ ५ ॥
 रेतः सिपिचतुः कुम्भे उज्जया सन्निधां सुतम् (द्रुतम्) ।
 रेबत्यां मित्र उत्सर्गमरिष्टं पिप्पलं व्यधात् ॥ ६ ॥
 पौलोम्यामिन्द्र आधत्त त्रीन् पुत्रानिति नः श्रुतम् ।
 जयन्तं कपभं तात तृतीयं मीदुपं प्रभुः ॥ ७ ॥
 उरुक्रमस्य देवस्य मायावामनरूपिणः ।
 कीर्तीं पट्यां बृहज्जलोकास्तस्यासन् सौभाग्यादयः ॥ ८ ॥
 तत्कर्मगुणवीर्याणि कश्यपस्य महात्मनः ।
 पश्चाद् वक्ष्यामहेऽदित्यां यथैवावततार ह ॥ ९ ॥
 अथ कश्यपदायादान् दैतेयान् कीर्तयामि ते ।
 यत्र भागवतः श्रीमान् प्रह्लादो बलिरेव च ॥ १० ॥
 दितेर्द्वावेव दायानी दैत्यदानववन्दिता ।
 हिरण्यकशिपुर्नाम हिरण्याक्षश्च कीर्तिती ॥ ११ ॥
 हिरण्यकशिपोर्भार्या कयाधुर्नाम दानवी ।
 जम्भस्य तनया दत्ता सुपुत्रे चतुरः सुतान् ॥ १२ ॥
 सहादं प्रागनुह्लादं प्रह्लादं ह्लादमेव च ।
 तत्त्वसा सिंहिका नाम राहुं विप्रचितोऽग्रहीत् ॥ १३ ॥

शिरोऽहर्द यस्य हरिश्चक्रेण पिबतोऽमृतम् ।
 संह्लादस्य कृतिर्भाषांऽसूत पञ्चजनं ततः ॥ १४ ॥
 ह्लादस्य धमनिर्भाषांऽसूत वातापिमित्वलम् ।
 योऽंगस्त्यापाप्यतिथये पेचे वातापिमित्वलः ॥ १५ ॥
 अनुह्लादस्य सूर्यायां बाष्कलो महिपस्तथा ।
 विरोचनस्तु प्राहादिवर्लितस्तस्याभवत् किल ॥ १६ ॥
 बाणज्येष्ठं केतुशतमशनायां ततोऽभवत् ।
 तस्यानुभावः सुशोक्यः पश्चादेवाभिधास्यते ॥ १७ ॥
 बाणस्त्वारार्य गिरिशं लेभे तद्रणमुख्यताम् ।
 यत्पार्थे भगवानास्ते अवापि पुरपालकः ॥ १८ ॥
 मरुतश्च दितेः पुत्राश्चत्वारिंशन्वाधिकाः ।
 त आसन्नप्रजाः सर्वे नीता इन्द्रेण सात्मताम् ॥ १९ ॥
 राजोवाच—
 कथं त आसुरं भावमपोहोमतिकं गुरो ।
 इन्द्रेण प्रापिताः साम्यं किं नु साधु कृतं हि तैः ॥ २० ॥
 इमे श्रद्धते विद्वन् कपयो हि मया सह ।
 परिज्ञानाय भगवंस्तन्नो व्याख्यातुमर्हसि ॥ २१ ॥
 सूत उवाच—
 तद् विष्णुगतस्य स वादरायणिर्वचो निशम्याहतमर्थवन्मुनिः ।
 सभाजयन्तज्जिभूतेन चेतसा जगाद सत्रायण सर्वदर्शनः ॥
 श्रीशुक उवाच—
 हतपुत्रा दितिः शक्रपार्ष्णिग्राहेण विष्णुना ।
 मन्युना शोकदीमेन ज्वलन्ती पर्यचिन्तयत् ॥ २३ ॥
 कदा नु भ्रातृहन्तारं इन्द्रियाराममुत्बन्धम् ।
 अक्रिन्नहृदयं पापं घातयित्वा स्वपे सुखम् ॥ २४ ॥

कृमिबिड्भस्मसंज्ञाऽन्ते यस्येशाभिहितस्य वा ।
 भूतभृक् तत्कृते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः ॥ २५ ॥
 आशासानस्य तस्येदं ध्रुवमुज्ज्वलेतसः ।
 मदशोषणमिन्द्रस्य भूयाद् येन सुतो हि मे ॥ २६ ॥
 इति भावेन सा भर्तुराचचारासकृत् प्रियम् ।
 शुभ्रूपयाऽनुरागेण प्रथमेण दमेन च ॥ २७ ॥
 भक्त्या परमया राजन् मनोजैर्बल्युभापितैः ।
 मग्नो जग्राह भावज्ञा सुस्मितापाह्ववीक्षणैः ॥ २८ ॥
 एवं सिया जडीभूतो विद्वानपि विदग्धया ।
 बाह्वमित्याह विवशो नैतच्चित्रं हि योपिति ॥ २९ ॥
 विलोक्यैकान्तभूतानि भूतान्यादौ प्रजापतिः ।
 स्त्रियं चक्रे स्वदेहाधार्थं यया पुंसां गतिर्हता ॥ ३० ॥
 एवं शुश्रूषितस्तात भगवान् कश्यपः सिया ।
 प्रहस्य परमप्रीतो दितिमाहाभिनन्द्य च ॥ ३१ ॥
 कश्यप उवाच—
 वरं वरय वामोरु प्रीतस्तेऽहमनिन्दिते ।
 स्त्रीणां भर्तरि सुप्रीते कः काम इह चागमः ॥ ३२ ॥
 पतिरेव हि नारीणां देवतं परमं स्मृतम् ।
 मानसः सर्वभूतानां वासुदेवः श्रियः पतिः ॥ ३३ ॥
 स एव देवतालिङ्गैर्नामरूपधिकल्पितैः ।
 इज्यते भगवान् पुंभिः स्त्रीभिश्च पतिरुपधृक् ॥ ३४ ॥
 तस्मात् पतिव्रता नार्यः श्रेयःकामाः सुमध्यामाः ।
 यजन्तेऽनन्यभावेन पतिमात्मानमीधरम् ॥ ३५ ॥
 योऽहं त्वयाऽर्चितो भद्रे ईदृग्भावेन भक्तितः ।
 किं ते सम्पादये काममसतीनां सुदुर्लभम् ॥ ३६ ॥
 दितिरुवाच—
 वरदोऽसि यदि ब्रह्मन् पुत्रमिन्द्रहणं वृणे ।
 अमृत्युं मृतपुत्राऽहं येन मे घातिता सुतो ॥ ३७ ॥
 निशम्य तद्ब्रह्मो शिष्टो त्रिमनाः पर्यतप्यत ।
 अहो अधर्मः सुमहानय मे समुपस्थितः ॥ ३८ ॥

अहो अयेन्द्रियारामो योऽपिन्मप्येशमापया ।
 गृहीतचेताः कृपणः पतिष्ये नरके ध्रुवम् ॥ ३९ ॥
 कोऽतिक्रमोऽनुवर्तन्त्याः स्वभावमिह योपितः ।
 धिङ् मां बतावुषं स्वार्थं यदहं त्वजितेन्द्रियः ॥ ४० ॥
 शरच्चन्द्रोपमं वक्त्रं वचश्च श्रवणामृतम् ।
 हृदयं धुरधाराभं स्त्रीणां को वेद चेष्टितम् ॥ ४१ ॥
 न हि कश्चित् प्रियः स्त्रीणामञ्जसा स्वाशिपात्मनाम् ।
 पतिं पुत्रं भ्रातरं वा प्रन्त्यर्थं घातयन्ति हि ॥ ४२ ॥
 प्रतिश्रुतं ददामीति वचस्तत्र मृषा भवेत् ।
 वषं नार्हति चेन्द्रोऽपि तत्रेदमुपकल्पये ॥ ४३ ॥
 इति संचिन्त्य भगवान् मारीचः कुरुनन्दन ।
 उवाच किञ्चित् कुपित आत्मानं च विगर्हयन् ॥ ४४ ॥
 कश्यप उवाच—
 पुत्रस्ते भविता भद्रे इन्द्रहा देवबान्धवः ।
 संबन्सरं व्रतमिदं ययञ्जो धारयिष्यसि ॥ ४५ ॥
 दितिरुवाच—
 धारयिष्ये व्रतं ब्रह्मन् ब्रूहि कार्याणि यानि मे ।
 यानि चेह निषिद्धानि न व्रतं व्रन्ति यान्युत ॥ ४६ ॥
 कश्यप उवाच—
 न हिंस्यात् सर्वभूतानि न शपेन्नानृतं वदेत् ।
 न छिन्वात्सखरोमाणि न स्पृशेद् यदमङ्गलम् ॥ ४७ ॥
 नाप्सु स्नायात् कुप्येत न सम्भाषेत दुर्जनैः ।
 न बसीताधीतवासः स्रजं वा विधृतां कश्चित् ॥ ४८ ॥
 नोच्छिष्टं चण्डिकानं च सामिपं वृपलाहृतम् ।
 भुञ्जीतादव्यया दष्टं पिवेन्नाञ्जलिना त्वपः ॥ ४९ ॥
 नोच्छिष्टाऽस्पृष्टसलिला सन्ध्ययोर्मुक्तमूर्धजा ।
 अनर्चिताऽसंयतवाक् नासंवीता बहिश्चरेत् ॥ ५० ॥
 नाधीतपादाऽप्रयता नार्द्रपान्नाप्युदकशिराः ।
 शयीत नापराङ् नान्वैनं नग्नं न च सन्ध्ययोः ॥ ५१ ॥
 धीतवासा शुचिर्नित्यं सर्वमङ्गलसंयुता ।
 पूजयेत् प्रातराशात् प्राग् गोविप्रान् श्रियमच्युतम् ॥ ५२ ॥

स्त्रियो वरवतीश्वाचैत् स्मगन्धबलिमण्डनैः ।
 पतिं चाच्योपतिष्ठेत् ध्यायेत् कोष्ठगतं च तम् ॥ ५३ ॥
 संवत्सरं पुंसवनं व्रतमेतदविच्युतम् ।
 धारयिष्यसि चेत् तुभ्यं शक्रहा भविता सुतः ॥ ५४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 बाह्वमित्यभ्युपेत्याथ दिती राजन् महामनाः ।
 कश्यपात् गर्भमाधत्त व्रतं चाञ्जो दधार सा ॥ ५५ ॥
 मातृष्वसुरभिप्रायमिन्द्र आज्ञाय मानद ।
 शुभ्रपूणेनाश्रमस्यां दितिं पर्यचरत् कविः ॥ ५६ ॥
 नित्यं वनात् सुमनसः फलमूलसमित्कुशान् ।
 पत्राङ्कुरमृदापश्च काले काल उपाहरत् ॥ ५७ ॥
 एवं तस्या व्रतस्याया व्रतच्छिद्रं हरिर्नृप ।
 प्रेषुः पर्यचरज्जिह्वो मृगदेव मृगाकृतिः ॥ ५८ ॥
 नाप्यगच्छद् व्रतच्छिद्रं तत्परोऽथ महीपते ।
 चिन्तां तीव्रां गतः शक्रः केन मे स्याच्छिद्रं त्विह ॥ ५९ ॥
 एकदा सा तु सन्त्यायामुच्छिष्टा व्रतकर्षिता ।
 अस्पृष्टवायधीताङ्घ्रिः सुष्वाप विधिमोहिता ॥ ६० ॥
 लब्ध्वा तदन्तरं शक्रो निद्रोपहतचेतसः ।
 दितेः प्रविष्ट उदरं योगेशो योगमायया ॥ ६१ ॥
 चकत्तं सप्तधा गर्भं बज्रेण कनकप्रभम् ।
 रुदन्तं सप्तधैकेकं मा रोदीरिति तान् पुनः ॥ ६२ ॥
 ते तमूचुः पीड्यमानाः सर्वे प्राञ्जलयो नृप ।
 नो जिघांससि किं त्विन्द्र भ्रातरो मरुतस्तव ॥ ६३ ॥
 मा श्रेष्ठ भ्रातरो मह्यं यूयमित्याह कौशिकः ।
 अनन्यभावान् पार्षदानात्मनो मरुतां गणान् ॥ ६४ ॥
 न ममार दितेर्गर्भः श्रीनिवासानुकम्पया ।
 बहुधा कुलिशधुण्णो द्रौण्यखेण यथा भवान् ॥ ६५ ॥
 सकृदिष्टाऽऽदिष्टरूपं पुरुषो याति सात्मताम् ।
 संवत्सरं किञ्चिद्गुणं दित्या यद्धरिरर्चितः ॥ ६६ ॥

सजूरिन्द्रेण पञ्चाशत् देवास्ते मरुतोऽभवन् ।
 व्यपोह्य मातृदोषं ते हरिणा सोमपा वृताः ॥ ६७ ॥
 दितिरुत्थाय ददशो कुमाराननलप्रभान् ।
 इन्द्रेण सहितान् देवी पर्यतुष्यदनिन्दिता ॥ ६८ ॥
 अप्येन्द्रमाह ताताहमादित्यानां भयावहम् ।
 अपत्यमिच्छन्त्यपरं व्रतमेतत् सुदुष्करम् ॥ ६९ ॥
 एकः संकल्पितः पुत्रः सप्तसप्ताभवन् कथम् ।
 यदि ते विदितं पुत्र सत्यं कथय मा मृषा ॥ ७० ॥
 इन्द्र उवाच—
 अम्ब तेऽहं व्यवसितमुपधायार्गोऽन्तिकम् ।
 लब्धान्तरांश्छिद्रं गर्भमर्थबुद्धिर्न धर्मवित् ॥ ७१ ॥
 कुतो मे सप्तधा गर्भ आसन् सप्त कुमारकाः ।
 तेऽपि वैकंक्षशो वृक्षाः सप्तधा नापि मन्त्रिरे ॥ ७२ ॥
 ततस्तत् परमाश्चर्यं वीक्ष्याध्यवसितं मया ।
 महापुरुषपूजायाः सिद्धिः कार्यानुपद्भिणी ॥ ७३ ॥
 आराधनं भगवत ईहमाना निराशिषः ।
 ये तु नेच्छन्त्यपि परं ते स्वार्थकुशलाः स्मृताः ॥ ७४ ॥
 आराध्यात्मप्रदं देवमात्मानं जगदीश्वरम् ।
 को वृणीत गुणस्पर्शं बुधः स्यान्नरकेऽपि यत् ॥ ७५ ॥
 तदिव मम दीर्जन्यं वालिशस्य महीयसि ।
 धन्नुमर्हसि मातस्त्वं दिष्ट्या गर्भोऽमृतोत्पितः ॥ ७६ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रस्तथाऽभ्यनुज्ञातः शुक्रभावेन तुष्टया ।
 मरुद्भिः सह तां नत्वा जगाम त्रिदिवं प्रभुः ॥ ७७ ॥
 एवं ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं प्ररिपृच्छसि ।
 मङ्गलं मरुतां जन्म किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ७८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भगवते पद्यस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

राजोवाच-

व्रतं पुंसवनं ब्रह्मन् भवता यदुदीरितम् ।
तस्य वेदितुमिच्छामो येन विष्णुः प्रसीदति ॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच-

शुक्ले मार्गशिरे पक्षे योपिद् भर्तुर्नुज्ञया ।
आरभेत व्रतमिदं सार्वकामिकमादितः ॥ २ ॥

निशम्य मरुतां जन्म ब्राह्मणाननुमन्त्र्य च ।
स्नात्वा शुक्लदतीं शुक्ले वसीतालङ्कृताम्बरे ॥ ३ ॥

पूजयेत् प्रातराशान् प्राक् भगवन्तं श्रिया सह ।
नमस्ते निरपेक्षाय पूर्णकाम नमोऽस्तु ते ।
महाविभूतिपतये नमः सकलसिद्धये ॥ ४ ॥

यतस्त्वं कृपया भूत्या तेजसा महतीजसा ।
तुष्ट ईश गुणैः सर्वैस्ततोऽसि भगवान् विभुः ॥ ५ ॥

विष्णुपत्नि महामाये महापुरुषलक्षणे ।
प्रीयेथा मे महाभागे लोकमातर्नमोऽस्तु ते ॥ ६ ॥

ओं नमो भगवते महापुरुषाय महानुभावाय महाविभूतिपतये सह
महाविभूतिभिः बलिमुपाहरामीति । अनेनाहरहर्मन्त्रेण विष्णो-
रासनाभ्यर्च्य पादोपरुपर्शनस्नानवासउपवीतभूषणगन्धपुष्प-
धूपोपहारायुपचारांश्च समाहित उपाहरेत् ॥ ७ ॥

हविशेषं तु जुहुयादनले द्वादशाहुतीः ।
ओं नमो भगवते महापुरुषाय महाविभूतिपतये स्याहेति ।
श्रियं विष्णुं च बरदावाशिषां प्रभवावुभौ ।
भक्त्या सम्पूजयेन्नित्यं यदीच्छेत् सर्वसम्पदः ॥ ८ ॥

ऋणमेदं दण्डवद् भूमी भक्तिग्रहेण चेतसा ।
दशवारं जपेन्मन्त्रं ततः स्तोत्रमुदीरयेत् ॥ ९ ॥

युवां तु विश्वस्य विभू जगतः कारणं परम् ।
इयं हि प्रकृतिः सूक्ष्मा मायाशक्तिर्दुरत्यया ॥ १० ॥

तस्या अधीश्वरः साक्षात् त्वमेकः पुरुषः परः ।
त्वं सर्वयज्ञ इत्येयं क्रियेयं फलभुग् भवान् ॥ ११ ॥

गुणव्यक्तिरियं देवी व्यञ्जको गुणभुग् भवान् ।
त्वं हि सर्वशरीरात्मा श्रीः शरीरेन्द्रियाशया ॥ १२ ॥

नामरूपे भगवती प्रत्ययस्त्वम(मु)पाश्रयः ।
यथा युवां त्रिलोकस्य वरदौ परमेश्चिनी ।
तथेमा उत्तमश्लोक सन्तु सत्या महाशिपः ॥ १३ ॥

इत्यभिष्टूय वरदं श्रीनिवासं श्रिया सह ।
तन्निस्सार्योपहरणं दत्त्वाऽऽचमनमर्चयेत् ॥ १४ ॥

ततः स्तुवाना स्तोत्रेण भक्तिग्रहेण चेतसा ।
यज्ञोच्छिष्टमवग्राह्य पुनरभ्यर्चयेद्धरिम् ॥ १५ ॥

पतिं च परया भक्त्या महापुरुषचेतसा ।
प्रियेस्तीस्तेरुपनमेत् प्रेमशीलः स्वयं पतिः ॥ १६ ॥

विभूत्यात् सर्वकर्माणि पट्या उवाचवाचि च ।
कृतमेकतरेणापि दम्पत्योरुभयोरपि ॥ १७ ॥

पट्यां कुर्यादनर्हायां पतिरेव समाहितः ।
विष्णोर्व्रतमिदं विप्रश्च विहन्त्यात् कथञ्चन ॥ १८ ॥

विप्रान् स्त्रियो वरवतीः स्रगन्धर्वलिमण्डनैः ।
अर्चैर्दहरहर्भक्त्या देवं नियममास्थिता ॥ १९ ॥

उद्वाप्त्य देवं स्वे धाम्नि तन्निवेदितमग्रतः ।
अथादात्मविशुद्ध्यर्थं सर्वकामाप्तये तया ॥ २० ॥

एतेन पूजाविधिना मासान् द्वादश हायनम् ।
नीत्वा चोपरमेत् साध्वी कार्तिके चरमेऽहनि ॥ २१ ॥

श्वो भूतेऽप उपस्पृश्य कृष्णमभ्यर्च्य पूर्ववत् ।
पयःशृतेन जुहुयाच्चरुणा सह सर्पिषा ।
पाकयज्ञविधानेन द्वादसीबाहुतीः पतिः ॥ २२ ॥

ब्राह्मणान् भोजयेद् भक्त्या त्वन्वायेद्द्वादशात्मवित् ।
तन्भ्यां दद्यात्तिलान् राजन् सोदपाशान्नुडा(निला)न्वितान् ॥ २३ ॥

आशिपः शिरसाऽऽदाय द्विजैः प्रीतैः समीरिताः ।
प्रणम्य शिरसा भक्त्या भुञ्जीत तदनुज्ञया ॥ २४ ॥

आचार्यमग्रतः कृत्वा वाग्यतः सुसमाहितः ।
दद्यात् पट्यै चरोः शेषं सुप्रजास्त्वं सुसीभगम् ॥ २५ ॥

एतच्चरित्वा विधिवद् व्रतं विभो-
रभीप्सितार्थं लभते पुमानिह ।

स्त्रीर्वा तदास्याय लभेत सौभगं
श्रियं प्रजां जीवपतिं यशो गृहम्

॥ २६ ॥

कन्याऽपि विन्देत समग्रलक्षणं
पतिं त्ववीरा हतकिन्विपा गतिम् ।

मृतप्रजा जीवसुतान् धनेश्वरी
सुदुर्भगा सुभगा रूपमश्रयम्

॥ २७ ॥

विन्देद् विरूपा विरुजो विमुच्यते
य आमयावीन्द्रिवदेहकल्पः ।

एतत् पठन्नभ्युदये च कर्मण्य-

नन्ततृप्तिं पितृदेवतानाम्

॥ २८ ॥

तुष्टाः प्रयच्छन्ति समस्तकामान्

होमावसाने हुतभुक् श्रीहरिश्च ।

राजन् महन्मरुतां जन्म पुण्यं

दितेव्रतं चाभितितं महन् ते

॥ २९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते षष्ठस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे धैयासक्यामष्टादशसाहस्रां
पारमहंस्यां संहितायां षष्ठः स्कन्धः ॥

सप्तमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच—

समः प्रियः सुहृद् ब्रह्मन् भूतानां भगवान् स्वयम् ।

इन्द्रस्यार्थे कथं दैत्यान्वधीद्विषमो यथा ॥ १ ॥

न ह्यस्यार्थः सुरगणैः साक्षान्निःश्रेयसात्मनः ।

नैवासुरैर्भ्यो विद्वेषो नोद्वेगश्चागुणस्य हि ॥ २ ॥

इति नः सुमहाभाग नारायणगुणान् प्रति ।

संशयः सुमहान् जातस्तद्भवान् छेत्तुमर्हति ॥ ३ ॥

श्रीशुक उवाच—

साधु पृष्टं महाराज हरेश्चरितमद्भुतम् ।

यद् भागवतमाहात्म्यं भगवद्भक्तिवर्धनम् ॥ ४ ॥

गीयते परमं पुण्यं कपिभिर्नारदादिभिः ।

नत्वा कृष्णाय मुनये कथयिष्ये हरेः कथाम् ॥ ५ ॥

निर्गुणोऽपि ह्यजोऽव्यक्तो भगवान् प्रकृतेः परः ।

स्वमायागुणमाविश्य वाध्यवाधकर्ता गतः ॥ ६ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः ।

न तेषां युगपद् राजन् हास उजाह एव च ॥ ७ ॥

जयकाले तु सत्त्वस्य देवर्षीन् रजसोऽसुरान् ।

तमसो यक्षरक्षांसि तत्कालानुगुणो भजन् ॥ ८ ॥

ज्योतिरादिरिवाभाति सङ्घाताच्च विविच्यते ।

बिन्दन्त्यात्मानमात्मस्थं मथित्वा कवयोऽन्ततः ॥ ९ ॥

यदा सिसृधुः पुर आत्मनः परो

जः सृजत्येप पृथक् स्वमायया ।

सत्त्वं विचित्रासु रिरसुरीश्वरः

शयिष्यमाणस्तम ईरत्यसी ॥ १० ॥

कालं चरन्तं सृजतीश आश्रयः

प्रधानपुंभ्यां नरदेव सत्यकृत् ।

स तत्र तत्रोभयसिद्धिमायुयात्

लिङ्गात्मनो लिङ्गगुणाश्च सन्ति ॥ ११ ॥

य एष राजन्नपि काल ईशिता

सत्त्वं सुरानीकमिवैधयत्यजः ।

तत्प्रत्यनीकानसुरान् सुरप्रियो

रजस्तमस्कान् प्रमिणोत्पुरुषाः ॥ १२ ॥

स वा पुनः स्वसृष्टस्य स्थितिरक्षानुवृत्तये ।

सत्त्वं सुरगणान् बिष्णुरुपवृंहयते मुहुः ॥ १३ ॥

अत्रैवोदाहृतः पूर्वमितिहासः सुरर्षिणा ।

प्रीत्या महाक्रतौ राजन् पृच्छतेऽजातशत्रवे ॥ १४ ॥

दृष्ट्वा महाद्भुतं राजा राजसूये महाक्रतौ ।

वासुदेवे भगवति सापुज्यं चेदिभूभुजः ॥ १५ ॥

तत्रासीनं सुररूपिं राजा पाण्डुसुतः क्रतौ ।

पप्रच्छ विस्मितमना मुनीनां भृश्वतामिदम् ॥ १६ ॥

युधिष्ठिर उवाच—

अहो ह्यत्यद्भुतं ह्येतद् दुर्लभैकान्तिनामपि ।

वासुदेवे परे तत्त्वे प्राप्तिश्चैयस्य विद्विषः ॥ १७ ॥

एतद् वेदितुमिच्छामः सर्व एव वयं मुने ।

भगवन्निन्दया वेनो द्विजैस्तमसि पातितः ॥ १८ ॥

दमघोषसुतः पाप आरभ्य कलभापणान् ।

सम्प्रत्यमर्षी गोविन्दे दन्तवक्रश्च दुर्मतिः ॥ १९ ॥

शपतोरसकृद् विष्णुं यद् ब्रह्म परमव्ययम् ।

श्चित्रो न जातो जिह्वायां नान्यं बिबिशतुस्तमः ॥ २० ॥

कथं तस्मिन् भगवति दुरवग्राह्याधामनि ।

पश्यतां सर्वलोकानां लयमीयतुरजसा ॥ २१ ॥

एतद् ब्राम्ह्यति मे बुद्धिर्दीर्घार्चिरिव वायुना ।

ब्रूह्येतदद्भुततमं भगवन्नत्र कारणम् ॥ २२ ॥

श्रीशुक उवाच—

राज्ञस्तद्वच्च आकर्ष्य नारदो भगवान् कपिः ।

तुष्टः प्राह तमाभाष्य शृण्वन्त्याः सदसः कथाः ॥ २३ ॥

नारद उवाच—

निन्दनस्तवस्तत्कारन्यकारार्थं कलेवरम् ।
 प्रधानपरयो राजन् अविवेकेन कल्पितम् ॥ २४ ॥
 हिंसा तदभिमानेन दण्डपारुष्ययोर्वथा ।
 धैर्यम्यमिह भूतानां ममाहमिति पार्थिव ॥ २५ ॥
 यन्निबन्धोऽभिमानोऽयं तद्वधात् प्राणिनां वधः ।
 तथा न यस्य कैवल्यादभिमानोऽविलाम्नः ।
 परस्येदमकर्तुमिह हिंसा केनास्य कल्प्यते ॥ २६ ॥
 तस्माद् वैरानुबन्धेन निर्वैरेण भयेन वा ।
 स्नेहात् कामेन वा युञ्ज्यात् कथञ्चिन्नेतरे पृथक् ॥ २७ ॥
 यथा वैरानुबन्धेन मर्त्यस्तन्मयतामियात् ।
 न तथा भक्तियोगेन इति मे निश्चिता मतिः ॥ २८ ॥
 कीटः पेशस्कृता रुद्धः कुड्ये यान्तमनुस्मरन् ।
 संरम्भभययोगेन पिन्दते तत्स्वरूपताम् ॥ २९ ॥
 एवं कृष्णे भगवति मायामनुज ईश्वरे ।
 धैरेण धूतपाप्मानः तमापुरनुचिन्तया ॥ ३० ॥
 कामात् स्नेहाद् भयाद् द्वेषाद् यथा भक्त्येश्वरे मनः ।
 आवेक्ष्य तदर्थं हित्वा बहवस्तद्वृत्तिं गताः ॥ ३१ ॥
 गोप्यः कामाद् भयात् कंसो द्वेषाच्चैयादयो नृपाः ।
 सम्बन्धाद् घृण्यः स्नेहाद् यूयं भक्त्या वयं विभो ॥ ३२ ॥
 कतमोऽपि न येनस्य पञ्चानां पुरुषं प्रति ।
 तस्मात् केनाप्युपायेन मनः कृष्णे निवेशयेत् ॥ ३३ ॥
 मातृपुत्रस्येवो वधैष्यो दन्तवक्रश्च पार्थिव ।
 पार्षदप्रवरो विष्णोर्विप्रशापात् पदच्युतौ ॥ ३४ ॥
 युधिष्ठिर उवाच—
 कीदृशः कस्य वा शापो हरिदासाभिर्मर्षिनः ।
 अश्रद्धेय इवाभाति हरैरेकान्तिनां भवः ॥ ३५ ॥
 देहेन्द्रियासुहीनानां वैकुण्ठपुरवासिनाम् ।
 देहसंबन्धसंबन्धमेतदाख्यातुमर्हसि ॥ ३६ ॥

नारद उवाच—

एकदा ब्रह्मणः पुत्रा विष्णोर्लोकं यदृच्छया ।
 सनन्दनादयो जग्मुश्चरन्तो भुवनत्रयम् ॥ ३७ ॥
 पञ्चपट्टावनार्भाभाः पूर्वेषामपि पूर्वजाः ।
 दिग्याससः शिशून् मत्वा द्वास्थी तान् प्रत्यपेयताम् ॥ ३८ ॥
 अशपन् कुपिता एवं युवां वासं न चाह्यः ।
 रजस्तमोभ्यां रहिते पादमूले मधुद्विषः ॥ ३९ ॥
 पापिष्ठामासुरीं योनिं वालिशौ यातमाश्रितः ।
 एवं शप्ती स्वभवनात् पतन्ती तैः कृपालुभिः ॥ ४० ॥
 प्रोक्तो पुनर्जन्मभिर्वा त्रिभिर्लोकैश्च कल्पताम् ।
 जज्ञाते तौ दितेः पुत्री देत्यदानववन्दितौ ।
 हिरण्यकशिपुर्ज्येष्ठो हिरण्याक्षोऽनुजस्ततः ॥ ४१ ॥
 हतो हिरण्यकशिपुर्हरिणा सिंहरूपिणा ।
 हिरण्याक्षो धरोद्धारो विभ्रता सौकरं वपुः ॥ ४२ ॥
 हिरण्यकशिपुः पुत्रं प्रह्लादं भगवन्नियम् ।
 जिघांसुरकरोजानां यातना मृत्युहेतवे ॥ ४३ ॥
 तं सर्वभूतात्मभूतं प्रशान्तं समदर्शनम् ।
 भगवन्नेजसा स्पृष्टं नाशक्रोद्धन्तुमुग्रमैः ॥ ४४ ॥
 ततस्ती राक्षसी जाती केशिन्यां विभ्रतःसुती ।
 रावणः कुम्भकर्णश्च सर्वलोकप्रतापिनी ॥ ४५ ॥
 तत्रापि राघवो भूत्वा न्यहनच्छायमुक्तये ।
 रामवीर्यं श्रोष्यसि त्वं मार्कण्डेयमुखात् श्रो ॥ ४६ ॥
 तावच्च क्षत्रियौ जाती मातृपुत्रसाम्पदौ तव ।
 अधुना शापनिर्मुक्तौ कृष्णचक्रहतांसौ ॥ ४७ ॥
 वैरानुबन्धनीत्रेण ध्यानेनाच्युतसाम्पदताम् ।
 नीती पुनर्हरिः पार्थ जग्मतुर्विष्णुपार्षदौ ॥ ४८ ॥
 युधिष्ठिर उवाच—
 विद्वेषो दयिते पुत्रे कथमासीन्महात्मनि ।
 ब्रूहि मे भगवन् येन प्रह्लादेऽप्यच्युतात्मनि ॥ ४९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारद उवाच-

भ्रातॄणां विनिहते हरिणा क्रोडमूर्तिना ।

हिरण्यकशिपू राजन् पर्यतप्पदं रुपा शुचा ॥ १ ॥

आह चेदं रुपा पूर्णः सन्दष्टदशनच्छदः ।

कोपोज्ज्वलाभ्यां चक्षुर्भ्यां निरीक्षन् धूम्रमम्बरम् ॥ २ ॥

करालदंष्ट्रोऽग्रदृष्ट्वा दुष्प्रेक्ष्यभुकुटीमुखः ।

शूलमुयम्य सदसि दानवानिदमब्रवीत् ॥ ३ ॥

हिरण्यकशिपुरुवाच-

भो भो दानव देतेषु द्विमूर्धस्यश्च शम्बर ।

शतबाहो हयग्रीव नमुचे पाक इन्वल् ॥ ४ ॥

विप्रचित्ते मम वचः पुलोमन् शकुनादयः ।

शृणुताऽनन्तरं सर्वैः क्रियतामाशु मा चिरम् ॥ ५ ॥

सपत्नैर्घातितः क्षुद्रैर्भ्राता मे दयितस्सुहृन् ।

पार्ष्णिग्राहेण हरिणा समेनाप्युपभावानैः ॥ ६ ॥

तस्य त्यक्तस्वभावस्य घृणेरमायावनौकसः ।

भजन्तं भजमानस्य बालस्येवास्थिरात्मनः ॥ ७ ॥

मच्छूलभिन्नग्रीवस्य भूरिणा रुधिरा वै ।

युद्धप्रियं तर्पयिष्ये भ्रातरं मे हतव्ययः ॥ ८ ॥

तस्मिन् कूटेऽहिते नष्टे कृन्तमूले वनस्पती ।

बिटपा इव शुष्यन्ति विष्णुप्राणा दिवीकसः ॥ ९ ॥

तावद् यात भुवं यूयं ब्रह्मक्षत्रसमेपिताम् ।

सूदयध्वं तपोयज्ञस्याध्यायव्रतदानकान् ॥ १० ॥

विष्णुर्द्विजक्रियामूलो यज्ञो धर्ममयः पुमान् ।

देवर्षिपितृभूतानां धर्मस्य च परायणम् ॥ ११ ॥

यत्र यत्र द्विजा गावो वेदा वर्णाश्रमाः क्रियाः ।

तं तं जनपदं यात सन्दीपयत वृक्षत ॥ १२ ॥

इति ते भर्तृनिर्देशमादाय शिरसाऽऽहताः ।

तथा प्रजानां कदन्तं विदधुः कदन्तप्रियाः ॥ १३ ॥

पुरयामन्नजोयानक्षेत्रारामाश्रमाकरान् ।

खेटखर्बटघोषांश्च ददहुः पत्नानि च ॥ १४ ॥

केचित् खनित्रैर्विभिदुः सेतुप्राकारगोपुरान् ।

आजीव्यांश्चिच्छिदुर्वृक्षान् केचित् परशुपाणयः ।

प्रादहच्छरणानन्ये प्रजानां ज्वलितोन्मुकैः ॥ १५ ॥

एवं विप्रकृते लोके दैत्येन्द्रानुचरैर्मुहुः ।

दिवं देवाः परित्यज्य भुवि चेरुलक्षिताः ॥ १६ ॥

हिरण्यकशिपुर्भातुः सम्परेतस्य दुःखितः ।

कृत्वा कटोदकादीनि भ्रातृपुत्रानसान्त्वयन् ॥ १७ ॥

शकुनिं शम्बरं धृष्टं भूतसन्तापनं वृकम् ।

कालनेमिं महानाभं हरिश्मश्रुमथोत्कलम् ॥ १८ ॥

तन्मातरं रुशद्भानुं दितिं च जननीं गिरा ।

क्षक्षया देशकालज्ञ इदमाह जनेश्वर ॥ १९ ॥

हिरण्यकशिपुरुवाच-

अम्बाम्ब हे बभूः पुत्रा वीरं माऽर्ह्यं शोचितुम् ।

रिपोरभिमुखे क्षाप्त्यः शूराणां वध ईप्सितः ॥ २० ॥

भूतानामिह संयासः प्रपायामिव सुव्रते ।

देवेनैकत्र नीतानामुन्नीतानां तथाऽधुवः ॥ २१ ॥

नित्य आत्माऽव्ययः शुद्धः सर्ववित् सर्वगः परः ।

धत्तेऽसावात्मनो लिङ्गं मायया विसृजन् गुणान् ॥ २२ ॥

यथाऽम्भसा प्रचलता तरवोऽपि चला इव ।

चक्षुषा भ्राम्यमाणेन दृश्यते भ्रमतीव भूः ॥ २३ ॥

एवं गुणैर्भ्राम्यमाणे मनस्यधिकलः पुमान् ।

याति तन्ताम्यतां भद्रे ह्यलिङ्गो लिङ्गवानिव ॥ २४ ॥

एष आत्मविपर्यासो ह्यलिङ्गे लिङ्गाभावना ।

एवं प्रियाप्रियैर्यागो वियोगः कर्मसंसृतिः ॥ २५ ॥

संभवश्च विनाशश्च शोकश्च विविधः स्मृतः ।

अविवेकश्च चिन्ता च विवेकस्मृतिरेव च ॥ २६ ॥

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।

यमस्य प्रेतवन्धूनां संवादं तं निबोधत ॥ २७ ॥

उशीनरेष्वभूद् राजा सुयज्ञ इति विश्रुतः ।

सपत्नैर्निह्नो युद्धे ज्ञातयस्तमुपासत ॥ २८ ॥

विशीर्णरत्नकवचं विप्रष्टाभरणस्रजम् ।

शरनिर्भिन्नहृदयं शयानममृगाचिलम्

॥ २९ ॥

विकीर्णकिशं स्तब्धाक्षं संरम्भाद् दष्टच्छदम् ।

रजःकुण्डमुत्ताम्भोजं छिन्नापुष्पभुजं मृधे

॥ ३० ॥

उशीनरेन्द्रं विधिना तथस्कृतं

पतिं महिष्यः प्रसमीक्ष्य दुःखिताः ।

हताः स्म नापंति करैरुतो भृशं

घ्नन्त्यो मुहुस्तत्पदयोरुपापतन्

॥ ३१ ॥

रुदन्त्य उषैर्दयिताद्विपद्भञ्जं

सिञ्चन्त्य अघैः कुचकुटुमारुणैः ।

विस्त्रस्तकेशाभरणाः शुचं नृणां

सृजन्त्य आक्रन्दनया विलेपिरे

॥ ३२ ॥

अहो विधात्राऽकरुणेन नः प्रभो

भवान् प्रणीतो धिगगोचरं दशाम् ।

उशीनराणामपि वृत्तिदः पुरा

कृतोऽधुना येन शुचां विवर्धनः

॥ ३३ ॥

त्वया कृतज्ञेन वयं महीपते

कथं विना स्याम सुहृत्समेन ।

तत्रानुयानं तव वीर पादयोः

शुश्रूषतीनां दिश यत्र वास्यसि

॥ ३४ ॥

एवं विलपतीनां वै परिगृह्य मृतं पतिम् ।

अनिच्छतीनां निर्हारमकौऽस्तं संन्यवर्तत

॥ ३५ ॥

तत्र ह प्रेतबन्धूनामाश्रुत्य परिदेवनम् ।

आह तान् बालको भूत्वा यमः स्वयमुपागतः

॥ ३६ ॥

यम उवाच—

अहो अमीषां वयसाऽधिकानां

विपश्यतां लोकविधिं विमोहः ।

यत्रोद्भवस्तत्र गतं मनुष्यं

स्वयं सधर्मा अनुशोचन्त्यपार्थम्

॥ ३७ ॥

अहो वयं धन्वन्तरीया यदत्र

त्यक्ताः पितृभ्यां न विचिन्तयामः ।

अभक्ष्यमाणा अवला वृकादिभिः

स रक्षिता रक्षति यो हि गर्भे

॥ ३८ ॥

य इच्छयेशः सृजतीदमव्ययो

य एव रक्षत्यबलुम्पते यः ।

तस्याबलाः क्रीडनमादुरीशितु-

श्राचरं निग्रहसद्वहे प्रभोः

॥ ३९ ॥

पयि च्युतं तिष्ठति दिष्टरक्षितं

गृहे स्थितं तद्विहतं विनश्यति ।

जीवत्यनाधोऽपि तदीक्षितो वने

गृहेऽपि गुप्तोऽस्य हतो न जीवति

॥ ४० ॥

भूतानि तेस्तेर्निजयोनिकर्मभि-

र्भवन्ति काले न भवन्ति सर्वशः ।

न तत्र हात्मा प्रकृतावपि स्थित

स्तस्या गुणैरन्यतमो निबध्यते

॥ ४१ ॥

इदं शरीरं पुरुषस्य मोहजं

यथा पृथक् भौतिकमीयते गृहम् ।

तथादकैः पार्थिवैरजसैरनः

कालेन जातो विकृतो विनश्यति

॥ ४२ ॥

यथाऽनलो दारुणु भिन्न ईषते

यथाऽनिलो देहगतः पृथक् स्थितः ।

यथा नभः सर्वगतं न सज्जते

तथा गुणैः सर्वगुणाश्रयः परः

॥ ४३ ॥

सुयज्ञो नन्वयं शेते मूढा यमनुशोचय ।

यः श्रोता योऽनुवक्तेह न स दृश्येत कर्हिचित्

॥ ४४ ॥

न श्रोता नानुवक्ताऽयं मुख्योऽप्यत्र महानसुः ।

यस्त्विहोन्द्रियवानात्मा स चान्यः प्राणदेहयोः

॥ ४५ ॥

भूतेन्द्रियमनोलिङ्गान् देहानुचाबचान् विभुः ।

भजत्युत्सृजति हान्यस्तच्चापि स्वेन तेजसा

॥ ४६ ॥

यावलिङ्गान्वितो ह्यात्मा तावत् कर्मनिबन्धनः ।

ततो विपर्ययः क्लेशो मायायोगोऽनुवर्तते

॥ ४७ ॥

वितथाभिनिवेशोऽयं यदुणेष्वर्थद्वयवचः ।

यथा मनोरथः स्वप्नः सर्वमैन्द्रियकं मृषा

॥ ४८ ॥

अथ नित्यमनित्यं वा नेह शोचन्ति तद्विदः ।

नान्यथा शक्यते कर्तुं स्वभावः शोचतामिति

॥ ४९ ॥

लुब्धको विधिने कश्चित् पक्षिणां निर्मितोऽन्तकः ।
 वितत्य जालं विदधे तत्र तत्र प्रलोभनम् ॥ ५० ॥
 कुलिङ्गमिधुनं तत्र विचरन् समदृश्यत ।
 तयोः कुलिङ्गी सहसा लुब्धकेन प्रलोभिता ॥ ५१ ॥
 साऽसज्जत सिन्धु तन्त्या महिषी कालयन्त्रिता ।
 कुलिङ्गस्तां तपाऽपन्नां निरीक्ष्य भृशदुःखिताः ॥ ५२ ॥
 स्रेहादकल्पः कृपणां पर्यदिवयदातुरः ।
 अहो अकरुणो देवः स्त्रिया कृपणया विभुः ॥ ५३ ॥
 कृपणं माऽनुशाचन्त्या दीनया किं करिष्यति ।
 कामं नयतु मां देवः किमर्हन्तात्मनो हि मे ॥ ५४ ॥
 दीनेन जीवता दुःखं मन्देन विधुरायुषा ।
 कथं त्वज्जातपक्षास्तान् मानुहीनान् विभर्ष्यहम् ।
 मन्दभाग्या प्रतीक्षन्ते नीडे मे मातरं प्रजाः ॥ ५५ ॥
 एवं कुलिङ्गं विरुन्तमारात् प्रियावियोगातुरमश्रुकण्ठम् ।
 तदेव तं शाकुनिकः शरेण विव्याध कालप्रहितो निलीनः ॥

एवं यूयमपश्यन्त्य आत्मापायमवुद्धयः ।
 नेनं प्राप्स्यथ शोचन्त्यः पर्णि वर्षशतैरपि ॥ ५७ ॥
 हिरण्यकशिपुरुवाच—
 बाल एवं प्रवदति सर्वे विस्मितचेतसः ।
 ज्ञातयो मेनिरे सर्वमनित्यमयथात्थितम् ॥ ५८ ॥
 यम एतदुपाख्याय तत्रैवान्तरधीयत ।
 ज्ञातयोऽपि सुयज्ञस्य चक्रुर्यन्त सांपगायिकम् ।
 ततः शोचन्त मा यूयं परं चान्ताममेव च ॥ ५९ ॥
 क आत्मा कः परो वाऽत्र स्त्रीयः पारक्य एव च ।
 स्वपराभिनिवेशेन विनाऽज्ञानेन देहिनः ॥ ६० ॥
 नारद उवाच—
 इति दैत्यपतेर्वाक्यं द्वितिगकर्ण्य सम्भुषा ।
 पुत्रशोकं क्षणात् त्यक्त्वा तत्त्वे चित्तमधारयत् ॥ ६१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नारद उवाच—
 हिरण्यकशिपू राजन्नजेयमजरामरम् ।
 आत्मानमप्रतिद्वन्द्वमेकराजं व्यपित्सत ॥ १ ॥
 स तेषे मन्दरद्रोण्यां तपः परमदारुणम् ।
 ऊर्ध्वबाहुर्नभोदष्टिः पादाङ्गुष्ठाश्रितावनिः ॥ २ ॥
 जटादीपितिभी रेजे संवर्ताकं इवांशुभिः ।
 तस्मिन्स्तपस्तप्यमाने देवाः स्थानानि भेजिरे ॥ ३ ॥
 तस्य मूर्धः समुद्भूतः सधूमोऽग्निस्तपोमयः ।
 तिर्यगूर्ध्वमधोलोकानतपद् विष्वगीरितः ॥ ४ ॥
 चुधुर्मुन्युदन्वन्तः सङ्गीपाद्रिश्चाल भूः ।
 निपेतुः सप्रहास्तारा जन्वल्बुध् दिशो दश ॥ ५ ॥
 तेन तप्ता दिवं त्यक्त्वा ब्रह्मलोकं ययुः सुराः ।
 पात्रे विज्ञापयामासुर्देवदेव जगत्पते ॥ ६ ॥
 दैत्येन्द्रतपसा तप्ता दिवि स्थातुं न शक्नुमः ।
 तस्य चोपशमं ब्रह्मन् विपेदि यदि मन्यसे ॥ ७ ॥

लोका न यावन्नश्यन्ति बलिहारास्तत्र प्रभो ।
 तस्यायं किल सङ्कल्पधरतो दुश्चरं तपः ॥ ८ ॥
 श्रूयतां किं न विदितं तथापि विनिवेद्यते ।
 सृष्टा चराचरमिदं तपोयोगसमाधिना ॥
 अध्यास्ते सर्वधिष्ण्येभ्यः परमेष्ठी निजासनम् ॥ ९ ॥
 तदहं वर्धमानेन तपोयज्ञसमाधिना ।
 कालात्मनोश्च नित्यत्वात् साधयिष्ये तथाऽऽत्मनः ॥ १० ॥
 अन्यदेदं विधास्येऽहमयथापूर्वमोजसा ।
 किमन्यैः कालनिर्भूतैः कल्पान्तैर्बैष्णवादिभिः ॥ ११ ॥
 इति शुभ्रम् निर्वन्धं तपः परममास्थितः ।
 विभक्तवानन्तरं युक्तं स्वयं त्रिभुवनेश्वर ॥ १२ ॥
 तवासनं हि जगतां पारमेष्ठ्यं जगत्पते ।
 भवाय श्रेयसे भूयैः क्षेमाय विजयाय च ॥ १३ ॥
 इति विज्ञापितो देवैर्भगवानात्मभर्तृषु ।
 परीतो भृगुदक्षाद्यैर्ययो दैत्येश्वराश्रमम् ॥ १४ ॥

तं ददर्श प्रतिच्छन्नं बल्मीकतृणकीचकैः ।
 पिपीलिकाभिर्गाकीर्णं (णं) मन्दव्यङ्ग्यं सशोणितम् ॥ १५ ॥
 तपन्तं तपसा लोकान् यथा भावितं रविम् ।
 विलक्ष्य विस्मितः प्राह हसन्तं हंसबाहनः ॥ १६ ॥
 ब्रह्मावाच—
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ ब्रह्म ते तपः सिद्धोऽसि कावयप ।
 वरदोऽहमनुप्राप्तो त्रियतामीप्सितो वरः ॥ १७ ॥
 अद्राक्षमहमेतत् ते हत्सारं महदद्भुतम् ।
 दंशभक्षितदेहस्य प्राणा ह्यस्मिन् शरीरे ॥ १८ ॥
 नैतत् पूर्वपर्यश्चक्रुर्न करिष्यन्ति चापरे ।
 निग्मवर्धग्येत् प्राणान् को धि दिव्यसमाः ज्ञानम् ॥ १९ ॥
 व्यवसायेन तेऽनेन दुष्करेणामनस्विभिः ।
 तपोनिष्ठेन भवता जितोऽहं दितिनन्दन ॥ २० ॥
 ततस्त आशिषः सर्वा ददाम्यसुरपुङ्गव ।
 मर्त्यस्य ते ह्यमर्त्यस्य दर्शनं न च निष्फलम् ॥ २१ ॥
 नारद उवाच—
 इत्युत्तयाऽऽदिभवो देवो भक्षिताङ्गं पिपीलिकैः ।
 कमण्डलुजलेनोद्यद् दिव्येनामोघराधसा ॥ २२ ॥
 स तत्कीचकबल्मीकात् सह ओजोबलान्वितः ।
 सर्वावयवसम्पन्नो ब्रह्मसंहननो युवा ।
 उत्थितस्तत्सहेमाभो विभावसुरिदधसः ॥ २३ ॥
 स निरीक्ष्याम्बरे देवं हंसबाहनमास्थितम् ।
 ननाम शिरसा भूमीं तद्दर्शनमहोत्सवः ॥ २४ ॥
 उत्थाय प्राञ्जलिः प्रहृ ईक्षमाणो दशा बिभुम् ।
 हर्षाभ्युपलकोद्भेदो गिरा गदगदयाऽगृणत् ॥ २५ ॥
 हिरण्यकशिपुरुवाच—
 कल्पान्ते कालसृष्टेन योऽन्धेन तमसाऽऽवृतम् ।
 अभिव्यनग् जगदिदं स्वयं ज्योतिः स्वरोचिषा ॥ २६ ॥

आत्मना त्रिवृता चेदं सृजत्यवति लुप्यति ।
 रजःसत्त्वतमोधाग्ने पराय महते नमः ॥ २७ ॥
 नम आयाय बीजाय ज्ञानविज्ञानमूर्तये ।
 प्राणेन्द्रियमनोबुद्धिविकारव्यक्तिक्रिमीषु ॥ २८ ॥
 त्वमीशिषे जगतस्तत्सुषुप्त्य प्राणेन मूर्त्येन पतिः प्रजानाम् ।
 चित्तस्य चित्तिमनश्चन्द्रियाणां पतिर्महाभूतगुणाश्वेशः ॥ २९ ॥
 त्वं सप्ततन्तून् वितनोषि तन्या त्रय्या चतुर्होत्रकविद्यया च ।
 त्वमेक आत्माऽऽत्मवतामानादिरनन्तपारः कविरव्ययात्मा ॥ ३० ॥
 त्वमेव कालोऽनिमिषो जनाना-
 मायुर्लवाधावपयैः क्षिणोपि ।
 कूटस्थ आत्मा परमेष्ठयजो महान्
 त्वं जीवलोकास्य च जीव आत्मा ॥ ३१ ॥
 त्वत्तः परं नापरमप्यनेजदेजश्च किञ्चिद् व्यतिरिक्तमस्ति ।
 विद्याकलास्ते तनवश्च सर्वा हिरण्यगर्भोऽसि बृहत् त्रिपृष्ठः ॥ ३२ ॥
 व्यक्तं विभो स्थूलमिदं शरीरं
 येनेन्द्रियप्राणमनोगुणांस्त्वम् ।
 भुङ्क्ते स्थितो धामनि पारमेष्ठ्ये
 अव्यक्त आत्मा पुरुषः पुराणः ॥ ३३ ॥
 अनन्ताव्यक्तरूपेण येनेदमखिलं ततम् ।
 चिदचिच्छक्तियुक्ताय तस्मै भगवते नमः ॥ ३४ ॥
 यदि दास्यस्यभिमतान् वरान् मे वरदोत्तम ।
 भूतेभ्यस्त्वद्द्विसृष्टेभ्यो मृत्युर्मां भून्मम प्रभो ॥ ३५ ॥
 नान्तर्वर्हिर्दिवानक्तमन्यस्मादपि चायुधैः ।
 न भूमी नाम्बरे मृत्युर्न नरेन मृगैरपि ॥ ३६ ॥
 व्यसुभिर्वासुमद्भिर्वा सुरासुरमहोरगैः ।
 अप्रतिबन्ध्रता युद्धे ऐकपत्यं च देहिनाम् ॥ ३७ ॥
 सर्वेषां लोकपालानां महिमानं तथाऽऽत्मनः ।
 तपोयोगप्रभावेन यो न रिप्यति कश्चित् ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

एवं वृतः शतपृतिः हिरण्यकशिपोरथ ।
 प्रादान् तत्तपसा प्रीतो बरान् तस्य सुदुर्लभान् ॥ १ ॥

ब्रह्मोवाच—
 तातेमे दुर्लभाः पुंसो यान् वृणीषे बरान् मम ।
 तथाऽपि वितराम्यद्वा बरान् यदपि दुर्लभान् ॥ २ ॥

ततो जगाम भगवानमोघानुग्रहो विभुः ।
 पूजितोऽसुरवर्षेण स्तूयमानः प्रजेधरैः ॥ ३ ॥

एवं लब्धवरो दैत्यो विभ्रद्वेममयं वपुः ।
 भगवत्यकरोद् द्वेपं भ्रातुर्वधमनुस्मरन् ॥ ४ ॥

स विजित्य दिशः सर्वा लोकांश्च त्रीन् महासुरः ।
 देवासुरमनुष्येन्द्रान् गन्धर्वगण्डोरगान् ॥ ५ ॥

सिद्धचारणविद्याध्रान् ऋषीन् पितृपतीन् मनून् ।
 यक्षरश्चः पिशाचेरान् प्रेतभूतपतीनपि ॥ ६ ॥

सर्वसत्त्वपतीन् जित्वा वशमानीय विवर्जित् ।
 जहार लोकपालानां स्थानानि सह तेजसा ॥ ७ ॥

देवोयानश्रिया जुष्टमध्यास्ते स्म त्रिविष्टपम् ।
 महेन्द्रभवनं साक्षान्निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ ८ ॥

त्रैलोक्यलक्ष्म्यायतनमभ्युवासाखिलदर्द्रिमत् ।
 यत्र विद्रुमसोपाना महामरकता भुवः ॥ ९ ॥

यत्र स्फटिककुडयानि वैदूर्यस्तम्भपङ्क्तयः ।
 यत्र चित्रवितानानि पद्मरागासनानि च ॥ १० ॥

पयःफेननिभाः शय्या मुक्तादामपरिच्छदाः ।
 भूजिह्विनूपुरैर्दिव्यैः शब्दयन्त्र इतस्ततः ।
 रत्नस्थलीषु पश्यन्ति सुदतीः सुन्दरं मुखम् ॥ ११ ॥

तस्मिन् महेन्द्रभवने महासुरो
 महाबलो निर्जितलोका एकराट् ।
 रमेऽभिवन्द्याद्वियुगः सुरादिभिः
 प्रतापितैरूर्जितचण्डशासनः ॥ १२ ॥

तमद्ग मत्तं मधुनोरुगन्धिना
 विवृत्तताम्राक्षमशेषधिष्ययाः ।

उपासतोपायनपाणिभिर्विना
 त्रिभिस्तपोयोगबलीजसां पदम् ॥ १३ ॥

जगुर्महेन्द्रासनमोजसाऽऽस्थितं
 विश्वावसुस्तुम्बुरस्मदादयः ।
 गन्धर्वसिद्धा ऋषयोऽस्तुवन् मुहु
 र्वियापरा अप्सरसश्च पाण्डव ॥ १४ ॥

स एव वर्णाश्रमिभिः क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ।
 इत्यमानो हविर्भागानग्रहीत् स्येन तेजसा ॥ १५ ॥

अकृष्टपच्या तस्यासीत् सप्तद्वीपवती मही ।
 तपा कामदुषा यौध्व नानाश्वर्षपदं नभः ॥ १६ ॥

रत्नाकराश्च रत्नानि तत्पत्न्यश्चोहूरुमिभिः ।
 क्षारसीपुष्टतक्षोद्रदक्षिणीरामृतोदकाः ॥ १७ ॥

शीला द्रोणीभिराक्रीडं सर्वतुण्ड गुणान् द्रुमाः ।
 दधार लोकपालानामेक एव पृथग् गुणान् ॥ १८ ॥

स इत्थं निर्जितककुबेकराद् विषयान् प्रियान् ।
 यथोपजोषं भुञ्जानो नातृप्यदजितेन्द्रियः ॥ १९ ॥

एवमैश्वर्यमत्तस्य हतस्योच्छास्त्रवर्तिनः ।
 कालो महान् व्यतीयाय ब्रह्मशापमुपेयुषः ॥ २० ॥

तस्योग्रदण्डसंविश्राः सर्वे लोकाः सपालकाः ।
 अन्यत्रालब्धशरणाः शरणं ययुरच्युतम् ॥ २१ ॥

तस्यै नमोऽस्तु काष्ठपै यत्रात्मा हरिरीश्वरः ।
 यद् गत्वा न निवर्तन्ते शान्ताः संन्यासिनोऽमलाः ॥ २२ ॥

इति ते संयतात्मानाः समाहितधियोऽमलाः ।
 उपतस्थुर्हृषीकेशं विनिद्रा वायुभोजनाः ॥ २३ ॥

ओं नमो भगवते महापुरुषाय महात्मने ।
 विशुद्धानुभवानन्दसन्दोहाय यतोऽभयम् ॥ २४ ॥

तेषामाबिरभूद् वाणी अरूपा मेघनिस्त्वना ।
 सत्रादयन्ती ककुभः साधूनामभयङ्करी ॥ २५ ॥

मा भैष्ट विबुधश्रेष्ठाः सर्वेषां भद्रमस्तु वः ।
 महर्षानं हि भूतानां सर्वश्रेयोपपत्तये ॥ २६ ॥

ज्ञातमेतस्य दीरात्म्यं दैतेयापसदस्य यत् ।
 तस्य शान्तिं कर्ण्यामि कालस्तावत् प्रतीक्ष्यताम् ॥ २७ ॥
 यदा देवेषु वंदेषु गोषु विषेषु साधुषु ।
 धर्मे मयि च बिद्वेषः स वा आशु विनश्यति ॥ २८ ॥
 निर्वैराय प्रशान्ताय स्वसुताय महात्मने ।
 प्रह्लादाय यदा द्रुष्टोद्धनिष्येऽपि बरोर्जितम् ॥ २९ ॥
 नारद उवाच—
 इत्युक्ता लोकगुरुणा तं प्रणम्य दिवीकसः ।
 न्यवर्तन्त गतोद्दिगा मेनिरं चासुरं हतम् ॥ ३० ॥
 तस्य दैत्यपतेः पुत्राश्चत्वारः परमाद्भुताः
 प्रह्लादोऽभून्महान् तेषां गुणैर्महदुपासकः ।
 ब्रह्मण्यः शीलसम्पन्नः सत्यसन्धो जितेन्द्रियः ॥ ३१ ॥
 आत्मवत् सर्वभूतानामेकः प्रियसुहृत्तमः ।
 दासवत् सजतायांहिः पितृवद् दीनवत्सलः ॥ ३२ ॥
 भ्रातृवत् सदशो सिन्धो गुरुष्वीश्वरभावनः ।
 विचार्यरूपजन्माद्यैर्मानस्तम्भविवर्जितः ॥ ३३ ॥
 नोद्विग्नचित्तो व्यसनेषु निःस्पृहः
 श्रुतेषु द्रष्टेषु गुणेष्वबस्तुदृक् ।
 दान्तेन्द्रियप्राणशरीरिषीः सदा
 प्रशान्तकामो रहितासुरोऽसुरः ॥ ३४ ॥
 यस्मिन् महागुणा राजन् गृह्यन्ते कविभिर्महूः ।
 न तेऽधुनाऽभिधीयन्ते यथा भगवतीश्वरे ॥ ३५ ॥
 यं साधुगाथासदसि रिषवोऽपि सुरा नृष ।
 प्रतिमानं प्रकुर्वन्ति किमुतान्ये भवादृशाः ॥ ३६ ॥
 गुणैरलमसङ्ख्येयैर्माहात्म्यं तस्य सूच्यते ।
 वासुदेवे भगवति यस्य नैसर्गिकी रतिः ॥ ३७ ॥

न्यस्तक्रीडनको बालो जडवत् तन्मनाः सदा ।
 कृष्णग्रहगृहीतात्मा न वेद जगदीदृशम् ॥ ३८ ॥
 आसीनः पर्यटन्नश्रन् शयानः प्रपिबन् ब्रुवन् ।
 नानुसन्दध एतानि गोविन्दपरिरक्षितः ॥ ३९ ॥
 कचिद् रुदति गोविन्दचिन्ताचञ्चलचेतनः ।
 कचिद्धसति तथिन्ताह्लाद उद्भासति कचित् ॥ ४० ॥
 नदति कचिदुत्कण्ठो विलज्जो नृत्यति कचित् ।
 कचित् तद्भावनायुक्तस्तन्मयोऽनुचकार ह ॥ ४१ ॥
 कचिदुत्पुलकस्तूष्णीमशेषस्पर्शनिःस्पृहः ।
 अस्यन्दप्राण आनन्दसलिलामिलितेक्षणः ॥ ४२ ॥
 स उत्तमश्लोकपदारविन्दयो-
 निर्निषेवयाऽकिञ्चनसङ्गलब्धया ।
 तन्वन् परां निर्वृतिमात्मनो मुहु-
 दुःसङ्गहीनः स्वमनःशमं व्यधात् ॥ ४३ ॥
 तस्मिन् महाभागवते महाभागे महात्मनि ।
 हिरण्यकशिपू राजन् अकरोदधमात्मजे ॥ ४४ ॥
 युधिष्ठिर उवाच—
 देवर्ष एतदिच्छामो वेदितुं तव सुव्रत ।
 यदात्मजाय शुद्धाय पिताऽधात् साधवे अधम् ॥ ४५ ॥
 पुत्रान् विप्रतिकूलांश्च पितरः पुत्रवत्सलाः ।
 उपालभन्ते शिष्यार्थं नैवाधमपरं यथा ॥ ४६ ॥
 किमुतानुवशान् साधून् तादृशान् गुरुदेवतान् ।
 एतत् कीर्तुहलं ब्रह्मन्मत्स्यं विधम प्रभो ।
 पितुः पुत्राय यद् द्वेयो मरणाय प्रयोजितः ॥ ४७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

नारद उवाच—
 पीरोहित्याय भगवान् वृतः काव्यः किलासुरैः ।
 शण्डामकौ सुतो तस्य दैत्यराजगृहान्तिके ॥ १ ॥
 ती राज्ञा प्रापितं बालं प्रह्लादं नयकोविदम् ।
 पाठयामासतुः पाठयानन्यांश्चासुरबालकान् ॥ २ ॥

यत् तत्र गुरुणा प्रोक्तं शुश्रुवे न पपाठ ह ।
 न साधु मनसा मेने स्वरूपासद्गहाश्रयम् ॥ ३ ॥
 एकदाऽसुरराट् पुत्रमहमारोप्य पाण्डव ।
 पञ्च कथ्यतां वत्स मन्यते साधु यद् भवान् ॥ ४ ॥

प्रह्लाद उवाच-

तत् साधु मन्येऽसुरवर्षं देहिनां सदा समुद्विग्रधियामसद्गद्गत् ।
ह्रित्वाऽऽत्मपातं गृहमन्धकूपं वनं गतो यद्धरिमाश्रयेत् ॥ ५ ॥

नारद उवाच-

श्रुत्वा पुत्रगिरो दैत्यः परपक्षसमीहिताः ।
जहास बुद्धिबालानां भियते परबुद्धिभिः ॥ ६ ॥

सम्यग् विपार्यतां बालो गुरुगेहे द्विजातिभिः ।
विष्णुपक्षप्रतिच्छन्नैर्न भियेतास्य धीर्यथा ॥ ७ ॥

गृहमानीतमाहूय प्रह्लादं दैत्यपाजकाः ।
प्रशस्य श्लक्ष्ण्या बाचा समपृच्छन्त सामभिः ॥ ८ ॥

वत्स प्रह्लाद भद्रं ते सत्यं कथय मा मृषा ।
बालानति कुतस्तुभ्यमेष बुद्धिविपर्ययः ॥ ९ ॥

बुद्धिभेदः परकृत उताहो ते स्वतो भवेत् ।
भण्यतां श्रोतुकामानां गुरुणां कुलनन्दन ॥ १० ॥

प्रह्लाद उवाच-

परः स्वश्वेत्यसद्ग्राहः पुंसां यन्मायया कृतः ।
विमोहितधियां दृष्टः तस्मै भगवते नमः ॥ ११ ॥

स यदाऽनुगतः पुंसां पशुबुद्धिर्बिभियते ।
अन्य एष तयाऽन्योऽहमिति देहगताऽसती ॥ १२ ॥

स एष आत्मा स्वपरेत्यबुद्धिभि-
र्दुरन्वयानुक्रमणो निरुच्यते ।

मुह्यन्ति यद्वर्त्मनि वेदवादिनो
ब्रह्मादयो ह्येष भिनन्ति मे मतिम् ॥ १३ ॥

यथा भ्राम्यन्त्ययो ब्रह्मन् स्वयमाकर्षसन्निधौ ।
यथा मे भियते चेतश्चक्रपाणौ यदृच्छया ॥ १४ ॥

नारद उवाच-

एतावद् ब्राह्मणायोक्त्या विरराम महामतिः ।
तं निर्भर्त्स्याय कुपितः सुदीनो राजसेवकः ॥ १५ ॥

आनीयतामरे वेत्रमस्माकमयशस्कृतः ।
कुलाद्वारस्य दुर्बुद्धेश्वरुथोऽस्योदितो दमः ॥ १६ ॥

दैतेयचन्दनवने जातोऽयं कण्टकद्रुमः ।
तन्मूलोन्मूलपरशोर्विष्णोर्नालावितोऽर्भकः ॥ १७ ॥

इति तं त्रिविधोपाधिर्भीषयन् तर्जनादिभिः ।

प्रह्लादं ग्राहयामास त्रिवर्गस्योपपादनम् ॥ १८ ॥

तत एनं गुरुज्ञात्वा ज्ञातज्ञेयचतुष्टयम् ।
दैत्येन्द्रं दर्शयामास मानुमृष्टमलंकृतम् ॥ १९ ॥

पादयोः पतितं बालं प्रतिनन्याशिपाऽसुरः ।
परिष्वज्य चिरं दोभ्यां परमामाष निवृत्तिम् ॥ २० ॥

आरोप्याद्भ्रमवप्राय मूर्धन्यश्रुकलाम्बुभिः ।
आसिधन् विकसद्भक्त्रमिदमाह युधिष्ठिर ॥ २१ ॥

प्रह्लादानूयतां तात स्वधीतं किञ्चिदुत्तमम् ।
कालंनताग्रताऽऽयुष्मन् यदशिश्नं गुरोर्भवान् ॥ २२ ॥

प्रह्लाद उवाच-

श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनम् ।
अर्चनं वन्दनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनम् ॥ २३ ॥

इति पुंसाऽर्पिता विष्णौ भक्तिश्चेन्नबलक्षणा ।
क्रियते भगवत्पुद्गा तन्मन्येऽधीतमुत्तमम् ॥ २४ ॥

नारद उवाच-

निशम्येतत् सुतवचो हिरण्यकशिपुस्तदा ।
गुरुपुत्रमुवाचेदं रुपा प्रस्फुरिताथरः ॥ २५ ॥

हिरण्यकशिपुरुवाच-

ब्रह्मबन्धो किमेतत् ते विपक्षं श्रयताऽसता ।
असारं ग्राहितो बालो मामनादृत्य दुर्मते ॥ २६ ॥

सन्ति ह्यसाधवो लोके दुर्मैत्राश्छत्रवेणिगः ।
तेषामुदेत्यथं काले रोगः पातकिनामिव ॥ २७ ॥

गुरुपुत्र उवाच-

न मत्प्रणीतं न परप्रणीतं सुतो बदत्येष तवेन्द्रशत्रो ।
नसर्गिकीयं मतिरस्य राजन् निषच्छ मन्युं क तदात्ममानः ॥

नारद उवाच-

गुरुणीयं प्रतिप्रोक्तो भूय आहासुरः सुतम् ।
न चेद्गुरुमुखीयं ते कुतोऽभद्रासती मतिः ॥ २९ ॥

प्रह्लाद उवाच-

मतिर्न कृष्णे परतः स्वतोऽपि वा मिथोऽभिपद्येत गृहव्रतानाम् ।
आदानगोभिर्विशनां तमिषं पुनः पुनश्चर्चितचर्वणानाम् ॥

न ते विदुः स्वार्थगतिं हि विष्णुं दुराशया ये बहिर्गर्भभावाः ।
 अन्धा यथान्धरूपनीयमाना बाचीशतन्त्यामुखाग्निं बद्धाः ॥
 मेषां मतिस्तावदुक्रमाह्निं स्पृशत्यनर्थापगमो यदर्थः ।
 महीयसां पादरजोऽभिपेकं निष्किञ्चनानां न वृणीत यावत् ॥
 नारद उवाच—
 इत्युक्तोपरतं पुत्रं हिरण्यकशिपू रुपा ।
 अन्धीकृतात्मा स्वोत्सद्वाचिरस्यत महीतले ।
 आहामर्षरूपाऽऽविष्टः कृपायीकृतलोचनः ॥ ३३ ॥
 हिरण्यकशिपुरुवाच —
 बध्यतामाश्रयं बध्यां निस्सारयत नैर्कताः ।
 अयं मे भ्रान्तृहा शोच्यो हित्वा स्वान् सुहृदोऽधमः ॥ ३४ ॥
 पितृव्यहन्तुः पादौ यो विष्णोर्दासवद्वर्चति ।
 विष्णोर्वा साध्यसौ किं नु करिष्यत्यसमञ्जसः ॥
 सौहृदं दुस्त्यजं पित्रोरत्यजत् पञ्चहायनः ॥ ३५ ॥
 परोऽप्यपत्यं हितकृद् यधीपधं
 स्वदेहजोऽप्यामयवत् सुतोऽहितः ।
 छिन्यात् तदङ्गं यदुतात्मनोऽहितं
 शपं सुखं जीवति यद्विसर्जनात् ॥ ३६ ॥
 सर्वैरुपायैर्हन्तव्यः सम्भोगशयनानसने ।
 सुहृद्विद्रुधरः शत्रुमुनेर्दुष्टमिवेन्द्रियम् ॥ ३७ ॥
 नैर्कतास्ते समुद्दिष्टा भर्त्रा वै शूलषाणयः ।
 निगमदंष्ट्राः करालास्याः ताम्रग्रमश्रुशिरोरुहाः ॥ ३८ ॥
 नदनन्तो भैरवं नादं छिन्धि भिन्नीति बादिनः ।
 आसीनं चाहनन् शूलैः प्रह्लादं सर्वमर्मुसु ॥ ३९ ॥
 परे ब्रह्मण्यनिर्देश्ये भगवन्त्यखिलात्मनि ।
 युक्तात्मन्यफला आसन्नपुण्यस्येव तत्क्रियाः ॥ ४० ॥
 प्रयासेऽपि हते तस्मिन् देत्येन्द्रः परिशङ्कितः ।
 चकार तद्रथोपायान् निर्वन्धेन युधिष्ठिर ॥ ४१ ॥
 दिग्गजेर्दन्तशूकेन्द्रैरभिचारावपातनैः ।
 मायाभिः सन्निरोधैश्च गरदानैरभोजनैः ॥ ४२ ॥
 हिमवाप्यग्निसलिलैः पर्वताक्रमणैरपि ।
 न शशाक यदा हन्तुमेषामसुरः सुतम् ॥ ४३ ॥

चिन्तां दीर्घतमां प्राप्तस्तत्कृत् नृनाभ्यपयत ।
 एष मे बहुसाधूक्तो वधोपायाश्च निर्मिताः ॥ ४४ ॥
 तैस्तेऽर्द्रोऽहिरसद्वर्मैर्मुक्तः स्वेनेव तेजसा ।
 वर्तमानोऽविद्वेदो वै बालोऽप्यजडधीरयम् ॥ ४५ ॥
 न विस्मरति मेऽनार्यं शूनःशेष इव प्रभुः ।
 अप्रमेयानुभावोऽयमकुतश्चिद्वयोऽमरः ॥ ४६ ॥
 नूनमेतद्विरोधेन मृत्युर्मे भविता न वा ।
 इति तच्चिन्त्या किञ्चिन्म्लानथियमधोमुखम् ।
 शण्डामर्कावीशानसौ विविक्त इति होचतुः ॥ ४७ ॥
 जितं त्वयेकेन जगत्त्रयं भुयो-
 र्विजृम्भणव्रतसप्तमस्तधिष्ण्यपम् ।
 न तस्य चिन्त्यं तव नाथ चक्षुमहे
 न वै शिशूनां गुणदोषयोः पदम् ॥ ४८ ॥
 इमं तु पार्श्वंरुणस्य वद्ध्वा निषेहि भीतो न पलायते यथा ।
 बुद्धिश्च पुंमो वयसाऽऽर्पसेवया यावद्रुर्भागव आगमिष्यति ॥
 तथेति गुरुपुत्रोक्तमनुज्ञापेदमब्रवीत् ।
 धर्मा ह्यस्योपदेष्टव्या राज्ञां ये गृहमेधिनाम् ॥ ५० ॥
 धर्ममर्थं च कामं च नितरां चानुपूर्वशः ।
 प्रह्लादायोचतू राजन् प्रथितावनताप्य च ॥ ५१ ॥
 यथा त्रिवर्गं गुरुभिरात्मने उपशिक्षितम् ।
 न साधु मेने तच्छिक्षां द्वन्द्वारामोपवर्णिताम् ॥ ५२ ॥
 यदाऽऽचार्यः परावृत्तौ गृहमेधीयकर्मसु ।
 वयस्यैर्वालकैस्तत्र सोपहृतः कृतक्षणैः ॥ ५३ ॥
 अथ तान् क्षक्षया याचा प्रत्याहूय महाबुधः ।
 उवाच विद्वान् तथिष्ठां कृपया प्रहसन्निव ॥ ५४ ॥
 ते तु तद्वीरवाः सर्वे त्यक्तक्रीडापरिच्छदाः ।
 बाला नदूषितधियो द्वन्द्वारामेरितेहितैः ॥ ५५ ॥
 पर्युपासत राजेन्द्र तत्प्यस्तहृदयेक्षणाः ।
 तानाह करुणो मेनो महाभागवतोऽसुरः ॥ ५६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

प्रहाद उवाच—

हन्तार्थका मे शृणुत वचो बः सर्वतः शिवम् ।
 वयस्यान् पश्यत मृतान् क्रीडान्धा मा प्रमाथ्य ॥ १ ॥
 न पुरा विवशा बाला आत्मनोऽर्थे प्रियैपिणः ।
 गुरुक्तमपि न ग्राह्यं यदनर्थेऽर्थकल्पनम् ॥ २ ॥
 यदुत्तया न प्रबुध्येत सुमस्त्वज्ञाननिद्रया ।
 न श्रद्धयान्मतं तस्य यथाऽन्धो ह्यन्धनायकः ॥ ३ ॥
 कः शत्रुः क उदासीनः किं मित्रं चेह आत्मनः ।
 भवत्त्वपि नयैः किं स्याद् देवं संपद्विपत्यदम् ॥ ४ ॥
 यो न हिंस्याद् धर्मकाममात्मानं स्वजनेऽवशः ।
 पुनः श्रीलोकयोर्हेतुः स मुक्तान्योऽतिदुर्लभः ॥ ५ ॥
 कौमार आचरेत् प्राज्ञो धर्मान् भागवतानिह ।
 दुर्लभं मानुषं जन्म तदप्यधुवमर्धदम् ॥ ६ ॥
 यदा हि पुरुषस्येह विष्णोः पादोपसर्पणम् ।
 यदेप सर्वभूतानां प्रिय आत्मेश्वरः सुहृत् ॥ ७ ॥
 सुखमैन्द्रियकं दित्या देहयोगेन देहिनाम् ।
 सर्वत्र लभ्यते देवाद् यथा दुःखमयत्रतः ॥ ८ ॥
 तत् प्रयासो न कर्तव्यो यत आयुर्व्ययः परम् ।
 न तथा बिन्दते क्षेमं मुकुन्दचरणाम्बुजम् ॥ ९ ॥
 ततो यतेन कुशलः क्षेमाय च यमाश्रितः ।
 शरीरं पीरुषं यावच्च विषयेत पुष्कलम् ॥ १० ॥
 पुंसां वर्षशतं ह्यपुः तदर्थं चाजितात्मनः ।
 निष्कलं यदसौ राज्यां शेतेऽन्धं प्रापितस्तमः ॥ ११ ॥
 मुग्धस्य बाल्यकौमारिः क्रीडतो याति बिंशतिः ।
 जरया प्रस्तदेहस्य बाल्यकल्पस्य बिंशतिः ॥ १२ ॥
 दुराचरेण कामेन मोहेन च बलीयसा ।
 शेषं गृहेषु सक्तस्य प्रमत्तस्यापयति हि ॥ १३ ॥
 पश्यध्वं मतिशैषम्यं ज्ञानीनां नः कुटुम्बिनाम् ।
 श्रेयोविधातादायासादीहतामनु संसृतिम् ॥ १४ ॥

को गृहेषु पुमान् सक्तमात्मानमजितेन्द्रियः ।
 खेदपादौर्देवं बद्धमुत्सहेत विमोचितम् ॥ १५ ॥
 को न्यर्थनुष्णां विमुञ्जेत् प्राणैर्भ्योऽपि य ईप्सितः ।
 यं क्रीणान्यसुभिः प्रेष्टस्तस्करः मेयको वणिक् ॥ १६ ॥
 कथं प्रियाया अनुकम्पितायाः सङ्गं रहस्यं रुचिरांश्च मन्त्रान् ।
 सुहृत्सुतस्नेहवशः शिशूनां कलाक्षराणामनुरक्तचित्तः ॥ १७ ॥
 प्रप्ताः स्मरन्ता दुहितृर्हृदय्या
 भ्रातृन् स्वसूत्रां पितरौ च दीनौ ।
 गृहान् मनोज्ञान् रुचिरच्छांश्च
 वृत्तींश्च कुल्याः पशुभृत्यवर्गान् ॥ १८ ॥
 त्यजेत कोशस्थं श्वेहमानः कर्माणि लोभादवितृप्तकामः ।
 औपस्थ्यजैल्लब्धं बहुमन्यमानः कथं विरज्येत दुरन्तमोहः ॥
 कुटुम्बपोषाय च यन्निजायुर्न बुध्यतेऽर्थं विहितं प्रमत्तः ।
 सर्वत्र तापत्रयदुःखितात्मा निर्वियते न स्वकुटुम्बरामः ॥
 वित्तेषु नित्याभिनविष्टचेता विद्वांश्च दांपं परवित्तहर्तुः ।
 प्रेत्येह बाऽध्याप्यजितेन्द्रियस्तदज्ञानकामो हरते कुटुम्बी ॥
 विद्वानपीत्वां दनुजाः कुटुम्बं पुष्पान् स्वलोकाय न कल्पते वै ।
 यः स्वीयपागव्यविभिन्नभावस्तमः प्रपद्येत यथा विमूढः ॥
 यतो न कश्चित् क्वच कुत्र विद्वान्
 दीनं स्वमात्मानमलं समर्थः ।
 विमोचितुं वामदृशां बिहार-
 क्रीडामृगो यन्निगडोऽक्षिसर्गः ॥ २३ ॥
 ततो बिद्वान् परिहृत्य देव्या देव्येषु सङ्गं विषयात्मकेषु ।
 उपेत नागयणमादिदेवं स मुक्तसङ्गेरिषितोऽपवर्गः ॥ २४ ॥
 न ह्यच्युतं प्रीणयतो बह्मयासोऽसुरात्मजाः ।
 आत्मत्वात् सर्वभूतानां सिद्धत्वादिह सर्वतः ॥ २५ ॥
 परावरेषु भूतेषु ब्रह्मान्तस्थावरादिषु ।
 भौतिकेषु विकारेषु भूतेष्वथ महत्सु च ॥ २६ ॥

गुणेषु गुणसाम्ये च गुणव्यतिकरे तथा ।
 एक एव परो ह्यात्मा भगवानीश्वरोऽव्ययः ॥ २७ ॥
 प्रत्यगात्मस्वरूपेण कालरूपेण च स्वयम् ।
 व्याप्यव्यापकनिर्देश्यो ह्यनिर्देश्योऽविकल्पितः ॥ २८ ॥
 केवलानुभवानन्दस्वरूपः परमेश्वरः ।
 माययाऽन्तर्हितैश्वर्यं ईयते गुणसर्गाया ॥ २९ ॥
 तस्मात् सर्वेषु भूतेषु दयां कुरुत सौहृदम् ।
 भावमासुरमुन्मुच्य तथा तुष्यत्यधोक्षजः ॥ ३० ॥
 तुष्टे च तत्र किमलभ्यमनन्त आद्यं
 किं तैर्गुणव्यतिकरैरिह येऽनुसिद्धाः ।
 धर्मादिभिः किमगुणेन च काङ्क्षितेन
 सारं जुषां चरणयोरुपगायतां नः ॥ ३१ ॥
 धर्माधकाम इति यो विहितस्त्रिवर्गं
 ईक्षा त्रयी नयदमो विविधा च वार्ता ।

मन्ये तदेतदखिलं निगमस्य सत्यम् ।
 स्वात्मार्षेणं स्वसुहृदः परमस्य पुंसः ॥ ३२ ॥
 ज्ञानं तदेतदमलं दुरवापमाह
 नारायणो नरसखः किल नारदाय ।
 एकान्तिनां भगवतस्तदकिञ्चनानां
 पादारविन्दरजसाऽऽश्रुतदेहिनां स्यात् ॥ ३३ ॥
 श्रुतमेतन्मया पूर्वं ज्ञानं विज्ञानसंयुतम् ।
 धर्मं भागवतं शुद्धं नारदाद् देवदर्शनात् ॥ ३४ ॥
 दैत्यपुत्रा ऊचुः—
 प्रह्लाद त्वं वयं चापि नतैऽन्यं विग्रहे गुरुम् ।
 एताभ्यां गुरुपुत्राभ्यां बालानामपि हीश्वरः ॥ ३५ ॥
 बालस्यान्तःपुरस्थस्य महत्सङ्गो दुरन्ध्रयः ।
 छिन्धि नः संगयं सौम्य स्याच्चेद् विसम्भकारणम् ॥ ३६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

नारद उवाच—
 एवं दैत्यसुतैः पृष्टो महाभागवतोऽसुरः ।
 उवाच स्मयमानस्तान् स्मरन् मदनुराशनम् ॥ १ ॥
 प्रह्लाद उवाच—
 पितरि प्रस्थितेऽस्माकं तपसे मन्दराचलम् ।
 युद्धोयोगं परं चकुर्विबुधा दानवान् प्रति ॥ २ ॥
 पिपीलिकैरिहिव दिष्ट्या लोकोपतापनः ।
 पापेन पापोऽभक्षीति बादिनो वासवादयः ॥ ३ ॥
 तेषामतिबलयोगं निशम्यासुरयूथपाः ।
 बध्यमानाः सुरैर्भीताः दुद्रुवः सर्वतो दिशम् ॥ ४ ॥
 कलत्रपुत्रचित्तासान् गृह्णान् पशुपरिच्छदान् ।
 नावेक्षमाणास्तत्वरिताः सर्वे प्राणपरीप्सवः ॥ ५ ॥
 व्यलुम्पन् राजशिविरममरा जयकाशिनः ।
 इन्द्रस्तु राजमहिषीं मातरं मम चाग्रहीन् ॥ ६ ॥
 नीयमानां भयोद्विग्नां रुदन्तीं कुररीमिव ।
 यदृच्छयाऽऽगतस्तत्र देवर्षिर्दृष्टो पथि ॥ ७ ॥

प्राह मेनां सुरपते नेतुमर्हस्यनागसीम् ।
 मुञ्च मुञ्च महाभाग सतीं परपरिग्रहम् ॥ ८ ॥
 इन्द्र उवाच—
 आस्तेऽस्या जठरे बीर्यमविप्लवं सुरद्विपः ।
 आस्यतां यावत् प्रसवं मोक्ष्येऽर्धपदवीं गतः ॥ ९ ॥
 नारद उवाच—
 अयं निष्किल्बिषः साक्षान्महाभागवतो महान् ।
 त्वया न प्राप्स्यते संस्थामनन्तानुचरो बली ॥ १० ॥
 इत्युक्तस्तां विहायेन्द्रो देवर्षैर्मानयन् वचः ।
 अनन्तप्रियभक्त्यैनां परिक्रम्य दिशं ययौ ॥ ११ ॥
 ततो नो मातरमृषिः समानीय निजाधमम् ।
 आधास्येहोष्यतां भद्रे यावत् ते भर्तुरागमः ॥ १२ ॥
 तपेत्यवासीद् देवर्षेरन्ति साऽप्यकुतोभया ।
 यावद् दैत्यपितृघोरान् तपसो न न्यवर्तत ॥ १३ ॥
 कर्षिं पर्यचरन् तत्र भक्त्या परमया सती ।
 अन्तर्बद्धी स्वर्गभंस्य क्षेमायेच्छाप्रसूत्ये ॥ १४ ॥

ऋपिः कारुणिकस्तस्याः प्रादादुभयमीश्वरः ।
 धर्मस्य तत्त्वं ज्ञानं च मामप्युद्दिश्य निर्मलम् ॥ १५ ॥
 तत् तु कालस्य दीर्घत्वात् स्त्रीत्वान्मातृस्तिरोदये ।
 ऋषिणाऽनुगृहीतं मां नाधुनाप्यजहान् स्मृतिः ॥ १६ ॥
 भवतामपि भूयान्मे यदि श्रद्धपते वचः ।
 वैशारदी धीः श्रद्धातः स्त्रीवालानां च मे यथा ॥ १७ ॥
 जन्मायाः पडिमे भावा दृष्टा देहस्य नात्मनः ।
 फलानामिव वृक्षस्य कालेनेश्वरमूर्तिना ॥ १८ ॥
 आत्मा नित्योऽव्ययः शुद्ध एकः क्षेत्रज्ञ आश्रयः ।
 अविक्रियः स्वयम् वश्यो व्यापकोऽसद्वचनावृतः ॥ १९ ॥
 एतैर्द्वादशभिर्विद्वान् आत्मनो लक्षणैः परैः ।
 अहं ममेत्यतद्वाचं देहादी मोहजं त्यजेत् ॥ २० ॥
 हेमं यथा ग्रावसु हेमकारः क्षेत्रेषु योगैस्तदभिज्ञ आप्नुयात् ।
 क्षेत्रेषु देहेषु तथाऽऽत्मयोगैरध्यात्मविद् ब्रह्मगतिं लभेत् ॥
 अधी प्रकृतयः प्रोक्तास्तय एव हि तद्गुणाः ।
 विकाराः षोडशाचार्यैः पुमानेकः समन्वयात् ॥ २२ ॥
 देहस्तु सर्वसङ्गतो जगत् तस्थुरिति द्विधा ।
 अत्रैव मृग्यः पुरुषो नेति नेतीत्यतत् त्यजन् ॥ २३ ॥
 अन्वयव्यतिरेकेण विवेकेनागतात्मना ।
 सर्गस्थानसमाप्तापैर्विमृशद्भिरसत्वरैः ॥ २४ ॥
 बुद्धेर्जागरणं स्वप्नः सुषुप्तिरिति वृत्तयः ।
 ता येनैवानुभूयन्ते सोऽध्यक्षः पुरुषः परः ॥ २५ ॥
 एभिस्त्रिवर्णैः पर्यस्तेर्बुद्धिभेदैः क्रियोद्भवैः ।
 सरूपमात्मनो धत्ते गन्धर्वैर्युतिवान्वयात् ॥ २६ ॥
 एतद्भारो हि संसारो गुणकर्मनिबन्धनः ।
 अज्ञानमूलोऽपार्थोऽपि पुंसः स्वप्न इवाप्यते ॥ २७ ॥
 मनोमयत्वात् सर्वांशः स्वप्नजागरयोः समाः ।
 दृष्टानर्थानपि ध्यातुः शोकमोहभयप्रदाः ॥ २८ ॥
 तस्माद् भवद्भिः कर्तव्यः कर्मणां त्रिगुणात्मनाम् ।
 बीजनिर्हरणे योगः प्रयाहोपरमो धियः ॥ २९ ॥

तत्रोपायसहस्राणामयं भगवतोदितः ।
 यदीश्वरे भगवति भक्तिः स्यान्नान्यथा रतिः ॥ ३० ॥
 गुरुशुश्रूषया भक्त्या सर्वलाभार्पणेन च ।
 सङ्गेन साधुभक्तानामीश्वराराधनेन च ॥ ३१ ॥
 श्रद्धया तत्कथायां च कीर्तनेर्गुणकर्मणाम् ।
 तत्पदाम्बुरुहध्यानात् तल्लिङ्गेधार्ष्ट्यादिभिः ॥ ३२ ॥
 हरिः सर्वेषु भूतेषु भगवानास्त ईश्वरः ।
 इति भूतानि मनसा कामैस्तेः साधु मानयेत् ॥ ३३ ॥
 एवं निर्जितपद्मैः क्रियते भक्तिरीश्वरे ।
 वासुदेवे भगवति यथा संलभते रतिम् ॥ ३४ ॥
 निशम्य कर्माणि गुणाननुत्पान्
 वीर्याणि लीलातनुभिः कृतानि ।
 यदाऽऽतिहर्षोत्पलकाभुगद्गदः
 प्रोत्कण्ठ उद्गायति रीति नृत्यति ॥ ३५ ॥
 यदा ग्रहग्रस्त इव कचिद्धस्तात्क्रन्दते ध्यायति यन्दते जनम् ।
 मुहुः श्वसन् वक्ति हरे जगत्पते नारायणेत्यात्मगतिर्गतत्रयः ॥
 तदा पुमान् मुक्तसमस्तबन्धनस्तद्वावभावानुकृताशयाकृतिः ।
 निर्दग्धवीजानुशयो महीयसा भक्तिप्रयोगेण समेत्यधोक्षजम् ॥
 अधोक्षजालापमिहाशुभात्मनः शरीरिणः संसृतिचक्रास्तनम् ।
 तद् ब्रह्मनिर्वाणसुखं विदुर्वुधास्ततो भजध्वं हृदये हृदीश्वरम् ॥
 कोऽतिप्रयासोऽमुरयालका हरेरुपासने स्वे हृदि छिद्रवत् सतः ।
 अस्यात्मनः सत्सुरशेषदेहिनां सामान्यतः किं विषयोपपादनैः ॥
 रायः कलत्रं पञ्चवः सुतादयो
 गृहा मही कुञ्जरकोशभूतयः ।
 सर्वार्यकामाः क्षणभङ्गुरायुषः
 कुर्वन्ति मर्त्यस्य किपत् प्रियं चलाः ॥ ४० ॥
 एवं हि लोकाः क्रतुभिः कृता अमी
 क्षयिष्णवः सातिशया न निर्मलाः ।
 तस्माददृष्टुतदुपणं परं
 भर्त्यकमीशं भजतात्मलब्धये ॥ ४१ ॥

यदर्धमिह कर्माणि विध्यद्भान्वसकृत्तरः ।
 करोत्यतो विपर्यासममोषं बिन्दते फलम् ॥ ४२ ॥
 सुखाय दुःखमोक्षाय संकल्प इह कर्मणः ।
 सदाऽऽप्रातीहया दुःखमनीहयां सुखोन्नतिम् ॥ ४३ ॥
 कामान् कामयतेऽकाम्यान् यदर्ध इह पूरुषः ।
 स वै देहस्तु पारक्यो भङ्गुरो यात्युपेति च ॥ ४४ ॥
 किमु व्यवहितापत्यदारागारधनादयः ।
 राज्यकांशगजामात्यभृत्यान्ममतास्पदाः ॥ ४५ ॥
 किमेतेरात्मनस्तुच्छैः सह देहेन नथैरः ।
 अनर्थैरर्षकाशीर्नित्यानन्दमहोदधेः ॥ ४६ ॥
 निरूप्यतामिह स्वार्थः कियान् देहभृतोऽसुराः ।
 निपंकादिष्ववस्थासु क्लिश्यमानस्य कर्मभिः ॥ ४७ ॥
 कर्माण्यारभते देही देहेनात्मानुवर्तिना ।
 कर्मभिस्तनुते देहमुभयं त्वविवेकतः ॥ ४८ ॥
 तस्मादर्थार्थं कामार्थं धर्माश्च यदपाधयाः ।
 भजतानीहयाऽऽत्मानमनीहं हरिमीशरम् ॥ ४९ ॥

सर्वेषामपि भूतानां हरिरात्मेश्वरः प्रियः ।
 भूतैर्महद्भिः स्यकृतैः कृतानां बीजसंज्ञितः ॥ ५० ॥
 देवोऽसुरो मनुष्यो वा यशो गन्धर्व एव च ।
 भजन् मुकुन्दचरणं स्वस्तिमान् स्याद् यथा वयम् ॥ ५१ ॥
 नालं द्विजत्वं देवत्वमृषित्वं वाऽसुरात्मजाः ।
 प्रीणनाय मुकुन्दस्य न वृत्तं न बहुज्ञता ॥ ५२ ॥
 न दानं न तपो नेत्या न शौचं न व्रतानि च ।
 प्रीयतेऽमलया भक्त्या हरिरन्यद् विडम्बनम् ॥ ५३ ॥
 ततो हरी भगवति भक्तिं कुरुत दानवाः ।
 आत्मीयमप्येन सर्वत्र सर्वभूतात्मनीश्वरे ॥ ५४ ॥
 दैतेया यक्षरक्षांसि स्रियः शूद्रा ब्रजौकसः ।
 खगा मृगाः पापजीवाः सन्ति ह्यच्युततां गताः ॥ ५५ ॥
 एतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां स्वार्थः परः स्मृतः ।
 एकान्तभक्तिर्गोविन्दे यत् सर्वत्र तदीक्षणम् ॥ ५६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

नारद उवाच—
 अथ दैत्यसुताः सर्वे श्रुत्वा तदनुवर्णितम् ।
 जगृहुर्निरवयत्वात्रैव गुर्वनुदाक्षितम् ॥ १ ॥
 अध्याचार्यसुतस्तेषां बुद्धिमैकान्तसंस्थिताम् ।
 आलक्ष्य भीतस्त्वरितो राज्ञ आवेदयद् यथा ॥ २ ॥
 श्रुत्वा तदप्रियं दैत्यो दुस्सहं तनयानयम् ।
 कोपावेशचलद्वात्रः पुत्रं हन्तुं मनो दधे ॥ ३ ॥
 क्षित्वा परुषया वाचा प्रह्लादमतदर्हणम् ।
 आहर्षमाणः पापेन तिरश्चीनेन चक्षुषा ॥ ४ ॥
 प्रश्रयाचनतं दान्तं बद्धाञ्जलिमवस्थितम् ।
 सर्पः पदाऽहत इव श्वसन् प्रकृतिदारुणः ॥ ५ ॥
 क्षिरण्यकशिपुरुवाच—
 हे दुर्विनीत मन्दात्मन् कुलभेदकराधम ।
 स्तब्धं मच्छासनोद्धतं नेप्ये त्वाऽयं यमक्षयम् ॥ ६ ॥

क्रुद्धस्य यस्य कम्पन्ते त्रयो लोकाः संहृताः ।
 तस्य मेऽभिहितं मूढ शासनं किबलोऽत्यगाः ॥ ७ ॥
 प्रह्लाद उवाच—
 न केवलं मे भवतश्च राजन् स वै बलं बलिनां चापरेषाम् ।
 परावरेषां स्थिरजङ्गमा ये ब्रह्मादयो येन वशं प्रणीताः ॥ ८ ॥
 स ईश्वरः काल उरुक्रमोऽसावोजः सहः सत्त्वबलेन्द्रियात्मा ।
 स ण्य त्रिषं परमः स्वशक्तिभिः सृजत्यवत्यति गुणत्रयेशः ॥ ९ ॥
 जलामुरं भावमिमं स्वमात्मनः
 समं मनो धत्स्व न सन्ति विद्विषः ।
 क्रतेऽजितादात्मन उत्पद्यस्थितान्
 तद् विद्वन्नन्तस्य महत् समर्हणम् ॥ १० ॥
 दस्यून् पुरं पण्णविजित्य लुम्पतो
 मन्यन्त एके स्वजिता दिशो दश ।
 जितात्मनो ज्ञस्य समस्य देहिनां
 साधोः स्वमोहप्रभवाः कुतः परे ॥ ११ ॥

हिरण्यकशिपुरुवाच-

व्यक्तं त्वं मर्तुकामोऽसि योऽतिमात्रं विकल्पसे ।

मुमुर्षूणां हि मन्दात्मन् ननु स्युर्विद्धता गिरः ॥ १२ ॥

यस्त्वया मन्दभाग्योक्तो मदन्त्यो जगदीश्वरः ।

कासी यदि स सर्वत्र कस्मात् स्तम्भे न दृश्यते ॥ १३ ॥

सोऽहं विकल्पमानस्य शिरः कायाद्धरामि ते ।

गोपायेत हरिस्त्वाऽद्य यस्ते शरणमीप्सितः ॥ १४ ॥

नारद उवाच-

एवं दुरुक्तैर्मुहुरदयन् रुपा

सुतं महाभागवतं महासुरः ।

खड्गं प्रगृह्योत्पतितो वरासनात्

स्तम्भं तताडातिबलः स्वमुष्टिना ॥ १५ ॥

तदैव तस्मिन् निनदोऽतिभीषणो

बभूव येनाण्डकटाहमस्फुटत् ।

यं धै स्वधिष्योपगतं हाजादयः

श्रुत्वा स्वधामाप्ययमङ्ग मेनिरे ॥ १६ ॥

अभिक्रमन् पुत्रयधेप्सुरोजसा निशम्य निर्हादमपूर्वमद्भुतम् ।

अन्तः सभायां न ददर्श तत्पदं वितत्रसुयै न सुरारियूथपाः ॥

सत्यं विधानुं निजभृत्यभाषितं

व्याप्तिं च भूतेष्वखिलेषु चात्मनः ।

अदृश्यतात्पद्भुतरूपमुद्रहन्

स्तम्भे सभायां नमृगं नमानुषम् ॥ १८ ॥

ससत्यमेवं परितो विपश्यन्

स्तम्भस्य मध्यादनु निर्जिहानम् ।

नायं मृगो नापि नरो विचित्र-

महो किमेतन्मृगोन्द्ररूपम् ॥ १९ ॥

मीमांसमानस्य समुत्पितोऽग्रतो

नृसिंहरूपस्तदलं भयानकम् ।

प्रतप्तचामीकरचण्डलोचनं

स्फुरत्सटाकेसरजृम्भिताननम् ॥ २० ॥

करालदंष्ट्रं करवालचञ्चलं

धुरान्तजिह्वं भ्रुकुटीमुखोन्मथनम् ।

स्तब्धोर्ध्वकर्णं गिरिकन्दराद्भुत-

व्यात्तास्यनासं हनुभेदभीषणम् ॥ २१ ॥

दिवि स्पृशत्कायमदीर्घपीवर-

ग्रीवोरुबक्षः स्थलमल्पमध्यमम् ।

चन्द्रांशुगिरिशुभ्रितं तनूरुहै-

र्विथम्भुजानीकशतैर्नखायुधैः ॥ २२ ॥

दुरासदं सर्वनिजेतरायुध-

प्रवेकविद्रावितदैत्यदानवम् ।

प्रायेण मेऽयं हरिणीरसारिणा

बधः स्मृतोऽनेन समुद्यतस्य किम् ॥ २३ ॥

एवं ब्रुवंस्त्वभ्यषत् गदायुधो

नदन् नृसिंहं प्रति दैत्यकुञ्जरः ।

अलक्षितोऽग्री पतितः पतङ्गमो

यथा नृसिंहीजसि सोऽसुरस्तथा ॥ २४ ॥

न तद् विचित्रं खलु सत्यधामनि

स्वतेजसांशेन पुराऽपिबत् तमः ।

ततोऽभिषयाभ्यहन्महासुरो

रुपा नृसिंहं गदयोरुवेगया ॥ २५ ॥

तं विक्रमन्तं सगदं गदाधरो

महोरगं तार्क्ष्यसुतो यथाऽग्रहीत् ।

स तस्य हस्तोत्कलितस्तदाऽसुरो

विक्रीडतो यद्वदहिर्गन्धमतः ॥ २६ ॥

असाध्यमन्यन्त हतीजसोऽमरा

घनच्छदा भारत सर्वधिष्ययाः ।

तं मन्यमानो निजवीर्यशक्तिं

यद्वस्तमुक्तो नृहरिं महासुरः ॥ २७ ॥

पुनस्तमासज्जत खड्गचर्मणी

प्रगृह्य वेगेन गतश्रमो मूढे ।

तं श्येनवेगं शतचन्द्रवर्मभि-

श्चरन्तमच्छिद्रमुपर्वधो हरिः ॥ २८ ॥

कृत्वाऽदृष्टासं खरकेसरोल्बणो

निमीलितायं जगृहे महाजबः ।

विष्वक् स्फुरन्तं ग्रहणानुरं हरि-
व्यालो यथाऽऽस्तुं कुलिशशततयचम्

॥ २९ ॥

द्वार्पूर्वापात्य ददार लीलया
नखैर्यथाऽहिं गरुडो महाविषम् ।
संरम्भदुष्टेक्ष्यकराललोचनो
व्याप्ताननान्तं विलिहन् स्वजिह्वाया

॥ ३० ॥

असृग्बलाक्कारुण्यकेसराननो
यथाऽऽन्त्रमाली द्विपहत्याया हरिः ।
नखाङ्कुरोत्पाटितहृत्सरोरुहं
विसृज्य तस्यानुचरानुदायुधान्

॥ ३१ ॥

अहन् समन्तान्नखशस्त्रपाणिभि-
र्दोदण्डयूथानुपधान् सहस्रशः ।
सटावधूता जलदाः परापतन्
ग्रहाश्च तद्दृष्टिबिन्दुपरोचिपः

॥ ३२ ॥

अम्भोपयः श्वासहता विचुक्षुभु-
र्निर्हादभीता दिगिभा जहुर्दिशः ।
थीस्तत्सटाक्षिप्तयिमानसंकुला
प्रोत्सर्पत क्ष्मा च पदातिपीडिता

॥ ३३ ॥

शीलाः समुत्पेतुरमुष्यं रंहसा
तत्तेजसा खं ककुभो न रेजिरे ।
ततः सभायामुपविष्टमुत्तमे
नृपासने सम्भृततेजसं बिभुम्

॥ ३४ ॥

अलक्षितद्वैरधमत्यमर्षणं
प्रचण्डवक्त्रं न बभाज कश्चन ।
निशाम्य लोकत्रयमस्तकज्वरं
तमादिदेत्यं हरिणा हतं मृधे

॥ ३५ ॥

ग्रहर्षधेगोत्कलितानना मुहुः
प्रसूनवर्षैर्ववृषुः सुरस्त्रियः ।
नदा विमानावलिभिर्भःस्थलं
दिदृक्षतां संकुलमास नाकिनाम्

॥ ३६ ॥

सुगनका दुन्दुभयो विनेदिगं गान्धर्वमुख्या ननृतुर्गुः स्त्रियः

॥ ३७ ॥

त उपब्रज्य विनुधा ब्रह्मेन्द्रगिरिशायः ।

कपयः पितरः सिद्धा विद्याधरमहोरागाः ॥ ३८ ॥

मनवः प्रजानां पतयो गन्धर्वाप्सरचारणाः ।

यथाः किम्पुरुषास्तात वेतालाः सह किन्नराः ॥ ३९ ॥

ते विष्णुपार्षदाः सर्वे सुनन्दकुमुदाययः ।

मूर्ध्नि बद्धाञ्जलिपुटा आसीनं तीव्रतेजसम् ।

ईडिरे नरशार्दूलं नातिदूरचराः पृथक् ॥ ४० ॥

ब्रह्मोवाच-

नतोऽस्म्यनन्ताय दुरन्तशक्तये

विचित्रवीर्याय पवित्रकर्मणे ।

विश्वस्य सर्गस्थितिसंयमान् गुणैः

स्वलीलया सन्दधतेऽव्ययात्मने ॥ ४१ ॥

रुद्र उवाच-

कोषकालो युगान्तस्ते हतोऽयमसुरोऽल्पकः ।

तत्सुतं पाण्डुसुतं भक्तं ते भक्तवत्सल ॥ ४२ ॥

इन्द्र उवाच-

प्रत्यानीताः परम भवता त्रायता नः स्वभागा

दैत्याक्रान्तं हृदयकमलं त्वदृष्टं प्रत्यवोधि ।

कालग्रस्तं कियदिदमहो नाप शुभ्रपूतां ते

मुक्तिरनेषां न हि बहुमता नारसिंहापरैः किम् ॥ ४३ ॥

कपय ऊचुः-

त्वं नस्तपः परममात्य यदात्मतेजो

येनेदमादिपुरुषात्मगतं समस्तम् ।

तद् विप्रलुप्तममुनाय शरण्यपाल

रक्षागृहीतवपुषा पुनरन्वभंस्थाः ॥ ४४ ॥

पितर ऊचुः-

श्राद्धानि नोऽधिबुभुजे प्रसन्नं तनूजै

र्दानि तीर्थसमयेऽपि तिलाम्बु चापिबत् ।

तस्योदरान्नखविदीर्णवपाद् य आच्छन्त्

तस्मै नमो भगवतेऽखिलकर्मगोप्त्रे ॥ ४५ ॥

सिद्धा ऊचुः-

यो नो गतिं योगसिद्धामसाधुरहर्षाद् योगतपोवलेन ।

नानादर्पं तं नखैर्विददार तस्मै तुभ्यं प्रणताः स्मो नृसिंह ॥

विधापरा ऊचुः -

विद्यां पृथग्धारणयाऽनुरुद्धां
न्यषेददशो बलवीर्यरतः ।

स येन सद्ब्रह्मे पशुवद्धतस्तं

महानृसिंहं प्रणताः स्म नित्यम्

॥ ४६ ॥

नागा ऊचुः -

येन पापेन रत्नानि खीरत्नानि हतानि नः ।

तद्ब्रह्मः पातनेनासां दत्तानन्द नमोऽस्तु ते

॥ ४८ ॥

मनव ऊचुः -

मनवो वयं तव निदेशकारिणो

दितिजेन देव परिभूतसेतवः ।

भवता खलः स उपसंहृतः प्रभो

करवाम ते किमनुशाधि किङ्करान्

॥ ४९ ॥

प्रजापतय ऊचुः-

प्रजेशा वयं ते परेशाभिसृष्टा न

येन प्रजा वै सृजामो निषिद्धाः ।

स एष त्वया भिन्नवक्षस्तु शेते

जगन्मङ्गलं सत्त्वमूर्तेऽवतारः

॥ ५० ॥

गन्धर्वा ऊचुः-

वयं विभो ते नटनाटवगायका

येनात्मसाद् वीर्यबलौजसा कृतः ।

स एष नीतो भवता दशमिमां

किमुत्पथस्थः कुशलाय कल्पते

॥ ५१ ॥

चारणा ऊचुः-

हरे नवाङ्घ्रिपङ्कजं भवाणवर्गमाश्रिताः ।

य एष साधुहृच्छ्रयस्त्वव्याऽसुरः समापितः

॥ ५२ ॥

यक्षा ऊचुः-

वयमनुचरमुख्याः कर्मभिस्ते मनोऽत्र

स्त इह दितिसुतेन प्रापिता वाहकत्वम् ।

अनुजनपरितापं तत्कृतं जानता ते

नरहर उपनीतः पञ्चतां पञ्चविंश

॥ ५३ ॥

किंपुरुषा ऊचुः-

वयं किम्पुरुषास्त्वं तु महापुरुष ईश्वरः ।

अयं कापुरुषो नष्टो धिक्कृतः साधुभिर्यतः

॥ ५४ ॥

वेताला ऊचुः-

सभासु सत्रेषु तवामलं यशो

गीत्वा सपर्यां महतीं लभामहे ।

यस्तान् व्यनैपीद् भूशमेप दुर्जनो

दिष्टवा हतस्ते भगवन् यथाऽऽमयः

॥ ५५ ॥

किन्नरा ऊचुः-

वयमीश किन्नरगणास्तवानुगा

दितिजेन बिष्टिममुनाऽनुकारिताः ।

भवता हरे सवृजिनोऽपसादितो

नरसिंह नाथ विभवाय नो भव

॥ ५६ ॥

विष्णुपार्षदा ऊचुः-

अचैतद्धरिनररूपमद्भुतं ते

दृष्टं नः शरणद सर्वलोकशर्म ।

सोऽयं ते विधिकर ईश बिप्रशापा-

त्तस्येदं निधनमनुग्रहाय विप्रः

॥ ५७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

नारद उवाच-

एवं सुरादयः सर्वे ब्रह्मकद्रपुरस्सराः ।

नोपेतुमशक्नु मन्वुसङ्ग्रहं सुदुरासदम्

॥ १ ॥

साक्षाच्छ्रीः प्रेषिता देवैर्दृष्टा तन्महदद्भुतम् ।

अदृष्टाश्रुतपूर्वत्वात् सा नोपेयाय शङ्किता

॥ २ ॥

प्रह्लादं प्रेषयामास ब्रह्माऽवस्थितमन्त्रिके ।

तात प्रशमयोपेहि स्वपित्रे कुपितं प्रभुम्

॥ ३ ॥

तथेति शनके राजन् महाभागवतोऽर्भकः ।

उपेत्य भुवि कायेन ननाम विधृताञ्जलिः

॥ ४ ॥

स्वपादमूले पतितं तमर्भकं

विलोक्य देवः कृपया परिश्रुतः ।

उत्थाप्य तच्छीर्ष्यदधात् कराम्बुजं कालाहिनिर्दष्टधियां कृताभयम्	॥ ५ ॥	तद् यच्छ मन्मुमसुरश्च हतस्त्वयाऽय मोदेत सापुरपि वृश्चिकसर्पहन्ता । लोकाश्च निर्वृतिमिताः प्रतियान्तु सर्वे रूपं नृसिंहविभवाय जनाः स्मरन्ति	॥ १४ ॥
स तत्करस्पर्शधुताखिलाशुभः सपद्यभिव्यक्तपरात्मदर्शनः । तत्पादपद्मं हृदि निर्वृतो दधी हृष्यन्तनुः क्लिन्नहृदक्षुलोचनः	॥ ६ ॥	नाहं विभेम्पयित्वा तेऽतिभयानकास्य जिह्वाग्निनेत्रभुक्कुटीरभसोऽग्रदंष्ट्रात् । आन्त्रस्रजः क्षतजकेसरशङ्कुर्णा निर्हादभीतदिगिभादिरभिज्ञसाघ्रात्	॥ १५ ॥
अस्तीपीद् हरिमेकाग्रमनसा सुसमाहितः । प्रेमगद्गदया वाचा तन्मस्तहृदयेक्षणः	॥ ७ ॥	व्रस्तोऽस्म्यहं कृपणवत्सल दुःसहोग्र संसारचक्रकदनात् कृशतां प्रणीतः । बद्धः स्वकर्मभिरुशतम् तेऽह्निमूलं भीतापवर्गमरणं समिपां कदा नु	॥ १६ ॥
प्रह्लाद उवाच— ब्रह्मादयः सुरगणाः मुनयोऽथ सिद्धाः सत्त्वैकतानमृतयो वचसां प्रवाहैः । नान्तं परस्य परतोऽप्यधुनाऽपि यान्ति किं तोष्टुमर्हति स मे हरिरुग्रजातेः	॥ ८ ॥	यस्मात् प्रियाग्रियवियोगसुयोगजन्म शोकाग्निना सकलयोनिषु दह्यमानः । दुःखीपथं तदपि दुःखमतस्त्रियाऽहं भूमन् भ्रमामि वद मे तव दास्ययोगम्	॥ १७ ॥
मन्ये धनाभिजनरूपतपःश्रुतौज- स्तेजःप्रभावबलपीरुपयुद्धियोगाः । नाराधनाय हि भवन्ति परस्य पुंसो भक्त्या तुतोप भगवान् ननु यूपपाय	॥ ९ ॥	सोऽहं प्रियस्य सुहृदः परदेवताया लीलाकथास्तव नृसिंह विरिञ्चगीताः । अजस्तराम्यनुगृणन् गुणविप्रमुक्तो दुर्गाणि ते पदपुगालवहंससङ्गः	॥ १८ ॥
विप्राद् द्विपङ्गुणयुतादरविन्दनाभ पादारविन्दविमुखाच्छेषचं वरिष्ठम् । मन्ये तदर्पितमनोवचनात्मगेह प्राणः पुनाति सकलं न तु भूरिमानः	॥ १० ॥	बालस्य चेह शरणं पितरी नृसिंह आर्तस्य चागदमुदन्वति मज्जतो नौः । तप्तस्य तर्पणविधिर्यदिहाऽस्तेष्ट स्तद्वत्प्रभो तनुभृतां त्वदुपासकानाम्	॥ १९ ॥
नैवात्मनः प्रभुरयं निजलामपूर्णो मानं जनादविदुषः करुणो वृणीते । यद् यजन्तो भगवते विदधीत मानं तच्चात्मने प्रतिमुखस्य यथा मुखश्रीः	॥ ११ ॥	यस्मिन् यतो येन च यर्हि यस्य यस्मै यथा यमुत यस्त्वपरः परो वा । भावं करोति विकरोति पृथक् स्वभावः सद्योदितस्तदखिलं भवतः स्वरूपम्	॥ २० ॥
तस्मादहं विगतविह्वल ईश्वरस्य सर्वात्मना न हि गृणामि यथामनीषम् । नीचोऽजया गुणविसर्गमनुप्रविष्टः पूयेत येन हि पुमाननुवर्णितेन	॥ १२ ॥	माया मनः सृजति कर्ममयं बलीयः कालेन चोदितगुणानुमतेन पुंसः । छन्दोमयं यदजयापितपोऽशारं संसारचक्रमज कोऽतितरेत्त्वदन्यः	॥ २१ ॥
सर्वे ह्यमी विधिकरास्तव सत्त्वधाम्नो ब्रह्मादयो वयमिवेश न चोद्विजन्तः । क्षेमाय भूतय उतात्मसुखाय चाऽस्य विक्रीडितं भगवतो रुचिरावतारैः	॥ १३ ॥		

स त्वं हि नित्यविजितात्मगुणः स्वधाप्ता
कालो बशीकृतविसृज्यविसर्गशक्तिः ।

चक्रे विसृष्टमजयेश्वर पोडशारे

निष्पीड्यमानमुपकर्ष विभो प्रपन्नम् ॥ २२ ॥

दृष्टा मया दिवि विभोऽखिलधिष्ण्यपाना
मायुः श्रियो विभव इच्छति यान् जनोऽयम् ।

येऽस्मात्पितुः कुपितहासविजृम्भितभू
विस्फूर्जितेन लुलिताः स तु ते निरस्तः ॥ २३ ॥

तस्मादमृस्तनुभूतामहमाशिषो ज्ञः
आयुः श्रियं विभवमैन्द्रियमाविरिधात् ।

नेच्छामि ते विलुलिता गुरुविक्रमेण
कालात्मनोपनय मां निजभृत्यपार्थम् ॥ २४ ॥

कुत्राशिषः श्रुतिसुखा मृगतृष्णरूपाः
केदं कलेवरमशेषरुजां विरोहम् ।

निर्विद्यते न तु जनो यदपीह बिद्वान्
कामानलं मधुलवैः शमयन् दुरापैः ॥ २५ ॥

काहं रजःप्रभव ईश तमोऽधिकेऽस्मिन्
जातः सुरेतरकुले क तवानुकम्पा ।

न ब्रह्मणो न तु भवस्य न वै रमाया
यन्मेऽर्पितः शिरसि पद्मकप्रसादः ॥ २६ ॥

नैषा परावरमतिर्भवतो ननु स्यात्
जन्तोर्यथाऽऽत्मसुहृदो जगतस्तथाऽपि ।

संसेवया सुरतरोरिव ते प्रसादः
सेवानुरूप उदयो न परावरत्वम् ॥ २७ ॥

एवं जनं निपतितं प्रभवाहिकूपे
कामाभिकाममनु यः प्रपतन् प्रसङ्गात् ।

कृत्वाऽऽत्मसात् सुरर्षिणा भगवन् गृहीतः
सोऽहं कथं नु विसृजे तव भृत्यसेवाम् ॥ २८ ॥

मत्प्राणरक्षणमनन्त पितृवर्धं च
मन्ये स्वभृत्यकपिशाक्यमृतं विधातुम् ।

सङ्गं प्रगृह्य यदबोचदसद् विपित्सु-
स्त्यामीश्वरो मदपरोऽवतु कं हरामि ॥ २९ ॥

एकस्त्वमेव जगदेतदमुष्य यत् त्व-
माद्यन्तयोः पृथगवस्यसि मध्यतश्च ।

सृष्ट्वा गुणव्यतिकरं निजमापयेदं
नानेव तैरवसितस्तदनुप्रविष्टः ॥ ३० ॥

त्वं वा इदं सदसदीश भवांस्ततोऽन्यो
माया यदात्मपरबुद्धिरियं ह्यपार्था ।

यद् यस्य जन्मनिधनं स्थितिरिक्षणं च
तद् वै तदेव खलु कालबुद्धितर्कोः ॥ ३१ ॥

न्यस्येदमात्मनि जगद् विलयाय्मुमद्ये
शेषासनो निजसुखानुभवो निरीहः ।

योगेन मीलितदृगात्मनि वीतनिद्र
स्तुर्यस्थितो ननु तमोऽनुगुणांश्च युंक्ते ॥ ३२ ॥

तस्यैव ते वपुरिदं निजकालशक्त्या
सञ्चोदितं प्रकृतिधर्मिण आत्मगूढम् ।

अम्भस्थनन्तशयनाद्विरमत्समाधेः
नाभेरभूत् स्वकणिकाद्वटवन्महाब्जम् ॥ ३३ ॥

तत्सम्भवः कविरतोऽन्यदपश्यमान
स्त्वां बीजमात्मनि ततं स वहिर्विचिन्वन् ।

नाविन्ददब्दशतमप्सु निमज्जमानो
जातेऽङ्गुरे कपमिहोपलभेत बीजम् ॥ ३४ ॥

स त्वात्मयोनिरति चिस्मित आश्रितोऽब्जं
कालेन तीव्रतपसा परिशुद्धभावः ।

त्वामात्मनीश भुवि गन्धमिवातिसूक्ष्मं
भूतेन्द्रियाशयमपे विततं ददर्श ॥ ३५ ॥

एवं सहस्रवदनाद्विशिरःकरोरु
नासास्यकर्णनयनाभरणायुधाद्वचम् ।

मायाभयं सदुपलक्षणसन्निवेशं
हृष्टा महापुरुषमाप मुदं विरिधः ॥ ३६ ॥

तस्मै भवान् हयशिरस्तनुवं च बिभ्रद्
वेदद्रुहायतिबली मधुकैटाभस्यी ।

हत्वाऽनयत् श्रुतिगणांश्च रजस्तमश्च
सत्त्वं तव प्रियतमां तनुमामनन्ति ॥ ३७ ॥

इत्थं नृतिर्यगृषिदेवज्ञपावतारै
लोकान् विभावयसि हंसि जगत्प्रतीपान् ।

धर्मं महापुरुषं पासि युगानुवृत्तं
छत्राः कलौ यदभवस्त्रियुगोऽथ स त्वम्

॥ ३८ ॥

नैतन्मनस्तवकथासु विकुण्ठनाथ
सम्प्रीयते दूरितदुष्टमसाधु तीव्रम् ।
कामातुरं हर्षशोकभयेपणार्तं
तस्मिन् कथं तव गतिं विमृशामि दीनः

॥ ३९ ॥

जिह्वकतोऽच्युत विकर्पति मा वितृप्ता
शिरोऽन्यतस्त्वगुदरं ध्रुवं कुतश्चित् ।
प्राणोऽन्यतश्चपलदृक् क्व च कर्मशक्ति
बल्लवः सपत्न्य इव गेहपतिं लुनन्ति

॥ ४० ॥

एवं स्वकर्मपतितं भववैतरण्या
मन्योन्त्यजन्मभरणाशनिभीतभीतम् ।
पवयन् जनं स्वपरविग्रहवैरमैत्रं
हन्तेति पारमतिपीडहि मूढसत्त्वम्

॥ ४१ ॥

कोऽन्यत्र तेऽखिलगुरो भगवन् प्रयास
उत्तारणेऽस्य भवसम्भ्रलोपदेहोः ।
मूढेषु वै महदनुग्रह आर्तबन्धो
किं तेन ते प्रियजनाननुसंवेमानः

॥ ४२ ॥

नैवोद्विजे भवदुरत्यययवैतरण्या
स्त्वस्तीर्थगायनमहामृतपानमत्तः ।
शोचे नु ते विमुखचेतस इन्द्रियार्थ
मायासुखाय भरमुद्रहो विमूढान्

॥ ४३ ॥

प्रायेण देवमुनयः स्वविमुक्तिकामा
मीनं चरन्ति विजने न परार्थनिष्ठाः ।
नैतान् विहाय कृपणान् विमुमुक्षु एको
नान्यं त्वदस्य शरणं भ्रमतोऽनुपश्ये

॥ ४४ ॥

यन्मेषुनादि गृहमेधिसुखं हि तुच्छं
कण्डूयेन करयोरिव दुःखदुःखम् ।
तृष्यन्ति देहकृपणा बहुदुःखभाजः
कण्डूतिवन्मनसिजं विषहेत धीरः

॥ ४५ ॥

मीनव्रतश्रुततपोऽध्ययनस्वधर्म
व्याख्यारहोजपसमाधय आपवर्ष्याः ।

प्रायः परं पुरुषं ते त्वजितेन्द्रियाणां
वार्ता भवन्त्युत न वाऽत्र तु दाम्भिकानाम्

॥ ४६ ॥

रूपे श्मे सदसती तव वेददृष्टे
वीजाद्भुताविच न चान्यदरूपकस्य ।
युक्ताः समक्षमुभयत्र विचिन्वते त्वां
योगेन वह्निमिव दारुषु नान्यतः स्यात्

॥ ४७ ॥

त्वं बापुरग्रिवनिर्वियदम्बुमात्राः
प्राणेन्द्रियाणि हृदयं चिदनुग्रहश्च ।
सर्वं त्वमेव सगुणो विगुणश्च भूम्न्
नान्यत् त्वदस्त्यपि मनोवचसा निरुक्तम्

॥ ४८ ॥

नैते गुणानुगुणिनो महदादयो ये
सर्वे मनःप्रभृतयः सहदेवमर्त्याः ।
आयन्तवन्त उरगाय विदन्ति हि त्वा
मेवं विमृश्य सुषिपो विरमन्ति शब्दान्

॥ ४९ ॥

तत्त्वे मनो दर्शने ह्यपि स्तुतौ च
वाक् कर्मणि ह्यपि करी श्रवणं कपायाम् ।
संसेवया त्वयि विनेति पटङ्गया किं
भक्तिं जनः परमहंसगतौ लभेत

॥ ५० ॥

नारद उवाच—

एतावद्दर्शितगुणो भक्त्या भक्तेन निर्गुणः ।
प्रह्लादं प्रणतं प्रीतो गतमनुरभापत

॥ ५१ ॥

श्रीभगवानुवाच—

प्रह्लाद भद्रं भद्रं ते प्रीतोऽहं तेऽसुरोत्तम ।
वरं वृणीष्यामिमतं कामपूरोऽस्म्यहं नृणाम्

॥ ५२ ॥

मामप्रीणत आपुष्मन् दर्शनं दुर्लभं हि मे ।
दृष्ट्वा मां न पुनर्जन्तुरात्मानं तमुमर्हति

॥ ५३ ॥

प्रीणन्ति ह्यथ मां धीराः सर्वभावेन माधवम् ।
श्रेयस्कामा महाभागाः सर्वेषामाशिषां पतिम्

॥ ५४ ॥

नारद उवाच—

एवं प्रलोभ्यमानोऽपि वरैर्लोकप्रलोभनैः ।
एकान्तिव्याद् भगवति नैच्छत् तानसुरोत्तमः

॥ ५५ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

नारद उवाच-

भक्तियोगस्य तत् सर्वमन्तरायतयाऽर्भकः ।

मन्यमानो हृषीकेशं स्मयमान उवाच ह ॥ १ ॥

प्रह्लाद उवाच-

मा मा प्रलोभयत्येत्याऽसक्तं कामेषु तैर्वैः ।

तत्सङ्गभीतो निर्विण्णो मुमुक्षुस्त्यामुपाश्रितः ॥ २ ॥

भृत्यलक्षणजिज्ञासुर्भक्तं कामेषु चोदयात् ।

भवान् संसारबीजेषु हृदयग्रन्थिषु प्रभो ॥ ३ ॥

नान्यथा तेऽखिलगुरोर्घटते करुणात्मनः ।

नष्टदृष्टेस्तमस्यन्धे त्वं पारः पारदर्शिनः ॥ ४ ॥

यस्त आशिष आशास्ते न स भृत्यः स वै वणिक् ।

स वै स्वामी स वै भृत्यो गुणलुब्धो न कामुकौ ॥ ५ ॥

आशासानो न वै भृत्यः स्वामिन्याशिष आत्मनः ।

न स्वामी भृत्यतः स्वाम्यमिच्छन् यो राति चाशिषः ॥ ६ ॥

अहं त्वकामस्त्वद्भक्तस्त्वं च स्वाम्यनपाश्रयः ।

नान्यथेहावयोरर्थो राजसेवकयोरिव ॥ ७ ॥

यदि रासीश मे कामान् वरान् त्वं वरदर्पभ ।

कामानां ह्यसरोहं भवतस्तु वृणे वरम् ॥ ८ ॥

इन्द्रियाणि मनः प्राणा आत्मा धर्मो धृतिर्मतिः ।

हीः श्रीस्तेजः स्मृतिः सत्यं येषां नश्यन्ति जन्मना ॥ ९ ॥

यिमुञ्चति यदा कामान् मानवो मनसि श्रितान् ।

तर्ह्येव पुण्डरीकाक्ष न भवायावकल्पते ॥ १० ॥

नारदनोपदिष्टं मे तव मन्त्रमिमं स्मरे ॥ १० ॥

ओं नमो भगवते तुभ्यं पुरुषाय महात्मने ।

हरयेऽद्भुतसिंहाय ब्रह्मणे परमात्मने ॥ ११ ॥

श्रीनृसिंह उवाच-

नैकान्तिनो मे मयि जातिवहाशिष

आशासतेऽमुत्र तथा भवाद्दशाः ।

तथाऽपि मन्वन्तरमेतदत्र

दित्येवराणामनुभुङ्क्ष भोगान् ॥ १२ ॥

कथा मदीया जुषमाणः प्रियास्त्व-

मावेश्य मामात्मनि सन्तमेकम् ।

सर्वेषु भूतेष्वपियज्ञमीशं

यजस्व योगेन च कर्म हिन्वन् ॥ १३ ॥

भोगेन पुष्पं कुशलेन पापं कलेवरं कालजवेन हित्वा ।

कीर्तिं विशुद्धां सुरलोकगीतां विताय मामेप्यसि मुक्तबन्धः ॥

य एतत् कीर्तयेन्मह्यं त्वया गीतमिदं नरः ।

त्वां च मां च स्मरन् काले कर्मबन्धाद् विमुच्यते ॥ १५ ॥

प्रह्लाद उवाच-

वरं वरय एतत् ते वरदेशान्महेश्वर ।

यदनिन्दत् पिता मे त्वामविद्धांस्तेज ऐश्वरम् ॥ १६ ॥

बद्धामर्पाशयः साक्षात् सर्वलोकगुरुं प्रभुम् ।

भ्रातृहेति मृषादृष्टिस्त्वद्भक्ते मयि चाधवान् ॥ १७ ॥

तस्मात् पिता मे पूयते दुरन्ताद् दुस्तरादपात् ।

पूतस्तेऽपाद्भ्रान्तदृष्टस्तदा कृपणवत्सल ॥ १८ ॥

श्रीभगवानुवाच-

त्रिः सप्तभिः पिता पूतः पितृभिः सह तेऽनप ।

यत् साधोऽस्य कुले जातो भवान् वै कुलपावनः ॥ १९ ॥

यत्र यत्र च मद्भक्ताः प्रशान्ताः समदर्शिनः ।

साधवः समुदाचारास्ते पूयन्तेऽपि कीकटान् ॥ २० ॥

सर्वात्मना न हिंसन्ति भूतग्रामेषु किञ्चन ।

उवाचचेपु देव्येन्द्र मद्भावेन गतस्मृहाः ॥ २१ ॥

भवन्ति पुरुषा लोके मद्भक्तास्त्वामनुव्रताः ।

भवान् मे खलु भक्तानां सर्वेषां प्रतिरूपधृक् ॥ २२ ॥

कुरु त्वं प्रेतकार्याणि पितुः पूतस्य सर्वशः ।

मदङ्गस्पर्शनेनाङ्ग लोकान् यास्यति सुप्रजाः ॥ २३ ॥

पित्र्यं च स्थानमातिष्ठ यथोक्तं ब्रह्मवादिभिः ।

मय्यावेश्य मनस्तात कुरु कर्माणि तत्परः ॥ २४ ॥

नान्द उवाच-

प्रह्लादोऽपि तथा चक्रे पितुर्यत् साम्परायिकम् ।

ययाऽऽह भगवान् राजनभिषिक्तो द्विजोत्तमः ।
 प्रह्लादस्तु तयाऽकार्पाद् राज्यं निहतकण्टकम् ॥ २५ ॥
 प्रह्लादमुमुखं दृष्ट्वा ब्रह्मा नरहरिं हरिम् ।
 स्तुत्वा वाग्भिः पवित्राभिः प्राह देवादिभिर्वृतः ॥ २६ ॥
 ब्रह्मावाच—
 देवदेवास्त्रिलाध्यक्ष भूतभावन पूर्वज ।
 दिष्ट्वा ते निहतः पापो लोकसन्तापनोऽसुरः ॥ २७ ॥
 योऽसी लब्धवरो मत्तो न वध्या मम सृष्टिभिः ।
 तपोयोगबलोन्नद्धः समस्तनिगमानहन् ॥ २८ ॥
 दिष्ट्वाऽस्य तनयः साधुर्महाभागवतोऽर्भकः ।
 त्वया विमोचितो मृत्योर्दिष्ट्वा त्रातस्त्वयाऽधुना ॥ २९ ॥
 एतद् वपुस्ते भगवन् ध्यायतः प्रयतात्मनः ।
 सर्वतो गोमृ सन्त्रासान्मृत्योरपि जिघांसतः ॥ ३० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 मैवंविधोऽसुराणां ते प्रदेशः पद्मसम्भव ।
 वरः क्रूरनिसर्गाणामहीनाममृतं यथा ॥ ३१ ॥
 नारद उवाच—
 इत्युत्वा भगवान् राजन् ततश्चान्तर्दधे हरिः ।
 अदृश्यः सर्वभूतानां पूजितः परमेष्ठिनः ॥ ३२ ॥
 ततः सम्पूज्य विधिवद् वबन्दे परमेष्ठिनम् ।
 भवं प्रजापतीन् देवान् प्रह्लादो भगवत्कलाः ॥ ३३ ॥
 ततः काव्यादिभिः सार्धं मुनिभिः कमलासनः ।
 दैत्यानां दानवानां च प्रह्लादमकरोत् पतिम् ॥ ३४ ॥
 प्रतिनन्य ततो देवाः प्रपूज्य परमाशिषः ।
 स्वधामानि ययू राजन् ब्रह्माद्याः प्रतिपूजिताः ॥ ३५ ॥
 एवं तौ पार्षदी बिष्णोः पुत्रत्वं प्रापिती दितेः ।
 हृदि स्थितेन हरिणा वैरभावेन तौ हतौ ॥ ३६ ॥
 पुनस्तौ पूर्वशापेन राक्षसौ तौ बभूवुः ।
 कुम्भकर्णदशार्धौ हतौ तौ रामविक्रमैः ॥ ३७ ॥
 शयानौ युधि निर्भिन्नहृदयौ रामसायकैः ।
 तच्चित्तौ जहनुर्देहं यथा प्राक्तनजन्मनि ॥ ३८ ॥

तावेवाद्य पुनर्जातौ शिशुपालकुरुशौ ।
 हरो वैरानुबन्धेन पश्यतस्ते समीपतुः ॥ ३९ ॥
 एनः पूर्वकृतं यत् तद् राजानः कृष्णवैरिणः ।
 जहुस्तेऽन्ते तदात्मानः कीटाः पेशस्कृतो यथा ॥ ४० ॥
 यथा यथा भगवतो भक्त्या परमया भिद्राम् ।
 नृपाश्चैवाद्यः साम्यं हरेस्तच्चिन्तया ययुः ॥ ४१ ॥
 आख्यातं सर्वमेतत् ते यन्मां त्वं परिपृष्टवान् ।
 दमघोपसुतादीनां हरेः साम्यमपि द्विषाम् ॥ ४२ ॥
 एषा ब्रह्मण्यदेवस्य कृष्णस्य च महात्मनः ।
 अवतारकथा पुण्या वधो यत्रादित्ययोः ॥ ४३ ॥
 प्रह्लादस्यानुचरितं महाभागवतस्य च ।
 भक्तिज्ञानं विरक्तिश्च यायान्त्यं चास्य वै हरेः ॥ ४४ ॥
 सर्गस्थित्यप्यवेशस्य गुणकर्मनुवर्णनम् ।
 परावरेषां स्थानानां कालेन व्यत्ययो महान् ॥ ४५ ॥
 धर्मो भागवतानां च भगवान् येन गम्यते ।
 आख्यातेऽस्मिन् समाख्यातमाध्यात्मिकमशेषतः ॥ ४६ ॥
 य एतत् पुण्यमाख्यानं विष्णोर्वीर्योपबृंहितम् ।
 कीर्तयेच्छ्रद्धया श्रुत्वा कर्मपारिर्विमुच्यते ॥ ४७ ॥
 एतद् य आययुरुपस्य मृगेन्द्रलीलां
 दैत्येन्द्रपृथपवधं प्रपतः पठेत ।
 दैत्यात्मजस्य च सतां प्रवरस्य पुष्पं
 श्रुत्वानुभावमकुतोभयमेति लोकम् ॥ ४८ ॥
 ययं नृलोके वत भूरिभागा
 लोकं पुनाना मुनयोऽभिषयन्ति ।
 एषां गृहानावसतीति साक्षाद्
 गूढं परं ब्रह्म मनुष्यलिङ्गम् ॥ ४९ ॥
 स वा अयं ब्रह्म महद् विमृग्यं
 कैवल्यनिर्वाणसुखानुभूतिः ।
 प्रियः सुहृद् वः खलु मातुलेय
 आत्माऽहंणीयो विधिकृद्गुरुश्च ॥ ५० ॥

न यस्य साक्षाद् भवपञ्चादिभी
रूपं धिया वस्तुतयोपवर्णितम् ।
मीनेन भक्त्योपशमेन पूजितः
प्रसीदतामेव स सात्वतां पतिः ॥ ५१ ॥

नारद उवाच—
स एष भगवान् राजन् व्यतनोद् विततं यशः ।
पुरा रुद्रस्य देवस्य मयेनानन्तमायिना ॥ ५२ ॥

राजोवाच—
कस्मिन् कर्मणि देवस्य यशोऽभूज्जगदीशितुः ।
यथा चोपचिता कीर्तिः कृष्णेनानेन कथ्यताम् ॥ ५३ ॥

नारद उवाच—
निर्जिता असुरा देवैर्युध्यनेनोपवृंहितैः ।
मायिनां परमाचार्यं मयं शरणमाययुः ॥ ५४ ॥

स निर्ममे पुरस्तिस्रो हैमरोप्यायसीर्बिभुः ।
दुर्लक्ष्यापायसंयोगा दुर्वितर्क्यपरिच्छदाः ॥ ५५ ॥

ताभिस्तेऽसुरसेनान्यो लोकान् व्रीन् सेश्वरान् नृप ।
स्मरन्तो नाशयांचक्रुः पूर्वैरमलक्षिताः ॥ ५६ ॥

ततस्ते सेश्वरा लोका उपासायेश्वरं ततः ।
ब्राहि नस्तावकान् देव विनष्टान् त्रिपुरालयैः ॥ ५७ ॥

अपानुगृह्य भगवान् मा भैष्टेति सुरान् विभुः ।
शरं धनुषि सन्धाय पुर्यामस्त्रं व्यमुञ्चत ॥ ५८ ॥

ततोऽश्विर्णा इषव उन्पेतुः सूर्यमण्डलात् ।
यथा मपूखसन्दोहा नादृश्यन्त पुरो यतः ॥ ५९ ॥

तैः सृष्टा व्यसवः सर्वे निषेतुस्त्रिपुरीकसः ।
तानानीय महायोगैर्मयः कूपरसेऽक्षिपत् ॥ ६० ॥

सिद्धामृतरसस्पृष्टा ब्रह्मसारा महौजसः ।
उत्तस्थुर्मधदलनाद् वेयुता इव बह्वयः ॥ ६१ ॥

विलोक्य भग्नसङ्कल्पं विमनस्कं वृषध्वजम् ।
तदाऽयं भगवान् विष्णुस्तत्रोपायमकल्पयत् ॥ ६२ ॥

वत्स आसीत् तदा ब्रह्मा स्वयं विष्णुरयं हि गौः ।
प्रविश्य त्रिपुरं काले रसकूपामृतं पपी ॥ ६३ ॥

तेऽसुरा ह्यपि पश्यन्तो न न्यपेधन् विमोहिताः ।
तद् विज्ञाय महायोगी रसपालानिदं जगौ ।
स्मयन् विशोकः शोकातान् स्मरन् देवगतिं च ताम् ॥ ६४ ॥

देवोऽसुरो नरोऽन्यो वा नेश्वरोऽस्तीह कश्चन ।
आत्मनोऽन्यस्य वा दिष्टं देवेनापोहितुं द्वयोः ॥ ६५ ॥

अथास्मां शक्तिभिः स्वाभिः शम्भोः प्राथनिकं व्यधात् ।
धर्मज्ञानविरक्त्यादितपोविद्याक्रियादिभिः ॥ ६६ ॥

रथं सूतं ध्वजं बाहं धनुर्वर्मं शरादि यत् ।
सन्नद्धो रथमास्थाय सशरं धनुराददे ॥ ६७ ॥

शरं धनुषि सन्धाय मुहूर्तेऽभिजितीश्वरः ।
भगवत्तेजसा गुप्तो ददाह त्रिपुरं नृप ॥ ६८ ॥

दिवि दुन्दुभयो नेदुर्विमानशतसङ्कुले ।
देवर्षिपितृसिद्धेशा जयेति कुसुमोत्करैः ।
अवाकिन् जगुर्हृष्टा ननृतुश्चाप्सरो गणाः ॥ ६९ ॥

एवं दग्ध्वा पुरस्तिस्रो भगवान् पुरहा नृप ।
ब्रह्मादिभिः स्तूयमानः स्वधाम प्रत्यपश्यत ॥ ७० ॥

एवंविधान्यस्य हरेः स्वमायया
विदम्ब्यमानस्य नृलोकमात्मनः ।
वीर्याणि गीतान्पुपिभिर्जंगदुरो-
लोकान् पुनानान्यपरं वदामि किम् ॥ ७१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
श्रुत्वाहितं साधुसभासमाजितं महत्तमाग्रण्य उरुक्रमात्मनः ।
युधिष्ठिरो देत्यपतेर्मुदान्वितः पण्डितः भूतस्तनयं स्वयम्भुवः ॥

युधिष्ठिर उवाच—
भगवन् श्रोतुमिच्छामि नृणां धर्मं सनातनम् ।
वर्णाश्रमाचारयुतं यत् पुमान् विन्दते परम् ॥ १ ॥

भयान् प्रजापतेः साक्षादात्मजः परमेश्विनः ।
 सुतानां सम्मतो ब्रह्मन् तपोज्ञानसमाधिभिः ॥ ३ ॥
 नारायणपरा विप्रः धर्मं गुह्यं यथा विदुः ।
 करुणाः साधवः शान्तास्त्वद्विधा न तथा परे ॥ ४ ॥
 नागद उवाच-
 नत्वा भगवतेऽजाय लोकाणां धर्महितवे ।
 वक्ष्ये सनातनं धर्मं नारायणमुखाच्छ्रुतम् ॥ ५ ॥
 योऽवतीर्षात्मनोऽशो दाक्षावण्यां तु धर्मतः ।
 लोकाणां स्वस्तयेऽध्यास्ते तपो वदरिकाश्रमे ॥ ६ ॥
 धर्ममूलं हि भगवान् सर्ववेदमयो हरिः ।
 स्मृतिश्च तद्विदां राजन् येन चात्मा प्रसीदति ॥ ७ ॥
 सत्यं दया तपः शौचं तितिक्षेक्षा शमो दमः ।
 अहिंसा ब्रह्मचर्यं च त्यागः स्वाध्याय आर्जवम् ॥ ८ ॥
 सन्तोषः समदृक्सेवा ग्राम्येहोपरमः शनैः ।
 नृणां विषययेहेक्षा मौनमात्मबिम्बानम् ॥ ९ ॥
 अन्नायादेः संविभागो भूतेभ्यश्च यथाऽर्हतः ।
 तेष्वाम्बुदेवतावुद्धिः सुतरां नृप पाण्डव ॥ १० ॥
 श्रवणं कीर्तनं चास्य स्मरणं महतां गतेः ।
 सेवेज्याऽवनतिः सख्यं दास्यमात्मसमर्पणम् ॥ ११ ॥
 नृणामयं परो धर्मः सर्वेषां समुदाहृतः ।
 त्रिंशद्विंशत्ययुक्तः सर्वात्मा येन तुष्यति ॥ १२ ॥
 संस्कारा यथविच्छिन्ना स द्विजो वेदिकादयः ।
 इज्याभ्ययनदानानि बिहितानि द्विजन्मनाम् ॥ १३ ॥
 जन्मकर्मावदातानां क्रियाश्च निगमोदिताः ।
 विप्रस्याध्यापनादीनि ततोऽन्यस्यापरिग्रहः ॥ १४ ॥
 राज्ञो वृत्तिः प्रजागोमुखाविप्राद् वा कारादिभिः ।
 वैश्यस्तु वार्तावृत्तिः स्यान्नित्यं ब्रह्मकुलानुगः ॥ १५ ॥
 शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा वृत्तिश्च स्वामिनो भवेत् ॥ १६ ॥
 वार्ता विचित्रशालीनं यायावयं शिलोञ्छनम् ।
 विप्रवृत्तिश्चतुर्थेयं श्रेयसी चोत्तरोत्तरा ।
 जपन्त्यो नोत्तमां वृत्तिमनापदि भजेन्नरः ॥ १७ ॥

कते राज्यमापत्सु सर्वेषामपि सर्वशः ।
 कतामृताभ्यां जीवेत मृतेन प्रमृतेन वा ॥ १८ ॥
 सत्यानृताभ्यां जीवेत न श्ववृत्त्या कथञ्चन ।
 कतमुञ्छशिलं प्रोक्तममृतं यदयाचितम् ॥ १९ ॥
 मृतं तु नित्ययाश्वा स्यात् प्रमृतं कर्षणं स्मृतम् ।
 सत्यानृतं तु वाणिज्यं श्ववृत्तिर्नीचसेवनम् ॥ २० ॥
 वर्जयेत् तां सदा विप्रो राजन्यश्च जुगुप्सिताम् ।
 सर्ववेदमयो विप्रः सर्वदेवमयो नृपः ॥ २१ ॥
 शमो दमस्तपः शौचं सन्तोषः क्षान्तिरार्जवम् ।
 दानं दयाऽच्युतात्मत्वं सत्यं च ब्रह्मलक्षणम् ॥ २२ ॥
 शौर्यं वीर्यं धृतिस्तेजस्त्याग आत्मजयः धृमा ।
 ब्रह्मण्यता प्रसादश्च रक्षा च शत्रुलक्षणम् ॥ २३ ॥
 देवगुर्वायंगोभक्तिसिर्वर्गपरीतोषणम् ।
 आस्तिक्यमुद्यमो नित्यं नेपुण्यं वैश्यलक्षणम् ॥ २४ ॥
 शूद्रस्य सन्नतिः शौचं सेवा स्वामिन्यमायया ।
 अमन्त्रयज्ञो हस्त्येयं मौढ्यं गोविप्ररक्षणम् ॥ २५ ॥
 स्त्रीणां तु पतिदेवानां तच्छुश्रूषाऽनुकूलता ।
 तद्व्युष्टनुवृत्तिश्च नित्यं तद्व्रतधारणम् ॥ २६ ॥
 सम्मार्जनोपलेपाभ्यां गृहमण्डनवर्तनैः ।
 स्वयं च मण्डिता नित्यं परिमृष्टपरिच्छदा ॥ २७ ॥
 कामैरुवाचवैः साध्वी प्रथयेण दमेन च ।
 वाक्यैः सत्यैः प्रियैः प्रेम्णा काले काले भजेत् पतिम् ॥ २८ ॥
 सन्तुष्टाऽलोलुपा दक्षा धर्मज्ञा प्रियसत्यवाक् ।
 अग्रमत्ता शुचिः स्निग्धा पतिं त्वपतितं भजेत् ॥ २९ ॥
 या पतिं हरिभावेन भजेच्छीरिव तत्परा ।
 हर्षात्मना हरेर्लोकं पत्या श्रीरिव मोदते ॥ ३० ॥
 वृत्तिः सद्भरजतीनां तत्तत्कुलकृता भवेत् ।
 अचोराणामपापानामन्यजान्तेऽवसायिनाम् ॥ ३१ ॥
 प्रायः स्वभावबिहितो नृणां धर्मो युगे युगे ।
 वेदहग्भिः स्मृतो राजन् प्रेत्य चेह च शर्मकृत् ॥ ३२ ॥

वृत्त्या स्वभावकृतया वर्तमानः स्वकर्मणि ।
 हित्वा स्वभावजं कर्म शनैर्निर्गुणतामियात् ।
 उद्यमानं मुहुः क्षेत्रं स्वयं निर्वीर्यतामियात् ।
 न कल्पते पुनः सूर्ये उसं बीजं च नश्यति ।

॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥

एवं कामाशयं चित्तं कामानामतिसंबन्ध ।

विरज्येत यथा राजन्नाग्निवत् कामविन्दुभिः ।

यस्य यद्गुणं प्रोक्तं पुंसो वर्णादिव्यञ्जकम् ।

यद्यन्यत्रापि दृश्येत तत् तेनैव विनिर्दिशेत् ।

॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

नारद उवाच—

ब्रह्मचारी गुरुकुले बसेद् दान्तो गुरोर्हितम् ।
 आचरेद् दासवस्त्रीचो गुरो मुदसौहृदः ।

॥ १ ॥

सायं प्रातरुपासीत गुर्वङ्गकसुरोत्तमान् ।
 सन्ध्ये उभे च यतबान् जपन् ब्रह्म समाहितः ।

॥ २ ॥

छन्दांस्यधीयेत गुरोराहूतश्च सुयन्त्रितः ।
 उपक्रमेऽवसाने च चरणौ शिरसा नमेत् ।

॥ ३ ॥

मेखलाजिनवासोसि जटादण्डकमण्डलून् ।
 विभूयादुपवीतं च दर्भपाणिपर्यधोदितम् ।

॥ ४ ॥

सायं प्रातश्चरेद् भैक्ष्यं गुरवे तन्निवेदयेत् ।
 भुञ्जीत ययनुज्ञातो नो चेदुपबसेत् क्वचित् ।

॥ ५ ॥

सुशीलो मितभृग् दक्षः श्रद्धालो जितेन्द्रियः ।
 यावदर्थं व्यवहरेत् स्त्रीषु स्त्रीनिर्जितेषु च ।

॥ ६ ॥

वर्जयेत् प्रमदागाधामगृहस्थो बृहद्गतः ।
 इन्द्रियाणि प्रमाधीनि हरन्त्यपि यतेर्मनः ।

॥ ७ ॥

केतुप्रसाधनोन्मर्दस्नपनाभ्यञ्जनादिकम् ।
 गुरुस्त्रीभिर्युवतिभिः कारयेत्तन्मनो युवा ।

॥ ८ ॥

नन्त्यग्निः प्रमदा नाम घृतकुम्भः पुमान् यतः ।
 सुतामपि रहो जह्यादन्यदा यावदर्थकृत् ।

॥ ९ ॥

कल्पयेदात्मनो यावदाभासमिदमीश्वरः ॥
 द्वितं तावच्च विरमेत् ततो ह्यस्य विपर्ययः ।

॥ १० ॥

एतवान्यद् गृहस्थस्य समाज्ञातं यतेरपि ।
 गुरुवृत्तिर्विकल्पेन गृहस्थस्यर्तुंगामिनः ।

॥ ११ ॥

अञ्जनाभ्यञ्जनोन्मर्दस्नानलेपामिषं मधु ।
 स्नग्गन्धलेपालङ्कारास्त्वजेयुषं घृतव्रताः ।

॥ १२ ॥

उपित्वैवं गुरुकुले द्विजोऽधीत्यावबुध्य च ।

त्रयीं साक्षोपनिषदं यावदर्थं यथाबलम् ।

॥ १३ ॥

दत्त्वा वरमनुज्ञातो गुरोः कामं यदीश्वरः ।

गृहं वनं वा प्रविशेत् प्रव्रजेत् तत्र वाऽवसेत् ।

॥ १४ ॥

अग्नौ गुरावात्मनि च सर्वभूतेष्वधोऽक्षजम् ।

भूतैः स्वधामभिः पश्येदप्रविष्टं प्रविष्टवत् ।

॥ १५ ॥

एवंविधो ब्रह्मचारी वानप्रस्थो यतिर्गृही ।

परं विन्दति विज्ञानं परं ब्रह्मापिगच्छति ।

॥ १६ ॥

वानप्रस्थस्य वक्ष्यामि नियमान् मुनिसंमतान् ।

यानातिष्ठन् मुनिर्गच्छेद् ऋषिलोकमिहाजसा ।

॥ १७ ॥

न कृष्टपच्यमश्रीयादकूटं वाऽप्यकालतः ।

अग्निपक्वमथामं वा अर्कपक्वमुताहरेत् ।

॥ १८ ॥

वन्यैश्चपुरोडाशान् निर्वपेन्नित्यचोदितान् ।

लब्धे नवे नवान्नाये पुराणं तु परित्यजेत् ।

॥ १९ ॥

अश्वयधमेव शरणमुट्ठं वाऽद्रिकन्दरम् ।

श्रयेत् हिमवाय्वग्निवर्षाकर्तापनान् स्वयम् ।

॥ २० ॥

केशरोमनखदन्ध्रमश्रुमलानि जटिलो दधत् ।

कमण्डल्वजिने दण्डबल्ललाग्निपरिच्छदान् ।

॥ २१ ॥

चरेद् वने द्वादशाब्दान्दानीं वा चतुरो मुनिः ।

द्वावेकं वा यथाबुद्धिर्न विपयेत कृच्छ्रतः ।

॥ २२ ॥

यदाऽकल्पः स्वक्रियायां व्याधिर्भर्जयथाऽथवा ।

आन्विक्षिक्वां च विद्यायां कुर्यादनशानादिकम् ।

॥ २३ ॥

आत्मन्यग्नीन् समारोप्य संन्यस्याहं ममात्मताम् ।

कारणेषु न्यसेत् सम्यक् सहातं तु यथार्हतः ।

॥ २४ ॥

गे स्त्रानि वार्या निःश्वसान् तेजस्युष्माणामात्मवान् ।
 अपत्यसृकद्रेष्माणूयानि क्षितौ शेषं यथाञ्जयम् ॥ २५ ॥
 वाचमग्री सयक्तज्यमिन्द्रे शिल्पं करावपि ।
 पदानि गतिभिर्विष्णौ रत्योपस्थं प्रजापतौ ॥ २६ ॥
 मित्रे पापुं विसर्गं च यथास्थानं विनिर्दिशेत् ।
 दिक्षु भोत्रं स नादेन स्पर्शेनाध्यात्मनि त्वचम् ॥ २७ ॥
 रूपाणि वक्षुषा राजन् ज्योतिष्यभिनिवेशयेत् ।
 अप्सु प्रवेशयेद् जिह्वां प्रेषेप्राणं क्षितौ न्यसेत् ॥
 मनो मनोरथेऽन्ध्रे बुद्धिं बोधयेः कबौ परे ॥ २८ ॥

कर्माण्यध्यात्मना रुद्रे यदहममताः क्रियाः ।
 सत्त्वेन चित्तं क्षेत्रज्ञे गुणैर्वैकारिकं परे ॥ २९ ॥
 अप्सु क्षितिमपो ज्योतिष्यदो बायौ नभस्यमुम् ।
 कूटस्थे तच्च महति तदव्यक्तेऽक्षरे तु तत् ॥ ३० ॥
 इत्यध्वरतयाऽऽत्मानं चिन्मात्रमवदोषितम् ।
 ज्ञान्याऽद्वयोऽथ विरमेद् दग्धयोनिरिवानिलः ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारद उवाच—
 कल्पस्त्येवं परित्रज्य देहमात्रावशेषितः ।
 ग्रामिकरात्रविधिना निरपेक्षश्चेन्महीम् ॥ १ ॥
 विभृयाद् ययसी बासः कौपीनाच्छादनं परम् ।
 त्यक्तं न लिङ्गदण्डाभ्यामन्यत् किञ्चिदनापदि ॥ २ ॥
 एक एव चरेद् भिक्षुरात्मारामोऽनपाश्रयः ।
 सर्वभूतसुहृच्छान्तो नारायणपरायणः ॥ ३ ॥
 पश्येदात्मन्यदो विश्वं परे सदसतोऽङ्घ्रे ।
 आत्मानं च परं ब्रह्म सर्वत्र सदसन्मये ॥ ४ ॥
 सुमप्रबोधयोः सन्धावत्मनो गतिमात्महक् ।
 पश्यन् बन्धं च मोक्षं च मायामात्रं न वस्तुतः ॥ ५ ॥
 नाभिनन्देद् ध्रुवं मृत्युमध्रुवं वा स्वजीवितम् ।
 कालं परं प्रतीक्षेत भूतानां प्रभवाप्ययम् ॥ ६ ॥
 नासच्छास्त्रेषु सज्जेत नोपजीवेत जीविकाम् ।
 अतिवादान् त्यजेत् तर्कान् पक्षं कश्चिन्न संशयेत् ॥ ७ ॥
 न शिष्यान्नुवाचीत ग्रन्थान् नैवाभ्यसेद् बहून् ।
 न व्याख्यामुपजीवेत नारम्भानारभेत् कश्चित् ॥ ८ ॥
 न यतेराश्रमः प्रायो धर्महेतुर्महात्मनः ।
 शान्तस्य समचित्तस्य विभृयादुत वा त्यजेत् ॥ ९ ॥
 अव्यक्तलिङ्गो व्यक्ताप्यो मनीष्युन्मत्तबालवत् ।
 कचिर्मूकबदात्मानमदृश्यो दर्शयिषूणाम् ॥ १० ॥

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
 प्रह्लादस्य च संवादं मुनेराजगरस्य च ॥ ११ ॥
 तं शयानं धरोपस्थे कावेर्या सिंहसानुनि ।
 रजस्वलेस्तनूद्देशीनिगूढमलतेजसम् ॥ १२ ॥
 ददर्श लोकान् विचरन् लोकतत्त्ववित्सया ।
 वृत्तोऽमान्यैः कतिपयैः प्रह्लादो भगवत्प्रियः ॥ १३ ॥
 कर्मणाऽऽकृतिभिर्वाचा लिङ्गैर्वर्णाश्रमादिभिः ।
 नाविन्दत जनोऽयं वै सोऽसाविति न वेति च ॥ १४ ॥
 तं नत्वाऽभ्यर्च्य विधिवत् पादयोः शिरसा स्पृशन् ।
 वित्सुरिदमप्राक्षीन्महाभागवतोऽसुरः ॥ १५ ॥
 प्रह्लाद उवाच—
 विभर्षिं कायं पीबानं सोयमो भोगवान् यथा ।
 वित्तं नैवाप्य भवतो भोगो वित्तवतामिह ॥
 भोगिनां खलु देहोऽयं पीवा भवति नान्यथा ॥ १६ ॥
 न ते शयानस्य निरुयमस्य
 ब्रह्मनिहार्यो यत एव भोगाः ।
 अभोगिनोऽयं तव विप्र देहः
 पीवा यतस्तद् वद नः क्षमं चेत् ॥ १७ ॥
 कविः कल्पो निपुणहक् चित्रप्रियकथः समः ।
 लोकस्य कुर्वतः कर्म शोपे न द्वेष्टि नीचि वा ॥ १८ ॥

नारद उवाच—

स इत्थं दैत्यपतिना परिपृष्टो महामुनिः ।

स्मयमानस्तमभ्याह तद्भागमृतयन्त्रितः ॥ १९ ॥

ब्राह्मण उवाच—

वेदेदमसुरश्रेष्ठ भवान् नन्वार्यसम्मतः ।

ईहोपरमयोर्नृणां पदमध्यात्मचक्षुषा ॥ २० ॥

यस्य नारायणो देवो भगवान् हृद्गतः सदा ।

भक्त्या केवलया श्लिष्टो धुनोति ध्वान्तमर्कवत् ॥ २१ ॥

अथापि ब्रूमहे प्रश्नान् तव राजन् यथाश्रुतम् ।

सम्भाषणीयो हि भवानात्मनः शुद्धिमिच्छता ॥ २२ ॥

तृष्णया भववाहिन्या ग्राम्यकामैरपूर्णया ।

कर्माणि कार्यमाणोऽहं नानायोन्येषु योजितः ॥ २३ ॥

यदृच्छया लोकमिमं प्रापितः कर्मभिर्भग्नम् ।

स्वर्गापवर्गयोर्द्वारं तिरश्चां पुनरस्य च ॥ २४ ॥

अत्रापि दम्पतीनां च सुखायान्यापनुतये ।

कर्माणि कुर्वतां दृष्ट्वा निवृत्तोऽस्मि विपर्ययम् ॥ २५ ॥

सुखसमायाम्नो रूपं सर्वेहोपरतेर्हि यत् ।

मनःसंस्पर्शजान् दृष्ट्वा भोगान् शस्तान् संविशेत् ॥ २६ ॥

इत्येतदात्मनः स्वार्थं सन्तं विस्मृत्य वै पुमान् ।

विचित्रामसति द्वैते घोरामाप्नोति संसृतिम् ॥ २७ ॥

जलं तदुद्गमैश्छन्नं हित्वाऽज्ञो जलकाम्यया ।

मृगतृष्णामुपाधावेत् तथाऽन्यत्रार्थदृक् स्वतः ॥ २८ ॥

देहादिभिर्देवतन्त्रैरात्मनः सुखमीहतः ।

दुःखात्ययं वाऽनीशस्य क्रिया मोषाः कृताः कृताः ॥ २९ ॥

आध्यात्मिकादिभिर्दुःखैरिविमुक्तस्य कर्हिचित् ।

मत्स्यस्य कृच्छ्रोपनतैरर्थैः कामैः क्रियेत किम् ॥ ३० ॥

पश्यामि धनिनां क्लेशं लुब्धानामजितात्मनाम् ।

भयादलब्धनिद्राणां सर्वतोऽपि विशङ्किनाम् ॥ ३१ ॥

राजतश्चोरतः शत्रोः स्वजनान् पशुपक्षितः ।

अर्थिभ्यः कालतः स्वस्मान् नित्यं प्रणार्थवद्भयम् ॥ ३२ ॥

शोकमोहभयक्रोधा रागह्रस्वश्रमादयः ।

यन्मूलाः स्युर्नृणां जहातु स्पृहां प्रणार्थयोर्वृधः ॥ ३३ ॥

मधुकारमहासर्पी लोकेऽस्मिन् नो गुरुत्तमी ।

वैराम्यं परितोषं च प्राप्ता यच्छिक्षया जयम् ॥ ३४ ॥

विरागः सर्वकामेभ्यः शिक्षितो मे मधुव्रतात् ।

कृच्छ्रामं मधु तद्विनं हत्वाऽप्यन्यो हरेत् पतिम् ॥ ३५ ॥

अनीहः परितुष्टात्मा यदृच्छोपनतादहम् ।

नो चेच्छये वह्नानि महाहिरिब सत्त्वचान् ॥ ३६ ॥

कचिदल्पं कचिद् भूरि भुजेऽन्नं साध्वसाधु बा ।

कचिद् भूरिगुणोपेतं गुणहीनमुत कचित् ॥ ३७ ॥

श्रद्धयोपहृतं कापि कदाचिन्मानवर्जितम् ।

भुञ्जे भुक्त्वाऽथ कस्मिंश्चिद् दिवा नक्तं यदृच्छया ॥ ३८ ॥

क्षीमं दुकूलभजिनं चीरं वल्कलमेव वा ।

वसेऽन्यदपि सम्प्राप्तं दिष्टभुक् तुष्टधीरहम् ॥ ३९ ॥

कचिच्छये धरोपस्थे तृणपर्णाश्मभस्मसु ।

कचित् प्रासादपर्वङ्गे कशिपी वा परेच्छया ॥ ४० ॥

कचित् स्नातोऽनुलिप्ताङ्गः सुवासाः सगलङ्कृतः ।

रथेभाथैश्चरे कापि दिग्वासा ग्रहवत् कचित् ॥ ४१ ॥

नाहं निन्दे च न स्तोमि स्वभावविषमं जनम् ।

एतेषां श्रेय आशसे उतैकात्म्यं महात्मनि ॥ ४२ ॥

विकल्पं जुहुयाचित्ते तन्मनस्यर्थविक्रमे ।

मनो वैकारिके हुत्वा मायायां वै जुहोत्यमुम् ॥ ४३ ॥

आत्मानुभूतौ तां मायां जुहुयात् सत्यदृक् मुनिः ।

ततो निर्गहो विरमेत् स्वानुभूत्वाऽन्मनि स्थितः ॥ ४४ ॥

स्वात्मवृत्तं मयेत्थं ते सुगुप्तमनुवर्णितम् ।

व्यपेतं लोकशास्त्राभ्यां भवान् हि भगवन्निग्रयः ॥ ४५ ॥

नारद उवाच—

धर्मं पारमहंस्यं वै मुनेः श्रुत्वाऽसुरेश्वरः ।

पूजयित्वा ततः प्रीतः आत्मन्ययं प्रययौ गृहान् ॥ ४६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

युधिष्ठिर उवाच-

गृहस्थ एतां पदवीं विधिना येन चाञ्जसा ।

यायाद् देवकपे ब्रूहि मादृशो गृहमूढधीः ॥ १ ॥

नाम्न उवाच-

साधु पृष्टं महाभाग लोकानामनुगृह्यता ।

तत्त्वेन तदहं वक्ष्ये नैष्कर्म्यं येन कर्मणाम् ॥ २ ॥

गृहेष्वयस्थितो राजन् क्रियाः कुर्वन् गृहोचिताः ।

वासुदेवापणं साक्षादुपासीत महामुनीन् ॥ ३ ॥

श्रृण्वन् भगवतोऽभीक्ष्णमवतारकयामृतम् ।

श्रद्धधानो यथाकालमुपशान्तजनाहतम् ॥ ४ ॥

तत्सङ्गाच्छनकैः सङ्गमात्मजायात्मजादिषु ।

विमुञ्चेन्मुञ्चमानेषु स्वयं स्वप्रबन्धितः ॥ ५ ॥

यावदर्थं उपासीनो देहे गेहे च पण्डितः ।

विरक्तो रक्तवत् तत्र नृलोके नरतां न्यसेत् ॥ ६ ॥

ज्ञातयः पितरौ पुत्रा भ्रातरः सुहृदोऽपरे ।

यद् बद्धन्ति यदिच्छन्ति अनुमोदन्त निर्ममः ॥ ७ ॥

दिव्यं भीमं चान्तरिक्षं वित्तमच्युतनिर्मितम् ।

तत्सर्वमुपभुञ्जीरन् न स्वीकुर्यात् स्वतो बुधः ॥ ८ ॥

यावद् भ्रियेत जठरं तावत् स्वत्वं हि देहिनाम् ।

अधिकं योऽभिमन्येत स स्तेनो दण्डमर्हति ॥ ९ ॥

नृगोत्रराधमर्कास्तु सरीसृपविमशिकान् ।

आत्मनः पुत्रवत् पश्येत् तैषामन्तरं कियत् ॥ १० ॥

त्रिवर्गं नातिकृच्छ्रेण भजेत् गृहमेध्यपि ।

यथादेशं यथाकालं यावत् द्रव्योपपादितम् ॥ ११ ॥

आधाधान्तेवसायिभ्यः कामान् संविभजेद् यथा ।

आध्वेतान् महतो दारान् नृणां सत्त्वग्रहो यतः ॥ १२ ॥

जह्याद् यदर्थं रवान् प्राणान् हन्याद् वा पितरं गुकम् ।

तस्यां स्वत्वं शिष्यां जह्याद् वस्तेन ह्यजितो जितः ॥ १३ ॥

कृमिविह्वलस्मनिष्ठान्तं केदं तुच्छं कलेवरम् ।

क तदीयरतिर्भायां कायमात्मा नभश्छदिः ॥ १४ ॥

सिद्धेर्यज्ञावशिष्टार्थैः कल्पयेद् वृत्तिमात्मनः ।

शेषे स्वत्वं त्यजेत् प्राज्ञः पदवीं महतामियात् ॥ १५ ॥

देवान्परीथ भूतानि पितृनात्मानमन्वहम् ।

स्ववृत्त्याऽगतचित्तेन यजेत पुरुषं पृथक् ॥ १६ ॥

यज्ञात्मनोऽधिकारोऽस्ति सर्वाः स्युर्यज्ञसम्पदः ।

वैतानिकेन विधिना अग्निहोत्रादिना यजेत् ॥ १७ ॥

न ह्यग्निमुखतोऽयं वै भगवान् सर्वयज्ञभुक् ।

इत्येतं हविषा राजन् यथा बिप्रमुसैर्दुतः ॥ १८ ॥

तस्माद् ब्राह्मणदेवेषु मर्त्यादिषु यथाहृतः ।

तेस्तैः कामैर्यजेच्चैनं क्षेत्रज्ञं ब्राह्मणाननम् ॥ १९ ॥

कुर्यादपरपक्षीयं मासि प्रोष्ठपदे द्विजः ।

श्राद्धं पित्रोर्यथाचितं तद्बन्धूनां च वित्तवान् ॥ २० ॥

अयने विपुवे कुक्षां व्यतीपाते दिनक्षये ।

चन्द्रादित्योपरागे च द्वादश्यां श्रवणेषु च ॥ २१ ॥

नृतीयायां शुक्रपक्षे नवम्यामथ कार्तिके ।

चतसृष्वप्यष्टकासु हेमन्ते शिशिरे तथा ॥ २२ ॥

माघे च सितसप्तम्यां मघाराकासमागमे ।

राकषा वाऽनुमत्या वा मासश्राणि युतान्यपि ॥ २३ ॥

द्वादश्यामनुराधा स्यात् श्रवणस्तिष्य उत्तराः ।

तिसृष्वेकादशी चासु जन्मार्धं सौम्ययोगयुक् ॥ २४ ॥

त एते श्रेयसः काला नृणां श्रेयोविपरिणाः ।

कुर्यात् सर्वात्मनैतेषु श्रेयोऽभोगं तदायुषः ॥ २५ ॥

येषु स्नानं जपो होमो व्रतं देवद्विजार्चनम् ।

पितृदेवनृमृतोभ्यो यद् दत्तं तद्व्यनश्वरम् ॥ २६ ॥

संस्कारकालो जायाया अपत्यस्यात्मनस्तथा ।

व्रतसंस्था मृताह्वय कर्मण्ययुदये नृप ॥ २७ ॥

अथ देशान् प्रवक्ष्यामि धर्मादिश्रेयआवहान् ।

स वै पुण्यतमो देशः सत्यात्रं यत्र लभ्यते ॥ २८ ॥

विश्वं भागवतो यत्र जगदेतचराचरम् ।

यत्र ह ब्राह्मणकुलं तपोविद्यादयान्वितम् ॥ २९ ॥

यत्र यत्र हरेरर्चा स देशः श्रेयसां पदम् ।
 यत्र गङ्गादयो नयः पुराणेषु च विभ्रुताः ॥ ३० ॥
 सरांसि पुष्करादीनि क्षेत्राण्यर्हाश्रितान्युत ।
 कुरुक्षेत्रं गयशिरः प्रयागः पुलहाश्रमः ॥ ३१ ॥
 नैमिषं फल्गुनं सन्तुः प्रभासोऽथ कुशास्थली ।
 वाराणसी मधुपुरी पम्पा विन्दुसरस्तथा ॥ ३२ ॥
 नारायणाश्रमो नन्दा सीतारामाश्रमादयः ।
 सर्वे कुलाचला राजन् महेन्द्रमलयादयः ॥ ३३ ॥
 एते पुण्यतमा देशा हरेरर्चाश्रिताः पुनः ।
 एतान् देशान् निषेधेत् श्रेयस्कामो ह्यभीक्ष्णशः ॥ ३४ ॥
 धर्मो ह्यत्रोदितः पुंसां सहस्रापिफलोदयः ।
 पात्रं चात्र निरुक्तं वै कविभिः पात्रवित्तमैः ॥ ३५ ॥
 हरिरैवैक उर्वीश यन्मयं च चराचरम् ।
 देवर्षार्हन्सु वै सन्सु तत्र ब्रह्मात्मजादिषु ।
 राजन् यदग्रपूजायां मतः पात्रतयाऽच्युतः ॥ ३६ ॥

जीवराशिभिराकीर्णं आण्डकोशादिषु महान् ।
 तन्मूलत्वादच्युतेन्या सर्वजीवात्मनर्पणम् ॥ ३७ ॥
 पुराण्यनेन सृष्टानि नृनिर्यगृपिदेवताः ।
 शंते जीवेन रूपेण पुरं पुरुषो ह्यसौ ॥ ३८ ॥
 तेष्वीशां भगवान् राजन् तारतम्येन वर्तते ।
 तस्मान् पात्रं हि पुरुषो यावानात्मा यथेयते ॥ ३९ ॥
 हृष्टा तेषां मिथो नृणामवज्ञामात्मनो नृष ।
 त्रेतादिषु हरेरर्चा क्रियायै कविभिः कृता ॥ ४० ॥
 ततोऽर्चायां हरिं केचिच्छृद्धया च सपर्यया ।
 उपासते उपासा हि नापेदा पुरुषद्विषाम् ॥ ४१ ॥
 पुरुषेष्वपि राजेन्द्र सुपात्रं ब्राह्मणं विदुः ।
 तपसा विषया तृष्ट्या धत्ते वेदं हरेस्तनुम् ॥ ४२ ॥
 तन्वोऽस्य ब्राह्मणा राजन् कृष्णस्य जगदात्मनः ।
 पुनन्तः पादरजसा त्रिलोकीं देवतं महत् ॥ ४३ ॥
 ॥ इति धीमज्जागवते सप्तमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

नारद उवाच—
 कर्मनिष्ठा द्विजाः केचित् तपोनिष्ठा नृपापरे ।
 स्याध्यायेऽन्ये प्रवचने अन्ये च ज्ञानयोगयोः ॥ १ ॥
 ज्ञाननिष्ठाश्च देवानि कव्यान्मानन्त्यमिच्छता ।
 दैवे च तदलाभे स्यादितरेभ्यो यथाऽर्हतः ॥ २ ॥
 द्वौ द्वौ पितृकायै त्रीनैकैकमुभयत्र वा ।
 भोजयेत् गुप्तमृद्धोऽपि श्राद्धे कुर्यान्न विस्तरम् ॥ ३ ॥
 त्रैकालोचितश्रद्धाद्रव्यपात्रार्हणानि च ।
 सम्यग् भवन्ति नैतानि विस्तरात् स्वजनापणान् ॥ ४ ॥
 देशे काले च सम्प्राप्तमुत्पन्नं हरिदेवतम् ।
 श्रद्धया विधिवत् पात्रे न्यस्तं कामधुगश्चयम् ॥ ५ ॥
 देवर्षिपितृभूतेभ्य आत्मने स्वजनाय च ।
 अन्नं संविभजन् पश्येत् सर्वतः पुरुषात्मकम् ॥ ६ ॥

न दद्यादामिषं श्राद्धे न चाथाद् धर्मतत्त्ववित् ।
 मुनीनां स्यात् परा प्रीतिर्यथा न पशुहिंसया ॥ ७ ॥
 नैतादृशः परो धर्मो नृणां सद्धर्ममिच्छताम् ।
 न्यासो दण्डस्य भूतेषु मनोवाक्ययज्ञस्य यः ॥ ८ ॥
 एके कर्ममयान् यज्ञान् ज्ञानिनो यज्ञवित्तमाः ।
 आत्मसंयमनेऽनीहा जुहति ज्ञानदीपिते ॥ ९ ॥
 द्रव्ययज्ञैर्यक्ष्यमाणं हृष्टा भूतानि बिभ्रयति ।
 एष माकरुणो हन्यादतज्ज्ञो ह्यमुतृब्धुयम् ॥ १० ॥
 तस्माद् देशोपपन्नेन मुन्यन्नेनैव धर्मवित् ।
 सन्तुष्टोऽहरहः कुर्यान्नित्यनैमित्तिकाः क्रियाः ॥ ११ ॥
 विधर्मः परधर्मश्च आभास उपमा छलः ।
 अधर्मशास्त्राः पक्षेमा धर्मज्ञोऽधर्मवत् त्यजेत् ॥ १२ ॥
 धर्मबाधो विधर्मः स्यात् परधर्मोऽन्यचोदितः ।
 उपधर्मस्तु पाखण्डो दम्भो वा धर्मभिच्छलः ॥ १३ ॥

यस्त्विच्छया कृतः पुम्भिराभासो ह्याश्रमः पृथक् ।
 स्वभावविहितो धर्मः कल्प्यतेऽस्योपशान्तये ॥ १४ ॥

धर्माधर्मपि नेहेतु यात्रार्थं वाऽधनो धनम् ।
 अनीहाऽनीहमानस्य महाहेरिव वृत्तिदा ॥ १५ ॥

सन्तुष्टस्य निरीहस्य स्वात्मारामस्य यत् सुखम् ।
 कुतस्तत् कामलोभेन धावतोऽर्थेहया दिशः ॥ १६ ॥

सदा सन्तुष्टमनसः सर्वाः सुखमया दिशः ।
 शर्कराकण्टकादिभ्यो यथोपानत्यदः शिवम् ॥ १७ ॥

सन्तुष्टः केन वा राजन् न वर्तेतापि वारिणा ।
 औपस्थ्यजैहवकार्पण्याद् गृहपालायते जनः ॥ १८ ॥

असन्तुष्टस्य विग्रस्य तेजो विद्या तपो यशः ।
 स्रवतीन्द्रियलौल्येन ज्ञानं चैवावकीर्यते ॥ १९ ॥

कामस्यान्तं हि क्षुत्तृड्भ्यां क्रोधस्यैतत्कलोदयात् ।
 जनां याति न लोभस्य जित्या भुक्त्वा दिशो भुवः ॥ २० ॥

पण्डिता बहुवो राजन् बहुज्ञाः संशयच्छिदः ।
 सदसस्पतयोऽप्येकं असन्तोपात् पतन्त्यधः ॥ २१ ॥

असङ्कल्पाज्जयेत् कामान् क्रोधं कामविवर्जनात् ।
 अर्थानर्थैश्चया लोभं भयं तत्त्वावमर्शनात् ॥ २२ ॥

आन्वीक्षक्या शोकमोहो दम्भं महदुपाधयात् ।
 योगान्तरायान् मीनेन हिंसां कायाधनीहया ॥ २३ ॥

कृपया भूतजं दुःखं देवं जह्यात् समाधिना ।
 आत्मजं योगवीर्येण निद्रां सत्त्वनिषेधया ॥ २४ ॥

रजस्तमश्च सत्त्वेन सत्त्वं चोपशमेन च ।
 एतत् सर्वं गुरौ भक्त्या पुरुषो मनसा जयेत् ॥ २५ ॥

यस्य साक्षाद् भगवति ज्ञानदीपप्रदे गुरौ ।
 अभिसन्धिः श्रुतं तस्य सर्वं कुञ्जरशोचवत् ॥ २६ ॥

एष वै भगवान् साक्षात् प्रधानपुरुषेश्वरः ।
 योगेश्वरिर्विमुखाद्भिल्लोकोयं मन्यते नरम् ॥ २७ ॥

पद्मवर्गसंयमेकान्ताः सर्वा निगमचोदनाः ।
 तदन्ता यदि नो योगमावहेयुः श्रमावहाः ॥ २८ ॥

यथा वार्तादपो विद्याः पुंसः स्वार्थं न विभ्रति ।
 अनर्थाय भवेद्युश्च पूर्तिमिष्टं तयाऽसतः ॥ २९ ॥

यश्चित्तविजयेच्छुः स्यान्निःसङ्गो निष्परिग्रहः ।
 एको विविक्तशरणो भिक्षुर्भैक्ष्यमिताशनः ॥ ३० ॥

शुची देशे समे राजन्नास्थाप्यासनमात्मनः ।
 स्थिरं सुखं समं तस्मिन्नासीतन्वद्भ्रं ओमिति ॥ ३१ ॥

प्राणापानी सन्निरुन्ध्यात् पूरकुम्भकरेचकैः ।
 यावन्मनस्त्यजेत् कामान् स्वनासाग्रनिरीक्षणः ॥ ३२ ॥

यतो यतो निःसरति मनः कामदत्तं भ्रमत् ।
 ततस्तत् उपाहृत्य हृदि रुन्ध्याच्छनेर्बुधः ॥ ३३ ॥

एवमभ्यसतश्चित्तं कालेनाल्पीयसा मुनेः ।
 अविषण्णं च निर्वाणं यात्यनिन्धनबह्विवत् ॥ ३४ ॥

कामादिभिरनाविद्धं प्रशान्ताखिलवृत्ति यत् ।
 चित्तं ब्रह्मसुरसृष्टं नैवोत्तिष्ठेत् कर्हिचित् ॥ ३५ ॥

यः प्रज्वल्य गृहात् पूर्वं त्रिवर्णावपनात् पुनः ।
 यदा सेवेत तान् भिक्षुः स पापो निरपत्रपः ॥ ३६ ॥

यैः स्वदेहः स्मृतोऽनात्मा मर्त्यो विट्कुम्भिभस्मवत् ।
 तमेव स्वात्मसात् कृत्वा श्लापयन्ति ह्यसत्तमाः ॥ ३७ ॥

गृहस्थस्य क्रियात्यागो व्रतत्यागो बटोरपि ।
 नपस्विनो ग्रामसेवा भिक्षोरिन्द्रियलील्यता ॥ ३८ ॥

आश्रमापसदा तमे खत्वाश्रमविडम्बिनः ।
 देवमायाविमूढांस्तानुपेक्षेतानुकम्पया ॥ ३९ ॥

आत्मानं चेद् विजानीयादेवं ज्ञानधृताश्रयः ।
 किमिच्छन् कस्य वा हेतोर्देहं पुष्पाति लम्पटः ॥ ४० ॥

आहुः शरीरं रश्मिन्द्रियाणि हयानभीयं मुन इन्द्रियेशम् ।
 यस्मान्नि मात्रा धिपणां च सूतं सत्त्वं बृहद्बन्धुरमीशपाम ॥

अक्षं दशक्षणमधर्मधर्मां चक्रेऽभिमानं रथिनं च जीवम् ।
 धनुर्हि तस्य प्रणवं पठन्ति शरं तु जीवं परमेव लक्ष्यम् ॥

रागो द्वेषश्च लोभश्च शोकमोहो भयं मदः ।
 मानोऽभिमानोऽसूया च माया हिंसा च मत्सरः ॥ ४३ ॥

रजः प्रमादः क्षुनिद्रा शत्रवस्त्वेवमादयः ।
 रजस्तमः प्रकृतयः सत्यप्रकृतयः कचित् ॥ ४४ ॥
 यावन्नुकायरथमात्मबशोपकल्पं
 धत्ते गरिष्ठचरणार्चनया निशातम् ।
 ज्ञानासिमच्युतबलं दधदस्तशत्रुः
 स्वाराज्यनृप उपशान्त इदं बिजह्यात् ॥ ४५ ॥
 नो चेत् प्रमत्तमसदिन्द्रियवाजिसूता
 नीत्वोत्पथं विषयदस्युषु निक्षिपन्ति ।
 ते दस्यवः सहयसूतममुं तमोऽन्धे
 संसारकूप उरुमृत्युभये क्षिपन्ति ॥ ४६ ॥
 प्रवृत्तं च निवृत्तं च द्विविधं कर्म वैदिकम् ।
 आवर्तते प्रवृत्तेन निवृत्तेनानुतेऽमृतम् ॥ ४७ ॥
 हिंस्रं द्रव्यमयं काम्यमग्निहोत्रायशान्तिदम् ।
 दर्शश्च पूर्णमासश्च चातुर्मास्यः पशुः पुनः ॥ ४८ ॥
 एतदिष्टं प्रवृत्ताख्यं हुतं प्रहुतमेव च ।
 पूर्तं सुरालयारामकूपाजीव्यादिलक्षणम् ॥ ४९ ॥
 द्रव्यमूष्मविपाकश्च धूमो रात्रिरपक्षयः ।
 अयनं दक्षिणं सोमो दर्श ओषधिवीरुधः ॥ ५० ॥
 अन्नं रेत इति क्षमेश पितृयानं पुनर्भयः ।
 एकैकश्येनानुपूर्व्याद् भूत्वा भूत्वेह जायते ॥ ५१ ॥
 निषेकादिश्मशानान्तैः संस्कारैः संस्कृतो द्विजः ।
 इन्द्रियेषु क्रियायज्ञानं ज्ञानदीपेषु जुहति ॥ ५२ ॥
 इन्द्रियाणि मनस्येवं वाचि वैकारिकं मनः ।
 तां तु वर्णसमाग्राये तमोद्गारे स्वरे न्यसेत् ॥ ५३ ॥
 ओद्गारं विन्दुनादे तु तं तु प्राणे महत्यमुम् ।
 अग्निः सूर्यो दिवा वायुः शुक्लो राकोत्तरः स्वराट् ॥ ५४ ॥
 विश्वोऽथ तेजसः प्राज्ञस्तुर्यं आत्मा समन्वयः ।
 देवयानमिदं प्राहुर्भूत्वा भूत्वाऽनुपूर्वशः ।
 आत्मयाज्युपशान्तात्मा ह्यात्मस्थो न निवर्तते ॥ ५५ ॥
 य एते पितृदेवानामयने देयनिर्मिते ।
 शास्त्रेण चक्षुषा वेद जनस्योऽपि न मुह्यति ॥ ५६ ॥

आदावन्तेऽज्जनानां वहिरन्ताः परावरम् ।
 ज्ञानं ज्ञेयं यत्रो वाच्यं तमो ज्योतिश्च तत् स्वयम् ॥ ५७ ॥
 अवाधितोऽपि ह्याभासो यथा वस्तुतया स्मृतः ।
 दुर्घटत्वादिन्द्रियकं तद्बदर्थविकल्पितम् ॥ ५८ ॥
 क्षित्यादीनां पदार्थानां छाया न कतमाऽपि हि ।
 न संघातो विकारोऽपि न पृथङ् नान्वितोऽपि वा ॥ ५९ ॥
 धातवोऽवयवित्वाच्च तन्मात्रावयवैर्विना ।
 न स्युर्हासन्वयवयवित्वासन्नावयव इव ॥ ६० ॥
 स्यात् सादृश्यभ्रमस्तावद् विकल्पे सति वस्तुनः ।
 जाग्रत्स्वप्नौ यथा स्वप्ने तथा विधिनिषेधता ॥ ६१ ॥
 भावाद्वैतं क्रियाद्वैतं द्रव्याद्वैतं तथैव च ।
 वर्तयन् स्यानुभूत्येह त्रीन् स्वप्नान् धुनुते मुनिः ॥ ६२ ॥
 कार्यकारणवस्त्वैक्यदर्शनं पटतन्तुवत् ।
 अवस्तुत्वाद्वैतं विकल्पस्य भावाद्वैतं तदुच्यते ॥ ६३ ॥
 यद् ब्रह्मणि परे साक्षात् सर्वकर्मसमर्पणम् ।
 मनोवाक्यतनुभिः पार्थ क्रियाद्वैतं तदुच्यते ॥ ६४ ॥
 आत्मजायासुतादीनामन्येषां सर्वदेहिनाम् ।
 यत् स्वार्थकामयोरैक्यं द्रव्याद्वैतं तदुच्यते ॥ ६५ ॥
 यद् यस्य वाऽनिषिद्धं स्याद् येन यत्र यतो नृप ।
 स तेनेहेतु कर्माणि नरो नान्यैरनापदि ॥ ६६ ॥
 एतैरन्यैश्च वेदोक्तैर्वर्तमानः स्वकर्मभिः ।
 गृहेऽप्यस्य गतिं यायाद्वाजस्तद्वक्तिभाङ् नरः ॥ ६७ ॥
 यथा हि यूयं नृपदेवदस्यजादापट्टणादुत्तरिता ननु प्रभो ।
 यत्पादपट्टेऽहंसंयथा भवानहार्पीर्जितदिग्गजः क्रतुः ॥ ६८ ॥
 अहं पुराऽभवम् कश्चिद् गन्धर्व उपवर्हणः ।
 नाम्नाऽतीते महाकल्पे गन्धर्वाणां सुसम्मतः ॥ ६९ ॥
 रूपपेशलमाधुर्यसौगन्ध्यप्रियदर्शनः ।
 स्त्रीणां प्रियतमो नित्यं मतस्तत्पुलम्पटः ॥ ७० ॥
 एकदा देवसत्रे तु गन्धर्वाप्सरसां गणाः ।
 उपहृता विश्वसृग्भिर्हरिगाधोपगायने ॥ ७१ ॥

अगायं तद् विदित्वाऽहं स्त्रीभिः परिवृतो गतः ।

ज्ञात्वा विश्वसृजस्तन्मे हेलनं शेषुरोजसा

॥ ७२ ॥

याहि त्वं शूद्रतामाशु नष्ट्रीः कृतहेलनः ।

तावद् दास्यामिहं जज्ञे तत्रापि ब्रह्मबादिनाम्

शुश्रूषयाऽनुसङ्गेन प्राप्सोऽहं ब्रह्मपुत्रताम्

॥ ७३ ॥

धर्मस्ते गृहमेधीयो वर्णितः पाषनाशनः ।

गृहस्थो येन पदवीमञ्जसा न्यासिनामियात्

॥ ७४ ॥

यूयं नृलोके वत भूरिभागा लोकं

पुनाना मुनयोऽभियान्ति ।

येषां गृहानावसतीति साक्षाद्

गूढं परं ब्रह्म मनुष्यलिङ्गम्

॥ ७५ ॥

स वा अयं ब्रह्म महद् विमृग्यं

केवल्यनिर्वाणसुखानुभूतिः ।

प्रियः सुहृद् वः खलु मातुलेय

आत्माऽर्हणीयो विधिकृद्गुरुश्च

॥ ७६ ॥

न यस्य साक्षाद् भवषण्णजादिभी

रूपं धिया वस्तुतयोपवर्णितम् ।

मौनेन भक्त्योपशमेन पूजितः

प्रसीदतामेष स सान्त्वतां पतिः

॥ ७७ ॥

श्रीशुक उवाच-

इति देवर्षिणा प्रोक्तं निशम्य भरतर्षभः ।

पूजयासास सुप्रीतः कृष्णं च प्रेमविह्वलः

॥ ७८ ॥

कृष्णपार्श्वानुपामन्त्र्य पूजितः प्रययौ मुनिः ।

श्रुत्वा कृष्णं परं ब्रह्म पार्याः परमविस्मिताः

॥ ७९ ॥

इति दाक्षायणीनां ते पृथग्वंशाः प्रकीर्तिताः ।

देवासुरमनुष्याया लोका यत्र चराचराः

॥ ८० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रं

पारमहंस्यां संहितायां सप्तमस्कन्धः ॥

अष्टमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच—

स्वायम्भुवस्येह मनोर्वीशोऽयं विस्तराच्छ्रुतः ।

यत्र विश्वसृजां सर्गो मनूनन्यान् वदस्व नः ॥ १ ॥

यत्र धर्मा हि विविधाश्चतुर्वर्णाश्रिताः शुभाः ।

मन्वन्तरे हरेर्जन्म कर्माणि च महीयसः ॥ २ ॥

गृणन्ति कवयो ब्रह्मन् तानि नो वद शृण्वताम् ।

यदस्मिन्नन्तरे ब्रह्मन् भगवान् विश्वभावनः ॥ ३ ॥

कृतवान् कुरुते कर्ता ह्यतीतेऽनागतेऽथ वा ॥ ३ ॥

ऋषिरुवाच—

मनवोऽस्मिन् व्यतीताः पदं कल्पे स्वायम्भुवादयः ।

आयस्ते कथितो यत्र देवादीनां च सम्भवः ॥ ४ ॥

आकृत्यां देवहूत्यां च दुहित्रोस्तस्य वै मनोः ।

धर्मज्ञानोपदेशार्थं भगवान् पुत्रतां गतः ॥ ५ ॥

कृतं पुरा भगवतः कपिलस्यानुवर्णितम् ।

आख्यास्ये भगवान् यज्ञो यचकार कुरूद्रह ॥ ६ ॥

विरक्तः कामभोगेषु शतरूपापतिः प्रभुः ।

विसृज्य राज्यं तपसे सभायौ वनमाविशत् ॥ ७ ॥

सुनन्दायां वर्षशतं पदैकेन भुवं स्पृशन् ।

तप्यमानस्तपो धीरमिदमन्वाह भारत ॥ ८ ॥

मनुरुवाच—

येनायं तपते विश्वं विश्ववीर्यं यतस्तपः ।

यो जागर्ति शयानेऽस्मिन् नायं तं वेद वेद सः ॥ ९ ॥

आत्मावात्यमिदं विश्वं यज्जगत्यां जगन्मनः ।

तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्यचिद् धनम् ॥ १० ॥

यं न पश्यन्ति पश्यन्तं चक्षुर्यस्य न रिप्यति ।

तं भूतनिलयं देवं सुपर्णमुपधावत ॥ ११ ॥

यस्यायन्तौ न मध्यं च न परो नान्तरं बहिः ।

विश्वस्यामूर्नि यद् यस्माद् विश्वं च तद् कृतं महत् ॥ १२ ॥

स विश्वकालः पुरुहूत ईशः

सत्यं परंज्योतिरजः पुराणः ।

धत्तेऽस्य जन्माद्यजयाऽऽत्मशक्त्या

तां विययोदस्य निरीह आस्ते ॥ १३ ॥

अथाग्र क्रपयः कर्माणीहन्ते कर्महन्तये ।

ईहमानो हि पुरुषः प्रायोऽनीहां प्रपद्यते ॥ १४ ॥

ईहते भगवानीशो न हि तत्र विपज्जते ।

आत्मलाभेन पूर्णापौ नावसीदन्ति येऽनु तम् ॥ १५ ॥

तमीहमानं निरहृदं वृधेर्निराशिपं पूर्णमनन्यचोदितम् ।

तच्छिक्षयन्तं निजवर्त्ममूढान् प्रभुं प्रपद्येऽखिलधर्मभावनम् ॥

श्रीशुक उवाच—

इति मन्त्रोपनिषदं व्याहरन्तं समाहितम् ।

दृष्ट्वाऽसुरा यातुधाना जग्मुमभ्यद्रवन् क्षुधा ॥ १७ ॥

तांस्तथावसितान् वीक्ष्य यज्ञः सर्वगतो हरिः ।

यामैः परिवृतां देवैर्हन्त्वाऽशासत् त्रिविष्टपम् ॥ १८ ॥

स्वारोचिषो द्वितीयस्तु मनुरग्रेः सुतोऽभवत् ।

युमत्सुपेणरोचिष्मत्यमुखास्तस्य चात्मजाः ॥ १९ ॥

तत्रेन्द्रो रोचनस्त्वासीत् देवाश्च तुपितादयः ।

ऊर्जस्तम्भादयः सप्त क्रपयो ब्रह्मवादिनः ॥ २० ॥

क्रपेस्तु वेदशिरसस्तुपिता नाम पत्न्यभूत् ।

तस्यां जज्ञे ततो देवो विभुरित्यभिविश्रुतः ॥ २१ ॥

अष्टाशीतिसहस्राणि मुनयो ये धृतव्रताः ।

अन्वशिक्षन् व्रतं तस्य कौमारब्रह्मचारिणः ॥ २२ ॥

तृतीय उत्तमो नाम प्रियव्रतसुतो मनुः ।

पवनः सृजयो यज्ञहोत्रायास्तत्सुता नृप ॥ २३ ॥

वसिष्ठतनयाः सप्त क्रपयः प्रमदादयः ।

सत्या वेदश्रुता भद्रा देवा इन्द्रस्तु सत्यजित् ॥ २४ ॥

धर्मस्य सूनृतायां तु भगवान् पुरुषोत्तमः ।

सत्यसेन इति ख्यातो जातः सत्यव्रतेः सह ॥ २५ ॥

सोऽनुतव्रतदुःशीलानसतो यक्षराक्षसान् ।
 भूतद्रुहो भूतगणोऽन्त्यवधीनु सत्यजित्स्तुतः ॥ २६ ॥
 चतुर्थं उत्तमभ्राता मनुनाम्ना च तापसः ।
 वृषस्यातिर्नरः केतुर्गित्याया दश तत्सुताः ॥ २७ ॥
 सत्यका हरयो बीरा देवाजिग्रिग्व ईश्वरः ।
 ज्यातिर्धामादयः सम ऋषयस्तापसेऽन्तरं ॥ २८ ॥
 देवा धैधृतयो नाम विधुतेस्तनया नृप ।
 नष्टाः कालेन धैर्वेदा विधृताः स्वेन तेजसा ॥ २९ ॥
 तत्रापि जज्ञे भगवान् हर्गिण्यो हर्गिमेधसः ।
 हर्गिरित्याहुतो येन गजेन्द्रो माञ्चितो ग्रहात् ॥ ३० ॥

राजोवाच—
 वादरायण एतते श्रोतुमिच्छामहे वयम् ।
 हरिर्यथा गजपतिं ग्राहयन्मममूचत् ॥ ३१ ॥
 तत् कथामु महापुण्यं धन्यं स्वस्त्ययनं शुभम् ।
 यत्र यज्ञोत्तमश्रोको भगवान् गीयते हरिः ॥ ३२ ॥
 सूत उवाच—
 परीक्षितेवं स तु वादरायणिः
 प्रायोपविष्टेन कथामु चोदितः ।
 उवाच विप्राः प्रतिनन्य पार्थिवं
 मुदा मुनीनां सदसि स्म शृण्वताम् ॥ ३३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धेः प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 आसीद् गिरिवरो राजंश्चिह्न इति विश्रुतः ।
 क्षीरादेनावृतः श्रीमान् योजनायुतमुच्छ्रितः ॥ १ ॥
 तावता विस्तृतः पर्यंक त्रिभिः भृङ्गैः पयानिधिम ।
 दिशश्च रोचयन्नास्ते रोष्यायसहिरण्मधैः ॥ २ ॥
 अन्यैश्च ककुभः सर्वा रन्ध्रानुविचित्रिनैः ।
 नानाद्रुमलतागुल्मैः निर्घोषैर्निर्झराभ्रसाम् ॥ ३ ॥
 सदा निर्णिज्यमानाहिः समन्तात् पयऊर्मिभिः ।
 करोति उपामलां भूमिं शुभेर्मरकतादिभिः ॥ ४ ॥
 सिद्धचारुणगन्धर्वविद्याभ्रमहोरगैः ।
 किवर्गपारगैर्भिधः क्रीडाद्भिर्जुष्टकन्दरः ॥ ५ ॥
 यत्र सङ्गीतसन्नादनिर्ददृहममर्पया ।
 अभि गर्जन्ति हरयः ध्रायिनः परगङ्गाया ॥ ६ ॥
 नानारूपपद्मश्रुतसङ्कुलद्रोण्यलङ्कृतः ।
 चित्रद्रुमसुरोयानकलकण्डविहङ्गमः ॥ ७ ॥
 गरिस्तगोभिर्गण्डोदैः पुलिनैर्मणिवालुकेः ।
 देवर्तामज्जनामोदसौरभाकानिलैर्युतः ॥ ८ ॥
 तस्य द्रोण्यां भगवतो वरुणस्य महात्मनः ।
 उपानमृतमुत्तम आक्रीडं सुरयोपिताम् ॥ ९ ॥

सर्वतोऽलङ्कृतं दिव्यैर्नित्यपुष्पफलद्रुमैः ।
 मन्दारैः पारिजातैश्च पाटलाशोकचम्पकैः ॥ १० ॥
 चूतैः प्रियालैः पनसैराश्लेषातैर्करपि ।
 क्रमुकैर्नागिकैश्च खजूरीवीजपूरकैः ॥ ११ ॥
 मधुकैः सालनालैश्च तमालैः रसनाजुनैः ।
 अरिष्टोदुम्बरप्रक्षिपैतैः किशुकचन्दनैः ॥ १२ ॥
 पिचुमन्दैः कोविदारैः सरलैः सुरदारुभिः ।
 द्राघधुरम्भाजम्बुशिवदयैश्चभयामलैः ॥ १३ ॥
 बिल्वैः कपित्थैर्जम्बीरैर्वृन्तो भङ्गातकादिभिः ।
 तमिन्म सगः सुविपुलं लसत्काञ्चनपङ्कजम् ॥ १४ ॥
 कुमुदोत्पलकल्पाशतपत्रश्रियोजितम् ।
 मत्तपद्मदनिर्जुष्टं शकुन्तैः कलनिःस्वनैः ॥ १५ ॥
 हंसकाण्डवाकीर्णं चक्राहैः सागसरपि ।
 जलकुक्कुटकोपष्टिदात्युहकुलङ्कृतम् ॥ १६ ॥
 मत्स्यकच्छपसञ्चारचलत्पद्मराजः पयः ।
 कदम्बवन्तलनीपत्रजुलकैर्वृतम् ॥ १७ ॥
 कुन्दैः कुरवकाशोकैः शिरीषैः कुटजेद्रुदैः ।
 कुल्जकैः स्वर्णयूथिनांगपुत्रागजातिभिः ॥ १८ ॥

मल्लिकाशतपत्रैश्च माधवीजालकादिभिः ।

शोभितं तीरजैश्चान्यैर्नित्यतुर्भिरलङ्घुमैः

॥ १९ ॥

तत्रैकदा तद्विरिकाननाश्रयः

करेणुभिर्वारणयूथपथरन् ।

सकण्टकं कीचकवेणुवेत्रव-

द्विशालगुल्मं प्ररुजन् वनस्पतीन्

॥ २० ॥

यद्वन्धमात्राद्वरयो गजेन्द्रा

व्याघ्रादयो व्यालमृगाः सखङ्गाः ।

महोरगाश्चपि भयाद् द्रवन्ति

सगीरकृष्णाः शलभाश्चर्मयः

॥ २१ ॥

वृका बराहा महिपर्शशल्या

गोपुच्छशालावृकमर्कटाश्च ।

अन्ये च क्षुद्रा हरिणाः शशादय-

श्चरन्त्यमीता यदनुग्रहेण

॥ २२ ॥

स घर्मतप्तः करिभिः करेणुभि-

वृंतो मदच्युत्कलभैरनुद्रुतः ।

गिरिं गरिम्णा परितः प्रकम्पयन्

निपेध्यमाणोऽलिकुलमंदाशनेः

॥ २३ ॥

सरोऽनिलं पङ्कजरेणुरूपितं

जिघ्रक्षद्रान्मन्दबिहल्लेक्षणः ।

वृत्तःस्वयूथेन तृषादितेनत-

त्सरोवराभ्याशमध्यागमद् द्रुतम्

॥ २४ ॥

विगाह्य तस्मिन्नमृताम्बु निर्मलं

हेमारविन्दोत्पलरेणुवासितम् ।

पपी निकामं निजपुष्करोद्धृतं

स्वात्मानमद्रिः स्त्रपयन् गतक्लमः

॥ २५ ॥

स्वपुष्करेणोद्धृतशीकाराम्बुभि-

र्निपाययन् संस्त्रपयन् यथा गृही ।

पूर्णन् करेणून् कलभांश्च दुर्मदो

नाचष्ट कुच्छं कृपणोऽजमायया

॥ २६ ॥

तं तत्र कश्चिन्नृप देवचोदितो

ग्राहो बलीयाधरणे रुपाऽग्रहीन् ।

यदृच्छयैवं व्यसनं गतो गजो

यथाबलं सोऽतिबलो विचक्रमे

॥ २७ ॥

तथाऽऽतुरं यूथपतिं करेणवो

विकृष्यमाणं तरसा बलीयसा ।

त्रिचक्रुर्गुर्दीनधियोऽपरे गजाः

पाणिर्ग्राहाः पारयितुं न चादाकन्

॥ २८ ॥

नियुध्यतरेयमिभेन्द्रनक्रयो-

र्विकर्पतोरन्तरतो बहिर्मिथः ।

समाः सहस्रं व्यगमन् महीपते

सप्राणयोश्चित्रममं सतामराः

॥ २९ ॥

ततो गजेन्द्रस्य सहोबलीजसां

कालेन दीपेण महानभूद् व्ययः ।

विकृष्यमाणस्य जलेऽवसीदतो

विपर्ययोऽभूत् सकलं जलीकसः

॥ ३० ॥

इत्थं गजेन्द्रः स यदाप सङ्घटं

प्राणस्य देही विवदो यदृच्छया ।

अपारयन्नात्मविमोक्षणे चिरं

दध्याविमां बुद्धिमधाभ्यपयत

॥ ३१ ॥

न मामिमे ज्ञातय आतुरं गजाः

कुतः करिष्यः प्रभवन्ति मोचितुम् ।

ग्राहेण पाशेन विधातुरावृत्तोऽ-

प्यहं च तं यामि परं परायणम्

॥ ३२ ॥

यः कश्चनेशो बलिनोऽन्तकोरगात्

प्रचण्डवेगादभिधावतो भृशम् ।

भीतं प्रपन्नं परिपाति यद्वयात्

मृत्युः प्रधाबन्त्यरणं तमीमहि

॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवंव्ययसितो वुद्ध्वा समाधाय मनो हृदि ।

जज्ञाप परमं ज्ञार्णं प्राग्जन्मन्यनुशिक्षितम् ॥ १ ॥

गजेन्द्र उवाच-

ओं नमो भगवते तस्मै यत एतच्चिदात्मकम् ।

पुरुषायाद्विज्ञाय परंशयाभिधीमहि ॥ २ ॥

यस्मिन्निदं यतश्चेदं येनेदं य इदं स्वयम् ।

योऽस्मात् परस्माच्च परस्मिन् प्रपद्ये स्वयम्भुवम् ॥ ३ ॥

यः स्यात्सर्वादां निजमाययाऽर्पितं

कचिद् विभानं क च तन्निर्गदितम् ।

अविद्धदक् साक्ष्युभयं तदीक्षते

स आत्ममूलोऽवतु मां परान्तरः ॥ ४ ॥

कालेन पञ्चत्वमितेषु कृत्स्नशो

लोकेषु लीनेषु च सर्वहितेषु ।

तमस्तदासीद् गहनं गभीरं

यस्तस्य पारेऽभिविराजते विभुः ॥ ५ ॥

न यस्य देवा रूपयः पदं विदु-

र्जन्तुः पुनः कोऽर्हति गन्तुमीरितम् ।

यथा नटस्याकृतिभिर्विचिष्टतां

दुग्धयानुक्रमणः स माऽवतु ॥ ६ ॥

दिदृक्षवां यस्य पदं सुमङ्गलं

विमुक्तसद्गा मुनयः सुसाधवः ।

परन्त्यलोकव्रतमग्रणं वने

सर्वान्भूताः सुहृदः स मे गतिः ॥ ७ ॥

न विद्यते यस्य च जन्म कर्म वा

न नामरूपे गुणदोष एव वा ।

तथापि लोकाध्वयसंभवाय यः

स्वमायया तान्यनुकालमुच्छति ॥ ८ ॥

तस्मै नमः परैराय ब्रह्मणेऽनन्तराक्तये ।

अक्षुपायोरुत्पाय नम आश्चर्यकर्मणे ॥ ९ ॥

नम आत्मप्रदीपाय साक्षिणे परमात्मने ।

नमो गिरां विदूराय मनसश्चेतसामपि ॥ १० ॥

सत्त्वेन प्रतिलभ्याय नैष्कर्म्येण विपश्चितम् ।

नमः कैवल्यनाथाय निर्वाणसुखसंविदे ॥ ११ ॥

नमः ज्ञान्ताय घोराय गूढाय गुणकर्मणे ।

निर्विशेषाय साम्याय नमो ज्ञानचनाय च ॥ १२ ॥

क्षेत्रज्ञाय नमस्तुभ्यं सर्वाध्यक्षाय साक्षिणे ।

पुरुषायात्ममूलाय मूलप्रकृतये नमः ॥ १३ ॥

सर्वेन्द्रियगुणद्रष्टे सर्वप्रत्ययदेहेतवे ।

असत्याच्च विमुक्ताय सदाभासाय ते नमः ॥ १४ ॥

नमो नमस्तेऽखिलकारणाय

नारायणायार्तिविनाशनाय ।

सर्वांगमाप्तायमहागर्वाय

नमोऽपवर्गाय परायणाय ॥ १५ ॥

गुणारणिच्छन्नचिद्रूपपाय

तत्त्वोभविस्फूर्जितमानसाय ।

युक्तात्मभिः स्वहृदये परिभाविताय

ज्ञानात्मने भगवते नम ईश्वराय ॥ १६ ॥

यं धर्मकामार्थविमुक्तकामा

भजन्त इष्टां गतिमाप्नुवन्ति ।

किन्त्वाशिषो गन्त्यपि देहमन्ययं

करोतु मेऽद्वयदयो विमोक्षणम् ॥ १७ ॥

एकान्तिनां यस्य न कश्चनार्थं

वाञ्छन्ति तं वै भगवत्प्रधानाः ।

अत्यद्भुतं यच्चिन्तं सुमङ्गलं

गायन्त आनन्दसमुद्रमग्नः ॥ १८ ॥

तमक्षरं ब्रह्म परं परेशमप्यक्तमाध्यात्मिकयोगगम्यम् ।

अतीन्द्रियं सूक्ष्ममिवातिदूरमनन्तमायं परिपूर्णमीडे ॥ १९ ॥

यस्य ब्रह्मादयो देवा वेदा लोकाश्चरचराः ।

नामरूपविभेदेन जल्प्या च कलया कृताः ॥ २० ॥

यथाऽर्विपोऽग्नेः सवितुर्गभस्तयो
 निर्यान्ति संयान्त्यसकृत् स्वरोधिपः ।
 तथा यतोऽयं गुणसम्प्रवाहो
 बुद्धिर्मानः खानि शरीरसर्गः ॥ २१ ॥

स वै न देवासुरमर्त्यतिर्यह्
 न स्त्री न पण्डो न पुमान् न जन्तुः ।
 नायं गुणः कर्म न सन् न चासन्
 निपेधोपो जयतादशेषः ॥ २२ ॥

जिजीविषे नाहमिहामुया किम-
 न्तर्वहिःश्रावृतयेभ्योन्या ।
 इच्छामि कालेन न यस्य विघ्नव-
 स्तस्यात्मलोकावरणस्य मोक्षणम् ॥ २३ ॥

सोऽहं विश्वसृजं विश्वमविश्वं विश्ववेदसम् ।
 विश्वात्मानमजं ब्रह्म प्रणतोऽस्मि परं पदम् ॥ २४ ॥

योगरन्धितकर्माणो हृदि योगविभाषिते ।
 योगिनो यं प्रपश्यन्ति योगीशं तं नतोऽस्म्यहम् ॥ २५ ॥

नमो नमस्तुभ्यमसहवेगशक्तित्रयायाखिलधीगुणाय ।
 प्रपन्नपालाय दुरन्ताक्तये बुद्धीन्द्रियाणामनवाप्यवर्त्मने ॥

नायं वेद स्वमात्मानं यच्छक्त्याऽहं धिया हतः ।
 तं दुरत्ययमाहात्म्यं भगवन्तं नतोऽस्म्यहम् ॥ २७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवं गजेन्द्रमुपवर्णितनिर्विशेषं
 ब्रह्मादयो विविधलिङ्गभिदाभिमानाः ।
 नैते यदोपससृपुर्निखिलात्मकत्वात्
 तत्राखिलामरवरो हरिराचिरासीत् ॥ २८ ॥

तं तद्बर्दातमुपलभ्य जगन्निवासः
 स्तोत्रं निशम्य दिविजैः सह संस्तुवद्भिः ।
 छन्दोमयेन गरुडेन समुत्थामन-
 श्रक्रायुधो ह्यगमदाशु यतो गजेन्द्रः ॥ २९ ॥

सोऽन्तः सरस्युरुबलेन गृहीत आर्तो
 दृष्ट्वा गरुत्मति हरिं ख उपात्तचक्रम् ।
 उत्क्षिप्य साम्बुजकरं गिरमाह कृच्छ्रा-
 न्नारायणाखिलगुरो भगवन् नमस्ते ॥ ३० ॥

तं वीक्ष्य पीडितमजः सहसाऽवतीर्य
 सग्राहमाशु सरसः कृपयोजहार ।
 ग्राहाद् विपाटितमुखादरिणा गजेन्द्रं
 सम्पश्यतां हरिरममुचुदुस्त्रियाणाम् ॥ ३१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्री शुक उवाच—
 तदा देवर्षिगन्धर्वा ब्रह्मेशानपुरोगमाः ।
 मुमुचुः कुसुमासारं शंसन्तः कर्म तद्धरेः ॥ १ ॥

नेदुर्गन्धुभयो दिव्या गन्धर्वा ननुतुर्गुणः ।
 रूपयश्चारणाः सिद्धास्तुष्टुवः पुरुषोत्तमम् ॥ २ ॥

योऽसी ग्राहः स वै सद्यः परमाश्चर्यरूपधृक् ।
 मुक्तो देवलशापेन हूहूर्गन्धर्वसत्तमः ॥ ३ ॥

प्रणम्य शिरसाऽधीशमुत्तमशोकमव्ययम् ।
 अगायत यशोधाम कीर्तन्यगुणसत्कथम् ॥ ४ ॥

सोऽनुकम्पित ईशेन परिक्रम्य प्रणम्य तम् ।
 लोकस्य पश्यतो लोकं स्वमगान्मुक्तकिल्बिषः ॥ ५ ॥

गजेन्द्रो भगवत्पश्याद् विमुक्तोऽज्ञानबन्धनात् ।
 प्राप्नो भगवतो रूपं पीतवासाश्वतुर्भुजः ॥ ६ ॥

स वै पूर्वमभूद्वाजा पाण्डवो द्रविडसत्तमः ।
 इन्द्रयुष्म इति ख्यातो विष्णुव्रतपरायणः ॥ ७ ॥

स एकदाऽऽराधनकाल आत्मवान्
 गृहीतमौनव्रत ईश्वरं हरिम् ।
 जटाधरस्तापस आश्रुतोऽप्युतं
 समर्चयामास कुलाचलाश्रयः ॥ ८ ॥

यदृच्छया तत्र महायशा मुनिः
 समागमच्छिष्यगणैः परिश्रितः ।
 तं वीक्ष्य तूष्णीमकृताहर्णादिकं
 रहस्युपासीनमृषिचक्षुकोप ह ॥ ९ ॥

तस्मा इमं शापमदादसापु-
 रयं दुःखान्माऽकृतबुद्धिरयं ।
 महेन्द्रेणानु प्राविशतां तमिच्छं
 यथा गजः स्तब्धमतिः सदीपः ॥ १० ॥

श्री शुक उवाच-
 एवं शान्त्या गताऽगस्त्या भगवान् नृप सानुगः ।
 इन्द्रघुम्भोऽपि राजर्षिर्दिष्टं तदुपधारयन् ॥ ११ ॥

आपन्नः कौञ्चर्गं योनिमात्मस्मृतिविनाशिनीम् ।
 हर्षचर्यानुभावेन यद्व्रजत्वेऽप्यनुस्मृतिः ॥ १२ ॥

एवं विमोक्ष्य गजपृथपमञ्जनाभ-
 स्तेनापि पारिपटनां गमितेन युक्तः ।
 गन्धर्वसिद्धिविबुधैरुपगीयमान-
 कर्माऽद्भुतं म्यभवेनं गरुडासनोऽगात् ॥ १३ ॥

एवं महाराज तवेरितो मया
 कृष्णानुभावो गजराजमोक्षणम् ।
 स्वर्ग्यं यशस्यं कलिकल्मषापहं
 दुःस्वप्ननाशं कुरुष्व शृण्वताम् ॥ १४ ॥

अथानुकीर्तयन्त्येतच्छ्रेयस्कामा द्विजातयः ।
 शुचयः प्रातरुत्थाय दुःस्वप्नायुपशान्तये ॥ १५ ॥

इदमाह हरिः प्रीतो गजेन्द्रं कुरुसत्तम ।
 शृण्वतां सर्वभूतानां सर्वभूतमयो विभुः ॥ १६ ॥

श्रीभगवानुवाच-
 ये मां त्वां च सरध्वेदं गिरिकन्दरकाननम् ।
 वेत्रकीचकधैरूतां गुल्मानि सुरपादपान् ॥ १७ ॥

शृङ्गाणीमानि धिण्यानि ब्रह्मणो मे शिवस्य च ।
 क्षीरोदं मे प्रियं धाम श्वेतद्वीपं च भास्वरम् ॥ १८ ॥

श्रीवत्सं कीस्तुभं मालां गदां कीमोदकीं मम ।
 सुदर्शनं पाञ्चजन्यं सुपर्णं पतङ्गेश्वरम् ॥ १९ ॥

शेषं च मत्कलां सूक्ष्मां श्रियं देवीं मदाश्रयाम् ।
 ब्रह्माणं नागदमूपि भवं प्रह्लादमेव च ॥ २० ॥

मत्स्यकूर्मवगाहाधीश्वरतैः कृतानि मे ।
 कर्माण्यनन्तपुण्यानि सूर्यसोमहृताशनान् ॥ २१ ॥

प्रणवं सत्यमच्युतं गोविशान् धर्ममध्यम् ।
 दाक्षायणीं धर्मपत्नीं सोमकश्यप्योरपि ॥ २२ ॥

गङ्गां सरस्वतीं नन्दां कालिन्दीं सितवारणम् ।
 ध्रुवं ब्रह्मरूपीन् सप्त पुण्यश्लोकांश्च मानवान् ॥ २३ ॥

उन्वायापरगङ्गान्ते प्रयताः सुसमाहिताः ।
 स्मरन्ति मम रूपाणि मुच्यन्ते तैऽहसोऽखिलात् ॥ २४ ॥

ये मां स्तुवन्त्यनेनाहं प्रतिबुद्धय निशात्यये ।
 तेषां प्राणात्यये चाहं वदामि विमलां मतिम् ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच-
 इत्यादिश्य हृषीकेशः प्राप्ताय जलजोत्तमम् ।
 हर्षयन् विबुधानीकमारोहं खगाधिपम् ॥ २६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
 राजबुद्धितमेतन् तं हरेः कर्माधनाशनम् ।
 गजेन्द्रमोक्षणं पुण्यं श्वेतं त्वन्तरं शृणु ॥ १ ॥

पञ्चमो रश्मिर्नाम मनुस्तापससौदरः ।
 बलविन्त्यादयस्तस्य सुता अर्जुनपूर्वकाः ॥ २ ॥

विभुरिन्द्रः सुरगणा राजन् भूतखादपः ।
 हिरण्यरोमा वेदशिरा ऊर्ध्वबाह्यादयो द्विजाः ॥ ३ ॥

पत्नी विकुण्डा शुभ्रस्य वैकुण्ठेः सुरसत्तमैः ।
 तयोः स्वकलया जज्ञे वैकुण्डो भगवान् स्वयम् ॥ ४ ॥

वैकुण्ठः कल्पितो येन लोको लोकनमस्कृतः ।
 रमया प्रार्थ्यमानेन देव्या तत्त्रिषयकाम्यया ॥ ५ ॥

तस्यानुभावः कथितो गुणाश्च परमोदयाः ।
 भीमान् रेणून् स विममे यो विष्णोर्वर्णयेद् गुणान् ॥ ६ ॥

पृष्ठश्च चक्षुषः पुत्रश्चाक्षुषो नाम वै मनुः ।
 पुरुः पुरुषसुयुम्नप्रमुखाश्चाक्षुषात्मजाः ॥ ७ ॥
 इन्द्रो मन्द्रधुमस्तत्र देवा आप्यादयो गणाः ।
 मुनयस्तत्र वैराजहरिमद्रीरकादयः ॥ ८ ॥
 तत्रापि देवः सम्भूत्यां वैराजस्याभवत् सुतः ।
 अजितो नाम भगवानंशेन जगतः पतिः ॥ ९ ॥
 पयोधिं येन निर्मथ्य सुराणां साधिता सुधा ।
 भ्रममाणोऽम्भसि धृतः कूर्मरूपेण मन्दरः ॥ १० ॥
 राजोवाच—
 यथा भगवता ब्रह्मन् मथितः क्षीरसागरः ।
 यदर्धं वा यतश्चान्द्रिं दधाराम्बुचरात्मना ॥ ११ ॥
 यथाऽमृतं सुरैः प्राप्तं किमन्यदभवत् ततः ।
 एतद् भगवतः कर्म बदस्व परमाद्भुतम् ॥ १२ ॥
 त्वयेत्यं कथ्यमानेन महिम्ना सात्वतां पतेः ।
 नातितृप्यति मे चित्तं सुचिरं तापतापितम् ॥ १३ ॥
 सूत उवाच—
 सम्पृष्टो भगवानेवं द्वैपायनसुतो द्विजाः ।
 अभिनन्द्य हरेर्वीर्यमभ्याचष्टुं प्रचक्रमे ॥ १४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 यदा युद्धेऽसुरैर्देवा बाध्यमानाः शितायुधैः ।
 गतासवो निपतिता नोतिष्ठेरन् स्म भूयसाः ॥ १५ ॥
 यदा दुर्वासशापेन सेन्द्रा लोकास्त्रयो नृप ।
 निःश्रीकाश्चाभवंस्तत्र नेशुरिज्यादिकाः क्रियाः ॥ १६ ॥
 निशाम्येतत् सुरगणा महेन्द्रवरुणादयः ।
 नाध्यगच्छन् स्वयं मन्त्रैर्मन्त्रयन्तो विनिश्चयम् ॥ १७ ॥
 ततो ब्रह्मसभां जग्मुर्मैरोर्मूनि सर्वशाः ।
 सर्वे विज्ञापयाध्वक्तुः प्रणताः परमेष्ठिने ॥ १८ ॥
 स विलोक्येन्द्रवाप्यादीन् निःसत्त्वान् विगतप्रभान् ।
 लोकानमद्गलप्रायान् सुरांश्चैव यथा विभुः ॥ १९ ॥
 समाहितेन मनसा संस्मरन् पुरुषं परम् ।
 उवाचोत्फुल्लवदनो देवान् स भगवान् परः ॥ २० ॥

अहंभवो यूयमथो सुरादयो मनुष्यतिर्यग्दुग्धमर्जजादयः ।
 यस्यावतारांशकलाविसर्जिता ब्रजाम सर्वे शरणं तमव्ययम् ॥
 न यस्य बध्यो न च रक्षणीयो नोपेक्षणीयादरणीयपञ्चः ।
 अधापि सर्गस्थितिसंयमार्थं धने रजःसत्त्वतमांसि काले ॥
 अयं तु तस्य स्थितिपालनक्षणः
 सत्त्वं जुषाणस्य भवाय देहिनाम् ।
 तस्माद् ब्रजामः शरणं जगद्गुरुं
 स्वानां स नो धास्यति शं सुरप्रियः ॥ २३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्याभाप्य सुरान् वेधाः सह देवैरिन्दम ।
 अजितस्य पदं साक्षाद्ब्रजाम तमसः परम् ॥ २४ ॥
 तत्रादृष्टस्वरूपाय श्रुतपूर्वाय चाभ्यधात् ।
 स्तुतिमद्भुतदैवीभिर्गीर्भिस्त्वबहितेन्द्रियः ॥ २५ ॥
 ब्रह्मोवाच—
 अविक्रियं सत्यमनन्तमायं गुहाशयं निष्कलमप्रतर्क्यम् ।
 मनोग्रयाणां यच्चसाऽनिरुक्तं नमाम हे देव वरं वरेण्यम् ॥ २६ ॥
 विपश्चितं प्राणमनोधियात्मनामर्येन्द्रियाभासमनिद्रमब्रणम् ।
 छायातपी यत्र न गृध्रपक्षौ तमक्षरं खं त्रिपुगं ब्रजामहे ॥ २७ ॥
 अजस्य चक्रं त्वजयेर्यमाणं मनोमयं पञ्चदशारमाशु ।
 त्रिनाभि चिपुद्गलमष्टनमि यदक्षमाहुस्तमृतं प्रपये ॥ २८ ॥
 यदेकवर्णं तमसः परं सदलोकमव्यक्तमनन्तपारम् ।
 आसाधकारोपसुपर्णपत्रमुपासते योगस्थेन धीराः ॥ २९ ॥
 न यस्य कश्चातिपिपति मायां यया जनो मुखति वेदनार्थम् ।
 तं निर्जितात्मात्मगुणं परंशं नमामि भूतेषु समं चरन्तम् ॥
 इमं वयं यत्प्रियंयैव सृष्टाः सत्त्वेन सृष्टा वहिरन्तरं विभो ।
 गतिं न सूक्ष्मामृषयश्च विशदहे कुतोऽसुराया इतरप्रधानाः ॥
 पादौ महीयं स्वकृतेव यस्य चतुर्विधो यत्र हि भूतसर्गः ।
 स वै महापूरुष आत्मतन्त्रः प्रसीदतां ब्रह्म महाविभूतिः ॥
 अम्भस्तु यद्रेत उदारवीर्यं सिध्यन्ति जीवन्त्युत वर्धमानाः ।
 लोकास्त्रयोऽधाखिललोकपालाः प्रसीदतां ब्रह्म महाविभूतिः ॥

सोमं मनो यस्य समामनन्ति दिवीकणा धं बलमन्ध आयुः ।
 ईशो नगानां प्रजनः प्रजानां प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥
 अग्रिमृष्यं यस्य तु जातयेदा जातः क्रियाकाण्डनिमित्तजन्मा ।
 अन्तः समुद्रे पचतः स्वधानुं प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥
 यच्चधुरासीत् तरणिर्देवयानं त्रयीमयो ब्रह्मण ण्य पिप्पयम् ।
 द्वारं च मुक्तैर्मृतस्य मृत्याः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥
 प्राणादभूद् यस्य चराचराणां
 प्राणः सहो वै बलमोजध वायुः ।
 अन्वास्म सप्तात्रमिवानुगा वयं
 प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३७ ॥
 श्रोत्राद् दिशो यस्य हृदश्च खानि
 प्रजज्ञिरे खं पुरुषस्य नाभ्याः ।
 प्राणेन्द्रियात्मा स्वशरीरवन्धुः
 प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३८ ॥
 चलान्महेन्द्रस्विदशाः प्रसादा-
 न्मन्योर्गिरीशोऽशरणाद् विभ्रिचः ।
 खेभ्यश्च छन्दांस्युपयस्तु मेदृतः
 प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३९ ॥
 श्रीवक्षसः पितरश्छाययाऽसन्
 धर्मः स्तनावितरः पृष्ठतोऽभूत् ।
 शौर्यस्य शीर्ष्णोऽप्सरसो बिहारेत्
 प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ४० ॥

विप्रो मुखाद् ब्रह्म च यस्य गुहां राजन्य आसीद् भुजयोर्वलं च ।
 ऊर्वोर्विशोऽङ्गभवंश्च शूद्राः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥
 लोभोऽधरात् प्रीतिरुपयभूद् गुनिर्नस्तः पशव्यं स्पशैन कामः ।
 भुजयोर्मयः पक्षमभवस्तु कालः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥
 द्रव्यं वयः कर्म गुणाश्च शेषं यशोगमायापहिताः पतन्ति ।
 यद् दुर्विभाव्यं प्रबुधावबोधं प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥
 नमोऽस्तु तस्मा उपशान्तशक्तये स्वाराज्यलाभपरिपूरितात्मने ।
 गुणेषु मायावचितेषु वृत्तिभिर्न सज्जमानाय नमः स्वभूतये ॥
 स त्वं नो दर्शयात्मानमस्मत्करणगोचरः ।
 प्रयतानां दिदृक्षूणां सस्मितं ते मुसाम्बुजम् ॥ ४५ ॥
 तैस्तैः स्वेच्छाकृते रूपैः काले काले स्वयं विभो ।
 कर्म दुर्विपहं यत्रो भगवान् वै करोति हि ॥ ४६ ॥
 क्लेशभर्षल्यसाराणि कर्माणि विफलानि च ।
 देहिनां विपयार्तानां न तथैवापि तं त्वयि ॥ ४७ ॥
 नाथमः कर्मकल्पोऽपि विफलायेश्वरार्पितः ।
 कल्पते पुरुषस्यैव स ह्यात्मा दयितो हितः ॥ ४८ ॥
 यथा हि स्कन्धशाखानां तरोर्मूलावसेचनम् ।
 एवमारारधनं विष्णोः सर्वेषामात्मनश्च हि ॥ ४९ ॥
 नमस्तुभ्यमनन्ताय दुर्वितर्क्यात्मकर्मणे ।
 निर्गुणाय गुणेशाय सत्त्वस्थाय च साम्प्रतम् ॥ ५० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भगवते अष्टमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एषं स्तुतः सुरगणैर्भगवान् हरिरीश्वरः ।
 तेषामाविर्बभूद् राजन् सहस्राकौदययुतिः ॥ १ ॥
 तेनैव महता सर्वे देवाः प्रतिहतेक्षणाः ।
 नापश्यन् खं दिशः क्षोणीमात्मानं चाग्रतो विभुम् ॥ २ ॥
 विरिञ्चो भगवान् हृष्टा सह शर्वेण भारत ।
 स्वच्छं मरकतव्यामं कक्षगर्भांरुणेक्षणम् ॥ ३ ॥

तप्तहेमावदानेन तप्तकौशेयवाससा ।
 प्रसन्नचारुसर्वाङ्गं सुमुखं सुन्दरभुजम् ॥ ४ ॥
 महामणिकिरीटेन केयूराभ्यां च भूषितम् ।
 कर्णाभरणनिर्भातकपोलश्रीमुखाम्बुजम् ॥ ५ ॥
 काञ्चीकलापवलयहारनूपुरशोभितम् ।
 कौस्तुभाभरणं लक्ष्म विभ्रतं वनमालिनम् ॥ ६ ॥
 सुदर्शनादिभिः स्वाक्षैर्मूर्तिमद्रूपसितम् ।
 तुष्टाव देवप्रवरः सर्वेशं पुरुषं परम् ।
 सर्वाभरणैः सार्धं सर्वाङ्गैस्त्वनि गतिः ॥ ७ ॥

ब्रह्मोवाच—

अज्ञाय जन्मस्थितिसंयमाय गुणाय निर्वाणसुखार्णवाय ।
अणोरपिमेऽपरिगण्यधाप्ते महानुभावाय नमो नमस्ते ॥ ८ ॥

रूपं तवैतत् पुरुषर्षभेऽयं
श्रेयोर्धिभिर्वैदिकतान्त्रिकैश्च ।
योगेन धातः सह नसिलोकान्
पश्याम्यमुष्मिन् भुवि विश्वमूर्ते ॥ ९ ॥

त्वप्यग्र आसीदिदमात्मतन्त्रे
त्वमादिरन्तो जगतोऽस्य मध्यम् ।
घटस्य मूलेष्वेव परः परस्मात्
त्वमेव चाशेषविशेषनामा ॥ १० ॥

त्वं माययाऽऽत्माश्रयया स्वयेदं
निर्माय विश्वं तदनुग्रविष्टः ।
पश्यन्ति युक्ता मनसा मनीषिणो
गुणव्यवायेऽप्यगुणं विपश्चितः ॥ ११ ॥

यथाऽग्निमेधस्यमृतं च गोषु
भुज्यन्नमृत्वन्नने तपोर्व्याः ।
योगैर्मनुष्या अधिपन्ति हिन्त्वा
गुणेषु बुध्या कवयो वयन्ति ॥ १२ ॥

तं त्वा वयं नाथ समुज्जिहानं
सरोजनाभातिचिरेप्सितार्थम् ।
दृष्ट्वा गता निर्वृतिमथ सर्वे
गजा दधार्ता इव गात्रमम्भः ॥ १३ ॥

स त्वं विधत्स्याऽखिललोकपाला
वयं यदर्थास्तव पादमूलम् ।
समागतास्ते वहिरन्तरात्मन्
किं वाय विज्ञाप्यमशेषसाक्षिणः ॥ १४ ॥

अहं गिरित्रश्च सुरादयो ये
दक्षादयोऽग्नेरिय केतवस्ते ।
किं वा विधेमेऽऽ पृथग्विभाविता
विपत्स्य शं नो द्विजदेवमित्र ॥ १५ ॥

श्रीशुक उवाच—
एवं विरिञ्चादिभिरीडितस्तद्
विज्ञाय तेषां हृदयं यथैव ।

जगाद जीमूतगभीरया गिरा
वज्राक्षलीन् संवृतसर्वकामान् ॥ १६ ॥

एक एवेश्वरस्तस्मिन् सुरकार्ये सुरशेरः ।
विहर्तुकामस्तानाह समुद्रोन्मथनादिभिः ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच—

हन्त ब्रह्मब्रह्मो शम्भो हे देवा मम भाषितम् ।
श्रुणुतावहिताः सर्वे श्रेयो वः स्याद् यथा पुरा ॥ १८ ॥

यातुधानैश्च दैतेयैस्तावत् सन्धिर्विधीयताम् ।
कालेनानुगृहीतेस्तेर्यावद् वो भव आत्मनः ॥ १९ ॥

अरयोऽपि हि सन्धेयाः सति कार्षार्थगौरवे ।
अहिमूपकवद् देवा ह्यार्थस्य पदवीं गतैः ॥ २० ॥

अमृतोत्पादने यत्रः क्रियतामविलम्बितम् ।
यस्य पीतस्य वै जन्तुर्मृत्युग्रस्तोऽमरो भवेत् ॥ २१ ॥

क्षित्वा क्षीरोदधौ सर्वा वीरूतृणलतौषधीः ।
मन्यान् मन्दरं कृत्वा नेत्रं कृत्वा तु वासुकिम् ॥ २२ ॥

सहायेन मया देवा निर्मपध्वमतन्द्रिताः ।
क्लेशभाजो भविष्यन्ति दैत्या यूयं फलग्रहाः ॥ २३ ॥

यूयं तदनुमोदध्वं यदिच्छन्त्यसुराः सुराः ।
न संरम्भेण सिद्धयन्ति सर्वेऽर्थाः सान्त्वया यथा ॥ २४ ॥

न भेतव्यं कालकूटाद् विपाज्जलधिसम्भवात् ।
लोभः कार्यो न वो जातु रोषः कामस्तु वस्तुषु ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति देवान् समादिश्य भगवान् पुरुषोत्तमः ।
तेषामन्तर्दधे राजन् स्वच्छन्दगतिरीश्वरः ॥ २६ ॥

अथ तस्मै भगवते नमस्कृत्य पितामहः ।
भवश्च जग्मतुः स्वं स्वं धाम चैयुर्वर्लिं सुराः ॥ २७ ॥

दृष्ट्वाऽरीनप्यसम्भवान् जातस्त्वेवान् स्वनायकान् ।
न्यपेधद् दैत्यराडुषैः सन्धिविग्रहकालवित् ॥ २८ ॥

ते वैरोचनिमासीन् गुप्तं चासुरयूथैः ।
श्रिया परमया जुष्टं जिताशेषमुपागमन् ॥ २९ ॥

महेन्द्रः क्षणया वाचा सान्त्वयित्वा महामतिः ।
अभ्यभाषत तत्सर्वं शिक्षितं पुरुषोत्तमात् ॥ ३० ॥

तदरोचत दैत्यस्य तत्रान्ये येऽसुराधिपाः ।
 शम्बरोऽरिष्टनेमिश्च ये च त्रिपुरवासिनः ॥ ३१ ॥
 ततो देवासुराः कृत्वा संविदं कृतसौहृदाः ।
 उद्यमं परमं चक्रुरमृतार्थे परन्तप ॥ ३२ ॥
 ततस्ते मन्दरगिरिमञ्जरोत्पाद्य दुर्मदाः ।
 नदन्त उदधिं निन्युः शक्ताः परिषदाहवः ॥ ३३ ॥
 दूरभारोद्ग्रहश्रान्ताः शक्रवैरोचनादयः ।
 अपारयन्तस्तं बोधुं विवशा बिजहुः पथि ॥ ३४ ॥
 निपतन् सगिरिस्तावद् बहूनमरदानवान् ।
 चूर्णयामास महता भारेण कनकाचलः ॥ ३५ ॥

तांस्तथा भग्नमनसो भग्नबाहूरुक्कन्धरान् ।
 विद्राय भगवांस्तत्र बभूव गरुडध्वजः ॥ ३६ ॥
 गिरिपातविनिष्पिष्टान् विलोक्यामर दानवान् ।
 ईक्षया जीवयामास निर्जरान् निर्त्रणान् यथा ॥ ३७ ॥
 गिरिं चारोप्य गरुडे हस्तेनैकेन लीलया ।
 आरुह्य प्रययावधिं सुरासुरगणैर्वृतः ॥ ३८ ॥
 अवरोप्य गिरिं स्कन्धात् सुपर्णः पततां वरः ।
 ययौ जलान्त उत्सृज्य हरिणा स विवर्जितः ॥ ३९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 ते नागराजमामन्य फलभागेन वासुकिम् ।
 परिधाय गिरौ तस्मिन् नेत्रमग्निं मुदान्विताः ॥ १ ॥
 आरेभिरे सुरा यत्ता अमृतार्थे कुरुद्ग्रह ।
 हरिः पुरस्ताज्जगृहे पूर्वं देवास्ततोऽभवन् ॥ २ ॥
 तन्नेच्छन् दैत्यपतयो महापुरुषचेष्टितम् ।
 न गृहीतो व्यं पुच्छमहेरजममङ्गलम् ॥ ३ ॥
 स्वाध्यायश्रुतसम्पन्नाः प्रख्याता जन्मकर्मभिः ।
 इति तूष्णीं स्थितान् दैत्यान् विलोक्य पुरुषोत्तमः ॥ ४ ॥
 स्मयमानो विसृज्याग्रं पुच्छं जग्राह सामरः ।
 कृतस्थानविभागास्ते एवं कश्यपनन्दनाः ॥ ५ ॥
 ममन्युः परमायत्ता अमृतार्थे पयोनिधिम् ।
 मध्यमानेऽर्णवे सोऽद्विरनाधारो ह्यपोऽविशत् ॥ ६ ॥
 प्रियमाणोऽपि वलिभिर्गिरिवात् पाण्डुनन्दन ।
 ते सुनिर्विण्णमनसः परिम्लानमुखश्रियः ।
 आसन् स्वपीरूपे नष्टे दैवेनातिबलीयसा ॥ ७ ॥
 विलोक्य चित्रप्रगति तदंशरो दुरन्तवीर्योऽवितथाभिसन्धिः ।
 कृत्वा वपुः काच्छपमद्भुतं महन् प्रक्षिप्य तोयं गिरिमुज्जहार ॥
 तमुत्थितं वीक्ष्य कुलाचलं पुनः समुत्थिता निर्मथितुं सुरासुराः ।
 दभार पृष्ठेन स लक्षयोजनप्रस्तारिणा द्रीष इवापरो महान् ॥

सुरासुरेन्द्रैर्भुजवीर्यवेपितं परिभ्रमन्तं गिरिमङ्ग पृष्ठतः ।
 विभ्रत् तदावर्तनमादिकच्छपो मेनेऽद्भकण्डूयनमग्रमेयः ॥ १० ॥
 तथाऽसुरानाशिवादासुरेण रूपेण तेषां बलवीर्यमीरयन् ।
 उदीपयन् देवगणांश्च विष्णुर्देवेन नागेन्द्रमबोधरूपः ॥ ११ ॥
 उपर्यगेन्द्रं गिरिराडिवान्व
 आक्रम्य हस्तेन सहस्रबाहुः ।
 तस्यो दिवि ब्रह्मभवेन्द्रमुख्यैः
 अभिषुबद्धिः सुमनोभिर्वृष्ट्वा(ष्टः) ॥ १२ ॥
 उपर्यधश्चात्मनि गोत्रनेत्रयोः परेण ते प्राविशता समेधिताः ।
 ममन्युरग्निं तस्या मदांक्तदा महाद्रिणा क्षोभितनक्रचक्रम् ॥
 अहीन्द्रसाहस्रकरालदिङ्मुखसाग्निधूमाहतवर्चसोऽसुराः ।
 पीलोमकालेयवलीन्वलादयो दवाग्निदग्धाः सरला इवाभवन् ॥
 देवांश्च तच्छाससिंखाहतप्रभान् धूमाभ्यरस्रगरकञ्जुकाननान् ।
 समभ्यवर्षन् भगवद्गङ्गा पना वपुः समद्रोम्युपगूढवायवः ॥
 मध्यमानात् तथा सिन्धोर्देवासुरवरुधपैः ।
 यदा सुधा न जायेत निर्ममन्थाजितः स्वयम् ॥ १६ ॥
 मेघवयमाः कनकपरिधिः कर्णविद्योतविषुन्-
 मूर्ध्नि भाजद्विलितकचस्रग्धरो रक्तेनेत्रः ।
 जैत्रेर्दोर्भिर्जंगमदभयदेन्दुशूकं गृहीत्वा
 मध्वन् मध्ना प्रतिगिरिवाशोभतापो धृताद्रिः ॥ १७ ॥

निर्मध्यमानादुदधेरभूद् विषं
महोत्पन्नं हालहलाहमग्रतः ।
सम्भ्रान्तमीनोन्मकराहिकच्छपो-
त्तिमिद्विप्रग्राहतिमिश्रालुकुलात् ॥ १८ ॥

तदुग्रवेगं दिशि दिशुपर्यधो
विसर्पदुत्सर्पदसह्यवीर्यम् ।
भीताः प्रजा दुद्रुनुरङ्ग सेश्वरा
अरक्ष्यमाणाः शरणं सदाशिवम् ॥ १९ ॥

विलोक्य तं देववरं त्रिलोक्या
भवाय देव्याऽभियुतं मुनीनाम् ।
आसीनमद्राचपवर्गंहतो-
स्तपो जुपाणं स्तुतिभिः प्रणेमुः ॥ २० ॥

प्रजा ऊचुः—
देवदेव महादेव भूतात्मन् भूतभावन ।
ब्रह्मि नः शरणापन्नान् त्रिलोक्यदहनाद् विपात् ॥ २१ ॥

त्वमेकः सर्वजगत ईश्वरो बन्धमोक्षयोः ।
तं त्वामर्चन्ति कुशलाः प्रपन्नार्तिहरं गुरुम् ॥ २२ ॥

गुणमय्या स्वशक्त्याऽस्य सर्गस्थित्यप्ययान् विभो ।
धत्से यदा स्वहग् भूमन् ब्रह्मविष्णुशिवाभिधाम् ॥ २३ ॥

त्वं ब्रह्म परमं गुह्यं सदसद्भावभावनम् ।
नानाशक्तिभिराभासस्त्वमात्मा जगदीश्वरः ॥ २४ ॥

त्वं शब्दयोनिर्जगदादिरात्मा
प्राणैन्द्रियद्रव्यगुणस्वभावः ।
कालः क्रतुः सत्यमृतं च धर्म-
स्त्यप्यक्षरं यन् त्रिवृदामनन्ति ॥ २५ ॥

अग्निमुखं तंऽखिलदेवतात्मा
क्षितिं चिदुलौकभवाद्दृष्टिपङ्कजम् ।
कालो गतिमन्तेऽखिलदेवतात्मनो
दिशश्च कर्णो रसनं जलेऽगः ॥ २६ ॥

नाभिर्नभस्ते शसनं नभस्वान्
सूर्यश्च चक्षुषि जलं स्म रेतः ।
परायरात्मा द्रुहिणस्तवात्मा
सोमो मनो धीर्भगवंच्छिरस्ते ॥ २७ ॥

कुक्षिः समुद्रा गिरयोऽस्थिसहा
रोमाणि सर्वौषधिवीरुधन्ते ।
छन्दांसि साक्षात् तव सप्तधातव-
सवीमयान्मन् हृदयं स धर्मः ॥ २८ ॥

मुखानि पञ्चोपनिपत् तवश
धेक्षिशदृष्टोत्तरमन्त्रवर्गः ।
यत् तच्छिब्यारुणं परमात्मतत्त्वं
देव स्वयंज्योतिस्वस्थितिस्ते ॥ २९ ॥

छाया त्वधर्मो मृद धर्मिसर्गो
नेत्राणि ते सत्वरजस्तमोसि ।
साक्षान्मनुः शास्त्रकृतस्तवैश्व-
छन्दोमयो देवक्रपिः पुराणः ॥ ३० ॥

न ते गिरित्राखिललोकपाल
चिरिर्ध्वकुण्डसुरेन्द्रशम्यम् ।
ज्योतिः परं यत्र रजस्तमश्च
सत्त्वं न यद् ब्रह्म निरस्तभेदम् ॥ ३१ ॥

कामाध्वरत्रिपुरकालहराचनेक
भूतद्रुहः क्षपयनः स्तुतये न तत् ते ।
यत्तन्तकाल इदमात्मकृतं स्वनेत्र-
बहिष्कुलिङ्गशिखया भसितं तवेश ॥ ३२ ॥

ये त्वात्मरामगुरुभिर्हृदि चिन्तिताद्भ्य-
द्रन्दं चरन्तमुमया तपसाऽभितमम् ।
कत्यन्त उग्रवपुषं निरतं श्मशाने
ते भूतभूतिमविदस्तव हीनलज्जाः ॥ ३३ ॥

तत् तस्य ते सदसतोः परतः परस्य
नाञ्जः स्वरूपगमने प्रभवन्ति भूषः ।
ब्रह्मादयः किमुत संस्तवने वर्यं तु
तत्सर्गसर्गविषया अपि भक्तिमात्रम् ॥ ३४ ॥

एतत्परं प्रपद्यामो न परं ते महेश्वर ।
मृदनाय हि लोकस्य व्यक्तित्वेऽव्यक्तकर्मणः
श्रीशुक उवाच—
तद् वीक्ष्य व्यसनं तासां कृपया भृशपीडितः ।
सर्वभूतसुहृद् देव इदमाह सती प्रियाम् ॥ ३५ ॥

शिव उवाच—

अहो वत भवान्येतत् प्रजानां पश्य वैशसम् ।
 क्षीरोदमधनोज्ञतात् कालकूटादुपस्थितम् ॥ ३७ ॥
 आसां प्राणपरीप्सूनां विधेयमभयं हि मे ।
 एतावान् हि प्रभोरथो यद् दीनपरिपालनम् ॥ ३८ ॥
 प्राणैः स्वैः प्राणिनः पान्ति साधवः क्षणभङ्गुरैः ।
 वद्धवैरपु भूतपु मोहितेष्वत्ममायया ॥ ३९ ॥
 पुंसः कृपयतो भद्रे सर्वान्मा प्रीयते हरिः ।
 प्रीते हरी भगवति प्रीयेऽहं सचराचरः ।
 तस्मादिदं गरं भुञ्जे प्रजानां स्वस्तिरस्तु मे ॥ ४० ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवमामन्य भगवान् भवानीं विश्वभावनः ।
 तद् विपं जग्धुमारेभे प्रभावज्ञाऽन्यमोदत ॥ ४१ ॥

ततः करतलीकृत्य व्यापि हालाहलं विषम् ।
 अभक्षयन्महादेवः कृपया भूतभावनः ॥ ४२ ॥
 तस्यापि दर्शयामास स्ववीर्यं गलकल्पयः ।
 यच्चकार गले नीलं तच्च सापोर्बिभूषणम् ॥ ४३ ॥
 तप्यन्ते लोकतापेन साधवः प्रायशो जनाः ।
 परमस्राधनं तद्धि पुरुषस्याखिलात्मनः ॥ ४४ ॥
 निशम्य कर्म तच्छम्भोर्देवदेवस्य मीढुपः ।
 प्रजा दाशायणी ब्रह्मा वैकुण्ठश्च शशांसिरे ॥ ४५ ॥
 प्रस्कन्नं पिवतः पाणेयं किञ्चिज्जगुह्यः स्म तत् ।
 वृथिकाहिविपीपथ्यो दन्दशूकाश्च ये परे ॥ ४६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 पीते गरे वृषाङ्गेण प्रीतास्तेऽभरदानवाः ।
 समन्थुस्तरसा सिन्धुं हविषानी ततोऽभवत् ॥ १ ॥
 तामग्निहोत्रीमृषयो जगदुब्रह्मवादिनः ।
 यज्ञस्य देवपानस्य मेधाय हविषे नृप ॥ २ ॥
 तत उच्चैःश्रवा नाम हयोऽभूच्चन्द्रपाण्डुरः ।
 तस्मिन् बलिः स्पृहां चक्रे नेन्द्र ईश्वरशिक्षया ॥ ३ ॥
 तत ऐरावतो नाम वारणेन्द्रो विनिर्गतः ।
 दन्तैश्चतुर्भिः श्वेताद्रैर्हरन्भगवतो महम् ॥ ४ ॥
 ततोऽभवत् पारिजातः सुरलोकबिभूषणः ।
 पूरयत्यर्थिनो योऽर्थः शशद् भुवि यथा भवान् ॥ ५ ॥
 ततश्चाप्सरसो जाता निष्ककण्ठ्यः सुवाससः ।
 रमण्यः स्वर्गिणां बन्तुगतितीलावलोकनैः ॥ ६ ॥
 ततश्चाऽऽविरभूत् साक्षाच्छीरमा भगवत्प्रिया ।
 रञ्जयन्ती दिशः कान्त्या विद्युत्सोदामनी यथा ॥ ७ ॥
 तस्यां चक्रुः स्पृहां सर्वे ससुरासुरमानवाः ।
 रूपीदार्यवयोवर्णमहिमाशिमचेतसः ॥ ८ ॥

तस्याश्वासनमानिन्ये महेन्द्रो महदद्भुतम् ।
 मूर्तिमन्यः सरिच्छ्रेष्ठा हेमकुम्भैर्जलं शुचि ॥ ९ ॥
 अभिषेचनिका भूमिराहरत् सकलीपथीः ।
 गावः पञ्चपवित्राणि वसन्तो मधु माधवम् ॥ १० ॥
 कपयः कल्पयाश्चकुरभिषेकं यथाविधि ।
 जगुर्भद्राणि गन्धर्वा नार्यश्च ननृतुर्जगुः ॥ ११ ॥
 मेघा मृदह्मणवमुरजानकगोमुखान् ।
 व्यनादयन् शङ्खवणुवीणातुमुलनिःस्वनान् ॥ १२ ॥
 ततोऽभिपिपिचुर्देवी धियं पद्मकरां सतीम् ।
 दिगिभाः पूर्णकलशैः सूक्तवाकिर्दिजेरितेः ॥ १३ ॥
 समुद्रः पीतकौशेयवाससी समुपाहरत् ।
 वरुणः स्रजं वैजयन्तीं मधुना मत्तपट्पदाम् ॥ १४ ॥
 भूणानि विचित्राणि विश्वकर्मां प्रजापतिः ।
 हारं सरस्वती पद्ममञ्जो नागाश्च कुण्डले ॥ १५ ॥
 ततः कृतस्वस्त्ययनोत्पलस्रजं नदद्भिर्फां परिगृह्य पाणिना ।
 चचाल वक्त्रं सुकपोलकुण्डलं सत्रीडहासं दधती सुशोभनम् ॥

स्तनद्वयं चातिकृशोदरी समं निरन्तरं चन्दनकुङ्कुमोक्षितम् ।
 ततस्ततो नूपुरवल्गुसिञ्जितैर्विसर्पती हेमलतेव सा बभी ॥ १७ ॥
 विलोकयन्ती निरवयमात्मनः पदं ध्रुवं चाव्यभिचारिसद्गुणम् ।
 गन्धर्वयक्षासुरसिद्धचारणत्रैविष्टपेयादिषु नान्यविन्दत् ॥ १८ ॥
 नूनं तपो यस्य न मनुनिर्जयो
 ज्ञानं कश्चित् तच्च न सद्भवर्जितम् ।
 कश्चिन्महास्तस्य न कामनिर्जयः
 स ईश्वरः किं परतो व्यपाश्रयः ॥ १९ ॥
 धर्मः कश्चित् तस्य न भूतसौहृदं
 त्यागः कश्चित् तच्च न मुक्तिकारणम् ।
 वीर्यं न पुंसोऽस्त्यजवेगनिष्कृतं
 न हि द्वितीयो गुणसद्भवर्जितः ॥ २० ॥
 कश्चिद्विरायुर्न हि शीलमङ्गलं
 कश्चित् तदप्यस्ति न वेद्यमायुषः ।
 यत्रोभयं कुत्र च सोऽप्यमङ्गलः
 सुमङ्गलः कश्चन कांक्षते हि माम् ॥ २१ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं विमृश्याव्यभिचारिसद्गुणं
 पदं निजैकाग्र्यसिद्धानुश्रयम् ।
 वज्रे वरं सर्वगुणैरपेक्षितं
 रमा मुकुन्दं निरपेक्षमीप्सितम् ॥ २२ ॥
 तस्यांसदेश उशतीं नवकञ्जमालां
 माथन्मधुव्रतवरूपगिरोपपुष्टाम् ।
 तस्थी निवीय निकटे तदुरः स्वधाम
 सत्रीडहासविकसन्नयनेन भीता ॥ २३ ॥
 स्वस्याः स्त्रियस्त्रिजगतो जनको जनन्या
 वक्षो निवासमकरोत् परमं विभूतेः ।
 श्रीः स्वाः प्रजाः सकरुणेन निरीक्षणेन
 यत्र स्थितेधयत साभिपतीखिलोकान् ॥ २४ ॥
 शङ्कर्षमृदङ्गानां वादित्राणां पृथक् स्वनः ।
 देवानुगानां सखीणां नृत्यानां गायतामभूत् ॥ २५ ॥
 ब्रह्मरुद्राद्गिरोमुल्याः सर्वे विश्वसृजो विभुम् ।
 ईडिगन्धितधर्मन्त्रमन्त्रिद्विद्विः पुण्यवर्षिणः ॥ २६ ॥

धिया विलोकिता देवाः सप्रजापतयः प्रजाः ।
 शीलादिगुणसंपन्ना लेभिरे निर्वृतिं पराम् ॥ २७ ॥
 निस्सत्त्वा लोलुपा राजन् निरुद्योगा गतत्रयाः ।
 यदा चोपेक्षिता लक्ष्म्या बभूवुर्देत्यदानवाः ॥ २८ ॥
 अथासीद् वारुणी देवी कन्या कमललोचना ।
 असुरा जगृहुस्तं वै हरेरनुमतेन ते ॥ २९ ॥
 अयोदधेर्मध्यमानात् काश्यपैरमृतार्थिभिः ।
 उदतिष्ठन्महाराज पुरुषः परमाद्भुतः ॥ ३० ॥
 दीर्घपीवरदोर्दण्डः कम्बुग्रीवोऽरुणेक्षणः ।
 श्यामलस्तकरुणः स्रग्बी सर्वाभरणभूषितः ॥ ३१ ॥
 पीतवासा महोरस्कः समृष्टमणिकुण्डलः ।
 नीलकुञ्चितकेशान्तः सुभगः सिंहविक्रमः ॥ ३२ ॥
 अमृतापूर्णकलशं बिभ्रद् बलयभूषितः ।
 स वै भगवतः साक्षाद् विष्णोरंशांशसम्भवः ॥ ३३ ॥
 धन्वन्तरिरिति ख्यात आयुर्वेददृग्विज्यभाक् ।
 तमालोक्यासुराः सर्वे कलशं चामृताभूतम् ॥ ३४ ॥
 लिप्सन्तः सर्ववस्तूनि कलशं तरसाऽहरन् ।
 नीयमानेऽसुरैस्तस्मिन् कलशेऽमृतभाजने ॥
 विपण्णमनसो देवा हरिं शरणमाययुः ॥ ३५ ॥
 इति तदैन्यमालोक्य भगवान् भूत्यकामकृत् ।
 मा स्त्रियत मिषोऽर्थ वः साधयिष्ये स्वमायया ॥ ३६ ॥
 मिथः कलिरभूत् तेषां तदर्थं तपंचेतसाम् ।
 अहं पूर्वमहं पूर्वं न त्वं न त्वमिति प्रभो ॥ ३७ ॥
 देवाः स्वभागमर्हन्ति ये तुल्यायासहेतवः ।
 सत्रयाग इत्येतिस्मिन्नेष धर्मः सनातनः ॥ ३८ ॥
 इति स्वान् प्रत्यपेधन् वै दैतेया जातमन्तराः ।
 दुर्बलाः प्रबलान् राजन् गृहीतकलशान् मुहुः ॥ ३९ ॥
 एतस्मिन्नन्तरे विष्णुः सर्वोपायविदीश्वरः ।
 योषिद्रूपमनिर्देश्य दधार परमाद्भुतम् ॥ ४० ॥
 प्रेक्षणीयोत्पलश्यामं सर्वावयवसुन्दरम् ।
 समानकर्णाभरणं सुकपोलोन्नसाननम् ॥ ४१ ॥

नवयौवननिप्यन्दस्तनभारकुशोदरम् ।
 मुखामोदानुरक्तालिङ्गहारोद्विग्लोचनम् ॥ ४२ ॥
 विभ्रतु स्वकेशभारेण मालामुत्कुलमल्लिकाम् ।
 सुग्रीवकण्ठाभरणं सुभुजाङ्गदभूषितम् ॥ ४३ ॥
 धिरजाम्बरसंवीतं चित्रं बन्धयशोभया ।
 काञ्चवा प्रचिलसद् यत्नुस्फुरधरणनूपुरम् ॥ ४४ ॥
 सत्रीडस्मितविक्षिप्तभूविलासावलोकनैः ।
 दैत्ययूथपचेतस्सु काममुदीषयन्मुहुः ॥ ४५ ॥
 तैऽन्योन्यतः सुधापात्रं हरन्तस्त्यक्तसीहृदाः ।
 क्षिपन्तो दस्युधर्मेण आप्यान्तीं ददृशुः स्त्रियम् ॥ ४६ ॥
 अहो रूपमहो धाम अहो अस्या नवं वयः ।
 इति ते तामभिद्रुत्य पश्यन्तुर्जातहृच्छयाः ॥ ४७ ॥
 का त्वं कञ्जपलाशाक्षि कुतो वा किं चिकीर्षसि ।
 कस्यासि वद वामोरु मधन्न्तीव मनांसि नः ॥ ४८ ॥
 न वयं त्वाऽमरैर्दैन्यैः सिद्धगन्धर्वचारणैः ।
 स्पृष्ट्वा तु जानीमो लोकेऽश्वि कुतो नृभिः ॥ ४९ ॥
 नूनं त्वं विधिना सुभुः प्रेषितासि शरीरिणाम् ।
 सर्वेन्द्रियमनःप्रीतिं विधातुं सधृणेन किम् ॥ ५० ॥
 सा त्वं नः स्पर्धमानानामेकवस्तुनि भामिनि ।
 ज्ञातीनां वद्वैराणां शं विधत्स्व सुमुष्यमे ॥ ५१ ॥
 वयं कश्यपदायादाः भ्रातरः कृतयौरुपाः ।
 विभजस्व यथान्यायं नैव भेदो यथा भवेत् ॥ ५२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युपामन्त्रितो दैत्यैर्मायायोपिद्वपुर्हरिः ।
 ग्रहस्य रुचिरपाङ्क्तिर्निरीश्विदमप्रवीत् ॥ ५३ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 कथं कश्यपदायादाः पुंश्चत्न्यां मयि सङ्गताः ।
 विश्वासं पण्डिता जातु कामिनीषु न यान्ति हि ॥ ५४ ॥
 सालावृकाणां स्त्रीणां च स्वैरिणीनां सुरद्विषः ।
 सख्यान्याहुरनित्यानि नूनं नूनं विचिन्वताम् ॥ ५५ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति ते क्ष्वेलितैस्तस्या आश्वस्तमनसोऽसुराः ।
 जहसुर्भोग्यभगीरं ददुश्चामृतभाजनम् ॥ ५६ ॥
 ततो गृहीत्वाऽमृतभाजनं हरि-
 र्वभाष इषत्स्मितशोभया गिरा ।
 ययभ्युपेतं क च साध्वसाधु वा
 कृतं मया यो विभजे सुधामिमाम् ॥ ५७ ॥
 इत्यभिव्याहृतं तस्या आकर्ण्यां सुरपुङ्गवाः ।
 अप्रमाणविदस्तस्यास्तत् तथेत्यन्वमंसत ॥ ५८ ॥
 अधोपोऽप्य कृतस्नाना हुत्वा च हविषाऽनलम् ।
 दत्त्वा गोविप्रभूतेभ्यः कृतस्वस्त्ययना द्वित्रैः ॥ ५९ ॥
 ययोपजोषं वासांसि परिधायाहतानि ते ।
 कुशेषु प्राविशन् सर्वे प्रागद्येष्वभिभूषिताः ॥ ६० ॥
 प्रादुर्वेषूपविष्टेषु सुरेषु दितिषु च ।
 धूमामोदिनशालायां जुष्टायां मान्यदीपकैः ॥ ६१ ॥
 तस्यां नरेन्द्रकरभोरुसङ्कुल-
 श्रोणीतटालसगतिर्मन्दबिह्वलाक्षी ।
 सा कूजती कनकनूपुरसञ्जितेन
 कुम्भस्तनी कलशपाणिरधाविवेश ॥ ६२ ॥
 तां श्रीमुखीं कनककुण्डलचारुकर्ण-
 नासाकपोलवदनां परदेवताख्याम् ।
 संवीक्ष्य संमुखकुत्स्मितवीक्षणैः
 देवासुरा विगलितस्तनपट्टिकान्ताम् ॥ ६३ ॥
 असुराणां सुधादानं सर्पाणामिव दुर्नयम् ।
 मत्वा जातिनृशसानां नतान् व्यभजदभ्युतः ॥ ६४ ॥
 कल्पयित्वा पृथक् पट्टीरुभयेषां जगत्पतिः ।
 तांशोपवेशयामास स्वासु स्वासु च पङ्क्तिषु ॥ ६५ ॥
 दैत्यान् गृहीतकलशो बन्धयन्नुपसर्धरैः ।
 दूरस्थान्याययामास जरामृत्युहरं सुरान् ॥ ६६ ॥
 ते पालयन्तः समयमसुराः स्वकृतं नृप ।
 तूष्णीमासन् कृतस्नेहाः स्त्रीविवाद्भुगुप्तया ॥ ६७ ॥

तस्यां कृतातिप्रणयाः प्रणयापायकातराः ।
 बहुमानेन चाबद्धा नोचुः किञ्चन विप्रियम् ॥ ६८ ॥
 देवलिङ्गप्रतिच्छन्नः स्वर्भानुर्देवसंसदि ।
 प्रविश्य सोममपिवच्चन्द्राकाश्यां च सूचितः ॥ ६९ ॥
 चक्रेण धुरधारेण जहार पिबतः शिरः ।
 हरिस्तस्य कवन्धस्तु सुधया ग्नावितोऽपतत् ॥ ७० ॥
 शिरस्त्वमरतां नीतमजो ग्रहमचीकृषत् ।
 यस्तु पर्वणि चन्द्रार्कावभिभावति वैरधीः ॥ ७१ ॥
 पीतप्रायेऽमृते देवैर्भगवांल्लोकभावनः ।
 पश्यतामसुरेन्द्राणां स्वरूपं जगृहे विभुः ॥ ७२ ॥

एवं सुरासुरगणाः समदेशकाल-
 हेत्वर्थयोगगतयो विकले विकल्पाः ।
 तत्रामृतं सुरगणाः फलमञ्जसाऽऽपुः
 यत्पादपङ्कजरजःश्रयणाच्च दैत्याः ॥ ७३ ॥
 यद्युद्यतेषु यमुकर्ममनोयचोभि-
 र्देवात्मजादिषु नृभिस्तदसन् पुरस्तात् ।
 तैरेव सद् भवति यत् क्रियते च तस्मिन्
 सर्वस्य तद् भवति मूलनिपेचनं यत् ॥ ७४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इति दानवदेतेषा नाबिन्दन्मृतं नृप ।
 युक्ताः कर्मणि यत्ताश्च नारायणपराङ्मुखाः ॥ १ ॥
 साधयित्वाऽमृतं राजन् पापयित्वाऽमृतं सुरान् ।
 पश्यतां सर्वभूतानां ययौ गरुडबाहनः ॥ २ ॥
 सपत्नानां परामृद्धिं दृष्ट्वा च दितिनन्दनाः ।
 अमृष्यमाणा उत्पेतुर्देवान् प्रत्युद्यतायुधाः ॥ ३ ॥
 ततः सुरगणाः सर्वे सुधया पीतयैषिताः ।
 प्रतिसंयुयुधुः शस्त्रैर्नारायणपरायणाः ॥ ४ ॥
 तत्र देवासुरो नाम रणः परमदारुणः ।
 रोधस्तुदन्यतो राजन् तुमलो रोमहर्षणः ॥ ५ ॥
 तत्रान्योन्यं सपत्नास्ते संरब्धमनसो रणे ।
 समासायासिभिर्वाणैर्निजभ्रुर्विविधायुधैः ॥ ६ ॥
 शङ्खतूर्णमृदङ्गानां भेरीडमरिणां महान् ।
 हस्त्यश्वरथपत्नीनां नदतां निस्स्वनोऽभवत् ॥ ७ ॥
 रथिनो रथिभिरन्तत्र पत्तिभिः सह पत्तयः ।
 हृषा हृषेरिभिर्येभाः समसज्जन्त संयुगे ॥ ८ ॥
 उष्ट्रैः केचिद् द्वित्रैः केचिदपरेऽभिययुः खरैः ।
 केचिद् गौरमृगैर्कक्षैर्द्विपिभिर्हरिभिर्भटाः ॥ ९ ॥

गृध्रैः कङ्कैर्चैरन्ये श्येनैर्भासेस्तिमिश्रितैः ।
 शरभैर्महिषैः सङ्गैर्गोवृषैर्गजयारुणैः ॥ १० ॥
 शिवाभिरासुभिः केचित् कृकलसैः शशौनैः ।
 वस्तीरैः कृष्णसारिर्हंसैरन्ये च सूकरैः ॥ ११ ॥
 अन्ये जलस्थलस्वर्गैः सत्वैर्विकृतविग्रहैः ।
 सेनयोरुभयो राजन् विविशुस्तेऽग्रतोऽग्रतः ॥ १२ ॥
 चित्रध्वजपटे राजन्नातपत्रैः शितामलैः ।
 महाधनैर्वज्रदण्डैर्विभ्राजद्गार्हचार्यैः ॥ १३ ॥
 वातोद्धूतोत्तरोष्णीषैः सत्कृतेर्वर्मभूषणैः ।
 स्फुरद्भिर्विशदैः शशैः सुतरां सूर्यरश्मिभिः ॥ १४ ॥
 देवदानववीराणां ध्वजिन्यो पाण्डुनन्दन ।
 रेजतुर्वीचिमालाभिर्पादसामिब सागरे ॥ १५ ॥
 वैरोचनो बलिः सङ्गृहे सोऽसुराणां चमूपतिः ।
 यानं वैहायसं नाम कामगं मयनिर्मितम् ॥ १६ ॥
 सर्वसाङ्गामिकोपेतं सर्वार्थरम्यं प्रभो ।
 अप्रतत्पर्यमनिर्देश्यं दृश्यमानमदर्शनम् ॥ १७ ॥
 आस्थितस्तत्रिमामानात्रं सर्वानीकाधिपेवृतः ।
 बालव्यजनछत्राग्नौ रेजे चन्द्र इवोदये ॥ १८ ॥
 तस्यासन् सर्वतो यानिर्यूथानां पतयोऽसुराः ।
 नमुचिः शम्बरो बाणो विप्रचित्तिरयोमुखः ॥ १९ ॥

द्विमूर्धा कालनाभोऽथ प्रहेतिर्हेतिरित्यलः ।
 शकुनिर्भूतसन्तापो वज्रदंष्ट्रो विरोचनः ॥ २० ॥
 हयग्रीवः शङ्कुशिराः कपिलो मेघदुन्दुभिः ।
 तारकश्चक्रदक् शुम्भो निशुम्भो जम्भ उत्कलः ॥ २१ ॥
 अरिष्टोऽरिष्टेनमिध मयश्च त्रिपुराधिपः ।
 अन्ये पौलोमकालेया निवातकवचादयः ॥ २२ ॥
 अलव्यभागाः सोमस्य केवलं क्रेशभागिनः ।
 सर्व एते रणमुखे बहुशो निर्जितामराः ॥ २३ ॥
 सिंहनादं विमुञ्चन्तः शङ्खान् धूम्रमहारवान् ।
 दृष्ट्वा सपत्नान्त्सिक्तान् बलभित् कुपितो भृशम् ॥ २४ ॥
 ऐरावतं दिक्कुरिणमारूढो वियति स्वराट् ।
 यथा स्रवत्प्रस्रवणमुदयाद्रिमहर्षतिः ॥ २५ ॥
 तस्यासन् सर्वतो देवा नानाबाह्वज्रायुधाः ।
 लोकपालाः सह गणैर्वाय्वशिवरुणादयः ॥ २६ ॥
 तेऽन्योन्यमभिसंसृत्य क्षिपन्तो नामभिर्मिधः ।
 आह्वयन्तो विशन्तोऽग्रे युयुधुर्बृहन्द्रयोधिनः ॥ २७ ॥
 युयुधे बलिरिन्द्रेण तारकेण दिवस्यतिः ।
 वरुणो हेतिनाऽपुष्यन्मित्रो राजन् प्रहेतिना ॥ २८ ॥
 यमस्तु कालनाभेन बिधकर्मा मयेन वै ।
 शम्बरो युयुधे त्वष्टा सवित्रा तु विरोचनः ॥ २९ ॥
 अपराजितेन नमुचिरथिनी वृषपर्बणा ।
 सूर्यो बलिमुतैर्देवो वाणन्येष्टशतेन सः ॥ ३० ॥
 राहुणा च तथा सोमः पुलोम्ना युयुधेऽनिलः ।
 निशुम्भशुम्भयोर्देवी भद्रकाली नराशनी ॥ ३१ ॥
 वृषाकपिस्तु जम्भेन महिषेण विभावसुः ।
 इत्यलः सहवातापिर्ब्रह्मपुत्रैररिन्दम ॥ ३२ ॥
 कामदेवेन दुर्मर्ष उत्कलो मानृभिः सह ।
 वृहस्पतिस्तृशानसा नरकेण शनैश्चरः ॥ ३३ ॥
 मरुतो निवातकवचैः कालेयैर्वसवोऽमराः ।
 विश्वेदेवास्तु पौलोमी रुद्राः क्रोधबवीः सह ॥ ३४ ॥

त एवमाजायसुराः सुरेन्द्रा
 द्वन्द्वेन संहृत्य च युध्यमानाः ।
 अन्योन्यमासाथ निजघ्नुरोजसा
 जिगीषवस्तीक्ष्णशरांश्च क्षिपिषुः ॥ ३५ ॥
 भृशुण्डिभिश्चक्रगदर्षिर्पादुङ्गः
 शक्त्युल्लुकेः प्रासपरथधैरविः ।
 निखिंशभलैः परिधैः समुद्रीः
 सभिण्डपालेभ्यः शिरांसि चिच्छिदुः ॥ ३६ ॥
 गजान्नुरङ्गाः सरपाः पदातयः
 सारोहवाहा विविधा विखण्डिताः ।
 निकृत्तबाहूकशिरोधराद्वय-
 शिखिभ्रजेष्व्यासतनुव्रभूषणाः ॥ ३७ ॥
 तेषां पदाघातपराङ्मूर्च्छितात्
 आयोधनादुल्बण उच्छिस्तस्तदा ।
 रेणुर्दिशः खं युमणिं च छादयन्
 न्यवर्ततामृकृत्सृतिभिः परिप्लुतः ॥ ३८ ॥
 शिरोभिर्बहुतकिरीटकुण्डलैः
 संरम्भहृग्भिः परिदृष्टच्छदेः ।
 महाभुजैः साभरणैः सहायुधैः
 संप्राप्तृता भूः कलभोरुभिर्वभौ ॥ ३९ ॥
 कवन्थास्तत्र चोत्पेतुः पतितैः स्वशिरोऽक्षिभिः ।
 उद्यतायुधदोर्दण्डैराधावन्तो भटान् मृषे ॥ ४० ॥
 बलिर्महन्द्रं दशभिस्त्रिभिरैरावतं शरैः ।
 चतुर्भिश्चतुरो बाहानेकनारोहमार्च्छयत् ॥ ४१ ॥
 स तानापततः शक्रस्तावद्विः शीघ्रविक्रमः ।
 चिच्छेद निशितैर्मल्लैरसंप्राप्तान् हसन्निव ॥ ४२ ॥
 तस्य कर्मात्तमं वीक्ष्य दुर्मर्षः शक्तिमाददे ।
 तां ज्वलन्तीं महोल्काभां हस्तस्थामच्छिन्दद्वरिः ॥ ४३ ॥
 ततः शूलं ततः प्रासं ततस्तोमरमृषयः ।
 यद्यच्छसं समादधात् सर्वं तदच्छिन्दद् बिभुः ॥ ४४ ॥
 ससर्जयासुरी मायामन्तर्धानगतोऽसुरः ।
 ततः प्रादुरभूच्छेलः सुरानीकोपरि प्रभो ॥ ४५ ॥

ततो निपेतुस्तरबो दह्यमाना दवाग्निना ।
 शिलाबिट्टशिशिराश्चूर्णयन्तो द्विपद्मलम् ॥ ४६ ॥

महोरगाः समुत्पेतुर्दन्दशूकाः सवृथिकाः ।
 सिंहव्याघ्रवराहाश्च मर्दयन्तो महासुरान् ॥ ४७ ॥

यातुधान्यश्च शतशः शूलहस्ता विवाससः ।
 छिन्दि भिन्थीति वादिन्यस्तथा रक्षोगणा विभो ॥ ४८ ॥

ततो महाघना व्योम्नि गम्भीरपरुषस्वनाः ।
 अङ्गारान् मुमुचुर्बतिराहताः स्तनयित्रवः ॥ ४९ ॥

सुष्टौ दैत्येन सुमहान् वह्निः श्वसनसारथिः ।
 सांबर्तक इवात्युग्रो विबुध्वजिनीमधाक् ॥ ५० ॥

ततः समुद्र उद्वेलः सर्वतः प्रत्यदृश्यत ।
 प्रचण्डबातैरुद्धूततरङ्गावर्तभीषणः ॥ ५१ ॥

एवं दैत्यैर्महामायैरलक्ष्यगतिभीषणैः ।
 सृज्यमानासु मायासु विषेदुः सुरसैनिकाः ॥ ५२ ॥

न तत्प्रतिविधिं यत्र बिदुरिन्द्रादयो नृप ।
 ध्यातः प्रादुरभूत् तत्र भगवान् विश्वभावनः ॥ ५३ ॥

ततः सुपर्णासकृताद्विपद्मवः पिशङ्गवासा नवकञ्जलोचनः ।
 अद्वयताष्टापुध्बादुरुद्धसच्छ्रीर्कोस्तुभानर्घ्यकिरीटकुण्डलः ॥

तस्मिन् प्रविष्टेऽसुरकूटकर्मजा
 माया विनेशुर्महतां महीयसि ।
 स्वाग्रो यथाऽहिः प्रतिबोध आगतो
 हरिस्मृतिः सर्वविषद्विमोक्षणी ॥ ५५ ॥

दृष्ट्वा मृधे गरुडवाहमिभारिवाह
 आविध्य शूलमहिनोदध कालनेमिः ।
 तहीलया गरुडमूर्ध्नि पतद् गृहीत्वा
 तेनाहनवृष सबाहमरि त्र्यधीशः ॥ ५६ ॥

माली सुमात्यतिबली युधि पेततुर्गच्छ्रेण
 कृत्तशिरसावध मान्यबांस्तम् ।
 आहत्य तिग्मगदयाऽहनदण्डजेन्द्रं
 तावच्छिरोऽच्छिनदनेर्नदतोऽरिणाऽऽयः ॥ ५७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

अथो सुराः प्रत्युपलब्धचेतसः परस्य पुंसः परयाऽनुकम्पया ।
 जम्बूभृशं शक्रसमीरणादपस्तांस्तान् रणे धीरभिसंहताः पुरा ॥

वैरोचनाय संरेब्धो भगवान् पाकशासनः ।
 उदयच्छद् यदा वज्रं प्रजा हाहेति चुक्रुशुः ॥ २ ॥

वज्रपाणिस्तमाहेदं तिरस्कृत्य पुरः स्थितम् ।
 मनस्विनं सुसम्पन्नं विचरन्तं महामृधे ॥ ३ ॥

इन्द्र उवाच—

नटवन्मूढ मायाभिर्मयिषान् नो जिगीषसि ।
 जित्वा बालान् निवद्धाक्षान् यथा हरति तद्धनम् ॥ ४ ॥

आरुरुक्षन्ति मायाभिरुत्तिसुस्पन्ति ये दिवम् ।
 तान् दस्युन् विधुनोम्यद्भान् पूर्वस्माच्च पदादधः ॥ ५ ॥

सोऽहं दुर्मायिनस्तेऽथ वज्रेण शतपर्वणा ।
 शिरो हरिष्ये मन्दात्मन् घटस्व ज्ञातिभिः सह ॥ ६ ॥

वलिरुवाच—

सङ्ग्रामे वर्तमानानां कालेनोदितकर्मणाम् ।
 कीर्तिर्जपोऽजयो मृत्युः सर्वेषां स्युरनुकृमात् ॥ ७ ॥

तमिमं कालरशानं जनाः पश्यन्ति सूरयः ।
 न हृष्यन्ति न शोचन्ति तत्र यूयमपण्डिताः ॥ ८ ॥

न वयं मन्यमानानामात्मानं तत्र कारणम् ।
 गिरो वः साधु शोच्यानां गृह्णीमो मर्मताडनाः ॥ ९ ॥

श्रीशुक उवाच—

प्रत्याक्षिप्य विभुं वीरो नाराचैर्वीरमर्दनः ।
 आकर्णपूर्णैरहनदाशेपैराहतं पुनः ॥ १० ॥

एवं निराकृतो देवो वैरिणा तथ्यवादिना ।
 नामृष्यत् तदपिक्षेपं तोत्राहत इव द्विपः ॥ ११ ॥

प्राहरत् कुलिशं तस्मा अमोघं परमर्दनम् ।
 सयानो न्यपतद् भूमौ छिन्नपक्ष इवाचलः ॥ १२ ॥

सखायं पतितं दृष्ट्वा जम्भो बलिसखः सुहृत् ।		निरीक्ष्य पृतनां देवः परैरभ्यर्दितां रणे ।	
अभ्यधात् सौहृदं सख्युर्हृतस्यापि समाचरन् ॥ १३ ॥		उदयच्छद् रिपून् हन्तुं वज्रं वज्रधरो रुपा ॥ १७ ॥	
स सिंहवाह आसाय गदामुद्यम्य रंहसा ।		स तेनैवाष्टपारेण शिरसी बलपाकयोः ।	
जत्रावताडयच्छक्रे गजं च सुमहाबलः ॥ १४ ॥		ज्ञातीनां पश्यतां राजन् जहार जनयन् भयम् ॥ २८ ॥	
गदाप्रहारव्यथितो भृशं विहलितो गजः ।		नमुचिस्तद्वधं दृष्ट्वा शोकामर्षरूपान्वितः ।	
जानुभ्यां धरणीं स्पृष्ट्वा करमलं परमं ययौ ॥ १५ ॥		जिघांसुरिन्द्रं नृपते चकार परमोद्यमम् ॥ २९ ॥	
ततो रथो मातलिना हरिभिर्दशशतैर्वृतः ।		अश्मसारमयं शूलं घण्टावज्रेमभूषणम् ।	
आनीतो द्विपमुत्सृज्य रथमारुहे विभुः ॥ १६ ॥		प्रगृह्णाभ्यद्रवत् क्रुद्धो नमुचिर्दानवोत्तमः ॥ ३० ॥	
तस्य तत् पूजयन् कर्म यन्तुर्दानवसत्तमः ।		तदाविध्य महावीर्यो हतोऽसीति वितर्जयन् ।	
शूलैर्न ज्वलता तं तु स्मयमानोऽहननमृधे ॥ १७ ॥		प्राहिणोद् देवराजाय निनदन् मृगराडिव ॥ ३१ ॥	
संहे रुजं सुदुर्मर्षं सत्त्वमालम्ब्य मातलिः ।		तदापतद् गगनतले महाजवं	
इन्द्रां जम्भस्य संक्रुद्धो वज्रेणापाहरच्छिरः ॥ १८ ॥		निचिच्छिदे हरिरिषुभिः सहस्रपा ।	
जम्भं ध्रुत्वा हतं तस्य ज्ञातयो नारदादपेः ।		तमाहनन् नृप कुलिशेन कन्धरे	
नमुचिश्च बलः पाकस्योऽपेयुस्त्वरान्विताः ॥ १९ ॥		रुपाऽन्वितसिदशपतिः शिरो हरन् ॥ ३२ ॥	
वचोभिः परुषैरिन्द्रं मर्दयन्तोऽस्य मर्मसु ।		ततोऽस्य न त्वचमपि वज्र ऊर्जितो	
शरिरवाकिरन् मेघा धाराभिरिव पर्वतम् ॥ २० ॥		विभेद यः सुरपतिनीजसेरितः ।	
हरीन् दशशतानाजौ हयथस्य बलः शरैः ।		तदद्भुतं परमनिवीर्यवृत्रभिन्	
तावद्भिरदयामास युगपल्लपुहस्तवान् ॥ २१ ॥		तिरस्कृतो नमुचिशिरोपरत्वचा ॥ ३३ ॥	
शताभ्यां मातलिं पाको रथं सावयवं पृथक् ।		तस्मादिन्द्रोऽविभेच्छत्रोर्बज्रः प्रतिहतो यतः ।	
सकृत्सन्धानमोक्षेण तदद्भुतमभूद् रणे ॥ २२ ॥		किमिदं देवयोगेन भूतं लोकविमोहनम् ॥ ३४ ॥	
नमुचिः पञ्चदशभिः स्वर्णपुद्गैर्महेषुभिः ।		येन मे पूर्वमद्रीणां पक्षच्छेदः प्रजात्यये ।	
आहत्य व्यनदत् सङ्घे सतोय इव तोयदः ॥ २३ ॥		कृतो निविशतां भरिः पतन्त्रैः पततां भुवि ॥ ३५ ॥	
सर्वतः शरकूटेन शक्रे सरथसारथिम् ।		तपःसारमयं त्वाष्ट्रं वृत्रो येन विपादितः ।	
छादयामासुरसुराः प्रावृट्सूर्यमिवाम्बुदाः ॥ २४ ॥		अन्ये चातिबलोपेताः सर्वस्त्रैरक्षतत्वचः ॥ ३६ ॥	
अलक्षयन्तस्तमतीव विह्वला		सोऽयं प्रतिहतो वज्रो मया मुक्तोऽऽसुरेऽन्त्यके ।	
विचुकुसुदैवगणाः सहानुगाः ।		नाहं तदाददे वज्रं ब्रह्मतेजोऽव्यकारणम् ॥ ३७ ॥	
अनायकाः शत्रुबलेन निर्जिता		इति शक्रे विपीदन्तमाह बागशरीरिणी ।	
वणिक्पथा भिन्ननवो यथाऽण्वे ॥ २५ ॥		नायं शुष्केरथो नाद्रैर्वधमर्हति दानवः ॥ ३८ ॥	
ततस्तुरापाडिपुःछपअराद्		मयाऽस्मै यद् वरो दत्तो मृत्युर्नैवाद्रशुष्कयोः ।	
धिनिर्गतः साश्वरधध्वजोऽग्रणीः ।		अतोऽप्यन्विशन्तीयस्ते उपायो मघबन् रिपोः ॥ ३९ ॥	
चभी दिशः खं पृथिवीं च रोचयन्		तां देवीं गिरमाकर्ष्य मघवान् सुसमाहितः ।	
स्वतेजसा सूर्यं इव क्षपात्यये ॥ २६ ॥		ध्यायन् फेनमथापश्यदुपायमुभयात्मकम् ॥ ४० ॥	

नशुक्लेण नचाद्र्रेण जहार नमुचेः शिरः ।
 तं तुष्टुमुनिगणा माल्यैश्चावाकिरन् बिभुम् ॥ ४१ ॥
 गन्धर्वमुख्यौ जगत्विधावसुपरावसू ।
 देवदुन्दुभयो नेदुर्नर्तक्यो ननृतुमुदा ॥ ४२ ॥
 अन्येऽप्येवं प्रतिब्रह्मन् वाय्वशिवरुणादयः ।
 सूदयामासुरस्त्रीधर्मृगान् केसरिणो यथा ॥ ४३ ॥
 ब्रह्मणा प्रेषितो देवान् देवर्षिनारदो नृप ।
 वारयामास बिबुधान् हृष्टा दानवसङ्गयम् ॥ ४४ ॥
 नारद उवाच—
 भवद्भिरमृतं प्राप्तं नारायणभुजाश्रयः ।
 श्रिया समेषिताः सर्वे उपारमत विग्रहात् ॥ ४५ ॥

श्रीशुक उवाच—
 संयम्य मन्वुसंरम्भं मानयन्तो मुनेर्वचः ।
 संगीयमानानुचरैर्ययुः सर्वे त्रिविष्टपम् ॥ ४६ ॥
 येऽवशिष्टा रणे तस्मिन् नारदानुमतेन ते ।
 बलिं विपन्नमादाय अस्तंगिरिमुपागमन् ॥ ४७ ॥
 तत्राविनष्टावयवान् वियमानशराधरान् ।
 उशाना जीवयामास सञ्जीविन्या स्वविद्यया ॥ ४८ ॥
 बलिशोशनसा स्पृष्टः प्रत्यापन्नन्द्रियस्मृतिः ।
 पराजितोऽपि नाखिद्यद्भोक्तृत्वविचक्षणः ॥ ४९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 वृषध्वजो निशम्येदं योषिद्रूपेण दानवान् ।
 मोहयित्वा सुरगणान् हरिः सोमपापयन् ॥ १ ॥
 वृषमारुह्य गिरिषाः सर्वभूतगणैर्वृतः ।
 सह देव्या ययौ द्रष्टुं यत्रास्ते मधुसूदनः ॥ २ ॥
 सभाजितो भगवता सादरं सोमया भवः ।
 सूपविष्ट उवाचेदं प्रतिपूज्य स्मयन् हरिम् ॥ ३ ॥
 देव देव जगद्भवापिन् जगदीश जगन्मय ।
 सर्वेषामेव भावानां त्वमात्मा हेतुरीश्वरः ॥ ४ ॥
 तदेव चरणाम्भोजं श्रेयस्कामा निराशिषः ।
 विसृज्योभयतः सङ्गं मुनयः समुपासते ॥ ५ ॥
 त्वं ब्रह्म पूर्णममृतं विगुणं विशोक-
 मानन्दमात्रमधिकारमनन्यदन्यत् ।
 विश्वस्य हेतुः कृदयस्मृतिसंयमाना-
 मात्मेश्वरश्च तदपेक्षतयाऽनपेक्षः ॥ ६ ॥
 एकस्त्वमेव सदसद्द्वयमद्वयं च
 स्वर्णं कृताकृतमिमेह न वस्तुभेदः ।
 अज्ञानतस्त्ययि जनेर्विहिता विकल्पो
 यस्माद् गुणव्यतिकारं निरुपाधिकश्च ॥ ७ ॥

त्वां ब्रह्म केचिदवपन्त्युत धर्ममेक
 एके परं सदसतोः पुरुषं परेशम् ।
 अन्ये वदन्ति नवशक्तियुतं परं त्वां
 केचिन्महापुरुषमव्ययमात्मतन्त्रम् ॥ ८ ॥
 नाहं परापूर्कपयो न मरीचिमुख्या
 जानन्ति यद्विरचितं खलु सत्त्वसर्गाः ।
 यन्मायया मुपितचेतस ईश दैत्य-
 मर्त्यादयः किमुत शश्वदभद्रवृत्ताः ॥ ९ ॥
 स त्वं समीहसि ततः स्थितिजन्मनाशान्
 भूतेहितं च जगतो ह्यपिवन्धमोक्षी ।
 वापुर्पथा विशति स्वं च चराचराख्यं
 सर्वं त्वदान्मकतयाऽवगमौ नुतिस्ते ॥ १० ॥
 अवतारा मया दृष्टा रममाणस्य ते गुणैः ।
 सोऽहं तद् द्रष्टुमिच्छामि यन् ते योषिद्रूपतुम् ॥ ११ ॥
 येन सम्मोहिता दैत्याः पायिताश्चामृतं सुराः ।
 तद् दिदृक्ष्व आयाताः परं कातुहलं हि नः ॥ १२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवमभ्यर्थितो विष्णुर्भगवान् शूलपाणिना ।
 प्रहस्य भावगम्भीरं गिरिशं प्रत्यभाषत ॥ १३ ॥

श्रीभगवानुवाच-

कीदृहलाय दैत्यानां योषिद्वेषो मया कृतः ।

पश्यता सुरकापाणि गते पीयूषभाजने ॥ १४ ॥

तत् तेऽहं दर्शयिष्यामि दिदृक्षोः सुरसत्तम ।

तत्कामिनां च मन्तव्यं सङ्कल्पप्रभवोदयम् ॥ १५ ॥

श्रीशुक उवाच-

इति ब्रुवाणो भगवांस्तत्रैवान्तरधीयत ।

सर्वतश्चारयंश्चक्षुर्भव आस्त संहोमया ॥ १६ ॥

ततो ददशोपवने ब्रह्मसिंघं विचित्रपुष्पाङ्गुणपद्मवद्रुमे ।

विक्रीडतीं कन्दुकलीलया लसजितम्बपर्यस्तदुकूलमंखलाम् ॥

आवर्तनाद्भर्तनकम्पितस्तनप्रकृष्टहागोरुर्ध्वैः पदे पदे ।

प्रभज्यमानामिव मध्यतश्चलत्यदृष्टबालं नयतीं ततस्ततः ॥

दिक्षु भ्रमत्कन्दुकचापलभृशं प्राद्विश्रतारायतलोललोचनाम् ।

स्वकर्णविभ्राजितलोलकुण्डलोद्गमत्कपोलालकमण्डिताननाम् ॥

क्षयदुकूलं कवरीं च चित्र्युतां सन्नद्यतीं वामकरेण बल्लुना ।

विनिघ्नतीमन्यकरेण कन्दुकं विमोहयन्तीं जगदात्ममायया ॥

तां वीक्ष्य देव इति कन्दुकलीलयैप

ब्रीडास्फुटस्मितविसृष्टकटाक्षमूढः ।

स्त्रीप्रेक्षणप्रतिसमीक्षणनिर्वृतात्मा

नात्मानमन्निक उमां स्वगणान्श्च वेद ॥ २१ ॥

तस्याः कराग्रात् स तु कन्दुको यदा

गतो विदुरं तमनुब्रजन्त्याः ।

वासः समूहं लघु मारुतोऽहरद्

भवस्य देवस्य किलानुपश्यतः ॥ २२ ॥

एवं तां रुचिरापाङ्गीं दर्शनीयां मनोरमाम् ।

हृष्टा तस्यां मनश्चक्रे बिलजन्त्यां भवः किल ॥ २३ ॥

तयाऽपहृतपिज्ञानस्तत्कृतस्मरबिहलः ।

भवान्या अपि पश्यन्त्या गतहीस्तत्पदं ययौ ॥ २४ ॥

सा तमायान्तमालोक्य विवक्षा ब्रीडिता भृशम् ।

निलीयमाना वृक्षेषु हसन्ती नान्वतिष्ठत ॥ २५ ॥

तामन्वगच्छद् भगवान् भवः प्रत्यथितेन्द्रियः ।

कामस्य च वशं नीतः करेणुमिव यूथपः ॥ २६ ॥

सोऽनुब्रज्यातिवेगेन गृहीत्वाऽनिच्छतीं स्त्रियम् ।

केशबन्ध उपानीय बाहुभ्यां परिपस्त्रजे ॥ २७ ॥

सोपगृहा भगवता करिणा करिणी यथा ।

इतस्ततः प्रसर्पन्ती बिप्रकीर्णशिरोरुहा ॥ २८ ॥

आत्मानं मोचयित्वाऽहं सुरर्षभभुजान्तरात् ।

प्राद्वत् सा पृथुधोणी माया देवविनिर्मिता ॥ २९ ॥

तस्यासी पदवीं रुद्रो विष्णोरद्भुतकर्मणः ।

प्रत्यपद्यत कामेन वैरिणेय विनिर्जितः ॥ ३० ॥

तस्यानुधावतो रेतश्चस्कन्दा मोघरेतसः ।

शुष्मिणो यूथपस्येव वासितामनुधावतः ॥ ३१ ॥

यत्र यत्रापतन्महां रेतस्तस्य महात्मनः ।

तानि रुद्रस्य हेमश्च क्षेत्राण्यासन् महीपते ॥ ३२ ॥

सरित्सरःसु शैलेषु वनेषूपवनेषु च ।

यत्र कचासन् कथपस्तत्र सन्निहितो हरः ॥ ३३ ॥

स्कन्धे रेतसि सोऽपश्यदात्मानं देवमायया ।

जडीकृतं नृपथेष्ट सन्त्यवर्तत कर्मलात् ॥ ३४ ॥

अधावगतमाहात्म्य आत्मनो जगदात्मनः ।

अपरिज्ञेयवीर्यस्य न मेने तदुदाहृतम् ॥ ३५ ॥

तमविक्रममब्रीडमालक्ष्य मधुसूदनः ।

उवाच परमप्रीतो विभ्रत् स्वां पीरुपीं तनुम् ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच-

दिष्टया त्वं विबुधथेष्ट स्वां निष्ठामात्मना स्थितः ।

यतो दुस्तरया स्वैरं मोहितोऽस्यहं मायया ॥ ३७ ॥

को नु मेऽतितरेन्मायां विपक्तस्त्वदतो पुमान् ।

तांस्तान् विसृजतीं भवान् दुस्तरामकृतात्मभिः ॥ ३८ ॥

सेयं गुणमयी माया न त्वामभिभिष्यति ।

मया समेतं कालेन कामरूपेण भागशः ॥ ३९ ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं भगवता राजन् धीवत्साहेन सत्कृतः ।

आमन्त्र्य तं परिक्रम्य सगणः स्वालयं ययौ ॥ ४० ॥

आत्मांशभृतां तां मायां भवानीं भगवान् भवः ।

शंस्तामृपिमुख्यानां प्रीत्या तुष्टाव भारत ॥ ४१ ॥

अपि व्यपश्यस्त्वमजस्य मायां परस्य पुंसः परदेवतायाः ।
 अहं कलानामृषभो विमूढो यया वशोऽन्ये किमुतास्वतन्त्राः ॥
 यं मामपृच्छस्त्वमपेत्य योगात् समासहस्रान्त उपारतं वै ।
 स एष साक्षात् पुरुषः पुराणो न यत्र कालो विशते न वेदः ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति तेऽभिहितस्तात विक्रमः शार्ङ्गधन्वनः ।
 सिन्धोर्निर्मथने येन धृतः पृष्ठे महाबलः ॥ ४४ ॥

एतन्मुहुः कीर्तयतोऽनृण्यतो न रिप्यते जातु समुद्यमः क्वचित् ।
 यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनं समस्तसंसारपारं (अ)श्रमापहम् ॥
 असदविषयमङ्गि भावगम्यं प्रपन्ना-
 नमृतममरवर्षानाशयत् सिन्धुमध्यम् ।
 कपटयुवतिवेषो मोहयन् यः सुरार्ति-
 स्तमिममुपसृतानां कामपूरं नतोऽस्मि ॥ ४६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 मनुर्वियस्यतः पुत्रः श्राद्धदेव इति श्रुतः ।
 सप्तमो वर्तमानो यस्तदपत्यानि मे शृणु ॥ १ ॥
 इक्ष्वाकुश्च नभश्चैव धृष्टः शर्पातिरेव च ।
 नरिष्यन्तोऽथ नाभागः सप्तमो दिष्ट उच्यते ॥ २ ॥
 करूपश्च वृषप्रश्च दशमो वसुमान् स्मृतः ।
 मनोर्वैवस्वतस्यैते दश पुत्राः परन्तप ॥ ३ ॥
 आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः ।
 अधिनावृभवो राजनिन्द्रस्तेषां पुरन्दरः ॥ ४ ॥
 कश्यपोऽत्रिर्वसिष्ठश्च विश्वामित्रोऽथ गौतमः ।
 जमदग्निर्भरद्वाज इति सप्तर्षयः स्मृताः ॥ ५ ॥
 अत्रापि भगवज्जन्म कश्यपाददितेरभूत् ।
 आदित्यानामवरजो विष्णुर्जामिनरूपधृक् ॥ ६ ॥
 संक्षेपतो मयोक्तानि सप्तमन्वन्तराणि ते ।
 भविष्याण्यथ वक्ष्यामि विष्णोः शक्त्यऽन्वितानि च ॥ ७ ॥
 विवस्वतश्च द्वे भार्ये विश्वकर्मसुते उभे ।
 सज्ञा छाया च राजेन्द्र ये प्रागभिक्षिते तव ॥ ८ ॥
 तृतीयां बडवामेकं तासां संज्ञासुतास्त्रयः ।
 यमो यमी श्राद्धदेवश्छायायाश्च मुतान् शृणु ॥ ९ ॥
 सार्वणिंस्तनपती कन्या भार्या संवरणस्य या ।
 शनैश्चस्मृतीयाऽभूदधिनां बडवात्मजी ॥ १० ॥
 अष्टमे अन्तरे याते सार्वणिंभंविता मनुः ।
 निर्मोहविरजस्कायाः सार्वणैस्तनया नृप ॥ ११ ॥

तत्र देवाः सुतपसो विरजा अमितप्रजाः ।
 तेषां विरोचनसुतो बलिचिन्द्रो भविष्यति ॥ १२ ॥
 दत्वेमां याचमानाथ विष्णवे यः पदत्रयम् ।
 राद्धमिन्द्रपदं हित्या ततः सिद्धिमवाप्स्यति ॥ १३ ॥
 योऽसौ भगवता वद्धः प्रीतेन सुतले पुनः ।
 निवेशितोऽपिके स्वर्गादधुनाऽऽस्ते स्वराडिव ॥ १४ ॥
 गालवो दीप्तिमान् रामो द्रोणपुत्रः कृपस्तथा ।
 कप्पशृङ्गः पिताऽस्माकं भगवान् वादरायणः ॥ १५ ॥
 इमे सप्तर्षयस्तत्र भविष्यन्ति स्वयोगतः ।
 इदानीमासते राजन् स्ये स्ये आश्रममण्डले ॥ १६ ॥
 देवगुह्यात् सरस्वत्यां सार्वभौमपतिः प्रभुः ।
 स्थानं पुरन्दराद् हत्वा बलये दास्यतीश्वरः ॥ १७ ॥
 नवमो दक्षसार्वणिर्मनुर्वरुणसम्भवः ।
 भूतैकुर्दीप्तकैतुर्गित्याद्यास्तत्सुता नृप ॥ १८ ॥
 पारामरीचिगर्भाया देवा इन्द्रोऽद्भुतः स्मृतः ।
 युतिमत्प्रमुखास्तत्र भविष्यन्त्यृषयस्ततः ॥ १९ ॥
 आयुष्मतोऽम्बुधारायामृषभो भगवत्कलः ।
 भविता येन संज्ञातस्त्रिलोकीं भोक्ष्यतेऽद्भुतः ॥ २० ॥
 दशमो ब्रह्मसार्वणिंरूपश्लोकसुतो महान् ।
 तन्मुता भूर्गपेणाया हविष्मत्प्रमुखा द्विजाः ॥ २१ ॥
 तत्रापि जन्म भविता हरं विंशसृजां गृहं ।
 श्रीमूर्तिरिति विख्यातो येनाप्यायेत वै जगत् ॥ २२ ॥

हविष्मान् सुकृतः सत्यो जयो मूर्तिस्तदा द्विजाः ।
 सुवासनविरुद्धाया देवाः शम्भुः सुरेश्वरः ॥ २३ ॥
 विष्वक्सेनो विपूष्पां तु शम्भोः सख्यं करिष्यति ।
 जातः शान्तस्तु भगवान् गृहे विष्वज्जां विभुः ॥ २४ ॥
 मनुर्वै धर्मसावर्णिकादशम आत्मवान् ।
 अनागतस्तत्सुताश्च सत्यधर्मादयो दश ॥ २५ ॥
 विहङ्गमाः कामगमा निर्वाणरुचयः सुराः ।
 इन्द्रश्च वैधृतस्तेषामृषयश्चारुणादयः ॥ २६ ॥
 आर्यकस्य सुतस्तत्र धर्मसंतुरिति स्मृतः ।
 वैधृतायां हरेरंशसिलोकीं धारयिष्यति ॥ २७ ॥
 भविता रुद्रसावर्णी राजन् द्वादशमो मनुः ।
 देववानुपदेवश्च देवश्रेष्ठादयः सुताः ॥ २८ ॥
 ऋतधामा च तत्रेन्द्रो देवाश्च हरितादयः ।
 ऋषयश्च तपोमूर्तितपश्चाग्रीरुक्कादयः ॥ २९ ॥
 स्वधामाख्यो हरेरंशः साधयिष्यति तन्मनोः ।
 अन्तरं सत्यमहसः सूनृतायाः सुतो विभुः ॥ ३० ॥

मनुस्त्रयोदशो भाव्यो देवसावर्णिंरात्मवान् ।
 चित्रसेनविचित्राया देवसावर्णिर्दिहजाः ॥ ३१ ॥
 देवाः सुकर्मसुत्रामसंज्ञा इन्द्रो दिवस्पतिः ।
 निर्माकतत्त्वदर्शाया भविष्यन्त्यृषयस्तदा ॥ ३२ ॥
 देवहोत्रस्य तनय उपहतां दिवस्पतेः ।
 योगेश्वरो हरेरंशो बृहत्यां सम्भविष्यति ॥ ३३ ॥
 मनुर्वा इन्द्रसावर्णिश्चतुर्दशम एष्यते ।
 जन्तुभीरववर्षाया इन्द्रसावर्णिर्वीर्यजाः ॥ ३४ ॥
 विचित्राश्चाधुषा देवाः शुचिरिन्द्रो भविष्यति ।
 अग्रिर्वाहुः शुचिः शुद्धो मागधायास्तपस्विनः ॥ ३५ ॥
 सत्रायणस्य तनयो बृहद्भानुस्तदा हरिः ।
 वितानायां महाराज क्रियातन्तून् वितायिता ॥ ३६ ॥
 राजन् चतुर्दशीतानि त्रिकालानुगतानि ते ।
 प्रोक्तान्येभिर्मितं कृत्यो युगसाहस्रपर्ययः ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच—
 मन्वन्तरेषु भगवन् यथा मन्वादयस्त्विमे ।
 यस्मिन् कर्मणि ये येन नियुक्तास्तद्देवस्व मे ॥ १ ॥
 ऋषिरुवाच—
 मनवो मनुष्याश्च मुनयश्च महीपते ।
 इन्द्राः सुरगणाश्चैव सर्वे पुरुषाशसनाः ॥ २ ॥
 यज्ञादयो याः कथिताः पीरूप्यस्तनवो नृप ।
 मन्वादयो जगवात्रां नयन्त्याभिः प्रचोदिताः ॥ ३ ॥
 चतुर्युगान्ते कालेन शस्ताश्छुतिगणान् यथा ।
 तपसा ऋषयोऽपश्यन् यतो धर्मः सनातनः ॥ ४ ॥
 ततो धर्मं चतुष्पादं मनवो हरिणोदिताः ।
 युक्ताः सञ्चारयन्त्यद्वा स्ये स्ये काले मही नृपाः ॥ ५ ॥
 पालयन्ति प्रजापाला यावदन्तं विभागशः ।
 यज्ञभागभुजो देवा ये च तत्रानुकीर्तिताः ॥ ६ ॥

इन्द्रो भगवता दत्तां त्रिलोक्यथियमूर्जिताम् ।
 भुञ्जानः पाति लोकांस्त्रीन् कामं लोके प्रवर्पति ॥ ७ ॥
 ज्ञानं चानुयुगं ब्रूते हरिः सिद्धस्वरूपधृक् ।
 ऋषिरूपधरः कर्म योगं योगेशरूपधृक् ॥ ८ ॥
 सर्गं प्रजेशरूपेण दस्मून् हन्ति स्वराइवपुः ।
 कालरूपेण सर्वेषामभावाय पृथग्गुणः ॥ ९ ॥
 स्तूयमानो जनैरेभिर्माययाऽनामरूपया ।
 विमोहितात्मभिर्नानादर्शनेन च दृश्यते ॥ १० ॥
 एतत् कल्पविकल्पस्य प्रमाणं परिकीर्तितम् ।
 यत्र मन्वन्तराण्याहुश्चतुर्दश पुराविदः ॥ ११ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

राजोवाच-

बलेः पदत्रयं भूमेः कस्माद्धरिरयाचत ।
 भूत्वेश्वरः कृपणवह्न्यार्थोऽपि बबन्ध तम् ॥ १ ॥
 एतद् वेदितुमिच्छामो महत् कौतुहलं हि नः ।
 याध्वेश्वरस्य पूर्णस्य बन्धनं वाऽप्यनागसः ॥ २ ॥
 श्रीशुक उवाच-
 पराजितश्रीरसुभिश्च हापितो
 इन्द्रेण राजन् गुरुभिः स जीवितः ।
 सर्वात्मना तानभजद् भृगून् बलिः
 शिष्यो महान् स्वार्थनिवेदनेन ॥ ३ ॥
 तं ब्राह्मणा भृगवः प्रीयमाणा
 अयाजयन् विश्वजिता त्रिलोकम् ।
 जिगीषमाणं विधिनाऽभिपिच्य
 महाभिषेकेण महानुभावाः ॥ ४ ॥
 ततो रथः काञ्चनपट्टवद्भो हयाश्च हर्षथतुरङ्गवर्णाः ।
 ध्वजश्च सिंहेन विराजमानो हुताशनादास हविर्भिरिन्द्रान् ॥ ५ ॥
 धनुश्च दिव्यं पुरतोपनद्धं तूणावर्क्को कवचं च दिव्यम् ।
 पितामहस्तस्य ददौ च मालामम्लानपुष्पां जलजं च शुक्रः ॥ ६ ॥
 एवं स विप्राजितयोधनार्थस्तैः कल्पितस्वरस्ययनोऽथ विप्रान् ।
 प्रदक्षिणीकृत्य कृतप्रणामः प्रह्लादमामन्त्र्य नमश्चकार ॥ ७ ॥
 अपारुह्य रथं दिव्यं भृगुदत्तं महारथः ।
 सुस्रग्धरोऽथ सज्जो धन्वी खड्गी धृतेपुषिः ॥ ८ ॥
 तेषां दलसद्बाहुः स्फुरन्मकरकुण्डलः ।
 रराज रथमारुढो पिप्प्यस्थ इव हव्यबाद् ॥ ९ ॥
 तुल्यैर्ध्वजैः श्रीभिः स्वयूर्ध्वैर्द्वैत्ययूधैः ।
 पिबद्भिरिव स्रं दग्भिर्दहद्भिः परिधीनिव ॥ १० ॥
 वृतो विकर्षन् महतीमासुरीं ध्वजिनीं विभुः ।
 ययाविन्द्रपुरीमुद्धां कम्पयन्निव रोदसीम् ॥ ११ ॥
 रम्यामुपवनोद्यानैः श्रीमद्भिर्नन्दनादिभिः ।
 कूजद्भिर्हृद्भिः पुनैर्गायन्मत्तमभुव्रतैः ॥ १२ ॥

प्रबालफलपुष्पोरुभारशाखामरद्रुमैः ।
 हंससारसचक्राहकारण्डवकुलाकुलाम् ॥ १३ ॥
 नलिन्यो यत्र क्रीडन्ति प्रमदाः सुरसेविताः ।
 आकाशगङ्गा देव्या वृतां परिस्रभूतया ॥ १४ ॥
 प्राकरेणाश्विचर्येण साट्टालेनोजनेन च ।
 रुग्मपट्टकपट्टिश्च द्वारैः स्फाटिकगोपुरैः ॥ १५ ॥
 जुष्टां विभक्तप्रपथां विश्वकर्मविनिर्मिताम् ।
 सभाचत्वररथाद्यां विमानैर्न्यवुर्दयुताम् ।
 भृङ्गाटकेर्मणिमयैर्वज्रविद्रुमवेदिभिः ॥ १६ ॥
 यत्र नित्यवयोरूपाः श्यामा विरजबाससः ।
 भ्राजन्ते रूपवन्नार्यं अर्चिर्भिरिव बह्वयः ॥ १७ ॥
 सुरस्त्रीकेशविभ्रष्टनवसौगन्धिकस्रजाम् ।
 यत्रामोदमुपादाय मार्गं आवाति मारुतः ॥ १८ ॥
 हेमजालाक्षनिर्गच्छद्रुमेनागुरुगन्धना ।
 पाण्डुरेण प्रतिच्छन्नमार्गे यान्ति सुरस्रियः ॥ १९ ॥
 मुक्तावितानैर्मणिहेमकेतुभिर्नानापताकावलभीभिरावृताम् ।
 शिखण्डिपारावतभृङ्गनादिनां वैमानिकस्त्रीकलगीतमङ्गलाम् ॥ २० ॥
 मृदङ्गशङ्खानकटुन्दुभिस्त्वनैः सतालवीणामुरजर्षिवेणुभिः ।
 नृत्यैः सवायैरुपदेवगीतकर्मनोरमां स्वप्रभया जितग्रहाम् ॥ २१ ॥
 यां न ब्रजन्त्यधर्मिष्ठाः खला भूतद्रुहः शठाः ।
 मानिनः कामिनो लुब्धा एभिर्हीना ब्रजन्त्युत ॥ २२ ॥
 तां देवधानीं स वरूथिनीपति-
 र्वहिः समन्ताद् रुक्थे पृतन्वया ।
 आचार्यदत्तं जलजं महास्वनं
 दध्मो प्रयुजन् भयमिन्द्रयोपिताम् ॥ २३ ॥
 मघवांस्तदभिप्रेत्य बलेः परममुद्यमम् ।
 सर्वदेवगणोपेतो गुरुमेतदुवाच ह ॥ २४ ॥
 इन्द्र उवाच-
 भगवन्नुद्यमो भूयान् बलेनैः पूर्वधिरिणः ।
 अथिपह्यमिदं मन्ये केनासीत् तेजसाऽसमः ॥ २५ ॥

नैनं कश्चित् कुतो वापि प्रतिबोद्धमधीयरः ।
 पिबन्निव मुखेनेदं लिहन्निव दिशो दश ॥ २६ ॥
 दहन्निव दिशो इग्भिः संवर्ताग्रिरबोत्थितः ॥ २७ ॥
 ब्रूहि कारणमेतस्य दुर्धर्पत्वस्य मद्रिषोः ।
 ओजः सहो बलं तेजो यत एष समुद्यमः ॥ २८ ॥
 गुरुवाच—
 जानामि मघवन् शत्रोरुजतेरस्य कारणम् ।
 शिष्यापोषभृतं तेजो गुरुभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ २९ ॥
 भवद्विधो भयान् वापि बर्जयित्वेत्थं हरिम् ।
 नास्य शक्तः पुरः स्थातुं कृतान्तस्य यथा जनाः ॥ ३० ॥
 तस्मान्निलयमुत्सृज्य यूयं सर्वे त्रिविष्टपम् ।
 यात कालं प्रतीक्षन्तो यतः शत्रोर्विपश्यं ॥ ३१ ॥
 एष विप्रबलोदकः सम्प्रत्यूजितविक्रमः ।
 एषामेवावमानेन सानुबन्धो विनह्यति ॥ ३२ ॥

श्रीशुक उवाच—

एवं सुमन्त्रितापास्ते गुरुणाऽर्थानुदर्शिना ।
 हित्वा त्रिविष्टपं जग्मुर्गीर्वाणाः कामरूपिणः ॥ ३३ ॥
 देवेष्वतिविलीनेषु बलिर्वैरोचनः पुरीम् ।
 देवधानीमधिष्ठाय वशं नित्ये जगत्त्रयम् ॥ ३४ ॥
 तं विश्वजयिनं शिष्यं भृगवः शिष्यवत्सलाः ।
 शतेन हयमेधानामनुव्रतमयाजयन् ॥ ३५ ॥
 ततस्तदनुभावेन भुवनत्रयविभ्रुताम् ।
 कीर्तिं दिक्षु वितन्वानः स रेज उरुराडिव ॥ ३६ ॥
 बुभुजे च शिष्यं स्यूद्धां द्विजदेवोपलम्बिताम् ।
 कृतकृत्यमिवात्मानं मन्यमानो महामनाः ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एवं पुत्रेषु नष्टेषु देवमाताऽदितिस्तदा ।
 हते त्रिविष्टपे दैत्यैः पर्यतप्यदनाथवत् ॥ १ ॥
 एकदा कश्यपस्तस्या आश्रमं भगवानगात् ।
 निरुत्सवं निरानन्दं समाधेर्विरतभिरात् ॥ २ ॥
 स पत्नीं दीनबदनां कृतासनपरिग्रहः ।
 सभाजितो यथान्यापमिदमाह कुरूद्वह ॥ ३ ॥
 अप्यभद्रं न विप्राणां भद्रे लोकेऽधुनाऽऽगतम् ।
 न धर्मस्य न लोकस्य मृत्योश्छन्दानुवर्तिनः ॥ ४ ॥
 अपि वाऽकुशलं किं वा गृहेषु गृहमेधिनि ।
 धर्मस्यार्थस्य कामस्य यत्र योगो ह्ययोगिनाम् ॥ ५ ॥
 अपि वाऽतिथयोऽभ्येत्य कुटुम्बासक्तया त्वया ।
 गृहादपूजिता यताः प्रत्युत्थानेन वा क्वचित् ॥ ६ ॥
 गृहेषु येष्वातिथयो नार्थिताः सलिलैरपि ।
 यदि निर्यान्ति ते नूनं प्रेतराजगृहोपमाः ॥ ७ ॥

अप्यप्रयस्तु वेलायां न हुता हविषा सति ।
 त्वयोद्विग्नप्रिया भद्रे प्रोषिते मयि कर्हिषित् ॥ ८ ॥
 यत्पूजया कामदुषान् यान्ति लोकान् गृहान्विताः ।
 ब्राह्मणोऽग्निश्च वै विष्णोः सर्वदेवात्मनो मुखम् ॥ ९ ॥
 अपि सर्वे कुरालिनस्तव पुत्रा मनस्विनि ।
 लक्ष्येऽस्वस्थमात्मानं भवत्या लक्ष्णैरहम् ॥ १० ॥
 अदितिरुवाच—
 भद्रं द्विजगवां ब्रह्मन् धर्मस्यास्य जनस्य च ।
 त्रिवर्गस्य परं क्षेत्रं गृहमेधिन् गृहा इमे ॥ ११ ॥
 अन्नयोऽतिथयो भृत्या भिक्षवो ये च लिप्सवः ।
 सर्वं भगवतो ब्रह्मन्नुप्यानाञ्च रिष्यति ॥ १२ ॥
 को नु मे भगवन् कामो न सम्पद्येत मानसः ।
 यस्या भवान् प्रजाप्यक्ष एवं धर्मान् प्रभापते ॥ १३ ॥
 तवैव मारीच मनःशरीरजाः प्रजा इमाः सत्त्वरजस्तमोऽनुजः ।
 मनोरथं तासु सुरादिषु प्रभो यथाविभागं भजते महेश्वरः ॥

तस्मादंशं भजन्त्या मे श्रेयश्चिन्तय सुव्रत ।
 हृतथियो हृतस्थानाः सपत्नैः पाहि नः प्रभो ॥ १५ ॥

परिर्विवासिता साऽहं मग्ना व्यसनसागरे ।
 ऐश्वर्यं श्रीर्यशः स्थानं हृतानि प्रवलैर्मम ॥ १६ ॥

यथा तानि पुनः साधो प्रपद्येरन् ममात्मजाः ।
 तथा विधेहि कल्याणं धिया कल्याणकृत्तम ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवमभ्यर्थितोऽदित्या कस्तामाह स्मयन्निव ।
 अहो मायाबलं विष्णोः स्नेहवद्भूमिदं जगत् ॥ १८ ॥

क्व देहो भीतिकोऽनात्मा क्व चात्मा प्रकृतेः परः ।
 कस्य के पतिपुत्राद्या मोह एव हि कारणम् ॥ १९ ॥

उपतिष्ठस्व पुरुषं भगवन्तं जनार्दनम् ।
 सर्वभूतगुहावासं वासुदेवं जगद्गुरुम् ॥ २० ॥

स विधास्यति ते कामान् हरिर्दीनानुकम्पनः ।
 अमोघा भगवद्भक्तिर्नैतरेति मतिर्मम ॥ २१ ॥

अदितिरुवाच—
 केनाहं विधिना ब्रह्मणुपस्थास्ये जगत्पतिम् ।
 यथा मे सत्यसङ्क्षप्तो विदध्यात्स मनोरथम् ॥ २२ ॥

आदिश त्वं द्विजश्रेष्ठ विधिं तदुपधावनम् ।
 आशु तुप्यति मे देवः सीदन्त्याः सह पुत्रकैः ॥ २३ ॥

कश्यप उवाच—
 एतन्मे भगवान् पृष्टः प्रजाकामस्य पद्मजः ।
 यदाह ते प्रवक्ष्यामि व्रतं केशवतोषणम् ॥ २४ ॥

फाल्गुनस्यामले पक्षे द्वादशाहं पयोव्रतः ।
 अर्चयेद्गरुडिन्द्राक्षं भक्त्या परमयाऽन्वितः ॥ २५ ॥

सिनीवाल्यां मृदालिष्य स्नायात् क्रोडविदीर्णया ।
 यदि लभ्येत वै स्रोतस्येतं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ २६ ॥

त्वं देव्यादिवराहेण रसायाः स्थानमिच्छता ।
 उद्धृताऽसि नमस्तुभ्यं पाप्मानं मे प्रणाशाय ॥ २७ ॥

निर्वर्तितात्मनियमो देवमर्चैत् समाहितः ।
 अर्चायां स्थण्डिले सूर्ये जले बद्धौ गुरावपि ॥ २८ ॥

नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय महीर्यसे ।
 सर्वभूतनिवासाय वासुदेवाय साक्षिणे ॥ २९ ॥

नमोऽव्यक्ताय सूक्ष्माय प्रधानपुरुषाय च ।
 चतुर्विंशद्गुणाय गुणसंख्यानहेतवे ॥ ३० ॥

नमो द्विशीर्षे त्रिपदे चतुःशृङ्गाय तन्त्रवे ।
 समहस्ताय यज्ञाय त्रयीविद्यात्मने नमः ॥ ३१ ॥

नमः शिवाय रुद्राय नमः शक्तिपराय च ।
 सर्वविद्याधिपतये भूतानां पतये नमः ॥ ३२ ॥

नमो हिरण्यगर्भाय प्राणाय जगदात्मने ।
 योगैश्वर्यशरीराय नमस्ते योगहेतवे ॥ ३३ ॥

नमस्त आदिदेवाय देवदेवाय ते नमः ।
 नारायणाय ऋषये नराय हरये नमः ॥ ३४ ॥

नमो मरकतश्यामवपुषेऽधिगतश्रिये ।
 केशवाय नमस्तुभ्यं नमस्ते पीतवाससे ॥ ३५ ॥

त्वं सर्ववरदः पुंसां वरेण्य वरदर्पभ ।
 अतस्ते तपसा धीराः पादरेणुमुपासते ॥ ३६ ॥

अन्ववर्तन्त यं देवाः श्रीचिनिर्जितपद्मयोः ।
 स्पृहयन्त इवामोदं भगवान् मे प्रसीदताम् ॥ ३७ ॥

एतैर्मन्त्रैर्हृषीकेशमावाहनपुरस्सरम् ।
 अर्चयेच्छृङ्गया युक्तः पायोपस्पर्शनादिभिः ॥ ३८ ॥

अर्चितं गन्धमाल्याद्यैः पयसा स्नापयेद् विभुम् ।
 वसोपवीताभरणपाथोपस्पर्शनिस्ततः ॥ ३९ ॥

गन्धधूपादिभिश्चाञ्चैत् द्वादशाक्षरविद्यया ।
 सूतं पयसि नैवेद्यं शाल्यञ्च विभवे सति ॥ ४० ॥

ससर्पिः सगुडं दत्त्वा जुहुयान्मूलविद्यया ।
 निवेदितं तद्भक्ताय दद्याद् भुञ्जीत वा स्वयम् ॥ ४१ ॥

दत्त्वाऽचमनमर्चित्वा ताम्बूलं च निवेदयेत् ।
 जपेदशोत्तरशतं स्तुवीत स्तुतिभिः प्रभुम् ॥ ४२ ॥

कृत्वा प्रदक्षिणं भूमौ प्रणमेद् दण्डवन्मुदा ।
 कृत्वा शिरसि तच्छेषं देवमुद्भासयेत् ततः ॥ ४३ ॥

ह्रस्वरान् भोजयेद् विप्रान् पायसेन यथाचितम् ।
 भुञ्जीत तेरनुज्ञातो हुतशेषं सभाजितैः ॥ ४४ ॥
 ब्रह्मचार्यं तद्रात्र्यां शो भूते प्रथमेऽहनि ।
 प्रातः शुचिर्पयोक्तैन विधिना सुसमाहितः ॥ ४५ ॥
 पयसा स्नापयित्वाऽर्चैद् यण्डं त्रतसमापनम् ।
 पयोभक्षो ब्रतमिदं चरेद् विष्ण्वर्चनादृतः ॥ ४६ ॥
 पूर्वयजुःपुष्यदिग्निं ब्राह्मणांश्चापि भोजयेत् ।
 एवं त्वहरहः कुर्याद् द्वादशाहं पयोव्रतम् ॥ ४७ ॥
 हरैराराधनं होममहर्णं द्वित्रितर्पणम् ।
 प्रतिपदिनमारभ्य पावच्छुक्लत्रयोदशी ॥ ४८ ॥
 ब्रह्मचर्यमधःस्वापं स्नानं त्रिपवणं चरेत् ।
 वर्जयेदसदालापं भोगनुवाचचांस्तथा ॥ ४९ ॥
 अहिंस्रः सर्वभूतानां वासुदेवपरायणः ।
 त्रयोदशयामशो विष्णोः स्नापनं स्नार्पकैर्विभोः ॥ ५० ॥
 कारयेच्छास्त्रदृष्टेन विधिना विधिकोविदेः ।
 पूजां च महतीं कुर्याद् यित्तिशाठ्यविवर्जितः ॥ ५१ ॥
 चरुं निरुप्य पयसि शिपिविष्टाय विष्णवे ।
 सृतेन तेन पुरुषं यजेत सुसमाहितः ॥ ५२ ॥
 नैवेद्यं चापि गुणवद् दद्यात् पुरुषतुष्टिदम् ।
 आचार्यं ज्ञानसम्पन्नं वसामभरणधेनुभिः ॥ ५३ ॥

तोपयेद् कल्पित्रश्चैव तद् विध्याराधनं हरेः ।
 भोजयेत् तान् गुणवता सदनेन शुचिस्मिते ॥ ५४ ॥
 अन्यांश्च ब्राह्मणान् शक्त्या ये च तत्र समागताः ।
 दक्षिणां गुरवे दद्याद् कल्पिगम्यश्च यथाहृतः ॥ ५५ ॥
 अन्नायेनाथपाकांश्च प्रीणयेत् समुपागतान् ।
 भुक्तवत्सु च विप्रेषु दीनान्धकृपणादिषु ॥ ५६ ॥
 विष्णोस्तत्प्रीणनं विद्वान् सह भुञ्जीत वन्धुभिः ।
 नृत्यवादित्रगीतैश्च स्तुतिभिः स्वस्तिवाचकैः ॥ ५७ ॥
 कारयेत् तत्कथाभिश्च पूजां भगवतोऽन्वहम् ।
 एतत् पयोव्रतं नाम पुरुषाराधनं परम् ॥ ५८ ॥
 पितामहेनाभिहितं मम ते समुदाहृतम् ।
 त्वं चानेन महाभागे सम्यक् चीर्णेन केशवम् ॥ ५९ ॥
 आत्मना शुद्धभावेन भजनीयं भजाप्ययम् ।
 अयं वै सर्वयज्ञाख्यः सर्वैर्व्रतमिदं श्रुतम् ॥ ६० ॥
 तपःसारमिदं भद्रे दानं चैधरतर्पणम् ।
 त एव नियमाः साक्षात् त एव च यमोत्तमाः ॥ ६१ ॥
 तस्मादेवं व्रतं भद्रे प्रयता श्रद्धया चर ।
 भगवान् परितुष्टस्ते वरानाशु विधास्यति ॥ ६२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीगुरु उवाच—
 इत्युक्ता साऽदिति राजन् स्वभर्त्रा कश्यपेन वै ।
 अन्यतिष्ठद् ब्रतमिदं द्वादशाहमतन्त्रिता ॥ १ ॥
 चिन्तयन्त्येकया बुद्ध्या भगवन्तमधोक्षजम् ।
 प्रगृहोन्मिदुष्टाश्चान् मनसा बुद्धिसारथिः ॥ २ ॥
 मनश्चकाग्रया बुद्ध्या भगवत्यखिलात्मनि ।
 वासुदेवे समाधाय चचार ह पयोव्रतम् ॥ ३ ॥
 तस्याः प्रादुरभूत् तात भगवानादिपुरुषः ।
 पीतवासाश्चतुर्बाहुः शङ्खचक्रगदाधरः ॥ ४ ॥

तं नेत्रगोचरं वीक्ष्य सहस्रोत्थाय सादरम् ।
 ननाम भुवि कायेन दण्डवत् प्रीतिविह्वला ॥ ५ ॥
 सोत्थाय बद्धाञ्जलिरीडितुं स्थिता
 मोत्सेह आनन्दजलाकुल्लेक्षणा ।
 बभूव तूर्णां पुलकाकुलकृति-
 स्तदर्शनात्पुत्सवगात्रवेपथुः ॥ ६ ॥
 प्रीत्या शनैर्गद्रदया गिरा हरिं
 तुष्टाव सा देव्यदितिः कुरूद्रह ।
 उद्गीक्षती सा पिबतीव चक्षुषा
 रमापतिं यज्ञपतिं जगत्पतिम् ॥ ७ ॥

अदितिरुवाच-

यज्ञेश यज्ञपुरुषाच्युत तीर्थपाद
तीर्थश्रव श्रवणमङ्गलनामधेय ।
आपन्नलोकवृजिनोपशमोदयाय
शं नः कृपिषा भगवन्नवसन्ननाथ ॥ ८ ॥

विश्वाय विश्वभवन स्थितिसंयमाय
स्वेरं गृहीतपुरुशक्तिगुणाय भूमे ।
स्वच्छाय शश्वदुपवृंहितपूर्णबोध-
व्यापादितात्मतमसे हरये नमस्ते ॥ ९ ॥

आयुः परं वपुरभीष्टमतुल्यलक्ष्मी-
र्योर्भूरसाः सकलयोगगुणस्त्रिबर्गः ।
ज्ञानं च केवलमनन्त भवन्ति तुष्टान्
त्वन्तो नृणां किमुपसन्नजनाधिनाशः ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच-
अदित्यैवं स्तुतो राजन् भगवान् पुष्करेक्षणः ।
क्षेत्रज्ञः सर्वभूतानामिति होवाच भारत ॥ ११ ॥

श्रीभगवानुवाच-
देवमातर्भयत्या मे विज्ञातं चिरकाङ्क्षितम् ।
यत्सपत्नैर्हृतश्रीणां च्यावितानां स्वधामतः ॥ १२ ॥

तान् विनिर्यजित्य समरे दुर्मदानसुरर्षभान् ।
प्रतिलब्धजयश्रीभिः पुत्रैरिच्छस्युपासितुम् ॥ १३ ॥
इन्द्रज्येष्ठैश्च तनयैर्हतानां युधि विद्विषाम् ।
सिंघो रुदन्तीरासाश्च द्रष्टुमिच्छसि दुःखिताः ॥ १४ ॥

आत्मजान् सुसमृद्धान् स्वान् प्रत्याहृतयशःश्रियः ।
नाकपृष्टमधिप्राय क्रीडतो द्रष्टुमिच्छसि ॥ १५ ॥

प्राप्योऽधुना तेऽसुरयूथनाथा अवारणीया इति देवि मे मतिः ।
यन्तेऽनुकूलैश्चरिप्रगुप्ता न विक्रमस्तत्र सुखं ददाति ॥ १६ ॥

अथाप्युपायो मम देवि चिन्त्यः सन्तोषितस्य व्रतचर्यया ते ।
ममार्चनं नाहति गन्तुमन्याथा श्रद्धानुरूपं फलहेतुकत्वात् ॥

त्वयाऽर्चितधाहमपत्यगुप्तये
पयोव्रतेनानुगुणं समीडितः ।
स्वांशेन पुत्रत्वमुपेत्य ते सुतान्
पातास्मि मारीचतपस्यवस्थितः ॥ १८ ॥

उपधाव पतिं भद्रे प्रजापतिमकल्मषम् ।
मां च भावय तेऽपत्यमेवंरूपमवस्थितम् ॥ १९ ॥
नैतत् परस्मा आख्येयं देवगुह्यं कथञ्चन ।
सर्वं सम्पद्यते देवि देवगुह्यात् सुसंवृतात् ॥ २० ॥

श्रीशुक उवाच-
एतावदुक्त्वा भगवांस्तत्रैवान्तरधीयत ।
अदितिर्दुर्लभं लब्ध्वा हरेर्जन्मात्मनि प्रभोः ॥
उपाधावन् पतिं भक्त्या परया कृतकृत्यवत् ॥ २१ ॥

स वै समाधियोगेन कश्यपस्तदबुध्यत ।
प्रविष्टमात्मनि हरेरंशं ह्यवितथेक्षणः ॥ २२ ॥
सोऽदित्यां वीर्यमाधत्त तपसा चिरसम्भृतम् ।
समाहितमना राजन् दारुण्यग्रिं यथाऽनिलः ॥ २३ ॥

अदित्यां निहितं गर्भं भगवन्तं सनातनम् ।
हिरण्यगर्भो विज्ञाय समीडे गुह्यनामभिः ॥ २४ ॥

ब्रह्मोवाच-
जयोरुगाय भगवन्तुरुक्रम नमोऽस्तु ते ।
नमो ब्रह्मण्यदेवाय त्रिगुणाय नमोऽस्तु ते ॥ २५ ॥
पृथ्निगर्भाय देवाय वेदगर्भाय वेधसे ।
त्रिगुणाय त्रिपृष्ठाय शिपिविष्टाय बिष्णवे ॥ २६ ॥

त्वमादितरन्तो भुवनस्य मध्यमनन्तशक्तिं पुरुषं यमाहुः ।
कालो भवानाक्षिपतींशं विंशं स्तोतो यथाऽम्भःपतितं गर्भरम् ॥
त्वं वै प्रजानां स्थिरजङ्गमानां प्रजापतीनामसि सम्प्रविष्टः ।
दिवीकसां देव दिव्यच्युतानां पगयणं नौरिव मज्जतोऽप्यु ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

इत्थं विरिञ्चिस्तुतकर्मवीर्यः

प्रादुर्बभूवामृतभूरदित्याम् ।

चतुर्भुजः शङ्खगदाञ्चक्रः

पिशङ्गवासा नलिनायतेक्षणः

॥ १ ॥

श्यामावदातो झपराजकुण्डल-

त्विपोहसच्छ्रीवदनाम्बुजः पुमान् ।

श्रीघत्सवक्षा बलपाद्मदोहस-

त्किरीटकाधीगुणचारुनूपुरः

॥ २ ॥

मधुव्रतव्रातविषुष्या स्वया

विराजितश्रीचनमालया हरिः ।

प्रजापतेर्वैश्वतमः स्वरोचिषा

विनाशायन् कण्ठनिविष्टकौस्तुभः

॥ ३ ॥

दिशः प्रसेदुः सलिलाशयास्तदा

प्रजाः प्रहृष्टा कतवो गुणान्विताः ।

योरन्तरिक्षं क्षितिर्गन्धिहा

गावो द्विजाः सज्जहपुनर्गाथ

॥ ४ ॥

श्रोणायां श्रवणद्वादश्यां मुहूर्तेऽभिजिति प्रभुः ।

सर्वे नक्षत्रतारायाश्चक्रुस्तज्जन्म दक्षिणम्

॥ ५ ॥

द्वादश्यां सविताऽतिष्ठन्मध्यंदिनगतो नृप ।

विजया नाम सा प्रोक्ता यस्यां जन्म विदुर्हरिः

॥ ६ ॥

शङ्खदुन्दुभयो भेयौ मृदङ्गपणवानकाः ।

चित्रवादित्र्यपाणां निषौपस्तुलमोऽभवत्

॥ ७ ॥

प्रीताश्चाप्सरसोऽनृत्यन् गन्धर्वपतयो जगुः ।

तुष्टुवुर्मुनयो देवा मनवः पितरोऽग्रयः

॥ ८ ॥

सिद्धविद्याधरगणाः सकिम्पुरुषकिन्नराः ।

चारणा यक्षरक्षांसि सुपर्णभुजगोत्तमाः

॥ ९ ॥

गायन्तोऽभिप्रज्ञसन्तो नृत्यन्तो विबुधानुगाः ।

अदित्या आश्रमपदं कुसुमैः समवाकिन्

॥ १० ॥

दृष्टाऽदितिस्तं निजगर्भसम्भवं परं पुमांसं मुदमाष विस्मिता ।

गृहीतदेहं निजयोगमायया प्रजापतिश्चाह जयेति विस्मितः ॥

यत् तद् वपुर्भाति विभूषणायुधैरव्यक्तवद् व्यक्तमधारयद्धरिः ।

बभूव तेनैव स वामनो बटुः सम्पश्यतोर्दिव्यगतिर्यथा नटः ॥

तं बटुं वामनं दृष्ट्वा मोदमाना महर्षयः ।

कर्माणि कारयामासुः पुरस्कृत्य प्रजापतिम् ॥ १३ ॥

तस्योपनीयमानस्य सावित्रीं सविताऽब्रवीत् ।

वृहस्पतिर्ब्रह्मसूत्रं मेखलां कश्यपो ददौ ॥ १४ ॥

ददौ कृष्णानिन् भूमिर्दण्डं सोमो वनस्पतिः ।

कीपीनाच्छादनं माता द्यौश्छत्रं जगतः पतेः ॥ १५ ॥

कमण्डलुं वेदगर्भः कुशान् सप्तर्षयो ददुः ।

अक्षमालां महाराज सरस्वत्यक्षयामनः ॥ १६ ॥

तस्मा इत्युपनीताय यक्षराट् पात्रिकामदात् ।

धिष्ठां भगवती साक्षादुमाऽदादम्बिका सती ॥ १७ ॥

स ब्रह्मवर्चसेनैव सभां सम्भावितो बटुः ।

ब्रह्मर्षिगणसञ्जुष्टामात्यरोचत मारिषः ॥ १८ ॥

समिद्धमाहितं वह्निं कृत्वा परिसमूहनम् ।

परिस्तीर्य समभ्यर्च्य समिद्धिरजुदोद द्विजः ॥ १९ ॥

श्रुत्वाऽश्वमेधैर्यजमानमूर्जितं

वलिं भृगूणामुपकल्पितैस्ततः ।

जगाम तत्राखिलसारसम्भृतो

भारेण गां सन्नमयन् पदे पदे ॥ २० ॥

तं नर्मदायास्तट उत्तरे बलेर्यज्ञ-

त्विजस्ते भृगुवत्ससंज्ञिके ।

प्रवर्तयन्तो भृगवः कूटूत्तमं

व्यचक्षतारदुदितं यथा रविम् ॥ २१ ॥

तत्रत्विजो यजमानः सदस्या

हतत्विषो वामनतेजसा नृप ।

सूर्यः किमायात्यथवा विभावसुः

सनत्कुमारोऽथ दिदक्षया क्रतोः ॥ २२ ॥

इत्थं सशिष्येषु भृगुव्यनेकधा

वितर्क्यमाणो भगवान् स वामनः ।

सदण्डछत्रं सजलं कमण्डलुं

विवेश विभ्रद् हयमेघवाटम् ॥ २३ ॥

मौञ्ज्या मेखलयाऽऽवीतमुपवीताजिनोत्तरम् ।
जटिलं वामनं विप्रं मायामाणवकं हरिम् ॥ २४ ॥
प्रविष्टं वीक्ष्य भृगवः सशिष्यास्ते सहास्रिभिः ।
प्रत्यगृह्णन् समुत्थाय संक्षिप्तान्तस्य तेजसा ॥ २५ ॥
यजमानः प्रमुदितो दर्शनीयं मनोरमम् ।
रूपानुरूपावयवं तस्मा आसनमाहरत् ॥ २६ ॥
स्वागतेनाभिनन्वाध पादौ भगवतो बलिः ।
अवनिज्यार्चयामास मुक्तसङ्गं मनोरमम् ॥ २७ ॥
तत्पादशोचं कलिकल्मषापहं स धर्मबिन्मूर्ध्वदधान् सुमङ्गलम् ।
यद् देवदेवो गिरिशश्चन्द्रमौलिर्दधार मूर्ध्ना परया च भक्त्या ॥
बलिरुवाच—
स्वागतं ते नमस्तुभ्यं ब्रह्मन् किं करवाम ते ।
ब्रह्मर्षीणां तपः साक्षान्मन्ये त्वाऽऽर्य वपुर्धरम् ॥ २९ ॥

अयं नः पितरस्तुम्ना अयं नः पावितं कुलम् ।
अयं स्वियः क्रतुरयं यद् भवानागतो गृहान् ॥ ३० ॥
अयाग्रयो मे सुहृता यथाविधि द्विजान्मज्जन्वचरणावनेजनेः ।
हताहसो बार्हिरियं च भूमिरुद्धा पुनीता तनुभिः पदेस्तव ॥
यद् यद् वटो वाञ्छसि तत् प्रतीच्छ
मे त्वामर्धिनं विप्रसुतानुतर्कये ।
गां काञ्चनं गुणवद् वाऽथ धाम
मृष्टं तथाऽक्षमुत वा विप्रकन्याम् ।
ग्रामान् समुद्रान् तुरगान् गजान् वा
रथांस्तथार्हन्तम संप्रतीच्छ ॥ ३२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
इति वैरोचनेर्वाक्यं धर्मयुक्तं सुसूततम् ।
निशम्य भगवान् प्रीतः प्रतिनन्येदमब्रवीत् ॥ १ ॥
श्रीभगवानुवाच—
वचस्तथैतज्जनदेव सूतं कुलोचितं धर्मयुतं यशस्करम् ।
यस्य प्रमाणं भृगवः साम्पराये पितामहः कुलबृद्धः प्रशान्तः ॥
न ह्येतस्मिन् कुले कश्चिन्निस्तव्यः कृपणः पुमान् ।
प्रत्याख्याता प्रतिश्रुत्य यो वाऽदाता द्विजातये ॥ ३ ॥
न सन्ति तीर्थे पुषि वाऽर्धिनाऽर्धिताः
पराङ्मुखा ये त्वमनस्यिनो नृप ।
उपमत्कुले यद् यशसाऽमलेन
प्रह्लाद उद्भाति यथोदुपः खे ॥ ४ ॥
यतो जातो हिरण्याक्षश्चरन्नेक इमां महीम् ।
प्रतिवीरं दिग्विजये नाबिन्दत गदायुधः ॥ ५ ॥
यं विनिर्जित्य कुच्छ्रेण विष्णुः क्षोद्धार आगते ।
नात्मानं जयिनं मेने तदीर्यं भूर्यनुस्मरन् ॥ ६ ॥
निशम्य तद्वचं भ्राता हिरण्यकशिपुः पुरा ।
हन्तुं भ्रातृहणं क्रुद्धो जगाम निलयं हरेः ॥ ७ ॥

तमायान्तं समालोक्य शूलपाणिं कृतान्तवत् ।
चिन्तयामास कालज्ञो विष्णुर्मायाबिनां वरः ॥ ८ ॥
यतो यतोऽहं तत्रासौ मृत्युः प्राणभृतामिव ।
अतोऽहमस्य हृदयं प्रवेक्ष्यामि पराम्दशः ॥ ९ ॥
एवं स निश्चित्य रिपोः शरीरमाधायतो निर्बिचिशोऽसुरेन्द्र ।
आसानिलान्तर्हितसूक्ष्मदेहस्तद्वाणरन्ध्रेण विविग्रचेताः ॥ १० ॥
स तन्निकेतं परिमृश्य शून्यम-
पश्यमानः कुपितो ननाद ।
क्ष्मां चां दिशः खं बिबरान् समुद्रान्
विष्णुं विचिन्वन् न ददर्श वीरः ॥ ११ ॥
अपश्यन्निति होवाच मयाऽन्विष्टमिदं जगत् ।
भ्रातृहा मे गतो नूनं यतो नावर्तते पुमान् ॥ १२ ॥
वैरानुबन्ध एतावानामृत्योरिह देहिनाम् ।
अज्ञानप्रभवो मन्थुरहम्मानोऽपवृंहितः ॥ १३ ॥
पिता प्रह्लादपुत्रस्ते तद्विद्वान् द्विजवत्सलः ।
स्वमापुर्द्विजलिङ्गेभ्यो देवेभ्योऽदान् स याचितः ॥ १४ ॥

भवानाचरिता धर्मानास्थितान् गृहमेधिभिः ।
 ब्राह्मणैः पूर्वजैः शूरैरन्यैश्चोशमकीर्तिभिः ॥ १५ ॥
 तस्मान् त्वत्तो महीमीपद् वृणोऽहं वरदर्पभ ।
 पदानि त्रीणि दैत्येन्द्र सम्भितानि पदा मम ॥ १६ ॥
 नान्यं ते कामये राजन् वदान्याज्जगदीश्वरात् ।
 नैनः प्रष्टोति वै विद्वान् यावदर्थं प्रतिग्रहात् ॥ १७ ॥
 बलिरुवाच—
 अहो ब्राह्मणदायाद वाचस्तेऽवृद्धसम्भताः ।
 त्वं बालो बालिशमतिः स्वार्थं प्रत्यवुषो यथा ॥ १८ ॥
 मां बचोभिः समाराध्य लोकानामेकमीश्वरम् ।
 पदत्रयं वृणीते योऽबुद्धिमान् द्वीपदायुषम् ॥ १९ ॥
 न पुमान् मामनुव्रज्य भूयो याचितुमर्हति ।
 तस्माद् वृत्तिकरीं भूमिं वटो कामं प्रतीच्छ मे ॥ २० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 याचन्तो विपयाः प्रेष्टासिलोकयामजितेन्द्रियम् ।
 न शक्नुवन्ति ते सर्वे प्रतिपूरयितुं नृप ॥ २१ ॥
 त्रिभिः क्रमैरसन्तुष्टो द्वीपेनापि न पूर्यते ।
 नववर्षसमेतेन सप्तद्वीपधरेच्छया ॥ २२ ॥
 सप्तद्वीपाधिपतयो नृपा वैन्यगदादयः ।
 अर्थः कामिगता नान्तं तृणाया इति नः श्रुतम् ॥ २३ ॥
 यदृच्छयोपपन्नेन सन्तुष्टो वर्तते सुखम् ।
 नासन्तुष्टसिखिलोऽकिंजितात्मोपसादितैः ॥ २४ ॥
 पुंसोऽयं संसृतेर्हेतुरसन्तोपोऽर्थकामयोः ।
 यदृच्छयोपपन्नेन सन्तोपो मुक्तये स्मृतः ॥ २५ ॥
 यदृच्छालाभतुष्टस्य तेजो बिप्रस्य वर्धते ।
 तत् प्रशाम्यत्यसन्तोपादम्भसेबाशुशुक्षिणः ॥ २६ ॥
 तस्मात् त्रीणि पदान्येव वृणो त्वद् वरदर्पभात् ।
 एतावतैव सिद्धोऽहं वित्तं यावत्प्रयोजनम् ॥ २७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तः स हसन्नाह बाञ्छितं प्रतिगृह्यताम् ।
 वामनाय महीं दानुं जग्राह जलभाजनम् ॥ २८ ॥

विष्णवे इमां प्रदास्यन्तमुशना असुरेश्वरम् ।
 जानन्धिकीर्षितं विष्णोः शिष्यं ग्राह बिदां वरः ॥ २९ ॥
 उशना उवाच—
 एष वैराचने साक्षाद् भगवान् विष्णुरव्ययः ।
 कश्यपाददितेर्जातो देवानां कार्यसाधकः ॥ ३० ॥
 प्रतिश्रुतं त्वयैतस्मै यदनर्थमजानता ।
 न साधु मन्ये दैत्यानां महानुपगतोऽनयः ॥ ३१ ॥
 एष ते स्थानमैश्वर्यं श्रुतं तेजो यशस्करम् ।
 दास्यत्याच्छिद्य शक्राय मायामाणवको हरिः ॥ ३२ ॥
 त्रिभिः क्रमैरिमाँलोकान् विशकायः क्रमिष्यति ।
 सर्वस्वं विष्णवे दत्त्वा मूढ वर्तिष्यसे कथम् ॥ ३३ ॥
 क्रमतो गां पदेकेन द्वितीयेन दिवं बिभ्रोः ।
 खं च कायेन महता तार्तीयस्य कुतो गतिः ॥ ३४ ॥
 निष्ठान्तं नरकं मन्ये ह्यप्रदातुः प्रतिश्रुतम् ।
 प्रतिश्रुतस्य योऽनीशः प्रतिपादयितुं भवान् ॥ ३५ ॥
 न तदानं प्रशंसन्ति येन वृत्तिर्विपच्यते ।
 दानं यज्ञसत्पः कर्म लोकं वृत्तिमतो यतः ॥ ३६ ॥
 धर्माय यशसेऽर्थाय कामाय स्वजनाय च ।
 पञ्चाषा विभजन् वित्तमिहामुत्र च मोदते ॥ ३७ ॥
 अत्रापि बहुचैर्गीतं शृणुष्वसुरसत्तम ।
 सत्यमोमिति यत् प्रोक्तं यत्नेत्याहानृतं हि तत् ॥ ३८ ॥
 सत्यं पुण्यफलं विद्यादात्मवृक्षस्य जीवतः ।
 वृक्षेऽजीवति तन्न स्यादनृतं मूलमात्मनः ॥ ३९ ॥
 यद् यथा वृक्ष उन्मूलः शृण्वत्युद्धर्ततेऽचिरात् ।
 एवं नष्टानृतः सद्य आत्मा शृण्वेन्न संशयः ॥ ४० ॥
 पराश्रितकमपूर्णं वा अक्षरं यत् तदोमिति ।
 तद् यत् किञ्चोमिति ब्रूयान्न स रिष्येत वै पुमान् ॥ ४१ ॥
 भिक्षवे सर्वमोर्द्ध्वनालं कामेभ्य आत्मने ।
 अपैतत् पूर्णमाभ्यात्मं यच्च नेत्यनृतं वचः ॥ ४२ ॥
 सर्वं नेत्यर्थिनं ब्रूयात् स दुष्कीर्तिः शसन्मृतः ।
 स्त्रीपु नरं विवाहे च वृत्त्यर्थे प्राणसद्वैते ।
 गोब्राह्मणार्थे हिंसायां नानृतं स्याद्भुगुप्सितम् ॥ ४३ ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -

बलिरेवं गृहपतिः कुलाचार्येण भाषितः ।

तूर्णीं भूत्वा क्षणं राजन्नुवाचावहितो गुरुम् ॥ १ ॥

बलिरुवाच-

सत्यं भगवता प्रोक्तं धर्मोऽयं गृहमेधिनाम् ।

अर्थं कामं यशो वृत्तं यो न वाधेत कर्हिचित् ॥ २ ॥

स चाहं बित्तलोभेन प्रत्याचक्षे कथं द्विजम् ।

प्रतिश्रुत्य ददामीति प्राह्णादिः कितवो यथा ॥ ३ ॥

न ह्यसत्यात् परोऽधर्म इति होवाच भूरियम् ।

सर्वं वोदुमलं मन्ये कतेऽलीकपरं नरम् ॥ ४ ॥

नाहं विभेभि निरयान्नाधर्मादसुखार्णवात् ।

न स्थानच्यवनान्मृत्योर्यथा बिप्रप्रलोभनात् ॥ ५ ॥

यद् यद् हास्यति लोकेऽस्मिन् सम्परेतो धरादिकम् ।

तस्यात्यागे निमित्तं किं बिप्रस्तुष्येत तेन चेत् ॥ ६ ॥

श्रेयः कुर्वन्ति भूतानां साधवो दुस्त्यजासुभिः ।

रुष्यद्भिरविप्रभृतयः को विकल्पो धरादिषु ॥ ७ ॥

यैरियं भुज्यते ब्रह्मन् दैत्येन्द्रेरनिवर्तिभिः ।

तेषां कालोऽग्रशीहोकान् न यशोऽधिगतं भुवि ॥ ८ ॥

सुलभा युधि विप्रपै हनिवृत्तास्तनुत्यजः ।

न तथा तीर्थं आयाते श्रद्धया ये धनत्यजः ॥ ९ ॥

मनस्विनः कारुणिकस्य शोभनं

यदर्धकामोपनयेन दुर्गतिः ।

कुतः पुनर्ब्रह्मविदां भवाद्दशं

ततो वटोरस्य ददामि वाञ्छितम् ॥ १० ॥

यजन्ति यज्ञक्रतुभिर्यमादता

भयन्त आम्नायविधानकोविदाः ।

स एष विष्णुर्वन्द्योऽस्तु वा परो

दास्याम्यमुष्मे क्षितिमीप्सितां मुने ॥ ११ ॥

यद्यप्यसावधर्मेण मां वप्रिषादनागसम् ।

तथाप्येनं न द्विसिष्ये भान् ब्रह्मननुं रिषुम् ॥ १२ ॥

एष वा उत्तमश्रोको न त्रिहामसति यद् यशः ।

हत्वा मेनां हरेद् युद्धे शयीत निहतो मया ॥ १३ ॥

श्रीशुक उवाच-

एवमश्रद्धितं शिष्यमनादेशकरं गुरुः ।

शशाप दैवप्रदितः सत्यसन्धं मनस्विनम् ॥ १४ ॥

दृढं पण्डितमान्यज्ञः स्तब्धोऽस्यस्मदुपक्षया ।

मञ्ज्जसनातिगो यस्त्वमचिराद् भ्रश्यसे श्रियः ॥ १५ ॥

एवं शप्तः स्वगुरुणा सत्यान्न चलिता महान् ।

वामनाय ददावेतामर्चित्वोदकपूर्वकम् ॥ १६ ॥

विन्ध्यावलस्तदागत्य पत्नी जालकमालिनी ।

आनिन्ये कलशं हैममावनेज्जन्यप्रां भृतम् ॥ १७ ॥

यजमानः स्वयं तस्य श्रीमत्पादयुगं तदा ।

अवनिज्यायहन्मूर्ध्नि तदपो विधयावनीः ॥ १८ ॥

तदाऽसुरेन्द्रं दिवि देवतागणा

गन्धर्वविद्याधरसिद्धचारणाः ।

तत्कर्म सर्वेऽपि गृणन्त आर्जवं

प्रसूनवर्षैः ववृपुर्मुदाऽन्विताः ॥ १९ ॥

नेदुर्मुहुर्दुन्दुभयः सहस्रशो

गन्धर्वकिम्पूरुषकिन्नरा जगुः ।

मनस्विनाऽनेन कृतं सुदुष्करं

बिद्वानदाद् यद् रिषवे जगत्त्रयम् ॥ २० ॥

तद् वामनं रूपमवर्धताञ्जुनं

हरेरनन्तस्य गुणत्रयात्मकम् ।

भूः स्वं दिशो दीर्घबराः पयोधयः

तिर्यङ्मुदेवा ऋषयः सदासन् ॥ २१ ॥

काये बलिस्तस्य महाविभूतेः

सहस्रिगार्चायसदस्य एतत् ।

ददर्श विश्वं त्रिगुणं गुणात्मके

भूतेन्द्रियार्थाशयजीवयुक्तम् ॥ २२ ॥

रसामचष्टाङ्गितलेऽथ पादयोः

मही महीप्रान् पुरुषस्य जह्नयोः ।

पतत्रिणो जानुनि विधमूर्तेरु-
 र्योग्गं मरुतामिन्द्रसेनः ॥ २३ ॥

सन्ध्यां विभोर्वाससि गुह्य ऐशत्
 प्रजापतीन् जघने स्वात्ममुख्यान् ।
 नाभ्यां नभः कुक्षिषु सप्तमिन्धून्
 उक्रमस्योरसि कक्षमालाम् ॥ २४ ॥

हृद्यज्ञ धर्मं स्तनयोर्मुखात्कृतं
 च सत्यं च मनस्यपेन्दुम् ।
 श्रियं च वक्षस्वरविन्दहस्तां
 कण्ठे च सामानि समस्तरेफान् ॥ २५ ॥

इन्द्रप्रधानानमरान् भुजेषु
 तत्कर्णयोः ककुभो यौथ मूर्धनि ।
 केशेषु मेघान् श्वसानं नासिकायाम्
 अक्षगोष्ठं सूर्यं वदने च वह्निम् ॥ २६ ॥

वाण्यां च छन्दांसि रसे जलेशं भुवोर्नियधं च विधिं च पश्वसु ।
 अहश्च रात्रिं च परस्य पुंसां मन्त्रं ललाटेऽथर एव लोभम् ॥

स्पर्शं च कामं नृप रेतस्यमम्भः पृष्ठे त्वधर्मं क्रमणेपु यज्ञम् ।
 छायासु मृत्युं हसिते च मायां तनूरुहेष्वोपधिजातयश्च ॥ २८ ॥

नदीश्च नाडीषु शिला नखेषु बुद्धावजं देवगणानृषीश्च ।
 प्राणेषु गात्रे स्थिरजङ्गमानि क्षणार्धमात्रेण विबुद्धमूर्तेः ॥ २९ ॥

सर्वात्मनीदं भुवनं निरीक्ष्य सर्वेऽसुराः कश्मलमापुरजः ।
 सुदर्शनं चक्रमसहतेजो धनुश्च शार्ङ्गं स्तनयितुषोपमम् ॥ ३० ॥

पर्जन्यघोषो जलजः पाञ्चजन्यः कौमोदकी विष्णुगदा तरस्विनी ।
 वैयाधरोऽसिः शतचन्द्रयुक्तस्तृणोत्तमावक्षयसायकी च ॥ ३१ ॥

सुनन्दनन्दा उपतस्मुरीशं पाषादमुख्याः सहलोकापालाः ।
 स्फुरत्किरीटाङ्गदमीनकुण्डलश्रीवत्सरत्नोत्तममेखलाम्बरीः ।
 मधुव्रतस्त्रगवनमालया वृतो रराज राजन् भगवानुरुक्रमः ॥

क्षितिं पदैकेन बलेर्विचक्रमे नभः शरीरेण दिशश्च बाहुभिः ।
 पदं द्वितीयं क्रमतस्त्रिविष्टं न वै तृतीयस्य तदीयमण्वपि ।
 उरुक्रमस्याङ्घ्रिकपर्यधो दिवो महर्जनाभ्यां तपसः परं गतः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 स तं समीक्ष्याञ्जभवो नखेन्दुभि-
 र्हतस्वधामयुतिरावृतोऽभ्यगात् ।
 मरीचिमिश्रा ऋषयो बृहद्ब्रताः
 सनन्दनाद्या नरदेव योगिनः ॥ १ ॥

वेदोपवेदा नियमा यमान्विता-
 स्तर्कतिहासाङ्गपुराणसंहिताः ।
 ये चापरे योगसमीरदीपित-
 ज्ञानाग्निना रन्धितकर्मकल्मषाः ।
 ब्रह्मन्दिरे यत्स्मरणानुभावतः
 स्यायम्भुवं धाम गता अकर्मकम् ॥ २ ॥

अथाङ्गये श्रोत्रमिताय विष्णो-
 रुपाहरत् पद्मभलोऽर्हणोदकम् ।
 समर्च्य भक्तसाऽभ्यगृणाञ्छुचिश्चवा
 यन्नाभिपद्मेरुहसम्भवः स्वयम् ॥ ३ ॥

धातुः कमण्डलुजलं तदुरुक्रमस्य
 पादावनेजनपवित्रतया नरेन्द्र ।
 स्वर्पुन्यभूचभसि सा पतनी निमार्ष्टि
 लोकत्रयं भगवतो विशदेव कीर्तिः ॥ ४ ॥

ब्रह्मादयो लोकनाथाः स्वनापाय समाहताः ।
 सानुगा बलिमाजहुरसहितात्मभूतये ॥ ५ ॥

तोयैः समर्हणैः सग्भिर्दिव्यगन्धानुलेपनैः ।
 धूपदीपैः सुरभिर्भिलाजाक्षतफलाहुदैः ॥ ६ ॥

स्वबनेर्जयशब्देथ तद्वीर्यमहिमार्हतेः ।
 नृत्तवादित्रगीतेथ शङ्खदुन्दुभिनिःस्वनैः ।
 जाम्बवान् कक्षराजस्तु भेरीशब्देर्मनोजवः ॥ ७ ॥

विजयं दिक्षु सर्वासु महोत्सवमपोपपत् ।
 मही सर्वा हतां हृदा त्रिपदव्याजयाध्रया ।
 ऊचुः स्वभर्तुरसुरा दीक्षितस्यात्यमर्षिताः ॥ ८ ॥

न वा अयं ब्रह्मबन्धुर्विष्णुर्मायाविनां वरः ।
 द्वित्रिरूपप्रतिच्छन्नो देवकार्यं चिकीर्षति ॥ ९ ॥

अनेन याचमानेन शत्रुणा बहुरूपिणा ।
 सर्वस्वं नो हतं भर्तुर्न्यस्तदण्डस्य बहिर्हि ॥ १० ॥

सत्यव्रतस्य सततं दीक्षितस्य विशेषतः ।
 नानृतं भाषितुं शक्यं ब्रह्मण्यस्य दयावतः ॥ ११ ॥

तस्मादस्य बधो धर्मो भर्तुः शुभ्रूषणं च नः ।
 इत्यायुधानि जगद्बर्हतेरनुचरासुराः ॥ १२ ॥

ते सर्वे वामनं हन्तुं शूलपट्टिशापाणयः ।
 अनिच्छतो वले राजन् प्राद्रवञ्जातमन्यवः ॥ १३ ॥

तानभिद्रवतो दृष्ट्वा दितिजानीकपान् नृप ।
 प्रहस्यानुचरा विष्णोः प्रत्यपेधनुदायुधाः ॥ १४ ॥

नन्दः सुनन्दोऽथ जयो विजयः प्रबलो बलः ।
 कुमुदः कुमुदाक्षथ विष्वक्सेनः पतत्रिराट् ॥ १५ ॥

जयन्तः श्रुतदेवश्च पुष्पदन्तोऽथ सात्वतः ।
 सर्वे नागायुतप्राणाः स्वां स्वां ते जघ्नुरासुरीम् ॥ १६ ॥

हन्यमानान् स्वकान् दृष्ट्वा पुरुषानुचरैर्वलिः ।
 वारयामास संरब्धान् काव्यशापमनुस्मरन् ॥ १७ ॥

हे विप्रचित्ते हे राहो हे हेते श्रूयतां वचः ।
 मा युध्यत निवर्तध्वं न नः कालोऽयमर्थकृत् ॥ १८ ॥

यः प्रभुः सर्वभूतानां सुखदुःखोपपत्तये ।
 तं नातिवर्तितुं दैत्याः पीरुपैरीश्वरः पुमान् ॥ १९ ॥

यो नो भवाय प्रागासीदभवाय दिवौकसाम् ।
 स एव भगवानव्य वर्तते तद्विपर्ययम् ॥ २० ॥

वलेन सचिवैर्बुध्या दुर्गमन्त्रौपधादिभिः ।
 सामादिभिरुपायैश्च कालं नात्येति वै जनः ॥ २१ ॥

भयद्विर्निर्जिता ह्येते बहुशोऽनुचरा हरेः ।
 दैत्यरुद्धास्त एवाय युधि जित्वा नदन्ति नः ॥ २२ ॥

एतान् वयं विजेष्यामो यदि दैवं प्रसीदति ।
 तस्मान् कालं प्रतीक्षध्वं यो नोऽर्थन्त्याय कल्पते ॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 पत्युर्निगदितं ध्रुत्वा दैत्यदानवयुधपाः ।
 रसां निर्बिबिश् राजन् विष्णुपार्षदताडिताः ॥ २४ ॥

अथ ताश्च्युतो ज्ञात्वा विराट् बिभुचिकीर्षितम् ।
 वचन्ध वारुणैः पाशैर्वलिं सृत्येऽहनि क्रतोः ॥ २५ ॥

हाहाकारो महानासीद् रोदस्योः सर्वतो दिशाम् ।
 गृहामाणोऽसुरपती विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ २६ ॥

तं बद्धं वारुणैः पाशैर्भगवानाह वामनः ।
 नष्टश्रियं स्थिरप्रज्ञमुदारयशसं नृप ॥ २७ ॥

श्री भगवानुवाच—
 पदानि त्रीणि दत्तानि भूमेर्मह्यं त्वयाऽसुर ।
 द्वाभ्यां क्रान्ता मही सर्वा तृतीयमुपकल्पय ॥ २८ ॥

यावत् तपत्यसौ गोभिर्यावदिन्दुः सहोदुभिः ।
 यावद् वर्षति पर्जन्यस्तावती भूरियं तव ॥ २९ ॥

पदैकेन मया क्रान्तो भूर्लोको विवरेः सह ।
 स्वर्लोकस्तु द्वितीयेन पश्यतस्ते मयाऽऽत्मना ॥ ३० ॥

प्रतिश्रुतमदातुस्ते निरये वास इष्यते ।
 विश त्वं निरयं तस्माद् गुरुणा चानुमोदितः ॥ ३१ ॥

यो विप्राय प्रतिश्रुत्य न तदर्पयते कश्चित् ।
 वृथा मनोरथस्तस्य दूरस्वर्गः पतत्यधः ॥ ३२ ॥

विप्रलब्धो ददामीति त्वयाऽहं चाय मानिना ।
 तद्व्यलीकफलं भुङ्क्ष्व निरयं कतिचित् समाः ॥ ३३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवं विप्रकृतो राजन् वलिर्भगवताऽसुरः ।
 भियमानोऽप्यभिजात्मा प्रत्याहाविकृञ्च वचः ॥ ३४ ॥

वलिरुवाच—
 ययुत्तमश्लोक भवान् ममेरितं
 बच्चो व्यलीकं सुरवर्यं मन्यसे ।
 करोम्यृतं तन्न भवेत् प्रलम्भनं
 पदं तृतीयं कुरु शिर्ष्णं मे निजम् ॥ ३५ ॥

विभ्रेभि नाहं निरयात् पदच्युतो
 न पाशबन्धाद् व्यसनाद् दुरत्ययात् ।

नैवार्यकृच्छाद् भवतो विनिग्रहात् असाधुवादाद् भृशमुद्विजे यथा	॥ ३६ ॥	तस्मै बलिर्बार्कणपाशयन्त्रितः समर्हणं नोपजहार पूर्ववत् । ननाम मूर्ध्नाऽधुविलोललोचनः सग्रीडनीचीनमुखो बभूव ह	॥ ४७ ॥
पुंसां श्लाघ्यतमं मन्ये दण्डमर्हत्तमार्पितम् । यं न माता पिता भ्राता सुहृदश्चादिशन्ति हि	॥ ३७ ॥	स तत्र हासीनमुदीक्ष्य सत्पतिं सुनन्दनन्दायनुगीरुपासितम् । उपेत्य भूमीं तरसा महामना ननाम मूर्ध्नां पुलकाधुविह्वलः	॥ ४८ ॥
त्वं नूनमसुराणां नः पारोक्ष्यं परमो गुरुः । यो नोऽनेकमदान्धानां तद्धंशं चक्षुरादिशः	॥ ३८ ॥	प्रहाद उवाच— त्वथैव दत्तं पदमेन्द्रमूर्जितं हृतं तदेवाद्य तथैव शोभनम् । मन्ये महानस्य कृतोऽप्यनुग्रहो बिभ्रंशितो यच्चिष्य आत्ममोहनात्	॥ ४९ ॥
यस्मिन् धैरानुबन्धेन रूढेन विबुधेतराः । बहवो लेभिरे सिद्धिं यामिहैकान्तयोगिनः	॥ ३९ ॥	यथा हि विद्वानपि मुखते जनः तत्को विचष्टे गतिमात्मनो यथा । तस्मै नमस्ते जगदीश्वराय वै नारायणायासिलोकासाक्षिणे	॥ ५० ॥
तेनाहं निगृहीतोऽस्मि भवता भूरिकर्मणा । वद्धश्च वारुणैः पाशैर्नानुग्रीडे न विष्यये	॥ ४० ॥	श्रीशुक उवाच— वद्धं वीक्ष्य पतिं साध्वी तत्पत्नी भयविह्वला । प्राञ्जलिः प्रणतोपेन्द्रं वभाषेऽवाङ्मुखी नृप	॥ ५१ ॥
पितामहो मे भवदीयसम्मतः प्रहाद आबिष्कृतसाधुवादः । भवद्विपक्षेण विचित्रवर्षासं सम्प्रापितस्त्वत्परमः स्वपित्रा	॥ ४१ ॥	विन्याचलिरुवाच— क्रीडार्थमात्मन इदं त्रिजगत् कृतं ते स्वाम्यं तु तत्र कुथियोऽपर ईश कुर्युः । कर्तुः प्रभोस्तव किमस्य त आवहन्ति त्यक्ताह्वयस्त्वद्वरोपितकर्तृवादाः	॥ ५२ ॥
किमात्मनाऽनेन जहाति योऽन्ततः किं रिक्थहारीः स्वजनाख्यदस्मुभिः । किं जायया संसृतिहनुभूतया मर्त्यस्य गेहैः किमिहायुषो व्ययः	॥ ४२ ॥	श्रीशुक उवाच— तस्या न शुण्वतो राजन् प्रहादस्य कृताञ्जलेः । हिरण्यगर्भो भगवानुवाच मधुसूदनम्	॥ ५३ ॥
इत्थं स निश्चित्य पितामहो महानगाधवोभो भवतः पादपद्मम् । ध्रुवं प्रपेदे ह्यकुतोभयं जनाद् भीतः स्वपक्षक्षरणस्य सत्तमः ॥	॥ ४४ ॥	ब्रह्मोवाच— भूतभावान् भूतेश देवदेव जगन्मय । मुधैर्न हतसर्वस्वं नायमर्हति निग्रहम्	॥ ५४ ॥
अथाहमप्यात्मरिपोस्तवान्तिकं दैवेन नीतः प्रसभं त्याजितश्रीः । इदं कृतान्तान्तिकवर्ति जीवितं ययाऽध्रुवं स्तब्धमतिर्न बुध्यते	॥ ४५ ॥	कृत्स्ना तेऽनेन दत्ता भूलोकाः कर्माजिताश्च ये । निवेदितं च सर्वस्वमात्माऽविज्ञयया धिया	॥ ५५ ॥
श्रीशुक उवाच— तस्येत्यं भाषमाणस्य प्रहादो भगवत्प्रियः । आजगाम कुरुक्षेत्रं राकापतिरिवोत्थितः	॥ ४६ ॥		
तस्मिन्ब्रसेनः स्वापेतामहं श्रिया विराजमानं नलिनयतेक्षणम् । प्रांशुं पिशङ्गाम्बरमञ्जनत्विपं प्रलम्बवाहुं सुभगं समैक्षत	॥ ४६ ॥		

यत्पादपोरज्ञाऽपीः सलिलं प्रदाय
 दूर्वाङ्कुरैरपि विधाय सतीं सपर्याम् ।
 अप्युत्तमां गतिमसौ भजते त्रिलोकीं
 दत्त्वा न विह्वलमनाः कथमार्तिमृच्छेत् ॥ ५६ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 ब्रह्मन् यमनुगृह्णामि तद्विचित्रं विधुनोम्यहम् ।
 यन्मदः पुरुषः स्तब्धो लोकं मां चाबमन्यते ॥ ५७ ॥

यदा कदाचिज्जीवात्मा संसरन् निजकर्मभिः ।
 नानाधोनिष्वनीशोऽयं पौरुषीं गतिमाब्रजेत् ॥ ५८ ॥

जन्मकर्मवयोरूपविधैर्यथार्थनादिभिः ।
 यद्यस्य न भवेत् स्तम्भस्तत्राप्यं मदनुग्रहः ॥ ५९ ॥

मानस्तम्भनिमित्तानां जन्मादीनां समन्ततः ।
 सर्वश्रेयःप्रतीपानां हन्त मुखेन मत्परः ॥ ६० ॥

एष दानवदैत्यानामग्रणीः कीर्तिवर्धनः ।
 अजैपीदजयां मायां सीदन्नपि न मुह्यति ॥ ६१ ॥

क्षणाद् विभ्रंशितः स्थानात् क्षिप्तो वद्वश्च शत्रुभिः ।
 ज्ञातिभिश्च परित्यक्तो यातनामनुयापितः ॥ ६२ ॥

गुरुणा भर्त्सितः शत्रौ जही सत्यं न सुव्रतः ।
 छलरुक्तो मया धर्मो नायं त्यजति सत्यधम् ॥ ६३ ॥

एवं मे प्रापितं स्थानं दुष्टापममरैरपि ।
 सावर्णेरन्तरस्यायं भवितेन्द्रो मदाश्रयः ॥ ६४ ॥

तावत् सुतलमध्यास्तां विश्वकर्मविनिर्मितम् ।
 यत्रापयो व्यापयथ क्लमस्तन्त्री पराभवः ॥ ६५ ॥

नोपसर्गा निवसतां सम्भवन्ति ममेच्छया ।
 इन्द्रसेन महाराज याहि भो भद्रमस्तु ते ॥ ६६ ॥

सुतलं स्वर्गिभिः प्रार्थ्य ज्ञातिभिः परिवारितः ।
 न त्वामभिभविष्यन्ति लोकेशाः किमुतापरे ॥ ६७ ॥

त्वच्छासनातिगान् दैत्यान् चक्रं मे सूदयिष्यति ।
 रक्षिष्ये सर्वतोऽहं त्वां सानुगं सपरिच्छदम् ॥ ६८ ॥

सदा सन्निहितं वीर तत्र मां द्रक्ष्यते भवान् ।
 तत्र दानवदैत्यानां सङ्गात् ते भाव आसुरः ।
 दृष्ट्वा मदनुभावं वै सद्यः कुण्ठो विनङ्गयति ॥ ६९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तवन्तं पुरुषं पुरातनं
 महानुभावोऽखिलसाधुसम्मतः ।
 बद्धाञ्जलिर्वाप्यकलाकुलेक्षणो
 भक्त्युद्गलो गद्गदया गिराऽब्रवीत् ॥ १ ॥

वलिरुवाच—
 भद्रो प्रसादोऽस्य कृतः समुद्यतः
 प्रपन्नभक्तार्थविधौ समाहितः ।
 यल्लोकपालस्तदनुग्रहोऽमरैः
 अलव्यपूर्वोऽपसदेऽसुरेऽर्पितः ॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तया हरिमानम्य ब्रह्माणं सभवं ततः ।
 विवेदा सुतलं प्रीतो बलिमुक्तः सहासुरैः ॥ ३ ॥

एवमिन्द्राय भगवान् प्रीत्याऽऽनीय त्रिविष्टपम् ।
 पूरयित्वाऽदितेः काममशासत् सकलं जगत् ॥ ४ ॥

लब्धप्रसादनिर्मुक्तं पीत्रं वंशधरं बलिम् ।
 निशाम्य भक्तिप्रवणः प्रह्लाद इदमब्रवीत् ॥ ५ ॥

प्रह्लाद उवाच—
 नेमं विरिञ्चो लभते प्रसादं
 न श्रीर्न शर्वः किमुतापरे ते ।
 यन्नोऽसुराणामसि दुर्गपालो
 विश्वाभिवन्द्यैरभिवन्दिताङ्गिः ॥ ६ ॥

यत्पादपद्ममकरन्दनिषेवणेन
 ब्रह्मादयः शरणादाश्रनुवन्ते विभूतीः ।
 कस्माद् व्यं कुसुतयः खलयेनयस्ते
 दाक्षिण्यदृष्टिपदवीं भवतः प्रणीताः ॥ ७ ॥

चित्रं तवेहितमहोऽमितयोगमाया-
लीलाविसृष्टभुवनस्य विशारदस्य ।
सर्वात्मनः समदृशो विषमस्वभावो
भक्तप्रियो यदसि कल्पतरुस्वभावः ॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच-
वत्स प्रह्लाद भद्रं ते प्रयाहि सुतलालयम् ।
मोदमानः स्वपौत्रेण ज्ञातीनां सुखमावह ॥ ९ ॥

नित्यं द्रष्टाऽसि मां तत्र गदापाणिमवस्थितम् ।
महर्षान्महाह्लादयस्तकर्मनिबन्धनः ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच-
आज्ञां भगवतो राजन् प्रह्लादो बलिना सह ।
वाढमित्यमलप्रज्ञो मूर्धर्याय कृताञ्जलिः ॥ ११ ॥

परिक्रम्यादिपुरुषं सर्वासुरचमूपतिः ।
प्रणतस्तदनुज्ञातः प्रविवेश महाबिलम् ॥ १२ ॥

अथाहोशनसं राजन् हरिनारायणोऽन्तिके ।
आसीनमृत्विजां मध्ये सदसि ब्रह्मवादिनाम् ॥ १३ ॥

श्री भगवानुवाच-
ब्रह्मन् सन्तनु शिष्यस्य कर्मच्छिद्रं वितन्वतः ।
यत्तत्कर्मसुवैषम्यं ब्रह्मदृष्टं समं भवेत् ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच-
कुतस्तत्कर्मवैषम्यं यस्य कर्मेश्वरो भवान् ।
यज्ञेशो यज्ञपुरुषः सर्वभावेन पूजितः ॥ १५ ॥

मन्त्रतस्तन्वतश्छिद्रं देशकालार्हवस्तुतः ।
सर्वं करोति निश्छिद्रमनुसंकीर्तनं तब ॥ १६ ॥

तथापि बदतो भूषन् करिष्याम्यनुशासनम् ।
एतच्छ्रेयः परं पुंसां यत् तवाज्ञानुपालनम् ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच-
अभिनन्द्य हरेराज्ञामुशना भगवानिति ।
यज्ञच्छिद्रं समतनोद् बलेर्विश्रिपिभिः सह ॥ १८ ॥

एवं बलेर्मही राजन् भिक्षित्वा वामनो हरिः ।
ददौ भ्रात्रे महेन्द्राय त्रिदिवं यत् परैर्हृतम् ॥ १९ ॥

प्रजापतिपतिर्ब्रह्मा देवर्षिपितृभूमिपैः ।
दक्षभृग्वह्निरोमुख्यैः कुमारोऽभवेन च ॥ २० ॥

कश्यपस्यादितेः प्रीत्यै सर्वभूताभ्याय च ।
लोकानां लोकपालानामकरोद् वामनं पतिम् ॥ २१ ॥

देवानां सर्वदेवानां धर्मस्य यशसः श्रियः ।
महलानां व्रतानां च कल्पं स्वर्गापवर्गयोः ॥ २२ ॥

उपेन्द्रं कल्पयाञ्चक्रे पतिं सर्वविभूतये ।
तदा सर्वाणि भूतानि भृशं मुमुदिरे नृप ॥ २३ ॥

ततस्त्विन्द्रः (पुरःकृत्वा) पुरस्कृत्य देवयानेन वामनम् ।
लोकपालैर्दिवं नित्ये ब्रह्मणा चानुमोदितः ॥ २४ ॥

आप्य त्रिभुवनं चेन्द्र उपेन्द्रभुजपालितम् ।
श्रिया परमया जुष्टो मुमुदे गतसाध्वसः ॥ २५ ॥

ब्रह्मा शर्वः कुमारश्च भृगवाया मुनयो नृप ।
पितरः सर्वभूतानि सिद्धा वैमानिकाश्च ये ॥ २६ ॥

सुमहन् कर्म तद् विष्णोर्गापन्तः परमाद्भुतम् ।
धिष्ण्यानि स्वानि ते जग्मुरदिति च शशांसिरे ॥ २७ ॥

सर्वमेतन्मयाख्यातं भवतः कुरुनन्दन ।
उरुक्रमस्य चरितं श्रोतृणामपमोचनम् ॥ २८ ॥

पारं महिम्न उरुविक्रमतो मुरारे-
र्यः पार्थिवान्यपि कविर्विममे रजांसि ।
किं जायमान उत जात उपैति मर्त्यं ॥ २९ ॥

इत्याह मन्त्रहृण्यैः पुरुषस्य यस्य
य इदं देवदेवस्य हरेरद्भुतकर्मणः ।
अवतारानुचरितं शृण्वन् याति परां गतिम् ॥ ३० ॥

क्रियमाणे कर्मणीदं देवे पित्र्येऽथ मानुषे ।
यत्र यत्रानुकीर्त्ये त तत्तेषां सुकृतं विदुः ॥ ३१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

राजोवाच—

भगवन् श्रोतुमिच्छामि हरेरद्भुतकर्मणः ।

अवतारकथामायां मायामन्त्यविडम्बनाम् ॥ १ ॥

यदर्थमदधाद् रूपं मान्स्वं लोकजगुप्सितम् ।

तमःप्रकृति दुर्मपै कर्मग्रस्त इवेश्वरः ॥ २ ॥

एतन्नां भगवन् सर्वं यथाबद् वक्तुमर्हसि ।

उत्तमश्लोकचरितं सर्वलोकसुखावहम् ॥ ३ ॥

सूत उवाच—

इत्युक्तो विष्णुरातेन भगवान् वादरायणिः ।

उवाच चरितं विष्णोर्मन्त्यरूपेण यत् कृतम् ॥ ४ ॥

श्रीशुक उवाच—

गोधिप्रसुरसाधूनां छन्दसामपि चेश्वरः ।

रक्षामिच्छन्तनूर्धने धर्मस्यार्थस्य चैव हि ॥ ५ ॥

उवाचचेपु भूतेषु चरन् वायुरिवेश्वरः ।

नोवाचत्वं भजते निर्गुणत्वाद् धियो गुणैः ॥ ६ ॥

आसीदतीतकल्पान्ते ब्राह्मो नैमित्तिको लयः ।

समुद्रोपप्लुतास्तत्र लोका भूरादयोऽनघ ॥ ७ ॥

कालेनागतनिद्रस्य धातुः शिशयिपोर्वली ।

मुखतो निःसृतान् वेदान् हयग्रीवोऽन्तिकेऽहरत् ॥ ८ ॥

ज्ञात्वा तद् दानयेन्द्रस्य हयग्रीवस्य चेष्टितम् ।

दधार शफरीरूपं भगवान् हरिरीश्वरः ॥ ९ ॥

तत्र राजकपिः कश्चिन्नाम्ना सत्यव्रतो महान् ।

नारायणपरोऽतप्यन् तपस्तत्सलिलाशये ॥ १० ॥

योऽसावस्मिन् महाकल्पे तनयः स विवस्वतः ।

श्राद्धदेव इति ख्यातो मनुष्ये हरिणाऽर्पितः ॥ ११ ॥

एकदा कृतमालायां कुर्वतो जलतर्पणम् ।

तस्याञ्जल्पुदके काचित् शफर्यैकाऽभ्यपश्यत् ॥ १२ ॥

सत्यव्रतोऽञ्जलिगतां सह तोयेन भारत ।

उत्ससर्ज नदीतोये शफरीं द्रविडेश्वरः ॥ १३ ॥

तमाह साऽतिकरुणं महाकारुणिकं नृपम् ।

यादोभ्यो ज्ञातिपातिभ्यो दीनां मां दीनवत्सल ।

कथं विसृजसं राजन् भीतामस्मिन् सरिज्जले ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच—

तमात्मनोऽनुग्रहार्थं प्राप्तं मन्त्यवपुर्धरम् ।

अजानन् रक्षणार्थाय शफर्याः स मनो दधे ॥ १५ ॥

तस्या दीनतरं वाक्यमाश्रुत्य स महीपतिः ।

कलशाप्सु निधायिनां दयालुर्नित्य आश्रमम् ॥ १६ ॥

सा तु तत्रैकरात्रेण वर्धमाना कमण्डली ।

अलप्यात्मावकाशं वा इदमाह महीपतिम् ॥ १७ ॥

नाहं कमण्डलावस्मिन् कूर्च्छं वस्तुमिहोत्सहे ।

कल्पयीकः सुविपुलं यज्ञाहं निवसे सुखम् ॥ १८ ॥

स एनां तत आदाय न्यधादीदधनोदके ।

तत्र क्षिप्वा मुहूर्तेन हस्तत्रयमवर्धत ॥ १९ ॥

मीन उवाच—

न म एतदलं राजन् सुखं वस्तुमुदधनम् ।

पृथु देहि पदं मह्यं यत् त्वाऽहं शरणं गता ॥ २० ॥

श्रीशुक उवाच—

तत आदाय सा राज्ञा क्षिप्वा राजन् सरोवरे ।

तदावृत्त्यात्मना सर्वं महामीनोऽन्ववर्धत ॥ २१ ॥

मीन उवाच—

नैतन्मै स्वस्तये राजशुद्धकं सलिलीकसः ।

निधेहि रक्षायोगेन हृदं मामविदासिनि ॥ २२ ॥

इत्युक्तः सोऽनयन्मन्त्यं तत्र तत्राविदासिनि ।

जलाशये सम्मितं तं समुद्रे प्राक्षिपज्झपम् ॥ २३ ॥

क्षिप्यमाणस्तमाहेदमिह मां मकरादयः ।

अदन्त्यतिबला वीर मां नेहोत्सृष्टुमर्हसि ॥ २४ ॥

एवं विमोहितस्तेन वदता बलुभारतीम् ।

तमाह को भवानस्मान् मन्त्यरूपेण मोहयन् ॥ २५ ॥

नैववीर्यो जलचरो दृष्टोऽस्माभिः धृतोऽपि वा ।

यो भवान् योजनशतमहाय व्यानशे सरः ॥ २६ ॥

नूनं त्वं (भगवन्) भगवान् साक्षाद् हरिर्नागपणोऽव्ययः ।
 अनुग्रहाय भूतानां धत्से रूपं जलीकसाम् ॥ २७ ॥
 नमस्ते पुरुषश्रेष्ठ स्थित्युत्पत्त्यप्येश्वर ।
 भक्तानां नः प्रपन्नानां मुख्यो ह्यात्मा गतिर्विभो ॥ २८ ॥
 सर्वे लीलावतारास्ते भूतानां भूतिहेतवे ।
 ज्ञातुमिच्छाम्यदो रूपं यदर्थं भवता धृतम् ॥ २९ ॥
 न तेऽरविन्दाक्ष पटोपसर्पणं मुधा भवेत् सर्वसुहृत्प्रियात्मनः ।
 यथेतस्यां पृथगात्मनां मतामदीदृशो यद् वपुरद्भुतं हि नः ॥
 इति ब्रूयाणं नृपतिं जगत्पतिः सत्यव्रतं मत्स्यवर्णमृगक्षये ।
 विहर्तुकामः प्रलयानवेऽश्वरीचिकीर्षिकान्तजनप्रियं प्रभुः ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 सममेऽद्यतनादूर्ध्वमहन्तेतदरिन्दम ।
 निमहन्वत्यप्ययाम्भांशो त्रैलोक्यं भूर्भुवादिकम् ॥ ३२ ॥
 त्रिलोक्यां लीयमानायां संवर्ताम्भसि वै तदा ।
 उपस्थास्यति नीः काचिद् विशाला त्वां मयेरिता ॥ ३३ ॥
 त्वं तावदीपधीः सर्वा बीजान्युवाचानि च ।
 सप्तर्षिभिः परिवृतः सर्वसन्धोपबृंहितः ॥ ३४ ॥
 आरुह्य बृहतीं नावं विचरिष्यस्यविक्ष्वः ।
 एकाणवे निरालोके कपीणामेव बर्त्सा ॥ ३५ ॥
 दोधूयमानां तां नावं समरिण बलीयसा ।
 उपस्थितस्य मे शूत्रे निवघ्नीहि महाहिना ॥ ३६ ॥
 अहं त्वामृषिभिः साकं सह नावमुदन्वति ।
 विकर्पन् विचरिष्यामि यावद् ब्राह्मी निशा प्रभो ॥ ३७ ॥
 मदीयं महिमानं च परं ब्रह्मेति शब्दितम् ।
 बैत्स्यस्यनुग्रहीतं मे सम्प्रक्षेर्विवृतं हृदि ॥ ३८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्थमादिश्य राजानं हरिन्तरधीयत ।
 सोऽन्ववैक्षत तं कालं यं हृषीकेश आदिशत् ॥ ३९ ॥
 आस्तीर्य दर्भान् प्राकूलान् राजर्षिः प्रागुदङ्मुखः ।
 निपसाद् हरेः पादौ चिन्तयन् मत्स्यरूपिणः ॥ ४० ॥
 ततः समुद्र उद्वेलः सर्वतः प्रावयन् महीम् ।
 वर्धमानो महामेघैर्वर्षजिः समदपत ॥ ४१ ॥

ध्यायन् भगवदादेशं ददृशे नावमागताम् ।
 तामारोह्य शिख्रेन्द्रादायीपथिवीरुधः ॥ ४२ ॥
 तमचूर्मुनयः प्रीतं राजन् ध्यायस्व केशवम् ।
 स वै नः संकटादस्मादविता शं विधास्यति ॥ ४३ ॥
 सोऽनुध्यातस्ततो राज्ञा प्रादुरासीन्महाणवे ।
 एकशृङ्गधरो मत्स्यो हैमो निपुतयोजनः ॥ ४४ ॥
 निबध्य नावं तच्छूत्रे यथोक्तो हरिणा पुरा ।
 वरत्रेणाहिना तुष्टस्तुष्टाव मधुसूदनम् ॥ ४५ ॥
 राजोवाच—
 अनाद्यविद्योपहतात्मसंविदस्तन्मूलसंसारपरिभ्रमातुराः ।
 यदच्छयेहोपमृता यमाप्नुयुर्मिमुक्तिदो नः परमो गुरुर्भवान् ॥
 जनोऽबुधोऽयं निजकर्मबन्धनः
 सुप्तेच्छया कर्म समीहतेऽसुखम् ।
 यत्सेवया तां विधुनोत्यसन्मतिं
 ग्रन्थिं विभिन्नाद् हृदये स नो गुरुः ॥ ४७ ॥
 यत्सेवयाऽश्रेयश्च रुद्रोदनं
 पुमान् विजह्यान्मलमात्मनस्तमः ।
 भजेत वर्णं निजमेघ सोऽव्ययो
 भूयात् स ईशः परमो गुरोर्गुरुः ॥ ४८ ॥
 न यत्प्रसादायुतभागलेशमन्ये च देवा गुरवो जनाः स्वयम् ।
 कर्तुं समेताः प्रभवन्ति पुंसस्तमीश्वरं त्वां शरणं प्रपद्ये ॥ ४९ ॥
 अक्षधुरन्धस्य यथाऽग्राणीः कृत-
 स्तथा जनस्याविदुषो बुधो गुरुः ।
 त्वमर्थहृक् सर्वदशां समीक्षणो
 वृत्तो गुरुर्नः सुगतिं विवित्सताम् ॥ ५० ॥
 जनो जनस्यादिशतेऽसतीं गतिं यथा प्रपद्येत दुरत्ययं तमः ।
 त्वमव्ययं ज्ञानममोघमजसा प्रपद्येत येन जनो निजं पदम् ॥
 त्वं सर्वलोकस्य सुहृत् प्रियेश्वरो ह्यात्मा गुरुज्ञानमभीष्टसिद्धिः ।
 तथापि लोको न भवन्तमन्यधीर्जनानि सन्तं हृदि वद्वकामः ॥
 तं त्वामहं देववरं वरेण्यं प्रपद्य ईशं प्रतिबोधनाय ।
 छिन्त्यधर्मादीर्भगवन् वचोभिर्ग्रन्थिं हृदय्यां विवृणु स्वमोकः ॥

श्रीशुक उवाच-

इत्युक्तवन्तं नृपतिं भगवानादिपूरुषः ।

मत्स्यरूपी महाम्भोषी विहरंस्तत्त्वमब्रवीत् ॥ ५४ ॥

पुराणसंहितां दिव्यां साङ्ख्ययोगक्रियावतीम् ।

सत्यव्रतस्य राजर्षेरात्मगुह्यमशेषतः ॥ ५५ ॥

अश्रुपीद् कपिभिः साकमात्मतत्त्वमसंशयम् ।

नाव्यासीनो भगवता प्रोक्तं ब्रह्म सनातनम् ॥ ५६ ॥

अतीते प्रलयापाय उत्थिताय च वेधसे ।

हत्वाऽसुरं हयग्रीवं वेदान् प्रत्याहरद् हरिः ॥ ५७ ॥

स तु सत्यव्रतो राजा ज्ञानविज्ञानसंयुतः ।

विष्णोः प्रसादात् कल्पेऽस्मिन्नासीद् वैवस्वतो मनुः ॥ ५८ ॥

सत्यव्रतस्य राजर्षेर्मायामत्स्यस्य शार्ङ्गिणः ।

संवादं महदाख्यातं श्रुत्वा मुच्येत किल्बिषात् ॥ ५९ ॥

अवतारं हरेर्योऽमुं कीर्तयेदन्वहं नरः ।

सङ्ख्यास्तस्य सिध्यन्ति प्रयाति परमां गतिम् ॥ ६० ॥

प्रलयपयसि धातुः सुप्रशक्तेर्मुखेभ्यः

श्रुतिगणमपनीतं प्रत्युपादत्त हत्वा ।

दितिजमकथयच ब्रह्म सत्यव्रताय

तमहमखिलहेतुं जित्वामीनं नतोऽस्मि ॥ ६१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैद्यासक्यामष्टादशसाहस्रं

पारमहंस्यां संहितायां अष्टमस्कन्धः ॥

नवमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजावाच—

मन्वन्तराणि सर्वाणि त्वयोक्तानि श्रुतानि मे
वीर्याण्यनन्तवीर्यस्य हरेस्त्रात्र कृतानि च

॥ १ ॥

योऽसौ सत्यव्रतो नाम राजर्षिर्द्रविडेश्वरः ।

ज्ञानं योऽतीतकल्पान्ते लेभे पुरुषसेवया

॥ २ ॥

स धै विवस्यतः पुत्रो मनुरासीदिति श्रुतम् ।

त्वया तस्य सुताः प्रोक्ता इक्ष्वाकुप्रमुखा नृपाः

॥ ३ ॥

तेषां वंशं पृथग् ब्रह्मन् वंशानुचरितानि च ।

कीर्तयस्व महाभाग नित्यं शुभ्रपतां हि नः

॥ ४ ॥

ये भूता ये भविष्याश्च भवन्त्ययतनाश्च ये ।

तेषां नः पुण्यकीर्तनां सर्वेषां वद विक्रमान्

॥ ५ ॥

सूत उवाच—

एवं परीक्षिता राज्ञा सदसि ब्रह्मवादिनाम् ।

पृष्टः प्रोवाच भगवान् शुकः परमधर्मवित्

॥ ६ ॥

श्रीशुक उवाच—

श्रूयतां मानवो वंशः सङ्क्षेपेण परन्तप ।

न शक्यते विस्तरतो वक्तुं वर्षशतैरपि

॥ ७ ॥

पराचरेषां भूतानामात्मा यः पुरुषः परः ।

स एवासीदिदं विषं कल्पान्तेऽन्यत्र किञ्चन

॥ ८ ॥

तस्य नाभेः समभवत् स पद्मकोशो हिरण्यमयः ।

तस्मिन् जज्ञे महाराज स्वयम्भूधतुराननः

॥ ९ ॥

मरीचिर्मानसस्तस्य जज्ञे तस्यापि कश्यपः ।

दाक्षायण्यां ततोऽदित्यां विवस्वानभवत् सुतः

॥ १० ॥

ततो मनुः आद्वेदेवः सञ्ज्ञायामास भारत ।

श्रद्धायां जनयामास दश पुत्रान् स आत्मवान्

॥ ११ ॥

इक्ष्वाकुनृगशर्यातिदिष्टपृष्टकरूशकान् ।

नरिष्यन्तं वृषध्रं च नाभागं च नभं कविम्

॥ १२ ॥

अप्रजस्य मनोः पूर्वं वसिष्ठो भगवान् किल ।

मित्रावरुणयोरिष्टिं प्रजाधर्मकरोद् विभुः

॥ १३ ॥

तत्र श्रद्धा मनोः पत्नी होतारं समयाचत ।

दुहित्वर्धमुपागम्य प्रणिपत्य पयोव्रता

॥ १४ ॥

प्रेषितोऽध्वर्युणा होता दध्यौ तन् सुसमाहितः ।

गृहीते तेन हविषि वषट्कारं गृणन् द्विजः

॥ १५ ॥

होतुस्तव्यभिचारेण कन्येला नाम साऽभवत् ।

तां विलोक्य मनुः प्राह नातिहृष्टमना गुरुम्

॥ १६ ॥

भगवन् किमिदं जातं कर्म वो ब्रह्मवादिनाम् ।

विपरीतमहो कष्टं मेषं स्याद् ब्रह्मविक्रिया

॥ १७ ॥

यूयं मन्त्रविदो युक्तास्तपसा दग्धकिल्बिषाः ।

कुतः सङ्कल्पवैषम्यमनृतं विबुधेष्विव

॥ १८ ॥

तन्निशम्य वचस्तस्य भगवान् प्रपितामहः ।

होतुर्व्यतिक्रमं ज्ञात्वा वभाषे रविनन्दनम्

॥ १९ ॥

एतत् सङ्कल्पवैषम्यं होतुस्ते व्यभिचारतः ।

तथापि साधयिष्येऽहं सुप्रजास्त्वं स्वतेजसा

॥ २० ॥

एवं व्यबसितो राजन् भगवान् महायशः ।

अस्तोपीदादिरुपमिलायाः पुंस्त्वकाम्यया

॥ २१ ॥

तस्मै कामवरं तुष्टो भगवान् हरिरीश्वरः ।

ददाबिलाऽभवत् तेन सुयुग्मः पुरुषर्षभः

॥ २२ ॥

स एकदा महाराज विचरन् मुग्धां बने ।

वृत्तः कतिपयामात्यैरश्वमारुह्य सैन्यवम्

॥ २३ ॥

प्रगृह्य रुचिरं चापं शरांश्च परमाद्भुतान् ।

दंशितोऽनुमृगं वीरो जगाम दिशमुत्तराम्

॥ २४ ॥

सुकुमारवनं मेरोरपस्तात् प्रविवेश ह ।

यत्रास्ते भगवान् शम्भू रममाणः सहोमया

॥ २५ ॥

तस्मिन् प्रविष्ट एवासी सुयुग्मः परबीरहा ।

अपश्यत् स्त्रियमात्मानमथं च वडयां नृप

॥ २६ ॥

तथा तदनुगाः सर्वे आत्मलिङ्गविषययम् ।

दृष्ट्वा विमनसोऽभूवन् वीर्यमाणाः परस्परम्

॥ २७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

राजोवाच-

कथमेवंगुणो देशः केन वा भगवन् कृतः ।

प्रशमेनं समाचक्ष्व परं कौतूहलं हि नः

॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच-

एकदा गिरिशं द्रष्टुमृपयस्तत्र सुव्रताः ।

दिशो वितिमिरा भासा कुर्वन्तस्तमुपागमन्

॥ २ ॥

तान् विलोक्याम्बिका देवी विवस्वा व्रीडिता भृशम् ।

भर्तुरङ्गात् समुत्थाय नीवीमाधय पर्यधात्

॥ ३ ॥

ऋषयोऽपि तयोर्वीक्ष्य प्रसङ्गं रममाणयोः ।

निवृत्ताः प्रययुस्तस्मान्नरनारायणाश्रमम्

॥ ४ ॥

तदैवं भगवानाह प्रियायाः प्रियकाम्यया ।

स्थानं यः प्रविशेदेतत् स वै योषिद् भवेदिति

॥ ५ ॥

तत ऊर्ध्वं वनं तद् वै पुरुषा वर्जयन्ति हि ।

स चानुचरसंपुक्तो विचचार वनाद् वनम्

॥ ६ ॥

अथ तामाश्रमाध्याशो चरन्तीं प्रमदोत्तमाम् ।

स्त्रीभिः परिवृतां वीक्ष्य चकमे भगवान् बुधः

॥ ७ ॥

साऽपि तं चकमे सुभूः सोमराजसुतं पतिम् ।

स तस्यां जनयामास पुरूरवसमात्मजम्

॥ ८ ॥

एवं स्त्रीत्वमनुप्राप्तः सुयुष्मो मानवो नृपः ।

सस्मार स्वकुलाचार्यं वसिष्ठमिति शुश्रुम

॥ ९ ॥

स तस्य तां दशां दृष्ट्वा कृपया भृशपीडितः ।

सुयुष्मस्याशायन् पुंस्त्वमुपधावत शङ्करम्

॥ १० ॥

तुष्टः स तस्मै भगवान् कृपये प्रीतिमाचवन् ।

स्वां च वाचमृतां कुर्वन्निदमाह विशाम्पते

॥ ११ ॥

श्री शङ्कर उवाच-

मासं पुमान् स भविता स्त्री मासं तपसा तव ।

इति व्यवस्थया कामं सुयुष्मोऽवतु मेदिनीम्

॥ १२ ॥

श्रीशुक उवाच-

आचार्यानुग्रहात् कामं लब्ध्वा पुंस्त्वं व्यवस्थया ।

पालयामास जगतीं नाभ्यनन्दन् स्म तं प्रजाः

॥ १३ ॥

तस्योत्कलो गयो राजन् विमलश्च सुतास्रयः ।

दक्षिणापथराजानो बभूवुर्धर्मवत्सलाः

॥ १४ ॥

ततः परिणतः काले प्रतिष्ठानपतिः प्रभुः ।

पुरूरवस उत्सृज्य गां पुत्राय गतो वनम्

॥ १५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवं गतेऽथ सुयुष्मे मनुर्वैवस्वतः सुते ।

पुत्रकामस्तपस्तेपे यमुनायां शतं समाः

॥ १ ॥

ततोऽयजन्मनुर्वैवमपत्यार्थं हरिं प्रभुम् ।

इक्ष्वाकुपूर्वजान् पुत्रान् लेभे स्वसदृशान् दश

॥ २ ॥

वृषप्रस्तु मनोः पुत्रो गोपालो गुरुणा कृतः ।

पालयामास गा यतो राज्ञ्यां वीरासनव्रतः

॥ ३ ॥

एकदा प्राविशद् गोष्ठं शार्दूलो निशि वर्षति ।

शयाना गाव उत्थाय भीतास्ता वभ्रमुज्ज्वे

॥ ४ ॥

एकां जग्राह बलवान् साऽनुक्रोशमयातुराम् ।

तस्यास्तु क्रन्दितं श्रुत्वा वृषप्रोऽभिससार ह

॥ ५ ॥

खड्गमादाय तरसा प्रलीनोदुग्णे निशि ।

अजानन्नहनद् वभ्रोः शिरः शार्दूलशङ्कया

॥ ६ ॥

व्याघ्रो विवृक्कणश्चबणो निशिंशाग्रहतस्ततः ।

निश्चक्राम भृशं भीतो रक्तं पथि समुत्सृजन्

॥ ७ ॥

मन्यमानो हतं व्याघ्रं वृषप्रः परवीरहा ।

अद्राक्षीत् स्वहतां वभ्रुं व्युधायान् निशि दुःखितः

॥ ८ ॥

तं शशाप कुलाचार्यः कृतागसमकामतः ।

न क्षत्रवन्धुः शूद्रस्त्वं कर्मणा भविताऽमुना

॥ ९ ॥

एवं शप्तस्तु गुरुणा प्रत्यगृह्णात् कृताञ्जलिः ।

अपारयद् व्रतं वीर ऊर्ध्वेता मुनिप्रियम्

॥ १० ॥

वासुदेवे भगवति सर्वात्मन्यमले परे ।
 एकान्तित्वं गतो भक्त्या सर्वभूतसुहृन् समः ॥ ११ ॥
 विमुक्तसङ्गः शान्तात्मा संयताश्लोऽपरिग्रहः ।
 यदृच्छयोपपन्नेन कल्पयन् वृत्तिमात्मनः ॥ १२ ॥
 आत्मन्यात्मानमापाय ज्ञाननृपः समाहितः ।
 विचचार महीमेतां जडान्धवधिराकृतिः ॥ १३ ॥
 एवं व्रतो वनं गत्वा दृष्ट्वा दावाग्निमुत्थितम् ।
 तेनोपयुक्तकरणो ब्रह्म प्राप परं मुनिः ॥ १४ ॥
 कविस्तदाऽयं विषयेषु निःस्पृहो
 विसृज्य सङ्गं सह बन्धुभिर्जनम् ।
 निवेश्य चित्ते पुरुषं स्वरोचिषं
 विवेश केशोरवयाः परं गतः ॥ १५ ॥
 कलूशान्मानवादासन् कारुशाः क्षत्रजातयः ।
 उत्तरापथगोमारो ब्रह्मण्या धर्मवत्सलाः ॥ १६ ॥
 धृष्टाङ्गार्धभूतं क्षत्रं ब्रह्मभूयं गतं क्षिती ।
 नभपुत्रोऽधि बलवान् स्वातिमूलोऽभवद्वसुः ॥ १७ ॥
 वसौः प्रतीकस्तत्पुत्र औषवानोषवत्त्वसा ।
 कन्या चोषवती नाम सुदर्शन उवाह ताम् ॥ १८ ॥
 चित्रसेनो नरिष्यन्ताद् दक्षस्तस्य सुतोऽभवत् ।
 तस्य मीढ्वास्ततः कूर्चं इन्द्रसेनस्तु तत्सुतः ॥ १९ ॥
 वीतिहोत्रस्त्विन्द्रसेनान् तस्य सत्यश्वा अभूत् ।
 उरुश्वाः सुतस्तस्य देवदत्तस्ततोऽभवत् ॥ २० ॥
 देवदत्तस्य भगवानग्निः स्वयम्भूत सुतः ।
 कानीन इति विख्यातो जातूकृष्यो महानृपिः ॥ २१ ॥
 ततो ब्रह्मकुलं जातमाग्निवेशययनं नृप ।
 नरिष्यन्तान्वयः प्रोक्तो दिष्टवंशमतः शृणु ॥ २२ ॥
 नाभागो दिष्टपुत्रोऽन्यः कर्मणा वैश्यतां गतः ।
 भलन्दनः सुतः तस्य वत्सप्रीतिर्भलन्दनान् ॥ २३ ॥

वत्सप्रीतेः सुतः प्रांशुस्तत्सुतः प्रमितिर्विभुः ।
 खनित्रः प्रमितेस्तस्माद्वाधुपोऽथ विविंशतिः ॥ २४ ॥
 विविंशतिसुतो रम्भः खनिनेत्रोऽस्य धार्मिकः ।
 करन्धमो महाराज तस्यासीदात्मजो नृपः ॥ २५ ॥
 तस्यावीक्षितुं सुतो यस्य मरुतश्चक्रवर्त्यभूत् ।
 संवर्तोऽवाजयद् यं वै महायोग्यद्वित्रस्तुतः ॥ २६ ॥
 मरुतस्य यथा यज्ञो न तथाऽन्योऽस्ति कश्चन ।
 सर्वं द्विगमयं त्यासीद् यत् किञ्चास्त्यतिशोभनम् ॥ २७ ॥
 अमायदिन्द्रः सोमेन दक्षिणाभिर्द्विजातयः ।
 मरुतः परिवेशरो विषे देवाः सभासदः ॥ २८ ॥
 मरुतस्य दमः पुत्रस्तस्यासीद् राज्यवर्धनः ।
 सुभृतिस्तत्सुतो जज्ञे सौभृत्यो नरः सुतः ॥ २९ ॥
 तत्सुतः केवलस्तस्माद् बन्धुमान् वेगवांस्ततः ।
 बन्धुस्तस्याभवद् यस्य तृणविन्दुर्महीपतिः ॥ ३० ॥
 तं भेजेऽलम्बुसा देवी भजनीयगुणालयम् ।
 वराप्सरा यतः पुत्राः कन्या चेलिविलाऽभवत् ॥ ३१ ॥
 यस्यामुत्पादयामास विश्रवाश्च धनाधिपम् ।
 प्रदाय विद्यां परमामृषियोगेश्वरः पितुः ॥ ३२ ॥
 विशालः शून्यबन्धुश्च धूमकेतुश्च तत्सुताः ।
 विशालो वंशकृद् राजा वैशाली निर्ममे पुरीम् ॥ ३३ ॥
 हेमचन्द्रः सुतस्तस्य धूम्राक्षस्तस्य चात्मजः ।
 तत्पुत्रः सहदेवस्तु कृशाश्वः सहदेवजः ॥ ३४ ॥
 कृशाश्वात् सोमदत्तोऽभूद् योऽधमेपेरिडस्पतिम् ।
 इष्ट्वा पुरुषमापाश्र्यां गतिं योगेश्वराभिताम् ॥ ३५ ॥
 सोमदनिस्तु सुमतिस्तत्सुतो जन्मत्रयः ।
 एते वैशालभूपालान्पुणविन्दोर्वंशोधराः ॥ ३६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

शर्यातिर्मानवो राजन् ब्रह्मिष्ठः सम्बभूव ह ।
 यो वा अङ्गिरसां सत्रे द्वितीयमहरप्यगात् ॥ १ ॥
 सुकन्या नाम तस्यासीत् कन्या कमललोचना ।
 तया सार्षपं वनगतो ह्यगमच्यवनाश्रमम् ॥ २ ॥
 सा सखीभिः परिवृता विचिन्त्यन्त्यङ्घ्रिपान् वने ।
 बल्मीकरन्ध्रे दहशे खयोते इव ज्योतिषी ॥ ३ ॥
 देवेन चोदिता बाला ज्योतिषी कण्टकेन सा ।
 अविध्यन्मुग्धभावेन सुप्तावासृक् ततो बहु ॥ ४ ॥
 शकुन्मूत्रनिरोधोऽभूत् सैनिकानां च तत्क्षणात् ।
 राजर्षिस्तमुपालभ्य पुरुषान् विस्मितोऽब्रवीत् ॥ ५ ॥
 अप्यभद्रं न पुष्पाभिर्भार्गवस्य विचेष्टितम् ।
 व्यक्तं केनापि नस्तस्य कृतमाश्रमदूषणम् ॥ ६ ॥
 सुकन्या प्राह पितरं भीता किञ्चित् कृतं मया ।
 द्वे ज्योतिषी अजानन्त्या निर्भिन्ने कण्टकेन ते ॥ ७ ॥
 दुहितुस्तद्भवः श्रुत्वा शर्यातिर्जातसाध्वसः ।
 मुनिं प्रसादयामास बल्मीकान्तर्हितं शनैः ॥ ८ ॥
 तदभिप्रायमाज्ञाय प्रादाद् दुहितरं मुनेः ।
 कुचशान्मुक्तस्तमामन्य पुरं प्रायात् सहानुगः ॥ ९ ॥
 सुकन्या च्यवनं प्राप्य पतिं परमकोपनम् ।
 प्रीणयामास चित्तज्ञा अप्रमत्ताऽनुवृत्तिभिः ॥ १० ॥
 कस्यचित् त्वथ कालस्य नासत्वावाश्रमं गतौ ।
 तौ पूजयित्वा प्रोवाच वयो मे दत्तमीश्वरी ॥ ११ ॥
 ग्रहं गृहीष्ये सोमस्य यज्ञे वामप्यसोमयोः ।
 क्रियतां मे वयो रूपं प्रमदानां यदीप्सितम् ॥ १२ ॥
 वादमित्यूचतुर्विप्रमभिनन्द्य भिषक्तमौ ।
 निमन्यतां भवानस्मिन् हृदे सिद्धविनिर्मिते ॥ १३ ॥
 इत्युक्तो जरया ग्रस्तदेहो धमनिसन्ततः ।
 हर्दं प्रवेशितोऽभिभ्यां स्वयं चामज्जतां हृदे ॥ १४ ॥

पुरुषाख्य उत्तस्युरापीच्या वनिताप्रियाः ।
 रुक्मस्रजः कुण्डलिनस्तुल्यरूपाः सुवाससः ॥ १५ ॥
 तान्निरीक्ष्य बरारोहा सरूपान् सूर्यवर्चसः ।
 अजानती पतिं साध्वी अधिनी शरणं ययौ ॥ १६ ॥
 दर्शयित्वा पतिं तस्यै पातिव्रत्येन तोषिता ।
 ऋषिमामन्य ययतुर्विमानेन त्रिविष्टपम् ॥ १७ ॥
 यक्ष्यमाणोऽथ शर्यातिश्च्यवनस्याश्रमं गतः ।
 ददर्श दुहितुः पार्श्वे पुरुषं सूर्यवर्चसम् ॥ १८ ॥
 राजा दुहितरं प्राह कृतपादाभिवन्दनम् ।
 आशिषथाप्रयुञ्जानो नातिप्रीतमना इव ॥ १९ ॥
 चिकीर्षितं ते किमिदं पतिस्त्वया
 प्रलोभितो लोकनमस्कृतो मुनिः ।
 या त्वं जराग्रस्तमसत्यसम्मतं विहाय
 जारं भजसेऽमुमध्वगम् ॥ २० ॥
 कथं मतिस्तेऽम्ब गताऽन्यथा सतां
 मार्गात्त्वयं मत्कुलदूषणं त्विदम् ।
 विभर्षि जारं यदपत्रपा कुलं
 पितुश्च भर्तुः पतयस्यधस्तमः ॥ २१ ॥
 एवं ब्रुवाणं पितरं स्मयमाना शुचिस्मिता ।
 उवाच तात जामाता तवैष भृगुनन्दनः ॥ २२ ॥
 शशांश पित्रे तत्सर्वं वयोरूपाभिलम्बनम् ।
 विस्मितः परमप्रीतस्तनयां परिपस्वजे ॥ २३ ॥
 सोमेन याजयन् वीरं ग्रहं सोमस्य चाग्रहीन् ।
 असोमयोरप्यथिनोऽच्यवनः स्वेन तेजसा ॥ २४ ॥
 हन्तुं तमाददे वज्रं सयामन्युरमर्षितः ।
 सवज्रं स्तम्भयामास भुजमिन्द्रस्य भार्गवः ॥ २५ ॥
 अन्वजानन्स्ततः सर्वे ग्रहं सोमस्य चाथिनोः ।
 भिषजाविति यत् पूर्वं सोमे हुत्वा बहिष्कृतौ ॥ २६ ॥
 उत्तानवर्हिरानतौ भूरिपेण इति त्रयः ।
 शर्यातिरभवन् पुत्रा आनर्ताद् रेवतोऽभवन् ॥ २७ ॥

सोऽन्तःसमुद्रे नगरीं विनिर्माय कुशस्थलीम् ।
 आस्थितोऽभुङ्क्त विषयानानर्तादीनरिन्दम् ॥ २८ ॥
 तस्य पुत्रशतं जज्ञे ककुभिज्येष्ठमुत्तमम् ।
 ककुब्जी रेवतीं कन्यां स्वामादाय विभुं गतः ॥ २९ ॥
 पुत्र्या वरं परिप्रापुं ब्रह्मतोकमपावृतम् ।
 आवर्तमाने गान्धर्वे स्थितोऽलव्यधृषणः क्षणम् ॥ ३० ॥
 तदन्ते विभुमानस्य स्वाभिप्रायं न्यवेदयत् ।
 तच्छ्रुत्वा भगवान् ब्रह्मा प्रहस्य तमुवाच ह ॥ ३१ ॥
 ब्रह्मा उवाच—
 अहो राजन् निरुद्धास्ते कालेन हृदि ये कृताः ।
 तत्पुत्रपीत्रनमृणां गोत्राणि च न शृण्वहे ॥ ३२ ॥

मुहूर्तं शृण्वतोऽश्राव्यं प्रतिपातस्य तेऽनघ ।
 कालोऽभियातस्त्रिनव चतुर्युगविकल्पितः ॥ ३३ ॥
 तद् गच्छ देवदेवांशो बलदेवो महाबलः ।
 कन्यारत्नमिदं राजन् नररत्नाय देहि भो ॥ ३४ ॥
 भुवो भारवताराय भगवान् भूतभावनः ।
 अवतीर्णो निजंशेन पुण्यश्रवणकीर्तनः ॥ ३५ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिष्टोऽभिवन्द्याजं नृपः स्वपुरमागतः ।
 त्यक्तो पुण्यजनत्रासाद् भ्रातृभिर्दिक्ष्ववस्थितः ॥ ३६ ॥
 सुतां दत्त्वाऽनवधार्शीं बलाय बलशालिने ।
 वदार्वाख्यं वयो राजा तप्तं नारायणाश्रमम् ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 नाभागोऽन्यस्ततः प्राज्ञो यं मत्वा भ्रातरः कविम् ।
 यविष्ठं व्यभजन् दायं ब्रह्मचारिणमाह सः ॥ १ ॥
 भ्रातरोऽभाङ्क्त किं मह्यं भजान पितरं तव ।
 किं म आर्पास्तताभाङ्क्षुर्मा पुत्रक तदादृषाः ॥ २ ॥
 इम अङ्गिरसः सत्रमासतेऽथ सुमेधसः ।
 पष्ठं पष्ठमुपेत्याहः कवे मुह्यन्ति कर्मणि ॥ ३ ॥
 तांस्त्वं शंसय सूक्ते द्वे वैश्वदेवे महात्मनः ।
 ते स्वयन्तो धनं सत्रपरिशेषितमात्मनः ॥ ४ ॥
 दास्यन्ते तेऽथ तान् गच्छ तथा स कृतवान् यथा ।
 तस्मै दत्त्वा ययुः स्वर्गं ते सत्रपरिवेषणम् ॥ ५ ॥
 तं कथित् स्वीकरिष्यन्तं पुरुषः कृष्णदर्शनः ।
 उवाचोत्तरतोऽभ्येत्य ममेदं वास्तवं वसु ॥ ६ ॥

ममेद्रमुपिभिर्दत्तमिति तर्हि स्म मानव ।
 स्याज्ज्ञो ते पितरि प्रभः स गतः पितरं तथा ॥ ७ ॥
 यज्ञवास्तुगतं सर्वमुच्छिष्टमृषयः क्वचित् ।
 चक्षुर्हि भागं रुद्राय स देवः सर्वमहति ॥ ८ ॥
 नाभागस्तं प्रणम्याह तवेश किल वास्तुगम् ।
 इत्याह मे पिता ब्रह्मन् शिरसा त्वां प्रसादये ॥ ९ ॥
 यत् ते पिताऽवदद् धर्मं त्वं च सत्यं प्रभाषसे ।
 ददामि ते मन्त्रहृशो ज्ञानं ब्रह्म सनातनम् ॥ १० ॥
 गृहाण द्रविणं दत्तं यत् सत्रपरिवेषितम् ।
 इत्युक्त्याऽन्तर्हितो रुद्रो भगवान् भक्तवत्सलः ॥ ११ ॥
 य एतत् संस्मरेत् प्रातः सायं च सुसमाहितः ।
 कविर्भवति मन्त्रज्ञो गतिं चैव तथाऽऽत्मनः ॥ १२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 नाभागादम्बरीपोऽभून्महाभागवतः कृती ।
 नास्पृशद् ब्रह्मशापोऽपि चक्रप्रतिहतः कचित् ॥ १ ॥

राजोवाच—
 भगवन्क्षीनुमिच्छामि राजर्षेस्तस्य धीमतः ।
 न प्राशूद् यत्र निर्मुक्तो ब्रह्मदण्डो दुरत्ययः ॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच—

अम्बरीषो महाभागः सप्तद्वीपवर्ती महीम् ।
 अव्ययां च त्रियं लब्ध्वा विभवं चातुलं भुवि ॥ ३ ॥
 मेनेऽतिदुर्लभं पुंसां सर्वं तत् स्वप्नसम्मितम् ।
 विद्वान् विभवनिर्वाणं तमो विशति यत् पुमान् ॥ ४ ॥
 वासुदेवे भगवति तद्भक्तेषु च साधुषु ।
 प्राप्नो भावं परं विश्वं येनेदं लोष्ठवत् स्मृतम् ॥ ५ ॥
 स वै मनः कृष्णपदारविन्दयोः
 वचांसि वैकुण्ठगुणानुवर्णने ।
 करौ हरेर्मन्दिरमार्जनादिषु
 श्रुतिं चकाराच्युतसत्कथोदये ॥ ६ ॥
 मुकुन्दलिङ्गलयदर्शने दृष्टौ
 तद्भृत्यगात्रस्पर्शेऽङ्गसङ्गम् ।
 घ्राणं च तत्पादसरोजसौरभ
 श्रीमन्तुलस्यां रसनां तदपि ॥ ७ ॥
 पादौ हरेः क्षेत्रपदानुसर्पणे
 शिरो हृषीकेशपदाभिवन्दने ।
 कामं तु दास्ये न तु कामकाम्यया
 तथोत्तमशोकजनाश्रयां रतिम् ॥ ८ ॥
 एवं सदा कर्मकलापमात्मनः
 परेऽपियज्ञे भगवत्पथोक्षणे ।
 सर्वात्मभावं चिदधन्महीमिमां
 तशिष्टविप्राभिहितः शशास ह ॥ ९ ॥
 ईजेऽश्वमेधैरथियज्ञमीश्वरं
 महाविभूत्योपचिताद्भक्षिणैः ।
 ततैर्वशिष्टासितगीतमादिभिः
 विद्वानभिस्त्रोतमसौ सरस्वतीम् ॥ १० ॥
 यस्य क्रतुषु गीर्वाणैः सदस्या कृत्विजो जनाः ।
 तुल्यरूपाश्चानिमिषा व्यदश्यन्त सुवाससः ॥ ११ ॥
 स्वर्गो न प्रार्थितो यस्य मनुर्जरमरप्रियः ।
 शृण्वद्भिरुषगापद्भिरुत्तमशोकचेष्टितम् ॥ १२ ॥
 समृद्धा यस्य नो कामाः स्वाराज्यपरिभाविताः ।
 दुर्लभा अपि सिद्धानां मुकुन्दं हृदि पश्यतः ॥ १३ ॥

स इत्थं भक्तियोगेन तपोयुक्तेन पार्थिव ।
 स्वधर्मेण हरिं प्रीणन् सद्गान् सर्वाञ्छनेर्जहौ ॥ १४ ॥
 गृहेषु दांषु सुतेषु बन्धुषु द्विषांतमव्यन्दनवात्रिपतिषु ।
 अक्षय्यगन्त्राभगणायुषादिष्वनन्तकंशंश्वक्रांतसन्मतिम् ॥ १५ ॥
 तस्मा अदाद्धरिश्चक्रं प्रत्यनीकभयावहम् ।
 एकान्तभक्तियोगेन प्रीतो भूत्वाऽभिरक्षणम् ॥ १६ ॥
 आरिराधयिषुः कृष्णं महिष्या तुल्यशीलया ।
 युक्तः सांवत्सरं वीरो दधार द्वादशीव्रतम् ॥ १७ ॥
 व्रतान्ते कार्तिके मासि त्रिरात्रं समुपोषितः ।
 स्नातः कदाचित् कालिन्दां हरिं मधुचनेऽर्चयत् ॥ १८ ॥
 महाभिषेकविधिना सर्वोपस्करसम्पदा ।
 अभिषिच्य बराकल्पैर्गन्धमाल्यार्हणादिभिः ॥ १९ ॥
 तद्गतान्तरभावेन पूजयामास केशवम् ।
 ब्राह्मणांश्च महाभागान् सिद्धार्थानपि भक्तितः ॥ २० ॥
 गवां रुक्मविपाणीनां रूपाङ्गप्रीणां सुवाससाम् ।
 पयःशीलवपुरुषवत्सोपस्करसम्पदाम् ॥ २१ ॥
 प्राहिणोत् साधुविप्रेभ्यो गृहेषु न्यवुदानि षट् ।
 भोजयित्वा द्विजानग्रे स्वाह्वनं गुणवत्तरम् ॥ २२ ॥
 लब्धकामैरनुज्ञतः पारणायोपचक्रमे ।
 तस्य तर्ह्यतिथिः साक्षाद् दुर्वासा भगवानभूत् ॥ २३ ॥
 तमानर्च्यतिथिं भूयः प्रत्युत्थानासनाहर्णैः ।
 यथाचेऽभ्यवहाराय पादमूलमुपागतः ॥ २४ ॥
 प्रतिनन्ध स तद्यात्रां कर्तुमावश्यकं गतः ।
 निमग्नश्च बृहद् ध्यायन् कालिन्दीसलिले शुची ॥ २५ ॥
 मुहूर्तार्धवशिष्टायां द्वादश्यां पारणं प्रति ।
 चिन्तयामास धर्मज्ञो द्विजैस्तद्वर्गसङ्घटे ॥ २६ ॥
 ब्राह्मणातिक्रमे दोषो द्वादश्यां यदपारणे ।
 यत् कृत्वा साधु मे भूयादधर्मो वा न मां स्पृशेत् ॥ २७ ॥
 अम्भसा केवलेनाथ करिष्ये व्रतपारणम् ।
 आहुरब्धक्ष्णं विप्रा ह्यशितं नाशितं च यत् ॥ २८ ॥

इत्यपः प्राप्य राजर्षिश्चिन्तयन् मनसाऽच्युतम् ।
 प्रत्याचष्ट कुरुष्रेष्ठ द्विजागमनमेव सः ॥ २९ ॥
 दुर्वासा यमुनाकूलात् कृताचरयक आगतः ।
 राज्ञाऽभिच्छन्दितस्तस्य वुषुषे चेष्टितं धिया ॥ ३० ॥
 मन्पुना प्रचलद्वात्रो भुङ्कुदीकुटिलाननः ।
 वुषुक्षितश्च सुतरां कृताञ्जलिमभापत ॥ ३१ ॥
 अहो अस्य नृशंसस्य श्रियोन्मत्तस्य पश्यत ।
 धर्मव्यतिक्रमं विष्णोरभक्तस्येष्टमानिनः ॥ ३२ ॥
 यो मामतिथिमायातमातिथ्येन निमन्त्र्य च ।
 अदत्त्वा भुक्त्यास्तस्य सपत्न्यं दर्शये फलम् ॥ ३३ ॥
 एवं वुषाण उत्कृत्य जटां रोपयिदीपितः ।
 तया स निर्ममे तस्मै कृत्यां कालानलोपमाम् ॥ ३४ ॥
 तामापतन्तीं ज्वलतीमसिहस्तां पदा भुजम् ।
 वेपयन्तीं समुद्रीक्ष्य न चचाल पदा नृपः ॥ ३५ ॥
 आदिष्टं भक्तारक्षायां पुरुषेण महात्मना ।
 ददाह कृत्यां तच्छक्रं कुडाहिमिव पावकः ॥ ३६ ॥
 तदभद्रवदुद्विष्य स्वप्रयासं च निष्फलम् ।
 दुर्वासा दुद्रुवे भीतो दिक्षु प्राणपरीप्सया ॥ ३७ ॥
 तमन्वधावद् भगवद्रथाङ्गं दावाग्रिद्धृतशिखो यथाहिम् ।
 तथाऽनुषक्तं मुनिरीक्षमाणो गुहां विविधुः प्रससार मेरोः ॥ ३८ ॥
 दिशो नभः क्षमां विवरान् समुद्रान् लोकान् सपालांसिदिवं गतः सः ।
 यतो यतो धावति तत्र तत्र सुदर्शनं दुष्प्रसहं ददर्श ॥ ३९ ॥
 अलब्धनाथः स यदा कुतश्चित् सन्वस्तथितोऽरण्यमेषमाणः ।
 देवं विरिञ्चं समगाद् विधात- स्नाह्यात्मयोनेऽजिततेजसो माम् ॥ ४० ॥

श्रीब्रह्मोवाच-
 स्थानं मदीयं सह विश्वमेतत् क्रिडावसाने द्विपरार्धसङ्गे ।
 भूभद्रमात्रेण हि सन्दिधयोः कालात्मनः पश्यति को भविष्यत् ॥ ४१ ॥
 अहं भवो दक्षभृगुप्रधानाः प्रजेशभूतेशमुरेशमुख्याः ।
 सर्वे वयं यन्नियमं प्रपन्ना मूर्धाऽपितं लोकहितं बहामः ॥ ४२ ॥
 श्रीशुक उवाच-
 प्रत्याख्यातो विरिञ्चेन विष्णुचक्रोपतापितः ।
 दुर्वासाः शरणं यातः शर्व किलासवासिनम् ॥ ४३ ॥
 श्रीशङ्कर उवाच-
 वयं न तात प्रभवाम भूभ्रो भवन्ति काले न भवन्ति हीदृशाः ।
 यस्मिन् परेऽन्येप्यजनीवकोशाः सहस्रशो यत्र वयं भ्रमामः ॥ ४४ ॥
 अहं सनत्कुमारश्च नारदो भगवानजः ।
 कपिलोऽपानतरमा देवलो धर्म आसुरिः ॥ ४५ ॥
 मरीचिप्रमुखाभ्रान्ये सिद्धेशाः पारदर्शिनः ।
 विदाम न वयं सर्वे यन्मायां माययाऽऽवृताः ॥ ४६ ॥
 तस्य विश्वेश्वरस्येदं शंखं दुर्विपहं हि नः ।
 तमेव शरणं याहि हरिस्ते शं विधास्यति ॥ ४७ ॥
 ततो निराशो दुर्वासाः पदं भगवतो ययी ।
 विकुण्ठास्थं यदध्यास्ते श्रीनिवासः श्रिया सह ॥ ४८ ॥
 सन्दह्यमानोऽजितशस्त्रबह्निना तत्पादमूले शतितः सवेपथुः ।
 आहाच्युतानन सदीप्सित प्रभो कृतागसं मामेव विश्वभावन ॥ ४९ ॥
 अजानता ते परमानुभावं कृतं मयाऽयं भवतः प्रियाणाम् ।
 विधेहि तस्यापचितिं विधातः मुच्येत यन्नाम्नुदिते नारकोऽपि ॥ ५० ॥

श्रीभगवानुवाच—

अहं भक्तपराधीनो ह्यस्वतन्त्र इव द्विज ।

साधुभिर्ग्रस्तहृदयो भक्तैर्भक्तजनप्रियः ॥ ५१ ॥

नाहमात्मनमाशासे मद्भक्तैः साधुभिर्विना ।

थियं चात्यन्तिकीं ब्रह्मन् येषां गतिरहं परा ॥ ५२ ॥

ये दारागारपुत्रादीन् प्राणान् वित्तमिदं परम् ।

हित्वा मां शरणं याताः कथं तांस्त्यक्तुमुत्सहे ॥ ५३ ॥

मयि निर्बद्धहृदयाः साधवः समदर्शिनः ।

वशीकुर्वन्ति मां भक्त्या सत्स्वियः सत्पतिं यथा ॥ ५४ ॥

मत्सेवया प्रदिष्टं च सालोक्यादिचतुष्टयम् ।

नेच्छन्ति सेवया पूर्णाः कुतोऽन्यत् कालविश्रुतम् ॥ ५५ ॥

साधवो हृदयं मह्यं साधूनां हृदयं त्वहम् ।

मदन्यत् ते न जानन्ति नाहं तेभ्यो मनागपि ॥ ५६ ॥

उपायं कथयिष्यामि तव विप्र शृणुष्व तत् ।

अयं ह्यात्माभिचारस्ते यतस्तं यातु वै भवान् ॥ ५७ ॥

साधुषु प्रहितं तेजः प्रहर्तुः कुरुते भयम् ।

तपो विया च विप्राणां निःश्रेयसकरे उभे ॥ ५८ ॥

त एव दुर्विनीतस्य कल्प्येते कर्तुरन्यथा ।

ब्रह्मस्तद् गच्छ भद्रं ते नाभागतनयं नृपम् ।

क्षमापय महाभागं ततः शान्तिर्भविष्यति ॥ ५९ ॥

श्रीशुक उवाच—

एवं भगवताऽऽदिष्टो दुर्वासाश्चक्रतापितः ।

अम्ब्वरीपमुपावृत्य तत्पादौ दुःखितोऽग्रहीन् ॥ ६० ॥

तस्य तद् व्यसनं वीक्ष्य पादस्पर्शविलज्जितः ।

अस्तावीन् तद्धरेरसं कृपया पीडितो भृशम् ॥ ६१ ॥

अम्ब्वरीप उवाच—

त्वमग्निर्भगवान् सूर्यस्त्वं सोमो ज्योतिषां पतिः ।

त्वमापस्त्वं क्षितिर्व्योम वायुमात्रेन्द्रियाणि च ॥ ६२ ॥

सुदर्शनं नमस्तुभ्यं सहस्राराच्युतप्रिय ।

सर्वास्त्रपातिन् विप्राय स्वस्ति भूयादिदृश्यते ॥ ६३ ॥

त्वं धर्मस्त्वं धृतिः सत्यं त्वं यज्ञोऽखिलयज्ञभुक् ।

त्वं लोकपालः सर्वात्मा त्वं तेजः पौरुषं परम् ॥ ६४ ॥

नमः सुनाभाखिलधर्मसेतवे

अधर्मशीलासुरधूमकेतवे ।

त्रैलोक्यगोपाय विशुद्धवर्चसे
मनोजवायाद्भुतकर्मणोऽस्तु ते ॥ ६५ ॥

यदा विसृष्टस्त्वमनजनेन वै

बलं प्रविश्योर्जितदेत्यदानवम् ।

बाहूदरोर्ध्वं शिशिरोधराणि
वृक्षगजखं प्रधने विराजसे ॥ ६६ ॥

त्वत्तेजसा धर्ममयेन संहतं

तमः प्रकाशश्च दशोर्महात्मनाम् ।

दुरत्ययस्ते महिमा गिराम्पते

त्वद्रूपमेतत् सदसत् परावरम् ॥ ६७ ॥

स त्वं जगन्नाथस्त्रप्रहाणये

निरूपितः सर्वसहो गदाभृता ।

विप्राय चास्मत्कुलदेवहेतवे

बिपेहि भद्रं तदनुग्रहो हि नः ॥ ६८ ॥

यद्यस्ति दत्तमिदं वा सधर्मो वा स्वनुष्ठितः ।

कुलं नो विप्रदैवं चेद् द्विजो भवतु विज्वरः ॥ ६९ ॥

यदि मे भगवान् प्रीत एकः सर्वगुणाश्रयः ।

सर्वभूतात्मभावेन द्विजो भवतु विज्वरः ॥ ७० ॥

श्रीशुक उवाच—

इति संस्तुवतो राज्ञो विष्णुचक्रं सुदर्शनम् ।

अशाम्भ्यन् सर्वतो विप्रं प्रदहद् राजयाध्या ॥ ७१ ॥

स मुक्तोऽस्त्राश्रितापेन दुर्वासाः स्वस्तिमांस्ततः ।

प्रशांसां तमुर्वीशं युञ्जानः परमाशिपः ॥ ७२ ॥

दुर्वासा उवाच—

अहो अनन्तदासानां महित्वं दृष्टमय मे ।

कृतागसोऽपि यद् राजन् मद्भलानि समीहसे ॥ ७३ ॥

दुष्करं किन्तु साधूनां दुस्त्यजं वा महात्मनाम् ।

येः सद्गुहीतो भगवान् सात्वतामृषभो हरिः ॥ ७४ ॥

यन्नामश्रुतिमात्रेण पुमान् भवति निर्मलः ।

तस्य तीर्थपदः किं वा दासानामग्निप्रियते ॥ ७५ ॥

राजननुगृहीतोऽहं त्वयाऽतिकरुणात्मना ।
ममापं पृष्ठतः कृत्वा प्राणा यन्मेऽभिरक्षिताः ॥ ७६ ॥
राजा तमकृताहारः प्रत्यागमनकाङ्क्षया ।
चरणानुपसंगृह्य प्रसाद्य समभोजयन् ॥ ७७ ॥
सोऽशित्वाऽऽदृतमानीतमातिथ्यं सार्वकामिकम् ।
नृसत्त्मा नृपतिं ग्राह्य भुज्यतामिति सादरम् ॥ ७८ ॥
प्रीतोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि तव भागवतस्य वै ।
दर्शनस्पृशनालपैरातिथ्येनात्ममेधसा ॥ ७९ ॥
कर्मावदातमेतत् त्वे गायन्ति स्वःस्त्रियो मुहुः ।
कीर्तिं परमपुण्यां च कीर्तयिष्यति भरिषम् ॥ ८० ॥
श्रीशुक उवाच—
एवं संकीर्त्य राजानं दुर्वासाः परितोषितः ।
ययौ विहायसाऽऽमन्य ब्रह्मलोकमहेतुकम् ॥ ८१ ॥
संवत्सरोऽत्यागात् तावत् यावत् नागतो गतः ।
मुनिस्तदर्शनाकाङ्क्षी राजाऽब्रह्मो बभूव ह ॥ ८२ ॥

गतेऽथ दुर्वाससि सोऽम्बरीषो
द्विजोपभोगातिपवित्रमाहरन् ।
ऋषेर्विमोक्षं व्यसनाच्च बुद्ध्या
मेनेऽस्यवीर्यं च परानुभावम् ॥ ८३ ॥
एवंविधानेकगुणः स राजा
परात्मनि ब्रह्मणि वासुदेवे ।
क्रियाकलापैः समुवाह भक्तिं
यया विरिञ्चादिमधकार ॥ ८४ ॥
श्रीशुक उवाच—
अपाम्बरीपस्तनयेषु राज्यं
समानशीलेषु विसृज्य धीरः ।
वनं विवेशात्मनि वासुदेवे
मनो दधद् ध्वस्तगुणप्रवाहः ॥ ८५ ॥
इत्येतत् पुण्यमाख्यानमम्बरीपस्य भूषते ।
सङ्गीतयज्ञनुध्यायन् भक्तो भगवतो भवेत् ॥ ८६ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
विरूपः केतुमाञ्छम्भुरम्बरीपसुतास्त्रयः ।
विरूपात् पृषदशोऽभूत् तत्पुत्रस्तु रथीतरः ॥ १ ॥
रथीतरस्याष्टजस्य भार्यायां तन्त्रवेऽर्पितः ।
अद्विरा जनयामास ब्रह्मवर्चस्विनः सुतान् ॥ २ ॥
एते क्षत्रप्रसूता वै पुनश्चाद्विरसः स्मृताः ।
रथीतराणां प्रवराः क्षत्रोपेता द्विजातयः ॥ ३ ॥
क्षुवतस्तु मनोजङ्घे इक्ष्वाकुप्राणतः सुतः ।
तस्य पुत्रशतं ज्येष्ठा विकुक्षिनिमिदण्डकाः ॥ ४ ॥
तेषां पुरस्तादभवन् आर्यावर्ते नृपा नृप ।
पञ्चविंशति पश्चाच्च त्रयो मध्येऽपरेत्यतः ॥ ५ ॥
स एकदाऽष्टकआञ्छ इक्ष्वाकुः सुतमादिशत् ।
मांसमानीयतां मेध्यं विकुक्षे गच्छ मा चिरम् ॥ ६ ॥
तपेति सवनं गत्वा मृगान् हत्वा क्रियार्हणान् ।
श्रान्तो बुभुक्षितो वीरः शशमाददपस्मृतिः ॥ ७ ॥

शेषं निवेदयामास पित्रे तेन च तदुरुः ।
चोदितः प्रोक्षणायाह दुष्टमेतदकर्मकम् ॥ ८ ॥
ज्ञात्वा पुत्रस्य तत्कर्म गुरुणाभिहितं नृपः ।
देशाग्निसारयामास सुतं त्यक्तविधिं रुषा ॥ ९ ॥
स तु विप्रेण संवादं जापकेन समाचरन् ।
त्यक्त्वा कलेवरं योगी स तेनावप यत्परम् ॥ १० ॥
पितर्युपरतोऽभ्येत्य पृथिवीशासनं कृतम् ।
शशत्रीजे हरिं यज्ञैः शशद इति विश्रुतः ॥ ११ ॥
पुरञ्जयस्तस्य सुत इन्द्रबाह इतीरितः ।
ककुत्स्थ इति वायुक्तः शृणु नामानि कर्मभिः ॥ १२ ॥
कृतान्त आसीत् समरे देवानां सह दानवैः ।
पार्थिग्राहो वृत्तो वीरो देवैर्देवपराजितैः ॥ १३ ॥
वचनाहेवदेवस्य विष्णोर्विधात्मनः प्रभोः ।
बाहनत्ये वृत्तस्तस्य वभूवेन्द्रो महावृषः ॥ १४ ॥

स सज्जदो धनुर्विष्यमादाय विशिखान् शितान् ।
 स्तूपमानस्तमारुह युयुत्सुः ककुदि स्थितः ॥ १५ ॥
 तेजसा व्यापितो विष्णोः पुरुषस्य परात्मनः ।
 प्रतीच्यां दिशि दैत्यानां न्यरुणन् त्रिदशैः पुरम् ॥ १६ ॥
 तैस्तस्य ह्यभवद् राजन् सङ्ग्रामो रोमहर्षणः ।
 यमाय भङ्गेरनपद् दैत्यान् ये युयुधुर्मधे ॥ १७ ॥
 तस्येपुपाताभिमुखं युगान्ताग्निमिवोत्त्वणम् ।
 विसृज्य दुद्रुवुर्दैत्या हन्यमानाः स्वमालयम् ॥ १८ ॥
 जित्वा पुरं धनं सर्वं सश्रीकं वज्रपाणये ।
 प्रत्ययच्छत् स राजर्षिरिति नामभिराहुतः ॥ १९ ॥
 पुरञ्जयस्य पुत्रोऽभूदनेनास्तत्सुतः पृथुः ।
 विश्वगन्धिस्ततश्चन्द्रो युवनाथस्तु तत्सुतः ॥ २० ॥
 शावस्तिस्तत्सुतो येन शावस्ती निर्मिता पुरी ।
 बृहदथस्तु शावस्तेस्ततः कुवलयार्थकः ॥ २१ ॥
 यः प्रियार्थमुदङ्गस्य धुन्धुं नाम्नाऽसुरं बली ।
 सुतानामेकविंशत्या सहस्रैरहनद् वृतः ॥ २२ ॥
 धुन्धुमार इति ख्यातस्तत्सुतास्ते प्रजन्वतुः ।
 धुन्धोर्मुखाग्निना सर्वे त्रय एवावशोपिताः ॥ २३ ॥
 हृदाथः कपिलाथश्च भद्राथ इति भारत ।
 हृदाथपुत्रो हर्षश्चो निकुम्भस्तत्सुतः स्मृतः ॥ २४ ॥
 बर्हणाथो निकुम्भस्य कुशाथोऽप्यास्य सेनजित् ।
 युवनाथोऽभवत् तस्य सोऽनपत्यो वनं गतः ॥ २५ ॥
 भार्यांशतेन निर्विण्ण रूपयोऽस्य कृपालवः ।
 इति स्म बर्तयाश्चकुरेन्द्रौ ते सुसमाहिताः ॥ २६ ॥
 राजा तपञ्जसदनं प्रविष्टो निशि तर्पितः ।
 हृदा शयानान् विप्रांस्तान् पपी मन्त्रजलं स्वयम् ॥ २७ ॥
 उत्थितास्ते निशाम्याप व्युदकं कलशं प्रभो ।
 पप्रच्छुः कस्य कर्मदं पीतं पुंसवनं जलम् ॥ २८ ॥
 राज्ञा पीतं विदित्वाऽथ ईश्वरप्रहितेन ते ।
 ईश्वराय नमश्चकुरो देवयलं बलम् ॥ २९ ॥

ततः काल उपावृत्ते कुक्षिं निर्भिद्य दक्षिणम् ।
 युवनाथस्य तनयश्चक्रवर्ती जजान ह ॥ ३० ॥
 कं धास्यति कुमारोऽयं स्तन्यो रोरुयते भृशम् ।
 मान्धातुर्बन्स मा रोदीरितीन्द्रो देशिनीमदात् ॥ ३१ ॥
 न ममार पिता तस्य विप्रदेवप्रसादतः ।
 युवनाथोऽथ तत्रैव तपसा सिद्धिमन्वगात् ॥ ३२ ॥
 त्रसद्स्युरितीन्द्रोऽङ्ग विदधे नाम तस्य वै ।
 यस्मात् त्रसन्ति ह्युद्धिग्रा दस्यवो रावणादयः ॥ ३३ ॥
 यौवनाथोऽथ मान्धाता चक्रवर्त्यवनीं प्रभुः ।
 सप्तद्वीपवर्तीमेकः शशासाच्युतेजसा ॥ ३४ ॥
 ईजे च यज्ञं क्रतुभिरात्मविद् भूरिदक्षिणैः ।
 सर्वदेवमयं देवं सर्वात्मकमतीन्द्रियम् ॥ ३५ ॥
 द्रव्यं मन्त्रो विधियैर्ज्ञो यजमानस्तथार्त्विजः ।
 धर्मो देशश्च कालश्च सर्वमेतद् यदात्मकम् ॥ ३६ ॥
 यावत् सूर्य उदेति स्म यावच्चन्द्रः प्रतिष्ठति ।
 सर्वं तद् यौवनाथस्य मान्धातुः क्षेत्रमुच्यते ॥ ३७ ॥
 शशविन्दोर्द्विहितरि विन्दुमत्यामघानृपः ।
 पुरुकुत्समग्वरीपं मुचकुन्दं च योगिनम् ।
 तेषां स्वसारः पञ्चाशत् सौभरीं वज्रिरे पतिम् ॥ ३८ ॥
 यमुनान्तर्जले मग्नस्तप्यमानः परं तपः ।
 निर्वृतिं मीनराजस्य वीक्ष्य मेधुनधर्मिणः ॥ ३९ ॥
 जातस्पृहो नृपं चिप्रः कन्यामेकामयाचत ।
 सोऽप्याह गृह्यतां ब्रह्मन् कामं कन्या स्वयंवरे ॥ ४० ॥
 स विचिन्त्याप्रियः स्त्रीणां जरोऽयमसम्मतः ।
 बलीपलित एजत्क इत्यहं प्रत्युदाहृतः ॥ ४१ ॥
 साधयिष्ये तथाऽऽत्मानं सुरस्त्रीणामभीप्सितम् ।
 किं पुनर्मनुजस्त्रीणामिति व्ययसितः प्रभुः ॥ ४२ ॥
 मुनिः प्रवेशितः क्षन्त्वा कन्यान्तःपुरमृद्धिमन् ।
 वृतश्च राजकन्याभिरैकः पञ्चाशता वरः ॥ ४३ ॥
 तासां कलिरभूद् भूयांस्तदर्थेऽपोह सोहदम् ।
 ममानुरूपो नायं व इति तद्गतचेतसाम् ॥ ४४ ॥

स बहुचस्ताभिरवारणीयथिया विराजत्सर्पारिच्छदेषु ।
 गृहेषु नानोपग्रनामलाम्भःप्रसूनसौगन्धिककाननेषु ॥ ४५ ॥
 महाहंशप्यासनवस्त्रभूषणस्नानानुलेपाभ्यवहारमान्यकः ।
 खलङ्कृतसौपुकेषु नित्यदा रमेऽनुगायद्विजयन्दवन्दिषु ॥
 यद्ग्राह्यं तु संवीक्ष्य सप्तद्वीपवतीपतिः ।
 विस्मितः स्तम्भमजज्ञात् सार्वभौमधियान्वितः ॥ ४७ ॥
 एवं गृहेष्वभिरतो विषयान् विविधैः सुखैः ।
 सेवमानो न चातुष्यदाज्यस्तोकैरिवानलः ॥ ४८ ॥
 स कदाचिदुपासीन आत्मापहवमात्मना ।
 ददर्श बलुचाचार्यौ मीनसङ्गसमुत्थितम् ॥ ४९ ॥
 अहो इमं पश्यत मे विनाशं तपस्विनः सचरितव्रतस्य ।
 अन्तर्जले वारिचग्रसङ्गात् प्रभाविनं ब्रह्म चिरं धृतं यत् ॥
 सङ्गं त्यजेत मिथुनव्रजिनान्मुमुधुः
 सर्वात्मना न विमुज्जं वहिरिन्द्रियाणि ।
 एकध्वरन् रहसि चित्तमनन्त ईशे
 युञ्जीत तद्रतिषु साधुषु चेत् प्रसङ्गः ॥ ५१ ॥
 एकस्तपस्व्यहमधाम्भसि मत्स्यसङ्गात्
 पद्माशतांशु सुतपस्वसहस्रसङ्गः ।
 नान्तं ब्रजाम्युभयकृत्यमनोरथानां
 मायागुणैर्हृतमतिविषयेऽर्थभावः ॥ ५२ ॥
 एवं वसन् गृहे कालं विरक्तो न्यासमाश्रितः ।
 वनं जगामानुषुपुस्तत्यन्यः पतिदेवताः ॥ ५३ ॥
 तत्र तत्त्वा तपस्तीक्ष्णमात्मकार्शनमात्मवित् ।
 सद्देवाग्निभिरात्मानं युयोज परमात्मनि ॥ ५४ ॥
 ताः स्वपत्युर्महाराज निरीक्ष्याध्यात्मिकीं गतिम् ।
 अन्वीयुस्तत्प्रभावेण शान्तमग्निमिवार्षिपः ॥ ५५ ॥
 मान्धातुपुत्रप्रवरो योऽम्बरीषः प्रकीर्तितः ।
 मातामहेन प्रवृतो युवनाथस्तु तत्सुतः ॥ ५६ ॥
 हरितस्तस्य पुत्रोऽभून्मान्धातुप्रवरा इमे ।
 नर्मदा भ्रातृभिर्दत्ता पुरुकुत्साय चौरौः ॥ ५७ ॥

तथा रसातलं नीतो भुजगेन्द्रप्रयुक्तपा ।
 गन्धर्वान् सोऽवधीत् तत्र वधस्थानं विष्णुशक्तिभृक् ॥ ५८ ॥
 नागाह्वयवरः सर्पादभयं स्मरतामिमम् ।
 त्रसदस्युः पौरुकुत्सो योऽनरण्यस्य देहकृत् ॥ ५९ ॥
 हर्षध्वस्तस्तुतस्तस्मादरुणोऽथ शिवन्धुरः ।
 तस्य सत्यव्रतः पुत्रस्तिशङ्कुरिति विभ्रुतः ॥ ६० ॥
 प्राप्तश्चण्डालतां शापाद् गुरोः कौशिकतेजसा ।
 सशरीरो गतः स्वर्गमथापि दिवि दृश्यते ॥ ६१ ॥
 पातितोऽर्वाकृशिरा देवैस्तेनैव स्तम्भितो बलात् ।
 त्रैशङ्ग्यो हरिश्चन्द्रो विश्वामित्रवसिष्ठयोः ॥ ६२ ॥
 यन्निमित्तमभूद् युद्धं पक्षिणोर्बहुवार्षिकम् ।
 सोऽनपत्यो विपण्णात्मा नारदस्योपदेशतः ॥ ६३ ॥
 वरुणं शरणं यातः पुत्रो मे जायतां प्रभो ।
 यदि बीरो महाराज तेनैव त्वां यजे इति ॥ ६४ ॥
 तथेति वरुणेनोक्ते पुत्रो जातस्तु रोहितः ।
 जातः सुतो हनेनाङ्ग मां यजस्वेति सोऽब्रवीत् ॥ ६५ ॥
 यदा पशुर्निर्दशः स्यादथ मेध्यो भवेदिति ।
 निर्दशे च समागत्य यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् ॥ ६६ ॥
 दन्ताः पशोर्यज्ञायेरन्नय मेध्यो भवेदिति ।
 जाता दन्ता यजस्वेति स प्रत्याहाय सोऽब्रवीत् ॥ ६७ ॥
 यदा पतन्यस्य दन्ता अप मेध्यो भवेदिति ।
 पशोर्निषतिता दन्ता यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् ॥ ६८ ॥
 यदा पशोः पुनर्दन्ता जायन्तेऽथ पशुः शुचिः ।
 पुनर्जाता यजस्वेति स प्रत्याहाय सोऽब्रवीत् ॥ ६९ ॥
 साक्षाहुको यदा राजन् राजन्योऽथ पशुः शुचिः ।
 इति पुत्रानुरागेण स्नेहयन्निवचेतसा ।
 कालं वध्यता तं तमुको देवस्तमेक्षत ॥ ७० ॥
 रोहितस्तदभिज्ञाय पितुः कर्म चिकीर्षितम् ।
 प्राणघ्रेत्सुपुन्युपाणिररण्यं प्रत्यपयत ॥ ७१ ॥
 पितरं वरुणश्रन्तं ध्रुत्वा जातमहोदरम् ।
 रोहितो ग्राममेवाप तमिन्द्रः प्रत्यपेयत ॥ ७२ ॥

भूमेः पर्यटनं पुण्यं तीर्थक्षेत्रनिषेवणे ।
 रोहितायाऽदिशच्छक्रः सोऽप्यरण्येऽचरत् समाम् ॥ ७३ ॥
 एवं द्वितीये तृतीये चतुर्थे पञ्चमे तथा ।
 अभ्येत्याभ्येत्य स्थविरो विशो भूत्वाऽऽह वृत्रहा ॥ ७४ ॥
 पष्टं संवत्सरं तत्र चरित्वा रोहितः पुरीम् ।
 उपव्रजजजीगर्तादक्रीणान्मध्यम् सुतम् ।
 शुनःशोपं पशुं पित्रे प्रदाय समवन्दत ॥ ७५ ॥
 ततः पुरुषमेधेन हरिश्चन्द्रो महायशः ।
 मुक्तोदरो यजन् देवान् वरुणादीन् महाक्रतौ ॥ ७६ ॥
 विश्वामित्रोऽभवत् तस्मिन् होताध्वपुरुषात्मानवान् ।
 जमदग्निरभूद् ब्रह्मा वसिष्ठोऽथास्यसामगः ॥ ७७ ॥

तस्मै तुरो ददाविन्द्रः शतकुम्भमयं रथम् ।
 शुनःशेषस्य माहात्म्यमुपरिष्टात् प्रचक्षते ॥ ७८ ॥
 सत्यसारं धृतिं दृष्ट्वा सभार्यस्य च भूषते ।
 विश्वामित्रो भृशं प्रीतो ददावविहतां गतिम् ॥ ७९ ॥
 मनः पृथिव्यां तामद्भिस्तेजसाम्भोऽनिलेन तत् ।
 खे वायुं धारयस्तं च शब्दादौ तन्महात्मनि ॥ ८० ॥
 तस्मिन् ज्ञानकलां ध्यात्वा तथा ज्ञानं विनिर्दहन् ।
 हित्वा तां स्थेन भावेन निर्वाणसुखसंविदा ।
 अनिर्देश्याप्रत्यक्षेण तस्यौ विध्वस्तबन्धनः ॥ ८१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

हरितो रोहितादासीच्चम्पस्तस्माद् विनिर्मिता ।
 चम्पापुरी सुदेवोऽतो विजयो यस्य चात्मजः ॥ १ ॥
 तरुकस्तत्सुतस्तस्माद् वृकस्तस्यापि बाहुकः ।
 सौऽरिभिर्हृतराज्यस्तु सभाषो वनमाविशत् ॥ २ ॥
 वृद्धं तं पञ्चतां प्राप्तं महिष्यन् मरिष्यती ।
 और्वेण जानताऽऽत्मानं प्रजावन्तं निवारिता ॥ ३ ॥
 आज्ञायास्थे सपत्नीभिर्गरो दत्तोऽत्र साहसः ।
 सह तेनैव सञ्जातः सगराख्यो महायशः ॥ ४ ॥
 सगरश्चक्रवर्त्यासीत् सागरो यत्सुतेः कृतः ।
 यस्तालगङ्गान् यवनाञ्चकान् हेहयवर्वरान् ॥ ५ ॥
 नाथधीद् गुरुवाक्येन चक्रे विकृतचेपिणः ।
 मुण्डान् शमश्रुधरान् कांश्चिन्मुक्तकेशार्धमुण्डितान् ॥ ६ ॥
 अनन्तर्वाससः कांश्चिद्वहिराससोऽपरान् ।
 सोऽश्वमेधेरयजत् सर्ववेदसुरात्मकम् ॥ ७ ॥
 और्वोपदिष्टयोगेन हरिमात्मानमीधरम् ।
 तस्योत्सृष्टं पशुं यज्ञे जहाराथं पुरन्दरः ॥ ८ ॥
 सुमत्पास्तनया दृष्टाः पितुरादेशकारिणः ।
 हयमन्येषामणास्ते समन्ताभ्यस्तनन् महीम् ॥ ९ ॥

प्रागुदीच्यां दिशि हयं ददशुः कपिलान्तिके ।
 एष वाजिहरश्चोर आस्ते मीलितलोचनः ॥ १० ॥
 हन्यतां हन्यतां पाप इति पष्ठिसहस्रिणः ।
 उदापुषा अभिषयुरुन्मिमेष तदा मुनिः ॥ ११ ॥
 स्वशरीराग्निना तावन्महेन्द्रहृतेततः ।
 महद्व्यतिक्रमहता भस्मसाद्भवन् क्षणात् ॥ १२ ॥
 न साधुवादो मुनिकोपमर्जिता
 नृपेन्द्रपुत्रा इति सत्त्वधामनि ।
 कथं तमो रोपमयं विभाव्यते
 जगत्पवित्रात्मनि खे रजो भुवः ॥ १३ ॥
 यस्यैरिता साङ्ख्यमयी दृढेह
 नीर्याया मुमुक्षुस्तरते दुरत्ययम् ।
 भवार्णवं मृत्युपथं विपथितः
 परात्मभूतस्य कथं पृथङ्मतिः ॥ १४ ॥
 योऽसमञ्जस इत्युक्तः स कैशिन्या नृपात्मजः ।
 तस्य पुत्रोऽशुमान् नाम्ना पितामहहिते रतः ॥ १५ ॥
 असमञ्जस आत्मानं दर्शयन्नसमञ्जसम् ।
 जातिस्मरः पुरा सद्वाद् योगी योगाद् विचालितः ॥ १६ ॥
 आचरन् गहितं लोके ज्ञातीनां कर्म विप्रियम् ।
 सरप्यां क्रीडतो बालान् प्रास्यदुद्वेजयञ्जनम् ॥ १७ ॥

एवंवृत्तः परित्यक्तः पित्रा स्नेहमपोह्य वै ।
 योगैश्वर्येण बालांस्तान् दर्शयित्वा ततो ययौ ॥ १८ ॥

अयोध्यावासिनः सर्वे बालकान् पुनरागतान् ।
 दृष्ट्वा विसिस्मिरे राजन् राजा चाप्यन्वतप्यत ॥ १९ ॥

अंशुमांश्चोदितो राज्ञा तुरङ्गान्वेषणे ययौ ।
 पितृव्यस्वातानुपथं भस्मापि ददृशे हयम् ॥ २० ॥

तत्रासीनं मुनिं वीक्ष्य कपिलाख्यमपोहजम् ।
 अस्मीन् समाहितमनताः प्राञ्जलिः प्रणतो महान् ॥ २१ ॥

अंशुमानुवाच—
 न पश्यति त्वां परमात्मनोऽजनो
 न बुध्यतेऽप्यापि समाधियुक्तिभिः ।
 कुतोऽपरे तस्य मनःशरीर
 विसर्गमृष्टा बयमप्रकाशाः ॥ २२ ॥

ये देहभाजस्त्रिगुणप्रधाना
 गुणान् विपश्यन्त्युत वा तमश्च ।
 यन्मायया मोहितचेतसस्ते
 विदुः स्वसंस्थं न बहिःप्रकाशाः ॥ २३ ॥

तं त्वामहं ज्ञानघनस्वभावं
 प्रध्वस्तमायामयभेदमोहेः ।
 सनन्दनाथमुनिभिर्विभाव्यं
 कथं विमूढः परिभावयामि ॥ २४ ॥

प्रशान्तमायागुणकर्मलिङ्गमनामरूपं सदसद्विमुक्तम् ।
 ज्ञानोपदेशाय गृहीतलिङ्गं नमामहे त्वां पुरुषं पुराणम् ॥ २५ ॥

यन्मायारचिते लोके बस्तुबुध्या गृहादपि ।
 भ्रमन्ति कामलोभेष्वामोहविभ्रान्तचेतसः ॥ २६ ॥

अथ नः सर्वभूतात्मन् कामकर्मन्दिषाशयः ।
 मोहपाशो दृढश्छिन्नो भगवन्तव दर्शनात् ॥ २७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्थं गीतानुभावस्तं भगवान् कपिलो मुनिः ।
 अंशुमन्तमुवाचेऽमनुगृह्य धिया नृप ॥ २८ ॥

धीभगवानुवाच—
 अथोऽयं नीयतां बन्स पितामहपशुस्तव ।
 इमे च पितरा दग्धा गङ्गाम्भोऽर्हन्ति नेतरत् ॥ २९ ॥

तं परिह्रम्य शिरसा प्रसाद्य हयमानयत् ।
 सगरस्तेन पशुना क्रतुशेषं समापयत् ॥ ३० ॥

राज्यमंशुमते न्यस्य निःस्पृहो मुक्तबन्धनः ।
 और्वोपदिष्टमार्गेण लेभे गतिमनुत्तमाम् ॥ ३१ ॥

अंशुमांश्च तपस्तेषु गङ्गागमनकाम्यया ।
 कालं महान्तं नाशक्रेतु ततः कालेन संस्थितः ॥ ३२ ॥

दिलीपस्तत्सुतः तद्वदशक्तः कालमेषियान् ।
 भगीरथस्तस्य पुत्रस्तेषु स सुमहत्तपः ॥ ३३ ॥

दर्शयामास तं देवी प्रसन्ना वरदाऽस्मि ते ।
 इत्युक्तः स्वमभिप्रायं शशंसावनतो भृशम् ॥ ३४ ॥

गङ्गावाच—
 को विधारयिता वेगं पतन्त्या मे महीतले ।
 अन्यया भूतलं भित्वा नृप यास्ये रसातलम् ॥ ३५ ॥

किं चाहं दुर्गतिं यास्ये नरा मय्यामृजन्त्ययम् ।
 मृनामि तदथं क्रूरं राजंस्त्रयं विविष्यताम् ॥ ३६ ॥

राजोवाच—
 साधवो निराशिपः शान्ता ब्रह्मिष्ठा लोकपावनाः ।
 हरन्त्यप तेऽङ्गसद्गद्गद् ये प्राप्ताः स्वहृदा हरिम् ॥ ३७ ॥

धारयिष्यति ते वेगं रुद्रस्त्वात्मा शरीरिणाम् ।
 यस्मिन्नोतमिदं प्रोतं विश्वं शादीव तन्तुषु ॥ ३८ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्त्वा स नृपो देवीं तपसाऽतोपयच्छिबम् ।
 कालेनात्मीयसा चापि तप्येशः समनुष्यत ॥ ३९ ॥

तथेति राज्ञाऽभिहितः सर्वलोकहितः शिवः ।
 दधारावहितो गङ्गां पादपूजलां हरेः ॥ ४० ॥

भगीरथोऽपि राजर्षिर्निन्ये भुवनपावनीम् ।
 यत्र स्वपितृणां देहा भस्मीभूताः स्म शरते ॥ ४१ ॥

रथेन वायुवेगेन प्रयान्तमनुधावती ।
 देशान् पुनन्ती निर्दग्धानसिधत् सगरात्मजान् ॥ ४२ ॥

यत्नलस्पृशमात्रेण ब्रह्मदण्डहता अपि ।
 सगरात्मजा दिवं जग्मुः केवलं देहभस्मभिः ॥ ४३ ॥

भस्मीभूताद्भसङ्गेन स्वर्पाताः सगरात्मजाः ।

किं पुनः श्रद्धया देवी ये सेवन्ते धृतव्रताः ॥ ४४ ॥

न ह्येतत् परमाश्रयं स्वर्धुन्या यदिदोदितम् ।

अनन्तचरणान्मोजप्रसूताया भवच्छिदः ॥ ४५ ॥

यस्मिन्मनः सन्निवेश्य श्रद्धया मुनयोऽमलाः ।

त्रैगुण्यं दुस्त्यजं हित्वा सत्यो यातास्तदात्मताम् ॥ ४६ ॥

श्रुतो भगीरथाज्ज्ञे तस्य नाभोऽपरोऽभवत् ।

सिन्धुद्वीपस्ततस्त्मादयुतायुस्ततोऽभवत् ॥ ४७ ॥

क्रतुपर्णो नलसखो योऽश्वविद्यामयाजलात् ।

दत्त्वाऽक्षहृदयं तस्मै सर्वकामस्तु तन्तुतः ॥ ४८ ॥

ततः सुदासस्तत्पुत्रो मदयन्तीपतिर्नृपः ।

आहुर्मित्रसहं यं वै कल्पापाङ्गिमुत क्वचित् ॥ ४९ ॥

वसिष्ठशापाद् रक्षोऽभूदनपत्यः स्वकर्मणा

राजोवाच— ॥ ५० ॥

किन्निमित्तो गुरोः शापः सौदासस्य महात्मनः ।

एतद् वेदितुमिच्छामः कथ्यतां न रहो यदि ॥ ५१ ॥

श्रीशुक उवाच—

सौदासो मृगयां किञ्चिच्चरन् रक्षो जपान ह ।

मुमोच भ्रातरं सोऽथ गतः प्रतिचिकीर्षया ॥ ५२ ॥

स चिन्तयन्नघं राज्ञः सूरूपधरो गृहे ।

गुरवे भोक्तुकामाय पत्न्या निन्ये नरामिपम् ॥ ५३ ॥

परिवेष्यमाणं भगवान् चिलोक्याभक्ष्यमञ्जसा ।

राजानमशपत् क्रुद्धो रक्षो ह्येवं भविष्यसि ॥ ५४ ॥

रक्षःकृतं तद् विदित्वा चक्रे द्वादशावार्षिकम् ।

सोऽप्यपोऽक्षालिनाऽऽदाय गुहं शम्भुं समुद्यतः ॥ ५५ ॥

वारितो मदयन्त्याऽऽपो रुशतीः पादयोज्ज्वली ।

दिशः खमवनीं सर्वां पश्यन् जीवमयीं नृपः ॥ ५६ ॥

राक्षसं भावमापन्नः पादे कल्पापतां गतः ।

व्यवायकाले ददशे वनीकोदम्पती द्विजौ ॥ ५७ ॥

क्षुधार्तो जगृहे विप्रं तत्पट्याहाकृतार्धवत् ।

न भवान् राक्षसः साक्षादिश्याकूणां महारथः ॥ ५८ ॥

मदयन्त्याः पतिर्वीर नाधर्मं कर्तुमर्हसि ।

देहि मेऽपत्यकामायास्त्वकृतार्थं पतिं द्विजम् ॥ ५९ ॥

देहोऽयं मानुषो राजन् पुरुषस्याखिलार्पदः ।

तस्मादस्य वधो वीर सर्वार्थवध उच्यते ॥ ६० ॥

एष हि ब्राह्मणो विद्वान् तपःशीलगुणान्वितः ।

आरिराधयिषुर्व्रह्म महापुरुषसंज्ञितम् ॥ ६१ ॥

सर्वभूतात्मभावेन भूतेष्वन्तर्हितं गुणैः ।

सोऽयं ब्रह्मर्षिर्वयस्ते राजर्षिप्रचराद् विभोः ॥ ६२ ॥

कथमर्हति धर्मज्ञ वधं पितुरिवात्मजः ।

तस्य साधोरोपास्य भूणस्य ब्रह्मवादिनः ॥ ६३ ॥

कथं वधं यथा बभ्रा मन्यते सम्मतो भवान् ।

यथयं क्रियते भक्ष्यस्तर्हि मां खाद पूर्वतः ॥ ६४ ॥

न जीविष्ये विना येन क्षणं च मृतकं यथा ।

एवं करुणभाषिण्या विलपन्त्या अनाथवत् ॥ ६५ ॥

व्याघ्रः पशुमिवास्वादत् सौदासः शापमोहितः ।

ब्राह्मणी वीक्ष्य भर्तारं पुरुषादेन भक्षितम् ॥ ६६ ॥

शोचन्त्यात्मानमुर्वीशमशपत् कुपिता सती ।

यस्मान्मे भक्षितः पाप कामार्तायाः पतिस्त्वया ॥ ६७ ॥

तवापि मृत्युराधानादकृतप्रज्ञं दर्शितः ।

एवं मित्रसहं शम्बा पतिलोकपरायणा ॥ ६८ ॥

तदस्थीनि समिद्धेऽग्नी प्रास्य भर्तुर्गतिं गता ।

विशापो द्वादशाब्दान्ते मैथुनाय समुद्यतः ॥ ६९ ॥

विज्ञाय ब्राह्मणीशापं महिष्या स निवारितः ।

तत ऊर्ध्वं स तत्याज स्त्रीसुखं कर्मणाऽप्रजाः ॥ ७० ॥

वसिष्ठस्तदनुज्ञातो मदयन्त्यां प्रजामधात् ।

सा वै सप्त समा गर्भमभिन्नञ्च व्यजायत ॥ ७१ ॥

जप्रेऽश्मनोदरं तस्मात् सोऽश्मकस्तेन कथ्यते ।

अश्मकान्मूलको जज्ञे यः स्त्रीभिः परिरक्षितः ॥ ७२ ॥

नारीकवच इत्युक्तो निःक्षत्रे मूलकोऽभवत् ।

ततो दशरथस्तस्मात् पुत्र ऐलविलिः स्मृतः ॥ ७३ ॥

राजा विश्वसहो यस्य खट्वाहश्चक्रवर्त्यभूत् ।
यो देवैरर्थितो दैत्यानवधीद युधि दुर्जयान् ॥ ७४ ॥

राजा उवाच—
मुहूर्तमायुर्ज्ञात्वित्य स्वपुरं सन्धे मनः ।
न मे ब्रह्मकुलात् प्राणाः कुलदेवाश्च चात्मजाः ॥ ७५ ॥

न श्रियो न मही राज्यं न दाराश्चातिवह्मभाः ।
न वाल्येऽपि मतिर्मह्यमधर्मं रमते कचिन् ॥ ७६ ॥

नापश्यमुत्तमशोकादन्यत् किञ्चन वस्त्वहम् ।
देवैः कामकरो दत्तो मह्यं त्रिभुवनेश्वरैः ॥ ७७ ॥

न वृणे त्वयरं कर्म भूतभावनभावनाद् ।
येऽविक्षिमेन्द्रियपथियो देवास्ते स्यहृदि स्थितम् ।
न विदन्ति प्रियं शशदात्मानं किमुतापरे ॥ ७८ ॥

अघेशमापारचितेषु सङ्घं गुणेषु गन्धर्वपुरोपमेषु ।
रूढं प्रकृत्याऽऽत्मनि विश्वभर्तृभावेन हित्वा तमहं प्रपये ॥

इति व्यवसितो बुध्या नारायणगृहीतया ।
हित्वाऽन्यभावमज्ञानं ततः स्वं भावमाश्रितः ॥ ८० ॥

यत् तद् ब्रह्म परं सूक्ष्ममशून्यं शून्यकल्पितम् ।
भगवान् वासुदेवेति यं गृणन्ति हि सात्वताः ॥ ८१ ॥

शुक उवाच—
खट्वाहाद् दीर्घबाहुश्च रघुस्तस्मात् पृथुश्चवाः ।
अजस्तस्मान्महाराजस्तस्माद् दशरथोऽभवत् ॥ ८२ ॥

तस्यापि भगवानेष साक्षाद् ब्रह्ममयो हरिः ।
अंशान्शेन चतुर्धाऽगात् पुत्रत्वं प्रार्थितः सुरैः ।
रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्राश्चेति संज्ञया ॥ ८३ ॥

तस्यानुचरितं राजन् ऋषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
श्रुतं हि वर्णितं भूरि त्वया सीतापतेर्मुहुः ॥ ८४ ॥

गुर्वयं त्यक्तराज्यो व्यचरदनुवं पद्मपञ्चां प्रियायाः
पाणिस्पृशाक्षमाभ्यां मृजितपथिरुजो यो हरीन्द्रानुजाभ्याम् ।
वैरूप्याचूर्णरूप्याः प्रियविरहरुपाऽऽरोपितभुविजृम्भः
श्रुत्वाऽऽविर्बद्धसेतुः खलदवदहनः कोसलेन्द्रोऽवतीर्णः ॥

विधामित्राध्वरे येन मारीचाया निशाचराः ।
पश्यतो लक्ष्मणस्यैव हता नैर्कतपुत्रबाः ॥ ८६ ॥

यो लोकवीरसमिती धनुरैशामुग्रं
सीतास्वयंवरमुखे त्रिशतोपनेयम् ।
आदाय बालगजलील इवेधुयर्धिं
सञ्जीकृतं नृप विकृष्य वभञ्ज मध्ये ॥ ८७ ॥

जित्वात्मरूपगुणशीलवयोऽनुरूपां
सीताभिधां श्रियमुरस्यभिलष्यमानाम् ।
मार्गं ब्रजन् भृगुपतेर्व्यनयत् प्ररूढं
दर्पं मही कृतवतो हतराजबीजाम् ॥ ८८ ॥

यः सत्यपाशपरिवीतपितुर्निर्दशं
सैन्यस्य चापि शिरसा जगृहे सभार्यः ।
राज्यश्रियं प्रणयिनः सुहृदोऽधिवासं
त्यक्त्वा ययौ वनमसूनिव मुक्तसङ्गः ॥ ८९ ॥

रक्षःस्वसुर्यकृत रूपमशुदबुद्धे-
स्तस्याः खरत्रिशिरदूषणमुख्यवन्धून् ।
जग्रे चतुर्दशसहस्रप्रवारणीय-
कोदण्डपाणिरटमान उवास कृच्छ्रम् ॥ ९० ॥

सीताकथाश्रवणदीपितहृच्छयेन
सृष्टं विलोक्य नृपते दशकन्धरेण ।
जग्रे कृतेणवपुषाऽऽश्रमतोऽपकृष्टो
मारीचमाशु विशिखेन यथाऽरिमुग्रः ॥ ९१ ॥

रक्षोपमेन वृकवद् विपिनेऽसमक्षं
वेदेहराजदुहितुर्यपयापितायाम् ।
भ्रात्रा वने कृपणवत् प्रियया वियुक्तः
सीताङ्गनामिति रतिं प्रथयंश्चचार ॥ ९२ ॥

दग्ध्वाऽऽत्मकृत्यहत्कृत्यमहन् कबन्धं
सख्यं विधाय कपिभिर्दधितागतिं ते ।
बुद्ध्वाऽऽध वालिनि हते प्रबगेन्द्रसैन्यै-
बैलामगात् स मनुजोऽजभवार्चिताङ्गिः ॥ ९३ ॥

यद्रोषतीव्रपरिवृत्तकटाक्षपात-
संभ्रान्तनक्रमकरो भयगीर्णघोषः ।
सिन्धुः शिस्यहर्णं परिगृह्य रूपी
पादारविन्दमुपगम्य वभाप एतत् ॥ ९४ ॥

तं त्वा वयं जडपियो न विदाम भूमन्
कूटस्थमादिपुरुषं जगतामधीशम् ।

त्वं सत्त्वतः सुरगणान् रजसः प्रजेशान्
मन्योश्च भूतपतयः स भवान् गुणेशः

॥ ९५ ॥

कामं प्रयाहि जहि विश्रवसोऽवमेहं
त्रैलोक्यरावणमवाप्नुहि वीर पत्नीम् ।

बघ्रीहि सेतुमिह ते यशसो वितत्यै
गायन्ति दिग्विजयिनो यमुपेत्य भूपाः

॥ ९६ ॥

बध्वादधी रघुपतिर्बिबिधाद्रिकूटैः
सेतुं कपीन्द्रकरकम्पितभूरुहार्क्षैः ।

सुग्रीबनीलहनुमत्प्रमुखैरनेकै-
र्लङ्कां विभीषणदृशाऽऽविशदाशु दग्धाम्

॥ ९७ ॥

स वानरेन्द्रबलरुद्रविहारकोष्ठ-
सद्द्वारगोपुरसदोवलभीविटङ्गा ।

निर्भयमानपिपणध्वजहेमकुम्भ-
शृङ्गाटका गजकुलैर्हृदिनीव घूर्णा

॥ ९८ ॥

रक्षःपतिस्तदवलोक्य निकुम्भकुम्भ-
धूमाक्षदुर्मुखसुरान्तनरान्ताकादीन् ।

पुत्रान् प्रहस्तमतिक्रायविकम्पनादीन्
सर्वानुगान् समहिनोदध कुम्भकर्णम्

॥ ९९ ॥

तां यातुधानपृतनामसिश्लचाप-
प्रासर्पिश्शक्तिशरतोमरखड्गजुष्टाम् ।

सुग्रीबलक्ष्मणमरुत्सुतगन्धमाद-
नीलाद्ददर्शपनसादिभिरन्वितोऽयात्

॥ १०० ॥

तेऽनीकपा रघुपतेरभिपत्य सर्वै-
र्द्वन्द्वं वरुषमिभपत्तिरपाश्वयोधम् ।

जघ्नुर्दुर्मेगिरिगण्डेषुभिरद्गदायाः
सीताभिर्मशंहतमङ्गरावणेशम्

॥ १०१ ॥

रक्षःपतिः स्वबलनष्टिमवेक्ष्य रुष्ट
आरुह्य यानकमथाभिसार रामम् ।

स्यः स्यन्दने युमति मातलिनोपनीते
विभ्राजमानमहनज्जिजितेः धुर्यः

॥ १०२ ॥

रामस्तमाह पुरुषादपुरीष यत्रः

कान्ताऽसमक्षमसतोऽपहता स्वयं ते ।

त्यक्तत्रपस्य फलमय जुगुप्सितस्य

इच्छामि काल इव कर्तुमलङ्घ्यवीर्यः

॥ १०३ ॥

एवं क्षिपन् धनुषि सन्धितमुत्ससर्ज

बाणं स बज्रमिव तद्भृदयं विभेद ।

सोऽमुग्धं वमन् दशमुखैर्यपतद् विमानाद् ।

हा हेति जल्पति जने सुकृतीव रक्षः

॥ १०४ ॥

ततो निष्क्रम्य लङ्काया यातुधान्यः सहस्रशः ।

मण्डोदर्या समं तस्मिन् प्ररुदन्त्य उपाद्रवान्

॥ १०५ ॥

स्वान् स्वान् वन्धून् परित्यज्य लक्ष्मणेपुभिरदिताम् ।

रुद्रुः सुस्वरं दीना ग्रन्थ्य आत्मानमात्मना

॥ १०६ ॥

हा हताः स्म वयं नाथ लोकरावणारावण ।

कं यायाच्छरणं लङ्का त्वद्विहीना परार्दिता

॥ १०७ ॥

न वै वेद महाभाग भवान् कामवशं गतः ।

तेजोऽनुभावं सीताया येन नीतो दशमिमाम्

॥ १०८ ॥

कृतैषा विधवा लङ्का वयं च कुलनन्दन ।

देहः कुतोऽयं गृध्राणामात्मा नरकहेतवे

॥ १०९ ॥

श्रीशुक उवाच-

स्वानां विभीषणश्चक्रे कोसलेन्द्रानुमोदितः ।

पितृमेधविधानेन यदुक्तं साम्प्रप्रायिकम्

॥ ११० ॥

ततो ददर्श भगवानशोकबनिकाश्रमे ।

क्षामां स्वविरहव्याधेः शिशुपामूलमाश्रिताम्

॥ १११ ॥

रामः प्रियतमां भार्यां दीनां वीक्ष्यान्यकम्पत ।

आत्मसन्दर्शनाह्लादविकसन्मुखपङ्कजाम्

॥ ११२ ॥

आरोप्यारुरुहे यानं भ्रातृभ्यां हनुमयुतः ।

विभीषणाय भगवान् दत्त्वा रक्षोगणेशताम्

॥ ११३ ॥

लङ्कामायुध कल्पान्तं ययौ तीर्णव्रतः पुरीम् ।

अवकीर्यमाणः कुसुमैर्लोकपालार्पितैः पथि

॥ ११४ ॥

उपगीयमानचरितः शतधृत्यादिभिर्मुदा ।

गोमूत्रपायकं श्रुत्वा भ्रातरं वल्कलाम्बरम्

॥ ११५ ॥

महाकारुणिकोऽतप्यज्जटिलं स्थण्डिलंशयम् ।
 भरतः प्राप्तमाकर्ण्य पौरामान्यपुरोहितैः ॥ ११६ ॥
 पादुके शिरसि न्यस्य रामं प्रत्युद्यतोऽग्रजम् ।
 नन्दिग्रामात् स्वशिविरान् गीतवादित्रिनःस्वनेः ॥ ११७ ॥
 ब्रह्मघोषेण च मुहुः पठद्विब्रह्मवादिभिः ।
 स्वर्णकर्ण्यगैश्चापि हेमेश्वित्रध्वजै रथैः ॥ ११८ ॥
 सदर्थं रुक्मसन्नाहिर्भैरः पुरटवर्मभिः ।
 श्रेणीभिर्वारमुन्वाभिर्भृत्यश्वागात् सदायतैः ॥ ११९ ॥
 पारमेष्ठवान्युपादाय भाण्डान्युचावचानि च ।
 पादयोन्यपतत् प्रेम्णा प्रक्षिब्धहृदयेक्षणः ॥ १२० ॥
 पादुके न्यस्य पुरतः प्राञ्जलिर्वाप्यलोचनः ।
 तमाश्लिष्य हठं दोभ्यां स्नापयन् नेत्रनैर्जलैः ॥ १२१ ॥
 रामो लक्ष्मणसीताभ्यां विप्रेभ्यो योऽभवंस्ततः ।
 तेभ्यः स्वयं नमश्चक्रे प्रजाभिश्च नमस्कृतः ॥ १२२ ॥
 धुन्वन्त उत्तरासङ्गं पतिं वीक्ष्य चिरागतम् ।
 उत्तराः कोसलाः माल्यैः किरन्तो ननुतुर्मुदा ॥ १२३ ॥
 पादुके भरतोऽगृहाचामरव्यज्रोत्तमे ।
 विभीषणः ससुग्रीवः येतच्छत्रं मरुत्सुतः ॥ १२४ ॥
 धनुर्निपट्ठाञ्छत्रुग्रः सीता तीर्थकमण्डलुम् ।
 अविब्रह्मदः खड्गं हैमं चर्मक्षराणनृप ॥ १२५ ॥
 पुष्पकस्थैर्वृतस्त्वेभिः स्तूपमानश्च नन्दिभिः ।
 विरेजे भगवान् राजन् गृहीरन्दुरिबोदितः ॥ १२६ ॥

भानृभिर्नन्दितः सोऽपि सोत्सवां प्रविशत् पुरीम् ।
 प्रविश्य राजभवनं गुरुपत्नीश्च मातरम् ॥ १२७ ॥
 गुरुन् वयस्यावरजान् पूजितः प्रत्यपूजयन् ।
 वैदेही लक्ष्मणश्चैव यथायोग्यं प्रणमतुः ॥ १२८ ॥
 पुत्रांस्तन्मातरस्तावत् प्राणांस्तन्य इवोत्थिताः ।
 आगेष्याद्ऽभिषिञ्चन्त्यो वाष्पाधिर्विजहुः शुचः ॥ १२९ ॥
 जटा निर्मुच्य विधिवत् कुलवृद्धैः सभं गुरुः ।
 अभ्यपिञ्चद् यथेवेन्द्रं चतुःसिन्धुजलादिभिः ॥ १३० ॥
 एवं कृतशिरस्त्रानः सुवासाः सदलंकृतः ।
 स्वलंकृतैः सुवासोभिर्भ्रातृभिर्भार्यया कौ ॥ १३१ ॥
 अग्रहीदासनं भ्रात्रा प्रणिपत्य प्रसादितः ।
 प्रजाः स्वधर्मनिरता वर्णाश्रमगुणान्वितः ॥ १३२ ॥
 जुगोप पितृवद् रामो मेनिरे पितरं च तम् ।
 त्रेतायां वर्तमानायां कालः कृतसमोऽभवत् ॥ १३३ ॥
 रामे राजनि धर्मज्ञे सर्वभूतसुखावहे ।
 वनानि नयो गिरयो वर्षाणि द्विपसिन्धवः ॥ १३४ ॥
 सर्वे कामदुषा आसन् प्रजानां भरतर्षभ ।
 नाधिष्याधिजराधुतृदुःखशोकभयङ्कमाः ॥ १३५ ॥
 मृत्युधानिच्छतां नासीद् रामे राजन्वधोक्षजे ।
 एकपत्रिव्रतधरो राजर्षिचरितः शुचिः ॥ १३६ ॥
 स्वधर्मं गृहमेधीयं शिक्षयन् स्वयमाचरन् ।
 प्रेम्णाऽनुवृत्त्या शीलैर्न प्रश्रयावनता सती ।
 भिया हिया च भावज्ञा भर्तुः सीताऽहरन्मनः ॥ १३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 भगवानात्मनाऽऽत्मानं राम उत्तमकल्पकैः ।
 सर्वदेवमयं देवमीज आचार्यवान् मसैः ॥ १ ॥
 होत्रेऽददाद् दिशं प्राचीं ब्रह्मणो दक्षिणां विभुः ।
 अश्वर्यवे प्रतीचीं च उदीचीं सामगाय सः ॥ २ ॥

आचार्याय ददौ शेषा यावती भूतदन्तरा ।
 मन्यमान इदं कुलं ब्राह्मणोऽहंति निःस्पृहः ॥ ३ ॥
 इत्यदात् स्वमलङ्कारं वासोभ्यामवरोपितः ।
 तथा राज्यपि वैदेही सौमङ्गल्यावरोपिता ॥ ४ ॥
 ते तु ब्राह्मणदेवस्य वात्सल्यं वीक्ष्य सज्जनाः ।
 प्रीताः क्लिबधियस्तस्मै प्रत्यर्प्येदं वधापिरे ॥ ५ ॥

ब्राह्मणाः ऊचुः-

अग्रत् नस्तवया किञ्च भगवन् भुवनेश्वर ।

यतोऽन्तर्हृदि संविद्य तमो हंसि स्वरोचिषा ॥ ६ ॥

नमो ब्रह्मण्यदेवाय रामायकुण्डमेधसे ।

उत्तमश्लोकधुर्याय न्यस्ततन्वेऽर्पिताङ्घ्रये ॥ ७ ॥

श्रीशुक उवाच-

कदाचिह्लोकजिज्ञासुर्गूढा रात्र्यामलक्षितः ।

चरन् बभौऽशृणोद् रामो भार्यामुद्दिश्य कस्यचित् ॥ ८ ॥

नाहं विभर्ति त्वां दुष्टामसतीं परवेशमगाम् ।

स्त्रेणो हि विभूयात् सीतां रामो नाहं भजे पुनः ॥ ९ ॥

इति लोकाद् बहुमुखाद् दुराराध्यादसंविदः ।

श्रुत्वा भीतेन सा त्यक्ता प्राप्ता प्राचेतसाश्रमम् ॥ १० ॥

अन्तर्वट्यांगते काले यमी सा सुपुत्रे सुतौ ।

कुशो लब्ध इति ख्याती तयोश्चक्रे क्रिया मुनिः ॥ ११ ॥

अज्ञदक्षक्रेकेतुश्च लक्ष्मणस्यात्मजौ स्मृतौ ।

तक्षः पुष्कल इत्यास्तां भरतस्य महीपते ॥ १२ ॥

सुबाहुः श्रुतसेनश्च शत्रुघ्नस्य बभूवतुः ।

गन्धर्वान् कोटिशो जप्ते भरतो विजये दिशाम् ।

तदीयं धनमानीय सर्वं राज्ञे न्यवेदयत् ॥ १३ ॥

शत्रुघ्नश्च मधोः पुत्रं लवणं नाम राक्षसम् ।

हत्वा मधुवनं चक्रे मधुरां नाम वै पुरीम् ॥ १४ ॥

मुनी निशिष्य तनयी सीता भर्त्रा विवासिता ।

ध्यायन्ती रामचरणी विवरं प्रविवेश ह ॥ १५ ॥

तच्छ्रुत्वा भगवान् रामो रुन्ध्रपि धिया शुचः ।

एभरंस्तस्या गुणांस्तांस्तान् नाशक्रोद् रोद्धुमीश्वरः ॥ १६ ॥

स्त्रीपुत्रसह एतादृक् सर्वत्र त्रासमाबहः ।

अपीश्वराणां किमुत ग्राम्यस्य गृहमेधिनः ॥ १७ ॥

तत ऊर्ध्वं ब्रह्मचर्यं धारयन्नजुहोत् प्रभुः ।

त्रयोदशाब्दसाहस्रमग्निहोत्रमखण्डितम् ॥ १८ ॥

स्मरतां हृदि विन्यस्य बुद्धं पद्ममिवांशुकैः ।

स्वपादपङ्क्तं चाम आत्मज्योतिरगन्तुं ततः ॥ १९ ॥

नेदं यशो रपुषतेरिह विश्वमूर्ते-

लीलातनोरधिकशान्तविमुक्तधाप्रः ।

रक्षोबधो जलधिवन्धनमस्त्रपाणः

किं तस्य शत्रुहने कपयः सहायाः ॥ २० ॥

यस्यामलं नृपसदस्सु यशोऽधुनाऽपि

गायन्त्यघ्नमृषयो दिग्भिन्द्रपाते ।

तत्राकपालबसुपालकिरीटजुष्टं

पादाम्बुजं रघुपतेः शरणं प्रपद्ये ॥ २१ ॥

स वैः स्मृष्टोऽभिट्टो वा संवित्तोऽनुगतोऽपि वा ।

कोसलास्ते ययुः स्थानं यत्र गच्छन्ति योगिनः ॥ २२ ॥

पुरुषो रामचरितं श्रवणैरुपधारयन् ।

आनृशंस्यपरो राजन् कर्मवन्धैर्विमुच्यते ॥ २३ ॥

राजोवाच-

कथं स भगवान् रामो भ्रातृन् वा स्वयमात्मनः ।

तस्मिन् वा तेऽन्वबर्तन्त प्रजाः पौरास्त ईश्वरे ॥ २४ ॥

श्रीशुक उवाच-

अधादिशद् दिग्बिजये भ्रातृन् त्रिदशेश्वरः ।

आत्मानं दर्शयन् स्वानां पुरीमैक्षत सानुगः ॥ २५ ॥

आसिक्तमार्गां गन्धोदैः करिणां मदसीकरैः ।

स्वामिन् प्राप्तमालोक्य मत्तां वा सुतरामिव ॥ २६ ॥

प्रासादगोपुरसभाचैत्यदेवगृहादपि ।

विन्यस्तहेमकलशैः पताकाभिश्च मण्डिताम् ॥ २७ ॥

पूगैः सवन्ती रम्भाभिः पालिकाभिः सुवाससाम् ।

आदर्शैरंशुकैः खम्भिः कृतकोतुकतोरणाम् ॥ २८ ॥

तमुपेयुस्तत्र तत्र पौरा अहंणपाणयः ।

आशिषो ययुजुर्देव पाहीमां प्राक् त्वयोद्भृताम् ॥ २९ ॥

तं ताः प्रजा वीक्ष्य पतिं चिरागतं

दिदक्षयोत्सृज्य गृहान् स्त्रियो नराः ।

आरुह्य हर्म्याण्यरविन्दलोकं

नतृप्तनेत्राः कुसुमैरवाकिरन् ॥ ३० ॥

अथ प्रविष्टः स्वगृहं जुष्टं स्वैः पूर्वराजभिः ।

अनन्तगृहकोशादथमनन्यैरुपरिच्छदम् ॥ ३१ ॥

चिद्रमोदम्बरद्वर्गिर्दृष्टस्तम्भपङ्क्तिभिः ।
 स्थलेर्मार्गकतैः स्वच्छैर्भातैः स्फटिकभित्तिभिः ॥ ३२ ॥
 चित्रग्रभिः पट्टिकाभिर्वागोमणिगणांशुभिः ।
 मुक्ताफलैश्चिद्रुद्राभिः कान्तकामोपपत्तिभिः ॥ ३३ ॥
 धूपद्रीपैः गुरभिर्भिर्मण्डितैः पुष्पमण्डकैः ।
 सीपुंभिः सुरसद्भासुर्नुष्टैर्भूषणभूषणैः ॥ ३४ ॥

तस्मिन् स भगवान् रामः स्निग्धया प्रिययेष्टया ।
 रमे स्वरामचाराणामुपभः सीतया सह ॥ ३५ ॥
 वुभुजे च यथाकामं कामं धर्ममपीडयन् ।
 वर्षपूगान् वहन् नृणामभिष्येयाद्विषद्वयः ॥ ३६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 कुशस्य चानिधितस्तस्मान्निपथस्तत्सुतो नभः ।
 पुण्डरीकोऽथ तत्पुत्रः क्षेमधन्वाऽभवत् ततः ॥ १ ॥
 देवानीकस्तनोऽङ्गीनः पारिषात्रश्च तत्सुतः ।
 ततो बलस्थलस्तस्माद् वज्रनाभोऽकंसम्भवः ॥ २ ॥
 स्वर्गणस्तत्सुतस्तस्माद् विधूतश्चाभवत् सुतः ।
 ततो हिरण्यनाभोऽभूद् योगाचार्यस्तु जैमिनेः ॥ ३ ॥
 शिष्यः सकलमध्यान्मं याज्ञवल्क्योऽध्यगाद् यतः ।
 योगं महोदयमृषिर्हृदयग्रन्थिर्भेदनम् ॥ ४ ॥
 पुष्यो हिरण्यनाभस्य ध्रुवसन्धिस्तनोऽभवत् ।
 सुदर्शनोऽथाग्रिर्घातः शीघ्रस्तस्य मरुत् सुतः ॥ ५ ॥
 योऽसावास्ते योगसिद्धः कलापग्राममास्थितः ।
 कलेरन्ते सूर्यवंशं नष्टं भावयिता पुनः ॥ ६ ॥
 तस्मात् तु सुश्रुतस्तस्य सन्धिस्तस्यापि मर्षणः ।
 महत्सत्त्वान्तुतस्तस्माद् चित्रसाहजानजायत ॥ ७ ॥
 ततो बृहद्बलो यस्तु पित्रा ते समरे हतः ।
 एते हीक्ष्याकुभूपाला अतीताः शृण्वनागतान् ॥ ८ ॥

बृहद्बलस्य भविता पुत्रो नाम्ना बृहद्रणः ।
 उरुक्षयः सुतस्तस्य वसुप्रीतिर्भविष्यति ॥ ९ ॥
 प्रतिव्यामस्तनो भानुर्दिवाकौ वाहिनीपतिः ।
 सहदेवस्तनो भावी बृहदथोऽथ भानुमान् ॥ १० ॥
 प्रतीकाथो भानुमनः सुप्रतीकोऽथ तत्सुतः ।
 भविता मरुदेवोऽथ सुनक्षत्रोऽथ रुक्मकः ॥ ११ ॥
 तस्यान्तरिक्षस्तत्पुत्रः सुतपास्तदभित्रजित् ।
 बृहद्वाजस्तु तस्यापि बर्हिस्तस्मात् कृतञ्जयः ॥ १२ ॥
 रणञ्जयस्तस्य सुतः सञ्जयो भविता ततः ।
 तस्माच्छक्रतोऽथ शुद्धोदो लाटलस्तत्सुतः स्मृतः ॥ १३ ॥
 ततः प्रसेनजित् तस्माद् क्षुद्रको भविता ततः ।
 कुणको भविता तस्मात् सुरयस्तनयस्ततः ।
 सुमित्रो नाम निष्ठान्तस्त्वेते बार्हद्बला नृपाः ॥ १४ ॥
 इक्ष्वाकूणामयं वंशः सुमित्रान्नो भविष्यति ।
 यतस्तं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वै कलौ ॥ १५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 निर्मिरिक्षाकुटनयो वसिष्ठमवृत्तत्विजम् ।
 आरभ्य सत्रं सोऽप्याह शक्रेण प्राग् वृत्तोऽस्मि भोः ॥ १ ॥
 तं निर्वर्त्यागमिष्यामि तावन्मां प्रतिपालय ।
 तूष्णीमासीद् गृहपतिः सोऽपीन्द्रस्याकरोन्मखम् ॥ २ ॥

निमिथलमिदं विद्वान्सत्रमारभताम्बान् ।
 कन्विग्भिरपरैस्तावद् यावत् तन्नागमद् गुरुः ॥ ३ ॥
 शिष्यव्यतिक्रमं वीक्ष्य निर्वर्त्य गुरुरागतः ।
 अशपत् पततो देहो निमेषे पण्डितमग्निनः ॥ ४ ॥

निमिः प्रतिददौ शापं गुरवेऽधर्मवर्तिने ।
 तवापि पततां देहो लोभाद्धर्ममजानतः ॥ ५ ॥

इत्युत्ससर्ज तं देहं निमिरध्यात्मकोविदः ।
 मित्रावरुणयोजज्ञे ऊर्वय्यां प्रणितामहः ॥ ६ ॥

गन्धवस्तुषु तरेहं निधाय मुनिसत्तमाः ।
 समाप्ते सत्रयागेऽथ देवानुचुः समागतान् ॥ ७ ॥

राज्ञो जीवतु देहोऽयं प्रसन्नाः प्रभवो यदि ।
 तथेत्युक्ते निमिः प्राह मा भून्मे देहबन्धनम् ॥ ८ ॥

यस्य योगं न बाञ्छन्ति वियोगभयकतराः ।
 भजन्ति चरणाम्भोजं मुनयो हरिभेषधः ॥ ९ ॥

देहं नावरुन्तेऽहं दुःखशोकभयाश्रयम् ।
 सर्वत्रास्य यतो मृत्युर्मत्स्यानामुदके यथा ॥ १० ॥

देवा ऊचुः—
 विदेह उष्यतां कामं लोचनेषु शरीरिणाम् ।
 उन्मेषणनिमेषाभ्यां लक्षितोऽध्यात्मसंस्थितः ॥ ११ ॥

अराजकभयं नृणां मन्यमाना महर्षयः ।
 देहं ममन्युश्च निमिः कुमारः समजायत ॥ १२ ॥

जननाज्वनः सोऽभूद् वैदेहस्तु विदेहजः ।
 मिथिलो मथनाज्जातो मिथिला येन निर्मिता ॥ १३ ॥

तस्मादुदावसुस्तस्य पुत्रोऽभून्नन्दिबर्धनः ।
 ततः सुकेतुस्तस्यापि देवरातो महीपतिः ॥ १४ ॥

तस्माद् बृहद्रथस्तस्य महावीर्यः सुपृत्विता ।
 सुपृत्तेर्धृष्टकेतुर्वै हर्यशोऽथ मरुस्ततः ॥ १५ ॥

श्रीशुक उवाच—
 अपातः श्रूयतां राजन् वंशः सोमस्य पावनः ।
 यस्मिन्नैलादयो भूपाः कीर्त्यन्ते पुण्यकीर्तयः ॥ १ ॥

सहस्रशिरसः पुंसो नाभिहदसरोरुहात् ।
 जातस्यासीत् सुतो धातुरत्रिः पितृसमो गुणैः ॥ २ ॥

मरोः प्रतीन्यकस्तस्माज्जातः कृतरथो यतः ।
 देवमीडस्तस्य सुतो विधृतोऽथ महाधृतिः ॥ १६ ॥

कृतिरातस्ततस्तस्मान्महारोमाऽथ तत्सुतः ।
 स्वर्णरोमा सुतस्तस्य हस्वरोमा व्यजायत ॥ १७ ॥

ततः सीरध्वजो जज्ञे यज्ञार्थं कर्पतो महीम् ।
 सीता सीराग्रतो जाता तस्मान् सीरध्वजः स्मृतः ॥ १८ ॥

कुशध्वजस्तस्य पुत्रस्ततो धर्मध्वजो नृप ।
 धर्मध्वजस्य द्वौ पुत्रौ कृतध्वजमितध्वजौ ॥ १९ ॥

कृतध्वजात् केशिध्वजः खाण्डिक्यस्तु मितध्वजात् ।
 कृतध्वजसुतो राजन्नात्मविद्याविशारदः ॥ २० ॥

खाण्डिक्यः कर्मतत्त्वज्ञो भीतः केशिध्वजाद् गतः ।
 भानुमांस्तस्य पुत्रोऽभूच्छतयुष्मस्तु तत्सुतः ॥ २१ ॥

शुचिस्तु तनयस्तस्मात् सनद्वाजस्ततोऽभवत् ।
 ऊर्जकेतुः सनद्वाजादजोऽथ कुरुजित्सुतः ॥ २२ ॥

अरिष्टनेमिस्तस्यापि श्रुतायुस्तत्सुपार्थकः ।
 ततश्चित्ररथो यस्य क्षेमापिर्मिथिलाधिपः ॥ २३ ॥

तस्माद्धेमरथस्तस्य सुतः सन्धरथस्ततः ।
 आसीदुपगुरुस्तस्मादुपगुप्तोऽग्निसम्भवः ॥ २४ ॥

वैवस्वतोऽथ तत्पुत्रो युयुधो यत्सुभ्रापणः ।
 श्रुतस्ततो जयस्तस्माद् विजयोऽस्माद् क्रतुः सुतः ॥ २५ ॥

शुनकस्तत्सुतो जज्ञे वीरहव्यो धृतिस्ततः ।
 बहुलाश्वो धृतस्तस्य कृतिरस्य महावशी ॥ २६ ॥

एते वै मिथिला राजन्नात्मविद्याविशारदाः ।
 योगेश्वरप्रसादेन द्रन्द्वेमुक्ता गृध्रेष्वपि ॥ २७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 अपातः श्रूयतां राजन् वंशः सोमस्य पावनः ।
 यस्मिन्नैलादयो भूपाः कीर्त्यन्ते पुण्यकीर्तयः ॥ १ ॥

सहस्रशिरसः पुंसो नाभिहदसरोरुहात् ।
 जातस्यासीत् सुतो धातुरत्रिः पितृसमो गुणैः ॥ २ ॥

तस्य हृष्योऽभवत् पुत्रः सोमोऽमृतमयः किल ।
 विप्रौषध्यम्बुगर्भाणां ब्रह्मणा कल्पितः पतिः ॥ ३ ॥

सोऽयजद् राजसूयेन बिजित्य भुवनत्रयम् ।
 पत्नीं बृहस्पतेर्दत्तात् तारां नामाहरद् बलात् ॥ ४ ॥

यदा स देवगुरुणा याचितोऽभीक्ष्णशो मदात् ।
 नात्यजत् तत्कृते जज्ञे सुरदानवविग्रहः ॥ ५ ॥
 शुक्रो बृहस्पतर्द्वैपादग्रहीत् सासुरोदुषम् ।
 हरो गुरुसुतस्नेहान् सर्वभूतगणावृतः ॥ ६ ॥
 सर्वदेवगणोपेतो महेन्द्रो गुरुमन्वायत् ।
 सुरासुरविनाशोऽभूत् समरस्तारकामयः ॥ ७ ॥
 निवेदितोऽजोऽङ्गिरसा सोमं निर्भर्त्स्य विश्वकृत् ।
 तारां स्वभर्त्रे प्रायच्छदन्तर्वर्त्ती बृहस्पतिः ॥ ८ ॥
 गर्भं त्यजाशु दुष्प्रज्ञे मत्प्रेत्रादाहितं परैः ।
 नाहं त्वां भस्मसात् कुर्यां सिध्यं सान्त्वानिकं सति ॥ ९ ॥
 तत्याज ब्रीडिता तारा कुमारं कनकप्रभम् ।
 तस्यां जज्ञे दस्युहन्ता कुमारः कनकप्रभः ॥ १० ॥
 स्पृहामाङ्गिरसश्चक्रे कुमारे सोम एव च ।
 ममायं न तवेत्युच्चैस्तयोर्विबदमानयोः ॥ ११ ॥
 पञ्चभुक्तपयो देवा नैवोचे ब्रीडिता च सा ।
 कुमारो मातरं प्राह कुपितोऽलीकलज्जया ॥ १२ ॥
 किं न वोचस्यसद्वृत्ते पितरं मे वदाशु वै ।
 न त्वां तु भस्मसात् कुर्यामात्मावयविगृहीनीम् ॥ १३ ॥
 ब्रह्मा तं तु विनिर्भर्त्स्य क्षेप्तारं मातुरन्तिके ।
 तामाहूय समग्राक्षीद् रह एव तु सान्त्वया ॥ १४ ॥
 सोमस्येत्याह शनैः सोमस्तं तावदग्रहीत् ।
 तस्यात्मयोनिरकृतं बुध इत्यभिषां नृप ॥ १५ ॥
 बुद्ध्या गम्भीरया येन पुत्रेणापोदुराण् मुदम् ।
 ततः पुरुरवा जज्ञे इलायां य उदाहृतः ॥ १६ ॥
 तस्य रूपगुणीदार्यशीलद्रविणविक्रमान् ।
 क्षुत्वोर्वशीन्द्रभयने गीयमानान् सुरर्षिणा ॥ १७ ॥
 तदन्तिकमुपेयाय देवी स्मरशारादिता ।
 मित्रावरुणयोः शापादापना नरलोकताम् ॥ १८ ॥
 निशाम्य पुरुषश्रेष्ठं कन्दर्पमिव रूपिणम् ।
 धृतिं विहाय ललना उपतस्ये तदन्तिकम् ॥ १९ ॥

स तां बिलोक्य नृपतिर्हंपैणोत्फुल्लोचनः ।
 उवाच क्षणया वाचा देवीं हृष्टनूरुहः ॥ २० ॥
 राजोवाच—
 स्वागतं ते वरारोहे आस्पतां करवाम किम् ।
 संरमस्य मया साकं रतिनीं शाश्वतीः समाः ॥ २१ ॥
 उर्वंशुवाच—
 कस्यास्त्वयि न सज्जेत मनो दृष्टिश्च सुन्दर ।
 यदज्ञात्न रमा याति स दृष्टो हरिराश्रयः ॥ २२ ॥
 एतावुरणकी राजन् न्यस्ती रक्षस्व मानद ।
 संरम्ये भवता साकं लाघ्यः स्त्रीणां वरः स्मृतः ॥ २३ ॥
 घृतं मे वीर भक्ष्यं स्यान्नेष्टे त्वाऽन्यत्र मैषुनात् ।
 विवाससं तत् तथेति प्रतिपेदे महामनाः ॥ २४ ॥
 राजोवाच—
 अहो रूपमहो भावं नरलोकविमोहनम् ।
 को न सेवेत मनुजो देवीं त्वां स्वयमागताम् ॥ २५ ॥
 शुक्र उवाच—
 तया स पुरुषश्रेष्ठो रमयन्त्या यथाहृतः ।
 रेमे सुरविहारोपु कामं चैत्रयावितु ॥ २६ ॥
 रममाणस्तया देव्या पञ्चकिञ्जल्कगन्धया ।
 तन्मुसामोदमुपितो मुमुदेऽब्जगणान् बहून् ॥ २७ ॥
 अपश्यन्भुर्वशीमिन्द्रो गन्धर्बान् समचोदयत् ।
 उर्वशीरहितं महामास्थानं नातिशोभते ॥ २८ ॥
 त उपेत्य महारात्री तमसि प्रत्युपस्थिते ।
 उर्वश्या उरणी जहृर्न्यस्ती राजनि जायया ॥ २९ ॥
 निशाम्याक्रन्दितं देवी पुत्रयोर्नीयमानयोः ।
 हताऽस्म्यहं कुनापेन नपुंसा वीरमानिना ॥ ३० ॥
 यद्विस्मभादहं नष्टा हतापत्या च दस्युभिः ।
 यः शेते निशि सन्त्रस्तो यथा नारी दिवा पुमान् ॥ ३१ ॥
 इति वाक्सायकैर्बिद्धः प्रतोदिरिव कुञ्जरः ।
 निशि निशिशामादाय विवस्त्रोऽभ्यद्रवद् रूपा ॥ ३२ ॥
 ते विसृज्योरणौ तत्र प्रायोतन्त स्वविपुता ।
 आदाय मेपावायान्तं नग्रमैक्षत सा पतिम् ॥ ३३ ॥

निमिः प्रतिददौ शापं गुरवेऽधर्मवर्तिने ।

तवापि पततां देहो लोभाद्धर्ममजानतः

॥ ५ ॥

इत्युत्सर्ज तं देहं निमिरध्यात्मकोविदः ।

मित्रावरुणयोज्ञे उर्वदयां प्रपितामहः

॥ ६ ॥

गन्धवस्तुपु तद्देहं निधाय मुनिसत्तमाः ।

समाप्ते सत्रयागेऽथ देवान्बुधैः समागतान्

॥ ७ ॥

राज्ञो जीवतु देहोऽयं प्रसन्नाः प्रभवो यदि ।

तथेत्युक्ते निमिः प्राह मा भून्मे देहवन्धनम्

॥ ८ ॥

यस्य योगं न बाञ्छन्ति वियोगभयकतराः ।

भजन्ति चरणाम्भोजं मुनयो हरिमेधसः

॥ ९ ॥

देहं नावरुन्तेऽहं दुःखशोकभयाश्रयम् ।

सर्वत्रास्य यतो मृत्युर्मत्स्यानामुदके यथा

॥ १० ॥

देवा ऊचुः-

विदेह उप्यतां कामं लोचनेषु शरीरिणाम् ।

उन्मेपणनिमेपाभ्यां लक्षितोऽध्यात्मसंस्थितः

॥ ११ ॥

अराजकभयं नृणां मन्यमाना महर्षयः ।

देहं ममन्युश्च निमेः कुमारः समजायत

॥ १२ ॥

जननाञ्जनकः सोऽभूद् वैदेहस्तु विदेहजः ।

मिथिलो मथनाज्जातो मिथिला येन निर्मिता

॥ १३ ॥

तस्मादुदावसुस्तस्य पुत्रोऽभून्निर्वर्धनः ।

ततः सुकेतुस्तस्यापि देवरातो महीपतिः

॥ १४ ॥

तस्माद् बृहद्रथस्तस्य महावीर्यः सुधृत्पिता ।

सुधृतेर्धृष्टकेतुर्वै हर्यश्चोऽथ मरुस्ततः

॥ १५ ॥

मरोः प्रतीन्धकस्तस्माज्जातः कृतरथो यतः ।

देवमीदृस्तस्य सुतो विधृतोऽथ महाधृतिः

॥ १६ ॥

कृतिरातस्तस्तस्मान्महारोमाऽथ तत्सुतः ।

स्वर्णरोमा सुतस्तस्य हस्वरोमा व्यजायत

॥ १७ ॥

ततः सीरध्वजो जज्ञे यज्ञार्थं कर्पतो महीम् ।

सीता सीराग्रतो जाता तस्मात् सीरध्वजः स्मृतः

॥ १८ ॥

कुशध्वजस्तस्य पुत्रस्ततो धर्मध्वजो नृप ।

धर्मध्वजस्य द्वौ पुत्रौ कृतध्वजमितध्वजौ

॥ १९ ॥

कृतध्वजात् केशिध्वजः खाण्डिक्यस्तु मितध्वजात् ।

कृतध्वजसुतो राजन्नात्मविद्याविशारदः

॥ २० ॥

खाण्डिक्यः कर्मतत्त्वज्ञो भीतः केशिध्वजाद् गतः ।

भानुमांस्तस्य पुत्रोऽभूच्छतयुग्मस्तु तत्सुतः

॥ २१ ॥

शुचिस्तु तनयस्तस्मात् सनद्वाजस्ततोऽभवत् ।

ऊर्जकेतुः सनद्वाजादजोऽथ कुरुजित्सुतः

॥ २२ ॥

अरिष्टनेमिस्तस्यापि श्रुतायुस्तत्सुपार्थकः ।

ततश्चित्ररथो यस्य क्षेमापिर्मिथिलापिषः

॥ २३ ॥

तस्माद्धर्मरथस्तस्य सुतः सत्यरथस्ततः ।

आसीदुपगुरुस्तस्मादुपगुप्तोऽग्निसम्भवः

॥ २४ ॥

वैवस्वतोऽथ तत्पुत्रो युयुधो यत्सुभाषणः ।

श्रुतस्ततो जयस्तस्माद् विजयोऽस्माद् क्रतुः सुतः

॥ २५ ॥

शुनकस्तत्सुतो जज्ञे वीरहन्त्रो धृतिस्ततः ।

बहुलाश्वो धृतस्तस्य कृतिरस्य महावशी

॥ २६ ॥

एते वै मिथिला राजन्नात्मविद्याविशारदाः ।

योगेश्वरप्रसादेन द्रष्टुर्मुक्ता गृह्यध्वपि

॥ २७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अयातः श्रूयतां राजन् वंशः सोमस्य पावनः ।

यस्मिन्नेलादयो भूपाः कीर्तन्ते पुण्यकीर्तयः

॥ १ ॥

सहस्रशिरसः पुंसो नाभिहदसरोरुहात् ।

जातस्यासीत् सुतो धानुरत्रिः पितृसमो गुणैः

॥ २ ॥

तस्य दृढयोऽभवत् पुत्रः सोमोऽमृतमयः किल ।

विप्रीपथ्यम्बुगर्भाणां ब्रह्मणा कल्पितः पतिः

॥ ३ ॥

सोऽयजद् राजसूयेन विजित्य भुवनत्रयम् ।

पत्नीं बृहस्पतेर्दपान् तारां नामाहरद् बलात्

॥ ४ ॥

यदा स देवगुरुणा याचितोऽभीक्ष्णशो मदान् ।
 नात्यजत् तत्कृते जज्ञे सुरदानवविग्रहः ॥ ५ ॥

शुक्रो बृहस्पतेर्द्वेषादग्रहीत् सासुरोडुषम् ।
 हरो गुरुसुतब्रह्मात् सर्वभूतगणावृतः ॥ ६ ॥

सर्वदेवगणोपेतो महेन्द्रो गुरुमन्त्रयात् ।
 सुरासुरविनाशोऽभूत् समरस्तारकामयः ॥ ७ ॥

निवेदितोऽजोऽङ्गिरसा सोमं निर्भर्तस्य विश्वकृत् ।
 तारां स्वभर्त्रे प्रायच्छदन्तर्बन्त्री बृहस्पतिः ॥ ८ ॥

गर्भं त्यजाशु दुष्प्रेक्षे मत्प्रेत्रादाहितं परैः ।
 नाहं त्वां भस्मसात् कुर्यां शिष्यं सान्त्वानिकं सति ॥ ९ ॥

तत्याज ब्रीडिता तारा कुमारं कनकप्रभम् ।
 तस्यां जज्ञे दस्युहन्ता कुमारः कनकप्रभः ॥ १० ॥

स्पृहामाङ्गिरसश्चक्रे कुमारे सोम एव च ।
 भ्रमायं न तवेत्युच्चैस्तथाविन्दमानयोः ॥ ११ ॥

पप्रच्छुर्कपयो देवा नैबोचे ब्रीडिता च सा ।
 कुमारो मातरं प्राह कुपितोऽलीकलज्जया ॥ १२ ॥

किं न बोचस्यसद्वृत्ते पितरं मे वदाशु वे ।
 न त्वां तु भस्मसात् कुर्यामात्मावयवविगृहीनीम् ॥ १३ ॥

ब्रह्मा तं तु विनिर्भर्तस्य क्षेप्तारं मातुरन्तिके ।
 तामाहूय समप्राक्षीद् रह एव तु सान्त्वया ॥ १४ ॥

सोमस्येत्याह शनकैः सोमस्तं तावदग्रहीत् ।
 तस्यात्मयोनिरकृतं बुध इत्यभिधां नृप ॥ १५ ॥

बुद्ध्या गम्भीरया येन पुत्रेणापोडुराशु मुदम् ।
 ततः पुरुरवा जज्ञे इलायां य उदाहृतः ॥ १६ ॥

तस्य रूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान् ।
 श्रुत्वोर्वशीन्द्रभवने गीयमानान् सुरर्षिणा ॥ १७ ॥

तदन्तिकमुपेयाय देवी स्मरशारदिता ।
 मित्रावरुणयोः शापादापना नरलोकताम् ॥ १८ ॥

निशाम्य पुरुषश्रेष्ठं कन्दर्पमिव रूपिणम् ।
 धृतिं विहाय ललना उपतस्ये तदन्तिकम् ॥ १९ ॥

स तां विलोक्म नृपतिर्हर्षेणोत्फुल्लोचनः ।
 उवाच श्रक्षण्या वाचा देवीं हृष्टनूरुहः ॥ २० ॥

राजोवाच—
 स्वागतं ते वरारोहे आस्यतां करवाम किम् ।
 संरमस्व मया साकं रतिनीं शाश्वतीः समाः ॥ २१ ॥

उर्वसुवाच—
 कस्यास्त्यपि न सज्जेत मनो दृष्टिश्च सुन्दर ।
 यदज्ञानं रमा याति स दृष्टो हरिराश्रयः ॥ २२ ॥

एतावुरणकौ राजन् न्यस्तौ रक्षस्व मानद ।
 संरस्ये भवता साकं श्लाघ्यः स्त्रीणां वरः स्मृतः ॥ २३ ॥

पूतं मे वीर भक्ष्यं स्यान्नेष्टे त्वाऽन्यत्र मैधुनात् ।
 विवाससं तत् तथेति प्रतिपेदे महामनाः ॥ २४ ॥

राजोवाच—
 अहो रूपमहो भावं नरलोकविमोहनम् ।
 को न सेवेत मनुजो देवीं त्वां स्वयमागताम् ॥ २५ ॥

शुक उवाच—
 तथा स पुरुषश्रेष्ठो रमयन्त्या यथाहृतः ।
 रेमे सुरविहारेषु कामं चैत्ररपादिषु ॥ २६ ॥

रममाणस्तथा देव्या पद्मकिञ्जल्कगन्धया ।
 तन्मुखामोदमुपितो मुमुदेऽब्जगणान् बहून् ॥ २७ ॥

अपश्यन्नुर्वशीमिन्द्रो गन्धर्वान् समचोदयत् ।
 उर्वशीरहितं महामास्थानं नातिशोभते ॥ २८ ॥

त उपेत्य महारात्री तमसि प्रत्युपस्थिते ।
 उर्वश्या उरणी जहृन्त्यस्ती राजनि जायया ॥ २९ ॥

निशाम्याक्रन्तिं देवी पुत्रयोर्नीयमानयोः ।
 हताऽस्म्यहं कुनापेन नपुंसा वीरमानिना ॥ ३० ॥

यद्विसम्भारहं नष्टा हतापत्या च दस्युभिः ।
 यः शेते निशि सन्त्रस्तो यथा नारी दिवा पुमान् ॥ ३१ ॥

इति वाक्सायकैर्बिद्धः प्रतोदेरिव कुञ्जरः ।
 निशि निशिगमादाय विवसोऽभ्यद्रवद् रुपा ॥ ३२ ॥

ते विसृज्योरणौ तत्र प्रायोतन्त स्ववियुता ।
 आदाय मेपावायान्तं नगमेक्षत सा पतिम् ॥ ३३ ॥

ऐलोऽपि शयने जायामपश्यन् विमना अभूत् ।
 तथितो विक्लवः शोचन् वशामोन्मत्तवन्महीम् ॥ ३४ ॥
 स तां वीक्ष्य कुरुक्षेत्रे सरस्वत्यां च तत्सखीः ।
 पश्यन् प्रहृष्टवदनः प्राह सूक्तं पुरुरवाः ॥ ३५ ॥
 अहो जाये तिष्ठ तिष्ठ घोरे न त्यक्तुमर्हसि ।
 मन्त्रा अयाप्यनिर्वृता वचांसि कृष्णबाहवै ॥ ३६ ॥
 सुदेवोऽयं पतत्यत्र देवि दूरं हतस्त्वया ।
 स्वादन्येन वृका गृध्रस्त्वत्प्रसादस्य नास्पदम् ॥ ३७ ॥
 ऊर्ध्वशुबाच—
 मा मृधा पुरुषोऽसि त्वं मा स्म त्वाऽधुर्वृका इमे ।
 कापि सख्यं न वै स्त्रीणां वृकाणां हृदयं यथा ॥ ३८ ॥
 स्त्रियो ह्यकरुणाः क्रूरा दुर्मर्षाः प्रियसाहसाः ।
 ग्रन्थप्लाप्येऽपि विषयं पतिं भ्रातरमप्युत ॥ ३९ ॥
 बिधायालीकविशम्भमन्त्रेऽप्यन्तसीत्यदाः ।
 नवं नवमभीषन्त्यः पुंश्रत्यः स्वैरवृत्तयः ॥ ४० ॥
 संवत्सरान्तेऽपि भवानेकरात्रं मयेऽथ ।
 बत्स्यत्यपत्यानि च ते भविष्यन्त्यपराणि भोः ।
 अन्तर्वर्त्तीमुपालक्ष्य देवीं स प्रययी पुरीम् ॥ ४१ ॥
 पुनस्तत्र गतोऽब्दान्ते ऊर्ध्वशीं वीरमातरम् ।
 उपलभ्य मुदा युक्तः समुवासा तया निशाम् ॥ ४२ ॥

अर्धनमुर्वशीं प्राह कृष्णं विरहातुरम् ।
 गन्धर्वानुपधावेमांस्तुभ्यं दास्यन्ति मामिति ॥ ४३ ॥
 तस्य संस्तुवतस्तुष्टा अग्निस्थालीं ददुर्नृप ।
 ऊर्ध्वशीं मन्यमानस्तां नाबुध्यत चरन् वने ॥ ४४ ॥
 स्थालीं न्यस्य वने गत्वा गृहानभ्युपितो निशि ।
 त्रेतायां सम्प्रवृत्तायां मनसि त्रय्यवर्तत ॥ ४५ ॥
 स्थालीस्थानं गतोऽथत्वं शमीगर्भं बिलक्ष्य सः ।
 तेन द्वे अरणी कृत्वा ऊर्ध्वशीलोककाम्यया ॥ ४६ ॥
 ऊर्ध्वशीं मन्त्रतो ध्यायन्नधराणिमुत्तराम् ।
 आत्मानमुभयोर्मध्ये यत् तत् प्रजननं प्रभुः ॥ ४७ ॥
 तस्य निर्मयनाज्ज्ञतो जातवेदा बिभावसुः ।
 त्रय्या स विद्यया राज्ञा पुत्रत्वे कल्पितस्त्रिवृत् ॥ ४८ ॥
 तेनापजत यज्ञेशं भगवन्तमधोक्षजम् ।
 ऊर्ध्वशीलोकमन्विच्छन् सर्वदेवमयं हरिम् ॥ ४९ ॥
 एक एव पुरा वेदः प्रणवः सर्ववाङ्मयः ।
 देवो नारायणो नान्य एकोऽग्निर्वर्ण एव च ॥ ५० ॥
 पुरुरवस एवासीत् त्रयी त्रेतामुखे नृप ।
 अग्निना प्रजया राजा लोकं गान्धर्वमेपियान् ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

ऐलस्य चोर्ध्वशीगर्भात् षडासन्नात्मजा नृप ।
 आयुः श्रुतायुः सत्यायू स्योऽथ विजयो जयः ॥ १ ॥
 श्रुतायोर्वसुमान् पुत्रः सत्यायोश्च श्रुतजयः ।
 रयस्याद्भुत एकस्तु जयस्य तनयोऽमितः ॥ २ ॥
 भीमस्तु विजयस्याथ काञ्चनो होत्रकस्ततः ।
 तस्य जह्नुः सुतो गङ्गां गण्डूषीकृत्य योऽपिवत् ॥ ३ ॥
 जह्नुस्तु पुरुस्तत्पुत्रो बलाकश्चात्मजोऽजकः ।
 ततः कुशः कुशस्यापि कुशाम्बुस्तनयो बसुः ॥ ४ ॥
 कुशनाभश्च चत्वारो गाधिरासीत् कुशाम्बुजः ॥ ५ ॥

तस्य सत्यवतीं कन्यामृषीकोऽयाचत द्विजः ।
 वरं विसहस्रं मत्वा गाधिर्भागवमब्रवीत् ॥ ६ ॥
 एकतः श्यामकर्णानां हयानां चन्द्रवर्चसाम् ।
 सहस्रं दीयतां शुल्कं कन्यायाः कुशिकान्वयः ॥ ७ ॥
 इत्युक्तस्तन्मतं ज्ञात्वा गतः स वरुणान्तिकम् ।
 आनीय दत्त्वा तानश्नानुपयेमे बराङ्गनाम् ॥ ८ ॥
 स ऋषिः प्रार्थितः पत्न्या श्रुत्वा चापत्यकाम्यया ।
 श्रपयित्वोभयैर्मन्त्रैश्चरं स्नातुं गतो मुनिः ॥ ९ ॥
 तावत् सत्यवती मात्रा स्वचरं याचिता सती ।
 श्रेष्ठं मत्वाऽनयाऽयच्छन्मात्रे मातुरदात् स्वयम् ॥ १० ॥

तद् विज्ञाय मुनिः प्राह पत्नी कष्टमकारपीः ।
घोरो दण्डधरः पुत्रो भ्राता ते ब्रह्मविचमः ॥ ११ ॥

प्रसादितः सत्यवत्या मैवं भूदिति भार्गवः ।
अथ तर्हि भवेत् पीत्रो जमदग्निस्ततोऽभवत् ॥ १२ ॥

सा चाभूत् सुमहापुण्यः कौशिकी लोकपावनी ।
रेणोः सुतां रेणुकां वै जमदग्निस्त्वाह याम् ॥ १३ ॥

तस्यां वै भार्गवकपेः सुता बसुमदादयः ।
यवीयान् जज्ञ एतेषां राम इत्यभिचिह्नतः ॥ १४ ॥

यमाहुर्वासुदेवांशं दैह्यानां कुलान्तकम् ।
त्रिःसप्तकृत्यो य इमां चक्रे निःक्षत्रियां महीम् ॥ १५ ॥

हर्मं क्षत्रं भुवो भारमब्रह्मण्यमधार्मिकम् ।
रजस्तमोऽधृतमहन् फल्गुन्यपि कृतेऽहसि ॥ १६ ॥

राजोवाच—
किं तदहो भगवतो राजन्यैरजितात्मभिः ।
कृतं येन कुलं नष्टं क्षत्रियाणामभीक्ष्णदाः ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच—
दैह्यानामधिपतिरर्जुनः क्षत्रियर्षभः ।
दत्तं नारायणस्यांशमाराध्य परिकर्मभिः ॥ १८ ॥

बाहून् दशशतं लेभे दुर्धर्पत्वमरातिषु ।
अव्याहतेन्द्रियोजश्रितेजोवीर्ययशोबलम् ॥ १९ ॥

योगेश्वरत्वमैश्वर्यं गुणा यत्राणिमादयः ।
चचाराव्याहतगतिलोकेषु पवनो यथा ॥ २० ॥

स्त्रीरत्नैरावृतः क्रीडन् रेवाम्भसि मदोत्कटः ।
वैजयन्तीं खड्गं बिभ्रद् क्रोध सरितं भुजैः ॥ २१ ॥

विज्झावितं स्वशिविरं प्रतिहोतः सरिजलैः ।
नामृष्यत् तस्य तद्दीर्यं वीरमानी दशाननः ॥ २२ ॥

गृहीतो लीलया स्त्रीणां समक्षं कृतकिल्बिषः ।
माहिष्मत्यां सन्निरुद्धो मुक्तो येन कपिर्यथा ॥ २३ ॥

स एकदा तु मृगयां विचरन् विजने वने ।
यहच्छयाऽऽश्रमपदं जमदग्रेरुपाविशत् ॥ २४ ॥

तस्मै स नरदेवाय मुनिरर्हणमाहरत् ।
ससैन्यामात्यबाह्याय हविर्धान्या तपोधनः ॥ २५ ॥

स वीरस्तस्य तद् हृद्धा आत्मैश्वर्यातिशायनम् ।
तत्राद्रियचक्रिहोत्रीं साभिलाषः स दैहयः ॥ २६ ॥

हविर्धानीमृपेर्दार्पणरान् हर्तुमयोजयत् ।
तां ते माहिष्मतीं नित्युः सयत्सां क्रन्दतीं वलान् ॥ २७ ॥

अथ राजनि निर्याते राम आश्रम आगतः ।
श्रुत्वा तत् तस्य दीरात्म्यं चुक्रोधाहिरवाहतः ॥ २८ ॥

परशुं योजयामास सतृणं चर्मकार्मुकम् ।
अन्धधावत दुर्धर्पो मृगेन्द्र इव यूपपम् ॥ २९ ॥

तमापतन्तं भृगुचर्ममोजसा
धनुर्धरं वाणपरधायुधम् ।
ऐण्यचर्माम्बरमात्मधामभिर्युतं
जटाभिर्दशो पुरीं नृपः ॥ ३० ॥

अचोदयदस्तिवरांश्च पत्तिभिः
गदासिवाणार्ष्टिशतगिश्चिभिः ।
अक्षोहिणीः सप्तदशतिभीषणाः
ता राम एको भगवानसूदयत् ॥ ३१ ॥

यतो यतोऽसौ प्रहरन् परश्वधो
मनोनिलीजाः परचक्रसूदनः ।
ततस्ततश्छिन्नभुजोरुक्रन्धरा
निपेतुरुज्यां हतस्तवाहनाः ॥ ३२ ॥

हृद्धा स्वसैन्यं रुधिरौघकर्म
रणाजिरे रामकुठारसायकैः ।
बिबृक्वचर्मध्वजचापविग्रहं
निपातितं दैह्य आपतद् रुपा ॥ ३३ ॥

अथार्जुनः पञ्चशतेषु बाहुभिर्भुजेषु
बाणान् युगपत् स सन्दधे ।
रामाय रामोऽखभूतां समग्रणी-
स्तानेकबद्धेषुभिराच्छिनत् समम् ॥ ३४ ॥

पुनः स्वहस्तैरचलान् मृधेऽङ्घ्रिषान्
उत्क्षिप्य वेगादभिधावतो युधि ।

भुजान् कुठारेण कठोरनेमिना
चिच्छेद रामः प्रसभं हसन्निव ॥ ३६ ॥
कृन्तबाहोः शिरस्तस्य गिरिशृङ्गमिवाहरत् ।
हते पितरि तत्पुत्रा अयुतं दुद्रुवुर्भयात् ॥ ३६ ॥
अग्निहोत्रीमुपावृत्य सबन्तां परवीरहा ।
समुपेत्याश्रमं पित्रे परिक्रिष्टां समार्षयत् ॥ ३७ ॥
स्वकर्म तत्कृतं रामः पित्रे भ्रातृभ्य एव च ।
वर्णयामास तच्छ्रुत्वा जमदग्निरभाषत ।
राम राम महाबाहो भवान् पापमकारपीत् ॥ ३८ ॥

अवधीर्नरेदेवं यत् सर्वदेवमयं वृथा ।
वयं हि ब्राह्मणास्तात क्षमयाऽर्हणतां गताः ॥ ३९ ॥
यथा लोकगुरुदेवः पारमेष्ठ्यमगात् पदम् ।
क्षमया रोचते लक्ष्मीः ब्राह्मी सीरी यथा प्रभा ।
क्षमिणामाशु भगवांस्तुप्यते हरिरीश्वरः ॥ ४० ॥
राज्ञो मूर्धावसिक्तस्य वधो ब्रह्मवधाद् गुरुः ।
तीर्थसंसेवया चाहो जह्यहान्युतचेतनः ॥ ४१ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवतं नवमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
पित्रोपशिक्षितो रामस्तपेति कुरुनन्दन ।
संबत्सरं तीर्थचर्यां चरित्वाऽऽश्रममाव्रजत् ॥ १ ॥
कदाचिद् रेणुका याता गङ्गायां पद्ममालिनम् ।
गन्धर्वराजं क्रीडन्तमप्सरोभिरपश्यत् ॥ २ ॥
विलोकयन्ती क्रीडन्तमुदकार्थं नदीं गता ।
होमवेलां न सस्मार किञ्चिच्चित्ररथस्पृहा ॥ ३ ॥
कालात्ययं तं विलोक्य मुनेः शापविशङ्किता ।
आगत्य कलशं तस्यै पुरोधाय कृताञ्जलिः ॥ ४ ॥
व्यभिचारं मुनिर्ज्ञात्वा पत्न्याः प्रकुपितोऽब्रवीत् ।
प्रीतीनां पुत्रकाः पापामित्युक्तास्तां न चक्रिरे ॥ ५ ॥
रामः सज्जोदितः पित्रा भ्रातृन् मात्रा सहायधीत् ।
प्रभावज्ञो मुनेः सम्यक् समापेक्षतपसश्च सः ॥ ६ ॥
वरेण छन्दयामास प्रीतः सत्यवतीसुतः ।
वज्रे दतानां रामोऽपि जीवितं चास्मृतिं वधे ॥ ७ ॥
उत्तस्युस्ते कुशलिनो निद्रापाय इवाञ्जसा ।
पितुर्विद्वान्तपोवीर्यं रामश्चक्रे सुहृद्बन्धम् ॥ ८ ॥
येऽर्जुनस्य सुता राजन् स्मरन्तः स्म पितुर्वन्धम् ।
रामवीर्यपराभूता लेभिरे शर्म न कवित् ॥ ९ ॥
एकदाऽऽश्रमतो रामे सञ्जातरि यनं गते ।
धिरं सिपापपिपबौ लब्धच्छिद्रा उपागमन् ॥ १० ॥

एष्ट्वाऽप्रयागार आसीनमावेशितधियं मुनिम् ।
भगवत्युत्तमश्लोकं जघ्रुस्ते पापनिश्चयाः ॥ ११ ॥
याचामानाः कृपणया राममात्राऽतिदारुणाः ।
प्रसह्य शिर उक्त्य जगमुस्ते क्षत्रबन्धवः ॥ १२ ॥
रेणुका दुःखशोकार्ता निघ्नन्त्यात्मानमात्मना ।
राम रामेति तातेति विचुक्रोशोचकैः सती ॥ १३ ॥
तदुपश्रुत्य दूरस्था हा रामेत्यार्तवत्स्वरम् ।
त्वरयाऽऽश्रममासाय ददृशुः पितरं हतम् ॥ १४ ॥
ते दुःखरोषामर्यार्तिशोकवेगविमोहिताः ।
हा तात सापो धर्मिष्ठ त्वत्त्वाऽस्मान् स्वर्गतो भवान् ॥ १५ ॥
विलप्येवं पितुर्देहं निधाय भ्रातृपु स्वयम् ।
प्रगृह्य परशुं रामः क्षत्रान्ताय मनो दधे ॥ १६ ॥
गत्वा माहिष्मतीं रामो ब्रह्मप्रविहतश्रियम् ।
तस्यां स शीर्षभी राज्ञां मध्ये चक्रे महागिरिम् ॥ १७ ॥
तद्रक्तेन नदीं घोरामब्रह्मण्यभयाबहाम् ।
हेतुं कृत्वा पितृवधं क्षत्रेऽमद्वलकारिणि ॥ १८ ॥
त्रिः सप्तकृत्यः पृथिवीं कृत्वा निःक्षत्रियां विभुः ।
स्यमन्तपथके चक्रे शोणितोदान् हृदान् नव ॥ १९ ॥
पितुः कायेन सन्धाय शिर आपाद्य बर्हिषि ।
सर्वदेवमयं देवमात्मनमयजन्मसैः ॥ २० ॥

ददी प्राचीं दिशं होत्रे ब्रह्मणे दक्षिणां दिशम् ।
 अध्वर्यवे प्रतीचीं वा उद्रात्र उत्तरां दिशम् ॥ २१ ॥
 अन्येभ्योऽवान्तरदिशः काश्यपाय च मध्यतः ।
 आर्यावर्तमुपद्रष्टे सदस्येभ्यस्ततः परम् ॥ २२ ॥
 ततश्चावभृथस्नानविधृताशोपकिल्बिषः ।
 सरस्वत्यां ब्रह्मनथां रजे व्यध्ना द्वांशुमान् ॥ २३ ॥
 स्वदेहं जमदग्निस्तु लब्ध्वा संज्ञानलक्षणम् ।
 कपीणां मण्डले सोऽभूत् सप्तमो रामपूजितः ॥ २४ ॥
 जामदग्न्योऽपि भगवान् रामः कमललोचनः ।
 आगामिन्यन्तरे राजन् वर्तयिष्यति वै बृहत् ॥ २५ ॥
 आस्तेऽद्यापि महेन्द्राद्री न्यस्तदण्डः प्रशान्तपीः ।
 उपगीयमानचरितः सिद्धगन्धर्वचातपीः ॥ २६ ॥
 एवं भृगुपु विश्वात्मा भगवान् हरिरीश्वरः ।
 अवतीर्य परं भारं भुवोऽहन् बहुशो नृपान् ॥ २७ ॥
 गाधेरभून्महातेजाः समिद्ध इव पावकः ।
 तपसा क्षात्रमुत्तुज्य यो लेभे ब्रह्मवर्षसम् ॥ २८ ॥
 विश्वामित्रस्य चैवासन् पुत्रा एकशतं नृप ।
 मध्यमस्तु मधुच्छन्दा माधुच्छन्दस एव ते ॥ २९ ॥
 पुत्रं कृत्वा शुनःशेषं देवरातं च भार्गवम् ।
 आजीगर्तं सुतानाह ज्येष्ठ एष प्रकल्प्यताम् ॥ ३० ॥
 यो वै हरिश्चन्द्रमखे विक्रीतः पुरुषः पशुः ।
 स्तुत्या देवान् प्रजेशादीन् मुमुचे पाशबन्धनात् ॥ ३१ ॥
 यो रातो देवयजने देवैर्गाधिसुताय सः ।
 देवरात इति ख्यातः शुनःशेषस्तु भार्गवः ॥ ३२ ॥
 ये मधुच्छन्दसो ज्येष्ठाः कुशलं मेनिरे न तत् ।
 अशपत् तान् मुनिः कुष्ठो म्लेच्छा भवत दुर्जनाः ॥ ३३ ॥
 स होवाच मधुच्छन्दाः सार्धं पञ्चाशता ततः ।
 यन्नो भवान् सजानीते तस्मिंस्तप्तामहे वयम् ॥ ३४ ॥
 ज्येष्ठं मन्त्रदृशं चक्रुः त्वामन्वधो वर्यं स्म हि ।
 विश्वामित्रः सुतानाह वीरवन्तो भविष्यथ ॥ ३५ ॥

ये मानं मेऽनुगृह्णन्तो वीरवन्तमकर्त मा ।
 एष वः कौशिका वीरो देवरातस्तमन्वित ॥ ३६ ॥
 अन्ये चाष्टकहारीता जपक्रतुमदादयः ।
 एवं कौशिकगोत्रं तद् वैश्वामित्रैः पृथग्विधम् ।
 प्रवरान्तरमापन्नं तद्वीत्येवं प्रकल्पितम् ॥ ३७ ॥
 यः पुरुरवसः पुत्र आधुस्तस्याभवन् सुताः ।
 नहुपः क्षत्रवृद्धश्च रजी रामश्च वीर्यवान् ।
 अनेना इति राजेन्द्र क्षत्रवृद्धान्वयं शृणु ॥ ३८ ॥
 क्षत्रवृद्धसुतस्यासन् सुहोत्रस्यात्मजास्रपः ।
 काश्यः कुशो गृत्समद इति गृत्समदादभूत् ॥ ३९ ॥
 शुनकः शौनको यस्य बहुचप्रवरो मुनिः ।
 काश्यस्य काशिस्तपुत्रः सुराष्ट्रो दीर्घतमःपिता ॥ ४० ॥
 धन्वन्तरिर्दीर्घतमस आधुर्वेदप्रवर्तकः ।
 यज्ञभृगु वासुदेवांशः स्मृतिमात्रार्तिनाशनः ॥ ४१ ॥
 तत्पुत्रः केतुमान् यस्य जज्ञे भीमरथस्ततः ।
 दिवोदासो युमांस्तस्मात् प्रतर्दन इति स्मृतः ॥ ४२ ॥
 स एव शत्रुजिह्वत्सो ऋतध्वज इतीरितः ।
 तथा कुबलपाथेति प्रोक्तोऽलकादयस्ततः ॥ ४३ ॥
 पश्चिर्पसहस्राणि पश्चिर्पशतानि च ।
 नालर्कादपरो राजा बुभुजे मेदिनीं पुवा ॥ ४४ ॥
 अलर्कात् सन्ततिस्तस्मात् सुनीधोऽथ सुकेतनः ।
 धर्मकेतुः सुतस्तस्मात् सत्यकेतुरजायत ॥ ४५ ॥
 धृष्टकेतुस्ततस्तस्मात् सुकुमारः क्षितीश्वरः ।
 वीतिहोत्रोऽस्य भर्गोऽतो भार्गभूमिरभून्नृपः ॥ ४६ ॥
 इतीमे काश्यजा भूषाः क्षत्रवृद्धान्वचायिनः ।
 रम्भस्य रभसः पुत्रो गम्भीरश्चक्रकस्ततः ॥ ४७ ॥
 तस्य क्षेत्रे ब्रह्म जज्ञे शृणु बंशमनेनसः ।
 शुद्धस्ततः शुचिस्तस्मात् त्रिककुट् धर्मसारथिः ॥ ४८ ॥
 ततः शान्तरया जज्ञे कृतकृत्यः स आत्मवान् ।
 रजेः पञ्चाशतान्यासन् पुत्राणाममितीजसाम् ॥ ४९ ॥

देवैरभ्यर्धितो दैत्यान् हत्वेन्द्रायाददाद् दिवम् ।

इन्द्रस्तस्मै पुनर्दत्त्वा गृहीत्वा चरणौ रजेः ॥ ५० ॥

आत्मानमर्धयामास प्रह्लादात् परिशङ्कितः ।

पितर्युपरते पुत्रा याचमानाय नो ददुः ॥ ५१ ॥

त्रिविष्टपं महेन्द्राय यज्ञभागान् समाददुः ।

गुरुणा हूयमानेऽग्नौ बलभित् तनयान् रजेः ॥ ५२ ॥

अवधीद् भ्रांशितान् मार्गाच्च कश्चिदवशेषितः ।

प्रतिक्षत्रः क्षत्रवृद्धान् सञ्जयस्तत्सुतो जयः ॥ ५३ ॥

ततः कुतः कुतस्यापि जज्ञे वीर्यधनस्तनः ।

सहदेवस्ततोऽहीनो जयस्तेनस्तु तत्सुतः ॥ ५४ ॥

सङ्कृतिस्तस्य च जयः क्षत्रधर्मा महारथः ।

क्षत्रवृद्धान्यया भूपा इमे शृण्वथ नाहुपान् ॥ ५५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

यतिर्ययातिः संयातिरायातिर्वियतिः कृतिः ।

पण्डिमे नहुपस्यासन् इन्द्रियाणीव देहिनः ॥ १ ॥

राज्यं नैच्छद् यतिः पित्रा दत्तं तत्परिणामवित् ।

यत्र प्रविष्टः पुरुष आत्मानं नावबुध्यते ॥ २ ॥

पितरि भ्रंशिते स्थानाद् इन्द्राण्या धर्पणाद् द्विजैः ।

प्रापितेऽजगरत्यं च ययातिरभवन्नृपः ॥ ३ ॥

चतसृष्यादिशद् दिक्षु भ्रातॄन् गोमून् यवीयसः ।

कृतदारो जुगोषोर्वी काव्यस्य वृषपर्वणः ॥ ४ ॥

राजोवाच—

ब्रह्मर्षिर्भगवान् काव्यः क्षत्रवन्पुत्र नाहुपः ।

राजन्यविप्रयोः कस्माद् विवाहः प्रातिलोमकः ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच—

एकदा दानयेन्द्रस्य शर्मिष्ठा नाम कन्यका ।

सखीसहस्रसंपुक्ता गुरुपुत्र्या च भामिनी ॥ ६ ॥

देवयान्या पुरोयाने पुष्पितद्रुमसङ्कुले ।

व्यचरत् कलगीतालिनलिनौपुलिनेऽवला ॥ ७ ॥

जलाशयं समासाय कन्याः कमललोचनाः ।

तीर्णं न्यस्य दुकूलानि विजहूः सिञ्चतीर्मिथः ॥ ८ ॥

ब्रजजन्तं वीक्ष्य गिरिशं सह देव्या वृषे स्थितम् ।

सहसोर्चीयं वासांसि पर्यधुर्ग्रीडिताः स्त्रियः ॥ ९ ॥

शर्मिष्ठाऽजानती वासो गुरुपुत्र्याः समव्ययत् ।

स्वीयं मत्वा प्रकुपिता देवयानीदमब्रवीत् ॥ १० ॥

अहो निरीक्ष्यतां महां दास्याः कर्म त्वसाम्प्रतम् ।

अस्मद्भार्य धृतवती शुनीच हविरध्वरे ॥ ११ ॥

वैरिदं तपसा सृष्टं मुखं पुंसः परस्य धैः ।

धार्यते धैः परश्चातिः शिवः पन्थाश्च दर्शितः ॥ १२ ॥

येऽपीदमुपतिष्ठन्ते लोकनाथाः सुरेश्वराः ।

भगवानपि विश्वात्मा पावनः श्रीनिकेतनः ॥ १३ ॥

वयं तत्रापि भृगवः शिष्योऽस्या नः पितासुरः ।

अस्मद्भार्य धृतवती शूद्रो वेदमिवासती ॥ १४ ॥

एवं क्षिपन्ती शर्मिष्ठा गुरुपुत्रीमभापत ।

रुपा शसन्ती नागीव धर्षिता दष्टदच्छदा ॥ १५ ॥

आत्मवृत्तिमविज्ञाय कन्धसे बहु भिक्षुकि ।

किं न प्रतीक्षसेऽस्माकं गृहान् बलिभुजो यथा ॥ १६ ॥

एवंविधैः सुपरुषैः क्षिप्वाऽऽचार्यसुतां सतीम् ।

शर्मिष्ठा प्राक्षिपत् कूपे वासस्त्वादाय मनुना ॥ १७ ॥

तस्यां गतायां स्वगृहं ययातिर्मृगयां चरन् ।

प्राप्तो यदृच्छया कूपे जलार्थी तां ददर्श ह ॥ १८ ॥

दत्त्वा स्वमुत्तरं बासस्तस्यै राजा विवाससे ।

गृहीत्वा पाणिना पाणिमुज्जहार दयापरः ॥ १९ ॥

तं वीरमाहोशनसी प्रेमनिर्भरया गिरा ।

राजस्त्वया गृहीतो मे पाणिः परपुरञ्जय ।

हस्तग्रहोऽपरो मा भूद् गृहीतायास्त्वया हि मे ॥ २० ॥

एष ईशकुन्तो वीर सम्यन्धो नी न पीरुषः ।

यदिदं कूपमग्राया भवतो दर्शनं मम ॥ २१ ॥

न ब्राह्मणो मे भविता हस्तग्राहो महाभुज ।
 कचस्य बार्हस्पत्यस्य शापाद् यमशपं पुरा ॥ २२ ॥
 ययातिरनभिप्रेतं देवोपहृतमात्मनः ।
 मनस्तु तद्गतं बुध्ना प्रतिजग्राह तद्वचः ॥ २३ ॥
 गते राजनि सा वीरे तत्र स्म रुदती पितुः ।
 न्यवेदयत् ततः सर्वमुक्तं शर्मिष्ठा कृतम् ॥ २४ ॥
 दुर्मता भगवान् काच्यः पौरोहित्यं विगर्हयन् ।
 स्तुपन् वृत्तिं च कापानीं दुहित्रा स यया पुरात् ॥ २५ ॥
 व्युपपत्वा तमाज्ञाय प्रत्यनीकविवक्षितम् ।
 गुरुं प्रसादयन् मूर्ध्ना पादयोः पतितः पथि ॥ २६ ॥
 क्षणार्धमन्युर्भंगवाञ्छिष्यं व्याचष्ट भार्गवः ।
 कामांशस्याः क्रियतां राजन् नैनं त्यक्तुमिहोत्सहे ॥ २७ ॥
 तथेत्यवस्थिते प्राह देवयानी मनोगतम् ।
 पित्रा दत्ता यतो यास्ये सानुगा यातु मामनु ॥ २८ ॥
 स्यानां तत् सङ्घटं वीक्ष्य तदर्शस्य च गौरवम् ।
 देवयानीं पर्यचरन् स्त्रीसहस्रेण दासिबन् ॥ २९ ॥
 नाहुपाय सुतां दत्त्वा सह शर्मिष्ठपोशनाः ।
 तमाह राजञ्छर्मिष्ठां मा धास्तन्ये तु कर्हिचित् ॥ ३० ॥
 विलोक्योशनसीं राज्ञीं शर्मिष्ठा सुप्रजां कञ्चित् ।
 तमेव वज्रे रहसि सख्याः पतिमृती सति ॥ ३१ ॥
 राजपुत्र्याऽर्पितोऽपत्ये धर्मं चावेश्य धर्मवित् ।
 स्मरञ्छुक्रवचः काले दिष्टमेवाभ्यपयत ॥ ३२ ॥
 यदुं च तुर्वसुं चैव देवयानी व्यजायत ।
 द्रुह्युं चानुं च पूरुं च शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी ॥ ३३ ॥
 गर्भसम्भवमासुर्या भर्तुर्विज्ञाय भामिनी ।
 देवयानी पितुर्गोहं ययौ क्रोधविमूर्च्छिता ॥ ३४ ॥
 श्रियामनुगतः कामी वचोभिरभिमन्त्रयन् ।
 न प्रसादयितुं शोके पादसंवाहनादिभिः ॥ ३५ ॥
 शुक्रस्तमाह वु पितः स्त्रीकामानृतपूरुष ।
 त्वां जरा विशते मन्द विरूपकरणी नृणाम् ॥ ३६ ॥
 ययातिरुवाच—
 अनुतोऽस्म्यथ कामानां ब्रह्मन् दुहितरि स्म ते ।
 व्यत्यस्येतां यथाकामं वयसा यो हि दास्यति ॥ ३७ ॥

श्रीगुरु उवाच—

इति लब्धव्यवस्थानः पुत्रं ज्येष्ठमवोचत ।
 यदो तात प्रतीच्छेमं जरां देहि निजं वयः ॥ ३८ ॥
 मातामहकृतां वत्स न तूतो विषयेष्वहम् ।
 वयसा भवदीयेन रंस्ये कतिपयाः समाः ॥ ३९ ॥
 यदुरुवाच—
 नोत्सहे जरया स्यातुमन्तरा प्राप्तया तव ।
 अविदित्वा सुरजं ग्राम्यं वैतृष्यं नैति पूरुषः ॥ ४० ॥
 तुर्वसुशोधितः पित्रा द्रुसुभानुश्च भारत ।
 प्रत्याचक्षुरधर्मज्ञा ह्यनित्ये नित्यबुद्धयः ॥ ४१ ॥
 अपृच्छत् तनयं पूरुं वयसोऽनं गुणाधिकम् ।
 न त्वमग्रजवद् वत्स मां प्रत्याख्यातुमर्हसि ॥ ४२ ॥
 पुरुवाच—
 को नु लोके मनुष्येन्द्र पितुरात्मकृतः पुमान् ।
 प्रतिहर्तुं क्षमो यस्य प्रसादाद् विन्दते परम् ॥ ४३ ॥
 उत्तमश्चिन्तितं कुर्यात् श्रोक्तकारी तु मध्यमः ।
 अधमोऽभ्रद्वया कुर्यादकर्तोऽचरितं पितुः ॥ ४४ ॥
 इति प्रमुदितः पूरुः प्रत्यगृह्णाज्जरां पितुः ।
 सोऽपि तद्वपसा कामान् यथावत्सुजुषे नृषः ॥ ४५ ॥
 सप्तद्विपपतिः सम्यक् पितृवत् पालयन् प्रजाः ।
 यथोपजोषं विषयान् जुजोषाऽव्याहतेन्द्रियः ॥ ४६ ॥
 देवयान्यप्यनुदिनं मनोवाग्देहवस्तुभिः ।
 प्रेयसः परमां प्रीतिमुवाह प्रेयसी रहः ॥ ४७ ॥
 अयजद् यज्ञपुरुषं क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ।
 सर्वदेवमयं देवं सर्ववेदमयं हरिम् ॥ ४८ ॥
 यस्मिन्नदं विरचितं ज्योत्स्नीय जलदावलिः ।
 नानेव भाति नाभाति स्वप्नमायामनोरथः ॥ ४९ ॥
 तमेव हृदि विन्यस्य वासुदेवं गुहादायम् ।
 नारायणमणीयांसं निराशरीरयजन् भुभुः ॥ ५० ॥
 एवं वर्षसहस्राणि मनःपट्टैर्मनःसुखम् ।
 विदधानोऽपि नातृष्यत् सार्वभौमः कदिन्द्रियैः ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथो षोडशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

स इत्यमाचरन् कामांस्त्रैणोऽपह्नवमात्मनः ।

वद्ध्वा प्रियायै निर्विण्णो गाथाभेतामगायत ॥ १ ॥

शृणु भार्गव्यम् गाथां मद्दिधाचरितां भुवि ।

पीरा यस्यानुशोचन्ति वने ग्रामनिवासिनः ॥ २ ॥

वस्त एको वने कश्चित् विचिन्वन् प्रियमात्मनः ।

ददर्श कूपे पतितां स्वकर्मवशगामजाम् ॥ ३ ॥

तस्या उद्धरणोपायं वस्तः कामी विचिन्तयन् ।

व्यपत्तं तीर्थं उद्धृत्य विपाणाग्रेण रोषसि । ॥ ४ ॥

सोत्तीर्य कूपात् सुश्रोणी तमेव चकमे किल

तया वृत्तं समुद्रीक्ष्य बह्वोऽजाः कान्तकामिनीः । ॥ ५ ॥

पीवान् श्मश्रुलं प्रेष्टं मीढ्वांसं यावकोविदम्

स एकोऽजवृषस्तासां बहीनां रतिवर्धनः । ॥ ६ ॥

रमे कामग्रहग्रस्त आत्मानं नावबुध्यत

तमेव प्रेष्टमया रममाणमजाऽन्यथा । ॥ ७ ॥

विलोक्य रूपसंलग्ना नामृष्यद् वस्तकर्मं तत्

तं दुर्हृदं सुहृद्रूपं कामिनं क्षणसौहृदम् । ॥ ८ ॥

इन्द्रियाराममुत्सृज्य स्वामिनं दुःखिता ययौ

सोऽपि चानुगतः स्त्रेणः कृपणस्तां प्रसादितुम् । ॥ ९ ॥

कुर्वन् विलगिलाकारं नाशक्रोतुं पथि सन्धितुम्

तस्य तत्र द्विजः कश्चिदजास्वाम्यच्छिन्नद्रुपा । ॥ १० ॥

लम्बन्तं वृषणं भूयः सन्देधेऽर्थाय योगवित्

संबृद्धवृषणः सोऽपि ह्यजया कूपलब्धया । ॥ ११ ॥

कालं बहुतिथं भद्रे कामैर्नोपायि तुष्यति

तथाऽहं कृपणः सुभू भवत्याः प्रेमपन्नितः । ॥ १२ ॥

आत्मानं नाभिजानामि मोहितस्तव मायया

यत् पृथिव्यां त्रीहियवं हिरण्यं पशवः स्त्रियः । ॥ १३ ॥

न दुःखन्ति मनःप्रीतिं पुंसः कामहतस्य मे

न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति । ॥ १४ ॥

हविषा कृष्णवर्त्मैव भूय एवाभिवर्धते

यदा न कुरुते भावं सर्वभूतेष्वमङ्गलम् । ॥ १५ ॥

समदृष्टेस्तदा पुंसः सर्वाः सुखमया दिशः

या दुस्त्यजा दुर्मतिभिर्जीर्यन्ते या न जीर्यते । ॥ १६ ॥

तां तृष्णां दुःस्वनिवहां शर्मकामो द्रुतं त्यजेत्

मात्रा स्वसा दुहित्रा वा न विविक्षासनो भवेत् । ॥ १७ ॥

चलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्पति

पूर्णं वर्षसहस्रं मे विषयान् सेवतोऽसकृत् । ॥ १८ ॥

तथापि चानुसवनं तृष्णा तेपूजायते

तस्मादेतामहं त्यक्त्वा ब्रह्मण्याधाय मानसम् । ॥ १९ ॥

निर्द्वन्द्वो निरहङ्कारधरिष्यामि मृगैः सह

दृष्टं श्रुतमसद् विद्वान् नानुध्यायेन संविशेत् । ॥ २० ॥

संसृतिं चात्मनाशं च तत्र विद्वान् स आत्मदृक्

श्रीशुक उवाच-

इत्युक्त्वा नाहुपो जायां तदीयं पूरवे वयः । ॥ २१ ॥

दत्त्वा स्वां जरसं तस्मादाददे विगतस्पृहः

दिशि दक्षिणपूर्वस्यां द्रुतुं दक्षिणतो यदुम् । ॥ २२ ॥

प्रतीच्यां तुर्यसं चक्रे उदीच्यामनुमीश्वरम्

भूमण्डलस्य सर्वस्य पूरुमर्हत्तमं विशाम् । ॥ २३ ॥

अभिषिष्याग्रजांस्तस्य वशे स्थाप्य वनं ययौ

आग्नेडितं वर्षपूरान् पङ्क्तिं विषयेषु सः । ॥ २४ ॥

क्षणेन मुमुचे नीढं जातपक्ष इव द्विजः

स तत्र निर्मुक्तसमस्तसङ्गः आत्मानुभूत्या विभुतत्रिलिङ्गः । ॥ २५ ॥

परंऽमले ब्रह्मणि चासुन्दरे लभे गतिं भागवतीं प्रतीतः

श्रुत्वा गाथां देवयानी मेने प्रस्तोभमात्मनः । ॥ २६ ॥

स्त्रीपुंसोः स्नेहवैरुज्यात् परिहासमिवोदितम्

सा संनिवासं सुहृदां प्रणायामिव गच्छताम् । ॥ २७ ॥

विज्ञायेथरतन्त्राणां मायाविरचितं प्रभो

सर्वत्र सङ्गमुत्सृज्य स्वाप्नीपन्थेन भार्गवी । ॥ २८ ॥

कृष्णे मनः समावेश्य व्यधुनोह्लिङ्गमात्मनः

नमस्तुभ्यं भगवते वासुदेवाय वेधसे । ॥ २९ ॥

सर्वभूताधिवासाय शान्ताय बृहते नमः

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

पूरोर्वशं प्रवक्ष्यामि यत्र जातोऽसि भारत ।
 यत्र राजर्षयो वंश्या ब्रह्मवंशया जज्ञिरे ॥ १ ॥
 जनमेजयौ ह्यभूतः पुरोः प्रचिन्वांस्तत्सुतः स्मृतः ।
 प्रवीरोऽथ नमस्युर्वै तस्माच्चाकुरदोऽभवन् ॥ २ ॥
 तस्य सुयुरभूत् पुत्रस्तस्माद् बहुगवस्ततः ।
 शंयातिस्तस्य हंयाती रौद्राश्चस्तत्सुतः स्मृतः ॥ ३ ॥
 ऋतेयुस्तस्य कक्षेयुः स्यण्डिलेयुः कृतेयुकः ।
 जलेयुः सन्तनेयुश्च धर्मसत्यव्रतेयवः ॥ ४ ॥
 दशीतेऽप्सरसः पुत्रा वनेयुधावमः स्मृतः ।
 घृताच्यामिन्द्रियाणीव मुख्यस्य जगदात्मनः ॥ ५ ॥
 ऋतेयो रन्तिनारोऽभूत् त्रयस्तस्यात्मजा नृप ।
 सुमतिर्ध्रुवोऽप्रतिरथः कण्वोऽप्रतिरथात्मजः ॥ ६ ॥
 तस्य मेधातिथिस्तस्मात् प्रस्कण्वाया द्विजातयः ।
 पुत्रोऽभूत् सुमते रैभ्यो दुष्यन्तस्तत्सुतो मतः ॥ ७ ॥
 दुष्यन्तो मृगयां यातः कण्वाभ्रमपदं गतः ।
 तत्रासीनां स्वप्रभया मण्डयन्तीं रमामिव ॥ ८ ॥
 बिलोक्य मुमुहे सद्यो देवमायामिव स्त्रियम् ।
 वभाषे तां वरारोहां भटैः कतिपयैर्युतः ॥ ९ ॥
 तदर्शनप्रमुदितः सन्निवृत्तपरिश्रमः ।
 पश्यञ्च कामसन्तप्तः प्रहसन् क्षणया गिरा ॥ १० ॥
 का त्वं कमलगर्भाभे कस्यासि हृदयद्वमे ।
 किं वा चिकीर्षितं त्वत्र भवत्या बिजने वने ॥ ११ ॥
 व्यक्तं राजन्यतनयां वेषग्रहं त्वां सुमध्यमे ।
 न हि चेतः पौरवाणामधर्मे रमते कचित् ॥ १२ ॥
 शकुन्तलोवाच-

विश्वामित्रात्मजं ब्राह्मं त्यक्त्वा मेनकया वने ।
 वैदेतद् भगवान् कण्वो वीर किं करबाम ते ॥ १३ ॥
 आस्यतामरविन्दाक्ष गृह्यतामर्हणं च नः ।
 भृज्यतां सन्ति नीबारा उष्यतां यदि रोचते ॥ १४ ॥

दुष्यन्त उवाच-

उपपन्नमिदं सुभु जातायाः कुशिकान्वये ।
 स्वयं हि वृणुते राज्ञां कन्यकाः सदृशं वरम् ॥ १५ ॥
 श्रीशुक उवाच-

ओमित्युक्ते यथाधर्ममुपयेमे शकुन्तलाम् ।
 गान्धर्वविधिना राजा देशकालविधानवित् ॥ १६ ॥
 अमोघवीर्यो राजर्षिर्महिष्यां वीर्यमादधे ।
 शोभूते स्वपुरं यातः कालेनासूत सा सुतम् ॥ १७ ॥
 कण्वः कुमारस्य वने चक्रे समुदिताः क्रियाः ।
 बद्ध्वा मृगेन्द्रांस्तरसा ज्रीडति स्म स बालकः ॥ १८ ॥
 तं दुरत्ययविक्रान्तमादाय प्रमदोत्तमा ।
 हरेरंशांशसंभूतं भर्तृरन्तिकमागमत् ॥ १९ ॥
 यदा न जगृहे राजा भार्यापुत्रावनिन्दितौ ।
 शृण्वतां सर्वभूतानां खे वागाहाशरीरिणी ॥ २० ॥
 माता भस्वा पितुः पुत्रो यस्माज्जातः स एव सः ।
 भरस्व पुत्रं दीप्यन्ति माऽवमंस्थाः शकुन्तलाम् ॥ २१ ॥
 रेतोधाः पुत्रं नयति नरदेव यमक्षयम् ।
 त्वं चास्य धाता गर्भस्य सत्यमाह शकुन्तला ॥ २२ ॥
 पितर्युपरते सोऽभूच्चक्रवर्ती महायशः ।
 महिमा गीयते तस्य हरेरंशुबो भुवि ॥ २३ ॥
 चक्रं दक्षिणहस्तेऽस्य पद्मकोशश्च पादयोः ।
 ईने महाभिषेकेण सोऽभिषिक्तोऽधिराट् प्रभुः ॥ २४ ॥
 पञ्चपञ्चाशतैर्मध्येगङ्गायामनु वाजिभिः ।
 दीर्घतमसं पुरोधाय यमुनायामनु प्रभुः ॥ २५ ॥
 अष्टसप्तति मेघ्याथान् ववन्ध प्रदेद वसु ।
 भरतस्य हि दीप्यन्तेरग्निः साचीगुणे चितः ।
 सहस्रं बह्मशो यस्मिन् ब्राह्मणा गा विभेजिरे ॥ २६ ॥
 त्रयस्त्रिंशच्छतं ह्यथान् बद्ध्वा विस्मापयन् नृपान् ।
 दीप्यन्तिरत्यगान्भायां देवानां पूरमापया ॥ २७ ॥

मृगान् शुक्रदतः कृष्णान् हिरण्येन परिष्कृतान् ।
 अदात् कर्मणि मृणारे नियुतानि चतुर्दश ॥ २८ ॥
 भरतस्य महत्कर्म न पूर्वं नापरे नृपाः ।
 नोदापुर्नैव प्राप्स्यन्ति बाहुभ्यां त्रिदिवं यथा ॥ २९ ॥
 किरातहृणान् यवनावन्ध्रान् कङ्कान् कपान् शकान् ।
 अव्रह्मण्यान् नृपांश्चाहन् स्लेज्जान् दिम्बिजयेऽखिलान् ॥ ३० ॥
 जित्वा पुराऽसुरान् देवा येन स्वीकांसि भेजिरे ।
 देवस्थियो रसां नीताः पणिभिः पुनराहरत् ॥ ३१ ॥
 सर्वान् कामान् दुदुहत् प्रजानां तस्य रोदसी ।
 समास्त्रिनवसाहस्रीर्दिक्षु चक्रमवर्तयत् ॥ ३२ ॥
 स सम्राट् लोकपालानामिथर्वमधिराट्प्रियम् ।
 चक्रं चास्वलितं प्राणान् मृपंत्युपरराम ह ॥ ३३ ॥

तस्यासन् नृप वैदर्भ्यः पट्यस्तिस्रः सुसंमताः ।
 जघ्रुस्त्यागभयात् पुत्रान्नानुरूपा इतीरिते ॥ ३४ ॥
 तथैवं चित्ते वंशे तदर्थं यजतः सुतम् ।
 मरुत्तोमेन मरुतो भरद्वाजमुपाददुः ॥ ३५ ॥
 अन्तर्वन्त्या भ्रातृपत्न्या मैथुनाय बृहस्पतिः ।
 प्रवृत्तां वार्गनां गर्भं शम्वा वीर्यमयामृजत् ॥ ३६ ॥
 तं त्यक्तुकामां ममतां भर्तुस्त्यागविशङ्किताम् ।
 नामनिर्वचनं तस्य श्लोकमेतं जगुः सुराः ॥ ३७ ॥
 मूढे भरद्वाजमिमं भरद्वाजं बृहस्पतेः ।
 ज्ञाता तु दुःखान् पितरौ भरद्वाजस्ततस्त्वयम् ॥ ३८ ॥
 चाद्यमाना सुरैरेवं मत्वा तं देवमात्मजम् ।
 व्यसृजन्मरुतोऽविभ्रन् दत्तोऽयं चित्तेऽन्वये ॥ ३९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 चित्तस्य सुतान्मन्योर्वृहत्क्षेत्रो जयस्ततः ।
 महावीर्यो नरो गर्गः सङ्कृतिस्तु नरात्मजः ॥ १ ॥
 गुरुश्च रन्तिदेवश्च सङ्कृतेः पाण्डुनन्दन ।
 रन्तिदेवस्य हि यश इहामुत्र च गीयते ॥ २ ॥
 वीतचित्तस्य ददतो लब्धं लब्धं बुभुक्षतः ।
 निष्क्रिञ्चनस्य धीरस्य सकुटुम्बस्य सीदतः ॥ ३ ॥
 व्यतीपुष्टत्वारिंशदहान्यपिबतः किल ।
 घृतपायससंयाचं तोयं प्रातरुपस्थितम् ॥ ४ ॥
 कृत्स्नाग्रामकुटुम्बस्य धुनूद्भ्यां जातयेपयोः ।
 अतिथिर्बाह्मणः काले भोक्तुकामस्य चागमन् ॥ ५ ॥
 तस्मै संव्यभजत् सोऽन्नमाहृत्य श्रद्धयाऽन्वितः ।
 हरिं सर्वत्र संपश्यन् स भुक्त्वा प्रपयी द्विजः ॥ ६ ॥
 अयाऽन्यो भोक्ष्यमाणस्य विभक्तस्य महीपतेः ।
 विभक्तं व्यभजत् तस्मै वृषलाय हरिं स्मरन् ॥ ७ ॥
 याने शूद्रे तमभ्यागादतिथिः श्वभिगवृतः ।
 राजन् मे दीपतामन्नं सगणाय बुभुक्षते ॥ ८ ॥

स आतिथ्यावशिष्टं यद् बहुमानपुरस्सरम् ।
 तच्च दत्त्वा नमश्चक्रे श्वभ्यः श्वपतये विभुः ॥ ९ ॥
 पानीयमात्रमुच्छेप्य तस्यैकपरितर्पणम् ।
 पास्यतः पुल्कसाऽभ्यागादपो देवशुभस्य मे ॥ १० ॥
 तस्यातिकरुणां वाचं निशम्य विपुलश्रमम् ।
 कृपया भृशसन्तप्त इदमाहामृतं वचः ॥ ११ ॥
 न कामयेऽहं गतिमीश्वराणां महर्द्धियुक्तामपुनर्भवं च ।
 आर्तिं प्रपयेऽखिलदेहभाजामन्तःस्थितां येन भवन्त्यदुःखाः ॥
 क्षुत्तृदश्रमो गात्रपरिश्रमश्च दैन्यं क्रमः शोकविषादमोहाः ।
 सर्वे निवृत्ताः कृपणस्य जन्तोर्जिजीविषोर्जीवजलार्पणेन ॥
 एवं प्रभाष्य पानीयं म्रियमाणः पिपासया ।
 पुल्कसायाददाद् धीरो निसर्गकरुणो नृपः ॥ १४ ॥
 तस्य त्रिभुवनार्थीशाः फलदाः फलमिच्छताम् ।
 आत्मानं दर्शयाञ्छ्रुतायां विष्णुविनिर्मिताम् ॥ १५ ॥
 स धै तेभ्यो नमस्कृत्य निःसङ्गो विगतस्पृहः ।
 व्यासुदेवं भगवति भक्त्या चक्रे मनः परम् ॥ १६ ॥

ईश्वरालम्बनं चित्तं कुर्वतोऽनन्यराधसः ।		नाम्ना सत्यभूतिर्यस्माद् दृढनेमिः सुपार्थकृत् ।	
माया गुणमयी राजन् स्वचरन् प्रत्यलीयत ॥ १७ ॥		सुपार्थात् सुमतिस्तस्य पुत्रः सन्ततिमांस्ततः ॥ २८ ॥	
तत्प्रसन्नानुभावेन रन्निदेवानुवर्तिनः ।		कृतिरिहरण्यनाभाद् यो योगं प्राप्य जगौ द्विपद् ।	
अभवन् योगिनः सर्वे नारायणपरायणाः ॥ १८ ॥		संहिताः प्राच्यसाम्नां वै नीपो ह्योग्रायुधस्ततः ॥ २९ ॥	
गर्गाच्छिन्तितो गार्ग्यात् क्षत्राद् ब्रह्म ह्यवर्तत ।		तस्य श्रेष्ठः सुवीरोऽथ सुवीरस्य रिपुञ्जयः ।	
दुरितक्षयो महावीर्यात् तस्य त्रय्यारुणिः कविः ।		ततो बहुतिथो नाम पुरुमीदोऽप्रजोऽभवत् ॥ ३० ॥	
पुष्करारुणिरित्यत्र ये ब्राह्मणगतिं गताः ॥ १९ ॥		नलिन्यामजमीदस्य नीलः शान्तिस्तु तत्सुतः ।	
वृहत्क्षेत्रस्य होत्रोऽस्माद्वस्ती यद् हस्तिनापुरम् ।		शान्तेः सुशान्तिस्तत्पुत्रः पुराजोऽकंस्ततोऽभवत् ॥ ३१ ॥	
अजमीदो द्विमीदथ पुरुमीदथ हस्तिनः ॥ २० ॥		हर्म्याथस्तत्सुतस्तस्य पश्चासन् मुद्रलादयः ।	
अजमीदस्य वंश्याः स्युः प्रियमेधादयो द्विजाः ॥ २१ ॥		यवीनरो वृहदिपुः काम्पित्यः सञ्जयस्ततः ॥ ३२ ॥	
अजमीदाद् वृहदिपुस्तस्य पुत्रो वृहदनुः ।		हर्म्याथः प्राह पुत्रा मे पश्चानां रक्षणाय हि ।	
वृहत्कायस्ततस्तस्य पुत्र आसीद्भयद्रथः ॥ २२ ॥		विपयाणामलमिमे इति पश्चात्सञ्ज्ञिताः ॥ ३३ ॥	
तत्सुतो विशदस्तस्य श्येनजित् समजायत ।		मुद्रलाद् ब्रह्म निर्वृत्तं गोत्रं मौद्रल्यसञ्ज्ञितम् ।	
रुचिराश्वो दृढहनुः काश्यो वत्सश्च तत्सुताः ॥ २३ ॥		मिथुनं मुद्रलाडाम्याद् दिव्योदासः पुमानभूत् ॥ ३४ ॥	
रुचिराश्वसुतो याज्ञः पृथुसेनस्तदात्मजः ।		अहल्या कन्यका यस्यां शतानन्दस्तु गौतमात् ।	
पारस्तन्ननयो नीपस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् ॥ २४ ॥		तस्य शतभूतिः पुत्रो धनुर्वेदविशारदः ॥ ३५ ॥	
अणुहो नाम यस्तेषां ज्येष्ठो सत्यान्मको नृप ।		शरद्वांस्तत्सुतो यस्मादुर्वशीदर्शनात् किल ।	
स कल्यां शुक्कन्यायां ब्रह्मदत्तमजीजनत् ॥ २५ ॥		शरस्ताम्बेऽपतद् रेतो मिथुनं तदभूच्छुभम् ॥ ३६ ॥	
योगेशो गवि भार्यायां विश्वक्सेनमधात् सुतम् ।		तद् दृष्ट्वा कृपयाऽगृह्णाच्छन्तनुर्मृगयां चरन् ।	
जिगीषव्योपदेशेन योगतन्त्रं चकार ह ॥ २६ ॥		कृषः कुमारः कन्या च द्रोणपत्न्यभवत् कृषी ॥ ३७ ॥	
उदक्सेनस्ततस्तस्माद् भट्टादो वार्हदीपवाः ।		॥ इति धीमज्जागवते नवमस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥	
यवीनरो द्विमीदस्य कृतिमांस्तत्सुतस्ततः ॥ २७ ॥			

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

शीशुक उवाच—		तत्पत्न्यां सूर्यकन्यायां कुरुक्षेत्रपतिः कुरुः ।	
मित्रायुश्च दिव्योदासाच्यवनस्तत्सुतो नृप ।		परीक्षित् सुधनुर्जहन्निर्पथाथः कुरोः सुताः ॥ ४ ॥	
सुदासः सहदेवोऽथ सोमको जन्तुजन्मकृत् ॥ १ ॥		सुहोत्रोऽभूत् सुधनुषश्च्यवनस्तत्सुतः कृती ।	
तस्य पुत्रशतं तेषां यवीयान् पृथस्ततः ।		वसुस्तस्योपरिचरो वृहद्रथमुत्तास्ततः ॥ ५ ॥	
द्रुपदो द्रौपदी तस्य धृष्टयुस्मादयः सुताः ॥ २ ॥		कुशाम्बुमत्स्यप्रत्यग्रवेदिपाचाश्च चेदिपाः ।	
धृष्टयुस्माद् धृष्टकेतुर्हर्म्याः पाश्चात्काला इमे ।		वृहद्रथात् कुशाग्रोऽभूद् ऋषभस्तस्य तत्सुतः ॥ ६ ॥	
योऽजमीदसुतो ह्यन्य ऋषात् संवरणस्ततः ॥ ३ ॥		जज्ञे सत्यहितोऽपत्यं पुष्पवांस्तत्सुतो जहुः ।	
		अन्यस्यामिपि भार्यायां शकले द्वे वृहद्रथात् ॥ ७ ॥	

ते मात्रा बहिरुत्सृष्टे जरया चाभिसन्निधे ।
 जीव जीवेति क्रीडन्त्या जरासन्धोऽभवत् सुतः ॥ ८ ॥
 ततश्च सहदेवोऽभूत् सोमापिर्यच्छ्रुतश्रवाः ।
 परीक्षिदनपत्योऽभूत् सुरयो नाम जाहवः ॥ ९ ॥
 ततो बिदूरथस्तस्मात् सार्वभौमस्ततोऽभवत् ।
 जयत्सेनस्तत्तनयो राचीकोऽतो युमानभूत् ॥ १० ॥
 ततश्च क्रोधनस्तस्माद् देवातिथिरमुष्य च ।
 क्रक्षस्तस्य दिलीपोऽभूत् प्रतीपस्तस्य चात्मजः ॥ ११ ॥
 देवापिः शन्तनुस्तस्य वाह्लीक इति चात्मजाः ।
 पितृराज्यं समुत्सृज्य देवापिस्तु बन्तं गतः ॥ १२ ॥
 अभवच्छन्तनू राजा प्राह्महाभिपजसञ्ज्ञितः ।
 यं यं कराभ्यां स्पृशति जीर्णं यौवनमेति सः ॥ १३ ॥
 शान्तिमाप्नोति वैवाग्नां कर्मणा तेन शन्तनुः ।
 समा द्वादश तद्राष्ट्रे न वर्षं यदा विभुः ॥ १४ ॥
 शन्तनुर्ब्राह्मणैरुक्तः परिवेत्ताऽयमग्रभुक् ।
 राज्यं देहग्रजायाशु पुराष्ट्रविबुद्धये ॥ १५ ॥
 एवमुक्तो द्विजैर्येष्टं छन्दयामास सोऽब्रवीत् ।
 तन्मन्त्रिप्रहृतेर्विप्रेर्बेदाद् विभंशितो गिरा ।
 वेदवादातिवादान् वै ततो देवो वर्षं ह ॥ १६ ॥
 देवापिर्योगमास्थाय कलाप्रग्राममास्थितः ।
 सोमवंशे कलौ नष्टे कृतादौ स्थापयिष्यति ॥ १७ ॥
 बाह्लीकात् सोमदत्तोऽभूद् भूरिर्भूरिश्रवास्ततः ।
 शलश्च शन्तनोरासीद् गङ्गायां भीष्म आत्मवान् ॥ १८ ॥
 सर्वधर्मविदां श्रेष्ठो महाभागवतः कविः ।
 वीरयूथाग्रणीर्वेन रामोऽपि युधि तोषितः ॥ १९ ॥
 शन्तनोर्दाशकन्यायां जज्ञे चित्राङ्गदो सुतः ।
 विचित्रवीर्योऽवरजो नाम्ना चित्राङ्गदो हतः ॥ २० ॥
 यस्यां पराशरात् साक्षादवतीर्णो हरेः कला ।
 धेनुगुह्ये मुनिः कृष्णो यतोऽहमिदमध्यगाम् ॥ २१ ॥
 हित्वा स्वशिष्यान् पैलादीन् भगवान् बादरायणः ।
 मह्यं पुत्राय शान्ताय परं गुह्यमिदं जगौ ॥ २२ ॥

विचित्रवीर्योऽधोवाह काशिराजसुते बलात् ।
 स्वयंवरादुपानीते अम्बिकांम्बालिके उभे ॥ २३ ॥
 तपोरासकहृदयो गृहीतो यक्ष्मणा मृतः ॥ २४ ॥
 क्षेत्रेऽप्रजस्य वै भ्रातुर्मात्रोक्तो बादरायणः ।
 धृतराष्ट्रं च पाण्डुं च विदुरं चाप्यजीजनत् ॥ २५ ॥
 गान्धार्या धृतराष्ट्रस्य जज्ञे सुतशतं नृप ।
 तेषां दुर्योधनो ज्येष्ठो दुःशला चापि कन्यका ॥ २६ ॥
 शापाग्नीधुनरुद्रस्य पाण्डोः कुन्त्यां महारथाः ।
 जाता धर्मानिलेन्द्रेभ्यो युधिष्ठिरमुखास्तयः ॥ २७ ॥
 नकुलः सहदेवश्च माद्यां नासत्यदस्त्रयोः ।
 द्रौपद्यां पञ्च पञ्चभ्यः पुत्रास्ते पितरोऽभवन् ॥ २८ ॥
 युधिष्ठिरात् प्रतिविन्ध्यः श्रुतसेनो वृकोदरात् ।
 अर्जुनाच्छतकीर्तिस्तु शतानीकस्तु नाकुलिः ॥ २९ ॥
 सहदेवसुतो राजन् श्रुतकीर्तिस्तथाऽपरे ।
 युधिष्ठिरात् पौरव्यां देवकोऽथ घटोत्कचः ॥ ३० ॥
 भीमसेनाद् हिडिम्बायां कान्यां शर्यगतस्ततः ।
 सहदेवात् सुहोत्रं तु विजयाऽसूत पार्वती ॥ ३१ ॥
 करेणुमत्यां नकुलो निरमित्रं तथाऽर्जुनः ।
 इरावन्तमुत्तूपां वै सुतायां वभ्रुवाहनम् ॥ ३२ ॥
 मणिपूरपतेः सोऽपि तत्पुत्रः पुत्रिकासुतः ।
 तव तातः सुभद्रायामभिमन्युरजायत ॥ ३३ ॥
 सर्वातिरथजिद् वीर उत्तरायां ततो भवान् ।
 परिक्षिणेपु कुरुपु द्रौणेर्ब्रह्मास्त्रतेजसा ॥ ३४ ॥
 त्वं तु कृष्णानुभावेन सजीवो मोचितोऽन्तकात् ।
 तवेमे तनयास्तात जनमेजयपूर्वकाः ॥ ३५ ॥
 श्रुतसेनो भीमसेन उग्रसेनश्च वीर्यवान् ।
 जनमेजयस्त्वां विदित्वा तक्षकाशिनं गतम् ॥ ३६ ॥
 सर्पान् वै सर्पयागाद्री स होष्यति रुपाऽन्वितः ।
 कावपेयं पुरोधाय तुरं तुरगमेधया ॥ ३७ ॥
 समन्तात् पृथिवीं सर्वां जित्वा यक्ष्यति चाध्वरैः ।
 तस्य पुत्रः शतानीको याज्ञवल्क्यात् त्रयीं पठन् ॥ ३८ ॥

अस्वज्ञानं क्रियाज्ञानं शीनकात् परमेव्यति ।
 सहस्रानीकस्तत्पुत्रस्ततश्चैवाथमेधजः ॥ ३९ ॥
 विशम्भकृष्णस्तस्यापि नेमिक्रस्तु तत्सुतः ।
 गजाह्वये हते नया कौशाम्ब्यां साधु वत्स्यति ॥ ४० ॥
 उक्तस्ततश्चित्ररथस्तस्मात्पुत्रश्चिरः सुतः ।
 तस्माच्च पृथिमांस्तस्य सुपेणोऽथ महीपतिः ॥ ४१ ॥
 सुनीपस्तस्य भविता नृचक्षुर्यत् सुखीनलः ।
 पारिप्लवः सुतस्तस्मान्मेधावी सुनयात्मजः ॥ ४२ ॥
 नृपञ्चस्ततो दुर्बस्तिमिस्तस्माज्जनिष्यते ।
 ततो बृहद्रथस्तस्माच्छतानीकः सुदासजः ॥ ४३ ॥
 शतानीकाद् दुर्दमस्तस्यापत्यं वहीनरः ।
 दण्डपाणिर्निमिस्तस्य क्षेमको भविता नृप ॥ ४४ ॥

ब्रह्मक्षत्रस्य वै योनिर्विशो देवर्षिसन्कृतः ।
 क्षेमकं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वै कली ॥ ४५ ॥
 पापानि कीर्तनादेपां बिलयं यान्ति कृत्स्नशः ।
 अथ मागधराज्ञानो भाविनो ये वदामि ते ॥ ४६ ॥
 भविता सहदेवस्य सोमार्पिष्य(त्सुतः)च्छ्रुतश्चक्राः ।
 ततोऽपुतायुस्तस्यापि निरमित्रोऽथ तत्सुतः ॥ ४७ ॥
 सुनक्षत्रः सुनक्षत्राद् बृहत्सेनोऽथ कर्मजित् ।
 ततः श्रुतञ्जयो मित्रः शुचिस्तस्य भविष्यति ॥ ४८ ॥
 क्षेमोऽथ सुव्रतस्तस्माद् धर्मसत्रः शमस्ततः ।
 ददसेनोऽथ सुमतिः सुबलो जनिता तत ॥ ४९ ॥
 सुनीपः सत्यजिदथ विश्वजिद् यद् रिपुञ्जयः ।
 बार्हद्रथाथ भूपाला भाव्याः साहस्रवत्सरम् ॥ ५० ॥
 ॥ इति धीमद्भागवते नवमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 अनोः सभानरश्चधुः परेधुश्च त्रयः सुताः ।
 सभानरात् कालनरः सञ्जयस्तत्सुतस्ततः ॥ १ ॥
 जनमेजयस्तस्य पुत्रो महाशीलो महामनाः ।
 उशीनरस्तितिधुश्च महामनस आत्मजी ॥ २ ॥
 शिविर्वनः शमिर्दक्षश्चत्वारोऽशीनरात्मजाः ।
 वृषदर्भः सुवीरश्च मद्रः केकय आत्मजाः ॥ ३ ॥
 शिवेश्वत्वार एवासन् तितिद्वौश्च वृषद्रथः ।
 ततो हेमोऽथ सुतपा वलिः सुतपसोऽभवत् ॥ ४ ॥
 अङ्गबङ्गकलिङ्गायाः सुयपुण्ड्रान्नसञ्ज्ञिताः ।
 जज्ञिरे दीर्घतमसो बलेः क्षेत्रे महीक्षितः ॥ ५ ॥
 चक्रुः स्वनाम्ना विषयान् पडिमान् प्राच्यकानिह ।
 खनयानोऽङ्गतो जज्ञे तस्माद् दिविरथस्ततः ॥ ६ ॥
 सुतो धर्मरथस्तस्य जज्ञे मित्ररथोऽप्रजः ।
 रोमपाद् इति ख्यातस्तस्मै दशरथः सखा ।
 शान्तां स्वकन्यां प्रायच्छद् कप्यशूत्र उवाह ताम् ॥ ७ ॥

देवेऽवर्षति यं रामा आनिन्युर्हरिणीसुतम् ।
 वायसङ्गीतवादित्रैर्विभ्रमालिङ्गनार्हणीः ॥ ८ ॥
 स तु राज्ञोऽनपत्यस्य निरूप्येष्टिं मरुत्वतः ।
 प्रजामदाद् दशरथो येन लेभेऽप्रजः प्रजाः ॥ ९ ॥
 चतुरङ्गो रोमपादात् पुपुलाक्षस्तु तत्सुतः ॥ १० ॥
 बृहद्रथो बृहत्कर्मा बृहद्भानुश्च तत्सुताः ।
 ततो बृहन्मनास्तस्माज्जयद्रथ उदाहृतः ॥ ११ ॥
 विजयस्तस्य सम्भूत्यां ततो धृतराजयत ।
 ततो धृतराजस्तस्य सत्कर्माऽधिरथस्ततः ॥ १२ ॥
 योऽसौ गङ्गातटे क्रीडन् मञ्जुपान्तरगतं शिशुम् ।
 कुत्पाऽपविद्धं कानीनमनपत्योऽकरोत् सुतम् ॥ १३ ॥
 वृषसेनः सुतस्तस्य कर्णस्य जगतीयेत ।
 द्रुह्योश्च तनयो बभूवः सेतुस्तस्यात्मजस्ततः ॥ १४ ॥
 आरब्धस्तस्य गान्धारस्तस्य धर्मस्ततो धृतः ।
 धृतस्य कर्दमस्तस्मात् प्रचेताः प्राचेतसं शतम् ॥ १५ ॥
 म्लेच्छाधिपतयोऽभूवन्नुदीचीं दिशमाधिताः ॥ १६ ॥

तुर्वसोस्तु सुतो बलिर्वहेर्भागोऽथ भानुमान् ।
 नृभानुस्तत्सुतोऽस्यापि करन्धम उदारधीः ।
 मरुतस्तत्सुतोऽपुत्रः पुत्रं पौरवमन्वभूत् ॥ १७ ॥
 दुष्यन्तं स पुनर्भजे स्वयं साम्राज्यकामुकः ॥ १८ ॥
 यपातेज्यैष्ठ्यपुत्रस्य यदोर्विशं नरर्षभ ।
 वर्णयामि महापुण्यं सर्वपापहरं नृप ॥ १९ ॥
 यदोर्विशं नरः श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 यत्रावतीर्णो भगवान् परमात्मा नराकृतिः ॥ २० ॥
 यदोः सहस्रजित् क्रोष्टा नलो रिपुरिति श्रुताः ।
 पत्वारः सूतवस्तस्य शतजित् प्रथमात्मजः ।
 महाहयो वेणुहयो हेहयश्चेति तत्सुताः ॥ २१ ॥
 धर्मस्तु हेहयसुतो नेत्रः कुन्तेः पिता ततः ।
 सोहिरिभयत् कुन्तेर्महिम्नान् भद्रसेनकः ॥ २२ ॥
 दुर्मदो भद्रसेनस्य धनकः कृतवीर्यकः ।
 कृत्याग्निः कृतवर्मा च कृतीजा धनकात्मजाः ॥ २३ ॥
 अर्जुनः कृतवीर्यस्य सप्तद्वीपेश्वरोऽभवत् ।
 दत्तात्रेयाद् हरेशान् प्राप्तयोगमहागुणः ॥ २४ ॥
 न नूनं कार्तवीर्यस्य गतिं यास्यन्ति पार्थिवाः ।
 यमदानतपोयोगैः श्रुतवीर्यजयादिभिः ॥ २५ ॥
 पञ्चाशीतिसहस्राणि हय्याहतवलः समाः ।
 अकरोदनुजो राज्यं हरिं चैवान्वहं स्मरन् ॥ २६ ॥
 अनष्टविष्णुस्मरणो वृभुजोऽक्षयपद्भ्यम् ।
 तस्य पुत्रसहस्राणां पद्मबोर्वरिता मृधे ॥ २७ ॥
 जयध्वजः शूरसेनो कपभो मधुरुजितः ।
 जयध्वजान् तालजङ्घस्तस्य पुत्रशतं त्यभूत् ॥ २८ ॥

क्षत्रं यत् तालजङ्घास्यमीर्वतत्रोपसंहृतम् ।
 तेषां ज्येष्ठो वीतिहोत्रो वृष्णिः पुत्रो मधोः स्मृतः ॥ २९ ॥
 तस्य पुत्रशतं त्वासीद् वृष्णिज्येष्ठं यतः कुलम् ।
 माधवा वृष्णयो राजन् यादवाश्चेति सञ्ज्ञितम् ॥ ३० ॥
 यदपुत्रस्य च क्रोष्टोः पुत्रो वृजिनवांस्ततः ।
 बाहिताऽतोनुशोकूर्वै तस्य चित्ररथस्ततः ॥ ३१ ॥
 शशविन्दुर्महायोगी महाभोजो महानभूत् ।
 चतुर्दशमहारत्नश्चक्रवर्त्यपराजितः ॥ ३२ ॥
 तस्य पत्नीसहस्राणां दशासनं स महायशाः ।
 दशलक्षसहस्राणि पुत्राणां तास्यजीजनन् ॥ ३३ ॥
 तेषां तु पद्मप्रधानानां पृथुश्रवस आत्मजः ।
 धर्मो नामोशानास्तस्य द्वयमधशतस्य राट् ॥ ३४ ॥
 तत्सुतो रुचकस्तस्य पञ्चासत्रात्मजाः शृणु ।
 पुरुजिद्रुचमरुचमेपुपृथुज्यामघसञ्ज्ञिताः ॥ ३५ ॥
 ज्यामघस्त्वप्रजोऽप्यन्यां भार्यां शैव्यापतिर्भयात् ।
 नाबिन्दच्छत्रुभवनान् कन्यां भ्रष्टामहारपीत् ॥ ३६ ॥
 रथस्थो तां निरीक्ष्याह शैव्या पतिममर्षिता ।
 केयं कुहक मत्स्थानं रथमारोपितेति वै ॥ ३७ ॥
 सुपा तथैत्यभिहिता स्मयन्ती पतिमब्रवीत् ।
 अहं वन्ध्याऽसपत्नी च सुपा युज्येत् मे कथम् ॥ ३८ ॥
 जनयिष्यसि यं राज्ञि तस्यैयमुपपत्स्यते ।
 अन्वमोदन्त तद् विश्वेदेवाः पितर एव च ॥ ३९ ॥
 शैव्या गर्भमधात् काले कुमारं सुपुत्रं शुभम् ।
 स चिदभं इति प्राक् उपपन्ने सुपां सतीम् ॥ ४० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 तस्यां चिदभोजनयत् पुत्रा नाम्ना कुशक्रथी ।
 तृतीयां रोमपादं च चैदमकुलनन्दनम् ॥ १ ॥
 रोमपादसुतो बभूवर्भोः कुतिरजायत ।
 कुशिकस्तत्सुतस्तस्माच्चेद्विधैवाद्यदो यतः ॥ २ ॥

क्रथस्य कुन्तिः पुत्रोऽभूद् बलिस्तस्याथ निर्वृतिः ।
 ततो दशार्हनामाऽथ तस्य व्यामः सुतस्ततः ॥ ३ ॥
 जीमूतो विकृतिस्तस्य ततो भीमरथः सुतः ।
 ततो नवरथः पुत्रो जानो दशरथस्ततः ॥ ४ ॥

करम्भिः शकुनेः पुत्रो देवरातस्तदात्मजः । देवक्षत्रस्ततस्तस्य मधुः कुरुवशादनुः ॥ ५ ॥	कपोतरोमा तस्यानुः सखा यस्य च तुम्बुरुः । अनोधं दुन्दुभिस्तस्य दरिपोतः पुनर्वसुः ॥ २० ॥
पुरुहोत्रस्त्वनांः पुत्रस्तस्यायुः सात्वतस्ततः । भजमानो भजिर्दिव्यो वृष्णिर्देवावृषोऽन्धकः ॥ ६ ॥	तस्याहुकधाहुकी च कन्या द्वावाहुकात्मजौ । देवकश्चोग्रसेनश्च चत्वारो देवकात्मजाः ॥ २१ ॥
सात्वतस्य सुताः सप्त महाभोजश्च मारिष । भजमानस्य निम्लोचिः किङ्किणो धृष्टिरेव च ॥ ७ ॥	देववानुपदेवश्च सुदेवो देववर्धनः । तेषां स्वसारः सप्तासन् धृतदेवादयो नृप ॥ २२ ॥
एकस्यामात्मजाः पट्नामन्यस्यां च त्रयः सुताः । शताजिच सहस्राजिदपुताजिदिति प्रभो ॥ ८ ॥	शान्तिदेवोपदेवा च श्रीदेवा देवरक्षिता । सहदेवा देवकी च वसुदेव उवाह ताः ॥ २३ ॥
वभूर्देवावृषसुतस्तपोः शोकं पठन्त्यमुम् । यथैव शृणुमो दूरात् सम्पश्यामस्तथाऽन्तिकान् । वभुः श्रेष्ठो मनुष्याणां देवदेवावृषः समः ॥ ९ ॥	कंसः सुनामा न्यग्रोधः कङ्कः शङ्कुः सुभूस्तथा । राष्ट्रपालोऽब्दसृष्टिश्च नृष्टिमानौग्रसेनयः ॥ २४ ॥
पुरुषाः पञ्चपृष्टिश्च पट्सहस्राणि चाष्ट च । येऽमृतत्वमनुप्राप्ता वभूर्देवावृषादपि ॥ १० ॥	कंसा कंसवती कङ्का सुरभू राष्ट्रपालिका । भीमसेना दुहितरो वसुदेवानुजसिष्यः ॥ २५ ॥
महाभोजोऽतिथर्मात्मा भोजा आसन् तदन्वये ॥ ११ ॥	शूरो बिदूषादासीद् भजमानसुतात् ततः । शिनिस्तस्मात् स्वयम्भोजो हदिकस्तत्सुतो मतः ॥ २६ ॥
वृष्णेः सुमित्रः पुत्रोऽभूद् युषाजिच परन्तप । शिनिस्तस्यानमित्रश्च निम्नोऽभूदनमित्रतः ॥ १२ ॥	देवबाहुः शतधनुः कृतवर्मेति तत्सुताः । देवमीदृश्य शूरस्य मारिषा नाम पट्वभूत् ॥ २७ ॥
सत्राजितः प्रसेनश्च निम्नस्याप्यासन्ः सुतौ । अनमित्रसुतो योऽन्यः शिनिस्तस्य च सत्यकः ॥ १३ ॥	तस्यां सञ्जनयामास दशपुत्रानकल्मषान् । वसुदेवं देवभागं देवध्रुवसमानकम् ॥ २८ ॥
युयुधानः सात्यकिर्देव जयस्तस्य कुणिस्ततः । युगन्धरोऽनमित्रस्य पृष्टिः पुत्रोऽपरस्ततः ॥ १४ ॥	सृञ्जयं श्यामकं कङ्कमनीकं बत्सकं वृकम् । देवदुन्दुभयो नेदुरानका यस्य जन्मनि ॥ २९ ॥
श्वफल्कश्चित्रपश्चैव गान्दिन्यां तु श्वफल्कतः । अक्रूरप्रमुखा आसन् पुत्रा द्वादश विभुताः ॥ १५ ॥	वसुदेवं हरेः स्थानं बदन्त्यानकदुन्दुभिम् । पृथा च ध्रुतदेवा च ध्रुतकीर्तिः ध्रुतध्रुवाः ॥ ३० ॥
आसङ्गः सारमेयश्च मृदुरो मृदुवर्तिरिः । धर्मो विपुलकर्मा च क्षेत्रोपेक्षोऽरिमर्दनः ॥ १६ ॥	राजाधिदेवी चैतेषां भगिन्यः पञ्चकन्यकाः । कुन्तेः सल्युः पिता शूरो हपुत्रस्य पृथामदात् ॥ ३१ ॥
शत्रुघ्नो गन्धमोदाहः प्रतिबाहुश्च द्वादश । तेषां स्वसा सुचाराख्या द्वापक्रूरसुतावपि ॥ १७ ॥	सा च दुर्वाससो विद्यां देवहूतिं प्रतोपितात् । तस्या वीर्यपरीक्षार्थमानुहाह रविं शुचिः ॥ ३२ ॥
देववानुपदेवश्च तथा चित्ररथात्मजाः । पृथुर्बिपृथुनामाया बहवो वृष्णिनन्दनाः ॥ १८ ॥	तदेवोपागतं देवं वीक्ष्य विस्मितमानसा । प्रत्ययार्थं प्रयुक्ता मे याहि देव क्षमस्व मे ॥ ३३ ॥
कुङ्कुरो भजमानश्च शुचिः कम्बलवर्हिषः । कुङ्कुरस्य सुतो धृष्णुर्विलोमा तनयस्ततः ॥ १९ ॥	अमोघं देवसंदर्शमापास्ये त्वयि चान्मजम् । योनिर्नया न दुष्येत कर्ताऽहं ते सुमध्यमे ॥ ३४ ॥

इति तस्यां समाधाय गर्भं सुषो दिवं गतः ।		त्रिपृष्ठो धृतदेवायां जात आनकदुन्दुभेः ।	
सद्यः कुमारः संजज्ञे द्वितीय इव भास्करः ॥ ३५ ॥		शान्तिदेवात्मजा राजन् प्रथमप्रथितादयः ॥ ५० ॥	
तं साऽत्यजन्दीतोये कृच्छ्राहोकस्य विभ्यती ।		राजानः कल्पवर्षाया उपदेव्याः सुता दश ॥ ५१ ॥	
प्रपितामहस्तामुवाह पाण्डुर्वै सत्यविक्रमः ॥ ३६ ॥		वसुहंससुधन्वाद्याः श्रीदेवायाश्च पट् सुताः ।	
श्रुतदेवां तु कारुशो वृद्धशर्मा समग्रहीत् ।		देवक्षितया लब्धा नव चात्र गदादयः ।	
यस्यामभूद् दन्तवक्र कपिशो दितेः सुतः ॥ ३७ ॥		वसुदेवः सुतानष्टाबादधे सहदेवया ॥ ५२ ॥	
कैकेयो धृष्टकेतुश्च श्रुतकीर्तिमबिन्दत ।		पुरुवत्समुदमुख्यान् साक्षाद्धर्मो वसूनिव ।	
सन्तर्दनादयस्तस्याः पद्मासुः कैकयाः सुताः ॥ ३८ ॥		वसुदेवस्तु देवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् ॥ ५३ ॥	
राजाधिदेव्यामावन्त्यौ जयत्सेनोऽजनिष्ट ह ।		कीर्तिमन्तं सुपेणं च भद्रसेनमुदारधीः ।	
दमघोषश्चेदिराजः श्रुतश्रवसमग्रहीत् ॥ ३९ ॥		कजुं संमर्दनं भद्रं सङ्घर्षणमहीश्वरम् ॥ ५४ ॥	
शिशुपालः सुतस्तस्याः कथितस्तस्य सम्भवः ।		अष्टमस्तु तयोरासीत् स्वयमेव हरिः किल ।	
देवभागस्य कंसायां चित्रकेतुबृहद्वली ॥ ४० ॥		सुभद्रा च महाभागा तव राजन् पितामही ॥ ५५ ॥	
कंसवत्यां देवश्रवसः सुवीर इषुमास्तथा ।		यदा यदा हि धर्मस्य क्षयो वृद्धिश्च पाप्मनः ।	
कङ्गायामानकाज्जातः सत्यजित् पुरुजित् तथा ॥ ४१ ॥		तदा तु भगवानीश आत्मानं सृजते हरिः ॥ ५६ ॥	
सृञ्जयो राष्ट्रपाल्यां तु वृषदुर्मर्षणादिकान् ।		न ह्यस्य जन्मनो हेतुः कर्मणां वा महीपते ।	
हरिकेशहिरण्यक्षी सुरभूष्यां तु श्यामकः ॥ ४२ ॥		आत्ममायां विनेशस्य परस्य द्रष्टुरात्मनः ॥ ५७ ॥	
मित्रकैश्यामप्सरसि वृकादीन् वत्सकस्तथा ।		यन्मायाचेष्टितं पुंसः स्थित्युत्पत्त्यप्यया हि ।	
तक्षपुष्करसालादीनुर्वश्यां बृक आदधे ॥ ४३ ॥		अनुग्रहस्तन्निवृत्तेरात्मलाभाय चेप्यते ॥ ५८ ॥	
सुमित्रार्जुनवाणादीननीकात् तु सुदामनी ।		अक्षीहिणीनां पतिभिरसुरैर्नृपलाञ्छनैः ।	
कङ्कश्च कर्णिकायां वै कतधामजयावपि ॥ ४४ ॥		भुव आक्रम्यमाणायाः अभावाय कृतोद्यमः ॥ ५९ ॥	
पीरवी रोहिणी भद्रा मदिरा रोचना इला ।		कर्माण्यपरिमेयानि मनसाऽपि सुरेश्वरैः ।	
देवकीप्रमुखा आसन् पत्न्य आनकदुन्दुभेः ॥ ४५ ॥		सह सङ्घर्षणश्चक्रे भगवान् मधुसूदनः ॥ ६० ॥	
वलं गदं सारणं च दुर्मदं बिपुलं ध्रुवम् ।		कलौ जनिष्यमाणानां दुःखशोकतमोनुदम् ।	
वसुदेवस्तु रोहिण्यां कृतधीरुदपादयत् ॥ ४६ ॥		अनुग्रहाय भूतानां सुपुण्यं व्यतनोद् यशः ॥ ६१ ॥	
सुभद्रो भद्रबाहुश्च दुर्मदो भद्र एव च ।		यस्मिन् सत्कर्णपीयूषे यशस्तीर्थवरेऽसकृत् ।	
पीरव्यास्तनया ह्येते भूताया द्वादशामवन् ॥ ४७ ॥		श्रोत्राञ्जलिरुपस्पृश्य धुनुते कर्मबासनाः ॥ ६२ ॥	
नन्दोपनन्दकृतकशूराया मदिरात्मजाः ।		भोजवृष्यन्धकमधुशरसेनदशार्हिकैः ।	
भद्रास्या केशिनं त्वेकं कौसल्या कुलनन्दनम् ॥ ४८ ॥		श्लाघनीयेहितः शश्वत् कुरुसृञ्जयपाण्डुभिः ॥ ६३ ॥	
रोचनायां ततो जाता हस्तहेमाद्रदादयः ।		शिष्यस्मिन्नेक्षितोदारैर्वाक्वैर्विक्रमलीलाया ।	
इलायां पुरुवल्कादीन् यदुमुख्यानजीजनत् ॥ ४९ ॥		नृलोकं रमयामास मूर्त्या सर्वाङ्गरम्यया ॥ ६४ ॥	

यस्याननं मकरकुण्डलचारुकर्ण-
 भ्राजत्कपोलसुभगं सविलासहासम् ।
 नित्योत्सवं न तनूपुर्दशिभिः पिबन्त्यो
 नार्यो नराश्च मुदिताः कुपिता निमेष्व
 जातो गतः पितृगृहाद् व्रजमेधितोऽत्र
 हत्वा रिपून् सुतदातानि कृतोरुदारः ।

॥ ६५ ॥

उत्पाद्य तेषु पुरुषः क्रतुभिः समीजे
 आत्मानमात्मनिगमं प्रययन् जनेषु
 पृथ्व्याः स धै गुरुभरं क्षपयन् कुरूणा
 मन्तःसमुत्पकलिना युधि भूपबन्धम् ।
 दृष्ट्वा विधूय विजये जयमुद्विषुष्य
 प्रोच्योद्धवाय च परं समगात् स्वधाम्

॥ ६६ ॥

॥ ६७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वेदासक्यामष्टादशसाहस्र्यां
 पारमहंस्यां संहितायां नवमस्कन्धः ॥

दशमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच -

कथितो वंशविस्तारो भवता सोमसूर्ययोः ।

राज्ञां चोभयवंशयानां चरितं परमाद्भुतम् ॥ १ ॥

यदोश्च धर्मशीलस्य नितरां मुनिसत्तम ।

तत्रांशेनावतीर्णस्य विष्णोर्वीर्याणि शंस नः ॥ २ ॥

अवतीर्य यदोर्वीशे भगवान् भूतभावनः ।

कृतवान् यानि विश्वात्मा तानि नो वद विस्तरात् ॥ ३ ॥

निनृततर्पणपगीयमानाद् भयं पथाच्छ्रोत्रमनोभिरामात् ।

क उत्तमश्लोकगुणानुवादात् पुमान् विरज्येत विनाऽपशुप्रान् ॥

पितामहा मे समरेऽमरअर्यर्देवव्रतायातिर्यस्तिमिङ्गिलः ।

दुरत्ययं कौरवसैन्यसागरं कृत्वाऽतरन् वत्सपदं स्म यत्प्रवाः ॥

द्रौण्यस्रविमुष्टमिदं मदङ्गं सन्तानवीजं कुरुपाण्डवानाम् ।

जुगोप कुशित्त आन्तचक्रो मातुश्च मे यः शरणं गतायाः ॥

वीर्याणि तस्याखिलदेहभ्राजामन्तर्बहिः पूरुषकालरूपः ।

प्रपच्छतो मृत्युमनामयं च मायामनुष्यस्य वदस्व विद्वन् ॥ ७ ॥

रोहिण्यास्तनयः प्रोक्तो रामः सङ्घर्षणस्त्वया ।

देवक्या गर्भसम्बन्धः कुतो देहान्तरं बिना ॥ ८ ॥

कस्मान्मुकुन्दो भगवान् पितुर्गेहाद् ब्रजं गतः ।

क वासं ज्ञातिभिः सार्धं कृतवान् सात्वतां पतिः ॥ ९ ॥

ब्रजे बसन् किमकरोन्मधुपुर्यां च केशवः ।

भ्रातरं चावधीत् कंसं मातुरद्धाऽतदर्हणम् ॥ १० ॥

देहं मानुषमाश्रित्य कति वर्षाणि वृष्णिभिः ।

यदुपुर्यां सहावात्सीत् पन्थः कत्यभवन् विभोः ॥ ११ ॥

एतदन्यच्च सर्वं मे मुने कृष्णविचेष्टितम् ।

वक्तुमर्हसि सर्वज्ञ श्रष्टानाय विस्तृतम् ॥ १२ ॥

नैपाऽतिदुस्सहा क्षुन्मां त्यक्तोदमपि वाधते ।

पिबन्तं त्वन्मुखाम्भोजसृतं हरिकथामृतम् ॥ १३ ॥

सूत उवाच-

एवं निशम्य भृगुनन्दन साधुवादं

वैयासकिः स भगवानथ विष्णुरातम् ।

प्रत्यर्च्य कृष्णचरितं कलिकल्मषघ्नं

व्याहर्तुमारभत भागवतप्रधानः ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच-

सम्यग् व्यवसिता बुद्धिस्तव राजर्षिसत्तम ।

वासुदेवकथायां ते यज्ज्ञाता नैष्ठिकी रतिः ॥ १५ ॥

वासुदेवकथाप्रव्रजः पुरुषांस्त्रीन् पुनाति हि ।

वक्तारं पुच्छकं श्रोतृस्तत्पादसलिलं यथा ॥ १६ ॥

भूमिर्हसनृपव्याजदैत्यानीकशतायुतैः ।

आक्रान्ता भूरिभारेण ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥ १७ ॥

गौर्भूत्वाऽश्रुमुखी खिन्ना रुदन्ती करुणं यथा ।

उपस्थिताऽन्तिके त(स्य)स्मि व्यसनं समवोचत ॥ १८ ॥

ब्रह्मा तदुपधार्षाथ सह देवैस्तथा सह ।

जगाम सत्रिनयनस्तीरं क्षीरपयोनिधेः ॥ १९ ॥

तत्र गत्वा जगन्नाथं देवदेवं वृषाकपिम् ।

पुरुषं पुरुषसूक्तेन उपतस्थे समाहितः ॥ २० ॥

गिरं समाधौ गगने समीरितां

निशम्य वेधासिदशानुवाच ह ।

गां पौरुषीं मे शृणुतामराः पुन-

र्विधीयतामाशु तथैव मा विरम् ॥ २१ ॥

पुरैव पुंसाऽवधृतो धराज्वरो

भवद्भिरंशैर्यदुपूजयन्त्याम् ।

स यावदुर्व्यां भरमीश्वरेश्वरः

स्वकालशक्त्या क्षपयंश्चरेद् भुवि ॥ २२ ॥

वसुदेवगृहे साक्षाद् भगवान् पुरुषः परः ।

जनिष्यते तत्प्रियार्थं सम्भवन्तु सुरक्षितः ॥ २३ ॥

वासुदेवकलानन्तः सहस्रवदनः स्वराट् ।
 अग्रतो भविता देवो हरेः प्रियचिकीर्षया ॥ २४ ॥
 योगमाया भगवती यया सम्मोहितं जगत् ।
 आदिष्टा प्रभुणांशेन कार्पाथे सम्भविष्यति ॥ २५ ॥
 श्रीशुक उवाच -
 इत्यादिश्यामरगणान् प्रजापतिपतिर्विभुः ।
 आश्वास्य च महीं गीर्भिः स्वधाम परमं ययी ॥ २६ ॥
 शूरसेनो यदुपतिर्मधुरामावसत् पुरीम् ।
 माधुरान् शूरसेनांश्च विपयान् बुभुजे स्वराट् ॥ २७ ॥
 राजधानी ततः साऽभूत्सर्वपादवभुजाम् ।
 मधुरा भगवान् यत्र नित्यं सन्निहितो हरिः ॥ २८ ॥
 तस्यां तु कर्हिचिच्छीरिवसुदेवः कृतोद्ग्रहः ।
 देवक्या भार्पया सार्धं प्रयाणे रथमारुहत् ॥ २९ ॥
 उग्रसेनसुतः कंसः स्वसुः प्रियचिकीर्षया ।
 रश्मीन् हयानां जगृहे रीक्ष्य रथशतैर्वृतः ॥ ३० ॥
 चतुश्शतं पारिवर्हं गजानां हेममालिनाम् ।
 अथानामयुतं सार्धं रथानां च त्रिपद्शतम् ॥ ३१ ॥
 दासीनां सुकुमारीणां द्वे शते समलङ्कृते ।
 दुहित्रे देवकः प्रादाद् यामे दुहितृवत्सलः ॥ ३२ ॥
 शङ्खनूर्यमृदङ्गानि नेदुर्दुन्दुभयः समम् ।
 प्रयाणप्रक्रमे तात वरबन्धोः सुमङ्गलम् ॥ ३३ ॥
 पथि प्रग्रहिणं कंसमाभाष्याहाशरीरवाक् ।
 अस्यास्त्वामष्टमो गर्भो हन्ता यां नपसेऽबुध ॥ ३४ ॥
 इत्युक्तः स खलः पापो भोजानां कुलपांसनः ।
 भगिनीं हन्तुमारब्धः खड्गपाणिः कचेऽग्रहीत् ॥ ३५ ॥
 तं जुगुप्सितकर्माणं नृशंसं निरपत्रपम् ।
 वसुदेवो महाभाग उवाच परिसान्त्वयन् ॥ ३६ ॥
 वसुदेव उवाच-
 श्लाघनीयगुणः शूरैर्भवान् भोजयशस्करः ।
 स कथं भगिनीं हन्त्याः स्त्रियमुद्राहर्षवर्णि ॥ ३७ ॥
 मृत्युर्जन्मवतां वीर देहेन सह जायते ।
 अथ वाऽब्दशतान्ते वा मृत्युर्वै प्राणिनां ध्रुवः ॥ ३८ ॥

देहे पञ्चत्वमापन्ने देही कर्मानुगोऽवेशः ।
 देहान्तरमनुप्राप्य प्राक्तनं त्यजते ययुः ॥ ३९ ॥
 ब्रजंस्तिष्ठन् पदैकेन पथैवेकेन गच्छति ।
 यथा तृणजलैक्यं देही कर्मगतिं गतः ॥ ४० ॥
 स्वप्ने यथा पश्यति देहमीदृशं
 मनोरथेनाभिनिविष्टचेतनः ।
 दृष्टश्रुताभ्यां मनसाऽनुचिन्तयन्
 प्रपद्यते तत् किमपि ह्यपस्मृतिः ॥ ४१ ॥
 यतो यतो धावति देवचोदितं
 मनो विकारात्मकमात्मपञ्चसु ।
 गुणेषु मायारचितेषु देहासौ
 प्रपद्यमानः सह तेन जायते ॥ ४२ ॥
 ज्योतिर्यथैवोदकपार्थिवेष्वदः
 समीरवेगानुगतं विभाव्यते ।
 एवं स्वमायारचितेष्वसौ पुमान्
 गुणेषु रागानुगतो विमुह्यति ॥ ४५ ॥
 तस्मान् कस्यचिद् द्रोहमाचरेत् स तथाविधः ।
 आत्मनः क्षेममन्विच्छन् द्रोधुर्वै परतो भयम् ॥ ४४ ॥
 एष तवानुजा वाला कृपणा पुत्रिकोपमा ।
 हन्तुं नार्हसि कल्याणीमिमां त्वं दीनवत्सल ॥ ४५ ॥
 श्रीशुक उवाच-
 एवं स सामभिर्भैरवैर्बोध्यमानोऽपि दारुणः ।
 न न्यवर्तत कौरव्य पुरुषादाननुव्रतः ॥ ४६ ॥
 निर्वन्धं तस्य तं ज्ञात्वा विचिन्त्यानकदुन्दुभिः ।
 प्राप्तकालं प्रतिव्योदुमिदं तत्रान्वपद्यत ॥ ४७ ॥
 मृत्युर्वृद्धिमताऽपोहो यावद्वुद्धिबलोदयम् ।
 यद्यसौ न निवर्तेत नापराधोऽस्ति देहिनः ॥ ४८ ॥
 प्रत्यर्प्य मृत्यवे पुत्रान् मोचये कृपणाभिमाम् ।
 सुता मे यदि जायेरन् मृत्युर्वा न श्रियेत चेत् ॥ ४९ ॥
 विपर्ययो वा किं न स्याद् गतिर्यानुर्दुरत्यया ।
 उपस्थितो निवर्तेत निवृत्तः पुनरापतेत् ॥ ५० ॥

अत्रेयंथा दारुवियोगयोगयोरदृष्टोऽन्यत्र निमित्तमस्ति ।
 एवं हि जन्तोरपि दुर्बिभाव्यः शरीरसंयोगवियोगहेतुः ॥ ५१ ॥
 एवं विमृश्य तं पापं यावदात्मनि दर्शनम् ।
 सान्त्वयामास वै शीरिवहुमानपुरस्सरम् ॥ ५२ ॥
 प्रसन्नबदनाम्भोजो नृशंसं निरपत्रपम् ।
 मनसा दूयमानेन प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ५३ ॥

वसुदेव उवाच—
 न ह्यस्यास्ते भयं सीम्य यद् वै त्वाऽऽहाराग्न्याकु ।
 पुत्रान्समर्पयिष्येऽस्या यतस्ते भयमुत्थितम् ॥ ५४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 सुहृद्वाञ्छिववृते कंसस्तद्वाक्यसारवित् ।
 वसुदेवोऽपि तं प्रीतः प्रशस्य प्राविशद् गृहम् ॥ १ ॥
 अथ काल उपावृत्ते देवकी सर्वदेवता ।
 पुत्रान् प्रसुपुत्रे चाष्टौ कन्यां चैवानुवत्सरम् ॥ २ ॥
 कीर्तिमन्तं प्रथमजं कंसायानकदुन्दुभिः ।
 अर्पयामास कृच्छ्रेण सोऽनृतादतिविह्वलः ॥ ३ ॥
 किं दुस्सहं नु साधूनां विदुषां किमपेक्षितम् ।
 किमकार्यं कदपाणां दुस्त्यजं किम् कृतात्मनाम् ॥ ४ ॥
 दृष्ट्वा समत्वं तच्छरीरैः सत्ये चैव व्यवस्थितिम् ।
 कंसस्तुष्टमना राजन् प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ५ ॥
 प्रतियातु कुमारोऽयं न ह्यस्मादस्ति मे भयम् ।
 अष्टमाद् युवयोः पुत्रान्मृत्युर्मे विहितः किल ॥ ६ ॥
 तथेति सुतमादाय ययावानकदुन्दुभिः ।
 नाभ्यनन्दत तद्वाक्यमसतोऽविजितात्मनः ॥ ७ ॥
 नन्दाया ये ब्रजे गोपा याश्चामीषां च योषितः ।
 वृष्णयो वसुदेवाया देवक्याया यदुत्थियः ।

सर्वे वै देवताप्राया उभयोरपि भारत ॥ ८ ॥
 ज्ञातयो बन्धुसुहृदो ये च कंसमनुव्रताः ।
 असुराः सर्व एवैते लोकोपद्रवकारिणः ॥ ९ ॥
 गतेऽथ वसुदेवे तु देवकार्यार्थमुद्यतः ।
 एतत् कंसाय भगवान्दांसयामास नारदः ॥ १० ॥
 भूमेभ्रावतीर्णानां दैत्यानां च वधोद्यमम् ॥ ११ ॥
 क्रपेर्विनिर्गमे कंसो यदून् मत्वा सुरानिति ।
 देवक्या गर्भसम्भूतं विष्णुं च स्ववधं प्रति ॥ १२ ॥
 देवकी वसुदेवं च निगृह्य निगडैर्गृहे ।
 जातं जातमहन् पुत्रं तयोरजनशङ्कया ॥ १३ ॥
 मातरं पितरं भ्रातृन् सर्वाश्च सुहृदः सखीन् ।
 निग्रन्त्यसुनृपो लुब्धा राजानः प्रायशो भुयि ॥ १४ ॥
 आत्मानमिह सज्जातं जानन् प्राग् विष्णुना हतम् ।
 महासुरं कालनेमिं यदुभिः स व्यरुध्यत ॥ १५ ॥
 उग्रसेनं च पितरं यदुभोजान्धकाधिपम् ।
 स्वयं निगृह्य वुभुजं शूरसेनान् महाबलः ॥ १६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 प्रलम्बवक्त्राणरूपावर्तमहाशनेः ।
 मुष्टिकाग्रिष्टिचिदपूतनाकेशिधनुर्केः ॥ १ ॥
 अन्यश्चासुरभृषालबाणभोमादिभिर्वृतः ।
 यदूनां कदनं चक्रे बली मागधसंश्रयः ॥ २ ॥

ते पीडिता निविशिशुः कुरुपाञ्चालकेकयान् ।
 सान्त्वान् विदभान् निषधान् विदेहान् मागधानपि ॥ ३ ॥
 एकं तमनुरूधाना ज्ञातयः पर्युपासते ।
 मधुरायां स्थिताश्च येऽङ्कुराया विशाम्पते ।
 हतेषु पदसु वालेषु देवक्या औग्रसेनिना ॥ ४ ॥

सप्तमो वैष्णवं धाम यमनन्तं प्रचक्षते ।
 गर्भो बभूव देवक्या हर्षशोकविवर्धनः ॥ ५ ॥

भगवानपि विश्वात्मा विदित्वा कंसजं भयम् ।
 यदूनां निजनाथानां योगमायां समादिशत् ॥ ६ ॥

गच्छ देवि ब्रजं भद्रे गोपगोभिरलङ्कृतम् ।
 रोहिणी वसुदेवस्य भार्याऽऽस्ते नन्दगोकुले ॥ ७ ॥

अन्याथ कंससंविद्रा विवरेषु वसन्ति हि ।
 देवक्या जठरे गर्भं शोषस्वं धाम मामकम् ॥ ८ ॥

तत् सन्निकृष्य रोहिण्या उदरे सन्निवेशय ।
 अपाहं स्वांशभागेन देवक्याः पुत्रतां शुभे ॥ ९ ॥

प्रापयामि त्वं यशोदायां नन्दपत्न्यां भविष्यसि ।
 अर्चिष्यन्ति मनुष्यास्त्वां सर्वकामवरोश्वरीम् ॥ १० ॥

नानोपहारवलिभिः सर्वकामवरप्रदाम् ।
 नामधेयानि कुर्वन्ति स्थानानि च नरा भुवि ॥ ११ ॥

दुर्गेति भद्रकालीति विजया वैष्णवीति च ।
 कुमुदा चण्डिका कृष्णा माधवी कन्यकेति च ॥ १२ ॥

माया नारायणीशाना शारदेत्यम्बिकेति च ॥ १३ ॥

गर्भात्सङ्घर्षणात् तं वै प्राहुः सङ्घर्षणं भुवि ।
 रामेति लोकतमणाद् बलभद्रं बलोच्छ्रयात् ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच—
 सन्दिष्टैवं भगवता तथेत्योमिति तद्वचः ।
 प्रतिगृह्य परिक्रम्य गां गता तत् तपाऽकरोत् ॥ १५ ॥

गर्भे प्रणीते देवक्या रोहिणीं योगनिद्रया ।
 अहो विसंसितो गर्भ इति पौरा विचुक्रुशुः ॥ १६ ॥

भगवानपि विश्वात्मा भक्तानामभयङ्करः ।
 आविवेशांशभागेन मन आनकदुन्दुभेः ॥ १७ ॥

स विभ्रत् पौरुषं धाम राजमानो यथा रविः ।
 दुरासदोऽतिदुर्षो भूतानां सम्बभूव ह ॥ १८ ॥

ततो जगन्मङ्गलमच्युतांशं
 समाहितं शूरसुतेन देवी ।
 दधार सर्वात्मकमात्मभूतं
 काष्टा यथाऽऽनन्दकरं नभस्तः ॥ १९ ॥

सा देवकी सर्वजगन्निवास-
 निवासभूता नितरां विरेजे ।
 भोजेन्द्रगेहेऽग्निशिखेव रुद्धा
 सरस्वती यृतखले यथा सती ॥ २० ॥

तां वीक्ष्य कंसः प्रभयाऽजितम्भरां
 विरोचयन्ती भवनं शुचिस्मिताम् ।
 आहैप मे प्राणहरो हरिर्गुहां
 ध्रुवं धितो यत्र पुरेषमीदृशी ॥ २१ ॥

किमय तस्मिन् घटनीयमाशु मे
 यथार्पतन्त्रो न विहन्ति विक्रमम् ।
 स्त्रियः स्वसुर्गुरुमत्या बधोऽयं
 यशः श्रियं हन्त्यनुकूलमायुः ॥ २३ ॥

स एष जीवन् खलु सम्परेतो
 वर्तेत योऽत्यन्तनृशंसितेन ।
 देहे मृते तमनु हर्षकामौ
 यशोऽमलं गौरभिमानिनो ध्रुवम् ॥ २४ ॥

इति घोरतमाद् भावात् सन्निवृत्तः स्वयं प्रभुः ।
 आस्ते प्रतीक्षन्तज्जन्म हरेर्वैराणुवन्धवित् ॥ २४ ॥

आसीनः संविशंस्तिष्ठन् भुञ्जानः पर्यटन् पिबन् ।
 चिन्तयानो हृषीकेशमपश्यत् तन्मयं जगत् ॥ २५ ॥

ब्रह्मा भवश्च तत्रैत्य मुनिभिर्नारदादिभिः ।
 देवैः सानुचरैः साकं गीर्भिर्विष्णुमथास्तुवत् ॥ २६ ॥

ब्रह्मभवानुवृत्तः—
 सत्यव्रतं सत्यपरं त्रिसत्यं
 सत्यस्य योनिं निहितं च सत्ये ।
 सत्यस्य सत्यमुत सत्यनेत्रं
 सत्यात्मकं त्वां शरणं प्रपन्नाः ॥ २७ ॥

एकायनोऽसौ द्विफलसिमूलः
 चातूरसः पञ्चशिखः पडात्मा ।
 सप्तव्याघ्रवितपो नवाश्वो
 दशच्छदी द्विखगो ह्यादिवृषः ॥ २८ ॥

त्वमेक एवास्य सतः प्रसूतिः
 स्थानं निधानं त्वमनुग्रहश्च ।

त्वन्मायया संवृतचेतसस्त्वां पश्यन्ति नाना न विपश्चितो ये	॥ २९ ॥	गुणप्रकाशैरनुमीयते भवान् प्रकाशते यस्य च येन वाऽगुणः	॥ ३६ ॥
विभर्षिं रूपाण्यवबोध आत्मन् क्षेमाय लोकस्य चराचरस्य । सत्त्वोपपन्नानि सुखावहानि सतामभद्राणि मुहुः खलानाम्	॥ ३० ॥	न नामरूपे गुणजन्मकर्मभिः निरूपितव्ये तव तस्य साक्षिणः । मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनो देवक्रियायाः प्रतियन्त्यथापि हि	॥ ३७ ॥
त्वय्यम्बुजाङ्गाखिलसत्त्वधाप्ति समाधिनाऽऽवेशितचेतसो ये । त्वत्पादपोतेन महत्कृतेन कुर्वन्ति गोवत्सपदं भवाग्निम्	॥ ३१ ॥	शृण्वन् गृणन् संस्मरयंश्च चिन्तयन् नामानि रूपाणि च मङ्गलानि ते । क्रियासु यस्त्वचरणारविन्दपोरा- विष्टचित्तो न भवाय कल्प्यते	॥ ३८ ॥
स्वयं समुत्तीर्य सुदुस्तरं युमन् भवार्णवं भीमदध्नसौहृदाः । भवत्पदाम्भोरुहनावमत्र ते निधाय याताः सदनुग्रहो भवान्	॥ ३२ ॥	दिष्ट्या हरेऽस्या भवतः पदो भुवो भारोऽपनीतस्तव जन्मनेशितुः । दिष्ट्याऽङ्कितां त्वत्पदकैः सुशोभनै- र्द्रक्ष्याम गां यां च तवानुकम्पिताम्	॥ ३९ ॥
येऽन्येऽरविन्दाक्ष विमुक्तमानिनः त्वप्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः । आरुह्य कृच्छ्रेण परं पदं ततः पतन्त्यथोऽनाहतपुष्पदह्वयः	॥ ३३ ॥	न तेऽभवत्प्येश भवस्य कारणं विना विनोदं वत तर्कयामहे । भवो निरोधः स्थितिरप्यविद्ययाऽऽ- कृता यतस्त्वप्यभवाश्रयात्मनि	॥ ४० ॥
तथा न ते माधव तावकाः कचिद् भ्रश्यन्ति मार्गात् त्वयि यद्धसौहृदाः । त्वयाऽभिगुप्ता विचरन्ति निर्भया विनायकानीकपमूर्धसु प्रभो	॥ ३४ ॥	मत्स्याश्चकच्छपनृसिंहवराहहंस- राजान्यविप्रविबुधेषु कृतावतारः । त्वं पासि नस्त्रिभुवनं च तथाऽधुनेश भारं भुवो हर यदुत्तम वन्दनं ते	॥ ४१ ॥
सत्त्वं विशुद्धं श्रयते भवान् स्थितौ शरीरिणां श्रेयउपायनं वपुः । वेदक्रियायोगतपःसमाधिभिः तवार्हणं येन जनः समीहते	॥ ३५ ॥	दिष्ट्याऽम्ब ते कुक्षिगतः परः पुमान् अंशेन साक्षाद् भगवान् भवाय नः । मा भूद् भयं भोजपतेर्मुमूर्षोः गोप्ता यदूनां भविता तवात्मजः	॥ ४२ ॥
सत्त्वं न चेद् धातरिदं निजं भवेद् विज्ञानमज्ञानभिदापमार्जनम् ।		इत्यभिष्टुप पुरुषं यद्रूपमनिदं यथा । ब्रह्मेशानो पुरोधाय देवाः प्रतिययुर्दिवम्	॥ ४३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

अथ सर्वगुणोपेतः कालः परमशोभनः ।

यहोँचाजनजन्मर्धः शान्तर्धग्रहातरकः ॥ १ ॥

दिशः प्रसेदुर्गगनं निर्मलोदुगणोदयम् ।

मही मङ्गलभूयिष्ठा पुरग्रामग्रजाकरा ॥ २ ॥

नयः प्रसन्नसलिला हृदा जलरुहश्चिपः ।

द्वित्रालिकुसत्रादस्तवका वनराजयः ॥ ३ ॥

वयो वायुः सुखस्पर्शः पुण्यगन्धबहः शुचिः ।

अग्रयश्च द्वित्रातीनां शान्तास्तत्र समिन्धत ॥ ४ ॥

मनांस्यासन् प्रसन्नानि साधूनामसुरद्रुहाम् ।

जायमानेऽजने तस्मिन् नेदुर्दुन्दभयो दिवि ॥ ५ ॥

जगुः किन्नरगन्धर्वास्तुष्टुः सिद्धचारणाः ।

विधापराश्रय ननुरप्सरोभिः समं मुदा ॥ ६ ॥

मुमुचुर्मुनयो देवाः सुमनांसि मुदान्विताः ।

मन्दं मन्दं जलधरा जगर्जुनुसागरम् ॥ ७ ॥

निशीथे तम उद्भूते जायमाने जनार्दने ।

देवक्यां देवरूपिण्यां विष्णुः सर्वगुहाश्रयः ॥ ८ ॥

प्रादुरासीद् यथा प्राच्यां दिशीन्दुरिव पुष्कलः ॥ ९ ॥

तमद्भुतं बालकमम्बुजेक्षणं

चतुर्भुजं शङ्खगदायुदायुधम् ।

श्रीवत्सलक्ष्मं गलशोभिकीस्तुभं

पीताम्बरं सान्द्रपयोदसौभागम् ॥ १० ॥

महार्हबेहूर्यकिरीटकुण्डल्विपा

परिप्लव्क्तसहस्रकुन्तलम् ।

उदामकाञ्चयद्गदकङ्कणादिभि-

विरोचमानं वसुदेव ऐक्षत ॥ ११ ॥

स विस्मयोत्फुल्लविलोचनो हर्षि

सुतं विलोक्यानकदुन्दुभिस्तदा ।

कृष्णावतारोत्सवसम्भ्रमोऽस्पृशन्

मुदा द्विजेभ्योऽपुतमाप्नुतो गवाम् ॥ १२ ॥

अथैनमस्तौदवधार्य पूरुषं

परं नताङ्गः कुतधीः कृताञ्जलिः ।

स्वरोचिषा भारत स्तुतिकागृहं

विरोचयन्तं गतभीः प्रभाववित् ॥ १३ ॥

वसुदेव उवाच—

विदितोऽसि भवान् साक्षात् पुरुषः प्रकृतेः परः ।

केवलानुभवानन्दस्वरूपः सर्वबुद्धिदक् ॥ १४ ॥

स एव स्वप्रकृत्येदं सृष्ट्वाऽग्रे त्रिगुणात्मकम् ।

तदनु त्वं ह्यप्रविष्टः प्रविष्टः इव भाव्यसे ॥ १५ ॥

य एतेऽविकृता भावाः सप्त ते विकृतैः सह ।

नानावीर्याः पृथग्भूता विराजं शयनं तव ॥ १६ ॥

सन्निपत्य समुत्पाद्य दृश्यन्तेऽनुगता इव ।

प्रागेव विद्यमानत्वाच्च तेषामिह सम्भवः ॥ १७ ॥

एवं भवान् बुद्धयनुमेयलक्षणो

ग्राहीगुणैः सन्नपि तदुणाग्रहः ।

अनावृतत्वाद् बहिरन्तरं न ते

सर्वस्य सर्वात्मन आत्मवस्तुनः ॥ १८ ॥

यदात्मनो दृश्यगुणेषु सन्निधे-

र्व्यवस्यसेऽस्त्वव्यतिरेकतोऽबुधैः ।

यिनाऽनुवादं न च तन्मनीषितं

सम्पृग् वचो व्यक्तमुपादत्तुमान् ॥ १९ ॥

त्वत्तोऽस्य जन्मस्थितिसंयमान् विभो

यदन्यनीहादगुणादविक्रियात् ।

त्वपीधरे ब्रह्मणि नो विरुध्यते

तदाश्रयत्वादुपचर्यसे गुणैः ॥ २० ॥

सत्त्वं त्रिलोकस्थितये स्वमायया

विभर्षि शुक्लं खलु वर्णमात्मनः ।

सर्गाय रक्तं रः सोपवृद्धितं

कृष्णं च वर्णं तमसा जनात्यये ॥ २१ ॥

त्वमस्य लोकस्य विभो रिरक्षिषु-

गृहेऽवतीर्णोऽसि ममास्थिलेश्वर ।

राजन्यसंज्ञासुरकोटियूपैर्निर्व्यूह-
मानां निहनिष्यसे चमूम् ॥ २२ ॥

अयं तमस्यस्तव जन्म मे गृहे
श्रुत्वाऽग्रजांस्ते न्यहनत् सुरेश्वर ।

स तेऽवतारं पुरुषैः समर्पितं
श्रुत्वाऽधुनैवाभिसरत्युदायुधः ॥ २३ ॥

धीशुक उवाच-

अर्धेनमात्मजं वीक्ष्य महापुरुषलक्षणम् ।

देवकी तमुपाधावत् कंसाद् भीता शुचिस्मिता ॥ २४ ॥

रूपं यत् तत् प्राहुरव्यक्तमायं
ब्रह्म ज्योतिर्निर्गुणं निर्विकारम् ।

सत्तामात्रं निर्विशेषं निरीहं

स त्वं साक्षाद् विष्णुरध्यात्मदीपम् ॥ २५ ॥

नष्टे लोके द्विपरार्धावसाने

महाभूतेष्वादिभूतं गतेषु ।

व्यक्तेऽव्यक्तं कालवेगेन याते

भवानेकः शिष्यतेऽशेषसंज्ञः ॥ २६ ॥

योऽयं कालस्तस्य तेऽव्यक्तवन्धो

चेष्टामाहुक्षेष्टे येन विश्वम् ।

निमेषादिवत्सरान्तो महीयास्तं

त्वेशानं क्षेमधाम प्रपये ॥ २७ ॥

मर्त्यो मृत्युव्यालभीतः पलायन्

लोकान् सर्वान् निर्भयं नाध्यगच्छत् ।

त्वत्पादाब्जं प्राप्य यदृच्छयाऽऽद्य

स्वस्थः शेते मृत्युरस्मादपैति ॥ २८ ॥

स त्वं घोरादुग्रसेनात्मजान्

नस्त्राहि त्रस्तान् भृत्यवित्रासहाऽसि ।

रूपं चेदं धीरुपं ध्यानधिष्यम्

प्रत्यक्षं मादशां त्वं कृपीष्टाः ॥ २९ ॥

जन्म ते मय्यसी पापो मा विद्यान्मधुसूदन ।

समुद्विजे भयङ्गेतोः कंसादहमधीरधीः ॥ ३० ॥

उपसंहर विश्वात्मजदो रूपमलौकिकम् ।

शङ्खचक्रगदापद्मधिया जुष्टं चतुर्भुजम् ॥ ३१ ॥

विश्वं यदेतत् स्वतनी निशान्ते

यथावकाशं पुरुषः परो भवान् ।

विभर्ति सोऽयं मम गर्भगोऽभूदहो

नृलोकस्य विडम्बनं महत् ॥ ३२ ॥

श्रीभगवानुवाच-

त्वमेव पूर्वसर्गेऽभूः पृथिनः स्वायम्भुवे सति ।

तदाऽयं सुतपा नाम प्रजापतिरकल्मषः ॥ ३३ ॥

युवां वै ब्रह्मणाऽऽदिष्टी प्रजासर्गे यदा ततः ।

सन्नियम्येन्द्रियग्रामं तेषां परमं तपः ॥ ३४ ॥

वर्षयातातपहिमधर्मकालगुणाननु ।

सहमानी श्वासरोपबिनिर्धूतमनोमलौ ॥ ३५ ॥

शीर्णपणांनिलाहारानुपशान्तेन चेतसा ।

मत्तः कामानभीप्सन्तौ मदाराधनमीहतुः ॥ ३६ ॥

एवं वां तप्यतोभेद्रे तपः परमदुष्करम् ।

दिव्यवर्षसहस्राणि द्वादशेषुर्मादात्मनोः ॥ ३७ ॥

तदा वां परितुष्टोऽहममुना वपुषाऽनये ।

तपसा श्रद्धया नित्यं भक्त्या च हृदि भावितः ॥ ३८ ॥

प्रादुरासं वरदराह् युवयोः कामदित्सया ।

त्रियतां वर इत्युक्ते मादशा वां वृतः सुतः ॥ ३९ ॥

अनुष्टग्राम्यविषयावनपत्न्यौ च दम्पती ।

न वज्रायेऽपवर्गं मे मोहिती मम मायया ॥ ४० ॥

गते मयि युवां लब्ध्वा वरं मत्सदृशं सुतम् ।

ग्राम्यान् भोगाननुभूयाथ युवां प्राप्तमनोरथी ॥ ४१ ॥

अदृष्ट्वाऽन्यतमं लोके शीलौदार्यगुणैः समम् ।

अहं सुतो वामभवं पृथिनगर्भं इति स्मृतः ॥ ४२ ॥

तयोर्वा पुनरेवाहमदित्यामास कश्यपात् ।

उपेन्द्र इति विख्यातो वामनत्वाच्च वामनः ॥ ४३ ॥

नृतीयेऽस्मिन् भवेऽहं वै तेनैव वपुषाऽनये ।

जातो भूयस्तपोमेवं सत्यं मे व्याहृतं सति ॥ ४४ ॥

एतद् वां दर्शितं रूपं प्राग्जन्मस्मरण्या मे ।

नान्यथा मद्ब्रह्मज्ञानं मर्त्यलिङ्गेन जन्यते ॥ ४५ ॥

युवां मां पुत्रभावेन ब्रह्मभावेन चासकृत् ।
चिन्तयन्ती कृतस्नेही यास्यथे मद्रतिं पराम् ॥ ४६ ॥
शुक उवाच—
इत्युक्त्वाऽऽसीद् हरिस्तूर्ण्णीं भगवानात्ममायया ।
पित्रोः सम्पश्यतोः सद्यो बभूव प्राकृतः शिशुः ॥ ४७ ॥
ततश्च शीरिर्भगवत्प्रचादितः
सुतं समादाय स सूतिकागृहात् ।
यदा वहिर्गन्तुमिषेप तर्ह्यजा
या योगमायाऽजनि नन्दजायया ॥ ४८ ॥
तया हतप्रत्ययसर्ववृत्तिषु
ज्ञाःस्थेषु पीरेषु च यापितेष्वथ ।
द्वारस्तु सर्वाः पिहिता दुरत्ययाः
वृहत्कपादायसकीलशृङ्खलैः ॥ ४९ ॥
ताः कृष्णबाहे यसुदेव आगते
स्वयं व्यशीर्यन्त यथा तमो रवेः ।

ववर्ष पर्जन्य उपांशुगर्जितः
शेषोऽन्यगद् वारि निवारयन् फणैः ॥ ५० ॥
मघोनि वर्षत्यसकृद् यमानुजा
गम्भीरतोषीघजबोर्मिफनिला ।
भयानकावर्तशताकुला नदी मार्गं
ददी सिन्धुरिच त्रियः पतेः ॥ ५१ ॥
नन्दव्रजं शीरिरुपेत्य तत्र तान्
गोपान् सुपुमानुपलभ्य निद्रया ।
शिशुं यशोदाशयने निधाय
तत्सुतामुपादाय पुनर्गृह्णन्गान् ॥ ५२ ॥
देवक्याः शयने न्यस्य बसुदेवोऽथ दारिकाम् ।
प्रतिमुच्य पदोलोहमास्ते पूर्ववदावृतः ॥ ५३ ॥
यशोदा नन्दपत्नी च जातं परमबुध्यत ।
न तद्विहं परिभ्रान्ता निद्रयाऽपगतस्मृतिः ॥ ५४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
वहिरन्तः पुरद्वारः सर्वाः पूर्ववदावृताः ।
ततो बालध्वनिं श्रुत्वा गृहपालाः समुत्थिताः ॥ १ ॥
ते तु तूर्णमुपव्रज्य देवक्या गर्भजन्म तत् ।
आचख्युर्भोजराजाय यद्विद्विषः प्रतीक्षते ॥ २ ॥
स तल्पात् तूर्णमुत्थाय कालोऽयमिति विह्वलः ।
सूतीगृहमगाच्छीघ्रं प्रस्खलन् मुक्तमूर्धजः ॥ ३ ॥
तमाह भ्रातरं देवी करुणं कृपणा सती ।
सुपेयं तव कल्याण स्त्रियं मा हन्तुमर्हसि ॥ ४ ॥
बह्वो हिंसिता भ्रातः विशवः पावकोपमाः ।
त्वया देवनिमृष्टेन पुत्रिकैका प्रदीयताम् ॥ ५ ॥
नन्वहं ते ह्यवरजा दीना हतसुता प्रभो ।
दातुमर्हसि मन्दाया अद्रेमां चरमां प्रजाम् ॥ ६ ॥
श्रीशुक उवाच -
उपगूह्यात्मजामेवं रुदन्त्या दीनदीनवत् ।
याचितस्नां त्रिभिर्हर्ष्यं हस्तादाचिच्छिदे खलः ॥ ७ ॥

तां गृहीत्वा चरणयोजांतमात्रां स्वसुः सुताम् ।
अपोधयच्छिलापृष्ठे स्वाधोन्मूलितसीहदः ॥ ८ ॥
सा तद्वस्तात् समुत्प्लुत्य सद्यो देव्यम्बरेरं गता ।
अदृश्यतानुजा विष्णोः सापुधाष्टमहाभुजा ॥ ९ ॥
दिव्यस्रगम्बरालेपरत्नाभरणभूषिता ।
धनुःशूलेपुचर्मासिंहाङ्गचक्रगदाधरा ॥ १० ॥
सिद्धचारणगन्धर्वैरप्सरःकिन्नरोरगैः ।
उपाहतोरुवलिभिः स्तूयमानेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥
किं मया हतया मन्द जातः खलु तबान्तकः ।
यत्र कश्चित् पूर्वशत्रुर्मां हिंसीः कृपणान् वृथा ॥ १२ ॥
इति प्रधाप्य तं देवी माया भगवती भुवि ।
बहुनामनिकेतु बहुनामा बभूव ह ॥ १३ ॥
तयाऽभिहितमाकर्ण्य कंसः परमविस्मितः ।
देवकीं बसुदेवं च विमुच्य प्रथितोऽब्रवीत् ॥ १४ ॥

राजन्यसंज्ञामुरकोटियूपैर्निर्व्यूह-
मानां निहनिष्यसे चमूम्

॥ २२ ॥

अयं तमस्यस्तव जन्म मे गृहे
श्रुत्वाऽग्रजांस्ते न्वहनत् सुरेश्वर ।

स तेऽब्रतारं पुरुषैः समर्पितं
श्रुत्वाऽधुनेवाभिसरत्युदायुषः

॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच-

अथैनमात्मजं वीक्ष्य महारुपलक्षणम् ।

देवकी तमुपाधावत् कंसाद् भीता शुचिस्मिता

॥ २४ ॥

रूपं यत् तत् प्रादुरव्यक्तमायं
ब्रह्म ज्योतिर्निर्गुणं निर्विकारम् ।

सत्तामात्रं निर्विशेषं निरीहं

स त्वं साक्षाद् विष्णुरध्यात्मदीपम्

॥ २५ ॥

नष्टे लोके द्विपरार्धावसाने

महाभूतेष्वविभूतं गतेषु ।

व्यक्तेऽव्यक्तं कालवेगेन याते

भवानेकः शिष्यतेऽशेषसंज्ञः

॥ २६ ॥

योऽयं कालस्तस्य तेऽव्यक्तबन्धो

चेष्टामाहुश्चेष्टते येन विश्वम् ।

निमेषादिर्बत्सरान्तो महीयास्तं

त्वेशानं क्षेमधाम प्रपद्ये

॥ २७ ॥

मर्त्या मृत्युव्यालभीतः पलायन्

लोकान् सर्वान् निर्भयं नाप्यगच्छन् ।

त्वत्पादान्नं प्राप्य यदृच्छयाऽऽस्य

स्वस्थः शेते मृत्युरस्मादपैति

॥ २८ ॥

स त्वं घोरदुष्टसेनात्मजान्

नस्त्राहि त्रस्तान् भृत्यवित्रासहाऽसि ।

रूपं चेदं पीरुपं ध्यानधिष्यम्

प्रत्यक्षं मादृशां त्वं कृपीष्टाः

॥ २९ ॥

जन्म ते मय्यसी पापो मा विद्यान्मधुसूदन ।

समुद्रिजे भवद्वेतोः कंसादहमपीरधीः

॥ ३० ॥

उपसंहर विशात्मजदो रूपमलौकिकम् ।

शङ्खचक्रगदापद्मत्रिया जुष्टं चतुर्भुजम्

॥ ३१ ॥

विश्वं यदेतत् स्वतनीं निशान्ते

यथावकाशं पुरुषः परो भवान् ।

विभर्ति सोऽयं मम गर्भगोऽभूदहो

नूलोकस्य विडम्बनं महत्

॥ ३२ ॥

श्रीभगवानुवाच-

त्वमेव पूर्वसर्गेऽभूः पृथिनः स्वायम्भुवे सति ।

तदाऽयं सुतपा नाम प्रजापतिरकल्मषः

॥ ३३ ॥

युवां वै ब्रह्मणाऽऽदिष्टी प्रजासर्गे यदा ततः ।

सन्नियम्येन्द्रियग्रामं तेषापे परमं तपः

॥ ३४ ॥

वर्षवातातपहिमधर्मकालगुणाननु ।

सहमानी आसरोषविनिर्धूतमनोमली

॥ ३५ ॥

शीर्णपर्णानिलाहारावुपशान्तेन चेतसा ।

मत्तः कामानभीप्सन्तौ मदाराधनमीहतुः

॥ ३६ ॥

एवं वां तप्यतोभ्रे तपः परमदुष्करम् ।

दिव्यवर्षसहस्राणि द्वादशोयुर्मदात्मनोः

॥ ३७ ॥

तदा वां परितुष्टोऽहममुना वपुषाऽनघे ।

तपसा श्रद्धया नित्यं भक्त्या च हृदि भावितः

॥ ३८ ॥

प्रादुरासं वरदराद् युवयोः कामदित्तया ।

त्रियतां वर इत्युक्ते मादृशो वां वृतः सुतः

॥ ३९ ॥

अजुष्टग्राम्यविषयावनपत्यौ च दम्पती ।

न ब्रत्रापेऽपवर्गं मे मोहितौ मम मायया

॥ ४० ॥

गते मयि युवां लब्ध्वा वरं मत्सदृशं सुतम् ।

ग्राम्यान् भोगानभुञ्जामां युवां प्राप्तमनोरथी

॥ ४१ ॥

अदृष्ट्वाऽन्यतमं लोके शीलौदार्यगुणैः समम् ।

अहं सुतो वामभवं पृथिनगर्भं इति स्मृतः

॥ ४२ ॥

तयोर्वा पुनरेवाहमदित्याभास कश्यपात् ।

उपेन्द्र इति विख्यातो वामनत्वाच्च वामनः

॥ ४३ ॥

तृतीयेऽस्मिन् भवेऽहं वै तेनैव वपुषाऽनघे ।

जातो भूयस्तयोरेवं सत्यं मे व्याहृतं सति

॥ ४४ ॥

एतद् वां दर्शितं रूपं प्राग्जन्मस्मरणाय मे ।

नान्यथा मद्भवज्ञानं मर्त्यलिङ्गेन जन्यते

॥ ४५ ॥

पुत्रां मां पुत्रभावेन ब्रह्मभावेन चासकृत् ।
 चिन्तयन्ती कृतस्नेहो यास्येये मद्रतिं पराम् ॥ ४६ ॥

शुक उवाच—
 इत्युक्त्वाऽऽसीद् हरिस्तुष्णीं भगवानात्ममायया ।
 पित्राः सम्पश्यन्तां सयां बभूव प्राकृतः शिशुः ॥ ४७ ॥

ततश्च शीरिर्भगवत्प्रचोदितः
 सुतं समादाय स सूतिकागृहात् ।
 यदा बहिर्गन्तुमियेष तर्हाजा
 या योगमायाऽजनि नन्दजायया ॥ ४८ ॥

तथा हृतप्रत्ययसर्ववृत्तिपु
 द्वाःस्थेषु पीरेषु च यापितेष्वथ ।
 द्वारस्तु सर्वाः पिहिता दुरत्ययाः
 बृहत्कपाटायसकीलशृङ्गलैः ॥ ४९ ॥

ताः कृष्णबाहे बसुदेव आगते
 स्वयं व्यशीर्यन्त यथा तमो रवेः ।

ववर्ष पर्जन्य उपांशुगर्जितः
 शोषोऽन्वगाद् वारि निवारयन् फणैः ॥ ५० ॥

मघोनि वर्षत्यसकृद् यमानुजा
 गम्भीरतोयौघजयोर्मिफनिना ।
 भयानकावर्तशताकुला नदी मार्गं
 ददौ सिन्धुरिव धियः पतेः ॥ ५१ ॥

नन्दब्रजं शीरिरूपेत्य तत्र तान्
 गोषान् सुषुभानुपलभ्य निद्रया ।
 शिशुं यशोदाशयने निधाय
 तत्सुतामुपादाय पुनर्गृहानगात् ॥ ५२ ॥

देवक्याः शयने न्यस्य बसुदेवोऽथ दारिकाम् ।
 प्रतिमुच्य पदोलोहमास्ते पूर्ववदावृतः ॥ ५३ ॥

यशोदा नन्दपत्नी च जातं परमबुध्यत ।
 न तल्लिङ्गं परिभ्रान्ता निद्रयाऽपगतस्मृतिः ॥ ५४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्षोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
 बहिरन्तः पुरद्वारः सर्वाः पूर्ववदावृताः ।
 ततो बालध्वनिं श्रुत्वा गृहपालाः समुत्थिताः ॥ १ ॥

ते तु तूर्णमुपब्रज्य देवक्या गर्भजन्म तत् ।
 आचख्युर्भोजराजाय यदुद्विग्नः प्रतीक्षते ॥ २ ॥

स तल्पात् तूर्णमुत्थाय कालोऽयमिति विह्वलः ।
 सूतीगृहमगाच्छीघ्रं प्रस्खलन् मुक्तमूर्धजः ॥ ३ ॥

तमाह भ्रातरं देवी करुणं कृपणा सती ।
 सुपेयं तव कल्पाण स्थियं मा हन्तुमर्हसि ॥ ४ ॥

यहवो हिंसिता भ्रातः शिशवः पावकोपमाः ।
 त्वया देवनिर्गुणेन पुत्रिकैका प्रदीयताम् ॥ ५ ॥

नन्वहं ते ह्यवरजा दीना हतसुता प्रभो ।
 दातुमर्हसि मन्दाया अङ्गेमां चरमां प्रजाम् ॥ ६ ॥

श्रीशुक उवाच -
 उपगूह्यात्मजामेवं रुदन्त्या दीनदीनवत् ।
 याचितस्तां विनिर्भर्त्य हस्तादाचिच्छिदे खलः ॥ ७ ॥

तां गृहीत्वा चरणयोजतमात्रां स्वसुः सुताम् ।
 अपोधयच्छिलापृष्ठे स्वार्पौन्मूलितसौहृदः ॥ ८ ॥

सा तद्धस्तान् समुत्प्लुत्य सद्यो देव्यम्बरेण गता ।
 अदृश्यतानुजा विष्णोः सायुषाष्टमहाभुजा ॥ ९ ॥

दिव्यस्रगम्बिरालेपरत्नाभरणभूषिता ।
 धनुःश्लेषुचर्मासिवाङ्गचक्रगदाधरा ॥ १० ॥

सिद्धचारणगन्धर्वैरपारःकिन्नरोरगैः ।
 उपाहृतोरुवलिभिः स्तूपमानेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥

किं मया हतया मन्द जातः खलु तवान्तकः ।
 यत्र क्वचित् पूर्वशत्रुर्मा हिंसीः कृपणान् वृथा ॥ १२ ॥

इति प्रभाष्य तं देवी माया भगवती भुवि ।
 बहुनामनिकतेषु बहुनामा बभूव ह ॥ १३ ॥

तयाऽभिहितमाकर्ण्य कंसः परमविस्मितः ।
 देवकीं बसुदेवं च बिभृम्य प्रथितोऽब्रवीत् ॥ १४ ॥

अहो भगिन्यहो भाम मया वां वत पाप्मना ।
 पुरुषादिरिवाभ्येत्य बहवो हिंसिताः सुताः ॥ १५ ॥
 स त्वहं त्यक्तकारुण्यस्त्यक्तज्ञातिसुहृत् खलः ।
 हा कान् लोकान् गमिष्यामि ब्रह्महेत्र मृतः त्वसन् ॥ १६ ॥
 दैवमप्यनृतं वक्ति न मर्त्या एव केवलम् ।
 यद्विस्त्रम्भाद्दहं पापः स्वसुनिहतवान् सुतान् ॥ १७ ॥
 मा शोचेयां महाभागावात्मजान् स्वकृतम्भुजः ।
 जन्तवो न सदैकत्र देवाधीनाः सहासते ॥ १८ ॥
 भुवि भीमानि भूतानि यथाऽऽयान्त्यपयानि च ।
 नायमात्मा तथैतेषु विपर्येति यथैव भूः ॥ १९ ॥
 यतोऽनेकविधोऽभेदो यत आत्मविपर्ययः ।
 देहपोगवियोगश्च संसृतिर्न निवर्तते ॥ २० ॥
 तस्माद् भद्रे स्वतनयान् मया व्यापादितानपि ।
 माऽनुशोच यतः सर्वः स्वकृतं विन्दतेऽवशाः ॥ २१ ॥
 यावद् हतोऽस्मि हन्ताऽस्मीत्यात्मानं मन्यतेऽस्वदक् ।
 तावत् तदभिमान्यज्ञो वाध्यवाधकतामियात् ॥ २२ ॥
 क्षमध्वं मम दीरात्म्यं साधवो वन्धुवत्सलाः ।
 इत्युक्त्वाऽधुमुसः पादौ उयालस्वस्रोर्धाग्रहीत् ॥ २३ ॥
 मोक्षयामास निगडाद् विस्रब्धः कन्यकागिरा ।
 देवकीं बसुदेवं च दर्शयन्मात्मसौहृदम् ॥ २४ ॥
 भ्रातुर्वचनमाश्रुत्य क्षान्त्वा रोपं च देवकी ।
 व्यसृजद् बसुदेवश्च प्रहस्य तमुवाच ह ॥ २५ ॥
 एवमेतन्महाराज यथा वदसि देहिनाम् ।
 अज्ञानप्रभवा हन्ति स्वपरेति भिदा यतः ॥ २६ ॥
 शोकहर्षभयद्वेषलोभमोहमदान्विताः ।
 मियो प्रन्तो न पश्यन्ति भाषिर्भावान् पृथग्दृशः ॥ २७ ॥
 कंस एवं प्रसन्नाभ्यां विस्रब्धः प्रतिभाषितः ।
 देवकीवसुदेवाभ्यामनुज्ञातोऽविशद् गृहम् ॥ २८ ॥
 तस्यां राज्ञां व्यतीतायां कंस आहूय मन्त्रिणः ।
 तेभ्य आचष्ट तत् सर्वं यदुक्तं योगनिद्रया ॥ २९ ॥

आकर्ण्य भर्तुर्गदितं तमुचुर्देवशत्रवः ।
 देवान् प्रति कृतामर्षा दैतेया नातिकोविदाः ॥ ३० ॥
 एवं चेत् तर्हि भोजेन्द्र पुरगमनब्रजादिषु ।
 अनिर्दशान् निर्दशांश्च हनिष्यामोऽयं बालकान् ॥ ३१ ॥
 किमुद्यमैः करिष्यान्ति देवाः समरभीरवः ।
 नित्यमुद्विगमनसो ज्याघोषैर्धनुषस्तव ॥ ३२ ॥
 अस्यतस्ते शरव्रातेर्हैन्यमानाः समन्ततः ।
 जिजीविषव उत्सृज्य फलायनपरा ययुः ॥ ३३ ॥
 केचित् प्राञ्जलयो भीता न्यस्तशस्त्रा दिवीकसः ।
 मुक्तकक्ष्यशिरावाः केचिद् भीताः स्म इति वादिनः ॥ ३४ ॥
 न त्वं विस्मृतशस्त्रास्त्रान् विरधान् भयसन्नतान् ।
 हंस्यन्यासक्तमनसो भग्नचापानयुध्यतः ॥ ३५ ॥
 किं क्षेमशूरैर्विनुधेरसंयुगविकृत्यने ।
 रहोजुषा किं हरिणा शम्भुना वा बनीकसा ॥ ३६ ॥
 किमिन्द्रेणाल्पवीर्येण ब्रह्मणा वा तपस्यता ।
 तथापि देवाः सापत्न्यान्नोपस्था इति मन्महे ।
 ततस्तन्मूलखनेन निपुङ्ग्वस्वास्माननुब्रतान् ॥ ३७ ॥
 यथाऽऽमयोऽङ्गं समुपेक्षितो नृभिर्न शक्यते रूढपदधिकित्सिनुम् ।
 यथेन्द्रियग्राम उपेक्षितस्तथा निपुर्महान् लब्धबलो न चाल्यते ॥
 मूलं विष्णुर्हि देवानां यत्र धर्मः सनातनः ।
 तस्य च ब्रह्मगोविप्रास्तथो यज्ञाः सदक्षिणाः ॥ ३९ ॥
 तस्मात् सत्यात्मना राजन् ब्राह्मणान् ब्रह्मवादिनः ।
 तपस्विनो यज्ञशीलान् गाथ हन्मो हविर्दुधाः ॥ ४० ॥
 विप्रा गावश्च वेदाश्च तपः सत्यं दमः शमः ।
 श्रद्धा दया तितिष्ठा च क्रतवश्च हरेस्तनूः ॥ ४१ ॥
 स हि सर्वसुराध्यक्षो त्वसुरद्विद् गुहाचरः ।
 तन्मूला देवताः सर्वाः संश्रवाः सचतुर्मुखाः ॥ ४२ ॥
 एवं दुर्मन्त्रिभिः कंसः सह सम्मन्त्र्य दुर्मतिः ।
 ब्रह्मर्षिसां हितं मेने कालपाशावृतोऽसुरः ॥ ४३ ॥
 सन्दिश्य साधुलोकस्य कदने कदनप्रियान् ।
 कामरूपधरान् दिक्षु दानवान् गृहमाविशान् ॥ ४४ ॥

ते वै रजःप्रकृतयस्तमसा मूढचेतसः ।

सतां विद्वेषमाचेरारादागतमृत्यवः

॥ ४५ ॥

आयुः धियं यशो धर्मं लोकानाशिष एव च ।

हन्ति श्रेयांसि सर्वाणि पुंसो महदतिक्रमः

॥ ४६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

नन्दस्त्वात्मज उत्पन्ने जाताहादो महामनाः ।

आहूय विप्रान् वेदज्ञान् स्नातः शुचिरलहृतः ॥ १ ॥

वाचयित्वा स्वस्त्ययनं जातकर्मात्मजस्य वै ।

कारयामास विधिना पितृदेवाचनं तथा ॥ २ ॥

धेनूनां नियुते प्रादाद् विप्रेभ्यः समलहृते ।

तिलाद्रीन् सम गन्त्रीषान् शान्तकुम्भान्तरावृतान् ॥ ३ ॥

कालेन स्नानशौचाभ्यां संस्कारिस्तपसंजयया ।

शुद्धयन्ति दानैः मन्तुष्टया द्रव्याण्यात्माऽऽत्मविषया ॥ ४ ॥

सौमङ्गल्यगिरो विप्राः सूतमागधवन्दिनः ।

गायकाश्च जगुर्नैदुर्भेयौ दुन्दुभयो मुहुः ॥ ५ ॥

प्रजाः सम्पृष्टसंसिक्तद्वारजिरगृहान्तराः ।

चित्रध्वजपताकासक्चैलपल्लवतोरणाः ॥ ६ ॥

गावो वृषाश्च वत्साश्च हरिद्रातैलरूपिताः ।

विचित्रधानुवर्हस्रग्वस्त्रकाञ्चनमालिनः ॥ ७ ॥

महार्हवस्त्राभरणकभुकोष्णीपभूषणाः ।

गोपाः समापयू राजन् नानोपायनपाणयः ॥ ८ ॥

गोप्यश्वाकर्ण्य मुदिता यशोदायाः सुतोद्भवम् ।

आत्मानं भूषयाधकुर्वस्त्राकल्पाञ्जनादिभिः ॥ ९ ॥

नवकुङ्कुमकिञ्जल्कमुखपद्मजभूतयः ।

वलिभिस्त्वरितं जग्मुः पृथुधोष्यश्चलत्कुचाः ॥ १० ॥

गोप्यः सुमृष्टमणिकुण्डलनिष्ककण्ठयः

चित्राम्बराः पथि शिखाच्युतमाल्यवर्षाः ।

नन्दालयं सबलपा व्रजतीर्विरिजुः

व्यालोलकुण्डलपयोधरहारशोभाः ॥ ११ ॥

ता आशिपः प्रयुज्जानाशिरं पाहीति बालके ।

हरिद्राचूर्णतैलाद्रिः सिञ्चन्त्योऽजनमुज्जगुः ॥ १२ ॥

अवायन्त विचित्राणि वादित्राणि महोत्सवे ।

कृष्णे विधेश्वरेऽनन्ते नन्दव्रजमुपैषुपि ॥ १३ ॥

गोपाः परस्परं हृष्टा दधिक्षीरपृताम्बुभिः ।

आसिञ्चन्तो विलिम्पन्तो नवनीतैश्च चिक्षिपुः ॥ १४ ॥

नन्दो महामनास्तेभ्यो वासोलङ्कारगोधनैः ।

सूतमागधवन्दिभ्यो येऽन्ये विद्योपजीविनः ॥ १५ ॥

तैस्तेः कामैरदीनात्मा यथाचितमपूजयन् ।

विष्णोराशयनार्थाय स्यपुत्रस्योदयाय च ॥ १६ ॥

रोहिणी च महाभागा नन्दगोपाभिनन्दिता ।

व्यचरद् दिव्यवासःस्रक्ण्डाभरणभूषिता ॥ १७ ॥

तत आरभ्य नन्दस्य व्रजः सर्वसमृद्धिमान् ।

हरेर्निवासानुगुणै रमाक्रीडमभूत्प ॥ १८ ॥

गोषान् गोकुलरक्षायां निरूप्य मधुरां गतः ।

नन्दः कंसस्य वार्षिक्यं करं दानुं कुरुद्वह ॥ १९ ॥

वसुदेव उपश्रुत्य भ्रातरं नन्दमागतम् ।

ज्ञात्वा दत्तकरं राज्ञे ययौ तदवलोकनः ॥ २० ॥

तं हृष्टा सहस्रोत्थाय देहः प्राणमिवागतम् ।

प्रीतः प्रियतमं दोष्यां सस्वजे प्रेमविह्वलः ॥ २१ ॥

पूजितः सुखमासीनः पृष्ट्वाऽनामयमादितः ।

प्रसक्तधीः स्वात्मजपोरिदमाह विशाम्यते ॥ २२ ॥

दिष्ट्या भ्रातः प्रवयस इदानीमप्रजस्य ते ।

प्रजाशाखा निवृत्तस्य प्रजा यन् समजायत ॥ २३ ॥

दिष्ट्या संसारचक्रेऽस्मिन् वर्तमानः पुनर्भवे ।

उपलब्धो भवानय दुर्लभं प्रियदर्शनम् ॥ २४ ॥

नैकत्र प्रियसंवासः सुहृदां चित्रकर्मणाम् ।

आधेन व्यूहामानानां प्रबानां स्रोतसो यथा ॥ २५ ॥

कथित् पशव्यं निरुजं भूर्यमुतृणवीरुधम् ।
 बृहद्वनं तदधुना यत्रास्से त्वं सुहृद्वृतः
 भ्रातर्मम सुतः कचिन्मात्रा सह भवद्व्रजे ।
 तातं भवन्तं भन्वानो भवद्भ्यामुपलालितः
 पुंसस्त्रिवर्गो विहितः सुहृदां ह्यनुभावतः ।
 न तेपु क्लिश्यमानेषु त्रिवर्गोऽर्थाय कल्पते
 नन्द उवाच—
 अहो ते देवकीपुत्राः कंसेन बहवो हताः ।
 एकाऽवशिष्टाऽवरजा कन्या सापि दिवं गता

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

॥ २९ ॥

नूनं हि दृष्टनिष्टोऽयं नादृष्टपरमो जनः ।

अदृष्टमात्मनस्तत्त्वं यो वेद न स मुह्यति

॥ ३० ॥

वसुदेव उवाच—

करो वै वार्षिको दत्तो राज्ञे दृष्टा वयं च वः ।

नेह स्थेयं बहुदिनं सन्त्युत्पाताश्च गोकुले

॥ ३१ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति नन्दादयो गोपाः प्रोक्तास्ते शौरिणा ययुः ।

अनोभिरनदुयुक्तस्तमनुज्ञाप्य गोकुलम्

॥ ३२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवतं दशमस्कन्धं पष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

नन्दः पपि वचः शौरिर्न मृपेति विचिन्तयन् ।

हरिं जगाम शरणमुत्पातागमशङ्कितः

॥ १ ॥

कंसेन प्रहिता घोरा पूतना बालघातिनी ।

शिशूश्चचार निग्रन्ती पुरग्रामव्रजादिपु

॥ २ ॥

न यत्र धवणादीनि रक्षोघ्नानि स्वकर्मसु ।

कुर्वन्ति सात्यतां भर्तृपातुधान्यश्च तत्र हि

॥ ३ ॥

सा खेचर्यैकदोषेत्य पूतना नन्दगोकुलम् ।

गोपित्या माययाऽऽत्मानं प्राविशत् कामचारिणी

॥ ४ ॥

तां केशपाशघ्न्यतिपक्तमल्लिकां

बृहन्नितम्बस्तनकृच्छ्रमध्यमाम् ।

सुवाससं कम्पितकर्णभूषणत्विपो-

ल्लसत्कुन्तलमण्डिताननाम्

॥ ५ ॥

यल्लुस्मितापाङ्गविसर्गवीक्षितै-

र्मनो हरन्तीं यनितां व्रजौकसः ।

अमंसताम्भोजकरेण रूपिणी

गोप्यः ध्रियं द्रष्टुमिहागतां पतिम्

॥ ६ ॥

बालग्रही तत्र विचिन्वती शिशून्

यदृच्छया नन्दगृहेऽसदन्तकम् ।

बालं प्रतिच्छन्ननिजोक्तेजसं

ददर्श तल्पेऽग्रिमियाहितं भसि

॥ ७ ॥

विबुध्य तां बालकमारिकाग्रहं

चराचरात्मा स निमीलितेक्षणः ।

मही सुरत्वेऽपि च बालभावं

विभावयन् किञ्चिदुवाच न प्रभुः

॥ ८ ॥

अजानमानाऽथ निशाचरी हरिं

निसर्गविज्ञातजगद्विचेष्टितम् ।

अनन्तमारोपयदङ्गमन्तकं

यथोरगं सुममबुद्धिरज्जुधीः

॥ ९ ॥

तां तीक्ष्णचित्तामतिवामचेष्टितां

वीक्ष्यान्तराकोशपरिच्छेदासिवत् ।

वरस्रियं तत्प्रभया च धर्षिते

निरीक्षमाणे जननी अतिष्ठताम्

॥ १० ॥

तस्मिन् स्तनं दुर्जरवीर्यमुत्सृज्यं

घोराऽङ्गमादाय शिशोर्ददावध ।

गाढं कराभ्यां भगवान् प्रपीड्य तत्प्राणैः

समं रोपसमन्वितोऽपिवत्

॥ ११ ॥

सा मुञ्च मुञ्चेति गिरा प्रभापिणी

निष्पीड्यमानाऽखिलजीवमर्मणि ।

विवृत्य नेत्रे चरणी भुजो मुहु-

र्विक्लिन्नगात्रा क्षिपती रुराव ह

॥ १२ ॥

तस्याः स्वनेनातिगभीररंहसाः

सात्रिमती यीश्च च्चाल सग्रहा ।

रसा दिशः खं प्रतिनेदिरे जनाः पेतुः क्षिती वज्रनिपातशङ्कया	॥ १३ ॥	पुनिगर्भस्तु ते बुद्धिमात्मानं भगवान् परः । क्रीडन्तं पातु गोविन्दः शयानं पातु माधवः	॥ २६ ॥
निशाचरीत्यं व्यथिता व्यसुः क्षिती विकीर्य केशांश्चरणी भुजावपि ।		व्रजन्तामव्याद् वैकुण्ठ आसीनं त्वां श्रियः पतिः । भुजानं यज्ञभुक् पातु सर्वग्रहभयद्वरः	॥ २७ ॥
प्रसार्य गोष्ठे निजरूपमारिधता वज्राहतो वृत्र इवापतचूप	॥ १४ ॥	डाकिन्यो यातुधान्यथ कूष्माण्डा येऽर्भकग्रहाः । भूतप्रेतपिशाचाश्च यक्षरक्षाविनायकाः	॥ २८ ॥
पतमानोऽपि तद्देहसिगव्यूत्यन्तरे द्रुमान् । चूर्णयामास राजेन्द्र महदासीत् तदद्भुतम्	॥ १५ ॥	कोटरारेवतीन्येष्टापूतनामातृकादयः । उन्मादा ये ह्यपस्मारा देहप्राणेन्द्रियद्रुहः	॥ २९ ॥
ईपामात्रोग्रदंष्ट्रास्यं गिरिकन्दरनासिकम् । गण्डशीलस्तनं रीद्रे प्रकीर्णारुणमूर्धजम्	॥ १६ ॥	स्वप्नदृष्टा महोत्पाता बृहद्बालग्रहाश्च ये । सर्वे नश्यन्ते तु विष्णोर्नामग्रहणभीरवः	॥ ३० ॥
अन्धकूपगभीराश्च पुलिनारोहभीषणम् । वज्रसेतुभुजोर्वद्धि शून्यतोयहदोदरम्	॥ १७ ॥	इति प्रणयबद्धाभिर्गोपीभिः कृतरक्षणम् । पापयित्वा स्तनं माता सन्यवीविशदात्मजम्	॥ ३१ ॥
सन्तत्रसुः स्म तद् वीक्ष्य गोपा गोप्यः कलेवरम् । पूर्वं तु तन्निःस्वनितमिहाहृत्कर्णमस्तकाः	॥ १८ ॥	तावन्नन्दादयो गोपा मधुराया व्रजं गताः । विलोक्य पूतनादेहं बभूवुरतिविस्मिताः	॥ ३२ ॥
वालं च तस्या उरसि क्रीडन्तमकुतोभयम् । गोप्यस्तूर्णं समभ्येत्य जगुर्हजतसम्भ्रमाः	॥ १९ ॥	नूनं बतर्पिः सञ्जातो योगेशो वा समासतः । स एव दृष्टो तुत्यातो यथाऽऽहानकदुन्दुभिः	॥ ३३ ॥
यशोदारोहिणीभ्यां ताः समं बालस्य सर्वशः । रक्षां विदधिरे सम्पद् गोपुच्छभ्रमणादिभिः	॥ २० ॥	कलेवरं परशुभिश्छित्त्वा तत् ते व्रजौकसः । दूरे क्षित्वाऽवपवशो ददहः काष्ठवेष्टितम्	॥ ३४ ॥
गोमूत्रेण स्त्रापयित्वा पुनर्गौरजसाऽर्भकम् । रक्षां चक्रुर्गोशकृता द्वादशाक्षेपु नामभिः	॥ २१ ॥	दह्यमानस्य देहस्य धूमश्चाग्नसूरीभः । उत्थितः कृष्णनिर्भुक्तसपद्याहतपाप्मनः	॥ ३५ ॥
गोप्यः संस्पृष्टसलिला अक्षेपु करयोः पृथक् । न्यस्यात्मन्यथ बालस्य बीजज्यासमकुर्वत	॥ २२ ॥	पूतना लोकबालप्री राक्षसी क्षिराशाना । जिघांसायाऽपि हृरये स्तनं दत्त्वाऽऽप सद्रतिम्	॥ ३६ ॥
अव्यादजोऽङ्गिमणिमांस्तव जान्वयोरू यज्ञोऽच्युतः कटितटं जठरं हयास्यः ।		किं पुनः श्रद्धया भक्त्या कृष्णाय परमात्मने । यच्छन् प्रियतमं किञ्चिद् रक्तास्तन्मातरो यथा	॥ ३७ ॥
हृत् केशवस्तच्चदुर ईश इनस्तु कण्ठं विष्णुर्भुजं मुखमुरुक्रम ईश्वरः कम्	॥ २३ ॥	पदभ्यां भक्तहृदिस्थाभ्यां बन्दाभ्यां लोकवन्दितः । अङ्गं यस्याः समाक्रम्य भगवानपिबत् स्तनम्	॥ ३८ ॥
चक्रग्रतः सहगदो हरिरस्तु पथात् त्वत्पार्श्वयोर्धनुरसी मधुहाऽजनश्च ।		यातुधान्यपि सा स्वर्गमवाप जननीगतिम् । कृष्णभुक्तस्तनक्षीराः किमु गावो नु मातरः	॥ ३९ ॥
काणेषु शङ्ख उरुगाय उपयुपेन्द्रस्ताक्षरः क्षिती हलधरः पुरुषः समन्तात्	॥ २४ ॥	पयांसि यासामपिबत् पुत्रश्रेहसुतान्यलम् । भगवान् देवकीपुत्रः कैवल्याद्यखिलार्पदः	॥ ४० ॥
इन्द्रियाणि हृषीकेशः प्राणान् नारायणोऽबतु । श्वेतद्वीपपतिश्चित्तं मनो योगेश्वरोऽबतु	॥ २५ ॥		

तासामविरतं कृष्णे कुर्वन्तीनां सुते क्षणम् ।

न पुनः कल्पते राजन् संसारोऽज्ञानसम्भवः ॥ ४१ ॥

कटधूमस्य सौरभ्यमवप्राप्य व्रजौकसः ।

किमिदं कुत एवेति यदन्तो व्रजमाययुः ॥ ४२ ॥

ते तत्र वर्णितं गोपैः पूतनागमनादिकम् ।

श्रुत्वा तन्निधनं स्वस्ति शिशोरासन् सुविस्मिताः ॥ ४३ ॥

नन्दः स्वपुत्रमादाय शोष्यागत उदारधीः ।

मूर्ध्वपात्राय परमां मुदं लेभे कुरुद्वह ॥ ४४ ॥

य एतन् पूतनामोक्षं कृष्णस्यार्धकचक्षितम् ।

निशम्य श्रद्धया मर्त्यो गोविन्दे लभते रतिम् ॥ ४५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवतं दशमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवं स यवृषे बिष्णुर्नन्दगोहे जनार्दनः ।

कुर्वन्ननिशमानन्दं गोपालानां सधोषिताम् ॥ १ ॥

राजोवाच-

येन येनावतारेण भगवान् हरिरीश्वरः ।

करोति कर्णरम्पाणि मनोज्ञानि च नः प्रभो ॥ २ ॥

यच्छृण्वतोऽपैत्यरतिर्वितृष्णा

सत्त्वं विशुध्यत्यचिरेण पुंसः ।

भक्तिर्हरौ तत्पुरुषे च सत्त्वं ॥ ३ ॥

तदेव सारं यद मन्यसे चेत्

अथान्यदपि कृष्णस्य तोकाचरितमद्भुतम् ।

मानुषं देहमासाद्य तज्जातिमनुरुन्धतः ॥ ४ ॥

विस्तरणेह कारुण्यात् सर्वपापप्रणाशनम् ।

यत्कुमर्हसि धर्मज्ञं दयालुस्त्वमिति प्रभो ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच -

कदाचिदीत्थानिककीतुकाप्रवे

जन्मक्षयांगे समवेतयोषिताम् ।

वादित्रगीतद्विज्रमन्त्रवाचकैः

चकार सुनोरभिषेचनं सती ॥ ६ ॥

नन्दस्य पत्नी कृतमज्जनादिकं

विधेः कृतस्वस्त्ययनं सुपूजितैः ।

अज्ञाद्यवासःसगभीष्टप्रेनुभिः

सञ्जातनिद्राक्षमशीशयच्छनैः ॥ ७ ॥

आन्धानिर्ज्ञान्मुक्यमना मनम्व्यती

समागतान् पूजयती व्रजौकसः ।

नैवाशृणोद् वै रुदितं सुतस्य

सा रुदन् स्तनार्थी चण्वायुदक्षिपत् ॥ ८ ॥

अनः शयानस्य शिशोरधान्यक-

प्रवालमृद्वह्निहतं व्यवर्तत ।

विश्वस्तनानारसकुण्डभाजनं

व्यत्यस्तचक्राक्षविभ्रजकुबग्म् ॥ ९ ॥

दृष्ट्वा यशोदाप्रमुखा व्रजसिय

श्रीत्थानिकं कर्मणि याः समागताः ।

नन्दादयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाः

कथं स्वयं वै शकटं विपर्यगात् ।

इति ब्रुवन्नाऽतिविपादमोहिता

जनाः समन्तान् परिचव्रुवार्तयत् ॥ १० ॥

ऊचुस्तदव्यक्तमनीन् गोषान् गोपीश्च बालकाः ।

रुदताऽनेन पादेन क्षिप्तमेतन्न संशयः ॥ ११ ॥

न ते श्रद्धिरे गोषा बालभाषितमित्युत ।

अनन्तस्याप्रमेयस्य बलं तस्य न वै विदुः ॥ १२ ॥

रुदन्तं सुतमादाय यशोदा ग्रहशङ्किता ।

कृतस्वस्त्ययनं विधेः सूक्तैः स्ननमपाययत् ॥ १३ ॥

पूर्ववत् स्थापितं गोषैर्वलिभिः सपरिच्छदम् ।

विप्रा हुन्याऽर्चयाश्चकुरुर्दध्यक्षतकुशाम्बुभिः ॥ १४ ॥

येऽस्यानृतदम्भेर्ष्याहिंसामानविबर्जिताः ।

न तेषां सत्यशीलानामाशिपो विफलाः कश्चित् ॥ १५ ॥

इति बालकमानीय सामर्ग्यजुरुपाकृतैः ।

जलैः पवित्रांपविभ्रगभिषिच्य द्विजानमैः ॥ १६ ॥

वाचयित्वा स्वस्त्ययनं नन्दगोपः समाहितः ।
हुत्वा चाग्निं द्विजातिभ्यः प्रादादन्नं महागुणम् ॥ १७ ॥
गावः सर्वगुणापेता वासःस्रगरुममालिनीः ।
पुत्रस्याभ्युदयार्थाय प्राग्जातेथान्ययुञ्जत ॥ १८ ॥
विप्रा मन्त्रविदो पुक्तास्तीर्थाः प्रांक्तास्तथाऽऽदिपः ।
ता निष्फला भविष्यन्ति न कदाचिदपि स्फुटम् ॥ १९ ॥
एकदाऽऽरोहमारूढं लालयन्ती सुतं सती ।
गरिमाणं शिशोर्बोद्धुं न सेहे गिरिकूटवत् ॥ २० ॥
भूमी निधाय तं गोपी विस्मिता भारपीडिता ।
महापुरुषमादध्या जगामाशु च कर्मसु ॥ २१ ॥
दैत्यो नाम्ना तृणावर्तः कंसभृत्यः प्रचोदितः ।
चक्रबातस्वरूपेण जहारासीनमर्भकम् ॥ २२ ॥
गोकुलं सर्वमावृण्वन् मुष्णंश्चक्षुषि रेणुभिः ।
ईरयन् सुमहाघोरराब्देन प्रदिशो दिशः ॥ २३ ॥
मुहूर्तमभवद् गोष्ठं रजसा तमसाऽऽवृतम् ।
सुतं यशोदा नापश्यत् तस्मिन् न्यस्तवती यतः ॥ २४ ॥
नापश्यत् कश्चनात्मनं परं चापि विमोहितः ।
तृणावर्तनिसृष्टाभिः शर्कराभिरुद्रुतः ॥ २५ ॥
इति खरपवनचक्रपांसुवर्षे
सुतपदवीमवल्लाऽविचक्षमाणा ।
अतिकरुणमनुस्मरन्त्यशोचद्
भुवि पतितो मृतवत्सका यथा गौः ॥ २६ ॥
रुदितमनुनिगम्य तत्र गोप्यो भृगमनुतमधियांऽभ्रपूर्णमुख्यः ।
रुरुदुरनुपलभ्य नन्दसूनुं पवन उपारतपांसुवर्षवेगे ॥ २७ ॥
तृणावर्तः शान्तरो यो वात्यारूपपरो हरन् ।
कृष्णं नभोगतो गन्तुं नाशक्रोद् भूरिभारभृत् ॥ २८ ॥
तमश्मानं मन्यमान आत्मनो गुरुमत्तया ।
शले गृहीत उत्सृष्टुं नाशक्रोदद्भुतार्भकम् ॥ २९ ॥
गलग्रहणनिश्चेष्टो दैत्यो निर्गतलोचनः ।
अव्यक्तवाक्यो न्यपतत् सहबालो व्यसुर्ब्रजे ॥ ३० ॥

तमन्तरिक्षात् पतितं शिलायां
विशीर्णसर्वावयवं करालम् ।
पुरं यथा रुद्रशरेण विद्धं
सिख्यो रुदन्यो ददशुः समेताः ॥ ३१ ॥
आदाय मात्रे प्रतिहत्य विस्मिताः
कृष्णं च तस्योपरि लम्बमानम् ।
तं स्वस्तिमन्तं पुरुषादनीतं
विहायसा मृत्युमुखात् प्रमुक्तम् ॥ ३२ ॥
गोप्यः स गोपाः किल नन्दमुख्याः
लब्ध्वा पुनः प्रापुर्तीव मोदम् ।
अहो वतात्यद्भुतमेव रक्षसा
बालो निवृत्तिं गमितोऽभ्यगात् पुनः ॥ ३३ ॥
हिंस्रः स्वपापेन विहिंसितः खलः
साधुः समत्वेन भयाद् विमुच्यते ।
किं नस्तपश्शीर्णमधोऽज्ञार्चनं
पूर्तेष्टदत्तं किमु भूतसीहदम् ।
यः सम्परेतः पुनरेव बालको
विष्टया स्वबन्धून् प्रणयनुपस्थितः ॥ ३४ ॥
दृष्टाऽद्भुतानि बहुशो नन्दगोपो बृहद्वने ।
वसुदेववचो भूयो मानयामास विस्मितः ॥ ३५ ॥
एकदाऽर्भकमादाय स्वाहमारोप्य भामिनी ।
प्रसृतं पाययामास स्तनं स्नेहपरिप्लुता ॥ ३६ ॥
पीतप्रायस्य जननी सुतस्य कचिरस्मितम् ।
मुखं लालयती राजन् जृम्भतो ददशे इदम् ॥ ३७ ॥
खं रोदसी ज्योतिरनीकमाशाः
सूर्येन्दुवह्निश्चसनाम्बुधीश्च ।
द्वीपान् नगांस्तदुहितृर्वनानि
भूतानि यानि स्थिरजङ्गमानि ॥
संवीक्ष्य विषं सहसा राजन् सञ्जातवेपथुः ।
सम्मिल्य भृगुशाखाशी नेत्रे आसीत् सुविस्मिता ॥ ३९ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

गर्गः पुरोहितो राजन् यदूनां सुमहायशाः ।
 ब्रजं जगाम नन्दस्य बसुदेवप्रचोदितः ॥ १ ॥

तं दृष्ट्वा परमप्रीतः प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।
 आनर्चाभोजनजपिया प्रणिपातपुरस्सरम् ॥ २ ॥

सूपविष्टं कृतातिथ्यं गिरा सूनृतया मुनिम् ।
 नन्दयित्वाऽब्रवीद् ब्रह्मन् पूर्णस्य करवाम किम् ॥ ३ ॥

महद्विचलनं नृणां गृहिणां दीनचेतसाम् ।
 निःश्रेयसाय भगवान् कल्पते नान्यथा क्वचित् ॥ ४ ॥

ज्योतिषामपनं साक्षाद् यत्तज्ज्ञानमतीन्द्रियम् ।
 प्रणीतं भवता येन पुमान् वेद परावरम् ॥ ५ ॥

त्वं हि ब्रह्मविदां श्रेष्ठः संस्कारान् कर्तुमर्हसि ।
 बालयोरनयोर्नृणां जन्मना ब्राह्मणो गुरुः ॥ ६ ॥

गर्ग उवाच-

यदनामहमाचार्यः ख्यातश्च भुवि सर्वतः ।
 सुतं मया संस्कृतं ते मन्यते देवकीसुतम् ॥ ७ ॥

कंसः पापमतिः सख्यं तव चानकदन्दुभेः ।
 देवक्या अष्टमो गर्भो न स्त्री भवितुमर्हति ॥ ८ ॥

इति सञ्चितयन् धृत्वा देवकीदारिकावचः ।
 अपि हन्ता गताशङ्कस्तर्हि तन्नोऽनयो महान् ॥ ९ ॥

नन्द उवाच-

अलक्षितेऽस्मिन् रहसि मामकैरपि गोब्रजे ।
 कुरु विजातिसंस्कारं स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं सम्प्रार्थितो विप्रः स्वचिकीर्षितमेव तत् ।
 चकार नामकरणं गूढो रहसि बालयोः ॥ ११ ॥

अयं हि रोहिणीपुत्रो रमयन् सुहृदो गुणैः ।
 आख्यास्यते राम इति बलाधिक्याद् बलं विदुः ।
 यदनामपृथग्भावात् सङ्घर्षणमुशन्त्युत ॥ १२ ॥

आसन् वर्णास्त्रयो ह्यस्य गृहूतोऽनुयुगं तनूः ।
 शुद्धो रक्तस्तथा पीत इदानीं कृष्णतां गतः ॥ १३ ॥

प्रागयं बसुदेवस्य क्वचिज्जातस्तवात्मजः ।
 वासुदेव इति श्रीमानभिज्ञाः सम्प्रचक्षते ॥ १४ ॥

बहूनि सन्ति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते ।
 गुणकर्मानुरूपाणि तान्यहं वेद नो जनाः ॥ १५ ॥

एष वः श्रेय आधास्यद् गोपगोकुलनन्दनः ।
 अनेन सर्वदुर्गाणि यूयमञ्स्तरिष्यथ ॥ १६ ॥

पुराऽनेन ब्रजपते साधवो दस्युपीडिताः ।
 अराजकेऽरक्ष्यमाणा जित्युर्दस्यून् समेधिताः ॥ १७ ॥

य एतस्मिन् महाभागाः प्रीतिं कुर्वन्ति मानवाः ।
 नारयोऽभिभवन्त्येतान् विष्णुपद्मानिवासुराः ॥ १८ ॥

तस्मान्नन्दात्मजोऽयं ते नारायणसमो गुणैः ॥ १९ ॥

श्रिया कीर्त्याऽनुभावेन गोपायस्व समाहितः ।
 इत्यात्मानं समादिश्य गर्गे च स्वगृहं गते ।
 नन्दः प्रमुदितो मेने आत्मानं पूर्णमाश्रियाम् ॥ २० ॥

कालेन ब्रजताऽल्पेन गोकुले रामकेशवी ।
 जानुभ्यां सह पाणिभ्यां रत्नमाणी विचेरतुः ॥ २१ ॥

तावद्वियुग्ममनुकूप्य सरीसृपन्ती
 घोषप्रघोषरुचिरब्रजकर्दमेषु ।
 तन्नादहृष्टमनसावनुसृत्य लोकं
 मुग्धप्रभीतबुदुषेतुरन्ति मात्रोः ॥ २२ ॥

तन्मातरी निजसुतीं घृणया सवन्त्यी
 पङ्कटारागरुचिरावुपगुह्य दोर्भ्याम् ।
 दत्त्वा स्तनं प्रपिबतोः स्म मुखं निरीक्ष्य
 मुग्धस्मिताल्पदशनं ययतुः प्रमोदम् ॥ २३ ॥

यत्प्रागतातिरमणीयकुमारलीला-
 वन्तब्रजे तदबलाः प्रगृहीतपुच्छैः ।
 यत्सीरितस्तत उभावनुकूप्यमाणी
 प्रेक्ष्यन्त्य उत्स्मृतगृहा जगूहुर्हसन्त्यः ॥ २४ ॥

शृङ्गचन्द्रिदंष्ट्रद्विजलद्विजकण्टकेभ्यः
 क्रीडापरावतिबली स्वसुतीं निषेद्धम् ।
 गृहाणि कर्तुमपि यत्र न तज्जनन्यौ
 शेकात् आपत्तलं मनसोऽनवस्थाम् ॥ २५ ॥

कालेनाल्पेन राजर्षे रामः कृष्णश्च गोकुले ।
 अपृष्टजानुभिः पट्टिर्विचक्रमनुरञ्जसा ॥ २६ ॥
 ततस्तु भगवान् कृष्णो वयस्यैर्ब्रजबालकैः ।
 सहस्रामो ब्रजक्षीणां चिक्रीडे जनयन् मुहुम् ॥ २७ ॥
 कृष्णस्य रुचिरं गोप्योऽदीनर्कामारचापलम् ।
 शृण्वन्त्याः किल तन्मातुरिति ह्येचुः समागताः ॥ २८ ॥
 बत्सान् मुञ्चन् कचिदसमयान् क्रोशसञ्जातहासः
 स्तेयं स्वाद्वत्पथ दधि पयः कल्पितैः स्तेषयोगैः ।
 मर्कं भाण्यन् विभजति स चेन्नास्ति भाण्डं भिनन्ति
 द्रव्यालाम्भं मुभृशकुपितां यान्युपक्रांशय तांकान् ॥ २९ ॥
 हस्ताग्राह्ये रचयति विधिं पीठकोलुखलायै
 शिख्रं ह्यन्तर्निहितवयुने शिख्यभाण्डेषु तद्वत् ।
 ध्वान्तागारे धृतमणिगणं स्वाहमर्षप्रदीपं
 काले गोप्यो यर्हि गृहकृत्येषु सुव्यग्रचित्ताः ॥ ३० ॥
 एवं धाष्टवाद् विशति कुरुते मेघनादीनि वास्ती
 स्तेयोपाधेर्विरचितकृतिः सुप्रतीको यथाऽऽस्ते ।
 इत्थं स्त्रीभिः सभयनयनश्रीमुखालोकिनीभिः
 व्याख्याताग्रहसितमुखी न दुःपालव्युमेच्छत् ॥ ३१ ॥
 एकदा क्रीडमानास्ते रामाया गोपबालकाः ।
 कृष्णो मृदं भक्षितवानितिमात्रे न्यवेदयन् ॥ ३२ ॥
 सा गृहीत्वा करे कृष्णमुपालभ्य हितैषिणी ।
 यशोदा भयसम्भ्रान्तप्रेक्षणाधमभापत ॥ ३३ ॥
 कस्मान्मृदमदीनात्मन् भवान् भक्षितवान् रहः ।
 चदन्ति तावका ह्येते कुमारस्तेऽग्रजोऽप्ययम् ॥ ३४ ॥
 श्रीकृष्ण उवाच—
 नाहं भक्षितवानम्व सर्वे मिथ्याभिरासिनः ।
 यदि सत्यगिरस्तर्हि समक्षं पश्य मे मुखम् ॥ ३५ ॥
 ययेवं तर्हि व्यादेहीत्युक्तः स भगवान् हरिः ।
 व्यादत्ताव्याहृतैश्चर्यः क्रीडामनुजबालकः ॥ ३६ ॥
 सा तत्र ददृशे विश्वं जगत् स्थासु च खं दिशः ।
 सात्रिद्रीपाब्धि भूगोलं सबाण्वग्नीन्दुतारकम् ॥ ३७ ॥

ज्योतिश्चक्रं जलं तेजो नभः स्वर्विदेव च ।
 वैकारिकाणीन्द्रियाणि मनो मात्रा गुणास्तयः ॥ ३८ ॥
 एतद् विचित्रं सह जीवकाल-
 स्वभावकर्माशयलङ्घिभेदम् ।
 सुनोस्तनी वीक्ष्य विदारितस्ये
 ब्रजं सहान्मानमवाप शङ्काम् ॥ ३९ ॥
 किं स्वप्न एतदुत देवमाया
 किं वा मदीयो वत बुद्धिभेदः ।
 अपो अमुप्यापि ममार्भकस्य
 यः कथनीत्यतिक आत्मयोगः ॥ ४० ॥
 अदो यथा तत्र बितर्कगोचरं
 चेतामनःकर्मवचोभिरञ्जसा ।
 यदाश्रयं येन यतः प्रतीयते
 सुदुर्विभाज्यं प्रणताऽस्मि तत्पदम् ॥ ४१ ॥
 अहं ममासौ पतिरेष मे सुतो
 ब्रजेश्वरस्यासितवित्पता सती ।
 गोप्यश्च गोपाः सहगोभनाश्च ये
 यन्मात्येत्थं कुमतिः स मे गतिः ॥ ४२ ॥
 इत्थं विदिततत्त्वायां गोपिकायां स ईश्वरः ।
 वैष्णवी व्यतनोन्मायां प्रजास्रेहमयी विभुः ॥ ४३ ॥
 सयो नष्टस्मृतिर्गोपी स्वारोप्यारोहमात्मजम् ।
 प्रवृद्धस्रेहकलिलहृदया सा यथा पुरा ॥ ४४ ॥
 त्रप्या चोपदिषद्भिश्च साहचर्ययोगीश्च सात्त्वतैः ।
 उपगीयमानमाहात्म्यं हरिं साऽमन्यतात्मजम् ॥ ४५ ॥
 राजोवाच—
 नन्दः किमकरोद् ब्रह्मन् धेय एवं महोदयम् ।
 यशोदा च महाभागा एषी यस्याः स्तनं हरिः ॥ ४६ ॥
 पितरौ नान्वविन्दतां कृष्णरामाभिकेहितम् ।
 गायन्त्ययापि कवयो यद्वोक्तशमलापहम् ॥ ४७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 द्रोणो यसूनां प्रवरो धरया सह भार्यया ।
 करिष्यमाण आदेशं ब्रह्मणस्तमुवाच ह ॥ ४८ ॥

जातधानीं महादेवे भुवि विधेधरे हरी ।
भक्तिः स्यात् परमा लोकं ययाऽश्रो दुस्तरं तरेत् ॥ ४९ ॥
अस्त्वित्युक्तः स एतेन ब्रजे श्रोणो महापशाः ।
जज्ञे नन्द इति स्थितो यशोदा सा धराऽभवत् ॥ ५० ॥

ततो भक्तिर्भगवति पुत्रभूते जनार्दने ।
दम्पत्यार्नितरामासीद् गोपगोपीषु भारते ॥ ५१ ॥
कृष्णो ब्रह्मण आदेशं सत्यं कर्तुं ब्रजे विभुः ।
सहरामो वसंधके तेषां प्रीतिं स्वलीलया ॥ ५२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
एकदा गृहदासीषु यशोदा नन्दगङ्गिनी ।
कर्मान्तरनियुक्तासु निर्ममन्य स्वयं दधि ॥ १ ॥
यानि यानीह गीतानि तद्गालचरितानि च ।
दधिनिर्मयेन काले स्मरन्ती तान्वगायत ॥ २ ॥
क्षीमं वासः पृथुकटितटे विभ्रती सूत्रनलं
पुत्रसेहसुतकुचयुगं जातकम्पं च सुभूः ।
रज्ज्वाकर्षथमभुजचलत्कङ्कणी कुण्डले च
स्वित्त्रं वक्त्रं कवरविगलन्मालती निर्ममन्य ॥ ३ ॥
तां स्तन्यकाम आसाय मधन्तीं जननीं हरिः ।
गृहीत्वा दधिमन्थानं न्यपेधत् प्रीतिमावहन् ॥ ४ ॥
तमद्भ्यारूढमपाययत् स्तनं
सेहमुतं सस्मितमीधती मुखम् ।
अनृममुत्सृज्य जयेन सा यया-
वुत्सिच्यमानेन पयसि त्वधिप्रिते ॥ ५ ॥
सञ्ज्ञातकोपः स्फुरितारुणाधरं
सन्दश्य दद्विर्दधिमण्डभाजनम् ।
भिन्या मृषाभृदपदश्मना रहो
जपास ह्येद्वयमन्तरं गतः ॥ ६ ॥
उत्तार्य गोपीं सुगुतं पयः पुनः
प्रविश्य सन्दश्य च दध्यमत्रकम् ।
भर्तुं विलोक्य स्वसुतस्य कर्म
तज्जहास तं चापि न तत्र पश्यती ॥ ७ ॥
उलूकलाङ्करपरि ज्यव्रिस्मितं
मर्काय कामं ददतं यथेप्सितम् ।

ह्येद्वयं चौर्यविशङ्कितेक्षणं निराश्व
पश्चात् सुतमामगच्छनः ॥ ८ ॥
तामात्तयष्टिं प्रसमीक्ष्य सत्वर-
स्ततोऽवगत्याभिससार भीतयत् ।
गोप्यन्वधावन्न यमास योगिनां
क्षमं प्रवेष्टुं तपसेरितं मनः ॥ ९ ॥
अन्वधमाना जननी वृहचलच्छो-
णीभराक्रान्तगतिः सुमध्यमा ।
जवेन विभ्रशितकेशबन्धन-
च्युतप्रसूनानुगतिः परामृशत् ॥ १० ॥
कृतागसं तं प्रदन्तमक्षिणी
कपन्तमञ्जन्मपिणी स्वपाणिना ।
उद्धीक्षमाणं भयविहलेक्षणं
हस्ते गृहीत्वा भिपयन्त्यवागुरत् ॥ ११ ॥
त्यक्त्वा यष्टिं सुतं भीतं विज्ञायार्भकवत्सला ।
इषेप किल तं बन्धुं दाग्नाऽतर्द्दार्पकोविदा ॥ १२ ॥
न चान्तर्न बहिर्यस्य न पूर्वं नापि चापरम् ।
पूर्वापरं बहिधान्नर्जगतो यो जगन्मयः ॥ १३ ॥
तं मत्वाऽर्भकमव्यक्तं मर्त्यलिङ्गमधोक्षजम् ।
गोपिकोलूखले दाग्ना वक्त्रं प्राकृतं यथा ॥ १४ ॥
तदाम वध्यमानस्य स्वार्भकस्य कृतागसः ।
ह्ययद्गुलेनमभूत् तेन सन्दधेऽन्यच्च गोपिका ॥ १५ ॥
यदाऽऽसीत् तदपि न्यूनं तेनान्यदपि सन्दधे ।
तदपि ह्ययद्गुलं न्यूनं यद्यदादत्त बन्धनम् ॥ १६ ॥

एषं स्वर्गेऽहमास्मि यशोदा सन्त्यथपि ।
 गोपीनां सुमयन्तीनां स्मयन्ती विस्मिताऽभवत् ॥ १७ ॥
 स्वमातुः श्वित्रगात्राया विस्मस्तकवस्त्रजः ।
 दृष्ट्वा पश्चिमं कृष्णः कृपयाऽऽसीत् स्वबन्धने ॥ १८ ॥
 एवं सन्दर्शिता ह्यहं हरिणा भक्तवशयता ।
 स्ववशनापि कृष्णेन यस्येदं सशरं यशं ॥ १९ ॥
 नेमं विरिञ्चिनं भवो न श्रीरप्यहमश्रया ।
 प्रसादं लेभिरे गोप्यो यत् तत् प्राप विमुक्तिदात् ॥ २० ॥

नायं सुखाप्यो भगवान् देहिनां गोपिकासुतः ।
 ज्ञानिनां चान्मषोतानां यथा भक्तिमतामिह ॥ २१ ॥
 कृष्णस्तु गृहकृत्येषु व्यग्रायां मातरि प्रभुः ।
 भद्राक्षीदनुनीं पूर्वं गुह्यकौ धनदात्मजी ॥ २२ ॥
 पुरा नारदशापात् तौ वृक्षतां प्रापितौ मदात् ।
 नलकृबर्गमणिग्रीवाश्रिति ख्यातौ श्रियाऽन्विता ॥ २३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

रात्रोवाच—
 कथ्यतां भगवन्नेतत्तथोः शापस्य कारणम् ।
 यत् तद् विगर्हितं कर्म येन देवकयेस्तमः ॥ १ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 रुद्रस्यानुचरौ भृत्या सुदृमी धनदात्मजी ।
 कैलासोपवने रम्ये मन्दाकिन्यां मंदोत्कटौ ॥ २ ॥
 वारुणीं मदिरां पीत्वा मदापूर्णितलांचनी ।
 त्वीजनंरनुगायद्भिश्चेतुः पुष्पिते वने ॥ ३ ॥
 अन्तः प्रविश्य गङ्गायाम्भोजवनराजिनि ।
 चिक्रीडतुपुंषतिभिर्गजायिब कोणुभिः ॥ ४ ॥
 यदृच्छया च देवर्षिर्भगवान्मन्त्रं कीरय ।
 अपश्यन्नाग्दो देवो क्षीबाणौ समबुध्यत ॥ ५ ॥
 नं दृष्ट्वा व्रीडिता देव्यो चित्राः शापशङ्किताः ।
 वासांसि पर्यधुः शीघ्रं चित्तव्रीं नैत्रं गुह्यकौ ॥ ६ ॥
 तौ दृष्ट्वा मदिरामनी श्रीमदान्धौ सुरात्मजी ।
 तथोरनुग्रहाभायं शापं दास्यन्निदं जगौ ॥ ७ ॥
 नाग उवाच—
 न ह्यन्यो जपतो ज्ञाप्याद् वृद्धिभ्रंशो रजोगुणः ।
 श्रीमद्वादभितात्यादेर्यत्र स्त्रीषुतमासयः ॥ ८ ॥
 हन्यन्ते पश्यां यत्र निर्दयैरजितात्मभिः ।
 मन्यमानैरिमं देहमजरामृत्यु नश्वरम् ॥ ९ ॥

देवसंज्ञितमप्यन्ते कृमिविद्भस्मसंज्ञितम् ।
 भूतभृक् कुरुते स्वायै किं वेद निरयो यतः ॥ १० ॥
 देहः किमनदातुः स्यान्निषेक्तुर्मातुरेव वा ।
 मातुः पितुयां चिक्रेतुर्बलिनोऽग्रेः शुनोऽपि वा ॥ ११ ॥
 एवं साधारणं देहमव्यक्तप्रभवाप्ययम् ।
 को विद्वान्नामसात् कृत्वा हन्ति जन्तून् कतेऽसतः ॥ १२ ॥
 मन्यमानैरिमं देहमजरामृत्यु नश्वरम् ।
 देवसंज्ञितमप्यन्ते कृमिविद्भस्मसंज्ञितम् ॥ १३ ॥
 असतः श्रीमदान्धस्य दारिद्र्यं परमश्रनम् ।
 आत्मोपम्येन भूतानि दरिद्रः परमीक्षते ॥ १४ ॥
 यथा कण्टकविज्ञाहो जन्तोर्नेच्छति तां व्यथाम् ।
 जीवसाम्यं गतो लिङ्गैर्न तथाऽक्लिङ्गकण्टकः ॥ १५ ॥
 दरिद्रो निरतस्तम्भो मुक्तः सर्वमदेरिह ।
 कृच्छ्रं यदृच्छयाऽशीति तद्धि तस्य परं तपः ॥ १६ ॥
 नित्यं धुत्क्षामदेहस्य दरिद्रस्यानकाक्षिणः ।
 इन्द्रियाण्यनु श्रुष्यन्ति हिंसाऽपि विनिवर्तते ॥ १७ ॥
 दरिद्रस्यैव पुन्यन्ते साधवः समदर्शिनः ।
 सद्भिः क्षिणोति तत्परं तन आराद्धि सिध्यति ॥ १८ ॥
 साधूनां समचित्तानां मुकुन्दचरणपिणाम् ।
 उपैक्ष्यैः किं धनस्त्वम्भेरसद्भिरसदाश्रयैः ॥ १९ ॥
 तदहं मत्तयोर्माध्या शरुण्या श्रीमदान्धयोः ।
 तमोमदं हरिष्यामि खेणयोरजितात्मनोः ॥ २० ॥

यदिमौ लोकपालस्य पुत्रौ भूत्वा तमःपुत्रौ ।
 न विबाससमात्मानं विजानीतः सुदुर्मदो ॥ २१ ॥
 अतोऽर्हयः स्यावरतां स्यातां नैवं यथा पुनः ।
 स्मृतिः स्यान्मत्प्रसादेन तत्रापि मदनुग्रहात् ॥ २२ ॥
 वासुदेवस्य सान्निध्यं लब्ध्वा दिव्यशरच्छते ।
 वृत्ते स्वर्लोकतां भूयो लब्ध्वा भक्तौ भविष्यतः ॥ २३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 स एवमुक्त्वा देवर्षिर्गतो नारायणाश्रमम् ।
 नलकूबरमणिग्रीवावासतुर्पलमार्जुनी ॥ २४ ॥
 ऋषेर्भागवतमुख्यस्य सत्यं कर्तुं वचो हरिः ।
 जगाम शनैस्तत्र यत्रास्तां यमलार्जुनी ॥ २५ ॥
 देवर्षिर्मे प्रियतमो यदिमौ धनदात्मजौ ।
 तत् तथा साधयिष्यामि यद् गीतं तन्महात्मना ॥ २६ ॥
 इत्यन्तरेणार्जुनयोः कृष्णस्तु यमपोर्ययौ ।
 आत्मनिर्वेशमात्रेण तिर्यगात्तमूलखलम् ॥ २७ ॥
 बालेन निष्कृष्टमूलखलं तद्
 दामोदरेण तरसोत्कलिताङ्गिवन्धौ ।
 निष्पेतुः पवनविक्रमितातिबेल-
 स्कन्धप्रवालवितपी कृतचण्डशब्दौ ॥ २८ ॥
 तत्र श्रिया परमया ककुभः स्फुरन्ती
 सिद्धायुषेत्य कुञ्जयोरेषि जातवेदी ।
 कृष्णं प्रणम्य शिरसाऽखिललोकनाथं
 वज्राञ्जली विरजसाविदमूचतुः स्म ॥ २९ ॥
 एषावूचतुः—
 कृष्ण कृष्ण महायोगिन् त्वमाद्यः पुरुषः परः ।
 व्यक्ताव्यक्तमिदं विधं रूपं ते ब्राह्मणा विदुः ॥ ३० ॥
 त्वमेकः सर्वभूतानां देह आत्मेन्द्रियेश्वरः ।
 त्वमेव कालो भगवान् विष्णुपुरुष्यय ईश्वरः ॥ ३१ ॥
 त्वं महान् प्रकृतिः सूक्ष्मा रजस्तत्त्वतमोमयी ।
 त्वमेव पुरुषोऽध्यक्षः सर्वश्रेष्ठविकारयितुः ॥ ३२ ॥

गृह्यमाणस्त्वमग्राहो विकारिः प्राकृतैर्गुणैः ।
 को न्विहाहति विज्ञानं प्राक् सिद्धं गुणसंस्थितः ॥ ३३ ॥
 तस्मै तुभ्यं भगवते वासुदेवाय वेधसे ।
 आत्मयोतिर्गुणेश्छन्नमहिम्नं ब्रह्मणे नमः ॥ ३४ ॥
 यस्यावतारा ज्ञापन्ते शरीरेष्वशरीरिणः ।
 तैस्तैरनुन्यातिशयैस्तिर्यग्योनिष्वसज्जतैः ॥ ३५ ॥
 स भवान् सर्वलोकस्य भवाय विभवाय च ।
 अवतीर्णोऽसि भागेन साम्प्रतं पतिराशिषाम् ॥ ३६ ॥
 नमः परमकल्याण नमस्ते विधमङ्गल ।
 वासुदेवाय शान्ताय यदूनां पतये नमः ॥ ३७ ॥
 अनुजानीहि नौ भूमन् सदाऽनुचरकिङ्करी ।
 दर्शनं नौ भगवत ऋषेरासीदनुग्रहात् ॥ ३८ ॥
 वाणी गुणानुकथने श्रवणी कथायां
 हस्तौ च कर्मसु मनस्तव पादयोनीं ।
 स्मृत्यां शिरस्तव सुप्रवर प्रणामे
 दृष्टिः सतां दर्शनेऽस्तु भवत्तनूनाम् ॥ ३९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्थं सङ्कीर्तितस्ताभ्यां भगवान् गोकुलेश्वरः ।
 दाम्ना चोत्सले वज्रः प्रहसन्नाह गुह्यकी ॥ ४० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 ज्ञातं मया पुरैवेतद् ऋषिणा करुणात्मना ।
 यच्छ्रीमदान्धयोवाग्भिः शापः सोऽनुग्रहः कृतः ॥ ४१ ॥
 साभूनां समचित्तानां सुतरां मत्कृतात्मनाम् ।
 दर्शनाग्नौ भवेद् बन्धः पुंसोऽक्ष्णोः सवितुर्यथा ॥ ४२ ॥
 तद् गच्छतं मत्परमी नरबाह्निकेतनम् ।
 सञ्जातो मयि भावो वामीप्सितः परमोत्सवः ॥ ४३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्ती ती परिक्रम्य प्रणम्य च पुनः पुनः ।
 वज्रोत्सलमामन्य जग्मनुर्दिशमुत्तराम् ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

गोपा नन्दादयः ध्रुत्वा दुमयोः पततो रवम् ।

तत्राजगमुः कुरुश्रेष्ठ निपातस्वशङ्किताः ॥ १ ॥

भूम्यां निपतिती तत्र दृश्युर्मलार्जुनी ।

बभ्रमुस्तदविज्ञाय लक्ष्यं पतनकारणम् ॥ २ ॥

उलूखलं विकर्पन्तं दाम्ना बद्धं च बालकम् ।

कस्येदं कुत आश्चर्यमुत्पातभयकातराः ॥ ३ ॥

बाला ऊचुरनेनेति तिरश्चीनमुलूखलम् ।

विकर्पता मध्यगेन पुरुषाबप्यचक्ष्महि ॥ ४ ॥

न ते तदुक्तं जगुर्हर्न घटेतेति तस्य तत् ।

बालस्योत्पाटनं तयोः केचित् सन्दिग्धचेतसः ॥ ५ ॥

उलूखलं विकर्पन्तं दाम्ना बद्धं स्वमात्मजम् ।

थिलोक्थ्य नन्दः प्रहसद्बदतो विमुमोच ह ॥ ६ ॥

गोपीभिः स्तोभितोऽनुत्पद्य भगवान् बालवत् कश्चित् ।

उद्गायति कचिन्मुग्धस्तद्ब्रशो दारुण्यन्वयत् ॥ ७ ॥

विभर्ति कचिदाज्ञप्तः पीठकोन्मानपादुकम् ।

बाहुक्षेपं च कुरुते स्वानां च प्रीतिमावहन् ॥ ८ ॥

दर्शयंस्तद्भिदां लोक आत्मनो भक्तवश्यताम् ।

ब्रजस्योद्वाहपन् हर्षं भगवान् बालचेष्टितैः ॥ ९ ॥

गोपवृद्धा महोत्पाताननुभूय बृहद्भवे ।

नन्दादयः समागम्य ब्रजकार्यमचिन्तयन् ॥ १० ॥

तत्रोपानन्दनामाऽऽह गोपो ज्ञानवयोधिकः ।

देशकालार्थतत्त्वज्ञः प्रियकृद् रामकृष्णयोः ॥ ११ ॥

उत्पातव्यमितोऽस्माभिर्गोकुलस्य हितैषिभिः ।

आयान्त्यत्र महोत्पाताः प्रजानां नाशहेतवः ॥ १२ ॥

मुक्तः कथञ्चिद् राक्षस्या बालप्रया बालकोऽप्यसौ ।

होरनुग्रहाङ्गनयनशोपरि नापतत् ॥ १३ ॥

चक्रवातेन नीतोऽयं दैत्येन विषदूहता ।

शिलायां पातितस्तत्र परित्रातः सुरेश्वरैः ॥ १४ ॥

यत्र म्रियेत दुमयोरन्तरं प्राप्य बालकः ।

असावन्यतमो वाऽपि तचाप्यच्युतरक्षणम् ॥ १५ ॥

यावदीत्यातिकोऽरिष्टो ब्रजं नाभिभवेदितः ।

तावद् बालानुपादाय यास्यामोऽदौ च सानुगाः ॥ १६ ॥

वनं बृन्दावनं नाम पशव्यं नवकाननम् ।

गोपगोपीगवां सेव्यं पुण्याद्रितृणवीरुधम् ॥ १७ ॥

तत् तत्रादौ च यास्यामः शकटान् युद्धं च माचिरम् ।

गोपनान्यग्रतो यान्तु भवतां यदि रोचते ॥ १८ ॥

तच्छुल्लेकधियो गोपास्सर्वे नन्दपुरुषमाः ।

उपनन्दयन्तो राजन् प्रतिनन्द्य गृहान् ययुः ॥ १९ ॥

सरित्सीरगतं कुण्ठं भग्नार्जुनमथाहयत् ।

रामं च रोहिणीं देवीं क्रीडन्ती बालकैर्भृशम् ॥ २० ॥

नोपेयातां यदाहूतो क्रीडासङ्गेन पुत्रकौ ।

यशोदां प्रेपयामास रोहिणीं पुत्रवत्सला ॥ २१ ॥

क्रीडन्तं स्वसुतं बालमतिबेलं सहाग्रजम् ।

यशोदाऽजोहवीं च वीर्यं पुत्रस्नेहस्रुतस्तनी ॥ २२ ॥

कुण्ठं कुण्ठारविन्दाक्ष तात एहि स्तनं पिव ।

अलं विहारैः क्षुत्क्षान्तस्तद्य भवान् भोक्तुमर्हति ॥ २३ ॥

हे रामागच्छ तातासु सानुजः कुलनन्दन ।

प्रातेर्य कृताहारः क्रीडाशान्तोऽसि पुत्रक ॥ २४ ॥

प्रतीक्षते त्वां दाशार्हो भोक्ष्यमाणो ब्रजाधिपः ।

एहावयोः प्रियं धेहि स्वगृहान् यान्तु बालकाः ॥ २५ ॥

जन्मक्षं तेऽयं भविता विप्रेभ्यो देहि गाः मुचिः ।

धूलिभूसरिताज्ञस्त्वं तात मज्जनमावह ॥ २६ ॥

पश्य पश्य वयस्यांस्ते मातृमृष्टान् स्वलङ्कृतान् ।

त्वं च स्नातः कृताहारो बिह्रस्व स्वलङ्कृतः ॥ २७ ॥

इत्थं यशोदा तमशेषोत्तरं मत्वा सुतं स्नेहनिबद्धधीर्नुप ।

हस्ते गृहीत्वा सहस्रममच्युतं नीत्वा स्ववाटं कृतवत्यधोदयम् ॥

अथ नन्दः समाहूय गोपानिदमभाषत ।

थोऽतो बृन्दावनं यामो यत्ता अबध माचिरम् ॥ २९ ॥

तच्छुत्वेकथियो गोपाः साधु साध्विति वादिनः ।
 रथान् स्वान् स्वान् समायुज्य ययू रूढपरिच्छदाः ॥ ३० ॥
 वृजान् वालान् शियो राजन् सर्वोपस्करणानि च ।
 अनस्वारोप्य गोपालान् यत्ता आन्तरासनाः ॥ ३१ ॥
 गोधनानि पुरस्कृत्य शुक्लाण्यापूर्य सर्वतः ।
 तृषधोपेण महता ययुः सहपुरोहिताः ॥ ३२ ॥
 गोप्यो रूढरथा नृत्यत्कुचकुडुमकान्तयः ।
 कृष्णलीलां जगुः प्रीताः सिग्धकण्ठ्यः सुवाससः ॥ ३३ ॥
 तथा यशोदारोहिण्यावेकं शकटमास्थिते ।
 रेजतुः कृष्णरामाभ्यां तत्कथाश्रवणोत्सुके ॥ ३४ ॥
 वृन्दावनं सम्प्रविश्य सर्वकालसुखावहम् ।
 तत्र चक्रुर्ब्रजावासं शकटैरर्चन्द्रवत् ॥ ३५ ॥
 वृन्दावनं गोवर्धनं यमुनापुलिनानि च ।
 वीक्ष्यासीदुत्तमा प्रीती राममाधवयोनृप ॥ ३६ ॥
 एवं ब्रजीकसां प्रीतिं यच्छन्ती बालचेष्टितैः ।
 कलवाक्यैश्च कालेन वत्सपाली बभूवतुः ॥ ३७ ॥
 अविदूरे ब्रजभुवः सह गोपालबालकैः ।
 चारयामासतुर्वत्सान् नानाक्रीडापरिच्छदी ॥ ३८ ॥
 कचिद् वाद्यतो वेणून् क्षेपणैः क्षिपतः कचित् ।
 कचित् पदैः किङ्किणीभिः कचित् कृत्रिमगोवृषैः ॥ ३९ ॥
 वृषायमाणी नर्दन्ती युयुधाते परस्परम् ।
 अनुकृत्य स्तेर्जन्तून् चेतुः प्राकृती यथा ॥ ४० ॥
 कदाचिद् यमुनातीरे वत्सान् चारयतोः स्वकैः ।
 बयस्थैः कृष्णवल्लयोजिघांसुर्देत्य आगमत् ॥ ४१ ॥
 तं वत्सरूपिणं वीक्ष्य यत्सयूधगतं हरिः ।
 दर्शयन् बलदेवाय शनैर्मुग्ध इवासदत् ॥ ४२ ॥
 गृहीत्वाऽपरपादाभ्यां सहलाङ्गलमच्युतः ।
 भ्रामयित्वा कपित्वाग्रे प्राहिणोद् गतजीवितम् ॥ ४३ ॥
 स कपित्थर्महाकायः पात्थमानः पपात ह ।
 तं वीक्ष्य विस्मिता बालाः शशंसुः साधु साध्विति ॥ ४४ ॥

देवाधोपरि सन्तुष्टा बभूवुः पुण्यवर्षिणः ।
 ती वत्सपालकी भूत्वा सर्वलोकिकपालकी ॥ ४५ ॥
 सप्रातराशी गोवत्सान् चारयन्ती बिचेरतुः ।
 स्वंस्वं वत्सकुलं सर्वे पाययित्वन्त एकदा ॥ ४६ ॥
 गत्वा जलाशयाभ्याशं पाययित्वा पपुर्जलम् ।
 ते तत्र ददृशुर्बाला महासत्त्वमयस्थितम् ॥ ४७ ॥
 तत्रसुर्वर्द्धसंभिन्नगिरेः शुक्लमिव च्युतम् ।
 स वै बको नाम महानसुरो बकरूपधृक् ॥ ४८ ॥
 आगत्य तरसा कृष्णं तीक्ष्णतुण्डोऽग्रसद् बली ॥ ४९ ॥
 कृष्णं महासुराग्रस्तं हृष्टा रामादयोऽर्भकाः ।
 बभूवुरिन्द्रियाणीव विना प्राणैर्विचेतसः ॥ ५० ॥
 तं तालुमूलं प्रदहन्तमग्निवद्
 गोपालस्तुं पितरं जगद्गुरोः ।
 चच्छद् सद्योऽतिरुपाऽक्षतं बकः
 तुण्डेन हन्तुं पुनरभ्यपद्यत ॥ ५१ ॥
 तमापतन्तं स निगृह्य तुण्डयो-
 र्दोर्भ्यां बकं कंससखं सतां पतिः ।
 पश्यत्सु बालेषु ददार लीलया
 मुदाबहो वीरणवद् दिवीकसाम् ॥ ५२ ॥
 तदा बकारिं सुरलोकवासिनः
 समाकिरन् नन्दनमलिकादिभिः ।
 समीक्षिरे चानकशङ्खसंस्तवैः
 तद् वीक्ष्य गोपालसुता विसिस्मिरे ॥ ५३ ॥
 मुक्तं बकास्यादुपलभ्य बालका
 रामादयः प्राणमिवेन्द्रियो गणः ।
 स्थानागतं तं परिरभ्य निर्वृताः
 प्रणीय वत्सान् ब्रजमेत्य तज्जगुः ॥ ५४ ॥
 तच्छ्रुत्वा विस्मिता गोपा गोप्यश्वातिप्रियाहताः ।
 प्रेत्यागतमिवीत्सुक्पादिक्षन्त तृपितेक्षणाः ॥ ५५ ॥
 अहो बलास्य बालस्य बहवो मृत्यवोऽभवन् ।
 अप्यासीद् विप्रियं नेषां कृतं पूर्वं यतो भयम् ॥ ५६ ॥

अथाप्यभिभवन्त्येनं न तंते पाण्डर्शनाः ।

जिघांसयन्मामासाय नश्यन्त्यग्रां पतद्भवत् ॥ ५७ ॥

अहो ब्रह्मविदां वाचां नामत्याः सन्ति कश्चिचित् ।

गगौ यदाह भगवानन्यभाषि तथैव तत् ॥ ५८ ॥

इति नन्दादयो गोपा रामकृष्णकथां मुदा ।

कुर्वन्तो रममाणान् नाविन्दन् भववेदनाम् ॥ ५९ ॥

एवं विहारिः कौमारिः कौमारं जहतुर्ब्रजे ।

निलायनैः संतुबन्धैर्मर्कटांस्त्वचनादिभिः ॥ ६० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

ततश्च पांगणद्वयः श्रितौ ब्रजे

यभूयनुस्त्रीं पशुपालसम्मतीं ।

गाधारयन्ती गविभिः समं पदेः

शृन्दावनं पुण्यमतीव चक्रतुः ॥ १ ॥

तन्माधवो वेणुमुदीरयन् वृतां

गोपैर्गृणद्भिः स्वयञ्जो बलान्वितः ।

पशून् पुरस्कृत्य पशव्यमाविशद्

विहर्तुकामः कुसुमाकरं वनम् ॥ २ ॥

तन्मधुघोषालिमुगद्विजाकुलं

महन्मनः प्रख्यपयःसरस्यता ।

वातेन जुष्टं शतपत्रगन्धिना

निरीक्ष्य रन्तुं भगवान् मनो दधे ॥ ३ ॥

स तत्र तत्रारुणपद्मवधिया

फलप्रसूनोरुभरेण पादयोः ।

स्पृशच्छिखान् वीक्ष्य वनस्पतीन् मुदा

स्मयन्निवाहाग्रजमादिपूरुषः ॥ ४ ॥

श्रीभगवानुवाच—

अहो अमी देवचरामगाचिन्तं

पदाम्बुजं ते सुमनःफलाहणम् ।

नमन्त्युपादाय शिशुभिरात्मनः

तमोपहत्य तरुजन्म यत्कृतम् ॥ ५ ॥

एतेऽलितस्तत्र यशोऽखिललोकतीर्थं

गायन्त आदिपुरुषानुपयं भजन्ते ।

प्राप्तो अमी मुनिगणा भवदीयमुत्था

गृहं वनेऽपि न जहत्यनघान्मदैवम् ॥ ६ ॥

नृत्यन्त्यमी गिखिन ईदृश मुदा ह्रीण्यः

कुर्वन्ति गोप्य इव ते ग्रियमीक्षणम् ।

सुक्लैश्च कोकिलगणा गृहमागताय

धन्यां यनीकस इयान् हि सतां निसर्गः ॥ ७ ॥

श्रीशुक उवाच—

एवं शृन्दावनं कृष्णः श्रीयत् प्रीतमनाः पशून् ।

रमे सञ्चारयन्त्रेः सर्गिन्द्रोऽस्मै सानुगः ॥ ८ ॥

कचिद् गायन्ति गायन्तु मदान्धालिष्वनुव्रतैः ।

उषगीयमानचरितः सखिसङ्घर्षणान्वितः ॥ ९ ॥

कचिच्च कलहंसानामनु कूजति कूजितम् ।

अभिनृत्यन्ति नृत्यन्तं वह्निं ह्रासयन् कचित् ॥ १० ॥

मेषगम्भीरया वाचा नामभिर्दुर्गान् पशून् ।

कचिदाहत्यति प्रीत्या गोमोपालमनोज्ञया ॥ ११ ॥

चकोरक्रीडचक्राहभारद्वाजालिवर्हिणाम् ।

अनुगीति स्म सत्त्वानां भीतवद् व्याप्रसिंहयोः ॥ १२ ॥

कचित् क्रीडापरिभ्रान्तं गोपोत्सङ्गोपवर्हणम् ।

स्वयं विश्रामयत्यायं पादसंवाहनादिभिः ॥ १३ ॥

नृत्यन्तां गायन्तां वाऽपि वन्यान्तां युध्यन्तां मिथः ।

गृहीतहस्तां गोपालान् हसन्तीं प्रशशंसन्तुः ॥ १४ ॥

कचिन् पद्मवतन्त्रेषु निपुणैश्चमकश्चित् ।

वृक्षमूलाश्रयः जने गोपोत्सङ्गोपवर्हणः ॥ १५ ॥

पादसंवाहनं चक्रुः केचित् तस्य महात्मनः ।

अपरे हतपाष्पानां व्यजनैः समवीजयन् ॥ १६ ॥

अन्ये तदनुरूपाणि मनोज्ञानि महात्मनः ।

गायन्ति स्म महाराज स्नेहक्लिन्नप्रियैः शनैः ॥ १७ ॥

एवं निगूढात्ममतिः स्वमायया गोपात्मजत्वं चरितेर्विदम्बयन् । रेमे रमालालितपादपङ्क्तयो ग्राम्यैः समं ग्राम्यवदीशचेष्टितम् ॥ १८ ॥	स तं गृहीत्वाऽथ पदोर्ध्वमथित्वैकपाणिना । चिक्षेप तृणराजाग्रे भ्रामणत्यक्तजीवितम् ॥ ३२ ॥
धन्वेषमय धरणी तृणवीरुधस्तत् पादस्पृशो द्रुमलताः करजाभिमुष्टाः । नयोऽद्वयः खगमृगाः सद्यावलोकै- र्गोप्योऽन्तरेण भुजयोरपि यत्स्पृहा श्रीः ॥ १९ ॥	तेनाहतो महातालः पतमानो बृहच्छिराः । पार्श्वस्थं कम्पयन् भग्नः स चान्यं सोऽपि चापरम् ॥ ३३ ॥
श्रीदामा नाम गोपालो रामकेशवयोः सखा । सुबलास्तोककृष्णायान् गोपान् प्रेम्णेदमब्रवीत् ॥ २० ॥	बलस्य लीलयोत्सृष्टखरदेहहताहताः । तालाथकम्पिरे सर्वे महावातेरिता इव ॥ ३४ ॥
रामराम महासत्त्व कृष्ण दुष्टनिवर्हण । इतोऽविदूरे सुमहद्वनं तालालिसङ्कुलम् ॥ २१ ॥	नैतच्चित्रं भगवति हनन्ते जगदीश्वरे । भोतप्रोतमिदं यस्मिन् तन्तुष्वहं यथा पटः ॥ ३५ ॥
फलानि तत्र भूरीणि पतन्ति पतितानि च । सन्ति किन्त्ववच्छानि धेनुकेन दुरात्मना ॥ २२ ॥	ततः कृष्णं च रामं च ज्ञातयो धेनुकस्य ये । क्रोष्टारोऽभ्यद्रवन् सर्वे संख्या हतबान्धवाः ॥ ३६ ॥
सोऽतितीव्रोऽसुरो राम हे कृष्ण खररूपधृक् । आत्मतुल्यबलैरन्यैर्ज्ञातिभिर्विभुभिर्भृतः ॥ २३ ॥	तांस्तानापततः कृष्णो रामश्च नृप लीलया । गृहीतपश्चाच्चरणान् प्राहिणोत् तृणराजसु ॥ ३७ ॥
तस्मान् कृतनराहाराद् भीतेनृभिरमित्रहन् । न सेव्यते पशुगणैः पक्षिसहैर्विबर्जितम् ॥ २४ ॥	फलप्रकरसङ्कीर्णां दैत्यदेहगतासुभिः । रराज भूः सतालाग्रैर्नैरिव नभस्तलम् ॥ ३८ ॥
वियन्तेऽभुक्तपूर्वाणि फलानि सुरभीणि च । एष वै सुरभिर्गन्धो विपूचीनो विगृह्यते ॥ २५ ॥	तयोस्तत् सुमहत्कर्म निशाम्य विबुधादयः । मुमुचुः पुण्यवपाणि चक्रुर्वायानि तुष्टुवः ॥ ३९ ॥
प्रयच्छ तानि नः कृष्ण गन्धलोभितचेतसाम् । वाञ्छाऽऽसीन्महती राम गम्यतां यदि रोचते ॥ २६ ॥	अथ तालफलान्यादन् मनुष्या गतसाध्यसाः । तृणं च पशवश्चेरुहंतपेनुककानने ॥ ४० ॥
एवं सुहृद्वचः श्रुत्वा सुहृत्त्रियचिकीर्षया । ग्रहस्य जन्मतुर्गोपेवृतं तालवनं प्रभू ॥ २७ ॥	कृष्णः कमलपत्राक्षः पुण्यश्रवणकीर्तनः । स्तूयमानोऽनुगैर्गोपैः साग्रजो ब्रजमाब्रजत् ॥ ४१ ॥
बलः प्रविश्य बाहुभ्यां तालान् सम्परिकम्पयन् । फलानि पातयामास मतद्ब्रज इवौजसा ॥ २८ ॥	तं गोरजश्छुरितकुन्तलबद्धवर्ह- बन्धप्रसूनरुचिरैर्लक्षणाचारुहासम् । वेणुं कणन्तमनुगैरुपगीतकीर्तिं ॥ ४२ ॥
फलानां पततां शब्दं निशाम्यासुरासभः । अभ्यधायत् क्षितितलं सननं परिकम्पयन् ॥ २९ ॥	गोप्यो दिहक्षितदशोऽभ्यगमन् समेताः ॥ ४३ ॥
समेत्य तरसाऽवृत्त्या द्वाभ्यां पत्र्यां बलं बली । निहन्त्योरसि काशब्दं मुञ्चन् पर्यचरद् बलम् ॥ ३० ॥	पीत्वा मुकुन्दमुखसारधमक्षिभृङ्गे- स्तापं जहुर्विरहजं ब्रजयोपितोऽह्नि । तत्सत्कृतिं समधिगम्य विवेश गोष्ठं ॥ ४४ ॥
पुनरासाद्य संख्य उपक्रुष्टुं पराक् स्थितः । चरणावपरी राजन् बलाय प्राहिणोद् रुषा ॥ ३१ ॥	सत्रीऽह्नासविगमो यदपाद्गमोक्षः ॥ ४५ ॥
	तदा पशोदारोहिण्यौ पुत्रयोः पुत्रवत्सले । यथाकालं यथाकामं व्यधत्तां परमाशिषः ॥ ४६ ॥
	यिगताप्यश्रमी तत्र मज्जनोन्मर्दनादिभिः । नीवीं वसित्वा रुचिरां दिव्यस्रगन्धमण्डितौ ॥ ४७ ॥

जनन्युपहतं प्रापय स्वाह्नन्नमुपलालितौ ।
 संविष्य मृदुशय्यायां सुखं सुपुपतुर्ब्रजे ॥ ४६ ॥
 एवं स भगवान् कृष्णो वृन्दावनचरः कश्चित् ।
 ययौ राममृतं राजन् कालिन्दीं सखिभिर्युतः ॥ ४७ ॥
 अथ गावश्च गोपाश्च निदापातपपीडिताः ।
 दुष्टं जलं पपुस्तस्यास्तृपार्तां विपदूषितम् ॥ ४८ ॥
 विपाम्भस्तदुपस्पृश्य दैवोपहतचेतसः ।
 निषेतुर्व्यसवः सर्वे मूर्छिता वै कुरूद्रह ॥ ४९ ॥

वीक्ष्य तान् वै तपाभूतान् कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ।
 ईक्ष्याऽमृतवर्षिण्या स्वनाथान् समजीवयत् ॥ ५० ॥
 ते सम्प्रतीतस्मृतय उन्थाश्च च जलान्तिकात् ।
 आसन् सुविस्मिताः सर्वे वीक्षमाणाः परस्परम् ॥ ५१ ॥
 अन्वमंसत तद् राजन् गोविन्दानुग्रहेक्षितम् ।
 पीत्वा विषं परेतस्य पुनरुत्थानमात्मनः ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 विलोक्य दूषितां कृष्णां कृष्णः कृष्णाहिना विभुः ।
 तस्या विशुद्धिमन्विच्छन् सपै तमुदवासयत् ॥ १ ॥
 राजोवाच—
 कथमन्तर्जलेऽगाधे न्यगृह्णाद् भगवानहिम् ।
 स वै बहुपुगावासी यथाऽऽसीद् विप्र कथ्यताम् ॥ २ ॥
 ब्रह्मन् भगवतस्तस्य भूमः स्वच्छन्दवर्तिनः ।
 गोपालोदारचरितं कस्तृष्येतामृतं जुषन् ॥ ३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 कालिन्यां कालियस्यासीद् हृदः कश्चिद् विपाशिनः ।
 श्रय्यमाणपयो यस्मिन् पतन्त्युपरिगाः खगाः ॥ ४ ॥
 विप्रुष्मता विपोदोर्मिमारुतेनाभिमर्शिताः ।
 म्रियन्ते तीरगा यस्य प्राणिनः स्थिरजङ्गमाः ॥ ५ ॥
 तं चण्डवेगविपवीर्यमवेश्य तेन
 दुष्टां नदीं च खलसंयमनावतारः ।
 कृष्णः कदम्बमधिरूढा ततोऽतितुङ्गा-
 दास्फोट्य गाढरसनो न्यपतद् विपोदे ॥ ६ ॥
 सार्धो हृदः पुरुषसारनिपातवेग-
 सङ्क्षोभितोरगविषोच्चसिताम्बुराशिः ।
 विष्वक् सुतो विपकपायविभीषणोर्मि-
 भीमो धनुःशतमनन्तबलस्य किं तत् ॥ ७ ॥
 तस्मिन् हृदे विहरतो भुजदण्डपूर्ण-
 चापौषमङ्ग वरवारणविक्रमस्य ।

आभ्रुत्य तत् स्वसदनाभिभवं ससैन्य-
 श्वधुःश्रवाः समसरत् तममृष्यमाणः ॥ ८ ॥
 तं प्रेक्षणीयसुकुमारघनायदातं
 श्रीवत्सपीतवसनं स्मितमुन्दरास्यम् ।
 क्रीडन्तमप्रतिभयं कमलोदराङ्गिं
 सन्दश्य मर्मसु रुपा भुजया चछाद ॥ ९ ॥
 तं नागभोगपरिवीतमष्टचेष्टं
 मालोक्य तत्प्रियसखाः पशुषा भृशार्ताः ।
 कृष्णेऽर्पितात्मसुहृदर्थकलत्रकामा
 अदुःखानुशोकभयमूढधियो निषेतुः ॥ १० ॥
 गावो वृषा वत्सतर्पः क्रन्दमानाः सुदुःखिताः ।
 कृष्णे न्यस्तेक्षणा भीता रुदन्त्य इव तस्थिरे ॥ ११ ॥
 अथ ब्रजे महोत्पातासिबिधा त्वतिदारुणाः ।
 उपेतुर्दिवि भुच्यात्मन्यासन्नभयशंसिनः ॥ १२ ॥
 तानालक्ष्य भयोद्विग्ना गोषा नन्दुरोगमाः ।
 विना रामेण गाः कृष्णं ज्ञात्वा चारयितुं गतम् ॥ १३ ॥
 तदुर्निमित्तेर्निधनं मत्वा प्राप्तमतद्विदः ।
 तत्प्राणास्तन्मनस्काश्च दुःखशोकभयातुराः ॥ १४ ॥
 आबालवृद्धबनिताः सर्वेऽङ्ग पशुवृत्तयः ।
 निर्जग्मुर्गोकुलाद् दीनाः कृष्णदर्शनलालसाः ॥ १५ ॥
 तांस्तथा कातरान् वीक्ष्य भगवान् माधवो बलः ।
 प्रहस्य किञ्चिन्नोवाच प्रभावज्ञोऽनुजस्य सः ॥ १६ ॥

तेऽन्वेपमाणा दयितं कृष्णं सूचितया पदैः ।

भगवत्क्षणेर्जमुः पदव्या यमुनातटम् ॥ १७ ॥

ते तत्र तत्रान्नपवाद्भुशानि-
ध्वजोपपन्नानि पदानि विशपतेः ।

मार्गे गवामन्यपदान्तरान्तरे
निरीक्षमाणा यपुरङ्ग सत्वराः ॥ १८ ॥

अन्तर्हृदि भुजगभोगपरीतमारात्
कृष्णं निरीहमुपलक्ष्य जलाशयान्ते ।

गोपांश्च मूढपिपणान् पंरितः पशूंश्च
सङ्कन्दतः परमकश्मलमापुरार्ताः ॥ १९ ॥

गोप्योऽनुरक्तमनसो भगवत्पनन्ते
तत्सौहृदस्मितविलोकगिरः स्मरन्त्यः ।

ग्रस्तेऽहिना प्रियतमे भूशदुःखतप्ताः
शून्यं प्रियव्यतिहृतं ददृशुश्चिलोकम् ॥ २० ॥

ताः कृष्णमातरमपत्यमनुप्रविष्टां
तुल्यव्ययाः समनुगृह्य शुचः खबन्त्यः ।

वस्ता व्रजप्रियकथाः कथयन्त्य आसन्
कृष्णाननेऽर्पितदशो मृतकप्रतीताः ॥ २१ ॥

कृष्णप्राणान् निर्विशतो नन्दादीन् वीक्ष्य तं हृदम् ।

प्रत्यपेयत् स भगवान् रामः कृष्णानुभाववित् ॥ २२ ॥

इत्थं स्वगोकुलमनन्यगतिं निरीक्ष्य

सखीकुमारमतिदुःखितमात्महेतोः ।

आह्वाय मर्त्यपदवीमनुवर्तमानः स्थित्वा

मुहूर्तमुदतिष्ठदुरङ्गबन्धात् ॥ २३ ॥

तत्प्रध्यमानवपुषा व्यथितात्मभोग-

स्त्यक्त्वोन्नमय्य कुपितः स्वफणान् भुजङ्गः ।

तस्यै श्वसन् श्वसनरन्ध्रविषाम्बरीप-

स्तब्धेक्षणोल्मुकमुखो हरिमीक्षमाणः ॥ २४ ॥

तं जिह्वा द्विशिखया परिलेहानं

द्वे सृक्किणी द्यतिकरालविषाग्निरिष्टिम् ।

क्रीडन्नमुं परिससार यथा खगेन्द्रो

वभ्राम सोऽप्यपसरन् प्रसमीक्षमाणः ॥ २५ ॥

एवं परिभ्रमहतीजसमुन्नतांसमानम्य

तत्पृथुशिरस्यधिरूढ आचः ।

तन्मूर्ध्ननिर्गतकस्पर्शान्तिताम्-

पादाम्बुजोऽमृतकलाधिगुरुर्ननर्त

तं नर्तमुद्यतमवेक्ष्य तदा तदीय-

गन्धर्वसिद्धसुरचारणदेवध्वजः ।

प्रीत्या मृदङ्गपणवानकवायगीत-

पुष्पोपहारानुतिभिः सहसोपसेदुः

यद्यच्छ्रो न नमते गरकलाशीर्णस्त-

त्तन्ममर्दं खलदण्डधरोऽद्विपातेः ।

क्षीणे वले भगवतोत्त्वणमाशु वक्त्राद्

रक्तं वमन् परमकश्मलमाप नागः

तस्याशिभिर्गारलमुद्धमतः शिरस्सु ययत्

समुन्नमति निःशसतो रूपोच्चैः ।

नृत्यन् पदाऽनुनमयन् स यदा बभूव

पुष्पैः स्तुतोऽथ भगवान् पुरुषः पुराणः

तश्चित्रताण्डवविरुग्णफणातपत्रो

रक्तं मुखैरु वमन् नृप भगवात्रः ।

स्मृत्या चराचरगुरुं पुरुषं पुराणं

नारायणं तमरणं मनसा जगाम

कृष्णस्य गर्भजगतोऽतिभरावसन्न-

पाष्णिग्रहापरिरुग्ण-फणातपत्रम् ।

दृष्ट्वाऽहिराजमुपसेदुरमुष्य पट्य

आर्ताः स्लषद्दसनभूषणकेशबन्धाः

तं ता विपन्नमनसोऽथ पुरस्कृताः

कायं निधाय भुवि भूतपतिं प्रणेमुः ।

साध्यः कृताञ्जलिपुटाः परमस्य भर्तु-

मौक्षेच्छवः शरणं शरणं प्रपन्नाः

नागपट्य ऊचुः-

न्याय्यो हि दण्डः कृतकित्तिपेऽस्मिन्

तवाधतारः खलनिग्रहाय ।

रिपोः सुतानामपि तुल्यदृष्टेः

धत्से दमं फलमेवानुशांस्यम्

अनुग्रहोऽयं भवता कृतो हि नो दण्डोऽसतां ते खलु कल्मषापहः ।		नमः कृष्णाय रामाय बसुदेवसुताय च । प्रयुग्रायानिरुद्धाय सात्वतां पतये नमः ॥ ४५ ॥
यद् दन्दशूकत्वममुष्य देहिनः क्रोधोऽपि तेऽनुग्रह एव सम्मतः ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥	नमो गुणप्रदीपाय गुणात्मस्थोदपाय च । गुणप्रत्युपलक्ष्याय गुणद्रेष्टे स्वसंविदे ॥ ४६ ॥
तपः सुतप्तं किमनेन पूर्वं निरस्तमानेन च मानदेन ।		अव्याकृतविहाराय सर्वव्याकृतसिद्धये । हृषीकेश नमस्तेऽस्तु मुनये मौनशालिने ॥ ४७ ॥
धर्मोऽधवा सर्वजनानुकम्पया यतो भवांस्तुष्यति सर्वजीवः ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥	परावरगतिज्ञाय सर्वाध्यक्षाय ते नमः । अविषाय च विषाय तद्द्रेष्टे विश्वहेतवे ॥ ४८ ॥
कस्यानुभावोऽस्य न देव विप्रदे तवाङ्घ्रिणुस्पर्शाधिकारः ।		त्वं ह्यस्य जन्मस्थितिसंयमान् विभो गुणैरनीहोऽकृतकालशक्तिपृक् ।
यद्वाञ्छया श्रीर्ललनाऽचरन् तपो बिहाय कामान् सुचिरं धृतव्रता ॥ ३६ ॥	॥ ३६ ॥	तस्मात् स्वभावान् प्रतिबोधयस्व नः समीक्षयाऽमोघविहार ईहसे ॥ ४९ ॥
न नाकपृष्ठं न च पारमेष्ठ्यं न सार्वभौमं न रसाधिपत्यम् ।		तस्यैव तेऽमूस्तनवसिलोक्तां शान्ता अशान्ता उत मूढयोनयः ।
न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा वाञ्छन्ति त्वत्पादरजःप्रपन्नाः ॥ ३७ ॥	॥ ३७ ॥	शान्ताः प्रियास्ते ह्यपुनाऽवितुः सतां स्यानुभूते ते कर्मपरीप्सायेहतः ॥ ५० ॥
तदीश नापाय दुरापमन्यैः तमोजनिः क्रोधवशोऽप्यनीशः ।		अपराधः सकृद् भग्नं सोढव्यः स्वप्रजाकृतः । धनुर्महसि शान्तात्मन् मूढस्य त्वामजानतः ॥ ५१ ॥
संसारचक्रे भ्रमतः शरीरिणो यदीप्सितं स्याद्भि भवेत्समक्षम् ॥ ३८ ॥	॥ ३८ ॥	अनुगृहीष्व भगवन् प्राणांस्त्यजति पक्षगः । स्त्रीणां नः साधु शोच्यानां पतिःप्राणः प्रदीयताम् ॥ ५२ ॥
नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय महात्मने । भूतावासाय भूताय पराय परमात्मने ॥ ३९ ॥	॥ ३९ ॥	विधेहि ते किङ्करीणामनुप्रेयं तवाङ्गया । यच्चक्ष्णयाऽनुतिष्ठन् वै मुच्यते स पुमान् भवान् ॥ ५३ ॥
ज्ञानविज्ञाननिधये ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये । अगुणायाविकाराय नमस्तेऽप्राकृताय च ॥ ४० ॥	॥ ४० ॥	श्रीशुक उवाच— इत्थं स नागपत्नीभिर्भगवान् समभिष्टुतः । मूर्च्छितं भग्नशिरसं विससज्जोऽङ्घ्रिकुदनेः ॥ ५४ ॥
कालाय कालनाभाय कालाचयवसाक्षिणे । विश्वाय तदुपद्रष्टे तत्कर्त्रे विश्वहेतवे ॥ ४१ ॥	॥ ४१ ॥	प्रतिलब्धोन्द्रियप्राणः कालियः शनैर्केहरीम् । कृच्छान् समुच्छसन् दीनः कृष्णं प्राह कृताञ्जलिः ॥ ५५ ॥
भूतमात्रेन्द्रियप्राणमनोबुद्धयासायात्मने । निर्गुणेनाभिमानेन गूढस्वात्मानुभूतये ॥ ४२ ॥	॥ ४२ ॥	वयं खलाः सहोत्पत्त्या तामसा दीर्घमन्त्रवः । स्वभावो दुस्त्यजो नाप भूतानां यदसद्ब्रह्म ॥ ५६ ॥
नमोऽन्ताय सूक्ष्माय कूटस्थाय विषधिते । नानावादानुरोधाय वाच्यवाचकशक्तये ॥ ४३ ॥	॥ ४३ ॥	त्वया मुष्टमिदं विश्वं धानुर्गुणविसर्जनम् । नानास्वभावचरीषीजोयोनिबीजशयाकृति ॥ ५७ ॥
नमः प्रमाणमूलाय कवये शास्त्रयोनये । प्रवृत्ताय निवृत्ताय निगमाय नमो नमः ॥ ४४ ॥	॥ ४४ ॥	

वयं च तत्र भगवन् सर्पा जात्युरुमन्यवः ।
 कथं त्यजामस्त्यन्मायां दुस्त्यजां मोहिताः प्रभो ॥ ५८ ॥
 भवान् हि कारणं तत्र सर्वज्ञ जगदीश्वर ।
 अनुग्रहं निग्रहं वा मन्यसे तद् विपेहि नः ॥ ५९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्याकर्ण्य वचः प्राह भगवान् कार्यमानुषः ।
 नात्र स्थेयं त्वया सर्प समुद्रं याहि माचिरम् ॥ ६० ॥
 सज्ञात्यपत्यदाराद्वो गोनुभिर्भुज्यते नदी ।
 य एतत् संस्मरेन्मर्त्यस्तुभ्यं मदनुशासनम् ।
 कीर्तयन्नुभयोः सन्ध्योर्न पुष्पद्रवमाप्नुयात् ॥ ६१ ॥
 योऽस्मिन् स्यात्ता ममाक्रीडे देवादींस्तर्पयेज्जलैः ।
 उपोष्य मां स्मरन्त्रयैत् सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६२ ॥

द्वीपं रमणकं हित्वा हृदमेतमुपाश्रितः ।
 यन्त्रयात् स सुपर्णस्त्वां नाऽथान्मत्पादलाञ्छनम् ॥ ६३ ॥
 एवमुक्तो भगवता कृष्णेनाद्भुतकर्मणा ।
 तं पूजयामास मुदा नागपुण्यश्च सादरम् ॥ ६४ ॥
 दिव्याम्बरसङ्घनिभिः परार्ध्यैरपि भूषणैः ।
 दिव्यगन्धानुलेपैश्च महत्पोत्यलमालया ॥ ६५ ॥
 पूजयित्वा जगन्नाथं प्रसाद्य गरुडध्वजम् ॥ ६६ ॥
 नागराजोऽभ्यनुज्ञातः परिक्रम्य प्रणम्य च ।
 सकलत्रसुहृत्पुत्रो द्वीपमव्येर्गंगाम् ह ॥ ६७ ॥
 तदैव साऽमृतजला यमुना निर्विपाऽभवत् ।
 अनुग्रहाद् भगवतः क्रीडामनुजक्रुपिणः ॥ ६८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

राजोवाच—
 नागालयं रमणकं कस्मात् तत्पाज कालियः ।
 कृतं किं वा सुपर्णस्य तेनैकेनासमञ्जसम् ॥ १ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 उपहार्यैः सर्पजनेर्मासिमासीह यो बलिः ।
 वानस्पत्यो महाबाहो नागानां प्राङ् निरूपितः ॥ २ ॥
 स्वं स्वं भागं प्रयच्छन्ति नागाः पर्वणिपर्वणि ।
 गोपीथायात्मनः सर्वे सुपर्णां महात्मने ॥ ३ ॥
 विपचीर्यमदाविष्टः काद्रवेयस्तु कालियः ।
 कदर्थाकृत्य गरुडं स्वयं तां बुभुजे बलिम् ॥ ४ ॥
 तच्छ्रुत्वा कुपितो राजन् भगवान् भगवत्प्रियः ।
 विजिपांसुर्महावीर्यं कालियं समुपाद्रवत् ॥ ५ ॥
 तमापतन्तं तरसा विषायुधः
 प्रत्यभ्ययादुद्धृतमेकमस्तकः ।
 दक्षिः सुपर्णं व्यदशद् ददायुधः
 करालजिह्वोऽप्युसितोग्रलोचनः ॥ ६ ॥
 तं तार्क्ष्यपुत्रः स निरस्य गन्धुमान्
 प्रचण्डवेगो मधुमूदनासनः ।

पक्षेण सज्येन हिरण्यरोचिषा
 जघान कद्रुसुतमुग्रबिक्रमः ॥ ७ ॥
 सुपर्णपक्षाभिहतः कालीयोऽतीवविह्वलः ।
 ह्रदं विवेश कालिन्यास्तनदगम्यं दुरासदम् ॥ ८ ॥
 तत्रैकदा जलचरं गरुडो भक्ष्यमीप्सितम् ।
 निवारितः सीभरिणा प्रसह्य क्षुधितोऽहरत् ॥ ९ ॥
 मीनान् सुदुःखितान् दृष्ट्वा दीनान् मीनपती हते ।
 कृपया सीभरिः प्राह तत्र तत्क्षेममाचरन् ॥ १० ॥
 अत्र प्रविश्य गरुडो यदि मत्स्यान् स खादति ।
 सयः प्राणैर्वियुज्येत सत्यमेतद् ब्रवीम्यहम् ॥ ११ ॥
 तत् कालियः परं वेद नान्यः कश्चित् स लेलिहा ।
 अवात्सीद् गरुडाद् भीतः कृष्णेन च विवासितः ॥ १२ ॥
 कृष्णं हृदाद् विनिष्क्रान्तं दिव्यस्रगन्धमण्डितम् ।
 महामणिगणाकीर्णं जाम्बूनदपरिष्कृतम् ॥ १३ ॥
 उपलभ्योत्थिताः सर्वे लब्धप्राणा इव प्रजाः ।
 प्रमोदिनभृतात्मानो गोपाः प्रीत्याऽभिरेमिरे ॥ १४ ॥

यशोदा रोहिणी नन्दो गोपा गोप्यश्च कीरव ।
 कृष्णं समेत्य लब्धेहा आसंह्यमनोरथाः ॥ १५ ॥
 रामश्चाच्युतमालिङ्ग्य जहासास्यानुभाववित् ।
 नरा गावो वृषा वत्सा लेभिरे परमामुदम् ॥ १६ ॥
 नन्दं विष्टाः समागम्य गुरवः सकलव्रकाः ।
 ऊचुस्ते कालियग्रस्तो दिष्ट्या मुक्तस्तवात्मजः ॥ १७ ॥
 यशोदा च महाभागा नष्टलब्धप्रजा सती ।
 परिष्वज्याद्दमारोप्य मुमोचाश्रुकणान् बहून् ॥ १८ ॥
 ततश्चास्तंगते भानी कृष्णो वासमकल्पयत् ।
 सरामः सह गोपालमार्ता पित्रा सगोर्धनेः ॥ १९ ॥
 तां रात्रिं तत्र राजेन्द्र धुनुद्भ्यां श्रमकर्षिताः ।
 ऊपुर्ग्रजीकसो गावः कालिन्या उपकूलतः ॥ २० ॥

एतस्मिन्नेव काले तु ब्रजे कीरवसत्तम ।
 घोरः शुचिबलोद्भूतो दावाग्निः सर्वतो वृतः ॥ २१ ॥
 सुप्तान् निशीथ आवृत्य प्रदग्धमुपचक्रमे ॥ २२ ॥
 तत उत्थाय सम्भ्रान्ता दह्यमाना ब्रजीकसः ।
 कृष्णं ययुस्ते शरणं माधामनुजमीधरम् ॥ २३ ॥
 कृष्ण कृष्ण महाभाग हे रामामितविक्रम ।
 एष तीव्रतमो बह्निस्तावकान् ग्रसते हि नः ।
 सुदुस्तराजः स्वान् पाहि कालघ्नः सुहृदः प्रभो ॥ २४ ॥
 न शक्नुमस्त्यचरणं सन्त्यक्तुमकुतोभयम् ॥ २५ ॥
 इत्थं स्वजनवेक्यं निरीक्ष्य जगदीधरः ।
 तमग्निमपिबत् तीव्रमनन्तोऽनन्तशक्तिभृक् ॥ २६ ॥
 अथ कृष्णः परिवृतो ज्ञातिभिर्मुदितात्मभिः ।
 अनुगीयमानो न्यविशद् ब्रजं गोकुलमण्डितम् ॥ २७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ पौडशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
 ब्रजे विक्रीडतोरेवं गोपालच्छप्ररूपिणोः ।
 श्रीष्मो नामर्तुरभवन्नातिप्रेयान् शरीरिणाम् ॥ १ ॥
 स च धृन्दावनगुणैर्वसन्त इव लक्षितः ।
 यत्रास्ते भगवान् साक्षाद् रामेण सह केशवः ॥ २ ॥
 यत्र निर्खरनिर्हादनिवृत्तस्यनखिलिकम् ।
 शश्वत् तच्छीकरैर्जुष्टं द्रुमपिप्लमण्डितम् ॥ ३ ॥
 सरित्सरःप्रस्रवणोर्मिवासुना
 कहरकजोत्पलरेणुहारिणा ।
 न विद्यते यत्र बनीकसां दवो
 निदाघबल्लपकभवोऽतिशद्बले ॥ ४ ॥
 अगाधतोयहृदिनीतरुहै-
 र्द्रवत्युलिन्याः पुलिनैः समन्ततः ।
 न यत्र चण्डांशुकरा विपोल्वणा
 भुवो रसं शद्बलितं निगृहते ॥ ५ ॥

श्रीमद्वनं कुसुमितं नदशिव्रमृगद्विजम् ।
 गायन्मयूरभरं कूजत्कोकिलसारसम् ॥ ६ ॥
 क्रीडिष्यमाणस्तत् कृष्णो भगवान् बलसंयुतः ।
 वेणुं विरणयन् गोपैर्गोर्धनैः संवृतोऽविशत् ॥ ७ ॥
 प्रबालवर्हस्तवकस्रग्धातुकृतभूषणाः ।
 रामकृष्णादयो गोषा ननृतुर्युयुपर्जुगुः ॥ ८ ॥
 कृष्णस्य नृत्यतः केचिज्जगुः केचिदवादनम् ।
 वेणुं पाणितलैः शृङ्गैः प्रशशांसुरपापरे ॥ ९ ॥
 गोपजातिप्रतिच्छन्ना देवा गोपालरूपिणः ।
 ईदृशे कृष्णरामौ च नटा इव नटं नृप ॥ १० ॥
 भ्रामणैर्लङ्घनैः क्षेपैरास्फोटनविकर्षणैः ।
 चिक्रीडतुर्नियुजेन काकपक्षधरायुमौ ॥ ११ ॥
 कचिन्नृत्यसु चान्येषु गायकौ वादकौ स्वयम् ।
 शशांसतुर्महाराज साधु साध्विति वादिनी ॥ १२ ॥

कचिद् विलम्बः कचित् कुम्भैः क चामलकमुष्टिभिः ।
 अस्पृश्यनेत्रबन्धायैः कचिन्मृगखगेहया ॥ १३ ॥
 कचिच्च दर्दुरप्लवैर्विविधैरुपहासकैः ।
 कचित् तथाऽऽन्दोलिकया कर्हिचिन्नृपचेष्टया ॥ १४ ॥
 एवं तौ लोकसिद्धाभिः क्रीडाभिश्चेरतुर्वने ।
 नयद्विद्रोणिकुओषु पुलिनेषु सरस्सु च ॥ १५ ॥
 पर्शुधारयतो गोपैस्तद्वने रामकृष्णयोः ।
 गोपरूपी प्रलम्बोऽगादसुरस्तज्जिघांसया ॥ १६ ॥
 तं विद्वानपि दाशार्हो भगवान् सर्वदर्शनः ।
 अन्यमोदत तत्सख्यं यथं तस्य विचिन्तयन् ॥ १७ ॥
 तत्रोपाहूय गोपालान् कृष्णः ग्राह्य विहारयित् ।
 हे गोपा विहरिष्यामो द्वन्द्वीभूय यथायथम् ॥ १८ ॥
 तत्र चक्रुः परिवृढौ गोपा रामजनार्दनी ।
 कृष्णसद्वृद्धिनः केचिद् गोपा रामस्य चापरे ॥ १९ ॥
 आचैरुर्विधिधाः क्रीडा बाह्यबाहकलक्षणाः ।
 तत्रारोहन्ति जेतारो वहन्ति च पराजिताः ॥ २० ॥
 वहन्तो बाह्यमानाश्च चारयन्तश्च गोधनम् ।
 भाण्डीरकं नाम वटं जग्मुः कृष्णपुरोगमाः ॥ २१ ॥
 रामसद्वृद्धिनो ये तु श्रीदामवृषभादयः ।
 क्रीडायां जयिनस्तांस्तानूहुः कृष्णादयो नृप ॥ २२ ॥
 उवाह कृष्णो भगवान् श्रीदामानं पराजितः ।
 वृषभं भद्रस्तेनस्तु प्रलम्बो रोहिणीसुतम् ॥ २३ ॥

अबिप्लवं मन्यमानः कृष्णं दानवपुत्रवः ।
 बहन् द्रुततरं प्रागादबरोहणतः परम् ॥ २४ ॥
 तमुद्बहन् धरणिधरेन्द्रगीरवं
 महासुरो विगततपो निजं वपुः ।
 स आस्थितः पुरटपरिच्छदो बभौ
 तदियुमानुदुपतिवाडिवाम्बुदः ॥ २५ ॥
 निरीक्ष्य तद्वपुरम्बरेचरं
 प्रदीप्तहृग् भृकुटितटोग्रदंष्ट्रकम् ।
 ज्वलच्छिखं कटककिरीटकुण्डल-
 त्विपाऽद्भुतं हलधर ईषदत्रस्त ॥ २६ ॥
 अथागतस्मृतिरभयो रिपुं वलो
 बिहायसोर्ध्वं च हरन्तमान्मनः ।
 रुपाऽहनच्छिरसि दृढेन मुष्टिना
 सुराधिपो गिरिमिव यज्ररंहसा ॥ २७ ॥
 स आहतः सपदि विशीर्णशीर्षको
 मुखाद् वमन् रुधिरमपस्मृतोऽसुरः ।
 महारवं व्यसुरपतत् समीरयन्
 गिरिर्यथा मघवत आपुधाहतः ॥ २८ ॥
 दृष्ट्वा प्रलम्बं निहतं बलेन बलशालिना ।
 गोपाः सुविस्मिता आसन् साधु साध्विति राविणः ॥ २९ ॥
 आशिपोऽभिगृणन्तस्ते प्रशशंसुस्तदर्हणम् ।
 प्रेत्यागतमिवालिङ्ग्य प्रेमबिह्वलचेतसः ॥ ३० ॥
 पापे प्रलम्बे निहते देवाः परमनिर्वृताः ।
 अभ्यवर्षन् वलं मान्यैः शशंसुः साधु साध्विति ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 क्रीडासक्तेषु गोपेषु तद्वायो दूरचारिणीः ।
 स्वैरं चरन्त्यो विविधुस्तुणलोभेन गहरम् ॥ १ ॥
 अजा गावो महिष्यश्च निर्विशिष्ट्यो वनाद् वनम् ।
 मुञ्जाटवीं निविधिशुः क्रन्दन्त्यो दावतर्पिताः ॥ २ ॥

तेऽपश्यन्तः पशून् गोपाः कृष्णरामादवस्तदा ।
 जातानुतापा न विदुर्विचिन्वन्तो गवां गतिम् ॥ ३ ॥
 तृणैस्तत्सुरदच्छिन्नैर्गोष्पदैर्द्विर्तेग्वाम् ।
 मार्गमन्वगमन् सर्वे नष्टाजीव्या विचेतसः ॥ ४ ॥
 मुञ्जाटव्यां भ्रष्टमार्गं क्रन्दमानाः स्वगोधनम् ।
 अप्राप्य नृपिताः श्रान्तास्ततस्ते सन्त्यवर्तयन् ॥ ५ ॥

ता आहूता भगवता मेघगम्भीरया गिरा ।
स्वनाम्ना निनदं श्रुत्वा प्रतिनेदुः प्रहर्षिताः ॥ ६ ॥
ततः समन्ताद् वनधूमकेतु-
र्यदृच्छयाऽभूत् क्षयकृद् वनीकसाम् ।
समीरितः सारथिनोत्पणोन्मुके-
र्विलेलिहानः स्थिरजङ्गमान् महान् ॥ ७ ॥
तमापतन्तं परितो दबाग्रिः
गोषाश्च गावः प्रसमीक्ष्य भीताः ।
ऊचुः स्म कृष्णं सवलं प्रपन्ना
यथा हरिं मृत्युभयार्दिता जनाः ॥ ८ ॥
कृष्णकृष्ण महावीर्यं हे रामामोघविक्रम ।
दावाग्रिना दह्यमानान् प्रपन्नास्त्रातुमर्हथः ॥ ९ ॥
नूनं त्वद्वान्धवाः कृष्ण न चाहन्त्यवसीदितुम् ।
वयं हि सर्वधर्मज्ञ त्वन्नाथास्त्वत्परायणाः ॥ १० ॥
श्रीशुक उवाच-
वचो निशम्य कृष्णं बन्धूनां भगवान् हरिः ।
निमीलयत मा श्रेष्ठ लोचनानीत्यभ्रायत ॥ ११ ॥

तपेति मीलितार्थेण भगवानग्निमुत्पन्नम् ।
पीत्वा मुनेन तान् कृच्छाद् योगार्थांशं व्यमोचयत् ॥ १२ ॥
ततश्च तेऽधीष्युन्मील्य पुनर्भाण्डीरमाश्रिताः ।
निशम्य विस्मिता आसन्नात्मानं गावश्च मोचिताः ॥ १३ ॥
कृष्णस्य योगवीर्यं तद् योगमायानुभावितम् ।
दावाग्रैरात्मनः क्षेमं वीक्ष्य तं मेनिरेऽमरम् ॥ १४ ॥
गाः सन्निवर्त्य सायाह्ने सहारामो जनार्दनः ।
येषुं विरणयन् गोष्ठमगाद् गोपैरभिष्टुतः ॥ १५ ॥
गोपीनां परमानन्द आसीद् गोविन्ददर्शनं ।
क्षणं यथा युगशतं यासां येन विनाऽभवत् ॥ १६ ॥
तयोस्तदद्भुतं कर्म दावाग्रैर्मोक्षमात्मनः ।
गोपाः स्त्रीभ्यः समाचख्युः प्रलम्बवधमेव च ॥ १७ ॥
गोषवृद्धाश्च गोप्यश्च तदुषाकर्ण्य विस्मिताः ।
मेनिरे देवप्रवरो कृष्णरामी ब्रजं गती ॥ १८ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
ततः प्रावर्तत प्रावृट् सर्वसत्त्वसमुद्भवा ।
विद्योतमानपरिधिर्विस्फूर्जितनभःस्थला ॥ १ ॥
सान्द्रनीलाम्बुदेव्याम् सविषुत्तनपितृभिः ।
अस्पष्टज्योतिराच्छन्नं ब्रह्मेव सगुणं बभौ ॥ २ ॥
अष्टौ मासान् निपातं यद् भूम्यामुदमयं वसु ।
स्वगोभिर्मोक्तुमारोहे पर्जन्यः काल आगते ॥ ३ ॥
तदित्वन्तो महामेघाश्चण्डश्चसनवेपिताः ।
प्राणिनां जीवनं खम्बु मुमुचुः करुणा इव ॥ ४ ॥
तपःकृशा देवगीडा आसीद् वर्षीयसी मही ।
यथैव काम्यतपसस्तनुः सम्प्राप्य तत्फलम् ॥ ५ ॥
निशामुखेषु खद्योतास्तमसा भ्रान्ति न ब्रह्माः ।
यथा पापेन पाक्ष्ण्डा न हि वेदाः कलौ युगे ॥ ६ ॥

श्रुत्वा पर्जन्यनिनदं मण्डूका व्यसृजन् गिरः ।
तूर्णीं शयानाः प्राग् यद्वद् ब्राह्मणा नियमात्यये ॥ ७ ॥
आसन्नुत्पथवाहिन्यः क्षुद्रनयोऽनुशुष्यतीः ।
पुंसो यथाऽस्वतन्त्रस्य देहो द्रविणसम्पदा ॥ ८ ॥
हरिता हरिभिः शर्पैरिन्द्रगोपैश्च लोहिताः ।
उच्छलीप्रकृतच्छाया नृणां श्रीरिव भूरभूत् ॥ ९ ॥
क्षेत्राणि सस्यसम्पद्भिः कर्षकाणां मुदं ददुः ।
मानिनामनुतापं वा विपत्तिं तदजानताम् ॥ १० ॥
जलस्थलीकसः सर्वे नववारिनिपेयवा ।
अविभ्रन् रुचिरं रूपं यथा हरिनिपेयवा ॥ ११ ॥
सरिद्धिः सङ्गतः सिन्धुधुक्षोभ शसनोर्मिमान् ।
अपकयोगिनिश्चितं कामार्तं गुणयुग्ं यथा ॥ १२ ॥

गिरयो वर्षधाराभिर्हन्यमाना न विव्यथुः ।
 अभिभूयमाना व्यसनैर्यथाऽधोऽहजचेतसः ॥ १३ ॥
 मार्गा बभूवुः सन्दिधास्तृणैश्छन्ना असंथिताः ।
 नाभ्यस्यमानाः श्रुतयो द्विजैः कालहता इव ॥ १४ ॥
 लोकवन्धुषु मेघेषु वियुतश्चलसहृदाः ।
 स्थैर्यं न चक्रुः कामिन्यः पुरुषेषु गुणिष्विव ॥ १५ ॥
 धनुर्वियति माहेन्द्रं निर्गुणं च गुणिन्यभात् ।
 व्यक्तं गुणव्यतिकरेऽगुणवान् पुरुषो यथा ॥ १६ ॥
 न रराजोदुपश्छन् स्वज्योत्स्नाराजितैर्धनैः ।
 अहंमत्या भासितया स्वभासा पुरुषो यथा ॥ १७ ॥
 भेषागमोत्सवा हृष्टाः प्रत्यनन्दन् शिखण्डिनः ।
 गृहेषु तप्ता निर्विण्णा यथाऽच्युतजनागमे ॥ १८ ॥
 पीत्वाऽपः पादपाः पद्भिरासन् नम्रात्ममूर्तयः ।
 प्राक् क्षामास्तपसा श्रान्ता यथा कामानुसेवया ॥ १९ ॥
 सरस्स्वशान्तरोधस्सु ह्यपुरङ्गापि सारसाः ।
 गृहेष्वशान्तकृत्येषु ग्राम्या इव दुराशयाः ॥ २० ॥
 जलोर्ध्वनिर्भियन्त सेतवो वर्षतीक्ष्णैः ।
 पाखण्डागमशैवाधैर्वेदमार्गाः कलौ युगे ॥ २१ ॥
 व्यमुञ्चन् वायुभिर्नुत्ना भूतेभ्यो ह्यमृतं धनाः ।
 यथा विशो विट्पतयः काले काले द्विजेरिताः ॥ २२ ॥
 एवं वनं तद् वर्षिष्ठं पक्षज्वरजम्भुमत् ।
 गोगोपालैर्वृतो रन्तुं सबलः प्राविशद् हरिः ॥ २३ ॥
 धेनवो मन्दगामिन्य ऊधोभारेण भूयसा ।
 यपुर्भगवत्ताऽहृता द्रुतं प्रीत्या सुतस्तनीः ॥ २४ ॥
 वनीकसः प्रमुदिता वनराजीमपुत्रच्युतः ।
 गिरिर्गम्भीरसन्नादसन्नादा ददृशुर्गुहाः ॥ २५ ॥
 कचिद् वनस्पतिक्रोडे गुहायां चाभिवर्पति ।
 निर्विशन् भगवान् रेमे कन्दमूलफलाशनेः ॥ २६ ॥
 दध्योदनमुषानीतं शिलायां सलिलान्तिके ।
 सम्भोजनीयैर्बुभुजे गोपैः सङ्घर्षणान्वितः ॥ २७ ॥

शार्दूलोपरि संविश्य चर्वतो मीलितेक्षणान् ।
 तृप्तान् वृषान् वत्सतरान् गाश्च स्वोपोभरधमाः ॥ २८ ॥
 प्रावृद्धयि च तां वीक्ष्य सर्वभूतमुदावहाम् ।
 भगवान् पूजयाञ्जके आत्मशक्त्यनुपवृंहिताम् ॥ २९ ॥
 गवं निवसतोस्तत्र रामकेशयोत्रंजं ।
 शरत् समभवद् व्यभ्रा स्वच्छाम्बुप्लुपितानिला ॥ ३० ॥
 शारदा नीरजोत्वत्पा नीराणि प्रकृतिं ययुः ।
 भ्रष्टानामिव चेतांसि पुनर्योगनिषेवया ॥ ३१ ॥
 व्योमोऽब्जमभ्रशाल्यं भुवः पङ्कमपां मलम् ।
 शरज्जहाराश्रमिणां कृष्णभक्तिर्यथाऽशुभम् ॥ ३२ ॥
 सर्वस्वं जलदा हित्वा विरेजुः शुभ्रवर्चसः ।
 यथा त्यक्तपणाः शान्ता मुनयो मुक्तकल्मषाः ॥ ३३ ॥
 गिरयो मुमुचुस्तोयं कचिन् मुमुचुः शिवम् ।
 यथा ज्ञानामृतं काले ज्ञानिनो ददते न वा ॥ ३४ ॥
 नैवाविदन् क्षीयमाणं जलं गाधजलेचराः ।
 यथाऽऽयुत्सहं क्षयं नरा मूढाः कुटुम्बिनः ॥ ३५ ॥
 गाधवारिचरास्तापमविन्दन् शरदकंजम् ।
 यथा दरिद्रः कृपणः कुटुम्बविजितेन्द्रियः ॥ ३६ ॥
 शनैश्शनैर्जहुः पङ्कं स्थलान्यासंश्च बीरुधः ।
 यथाऽहंममतां धीराः शरीरादिष्वनात्मसु ॥ ३७ ॥
 निश्चलाम्बुरभूत् तूष्णीं समुद्रः शरदागमे ।
 आत्मन्युपरते यद्भ्रम्बुनिर्व्युपरतागमः ॥ ३८ ॥
 केदारभ्यस्त्वपोऽगृह्णन् कर्पका ददसेतुभिः ।
 यथा प्राणैः स्वविज्ञानं तत्तिरोधेन योगिनः ॥ ३९ ॥
 शरदकांशुजं तापं भूतानामुदुषोऽहरत् ।
 देहाभिमानजं बोधो मुकुन्दो ब्रजपोषिताम् ॥ ४० ॥
 खमशोभत निर्मेषं शरद्विमलतारकम् ।
 सत्त्वयुक्तं यथा चित्तं शब्दब्रह्मार्थदर्शनम् ॥ ४१ ॥
 अखण्डमण्डलं व्योमि रराजोदुगणैः शशी ।
 यथा यदुपतिः कृष्णो वृष्णिचक्रैर्वृतो भुवि ॥ ४२ ॥

आश्लिष्य समशीतोष्णं प्रसूनवनमाकृतम् ।
 जनास्तापं जहृगोष्णो न कृष्णाहृतचेतसः ॥ ४३ ॥
 गावो मृगाः खगा नार्षः पुष्पिण्यः शरदाऽभवन् ।
 अन्वीयमाना वृषभैः फलैरीपन्क्तिषा इव ॥ ४४ ॥
 उदहप्यन् वारिजानि सूषेण कुमुदं विना ।
 राज्ञा तु निर्भयो लोको यथा दस्युन् विना नृप ॥ ४५ ॥

पुरग्रामेष्वधमिणामिन्द्रयागमहोत्सवैः ।
 वभौ भूः पकसस्याद्या कलाभ्यां नितरां हरेः ॥ ४६ ॥
 वणिजो नगरात् स्वीयानिर्गत्यार्थान् प्रपेदिरे ।
 वर्परुदा यथा सिद्धाः स्वपिण्डान् काल आगते ॥ ४७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इत्थं शरत्स्वच्छजलं पश्याकरसुगन्धिना ।
 न्यविशद् वायुनाऽऽवीतं सगोगोपालकोऽच्युतः ॥ १ ॥
 कुमुदितवनराजि शुष्मिभृद्भद्रिजकुलघुष्टसर्गसर्गिन्महीप्रभम् ।
 मधुपतिस्वगाह्य चागम्यन् गाः सहपशुपालबलशुक्लं वेणुम् ॥
 तद् व्रजस्त्रिय आश्रुत्य वेणुगीतं महोदयम् ।
 काश्चित् परोक्षं कृष्णस्य स्वसखीभ्यो न्यवेदयन् ॥ ३ ॥
 तद् वर्णयितुमारब्धाः स्मरन्त्यः कृष्णचेष्टितम् ।
 नाशकन् स्मरवेगेन विशिष्यमनसो नृप ॥ ४ ॥
 बर्हापीडं नटवरवपुः कर्णयोः कर्णिकारं
 विभ्रद्वासाः कनककपिशं वेजयन्तीं च मालाम् ।
 रन्ध्रान् वेणोरधरसुधया पूरयन् गोपवृन्दैः
 वृन्दारण्यं स्वपदरमणं प्राविशद् गीतकीर्तिः ॥ ५ ॥
 बर्हापिच्छो वनचरवपुः कर्णयोः कर्णिकारः
 सच्ये वाहो निहितवदनः सज्जमन्यत्र हस्ते ।
 भ्रविन्यासाङ्गुलिभि रणयन् गाययन् गोपवृन्दान्
 भूतग्रामं तर्हि रमयन् ब्रह्म गान्धर्वमेव ॥ ६ ॥
 इति वेणुरत्नं राजन् सर्वभूतमनोहरम् ।
 श्रुत्वा व्रजस्त्रियः सर्वां वर्णयन्तोऽभिरेमिरे ॥ ७ ॥
 गोष्य उचुः—
 अक्षपवतां फलमिदं न परं बिदामः
 सख्यः पशुननुनिवेशयतोर्बयस्यैः ।
 वक्त्रं व्रजेज्ञासुतयोरनुवेणुजुष्टं
 धीर्निपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षम् ॥ ८ ॥

वृत्प्रबालवर्हस्तबकोत्पलाञ्ज-
 मालानुरक्तपरिधानविविचित्रवेपो ।
 मध्ये विरेजतुरलं पशुपालगोष्ठ्यां
 रत्ने यथा नटवरी क च गायमानौ ॥ ९ ॥
 गोष्यः किमाचरदयं कुशलं स्म वेणुः
 दामोदराधरसुधासरसाङ्गमेवम् ।
 भुङ्क्ते स्वयं यदवशिष्टरसौषमार्गे
 हृष्टवचोऽयं मुमुचुस्तत्रैवः सदर्भाः ॥ १० ॥
 वृन्दावनं सखि भुवो वितनोति कीर्तिं
 यद् देवकीसुतपदाम्बुजलब्धलक्ष्मि ।
 गोविन्दं वेणुमनुमत्तमपूरनृत्यं
 प्रेक्ष्यादतानुचरितान्यसमस्तसन्धम् ॥ ११ ॥
 धन्याः सुमुदमतयोऽपि हरिण्य एता-
 यन्नन्दनन्दनमुपात्तविविचित्रवेपम् ।
 आपीय वेणुरचितं च सकृष्णसाराः
 पूजां दपुर्विरचितां प्रणयावलोकैः ॥ १२ ॥
 कृष्णं निरीक्ष्य वनितोत्सवरूपसारं
 श्रुत्वा च तत्कणितवेणुविविचित्रगीतम् ।
 देव्यो विमानगतयः स्मरनुभसारा
 भ्रश्यत्यसूक्तवरा मुमुहुर्विनीच्यः ॥ १३ ॥
 गावश्च कृष्णमुखनिर्गतवेणुगीत-
 पीयूषमुत्तमिक्तकर्णपुटेः पिबन्त्यः ।
 शावाः सुतस्तनयः कवलाः स्म-
 तस्युर्गोविन्दमात्मनि दृशाऽश्रुकृष्णान् सवन्त्यः ॥ १४ ॥

प्रायो वताम्ब मुनयो विहगा वनेऽस्मिन्
 कृष्णेक्षणास्तदुदितं कलवेणुगीतम् ।
 आरुह्य ये द्रुमभुजान् रुचिरप्रवालान्
 शृण्वन्ति मीलितदृशो विगतान्यबाचः ॥ १५ ॥
 नयस्तदा तदुपधाय मुकुन्दगीत-
 मावर्तलक्षितमनोभवभ्रमवेगाः ।
 आलिङ्गनप्रमुदितोर्मिभुजैर्मुरारेः
 गृह्णन्ति पादपुगलं कमलोपहाराः ॥ १६ ॥
 दृष्ट्वाऽऽतपे ब्रजपशून् सह रामगोपैः
 सञ्चारयन्तमनु वेणुमुदीरयन्तम् ।
 प्रेमप्रबृद्धहृषितः कुसुमावलीभिः
 सख्युर्व्यधात् स्वयंपुषाऽम्बुद आतपन्नम् ॥ १७ ॥
 पूर्णाः पुलिन्य उरुगायपदाञ्जराग-
 श्रीकुङ्कुमेन दयितास्तनमण्डितेन ।

तद्दर्शनस्मररुजस्तृणरूपितेन
 लिम्पन्त्य आननकुचेपु जहुस्तदाधिम् ॥ १८ ॥
 हन्तायमद्विरवला हरिदासवयौ
 यद् रामकृष्णचरणस्पर्शप्रमोदः ।
 मानं तनोति सहगोगणयोस्तपोर्यत्
 पानीयसूयवसकन्दरकन्दमूर्लः ॥ १९ ॥
 गा गोपकैरनुबनं नयतोरुदार-
 वेणुस्वनैः कलपदेस्तनुभृत्सु सख्यम् ।
 अस्पन्दनं गतिमतां पुलकस्तरूपां
 निर्योगपाशकृतलक्षणयोर्विचित्रम् ॥ २० ॥
 एवंविधा भगवतो या वृन्दावनचारिणः ।
 वर्णयन्त्यो मिथो गोप्यः क्रीडास्तन्मयतां ययुः ॥ २१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
 हेमन्ते प्रथमे मासि नन्दब्रजकुमारिकाः ।
 चैरुहविष्यं भुञ्जानाः कात्यायन्यर्चनव्रतम् ॥ १ ॥
 आप्नुत्याम्भसि कालिन्या जलान्ते चोदितेऽरुणे ।
 कृत्वा प्रतिकृतिं देवीमानचूर्नुप सैकतीम् ॥ २ ॥
 गन्धैर्मान्यैः सुरभिर्विलिभिर्धूपदीपकैः ।
 उचावचैश्चोपहारैः प्रवालफलतण्डुलैः ॥ ३ ॥
 कात्यायनि महाभाये महायोगिन्यपीश्वरि ।
 नन्दगोपसुतं देवि पतिं मे कुरु ते नमः ॥ ४ ॥
 इति मन्त्रं जपन्त्यस्ताः पूजां चक्रुः कुमारिकाः ।
 उपस्यभ्येत्य ताः स्वैरमन्योन्वावद्धवाहवः ॥ ५ ॥
 कृष्णमुषैर्जगुर्गान्त्यः कालिन्यां स्नातुमन्वहम् ।
 एवं भासव्रतं चैरुः कुमार्यः कृष्णचेतसः ॥ ६ ॥
 भद्रकालीं समानचूर्भूयान्नन्दसुतः पतिः ।
 नदीं कदाचिदागत्य तीरे निक्षिप्य पूर्ववत् ।
 वासांसि कृष्णं गायन्त्यो विजहुः सलिले मुदा ॥ ७ ॥

भगवांस्तदभिप्रेत्य कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ।
 वयस्यैरागतस्तत्र वृतस्तत्कर्मसिद्धये ॥ ८ ॥
 तासां वासांस्त्युपादाय नीपमारुह्य सत्वरः ।
 हसन्निः प्रहसन् बालैः परिहासमुवाच ह ॥ ९ ॥
 अत्रागत्याबलाः कामं स्वस्वं वासः प्रगृह्यताम् ।
 सत्यं ब्रवाणि नो नमं यद् यूपं व्रतकशिंताः ॥ १० ॥
 न मयोदितपूर्वं वा अनृतं तदिमे विदुः ।
 एकैकशः प्रतीच्छन्तु सहैवोत सुमध्यमाः ॥ ११ ॥
 तस्य तत् द्वेवलितं दृष्ट्वा गोप्यः प्रेमपरिवृताः ।
 ग्रीडिताः प्रेक्ष्य चान्योन्यं जातहासा न निर्ययुः ॥ १२ ॥
 एवं ब्रुवति गोविन्दे नर्मणाऽऽक्षिप्तचेतसः ।
 आकण्ठमग्राः शीतोदे वेपमानास्तम्बबुवनं ॥ १३ ॥
 मानयं त्वं कृथाः त्वां तु नन्दराजसुतं प्रियम् ।
 जानीमोऽहं ब्रजशलाघ्यं देहि वासांसि वेपिताः ॥ १४ ॥
 स्याम सुन्दर ते दास्यः करवाम तवोदितम् ।
 देहि वासांसि धर्मज्ञं वेपितानां महाबल ।
 शीतादितानां बालानां नो चेद् राज्ञे वृचामहे ॥ १५ ॥

श्रीभगवानुवाच—

भवन्त्यो यदि मे दास्यो मयोक्तं वा करिष्यथ ।
 अत्रागत्य स्ववासांसि प्रतीच्छत सुमध्याः ॥ १६ ॥
 नो चेन्नाहं प्रदास्ये किं कुरुो राजा करिष्यति ।
 ततो जलाशयात् सर्वा टारिकाः शीतवेपिताः ।
 पाणिभ्यां योनिमाच्छाद्य प्रोत्तेरुस्तीरमङ्गनाः ॥ १७ ॥
 भगवानथ ता वीक्ष्य मुग्धभावप्रसादितः ।
 स्कन्धे निधाय वासांसि प्रीतः प्रोवाच सस्मितः ॥ १८ ॥
 यूयं विवस्त्रा यदपो धृतव्रता
 व्यगाहतैतद् तदु देवहेलनम् ।
 वद्ध्वाऽअलिं मूर्ध्न्यपनुत्तयेऽहसः
 कृत्वा नमो यो यसनं प्रगृह्यताम् ॥ १९ ॥
 इत्यच्युतेनाभिहिता ब्रजावला
 मत्वा विवस्त्राप्रवनं व्रतच्युतिम् ।
 तत्पूतिकास्तास्तदशोपकर्मणां
 साक्षात्कृतं नेमुवयमुज्झितुम् ॥ २० ॥
 तास्तथाऽमूर्नता दृष्ट्वा भगवान् देवकीसुतः ।
 वासांसि ताभ्यः प्रायच्छन् करुणः सेहतोपितः ॥ २१ ॥
 ददं प्रलब्धास्त्रपया त्र हापिताः
 प्रस्तोभिताः क्रीडनयच कारिताः ।
 यस्त्राणि चैवापहृतान्यथाप्यमुं ता
 नाभ्यसूयन् प्रियसङ्गनिर्वृताः ॥ २२ ॥
 परिधाय स्ववासांसि प्रेष्टसङ्गमसज्जिताः ।
 गृहीतचित्ता नोचेतुस्तस्मिन्नेवेपितेक्षणाः ॥ २३ ॥
 तासां विज्ञाय भगवान् स्वपादस्पर्शकाम्यया ।
 धृतव्रतानां सङ्कल्पमाह दामोदरोऽबलाः ॥ २४ ॥
 सङ्कल्पो विदितः साध्यो भवतीनां मदर्वनम् ।
 मयाऽनुमोदितः सोऽसौ सत्यो भवितुमर्हति ॥ २५ ॥

न मय्यावेशितधियां कामः कामाय कल्पते ।
 भर्जिता कथिता धाना प्रापो बीजाप्य नेष्यते ॥ २६ ॥
 यातावला ब्रजं सिद्धा मयेमा रंस्यथ क्षपाः ।
 यदुद्दिश्य व्रतमिदं चरधार्याव्रतं सतीः ॥ २७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिष्टा भगवता लब्धकामाः कुमारिकाः ।
 ध्यायन्त्यस्तन्यदाम्भानं कृच्छ्रात्रिर्विविशुर्ब्रजम् ॥ २८ ॥
 अप गोपैः परिवृतो भगवान् देवकीसुतः ।
 वृन्दावनान् गतो दूरं चारयन् गाः सहाग्रजः ॥ २९ ॥
 निदाघार्कातपे तिम्गे छायाभिः स्वाभिरात्मनः ।
 आतपत्रापितान् वीक्ष्य द्रुमानाह ब्रजौकसः ॥ ३० ॥
 हे स्तोक कृष्ण हे अंशो श्रीदामन् सुबलार्जुन ।
 विशालपंथ तेजस्विन् देवप्रस्थ बरूप ॥ ३१ ॥
 पश्यतैतान् महाभागान् परार्थकान्तजीविनः ।
 वातवर्षातपहिमान् सहनो वारयन्ति नः ॥ ३२ ॥
 अहो एषां वरं जन्म सर्वप्राण्युपजीवनम् ।
 सुजनस्येव येषां वै विमुखा पान्ति नार्थिनः ॥ ३३ ॥
 पत्रपुष्पफलच्छायामूलबल्कलदारुभिः ।
 गन्धनिर्वासभस्मास्थितोकमैः कामान् वितन्वते ॥ ३४ ॥
 एतावज्जन्मसाफल्यं देहिनामिह देहिषु ।
 प्रार्थारर्षिधिया वाचा श्रेयआचरणं सदा ॥ ३५ ॥
 इति प्रबालस्तवकफलमूलदलोत्कीः ।
 तरूणां नम्रशाखानां मध्ये यमुनां गतः ॥ ३६ ॥
 तत्र गाः पाययित्वाऽपः समृद्धाः शीतलाः शिवाः ।
 ततो नृप स्वयं गोषाः कामं स्वादु पपुर्जलम् ॥ ३७ ॥
 तस्या उपवने कामं चारयन्तः पशून् नृप ।
 कृष्णराभायुपागम्य धुधार्ता इदमब्रुवन् ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

रामराम महाबाहो कृष्ण दुष्टनिर्वहण ।
 एषा वै बाधते क्षुब्धस्तच्छान्तिं कर्तुमर्हथः ॥ १ ॥
 इति विज्ञापितो गोपैर्भगवान् जगदीश्वरः ।
 भक्ताया विप्रभार्यायाः प्रसीदन्निदमब्रवीत् ॥ २ ॥
 प्रयात देवयजनं ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः ।
 सत्रमार्द्धिरसं नाम ह्यास्ते स्वर्गकाम्यया ॥ ३ ॥
 तत्र गत्वौदनं गोषा याचतास्मद्विसर्जिताः ।
 कीर्तयन्तो भगवत आर्यस्य मम चाभिधाम् ॥ ४ ॥
 इत्यादिष्टा भगवता गत्वाऽयाचन्त ते तथा ।
 कृताञ्जलिपुटा विप्रान् दण्डवत् पतिता भुवि ॥ ५ ॥
 हे भूमिदेवाः शृणुत कृष्णस्यादेशकारिणः ।
 प्राप्तान् जानीत भद्रं वो गोषान् नो रामचोदितान् ॥ ६ ॥
 गाधारयन्तावविदुर ओदनं
 रामाच्युती वो लपतो बुभुक्षितौ ।
 तयोर्द्विजा ओदनमर्थिनोर्यदि
 श्रद्धा च वो यच्छत धर्मवित्तमाः ॥ ७ ॥
 दीक्षायाः पशुसंस्थायाः सौत्रामण्याश्च सत्तमाः ।
 अन्यत्र दीक्षितस्यापि नाक्षमश्नन् हि द्रूप्यति ॥ ८ ॥
 इति ते भगवयाब्धं शृण्वन्तोऽपि न शुश्रुवुः ।
 क्षुद्राशा भूरिकर्माणो बालिशा वृद्धमानिनः ॥ ९ ॥
 देशः कालः पृथग्द्रव्यं मन्त्रतन्त्रत्विजोऽग्रयः ।
 देवता यजमानश्च क्रतुर्धर्मश्च यन्मयः ॥ १० ॥
 तं ब्रह्म परमं साक्षाद् भगवन्तमधोक्षजम् ।
 मनुष्यदृष्ट्या दुष्प्रमा मर्त्यात्मानो न मेनिरे ॥ ११ ॥
 न ते यदोमिति प्रोचुर्न नेति च परन्तप ।
 गोषा निराशाः प्रत्येत्य तथोचुः कृष्णरामयोः ॥ १२ ॥
 तदुपाकर्ण्य भगवान् प्रहस्य जगदीश्वरः ।
 व्याजहार पुनर्गोषान् दर्शयन् लीकिकीं गतिम् ॥ १३ ॥

मां ज्ञापयत पत्नीभ्यः ससङ्कर्षणमागतम् ।
 दास्यन्ति काममनं वः स्निग्धा मय्युपिता पिपा ॥ १४ ॥
 गत्वाऽथ पत्नीशालायां दृष्ट्वाऽऽसीनाः स्वलङ्कृताः ।
 नत्वा द्विजसतीर्गोषाः प्रथिता इदमब्रुवन् ॥ १५ ॥
 नमो वो द्विजपत्नीभ्यो निबोधत वचांसि नः ।
 इतोऽविदुरे चरता कृष्णेन प्रेषिता वयम् ॥ १६ ॥
 गाधारयन् स गोपालः सरामो दूरमागतः ।
 बुभुक्षितस्य तस्यान्नं सानुगस्य प्रदीयताम् ॥ १७ ॥
 श्रुत्वाऽच्युतमुपायान्तं नित्यं तद्दर्शानोत्सुकाः ।
 तत्कथाक्षिप्तमनसो बभूवुर्जातसम्भ्रमाः ॥ १८ ॥
 चतुर्विधं बहुगुणमन्नमादाय भाजनैः ।
 अभिससुः प्रियं सर्वाः समुद्रमिव निम्नगाः ॥ १९ ॥
 निषिध्यमानाः पतिभिर्भ्रातृभिर्वन्धुभिः सुतैः ।
 भगवत्युत्तमश्लोके दीर्घश्रुतभृताज्ञायाः ॥ २० ॥
 यमुनोपवनेऽशोकनवपल्लवमण्डिते ।
 प्रचरन्तं वृतं गोपेर्देहशुः साग्रजं त्रियः ॥ २१ ॥
 श्यामं हिरण्यपरिधिं वनमाल्यवर्ध-
 धानुप्रबालनटवेपमनुव्रतांसे ।
 विन्यस्तहस्तमितरेण धुनानमञ्जं
 कर्णोत्पलालककपोलमुखस्वाञ्जहासम् ॥ २२ ॥
 दीर्घश्रुतप्रियतमोदयकर्णपूरैः
 यस्मिन् निमग्नमनसस्तमथाक्षिरन्ध्रैः ।
 अन्तः प्रवेक्ष्य सुचिरं परिरभ्य तापं
 प्राज्ञं यथाऽभिमतयो बिजहुरनैन्द्रः ॥ २३ ॥
 तास्तथा त्यक्तसर्वाशाः प्राप्ता आत्मदिदृक्षया ।
 विज्ञायासिलदृग् दृष्ट्वा प्राह प्रहसिताननः ॥ २४ ॥
 श्रीभगवानुवाच-
 स्वागतं वो महाभागा आस्यतां करवाम किम् ।
 यन्नो दिदृक्ष्याऽभ्येता उपपन्नमिदं हि वः ॥ २५ ॥

न श्रद्धामधिकुर्वन्ति कुशलार्थनिदर्शनाः ।
 अहेतुकव्यवहृता भक्तिमात्मप्रिये यथा ॥ २६ ॥

प्राणबुद्धिमनःस्वात्मदत्तापन्यधनादयः ।
 यत्सम्पर्कान् प्रिया आसन्ततः को न्वपरः प्रियः ॥ २७ ॥

तद् यात साध्यो यजनं पतयो यो द्विजातयः ।
 स्वसत्रं पारयिष्यन्ति युष्माभिर्गृहमेधिनः ॥ २८ ॥

यज्ञपत्य ऊचुः—
 मैवं बिभोऽर्हति भवान् गदितुं नृशंसं
 सत्यं कुरुष्व निगमं तव पादमूलम् ।
 प्राप्ता वयं तुलसिदाम पदावसृष्टं
 केशीर्निधोदुमतिलह्वय समस्तवन्धून् ॥ २९ ॥

गृह्णन्ति नो न पतयः पितरी सुता वा
 न भ्रातृवन्धुसुहृदः कुत एव चान्ये ।
 तस्मात् प्रसीद पदयोः पतितात्मनां नो
 नान्या भवेद् गतिरिन्दम तद् विधेहि ॥ ३० ॥

श्रीभगवानुवाच—
 पतयो नाभ्यसूयेरन् नित्यं भ्रातृसुतादयः ।
 लोकाश्च वो मयोपेता देवा अप्यनुमन्वते ॥ ३१ ॥

न प्रीतयेऽनुरागाय ह्यङ्गसङ्गो नृणामिह ।
 तन्मनो मयि युञ्जाना अचिरान्मामवाप्स्यथ ॥ ३२ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्ता द्विजापत्यस्ता यज्ञबाटं पुनर्गताः ।
 ते चानसूयवस्ताभिः स्त्रीभिः सत्रमपारयन् ॥ ३३ ॥

तत्रैका विधृता भर्त्रा भगवन्तां यथाश्रुतम् ।
 हृदोपगुह्य विजहौ देहं कर्मानुबन्धनम् ॥ ३४ ॥

भगवानपि गोविन्दस्तेनैवात्रेन गोपकान् ।
 चतुर्विधेनाशयित्वा स्वयं च बुभुजे प्रभुः ॥ ३५ ॥

एवं लीलानरबपुर्नृलोकमनुशीलयन् ।
 रेमे गोगोपगोपीनां रमयन् रूपवाक्कृतैः ॥ ३६ ॥

अथानुस्मृत्य विप्रास्ते अन्वतप्यन् कृतागसः ।
 यद् विधेयं यथोपायमहन्मनुविदुष्वयोः ॥ ३७ ॥

हृष्टा स्त्रीणां भगवति कृष्णे भक्तिमतीकिंकीम् ।
 आत्मानं च तथा हीनमनुत्ता व्यग्रहयन् ॥ ३८ ॥

धिग् जन्म नस्तु धिग् बुद्धिं धिग् यत्नं धिग् बहुज्ञताम् ।
 धिक् कुलं धिक् क्रियादास्यं विमुक्ता ये त्वधोराजे ॥ ३९ ॥

नूनं भगवतो माया मायिनामपि मोहिनी ।
 यद् वयं गुरवो नृणां स्वार्थे मुह्यामहे द्विजाः ॥ ४० ॥

अहो पश्यत नारीणामपि कृष्णे जगदुरी ।
 दुरन्तभावं यद्विद्वान्मृत्युपाशान् गृह्णामिहान् ॥ ४१ ॥

नासां द्विजातिसंस्कारो न निवातो गुरावपि ।
 न तपो नात्ममीमांसा न शौचं न क्रियाः शुभाः ॥ ४२ ॥

अथापि तुल्यमश्लोके कृष्णे योगेश्वरेश्वरे ।
 भक्तिर्हृदा न चास्माकं संस्कारादिमतामपि ॥ ४३ ॥

ननु स्वार्थविमूढानां प्रमत्तानां गृहेहया ।
 अहो नः स्मरयामास गोपवाक्यैः सतां गतिः ॥ ४४ ॥

अन्यथा पूर्णकामस्य कैवल्यार्थाशिषां पतेः ।
 ईशितव्यैः किमस्माभिरीशायैतद् विदम्बनम् ॥ ४५ ॥

हित्वाऽन्यान् भजते यं श्रीः पादस्पर्शाशयाऽसकृत् ।
 आत्मदोषापवर्गेण तथाञ्चा जनमोहिनी ॥ ४६ ॥

देशः कालः पृथग्द्रव्यं मन्त्रतन्त्रत्विजोऽग्रयः ।
 देवता यजमानश्च क्रतुर्धर्मश्च यन्मयाः ॥ ४७ ॥

स एष भगवान् साक्षाद् विष्णुर्योगेश्वरेश्वरः ।
 जातो भुवीति शृण्वाना ये विमूढा न विग्रहे ॥ ४८ ॥

नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायाकुण्ठमेधसे ।
 यन्मायामोहितदृशो ब्रह्मामः कर्मबन्धसु ॥ ४९ ॥

स वै न आर्यः पुरुषः स्वमायामोहितात्मनाम् ।
 अभिज्ञातानुभावाणां क्षन्तुमर्हत्यतिक्रमम् ॥ ५० ॥

इति कृष्णमनुस्मृत्य विप्रास्ते कृतहेलनाः ।
 दिग्दृष्टवोऽप्यन्युतयोः कंसाद् भीता न चाचलन् ॥ ५१ ॥

॥ इति श्रीमद्भगवते दशमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

धीशुक उवाच-

भगवानपि तत्रैव बलदेवेन संयुतः ।

अपश्यन्निवसन् गोपानिन्द्रयागकृतोद्यमान् ॥ १ ॥

तदभिज्ञोऽपि भगवान् सर्वात्मा सर्वदर्शनः ।

प्रथयावनतोऽपृच्छद् वृद्धान् नन्दपुरोगमान् ॥ २ ॥

कथ्यतां मे पितः कोऽयं सम्भ्रमो व उपागतः ।

किं फलं कस्य चोद्देशः केन वा साध्यते मखः ॥ ३ ॥

एतद् ब्रूहि महान् कामो मह्यं शुश्रूषवे पितः ।

न हि गोप्यं हि साधूनां कीर्त्यं सर्वात्मना त्विह ॥ ४ ॥

अस्त्यस्वपरदृष्टीनामित्रोदासविद्विषाम् ।

उदासीनोऽरिबद् बर्ज्यं आत्मवत् सुहृदुच्यते ॥ ५ ॥

ज्ञात्वाऽज्ञात्वा च कर्माणि जनोऽयमनुतिष्ठते ।

विदुषः कर्मसिद्धिः स्यात् तथा नाविदुषो भवेत् ॥ ६ ॥

तत्र तावत् क्रियायोगा भवता किं विचारिताः ।

अथवा लौकिकास्तन्मे पृच्छतः साधु भण्यताम् ॥ ७ ॥

नन्द उवाच-

पर्जन्यो भगवानिन्द्रो मेघास्तस्यात्ममूर्त्ययः ।

अभिर्बर्षन्ति भूतानां प्राणनं जीवनं पयः ॥ ८ ॥

तत् ताव वयमन्ये च वार्मुचां पतिमीश्वरम् ।

द्रव्येस्तद्रेतसा सिद्धैर्यजन्ते क्रतुभिर्नराः ॥ ९ ॥

तच्छेपेणोपजीवन्ति त्रिवर्गफलहेतवे ।

पुंसां पुरुषकाराणां पर्जन्यः फलभावनः ॥ १० ॥

य एवं विसृजेद् धर्मं पारम्पर्यागतं नरः ।

कामाहोभाद् भयाद् द्वेषात् स वै नाप्नोति शोभनम् ॥ ११ ॥

धीशुक उवाच-

बचो निशम्य नन्दस्य तथाऽन्येषां ब्रजकीकसाम् ।

इन्द्राय मन्युं जनयन् पितरं ग्राह केशवः ॥ १२ ॥

श्रीभगवानुवाच-

कर्मणा जायते जन्तुः कर्मणैव प्रलीयते ।

सुखं दुःखं भयं मोक्षं कर्मणीवामिषयते ॥ १३ ॥

अस्ति चेदीश्वरः कश्चित् फलरूपः स कर्मणः ।

कर्तारं भजते सोऽपि न ह्यकर्तुः प्रभुर्हि सः ॥ १४ ॥

किमिन्द्रेणैव भूतानां स्वस्वकर्मानुवर्तिनाम् ।

अनीशोनान्यथाकर्तुं स्वभावविहितं नृणाम् ॥ १५ ॥

स्वभावतन्त्रो हि जनः स्वभावमनुवर्तते ।

स्वभावस्थमिदं सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥ १६ ॥

देहानुवाचचान् जन्तुः प्राप्योत्सृजति कर्मणा ।

शत्रुर्मित्रमुदासीनः कर्मैव गुरुरीश्वरः ॥ १७ ॥

तस्मात् सुपूजयेत् कर्म स्वभावस्थः स्वकर्मकृत् ।

अज्ञसा येन वर्तेत तदेवास्य हि देवतम् ॥ १८ ॥

वर्तेत ब्रह्मणा विप्रो राजन्यो रक्षया भुवः ।

वैश्यस्तु वार्तया जीवेच्छद्भस्तु द्विजसेवया ॥ १९ ॥

कृषिवाणिज्यगोरक्षाः कुसीदं तुर्यमुच्यते ।

वार्ता चतुर्विधा तत्र वयं गोवृत्तयोऽनिशम् ॥ २० ॥

सत्त्वं रजस्तम इति स्थित्युत्पत्त्यन्तहेतवः ।

रजसोत्पद्यते विश्वमन्योन्यं विविधं जगत् ॥ २१ ॥

रजसा चोदिता मेघा बर्षन्त्यम्बूनि सर्वतः ।

प्रजास्तैरेव सिध्यन्ति महेन्द्रः किं करिष्यति ॥ २२ ॥

न नः पुरो जनपदा न ग्रामगृहिणो वयम् ।

वनौकसस्तात नित्यं काननाभिनिवासिनः ॥ २३ ॥

आजीव्यैकर्तारं भावं यस्त्यजन्त्यमुपधावति ।

न तस्माद् विन्दते क्षेमं जारं नार्पसती यथा ॥ २४ ॥

तस्माद् गवां ब्राह्मणानामद्रेक्षारभ्यतां मखः ।

य इन्द्रयागसम्भारास्तैरयं साध्यतां मखः ॥ २५ ॥

पच्यतां विविधाः पाकाः सूपाण्यःपायसादयः ।

संयावापूपशकुल्यः सर्वदोहश्च गृह्यताम् ॥ २६ ॥

हृयन्तामग्रयः सम्यग् ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः ।

अन्नं बहुगुणं तेभ्यो दीयतां धेनुदक्षिणाः ॥ २७ ॥

अन्येभ्यश्चाश्वापण्डालपतितेभ्यो यथाहृतः ।

यवसं च गवां दत्त्वा गिरये दीयतां वलिः ॥ २८ ॥

स्वलङ्घता भुक्तवन्तः स्वनुलिताः सुवाससः ।
 प्रदक्षिणं च कुरुत गोविप्रानलपर्वतात् ॥ २९ ॥
 एतन्मम मतं तात क्रियतां यदि रोचते ।
 अयं गोत्राक्षणादीणां मह्यं च दयितो मयः ॥ ३० ॥
 श्रीशुक उवाच—
 कालात्मना भगवता शक्रदर्पजिघांसाया ।
 प्रोक्तं निशम्य नन्दायाः साध्वगृह्णन्त तद्वचः ॥ ३१ ॥
 तथा च विदधुः सर्वे यथाऽहं मधुसूदनः ।
 वाचयित्वा स्वस्त्ययनं द्रव्यैर्गोविप्रभूताम् ॥ ३२ ॥
 उपहृत्य चलीन् सर्वानादता यवसं गवाम् ।
 गोधनानि पुरस्कृत्य गिरिं चक्रुः प्रदक्षिणम् ॥ ३३ ॥

अनांस्यनदुपुकानि ते चारुहा स्वलङ्घताः ।
 गोप्यश्च कृष्णवीर्याणि गायन्त्यः सद्भिर्जाशियः ॥ ३४ ॥
 कृष्णास्त्यन्त्यतमं रूपं गोपविश्रम्भणं गतः ।
 शैलोऽस्मीति ब्रुवन् भूरि बलिमादद् बृहद्गुः ॥ ३५ ॥
 तस्मै नमो ब्रजजनैः स चक्रे ह्यात्मनाऽऽत्मने ।
 अहो पश्यत शैलोऽसौ रूपी नोऽनुग्रहं व्यधात् ॥ ३६ ॥
 एषोऽब्रजानतां मर्त्यान् कामरूपी वनेचरः ।
 हन्ति ह्यस्मे नमस्यामः शर्मणे आत्मनो गवाम् ॥ ३७ ॥
 इत्यद्रिगां द्विजमसं बासुदेवप्रचांदिताः ।
 यथा विधाय गोपालाः सहकृष्णा ब्रजं ययुः ॥ ३८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रस्तदात्मनः पूजां विज्ञाय विहतां नृप ।
 गोपेभ्यः कृष्णनापेभ्यो नन्दादिभ्यश्चकोष ह ॥ १ ॥
 गणं सांबतंकं नाम मेघानां चान्तकारिणाम् ।
 इन्द्रः प्राचोदयत् क्रुद्धो बाक्यं चाहेशमन्युना ॥ २ ॥
 अहो श्रीमदमाहात्म्यं गोपानां काननीकसाम् ।
 कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य ये चक्रुर्देवहेलनम् ॥ ३ ॥
 यथाऽहैः कर्मभयैः कुप्यवेज्ञानमानिनः ।
 विषामान्वीक्षिकीं हित्वा तितीर्षन्ति भवान्वम् ॥ ४ ॥
 वाचालं मानिनं मत्तमङ्गं पण्डितमानिनम् ।
 कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य गोपा मे चक्रुरप्रियम् ॥ ५ ॥
 एषां धियाऽयलिमानां कृष्णनाप्यायितात्मनाम् ।
 धुनुत श्रीमदस्तम्भं पशून् नयत सहस्रम् ॥ ६ ॥
 अहं चैरावतं नागमाकृष्टानुव्रजे ब्रजम् ।
 मरुद्वर्णमहावेर्गैर्नन्दगोष्ठजिघांसया ॥ ७ ॥
 इत्थं मघवताऽऽज्ञा मेघा निर्मुक्तबन्धनाः ।
 नन्दगोकुलमासारैः पीडयामासुरोजसा ॥ ८ ॥
 वियोतमाना विपुद्भिर्नन्दः स्तनपितुभिः ।
 तीक्ष्णैर्मरुद्वर्णैर्नुत्ता ववृपुर्जलशर्कराः ॥ ९ ॥

स्यानुस्यूता वर्षधारा मुधत्स्वभेष्वभीक्ष्णशः ।
 जलीधैः प्राप्यमाना भूर्नादयत नतोन्नतम् ॥ १० ॥
 अत्यासारातिवातेन पशवो जातवेपनाः ।
 गोपा गोप्यश्च शीततां गोविन्दं शरणं ययुः ॥ ११ ॥
 शिरस्सुतांश्च कायेन प्राच्छायासारपीडिताः ।
 वेपमाना भगवतः पादमूलमुपाययुः ॥ १२ ॥
 कृष्ण कृष्ण महाभाग त्वन्नाथं गोकुलं प्रभो ।
 ज्ञातुमर्हसि देवान् कुपिताद् भक्तवत्सल ॥ १३ ॥
 शीतवर्षातिवातेन हन्यमानमचेतनम् ।
 निरीक्ष्य भगवान् मेने कुपितेन्द्रकृतं हरिः ॥ १४ ॥
 अपर्णाबुल्वणं वर्षमतिबातं शिलाभयम् ।
 स्वयंगिं विहतेऽस्माभिरिन्द्रो नाशाय वर्षति ॥ १५ ॥
 तत्र प्रतिविधिं सम्यगात्मयोगेन साधये ।
 लोकेशमानिनो मीढयाद् हरिष्ये श्रीमदं तमः ॥ १६ ॥
 न हि मद्भावायुक्तानां सुराणामीशविस्मयः ।
 मत्तः सतां मानभङ्गः प्रशमापोषपयते ॥ १७ ॥
 तस्मान्मच्छरणं गोष्ठं मन्नाथं मत्परिग्रहम् ।
 गोपाये स्वात्मयोगेन सोऽयं मे व्रत आहितः ॥ १८ ॥

इत्युक्त्यैकेन हस्तेन कृत्वा गोवर्षणाचलम् ।
 दधार लीलया कृष्णशङ्खाकमिव बालकः ॥ १९ ॥
 अपाह भगवान् गोपान् हेऽम्ब तात ब्रजौकसः ।
 यपोपजोषं विशत गिरिवर्तं समोधनाः ॥ २० ॥
 न त्रास इह वः कार्षो मद्भस्ताद्रिनिपातनान् ।
 वातवर्षभयं चालं तन्त्राणं विहितं हि वः ॥ २१ ॥
 तथा निर्विविशुर्गतं कृष्णाश्रासितमानसाः ।
 यथावकाशं सधनाः सप्रजः सोपजीवनाः ॥ २२ ॥
 धुतुड्युषां सुखापेक्षां हित्वा तैर्ब्रजवासिभिः ।
 वीक्ष्यमाणो दधाराद्रिं सप्ताहं नाचलत् पदान् ॥ २३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 कृष्णयोगानुभावं तं निशाम्येन्द्रोऽतिविस्मितः ।
 निस्तम्भो भ्रष्टसङ्कल्पः स्यान् मेपान् सन्न्यवारयत् ॥ २४ ॥
 खं व्यभ्रमुदितादित्यं वातवर्षं च दारुणम् ।
 निशाम्योपरतं गोपान् गोवर्षणधरोऽब्रवीत् ॥ २५ ॥
 निर्यात त्यजत त्रासं गोपाः सस्तीधनार्भकाः ।
 उपारतं वातवर्षं व्युदप्रायाश्च निम्नगाः ॥ २६ ॥

ततस्ते निर्ययुर्गोपाः स्वं स्वमादाय गोधनम् ।
 शकटाटोपकरणं स्त्रीबालस्थविराः शनैः ॥ २७ ॥
 भगवानपि तं शीलं स्वस्थाने पूर्ववत् प्रभुः ।
 पश्यतां सर्वभूतानां स्थापयामास लीलया ॥ २८ ॥
 तं प्रेमवेगान्निभृता ब्रजौकसो
 यथा समीयुः परिरम्भणादिभिः ।
 गोप्यश्च सस्नेहमपूजयन् मुदा
 दध्यक्षताद्रिर्ययुजुस्तथाऽऽशिपः ॥ २९ ॥
 यशोदा रोहिणी नन्दो रामश्च बलिनं वरः ।
 कृष्णमालिङ्ग्य युयुजुराशिपः स्नेहकातराः ॥ ३० ॥
 दिवि देवगणाः सर्वैस्सिद्धगन्धर्वचारणाः ।
 तुष्टुर्मुमुचस्तुष्टाः पुष्पवर्षाणि भारत ॥ ३१ ॥
 शुद्धदुन्दुभयो नेदुर्दिवि देवप्रचोदिताः ।
 जगुर्गन्धर्वपतयस्तुन्नुक्रममुखा नृप ॥ ३२ ॥
 ततोऽनुरक्तैः पशुपैः परिश्रितो राजन्
 स गोष्ठं सबलोऽविशद् हरिः ।
 तथाविधान्यस्य कृतानि गोपिका
 गायन्त्य ईयुर्मुदिता हृदिस्पृशः ॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एवंविधानि कर्माणि गोपाः कृष्णस्य वीक्ष्य ते ।
 नतद्वीर्यविदः प्रोचुः समुपेत्य सुविस्मिताः ॥ १ ॥
 बालकस्य यदेतानि कर्माण्यत्यङ्गुतानि वै ।
 कथमर्हत्यसौ जन्म ग्राम्येष्व्यात्मजगुप्सितम् ॥ २ ॥
 यः सप्तहायनो बालः करेणैकेन लीलया ।
 कथं विभ्रद् गिरिवरं पुष्करं गजराडिव ॥ ३ ॥
 तोकेनामीलिताक्षेण पूतनाया महीजसः ।
 पीतः स्तनः सह प्राणैः कालेनैव वयस्तनोः ॥ ४ ॥
 हिन्यतोऽधश्चायानस्य मास्यस्य चरणबुद्धिः ।
 अनोऽपतद् विपर्यस्तं रुदतः प्रपदाहतम् ॥ ५ ॥

एकहायन आसीनो हियमाणो विहायसा ।
 दैत्येन यस्तृणवर्तमहन कण्ठग्रहातुरम् ॥ ६ ॥
 कश्चिद् हेयङ्गवस्तेन्ये मात्रा बद्ध उत्सृज्यते ।
 गच्छन्नर्जुनयोर्मध्ये बाहुभ्यां तावपातयत् ॥ ७ ॥
 बने सधारयन् बत्सान् सरामो बालकैर्वृतः ।
 हन्तुकामं बकं दोभ्यौ मुखतोऽरिमपाटयत् ॥ ८ ॥
 बत्सेपु बत्सरूपेण प्रविशन्तं जिघांसया ।
 हत्वा न्यपातयत् तेन कपित्थानि च लीलया ॥ ९ ॥
 हत्वा रासभ्रं देतयं तद्वन्धूश्च बलान्वितः ।
 चक्रे तालवनं क्षेमं परिपकफलोचितम् ॥ १० ॥

प्रलम्बं घातयित्वाग्रं बलेन बलशालिना ।
 अमोचयद् ब्रजपशून् गोपांश्चारण्यवह्निः ॥ ११ ॥
 आशीषिणं महारीद्रं दमित्वा विमदं हृदात् ।
 प्रसह्योद्भास्य यमुनां चक्रेऽसी निर्विषोदकाम् ॥ १२ ॥
 दुस्त्यजश्चानुरागोऽस्मिन् सर्वेषां नो ब्रजीकसाम् ।
 नन्द ते तनयेऽस्मासु तस्याप्यीत्यत्तिकः कथम् ॥ १३ ॥
 क सप्तहायनो बालः क महाद्रिबिधारणम् ।
 ततो नो जायते शङ्का ब्रजनाथ तवात्मजे ॥ १४ ॥
 नन्द उवाच—
 श्रूयतां मे वचो गोपा व्येतु शङ्का च वोऽर्भक ।
 एनं कुमारमुद्दिश्य गमौ मे यदुवाच ह ॥ १५ ॥
 वर्णाश्रयः किलास्यासन् गृह्यतोऽनुपुगं तनूः ।
 शुद्धो रक्तस्तथा पीत इदानीं कृष्णतां गतः ॥ १६ ॥
 प्राणयं वसुदेवस्य कचिज्जातस्तवात्मजः ।
 वासुदेव इति श्रीमानभिज्ञाः सम्यचक्षते ॥ १७ ॥
 बहूनि सन्ति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते ।
 गुणकर्मानुरूपाणि तान्यहं वेद नो जनाः ॥ १८ ॥

एष वः श्रेय आधास्यद् गोपगोकुलनन्दनः ।
 अनेन सर्वदुर्गाणि यूयमञ्जस्तरिष्यथ ॥ १९ ॥
 पुराजनेन ब्रजपते! साधवो दस्युपीहिताः ।
 अराजकेऽरक्ष्यमाणा जियुर्दस्यून् समेधिताः ॥ २० ॥
 य एतस्मिन् महाभागाः प्रीतिं कुर्वन्ति मानवाः ।
 नारयोऽभिभवन्त्येतान् बिष्णुपक्षानिवासुराः ॥ २१ ॥
 तस्माज्जन्द कुमारोऽयं नारायणसमो गुणैः ।
 श्रिया कीर्त्याऽनुभावेन तत्कर्मसु न विस्मयः ॥ २२ ॥
 इत्युद्धा मां समादिश्य गर्गे च स्वगृहं गते ।
 मन्ये नारायणस्यांशं कृष्णमद्विष्टकारिणम् ॥ २३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति नन्दवचः श्रुत्वा गर्गगीतं ब्रजीकसः ।
 दृष्टुभूतानुभावास्ते कृष्णस्यामिततेजसः ।
 मुदिता नन्दमानर्चुः कृष्णं च गतविस्मयाः ॥ २४ ॥
 देवे वर्पति यज्ञविप्रवरूपा ब्रह्ममवर्पानिलैः ।
 सीदद्बालपशुश्रियाऽऽत्मशरणं दृष्ट्वाऽनुकम्प्युत्तमयः ।
 उन्कृत्यैकरोप शैलमवलो लीलौच्छिलीग्रं यथा
 विभ्रद् गोष्ट्रमपान्महेन्द्रमदभित् प्रीयात्र इन्द्रो गवाम् ॥ २५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
 गोवर्धने धृते शैले आसाराद् रक्षिते ब्रजे ।
 गोलोकादाब्रजन् कृष्णं सुरभिः शक एव च ॥ १ ॥
 विविक्त उपसङ्गस्य त्रीडितः कृतहेलनः ।
 पस्पर्श पादपोरेनं किरीटेनार्कवर्षसा ॥ २ ॥
 दृष्टुभूतानुभावोऽस्य कृष्णस्यामिततेजसः ।
 नष्टत्रिलोकेशमद इहमाह कृताञ्जलिः ॥ ३ ॥
 इन्द्र उवाच—
 विशुद्धसत्त्वं तव धाम शान्तं
 तपोमयं ध्वस्तरजस्तमस्कम् ।
 मायामयोऽयं गुणसम्प्रबाहो
 न विद्यते तेऽग्रहणानुबन्धः ॥ ४ ॥

कुतो नु तद्धेतव ईश मन्यु-
 लोभादयो येऽनुपलिङ्गभावाः ।
 अपापि दण्डं भगवान् विभर्ति
 धर्मस्य गुप्त्यै खलनिग्रहाय ॥ ५ ॥
 पिता गुरुस्त्वं जगतामपीशो
 दूरत्ययः काल उपातदण्डः ।
 हिताय चेच्छातनुभिः समीहसे
 मानं विधुन्वन् जगदीशमानिनाम् ॥ ६ ॥
 येऽस्मद्विधाः स्युर्जगदीश मानिन-
 स्त्वां वीक्ष्य कालेऽभयमाशु तं मदम् ।
 हित्वाऽऽर्थमागं प्रभजन्त्यथस्मया-
 ईश खलानामपि तेऽनुशासनम् ॥ ७ ॥

स त्वं ममैश्वर्यमदब्रुतस्य
 कृतागसस्तेऽविदुषः प्रभावम् ।
 क्षन्तुं प्रभोऽधार्हसि मूढचेतसो
 मैत्रं पुनर्भूम्तिरीश मेऽसती ॥ ८ ॥

तयावतारोऽयमधोक्षजेह
 भूयो भराणामुरुभारजन्मनाम् ।
 चम्पतीनामभवाय देव
 भवाय युष्मच्चरणानुवर्तिनाम् ॥ ९ ॥

नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय महात्मने ।
 वासुदेवाय कृष्णाय सात्वतां पतये नमः ॥ १० ॥

स्वच्छन्दोपात्तदेहाय विशुद्धज्ञानमूर्तये ।
 सर्वस्मै सर्वधीजाय सर्वभूतात्मने नमः ॥ ११ ॥

मयेदं भगवान् गोष्ठनाशायासारवायुभिः ।
 चेष्टितं विहते यज्ञे मानिना तीव्रमन्युना ॥ १२ ॥

त्ययंशानुगृहीतोऽस्मि ध्वस्तस्तभ्यो बृधोद्यमः ।
 ईश्वरं गुरुमात्मानं त्वामहं शरणं गतः ॥ १३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवं सङ्गीर्तितः कृष्णो मघोना भगवानमुम् ।
 मेघगम्भीरया वाचा प्रहसन्नदमब्रवीत् ॥ १४ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 मया तैःकारि मघवन् मखभङ्गोऽनुगृह्यता ।
 मदनुस्मृतये नित्यं मत्तत्प्रेन्द्रधिया भृशम् ॥ १५ ॥

ममैश्वर्यंश्रीमदान्धो दण्डपाणिं न पश्यति ।
 तं भंशयामि सम्पदभ्यो यस्य चेच्छाम्यनुग्रहम् ॥ १६ ॥

गम्यतां शक्र भद्रं ते क्रियतां मेऽनुशासनम् ।
 स्वीयतां स्वाधिकोपु युक्तैर्विसम्भवजितैः ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 अपाह सुरभिः कृष्णमभिवन्द्य मनस्विनी ।
 स्वसन्तानैरुषामन्य गोपकृषिणमीश्वरम् ॥ १८ ॥

सुरभिरुवाच—
 कृष्णकृष्ण महापाणिन विश्वान्मन विश्वमम्भव ।
 भवता लोकनाथेन सनाथा वयमच्युत ॥ १९ ॥

त्वं नः परमकं देवं त्वं न इन्द्रो जगन्पते ।
 भवाय भव गोविप्रदेवानां ये च साधवः ॥ २० ॥

इन्द्रं नस्त्याभिपेक्ष्यामो ब्रह्मणा चोदिता वयम् ।
 अवर्तीणोऽसि विश्वान्मन् भूमेर्भारगपनुत्तये ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवं कृष्णमुषामन्य सुरभिः पयसाऽऽत्मनः ।
 जलैश्चाकाशगद्गाया गेरावतकरोद्धृतैः ॥ २२ ॥

इन्द्रः सुरर्षिभिः साकं चोदितां देवमातृभिः ।
 अभ्यपिञ्चत दारुहार्हं गोविन्द इति चाभ्यधात् ॥ २३ ॥

तत्रागतास्तुम्बुरुनारदादयो
 गन्धर्वविद्याधरसिद्धचारणाः ।
 जगुर्यशो लोकमलापहं हरेः
 सुराङ्गनाः सन्ननृतुमुदाऽन्विताः ॥ २४ ॥

तं तुष्टुवर्देवनिकायकेतवो
 ल्यवाकिरंश्चाद्भुतपुष्पवृष्टिभिः ।
 लोकाः परां निर्वृतिमाप्नुवंस्त्रयो
 गावस्तदा गामनयन् पयोद्रुताम् ॥ २५ ॥

नानारसोपाः सरितां वृक्षा आसन् मधुसखाः ।
 अकृष्टपच्योपधयो गिरयोऽविभ्रदुन्मणीन् ॥ २६ ॥

कृष्णेऽभिपिक्त एतानि सर्वाणि कुरुनन्दन ।
 निर्वैराण्यभवंस्तात क्रूराण्यपि निसर्गतः ॥ २७ ॥

इति गोमोकुलपति गोविन्दमभिपिच्य सः ।
 अनुज्ञातो ययो शक्रो वृतां देवादिविर्दिवम् ॥ २८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ पड़विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एकादश्यां निराहारः समभ्यर्च्य जनार्दनम् ।
 स्नातुं नन्दस्तु कालिन्या द्वादश्यां जलमाविशत् ॥ १ ॥
 तं गृहीत्वाऽनयद् भृत्यो वरुणस्यासुरोऽन्तिकम् ।
 अविज्ञायासुरी चेलां प्रविष्टमुदकं निशि ॥ २ ॥
 गोपालास्तमपश्यन्तः कृष्ण रामेति चुक्रुशुः ।
 भगवांस्तदुपश्रुत्य पितरं वरुणाहतम् ॥ ३ ॥
 तदन्तिकं गतो राजन् स्वानामभयदो विभुः ।
 प्राप्तं वीक्ष्य हृषीकेशं लोकपालः सपर्यया ।
 महत्या पूजयित्वाऽऽह तद्दर्शनमहोत्सवः ॥ ४ ॥
 वरुण उवाच-
 अथ मे विभूतो देह अयाधौऽधिगतः प्रभो ।
 यत्पादभाजो भगवन्नबापुः पारमध्वनः ॥ ५ ॥
 नमस्तुभ्यं भगवते ब्रह्मणे परमात्मने ।
 न यत्र श्रूयते माया लोकदृष्टिविकल्पना ॥ ६ ॥
 अजानता मामकेन मूढेनाकार्यवेदिना ।
 आनीतोऽयं तव पिता तत् प्रभो क्षन्तुमर्हसि ॥ ७ ॥
 गोविन्द नीयतामेव पिता ते मामकाहृतः ।
 ममाप्यनुग्रहं कृष्ण कर्तुमर्हस्यशेषदृक् ॥ ८ ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं प्रसादितः कृष्णो भगवानखिलेश्वरः ।
 आदायागातुं स्वपितरं वन्धूनां चावहन्मुदम् ॥ ९ ॥
 नन्दस्त्वतीन्द्रियं दृष्ट्वा लोकपालमहोदयम् ।
 कृष्णं च सन्नतिं तेषां ज्ञातिभ्यो विस्मितोऽब्रवीत् ॥ १० ॥
 ते त्वीत्सुक्यधियो राजन् मत्वा गोपास्त्वधीश्वरम् ।
 अपि नः स्वगतिं सूक्ष्मामुपाधास्यदधीश्वरः ॥ ११ ॥
 इति स्वानां स भगवान् विज्ञायाखिलदृक् स्वयम् ।
 सङ्कल्पसिद्धये तेषां कृपयेदमचिन्तयत् ॥ १२ ॥
 जनो वै लोक एतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः ।
 उवाचवाचासु गतिषु न वेद स्वगतिं भ्रमन् ॥ १३ ॥
 इति सचिन्त्य भगवान् महाकारुणिको विभुः ।
 दर्शयामास लोकं स्वं गोपानां तमसः परम् ॥ १४ ॥
 सत्यं ज्ञानमनन्तं यद् ब्रह्म ज्योतिः सनातनम् ।
 यद् हि पश्यन्ति मुनयो गुणापाये समाहितम् ॥ १५ ॥
 ते तु ब्रह्महृदानीता मग्नाः कृष्णमचक्षत ।
 ददृशुर्ब्रह्मणो लोकं यत्राहूरोऽध्यगात् पुरा ॥ १६ ॥
 नन्दादयस्तु तं दृष्ट्वा परमानन्दनिर्वृताः ।
 कृष्णं च तत्र छन्दोभिः स्तूपमानं सुविस्मिताः ॥ १७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पड़विंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

भगवानपि तां रात्रिं शारदोत्फुल्लमल्लिकाम् ।
 वीक्ष्य रन्तुं मनश्चेक्रे योगमायामुपाश्रितः ॥ १ ॥
 तदोदुराजः ककुभः कैर्युसं
 प्राच्या विलिम्बन्नरुणैश्च शन्तमैः ।
 स चर्पणीनामुदगाच्छुचो मूजन्
 प्रियः प्रियाया इव दीर्घदर्शनः ॥ २ ॥
 दृष्ट्वा मुकुन्दस्तमखण्डमण्डलं
 रामाननाभं नवकुङ्कुमारुणम् ।

वनं च तत्कोमलगोभिरञ्जितं
 जगो कलं वामदृशां मनोरमम् ॥ ३ ॥
 निशम्य गीतं तदनङ्गवर्धनं ब्रजस्थितः
 कृष्णनिपक्तमानसाः ।
 आजगमृग्न्यान्त्यमलक्षिताशयाः
 स यत्र कार्तस्वरलोलकुण्डलाः ॥ ४ ॥
 दुहुन्त्योऽभियपुः काश्चिद् दोहं हित्वा समुत्सुकाः ।
 पयोऽधिस्थित्य संयावमनुद्वास्यापरा ययुः ॥ ५ ॥

परिवेषयन्त्यस्तद् हित्वा पाययन्त्यः शिशून् पयः ।
 शुश्रूषन्त्यः पतीन् काश्चिदशनन्त्योऽपास्य भोजनम् ॥ ६ ॥

लिम्पन्त्यः प्रमृजन्त्योऽन्या अञ्जन्त्यः काश्च लोचने ।
 व्यत्यस्तवस्त्राभरणाः काश्चित् कृष्णान्तिकं ययुः ॥ ७ ॥

ता वार्यमाणाः पतिभिः पितृभिर्भ्रातृबन्धुभिः ।
 गोविन्दापहृतात्मानो न न्यवर्तन्त योषितः ॥ ८ ॥

अन्तर्गृहगताः काश्चिद् गोप्योऽलब्धविनिर्गमाः ।
 कृष्णं तद्भावनायुक्ता दध्युमीलितलोचनाः ॥ ९ ॥

दुस्सहप्रेष्टविरहतीव्रतापधुताशुभाः ।
 ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेषनिर्वृत्त्या क्षीणमङ्गलाः ॥ १० ॥

तमेव परमात्मानं जारबुद्ध्याऽपि सङ्गताः ।
 जहुर्गुणमयं देहं सयः प्रक्षीणवन्धनाः ॥ ११ ॥

राजोवाच—
 कृष्णं विदुः परं कान्तं न तु ब्रह्मतया मुने ।
 गुणप्रवाहोपरमस्तासां गुणधियां कथम् ॥ १२ ॥

श्रीशुक उवाच—
 उक्तं पुरस्तादेतत्ते चैयः सिद्धिं यथा गतः ।
 द्विपन्नपि हृषीकेशं किमुताधोऽक्षजप्रियाः ॥ १३ ॥

नृणां निःश्रेयसार्थाय व्यक्तिर्भवतो नृप ।
 अव्यक्तस्याप्रमेयस्य निर्गुणस्य गुणात्मनः ॥ १४ ॥

कामं क्रोधं भयं मोहं मैत्रीं सौहृदमेव च ।
 नित्यं हरी विदधतो यान्ति तन्मयतां हि ते ॥ १५ ॥

न चैवं विस्मयः कार्यो भवता भगवत्पते ।
 योगेश्वरेऽवरे कृष्णे यत एतद् विमुच्यते ॥ १६ ॥

ता दृष्ट्वाऽन्तिकमायाता भगवान् ब्रजयोषितः ।
 अवदद् वदतां श्रेष्ठो वाचःपार्श्वीर्मोहयन् ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 स्वागतं यो महाभागाः प्रियं किं करवाणि बः ।
 ब्रजस्यानामयं कश्चिद् ब्रूतागमनकारणम् ॥ १८ ॥

रजन्येषा घोररूपा घोरसत्यनिषेविता ।
 प्रतिपात ब्रजं नेह स्थेयं स्त्रीभिः सुमध्यमाः ॥ १९ ॥

मातरः पितरः पुत्रा भ्रातरः पतयश्च बः ।
 विचिन्वन्तो ह्यपश्यन्तो मा कृष्यं बन्धुसाध्वसम् ॥ २० ॥

दष्टं वनं कुसुमितं राकेशकररजितम् ।
 यमुनानिलनरिजत्तरुपङ्कजशोभितम् ॥ २१ ॥

तद् यात माचिरं गोष्ठं शुश्रूषध्वं पतीन् सतीन् ।
 क्रन्दन्ति वत्सा बालाश्च तान् पाययत दुहृत ॥ २२ ॥

अथवा मदभिस्त्रेहाद् भवत्यो यन्त्रिताशयाः ।
 आगता ह्युपपन्नं तत् प्रीयन्ते मम जन्तवः ॥ २३ ॥

भर्तुः शुश्रूषणं स्त्रीणां परो धर्मो ह्यमायया ।
 तद् बन्धूनां च कल्याणं प्रजानां चानुपोषणम् ॥ २४ ॥

दुःशीलो दुर्भगो वृद्धो जडो रोम्यधनोऽपि वा ।
 पतिः स्त्रीभिर्न हातव्यो लोकेऽशुचिरपातकी ॥ २५ ॥

अस्वर्ग्यमयशस्यं च फल्गु कृच्छ्रं भयाबहम् ।
 जुगुप्सितं च सर्वत्र औपपत्यं कुलखियः ॥ २६ ॥

श्रवणाद् दर्शनाद् ध्यानान्मयि भावोऽनुकीर्तनात् ।
 न तथा सन्निकर्षेण प्रतिपात ततो गृहान् ॥ २७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इति विप्रियमाकर्ण्य गोप्यो गोविन्दभाषितम् ।
 विपण्णा भग्नसङ्ख्याविचिन्तामापुर्दुरत्ययाम् ॥ २८ ॥

न्यक्कृत्य वक्त्रवनजान्यतितापशुष्यद्-
 विम्बाधाराणि चरणेन महीं लिखन्त्यः ।
 अक्षरूपात्तमपिभिः कुचकुङ्कुमानि
 तस्म्युर्जन्त्य उरुदुःखभराः स्म तूष्णीम् ॥ २९ ॥

प्रेष्टं प्रियेतरमिव प्रतिभाषमाणं
 कृष्णं तदर्धविनिर्वर्तितसर्वकामाः ।
 नेत्रे विभ्रमज्य रुदितोषहते स्म किञ्चित्
 संरम्भगद्गदगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः ॥ ३० ॥

गोष्प उचुः—
 मैवं विभोऽर्हति भवान् गदितुं नृशंसं
 सन्त्यज्य सर्वविषयोस्तव पादमूलम् ।
 भक्त्या भजेम दुरवग्रह मा त्यजाम्भान्
 देवो यथाऽऽदिपुरुषो भजतो मुमुक्षुः ॥ ३१ ॥

यत्पत्यपत्यसुहृदामनुवृत्तिरङ्ग
स्त्रीणां स्वधर्म इति धर्मविदा त्वयोक्तम् ।

अस्त्येव तत् तदपि देव वरे त्वयीशे
प्रेष्टो भवांस्तनुभूतां किल बन्धुरात्मा

॥ ३२ ॥

कुर्वन्ति हि त्वयि रतिं जुगलाः स्व आत्मन्
नित्याप्रियैः पतिसुतादिभिरार्तिदैः किम् ।

तत्रः प्रसीद वरदेश्वर मा स्म छिन्या
आशां धृतां त्वयि परामरचिन्दनेत्र

॥ ३३ ॥

चित्तं सखे न भवतापहतं गृहेषु
यन्निर्विशत्युत करावपि गृहकृत्ये ।

पादौ पदं न चलतस्तथ पादमूलाद्
यामः कथं ब्रजमयो करवाम किं वा

॥ ३४ ॥

सिञ्चाद् नस्त्वदधरामृतपूरकेण
हासावलोककलगीतजह्नुःछयाग्रिम् ।

नो चेद् वयं विरहजाड्युपपुक्तदेहा
ध्यानेन याम पदयोः पदवीं सखे ते

॥ ३५ ॥

यर्हाम्बुजाक्ष तव पादतलं रमाया
दत्तक्षणं कचिदरण्यजनप्रियस्य ।

अस्त्राक्षम तत्प्रभृति नान्यसमक्षमङ्ग
स्थातुं त्वया विरहिता वत पारयामः

॥ ३६ ॥

श्रीर्यत्पदाम्बुजरजश्चकमे तुलस्या
लब्ध्वाऽपि बक्षसि पदं किल भृत्यजुष्टम् ।

यस्याः स्ववीक्षणकृतोऽन्यसुरप्रपासः-
तद्गद् वयं च तव पादरजः प्रपन्नाः

॥ ३७ ॥

तत्रः प्रसीद वृजिनार्दन तेऽङ्गिमूलं
प्राप्ता विसृज्य वसतीस्त्वदुपासनाशाः ।

त्वत्सुन्दरस्मितनिरीक्षणतीव्रकाम
तप्तात्मनां पुरुषभूषण देहि दास्यम्

॥ ३८ ॥

वीक्ष्यालकावृतमुखं तव कुण्डलश्री-
गण्डस्थलाधरसुगं हरितावलोकम् ।

दत्ताभयं च भुजदण्डयुगं त्रिलोक्य
बक्षः श्रियैकरमणं च भवाम दास्यः

॥ ३९ ॥

का स्यद्ग ते कलपदायतवेणुगीत
सम्मोहिताऽऽर्धचरितात्र चलेत् त्रिलोक्याम् ।

त्रैलोक्यसौभागमिदं च निरीक्ष्य रूपं
यद् गोद्विजद्रुममृगाः पुलका न्यविभ्रन्

॥ ४० ॥

व्यक्तं भवान् ब्रजभयार्तिहरोऽभिजातो
देवो यथाऽऽदिपुरुषः सुरलोकगोप्ता ।

तत्रो निपेहि करपङ्कजमार्तवन्धो
तप्तस्तनेषु च शिरस्सु च किङ्करीणाम्

॥ ४१ ॥

श्रीशुक उवाच-

इति विह्वलितं तासां ध्रुत्वा योगेश्वरोऽश्वरः ।
प्रहस्य सदयं गोपीरात्मारामो न्यरीरमत्

॥ ४२ ॥

ताभिः समेताभिरुदारचेष्टितः
श्रियक्ष्णोत्फुल्लमुखीभिरच्युतः ।

उदारहासद्विजकुन्ददीधितिः
व्यरोच्यतेनाङ्ग इवोडुभिर्वृतः

॥ ४३ ॥

उपगीयमान उद्गायन् वनिताशतव्यूधपः ।
मालां विभ्रद् वैजयन्तीं व्यचरन्मण्डयन् वनम्

॥ ४४ ॥

नयाः पुलिनमाविश्य गोपीभिर्हिमबालुकम् ।
जुष्टं तत्तरलानन्दिकुमुदामोदवापुना

॥ ४५ ॥

बाहुप्रसारपरिरम्भकरालको-
रुनीवीस्तनालभननर्मकराग्रपातैः ।

क्षेलावलोकहसितैर्ब्रजसुन्दरीणा-
मुत्तम्भयन् रतिपतिं रमयावकार

॥ ४६ ॥

एवं भगवतः कृष्णाह्वयमाना महात्मनः ।
स्वात्मानं मेनिर स्त्रीणां मानिन्योऽभ्यधिकं

(अधिकान्वायधिकं) भुवि
तासां तत्सौभाग्यमदं वीक्ष्य मानं च केशवः ।

॥ ४७ ॥

प्रशमाय प्रसादाय तत्रैवान्तरधीयत

॥ ४८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अन्तर्हिते भगवति सहसैव ब्रजाङ्गनाः ।

अतर्प्यस्तमचक्षाणाः करिण्य इव यूथपम् ॥ १ ॥

गत्याऽनुरागस्मितरञ्जितेक्षिते-

र्मनोरमालापविहारविभ्रमैः ।

आक्षिप्तचित्ताः प्रमदा रमापते-

स्तास्ता विचेष्टा जगुहुस्तदात्मिकाः ॥ २ ॥

गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिपु

प्रियाः प्रियस्य प्रतिरूढमूर्त्यः ।

असायहं न्वित्यबलास्तदात्मिका

नावेदिपुः कृष्णविहारविभ्रमाः ॥ ३ ॥

गायन्त्य उचैरमुमेव सङ्गता

विचेरुन्मत्तकवद् वनाद् वनम् ।

पप्रच्छुराकाशवदन्तरं बहिः

भूतेषु सन्तं पुरुषं वनस्पतीन् ॥ ४ ॥

दृष्टो वः कश्चिदश्वत्थं प्लक्षं न्यग्रोधं किंशुक ।

नन्दसुनुरिहागात् किं सह हासावलोकनैः ॥ ५ ॥

कश्चित् कुरवकाशोकं नागं पुष्पागं चम्पक ।

रामानुजो मानिनीनां दोग्धा नन्दस्य चात्मजः ॥ ६ ॥

कश्चित् तुलसिं कल्याणिं गोविन्दचरणप्रिये ।

सह त्वालिङ्गुलैर्विभ्रद् दृष्टस्तेऽतिप्रियोऽच्युतः ॥ ७ ॥

मालत्यदर्शि वः कश्चिन्मल्लिके जातिपृथिके ।

प्रीतिं वा जनयन् यातः करस्पर्शेन माधवः ॥ ८ ॥

चूतप्रियालपनसासनकोविदारज-

म्ब्यर्शविल्ववकुलाम्बकदम्बनीपाः ।

यैऽन्ये परार्थभविनो यमुनोपकूलाः

शंसन्तु कृष्णपदवीं रहितात्मनां नः ॥ ९ ॥

किं ते कृतं क्षिति शुभं वत केशवाङ्गि

स्पर्शोत्सवोन्मुलकिताऽङ्गहर्षिभासि ।

अप्यङ्गिसम्भव उरुक्रमचित्रमाढा

आहो वराहवपुषा परिरम्भणेन ॥ १० ॥

अप्येणपट्वुपगतः प्रिययेह गात्रे-

स्तन्वन् दृशां सखि सुनिर्वृतिमीश्वरो वः ।

कान्ताङ्गसङ्गकुचकुङ्कुमरञ्जितायाः

कुन्दस्रजः कुलपतेरिह वाति गन्धः ॥ ११ ॥

वाहुं प्रियां स उपधाय गृहीतपद्मो

रामानुजस्तुलसिकालिकुलैर्मदान्यैः ।

अन्वीयमान इह यस्तरवः प्रणामं

किं वाऽभिनन्दति चरन् प्रणयावलोकैः ॥ १२ ॥

पश्यतेह लता वाहूनप्याश्लिष्टा वनस्पतेः ।

नूनं तत्करजस्पर्शाद् विभ्रत्युत्पुलकान्यहो ॥ १३ ॥

एवं कृष्णं पृच्छमाना वृन्दावनलतास्तरून् ।

व्यचक्षत वनोद्देशे पदानि परमात्मनः ॥ १४ ॥

पदानि व्यक्तमेतानि नन्दसूनोर्महात्मनः ।

लक्ष्यन्ते हि ध्वजाम्भोजवज्राङ्गुशलतादिभिः ॥ १५ ॥

तैस्तेः पदैस्तत्पदवीमन्विच्छन्त्योऽग्रतोऽवलाः ।

यध्याः पदैः सुपृक्तानि विलोक्यार्ताः समञ्जुबन् ॥ १६ ॥

कस्याः पदानि चैतानि याताया नन्दसुनुना ।

असन्त्यस्तप्रकोष्ठयाः करिण्याः करिणा यथा ॥ १७ ॥

अनयाऽऽरापितो नूनं भगवान् हरिरीश्वरः ।

यन्नो विहाय गोविन्दः प्रीतो यामनयद् रहः ॥ १८ ॥

धन्या अहो अमी आल्यो गोविन्दाङ्गयज्जरेणवः ।

यान् ब्रह्मेशो रमादेवी दधुर्मुग्धां तदूतये ॥ १९ ॥

तस्या अमूनि नः क्षोभं कुर्वन्त्युच्चैः पदानि यत् ।

एकाऽपहृत्य गोपीनां रहो भुङ्क्तेऽच्युताधरम् ॥ २० ॥

न लक्ष्यन्ते पदान्यत्र तस्या नूनं तृणाङ्गुलिः ।

खिद्यन्सुजाताहितलामुभिन्ये प्रेयसी प्रियः ॥ २१ ॥

इमान्यधिकमग्रानि पदानि बहोवो वधूम् ।

गोप्यः पश्यत कृष्णस्य भाराङ्गान्तानि कामिनः ॥ २२ ॥

अत्राबरोपिता कान्ता पुष्पहेतोर्महात्मना ।

अत्र प्रसूनापचयः प्रियार्थं प्रेयसा कृतः ॥ २३ ॥

प्रपदाक्रमणे एते पश्यतासकले पदे ।
 केदप्रसाधनं त्वत्र कामिन्याः कामिना कृतम् ॥ २४ ॥
 तानि चूडयता कान्तामुपविष्टमिह ध्रुवम् ।
 रेमे तथा चात्मरत आत्मारामोऽप्यखण्डितः ॥ २५ ॥
 इत्येवं प्रलपन्त्यस्तादृशेर्गोप्योविचेतनाः ।
 कामिनां दर्शयन् देव्यं स्त्रीणां चैव दुःखतमात्मा ॥ २६ ॥
 यां गोपीमनयत् कृष्णो विहायान्याः स्त्रियो वने ।
 सा च मेने तदाऽऽत्मानं वरिष्ठं सर्वयोपिताम् ॥ २७ ॥
 हित्वा गोपीः कामयाना मामसौ भजतेऽति ह ।
 ततो गत्वा वनोद्देशं दृष्ट्वा केदप्रमव्रवीत् ॥ २८ ॥
 न पारयेऽहं चलितुं नय मां यत्र ते मनः ।
 एवमुक्तः प्रियामाह स्कन्ध आरुह्यतामिति ॥ २९ ॥

ततश्चान्तर्दधे कृष्णः सा वधूरन्वतप्यत ।
 हा नाय रमण प्रेष्ट कासि कासि महाभुज ।
 दास्यास्ते कृपाया मे सखे दर्शय सन्निधिम् ॥ ३० ॥
 अन्विच्छन्त्यो भगवतो मार्गं गोप्योऽविदूरतः ।
 ददगुः प्रियविश्लिष्टां मां हितां दुःखितां सतीम् ॥ ३१ ॥
 तथा कथितमाकर्ण्य मानप्राप्तिं च माधवात् ।
 अवमानं च दीरात्प्याद् विस्मयं परमं ययुः ॥ ३२ ॥
 गत्वा वनाद् वनं चन्द्रज्योत्स्ना यावद् विभाव्यते ।
 तमःप्रविष्टमालस्य ततो निववृत्तुः स्त्रियः ॥ ३३ ॥
 तन्मनस्कास्तदालापास्तद्विचेषास्तदात्मिकाः ।
 तद्गुणानेव गायन्त्यो नात्मागाराणि सस्मरुः ॥ ३४ ॥
 पुनः पुलिनमाविश्य कालिन्याः कृष्णभावनाः ।
 समवेता जगुः कृष्णं तदागमकाहिताः ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भगवते दशमस्कन्धे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

गोप्य उचुः—

जयति तेऽधिकं जन्मना व्रजः थयत इन्द्रिग साधु तत्र हि ।
 दयित इक्षतां त्वां दिदक्षतां त्वयि धृतासयस्त्वा विचिन्वन्ते ॥
 ब्रजजनार्तिहन् वीर योपितां निजजनस्मयध्वंसनस्मित ।
 भज सखे भये किङ्करीः स्म नो जलरुहाननं चारु दर्शयन् ॥
 शरदुदाशये साधुजातसत्तरसिजोदध्रीमुपा दृष्ट्वा ।
 सुरतनाथ तेऽशुल्कदासिका वरद निप्रतो नेह किं वधः ॥
 श्रियजलाशयाद् व्यालगधसाद् वर्षमान्नादं धंयुतानलान् ।
 वृषमयाद् भयाद् विषयनांमृगाद् वृषभ ते ययं रक्षिता मुहुः ॥
 स खलु गोपिकानन्दनो भवानखिलदेहिनामन्तरात्महृक् ।
 बिखनसाधितो विशयगुप्तये सख उदेयिवान् सात्वतां कुले ॥
 विरचिताभयं वृष्णिबयं ते शरणमीयुषां संसृतेर्भयात् ।
 करसरोरुहं कान्त कामदं शिरसि पेहि नः श्रीकरग्रहम् ॥ ६॥
 प्रणतदेहिनां पाषकशानं नृपचारानुगं श्रीनिकेतनम् ।
 फणिफणापितं ते पदाम्बुजं कृणु कुचेपु नः कृन्धि हृच्छयम् ॥

मधुरा गिरा वल्गुवाक्यया बुधमनोज्ञया पुष्करेक्षण ।
 विधिकीरिमा वीर मुह्यतीरधरसीधुनाऽऽप्याययस्य नः ॥८॥
 तव कथामृतं तसजीवनं कविभीरीडितं कल्मषापहम् ।
 श्रवणमङ्गलं श्रीमदागतं भुवि गृणन्ति ते भूरिदा जनाः ॥ ९॥
 प्रहसितं श्रिय प्रेमवीक्षितं बिह्वरणं च ते ध्यानमङ्गलम् ।
 रहसि संविदा या हृदिस्पृशः कुहक नो मनः क्षोभयन्ति हि ॥
 चलसि यद् ब्रजाचारयन् पशन् नलिनसुन्दरं नाथ ते पदम् ।
 नृणशिलादुरं गीदनीति नः कलिलतां मनः कान्त गच्छसि ॥
 दिनपरिक्षये नीलकुन्तलेर्वनरुहाननं विप्रदावृतम् ।
 वनरजस्वलं दर्शयन् मुहुर्मनसि नः स्मरं वीर यच्छसि ॥
 प्रणतकामदं पञ्चार्चितं धरणिमण्डनं ध्येयमापदि ।
 चरणपङ्कजं शन्तमं च ते रमण नः स्तनेष्वर्पयाधिहन् ॥
 सुरतवर्धनं शोकनाशनं स्वरितवेणुना सुपु बुभ्रियतम् ।
 उतरगात्रविस्मार्गं नृणां बितर वीर नस्तेऽधरामृतम् ॥१४॥
 अटति यद् भवानखि काननं नृपि युगायते त्वामपश्यताम् ।
 कुटिलकुन्तलं श्रीमुखं च ते जडवदीक्षतां पक्ष्मनुदृशाम् ॥

पतिसुतान्वयभ्रातृवान्धवानतिविलह्य ते ह्यच्युतागताः ।
 गतिविदस्तबोद्रीतमोहिताः कितव योपितः कस्त्यजेत्रिशि ॥
 रहसि संविदं हृच्छयोदयं प्रहसिताननं प्रेमवीक्षणम् ।
 बृहदुरःधियो धाम वीक्ष्य ते मुहुरत्सिमृहा मुखते मनः ॥

ब्रजवर्नाकसां व्यक्तिरद्भुते वृजिनहन्यलं विश्वमज्ञलम् ।
 भज मनाक् च नस्त्यन्मृदात्मनां स्वजनहृद्गुणं यत्निपुदनम् ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इति गोप्यः प्रगायन्त्यः प्रलपन्त्यश्च चित्रधा ।
 रुद्रदुः सुस्वरं राजन् कृष्णदर्शनलालसाः ॥ १ ॥
 तासामाविरभूच्छीरः स्मयमानमुखाम्बुजः ।
 पीताम्बरधरः स्वगी साक्षान्मन्मथमन्मथः ॥ २ ॥
 तं विलोक्यागतं प्रेष्ठं प्रीत्युत्फुल्लदशोऽबलाः ।
 उत्तस्युर्गुणपत् सर्वास्तन्वः प्राणमिवागतम् ॥ ३ ॥
 काचित् कराम्बुजं शीरेर्जगृहेऽलिना मुदा ।
 काचिद् दधार तद्वाहमंसे चन्दनरूपितम् ॥ ४ ॥
 काचिदालिनाऽगृह्णात् तन्वी ताम्बूलचर्वितम् ।
 एका तदङ्घ्रियुगलं सन्तसस्तनयोरधात् ॥ ५ ॥
 एका भुक्तुमिवाभ्य प्रेमसंरम्भबिह्वला ।
 प्रत्यवैक्षत् कटाक्षेण निर्दण्डशनच्छदा ॥ ६ ॥
 अपराऽनिमिषं हृग्भ्यां जुपाणा तन्मुखाम्बुजम् ।
 आपीतमपि नातृप्यत् सन्तस्तचरणं यथा ॥ ७ ॥
 तं काचिन्नेत्ररन्ध्रेण हृदिकृत्य निमील्य च ।
 पुलकाव्युपगुह्यास्ते योगीवानन्दनिर्भरा ॥ ८ ॥
 सर्वास्ताः केशबालोकपरमोत्सवनिर्वृताः ।
 जहृर्बिरहजं तापं प्राङ् प्राप्य यथा जनः ॥ ९ ॥
 ताभिर्विधूतशोकाभिर्भगवानच्युतो नृप ।
 व्यरोचतापिकं तात पुरुषः शक्तिभिर्यथा ॥ १० ॥
 ताः समादाय कालिन्या निर्विशय पुलिनं विशुः ।
 पिकसत्कुन्दमन्दारसुरतानिलपट्पदम् ॥ ११ ॥
 शरबन्त्रांशुसन्दोहध्वस्तदोषातमः शिवम् ।
 कृष्णया इस्ततरलाचितकोमलबालुकम् ॥ १२ ॥

तद्दर्शनाद्वादविधूतहृद्गुणो मनोरथान्तं श्रुतयो यथा ययुः ।
 स्यैरुत्तरीयैः कुचकुटुम्भादितैरर्चीकृपन्नासनमात्मबन्धये ॥ १३ ॥
 तत्रोपविष्टो भगवान् स ईश्वरो योगेश्वरान्तर्हृदि कल्पितासनः ।
 चकास गोपीपरिपट्रतोऽर्चितखिलोक्यलक्ष्म्यकपदं यपुर्दधत् ॥
 सभाजयित्वा तमनङ्गदीपनं सहस्रलीलेक्षणचिभ्रमद्भुवः ।
 संस्पर्शानोत्काङ्कृताङ्गहृच्छयं संस्तभ्य ईपत्कुपिता वभाषिरे ॥
 गोप्य उचुः—
 भजतोऽनु भजन्त्येक एक एतद्विपर्ययम् ।
 नोभयांश्च भजन्त्यन्य एतनो ब्रूहि साधु भोः ॥ १६ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 मिथो भजन्ति ये सख्यः स्वार्थैकान्तोद्यमा हि ते ।
 न तत्र सौहृदं धर्मः स्वार्थं तद् वित्त नान्यथा ॥ १७ ॥
 भजन्त्यभजतो ये वै करुणाः पितरो यथा ।
 धर्मो निरपवादोऽत्र सौहृदं च सुमध्यमाः ॥ १८ ॥
 भजतोऽपि न वै केचिद् भजन्त्यभजतः कुतः ।
 आत्मारामा ह्याप्तकामा ह्यकृतज्ञा गुरुद्रुहः ॥ १९ ॥
 नाहं तु सख्यो भजतोऽपि जन्तून् भजाम्यमीषामनुवृत्तयो यथा ।
 तथैव मत्तः फलसम्पदः स्युरुवाचवाः कल्पतरोरिवार्थिनाम् ॥
 यथाऽधनो लब्धधने विनष्टे तथिन्नयाऽन्यं निभूतं न वेद ।
 एवं मदधार्पितलोकवेदस्थानां हि वा मय्यनुवृत्तयोऽबलाः ॥
 मया परोक्षं भजता निरोदितं सार्वयितुं नार्हथ मां श्रियं श्रियाः ॥
 न पारयेऽहं निरवयसंयुजां
 सुसाधुकृत्यं विवुषायुपाऽपि बः ।
 यो मां भजेद् दुर्जरदेहशुद्धलाः
 संवृश्य वृद्धिं प्रतिपाति सोऽधुना ॥ २३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

इत्थं भगवतो गोप्यः श्रुत्वा वाचः सुपेशलाः ।
 जहुर्विरहं तापं तत्सङ्गोपचिताशिपः ॥ १ ॥

तत्रारभत गोविन्दो रासक्रीडामनुव्रते ।
 सीरत्नैरन्वितः प्रीतेरन्योन्यावद्बाहुभिः ॥ २ ॥

रासोत्सवः सम्प्रवृत्तो गोपीमण्डलमण्डितः ।
 योगेश्वरेण कृष्णेन तासां मध्ये द्वयोर्द्वयोः ।
 प्रविष्टेन गृहीतानां कण्ठे स्वनिकटं स्त्रियः ॥ ३ ॥

यन्मन्येरन् नभस्तावद् विमानशतसङ्कुलम् ।
 दिव्यीकसां सदारणामौत्सुक्यनिभृतात्मनाम् ॥ ४ ॥

ततो दुन्दुभयो नेदुः खात् पेतुः पुष्पवृष्टयः ।
 जगुर्गन्धर्वपतयः सखीकास्तयशोऽमलम् ॥ ५ ॥

बलपानां नूपुराणां किङ्किणीनां च योषिताम् ।
 सप्रियाणामभूच्छब्दस्तुमुलो रासमण्डले ॥ ६ ॥

तत्रापि शुशुभे ताभिर्भगवान् देवकीसुतः ।
 मध्ये मणीनां हेमानां महामरकतो यथा ॥ ७ ॥

पादन्यासेर्भुजविपुतिभिः सुस्मितैर्भूविलासैः
 भज्यन्मध्यैश्चलकुचतटैः कुण्डलैर्गण्डलोलेः ।
 स्विद्यन्मुख्यः कवररशनाग्रन्थयः कृष्णवध्यो
 गायन्त्यस्तं तडित इव ता मेषचक्रे विरेजुः ॥ ८ ॥

उच्चैर्जगुः कुतमदा रक्तकण्ठयो रतिप्रियाः ।
 कृष्णाभिर्मर्शमुदिता यद्रीतेनेदमावृतम् ॥ ९ ॥

काचित् समं मुकुन्देन स्वरजातीरमिथिताः ।
 उन्नित्ये पूजिता तेन प्रीयता साधु साध्विति ।
 तदेव ध्रुवमुन्नित्ये तस्यै मानं च बहुदात् ॥ १० ॥

काचिद् रासपरिश्रान्ता पार्श्वस्थस्य गदाभूतः ।
 जग्राह बाहुना स्कन्धं सवत्कवरमल्लिका ॥ ११ ॥

तत्रैका सगतं वहुं कृष्णस्योत्पलसीरभम् ।
 चन्दनालिसमाग्राय हृष्टरोमा चुचुम्ब ह ॥ १२ ॥

कस्याश्चित्राटचविश्वमकुण्डलन्विभूपितम् ।
 गण्डं गण्डे सन्दधन्वा आदात् ताम्बूलचर्वितम् ॥ १३ ॥

नृत्यन्ती गायती काचित् कूजभूपुरमेखला ।
 पार्श्वस्थाच्युतहस्ताब्जं श्रान्ताऽधात् स्तनयोः शिवम् ॥ १४ ॥

गोप्यो लब्ध्वाऽच्युतं कान्तं श्रिय एकान्तबल्लभम् ।
 गृहीतकण्ठयस्तरोभ्यां गायन्त्यस्तं विजहिरे ॥ १५ ॥

कर्णोत्पलालकविटङ्कपोलधर्म-
 यवत्रश्रियो बलयनपूरपोषबाधैः ।
 गोप्यः समं भगवता ननुतुः स्म केश-
 सस्तस्रजो भ्रमरगायकरासगोष्ठ्याम् ॥ १६ ॥

एवं परिष्वङ्कराभिर्मर्शस्त्रिभेक्षणोदामविलासहासैः ।
 रमे रमेशो ब्रजकामिनीभिर्यथा स्वतन्त्रः प्रतिघं विडम्बयन् ॥

तदङ्गसङ्गप्रमदाकुलेन्द्रियाः
 केशान् दुकुलं कुचपट्टिकां वा ।
 त्यक्तुं पतिं वोदुमलं ब्रजस्रियो
 विस्स्तमान्याभरणाः कुरूद्रह ॥ १८ ॥

कृष्णविक्रीडितं वीक्ष्य व्यमुहन्त सुरस्रियः ।
 कामादिताः शशाङ्कच सगणो विस्मितोऽभवत् ॥ १९ ॥

कृत्वा तावन्मात्मानं यावतीर्गोपयोषिताः ।
 राम भगवांस्तारिभिरात्मारामोऽपि लीलया ॥ २० ॥

तासां रनिविहारेण श्रान्तानां वदनानि सः ।
 प्रामृजत् करुणः श्रेष्ठा शन्तेनान्द्र पाणिना ॥ २१ ॥

गोप्यः स्फुरन्मकरकुण्डलकुन्तलन्विह-
 गण्डश्रिया सुरतहासनिरीक्षणेन ।
 मानं दधत्य कपभस्य जगुः कुतानि
 पुण्यानि तत्कररुहत्पश्रमोदाः ॥ २२ ॥

ताभिर्ययो भ्रममपोहितुमङ्गसङ्ग-
 ध्वस्तस्रजः सुकुचकुङ्कुमरजिता याः ।
 गन्धर्वपालिभिर्ननुद्रुत आविशद् बाः
 श्रान्तो गजीभिरभराडिब भिन्नसेतुः ॥ २३ ॥

सोऽन्तर्जले युवतिभिः परिपिच्यमानः
 प्रेमेक्षितप्रहसिताभिरभिष्टुताङ्गः ।
 वैमानिकैः कुसुमवर्षिभिरीड्यमानो
 रेमे स्वयं स्वरतिरत्र गजेन्द्रलीलः ॥ २४ ॥

ततश्च कृष्णोपवने जलस्थलप्रसूतगन्धानिलजुष्टदिकतटं ।
 चचार भृङ्गप्रमदगणायुता यथा मदञ्चुद् द्विरदः करेणुभिः ॥
 एवं शशाङ्गं विराजिता निशाः
 स सत्यकामोऽनुरताबलागणः ।
 सिषेव आत्मन्यवरुद्धसौभगः सर्वाः
 शरत्कान्त्यकारधारसाश्रयाः ॥ २६ ॥

राजोवाच—
 संस्थापनाय धर्मस्य प्रशमायेतरस्य च ।
 अवतीर्णो हि भगवानंशेन जगदीश्वरः ॥ २७ ॥

स कथं धर्मसेतूनां वक्ता कर्ताऽभिरक्षिता ।
 प्रतीपमाचरद् ब्रह्मन् परदाराभिमर्शनम् ॥ २८ ॥

आत्मारामो यदुपतिः कृतवान् वै जुगुप्सितम् ।
 किमभिप्राय एतं नः संशयं छिन्धि सुव्रत ॥ २९ ॥

श्रीशुक उवाच—
 धर्मव्यतिक्रमो दृष्ट ईश्वराणां च साहसम् ।
 तेजीयसां न दोषाय बह्वैः सर्वभुजो यथा ॥ ३० ॥

नैतत् समाचरेज्जातु मनसाऽपि हानीश्वरः ।
 नश्यत्वाश्याचरन् मीढ्याद् यथा रुद्रोऽपिबद् विषम् ॥ ३१ ॥

ईश्वराणां वचः सत्यं तथैवाचरितं क्वचित् ।
 तेषां यत् स्वयचोयुक्तं बुद्धिमान् नैतदाचरेत् ॥ ३२ ॥

कुशलाचरितेनैषामिह चापौ न वियते ।
 विपर्ययेण चानर्धो निरहङ्कारिणां प्रभो ॥ ३३ ॥

किमुताखिलसत्त्वानां तिर्यङ्मर्त्यदिवीकसाम् ।
 ईशितुश्चेशितव्यानां कुशलाकुशलान्वयः ॥ ३४ ॥

यत्पादपङ्कजपरागनिपेवतृप्ता
 योगप्रभायविधुताखिलकर्मबन्धाः ।
 त्वैरं चरन्ति मुनयोऽपि न न ह्यमानाः
 तस्येच्छयाऽऽसन्नपुषः कुत एव बन्धः ॥ ३५ ॥

गोपीनां तत्पतीनां च सर्वेषामपि देहिनाम् ।
 योऽन्तश्चरति सोऽध्यक्ष एष क्रीडनदेहभाक् ॥ ३६ ॥

अनुग्रहाय भक्तानां मानुषं देहमाश्रितः ।
 भजते तादृशीं क्रीडां यां श्रुत्वा तत्परो भवेत् ॥ ३७ ॥

नासूयन् नृप कृष्णाय मोहितास्तस्य मायया ।
 मन्थमानाः स्वपाश्वस्थान् स्वान् स्वान् दारान् व्रजौकसः ॥

ब्रह्मरात्र उपावृत्ते वासुदेवानुमोदिताः ।
 अनिच्छन्त्यो यपुर्गोप्यः स्वगृहान् भगवत्प्रियाः ॥ ३९ ॥

विक्रीडितं व्रजवधूभिरिदं च विष्णोः
 श्रद्धान्वितोऽनुशृणुयादथ वर्णयेद् यः ।
 भक्तिं परां भगवति प्रतिलभ्य कामं
 हृद्रोगमाश्वपहिनोत्यचिरेण धीरः ॥ ४० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एकदा देवयात्रायां गोपाला जातकीतुकाः ।
 अनोभिरनदुयुक्तेः प्रययुस्तेऽम्बिकावनम् ॥ १ ॥

तत्र स्नात्वा सरस्वत्यां देवं पशुपतिं प्रभुम् ।
 आनर्चुरर्हणैर्भक्त्या देवीं च नृपतेऽम्बिकाम् ॥ २ ॥

गावो हिरण्यं वासांसि मधु मध्वन्नमाहताः ।
 ब्राह्मणेभ्यो ददुः सर्वे देवो नः प्रीयतामिति ॥ ३ ॥

उपुः सरस्वतीतीरे जलं प्राश्य यतव्रताः ।
 रजनीं तां महाभाग नन्दसन्नन्दकादयः ॥ ४ ॥

कश्चिन्महानहिस्तस्मिन् विपिनेऽतिबुभुक्षितः ।
 यदृच्छयाऽऽगतो नन्दं शयानमुरगोऽग्रसीत् ॥ ५ ॥

स चुक्रोशाहिना ग्रस्तः कृष्ण कृष्ण महानयम् ।
 सर्पो मां ग्रसते तात प्रपन्नं परिमोचय ॥ ६ ॥

तस्य चाक्रन्दितं श्रुत्वा गोपालाः सहस्रोत्थिताः ।
 ग्रस्तं च हृष्टा सम्भ्रान्ताः सर्पं विव्यधुरुल्मुकैः ॥ ७ ॥
 अलातिहन्त्यमानोऽपि नामुञ्चन् तमुरहम् ।
 तमस्मृशन् पदाऽभ्येत्य भगवान् सात्त्वतां पतिः ॥ ८ ॥
 स वै भगवतः श्रीमत्पादस्यार्द्रहताशुभः ।
 भेजे सार्वपुहित्वा रूपं विधाधराचितम् ॥ ९ ॥
 तमपृच्छद् हृषीकेशः प्रणतं समुपस्थितम् ।
 दीप्यमानेन वपुषा पुरुषं हेममालिनम् ॥ १० ॥
 को भवान् परया लक्ष्म्या रोचतेऽद्भुतदर्शनः ।
 कथं जुगुप्सितामेतां गतिं वा प्रापितोऽवशः ॥ ११ ॥
 सर्प उवाच—
 अहं विधाधरः कश्चित् सुदर्शन इति श्रुतः ।
 श्रिया स्वरूपसम्पत्त्या विमानेनाचरन् दिशः ॥ १२ ॥
 ऋषीन् विरूपानद्विरसः प्राहसं रूपदर्पितः ।
 तैरिमां प्रापितो योनिं प्रलब्धः स्वेन पाप्मना ॥ १३ ॥
 शापो मेऽनुग्रहायैव कृतस्तैः करुणात्मभिः ।
 यदहं लोकगुरुणा पादस्पृष्टो हताशुभः ॥ १४ ॥
 तं त्याऽहं भवभीतानां प्रपन्नानां भयापहम् ।
 आपृच्छे शापनिर्मुक्तं पादस्पर्शादमीबहन् ॥ १५ ॥
 प्रपन्नोऽस्मि महायोगिन् महापुरुष सत्यते ।
 अनुजानीहि मां कृष्ण सर्वलोकेऽवरेऽवर ॥ १६ ॥
 ब्रह्मदण्डाद् विमुक्तोऽहं सयस्तेऽच्युत दर्शनात् ।
 यन्नाम गृह्णन्नखिलान् श्रोतृनात्मानमेव च ।
 सद्यः पुनाति किं भूयस्तस्य स्पृष्टः पदा हि ते ॥ १७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यनुज्ञाय दशार्हं परिक्रम्याभिवाय च ।
 सुदर्शनो दिवं यातः कृच्छानन्दश्च मोचितः ॥ १८ ॥
 निशाम्य कृष्णस्य तदाम्यवैभवं
 ब्रजौकसो विस्मितचेतसस्ततः ।

समाप्य तस्मिन् नियमं पुनर्ब्रजं
 नृपायपुस्तत् कथयन्त आहताः ॥ १९ ॥
 कदाचिदथ गोविन्दो रामश्चाद्भुतविक्रमः ।
 विजहन्पुनरे रात्र्यां मध्यगो ब्रजयोषिताम् ॥ २० ॥
 उपगीयमानो ललितं स्त्रीजनैर्बद्धसौहृदैः ।
 स्वलङ्घनानुलिमाङ्गी खग्विणौ विरजाम्बरी ॥ २१ ॥
 निशामुखं मानयन्नावुदितोऽुपतारकम् ।
 मल्लिकागन्धमत्तालजुष्टं कुमुदवापुना ॥ २२ ॥
 जगतुः सर्वभूतानां मनःश्रवणमद्गलम् ।
 ती कल्पयन्ती युगपत् स्वरमण्डलमूर्च्छनाम् ॥ २३ ॥
 गोप्यस्तद्रीतमाकर्ण्य मूर्च्छिता नाचिदन् नृप ।
 श्लघदुकूलमात्मानं खस्तकेशस्रजं ततः ॥ २४ ॥
 एवं विक्रीडतोः स्वैरं गायतोः सम्प्रमत्तवत् ।
 शङ्खचूड इति ख्यातो धनदानुचरोऽभ्यगात् ॥ २५ ॥
 तयोर्निरीक्षतोरेव तन्नाथं प्रमदाजनम् ।
 क्रोशन्तं कालयामास दिशुदीच्यामशङ्कितः ॥ २६ ॥
 क्रोशन्तं कृष्ण रामेति विलोक्य स्वपरिग्रहम् ।
 यथा गा दस्युना ग्रस्ता भ्रातरावन्धवावताम् ॥ २७ ॥
 मा भ्रष्टेयभयारावो तालहस्तो मनस्विनी ।
 आसेदतुस्तं तरसा त्वरितं गुह्यकाधमम् ॥ २८ ॥
 स वीर्य तावनुप्राप्तो कालमृत्युं इवोद्विजन् ।
 चिसृज्य स्त्रीजनं मूढः प्राद्वज्जीवनेच्छया ॥ २९ ॥
 तमन्वधावद् गोविन्दो यत्र यत्र स धावति ।
 जिहीर्षुस्तच्छिरोरत्नं तस्थौ रक्षन् सिंघो बलः ॥ ३० ॥
 इवाचिदुर अभ्येत्य शिरस्तस्य दुरात्मनः ।
 जहार मुष्टिनेवाङ्गं सहचूडामणिं विभुः ॥ ३१ ॥
 शङ्खचूडं निहत्यैव मणिमादाय भासुरम् ।
 अग्रजापाददात् प्रीत्या पश्यन्तीनां च योषिताम् ॥ ३२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

गोप्यः कृष्णे वनं याते तमनुद्रुतचेतसः ।

कृष्णलीलां प्रगायन्त्यो निन्युर्दुःखेन वासरान् ॥ १ ॥

गोप्य उचुः-

वामबाहुकृतवामकपोलो बलितभुरधरार्पितवेणुम् ।

कोमलाङ्गुलिभिराश्रितमार्गं गोप्य ईरयति यत्र मुकुन्दः ॥ २ ॥

व्योमयानवनिताः सह सिद्धैर्विस्मितास्तदुपहार्यं सलज्जाः ।

काममार्गसमर्पितचिताः कश्मलं ययुरपस्मृतनीव्यः ॥ ३ ॥

हन्त चित्रमबलाः शृणुतेदं हारभास उरसि स्थितवियुत ।

नन्दसुनुरयमार्तजनानां शर्मदो यर्हि कृजितवेणुः ॥ ४ ॥

वृन्दवो ब्रजवृषो मृगगावो वेणुबाणहतचेतस एव ।

दन्तदष्टकबला धृतकर्णा निद्रिता लिखितचित्रमिवासन् ॥ ५ ॥

बर्हिस्तवकभातुपलाशैर्वृद्धमल्लपरिवर्हविडम्बः ।

कर्हिचित् सबल आलि सगोपेर्गाः समाह्वयति यत्र मुकुन्दः ॥

तर्हि भग्नगतयः सरितो ये तत्पदाम्बुजरजोऽनिलनीतम् ।

स्पृहयतीर्ययमि बावहुपुण्याः प्रेमवेषितभुजा स्मिमितापाः ॥

अनुचरैः समनुवर्णितवीर्य आदिपूरुष इवाचलभूतिः ।

वनचरो गिरितटेषु चरन्तीर्वेणुनाऽऽह्वयति गाः स यदा हि ॥

वनलतास्तरय आत्मनि बिण्णुं व्यञ्जयन्त इव पुष्पफलाढ्याः ।

प्रणतभारविटपा मधुधाराः प्रेमहृष्टतनवः ससृजुः स्म ॥ ९ ॥

दर्शनीय (तिलको वनमाला) विकचोत्पलमालादिव्यगन्ध-

तुलसीमधुमत्तैः ।

अलिङ्गुर्ललपुगीतमभीष्टमाद्रियद् यर्हि सन्धितवेणुः ॥ १० ॥

सरसि सारसहंसविहङ्गाश्चास्मीतहतचेतस एव ।

हरिमुपासत ते यतचित्ता हन्त मीलितदृशो धृतमौनाः ॥

सहबलः स्रगवतंसविलासः सानुपु शितिभूतो ब्रजदेव्यः ।

आह्वयद् यर्हि वेणुरवेण जातहर्ष उपरम्भति विश्वम् ॥ १२ ॥

महदतिक्रमणशङ्कितचेता मन्दमन्दमनुगर्जति मेघः ।

सुहृदमभ्यवर्षत् सुमनोभिःशायया च विदधे वितपत्रम् ॥

विविधगोपचरणेषु चिदम्भो वेणुप्रायमधुरां निजशिक्षाम् ।

तव सुतः सति यदाऽधगबिम्बे दत्तवेणुर्नयत् स्वरजातीः ॥

सुमनसस्तदुपहार्यं सुरेगाः शक्रशर्वपर्मप्रिपुर्गोः ।

कथय आनतकन्धरगात्राः विस्मयं ययुरनिश्चिततत्त्वाः ॥

निजपदाञ्जदलध्वंजयद्वनीरजाङ्गुशचित्रललामैः ।

ब्रजभुवः प्रशमयन् सुखतोदं वर्ष्म धुर्यगतिगिरितवेणुः ॥ १६ ॥

ब्रजमितेन वयं सविलासवीक्षणार्पितमनोभववेगाः ।

ब्रजगतिं गमिता न विदामः कश्मलेन कवरं वसनं वा ॥

मणिधरः कचिदागमयन् गा मालया दयितगन्धतुलस्या ।

प्रणयिनोऽनुचरस्य कटांसे प्रशिषन् भुजमगायत यत्र ॥ १८ ॥

कणितवेणुमुप यश्चितचिताः कृष्णमीयुरनु कृष्णगृहिण्यः ।

गुणगणार्णमनुगम्य हरिण्यां गोपिका इव विमुक्तगृहेऽशाः ॥

कुन्ददामकृतकौतुकवेणो गोपगोधनवृत्तो यमुनापाम् ।

नन्दसुनुरनपे तव वत्सो नर्मदः प्रणयिनां बिजहार ॥ २० ॥

मन्दवायुपुष्पावप्यनुकूलं मानयन् मलयजस्पर्शेन ।

वन्दितस्तमुपदेवगणा ये वाद्यगीतवलिभिः परिवत्रुः ॥ २१ ॥

वत्सलो ब्रजगावां यदगाधो बन्धमानचरणः पथि वृद्धैः ।

कृत्स्नगोधनमपोह्य दिनान्ते गीतयेणुर्नगोद्धृतकीर्तिः ॥ २२ ॥

उत्सवं श्रममपोह्य दृशीनामुद्रहन् सुखरजश्छुलितस्त्रक् ।

दित्सयेति सुहृदाशिष एष देवकीजठरभूरुद्रराजः ॥ २३ ॥

मदबिपूर्णितलोचन ईषन् मानदः स्वसुहृदां वनमाली ।

वदप्याण्डुवदनो मृदगण्डं मण्डयन् कनककुण्डललक्ष्म्या ॥

यदुपतिर्द्विदराजविहारां यामिनीपतिस्त्विषं दिनान्ते ।

मुदितवक्त्र उपयाति दुरन्तं मोचयन् ब्रजगावां दिनतापम् ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं ब्रजसियो राजन् कृष्णलीलां नु गायतीः ।

रेमिरेऽहस्यु तचित्तास्तन्मनस्का महोदयाः ॥ २६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ तर्ह्यगतो गोष्ठमरिष्टो वृषभासुरः ।

महीं महाककुत्थायः कम्पयन् सुखविशताम् ॥ १ ॥

स्वभाणः खरतरं पदा च धिलिखन् महींम् ।

उद्यम्य पुच्छमभ्राणि विपाणाश्रेण चोद्धग्न् ॥ २ ॥

किञ्चित्किञ्चिच्छकुन्मुञ्चन् मूत्रयन् स्तब्धलोचनः ।

यस्य निर्होदितेनाह्नि निष्ठुरेण गवां नृणाम् ॥ ३ ॥

एतन्त्यकालतो गर्भाः खरन्ति स्म भयेन वै ।

निर्विशन्ति घना यस्य ककुच्चलशङ्कया ॥ ४ ॥

तं तीक्ष्णशृङ्गमुद्गीक्ष्य गोप्यां गोपाश्च तत्रसुः ।

पशवो दुद्रुवुर्भीता राजन् सन्त्यज्य गोकुलम् ॥ ५ ॥

कृष्ण कृष्णेति ते सर्वे गोविन्दं शरणं ययुः ।

भगवानथ तद् वीक्ष्य गोकुलं भयविद्रुतम् ॥ ६ ॥

मा भैष्टेति गिराऽऽश्वस्य वृषामुग्रमुपाहयत् ।

गोपालैः पशुभिर्मन्द व्रासितैः किमसत्तम ॥ ७ ॥

बलदपहाऽहं दृष्टानां त्वद्विधानां दुर्गमनाम् ।

इत्यास्फोटपाच्युतोऽरिष्टं तलशब्देन कोपयन् ।

सख्युरसं भुजाभार्गं प्रसार्यावस्थितो हरिः ॥ ८ ॥

सोऽप्येवं कोपितोऽरिष्टः सुरेणावनिमुह्यित्वन् ।

उपत्युच्छद्मन्मेघः क्रुद्धः कृष्णमुपाद्रवत् ॥ ९ ॥

अग्रन्यस्तविपाणाग्रः स्तब्धामृगलोचनोऽच्युतम् ।

कटाक्षिण्याद्रवन् नृणामिन्द्रमुक्तोऽशनिर्यथा ॥ १० ॥

गृहीत्वा शृङ्गपोस्तं वा अष्टादशपदानि सः ।

प्रत्यपोबाहू भगवान् गजः प्रतिगजं यथा ॥ ११ ॥

सोऽपविद्धो भगवता पुनरुत्थाय सत्वरः ।

आपतत् स्विन्नसर्वाङ्गो निःश्वसन् क्रोधमूर्च्छितः ॥ १२ ॥

तमापतन्तं स निगूह्य शृङ्गयोः

पदा समाक्रम्य निपात्य भूतले ।

निष्पीडयामास यथाऽऽईमम्बरं कृत्वा

विपाणे न जपान सोऽपतत् ॥ १३ ॥

असृग् वमन् मूत्रशकृन् समुत्सृजन्

क्षिपेच्च पादाननिमीलितेक्षणः ।

जगाम क्रुद्धं निकृतेरथ क्षयं पुण्यैः

किरन्तो हरिर्माडिरे सुराः ॥ १४ ॥

एवं ककुप्तिनं हत्वा स्तूपमानः स्वजातिभिः ।

बिभेक्ष भगवान् गोष्ठं गोपीनां नयनोत्सवः ॥ १५ ॥

अरिष्टं निहतं गोष्ठे कृष्णेनाद्भुतकर्मणा ।

कंसाय प्राह भगवान् नारदो देवदर्शनः ॥ १६ ॥

यशोदायाः सुतां कन्यां देवस्याः कृष्णमेव च ।

रामं च रोहिणीपुत्रं वसुदेवेन बिभ्यता ।

न्यस्ती स्वमित्रे नन्दे वै याभ्यां ते पुरुषा हताः ॥ १७ ॥

निशम्य तद् भोगपतिः कोपात् प्रचलितेन्द्रियः ।

निशातमसिमादत्त वसुदेवजिपांसया ॥ १८ ॥

निवारितो नारदेन तत्सुती मृत्युमात्मनः ।

ज्ञात्वा लोहमयैः पारीर्बन्ध सह भार्यया ॥ १९ ॥

प्रतिपाते तु देवर्षी कंस आशास्य केशिणम् ।

प्रेषयामास हन्येतां भवता गमकेशवी ॥ २० ॥

ततो मृष्टिकचाणूरशालतोसलकादिकान् ।

अमात्यान् हस्तिपांश्चैव समाहूयाह भोजराट् ॥ २१ ॥

भोभो निशम्यतामेतद् वीर चाणूरमृष्टिकी ।

नन्दब्रजे किलासाने सुतावानकदुन्दभेः ॥ २२ ॥

रामकृष्णौ सुतां मत्स्यं मृत्यू कालनिदर्शितौ ।

भवज्यामिह समग्रासी हन्येतां महलीलया ॥ २३ ॥

मध्याः क्रियन्तां विविधा महद्भक्षपरिश्रिताः ।

पीरा ज्ञानपदाः सर्वे पश्यन्तु स्वेरसंयुगम् ॥ २४ ॥

महामात्र निबोधेदं वचो मम महामते ।

गजः कुजलयापीडः प्रभिन्नकरदामुखः ॥ २५ ॥

संस्थाप्यो द्वारि रङ्गस्य करारोपितमुद्गरः ।

तेन ते तत्र हन्तव्यौ सुतावानकदुन्दभेः ॥ २६ ॥

सोऽप्याकुलमतिः प्राह निहन्तव्यी कथं मया ।
 स्वस्तीयी भोजराजस्य कंसस्य जगतीपतेः ॥ २७ ॥
 इत्युक्तस्तेन कंसस्तु महामात्रेण दुर्मतिः ।
 उवाच भूयो वचनं समेतान् श्रावयन् नृप ॥ २८ ॥
 कंस उवाच—
 शृणुष्वमेतद् वचनं मयादितं निशम्य सर्वे हृदि धारयन्तु तत् ।
 येनाहमेतेष्वमुह्यमादितश्चरामि वन्तुष्वपि तस्य कारणम् ॥
 माता मम महाभागा कदाचित् कमलैक्षणा ।
 बिचचार गृहोद्याने मन्दमारुतवीचिते ॥ ३० ॥
 प्रोत्कुलशोककुलपुगपुत्रागशोभिते ।
 भ्रमद्भ्रमरसङ्घाते कूजत्कोकिलसङ्घले ॥ ३१ ॥
 नृत्यच्छिखण्डिनिवहे मर्कटटोपसुन्दरे ।
 बसन्तसमये रम्ये सालमण्डलमण्डिते ॥ ३२ ॥
 चरन्ती तत्र मे माता चिन्तयामास सुव्रता ।
 भर्तारं कामसन्तप्ता क्रतुस्नाता स्वलङ्घिता ॥ ३३ ॥
 तत्रैव कश्चिद् गन्धर्वो द्रुमिलो नाम नामतः ।
 चरन्नन्तर्हितः काले दृष्ट्वा तामेकचारिणीम् ॥ ३४ ॥
 विज्ञाय चिन्तितं तस्याः सर्वसत्त्वाशयार्थवित् ।
 उग्रसेनवपुर्विभ्रत् सस्मितालापवीक्षितम् ॥ ३५ ॥
 तामाससाद कामार्तः कामयानां पतिव्रताम् ।
 अजानमाना साऽभ्येत्य रेमे तेन समं वने ॥ ३६ ॥
 सा तं विदित्वा रमणंतरं सती नितान्तखेदाबिललोचनाशया ।
 उवाच कस्त्वं कितवार्यगर्हितं दुरात्मना येन कृतं त्वयेष्टम् ॥
 इति ब्रुवन्ती परिसान्त्वयन् शनैः स दीर्घबाहुर्द्रुमिलोऽभ्यभाषत ।
 ययं हि गन्धर्वकुलोद्भवाः प्रिये गीर्वाणतुल्यामरबलभानुगाः ॥
 भयादशीनां मनुजाङ्गनानां जानीहि भद्रे सुलभा वयं न च ।
 जगविनाशायखिलाधिभागिनां नृणां मुराणां महदन्तरं प्रिये ॥
 इति ब्रुवन् सा भूयः प्राह क्रोधाकुलेन्द्रिया ।
 किं मां सान्त्वयसे भूयः कृतेष्वं दुष्टचेष्टितम् ॥ ४० ॥
 इमाननिक्रम्य जलाग्रिमेतदीमरीणाकाशनिशेगशम्यमान् ।
 दिकालधर्मानवधीर्षं येन दुरात्मनेत्यं मलिनीकृताऽहम् ॥

गजेनेव मदान्धेन पद्मिनी वनमध्यगा ।
 विशङ्कलेन बिमला येनाहं मलिनीकृता ।
 स त्वं किमिति मां भूयः सान्त्वयस्यमराधम ॥ ४२ ॥
 इति ब्रुवन्ती प्रोवाच स भूयः शापशङ्कितः ।
 अनुलामः सरोजाक्षि मनुष्यासु दिव्योक्तसाम् ॥ ४३ ॥
 नराणां देवकान्तासु प्रतिलोमो हि सङ्गमः ।
 जानीहि नाहमागस्कृत् तेन पङ्कजगन्धिनि ॥ ४४ ॥
 तस्मात् ते जायते पुत्रो मदीयं न वृथा भवेत् ।
 श्रीमान् धीमान् महोत्साहो न मे वाग जायते मृषा ॥ ४५ ॥
 इत्येवं वादिनं क्रुद्धा माता मम यशस्विनी ।
 प्राह सन्त्यज्य सन्तप्ता पातिव्रत्यं सुदुर्लभम् ॥ ४६ ॥
 निस्सेतोर्भिन्नवृत्तस्य पापस्योन्मार्गवर्तिनः ।
 क्रूरस्ते तनयो भूयान् साहसी निर्दयोऽपृणः ॥ ४७ ॥
 नानुग्राहो देवतानां द्विजानां च तपस्विनाम् ।
 इत्थं वदन्त्यां तस्यां स क्रुद्धायां शापशङ्कितः ।
 तावकानां भवेच्छत्रु(स्तत्रया)रित्युक्त्वाऽन्तरधीयत ॥ ४८ ॥
 गते तस्मिन् महोद्यानान्माता मम तपस्विनी ।
 केनाप्यज्ञातवृत्तान्ता गृहानेवाभ्यपद्यत ॥ ४९ ॥
 ततः सा गर्भमालम्ब्य कालेनैव सुपाव माम् ॥ ५० ॥
 इति मे नारदः प्राह कदाचिद् भगवान् कपिः ।
 ततः प्रभृत्यहं द्वेपि तानेतान् बन्धुर्दुर्जानान् ॥ ५१ ॥
 यूपं तत्र प्रमाणं हि द्विपन्त्येतेऽपि मां सदा ।
 उग्रसेनं च दुर्बुद्धिमाहुकं च दुराशयम् ॥ ५२ ॥
 वसुदेवं च कितवमन्यांश्च तदुपाधयान् ।
 हत्वा न जायते दोषो मम गन्धर्वजन्म नः ॥ ५३ ॥
 तेनदेक्ष्यामि पुरुषं हन्येतामिति तावहम् ।
 ताभ्यां हताभ्यां बालाभ्यां कुशरेण वलीयसा ॥ ५४ ॥
 कृत्वा पारत्रिकीं पूजां यान्तु तत्पदवीमिमि ।
 वसुदेवोऽग्रसेनी च तथाऽन्यौ नन्ददेवकौ ॥ ५५ ॥
 गोपाला यादवाश्चैव ये चान्ये ताननुव्रताः ।
 पश्यन्तु विवृतेर्नैर्विहन्त्यमानौ स्वदारकौ ॥ ५६ ॥

आहूयन्तां जनपदाः पश्यन्तु मम पीरुषम् ॥		तयोर्निहतयोस्तप्तान् वसुदेवपुरोगमान् ।	
महामात्र त्वया भद्र रङ्गद्वारपनीयताम् ॥ ५७ ॥	॥ ५७ ॥	तद्वन्तून् निहनिष्यामि वृष्णिभोजदशार्हकान् ॥ ५८ ॥	॥ ५८ ॥
द्विपः कुचलपापीडो जहि तेन ममाहितो ।		उग्रसेनं मत्पितरं स्थविरं राज्यकामुकम् ।	
आरभ्यतां पनुषांगश्चतुर्दश्यां यथाविधि ॥ ५८ ॥	॥ ५८ ॥	तद्भ्रातरं देवकं च ये चान्ये विद्विषो मम ॥ ५९ ॥	॥ ५९ ॥
विशसन्तु पशून् मेध्यान् भूतराजाय मीढुपे ।		ततश्चैषा मही मित्र भवित्री नष्टकण्टका ।	
इत्याज्ञाप्यार्थतत्त्वज्ञमाहूय यदुपुद्गबम् ।		जरासन्धो मम गुरुर्विचिदो दयितः सखा ॥ ६० ॥	॥ ६० ॥
गृहीत्वा पाणिना पाणिं तत्राक्रुमुवाच ह ॥ ५९ ॥	॥ ५९ ॥	शम्बरो नरको वाणो मय्येष कृतसीहदाः ।	
भो भो दानपते मह्यं क्रियतां मैत्रमादृतः ।		तैरहं सुरपक्षीयान् हत्वा भोक्ष्ये महीं नृपान् ॥ ६१ ॥	॥ ६१ ॥
नान्यस्त्वत्तो हिततमो विद्यते भोजवृष्णिपु ॥ ६० ॥	॥ ६० ॥	एतज्ज्ञात्वाऽऽनय शिष्टं रामकृष्णाविहार्भकी ।	
अतस्त्वामाश्रितः सौम्य कार्यगौरवसाधनम् ।		धनुषांगनिरीक्षार्थं द्रष्टुं यदुपुराथियम् ॥ ६२ ॥	॥ ६२ ॥
यधेन्द्रो विष्णुमाश्रित्य स्वार्थमध्यगमद् विभुः ॥ ६१ ॥	॥ ६१ ॥	अक्रु उवाच—	
गच्छ नन्दव्रजं तत्र सुतावानकदुन्दुभेः ।		राजन् मनीषितं सम्यक् तव चावयमार्जनम् ।	
आसाते ताविहानेन रथेनानय माचिरम् ॥ ६२ ॥	॥ ६२ ॥	सिद्ध्यसिद्ध्योः समं कुर्याद् देवं हि फलभावनम् ॥ ७० ॥	॥ ७० ॥
निसृष्टः किल मे मृत्युर्देवैर्विकुण्ठसंश्रयैः ।		मनोरथान् करोत्युपेर्जो देवहतानपि ।	
तावानय समं गोपैर्नन्दायैः साभ्युपायनैः ॥ ६३ ॥	॥ ६३ ॥	युज्यते हर्षशोकाभ्यां तथाप्याज्ञां करोमि ते ॥ ७१ ॥	॥ ७१ ॥
पातयिष्य इहानीती कालकल्पेन हस्तिना ।		श्रीशुक उवाच—	
यदि मुक्ती ततो मल्लिघातये वैसुतोपमैः ॥ ६४ ॥	॥ ६४ ॥	एवमादिष्य चाक्रुं मन्त्रिणश्च विसृज्य सः ।	
		प्रविशेष्ट गृहं कंसस्तथाऽक्रुः स्वमालयम् ॥ ७२ ॥	॥ ७२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		स लब्धसज्जः पुनरुत्थितो मुखं	
केद्री तु कंसप्रहितः सुधर्मही महाहयो निर्दयन् मनोजवः ।		व्यादाय केद्री तरसाऽपतद् हरिम् ।	
सटावधूतान्नविमानसङ्कुलं कुर्वन् नभो हेषितभीषिताखिलः ॥		सोऽप्यस्य वक्ररे भुजमुत्तरं स्मयन्	
विशालनेत्रो चिकटाभ्यकोटरो बृहद्गलो नीलमहाम्बुदोपमः ।		प्रवेशयामास यथोरगं विले ॥ ६ ॥	॥ ६ ॥
द्रुगदायः कंसहितं चिकीर्षुर्ब्रजं स नन्दस्य जगाम कम्पयन् ॥		दन्ता निषेतुर्भगवद्भुजसृष्टास्ते	
तं त्रामयन्तं भगवान् स्वगोकुलं स्वहृदिनिर्वाहविष्णिताम्बुदम् ।		केशिनेस्तप्तमयसृष्टो यथा ।	
आत्मानमाजी मृगयन्तमग्राणीरूपाहयन्तं व्यनदन् मृगेन्द्रवत् ॥		बाहुश्च तदेहगतो महात्मनो	
ग तं निशङ्क्याभिमुख्यो मृगेन खं धिवन्निवाभ्यद्रवदन्त्यमर्षणः ।		यथाऽऽमयः संववृधे उपेक्षितः ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥
जघान पद्भ्यामरेविल्लोलचनं दुरासदश्चण्डजबो दुरत्ययः ॥		समेधमानेन स कृष्णबाहुना	
नद् वञ्चयित्वा तमधोऽक्षजो रूपा प्रगृह्य दोभ्यां परिचिञ्च पादयोः ।		निरुध्यवायुचरणाश्च विशिषन् ।	
सावज्ञमुत्सृज्य धनुःशतान्तरे यथोरगं तार्क्ष्यसुतो व्यवस्थितः ॥		प्रस्विन्नगात्रः परिवृत्तलोचनः	
		पपात लम्बं विसृजन् क्षितौ व्यसुः ॥ ८ ॥	॥ ८ ॥

तदेहतः कर्कटिकाफलोपमाद्
 व्यसोरपाकृष्य भुजं महाभुजः ।
 अबिस्मितोऽयं निहतारिरुचिः
 प्रसूनवर्षैर्बभूवपद्मिरिडितः ॥ ९ ॥

देवर्षिरुपसङ्गम्य भागवतप्रवरो नृप ।
 कृष्णमल्लिष्टकर्माणं रहसीदमभापत ॥ १० ॥

कृष्णकृष्णाग्रमेयात्मन् योगेश जगदीश्वर ।
 बासुदेवाखिलावास सात्वतां प्रवर प्रभो ॥ ११ ॥

त्वमात्मा सर्वभूतानामेको ज्योतिरिवैषाम् ।
 गूढो गुहाशयः साक्षी महापुरुष ईश्वरः ॥ १२ ॥

आत्मन्नात्माश्रयः पूर्वं मायया सृजसे गुणान् ।
 तैरिदं सत्यसद्वत्स्यः सृजस्यत्यवसीश्वरः ॥ १३ ॥

स त्वं भूभारभूतानां दैत्यप्रमथरक्षसाम् ।
 अवतीर्णो विनाशाय साधूनां रक्षणाय च ॥ १४ ॥

दिष्ट्वा ते निहतो दैत्यो लीलयाऽयं हयाकृतिः ।
 अस्य हेपितसंव्रस्तास्त्यजन्त्यनिमिषा दिवम् ॥ १५ ॥

चाणूरं मुष्टिकं चैव मल्लानन्याश्च हस्तिपान् ।
 कंसं च निहतं द्रक्ष्ये परश्वोऽहनि ते विभो ॥ १६ ॥

तस्यानु शङ्खवनमुराणां नरकस्य च ।
 पारिजातस्य हरणमिन्द्रस्य च पराजयम् ॥ १७ ॥

उद्गाहं वीरकन्यानां वीर्यशुल्कादिलक्षणम् ।
 नृगस्य मोक्षणं पापाद् द्वारकायां जगत्पते ॥ १८ ॥

स्यमन्तकस्य च मणेरानां सह भार्यया ।
 मृतपुत्रप्रदानं च ब्राह्मणस्य स्वधामतः ॥ १९ ॥

पौण्ड्रकस्य बधं पशूनां काशिपुर्वाचं दीपनम् ।
 दन्तवक्रस्य निधनं वैद्यस्य च महाक्रती ॥ २० ॥

यानि चान्यानि वीर्याणि द्वारकामावसन् भवान् ।
 कर्ता द्रक्ष्याम्यहं तानि गेयानि कविभिर्भुवि ॥ २१ ॥

अयं ते कालरूपस्य क्षपयिष्णोरमुष्य वै ।
 अधोहिणीनां निधनं द्रक्ष्याम्यनुजसारथेः ॥ २२ ॥

विशुद्धविज्ञानधनं स्वसंस्पया
 समाप्तसर्वार्थममोघवर्तिनम् ।
 स्वतेजसा नित्यनिवृत्तमाया-
 गुणप्रवाहं भगवन्तमीमहि ॥ २३ ॥

त्वामीश्वरं स्याश्रयमात्ममायया
 विनिर्मिताशेषविशेषकल्पनम् ।
 क्रीडार्थमायन्तमनुप्यविग्रहं
 नतोऽस्मि धुर्यं यदुवृष्णिसात्त्वताम् ॥ २४ ॥

श्रीशुक उवाच-
 एवं यदुपतिं कृष्णं भागवतप्रवरो मुनिः ।
 प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातो यथी तदर्शनोत्सवः ॥ २५ ॥

भगवानपि गोविन्दो हत्वा केशिनमाहवे ।
 पशूनपालयत् पालैः प्रीतिर्ब्रजसुखावहः ॥ २६ ॥

एकदा ते पशून् पालाश्चारत्यन्तोऽद्रिसानुपु ।
 चकुर्निलायनक्रीडां चोरपालापदेशतः ॥ २७ ॥

तत्रासन् कतिचिच्चोराः पालाश्च कतिचिन्नृप ।
 मेपायिताश्च तत्रैके विजहुरकुतोभयाः ॥ २८ ॥

मयपुत्रो महामायो व्यामो गोपालरूपधृक् ।
 मेपायितानपोवाह प्रायश्चोरायितो बहून् ॥ २९ ॥

गिरिदर्या यिनिक्षिप्य नीतनीतं महासुरः ।
 शिलया पिदधे द्वारं चतुःपञ्चावरोपिताः ॥ ३० ॥

तस्य तत् कर्म विज्ञाय कृष्णः शरणदः सताम् ।
 गोपान् नयन्तं जग्राह वृकं हरिरिवीजसा ॥ ३१ ॥

स निजं रूपमास्थाय गिरीन्द्रसदृशं बली ।
 इच्छन् विमोक्तुमात्मनं नाशक्रोद् ग्रहणानुरः ॥ ३२ ॥

तं निगृह्याच्युतो दोर्भ्यां पातयित्वा महीतले ।
 पश्यतां दिधि देवानां पशुमारममारयत् ॥ ३३ ॥

गुहापिधानं निर्भयं गोपान् निस्सार्य कृच्छतः ।
 स्यूमानः सुरिगैः प्रविशेश स्वगोकुलम् ॥ ३४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ पट्त्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

अक्रूरोऽपि च तां रात्रिं मधुपुण्यां महामतिः ।

उपित्वा रथमास्थाय प्रययौ नन्दगोकुलम् ॥ १ ॥

गच्छन् एधि महाभागो भगवन्त्यम्बुजेक्षणे ।

भक्तिं परामुपगत एवमेतदचिन्तयत् ॥ २ ॥

अक्रूर उवाच—

किं मयाऽऽर्चयितं भद्रं किं तमं परमं तपः ।

किं वाऽथाप्यहेतं दत्तं यद् द्रक्ष्याम्यथ केशवम् ॥ ३ ॥

समैतद् दुर्लभं मन्ये उत्तमश्लोकदर्शनम् ।

विषयात्मनो यथा ब्रह्मकीर्तनं शृद्रवन्मनः ॥ ४ ॥

भैवं मामवमंस्यामि स्यादेवाच्युतदर्शनम् ।

त्रियमाणः कालनथा कचिन् तरति कश्चन ॥ ५ ॥

ममायामद्गलं नष्टं फलवांश्चैव मे भवः ।

यन्नमस्यं भगवतो योगिष्येयाद्विषद्भुजम् ॥ ६ ॥

कंसो बताघाकृत मेऽन्यनुग्रहं

द्रक्ष्येऽद्विषयं प्रतितांमुना हरेः ।

कृतावतारस्य दुर्गत्ययं तमः

पूर्वेऽतरन् यन्नखमण्डलत्विषा ॥ ७ ॥

यदचिन्तं ब्रह्मभवादिभिः सुरैः

श्रिया च देव्या मुनिभिः ससत्त्विकैः ।

गोचारणापानुर्चरश्चरद् वने

यद् गोपिकानां कुचकुटुम्भाङ्गितम् ॥ ८ ॥

द्रक्ष्यामि नूनं मुकपोलनासिकं

स्मितावलोकारुणकश्लोचनम् ।

मुखं मुकुन्दस्य गुडालकावृत्तं

प्रदक्षिणं मे प्रचरन्ति वै मृगाः ॥ ९ ॥

अप्यथ विष्णोर्मनुजत्वमीषुषो

भागवतागय भुवो निजेच्छया ।

लावण्यभासो भवितोपलम्भनं

मेशं ननु स्यात् फलमथ सन्देशः ॥ १० ॥

य ईक्षिताऽहंरहितोऽप्यसत्सतोः

स्वतेजसाऽथास्ततमोभिदाग्रमः ।

स्वमाययाऽऽत्मन् रचितेषु तत् सन्

प्राणादिभिर्जनूपु भाति चित्रधा ॥ ११ ॥

यस्याखिलार्मावहभिः सुमद्गलै-

र्वाचो विमिश्रा गुणकर्मजन्मभिः ।

प्राणान्ति शुम्भान्ति पुनन्ति वै जगद्

याम्नाद्विरुताः स्युरशोभना मताः ॥ १२ ॥

स चावतीर्णाः किल सान्वतान्वये

स्वसंतुपालामगव्यंशर्मकृत् ।

यशो वितन्वन् ब्रज आस्त ईशवरो

गायन्ति देवास्तदशेषमद्गलम् ॥ १३ ॥

तं त्वप नूनं महतां गतिं गुहं

त्रैलोक्यकान्तं दृशिमन्महोत्सवम् ।

रूपं दधानं श्रिय ईप्सितास्पदं

द्रक्ष्ये ममामबुपसः सुदर्शनाः ॥ १४ ॥

अप्यङ्गिमूलं पतितस्य मे विभुः

शिरस्यधास्यत्रिजहस्तपद्मम् ।

दत्ताभयं कालभुजद्वंद्वहसां

प्रोद्धेजितानां शरणीपिणां नृणाम् ॥ १५ ॥

समर्हणं यत्र निधाय कौशिकः

तथा बलिश्चाप जगत्त्रयेन्द्रताम् ।

यद् वा विहातं व्रजयोपितां श्रमं

स्पृशेन मौगन्धिकगन्धपानुदत् ॥ १६ ॥

न मय्युपेत्यप्रियवृद्धिमच्युतः

कंसस्य भूव्यः प्रतितांऽपि विश्वरूक् ।

योऽन्तर्बहिश्चेतस एतदीहितं

क्षेत्रज्ञ ईक्ष्यमलेन चक्षुषा ॥ १७ ॥

अप्यङ्गिमूलं पतितं कृताञ्जलिं

मामीश्वरं तस्मिन्मार्द्रया दृश्या ।

सपथपध्वस्तमस्तकिल्बिषो

बोढा मुदं वीतविशङ्क ऊर्जिताम् ॥ १८ ॥

सुहृत्तमं ज्ञानिमनन्यदेवं
 दोर्भ्यां बृहद्भ्यां परिभ्यतेऽथ माम् ।
 आत्मा हि तीर्थीक्रियते तदेव मे
 बन्धश्च कामात्मक उच्छ्वसित्यतः ॥ १९ ॥

लब्धाद्भसन्नं प्रणतं कृताञ्जलिं
 मां वक्ष्यतेऽक्रूर ततेत्युक्त्वाः ।
 तदा वयं जन्मभृतो महीयसा
 नैवाहतो यो धिगमुप्य जन्म तत् ॥ २० ॥

न तस्य कश्चिद् दयितः सुहृत्तमो
 न वाऽप्रियो द्वेष्य उपेक्ष्य एव च ।
 तथापि भक्तान् भजते यथा यथा
 सुरद्रुमो यद्गदुपाश्रितार्थदः ॥ २१ ॥

किञ्चाग्रजो माऽवनतं यदुत्तमः
 स्मयन् परिष्वज्य गृहीतसञ्चिती ।
 गृहं प्रवेश्यामसमस्तसत्कृतं
 सम्प्रक्ष्यते कंसकृतं स्वबन्धुपु ॥ २२ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इति सञ्चिन्तयन् कृष्णं श्वफल्कतनयोऽध्वनि ।
 रथेन गोकुलं प्राप्तः सूर्यश्चास्तगिरिं नृप ॥ २३ ॥

पदानि तस्याखिललोकपालकिरीटचूडामणिपादरेणोः ।
 ददशं गोष्ठे क्षितिकौतुकानि विलिखितान्यज्जयबाहुशार्थः ॥

तद्दर्शनाद्वादविबुद्धसम्भ्रमः प्रेम्णोत्थरोमाऽभुकुलकुलक्षणः ।
 रथादवस्कन्ध स तेष्वचेष्टत प्रभोरिमान्यद्विरजांस्यहो इति ॥

ददशं कृष्णं रामं च ब्रजे गोदाहृतं गतो ।
 पीतनीलाम्बरधरो शारदाभुक्केशणी ॥ २६ ॥

किशोरी श्यामलशर्वती श्रीनिकेतो बृहद्भुजो ।
 सुमुखो सुन्दरवरो बालद्विगदचिक्रीडो ॥ २७ ॥

ध्वजवज्रायुशाम्भोजिचक्राङ्गिर्गङ्गिभिन्नजम् ।
 शोभमानो महात्मानो सानुक्रोशस्मिन्तक्षणी ॥ २८ ॥

उदाररुचिरक्रीडो सखिणो यनमालिनी ।
 पुण्यगन्धानुलिमाङ्गी स्मार्तो विरजवाससो ॥ २९ ॥

प्रधानपुरुषावायी जगद्धेनु जगत्पती ।
 अयतीणीं जगत्पर्यै स्वांशन बलकेशवी ॥ ३० ॥

दिशो वितिमिरा राजन् कुर्वाणो प्रभया स्वया ।
 यथा मरुतः शैलो रीप्यश्च कनकान्विती ॥ ३१ ॥

रथात् तूर्णमयद्रुत्य सोऽक्रूरः संहविहलः ।
 पपात चरणापान्ते दण्डवद् गमकृष्णयोः ॥ ३२ ॥

भगवद्दर्शनाद्वादवाप्पयपाङ्कुलक्षणः ।
 पुलकाङ्गित आत्कण्ठचातु स्वाख्यानो नाशकनृप ॥ ३३ ॥

भगवोस्तदभिप्रेत्य रथाद्गङ्गितपाणिना ।
 परिभेऽभ्युपाकृष्य प्रीतः प्रणतवन्तलः ॥ ३४ ॥

सङ्कर्षणश्च प्रणतमुपगृह्य महामनाः ।
 गृहीत्वा पाणिना पाणिमनयत् सानुजो गृहम् ॥ ३५ ॥

पृष्ट्वाऽथ स्वागतं तस्मै निवेद्य परमासनम् ।
 प्रक्षाल्य विधिवत् पादौ मधुपर्काहंमाहर्त् ॥ ३६ ॥

निवेद्य गां चातिधये संयाह्य श्रान्तमाहृतः ।
 अन्नं बहुगुणं मेघ्यं श्रद्धयोपाहृद् विभुः ॥ ३७ ॥

तस्मै भुक्तवते प्रीत्या रामः परमधर्मवित् ।
 मुखवासार्गन्धमाल्यैः परां प्रीतिं व्यधात् पुनः ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 मुनयोषधिष्टः पर्यङ्गे गमकृष्णानुमोदितः ।
 लेभे मनोरथान् सर्वान् पथि यान् स चकार ह ॥ १ ॥

किमलभ्यं भगवति प्रगल्भे श्रीनिकेतने ।
 तथापि तत्परा राजन् नैव बाञ्छन्ति किञ्चन ॥ २ ॥

सायन्तनाशनं कृत्वा भगवान् देवकीसुतः ।
 सुहृत्सु वृत्तिं कंसस्य एप्रञ्छान्यच्चिकीर्षितम् ॥ ३ ॥

पृष्टो भगवता सर्वं वर्णयामास माधवः ।
 वैरागुबन्धं यदुपु वसुदेवबोधयाम ॥ ४ ॥

यत्सन्देशो यदर्थं वा दूतः सम्प्रेषितः स्वयम् ।

यदुक्तं नापदेनास्य स्वजन्मानकदुन्दुभः ॥ ५ ॥

श्रुत्वाऽक्रूरबचः कृष्णो बलश्च परवीरहा ।

प्रहस्य नन्दं पितरं राज्ञाऽऽदिष्टं विजज्ञतुः ॥ ६ ॥

गोपान् समादिशत् सौऽपि गृहातां सर्वगोरसः ।

उपायनानि गृहीध्वं युज्यन्तां शकटानि च ॥ ७ ॥

यास्यामः इवो मधुपुरीं दास्यामो नृपते रसान् ।

द्रक्ष्यामः सुमहत् पर्वं यान्ति जानपदाः किल ॥ ८ ॥

एवमाधोपयत् क्षत्रा नन्दगोपः स्वगोकुले ।

गोप्यस्तास्तदुपश्रुत्य बभूवुर्व्यथिताशयाः ॥ ९ ॥

रामकृष्णौ पुरीं नेतुमक्रूरं ब्रजमागतम् ।

कावित् तत्कृतहृत्तापश्वासम्लानमुखधियः ॥ १० ॥

संसदुक्कुलबलयकेशग्रन्थश्च काश्चन ।

अन्याश्च तदनुध्याननिवृत्ताशेषवृत्तयः ॥ ११ ॥

नाभ्यजानन्निमं लोकमात्मलोकं गता इव ।

स्मरन्त्यश्वापराः शीरनुरागस्मितेरिताः ॥ १२ ॥

हृदिस्फुरन्निवृत्तपदा गिरः संमुमुहः स्त्रियः ।

गतिं तुललितां चेष्टां स्निग्धहासावलोकनम् ॥ १३ ॥

शोकापहानि नर्माणि प्रोद्धामचरितानि च ।

चिन्तयन्त्यो मुकुन्दस्य भीता बिरहकातराः ॥ १४ ॥

समेताः सहस्राः प्रोचुरभुमुख्योऽच्युताशयाः ॥ १५ ॥

गोप्य उचुः-

अहो विधातस्तत्र न कश्चिद् दया

संयोज्य भ्रष्ट्रा प्रणयेन देहिनः ।

तांश्चाकृतार्थान् विबुनयपार्थकं

विचेष्टितं तेऽर्भकचेष्टितं यथा ॥ १६ ॥

परस्त्वं प्रदर्शयसितकुन्तलावृतं

मुकुन्दबक्त्रं सुकपोलमजसम् ।

शोकापनोदस्मितलंशसुन्दरं

करोषि पारोक्ष्यमसाधु ते कृतम् ॥ १७ ॥

क्रूरस्त्वमक्रूरसमाख्यया स्मृतः

बभूहि दत्तं हरसे वताञ्जवत् ।

येनकदेशोऽखिलसर्गसाष्टयं

तदीयमद्राह्यं बयं मधुद्विषः ॥ १८ ॥

न नन्दसुनुः क्षणभद्रसौहृदः

समीक्षते नः स्वकृतातुरा अपि ।

विहाय गेहान् स्वजनान् सुतान् पत्नीन्

स्वदास्यमङ्गोपगता नवप्रियाः ॥ १९ ॥

सुखं प्रभाता रजनीयमाशिपः

सत्या बभूवुः पुरयोपितां ध्रुवम् ।

याः सम्प्रविष्टस्य मुखं ब्रजस्यतेः

पश्यन्त्यपाद्गोत्कलितस्मितासवम् ॥ २० ॥

तासां मुकुन्दो मधुमधुभाषितै-

र्गुहीतचित्तः परवान् मनस्वयि ।

कथं पुनर्नः प्रतियास्यतेऽबला

ग्राम्या अलज्जाः स्मितबिभ्रमद्भ्रुवः ॥ २१ ॥

अथ ध्रुवं तत्र दृशां महोत्सवो

दारार्हभोजान्धकवृष्णिसात्वताम् ।

महोत्सवं शीरमणं गुणास्पदं

द्रक्ष्यन्ति ये चाध्वनि देवकीसुतम् ॥ २२ ॥

मेतद्विधस्याकरुणस्य नाम

भूदक्रूर इत्येतदतीवदाकृणः ।

योऽसावनाशवास्य सुदुःखितं जनं

प्रियात् प्रियं नेष्यति पारमध्वनः ॥ २३ ॥

अनार्द्रधीरेष समास्थितो रथं

तमन्वमी च त्वरयन्ति दुर्मदाः ।

गोपा अनोभिः स्थविररुपेक्षितं

देवं च नोऽय प्रतिक्लमीहते ॥ २४ ॥

निवारयामः समुपेत्य माधवं

किं नोऽकरिष्यन् कुलवृद्धवान्धवाः ।

मुकुन्दसत्रान्निमिषार्धदुस्स्यजाद्

देवेन विभ्रंशितदीनचेतसाम् ॥ २५ ॥

यस्यानुरागललितस्मितबल्लुगमन्त्र-

लीलाबलोत्कर्षरिम्भणरासगोष्ठ्याम् ।

नीताः स्म नः क्षणमिव क्षणदा विना तं

गोप्यः कथं न्यवितरेम तमोऽदुरन्तम् ॥ २६ ॥

योऽहः क्षये ब्रजमनन्तसखः परीतो
 गोपेर्विशन् खुरजश्चुरितालकसक् ।
 वेणुं कणन् स्मितकटाक्षनिरीक्षणेन चित्तं
 क्षिणोति तमृतेऽम्ब कथं भवेम ॥ २७ ॥

धीशुक उवाच—
 एवं ब्रुवाणा विरहातुरा भृशं
 ब्रजस्थियः कृष्णनिपक्तमानसाः ।
 विसृज्य लज्जां रुदुः स्म सुख्यं
 गोविन्द दामोदर माधवेति ॥ २८ ॥

स्त्रीणामेवं रुदन्तीनामुदिते सवितर्यथ ।
 अक्रूरश्चोदयामास कृतमैत्र्यादिको रथम् ॥ २९ ॥

गोपास्तमन्वसज्जन्त नन्दायाः शकटैस्ततः ।
 आदायोपायनं भूरि कुम्भान् गोरससम्भृतान् ॥ ३० ॥

गोप्यश्च दयितं कृष्णमनुब्रज्यानुव्रजिताः ।
 प्रत्यादेशं भगवतः काङ्क्षन्त्यश्चावतस्थिरे ॥ ३१ ॥

तास्तथा तप्यतीर्वीक्ष्य स्वप्रस्थाने यदुत्तमः ।
 सान्त्वयामास संप्रेष्यतीरायास्य इति दीव्यकैः ॥ ३२ ॥

यावदालक्ष्यते केतुर्पावद रेणु रथस्य च ।
 अनुप्रस्थापितात्मानो लेख्यानीवोपतस्थिरे ॥ ३३ ॥

ता निराशा निववृतुर्गोविन्दविनिवर्तने ।
 विशोका अहनी निन्युर्गायन्त्यः प्रियचेष्टितम् ॥ ३४ ॥

भगवानपि सम्प्राप्तो रामाकूरी तथा नृप ।
 रथेन बायुवेगेन कालिन्दीमघनाशिनीम् ॥ ३५ ॥

तत्रोपस्पृश्य पानीयं पीत्वा मृष्टं मणिप्रभम् ।
 बृक्षखण्डमुपब्रज्य सरामो रथमाविशत् ॥ ३६ ॥

अक्रूरस्तावुपामन्य निवेश्य च रथोपरि ।
 कालिन्द्या हृदमागम्य स्नानं विधिवाचरन् ॥ ३७ ॥

निमज्य तस्मिन् सलिले जपन् ब्रह्म सनातनम् ।
 तावेव ददशोऽक्रूरो रामकृष्णौ समन्वितौ ॥ ३८ ॥

तौ रथस्थौ कथमिह सुतावानकदुन्दुभेः ।
 तर्हि स्वित् स्यन्दने न स्त इत्युन्मज्य व्यचष्ट ॥ ३९ ॥

तत्रापि च यथापूर्वमासीनी पुनरेव सः ।
 न्यमज्जद् दर्शनं मेने मृषा किं सलिले तयोः ॥ ४० ॥

भूयस्तत्रापि सोऽद्राक्षीत् स्तूयमानमदीश्वरम् ।
 सिद्धेर्भुजङ्गपतिभिरसुरैर्नतकन्धरैः ॥ ४१ ॥

सहस्रशिरसं देवं सहस्रफणमीलितम् ।
 नीलाम्बरं विसरवेतं शृङ्गेः श्वेतमिव स्थितम् ॥ ४२ ॥

तस्योत्सङ्गे घनश्यामं पीतकौशेयवाससम् ।
 पुरुषं चतुर्भुजं शान्तं पद्मपत्राकृणेक्षणम् ॥ ४३ ॥

चारुप्रसन्नवदनं चारुहासनिरीक्षणम् ।
 सुभ्रूजसं चारुकर्णं सुकपोलारुणाधरम् ॥ ४४ ॥

प्रलम्बपीवरभुजं तुङ्गांसोरःस्थलश्रियम् ।
 कम्बुकण्ठं निम्ननाभिं बलिमत्पद्मोदरम् ॥ ४५ ॥

वृहत्कटितटश्रोणिकरभोरुदयान्वितम् ।
 चारुजानुयुगं चारुजहायुगलसंयुतम् ॥ ४६ ॥

तुङ्गगुल्फाकृणनखरातदीपितिभिवृत्तम् ।
 नवाङ्गुल्यङ्गुलदलेर्विलसत्पादपद्मजम् ॥ ४७ ॥

महार्हमणिविभ्राजत्किरीटकटकाङ्गदः ।
 कटिसूत्रब्रह्मसूत्रहारनूपुरकुण्डलैः ॥ ४८ ॥

भ्राजमानं पद्मकरं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कोस्तुभं वनमालिनम् ॥ ४९ ॥

सुनन्दनन्दप्रमुखैः पार्पदैः सनकादिभिः ।
 सुरेशीश्वरब्रह्मराधैर्नवभिश्च द्विजोत्तमैः ॥ ५० ॥

प्रह्लादनारदवसुमुखैर्भागवतोत्तमैः ।
 स्तूयमानं पृथङ्मार्गैर्वचोभिरमलात्मभिः ॥ ५१ ॥

श्रिया पुष्ट्वा गिरा कान्त्या कीर्त्या तुष्ट्येलाऽजया ।
 विययाऽविद्यया शक्त्या मायया च निषेवितम् ॥ ५२ ॥

विलोक्य सुभृशं प्रीतो भक्त्या परमया युतः ।
 हृष्यत्तनूह्रो भावपरिक्लिप्तमलोचनः ॥ ५३ ॥

गिरा गदगदाऽस्तीपीतत्त्वमालम्ब्य सात्त्वतः ।
 प्रणम्य मूर्धाऽवहितः कृताञ्जलिपुटः शनैः ॥ ५४ ॥

अथ अष्टत्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवं दृष्ट्वा तमक्रूरः प्रसन्नहृदयेन्द्रियः ।

तुष्टाव पुण्डरीकाक्षं भक्त्याऽवनतकन्धरः ॥ १ ॥

अक्रूर उवाच-

नतोऽस्म्यहं त्वाऽखिलहेतुभूतं

नारायणं पूरुषमादिमव्ययम् ।

यन्नाभिजातादरविन्दकोशाद्

ब्रह्माऽऽचिरासीद् यत एष लोकाः ॥ २ ॥

भूस्तोयमग्निः पवनः स्वमादि-

र्महानजादिर्मन इन्द्रियाणि ।

सर्वेन्द्रियार्था विबुधाश्च सर्वे

ये हेतवस्ते जगतोऽहभूताः ॥ ३ ॥

निते स्वरूपं विदुरात्मनस्ते

अजादयोऽन्यात्मतया गृहीताः ।

अज्ञोऽनुबद्धः स गुणैरजाया

गुणात् परं वेद न ते स्वरूपम् ॥ ४ ॥

त्वां योगिनो यजन्त्यद्वा महापुरुषमीश्वरम् ।

साध्यात्मं साधिभूतं च साधिदेवं च साधवः ॥ ५ ॥

ब्रथ्या च विद्यया केचित् त्वां वै वैतानिका द्विजाः ।

यजन्ते बिततेर्यज्ञानारूपाभिराख्यया ॥ ६ ॥

एके त्वखिलकर्माणि सत्यस्योपशमं गताः ।

ज्ञानिनो ज्ञानयज्ञेन यजन्ति ज्ञानविग्रहम् ॥ ७ ॥

अन्ये तु संस्क्रुतात्मानो बिधिना बिहितेन वै ।

यजन्ति त्वन्मयास्त्वां वै बहुमूर्त्यैकमूर्तिकम् ॥ ८ ॥

त्वामेवान्ये शिवोक्तेन मार्गेण शिवरूपिणम् ।

यहाचार्यविभेदेन भगवन् समुपासते ॥ ९ ॥

सर्वे एव यजन्ति त्वां सर्वदेवमहेश्वरम् ।

येष्वन्यदेवताभक्ता येष्वन्यधियाः प्रभो ॥ १० ॥

यथाऽद्रिप्रभवा नयः पर्जन्यापूरिता विभो ।

विशन्ति सर्वतः सिन्धुं तद्वत् त्वां गतयोऽन्ततः ॥ ११ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति भवतः प्रकृतेर्गुणाः ।

तेषु हि प्राकृताः प्रोता आब्रह्म स्यावरादयः ॥ १२ ॥

तुभ्यं नमस्तेऽस्त्विष्यक्तदृष्टये

सर्वात्मने सर्वधिषां च साक्षिणे ।

गुणप्रवाहोऽयमविद्ययाऽसकृत्

प्रवर्तते देवनृतिर्पगात्मसु ॥ १३ ॥

अग्निमुखं तेऽवनिराद्विरीक्षणं

सूर्यो नभो नाभिरथो दिशः ध्रुतिः ।

योः कं सुरेन्द्रास्तव बाहवोऽर्णवं

कुक्षिर्मरुत् प्राणबलं प्रकल्पितम् ॥ १४ ॥

रोमाणि वृक्षोपधयः शिरोरुहा

मेघाः परस्यास्थिनस्तानि तेऽद्रयः ।

निमेषणं राज्यहनी प्रजापति-

मैर्हं तु वृष्टिस्तव वीर्यमिष्यते ॥ १५ ॥

त्वय्यज्यात्मन् पुरुषे प्रकल्पिता

लोकाः सपाला बहुजीवसङ्कुलाः ।

यथा जले सज्जिते जलीकसोऽ-

प्युदुम्बरे वा मशका मनोमये ॥ १६ ॥

यानियानीह रूपाणि क्रीडनार्थं विभर्षि हि ।

तेरामृष्टशुचो लोका मुदा गायन्ति ते यशः ॥ १७ ॥

नमः कारणमत्स्याय प्रलयाव्यचराय च ।

हयशीर्षो नमस्तुभ्यं मधुकैटभृत्यवे ॥ १८ ॥

अकुपाराय बृहते नमो मन्दरधारिणे ।

क्षिन्त्युद्धारविहाराय नमः सूकरमूर्त्ये ॥ १९ ॥

नमस्तेऽद्भुतसिंहाय साधुलोकभयापह ।

यामनाय नमस्तुभ्यं क्रान्तिविभुवनाय च ॥ २० ॥

नमो भृगुणामृतये हस्तक्षत्रवनच्छिदे ।

नमस्ते रघुवर्याय रावणान्तकराय च ॥ २१ ॥

नमस्ते वासुदेवाय नमः सङ्घर्षणाय च ।

प्रवृष्णायानिरुद्धाय सात्वर्ता पतये नमः ॥ २२ ॥

नमो बुद्धाय शुद्धाय दैत्यदानवमोहिने ।
 म्लेच्छप्रायश्चित्तहन्त्रे नमस्ते कल्मषरूपिणे ॥ २३ ॥

भगवन् जीवलोकोऽयं मोहितस्तव मायया ।
 अहं ममेत्यसदुग्राहो भ्राम्यते कर्मवर्त्मसु ॥ २४ ॥

अहं चात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु ।
 भ्रमामि स्वप्नकल्पेषु मूढः सुखधिया विभो ॥ २५ ॥

अनित्यानात्मदुःखेषु विपर्ययमतिर्हृदम् ।
 द्वन्द्वारामस्तमोनिष्ठो न जाने त्वां जगत्पते ॥ २६ ॥

यथाऽबुधो जलं हित्वा प्रतिच्छन्नं तदुद्भवैः ।
 अभ्येति मृगतृष्णां वै हित्वाऽहं त्वा पराङ्मुखः ॥ २७ ॥

नोत्सहेऽहं कृपणधीः कामकर्महतं मनः ।
 रोद्धुं प्रमाथिभिः स्वाक्षैर्हित्यमाणमितस्ततः ॥ २८ ॥

सोऽहं तबाह्वुपगतोऽस्म्यसतां दुरापं
 यथाप्यहं भवदनुग्रहमीश मन्ये ।
 पुंसो भवेद् यदि संसरणापवर्ग-
 स्त्वप्यञ्जनाभ सदुपासनयाऽऽमतिः स्यात् ॥ २९ ॥

नमो विज्ञानमात्राय सर्वप्रत्ययहेतवे ।
 पुरुषेशप्रधानाय ब्रह्मणेऽनन्तशक्त्ये ॥ ३० ॥

नमस्ते वासुदेवाय सर्वभूतक्षयाय च ।
 हृषीकेश नमस्तुभ्यं प्रपन्नं पाहि मां प्रभो ॥ ३१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
 स्तुवतस्तस्य भगवान् दर्शयित्वा जले वपुः ।
 भूयः समाहरत् कृष्णो नटो नाट्यमिवात्मनः ॥ १ ॥

सोऽपि चान्तरिहतं वीक्ष्य जलादुन्मज्ज्य सत्वरः ।
 कृत्वा चावश्यकं सर्वं विस्मितो रथमाविशत् ॥ २ ॥

तमपृच्छद् हृषीकेशः किं ते दृष्टमिहाद्भुतम् ।
 भूमी विपति तोये वा तथा त्वां लक्षयामहे ॥ ३ ॥

अक्रूर उवाच-
 अद्भुतानीह यावन्ति भूमी विपति वा जले ।
 त्वयि विश्वात्मके तानि किं मेऽदृष्टं विपश्यतः ॥ ४ ॥

यत्राद्भुतानि सर्वाणि भूमी विपति वा जले ।
 तं त्वाऽनुपश्यतो ब्रह्मन् किं मे दृष्टमिहाद्भुतम् ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच-
 इत्युक्त्वा चोदयामास स्यन्दनं गान्धिनीसुतः ।
 मधुरामनयद् रामं कृष्णं चैव दिनात्यये ॥ ६ ॥

मार्गे ग्रामजना राजस्तत्र तत्रोपसङ्गताः ।
 वसुदेवसुतो वीक्ष्य प्रीता दृष्टिं न चाददुः ॥ ७ ॥

तावद् ब्रजलोकसस्तात गन्दगोपादयोऽग्रतः ।
 पुरोपवनमासाय प्रतीक्षन्तोऽवतस्थिरे ॥ ८ ॥

तान् समेत्याह भगवान्क्रूरं जगदीश्वरः ।
 गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रथितं प्रहसन्निव ॥ ९ ॥

भवान् प्रविशतामग्रे सहयानः पुरीं गृहम् ।
 वयं त्विहायमुच्याप तावद् द्रक्ष्यामहे पुरीम् ॥ १० ॥

अक्रूर उवाच-
 नाहं भवद्भ्यां रहितः प्रवेश्ये मधुरां प्रभो ।
 त्यक्तुं नाहिसि मां नाथ भक्तं ते भक्तवत्सल ॥ ११ ॥

आगच्छ याम गेहाचः सनाथान् कुर्वधोक्षज ।
 साग्रजः सह गोपालः सुहृद्भिश्च सुहृत्तमः ॥ १२ ॥

पुनीहि पादरजसा गृहान् नो गृहमेधिनाम् ।
 यच्छोचेनातितृप्यन्ति पितरः साग्रयः सुराः ॥ १३ ॥

अवनिज्याद्विपुगलमासीच्छ्लाघ्यो बलिर्मखे ।
 ऐश्वर्यमनुलं लेभे गतिं शैकान्तिनां तु या ॥ १४ ॥

आपस्तेऽङ्गवचनेजन्यस्त्रीद्वोकान् शुचयोऽपुनन् ।
 शिरसाऽधत्त याः शर्वः स्वर्गताः सगरात्मजाः ॥ १५ ॥

देवदेव जगन्नाथ पुण्यध्वजकीर्तन ।
 यदुत्तमोत्तमश्लोक नारायण नमोऽस्तु ते ॥ १६ ॥

श्रीभगवानुवाच-

आयाम्ये भवतो गेहमहमार्गसमन्वितः ।

यदुत्तरगद्गदं हन्ता चितरिष्ये सुहृन्निग्रयम् ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच-

एवमुक्त्वा भगवता मोहकरो विमना इव ।

पुंरिं प्रविश्य कंसाय कर्मांचये गृहं ययौ ॥ १८ ॥

ततोऽपगच्छे भगवान् कृष्णः सङ्घर्षणान्वितः ।

मधुरां प्राविशद् गोपदिदृशुः पश्चिग्नितः ॥ १९ ॥

ददशं तां स्फाटिकतुङ्गगोपुरं

वृहत्स्फुरद्भेदमकषाटोत्तराणाम् ।

ताम्राङ्कोष्ठपङ्क्तिं दुग्मदाम्

उद्यानगम्योपवनान्निशोभिताम् ॥ २० ॥

सौवर्णशृङ्गाटकहर्म्यनिष्कृत-

श्रेणीसभाभिर्भवनैरुपस्कृताम् ।

वैदूर्यचद्ममलनीलचिद्रुपै-

मुक्ताहरिद्रिचरुभीषु घटिषु ॥ २१ ॥

जुष्टेषु जालामुखगन्धर्वकुड्मेषु

आचिष्टपागवनवर्हिनादिताम् ।

संसिक्तवर्षापाणमार्गचत्वरं

प्रकीर्णमात्याङ्गुरलोजतण्डुलाम् ॥ २२ ॥

आपूर्णकुम्भैर्दधिचन्दनोक्षितैः

प्रसूनदीपावलिभिः सपङ्कजैः ।

सवृन्तरम्भाक्रमुक्कैः सकेतुभिः

स्वनद्वृतङ्गाङ्गुलीं मण्डिकैः ॥ २३ ॥

तां सम्प्रविष्टी यमुदेवनन्दनी

वृत्तौ चपय्यैर्नरेदेवचर्यानाम् ।

द्रष्टुं समीपुस्त्वग्निताः पुपसिषो

हर्म्याणि ध्वजारुद्रदुर्गपात्तुकाः ॥ २४ ॥

काञ्चिद् विपर्यकृतलम्बाभूषणा

विस्मृत्य वैकं युगलेष्वयापराः ।

वृत्तकवस्त्रध्वर्षणकनपुरा

नाञ्चन्त्या द्वितीयं त्वपराश्च लोचनम् ॥ २५ ॥

अवनन्त्य एकास्तदपास्य सौत्सवा

अभ्यज्यमाना अकृतोपमञ्जनाः ।

स्वपन्त्य उन्वाय निशम्य निःस्वनं

निपापयन्त्योऽर्भमपोह्य मातरः ॥ २६ ॥

मनोसि तासामरचिन्दलोचनः

प्रगल्भलीलाहसितावलोकनेः ।

जहाग मत्तद्विगदन्द्रविक्रमो

दृशां दधञ्छ्रीगमणो महोत्सवम् ॥ २७ ॥

दृष्ट्वा मुहुः धृतमनुद्रुतचेतसस्तं

तत्प्रेक्षितान्निमित्तसुधाक्षणलब्धमानाः ।

आनन्दमूर्तिमुपगुह्य दशान्मलत्र्यं हृष्यन्चवो

जहुरन्तन्मगिन्दमाधिम् ॥ २८ ॥

प्रासादशिखररूढाः प्रीत्युत्फुल्लमुखाम्बुजाः ।

अभ्यवर्पन् गोमनस्यैः प्रमदा बलकेशवौ ॥ २९ ॥

दध्यक्षतैः सोदपात्रैः सगन्धैरभुपायनैः ।

तावानर्चुः प्रमुदितास्तत्र तत्र द्विजातयः ॥ ३० ॥

रजकं कश्चिदायन्तं रत्नकरं गदायज्ञः ।

दृष्ट्वाऽयाचत बासांसि धौतान्यत्पुत्तमानि च ॥ ३१ ॥

देहावयवोः समुचितान्यद्वा बासांसि चार्हतोः ।

भविष्यति परं श्रेयो दातुस्ते नात्र संशयः ॥ ३२ ॥

स याचितो भगवता परिपूर्णैः सर्वतः ।

साक्षेण रूपितः प्राह भृत्यो राज्ञः सुदुर्मदः ॥ ३३ ॥

ईदृशान्येव बासांसि नित्यं गिरिवनेचराः ।

परिपन्न किमुद्वृत्ता राजद्रव्याण्यभीषथ ॥ ३४ ॥

याताशु बालिशो मैवं प्रार्थ्यं यदि जिजीविषा ।

ब्रूयन्ति प्रन्ति लुप्यन्ति हस्तं राजकुलानि हि ॥ ३५ ॥

इत्थं विवक्ष्यमानस्य कुपितो देवकीसुतः ।

रजकस्य कराग्रेण शिरः कायादपाहरत् ॥ ३६ ॥

तस्यानुजीविनः सर्वे बासःकोशाशु विसृज्य वै ।

दुद्रुवुः सर्वतो मार्गे बासांसि जगृहेऽन्युतः ॥ ३७ ॥

वसित्वाऽऽत्मप्रिये वसे कृष्णः सङ्घर्षणस्तथा ।

शेषाण्यादत्त गोपेभ्यो विसृज्य भुवि कानिचित् ॥ ३८ ॥

ततस्तु वापकः प्रीतस्तयोर्वैषमकल्पयत् ।		न हि यां विषमा दृष्टिः सुहृदोऽङ्गदात्मनोः ।	
विचित्रवर्णः शैलैवेराकल्पैरनुरूपतः ॥ ३९ ॥	॥ ३९ ॥	समयाः सर्वभूतेषु भजनं भजतोरपि ॥ ४६ ॥	॥ ४६ ॥
नानालक्षणवेषाभ्यां कृष्णरामौ विरेजतुः ।		शाध्याज्ञापय मां भूत्यं किमहं कर्याणि वाम् ।	
स्वलङ्कृती बालगङ्गी पर्वणीय सितेतरौ ॥ ४० ॥	॥ ४० ॥	पुंसांऽन्यनुग्रहो ह्येष भवद्विषयन्निवृण्यते ॥ ४७ ॥	॥ ४७ ॥
तस्य प्रसन्नो भगवान् प्रादात् सारूप्यमात्मनः ।		इत्यभिप्रेत्य राजेन्द्र सुदामा प्रीतमानसः ।	
श्रियं च परमां लोके बलेद्वयस्मृतीन्द्रियम् ॥ ४१ ॥	॥ ४१ ॥	शस्त्रैः सुगन्धैः कुसुममाला विरचिता ददौ ॥ ४८ ॥	॥ ४८ ॥
ततः सुदामो भवनं मालाकारस्य जग्मतुः ।		ताभिः स्वलङ्कृतीं प्रीतीं कृष्णरामौ सहानुगौ ।	
तौ दृष्ट्वा स समुत्थाय ननाम शिरसा भुवि ॥ ४२ ॥	॥ ४२ ॥	प्रणताय प्रपन्नाय ददतुर्यदौ वरान् ॥ ४९ ॥	॥ ४९ ॥
तयोरासनमानीय पादौ चाधारणादिभिः ।		सोऽपि बन्धेऽचलां भक्तिं तस्मिन्नेवासिलात्मनि ।	
पूजां सानुगयोश्चक्रे स्रक्ताम्बूलानुलेपनैः ॥ ४३ ॥	॥ ४३ ॥	तद्वक्तव्येषु च सौहार्दं भूतेषु च दयां पराम् ॥ ५० ॥	॥ ५० ॥
प्राह नः सार्धकं जन्म पावितं च कुलं प्रभो ।		इति तस्मै वरं दत्त्वा श्रियं चान्वयवर्धिनीम् ।	
पितृदेवर्षयो मह्यं तुष्टा ह्यागमनेन वाम् ॥ ४४ ॥	॥ ४४ ॥	वलमायुर्दशः कान्तिं निजंगाम सहस्रयज्ञः ॥ ५१ ॥	॥ ५१ ॥
भवन्तौ किल विश्वस्य जगतः कारणं परम् ।		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकांशचत्वारिंशोऽध्यायः ॥	
अवतीर्णाविहाशेन क्षेमाय च भवाय च ॥ ४५ ॥	॥ ४५ ॥		

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		ततस्तावज्जरागेण सुवर्णैतरशोभिना ।	
अथ ब्रजन् राजपथेन माधवः		सम्प्राप्तापरभागेन शुशुभातेऽनुरञ्जितौ ॥ ५ ॥	॥ ५ ॥
सियं गृहीताद्भिलेपभाजनाम् ।		प्रसन्नो भगवान् कुब्जां त्रिवक्त्रां रुचिराननाम् ।	
विलोक्य कुब्जां युवतीं वराननां		काञ्चीं कर्तुं मनश्चक्रे दर्शयन् दर्शनं फलम् ॥ ६ ॥	॥ ६ ॥
पप्रच्छ धार्त्री बचसा रसप्रदः ॥ १ ॥	॥ १ ॥	पद्भ्यामाक्रम्य प्रपदे द्रव्यह्रुल्लोतानपाणिना ।	
का त्वं बरोर्व्येतदिहानुलेपनं		प्रगृह्य चुबुके ह्यास्यमुदनीनपदच्युतः ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥
कस्याद्भने वा कथयस्व साधु नः ।		सा तदार्जुनसमानाङ्गी वृहच्छोणिषयोधरा ।	
देहावयोरङ्गविलेपमुत्तमं		मुकुन्दस्पर्शानां सयो बभूव प्रमदोत्तमा ॥ ८ ॥	॥ ८ ॥
श्रेयस्ततस्ते नचिराद् अभिष्यति ॥ २ ॥	॥ २ ॥	ततो रूपगुणीदार्यसम्पन्ना प्राह केशवम् ।	
सैन्धुयुवाच—		उत्तरीयान्तमाकृष्य सम्मयं जातहृच्छया ॥ ९ ॥	॥ ९ ॥
दास्यस्म्यहं ते सुखर्यं सम्मता		एहि धीर गृहं वामो न त्वां त्यक्तुमिहांत्सहे ।	
त्रिवक्त्राङ्गी हानुलेपकर्मणि ।		त्ययोन्मथितचिन्तायाः प्रसीद पुरुषर्षभ ॥ १० ॥	॥ १० ॥
मज्जावितं भोजपतेरतिप्रियं		एवं शिष्या याच्यमानः कृष्णो रामस्य पश्यतः ।	
विना युवां कोऽन्यतमस्तदहंति ॥ ३ ॥	॥ ३ ॥	मुच्यं ब्रह्म्यानुगानां च प्रहसंस्तामुवाच ह ॥ ११ ॥	॥ ११ ॥
रूपपेशलामधुर्यदमितालपक्षीक्षितः ।		एष्यामि ते गृहं सुभु पुंसामाधिकविकर्शनम् ।	
धर्पितात्मा ददौ सान्द्रमुभयोरनुलेपनम् ॥ ४ ॥	॥ ४ ॥	सापिथार्थोऽगृहाणां नः पान्थानां त्वं परावर्णम् ॥ १२ ॥	॥ १२ ॥

विसृज्य माध्या वाण्या तां ब्रजन् मार्गे वणिक्पथैः ।
नानापायनताम्बूलस्रग्मन्थैः साग्रजोऽर्चितः ॥ १३ ॥
ततः पीरान् पृच्छमानो धनुषः स्थानमच्युतः ।
तस्मिन् प्रविष्टो दृष्टो धनुर्गन्धर्वमिवाद्भुतम् ॥ १४ ॥
पुरुषैर्बहुभिर्गुप्तमर्चितं परमर्द्धिमत् ।
वार्यमाणो नृभिः कृष्णः प्रसह्य धनुराददे ॥ १५ ॥
कण्ठे वामेन मलीलमुद्धृतं सज्यं च कृत्वा निमिषेण पश्यताम् ।
नृणां विकृष्य प्रबभ्रु मध्यतो यथेक्षुदण्डं मदकपुरुक्रमः ॥
धनुषो भज्यमानस्य शब्दः खं रोदसी दिशः ।
पूरयामास यं श्रुत्वा कंसस्त्रासमुपागमत् ॥ १७ ॥
तद्रक्षिणः सानुचराः कुपिता आततायिनः ।
ग्रहीतुकामा आचवृर्गृह्यतां बध्यतामिति ॥ १८ ॥
अथ तान् दुरभिप्रायान् विलोक्य बलकेशवौ ।
क्लृप्ता धनुष आदाय शकले तांश्च जग्रतुः ॥ १९ ॥
बलं च कंसप्रहितं हत्वा शालामुखात् ततः ।
निष्क्रम्य चेतुर्दृष्टी निरीक्ष्य पुरसम्पदः ॥ २० ॥
तयोस्तदद्भुतं वीर्यं निशम्य पुरवासिनः ।
तेजः प्रागल्भ्यरूपं च मेनिरे विबुधोत्तमी ॥ २१ ॥
तयोर्विचरतोः स्वेरमादित्योऽस्तमुपेयिवान् ।
कृष्णरामौ सुखं रात्रीं ज्ञात्वा कंसचिकीर्षितम् ॥ २२ ॥
अवनिज्याद्विपुलं भुक्त्वा क्षीरोपसेचनम् ।
ऊपतुस्तां वृतीं गोपैः पुराच्छकटमीयतुः ॥ २३ ॥
कंसस्तु धनुषो भङ्गं रक्षिणां स्वबलस्य च ।
वधं निशम्य गोविन्दरामचिक्रीडितं परम् ॥ २४ ॥

दीर्घप्रजागरो भीतो दुर्निमित्तानि दुर्मतिः ।
बहून्वचष्टोभयया मृत्योर्दूतकराणि च ॥ २५ ॥
अदर्शनं स्वशिरसः प्रतिकूपेण सत्त्वपि ।
असत्यपि द्वितीयं च द्वैरूप्यं ज्योतिषां तथा ॥ २६ ॥
छिद्रप्रतीतिशयायां प्राणधोषानुपभ्रुतिः ।
स्वर्णप्रतीतिवृंक्षुषु स्वपदानामदर्शनम् ॥ २७ ॥
स्वप्ने प्रेतपरिष्वङ्गः स्वरयानं विसादनम् ।
यायाजलदमाल्यैकस्तेलाभ्यङ्गो दिगम्बरः ॥ २८ ॥
अन्यानि चेत्यम्भूतानि स्वप्रजागरितानि च ।
पश्यन् मरणसन्त्रस्तो निद्रां लेभे न चिन्तया ॥ २९ ॥
व्युष्टायां निशि कौरव्य ! सूर्ये वाभिसमुत्थिते ।
कारयामास वै कंसो महक्रीडामहोत्सवम् ॥ ३० ॥
आनर्चुः पुरुषा रङ्गं तूर्यभेर्यश्च जग्रिरे ।
मन्त्राश्चालङ्कृताः स्रग्भिः पताकाचैलनोरणैः ॥ ३१ ॥
तेषु पीरा जानपदा ब्रह्मक्षत्रपुरोगमाः ।
यधोपजोषं विविशू राजानश्च कृतासनाः ॥ ३२ ॥
कंसः परिवृतोऽमान्यै राजमन्त्र उपविशात् ।
मण्डलेऽवरमध्यस्थो हृदयेन विदूषता ॥ ३३ ॥
वायमानेषु तूर्येषु महतालोत्तरेषु च ।
मह्नाः स्बलङ्कृता हस्ताः स्वोपाध्यायाः समाविशन् ॥ ३४ ॥
चाणूरो मुष्टिकः कूटः छलः कोसल एव च ।
त आसेदुरुपस्थानं वल्लुवायप्रहर्षिता ॥ ३५ ॥
नन्दगोपादयो गोपा भोजराजसमाहुताः ।
निवेदितोपायनान्त एकस्मिन् मन्त्रे आविशन् ॥ ३६ ॥
॥ इति श्रीमद्भगवते दशमस्कन्धे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकचत्वारिंशोऽध्यायः

धीशुक उवाच—
अथ कृष्णश्च रामश्च कृतशीची परन्तपी ।
महदुन्मुभिनिषोषं श्रुत्वा द्रष्टुमपेयतुः ॥ १ ॥
रहद्भारं समासाद्य तस्मिन् नागमवस्थितम् ।
अपश्यत् कुचलयापीडं कृष्णोऽम्बष्ठप्रचोदितम् ॥ २ ॥

बद्ध्वा परिकरं शीरिः समूह कुटिलालकान् ।
उवाच हस्तिपं वाचा मेघनादगभीरया ॥ ३ ॥
अम्बष्ठाम्बष्ठ मार्गे नो देहापक्राम माचिरम् ।
नो चेत् सकुञ्जरं त्वाऽथ नयामि यमसादनम् ॥ ४ ॥

एवं निर्भर्त्सितोऽम्बष्ठः कुपितः कोपितं गजम् ।
 चोदयामास कृष्णाय कालान्तकयमोपमम् ॥ ५ ॥

करीन्द्रस्तमभिद्रुत्य करेण तरसाऽग्रहीत् ।
 कराद् विगलितः सोऽमुं निहत्याद्विष्वलीयत ॥ ६ ॥

संकुद्धस्तमचक्षाणो प्राणदृष्टिः स केशवम् ।
 परामृशत् पुष्करेण स प्रसह्य विनिर्गतः ॥ ७ ॥

पुच्छे प्रगृह्यातिबलं धनुषः पञ्चविंशतिम् ।
 बिचर्कपं यथा नागं सुपर्णं इव लीलया ॥ ८ ॥

स पर्यावर्तमानेन सव्यदक्षिणतोऽच्युतः ।
 बभ्राम भ्राम्यमाणेन गोवत्सेनेन बालकः ॥ ९ ॥

ततोऽभिमुखमभ्येत्य पाणिनाऽऽहत्य वारणम् ।
 प्राद्वन् यापयामास स्मृश्यमानः पदे पदे ॥ १० ॥

स धावन् क्रीडया भूमौ पतित्वा सहसोत्थितः ।
 तं मत्वा पतितं क्रुद्धो दन्ताभ्यां सोऽहनत् क्षितिम् ॥ ११ ॥

स्यविक्रमे प्रतिहते कुञ्जरेन्द्रोऽत्यमर्षितः ।
 चोदयामास महामात्रैः कृष्णमभ्यद्रवद् रुपा ॥ १२ ॥

तमापतन्तमासाद्य भगवान् मधुसूदनः ।
 प्रगृह्य पाणिना हस्तं पातयामास भूतले ॥ १३ ॥

पतितस्य पदाऽऽक्रम्य मृगेन्द्र इव लीलया ।
 दन्तमुत्पाट्य तेनेमं हस्तिपांश्चाहन्द् हरिः ॥ १४ ॥

मृतकं द्विपमुत्सृज्य दन्तपाणी विरेजतुः ।
 अंसन्यस्तविपाणामृद्धदविन्दुभिरङ्गिती ।
 विरूढस्वेदकणिकबदनाम्बुरुहाबुधौ ॥ १५ ॥

वृत्तौ गोपेः कतिपयैर्बलदेवजनार्दनी ।
 रङ्गं विविशत् राजन् गजदन्तवरापुधौ ॥ १६ ॥

महानामशनिर्नृणां नरवरः स्त्रीणां स्मरो मूर्तिमान्
 गोपानां स्यजनाऽमतां क्षितिभृतां आस्ता स्वपित्रोः शिशुः ।
 मृत्युभौजपतेर्विधातृविहितस्तत्त्वं परं योगिनां
 वृष्णीनां च पतिः सदैव शुशुभे रङ्गेऽच्युतः साग्रजः ॥ १७ ॥

हतं कुबलयापीडं दृष्ट्वा तावपि दुर्जयौ ।
 कंसो मनस्यपि तदा भृशमुद्विजिजे नृप ॥ १८ ॥

तां रजत् रङ्गनीं महाभुजौ विचित्रयेषामग्न्याग्न्यग्न्या ।
 यथा नदानुत्तमयेपधार्मिणी मनः क्षिपन्ती प्रभया निर्गन्धताम् ॥

निर्गन्धं तातुत्तमपुरुषौ जना मन्त्रस्थिता नागगायत्रका नृप ।
 प्रहर्षयेगान्कलितेध्वजाननाः पपुनं तृप्ता नयनस्नदाननम् ॥

पिबन्त इव चक्षुभ्यां लिहन्त इव जिह्वा ।
 जिघ्रन्त इव नासाभ्यां श्लिष्यन्त इव बाहुभिः ॥ २१ ॥

ऊचुः परस्परं ते वै यथादृष्टं यथाश्रुतम् ।
 तद्रूपगुणमाधुर्यप्रागल्भ्यस्मारिता इव ॥ २२ ॥

एतौ भगवतः साक्षाद् हरेनारायणस्य हि ।
 अवतीर्णाविहांशेन वसुदेवस्य वेश्मनि ॥ २३ ॥

स एष किल देवक्यां जातो नीतश्च गोकुलम् ।
 कालमेतं वसन् गूढो बबूधे नन्दवेश्मनि ॥ २४ ॥

पूतनाऽनेन नीताऽन्तं चक्रवातश्च दानवः ।
 अर्जुनौ धेनुकः केशी गुहाकोऽन्ये च तद्विधाः ॥ २५ ॥

गावः सपाला एतेन दावाग्रेः परिमोचिताः ।
 कालियो दमितः सर्पः शक्रश्च विमदः कृतः ॥ २६ ॥

सप्ताहमेकहस्तेन धृतोऽद्रिप्रवरोऽमुना ।
 बर्षवाताशनिभ्यश्च परिज्ञातं च गोकुलम् ॥ २७ ॥

गोप्योऽस्य नित्यमुदितहसितप्रेक्षणं मुखम् ।
 पश्यन्त्यो विविधांस्तापांस्तारन्ति स्म श्रमं मुदा ॥ २८ ॥

वदन्त्यनेन वंशोऽयं यदोः सुबहुविश्रुतः ।
 श्रियं यशो महत्त्वं च लप्स्यते परिरक्षितः ॥ २९ ॥

अयं चास्याग्रजः श्रीमान् रामः कमललोचनः ।
 प्रलम्बो निहतो येन बहवो धेनुकादयः ॥ ३० ॥

जनेष्वेवं ब्रूवाणेषु तुर्येषु निनदत्सु च ।
 कृष्णरामौ समाभाष्य चाणूरो बाष्पमब्रवीत् ॥ ३१ ॥

हे नन्दसूनो हे राम भवन्ती वीर्यसम्पत्तौ ।
 नियुद्धकुशली श्रुत्वा राज्ञोऽह्नौ दिदृक्षुषा ॥ ३२ ॥

प्रियं राज्ञः प्रकुर्वन्त्यः श्रेयो विन्दन्ति यैः प्रजाः ।
 मनसा कर्मणा वाचा विपरीतमतोऽन्यथा ॥ ३३ ॥

नित्यं प्रमुदिता गोपा वत्सपालास्तथा स्फुटम् ।

वनेषु मलयुद्धेन क्रीडन्तश्चारयन्ति गाः ॥ ३४ ॥
 तस्माद् राज्ञः प्रियं यूयं वयं च करवामहे ।
 भूतानि नः प्रसीदन्ति सर्वभूतमयो नृपः ॥ ३५ ॥
 तत्रिशम्याव्रवीत् कृष्णो देशकालोचितं वचः ।
 निपुष्टमात्मनोऽभीष्टं मन्यमानोऽभिनन्द्य च ॥ ३६ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 प्रजा भोजपतेर्यूयं वयं चापि वनेचराः ।
 करवाम प्रियं नित्यं तन्नः परमनुग्रहः ॥ ३७ ॥

बाला वयं तुल्यबलीः क्रीडिष्यामो ययोचितम् ।
 भवेन्नियुद्धं माऽधर्मः स्पृशेन्मह्य सभासदः ॥ ३८ ॥
 चाणूर उवाच—
 न बालो न किशोरस्त्वं बलश्च बलिनां वरः ।
 लीलेषेभो हनो येन सहस्रद्विपसत्त्वभृत् ॥ ३९ ॥
 तस्माद् भवद्भ्यां बलिभिर्योद्धव्यं नानयोऽत्र वै ।
 मयि विक्रम वाष्ण्ये बलेन सह मुष्टिकः ॥ ४० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एवं चिन्तितसङ्कल्पो भगवान् मधुसूदनः ।
 आससाद ह चाणूरं मुष्टिकं रोहिणीसुतः ॥ १ ॥
 आस्फोट्य हस्ती हस्ताभ्यामूरु चैव परस्परम् ।
 विसृज्य भूयः सङ्क्रम्य परिक्रम्य परस्परम् ॥
 हस्ताभ्यां हस्तयोर्बद्ध्वा पद्भ्यामेव च पादयोः ।
 विचकर्षतुरन्योन्यं प्रसह्य विजिगीषया ॥ २ ॥
 अरुद्री द्वे अरुद्विभ्यां जानुभ्यां चैव जानुनी ।
 शिरः शीर्ष्णोरसोरस्तावन्योन्यमभिजग्रतुः ॥ ३ ॥
 परिभ्रामणविशेषपरिभ्रामावपातनैः ।
 उत्सर्पणापसर्पेच्चान्योन्ये प्रत्यप्युद्यतम् ॥ ४ ॥
 उत्थापनैरुन्नमनैश्चालनैः स्थापनैरपि ।
 परस्परं जिगीषन्तावन्योन्यमभिक्रतुः ॥ ५ ॥
 तद् बालबलवयुद्धं समेताः सर्वयोषिताः ।
 ऊचुः परस्परं प्रेक्ष्य सानुकम्पा बरूपशः ॥ ६ ॥
 महानयं बतार्धम् एषां राजसभासदाम् ।
 ये बालबलवयुद्धं राज्ञोऽन्विच्छन्ति पश्यतः ॥ ७ ॥
 क ब्रजसारसबाँद्री मङ्गी शैलेन्द्रसन्निभौ ।
 क चातिसुकुमारराज्ञौ किशोरी नामयौवनी ॥ ८ ॥
 धर्मव्यतिक्रमो हास्य समाजस्य ध्रुवं भवेत् ।
 पञ्चाधर्मः समुत्तिष्ठेत् त्वेयं तत्र कर्हिचित् ॥ ९ ॥

न सभां प्रविशेत् प्राज्ञः सभ्यदोषाननुस्मरन् ।
 अनुबन्धं विबुवज्ज्ञो नरः किल्बिषमश्नुते ॥ १० ॥
 बलगतः शत्रुमभितः कृष्णस्य वदनाम्बुजम् ।
 वीक्ष्यतां श्रमवार्युसं पद्मकौशमिवाम्बुभिः ॥ ११ ॥
 किं न पश्यत रामस्य मुखमाताम्रलोचनम् ।
 मुष्टिकं प्रति सामर्पद्मासंरम्भशोभनम् ॥ १२ ॥
 पुण्या वत ब्रजभुवो यदयं नृलिङ्गगूढः
 पुराणपुरुषो बन्धित्रमात्यः ।
 गाश्चारयन् सहबलः कर्णयन्त्र वेणुं
 विक्रीडयाऽथति गिरावमरार्चिताङ्गिः ॥ १३ ॥
 गोप्यस्तपः किमचरन् यदमुष्य रूपं
 लावण्यसारमपनोत्थमन्यसिद्धम् ।
 हृग्भिः पिबन्त्यनुसवाभिनवं दुरापमे
 एकान्तधाम यशसः शिव ईश्वरस्य ॥ १४ ॥
 या दोहनेऽवहनने मथनोपजल्प-
 प्रेङ्खेडनार्भकदितोक्षणमञ्जनादी ।
 गायन्ति चैनमनुरक्तपियोऽशुकण्ठ्यः
 पुण्या ब्रजस्थिय उरुक्रमचित्तयामाः ॥ १५ ॥
 प्रातर्ब्रजाद् ब्रजत आविशतश्च सायं
 गोभिः समं कणयतोऽस्य निशम्य वेणुम् ।
 निर्गम्य तूर्णमबलाः पथि भूरिपुण्याः
 पश्यन्ति स्मितमुखं सदयाबलोकम् ॥ १६ ॥

एवं प्रभापमानासु स्त्रीषु योगेश्वरो हरिः ।
 शत्रुं हन्तुं मनश्चक्रे भगवान् भरतर्षभ ॥ १७ ॥
 तैस्तेर्नियुद्धविधिभिर्विधैरच्युतेतरो ।
 युयुधाने तथाऽऽन्योन्यं तथैव बलमुष्टिकौ ॥ १८ ॥
 भगवद्गात्रनिष्पातैर्बह्वनिष्पेपनिष्ठैः ।
 चाणूरो भज्यमानाङ्गौ मुहुर्लानिमवाप ह ॥ १९ ॥
 स श्येनवेग उत्पत्य मुष्टीकृत्य कराबुधौ ।
 भगवन्तं वामुदेवं कुद्धो वक्षस्यताडयत् ॥ २० ॥
 नाचलत् तत्प्रहारेण स्रजा हत इव द्विपः ।
 बाहोर्निगूढा चाणूरं बहुशो भ्रामयन् हरिः ॥ २१ ॥
 भूषुष्टे पोथयामास तरसा क्षीणजीवितम् ।
 विस्रस्ताकल्पकेशसगिन्द्रध्वज इवापतत् ॥ २२ ॥
 तथैव मुष्टिकः पूर्वं स्वमुष्ट्याऽभिहतेन वै ।
 बलभद्रेण बलिना तलेनाभिहतो भूशम् ॥ २३ ॥
 प्रवेपितः स रुधिरमुद्धमन् मुखतोऽर्दितः ।
 व्यसुः पपातोर्व्युपस्ये याताहत इवाङ्घ्रिः ॥ २४ ॥
 ततः कूटमनुप्राप्तं रामः प्रहरतांबरः ।
 अबधील्लीलया राजन् सावज्ञं वाममुष्टिना ॥ २५ ॥
 तथैव हि शलः कृष्णपदापहतशीर्षकः ।
 द्विधा विदीर्णस्तोसलक उभाबपि निपेततुः ॥ २६ ॥
 चाणूरे मुष्टिके कूटे शले तोसलके हते ।
 शेषाः प्रदुद्रुर्मुग्धाः सर्वे प्राणपरीप्सवः ॥ २७ ॥
 गोपान् वयस्यानाकुच्य तैः संसृज्य बिजहतुः ।
 वायमानेषु तृपेण बलान्तौ रुतनपुरी ॥ २८ ॥
 जनाः प्रजहपुः सर्वे कर्मणा रामकृष्णयोः ।
 ऋते कंसं विप्रमुल्याः साधवः साधुसाध्विति ॥ २९ ॥
 हतेषु मल्लवर्षेषु विद्रुतेषु च भोजराट् ।
 न्यवारयत् स्यन्तूर्याणि वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३० ॥
 निस्सारयत दुर्वृत्तौ वसुदेवात्मजौ पुरात् ।
 धनं हत गोपानां नन्दं वप्रीत दुर्मतिम् ॥ ३१ ॥

वसुदेयस्तु दुर्मथा हन्यतामावसत्तमः ।
 उग्रसेनः पिता चापि सानुगः परपक्षगः ॥ ३२ ॥
 एवं विकृत्यमाने वै कंसे प्रकुपितोऽव्ययः ।
 लघिष्णोत्पत्य तरसा मध्वमुनुद्गमारुहत् ॥ ३३ ॥
 तमाविशन्तमालोक्य मृत्युमात्मन आसनात् ।
 मनस्वी सहस्रोत्थाय जगुह सोऽसिचर्मणी ॥ ३४ ॥
 तं खड्गपाणिं विचरन्तमाशु
 श्येनं यथा दक्षिणस्यमम्बरे ।
 समग्रहीद् दुर्विपहोदतेजा
 यथोरगं ताश्चसुतः प्रसह्य ॥ ३५ ॥
 प्रगृह्य केशेषु चलत्किरीटं
 निपात्य रङ्गोपरि तुद्गमधात् ।
 तस्योपरिष्टान् स्वयमब्जनाभः
 पपात विश्वाश्रय आत्मन्तन्त्रः ॥ ३६ ॥
 कंसोऽपि कृष्णेन जगत्त्रयैक-
 निवासभूतेन निपात्य सोऽधः ।
 तेनात्मन्तन्त्रेण च पीडितोऽसुं
 तत्याज राजन् निमिषान्तरेण ॥ ३७ ॥
 कंसं परेतं विचर्कष भूमी
 हरिर्यथैभं जगतो विपश्यतः ।
 हाहेतिशब्दः सुमहांस्तदाऽभूत्
 उदीरितः सर्वजर्मेनैन्द्र ॥ ३८ ॥
 स नित्यदाद्विग्रथिषा तमीश्वरं
 पिवन्निदन् वा विचरन् स्वपन् श्वसन् ।
 ददर्श चक्रायुधमच्युतं यतः
 तदेव रूपं दुरवापमाप ॥ ३९ ॥
 तस्यानुजा भ्रातरोऽष्टौ कलन्त्यग्रोधकादयः ।
 अभ्यधावन्नतिकुद्धा भ्रातुर्निर्येशकारिणः ॥ ४० ॥
 तथाऽतिरभसांस्तांस्तु संयतान् रोहिणीसुतः ।
 अहन् परिघमुद्यम्य पशूनिव मुगाधिपः ॥ ४१ ॥
 नेदुर्दुन्दुभयो व्योम्नि ब्रह्मेशाया विभूतयः ।
 पुण्यैः किरन्तस्तं प्रीताः शशांसुर्ननुतुः स्त्रियः ॥ ४२ ॥

तेषां सियो महाराज सुहृन्मरणदुःखिताः ।
 तत्राभीषुर्विनिर्गन्धः स्वशीर्षाण्यश्रुलोचनाः ॥ ४३ ॥
 शयानान् वीर शय्यायां पतीनालिङ्ग्य शोचन्तीः ।
 विन्मिषुः सुस्वर्ं नार्यो विमृजन्त्यो मृदुः श्रुचः ॥ ४४ ॥
 हा नाथ प्रिय धर्मज्ञ करुणानाथवन्तस्य ।
 त्वया हतेन निहता वयं ते सगृहप्रजाः ॥ ४५ ॥
 त्वया विरहिता पत्या पुरीषं भरतर्षभ ।
 न शोभते वयमिव निवृत्तोत्सवमङ्गला ॥ ४६ ॥
 अनागसां त्वं भूतानां कृतवान् द्रोहमुल्बणम् ।
 तेनेमां भो दशां नीतो भूतभृक् को लभेत शम् ॥ ४७ ॥

सर्वेषामिह भूतानामेव हि प्रभवाप्ययः ।
 गोप्ता च तदवध्यायी न कश्चित् सुखमेधते ॥ ४८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 राजयोपित आश्वस्य भगवान् लोकभावनः ।
 यामाहुर्लौकिकी संस्थां हतानां समकारयत् ॥ ४९ ॥
 मातरं पितरं चैव मोचयित्वाऽथ बन्धनान् ।
 रामकृष्णौ बन्ध्नाते शिरसाऽऽस्पृश्य पादयोः ॥ ५० ॥
 देवकी बसुदेवश्च विज्ञाय जगदीश्वरी ।
 कृतसंयन्तौ पुत्री सस्वजाते न शङ्कितौ ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 पितराबुपलभ्यार्थो विदित्वा पुरुषोत्तमः ।
 मा भूदिति निजां मायां ततान जनमोहिनीम् ॥ १ ॥
 उवाच पितरावेत्य साग्रजः सान्त्वतर्षभः ।
 प्रथयावनतः प्रीणन्नम्ब तातेति सादरम् ॥ २ ॥
 नास्मत्तो युवयोस्तात नित्योत्कण्ठितयोरपि ।
 बाल्यपौगण्डकेशोराः पुत्राभ्यामगमन् क्वचित् ॥ ३ ॥
 न लब्धो देवहतयोर्वासो नो भवदन्तिके ।
 ये बालाः पितृगोहस्या बिन्दन्ते लालिता मुदम् ॥ ४ ॥
 सर्वार्थसम्भवो देहो जनितः पोषितो यतः ।
 न तयोष्यति निर्वेशं पित्रोर्मर्त्यः शतायुषा ॥ ५ ॥
 यस्तपोरात्मजः कल्प आत्मना च धनेन च ।
 वृत्तिं न दद्यात् तं प्रेत्य स्वमांसं खादयन्ति हि ॥ ६ ॥
 मातरं पितरं वृद्धं भार्यां साध्वीं सुतं शिशुम् ।
 गुरुं विप्रं प्रपन्नं च कल्पोऽविभ्रज्यस्वसन्मृतः ॥ ७ ॥
 तत्रायकल्पयोः कंसाभित्यमुद्विग्रचेतसोः ।
 मोक्षमेते व्यतिक्रान्ता दिवसा वामनर्षतोः ॥ ८ ॥
 तत् क्षन्तुमर्हयस्तात मातर्नौ परतन्त्रयोः ।
 अकुर्वन्तौवां शुश्रूषां ऋषोर्दुर्हदोर्भृशम् ॥ ९ ॥

इति मायामनुष्यस्य हरेर्विश्वात्मनो गिरा ।
 मोहितावहममारोप्य परिष्वज्यापनुर्मुदम् ॥ १० ॥
 सिञ्चन्तावधुषाराभिः स्नेहपाशेन संवृती ।
 न किञ्चिदूचतु राजन् बाष्पकण्ठी चिमोहितौ ॥ ११ ॥
 एवमाश्वस्य पितरी भगवान् देवकीसुतः ।
 मातामहं तूष्मेनं यदूनामकरोन्मृषम् ॥ १२ ॥
 आह चास्मान् महाराज प्रजाः स्वाहमुमर्हसि ।
 यथातिशापाद् यदुभिर्नासितव्यं नृपासने ॥ १३ ॥
 मयि भृत्य उपासीने भवतो विबुधादयः ।
 बलिं हरन्त्यवनताः किमुतान्ये नरापिषाः ॥ १४ ॥
 सर्वान् स्वज्ञातिसम्बन्धान् दिग्भ्यः कंसभयाद् गतान् ।
 यदुबृण्वन्त्यकमपुदाशार्हकुकरार्हकान् ॥ १५ ॥
 सभाजितान् समाश्वस्य विदेशवासकर्शितान् ।
 न्यवासयत् स्वगोहेषु वित्तेः सन्तर्प्य विश्वसूक् ॥ १६ ॥
 कृष्णसङ्कर्षणभुजैर्गुप्ता लब्धमनोरथाः ।
 गोहेषु रेमिरे सिद्धाः कृष्णरामगतज्वराः ॥ १७ ॥
 वीरान्तोऽहरहः प्रीता मुकुन्दबदनाम्बुजम् ।
 नित्यप्रमुदितं श्रीमत्सदयस्मितवीक्षणम् ॥ १८ ॥
 तत्र प्रवयसोऽप्यासन् युवानोऽतिबलीजसः ।
 पिबन्तोऽक्षैर्मुकुन्दस्य मुखाम्बुजसुधां मुहुः ॥ १९ ॥

अथ नन्दं समासाय भगवान् देवकीसुतः ।
 सङ्कर्षणश्च राजेन्द्र परिष्वज्येदमूचतुः ॥ २० ॥
 पितर्युवाभ्यां स्निग्धाभ्यां पोषितौ लालितौ भृशम् ।
 पित्रोरभ्यधिका प्रीतिरात्मजेष्वात्मनोऽपि हि ॥ २१ ॥
 स पिता सा च जननी यौ पुष्णीतां स्वपुत्रवत् ।
 शिशून् वन्धुभिरुत्सृष्टानकल्पैः पोषरक्षणे ॥ २२ ॥
 यात यूयं ब्रजं तात वयं च स्नेहदुःखितान् ।
 ज्ञातीन् नो द्रष्टुमेष्ट्यामो विधाय सुहृदां सुखम् ॥ २३ ॥
 एवं सान्त्वय्य भगवान् नन्दं सप्रजमच्युतः ।
 बासोऽलङ्कारकुप्याग्रिर्हवामास सादरम् ॥ २४ ॥
 इत्युक्तस्ती परिष्वज्य नन्दः प्रणयविह्वलः ।
 पूरयन्नधुभिर्नेत्रे सह गोपैर्ब्रजं ययौ ॥ २५ ॥
 अथ शूरसुतो राजन् पुत्रयोः समकारयत् ।
 पुरोधसा ब्राह्मणैश्च यथावद् द्विजसंस्कृतिम् ॥ २६ ॥
 तेभ्योऽदादक्षिणां गावो रुम्ममालाः स्वलङ्कृताः ।
 स्वलङ्कृतेभ्यः सम्पूज्य सबत्साः क्षीममालिनीः ॥ २७ ॥
 याः कृष्णरामजन्मर्क्षे मनोदत्ता महामतिः ।
 ताश्चाददादनुस्मृत्य कसेनाधर्मतो हृताः ॥ २८ ॥
 ततश्च लब्धसंस्कारी द्विजत्वं प्राप्य सुव्रती ।
 गर्गाद् यदकुलाचार्याद् गायत्रं व्रतमास्थितौ ॥ २९ ॥
 प्रभवी सर्वविद्यानां सर्वज्ञी जगदीश्वरी ।
 नान्यसिद्धामलं ज्ञानं गूढमानी नरोहितैः ॥ ३० ॥
 अथो गुरुकुले वासमिच्छन्तावुपजग्मतुः ।
 काश्यं सान्दीपनिं नाम अवन्तिपुरवासिनम् ॥ ३१ ॥
 यथोपसाय ती दान्ती गुरौ वृत्तिमनिन्दिताम् ।
 ग्राहयन्तावुपोती स्म भक्त्या देवविवाहती ॥ ३२ ॥
 तपोद्विजवरस्तुष्टः शुद्धभावानुवृत्तिभिः ।
 प्रोवाच वेदानखिलान् साङ्गोपनिषदो गुरुः ॥ ३३ ॥
 सरहस्यं धनुर्वेदं धर्मन्यायपथास्तथा ।
 तथा चान्नीक्षिकीं चियां राजनीतिं च पट्विधाम् ॥ ३४ ॥

सर्वं तदमरश्रेष्ठौ सर्वविद्याप्रवर्तकौ ।
 सकृन्निगदमात्रेण ती सञ्जगृह्णतुर्नृप ॥ ३५ ॥
 अहोरात्रंश्चतुःषष्ट्या संयाती तावतीः कलाः ।
 गुरुदक्षिणयाऽऽचार्यं छन्दयामासतुर्नृप ॥ ३६ ॥
 द्विजस्तपोस्तं महिमानमद्भुतं
 संलक्ष्य राजव्रतिमानुषीं प्रतिम् ।
 सम्मन्य पट्या स महार्णवे मृतं
 बालं प्रभासे वरयाम्बभूव ह ॥ ३७ ॥
 तथेत्यथारुह्य महारथी रथं
 प्रभासमासाय दुरन्तविक्रमी ।
 बेलामुपब्रज्य निपीदतुः क्षणं
 सिन्धुर्विदित्वाऽर्हणमाहरत् तपोः ॥ ३८ ॥
 तमाह भगवानाशु गुरुपुत्रः प्रदीयताम् ।
 योऽसाविह त्वया ग्रस्तो बालको महतोर्मिणा ॥ ३९ ॥
 तमाह वरुणो देवो विनयावनतः स्थितः ।
 नैवाहार्पमहं देव दैत्यः पञ्चजनोऽहरत् ॥ ४० ॥
 अन्तर्जलचरः कृष्ण शङ्करूपधरोऽसुरः ।
 जलमाविश्य तं हत्वा गृह्यतामित्युवाच सः ॥
 ततस्ती जलमाविश्य हत्वाऽन्तर्जलवासिनम् ।
 विदार्य जठरं तस्य नापश्यदुदरेऽर्भकम् ॥ ४१ ॥
 तदङ्गप्रभञ्जं शङ्कमादाय रथमागमत् ॥ ४२ ॥
 ततः संयमनीं नाम यमस्य दयितां पुरीम् ।
 गत्वा जनार्दनः शङ्खं प्रदप्त्वी सहलायुधः ॥ ४३ ॥
 शङ्खनिर्हादमाकर्ण्य प्रजासंयमनो यमः ।
 तपोः सपर्यां महतीं चक्रे भक्त्युपवृंहितः ॥ ४४ ॥
 उवाचावनतः कृष्णं सर्वभूताशयाश्रयम् ।
 लीलामनुष्य हे विष्णो युवयोः करवाम किम् ।
 इत्युक्तस्तेन देवेशो देवकीनन्दनोऽब्रवीत् ॥ ४५ ॥
 श्री भगवानुवाच—
 गुरुपुत्रमिहानीतं निजकर्मनिबन्धनम् ।
 आनयस्व महाराज मच्छासनपुरस्कृतः ॥ ४६ ॥

तथेति तेनोपनीतं गुरुपुत्रं यदूचमी ।
 दत्त्वा स्वगुरवे भूषो वृणीष्येति तमूचतुः ॥ ४७ ॥
 ततः प्रीतमना राजभिदं वचनमब्रवीत् ।
 सान्दीपिनि महाभागो रामकृष्णावरिन्दमी ॥ ४८ ॥
 सम्यक् सम्पादितौ बत्स भवद्भ्यां गुरुनिष्क्रिया ।
 को नु युष्मद्विभगुरोः कामानामवशिष्यते ।
 गच्छतं स्वगृहं वीरी कीर्तिर्बामस्तु पावनी ॥ ४९ ॥

गुरुणैवमनुज्जाती रथेनानिलरंहसा ।
 आयाती स्वपुरं तात पर्जन्यनिनदेन वै ॥ ५० ॥
 समनन्दन् प्रजाः सर्वा दृष्ट्वा रामजनार्दनी ।
 अपश्यन्त्यो बह्वहानि नष्टलब्धना इव ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 वृष्णीनां प्रवरो मन्त्री कृष्णस्य दयितः सखा ।
 शिष्यो बृहस्पतेः साक्षादुद्धवो बुद्धिसत्तमः ॥ १ ॥
 तमाह भगवान् प्रेष्टं भक्तमेकान्तिनं क्वचित् ।
 गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रपञ्चातिहरो हरिः ॥ २ ॥
 गच्छोद्धव ब्रजं सौम्य पित्रेनः प्रीतिमायह ।
 गोपीनां मद्वियोगार्थिं मत्सन्देर्दार्ढ्यमोचय ॥ ३ ॥
 ता मन्मनस्का मत्प्राणा मदर्थे त्यक्तदेहिकाः ।
 मामेव दयितं प्रेष्टमात्मानं मनसाऽगताः ॥ ४ ॥
 ये त्यक्तलोकधर्माश्च मदर्थे तान् विभर्म्यहम् ।
 मयि ताः प्रेयसां प्रेष्टे दूरस्थे गोकुलस्थिपः ॥ ५ ॥
 स्मरन्त्यङ्ग विमुह्यन्ति विरहीत्कण्ठविक्रभाः ।
 धारयन्त्यतिकृच्छ्रेण प्रायः प्राणान् कथञ्चन ॥ ६ ॥
 प्रत्यागमनसन्देर्दार्ढ्यवन्तमिदं मे मदात्मिकाः ।
 इत्युक्त उद्धवो राजन् सन्देशान् भर्तुराहतः ॥ ७ ॥
 आदाय रथमारुह्य प्रययौ नन्दगोकुलम् ।
 प्राप्नो नन्दब्रजं श्रीमान् निम्नलोचि विभावरी ॥ ८ ॥
 छल्लयानः प्रविशतां पशूनां सुररेणुभिः ।
 वासितार्थे नियुद्ध्यद्भिर्नोदितं शुष्मिभिरूर्ध्वैः ॥ ९ ॥
 धावन्तीभिश्च वाखाभिरूषोभारेण बत्सकान् ।
 इतस्ततो बिलहद्भिर्गोवत्सैर्मण्डितं सितैः ॥ १० ॥
 गोदोहशब्दाभिरवैर्वैष्णवां निस्सवनेन च ।
 गायन्तीभिश्च कर्माणि शुभानि बलकृष्णयोः ॥ ११ ॥

स्वलङ्घनाभिर्गोपाभिर्गोपैश्च सुचिराजितम् ।
 अष्टपर्कान्तिथिगोविप्रबिन्दुदेवार्चनान्वितैः ॥ १२ ॥
 धूपदीपैश्च माल्यैश्च गोपावासैर्मनोरमम् ।
 सर्वतः पुष्पितवनं द्विजालिकुलनादितम् ॥ १३ ॥
 हंसकारण्डवाकीर्णैः पद्मपण्डैश्च मण्डितम् ।
 तमागतं समालोक्य कृष्णस्यानुचरं प्रियम् ॥ १४ ॥
 नन्दः प्रीतः परिष्वज्य वासुदेवधियाऽऽर्चयत् ।
 भोजितं परमात्रेण संविष्टं कशिपी सुखम् ॥ १५ ॥
 गतधर्मं पर्यपृच्छन् पादसंवाहनादिभिः ॥ १६ ॥
 नन्द उवाच—
 कश्चिदहं महाभाग सखा नः शूनन्दनः ।
 आस्ते कुशान्त्यपत्न्यापैर्युक्तो मुक्तः सुहृद्वृतः ॥ १७ ॥
 दिष्ट्वा कंसो हतः पापः सानुगः स्वेन पाप्मना ।
 साधूनां धर्मशीलानां यदूनां द्वेष्टि यः सदा ॥ १८ ॥
 अपि स्मरति नः कुण्डो मातरः सुहृदः सखीन् ॥
 गोपान् ब्रजं चात्मनाथं गावो वृन्दावनं गिरिम् ॥ १९ ॥
 अप्यायास्यति गोविन्दः स्वजनान् सकुदीशितुम् ।
 तर्हि ब्रह्माम तद्वक्त्रं सुनसं सुस्मितेक्षणम् ॥ २० ॥
 दाबाग्नेर्वातवर्षां वृषात् सर्पांश्च रक्षिताः ।
 दुरन्त्येभ्यो मृत्युभ्यः कृष्णेन सुमहात्मना ॥ २१ ॥
 स्मरतां कृष्णवीर्याणि लीलापात्रनिरीक्षणम् ।
 हसितं भाषितं चाहं सर्वा नः शिथिलाः क्रियाः ॥ २२ ॥

सरिच्छैलवनोद्देशान् मुकुन्दपदभूषितान् ।
 आक्रीडानीक्षमाणानां मनो याति तदात्मताम् ॥ २३ ॥

मन्ये कृष्णं च रामं च प्राप्ताबिह सुरोत्तमौ ।
 सुराणां महदर्पाय गर्गस्य वचनं यथा ॥ २४ ॥

कंसं नागायुतबलं मङ्गी गजपतिं तथा ।
 अवधिष्टं लीलपैव पशूनिव मृगाधिपः ॥ २५ ॥

तालत्रयं महासारं धनुर्विष्टमिवेभराट् ।
 बभञ्जेन हस्तेन सप्ताहमदधाद् गिरिम् ॥ २६ ॥

प्रलम्बो धेनुकोऽरिष्टस्तृणावर्तो वकादपः ।
 दैत्याः सुरासुरजितो हता येनेह लीलया ॥ २७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इति संस्मृत्य संस्मृत्य नन्दः कृष्णानुरक्तधीः ।
 अभ्युक्णोऽभवत् तूर्णीं प्रेमप्रसरविह्वलः ॥ २८ ॥

यशोदा वर्ण्यमानानि पुत्रस्य चरितानि च ।
 शृण्वन्त्यश्रूण्यवासाधीत् स्नेहसुतपयोधरा ॥ २९ ॥

तथोरित्यं भगवति कृष्णे नन्दयशोदयोः ।
 वीक्ष्यानुरागं परमं नन्दमाहोद्बो मुदा ॥ ३० ॥

उद्बुध उवाच—
 युवां उलाप्यतमी नूनं देहिनामिह मानद ।
 नारायणेऽखिलगुरौ यत् कृता मतिरीदृशी ॥ ३१ ॥

एतौ हि विश्वस्य च बीजयोनी
 रामो मुकुन्दः पुरुषः प्रधानम् ।
 अन्वीय भूतेषु विलक्षणेषु
 विज्ञाय चेशात इमौ पुराणौ ॥ ३२ ॥

यस्मिन् जनः प्राणवियोगकाले
 क्षणं समाधेयं मनो विशुद्धम् ।
 निगूह्य कर्माशयमाशु याति
 परां गतिं ब्रह्ममयोऽर्कवर्णः ॥ ३५ ॥

तस्मिन् भवन्तावखिलात्मयोनी
 नारायणे कारणमन्यमूर्ती ।
 भावं व्यधत्तां नितरां महात्मन्
 किं वाऽवशिष्टं युवयोः सुकृत्यम् ॥ ३४ ॥

आगमिष्यत्यदीर्घेण कालेन ब्रजमच्युतः ।
 प्रियं विधामस्येन पित्राभंगवान् सान्त्वतां पतिः ॥ ३५ ॥

हत्वा कंसं रङ्गमध्ये प्रतीपं सर्वसान्त्वताम् ।
 यदाह वः समागम्य कृष्णः सत्यं करोति तत् ॥ ३६ ॥

मा खियेतां महाभागौ द्रक्ष्यथः कृष्णमन्तिके ।
 अन्तर्हृदि स भूतानामास्ते ज्योतिरिवेधसि ॥ ३७ ॥

न ह्यस्यातिप्रयः कश्चिन्नाप्रियो वाऽस्त्यमानिनः ।
 नोत्तमो नाधमो वाऽपि समानस्य समोऽपि वा ॥ ३८ ॥

न माता न पिता तस्य न भार्या न सुतादयः ।
 नात्मीयो न परश्चास्य न देहो जन्म कर्म वा ॥ ३९ ॥

लोकेऽस्य जन्मकर्माणि सदसन्मिथ्ययोनिषु ।
 क्रीडार्थं सोऽपि साधूनां परित्राणाय कल्पते ॥ ४० ॥

सत्त्वं रजस्तम इति भजते निर्गुणो महान् ।
 क्रीडन्ननीहोऽनुगुणैः सृजत्यवति हन्त्यजः ॥ ४१ ॥

युवयोरेव नैवायमात्मजो भगवान् हरिः ।
 सर्वेषामात्मजो ह्यात्मा पिता माता स ईश्वरः ॥ ४२ ॥

एष्टं श्रुतं भूतभवदभविष्यत् स्थासु चरिण्युमहदन्त्यं च ।
 यिनाऽच्युताद् वस्तुतया न चान्यत् स एव सर्व परमार्थरूपः ॥ ४३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवं निशा सा ब्रुवतोर्व्यतीता
 नन्दस्य कृष्णानुचरस्य राजन् ।
 गोप्यः समुत्थाप निरूप्य दीपान्
 वास्तून् समभ्यर्च्य दीप्यमान्यन् ॥ ४४ ॥

ता दीपदीपैर्मणिभिर्विजृ
 रज्ज्वाधिकर्षोऽज्वलकङ्कणाः स्रजः ।
 चलन्निभस्वनहारकुण्डल-
 त्विपत्कपोलारुणकुङ्कुमाननाः ॥ ४५ ॥

उद्गायतीनामरविन्दलोचनं
 ब्रजाङ्गनानां दिवमस्फुग्द ध्वनिः ।
 दध्नुश्च निर्मन्धनशब्दमिश्रितो
 निरस्यते येन दिशाममङ्गलम् ॥ ४६ ॥

भगवत्युदिते सूर्ये ब्रजद्वारि ब्रजीकसः ।
 हृष्टा रथं शतकीम्भं कस्यापमिति चाब्रुवन् ॥ ४७ ॥
 अक्षर आगतः किं वा यः कंसस्यार्थसाधकः ।
 येन नीतो मधुपुरीं कृष्णः कमललोचनः ॥ ४८ ॥

किं साधयिष्यत्यस्माभिर्भर्तुः प्रेतस्य निष्कृतिम् ।
 इति स्त्रीणां वदन्तीनामुद्धवोऽगान् कृताह्निकः ॥ ४९ ॥
 ॥ इति धीमज्जागवते दशमस्कन्धे चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 तं वीक्ष्य कृष्णानुचरं ब्रजस्थितः प्रलम्बवाहुं नयकञ्जलोचनम् ।
 पीताम्बरं पुष्कगमालिनं लसन्मुखागविन्दं परिमृष्टकुण्डलम् ॥
 सुविस्मिताः कोऽयमर्तावदर्शनः कुतश्च कस्याच्युतवेषभूषणः ।
 इति स्म सर्वाः परिचयवृत्तमुकाग्रमनुमदलोकपदाम्बुजाध्रयम् ॥
 तं प्रश्रयेणाचनताः सुसन्तृप्तं सत्राङ्गहासंक्षणमनुनादयिः ।
 रहस्यपृच्छन्परिचिष्टमासने विज्ञाय सन्देहाह्नं गमापतेः ॥ ३ ॥
 गोप्य उचुः—
 जानीमस्त्वां यदुपतेः पार्षदार्यमनुव्रतम् ।
 भर्त्रेह प्रेषितः पित्रोर्भावनौ प्रियचिकीर्षया ॥ ४ ॥
 अन्यथा गोव्रजे तस्य स्मरणीयं न चक्ष्महे ।
 स्नेहानुवन्धो वन्धूनां मुनेरपि सुदस्त्यजः ॥ ५ ॥
 अन्येष्वर्थकृता मैत्री यावदर्थविडम्बना ।
 पुम्भिः स्त्रीषु कृता यद्वत् सुमनस्स्विव पट्पदैः ॥ ६ ॥
 निस्स्वं त्यजन्ति गणिका अकल्पं नृपतिं प्रजाः ।
 अपीतविया आचार्यमृत्विजो दत्तदक्षिणम् ॥ ७ ॥
 खगा वीतफलं वृक्षं भुक्त्वा चातिषयो गृहम् ।
 दग्धं मृगास्तथाऽरण्यं जारो भुक्त्वा परस्त्रियम् ॥ ८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 ददर्श गोपीगोविन्दमनोवादेहचेष्टितः ।
 कृष्णदूतो ब्रजं प्राप्त उद्धवस्त्यक्तलौकिकाः ॥ ९ ॥
 गायन्त्यः प्रियकर्माणि रुदन्त्यश्च गतह्रियः ।
 तस्य संस्मृत्यसंस्मृत्य यानि केशोरवात्ययोः ॥ १० ॥
 काचिन्मधुकरं हृष्टा ध्यायन्ती कृष्णसङ्गमम् ।
 प्रियप्रस्थापितं दूतं कल्पयित्वेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥

गोप्सुवाच—
 मधुप कितवयन्धो मा स्युशास्मान् सपत्न्याः
 कुचविलुलितमालाकुड्मसमभुभिस्त्वम् ।
 बहनु मधुपतिस्तन्मानिनीनां प्रसादं
 यदुसदसि विडम्ब्यं यस्य दूतस्त्वमीदृक् ॥ १२ ॥
 सकृदपरसुधां स्वां मोहिनीं पाययित्वा
 सुमनस इव सयः कस्त्यजेन्मां भवाहृक् ।
 परिचरति कथं तत्प्रदक्षिण्णकपादम
 अपि वत हतचित्ता उत्तमश्लोकजल्पैः ॥ १३ ॥
 किमिह बहु पडङ्गे गायसि त्वं यदूनाम
 अधिषतिमगृहाणामग्रतो नः पुराणम् ।
 विजयसखसस्त्रीनां गाथतां तत्प्रसङ्गः
 क्षपितकुचरुजस्ते कल्पयन्तीष्टमिष्टाः ॥ १४ ॥
 दिवि भुवि च रसायां काः स्त्रियस्तदुरापाः
 कपटरुचिरहासभूविजृम्भस्य वाः स्युः ।
 चरणरज उपास्ते यस्य भूतिर्वयं का
 अपि च कृपणपण्ये उत्तमश्लोकशब्दः ॥ १५ ॥
 विसृज शिरसि पादं वेद्व्यहं चादुरारि-
 रलमनुनयसारियाहि दुत्ये मुकुन्दम् ।
 स्वकृत इह विसृष्टापत्यपत्याप्तलोका
 व्यसृजदकृतचेताः किं नु सन्धेयमस्य ॥ १६ ॥
 मृगयुरारिच कपीन्द्रं विष्यथे यः किरातः
 सियमकृत विरूपां स्त्रीजितः कामयानाम् ।
 वलिमपि विलयासं वेदविद्वग्बन्धः
 तदलमसितसरथैर्दुस्त्यजस्तक्तथार्थः ॥ १७ ॥
 यदनुचरितलीलाकर्णपीडूषविभुट्-
 सकृददनविभूतद्वन्द्वधर्मा विनष्टाः ।

सपदि गृहकुटुम्बं दीनमुत्सृज्य दीना
बहव इह विदग्धा भैक्षचर्या चरन्ति ॥ १८ ॥

वयमृतमिव जिह्वां व्याहृतं श्रद्धाधानाः
कुलिकरुतमिवाङ्गाः कृष्णवध्वो हरिण्यः ।
ददशिम सकृदेतत्तत्रस्पर्शतीव्रः
तनुरुजपरमार्तिं भण्यतामस्य वार्ता ॥ १९ ॥

प्रियसख पुनरागाः प्रेयसा प्रेषितस्त्वं
वरय किमनुरुन्धे माननीयोऽसि मेऽङ्ग ।
नयसि कथमिहास्मान् दुस्त्यजं बन्धुपाद्वं
सततमुरसि सौम्य श्रीवधूः साकमास्ते ॥ २० ॥

अपि वत मधुपुष्पांमर्पुत्रोऽधुनाऽस्ते
स्मरति स पितृगेहं सौम्य बन्धूश्च गोपान् ।
कचिदपि स कथं नः किङ्करीणां गृहीतो
भुजमगुरुसुगन्धं मूर्ध्न्यधास्यत् कदा नु ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच—
अथोद्धवो निशम्यैवं कृष्णदर्शनलालसाः ।
सान्त्वयन् प्रियसन्देशगोपीरिदमभाषत ॥ २२ ॥

अहो यूयं स्म पूर्णार्था भवत्यो लोकपूजिताः ।
वासुदेवे भगवति यासामित्यर्पिता मतिः ॥ २३ ॥

दानव्रततपोहोमजपस्वाध्यायसंयमैः ।
श्रेयोविधिभिरन्यैश्च कृष्णे भक्तिर्हि साध्यते ॥ २४ ॥

भगवत्युत्तमश्लोके भवतीभिरनुत्तमा ।
भक्तिः प्रवर्तिता दिष्ट्या मुनीनामपि दुर्लभा ॥ २५ ॥

दिष्ट्या पुत्रान् पतीन् देहान् स्वजनान् भवनानि च ।
हित्वा वृणीत यूयं यत् कृष्णाख्यं पुरुषं परम् ॥ २६ ॥

सर्वात्मभावोऽधिगतो भवतीनामथोक्षजे ।
विरहं महाभागा महान् बोऽनुग्रहः कृतः ॥ २७ ॥

श्रूयतां प्रियसन्देशो भवतीनां सुखावहः ।
यमादायागतो भद्रा अहं भर्तुर्हि किङ्करः ॥ २८ ॥

श्रीभगवानुवाच—
भवतीनां वियोगो मे न हि सर्वात्मना कचित् ।
यथा भूतानि भूतेषु खं याप्यग्रिर्जलं मही ॥ २९ ॥

तथाऽहं च मनःप्राणभूतेन्द्रियगुणाश्रयः ।
आत्मन्येवात्मनाऽऽत्मानं सृजे हन्मयनुपालये ॥ ३० ॥

आत्ममायानुभावेन भूतेन्द्रियगुणात्मना ।
आत्मा ज्ञानमयः शुद्धो व्यतिरिक्तो गुणान्वयः ॥ ३१ ॥

सुषुप्तिस्त्वज्जगद्विज्रिमांभावृत्तिभिरिष्यते ॥ ३२ ॥

एतदन्तः समाप्तायो योगः साङ्ग्यं मनीषिणाम् ।
त्यागस्तपो दमः सत्यं समुद्रान्ता इवापगाः ॥ ३३ ॥

यत्नहं भवतीनां वैदूरे वर्त्यपि यो इशाम् ।
मनसः सन्निकर्षार्थं मदनुष्ठानकाम्यया ॥ ३४ ॥

यथा दूरतरे प्रेष्टे मन आविश्य वर्तते ।
स्त्रीणां च न तथा चेतः सन्निकृष्टेऽक्षिगोचरे ॥ ३५ ॥

मय्यावेश्य मनः कृत्स्नं विमुक्ताशेषवृत्ति यत् ।
अनुस्मरन्त्यो मां नित्यमचिरान्मामुपैष्यथ ॥ ३६ ॥

यन्मया क्रीडिता रात्रीर्बनेऽस्मिन् ब्रज आस्थिताः ।
अलब्धरासा कल्याण्यः आपुर्मां मन्त्रिचिन्तया ॥ ३७ ॥

श्रीशुक उवाच—
एवं प्रियतमादेशमाकर्ण्य ब्रजयोषितः ।
ता ऊचुरुद्धवं प्रीतास्तत्सन्देशागतस्मृतयः ॥ ३८ ॥

गोप्य ऊचुः—
दिष्ट्याऽऽहितो हतः कंसो यदूनां सानुगोऽपकृत् ।
दिष्ट्याऽमेल्लब्धसर्वार्थैः कुशल्यान्तेऽच्युतोऽधुना ॥ ३९ ॥

कचिद् गदाग्रजः सौम्य करोति पुरयोषिताम् ।
प्रीतिं सुखिण्यसत्रीऽङ्गासोदोदक्षणाश्रितः ॥ ४० ॥

कथं रतिविशेषज्ञः प्रियश्च पुरयोषिताम् ।
नानुबध्येत तद्वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुभाजितः ॥ ४१ ॥

अपि स्मरति नः साधो गोविन्दः प्रस्तुते कचित् ।
गोष्टीमध्ये पुरस्त्रीणां ग्राम्यस्वेरकथान्तरे ॥ ४२ ॥

ताः किं निशाः स्मरति वासु तदा प्रियाभि-
वृन्दावने कुमुदकुन्दशशाङ्करम्ये ।
रेमे कण्ठरणन्पुररासगोष्ठ्याम्
अस्माभिरीडितमनोज्ञकथः कदाचित् ॥ ४३ ॥

अप्येप्यतीह दासार्हस्तसं स्वकृतया शुचा ।
 सञ्जीवयन् ब्रजं गात्रैर्येन्द्रो वनमम्बुदः ॥ ४४ ॥
 कस्मान् कृष्ण इहायानि ग्रामराज्यो हताहितः ।
 विहृत्य नगरस्त्रीभिः प्रीतः सर्वसुहृद्भूतः ॥ ४५ ॥
 किमस्माभिर्वनीकोभिरन्याभिर्वा महात्मनः ।
 श्रीपतेरामकामस्य क्रियेतार्थः कृतात्मनः ॥ ४६ ॥
 परं सुखं हि नैराशयं स्वैरिण्यप्याह पिङ्गला ।
 तज्जाननीनां नः कृष्णे तथाप्याशा दुस्त्यया ॥ ४७ ॥
 क उत्साहेतु सन्त्यक्तुमुत्तमश्लोकसंविदम् ।
 अनिच्छतोऽपि यस्य श्रीरज्ञान्न ज्यवेत कश्चित् ॥ ४८ ॥

सरिच्छेलवनोद्देशा गात्रो वेणुत्वा इमे ।
 सङ्घर्षणसहायेन कृष्णेनाक्रीडिताः प्रभो ॥ ४९ ॥
 पुनःपुनः स्मारयन्ति नन्दगोपसुतं वत ।
 श्रीनिवैकेत तन्यदके विस्मर्तुं नैव शक्नुमः ॥ ५० ॥
 गत्या ललितघोदारहासलीलावलोकनैः ।
 माध्या गिरा हृतपियः कथं तद् विस्मरामहे ॥ ५१ ॥
 हे नाथ हे रमानाथ ब्रजनाथार्तिनाशन ।
 मग्नमुद्धर गोविन्द गोकुलं वृजिनार्णवात् ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भगवतं दशमस्कन्धे पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ पट्चत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 ततस्ताः कृष्णसन्देसैर्व्यपेतविरहामयाः ।
 उद्धवं पूजयाधकुर्वात्वा स्निग्धमपोक्षजे ॥ १ ॥
 उवास कतिचिन्मासान् गोपीनां विनुदन् शुचः ।
 कृष्णलीलाकषा गायन् रमयामास गोकुलम् ॥ २ ॥
 यावन्त्यहानि नन्दस्य व्रजेऽवात्सीन् स उद्धवः ।
 ब्रजौकसां क्षणप्रायाण्यासन् कृष्णस्य वार्तया ॥ ३ ॥
 सरिद्धनगिरिद्रोणीवीक्षन् कुसुमितान् द्रुमान् ।
 कृष्णं संस्मारयन् रेमे हरिदासो ब्रजौकसाम् ॥ ४ ॥
 दृष्ट्वैवमादि गोपीनां कृष्णवैशात्मबिह्वलम् ।
 उद्धवः परमप्रीतस्ता नमस्यन्निदं जगौ ॥ ५ ॥
 उद्धव उवाच—
 एताः परं तनुभृतां भुवि गोपबन्धो
 गोविन्द एवमखिलात्मनि रूढभावाः ।
 वाञ्छन्ति यद् भवधियो मुनयो वयं च
 किं ब्रह्मजन्मभिरनन्तकथा न यत्र ॥ ६ ॥
 केमाः स्त्रियो वनचरीर्व्यभिचारशीलाः
 कृष्णे क वैष परमात्मनि रूढभावः ।
 नन्वीश्वरोऽनुभजतोऽविदुषोऽपि साक्षात्
 शेषस्तनोत्यगदराज इवोपयुक्तः ॥ ७ ॥

नायं श्रियो ननु नितान्तरतेः प्रसादः
 स्वयौपितां च ललिताङ्गरुचां कुतोऽन्याः ।
 रासोत्सवेऽस्य भुजदण्डगृहीतकण्ड-
 लव्याशिषां य उदगाद् ब्रजवह्वीनाम् ॥ ८ ॥
 आसामहो चरणरेणुनुपामहं स्यां
 वृन्दाबने किमपि गुल्मलतीपथीनाम् ।
 या दुस्त्यजं स्वजनमार्यपथं च हित्वा
 भेजुर्मुकुन्दपदवीं श्रुतिभिर्विमुग्ग्याम् ॥ ९ ॥
 या वै श्रियाऽर्चितमज्ञादिभिरामकामैः
 योगेश्वरैरपि यदात्मनि रासगोष्ठ्याम् ।
 कृष्णस्य तद्भगवतवचरणारविन्दं
 न्यस्य स्तनेषु बिजहुः परिरभ्य तापम् ॥ १० ॥
 वन्दे नन्दब्रजस्त्रीणां पादरेणुमभीक्ष्णशः ।
 यासां हरिकुषोद्गीतं पुनाति भुवनत्रयम् ॥ ११ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 अथ गोपीरनुज्ञाप्य यशोदां नन्दमेव च ।
 गोपानामन्य दाशार्हो यास्वन्नारुहे रथम् ॥ १२ ॥
 तं निर्गतं समासाय नानोपायनपाणयः ।
 नन्दादयोऽनुरागेण प्राबोचन्श्रुलोचनाः ॥ १३ ॥
 मनसो वृत्तयो नः स्युः कृष्णपादाम्बुजाध्याः ।
 वाचोऽभिधायिनीर्नामां कायस्तत्रावचनादिपु ॥ १४ ॥

कर्मभिर्भ्राज्यमाणानां यत्र कार्पीश्वरेच्छया ।

मङ्गलाचरितैर्दाने रतिर्नः कृष्ण ईश्वरे ॥ १५ ॥

एवं सभाजितो गोपैः कृष्णभक्त्या नराधिप ।

उद्धवः पुनरागच्छन्मथुरां कृष्णपालिताम् ॥ १६ ॥

कृष्णाय प्रणिपत्याह भक्त्युद्रेकं ब्रज्रीकसाम् ।

वासुदेवाय रामाय राज्ञे चोपायनान्यदात् ॥ १७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ विज्ञाय भगवान् सर्वात्मा सर्वदर्शनः ।

सैरन्ध्याः कामतप्तायाः प्रियमिच्छन् गृहं ययौ ॥ १ ॥

महाहोपस्करोपेतं कामोपायोपबृंहितम् ।

मुक्तादामपताकाभिर्वितानशयनासतैः ॥ २ ॥

धूपैः सुरभिर्दीपैः स्वगन्धैरपि मण्डितम् ॥ ३ ॥

गृहं तप्तायान्तमवेक्ष्य साऽऽसनात्

सद्यः समुत्थाय हि जातसम्भ्रमात् ।

यधोपसङ्गम्य सखीभिरच्युतं

सभाजयामास सदासनादिभिः ॥ ४ ॥

तपोद्धवः साधु तपाऽभिपूजितो

न्यपीददुर्व्यामभिमृश्य चासनम् ।

कृष्णोऽपि दान्तं शयनं महाधनं

विशेषा लोकाचरितान्यनुव्रतः ॥ ५ ॥

सा मञ्जनालेषदुकूलभूषण-

स्वगन्धताम्बूलसुधासखादिभिः ।

प्रसाधितात्मोपससार माधवं

सत्राडलीलौन्मित्रविभ्रमेक्षितैः ॥ ६ ॥

आरूप कान्तां नवसङ्गमहिया

विगाह्नितां कङ्कणभूषिते करे ।

प्रगृह्य शय्यामधिवेश्य रामया

रमेऽनुलेपार्पणपुण्यलेशया ॥ ७ ॥

साऽनङ्गतमकुचयोरससम्प्रादक्ष्णोः

त्रिप्रत्ययनन्तरणं कृत्वा मृजन्ती ।

शोभ्यां स्ननान्तर्गतं परिरम्य कान्त

आनन्दमूर्तिमज्जहादतिदीर्घतापम् ॥ ८ ॥

सैवं कैवल्यनाथं तं प्राप्य दुष्प्रापमीश्वरम् ।

अङ्गरागार्पणेनाहे दुर्भगेदमयात्तत ॥ ९ ॥

आहोष्यतामिह प्रष्टुं दिनानि कतिचिन्मया ।

रमस्य नोत्सहो त्यक्तुं सङ्गं तैऽम्बुरुहेक्षण ॥ १० ॥

तस्यै कामवरं दत्त्वा मानयित्वा च मानदः ।

सहोद्धवेन सर्वेशः स्वधामागमद्विमतम् ॥ ११ ॥

दुराराध्यं समाराध्य विष्णुं सर्वेश्वरंश्वरम् ।

यो वृणीते मनोग्राह्यमसत्त्वान् कुमतिर्हर्षा ॥ १२ ॥

अङ्कुरभवनं कृष्णः सहारामोद्धवः प्रभुः ।

किञ्चिचिकीर्णं स प्रागादङ्कुरप्रियकाम्यया ॥ १३ ॥

स तान् नरवरधेष्टानारादु बीक्ष्य स्वबान्धवान् ।

प्रत्युत्थाप्य प्रमुदितः परिष्वज्याभ्यनन्दत ॥ १४ ॥

ननाम कृष्णं रामं च स तैरप्यभिविदितः ।

पूजयामास विधिवत्कृतासनपरिग्रहान् ॥ १५ ॥

पादावनंजनीरापो धारयन् शिरसा नृप ।

अर्हणेनाम्बरैर्दिव्यैर्गन्धस्वग्भूषणोत्तमैः ॥ १६ ॥

अर्चित्वा शिरसाऽऽनम्य पादावङ्गतां मृजन् ।

प्रश्रयावनतोऽङ्कुरः कृष्णरामावभाषत ॥ १७ ॥

दिष्ट्या पापो हतः कंसः सानुगः पावितं कुलम् ।

भवद्भ्यामुद्धृतं कृच्छ्राद् दुरन्ताच्च समेधितम् ॥ १८ ॥

युवां प्रधानपुरुषां जगद्धेत् जगन्मयी ।

भवद्भ्यां न विना किञ्चित् परमस्ति न चापरम् ॥ १९ ॥

आत्मसृष्टिमिदं विश्वमन्वायेत्येव स्वशक्तिभिः ।

ईयते बहुधा ब्रह्मन् श्रुतिप्रत्यक्षगोचरः ॥ २० ॥

यथा हि भूतेषु चराचरेषु

महादयो योनिषु भान्ति नाना ।

एवं भवान् केवल आत्मयोनितु
आत्माऽऽत्मतन्त्रो बहुधा विभाति ॥ २१ ॥
सृजस्यधो लुम्पसि पाप्मि विश्वं
रजस्तमस्तत्त्वगुणैः स्वशक्तिभिः ।
न बध्यसे त्वं गुणकर्मभिर्वा
ज्ञानात्मनस्ते क च नैव हेतुः ॥ २२ ॥
देहायुपाधेरनिरूपितत्वाद्
भवो हि साक्षात् चिदात्मनः स्यात् ।
अतो न बन्धस्तव नैव मोक्षः
स्यातां निकामं त्वयि नो विवेकः ॥ २३ ॥
त्वयोदितोऽयं जगतो हिताय
यदा यदा वेदपथः पुराणः ।
वाध्येत पासण्ड्यधैरसद्भि-
स्तदा भवान् सत्त्वगुणं विभर्ति ॥ २४ ॥
स त्वं प्रभोऽयं वसुदेवगृह्यस्वतीर्णः
स्वांशेन भारमपनेतुमिहासि भूमेः ।
अधोहिणीशतवधेन सुरतराणां
राज्ञाममुष्य च कुलस्य यशो वितन्वन् ॥ २५ ॥
अयेण नो बसतयः खलु भूरिभागा
यत् सर्वदेवपितृभूतनृदेवमूर्तिः ।
यत्पादशीचसलिलं त्रिजगत् पुनाति
स त्वं जगद्गुरुधोद्यज याः प्रविष्टः ॥ २६ ॥
कः पण्डितस्त्वदपरं शरणं समीपात्
भक्तप्रियाहतगिरः सुहृदः कृतज्ञात् ।
सर्वान् ददाति सुहृदो भजतोऽपि कामान्
आत्मानमप्युपचयापचयौ न यस्य ॥ २७ ॥

दिष्टया जनार्दन भवानिह नः प्रतीतो
योगेश्वरैरपि दुरापगतिः सुरेशैः ।
छिन्ध्याशु नः सुतकलत्रधनाम्रगेह-
देहाभिमोहरशनां भवदीपमायाम् ॥ २८ ॥
इत्यर्थितः संस्तुतश्च भक्तेन भगवान् हरिः ।
अक्रूरं सस्मितं प्राह गीर्भिः सम्मोहयन्निव ॥ २९ ॥
श्रीभगवानुवाच-
त्वं नो गुरुः पितृव्यश्च श्लाघ्यो बन्धुश्च नित्यदा ।
वयं तु रक्षयाः पोष्याश्च अनुकम्प्याः प्रजा हि वः ॥ ३० ॥
भवद्विधा महाभागा निपेक्ष्या अर्हसत्तमाः ।
श्रेयस्कामिर्नृभिर्नित्यं देवाः स्वार्था न साधवः ॥ ३१ ॥
न ह्यम्भयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः ।
ते पुनन्त्युरुकालेन दर्शनादेव साधवः ॥ ३२ ॥
स भवान् सुहृदां वै नः श्रेयः श्रेयश्चिकीर्षया ।
जिज्ञासार्थं पाण्डवानां गच्छ स्वगजसाहयम् ॥ ३३ ॥
पितृपुरते बालाः सह मात्रा सुदुःसिताः ।
आनीताः स्वपुरं राज्ञा वसन्त इति शत्रुभ्यम् ॥ ३४ ॥
तेषु राजाश्विकापुत्रो भ्रातृपुत्रेषु दीनधीः ।
समो न वर्तते नूनं दुष्पुत्रवशोऽन्धहृक् ॥ ३५ ॥
गच्छ जानीहि तद्वृत्तमधुना साध्वसाधु वा ।
विज्ञाय तद् विधास्यामो यथा शं सुहृदां भवेत् ॥ ३६ ॥
इत्यक्रूरं समादिश्य भगवान् हरिरीश्वरः ।
सङ्घर्षणोद्बवाभ्यां वै ततः स्वभवनं ययौ ॥ ३७ ॥
॥ इति श्रीमज्जागवते दशमस्कन्धे सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
स गत्वा हस्तिनपुरं पौरवेन्द्रयशोऽङ्कितम् ।
ददर्श तत्राम्बिकेयं सभीष्मं विदुरं पृथाम् ॥ १ ॥
सहपुत्रं च वाहीकं भारद्वाजं सगीतमम् ।
कर्णं सुयोधनं द्रौणिं पाण्डवान् सुहृदोऽपरान् ॥ २ ॥

यथावदुपसङ्गम्य बन्धुभिर्गान्धिनीसुतः ।
सममृष्टैः सुहृद्वातौ स्वयं चापृच्छद्वयम् ॥ ३ ॥
उवाच कतिचिन्मासान् राज्ञो वृत्तविविक्तया ।
दुष्प्रज्ञस्यान्त्यसारस्य खलच्छन्दानुवर्तिनः ॥ ४ ॥
तेज ओजो बलं वीर्यं प्रथयादींश्च सद्गुणान् ।
प्रजानुरागं पार्थेषु न सहज्जिद्विचकीर्षितम् ॥ ५ ॥

कृतं च धार्तराष्ट्रैर्यद् गरदानाथकौशलम् ।
 आचख्यौ सर्वमेतस्मै पृथा विदुर एव च ॥ ६ ॥
 पृथा तु भ्रातरं प्राप्तमक्रूरमुपसृत्य तम् ।
 उवाच जन्मनिलयं स्मरन्त्यश्रुकुलेक्षणा ॥ ७ ॥
 अपि स्मरन्ति नः सौम्य पितरौ भ्रातरश्च मे ।
 भगिन्यो भ्रातृपुत्राश्च जामयः सख्य एव च ॥ ८ ॥
 भ्रात्रीयो भगवान् कृष्णः शरण्यो भक्तवत्सलः ।
 पौत्रपुत्रीयान् स्मरति रामश्चाम्बुकुलेक्षणः ॥ ९ ॥
 सप्तममध्ये शोचन्तीं वृकाणां हरिणीमिव ।
 सान्त्वयिष्यति मां वाक्यैः पितृहीनांश्च बालकान् ॥ १० ॥
 कृष्ण कृष्ण महायोगिन् सर्वात्मन् विश्वपालक ।
 प्रपन्नां पाहि गोविन्द शिशुभिश्चावसीदतीम् ॥ ११ ॥
 नान्यत् तव पदाम्भोजात् पश्यामि शरणं नृणाम् ।
 विभ्यतां मृत्युसंसारदीश्वरस्यापवर्गिकात् ॥ १२ ॥
 नमः कृष्णाय शुद्धाय ब्रह्मणे परमात्मने ।
 योगेश्वराय योगाय त्वामहं शरणं गता ॥ १३ ॥
 इत्यनुस्मृत्य स्वजनं कृष्णं च जगदीश्वरम् ।
 प्राकृद् दुःखिता राजन् भवतां प्रणितामही ॥ १४ ॥
 समदुःखसुखोऽक्रूरो विदुरश्च महायशः ।
 सान्त्वयामासतुः कुन्ती तन्पुत्रोत्पत्तिहेतुभिः ॥ १५ ॥
 यास्यन् राजानमध्येत्य बिषमं पुत्रलालसम् ।
 प्रावदत् सुहृदां मध्ये बन्धुभिः सौहृदोदितम् ॥ १६ ॥
 भो भो वैचित्रवीर्यं त्वं कुरूणां कीर्तिवर्धन ।
 भ्रातर्युपरते पाण्डौ बन्धूनां सममास्थितः ॥ १७ ॥
 धर्मेण पालयन्तुर्वी प्रजाः शीलेन रञ्जयन् ।
 वर्तमानः समः स्वेपु श्रेयः कीर्तिमवाप्स्यसि ॥ १८ ॥
 अन्यथा त्वाचरैर्लोकं गर्हितो यास्यसे तमः ।
 तस्मात् समस्त्वं वर्तस्व पाण्डवेष्वात्मजेषु च ॥ १९ ॥

नेह चात्यन्तसंवासः कस्यचित् केनचित् सह ।
 राजन् स्वेनापि देहेन किमु जायात्मजादिभिः ॥ २० ॥
 एकः प्रसूयते जन्तुरेक एव प्रलीयते ।
 एकोऽनुभुङ्क्ते सकृत्तमेक एव च दुष्कृतम् ॥ २१ ॥
 अधर्मोपचितं बित्तं हरन्त्यन्येऽन्यचेतसः ।
 सम्भोजनीयापदेर्दार्जलानीच जलीकसः ॥ २२ ॥
 पुष्पाति यानधर्मेण स्वबुद्ध्या तमपण्डितम् ।
 अन्तेऽकृतार्था हिन्वन्ति प्राणा रायः सुतादयः ॥ २३ ॥
 स्वयं किल्बिषमादाय तैस्त्यक्तो नार्थकोविदः ।
 असिद्धार्थो विशत्यन्यं स्वधर्मविमुखस्तमः ॥ २४ ॥
 तस्माद्भोक्तृमिमं राजन् स्वप्रमायामनोरयम् ।
 सम्भजन्नात्मनाऽऽत्मानं समः शान्तो भव प्रभो ॥ २५ ॥
 धृतराष्ट्र उवाच—
 यथा वदति कल्याणीं वाचं दानपते भवान् ।
 तथाऽनया न तृप्यामि मर्त्यैः प्राप्य यथाऽमृतम् ॥ २६ ॥
 तथापि सूनृता सौम्य हृदि न स्थीयते जले ।
 पुत्रानुरागधिपमे विसृत् सौदामिनी यथा ॥ २७ ॥
 ईश्वरस्य विधिं को नु विधुनोत्यन्यथा पुमान् ।
 भूमेर्भारावताराय योऽवतीर्णो यदोः कुले ॥ २८ ॥
 यो दुर्बिमर्शपथया निजमाययेदं
 सृष्ट्वा गुणान् विभजते तदनुप्रविष्टः ।
 तस्मै नमो दुरवबोधविहातरन्त्र-
 संसारचक्रगतये परमेश्वराय ॥ २९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यभिप्रेत्य नृपतेरभिप्रायं स यादवः ।
 सुहृद्भिः समनुज्ञातः पुनर्यदुपुरीमगात् ॥ ३० ॥
 शशं रामकृष्णाभ्यां धृतराष्ट्रविचेष्टितम् ।
 पाण्डवान् प्रति कीरज्य यदर्धं प्रेषितः स्वयम् ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रं

पादमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धः ॥

दशमस्कन्ध उत्तरार्धः

अथ एकोनपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -

अस्तिप्रास्तीति कंसस्य महिष्या भरतर्षभ ।

हते भर्तरी दुःस्वार्ते ईयतुः स्वपितुर्गृहान्

॥ १ ॥

पित्रे मगधराजाय जरासन्धाय दुःस्विते ।

वेदपाथक्रतुः सर्वमात्मवेरूप्यकारणम्

॥ २ ॥

स तदप्रियमाकर्ण्य शोकामर्षयुतो नृपः ।

अपादवीं महीं कर्तुं चक्रे परममुद्यमम्

॥ ३ ॥

अक्षीहिणीभिर्विशङ्गिस्तिमृभिश्चापि संवृतः ।

यदुराजधानीं मधुरां न्यरुणत् सर्वतो दिशम्

॥ ४ ॥

निरीक्ष्य तद्वलं कृष्ण उद्वेलमिव सागरम् ।

स्वपुरं तेन संरुद्धं स्वकुलं च भयाकुलम्

॥ ५ ॥

चिन्तयामास भगवान् हरिः कारणमानुषः ।

तद्देशकालानुगुणं स्वावतारप्रयोजनम्

॥ ६ ॥

हनिष्यामि बलं होतुं भुवि भारं समाहितम् ।

मागधेन समानीतं वंशयानां सर्वभूतान्

॥ ७ ॥

अक्षीहिणीभिः सङ्गन्तान् भटाश्वरथकुञ्जैः ।

मागधोऽपि न हन्तव्यो भूयः कर्ता बलोद्यमम्

॥ ८ ॥

एतदर्थोऽवतारोऽयं भूभारहरणाय मे ।

संरक्षणाय साधूनां कृतोऽन्येषां वधाय च

॥ ९ ॥

अन्योऽपि धर्मरक्षायै देहः समिधयते मया ।

विरामायाम्यधर्मस्य काले प्रभवतः कश्चिन्

॥ १० ॥

एवं ध्यायति गोविन्दे मगधापिपतिर्वली ।

मधुरां सवनोथानां करोष बहुसैनिकः

॥ ११ ॥

कलिद्व्यधेकितानश्च दन्तवक्रविह्वरी ।

उल्मुखो वेणुदारी च साल्वधैरश्च दुर्मतिः

॥ १२ ॥

पूर्वद्वारं समासाय रुधुर्मागधाज्ञया ।

विन्दानुविन्दाशयान्त्यौ विराटो दरदस्तथा

॥ १३ ॥

एकलव्यो बाह्लिकश्च तथा पञ्चजनेश्वरः ।

रुधुर्दक्षिणद्वारं पीण्डकश्च महाबलः

॥ १४ ॥

युधामन्युर्वृहत्क्षत्रः शल्यो भूरिश्रवास्तथा ।

उत्तमोजाश्च रुग्मी च द्रुमश्वश्च सुदक्षिणः

॥ १५ ॥

एते नियुक्ता राजानो जरासन्धेन जयद्रथः ।

पश्चिमद्वारमासाय रुधुर्मधुरां पुरीम्

॥ १६ ॥

द्रुपदः शिशुपालश्च त्रिगतोऽथ भारत ।

शुकनिः सोमदत्तश्च कुलिन्दश्च महाबलः

॥ १७ ॥

जरासन्धेन सहिताः सर्वे मदबलान्विताः ।

उत्तरद्वारमासाय रुधुर्भरतर्षभ

॥ १८ ॥

ते निरुध्य चतुर्द्वाराण्युद्वेलाभ्योऽधिसन्निभाः ।

सिंहनादं प्रकुर्वन्तो दध्मुः शङ्खाननेकशः

॥ १९ ॥

श्वेलन्तो युद्धसज्जं जघ्रुर्भरीः सहस्रशः

॥ २० ॥

तद् वीरभूपालकदम्बजृम्भितं

युगावसानाण्वण्वधूर्णितोपमम् ।

निशम्य कृष्णो न चचाल चेतसा

सृगालघोषं मृगराडिवोद्धतः

॥ २१ ॥

एतस्मिन्नेव काले तु गगनात् सूर्यवर्चसी ।

रथाबुपस्थितो सपः ससूती सपरिच्छदी

॥ २२ ॥

आयुषानि च दिव्यानि पुराणानि यदृच्छया ।

चक्रं सुदर्शनं घोरं सहस्रारं मनोरमम्

॥ २३ ॥

गदा कौमोदकी गुर्वी नाम्ना कौमोदकी शुभा ।

त्रिनतं कार्मुकधेष्टं शार्ङ्गसज्जं गुणान्वितम्

॥ २४ ॥

नीलधराः शितमुखः सङ्गो नन्दकसञ्ज्ञितः ।

लघू शरचित्ती रम्यो तूष्णी चाक्षयसायकी

॥ २५ ॥

तुरगाः सैन्यसुग्रीवमेषपुष्पवलाहकाः ।

हलं च वलभद्रस्य मुसलं च दृढं गुरु

॥ २६ ॥

इष्येतात्यायुधान्याजौ गगनादागतानि सः ।		पूर्वद्वारि नृपेः सार्द्धं यदूनां कदनं महत् ।	
दृष्ट्वा राजन् हृषीकेशः सङ्कर्षणमात्रवीत् ॥ २७ ॥		आसीचतुर्भिराणानां तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४१ ॥	
पश्यायं व्यसनं प्राप्तं यदूनां त्वावतां प्रभो ।		दक्षिणद्वार्यपि तथा गोविन्दाध्मातचेतसाम् ।	
एष ते रथ आयातो दयितान्यायुधानि च ॥ २८ ॥		आसीद् यदूनां कदनं राजन्यकटकेन वै ॥ ४२ ॥	
यानमास्थाप जहोतद् व्यसनात् स्वान् समुद्धर ।		अपरद्वार्यपि तथा यदूनां हृदधन्विनाम् ।	
एतदर्थं हि नो जन्म साधूनामीश सत्कृतम् ॥ २९ ॥		आसीद् राजसमाजेन सङ्ग्रामो रोमहर्षणः ॥ ४३ ॥	
त्रयोविंशत्यनीकानां भूमेर्भारमपाकुरु ।		ते हन्यमाना यदवो राजभिः शक्रचिक्रमैः ।	
एवं सम्मन्य दाशाहौ दंशितौ रथिनां वरी ॥ ३० ॥		न चेत्तुः सङ्गराद् राजन् लोकद्वयजिगीषवः ॥ ४४ ॥	
दंशितैश्च यदुश्रेष्ठैर्बहुभिश्च समन्वितौ ।		तत्र यादवशार्दूलो विष्णुखेलोक्यबल्लभः ।	
निर्जग्मतुः पुरवराद् यलेनाल्पीयसा नृप ॥ ३१ ॥		आससाद् महाधोरी यत्र तौ चैवमागधौ ॥ ४५ ॥	
निर्गत्य सदनात् कृष्णो वृष्णीनाहूय सर्वशः ।		जरासुतस्तायभिवीक्ष्य माधवो महाबलीधेन वलीयसाऽऽवृणोत् ।	
आज्ञापयामास तूष्णं चतुर्द्वारस्य पालने ॥ ३२ ॥		ससैन्ययानध्वजवाजिसारथी सूर्यानलो वायुरियाभ्ररंणुभिः ॥	
यसुदेवं च निशतं कृतवर्माणमुद्रवम् ।		सुपर्णतालध्वजचिह्नितां रथी विलक्ष्यन्त्यो हरिरामयोर्मूषे ।	
कृष्णो निर्यातयामास पूर्वद्वारेण भारत ॥ ३३ ॥		स्त्रियः पुराडालकहर्म्यगोपुरं समाश्रिताः सम्मुमुहुः शुचापिताः ॥	
उग्रसेनं सुदामानं पृथुं विपृथुमेव च ।		हरिः परानीकपयोमुचां मुहुः शिलीमुखात्युल्बणवर्षपीडितम् ।	
हरिरनिर्यातयामास द्वारेणानुत्तरेण वै ॥ ३४ ॥		स्वसैन्यमालोक्य सुरासुरार्चितं व्यधूष्यच्छाङ्गशरासनोत्तमम् ॥	
सात्यकि च गदं चैव प्रसेनं गान्दिनीसुतम् ।		गृह्णन् निपद्वादध सन्धधञ्छ्रान् विकृष्य मुञ्चञ्छितवाणसाञ्चयम् ।	
हरिः प्रतीचीद्वारेण प्रेषयामास दुर्मदान् ॥ ३५ ॥		निघ्नन् रथान् कुञ्जरवज्रिपूषधान् निरन्तरं यद्बल्लतचक्रम् ॥	
गोविन्दस्तु महातेजः स्वयं दारुकसारथिः ।		ततः शशाङ्गाकृतिपाञ्चजन्यं महारवं दैत्यकुलापचारम् ।	
आत्ताभीष्टप्रहरणः सङ्कर्षणसहायवान् ॥ ३६ ॥		मुखे निधायशु पुष्पं यादवानाथासयन् क्षत्रियकूटघट्टितान् ॥	
उत्तरेण विनिर्गम्य द्वारेण जगदीश्वरः ।		नृपास्तदाकर्ण्य तु कर्णनिष्ठुरं क्रमेण निर्भिण्णहृदा बभूविरं ।	
शङ्खं दध्मौ महाप्राणं दैत्यदानवभीषणम् ।		यदुप्रवीराश्च समुद्यतायुधा रणे नृपान् जघ्रुरनीकसंयुताः ॥	
आह दारुकमासीनं रथाग्रे माधवः स्मयन् ॥ ३७ ॥		ततश्चतुर्द्वारगतान् महीपतीन्	
श्रीभगवानुवाच -		यदुप्रवीराः परिभूय सर्वशः ।	
रथं बाहय धर्मज्ञ यत्र तौ चैवमागधौ ।		चक्रुः शरीरैः सहसैकबाहिन	
तर्पयामि नृपान् सर्वान् सायकैर्युद्धदुर्मदान् ॥ ३८ ॥		आप्यायिताः शाङ्करेणेण शीरिणा ॥ ५२ ॥	
श्रीशुक उवाच -		ततो हरिं चैवपतिर्मण्डलीकृतकार्मुकः ।	
इत्युक्तो दारुकस्तेन हयांस्तूर्णमचोदयत् ।		भर्त्सयन् कृष्ण कृष्णेति तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ५३ ॥	
व्यनदत् सिंहनादं च गोविन्दः परवीरहा ॥ ३९ ॥		तमभ्यधाबद् गोविन्दो बिभुधन् सायकान् बहून् ।	
शङ्खमाध्याय रामोऽपि सिंहनादं व्यनीनदत् ।		मण्डलीकृतकोदण्डस्तैलशीताञ्छितान् शरान् ॥ ५४ ॥	
ततोऽभूत् परसैन्यानां हृदि चिन्ता सषेपयुः ॥ ४० ॥			

ततः पञ्च शरान् घोरानादाय दमघोषजः ।
 चतुर्भिस्तुरगानांश्च विव्याधैकेन सारथिम् ॥ ५५ ॥
 भूयो दशांश्च सन्धाय विव्याध मधुसूदनम् ।
 व्यनदत् सिंहनादं च तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ५६ ॥
 ततस्तमाह गोविन्दः साधु साध्विति पूजयन् ।
 भो भो चैव महेष्वास वीरोऽसि बलवानसि ॥ ५७ ॥
 अतो मे पश्य दुर्वृद्धे धानुष्मत्त्वं स्वयं रणे ।
 इति ब्रुवति गोविन्दे राजानः सर्व एव ते ॥ ५८ ॥
 विव्यधुर्निशितं वांघ्र्यौ गणयेन माधवम् ।
 तांस्तान् प्रत्येकशः कृष्णो विद्व्या पञ्चभिराशुभिः ॥ ५९ ॥
 सारथिं चतुरो बाहाननयन् यमसादनम् ।
 त्रिभिस्त्रिभिः शरीर्भूयोऽप्येकैकं नृपतीन् रणे ॥ ६० ॥
 वक्षस्यास्ये ललाटे च विव्याध यदुनन्दनः ।
 ततश्च त्रिंशतां राज्ञां त्रिंशत्कार्मुकमाहवे ॥ ६१ ॥
 त्रिंशद्भिः सायकैराशु चिच्छेद यदुपुङ्गवः ।
 दमघोषसुतस्यापि धनुश्छित्त्वा त्रिभिः शरीः ॥ ६२ ॥
 ध्वजं च मुकुटच्छत्रे चकतं प्रहस्तत्रिव ।
 ततो दश हरिर्भृङ्गान् शार्ङ्गे सन्धाय माधवः ॥ ६३ ॥
 आकर्णान्तं समाकृष्य चैवं विव्याध सङ्गरे ।
 तेन राजन्यकटकं विभ्रान्तं शरताडितम् ॥ ६४ ॥
 कालान्तमारुतोद्धूतशीलद्रुमलतोपमम् ।
 ब्रतारं नाध्यगच्छद् वै हताश्वरथसारथिः ॥ ६५ ॥
 शगन् विमुञ्चन् जलत्रं च पूरयन् चिष्कूर्तयन् कार्मुकमुग्रपीरुपः ।
 विलोलयन् मागधसैन्यमाहवे निरन्तरं यद्ददलातचक्रम् ॥
 निर्भिन्नकुम्भाः करिणो निपेतुरनीकशोऽथाः शररुणकन्धराः ।
 रथा हताश्वध्वजसूतनायकाः पदातयश्छिन्नभुजोरुकन्धराः ॥
 सञ्छिद्यमानद्विपदेभ्याजिनामद्रप्रसूताः शतशोऽसृगापयाः ।
 भुजाहयः पूरुपशीर्षकच्छपा हतद्विपट्टीपहयग्राहाकुलाः ॥ ६८ ॥
 करोरुमीना नरकेशरीवला धनुस्तरद्वायुधगुल्मसङ्कुलाः ।
 शास्फूर्जितावृत्तभयानका महामणिप्रबेकाभरणाऽमशङ्कराः ॥

प्रवर्तिता भीरुभयावहा मूढे मनस्विनां हर्षबहाः परस्परम् ।
 विनिप्रताडयन्तु मुसलेन दुर्मदान् सङ्घर्षेणापरिमेषतेजसा ॥
 बलं तदङ्गार्णवदुर्गभैरवं दुरन्तपारं मगधेन्द्रपालितम् ।
 क्षयं प्रणीतं वसुदेवपुत्रयोर्विक्रीडितं तज्जगदीशयोः परम् ॥
 स्थित्युद्भवान् भुवनत्रयस्य यः समीहतेऽनन्तगुणः स्वलीलया ।
 न तस्य चित्रं परपक्षनिग्रहस्तथापि मत्यान्नुविधस्य वर्णयते ॥
 हतेषु सर्वसैन्येषु जरासन्धो महाबलः ।
 विद्रुतेष्ववशिष्टेषु रथेनैकेन शीरिणम् ॥ ७३ ॥
 तावुभी गिरिसङ्घाशौ मत्ताविव महागजौ ।
 परस्परमपुथ्यतां सामर्थ्यं बलशालिनौ ॥ ७४ ॥
 मागधस्तु गदां गुर्वीमादायामर्षबिहलः ।
 भ्रामयित्वा शतगुणं चिक्षेप बलवक्षसि ॥ ७५ ॥
 तामापतन्तीं तरसा गदां भृङ्गोपमां गिरिः ।
 व्यंसयित्वा हलधरो मुधा चक्रे स्मयन्निव ॥ ७६ ॥
 व्यर्थीकृत्य गदां तस्य मुसलेन हलायुधः ।
 पांथयित्वा रथे शुब्धो निहत्य रथसारपी ॥ ७७ ॥
 जग्राह विरथं रामो जरासन्धं महाबलम् ।
 हतानीकावशिष्टान् सिंहः सिंहमिवीजसा ॥ ७८ ॥
 बध्यमानं हतानीकं पाशीर्वारुणमानुषैः ।
 बारयामास गोविन्दस्तेन कार्यचिकीर्षया ॥ ७९ ॥
 स मुक्तो लोकनाथाभ्यां ब्रीडितो वीरसम्मतः ।
 वनं विविधुस्तपसे वारितः पथि राजभिः ॥ ८० ॥
 हतेषु सर्वानीकेषु नृपो बार्हद्रथस्तदा ।
 उपेक्षितो भगवता मागधो दुर्मना ययौ ॥ ८१ ॥
 (तपसे कृतसंकल्पो वारितः पथिराजभिः ॥
 बाव्यैः पवित्रार्थपदेनयनैः प्राकृतैरपि ।
 स्वकर्मबन्धप्राप्तोऽयं यदुभिस्ते पराभवः ॥)
 मुकुन्दोऽप्यक्षतबलो निस्तीर्णारिबलार्णवः ।
 गृहीत्वा मागधेन्द्रस्य धनं सीकोशावाहनम् ॥ ८२ ॥
 विकीर्यमाणः कुसुमेखिदशेरनुमोदितः ।
 माधुरैरभिसङ्गम्य विज्वरैर्मुदितात्मभिः ।
 उगीयमानविजयः सूतमागधवन्दिभिः ॥ ८३ ॥

शङ्खदुन्दुभयो नेदुर्भैरीतृपाण्यनेकशः ।
 वीणावेणुमृदङ्गानि पुरं प्रविशति प्रभौ ॥ ८४ ॥
 सिक्तमागौ हृष्टजनां पताकाभिरलङ्कताम् ।
 निपुंशं ब्रह्मपोषेण कौतुकावज्ञतोरणाम् ॥ ८५ ॥
 निचीयमानो नारीभिर्मात्यदध्यक्षताङ्कुरैः ।
 निरीक्ष्यमाणः ससेहं प्रीत्युत्कलितलोचनैः ॥ ८६ ॥

आयोधनागतं वित्तमनन्तं वीरभूषणम् ।
 यदुराजाय तत्सर्वमाहुतं प्रादिशत् प्रभुः ॥ ८७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवतं दशमस्कन्ध उत्तरार्धे
 एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशोऽध्यायः

श्रीवादापणिरुवाच -
 तृतीये मासि भूयश्च राजा वार्हद्रथो बली ।
 दिवानिशं तप्यमानः स्मरन् पूर्वपराभवम् ॥ १ ॥
 आहूय सर्वान् भूपालान् चकार कदनौघमम् ।
 समत्स्यान् (स्ववश्यान्) मालबांश्चेदीन् कुरुपाञ्चालकेरलान् ॥ २ ॥
 कुलिन्दकुन्तलावन्तिकाशिगान्धारसृज्यान् ।
 कलिङ्गकेकयानान्भ्रान् दशार्णान् वज्रसैन्धवान् ॥ ३ ॥
 माद्रान् त्रिगतान् सीवीरान् पार्वतियांश्च सर्वशः ।
 आहूयाद्वौहिणिगणैस्त्रयोविंशतिभिर्पुतः ॥ ४ ॥
 स मागधानतिक्रम्य पश्चिमाभिमुखो ययौ ।
 आकर्षन्निव भूपालान् गजाश्वरथवल्ग्वभान् ॥ ५ ॥
 आगत्य मधुरां रोद्धुं प्राविशद् यमुनातटे ।
 स्कन्धाबारेण महता राजभिर्वहुभिर्पुतः ॥ ६ ॥
 उपगीयमानो न्यरमत् सूतमागधवन्दिभिः ।
 तदाकर्ण्य रणोयोगं मागधस्य वलीयसः ॥ ७ ॥
 मन्त्रयामास शर्वर्यां कृष्णः सङ्घर्षणादिभिः ।
 वसुदेवोऽवकाङ्क्षीनेयाहुकसारणीः ॥ ८ ॥
 पतिरालोच्य शर्वर्यां सम्यङ् निर्धारितक्रियः ।
 उपस्यनुदिते सूर्ये समाहूय भटोत्तमान् ॥ ९ ॥
 त्रिधा विभज्य गोविन्दः स्वसेनां चतुरङ्गिणीम् ।
 न्ययोजयदमेयात्मा मगधेन्द्रबलं प्रति ॥ १० ॥
 सङ्घर्षणं च हार्दिक्यं गदं सारणमेव च ।
 वामेन प्रेषयामास मार्गेण मधुसूदनः ॥ ११ ॥

सात्यकिं विपुंश्चैव पृथुमुद्धवमेव च ।
 दक्षिणेनैव मार्गेण प्राहिणोत् सेनया सह ॥ १२ ॥
 स्वयं कतिपयैर्पुंक्तो रथैः कमललोचनः ।
 अग्रे मगधराजस्य प्रविवेश महद्वलम् ॥ १३ ॥
 सा सेना बहुनागाश्वरथपादातिसङ्कुला ।
 प्रसुप्ता यमुनातीरे विस्त्रवा रमते सुखम् ॥ १४ ॥
 उदयाद्रिं समारोहत्यर्के तमसि नश्यति ।
 नीडस्थेष्वेव कूजत्सु बिहङ्गेषु ततस्ततः ॥ १५ ॥
 विकसत्सु सरोजेषु गायत्स्वलिकुलेषु च ।
 प्रविवेश बलं भीमं मगधेन्द्रस्य दुर्जयम् ॥ १६ ॥
 हयाश्चावज्ज्वेराणाः श्रेणीवद्धाः समन्ततः ।
 कुञ्जराश्च तदा राजन्नारोपितपञ्जराः ॥ १७ ॥
 अनादत्तप्रहरणा भटाश्चावज्जमूर्धजाः ।
 अप्रविष्टात्मवर्माणस्तदा नाकुडवाहनाः ॥ १८ ॥
 रथाश्चावज्जतरगाः सर्वतोऽनुवृत्तध्वजाः ।
 सेनाया मगधेन्द्रस्य प्रवेशो पीतवाससः ॥ १९ ॥
 त्रिदिश्वापतितं सैन्यं दृष्ट्वा तदुराजमण्डलम् ।
 इतिकर्तव्यतामूढं विभ्रान्तं समपद्यत ॥ २० ॥
 केचिज्जटाः समापेतुर्भयात् केचिच्च दुद्रुवुः ।
 केचिदात्तप्रहरणास्त्वभिससुरीन् रणे ॥ २१ ॥
 केचित् विभिन्नवर्माणश्छिन्नपादोरुवाहवः ।
 रिपून्नेवाभ्यवर्तन्त क्रोपोद्धृत्तारुणेक्षणाः ॥ २२ ॥

केचिद् हयानपल्याणानारुह्य दृढविक्रमाः ।		ततोऽनुद्रुत्य बाष्प्यैः सान्यकिः पञ्चयोजनम् ।	
मर्ययन्तो रिपून् युद्धं विमलं लेभिरे यशः	॥ २३ ॥	निहत्य मागधं सैन्यं जयी व्यावर्तताहवान्	॥ ३० ॥
राजानः सहस्रोद्बुध्य दृष्ट्वा सैनिकसङ्घयम् ।		मतङ्गजान् पर्वतसन्निभान् बहून्	
विना रणोपस्करणं चक्रुः केचन सङ्घरम्	॥ २४ ॥	निगूढ्य सोपस्करतोमराद्भुशान् ।	
केचिद् विसृज्य शिबिरं विथिशुर्गहनं वनम् ।		रथांश्च शस्त्रध्वजवाजिसंयुतान्	
केचिन्मागधमासाय विजयस्वेति चाब्रुवन्	॥ २५ ॥	निनाय कृष्णो मपुरां मनोरमाम्	॥ ३१ ॥
रथेनैकेन गोविन्दः प्रविश्य रिपुबाहिनीम् ।		उज्राणि हेमाम्बररत्नमिश्रितानि	
जघान सुबहून् वीरान् सायुधान् सरणोद्यमान्	॥ २६ ॥	अनेकवाल्ययजनानि माधवः ।	
सङ्घर्षणोऽपि बलवान् महत्या सेनया वृतः ।		किरीटपद्मदङ्कुण्डलांशुकान्वयाप	
बलं प्रविश्य वामेन मर्दयामास मागधम्	॥ २७ ॥	कृष्णोऽगणितानि संयुगे	॥ ३२ ॥
शेनेयोऽपि महाबाहुर्दक्षिणेनैव बर्त्सना ।		हलायुधो मागधकोशबाहान्	
प्रविश्य चतुरङ्गेण सैन्येन महताऽर्दयन्	॥ २८ ॥	प्रजावरोधायुधभूषणादिकम् ।	
एवं सा व्यथिता सेना मगधेन्द्राभिरक्षिता ।		निर्योजितः कंसभिदा रणार्जितं	
दुद्राव त्रास्यमाना वै क्षणमात्रं दिशो दश	॥ २९ ॥	यदुग्रवीराय धनं न्यवेदयत्	॥ ३३ ॥
		॥ इति श्रीमद्भगवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे पञ्चाशोऽध्यायः ॥	

अथ एकपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		गृहीता बहवस्तुङ्गा मातङ्गा मदशालिनः ।	
मागधस्तु रणश्लाघी माधवेन पराजितः ।		तुरङ्गमाश्च बहवो रथाश्च सपरिच्छदाः	॥ ८ ॥
जगाम शोणितपुरं बाणं द्रष्टुं बलेः सुतम्	॥ १ ॥	द्वन्द्वेन सज्जमानं मामिमे भूषा न सेहिरे ।	
तं तथाऽऽयान्तमाकर्ण्य वृतराजन्यमण्डलम् ।		निरुद्धस्तेरहं भूपैरैतैः समसुखासुखैः	॥ ९ ॥
मित्रं पराजितं युद्धे विष्णुना दानवेश्वरः	॥ २ ॥	त्वत्सन्निधिमिहायातः साहाय्यं कुरु मे प्रभो ।	
अलङ्कृतैर्गजैरश्वैर्विचित्रस्वन्दनैर्भटैः ।		इत्युक्तस्तं निजपुरं प्रवेश्य बलिनन्दनः	॥ १० ॥
बारकान्ताकदम्बैश्च सूतमागधवन्दिभिः	॥ ३ ॥	स राजमण्डलायाशु कारयामास सन्क्रियाम् ।	
ध्वजेः पताकेऽश्वैश्च माङ्गल्यैः पटहस्वनैः ।		भोजनस्नानशयनगन्धताम्बूलपूर्वकैः	॥ ११ ॥
सुवर्णतोरणीश्वित्रैर्द्विपैः कलशदर्वणैः	॥ ४ ॥	अर्हणैर्हयामास सराजन्यं जरासुतम् ।	
उपतस्थे जरासन्धं बाणो बाहुसहस्रवान् ।		तं भुक्तबन्तं विश्रान्तं दृष्टदर्शनकौतुकम्	॥ १२ ॥
तौ दृष्ट्वा परमस्मिन्धी परस्परमनोनुगौ	॥ ५ ॥	अलङ्कृतं सह नृपैरासीनं काथनासने ।	
पूजां चक्रतुरन्योन्यमन्योन्यप्रियकारिणी ।		उवाच दानवपतिर्नृपानाभाभ्य सादरम्	॥ १३ ॥
ततोऽब्रवीज्जरासन्तो बाणमाभाभ्य संसदि	॥ ६ ॥	बाण उवाच —	
दानवेन्द्र निबोधेदं गोपेनाधर्मचारिणा ।		जरासन्ध निबोधेदं न मुपा कथ्यते मया ।	
रात्री चौघ्रतापेन बधितोऽस्मि दुरात्मना	॥ ७ ॥	एते गजा इमे चाथा इदं रान्यमिमाः प्रजाः ।	
		त्वदधीनमिदं विश्वं यवान्यद् वस्तु विषयते	॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच -

इत्युत्त्वा प्रददी तस्मै मागधाय बलेः सुतः ।
 गजानां पट्टिहासं रथानां निपुतं तथा ॥ १५ ॥
 प्रयुतं चतुरङ्गाणां मनोमारुरंरहसाम् ।
 दानवानां प्रसिद्धानां मायासङ्ग्रामवेदिनाम् ॥ १६ ॥
 त्रिशतं स्वात्मसाम्यानां ददौ बाणो बलेः सुतः ।
 विचित्रशिविकाच्छत्रव्यजनाकल्पवाससाम् ॥ १७ ॥
 असङ्ख्यातं ददौ राजन् भाण्डशय्यासनादिकम् ।
 कुम्भाण्डं कूपकर्णं च मन्त्रिणी दैत्यसत्तमौ ॥ १८ ॥
 आज्ञापयामास बाणः साहाय्यार्थं कुरूद्वह ।
 कं सुरासुरसङ्घातसंहारणपटुर्हरिः ॥ १९ ॥
 कुम्भाण्डकूपकर्णौ कं वराकौ बाणमन्त्रिणी ।
 अजानन्तो विष्णुशक्तिं भूपाला विनशिष्णवः ॥ २० ॥
 चकुर्भूयो रणोद्योगं मागधेन प्रचोदिताः ।
 बाणेन समनुज्ञातो मागधः शोणितात् पुरात् ॥ २१ ॥
 निर्गत्यानेकभूपालचतुरङ्गबलान्वितः ।
 दिनेः कतिपयैर्भूयो मधुरामन्वपथत ॥ २२ ॥
 सन्निरुध्य पुरद्वारं गोपुरादालतोरणैः ।
 दीर्घिकोपवनोद्यानैरुपेतं सालभूषितम् ॥ २३ ॥
 कुन्तीः कुठारैः कुहालेदण्डभरैश्च भूरिभिः ।
 कर्पणस्थैश्च पाषाणैर्वैभ्रज परितः पुरम् ॥ २४ ॥
 भज्यमाने वने तस्मिन् ध्रुत्वा मागधमागतम् ।
 सन्नाहभेरीः सन्नाय रामकृष्णाद्यभर्षिणी ॥ २५ ॥
 रथाश्चकुञ्जरानीकैः सायुधैः सपरिच्छदैः ।
 सात्यकिं कृतवर्माणमुग्रसेनं तथा गदम् ॥ २६ ॥
 आहुकं वसुदेवं च पुरस्कृत्य महाबली ।
 निर्जग्मतुरसम्भ्रान्तौ दीप्तौ केसरिणी यथा ॥ २७ ॥
 मधुराया विनिर्गत्य कृष्णः कमललोचनः ।
 पाञ्चजन्यं महाशङ्खं प्रदध्मी रिपुभूषणम् ॥ २८ ॥
 ततः प्रवृत्ते युद्धं यदूनां क्षत्रियैः सह ।
 कुम्भाण्डकूपकर्णौ च दानवी बाणमन्त्रिणी ॥ २९ ॥

इत्यसैन्येन महता वृत्तौ मायाविशारदी ।
 युयुधाने महावीर्यौ मायया वृष्णिभिः सह ॥ ३० ॥
 स्वसैन्यं मायया क्लिष्टं दृष्ट्वा यादवसत्तमः ।
 विज्ञानाखेण तन्मायामपास्य निमिषान्तरे ।
 सात्यकिं कृतवर्माणं चोवाचाहवलालसी ॥ ३१ ॥
 आभ्यां भवन्ती रणदुर्मदभ्यां रणं सुधारां कुरुतं रणप्रिया ।
 तावेवमुक्तां कदनं भयानकं महाबलीं सम्प्रति चक्रतुर्नृप ॥
 चापेनैकेन गोविन्दः क्षत्रियैः शतसम्मितैः ।
 युयुधे न हि तच्चित्रं राजन् विशात्मनो हरेः ॥ ३३ ॥
 केचिद् दृताः समापेतुः कुञ्जराश्छिन्नपुष्कराः ।
 निपेतुर्बहवो राजंस्तुरङ्गाः कृतकन्धराः ॥ ३४ ॥
 विशीर्णैरास्तृता पृथ्वी स्पन्दनैश्छिन्नवन्धनैः ।
 भटाश्च रुधिराक्ताङ्गाश्छिन्नपादोरुवाहवः ॥ ३५ ॥
 पेतुः कृतमहामूलाः किंशुका इव पुष्पिताः ।
 शार्ङ्गमुक्ताः शरगणाः कङ्कवर्हिणवाससः ॥ ३६ ॥
 तैलाक्ता नतपर्वाणाः स्वर्णपुङ्खा अपोमुखाः ।
 एकैकस्मिन् दशदश भटे चाश्वे शतंशतम् ॥ ३७ ॥
 रथे रथे च साहस्रमयुतं च गजे गजे ।
 अट्टयन्त परानीके तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३८ ॥
 तथा तैर्यमानेषु चतुरङ्गेषु मागधः ।
 रथेन क्रोडचिह्नेन बलभद्रमुपाद्रवत् ॥ ३९ ॥
 स पूर्वैरेवं नृपतिः स्मरन् रुपा
 रथं महाकाञ्चनतालकूबरम् ।
 आलस्य दूरादधिगम्य रहसा
 जरासुतः ग्राह हलायुधं गदी ॥ ४० ॥
 आदत्स्व ते मुसलं राम तूर्णं
 येनाहितानिच्छसि जेतुमाहवे ।
 बलं च बालोस्तव दर्शयाशु मे
 यावद् गदां न प्रहराम्यहं त्वयि ॥ ४१ ॥
 इत्येवमुक्त्वा मगधेश्वरेण
 सङ्घर्षणोऽमर्षणविहर्लेक्षणः ।

आदाय घोरं मुसलं तटित्प्रभं दण्डं यथा सूर्यसुतो युगक्षये	॥ ४२ ॥	तं कामपालो मुसलेन मूर्ध्नि जत्रुण्यसे भुजयोर्नाभिदेशे । शङ्के च जानी जठरे च वक्षस्यनेकशो धी प्रजहार युद्धे	॥ ५६ ॥
आवर्तयित्वा मुसलं हलायुधः सहस्रकृत्यो रिपुदर्यहारिणम् । धूमाद्गुरोद्गारिणमाशु तप्तौ चिक्षेप राजन् व्यनदद्वारिण्या	॥ ४३ ॥	तं मागधो वक्षसि कन्धरे च मुखं ललाटे चुबुके तथाऽसौ । नाभी नितम्बे च तथैव पार्श्वे समं स मानी प्रजहार रामम्	॥ ५७ ॥
रामबाहुविमुक्तेन मुसलेन जरासुतः । साधसूतं रणे क्षुण्णे क्षणेन व्यसितः स्वयम्	॥ ४४ ॥	एवं प्रहरतोस्तत्र राममागधयोर्मध्ये । राजानो रणसंविद्या बभूवुर्मृशपीडिताः	॥ ५८ ॥
ततः कालायसीं गुर्वी गिरिकूटोपमां गदाम् । विभ्रद् गुर्वी पदा पृथ्वीं चालयन्नभ्यगाद् बलम्	॥ ४५ ॥	क्रमेण ते विमनसो निवृत्तकदनायमाः । आसन्नासन्ननिधनं मन्वाना मागधेश्वरम्	॥ ५९ ॥
तमापतन्तमालोक्य विरयं रोहिणीसुतः । तमेवाभ्यद्रवत् पद्भ्यां विसृज्य स्यन्दनं रणे	॥ ४६ ॥	सात्यकिस्तु महातेजाः सङ्गरे बाणमन्त्रिणा । युध्यमानस्त्रिभिर्बाणैः कुभाण्डेन समर्पितः	॥ ६० ॥
पर्यतां सर्वभूतानां मागधः क्रोधविह्वलः । आवर्तयन् गदां गुर्वीमयःसारमयीं दृढाम् । अभ्येत्य गदया रामं प्रजहार ननाद च	॥ ४७ ॥	सांज्ञतिविद्धो महाबाहुः क्रुद्धः सर्प इव श्वसन् । आददे पथं नाराचान् कुम्भाण्डं हन्तुमाहवे	॥ ६१ ॥
तां गदां पतितान् वक्षस्पश्चकुट्टनिभां दृढाम् । यामेन जगृहे रामः स्वहस्तेन कुरूदृढ	॥ ४८ ॥	ततो हाहारवो जज्ञे सेनायां दैत्यमन्त्रिणः । सात्यकिस्तु महाबाहुराकृष्याकर्णमाशुगैः	॥ ६२ ॥
विसृज्य स गदां तूर्णमुरसाऽऽहत्य मागधम् । जग्राहाक्षिप्य बलिनं बलवान् रोहिणीसुतः	॥ ४९ ॥	विज्याप कुरुशार्दूल कुम्भाण्डं बाणमन्त्रिणम् । नाभी कण्ठे ललाटे च हृदि मूर्ध्नि दानवम्	॥ ६३ ॥
बबन्ध पद्भ्यां जठरं मागधस्य हलायुधः । चकार कुक्षौ तत्कण्ठं ततस्ती पेततुर्भुवि	॥ ५० ॥	अतिविद्धो रथोपस्थे निपसाद विचेतनः । तं विचेतनमालोक्य दुर्मनास्तस्य सारथिः	॥ ६४ ॥
तयोर्निपततो राजन् उपपासीद्वलायुधः । तं मागधः क्षणेनापश्चकारामितविक्रमः	॥ ५१ ॥	अपोबाह रणात् तूर्णं रथेन भरतर्षभ । क्षूण्कर्णस्तु दैत्यैः प्रसक्तः कृतबर्मणा	॥ ६५ ॥
तत उत्थाय तौ वीरौ क्रोधसंरक्तलोचनौ । भूयो जग्रहतुर्घोरी मत्तौ द्वाविब कुजरी	॥ ५२ ॥	गतं कुम्भाण्डमालोक्य प्राप्तं च प्राणसंशयम् । विसृज्य कृतवर्माणमपायान् समराङ्गणात्	॥ ६६ ॥
तावुभौ परमक्रुद्धौ परस्परवधेपिणौ । उरसोरः समाहत्य भीमीं चकृपन् रणे	॥ ५३ ॥	तौ विसृज्य रणं दैत्यावनापृच्छय च भूपतिम् । अविसृष्टौ मागधेन हतशेषवलान्वितौ । दैत्यौ तेनैव मार्गेण जग्मतुः शोणितं पुरम्	॥ ६७ ॥
एवं धनुःशतशतं तावाकृत्य परस्परम् । निकटस्थान् दुमान् शैलांश्चूर्यामासतुर्नुप	॥ ५४ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे एकपञ्चाशोऽध्यायः ॥	
तं विसृज्य जरासन्धो गदामादाय दुर्मदः । उदतिष्ठदमेयात्मा रामोऽपि बलिनो वरः । क्षणादादत्त मुसलं प्रहर्तुमुपचक्रमे	॥ ५५ ॥		

अथ द्विपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -

बाणसेनां गतां दृष्ट्वा शस्त्रीपेण भृशार्दिताः ।
 राजपुत्रा विमनसो बभूवुर्नृपसत्तम ॥ १ ॥

गतां च दानवीं सेनां श्रान्तांश्च धरणीपतीन् ।
 दृष्ट्वा कृष्णं च युद्धचन्तं रामस्य ववूधे बलम् ॥ २ ॥

स मागधं गृहीत्वाऽऽजौ मौली वामेन पाणिना ।
 प्रहर्तुमैच्छच्छिरसि मुसलेन हलायुधः ॥ ३ ॥

ततोऽन्तरिक्षे घनघोषधर्धरां
 शुश्राव बाणीं बिशदाशरीरिणीम् ।
 न राम वप्यो भवता जरासुतः
 सुखी निवर्तस्व रणादिति स्फुटम् ॥ ४ ॥

बचस्तदाकर्ण्य हलायुधो बली
 विसृज्य चास्थाय रथं रणाङ्गणात् ।
 न्यवर्तत ब्रह्मर्षिसिद्धसङ्घै
 अभिष्टुतो मागधसूतबन्दिभिः ॥ ५ ॥

जरासुतः सम्प्रति नम्रकन्धरो
 नृपैश्च युद्धाभिजितैः समन्वितः ।
 हतावशिष्टाल्पबलेन संवृतो
 निवृत्तयुद्धः प्रययी स्वकं पुरम् ॥ ६ ॥

गोविन्दस्तु महातेजाः सपत्न्याञ्छरसञ्चयैः ।
 आच्छाद्य भूपान् विद्राव्य हत्वा च सुवहून् रणे ॥ ७ ॥

संस्तूपमानः सन्तुष्टैः सूतमागधबन्दिभिः ।
 ब्राह्मणैश्च महावियैः स्तोत्रं कुर्वन्नृचक्रैः ॥ ८ ॥

अन्वीयमानो भगवान् प्राविशान्मधुरां पुरीम् ।
 हृष्टपुष्टजनाकीर्णां तुष्टप्राकारतोरेणाम् ॥ ९ ॥

चलत्कदलिकोपेतां दीपाङ्कुरविराजिताम् ।
 प्रविशान् राजमार्गेण स्त्रीभिः प्रासादसंस्थितैः ॥ १० ॥

पुण्यैश्च लाजाञ्जलिभिः कीर्यमाणो व्यराजत ।
 उपायनानि दिव्यानि पुष्पस्रगनुलेपनान् ॥ ११ ॥

प्रियङ्गुरा माधवाभ्यामुपाजहः पुरीकसः ।
 एवं स राजमार्गेण गत्वा यादवसत्तमः ॥ १२ ॥

समां प्रविश्य विपुलामुपविश्य वरासने ।
 रामेण सहितो वीरः शीनेयेन च धीमता ॥ १३ ॥

पूजितो यदुभिरिष्टिर्दिवि शक्र इवामरैः ।
 तत्रासीर्नैवृद्धिर्मर्द्ध्यैर्दुवृद्धैर्महात्मभिः ॥ १४ ॥

उग्रसेनोद्धवमुखैरङ्कुरप्रमुखैर्हरिः ।
 समाभाष्याभ्यनुज्ञातः सङ्घर्षणसहायवान् ॥ १५ ॥

द्रष्टुकामो महादुर्गं गोमन्तं पर्वतोत्तमम् ।
 निर्गम्य मधुरां प्रातर्दक्षिणाभिमुखो ययी ॥ १६ ॥

स रामानुगतः श्रीमानुत्तीर्य यमुनां हरिः ।
 देशान् वहून्तिक्रम्य पर्वतान् सरितो गिरी ॥ १७ ॥

गच्छन् कश्चिद् वनोद्देशे वृक्षमूलनिवासिनम् ।
 ददर्श कञ्चन मुनिं जटामण्डलमण्डितम् ॥ १८ ॥

चीरकृष्णाजिनधरं कमण्डलुविराजितम् ।
 समाधौ समुपाविष्टं तेजसा भास्वरोपमम् ॥ १९ ॥

फलमूलकृताहारं वृतं शिष्यशर्तुर्मुनिम् ।
 दृष्ट्वा परमसन्तुष्टीं रामकृष्णौ जगत्पती ॥ २० ॥

प्रणामं चक्रतुर्वीरौ यधान्यायमतन्द्रिता ।
 इदं चोवाच भगवान् कृष्णस्तं मुनिपुङ्गवम् ॥ २१ ॥

नमस्ते भार्गव श्रीमन् जामदग्न्य तपोधन ।
 रामकृष्णौ स्मृतावावां कश्चित् ते श्रवणं गतौ ॥ २२ ॥

इत्युक्तस्तेन धर्मात्मा वासुदेवेन भार्गवः ।
 निरीक्ष्य माधवौ प्राह प्रीत्युत्फुल्लमुखेक्षणः ॥ २३ ॥

स्वागतं ते यदुश्रेष्ठ साग्रजाय महात्मने ।
 जाने त्वां यदुपूत्पन्नं भगवन्तमधोक्षजम् ॥ २४ ॥

कार्याणां कारणं पूर्वं जगतामादिपुरुषम् ।
 नमस्ते पुण्डरीकाक्ष विश्लोकैककारण ॥ २५ ॥

किमर्थमिह सम्प्राप्ती भवन्ती विश्ववन्दिता ।
 इत्युक्ती जामदग्नयेन प्राहन् रामकेशवी ॥ २६ ॥

गोमन्तं द्रष्टुमिच्छावो दुर्गहितोरिति प्रभो ।
 तदाकर्ण्याब्रवीद् रामो जामदग्न्यो जनार्दनम् ॥ २७ ॥

एवमस्तु महाबाहो गोमन्तं गच्छ साग्रजः । करवीरपुरं नाम तन्मूले परिपालितम् ॥ २८ ॥	योधयामासतुर्वीरो द्वावेवाजी पदातिनी । सैन्यं च बाणपूगेन व्यथितं भृशविह्वलम् ॥ ३६ ॥
सृगालवासुदेवेन स युवां न सहिष्यति । तं हत्वा समरं शीलं गोमन्तं साध्ववापयथ ॥ २९ ॥	दृष्ट्वा सृगालभृपालस्तावथावदमर्षणः । तमापान्तमभिप्रेक्ष्य रथिनं धृतकार्मुकः । न्यवारयद् वासुदेवो वेलेव वरुणालयम् ॥ ३७ ॥
इत्युक्त्वा तेन रामेण जामदग्नयेन माधवी । तमनुज्ञाय सर्वज्ञं जग्मतुर्दक्षिणामुरे ॥ ३० ॥	तावुभी परमक्रुद्धौ वासुदेवो महाबली । युयुधातं तथाऽन्योन्यमन्योन्यवधकाङ्क्षिणौ ॥ ३८ ॥
नी तथा यदुशार्दूलौ गच्छन्तौ दक्षिणापथम् । ददर्शन्तुश्च गोमन्तमभ्रह्मपमहाद्रुमम् ॥ ३१ ॥	स तथा विद्यमानस्य वासुदेवस्य सद्गरे । शिरो जहार गोविन्दः धूणेन मुकुटोज्ज्वलम् ॥ ३९ ॥
करवीरपुरं चैव तन्मूले तुङ्गतरणम् । दृष्ट्वा विचित्रप्राकारं हर्म्यप्रासादगोपुरम् ॥ ३२ ॥	ततस्तत्सैनिकाः सर्वे हतशोषाः कुरुद्वह । कृष्णेन स्वामिनि हते दुद्रुषुः सर्वतो दिशम् ॥ ४० ॥
शङ्खमाध्यापयामास शङ्खचक्रगदाधरः । तस्य शङ्खध्वनिं श्रुत्वा भूपालः क्रोधविह्वलः ॥ ३३ ॥	ततस्तौ रामगोविन्दौ करवीरपुरं महत् । प्रविश्य पूजितौ त्रिविधं निम्बिभ्यश्च यथा प्रियः ॥ ४१ ॥
सृगालो वासुदेवाख्यः प्रत्यगाद् यदुनन्दनी । सोऽन्येव्य बहुपादातितुरङ्गरथकुञ्जरः ॥ ३४ ॥	तद्गजाश्वरथानीककोशादिधनसञ्चयम् । मधुरां प्रेषयामास तदीषिभृत्यपूरुषैः ॥ ४२ ॥
अभ्यवर्षच्छरीरेण छादयन्निव माधवी । तदनीकमनाधृष्यं दृष्ट्वा यादवसत्तमी ॥ ३५ ॥	॥ इति श्रीमद्भगवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे द्विपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिपञ्चाशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच— गोमन्तं पर्वतश्रेष्ठं तुङ्गद्रुमलतान्वितम् । सालतालतमालाढ्यं प्रियालाशोकशोभितम् ॥ १ ॥	एतस्मिन्नेव काले तु धीरोदे सागरोत्तमे । निवासे देवदेवस्य शङ्खचक्रगदाभूतः ॥ ७ ॥
कदम्बनीपहिन्तालपूरुपागशोभितम् । आरुह्य कदलीपण्डमण्डितं मत्तकोकिलम् ॥ २ ॥	उपासीनो महाबाहुः श्रीमान् वैरोचनो बलिः । जहार देवदेवस्य किरीटं रत्नचित्रितम् ॥ ८ ॥
भ्रमच्छमरसङ्घातं श्रवणाकम्पितद्रुमम् । फलभारनतैः स्कन्धैर्नारिकेलैर्विराजितम् ॥ ३ ॥	इन्द्रनीलसहस्राढ्यं गोमेदकशताश्रितम् । पद्मरागमहानीलमुक्ताफलविराजितम् ॥ ९ ॥
बहुप्रस्रवणोपेतं सुच्छायं निर्मलोदकम् । रम्यं ददशतुर्वीरी प्रदेशं रामकेशवी ॥ ४ ॥	पुष्करागप्रबालाढ्यं दिव्यकाञ्चननिर्मितम् । हृतं दानववीरेण विदित्वा पुरपालकः । तमन्वपाचन् त्वरितं यैननेयो विहङ्गराट् ॥ १० ॥
तत्र प्रवर्षणं नाम भृङ्गं पर्वतमूर्धनि । अवापतुर्त्यत्र मेघा नित्यं वर्षन्त्यविक्रभाः ॥ ५ ॥	तमन्तरे समासाय दानवेन्द्रं दुरासदम् । कृत्वा युद्धं महाघोरं जित्वा दानवपुङ्गवम् ॥ ११ ॥
तत्रारुह्य यदुश्रेष्ठी पश्यन्ती हि दिशो दसा । रममाणौ यथाकाममूपतुः पर्वतोत्तमे ॥ ६ ॥	गृहीत्वा रत्ननिचयं किरीटं भास्करोपमम् । आगच्छन् ददशो देयं देवकीनन्दनं हरिम् ॥ १२ ॥

वसन्तं साग्रजं रम्ये गोमन्ते पर्वतोत्तमे ।
 तस्य मूर्ध्नि निधायाशु किरीटं दिव्यभूषणम् ।
 प्रणम्य पादयोर्मूर्ध्नां स्तोतुं तमुपचक्रमे ॥ १३ ॥
 नमो नमः कारणपूरुषाय
 नारायणायाखिलबल्लभाय ।
 सुरारिंसंहारणकारणाय
 नारायणायाखिलकर्मसाक्षिणे ॥ १४ ॥
 हिरण्यगर्भत्वमुपेत्य मूले
 सृजस्यदोषं भुवनं स एव ।
 नारायणात्मन् परिपासि भूयो
 जहार चान्ते भगवन् शिवात्मन् ॥ १५ ॥
 तं त्वा यदोर्वशकरं सुरेशं
 जानेऽवतीर्णं भुवने वृषाकपिम् ।
 अहं हि भृत्यस्तव वैनतेयो
 ब्रूहि क्रियां किं करवाणि देव ॥ १६ ॥
 श्रीशुक उवाच -
 इत्युत्त्वा देवदेवेशं प्रणिपत्य विहङ्गराट् ।
 जानुनी(ना) धरणीं कृ(ग)त्वा तस्थी प्राञ्जलिरग्रतः ॥ १७ ॥
 तं दृष्ट्वा यादवश्रेष्ठो गरुडं पक्षिपुङ्गवम् ।
 प्रीत्युत्फुल्लमुखो दोर्भ्यां पस्पशाङ्गं तदुत्तमम् ॥ १८ ॥
 गच्छ भद्र यथाकाममेहि काले मया स्मृतः ।
 इत्युत्त्वा तं विसृज्योभावीश्वरी रामकेशवौ ॥ १९ ॥
 फलमूलकृताहारी पीतकीडोयवाससौ ।
 अवरुह्य गिरेः भृङ्गात् करवीरपुरं गतौ ॥ २० ॥
 तत्र तौ चतुरो मासानुपित्वा भरतर्षभ ।
 महत्या सेनया सार्धं जग्मतुर्मधुरां पुरीम् ॥ २१ ॥
 भृगालं निहतं भुत्वा मागधः क्रोधविल्ललः ।
 आजगाम कुरुश्रेष्ठ महत्या सेनया वृतः ॥ २२ ॥
 तेन सार्धमभूत् युद्धं सप्ताहं रामकृष्णयोः ।
 तदा पराजितो युद्धे मागधो बहुसेनिकः ॥ २३ ॥
 जगाम मागधानेव बहुभिः क्षत्रियैः सह ।
 रामकृष्णौ च धर्मज्ञौ सूतमागधवन्दिभिः ॥ २४ ॥

स्तुयमानौ विविशतुः सानुगी मधुरां पुरीम् ।
 एवं सप्तदशकृत्वस्तावदक्षीहिणीबलः ॥ २५ ॥
 युयुधे मागधो राजा यदुभिः कृष्णपालितैः ।
 अक्षिण्वत बलं सर्वं वृष्णिभिः कृष्णतेजसा ॥ २६ ॥
 हतेषु तेज्वनीकेषु त्यक्तोऽयादरिभिर्नृप ।
 अष्टादशमसङ्ग्रामे आगामिनि तदन्तरा ॥ २७ ॥
 नारदप्रपितो वीरो यवनः प्रत्यदृश्यत ।
 रुरोध मधुरामेत्य तिसृभिर्ल्लेच्छकोटिभिः ॥ २८ ॥
 नृलोकं चाप्रतिद्वन्द्वो वृष्णीन् धुत्वाऽऽत्मसम्मितान् ।
 तं दृष्ट्वाऽचिन्तयत् कृष्णः सङ्गणसहायवान् ॥ २९ ॥
 अहो यदूनां वृजिनं प्राप्तं लुभयतो महत् ।
 यवनोऽयं रुणद्धवस्मानथ यो वा महाबलः ॥ ३० ॥
 मागधोऽभ्येति दुष्टात्मा परशो नैव संशयः ।
 आवयाम्युद्धवतोरस्य यथागच्छेज्जरासुतः ॥ ३१ ॥
 वन्धून् वधिष्यत्यधवा नेष्यते स्वपुरीं वली ।
 तस्मादथ विधास्यामो दुर्गं द्विपददुर्गमम् ॥ ३२ ॥
 तत्र ज्ञातीन्समाधाय यवनं घातयामहे ।
 इति सम्मन्य भगवान् दुर्गं द्वादशयोजनम् ॥ ३३ ॥
 अन्तः समुद्रे नगरं कृष्णोऽद्भुतमचीकट् ।
 दृश्यते यत्र हि त्वाष्ट्रं विज्ञानं शिल्पनैपुणम् ॥ ३४ ॥
 रथ्याचत्वरवीधीर्भिर्यथाव(वा)स्तु विनिर्मितम् ।
 सुरद्रुमलतोयानविचित्रोपवनान्वितम् ॥ ३५ ॥
 हेमभृङ्गैर्दिबस्पृग्भिः स्फाटिकाट्टालगोपुरैः ।
 राजतारपुटैः कोष्ठैर्जुष्टं हेमस्वलङ्कृतैः ॥ ३६ ॥
 रत्नकूटैर्हिर्मैर्महामरतकस्थलैः ।
 वास्तोष्पतीनां च गृहैर्बलभीभिश्च विर्मितम् ॥ ३७ ॥
 चातुर्वर्ण्यजनाकीर्णं यदूनां च गृहैर्लसत् ।
 सुधर्मा पारिजातं च महेन्द्रः प्राहिणोद्धरेः ॥ ३८ ॥
 यत्र चावस्थितो मर्त्यो मर्त्यधर्मैर्विद्युज्यते ।
 यत् प्रियं देवदेवस्य विष्णोः शीरोदवासिनः ॥ ३९ ॥
 इयामैककर्णान् वरुणो हयान् शुक्लान् मनोजवान् ।
 ददौ सहस्रसङ्ख्यातान् देवदेवाय तोयराट् ॥ ४० ॥

अष्टौ निधिपतिः कोऽद्यान् रत्नपूर्णान्विधयान् ।
तथाऽन्ये लोकपालाश्च ददुः स्वाधिकृतं धनम् ॥ ४१ ॥
यद् यद् भगवता दत्तमाधिपत्यं स्वसिद्धये ।
सर्वं प्रत्यर्पयामासुर्दशैर्भूमिगते नृप ॥ ४२ ॥

तत्र योगप्रभावेण नीत्वा स्वान् भगवान् हरिः ।
मधुरापाश्च रामेण कृष्णः समनुमन्त्रितः ।
निर्जगाम पुरद्वारात् पद्ममाली निरायुधः ॥ ४३ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे त्रिधाशोऽध्यायः ॥

अथ चतुःपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
तं विलास्य चिनिष्क्रान्तमुज्जिहानमिबोऽनुपम ।
दर्शनीयतमं व्रजाम् पीतकोशेष्वग्रामसम् ॥ १ ॥
श्रीवत्सवक्षसं भ्राजन्तीन्नुभामुक्तकन्धरम् ।
पृथुद्रीघचतुर्बाहुं नवकशरुणेशमम् ॥ २ ॥
नित्यप्रमुदितं श्रीमत्पुष्पोलं शुचिस्मितम् ।
मुग्धारविन्दं विभ्राणं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ ३ ॥
वासुदेवो हयमिति पुमान् श्रीवत्सलाञ्छनः ।
चतुर्भुजोऽरविन्दाक्षो वनमाल्यनिमुदरः ॥ ४ ॥
लक्ष्मणैर्नागदंष्ट्रैर्कनान्यो भवितुमर्हति ।
निरायुधश्चलन् पटुभ्यां योन्त्येऽनेन निरायुधः ॥ ५ ॥
इति निश्चित्य यवनः प्राद्रवन्तं पराङ्मुखम् ।
अन्वधावजिपृक्षुस्तं दुरापमपि योगिनाम् ॥ ६ ॥
हस्तप्राप्तमिवात्मानं हरिणा स पदे पदे ।
नीतो दर्शयता दूरं यवनेशोऽद्रिकन्दरम् ॥ ७ ॥
पलायनं यदुकुलं ज्ञातस्य तत्र नोचितम् ।
इति शिष्यस्तुगतां नैनं प्रापाहताशुभः ॥ ८ ॥
पयं क्षिप्तोऽपि भगवान् प्राविशद् गिरिकन्दरम् ।
गोऽपि प्रचिष्टन्नन्नान्यं शयानं दृष्टो नयम् ॥ ९ ॥
नन्यग्रीं दूरमानीय शोते मामिह साधुवत् ।
इति मत्वाऽप्युत्तं मृदमन् पदा समताडयन् ॥ १० ॥
य उल्थाय चिरं मुमः शनैरुन्मील्य लोचने ।
दिशो विलोकयन् पार्श्वे तमद्राक्षीदवस्थितम् ॥ ११ ॥
स तावत् तस्य रुष्टस्य दृष्टितेन भारत ।
देहजेनाग्निना दग्धो भस्मसादभवत् क्षणात् ॥ १२ ॥

राजोवाच -
को नाम स पुमान् ब्रह्मन् कस्य किं वीर्य एव वा ।
कस्माद् गुहाहृतः शिष्ये किंजरा यवनार्दनः ॥ १३ ॥
श्रीशुक उवाच -
स इक्ष्वाकुकुले जातो मान्धातुतनयो महान् ।
मुचुकुन्द इति ख्यातो ब्रह्मण्यः सत्यसङ्गरः ॥ १४ ॥
स याचितः सुगर्णैरिन्द्रार्थैरान्वरक्षणे ।
असुरेभ्यः परिभ्रष्टैस्तद्रक्षां सोऽकरोच्चिरम् ॥ १५ ॥
लब्ध्वा गृहांस्ते स्वःपालं मुचुकुन्दमधाब्रुवन् ।
राजन् विरमतां कृच्छाद् भवान् नः परिपालनात् ॥ १६ ॥
नरलोकं परित्यज्य राज्यं निहतकण्टकम् ।
अस्मान् पालयतो वीर कामास्ते सर्व उज्जिताः ॥ १७ ॥
सुता महिष्यो भवतो ज्ञातयोऽमात्यमन्त्रिणः ।
प्रजाश्च तुल्यकालीना नापुना सन्ति कालिताः ॥ १८ ॥
कालो बलीयान् बलिनां भगवानीश्वरोऽव्ययः ।
प्रजाः कालयते क्रीडन् पशुपालो यथा पशून् ॥ १९ ॥
वरं वृणीष्व भद्रं ते कते केचल्यमात्मनः ।
एक एवेश्वरस्तन्य भगवान् विष्णुगुण्ययः ॥ २० ॥
एवमुक्तः स श्रेयवानाभवाद्य महापशुः ।
अवाचत गुहाविष्टो निद्रां तु बहुकालिकीम् ॥ २१ ॥
वधेत्युक्तुः तदैधमुचुकुन्दो महामताः ।
अग्रयिष्ट गुहाविष्टो निद्रया देवदत्तया ॥ २२ ॥
यवने भस्मसानीते भगवान् सात्वतर्षभः ।
आत्मानं दर्शयामास मुचुकुन्दाय धीमते ॥ २३ ॥

तमालोक्य घनश्यामं पीतकीशेषवाससम् ।
 श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्वहोस्तुभेन विराजितम् ॥ २४ ॥

चतुर्भुजं रोचमानं वैजयन्त्या च मालया ।
 चारुप्रसन्नवदनं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ २५ ॥

प्रेक्षणीयं त्रिलोकस्य सानुरागस्मितेक्षणम् ।
 आपीच्यवयसं मत्तमृगेन्द्रोदारविक्रमम् ॥ २६ ॥

पर्यपृच्छन्महाबुद्धिस्तेजसा तस्य विस्मितः ।
 शङ्कितः शनैकं राजा दुर्धर्पमतितेजसा ॥ २७ ॥

मुचुकुन्द उवाच -
 को भवानिह सम्प्राप्तो विपिने गिरिगह्वरे ।
 पद्भ्यां पद्मपलाशाभ्यां विचरस्युरुकण्ठके ॥ २८ ॥

किंस्वित्तेजस्विनां तेजो भगवांस्त्वं विभावसुः ।
 सूर्यः सोमो महेन्द्रो वा लोकपालोऽपरोऽपि वा ॥ २९ ॥

मन्ये त्वां देवदेवानां त्रयाणां पुरुषर्षभम् ।
 यद् भाससे गुहाध्वान्तं प्रदीपः प्रभया यथा ॥ ३० ॥

शुश्रूषतामन्यलीकमस्माकं नरपुङ्गव ।
 स्वजन्मकर्मगोत्रं वा कथ्यतां यदि रोचते ॥ ३१ ॥

वयं तु पुरुषव्याघ्र ऐक्ष्वाकाः क्षत्रवन्धवः ।
 मुचुकुन्द इति ख्यातो यौवनाश्चात्मजः प्रभो ॥ ३२ ॥

चिरप्रजागरथान्तो निद्रयोपहृतेन्द्रियः ।
 शयेऽस्मिन् विपिने कामं केनाप्युत्थापितोऽपुना ॥ ३३ ॥

सोऽपि भस्मीकृतो नूनमात्मीयेनैव पाप्मना ।
 अनन्तरं भवान् श्रीमान् लक्षितोऽमित्रशासनः ॥ ३४ ॥

तेजसा तेऽविपक्षेण भूरि द्रष्टुं न शक्नुमः ।
 हतौजसो महाभागा माननीयोऽसि देहिनाम् ॥ ३५ ॥

एवं सुभा (सम्भा)पितो राज्ञा भगवान् भूतभावनः ।
 प्रत्याह प्रहसन् वाण्या मेघहादगभीरया ॥ ३६ ॥

श्रीकृष्ण उवाच -
 जन्मकर्माभिधानानि सन्ति मेऽहं सहस्रशः ।
 न शक्यन्तेऽनुसह्यतुमनन्तत्वात्ममापि हि ॥ ३७ ॥

कश्चिद्रजांसि विममे पार्थिवान्युरुजन्मभिः ।
 गुणकर्माभिधानानि न मे जन्मानि कर्हिषित् ॥ ३८ ॥

कालत्रयोपपन्नानि जन्मकर्माणि मे नृप ।
 अनुक्रमन्तो नैवान्तं गच्छन्ति परमर्षयः ॥ ३९ ॥

तथाप्यथतनान्यज्ञं शृणुष्व गदतो मम ।
 प्रार्थितस्तु विरिञ्चेन पुराऽहं धर्मगुणये ॥ ४० ॥

भूमेर्भारायमाणानामसुराणां क्षयाय च ।
 अवतीर्णो यदुकुले गृह आनकदुन्दुभेः ॥ ४१ ॥

वदन्ति वामुदेवेति वसुदेवसुतेति माम् ।
 कालनेमिर्हतः कंसः प्रलम्बाचाश्च सङ्घिपः ॥ ४२ ॥

अयं च यवनो दम्भो राजंस्ते तिग्मचक्षुषा ।
 सोऽहं तवानुग्रहार्थं गुहामेतामुपागतः ॥ ४३ ॥

प्रार्थितः प्रचुरं पूर्वं त्वयाऽहं भक्तवत्सलः ।
 वरान् वृणीष्व राजपै सर्वान् कामान् ददामि ते ॥ ४४ ॥

मां प्रपन्नो जनः कश्चिन्न भूयोऽर्हति शोचितुम् ॥ ४५ ॥

श्रीशुक उवाच -
 इत्युक्तस्तं प्रणम्याह मुचुकुन्दो मुदान्वितः ।
 ज्ञात्वा नारायणं देवं गर्गवाक्यमनुस्मरन् ॥ ४६ ॥

मुचुकुन्द उवाच -
 विमोहितोऽयं जन ईश मायया
 त्वदीयया त्वां न भजत्यनर्थदृक् ।
 सुखाय दुःखप्रभवेषु सज्जते
 गुहेषु योषित् पुरुषश्च बध्निः ॥ ४७ ॥

लब्ध्वा जनो दुर्लभमत्र मानुषं
 कथञ्चिदप्यहमयत्नतोऽनघ ।
 पादाम्बुजं ते न भजत्यसन्मति-
 गृहान्धकूपे पतितो यथा पशुः ॥ ४८ ॥

ममैष कालोऽजित निष्फलो गतो
 राज्यथियोन्नद्धमदस्य भूपतेः ।
 मर्त्यात्मबुद्धेः सुतदारकोशेष्या
 सज्जमानस्य दुरन्तचिन्तया ॥ ४९ ॥

कलेवरेऽस्मिन् घटकुडबसन्निभे
 निरूढमानो नरदेव इत्यहम् ।
 वृतो रथेभाथपदात्पनीकपैर्गा
 पर्यटंस्त्यामगणप्य दुर्मदः ॥ ५० ॥

प्रमत्तमुचैरितिकृत्यचिन्तया
प्रवृद्धलोभं विषयेषु लालसम् ।
त्वमप्रमत्तः सहसाऽभिषयसं
क्षुल्लेखितानोऽहिरियासुमन्तकृत् ॥ ५१ ॥

पुरा रथेहमपरिष्कृतध्वजं
मतङ्गजेवां नरदेवशंसितः ।
स एव कालेन दुरत्ययेन
कलेवरो विट्कृमिभस्मसञ्ज्ञितः ॥ ५२ ॥

निर्जित्य दिक्चक्रमभूतविग्रहो
परासनस्थः समराजवन्दितः ।
गृहेषु मैथुन्यपरेषु योषितां
क्रीडामुगः पूरुष ईश गीयते ॥ ५३ ॥

करोति कर्माणि तपः सुनिष्ठितो
निवृत्तभोगस्तदपेक्षया ददत् ।
पुनश्च भूयाय महीश राक्षसे
प्रवृद्धतपो न सुखाय कल्पते ॥ ५४ ॥

भवापवर्गो भ्रमतो यदा भवेत्
जनस्य तर्ह्यच्युत सत्समागमः ।
सत्सङ्गमो यद्दि तदेव त(स)ङ्गती
परावरोशे त्वयि जायते मतिः ॥ ५५ ॥

मन्ये ममानुग्रह ईश ते कृतो
राज्यानुबन्धापगमो यदृच्छया ।
यः प्रार्थ्यते साधुभिरैकचर्यया
यनं विविधुर्द्विरस्वङ्गभूमिपैः ॥ ५६ ॥

न कामयेऽन्यं तव पादसेवनात्-
किञ्चनप्रार्थ्यतमाद् वरं विभो ।

आराध्य कस्त्वां हापवर्गदं हरे
वृणीत आपो वरमात्मबन्धनम् ॥ ५७ ॥

तस्माद् विसृज्याशिष ईश सर्वशो
रजस्तमःसत्यगुणानुबन्धनाः ।
निरञ्जनं निर्गुणमद्वयं परं
त्वां इतिमात्रं पुरुषं ब्रजाम्यहम् ॥ ५८ ॥

चिरमिह वृजिनार्तस्तप्यमानोऽनुतापैः
अविनृप उरुकुच्छेऽलव्यशान्तिः कथञ्चित् ।
शरणद समुपेतस्त्वत्पदाब्जं परात्मन्
अभयमृतमशोकं पाहि मापन्नमीश ॥ ५९ ॥

श्री भगवानुवाच-
सार्कभौम महाराज मतिस्ते विमलोजिता ।
वरैः प्रलोभितस्यापि न कामैर्विहता यतः ॥ ६० ॥

प्रलोभितो वर्यन् त्वमप्रमादाय बिद्धि तत् ।
न धीमप्येकभक्तानामाशीर्भिषित्ये क्वचित् ॥ ६१ ॥

ज्ञानिनामेकभक्तानां प्राणायामादिभिर्मनः ।
न क्षीणवासनं राजन् दृश्यते कचिदुत्थितम् ॥ ६२ ॥

विचरस्य यथाकामं मय्यावेशितमानसः ।
अस्त्वेव नित्यदा तुभ्यं भक्तिर्मप्यनपायिनी ॥ ६३ ॥

क्षत्रजन्मस्थितो जन्तून्वधीर्मुगयादिभिः ।
समाहितस्तत् तपसा जहर्ष मामुपाश्रितः ॥ ६४ ॥

जन्मन्यनन्तरे राजन् सर्वभूतसुहृत्तमः ।
भूत्वा द्विजवरस्त्वं वै मामुपेय्यसि केवलम् ॥ ६५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे चतुःषष्टाशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः

इत्थं सोऽनुगृहीतोऽङ्ग कृष्णेनेष्वाकुनन्दनः ।
तं परिक्रम्य सत्रम्य निश्चक्राम गुहामुखात् ॥ १ ॥

स वीक्ष्य क्षुल्लकान् मर्त्यान् पशून् वीरुद्धनस्पतीन् ।
मत्वा कलियुगं प्राप्तं जगाम दिशमुत्तराम् ॥ २ ॥

तपःश्रद्धायुतो वीरो निःसङ्गो मुक्तसंशयः ।
समाधाय मनः कृष्णे प्राविशद् गन्धमादनम् ॥ ३ ॥

वदर्थभ्रममासाय नरनारायणालयम् ।
सर्वद्वन्द्वसहः शान्तस्तपसाऽऽराधयद्भरिम् ॥ ४ ॥

भगवान् पुनरात्रन्य मधुरां यबनाहतम् ।
हत्वा म्लेच्छबलं निन्ये तदीयं द्वारकां धनम् ॥ ५ ॥

नीयमाने धने गोभिर्नृभिश्चाप्युतचोदितैः ।
आजगाम जरासन्धस्योर्विशतपनीकपः ॥ ६ ॥

ततो राजा जरासन्धः कल्पान्तानलसन्निभः ।
 निधाय मकरव्यूहं रथनागाश्वपत्तिमत् ।
 अन्तश्चकार गोविन्दं व्यूहस्य निमिषान्तरे ॥ ७ ॥
 ततो विलोक्य गोविन्दो वृक्षमुत्पाट्य रंहसा ।
 गजान् रथान् हयान् युद्धे पोषयामास दुर्मदः ॥ ८ ॥
 कृष्णेन हन्यमानास्ते वृक्षेण रिपुकुञ्जराः ।
 पेतुर्गतासबो भूमी वज्रनुजा इवाद्रयः ॥ ९ ॥
 रथाश्च रथिभिर्युक्ताः सतुरङ्गाः सचोदकाः ।
 निष्पिष्टा इव न कापि दृश्यन्ते कुरुसत्तम ॥ १० ॥
 रामस्तु मुष्टिनैवाजी कुञ्जरान् मदशालिनः ।
 जघान कुपितः शैलान् वज्रेणेव सुरेश्वरः ॥ ११ ॥
 राममुष्टिप्रहारेण विशीर्णाः स्यन्दना नृप ।
 न व्यदृश्यन्त भ्रूषुष्टे चूर्णिताः शीर्णपर्णवत् ॥ १२ ॥
 यवनस्य धनं विश्वं गच्छन्तं द्वारकामनु ।
 निहत्य यादवान् विश्वांस्तद् गृहीत्वा जरासुतः ॥ १३ ॥
 अभ्यवर्तत सङ्ग्रामे रामकृष्णौ कुरूद्वह ।
 विलोक्य वेगरभसं रिपुसैन्यस्य माधवी ॥ १४ ॥
 तं चापतन्तमालोक्य सहितं सवलेनृपैः ।
 कीर्यमाणी शरीरेण वृष्ट्येव करिपोतकौ ॥ १५ ॥
 विरथौ विप्रहरणौ विवर्माणौ विसैनिकौ ।
 मनुष्यचेष्टामापन्नौ राजन् दुद्रुबतुर्दुतम् ॥ १६ ॥
 विहाय वित्तं प्रचुरमभीतौ भीरुभीतवत् ।
 पङ्क्त्यां पद्मपलाशाभ्यां चेरतुर्बहुयोजनम् ॥ १७ ॥
 पलायमानौ तौ दृष्ट्वा मागधः प्रहसन् वली ।
 अन्वधावद् रथानीकिरीशयोत्थमाणवित् ॥ १८ ॥
 प्रद्रुत्य दूरं विश्रान्तौ करवीरपुरे निशि ।
 तावकुरुहतुर्वीरौ गोमन्तमुदिते रवौ ॥ १९ ॥
 सिद्धचारणगन्धर्वविषाधरनिषेवितम् ।
 आरुह्य शैलं गोमन्तं कृष्णराभौ त्वरान्वितौ ॥ २० ॥
 प्रवर्पणस्वयं तच्छृङ्गं यशब्दा नित्यवर्षिणः ।
 तत्र तावास्तू राजन् फलमूलाशनी सुखम् ॥ २१ ॥

जरासन्धस्तु तुष्टात्मा तावनुद्रुत्य माधवी ।
 क्रोध शैलं गोमन्तं महत्या सेनया वृतः ॥ २२ ॥
 स भूपालान् समाहूय स्वानुगान् युद्धदुर्मदान् ।
 कलिहं कुञ्जरपतिं सुराष्ट्राधिपतिं तथा ॥ २३ ॥
 जयद्रथं सिन्धुपतिं सोमदत्तं च कीरवम् ।
 गान्धारराजं शकुनिं वैदर्भं रुग्मिमेव च ॥ २४ ॥
 सुदक्षिणं च काम्बोजं विराटं मत्स्यभूषतिम् ।
 एतानाज्ञापयामास पूर्वस्यां दिशि भूपतीन् ॥ २५ ॥
 पाञ्चालराजं द्रुपदं दमघोषं च चेदिपम् ।
 ब्रह्मदत्तं च साल्वेशमेकलव्यं निपादपम् ॥ २६ ॥
 वाहीकं च कुरुश्रेष्ठं युधामन्युं च दुर्जयान् ।
 विन्दानुविन्दाद्यावन्त्यौ काशिराजं च पौण्ड्रकम् ॥ २७ ॥
 आज्ञापयामास नृपानेतान् वीरान् जरासुतः ।
 गिरिं गोमन्तमारोतुं दक्षिणस्यां दिशि प्रभो ॥ २८ ॥
 द्रुमं किम्पुरुपापीशं दन्तवक्रं सहानुजम् ।
 वीरं विदेहराजानं भूरिश्रवसमेव च ॥ २९ ॥
 कर्कशोपं बृहन्नापं दशाणीं च शतध्वजम् ।
 शैव्यं सुवीरराजानं दरदं च महारथम् ॥ ३० ॥
 एतान् महीपतीन् राजा जरासन्धोऽमितयुतिः ।
 प्राह गोमन्तमारोतुं पश्चिमस्यां दिशि द्रुतम् ॥ ३१ ॥
 त्रिगर्तं च सुशार्माणं बलिनं वेणुदारिणम् ।
 कुलिन्दं च महासत्त्वं केकयानपि भूपतीन् ॥ ३२ ॥
 शिशुपालं च भूपालं भीष्मकं चापि दुर्जयम् ।
 पुरस्कृत्याक्रोहाशु कौर्वेषां मागधो दिशि ॥ ३३ ॥
 एवं गोमन्तमारुह्य सर्वतुल्यपादपम् ।
 विचिंत्य तत्र सर्वत्राप्यधः शृङ्गात् प्रवर्पणात् ॥ ३४ ॥
 चिच्छिदुः सकलान् वृक्षान् नापश्यत् राममाधवी ।
 गिरी विलीनाबाज्ञाय नाधिगम्य पदं नृप ॥ ३५ ॥
 ददाह गिरिमेधोभिः समन्तादग्निमुत्सृजन् ।
 तत उत्पत्य तरसा दह्यमानान् तावुभौ ॥ ३६ ॥

दशैकयोजनोत्तुङ्गात्रिपेततुरगो भुवि ।
 अलक्ष्यमाणो रिपुणा सानुगेन यदूत्तमौ ॥ ३७ ॥
 स्वपुरं पुनरायाती समुद्रपरिखां नृप ।
 सोऽपि दग्धाविति मृषा मन्वानो बलकेशवी ॥ ३८ ॥
 वलमाकुप्य सुमहन्मगधान् मागधो ययौ ।
 अष्टादशो तु सङ्ग्रामे जित्वा यादवसत्तमौ ॥ ३९ ॥

दशः स्वराष्ट्रे न्यवसज्जितदिङ्मण्डलो नृप ।
 माधवो तु महान्मानी प्रविश्य द्वापकां पुरीम् ॥ ३७ ॥
 सन्यमानो दिवारारं सूतमागपबन्दिभिः ।
 वृत्तावानन्दबहुलैर्वन्धुभिः सुखमूषतुः ॥ ३८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
 कदाचिद् देवकीपुत्रो रामशेनपस्युतः ।
 संव्यमानः सभायां वै नानादेशधरेर्नृपैः ॥ १ ॥
 पाञ्चालराजं द्रुपदं बालैः कुन्तीसुतेर्मृषे ।
 बद्धं शुभाव कौरव्य ब्राह्मणैः सत्रयाजिभिः ॥ २ ॥
 तच्छ्रुत्वा हृष्टहृदयः कृतबर्माणमच्युतः ।
 नगरं हस्तिनपुरं प्रेषयामास वेदितुम् ॥ ३ ॥
 स गत्वा हस्तिनपुरं वृद्धं कुरुपितामहम् ।
 ददशं द्रोणविदुरधृतराष्ट्रकृपैर्बुधम् ॥ ४ ॥
 युधिष्ठिरं च राजानं चतुर्भिर्भ्रातृभिर्वृतम् ।
 सभाजयमास भूरां कुन्तीं च हृदिकात्मजः ॥ ५ ॥
 युधिष्ठिरोऽपि पप्रच्छ सानुगं कंसमर्दनम् ।
 हतं च कालयवनं जरासन्धं च निर्जितम् ॥ ६ ॥
 यासुदेवं च निहतं करवीरपुरेश्वरम् ।
 द्वारवत्याश्च करणं नगयां वरुणालये ॥ ७ ॥
 हतौ च हंसडिम्बिकौ ब्रह्मदत्तं च दुर्जयम् ।
 श्रुत्वा हार्दिक्यवचनाद् याधार्थ्येन युधिष्ठिरः ॥ ८ ॥

मेने प्रैलोक्यसाम्प्रान्यं स्वहस्तगतमथयम् ।
 सभाजितश्च हार्दिक्यः सुखसम्भाषणादिभिः ॥ १ ॥
 पाण्डुपुत्रैस्तथा कुन्त्या सीहार्दसुतबाष्पया ।
 हार्दिक्यस्ताननुज्ञाप्य बान्धवान् पृथया सह ॥ २ ॥
 मानृष्यसेयान् धर्मज्ञानभिवन्धयथावयः ।
 गात्रेयेनाभ्यनुज्ञातो धृतराष्ट्रेण चानघ ॥ ३ ॥
 विदुरेणाह्वराजेन द्रोणेन च कृपेण च ।
 प्राज्ञेनाचार्यपुत्रेण तथा दुर्योधनेन च ॥ ४ ॥
 कृतबर्माभ्यनुज्ञातो निर्गत्य गजसङ्घयात् ।
 द्वारकां वृष्णिनिलयामाजगाम दिनान्त्यये ॥ ५ ॥
 स प्रविश्य सभां दिव्यामनेकनृपसेविताम् ।
 हृष्टा गोविन्दमासीनं काञ्चने परमासने ॥ ६ ॥
 बीजधामरसज्ञातसहितं वनमालिनम् ।
 आचचष्टेऽसिलं तस्य यथादृष्टं यथाधुतम् ।
 वृत्तान्तं कौरवेयाणां नगरे गजसाङ्घये ॥ ७ ॥
 तदाकर्ण्य हरिः सर्वं वृत्तान्तं जगदीश्वरः ।
 पीरुषं पाण्डुपुत्राणां बभूवानन्दनिर्भरः ॥ ८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे षट्पञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
 आनन्ताधिपतिः श्रीमान् रेवतो रेवतीं सुताम् ।
 ब्रह्मणा चोदितः प्रादाद् वलायेति पुरोदितम् ॥ १ ॥

राजोवाच -
 रेवतो नाम राजाऽसौ ब्रह्मणा चोदितः कथम् ।
 तदहं श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण महामुने ॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच—

रेवतो नाम राजाऽऽसीत् पुरा धर्मार्थतत्त्ववित् ।

रेवती नाम तस्यैका जज्ञे कन्या यशस्विनी

॥ ३ ॥

स ब्रह्माणं ययी प्रष्टुं कस्मै दास्यामि तामिति ।

अदत्त्वा याच्यमानोऽपि नानाजनपदेश्वरः

॥ ४ ॥

सभायां ब्रह्मणस्तत्र गन्धर्वी द्वी हहाहूह ।

तस्मिन्नगायतां काले ग्राममूर्च्छाविचक्षणौ

॥ ५ ॥

राजाऽतिष्ठद् बहिः किञ्चित् तद्विरामप्रतीक्षया ।

गीतावासने पप्रच्छ प्रणिपत्य पितामहम्

॥ ६ ॥

एषा मे भगवन् कन्या कस्मै दास्य इमामिति ।

तं प्राह पद्मभूः कस्ते राजपुत्रो विरोचते

॥ ७ ॥

तं चान्याश्च महीपालानाचक्ष्वेति कुरूद्वह ।

ततस्तान् रेवतः प्राह भूपालान् विषयेथरान्

॥ ८ ॥

स तानाकर्ण्य नृपतीन् प्रहस्योवाच रेवतम् ।

युगानि सुबहून्पत्र गतानि तव भूपते

॥ ९ ॥

क्षणमात्रमिवाश्राव्यं शृण्वतो गीतमेतयोः ।

केदानीं तव ते भूपाः सुतायाः सदृशा वराः

॥ १० ॥

इदानीं राजशार्दूल यदुवंशविचर्द्धनी ।

वसुदेवगृहे जातौ रामकृष्णाहयौ प्रभू

॥ ११ ॥

तत्र सङ्घर्षणायेमां कन्यां यच्छस्व भूपते ।

इत्युक्तस्तेन भूपालस्तं प्रणम्य पुरं गतः ।

रामाय प्रददौ कन्यां रूपिणीं वाहुशालिने

॥ १२ ॥

तामादियुगसम्भूतां दीर्घदिहां महाभुजः ।

आकृष्य लाङ्गलेनांसे समां चक्रे हलायुधः

॥ १३ ॥

भगवानपि गोविन्द उपपेमे कुरूद्वह ।

वैदर्भी भीष्मकसुतामिन्द्रिंशां स्वयंवरे

॥ १४ ॥

प्रमथ्य तरसा राज्ञः सान्त्वादींश्चैषपक्षगान् ।

पश्यतां सर्वभूतानां तादृश्यपुत्रः सुधामिव

॥ १५ ॥

राजोवाच—

भगवान् भीष्मकसुतां रुग्मिणीं रुचिराननाम् ।

राक्षसेन विवाहेन उपपेय इति श्रुतम्

॥ १६ ॥

भगवन् श्रोतुमिच्छामि कृष्णस्यामिततेजसः ।

यथा मागधसाल्वादीन् जित्वा तत्पराभागम् ॥ १७ ॥

ब्रह्मन् विष्णुकथाः पुण्या माध्वीलोकमलापहाः ।

को नु तृप्येत शृण्वानः श्रुतज्ञो नित्यनूतनाः ॥ १८ ॥

श्रीशुक उवाच—

राजाऽसीद् भीष्मको नाम विदर्भाधिपतिर्महान् ।

तस्य पञ्चाभयन् पुत्राः कन्यैका च वरानना ॥ १९ ॥

रुग्म्यग्रजो रुग्मरथो रुग्मबाहुरनन्तरः ।

रुग्मकेशो रुग्ममाली रुग्मिण्यां स्वसा सती ॥ २० ॥

सोपश्रुत्य मुकुन्दस्य रूपवीर्यगुणाश्रयः ।

गृहागतैर्गीयमानास्तं मेने सदृशं पतिम् ॥ २१ ॥

तां बुद्धिलक्षणीदार्यरूपशीलगुणाश्रयाम् ।

कृष्णश्च सदृशीं भायां समुद्रोद्भूतं मनो दधे ॥ २२ ॥

वन्भूनामिच्छतां दातुं कृष्णाय भगिनीं नृप ।

रुग्मी निवार्य कृष्णद्विट् धैर्याय समकल्पयत् ॥ २३ ॥

तदवेत्यादितापाङ्गी वैदर्भी दुर्मना भृशम् ।

विचिन्त्यामं द्विजं कश्चित् कृष्णाय प्राहिणोद् द्रुतम् ॥ २४ ॥

द्वारकां स समभ्येत्य प्रतीहारिः प्रवेशितः ।

अपश्यदायं पुरुषमासीनं काञ्चनासने ॥ २५ ॥

दृष्ट्वा ब्रह्मण्यदेवस्तमवरुह्य निजासने ।

उपवेश्यार्हयाश्चक्रे यथाऽऽत्मानं दिवौकसः ॥ २६ ॥

तं भुक्तवन्तं विश्रान्तमुपगम्य सतां गतिः ।

पाणिनाऽभिमृशन् पाणावव्यग्रस्तमपृच्छत ॥ २७ ॥

कश्चिद् द्विजकुलश्रेष्ठ धर्मस्ते वृद्धसम्मतः ।

वर्तते नातिकृच्छ्रेण सन्तुष्टमनसः सदा ॥ २८ ॥

सन्तुष्टो यदि वर्तेत ब्राह्मणो येन केनचित् ।

अहीयमानः स्वाद् धर्मात् स ह्यस्याखिलकामधुक् ॥ २९ ॥

असन्तुष्टः सुखं विप्र नाप्नोत्यपि सुरेश्वरः ।

अकिञ्चनोऽपि सन्तुष्टः शोते सर्वाङ्गविज्वरः ॥ ३० ॥

विश्रान् स्वलाभसन्तुष्टान् साधून् भूतसुहृत्तमान् ।

निरहङ्कारिणः शान्तान् नमस्ये शिरसाऽसकृत् ॥ ३१ ॥

कचिद् यः कुशलं ब्रह्मन् राजतो यस्य हि प्रजाः ।
 सुखं वसन्ति विषये पाल्यमानाः स मे प्रियः ॥ ३२ ॥
 यतस्त्वमागतो दुर्गं निस्तीर्येह यदृच्छया ।
 सर्वं नो ब्रह्मगुह्यं चेन् किं कार्यं कथ्याम ते ॥ ३३ ॥
 एवं सम्पृष्टस्मश्रुं ब्राह्मणः परमेष्ठिना ।
 त्रिधाप्य लिखितं पत्रं पादयोः प्रणनाम तम् ॥ ३४ ॥
 तदादाय जगन्नाथः स्मितमुन्दरलोचनः ।
 वाचयामास धर्मात्मा साद्यत् स्पृहयन्निव ॥ ३५ ॥
 रुग्मिण्युवाच—
 श्रुत्वा गुणान् भुवनमुन्दर सद्गतांस्ते
 निर्विश्य कर्णविभ्रं हस्तोऽङ्ग तापम् ।
 रूपं परं भुवनमङ्गल मङ्गलं ते
 त्वय्यच्युताचिञ्चति चित्तमपत्रपं मे ॥ ३६ ॥
 का त्वा मुकुन्द महती गुणशीलरूप
 विद्यावयोद्विषणधामभिगन्तमनृत्यम् ।
 श्रीदायत्री कुलवती न त्रुणीत कन्या
 काले नृसिंह त्रलोकमनोभिरामम् ॥ ३७ ॥
 स त्वं मयाऽप्यभिवृत्तः पतिरिन्दिराया
 भक्तः प्रियः कृपणलोकशरण्य ईशः ।
 मत्स्यैतदङ्ग तत्र पादसंगजदाम्याः
 कामं कुरु प्रियतम प्रणताऽस्मि तेऽङ्गिम् ॥ ३८ ॥
 तन्मं भवान् खलु वृत्तः पतिरङ्ग जाया
 आत्माऽर्पितश्च भवतोऽत्र बिभो विधेहि ।
 मा वीरभागमभिमर्शन् चैव आराद्
 गोमायुवन्मृगपतं वलिमम्बुजाक्ष ॥ ३९ ॥

पूर्तेददतनियमव्रतदेवविप्र-
 गुर्वर्चनादिभिरलं भगवान् परेशः ।
 आराधितो यदि गदाग्रज एव पाणिं
 गृह्णातु मे न द्रमघोषमुतादयोऽन्ये ॥ ४० ॥
 शोभायिनि त्वमजितोद्बहने विदभान्
 गुमान् समेत्य पृतनापतिभिः समेतः ।
 निर्मथ्य चैवमगधेन्द्रवलं प्रसह्य
 मां राक्षसेन विधिनोद्बह वीर्यशुल्काम् ॥ ४१ ॥
 अन्तःपुरान्तरचरान्विहत्य बन्धून्
 त्वामुद्बहे कथमिति प्रवदाम्युपायम् ।
 पूर्वैर्युरग्निं महती कुलदेवि यात्रा यस्यां
 बहिनंचयधूर्गिगिजामुपेयात् ॥ ४२ ॥
 तत्रैतथ मां रथपदातिगजाधयुक्तः
 सम्मथ्य सान्त्वयमगधान् सहचैदिभूपान् ।
 आदाय मां सहचरीभिरथो रमेशो
 गृह्णातु पाणिमुपनीय पुरीं स्वकीयाम् ॥ ४३ ॥
 यस्याद्विषहृत्तरजःस्तवन्तं महान्तो
 बाञ्छन्तुमापतिरिवात्मतमोपहत्यै ।
 ययम्बुजाक्ष न लभेय भवत्प्रसादं
 जह्यामसून् व्रतकृशा शतजन्मभिः स्याम् ॥ ४४ ॥
 श्रीशुक उवाच -
 इति पत्रगतं विश्वं विमृश्य मधुसूदनः ।
 मन्देशं राजकन्यायास्तं ब्राह्मणमवैक्षत ॥ ४५ ॥
 ब्राह्मण उवाच—
 उत्प्रेते गृहमन्देशा यदुदेव मयाऽऽहताः ।
 विमृश्य युक्तं यथात्र क्रियतां तदनन्तरम् ॥ ४६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 वेदार्थाः स तु सन्देशं निशम्य यदुनन्दनः ।
 प्रगुह्य पाणिना पाणिं प्रहसन् द्विजमब्रवीत् ॥ १ ॥
 तथाऽहमपि तच्चित्तो निद्रां नाध्यगमं निशि ।
 वेदाहं रुग्मिणा द्वेषान्ममोद्वाहो निवारितः ॥ २ ॥

तामानपिप्य उन्मथ्य राजन्यापसदान् मृषे ।
 मत्पगमनयथाह्मीमेषोऽग्रेः शिखामिव ॥ ३ ॥
 उद्वाहर्षं च विज्ञाय रुग्मिण्या मधुसूदनः ।
 रथः संयुज्यतामाशु दारुकेत्याह सारथिम् ॥ ४ ॥

स चाधैः शैव्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकैः ।		बलेन महता सार्धं भ्रातृसेहपरिभुतः ।	
युक्तं रथमुपानीय तस्यै प्राञ्जलिखतः ॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	त्वरितः कुण्डिनं प्राप्ताद् गजाश्वरथपतिभिः ॥ २१ ॥	॥ २१ ॥
आरुह्य स्यन्दनं शौरिर्द्विजमारोप्य तूर्णैः ।		भीष्मकन्या वरारोहा काङ्क्षन्त्यागमनं हरेः ।	
आनतदिकरात्रेण विदर्भानगमद्वयैः ॥ ६ ॥	॥ ६ ॥	प्रत्यापत्तिमपश्यन्ती द्विजस्याचिन्तयत् तदा ॥ २२ ॥	॥ २२ ॥
राजा स कुण्डिनपतिः पुत्रसेहवशगतः ।		अहो त्रियामान्नरित उद्धाहो मेऽल्पराधसः ।	
शिङ्गुपालाय स्वां कन्यां दास्यन् कार्याण्यकारयत् ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥	नागच्छत्यरविन्दाक्षो नाहं वेषवत्र कारणम् ॥ २३ ॥	॥ २३ ॥
पुरं सम्मूढसंसिक्तमार्गारण्याचतुष्पथम् ।		सोऽपि नावर्ततेऽयापि मत्सन्देशहरो द्विजः ।	
चित्रध्वजपताकाभिस्तोरणैः समलङ्कृतम् ॥ ८ ॥	॥ ८ ॥	अपि मय्यनवधात्मा दृष्ट्वा किञ्चिज्जुगुप्सितम् ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥
सगन्धमाल्याभरणैर्विरजाम्बरभूषणैः ।		मत्पाणिग्रहणे नूनं नायाति हि कृतोद्यमः ।	
जुष्टं स्त्रीपुरुषैः धीमद् गुहैरगरुधूपितैः ॥ ९ ॥	॥ ९ ॥	दुर्भगाया न मे भ्राता नानुकूलो महेश्वरः ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥
पितृन् देवान् समभ्यर्च्य विप्रांश्च विधिबन्धून् ।		देवी वा चिमुक्ता गोरी रुद्राणी गिरिजा सती ।	
भोजयित्वा यथान्यायं वाचयामास मङ्गलम् ॥ १० ॥	॥ १० ॥	एवं चिन्तयती बाला गोविन्दहृतमानसा ।	
सुस्रता सुदती कन्या कृतकौतुकमङ्गला ।		न्यमीलयत कालज्ञा नेत्रे अश्रुकलकुले ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥
अहतांशुकयुग्मेन भूषिता भूषणोत्तमैः ॥ ११ ॥	॥ ११ ॥	एवं बध्वाः प्रतीक्षन्त्या गोविन्दगमनं नृप ।	
चक्रुः सामर्ग्यजुर्मन्त्रैर्बध्वा रक्षां द्विजोत्तमाः ।		वाम ऊर्ध्वजो नेत्रमस्फुरन् प्रियभाषिणः ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥
पुरोहितोऽथर्वमन्त्रैर्जुहाव ग्रहशान्तये ॥ १२ ॥	॥ १२ ॥	अथ कृष्णबिनिर्दिष्टः स एव द्विजसत्तमः ।	
हिरण्यरूप्यवासांसि तिलांश्च गुडमिश्रितान् ।		अन्तःपुरचरां देवीं राजपुत्रीं दर्शय ह ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
प्रादाद् धेनूश्च विप्रेभ्यो राजा विधिविदां वरः ॥ १३ ॥	॥ १३ ॥	सा तं प्रहृष्टवदनमव्यग्रात्मगतिं सती ।	
एवं चेदिपती राजा दमघोषः सुताय वै ।		आलक्ष्य लक्षणाभिज्ञा तमपृच्छच्छुचिस्मिता ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥
कारयामास मन्त्रज्ञैः सर्वमभ्युदयोचितम् ॥ १४ ॥	॥ १४ ॥	आवेदयामास तस्यै सम्प्राप्तं यदुनन्दनम् ।	
मदच्युद्भिर्गजानीकैः स्यन्दनैर्हैममालिभिः ।		उक्तं च सत्यवचनमात्मोपनयनं प्रति ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥
पत्त्यश्वसङ्कुलैः सैन्यैः परितः कुण्डिनं ययौ ॥ १५ ॥	॥ १५ ॥	तमागतं समाज्ञाय वैदर्भीं हृष्टमानसा ।	
तं वै विदर्भाधिपतिः समेत्याभिप्रपूज्य च ।		न पश्यन्ती ब्राह्मणाय प्रियमन्यजननाम सा ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥
निवेशयामास मुदा कल्पितान्यनिवेशने ॥ १६ ॥	॥ १६ ॥	प्राप्तौ श्रुत्वा स्वदुहितुरुद्धाहप्रेक्षणोत्सुकौ ।	
तत्र साल्बो जरासन्धो दन्तबक्रो विदूरथः ।		अभ्ययात् तूर्वघोषेण रामकृष्णौ समर्हणैः ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥
आजगमश्चैयपक्षीयाः पीण्डकायाः सहस्रशः ॥ १७ ॥	॥ १७ ॥	मधुपर्कमुपानीय बासांसि रुचिराणि सः ।	
कृष्णरामद्विपो यत्ताः कन्यां चैथाय साधितुम् ।		उपायनान्यभीष्टानि विधिवत् समपूजयत् ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥
यथागत्य हरेत् कृष्णो रामाद्यैर्दुर्भिवृतः ॥ १८ ॥	॥ १८ ॥	तयोर्निवेशनं श्रीमदुपकल्प्य महामतिः ।	
योत्स्यामः सहिताः सर्वे इति निश्चितमानसाः ।		वाद्योद्याने कुण्डिनस्य यथायोगं सुविस्तृतम् ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥
आजगमर्धभुजः सर्वे समग्रबलबाहनाः ॥ १९ ॥	॥ १९ ॥	आवेद्य पूर्णं नगरं जरासन्धादिभिर्नृपैः ।	
श्रुत्वा तद् भगवान् रामो विपक्षीयनृपोयमम् ।		ससैन्ययोः सानुगयोरातिथ्यं विदधे यथा ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥
कृष्णं चैकं गतं हर्तुं कन्यां कलहशङ्कितः ॥ २० ॥	॥ २० ॥		

एवं राज्ञां समेतानां यथावीर्यं यथावयः ।
 यथाचलं यथाचितं सर्वैः कामैः समर्हयत् ॥ ३६ ॥
 कृष्णमागतमाकर्ण्य विदर्भपुरवासिनः ।
 आगत्य नेत्राञ्जलिभिः पपुस्तन्मुखपङ्कजम् ॥ ३७ ॥
 अस्यैव भायां भवितुं रुमिष्यन्ति नापरा ।
 असावप्यनवयात्मा भेष्याः समुचितः पतिः ॥ ३८ ॥
 किञ्चित् सुचरितं यन्नस्तेन तुष्टखिलांककृन् ।
 अनुगृह्णातु गृह्णातु वैदभ्याः पाणिमच्युतः ॥ ३९ ॥
 एवं प्रेमकलावद्धा वदन्ति स्म पुरीकसः ।
 कन्या चान्तःपुरात् प्रागाद् भदंगुमाऽम्बिकालयम् ॥ ४० ॥
 पद्भ्यां विनिर्ययी द्रुपुं भवान्याः पादपङ्कजम् ।
 परिवारैः कतिपर्ययुक्तो यादवनन्दनः ।
 सा चानुध्यायती समयश्च मुकुन्दवरणाम्बुजम् ॥ ४१ ॥
 यतवाङ् मातुभिः सार्धं सखिभिः परिवारिता ।
 गुप्ता राजभटैः शूरैः सन्नद्धैरुपतापुर्धेः ॥ ४२ ॥
 वेत्रझर्झरहस्तीश्च वृद्धैः कश्चुकिभिस्तथा ।
 मृदन्नशङ्खपणवास्तूर्यभेरीश्च जगन्निरे ॥ ४३ ॥
 नानोपहारबलिभिर्वारमुल्थाः सहस्रशः ।
 स्रग्गन्धवस्त्राभरणैर्द्विजपट्न्यः स्वलङ्कृताः ॥ ४४ ॥
 गायन्तश्च स्तुवन्तश्च गायका वाद्यवादकाः ।
 परिवार्य बर्षं जग्मुः सूतमागपवन्दिभिः ॥ ४५ ॥
 आसाद्य देवसदनं धीतपादकराम्बुजा ।
 उपसृग्म्य शुचिः आन्ता श्रविषंशाम्बिकान्तिकम् ॥ ४६ ॥
 तां वै प्रवयसो वालां विधिज्ञा विप्रपोषितः ।
 भवानीं बन्ध्याश्रकुर्वपतीं भवान्विताम् ॥ ४७ ॥
 नमस्ये त्वाऽम्बिकेऽभीक्ष्णं स्वस्तनानपुतां शिबाम् ।
 भूयात्पतिर्मे भगवान् कृष्णस्तदनुमोदताम् ॥ ४८ ॥
 अद्भिर्गन्धासुतैर्पुष्पैर्वस्रमाल्यविभूषणैः ।
 नानोपहारबलिभिः प्रदीपाबलिभिः पृथक् ॥ ४९ ॥
 विप्रस्त्रियः पतिमतीत्यथा तैः समपूजयत् ।
 लवणापूपतामूलकण्डसूत्रफलेषुभिः ॥ ५० ॥

तस्थि स्त्रियस्ताः प्रददुः शोषा युयुजुराशिपः ।
 ताभ्यो देव्यै नमश्चेत् शोषाश्च जगृहे बधूः ॥ ५१ ॥
 मुनिव्रतमय त्यक्त्वा निश्चक्रामाम्बिकागृहात् ।
 उपकण्ठे सुरेशस्य पीलोम्याश्च निकेतनम् ॥ ५२ ॥
 तौ विदर्भप्रसूतानां नृपाणां कुलदेवते ।
 तदन्तिकमुपागम्य शचीं सुरपतिप्रियाम् ॥ ५३ ॥
 चिराराधितापादाब्जां सा प्रणम्य विनिर्ययी ।
 प्रगृह्य पाणिना धात्रीं रत्नमुद्रोपशोभिना ।
 धृतानंकातपत्राढ्या बीजचामरसङ्कुला ॥ ५४ ॥
 तां देवमायामिव वीरमोहिनीं
 सुमध्यमां कुण्डलमण्डितनानाम् ।
 श्यामां नितम्बार्पितरत्नमेखलां
 व्यञ्जस्तनां कुन्तलशङ्खितेक्षणाम् ॥ ५५ ॥
 शुचिस्मितां बिम्बफलाधरयुति
 शोणायमानद्विजकुन्दकुङ्कुमलाम् ।
 पदा चलन्तीं कलहंसगामिनीं
 सिञ्जन्कणभूषणपादशोभिताम् ॥ ५६ ॥
 बिलोक्य वीरा मुमुहुः समागता
 यशस्विनस्तत्कृतहृच्छयार्दिताः ।
 यां वीक्ष्य ते नृपतयस्तदुदारहास
 त्रीळावलोकहतचेतस उञ्जितास्त्राः ॥ ५७ ॥
 पेतुः क्षिती गजरथाश्रगता चिमूला
 यात्राच्छलेन हरयेऽर्षयतीं स्वशोभाम् ।
 सेवं शनैश्चलयती पदपन्नकोक्षीः
 प्राप्तिं तदा भगवतः प्रसमीक्षमाणा ॥ ५८ ॥
 उत्सार्य वामकरजैरलकानपाङ्गैः
 प्राप्तदिपेक्षत नृपान् ददशोऽच्युतं सा ।
 तां राजकन्यां रथमाकुरुक्षतीं
 जहार कृष्णो द्विपतां समीक्षताम् ॥ ५९ ॥
 रथं समारोप्य सुपर्णलक्षणं
 राजन्वयचक्रं परिभूय माधवः ।
 ततो वयो रामपुरोगमैः शनैः
 सृगालमध्यादिश्च नागहृद्भिरः ॥ ६० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनपट्टिरध्यायः

तं मानिनः स्वाभिभवं यशःक्षयं परं जरासन्धयशो न सेहिरि ।
 अहो धिगस्मयश आसधन्विनां गोंपहंतं केसरिणां मृगैरिव ॥
 इति सर्वे सुसंख्या बाहानारुह दंशिताः ।
 स्वैः स्वैर्बलैः परिक्रान्ता अन्वीयुर्धृतकार्मुकाः ॥ २ ॥
 तानापतत आलोक्य यादवानाकयूथपाः ।
 तस्युर्वै सम्मुखा राजन् विस्फूर्य स्वधनूंषि ते ॥ ३ ॥
 अश्वपृष्ठे गजस्कन्धे , रथोपस्थे च कोविदाः ।
 मुमुचुः शरवर्षाणि मेघा अद्रिष्वपो यथा ॥ ४ ॥
 पत्युर्वलं शरासारैश्छन्नं बीक्ष्य सुमध्यमा ।
 सग्रीलमैक्षत् तद्वक्त्रं भयबिह्वललोचना ॥ ५ ॥
 प्रहस्य भगवानाह मा भैस्त्वं बामलोचने ।
 विनह्यत्यधुनैवेतत् तावकैः शात्रवं बलम् ॥ ६ ॥
 तेषां तद्विक्रमं बीरा गदसङ्घर्षणादयः ।
 अमृष्यमाणा नाराचैर्जघ्रुर्हयगजान् रथान् ॥ ७ ॥
 पेतुः शिरांसि रथिनामथिनां गजिनां भुवि ।
 सकुण्डलकिरीटानि सोष्णीपाणि च कोटिशाः ॥ ८ ॥
 हस्ताः सासिगदेष्वासाः करभा ऊरवोऽङ्घ्रयः ।
 अथाधतरनागोष्ट्रखरमर्त्यशिरांसि च ॥ ९ ॥
 हन्यमानबलानीका वृष्णिभिर्जयकाङ्क्षिभिः ।
 राजानो विमुखा जम्बुर्जरासन्धपुरःसराः ॥ १० ॥
 शिशुपालं समेत्याथ हतदारमिबातुरम् ।
 नष्टत्विपं हतोत्साहं शुष्यद्वदनमब्रुवन् ॥ ११ ॥
 राजान ऊचुः—
 भोभो पुरुषशार्दूल दीर्घनस्यमिदं त्यज ।
 न प्रियाप्रिययो राजन् निष्ठा देहिपु दृश्यते ॥ १२ ॥
 यथा शरुमयी योपिचृत्यते कुहकैश्छया ।
 एवमीश्वरतन्त्रोऽयमीहते सुखदुःखयोः ॥ १३ ॥
 शीरेः सप्तदशाहं वै संयुगानि पराजितः ।
 त्रयोविंशतिभिः सैन्यैर्जित्य एकमहं परम् ॥ १४ ॥

तथाऽप्यहं न शोचामि न हृष्यामि च कर्हिचित् ।
 कालेन देवयोगेन जानन् विद्रावितं जगत् ॥ १५ ॥
 अपुनाऽपि वयं सर्वे वीरयूथपयूथपाः ।
 पराजिताः फल्गुतन्त्रैर्यदुभिः कृष्णपालितैः ॥ १६ ॥
 रिपवो जिग्युरधुना काल आत्मानुसारिणि ।
 तदा वयं तु जेष्यामो यदा कालः प्रदक्षिणः ॥ १७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं प्रबोधितो मिथैश्वरोऽगात् सानुगः पुरम् ।
 हतशेषा पुनस्तेऽपि ययुः स्वं स्वं पुरं नृपाः ॥ १८ ॥
 रुग्मी तु राक्षसोद्वाहं कृष्णद्विडसहन् स्वसुः ।
 पृष्ठतोऽन्वगमत् कृष्णमक्षीहिण्या वृतो वली ॥ १९ ॥
 रुग्म्यमर्षी सुसंरब्धः शृण्वतां सर्वभुजाम् ।
 प्रतिजज्ञे महाबाहुर्दशितः सशरासनः ॥ २० ॥
 अहत्वा समरे कृष्णमप्रत्यूह च रुग्मिणीम् ।
 कुण्डिनं न प्रवेक्ष्यामि सत्यमेतद् ब्रवीमि वः ॥ २१ ॥
 इत्युत्त्वा रथमारुह सारथिं ग्राह सत्वरः ।
 चोदयाथान् यतः कृष्णस्तस्य मे संयुगं भवेत् ॥ २२ ॥
 अयाहं निशितैर्बाणैर्गोपालस्य सुदुर्मतेः ।
 नेप्ये वीर्यमदं येन स्वसा मे प्रसभं हुता ॥ २३ ॥
 बिकत्यमानः कुमतिरीश्वरस्याग्रमाणवित् ।
 रथैर्नैकेन गोविन्दमन्वधावत रंहसा ॥ २४ ॥
 स गत्वा नर्मदां देवीं तरन्तं मधुसूदनम् ।
 आसाद्य युद्धसन्नद्धस्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ २५ ॥
 धनुर्विकृष्य सुहृदं जग्रे कृष्णं त्रिभिः शरैः ।
 आह चारे क्षणं तिष्ठ यदूनां कुलपांसन ॥ २६ ॥
 कुत्र यासि स्वसारं मे मुपित्वा ध्वाहवद्वविः ।
 हरिष्येऽस्य मदं मन्द मायिनः कूटयोधिनः ॥ २७ ॥
 यावन्न मे हतो बाणैः शयीथा मुख दारिकाम् ।
 धनुर्विकृष्य सुहृदं जग्रे कृष्णं त्रिभिः शरैः ॥ २८ ॥

स्मयन् कृष्णो धनुर्गित्वा पद्भिर्विव्याध रुग्णिणम् ।
 अष्टाभिधनुरो वाहान् द्राघ्यां सूतं ध्वजं त्रिभिः ॥ २९ ॥
 स चान्यद् धनुरादाय कृष्णं विव्याध पञ्चभिः ।
 तैस्ताडितः शरीरैस्तु चिच्छेद धनुरच्युतः ॥ ३० ॥
 पुनरन्यदुपादत्त तदप्यच्छिन्दच्युतः ।
 परिधं पट्टिशं शूलं चर्मासी शक्तितोमरैः ॥ ३१ ॥
 यद्यदायुधमादत्त तत्सर्वं सोऽच्छिन्द विभुः ।
 ततो रथादवधुत्य गृहीत्वा खड्गचर्मणी ॥ ३२ ॥
 कृष्णमभ्यव्रतन् क्रुद्धः पतङ्ग इव पावकम् ।
 तस्य चापततः खड्गं तिलशार्धं चेपुभिः ॥ ३३ ॥
 छित्त्वाऽसिमाददे तिग्मं रुग्णिणं हन्तुमुद्यतः ।
 दृष्ट्वा भानृवधोयोगं रुग्णिणी भयविह्वला ।
 पतित्वा पादयोः पत्युरुवाच करुणं सती ॥ ३४ ॥
 रुग्णिण्युवाच—
 योगेश्वराप्रमेयात्मन् देवदेव जगत्पते ।
 हन्तुं नार्हसि कल्याण भ्रातरं मे महाभुज ॥ ३५ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तवा जगृहे पादौ कृष्णा दीनभाषिणी ।
 भ्रातरं ज्ञातुकामा सा कृष्णस्य जगतीपतेः ॥ ३६ ॥
 तथा परित्रासविकम्पिताङ्गया
 शुचाञ्जशुष्यन्मुखरुद्धकण्ठया ।
 कातर्यविधंसितहममालया
 गृहीतपादः करुणो न्यवर्तत ॥ ३७ ॥
 चैलेन बद्धा तमसाधुकारिणं
 सशमथुकेशान् प्रवपन् व्यरूपयत् ।
 तावत् समीपुर्जितशत्रुसैन्या
 यदुप्रवीरा नलिनी यथा गजाः ॥ ३८ ॥
 कृष्णान्तिकमुपव्रज्य ददृशुस्तत्र रुग्णिणम् ।
 तथाभूतं हतप्रायं दृष्ट्वा सहस्रपांशो विभुः ॥ ३९ ॥
 विमुच्य बद्धं करुणो भगवान् कृष्णमब्रीवत् ॥ ४० ॥

बलभद्र उवाच—
 असाधिदं त्वया कृष्ण कृतमस्मिन् जुगुप्सितम् ।
 वपनं शमथुकेशानां वैरूप्यं सुहृदो बधम् ॥ ४१ ॥
 मैवात्मान् साध्यसूयेषा भानृवैरूप्यचिन्तया ।
 मुखदुःखदो न चान्योऽस्मि यतः स्वकृतभुक् पुमान् ॥ ४२ ॥
 बन्धुर्वधाददोपोऽपि न बन्धुर्वधमर्हति ।
 त्वान्यस्तेनैव दोषेण हतः किं हन्यते पुनः ॥ ४३ ॥
 क्षत्रियाणामयं धर्मः प्रजापतिविनिर्मितः ।
 भ्राताऽपि भ्रातरं हन्याद् येन घोरतरस्ततः ॥ ४४ ॥
 राज्यस्य भूमेर्वित्तस्य श्रियो मानस्य तेजसः ।
 मानिनोऽन्यस्य वा हेतोः श्रीमदान्धाः क्षिपन्ति हि ॥ ४५ ॥
 आत्ममोहो नृणामेव कल्प्यते देवमायया ।
 सुहृच्छत्रुदासीन इति देहात्ममानिनाम् ॥ ४६ ॥
 एक एव परो ह्यात्मा सर्वेषामपि देहिनाम् ।
 नानेव गृहाते मूर्धैर्यथा ज्योतिर्यथा नभः ॥ ४७ ॥
 देह आवन्तबानेय द्रव्यप्राणगुणात्मकः ।
 आत्मन्यविषया क्षितः संसारपति देहिनम् ॥ ४८ ॥
 यथा शयान आत्मानं विषयान् फलमेव च ।
 अनुभुङ्क्तेऽप्यसत्यर्थे तथाऽऽत्माऽपि ध्रुवोऽध्रुवान् ॥ ४९ ॥
 तस्मादज्ञानजं शोकमात्मबोधविमोहनम् ।
 तत्त्वज्ञानेन निर्हन्त्य स्वस्या भव शुचिस्मिते ॥ ५० ॥
 एवं भगवता तन्वी रामेण प्रतिबोधिता ।
 धैर्यमायं परित्यज्य मनो बुद्ध्या समाददे ॥ ५१ ॥
 प्राणावशेष उत्सृष्टो द्विर्भूततत्त्वप्रभः ।
 स्मरन् विरूपकरणं वितथात्ममनोरथः ।
 चक्रं भोजकटं नाम निबासाय महत्पुणम् ॥ ५२ ॥
 अहत्वा दुर्मतिं कृष्णमप्रत्युह्य ययीयसीम् ।
 कुण्ठिनं न प्रवेक्ष्यामीत्युक्त्वा तत्रावसद् रुपा ॥ ५३ ॥
 भगवान् भीष्मकसुतामेवं निर्जित्य भूमिपान् ।
 पुरमानीय विषिवदुपयेमे कुरूद्वह ॥ ५४ ॥

तदा महोत्सवो नृणां यदुपर्यै गृहे गृहे ।
 अभूदनन्याभावानां कृष्णे यदुपती नृप ॥ ५५ ॥
 नरा नार्यश्च मुदिताः प्रमृष्टमणिकुण्डलाः ।
 पारिवर्हमुपाजहुर्वरयोश्चित्रवाससोः ॥ ५६ ॥
 सा वृष्णिपुयुत्तभिनेन्द्रकेतुभिः
 विचित्रमाल्याम्बररत्नतोरणैः ।
 यभौ प्रतिद्वार्युपकुक्षमङ्गलैः
 आपूर्णकुम्भैरगुरुधूपदीपकैः ॥ ५७ ॥

सिक्तमार्गा मदच्युद्धिराहूतप्रेष्टभुजाम् ।
 गजैर्वान्तुपरामृष्टा रम्भापूरापशोभिता ॥ ५८ ॥
 कुरुमुअयैकेयविदर्भयदुकुन्तयः ।
 मिथो मुमुदिरं तस्मिन् सम्भ्रमात् परिधायतः ॥ ५९ ॥
 रुग्मिण्याहरणं श्रुत्वा गीयमानं ततस्ततः ।
 राजानो राजकन्याश्च बभूवुर्भ्राविस्मिताः ॥ ६० ॥
 द्वारकायामभूद् राजन् महान् मोदः पुरीकसाम् ।
 रुग्मिणीं रमणोपेतां दृष्ट्वा कृष्णं श्रियः पतिम् ॥ ६१ ॥
 ॥ इति श्रीमज्जगन्तवत्तमसकन्ध उत्तारपे एकांशपट्टिरध्यायः ॥

अथ पष्टिमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 सत्राजित्तनयां तन्वीं कृष्णाय कृतकिल्बिषः ।
 स्यमन्तकेन मणिना स्वयमुद्यम्य दत्तवान् ॥ १ ॥
 राजोवाच—
 सत्राजितः किमकरोद् ब्रह्मन् कृष्णस्य किल्बिषम् ।
 स्यमन्तकः कुतस्तस्य कस्माद् दत्ता सुता हरेः ॥ २ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 आसीत् सत्राजितः सूर्यभक्तस्य परमः सखा ।
 प्रीतस्तस्मै मणिं प्रादात् सूर्यस्तुष्टः स्यमन्तकम् ॥ ३ ॥
 स तं विभ्रन् मणिं कण्ठे भ्राजमानो यथा रविः ।
 प्रविष्टो द्वारकां राजंस्तेजसा नोपलक्षितः ॥ ४ ॥
 तं विलोक्य जना दूरान् तेजसा मुददृष्टयः ।
 दीव्यतेऽक्षैर्भगवते शशांसुः सूर्यमागतम् ॥ ५ ॥
 नारायण नमस्तेऽस्तु शङ्खचक्रगदाधर ।
 दामोदराविन्दाक्ष गोविन्द यदुनन्दन ॥ ६ ॥
 एष आयाति सविता त्वां दिग्भुर्जगत्पते ।
 मुष्णन् गभस्तिचक्रेण नृणां चक्षुषि तिग्मरक् ॥ ७ ॥
 नन्वन्विच्छन्ति ते मार्गं त्रिलोक्यां विबुधर्षभाः ।
 ज्ञात्वाऽय गूढं यदुपु द्रष्टुं त्वां यात्यजः प्रभुः ॥ ८ ॥
 निशम्य बालबचनं प्रहस्याम्बुजलोचनः ।
 प्राह नासी रविर्देवः सत्राजिन्मणिना ज्वलन् ॥ ९ ॥

सत्राजित् स्वगृहं श्रीमत् कृतकौतुकमङ्गलम् ।
 प्रविश्य देवसदने मणिं विप्रेर्न्यवेशयत् ॥ १० ॥
 दिने दिने स्वर्णभारानष्टी स सृजति प्रभो ।
 दुर्भिक्षमार्यरिष्टानि सर्वेऽपि व्याधयोऽशुभाः ॥ ११ ॥
 न सन्ति मायिनस्तत्र यद्राष्ट्रेऽभ्यर्चितो मणिः ।
 स याचितो मणिं कापि यदुराजाय शीरिणा ॥ १२ ॥
 नैवार्थकामुकः प्रादाद् याश्चाभङ्गमतर्कयन् ।
 तमेकदा मणिं कण्ठे प्रतिमुच्य महाप्रभम् ॥ १३ ॥
 प्रसेनो हयमारुह्य मृगयां व्यचरद् वने ।
 प्रसेनं सहयं हत्वा मणिमाच्छ्रिय केसरी ॥ १४ ॥
 विलं विशान् जाम्बवता निहतो मणिमिच्छता ।
 सोऽपि चक्रे कुमारस्य मणिं क्रीडनकं विले ॥ १५ ॥
 अपश्यन् भ्रातरं भ्राता सत्राजित् पर्यतप्यत ।
 प्रायः कृष्णेन निहतो मणिग्रीवो वनं गतः ॥ १६ ॥
 भ्राता ममेति तच्छ्रुत्वा कर्णे कर्णेऽजपन् जनाः ।
 भगवान् तदुपश्रुत्य दुर्ग्रहो लिप्तमात्मनि ॥ १७ ॥
 माहुरं प्रसेनपदवीमन्वपद्यत नागरैः ।
 हतं प्रसेनमथं च वीक्ष्य केसरिणा वने ॥ १८ ॥
 तं चाद्रिपृष्टे निहतमुक्षेण ददृशुर्जनाः ।
 कक्षराजविलं भीममन्थेन तमसा वृतम् ।
 एको बिबेक्ष भगवानवस्थाप्य बहिः प्रजाः ॥ १९ ॥

तत्र दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं बालक्रीडनकं कृतम् ।
 हर्तुं कृतमतिस्तस्मिन्नवतस्येऽर्धकान्तिके ॥ २० ॥
 तमपूर्वं नरं दृष्ट्वा पात्री चुक्रांश भीतवत् ।
 तच्छ्रुत्वाऽभ्यद्रवन् कुड्रो जाम्बवान् बलिनां वरः ॥ २१ ॥
 स वै भगवता तेन युयुधे स्वामिनाऽऽत्मनः ।
 पुरुषं प्राकृतं मत्वा कुपितो नानुभाववित् ॥ २२ ॥
 द्रन्द्वपुङ्गवं सुतुमुलमुभयोर्विजिगीषतोः ।
 आयुधाश्मद्रुमेर्दोभिः क्रुज्यार्धे श्येनपोरिव ॥ २३ ॥
 आसीत् तददृचिंशाहमितरेतरमुष्टिभिः ।
 बज्रनिष्पेपपरुषैरविश्रममहर्निशम् ॥ २४ ॥
 कृष्णमुष्टिविनिष्पातनिष्पिष्टाद्गोरुबन्धनः ।
 क्षीणसत्त्वः स्थिन्नगात्रस्तमाहातीवविस्मितः ॥ २५ ॥
 जाने त्वां सर्वभूतानां प्राणभोजः सहोबलम् ।
 बिष्णुं पुराणपुरुषं प्रभविष्णुमधीश्वरम् ॥ २६ ॥
 त्वं हि विश्वसृजां स्रष्टा सृष्टानामधिपो वसन् ।
 कालः कलयतामीश पर आत्मा तथाऽऽत्मनाम् ॥ २७ ॥
 यस्येषदुत्कलितरोपकटाक्षमोक्षै-
 र्यत्मादिशान् क्षुभितनक्रतिमिद्विलोऽब्धिः ।
 सेतुः कृतः स्वयश उज्ज्वलितः च लङ्का
 रक्षःशिरांसि भुवि पेतुरिपुक्षतानि ॥ २८ ॥
 इति विज्ञातविज्ञानमूक्षराजानमञ्च्युतः ।
 व्याजहार महाराज भगवान् देवकीसुतः ॥ २९ ॥
 अभिमृष्यारविन्दक्षः पाणिना शङ्करेण तम् ।
 कृपया परया भक्तं मेघगम्भीरया गिरा ॥ ३० ॥
 मणिहेतोर्हि प्राप्ता वयमूक्षपते विलम् ।
 मिथ्याभिशापं प्रमृजन्नात्मनो मणिनाऽमुना ॥ ३१ ॥
 इत्युक्तः स्वां दुहितरं कन्यां जाम्बवतीं मुदा ।
 अहर्णार्थं सहमणिं कृष्णापोपजहार सः ॥ ३२ ॥

अदृष्ट्वा निर्गमं शरिः प्रविष्टस्य विलं जनाः ।
 प्रतीक्ष्य द्वादशाहानि दुःखितास्ते पुरं ययुः ॥ ३३ ॥
 निशम्य देवकी देवी रुमिष्यानकदुन्दुभिः ।
 मूढतां ज्ञातयोऽशाचन् विलान् कृष्णमनिर्गतम् ॥ ३४ ॥
 सत्राजितं शपन्तस्ते दुःखिता द्वारकौकसः ।
 उपतस्युर्महामायां दुर्गां कृष्णोपलब्धये ॥ ३५ ॥
 तेषां तु देव्युपस्थानात् प्रत्यादिष्टाशिपोऽभवन् ।
 प्रादुर्बभूव सिद्धार्थः सदारो हर्षयन् हरिः ॥ ३६ ॥
 उपलभ्य हृषीकेशं मृतं पुनरिवागतम् ।
 सह पत्न्या मणिग्रीवं सयै जातमहोत्सवाः ॥ ३७ ॥
 सत्राजितं समाहूय सभायां राजसन्निधि ।
 प्राप्तिं चारुष्याप भगवान् मणिं तस्मै न्यवेदयत् ॥ ३८ ॥
 सचातिग्रीडितो रत्नं गृहीत्वाऽवाङ्मुसस्ततः ।
 अनुत्तप्यन् स्वभवनमगमत् स्वेन शाम्पना ॥ ३९ ॥
 सोऽनुध्यायंस्तदेवायं वलवद्विग्रहाकुलः ।
 कथं मृजाम्बात्मरजः प्रसीदेद् बाऽच्युतः कथम् ॥ ४० ॥
 किं कृत्वा साधु मह्यं स्यान्न शपेद् वा जनो यथा ।
 अदीर्घदर्शनं पिङ्गमां मूढं द्रविणलोलुपम् ॥ ४१ ॥
 दास्ये दुहितरं तस्मै स्त्रीरत्नं रत्नमेव च ।
 उपायोऽयं समीचीनस्तस्य शान्तेर्न चान्यथा ॥ ४२ ॥
 एवं व्यवसितो बुद्ध्या सत्राजित् स्वसुतां शुभाम् ।
 मणिं च स्वयमुपयम्य कृष्णापोपजहार ताम् ॥ ४३ ॥
 स सत्यभामां भगवानुपयेमे यथाविधि ।
 बहुभिर्पाचितां शीलरूपोदार्यगुणान्विताम् ॥ ४४ ॥
 भगवानाह न मणिं प्रतीच्छामो वयं नृप ।
 तवास्तु देवभक्तस्य वयं हि फलभागिनः ॥ ४५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे पण्डितमोऽध्यायः ॥

अथ एकपट्टिर्ध्यायः

श्रीशुक उवाच -
 विज्ञातायोऽपि गोविन्दो दग्धानाकर्ण्य पाण्डवान् ।
 कुन्तीं च कुल्यकरणे सहारामो ययी कुरुन् ॥ १ ॥
 भीष्मं नृपं सविदुरं गान्धारीं द्रोणमेव च ।
 तुल्यदुःखी समागम्य हा कष्टमिति होचतुः ॥ २ ॥
 लब्ध्वैतदन्तरं राजन् शतपन्थानमूचतुः ।
 अक्रूरकृतवर्माणौ मणिः कस्मान्न गृह्यते ॥ ३ ॥
 योऽस्मभ्यं सम्प्रतिश्रुत्य कन्यारत्नं बिगर्ह्य नः ।
 कृष्णायादात् स सत्राजित् तस्माद् भ्रातरमन्वियात् ॥ ४ ॥
 एवं भिन्नमतिस्ताभ्यां सत्राजितमसत्तमः ।
 शयानमवधील्लोभात् स पापः क्षीणजीवितः ॥ ५ ॥
 स्त्रीणां विक्रोशमानानां क्रन्दतीनामनाथवत् ।
 हत्वा पशुं सौनिकवन्मणिमादाय जम्बिवान् ॥ ६ ॥
 सत्यभामा च पितरं हतं वीक्ष्य शुचापिता ।
 व्यलपत् तात तातेति हा हताऽस्मीति मुह्यती ॥ ७ ॥
 तैलद्रोण्यां मृतं प्रास्य जगाम गजसाह्वयम् ।
 कृष्णाय विदितार्थाय तप्ताऽऽचख्यौ पितुर्वधम् ॥ ८ ॥
 तदाकर्ण्यैश्वरी राजन्ननुसृत्य नूलोकताम् ।
 अहो नः परमं कष्टमित्यासाक्षी विलेपतुः ॥ ९ ॥
 आगम्य भगवांस्तस्माद् सभार्यः साग्रजः पुरम् ।
 शतपन्थानमारेभे हन्तुं हतुं च तं मणिम् ॥ १० ॥
 ततः पाञ्चालनगराद् याज्ञसेन्याः स्वयंवरम् ।
 घुष्यता यज्ञसेनेन प्रेषितो दूत आगतः ॥ ११ ॥
 आहृतस्तेन गोविन्दो गत्वा पाञ्चाले पुरे ।
 ददर्श साग्रजस्तत्र किशोरान् पाण्डुनन्दनान् ॥ १२ ॥
 अदृष्टपूर्वान् सुव्यक्तं ब्रह्मरूपधरान् नृपान् ।
 तैर्विद्धलक्ष्यैः पौरुष्यप्रतिलब्धमनोरथैः ॥ १३ ॥
 कुम्भकारस्य शालायां समागम्याभिवन्द्य च ।
 पितृष्वसामनुज्ञाय राजानं च युधिष्ठिरम् ॥ १४ ॥

निहन्तुं शतपन्थानं तूर्णं द्वारावतीमियात् ।
 सोऽपि कृष्णोपमं ज्ञात्वा भीतः प्राणपरीप्सया ॥ १५ ॥
 साहाय्ये कृतवर्माणमयाचत स चाब्रवीत् ।
 नाहमीश्वरयोः कुर्यां हेलनं रामकृष्णयोः ॥ १६ ॥
 को नु क्षेमाय कल्पेत तयोर्वृजिनमाचरन् ।
 कंसः सहानुगो वीरो यद्वेदेपात्ताजितः श्रिया ॥ १७ ॥
 जरासन्धः समदशासंयुगाद् विरपो गतः ।
 प्रत्याख्यातः स चाक्रूरं पाणिर्ग्राहमयाचत ॥ १८ ॥
 सोऽप्याह को विरुध्येत विद्वानीश्वरयोर्वलम् ।
 यं कैलासाश्रयः शम्भुर्ननाम शिरसा हरिम् ॥ १९ ॥
 यो हंसदिभिकौ युद्धे जितवान् वरदुर्मदौ ।
 आशीविषो महानागो येन निवासितो हृदात् ॥ २० ॥
 य इदं लीलया विश्वं सृजत्यवति हन्ति च ।
 चेष्टां विश्वसृजो यस्य न विदुर्मोहिता ययाः ॥ २१ ॥
 यः समहायनः शैलमुत्पाट्यैकेन पाणिना ।
 दधार लीलया बाल उच्छिन्नीन्द्रमिवार्भकः ॥ २२ ॥
 नमस्तस्मै भगवते कृष्णायाद्भुतकर्मणे ।
 अनन्तायादिभूताय कूटस्थायामने नमः ॥ २३ ॥
 प्रत्याख्यातः स तेनापि शतपन्था महामणिम् ।
 तस्मिन् न्यस्याश्वमारुह्य शतयोजनगं ययी ॥ २४ ॥
 गरुडध्वजमारुह्य रथं रामजनार्दनी ।
 अन्वयातां महावेगैरश्वै राजन् गुरुद्रुहम् ॥ २५ ॥
 मिथिलाया उपबने विसृत्य पतितं हयम् ।
 पद्मवामधावत् सन्नस्तः कृष्णोऽन्यभ्यद्रवद् रुपा ॥ २६ ॥
 पदातेर्धावतस्तस्य पदातिस्तिग्मनेमिना ।
 चक्रेण शिर उत्कृत्य वाससोर्व्यचिनेन्मणिम् ॥ २७ ॥
 अलब्धमणिरागत्य कृष्ण आहाग्रजान्तिकम् ।
 ब्रूया हतः शतपन्थमणिस्तत्र न वियते ॥ २८ ॥
 तत आह बलो नूनं स मणिः शतपन्थना ।
 कस्मिंश्चित् पुरुषे न्यस्तस्तमन्वेष्यं पुरं ब्रज ॥ २९ ॥

अहं वैदेहमिच्छामि द्रष्टुं प्रियतरं मम ।
 इत्युक्त्या स यथी राजन् मिथिलां यदुनन्दनः ॥ ३० ॥
 तं दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय मथिलः प्रीतमानसः ।
 अहंयामास विधिवदर्हणीयं (दर्हण्यं वै) समर्हणीः ॥ ३१ ॥
 उवाच तस्यां कतिचिन्मिथिलायां समा विभुः ।
 ततोऽशिशब्दं गदां काले धारताष्टः सुयोधनः ।
 मानितः प्रीतिपुत्नेन जनकेन महात्मना ॥ ३२ ॥
 केशवो द्वारकामंत्य निधनं शतधन्वनः
 अप्राप्तिं च मणैः प्राह प्रियायाः प्रियकृद् विभुः ॥ ३३ ॥
 ततः स कार्ययामास क्रिया बन्धोर्हतस्य वै ।
 साकं सुहृद्भिर्भगवान् यायाः स्युः साम्प्रयायिकाः ॥ ३४ ॥
 अक्रूरकृतवर्माणी श्रुत्वा शतधनोर्वधम् ।
 व्यूषतुर्वधवित्रस्ती द्वारकायाः प्रयोजकी ॥ ३५ ॥
 अक्रूरं प्रेषितेऽरिष्टान्यासन् वै द्वारकौकसाम् ।
 शरीरा मानसास्तापा मुहुर्दक्षिकभीतिकाः ॥ ३६ ॥
 ततोऽपृच्छद्वारिवृद्धानुयसेनपुरोगमान् ।
 कस्मादिहारिष्टान्यासन् महतां सुचिरेण वः ॥ ३७ ॥
 इत्यज्ञोपदिशन्त्येके विस्मिता वै गदाभृतः ।
 निवासनिकटे किं वा घटेतारिष्टदर्शनम् ॥ ३८ ॥
 देवेऽवर्षति काशीराः शफल्कायागताय गाम् ।
 स्वसुतां गान्दिर्वीं प्रादात् ततोऽवर्षत् स काशिपु ॥ ३९ ॥
 तत्सुतस्तत्प्रभावोऽसावक्रूरो यत्र तत्र सः ।
 देवोऽभिवर्षते तत्र नोपतापा न मारिकाः ॥ ४० ॥
 इति वृद्धवचः श्रुत्वा नैतावदिह कारणम् ।
 इति दूतैः समानीय रामाक्रूरी जनार्दनः ॥ ४१ ॥

अक्रूरं मानयन् कृष्णः कथयित्वा प्रियाः कथाः ।
 विदिताखिलतत्त्वज्ञो स्मयमान उवाच ह ॥ ४२ ॥
 ननु दानपते न्यस्तस्त्वप्यसी शतधन्वना ।
 स्ममन्तकमणिः श्रीमान् विदितः पूर्वमेव नः ॥ ४३ ॥
 सत्राजितोऽनपत्यत्वाद् गृहीयुर्दुहितुः सुताः ।
 दाप्यं निनीयापः पिण्डान् विमुच्यर्णमशोपतः ।
 तथापि दुर्धरो हान्यैस्त्वय्यास्तां प्रापितो मणिः ॥ ४४ ॥
 किन्तु मामग्रजः सम्यङ् न प्रत्येति मणिं प्रति ।
 दर्शयस्व महाभाग बन्धूनां शान्तिमावह ॥ ४५ ॥
 अत्युच्छिन्ना मखास्तेऽयं वर्तन्ते रुग्मवेदयः ।
 एवं सामभिरारब्धः शफल्कतनयो मणिम् ॥ ४६ ॥
 आदाय वाससा च्छन्नं ददौ सर्पसम्प्रभम् ।
 स्यमन्तकं दर्शयित्वा ज्ञातिभ्यो रज आत्मनः ॥ ४७ ॥
 मार्जयामास लोकेश अभिभाष्य हलायुधम् ।
 दृष्ट्वा मणिं हलधरस्तदर्थं प्रोष्य आगतः ॥ ४८ ॥
 योग्योऽहमिति मन्वानश्रुकमे कुरुपुङ्गव ।
 सत्यभामा पितृधनं मन्वाना स्वाम्नोचिन्तम् ॥ ४९ ॥
 गृहीतुमैच्छद् विस्रब्धं हरेश्चित्तमजानती ।
 जाम्बवत्यपि शुल्कार्थं पित्रा दत्तो ममेति ह ॥ ५० ॥
 स्मृतां चक्रे मणीं तस्मिन् सर्वं विज्ञाय माधवः ।
 अक्रूरस्य करं भूयो मणिं प्रत्यर्पयद् विभुः ॥ ५१ ॥
 यस्त्वेतद् भगवत ईश्वरस्य विष्णो-
 र्बीर्याख्यं व्रजिनहरं सुमङ्गलं च ।
 आख्यानं पठति शृणोत्यनुस्मरेद् वा
 दुष्कृतिं चरितमपोह याति शान्तिम् ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भगवतं दशमस्कन्ध उत्तरार्धे एकपष्टिभ्याः ॥

अथ द्विपष्टितमोऽध्यायः

धीशुक उवाच-
 एकदा पाण्डवान् द्रष्टुं प्रतीतान् पुरुषोत्तमः ।
 इन्द्रप्रस्थं गतः श्रीमान् युयुधानादिर्विवृतः ॥ १ ॥
 दृष्ट्वा तमागतं पार्थां मुकुन्दमसिलेश्वरम् ।
 उत्स्ययुगपद् प्राणाः प्राणं मुख्यमिवागतम् ॥ २ ॥

परिवज्ज्याच्युतं वीरा अहसज्जहतैनसः ।
 सानुरागस्मितं बक्त्रं वीक्ष्य तस्य मुदं ययुः ॥ ३ ॥
 युधिष्ठिरस्य भीमस्य कृत्वा पादाभिवन्दनम् ।
 फाल्गुनं परिरभ्याय यमाभ्यामभिवन्दितः ॥ ४ ॥

परमासन आसीनं कृष्णं कृष्णमभिनन्दित ।
 नबोढा व्रीहिता किञ्चिच्चनैरेत्याभ्यवन्दत ॥ ५ ॥

तथैव सात्यकिः पार्थः पूजितश्चाभिवन्दितः ।
 निपसादासनेऽन्ये च पूजिताः पर्युपासते ॥ ६ ॥

पृथां समागम्य—
 कृताभिवन्दनस्तयाऽतिहार्द्राद्देशाऽभिरम्भितः ।
 आपृष्ट्यास्तत्कुशलं सहस्रुपां पितृष्वसारं परिपृष्टवान्धयः ॥

तमाह प्रेमवैकल्यरुद्धकण्ठाश्रुलोचना ।
 स्मरन्ती तान् बहून्-क्लेशान् क्लेशापायात्मदर्शनम् ॥ ८ ॥

तदैव कुशलं नोऽभूत् यत् सनाथाः कृता वयम् ।
 शान्तु नः स्मरतां कृष्ण भ्राता मे प्रेषितस्त्वया ॥ ९ ॥

पाञ्चालेषु स्थितानस्मान् स्वयंवरकृते यदा ।
 अनुस्मृत्यागतो यत्स्वं तेन स्मासं सुखोपिता ॥ १० ॥

इत्युक्तायां तदा कुन्त्यां प्राह योगेश्वरः स्वयम् ।
 पाञ्चालेषु स्थितानेत्य सुतांस्ते छत्ररूपिणः ॥ ११ ॥

कुम्भकारस्य शालायामुपितान् सह भार्यया ।
 दृष्ट्वाऽगतोऽहं दिवसे तस्मिन्नेवाविलम्बितः ॥ १२ ॥

निहन्तुं शतधन्वानं सत्यभामापितुर्दुहम् ।
 शतधन्वनि दुर्बुद्धौ हते हीरधरोऽग्रजः ॥ १३ ॥

कुपितो मामनाहत्य विदेहान् विमना ययौ ।
 एतावन्तमहं कालं तदागमनकाहया ॥ १४ ॥

पुर एवावसं कापि नागच्छं कार्ययन्त्रितः ।
 इत्येवं वादिनं कुन्ती प्राह स्नेहपरिप्लुता ॥ १५ ॥

न तेऽस्ति स्वः पर इति विश्वस्य सुहृदात्मनः ।
 तथापि स्मरतां सर्वांन् क्लेशान् हंसि हृदि स्थितः ॥ १६ ॥

इति वै वार्षिकान् मासान् राज्ञा सोऽभ्यर्चितः सुखम् ।
 जनयन् नयनानन्दमिन्द्रप्रस्थीकसां विभुः ॥ १७ ॥

एकदा रथमारुह्य विजयो वानरध्वजम् ।
 गाण्डीवं धनुरादाय तूष्णीं चाक्षयसायकौ ॥ १८ ॥

साकं कृष्णेन सन्नद्धो विहर्तुं विपिनं वनम् ।
 बहुव्यालमृगाकीर्णं प्राविशान् परवीरहा ॥ १९ ॥

तत्राविध्यच्छरैर्व्याघ्रान् सूकरान् महिषान् करून् ।
 शरभान् गवयान् खड्गान् हर्षणान् शशशल्यकान् ॥ २० ॥

तान् निन्द्यः किङ्करा राज्ञे मेध्यान् पर्वण्युपागतं ।
 तृट्परीतः परिभ्रान्तो वीभत्सुर्पमुनामगात् ॥ २१ ॥

तत्रोपस्पृश्य विशदं पीत्वा वारि महारथौ ।
 कृष्णौ ददर्शतुः कन्यां चरन्तीं चारुदर्शनाम् ॥ २२ ॥

तामासाय वरारोहां सुदर्तीं रुचिराननाम् ।
 पश्यञ्च प्रेषितः सख्या पत्न्युनः प्रमदोत्तमाम् ॥ २३ ॥

का त्वं कन्यासि सुभ्राणि कुतो वा किं चिकीर्षसि ।
 मन्ये त्वां पतिमिच्छन्तीं कन्यां कथय शोभने ॥ २४ ॥

कालिन्तुबाच—
 अहं देवस्य सवितुर्दुहिता पतिमिच्छती ।
 विष्णुं वरेण्यं वरदं तपः परममास्थिता ॥ २५ ॥

नान्यं पतिं वृणे वीर तमूते श्रीनिकेतनम् ।
 तुष्यतां मे स भगवान् मुकुन्दोऽनाथवत्सलः ॥ २६ ॥

कालिन्दीति समाख्याता वसामि यमुनाजले ।
 निर्मिते भवने पित्रा यावदभ्युतदर्शनम् ॥ २७ ॥

तथाऽवदद् गुडाकेशो वासुदेवाय सोऽपि ताम् ।
 रथमारोप्य तद्विद्वान् धर्मराजमुपागमत् ॥ २८ ॥

वसंस्तत्र हृषीकेशः शक्रप्रस्थे यथासुखम् ।
 विश्वकर्माणमाहूय शिल्पविद्याविशारदम् ॥ २९ ॥

अद्भुतं कारयामास नगरं धर्मसूतवे ।
 सप्रासादपुरद्वारगोपुराट्टालतोरणम् ॥ ३० ॥

पुरन्दरपुरप्रख्यं स्वानां प्रियचिकीर्षया ।
 अथ पार्श्वरनुज्ञातः सुहृद्भिः स्वजनान्वितः ॥ ३१ ॥

आययौ द्वारकां भूयः सात्यकिप्रमुखैर्वृतः ।
 अयोधयेमे कालिन्दीं पुण्ये नक्षत्र उज्जिते ॥ ३२ ॥

रूपयौवनसम्पत्तां मनोनयननन्दिनीम् ।
 वितन्वन् परमानन्दं स्वानां परममङ्गलम् ॥ ३३ ॥

विन्दानुविन्दावावन्त्यौ दुर्योधनवशानुगी ।
 स्वयंवरे स्वभगिनीं कृष्णकामां न्यपेधताम् ॥ ३४ ॥

राजाधिदेव्यास्तनयां मित्रविन्दां पितृष्वसुः ।
 प्रसह्य हतवान् कृष्णो राजन् राज्ञां प्रपश्यताम् ॥ ३५ ॥
 नग्नजिह्वा कौसल्य आसीद् राजाऽतिधार्मिकः ।
 तस्य सत्याऽभवत् कन्या राजन् नीलेति चाहया ॥ ३६ ॥
 तां न शेकुर्नृपा बोदुर्भजित्वा सप्तगोवृषान् ।
 तीक्ष्णशूद्रान् सुदुर्द्वेषान् योग्यगन्धान् महाधनान् ॥ ३७ ॥
 तां श्रुत्वा वृषजिह्वभ्यां भगवान् सात्वतां पतिः ।
 जगाम कौसल्यपुरं सैन्येन महता वृतः ॥ ३८ ॥
 स कौसलपतिः प्रीतः प्रत्युत्पानासनादिभिः ।
 अर्हणेनापि गुरुणा पूजयन् प्रत्यनन्दत ॥ ३९ ॥
 यं विलांक्ष्याभिमतं समागतं नरेन्द्रकन्या चक्रं रमापतिम् ।
 भूयादयं मे पतिगशिषां पतिः करोतु सत्यां यदि मे धृतव्रतः ॥
 अर्चितं पुनरित्याह नारायण जगन्पते ।
 आत्मना देव पूर्णस्य करवाणि किमल्पकः ॥ ४१ ॥
 यत्पादपङ्कजजलः शिरसा विभर्ति
 श्रीरञ्जजश्च गिरिशः सहलोकपालैः ।
 लीलातनुः स्वकृतसेतुपरीप्सया यः
 काले दधत् स भगवान् स्वकृतेन तुष्येत् ॥ ४२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 तमाह भगवान् कृष्णः कृतासनपरिग्रहः ।
 मेघगम्भीरया बाचा सस्मितं कुरुनन्दन ॥ ४३ ॥
 श्री भगवानुवाच—
 अन्यत्र काले विदुषः स्वयंवरात्
 ध्याचितारं बरमाहुरुत्तमम् ।
 स हि प्रभूणां पुरुषार्थभागिनां
 वेलां विनाऽह्रायपति क्षितीश्वर ॥ ४४ ॥
 नरेन्द्र यात्रा कविभिर्विगर्हिता
 राजन्यबन्धोर्निजधर्मवर्तिनः ।
 तथापि याचे तव सौहृदेच्छया
 कन्यां त्वदीयां न हि शुल्कदा वयम् ॥ ४५ ॥
 राजोवाच—
 कौऽन्यस्तेऽभ्यधिको नाप कन्यावर इहेसितः ।
 गुणैकधाज्ञो यस्याङ्गे श्रीर्वसत्यनपथिनी ॥ ४६ ॥

किन्त्वस्माभिः कुतः पूर्वं समयः सात्वतर्षभ ।
 मुंसां वीर्यपरीक्षार्थं कन्यावरपरीप्सया ॥ ४७ ॥
 ससैते गोवृषा वीर दुर्दान्ता दुरवग्रहाः ।
 एतैर्भ्रातः सुबहुशो भिन्नगात्रा नृपात्मजाः ॥ ४८ ॥
 यदीमे निगृहीताः स्युस्त्वयैव यदुनन्दन ।
 वरो भवानभिमतो दुहितुर्मे श्रियः पते ॥ ४९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं समयमाकर्ष्य बद्ध्वा परिकरं प्रभुः ।
 आत्मानं सप्तधा कृत्वा न्यगृह्णाद्दीलयैव तान् ॥ ५० ॥
 बद्ध्वा तान् दामभिः शौचिर्भग्नवीरान् हतौजसः ।
 व्यकर्षद्दीलया बद्धान् बालो दारुमयान् यथा ॥ ५१ ॥
 ततः प्रीतः सुतां राजन् ददौ कृष्णाय विस्मितः ।
 तां प्रत्यगृह्णात् भगवान् विधिवत् सदृशीं प्रभुः ॥ ५२ ॥
 राजपत्न्यः स्वदुहितुः कृष्णं लब्ध्वा प्रियं पतिम् ।
 लेभिरे परमानन्दं जातश्च परमोत्सवः ॥ ५३ ॥
 शङ्खभैरानका नेदुर्गीतवाद्यद्विजाशिपः ।
 नरा नार्यः प्रमुदिताः सुवासः सगलहृताः ॥ ५४ ॥
 दशधेनुसहस्राणि पारिवर्हमदाद् विभुः ।
 युवतीनां त्रिसाहस्रं निष्कट्टीवसुवाससाम् ॥ ५५ ॥
 नवनागसहस्राणि नागाच्छतगुणान् रथान् ।
 रथाच्छतगुणान्थानथाच्छतगुणान् नरान् ॥ ५६ ॥
 दम्पती रथमारोप्य महत्या सेनया वृती ।
 स्नेहप्रक्लिन्नहृदयो यापयामास कौसलः ॥ ५७ ॥
 पारिवर्हं च सङ्गृह्य द्वारकामेत्य सत्यया ।
 रमे यदनामृपभो भगवान् देवकीसुतः ॥ ५८ ॥
 श्रुतकीर्तः सुतां भद्रामृपयेमे पितृष्वसुः ।
 कैकेयीं भ्रातृभिर्दत्तां कृष्णः सन्तर्दनादिभिः ॥ ५९ ॥
 सुतां च मद्राधिपतेर्लक्षणां लक्ष्मण्युताम् ।
 स्वयंवरो जहरीकः समुषर्णः सुधामिव ॥ ६० ॥
 अन्याश्चैवंविधा भार्याः कृष्णस्यासन् सहस्रशः ।
 भीमं हत्वा तन्निरोधादाहताश्चारुदर्शनाः ॥ ६१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवतं दशमस्कन्ध उत्तरार्धे द्विपष्ठितमोऽध्यायः ॥

परमासन आसीनं कृष्ण कृष्णमनिन्दित ।
 नवोदा व्रीहिता किञ्चिच्छनैरेत्याभयवन्दत ॥ ५ ॥

तथैव सात्यकिः पार्थः पूजितश्चाभिवन्दितः ।
 निपसादासनेऽन्ये च पूजिताः पर्युपासते ॥ ६ ॥

पृथां समागम्य—
 कृताभिवन्दनस्तयाऽतिहार्दार्द्रदृशाऽभिरम्भितः ।
 आपृष्ट्वास्तत्कुशलं सहस्रुपां पितृष्वसारं परिपृष्ट्वान्धयः ॥

तमाह प्रेमवैक्लव्यरुद्धकण्ठाभ्रुलोचना ।
 स्मरन्ती तान् वहून् क्लेशान् क्लेशापायात्मदर्शनम् ॥ ८ ॥

तदैव कुशलं नोऽभूत् यत् सनाथाः कृता वयम् ।
 ज्ञातुं नः स्मरतां कृष्ण भ्राता मे प्रेषितस्त्वया ॥ ९ ॥

पाञ्चालेषु स्थितानस्मान् स्वयंवरकृते यदा ।
 अनुस्मृत्यागतो यस्त्यं तेन स्मासं सुखोपिता ॥ १० ॥

इत्युक्तायां तदा कुन्त्यां ग्राह योगेश्वरः स्वयम् ।
 पाञ्चालेषु स्थितानेत्य सुतांस्ते छप्ररूपिणः ॥ ११ ॥

कुम्भकारस्य शालायामुपितान् सह भार्यया ।
 हृष्टाऽगतोऽहं दिवसे तस्मिन्नेवाविलम्बितः ॥ १२ ॥

निहन्तुं शतधन्वानं सत्यभामापितुर्द्रुहम् ।
 शतधन्वनि दुर्वुद्धो हते सीरधरोऽग्रजः ॥ १३ ॥

कुपितो मामनाहत्य विदेहान् विमना ययौ ।
 एतावन्तमहं कालं तदागमनकाह्वया ॥ १४ ॥

पुर एवावसं कापि नागच्छं कार्ययन्त्रितः ।
 इत्येवं वादिनं कुन्ती ग्राह स्नेहपरिप्लुता ॥ १५ ॥

न तेऽस्ति स्वः पर इति विश्वस्य सुहृदात्मनः ।
 तथापि स्मरतां सर्वान् क्लेशान् हंसि हृदि स्थितः ॥ १६ ॥

इति वै वार्षिकान् मासान् राज्ञा सोऽभ्यर्चितः सुखम् ।
 जनयन् नयनानन्दमिन्द्रप्रस्थीकसां विभुः ॥ १७ ॥

एकदा रथमारुह्य विजयो वानरध्वजम् ।
 गाण्डीवं धनुरादाय तूष्णीं चाक्षयसायकी ॥ १८ ॥

साकं कृष्णेन सन्नद्धो विहर्तुं विपिनं वनम् ।
 बहुव्यालमृगाकीर्णं प्राविशत् परवीरहा ॥ १९ ॥

तत्राविध्यच्छरीरव्याघ्रान् सूकरान् महिपान् करून् ।
 शरभान् गवयान् खड्गान् हारिणान् शशशान्त्यकान् ॥ २० ॥

तान् निन्युः किहवा राज्ञे मेध्यान् पर्वण्युपागते ।
 तृदपरीतः परिश्रान्तो वीभत्सुर्यमुनामगात् ॥ २१ ॥

तत्रोपस्पृश्य विशदं पीत्वा वारि महारथो ।
 कृष्णो ददशतुः कन्यां चरन्तीं चारुदर्शनाम् ॥ २२ ॥

तामासाय वरारोहां सुदतीं रुचिराननाम् ।
 पप्रच्छ प्रेषितः सख्या फल्युनः प्रमदोत्तमाम् ॥ २३ ॥

का त्वं कस्यासि सुभ्राणि कुतां वा किं चिकीर्षसि ।
 मन्ये त्वां पतिमिच्छन्तीं कन्यां कथय शोभने ॥ २४ ॥

कालिन्पुत्राच—
 अहं देवस्य सवितुर्द्विहिता पतिमिच्छती ।
 विष्णुं वरेण्यं वरदं तपः परममास्थिता ॥ २५ ॥

नान्यं पतिं वृषे वीर तमूते श्रीनिकेतनम् ।
 तुष्यतां मे स भगवान् मुकुन्दोऽनाधवत्सलः ॥ २६ ॥

कालिन्दीति समाख्याता वसामि यमुनाजले ।
 निर्मिते भवने पित्रा यावदभ्युतदर्शनम् ॥ २७ ॥

तथाऽवदद् गुडकेशो वासुदेवाय सोऽपि ताम् ।
 रथमारोप्य तद्विद्वान् धर्मराजमुपागमत् ॥ २८ ॥

वसंस्तत्र हृषीकेशः शक्रप्रस्थे यथासुखम् ।
 विश्वकर्माणमाहूय शिल्पविद्याविशारदम् ॥ २९ ॥

अद्भुतं कारयामास नगरं धर्मसूत्रवे ।
 सप्रासादपुरद्वारगोपुराट्टालतोरणम् ॥ ३० ॥

पुरन्दरपुरप्रख्यं स्वानां प्रियचिकीर्षया ।
 अथ पार्थेनुज्ञातः सुहृद्भिः स्वजनान्वितः ॥ ३१ ॥

आययौ द्वारकां भूयः सात्यकिप्रमुखैर्वृतः ।
 अयोधयेमे कालिन्दीं पुण्ये नक्षत्र उज्जिते ॥ ३२ ॥

रूपयीवनसम्पन्नां मनोनयननन्दिनीम् ।
 वितन्वन् परमानन्दं स्वानां परममङ्गलम् ॥ ३३ ॥

विन्दानुविन्दावावन्त्यौ दुर्योधनवशानुगी ।
 स्वयंवरे स्वभगिनीं कृष्णकामां न्यपेधताम् ॥ ३४ ॥

राजाधिदेव्यास्तनयान् मित्रविन्दां पितृष्वसुः ।
 प्रसह्य हतवान् कृष्णो राजन् राज्ञां प्रपश्यताम् ॥ ३५ ॥
 नग्नजिनाम कौसल्य आसीद् राजाऽतिधार्मिकः ।
 तस्य सत्याश्रयवत् कन्या राजन् नीलेति चाह्वया ॥ ३६ ॥
 तां न शेकुर्नृपा योदुमजित्वा सप्तगोवृषान् ।
 तीक्ष्णधृत्तान् मुदुर्द्धपान् र्वाग्गन्धान् महाधनान् ॥ ३७ ॥
 तां श्रुत्वा वृषजिह्वभ्यां भगवान् सात्वतां पतिः ।
 जगाम कौसल्यपुत्रं सैन्येन महता वृतः ॥ ३८ ॥
 स कौसल्यपतिः प्रीतः प्रत्युत्थानासनादिभिः ।
 अर्हणेनापि गुरुणा पूजयन् प्रत्यनन्दत ॥ ३९ ॥
 यत्र विलास्यविभक्तं समागतं नग्नकन्या चक्रमं रमापतिम् ।
 भूयादयं मे पतिगशिषां पतिः करोतु सत्यो यदि मे धृतव्रतः ॥
 अर्चितं पुनरित्याह नारायण जगत्पते ।
 आत्मना देव पूर्णस्य करवाणि किमल्पकः ॥ ४१ ॥
 यत्पादपङ्कजैरजः शिरसा विभर्ति
 शीरञ्जजश्च गिरिजाः सहलोकपालैः ।
 लीलातनुः स्वकृतसेतुपरीप्सया यः
 काले दधत् स भगवान् स्वकृतेन तुष्येत् ॥ ४२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 तमाह भगवान् कृष्णः कृतासनपरिग्रहः ।
 मेघगम्भीरया वाचा सस्मितं कुरुनन्दन ॥ ४३ ॥
 श्री भगवानुवाच—
 अन्यत्र काले विदुषः स्वयंवरात्
 ध्याचितारं वरमाहुरुत्तमम् ।
 स हि प्रभूणां पुरुषार्थभागिनां
 वेलां विनाऽह्वापयति क्षितीश्वर ॥ ४४ ॥
 नरेन्द्र याव्वा कथिभिर्विगर्हिता
 राजन्यवन्धोर्निजधर्मवर्तिनः ।
 तथापि याचे तव सौहृदेच्छया
 कन्यां त्वदीयां न हि शुल्कदा वयम् ॥ ४५ ॥
 राजावाच—
 कौसल्यस्तेऽभ्यधिको नाथ कन्यावर इहेप्सितः ।
 गुणैकधाप्तो यस्याङ्गे श्रीर्वसत्यनपपिनी ॥ ४६ ॥

किन्त्वस्माभिः कृतः पूर्वं समयः सात्वतर्षभ ।
 पुंसां वीर्यपरीक्षार्थं कन्यावरपरीप्सया ॥ ४७ ॥
 सप्तैते गोवृषा वीर दुर्दान्ता दुरग्रहाः ।
 एतेभ्यः सुबहुशो भिन्नगात्रा नृपात्मजाः ॥ ४८ ॥
 यदीमे निगृहीताः स्युस्त्वथैव यदुनन्दन ।
 बरो भवानभिमतो दुहितुमं धियः पते ॥ ४९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं समयमाकर्ण्य वद्ध्वा परिकरं प्रभुः ।
 आत्मानं सप्तधा कृत्वा न्यगृह्णाद्दीलयेव तान् ॥ ५० ॥
 वद्ध्वा तान् दामभिः शीरिभ्रवीर्यान् हतौजसः ।
 व्यकर्षद्दीलया वद्धान् बालो दारुमयान् यथा ॥ ५१ ॥
 ततः प्रीतः सुतां राजन् ददौ कृष्णाय विस्मितः ।
 तां प्रत्यगृह्णात् भगवान् विधिवत् सदृशीं प्रभुः ॥ ५२ ॥
 राजपट्वः स्वदुहितुः कुष्णं लब्ध्वा श्रियं पतिम् ।
 लेभिरे परमानन्दं जातश्च परमोत्सवः ॥ ५३ ॥
 शतभैर्यान्का नेदुर्गीतबायद्विजाशिषः ।
 नरा नार्यः प्रमुदिताः सुवासः खलङ्गताः ॥ ५४ ॥
 दशधेनुसहस्राणि पारिवर्हमाद् विभुः ।
 युवतीनां त्रिसाहस्रं निष्कग्रीवसुवाससाम् ॥ ५५ ॥
 नवनगसहस्राणि नागाच्छतगुणान् रथान् ।
 रथाच्छतगुणान्श्चान्श्वाच्छतगुणान् नरान् ॥ ५६ ॥
 दम्पती रथमारोप्य महत्या सेनया वृती ।
 सेहप्रक्लिन्नहृदयो यापयामास कौसलः ॥ ५७ ॥
 पारिवर्हं च सहस्रं द्वारकामेत्य सत्यया ।
 रमे यदनामृपभो भगवान् देवकीसुतः ॥ ५८ ॥
 श्रुतकीर्तः सुतां भद्रामुपयेमे पितृष्वसुः ।
 कैकेयी भ्रातृभिर्दत्तां कृष्णः सन्तर्दनादिभिः ॥ ५९ ॥
 सुतां च मद्रापिपतेर्लक्षणां लक्ष्मिर्गुताम् ।
 स्वयंवरो जहरीकः ससुपर्णः सुधामिव ॥ ६० ॥
 अन्याश्चैवंविधा भार्याः कृष्णस्यासन् सहस्रशः ।
 भीमं हत्वा तन्निर्रोधादाहताश्चारुदर्शनाः ॥ ६१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे द्विपश्चिन्मोऽध्यायः ॥

अथ त्रिपष्टिरध्यायः

राजोवाच-

यथा हतो भगवता भीमो नीता यथा स्त्रियः ।

निरुद्धा यास्तदाचक्ष्व विक्रमं शार्ङ्गधन्वन् :

॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच-

द्वारवत्यां महाभागे निवसत्यच्युते नृप ।

दीनेनोद्विग्नचित्तेन समागम्य त्रिविष्टपात्

॥ २ ॥

हतच्छत्रेण शक्रेण हतकुण्डलबन्धुना ।

हतामराद्रिस्थानेन ज्ञापितो भीमचेष्टितम्

॥ ३ ॥

इन्द्रमाध्वास्य गोबिन्दः सुसम्पूज्य विसृज्य च ।

सभार्यो गरुडारूढः प्राग्न्योतिषपुरं ययौ

॥ ४ ॥

हिमाद्रौ तुङ्गशिखरे जलाशयनिलदुर्गमम् ।

गिरिदुर्गं शस्त्रदुर्गैर्मुपाशायुतेवृतम्

॥ ५ ॥

स सम्प्राप्य भटैर्गुप्तं दानवेन्द्रपुरं महत् ।

गदया निर्विभेदादिं प्राकाराकारसंस्थितम्

॥ ६ ॥

तन्निर्भिय प्रविशन्तः शस्त्रदुर्गाणि सायकैः ।

चकर्त मीरवं पाशं चक्रेणामन्दमच्छिनत्

॥ ७ ॥

धुरमालां तथा घोरां निचकर्तासिना हरिः ।

वायव्याक्षेण सलिलं वारुणाक्षेण पावकम्

॥ ८ ॥

हरिर्निमिषमात्रेण नाशयामास भारत ।

शङ्खनादेन तीव्रेण मनांसि च मनस्विनाम्

॥ ९ ॥

पाञ्चजन्यध्वनिं श्रुत्वा युगान्ताशनिभीषणम् ।

मुरः शयान उत्तस्थौ दैत्यः पञ्चशिरा जलात्

॥ १० ॥

त्रिशूलमुग्रम्य सुदुर्निरीक्ष्यो

युगान्तसूर्यानिलरोचिरुज्ज्वलः ।

ग्रसंखिलोका निव पञ्चभिर्मुखैः

अभ्यद्रवत् ताक्ष्यसुतं यथोरगः

॥ ११ ॥

आविध्य शूलं तरसा गरुत्मते

निरस्य वक्त्रेर्व्यनदन् स पञ्चभिः ।

सं रोदसी सर्वदिशोऽन्तरं महान्

अपूरयन्नण्डकटाहमावृणोत्

॥ १२ ॥

तमापतन्तं त्रिशूलं गरुत्मते

चकर्त बाणद्वितयेन केशवः ।

मुखेषु तस्यापि शरान् समर्पयत्

पुनर्गदां सोऽप्यमुचन्मधुद्विपे

॥ १३ ॥

तमापतन्तीं गदया गदाग्रजो

गदां मृषे निर्विभिदे सहस्रधा ।

उग्रम्य बाहुनभिधावतो रिपोः

शिरांसि चक्रेण जहार लीलया

॥ १४ ॥

व्यसुः पपाताम्भसि कृत्तकन्धरो

निकृत्तशृङ्गोऽद्रिरिवेन्द्रतेजसा ।

पपात विष्णोः शिरसि प्रमोदिनी

प्रसूनवृष्टिर्निहते मुरेऽसुरे

॥ १५ ॥

तस्यात्मजाः सप्त पितुर्बधातुः

आश्विकीर्षवस्तस्य रणे प्रतिक्रियाम् ।

ध्रुवश्चरिण्युः श्रवणो विभावसु-

र्नभो बसुस्वानरुणश्च सप्तः

॥ १६ ॥

रथान् समारुह्य वृषप्रयुक्तान्

भीमप्रयुक्ता भवनान्निराक्रमन् ।

प्रयुञ्जतासज्य शरासनान् भटाः

शक्त्यष्टिशूलानमिते रूपोल्बणान्

॥ १७ ॥

तच्छस्त्रकूटं भगवान् स्वमार्गणै-

रमोघवीर्यस्तिलशश्चकर्त ।

तान् योद्धुमिच्छन्ननयद् यमक्षयं

निकृत्तशीर्षोरुभुजाङ्गिकामुक्तान्

॥ १८ ॥

ततो द्रुततरं गत्वा भटा राजपुरं महत् ।

हतान् मुरसुतान् सर्वान् नरकाय न्यवेदयन्

॥ १९ ॥

स्वानीकपानच्युतचक्रसायकैर्हतान्

निशम्याशु चुकोप भूमिजः ।

निरीक्ष्य दुर्मर्षण आसवन्सदैर्गजेः

पयोऽग्निप्रभयैर्निराक्रमत्

॥ २० ॥

रथैरनेकसाहसैर्गजैश्च बहुभिर्वृतः ।

महत्या सेनया युक्तध्यायादायोधनं बली

॥ २१ ॥

दृष्ट्वा सभार्यं गरुडोपरिस्थितं

सूर्योपरिष्टान् सतदिदं यथा ।

गृहीतकोदण्डमुदारशङ्ख-

कीर्मादकीचक्रपरं चतुर्भुजम्

॥ २२ ॥

नीलजीमूतसङ्घातं दृष्ट्वा तं गजवाहनम् ।

शङ्खमाभ्यास गोविन्दः सिंहनादं व्यनीनदत्

॥ २३ ॥

वरुणिनी दैत्यपतेः सुधोरान्

शरान् ववर्षाञ्च्युतमूर्ध्नि दुर्जया ।

कृष्णे स भीमो व्यसृजच्छतर्ष्णीं

लोहायसीं तेन भृशं स विज्ये

॥ २४ ॥

अनेकबाणान् निर्मुक्तान् नरकेण स्मयन्निव ।

चकतं बाणैर्युगपत् तदद्भुतमिवाभवत्

॥ २५ ॥

नतोऽनु सैन्यं भगवान् गदाग्रजां विचित्रपत्रैर्निशितैः शरीरैः ।

निकृन्तवाहूरुशिरोऽङ्घ्रिविग्रहं चकार तूर्णं नृप साधकुञ्जरम् ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे त्रिपष्टिरध्यायः ॥

अथ चतुःपष्टिरध्यायः

श्रीशुक उवाच-

यानि योधैः प्रयुक्तानि शस्त्रास्त्राणि कुरूद्वह ।

अच्छिन्तुं केशवस्तीक्ष्णैः शरैरेकैकशस्त्रिभिः

॥ १ ॥

उद्यमानः सुपर्णेन पद्माभ्यां निघ्नतान् गजान् ।

गरुत्मता हन्यमानान्पुण्ड्रपद्मनखैर्गजाः

॥ २ ॥

तुरङ्गमाश्च दुर्दर्षाः पेतुरुष्यां गतासवः ।

दृष्ट्वा विद्रावितं सैन्यं गरुडेनादितं स्वकम्

॥ ३ ॥

तं भीमः प्राहरच्छत्सया बल्लेणेव हरिर्गिरिम् ।

तपाऽतिविद्धो गरुडो मालाविद्ध इव द्विपः

॥ ४ ॥

न किञ्चिदपि राजेन्द्र चचाल नरकाहवे ।

ततः कार्मुकमादाय नरकः शरसञ्चयान्

॥ ५ ॥

मुमोच कृष्णे तान् सर्वानच्छिन्तुं केशवः शरैः ।

ततोऽर्धचन्द्रं नरकं सुसंघाय शरासने

॥ ६ ॥

आक्रुष्टकामं विज्ञाय तच्चार्पं केशवोऽच्छिन्तुं ।

ततः कालापसमयीं गदां गुर्वी धरासुतः

॥ ७ ॥

आददे तां धुरेण चकतं मधुसूदनः ।

ततो निशातं परशुं भीमः परबलार्दनः

॥ ८ ॥

प्राहिणोद् विष्णवे तं च चिच्छेद श्रीधरोऽसिना ।

ततः कृष्णाय चिक्षेप तोमरान् पञ्चसप्तति

॥ ९ ॥

चकार सिंहनादं च नरकः परवीरहा ।

तांस्तोमरान् कुरुश्रेष्ठ शरैरेकेन केशवः

चिच्छेद यौगपद्येन तदद्भुतमिवाभवत्

॥ १० ॥

शूलं भीमोऽञ्च्युतं हन्तुमाददे वितपोद्यमः ।

तद्विसर्गात् पूर्वमेव नरकस्य शिरो हरिः ।

अपाहरद् गजस्यस्य चक्रेण धुरनेमिना

॥ ११ ॥

सकुण्डलं चारुकिरीटभूषितं वभौ पृथिव्यां पतितं समुज्ज्वलत् ।

हांसति साध्वित्युपयः सुरेश्वरा मान्यैर्मुकुन्दं विकिरन्त ईडिरे ॥

हत्वा हरिर्नरकं दैत्यवर्षं मरुद्रणैः सहितो लोकपालैः ।

समाहृतः पौरमुख्यैः सभार्यः प्राग्न्योतिपं प्राविशद् द्रष्टुकामः ॥

तत्रापश्यद् यदुश्रेष्ठो विचित्रं मणिपर्वतम् ।

छत्रं च वारुणं ह्यं सलिलसावि भारत

॥ १४ ॥

शक्राय प्राहिणोद् भूयः केशवो मणिपर्वतम् ।

वरुणाय तथा छत्रं प्राहिणोद् दैत्यकिङ्करीः

॥ १५ ॥

तान् विसृज्य हरिर्देवान् स्ययमेव जगत्पतिः ।

प्राविशद् भीमसदनं पुरन्दरपुरोपमम्

॥ १६ ॥

ततो धरा कृष्णमुपेत्य कुण्डले प्रतप्ताम्बूनदरत्नभास्वरे ।

पौरं च वीरं भगदत्तसञ्ज्ञितं निवेद्य मालामपि वैजयन्तीम् ॥

अस्तीषीदथ विधेशं देवी देववराचितम् ।

प्राञ्जलिः प्रणता राजन् भक्तिप्रवणया धिया

॥ १८ ॥

पृथिव्यावच-

नमस्ते देवदेवेश शङ्खचक्रगदाधर ।

भक्तेच्छोपासकरूपाय परमात्मन् नमोऽस्तु ते

॥ १९ ॥

नमः पङ्कजनाभाय नमः पङ्कजमालिने ।
 नमः पङ्कजनेत्राय नमस्ते पङ्कजाङ्गये ॥ २० ॥
 नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय विष्णवे ।
 पुरुषाद्यादिवीजाय पूर्णबोधाय ते नमः ॥ २१ ॥
 अजाय जनपित्रेऽस्य ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ।
 चराचरात्मन् लोकेश परमात्मन् नमोऽस्तु ते ॥ २२ ॥
 त्वं वै सिसृक्षु रज उत्कटं प्रभो
 तमो निरोधाय विभर्षिं संव्रतम् ।
 स्थानाय सत्त्वं जगतो जगत्प्रभो
 कालः प्रधानः पुरुषोऽस्यपारः ॥ २३ ॥
 अहं पयो ज्योतिरधोऽनिलो नभो
 मात्राणि देवा मन इन्द्रियाणि ।
 कर्ताऽभिमानीत्यखिलं तु कारणं
 त्यप्यद्वितीये भगवन्नयं भ्रमः ॥ २४ ॥
 तस्यात्मजोऽयं तव पादपङ्कजं भीतः प्रपन्नार्तिहरं प्रसादितुम् ।
 तत्पालयन् कुरु हस्तपङ्कजं शिरस्यमुप्याखिलकल्मषापहम् ॥

श्रीशुक उवाच—
 इति भूम्याऽर्चितो वाग्भिर्भगवान् भक्तिनम्रया ।
 प्रसवः प्रददी तस्मै भगदत्ताय चाभयम् ॥ २६ ॥
 राज्ये नियोज्य तं वंश्ये तदमात्यांश्च तत्पदे ।
 भीमावरोधकान्तानां श्रेणीः स प्राविशद्हरिः ॥ २७ ॥
 तत्र राजन्यकन्यानां पद्मसहस्राधिकायुतम् ।
 भीमाहृतानां विक्रम्य राजभ्यो ददशे हरिः ॥ २८ ॥
 तं प्रविष्टं स्त्रियो वीक्ष्य ताः सर्वा नयपीबनाः ।
 स्थलकृता विचित्राङ्गयो नरवर्य विमोहिताः ॥ २९ ॥
 मनसा वञ्चिरेऽभीष्टं पतिं दैवोपपादितम् ।
 भूयात् पतिरयं मह्यं धाता तदनुमोदताम् ॥ ३० ॥
 इति सर्वेश्वरे कृष्णे ता नायौ हृदयं दधुः ।
 ताः प्राहिणोद् द्वारवतीं सुमृष्टचिराम्बराः ॥ ३१ ॥
 खरैरुष्टैर्महाकोशान् रथांश्च द्रविणं महतुः ।
 ऐरावतकुलेभांश्च चतुर्दन्तान् मदोक्तान् ॥ ३२ ॥
 भगदत्ताय दत्त्वं सुप्रतीकं ततोऽपरान् ।
 पाण्डुरांश्च चतुःपङ्क्तिं प्रेषयामास केशवः ॥ ३३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे उत्तरार्धे चतुःपष्ठिरध्यायः ॥

अथ पञ्चपष्ठिरध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 हत्वा नरकमत्पुण्यं दानवं दानवान्तकः ।
 आरुह्य गरुडं प्राप्तात् प्राग्व्योतिषपुरावृष ॥ १ ॥
 स गच्छन् गगने विष्णुर्वन्दितुं देवमातरम् ।
 जगाम त्रिदशावासं सहितः सत्यभामया ॥ २ ॥
 स्वर्गद्वारं गतो विष्णुर्दध्मौ शङ्खं महास्वनम् ।
 उपाजग्मुस्तदाकर्ण्य सार्वपाया दिवीकसः ॥ ३ ॥
 पूजितस्तैः सुरैः कृष्णो भक्तिनम्रिर्गतज्वरीः ।
 सुरेन्द्रभवनं दिव्यं प्रविवेश मनोरमम् ॥ ४ ॥
 तत्र शक्रः समं शच्या पूजयामास केशवम् ।
 रत्नराभरणीर्दिव्यगन्धमाल्यैश्च शोभनः ॥ ५ ॥

ततः प्रायात् पुरीं मातुरदित्याः सह भार्यया ।
 दृष्ट्वोपतस्थे तं देवी पुत्रमायान्तमच्युतम् ॥ ६ ॥
 बबन्धे तां हरिस्तं सा पूजयामास भामिनी ।
 आशीर्भिः परमप्रीता चिरदृष्टं यदूतम् ॥ ७ ॥
 सत्यभामाऽपि कीरव्य श्वश्रुः कृष्णेन चोदिता ।
 पादयोः कुण्डले तस्या निधाय प्रणनाम वै ॥ ८ ॥
 सुयामाक्षिप्य सन्तुष्टा सा पुनर्लब्धकुण्डला ।
 आनन्दवाप्यप्रचुरा प्राहेदं कश्यपप्रिया ॥ ९ ॥
 न ते जरा न वैरूप्यं कान्तेन सह विप्रियम् ।
 भूयात् कन्याणि सुन्यकं मत्प्रसादात् कदाचन ॥ १० ॥
 ततोऽनुज्ञाय तां देवी त्रिदशानपि केशवः ।
 आरुह्य प्रययी तादृश्यं सहितः सत्यभामया ॥ ११ ॥

महात्मना गगने देवदेव्या	नीयमाने च वृक्षेऽस्मिन् पारिजाते शुचिस्मिते ।
गरुत्मता नीयमाने विचित्रम् ।	सद्गामो जायते पोरसिदृशैर्जयकाङ्क्षिभिः ॥ २६ ॥
अपश्यतां नन्दनं चारुगुप्तं	इत्युक्तो देवदेवेन सत्यभामा पुनर्हरिम् ।
शचीभर्तुर्दयितं हृद्यगन्धम् ॥ १२ ॥	प्राह भीषणसे किं मां व्यतीकैः कंसमर्दन ॥ २७ ॥
वनं हृष्टा दिव्यगन्धं सुपुष्पं	नाभ्यनन्दद् दुराचारा शची मां गृहभागताम् ।
कृष्णं सत्या प्राह पाणी गृहीत्वा ।	हेतुर्हि बृधस्तस्यायं भर्तृपौरुषगर्विता ॥ २८ ॥
प्रविश्यास्मिन् सापुष्पितं विहर्तुं	नेतव्यः सर्वथा बृधः पारिजातोऽयमच्युत ।
मुहूर्तं मे कामयते केशयेति ॥ १३ ॥	प्रियाऽहं तव चेन्नाय नोचेद् विरम साम्प्रतम् ॥ २९ ॥
अथावरुह्य गरुडात् तस्या वचनगीरवात् ।	इत्युक्तः सत्याया कृष्णस्ताननाहत्य रक्षकान् ।
प्रविवेश वनं कृष्णः पालितं शक्रकिङ्करीः ॥ १४ ॥	उत्पाट्यारोपयामास पारिजातं गरुत्मति ॥ ३० ॥
तत्रापश्यत् तरून् दिव्यान् मत्तसारद्रवनादितान् ।	ततो निवारयामासुर्गोविन्दं वनपालकाः ।
फलभारनतान् भूग्रेस्सूरजसाऽऽवृतान् ॥ १५ ॥	केचिद् द्रुततरं जग्मुर्देवेन्द्राय निवेदितुम् ॥ ३१ ॥
चलत्किसलयोपेतान् विहङ्गध्वनिशोभितान् ।	कृष्णकृष्ण न हर्तव्यस्तरुणोऽमरार्चितः ।
विचरन्ती तथा तत्र पारिजातं महाद्रुमम् ॥ १६ ॥	हरसे यदि तस्य त्वं फलं सयोऽनुभोक्ष्यसि ॥ ३२ ॥
हृष्टा एषच्छ गोविन्दं विस्मयाकुललोचना ।	प्राप्नोषि न पुरीं कृष्ण सहानेन महीरुहा ।
किन्नामाऽयं तरुर्देव विचित्रो भुवनत्रये ॥ १७ ॥	सद्यः पश्यसि देवेन्द्रं पृथतोऽभ्युपतापुषम् ॥ ३३ ॥
सत्यमेतस्य वृक्षस्य कृतार्थाः फलभागिनः ।	सुरेन्द्रान्तिकमासाय द्रुतं ते वनरक्षकाः ।
प्रवालमूलो विपुलो जातरूपमहातनुः ॥ १८ ॥	उपविष्टं समं शच्या शक्रं हृष्टाऽब्रुवन् नृप ॥ ३४ ॥
इन्द्रनीलच्छदच्छत्रो लसद्वैडूर्यवेदिकः ।	वनरक्षका ऊचुः—
माणिक्यपुष्पो विविधमुक्ताफलफलान्वितः ॥ १९ ॥	अवज्ञायामासिलान् देवानिन्द्राणीं च त्वया सह ।
गोमेदपक्वप्रकरो वज्रकिञ्जल्करजितः ।	जहार कृष्णदयिता पारिजातं महाद्रुमम् ॥ ३५ ॥
स्फुरन्मरकतस्थूलशारशातविराजितः ॥ २० ॥	उक्ताऽस्माभिर्भृशं देव वारयद्भिर्हरिप्रिया ।
तरुणैः जगन्नाथ मनो मे हस्ते भूशम् ।	उपालभ्याहरद् बृधं भर्तृपौरुषगर्विता ॥ ३६ ॥
नेतव्योऽयं पुरीं वृक्षो ययहं ते प्रिया प्रभो ॥ २१ ॥	धीशुक उवाच—
छायायामुपविष्टां मामन्यपत्न्यस्तवानय ।	इत्याकर्ण्यप्रियं शक्रो दण्डाहत इवोरगः ।
हृष्टा मंस्थन्ति दयितां सर्वभ्यो मां तवाच्युत ॥ २२ ॥	शरीं विलोक्य पार्श्वस्थां नामृष्यत् तत्पराभवम् ॥ ३७ ॥
इत्युक्तो देवकीपुत्रः सत्यया प्रियकान्तया ।	सन्नाहोयोगमापोष्य सन्निपात्य च सैनिकान् ।
प्राह नायं तरुर्भद्रे नेतव्यो नन्दनाद् वनात् ॥ २३ ॥	लोकपालान् समाहूय निश्चक्राम सुरेश्वरः ॥ ३८ ॥
पुरा क्षीराम्बुप्रेजातो मध्यमानात् सुरासुरैः ।	ऐरावतं चतुर्दन्तमारुह्य वरवारणम् ।
शक्राय दत्तः सकलैस्तदा तत्फलभोक्तृभिः ॥ २४ ॥	गृहीतवज्रं गच्छन्तमनुजमुर्दिवीकसः ॥ ३९ ॥
तन्नाहार्यमनाहत्य मया मित्रं शतक्रतुम् ।	वैश्वानरस्तु तुरगमारुह्य हृददेशितः ।
तरुर्द्वं सरोजाक्षि धर्ममेवानुतिष्ठता ॥ २५ ॥	पोरां शतग्रीमादाय सुवपुच्छां ययौ रणम् ॥ ४० ॥

यमस्त्वारुह्य महिषं दण्डमादाय वीर्यवान् ।
 मृत्युकालादिभिर्पुक्तो युद्धार्थी शक्रमन्वगात् ॥ ४१ ॥
 निर्रक्तश्च महातेजा घोरमारुह्य पौरुषम् ।
 असिहस्तो महाबाहुर्द्विधाय प्रथमो नृप ॥ ४२ ॥
 मकरं भीषणाकारमारुह्य वरुणस्त्वरन् ।
 पाशोद्यतकरः प्रायाद् युद्धायानुशचीपतिम् ॥ ४३ ॥
 बायुः कृष्णमृगारूढो दंशितस्तोमरायुधः ।
 सुरेश्वरमनुप्रायाद् योद्धुं चक्रभृता सह ॥ ४४ ॥
 ऊढां चतुर्भिः पुरुषैः शिविकां नरबाहनः ।
 योद्धुक्कामस्त्वरन् प्रायाद् विष्णुना मुद्रायुधः ॥ ४५ ॥
 ईशानो वृषभं तुङ्गमारुह्य शितशूलभृत् ।
 वासवेन समं प्रायात् भूतकोटिसमन्वितः ॥ ४६ ॥

भेरीशङ्खमृदक्षैश्च पणवानकगोमुखैः ।
 सुवर्णगुण्णिर्दिव्यैः कांस्यतलैश्च भृङ्गभिः ॥ ४७ ॥
 रघनेमिनिनादैश्च हयानां सुरनिःस्वनैः ।
 श्वेलितास्कोटितैर्घोरैः सद्गामाह्वानगर्जनैः ॥ ४८ ॥
 तिष्ठतिष्ठेति मा याहि क यासीति पुनः पुनः ।
 प्रवदद्भिः सुरगणैः शतशोऽप्य सहस्रशः ॥ ४९ ॥
 कम्पयद्भिश्च शस्त्रोपैः प्रेषयद्भिश्च बाहनम् ।
 पुरोऽहमिति गच्छद्भिः शतशोऽप्य सहस्रशः ॥ ५० ॥
 पोरैर्ज्याघातनिर्घोषैः सिंहनादैश्च भृङ्गभिः ।
 अभिदुद्रुवुरुद्धृक्ताः सिंहं गोमायवो यथा ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवतं दशमस्कन्ध उन्नयने पञ्चपष्ठिरध्यायः ॥

अथ षट्पष्ठिरध्यायः

श्रीशुक उवाच—

सुरानभिद्रुतान् दृष्ट्वा सत्यामाह जगत्पतिः ।
 इमे प्राहुणिकाः प्राप्तास्तव वृन्दारका इति ॥ १ ॥
 तथा ब्रुवाणे देवेशे प्रेषिता देवसीनिकाः ।
 नदन्तो मुमुक्षुः कृष्णे शरवृष्टिं कुरूद्वह ॥ २ ॥
 ततः शार्ङ्गं समादाय सत्या व्यसनविक्रवा ।
 मुक्तांश्चिच्छेद बाणौघैस्ताञ्छान् देवसीनिकैः ॥ ३ ॥
 ततो वैश्रवणः श्रीमान् बहुभिर्गुणैर्वृतः ।
 विष्णोरयस्तालमात्रं कार्मुकं कनकाटवि ॥ ४ ॥
 स्वर्णपुद्गलान् शरान् मुञ्चन् सिंहवच्च नदन् मुहुः ।
 अभिदुद्राव समरे तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ५ ॥
 तं पञ्चभिः शरैः सत्या निशितैर्मर्मभेदिभिः ।
 अर्पयामास वेगेन विशाले जठरे नृप ॥ ६ ॥
 सोऽतिविद्धो रणे बाणैस्त्रिभिः भल्लैर्हरिप्रियाम् ।
 अयोधयद् धनपतिः सिंहनादं व्यनीनदत् ॥ ७ ॥
 तानब्रामानर्धचन्द्रेस्त्रिभिश्चिच्छेद सा शरैः ।
 भूयोऽष्टभिः शरैर्देवी यत्सदन्तेर्मनोजवैः ॥ ८ ॥

विव्याध गुहाकपतेर्ललाटे कुरुपुङ्गव ।
 पीडितस्तेभृशं बाणैः पीलस्त्यः क्रोधमूर्च्छितः ॥ ९ ॥
 सन्ध्ये निशितान् बाणानेकविंशति संयुगे ।
 तानन्तरे सत्यभामा सायकैः समभिर्नृप ॥ १० ॥
 चिच्छेद निमिषार्धेन त्रिषेकैकं हरिप्रिया ।
 सत्यभामा ततः क्रुद्धा पीलस्त्यस्य महद्धनुः ॥ ११ ॥
 अर्धचन्द्रेण चिच्छेद मुखेदेशे द्विधा नृप ।
 ततोऽन्यबापमादाय सज्जं कृत्वा धनेश्वरः ॥ १२ ॥
 बवर्ष शरजालानि क्रोधात् सर्पं इव त्रसन् ।
 सर्वास्तान् सायकान् सज्ज्य शरैः सन्नतपर्वभिः ॥ १३ ॥
 चिच्छेद लीलया देवी तदद्भुतमिवाभवत् ।
 ततः क्रुद्धो वैश्रवणः सत्यभामां विलोक्य च ॥ १४ ॥
 ग्राह पश्य हनिष्यामि त्वामय मम पौरुषम् ।
 इत्युक्त्वा तालमात्रे तु चापे गुहाकसत्तमः ॥ १५ ॥
 पश्यतां सर्वदेवानां मार्तुकामः पराभवम् ।
 सन्ध्ये सृष्टिं देवीमर्धचन्द्रं शरोत्तमम् ॥ १६ ॥

तदवेत्य मनस्तस्य धुर्येण इरिषिया ।		विदित्वा पुण्डरीकाक्षं सङ्ग्रामे प्रत्युपस्थितम् ।	
चिच्छेद कामुकं तस्य मुष्टिदशं कुरूद्रह	॥ १७ ॥	न्यवर्तत कुरुश्रेष्ठ प्राणत्राणपरायणः	॥ ३२ ॥
ततो मुद्रमादाय घोरं दानवभीषणम् ।		ततो महिषमारुह्य दण्डमुद्यम्य भास्वरम् ।	
भ्रामयित्वा शतगुणं देव्यं विशेप वित्तपः	॥ १८ ॥	कृष्णमभ्यद्रवद् युद्धे यमः क्रोधारुणक्षणेः	॥ ३३ ॥
तं मुद्रं महाघोरमायान्तं कुरुपुङ्गव ।		तमुद्यतमहादण्डं दृष्ट्वा कमललोचनः ।	
वामेन पाणिना कृष्णो जग्राहोच्चैर्जहास च	॥ १९ ॥	गदां बिसृज्य तद्धस्तात् पातयामास भूतले	॥ ३४ ॥
ततो निवृत्तसङ्ग्रामो विदुद्राघ धनेश्वरः ।		गदया ताडिते दण्डे त्रस्तहस्तः परेतराट् ।	
शशांस देवीं कृष्णश्च समाक्षिप्याभिपूजयन्	॥ २० ॥	विदुद्राघ परावृत्य महिषेण कुरूद्रह	॥ ३५ ॥
पलायिते धनपती सङ्ग्रामे कंसधरिणा ।		वैवस्वतं गतं दृष्ट्वा निर्वृतिर्भयविह्वलः ।	
वरुणोऽभ्यद्रवत् कृष्णं पाशमुद्यम्य संयुगे	॥ २१ ॥	नाभ्यवर्तत गोविन्दं योद्धुं विदिततद्गलः	॥ ३६ ॥
तमायान्तमभिप्रेक्ष्य तार्क्ष्यो मकरवाहनम् ।		शङ्करस्तु महातेजस्विशूली वृषवाहनः ।	
अभ्यद्रवन्महासत्त्वः शार्दूल इव गोवृषम्	॥ २२ ॥	अनेकभूतसहायैः कृष्णमभ्यद्रवद् रणे	॥ ३७ ॥
तयोः समभवद् युद्धं घोरं तार्क्ष्यजलेशयोः ।		तावुभी लोकविख्यातौ बलिनी वीर्यशालिनी ।	
यथा देवासुरे युद्धे बलियासवयोरिव	॥ २३ ॥	चक्राते कदनं घोरं परस्परजयैषिणौ	॥ ३८ ॥
तत्र कायपपुत्रस्य कण्ठे पादां जलेश्वरः ।		ईशानो दशभिर्बाणैः कृष्णं तार्क्ष्यं च पञ्चभिः ।	
क्रुद्धश्चक्रे विन्यस्य सिंहः सिंहमिवीजसा	॥ २४ ॥	विन्याध समरे राजन् तिष्ठतिष्ठेति चाब्रवीत्	॥ ३९ ॥
तं पञ्चकोट्या गरुडः समुद्धृत्य जलेश्वरम् ।		ततः शार्ङ्गं समादाय कृष्णः परंपुरञ्जयः ।	
पद्भ्यां गृहीत्वा मकरं विशेप वरुणालये	॥ २५ ॥	त्रिंशद्विपुंगपद् वाणीर्विन्याध वृषवाहनम्	॥ ४० ॥
कृच्छाद् गृहीतपाशास्तु वरुणो गतवाहनः ।		गरुडः पञ्चगारिषु पद्भ्यां द्वाभ्यां च संयुगे ।	
पदातिरेव सङ्ग्रामाद् विदुद्राघ यथागतम्	॥ २६ ॥	पञ्चाभ्यां चक्षुकोट्या च मर्दयामास तं वृषम्	॥ ४१ ॥
तथा गते वार्षिपतौ सङ्ग्रामे वायुपावकी ।		भूयोऽपि कृष्णो नाराचैः पञ्चाशत्प्रमितैर्नृप ।	
सममेवाभ्यवर्ततां गोविन्दं कुरुसत्तम	॥ २७ ॥	योधयामास समरे शङ्करं लोकशङ्करम्	॥ ४२ ॥
पावकः पञ्चभिर्बाणैर्मारुतश्च तथा त्रिभिः ।		ततः त्रिशूलमाविध्य निशितं घोरदर्शनम् ।	
अयोधपद् हपीकेशं तदद्भुतमिवाभवत्	॥ २८ ॥	प्राहिणोद् वासुदेवाय कुपितो पूर्वैर्दिनैः	॥ ४३ ॥
ततः प्रहस्य गोविन्दो बाणेनैकेन पावकम् ।		दृष्ट्वा त्रिशूलमायान्तं केशवस्तं निवारितुम् ।	
विन्याध सप्तशिवैव समीरणमरिन्दमः	॥ २९ ॥	गदां कौमोदकीं युर्वी प्राहिणोद् दैत्यमर्दनीम्	॥ ४४ ॥
एकेनाग्निः धुर्येण गाढं बद्धसि ताडितः ।		ते वै कौमोदकीशूले कृत्वा नभसि सङ्करम् ।	
तमसाधारणं मत्वा विदुद्राघ रणाद् द्रुतम्	॥ ३० ॥	ज्वलमाने महाघोरे पेततुः सममम्बुधौ	॥ ४५ ॥
दृष्ट्वा समीरणो युद्धादपयातं हुताशनम् ।		निपात्यान्धो त्रिशूलं तद्गदाकौमोदकीं पुनः ।	
सायकाचितसर्वाङ्गमात्मानं चातिविह्वलः	॥ ३१ ॥	आससाद करं बिण्णोस्त्रिशूलमपि शूलिनः	॥ ४६ ॥

तत उच्यम्ब निशितं खड्गं पञ्चगभूषणः ।
 कृष्णमभ्यद्रवत् सङ्गे पाणिभ्यां चोदयन् वृषम् ॥ ४७ ॥
 तूर्णं गृहीत्वा पाणिभ्यां बिपाणे तस्य नन्दिनः ।
 सशूलपाणिं चिक्षेप वैनतेयो धनुश्शतम् ॥ ४८ ॥

ततो विसृज्य सङ्ग्रामं त्रिशूली वृषवाहनः ।
 प्रमथैः सहितः प्रायात् कुरुक्षेत्रं यथागतम् ॥ ४९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे उत्तरार्धे पट्पष्ठिरध्यायः ॥

अथ सप्तपष्ठिरध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 ततः स्वयं देवपतिस्तुङ्गमारुह्य वारणम् ।
 किरीटी बद्धतूणीरः प्रगृहीतशरासनः ॥ १ ॥
 अभ्यद्रवद् रणे कृष्णं गजः केसरिणं यथा ।
 पारिजातकृते राजन् पीलोम्या बचनं स्मरन् ॥ २ ॥
 तमायान्तमभिप्रेक्ष्य हरिः पुरपुरञ्जयः ।
 शङ्खं दम्भौ महानादं दिशः समभिपूरयन् ॥ ३ ॥
 तमभिद्रुत्य देवेन्द्रो महद् बिष्कारयन् धनुः ।
 क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन कृष्णं विव्याध सङ्गरे ॥ ४ ॥
 हरिर्विद्धः क्षुरप्रेण देवराजेन वक्षसि ।
 प्रहस्य साधु शक्रोऽसि युक्तं त इति चाब्रवीत् ॥ ५ ॥
 भूयोऽपि वाणान् दश देवराजः सन्धाय चापे भुजगेन्द्रकल्पे ।
 आकर्णपूर्णं विनिकृष्य कृष्णे मुमोच चक्रेऽसहसिंहनादम् ॥
 तानन्तरं कंसरिपुर्महात्मा छित्त्वा त्रिधैकेन शरेण वाणान् ।
 विव्याध वाणैर्दशभिः सुपीतैः पुरन्दरं भारत लीलयेव ॥७॥
 ते शरा देवराजस्य गात्रं निर्भियं सावृति ।
 शोणिताक्ताः प्रदश्यन्ते भूयो वेगेन निर्गताः ॥ ८ ॥
 पुनश्च शक्रः कोदण्डे शरान् सन्धाय योद्धा ।
 मुमोचाकृष्य गोविन्दस्तांश्चक्रे शरैस्त्रिभिः ॥ ९ ॥
 भूयोऽपि वाणैस्त्रिंशद्भिः सुरराजानमाहवे ।
 अयोधयद्गरिस्ते च ममज्जुः शक्रवक्षसि ॥ १० ॥
 ततश्चकोप देवेन्द्रो दण्डाहत इवोरगः ।
 प्रेषयामास तोत्रेण ताक्ष्यं प्रति महागजम् ॥ ११ ॥
 स राजः प्राप्य गरुडं पाकशासनचोदितः ।
 चतुर्भिर्घट्टयामास दन्तैर्वाहुयुगान्तरे ॥ १२ ॥

ततस्तुण्डेन गरुडः पक्षाभ्यां च तथा नखैः ।
 मर्दयामास कौरव्य गजमीरावताह्वयम् ॥ १३ ॥
 शक्रस्तु वज्रमुच्यम्य घोरं दानवभीषणम् ।
 पश्यतां सर्वभूतानां प्रजहार वृषाकपिम् ॥ १४ ॥
 तमागतं मधुरिपुर्वज्रं दुश्चवनायुधम् ।
 वामेन पाणिना विष्णुर्जग्राह प्रजहास च ॥ १५ ॥
 निरायुधः सुरपतिर्गरुडादितवाहनः ।
 व्यावर्तत रणाद् राजन् ब्रीडावनतकन्धरः ॥ १६ ॥
 तं दृष्ट्वा भ्रष्टसङ्कल्पं पलायनपरायणम् ।
 सन्त्यभामा सुरपतिं प्रहसन्तीदमब्रवीत् ॥ १७ ॥
 सत्वभामोवाच—
 एहि शक्र निवर्तस्व मा याहि कुलिशायुध ।
 पलायनमयुक्तं हि पीलोभ्या बह्वभस्य ते ॥ १८ ॥
 ऐश्वर्यमत्ता पीलोमी भर्तृपीरुपगर्बिता ।
 अवमंस्याति सद्यस्त्वां भार्या रणपराजितम् ॥ १९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्थं देव्या गिरं शक्रः सोपालम्भमुदीरिताम् ।
 निशम्याभिमुखो भूत्वा प्राह देवीं शुचिस्मिताम् ॥ २० ॥
 इन्द्र उवाच—
 येनामरासुरमहोरगवक्षसिद्ध-
 गन्धर्वकिन्नरपिशाचनिशाचरायाः ।
 सृष्टासिलोकगुरुणा रणमूर्ध्नि तेन
 को वा न याति परिभूतिमलं विरुद्धय ॥ २१ ॥
 वत्से यथा तनुवलः सकुदेत्य मात-
 र्युधस्यपानसमये कुरुते विरोधम् ।
 तद्वद् वयं च निजशैशवमप्रमेये
 नाथे विरुद्धय पिशितागनिन्दर्यामः ॥ २२ ॥

इति सत्राजितः पुत्रीमुक्त्वा भारतसत्तम ।
 कृताञ्जलिः प्रणम्याह वामुदेवं पुरन्दरः ॥ २३ ॥
 इन्द्र उवाच—
 नमस्ते देवदेवेश पुण्डरीकाक्ष माधव ।
 क्षमस्व मत्कृतं विश्वगप्रापं जगत्पते ॥ २४ ॥
 न मां त्वदेकशरणं शरणागतवन्तसः ।
 भूरिबालिशमक्षान्तं परित्यक्तुं त्वमहंसि ॥ २५ ॥
 ऐरावतश्च कुलिशं पारिजातश्च पादपः ।
 देवराज्यं च भगवन्नियं चाप्यमरावती ॥ २६ ॥
 त्वदधीनमिदं विश्वमहमाज्ञाकरस्तव ।
 अत्र यद् रोचते नेतुं नीयतां तद् यथेच्छया ॥ २७ ॥
 किन्तु वक्ष्यामि गोविन्द मूलं त्वयि विरुद्धवतः ।
 रमसे मानुषे लोके भगवंस्त्वमनन्यधीः ॥ २८ ॥
 तत्र नीते पारिजाते भवता कल्पपादपे ।
 तेन सा जायते स्वर्गाभिर्विशेषा वसुन्धरा ॥ २९ ॥
 तेनाहं यदुशार्दूल विरोधं कृतवान्स्त्वयि ।
 तत् क्षन्तव्यं त्वया देव कार्याकार्यं विजानता ॥ ३० ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तो देवराजं देवदेवो जनार्दनः ।
 पुरन्दरं कुरुश्रेष्ठ प्राह प्रहसिताननः ॥ ३१ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 अपराधस्त्वया शङ्क न कश्चिदपि चेष्टितः ।
 यत् कृतं तन्ममैवागस्त्वभेदादावयोः परम् ॥ ३२ ॥
 यत् त्वयाऽहं सहस्राक्षं चेष्टितं साध्यसाधु वा ।
 मयैव तत् कृतं सर्वं नात्र कार्या विचारणा ॥ ३३ ॥
 पारिजातस्तुरुश्रेष्ठो मय्याकृते तरुर्विवम् ।
 मन्निर्देशात् सहस्राक्षं स्वयमेवेत्यति नन्दनम् ॥ ३४ ॥
 इत्युक्त्वा वामुदेवेन देवराजः कुरुब्रह्म ।
 गोविन्दं सत्यभामां च प्रसाद्य गरुडं तथा ॥ ३५ ॥
 पुत्रो मे रक्षितव्यस्ते स्यालो वीभत्सुरित्यपि ।
 भूयोभूयः प्रार्थयित्वा कृतानुज्ञः पुरन्दरः ॥ ३६ ॥

सार्धं सकलदिवपालैर्लब्धवज्रः पुरं ययौ ।
 पुरन्दरं सदिकपालं विसृज्य यदुनन्दनः ॥ ३७ ॥
 गरुडं प्राह कीरव्यं चास्यामो द्वारकामिति ।
 गोविन्दं सत्यभामां च पारिजातं च पादपम् ॥ ३८ ॥
 गरुडः पन्नगरिपुर्नीलपीठं वहन् ययौ ।
 सम्प्रविश्य पुरीं रम्यां द्वारतोरणभूषिताम् ॥ ३९ ॥
 पताकामालिनीं दिव्यां सितसंमृष्टभूतलाम् ।
 ऊटोपायनताम्वलसग्न्यन्धकलशाक्षतेः ॥ ४० ॥
 उपस्थितैर्यदुश्रेष्ठैः पूजितश्चाभिवन्दितः ।
 तूर्यमङ्गलनिर्घोषैर्वेदस्वाध्यायनिःस्वनेः ॥ ४१ ॥
 प्रविवेश सभां दिव्यां सुधर्मां वृद्धसेविताम् ।
 आहुकं वसुदेवं च बलभद्रं तथाऽग्रजम् ॥ ४२ ॥
 अभिवाद्य यथान्यायं पूजितस्तैर्यथोचितम् ।
 उपविष्टः सभामध्ये काञ्चने परमासने ॥ ४३ ॥
 रराज राजशार्दूल वृहस्पतिपुरोगमैः ।
 लोकपालरुपासीनैर्दिवि वज्रधरो यथा ॥ ४४ ॥
 प्राज्ञेण सत्यभामायाः पारिजातं महाद्रुमम् ।
 स्थापयामास गोविन्दः सर्वतो मणिकुट्टिमे ॥ ४५ ॥
 आयान्तं देवकीपुत्रं योषित्सार्थेन भूरिणा ।
 धृत्वा द्रष्टुमुपाजग्मुः सकला यादवसिन्धवः ॥ ४६ ॥
 वसुदेवस्तु कीरव्यं रोहिण्यायाः सिधोऽसिलाः ।
 आजग्मुः केशवं द्रुपं जितशत्रुमनामयम् ॥ ४७ ॥
 स दृष्ट्वा मातरो विष्णुर्देवक्या सह सङ्गताः ।
 चक्रे प्रणाममाशीर्भिस्ताश्च तं प्रत्यपूजयन् ॥ ४८ ॥
 रुमिण्यायास्तथा सप्त महिष्यः कृष्णबहभाः ।
 प्रणमुर्देवमभ्येत्य दिव्यरूपाः स्वलङ्कृताः ॥ ४९ ॥
 रेवती रामदयिता त्रिवक्त्रा च यशस्विनी ।
 एकाङ्गना च तन्वङ्गी चित्रा च वरवर्णिनी ॥ ५० ॥
 अन्याश्च कुरुशार्दूल भोजवृष्ण्यन्धकसिन्धवः ।
 आनीतप्रमदासार्धं जिज्ञासुमनामयम् ॥ ५१ ॥

गोविन्दं सत्यभामां चाप्यानीतममरुदुमम् ।
प्रीत्युत्फुल्लमुखाः सर्वे कौतुकाद् द्रष्टुमाययुः

॥ ५२ ॥

ततः समेता यथाजोषं लाजप्रसवतण्डुलिः ।

स्पृष्ट्वा मूर्ध्नि मुकुन्दस्य जग्मुः स्वं स्वं निवेशनम् ॥ ५३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे उत्तरार्धे सप्तपष्ठिरध्यायः ॥

अथ अष्टपष्ठिरध्यायः

श्री शुक उवाच—

आराध्य देवदेवेशं शङ्करं लोकशङ्करम् ।
तपसा तोषयित्वा तं कैलासगिरिवासिनम्

॥ १ ॥

रुग्मिण्यां तनयं लेभे दग्धं कामं पुनर्हरिः ।
वीरं प्रयुष्मनामानं रूपीदार्यगुणान्वितम्

॥ २ ॥

पुत्रार्थमीश्वरं हृष्ट्वा स्वयं लब्धबरो हरिः ।
अवापकीदृशं पुत्रं किं नामानं वदस्वमे

॥ ३ ॥

कामस्तु वासुदेवांशो दग्धः प्राग् रुद्रमन्युना ।
देहोपपत्तये भूयस्तमेव प्रत्यपयत

॥ ४ ॥

स एव जातो वैदर्भ्यां कृष्णवीर्यसमुद्भवः ।
प्रयुष्म इति विख्यातः सर्वतोऽनबन्धः पितुः

॥ ५ ॥

तं शम्बरः कामरूपी हत्वा लोकमनिर्दशम् ।
स विदित्वाऽऽत्मनः शत्रुं पात्स्योदन्वत्यगाद् गृहम्

॥ ६ ॥

तं निर्जंगार बलवान् मीनः सोऽप्यपरैः सह ।
वृत्तो जालेन महता गृहीतो मत्स्यजीविभिः

॥ ७ ॥

तं शम्बराय कैवर्ता उपाजहुरुपायनम् ।
सूदा महानसं नीत्वाऽवयन् स्वधितिनाऽद्भुतम्

॥ ८ ॥

हृष्ट्वा तददरे बालं मायाबन्धे न्यबेदयत् ।
नारदोऽकथयत् सर्वं तस्याः शङ्कितचेतसः

॥ ९ ॥

बालस्य तत्त्वमुत्पत्तिं मत्स्योदरनिवेशनम् ।
सा च कामस्य वै पत्नी रतिर्नाम यशस्विनी

॥ १० ॥

पत्युर्निर्दग्धदेहस्य देहोत्पत्तिं प्रतीक्षती

॥ ११ ॥

निरूपिता शम्बरेण सा सूपीदनसाधने ।
कामदेयं शिशुं बुद्ध्या चक्रे स्नेहं सदाऽभिके

॥ १२ ॥

नानिदीर्घेण कालेन स काष्ण्णीं रूढवीचनः ।
जनयामास नारीणां वीक्षन्तीनां च विभ्रमम्

॥ १३ ॥

सा तं पतिं पद्मदलायतोक्षणं प्रलम्बबाहुं नरलोकसुन्दरम् ।
सश्रीङ्हासांक्षमविभ्रमेक्षितः प्रीत्यापतस्थे रतिरात्मनो धनेः ॥

तामाह भगवान् कार्ष्णिर्मातस्ते मतिरन्यथा ।

मातृभावमतिक्रम्य वर्तसे कामिनीव मे ॥ १४ ॥

रतिरुवाच—

भवान् नारायणसुतः शम्बरेणाहृतो गृहात् ।

अहं तेऽधिकृता पत्नी रतिः कामो भवान् प्रभो ॥ १५ ॥

एष त्वां निर्दशं सिन्ध्यावक्षिपच्छम्बरोऽसुरः ।

मत्स्योऽग्रसीत् तदुदरादिह प्रातो भवान् प्रभो ॥ १६ ॥

तमिमं जहि दुर्धर्षं दुर्जयं शत्रुमात्मनः ।

मायाशतविदं त्वं च मायाभिर्मोहनादिभिः ॥ १७ ॥

परिशोचति ते माता कुररीव गतप्रजा ।

पुत्रसेहाकुला दीना बिबत्सा गौरिवातुरा ॥ १८ ॥

प्रभाप्येवं ददौ वियां प्रयुष्माय महात्मने ।

मायावती महामाया सर्वमायाविनाशिनीम् ॥ १९ ॥

स च शम्बरमभ्येत्य संयुगाय समाह्वयत् ।

अवष्टभ्यौष्ठमाक्षेपैः क्षिपन् सञ्जनयन् कलिम् ॥ २० ॥

सोऽपिक्षिप्तो दुर्बचोभिः पदाहत इवोरगः ।

निश्चक्राम गदापाणिरमर्षात् ताम्रलोचनः ॥ २१ ॥

गदामाविध्य तरसा प्रयुष्माय महात्मने ।

प्रक्षिप्य ज्वनदन्नादं बज्रनिष्पेपनिष्ठुरम् ॥ २२ ॥

तामापतन्तीं भगवान् प्रयुष्मो गदया गदाम् ।

अपास्य शत्रवे क्रुद्धः प्राहिणोत् स्वगदां नदन् ॥ २३ ॥

स च मायां समाश्रित्य दैतेर्यां मयदर्शिताम् ।

निर्ममेऽश्ममयं वर्षं काष्ण्णीं वैहायसोऽसुरः ॥ २४ ॥

बाध्यमानोऽश्मवर्षेण रीम्भिण्यो महारथः ।

सत्त्वात्मिकां महाविद्यां सर्वमायोपमर्दिनीम् ॥ २५ ॥

ततो गीहकगान्धर्वैशाचोरगराक्षसीः ।
 प्राप्युक्तं शतशो दैत्यः कार्पण्यधमयत् स ताः ॥ २६ ॥
 निशातमसिमुद्यम्य सकीरीटं सकुण्डलम् ।
 शम्बरस्य शिरः कायात् ताम्रभञ्जो जसाऽहरत् ॥ २७ ॥
 आकीर्यमाणो दिविजैः स्तुवद्भिः कुसुमोत्तारैः ।
 भार्ययाऽम्बरचारिण्या पुरं नीतो विहायसा ॥ २८ ॥
 अन्तःपुरवरं राजन् ललनाशतसङ्कुलम् ।
 विवेश पन्था गगनाद् बिभ्रतेव बलाहकः ॥ २९ ॥
 तं दृष्ट्वा जलदश्यामं पीतकीशेषवाससम् ।
 प्रलम्बबाहुं ताम्राक्षं सुस्मितं रुचिराननम् ॥ ३० ॥
 अलङ्घितमुसाम्भोजं नीलवक्त्रालकालिभिः ।
 कृष्णं मत्वा खिया भीता निलिन्युस्तत्र तत्र ह ॥ ३१ ॥
 उपधार्य शनैरीशद्विलक्षणेन योषितः ।
 उपजग्मुः प्रमुदिताः सखीरत्नं शुचिस्मिताः ॥ ३२ ॥
 अथ तत्रासितापाङ्गी वैदर्भी वल्गुभाषिणी ।
 अस्मरत् स्वसुतं नष्टं स्नेहसुतपयोधरा ॥ ३३ ॥
 कोन्वयं नरवैदूर्यः कस्य वा कमलेश्वरः ।
 धृतः कया वा जटोरे केयं लब्धाऽप्य केन वा ॥ ३४ ॥
 मम चाप्यात्मजो नष्टो नीतो वा सूतिकागृहात् ।
 एतन्तुल्यवयोरूपो यदि जीवति कुत्रचित् ॥ ३५ ॥

कथं त्वेनेन सम्प्राप्तं सारूप्यं शार्ङ्गधन्वनः ।
 आकृत्याऽवयवैर्गन्ता स्वरहासावलोकनैः ॥ ३६ ॥
 स एव वा भवेन्नृन् यो मे गर्भे धृतोऽर्भकः ।
 अमुष्मिन् प्रीतिरधिका वामः स्फुरति मे भुजः ॥ ३७ ॥
 एवं भीमांसमानायां वैदर्भ्यां देवकीसुतः ।
 देवकीवसुदेवाभ्यां नारदेन महात्मना ॥ ३८ ॥
 अन्यैश्च यादवश्रेष्ठैरुत्तमश्लोक आविशत् ।
 विदितार्योऽपि भगवांस्तूष्णीमास जनार्दनः ॥ ३९ ॥
 नारदोऽकथयत् सर्वं शम्बराहरणादिकम् ।
 तच्छ्रुत्वा महादार्ढ्यं कृष्णान्तःपुरयोषितः ॥ ४० ॥
 देवकीवासुदेवी च कृष्णरामी तथा स्त्रियः ।
 दम्पती तौ परिष्वज्य रुग्णिणी च ययुर्मुदम् ॥ ४१ ॥
 नष्टं प्रयुष्ममायातमाकर्ण्य द्वारकौकसः ।
 अहो मृत इवायातो बालो दिष्टपेति चाब्रुवन् ॥ ४२ ॥
 यं वै मुहुः पितृसरूपनिजेशभावा
 तन्मातरो मनसिजार्द्रहृदोक्तावाः ।
 चित्रं न तत् खलु रमास्पदबिम्बभूते
 कामे स्मरेतेऽश्विपये किमुतान्यनार्यः ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे अष्टपष्ठिरध्यायः ॥

अथ एकोनसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 पीण्ड्रको नाम राजा वै तस्मिन् काले कुरुद्वह ।
 द्वारकां वृष्णिनिलयां निरुध्य बहुसैनिकः ॥ १ ॥
 मर्दयामास कृष्णेन विदित्वा रहितं निशि ।
 तं कामपालः शैनेयो बसुदेवोऽबवायः ॥ २ ॥
 उग्रसेनश्च कौरव्य ये चान्ये यदुपगृह्णन् ।
 तर्पयामासुरायान्तं कालयोग्यमिवातिथिम् ॥ ३ ॥
 राजोवाच—
 कश्चासी पीण्ड्रको नाम कस्मिन् देशे महीमतिः ।
 कस्य वा तनयो ब्रह्मन् सर्वमेतद् ब्रह्म मे ॥ ४ ॥

श्रीशुक उवाच—
 अपुत्रः काशिराजो वै कन्यां सुतनुसञ्ज्ञिताम् ।
 प्रायच्छद् यमुदेवाय राज्यशुल्कां कुरुद्वह ॥ ५ ॥
 तत्र जज्ञे महाबाहुर्दिवाकरसमधुतिः ।
 कुमारः पीण्ड्रको नाम बलवीर्यमदान्वितः ॥ ६ ॥
 बसुदेवसुतत्वाच्च वासुदेवेति शब्धितः ।
 जाते तस्मिन् महाराजो बसुदेवो महाधुतिः ॥ ७ ॥
 राज्यं तस्मिन् समारोप्य सकोशबलवान्मम्
 उवाह कंसाबराजं देवकीं देवतोपमाम् ॥ ८ ॥

निरुद्धो भोजराजेन कंसेनानकदुन्दुभिः ।		पीण्डकोऽपि तदुद्योगमुपलभ्य महारथः ।	
कदाचिदपि न प्रायात् करवीरपुरीमपि	॥ ९ ॥	अश्वीहिणीभिः सहितो निश्चक्राम पुराद् द्रुतम्	॥ २४ ॥
असह्यं मातृसापत्न्यमभ्रातृत्वं तथाऽऽत्मनः ।		तमायान्तं रथोपस्थे सुवर्णगरुडे स्थितम् ।	
स्मरमाणः स काशीशो यदूनद्विजतेऽनिशम्	॥ १० ॥	सुवर्णबाहुयुगलमपश्यत् पीण्डकं हरिः	॥ २५ ॥
स कृष्णरहितां श्रुत्वा समेत्य द्वारकां निशि ।		शङ्कार्यसिगदाशार्ङ्गं श्रीवत्सायुपलक्षितम् ।	
विमृश्य बलभद्रेण शीनेयेनापि निर्जितः	॥ ११ ॥	विभ्राणं कौस्तुभमणिं वनमालाविभूषितम्	॥ २६ ॥
निहतानेकसाहसहयकुञ्जरसैनिकः ।		कीशोयवाससी पीते वसानं गरुडध्वजम् ।	
जगाम परशर्वर्यां पुरीं वाराणसीं नृप	॥ १२ ॥	आमुक्तमाल्याभरणं स्फुरन्मकरकुण्डलम्	॥ २७ ॥
प्रभातायां तु शर्वर्या हरिर्वंदरिकाभ्रमात् ।		दृष्ट्वा तमालम्नाऽसाम्यं कृत्रिमाकारमास्थितम् ।	
आययी तार्क्ष्यमारुह्य द्वारकां रामपालिताम्	॥ १३ ॥	यथा नटं रत्नगतं बिजहास भृशं हरिः	॥ २८ ॥
सपताकैः सार्धपादैर्यदुवृण्यन्धकादिभिः ।		क्षणेन तं काशिपतेः सैनिका दृढधन्विनः ।	
अभिवर्णितवृत्तान्तः प्राविशत् केशवः सभाम्	॥ १४ ॥	शिराच्छादयामासुर्मेषाः शैलमिवाभ्रमसा	॥ २९ ॥
कदाचित् पीण्डको नाम काशिराजः प्रतापवान् ।		केचिद् राजन् रथानश्चानास्थाय रणमूर्धनि ।	
वासुदेवोऽहमित्यज्ञो दूतं कृष्णाय प्राहिणोत्	॥ १५ ॥	शूलैर्गदाभिः परिचैः शक्त्युष्टिप्रासतोमरैः ।	
त्वं वासुदेवो भगवानवतीर्णो जगत्पतिः ।		असिभिः पट्टसैर्वाणैः प्रहरन्त्रयो हरिम्	॥ ३० ॥
इति प्रस्तोभितो बालैर्मने स्वात्मानमच्युतम्	॥ १६ ॥	तस्य काशिपतेर्मित्रं पाष्णिग्राहोऽपरो नृपः ।	
दूतस्तु द्वारकामेत्य सभायामास्थितं हरिम् ।		अश्वीहिणीभिस्तिसृभिरुपायानृप सङ्गरम्	॥ ३१ ॥
कृष्णं कमलपत्राक्षं राजसन्देहमब्रवीत्	॥ १७ ॥	कृष्णस्तु तत्पीण्डककाशिराजयोर्वलं	
वासुदेवोऽवतीर्णोऽहमेक एव न चापरः ।		गजस्यन्दनवाजिपत्तिमत् ।	
भूतानामनुकम्पार्थं त्वं तु मिथ्याभिधां त्यज	॥ १८ ॥	गदासिचक्रेपुभिरार्दयद् भृशं यथा	
यानि त्वमस्मबिहानि मीढ्वाद् विभर्ष्यभीतवत् ।		युगान्ते हुतभुक् प्रभाज्वलन्	॥ ३२ ॥
त्यत्तवेहि मा त्वं शरणं नो चेद् देहि ममाहवम्	॥ १९ ॥	आपोधनं तद् रथवाजिकुञ्जर-	
कल्पनं तदुपाकर्ण्य पीण्डकस्यात्यमेधसः ।		द्विपत्त्रोष्ट्रैरिपुणाऽवखण्डितैः ।	
उच्चैरुग्रसेनायाः सभ्याः प्रजहसुस्तदा	॥ २० ॥	बभौ च तन्मानवहं मनस्विनां	
उवाच दूतं भगवान् परिहासकथामनु ।		आक्रीडनं भूतपतेरिबोल्बणम्	॥ ३३ ॥
उत्तरस्थे मूढ चिह्नानि यैस्त्वमेवं विकल्पसे	॥ २१ ॥	अथाह पीण्डकं शोरिर्भौभो पीण्डक यद् भवान् ।	
मुखं तव विधायान्नं कङ्कगुध्रवलेवृतम् ।		दूतवाक्येन मामाह तान्यस्त्राण्युत्सृजामि ते	॥ ३४ ॥
शयिष्यसे हस्तत्र भविता शरणं शुनाम्	॥ २२ ॥	त्याजयिष्येऽभिधानं मे यत् त्यायाऽथ मृषा कृतम् ।	
इति दूतस्तदाक्षेपं स्वामिने सर्वमाहरन् ।		ब्रजामि शरणं तेऽयं यदि नेच्छामि संयुगम्	॥ ३५ ॥
कृष्णोऽपि रथमारुह्य प्रायात् कार्श्यां ससैनिकः	॥ २३ ॥	इति क्षिप्या शितैर्याणैर्विरथीकृत्य पीण्डकम् ।	
		शिरोऽहरद् रथाङ्गेन बजेणेन्द्रो यथा गिरैः	॥ ३६ ॥

तथा काशिपतेः कायाच्छिर उत्कृत्य पत्रिभिः ।
न्यपातयत् काशिपुषां पत्रकोशमिवानिलः ॥ ३७ ॥
एवं मत्सरिणं हत्वा पीण्डकं ससखं हरिः ।
द्वारकामाविशत् सिद्धेर्गीषमानकयामृतः ॥ ३८ ॥
शिरः पतितमालोकय राजद्वारं सकुण्डलम् ।
किमिदं कस्य वा वक्त्रमिति संशयिरे जनाः ॥ ३९ ॥
राज्ञः काशिपतं ज्ञात्वा महिष्यः पुत्रवान्धवाः ।
पीराः शोकहता राजन् नाधनाधेत्युपाद्रवन् ॥ ४० ॥
सुदक्षिणस्तस्य सुतः कृत्वा संस्थाविधिं पितुः ।
निहत्य पितृहन्तारं यास्याम्यपचितिं पितुः ॥ ४१ ॥
इत्यात्मनाऽभिसन्धाय सोषाध्यायो महेश्वरम् ।
सुदक्षिणोऽर्चयामास परमेण समाधिना ॥ ४२ ॥
प्रीतोऽयिमुक्ते भगवांस्तस्मै वरमदाद् भवः ।
पितृहन्तुर्वधोपायं स ब्रह्मे वरमीप्सितम् ॥ ४३ ॥
दक्षिणाग्निं परिचर ब्राह्मणेः सह कल्बिजः ।
अभिचारविधानेन स चाग्निः प्रमथैर्वृतः ॥ ४४ ॥
साधयिष्यति सद्गल्पमब्रह्मण्यैः प्रयोजितः ।
इत्यादिष्टस्तथा चक्रे कृष्णायाभिचरन् नृपः ॥ ४५ ॥
ततोऽग्निरुत्थितः कुण्डान्मूर्तिमानतिभीषणः ।
तप्तताम्रशिखाश्मश्रुरद्धारोद्धारिलोचनः ॥ ४६ ॥
दंष्ट्रोश्चक्रुर्दन्तकठोरारस्यः स्वजिह्वा ।
आलिहन् सृक्णिर्गन्ते विधुन्वन् त्रिशिखं ज्वलन् ॥ ४७ ॥
पद्भ्यां तालप्रमाणाभ्यां कम्पयन् धरणीतलम् ।
सोऽभ्यधावद् बृतो भूतैर्द्वारकां प्रदहन् दिशः ॥ ४८ ॥
तमाभिचारदहनमायानं द्वारकीकसः ।
विलोक्य तत्रसुः सर्वे वनदाहे यथा मृगाः ॥ ४९ ॥

अश्वैः सभायां क्रीडन्तं भगवन्तं भयातुराः ।
त्राहि त्राहीति लोकेशं बह्वैः प्रदहतः पुरम् ॥ ५० ॥
श्रुत्वा तज्जनवैक्लवं दृष्ट्वा स्वानां च सङ्गतम् ।
शरण्येशः प्रहस्याह मा श्रेष्ठ्यवितास्म्यहम् ॥ ५१ ॥
सर्वस्यान्तर्बहिः सोऽथ कृत्यां माहेश्वरीं विभुः ।
विज्ञाय तद्विघातार्थं पार्थस्थं चक्रमादिशत् ॥ ५२ ॥
तत् सूर्यकोटिप्रतिमं सुदर्शनं
जान्वत्यमानं प्रभयानलप्रभम् ।
स्वतेजसा खं कुकुभोऽथ रोदसी चक्रं
मुकुन्दस्य इदित्यपूरयत् ॥ ५३ ॥
कृत्यानलः प्रतिहतः स रथाङ्गपाणेः
सौजसा नृप विभग्रमुखो निवृत्तः ।
बाराणसीं प्रति समेत्य सुदक्षिणं तं
सन्निहितं समदहतं स्वकृतोभिचारः ॥ ५४ ॥
चक्रं च विष्णोस्तदनु प्रविष्टं
बाराणसीं साट्टसभालयाषणाम् ।
सर्गोपुरादालककोष्ठतोर्णां
सकेशहस्त्यश्वरूपमन्दिराम् ॥ ५५ ॥
दग्ध्वा बाराणसीं सर्वां विष्णुचक्रं सुदर्शनम् ।
भूयः पार्थमुपातिष्ठत् कृष्णस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ ५६ ॥
य एतत् श्रावयेन्मर्त्य उत्तमशोकविक्रमम् ।
समाहितो वा शृणुयान् सर्वपापैः प्रमुष्यते ॥ ५७ ॥
तावुभौ सर्वपापेभ्यो ब्रह्महत्यादिभिर्नृप ।
विमुच्य देहावसाने विष्णुलोकं प्रयास्यतः ॥ ५८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे
एकान्सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ततितमोऽध्यायः

धीशुक उवाच—
अधिकदा द्वारवत्यां वसतो रामकृष्णयोः ।
सूर्योपरगः सुमहानासीत् कल्पक्षये यथा ॥ १ ॥

तं ज्ञात्वा मनुजा राजन् पुरस्तादेव सर्वशः ।
स्यमन्तपत्रकं क्षेत्रं जम्मुः श्रेयोविधित्तया ॥ २ ॥
निःक्षत्रियां मही कुर्वन् रामः शस्त्रभृतां वरः ।
नृपाणां रुपिरीषेण यत्र चक्रे महाह्वानम् ॥ ३ ॥

ईजे च भगवान् रामो यत्रासमुद्रोऽपि कर्मणा ।
 लोकस्य सङ्ग्रहायेसो यथाऽन्योऽपापनुत्तये ॥ ४ ॥

महत्यां तीर्थयात्रायां तत्रागूर्भारतीः प्रजाः ।
 कृष्णः पोडशसाहस्रमहिषीशिबिकान्वितः ॥ ५ ॥

पुत्रपौत्रजनानीकैर्वारकान्ताकरेणुभिः ।
 नगरस्त्रीकदम्बैश्च प्रियसार्पैश्च संयुतः ॥ ६ ॥

वृष्णयश्च तथाऽङ्गूरवसुदेवगदादयः ।
 ययुर्भारत तत्क्षेत्रं स्वमघं क्षपयिष्णवः ॥ ७ ॥

शठप्रयुक्तसाम्बाश्च सुवज्रोद्धवसारणाः ।
 आहुकं कृतवर्माणं संस्थाप्य पुररक्षणे ॥ ८ ॥

ते रथैर्देवविख्यातेर्हयैश्च तरलप्रभैः ।
 गजैर्वृहद्भिरभ्रैर्नृभिर्विद्याधरयुभिः ॥ ९ ॥

व्यरोचन्त महाभागाः पथि काञ्चनमालिनः ।
 वेदवादित्रिणैपैः शङ्खद्वन्दुभिर्निस्सवनेः ॥ १० ॥

गायन्तः कृष्ण कृष्णेति गोविन्देति च सन्ततम् ।
 ककुभः पूरणं नादेर्जग्मुः सर्वे कुरूद्वह ॥ ११ ॥

समन्तपथकं प्राप्य क्षेत्रं त्रैलोक्यविधुतम् ।
 तृणैः पर्णैस्तथा काष्ठैश्चक्रिरे भवनानि च ॥ १२ ॥

कम्बलाजिनवस्त्राणां शिविराणि महीभूताम् ।
 आसन् विचित्ररूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १३ ॥

तत्राजगमुर्नृपानेके ब्राह्मणाश्च सहस्रशः ।
 वैश्याः शूद्राश्च निःसङ्ख्या ये चान्ये वर्णनिन्दिताः ॥ १४ ॥

रूपयश्च महात्मानो विख्याताः संशितव्रताः ।
 सोषाप्यायाः साग्रिहोत्राः स्नातका गृहमेधिनः ॥ १५ ॥

अन्याश्च वधिराश्वैव कुञ्जवामनपण्डकाः ।
 व्यङ्गा जडाश्च मूकाश्च कर्मक्षयमभीप्सवः ॥ १६ ॥

गोविन्दचरणाभ्योर्जरेणुरजितमस्तकाः ।
 कटकद्वन्द्वैश्चूरहारकुण्डलभूषणाः ॥ १७ ॥

सगन्धदिव्यवसनाः कलत्रैः खेचरा इव ।
 तत्र स्नात्वा महाभागा उपोष्य सुसमाहिताः ॥ १८ ॥

ब्राह्मणेभ्यो ददुर्धनूपांसः सप्रुग्ममालिनीः ।
 रामहृदेषु विधिवत् पुनराब्रुवन् वृष्णयः ॥ १९ ॥

ददुः स्वर्गं द्विजाग्रभ्यः कृष्णे नो भक्तिरस्त्विति ।
 स्वर्गं च तदनृज्ञाता वृष्णयः कृष्णदेवताः ॥ २० ॥

भुक्त्योपविबिभुः कामं स्निग्धच्छायाद्विपाद्विपु ।
 तत्रागतान्ते ददशुः सुहृत्सम्बन्धिनो नृपान् ॥ २१ ॥

मत्स्योशीनरकीसत्यविदर्भकुरुसूत्रयान् ।
 काम्बोजकंकयान् मद्रान् कुन्तिगान्धाकरलान् ॥ २२ ॥

अन्यांश्चैवात्मपक्षीयान् परांश्च शतशो नृपान् ।
 नन्दादीन् सुहृदो गोपान् गोपींश्चात्कण्ठिताधिरम् ॥ २३ ॥

अन्योन्यसन्दर्शनहर्षरहसा
 प्रोत्कुल्लहद्वक्त्रसरोरुहधियः ।
 आश्लिप्य गाढं नयनैः स्रवज्जला
 हृष्यत्त्वचो रुद्रगिरो ययुर्मुदम् ॥ २४ ॥

सियश्च संवीक्ष्य मिथोऽतिसीहदाः
 सचापलापाद्दृशोऽभिरेभिरे ।
 स्तनैः स्तनान् कुहुमपङ्कुरूपितान्
 निहत्य दोर्भ्यां प्रणयाभ्रुलोचनाः ॥ २५ ॥

ततोऽभिवाद्य ते बृहद्गान् यवीथैरभिवादिताः ।
 स्वागतं कुशलं पृष्ट्वा चक्रुः कृष्णकथां मिथः ॥ २६ ॥

पृथा भ्रातृन् स्वसूचीक्ष्य तत्पुत्रान् पितरावपि ।
 भ्रातृपत्नीर्मुकुन्दं च जहौ सङ्ग्रथया शुचः ॥ २७ ॥

कुन्त्युवाच—
 आर्यभ्रातरहं मन्ये आत्मानमकृताशिपम् ।
 यत आपत्सु मद्भ्राता नानुस्मरथ सत्तमाः ॥ २८ ॥

सुहृदो ज्ञातयः पुत्रा भ्रातरः पितरावपि ।
 नानुस्मरन्ति स्वजनं यस्य दैवमदक्षिणम् ॥ २९ ॥

वसुदेव उवाच—
 अम्ब मास्मानस्येधा देवक्रीडनकान् नरान् ।
 ईशस्य हि वशो लोकः कुरुते कार्यतेऽथवा ॥ ३० ॥

कंसप्रतापिताः सर्वे वयं याता दिशो दश ।
 एतर्ह्येव पुनः स्थानं देवेनासादिताः स्वसः ॥ ३१ ॥

श्रीशुक उवाच—
 वसुदेवोऽग्रसेनार्यैर्यदुभिः सेविता नृपाः ।
 आसन्नच्युतसन्दर्शपरमानन्दनिर्वृताः ॥ ३२ ॥

भीष्मो द्रोणोऽम्बिकापुत्रो गान्धारी ससुता तथा ।
सदराः पाण्डवाः कुन्ती सञ्जयो विदुरः कृपः ॥ ३३ ॥
कुन्तिभोजो विराटश्च भीष्मको नग्नजिन्महान् ।
पुरुजिद्व द्रुपदः शैब्यो धृष्टकेतुश्च काशिराट् ॥ ३४ ॥
दमघोषो विशालाक्षो मेघिलो मद्रकैकयाः ।
युधामन्युः सुशर्मा च ससुता वाहिकादयः ॥ ३५ ॥
राजानोऽन्ये च राजेन्द्र युधिष्ठिरमनुव्रताः ।
श्रीनिकेतं वपुः शौगः सखीका वीक्ष्य विस्मिताः ॥ ३६ ॥
अथ ते रामकृष्णाभ्यां सम्यक्प्राप्तसमर्हणाः ।
प्रशशंसुर्मुदा युक्तास्तुष्टाः कृष्णपरिग्रहान् ॥ ३७ ॥
अहो भोजपते यूयं जन्मभाजो नृणामिह ।
यत् पश्यथासकृत् कृष्णं दुर्दर्शमपि योगिनाम् ॥ ३८ ॥
यन्निःसृतं जगदिदं सकलं पुनाति
पादावनेजनपयस्तु वचश्च शास्त्रम् ।
भूः कालभर्जितभगाऽपि यद्विष्णु
स्पर्शोद्भवास्तिरभिवर्पति नोऽस्त्रिलार्यान् ॥ ३९ ॥
तद्दर्शनस्पर्शनानुपपन्नजल्प
शय्यासनान्नशनस्यैवनिपिण्डबन्धाः ।
येषां गृहे निरयवर्त्मनि वर्ततां च
स्वर्गापवर्गविरमः स्वयमास बिष्णुः ॥ ४० ॥
नन्दस्तत्र यदुन् प्राप्तान् भुत्वा कृष्णपुरोगमान् ।
तत्रागमद् वृतो गोपैस्तरसा तद्विदक्षया ॥ ४१ ॥
तं दृष्ट्वा वृष्णयो हृष्टस्तन्यः प्राणमिवोत्पिताः ।
परिपस्त्रजिरे गाढं चिरदर्शनकातराः ॥ ४२ ॥
वसुदेवः परिष्वज्य समीतः प्रेमविह्वलः ।
स्मरन् कंसकृतान् क्लेशान् पुत्रन्यासं च गोकुले ॥ ४३ ॥
कृष्णरामौ परिष्वज्य पतिरावभिवाच च ।
न किञ्चनोचतुः प्रेम्णा साधुकण्ठी कुरूद्वह ॥ ४४ ॥
तावत्सहस्रं समारोप्य बाहुभ्यां परिभ्य च ।
यशोदा च महाभागा सुती विजहनुः शुचः ॥ ४५ ॥
रोहिणी देवकी चैव परिष्वज्य ब्रजेथरीम् ।
स्मरन्त्यौ तत्कृतां मैत्रीं बाष्पकण्ठे समूचतुः ॥ ४६ ॥

को विस्मरेत वां मैत्रीमनुवृतां ब्रजेथरि ।
अप्यवाप्येन्द्रमैथर्यं यस्या नेह प्रतिक्रिया ॥ ४७ ॥
एतावदृष्टपितरो युवयोः स्म पित्रोः
सम्प्रीणनाभ्युदयपौषणपालनानि ।
प्राप्योपनुभवति पश्म ह यद्वदशो
न्यस्तावकुत्रच भयी न सतां परस्तात् ॥ ४८ ॥
गोप्यश्च कृष्णमुपलभ्य चिरादभीष्टं
यत्प्रेक्षणं दृशिषु पश्मकृतं शण्ति ।
दृग्भिर्हृदीकृतमलं परिरभ्य सयः
तद्भावमापुरपि नित्ययुजां दुरापम् ॥ ४९ ॥
भगवांस्तास्तथाभूता विचिकि उपसद्गताः ।
आक्षिप्यानामयं पृष्ट्वा प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ५० ॥
श्रीभगवानुवाच—
अपि स्मरथ नः सख्यः स्वानामर्थचिकीर्षवः ।
गतांश्चिरापितानन्यासह्यात् कृष्णचेतसः ॥ ५१ ॥
अवनुद्वय यथाऽस्मासु इदमेव विशङ्क्ये ।
नूनं भूतानि भगवान् पुनक्ति विपुनक्ति च ॥ ५२ ॥
वायुर्यथा घनानीकं तृणतूलज्वांसि च ।
संयोज्य क्षिपते भूयस्तथा भूतानि भूतकुत् ॥ ५३ ॥
मयि भक्तिर्हि भूतानाममृतत्वाय कल्पते ।
दिष्टवाऽऽसीन्मयि सुखेहो भवतीनां मुदाबहः ॥ ५४ ॥
अहं हि सर्वभूतानामादिरन्तोऽन्तरं बहिः ।
भीतिकानां यथा स्वं वा भूर्वायुर्न्योतिरद्वानाः ॥ ५५ ॥
एवमेतानि भूतानि भूतेष्वान्माऽऽत्मना ततः ।
उभयं मय्यधरे पश्यताथ तमक्षरे ॥ ५६ ॥
श्रीशुक उवाच—
अध्यात्मशिक्षया गोप्य एवं कृष्णेन शिक्षिताः ।
तदनुस्मरणध्वस्तजीवकोशास्तुमप्यगुः ॥ ५७ ॥
नताः स्म ते नाथ पदारविन्दं
योगेश्वरैर्हृदि विचिन्त्यमगाधवोधैः ।
संसारकूपपतितांस्तरणाबलम्वं
मेहं जुषामपि मनस्युदियात् सदा नः ॥ ५८ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ एकसप्ततिरध्यायः

धीशुक उवाच-

तथाऽनुगृह्य भगवान् गोपीनां स गुरुरातिः ।

युधिष्ठिरमपावृच्छत् सर्वांश्च सुहृदोऽव्ययम् ॥ १ ॥

त एवं लोकनाथेन परिपृच्छ्य सुसत्कृताः ।

प्रत्यचूर्हृष्टमनसस्तत्पादेशाहतांहसः ॥ २ ॥

कुतोऽशिवस्त्वचरणांभुजासवं

महन्मनस्तो मुखनिःसृतं कचित् ।

पिबन्ति ये कर्णपुटेरलं प्रभो

देहं भृतस्तत्कृतमुद्गसन्ति हि ॥ ३ ॥

तं त्वाऽऽत्मधामबिबुधात्मगतं

व्यवस्थमानन्दसम्प्लवमस्वण्डविकुण्ठबोधम् ।

कालोपमृष्टनिगमावपनात्तपोग-

मापाकृतिं परमहंसगतिं नताः स्मः ॥ ४ ॥

इत्युत्तमश्लोकशिखामणिं जनेषु

अभिष्टुवत्स्वच्युतकीरवसियः ।

समेत्य गोविन्दकथां मिथोऽगृणन्

नृलोकगीतां शृणु वर्णयामि ते ॥ ५ ॥

द्रीपयुवाच-

हे वैदर्यच्युतो भद्रे हे जाम्बवति कोसले ।

हे सत्यभामे कालिन्दि शीघ्रे रोहिणि लक्षणे ॥ ६ ॥

हे कृष्णपत्न्य एतन्नो व्रतं वो भगवान् स्वयम् ।

उपयेमे यथा लोकमनुकुर्वन् स्वमायया ॥ ७ ॥

रुमिण्युवाच-

चैषाय माऽर्पयितुमुद्यतकार्मुकेषु

राजस्वशेषभटशंसरिताङ्गिण्युः ।

निन्ये मृगेन्द्र इव भागमजाविषूधात्

तच्छीनिकेतचरणाञ्जसमर्चनाय ॥ ८ ॥

सत्यभामोवाच-

यो मे सनाभिवपत्तप्तहृदा ततेन

लिप्ताभिशापमपमार्ष्टुमुपाजहार ।

जित्वश्वराजमथ रत्नमदान् स तेन

नीतच्छिदादिशत मां प्रभवेऽपि दत्ताम् ॥ ९ ॥

जाम्बवत्युवाच-

आज्ञाय देहविकृतिं निजनापदं

सीतापतिं त्रिनवहान्यमुनाऽभियुध्य ।

ज्ञात्वाऽबधीरणमुपाहरदहं मां

पादौ प्रगृह्य मणिनाऽहममुष्य दासी ॥ १० ॥

कालिन्युवाच-

तपश्चरन्तीमाज्ञाय स्वपादस्पर्शकाम्यया ।

सत्त्वोपेत्याग्रहीत पाणिं योऽहं तद्दृहमार्जनी ॥ ११ ॥

मित्रविन्दोवाच-

यो मां स्वयंवर उपेत्य विजित्य भूपान्

निन्ये श्वयूपमिव चात्मवलिं द्विपारिः ।

भ्रातृंश्च मेऽपकुरुतः स्वपुरं त्रियोऽगात्

तस्यास्तु मेऽनुभवमद्वयवनेजनाम्भः ॥ १२ ॥

नीलोवाच-

सप्तोक्षणोऽतिबलवीर्यसुतीक्ष्णभृद्भान्

पित्रा कृतान् क्षितिपवीर्यपरीक्षणाय ।

तान् वीरदुर्मदहनस्तरसा निगृह्य

क्रीडन् बबन्ध ह यथा शिशवोऽजतोकान् ॥ १३ ॥

यश्चेत्यं वीर्यशुल्कां मां दासीभिश्चतुरङ्गिणीम् ।

पथि निर्जित्य राजन्यान् निन्ये तदास्यमस्तु मे ॥ १४ ॥

भद्रोवाच-

पिता मे मातुलेयाय स्वयमाहूय दत्तवान् ।

कृष्णे कृष्णाय तच्चित्तमक्षीहिष्णया सखीजनेः ॥ १५ ॥

तस्य मे पादसंस्पर्शो भवेज्जन्मनि जन्मनि ।

कर्मभिर्भ्रात्र्यमाणाया येन तच्छ्रेय आत्मनः ॥ १६ ॥

लक्षणोवाच-

ममापि राश्यच्युतजन्मकर्म च

श्रुत्वा मुहुर्नारदगीतमास ह ।

चित्तं मुकुन्दे किल पद्महस्तया

वृतः स्वयं यस्तु विहाय लोकपान् ॥ १७ ॥

ज्ञात्वा मम मतं साध्वि पिता दुहितृवत्सलः ।

वृद्धमेन इति ख्यातस्तत्रोपायमर्च्यकरत् ॥ १८ ॥

यथा स्वयंवेरं रात्रिं मत्स्यः पार्थैच्छया कृतः ।
 अयं तु बहिराच्छन्नो दृश्यते स जले परम् ॥ १९ ॥
 ध्रुत्वैतत् सर्वतो भूषा आयुर्मन्यितुः पुरम् ।
 सर्वास्त्रशस्तत्त्वज्ञाः सोपाध्यायाः सहस्रशः ॥ २० ॥
 पित्रा सम्पूजिताः सर्वे यथावीर्यं यथावयः ।
 आददुः सशरं बाणं वेष्टुं पार्पति मद्भियः ॥ २१ ॥
 आदाय व्यसृजन् केचित् सज्जीकर्तुमनीश्वराः ।
 आकोट्यां ज्यां समाकृष्य पेतुरेकेऽमुना हताः ॥ २२ ॥
 सन्यं कृत्वा परे वीराः प्राग्ज्योतिमगधेश्वरी ।
 भीमां दुर्योधनः कर्णो नविन्दन्तदवस्थितिम् ॥ २३ ॥
 मत्स्याभासं जले दृष्ट्वा ज्ञात्वा च तदवस्थितिम् ।
 पार्थो यत्तोऽसृजद्वा बाणान् नाच्छिनत् पस्मृशं परम् ॥ २४ ॥
 राजन् येपु निवृत्तेषु भद्रमानेषु मानिषु ।
 भगवान् धनुरादाय सज्जं कृत्वाऽप्यलीलाया ॥ २५ ॥
 तस्मिन् सन्धाय विशिखं मत्स्यं वीक्ष्य सकृज्जले ।
 छिन्नेपुणाऽपातयन् तं सूर्यं चाभिजिति स्थिते ॥ २६ ॥
 दिवि दुन्दुभयो नेदुर्जयशब्दोऽपतद् भुवि ।
 देवाश्च कुसुमासारान् मुमुर्बुहर्षंविह्वलाः ॥ २७ ॥
 तद्रहमाविशमहं कलन्पुराभ्यां
 पद्भ्यां दिशो भ्रमयती चलेषालाभ्याम् ।
 वृत्ते पिपाय परिपाय च कौशिकाग्रे
 सञ्जीवहासवदना कबरीभूतसक् ॥ २८ ॥
 उन्नीय वक्त्रमुक्कुण्डलकुन्तलन्विड्-
 गण्डस्थलं शिशिरहासकटाक्षमोक्षम् ।
 राज्ञो निरीक्ष्य परितः शनैर्कर्मरारे
 रंसेऽनुरक्तहृदया विदधे स्वमालाम् ॥ २९ ॥
 ततो मूढरूपतद्दृशद्भयानकादयः ।
 निनेदुर्नटनर्तक्यो ननुतृगायिका जगुः ॥ ३० ॥
 एवं वृत्ते भगवति मयेशं नृपयूथपाः ।
 न सेहिरे याज्ञसेनि स्पर्धिर्नो हृच्छयातुराः ॥ ३१ ॥

मां रथं स समारोप्य लसद्भयचतुष्टयम् ।
 शार्ङ्गमुयम्य सन्नद्धस्तस्याधीशश्चतुर्भुजः ॥ ३२ ॥
 दारुकश्चोदयामास काञ्चनोपस्करं रथम् ।
 मिषतां द्विषतां रात्रिं वृकाणां मृगराडिव ॥ ३३ ॥
 ते त्वसज्जन्त राजन्या निषेजुं पथि केचन ।
 संयत्ता उद्धूतेष्वासा ग्रामसिंहा यथा हरिम् ॥ ३४ ॥
 ते शार्ङ्गच्युतबाणीधैर्नुन्नबाह्वद्विकन्धराः ।
 निषेतुः प्रपन्ने केचिदेकं सन्त्यज्य द्रुमुः ॥ ३५ ॥
 ततः पूर्वी पतिजयभृत्यलङ्घतां
 रविच्छदध्वजपटचित्रतोरणाम् ।
 कुशस्थलीं दिवि भुवि चाभिसंस्तुतां
 समाविशत् तरणिरिव स्वकैतनम् ॥ ३६ ॥
 पिता मे पूजयामास सुहृत्सम्बन्धिवान्धवान् ।
 महाहंवासोऽलङ्घरिः शय्यासनपरिच्छदेः ॥ ३७ ॥
 दासीभिः सर्वसम्पद्भिर्भटभरथबाजिभिः ।
 आपुपानि महाहांणि ददौ पूर्णस्य भक्तिः ॥ ३८ ॥
 आत्मरामस्य तस्येमा वयं वै गृहदासिकाः ।
 सर्वसङ्गनिवृत्त्याऽद्धा तपसा च बभूविम ॥ ३९ ॥
 महिष्य ऊचुः -
 भीमं निहत्य सगणं युधि तेन रुद्धा
 ज्ञात्वा च नः क्षितिजये हतराजकन्याः ।
 निर्मथ्य संसृतिविमोक्षमपि स्मरन्तीः
 पादाम्बुजं परिणिनाय य आप्तकामः ॥ ४० ॥
 न वयं साध्वि साम्राज्यं स्वाराज्यं भोज्यमप्युत ।
 वीरान्यं पारमेष्ठ्यं वा आनन्त्यं वा हरेः पदम् ॥ ४१ ॥
 कामयामह एतस्य श्रीमत्पादराजः श्रियः ।
 कुचकुङ्कुमगन्धाढ्यं मूर्ध्ना वोढुं गदाभूतः ॥ ४२ ॥
 ब्रजस्त्रियो यद् वाञ्छन्ति पुलिन्त्यन्सृणवीर्यः ।
 गावश्चारयतो गोपैः पादस्पर्शं महान्मनः ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे एकसप्ततिरध्यायः ॥

अथ द्विसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

श्रुत्वा पृथा सुबलपुत्र्यथ याज्ञसेनी

माधव्य इत्यमनु याः परमप्रतीताः ।

कृष्णोऽखिलात्मनि हरी प्रणयानुबन्धं

सर्वा विस्मिदुरलमशुककुलाक्षयः

॥ १ ॥

इति सम्भाष्यमाणसु स्त्रीभिः स्त्रीषु नृभिर्नृपु ।

आययुर्मुनयस्तत्र कृष्णरामदिदक्षया

॥ २ ॥

द्वैपायनो नारदश्च प्यवनो देवलोऽसितः ।

विश्वामित्रः शतानन्दो भरद्वाजोऽथ गौतमः

॥ ३ ॥

रामः सशिष्यो भगवान् वसिष्ठो गालवो भृगुः ।

पुलस्त्यः काश्यपोऽत्रिश्च मार्कण्डेयो बृहस्पतिः

॥ ४ ॥

द्वितस्त्रितश्चैकतश्च ब्रह्मपुत्रस्तथाऽङ्गिराः ।

अगस्त्यो याज्ञवल्क्यश्च वामदेवादयोऽपरे

॥ ५ ॥

तान् दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय प्रागासीना नृपादयः ।

पाण्डवाः कृष्णरामौ च प्रणेमुर्लोकवन्दितान्

॥ ६ ॥

तानानर्चुर्यथा सर्वे सहरामोऽच्युतोऽर्चयत् ।

स्वागतासनपाचार्यमान्यधूपानुलेपनैः

॥ ७ ॥

उवाच सुखमासीनान् भगवान् धर्मगुप्तनुः ।

सदसस्तस्य महतो यतवाचोऽनुशृण्वतः

॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच-

अहो वयं जन्मभूतो लब्धं कात्स्न्येन तत्फलम् ।

देवानामपि दुष्प्राप्यं यद् योगेश्वरदर्शनम्

॥ ९ ॥

किं स्वल्पतपसां नृणामर्चायां देवचक्षुषाम् ।

दर्शनस्पर्शान्प्रश्रवणपादार्चनादिकम्

॥ १० ॥

न ह्यमयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः ।

ते पुनन्पुरुकालेन दर्शनादेव साधवः

॥ ११ ॥

नाग्निर्न सूर्यो न च चन्द्रतारकं

न भूर्जलं खं श्वसनोऽथ वाङ्मनः ।

उपासिता भेदकृतो हरन्त्यथं

विपश्चितो प्रन्ति मुहूर्तसेवया

॥ १२ ॥

यस्यात्मबुद्धिः कुणपे त्रिधातुके

स्वधीः कलत्रादिषु भीम इज्यधीः ।

यत्तीर्थबुद्धिश्च जले न कर्हिचित्

जनेष्वभिज्ञेषु स एव गोस्त्रः

॥ १३ ॥

श्रीशुक उवाच-

निशम्येत्यं भगवतः कृष्णस्याकुण्ठमेधसः ।

वचो दुरन्त्यं विप्रास्तूष्णीमासन् भ्रमद्विषः

॥ १४ ॥

चिरं विमूष्य मुनय ईश्वरस्येशितव्यताम् ।

जनसङ्ग्रह इत्पुत्रुः स्मयन्तस्तं जगद्गुरुम्

॥ १५ ॥

ऋषय उवाच-

यन्मायया तत्त्वविदुत्तमा वयं

विमोहिता विश्वसृजामधीश्वर ।

यदीशितव्यायति गूढ ईहया

अहो विचित्रं भगवद्विचेष्टितम्

॥ १६ ॥

अनीह एतद् बहुधैक आत्मना

सृजत्यवत्यत्ति न वद्वथते यथा ।

भौमैर्हि भूमिर्वहुनामरूपिणी अहो

विभूष्यश्रितं विडम्बनम्

॥ १७ ॥

अथापि काले स्वजनाभिगुध्ये

विभर्षि स त्वं खलनिग्रहाय ।

स्वलीलया वेदपथं सनातनं

वर्णाश्रमात्मा पुरुषः परो भवान्

॥ १८ ॥

ब्रह्म ते हृदयं शुक्लं तपः स्वाध्यायसंयमैः ।

यत्रोपलब्धं सुव्यक्तमव्यक्तं च ततः परम्

॥ १९ ॥

तस्माद् ब्रह्मकुलं ब्रह्मन् शास्त्रयोनैस्तवात्मनः ।

सभाजयसि सद्ग्राम तद्ब्रह्मण्यगुणो भवान्

॥ २० ॥

अथ नो जन्मसाफल्यं विद्यायास्तपसो दृशः ।

त्वया सद्ग्रम्य सद्ग्रत्या यत् त्वं नः श्रेयसां परः

॥ २१ ॥

नमस्तस्मै भगवते कुष्णायाकुण्ठमेधसे ।

स्वयोगमायया च्छन्नमहिम्ने परमात्मने

॥ २२ ॥

न यं विदन्त्यमी भूषा एकारामाश्च वृष्णयः ।

मायाजयनिकाच्छन्नमात्मानं कालमीश्वरम्

॥ २३ ॥

तस्याथ ते ददशिमाह्निर्माधर्म-
तीर्थास्पदं हृदि धृतं सुविपकयोगैः ।
उत्सिक्तभक्त्युपहृताशयजीवकोशा
आपुर्भवद्व्रतिमधानुगृहाण भक्तान् ॥ २४ ॥
श्रीशुक उवाच-
इत्यनुज्ञाय दाशाहं धृतराष्ट्रं युधिष्ठिरम् ।
राजर्षिर्वयास्तान् गन्तुं मुनयो दधिरे मनः ॥ २५ ॥
तद् वीक्ष्य ताननुब्रज्य वसुदेवो महायशाः ।
प्रणम्य चोपसङ्गृह्य बभाषेदं सुयन्त्रितः ॥ २६ ॥
वसुदेव उवाच-
नमो वः सर्वदेव्यो ऋषयः श्रोतुमर्हथ ।
कर्मणा कर्मनिर्हारो यथा स्यान्नस्तदुच्यताम् ॥ २७ ॥
नारद उवाच-
नातिचित्रमिदं विप्रा वसुदेवो बुभुत्सया ।
कृष्णं मत्वाऽर्भकं यत्रः पृच्छति श्रेय आत्मनः ॥ २८ ॥
सन्निकर्षो हि मर्त्यानामनादरणकारणम् ।
गात्रं हित्वा यथाऽन्योऽम्भस्तत्रत्यो याति शुद्धये ॥ २९ ॥
यस्यानुभूतिः कालेन लपोत्पत्त्यादिनाऽस्य वै ।
स्वतोऽन्यस्माच्च गुणतो न कुतश्चन रिप्यति ॥ ३० ॥
तं क्लेशकर्मपरिपाकगुणप्रवाहः
अव्याहतानुभवमीश्वरमद्वितीयम् ।

प्राणादिभिः स्वविपर्ययरूपगूढमज्ञो
मेने स सूर्यमिव मेघदिमोपरागैः ॥ ३१ ॥
अयोचूर्मुनयो राजाभाषयानकदुन्दुभिम् ।
सर्वेषां शृण्वतां राज्ञां तथैवाच्युतरामयोः ॥ ३२ ॥
कर्मणा कर्मनिर्हार एष साधुनिरूपितः ।
यच्छ्रद्धया यजेद् विष्णुं सर्वयज्ञेश्वरं मलैः ॥ ३३ ॥
चित्तस्योपशमो यो वै कविभिः शान्तचक्षुषा ।
दर्शितः सुगमो योगो धर्मश्चात्ममुदावहः ॥ ३४ ॥
अयं स्वस्त्ययनः पन्था द्विजातेर्गृहमेधिनः ।
यच्छ्रद्धयाऽऽप्रविनेन शुक्लेनेत्येत पूरुषः ॥ ३५ ॥
वित्तपेणां यज्ञदानैर्गृहीदारसुतेपणाम् ।
आत्मलोकेपणामेवं कालेन विसृजेद् बुधः ।
ग्रामे त्यक्तपेणाः सर्वे ययुर्धरास्तपोवनम् ॥ ३६ ॥
कणीशिभिर्द्विजो जाता देवर्षिपितृणां प्रभो ।
यज्ञाध्ययनवृत्ताननिस्तीर्य त्यजन् पतेत् ॥ ३७ ॥
ब्रह्मचर्यमुताभ्यां वै ऋषिपित्रोर्महामते ।
यद्वैर्देवर्षिमुन्मुच्य निर्दोषोऽशरणो भवेत् ॥ ३८ ॥
वसुदेव भवान् नूनं भक्त्या परमया हरिम् ।
जगतामीश्वरं भजे स यद् वां पुत्रतां गतः ॥ ३९ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
तन्मुखैर्वचनं श्रुत्वा वसुदेवो महामताः ।
तानृषीन् कृत्विजो वज्रे मूर्ध्नाऽऽनम्योपसृत्य च ॥ १ ॥
त एवमुपयो राजन् वृता धर्मेण धार्मिकम् ।
तस्मिन्नायजन् क्षेत्रे मलैरुत्तमकल्पकैः ॥ २ ॥
तदीक्षायां प्रवृत्तायां वृष्णयः पुष्करस्रजः ।
स्नाताः सुवाससो राजन् राजानः सुप्लवङ्गताः ॥ ३ ॥
तन्महिष्यश्च मुदिता निष्ककण्ठयः सुवाससः ।
दीक्षाशालामुपाजग्मुरालिप्ता वस्तुषाणयः ॥ ४ ॥

नेदुर्मदङ्गपटहशङ्खभेषानकादयः ।
ननुर्नटनर्तक्यस्तुपुनः सूतमागधाः
जगुः सुकण्ड्यो गन्धर्व्यः सुगीतं सहभर्तुकाः ॥ ५ ॥
तमध्यपिञ्चन् विधिवद् भक्तमन्यग्रमुत्विजः ।
पत्नीभिरष्टादशभिः सोमराजमिवोदुभिः ॥ ६ ॥
ताभिर्दुकूलबलयहारनूपुरकुण्डलैः ।
स्वल्ङ्गताभिर्विभवेदीक्षितोऽजिनसंवृतः ॥ ७ ॥
तस्यत्विजो महाराज नूतकोशेयवाससः ।
समादश विरेजुस्ते यथा वृत्रहणोऽध्वरे ॥ ८ ॥

तदा रामश्च कृष्णश्च स्वैःस्वैर्वन्धुभिरन्वितौ ।
 रेजतुः स्वसुतेदौर्जाविशौ स्वविभूतिभिः ॥ ९ ॥
 ईजेऽनुयज्ञविधिना अग्निहोत्रादिलक्षणे ।
 प्राकृतैर्वैकृतैर्वैश्वैर्द्वैर्व्यज्ञानक्रियेधरम् ॥ १० ॥
 अधर्विभ्योऽददात् काले यथाभ्रातं सुदक्षिणाः ।
 स्वलङ्घितेभ्योऽलङ्घ्य गोभूकन्या महापताः ॥ ११ ॥
 पत्नीसंयाजावभृथैश्चरित्वाऽप्य महर्षयः ।
 सखू रामहृदे विप्रा यजमानपुरस्सराः ॥ १२ ॥
 स्नातोऽलङ्कारवासांसि बन्धिभ्योऽदत्त तया त्रियः ।
 ततः स्वलङ्घितान् वर्णानाथभ्योऽन्नेन पूजयत् ॥ १३ ॥
 बन्धून् सदारान् ससुतान् पारिवर्हेण भूयसा ।
 विदर्भकोसलकुरून् काशिकैकेयसृञ्जयान् ॥ १४ ॥
 सदस्यत्विक्सुरागणा नभूतपितृचारणाः ।
 श्रीनिकेतमनुप्राप्य शंसन्तः प्रययुः क्रतुम् ॥ १५ ॥
 धृतराष्ट्रोऽनुजो द्रोणो भीष्मो द्रोणिः कृपस्तथा ।
 नारदो भगवान् व्यासः सुहृत्सम्बन्धिवान्धवाः ॥ १६ ॥
 बन्धून् परिध्वज्य यदून् सौहृदक्लिञ्चतसः ।
 ययुर्विरहकृच्छ्रेण स्वदेशाश्रपरे जनाः ॥ १७ ॥
 नन्दस्तु सह गोपालैर्महत्या पूजयाऽर्चितः ।
 कृष्णरामोऽग्रसेनाथैर्यवसद् बन्धुवत्सलः ॥ १८ ॥
 वसुदेवोऽग्रसोत्तीयं मनोरथमहार्णवम् ।
 सुहृद्भूतः प्रीतमना नन्दमाह करे स्पृशन् ॥ १९ ॥
 वसुदेव उवाच—
 भ्रातरीशकृतः पाशो नृणां यः स्नेहसञ्ज्ञितः ।
 तं दुस्त्यजमहं मन्ये सुराणामपि योगिनाम् ॥ २० ॥

अस्मास्वप्रतिकल्पोऽयं यत् कृतं ज्ञानसत्तमैः ।
 मैत्र्यर्पिताऽफला यापि न निर्वर्तेत कर्हिचित् ॥ २१ ॥
 प्रागकल्पास्तु कुशलं भ्रातर्वी नाचरेमहि ।
 अधुना श्रीमदान्धाक्षा न पश्यामः पुरः सतः ॥ २२ ॥
 मा राज्यश्रीरभूत् पुंसः श्रेयस्कामस्य मानद ।
 स्वजनान् भृत्यवन्धून् वा न पश्यति ययाऽन्धक् ॥ २३ ॥
 एवं सौहृदशील्यचित्त आनकदुन्दुभिः ।
 रुरोद तत्कृतां मैत्रीं स्मरन्नधुबिलोचनः ॥ २४ ॥
 नन्दस्तु सख्युः प्रियकृत् प्रेम्णा गोविन्दरामयोः ।
 अथ श्रुतिं मासांस्त्रीन् यदुभिमार्नितोऽवसत् ॥ २५ ॥
 ततः कामैः पूर्णमाणः सत्रजः सहवान्धवः ।
 परार्ध्याभरणक्षीमनानान्ध्र्यपरिच्छदेः ॥ २६ ॥
 वसुदेवोऽग्रसेनाभ्यां कृष्णार्जुनबलादिभिः ।
 आदाय पारिवर्हं तं यापितो यदुभिर्ययौ ॥ २७ ॥
 तदा गोप्यश्च गोपाश्च गोविन्दचरणाम्बुजे ।
 मनः क्षिप्तं पुनर्हर्तुमनीशा मधुरां ययुः ॥ २८ ॥
 द्रोणौ भीष्मोऽङ्गराजश्च बाह्मीकविदुरादयः ।
 सपुत्रो धृतराष्ट्रश्च जग्मुः स्वं स्वं निकेतनम् ॥ २९ ॥
 अन्ये च सर्वराजानो देवयात्रार्थमागताः ।
 गते मासत्रये भूयः स्वानेव विषयान् ययुः ॥ ३० ॥
 पाण्डवाश्च महात्मानः पृथा च नृपसत्तम ।
 अनुज्ञाताः केशवेन वाष्पगद्गदभाषिणः ॥ ३१ ॥
 शक्रप्रस्थं ययुः सर्वे स्वजनेः परिवारिताः ।
 बन्धुपु प्रतिपातेषु वृष्णयः कुण्डदेवताः ।
 परिवार्य हृषीकेशं ययुर्हारावतीं पुरीम् ॥ ३२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे उत्तरार्धे त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ चतुःसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 अर्धकदात्मजौ प्राप्ता कृतपादाभिवन्दनी ।
 वसुदेवोऽभिनन्याह प्रीत्या सङ्घर्षणाच्युतौ ॥ १ ॥

मुनीनां वदतां श्रुत्वा पुत्रयोर्धामसूचकम् ।
 तद्दीर्घजातविसम्भः परिध्वज्याभ्यभाषत ॥ २ ॥
 कृष्णकृष्ण महायोगिन् सङ्घर्षण सनातन ।
 जाने वामस्य यत्साक्षात् प्रधानपुरुषौ परौ ॥ ३ ॥

यत्र येन यतो यस्य यस्मि यद्यथा यदा ।
स्यादिदं भगवान् साक्षात् प्रधानपुरुषेश्वरः ॥ ४ ॥
एतन्नानाविधं विश्वमात्मसृष्टमधोक्षज ।
आत्मनाऽनुप्रविश्यात्मन् प्राणान् जीवो विभर्ष्यजः ॥ ५ ॥
प्राणादीनां विश्वसृजां शक्तयो याः परस्य ताः ।
पारतन्त्र्याद्वैसादयाम् द्वयोः श्रेष्ठे च चेष्टितम् ॥ ६ ॥
कान्तिस्तेजः प्रभा सत्ता चन्द्रार्पकंसवितुताम् ।
यत् स्थैर्यं भूभृतां भूमेर्वृत्तिर्गन्धोऽर्धतो भवान् ॥ ७ ॥
तर्पणं प्राणनं चापां द्रवत्वं ताश्च तद्रसः ।
ओजः सहो बलं चेष्टा गतिर्वायोरियत्तव ॥ ८ ॥
दिशां त्वमवकाशोऽसि शब्दस्त्वं स्फोट आश्रयः ।
नादो वर्णस्त्वमोहकारकृतीनां पृथकृतीः ॥ ९ ॥
इन्द्रियं चिन्द्रियाणां त्वं देवाश्च तदनुग्रहाः ।
अवबोधो भवान् बुद्धेर्ज्वायस्यानुस्मृतिः सती ॥ १० ॥
भूतानामसि भूतादिरेन्द्रियाणां च तैजसम् ।
वैकारिकं विकल्पानां प्रधानमनुशापिनाम् ॥ ११ ॥
नश्वरेष्विह भावेषु तदसि त्वमनश्वरः ।
यया द्रव्यविकारेषु द्रव्यमात्रं निरूपितम् ॥ १२ ॥
सत्त्वं रजस्तम इति गुणास्तद्भूतयश्च याः ।
त्वप्यद्वा ब्रह्मणि परे कल्पिता योगमायया ॥ १३ ॥
तस्मान्न सन्त्यमी भावा यर्हि त्वप्यविकल्पिताः ।
त्वं चामीषु विकारेषु सन् सदा व्यावहारिकः ॥ १४ ॥
गुणप्रवाह एतस्मिन्बुद्ध्या त्वखिलात्मनः ।
गतिं सूक्ष्ममवोधेन संसरन्तीह कर्मभिः ॥ १५ ॥
यहच्छया नृतां प्राप्य सुकल्पाभिह दुर्लभम् ।
स्वार्थे प्रमत्तस्य वयो गतं त्वन्मायपेश्वर ॥ १६ ॥
असावहं ममैवेते देहे चास्यान्वयादिषु ।
स्नेहपाशैर्निबध्नाति भवान् सर्वमिदं जगत् ॥ १७ ॥
युवां न नः सुतो साक्षात् प्रधानपुरुषेश्वरी ।
भूभारदेत्यक्षणे अवतीर्णा तथान्विह ॥ १८ ॥

तत् ते गतोऽस्म्यरणमय पदारविन्द-
मापन्नसंसृतिभयापहमार्तवन्धो ।
एतावताऽलमलमिन्द्रियलालसेन
मर्त्यात्मदक् त्वयि परे यदपत्यबुद्धिः ॥ १९ ॥
सूतीगृहे ननु जगाद भवानजो नौ
यद् यज्ञ इत्यनुयुगं निजधर्मगुण्ये ।
नानातनूगंगनवद् विदधज्जहासि
को वेद भूम् उरुगाय विभूतिमायाम् ॥ २० ॥
श्रीशुक उवाच-
आकष्यैतं पितुर्बाक्यं भगवान् सात्वतर्षभः ।
प्रत्याह प्रथयानग्नः प्रहसन् छल्लया गिरा ॥ २१ ॥
वचो वः समवेतार्थं तातैतदुपमन्महे ।
यन्नः पुत्रान् समुदितय तत्त्वग्राम उदाहृतः ॥ २२ ॥
अहं दूषमसावार्य इमे च द्वारकौकसः ।
सर्वेऽप्येव यदुष्टेष्ट विश्वं च सचराचरम् ॥ २३ ॥
आत्मा होकः स्वयञ्ज्योतिर्नित्योऽन्यो निर्गुणो गुणैः ।
आत्मसृष्टस्तकृतेषु भूतेषु बहुधेयते ॥ २४ ॥
स्वं वायुर्ज्योतिरापो भूस्तत्कृतेषु यथाशयम् ।
आविस्तारोऽल्पभूयैकनानात्वं यात्यसावपि ॥ २५ ॥
एवं भगवता राजन् वसुदेव उदाहृतम् ।
भुत्वा विनष्टनामापिस्तूष्णीं प्रीतमना अभूत् ॥ २६ ॥
अथ तत्र कुरुश्रेष्ठ देवकी सर्वदेवता ।
भुत्वाऽऽनीतं गुरोः पुत्रमात्मजाभ्यां सुविस्मिता ॥ २७ ॥
कृष्णरामी समाधाय पुत्रान् कंसविहिसितान् ।
स्मरन्ती कृपणा प्राह वैष्णव्यादश्रुलोचना ॥ २८ ॥
देवक्युवाच-
राम रामप्रमेयात्मन् कृष्ण योगेश्वरेश्वर ।
वेदाहं वां विश्वसृजामीश्वरादियूरुषी ॥ २९ ॥
कालविध्वस्तसेतूनां राजामुच्छासवर्तिनाम् ।
भूमेर्भारयमाणानामवतीर्णा क्षयाय मे ॥ ३० ॥
यस्यांशांशभागेन विश्वस्थित्युदयी लयः ।
भवन्ति किल विश्वामस्तं त्वाऽद्याहं गतिं गता ॥ ३१ ॥

चिरान्मृतसुतादाने गुरुणा किल चोदितौ ।
 आनित्यधुः पितृस्थानाद् गुरवे गुरुदक्षिणाम् ॥ ३२ ॥

तथा मे कुरुतां कामं युवां योगेश्वरेश्वरी ।
 भोजराजहतान् पुत्रान् कामये द्रष्टुमाहतान् ॥ ३३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवं सञ्चोदितौ मात्रा रामकृष्णौ कुरुद्वह ।
 सुतलं संविशिशतुर्षौगमायामुपाश्रितौ ॥ ३४ ॥

तस्मिन् प्रविष्टाबुपलभ्य दैत्यराड्
 विश्वात्मदैवं सुतरां तथाऽऽत्मनः ।
 तदर्शनाह्लादपरिप्लुताशयः
 सयः समुत्थाप ननाम सान्वयः ॥ ३५ ॥

तयोः समानीय वरासने मुदा
 निविष्टयोस्तत्र महात्मनोस्तयोः ।
 दधार पादाववनिज्य तज्जलं सवृन्द
 आब्रह्म पुनर् यदम्बुभिः ॥ ३६ ॥

समर्हयामास महाविभूतिभि-
 र्महाहंस्त्राभरणानुलेपनैः ।
 स्रग्धूपदीपामृतभक्षणादिभिः
 स्वगोत्रविज्ञातमसमर्पणेन च ॥ ३७ ॥

स इन्द्रसेनो भगवत्पदाम्बुजं
 भ्रमन् मुहुः प्रेमबिभिन्नया धिया ।
 वभाप हानन्दजलाकुलेक्षणः
 प्रहृष्टरोमा नृप गद्वदाश्रमम् ॥ ३८ ॥

बलिरुवाच—
 नमोऽनन्ताय महते नमः कृष्णाय वैषसे ।
 साङ्गव्ययोगवितानाय ब्रह्मणे परमात्मने ॥ ३९ ॥

दर्शानं वां हि भूतानां दुष्प्रापमतिदुर्लभम् ।
 रजस्तमःस्वभावानां यत्रः प्राप्तं यदृच्छया ॥ ४० ॥

दैत्यदानवगन्धर्वसिद्धविषाधरादयः ।
 यक्षरक्षःपिशाचाश्च भूतप्रमथनायकाः ॥ ४१ ॥

विशुद्धसत्त्वधात्र्ययुद्धा त्वयि शास्यशरीरिणि ।
 नित्यं निवद्धयेरास्ते वयं चान्ये च तादृशाः ॥ ४२ ॥

केचनोद्धर्षयेरेण भक्ताः केचन कामतः ।
 न तथा सत्त्वसंरब्धाः सन्निकृष्टाः सुरादयः ॥ ४३ ॥

इदमित्यमिति प्रायस्तत्र योगेश्वरेश्वर ।
 न विदन्त्यपि योगेशा योगमायां कुतो वयम् ॥ ४४ ॥

तत्रः प्रसीद निरपेक्षविमृश्ययुष्म-
 त्पादावबिन्दधिपणः स्वगृहान्धकूपात् ।
 निष्क्रम्य विश्वशरणाङ्घ्रिबुपलब्धवृत्तिः
 शान्तो यथैक उत सत्त्वसखैश्चरामि ॥ ४५ ॥

शाध्यस्मानीशितव्येश निष्कामान् कुरु नः प्रभो ।
 पुमान् यच्छ्रद्धयातिष्ठंभोदनाया विमुच्यते ॥ ४६ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 आसन् मरीचेः षट् पुत्रा ऊर्णायां प्रथमेऽन्तरे ।
 देवलं जहसुर्वीक्ष्य सुताञ्छपितुमुद्यतम् ॥ ४७ ॥

तेनासुरीमगुर्वीनिममुनाऽवचकर्मणा ।
 हिरण्यकशिपोः शापान् पुत्रास्ते योगमायया ॥ ४८ ॥

देवक्या जठरे जाता राजन् कंसविहिंसिताः ।
 सा तान् शोचत्यात्मजान् स्वांस्त इमेऽध्यासतेऽन्तिके ॥ ४९ ॥

इत एतान् प्रणेष्ट्यामो मातृशोकापनुत्तये ।
 ततः शापविनिर्मुक्ता लोकं यास्यन्ति विज्वराः ॥ ५० ॥

स्मरोद्गीधः परिष्वङ्गः पतङ्गः क्षुद्रभृत् घृणी ।
 पट्टिमे मत्प्रसादेन पुनर्यास्यन्ति मद्रतिम् ॥ ५१ ॥

इत्युक्त्वा तान् समादाय इन्द्रसेनेन पूजितौ ।
 पुनर्द्वारावतीमेत्य मातुः पुत्रानयच्छताम् ॥ ५२ ॥

तान् दृष्ट्वा बालकान् देवी पुत्रस्नेहसुस्तनी ।
 परिष्वज्याहमारोप्य मूर्ध्न्यर्जिप्रदभीक्ष्णशः ॥ ५३ ॥

अपाययत् स्तनं प्रीता सुतस्पर्शपरिसुतम् ।
 मोहिता मायया विष्णोर्यया सृष्टिः प्रवर्तते ॥ ५४ ॥

पीत्वाऽमृतं पयस्तस्या पीतशेषं गदाभृतः ।
 नारायणाङ्गसंस्पर्शप्रतिलब्धात्मदर्शनाः ॥ ५५ ॥

ते नमस्कृत्य गोविन्दं देवकीं पितरं वलम् ।
 मिपतां सर्वभूतानां ययुर्धाम विहायसा ॥ ५६ ॥

तं (तान्) दृष्ट्वा देवकी देवी भृतागमननिर्गमम् ।
मेने सुविस्मिता मायां कृष्णसंस्मृतितां नृप ॥ ५७ ॥
एवंविधान्यद्भुतानि कृष्णस्य परमात्मनः ।
वीर्याण्यनन्तवीर्यस्य सन्त्यनन्तानि भारत ॥ ५८ ॥

य इदमभूणोति श्रावयेद्वा मुरारेः
चरितममृतकीर्तैर्वर्णितं व्यासपुत्रैः ।
जगदपभिल्लं तद्भक्तसत्कर्णपूरं
भगवति कृतचिन्तो याति तत्क्षेमधाम ॥ ५९ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे
चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः

राजोवाच—
सर्वासां महिषीणां तु गोविन्दासक्तचेतसाम् ।
मप्येव प्रेमवान् विष्णुरिति निश्चितचेतसाम् ॥ १ ॥
समः सर्वासु वा कृष्ण एकस्यां प्रेमवानुत ।
तन्मेऽनुशंस तच्छ्रोतुं रतिरस्ति मम प्रभो ॥ २ ॥
श्रीशुक उवाच—
महिषीणां तु सर्वासां प्रथमा भीष्मनन्दना ।
प्रेमवानधिकं तस्यामिति प्रख्यातिरुज्जिता ॥ ३ ॥
कदाचित् प्रेमकलहः केशवेन तया सह ।
कृतस्तच्छृणु कौरव्य कान्तस्त्र्येन कपयामि ते ॥ ४ ॥
कर्हिचित् सुखमासीनं स्वतत्पत्न्यं जगदुरुम् ।
पतिं पर्यचरद् धैर्यी व्यजनेन सखीजनैः ॥ ५ ॥
य एतल्लीलया विश्वं सृजत्यन्त्यवतीश्वरः ।
स हि जातः स्वसेतूनां गोपीपाप यदुष्वजः ॥ ६ ॥
तस्मिन्नन्तर्गृहे भ्राजन्मुक्तादामविलम्बिता ।
विराजिते वितानेन दीर्घमणिमधेरपि ॥ ७ ॥
मल्लिकादामभिर्दिव्यैर्द्विरफुलनादितैः ।
जालरन्ध्रप्रविष्टैश्च गोभिश्चन्द्रमसोऽरुणैः ॥ ८ ॥
पारिजातवनामोदवायुनोयानशालिना ।
धूपैरागस्यै राजन् जालरन्ध्रविनिर्गतैः ॥ ९ ॥
पयःफेननिभे शुभ्रे पर्यहे कशिपूतमे ।
उपतस्थे सुखासीनं जगतामीश्वरं पतिम् ॥ १० ॥
बालव्यजनमादाय रत्नदण्डं सखीकरात् ।
तेन बीजयती देवी उपासाञ्जक ईश्वरम् ॥ ११ ॥

सोपाच्युतं कणयती मणिनुराभ्यां
रेजेऽङ्गुलीयबलपव्यजनाग्रहस्ता ।
वस्तान्तर्गदकुचकुडुमशोणहारभासा
नितम्बभूतया च परार्धकाभ्या ॥ १२ ॥
तां कर्मिणीं श्रियमनन्यगतिं निरीक्ष्य
या लीलया धृतनोरनुरूपरूपा ।
प्रीतः स्मयन्नलकुण्डलनिष्कण्ठ-
वक्रोद्गसस्तिमत्सुधां हरिरावभाषे ॥ १३ ॥
श्रीभगवानुवाच—
राजपुत्रीपिता भूपैलोकपालविभूतिभिः ।
महानुभावेः श्रीमद्री रूपोदायबलोजितैः ॥ १४ ॥
तान् प्राप्तानर्पिनो हित्वा चैवादीन् स्मरदुर्मदान् ।
दत्ता भ्रात्रा स्वपित्रा च कस्माद् देववृषोपमान् ॥ १५ ॥
राजभ्यो विभ्यतः सुभु समुद्रं शरणं गतान् ।
बलवज्रिः कृतद्वेषान् प्रापत्यक्तवृषासनान् ॥ १६ ॥
अस्पृष्टवर्त्मनां पुंसामलोकपथमीयुषाम् ।
आस्थिताः पदवीं सुभु प्रापः सीदन्ति योषितः ॥ १७ ॥
निष्क्रिञ्चना वयं शशभिक्किञ्चनजनप्रियाः ।
तस्मात् प्रायेण नो ह्याह्वय न भजन्ति सुमध्यमे ॥ १८ ॥
ययोरात्मसमं वित्तं जन्मैश्वर्याकृतिर्भवः ।
तयोर्विबाहो भोजी च नोत्तमाधमयोः क्वचित् ॥ १९ ॥
वैद्यैर्यतद्विज्ञाय त्वयाऽदीर्घसमीक्षया ।
वृता वयं गुणैर्हीना भिक्षुभिः क्षापिता मुधा ॥ २० ॥
अपात्मनोऽनुरूपं वै भजस्व ध्वनिपर्यभम् ।
येन त्वमाशिषः सत्या इहामुत्र च लप्स्यसे ॥ २१ ॥

चैयसात्वजरासन्धदन्तवक्रादयो नृपाः ।
 द्विपन्ति मां वरारोहे रुम्भी चापि तवाग्रजः ॥ २२ ॥
 तेषां वीर्यमदान्धानां हृष्टानां स्मयनुत्तये ।
 आनीताऽसि मया स्वच्छा तेजोऽपहरताऽसताम् ॥ २३ ॥
 उदासीना बयं नूनं न स्व्यपत्यार्थकामुकाः ।
 आत्मलब्ध्याऽऽस्महे पूर्णां नेहात्मसदशाः क्रियाः ॥ २४ ॥
 एतावदुत्त्वा भगवानात्मानं बह्वभामिव ।
 मन्यमानामविशेषात् तर्षण उपारमन् ॥ २५ ॥
 इति त्रिलोकेशपतेस्तदात्मनः
 प्रियस्य देव्यश्रुतपूर्वमप्रियम् ।
 आश्रुत्य भीता हृदि जातवेषपु-
 धिन्तां दुरन्तां रुदती जगाम ह ॥ २६ ॥
 पदा सुजातेन नखारुणश्रिया
 भुवं लिखन्त्यश्रुभिरञ्जनासितैः ।
 आसिञ्चती कुड्मरूपितौ स्तनी
 तस्यावधोमुख्यतिदुःखरुद्धवाक् ॥ २७ ॥
 तस्याः सुदुःखभयशोकविनष्टबुद्धे-
 र्हस्ताल्ललृपद्भलपतो व्यजनं पपात ।
 देहश्च विक्रवधियः सहसैव विभ्यद्
 रम्भेव वातविहता प्रविकीर्य केशान् ॥ २८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 तद् दृष्ट्वा भगवान् कृष्णः प्रियायाः प्रेमबन्धनम् ।
 हास्यप्रौढिमजानन्त्याः करुणः सोऽन्वकम्पत ॥ २९ ॥
 पर्यङ्गादवकृष्टाशु तामुत्पाप्य चतुर्भुजः ।
 केशान् समूह्य तद्वक्रं प्रामृजन् पद्मपाणिना ॥ ३० ॥
 प्रमृज्याश्रुकले नेत्रे स्तनी चोपहतौ शुचा ।
 आक्षिप्य बाहुना राजन्नन्यविषयां सतीम् ॥ ३१ ॥
 सान्त्वयामास सान्त्वयः कृपया कृपणां प्रभुः ।
 हास्यप्रौढिर्भमचित्तामतदहौ सतां गतिः ॥ ३२ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 मा मा वैदर्भ्यसूयेषा जाने त्वां मत्परावणाम् ।
 त्वद्वचः श्रोतुकामेन क्ष्वेलाचरितमङ्गने ॥ ३३ ॥

मुखं च प्रेमसंरम्भस्फुरिताधरमीक्षितम् ।
 कटाक्षेणारुणापाङ्गमुन्दरभुकुटीतदम् ॥ ३४ ॥
 अयं हि परमो लाभो गृहेषु गृहमेधिनाम् ।
 यन्नर्मनीयते यामः प्रियया भीरु भामिनि ॥ ३५ ॥
 सैवं भगवता राजन् वैदर्भी परिसान्त्विता ।
 ज्ञात्वा तां परिहासोक्तिं प्रियत्यागभयं जही ॥ ३६ ॥
 बभापे ऋषभं पुंसामीक्षती भगवन् मुखम् ।
 सत्रीदृष्टासरुचिरस्त्रिगुणापाङ्गेन भारत ॥ ३७ ॥
 रुमिण्युवाच—
 नन्वेतदेवमरविन्दविलोचनाह
 यद् वै भवान् न भवतः सदृशो विभूषः ।
 क स्वे महिम्न्यभिरतो भगवांस्यधीशः
 काहं गुणप्रकृतिरन्यगृहीतपादा ॥ ३८ ॥
 सत्यं भयादिब गुणेषु उरुक्रमान्तः
 शेते समुद्र उपलम्भनमात्र आत्मा ।
 योऽनित्यकेन्द्रियगणैः कृतविग्रहस्त्वं
 त्वत्सेवया नृपपदं विधुतं तमोऽन्धम् ॥ ३९ ॥
 त्वत्पादपद्ममकरन्दजुषां मुनीनां
 वर्त्म स्फुटं नृपशुभिर्ननु दुर्विभाव्यम् ।
 यस्मादलौकिकमिवेहितमीश्वरस्य
 भूमस्तवेहितमयो अनु मे भवन्ति ॥ ४० ॥
 निष्क्रिञ्चनो ननु भवान् न यतोऽस्ति किञ्चिद्
 यस्मै बलिं बलिभुजोऽपि हरन्त्यजायाः ।
 न त्वा विदन्त्यसुतृपोऽन्तिकमाद्वचतान्धाः
 प्रेष्टः सतां बलिभुजामपि योऽन्तरास्ते ॥ ४१ ॥
 त्वं वै समस्तपुरुषार्थमयः फलात्मा
 यद्वाञ्छया सुमतयो विसृजन्ति कृत्स्नम् ।
 तेषां विभो समुदितो भवतः प्रसाद-
 स्वय्यां च यश्च रतयोः सुखदुःखिनोर्न ॥ ४२ ॥
 त्वं न्यस्तदण्डमुनिभिर्गदितानुभाव
 आत्माऽऽत्मदश्च जगतामिति मे वृत्तोऽसि ।
 मुक्त्वा भवज्जवदुदीरितकालगन्ध-
 ध्वस्ताशिपोऽञ्जभवनाकपतीन् कुतोऽन्यान् ॥ ४३ ॥

सत्यं वचस्तव गदाग्रज यश्च भूपान्
विद्राव्य शार्ङ्गनिन्देन जहर्ष मां त्वम् ।
सिंहो यथा स्वबलिमीश पशुं स्वभागं
तेभ्यो भयाद् यदुदधिं शरणं प्रपन्नः

॥ ४४ ॥

यद्वाञ्छया नृपशिखामणयोऽनूचैर्व्य-
जायन्तनाहुपगयादय ऐकपत्यम् ।
राज्यं विसृज्य विविशुर्वनमम्बुजाक्ष
सीदन्ति नानुपदवीं त इहास्थिताः किम्

॥ ४५ ॥

का स्त्री वृणीत तव पादसरोजगन्ध-
माप्राप्य सन्मुखरितं जनतापवर्गम् ।
लक्ष्म्यालयं त्वविगणय्य गुणालयादयं
मर्त्याशिषारुभयमर्षविविक्तदृष्टिः

॥ ४६ ॥

तं त्वाऽनुरूपमभजं जगतामधीश-
मात्मानमत्र च परत्र च कामरूपम् ।
स्यान्मे तवाङ्घ्रिशरणं श्रुतिभिर्भक्त्या
ये वै भजन्ति त उ यान्त्यनृतापवर्गम्

॥ ४७ ॥

कस्याः स्युरच्युत नृपा भवतोपदिष्टाः
स्त्रीणां गृहेषु खरगोश्वबिडालभृत्याः ।
यत्कर्णमूलमरिर्दर्शनं तोषयायाद्
युष्मत्कथा मृडविरिञ्चसभासु गीता

॥ ४८ ॥

त्वक्शमश्रुरोमनखकेशपिनद्धमन्त-
मांसास्थिरक्तकृमिषिद्भरितान्त्रवीतम् ।
जीवच्छवं भजति काममतिर्विमूढा या ते
पदाब्जमकरन्दमजिघ्रसी स्त्री

॥ ४९ ॥

अस्त्यम्बुजाक्ष मम ते चरणानुराग
आत्मन् रतस्य मयि चानतिरिक्तदृष्टेः ।
यर्हस्य वृद्धय उपात्तरजोऽतिमात्रो
मामीक्षते तदु ह नः परमानुकम्पा

॥ ५० ॥

नैवालीकं भवत्येव वचस्ते मधुसूदन ।
अम्बाया इव हि प्राप्यः कन्यावावरतिः कचिन्

॥ ५१ ॥

मुग्धायाश्चापि पुंश्चल्या मनोऽभ्येति नवं नयम् ।
बुधोऽसती न विभृयात् तां विभ्रदुभयच्युतैः

॥ ५२ ॥

श्रीभगवानुवाच—

साध्व्येतच्छ्रोतुकामैस्त्वं राजपुत्रि प्रलम्बिता ।
ममोदितं यदन्वर्थं सर्वं तत् सत्यमेव हि

॥ ५३ ॥

यं यं कामयसे कामं मयि कामय कामिनि ।

सन्ति ह्येकान्तभक्तायास्तव कल्याणि नित्यदा ॥ ५४ ॥

उपलब्धं पतिप्रेम पातिव्रत्यं च तेऽनये ।

यद् वाक्यैश्चोद्यमानाया न धीर्मध्यपकर्षिता ॥ ५५ ॥

ये मां भजन्ति दाम्पत्ये तपसा व्रतचर्यया ।

कामात्मानोऽपवर्गेशं मोहिता मम मायया ॥ ५६ ॥

मां प्राप्य मानिन्यपवर्गसम्पदं

वाञ्छन्ति ये सम्पद एव सत्यतिम् ।

ते मन्दभाग्या निरयेऽपि ये स्मृ-

मात्रात्मकत्वात्रिरये सुसङ्गमः ॥ ५७ ॥

दिष्ट्या गृहैर्धर्मयुते मयि त्वया

कृताऽनुवृत्तिर्भवमोचिनी खलैः ।

सुदुष्कराऽसी सुतरां दुराशिषो

ह्यसुम्भराया विकृतिश्रुपः स्त्रियः ॥ ५८ ॥

न त्वादसीं प्रणयिनीं गृहिणीं गृहेषु

पश्यामि मानिनि यया स्वबिवाहकाले ।

प्राप्तान् नृपानविगणय्य दहोरहो मे

प्रस्तापितो द्विज उपस्थितसत्कथस्य ॥ ५९ ॥

भातुर्विरूपकरणं युधि निर्वर्तितस्य

श्रोत्राहर्षवेणिं च तद्वधमशगोष्ठ्याम् ।

दुःखं समुत्थमसहोऽस्मदयोगभीत्या

नैवाब्रवीः किमपि तेन वयं जितास्ते ॥ ६० ॥

दूतस्त्वचाऽऽत्मलभने सुविविक्तमन्त्रः

प्रस्थापितो मयि विरापति शून्यमेतत् ।

मत्वा जिहास इदमज्ञमनन्ययोग्यं

तिष्ठेत्ततस्त्वपि वयं प्रतिनन्दयामः ॥ ६१ ॥

श्रीशुक उवाच—

एवं सौरतसङ्गाधिर्गशान् देवकीसुतः ।

स्वर्तो रमया रेमे नरलोकं विदम्बयन् ॥ ६२ ॥

तथान्यासामपि स्त्रीणां गृहेषु गृहवानिव ।

आस्थितो गृहमेधीयान् धर्माङ्गकगुरुर्जुपन् ॥ ६३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ षट्सप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

एकैकशस्ताः कृष्णस्य पुत्रान् दश दशाबलाः ।
 अजीजनन्ननबमान् पितुः सर्वात्मसम्पदा ॥ १ ॥

गृहादनपगं वीक्ष्य राजपुत्र्योऽच्युतं स्थितम् ।
 आत्मनोऽमंसत प्रेष्टं न तत्तत्त्वविदः स्त्रियः ॥ २ ॥

चार्यञ्जकोशवदनायतचारुनेत्र-
 सप्रेमहासरसवीक्षितबलुजल्पैः ।
 सम्मोहिता भगवतो न मनो विजेतुं
 स्वैर्विभ्रमैः समशक्नु वनिता विभ्रमः ॥ ३ ॥

स्मायावलोकलवदशितभावहारि-
 भ्रमण्डलप्रहितसीरतमन्त्रशौण्डेः ।
 पट्यस्तु षोडशसहस्रमनङ्गवाणै-
 र्यस्येन्द्रियं विमथितुं करणैर्न शोकः ॥ ४ ॥

याः स्वीप्सितं स्वभवनेष्वधिरूढमुच्चै-
 र्लक्ष्म्यैकधाम सरसप्लुतवीक्षणैः ।
 ऐक्षन् सतामपि पतिं च सतीः कटाक्षैः
 स्थूणान्तरेण नवसङ्गमलज्जयेव ॥ ५ ॥

रामा गृहे विहरतः पुरतः कराभ्यां
 बद्धेक्षणाः स्वदयितस्य मुदाऽहसन्त्यः ।
 गात्रान्तराण्यपिदधुर्निजपूरुषस्य
 केशाबहान्यपि तदङ्गजभङ्गभीताः ॥ ६ ॥

तासां या दशपुत्राणां कृष्णस्त्रीणां पुरोदिताः ।
 अष्टौ महिष्यस्तन्पुत्रान् प्रमुष्मादीन् गृणन्ति तान् ॥ ७ ॥

चारुदण्डः सुदण्डश्च चारुदेहश्च वीर्यवान् ।
 सुचारुश्चारुगुप्तश्च भद्रचारुस्तथाऽपरे ॥ ८ ॥

चारुचन्द्रोऽतिचारुश्च चारुमान् दशमो हरेः ।
 प्रमुष्मप्रमुखा जाता रुमिण्या नवमाः पितुः ॥ ९ ॥

भानुः सुभानुः स्वर्भानुः प्रभानुर्भानुमांस्तथा ।
 चन्द्रभानुर्वृहद्भानुरभिभानुस्तथाऽष्टमः ॥ १० ॥

धीभानुः प्रतिभानुश्च सत्यभामात्मजा दश ।
 साम्बः सुमित्रः पुरुजिच्छतजिञ्ज सहस्रजिन् ॥ ११ ॥

विजयश्चित्रकेतुश्च वसुमान् द्रविणः क्रतुः ।
 जाम्बवत्याः सुता खेते साम्बायाः पितृसम्मताः ॥ १२ ॥

भानुश्चन्द्रोऽथसेनश्च चित्रगुर्वेगवान् वृषः ।
 आमः शङ्खर्बसुः श्रीमान् कृतिनांश्रजितेः सुताः ॥ १३ ॥

ध्रुतः कबिर्वृषो वीरः सुबाहुर्भद्र एकलः ।
 शान्तिर्दर्शः पूर्णमास्यः कालिन्याः सोमकोऽपरः ॥ १४ ॥

प्रपोपो गात्रवान् सिद्धो बलः प्रबल ऊर्ध्वगः ।
 माघ्राः पुत्रा महाशक्तिः सह ओजोऽपराजितः ॥ १५ ॥

वृकोऽर्हकोऽनिलो नीलो बह्वोऽञ्जाद एव च ।
 महाशः पवनो वह्निर्मित्रविन्दात्मजाः कृतिः ॥ १६ ॥

सङ्ग्रामजिद् बृहत्सेनः शूरः प्रहरणोऽरिजित् ।
 जयः सुभद्रो भद्राद्यो वाम आयुश्च सत्यकः ।
 दीप्तिमांस्ताम्रपत्राया रोहिण्यास्तनया हरेः ॥ १७ ॥

प्रमुष्माचारिकरुद्धोऽभूद् रुग्मवत्यां महाबलः ।
 पुत्र्यां च रुमिणो राजन् नाम्ना भोजकटे पुरे ॥ १८ ॥

एतेषां पुत्रपौत्राश्च बभूवुः कोटिशो नृप ।
 मातरः कृष्णभार्याणां सहस्राणि च षोडश ॥ १९ ॥

राजोवाच—
 कथं रुग्मरिपुत्राय प्रादाद् दुहितरं युधि ।
 कृष्णेन परिभूतस्तं हन्तुं रन्ध्रं प्रतीक्षते ॥ २० ॥

एतदारुवाहि मे ब्रह्मन् द्विपोर्वैवाहिकीं क्रियाम् ।
 अनागतमतीतं च वर्तमानमतीन्द्रियम् ।
 विप्रकृष्टं व्यवहितं सम्पक् पश्यन्ति योगिनः ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच—
 यद्यप्यनुस्मरन् वीरं रुग्मी कृष्णावमानितः ।
 व्यतरद् भागिनेयाय सुतां कुर्वन् स्वसुः प्रियम् ॥ २२ ॥

तदेवानुस्मरन् वीरं रुग्मी कृष्णावमानितः ।
 तोषयामास तपसा श्रीशैलनिलयं हरम् ॥ २३ ॥

तपसाऽऽरापितो रुद्रो रुमिणा वरदर्पभः ।
 वरेण च्छन्दयामास स च वज्रे दृढं धनुः ॥ २४ ॥

अजयं शत्रुसहानामभयं त्रिदशैरपि ।

तथेति कार्मुकं दत्त्वा वाक्यं चोवाच शङ्करः ॥ २५ ॥

यदा विरुद्धवसे विष्णौ तदेतत् कार्मुकं नृप ।

हित्वा तदा त्वा मामेव प्रतिपत्स्यति नान्यथा ॥ २६ ॥

इत्युक्त्वा कार्मुकं दत्त्वा शङ्करो न व्यदृश्यत ।

सोऽपि लब्धवरो राजा प्राप्य भोजकटं पुरम् ॥ २७ ॥

तेन चापेन सकलान् नृपान् प्रख्यातपीरुपान् ।

वशीचकार सङ्ग्रामे रुग्मी कृष्णामृते नृप ॥ २८ ॥

विरोद्धं वासुदेवेन रुग्मी नैवाकरोन्मनः ।

धनुर्लोभान्महाराज न मैत्रीमप्यकल्मषाम् ॥ २९ ॥

यद्यप्यनुस्मरन् वैरं गिरिशस्य स्मरन् वचः ।

वृत्तः स्वयंवरे साक्षादनङ्गोऽङ्गयुतस्तथा ॥ ३० ॥

राज्ञः समेतान् निर्जित्य जहरैकरथो युधि ।

अनिरुद्धो रुग्मवत्यां तस्यां जज्ञे महारथः ॥ ३१ ॥

जहार यं चित्रलेखा बाणपुत्र्या प्रचोदिता ।

सहस्रबाहुर्बाणश्च यत्कृते द्विभुजोऽभवत् ॥ ३२ ॥

रुग्मिण्यास्तनयां राजन् कृतवर्मसुतो बली ।

उपयेमे विशालाक्षः कन्यां चारुमतीं किल ॥ ३३ ॥

दीहित्रायानिरुद्धाय पौत्रीं रुग्म्यददाद् हरेः ।

रोचनां वद्वैरोऽपि स्वसुः प्रियचिकीर्षया ॥ ३४ ॥

जानकधर्मं तद्योगं स्नेहपाशानुबन्धनः ।

तस्मिन्नभ्युदये राजन् रुग्मिणीं रामकेशवीं ॥ ३५ ॥

पुरं भोजकटं जग्मुः साम्प्रप्रयुष्मकादयः ।

तस्मिन् प्रवृत्त उद्गाहे कलिङ्गप्रमुखा नृपाः ॥ ३६ ॥

दृष्टास्ते रुग्मिणं प्रोचुर्बलमक्षैर्विनिर्जय ।

अनक्षज्ञो बलो राजन्नपि तण्यसनी महान् ॥ ३७ ॥

इत्युक्तो बलमाहूय तेनाक्षे रुग्म्यदीव्यत ।

शतं सहस्रमपुतं रामस्तत्रादधे पणम् ॥ ३८ ॥

तं तु रुग्म्यजयत् तत्र कलिङ्गः प्राहसद्बलम् ।

दन्तान् सन्दर्शयन्नुच्चैर्नामृप्यत् तद् हलायुधः ॥ ३९ ॥

ततो लक्षं रुग्म्यगृह्णाद् ग्लहं तदजयद् बलः ।

जितवानहमित्याह रुग्मी कैतवमाश्रितः ॥ ४० ॥

मन्युना धुभितः श्रीमान् समुद्र इव पर्वणि ।

जात्याऽरुणाक्षोऽतिरुषा न्यबुद्धं ग्लहमाददे ॥ ४१ ॥

तं चापि जितवान् रामो धर्मेण च्छलतोऽब्रवीत् ।

रुग्मी जितं मयाऽमेमे वदन्तु प्राशिका इति ॥ ४२ ॥

तथेत्याह कलिङ्गोऽपि दन्तान् सन्दर्शयं सीरिणः ।

ततः कोपपरीतात्मा तूष्णीमासीद् हलायुधः ॥ ४३ ॥

तदाऽब्रवीन्नभोवाणी बलेनैव जितो ग्लहः ।

धर्मतो वचनैव रुग्मी वदति वै मृषा ॥ ४४ ॥

तामनाहत्य वैदर्भो दुष्टराज्यचोदितः ।

सङ्कर्षणं परिहसन् वभाषे कालचोदितः ॥ ४५ ॥

नैवाधकोविदा यूयं गोपाला वनगोचराः ।

अक्षैर्दीव्यनि राजानो वाणैश्च न भवादृशाः ॥ ४६ ॥

रुग्मिणैवमधिष्ठितो राजभिश्चोपहासितः ।

कुद्धस्त्वष्टापदेनैर् नृपानोद्गाहयर्वणि ॥ ४७ ॥

कलिङ्गराजं तरसा गृहीत्वा दशमे पदे ।

दन्तानपातयत् कुद्धो योऽहसद् विवृतेर्द्विजैः ॥ ४८ ॥

अन्ये निर्भिन्नबाहोरुशिरसो रुधिरोक्षिताः ।

राजानो दुदुबुर्भूता बलेन परमार्दिताः ॥ ४९ ॥

निहते रुग्मिणि स्याले नाब्रवीन् साध्वसाधु वा ।

रुग्मिणीबलयो राजन् स्नेहभङ्गभयाद् हरिः ॥ ५० ॥

अथानिरुद्धं सह भार्यया वरं

रथं समारोप्य ययुः कुशस्थलीम् ।

रामादयो भोजकटाद् दशार्हकाः

सिद्धाखिलायां मधुसूदनाश्रयाः ॥ ५१ ॥

॥ इति श्रीमद्भगवते दशमस्कन्धे पट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः

राजोवाच—

बाणस्य तनयामूपामुपयेमे यदुत्तमः ।
 तत्र युद्धमभूद् घोरं हरिशङ्करयोर्महत् ।
 एतत् सर्वं महायोगिन् समाख्यातुं त्वमर्हसि ॥ १ ॥

बाणः पुत्रशतज्येष्ठो वलेरासीन्महात्मनः ।
 येन वामनरूपाय हरयेऽदापि मेदिनी ॥ २ ॥

तस्यीरसः सुतो बाणः शिवभक्तिरतः सदा ।
 मान्यो बदान्यो धीर्मांश्च सत्यसन्धो दृढव्रतः ॥ ३ ॥

शोणिताख्ये पुरे रम्ये स राज्यमकरोत् पुरा ।
 तस्य शम्भोः प्रसादेन किङ्करा इव तेऽमराः ।
 सहस्रबाहुर्बायेन ताण्डवेऽतोपयन्मूढम् ॥ ४ ॥

भगवान् सर्वभूतेशः शरण्यो भक्तवत्सलः ।
 वरेण च्छन्दयामास स तं वज्रे पुराधिपम् ॥ ५ ॥

स एकदाऽऽह गिरिशं पार्श्वस्थं वीर्यदुर्मदः ।
 किरीटनार्कवर्णेन संस्पृशंस्तपदाम्बुजम् ॥ ६ ॥

नमस्ये त्वां महादेव लोकानां गुरुमीश्वरम् ।
 पुंसामपूर्णकामानां कामपूरामराद्विपम् ॥ ७ ॥

दोःसहस्रं त्वया दत्तं परं भाराय मेऽभवत् ।
 त्रिलोक्यां प्रतियोद्धारं न लभे त्वहते समम् ॥ ८ ॥

कण्डूत्या निभूतैर्दोर्भिर्युयुत्सुर्दिग्गजानहम् ।
 आयायां चूर्णयन्नद्रीन् भीतास्तेऽपि प्रदुद्रुवुः ॥ ९ ॥

तच्छृत्वा भगवान् क्रुद्धः केतुस्ते भज्यते यदा ।
 त्वदर्पघ्नं भवेन्मूढं संपुगं मत्समेन ते ॥ १० ॥

इत्युक्तः कुमतिर्हृष्टः स्वगृहं प्राविशन्नृप ।
 प्रतीक्षन् गिरिशदेशं स्ववीर्यनशानं कुपीः ॥ ११ ॥

तस्योपा नाम दुहिता स्वप्ने प्राप्नुमिना रतिम् ।
 कन्याऽलभत कान्तेन प्रागदृष्टश्रुतेन सा ॥ १२ ॥

सा तत्र तमपश्यन्ती कासि कान्तेति वादिनी ।
 सखीनां मध्य उत्तस्यौ विह्वला व्रीडिता भृशम् ॥ १३ ॥

बाणस्य मन्त्री कुम्भाण्डश्चित्रलेखा च तत्सुता ।
 सख्यपृच्छत् सखीमूपां कौतूहलसमन्विता ॥ १४ ॥

कं त्वं मृगयसे सुभु कीदृशस्ते मनोरथः ।
 हस्तग्राहं न तेऽद्यापि राजपुत्र्युपलक्ष्ये ॥ १५ ॥

उपोवाच—
 दृष्टः कश्चिन्नरः स्वप्ने इयामः कमललोचनः ।
 पीतबासा बृहद्बाहुर्योपितां हृदयङ्गमः ॥ १६ ॥

तमहं मृगये कान्तं पाययित्वापरं मधु ।
 कापि यातः स्पृहयतीं क्षिप्त्वा मां वृजिनार्षवे ॥ १७ ॥

चित्रलेखोवाच—
 व्यसनं तेऽपकर्षामि त्रिलोक्यां यदि भाव्यसे ।
 तमानेष्ये नरं यस्ते मनोहतां तमादिश ॥ १८ ॥

इत्युक्त्वा देवगन्धर्वसिद्धचारणपन्नगान् ।
 दैत्यविधाधारान् यक्षान् मनुजांश्च यथाऽलिखत् ॥ १९ ॥

मनुजेषु च सा वृष्णीन् शूरमानकदुन्दुभिम् ।
 व्यलिखद् रामकृष्णौ च प्रयुष्मं वीक्ष्य लज्जिता ॥ २० ॥

अनिरुद्धं विलिखितं वीक्ष्योपाऽबाहुमुखी हिया ।
 सोऽसावसाविति ग्राह स्मयमाना महीपते ॥ २१ ॥

चित्रलेखा तमाज्ञाय पीत्रं कृष्णस्य योगिनी ।
 ययौ विहायसा राजन् द्वारकां कृष्णपालिताम् ॥ २२ ॥

तत्र सुप्तं सुपर्यङ्गे प्राचुर्गिं योगमास्थिता ।
 गृहीत्वा शोणितपुरं सख्यै प्रियमदर्शयत् ॥ २३ ॥

सा च तं सुन्दरवरं विलोक्य मुदितानना ।
 दुष्प्रेक्ष्ये स्वगृहे पुष्पी रेमे प्राचुमिना समम् ॥ २४ ॥

परार्घ्यबासःस्रगन्धधूपदीपासनादिभिः ।
 पानभोजनभक्ष्यैश्च वाक्यैः शुश्रूषयाऽर्चितः ॥ २५ ॥

गूढः कन्यापुरे शशत्रुवृद्धद्वेष्टया तथा ।
 नाहर्गणान् स वुषुषे उपयाऽपहृतेन्द्रियः ॥ २६ ॥

तां तथा यदुवीरेण भुज्यमानां हतव्रताम् ।
 हेतुभिलक्षयाञ्चक्रुराप्रीतां दुरवच्छेदैः ॥ २७ ॥

भटा आवेदयाञ्चक्र राजंस्ते दुहितुर्वयम् । विचेष्टितं लक्षयामः कन्यायाः कुलदूषणम् ॥ २८ ॥	स तं प्रविष्टं वृत्तमाततायिभि- र्भटिरनेकेरवलोक्य माधवः । उद्यम्य सौर्व परिधं व्यवस्थितो यथाऽन्तको दण्डधरो जिघांसया ॥ ३३ ॥
अनयायिभिरस्माभिर्गुप्तायाश्च गृहे प्रभो । कन्याया दूषणं पुम्भिर्दुष्प्रेष्या(क्षा)या न विग्रहे ॥ २९ ॥	जिघृक्षया तान् परितः प्रसर्पतः शुनो यथा सूकरयूपपोऽहनत् । ते हन्यमाना भवनाद् विनिर्गता निर्मिन्नमूर्धोरुभुजाः प्रदुद्रुवुः ॥ ३४ ॥
ततः प्रव्यथितो बाणो दुहितुः श्रुतदूषणः । त्वारितः कन्यकागारं प्राप्नोऽद्राक्षीद् यदूद्रहम् ॥ ३० ॥	तं नागपाक्षीर्वलिनन्दनो बली ग्रन्तं स्वसैन्यं कुपितो बबन्ध ह । ऊपा भृशं शोकविषादविह्वला बद्धं निरीक्ष्याधुकलाक्षयरोदिषत् ॥ ३५ ॥
कामन्मजं तं भुवनैकसुन्दरं श्यामं पिशङ्गाभ्रमम्बुजेष्वणम् । बृहद्भुजं कुन्तलकुण्डलत्विषा स्मितबलोकेन च मण्डिताननम् ॥ ३१ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥
दीव्यन्तमक्षैः प्रिययाऽभिनृम्णया तदङ्गसद्वस्तनकुङ्कुमसज्जम् । बाहोर्दधानं मधुमह्लिकाश्रितां तस्याग्र आसीनमवेक्ष्य विस्मितः ॥ ३२ ॥	

अथ अष्टसप्ततितमोऽध्यायः

अपश्यतां चानिरुद्धं तद्रन्धूतां च भारत । चत्वारो वार्षिका मासा व्यतीपुननुशोचताम् ॥ १ ॥	ब्रह्मादयः सुराधीशा मुनयः सिद्धचारणाः । गन्धर्वाप्सरसो यक्षा विमानैर्द्वेषुमागमन् ॥ २ ॥
नारदात्तदुपाकर्ष्य वार्ता बद्धस्य कर्म च । प्रययुः शोणितपुरं वृष्णयः कृष्णदेवताः ॥ २ ॥	शङ्करानुचराञ्छीरिभूतप्रमथगुह्यकान् । डाकिनीयांतुधानांश्च वेतालान् सविनायकान् ॥ १० ॥
प्रयुष्मो युयुधानश्च गदः साम्बोऽथ सारणः । नन्दोपनन्दभद्राद्या रामकृष्णानुवर्तिनः ॥ ३ ॥	प्रेतमातृपिशाचांश्च कृष्णाण्डान् ब्रह्मराक्षसान् । द्रावणामास तीक्ष्णाग्रैः शरैः शार्ङ्गधनुश्च्युतैः ॥ ११ ॥
अक्षीहिणीभिर्द्वादशभिः समेताः सर्वतो दिशम् । रुधुर्वाणनगरं समन्तात् सात्वतर्षभाः ॥ ४ ॥	पृथग्विधानि प्रापुः पिनाक्यस्त्राणि शार्ङ्गिणे । प्रत्यक्षैः शमयामास शार्ङ्गाणिरविस्मितः ॥ १२ ॥
भज्यमानपुरोयानप्राकाराट्टालगोपुरम् । प्रेक्षमाणो रुपाऽविष्टस्तुत्यसैन्योऽभिनिर्वयौ ॥ ५ ॥	ब्रह्मास्त्रस्य च ब्रह्मास्त्रं बाणव्यस्य च पार्वतम् । आग्नेयस्य च पार्जन्यं नैजं पाशुपतस्य च ॥ १३ ॥
बाणार्थे भगवान् रुद्रः ससुतैः प्रमथैर्वृतः । आरुह्य नन्दीवृषभं युयुधे रामकृष्णयोः ॥ ६ ॥	मोहयित्वा तु गिरिशं जृम्भणास्त्रेण जृम्भितम् । बाणस्य पृतनां शीरिर्जपानासिगदेपुभिः ॥ १४ ॥
आसीत् सुनुमुलं युद्धमद्भुतं रोमहर्षणम् । कृष्णशङ्करयो राजन् प्रयुग्मगुह्योरपि ॥ ७ ॥	स्कन्दः प्रयुग्मबाणौघैर्यमानः समन्ततः । असृग् विमुञ्चन् गात्रेभ्यः शिखिनापाक्रमद् रणात् ॥ १५ ॥
कुम्भाण्डकूपकर्णाभ्यां बलेन सह संयुगः । साम्बस्य बाणपुत्रेण बाणेन सह सात्यकेः ॥ ८ ॥	कुम्भाण्डः कूपकर्णश्च पेततुर्मुसलादितौ । दुद्रुवुस्तदनीकानि हतनाथानि सर्वतः ॥ १६ ॥

अथ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः

राजोवाच—

वाणस्य तनयामूपामुषयेमे यदुत्तमः ।
 तत्र युद्धमभूद् घोरं हरिशङ्करयोर्महत् ।
 एतत् सर्वं महायोगिन् समारूपातुं त्वमर्हसि ॥ १ ॥

वाणः पुत्रशतज्येष्ठो वलेरासीन्महात्मनः ।
 येन वामनरूपाय हरयेऽदायि मेदिनी ॥ २ ॥

तस्यौरसः सुतो वाणः शिवभक्तिरतः सदा ।
 मान्यो वदान्यो धीमांश्च सत्यसन्धो दृढव्रतः ॥ ३ ॥

शोणिताख्ये पुरे रम्ये स राज्यमकरोत् पुरा ।
 तस्य शम्भोः प्रसादेन किङ्करा इव तेऽमराः ।
 सहस्रबाहुर्बायेन ताण्डवेऽतोपयन्मूढम् ॥ ४ ॥

भगवान् सर्वभूतेशः शरण्यो भक्तवत्सलः ।
 वरेण च्छन्दयामास स तं वज्रे पुरापिपम् ॥ ५ ॥

स एकदाऽऽह गिरिशं पार्श्वस्थं वीर्यदुर्मदः ।
 किरीटिनार्कवर्णेन संस्पृशंस्तत्पदाम्बुजम् ॥ ६ ॥

नमस्ये त्वां महादेव लोकानां गुरुमीश्वरम् ।
 पुंसामपूर्णकामानां कामपूरामराद्विपम् ॥ ७ ॥

दोःसहस्रं त्वया दत्तं परं भाराय मेऽभवत् ।
 त्रिलोक्यां प्रतिपद्यद्वा न लभे त्वद्वते समम् ॥ ८ ॥

कण्डूत्या निभूतैर्दोर्भिर्युत्सुर्दिग्गजानहम् ।
 आयायां चूर्णयन्नद्रीन् भीतास्तेऽपि प्रदुद्रुवुः ॥ ९ ॥

तच्छ्रुत्वा भगवान् क्रुद्धः केतुस्ते भज्यते यदा ।
 'यदर्पघ्नं भवेन्मूढं संपुगं मत्समेन ते ॥ १० ॥

इत्युक्तः कुमतिर्हृष्टः स्वगृहं प्राविशान्नुप ।
 प्रतीक्षन् गिरिशो देशं स्ववीर्यनशानं कुपीः ॥ ११ ॥

तस्योपा नाम दुहिता स्वप्ने प्रायुष्मिना रतिम् ।
 कन्याऽलभत कान्तेन प्रागदृष्टध्रुवेन सा ॥ १२ ॥

सा तत्र तमपश्यन्ती कासि कान्तेति वादिनी ।
 सखीनां मध्य उत्तस्थी विह्वला व्रीडिता भृशम् ॥ १३ ॥

वाणस्य मन्त्री कुम्भाण्डश्चित्रलेखा च तत्सुता ।
 सख्यपृच्छत् सखीमूषां कौतूहलसमन्विता ॥ १४ ॥

कं त्वं मृगयसे सुभु कीदृशस्ते मनोरथः ।
 हस्तग्राहं न तेऽद्यापि राजपुत्र्युपलक्ष्ये ॥ १५ ॥

उपोवाच—
 दृष्टः कश्चिन्नरः स्वप्ने इयामः कमललोचनः ।
 पीतवासा बृहद्बाहुर्गोपितां हृदयङ्गमः ॥ १६ ॥

तमहं मृगये कान्तं पापयित्वापरं मधु ।
 कापि यातः स्पृहयतीं क्षिप्त्वा मां वृजिनार्णवे ॥ १७ ॥

चित्रलेखोवाच—
 व्यसनं तेऽपकर्षामि त्रिलोक्यां यदि भान्यसे ।
 तमानेष्ये नरं यस्ते मनोहतां तमादिश ॥ १८ ॥

इत्युक्त्वा देवगन्धर्वसिद्धचारणपन्नगान् ।
 दैत्यविद्याधरान् यक्षान् मनुजांश्च यथाऽलिखत् ॥ १९ ॥

मनुजेषु च सा वृष्णीन् शूरमानकदुन्दुभिम् ।
 ज्वलिखद् रामकृष्णौ च प्रयुष्मं वीक्ष्य लज्जिता ॥ २० ॥

अनिरुद्धं विलिखितं वीक्ष्योपाऽवाङ्मुखी ह्रिया ।
 सोऽसावसाविति प्राह स्मयमाना महीपते ॥ २१ ॥

चित्रलेखा तमाज्ञाय पीत्रं कृष्णस्य योगिनी ।
 यथै विहायसा राजन् द्वारकां कृष्णपालिताम् ॥ २२ ॥

तत्र सुप्तं सुपर्यङ्गे प्रायुष्मिं योगमास्थिता ।
 गृहीत्वा शोणितपुरं सख्ये प्रियमदर्शयत् ॥ २३ ॥

सा च तं सुन्दरवरं विलोक्य मुदितानना ।
 दुष्टेष्वे स्वगृहे पुष्पी रेमे प्रायुष्मिना समम् ॥ २४ ॥

परार्थवासःसग्नान्ध्रूपदीपासनादिभिः ।
 पानभोजनभक्ष्यैश्च वाक्यैः शुभ्रूपयाऽर्चितः ॥ २५ ॥

गूढः कन्यापुरे शश्वत्प्रनृद्धस्नेहया तया ।
 नाहर्गणान् स वुषुषे उपयाऽपहृतेन्द्रियः ॥ २६ ॥

तां तथा यदुर्वीरेण भुज्यमानां हतव्रताम् ।
 हेतुभिलक्षयाचक्रुराप्तीतां दुरचच्छदैः ॥ २७ ॥

भटा आवेदयाधक् राजंस्ते दुहितुर्वयम् ।
 विचेष्टितं लक्षयामः कन्यायाः कुलदूषणम् ॥ २८ ॥
 अनपायिभिरस्माभिर्गुप्तायाश्च गृहे प्रभो ।
 कन्याया दूषणं पुष्पिर्दुष्टेष्ट्या(क्षा)या न विप्रहे ॥ २९ ॥
 ततः प्रव्यथितो बाणो दुहितुः श्रुतदूषणः ।
 त्वरितः कन्यकागारं प्राप्नोऽद्राक्षीद् यदृद्धहम् ॥ ३० ॥
 कामत्मजं तं भुवनैकसुन्दरं
 इयामं पिशाङ्गाम्बरम्बुजेक्षणम् ।
 बृहद्भुजं कुन्तलकुण्डलन्विपा
 स्मितायलोकेन च मण्डिताननम् ॥ ३१ ॥
 दीव्यन्तमधैः प्रिययाभिन्मृग्याया
 तदङ्गसङ्गस्तनकुटुमसजम् ।
 बाहोर्दधानं मधुमह्लिकाथितं
 तस्याग्र आसीनमवेक्ष्य विस्मितः ॥ ३२ ॥

स तं प्रविष्टं वृतमाततापिभि-
 भैटैरनेकैरवलोक्य माधवः ।
 उपम्य सौर्वै परिधं व्यवस्थितो
 ययाऽन्तको दण्डधरो जिघांसया ॥ ३३ ॥
 जिघृक्षया तान् परितः प्रसर्पतः
 शुनो यथा सूकरयूपोऽहनत् ।
 ते हन्यमाना भवनाद् विनिर्गता
 निर्भिन्नमूर्धोरुभुजाः प्रदुद्रुधुः ॥ ३४ ॥
 तं नागपाशैर्बलिनन्दनो बली
 घ्नन्तं स्वसैन्यं कुपितो बबन्ध ह ।
 ऊषा भृशं शोकविषादविह्वला
 बद्धं निरीक्ष्याभुकलाक्ष्यरोदिषत् ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टसप्ततितमोऽध्यायः

अपश्यतां चानिरुद्धं तद्वन्धूनां च भारत ।
 चत्वारो वार्षिका मासा व्यतीयुरनुशोचताम् ॥ १ ॥
 नारदाक्षदुपाकर्ण्य वार्ता बद्धस्य कर्म च ।
 प्रययुः शोणितपुरं वृष्णयः कृष्णदेवताः ॥ २ ॥
 प्रयुष्मो युयुधानश्च गदः साम्बोऽथ सारणः ।
 नन्दोपनन्दभद्राद्या रामकृष्णानुवर्तिनः ॥ ३ ॥
 अर्क्षोहिणीभिर्द्वादशभिः समेताः सर्वतो दिशम् ।
 रुद्रधुव्वाणनगरं समन्तात् सात्वतर्षभाः ॥ ४ ॥
 भज्यमानपुरोद्यानप्राकाराष्टालगोपुरम् ।
 प्रेक्षमाणो रुपाऽबिष्टनुज्यसेन्योऽभिनिर्ययी ॥ ५ ॥
 बाणार्थं भगवान् रुद्रः ससुतेः प्रमथैर्वृतः ।
 आरुह्य नन्दीवृषभं युयुधे रामकृष्णयोः ॥ ६ ॥
 आसीत् सुतमुलं युद्धमद्भुतं रोमहर्षणम् ।
 कृष्णशङ्करयो राजन् प्रयुष्मगृहयोरपि ॥ ७ ॥
 कुम्भाण्डकूपकर्णार्थां बलेन सह संयुगः ।
 साम्बस्य बाणपुत्रेण बाणेन सह सात्यकैः ॥ ८ ॥

ब्रह्मादयः सुराधीशा मुनयः सिद्धचारणाः ।
 गन्धर्वाप्सरसो यक्षा विमानैर्द्रुमागमन् ॥ ९ ॥
 शङ्करानुचराञ्छौरिभूतप्रमथगुह्यकान् ।
 डाकिनीर्यानुधानांश्च बेतालान् सविनायकान् ॥ १० ॥
 प्रेतमातृपिशाचांश्च कूप्साण्डान् ब्रह्मराक्षसान् ।
 द्रावयामास तीक्ष्णाग्निः शरीः शार्ङ्गधनुश्च्युतैः ॥ ११ ॥
 पृथग्विधानि प्रायुद्ध पिनाक्यस्त्राणि शार्ङ्गिणे ।
 प्रत्यस्तैः शमयामास शार्ङ्गपाणिरविस्मितः ॥ १२ ॥
 ब्रह्माक्षस्य च ब्रह्माक्षं वायव्यस्य च पार्वतम् ।
 आग्नेयस्य च पार्जन्यं नैजं पाशुपतस्य च ॥ १३ ॥
 मोहयित्वा तु गिरिशं जृम्भणात्तेन जुम्भितम् ।
 बाणस्य पृतनां शीरिजपानासिगदेपुभिः ॥ १४ ॥
 स्कन्दः प्रयुष्मबाणौपेर्यमानः समन्ततः ।
 असृग् विमुञ्चन् गात्रेभ्यः शिखिनापाक्रमद् रणान् ॥ १५ ॥
 कुम्भाण्डः कूपकर्णश्च पेततुर्मुसलादिती ।
 दद्रुबुस्तदनीकानि हतनाथानि सर्वतः ॥ १६ ॥

विशीर्यमाणं स्वबलं दृष्ट्वा बाणोऽत्यमर्षणः ।
 कृष्णमभ्यद्रवत् सङ्ख्ये रथी हित्वैव सात्यकिम् ॥ १७ ॥
 धनूंष्याकृष्य युगपद् बाणः पञ्चशतानि वै ।
 एकैकस्मिञ्छरी द्वौ द्वौ सन्दधे रणदुर्मदः ॥ १८ ॥
 तानि चिच्छेद भगवान् धनूंषि युगपद्धरिः ।
 सारथिं रथमथांश्च हत्वा शङ्खमपूरयत् ॥ १९ ॥
 तन्माता कोटरी नाम नग्रा मुक्तशिरोरुहा ।
 पुरोऽवतस्थे कृष्णस्य पुत्रप्राणरिरक्षया ॥ २० ॥
 ततस्तिर्यङ्मुखो नग्रामनिरीक्षन् गदाश्रजः ।
 बाणश्च तावद् विरघश्छिन्नधन्वाविशत् पुरम् ॥ २१ ॥
 बिद्राचिते भूतगणे ज्वरस्तु त्रिशिरास्त्रिपात् ।
 अभ्यधावत् दाशार्हं दहन्निव दिशो दश ॥ २२ ॥
 अथ नारायणो देवस्तं दृष्ट्वा व्यसृजज्वरम् ।
 माहेश्वरो वैष्णवश्च युयुधाते ज्वराबुधौ ॥ २३ ॥
 माहेश्वरः समाक्रन्दन् वैष्णवेन बलादितः ।
 अलञ्ज्वाऽभयमन्यत्र भीतो माहेश्वरो ज्वरः ।
 शरणार्थी हृषीकेशं तुष्टाव प्रयताञ्जलिः ॥ २४ ॥
 नमामि त्वाऽनन्तशक्तिं परेशं
 सर्वात्मानं केवलं ज्ञप्तिमात्रम् ।
 विथोत्यत्तिस्थानसंरोधहेतुं
 यत्तद् ब्रह्म ब्रह्मलिङ्गं प्रशान्तम् ॥ २५ ॥
 कालो दैवं कर्म जीवः स्वभावो
 द्रव्यं क्षेत्रं प्राण आत्मा विकारः ।
 तत्सद्गतो बीजरोहप्रवाह-
 स्त्वन्मायया तन्निपेधं प्रपद्ये ॥ २६ ॥
 नानाभावेर्लीलयेवोपपन्ने-
 र्देवान् सार्धलोकसेतून् विभर्षि ।
 हंस्युन्मार्गान् हिसया बर्तमानान्
 जन्मैतत्ते भारहाराय भूमेः ॥ २७ ॥
 तप्तोऽहं ते तेजसा दुःसहेन
 शान्तोऽग्रेणात्युल्बणेन ज्वरेण ।
 तावत्तापो देहिनां तेऽङ्गिभूलं
 नो संवेरन् यावदाशानुबद्धाः ॥ २८ ॥

श्रीभगवानुवाच—

त्रिशिरस्ते प्रसन्नोऽस्मि ज्येते ते मज्जराद् भयम् ।
 यो नो स्मरति संवादं तस्य त्वञ्च भवेद्भयम् ॥ २९ ॥
 इत्युक्तोऽच्युतमानस्य गतो माहेश्वरो ज्वरः ।
 बाणस्तु रथमारूढः प्रागायोत्सज्जनार्दनम् ॥ ३० ॥
 ततो बाहुसहयेण नानायुधधरोऽसुरः ।
 मुमोच परमक्रुद्धो बाणांश्चक्रायुधे नृप ॥ ३१ ॥
 तस्यास्यतोऽस्त्राण्यसकृचक्रेण क्षुरनेमिना ।
 चिच्छेद भगवान् बाहून् शाखा इव वनस्पतेः ॥ ३२ ॥
 बाहुषु च्छिद्यमानेषु बाणस्य भगवान् भवः ।
 भक्तानुकम्पयुषत्रज्य चक्रायुधमभापत ॥ ३३ ॥
 श्रीरुद्र उवाच—
 त्वं हि ब्रह्म परं ज्योतिर्गूढं ब्रह्मणि वाङ्मये ।
 यं पश्यन्त्यमलात्मान आकाशमिव केवलम् ॥ ३४ ॥
 नाभिर्नभोऽग्निर्मुखमम्बु रेतो
 यीः शीर्षमाशा भुतिरद्विर्कुर्वी ।
 चन्द्रो मनो यस्य दृगर्क आत्मा
 अहं समुद्रो जठरं भुजेन्द्रः ॥ ३५ ॥
 रोमाणि यस्योपधयोऽम्बुवाहाः
 केशा विरिञ्चो धिपणा विसर्गः ।
 प्रजापतिर्हृदयं यस्य धर्मः
 स वै भवान् पुरुषो लोककल्पः ॥ ३६ ॥
 तवावतारोऽयमकुण्ठधामन्
 धर्मस्य गुप्त्यै जगतो भवाय ।
 वयं च सर्वे भवतानुभाविता
 विभावयामो भुवनानि सप्त ॥ ३७ ॥
 त्वमेक आयः पुरुषोऽद्वितीय-
 स्तुर्यः स्वदृग् हेतुरहेतुरीशः ।
 प्रतीयसेऽधापि यथाविकारं
 स्वमायया सर्वगुणप्रसिद्धये ॥ ३८ ॥
 यथैव सूर्योऽपिहितश्छायया स्वया
 छायां च रूपाणि च सञ्चकास्ति ।

एवं गुणेनापिहितो गुणांस्त्व- मात्मप्रदीपो गुणिनश्च भूमन्	॥ ३९ ॥	अवध्योऽयं मयाऽप्येष वैरोचनिसुतोऽसुरः । प्रह्लादाय वरो दत्तो न व्यथो मे तवान्वयः	॥ ४५ ॥
यन्मायामोहितधियः पुत्रदारगृहादिषु । उन्मज्जन्ति निमज्जन्ति प्रसक्ता वृजिनार्णवे	॥ ४० ॥	दर्पोऽपशमनापास्य प्रवृक्णा बाहवो मया । सूदितं च बलं भूरि यच्च भारायितं भुवः	॥ ४६ ॥
देवदत्तमिमं लब्ध्वा नृलोकमजितेन्द्रियः । यो नाद्रियेत त्वत्पादो स शोच्यो ह्यात्मबन्धकः	॥ ४१ ॥	चत्वारोऽस्य भुजाः शिष्टा भविष्यन्त्यजरामराः । पार्षदमुख्यो भवतो न कुतश्चिद्भयोऽसुरः	॥ ४७ ॥
यस्त्वां विमुजते मर्त्यं आत्मानं प्रियमीश्वरम् । विपर्ययेन्द्रियार्थार्थं विपमत्त्यमृतं त्यजन्	॥ ४२ ॥	इति लब्ध्वाऽभयं कृष्णं प्रणम्य शिरसाऽसुरः । प्राद्युक्षिं रथमारोप्य सबध्वा समुपानयन्	॥ ४८ ॥
अहं ब्रह्माय विबुधा मुनयश्चामलाशयाः । सर्वात्मना प्रपन्नास्त्वामात्मानं प्रेष्टमीश्वरम्	॥ ४३ ॥	अक्षीहिण्या परिवृतं सुवासःसमलङ्कृतम् । सपत्नीकं पुरस्कृत्य यथौ रुद्रानुमोदितः	॥ ४९ ॥
तं त्वा जगत्स्थित्युदयान्तदं नु समं प्रशान्तं सुहृदात्मदेवम् । अनन्यमेकं जगदात्मकेतं भवापवर्गाय भजाम देवम्	॥ ४४ ॥	स्वराजधानीं समलङ्कृतां ध्वजैः सतोरणैरुक्षितमार्गचत्वराम् ।	
अयं ममेशो दयितोऽनुवर्त्तनी मयाऽभयं दत्तममुष्य देव । सम्पाद्यतां तद् भवतः प्रसादो यथा हि ते दंत्यपतां प्रसादः	॥ ४५ ॥	विवेश शङ्खानकदुन्दुभिस्त्र्यै- रभ्युपतः पौरमुहूर्द्धिजातिभिः	॥ ५० ॥
श्रीभगवानुवाच— यदात्य भगवंस्त्वन्नः करवाम प्रियं तव । भवता यद् व्यबसितं तन्मे साध्वनुमोदितम्	॥ ४६ ॥	य एवं कृष्णविजयं शङ्करेण च संयुगम् । संस्मरेत् प्रातस्तथाय न तस्य स्यात् पराजयः	॥ ५१ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥	

अथ एकोनाशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच— तथा ताभिर्वरस्त्रीभी रममाणो जनार्दनः । दिनानि हतसापन्नः सुबहून्त्यबासयन्	॥ १ ॥	इत्युत्सुको द्वारवतीं देवर्षिर्द्रुमागमन् । पुष्पितोपवनारामां द्विजालिकुलनादिताम्	॥ ६ ॥
राजोवाच— तासां षोडशसाहस्रमहिषीणां जनार्दनः । तृप्तिं कथं चकारो मानुषं देहमाश्रितः	॥ २ ॥	उत्कुल्लेन्द्वीवरामोऽजकल्हारकुमुदोत्पलैः । तुरितेषु सरस्सूयैः कूजितां हंससारसैः	॥ ७ ॥
श्रीशुक उवाच— हन्त ते कयविष्यामि श्रोतॄणां विस्मयावहम् । यथा चकार बह्वीनामेकस्तृप्तिं जनार्दनः	॥ ३ ॥	प्रासादलक्ष्मिर्नवभिर्गुणैः स्फाटिकराजतैः । महामरकतप्ररूपैः स्वर्णरत्नपरिच्छदैः	॥ ८ ॥
नरकं निहतं श्रुत्वा तथोद्वाहं च योषिताम् । कृष्णेनैकेन बह्वीनां तदिदं श्रुः स्म नारदः	॥ ४ ॥	विभक्तस्तथापथचत्वरारणैः शालासभाभी रुचिरां सुरालयैः ।	
चित्रं वनेतदेकेन वपुषा युगपत् पृथक् । गृहेषु व्यष्टसाहस्रसिंघ एक उदावहन्	॥ ५ ॥	संस्तुतमार्गाङ्गणवीथिगेहिनीं पतत्पताकाध्वजवारितातपाम्	॥ ९ ॥
		तस्यामन्तः पुरं श्रीमदक्षितं सर्वधिष्ण्ययैः । हतेः स्वकौशलं यत्र त्वष्टा कान्त्यर्चनं दर्शितम्	॥ १० ॥

तत्र योऽशभिः सप्रसहस्यैः समलङ्कृतम् ।
 विवेशैकतमं शीरेः पत्नीनां भवनं महत् ॥ ११ ॥
 विष्टब्धं विद्रुमस्तम्भैर्वैद्युतफलकोत्तमैः ।
 इन्द्रनीलमयैः कुड्मैर्जलिर्मरकतोत्तमैः ॥ १२ ॥
 वितानैर्निर्मितैस्त्वष्ट्रा मुक्तादामविलम्बिभिः ।
 दान्तेरासनपर्यङ्गैर्मण्युत्तमपरिष्कृतैः ॥ १३ ॥
 दासीभिर्निष्ककण्ठीभिः सुवासोभिरलङ्कृतम् ।
 पुम्भिः सकञ्चुकोष्णीपसुवस्त्रमणिकुण्डलैः ॥ १४ ॥
 रत्नप्रदीपनिकरयुतिभिर्निरस्त-
 ध्वान्तं विचित्रवलभीषु शिखण्डिनोऽङ्ग ।
 नृत्यन्ति यत्र विहितागरूपधूमक्षे-
 र्निर्यान्तमीक्ष्य घनबुद्धय उन्नदन्तः ॥ १५ ॥
 तस्मिन् समानगुणरूपवयःसुवेष-
 दासीसहस्रयुतयाऽनुसवं गृहिण्या ।
 विप्रो ददर्श चमरव्यजनेन रुग्म-
 दण्डेन सात्वतपतिं परिवीजयन्त्या ॥ १६ ॥
 तं सन्निरीक्ष्य भगवान् सहसोत्थितः श्री-
 पर्यङ्कतः सकलधर्मभृतां वरिष्ठः ।
 आनम्य पादयुगलं शिरसा किरीट-
 जुष्टेन साञ्जलिरिवीविशदासने स्थे ॥ १७ ॥
 तस्यावनिज्य चरणी तदपः स्वम्भूतौ
 विभ्रज्जगद्गुरुतरोऽपि सतां पतिर्हि ।
 ब्रह्मण्यदेव इति यद् गुणनाम युक्तं
 तस्यैव यच्चरणशौचमशेषतीर्थम् ॥ १८ ॥
 सम्पूज्य देवकपिमादिरुपिः पुराणो
 नारायणो नरसखो विपिनोदितेन ।
 बाण्याऽभिभाष्य मितयाऽमृतकल्पया च
 प्राह प्रभो भगवतः करवाम किं ते ॥ १९ ॥
 नारद उवाच—
 नैवाद्भुतं त्वयि विभोऽखिललोकनाथे
 मैत्रीं जनेषु दधतश्च दमं खलानाम् ।
 निःश्रेयसाय जगतः स्थितिरक्षणार्थां
 स्वैरावतार उरुगाय विदाम सुदु ॥ २० ॥

दृष्टं तवाद्भिद्युगलं जनतापवर्गं
 ब्रह्मादिभिर्हिदि विचिन्त्यमगापबोधैः ।
 संसारकूपपतितोत्तरणाबलम्बं
 ध्यायंश्चराम्यनुगृहाण यथा स्मृतिः स्यात् ॥ २१ ॥
 ततोऽन्यदाविशद् गेहं कृष्णपट्ट्याः स्म नारदः ।
 योगेश्वरेश्वरस्याङ्ग योगभाषाविवित्सया ॥ २२ ॥
 दीव्यन्तमक्षभिस्तत्र प्रियया चोद्धवेन च ।
 पूजितः परया भक्त्या प्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ २३ ॥
 पृष्ट्वाविदुषेवासौ कदाऽऽयातो भवानिति ।
 क्रियते किन्तु पूर्णानामपूर्णरस्मदादिभिः ॥ २४ ॥
 अपाधि ब्रूहि नो ब्रह्मन् जन्मैतच्छोभनं कुरु ।
 स तु विस्मित उन्थाय तूर्ण(ष्णी)मन्यदगाद् गृहम् ॥ २५ ॥
 तत्राप्यचष्ट गोविन्दं लालयन्तं शिशून् सुतान् ।
 ततोऽन्यस्मिन् गृहेऽपश्यन्मज्जनाय कृतोयमम् ॥ २६ ॥
 जुहन्तं च वितानाग्नीन् यजन्तं पञ्चभिर्मखैः ।
 भोजयन्तं द्विजान् कापि भुञ्जानमवशेषितम् ॥ २७ ॥
 कापि सन्ध्यामुपासीनं जपन्तं ब्रह्म वाग्यतम् ।
 एकत्र चासिचर्मभ्यां चरन्तं शिष्यवर्त्मसु ॥ २८ ॥
 अश्वैर्गजे रथैः कापि विचरन्तं गदाग्रजम् ।
 कचिच्छयानं पर्यङ्गे स्तूयमानं च बन्दिभिः ॥ २९ ॥
 मन्त्रयन्तं च कस्मिंश्चिन्मन्त्रिभ्योद्धवादिभिः ।
 जलक्रीडारतं कापि वारमुत्थावलावृतम् ॥ ३० ॥
 कुत्रचिद् द्विजमुख्येभ्यो ददतं गाः स्वलङ्कृताः ।
 इतिहासपुराणानि शृण्वन्तं महलानि च ॥ ३१ ॥
 हसन्तं हास्यकथया कदाचित् प्रियया गृहे ।
 कापि धर्मं सेवमानमर्थकामौ च कुत्रचित् ॥ ३२ ॥
 ध्यायन्तमेकमात्मानं पुरुषं प्रकृतेः परम् ।
 शुश्रूषन्तं गुरून् कापि कामेर्भोगैः सपर्यया ॥ ३३ ॥
 कुर्वन्तं बिग्रहं कैश्चित् सन्धिं चान्यत्र केशवम् ।
 कुत्रापि सह रामेण चिन्तयन्तं सतां शिवम् ॥ ३४ ॥

पुत्राणां दुहितृणां च काले विध्युपनायनम् ।
 दरिर्वैरस्तत्तदशीः कल्पयन्तं विभूतिभिः ॥ ३५ ॥
 प्रस्थापनोपनयनैरपत्यानां महोत्सवान् ।
 वीक्ष्य योगेश्वरशस्य येषां लोका विसिस्मिरे ॥ ३६ ॥
 यजन्तं सकलान् देवान् कर्त्तुं क्रतुभिरुजितैः ।
 पूर्तयन्तं कचिद् धर्मं कूपारामालयादिभिः ॥ ३७ ॥
 चरन्तं मृगयां कापि हयमारुह्य सैन्धवम् ।
 घ्नन्तं तीर्थे पशून् मेघ्यान् परीतं यदपुद्गवैः ॥ ३८ ॥
 अव्यक्तलिङ्गप्रकृतिमन्तःपुरचरादिषु ।
 कचिचरन्तं योगेशं तत्तद्भावबुभुत्सया ॥ ३९ ॥
 अथोवाच हपीकेशं नारदः प्रहसन्निव ।
 योगमायावलं वीक्ष्य मानुषीमीपुषो रतिम् ॥ ४० ॥
 नारद उवाच—
 विदाम योगमायां ते दुर्दशांमपि योगिनाम् ।
 योगेश्वरात्मन् निर्भातभवत्पादनिपेयया ॥ ४१ ॥
 अनुजानीहि मां देव लोकांस्ते यशसा ध्रुतान् ।
 पर्यटासि तवोद्गायन् लीलां भुवनपावनीम् ॥ ४२ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 ब्रह्मन् धर्मस्य वक्ताऽहं कर्तारमनुमोदकः ।
 शिक्षयन्तं लोकमिममास्थितः पुत्र मा सिदः ॥ ४३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्याचरन्तं सद्धर्मान् प्राक् सुधान् गृहमेधिनाम् ।
 तमेव सर्वगेहेषु सन्तमेकं ददर्श ह ॥ ४४ ॥
 कृष्णस्याचिन्त्यवीर्यस्य योगमायामहोदयम् ।
 मुहुर्दृष्ट्वा क्षरिभूद् विस्मितां जातकीतुकः ॥ ४५ ॥
 इत्यर्पधर्मकामेषु कृष्णेनावहितात्मना ।
 सम्पक् सभाजितः प्रीतस्तमेवानुस्मरन् ययौ ॥ ४६ ॥
 एवं मनुष्यपदवीमनुवर्तमानो
 नारायणोऽखिलभवाय गृहीतशक्तिः ।
 रेमे च षोडशसहस्रवराद्भनानां
 सप्त्रीडसीहृदनिरिक्षणहासमुष्टः ॥ ४७ ॥
 यानीह विश्वविलयोद्भववृत्तिहेतुः
 कर्माण्यनन्यविषयाणि हरिश्चकार ।
 यस्त्वङ्ग गायति शृणोत्यनुमोदते वा
 भक्तिर्भवेद् भगवति ह्यपवर्गमार्गे ॥ ४८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ अशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 अधोपस्युपवृत्तायां कुकुटान् कूजतोऽशपन् ।
 गृहीतकण्ठयः पतिभिर्माध्व्यो विरहानुराः ॥ १ ॥
 वयांस्यरूक्वन् कृष्णं बोधयन्तीव बन्दिनः ।
 गापत्यलिप्सवद्रेषु मन्दारवनवायुभिः ॥ २ ॥
 मुहूर्तं तं तु वैदर्भी नामृष्यदपि शोभनम् ।
 परिरम्भणविशेषात् प्रियवाहनन्तरं गता ॥ ३ ॥
 ब्राह्मे मुहूर्तं उत्थाय दार्युपसृज्य माधवः ।
 दय्या प्रसन्नकरणः स्वान्मानं तमसः परम् ॥ ४ ॥
 एक परं ज्योतिरनन्यमद्वयं
 स्वसंस्थया नित्यनिरस्तकल्मषम् ।

ब्रह्माख्यमस्योद्भवनादिहेतुभिः
 स्वलक्षणैर्लक्षितभावनिवर्तितम् ॥ ५ ॥
 अधाप्नुतोऽम्भस्यमले यथाविधि
 क्रियाकलापं परिधाय बाससी ।
 चकार सन्ध्योपगमादि सत्तमो
 हुतानलो ब्रह्म जजाप चाग्नयः ॥ ६ ॥
 उपस्थायाकमुप्यन्तं तर्पयित्वाऽऽत्मनः कलाः ।
 देवान् कर्षीन् पितॄन् वृद्धान् विप्रानभ्यर्च्य चात्मवान् ॥ ७ ॥
 धेनूनां रुमशृङ्गीणां साध्वीनां मौक्तिकस्रजान् ।
 पयस्विनीनां गृहीनां सवत्सानां सुवाससाम् ॥ ८ ॥
 ददौ रीष्यसुराग्राणां क्षौमाजिनतिलैः सह ।
 अलङ्कृतेभ्यो बिभ्रेभ्यो वडं वडं दिनेदिने ॥ ९ ॥

गोविप्रदेवताकृद्भान् गुरुभूतानि सर्वशः ।
 नमस्कृत्वाऽऽत्मसम्भूतिं मङ्गलानि समस्पृशत् ॥ १० ॥
 आत्मानं भूषयामास नरलोकविभूषणम् ।
 वासोभिर्भूषणैः स्वीयैर्दिव्यस्त्रगनुलेपनैः ॥ ११ ॥
 अवेक्ष्याज्यं तथाऽऽदर्शं गोवृषद्विजदेवताः ।
 कामिनां सर्ववर्णानां पौरान्तःपुरचारिणाम् ।
 प्रादात् कामान् पृथक् कामैः प्रतोष्य प्रत्यनन्दत ॥ १२ ॥
 संविभज्याग्रतो विप्रान् सत्ताममूलानुलेपनैः ।
 सुहृदः प्रकृतीर्दारान् प्रायुङ्क्त च ततः स्वयम् ॥ १३ ॥
 तावत् सूत उपानीय स्यन्दनं परमाद्भुतम् ।
 सुग्रीवाद्येहैर्युक्तं प्रणम्यावस्थितोऽग्रतः ॥ १४ ॥
 गृहीत्वा पाणिना पाणिं सारपे रथमारुहत् ।
 सात्यकयुद्धवसंयुक्तः पूर्वोद्दिमिव भास्करः ॥ १५ ॥
 ईक्षितोऽन्तःपुरसीणां सग्रीडप्रेमवीक्षितैः ।
 कृच्छाद् विमृष्टो निरगाज्जातहासो हरन् मनः ॥ १६ ॥
 सुधर्माख्यां सभां सर्वैर्वृष्णिभिः परिवारितः ।
 प्राविशद् यन्निविष्टानां न सन्त्यङ्ग पटूर्ययः ॥ १७ ॥
 तत्रोपविष्टः परमासने विभु-
 र्बभौ स्वभासा ककुभोऽवभासयन् ।
 वृतो नृसिंहैर्यदुभिर्यदूतमो
 यपोदुराजो दिवि तारकागणैः ॥ १८ ॥
 तत्राप्य मन्त्रिणो राजन् नानाहास्यरसैर्विभुम् ।
 उपतस्थुर्नटाचार्या नर्तक्यस्ताण्डवैः समम् ॥ १९ ॥
 मृदङ्गवीणागुरजवेणुतालतल(दर)स्वनैः ।
 ननृतुर्जगुस्तुष्टुबुध सूतमागधवन्दिनः ॥ २० ॥
 तत्रस्था ब्राह्मणाः केचिदासीना ब्रह्मवादिनः ।
 पूर्वेषां पुण्ययशसां राज्ञां चाकथयन् कथाः ॥ २१ ॥
 तत्रैकः पुरुषो राजन्नागतोऽपूर्वदर्शनः ।
 विज्ञापितो भगवते प्रतीक्षारैः प्रवेशितः ॥ २२ ॥
 स नमस्कृत्य कृष्णाय परेशाय कृताञ्जलिः ।
 राज्ञामवेदयद् दुःखं जरासन्धोपरोधजम् ॥ २३ ॥

ये तु दिग्विजये तस्य सजातिं नाययुर्नृपाः ।
 प्रसह्य रुद्धास्तेनासन्नयुते द्वे गिरिव्रजे ॥ २४ ॥
 राजान ऊचुः—
 कृष्ण कृष्णाग्रमेयात्मन् प्रपन्नभयभञ्जन ।
 वयं त्वां शरणं यामो भवभीताः पृथग्धियः ॥ २५ ॥
 लोको विकर्मनिरतः कुशलं प्रमत्तः
 कर्मण्ययं त्वदुदिते भवदर्चने स्वे ।
 यस्तावदस्य बलवानिह जीविताशां
 सयश्चिन्तन्त्यनिमिषाय नमोऽस्तु तस्मै ॥ २६ ॥
 कालो भवान् जगदिदं कलयाऽवतीर्णः
 सद्रक्षणाय खलनिग्रहणाय चान्यत् ।
 कथित् त्वदीयमतिपाति निदेशमीश
 किं वा जनः सुकृतमृच्छति तत्र विद्मः ॥ २७ ॥
 स्वप्रापितं नृपसुखं परतन्त्रमीश
 शश्वद्भयेन मृतकेन धुरं बहामः ।
 हित्वा यदात्मनि सुखं तदनीहलभ्यं
 क्रियामहेऽतिकृपणास्तव माययेति ॥ २८ ॥
 तन्नो भवान् प्रणतशोकहराद्वियुग्मो
 रुद्धान् वियुङ्क्त मगधाधिपकर्मपाशात् ।
 यो भूभुजोऽपुतमतङ्गजवीर्यमेको
 विभद् रुरोभ भवने मृगराडिवावीः ॥ २९ ॥
 यो वै त्वया द्विनबकृत्व उदात्तचक्रो
 भग्नो मृषे खलु भवन्तमनन्तवीर्यम् ।
 जित्वा नूलोकनिरतं स तु रूढदर्पो
 युष्मत्प्रजाः क्षिपति चाशु च तद्विप्रेहि ॥ ३० ॥
 इति मागधसंरुद्धा भवदर्शनकाङ्क्षिणः ।
 प्रपन्नाः पादमूलं ते दीनानां शं विधीयताम् ॥ ३१ ॥
 धीशुक उवाच—
 राजदूते ब्रुवत्येवं देवर्षिः परमयुतिः ।
 विभन् पिङ्गजटाभारं प्रादुरासीद् यथा रविः ॥ ३२ ॥
 गायन् गिरा मधुरा प्रियकर्माणि जन्म च ।
 द्रावयन्पसह्यं लोकाभिरमयन् भृशम् ॥ ३३ ॥

तं हृष्टा भगवान् कृष्णः सर्वलोकेश्वरेश्वरः ।
वचन्द उच्यतेः शीर्ष्णां ससभ्यः सानुगो मुदा ॥ ३४ ॥
सभाजयित्वा विधिवत् कृतासनपरिग्रहम् ।
बभौषे सुवृत्तैर्वाक्यैः श्रद्धया तर्पयन् मुनिम् ॥ ३५ ॥
अपिस्विदध लोकानां त्रयाणामकुतोभयम् ।
ननु भूयान् भगवतो लोकान् पर्यटतो गुणः ॥ ३६ ॥
न हि तेऽविदितं किञ्चित् लोकेष्वीश्वरकर्तृषु ।
अथ पृच्छामहे युष्मान् पाण्डवानां चिकीर्षितम् ॥ ३७ ॥
नारद उवाच—
दृष्टा मया ते बहुशो दुरत्यया
माया विभो विश्वसृजश्चायिनः ।
भूतेषु भूमन् चरतः स्वशक्तिभि-
र्वहेरिव च्छन्नरुचो रुचोऽद्भुताः ॥ ३८ ॥
तवेहितं कोऽर्हति साधु वेदितुं
स्वमाययेदं सुजतो नियच्छतः ।
योऽविययाऽनात्मतयाऽवसीयते
तस्मै नमस्ते स्वबिलक्षणान्मने ॥ ३९ ॥
जीवस्य यत् संसरतो विमोक्षणं
न जायतेऽनर्थवहाच्छरीरतः ।

लीलावतारिः स्वयंशः प्रदीपकं
प्रज्वालयेत्स्वं तमहं प्रपद्ये ॥ ४० ॥
अथाप्याश्रावये ब्रह्मन् नरदेवविदम्बितम् ।
राज्ञः पितृष्वप्येवस्य भक्तस्य च चिकीर्षितम् ॥ ४१ ॥
यक्षयति त्वां मत्सेन्द्रेण राजसूयेन पाण्डवः ।
नृपतिः पारमेष्ठ्येन तद् भवाननुमोदताम् ॥ ४२ ॥
तस्मिन् देव क्रतुवरे भवन्तं वै सुरादयः ।
दिदृक्षुवः समेष्यन्ति राजानश्च यशस्विनः ॥ ४३ ॥
श्रवणात् कीर्तनाद् ध्यानात् पूयन्तेऽन्त्यावसायिनः ।
तव ब्रह्मपयसेश किमुतेषाभिर्माशिनः ॥ ४४ ॥
यस्यामलं दिवि यशः प्रथितं रसायां
भूमौ च ते भुवनमङ्गल दिव्यितानम् ।
मन्दाकिनी च दिवि भोगवतीति चाधो-
गङ्गेति चेह चरणाम्बु पुनाति विश्वम् ॥ ४५ ॥
यस्यामलं दिवि यशः प्रथितं रसायां
भूमौ च तेऽमलपशोऽथ दिशां वितानम् ।
मन्दाकिनी च तव पादरजोवहोर्मिः
श्रीमत्पदस्यदगताऽथ पुनाति विश्वम् ॥ ४६ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ एकाशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
इत्युदीरितमाकर्ण्य देवर्षैरुद्धबोऽब्रवीत् ।
सध्यानां मतमाज्ञाय कृष्णस्य च महामतिः ॥ १ ॥
उद्धव उवाच—
यदुक्तं ऋषिणा देव साचिष्यं यक्षतस्त्वया ।
कार्यं पितृष्वप्येवस्य रक्षा च शरणैषिणाम् ॥ २ ॥
यष्टव्यं राजसूयेन दिक्चक्रजयिना विभो ।
अतो जरासुतवध उभयार्थो मतो हि मे ॥ ३ ॥
अस्माकं च महानर्थो ह्येतेनैव भविष्यति ।
यशश्च तव गोविन्द राशो बन्धाद् विमुच्यतः ॥ ४ ॥

सर्वैर्दुर्विषहो राजा नागायुतसमो बले ।
बलिनामपि चान्येषां भीमं समबलं बिना ॥ ५ ॥
द्वैतश्च स तु जेतव्यो न शताक्षीहिणीयुतः ।
ब्रह्मण्योऽभ्यर्थितो विप्रैर्न प्रत्याख्याति कर्हिचित् ॥ ६ ॥
ब्रह्मवेषधरो भूत्वा तं भिक्षेत वृकोदरः ।
हनिष्यति न सन्देहो द्वैतश्च तव सन्निधौ ॥ ७ ॥
निमित्तमात्रमीशस्य विश्वसर्गनिरोधयोः ।
हिरण्यगर्भः शर्वश्च कालाख्यारूपिणस्तव ॥ ८ ॥
गायन्ति ते विशदकर्म गृहेषु देव्यो
राज्ञां स्वशत्रुवधमात्मविमोक्षणं च ।
गोप्यश्च कुञ्जरपतेर्जनकात्मजायाः
पित्रोश्च लब्धशरणा मुनयो बयं च ॥ ९ ॥

जरासन्धवधः कृष्ण भूर्यार्यायोपकल्प्यते ।
 प्रायः कालविपाकेन तव चाभिमतः क्रतुः ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युद्धवबचो राजन् सर्वतोभद्रमच्युतः ।
 देवर्षिर्पदुवृद्धाश्च रामश्च प्रत्यपूजयन् ॥ ११ ॥

अपादिशत् प्रयाणाय भगवान् देवकीसुतः ।
 भृत्यान् दारुकजैत्रादीननुज्ञाप्य गुरून् विभुः ॥ १२ ॥

स निर्गत्यावरोधान् स्वान् ससुतान् सपरिच्छदान् ।
 सङ्कर्षणमनुज्ञाप्य यदुराजं च शत्रुहा ।
 सूतोपनीतं स्वरथमारुहद् गरुडध्वजम् ॥ १३ ॥

ततो रथद्विपभटसादिनायकैः
 करालया परिवृत आत्मसेनया ।
 मृदङ्गभेर्यान्कशङ्खगोमुखैः
 सङ्घुष्टया वै ककुभो निराक्रमत् ॥ १४ ॥

प्रियाश्च काश्चन शिविकाभिरच्युतं
 सहात्मजाः पतिमनु सुव्रता ययुः ।
 बराम्बराभरणविलेपनस्रजः
 सुसंवृता नृभिरसिचर्मपाणिभिः ॥ १५ ॥

नरोष्ट्रगोमहिषखराश्वतर्यनः-
 करेणुभिः परिजनवारयोपितः ।
 स्वलङ्घिताः पटकुटिकम्वलाम्बरा-
 शुपस्करा यपुरधियुज्य सर्वशः ॥ १६ ॥

बलं बृहद्भ्वजपटच्छत्रचामरै-
 र्वरायुधाभरणकिरीटवर्मभिः ।
 दिवाऽऽशुभिस्तुमुलरथं वभौ रवे-
 र्ययाऽर्णवः क्षुभिततिमिद्विलोर्मिभिः ॥ १७ ॥

अयो मुनिर्यदुपतिना सभाजितः
 प्रणम्य तं हृदि निदधद् विहायसा ।
 निशम्यागाद् व्यवसितमाहुताहंणो
 मुकुन्दसन्दर्शननिवृत्तेन्द्रियः ॥ १८ ॥

राज्ञां दूतमुवाचेदं भगवान् प्रीणयन् गिरा ।
 मा श्रेष्ठ दूत भद्रं वो घातयिष्यामि मागधम् ॥ १९ ॥

इत्युक्तः प्रस्थितो दूतो यथावदवदन्नृपान् ।
 तेऽपि सन्दर्शनं शीरेः प्रत्यैक्षन्त मुमुक्षवः ॥ २० ॥

आनर्तसीवीरमरून्तीत्यां चिनशानं हरिः ।
 नदीर्गिरीनतीयाय पुरग्रामव्रजाकरान् ॥ २१ ॥

ततो द्यपद्धतीं तीर्त्वा मुकुन्दोऽथ सरस्वतीम् ।
 पाञ्चालानथ मत्स्यांश्च शक्रप्रस्थमथागमत् ॥ २२ ॥

तमुपागतमाकर्ण्य प्रीतो दुर्दर्शनं नृणाम् ।
 अजातशत्रुर्निरगात् सोपाध्यायः सुहृदृतः ॥ २३ ॥

गीतवादित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा ।
 अभय्यात् स हृषीकेशं प्राणाः प्राणमिवागतम् ॥ २४ ॥

दृष्ट्वा विक्रिन्नहृदयः कृष्णस्नेहेन पाण्डवः ।
 चिराद् दृष्टं प्रियतमं सस्वजे स्म पुनः पुनः ॥ २५ ॥

दोर्भ्यां परिष्वज्य रमालपालयं
 मुकुन्दगात्रं नृपतिर्हृताशुभः ।
 लेभे परां निर्वृतिमश्रुलोचनो
 हृष्यत्तनुर्विस्मृतलोकविक्रमः ॥ २६ ॥

तं मातुलेयं परिभ्य निर्वृतो
 भीमः स्मयन् प्रेमजलाकुलेन्द्रियः ।
 यमो किरीटी च सुहृत्तमं मुदा
 प्रवृद्धवाष्पाः परिरेभिर्युतम् ॥ २७ ॥

अर्जुनेन परिष्वक्तो यमाभ्यामभिवन्दितः ।
 ब्राह्मणेभ्यो नमस्कृत्य वृद्धेभ्यश्च यथार्हतः ॥ २८ ॥

मानि(तो)नो मानयामास कुरुसृञ्जयकेकयान् ।
 सूतमागधगन्धर्वा वन्दिनश्चोपमन्त्रिणः ॥ २९ ॥

मृदङ्गशङ्खपटहवीणापणववेणुभिः ।
 ब्राह्मणाश्चारविन्दाशं तुष्टुवर्ननृजंगुः ॥ ३० ॥

एवं सुहृद्भिः पर्यस्तः पुण्यश्लोकशिस्रामणिः ।
 संस्तूयमानो भगवान् विवेशालङ्कृतं पुरम् ॥ ३१ ॥

संसिक्तवर्त्म करिणां मदगन्धतोयै-
 श्वित्रध्वजैः कनकतोरणपूर्णकुम्भैः ।
 मृष्टात्मभिर्वरदुकूलविभूषणस्र-
 गन्धैर्नृभिर्पुन्यतिभिश्च विराजमानम् ॥ ३२ ॥

उद्गीसदीपावलिभिः प्रतिसमग्रजाल-
निर्यातधूपरुचिरं विलसत्पताकम् ।
मूर्धन्यहमकलशे रजतोरुशङ्खै-
र्जुष्टं ददर्श भयनैः कुरुराजपाम ॥ ३३ ॥
प्राप्तं निशम्य नरलोचनपानपात्र-
मीत्सुक्यविश्रुतकेशदुकूलबन्धाः ।
सद्यो विसृज्य गृहकर्म पतीन् स्वतल्पे
द्रष्टुं ययुर्वतपः स्म नरेन्द्रमार्गे ॥ ३४ ॥
तस्मिन् सुसङ्कुल इभावरधद्विपद्भिः
कृष्णं सभार्यमुपलभ्य गृहाभिरूढाः ।
नार्यो विकीर्य कुसुमैर्मनसोपगुह्य
सुस्वागतं विदधुरुच्छ्रितवीक्षितेन ॥ ३५ ॥
ऊचुः स्त्रियः पथि निरीक्ष्य मुकुन्दपत्नी-
स्तारा यथोदुपसहाः किमकार्यमूभिः ।
यच्चधुपां पुरुषमौलिरुदारहास-
लीलाबलोककलयोत्सवमातनोति ॥ ३६ ॥
तत्र तत्रोपसङ्गम्य पीरा महलपाणयः ।
चक्रुः सपर्यां कृष्णाय श्रेणीमुख्या हतेनसः ॥ ३७ ॥
अन्तःपुरजनैः प्रीत्या मुकुन्दः फुल्लोचनैः ।
ससम्भ्रमेरभ्युपेतः प्राविशद् राजमन्दिरम् ॥ ३८ ॥

पृथा विलोक्य भ्रात्रेयं कृष्णं त्रिभुवनेश्वरम् ।
प्रीतात्मोत्थाय पर्यङ्गात् सस्रुपा परिपस्वजे ॥ ३९ ॥
गोविन्दं गृहमानीय देवदेवेशमाहृतः ।
पूजायां नाविदत् कृत्यं प्रमोदोपहतो नृपः ॥ ४० ॥
पितृधसुर्गुरुस्त्रीणां कृष्णधक्त्रेऽभिवादनम् ।
स्वयं च कृष्णया राजन् भगिन्या चाभिवादितः ॥ ४१ ॥
श्रद्धा सञ्चोदिता कृष्णा कृष्णपत्नीः सुवर्चसः ।
आनर्चं रुमिणीं सत्यां भद्रां जाम्बवतीं तथा ॥ ४२ ॥
कालिन्दी मित्रविन्दां च शैल्यां नाग्रजितीं सतीम् ।
अन्याश्चाध्यागता यास्ता वासःसङ्मण्डनादिभिः ॥ ४३ ॥
सुखं निवासयामास धर्मराजो जनार्दनम् ।
ससैन्यं सानुगामात्यं सभार्यं च नवं नयम् ॥ ४४ ॥
तर्पयित्वा खाण्डवेन वह्निं पाण्डवसंयुतः ।
मोचयित्वा मयं येन राज्ञो दिव्या सभाऽऽहता ॥ ४५ ॥
उवास कतिचिन्मासान् राज्ञः प्रियचिकीर्षया ।
विहरन् रथमारुह्य फल्गुनेन भटैर्वृतः ॥ ४६ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ द्वात्रिंशतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
एकदा तु सभामध्य आस्थितो मुनिभिर्वृतः ।
ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैर्भ्रातृभिश्च युधिष्ठिरः ॥ १ ॥
आचार्यैः कुलवृद्धैश्च ज्ञातिसम्बन्धिवान्धवैः ।
सर्वेषामेव चैतेपामाभाष्येदमुवाच ह ॥ २ ॥
युधिष्ठिर उवाच—
ऋतुराजेन गोविन्द राजस्येन पावनीः ।
यक्ष्ये विभूतीर्भवतस्तत् सम्पादय नः प्रभो ॥ ३ ॥
त्वत्पादुके अविरतं परि ये चरन्ति
ध्यायन्त्यभद्रनशने सुधियो गृणन्ति ।
चिन्दन्ति ते कमलनाभ भवापवर्ग-
माशासते यदि त आशिष ईश नान्ये ॥ ४ ॥

तद् देवदेव भवतश्चरणारविन्द-
सेवानुभावमिह पश्यतु लोक एषः ।
ये त्वां भजन्ति न भजन्त्युत वोभयेपां
निष्ठां प्रदर्शय विभो कुरुसूत्रपातान् ॥ ५ ॥
न ब्रह्मणः स्वपरभेदमतिस्तव स्यात्
सर्वात्मनः समदृशः स्वमुखानुभूतैः ।
संसेवया सुरतरोरिव ते प्रसादः
सेवानुरूप उदयो न विपर्ययोऽत्र ॥ ६ ॥
श्रीभगवानुवाच—
सम्पद्य व्यवसितं राजन् भवता शत्रुकर्शन ।
कल्याणी येन ते कीर्तिर्लोकाननुभविष्यति ॥ ७ ॥

ऋषीणां पितृदेवानां सुहृदामपि नः प्रभो ।
 सर्वेषामपि भूतानामीप्सितः क्रतुराडपम् ॥ ८ ॥
 बिजित्य नृपतीन् सर्वान् कृत्वा च जगतीं वशे ।
 सम्भृत्य सर्वसम्भारानाहरस्व महाक्रतुम् ॥ ९ ॥
 एते तु भ्रातरौ राजन् लोकपालांशसम्भवाः ।
 वशेऽस्मि तव ताताहं दुर्जयो योऽकृतात्मभिः ॥ १० ॥
 न कश्चिन्मत्परं लोके तेजसा यशसा श्रिया ।
 विभूतिभिर्नाभिभवेद् देवोऽपि किमु पार्थिवाः ॥ ११ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 निशम्य भगवद्गीतं प्रीत्युत्फुल्लमुखाम्बुजः ।
 भ्रातृन् दिम्बिजयेऽपुङ्गु विष्णुतेजोपवृंहितान् ॥ १२ ॥
 सहदेवं दक्षिणस्यामादिशत् सह सृञ्जयैः ।
 दिशि प्रतीच्यां नकुलमुदीच्यां सव्यसाचिनम् ।
 प्राच्यां वृकोदरं राजन् कैकयैः सह मद्रकैः ॥ १३ ॥
 ते विजित्य नृपान् वीरानाजहुर्दिव्यमञ्जसा ।
 अजातशत्रवे भूरि द्रविणं नृप यक्ष्यते ॥ १४ ॥
 श्रुत्वाऽजितं जरासन्धं नृपतेर्ध्यायतो हरिः ।
 आहोपायं तमेवाय उद्धवो यमुवाच ह ॥ १५ ॥
 भीमसेनोऽर्जुनः कृष्णो ब्रह्मलिङ्गधरास्ततः ।
 जग्मुर्गिरिव्रजं तात बृहद्रथसुतो यतः ॥ १६ ॥
 तं गत्वाऽऽतिथ्यबेलायां गृहेषु गृहमेधिनाम् ।
 ब्रह्मण्यं समयाचन्त राजन्या ब्रह्मलिङ्गिनः ॥ १७ ॥
 राजन् विध्यतिथीनस्मानर्थिनो गृहमागतान् ।
 तत्रः प्रयच्छ भद्रं ते यद् वयं कामयामहे ॥ १८ ॥
 किं दुर्मर्षं तितिक्षूणां किमकार्यमसाधुभिः ।
 किं न देयं वदान्यानां कः परः समदर्शिनाम् ॥ १९ ॥
 योऽनित्येन शरीरेण सतां गेयं यशो ध्रुवम् ।
 नाचिनोति स्वयं कल्पः स वाच्यः शौच्य एव सः ॥ २० ॥
 हरिश्चन्द्रो रन्निदेव उच्छ्वसितः शिविर्बलिः ।
 व्याधः कपोतो बहवो ह्यधुवेण ध्रुवं गताः ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच—

स्वैराकृतिभिस्तास्तु प्रकोष्ठैर्ज्याहृतैरपि ।
 राजन्यबन्धून् विज्ञाय दृष्टपूर्वानचिन्तयत् ॥ २२ ॥
 राजन्यबन्धवो ह्येते ब्रह्मलिङ्गानि विभ्रति ।
 ददामि भिक्षितं तेभ्य आत्मानमपि दुस्त्यजम् ॥ २३ ॥
 बलेनः श्रूयते कीर्तिर्वितता दिश्वकल्मषा ।
 ऐश्वर्याद् भ्रंशितस्यापि विप्रव्याजेन विष्णुना ॥ २४ ॥
 श्रियं जिहीर्षतेन्द्रस्य विष्णवे द्विजकृपिणे ।
 जानन्नपि महीं प्रादाद् वार्यमाणोऽपि दैत्यराट् ॥ २५ ॥
 जीवता ब्राह्मणार्थाय कोऽन्वर्थः क्षत्रबन्धुना ।
 देहेन पतमानेन नेहता विपुलं यशः ॥ २६ ॥
 इत्युदारमतिः प्राह कृष्णार्जुनवृकोदरान् ।
 हे विप्रा त्रियतां कामो ददान्यात्मशिरोऽपि वः ॥ २७ ॥
 श्रीकृष्ण उवाच—
 युद्धं नो देहि राजेन्द्र द्वन्द्वशो यदि मन्यसे ।
 युद्धार्थिनो वयं प्राप्ता राजन्या नात्रकाङ्क्षिणः ॥ २८ ॥
 असौ वृकोदरः पार्थस्तस्य भ्राताऽर्जुनो ह्यपम् ।
 अनयोर्मातुलेयं मां कृष्णं जानीहि ते रिपुम् ॥ २९ ॥
 एवमावेदितो राजा जहासोद्यैः स मागधः ।
 आह चामर्षितो मन्दो युद्धं तर्हि ददामि वः ॥ ३० ॥
 न त्वया भीरुणा योत्स्ये युधि विद्वज्वेत्तसा ।
 मधुरां स्वां पुरीं त्यक्त्वा समुद्रं शरणं गतः ॥ ३१ ॥
 अयं तु वयसाऽतुल्यो नातिसत्त्वो न मे समः ।
 अर्जुनो नो भवेद् योद्धा भीमस्तुल्यबलो मम ॥ ३२ ॥
 इत्युत्त्वा भीमसेनाय दत्त्वा स महतीं गदाम् ।
 द्वितीयां स्वयमादाय निर्जगाम पुराद् बहिः ॥ ३३ ॥
 ततः समग्रली (समग्रबले) वीरौ संसक्ताचितरेतरम् (री) ।
 जघ्नतुर्ब्रजकल्पाभ्यां गदाभ्यां रणदुर्मदौ ॥ ३४ ॥
 मण्डलानि विचित्राणि सव्यं दक्षिणमेव च ।
 चरतोः शुरुभे युद्धं नटयोरिव रक्षिणोः ॥ ३५ ॥

ततश्चतुदशान्दो वज्रनिपेपसन्निभः ।		सञ्चित्यारिवधोपायं भीमस्यामोघदर्शनः ।	
गदयोः क्षिप्तयो राजन् दन्तयोरिव दन्तिनोः	॥ ३६ ॥	दर्शयामास वितपं पाटयन्निव सञ्ज्ञया	॥ ४१ ॥
ते वै गदे भुजजवेन निपात्यमाने		तद् विज्ञाय महासत्त्वो भीमः प्रहरतां वरः ।	
अन्योन्यतोऽसकटिपादकरोरुजत्रुन् ।		गृहीत्वा पादयोः शत्रुं पातयामास भूतले	॥ ४२ ॥
चूर्णीबभूवतुरुपेत्य यथाकशास्त्रे		एकं पादं पदाऽऽक्रम्य दोर्भ्यामन्यं प्रगृह्य सः ।	
संयुध्यतोर्द्विरदयोरिव दीप्तमन्योः	॥ ३७ ॥	गुदतः पाटयामास शास्त्रामिव मतङ्गजः	॥ ४३ ॥
इत्थं तयोः प्रहृतयोर्गदयोर्नुवीरी		एकपादोरुवृषणकटिपृष्ठस्तनांसके ।	
क्रुद्धौ स्वमुष्टिभिरयः स्पर्शान्व्यपिष्टाम् ।		एकवालक्षिभूकर्णे शकले ददशुः प्रजाः	॥ ४४ ॥
शब्दस्तयोः प्रहरतोर्धनपारिव्रासी-		हाहाकारो महानासीन्निहते मागधेश्वरे ।	
निपातबद्धपरुषस्तलताडनोत्थः	॥ ३८ ॥	पूजयामासतुर्भीमं परिभ्य जयाच्युतौ	॥ ४५ ॥
तयोरेवं प्रहरतोः समशिखाबलीजसोः ।		सहदेवं ततनयं भगवान् भूतभावनः ।	
निर्विशेषमभूद् युद्धमधीणजवयोरुण	॥ ३९ ॥	अभ्यपिधदमेयात्मा मागधानां पतिं प्रभुः ।	
शत्रोर्जन्ममृती बिद्वान् जीवितं च जराकृतम् ।		मोक्षयामास राजन्यान् संक्रुद्धा मागधेन ये	॥ ४६ ॥
पार्थमाप्याययन् स्वेन तेजसाऽचिन्तयद् हरिः	॥ ४० ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥	

अथ त्र्यशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		राजान् ऊचुः—	
अयुते द्वे शतान्यष्टौ लीलया युधि निर्जिताः ।		नमस्ते देवदेवेश प्रपन्नार्तिहराव्यय ।	
विनिर्गता गिरिद्रोण्या मलिनो मलवाससः	॥ १ ॥	प्रपन्नान् पाहि नः कृष्ण निर्विण्णान् घोरसंसृतेः	॥ ८ ॥
क्षुत्क्षामाः शुष्कवदनाः संरोधपरिकर्षिताः ।		नैव नाथाभ्यसूयामो मागधं मधुसूदन ।	
ददशुस्ते घनश्यामं पीतकौशेययाससम्	॥ २ ॥	अनुग्रहो यद् भवतो राज्ञां राज्यच्युतिर्विभो	॥ ९ ॥
श्रीवत्साङ्गं चतुर्बाहुं पद्मपत्रनिभेषणम् ।		राज्यैश्वर्यमदोलाध्वा न श्रेयो बिन्दते नृपाः ।	
चारुप्रसन्नवदनं स्फुरन्मकरकुण्डलम्	॥ ३ ॥	त्वन्मायामोहिता नित्या मन्यन्ते सम्पदधलाः	॥ १० ॥
पद्महस्तं गदाशङ्करधाङ्गैरुपलक्षितम् ।		मृगनुष्णां यथा बाला मन्यन्ते उदकाशयम् ।	
किरीटहारकटककटिसूत्राङ्गदन्वितम्	॥ ४ ॥	एवं वैकारिकीं मायामयुक्ता वस्तु चक्षते	॥ ११ ॥
भाजद्भरमणिशीवं निवीतं वनमालया ।		वयं पुरा श्रीमदनष्टवृद्धयो	
पिवन्त इव चक्षुर्भ्यां लिहन्त इव जिह्वा	॥ ५ ॥	जिहीर्षयाऽस्या इतरेतरस्मृधः ।	
जिघ्रन्त इव नासाभ्यामीहन्त इव चेतसा ।		प्रन्तः प्रजाः स्वा अपि निर्वृणाः प्रभो	
प्रणेमुर्हतपाप्मानो मूर्धभिः पादयोर्द्विः	॥ ६ ॥	मृत्युं परं त्वामगणय्य दुर्मदाः	॥ १२ ॥
कृष्णसन्दर्शनाद्वादध्वस्तसंरोधनक्लमाः ।		त एव कृष्णाय गभीररंहसा	
प्रत्रासांसुहृषीकेशं गीर्भिः प्राञ्जलयो नृपाः	॥ ७ ॥	अनन्तवीर्येण विचालिताः श्रियः ।	
		कालेन तद् वै भवतोऽनुकम्पया	
		विनष्टदर्पाश्रयणी स्मरामहे	॥ १३ ॥

अथो न राज्यं मृगतृष्णरूपितं
 देहेन शश्वन्ततता रजोभुवा ।
 उपासितव्यं स्पृहयामहे विभो
 क्रियाफलं प्रेत्य च कर्णरोचनम् ॥ १४ ॥

तत्रः समादिशोपायं येन ते चरणाब्जयोः ।
 स्मृतिर्यथा न विरमेदपि संसरतामिह ॥ १५ ॥

कृष्णाय वासुदेवाय हरये परमात्मने ।
 प्रणतक्लेशनाशाय गोविन्दाय नमो नमः ॥ १६ ॥

श्रीशुक उवाच—
 संस्तूपमानो भगवान् राजभिर्मुक्तबन्धनैः ।
 तानाह करुणस्तात शरण्यः श्रद्धया गिरा ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 अय प्रभृति वो भूपा मय्यात्मन्यखिलेश्वरे ।
 सुहृदा जायते भक्तिर्वाढमाशासितं तथा ॥ १८ ॥

दिष्ट्या व्यवसितं भूपा भवन्त क्रतुभाषिणः ।
 श्रियैश्चर्मदोत्राहं पश्य उन्मादनं नृणाम् ॥ १९ ॥

हेहयो नहुपो वेनो रावणो नरकोऽपरे ।
 श्रीमदाद् ध्वंसिताः स्थानाद् देवदैत्यनरेश्वराः ॥ २० ॥

सखिन्तयत विद्वाय देहायुत्पायमन्तवन् ।
 मां यजन्तोऽध्वरैर्यताः प्रजा धर्मेण रक्षत ॥ २१ ॥

सन्तन्बन्तः प्रजातन्तून् सुखदुःखे भवाभवौ ।
 प्राप्ताप्राप्तं च सेवन्तो मक्षिता विचरिष्यथ ॥ २२ ॥

उदासीनाश्च देहादावात्मारामा धृतव्रताः ।
 मय्यावेश्य मनः सम्पङ्क्ता मामन्ते ब्रह्म यास्यथ ॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिश्य नृपान् कृष्णो भगवान् भुवनेश्वरः ।
 तेषां न्ययुङ्क्त पुरुषान् शिष्यो मज्जनकर्मणि ॥ २४ ॥

सपर्यां कारयामास सहदेवेन भारत ।
 नरदेवोचितैर्वस्त्रैर्भूषणैः सन्विलेपनैः ॥ २५ ॥

भोजयित्वा बरात्रेण सुस्नातान् समलङ्कितान् ।
 भोगैश्च विविधैर्युक्तास्ताम्बूलाद्यैर्नृपोचितैः ॥ २६ ॥

ते पूजिता मुकुन्देन राजानो मृष्टकुण्डलाः ।
 विरेजुर्मोचिताः क्लेशात् प्रावृडन्ते यथा ग्रहाः ॥ २७ ॥

रथान् सदश्वानारोप्य मणिकाञ्चनभूषितान् ।
 प्रीणय्य सूनृतैर्वाय्वैः स्वदेशान् प्रत्ययापयत् ॥ २८ ॥

त एवं मोचिताः कृच्छात् कृष्णेन सुमहात्मना ।
 ययुस्तमेव ध्यायन्तः कृतानि च जगत्पतेः ॥ २९ ॥

जगदुः प्रकृतिभ्यस्ते महापुरुषचेष्टितम् ।
 यथाऽन्वशासद् भगवान् तथा चक्रुरतन्द्रिताः ॥ ३० ॥

जरासन्धं घातयित्वा भीमसेनेन केशवः ।
 पार्थाभ्यां संयुतः प्रायात् सहदेवेन पूजितः ॥ ३१ ॥

ते गत्वा खाण्डवप्रस्थं शङ्खान् दध्मुर्जितारयः ।
 हर्षयन्तः स्वसुहृदो दुर्हृदां चासुखावहाः ॥ ३२ ॥

तच्छ्रुत्वा प्रीतमनस इन्द्रप्रस्थनिवासिनः ।
 मेनिरे मागधं शान्तं राजा चाप्तमनोरथः ॥ ३३ ॥

अभिवाद्याथ राजानं भीमार्जुनजनार्दनाः ।
 सर्वमाश्राक्याश्चक्रुरात्मना यदनुष्ठितम् ॥ ३४ ॥

निशम्य धर्मराजस्तु केशवेनानुक्म्पितम् ।
 आनन्दाश्रुकणान् मुञ्चन् प्रेम्णा नोवाच किञ्चन ॥ ३५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ चतुरशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एषं युधिष्ठिरो राजा जरासन्धवधं प्रभो ।
 कृष्णस्य चानुभावं तं श्रुत्वा प्रीतस्तमब्रवीत् ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच—
 यस्य त्रिलोकगुरवः सर्वलोकमहेश्वरः ।
 वहन्ति दुर्लभं लब्ध्वा शिरसैवानुशासनम् ॥ २ ॥

स भवानरविन्दाक्ष दीनानामीशमानिनाम् ।		नाप्यगच्छन्ननैकान्पात् सहदेवस्तदाऽब्रवीत् ।	
धत्तेऽनुशासनं भूमंस्तदन्त्यन्विषिम्बन्म् ॥ ३ ॥	॥ ३ ॥	अर्हति ह्यप्युतः श्रेष्ठं भगवान् सात्वतां पतिः ॥ १९ ॥	॥ १९ ॥
न होकस्याद्वितीयस्य ब्रह्मणः परमात्मनः ।		एष वै देवताः सर्वा देशकालपनादयः ।	
कर्मभिर्वर्षते तेजो हसते ते यथा रवेः ॥ ४ ॥	॥ ४ ॥	यदात्मकमिदं विश्वं क्रतवश्च यदात्मकाः ॥ २० ॥	॥ २० ॥
न च तेऽजित भक्तानां ममाहमिति माधव ।		अग्निराहुतयो मन्त्राः साङ्ख्यं योगश्च यत्परः ।	
त्वं तथेति च नानापीः पशूनामिव बैकृता ॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	एक एवाद्वितीयोऽसावैतदात्म्यमिदं जगत् ॥ २१ ॥	॥ २१ ॥
इत्युक्त्या यज्ञिये काले यज्ञे युक्तान् स क्रत्विजः ।		आत्मनाऽऽत्माश्रयः सभ्याः सृजन्त्यवति हन्त्यजः ।	
कृष्णानुमोदितः पाथो ब्राह्मणान् ब्रह्मवादिनः ॥ ६ ॥	॥ ६ ॥	विविधानीह कर्माणि जनयन् ह्यनपेक्षया ॥ २२ ॥	॥ २२ ॥
द्वैपायनो भरद्वाजः सुमन्तुर्गीतमोऽसितः ।		ईहते यदयं सर्वं श्रेयो धर्मादिलक्षणम् ।	
वसिष्ठश्च्यवनः कण्वो मैत्रेयः कवपस्वितः ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥	तस्मात् कृष्णाय महते दीयतां परमार्हणम् ॥ २३ ॥	॥ २३ ॥
विश्वामित्रो वामदेवः सुमतिर्जीमिनिः क्रतुः ।		एवं चेत् सर्वभूतानामात्मनर्भार्हणं भवेत् ।	
पैलः पराशरो गर्गो वैशम्पायन एव च ॥ ८ ॥	॥ ८ ॥	सर्वभूतात्मभूताय कृष्णायानन्ददर्शिने ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥
अथर्वा काश्यपो धीमनो रामो भार्गव आसुरिः ।		देयं शान्ताय पूर्णाय दत्तस्थानन्त्यमिच्छता ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥
वीतिहोत्रो मधुच्छन्दा वीरसेनोऽकृतव्रणः ॥ ९ ॥	॥ ९ ॥	श्रीशुक उवाच—	
उपहृतास्तथा चान्ये द्रोणभीष्मकृपादयः ।		इत्युक्त्वा सहदेवोऽभूत् तूष्णीं कृष्णानुभाववित् ।	
धृतराष्ट्रः सहसुतो विदुरश्च महामतिः ॥ १० ॥	॥ १० ॥	तत् श्रुत्वा तदुपुः सर्वे साधु साञ्चिति सत्तमाः ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा यज्ञदिहक्षयः ।		श्रुत्वाऽनुजेरितं राजा ज्ञात्वा हार्दं सभासदाम् ।	
तत्रेयुः सर्वराजानो राज्ञां प्रकृतयो नृप ॥ ११ ॥	॥ ११ ॥	समर्हपद् हृषीकेशं प्रीतः प्रणयविह्वलः ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥
ततस्तद् देवयजनं ब्राह्मणाः स्वर्णलाजलैः ।		तत्पादावबन्निज्यापः शिरसा लोकपावनीः ।	
कृष्णा तत्र यथान्यायं दीक्षयाश्चक्रिरे नृपम् ॥ १२ ॥	॥ १२ ॥	सभार्यः सानुजामात्यः सकुटुम्बोऽबहन्मुदा ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
हैमः किलोपकरणो वरुणस्य यथा पुरा ।		वासोभिः पीतकौशेयैर्भूषणैश्च महाधनैः ।	
इन्द्रादयो लोकपाला विरित्रभयसंयुताः ॥ १३ ॥	॥ १३ ॥	अर्हयित्वाऽभुषणार्शो नाशक्तुः समवेक्षितुम् ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥
सगणाः सिद्धगन्धर्वा विद्याधरमहोरगाः ।		इत्थं सभाजितं वीश्य सर्वे प्राञ्जलयो जनाः ।	
मुनयो यक्षरक्षांसि खगाः किन्नरचारणाः ॥ १४ ॥	॥ १४ ॥	नमो जयेति नेमुस्तं खात् पेतुः पुष्पवृष्टयः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥
राजानश्च समाहृता राजपत्न्यश्च सर्वशः ।		इत्थं निशम्य दमपोपसुतः स्वपीठा-	
राजसूयं समीयुः स्म राज्ञः पाण्डुसुतस्य वै ॥ १५ ॥	॥ १५ ॥	दुत्थाय कृष्णगुणवर्णनजातमन्युः ।	
मेनिरे कृष्णभक्तस्य सूपन्नमविस्मिताः ।		उत्थिष्य वाहमिदमाह सदस्यमर्पात्	
अयाजयन् महाराज याजका देववर्चसः ॥ १६ ॥	॥ १६ ॥	संश्रावयन् भगवते परुषाण्यभीतः ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥
राजसूयेन विधिवत् प्रचेतसमिबामराः ।		इंशो दुरत्ययः काल इति सत्यवती श्रुतिः ।	
सूत्येऽहन्त्यवनीपालो याजकान् सदसस्पतीन् ॥ १७ ॥	॥ १७ ॥	वृद्धानामपि यद् बुद्धिर्बालवाक्यैर्विभिषते ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥
अपूजयन् महाभागान् यथावत् सुसमाहितः ।		यूयं पात्रविदां श्रेष्ठा मा मद्भ्यं बालभाषितम् ।	
सदस्याग्राह्णार्हं वै विमृशन्तः सभासदः ॥ १८ ॥	॥ १८ ॥	सदसस्पतयः सर्वे कृष्णो यत् सम्मतोऽहंने ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥

तपोविद्याव्रतपरान् ज्ञानविध्वस्तकल्मषान् ।
 परमर्षीन् ब्रह्मनिष्ठान् लोकपालांश्च पूजितान् ॥ ३४ ॥
 सदसस्पतीनतिब्रज्य गोपोऽयं कुलपांसनः ।
 यथा काकः पुरोडाशं सपर्यां कथमर्हति ॥ ३५ ॥
 वर्णाश्रमकुलपेतः सर्वधर्मबहिष्कृतः ।
 स्वैरवर्ती गुणैर्हीनः सपर्यां कथमर्हति ॥ ३६ ॥
 ययातिनैपां हि कुलं शप्तं सद्भिर्विगर्हितम् ।
 वृषा पानरतं मत्तं सपर्यां कथमर्हति ॥ ३७ ॥
 ब्रह्मर्षिसेवितान् देशान् हित्यैतेऽब्रह्मवर्चसः ।
 समुद्रं दुर्गमाश्रित्य बाधन्ते दस्यवः प्रजाः ॥ ३८ ॥
 एवमादीन्यभद्राणि वभाषे नष्टमद्भतः ।
 नोवाच किञ्चिद् भगवान् यथा सिंहः शिवारुतम् ॥ ३९ ॥
 भगवन्निन्दनं श्रुत्वा दुःसहं तत्सभासदः ।
 कर्णौ पिपाय निर्जम्बुः शपन्तश्चेदिपं रुपा ॥ ४० ॥
 निन्दां भगवतः शृण्वन् तत्परस्य जनस्य च ।
 ततो नापैति यः सोऽपि यान्त्यधः सुकृताञ्च्युतः ॥ ४१ ॥
 ततः पाण्डुसुताः क्रुद्धा मत्स्यकैकेयसुअयाः ।
 उदायुधाः समुत्तस्थुः शिशुपालजिघांसवः ॥ ४२ ॥
 ततश्चैयस्त्वसम्भ्रान्तो जगृहे खड्गचर्मणी ।
 भर्त्सयन् कृष्णपक्षीयान् राज्ञः सदसि भारत ॥ ४३ ॥

तावदुत्थाय भगवांस्तान् निवार्य स्वयं रुपा ।
 शिरः क्षुरान्तचक्रेण जहारापततो रिपोः ॥ ४४ ॥
 शब्दः कालेहलोऽथासीच्छिशुपाले हते महान् ।
 तत्राततायिनो भूषा दुद्रुयुर्जीवितैपिणः ॥ ४५ ॥
 चैयदेहोत्थितं ज्योतिर्बामुदेवमुपाविशत् ।
 पश्यतां सर्वभूतानामुल्केन भुवि स्वाच्युता ॥ ४६ ॥
 जन्मत्रयानुगुणितवैरसंख्यया धिया ।
 ध्यायंस्तन्मयतां यातो भावो हि भवकारणम् ॥ ४७ ॥
 वर्णितं तदुपाख्यानं मया ते बहुविस्तरम् ।
 वैकुण्ठवासिनोर्नर्म विप्रशापात् पुनः पुनः ॥ ४८ ॥
 कत्विभ्यः ससदस्येभ्यो दक्षिणां विपुलामदात् ।
 सर्वान् सम्पूज्य विधिवच्चक्रेऽवभृथमेकराट् ॥ ४९ ॥
 साधयित्वा क्रतुं राज्ञः कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ।
 हत्वा च चेदिपं तत्र विजहार यथासुखम् ॥ ५० ॥
 राजसूयावभृथेन स्नातो राजा युधिष्ठिरः ।
 ब्रह्मक्षत्रसभामध्ये शुशुभे सुरराडिव ॥ ५१ ॥
 राज्ञा सभाजिताः सर्वे सुरमानवस्त्रेचराः ।
 कृष्णं क्रतुं च शंसन्तः स्वधामानि मुदा ययुः ॥ ५२ ॥
 य इदं कीर्तयेद् विष्णोः कर्म चैयवधादिकम् ।
 राज्ञां मोक्षविधानं च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशीतितमोऽध्यायः

गजोवाच—
 अजातशत्रोस्तं दृष्ट्वा राजसूयमहोदयम् ।
 सर्वे मुमुदिर्ब्रह्मन् देवा ये च समागताः ॥ १ ॥
 दुर्योधनं बर्जयित्वा राजान ऋषयः सुराः ।
 इति श्रुतं नो भगवंस्तत्र कारणमुच्यताम् ॥ २ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 पितामहस्य ते यज्ञे राजसूये महात्मनः ।
 बान्धवाः परिचर्यायां तस्यासन् प्रेमबन्धनाः ॥ ३ ॥

भीमो महानसाध्यक्षो धनाध्यक्षः सुयोधनः ।
 सहदेवस्तु पूजायां नकुलो द्रव्यसाधने ॥ ४ ॥
 सतां शुभ्रपणे जिष्णुः कृष्णः पादावनेजने ।
 परिवेषणे द्रुपदजा कर्णो दाने महामनाः ॥ ५ ॥
 युयुधानो विकर्णश्च हार्दिक्यो विदुरादयः ।
 वाह्लीकपुत्रा भूर्याया ये च सन्तर्दनादयः ॥ ६ ॥
 निरूपिता महायज्ञे नानाकर्मसु ते तदा ।
 प्रवर्तन्ते स्म राजेन्द्र राज्ञः प्रियचिकीर्षया ॥ ७ ॥

कत्त्विकसदस्यबहुवित्तु सुहृन्मेपु स्वेषेपु सनुतमद्वार्हणदक्षिणाभिः । चैयं च सात्वतपतेध्वरणं प्रविष्टे चक्रुस्ततस्त्यबभूयस्रपनं पुनयाम्	॥ ८ ॥	सस्तुतत्र ततः सर्वे वर्णाश्रमयुता जनाः । अथ राजाऽहते क्षौमे परिधाप्य स्वलङ्कृतः	॥ २१ ॥
मृदङ्गशङ्खपणवधुन्युर्यानकगामुखाः । वादित्राणि विचित्राणि नेदुरारान्महोत्सवे नर्तक्यो ननृतुर्हृष्टा गायका यूषशो जगुः । वीणावेणुतलोन्नादस्तेषां स दिवमस्पृशत्	॥ ९ ॥ ॥ १० ॥	कत्त्विकसदस्यविप्रादीनानन्याभरणाम्बरेः । बन्धून् ज्ञातीन् नृपान् मित्रमुहदोऽन्यांश्च सर्वशः	॥ २२ ॥
विभ्रज्जपताकाद्वैरिभेन्द्रस्यन्दनादिभिः । स्वलङ्कृतैर्भटैर्भूषा निर्घयं रुग्ममालिनः यदसृक्षयकाम्बोजाः कुरुक्रोसलकैकयाः । कम्पयन्तो भुवं सैनैर्यजमानपुरःसराः	॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥	अभीष्टां पूजयामास नारायणपरो नृपः सर्वे जनाः सुररुचो मणिकुण्डलस्र- गुष्णीपकञ्चुकदुकूलमहार्घ्यहाराः । नार्यश्च कुण्डलयुगालकवृन्दजुष्ट- यक्त्रश्रियः कनकमेखलया विरेजुः	॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥
सदस्यत्विग्द्विजश्रेष्ठा ब्रह्मपोषेण भूयसा । देवर्षिपितृगन्धर्वास्तुष्टुवुः पुष्पवर्षिणः स्वलङ्कृता नरा नार्यो गन्धस्रग्भूषणाम्बरेः । विलिम्पन्तोऽभिपिञ्चन्तो विजहुर्विविधै रसैः	॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥	हरिदासस्य राजर्षे राजसूयमहोदयम् । नैवातृष्यन् प्रशंसन्तः पिबन् मर्त्यो यथाऽमृतम् ततो युधिष्ठिरो राजा सुहृत्सम्बन्धिवान्धवान् । प्रेम्णा निवारयामास कृष्णं च त्यागकातरः	॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥
तैलगोरसगन्धोदहरिद्रासान्द्रकुङ्कुमैः । पुम्भिलिप्ताः प्रलिम्पन्त्यो विजहुर्बारपोषितः गुप्ता नृभिर्निरगमन्पुलब्धमेतद् देव्यो यथा दिवि विमानवरैर्नृदेव्यः । ता मानुलेयससिभिः परिपिच्यमानाः सत्रीडहासविकसद्बदना विरेजुः	॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥	भगवानपि तत्राङ्ग न्यवात्सीन् तन्निग्रहैः । प्रस्थाप्य यदुवीरान् स्वान् साम्बादीन् कुशस्थलीम् ॥ २९ ॥ इत्थं राजा धर्मसुतो मनोरथमहार्णवम् । सुसमृद्धं समुत्तीर्य कृष्णेनासीद् गतज्वरः	॥ ३० ॥
ता देवरानुत सखीन् सिपिचुर्हतीभिः क्लिन्नाम्बरा विवृतगात्रकुचोरुमध्याः । औत्सुक्यमुक्तकवरच्यवमानमाल्याः क्षोभं दधुर्मलधियां रुचिरैः समेताः	॥ १७ ॥	एकदाऽन्तःपुरे तस्य वीक्ष्य दुर्योधनः श्रियम् । अतप्यद् राजसूयस्य महित्वं चाच्युतात्मनः यस्मिन् नरेन्द्रदितिजेन्द्रसुरेन्द्रलक्ष्म्यो नाना विभान्ति किल विश्वसृजोपकृताः । ताभिः पतिं द्रुपदराजसुतोपतस्थे यस्यां विपतहृदयः कुरुराज एषः	॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥
स सम्राट् रथमारूढः सदथं रुग्ममालिनम् । व्यरोचत स्वपत्नीभिः क्रियाभिः क्रतुराडिव पत्नीसंयाजावभूयैश्चरित्वा ते तमृत्विजः । आचान्तं स्नापयाम्भकुर्गङ्गायां सह कृष्णया दिवि दुन्दुभयो नेदुर्नरदुन्दुभिभिः समम् । मुमुचुः पुष्पवर्षाणि देवर्षिपितृमानवाः	॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥	यस्मिंस्तदा मधुरिपोर्महिषीसहस्रं श्रोणीभरेण शनकैः कणदक्षिशोभम् । वशःसुचारुकुचकुङ्कुमशोणहारं श्रीमन्मुखं च चलकुण्डलकुन्तलाढ्यम्	॥ ३३ ॥

सभायां मयकृतायां कापि धर्मसुतो विराट् ।
वृतोऽनुजैर्वन्धुभिश्च कृष्णेनापि स्वचक्षुषा
आसीनः काश्चने साक्षादसने मधवानिव ।
पारमेष्ठ्यश्रिया जुष्टः स्तूयमानश्च बन्दिभिः

॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥

उपास्यमानो विप्रेन्द्रैर्नानादेशसमागतैः ।
दोषूयमानो धवलैर्बालव्यजनसङ्कुलैः ।
रराज राजशार्दूलो दिवि देवपतिर्यथा
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥

॥ ३६ ॥

अथ पडशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

तत्र दुर्योधनो मानी परीतो भ्रातृभिः प्रियैः ।
किरीटमाली न्यविशदसिहस्तः क्षिपन् रुषा
स्थलेऽप्यगृह्णाद् वखान्तं हरिनीलोपलाचिते ।
स्थलं पुष्करिणीं मत्वा सर्वै तं जहसुर्जनाः
आगच्छन्नेवमुर्वीशः पुरः पुष्करिणीं कचिन् ।
विलोक्य स्फाटिकां भूमिं मन्वानो न्यपतज्जले
जहास भीमस्तं दृष्ट्वा स्त्रियो भूपाश्च केचन ।
निवार्यमाणा अप्यङ्ग राज्ञा कृष्णानुमोदिताः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

अजातशत्रुकर्ण्य वससम्भूषणादिकम् ।
सम्प्रेष्याद्वापयामास दूतैर्योगेश्वरेण च
तदनाहत्य सत्कारं ब्रीडावनतकन्धरः ।
जाज्वल्यमानहृदयो न जगाम तदन्तिकम्

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

स ब्रीडितोऽवाग्वदनो रुषा ज्वलन्
निष्क्रम्य तूर्णीं प्रययौ गजाह्वयम् ।
हाहेति शब्दः सुमहानभूत् सता-
मजातशत्रुर्विमना इवाभवत्

॥ ७ ॥

बभूव तूर्णीं भगवान् भुवो भरं
जिह्वीपुंरात्मेहितमात्मनि स्मरन् ।
तदाऽऽविरासीज्जगदीशसन्निधौ
मुनिः सुराराधितपादपङ्कजः

॥ ८ ॥

उपेत्य नारदः सर्वैः सदस्यैः परिपूजितः ।
कृष्णेनाभ्यर्चितः सम्यगुपविष्टो नृपान्तिके
उवाच धर्मराजस्तं प्रणिपत्य यथाविधि ।
भवान् सर्वत्रगो ब्रह्मन् सर्वकालेष्वसङ्गतः
नृपाणां शौर्ययुक्तानां सर्वमण्डलवासिनाम् ।
इदानीं कतमः श्रो नित्योद्योगेन वर्तते

॥ ९ ॥

॥ १० ॥

॥ ११ ॥

इति तेनोदितां बाष्पीमाकर्ण्य मुनिरब्रवत् ॥ १२ ॥

नारद उवाच—

भग्नदर्पा नृपाः सर्वे कृष्णेनप्रतिभौजसा ।
वसन्ति विपये स्वे स्वे नष्टचेष्टा गतश्रियः
एक एव महोत्साहः क्षत्रियाणां दुराग्रही ।
जातः साल्वेषु नृपतिर्वहुपादातिबाहनः

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

भ्रातर्युपरते युद्धे विष्णुना लोकजिष्णुना ।
ब्रह्मदत्तसुते हंसे यमुनायां महात्मना

॥ १५ ॥

कृष्णद्विडेत्य राज्ञोऽसौ रुम्यादीन् कुण्डिने पुरे ।
समाजं कारयामास भ्रातुरानृण्यकाङ्क्षया

॥ १६ ॥

शिशुपालद्रुममुखेदन्तबक्रपुरःसरैः ।

पराजितेषु सङ्ग्रामे जरासन्धादिषु प्रभो

॥ १७ ॥

साल्वः प्रतिज्ञामकरोच्छृण्वतां सर्वभूभुजाम् ।
अयादर्वी क्ष्मां करिष्ये पश्यन्तु मम षीरुषम्

॥ १८ ॥

इति मूढः प्रतिज्ञाय तपसे प्राविशद् वनम् ।

गते तस्मिन् बहून् वर्षान् प्रतीक्ष्य तदुपागमम्

॥ १९ ॥

तदनन्तरजोऽमात्यैरभिपिक्तो नृपार्थिभिः ।

तपस्ताप्त्वा स नृपतिर्देवं पशुपतिं प्रभुम्

॥ २० ॥

आराधयामास वने पांसुमुष्टिं सकृद् ग्रसन् ।

संवत्सरान्ते भगवान् सन्तुष्टः स उभापतिः

॥ २१ ॥

वरेण च्छन्दयामास साल्वं शरणमागतम् ।

देवासुरमनुष्याणां गन्धर्वैरग्नशस्त्राम्

॥ २२ ॥

अभेयं कामगं वज्रे स यानं बृष्णिभीषणम् ।

तथेति गिरिशदिष्टो मयः परपुरञ्जयः

॥ २३ ॥

पुरं निर्माय साल्वाय प्रादात् सौभमयस्मयम् ।

स लब्ध्वा कामगं यानं तमोषाम दुरासदम्

॥ २४ ॥

आययी स्वं जनपदं समग्रवलवाहनम् ।
 इदानीं राजपुत्राणां स एवोयोगवान् नृप ॥ २५ ॥
 इति धर्मसुतः श्रीमान् धृत्वा तच्चारदोदितम् ।
 पार्थे भगवतः शौरिः शनैर्मुखमवैक्षत ॥ २६ ॥
 निशाम्य तद् वासुदेवो धैर्यसारो निराकुलः ।
 किञ्चित् प्रहस्यान्तु नामेत्याह सा हि महात्मना ॥ २७ ॥

पूजयित्वा ऋषिं सम्यक् स्मृतेर्गीर्भिरच्युतः ।
 चिराभिलषितः सोऽपि प्राप्तः साध्वित्यचिन्तयन् ॥ २८ ॥
 उग्रसेनं यदुपतिं युयुधानं च माधवः ।
 अङ्कुरं कृतवर्माणमन्यांश्च यदुपुङ्गवान् ॥ २९ ॥
 प्रेषयामास रक्षायै द्वारवत्याः स्वसैनिकान् ॥ ३० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ताशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

तथा वसति गोविन्दे शक्रस्थम् महात्मनि ।
 महानुजे चैव नृपे कृतकृत्ये युधिष्ठिरे ॥ १ ॥
 आकर्ण्य साल्यः संक्रुद्धो दमघोषसुतं हतम् ।
 जरासन्धं च सुहृदं राजसूयं क्रतुं कृतम् ॥ २ ॥
 ययौ द्वारावतीं साल्यो वैरं वृष्णिकृतं स्मरन् ।
 समावसन्नन्तरिक्षे युयुधे भरतर्षभ ॥ ३ ॥
 पुत्रीं बभञ्जोपवनान्युधानानि च सर्वशः ।
 सगोपुराणि द्वाराणि प्राकाराद्दालोलिकाः ॥ ४ ॥
 बिहायसो विमानाग्राभिषेत्तुः शस्त्रवृष्टयः ।
 शैला द्रुमाश्चाशानयः सर्पा आसारशर्कराः ।
 प्रचण्डश्चक्रबातोऽभूद् रजसा च्छादिता दिशः ॥ ५ ॥
 इत्यर्पमाना सौभेन कृष्णस्य नगरी भृशम् ।
 नाभ्यपद्यत शं राजन् त्रिपुरेण यथा मही ॥ ६ ॥
 प्रयुष्मो भगवान् वीक्ष्य मध्यमाना निजाः प्रजाः ।
 मा धैर्येभ्यध्याद् धीरो वाचः पित्रोरनुस्मरन् ॥ ७ ॥
 सात्यकिश्चारुदेणश्च साम्बोऽङ्कुरः सहानुजैः ।
 हार्दिक्यो भानुबिन्धश्च गदश्च शुकसारणौ ॥ ८ ॥
 अपरे च महेष्वासो रघयूषपयूपपाः ।
 निर्ययुर्दक्षिता गुप्ता रथनागाश्चपत्तिभिः ॥ ९ ॥
 ततः प्रवृत्ते युद्धं साल्यानां यदुभिः सह ।
 यथाऽसुराणां विबुधैस्तुमुलं लोमहर्षणम् ॥ १० ॥
 तां च सौभपतेर्मायां दिव्यास्त्रै रुग्मिणीसुतः ।
 क्षणेन नाशयामास नैशं तम इवोष्णगुः ॥ ११ ॥

विज्याथ पञ्चविंशत्या स्वर्णपुङ्खेरयोमुखैः ।
 साल्यस्य ध्वजिनीपालं शरैः सन्नतपर्यभिः ॥ १२ ॥
 शतेनाताडयत् साल्यमेकैकेनास्य सैनिकान् ।
 विज्याथ दशभिर्नैतून् बाहनानि त्रिभिस्त्रिभिः ॥ १३ ॥
 तदद्भुतं महत्कर्म प्रयुष्मस्य महात्मनः ।
 दृष्ट्वा तं पूजयामासुः सर्वेऽस्य पुरवासिनः ॥ १४ ॥
 बहुरूपाैकरूपं तद् दृश्यते न च दृश्यते ।
 मयमायाकृतं यानं दुर्विभाज्यं जनैरभूत् ॥ १५ ॥
 कचिद् भूमी कचिद् व्योम्नि कचित् सिन्धौ कचिद् गिरी ।
 अलातचक्रवद् भ्राम्यन् सौभं तद् दुरवस्थितम् ॥ १६ ॥
 यत्र यत्रोपलक्ष्येत तस्य सौभस्य सैनिकः ।
 साल्यस्ततस्ततोऽमुञ्चन् शरान् साल्यतयूपपाः ॥ १७ ॥
 शरैरस्यकंसद्वाशरासीविषदुरासदैः ।
 पीड्यमानः पुरानीकः साल्योऽमुञ्चत् परैरिति ॥ १८ ॥
 साल्यानीकपरासीधैर्विष्णुवीरा भृशार्दिताः ।
 न तत्पञ्च रणं स्वस्वं लोकद्वयजिगीषवः ॥ १९ ॥
 साल्यामात्यो युमानाम् प्रयुष्मात् प्राक् प्रपीडितः ।
 आसार्य गदया गुर्व्या व्याहत्य व्यनदद् बली ॥ २० ॥
 प्रयुष्मं गदया शीर्णवक्षःस्थलमरिन्दमम् ।
 अपोवाह रणात् सूतो धर्मविद् दालकात्मजः ॥ २१ ॥
 लब्धसञ्ज्ञो मूर्ध्नेन कार्णिः सारथिमब्रवीत् ।
 असाध्विदमहो सूत यद्रणान्मेऽपसर्पणम् ॥ २२ ॥
 न यदनां कुले जातः दृश्यते रणविच्युतः ।
 विना मतः क्षीवचित्तेन सूतेन प्राप्तकिञ्चिपात् ॥ २३ ॥

किं नु बक्ष्येऽभिसङ्गम्य पितरो रामकेशावी ।
 युद्धाद् धर्म्यादपक्रान्तः पृष्टस्तत्रात्मनाऽक्षमम्
 व्यक्तं मे कथयिष्यन्ति हसन्त्यो भ्रातृजामयः ।
 क्लृप्तं कथं गतो वीर सहान्यैः कथ्यतां मृधे

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

सूत उवाच—

धर्मं विजानताऽऽयुष्मन् कुतमेतन्मया विभो ।

सूतः कृच्छ्रगतं रक्षेद् रथिनं सारथिं रथी

॥ २६ ॥

एतद् विदित्वाऽनुभवान्मयाऽयापोहितो रणान् ।

उपसृष्टः परेणेति मूर्च्छितो गदया हतः

॥ २७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

इति सूतोदितां बाणीमाकर्ण्य यदुनन्दनः ।

पुनरात्रप्रहरणः सूतमाह रणाङ्गणे

॥ १ ॥

पश्य सूत युमानेप दं(शि)सितो धृतकार्मुकः ।

नय मां युमतः पार्थ वीरस्येत्याह सारथिम्

॥ २ ॥

आद्रवन्तं स्वसैन्यानि युमन्तं रुग्मिणीसुतः ।

प्रतिहत्य रुपाऽविध्यन्नाराचैरष्टभिः स्मर(य)न्

॥ ३ ॥

चतुर्भिश्चतुरो वाहान् सूतमेकेन चाहनन् ।

ह्याभ्यां च केतुपनुषी युमतोऽन्येन वै शिरः

॥ ४ ॥

गदः सात्यकिरङ्कुरः साम्बश्च शुकसारणौ ।

वसुदेवोऽग्रसेनौ च जघ्नुः सौभषतेर्वलम्

॥ ५ ॥

पेतुः समुद्रे बहवः सान्त्वयेया भिन्नकन्धराः ।

एवं यदूनां सान्त्वानां निघ्नतामितरेतरम्

॥ ६ ॥

रणं त्रिनवरात्रं तु तुमुलं रोमहर्षणम् ।

इन्द्रप्रस्थं गतः कृष्ण आहूतो धर्मसनुना

॥ ७ ॥

राजसूये निवृत्ते च शिशुपाले रणे हते ।

अलक्षयद् दुःशकुनान् घोरान् सङ्ग्रामशंसिनः

॥ ८ ॥

कुरुवृद्धाननुज्ञाप्य मुनींश्च ब्राह्मणैः सह ।

अन्वीयमानः सामात्यैः पाण्डवेर्निर्णयो पुरात्

॥ ९ ॥

स गत्वा किञ्चिदध्वानं स्थापयित्वा पुरीकसः ।

पृथासुताननुज्ञाप्य प्रणतानश्रुलोचनान्

॥ १० ॥

सुवर्णशिशिकारूदैरवरोपबधूजनीः ।

गजाधरयपादातिसहस्रैरपि संवृतः

॥ ११ ॥

अन्वीतराजकटकः प्रतस्थे पश्चिमामुखः ।

साल्वोऽपि कुरुशार्दूल विमानेन खचारिणा ।

अपावृत्य रणाद् राष्ट्रं स्वमेवाभ्यर्दितो ययौ

॥ १२ ॥

गच्छमानस्य साल्वस्य साम्बोऽभिद्रुत्य पृष्टतः ।

साल्व्यामात्यं क्षेमधूर्तिं वाणैर्निन्ये यमक्षयम्

॥ १३ ॥

सेनापतिं बिबिन्दारूपं साल्वस्याखिलबल्लभम् ।

निरुद्धव पथि गच्छन्तं प्रयुक्तः प्राहरच्छरीः

॥ १४ ॥

प्रयुक्तेनातिविद्धोऽसौ गृहीत्वा खड्गचर्मणी ।

ससज्ज रौग्मिणेयेन तदभूद् रणमद्भुतम्

॥ १५ ॥

मण्डलानि बिचित्राणि चरतस्तस्य सङ्गरे ।

कृपाणेन यदुश्रेष्ठः शिरः कायादपाहरत्

॥ १६ ॥

विभ्रष्टमार्गां सा सेना हतप्रवरयूथपा ।

विदुद्राय यथाकामं प्राणत्राणपरायणा

॥ १७ ॥

देवोऽपि द्वारकामेत्य बेगेन गरुडध्वजः ।

ददर्श नगरीं भग्नप्रासादाद्दालगोपुरात्

॥ १८ ॥

विशीर्णतोरणां रुणतुङ्गसालप्रतोलिकाम् ।

विध्वस्तोपवनोद्यानां प्रस्तरापूर्णदीर्घिकाम्

॥ १९ ॥

निःस्वाध्यायवपट्कारामालोक्य द्वारकापुरीम् ।

अपृच्छत् कृतवर्माणं किमेतदिति दुर्मनाः

॥ २० ॥

तेनोक्तं सर्वमाकर्ण्य साल्वराजबिचेष्टितम् ।

प्रतिजज्ञे यदुपतिः शृण्वतां सर्वसान्त्वयाम्

॥ २१ ॥

अनुद्रुत्य तमथैव सीमं हत्वा दुरात्मकम् ।

सीमं निपात्य जलधौ प्रवेश्ये द्वारकामिति

॥ २२ ॥

स रथं सैन्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकैः ।
 युक्तं बहुप्रहरणमग्रावस्थितदारुकम् ॥ २३ ॥
 आरुह्य भगवान् बिष्णुर्गण्डध्वजमुत्तमम् ।
 प्रपयी सौभषदर्वी मनोमार्कतरंहसा ॥ २४ ॥
 तथा गत्वा सुदूरं तमम्भोधेः कुक्षिमाधितम् ।
 ददर्श सौभं तन्मध्ये साल्वं च समलङ्घितम् ॥ २५ ॥
 साल्वश्च कृष्णमालोक्य हतप्रायबलेधरः ।
 प्राहरत् कृष्णसूताय शक्तिं भीमां दृढां मृषे ॥ २६ ॥
 तामापतन्तीं नभसि महोल्कामिव रंहसा ।
 भासयन्तीं दिशः शौरिः सायकैः शतधाऽच्छिनत् ॥ २७ ॥
 तं च पोडशभिर्बाणैर्विदुष्या सौभं च खेचरम् ।
 आविद्धवच्छरसन्दोहेः खं सूर्य इव रविमभिः ॥ २८ ॥
 साल्वः शौरिस्तु दोः सच्यं सशार्ङ्गं शार्ङ्गधन्वनः ।
 विभेद न्यपतद् हस्ताच्छार्ङ्गमासीत् तदद्भुतम् ॥ २९ ॥
 हाहाकारो महानासीद् यदुनां तत्र पश्यताम् ।
 विनय सौभरादुच्चैरिदमाह जनार्दनम् ॥ ३० ॥
 यत् त्वया युधि दुर्वुद्धे भ्रातरि मे महाबली ।
 निहतौ हंसडिभकौ यमुनायां दुरात्मना ।
 यद् भूयो मूढ नः सत्पुर्भायांऽप्यहता त्वया ॥ ३१ ॥
 यच्च मन्द सभामध्ये दमधोपसुतः सखा ।
 व्यापादितः शत्रियाणां पश्यतां हतचेतसाम् ॥ ३२ ॥
 तं त्वाऽथ निशितैर्बाणैरपरजितमानिनम् ।
 नयाम्यपुनरावृत्तिं यदि तिष्ठेर्ममाग्रतः ॥ ३३ ॥
 इति तेनोदितां वाणीमाकर्ण्य मधुसूदनः ।
 प्राहार्दितो वाणगणैः पुनराक्षरासनः ॥ ३४ ॥
 वृथा त्वं कल्पसे मन्द न यस्यास्त्यतिकीनुकम् ।
 पीरुषं दर्शय त्वं नः शूराणां फल्गु भाषणम् ॥ ३५ ॥
 इत्युक्त्वा भगवान् साल्वं गदया भीमवेगया ।
 तताड जत्रौ संरब्धः स चकम्पे वमन्नमृकू ॥ ३६ ॥
 ततः साल्वः समुत्पत्य खट्वेनानकदुन्दुभेः ।
 उत्कृत्य शिर आदाय खस्त्रं सौभं समाविशत् ॥ ३७ ॥

ततो मुहूर्तात् प्रकृतानुपस्थित-
 स्तत्रानुतिष्ठत् स्वजनानुसन्नतः ।
 महानुभावस्तदबुद्धयतासुरी
 मायां स साल्वप्रकृतां मयोदिताम् ॥ ३८ ॥
 न तत्र दैत्यं न पितुः कलेवरं
 प्रबुद्ध आत्मा तदपश्यदच्युतः ।
 स्वप्ने यथा चाम्बरचारिणं रिपुं
 सौभस्यमालोक्य निहन्तुमुद्यतः ॥ ३९ ॥
 एवं वदन्ति राजर्षे कपयः खेचरान्विताः ।
 यत् स्वबाचो विरुद्धयन्ते तन्नूनं ते स्मरन्ति नु ॥ ४० ॥
 क शोकमोहौ सेहो वा भयं वा येऽज्ञसंभवाः ।
 क चाखण्डितविज्ञानज्ञानैश्वर्येश्वरोऽजितः ॥ ४१ ॥
 यत्पादसेवार्जितपाऽऽत्मवियया
 हिन्त्यन्यनायात्मविपर्ययग्रहम् ।
 लभन्त आत्मीयमनन्तमेधरं
 कुतो नु मोहः परमस्य सन्नतेः ॥ ४२ ॥
 इति तैरुदितां वाणीमाकर्ण्य कमलेशणः ।
 ससौभं हन्तुमारेभे साल्वं कुरुकुलोद्बह ॥ ४३ ॥
 ततो निशातमादाय चक्रं कृष्णः सुदर्शनम् ।
 आग्नेयास्त्रेणाभिमन्य प्राहिणोत् सौभनादानम् ॥ ४४ ॥
 तन्नारायणहस्ताग्रान्मुक्तमाग्नेयमन्त्रितम् ।
 जज्ज्वालाद्ब्रह्मसद्वनं ज्वालामालातिग्रीषणम् ॥ ४५ ॥
 ततो वैमानिकाः सर्वे ते बिहाय बिहायसम् ।
 सुदर्शनोष्मणा तप्ता दुद्रुवुः सर्वतो दिशम् ॥ ४६ ॥
 तदर्कशतसङ्काशं सौभं भित्त्वा द्रिधा पुरम् ।
 भूयो नारायणकरं प्राप भूप सुदर्शनम् ॥ ४७ ॥
 ततः समुद्रे न्यपतत् पुरं बिच्छिन्नबन्धनम् ।
 गदापाणिर्दुराधर्यः साल्वोऽपि प्रत्यहश्यत ।
 तां प्रेषयामास गदां कृष्णमुद्दिश्य दुर्मतिः ॥ ४८ ॥
 ततो रथं दैत्यबलोपनीतं
 संस्थाप्य साल्वो बहुशस्त्रसन्धयम् ।

अवाकिरत् कृष्णाशिरस्यननै-

र्महायुधैश्च व्यननद् हरिर्यथा

॥ ४९ ॥

तां गदां प्रेषितां तेन छित्त्वा बाणैस्त्रिधा हरिः ।

पाञ्चजन्यमुपाध्माय सिंहनादं व्यनीनदत्

॥ ५० ॥

तं शस्त्रपूरीः प्रहरन्तमोजसा

साल्वं हरिः शीरिरमोघविक्रमः ।

विद्ध्वाऽच्छिन्द् बर्म धनुः शिरोमणिं

रथं च शत्रोर्गदया रुजो ह

॥ ५१ ॥

तत्कृष्णहस्तेरितया विचूर्णितं-

पपात तोये गदया सहस्रधा ।

विसृज्य तं भूतलमास्थितो गदा-

मुद्यम्य साल्वोऽच्युतमभ्यगाद् द्रुतम्

॥ ५२ ॥

आधावतो भीमगदस्य बाहुं

भङ्गेन छित्त्वाऽथ रथाङ्गमद्भुतम् ।

वधाय साल्वस्य लयार्कसन्निभं

विद्मद् बभौ सार्क इवोदयाचलः

॥ ५३ ॥

जहार तेनैव शिरः सकुण्डलं

किरीटयुक्तं पुरुमायिनो हरिः ।

वज्रेण वृत्रस्य यथा पुरन्दरो

बभूव हाहति वचस्तदा नृणाम्

॥ ५४ ॥

तस्मिन् निपतिते पापे सौभे चाव्यौ निपातिते ।

देवदुन्दुभयो नेदुर्बवृषुः पुष्पवृषयः

॥ ५५ ॥

स्तूयमानो मुनिगणैः सूतमागधवन्दिभिः ।

आजगाम वृतः सैन्यैः पुरीं द्वारवतीं हरिः

॥ ५६ ॥

सम्प्रविश्य पुरीं रम्यां पताकाखण्डमण्डिताम् ।

अलङ्कृतमलङ्करीः सित्सममृष्टचत्वराम्

॥ ५७ ॥

पूजितो यदुभिवृद्धेः पीरजानपदैस्तथा ।

रमयन् व्यवसाहस्रमहिषीः प्रेमविह्वलाः ।

उवास देवकीपुत्रः सानन्दं कुरुनन्दन

॥ ५८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ एकोननवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

उपविष्टं सुधर्मायां कदाचित् क्षत्रियैर्वृतम् ।

विज्ञापयद् वेत्रपाणिद्वाःस्थोऽभ्येत्य जनार्दनम्

॥ १ ॥

शस्त्रप्रस्थाद् द्विजः कश्चिदागत्य द्वारि तिष्ठति ।

प्रवेशितव्यो वा देव न वेति यदुसत्तम

॥ २ ॥

प्रवेशयेति कृष्णेन द्वाःस्थेनोक्तेन सत्वरम् ।

प्रवेशितः प्रणम्याद् ब्राह्मणः पुरुषोत्तमम्

॥ ३ ॥

धर्मजो भारतराष्ट्रेण मूढेनाधर्मचारिणा ।

अक्षैः पराजितो यातः सभार्यः सानुजो वनम्

॥ ४ ॥

ब्राह्मणेनोदितां बाणीमित्याकर्ण्य सुदुःश्रवाम् ।

क्रोधोद्भिद्रप्रमत्तान्स्पर्णमुत्तस्थे हरिरासनात्

॥ ५ ॥

स रथं दारुकानीतमारुह्य सह सत्यया ।

महत्या सेनया सार्धं ययौ यत्र पृथासुताः

॥ ६ ॥

वने वसन्तं राजानं ब्राह्मणैः परिवारितम् ।

दृष्ट्वाऽनुशोचत् सुभृशं सानुजं यदुनन्दनः

॥ ७ ॥

व्यसनान्यनुभुक्तानि वर्णयित्वा परस्परम् ।

उपित्वा तत्र तां रात्रिं पाण्डवैः सह केशवः

॥ ८ ॥

हेतुवाक्यैः समाश्वास्य धर्मराजं युधिष्ठिरम् ।

भीमसेनानुर्जुनीं चैव यमीं च यदुनन्दनः

॥ ९ ॥

पाञ्चालीं द्रौपदीं साध्वीं सत्यभामासमन्वितः ।

आश्वास्य तामनुज्ञाप्य ब्राह्मणांश्च सहस्रशः

॥ १० ॥

सुभद्रामभिमन्युं च रथमारोप्य केशवः ।

आजगाम वनाद् राजन् पुरीं द्वारवतीं प्रभुः

॥ ११ ॥

स प्रविश्य पुरीं दिव्यां पार्थविशेषदुर्मनाः ।

उवास पालयन् पृथ्वीं धर्मेणान्यांश्च कालयन्

॥ १२ ॥

एकदोषवनं राजन् जगम्यदुक्कुमारकाः ।

विहृतं साम्बप्रयुग्मचारुभानुगदादयः

॥ १३ ॥

क्रीडित्वा सुचिरं तत्र विचिन्वन्तः पिपासिताः ।
 जलं निरुदके कूपे ददशुः सत्त्वमद्भुतम् ॥ १४ ॥
 कृकलासं गिरिनिभं वीक्ष्य विस्मितचेतसः ।
 तस्य चोद्धरणे यत्नं चक्रुस्ते कृपयाऽन्विताः ॥ १५ ॥
 चर्मभिस्तं तथा पाशैर्वद्ध्वा पतितमर्भकाः ।
 नाशकुचन् समुद्धर्तुं कृष्णापाचक्षुस्सुकाः ॥ १६ ॥
 तत्र गत्वाऽरविन्दाक्षो भगवान् विश्वभावनः ।
 वीक्ष्योज्ज्वलार वामेन तं करेण स लीलया ॥ १७ ॥
 स उत्तमशोककराभिमृष्टो
 विहाय सयः कृकलासरूपम् ।
 सन्तप्तधामीकरचारुवर्णः
 स्वर्गोचितालङ्करणाम्बरस्रक् ॥ १८ ॥
 भूत्वा मुकुन्दस्य पदारविन्दं
 ननाम मूर्ध्ना पतितो धरण्याम् ।
 पप्रच्छ विद्वानपि तस्य कर्म
 जनेषु बिल्ब्यापयितुं मुकुन्दः ॥ १९ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 कस्त्वं महाभाग बरेण्यरूपो
 देवोत्तमं त्वां गणयामि नूनम् ।
 दशामिमां त्वं कतमेन कर्मणा
 सम्प्रापितो ह्यतदहं सुभद्रः ॥ २० ॥
 आत्मानमाख्याहि विबित्सतां नो
 यन्मन्यसेऽङ्ग क्षममत्र वक्तुम् ॥ २१ ॥
 इति राजन् सुसमृष्टः कुण्ठेनानन्तमूर्तिना ।
 प्रतीतः प्रणिपत्याह किरीटेनार्कवर्चसा ॥ २२ ॥
 नृग उवाच—
 नृगो नाम नरेन्द्रोऽहमिश्वाकुतनयः प्रभो ।
 दानिषु ख्वापमानेषु यदि ते कर्णमस्मृशम् ॥ २३ ॥
 किन्तु तेऽविदितं नाप्य सर्वभूतात्मसाक्षिणः ।
 कालेनाव्याहतदृशो वक्ष्येऽथापि तवाज्ञया ॥ २४ ॥
 यावन्त्यः सिकता भूमेर्यावन्त्यो दिवि तारकाः ।
 यावन्त्यो वर्षधाराश्च तावतीरददां स्म गाः ॥ २५ ॥

पयस्विनीस्तरुणीः शीलरूप-
 गुणोपपन्ना कपिला हेमशृङ्गाः ।
 न्यायार्जिता रूप्यसुराः सबत्सा
 दुःकुलमालाभरणा ददावहम् ॥ २६ ॥
 स्वलङ्घितेभ्यो गुणशीलवज्रैः
 सीदत्कुटुम्बेभ्यः कतव्रतेभ्यः ।
 तपःश्रुतब्रह्मवदान्यवज्रैः
 प्रादां युवभ्यो द्विजपुङ्गवेभ्यः ॥ २७ ॥
 गोभूहिरण्यायतनाश्वहस्तिनः
 कन्याः सदासीस्तिनिरूप्यशय्याः ।
 वासांसि रत्नानि परिच्छद्धान् रथा-
 निष्टं च यज्ञैश्चरितं च पूर्तैः ॥ २८ ॥
 कस्यचिद् द्विजमुख्यस्य भ्रष्टा गीर्मम गोधने ।
 संसृष्टाऽविदुषा सा च मया दत्ता द्विजातये ॥ २९ ॥
 तां नीयमानां तत्त्वामी दृष्ट्वावाच ममेति तम् ।
 ममेति प्रतिगृह्णाह नृगो मे दत्तवानिति ॥ ३० ॥
 विप्रौ विवदमानौ मामूचतुः स्वार्थसाधकौ ।
 भवान् दाताऽपहर्तेति तच्छ्रुत्वा मेऽभवद् भ्रमः ॥ ३१ ॥
 अनुनीताबुभौ विप्रौ धर्मकृच्छ्रं गतेन मे ।
 गवां लक्षं प्रगृह्णीतां दास्याम्येषा प्रदीयताम् ॥ ३२ ॥
 भवन्तावनुगृह्णीतां किङ्करस्याविजानतः ।
 समुद्धरत मां कृच्छ्रान् पतन्तं निरयेऽशुची ॥ ३३ ॥
 नान्यां प्रतीच्छे वै राजनित्युत्तवा स्वाभ्यपाक्रमन् ।
 नान्यं गवामप्ययुतमिच्छामीत्यपरो ययौ ॥ ३४ ॥
 ततोऽहं कालयोगेन मृतः परममायया ।
 एतस्मिन्नन्तरे याम्यैर्दूतेर्नीतो यमक्षयम् ॥ ३५ ॥
 यमेन पृष्टस्तत्राहं देवदेव जगत्पते ।
 त्वं पूर्वमशुभं भुङ्गे उताहो नृपते शुभम् ॥ ३६ ॥
 नान्तं दानस्य धर्मस्य पश्य लोकांश्च भास्वतः ।
 पूर्वमेवाशुभं भुङ्गे इति प्राह पतेति सः ॥ ३७ ॥
 तावदब्राह्ममात्मानं कृकलासं पतन् प्रभो ।
 ब्रह्मण्यस्य वदान्यस्य तव दासस्य केशव ॥ ३८ ॥

स्मृतिर्नावापि बिभ्वस्ता तव सन्दर्शानार्थिनः ।

देवदेव जगन्नाथ गोविन्द पुरुषोत्तम ॥ ३९ ॥

नारायण हृषीकेश पुण्यश्लोकाच्युताव्यय ।

अनुजानीहि मां कृष्ण यातुं देवगतिं प्रभो ॥ ४० ॥

यत्र कापि सतश्चेतो भूयान्ते त्वत्पदास्पदम् ॥ ४१ ॥

नमस्ते सर्वभावाय ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ।

कृष्णाय वासुदेवाय गोपानांपतये नमः ॥ ४२ ॥

इत्युत्त्वा तं परिक्रम्य पादौ स्पृष्ट्वा स्वमौलिना ।

अनुज्ञातो विमानाग्रयमारुहन् पश्यतां नृणाम् ॥ ४३ ॥

कृष्णः परिजनं ग्राह भगवान् देवकीसुतः ।

ब्रह्मण्यदेवो धर्मात्मा राजन्याननुशिष्यन् ॥ ४४ ॥

दुर्जरं वत ब्रह्मस्वं भुक्तमग्रेर्मानागपि ।

तेजीयसोऽपि किमुत राज्ञामीश्वरमानिनाम् ॥ ४५ ॥

नाहं हालाहलं मन्ये विषं यस्य प्रतिक्रिया ।

ब्रह्मस्वं हि विषं प्रोक्तं नास्य प्रतिनिधिर्भुवि ॥ ४६ ॥

हिनस्ति विषमचारमग्निरग्निः प्रशाम्यति ।

कुलं समूलं दहति ब्रह्मस्वराणिषावकः ॥ ४७ ॥

ब्रह्मस्वं दुरनुज्ञातं भुक्तं हन्ति त्रिभूतम् ।

प्रसह्य तु बलाद् भुक्तं दशपूर्वान् दशावरान् ॥ ४८ ॥

राजानो राजलक्ष्म्याश्च नात्मपातं प्रचक्षते ।

निरये येऽभिमन्यन्ते ब्रह्मस्वं साधु वालिशाः ॥ ४९ ॥

गृह्णन्ति यावतः पांसून् रुदतामधुविन्दवः ।

विप्राणां हतचित्तानां वदान्यानां कुटुम्बिनाम् ॥ ५० ॥

राजानो राजकुल्याश्च तावन्तोऽब्दान् निरहुशाः ।

नरके तु विपच्यन्ते ब्रह्मदायापहारिणः ॥ ५१ ॥

स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत यः ।

पष्टिवर्षसहस्राणि विद्यायां जायते कुमिः ॥ ५२ ॥

न मे ब्रह्मधनं भूयाद् यज्जग्ध्वाऽल्पायुषो नृपाः ।

पराजिताश्च्युताः स्थानाद् भवन्त्युद्वेजिता नृपाः ॥ ५३ ॥

विप्रं कृतागसमपि नैव द्रुह्यत मामकाः ।

घ्नन्तं बहु शपन्तं वा नमस्कुरुत नित्यशः ॥ ५४ ॥

यथाऽहं प्रणमे विप्रान् सर्वकालं समाहितः ।

तथा नमत यूयं च योऽन्यथा मे स दण्डभाक् ॥ ५५ ॥

ब्राह्मणार्थो ह्यपहृतो हर्तारं पातयन्त्यधः ।

अजानन्तमपि ह्येनं नृगं ब्राह्मणगौरिव ॥ ५६ ॥

एवं विश्राव्य भगवान् मुकुन्दो द्वारकौकसः ।

पावनः सर्वलोकानां विवेश निजमन्दिरम् ॥ ५७ ॥

श्रीशुक उवाच—

सद्भिः समागमो राजन् कदाचिन्नाफलो भवेत् ।

विमुक्तो नरकाद् राजा नृगः साधुसमागमान् ॥ ५८ ॥

साधूनां दर्शनं स्पर्शः कीर्तनं स्मरणं तथा ।

तीर्थानामिव पुण्यानां सर्वमेव हि पावनम् ॥ ५९ ॥

एतत् श्रुत्वा त्वया सन्तः सदोपास्याः परन्तप ।

ब्रह्मस्वं नैव हर्तव्यं यदीच्छसि परां गतिम् ॥ ६० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ नवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

बलभद्रः कुरुश्रेष्ठ भगवान् रथमास्थितः ।

सुहृदिदृक्षुर्लक्ष्मणः प्रययौ नन्दगोकुलम् ॥ १ ॥

परिप्लवक्तृश्रोत्कण्ठेर्गोपिर्गोपीभिरेव च ।

रामोऽभिवाद्य पितरावासीर्भिरभिनन्तिः ॥ २ ॥

चिरं नः पाहि दाशाहं सानुगो जगदीश्वर ।

इत्यारोप्याहमालिङ्ग्य नैत्रैः सिपिचनुर्जलेः ॥ ३ ॥

गोपवृद्धाश्च विधिवद् यविष्टैरभिवादितः ।

यथावयो यथासख्यं यथासम्बन्धमात्मनः ॥ ४ ॥

समुपेत्याथ गोपाला हास्यहस्तग्राहादिभिः ।

विश्रान्तं सुखमासीनं पश्यन्नुः पर्युपासिताः ॥ ५ ॥

पृष्टश्चाकथयत् स्वेपु प्रेमगद्गदया गिरा ।

कृष्णे कमलपत्राक्षे सन्न्यस्तास्त्रिराधसः ॥ ६ ॥

कचिन्नो वान्धवा राम सर्वे कुशलमासते ।
 कश्चित् स्मरय नो राम यूयं दारसुतान्विताः ॥ ७ ॥
 दिष्ट्या कंसो हतः पापो दिष्ट्या मुक्ताः सुहृजनाः ।
 निहत्य निज्रित्य रिपून् दिष्ट्या दुर्गं समास्थिताः ॥ ८ ॥
 गोप्पो हसन्यः पप्रच्छ रामसन्दर्शनादृताः ।
 कचिदास्ते सुखं कृष्णः पुरस्वीजनबल्लभः ॥ ९ ॥
 कश्चित् स्मरति वा बन्धून् पितरं मातरं च सः ।
 अपि वा स्मरतेऽस्माकमनुसेवां महाभुजः ॥ १० ॥
 मातरं पितरं भ्रातृन् पतीन् पुत्रान् स्वसुरपि ।
 यदर्धेऽहिम्न दाशाहं दुस्त्यजान् स्वजनान् प्रभो ॥ ११ ॥
 ता नः सयः परित्यज्य गतः सञ्छिन्नसीहृदः ।
 कथं नु तादृशं स्त्रीभिर्न श्रद्धीपीत भाषितम् ॥ १२ ॥
 कथं नु गृह्णन्त्यनवस्थितात्मनो
 बचः कृतप्रस्य मुधाऽपरस्वियः ।
 कृष्णस्य वैचित्रकथस्य सुन्दर-
 स्मिताबलोकोच्छसितस्मरातुराः ॥ १३ ॥
 किं नस्तत्कथया गोप्यः कथाः कथयतापराः ।
 यात्यस्माभिर्विना कालो यदि तस्य तथैव नः ॥ १४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति प्रहसितं शीरेर्जल्पितं चानुवीक्षितम् ।
 गतिं प्रेमपरिष्वङ्गं स्मरन्त्यो रुदुः स्त्रियः ॥ १५ ॥
 सङ्कर्षणस्ताः कृष्णस्य सन्देशैर्हृदयङ्गमैः ।
 सान्त्वयामास भगवान् नानानुनयकोविदः ॥ १६ ॥
 द्वी भासी तत्र चावात्सीन्मधुं माधवमेव च ।
 रामः क्षपासु भगवान् गोपीनां रतिमावहन् ॥ १७ ॥
 पूर्णचन्द्रकामृष्टे कामुदीगन्धवापुना ।
 यमुनोपवने रेमे सेविते स्त्रीगणैर्वृतः ॥ १८ ॥
 वरुणप्रेषिता देवी वाष्णी बृक्षकोटरात् ।
 पतन्ती तद्वनं सरैः सौरभेणाप्यवासयन् ॥ १९ ॥
 तं गन्धं मधुधाराया बापुनोपहतं बलः ।
 आग्रायोपगतस्तत्र ललनाभिः पृषी समम् ॥ २० ॥

नेदुर्दुन्दुभयो व्योम्नि ववृषुः कुसुममुदा ।
 गन्धर्वा मुनयो रामं तद्वीर्यसीडिरे मुदा ॥ २१ ॥
 उपगीयमानचरितो बनिताभिर्हलायुधः ।
 वनेषु व्यचरत् धीवो माहेन्द्र इव वारणः ॥ २२ ॥
 शुभ्रैककुण्डलो मतो वैजयन्त्या च मालया ।
 विभ्रन् स्मितमुरवाम्भोजं स्वेदप्रालेपभूषितम् ॥ २३ ॥
 स चाजुहाव यमुनां जलक्रीडार्धमीश्वरः ।
 निजवाक्यमनाहत्य मत्त इत्यापगां बलः ॥ २४ ॥
 अनागतां हलाग्रेण कुपितो विचकर्ष ह ।
 पापे त्वं मामबद्वाय यन्नायासि मयाऽङ्गुता ॥ २५ ॥
 नेप्ये त्वां लाजलग्रेण शतधा कामचारिणीम् ।
 एवं निर्भर्त्सिता भीता यमुना यदुनन्दनम् ॥ २६ ॥
 उवाच चकिता वाचं पतित्वा पादयोरुप
 यमुनोवाच—
 रामराम महाबाहो न जाने तव विक्रमम् ।
 यस्यैकांशेन बिभृता जगती जगतां पते ॥ २८ ॥
 परं भावं भगवतो भगवन् मामजानतीम् ।
 मोक्तुमर्हसि विश्वाम्भन् प्रपन्नं भक्तवत्सल ॥ २९ ॥
 ततो व्यमुञ्चत् करुणो याचितो यमुनां बलः ।
 विजगाह जलं स्त्रीभिः करेणुभिरिवेभराद् ॥ ३० ॥
 कामं विहत्य सलिलादुत्तीर्णायासिताम्बरे ।
 भूषणानि विचित्राणि ददी कान्तिमतीं स्रजम् ॥ ३१ ॥
 वसित्वा वाससी नीले मालामाबद्ध च काञ्चनीम् ।
 रेजे स्वलङ्घितस्ताभिर्महिन्द्र इव वारणः ॥ ३२ ॥
 अयापि हृष्यते राजन् यमुनाऽऽकृष्टवर्त्मना ।
 बलस्यानन्तवीर्यस्य वीर्यं सूचयती च हि ॥ ३३ ॥
 एवं सर्वा निशा याता एकेव रमतो ब्रजे ।
 रामस्याक्षिप्तचित्तस्य माधुर्यैर्ब्रजयोपिताम् ॥ ३४ ॥
 ॥ इति धीमद्भगवते दशमस्कन्धे नवतितमोऽध्यायः ॥

अथ एकनवतितमोऽध्यायः

राजोवाच—

भूयोऽहं श्रोतुमिच्छामि रामस्याद्भुतकर्मणः ।

अनन्तस्याग्रमेयस्य यदन्यत् कृतवान् प्रभुः ॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच—

नरकस्य सखा कश्चिद् विविदो नाम बानरः ।

सुग्रीवसचिवः सोऽथ भ्राता मैन्दस्य वीर्यवान् ॥ २ ॥

सख्युः सोऽपचितिं कुर्वन् बानरो राष्ट्रविप्रवम् ।

पुरग्रामाकरान् घोषानदहद् बह्निमुत्सृजन् ॥ ३ ॥

कचित् स शैलानुत्पाट्य तैर्देशान् समचूर्णयत् ।

आनर्तान् सुतरामेत्य यत्रास्ते शत्रुहा हरिः ॥ ४ ॥

कचित् समुद्रमध्यस्थो दोर्भ्यामुद्धृत्य तज्जलम् ।

देशान् नागायुतप्राणो बेलाकूलानमज्जयत् ॥ ५ ॥

आश्मान्पिमुख्यानां कृत्वा भग्नवनस्पतीन् ।

अदूषयच्छकृन्मूत्रैरग्रीन् वैतानिकान् खलः ॥ ६ ॥

पुरुषान् योषितो हसन् क्ष्माभृदोष्णीगुहासु सः ।

निक्षिप्य चाप्यधाच्छृङ्गैः पेशस्कारीव कीटकम् ॥ ७ ॥

तं देशं विप्रकुर्वन् वै धर्षयन् कुलखिपः ।

श्रुत्वा सुललितं गीतं गिरिं रैवतकं ययौ ॥ ८ ॥

तत्रापश्यद् यदुपतिं रामं पुष्करमालिनम् ।

सुदर्शनीयसवाङ्गं ललनायूधमध्यगम् ॥ ९ ॥

गायन्तं वारुणीं पीत्वा मदविहललोचनम् ।

विभ्राजमानं वपुषा प्रभिन्नमिव वारणम् ॥ १० ॥

दुष्टः शाखामृगः शाखामारूढः कम्पयन् द्रुमान् ।

चक्रे किलिकिलाशब्दमात्मानं सम्प्रदर्शयन् ॥ ११ ॥

तस्य धाट्यै कपेर्वीक्ष्य तरुण्यो जातिचापलम् ।

हास्यप्रिया भिजहसुर्बलदेवपरिग्रहाः ॥ १२ ॥

ता हेलयामास कपिर्भूक्षेपः सम्मुखादिभिः ।

सन्दर्शयन् गुदं तासां रामस्य च निरीक्षतः ॥ १३ ॥

तं ग्राह्या प्राहरत् क्रुद्धो बलः प्रहरतां वरः ।

स वधयित्वा प्रावार्यं मदिराकलशं कपिः ॥ १४ ॥

गृहीत्वा हेलयामास धूर्तस्तं कोपयन् भृशम् ।

भृशं निर्भिद्य कलशं वासांस्यास्फालयद् बलान् ॥ १५ ॥

कदर्प्यकृत्य बलवान् विप्रचक्रे बलोद्धतः ।

तस्याप्यविनयं दृष्ट्वा देशांश्च तदुपद्रुतान् ॥ १६ ॥

क्रुद्धो मुसलमादत्त हलं चारिजिघांसया ।

विविदोऽपि महावीर्यः शैलमुत्पाट्य पाणिना ॥ १७ ॥

अभ्येत्य तरसा तेन बलं मूर्धन्यताडयत् ।

तं तु सङ्घर्षणो मूर्ध्नि पतन्तमचलं रुषा ॥ १८ ॥

प्रतिजग्राह भगवान् मुसलेनाहनच तम् ।

मुसलाहतमस्तिष्को धिरेजे रक्तधारया ॥ १९ ॥

गिरिर्यथाऽऽगैरिकया प्रहारं नान्वचिन्तयत् ।

पुनरन्यं समुत्पाट्य कृत्वा निष्पन्नमोजसा ॥ २० ॥

तेनाहनत् सुसङ्क्रुद्धस्तं बलः शतधाऽरुजत् ।

ततोऽन्यमुत्पाट्य जघ्रे तं चापि शतधाऽच्छिन्त् ॥ २१ ॥

एवं युद्धयन् भगवता भग्रे भग्रे पुनः पुनः ।

आकृष्य सर्वतो वृक्षान् निर्वृक्षमकरोद् वनम् ॥ २२ ॥

ततोऽमुञ्चिल्लावर्षं बलस्योपर्यमर्पितः ।

तत्सर्वं चूर्णवामास लीलया मुसलायुधः ॥ २३ ॥

स बाहू तालसङ्काशी मुष्टीकृत्य कपीश्वरः ।

आसाद्य रोहिणीपुत्रं दोर्भ्यां वक्षस्यरुरुजत् ॥ २४ ॥

यादवेन्द्रोऽपि तं दोर्भ्यां त्यक्तवा मुसललाङ्गलौ ।

जत्रावताडयत् क्रुद्धः सोऽपतद् रुधिरं वमन् ॥ २५ ॥

चकम्पे तेन पतता सकण्टकवनस्पतिः ।

पर्वतो नृपशार्दूल बायुना नौरिवाम्भसि ॥ २६ ॥

जयशब्दो नमःशब्दः साधु साध्विति चाम्बरे ।

सुरसिद्धमुनीन्द्राणामासीत् कुसुमवर्षिणाम् ॥ २७ ॥

एवं निहत्य विविदं जगद्धचतिकराबहम् ।

संस्तूयमानो भगवान् जनैः स्वपुरमाविशत् ॥ २८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ द्विनवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

दुर्बोधनमुतां राजन् लक्षणां समितिअयः ।
स्वयंवरस्यामहरन् साम्बो जाम्बवतीसुतः ॥ १ ॥
कुरवः कुपिता उचुर्दुर्विनीतोऽयमर्भकः ।
कदर्याकृत्य नः कन्यामकामामहरद् बलात् ॥ २ ॥
वप्रीतेनं दुर्विनीतं किं करिष्यन्ति वृष्णयः ।
येऽस्मात्प्रसादोपचितां दत्तां नो भुञ्जते महीम् ॥ ३ ॥
निगृहीतं सुतं श्रुत्वा ययेष्यन्तीह वृष्णयः ।
भग्नदर्पाः शमं यान्ति शीर्णदन्ता इबाहयः ॥ ४ ॥
इति कर्णं समालोक्य भूरिश्रवसुयोधनी ।
सदुःशासनगान्धारी दुर्मन्त्रैकान्तशीलिनौ ॥ ५ ॥
एतेऽतिक्रम्य विदुरं गान्धारीं च यशस्विनीम् ।
साम्बमारोभिरे वडुं कुरुवृद्धैरसज्जताः ॥ ६ ॥
दण्डाऽनुधावतः साम्बो धार्तराष्ट्रान् महारथः ।
प्रगृह्य रुचिरं चापं तस्यौ सिंह इवैकलः ॥ ७ ॥
ते तं जिघृक्षवः क्रुद्धं तिष्ठ तिष्ठेति वादिनः ।
आसाय धन्विनी वाणैः कर्णमुख्याः समाकिरन् ॥ ८ ॥
सोऽतिवद्वः कुरुश्रेष्ठ कुरुभिर्दुनन्दनः ।
नामृष्यत् तत्परिभवं दण्डाहत इवोरगः ॥ ९ ॥
विष्कार्य सुमहबापं सर्वान् विव्याध सायकैः ।
कर्णादीन् सहयाग्रण्यांस्तावद्विपुगपत् पृथक् ॥ १० ॥
चतुर्भिश्चतुरो वाहानैकैकेन च सारथीन् ।
रथिनश्च महेष्यासास्तस्य तत् तेऽभ्यपूजयन् ॥ ११ ॥
तं तु ते विरपं चतुश्चत्वारश्चतुरो हयान् ।
एकस्तु सारथिं जग्रे चिच्छेदान्यः शरासनम् ॥ १२ ॥
ते तथा विरपं कृत्वा कृच्छ्रेण कुरवो युधि ।
कुमारं गृह्य कन्यां च स्वयुरं जपिनोऽविशान् ॥ १३ ॥
तच्छ्रुत्वा नारदोक्तेन राजन् सञ्जातमन्यवः ।
कुरून् प्रत्युयमं चकुरुग्रसेनप्रचोदिताः ॥ १४ ॥

सान्त्वयित्वा तु तान् रामः सङ्गृह्णान् वृष्णिपुङ्गवान् ।
नैच्छत् कुरूणां वृष्णीनां कलिं कलहशङ्कितः ॥ १५ ॥
जगाम हास्तिनपुरं रथेनादित्यवर्चसा ।
ब्राह्मणैः कुलवृद्धैश्च वृतश्चन्द्र इव ग्रहैः ॥ १६ ॥
गत्वा गजाह्वयं रामो बाह्योपवनमाश्रितः ।
उद्धवं प्रेषयामास धृतराष्ट्राय शान्तये ॥ १७ ॥
सोऽभिवन्ध्याम्बिकापुत्रं भीष्मं द्रोणं च बाह्लिकम् ।
दुर्बोधनं च बिधिवदब्रवीद् राममागतम् ॥ १८ ॥
तेऽतिप्रीताः समाकर्ण्य प्राप्तं रामं सुहृत्तमम् ।
तमर्चयित्वाऽभिययुः सर्वे मङ्गलपाणयः ॥ १९ ॥
तं सङ्गम्य यथान्यायं गामर्ष्यं च न्यवेदयन् ।
तेषां ये तद्व्यभवाज्ञाः प्रणेमुः शिरसा बलम् ॥ २० ॥
बन्धून् कुशलिनः श्रुत्वा वृष्ट्वा शिवमनामयम् ।
परस्परमथो रामो बभौपेऽविक्रवं वचः ॥ २१ ॥
उग्रसेनः क्षितीशेशो यद् व आज्ञापयत् प्रभुः ।
तदव्यग्रप्रियः श्रुत्वा कुरुष्वं मा विलम्बितम् ॥ २२ ॥
यद् यूयं बहवस्त्वेकं जित्वाऽधर्मेण धार्मिकम् ।
अवप्रीताथ तन्मृष्ये बन्धूनामिष्टकाम्यया ॥ २३ ॥
वीर्यशौर्यबलोन्नद्धमात्मशक्तिसमं वचः ।
कुरवो बलेदेवस्य निशम्योचुः प्रकोपिताः ॥ २४ ॥
अहो महचित्रमिदं कालगत्या दुरत्ययम् ।
आरुक्षत्पुष्पाण्डं वै शिरो मकुटसेवितम् ॥ २५ ॥
एते यौनेयसम्बन्धाः सहशय्यासनाशनाः ।
वृष्णयस्तुल्यतां नीता अस्मद्वत्तनूपासनाः ॥ २६ ॥
चामरव्यजने शङ्खमातपत्रं च पाण्डुरम् ।
किरीटमासनं मह्यं भुञ्जन्त्यस्मदुपेक्षया ॥ २७ ॥
अलं यदूनां नरदेवलाञ्छने-
र्दातृप्रतीपैः फणिनामिवामृतेः ।
येऽस्मत्प्रसादोपचिता हि यादव-
आज्ञापयन्त्यय गतत्रया बत ॥ २८ ॥

कथमिन्द्रोऽपि कुरुभिर्भीष्मद्रोणार्जुनादिभिः ।
 अदत्तमवरुणीत सिंहग्रस्त इवोरणः ॥ २९ ॥
 धीशुक उवाच—
 जन्मबन्धुश्रियोन्नद्धमदास्ते भरतर्षभ ।
 आश्राव्य रामं दुर्बाक्यैरटव्यां पुरमाविशान् ॥ ३० ॥
 दृष्ट्वा कुरूणां दीःशील्यं श्रुत्वाऽवाच्यानिवाच्यताम् ।
 अवोचत् कोपसंरब्धो दुष्टेक्ष्यः प्रहसन् मुहुः ॥ ३१ ॥
 नूनं नाम मदोन्नद्धाः शान्तिं नेच्छन्त्यसाधवः ।
 तेषां हि प्रशमो दण्डः पशूनां लकुटो यथा ॥ ३२ ॥
 अहो यदून् सुसंरब्धान् कृष्णं च कुपितं शनैः ।
 सान्त्वयित्वाऽहमेतेषां शममिच्छन्निहागतः ॥ ३३ ॥
 त इमे मन्दमतयः कलहातिरताः खलाः ।
 तस्मात् तं मामवज्ञाय दुर्भाषां मानिनोऽब्रुवन् ॥ ३४ ॥
 नोग्रसेनः किल विभुर्भोजवृष्ण्यन्येक्षेधरः ।
 शक्रादयो लोकपाला यस्यादेशानुवर्तिनः ॥ ३५ ॥
 सुपर्माऽऽक्रम्यते येन पारिजातोऽमराद्विषः ।
 आनीय भुज्यते सोऽसौ न किलाध्यासनार्हकः ॥ ३६ ॥
 यस्य पादयुगं साक्षाच्छीरपास्तेऽखिलेश्वरी ।
 स नार्हति किल श्रीशो नरदेवपरिच्छदान् ॥ ३७ ॥
 यस्याद्विषपङ्कजरोऽखिललोकपाल-
 मीत्युत्तमैर्भूतमुपासिततीर्थतीर्थम् ।
 ब्रह्मा भवोऽहमपि यस्य कलाकलांशः
 श्रद्धामहे सुचिरमस्य नृपासनं क ॥ ३८ ॥
 भुज्यते कुरुभिर्दत्तं भूखण्डं वृष्णिभिः किल ।
 उपानहः किल ययं स्वयं तु कुरवः शिरः ॥ ३९ ॥
 अहो ऐश्वर्यमत्तानां मत्तानामिव मानिनाम् ।
 असम्बद्धा गिरो रूक्षाः कः सहेतानुशासिता ॥ ४० ॥
 अथ निष्कौरवां पृथ्वीं करिष्यामीत्यमर्षितः ।
 गृहीत्वा हलमुक्तस्त्री दहन्निव जगत्त्रयम् ॥ ४१ ॥
 लाङ्गलाग्नेष नगरमुद्रिदार्यं गजाह्वयम् ।
 विचर्क्य स गङ्गायां प्रहरिष्यन्नमर्षितः ॥ ४२ ॥

जलयानमिवाधूर्णं गङ्गायां नगरं पतत् ।
 आकृष्यमाणमालोक्य कौरवा जातसम्भ्रमाः ॥ ४३ ॥
 तमेव शरणं जग्मुः सकुटुम्बा जिजीवसः ।
 सलक्षणं पुरस्कृत्य साम्बं प्राञ्जलयोऽब्रुवन् ॥ ४४ ॥
 रामरामाखिलाधार प्रभावं न विदाम ते ।
 मृदानां नः कुटुम्बीनां धन्तुर्महैस्त्वपीधर ॥ ४५ ॥
 स्थित्युत्पत्तिलयानां त्वमेको हेतुर्निराश्रयः ।
 लोकान् क्रीडनकानीश बहवस्ते वदन्ति हि ॥ ४६ ॥
 त्वमेव मूर्ध्निदमनन्त लीलया
 भूमण्डलं विभर्षिं सहस्रमूर्धन् ।
 अन्ते च यः स्वात्मनि रुद्धविधः
 शेषेऽद्वितीयः परिशिष्यमाणः ॥ ४७ ॥
 कोपस्तेऽखिलशिक्षार्थं न द्वेषान्न च मत्सरान् ।
 विभ्रतो भगवान् सत्यं स्थितिपालनतत्परः ॥ ४८ ॥
 नमस्ते सर्वभूतात्मन् सर्वशक्तिधराज्यय ।
 विश्वकर्म्मन् नमस्तेऽस्तु त्वां वयं शरणं गताः ॥ ४९ ॥
 एवं प्रपन्नैः संविघ्नैर्वैषमनानामैर्बलः ।
 प्रसादितः सम्प्रसन्नो मा भैष्टेत्यभयं ददौ ॥ ५० ॥
 दुर्योधनः पारिवर्हं कुञ्जरान् पट्टिहायनान् ।
 ददौ द्विदशसाहस्रान् नियुतानि तुरङ्गमान् ॥ ५१ ॥
 रथानां पट्टसहस्राणि रीमाणां सूर्यवर्चसाम् ।
 दासीनां निष्ककण्ठीनां सहस्रं दुहितृवत्सलः ॥ ५२ ॥
 प्रतिगृह्य तु तत्सर्वं भगवान् सात्वतर्षभः ।
 ससुतः सम्भुषः प्रायात् सुहृद्भिरभिवन्दितः ॥ ५३ ॥
 ततः प्रविष्टः स्वपुरीं हलायुधः
 समेत्य बन्धूनुरक्तचेतसः ।
 शशांशं सर्वं यदुपगृह्यानां
 मध्ये सभायां कुरुषु स्वचेष्टितम् ॥ ५४ ॥
 अद्यापि वः पुरं होतुं सूचयद् रामविक्रमम् ।
 समुत्तं दक्षिणतो गङ्गायां ननु दृश्यते ॥ ५५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्विनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिनवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

वृष्णिष्वासीद् यदुश्रेष्ठः श्रुतदेव इति श्रुतः ।
 कृष्णिकभक्त्या पूर्णार्थः शान्तः कथिरलम्पटः ॥ १ ॥
 स उवाच विदेहेषु मिथिलायां गृहाभूमी ।
 अनीहयाऽऽगताहार्यो निर्वर्तितजपक्रियः ॥ २ ॥
 यावन्मात्रं त्वहरहर्दवादुपनमत्ययम् ।
 नाधिकं तपसा तुष्टः क्रियाश्चक्रे यथोचिताः ॥ ३ ॥
 तथा तद्राष्ट्रपालोऽभूद् बहुलाश्व इति श्रुतः ।
 मैथिलो निरहम्मान उभावप्यच्युतप्रियौ ॥ ४ ॥
 तयोः प्रसन्नो भगवान् दारुकेणाहूतं रथम् ।
 आरुह्य सहितो विप्रैर्नियतैर्ब्रह्मवादिभिः ॥ ५ ॥
 सहितः सात्वतश्रेष्ठो मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
 कदाचित् कौरवश्रेष्ठ विदेहाय ययौ प्रभुः ॥ ६ ॥
 नारदो वामदेवोऽत्रिः कृष्णो रामोऽसितोऽरुणिः ।
 अहं बृहस्पतिः कण्वो मैत्रेयश्च पराशरः ।
 वसिष्ठः काश्यपश्चैव भरद्वाजोऽय गौतमः ॥ ७ ॥
 तत्र तत्र समायान्तं पौरा जानपदान्विताः ।
 उपतस्थुः सार्व्यहस्ता लोकाः सूर्यमिवोदितम् ॥ ८ ॥
 आनर्तधन्यकुरुजाङ्गलटङ्गमत्स्य-
 पाञ्चालकुन्तिमधुकैकयकोसलार्णाः ।
 अन्ये च तन्मुखसरोजमुदारहास-
 सिम्पेक्षणां नृप एषुर्दशभिर्नृनार्यः ॥ ९ ॥
 तेभ्यः स्ववीक्षणनिरस्ततमिसदृग्भ्यः
 क्षेमं त्रिलोकगुरुर्यदृशं च यच्छन् ।
 शुण्वन् दिगन्तधवलं स्वयशोऽशुभ्रं
 गीतं सुरैर्नृभिरयाच्छनकैर्बिद्विहान् ॥ १० ॥
 तेऽच्युतं प्राप्तमाकर्ण्य पौरा जानपदा नृप ।
 अभ्ययुर्मुदितास्तस्मै गृहीतार्हणपाणयः ॥ ११ ॥
 दृष्ट्वा तमुत्तमशोकं प्रीत्युत्कृष्टमलाशयाः ।
 कथृताञ्जलिर्भिनैमुः श्रुतपूर्वं तथा मुनीन् ॥ १२ ॥

स्वानुग्रहाय सम्प्राप्तं सत्यभूतं जगद्गुरुम् ।
 मैथिलः श्रुतदेवश्च पादयोः पेततुः प्रभोः ॥ १३ ॥
 निमन्त्रयेतां दशार्हमातिथ्येन सह द्विजैः ।
 मैथिलः श्रुतदेवश्च युगपत् सन्नताञ्जली ॥ १४ ॥
 भगवांस्तदभिप्रेत्य तयोः प्रियचिकीर्षया ।
 उभयोरविशद् गेहं रूपाभ्यां तदलङ्कितः ॥ १५ ॥
 श्रोतुमप्यसतां दूरान् जनकः स्वगृहागतान् ।
 आनीतेष्व्वासनाग्र्येषु सुखासीनान् महामनाः ॥ १६ ॥
 प्रबृद्धभक्त्युरक्तर्षहृदयाभाविलेक्षणः ।
 नत्वा तदद्वीन् प्रधाल्य तदपो लोकपावनीः ॥ १७ ॥
 सकुटुम्बो वहन् मूर्ध्नि पूजयाञ्जक ईश्वरम् ।
 गन्धमाल्याम्बराकल्पपूजदीपार्धगोवृषैः ॥ १८ ॥
 बाचा मधुरया प्रीणन्निदमाहान्तर्पितान् ।
 पादावह्मतां विष्णोरारामृज्ज्वलनकैर्मुदा ॥ १९ ॥
 राजोवाच—
 भवान् वै सर्वजीवानामात्मा साक्षी सुहृद् बिभुः ।
 अयं नस्त्वत्पदाम्भोजं स्मरतां दर्शनं गतः ॥ २० ॥
 स्ववचस्तद् कर्तुं मस्मद्गङ्गाचरो भवान् ।
 यदा त्वेकान्तभक्तानामात्माऽनन्तोऽरजाः प्रियः ॥ २१ ॥
 को नु त्वचरणाभ्मोजमेवंविद् विसृजेत् प्रभो ।
 तिष्ठिञ्चनानां शान्तानां मुनीनां यस्त्वमात्मदः ॥ २२ ॥
 योऽवतीर्य यदोर्वशे नृणां संसरतामिह ।
 यशो वितेने तच्छान्त्यै त्रैलोक्यविकृतापहम् ॥ २३ ॥
 नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायाकुण्ठमेधसे ।
 नारायणाय ऋषये स्वशान्ततप ईयुषे ॥ २४ ॥
 दिनानि कतिचिद् भूमन् गृहे नो निवसन् निजैः ।
 समेतः पादरजसा पुनीहीदं निमेः कुलम् ॥ २५ ॥
 इत्युपामन्त्रितो राज्ञा भगवान् लोकभावनः ।
 उवाच कुर्वन् कल्याणं मिथिलानरपोषिताम् ॥ २६ ॥

श्रुतदेवोऽप्युतं प्राप्तं स्वगृहं जनकौ यथा ।

मत्वा मुनींश्च सन्तुष्टो पुन्वन् बासो ननर्त ह ॥ २७ ॥

तृणपीठे सशिष्यांस्तानास्तुतेषूपवेशयः स ।

स्वागतेनाभिवन्द्याङ्गं सभार्योऽवनिजे मुदा ॥ २८ ॥

तदम्भसा महाभाग आत्मानं स्वगृहान्वयम् ।

सापयावक्र उद्धर्षो लब्धसर्वमनोरथः ॥ २९ ॥

सिद्धार्हणोशीरशिवामृताम्भसा

मृदा सुरभ्या तुलसीकुशाम्बुजैः ।

आराधयामास यथोपपन्नया

सर्पया सत्वविवर्धमानया ॥ ३० ॥

स तर्कयामास कुतो ममापतत्

गृहान्धकूपे पतितस्य सङ्गमः ।

यः सर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिः

कृष्णेन चाध्यात्मनिकेतभूसुरैः ॥ ३१ ॥

सूपबिष्टान् कृतातिध्यान् श्रुतदेव उपस्थितः ।

सभार्यस्वजनापत्य उवाचाह्वयभिमर्शनः ॥ ३२ ॥

श्रुतदेव उवाच—

अयं नो दर्शनं प्राप्तः परः परमपूरुषः ।

य इदं शक्तिभिः सृष्टा विभज्यतामसत्तया ॥ ३३ ॥

यथा शयानः पुरुषो मनसा चात्ममायया ।

सृष्टा लोकं परं स्वाप्नमवरुद्धयावभासते ॥ ३४ ॥

शृण्वतां गदतां शश्वद् दर्शिनामभिनन्दताम् ।

नृणां संवसतां नित्यं हृदिस्थो योऽमलात्मनाम् ॥ ३५ ॥

हृदिस्थोऽप्यथ दूरस्थः कर्मविक्षिप्तचेतसाम् ।

आत्मशक्तिभिरग्राह्यो ह्यर्थाकारोऽगुणात्मकः ॥ ३६ ॥

नमोऽस्तु तेऽध्यात्मविदां परात्मने

सर्वात्मने स्वात्मविक्रमकृतये ।

सकारणाकारणलिङ्गमीषुपे

स्वमाययाऽसंवृतदृष्टये नमः ॥ ३७ ॥

स त्वं शाधि स्वभृत्यान् किं चेश करवामहे ।

एतदन्तो नृणां क्लेशो यद् भवानक्षिगोचरः ॥ ३८ ॥

श्रीशुक उवाच—

तदुक्तमित्युपाकर्ष्य भगवान् प्रणतार्तिहा ।

गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रहसन् तमुवाच ह ॥ ३९ ॥

श्रीभगवानुवाच—

ब्रह्मन्तेऽनुग्रहायांय सम्प्राप्तान् विद्वन्मून् मुनीन् ।

सञ्चरन्ति मया लोकान् पुनन्तः पादरेणुभिः ॥ ४० ॥

देवाः क्षेत्राणि तीर्थानि दर्शनस्पर्शानर्चनैः ।

लोकान् पुनन्ति कालेन तदप्यर्हन्तमेक्षया ॥ ४१ ॥

ब्राह्मणा जन्मनः श्रेष्ठाः सर्वेषां प्राणिनामिव ।

तपसा विद्यया तृष्टया किमु मत्कथया पुनः ॥ ४२ ॥

न ब्राह्मणान्मे दयितं रूपमेतच्चतुर्भुजम् ।

सर्वदेवमयो विप्रः सर्वदेवमयो ह्यहम् ॥ ४३ ॥

दुष्प्रज्ञा अबिदित्वेनमबजानन्त्यसूयवः ।

गुरुं मां विप्रमात्मानमर्चादावितिदृष्टयः ॥ ४४ ॥

चराचरमिदं विश्वं भावये चास्य दैवतम् ।

मद्रूपाण्येभिरेतस्यां धत्ते विप्रो मदीक्षया ॥ ४५ ॥

तस्माद् ब्रह्म कृपीनेतान् ब्रह्मज्ञान् श्रद्धयाऽर्चय ।

एवंविदाऽर्चितोऽस्म्यद्धा नान्यथा सुविभूतिभिः ॥ ४६ ॥

श्रीशुक उवाच—

स इत्थं प्रभुणाऽऽदिष्टः सहकृष्णान् द्विजोत्तमान् ।

आराध्यैकान्तभावेन मेयिलश्चापतुर्गतिम् ॥ ४७ ॥

एवं स्वभक्तयो राजन् भगवान् भक्तभक्तिमान् ।

उपित्वाऽऽदिश्य सन्मार्गं पुनर्द्वारावतीमगान् ॥ ४८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्नवतितमोऽध्यायः

राजोवाच—

देवासुरमनुष्येषु ये भजन्त्यशिवं शिवम् ।
 प्रायस्ते पनिनो ब्रह्मन् न तु लक्ष्मीपतिं हरिम् ॥ १ ॥
 एतद् वेदितुमिच्छामि सन्देशोऽत्र महान् हि नः ।
 विरुद्धशीलयोः प्रभवोर्विरुद्धां भजतोगतिम् ॥ २ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 शिवः शक्तिपुतः शशत् त्रिलिङ्गो गुणसंबृतः ।
 वैकारिकस्तेजसश्च तामसश्चेत्यहं त्रिधा ॥ ३ ॥
 ततो विकारा अभवन् षोडशामीषु पञ्चसु ।
 उपाधावन् विभूतीनां सर्वासामश्रुते फलम् ॥ ४ ॥
 हरिस्तु निर्गुणः साक्षात् पुरुषः प्रकृतेः परः ।
 स सर्वदृग्गुपद्रष्टा तं भजन् निर्गुणो भवेत् ॥ ५ ॥
 निवृत्तेष्वश्वमेधेषु राजा युष्मत्पितामहः ।
 शृण्वन् भगवतो धर्मान्पृच्छदिदमच्युतम् ॥ ६ ॥
 स चाह भगवांस्तस्मै प्रीतः शुश्रूषवे प्रभुः ।
 नृणां निःश्रेयसार्थाय योऽवतीर्णो यदोः कुले ॥ ७ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 यस्याहमनुगृह्णामि हरिष्ये तद्धनं शनैः ।
 ततोऽधनं त्यजन्त्यस्य स्वजना दुःखदुःखिनम् ॥ ८ ॥
 स यदा बित्तयोयोगो निर्विण्णः स्याद् धनेहया ।
 मत्परीः कृतमैत्रस्य करिष्ये तदनुग्रहम् ॥ ९ ॥
 तद् ब्रह्म परमं सूक्ष्मं चिन्मात्रं सदनन्तकम् ।
 अतो मां सुदुरारार्थं हित्वाऽन्यान् भजते पुनः ॥ १० ॥
 ततस्त आशुतोषेभ्यो लब्धराज्यशियोद्धताः ।
 प्रमत्ता बरदान् देवान् बिस्मरन्त्यवजानते ॥ ११ ॥
 धीशुक उवाच—
 शापप्रसादयोरीशा ब्रह्मविष्णुशिवादयः ।
 सयः शापप्रसादोऽङ्ग शिवो ब्रह्मा च नाच्युतः ॥ १२ ॥
 अत्रिवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
 वृकासुराय गिरिशो वरं दत्त्वाऽऽप सङ्कटम् ॥ १३ ॥

वृको नामासुरः पुत्रः शकुनेः पथि नारदम् ।
 दृष्ट्वाऽऽशुतोषं पप्रच्छ देवेषु त्रिषु दुर्मतिः ॥ १४ ॥
 स आदिदेश गिरिशमुपाधावस्य सिद्धये ।
 सोऽन्याभ्यां गुणदोषाभ्यामाशु तुष्यति कुप्यति ॥ १५ ॥
 दशास्यवाणयोस्तुष्टः स्तुवतोर्वन्दिनोरिव ।
 ऐश्वर्यमतुलं दत्त्वा तत आप सुसङ्कटम् ॥ १६ ॥
 इत्यादिष्टस्तमसुर उपाधावत् सुपन्नितः ।
 केदार आत्मक्रव्येण जुह्वन्नग्निमुलं हरम् ॥ १७ ॥
 देवोपलब्धिमप्राप्य निर्वेदात् सप्तमेऽहनि ।
 शिरो जिहीर्षुरसिना स तीर्थक्षिन्नमूर्धजः ॥ १८ ॥
 तदा महाकारुणिकः स धूर्जटि-
 र्यथाऽवयव्यग्निरिवोत्थितोऽनलात् ।
 निगृह्य दोष्यां भुजयोर्व्यवहारयत्
 तत्सर्शनाद् भूय उपाकृताकृतिः ॥ १९ ॥
 तमाह चाज्ञालमलं वृणीष्व मे
 यथानिकामं बितरामि ते वरम् ।
 शिवेन जीवेन नृणां प्रपद्यता-
 महो त्वयाऽऽप्त्वा भृशमर्धते वृथा ॥ २० ॥
 देवात् स बन्धे पापीयान् वरं भूतभयावहम् ।
 यस्य पुंसः करं शीर्ष्णिं धास्ये स श्रियतामिति ॥ २१ ॥
 तच्छ्रुत्वा भगवान् रुद्रो दुर्मना इव भारत ।
 ओमिति प्रहसन्तस्मै ददौ वरमूर्तं तथा ॥ २२ ॥
 स तद्द्वरपरीक्षां शम्भोः शीर्ष्णिं वृकासुरः ।
 स्वहस्तं दातुमारेभे सोऽविभेत् स्पृकृताच्छिवः ॥ २३ ॥
 तेनोपसृष्टः सन्वस्तः पराधावत् सवेषपुः ।
 यावदन्त दिवो भूमेः कोष्ठानामधरं भुवः ॥ २४ ॥
 अजानन्तः प्रतिबिधिं तूष्णीमासन् सुरेश्वराः ।
 ततो वैकुण्ठमगमद् भास्वरं तमसः परम् ॥ २५ ॥
 यत्र नारायणः साक्षान्यासिनं परमा गतिः ।
 शान्तानां न्यस्तदण्डानां यतो नावर्तते गतः ॥ २६ ॥

तं तथाव्यसन्नं दृष्ट्वा भगवान् वृजिनार्दनः ।
 दूरात् प्रत्युदितो भूप दारको योगमायया ॥ २७ ॥
 मेखलाजिनदण्डापैस्तेजसाऽग्निरिव ज्वलन् ।
 अभिवादयामास च तं कुशपाणिर्विनीतवत् ॥ २८ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 शाकुनेय भवान् व्यक्तं श्रान्तः किं दूरमागतः ।
 क्षणं विश्रम्यतां पुंस आत्माऽयं सर्वकामधुकृ ॥ २९ ॥
 यदि नः श्रवणापालं युष्मद्व्यवसितं विभो ।
 भण्यतां पुरुषः साधो पुम्भिः स्वार्थः समीहते ॥ ३० ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं भगवता पृष्टो बचसाऽमृतवर्षिणा ।
 गतह्रमोऽब्रवीत् तस्मै यथापूर्वमनुष्ठितम् ॥ ३१ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 एवं चेत् तर्हि तद्वाक्यं वयं न श्रद्धीमहि ।
 यो दक्षशापात् पैशाच्यं प्राप्तः प्रेतपिशाचराट् ॥ ३२ ॥
 रुपाक्रान्तशरीरोऽसौ न सत्यं वदते हरः ।
 क्रोधयुक्ते कुतः सत्यं मूढोऽसि त्वं महासुर ॥ ३३ ॥

यदि वस्तत्र विश्रम्यो दानवेन्द्र जगद्गुरी ।
 तर्ह्यज्ञापि स्वशिरसि हस्तन्यासः प्रदीयताम् ॥ ३४ ॥
 ययसत्यं बचः शम्भोः कथञ्चिद् दानवर्षभ ।
 तदेवं जहासद्वाचं न च वक्ताऽनृतं पुनः ॥ ३५ ॥
 इत्थं भगवतश्चित्रैर्वचोभिश्च सुपेशलैः ।
 भिन्नधीर्विमृतः शीर्ष्णिं स्वहसनं कुमतिर्व्यपात् ॥ ३६ ॥
 अथापतद् भिन्नशिरा वज्राहत इव क्षणात् ।
 जयशब्दो नमःशब्दः साधुशब्दोऽभवद् दिवि ॥ ३७ ॥
 मुमुचुः पुष्पवर्षाणि हते पापे वृकासुरे ।
 देवर्षिपितृगन्धर्वा मोचितः सङ्गटाच्छिवः ॥ ३८ ॥
 मुक्तं गिरिशमप्याह भगवान् पुरुषोत्तमः ।
 अहो देव महादेव पापोऽयं स्वेन पाप्मना ॥ ३९ ॥
 हतः को नु कुतश्चापि जन्तुर्वै कृतकिल्बिषः ।
 क्षेमी स्यात् किमु विश्वेश कृतपापो जगद्गुरी ॥ ४० ॥
 य एवमव्याकृतशक्त्युदन्वतः
 परस्य साक्षात् परमात्मनो हरेः ।
 गिरिशमोक्षं कथयेत् शृणोति वा
 विमुच्यते संसृतिभिस्तथाऽरिभिः ॥ ४० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चनवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 सरस्वत्यास्तटे राजन् क्रपयः सत्रमासत ।
 वितर्कः समभूत् तेषां त्रिष्वधीशेषु को महान् ॥ १ ॥
 तस्य जिज्ञासया ते वै भृगुं ब्रह्मसुतं नृप ।
 तज्ज्ञस्थिं प्रेषयामासुः सोऽभ्यगाद् ब्रह्मणः सभाम् ॥ २ ॥
 न तस्मै ब्रह्मणे स्तोत्रं चक्रे सत्वपरीक्षया ।
 तस्मै चुक्रोध भगवान् प्रज्वलन् स्वेन तेजसा ॥ ३ ॥
 स आत्मन्युत्थितं मन्युमात्मजायात्मनः प्रभुः ।
 अशीशमद् यथा बह्विं शमयेद् वारिणा प्रभुः ॥ ४ ॥
 ततः कैलासमगमत् स तं देवो महेश्वरः ।
 परिरब्धुं समारेभे उत्थाय भ्रातरं मुदा ॥ ५ ॥

नैच्छत् तमशुभाचार इति देवशुकोप ह ।
 शूलमुच्यते तं हन्तुमारंभे तिमलोचनः ॥ ६ ॥
 पतित्वा पादयोर्देवी शमयामास तं गिरा ।
 इति कृच्छात् ततो मुक्तः कैलासाद् रजताचलात् ॥ ७ ॥
 मुनिर्जंगाम वैकुण्ठं यत्र देशो जनार्दनः ।
 शयानं श्रिय उत्सन्ने पदा वक्षस्यताडयत् ॥ ८ ॥
 तत उत्थाय भगवान् सह लक्ष्म्या सतां गतिः ।
 स्वतत्पादयकृद्वाशु ननाम शिरसा मुनिम् ॥ ९ ॥
 आह ते स्वागतं ब्रह्मन् निपीदात्रासने क्षणम् ।
 अज्ञानतामागतं नः क्षन्तुमर्हसि मानद ॥ १० ॥

पुनीहि महलोकं मां लोकपालोश्च मद्वतान् ।
पादोदकेन भयतस्तीर्थानां तीर्थकारिणा ॥ ११ ॥
अथाहं भगवन् लक्ष्म्या आसमेकान्तभाजनम् ।
यत्स्यत्युरगि नो भूतिर्भवत्पादहतोद्गमि ॥ १२ ॥
श्रीशुक उवाच—
एवं ब्रूयाणं त्रेकुण्डे भृगुस्तत्साद्रया गिरा ।
निर्वृतस्तर्पितस्तूष्णीं भक्तपुत्कण्ठोऽधुलोचनः ॥ १४ ॥
पुनः स्वसत्रमासाय मुनीनां ब्रह्मवादिनाम् ।
स्वानुभूतमशेषेण राजन् भृगुवर्णयन् ॥ १५ ॥
तं निशम्याथ मुनयो विस्मिता मुक्तसंशयाः ।
भूयांसं श्रद्धुर्विष्णुं यतः शान्तिर्पतोऽभयम् ॥ १६ ॥
धर्मः साक्षाद् यतो ज्ञानं वैराग्यं च चतुर्विधम् ।
लेश्वर्यं चाष्टधा यस्माद् यज्ञाध्यात्ममलापहम् ॥ १७ ॥

मुनीनां न्यस्तदण्डानां शान्तानां समचेतसाम् ।
अकिञ्चनानां साधूनां यमाहुः परमां गतिम् ॥ १८ ॥
सत्त्वं यस्य श्रिया मूर्तिर्ब्राह्मणास्त्विष्टदेवताः ।
भजन्त्यन्याशिषः शान्ता यं वा निपुणकुड्यः ॥ १९ ॥
त्रिविधा मूर्तपस्तस्य राक्षसा असुराः सुराः ।
गुणास्तन्मायया सृष्टाः सत्त्वं तत्रार्पदर्शनम् ॥ २० ॥
श्रीशुक उवाच—
इत्थं सास्वता विप्रा नृणां संशयनुत्तये ।
पुरुषस्य पदाम्भोजसेवया तद्व्रतिं गताः ॥ २१ ॥
इत्येतन्मुनितनयस्य पद्मशर्भ-
पीयूषं भवभयभिन् परस्य पुंसः ।
सुशोकैः श्रवणपुटैः पिबन्नमीक्ष्यं
पान्थोऽथ भ्रमणपरिश्रमं जहाति ॥ २२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चनवतिनमोऽध्यायः ॥

अथ पण्णवतितमोऽध्यायः

राजोवाच—
ब्रह्मन् ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ।
कथं चरन्ति श्रुतयः साक्षात् सदसतः परे ॥ १ ॥
बुद्धीन्द्रियमनःप्राणान् जनानाममृजत् प्रभुः ।
मात्रार्थं च भवार्थं च आत्मने कल्पनाय च ॥ २ ॥
सीपा ह्युपनिषद् ब्राह्मी पूर्वेषां पूर्वजर्भृता ।
श्रद्धया धारयेद् यस्तान् क्षेमं गच्छेदकिञ्चनः ॥ ३ ॥
अत्र ते वर्णयिष्यामि गाथां नारायणोदिताम् ।
नारदस्य च संवादमूर्पेर्नारायणस्य च ॥ ४ ॥
एकदा नारदो लोकां पर्यटन् भगवन्नयिषः ।
सनातनमूर्पिं द्रष्टुं ययौ नारायणाश्रमम् ॥ ५ ॥
योऽसौ भारतवर्षेऽस्मिन् क्षेमाय स्वस्तये नृणाम् ।
धर्मज्ञानशमोपेतः साकल्यादास्थितस्तपः ॥ ६ ॥
तत्रोपविष्टमृषिभिः कलापग्रामवासिभिः ।
परीतं प्रणतोऽपृच्छदिदमेव कुरूद्रह ॥ ७ ॥
तस्मा अत्रोचद् भगवान् कपीणां शृण्वतामिमाम् ।
यो ब्रह्मवादः पूर्वेषां जनलोकनिवासिनाम् ॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच—
स्वायम्भुवं ब्रह्मसत्रं जनलोकैऽभवत् पुरा ।
तत्रत्यानां मानसानां मुनीनामधूषितसाम् ॥ ९ ॥
श्वेतद्वीपं गतवति त्वयि द्रष्टुं तमीश्वरम् ।
ब्रह्मवादः सुसंवृतः श्रुतयो यत्र शरते ॥ १० ॥
तत्राप्ययमभूत् प्रशस्त्यं मां यदनुपृच्छसि ।
तुल्यश्रुततपःशीलास्तुल्यस्वीयारिमध्यमाः ॥ ११ ॥
अपि चक्रुः प्रवचनमेकं शुश्रूषवोऽपरे ॥ १२ ॥
मनन्दन उवाच—
स्वसृष्टिमिदमापीय शयानं सहशक्तिभिः ।
तदन्ते बोधयाधकुस्तल्लिङ्गैः श्रुतयः परम् ॥ १३ ॥
यथा शयानं सद्गानं बन्दिनस्तत्पराक्रमैः ।
प्रत्यूपेऽभ्येत्य सुशोकैर्बोधयन्त्यनुजीविनः ॥ १४ ॥
श्रुतय ऊचुः—
जयजय जयजयजय जयजयजय जयजयजय
त्वमसि यदात्मना समवरुद्धसमस्तभगः ।
अत्र जगदोक्तसामखिलशक्त्यवबोधक ते
कचिद्ब्रह्मयाऽऽत्मनाऽनुचरतोऽनुचरेन्नियमः ॥ १५ ॥

बृहदुपलब्धमेतदवशेषतया
 यत् उदगास्तमस्यविकृतेऽविकृतः ।
 अतः कपयो दपुस्त्यधि मनोवचनाचरितं
 कथमयथा भवन्ति भुवि दत्तपदानि नृणाम् ॥ १६ ॥
 इति सूर्यस्यपिपतेऽखिललोकमल
 क्षणं तव कथामृताभिमवगात्र तपांसि जहुः ।
 किमुत पुनः स्वधामविधुताशयकालगुणाः
 परम भजन्ति ये पदमजस्रसुखानुभवम् ॥ १७ ॥
 हतय इवोच्छ्वसन्त्यसुहृदो यदि ते
 महदहमादयोऽण्डमसृजन् यदनुग्रहतः ।
 पुरुषविधान्वयोऽत्र चरमोत्तममध्यमादिषु य-
 स्तव सदसतः परं प्रथयेदविशेषमृतम् ॥ १८ ॥
 उदरमुपासते यर्हि बर्तमनि सूक्ष्मदृशः
 परिसरपद्मतिं हृदयमारुणयो दहरम् ।
 तत् उदगात्र नन्दनपथाऽथ शिरः परमं
 पुनरिह यत् समेत्य न पतन्ति कृतान्तमुखे ॥ १९ ॥
 स्वकृतविचित्रयोनिषु विशाग्नि हेतुतया
 भरतमतश्चकास्यनलवत् स्वकृतानुकृतिः ।
 अपि वितथास्वमूर्ध्ववितथोरुविषं मनसि
 निकटधियो नयन्त्यभिषिपत्य तव ॥ २० ॥
 प्रक्रमवत् स्वसत्कृतं पुरुषेषु धीषु तु बहिरन्तरसंशरणे ।
 तव पुरुष बदन्त्यखिलशक्तिभूतः स्वकृतम् ॥ २१ ॥
 इति विमृशन्ति कवयो निगमावपनं
 य(भ)जन्त उपासते भवमध्यविनिश्चिततः ।
 दुरवगमात्मतत्त्वनिगमायतवाङ्मनस-
 श्रुतिमहामृताब्धिपरिवर्तपरिश्रमणाः ॥ २२ ॥
 न परिलपन्ति केचिदपवर्गमपीश्वर ते
 चरणसरोजहंसकुलसद्भिषिष्टगृहाः ।
 त्वदनुपथं कुलायमिदमात्मसुहृत् प्रिय-
 वरन्ति तयोन्मुखास्त्यधि हिते प्रिय आत्मनि च ॥ २३ ॥
 न च रमन्त्यहो असदुपासनयाऽऽत्महृनो
 यदनुशया भ्रमन्त्यभवाः कुशरीरभूतः ।
 निभूतमोक्षहृदययोगयुजो हृदयं
 मुनय उपासते तदरयोऽपि ययुः ॥ २४ ॥

स्मरणात्स्वनुराग तद् भवान्
 उरगेन्द्रभोगदण्डविपक्षधियो
 वयमपि ते समासमदृशोऽद्विसरोजसुधाम् ।
 क इह नु वेद वक्तुमपेतजन्मलयो
 यत् उदगाद् ऋषिरनु देवगणा उभये ॥ २५ ॥
 तर्हि न सन्न चासदुभयं न च कालजवः
 किमपि न तत्र शास्त्रमपकृष्य शयीत यदा ।
 जनिमसतः सतो मृतिमजात्मनि ये च भिदां
 विषण्णमृते स्मरन्त्युपविश ध्वनिमारुवतः ॥ २६ ॥
 त्रिगुणमयः पुमानिति यदबोधकृता
 त्वयि न भवेत् तदबोधधरसे ।
 सदिव मनसिबृत् त्वयि भवत्यसतां मनुजा-
 दयो विमृशन्त्यशेषमिदमार्ततयाऽऽत्मविदः ॥ २७ ॥
 न हि विकृतं त्यजन्ति कनकस्य तदात्मतया
 स्वकृतमनुप्रविष्ट इदमात्मतया रसितम् ।
 तव ये परिचरन्त्यखिलतत्त्वनिकेततया
 ननु ते पदाऽऽक्रमन्त्यविगणय्य शिरो निक्कंतेः ॥ २८ ॥
 परिवयसे पशूनिव गिरा विबुधानपि तां-
 स्त्वयि दृष्टसौहृदा ननु पुनन्ति न ते विमुखाः ।
 त्वमेकः स्वराडखिलकारकशक्तिधर-
 स्तव बलिमुद्रहन्ति समदन्ति च येऽतिमिपाः ॥ २९ ॥
 वर्षभुजोऽखिलक्षितिपतेरिव विश्वसृजो
 विदधति यत्र ये त्वधिकृता भवतश्चकिताः ।
 स्थिरचरजातयः स्युरज ये त्वनिमित्तयुजो
 विरह उदीक्ष्येत् यदि परस्य विमुक्तसतः ॥ ३० ॥
 न हि परमस्य कश्चिदपरोऽनपरस्य भवेत्
 व्ययत् इवात्र यस्य च शून्यतुल्य सन्दधतः ।
 अपरिमिता ध्रुवास्तनुभूतो यदि सर्वं ततो
 न हि न शास्येति नियमो ब्रुवते च तथा ॥ ३१ ॥
 अजन परिमुच्यतेऽत्र भवात् सततात्
 सममनुज्ञानता ततमनन्तमदृष्टतया ।
 न घटत उद्भवः प्रकृतिपूरुषयोरजयो-
 रुभययुजोर्भवन्त्यसुभूतो जलबुद्बुदवत् ॥ ३२ ॥

त्वयि त इमे ततो विबुधनामगुणाः परमे
 अमृत इवार्णवे मधु निलित्युरशेषरसाः ।
 नृपु तव मायया स्वगतया कुशलं
 त्वयि सुधियोऽङ्ग भेदमनुविधातुमनु प्रभवः ।
 कथमनुवर्तिनां भवभयं तव भुक्नुवी सृजति मुहुर्नृणाम् ॥३३॥

इह भवचरणेषु सुजातभुवो
 जितहृषीकवायुभिरुदात्तमहचुरगैः ।
 य इह यतन्त्यमतिलोलमुपायविदो
 व्यसनशताव्धितारमपहाय गुरोश्चरणम् ॥ ३४ ॥

वणिज इवोच्छ्रसन्त्यकृतकर्णधरा जलधौ
 स्वजनसुतात्मदारधनधामधराः ।
 सुखशान्तिमति त्वयि हि सन्ति न तानि नृणां
 विभव उच्यति श्रयत आत्मनि सर्वरसे ॥ ३५ ॥

इति सदजानतां मिपुनतो रतये चरतां
 सुखयति को न्विहाय बिजने स्वनिरस्तभगे ।
 भुवि पुण्यतीर्थसदना हृषयो
 निविशान्त्यतस्तु भवतः पदाम्बुजं हृदाऽथभिदम् ।
 दपति सकृन्मनस्त्वयि चिदात्मनि नित्यसुखे
 न पुनरुपासते पुरुषसार हरावसथम् ॥ ३६ ॥

इदमप्यथो वदन्ति चे-
 ननु तर्का व्यभिचरन्ति कचित् कचिन्मृषा च ।
 ततो भयदृग्यवहितये विकल्प उपितोऽन्वहमन्धपरम्परया
 भ्रमति भारती च तबोरुवृत्तिभिरुदजवा ॥ ३७ ॥

न यदिदमग्र आस न भविष्यदतो निधना-
 दनिमित्तकमन्तरा त्वयि विभाति मृपैकरसे ।
 अत उपगीयते द्रविणजातिविकल्पपथै-
 र्वितथमनोविलासमिदमित्यव्यथि बुधाः ॥ ३८ ॥

उदगात् पुमाननुगीतगुणांश्च जुषन्
 भजति स्वरूपतां तदनु जहास जिहासि ताम् ।
 अहिरिव त्वचं परमात्मनां
 महसि महीयसेऽष्टगुणोऽपरिमेयभगः ॥ ३९ ॥

यदि न समुत्स्रजन्ति यतोऽपि हृदि कामजडाः
 दुरधिगमोऽसतां हृदि गतोऽस्मृतकण्ठमणिः ।

अनुतृप्तयोगिनामभयो भगवन्
 अनवगतान्तकादनधिरूढपदाद् भवतः ॥ ४० ॥

तदवगमार्थसितासितयो-
 गुणविगुणयोर्न हि देहभूतां सगिरः ।
 अनुपपुरत्र हंसकुलीतपरम्परया ।
 न तुपावरणा इव रजांसि
 वान्ति वयसा सह यच्छ्रुतय-
 स्त्वयि सफलं पतन्ति न पतन्ति बन्धनाः ॥ ४१ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 इत्येतद् ब्रह्मणः पुत्रा आधुत्यात्मानुशासनम् ।
 सनन्दनमपानचुः सिद्धा ज्ञात्वाऽऽत्मनो गतिम् ॥ ४२ ॥

इत्यशेषसाम्राज्यपुराणोपनिषदसः ।
 समुद्धतः पूर्वजैस्तेष्व्योमायनमहात्मभिः ॥ ४३ ॥

त्वं चैतद् ब्रह्मदापाद अद्वयाऽऽत्मानुशासनम् ।
 धारयन् भज मे कामं कामानां निधनं नृणाम् ॥ ४४ ॥

एवं स गुरुणाऽऽदिष्टो गृहीत्वा अद्वयाऽऽत्मवान् ।
 पूर्णः सत्यस्ततो राजन् ग्राह वीरव्रतो गुरुम् ॥ ४५ ॥

नारद उवाच—
 नमस्तस्मै भगवते कृष्णायामलमूर्तये ।
 यो धाता सर्वभूतानामभयो यस्य ते कलाः ॥ ४६ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्याद्यमृषीमामन्य तच्छिष्यांश्चामलात्मकान् ।
 ततोऽगादाध्रमं साक्षात् पितुर्द्वैपायनस्य मे ॥ ४७ ॥

सभाजितो भगवता कृतासनपरिग्रहः ।
 तस्मै तद् वर्णयामास नारायणमुखाच्छ्रुतम् ॥ ४८ ॥

तदेतद् वर्णितं राजन् यश्च प्रश्नः कृतस्त्वया ।
 येन ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणेऽपि मनश्चेत् ॥ ४९ ॥

यो ह्येतात्मा जगदादिमध्यनिधनो योऽव्यक्तीवैश्वरो
 यः सृष्टेदमनुप्रविष्ट ऋषिणा चक्रे पुनः संहिताम् ।
 यं सम्पद्य जहात्यजामनुशायी सुप्तः कुलार्थं यथा
 तं कैवल्यनिरस्तपोनिमग्नं ध्यायेदजस्रं हरिम् ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे षण्णवतितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तनवतितमोऽध्यायः

राजोवाच—

सभाजयित्वा बहुधा धृतदेवं श्रियः पतिः ।

आगतो द्वारकां भूयः किं चकार महामुने

॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच—

उपप्लव्यं गतान् पार्थान् गोग्रहे जितकीरवान् ।

शुश्राव तीर्णसमयान् बलेन महता वृत्तान्

॥ २ ॥

सम्ग्रहयन्मनाः कृष्णो महत्या सेनया वृत्तः ।

सात्याकिं कृतवर्माणमुद्धवं शठसारणी

॥ ३ ॥

अभिमन्युं च सौभद्रं पुरस्कृत्य महामतिः ।

अक्षोहिण्या पृतनया सहितः सत्यसद्वरः ।

शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैर्द्रुं प्राप्ताद् युधिष्ठिरम्

॥ ४ ॥

सन्धिमिच्छन् कौरवाणां कुर्वाणं दैत्यमच्युतम् ।

मूढो ग्रहीतुमारभे विनशिष्णुः सुयोधनः

॥ ५ ॥

स तत्रानन्तरूपत्वं दर्शयित्वा महाभुजः ।

कृत्वा विभीषिकां घोरां पाण्डवान् पुनराययी

॥ ६ ॥

विवृद्धमत्सराः सर्वे राजानो जातमन्यवः ।

युद्धायैवानुयुज्यन्ते न सन्धिमनुकाङ्क्षिणः

॥ ७ ॥

युधिष्ठिरस्तु धर्मात्मा पुरस्कृत्य जनार्दनम् ।

कुरुक्षेत्रं ययौ राजन् युद्धाय भ्रातृभिः सह

॥ ८ ॥

अक्षोहिण्या विराटोऽपि मत्स्यराजो महामनाः ।

युधिष्ठिरमनु प्रायात् सपुत्रः कुरुसत्तम

॥ ९ ॥

द्रुपदश्च शिखण्डी च धृष्टयुस्त्रयं दुर्जयः ।

अक्षोहिणीभिस्तिष्ठिभिरनुजग्मुर्धुधिष्ठिरम्

॥ १० ॥

अक्षोहिण्या परिवृताः सात्याकिर्युद्धलालसः ।

नियोगाद् वामुदेवस्य प्रायादनु युधिष्ठिरम्

॥ ११ ॥

अक्षोहिण्या परिवृताः कैकेयाः पथं भूभूतः ।

अनुजग्मुर्धर्मपुत्रं राजानं मातृसोदराः

॥ १२ ॥

धृष्टकेतुस्तदा राजा शैब्यश्च नरपुङ्गवः

॥ १३ ॥

अन्वयातां नृपश्रेष्ठावक्षोहिण्या युधिष्ठिरम् ।

ते गत्वा पाण्डवाः सर्वे नारायणपुरोगमाः

॥ १४ ॥

स्वैरमूपुः कुरुक्षेत्रे प्रतीक्षन्तः सुयोधनम्

सुयोधनोऽपि कौरव्य मानी भ्रातृशतैर्वृतः ।

द्रोणभीष्मकृपद्रोणिकर्णबाह्लीकसीबलेः

॥ १५ ॥

हार्दिक्यसात्यमद्रेशभगदत्तजयद्रथैः ।

अन्यैश्च राजशार्दूलैर्नानादेशसमुद्भवैः

॥ १६ ॥

शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैर्भीरीपणवनिःस्वनैः ।

पूरयन् ककुभो वीरः प्रययौ कम्पयन् महीम्

॥ १७ ॥

ते समेत्य कुरुक्षेत्रे राजानो कुरुपाण्डवाः ।

समन्तपञ्चके चक्रव्यूहमुद्यति भास्करे

॥ १८ ॥

अक्षोहिण्यः कौरवाणामेकादश दुरात्मनाम् ।

सप्त पाण्डुसुतानां च कर्शितानां बने भृशम्

॥ १९ ॥

तथा व्यूढेष्वनीकेषु तावकेष्वितरेषु च ।

गाण्डीवधन्वा कचयी बद्धतूणतलत्रवान् ।

आरूढस्यन्दनः पार्थो ददर्श रिपुवाहिनीम्

॥ २० ॥

उपाध्यायान् पितृन् भ्रातृन् मातुलान् स्वमियान् सुतान् ।

शिष्यान् सर्पाजान् दीहिरान् स्यालान् सम्बन्धिवान्धवान् ।

दृष्ट्वा निर्वेदमापन्नो हन्तुं नैवाकरोन्मनः

॥ २१ ॥

तं विपण्णमनश्चित्तं कृपालुमविघातिनम् ।

प्रबोध्य प्रेरयामास केशवो योगमायया

॥ २२ ॥

त्यक्तशस्त्राय शान्ताय बन्धून् प्रति कृपालवे ।

दर्शयामास पार्थाय विश्वरूपं जनार्दनः

॥ २३ ॥

सम्बोधितः कंसमिदा तथा बासबनन्दनः ।

भूयो जग्राह कोदण्डं युद्धायान्युत्तसारथिः

॥ २४ ॥

प्रारब्धं भारतं युद्धं धृत्वा सङ्घर्षणो वली ।

अशङ्कुवन् वारयितुं किं करोमीत्यचिन्तयत्

॥ २५ ॥

प्रवृत्तं भारतं युद्धमवेक्ष्योयोगबिह्वलः ।

तीर्थव्याजेन तत्याज रामः परिचितां भुवम्

॥ २६ ॥

सेनापतिः पाण्डवानां धृष्टयुष्मो महारथः ।

गात्रेभ्यो धार्तराष्ट्रानां वृद्धः कुरुषितामहः ।

स कुर्वन्नाहवं घोरं निहतो दशमेऽहनि

॥ २७ ॥

भारद्वाजं ततो द्रोणं सेनापत्ये सुयोधनः । न्ययोजयत् स युयुजे दिवसान् पञ्च भूषते	॥ २८ ॥	हतेषु रणदक्षेषु राजपुत्रेष्वनेकशः । जयद्रथोऽपि पार्थेन निहतो दिवसात्यये	॥ ३४ ॥
तस्मिन् युष्यति दुर्धर्षे सैन्धवेन दुरात्मना । अभिमन्युस्तत्र पिता निहतो रणमूर्धनि	॥ २९ ॥	दिनानि पञ्च द्रोणोऽपि कृत्वा युद्धमतन्द्रितः । पञ्चमेऽहनि सन्ध्यायां पृष्टयुग्मेन पातितः	॥ ३५ ॥
पुत्रशोकाभिसन्तप्तः प्रतिजज्ञे धनञ्जयः । जयद्रथं हनिष्यामि धोभूत इति भारत	॥ ३० ॥	ततः सेनापतिः कर्णो भूत्वा चक्रे महारणम् । दिनद्वयान्ते पार्थेन स च सहस्रे निपातितः	॥ ३६ ॥
तस्यां निशायां गोविन्दस्त्वारूढ गुरुं हरिः । सुप्तमर्जुनमादाय कैलासमभिजग्मियान्	॥ ३१ ॥	शत्रोऽप्यर्धदिनं कृत्वा सेनापत्यमरिन्दम् । मध्यन्दिनगते सूर्ये धर्मराजेन पातितः	॥ ३७ ॥
तत्र गत्वा विरूपाक्षं दृष्ट्वा सम्भाष्य वाञ्छितम् । साधयित्वाऽर्जुनस्यासु स्वायोधनमुपाययी	॥ ३२ ॥	युयुधाते ततो वीरो गदया दीर्घवेरिणो । भीमदुर्योधनो कोपात् परस्परवधेपिणौ	॥ ३८ ॥
ततोऽपरदिने युद्धमासीद् पोरं जनक्षयम् । ममूर्धमहीभुजस्तत्र बहवो बाहुशालिनः	॥ ३३ ॥	अष्टादशाक्षौहिणीनां तत्पतीनां च भूभृताम् । अष्टादशीर्दिनेरासीदर्थेनैः सहस्रो महान्	॥ ३९ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तवतितमोऽध्यायः ॥	

अथ अष्टनवतितमोऽध्यायः

राजोवाच— अष्टादशाक्षौहिणीनां तावद्भिर्मायया दिने । व्यापादनं येन कृतं तस्यै विश्वात्मने नमः	॥ १ ॥	विशालं ब्रह्मतीर्थं च चक्रं प्राचीसरस्वतीम् । यमुनामनु पात्येष गङ्गामनु च भारत	॥ ९ ॥
शृण्वतो मे कथास्तस्य चरितानि च सहस्रः । धैर्यं विस्मयो भीतिर्वर्धते मे पुनःपुनः	॥ २ ॥	जगाम नैमिषं वज्र ऋषयः सत्रमासते । तमागतमभिप्रेत्य मुनयो दीर्घसत्रिणः ।	॥ १० ॥
मन्ये प्रायेण पाप्मानं जीर्णं मम दुरत्ययम् । इन्द्रियाणि प्रबुद्धानि प्रसन्नं च मनो भृशम्	॥ ३ ॥	अभिवन्द्य यथान्यायं प्रणम्योत्थाय चार्चयन्	॥ १० ॥
क्षुत्तृष्णं च प्रशान्ते मे आत्मा चानन्दनिर्भरः । प्रसादान् तव धर्मज्ञं कृतार्थोऽहमिहाभवम्	॥ ४ ॥	सोऽर्चितः सपरीवारः कृतासनपरिग्रहः । रोमहर्षणमासीनं शिष्यमैश्वर्यमहामुनेः	॥ ११ ॥
अपि च श्रोतुमिच्छामि किञ्चिदर्थं तपोधन । युष्यतः सुहृदो दृष्ट्वा निवारितुमशक्नुवन्	॥ ५ ॥	प्रत्यवस्थायिनं सूतमकुतप्रहणाञ्जलिम् । अध्यासीनं च तान् विश्रांशुकोपोद्दीक्ष्य माधवः	॥ १२ ॥
तीर्थं स्नातुं गतो रामः किं चकार तपोधन	॥ ६ ॥	कस्मादसाविमान् विश्रान्त्यासते प्रतिलोमजः । धर्मपालान्स्तेषास्मान् बधमर्हति दुर्मदः	॥ १३ ॥
श्रीशुक उवाच— तीर्थाभिषेकव्याजेन मध्यस्थः प्रययी किल । स्नात्वा प्रभासं सन्तर्प्य देवर्षिपितृमानवान्	॥ ७ ॥	ऋषेर्भगवतो भूत्वा शिष्योऽधीत्य बहूनि च । सेतिहासपुराणानि धर्मशास्त्राणि सर्वशः	॥ १४ ॥
सरस्वतीं प्रतिस्नोतं ययौ ब्राह्मणसंवृतः । पृषूदकं विन्दुसरस्वितकूपं सुदर्शनम्	॥ ८ ॥	अदान्तस्याबिनीतस्य वृषा ण्डितमानिनः । न गुणाय भवन्त्यस्य नटस्येवाजितात्मनः	॥ १५ ॥
		एतदर्थो हि लोकेऽस्मिन्नवतारो मया कृतः । वय्या मे धर्मध्वजिनस्ते हि पातकिनोऽधिकाः	॥ १६ ॥

एतावदुक्त्वा भगवान्विवृतोऽसद्वधादपि ।
 भावित्वात् तं कुशाग्रेण करस्थेनाहनत् प्रभुः ॥ १७ ॥
 हाहेति वादिनः सर्वे कपयः खिन्नमानसाः ।
 ऊचुः सद्वर्षणं देवमधर्मस्ते कृतः प्रभो ॥ १८ ॥
 अस्य ब्रह्मासनं दत्तमस्माभिर्यदुनन्दन ।
 आयुश्चास्याष्टयं तावद् यावत् सत्रं समाप्यते ॥ १९ ॥
 अजानतेवाचरितं त्वया ब्रह्मवधो यथा ।
 योगेश्वरस्य भवतो नाम्नापो विनियामकः ॥ २० ॥
 यथेतद् ब्रह्महत्याया पावनं लोकपावन ।
 चरिष्यति भवान् लोकसद्वहं नान्यचोदितः ॥ २१ ॥
 बलभद्र उवाच—
 चरिष्ये बधनिर्वेशं लोकानुग्रहकाम्यया ।
 नियमः प्रथमे कल्पे यावान् स तु विधीयताम् ॥ २२ ॥
 दीर्घमायुर्व्रतं तस्य सत्वमिन्द्रियमेव च ।
 आशासितं यद्युत साधये योगमायया ॥ २३ ॥

कपय ऊचुः—
 अस्वस्य तव वीर्यस्य मृत्योस्तस्माकमेव च ।
 यथा भवेद् वचः सत्यं तथा राम विधीयताम् ॥ २४ ॥
 बलभद्र उवाच—
 आत्मा वै पुत्र उत्पन्न इति वेदानुशासनम् ।
 तस्मादस्य भयेद् वक्ता आयुरारन्द्रियवीर्यवान् ॥ २५ ॥
 किं वः कामो मुनिश्रेष्ठा ब्रूताहं करवाणि तन् ।
 अजानतश्चापचितिं यथा मे बुध्यतां बुधाः ॥ २६ ॥
 कपय ऊचुः—
 इत्थलस्य सुतो घोरो बल्वलो नाम दानवः ।
 स द्रुपयति नः सर्वान् सत्रमेत्य च पर्वणि ॥ २७ ॥
 तं पापं जहि दाशार्हं तत्र शुश्रूषणं परम् ।
 पूयशोणितविष्णमूत्रसुरामांसाभिवर्षिणम् ॥ २८ ॥
 ततश्च भारतं वर्षं परीत्य सुसमाहितः ।
 चरित्वा द्वादशान् मासान् तीर्थस्नान्या विशुध्यसे ॥ २९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ एकोनशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 ततः पर्वण्युपावृत्ते प्रचण्डः पांसुवर्षणः ।
 भीमो वायुरभूद् राजन् पूयगन्धश्च सर्वशः ॥ १ ॥
 ततोऽमेध्यमयं वर्षं बल्वलेन विनिर्मितम् ।
 अभवद् यज्ञशालायां सोऽप्यदृश्यत शूलभृक् ॥ २ ॥
 तं बिलोक्त्वा वृहत्कार्यं भिन्नाञ्जनचपोपमम् ।
 तप्तताम्रशिखाश्मश्रुदंष्ट्रोऽभुक्कुटीमुखम् ॥ ३ ॥
 सस्मार मुसलं रामः परसैन्यविमर्दनम् ।
 हलं च दैत्यदमनं तौ तूर्णमुपतस्थतुः ॥ ४ ॥
 तमाकृष्य हलाग्रेण बल्वलं गगनेचरम् ।
 मुसलेनाहनन् कुब्जो मूर्ध्नि ब्रह्मद्रुहं बलः ॥ ५ ॥
 सोऽपतद् बलनिर्मिण्णललाटोऽसूक् समुत्सृजन् ।
 मुञ्चन्तार्तस्वरं शैलो यथा बद्बहतोऽसुरः ॥ ६ ॥

संस्तुत्य मुनयो रामं प्रयुज्यापि तथाऽऽशिपः ।
 अभिपिबन् महाहर्षाभिवृत्रं विबुधा यथा ॥ ७ ॥
 वैजयन्तीं ददुर्मांलां श्रीधामाम्लानपङ्कजाम् ।
 रामाय वाससी दिव्ये दिव्यान्याभरणानि च ॥ ८ ॥
 अथ नैरभ्यनुज्ञातः कीशिकीमेत्य ब्राह्मणैः ।
 स्नात्वा सरोवरमगाद् यतः सरयुरासवत् ॥ ९ ॥
 सोतेन सरयूं प्रायाद् प्रयागमुपगम्य सः ।
 स्नात्वा सन्तर्प्य देवादीन् जगाम पुलहाश्रमम् ॥ १० ॥
 गोमतीं गण्डकीं स्नात्वा विपाशां शोणमाप्नुतः ।
 गयां गत्वा पितृनिष्ठा गङ्गासागरसङ्गमम् ॥ ११ ॥
 उपस्पृश्य महेन्द्राद्रीं रामं दृष्ट्वाऽभिवाच तम् ।
 सप्तगोदावरीं वेणीं पम्पां भीमरथीं तथा ॥ १२ ॥
 स्कन्दं दृष्ट्वा ययी रामः श्रीशैलं गिरिशालयम् ।
 द्रुमिलेषु महापुण्यं दृष्ट्वाऽद्रिं वेङ्कटं प्रभुः ॥ १३ ॥

कामकोष्ठीं पुरीं काञ्चीं कावेरीं च सरिद्धराम् ।
 श्रीरङ्गाख्यं महापुण्यं यत्र सन्निहितो हरिः ॥ १४ ॥
 कपभाद्रिं हरेः क्षेत्रं दक्षिणां मधुरां तथा ।
 समुद्रसेतुमगमन्महापातकनाशनम् ॥ १५ ॥
 तत्रापुतमदाद् धेनुब्राह्मणेभ्यो हलायुधः ।
 कृतमालां ताम्रपर्णीं मलयं च कुलाचलम् ॥ १६ ॥
 तथाऽगस्त्यं समासीनं नमस्कृत्याभिवाद्य च ।
 योजितस्तेन चाशीर्भिरनुज्ञातो गतोऽर्णवम् ॥ १७ ॥
 दक्षिणं तत्र कन्याख्यां दुर्गां देवीं ददर्श सः ।
 ततः फल्गुनमासाय पञ्चाप्सरमनुत्तमम् ॥ १८ ॥
 विष्णुः सन्निहितो यत्र स्नात्वाऽस्पर्शद् गवायुतम् ।
 स्यानन्दूरं हरेः स्यानं यत्र सन्निहितो हरिः ॥ १९ ॥
 ततोऽतिव्रज्य भगवान् केरलादींस्त्रिगर्तकान् ।
 गोकर्णार्यं शिवक्षेत्रं सान्निध्यं यत्र धृजिः ॥ २० ॥
 तत्र द्वैपायनं दृष्ट्वा शूर्पाकारमगाद् बलः ।
 तार्पीं पयोष्णीं निर्बिन्द्यामुपस्पृश्याय दण्डकम् ॥ २१ ॥
 प्रविश्य रेवामगमद् यत्र माहिष्मती पुरी ।
 अनुतीर्थमुपस्पृश्य प्रभासं पुनरागमत् ॥ २२ ॥

श्रुत्वा द्विजेस्तु कथितं कुरुपाण्डवसंयुगम् ।
 सर्वराजन्यनिधनं भारमेतद् हतं भुवः ॥ २३ ॥
 स भीमदुर्योधनयोगेदाभ्यां युज्यतो रणम् ।
 वारयिष्यन् विशसनं जगाम यदुनन्दनः ॥ २४ ॥
 युधिष्ठिरस्तु तं दृष्ट्वा यमो कृष्णार्जुनावपि ।
 अभिबन्धाभवंस्तूष्णीं किं विवधुरिहागतः ॥ २५ ॥
 गदापाणी उभौ दृष्ट्वा संरब्धौ विजयेपिणौ ।
 मण्डलानि विचित्राणि चरन्ताविदमब्रवीत् ॥ २६ ॥
 युवां तुल्यबलौ बीरी हे राजन् हे वृकोदर ।
 एकं प्राणाधिकं मन्ये उत्तकं शिष्याऽधिकम् ॥ २७ ॥
 तस्मादेकतरस्येह युवयोः समवीर्ययोः ।
 न लक्ष्यते जयोऽन्यो वा विरामत्वफलो रणः ॥ २८ ॥
 न तद्वाक्यं जगृहतुर्बद्धवैरी नृपार्थवत् ।
 अनुस्मरन्तावन्योन्यं दुरुक्तं दुष्कृतानि च ॥ २९ ॥
 दिष्टं तदनुमन्वानो रामो द्वापरवर्ती ययौ ।
 उग्रसेनादिभिः प्रीतिर्ज्ञातिभिः समुपागतः ॥ ३० ॥
 ईदम्बिधान्यसङ्ख्यानि बलस्य बलशालिनः ।
 अनन्तस्याग्रेमयस्य कर्माण्यद्भुतकर्मणः ।
 शृणुवन् गृण्थं तद्भक्त्या विष्णोः स दयितो भवेत् ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनशततमोऽध्यायः ॥

अथ शततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 भगवानपि गोविन्दः साधयित्वा स्वबान्छितम् ।
 सुयोधने महाबाहौ निहते गदया रणे ॥ १ ॥
 विसृज्यायोधनं शून्यं प्रयातुमुपचक्रमे ।
 कृपश्च कृतवर्मा च द्रौणिश्च रथिनां वरः ॥ २ ॥
 अबशिष्टा महात्मानः सुयोधनबले त्रयः ।
 पञ्च पाण्डुसुता वीराः सात्यकिश्च महाबलः ॥ ३ ॥
 वैश्यापुत्रो युवन्सुश्च शिष्टाः कृष्णपुरोगमाः ।
 तान् पुरस्कृत्य गोविन्दो मुनिवृद्धसमन्वितः ॥ ४ ॥

जगाम हास्तिनपुरं धृतराष्ट्रं प्रसादितुम् ।
 गान्धारीं धृतराष्ट्रं च विदुरं च महामतिम् ॥ ५ ॥
 प्रसाद्य पाण्डवान् स्वे स्वे राज्ये संस्थाप्य यत्नतः ।
 स्तूपमानो मुनिगणैः सूतमागधवन्दिभिः ॥ ६ ॥
 अनुयातः पाण्डुपुत्रैः प्रेमवाष्पाविलेक्षणैः ।
 ताननुयाय्य सौत्कण्ठान् रथेनादित्यवर्चसा ॥ ७ ॥
 शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैर्बद्धमङ्गलनिस्स्रवैः ।
 पुण्याहमन्त्रपौषेभ्यः द्वारकां प्रपयी हरिः ॥ ८ ॥
 बिचित्रतोरणां रम्यां चलत्कदलिकाकुलाम् ।
 अलङ्घ्वां पौरजनैः सिकसंसृष्टभूतलाम् ॥ ९ ॥

उपस्थितः पौरजनैः पालिकादुरधारिभिः । योषिद्विवारमुत्थाभिर्भूषिताभिश्च भूषणैः	॥ १० ॥	यदृच्छयोपपन्नेन वर्तमानो गृहाश्रमी । तस्य भार्या कुचेलस्य क्षुत्क्षामा च तयाविधा	॥ २३ ॥
बहद्रिर्दीपमकुरकलशस्रक्षफलाक्षतान् । उपस्थितो ब्राह्मणैश्च पुत्रैः पौत्रैः सहानुजैः	॥ ११ ॥	पतिव्रता पतिं प्राह म्लायतावदनेन सा । दरिद्रं साध्यशनया वेपमानाऽभिमन्य च	॥ २४ ॥
प्रविवेश पुरीं दिव्यां दिवसे पूजितो हरिः । स प्रविश्य सभां दिव्यां सुधर्मां लोकविभुताम्	॥ १२ ॥	ननु ब्रह्मन् भगवतः सखा साक्षाच्छिष्यः पतिः । ब्रह्मण्यथ शरण्यथ भगवान् सात्वतर्षभः	॥ २५ ॥
आहुकं वसुदेवं च रामं चैवाभवाद्यत् । प्रणम्य मातरो विश्वाः काञ्चने परमासने	॥ १३ ॥	तमुपैहि महाभाग साधूनां च परायणम् । दास्यति द्रविणं भूरि सीदते ते कुटुम्बिने	॥ २६ ॥
उपविश्य यथाजोषं पूजितो यदुपुङ्गवैः । रराज रजनीनाप्यो यथा ग्रहगणैर्दिवि	॥ १४ ॥	आसतेऽपुना द्वारवत्यां भोजवृष्ण्यन्धकेधरः । स्मरतः पादधुगलमात्मानमपि यच्छति	॥ २७ ॥
हतावशिष्टैर्भूपालैस्तत्पुत्रैश्च महाबलैः । अभिपिक्तैर्यथास्थानं सेव्यमानो दिवानिशम्	॥ १५ ॥	किम्वर्थकामान् भजतो नान्यमिष्टं जगद्गुरुः । स एवं भार्यया विप्रो बहुशः प्रार्थितो विभुः	॥ २८ ॥
अवतीर्णमहाभारां विश्वां विश्वान्तरो हरिः । धर्मराजं पुरस्कृत्य धर्मेणैवान्वशासत	॥ १६ ॥	अयं हि परमो लाभ उत्तमशोकदर्शनम् । इति सन्निव्य मनसा गमनाय मनो दधे	॥ २९ ॥
राजोवाच— भगवन् यानि चान्यानि मुकुन्दस्य महात्मनः । वीर्याण्यनन्तवीर्यस्य श्रोतुमिच्छामहे भ्रभो	॥ १७ ॥	अप्यस्त्युपायनं किञ्चिद् गृहे कल्याणि दीयताम् । याचित्वा चतुरो मुष्टीन् विप्रान् पृथुकतण्डुलान्	॥ ३० ॥
को नु क्षुत्वा सकृद् ब्रह्मनुत्तमशोकसत्कथाम् । विरमेत विशेषज्ञो विपण्णः काममार्गणैः	॥ १८ ॥	चैलखण्डेन तान् बद्ध्वा भर्त्रे प्रादादुपायनम् । स तानादाय विप्रप्रप्यः प्रययौ द्वारकां किल	॥ ३१ ॥
सा वागनन्तस्य गुणान् गृणीते करी च तत्कर्मकरी मनश्च । स्मरेद् वसन्तं स्मिरजग्रमेपु गृणोति तत्पुण्यकथाः स कर्णः	॥ १९ ॥	कृष्णसन्दर्शनं महां कथं स्यादिति चिन्तयन् त्रीणि गुल्मान्यतीयाय तिस्रः कक्ष्याथ स द्विजः	॥ ३२ ॥
शिरस्तु तस्योभयलिङ्गमानमेत् तदेव यत् पश्यति तद्वि चक्षुः । अङ्गानि विष्णोरथ तज्जनानां पादोदकं यानि भजन्ति नित्यम्	॥ २० ॥	विवेशैकतमं श्रीमद् ब्रह्मानन्दं गतो यथा तं विलोक्याच्युतो दूरात् प्रियापर्यङ्क आश्रितः	॥ ३४ ॥
सुत उवाच— विष्णुरातेन सम्पृष्टो भगवान् वादरायणिः । वासुदेवं भगवति निमग्रहृदयोऽब्रवीत्	॥ २१ ॥	सहस्रोत्थाय चाभ्येत्य दोभ्यां पर्यग्रहीन्मुदा सख्युः प्रियस्य विप्रप्रेरज्ञसङ्गातिनिर्वृतः	॥ ३५ ॥
श्रीशुक उवाच— कृष्णस्यासीत् सखा कश्चिद् ब्राह्मणो ब्रह्मवित्तमः । विरक्त इन्द्रियार्थेषु प्रशान्तात्मा जितेन्द्रियः	॥ २२ ॥	प्रीतो हामुद्वदन्बिन्दून् नेत्राभ्यां पुष्करेक्षणः अथोपवेश्य पर्यङ्के स्वयं सख्युः समर्हणम्	॥ ३६ ॥
		उपहृत्यावलिज्यास्य पादौ पादावनेजनीः । अग्रहीच्छिरसा राजन् भगवौल्लोकपावनः	॥ ३७ ॥
		व्यलिम्पद् दिव्यगन्धेन चन्दनागरुकुङ्कुमैः । धूपैः सुत्रिभिर्मित्रं प्रदीपावलिभिर्मुदा	॥ ३८ ॥

अर्चित्वाऽऽवेयं ताम्बूलं गां च स्वागतमब्रवीत्
कुचलं मलिनं धामं द्विजं धमनिस्तनतम् ॥ ३० ॥
देवी पर्यचरच्छ्रुत्वा चामरध्वजनेन वै ॥ ४० ॥
अन्तःपुरजनां दृष्ट्वा कृष्णेनामलकीर्तिना ।
विस्मिताऽभूत् स विप्रप्रथमबधूतं सभाजितम् ॥ ४१ ॥
किमनेन कृतं पुण्यमवधूतं भिक्षुणा ।
श्रिया हीनेन लोकेऽस्मिन् गर्हितेनावमेन च ॥ ४२ ॥
योऽसी त्रिलोकगुरुणा श्रीनिवासेन सम्भृतः
पर्यङ्कस्थं श्रियं हित्वा पण्डितोऽग्रजो यथा ॥ ४३ ॥
कथयाध्वरुतुगांधां पूर्वां गुरुकुलं सताम्
आत्मनोद्दसितौ राजन् करी गृह परस्परम् ॥ ४४ ॥
अपि ब्रह्मन् गुरुकुलाद् भवता लब्धदक्षिणात्
समाधूतेन धर्मज्ञा भार्यया सदसी न वा ॥ ४५ ॥
प्रापो गृहेषु ते चित्तमकामविहतं तथा
नैवातिप्रीयते तद्वद् धनेषु विदितं हि मे ॥ ४६ ॥
कैचित् कुर्वन्ति कर्माणि कामरहतचेतसः ।
त्यजन्तः प्रकृतिं देवीं यथाऽहं लोकसद्वहः ॥ ४७ ॥
कश्चिद् गुरुकुलावासं ब्रह्मन् स्मरसि नी यतः ।
द्विजो विज्ञाय विज्ञेयं तमसः पारमश्रुते ॥ ४८ ॥
स वै सत्कर्मणां साक्षाद् द्विजातेरिह सम्भवः ।
आयो गुरुहर्षाश्रमिणां यथाऽहं ज्ञानदो गुरुः ॥ ४९ ॥
ते त्वर्थकोविदा ब्रह्मन् वर्णाश्रमवतामिह ।
ये मया गुरुणा वाचा तरन्त्यशो भवार्णवम् ॥ ५० ॥
नाहमिज्याप्रजातिभ्यां तपसोपशमेन वा ।
तुष्येयं सर्वभूतात्मा गुरुशुश्रूषया यथा ॥ ५१ ॥

अपि नः स्मर्यतां ब्रह्मन् वृत्तं निवसतां गुरौ ।
गुरुदरिश्चोदितानामिन्धनायने कवित् ॥ ५२ ॥
प्रविष्टानां महारण्यमपतीं सुमहद् द्विज ।
यातवर्षमभूत् तीव्रं निष्ठुराः स्तनपित्तयः ॥ ५३ ॥
सूर्यश्चास्तं गतस्तावत् तमसा संवृता दिशः ।
निम्नं कूलं जलोपेन न प्राज्ञायत किञ्चन ॥ ५४ ॥
वयं भृशं तत्र महानिलाम्बुभि-
र्निहन्यमाना मुदुग्म्वुसम्प्रवे ।
दिशोऽविदन्तोऽथ परस्परं वने
गृहीतहस्ता परिबन्धिमातुराः ॥ ५५ ॥
एतद् विदित्वा उदिते रवौ सान्दीपनिर्गुरुः ।
अन्वेयमाणो नः शिष्यानापीऽपश्यन्नरूढत् ॥ ५६ ॥
अहो मे पुत्रका यूथमस्मदर्थेऽतिदुःखिताः ।
आत्मा हि प्राणिनां प्रेष्टस्तमनादृत्य मत्पराः ॥ ५७ ॥
इषदेव हि सच्छिष्यैः कर्तव्यं गुरुनिष्कृतम् ।
यद् वै विगुह्यभावेन सर्वार्थात्मार्षणं गुरौ ॥ ५८ ॥
सन्तुष्टोऽहं द्विजश्रेष्ठाः सत्याः सन्तु मनोरथाः ।
छन्दोम्यायानयामानि भवन्तीह परत्र च ॥ ५९ ॥
इत्थंविधान्यनेकानि वसतां गुरुवेशमसु ।
गुरोर्नुग्रहेणैव पुरान् पूर्णः प्रशान्तये ॥ ६० ॥
ब्राह्मण उवाच—
किमस्माभिरनिर्वृत्तं देवदेव जगद्गुरो ।
भवता सत्यकामेन येषां वासो गुरावभूत् ॥ ६१ ॥
यस्य छन्दोमयं ब्रह्म देह आवापनं विभो ।
योऽयं स तस्य गुरुरूपं वासोऽत्यन्तविडम्बनम् ॥ ६२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे शततमोऽध्यायः ॥

अथ एकाधिकशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
स इत्थं द्विजमुख्येन सह सङ्गथयन् हरिः ।
सर्वभूतमनोभिजः स्मयमान उवाच तम् ॥ १ ॥
ब्रह्मण्यो ब्राह्मणं कुण्डो भगवान् प्रहसन्निव ।
प्रेम्णा निरीक्षणेनैव प्रेक्षन् खलु सतां पतिः ॥ २ ॥

श्रीभगवानुवाच—
किमुपायामानीतं ब्रह्मन् मे भवता गृहात् ।
अत्यमण्याहृतं भक्तः प्रेम्णा भूयैव मे भवेत् ॥ ३ ॥

भूर्यप्यभक्तोपहतं न मे तोषाय कल्पते ।	अधनोऽयं धनं प्राप्य मायानुवीनं मां स्मरेत् ।	
पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।	इति कारुणिको नूनं धनं मे भूरि नाददात् ॥ १९ ॥	
तदहं भक्त्युपहतमश्रुमि प्रयतात्मनः ॥ ४ ॥	इति तच्चित्तगत्याऽन्तः प्राप्नो निजगृहान्तिकम् ।	
इत्युक्तोऽपि द्विजस्तस्मै ब्रीडितः पतये श्रियः ।	सूर्यान्लेन्दुसङ्काशीर्विमानैः सर्वतो वृतम् ॥ २० ॥	
पृथुकप्रसूतिं राज्ञं प्रायच्छदवाद्भुवः ॥ ५ ॥	विचित्रोपवनोयानैः कूजद्विजकुलाकुलैः ।	
सर्वभूतात्मदृक् साक्षात् तस्यागमनकारणम् ।	प्रात्कुलकुमुदाम्भोजकलाहारेत्पलवारिभिः ॥ २१ ॥	
विज्ञाय चिन्तयन् नायं श्रीकामो माऽभजत् पुरा ॥ ६ ॥	जुष्टं स्थलद्वैतैः पुष्पैः स्त्रीभिश्च हरिणाक्षिभिः ।	
पद्भ्याः पतिव्रतायास्तु सखा प्रियचिकीर्षया ।	किमिदं कस्य वा स्थानं कथं तदिदमित्यभूत् ॥ २२ ॥	
प्राप्तो मामस्य दास्यामि सम्पदो मर्त्यदुर्लभाः ॥ ७ ॥	एवं मीमांसमानं तं नरनार्योऽमरगुहाः ।	
इयं विचिन्त्य वसनाचीरवद्भान् द्विजन्मनः ।	प्रत्यगृह्णन् महाभागं गीतवायेन भूयसा ॥ २३ ॥	
स्वयं जहार किमिदमिति पृथुकतण्डुलान् ॥ ८ ॥	पतिमागतमाकर्ण्य पट्युद्धपांच सम्भ्रमात् ।	
एकमुष्टिं सकृज्जग्ध्वा द्वितीयं जग्धुमाददे ।	निश्चक्राम गृहात् तूष्णीं रूपिणी श्रीरिवालयत् ॥ २४ ॥	
तावच्छीर्जगृहे हस्तं सत्वर परमेष्ठिनः ॥ ९ ॥	पतिव्रता पतिं दृष्ट्वा प्रेमोत्कण्ठाऽभ्रुलोचना ।	
एतावताऽलं सर्वात्मन् सर्वसम्पत्समृद्धये ।	मीलिताक्ष्यनमद्वतुद्धया मनसा परिपस्वजे ॥ २५ ॥	
अस्मिन् लोके तथाऽमुष्मिन् पुंसस्त्वतोपकारणम् ॥ १० ॥	पत्नीं वीक्ष्य प्रस्फुरन्तीं देवीं वैमानिकीमिव ।	
ब्राह्मणस्तां तु रजनीमुपित्वाऽच्युतमन्दिरं ।	दासीनां निष्ककण्ठीनां मध्ये भान्तीं सुविस्मितः ॥ २६ ॥	
भुक्त्वा पीत्वा सुखं सुप्त्वा मेन आत्मानमिन्द्रवत् ॥ ११ ॥	प्रीतः स्वयं तथा युक्तः प्रविष्टो निजमन्दिरम् ।	
श्वोभूते विश्वभावेन स्वसखेनाभिबन्धितः ।	मणिस्तम्भशतोपेतं महेन्द्रभवनं यथा ॥ २७ ॥	
जगाम स्वालयं तात पथ्यनुब्रज्य नन्दितः ॥ १२ ॥	पयःफेननिभाः शय्या दान्ता रुग्मपरिच्छदाः ।	
स चालब्ध्वा धनं सल्युनं च याचितवान् स्वयम् ।	पर्यङ्गा हेमदण्डानि चामरव्यजनानि च ॥ २८ ॥	
स्यगृहान् ब्रीडितोऽगच्छन्महद्दर्शननिर्वृतः ॥ १३ ॥	आसनानि च हैमानि सख्यन्ताभरणानि च ।	
अहो ब्रह्मण्यदेवस्य दृष्टा ब्रह्मण्यता मया ।	मुक्तादामविलम्बीनि वितानानि युग्मनि च ॥ २९ ॥	
यद् दरिद्रतमो लक्ष्मीमाश्लिष्टो विभ्रतोरसि ॥ १४ ॥	स्वच्छस्फटिककुड्येषु महामरकतेषु च ।	
क्वाहं दरिद्रः पापीयान् क कृष्णः श्रीनिकेतनः ।	रत्नदीपान् भ्राजमानान् ललनारत्नसंयुतान् ॥ ३० ॥	
ब्रह्मबन्धुरिति स्माहं बाहुभ्यां परिरम्भितः ॥ १५ ॥	विलोक्य ब्राह्मणस्तत्र समृद्धिं सर्वसम्पदाम् ।	
निवासितः प्रियाजुष्टे पर्यङ्गे भ्रातरो यथा ।	तर्कयामास निर्व्यग्राः स्वसमृद्धिमहेतुकीम् ॥ ३१ ॥	
महिष्या धीजितः श्रान्तो बालव्यजनहस्तया ॥ १६ ॥	नूनं यतैतन्मम दुर्भगस्य शश्वद् दरिद्रस्य समृद्धिहेतुः ।	
शुश्रूषया परमया पादसंवहनादिभिः ।	महाविभूतेरवलोकतोऽन्यत्रैवोपपद्येत यदुत्तमस्य ॥ ३२ ॥	
पूजितो देवदेवेन विप्रदेवेन देववत् ॥ १७ ॥	नन्ववृषाणो दिशते शमक्षयं	
स्वर्गापवर्गयोः पुंसां रसायां दिवि सम्पदाम् ।	याचिष्णवे भूर्यपि भूरितेजाः ।	
सर्वासामपि सिद्धीनां मूलं तचरणार्चनम् ॥ १८ ॥	पर्जन्यवज्रः स्वयमीक्षमाणो	
	दाशार्हकाणामृषभः सखा मे ॥ ३३ ॥	

किञ्चित्करोत्युर्वपि यत् स्वदत्तं
सुहृत्कृतं फलवपि भृगुकारि ।
मयोपनीतं पृथुकैकमुष्टिं
प्रत्यग्रहीत् प्रीतिपुतो महात्मा ॥ ३४ ॥
तस्यैव मे सौहृदसख्यमैत्री-
दास्यं पुनर्जन्मनि जन्मनि स्यात् ।
महानुभावेन गुणालयेन
विषज्जतस्तत्पुरुषप्रसङ्गः ॥ ३५ ॥
भक्ताय चित्रा भगवान् हि सम्पदो
राज्यं विभूतीनं समर्पयन्त्यजः ।
अदीर्घवोधाय विचक्षणः स्वयं
पश्यन् निपातं धनिनां मदोद्भवम् ॥ ३६ ॥

इत्थं व्यवसितो बुद्ध्वा भक्त्याऽतीव जनार्दने ।
विषयान् जायया त्यक्त्वा बुभुजे नातिलम्पटः ॥ ३७ ॥
तस्य वै देवदेवस्य हरेर्यज्ञपतेः प्रभोः ।
ब्राह्मणाः प्रभो देवं न तेभ्यो विद्यते परम् ॥ ३८ ॥
एवं स विप्रो भगवत्सुहृत् तदा
दृष्ट्वा स्वभक्तैरजितं पराजितम् ।
तद्धानवेगोद्गृहितात्मबन्धन-
स्तद्धाम लेभेऽचिरतः सतां पतेः ॥ ३९ ॥
एवं ब्रह्मण्यदेवस्य श्रुत्वा ब्रह्मण्यतां नरः ।
लब्धभावेन भगवति कर्मबन्धात् प्रमुच्यते ॥ ४० ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकाधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्व्यधिकशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
कदाचिद् वाजिमधेन यष्टुमुयम्य केशवः ।
महीं प्रदक्षिणीकर्तुं प्राक्षिणोत् प्रोक्षितं हयम् ॥ १ ॥
हार्दिक्यं कृतवर्माणं युयुधानं च सान्यकिम् ।
चाक्रेष्णं सुदेष्णं च प्रयुग्मं साम्बमेव च ॥ २ ॥
अंशुमन्तं सुभानुं च बहुसैन्यांश्च यादवान् ।
रक्षणार्थं तुरङ्गस्य प्राक्षिणोद् यदुनन्दनः ॥ ३ ॥
ते वै प्रदक्षिणं कृत्वा वसुधां प्रोक्षितं हयम् ।
उपानिन्युरदीर्घेण कालेन भरतर्षभ ॥ ४ ॥
यष्टुकामं हरिं श्रुत्वा हयमधेन भारत ।
आजग्मुर्दीर्घतपसो मुनयः संशितव्रताः ॥ ५ ॥
होतारं च तथाऽध्वर्युमुद्रातारं च केशवः ।
कल्पयित्वा यथान्यायं तथाऽन्यानापि कन्विजः ॥ ६ ॥
ऋषिभिर्ब्राह्मणश्रेष्ठैर्यज्ञविद्याविचक्षणैः ।
दीक्षां प्रपेदे भगवान् कृतपुण्याहमङ्गलः ॥ ७ ॥
तमुपास्तुं महीपाला नानाजनपदेशराः ।
आजग्मुर्देवसङ्गताः किरीटमुकुटोज्ज्वलाः ॥ ८ ॥
पाण्डवाश्च महीपाला यज्ञदर्शनमिच्छवः ।
आहूता वासुदेवेन द्वारकामायपुनर्य ॥ ९ ॥

तस्मिंस्तथा वर्तमाने हयमधे महोत्सवे ।
आसंसृता द्विजा भोज्यवस्त्रगोभूमिकाधनेः ॥ १० ॥
दीक्षां प्रविश्य गोविन्दः कामैस्तर्पयति द्विजान् ।
भुञ्जानेषु द्विजप्रयेषु प्रत्यगृह्णात् सुवाञ्छितम् ॥ ११ ॥
आसीनेषु यथायोगं भूपालेषु समन्ततः ।
बदत्सु मा शब्द इति वेत्तृर्ज्ञरपाणिषु ॥ १२ ॥
नृणामुल्लसः कश्चिद् ब्राह्मणोऽभ्येत्य सत्वरः ।
चुक्रोश आर्तं उद्राहुर्पञ्चाटमुखे स्थितः ॥ १३ ॥
शुक्लामकण्डः शुष्कास्यो गलद्वाष्पाकुलेश्वरः ।
इदं चोवाच विलपन्नातुरो दीनमानसः ॥ १४ ॥
ब्रह्मद्विषः शठधियो लुब्धस्य विषयात्मनः ।
क्षत्रबन्धोः कर्मदोषात् पथत्वं मे गताः सुताः ॥ १५ ॥
हिंसाविहारं नृपतिं दुःशीलमजितेन्द्रियम् ।
प्रजा भजन्यः सीदन्ति दरिद्रा नित्यदुःखिताः ॥ १६ ॥
एवं द्वितीयं विप्रर्षिस्तृतीयं त्वेवमेव च ।
इत्युक्त्वा स पुनश्चैव चुक्रोश भृशदुःखितः ॥ १७ ॥
तदाकर्णार्जुनो मानी समुत्थाय वरासनात् ।
अपृच्छत् स्वयमासाद्य ब्राह्मणं केशवान्तिकान् ॥ १८ ॥

किमासन्नर्भका ब्रह्मस्तव केनासि दुःखितः ।
 ब्रूहि तत्त्वमशेषेण त्वामय सुखयाम्यहम् ॥ १९ ॥
 इत्युक्तो ब्राह्मणः प्राह जातो जातोऽर्भको मम ।
 नीयते तात केनापि तत्क्षणे सूतिकागृहान् ॥ २० ॥
 तदाकर्णार्जुनः प्राह स्मयमान इव द्विजम् ।
 किं ब्राह्मण त्वनिवासे इह नास्ति धनुर्यः ॥ २१ ॥
 राजन्यवन्धोरेते वै ब्राह्मणाः सत्रमासते ॥ २२ ॥
 धनदारात्मजैर्भृत्या यत्र शोचन्ति ब्राह्मणाः ।
 ते वै राजन्यवेषेण नटा जीबन्त्यसुम्भराः ॥ २३ ॥
 अहं प्रजा वै रक्षिष्ये भगवन् दीनयोरिह ।
 अनिस्तीर्णप्रतिज्ञोऽग्रिं प्रवेक्ष्येऽहतकल्मषः ॥ २४ ॥
 ब्राह्मण उवाच—
 सङ्घर्षो वासुदेवः प्रथुमो धन्विनां वरः ।
 अनिरुद्धोऽप्रतिरथो न त्रातुं शक्नुवन्ति यत् ॥ २५ ॥
 तत् कथं नु भवान् कर्म दुष्करं जगदीश्वरैः ।
 चिकीर्षतीह वालिश्चात् तन्न श्रद्धामहे वयम् ॥ २६ ॥
 अर्जुन उवाच—
 नाहं सङ्घर्षो ब्रह्मन् न कृष्णः काष्णिरिव च ।
 अहं धनञ्जयो नाम गाण्डीवं पश्य कार्मुकम् ॥ २७ ॥
 मा वमंस्था मम ब्रह्मन् वीर्यं त्र्यम्बकतोषणम् ।
 मृत्युं विजित्य प्रधनेऽप्यानयिष्ये तव प्रजाः ॥ २८ ॥
 इति विस्रम्भयित्वा तं कृष्णमाहारजुनो नृप ।
 अनुज्ञां देहि भगवन् ब्राह्मणार्थं प्रयास्यतः ॥ २९ ॥
 यजतां वाजिमेषेण भवानेभिर्महात्मभिः
 इति ब्रुवन्तं वीभत्सुमनुज्ञां प्रेप्सुमच्युतः ।
 वद्धतूष्णं सगाण्डीवं स्मयमानोऽब्रवीद् वचः ॥ ३० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 अहमेवागमिष्यामि न त्वया शक्यतेऽर्जुन ।
 तमसाधारणं भूतं मन्ये येन हतोऽर्भकः ॥ ३१ ॥
 अर्जुन उवाच—
 सलोकपालो देवेन्द्रः खाण्डवे विजितो मया ।
 किरातरूपी युञ्जेन तोपितश्च त्रियम्बकः ॥ ३२ ॥

निवातकवचाश्चैव वासवेनापि दुर्जयाः ।
 मयैव निहताः सङ्घ्वे हिरण्यपुरवासिनः ॥ ३३ ॥
 तेभ्योऽधिकतरं भूतं किं नु दानवसूदन ।
 विभीषपसि मां कस्मादनुज्ञां देहि साम्प्रतम् ॥ ३४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तः प्रददी कृष्णस्त्वनुज्ञां सव्यसाचिने ।
 निर्ययी यज्ञशालायाः स गृहीतशरासनः ॥ ३५ ॥
 रथमास्थाय विपुलं समुच्छित्तकपिध्वजम् ।
 अग्रे ब्राह्मणमारोप्य तद्गाममभितो ययी ॥ ३६ ॥
 तत्र गत्वा प्रविष्टायाम् तत्पत्न्यां सूतिकागृहम् ।
 ब्राह्मणं प्राह वीभत्सुरबरोप्य रथानृप ॥ ३७ ॥
 अर्जुन उवाच—
 याहि स्वभवनं ब्रह्मन्नभयं तव सर्वतः ।
 दत्तं मयाऽथ तद् भीतां पत्नीमाथास्तयाशु ते ॥ ३८ ॥
 इति विस्रम्भितो विप्रः फल्गुनेन परन्तप ।
 जगाम स्वगृहे प्रीत्या पार्थवीर्यं निशम्य तत् ॥ ३९ ॥
 प्रसूतिकाल आसन्ने भार्याया द्विजसत्तमः ।
 प्रोवाच द्रुतमभ्येत्य पार्थ शशभृतां वरम् ॥ ४० ॥
 ब्राह्मण उवाच—
 एहि पार्थ महाबाहो यत्तो भव युषां वर ।
 अत्र पूर्वकृतानां हि पीरुषाणां निदर्शनम् ॥ ४१ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तो रथमारुह्य सज्यं कृत्वा तु गाण्डिवम् ।
 त्वरन् जगाम वीभत्सुः सूतिकाभवनान्तिकम् ॥ ४२ ॥
 ब्राह्मणोऽपि प्रविश्याह मुहूर्तं सूतिकागृहे ।
 गते तु पाहि पाहीति मृत्योरर्जुनमातुरः ॥ ४३ ॥
 स उपस्पृश्य शुच्यम्भो नमस्कृत्य महेश्वरम् ।
 दिव्यास्त्राणि च संस्पृश्य सज्यं गाण्डीवमाददे ॥ ४४ ॥
 न्यरुणत् सूतिकागारं शरैर्नानास्त्रयोजितैः ।
 तिर्यगूर्ध्वमथः पार्थश्चकार शरपञ्जरम् ॥ ४५ ॥
 ततः कुमारः सञ्जातो विप्रपत्न्या रुदन् मुहुः ।
 सद्योदर्शनमापदे सशरीरो बिहायसा ॥ ४६ ॥

तदाऽऽह विप्रो विजयं विनिन्दन् कृष्णसन्निधौ ।
 मौढ्याद् यस्य तवाहं वै श्रद्धे क्लीबकल्पनम् ॥ ४७ ॥
 न प्रयुष्मोऽनिरुद्धो वा न रामो न च केशवः ।
 यस्य शंकुः परित्रातुं कोऽन्यस्तदधिकेश्वरः ॥ ४८ ॥
 धिगर्जुनं वृथावाचं धिगात्मश्लाघिनो धनुः ।
 द्वेषांप्रसृष्टयोर्मौढ्यादादिनीपति दुर्मतिः ॥ ४९ ॥
 एवं शपति बिप्रपीं विद्यामास्थाय फल्गुनः ।
 ययौ संयमनीमाशु यत्रास्ते भगवान् यमः ॥ ५० ॥
 त्रिप्राप्त्यमचक्षाणस्तत एंद्रीमगात् पुरम् ।
 आग्रयीं नेक्रंतीं सीम्यां वायव्यां वारुणीमथ ॥ ५१ ॥
 रसातलं नागपुरं धिष्ण्यान्यन्यानुशुश्रुः ।
 ततोऽलव्यद्विजसुतो ह्यनिस्तीर्णप्रतिश्रुतः ॥ ५२ ॥
 अग्निं विविधुः कृष्णेन प्रत्युक्तः प्रतिपेधता ।
 दर्शये द्विजसूनुंस्ते मा बध्यात्मानमात्मना ।
 एतेन कीर्तिं विमलां मानुष्ये स्थापयिष्यसि ॥ ५३ ॥
 इति सम्भाष्य भगवानर्जुनं स महेश्वरः ।
 सहैव रथमास्थाय प्राचीं दिशमवीशिशत् ॥ ५४ ॥
 सप्तद्वीपान् सप्तसिन्धून् सप्तसप्तगिरीन्ध्र ।
 लोकांलोकं तथाऽतीत्य विवेश सुमहन् तमः ॥ ५५ ॥
 तत्रास्थाः शैव्यसुग्रीवमेषपुष्पबलाहकाः ।
 तमसा ब्रह्मगतयो बभूवुर्भरतर्षभ ॥ ५६ ॥
 तद् दृष्ट्वा भगवान् कृष्णो महायोगेश्वरेश्वरः ।
 सहस्रादित्यसङ्घासं स्वचक्रं प्राहिणोत् पुरः ॥ ५७ ॥
 तमः सुघोरं गमनच्छदं महद्
 बिदारयद् भूरितरेण रोचिषा ।
 मनोजवं निर्विबिशो सुदर्शनं
 गुणञ्चुतो रामशरो यथा चमूः ॥ ५८ ॥
 द्वारेण चक्रानुपथे यदुत्तमं
 परात्परं ज्योतिरनन्तपारम् ।
 समभुवानं प्रसमीक्ष्य फल्गुनः
 प्रदीपिताक्षः पिदधेऽक्षिणी उभे ॥ ५९ ॥

ततः प्रविष्टः सलिलं नभस्वता
 बलीयसीजद्वृहदूर्मिभीषणम् ।
 तत्राद्भुतं वै भवनं युमतमं
 भ्राजन्मणिस्तम्भसहस्रशोभितम् ॥ ६० ॥
 तस्मिन् महाभीममनन्तमद्भुतं
 सहस्रमूर्धन्यफणामणियुतिम् ।
 विभ्राजमानं द्विगुणेष्वणाल्वणं
 सिताचलाभं शितिकण्डजिह्वगम् ॥ ६१ ॥
 ददर्श तद्भोगसुखासनं विभुं
 महानुभावं पुरुषोत्तमोत्तमम् ।
 सान्द्राम्बुदाभं सुपिशङ्गवाससं
 प्रसन्नवक्त्रं रुचिरस्मितेक्षणम् ॥ ६२ ॥
 महामणिश्रातकिरीटकुण्डल-
 त्विषा परिप्लवकसहस्रकुन्तलम् ।
 प्रलम्बचार्वाष्टभुजं सकीस्तुभं
 श्रीवत्सलक्ष्मं वनमालयाऽऽवृतम् ॥ ६३ ॥
 सुनन्दनन्ध्रमुखैश्च पापैर्दे-
 शक्रादिभिर्मूर्तिपरैर्निजायुधैः ।
 पुष्ट्या त्रिषा कीर्त्यजयाऽखिलर्द्धिभि-
 र्निपेव्यमाणं परमेष्ठिनां पतिम् ॥ ६४ ॥
 बबन्ध आत्मानमनन्तमच्युतो
 जिष्णुश्च तद्दर्शनजातसाध्यसः ।
 स चाह भूमा परमेष्ठिनां प्रभु-
 र्वंदाशालं सम्मितपूर्वया गिरा ॥ ६५ ॥
 द्विजात्मजास्ते युवयोर्विदक्षया
 मयोपनीता भुवि धर्मगुप्तये ।
 कलावतीर्णोऽस्यबनेर्भरासुरान्
 हन्तेह भूयस्त्वरीहि मेऽन्तिकम् ॥ ६६ ॥
 पूर्णकामावपि युवां नरनारायणावृषी ।
 धर्ममाचरतां धित्यै वृषभौ लोकसङ्ग्रहम् ॥ ६७ ॥
 इत्यादिष्टौ भगवता तौ कृष्णौ परमेष्ठिना ।
 ओमित्यानन्दभूमानमादाथ द्विजदारकान् ॥ ६८ ॥

न्यवर्ततां स्वकं धाम सम्प्रहृष्टौ यथागतम् ।
 विप्राय ददतुः पुत्रान् यथारूपं प्रसूयताम् ॥ ६९ ॥
 निशाम्य वैष्णवं धाम पार्थः परमविस्मितः ।
 यत् किञ्चित् पौरुषं पुंसां मेने कृष्णानुकम्पितम् ॥ ७० ॥
 तदा प्रविश्य गोविन्दो यज्ञवार्त पुनः स्वयम् ।
 पूर्णं पुरोहितैर्विष्णैर्कत्विग्भिः क्षत्रियपंथैः ॥ ७१ ॥

प्रायश्चित्तं तु चलने दीक्षायां य उदाहृतः ।
 तं चकार यथान्यायं ब्राह्मणैरनुमोदितः ॥ ७२ ॥
 समाप्य यज्ञं विधिवत् तर्पयित्वाऽर्पिनो द्विजान् ।
 क त्विग्नयः पूजयित्वाऽन्यान् कर्षीश्च कुरुसत्तम ॥ ७३ ॥
 यमुनायां महानयां कृत्वाऽवभृथमञ्जनम् ।
 विजहार यथाकामं महर्षिर्भिषदूतमः ॥ ७४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्र्यधिकशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 उद्गापनस्नानहेतोर्पमुनातीरमागतम् ।
 श्रुत्वा तूर्णं कलिङ्गेशो दन्तवक्रः सहानुजः ॥ १ ॥
 महत्या सेनया युक्तो गजानीकसमन्वितः ।
 गच्छन्तं द्वारकां कृष्णं पथि रोद्धुं समावयौ ॥ २ ॥
 सोऽभ्येत्य पथि गच्छन्तं वृत्तं यदुकुमारकैः ।
 कान्तापोडशसाहस्रशिविकापरिवारितम् ॥ ३ ॥
 राजन्यसार्थानुगतं महर्षिगणसेवितम् ।
 ऋत्विक्पुरोहिताचार्यब्राह्मणैश्च समन्वितम् ॥ ४ ॥
 दन्तवक्रोऽरुणन्मूढो मृगेन्द्रं जम्बुको यथा ।
 रुमिणः शिशुपालस्य पौण्ड्रकस्य च दुर्मतेः ।
 परलोकगतानां च कुर्वन् पारोक्ष्यसौहृदम् ॥ ५ ॥
 पदातिः पथि संरोद्धुं गदापाणिः प्रकम्पयन् ।
 पश्यां महीं महाराज महासत्त्वो व्यदृश्यत ॥ ६ ॥
 तं तथाऽऽयान्तमालोक्य गदामादाय सत्वरः ।
 अवभृत्त्य रथात् कृष्णः सित्युं वेलेव प्रत्यगात् ॥ ७ ॥
 गदामुपम्य कालिङ्गो मुकुन्दं ग्राह्य दुर्मदः ।
 दिष्ट्वा कृष्ण भवानय मम दृष्टिपथं गतः ॥ ८ ॥
 त्वामय द्रव्ययुद्धेन हनिष्याम्यविलम्बितम् ।
 त्वं मानुलेयो नः कृष्ण मित्रभूक् पारदारिकः ।
 विश्वासपाती बन्धुपुत्रः सततं कलहप्रियः ॥ ९ ॥
 पौण्ड्रकं मानुलेयं मे सङ्गे सुदितवानसि ।
 रुग्मी च शिशुपालश्च भ्रातरी मे त्वया हती ॥ १० ॥

अतस्त्वां गदया मन्द हनिष्ये वज्रकल्पया ।
 तेनानृष्यमुपैष्यज्ञ मित्राणां मित्रवत्सलः ॥ ११ ॥
 बन्धुरूपमर्षिं हन्याद् व्याधिं देहचरं यथा ।
 इति लोकप्रवादोऽस्ति तेन दोषोऽपि नास्ति मे ॥ १२ ॥
 एवं रूक्षैश्च वचनैः कृष्णं तोत्रैरिव द्विपम् ।
 गदयाऽताडयत् कृष्णं सिंहवद् व्यनदच्च सः ॥ १३ ॥
 गदयाऽभिहतोऽप्याजौ न चचाल यदूतमः ।
 गदया व्यहनद् गुर्व्यां कौमोदक्या स्तनान्तरे ॥ १४ ॥
 गाढनिर्भिन्नहृदय उद्भ्रमन् रुधिरं मुखात् ।
 प्रसार्य केशबाह्वर्हिं गतासुर्व्यपतद् भुवि ॥ १५ ॥
 ततः सूक्ष्मतरं ज्योतिः कृष्णमाविशदुद्भ्रतम् ।
 पश्यतां सर्वभूतानां यथा वैद्यस्य सङ्गरे ॥ १६ ॥
 भ्रातरं निहतं दृष्ट्वा दन्तवक्रं बिदूरपः ।
 मूर्च्छितो भ्रातृशोकेनाप्यसिचर्मं समाददे ॥ १७ ॥
 सोऽवभृत्त्य रथात् तूर्णं विधुन्वन् खड्गमुत्तमम् ।
 अभिदुद्राव गोविन्दं पद्भ्यामुर्वीं प्रकम्पयन् ॥ १८ ॥
 तस्य बाणेन चिच्छेद खड्गं यादवनन्दनः ।
 ततो जग्राह निशितां शक्तिं घोरं विदूरथः ॥ १९ ॥
 तया प्रहर्तुं गोविन्दमभिनिश्चित्य सङ्गरे ।
 क्षणेनाभिससाराज्ञश्चापमुक्तो यथा शरः ॥ २० ॥
 तस्य चापततः कृष्णश्चक्रेण क्षुरनेमिना ।
 शिरो जहार राजेन्द्र सकिरीटं सकुण्डलम् ॥ २१ ॥

एवं निहत्य समैरं दन्तवक्रविदुरधी ।		एवं योगेश्वरः कृष्णो भगवान् देवकीसुतः ।	
कालयामास तत्सैन्यं जगृहं वाग्णादिकम् ॥ २२ ॥	॥ २२ ॥	ईयते पशुदृष्टीनां जीयते जयतीनि सः ॥ २३ ॥	॥ २३ ॥
भूयः पुष्पगन्धं दिव्यमाकृत्य समलङ्कृतम् ।		तस्य कर्माण्युदाराणि पुण्यश्लोकस्य भारत ।	
सहितः सात्वतगणैरारिहिनः सुगमानुपैः ॥ २३ ॥	॥ २३ ॥	शक्यन्ते कथितुं नैव वर्षाणामयुतरपि ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥
मुनिभिः सिद्धगन्धर्वैर्विद्याधरमहोरगैः ।		एवमाभ्य गन्धस्याः पूतनायाः परन्तप ।	
अपस्तरोभिः पितृगणैर्वंशकिन्नरचारणैः ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥	भूभारभूतानसुरान् जघान मधुसूदनः ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥
उपगीयमानचिजयः कुसुमैरभिधर्षितः ।		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अधिकशततमोऽध्यायः ॥	
वृत्तश्च वृष्णिप्रवरैर्विवेशालङ्कृतं पुरम् ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥		

अथ चतुराधिकशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		संन्यमानोऽच्युतस्ताभिर्हसन्तीभिश्च रेचकैः ।	
सुखं स्वपुण्यां न्ययसद् द्वारकायां श्रियः पतिः ।		प्रतिपिञ्चन् विचिक्रीडे मुखरः शक्तिभिः स्वयम् ॥ १ ॥	॥ १ ॥
सर्वसम्पत्समृद्ध्यायां जुष्टायां वृष्णिपुद्गवैः ॥ २ ॥	॥ २ ॥	ताः क्लिन्नप्रसविद्युतीरुकुचप्रदेशाः	
सीभिश्चोत्तमयेपाभिर्नवयावनकान्तिभिः ।		सिञ्चन्त्य उद्धृतवृहत्कवग्रसूनाः ।	
कन्दुकहर्म्यसीधेषु क्रीडन्तीभिस्तडिद्युभिः ॥ २ ॥	॥ २ ॥	कान्तस्य रेचकजिहीर्षतपोपगृह्य	
नित्यं सङ्कुलमार्गायां मदच्युद्धिर्मतङ्गजैः ।		जातस्मरान्कम्पयलसद्भद्रना यिरुतः ॥ १० ॥	॥ १० ॥
स्थलद्वर्तभर्तेश्च रथैश्च कलकोज्वलैः ॥ ३ ॥	॥ ३ ॥	कृष्णस्तु तत्तन्निधिपञ्चितकुङ्कुमस्रक्	
उयानोपचनारवायां पुष्पितद्रुमराजिषु ।		क्रीडाभिसङ्गतसकुन्तलकुन्दगन्धः ।	
निर्विशदभृङ्गविहगैर्नादिनायां समन्ततः ॥ ४ ॥	॥ ४ ॥	सिञ्चन् मुहुयुं वतिभिः परिपिच्यमानो	
रमे पौडशसाहस्रपत्नीनामेकवह्नभः ।		रमे करेणुभिरिवेभपतिः परीतः ॥ ११ ॥	॥ ११ ॥
तावन्ति विभ्रद् रूपाणि तद्गहेषु महर्द्धिषु ॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	गृहेषु तासामनिवार्य ईश्वरो	
श्रोत्रफुल्लोत्पलकल्हारकुमुदाम्भोजरेणुभिः ।		निरस्तसाम्प्रातिशयो व्यवस्थितः ।	
यासितामलतांयेषु कूजद्विजकुलेषु च ॥ ६ ॥	॥ ६ ॥	रमे रमाभिर्निजसौख्यसम्प्लुतो	
विजहार विगाढाम्भोजहविनीषु महोदयः ।		यथेतरो गार्हकमेधिकांश्चरन् ॥ १२ ॥	॥ १२ ॥
कुचकुङ्कुमलिमाङ्गः परिरब्धः स्वयोपिताम् ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥	इत्थं रमापतिमवाप्य पतिं स्त्रियस्ता	
उपगीयमानो गन्धर्वमृदङ्गपणवानकान् ।		ब्रह्मादयोऽपि पदवीं न विदुर्पदीयाम् ।	
बादयज्जिर्मुदा वीणाः सूतमागधवन्दिभिः ॥ ८ ॥	॥ ८ ॥	भेज्जुर्मुदाऽविरतमेधितपाऽनुराग-	
		हासावलोकनवसङ्गमलज्जपैव ॥ १३ ॥	॥ १३ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुराधिकशततमोऽध्यायः ॥	

अथ पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः

धीशुक उवाच—

एवं वेदोदितं धर्ममनुतिष्ठन् सतां गतिः ।
 गृहं धर्माधिकामानां मुहुः सन्दर्शयन् पदम् ॥ १ ॥
 एवं शासति भूचक्रं चक्रपाणी जनार्दन ।
 द्वारका वृष्णिनिलया योजनद्वादशायुता ॥ २ ॥
 मुनिभिर्ब्राह्मणैश्चैव क्षत्रियैश्चापि बन्दिभिः ।
 आसीत् पूर्णा कुरुक्षेत्रे सततं समलङ्किता ॥ ३ ॥
 पिण्डारकात् कुरुक्षेत्रात् सालग्रामाच्च पुष्करात् ।
 वाराणस्याः प्रयागाच्च वेङ्कटाच्छ्रीगिरेरपि ॥ ४ ॥
 स्यानन्दुराच्च गोकर्णाच्चन्द्रतीर्थाच्च शोभनात् ।
 सहाद्रेषु भृगुक्षेत्रात् कुमारनिलयादपि ॥ ५ ॥
 गोदावरीताटात् पुष्पाञ्जलदानिकटादपि ।
 शूर्पाकारात् प्रभासाच्च पुष्पाद् वदरिकाश्रमात् ॥ ६ ॥
 पावनान्नैमिषारण्याद् ब्रह्मदुर्गाच्च दुर्गमात् ।
 आयुधमुनयः शान्ता नित्यव्रतपरायणाः ॥ ७ ॥
 अब्भक्षा बायुभक्षाश्च निराहारा दृढव्रताः ।
 बल्कलाजिनसंवीता जटिनश्चापि मुण्डिनः ॥ ८ ॥
 त्रिकालस्त्रायिनश्चैव मीनव्रतपरायणाः ।
 वेदस्वाध्यायनिरताः स्तुतिस्तोत्रपरायणाः ॥ ९ ॥
 ध्यानैकतानमनसः समाधौ कृतनिश्चयाः ।
 त्वगस्थिमात्रावयवाः शिराधमनिसन्तताः ॥ १० ॥
 आगत्य मुनयो राजन् सर्वतः शान्तचेतसः ।
 उपासत महाराज नित्यं तत्त्वैकचिन्तकाः ॥ ११ ॥
 क्षत्रियैश्च महावीर्यब्राह्मणैश्च तपोधनैः ।
 सृष्टैश्च मागधैश्चैव श्लोकस्तुतिपरायणैः ॥ १२ ॥
 पूर्णमहलपोषैश्च वादित्राणां च निःस्वनैः ।
 निर्घुष्टा ब्रह्मपोषैश्च द्वारका कुरुनन्दन ॥ १३ ॥
 क्षेत्राणामपि सर्वेषां तीर्थानां चाघहारिणाम् ।
 देवदेवस्य सान्निध्यादग्रण्या च बभूव सा ॥ १४ ॥

आस्थितस्य परं धर्मं कृष्णस्य गृहमेधिनः ।
 आसन् षोडशासाहस्रमहिष्यस्तु शताधिकाः ॥ १५ ॥
 तासां खीरन्नभूतानामष्टौ याः प्रागुदाहृताः ।
 रुग्मिणीप्रमुखा राजन् तत्पुत्राश्चानुपूर्वशः ॥ १६ ॥
 एकैकस्यां दशदश कृष्णोऽजीजनदात्मजान् ।
 यावत् आत्मनो भार्यास्त्वभोगगतिरीश्वरः ॥ १७ ॥
 तेषामुद्दामवीर्षाणामष्टादश महारथाः ।
 आसन्नुदारयशसस्तेषां नामानि मे शृणु ॥ १८ ॥
 प्रद्युम्नश्चाकुरेष्णश्च दीप्तिमान् भानुरेव च ।
 साम्पो मित्रवृहद्भा(नू)नुर्भानुविन्दो वृकोऽरुणः ॥ १९ ॥
 पुष्करो देवभानुश्च श्रुतदेवः सुनन्दनः ।
 चित्रभानुर्वरूपाश्च कविर्न्यग्रोध एव च ॥ २० ॥
 त्रिवक्राया विशोकश्च पुत्रः कृष्णमनुव्रतः ।
 आसीच्छिष्यो नारदस्य ददी चित्तमखण्डितम् ॥ २१ ॥
 येनोक्तं सात्वतं तन्त्रं यज्ज्ञात्वा मूर्तिमान् भवेत् ।
 यत्र स्त्रीशूद्रदाशानां संस्कारो वैष्णवः स्मृतः ॥ २२ ॥
 एतेषामपि राजेन्द्र तनुजानां मधुद्विपः ।
 प्रद्युम्न आसीत् प्रथमः पितृवद् रुग्मिणीसुतः ॥ २३ ॥
 स रुग्मिणो दुहितरमुपयेमे महारथः ।
 तस्यां ततोऽनिरुद्धोऽभून्नागायुतबलान्वितः ॥ २४ ॥
 स चापि रुग्मिणः पीत्रौ दीहित्रो जगृहे ततः ।
 वज्रस्तस्यामभूद् यस्तु मौसलादवशेषितः ॥ २५ ॥
 प्रतिबाहुर्भूत् तस्मात् सुबाहुस्तस्य चात्मजः ।
 सुबाहोरुग्रसेनोऽभूच्छतसेनस्तु तत्सुतः ॥ २६ ॥
 न होतस्मिन् कुले जाता अधना अबहुप्रजाः ।
 अल्पायुषोऽल्पवीर्या वा अब्रह्मण्याश्च जज्ञिरे ॥ २७ ॥
 यदुवंशे प्रसूतानां पुंसां विख्यातकर्मणाम् ।
 सद्भाव न शक्यते कर्तुमपि वर्णायुतेनृप ॥ २८ ॥
 तिस्रः कोटयः सहस्राणामष्टाशीतिशतानि च ।
 आसन् यदुक्माराणामाचार्या इति नः श्रुतम् ॥ २९ ॥

सङ्ख्यानं यादवानां कः करिष्यति महात्मनाम् ।
यत्रायुतानामपुत्रं रक्षन्नास्ते स आहुकः ॥ ३० ॥
देवासुराहवहता ये दैतेयाः सुदारुणाः ।
ते चोत्पन्ना मनुष्येषु प्रजा हता बवाधिरे ॥ ३१ ॥
तन्निग्रहाय हरिणा प्रोक्ता देवा यदोः कुले ।
अवतीर्णाः कुलशतं येषामेकाधिकं नृप ॥ ३२ ॥
तेषां प्रमाणं भगवान् प्रभुत्वे चाभवद् हरिः ।
ये चानुवर्तिनस्तस्य ववृधुः सर्वयादवाः ॥ ३३ ॥
शय्यासनाटनालापक्रीडास्नानाशनादिषु ।
न विदुः सन्तमात्मानं वृष्णयः कृष्णचेतसः ॥ ३४ ॥
इंजे क्रतुभिरात्मानं सर्ववैदार्थसङ्ग्रहम् ।
स्वयोगमायारचितैः कुरुक्षेत्रे द्विपट्समाः ॥ ३५ ॥
कृष्णगाध्यसितावन्तिरामाचार्योद्धबेधरः ।
दीक्षितांऽग्रप्यपत्नीभिः पुण्यशोकः सहाग्रणीः ॥ ३६ ॥
तीर्थं चक्रे नृणां यो यदन्नं यदुषु स्वःसर्गि पादशीचं
षट्भिश्चासं स्वरूपं पर उरसि रमा सर्वदा यस्य चास्ते ।
यच्छासं तत्प्रमाणं यदनु च सदसव्यक्तयो यत्र धर्माः
कृष्णस्यैतच्च चित्रं क्षितिभरहरणं कालचक्रापुधस्य ॥ ३७ ॥
जयति जननिवासो देवकीजन्मवाटो
निषमकृतपदाब्जैर्दंस्पुपीडां स्वदोर्भिः ।

मुदमुभयदशीनां श्रीनिकेतात्ममूर्त्या
स्मरवपुरवलाणां स्निग्धहासेक्षया च ॥ ३८ ॥
यो ह्यात्मा जगदादिमध्यनिधनो योऽव्यक्तजीवेश्वरो
यः सृष्टेदमनुप्रविष्ट कपिणा चक्रे पुनः संहिताम् ।
यं सम्पद्य जहात्यजामनुशयी सुप्तः कुलायं यथा
तं कैवल्यनिरस्तपोनिमग्नं ध्यायेदजस्रं हरिम् ॥ ३९ ॥
इत्थं परस्य निजधर्मरिरक्षयाऽत्त-
लीलातनोस्तदनुरूपविडम्बनानि ।
कर्माणि कर्मकणानि यदूच्यतस्य
गायेदमुष्य पदयोरनुवृत्तिमिच्छन् ॥ ४० ॥
मर्त्यस्तयाऽनुसवमेधितयाऽनुवृत्त्या
श्रीमत्कथाध्वयणकीर्तनचिन्तयेति ।
तद्धाम दुष्करकृतं जनताषवर्गं
ग्रामाद् वनं क्षितिभुजोऽपि ययुर्यदर्थे ॥ ४१ ॥
सुत उवाच—
य इदमनुगुणोति श्रावयेद्वा मुरारे-
श्वरितममृतकीर्तवर्णितं व्यासपुत्रैः ।
जगदप्यभिदलं तद्भक्तकर्णावतंसं
भगवति कृतचित्तो याति तत्क्षेमधाम ॥ ४२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे बैयासक्यामष्टादशसाहस्रं
पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्ध उत्तरार्धः ॥

एकादशस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

कृत्वा दैत्यबधं कृष्णः सरामो यदुभिवृतः ।
भुवोऽवतारयन् भारं जविष्ठं जनयन् कलिम्

॥ १ ॥

ये कोपिताः सुबहु पाण्डुसुताः

सपत्नैर्दुर्वृतहेलनकचग्रहणादिभिस्तान् ।

कृत्वा निमित्तमितरेतरतः समेतान् हत्वा

परान् निरहरत् क्षितिभारमीशः

॥ २ ॥

भूभारराजपृतना यदुभिर्निरस्य

गुप्तिः स्वबाहुभिरचिन्तयदग्रमेघः ।

मन्येऽवनेर्ननु गतोऽप्यगतोऽपि भारो

यद् यादवं कुलमहोऽबिषहामास्ते

॥ ३ ॥

नैवान्यतः परिभवोऽस्य भवेत् कथञ्चित्

मत्संश्रयस्य विभवोन्नहनस्य नित्यम् ।

अन्तःकलिं यदुकुलस्य विधाय वेणु-

सहस्य बल्लिमिव शान्तिमुपैषि धाम

॥ ४ ॥

एवं व्यवसितो राजन् सत्यसङ्कल्प ईश्वरः ।

शापव्याजेन विप्राणां सज्जहे स्वकुलं विभुः

॥ ५ ॥

स्वभृत्यां लोकलावण्यनिर्मुक्त्या लोचनं नृणाम् ।

गीर्भिस्तां स्मरतां चित्तं पदेस्तामीक्षतां क्रियाः

॥ ६ ॥

आच्छिद्य कीर्तिं सुश्लोकां वितन्वन्नजसा नु कौ ।

तमोऽनया तरिष्यन्तीत्यगात् स्वं पदमीश्वरः

॥ ७ ॥

राजोवाच—

ब्रह्मण्यानां बदान्यानां नित्यं वृद्धोपसेविनाम् ।

विप्रशापः कथमभूद् वृष्णीनां कृष्णचेतसाम्

॥ ८ ॥

यन्निमित्तो यदोः शापो यादवो द्विजसत्तम ।

कथमेकात्मनां भेद एतत् सर्वं वदस्व मे

॥ ९ ॥

बादरायणिरुवाच—

विभ्रद् वपुः सकलसुन्दरसन्निवेशं

कर्माचरन् भुवि सुमत्तलमाप्तकामः ।

आस्थाय धाम रममाण उदारकीर्तिः

संहर्तुमैच्छत कुलं स्थितकृत्यशेषः

॥ १० ॥

कर्माणि पुण्यनिबहानि सुमत्तलानि

गायज्जगत्कलिमलापहराणि कृत्वा ।

कालात्मना विवसता यदुदेवगेहे

पिण्डारकं समगमन् मुनयो निसृष्टाः

॥ ११ ॥

विश्वामित्रोऽसितः कण्वो दुर्वासा भृगुरद्विराः ।

कश्यपो वामदेवोऽत्रिर्वसिष्ठो नारदादयः

॥ १२ ॥

क्रीडन्तस्तानुपत्रज्य कुमारा यदुनन्दनाः ।

उपसङ्गृह्य पञ्चसुविनीता विनीतवत्

॥ १३ ॥

ते वेपयित्वा स्त्रीवेषैः साम्बं जाम्बवतीसुतम् ।

एषा पृच्छति यो विप्रा अन्तर्बन्धसितेक्षणा

॥ १४ ॥

प्रपुं विलज्जती युष्मान् प्रव्रतामोषदर्शनाः ।

प्रसोप्यन्ती पुत्रकामा किञ्चित् सज्जनयिष्यति

॥ १५ ॥

एवं प्रलब्धा मुनयस्तानूचुः कुपिता नृप ।

जनयिष्यति यो मन्दा मुसलं कुलनाशनम्

॥ १६ ॥

तच्छ्रुत्वा तेऽतिसन्नस्ता विमुच्य सहसोदरम् ।

साम्बस्य ददशुस्तस्मिन् मुसलं खल्वयस्मयम्

॥ १७ ॥

किं कृतं मन्दभाग्यैर्नः किं वदिष्यन्ति नो जनाः ।

इति विह्वलिता गेहानादाय मुसलं ययुः

॥ १८ ॥

तं चोपनीय सदसि परिम्लानमुखश्रियः ।

राज्ञ् आवेदयाञ्चक्रुः सर्वयादवसन्निधौ

॥ १९ ॥

श्रुत्वाऽमोघं बिप्रशापं दृष्ट्वा च मुसलं नृप ।

विस्मिता भयसन्नस्ता बभूवुर्द्वारकीकसः

॥ २० ॥

तर्क्षयित्वा मुसलं यदुराजः स आहुकः ।

समुद्रसलिले प्राप्यहोहं चास्थायबरोपितम्

॥ २१ ॥

कश्चिन्मत्स्योऽग्रसीहोहं चूर्णानि तरलेस्ततः ।

उत्तमानानि बेलायां लग्नान्यासन् किलैरकाः

॥ २२ ॥

मत्स्यो गृहीतो मत्स्यग्रेर्जालेनान्यैः सहार्णवे ।

तस्योदरगतं लाहं शान्तेषु लुब्धकोऽक्रोतु

॥ २३ ॥

भगवांस्तात सर्वाथं ईश्वरोऽपि तदन्यथा ।

कर्तुं नैच्छद् विप्रशापं कालरूप्यन्वमोदत

॥ २४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

गोविन्दभुजगुप्तायां द्वारकायां कुरूद्वह ।

अवात्सीन्नारदोऽभीक्ष्णं कृष्णोपासनलालसः

॥ १ ॥

को नु राजन्निन्द्रियवान् मुकुन्दचरणाम्बुजम् ।

न भजेत् सर्वतो मृत्युरुपास्यममरोत्तमैः

॥ २ ॥

तमेकदा तु देवर्षिं वसुदेवो गृहागतम् ।

अर्चितं सुखमासीनमभिवन्द्येदमब्रवीत्

॥ ३ ॥

वसुदेव उवाच-

भगवन् भवतो यात्रा स्वस्तये सर्वदेहिनाम् ।

कृपणानां यथा पित्रोरुत्तमश्लोकवर्त्मनः

॥ ४ ॥

भूतानां देवचरितं दुःखाय च सुखाय च ।

सुखाथैव हि साधूनां त्वादृशमच्युतात्मनाम्

॥ ५ ॥

भजन्ति ये यथा देवान् देवा अपि तथैव तान् ।

छायेव कर्मसत्त्वाः साधवो दीनवत्सलाः

॥ ६ ॥

ब्रह्मस्तथापि पृच्छामो धर्मान् भागवतांस्तव ।

यान् श्रुत्वा श्रद्धया मर्त्यो मुच्यते सर्वतोभयात्

॥ ७ ॥

अहं किल पुराऽनन्तं प्रजार्थं भुवि मुक्तिदम् ।

अपूजयं न मोक्षाय मोहितो देवमायया

॥ ८ ॥

यथा विचित्रज्यसनाद् भवेऽस्मिन् विश्वतोभयात् ।

मुच्येम ह्यअसंवाद्या तथा नः शाधि सुब्रत

॥ ९ ॥

श्रीशुक उवाच-

राजश्रेष्ठं कृतप्रश्रो वसुदेवेन धीमता ।

प्रीतस्तमाह देवर्षिर्हरिः संस्मारितो गुणैः

॥ १० ॥

नारद उवाच-

सम्पद्येत्तद् ज्ववसितं भवता सात्वतर्षभ ।

यत् पृच्छसे भागवतान् धर्मास्त्वं विश्वभावनान्

॥ ११ ॥

श्रुतोऽनुपठितो ध्यात आदृतो वाऽनुमोदितः ।

सयः पुनाति सद्गमो देवविश्वद्रुहोऽपि हि

॥ १२ ॥

त्वया परमकल्याण पुण्यश्रवणकीर्तनः ।

स्मारितो भगवानय देवो नारायणो मम

॥ १३ ॥

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।

आर्पभाणां च संवादं विदेहस्य महान्मनः

॥ १४ ॥

प्रियव्रतो नाम सुतो मनोः स्वायम्भुवस्य यः ।

तस्याग्रीप्रस्ततो नाभिकृपभस्तस्तुतः स्मृतः

॥ १५ ॥

तमाहुर्वासुदेवांशं मोक्षधर्मविक्षया ।

अवतीर्णं सुतशतं तस्यासीद् ब्रह्मपारगम्

॥ १६ ॥

तेषां वै भरतः श्रेष्ठो नारायणपरायणः ।

विस्मृतं वर्पमेतद् यन्नाम्ना भारतमद्भुतम्

॥ १७ ॥

स भुक्तभोगां त्यक्त्वेमां निर्गतस्तपसा हरिम् ।

उपासीनस्तत्पदवीं लेभे वै जन्मभिषिभिः

॥ १८ ॥

तेषां नव नवद्वीपपतयोऽस्य समन्ततः ।

कर्मतन्त्रप्रणेतार एकाशीतिर्द्विजातयः

॥ १९ ॥

नवाभवनं महाभागा मुनयो ह्यूर्ध्वमन्थिनः ।

श्रमिणा वातरशना आत्मविद्याविशारदाः

॥ २० ॥

कविर्हरिन्नरिष्ठः प्रबुद्धः पिप्पलायनः ।

आविर्होत्रोऽथ द्रुमिलश्मसः करभाजनः

॥ २१ ॥

त एते भगवद्रूपं विश्वं सदसदात्मकम् ।

आत्मनो व्यतिरेकेण पश्यन्तो व्यचरन् महीम्

॥ २२ ॥

अव्याहतेष्टगतयः सुरसिद्धसाध्य-

गन्धर्वयक्षनरकिन्नरनागलोकान् ।

मुक्ताश्वरन्ति मुनिचारणभूतनाथ-

विद्याधरद्विजगवां भुवनानि कामम्

॥ २३ ॥

त एकदा निमैः सत्रमुपजग्मुर्ग्रहच्छया ।

बितायमानमृषिभिराजनाभा महान्मनः

॥ २४ ॥

तान् दृष्ट्वा सूर्यसङ्काशान् महाभगवतान् नृप ।
यजमानोऽग्रयो विप्राः सर्व एवोपतस्थिरे ॥ २५ ॥

विदेहस्तानभिप्रेत्य नारायणपरायणान् ।
प्रीतः सम्पूजयाञ्चक्र आसनस्थान् यथार्हतः ॥ २६ ॥

तान् रोचमानान् स्वरुचा ब्रह्मपुत्रोपमान् नव ।
पप्रच्छ परमप्रीतः प्रशयावनतो नृपः ॥ २७ ॥

विदेह उवाच—
मन्ये भगवतः साक्षात् पार्षदान् वो मधुद्विपः ।
विष्णोर्भूतानि लोकानां पावनाय चरन्ति हि ॥ २८ ॥

दुर्लभो मानुषो देहो देहिनां क्षणभङ्गुरः ।
तत्रापि दुर्लभं मन्ये वैकुण्ठप्रियदर्शनम् ॥ २९ ॥

अत आत्यन्तिकं क्षेमं पृच्छामो भवतोऽनघाः ।
संसारेऽस्मिन् क्षणार्थोऽपि सत्सङ्गः शेषधिर्नृणाम् ॥ ३० ॥

धर्मान् भागवतान् ब्रूत यदि नः श्रुतये क्षमम् ।
यैः प्रसन्नः प्रपन्नाय दास्यत्यात्मानमप्यजः ॥ ३१ ॥

नारद उवाच—
एवं ते निमिना पृष्टा वसुदेव महत्तमाः ।
प्रतिपूर्व्याब्रुवन् प्रीत्या सप्तदस्यत्विजं नृपम् ॥ ३२ ॥

कविरुवाच—
मन्येऽकुतश्चिद्भयमच्युतस्य
पादाम्बुजोपासनमत्र नित्यम् ।
उद्विग्नबुद्धेरसदात्मभावाद्
विश्वात्मना यत्र निवर्तते भीः ॥ ३३ ॥

ये वै भगवता प्रोक्ता उपाया ह्यात्मलब्धये ।
अञ्जः पुंसामविदुषां चिद्धि भागवतान् हि तान् ॥ ३४ ॥

यानास्थाप नरो राजन् न प्रमायेत कर्हिचित् ।
धावन्नुन्मील्य वा नेत्रे न स्वलेज्ज पतेदिह ॥ ३५ ॥

कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा
बुध्यात्मना वाऽनुमृतः स्वभावम् ।
करोति यद्यत् सकलं परस्मै
नारायणायेति समर्पयेत् तत् ॥ ३६ ॥

भयं द्वितीयाभिनिवेशतः स्यात्
इशादपेतस्य विपर्ययोऽस्मृतिः ।
यन्माययाऽतो बुध आभजेत् तं
भक्त्यैक्येशं गुरुदेवतात्मा ॥ ३७ ॥

अवियमानोऽप्यवभाति हि द्वयो
ध्यातुर्धिया स्वप्नमनोरथो यथा ।
तत्कर्म सङ्कल्पविकल्पकं मनो
बुधो निदध्यादभयं ततः स्यात् ॥ ३८ ॥

शृण्वन् सुभद्राणि रथाङ्गपाणेः
जन्मानि कर्माणि च यानि लोके ।
गीतानि नामानि तदर्थकानि
गायन् विलज्जो विचरेदसङ्गः ॥ ३९ ॥

एवं व्रतश्च प्रियनामकीर्त्या
जातानुरागो द्रुतचित्त उच्चैः ।
हसत्यथो रोदिति रीति गायत्यु-
न्मादवब्रूत्यति लोकवाहः ॥ ४० ॥

खं वायुमग्निं सलिलं महीं च
ज्योतींषि सत्वानि दिशो द्रुमादीन् ।
सरित् समुद्रांश्च हरेः शरीरं यत्
किञ्च भूतं प्रणमेदनन्यम् ॥ ४१ ॥

भक्तिः परे स्वेऽनुभवो विरक्तिः
अन्वत्र चैव त्रिक एककालः ।
प्रपद्यमानस्य यथाऽश्रतः स्युः
तुष्टिः पुष्टिः क्षुद्रपापोऽनुपासम् ॥ ४२ ॥

इत्यच्युताङ्गिं भजतोऽनु प्रीत्या
भक्तिर्विरक्तिर्भगवत्प्रबोधः ।
भवन्ति वै भागवतस्य राजन्
ततः परां शान्तिमुपैति साक्षात् ॥ ४३ ॥

राजोवाच—
अथ भागवतं ब्रूत यद्धर्मो यादृशो नृणाम् ।
यथा चरति यद् ब्रूते यैर्लिङ्गैर्भगवत्प्रियः ॥ ४४ ॥

हरिरुवाच—
सर्वभूतेषु यः पश्येद् भगवद्भावमात्मनः ।
भूतानि भगवत्पात्मन्नेव भागवतोत्तमः ॥ ४५ ॥

ईश्वरे तदधीनेषु बालिशेषु द्विपत्सु च ।
 प्रेममैत्रीकृतोपेक्षा यः करोति स मध्यमः ॥ ४६ ॥
 अर्चायामेव हरये पूजां यः धृद्वयेहते ।
 न तद्रक्तं पु चान्येषु स भक्तः प्राकृतः स्मृतः ॥ ४७ ॥
 गृहीत्वापीन्द्रियैरर्थान् यो न द्वेष्टि न हृष्यति ।
 बिष्णोर्मायायामां पश्यन् स वै भागवतोत्तमः ॥ ४८ ॥
 देहेन्द्रियप्राणमनोऽधियां यो जन्माप्ययक्षुद्रघनपंकुच्छेः ।
 संसारधर्मैश्चिमुद्यमानः स्मृत्या हर्षभागवतप्रधानः ॥ ४९ ॥
 यः कामकर्मबीजानि पश्यत्येषां च सम्भवम् ।
 वासुदेवैकनिलयः स वै भागवतोत्तमः ॥ ५० ॥
 न यस्य जन्मकर्मभ्यां न वर्णाश्रमजातिभिः ।
 सञ्ज्ञितोऽस्मिन्नहम्भावो देहे वै स हरेः प्रियः ॥ ५१ ॥
 न यस्य स्वः पर इति चित्ते स्वात्मनि वाऽभिदा ।
 सर्वभूतसमः शान्तः स वै भागवतोत्तमः ॥ ५२ ॥

त्रिभुवनविभवहेतुभिर्विकृण्ड-
 स्मृतिभिरजेशसुरादिभिर्विभृम्यात् ।
 न चलति भगवत्पदपविन्दा-
 ह्वनिमिपार्थमपि स्म स वैष्णवाग्रः ॥ ५३ ॥
 भगवत उरुविक्रमाद्विज्ञासा-
 नसमणिचन्द्रिकया निरस्ततापे ।
 हृदि कथमुपसीदतां पुनः स
 प्रभवति चन्द्र इवोदितोऽर्कतापः ॥ ५४ ॥
 विसृजति हृदयं न यस्य साक्षाद्
 हरिरवशाभिहितोऽप्यपोधनाशः ।
 प्रणयरानया धृताद्विषयः
 स भवति भागवतप्रधान उक्तः ॥ ५५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

राजोवाच-
 परस्य बिष्णोरीशस्य मायिनामपि मोहिनीम् ।
 मायां वेदितुमिच्छामो भगवन्तो ब्रुवन्तु नः ॥ १ ॥
 नानुदृष्ये जुपन् युष्मद्वचो हरिकपायुतम् ।
 संसारतापनिष्ठो मर्त्यस्तत्तापभेजम् ॥ २ ॥
 अन्तरिक्ष उवाच-
 एभिर्भूतानि भूतात्मा महाभूतैर्महाभुज ।
 ससर्जोवाचबान्धादौ स्वयमात्मप्रसिद्धये ॥ ३ ॥
 एवं सृष्ट्वा स भूतानि स्वयष्टैः पञ्चपातुभिः ।
 एकधा दशापाऽऽत्मानं विभजन् जुपते गुणान् ॥ ४ ॥
 गुणैर्गुणान् स भुञ्जान आत्मप्रयोजितैः प्रभुः ।
 मन्यमान इदं सृष्टमात्मानमिह सज्जते ॥ ५ ॥
 कर्माणि कर्मभिः कुर्वन् सनिमित्तानि देहभृत् ।
 तत्तत्कर्मफलं गृह्णन् भ्रमतीह सुखेतरम् ॥ ६ ॥
 इत्थं कर्मगतीं च्छन् बह्वभ्रावहः पुमान् ।
 आभूतसंग्रवान् स्वर्गप्रलयावभुतेऽवशः ॥ ७ ॥

धातुपञ्च आसन्ने व्यक्तं द्रव्यगुणात्मकम् ।
 अनादिनिधनः कालो हव्यवन्ताय विकर्षति ॥ ८ ॥
 शतवर्षमनावृष्टिर्भविष्यत्युल्बणा भुवि ।
 तत्कालोपचितोऽप्यार्षा लोकांस्त्रीन् प्रतपिष्यति ॥ ९ ॥
 पातालतलमारभ्य सङ्घर्षणमुखानलः ।
 दहनूष्मन्निखो विष्वक्वर्षते वायुनेरितः ॥ १० ॥
 संवर्तको मेघगणो वर्षति स्म शतं समाः ।
 धाराभिर्हस्तिहस्ताभिर्लीयते सलिले विराट् ॥ ११ ॥
 ततो विराजमुत्सृज्य वैराजः पुरुषो नृप ।
 अव्यक्तं बिजते सूक्ष्मं निरिन्धन इवानिलः ॥ १२ ॥
 वारिणा हतगन्धा भूः सलिलत्वाय कल्पते ।
 सलिलं तद् हुतरसं ज्योतिष्ठापोपकल्पते ॥ १३ ॥
 हतरूपं तु तमसा बाधो ज्योतिः प्रलीयते ।
 हतस्पर्शोऽवकाशेन वायुर्नभसि लीयते ॥ १४ ॥
 कालात्मना हतगुणं नभ आत्मनि लीयते ।
 इन्द्रियाणि मनो बुद्धिः सह वैकारिकैर्नृप ॥ १५ ॥

प्रविशन्ति ह्यहंकारं स्वगुणैरहमात्मनि ॥ १६ ॥
 एष माया भगवतः सर्गस्थित्यन्तकारिणी ।
 त्रिवर्णा वर्णिताऽस्माभिः किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १७ ॥
 राजोवाच—
 यथैतामैश्वरीं मायां दुस्तरामकृतात्मभिः ।
 तरन्त्यञ्जः स्थूलधियो महर्ष इदमुच्यताम् ॥ १८ ॥
 प्रबुद्ध उवाच—
 कर्माण्यारभमाणानां दुःखहृत्यै सुखाय च ।
 पश्येत् पाकविपर्यासं मियुनीचारिणां नृणाम् ॥ १९ ॥
 नित्यार्तिदेन वितेन दुर्लभेनात्ममृत्युना ।
 गृहापत्याप्तपशुभिः का प्रीतिः साधितेध्वलेः ॥ २० ॥
 एवं लोकं परं विद्यान्त्रयं कर्मनिर्मितम् ।
 अतुल्यातिशयध्वंसाद् यथा मण्डलवर्तिनाम् ॥ २१ ॥
 तस्माद् गुरुं प्रपद्येत जिज्ञासुः श्रेय उत्तमम् ।
 शा(श)ब्दे परे च निष्णातं ब्रह्मण्युपशमाश्रयम् ॥ २२ ॥
 तत्र भागवतान् धर्मान् शिष्येद् गुवांत्मदेवतः ।
 अमाययाऽनुवृत्त्या च तुष्येदात्माऽऽत्मदो हरिः ॥ २३ ॥
 सर्वतो मनसोऽसङ्गमादौ सङ्गं च साधुषु ।
 दयां मैत्रीं प्रश्रयं च भूतेष्वन्ना यपोचितम् ॥ २४ ॥
 शीघ्रं तपस्तितीक्ष्णं च मौनं स्वाध्यायमार्जवम् ।
 ब्रह्मचर्यमहिंसां च समत्वं द्रव्यसंज्ञयोः ॥ २५ ॥
 सर्वत्रात्मेश्वरान्वीक्षां कैवल्यमनिकेतं(नम्)ताम् ।
 विविक्तचौरवसनं सन्तोषं येन केनचित् ॥ २६ ॥
 श्रद्धां भागवते शास्त्रेऽनिन्दामन्यत्र चापि हि ।
 मनोवाक्य(वाक्कर्म)दण्डं च सत्यं शमदमावपि ॥ २७ ॥
 श्रवणं कीर्तनं ध्यानं हरेरद्भुतकर्मणः ।
 जन्मकर्मगुणानां च तदर्पेऽखिलचेष्टितम् ॥ २८ ॥
 इष्टं दत्तं तपो जसं पूर्णं यवात्मनः प्रियम् ।
 दारान् सुतान् गृहान् प्राणान् परस्मै सन्निवेदयेत् ॥ २९ ॥
 एवं कृष्णात्मनापेपु मनुष्येषु च सौहृदम् ।
 परिचर्यां चोभयत्र महत्सु नृपु साधुषु ॥ ३० ॥

परस्परानुकथनं पावनं भगवद्वशः ।
 मियो रतिर्मियस्तुष्टिर्निवृत्तिर्मिय आत्मनः ॥ ३१ ॥
 स्मरन्तः स्मारयन्तश्च मियोऽप्योपरं हरिम् ।
 भक्त्या सञ्जातया भक्त्या विभ्रत्युत्पुलकां तनुम् ॥ ३२ ॥
 कचिद् रुदन्यच्युतचिन्तया कचि-
 द्रसन्ति नन्दन्ति वदन्यलौकिकाः ।
 नृत्यन्ति गायन्त्यनुशीलयन्त्यजं
 भवन्ति तूर्णां परमेत्य निर्वृताः ॥ ३३ ॥
 इति भागवतान् धर्मान् शिष्यन् भक्त्या तदुत्थया ।
 नारायणपरो मायामअस्तरति दुस्तराम् ॥ ३४ ॥
 राजोवाच—
 नारायणाभिधानस्य ब्रह्मणः परमात्मनः ।
 निष्कामहृद्य नो वक्तुं यूयं हि ब्रह्मवित्तमाः ॥ ३५ ॥
 पिप्पलायन उवाच—
 स्थित्युद्भवप्रलयहेतुरहेतुरस्य
 यः स्वप्नप्रागारसुषुप्तिषु सन् बहिर्ध ।
 देहेन्द्रियासुहृदयानि चरन्ति येन
 सञ्जीवितानि तदवैहि परं नरेन्द्र ॥ ३६ ॥
 नैनं मनो विशति वागुत चक्षुरात्मा
 प्राणेन्द्रियाणि च यथाऽनलमर्चिषः स्वाः ।
 शब्दोऽप्यबोधकनिषेधतयाऽऽत्ममूल-
 मर्थोक्तमाह यद्वेत् न निषेध्यसिद्धिः ॥ ३७ ॥
 सत्त्वं रजस्तम इति त्रिवृदेकमादौ
 सूत्रं महानहमिति प्रवदन्ति जीवम् ।
 ज्ञानक्रियार्थफलरूपतयोरुशक्ति
 ब्रह्मैव भाति सदसच्च तयोः परं यत् ॥ ३८ ॥
 नासी जजान न मरिष्यति नैधतेऽसौ
 न क्षीयते स च न विध्यति चारिणा हि ।
 सर्वत्र शश्वदनपाय्युपलब्धिमात्रं
 प्राणो यथेन्द्रियवलेन विकल्पितं सत् ॥ ३९ ॥
 अण्डेषु पेशिषु तरुष्ववनिस्थितेषु
 प्राणेन जीव उपधावति तत्र तत्र ।
 छत्रे मतीन्द्रियगुणैऽहमि च प्रसुप्ते
 कूटस्थ आस यमृते तदनुस्मृतिर्न ॥ ४० ॥

यर्हज्जनाभचरणेपणयोरुभक्त्या
चेतो मलानि विधमेद् गुणकर्मजानि ।
तस्मिन् विशुद्ध उपलभ्यत आत्मतत्त्वं
साक्षाद् यथाऽमलदृशी सवितृप्रकाशः ॥ ४१ ॥

राजोवाच—
कर्मयोगं वदत नः पुरुषो येन संस्कृतः ।
विभूयंहाशु कर्माणि नैष्कर्म्यं विन्दते परम् ॥ ४२ ॥

एवं प्रश्नमृषीन् पूर्वमपृच्छं पितुरन्तिके ।
नाब्रुवन् ब्रह्मणः पुत्रास्तत्र कारणमुच्यताम् ॥ ४३ ॥

आविर्होत्र उवाच—
कर्माकर्मचिकर्मेति वेदवादो न लौकिकः ।
वेदस्य चेश्वरात्मत्वात् तत्र मुह्यन्ति सूरयः ॥ ४४ ॥

परोक्षवादो वेदोऽयं बालानामनुशासनम् ।
कर्ममोक्षाय कर्माणि विधत्ते ह्यगदं यथा ॥ ४५ ॥

नाऽऽचरेद् यस्तु वेदोक्तं स्वयमज्ञोऽजितेन्द्रियः ।
विकर्मणा ह्यधर्मेण मृत्योर्मृत्युमुपैति सः ॥ ४६ ॥

वेदोक्तमेव कुर्वाणो निःसङ्गोऽर्पितमिधरे ।
नैष्कर्म्या लभते सिद्धिं रोचनार्थं फलभुतिः ॥ ४७ ॥

य आशु हृदयग्रन्थिं निर्विहीर्षुः परात्मनः ।
विधिर्नोपचरेद् देवं तन्नोक्तेन च केशवम् ॥ ४८ ॥

लब्ध्वा चाव्यग्रमाचार्यं तेन सन्दर्शितागमः ।
महापुरुषमभ्यर्चन्मृत्याऽभिमनयाऽऽत्मनः ॥ ४९ ॥

शुचिः संमुख आसीनः प्राणसंयमनादिभिः ।
पिण्डं संशोध्य संन्यासकृतरक्षोऽर्चयेद् हरिम् ॥ ५० ॥

अर्चादी हृदये वापि यथालब्धोपचारकैः ।
द्रव्यशित्वात्मलिङ्गानि निष्पाद्य श्रोक्ष्य चासनम् ॥ ५१ ॥

पाचादीनुपकल्प्याय सन्निधाय समाहितः ।
हृदयादिकृतन्यासो मूलमन्त्रेण चार्चयेत् ॥ ५२ ॥

साङ्गोपाङ्गं सपार्षदां तां तां मूर्तिं स्वमन्त्रतः ।
पायार्घ्याचमनीयाथैः स्नानवाप्तोविभूषणैः ॥ ५३ ॥

गन्धमाल्याक्षतस्रग्भिर्भूपदीपोपहारकैः ।
साङ्गं सम्पूज्य विधिवत् स्तवैःस्तुत्वा नमेद् हरिम् ॥ ५४ ॥

आत्मानं तन्मयं ध्यायन् मूर्तिं सम्पूजयेद् हरेः ।
शेषमाधाय शिरसि स्वधाम्नयुद्धास्य सत्कृतम् ॥ ५५ ॥

एवमग्र्यर्कतोयादाबर्चयेद् हृदये च यः ।
यज्ञेश्वरं स्वमात्मानमचिरान्मुच्यते हि सः ॥ ५६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

राजोवाच—
यानि यानीह कर्माणि धीर्यैः स्वच्छन्दजन्मभिः ।
चक्रे करोति कर्ता वा हरिस्तानि ब्रुवन्तु नः ॥ १ ॥

द्रुमिल उवाच—
यो या अनन्तस्य गुणाननन्ताननुक्रमिष्येत् स तु बालबुद्धिः ।
रजोसि भूमेर्गणयेत् कथंचित् कालेन नैवाखिलसत्त्वधाम्नः ॥ २ ॥

भूतैर्यदा पद्मभिरात्मसुष्टैः पुरं विराजं विरचय्य तस्मिन् ।
स्वांशेन विष्टः पुरुषाभिधानमवाप नारायण आदिदेवः ॥ ३ ॥

यत्काय एष भुवनत्रयसन्निवेशो
यस्येन्द्रियैस्तनुभूतामुभयेन्द्रियाणि ।
ज्ञानांशकेन विशतो बलमोज ईहा
सत्त्वादिभिः स्थितिलयोद्भव आदिकर्ता ॥ ४ ॥

आदावभूजतपृती रजसाऽस्य सर्गे
विष्णुः स्थितौ क्रतुपतिर्द्विजधर्मसेतुः ।
रुद्रोऽप्ययाप तमसा पुरुषः स आद्य
इत्युद्भवस्थितिलयाः सततं प्रजासु ॥ ५ ॥

धर्मस्य दक्षदहितर्यजनि स्वमृत्यां
नारायणो नर इति स्वतपःप्रभावः ।
नैष्कर्म्यलक्षणमुवाच चचार योगं
योऽद्यापि चास्त कपिवर्यनिषेवितानिः ॥ ६ ॥

इन्द्रोऽपि नाक्यसुखमेव जिपृक्षतीति
कामं न्ययुञ्जत सगणं (च) स वदयुषात्म्यम् ।
गत्वाऽप्सरोगणवसन्तसुमन्दवातैः
सौप्रक्षणेपुभिरविध्यदतन्महिम्नः ॥ ७ ॥

विज्ञाय शक्रकृतमक्रममादिदेवः

प्राह प्रहस्य गतबिस्मय एजमानान् ।

मा भैर्विभो मदनमारुतदेवबन्धो

गृहीत नो बलिमशून्यमिमं कुरुष्वम्

॥ ८ ॥

इत्थं ब्रुवत्यभयदे नरदेवदेवे

सत्रीडनम्रशिरसः सपृष्णं तमृषुः ।

नेयं विभो त्वयि परोऽचिकृतिर्विचित्रा

स्वारामधीरनिकरानतपादपद्मे

॥ ९ ॥

त्वां सुन्वतां सुरकृता बहवोऽन्तरायाः

कस्तान् बिलंघ्य व्रजतात् परमं पदं ते ।

नान्यस्य वहिषि वलिं ददतः स्वभागं

धत्ते पदं त्वमविता यदि विप्रमूर्ध्नि

॥ १० ॥

क्षुनृत्त्रिकालगुणमारुत जैह्वशीश्या-

दस्मादपारजलधेरतितीर्थं केचित् ।

क्रोधस्य यान्ति विफलस्य बशे पदे गो-

र्मञ्जन्ति दुश्चरतपश्च वृषोत्सृजन्ति

॥ ११ ॥

इति प्रगृणतां तेषां स्त्रियोऽत्यद्भुतदर्शनाः ।

दर्शयामास शुश्रूषां(पाः) स्वाचर्णे कुर्वतीर्बिभुः

॥ १२ ॥

ते देवानुचरा दृष्ट्वा-स्त्रियः श्रीरिव रूपिणीः ।

गन्धेन मुमुहुस्तासां रूपौदार्यहृतश्रियः

॥ १३ ॥

तानाह देवदेवेशः प्रणतान् प्रहसन्निव ।

आसामेकतमां वृद्ध्वं सुवर्णां स्वर्गभूषणाम्

॥ १४ ॥

ओमित्यादेशमादाय नत्वा तं सुरवन्दिनः ।

उर्वशीमप्सरःश्रेष्ठां पुरस्कृत्य दिवं ययुः

॥ १५ ॥

इन्द्रायानम्य सदसि शृण्वतां त्रिदिवीकसाम् ।

ऊचुर्नारायणबलं शक्रस्तत्रास विस्मितः

॥ १६ ॥

हंसस्वरूप्यवददन्त्युत आत्मयोगं

दत्तः कुमार ऋषभो भगवान् पिता नः ।

विष्णुः शिवाय जगतां कलयाऽवतीर्ण-

स्तेनाहता मधुभिदा श्रुतयो हयास्ये

॥ १७ ॥

गुप्ताऽप्यये मनुरिला ऋषभश्च मात्स्ये

क्रोडे हतो दिविज उद्धरतोऽम्भसे क्षमाम् ।

कीर्मे धृतोऽद्विरमृतोन्मथने स्वपृष्ठे

ग्राहात् प्रपन्नमिभराजममुध्वदातम्

॥ १८ ॥

संस्तुन्वतोऽधिपतितांच्छ्रमणान् ऋषींश्च

शक्रं च वृत्रवधतस्तमसि प्रविष्टम् ।

देवस्त्रियोऽसुरगृहे पिहिता अनाथा

जघ्रेऽसुरेन्द्रमभयाय सतां नृसिंहे

॥ १९ ॥

देवासुरे युधि स दैत्यपतीन् सुरार्थे

हत्वाऽन्तरेषु भवनान्यदधात् कलाभिः ।

भूत्वाऽथ वामन इमामहरद् वलेः क्षमां

याञ्चाछलेन समदाददितेः सुतेभ्यः

॥ २० ॥

निःक्षत्रियामकृत गां च त्रिसप्तकृत्वः

रामस्तु हृहयकुलाप्ययभार्गवाग्रिः ।

सोऽग्निं बबन्ध दशवक्त्रमहन् स लङ्घां

सीतापतिर्जयति लोकमलंध्यकीर्तिः

॥ २१ ॥

भूमेर्भरावतरणाय यदुष्वजन्मा

जातः करिष्यति सुरैरपि दुष्कराणि ।

वदिर्विमोहयति यज्ञकृतोऽतदर्हान्

शूद्रान् कलेः क्षितिभुजो न्यहनिष्यदन्ते

॥ २२ ॥

एवं विधानि कर्माणि जन्मानि च जगन्त्यतेः ।

भूरीणि भूरियशसो वर्णितानि महाभुज

॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे चतुर्धाऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

राजोवाच-

भगवन्तं हरिं प्राप्यो न भजन्त्यात्मवित्तमाः ।

तेषामशान्तकामानां का निष्ठाऽविजितात्मनाम्

॥ १ ॥

चमस उवाच-

मुखबाहूरुपादेभ्यः पुरुषस्याश्रमैः सह ।

चत्वारो जज्ञिरे वर्णां गुणैर्विप्रादयः पृथक्

॥ २ ॥

य एषां पुरुषं साक्षादात्मप्रभवमीश्वरम् ।

न भजन्यवजानन्ति स्थानभ्रष्टाः पतन्त्यधः

॥ ३ ॥

दूरे हरिकपाः केचिद् दूरे बाध्युतकीर्तनाः ।
 शिवः शूद्रादपथैव तेऽनुकम्प्या भवादृशाम् ॥ ४ ॥
 विप्रो राजन्यवैश्यौ च हरेः प्राप्ताः पदान्तिकम् ।
 श्रीतेन जन्मना चाऽपि मुहान्त्याग्रायवादिनः ॥ ५ ॥
 कर्मण्यकोविदाः स्तब्धा मूर्खाः पण्डितमानिनः ।
 वदन्ति चादुकान् मूढा यया माध्या गिरोत्सुकाः ॥ ६ ॥
 रजसा घोरसंकल्पाः कामुका अभिमन्यवः ।
 दाम्भिका मानिनः पापा विहसन्त्यच्युतप्रियान् ॥ ७ ॥
 वदन्ति तेऽन्योन्यमुपासितधियो
 गृहेषु मैथुन्यपरं चारायः ।
 यजन्यसुराजविधानदक्षिणा
 वृत्त्यै परं घ्नन्ति पशून्तद्विदः ॥ ८ ॥
 धिया विभृत्याऽभिजनेन वियया
 त्यागेन रूपेण बलेन कर्मणा ।
 जातस्मयेनान्धधियः संहैरान्
 सतोऽवमन्यन्ति हरिप्रियान् खलाः ॥ ९ ॥
 सर्वेषु शश्वत् तनुभृत्स्ववस्थितं
 यया स्वमात्मानमभीष्टमीश्वरम् ।
 वेदोपगीतं च न शृण्वतेऽबुधा
 मनोरथानां प्रवदन्ति वार्तया ॥ १० ॥
 लोके व्यवायामिपमयसेवा नित्यास्तु
 जन्तोर्न हि तत्र चोदना ।
 व्यवस्थितिस्तेषु बिहाय यज्ञान्
 सुराग्रैरासुरवृत्तिरिष्टा ॥ ११ ॥
 धनं हि धर्मकफलं यतोऽस्य
 ज्ञानं सविज्ञानमनुप्रशान्तिः ।
 गृहेषु युञ्जन्ति कलेवरस्य
 मृत्युं न पश्यन्ति दुरन्तवीर्यम् ॥ १२ ॥
 यद् घ्राणभक्षो बिहितः सुरायाः
 तथा पशोरालभनं न हिंसा ।
 एवं व्यवस्यः प्रजया न त्वयै
 इमं विशुद्धं न विदुः स्वधर्मम् ॥ १३ ॥

ये त्वनेवंविदोऽसन्ततया सद(सि)भिमानिनः ।
 पशून् दुहन्ति विश्वव्यान् प्रेत्य स्वादन्ति ते च तान् ॥ १४ ॥
 द्विपन्तः परकायेषु स्वात्मानं हरिमीश्वरम् ।
 मृतके सानुवन्द्येऽस्मिन् बद्धश्रेहाः पतन्त्यधः ॥ १५ ॥
 यं (ये) कैवल्यमसम्प्राप्ता ये चातीताश्च मूढताम् ।
 त्रैवर्गिकाभिजन्मानमात्मानं पा(पा)तयन्ति ते ॥ १६ ॥
 ये तत्रात्महन्तोऽशान्ता अज्ञाने ज्ञानमानिनः ।
 सीदन्यकृतकुत्या वै कालध्वस्तमनोरथाः ॥ १७ ॥
 हित्वाऽत्यायासरचितगृहापत्यसुहृच्छिपः ।
 तमो विशान्यनुच्छासं वासुदेवपरादुखाः ॥ १८ ॥
 रात्रोवाच—
 कस्मिन् काले स भगवान् किंवर्णः कीदृशो नृभिः ।
 नाम्ना वा केन विधिना पूज्यते तदिहोच्यताम् ॥ १९ ॥
 कर्माजन उवाच—
 कृतं वेत्ता द्वापरं च कलिरित्येषु केशवः ।
 नानावर्णाभिधाकारो नानैव विधिनेज्यते ॥ २० ॥
 कृते शुक्लधनुर्बाहुर्जटिलो बल्कलाम्बरः ।
 कृष्णाजिनोपवीताक्षान् विभ्रद् दण्डकमण्डलू ॥ २१ ॥
 मनुष्यास्तु तदा शान्ता निर्वैराः सुहृदः समाः ।
 यजन्ति तपसा देवं शमेन च दमेन च ॥ २२ ॥
 हंसः सुपर्णो बैकुण्ठो धर्मो योगेश्वरोऽमलः ।
 ईश्वरः पुरुषोऽव्यक्तः परमात्मेति गीयते ॥ २३ ॥
 त्रेतायां रक्तवर्णोऽसी चतुर्बाहुस्त्रिमुखः ।
 हिरण्यकेशश्चप्यात्मा सुकुसुमापुलक्षणः ॥ २४ ॥
 तं तदा मनुजा देवं सर्वदेवमयं हरिम् ।
 यजन्ति वियया त्रय्या धर्मिष्ठा ब्रह्मवादिनः ॥ २५ ॥
 विष्णुर्यज्ञः पृथिवीधर्मः सर्वदेव उरुक्रमः ।
 वृषाकर्षिर्जयन्तश्च उरुगाय इतीर्यते ॥ २६ ॥
 द्वापरे भगवान् श्यामः पीतवासा निजापुषः ।
 श्रीवत्सादिभिरङ्गैश्च लक्ष्णैरुपलक्षितः ॥ २७ ॥

तं तथा पुरुषं मर्त्या महाराजोपलक्षणम् ।
यजन्ति वेदतन्त्राभ्यां परं जिज्ञासवो नृप ॥ २८ ॥
नमस्ते वासुदेवाय नमः सङ्घर्षणाय च ।
प्रयुग्मायानिरुद्धाय तुभ्यं भगवते नमः ॥ २९ ॥
नारायणाय ऋषये पुरुषाय महात्मने ।
विश्वेश्वराय रामाय सर्वभूतात्मने नमः ॥ ३० ॥
इति द्वापर उर्वीश स्तुवन्ति जगदीश्वरम् ।
नानातन्त्रविधानेन कलावपि यथा शृणु ॥ ३१ ॥
कृष्णवर्णं कलौ कृष्णं साङ्गोपाङ्गं सपार्षदम् ।
यज्ञैः संकीर्तनप्रायेर्यजन्ति हि सुमेधसः ॥ ३२ ॥
ध्येयं सदा परिभवग्रमभीष्टदोहं
तीर्थास्पदं शिवचिरिन्धितुं शरण्यम् ।
भूत्यार्तिहं प्रणतपालभवाब्धिपोतं
बन्दामहे पुरुष ते चरणारविन्दम् ॥ ३३ ॥
त्यक्त्वा सुदुस्त्यजसुरेषितराज्यलक्ष्मीं
धर्मिष्ठ(मा) आर्यवचसा यदगादरण्यम् ।
मायामृगं दयितयेषितमन्वधावद्
बन्दामहे पुरुष ते चरणारविन्दम् ॥ ३४ ॥
एवं युगानुरूपोऽसौ भगवान् युगवर्तिभिः ।
मनुजैरिज्यते राजन् श्रेयसामीश्वरो हरिः ॥ ३५ ॥
कलिं सम्भाजयन्त्यार्या गुणज्ञाः सारभागिनः ।
(त)यत्र सङ्गीर्तनादेव सर्वः स्वार्थोऽभिलभ्यते ॥ ३६ ॥
न ह्यतःपरमो लाभो देहिनां भ्राम्यतामिह ।
यतो विन्देत परमां शान्तिं नश्येत संसृतिः ॥ ३७ ॥
कृतादिषु प्रजा राजन् कलाविच्छन्ति सम्भवम् ।
यत्र संकीर्तनाङ्गुणां हरिर्दास्यत्यसम्भवम् ॥ ३८ ॥
कलौ तथा भविष्यन्ति नारायणपरायणाः ।
कश्चित् कश्चिन्महाराज दुर्मिलेषु च भूयसाः ॥ ३९ ॥
ताम्रपर्णी नदी यत्र कृतमाला पयस्विनी ।
कावेरी च महापुण्या प्रतीची च महानदी ॥ ४० ॥
ये पिबन्ति जलं तासां मनुजा मनुजेश्वर ।
प्रापो भक्ता भगवति वासुदेवेऽमलाशयाः ॥ ४१ ॥

देवर्षिभूतासनृणां पितृणां
न किङ्करो नायमृणी च राजन् ।
सर्वात्मना यः शरणं शरण्यं
गतो मुकुन्दं परिचर्यया च ॥ ४२ ॥
स्वपादमूलं भजतः प्रियस्य
त्यक्तान्वभावस्य हरिः परेशः ।
विकर्म यद्योत्पतितं कथञ्चिद्
धुनोति सर्वं हृदि सन्निविष्टः ॥ ४३ ॥
नारद उवाच—
धर्मान् भागवतानित्यं श्रुत्वा स मिथिलेश्वरः ।
जायन्तेयान् मुनीन् प्रीतः सोपाध्यायो ह्यपूजयत् ॥ ४४ ॥
ते चान्न्दधिरे सिद्धाः सर्वलोकस्य पश्यतः ।
राजा धर्मानुपातिष्ठन्नवाप परमां गतिम् ॥ ४५ ॥
त्वमप्येतान् महाभाग धर्मान् भागवतान् श्रुतान् ।
आस्थितः श्रद्धया युक्तो निःसङ्गो वास्यसे परम् ॥ ४६ ॥
युवयोः खलु दम्पत्योर्यशसा पूरितं जगत् ।
पुत्रतामगमद् यद् वां भगवानीश्वरो हरिः ॥ ४७ ॥
दर्शनालिङ्गनालपिः सशय्यासनभोजनैः ।
आत्मा वां पावितः कृष्णे पुत्रस्नेहं प्रकुर्वतोः ॥ ४८ ॥
वैरेण यं नृपतयः शिशुपालपौण्ड्र-
साल्वाद्यो गतिविलासविलोकनादपि ।
ध्यायन्त आकृतधियः शयनासनादौ
तत्साम्यमापुरनुरक्तधियः पुनः किम् ॥ ४९ ॥
माऽपत्यवुद्धिमकृथाः कृष्णे सर्वात्मनीश्वरे ।
मायामनुष्यभावेन गूढैश्वर्ये परेऽव्यये ॥ ५० ॥
भूभारासुरराजन्यहन्तवे गुप्तये सताम् ।
अवतीर्णोऽस्य निर्वृत्तये यशो लोके वितन्वति ॥ ५१ ॥
श्रीशुक उवाच—
एतच्छ्रुत्वा महाभागो वसुदेवोऽतिविस्मितः ।
देवकी च महाभागा जहतुर्मोहमात्मनः ॥ ५२ ॥
इतिहासमिमं पुण्यं धारयेद् यः समाहितः ।
स विपुलैश्च शमलं ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५३ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

बादरायणिरुवाच—

अयं ब्रह्मात्मजैर्देवैः प्रवेशीराचृतोऽभ्यगात् ।

भवश्च भूतभव्येशो ययौ भूतगणैर्वृतः ॥ १ ॥

इन्द्रो मरुद्भिर्भगवानादित्यो वसवोऽश्विनौ ।

ऋभवोऽङ्गिरसो रुद्रा विधे साध्याश्च देवताः ॥ २ ॥

गन्धर्वाप्सरसो नागाः सिद्धचारणगुह्यकाः ।

ऋषयः पितरश्चैव सबिद्याधरकिन्नराः ॥ ३ ॥

द्वारकामुपसंजग्मुः सर्वे कृष्णदिदृक्षुवः ।

वपुषा येन भगवान् नरलोकमनोरमः ।

यशो वितन्वन् लोकेषु सर्वलोकमलापहम् ॥ ४ ॥

तस्यां विभाजमानायां समृद्धायां महर्षिभिः ।

व्यचक्षतावितृताक्षाः कृष्णमद्भुतदर्शनम् ॥ ५ ॥

स्वर्गोद्यानोद्भवैर्माल्यैश्छादयन्तो यदूतमम् ।

गीर्भिश्चित्रपदार्थाभिस्तुष्टुर्बुजगदीश्वरम् ॥ ६ ॥

देवा ऊचुः—

नताः स्म ते नाथ पदारविन्दं

बुद्धीन्द्रियप्राणमनोवचोभिः ।

यच्चिन्त्यतेऽन्तर्हृदि भावयुक्तेः

मुमुक्षुभिः कर्ममयोरुपाशात् ॥ ७ ॥

त्वं मायया त्रिगुणयाऽऽत्मनि दुर्विभाव्यं

व्यक्तं सृजस्यवसि लुप्तसि तद्गुणस्थः ।

नैतैर्भवानजित कर्मभिरज्यते वै

यः स्वे सुखेऽव्यवहितेऽभितोऽनवयः ॥ ८ ॥

शुद्धिर्नृणां न तु तथेड्य दुराशयानां

विद्याभ्रुताध्ययनदानतपःक्रियाभिः ।

सत्त्वात्मनामृषभ ते यशसि प्रबृद्ध-

सच्छ्रद्धया श्रवणसंभृतया यथा स्यात् ॥ ९ ॥

स्यान्नस्तबाह्निरशुभाशयभूमकेतुः

क्षेमाय यो मुनिभिरार्द्रहृदोद्यमानः ।

यः सात्त्वितैः समविभूतिभिरार्द्रहृद्भि-

र्च्युत्थार्चितैः सवनशः समविक्रमैः(यैः)श्च ॥ १० ॥

यच्चिन्त्यते प्रयतपाणिभिरध्वराग्नी

त्रय्या निरुक्तविधिना स्वहविर्गृहीत्वा ।

अध्यात्मयोग उत योगिभिरात्ममाया-

जिज्ञासुभिः परमभागवतैः परीष्टः ॥ ११ ॥

पर्युष्टया पतितया वनमालयेयं

संस्पर्धिनीं भगवतीं प्रतिपद्यच्छ्रीः ।

यः सुप्रणीतममुयाऽर्हणमाद्दानो

भूयात् सदाऽङ्गिरशुभाशयभूमकेतुः ॥ १२ ॥

केतुस्त्रिविक्रमसतस्त्रिपतत्पताको

यस्ते भयाभयकरोऽसुरदेवचम्प्योः ।

स्वर्गाय साधुषु खलेष्वितराय भूषः

पादः पुनानु भगवन् जगतामघं नः ॥ १३ ॥

नस्योतगाव इव यस्य बशो भवन्ति

देवाश्च यस्तनुभूदायुषि रज्यमानाः ।

कालस्य ते प्रकृतिपूरुषयोः परस्य

शं नस्तनोतु चरणः पुरुषोत्तमस्य ॥ १४ ॥

अस्यासि हेतुरुदयस्थितिसंयमानां

अव्यक्तजीवमहतामपि कालमात्रः ।

सोऽयं त्रिणाभिरखिलापचये प्रवृत्तः

कालो गभीररय उत्तमपुरुषस्त्वम् ॥ १५ ॥

त्वत्तः प्रधानमधिकृत्य पुमान् स्ववीर्यं

धत्ते महान्तमिव गर्भममोघवीर्यः ।

सोऽयं त्वयाऽनुगत आत्मन आण्डकोशं

हैमं ससर्ज बहिरावरणैरुपेतम् ॥ १६ ॥

तत् तत्पुषध जगतश्च भवानधीशो

यन्माययोत्पगुणविक्रिययोपनीतान् ।

अर्षान् जुषन्नपि हृषीकपते न लिप्तो

येऽन्ये स्वतः परिहृतानपि विभयति स्म ॥ १७ ॥

स्मायावलोकलवर्शितभावहारि-

भूमण्डलप्रहितसीरतमन्त्रशीष्टैः ।

पद्मस्तु पाण्डशसहस्रमनङ्गवार्ण-

यंस्येन्द्रियं विमथितुं कुहकैर्न शंकुः ॥ १८ ॥

विभ्रत् तवामृतकपोदवहासिलो(काः)क्याः
पादावनेजसरितः शमलानि हन्तुम् ।
आनुभवं धुतिभिरद्विजमद्भसद्भै-
स्तीर्थद्वयं शुचिपदस्तदुपसृशन्ति ॥ १९ ॥

बादरायणिकवाच-
इत्यभिष्टूय विबुधैः शेषः सत्यपृतिर्हरिम् ।
अभ्यभाषत गोविन्दं प्रणम्याम्बरमाश्रितः ॥ २० ॥

ब्रह्मोवाच-
भूमेर्भारावतराय पुरा विज्ञापितः प्रभो ।
त्वमस्माभिरशेषात्मस्तत् तथैवोपपादितम् ॥ २१ ॥

धर्मश्च स्थापितः सत्सु सत्यसन्धेषु (सत्वं साधुषु) वै त्वया ।
कीर्तिश्च दिक्षु विक्षिता सर्वलोकमलापहा ॥ २२ ॥

अवतीर्य यदोर्वशे विभ्रद्रूपमनुत्तमम् ।
कर्माप्सु(शाम)दारवृत्तानि हितानि जगतोऽकृधाः ॥ २३ ॥

यानि ते चरितानीश मनुष्याः साधवः कली ।
शृण्वन्तः कीर्तयन्तश्च तरिष्यन्त्यञ्जसा तमः ॥ २४ ॥

यदुर्वंशोऽवतीर्णस्य भवतः पुरुषोत्तम ।
शरच्छतं व्यतीयाय पञ्चविंशधिकं प्रभो ॥ २५ ॥

नाधुना तेऽसिलाधार देवकार्येऽवशेषितम् ।
कुलं च विप्रशापेन नष्टप्रायमभूदिदम् ॥ २६ ॥

ततः स्वधाम परमं विशास्व यदि मन्यसे ।
सलोकं लोकपालान् नः पाहि वैकुण्ठकिङ्करान् ॥ २७ ॥

श्रीशुक उवाच-
संस्तुतो भगवानित्यं विबुधैः पञ्चजादिभिः ।
प्रतिनन्द्याह तान् राजन् मायामनुज ईश्वरः ॥ २८ ॥

श्री भगवानुवाच-
अवधारितमेतन्मे यदात्थ (यदर्थं) विबुधेश्वराः ।
कृतं यः कार्यमखिलं भूमेर्भारोऽवतारितः ॥ २९ ॥

तदिदं यादवकुलं वीर्यशौर्यथियोद्धतम् ।
लोकं जिघृक्षन्त्यूष्य मे बेलामिव महार्णवः ॥ ३० ॥

ययसंहृत्य दमानां यदूनां विपुलं कुलम् ।
गन्तास्म्यनेन लोकोऽयमुन्वणेन विनक्ष्यति ॥ ३१ ॥

इदानीं नाश आसन्नः कुलस्य द्विजशापतः ।
यास्यामि भवनं ब्रह्मन्नेतदन्ते तवा(त्रया)नथ ॥ ३२ ॥

श्रीशुक उवाच-
इत्युक्तो लोकनाथेन स्वयंभूः प्रणिपत्य तम् ।
सह देवगणैर्देवैः स्वं धाम समपयत ॥ ३३ ॥

अथ तस्यां महोत्पातान् द्वारवत्यां समुत्थितान् ।
विलोक्य भगवानाह यदुवृद्धान् समागतान् ॥ ३४ ॥

श्रीभगवानुवाच-
एते वै सुमहोत्पाता तुतिष्ठन्तीह सर्वतः ।
शापस्य नः कुलस्यासीद् ब्राह्मणभ्यां दुरत्ययः ॥ ३५ ॥

न वस्तव्यमिहास्माभिर्जिजीविषुभिरार्यकाः ।
प्रभासं सुमहापुण्यं यास्यामोऽर्धव मा चिरम् ॥ ३६ ॥

यत्र स्नात्वा दक्षशापान् गृहीतो यक्षमण्डुराद् ।
विमुक्तः किल्बिषात्सया भेजे भूयः कलोदयम् ॥ ३७ ॥

वयं च तस्मिन्नाप्तुम्य तर्पयित्वा पितॄन् सुरान् ।
भोजयित्वा(त्वाऽर्धिनो)पिजो विप्रान् नानागुणवतान्धसा ॥ ३८ ॥

तेषु दानानि पात्रेषु श्रद्धयाऽर्घ्यं महान्ति वै ।
वृजिनानि तरिष्यामो दानैर्नीरिविचारवम् ॥ ३९ ॥

श्री शुक उवाच-
एवं भगवताऽदिष्टा यादवाः कुरुनन्दन ।
गन्तुं कृतधियस्तीर्थं स्यन्दनान् समय्युजन् ॥ ४० ॥

तान् निरीक्ष्योद्धवो राजन् भुत्वा भगवतोदितम् ।
दृष्ट्वाऽनिष्टानि घोरानि नित्यं कृष्णमनुव्रतः ॥ ४१ ॥

विविक्त उपसंगम्य जगतामीश्वरेश्वरम् ।
प्रणम्य शिरसा पादौ प्राञ्जलिस्तमभाषत ॥ ४२ ॥

उद्धव उवाच-
देवदेवेश योगेश पुण्यश्रवणकीर्तन ।
संहृत्यैतत्कुलं नूनं लोकं संत्यक्ष्यते (सम्पद्यते) भवान् ॥ ४३ ॥

विप्रशापं समर्थोऽपि प्रत्यहम् यदीश्वरः ॥ ४४ ॥

नाहं तवाह्वियुगलं क्षणार्धमपि केशव ।
त्यक्तुं समुत्सहे नाथ स्वधाम नथ मामपि ॥ ४५ ॥

तव विक्रीडितं कृष्ण नृणां परममङ्गलम् ।
कर्णपीयूषमासाद्य त्वजत्यन्यस्पृहां जनः ॥ ४५ ॥
शय्यादनासनस्थानस्नानक्रीडाशानादिषु ।
कथं त्वां प्रियमात्मानं वयं भक्तास्त्यजेमहि ॥ ४६ ॥
त्वयोपभुक्तसगुणवासोऽलङ्कारचर्चिताः ।
उच्छिष्टभोजिनो दासास्तव मायां जयेमहि ॥ ४७ ॥
वाताशाना महर्षयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्विनः ।
ब्रह्माख्यं धाम ते यान्ति शान्ताः संन्यासिनोऽमलाः ॥ ४८ ॥

वयं त्विह महायोगिन् भ्रमन्तः कर्मवर्त्मसु ।
त्वद्द्वार्तया तरिष्यामस्तावके (दुस्त्यजं) दुस्तरं तमः ॥ ४९ ॥
स्मरन्तः कीर्तयन्तस्ते कृतानि गतितानि च ।
गन्तुन्तिमतेश्वरान्तेकेन यत्नलोकविडम्बनम् ॥ ५० ॥
श्री शुक उवाच—
एवं विज्ञापितो राजन् भगवान् देवकीसुतः ।
एकान्तिनं प्रियं भृत्यमुद्धवं समभाषत ॥ ५१ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
यदात्थ मां महाभाग तथिकीर्षितमेव मे ।
ब्रह्मा भवो लोकपालाः सर्वे मामभिकाङ्क्षिणः ॥ १ ॥
मया निष्पादितं ह्यत्र देवकार्यमशेषतः ।
यदर्थमवतीर्णोऽहमंशेन ब्रह्मणाऽर्पितः ॥ २ ॥
कुलं वै शापनिर्दग्धं नयत्यन्योन्यविश्राहत् ।
समुद्रः सप्तमे स्नेनां पुरीं च ज्ञापयिष्यति ॥ ३ ॥
यहोवायं मया त्यक्तो लोकोऽयं नष्टमङ्गलः ।
भविष्यत्यचिरात् साधो कलिनाऽपि निराकृतः ॥ ४ ॥
न वस्तव्यं त्वयैवेह मया त्यक्ते महीतले ।
जनोऽधर्मरुचिर्भद्र भविष्यति कलौ युगे ॥ ५ ॥
त्वं तु सर्वं परित्यज्य श्रेष्ठं स्वजनबन्धनम् ।
मय्यावेश्य मनः सम्पक् समष्टिं विचरस्व गाम् ॥ ६ ॥
यदिदं मनसा वाचा चक्षुर्भ्यां श्रवणादिभिः ।
नश्वरं गृह्यमाणं च विद्धि मायां मनोमयीम् ॥ ७ ॥
पुंसोऽयुक्तस्य नानार्थे भ्रमः स गुणदोषकृत् ।
कर्माकर्मविकर्मेति गुणदोषधियो (धिया) भिदा ॥ ८ ॥
तस्माद् युक्तेन्द्रियग्रामो युक्तचित्त इदं जगत् ।
आत्मनीक्षस्य चित्तमात्मानं मय्यधीश्वरे ॥ ९ ॥
ज्ञानविज्ञानसंयुक्त आत्मभूतः शरीरिणाम् ।
आत्मानुभवतुष्टात्मा नान्तरापरिविहन्त्यते ॥ १० ॥

दोषबुद्धयोभयातीतो निषेधाच्च निवर्तते ।
गुणबुद्धया च विहितं न करोति यथाऽर्भकः ॥ ११ ॥
सर्वभूतसुहृच्छान्तो ज्ञानविज्ञाननिधयः ।
पश्यन् मदात्मकं विश्वं न विपश्येत् वै पुनः ॥ १२ ॥
श्रीशुक उवाच—
इत्यादिष्टा भगवता महाभागवतो नृप ।
उद्धवः प्रणिपत्याह तत्त्वज्ञानसुरच्युतम् ॥ १३ ॥
उद्धव उवाच—
योगेश योगविन्यास योगात्मन् योगसम्भव ।
निःश्रेयसाय मे प्रोक्तस्तयागः संन्यासलक्षणः ॥ १४ ॥
त्यागोऽयं दुष्करो भूमन् कामानां विषयात्मभिः ।
सुतरां त्वयि सर्वात्मनः भवतैरिति मे मतिः ॥ १५ ॥
सोऽहं ममाहमिति मूढमतिर्विगाढ-
स्त्वन्यायया विरचितात्मनि सानुबन्धे ।
तत्त्वज्ञसा निगदितं भवता यथाऽहं
संसाधयामि भगवन्ननुशाधि भृत्यम् ॥ १६ ॥
सत्यस्य ते स्वदृश आत्मन आत्मनोऽन्यं
वक्तारमीश विबुधेष्वपि नानुचक्षे ।
सर्वे विमोहितधियस्तव माययेमे
ब्रह्मादयस्तनुभूतो वहिरर्थभावाः ॥ १७ ॥
तस्माद् भवन्तमनबधमनन्तपारं
सर्वज्ञमीश्वरमखण्डविकुण्ठधिष्यम् ।

निर्वेदधीरहरहर्बुजिनाभितसो
 नारायणं नरसखं शरणं प्रपद्ये ॥ १८ ॥

श्री भगवानुवाच—
 प्रप्रेण मनुजा लोके लोकतत्त्वविचक्षणाः ।
 समुद्हरन्ति ह्यात्मानमात्मनैवाशुभाशयात् ॥ १९ ॥

आत्मनो गुरुतामैव पुरुषस्य विशेषतः ।
 यत् प्रत्यक्षानुमानाभ्यां श्रेयोऽसावनुबिन्दते ॥ २० ॥

पुरुषत्वे च मां धीराः सांख्ययोगविशारदाः ।
 आविस्तारं प्रपश्यन्ति सर्वशक्त्युपबृंहितम् ॥ २१ ॥

एकद्वित्रिचतुष्पादो बहुपादस्तथाऽपदः ।
 बह्वचः सन्ति पुरः सुष्टास्तासां मे पौरुषी प्रिया ॥ २२ ॥

अत्र मां मार्गयन्त्यद्वा युक्ता हेतुभिरिभरम् ।
 गृह्यमाणैरात्मलिङ्गैः (स्ववाह) अग्राह्य मनुमानतः ॥ २३ ॥

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
 अवधूतस्य संवादं यदोरमिततेजसः ॥ २४ ॥

अवधूतं द्विजं कश्चिन्नन्तमकुतोभयम् ।
 कविं निरीक्ष्य निपुणं यदुः पप्रच्छ धर्मवित् ॥ २५ ॥

कुतो बुद्धिरियं ब्रह्मज्ञकर्तुस्ते विशारदा ।
 यामासाद्य भवान् लोकान् विद्वांश्चरति बालवत् ॥ २६ ॥

प्रापो धर्मार्थकामेषु विवित्सायां च मानवाः ।
 हेतुनैव समीहन्ते आयुषो यशसः धियः ॥ २७ ॥

त्वं तु कल्पः (कल्पः) कविर्दक्षः सुभगोऽमृतभाषणः ।
 न कर्तुमीहसे किञ्चिज्जडोन्मत्तपिशाचवत् ॥ २८ ॥

जनेषु दह्यमानेषु कामलोभदवाग्निना ।
 न तपसेऽग्निना मुक्तो गङ्गाभ्यश्च इव द्विपः ॥ २९ ॥

त्वं हि नः पृच्छतां ब्रह्मज्ञात्मन्यानन्दकारणम् ।
 ब्रूहि स्वर्गाविहीनस्य भवतः केवलात्मनः ॥ ३० ॥

श्री भगवानुवाच—
 यदुनैवं महाभागो ब्रह्मण्येन सुमेधसा ।
 पृष्टः सभाजितः ग्राह प्रथयावन्तं द्विजः ॥ ३१ ॥

ब्राह्मण उवाच—
 सन्ति मे गुरवो राजन् बहवो बुद्ध्युपाश्रिताः ।
 यतो बद्धिमुपादाय मुक्तोऽदामीह तान् शृणु ॥ ३२ ॥

पृथिवी वायुराकाश आपोऽग्निश्चन्द्रमा रविः ।
 कपोतोऽजगरः सिन्धुः पतङ्गो मधुकृद् गजः ॥ ३३ ॥

मधुहा हरिणो मीनः पिङ्गला कुरोऽर्धकः ।
 कुमारी शरकृत् सर्प ऊर्णनाभिः सुपेशकृत् ॥ ३४ ॥

एते मे गुरवो राजन् चतुर्विंशतिराश्रिताः ।
 शिक्षावृत्तिभिरतेषामन्यशिक्षमहं ततः ॥ ३५ ॥

यतो यदनृशिक्षामि यथा वा नाहुपात्मज ।
 तत् तथा पुरुषव्याघ्र निबोध कथयामि ते ॥ ३६ ॥

भूतैराकृम्यमाणोऽपि धीरो देववशानुरीः ।
 तद्विद्वान् न चलेन्मार्गादनुशिक्षन् क्षितेर्ब्रतम् ॥ ३७ ॥

शश्वत् परार्थसर्वेहां परार्थकान्तसम्भवम् ।
 साधुः शिक्षेत भूमेश्च अनुशिक्षं ब्रतान्तरम् ॥ ३८ ॥

प्राणवृत्त्यैव सन्तुष्यन् मुनिर्नैवेन्द्रियप्रियैः ।
 ज्ञानं यथा न नश्यते नावकीर्येत बाह्वनः ॥ ३९ ॥

विषयेष्वविशान् योगी नानापथेषु सर्वतः ।
 गुणदोषान्वयेनात्मा न विपज्जेत वायुवत् ॥ ४० ॥

पार्थिवेष्विह देहेषु प्रविष्टस्तदुणाश्रयः ।
 गुणैर्न युज्यते योगी गन्धैर्बायुरिवात्महक् ॥ ४१ ॥

अन्तर्विद्विश् स्थिरजङ्गमेषु
 ब्रह्मात्मभावेन समन्वयेन ।
 व्याप्त्याऽव्यवच्छेदमसङ्गमात्मनो
 मुनिर्नभोयद् विततस्य भावयेत् ॥ ४२ ॥

तेजोऽवन्नमयैर्भावैर्मघाद्यैर्वायुनेरितैः ।
 न स्पृश्यते न भस्तद्वत् कालसृष्टिगुणैः पुमान् ॥ ४३ ॥

स्वच्छः प्रकृतितः स्निग्धो माधुर्यस्तीर्थबन्धूनाम् ।
 मुनिः पुनात्यघान्नित्रमीक्षणस्पर्शकीर्तनैः ॥ ४४ ॥

तेजस्वी तपसा दीप्तो दुर्धर्षो दूरभाजनः ।
 सर्वभक्षोऽपि युक्तात्मा नादत्ते पापमग्निवत् ॥ ४५ ॥

कचिच्छन्नः कचित् स्पष्ट उपास्यः श्रेय इच्छताम् ।
 भुङ्क्ते सर्वत्र दातृणां दहनं प्रागुत्तराशुभम् ॥ ४६ ॥
 स्वमायया सृष्टमिदं सदसल्लक्षणं बिभुः ।
 प्रविष्ट इत्येते तत्तत्स्व(स)रूपोऽग्निरिवेषसि ॥ ४७ ॥
 विसर्गायाः श्मशानान्ता भावा देहस्य नात्मनः ।
 कलानामिव चन्द्रस्य कालेनाव्यक्तवर्त्मना ॥ ४८ ॥
 कालनयोपवेगेन भूतानां प्रभवाप्ययी ।
 नित्यात्रपि न दृश्येते आत्मनोऽग्र्यं भाऽर्चिषाम् ॥ ४९ ॥
 गुणैर्गुणानुपादत्ते यथाकालं विमुञ्चति ।
 न तेषु सज्जते योगी गोभिर्गा इव गोषतिः ॥ ५० ॥
 बुद्धिसंस्थेन भेदेन व्यक्तस्य इव तद्गतः ।
 लक्ष्यते स्थूलमतिभिरात्मा चाम्बुस्थितार्कवत् ॥ ५१ ॥
 नातिस्नेहः प्रसङ्गो वा कर्तव्यः कापि केनचित् ।
 कुर्वन् विन्देत सन्तापं कपोत इव दीनधीः ॥ ५२ ॥
 कपोतः कश्चनारण्ये कृतनीडो वनस्पती ।
 कपोत्या भार्यया सार्धमुवास कतिचित् समाः ॥ ५३ ॥
 कपोती स्नेहगुणितहृदयी गृहपरिमिणी ।
 दृष्टिं दृष्ट्याऽङ्गमङ्गेन बुद्धिं बुद्ध्या ववन्धनुः ॥ ५४ ॥
 शय्यासनाटनस्यानवातं क्रीडाशनादिषु ।
 मिथुनीभूष विस्मयी चेतुर्वनराजिषु ॥ ५५ ॥
 यद्यद् वाञ्छति सा राजन् तदर्धमनुकम्पितः ।
 तं तं (ततः) समानयत् कामं कृच्छ्रेणाप्यजितेन्द्रियः ॥ ५६ ॥
 कपोती प्रथमं गर्भं गृह्णाती काल आगते ।
 अण्डानि सुपुत्रे नीडे स्वपत्युः सन्निधौ सती ॥ ५७ ॥
 तेषु काले व्यजायन्त रचितावयवा हरेः ।
 शक्तिभिर्दुर्विभाज्याभिः कोमलाङ्गतनूरुहा ॥ ५८ ॥
 प्रजाः पुपुषुतः प्रीती दम्पती पुत्रवत्सली ।
 शृण्वन्ती कूजितं तासां रुयन्ती कलभापितैः ॥ ५९ ॥
 तासां पतत्रैः सुस्पृशैः कूजितैर्मुखचेष्टितैः ।
 प्रपुद्गमैरदीनानां पितरौ मुदमापनुः ॥ ६० ॥

सेहवद्भानुहृदयावन्नोन्मं विष्णुमायया ।
 विमोहितो दीनधियो शिशून् पुपुषुतः प्रजाः ॥ ६१ ॥
 एकदा जन्मतुस्तासामशनार्थं कुटुम्बिनी ।
 परितः कानने तस्मिन्नर्थिनी चेतुश्चिरम् ॥ ६२ ॥
 दृष्ट्वा तान् लुब्धकः कश्चिद् यदृच्छातो वनेचरः ।
 जगृहे जालमातस्य चरतः स्वालयान्तिके ॥ ६३ ॥
 कपोतश्च कपोती च प्रजापोषे सदोत्तुकी ।
 गती पोषणमादाय स्वनीडमुपजग्मतुः ॥ ६४ ॥
 कपोती स्वात्मजान् वीक्ष्य बालकान् जालसंवृतान् ।
 तानभ्यधावत् क्रोशन्ती क्रोशतो भृशदुःखिता ॥ ६५ ॥
 साऽसकृत्स्नेहगुणिता दीनचिन्ताऽजमायया ।
 स्वयं चावध्यत शिवा (शिवा) बद्धान् पश्यन्त्यपस्मृतिः ॥ ६६ ॥
 कपोतश्चात्मजान् बद्धानात्मनोऽप्यधिकप्रियान् ।
 भार्या चात्मसमां दीनां विललापतिदुःखितः ॥ ६७ ॥
 अहो मे पश्यतापायमल्पपुण्यस्य दुर्मतेः ।
 अनुमत्सयाकृतार्थस्य गू(गे)हात्त्रैवर्गिका हताः ॥ ६८ ॥
 अनुरूपाऽनुकूला च यस्य मे पतिदेवता ।
 शून्ये गृहे मां संत्यज्य पुत्रैः स्वर्पाति साधुभिः ॥ ६९ ॥
 सोऽहं शून्यगृहे दीनो मृतदारो मृतप्रजः ।
 जिजीविषे किमर्थं वा विदुरो दुःखजीवनः ॥ ७० ॥
 तांस्तथाऽऽवृत्तान् शि(सि)ग्भिर्मृत्युग्रस्तान् विचेष्टतः ।
 स्वयं च कृपणः शिथु पश्यन्नप्यबुधोऽपतत् ॥ ७१ ॥
 तं लब्ध्वा लुब्धकः क्रूरः कपोतं गृहमेधिनम् ।
 कपोतकान् कपोतीं च सिद्धार्थः प्रययौ गृहम् ॥ ७२ ॥
 एवं कुटुम्ब्यशान्तात्मा ब्रह्मरामः पतत्रिवत् ।
 पुष्पान् कुटुम्बं कृपणः सानुबन्धोऽवसीदति ॥ ७३ ॥
 यः(यं) प्राप्य मानुषं लोकं मुक्तिद्वारमनावृतम् ।
 गृहेषु खगवत् सक्तस्तमारुदध्युतं विदुः ॥ ७४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

ब्राह्मण उवाच—

सुखमैन्द्रियकं राजन् स्वर्गे नरक एव च ।
 देहिनां यद् यथा दुःखं तस्मान्नेच्छेत तद् बुधः ॥ १ ॥

ग्रासं विसृष्टं दिष्टेन महान्तं स्तोकमेव च ।
 यदृच्छयैवापतितं ग्रासेदजगरोऽज्रियः ॥ २ ॥

शयीताहानि भूरीणि निराहारोऽनुपक्रमः ।
 यदि नोपनमेद् ग्रासो महाहिरिव दिष्टभुक् ॥ ३ ॥

ओजः सहोबलयुतं विभ्रद् देहमकर्मकम् ।
 शयानो वीतनिद्रश्च नेहेतेन्द्रियवानपि ॥ ४ ॥

मुनिः प्रसन्नगम्भीरो दुर्विगाहो दुरत्ययः ।
 अनन्तपारो ह्यक्षोभ्यः स्तिमितोद इषार्षवः ॥ ५ ॥

समुद्रकामो हीनो वा नारायणपरो मुनिः ।
 नोत्सर्पेत न शुष्येत सरिद्धिरिव सागरः ॥ ६ ॥

दृष्ट्वा स्त्रियं देवमायां तद्भावैरजितेन्द्रियः ।
 प्रलोभितः पतन्त्यन्धे तमस्यशीत प्रह्ववत् ॥ ७ ॥

योपित्सु तत्पाभरणाम्बरादिद्रव्येषु मायारचितेषु मूढः ।
 प्रलोभितात्मा ह्युपभोगबुद्ध्या पतद्भवन्नश्यति नष्टदृष्टिः ॥ ८ ॥

स्तोकं स्तोकं ग्रासेद् ग्रासं देहो वर्तेत यावता ।
 गृहाद् व्रजेत् समातिष्ठन् वृत्तिं माधुकीं मुनिः ॥ ९ ॥

अणुभ्यश्च महद्भवश्च शालोभ्यः कुशलो नरः ।
 सर्वतः सारमादयात् पुण्येभ्य इव षट्पदः ॥ १० ॥

सायन्तनं श्वस्तनं वा न सङ्गृहीत भिक्षितम् ।
 पाणिपात्रोदरामत्रो मक्षिकेव न सङ्गृही ।
 मक्षिका इव संगृह्यन् सह तेन विनश्यति ॥ ११ ॥

पदापि युवतीं भिक्षुनं स्पृशेद् दारवीमपि ।
 स्पृशन् करीव वक्ष्येत करिण्या अहसन्नतः ॥ १२ ॥

नाधिगच्छेत् स्त्रियं प्राज्ञः कर्हिचिन्मृत्युमात्मनः ।
 बलाधिकैः स हन्येत गजैरन्यैर्गजो यथा ॥ १३ ॥

न देयं नोपभोग्यं च लुब्धैर्यद् दुःखसञ्चितम् ।
 भुङ्क्ते स्वमपि तवान्यो मधुहेवार्षव(वि)न्मधु ॥ १४ ॥

सुदुःखोपाजितिर्विचैराशासानां गृहाश्रियः ।
 मधुहेवाग्रतो भुङ्क्ते यतिर्वै गृहमेधिनाम् ॥ १५ ॥

ग्राम्यगीतं न शृणुयाद् यतिर्वनचरः कश्चित् ।
 शिक्षेऽहं हरिणाद् यद्वान्मृगपांसीतमाहितान् ॥ १६ ॥

नृत्यवादित्रगीतानि जुषन् ग्राम्याणि योपिताम् ।
 आसां क्रीडनकान्धः स्याद् ऋष्यशृङ्गो मुनिर्यथा ॥ १७ ॥

जिह्वाऽध(ति) प्रमाथिन्या जनो रसविमोहितः ।
 मृत्युमुच्छत्यतद्रुद्धिर्मीनस्तु वडिशैर्यथा ॥ १८ ॥

इन्द्रियाणि जयन्त्याशु निराहारा मनीषिणः ।
 वर्जयित्वा तु रसानामसौ रस्ये हि वर्धते ॥ १९ ॥

तावज्जितेन्द्रियो न स्याद् विजितान्येन्द्रियः पुमान् ।
 न जयेद् रसनं यावज्जितं सर्वं जिते रसे ॥ २० ॥

पिह्ला नाम वेश्याऽऽसीद् विदेहनगरे पुरा ।
 तस्या मे शिक्षितं किञ्चिन्निबोध नृपसत्तम ॥ २१ ॥

सा स्वैरिष्येकदा कान्तं सङ्केत उपनेष्यती ।
 अभूत् काले गृहद्वारि विभ्रती रूपमुत्तमम् ॥ २२ ॥

मार्गं आगच्छतो वीक्ष्य पुरुषान् पुरुषर्षभ ।
 तान् शुल्कदानं वित्तवतः कान्तान् मेनेऽर्थकामुका ॥ २३ ॥

आगतेष्वपयातेषु सा सङ्केतोपजीविनी ।
 अधान्यो वित्तवान् कोऽपि मामुपेक्ष्यति भूरिदः ॥ २४ ॥

एवं दुराशयध्वस्तनिद्रा द्वार्यवलम्बिनी ।
 निर्गच्छन्ती प्रविशती निशीथं प्रत्यपश्यत ॥ २५ ॥

तस्या वित्ताशया शुष्यद्भक्ताया दीनचेतसः ।
 निर्वेदः परमो जज्ञे चिन्ताहेतिः सुखावहः ॥ २६ ॥

तथा निर्विण्णचित्ताया गीतं शृणु यथा मम ॥ २७ ॥

निर्वेद आशापाशानां पुरुषस्य यथा ह्यसिः ।
 नह्यज्ञ जातनिर्वेदो देहबन्धं जिहासति ॥ २८ ॥

पिह्लोवाच—
 अहो मे मोहवितितं पश्यताविजितात्मनः ।
 या कान्तादसतः (व्रजतः) कामं कामये येन बालिशा ॥

सन्तं समीपे रमणं रतिप्रदं
वित्तप्रदं नित्यमिमं बिहाय ।
अकामदं दुःस्वभावादिशोक-
मोहप्रदं तुच्छमहं भजेऽज्ञा ॥ ३० ॥

अहो मयाऽऽत्मा परितार्पितो वृथा
सांकेत्यवृत्त्याऽतिविग्रहवार्तया ।
स्वैणान् नरांश्चार्पतुपाऽनुशोच्यान्
ऽहीन्वा हि वित्तं रतिमात्मनच्छती ॥ ३१ ॥

यत्स्थिभिर्निर्मितवशंवशम्-
स्थूणं त्यचागमनस्यैः पिनङ्गम् ।
क्षत्रयद्वाग्मगाग्मेतद्
विष्णुमूत्रपूर्णं मत्पुंति काऽन्या ॥ ३२ ॥

विदेहानां पुंरं ह्यस्मिन् अहमेकैव मूढधीः ।
याऽन्यमिच्छन्त्यतः स्वस्मान्
अन्यस्मान् कान्तं(कामं)मच्युतात् ॥ ३३ ॥

सुहृन् प्रेष्टतमो नाथ आत्मा चायं शरीरिणाम् ।
तं विद्वीयात्मानंवाहं रमेऽनेन यथा रमा ॥ ३४ ॥

कियत् प्रियं ते व्यभजन् कामान् मे कामदा नराः ।
आयन्तवन्तो भार्याया देवा वा कालविद्वताः ॥ ३५ ॥

नूनं मे भगवान् प्रीतो विष्णुः केनापि कर्मणा ।
निर्वेदोऽयं दुर्गशाया यन्मे जातः सुखावहः ॥ ३६ ॥

मैवं स्युर्मन्दभाष्यायाः क्लेशा निर्वेदहेतवः ।
येनानुबन्धं निर्हृत्य पुरुषः शममुच्छति ॥ ३७ ॥

तेनोपकृतमादाय शिरसा ग्राम्यसङ्गताः ।
त्यक्त्वा दुराशाः शरणं ब्रजामि तमधीश्वरम् ॥ ३८ ॥

सन्तुष्टा श्रद्धान्येतं यथालाभेन जीवती ।
विहराम्यमुनिवाहमात्मना रमणेन वै ॥ ३९ ॥

संसारकूपं पतितं विषयमपिपितेक्षणम् ।
ग्रस्तं कालाहिनाऽऽत्मानं कोऽन्योऽस्मात् त्रानुमीश्वरः ॥ ४० ॥

आत्मैव ह्यात्मनो गोप्ता निर्विघ्नं यदाऽस्त्रिलम् ।
अग्रमत इदं पश्येद् ग्रस्तं कालाहिना जगत् ॥ ४१ ॥

ब्राह्मण उवाच—
एवं व्यवसितमतिदुराशाः कान्ततर्पजाः ।
छिन्नोपशममास्थाय शय्यामुपविशेऽसा ॥ ४२ ॥

आशा हि परमं दुःखं नैराश्यं परमं सुखम् ।
यथा मञ्जिष्य कान्ताशां सुखं सुप्ताप पिङ्गला ॥ ४३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

ब्राह्मण उवाच—
परिग्रहोऽयं दुःस्त्राय ययत् प्रियतमं नृणाम् ।
अन्ततः सुखमाप्नोति तद् विद्वान् यस्त्वकिञ्चिनः ॥ १ ॥

सामिपं कुरां जघ्रुर्वलिनां ये निरामिषाः ।
तदामिपं परित्यज्य स सुखं समविन्दत ॥ २ ॥

न मे मानाद्यमानां स्तो न चिन्ता रोहपुत्रिणाम् ।
आत्मव्रीड आत्मरगो शिवरामीह वालवन् ॥ ३ ॥

ह्यवेयं चिन्त्या मुक्ती परमानन्द आप्नुती ।
यो विमृशे जडो वालो यो गुणैरभ्यः परं गतः ॥ ४ ॥

काचित् कुमारी त्वात्मानं वृषवान्
(वृषानान्) गृहमागतान् ।
स्वयं तातर्हयामास कापि यातेषु बन्धुषु ॥ ५ ॥

तेषामभ्यवहारायं गालीन् इपदि पार्थिव ।
अवग्रन्त्याः प्रकोटस्थाश्चक्रुः शङ्काः स्वनं महत् ॥ ६ ॥

सा तं जुगुप्सितं मत्वा महती व्रीडिता ततः ।
वमर्शैकेशः शङ्कान् द्वौ द्वौ पाण्योरशोपयत् ॥ ७ ॥

उभयोरप्यभूद् घोषो अवग्रन्त्याः स्म शङ्कयोः ।
तत्राप्येकं निरभिनन्देकस्मात्र भवेत् ध्वनिः ॥ ८ ॥

अन्वशिष्यमिमं तस्या उपदेशमरिन्दम् ।
लोकाननुचरन्नेतौद्रोकतत्त्वचिचित्साया ॥ ९ ॥

वासो बहूनां कलहो भवेद् वार्ता द्वयोरपि ।
एक एव चरेत् तस्मात् कुमार्पा इव कङ्कणः ॥ १० ॥

मन एकत्र संयुज्याज्जित्वासो जितासनः ।
वैराग्याभ्यासयोगेन प्रियमाणमतन्द्रितः ॥ ११ ॥

यस्मिन् मनो लब्धपदं यदेतच्छनैः शनिर्मुञ्चति कर्मणून् ।
 सत्त्वेन वृद्धेन रजस्तमश्च विधूय निर्वाणमुपैत्यनिन्धनम् ॥
 तदेवमात्मन्यवरुद्धचित्तो न वेद किञ्चिद् बहिरन्तरं वा ।
 यथेपुकारो नृपतिं ब्रजन्तमिषौ गतात्मा न ददर्श पाश्र्वे ॥
 एकचार्यानिकेतः स्यादग्रमतो गुहाशयः ।
 अलक्षमाण आचारिर्मुनिरेकोऽल्पतोषणः ॥ १४ ॥
 गृहारम्भो हि दुःखाय विफलश्चाधुवात्मनः ।
 सर्पः परकृतं बेश्म प्रविश्य सुखमेधते ॥ १५ ॥
 एको नारायणो देवः पूर्वसृष्टं स्वमायया ।
 संहृत्य कालकलया कल्पान्त इदमीश्वरः ॥ १६ ॥
 एक एवाद्वितीयोऽभूदात्माधारोऽखिलाश्रयः ।
 कालेनात्मानुभावेन साम्यं नीतासु शक्तिषु ॥ १७ ॥
 सत्त्वादिध्वादिपुरुषः प्रधानपुरुषेश्वरः ।
 परावराणां परम आस्ते कैवल्यसंज्ञितः ॥ १८ ॥
 केवलानुभवानन्दसन्दोहो निरुपाधिकः ।
 कालेनात्मानुभावेन स्वमायां त्रिगुणात्मिकाम् ॥ १९ ॥
 संक्षोभयन् सृजत्यादीं तथा सृजमरिन्दम ।
 तामाहुस्त्रिगुणां व्यक्तितं सृजतीं विश्वतोमुखम् ।
 यस्मिन् प्रोतमिदं विश्वं येन संसरते पुमान् ॥ २० ॥
 यथोर्णनाभिर्हृदयादूर्णां सन्तत्य बब्रतः ।
 तथा (यथा) विहृत्य भूयस्तां ग्रस्तत्येवं महेश्वरः ॥ २१ ॥
 यत्र यत्र मनो देही धारयेत् सकलं प्रिया ।
 श्लेहाद् द्वेपाद् भयाद् बापि याति तत्तत्स्वरूपताम् ॥ २२ ॥
 कीटः पेशास्करं (पेशास्कृतं) ध्यायन् कुड्यां तेन प्रवेशितः ।
 याति तत्साम्यतां राजन् पूर्वरूपमसंत्यजन् ॥ २३ ॥
 एवं गुरुभ्य एतेभ्य एषा मे शिक्षिता मतिः ।
 स्वात्मोपशिक्षितां बुद्धिं शृणु मे वदतः प्रभो ॥ २४ ॥

देहो गुरुर्मम विरक्तिविवेकहेतु-
 विभ्रतु स्म सत्त्वनिधनं सततात्युदकम् ।
 तत्त्वान्यनेन विमृशामि यथा तथापि
 पारक्यमित्यवसितो विचराम्यसद्विः ॥ २५ ॥
 जायात्मजार्थपशुभृत्यगृहाभग्वर्गान्
 पुष्पाति (यः) यत्प्रियचिकीर्षया वितन्वन् ।
 सोऽन्ते सुकृच्छ्रमवरुद्धमनाः स्वदेहं
 सृष्ट्वा स्वबीजमवसीदति वृक्षधर्मा ॥ २६ ॥
 जिह्वैकतोऽमुमपकर्षति कर्हि तपां
 शिखोऽन्यतस्त्वगुदरं श्रवणं कुतश्चित् ।
 प्राणोऽन्यतश्चपलदृक् क च कर्मशक्ति-
 र्वह्नवः सपट्य इव गेहपतिं लुनन्ति ॥ २७ ॥
 सृष्ट्वा पुराणि विविधान्यजयाऽऽत्मशक्त्या
 वृक्षान् सरीसृपपशून् खगदंशमत्स्यान् ।
 तैस्तेरतुष्टदयः पुरुषं विधाय
 ब्रह्मावबोधधिपणं मुदमाप देवः ॥ २८ ॥
 लब्ध्वा सुदुर्लभमिदं बहुसम्भवान्ते
 मानुष्यमर्षदमनित्यमपीह धीरः ।
 तूर्णं यतेत न पतेदनुमृत्यु याव-
 न्नःश्रेयसाय विषयः खलु सर्वतः स्यात् ॥ २९ ॥
 एवं सञ्जातवैराग्यो विज्ञानालोक आत्मनि ।
 विचरामि महीमेतां मुक्तसङ्गोऽनहङ्गतिः ॥ ३० ॥
 न लोकस्माद् गुरोर्ज्ञानं सुस्थिरं स्यात् सुषुप्तलम् ।
 ब्रह्मेतदद्वितीयं वै गीयते बहुधर्षिभिः ॥ ३१ ॥
 श्री भगवानुवाच-
 इत्युक्त्वा स यदुं बिभ्रस्तमामान्याद्ग धीरधीः ।
 बन्दितोऽभ्यर्चितो राज्ञा ययौ प्रीतो यथागतम् ॥ ३२ ॥
 अवधूतवचः श्रुत्वा सर्वेषां नः स पूर्वजः ।
 सर्वसद्विनिर्मुक्तः समचित्तो बभूव ह ॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशास्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

धीभगयानुवाच-

मयोदितेष्ववहितः स्वर्गमेषु मदाश्रयः ।

वर्णाश्रमकुलाचारमकायात्मा समाचरेत् ॥ १ ॥

अन्वीक्षेत विशुद्धात्मा देहिनां विषयात्मनाम् ।

गुणो(त्तं)पु तन्वद्वा(ध्या)नेन सर्वारम्भविपर्ययम् ॥ २ ॥

सुप्तस्य विषयालोको ध्यायतो वा मनोरन्धः ।

नानात्मकत्वाद् विफलस्तथाऽभेदो(त्स्य)धीऽन्यधीगुणैः ॥ ३ ॥

निवृत्तं कर्म संवेत प्रवृत्तं मत्परस्त्यजेत् ।

जिज्ञासायां सम्प्रवृत्तो नाद्रियेत् कर्मचोदनाम् ॥ ४ ॥

यमानभीष्टां मेवेत नियमान् मत्परः क्वचित् ।

मदभिज्ञं गुरुं शान्तमुपासीत मदात्मकम् ॥ ५ ॥

अमान्यमत्सरो दक्षो निगमे ददसोहृदः ।

असत्त्वरोऽर्धजिज्ञासुरनसूपरोमोषवाक् ॥ ६ ॥

जायापत्यगृहक्षेत्रस्वजनद्रविणादिपु ।

उदासीनः समं पश्येत् सर्वेष्वर्थमिवात्मनः ॥ ७ ॥

विलक्षणः स्थूलसूक्ष्माद् देहादान्मेक्षिता पृथक् ।

यथाग्निर्दाकृणो दाह्याद् दाहकोऽन्यः प्रकाशकः ॥ ८ ॥

निरोधोत्पत्त्यणुवृहन्नानात्वं तत्कृतान् गुणान् ।

अनुप्रविष्ट आधत्ते एवं देहगुणान् परः ॥ ९ ॥

योऽसौ गुणैर्विरचितो देहोऽयं पुरुषस्य हि ।

संसारस्तन्निबन्धोऽयं पुंसोऽविद्यास्थितात्मनः ॥ १० ॥

तस्माज्जिज्ञासयाऽऽत्मानमात्मस्वं केवलं परम् ।

सङ्गम्य निरसेदेतद्वस्तुबुद्धिं यथाक्रमम् ॥ ११ ॥

आचार्योऽरणिपराया स्यादन्तेवास्युत्तरारणिः ।

तत्साधनं प्रवचनं विद्यावक्तिः सुखावहः ॥ १२ ॥

वैशारदी साऽति(तु)विशुद्धबुद्धि-

धुनोति मायां गुणसम्प्रसूतिम् ।

गुणांश्च संदह्य यदात्म्यमेतत्

स्वयं च शाम्यत्यसमिद् यथाऽग्निः ॥ १३ ॥

अर्थां कर्मकर्तृणां भोक्तृणां सुखदुःखयोः ।

नानात्वमप्य नित्यत्वं लोककालागमात्मनाम् ॥ १४ ॥

मन्यसे सर्वभावानां संस्था हीत्यतिकी तया ।

तत्तदाकृतिभेदेन जायते भिद्यते च धीः ॥ १५ ॥

एवमप्यत्र सर्वेषां देहिनां देहयोगतः ।

कालावयवतः सन्ति भावा जन्मादयोऽसकृत् ॥ १६ ॥

तत्रापि कर्मणां कर्तुरस्यातन्त्यं च लक्ष्यते ।

भोक्तुश्च सुखदुःखानां कोन्यर्थो विवशं भजेत् ॥ १७ ॥

न देहिनां सुखं किञ्चिद् विद्यते विदुषामपि ।

तथा च दुःखमूदानां वृथाऽहङ्कारिणां परम् ॥ १८ ॥

यदि प्राप्तिं विधातं च जानन्ति सुखदुःखयोः ।

तैऽप्यद्धा न विदुर्योगं मृत्युर्न प्रभवेद् यथा ॥ १९ ॥

कोन्यर्थः सुखपत्त्येनं कामो वा मृत्युमन्तिके ।

आधातं नीयमानस्य वयस्येव पदेपदे ॥ २० ॥

श्रुतं च दृष्टवन्नश्येत् स्पर्धासूयात्ययाप्ययैः ।

वत्सन्तारयैर्विहतं कृपिवचापि निष्फलम् ॥ २१ ॥

अन्तरायैरविहतो यदि धर्मः स्वनुष्ठितः ।

तेनापि निर्जितं स्थानं यथा गच्छति तच्छृणु ॥ २२ ॥

इष्टैव देवता यज्ञैः स्वर्लोके याति याज्ञिकः ।

भुञ्जीत देववत् तत्र भोगान् दिव्यान् निजार्जितान् ॥ २३ ॥

स्वपुण्यापचिते शुभे विमान उपगीयते ।

गन्धर्वैर्विहगन् मध्ये देवीनां हयवेषधृक् ॥ २४ ॥

स्त्रीभिः कामगयानेन किञ्चिणीजालमालिना ।

क्रीडन् न वेदात्मपतं सुराक्रीडेपु निर्वृतः ॥ २५ ॥

तावत् प्रमोदते स्वयं यावत् पुण्यं समाप्यते ।

धीणपुण्यः पतत्यवार्गानिच्छन् कालचालितः ॥ २६ ॥

यद्यधर्मतः सङ्गादसतामजितेन्द्रियः ।

कामात्मा कृपणो लुब्धः शैवो भूतविहिंसकः ॥ २७ ॥

पशून्विधिनाऽऽलभ्य प्रेतभूतगणान् यजन् ।

नरकानवशो जन्तुर्गत्या यात्युत्कर्षणं तमः ॥ २८ ॥

कर्माणि दुःखोदकाणि कुर्वन् देहेन तैः पुमान् ।

देहमाभजते तत्र किं सुखं मर्त्यधर्मिणः ॥ २९ ॥

लोकानां लोकपालानां मद्भयं कल्पजीविनाम् ।
 ब्रह्मणोऽपि भयं मत्तो द्विपरार्थपरायणः ॥ ३० ॥
 गुणाः सृजन्ति कर्माणि कालो नु सृजते गुणान् ।
 जीवस्तु गुणसंयुक्तो भुङ्क्ते कर्मफलान्यसौ ॥ ३१ ॥
 यावत् स्याद् गुणविषयं तावच्चानात्वमात्मनः ।
 नानात्वमात्मनो यावत् पारतन्त्र्यं तदैव हि ॥ ३२ ॥
 यावदस्यास्वतन्त्रत्वं तावदीश्वरतो भयम् ।
 य एतत् समुपासीरस्ते मुद्धानि शुचिर्षिताः ॥ ३३ ॥
 काल आत्माऽऽगमो लोकः स्वभावो धर्म एव च ।
 इति मां बहुधा प्राहुर्गुणव्यतिकरेऽसति ॥ ३४ ॥

उद्धव उवाच—

गुणेषु वर्तमानोऽपि देहजेष्वनपावृतः ।
 गुणैर्न बध्यतेऽदेही बध्यते वा कथं विभो ॥ ३५ ॥
 कथं वर्तेत विहरेत् कैवां ज्ञापेत लक्षणैः ।
 किं भुङ्क्षीतांत विसृजेच्छयीतासीत याति वा ॥ ३६ ॥
 एतदच्युत मे ब्रूहि प्रश्नं प्रश्नविदां वर ।
 नित्यमुक्तो नित्यवद्ध एक एवेति मे मतिः ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशास्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—

बद्धो मुक्त इति ह्याख्या गुणतो मे न वस्तुतः ।
 गुणस्य मायाभूतत्वाच्च मे बन्धो न मोक्षणम् ॥ १ ॥
 शोकमोहो सुखं दुःखं देहापत्तिश्च मायया ।
 स्वप्ने यथाऽऽत्मनः ख्यातिः संसृतिर्न तु वास्तवी ॥ २ ॥
 विद्याविद्ये मम तन् विद्वदुद्धव शरीरिणाम् ।
 मोक्षबन्धकरी आये मायया मे निनिर्मिते ॥ ३ ॥
 एकस्यैव ममांशस्य जीवस्यैव महामते ।
 बन्धोऽस्याविद्ययाऽनादिर्विद्यया च तथेतरः ॥ ४ ॥
 अथ यद्वस्य मुक्तस्य बलक्षण्यं वदामि ते ।
 विरुद्धधर्मिणोस्तात स्थितयोरैकधर्मिणि ॥ ५ ॥
 सुपर्णाविती सदशी सखायौ
 यदृच्छया कृतनीडौ च बृधे ।
 एकस्तयोः खादति पिप्पलान्न-
 मन्यो निरन्नोऽपि बलेन भूयान् ॥ ६ ॥
 आत्मानमन्यं च स वेद विद्वान्-
 पिप्पलादो न तु पिप्पलादः ।
 योऽविद्ययाऽन्यः स तु नित्यबद्धो
 विद्यामयो यः स तु नित्यमुक्तः ॥ ७ ॥
 देहस्थोऽपि न देहस्थो विद्वान् स्वप्राद् यथोत्थितः ।
 अदेहस्थोऽपि देहस्थः कुमतिः स्वप्रदग् यथा ॥ ८ ॥

इन्द्रियैरिन्द्रियार्थेषु गुणैरपि गुणेषु च ।
 गृह्यमाणेष्वहंकुर्यान् विद्वान् यस्तत्त्वविक्रियः ॥ ९ ॥
 देवाधीने शरीरेऽस्मिन् गुणभाव्येन कर्मणा ।
 वर्तमानोऽवुपस्तत्र कर्तोऽस्मीति निबध्यते ॥ १० ॥
 एवं विरक्तः शयन आसनाटनमज्जने ।
 दर्शनस्पर्शनप्राणभोजनश्रवणादिषु ॥ ११ ॥
 न तथा बध्यते विद्वान् तत्र तत्राददन् गुणान् ।
 प्रकृतिस्थोऽप्यसंसक्तो यथा खं सविताऽनिलः ॥ १२ ॥
 बैशारघ्येक्षयाऽसन्नशितया च्छिन्नसंशयः ।
 प्रतिबुद्ध इव स्वप्राज्ञानात्वाद् विनिवर्तते ॥ १३ ॥
 यस्य स्युर्वीतसङ्कल्पाः प्राणेन्द्रियमनोधिषाम् ।
 वृत्तयः स विनिर्मुक्तो देहस्थोऽपि हि तद्गुणैः ॥ १४ ॥
 यस्यात्मा हिंस्यते हिंसीर्येन किञ्चिद् यदृच्छया ।
 अर्च्यते वा कचित् तत्र न तु विक्रियते बुधः ॥ १५ ॥
 न स्तुवीत न निन्देत कुर्वतः साध्वसाधु वा ।
 बढतो गुणदोषाभ्यां वर्जितः समदृङ्मुनिः ॥ १६ ॥
 न कुर्यान् वदेत् किञ्चिन्न ध्यायेत् साध्वसाधु वा ।
 आत्मारामोऽनया वृत्त्या विचरेज्जडबन्मुनिः ॥ १७ ॥
 शब्दब्रह्मणि निष्णातो न निष्णायात् परे यदि ।
 श्रमस्तत्र भ्रमफलोऽलं हापेनुमिष रक्षतः ॥ १८ ॥

गां दुग्धदोहामसतीं च भार्या देहं पराधीनमसत्प्रजां च ।
 वित्तं त्वतीर्थीकृतमद्ग्नं वाचं हीनां मया रक्षति दुःखदुःखी ॥
 यस्यां न मे पावनमद्ग्नं कर्म
 स्थित्युद्भवत्राणनिरोधमस्य ।
 लीलावतारहितकर्म वा स्याद्
 वन्द्यां गिरं तां भ्रूयान् धीरः ॥ २० ॥
 एवं जिज्ञासयाऽपोहं नानात्वभ्रममात्मनि ।
 उपासते विरजं मनो मध्यर्ष्यं सर्वेण ॥ २१ ॥
 यद्यनीशो धारयितुं मनो ब्रह्मणि निश्चलम् ।
 मयि सर्वाणि कर्माणि निरपेक्षः समाचरन् ॥ २२ ॥
 श्रद्धालुर्मे कथाः शुण्वन् सुभद्रा लोकपावनीः ।
 गायत्रनुस्मरन् कर्म जन्म वाऽभिनन्वन् मुहुः ॥ २३ ॥
 मर्त्ये धर्मकामार्थानाचरन् मदुपाश्रयः ।
 लभते निश्चलां भक्तिं मय्युद्धव सनातने ॥ २४ ॥
 सत्सङ्गलब्धया भक्त्या मयि मां य उपासते ।
 स वै मे दर्शितं सद्भिरञ्जसा विन्दते पदम् ॥ २५ ॥
 उद्धव उवाच—
 साधुत्वं उत्तमशोक मनः कीदृग्विषं प्रभो ।
 भक्तिस्त्वप्युपयुज्यते कीदृशी सद्भिराहता ॥ २६ ॥
 एतन्मे पुरुषाध्यक्ष प्रपन्नाय च कथ्यताम् ॥ २७ ॥
 त्वं ब्रह्म परमं ज्योम पुरुषः प्रकृतेः परः ।
 अचतीर्णोऽसि भगवन् स्वेच्छोपास्यपृथग्बुधः ॥ २८ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 कृपालुरकृतद्रोहस्तिष्ठिः सविहिनाम् ।
 सत्त्वसारोऽनन्वयात्मा समः सर्वोपकारकः ॥ २९ ॥
 कामैरहतधीर्दानो मृदुः शुचिरकिञ्चनः ।
 अनीहो मितभुक् शान्तः स्थिरो मञ्छरणो मुनिः ॥ ३० ॥
 अश्रमतो गभीरात्मा धृतिमान् जितपङ्गुणः ।
 अमानी मानन्दः कल्पो (कल्पो) मैत्रः कारुणिकः कविः ॥
 आज्ञायैव गुणान् दोषान् मया दिष्टानपि स्वकान् ।
 धर्मान् सन्त्यज्य यः सर्वान् मां भजेत् स च सत्तमः ॥ ३१ ॥

ज्ञात्वा ज्ञात्वाऽथ ये वै मां यावान् यथास्मि यादृशः ।
 भजन्त्यनन्यभावेन ते मे भक्ततमा मताः ॥ ३२ ॥
 महिम्नमद्भक्तजनदर्शनस्पर्शानार्चनम् ।
 परिचर्यां स्तुतिप्रह्मणुष्कर्मणुकीर्तनम् ॥ ३४ ॥
 मत्कथाश्रवणे श्रद्धा मदनुष्ठानमुद्धव ।
 सर्वलाभोपहरणं दास्येनात्मनिवेदनम् ॥ ३५ ॥
 मज्जन्मकर्मकथनं मम पर्वानुमोदनम् ।
 गीतताण्डववादित्रगोष्ठीभिर्मद्वोत्सवः ॥ ३६ ॥
 यात्रा बलिबिधानं च सर्ववार्पिकपर्वम् ।
 वैदिकी तान्त्रिकी दीक्षा मदीयव्रतधारणम् ॥ ३७ ॥
 ममार्चास्थापने श्रद्धा मम सन्नि चोद्यमः ।
 उद्यानोपवनाक्रीडपुरमन्दिरकर्मणि ॥ ३८ ॥
 सम्मार्जनं पलेपाभ्यां सेकमण्डनं (ल)वर्तनैः ।
 गृहे गृह्यपूणं मद्यं दासवद् यदमायया ॥ ३९ ॥
 अमानित्वमदम्भित्वं कृतस्यापरिकीर्तनम् ।
 अपि दीपावलोकं मे नोपयुज्यान्निवेदितम् ॥ ४० ॥
 यद्यदिष्टतमं लोके यथातिप्रियमात्मनः ।
 तत्तन्निवेदयेन्मद्यं तदानन्त्याय कल्पते ॥ ४१ ॥
 सूर्योऽग्निर्ब्राह्मणो गावो वैष्णवः खं मरुज्जलम् ।
 भूरात्मा सर्वभूतानि भद्र पूजापदानि मे ॥ ४२ ॥
 सूर्ये तु विद्यया त्रय्या हविषाऽग्नी यजेत माम् ।
 आतिथ्येन तु विष्टाग्रे गोष्ठे गा यवसादिना ॥ ४३ ॥
 वैष्णवे बन्धुसत्कृत्या हृदि खे ध्याननिष्ठया ।
 वायौ मुख्यधिया तोये द्रव्यैस्तोयपुरस्कृतैः ॥ ४४ ॥
 स्थण्डिले मन्त्रहृदयैर्भोगैरात्मनमात्मनि ।
 क्षेत्रज्ञं सर्वभूतेषु समत्वेन यजेत माम् ॥ ४५ ॥
 पिण्डेष्वेतेषु मद्रूपं शङ्खचक्रगदाम्बुजैः ।
 युक्तं चतुर्भुजं शान्तं ध्यायन्नर्चैत् समाहितः ॥ ४६ ॥
 शृङ्गापूर्तेन मामेवं यो यजेत समाहितः ।
 लभते मयि सद्भक्तिं मत्स्मृतिं साधुसेवया ॥ ४७ ॥

लोकानां लोकपालानां मद्भ्यं कल्पजीविनाम् ।
 ब्रह्मणोऽपि भयं मत्तो द्विपरार्थपरायणः ॥ ३० ॥
 गुणाः सृजन्ति कर्माणि कालो नु सृजते गुणान् ।
 जीवस्तु गुणसंयुक्तो भुङ्क्ते कर्मफलान्यसौ ॥ ३१ ॥
 यावत् स्याद् गुणवैषम्यं तावन्नानात्वमात्मनः ।
 नानात्वमात्मनो यावत् पारतन्त्र्यं तदैव हि ॥ ३२ ॥
 यावदस्यास्वतन्त्रत्वं तावदीश्वरतो भयम् ।
 य एतन् समुपासीरस्ते मुह्यन्ति सुचर्षिताः ॥ ३३ ॥
 काल आत्माऽऽगमो लोकः स्वभावो धर्म एव च ।
 इति मां बहुधा प्रादुर्गुणव्यतिकरेऽसति ॥ ३४ ॥

उद्धव उवाच—

गुणेषु वर्तमानोऽपि देहजेष्वनपावृतः ।
 गुणेन बध्यतेऽदेही बध्यते वा कथं विभो ॥ ३५ ॥
 कथं वर्तेत विहरेत् कैरां ज्ञापेत् लक्षणैः ।
 किं भुञ्जीतोतं विसृजेच्छयीतासीत् याति वा ॥ ३६ ॥
 एतदच्युत मे ब्रूहि प्रश्नं प्रश्नविदां वर ।
 नित्यमुक्तो नित्यवद्ध एक एवेति मे मतिः ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 बद्धो मुक्त इति ह्याख्या गुणतो मे न वस्तुतः ।
 गुणस्य मायामूलत्वाच्च मे बन्धो न मोक्षणम् ॥ १ ॥
 शोकमोहो सुखं दुःखं देहापत्तिश्च मायया ।
 स्वप्ने यथाऽऽत्मनः ख्यातिः संसृतिर्न तु वास्तवी ॥ २ ॥
 बियात्रिये मम तन् विद्धुद्धव शरीरिणाम् ।
 मोक्षबन्धकरी आये मायया मे विनिर्मिते ॥ ३ ॥
 एकस्यैव ममांशस्य जीवस्यैव महामते ।
 बन्धोऽस्याविद्ययाऽनादिर्यियया च तथेतरः ॥ ४ ॥
 अथ बद्धस्य मुक्तस्य वैलक्षण्यं वदामि ते ।
 विरुद्धधर्मिणोस्तात स्थितयोरैकधर्मिणि ॥ ५ ॥
 सुण्णावितो सदृशो सखायो
 यदृच्छया कृतनीडो च वृक्षे ।
 एकस्तयोः खादति पिप्पलाञ्च-
 मन्यो निरन्नोऽपि बलेन भूयान् ॥ ६ ॥
 आत्मानमन्यं च स वेद विद्वान-
 पिप्पलादो न तु पिप्पलादः ।
 योऽविद्ययाऽन्यः स तु नित्यवद्धो
 बियामयो यः स तु नित्यमुक्तः ॥ ७ ॥
 देहस्योऽपि न देहस्यो विद्वान् स्वप्राद् यथोन्मिषः ।
 अदेहस्योऽपि देहस्यः कुमतिः स्वप्राद् यथा ॥ ८ ॥

इन्द्रियैरिन्द्रियार्थेषु गुणैरपि गुणेषु च ।
 गृह्यमाणेष्वहंकुर्यान् विद्वान् यस्त्वनिक्रियः ॥ ९ ॥
 देवाधीने शरीरंस्मिन् गुणभाज्येन कर्मणा ।
 वर्तमानोऽबुधस्तत्र कर्ताऽस्मीति निबध्यते ॥ १० ॥
 एषं विरक्तः शयन आसनाटनमज्जने ।
 दर्शनस्पर्शनप्राणभोजनश्रवणादिषु ॥ ११ ॥
 न तथा बध्यते विद्वान् तत्र तत्रादन् गुणान् ।
 प्रकृतिस्वोऽप्यसंसक्तो यथा खं सचिताऽनिलः ॥ १२ ॥
 वैशारयेक्षयाऽसद्विशतया च्छिन्नसंशयः ।
 प्रतिबुद्ध इव स्वप्राज्ञानान्वाद् विनिवर्तते ॥ १३ ॥
 यस्य स्युर्वीतसङ्ख्याः प्राणेन्द्रियमनोपियाम् ।
 वृत्तयः स विनिर्मुक्तो देहस्योऽपि हि तद्गुणैः ॥ १४ ॥
 यस्यात्मा हिंस्यते हिंसेयैर्न किञ्चिद् यदृच्छया ।
 अर्च्यते वा कचित् तत्र न तु विक्रियते बुधः ॥ १५ ॥
 न स्तुवीत न निन्देत कुर्वतः साध्यसाधु वा ।
 वदतो गुणदोषाभ्यां वर्जितः समदह्मुनिः ॥ १६ ॥
 न कुर्यान् वदेत् किञ्चिन् ध्यायेत् साध्यसाधु वा ।
 आत्मारामोऽनया वृत्त्या विचङ्गद्वबन्मुनिः ॥ १७ ॥
 शब्दब्रह्मणि निष्णातो न निष्णायात् परे यदि ।
 श्रमस्तत्र भ्रमफलो(लं) ह्यधेनुमिव रक्षतः ॥ १८ ॥

गां दुग्धदोहामसर्ती च भार्या देहं पराधीनमसत्प्रजां च ।
 वित्तं त्वतीर्थीकृतमद्र वाचं हीनां मया रक्षति दुःखदुःखी ॥
 यस्यां न मे पावनमद्र कर्म
 स्थित्युद्भवत्राणनिरोधमस्य ।
 लीलावतारहितकर्म वा स्याद्
 वन्ध्यां गिरं तां विभूयात् धीरः ॥ २० ॥
 एवं जिज्ञासयाऽपोह्य नानात्वभ्रममात्मनि ।
 उपारमेत विरजं मनो मय्यर्प्य सर्वगे ॥ २१ ॥
 ययनीशो धारयितुं मनो ब्रह्मणि निदचलम् ।
 मयि सर्वाणि कर्माणि निरपेक्षः समाचर(रेत्) ॥ २२ ॥
 श्रद्धालुर्मे कथाः शृण्वन् सुभद्रा लोकपावनीः ।
 गायन्ननुस्मरन् कर्म जन्म बाधिन(नवं)यन् मुहुः ॥ २३ ॥
 मदर्थे धर्माकार्पाणाचरन् मदुपाश्रयः ।
 लभते निश्चलां भक्तिं मय्युद्धव सनातने ॥ २४ ॥
 सत्सङ्गलब्धया भक्त्या मयि मां य उपासते ।
 स धै मे दशितं सद्भिरञ्जसा विन्दते पदम् ॥ २५ ॥
 उद्धव उवाच—
 साधुत्वं उत्तमशोक मनः कीदृग्विधं प्रभो ।
 भक्तिस्त्वच्यप्युपयुक्तीत कीदृशी सद्भिराहता ॥ २६ ॥
 एतन्मे पुरुषार्थं प्रपन्नाय च कथ्यताम् ॥ २७ ॥
 त्वं ब्रह्म परमं व्योम पुरुषः प्रकृतेः परः ।
 अवतीर्णोऽसि भगवन् स्वेच्छोपात्तपृथग्वपुः ॥ २८ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 कृपालुरकुतद्रोहस्तितिक्षुः सबेदिहनाम् ।
 सत्पसारोऽनवधात्मा समः सर्वोपकारकः ॥ २९ ॥
 कामैरहतपीदान्तो मृदुः शुचिरकिञ्चनः ।
 अनीहो मितभुक् शान्तः स्थिरो मञ्छरणो मुनिः ॥ ३० ॥
 अप्रमत्तो गभीरात्मा धृतिमान् जितपद्गुणः ।
 अमानी मानदः कल्पो (कल्पो) मैत्रः कारुणिकः कविः ॥
 आज्ञायैव गुणान् दोषान् मया दिष्टानपि स्वकान् ।
 धर्मान् सन्न्यज्य यः सर्वान् मां भजेत् स च सत्तमः ॥ ३२ ॥

ज्ञात्वा ज्ञात्वाऽथ ये वै मां यावान् यथास्मि यादृशः ।
 भजन्त्यनन्यभावेन ते मे भक्ततमा मताः ॥ ३३ ॥
 मल्लिङ्गमद्भक्तजनदर्शनस्यर्शानार्चनम् ।
 परिचर्या स्तुतिप्रह्मगुणकर्मानुकीर्तनम् ॥ ३४ ॥
 मत्कथाश्रवणे श्रद्धा मदनुष्ठानमुद्धव ।
 सर्वलभोपहरणं दास्येनात्मनिवेदनम् ॥ ३५ ॥
 मञ्जन्मकर्मकथनं मम पर्बानुमोदनम् ।
 गीतताण्डवबादित्रगोष्ठीभिर्मदूहोत्सवः ॥ ३६ ॥
 यात्रा बलिविधानं च सर्ववार्पिकपर्वम् ।
 वैदिकी तान्त्रिकी दीक्षा मदीयव्रतधारणम् ॥ ३७ ॥
 ममाचार्यस्थापने श्रद्धा मम सद्गनि चोद्यमः ।
 उयानोपवनाक्रीडपुरमन्दिरकर्मणि ॥ ३८ ॥
 सम्माननोपलेपाभ्यां सेकमण्डन(ल)वर्तनैः ।
 गृहे शुश्रूषणं मद्यं दासवद् यदमायया ॥ ३९ ॥
 अमानित्वमदमिदं कृतस्यापरिकीर्तनम् ।
 अपि दीपावलोकं मे नोपयुज्यान्निवेदितम् ॥ ४० ॥
 यद्यदिष्टतं लोके यच्चातिश्रियमात्मनः ।
 तत्तन्निवेदयेन्मद्यं तदानन्त्याय कल्पते ॥ ४१ ॥
 सूर्योऽग्निर्ब्राह्मणो गावो वैष्णवः स मरुज्जलम् ।
 भूरात्मा सर्वभूतानि भद्र पूजापदानि मे ॥ ४२ ॥
 सूर्यं तु वियया त्रय्या हविषाऽग्नौ यजेत माम् ।
 आतिथ्येन तु विप्राग्ने गोष्ठे गा यवसादिना ॥ ४३ ॥
 वैष्णवे बन्धुसत्कृत्या हृदि स्वे ध्याननिष्ठया ।
 बायी मुख्यधिया तोषे द्रव्यैस्तोयपुरस्कृतेः ॥ ४४ ॥
 स्थण्डिले मन्त्रहृदयैर्भोगैरात्मनमात्मनि ।
 क्षेत्रज्ञं सर्वभूतेषु समत्वेन यजेत माम् ॥ ४५ ॥
 पिण्डेष्वेतेषु मद्रूपं शङ्खचक्रगदाम्बुजैः ।
 युक्तं चतुर्भुजं तान्नं ध्यायन्नर्चैत् समाहितः ॥ ४६ ॥
 शृष्टापूर्तेन मामेवं यो यजेत समाहितः ।
 लभते मयि सद्भक्तिं मत्समृतिं साधुसेवया ॥ ४७ ॥

प्रायेण भक्तियोगेन साङ्ख्येन च विनोद्धव ।
नोपायो विद्यते सध्वक् प्राप्यं हि सतामहम् ॥ ४८ ॥

अथैतत् परमं गुह्यं शृण्वते यदुनन्दन ।
सुगोप्यपि वक्ष्यामि त्वं मे भृत्यः सुहृत् सखा ॥ ४९ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—

न रोधयति मां योगो न साङ्ख्यं धर्म एव च ।
न स्वाध्यायस्तपस्त्यागो नेष्टापूर्ते न दक्षिणाः ॥ १ ॥
व्रतानि यज्ञाश्छन्दांसि तीर्थानि नियमा यमाः ।
यथाऽवकथ्येन्मत्सङ्गः सर्वदुःखापहो हि माम् ॥ २ ॥
मत्सङ्गेन तु दैतेया यातुधाना मृगाः खगाः ।
गन्धर्वाप्सरसो नागाः सिद्धाश्चारणगुह्यकाः ॥ ३ ॥
ब्रियाधरा मनुष्येषु वैश्याः शूद्राः स्त्रियोऽन्त्यजाः ।
रजस्तमः प्रकृतपस्तस्मिंस्तस्मिन् युगेऽनघ ॥ ४ ॥
बहवो मत्पदं प्राप्ता त्वाष्टकावन्तिकादयः ।
वृषपर्वा वलिर्वाणो मयश्वाध विभीषणः ॥ ५ ॥
सुग्रीवो हनुमान् कक्षो गजो गृध्रो वणिकूपधः ।
व्याधः कुब्जा ब्रजे गोप्यो यज्ञपत्यस्तथाऽपरे ॥ ६ ॥
ते नाधीतश्रुतिगणा नोपासितमहत्तमाः ।
अब्रतातप्ततपसो मत्सङ्गान्मामुपागताः ॥ ७ ॥
केपलेन हि भावेन गोप्यो गावः खगा मृगाः ।
येऽन्ये मूढधियो नागाः सिद्धा मामीपुरजसा ॥ ८ ॥
यं न योगेन सांख्येन दानव्रततपोऽध्वरैः ।
व्याख्यास्वाध्यायसंन्यासैः प्राप्नुयाद् यत्नवानपि ॥ ९ ॥
रामेण सार्धं मधुरां प्रणीते
श्राफल्किना मय्यनुरक्तचित्ताः ।
विगादभावेन न मे वियोग-
तीव्रापयोऽन्यद् ददशुः सुखाय ताः ॥ १० ॥
यासां क्षपाः प्रेष्टमेन नीता
मयैव वृन्दावनगोचरेण ।
क्षणार्धवत् ताः पुनरङ्ग तासां
हीना मया कल्पसमा बभूवुः ॥ ११ ॥

ता नाविदन् मय्यनुपद्भव-
धियः स्वमानमानमदस्तथेदम् ।
यथा सम्राधौ मुनयोऽब्धितोये
नयः प्रविष्टा इव नामरूपे ॥ १२ ॥
मत्कामा रमणं जारं मत्स्वरूपा(जारमस्वरूप)विदोऽबलाः ।
ब्रह्म मां परमं प्रापुः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १३ ॥
तस्मात् त्वमुद्धयोत्सून्य चोदितां प्रतिचोदनाम् ।
प्रवृत्तं च निवृत्तं च श्रोतव्यं श्रुतमेव च ॥ १४ ॥
मामेकमेव शरणमात्मानं सर्वदिहिनाम् ।
याहि सर्वात्मभावेन यस्मिन्नस्त्यक्तोभयम् ॥ १५ ॥
उद्धव उवाच—
संशयः शृण्वतो वाचं तव योगेश्वरेश्वर ।
न निवर्तत आत्मस्यो येन ब्राम्पति मे मनः ॥ १६ ॥
श्रीभगवानुवाच—
य एष जीवो विवरप्रसूतिः
प्राणेन घोषेण गुहां प्रविष्टः ।
मनोमयं सूक्ष्ममुपेति रूपं
मात्रा स्वरो वर्ण इति स्थविष्ठम् ॥ १७ ॥
यथाऽनलः स्वे(स्वे)ऽनिलबन्धुरूपमा
वलेन दारुण्यधिमध्यमानः ।
अणुः प्रजातो हविषा समिद्धयते
तथैव मे व्यक्तिरियं हि वाणी ॥ १८ ॥
एवं गतिः कर्म रतिर्विसर्गो
प्राणो रसो हृक् स्पर्शः श्रुतिश्च ।
सङ्कल्पविज्ञानमथाभिमानः
सूत्रं रजः सत्त्वतमो विकारः ॥ १९ ॥
अयं हि जीवसिद्धवृद्धयोनिरव्यक्त
एको जगतां यथाऽऽद्यः ।

विशिष्टशक्तिर्बहुधै(धै)व भाति
बीजानि योनिं प्रतिपद्य यद्वत्

॥ २० ॥

यस्मिन्निदं प्रांतमशेषमांतं
पटे यथा तन्तुवितानसंस्था ।

य एष संसारतरुः पुराणः
कर्मात्मकः पुष्पफले प्रसूते

॥ २१ ॥

द्वे अस्य बीजे शतमूलखिनालः
पञ्चस्कन्धः पञ्चरसप्रसूतिः ।

दशैकशाखो द्विसुपर्णनीड-
स्त्रिबल्कलो द्विफलः खं प्रविष्टः

॥ २२ ॥

अदन्ति चैकं फलमस्य गृध्रा
ग्रामेचरा एकमरण्यवासाः ।

हंसा य एवं (एतं) बहुरूपमिष्टं
मावामयं वेद स वेद वेदम्

॥ २३ ॥

एवं गुरूपासनयैकभक्त्या
विद्याकुठारेण शितेन धीरः ।

बिष्वक्ष्य जीवाशयमप्रमत्तः

सम्पद्य चात्मानमथ त्यजास्त्रम्

॥ २४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच-

सत्त्वं रजस्तम इति गुणा बुद्धेर्न चात्मनः ।

सत्त्वेनान्यतमी हन्यात् सत्त्वं सत्त्वेन चैव हि

॥ १ ॥

सत्त्वाद् धर्मो भवेच्छुद्धान् पुंसो मद्भक्तिरक्षणः ।

सात्त्विकोपात्तया ज्ञानं ततो धर्मः प्रवर्तते

॥ २ ॥

धर्मो रजस्तमो हन्यात् सत्त्वबुद्धिचित्तरनुत्तमा ।

आशु नश्यति तन्मूलो ह्यधर्म उभये हते

॥ ३ ॥

आगमोऽर्थः प्रजा (यजनं) देशः

कालः कर्म च जन्म च ।

ध्यानं मन्त्रोऽथ संस्कारो

(मन्त्र उपस्कारो) दशै (नवै)ते गुणहेतवः

॥ ४ ॥

तत्तत् सात्त्विकमेवैषां यद्यद् बृद्धाः प्रचक्षते ।

निन्दन्ति तामसं तत्तद् राजसं तदुपेक्षितम्

॥ ५ ॥

सात्त्विकान्येव सेवेत पुमान् सत्त्वविवृद्धये ।

ततो धर्मस्ततो ज्ञानं वाचः स्मृतिरपोहनम्

॥ ६ ॥

धेनुसङ्कर्षणो बहिर्दग्ध्या शाम्यति तद्वनम् ।

एवं गुणव्यत्ययजो वेदः शाम्यति तद् यथा

॥ ७ ॥

उद्धव उवाच-

विन्दन्ति मर्त्याः प्रायेण विषयान् पदमापदाम् ।

अप्यापि भुञ्जते कृष्ण तत् कथं श्वसराजवत्

॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच-

अहमित्यन्यथाबुद्धिः प्रमत्तस्य यदा हृदि ।

उत्सर्पति रजो घोरं ततो वैकारिकं मनः

॥ ९ ॥

रजोयुक्तस्य मनसः सद्गन्धः सविकल्पकः ।

ततः कामो गुणभ्यानाद् दुःसहः स्याद् हि दुर्मतेः

॥ १० ॥

करोति कामवशातः कर्माण्यविजितेन्द्रियः ।

दुःखोदकाणि संपश्यन् रजोवेगयिमोहितः

॥ ११ ॥

रजस्तमोभ्यां यदपि विद्वान् विशिष्यतीः पुनः ।

अतन्द्रितो मनो युञ्जन् दोषदृष्टिर्न सज्जते

॥ १२ ॥

अप्रमत्तो हि पुञ्जीत मनो मय्यर्पयन् शनैः ।

अनिर्विण्णो यथाकालं (कामं) जितथासो जितासनः ॥

एतावान् योग आदिष्टो मन्त्रिष्ठैः सनकादिभिः ।

सर्वतो मन आकृष्य मय्यद्वाऽऽवेश्यते यथा

॥ १४ ॥

उद्धव उवाच-

यदा त्वं सनकादिभ्यो येन रूपेण केनाव ।

योगमादिष्टवानेतद् रूपमिच्छामि वेदितुम्

॥ १५ ॥

श्रीभगवानुवाच-

पुत्रा हिरण्यगर्भस्य मानसाः सनकादयः ।

पञ्चभ्युः पितरं सूक्ष्मां योगस्थैकान्तिकीं गतिम्

॥ १६ ॥

सनकादय ऊचुः-

गुणेष्वविशते चेतो गुणाश्चेतसि च प्रभो ।

कथमन्योन्यसन्त्यागो मुमुक्षोः सन्तितीर्षतः (सन्तितीर्षोः) ॥

श्रीभगवानुवाच-

एवं पृष्टो महादेवः स्वयम्भूर्भूतभावनः ।

ध्यायमानः प्रश्नवीजं नाभ्यपयत कर्मधीः ॥ १८ ॥

स मामचिन्तयद् देवः प्रश्नपारविनिश्चयम् ।

तस्याहं हंसरूपेण समीपमगमं तदा ॥ १९ ॥

दृष्ट्वा मां त उपाव्रज्य कृतपादाभिबन्दनम् ।

ब्रह्माणमग्रतः कृत्वा पप्रच्छुः को भवानिति ॥ २० ॥

इत्थहं मुनिभिः पृष्टस्तत्त्वजिज्ञासुभिस्तदा ।

यद्योचमहं तेभ्यस्तदुद्धव निबोध मे ॥ २१ ॥

वस्तुनो यथनानात्वमात्मनः प्रश्नः ईदृशः ।

कथं घटेत वो विप्रा वक्तुं वाऽनेक आश्रयः ॥ २२ ॥

पञ्चात्मकेषु भूतेषु समानेषु च वस्तुतः ।

को भवानिति वः प्रश्नो वाचाचारम्भो निरर्पकः ॥ २३ ॥

मनसा वचसा दृष्ट्वा गृह्यतेऽन्यैरपीन्द्रियैः ।

अहमेव न मत्तोऽन्यदिति बुद्धयध्वमश्रसा ॥ २४ ॥

गुणेष्वविशते चेतो गुणाश्चेतसि च प्रजाः ।

जीवस्य देह उभयं गुणाश्चेतो मदात्मनः ॥ २५ ॥

गुणेषु वा विशेषितमभीक्ष्णं गुणसेवया ।

गुणाश्च चित्तप्रभवा मद्रूप उभयं त्यजेत् ॥ २६ ॥

जाग्रत्स्वः प्रसुप्तमिथ गुणतो बुद्धिवृत्तयः ।

तासां विलक्षणो जीवः साक्षित्वेन विनिश्चितः ॥ २७ ॥

यहिं संसृतिवन्धोऽयमात्मनो गुणवृत्तितः ।

मयि तुर्यं स्थितो जह्यात् त्यागस्तु गुणचेतसाम् ॥ २८ ॥

अहङ्कारकृतं बन्धमात्मनोऽर्थविपर्ययम् ।

विद्वान् निर्विष्य संसारचिन्तां तुर्यं स्थितस्त्यजेत् ॥ २९ ॥

यावज्जानार्थधीः पुंसो न निवर्तेत युक्तिभिः ।

जाग्रत्पथि स्वपन्नज्ञः स्वप्ने जागरणं यथा ॥ ३० ॥

असत्त्वादात्मनोऽन्येषां भावानां किंकृताऽभिदा ।

गतयो हेतवश्चास्य मृषा स्वप्नदृशो यथा ॥ ३१ ॥

यो जागरे बहुविधान् क्षणधर्मिणोऽर्थान्

भुङ्क्ते समस्तकरणो हृदि तत्सदृशान् ।

स्वप्नेऽपि सुप्त उपसंहरते स एकः

स्मृत्यन्वयात् त्रिगुणवृत्तिदृष्टिगन्ध्रियेशः ॥ ३२ ॥

एवं विमृश्य गुणतो मनसस्त्वयस्या

मन्मायया मयि कृता इति निश्चितार्थाः ।

सञ्छिद्य हार्दमनुमानसदुक्तित्रीक्ष्ण-

ज्ञानासिना भजत माऽखिलसंशयायिम् ॥ ३३ ॥

वीक्षेत विभ्रममिमं मनसो विलासं

दृष्टं विनष्टमतिलोलमलातचक्रम् ।

विज्ञानमेकमुरुधेव विभाति माया स्वप्ने

यथा त्रिगुणसर्गकृतो विकल्पः ॥ ३४ ॥

दृष्टिं ततः प्रतिनिबर्त्य निवृत्ततर्प-

स्तूर्णान् भवेन्निरजसुस्त्वानुभवो निरीहः ।

सन्दृश्यते कच यदीदमवस्तुबुद्ध्या

त्यक्तं भ्रमाय न भवेत् स्मृतिरानिपातात् ॥ ३५ ॥

देहं च नश्वरमवस्थितमु(त्थि)न्निवृत्तं च

सिद्धो न पश्यति यतोऽध्यगमत् स्वरूपम् ।

देवादुषेतमथ देवबशादुषेतं

वासो यथा परि(कृ)वृत्तं मदिरामदान्धः ॥ ३६ ॥

देहोऽपि देवबशः खलु कर्म यावत्

स्वारम्भकं प्रति समीक्षत एव सासुः ।

तं सप्रपञ्चमधिरूढसमाधिपोगः

स्वाप्नं पुनर्न भजते प्रतिबुद्धवत् सः ॥ ३७ ॥

मयैतदुक्तं वो विप्रा गुह्यं यत् साङ्ख्ययोगयोः ।

जानीत माऽऽगतं यज्ञं युष्मद्र्मविवक्षया ॥ ३८ ॥

अहं योगस्य साङ्ख्यस्य सत्यस्यतस्य तेजसः ।

परायणं द्विजश्रेष्ठाः श्रियः कीर्तेर्दमस्य च ॥ ३९ ॥

मां भजन्ति गुणाः सर्वे निर्गुणं निरपेक्षकम् ।

सुहृदं परमात्मानं साम्यासद्वादयो गुणाः ॥ ४० ॥

इति ते षष्ठ्यसन्देहा मुनयः सनकादयः ।

सभाजयित्वा परया भक्त्याऽगृणत संस्तवैः ॥ ४१ ॥

तेरहं पूजितः सम्यक् संस्तुतः परमर्षिभिः ।

प्रतीयाय स्वकं धाम पश्यतः परमेष्ठिनः ॥ ४२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

उद्धय उवाच—

बदन्ति कृष्ण श्रेयांसि बहूनि ब्रह्मवादिनः ।
 तेषां विकल्पः प्रापान्वमुताहो एकमुख्यता ॥ १ ॥
 भवतोदाहृतः स्वामिन् भक्तियोगोऽनपेक्षितः ।
 निरस्य सर्वतः सङ्गं येन त्वप्याविशोन्मनः ॥ २ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 कालेन नष्टा प्रलये वाणीयं वेदसञ्ज्ञिता ।
 मयाऽऽदी ब्रह्मणे प्रोक्ता धर्मो यस्यां मदात्मकः ॥ ३ ॥
 तेन प्रोक्ता च पुत्राय मनवे पूर्वजाय सा ।
 ततो भृगवादयोऽगृह्णन् शब्दब्रह्म महर्षयः ॥ ४ ॥
 तेभ्यः पितृभ्यस्तत्पुत्रा देवदानवगुह्यकाः ।
 मनुष्याः सिद्धगन्धर्वाः सविद्याधरचारणाः ॥ ५ ॥
 किन्देवाः किन्नराः नागा रक्षःकिम्पुरुषादयः ।
 बह्वचस्तेषां प्रकृतयो रजःसत्त्वतमोभवाः (भुवः) ॥ ६ ॥
 याभिर्भूतानि भियन्ते भूतानां मतयस्तथा ।
 यथाप्रकृति सर्वेषां चित्रा वाचः खवन्ति हि ॥ ७ ॥
 एवं प्रकृतिवैचित्र्याद् भियन्ते मतयो नृणाम् ।
 पारम्पर्येण केषाञ्चित् पाखण्डमतयोऽपरे ॥ ८ ॥
 मन्मायामोहितधियः पुरुषाः पुरुषर्षभ ।
 श्रेयो बदन्त्यनेकान्तं यथाकर्म यथारुचि ॥ ९ ॥
 धर्ममेकं यशशान्ये कामं सत्त्वं दमं शमम् ।
 अन्ये बदन्ति चार्थं वा ऐश्वर्यं त्यागभोजने ।
 केचिद् यज्ञं तपो दानं व्रतानि नियमान् यमान् ॥ १० ॥
 आद्यन्तवन्त एवैषां लोकाः कर्मविनिर्मिताः ।
 दुःखोदकास्तमोनिष्ठाः धुद्रानन्दाः शुचार्पिताः ॥ ११ ॥
 मय्यर्पितात्मनः सत्ये निरपेक्षस्य सर्वतः ।
 मदात्मकं सुखं यत् तत् कुतः स्याद् विषयात्मनाम् ॥ १२ ॥
 अकिञ्चनस्य दान्तस्य शान्तस्य समचेतसः ।
 मया सन्तुष्टमनसः सर्वाः सुखमया दिशः ॥ १३ ॥

न पारमेष्ठ्यं न महेन्द्रधिष्यं
 न सार्वभौमं न रसाधिपत्यम् ।
 न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा
 मय्यर्पितात्मेच्छति मद् विनाऽन्यत् ॥ १४ ॥
 न तथा मे श्रियतम आत्मयोनिरं शङ्करः ।
 न च सङ्कर्षणो न श्रीर्नवाऽऽत्मा च यथा भवान् ॥ १५ ॥
 निरपेक्षं मुनिं शान्तं निर्वैरं समदर्शनम् ।
 अनुब्रजाम्यहं नित्यं एष्ये स्वाङ्घ्रिरेणुभिः ॥ १६ ॥
 निष्किञ्चना मय्यनुरक्तचेतसः
 शान्ता महान्तोऽखिलजीववत्सलाः ।
 कामैरनालम्बयिष्योऽजुषश्च ते
 नैरपेक्षं हि विदुः सुखं मम ॥ १७ ॥
 बाध्यमानोऽपि मद्भक्तो विषयैरजितेन्द्रियः ।
 प्रशस्तयाऽपि मद्भक्त्या विषयैर्नाभिभूयते ॥ १८ ॥
 यथाऽग्निः सुसमिद्धार्चिः करोत्येनांसि भस्मसात् ।
 तथा मद्भिषया भक्तिरुद्धवैनांसि कृत्स्नशः ॥ १९ ॥
 न साधयति मां योगो न साङ्ख्यं धर्म उद्धव ।
 न स्वाध्यायस्तपस्त्यागो यथा भक्तिर्ममोर्जिता ॥ २० ॥
 भक्त्याऽहमेकया ग्राह्यः श्रद्धयाऽऽत्मा श्रियः सताम् ।
 भक्तिः पुनाति मन्निष्ठा सकामानपि सम्भवात् ॥ २१ ॥
 धर्मः सत्यदयोपेतो विद्या वा तपसाऽन्विता ।
 मद्भक्त्युपेतमात्मानं न सम्यक् प्रपुनाति हि ॥ २२ ॥
 कथं विना रोमहर्षं द्रवता चेतसा विना ।
 विनाऽऽनन्दाधुक्लया शुद्धपेद् भक्त्या विनेश्वरः ॥ २३ ॥
 वाग्मद्वदा द्रवते यस्य चित्तं
 रुदन्तभीष्मं हसति कचिच्च ।
 पिलज उद्गायति नृत्यते च
 मद्भक्तिपुक्तो भुवनं पुनाति ॥ २४ ॥
 यथाऽग्निना हेम मलं जहति
 ध्यातं पुनः स्वं भजते च रूपम् ।

आत्मा च कर्मानुशयं विधूय
 मद्भक्तियोगेन भजत्पथो माम् ॥ २५ ॥
 यथायथाऽऽत्मा परिमृज्यतेऽसी
 मत्पुण्यगाथाश्रवणाभिधानैः ।
 तथातथा पश्यति सूक्ष्मतत्वं
 चक्षुर्यथैवाजनसम्प्रयुक्तम् ॥ २६ ॥
 विषयान् ध्यायतश्चित्तं विषयेषु विपज्जते ।
 मामनुस्मरतश्चित्तं मय्येव प्रविलीयते ॥ २७ ॥
 तस्मादसदभिध्यानं यथा स्वप्नमनोरथम् ।
 हित्वा मयि समापत्स्य मनो मद्भावभावितम् ॥ २८ ॥
 स्त्रीसङ्गसङ्गिनां सङ्गं त्यक्त्वा दूरत आत्मवान् ।
 क्षेमं विविकत आसीनश्चिन्तयेन्मामतन्द्रितः ॥ २९ ॥
 न तथाऽस्य भवेत् क्रेशो वन्द्यश्चायप्रसङ्गतः ।
 योपित्सङ्गाद् यथा पुंसो यथा तत्सङ्गिसङ्गतः ॥ ३० ॥
 उद्धव उवाच—
 यथा त्वामरविन्दास यादृशं वा यदात्मकम् ।
 ध्यायेन्मुमुक्षुरेतन्मे ध्यानं त्वं वक्तुमर्हसि ॥ ३१ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 सम आसन आसीनः समकायो यथासुखम् ।
 हस्तावुत्सङ्ग आपाय स्वनासाग्रकृतेक्षणः ॥ ३२ ॥
 प्राणस्य शोषयेन्मार्गं पूरकुम्भकरैचकैः ।
 विपर्ययेणापि शनैरभ्यसेन्निर्रितेन्द्रियः ॥ ३३ ॥
 हृद्यच्छिन्नमोहान्नं घण्टानादं विसोर्णवत् ।
 प्राणोनेदीर्यं तत्राप्य पुनः संवेशयेत् स्वरम् ॥ ३४ ॥
 एवं प्रणवसंयुक्तं प्राणसंयममभ्यसेत् ।
 दशकृत्वसिपवणं मासादवर्णां जितानलः ॥ ३५ ॥

हृत्पुण्डरीकमन्तःस्यमूर्ध्वनालमधोमुखम् ।
 ध्यात्वोर्ध्वमुखमुच्चित्रमष्टपत्रं सकर्णिकम् ॥ ३६ ॥
 कर्णिकायां न्यसेत् सूर्यसोमाग्नीनुत्तरोत्तरम् ।
 वह्नियमध्ये स्मरंद् रूपं ममेतद् ध्यानमद्गलम् ॥ ३७ ॥
 समं प्रशान्तं सुमुखं दीर्घचारुचतुर्भुजम् ।
 सुचारुसुन्दरग्रीवं सुकपोलं शुचिस्मितम् ॥ ३८ ॥
 समानकर्णविन्यस्तस्फुरन्मकरकुण्डलम् ।
 हेमाम्बरं घनश्यामं श्रीवत्सं श्रीनिकेतनम् ॥ ३९ ॥
 शङ्खचक्रगदापद्मचक्रमालाविभूषितम् ।
 नूपुरैर्विलसत्पादं कौस्तुभप्रभया युतम् ॥ ४० ॥
 युमत्कीरीटकटकटिसूत्राद्भेदयुतम् ।
 सर्वाङ्गसुन्दरं हृद्यं प्रसादसुमुखेक्षणम् ।
 सुकुमारमभिध्यायेत् सर्वाङ्गेषु मनो दधत् ॥ ४१ ॥
 इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यो मनसाऽऽकृष्य तन्मनाः ।
 बुद्ध्या सारथिना धीरः प्रणमेन्मयि सर्वतः ॥ ४२ ॥
 तत् सर्वं व्यापकं चित्तमाकृष्यैकत्र धारयेत् ।
 नान्यानि चिन्तयेद् भूयः सुस्मितं भावयेन्मुखम् ॥ ४३ ॥
 तत्र लब्धपदं चित्तमाकृष्य व्योम्नि धारयेत् ।
 तच्च त्यक्त्वा मदराहो न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ॥ ४४ ॥
 एवं समाहितमतिर्मांमेवात्मानमात्मनि ।
 विच्छेदं मयि सर्वात्मन्य् ज्ञानिर्ज्योतिषि संयुतम् ॥ ४५ ॥
 ध्यानेनेत्यं सुतीव्रेण युञ्जतो योगिनो मनः ।
 संयास्यत्याशु निर्वाणं द्रव्यज्ञानक्रियाभ्रमः (भ्रमम्) ॥ ४६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 जितेन्द्रियस्य युक्तस्य जितभासस्य योगिनः ।
 मयि धारयतश्चेत् उपतिष्ठन्ति सिद्धयः ॥ १ ॥

उद्धव उवाच—
 कया धारणया का सिद्धि कथं वा सिद्धिरच्युत ।
 कति वा सिद्धयो ब्रूहि योगिनां सिद्धिदो भवान् ॥ २ ॥

श्रीभगवानुवाच-

सिद्धयोऽष्टादश प्रोक्ता धारणायोगपारयैः ।
 तासामष्टौ मन्त्रप्रधाना ता एव (अष्टौ) गुणहेतवः ॥ ३ ॥
 अणिमा महिमा मूर्तेर्लघिमा प्राप्तिरिन्द्रियैः ।
 प्राकाश्यं ध्रुतदृष्टेषु शक्तिप्रेरणमीशिता ॥ ४ ॥
 गुणेष्वसङ्गो बशिता यत्कामस्तदवाप्स्यति ।
 एता मे सिद्धयः सौम्याष्टावौत्तिका मताः ॥ ५ ॥
 अन्मूर्तिमत्त्वं देहोऽस्मिन् दूरध्वजदशनम् ।
 मनोजवः कामरूपं परकायप्रवेशनम् ॥ ६ ॥
 स्वच्छन्दमृत्युर्देवानां सहक्रीडादर्शनम् ।
 यथासङ्कल्पसंसिद्धिराज्ञाऽप्रतिहतागतिः ॥ ७ ॥
 त्रिकालज्ञत्वमहद्वन्द्वं परचिन्तायभिज्ञता ।
 अयकाम्मुषिपादीनां प्रतिस्तम्भोऽपराजयः ॥ ८ ॥
 एताश्चोद्देशतः प्रोक्ता योगधारणसिद्धयः ।
 यथा धारणया वा स्याद् यथा वा स्यान्निबोध मे ॥ ९ ॥
 भूतसूक्ष्मात्मनि मयि तन्मात्रं धारयन् मनः ।
 अणिमानमवाप्नोति तन्मात्रोपासको मम ॥ १० ॥
 महत्यात्मन् मयि परे यथासंस्थं मनो दधत् ।
 महिमानमवाप्नोति भूतानां च पृथक्पृथक् ॥ ११ ॥
 परमाणुमये चित्तं भूतानां मयि रञ्जयन् ।
 कालसूक्ष्मात्मके योगी लघिमानमवाप्नुयात् ॥ १२ ॥
 धारयन् मय्यहन्तत्वे मनो वैकारिकेऽस्त्रिलम् ।
 सर्वेन्द्रियाणामात्मत्वं प्राप्तिं प्राप्नोति मन्मथनाः ॥ १३ ॥
 महत्यात्मनि यः सूत्रे धारयन् मयि मानसम् ।
 प्राकाश्यं पारमेष्ठ्यं मे बिन्दन्तेऽप्यक्तजन्मनः ॥ १४ ॥
 विष्णो चाधीश्वरे चित्तं धारयन् कालविग्रहे ।
 स ईशित्वमवाप्नोति क्षेत्रक्षेत्रज्ञचोदनम् ॥ १५ ॥
 नारायणे तुरीयास्थे भगवच्छब्दशब्दिते ।
 मनो मय्यादधयोगी मज्जमौ बशितामिषात् ॥ १६ ॥
 निर्गुणे ब्रह्मणि मयि धारयन् विशदं मनः ।
 परमानन्दमाप्नोति यत्र कामोऽवसीयते ॥ १७ ॥

श्वेतद्वीपपती चित्तं शुद्धे धर्ममये मयि ।
 धारयन् श्वेततां याति पद्मैर्मरहितोऽमरः ॥ १८ ॥
 मय्याकाशात्मनि प्राणे मनसा पोषमुद्बहन् ।
 तत्रोपलब्धभातानां हंसो वाचः शृणोत्यसी ॥ १९ ॥
 चक्षुस्त्वष्टरि संयोज्य त्वष्टरमपि चक्षुषि ।
 मां तत्र मसा ध्यायन् विश्वं पश्यति सूक्ष्मदृक् ॥ २० ॥
 मनो मनसि संयोज्य देहं तदनु वायुना ।
 मद्धारणानुभावेन तत्रात्मा यत्र वै मनः ॥ २१ ॥
 यदा मन उपादाय यदद् रूपं बुभूषति ।
 तत्तद् भजेन्मनोरूपं मयोगवलमाधितः ॥ २२ ॥
 परकायं विशन् सिद्ध आत्मानं तत्र भावयेत् ।
 पिण्डं हित्वा विशन् प्राणो वायुभूतः पङ्क्तिवत् ॥ २३ ॥
 पाण्ड्याऽऽपीड्य गुदं प्राणं हृदुरः कण्ठमूर्धसु ।
 आरोग्यं ब्रह्मरन्ध्रेण ब्रह्म नीत्वोत्सृजेन् तनुम् ॥ २४ ॥
 विहरिष्यन् सुराक्रीडे मत्स्यं सत्यं विभावयेत् ।
 विमानेनोपतिष्ठन्ति सत्त्ववृत्तिं सुरसिष्यः ॥ २५ ॥
 यथा सङ्कल्पेद् बुद्ध्या यथा वा मन्त्रः पुमान् ।
 मयि सत्यं मनो पुञ्जं तथा तत् समुपाश्रुते (समवाप्नुते) ॥
 यो वै मद्भावमापन्न ईशितुर्वशितुः पुमान् ।
 न कुतश्चन हन्येत तस्य चाज्ञा यथा मम ॥ २७ ॥
 मज्जकत्या शुद्धसत्त्वस्य योगिनो धारणाविदः ।
 तस्य त्रैकालिकी बुद्धिर्जन्ममृत्युष्वर्हिता ॥ २८ ॥
 अष्टादिभिर्नि हन्येत मुनेषां गम्यं वपुः ।
 मयोगभ्रान्तचित्तस्य यादसामुदकैर्यथा ॥ २९ ॥
 मद्भिर्भूतीरभिध्यायन् श्रीवत्सालविभूषिताः ।
 ध्वजातपत्रव्यज्रैः स भवेदपराजितः ॥ ३० ॥
 उपासकस्य मामेवं योगधारणया पुनः ।
 सिद्धयः पूर्वकथिता उपतिष्ठन्त्यशेषतः ॥ ३१ ॥
 जितेन्द्रियस्य दान्तस्य जितथासात्मनो मुनेः ।
 मद्धारणां धारयतः का नु सिद्धिः सुदुर्लभा ॥ ३२ ॥

अन्तरापां वदन्त्येतान् युञ्जतो योगमुत्तमम् ।

मया सम्पद्यमानस्य कालक्षपणहेतवः ॥ ३३ ॥

जन्मोपधितपोमन्त्रैर्यावतीरिह सिद्धयः ।

योगेनाप्नोति ताः सर्वा वैर्यैर्योगगतिं ब्रजेत् ॥ ३४ ॥

सर्वासामपि सिद्धीनां हेतुः पतिरहं प्रभुः ।

अहं योगस्य साङ्ख्यस्य धर्मस्य ब्रह्मवादिनाम् ॥ ३५ ॥

अहमात्माऽन्तरो याह्योऽनायूतः सर्वदेहिनाम् ।

यथा भूतानि भूतेषु बहिरन्तस्त्वहं तथा ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

उद्धव उवाच—

त्वं ब्रह्म परमं साक्षादनायन्तमपावृतम् ।

सर्वेषामपि भावानां प्राणः स्थित्यप्ययोद्भवः ॥ १ ॥

उवाचचेपु भूतेषु दुर्ज्ञेयमकृतात्मभिः ।

उपासते त्वां भगवन् याथातथ्येन ब्राह्मणाः ॥ २ ॥

येषु येषु च भावेषु यथा त्वां परमर्षयः ।

उपासीनाः प्रपद्यन्ते संसिद्धिं तद् बदस्व मे ॥ ३ ॥

गूढश्रसि भूतेषु भूतात्मा भूतभावनः ।

न त्वां पश्यन्ति भूतानि पश्यन्तं मोहितानि ते ॥ ४ ॥

याः काश्च भूमौ दिवि वे रसायां

विभूतयो दिक्षु महाविभूतैः ।

ता मह्यमात्स्वाह्यनुभावितास्ते

नमामि ते तीर्थपदाङ्घ्रिपद्मम् ॥ ५ ॥

श्रीभगवानुवाच—

एवमेतदहं पृष्टः प्रश्नं प्रश्नविदां वर ।

युयुत्सुना विशासने सपत्नैरजुनेन वै ॥ ६ ॥

ज्ञात्वा ज्ञातिबन्धं गर्हामधर्म्यं राज्यहेतुकम् ।

ततो निवृत्तो हन्ताऽहं हतोऽयमिति लौकिकः ॥ ७ ॥

स तदा पुरुषव्याघ्रो युक्त्वा मे प्रतिबोधितः ।

अभ्यभाषत मामेवं यथा त्वं रणमूर्धनि ॥ ८ ॥

अहमात्मोद्भवामीषां भूतानां सुहृदीश्वरः ।

अहं सर्वाणि भूतानि तेषां स्थित्युद्भवप्ययः ॥ ९ ॥

अहं गतिर्गतिमतां कालः कलयतामहम् ।

गुणानामप्यहं सौम्यं गुणिन्यैतत्पतिको गुणः ॥ १० ॥

गुणिनामप्यहं सूत्रं महतां च महानहम् ।

सूक्ष्माणामप्यहं जीवो दुर्जयानामहं मनः ॥ ११ ॥

हिरण्यगर्भो देवानां मन्त्राणां प्रणयस्त्रिवृत् ।

अक्षराणामकारोऽस्मि पदानि च्छन्दसामहम् ॥ १२ ॥

इन्द्रोऽहं सर्वदेवानां वसूनामस्मि हव्यवाट् ।

आदित्यानामहं बिष्णू रुद्राणां नीललोहितः ॥ १३ ॥

ब्रह्मर्षीणां भृगुरहं राजर्षीणामहं मनुः ।

देवर्षीणां नारदोऽहं हविर्धान्यस्मि धेनुषु ॥ १४ ॥

सिद्धेश्वराणां कपिलः सुपर्णोऽहं पतत्रिणाम् ।

प्रजापतीनां दक्षोऽहं पितृणामहमर्षमा ॥ १५ ॥

मां (त्वं) विद्धयुद्धव दैत्यानां प्रह्लादमसुरेश्वरम् ।

सोमं नक्षत्रीपतीनां धनेशं वक्षरक्षसाम् ॥ १६ ॥

ऐरावतं गजेन्द्राणां यादसां वरुणं प्रभुम् ।

तपतां युमतां सूर्यं मनुष्याणां च भूषतिम् ॥ १७ ॥

उधैःश्रवास्तुरङ्गाणां धानूनामस्मि काञ्चनम् ।

यमः संयमतां चाहं सर्पाणामस्मि बासुकिः ॥ १८ ॥

नागेन्द्राणामनन्तोऽहं मृगेन्द्रः शृङ्गिर्दंष्ट्रिणाम् ।

आश्रमाणां तुरीयोऽहं (आश्रमाणामहं तुर्यो) वर्णानां प्रथमोऽनघ ॥ १९ ॥

तीर्थानां स्रोतसां गङ्गा समुद्रः सरसामहम् ।

आयुधानां धनुरहं त्रिपुरघ्नो धनुष्पताम् ॥ २० ॥

गिरीणामस्म्यहं मेरुर्गहनानां हिमालयः ।

वनस्पतीनामश्वत्थ ओषधीनामहं यवः ॥ २१ ॥

पुरोधसां बसिष्ठोऽहं ब्रह्मिष्ठानां बृहस्पतिः ।

स्कन्दोऽहं सर्वसेनान्यामग्रण्यां भगवानजः ॥ २२ ॥

यज्ञानां ब्रह्मयज्ञोऽहं ब्रतानामविहिंसनम् ।
 वाय्वय्यकाम्बुवागात्मा शुचीनामय्यहं शुचिः ॥ २३ ॥
 योगानामात्मसंरोधो मन्त्रोऽस्मि विजिगीषताम् ।
 आन्वीक्षिकी कौशलानां विकल्पः ख्यातिवादिनाम् ॥ २४ ॥
 स्त्रीणां तु शतरूपाऽहं पुंसां स्वायम्भुवो मनुः ।
 नारायणो मुनीनां च कुमारो ब्रह्मचारिणाम् ॥ २५ ॥
 धर्माणामस्मि सन्त्यागः (सन्त्यासः) क्षमाणामवहिर्मतिः ।
 गुह्यानां सततं मीनं मिथुनानां पुमानहम् ॥ २६ ॥
 संवत्सरोऽस्म्यनिमिषामृतूनां मधुमाधवी ।
 मासानां मार्गशीर्षोऽहं नक्षत्राणां तथाऽभिजित् ॥ २७ ॥
 अहं युगानां च कृतं धीराणां देवलोऽसितः ।
 द्वैपायनोऽस्मि व्यासानां कवीनां काव्य आत्मवान् ॥ २८ ॥
 वासुदेवो भगवतां त्वं तु भागवतेष्वहम् ।
 किम्पुरुषाणां च हनुमान् विद्याधराणां सुदर्शनः ॥ २९ ॥
 रत्नानां पद्मरागोऽस्मि पद्मकोशस्तु पेशसाम् ।
 कुशोऽस्मि दर्भजार्त्तानां गव्यमाज्यं (गवामाज्यं) हविष्वहम् ॥
 व्यवसायिनामहं लक्ष्मीः कितवानां छलग्रहः ।
 तितिक्षाऽस्मि तितिक्षूणां सत्वं सत्ववतामहम् ॥ ३१ ॥
 ओजः सहोवलवतां कर्माहं विद्धि सात्वताम् ।
 सात्वतां नवमूर्तीनामादिमूर्तिरहं पुरा ॥ ३२ ॥
 विशावसुः पूर्वचिर्तिगन्धर्वाप्सरसामहम् ।
 भूपराणामहं स्थैर्यं गन्धमात्रमहं भुवः ॥ ३३ ॥

अपां रसश्च परमस्तेजिष्ठानां विभावसुः ।
 प्रभा सूर्येन्दुताराणां शब्दोऽहं नभसः परः ॥ ३४ ॥
 ब्रह्मण्यानां बलिरहं वीराणामहमर्जुनः ।
 भूतानां स्थितिरूपक्षिरहं वै प्रतिसङ्ग्रहः ॥ ३५ ॥
 गन्तुक्युत्सर्गोपादानमानन्दस्पर्शलक्षणम् ।
 आस्वादधृत्यवघ्राणमहं सर्वेन्द्रियेन्द्रियम् ॥ ३६ ॥
 पृथिवी वायुराकाश आपो ज्योतिरहं महान् ।
 विकारः पुरुषोऽव्यक्तं रजः सत्त्वं तमः परः ।
 अहमेतत्प्रसङ्गवान् ज्ञानं तत्त्वविनिश्चयः ॥ ३७ ॥
 मयेधरेण जीवेन गुणेन गुणिना विना ।
 सर्वात्मनापि सर्वेण न भावो विपते कचित् ॥ ३८ ॥
 सङ्गवान् परमाणूनां कालेन क्रियते मया ।
 न तथा मे विभूतीनां सृजतोऽण्डानि कोटिदाः ॥ ३९ ॥
 तेजः श्रीः कान्तिः (कीर्तिः) वैश्वर्यं हीत्युवाच सौभगं भगः ।
 वीर्यं तितिक्षा विज्ञानं यत्र यत्र स मेऽशक्तः ॥ ४० ॥
 एतास्ते कीर्तिताः सर्वाः संक्षेपेण विभूतयः ।
 मनोविकारा एवैते तथा वाचाऽभिधीयते ॥ ४१ ॥
 वाचं यच्छ मनो यच्छ प्राणं यच्छेन्द्रियाणि च ।
 आत्मानमात्मना यच्छ न भूयः कल्प्यसेऽब्जने ॥ ४२ ॥
 यो वै बाह्वनसी सम्पश्य न संयच्छेद् धिया पतिः ।
 तस्य ब्रतं तपो ज्ञानं सवत्सामपटाभुवत् ॥ ४३ ॥
 तस्माद् बचोमनःप्राणान् निषच्छेन्मत्परापणः ।
 मद्भक्तियुक्तया बुद्ध्या ततः परिसमाप्नोते ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
 यस्त्वयाऽभिहितः पूर्वं धर्मस्त्वद्वक्तिलक्षणः ।
 वर्णाश्रमाचारवतां सर्वेषां द्विदामपि ॥ १ ॥
 यथाऽनुष्ठीयमानेन त्वयि भक्तिर्नृणां भवेत् ।
 स्वधर्मेणारविन्दाक्ष तन्ममाख्यातुमर्हसि ॥ २ ॥

पुरा किल महाबाहो धर्मं परमकं भवान् ।
 यमाह त्वयिभक्तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च माधव ॥ ३ ॥
 स इदानीं सुमहता कालेनामिश्रकर्शन ।
 प्रायोऽन्तर्भविता मर्त्यलोके प्रागनुशासितः ॥ ४ ॥
 वक्ता कर्ताऽविता नान्यो धर्मः (र्म्य)स्याप्युत ते भुवि ।
 सभायामपि वैरिभ्यां यत्र मूर्तिपराः कलाः ॥ ५ ॥

कर्त्ताऽवित्रा प्रवक्त्रा च (कर्त्ताऽवित्रा प्रवक्ता) भवता मधुसूदन ।
 त्यक्ते महीतले देव विनष्टं कः प्रवक्ष्यति ॥ ६ ॥
 त्वमतः सर्वधर्मज्ञ धर्मस्त्वद्भक्तिरक्षणः ।
 यथा यस्य विधीयते तथा वर्णय मेऽच्युत ॥ ७ ॥
 बादरायणिरुवाच—
 इत्थं तु भृत्वमुख्येन पृष्टः स भगवान् हरिः ।
 प्रीतः क्षेमाप मर्त्यानां धर्मानाह सनातनान् ॥ ८ ॥
 धीभगवानुवाच—
 धर्म्य एष तव प्रश्नो नैःश्रेयसकरो नृणाम् ।
 वर्णाश्रमाचारवतां तमु(तदु)द्भव निबोध मे ॥ ९ ॥
 आदौ कृतयुगे वर्णो नृणां हंस इति स्मृतः ।
 कृतकृत्याः प्रजा जाता तस्मात् कृतयुगं विदुः ॥ १० ॥
 वेदः प्रणव एवाग्रे धर्मोऽहं वृषरूपधृक् ।
 उपासते तपोनिष्ठा हंसा मां मुक्तकिल्बिषाः ॥ ११ ॥
 त्रेतामुखे महाभाग प्राणान्मे हृदयात् त्रयी ।
 विद्या प्रादुर्भूत् तस्या अहमासं त्रिवृन्मुखः ॥ १२ ॥
 विप्रश्चित्रियविद्शूद्रा मुखवाहूरुपादजाः ।
 वैराजान् पुरुषाज्जाता य आत्माचारलक्षणाः ॥ १३ ॥
 गृहाश्रमो जपनतो ब्रह्मचर्यं हृदो मम ।
 वक्षःस्थलाद् बने बासो न्यासः शीर्षण्यवस्थितः ॥ १४ ॥
 वर्णानामाश्रमाणां च जन्मभूम्यनुसारतः ।
 आसन् प्रकृतयो नृणां नीचैर्नीचोत्तमोत्तमाः ॥ १५ ॥
 शमो दमस्तपः शौचं सन्तोषः क्षान्तिराजैवम् ।
 मद्भक्तिश्च दया सत्यं ब्रह्मप्रकृतपस्त्विमाः ॥ १६ ॥
 तेजो बलं धृतिः शौर्यं तितिक्षीदार्यमुद्यमः ।
 स्थैर्यं ब्रह्मण्यमैश्वर्यं क्षत्रप्रकृतपस्त्विमाः ॥ १७ ॥
 आस्तिक्यं दाननिष्ठा च अदम्भो विप्रसेवनम् ।
 अतुष्टिरापोपचये वैश्यप्रकृतपस्त्विमाः ॥ १८ ॥
 शुश्रूषणं द्विजगवां देवानां चाप्यमायया ।
 तत्र लब्धेन सन्तोषः शूद्रप्रकृतपस्त्विमाः ॥ १९ ॥
 अशीचमनुतं स्तेयं नास्तिक्यं शुष्कविग्रहः ।
 कामः क्रोधश्च तर्पश्च स्वभावोऽन्तेऽवसायिनाम् ॥ २० ॥

अहिंसा सत्यमस्तेयमकामक्रोधलोभता ।
 भूतप्रियहिनेन्द्रा च धर्मोऽयं सार्ववर्णिकः ॥ २१ ॥
 द्वितीयं प्राप्यानुपूर्व्याज्जन्मोपनयनं द्विजः ।
 बान् गुरुकुले दान्तो ब्रह्माधीयीत वाग्यतः ॥ २२ ॥
 मेखलाजिनदण्डाक्षब्रह्मसूत्रकमण्डलान् ।
 जटिलोऽधीतदन्तश्च बासः पीठकुशान् दधत् ॥ २३ ॥
 स्नानभोजनहोमेषु जपोच्चारं च वाग्यतः ।
 न छिन्द्यान्नखरोमाणि कक्षोपस्थगतान्यपि ॥ २४ ॥
 रेतो नावकिरेज्जानु ब्रह्मव्रतधरः स्वयम् ।
 अवकीर्णैः श्वगाह्यासु यतासुस्त्रिपदी जपेत् ॥ २५ ॥
 अग्न्यर्चाचार्यगोविप्रगुरुवृद्धसुरान् नमेत् ।
 समाहित उपासीत सन्ध्ये च यतवाग् जपेत् ॥ २६ ॥
 आचार्यं मां विजानीयान्नावमन्येत कर्हिचित् ।
 न मर्त्यबुद्ध्याऽसूयेत सर्वदेवमयो गुरुः ॥ २७ ॥
 सायं प्रातरुपानीय भैक्ष्यं तस्मै निवेदयेत् ।
 यचान्यदप्यनुज्ञात उपभुञ्जीत संयतः ॥ २८ ॥
 शुश्रूषमाण आचार्यं सदोपासीत नीचवत् ।
 यानशय्यासनस्थाने नातिदूरः कृताञ्जलिः ॥ २९ ॥
 एवं वृतो गुरुकुले वसेद् भोगविवर्जितः ।
 विद्या समाप्यते यावद् विभ्रद् व्रतमखण्डितम् ॥ ३० ॥
 ययसी च्छन्दसां लोकमारोक्ष्यन् ब्रह्मविष्टपम् ।
 गुरवे विन्यसेद् देहं स्वाध्यायार्थं बृहद्ब्रतः ॥ ३१ ॥
 अग्नी गुरवात्मनि च सर्वभूतेषु मां परम् ।
 अपृथग्प्रीरुपासीत ब्रह्मवर्चस्व्यकल्मषः ॥ ३२ ॥
 स्त्रीणां निरीक्षणस्पर्शसङ्गापक्ष्वेलनादिकम् ।
 प्राणिनो मिथुनीभूतान् गृहस्थोऽग्रतस्त्यजेत् ॥ ३३ ॥
 शौचमाचमनं स्नानं सन्ध्योपासनमार्जवम् ।
 तीर्थसेवा जपोऽस्पृश्याभक्ष्यासम्भाष्यवर्जनम् ॥ ३४ ॥
 सर्वाश्रमप्रयुक्तोऽयं नियमः कुलनन्दन ।
 मद्भावः सर्वभूतेषु मनोवाक्कायसंयमः ॥ ३५ ॥

एवं ब्रह्मव्रतधरो ब्राह्मणोऽग्निं च ज्वलन् ।
 भद्रव्रतस्तीव्रतपसा दग्धकर्माशयोऽमलः ॥ ३६ ॥
 अधानन्तरमावेक्ष्यन् यथाजिज्ञासितागमः ।
 गुरुवे दक्षिणां दत्त्वा स्नायाद् गुर्वनुमोदितः ॥ ३७ ॥
 गृहं वनं चोपविशन् प्रव्रजेद् वा द्विजातमः ।
 आश्रमादाश्रमं गच्छेन्नान्यथा मत्परश्वरेत् ॥ ३८ ॥
 गृहार्थी सदृशीं भार्यामुद्वहदजुगुप्सिताम् ।
 यवीयसीं तु वयसा यां सर्वगामनुक्रमान् ॥ ३९ ॥
 इत्याध्ययनदानानि सर्वेषां च द्विजन्मनाम् ।
 प्रतिग्रहोऽध्यापनं च ब्राह्मणस्यैव याजनम् ॥ ४० ॥
 प्रतिग्रहं मन्यमानस्तपस्तेजोयशानुदम् ।
 अन्याभ्यां चैव जीवेत् शिल्पिर्वा टोपदक् तपोः ॥ ४१ ॥
 ब्राह्मणस्य च देहोऽयं धुद्रकामाय नेष्यते ।
 कृच्छ्राय तपसे चैह प्रत्यानन्तसुखाय च ॥ ४२ ॥
 शिलोञ्छवृत्त्या परितुष्टचित्तो धर्मं
 महान्तं चिरत्रं जुषाणः ।
 मय्यर्पितात्मा गृह एव तिष्ठन्
 नातिप्रसन्नः समुपैति शान्तिम् ॥ ४३ ॥
 समुद्ररश्मि ये शिष्टं सीदन्तं मत्परायणम् ।
 तानुद्दिग्ये नचिंराटापदो नीरवारणवान् ॥ ४४ ॥
 सर्वाः समुद्ररंद् राजा पितेव व्यसनात् प्रजाः ।
 आत्मानमानमना धीरो यथा गजपतिर्गजान् ॥ ४५ ॥
 एवंविधो नरपतिर्विमाननाकैवचंसा ।
 विभूयेहाशुभं कृत्स्नमिन्द्रेण सह मोदते ॥ ४६ ॥

सीदन् बिभ्रो यणिग्वृत्त्या पण्यैरवापदं तरेत् ।
 खड्गेन वा पराक्रान्तोऽऽपदाक्रान्तो न श्वृत्त्या कथञ्चन ॥
 वैश्यवृत्त्या तु राजस्यो जीवेन्मृगययाऽऽपदि ।
 चण्डे वा विप्ररूपेण न श्वृत्त्या कथञ्चन ॥ ४८ ॥
 गृहवृत्तिं भजेद् वैश्यः शूद्रो वै कारकक्रियाम् ।
 कृच्छ्रान्मुक्तो न गह्वरेण वृत्तिं लिप्सेत कर्मणा ॥ ४९ ॥
 वेदाध्यायी स्वधास्वाहावन्यन्तार्थैर्यथोदयम् ।
 देवर्षिपितृभूतानि (नृदेवपितृभूतानि) मद्रूपाण्यन्वहं यजेत् ॥
 यदच्छयोपपन्नेन शुक्रनोपार्जितेन वा ।
 धनेनापीडयन् भृत्यान् मां यजेतान्वहं विभुम् ॥ ५१ ॥
 कुटुम्बेषु न सज्जेत न प्रमायेत् कुटुम्ब्यपि ।
 विपश्चिन्नधरं पश्येददृष्टमपि दृष्टवत् ॥ ५२ ॥
 पुत्रदाराप्रवृत्त्यां सङ्गमः पान्यसङ्गमः ।
 अनुदहं भवन्त्येते स्वप्नो निद्रानुगो यथा ॥ ५३ ॥
 इत्थं परिमृशन् युक्तो गृहेष्वतिथिवद् वसेत् ।
 न गृहेरनुवर्त्येत निर्ममो निरहंकृतिः ॥ ५४ ॥
 कर्मभिर्गृहमेधीर्षिपदा मामेव भक्तिमान् ।
 तिष्ठेद् वनं चोपविशन् प्रज्ञावान् वा परिव्रजेत् ॥ ५५ ॥
 यस्त्वासक्तमतिर्गोहे पुत्रवित्तेपणानुरः ।
 स्त्रियाः कृषणपीमूदो ममाहमिति बध्यते ॥ ५६ ॥
 अहो मे पितरौ वृद्धौ भार्या बालात्मजा सती ।
 अनाथा मामृते दीनाः कथं जीवन्ति दुःखिताः ॥ ५७ ॥
 एवं गृहाश्रयाऽऽक्षितहृदयो मूढधीरयम् ।
 अनुत्सन्नाननुध्यायन् मृतोऽन्धं विशते तमः ॥ ५८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 वनं विविधुः पुत्रेषु भार्या न्यस्य सहैव वा ।
 वनमेव वसेच्छान्तस्तृतीयं भागमायुषः ॥ १ ॥
 कन्दमूलफलैर्वन्यैर्मध्वैर्बृत्तिं प्रकल्पयेत् ।
 वसीत वल्कलं वासस्तृणपर्णाजिनानि च ॥ २ ॥

केशलोमनखश्मश्रुमलानि विभृषाद् ब्रवी ।
 न पावेदपु मज्जेत त्रिकालं स्थण्डिलेशयः ॥ ३ ॥
 ग्रीष्मे तप्येत पश्चादग्निर्वास्वासारपाङ्ग जले ।
 आकण्ठमग्नः शिशिर एवंवृत्तस्तपश्चरेत् ॥ ४ ॥

अग्निपक्वं समश्रीयात् कालपक्वमपि वा ।
 उत्सृज्यस्वमकुट्रो वा दन्तोलूखल एव वा ॥ ५ ॥

स्वयं सन्निधुयात् सर्वमात्मनो वृत्तिकारणम् ।
 देशकालबलाभिज्ञो नाददीतान्यदाहृतम् ॥ ६ ॥

बन्धैश्चुरोडाशान् निर्वपेत् कालचोदिताम् ।
 न तु श्रितेन पशुना मां यजेत वनाश्रमी ॥ ७ ॥

अग्निहोत्रं च दर्शं च पूर्णमासं च पूर्ववत् ।
 चातुर्मास्यानि च मुनेराभ्रातानि च नैगमैः ॥ ८ ॥

एवं चीर्णेन तपसा मुनिर्धमनिःसन्ततः ।
 मां तपोभयमाराध्य ऋषिलोकादुपैति माम् ॥ ९ ॥

यस्त्वेवं कृच्छृतशीर्णं तपो नैःश्रेयसं महत् ।
 कामायाऽन्वीयसे युष्याद् बालिशः कोऽपरस्ततः ॥ १० ॥

यदाऽसौ नियमेऽकल्पो जरया जातवेषधुः ।
 आत्मन्यग्निं समारोप्य मचिन्तोऽग्निं समाविशेत् ॥ ११ ॥

यदा धर्मविपाकेषु लोकेषु निरयात्मसु ।
 विरागो जायते सम्पद् न्यस्ताग्निः प्रब्रजेत् ततः ॥ १२ ॥

इष्टा यथोपदेशं मां दत्त्वा सर्वस्वमृत्विजे ।
 अग्नीन् स्वप्राण आवेक्ष्य निरपेक्षः परिब्रजेत् ॥ १३ ॥

धिप्रस्य वै संन्यसतो देवा दारादिरूपिणः ।
 विघ्नं कुर्वन्त्ययं ह्यस्मानाक्रम्य समियात् परम् ॥ १४ ॥

विभूयाचेन्मुनिर्बासः कौपीनाच्छादनं परम् ।
 त्यक्तं न दण्डपात्राभ्यामन्यत् किञ्चिदनापदि ॥ १५ ॥

दृष्टिपूतं न्यसेत् पादं वस्त्रपूतं पिबेज्जलम् ।
 सत्यपूतं बदेद् वाक्यं मनःपूतं समाचरेत् ॥ १६ ॥

मीनानीहानिलायामदण्डो बान्देहचेतसाम् ।
 न ह्येते यस्य सन्त्यग्र वेणुभिर्न भवेद् यतिः ॥ १७ ॥

भिक्षां चतुर्षु वर्णेषु विगर्ह्यान् वर्जयश्चेत् ।
 सप्तागारानसंकृप्तास्तुष्येहभ्येन तावता ॥ १८ ॥

बहिर्जलाशयं गत्वा तत्रोपस्पृश्य वाग्यतः ।
 विभ्रज्य याचितं (याचतः) शेषं भुञ्जीताशोपमाहृतम् ॥ १९ ॥

एकश्चरेन्महीमेतानिःसङ्गः संयतेन्द्रियः ।
 आत्मक्रीड आत्मरत आत्मबान् समदर्शनः ॥ २० ॥

विविक्तक्षेमशरणो मद्भाब (मत्कामो) विमलाशयः ।
 आत्मानं चिन्तयेदेकमभेदेन मया मुनिः ॥ २१ ॥

अन्वीक्षेतात्मनो बन्धं मोक्षं च ज्ञाननिष्ठया ।
 बन्ध इन्द्रियविक्षेपो मोक्ष एषां च संयमः ॥ २२ ॥

तस्मान्नियम्य पङ्कजं मद्भावेन चरेन्मुनिः ।
 विरक्तः क्षुद्रकामेभ्यो लब्ध्वाऽन्मनिं सुखं महत् ॥ २३ ॥

पुराणमब्रजान् साधान् (सर्वान्) भिक्षार्थं प्रविशश्चेत् ।
 पुण्यदेशासरिच्छैलवनाश्रमवर्ती महीम् ॥ २४ ॥

वानप्रस्थाश्रमपदेऽप्यधीक्ष्य श्रेष्ठ्यमाचरेत् ।
 संसिद्धयत्याश्रवसंमोहः शुद्धसत्यः शिलान्धसा ॥ २५ ॥

नैतद् वस्तुतया पश्येद् दृश्यमानं विनश्रम् ।
 असक्तचित्तो विरमेदिहामुत्र चिकीर्षितात् ॥ २६ ॥

यदेतदात्मनि जगन्मनोवाक्प्राणसम्भृतम् ।
 सर्वं मायेति तर्केण स्वस्थस्त्यक्त्या न तत् स्मरेत् ॥ २७ ॥

ज्ञाननिष्ठो विरक्तो वा मद्भक्तो बाऽनपेक्षकः ।
 सलिङ्गानाश्रमन् मुक्त्वा चरेदविधिगोचरः ॥ २८ ॥

बुधो बालकवत् क्रीडेत् कुशलो जडवचरेत् ।
 बदेदुन्मत्तवद् बिद्वान् गोचर्या नैगमश्चेत् ॥ २९ ॥

वेदबादरतो न स्यान्न पापण्डी न हैतुकी ।
 शुष्कवादविवादेन कश्चित्पक्षं न संशयेत् ॥ ३० ॥

नोद्विजेत जनाद् धीरो जनं चोद्विजेत तु ।
 अतिवादांस्तिथेस्तु नावमन्येत कश्चन ॥ ३१ ॥

देहमुद्दिश्य पशुवद् बैरं कुर्यान्न केनचित् ॥ ३२ ॥

एक एव परो ह्यात्मा भूतेष्वान्यवस्थितः ।
 खं यद्बुद्धपात्रेषु भूतान्येकात्मकानि च ॥ ३३ ॥

अलब्ध्वा न विपीदेत कालेकालेऽशनं कश्चित् ।
 लब्ध्वा न हृष्येद् धृतिमानुभयं देवतन्त्रितम् ॥ ३४ ॥

आहारार्थं समीहेत युक्तं तत्प्राणधारणम् ।
 तत्त्वं विमुञ्चते तेन तद् विज्ञाय विमुच्यते ॥ ३५ ॥

यदृच्छ्योपपन्नान्नमयाच्छेदमुतापरम् ।
 तथा वासस्तथा शय्यां प्राप्तं प्राप्तं भजेन्मुनिः ॥ ३६ ॥
 शीचमाचमनं स्नानं न तु चोदनया चरेत् ।
 अन्यांश्च नियमान् ज्ञानी यथाऽहं लीलयेधरः ॥ ३७ ॥
 नहि तस्य विकल्पाख्या क्रिया मद्गीक्षया कृता ।
 आदंशान्तेनान्तं कञ्चित् ख्यातिस्ततः सम्पद्यते मया ॥
 दुःखोदकेषु कामेषु जातनिर्वेद आत्मवान् ।
 अजिज्ञासितमद्वयं गुणं मुनिमुपाव्रजेत् ॥ ३९ ॥
 तावत् परिचरेद् भक्तः श्रद्धावाननसूयकः ।
 यावद् ब्रह्म विजानीयान्माभेव गुरुमाहृतः ॥ ४० ॥
 यस्त्वसंयतपद्भर्गः प्रचण्डेन्द्रियसारथिः ।
 ज्ञानवैराग्यरहितस्त्रिदण्डमुपजीवति ॥ ४१ ॥
 सुरानात्मानमात्मस्यं निहते मां च धर्महा ।
 अविषककपायोऽस्मादमुष्माच्च विहीयते ॥ ४२ ॥

भिक्षोर्धर्मः शमोऽहिंसा तप ईक्षा वनीकसः ।
 गृहिणो भूतरक्षेया द्विजस्याचार्यसेवनम् ॥ ४३ ॥
 ब्रह्मचर्यं तपः शौचं सन्तोषो भूतसौहृदम् ।
 गृहस्थस्याग्रतो गन्तुः सर्वेषां मनुपासनम् ॥ ४४ ॥
 इति मां यः स्वधर्मेण भजेन्नित्यमन्यभाक् ।
 सर्वभूतेषु मद्रावो मद्रक्तिं विन्दते चिरात् ॥ ४५ ॥
 भक्त्योद्धवानपायिन्या सर्वलोकमहेश्वरम् ।
 सर्वोत्पत्त्यप्ययं ब्रह्म कारणं मोषयति सः ॥ ४६ ॥
 इति स्वधर्मनिर्णितसत्यो निर्ज्ञातमद्वितिः ।
 ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो विरक्तो समुपैति माम् ॥ ४७ ॥
 वर्णाश्रमवर्तां धर्म एव आचारलक्षणः ।
 स एव मद्रक्तिपुतो निःश्रेयसकरः परः ॥ ४८ ॥
 एतत् तेऽभितं साधो भवान् पृच्छति यश्च माम् ।
 यथा स्वधर्मसंपुक्तो भक्तो मां समियात् परम् ॥ ४९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 यो विद्याभ्युतसम्पन्न आत्मवानानुमानिकः ।
 मायामात्रमिदं ज्ञात्वा ज्ञानं च मयि सन्न्यसेत् ॥ १ ॥
 ज्ञानिनस्त्वहमेवेष्टः स्वार्थो हेतुश्च सम्मतः ।
 स्वर्गश्चैवापवर्गश्च नान्योऽर्थो महते प्रियः ॥ २ ॥
 ज्ञानविज्ञानसम्बद्धाः (सम्बन्धात्) पदं श्रेष्ठं विदुर्मम ।
 ज्ञानी प्रियतमोऽतो मे ज्ञानेनासी विभर्ति माम् ॥ ३ ॥
 तपस्तीर्थं जपो दानं पवित्राणीतराणि च ।
 नालं कुर्वन्ति तां शुद्धिं या ज्ञानकलया कृता ॥ ४ ॥
 ज्ञानविज्ञानसहितं ज्ञात्वा स्वात्मानमुद्धव ।
 ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो भज मां भक्तिभाषितः ॥ ५ ॥
 ज्ञानविज्ञानयज्ञेन मामिष्ट्वाऽऽत्मानमात्मनि ।
 सर्वयज्ञपतिं मां वै संसिद्धिं मुनयोऽन्वयुः ॥ ६ ॥
 त्वप्युद्धवाश्रयति यस्मिन्विधो विकारो
 मायाऽन्तराऽपतति नायपवर्गयोर्थात् (यः) ।

जन्मादयोऽस्य वद मां तव तस्य किं सु-
 रायन्तयोर्पदमतोऽस्ति तदेव मध्ये ॥ ७ ॥
 उद्धव उवाच—
 ज्ञानं विशुद्धं विपुलं यथै(दे)तद्
 वैराग्यविज्ञानयुतं पुराणम् ।
 आख्याहि विधेश्वर विश्वमूर्ते
 त्वद्भक्तियोगं च महद्भिर्मृगम् ॥ ८ ॥
 तापत्रयेणाभिहतस्य घोरे
 सन्नप्यमानस्य भवाध्वनीश ।
 पश्यामि नान्यच्छरणं तत्राद्वि-
 द्नज्ञातपत्रादमृताभिवर्षात् ॥ ९ ॥
 दष्टं जनं सम्पतितं विलेऽस्मिन्
 कालाहिना क्षुद्रसुखोरुतर्पम् ।
 समुद्ध्वेनं कृपाऽपवर्ग्यः
 यच्चोभिरासिश्च महानुभाव ॥ १० ॥

श्रीभगवानुवाच-

इत्थमेतत् पुरा राजा भीष्मं धर्मभूतां वरम् ।
 अजातशत्रुः पप्रच्छ सर्वेषामनुशृण्वताम् ॥ ११ ॥
 निवृत्ते भारते युद्धे सुहृन्निपनविह्वलः ।
 श्रुत्वा धर्मान् बहून् भीष्मं मोक्षधर्मानपृच्छत ॥ १२ ॥
 तानहं तेऽभिधास्यामि देवव्रतमुखाच्छ्रुतान् ।
 ज्ञानविज्ञानवैराग्यश्रद्धाभक्त्युपवृंहितान् ॥ १३ ॥
 नवैकादश पञ्च त्रीन् भावान् भूतेषु येन वै ।
 ईक्षेतान्वेकमप्येषु तज्ज्ञानं मम निश्चितम् ॥ १४ ॥
 एतदेव हि विज्ञानं न तथैकेन येन यत् ।
 स्थित्युत्पत्त्यप्यया नः स्युर्भावानां त्रिगुणात्मनाम् ॥ १५ ॥
 आदावन्ते च मध्ये च यजन्तं सृज्यं यदन्वयात् ।
 पुनस्तत्प्रतिनिष्ठाग्रे यच्छिष्यते तदेव सत् ॥ १६ ॥
 धृतिः प्रत्यक्षमेतिल्लमनुमानं चतुष्टयम् ।
 प्रमाणेष्वनवस्थानाद् विकल्पात् स विरज्यते ॥ १७ ॥
 कर्मणां फलरूपत्वादविरिधादमङ्गलम् ।
 विपश्चिन्तारं पश्येददृष्टमपि दृष्टवत् ॥ १८ ॥
 भक्तियोगः पुरैवोक्तः प्रीयमाणास्य तेऽनघ ।
 पुनश्च कथयिष्यामि मद्भक्तेः कारणं परम् ॥ १९ ॥
 श्रद्धाऽमृतकथायां मे शश्वन्मदनुकीर्तनम् ।
 परिनिष्ठा च पूजायां स्तुतिभिः स्तवनं मम ॥ २० ॥
 आदरः परिचर्यायां सर्वाङ्गैरभिवन्दनम् ।
 मद्भक्तपूजाऽभ्यधिका सर्वभूतेषु मन्मतिः ॥ २१ ॥
 मदर्थेष्वङ्गचेष्टा च वचसा मद्गुणैरण्म ।
 मय्यर्पणं च मनसः सर्वकामविवर्जनम् ॥ २२ ॥
 मदर्थे च परित्यागो भोगस्य च सुखस्य च ।
 इष्टं दत्तं हुतं भुक्तं मदर्थं यद् व्रतं तपः ॥ २३ ॥
 एवं धर्ममनुप्याणामुद्बुद्धात्मनियेदिता(दन)म् ।
 मयि संजायते भक्तिः कोऽन्योऽर्थोऽस्यावशिष्यते ॥ २४ ॥
 यदा मय्यर्पितं चित्तं शान्तं सत्वोपवृंहितम् ।
 धर्मं ज्ञानं सर्वैराग्यमैश्वर्यं चाभिषयते ॥ २५ ॥

यद्यर्पितं तद्विकल्प इन्द्रियैः परिधावति ।

रजस्वलमसजिष्टं चित्तं विद्धि विपर्ययम् ॥ २६ ॥

धर्मो मद्भक्तिज्जुतं प्रोक्तो ज्ञानं चैकात्म्यदर्शनम् ।

गुणेष्वसङ्गो वैराग्यमैश्वर्यं चाणिमादयः ॥ २७ ॥

उद्धव उवाच-

यमः कतिविधः प्रोक्तो नियमो वाऽरिकर्शन ।

कः शमः को दमः कृष्ण का तितिक्षा धृतिः प्रभो ॥ २८ ॥

किं दानं किं तपः शौर्यं किं सत्यं कमलेक्षण ।

किमन्नं तृप्तिजननं किञ्च शीघ्रं जनार्दन ॥ २९ ॥

कस्त्यागः किं धनं श्रेष्ठं को यज्ञः का च दक्षिणा ।

पुंसः किंस्विद् बलं श्रीमद् भगो लाभश्च केशव ॥ ३० ॥

का विद्या ह्रीः परा का श्रीः किं सुखं दुःखमेव च ।

कः पण्डितः कश्च मूर्खः कः पन्था उत्पथश्च कः ॥ ३१ ॥

कः स्वर्गो नरकः कः सिव्त् को बन्धुवृत्ति किं गृहम् ।

क आढ्यः को दरिद्रो वा कृपणः कः क ईश्वरः ॥ ३२ ॥

एतान् प्रश्नान् मम ब्रूहि विपरीतं च सत्यते ॥ ३३ ॥

श्रीभगवानुवाच-

अहिंसा सत्यमस्तेयमसङ्गो हीरसन्धयः ।

आस्तिक्यं ब्रह्मचर्यं च मौनं स्थैर्यं क्षमाऽभयम् ॥ ३४ ॥

शीघ्रं जपस्तपो होमः श्रद्धातिथ्यं मदर्चनम् ।

तीर्थाटनं परार्थेहा तुष्टिराचार्यसंवनम् ॥ ३५ ॥

एते यमाः सनियमा उभयोर्द्वादश स्मृताः ।

पुंसामुपासितास्तात यथाकामं दुहन्ति हि ॥ ३६ ॥

शमो मन्त्रिष्टता युद्धेर्दम इन्द्रियसंयमः ।

तितिक्षा दुःखसम्मर्दो(र्षो) त्रिहोपस्थजपो धृतिः ॥ ३७ ॥

दण्डन्यासः परं दानं कामत्यागस्तपः स्मृतम् ।

स्वभावविजयः शौर्यं सत्यं च समदर्शनम् ॥ ३८ ॥

कृतं च स्मृता वाणी कविभिः परिकीर्तिता ।

कर्मस्वसङ्गमः शीघ्रं त्यागः सत्यास उच्यते ॥ ३९ ॥

धर्म इष्टं धनं नृणां यज्ञोऽहं भगवन्तमः ।

दक्षिणा ज्ञानसन्देशः प्राणायामः परं बलम् ॥ ४० ॥

भगो म ऐश्वरो भावो लाभो मद्भक्तिरुत्तमः ।
 श्रियाऽऽत्मनि भिदावाधो नुगुप्सा हार्थिकर्मसु ॥ ४१ ॥
 श्रीगुणा नैरपेक्षयाः सुखं दुःस्वान्त्ययात् सुखम् ।
 दुःखं कामसुखापेक्षा पण्डितो बन्धमोक्षवित् ॥ ४२ ॥
 मूर्खो देहायहंबुद्धिः पन्था मज्जिगमः स्मृतः ।
 उत्पथश्चित्तविषेयः स्वर्गः सत्त्वगुणोदयः ॥ ४३ ॥

नरकस्तमउन्नाहो बन्धुर्गुरुहं सखा ।
 गृहं शरीरं मानुष्यं गुणाढ्यो ह्यान्व उच्यते ॥ ४४ ॥
 दरिद्रो यस्त्वसंतुष्टः कृपणो योऽजितेन्द्रियः ।
 गुणेष्व(सक्तः स्ववशः) सक्तधीरीशो गुणसद्वी विपर्ययः ॥
 एत उद्धव ते प्रश्नाः सर्वे साधु निरूपिताः ।
 किं वर्णिनं बहुना लक्षणं गुणदोषयोः ॥ ४६ ॥
 गुणदोषदृशिर्दोषो गुणस्तूभयवर्जनम् ॥ ४७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
 विधिश्च प्रतिपेधश्च निगमो हीश्वरस्य ते ।
 अपेक्षतेऽरविन्द्राक्ष गुणदोषं च कर्मणाम् ॥ १ ॥
 वर्णाश्रमविकल्पं च प्रतिलोमानुलोमजम् ।
 द्रव्यदेशवयःकालान् स्वर्गं नरकमेव च ॥ २ ॥
 गुणदोषभिदादृष्टिमन्तरेण वचस्तव ।
 नैःश्रेयसं कथं नु स्यान्निपेधविधिलक्षणम् ॥ ३ ॥
 पितृदेवमनुष्याणां वेदश्चक्षुस्तवेश्वर ।
 श्रेयस्त्वनुपलब्धेऽर्थे साध्यसाधनयोरपि ॥ ४ ॥
 गुणदोषभिदादृष्टिर्नियमात् तेन हि स्वतः ।
 नियमेनापवादश्च भिदाया इति हि भ्रमः ॥ ५ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 योगास्त्रयो मया प्रोक्ता नृणां श्रेयोविधित्सा ।
 ज्ञानं कर्म च भक्तिश्च नोपायोऽन्योऽस्ति कुत्रचित् ॥ ६ ॥
 निर्विण्णानां ज्ञानयोगो न्यासिनामिह कर्मसु ।
 तेष्वनिर्विण्णचित्तानां कर्मयोगस्तु कर्मिणाम् ॥ ७ ॥
 यहच्छया मत्कथादी जातश्रद्धस्तु यः पुमान् ।
 न निर्विण्णो नातिरक्तो भक्तियोगोऽस्य मुक्तिदः ॥ ८ ॥
 तावत् कर्माणि कुर्वीत न निर्विषेधं यावता ।
 मत्कथाश्रवणादी वा श्रद्धा यावन्न जायते ॥ ९ ॥
 स्वधर्मस्यो यजन् यक्षैरनाशीःकाम उद्धव ।
 न याति स्वर्गनरकौ ययन्त्यत्र समाचरेत् ॥ १० ॥

अस्मिंल्लोके वर्तमानः स्वधर्मस्योऽन्यः शुचिः ।
 ज्ञानं विशुद्धमाप्नोति मद्भक्तिं वा यहच्छया ॥ ११ ॥
 स्वर्गिणोऽप्येतमिच्छन्ति लोकं निरयिणस्तथा ।
 साधकं ज्ञानभक्तिभ्यामुभयं तदसाधकम् ॥ १२ ॥
 न नरः स्वर्गं काङ्क्षेन्नारकी च विचक्षणः ।
 नेमं लोकं च काङ्क्षेत् देहावेशात् प्रमाद्यति ॥ १३ ॥
 एवं विद्वान् पुरा मृत्योरभावाय पठेत् सः ।
 अग्रमत इदं ज्ञान्वा मर्त्यमप्यर्थसिद्धिदम् ॥ १४ ॥
 छिद्यमानं कालावयवैः कृतनीडं वनस्पतिम् ।
 खगः स्वदेहमुत्सृज्य क्षेमं याति ह्यलम्पटः ॥ १५ ॥
 अहोरात्रिच्छिद्यमानं बुद्ध्याऽसुभयवेषु ।
 मुक्तसङ्गः परं बुद्ध्या निरीह उपशाम्यति ॥ १६ ॥
 नृदेहमासाद्य सुदुर्लभं यः ब्रह्मं
 सुकल्पं (सुकल्पं) गुरुकण्ठधारम् ।
 मयाऽनुकूलेन नभस्वतेरितं
 पुमान् भवाब्धिं न तरेत् स मार्गणः ॥ १७ ॥
 यदाऽऽरम्भेषु निर्विण्णो विरक्तः संयतेन्द्रियः ।
 अभ्यासेनात्मनो योगी धारयेदवलं मनः ॥ १८ ॥
 धार्यमाणं मनो यद्दिं भ्राम्यदाधनवस्थितम् ।
 अतन्द्रितोऽनुरोधेन मार्गेणात्मवशं नयेत् ॥ १९ ॥
 मनोगतिं न विसृजेज्जितप्राणो जितेन्द्रियः ।
 सत्त्वसम्पन्नया बुद्ध्या मन आत्मवशं नयेत् ॥ २० ॥

एष वै परमो योगो मनसः सङ्ग्रहः स्मृतः ।
 हृदयज्ञत्वमन्विच्छन् दमश्चैवेच्छतो मुहुः ॥ २१ ॥
 साङ्गयेन सर्वभावानां प्रतिलोमानुलोमतः ।
 भवाप्ययावनुध्यायेन्मनो यावत् प्रसीदति ॥ २२ ॥
 निर्विण्णस्य विरक्तस्य पुरुषस्यात्मवेदिनः ।
 मनस्त्यजति दीरात्म्यं (दीर्भाग्यं) चिन्तितस्यानुचिन्तया ॥
 यमादिभिर्योगपथैरान्वीक्षिक्या च विषया ।
 ममाचौपासनाभिर्वा नान्येयौगं स्मरेन्मनः ॥ २४ ॥
 यदि कुर्यात् प्रमादेन योगी कर्म विगर्हितम् ।
 योगेनैव देहदेहो नान्यं यतं (यन्त्रं) कदाचन ॥ २५ ॥
 स्ये स्येऽधिकारे या निष्ठा स गुणः परिकीर्तितः ।
 विपर्ययस्तु दोषः स्यादुभयोरेप निर्णयः ॥ २६ ॥
 कर्मणां जात्यशुद्धानामनेन नियमः कुतः ।
 गुणदोषविधानेन त्वंहसां त्याजनेच्छया ॥ २७ ॥
 जातश्रद्धो मत्कथासु निर्विण्णः सर्वकर्मसु ।
 वेद दुःखात्मकान् कामान् परित्यागेऽप्यनीश्वरः ॥ २८ ॥
 ततो भजेत मां प्रीतः श्रद्धालुर्दृढनिश्चयः ।
 जुषमाणश्च तान् कामान् दुःखोदकांश्च गर्हयन् ॥ २९ ॥

प्रोक्तेन भक्तियोगेन भजतो माऽसकृन्मुनेः ।
 कामा हृदिस्था नश्यन्ति सर्वे मयि हृदि स्थिते ॥ ३० ॥
 भियते हृदयग्रन्थिच्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ।
 क्षीयन्ते चास्य कर्माणि मयि दृष्टेऽखिलात्मनि ॥ ३१ ॥
 तस्मान्मद्भक्तियुक्तस्य योगिनो वै मदात्मनः ।
 न ज्ञानात्र च वैराग्यात् प्रायः श्रेयो भवेदिह ॥ ३२ ॥
 यत् कर्मभिर्यत् तपसा ज्ञानवैराग्यतश्च यत् ।
 योगेन दानधर्मेण श्रेयोभिरितरैरपि ॥ ३३ ॥
 सर्वं मद्भक्तियोगेन मद्भक्तो लभतेऽञ्जसा ।
 स्वर्गापवर्गं मद्भाम कथञ्चिद् यदि बाञ्छति ॥ ३४ ॥
 न किञ्चित् साधवो धीरा भक्ता होक्तान्तिनो मम ।
 बाञ्छन्त्यपि मया दत्तं कैवल्यमपुनर्भवम् ॥ ३५ ॥
 नैरपेक्षं परं प्राहुर्निःश्रेयसमकल्मषम् ।
 तस्मान्निराशिषो भक्तिर्निरपेक्षस्य मे भवेत् ॥ ३६ ॥
 न मय्येकान्तभक्तानां गुणदोषोद्भवा गुणाः ।
 साधूनां समचित्तानां कुड्रेः (पर)पारमुपेयुषाम् ॥ ३७ ॥
 एवमेतान् मयाऽऽदिष्टाननुतिष्ठन्ति मे पथः ।
 क्षेमं बिन्दन्ति मत्स्थानं यद् ब्रह्म परमं विदुः ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्वागवते एकादशस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 य एतान् मत्पथो हित्वा भक्तिज्ञानक्रियात्मकान् ।
 (य एतां मत्कथां हित्वा भक्तिज्ञानक्रियात्मिकाम् ।)
 धुद्रान् कामान् खलैः (चलैः) प्राणैर्जुषन्तः संसरन्ति ते ॥
 स्ये स्येऽधिकारे या निष्ठा स गुणः परिकीर्तितः ।
 विपर्ययस्तु दोषः स्यादुभयोरेप निश्चयः ॥ २ ॥
 शुद्धचशुद्धी विधीयेते समानेष्वपि वस्तुषु ।
 द्रव्यस्य विचिकित्सायै गुणदोषो शुभाशुभौ ॥ ३ ॥
 धर्मार्थं व्यवहारार्थं यात्रार्थमिति वाऽनघ ।
 दर्शितोऽयं मयाऽऽचारो षर्म्यमुद्रहता पुरम् ॥ ४ ॥

भूम्यम्बुज्ज्वलाकाशा भूतानां पञ्च धातवः ।
 आत्रह्मस्थावरादीनां शरीरा आत्मसंयुताः ॥ ५ ॥
 भेदेन नामरूपाणि विषमाणि समेष्वपि ।
 धातुशुद्धयै विकल्पन्त एतेषां स्वार्थसिद्धये ॥ ६ ॥
 देशकालादिभावानां वचनान्मम सत्तम ।
 गुणदोषो विधीयेते नियमार्थं हि कर्मणाम् ॥ ७ ॥
 कृष्णसारोऽथ देशानां ब्राह्मणानां शुचिर्भवेत् ।
 कृष्णसारोऽप्यसीवीरकीकटासंस्कृतेरिणः ॥ ८ ॥
 कर्मण्यो गुणवान् कालो द्रव्यतः स्वत एव वा ।
 यतो निवर्तते कर्म सदोपोऽकर्मकः स्मृतः ॥ ९ ॥

द्रव्यस्य शङ्खशुद्धी च द्रव्येण बचनेन वा ।
 संस्कारेणाथ कालेन महत्त्वात्पतयाऽथ वा ॥ १० ॥
 शक्त्याऽशक्त्या च बाण्डुद्ध्या समृद्ध्या च तथाऽऽत्मनः ।
 अन्ये शुद्धयन्ति हि तथा देशावस्थानुसारतः ॥ ११ ॥
 धान्यदार्वास्थितनूनां रसतैजसचर्मणाम् ।
 कालबाण्डुग्रिमृत्तोषैः पार्थिवानां युतायुतैः ॥ १२ ॥
 अमंध्यलिप्तं यद् येन गन्धलेपं व्यपोहति ।
 भजते प्रकृतिं तस्य तच्छीचमुपदिश्यते ॥ १३ ॥
 स्नानदानतपोवस्त्रावीर्यसंस्कारकर्माभिः ।
 मदभ्यासान्मनःशीघ्रं कृत्वा कर्माचरेद् बुधः ॥ १४ ॥
 मन्त्रस्य च परिज्ञानं कर्मशुद्धिर्मदर्शणम् ।
 धर्मः सम्पाद्यते सद्भिरधर्मस्तु विपर्ययैः ॥ १५ ॥
 क्वचिद् गुणोपि दोषः स्याद् दोषोऽपि विधिना गुणः ।
 गुणदोषार्थनियमस्तद्विदामेव बाधते ॥ १६ ॥
 समानकर्माचरणेऽपतितानां न पातकम् ।
 औत्पत्तिको गुणैः सङ्गो न शयानः पतत्पथः ॥ १७ ॥
 यतो यतो निवर्तते विमुच्येत ततस्ततः ।
 एष धर्मो नृणां क्षेमः शोकमोहभयापहः ॥ १८ ॥
 विषयेषु गुणध्यानात् पुंसः सङ्गस्ततो भवेत् ।
 सङ्गादेव भवेत् कामः कामादेव कलिर्नृणाम् ॥ १९ ॥
 कलेर्दुविषहः क्रोधस्तमस्तदनुवर्तते ।
 तमसा ग्रस्यते पुंसश्चेतना व्यापिनी ततः ॥ २० ॥
 तथा च रहितः साधो जन्तुः शून्याय कल्पते ।
 ततोऽस्य स्वार्थविभ्रंशोऽमूर्च्छितस्य मृतस्य च ॥ २१ ॥
 विषयाभिनिवेशेन नात्मानं वेद नापरम् ।
 वृक्षजीविकया जीवन् व्यर्थं ग्रस्तवयाः श्वसन् ॥ २२ ॥
 फलश्रुतिरियं नृणां नः श्रेयोरोचनं परम् ।
 श्रोतुर्विषयया प्रोक्तं यथा श्रेयज्यरोचनम् ॥ २३ ॥
 उत्पत्त्यैव हि कामेषु प्राणेषु स्वजनेषु च ।
 आसक्तमनसो मर्त्या आत्मनोऽनर्थहेतुषु ॥ २४ ॥

न तानविदुषः स्वार्थं भ्राम्यतो वृजिनाध्वनि ।
 कथं युज्यात् पुनस्तेषु तांस्तमो विशतो बुधः ॥ २५ ॥
 एवं व्यवसितं केचिद्विश्रय कुतुब्धयः ।
 फलश्रुतिं कुसुमितामवेदथा बदन्ति हि ॥ २६ ॥
 कामिनः कृपणा लुब्धाः पुण्येषु फलबुद्ध्ययः ।
 अग्निमुग्धा धूमतान्ताः स्वलोकं न विदन्ति ते ॥ २७ ॥
 न ते मामङ्ग जानन्ति हृदिस्थं य इदं यतः ।
 उक्थशासो ह्यसुतृपो यथा नीहारचक्षुषः ॥ २८ ॥
 ते मे मतमविश्रय परोक्षविषयात्मकाः ।
 हिंसायां यदि कामः स्याद् यज्ञ एव न चोदना ॥ २९ ॥
 हिंसाविहारा ह्यालब्धेः पशुभिः स्वसुखेच्छया ।
 यजन्ते देवता यज्ञैः पितृन् भूतपतीन् खलाः ॥ ३० ॥
 स्वप्नोपमममुं लोकमसन्नं श्रवणप्रियम् ।
 आशिषां हृदि संकल्प्य त्यजन्त्यर्थान् यथा वणिक् ॥ ३१ ॥
 रजःसत्त्वतमोनिष्ठा रजःसत्त्वतमोजुषः ।
 उपासते इन्द्रमुत्थ्यान् देवादीः (नयथैव) न न यथैव माम् ॥
 इष्टदेह देवता यज्ञैर्गत्वा रंस्यामहे दिवि ।
 तस्यान्त इह भूयास्म महाशाला महाकुलाः ॥ ३३ ॥
 एवं पुष्पितया वाचा व्याश्रितमनसां नृणाम् ।
 मानिनां चातिस्तब्धानां मद्वातांऽपि न रोचते ॥ ३४ ॥
 वेदा ब्रह्मात्मविषयास्तिकाण्डविषया अपि ।
 परोक्षवादो वेदोऽयं परोक्षं मम च प्रियम् ॥ ३५ ॥
 शब्दब्रह्म सुदुर्बोधं प्राणेन्द्रियमनोमयम् ।
 अनन्तपारं गम्भीरं दुर्विगाह्यं समुद्रवत् ॥ ३६ ॥
 मपोषवृद्धिं भूमा ब्रह्मणाऽनन्तशक्तिना ।
 भूतेषु पोषरूपेण विसृष्टैव लक्ष्यते ॥ ३७ ॥
 यथोर्णनाभिर्हृदपादूर्णामुद्रहते मुखात् ।
 आकाशाद् पोषवान् प्राणो मनसाऽऽस्पृशरूपिणा ॥ ३८ ॥
 छन्दोमयोऽमृतमयः सहस्रपदवीं प्रभुः ।
 ओङ्कारोऽव्यतितां स्पर्शस्वरोष्मान्स्पर्शभूषिताम् ॥ ३९ ॥

विचित्रभाषाविततां छन्दोभिश्चतुर्भूतैः ।
 अनन्तपारां बृहतीं सृजत्पाक्षिपते स्वयम् ॥ ४० ॥
 गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च बृहती पक्षिरेव च ।
 त्रिष्टुप् जगत्यतिच्छन्दो ह्यष्टवत्यष्टी जगद् विराट् ॥ ४१ ॥

किं विधत्ते किमाचष्टे किमनूय विकल्पयेत् ।
 इत्यस्या हृदयं लोकं (साक्षात्) नान्यो मद वेद कथन ॥
 मां विधत्तेऽभिधत्ते मां विकल्पापोह इत्यहम् ॥ ४३ ॥
 एतावान् सर्ववेदार्थः शब्द आस्थाय माऽभिदाम् ।
 मायामात्रमनूयान्ते प्रतिपिष्य प्रशाम्यति ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
 कानि तत्त्वानि विश्वेश सङ्ख्यातान्युपिभिः प्रभो ।
 नवेकादशपञ्चत्रीण्यात् त्वमिह शुभुम् ॥ १ ॥
 केचित् पङ्क्तिंशतिं प्राहुरपरे पञ्चविंशतिम् ।
 सप्तैके नव पट् केचित्त्वार्येकादशापरे ।
 केचित् सप्तदश प्राहुः षोडशैके त्रयोदश ॥ २ ॥
 एतावत्त्वं हि सङ्ख्यानामुपयो यद्विवक्षया ।
 गायन्ति पृथगायुष्मन्निदं नो वक्तुर्हसि ॥ ३ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 युक्तयः सन्ति सर्वत्र भाषन्ते ब्राह्मणा यथा ।
 मायां मदीयामुद्दृष्ट्वा वदतां किं नु दुर्घटम् ॥ ४ ॥
 नेतदेवं यथाऽन्य त्वं यदहं बन्धि तत् तथा ।
 एषं विवदतां हेतुः शक्त्यो मे दुरत्ययाः ॥ ५ ॥
 यासां व्यतिकरादासीद् विकल्पो वदतां पदम् ।
 प्राप्ते शमदमे व्येति बादस्तमनुशाम्यति ॥ ६ ॥
 परस्परानुप्रवेशात् तत्त्वानां पुरुषर्षभ ।
 पौर्वापर्यप्रसङ्गानं यथा वक्तुर्विचक्षितम् ॥ ७ ॥
 एकस्मिन्नपि दृश्यन्ते प्रविष्टानीतराणि च ।
 पूर्वस्मिन् वाऽपरस्मिन् वा तत्त्वे तत्त्वानि सर्वशः ॥ ८ ॥
 पौर्वापर्यमयोऽमीषां प्रसङ्गानमभीप्सताम् ।
 यथा विविकतं ययुक्तं गृह्णीमो युक्तिसम्भवात् ॥ ९ ॥
 अनाद्यविवायुक्तस्य पुरुषस्यात्मबेदनम् ।
 स्वतो न सम्भवेद् यस्मात् ततोऽन्यः पुरुषो भवेत् ॥ १० ॥

पुरुषेश्वरयोरत्र न बेलक्षण्यमण्वपि ।
 तदन्यकल्पनाऽपार्था ज्ञानं च प्रकृतेर्गुणः ॥ ११ ॥
 प्रकृतेर्गुणसाम्ये तु प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः ।
 सत्त्वं रजस्तम इति स्थित्युत्पत्त्यन्तहेतवः ॥ १२ ॥
 सत्त्वं ज्ञानं रजः कर्म तमोऽज्ञानमिहोच्यते ।
 गुणव्यतिकरः कालः स्वभावः सूत्रमेव च ॥ १३ ॥
 पुरुषः प्रकृतिर्व्यक्तमहद्गारो नभोऽनिलः ।
 ज्योतिरापः क्षितिरिति तत्त्वान्युक्तानि मे नव ॥ १४ ॥
 श्रोत्रं त्वग् दर्शनं प्राणो जिह्वेति ज्ञानशक्त्यः ।
 वाक्पाण्युपस्थपाप्यङ्गिकर्माण्यङ्गोभयं मनः ॥ १५ ॥
 शब्दः स्पर्शो रसो गन्धो रूपं चेत्यर्थजातयः ।
 गत्युक्त्युत्सर्गशिल्पानि कर्मायतनसिद्धयः ॥ १६ ॥
 सर्गादी प्रकृतिर्हास्य कार्यकारणरूपिणी ।
 सत्त्वादिभिर्गुणैर्धत्ते पुरुषोऽव्यक्तमीक्षते ॥ १७ ॥
 व्यक्तादयो विकुर्वाणा धातवः पुरुषेक्षया ।
 लब्धवीर्याः सृजन्यपण्डं संहताः प्रकृतेर्वलात् ॥ १८ ॥
 सप्तेषु धातव इति यत्रार्थाः पञ्च खादयः ।
 ज्ञानमात्मोभयाधारस्ततो देहेन्द्रियासवः ॥ १९ ॥
 पङ्क्तिव्यापि भूतानि पञ्च पटः परः पुमान् ।
 तैर्युक्तात्मसम्भूतैः सृष्टेर्दं समुपाविशत् ॥ २० ॥
 चत्वार्येवेति तत्रापि तेज आपोऽन्नमात्मनः ।
 जातानि तैरिदं जातं जन्मावयविनः खलु ॥ २१ ॥
 सङ्ख्याने सप्तदशके भूतमात्रेन्द्रियाणि च ।
 पञ्चपञ्चैकमनसा आत्मा सप्तदशः स्मृतः ॥ २२ ॥

तद्वत् पौदशसङ्ख्यानि आत्मना मन उच्यते ।
 भूतेन्द्रियाणि पञ्चैव मन आत्मा त्रयोदश ॥ २३ ॥
 इति नानाप्रसङ्गवानं तत्त्वानामृषिभिः कृतम् ।
 सर्वं न्याय्यं युक्तिमत्त्वाद् विदुषां किमशोभनम् ॥ २४ ॥
 उद्भव उवाच—
 प्रकृतिः पुरुषश्चोभौ यथाय्यात्मविलक्षणौ ।
 अन्योन्यापाश्रयात् कृष्ण दृश्यते न भिदा तयोः ॥ २५ ॥
 प्रकृतौ लक्ष्यते ह्यात्मा प्रकृतिश्च तथाऽऽत्मनि ।
 एतन्मते पुण्डरीकाक्ष महान्तं संशयं हृदि ।
 छेनुमर्हसि प्रवेश बचोभिस्तत्त्वनेपुणैः ॥ २६ ॥
 त्वत्तो ज्ञानं हि जीवानां प्रमोपस्तनुशक्तितः ।
 त्वमेव ह्यात्ममायाया गतिं वेत्स्य नचापरः ॥ २७ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 प्रकृतिः पुरुषश्चेति विकल्पः पुरुषर्षभ ।
 एष वैकारिकः सर्गो गुणव्यतिकरात्मकः ॥ २८ ॥
 ममाङ्ग माया गुणमध्यनेकधा
 विकल्पबुद्धिं च गुणैर्विधत्ते ।
 वैकारिकस्त्रिविधोऽध्यात्ममेकं
 अघाधिदेवमपिभूतमन्यत् ॥ २९ ॥
 हृन् रूपमर्कश्च परत्र रन्ध्रे
 परस्परं सिध्यति न स्वतोऽसौ ।
 आत्मा यदेपामुपराम आद्यः
 स्वयाऽनुभूत्याऽखिलसिध्यसिद्धिः ॥ ३० ॥
 एवं त्वगादि श्रवणादि चक्षुः
 जिह्वादिना सादि च चित्तयुक्तम् ॥
 योऽसौ गुणक्षोभकृतो विकारः
 प्रधानमूलो जगत् प्रसूतिः ।
 अहं त्रिवृन्मोह विकल्पहेतुः
 वैकारिकः तामस ऐन्द्रियश्च ॥ ३१ ॥
 आत्मा परिज्ञानमयो विवादो
 ह्यस्तीति नास्तीति भिदाऽर्धनिष्ठः ।
 व्यर्थोऽपि नैवोपरमेत पुंसं
 मत्तः परावृत्तधियां स्वलोकात् ॥ ३५ ॥

उद्भव उवाच—

त्वत्तः परावृत्तधियः स्वकृतैः कर्मभिः प्रभो ।
 उवाचवान् यथा देहान् गृह्णन्ति विसृजन्ति च ॥ ३४ ॥
 तन्मास्त्र्याहि गोविन्द दुर्विभाव्यमनात्मभिः ।
 न ह्येतन् प्रायशो लोके विद्वांसोऽवन्ति यद्विताः ॥
 श्री भगवानुवाच—
 मनः कर्ममयं नृणामिन्द्रियैः पञ्चभिर्व्युत्तम् ।
 लोकाहोके प्रयात्यन्यमात्मा तदनुवर्तते ॥ ३६ ॥
 ध्यायन्मनो हि विषयान् दृष्टान् वाऽनुभूतानप ।
 उद्यत् सीदत् कर्मतन्त्रं स्मृतिस्तदनु शाम्यति ॥ ३७ ॥
 विषयाभिनिवेशेन नात्मानं यत् स्मरेन्नमनः ।
 जन्तोर्वै कस्यचिद्धेतोर्मृत्युरत्यन्तविस्मृतिः ॥ ३८ ॥
 जन्म त्वात्मतया पुंसः सर्वभावेन भूरिद ।
 विषयस्वीकृतिं प्रादुर्यया स्वप्न(प्रो)मनोरयः ॥ ३९ ॥
 स्वप्नं मनोरथं चार्थं प्राक्तनं न स्मरत्यसौ ।
 तत्र पूर्वमिवात्मानमपूर्वं चानुपश्यति ॥ ४० ॥
 ईदृशापास विज्ञाय त्रैविध्यं भाति वस्तुनि ।
 बहिरन्तर्भिदाहेतुर्जनोऽसज्जनकृद् यथा ॥ ४१ ॥
 नित्यदा ह्यङ्ग भूतानि भवन्ति न भवन्ति च ।
 कालेनालक्ष्यवेगेन सूक्ष्मत्वात् तत्र दृश्यते ॥ ४२ ॥
 यथाऽर्चिषां स्रोतसां च फलानां वा वनस्पतेः ।
 तथैव सर्वभूतानां वयोऽवस्था च तत्कृता ॥ ४३ ॥
 सोऽयं दीपोऽर्चिषां यद्वत् स्रोतसां तदिदं जलम् ।
 सोऽयं पुमानिति नृणां मृषागीर्भिमृषायुषाम् ॥ ४४ ॥
 आद्यः स्वकर्मबीजेन जायते सोऽव्ययः पुमान् ।
 म्रियते चामरो भ्रान्त्या यथाऽग्निर्दासुसंयुतः ॥ ४५ ॥
 निषेकगर्भजन्मानि बाल्यकीमारयोवनम् ।
 बयो मयं जरा मृत्युरित्यवस्थास्तनोर्नव ॥ ४६ ॥
 एता मनोरथमयीर्हान्यस्योवाचवास्तनूः ।
 गुणसङ्गादुपादत्ते क्वचित् काश्चिज्जहति च ॥ ४७ ॥
 आत्मनः पितृपुत्राभ्यामनुमेयौ भवाप्ययौ ।
 भवाप्ययौ हि भूतानामभिज्ञाद्व्यलक्षणी ॥ ४८ ॥

तरोर्वीजविकाराभ्यां यो विद्वान् जन्मसंयमौ ।
 तरोर्विलक्षणो दृष्ट एव द्रष्टा तनोः पृथक् ॥ ४९ ॥
 प्रकृतेरेवमात्मानमविचिच्याबुधः पुमान् ।
 तत्त्वेन स्पर्शसम्मूढः संसारं प्रतिपद्यते ॥ ५० ॥
 सत्त्वसद्वाद कपीन् देवान् रजसाऽऽसुरमानुषान् ।
 तमसा भूततिर्यक्त्वं भ्रामितो याति कर्मभिः ॥ ५१ ॥
 नृत्यतो गायतः पश्यन् यथैवानुक्रोति तान् ।
 एवं बुद्धिगुणान् पश्यन्नहीहोऽप्यनुकार्यते ॥ ५२ ॥
 यथाऽम्भसा प्रचलता तरवोऽपि चला इव ।
 चक्षुषा भ्राम्यमाणेन दृश्यते भ्रमतीव भूः ॥ ५३ ॥
 यथा मनोरथपथि यो विषयानुभवो मृषा ।
 स्वप्नदृष्टश्च दाशार्हं तथा संसार आत्मनः ॥ ५४ ॥
 अर्थे ह्यवियमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।
 ध्यायतो विषयान् पुंसः स्वप्नेऽप्यथांगमो यथा ॥ ५५ ॥

तस्मादुद्धव मा भुङ्क्ष्व विषयानसदिन्द्रियैः ।
 आत्माग्रहणनिष्पन्नं पश्यन् वैकल्पिकं भ्रमम् ॥ ५६ ॥
 क्षिसोऽवमानितोऽसद्भिः प्रलब्धः शापितोपि वा ।
 तादृशः सन्निरुद्धो वा वृत्त्या वा परिहापितः ॥ ५७ ॥
 विक्षितो मूर्खितो वाऽज्ञैर्बहुधां प्रकम्पितः ।
 श्रेयस्कामः कृच्छ्रगत आत्मनाऽऽत्मानमुद्धरेत् ॥ ५८ ॥
 उद्धव उवाच—
 यथैवमनुबुध्येयं वद नो वदतां वर ।
 सुदुःसहमहं मन्ये आत्मन्यसदतिक्रमम् ॥ ५९ ॥
 विदुषामपि विश्वात्मन् प्रकृतिर्हि वलीयसी ।
 कृते त्वद्धर्मनिरतान् शान्तांस्ते चरणालयान् ॥ ६० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच—
 स एवमाशंसित उद्धवेन भागवतमुख्येन दशार्हवर्यः ।
 सभाजयन् भृत्यवचो मुकुन्दस्तमावभाषे श्रवणीयवीर्यः ॥ १ ॥
 श्रीभागवानुवाच—
 बाह्यान्तर्भज(भर्ज,भञ्ज)नो ह्यत्र साधुर्वै दुर्जनेरितैः ।
 दुरुक्तेर्भिन्नमात्मानं यः समाधातुमीश्वरः ॥ २ ॥
 न तथा तप्यते बिद्धः पुमान् बाणैर्हि मर्मगैः ।
 यथा तुदन्ति मर्मस्था असतां परुषेषवः ॥ ३ ॥
 कथयन्ति महापुण्यमितिहासमिहोद्धव ।
 तमहं वर्णयिष्यामि निबोध सुसमाहितः ॥ ४ ॥
 केनचिद् भिक्षुणा गीतं परिभूतेन दुर्जनेः ।
 स्मरता धृतियुक्तेन विषाकं निजकर्मणः ॥ ५ ॥
 अवन्तीपु द्विजः कश्चिदासीदात्कृतमः श्रिया ।
 यार्तावृत्तिः कदर्यस्तु कामी लुब्धोऽतिकोपनः ॥ ६ ॥
 ज्ञातयोऽतिपयस्तस्य बाह्यात्रेणाप्यनर्चिताः ।
 शून्यावस्य आत्माऽपि काले कामैरनर्चितः ॥ ७ ॥

दुःशीलस्य कदर्यस्य दुह्यतः पुत्रबान्धवान् ।
 दारा दुहितो भृत्या विषण्णा नाचरन् प्रियम् ॥ ८ ॥
 तस्यैव यशस्वितस्य च्युतस्योभयलोकतः ।
 धर्मकामविहीनस्य चुक्रुधुः पञ्चभागिनः ॥ ९ ॥
 तद्व(ज्ञान)ध्यानविस्मस्त-
 पुण्यस्कन्धस्य भूरिद ।
 अयौऽप्यगच्छन्निधनं
 बह्मयास(परिभ्रमात्) (परिश्रमः)परिष्कृतः ॥ १० ॥
 ज्ञातयो जगृहुः किञ्चित् किञ्चिद् दस्यव उद्धव ।
 दैवतः कालतः किञ्चिद् ब्रह्मवन्द्योर्नृपार्थिवात् ॥ ११ ॥
 स एवं ब्रविणे नष्टे धर्मकामविवर्जितः ।
 उपेक्षितश्च स्वजनैश्चिन्तामाप्य दुरत्ययाम् ॥ १२ ॥
 तस्यैव ध्यायतो दीर्घमगादायुस्तपस्विनः ।
 स्त्रियतो वाष्पकण्ठस्य निर्वेदः सुमहानभूत् ॥ १३ ॥
 स चाहेदमहो कष्टं वृथाऽऽत्मा मे सुतापितः ।
 न धर्माय न कामाय यस्यार्थायास ईदृशः ॥ १४ ॥

प्रायेणार्थः कदर्याणां न सुखाय कदाचन ।
 इह चात्मोपतापाय मृतस्य नरकाय च ॥ १५ ॥
 यशो यशस्विनां शुद्धं क्षाया ये गुणिनां गुणाः ।
 लोभः स्वल्पोऽपि तान् हन्ति शिशो रूपमिवेप्सितम् ॥ १६ ॥
 अर्थस्य साधने सिद्ध उत्कर्षे रक्षणे व्यये ।
 नाशोपभोग आयासस्वासाश्चिन्ता भ्रमो नृणाम् ॥ १७ ॥
 स्तेयं हिंसाऽनृतं दम्भः कामः क्रोधः स्मयो मदः ।
 भेदो धैर्यमविश्वासः संस्पर्धो व्यसनानि च ॥ १८ ॥
 एतं पञ्चदशानर्था त्वर्थमूला मता नृणाम् ।
 तस्मादतर्कमार्थाख्यं श्रेयोर्था दूरतस्त्यजेत् ॥ १९ ॥
 भियन्ते भ्रान्तो दाराः पितरः सुहृदस्तथा ।
 एकयाऽर्थेच्छया सयः सर्वे चाप्यरयः कृताः ॥ २० ॥
 अर्थेनाल्पीयसा ह्येते संख्या दीप्तमन्यवः ।
 त्यजन्त्यस्तून् वृथा प्रन्ति सहस्रोत्सृज्य सौहृदम् ॥ २१ ॥
 लब्ध्वा जन्माभिरः प्रार्थ्य मानुष्यं तद् द्विजाग्रप्रताम् ।
 तदनाहत्य ये सर्वे प्रन्ति पान्त्यशुभो गतिम् ॥ २२ ॥
 स्वर्गापवर्गयोर्द्वारं प्राप्य लोकमिमं पुमान् ।
 द्रविणे कौऽनुपपञ्चेत मर्त्योऽनर्थस्य धामनि ॥ २३ ॥
 देवर्षिपितृभूतानि ज्ञानीनन्यान्ध भागिनः ।
 असंविभज्य चात्मानं यक्षवित्तः पतत्पथः ॥ २४ ॥
 व्यर्थयाऽर्थेहया वित्तं प्रमत्तस्य बयो बलम् ।
 कुशलाय न सिध्यन्ति जटः किन्तु साधयेत् ॥ २५ ॥
 तस्मात् संक्लिश्यतेऽविद्वान् व्यर्थयाऽर्थेहयाऽसकृत् ।
 कस्यचित्प्रापया नूनं लोकोऽयं सुविमोहितः ॥ २६ ॥
 किं धनैर्धनैर्देवा किं कामैर्वा कामदेवत ।
 मृत्युना शस्यमानस्य कर्मभिर्वैति जन्मदेः (जन्मभिः) ॥
 नूनं मे भगवांस्तुष्टः सर्वदेवमयो हरिः ।
 येन नीतो दशमेतां निर्वेदश्चात्मनः प्रबः ॥ २८ ॥
 सोऽहं कालावशेपेण शोषयिष्येऽङ्गमात्मनः ।
 अग्रमत्तोऽखिलाधिपु यदि स्यां सिद्ध आत्मनि ॥ २९ ॥

तत्र मामनुमोदेरन् देवास्त्रिभुवनेश्वराः ।
 मुहूर्तेन ब्रह्मलोकं खट्वाङ्गः समसाधयत् ॥ ३० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 इत्यभिप्रेत्य मनसा ह्यावन्यो द्विजसत्तमः ।
 उन्मुच्य हृदयग्रन्थिं शान्तो भिक्षुर्भूमुनिः ॥ ३१ ॥
 स चचार महीमेतां संयतात्मेन्द्रियानलः ।
 भिक्षार्थं नगरग्रामानसङ्गोऽलक्षितोऽविशत् ॥ ३२ ॥
 तं वै प्रवयसं भिक्षुमवधूतमसज्जनाः ।
 दृष्ट्वा पर्यभवन् भद्र वहीभिः परिभूतिभिः ॥ ३३ ॥
 केचित् त्रिवेणुं जगृहुरेकं पात्रं कमण्डलुम् ।
 पीठं पैकेऽक्षसूत्रं च कन्थां चीराणि केचन ॥ ३४ ॥
 प्रदाय च पुनस्तानि दर्शितान्याददुर्मुनेः ।
 अन्नं च भैक्षसम्पन्नं भुञ्जानस्य सरितटे ॥ ३५ ॥
 मूर्खयन्ति च पापिष्ठा निष्टीबन्त्यस्य मूर्धनि ।
 यतवाचं वाचयन्ति ताडयन्ति न वक्ति चेत् ॥ ३६ ॥
 तर्जयन्त्यपरे वाग्भिः स्तेनोऽयमिति यादितः ।
 वज्रन्ति रज्ज्वा तं केचिद् व्यथतां व्यथतामिति ॥ ३७ ॥
 शिपन्त्येकैऽवज्जानन् एष धर्मध्वजः शठः ।
 क्षीणवृत्त इमां वृत्तिमगृहीत् स्वजनोज्झितः ॥ ३८ ॥
 अहो एष महासारो धृतिमान् गिरिराडिव ।
 मौनेन साधयत्यर्थं वकवद् हृदिनिश्चयः ॥ ३९ ॥
 इत्येकं विहसन्त्येनमेकं दीर्घादयन्ति च ।
 तं बबन्तुर्निरुधुयथा क्रीडनकं द्विजम् ॥ ४० ॥
 एवं स भोक्तिकं दुःखं देविकं देहिकं च यत् ।
 भोक्तव्यमात्मनोऽनिष्टं दिष्टं प्राप्तं प्राप्तमवुप्यत ॥ ४१ ॥
 परिभूत इमां गा(धा)धामगायत नराधमैः ।
 पातयद्भिः स्वधर्मस्थो धृतिमास्थाप सात्त्विकीम् ॥ ४२ ॥
 भिक्षुरुवाच—
 नायं जनो मे सुखदुःखहेतु-
 नं देवतात्मा श्रहकर्मकालाः ।
 मनः परं कारणमामनन्ति
 संसारचक्रं परिवर्तयेद् यत् ॥ ४३ ॥

मनो गुणान् वै सृजते बलीय-
स्ततश्च कर्माणि बिलक्षणाणि ।
शुक्लानि कुष्णान्यथ लोहितानि
तेभ्यः सवर्णा गतयो भवन्ति

॥ ४४ ॥

अनीह आत्मा मनसा(मनसः) समीहितं
हिरण्मयो मत्सख उद्विष्टे ।
मनः स्वलिङ्गं परिगृह्य (प्रतिगृह्य) कामान्
जुपन् निबद्धो गुणसङ्गतोऽसौ

॥ ४५ ॥

दानं स्वधर्मो नियमो यमश्च
श्रुतानि कर्माणि च सद्गतानि ।
सर्वे मनोनिग्रहलक्षणान्ताः
परो हि योगो मनसः समाधिः

॥ ४६ ॥

समाहितं यस्य मनः प्रशान्तं
दानादिभिः किं वद तस्य कृत्यम् ।
असंयतं यस्य मनो बिनश्येद्
दानादिभिश्चेदपरं किमेभिः

॥ ४७ ॥

मनोवशोऽन्ये हि भवन्ति देवा
मनश्च नान्यस्य वशं समेति ।
भीमो हि देवः सहस्रः सहीयान्नात्या-
विशत् तत् स हि देवदेवः

॥ ४८ ॥

तं दुर्जयं शत्रुमसह्यवेगं-
मरुन्तुदं तन्न विजित्य केचित् ।
कुर्वन्त्यसद्विग्रहमत्र मयैः
मित्रैरुदासीनरिपुं विमूढाः

॥ ४९ ॥

देहं मनोमात्रमिदं गृहीत्वा
ममाहमित्यन्वधिपो मनुष्याः ।
एषोऽहमन्योऽपमिति भ्रमेण
दुरान्तपारे तमसि भ्रमन्ति

॥ ५० ॥

जनोऽस्य हेतुः सुखदुःखयोश्चेत्
किमात्मनश्चात्र हि भीमयोस्तत् ।
जिह्वां क्वचित् सन्दृशति स्वदंष्ट्रिः
तद्वेदनायां कतमाय कुप्येत्

॥ ५१ ॥

दुःस्वस्य हेतुर्यदि देवताऽस्तु
किमात्मनस्तत्र विकारयोस्तत् ।
यदङ्गमङ्गेन विहन्यते क्वचित्
कुप्येत कस्मै पुरुषः स्वदेहे

॥ ५२ ॥

आत्मा यदि स्यात् सुखदुःखहेतुः
किमन्यतस्तत्र निजः स्वभावः ।
न ह्यात्मनोऽन्यद् यदि तन्मृपा स्याद्
कुप्येत कस्मै न सुखं न दुःखम्

॥ ५३ ॥

ग्रहा निमित्तं सुखदुःखयोश्चेत्
किमात्मनोऽजस्य जनस्य ते वै ।
ग्रहेग्रहस्यैव भवन्ति पीडाः
कुप्येत कस्मै पुरुषस्ततोऽन्यः

॥ ५४ ॥

कर्मास्तु हेतुः सुखदुःखयोर्वै
किमात्मनस्तद् हि जडेजडत्वे ।
देहे स्ववित् पुरुषोऽयं सुपर्णः
कुप्येत कस्मै न हि कर्म मूलम्

॥ ५५ ॥

कालोऽस्तु हेतुः सुखदुःखयोश्चेत्
किमात्मनस्तत्र तदात्मनोऽसौ ।
नाशेहि तापो न हिमस्य तत्
स्यात् कुप्येत कस्मै न परस्य बोद्धुः

॥ ५६ ॥

न केनचित् कापि कथञ्चनास्य
द्वन्द्वोपरागः परतः परस्य ।
यथाऽत्मनः संसृतिरूपिणः स्यात्
एवं प्रबुद्धो न बिभेति भूतैः

॥ ५७ ॥

एतां समास्थाय परात्मनिष्ठा-
मध्यासितां पूर्वतनैर्महर्षिभिः ।
अहं तरिष्यामि दुरन्तपारं
तमो मुकुन्दाङ्घ्रिनिपेवयैव

॥ ५८ ॥

श्रीभगवानुवाच—
निर्वियं नष्टद्रविणो गतह्रमः
प्रव्रज्य गां पर्यटमान इत्थम् ।
निराकृतोऽसद्भिरपि स्वधर्मात्
कम्पितोऽसौ मुनिराह गाधाम्

॥ ५९ ॥

मुखदुःखप्रदो नान्यः पुरुषस्यात्मविभ्रमः ।
मित्रोदासीनरिपवः संसारः स्वमनस्ततः ॥ ६० ॥
तस्मात् सर्वात्मना तात निगृहाण मनो धिया ।

मय्यावेशिता युक्त एतावान् योगसङ्ग्रहः ॥ ६१ ॥
य एतां भिक्षुणा गीतां ब्रह्मनिष्ठां समाहितः ।
धारयन् श्रावयन् शृण्वन् ब्रह्मैतैर्वाभिभूयते ॥ ६२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि साङ्ख्यं पूर्वविनिश्चितम् ।
यद् विज्ञाय पुमान् स यो जहाद् वैकल्पिकं मलम् ॥ १ ॥
आसीद्ज्ञानमयो हर्षश्चैकमेवाविकल्पितम् ।
यदा विवेकनिपुणा आदौ कृतपुगे जनाः ॥ २ ॥
तन्मया फलरूपेण केवलेन विकल्पितम् ।
बाह्नोनोगोचरं सत्त्वं द्विधा समभवद् बृहत् ॥ ३ ॥
तयोरेकतरो हर्षः प्रकृतिः सोभयात्मिका ।
ज्ञानं त्वन्यतमो भागः पुरुषः सोऽभिधीयते ॥ ४ ॥
तमो रजः सत्त्वमिति प्रकृतेरभवन् गुणाः ।
मया प्रक्षोभ्यमाणायाः पुरुषानुमतेन वा ॥ ५ ॥
तेभ्यः समभवत् सूत्रं मत्पूत्रेण च संयुतम् ।
ततो विकुर्वतो जातो योऽहंकारो विमोहकः ॥ ६ ॥
वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्चेत्यहं त्रिवृत् ।
तन्मात्रेन्द्रियमनसां कारणं चिदचिन्मयः ॥ ७ ॥
अर्धस्तन्मात्रको जज्ञे तामसादिन्द्रियाणि च ।
तैजसाद् देवता आसन्नेकादश च वैकृतात् ॥ ८ ॥
मया सञ्चोदिता भावाः सर्वे संहत्य कारिणः ।
अण्डमुत्पादयामासुर्ममायतनमुत्तमम् ॥ ९ ॥
तस्मिन्नाहं समभवमण्डे सलिलसंस्थिते ।
मम नाभ्यामभूत् पद्मं विशाख्यं तत्र चात्मभूः ॥ १० ॥
सोऽसृजत् तपसा युक्तो रजसा मदनुग्रहात् ।
लोकान् सपालान् विश्वात्मा भूर्भुवःस्वरिति त्रिधा ॥ ११ ॥
देवानामोक आसीत् स्वर्भूतानां च भुवः पदम् ।
मर्त्यादीनां च भूर्लोकः सिद्धानां त्रितयान् परम् ॥ १२ ॥

अधोऽसुराणां नागानां भूमेरोकोऽसृजत् प्रभुः ।
त्रिलोक्यां गतयः सर्वाः कर्मणां त्रिगुणात्मनाम् ॥ १३ ॥
योगस्य तपसश्चैव ज्ञानस्य गतयोऽमलाः ।
महर्जनस्तपः सत्त्वं भक्तियोगस्य मद्रतिः ॥ १४ ॥
मया कालात्मना धात्रा कर्मयुक्तमिदं जगत् ।
गुणप्रवाह एतस्मिन्नुन्मज्जति निमज्जति ॥ १५ ॥
अणुर्बृहत् कुशः स्थूलो यो यो भावः प्रसिध्यति ।
सर्वं तुभयसंयुक्तं प्रकृत्या पुरुषेण च ॥ १६ ॥
यस्तु यस्यादिरन्तश्च स वै मय्यं च तस्य तत् ।
विकारो व्यवहारार्थो यथा तैजसपार्थिवाः ॥ १७ ॥
यदुपादाय पूर्वस्तु भावो विकुरुते परम् ।
आदिरन्तो यतो यस्मिंस्तत् सत्यमभिधीयते ॥ १८ ॥
प्रकृतिर्हस्योपादानमाधारः पुरुषः स्मृतः ।
सतोऽभिव्यञ्जकः कालो ब्रह्म तत् त्रितयं त्वहम् ॥ १९ ॥
सर्गः प्रवर्तते तावत् वीर्यार्पणेन नित्यशः ।
महान् गुणत्रिसर्गोऽर्धः स्थित्वन्तो यावदीक्षणम् ॥ २० ॥
विराष्मयाऽऽसाद्यमानो लोककल्पविकल्पकः ।
पञ्चत्वाधाविशेषाय कल्पते भुवनैः सह ॥ २१ ॥
अग्ने प्रलीयते मर्त्यं अन्नं धानासु लीयते ।
धाना भूमौ प्रलीयन्ते भूमिर्गन्धे प्रलीयते ॥ २२ ॥
अप्सु प्रलीयते गन्ध आपश्च स्वगुणे रसे ।
लीयते ज्योतिषि रसो ज्योती रूपे प्रलीयते ॥ २३ ॥
रूपं वायौ स च स्पर्शं लीयते सोऽपि चाम्बरे ।
अम्बरं शब्दतन्मात्र इन्द्रियाणि स्वयोनियु ॥ २४ ॥

योनिर्बैकारिके सौम्य लीयते महतीश्वरे ।
 शब्दो भूतादिमप्येति भूतादिर्महति प्रभुः ॥ २५ ॥
 स लीयते महान् स्वेषु गुणेषु गुणवत्तमः ।
 तेऽव्यक्ते सम्प्रलीयन्ते तत् काले लीयतेऽव्यये ॥ २६ ॥
 कालो मायामये जीवे जीव आत्मनि मध्यजे ।
 आत्मा केवल आत्मस्यो विकल्पापायलक्षणः ॥ २७ ॥

एवमन्वीक्षमाणस्य कथं वैकल्पिको भ्रमः ।
 मनसो हृदि तिष्ठेत व्योम्नीवाकौदये तमः ॥ २८ ॥
 एष साद्व्यविधिः प्रोक्तः संशयग्रन्थिहेतिकः ।
 प्रतिलोमानुलोमाभ्यां परावरदृशा मया ॥ २९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 गुणानामप्यमिश्राणां पुमान् येन यथा भवेत् ।
 तन्मे पुरुषवर्षेदमुपधारय शंसतः ॥ १ ॥
 शमो दमस्तितिक्षेक्षा तपः सत्यं दया स्मृतिः ।
 तुष्टित्यागोऽस्पृहा श्रद्धा हीः क्षमा निस्तुतिर्भृतिः ॥ २ ॥
 काम ईहा मदस्तृष्णा (मनस्तृष्णा) स्तम्भ आशीर्भिताऽसुरम् ।
 मनोत्साहो यशः प्रीतिर्षाधैर्वीर्यबलोद्यमाः ॥ ३ ॥
 क्रोधो लोभोऽनृतं हिंसा माया दम्भोऽक्षमा कलिः ।
 शोकमोहो विषादाती निद्राऽऽशा भीरनुद्यमः ॥ ४ ॥
 सत्यस्य रजसश्चैव तमसश्चानुपूर्वशः ।
 वृत्तयो वर्णितप्रायाः सन्निपातमथो शृणु ॥ ५ ॥
 सन्निपातस्त्वहमिति ममेत्युद्धव या मतिः ।
 व्यवहारः सन्निपाते मनोमात्रेन्द्रियासुभिः ॥ ६ ॥
 धर्मे चार्थे च कामे च यदाऽसौ परिनिष्ठितः ।
 गुणानां सन्निकर्षोऽयं श्रद्धारतिधनावहः ॥ ७ ॥
 प्रवृत्तिलक्षणां निष्ठां पुरुषो यर्हि गृहाश्रमे ।
 स्वधर्मे चानुतिष्ठेत गुणानां समितिर्हि सा ॥ ८ ॥
 पुरुषं सत्वसंपुक्तमनुमापाच्छमादिभिः ।
 कामादिभी रजोयुक्तं क्रोधाद्यैस्तमसाऽवृतम् ॥ ९ ॥
 यदा भजति मां भक्त्या निरपेक्षः स्वकर्मभिः ।
 तं सत्त्वप्रकृतिं विद्यात् पुरुषं स्त्रियमेव च ॥ १० ॥
 यदा आशिष आशास्य मां यजेत स्वकर्मभिः ।
 तं रजःप्रकृतिं विद्यात् हिंसामाशास्य तामसम् ॥ ११ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति गुणा जीवस्य नैव मे ।
 चित्तजा यैस्तु भूतानां सज्जमानो निबध्यते ॥ १२ ॥
 यदेतरी जयेत् सत्त्वं भास्वरं विशदं शिवम् ।
 तदा सुखेन युज्येत धर्मज्ञानादिभिः पुमान् ॥ १३ ॥
 यदा जयेत् तमस्तत्त्वे रजः सङ्गविदाचलम् ।
 तदा (ऽसुखेन) दुःखेन युज्येत कर्मणा यशसा श्रिया ॥ १४ ॥
 यदा जयेद् रजस्तत्त्वे तमो मूढं (मूढो) ह्ययं जनः ।
 युज्यते शाकमोहाभ्यां निद्रया हिंसयाऽऽशया ॥ १५ ॥
 यदा चित्तं प्रसीदत इन्द्रियाणां च निर्वृतिः ।
 देहेऽभयं मनोऽसङ्गं तत् सत्त्वं बिद्धि मत्पदम् ॥ १६ ॥
 विकुर्वन् क्रियया चाधीरनिवृत्तिश्च चेतसः ।
 गात्रास्वास्थ्यं मनो भ्रान्तं रज एतैर्निशामय ॥ १७ ॥
 सीदचित्तं विलीयेत चेतसो ग्रहणेऽक्षमम् ।
 मनो नष्टं तमो ग्लानिस्तमस्तदुपधारय ॥ १८ ॥
 एषमाने गुणे सत्त्वे देवानां बलमेधते ।
 असुराणां च रजसि तमस्तुद्धव रक्षसाम् ॥ १९ ॥
 सत्त्वाज्जागरणं विद्याद् रजसा स्वप्नमादिशेत् ।
 प्रस्वायं तमसा जन्तोस्तनुरीयं त्रिष्वसङ्गतम् ॥ २० ॥
 उपर्युपरि गच्छन्ति सत्त्वेनाब्रह्मणो जनाः ।
 तमसा अपोऽथ आमुख्याद् रजसाऽन्तरचारिणः ॥ २१ ॥
 सत्त्वे प्रलीनाः स्वयान्ति नरलोकं रजोल्याः ।
 तमोल्यास्तु निरयं यान्ति मामेव निर्गुणाः ॥ २२ ॥
 मदर्पणं निष्फलं वा सात्त्विकं निजकर्म तत् ।
 राजसं फलसङ्कल्पं हिंसाप्रायादि तामसम् ॥ २३ ॥

केवल्यं सात्त्विकं ज्ञानं कर्मनिष्ठं तु राजसम् ।
 प्राकृतं तामसं ज्ञानं मन्निष्ठं निर्गुणं स्मृतम् ॥ २४ ॥
 बन् तु सात्त्विको वासो ग्रामो राजस उच्यते ।
 तामसं द्यूतसदनं मन्त्रिकेतं तु निर्गुणम् ॥ २५ ॥
 सात्त्विकः कारकोऽसह्यी रागान्धो राजसः स्मृतः ।
 तामसः स्मृतिविभ्रष्टो निर्गुणो मदपाश्रयः ॥ २६ ॥
 सात्त्विक्याध्यात्मिकी श्रद्धा कर्मश्रद्धा तु राजसी ।
 तामस्यधर्मं या श्रद्धा मत्सेवायां तु निर्गुणा ॥ २७ ॥
 पथ्यं युक्तमनायस्तमाहार्यं सात्त्विकं स्मृतम् ।
 राजसं चेन्द्रियप्रेष्ठं तामसं चार्तिदाशुचि ॥ २८ ॥
 सात्त्विकं सुखमात्योत्थं विषयोत्थं तु राजसम् ।
 तामसं मोहदैन्योत्थं निर्गुणं मदपाश्रयम् ॥ २९ ॥

द्रव्यं देशः फलं कालो ज्ञानं कर्म च कारकः ।
 श्रद्धाऽवस्था कृतिर्निष्ठा त्रेगुण्याः सर्वे एव हि ॥ ३० ॥
 सर्वे गुणमया भावा पुरुषाव्यक्तनिष्ठिताः ।
 दृष्टं श्रुतमनुध्यावेद् बुध्या वा पुरुषर्षभ ॥ ३१ ॥
 एताः संसृतयः पुंसां गुणकर्मनिबन्धनाः ।
 येनेमे निर्जिताः सौम्य गुणा जीवेन चित्तजाः ।
 भक्तियोगेन मन्निष्ठो मद्भावाय प्रपद्यते ॥ ३२ ॥
 सत्त्वं चाभिजयेत् युक्तो नैरपेक्षये शान्तधीः ।
 सम्पद्यते गुणैर्मुक्तो जीवं जीवो विद्याय माम् ॥ ३३ ॥
 तस्माद् देहमिमं लब्ध्वा ज्ञानविज्ञानसम्भवम् ।
 मयैव ब्रह्मणा पूर्णो न वह्निर्नाऽन्तराश्वरेत् ॥ ३४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 मल्लक्षणमिमं कार्यं लब्ध्वा मद्धर्ममास्थितः ।
 आनन्दं परमात्मानमात्मस्यं समुपैति माम् ॥ १ ॥
 गुणमप्या जीवयोऽन्या विमुक्तो ज्ञाननिष्ठया ।
 गुणेषु मायामात्रेषु दृश्यमानेष्ववस्तुतः ।
 वर्तमानोऽपि न पुमान् युज्यतेऽवस्तुभिर्गुणैः ॥ २ ॥
 सङ्गं न कुर्यादसतां शिश्नोदरतृपां कचित् ।
 तस्यानुगतस्तमस्यन्ते पतत्यन्धानुगोऽन्धवत् ॥ ३ ॥
 ऐलः सज्जाडिमां गाथामगायत बृहच्छुभाः ।
 उर्वशीविरहान्मुहान् निर्विण्णः शोकसंयुतः ॥ ४ ॥
 त्यक्त्वाऽऽत्मानं ब्रजन्तीं तां नग्न उन्मत्तबन्धुः ।
 विलपन्नन्धगात्राय घोरे तिष्ठति शिखरः ॥ ५ ॥
 कामानतृप्तोऽनुजुषन् क्षुल्लकान् वर्षयामिनीः ।
 न वेद गणनां यान्तीमुर्वश्याऽऽकृष्टचेतनः ॥ ६ ॥
 ऐल उवाच—
 अहो मे मोहविस्तारः कामकदमलचेतसः ।
 देव्या गृहीतकण्ठस्य नापुः खण्डा अनुस्मृताः ॥ ७ ॥

नाहं वेदाभिनिर्मुक्तः सूर्येणाभ्युदितो मृषा ।
 मुपितो वर्षपूगानां बतहाहनि गतान्युत ॥ ८ ॥
 अहो मे आत्मसम्मोह येनात्मा योषिता हतः ।
 क्रीडामृगश्रद्धवर्ती नरदेवशिखामणिः ॥ ९ ॥
 सपरिच्छदमात्मानं हित्वा तृणमिवेश्वरम् ।
 यान्तीं शिष्यं चान्वगमं नग्न उन्मत्तबद्ध रुदन् ॥ १० ॥
 कुतस्तस्यानुभावः स्यात् तेज ईशित्वमेव वा ।
 योऽन्धवच्छं शिष्यं यान्तीं स्मरमवाणवित्ताडितः ॥ ११ ॥
 किं विषया किं तपसा किं त्यागेन धुतेन वा ।
 किं जिवित्तेन मीनेन स्त्रीभिर्न्यस्य मनो हतम् ॥ १२ ॥
 स्वार्थस्याकोविदं धिक् मां मूर्खं पण्डितमग्निनम् ।
 योऽहमीश्वरतां प्राप्य स्त्रीभिर्गोखरवज्रितः ॥ १३ ॥
 सेवतो वर्षपूगान्ते उर्वश्या अधरासवम् ।
 न तूत आत्मभूः कामो बहिराहुतिभिर्षया ॥ १४ ॥
 पुंश्चन्याऽपहन्तं चित्तं को न्वन्यो मोचितुं प्रभुः ।
 आत्मारामेश्वरमृते भगवन्ममोद्यजम् ॥ १५ ॥
 वोषितस्यापि देव्या मे सूक्तवाक्येन दुर्भतेः ।
 मनोगतो महामाहो नाप्यात्यजितात्मनः ॥ १६ ॥

किं न्वेतया म एकान्ते रज्ज्वां वै सर्पचेतसः ।
 द्रष्टुः स्वरूपाविदुषो योऽहं यदजितेन्द्रियः ॥ १७ ॥
 कायं मलीमसः कायो दीर्गन्धायात्मकोऽशुचिः ।
 क गुणाः सीमनस्याया ह्यध्यासोऽवियया कृतः ॥ १८ ॥
 पिनोः किं स्विन्न भार्यायाः स्वामिनोऽग्रेः भृगृध्रयोः ।
 किमात्मनः किं सुहृदामिति यो नावसीयते ॥ १९ ॥
 तस्मिन् कलेबरोऽमेध्ये तुच्छनिष्ठे विपज्जते ।
 अहो सुभद्रं सुनसं सुस्मितं च मुखं स्त्रियः ॥ २० ॥
 त्वह्मांसरुधिरस्त्रापुमेदोमज्जास्पिसंहतौ ।
 विण्मूत्रपूये रमतं कृमीणां कियदन्तरम् ॥ २१ ॥
 अपापि नो विपज्जते स्त्रीषु स्त्रैषेणु चार्यविन् ।
 विषयेन्द्रियसंयोगान्मनः क्षुभ्यति नान्यदा ॥ २२ ॥
 अहृष्टादधुताद् भावान्न भाव उपजायते ।
 अरांशुपुञ्जतः प्राणान् शाम्यति स्तिमितं मनः ॥ २३ ॥
 तस्माद् सद्गो न कर्तव्यः स्त्रीषु स्त्रैषेणु चेन्द्रियैः ।
 विदुषां चाप्यविश्रयः पद्वर्गः किमु माहशाम् ॥ २४ ॥
 श्री भगवानुवाच—
 एवं प्रगायन् नृपदेवदेवः स उर्वशीलोकमथो विहाय ।
 आत्मानमात्मन्यवगम्य मां वै उपारमज्जानविधूतमोहः ॥

ततो दुःसङ्गमुत्सृज्य सत्सु सज्जेत बुद्धिमान् ।
 सन्त एवास्य छिन्दन्ति मनोव्यासङ्गमुक्तिभिः ॥ २६ ॥
 सन्तोऽनपेक्षा मचिताः प्रशान्ताः समदर्शाः (विनिः)नाः ।
 निर्ममा निरहङ्कारा निर्दन्द्वा निःपरिग्रहाः ॥ २७ ॥
 तेषु नित्यं महाभाग महाभागेषु मत्कथाः ।
 सम्भवन्ति हिता नृणां जुषतां प्रपुनन्त्यपमम् ॥ २८ ॥
 ता ये शृण्वन्ति गायन्ति ह्यनुमोदन्ति चाहताः ।
 मत्पराः श्रद्धाधानाश्च भक्तिं बिन्दन्ति ते मयि ॥ २९ ॥
 भक्तिं लब्धवतः साधो किमन्यदवशिष्यते ।
 मय्यनन्तगुणे ब्रह्मण्यनन्दानुभवात्मनि ॥ ३० ॥
 यथोपाश्रयमाणस्य भगवन्तं विभावसुम् ।
 शीतं भयं तमो ज्येति साधुं संसेवतस्तथा ॥ ३१ ॥
 निमज्ज्योन्मज्जतां घोरे भवाब्धौ ते परायणम् ।
 सन्तो ब्रह्मविदः शान्ता नोर्द्वेदबाष्पु मज्जताम् ॥ ३२ ॥
 अन्नं हि प्राणिनां प्राणं (प्राणः) आर्त्तानां शरणं त्वहम् ।
 धर्मो धिक् नृणां प्रेत्य सन्तोऽतो विभ्यतोऽरणम् ॥ ३३ ॥
 सन्तो दिशन्ति चक्षुषि बहिरर्कः समुत्थितः ।
 देवता बान्धवाः सन्तः पिता माताऽहमेव च ॥ ३४ ॥
 चेतसेलासुतोऽप्येवमुर्बक्ष्या लोकनिःस्पृहः ।
 मुक्तसद्गो महीमेतामात्मारामश्चचार ह ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे पद्मविंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
 क्रियायोगं समाचक्ष्व भवदारापन्नं प्रभो ।
 येन त्वां ये यथाऽर्चन्ति सात्वताः सात्वतर्षभ ॥ १ ॥
 एतद् वदन्ति मुनयो मुहुर्निःश्रेयसं नृणाम् ।
 नारदो भगवान् व्यास आचार्योऽङ्गिरसः सुतः ॥ २ ॥
 निःसृतं ते मुखाम्भोजाद् यदाह भगवानजः ।
 पुत्रेभ्यो भृगुमुख्येभ्यो देव्यै च भगवान् भवः ॥ ३ ॥
 एतद् वै सर्ववर्णानामाश्रमाणां च सम्मतम् ।
 श्रेयसामुत्तमं मन्ये स्त्रीशूद्राणां च मानद ॥ ४ ॥

एतद्धि कमलपत्राक्ष कर्मबन्धविमोचनम् ।
 भक्ताय चानुरक्ताय ब्रूहि विश्वेश्वरेश्वर ॥ ५ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 न ह्यन्तोऽनन्तपारस्य कर्मकाण्डस्य चोद्धव ।
 संक्षिप्तं वर्णयिष्यामि यथावदनुपूर्वशः ॥ ६ ॥
 वैदिकस्त्रान्त्रिको मिश्र इति मे त्रिविधो मस्तः ।
 त्रयाणामीप्सितेनैव विधिना मां समाचरेत् ॥ ७ ॥
 यथा स्वनिगमेनोक्तं द्विजत्वं प्राप्य पुरुषः ।
 यथा यजेत मां भक्त्या श्रद्धया तं निबोध मे ॥ ८ ॥

अर्चायां स्थण्डिलेऽग्री वा सूर्येऽप्सु हृदि वा द्विजे ।
 द्रव्येण भक्तियुक्तोऽर्चेत् स्वगुरुं माममायया ॥ ९ ॥
 पूर्वं स्नानं प्रकुर्वीत धीतदन्तोऽङ्गशुद्धये ।
 उभयैरपि च स्नानं मन्त्रैर्मृद्वहणादिभिः ॥ १० ॥
 सन्ध्योपास्त्यादिकर्माणि वेदतन्त्रोदितानि मे ।
 पूजां तैः कल्पयेत् सम्यक् सङ्कल्पः कर्मपावनः ॥ ११ ॥
 शैली दारुमयी लोही लेप्या लेख्या च सैकती ।
 मनामयी मणिमयी प्रतिमाऽष्टविधा स्मृता ॥ १२ ॥
 चलाचलंते द्विविधा प्रतिष्ठा(प्रतिमा) जीयमन्दिरम् ।
 उद्गासावाहने न स्तः स्थिराणामुद्गाचार्वने ॥ १३ ॥
 अस्थिरायां विकल्पः स्यात् स्थण्डिले तु भवेद् द्रवम् ।
 स्तूपनं तु बिलेप्यायामन्यत्र परिमार्जनम् ॥ १४ ॥
 द्रव्यैः प्रसिद्धैर्मयागः प्रतिमादिष्वमायिनः(मायया) ।
 भक्त्या चैव यथालब्धैर्हृदि भावेन चैव हि ॥ १५ ॥
 स्नानालङ्करणं श्रेष्ठमर्चायामेव तूद्वह(मेतदुद्वह) ।
 स्थण्डिले तत्त्वविन्यासो बह्वावान्यप्रुतं हविः ॥ १६ ॥
 सूर्ये चाभ्यर्हणं(चार्यार्हणं) श्रेष्ठं(श्रेष्ठं) सलिले सलिलादिभिः ।
 श्रद्धयापहतं श्रेष्ठं भक्तेन मम वार्षपि ।
 गन्धो धूपः सुमनसो दीपोऽन्नायं च किं पुनः ॥ १७ ॥
 शुचिः सम्भृतसम्भारः प्राग्दर्भैः कल्पितासनः ।
 आसीनः प्रागुदवाऽर्चैर्दार्चायां त्वय सम्मुखः ॥ १८ ॥
 कृतन्यासो मदाचां च पाणिनाऽभिमृजेद् बुधः ।
 कलशं शोधणीयं च यथावदुपसादयेद् ॥ १९ ॥
 तदद्भिर्देवयजनं द्रव्याण्यात्मानमेव च ।
 श्रोत्र्य पात्राणि त्रीण्यद्भिस्तैस्तैर्द्रव्यैश्च सादयेत् ॥ २० ॥
 पाद्याध्याचमनीयार्थं त्रीणि पात्राणि देशिकः ।
 हृदा शीर्ष्णाऽथ शिखया गायत्र्या वाऽभिमन्त्रयेत् ॥ २१ ॥
 पिण्डे वाच्यशिसंशुद्धे हृत्पद्मस्यां परां मम ।
 अर्णवीं जीवकलां ध्यायेन्नादान्ते सिद्धभाविताम् ॥ २२ ॥
 तयाऽऽत्मभूतया पिण्डे व्याप्ते सम्यक् तन्मयः ।
 आवाहाचार्यविषु स्थाप्य न्यस्ताङ्गं मां प्रपूजयेत् ॥ २३ ॥

पायोपस्पर्शानार्प्यादीनुपचारान् प्रकल्पयेत् ।
 धर्मादिभिश्च नवभिः कल्पयित्वाऽऽसनं मम ॥ २४ ॥
 पद्ममष्टदलं तत्र कर्णिकाकेसरोन्मलम् ।
 उभाभ्यां वेदतन्त्राभ्यां मह्यं तूभयसिद्धये ॥ २५ ॥
 सुदर्शनं पाद्यजन्यं गदासीपुधनुर्हलान् ।
 मुसलं कौस्तुभं मालां श्रीवत्सं चानुपूजयेत् ॥ २६ ॥
 नन्दं सुनन्दं गरुडं प्रचण्डं चण्डमेव च ।
 महाबलं बलं चैव कुमुदं कुमुदक्षणम् ॥ २७ ॥
 दुर्गां विनायकं व्यासं विष्वक्सेनं गुरुन् सुरान् ।
 स्ये स्ये स्थाने त्वभिमुखान् पूजयेत् शोधणादिभिः ॥ २८ ॥
 चन्दनोशीरकर्पूरकुङ्कुमागुरुवासितैः ।
 सलिलैः स्नापयेन्मन्त्रैर्नित्यदा विभवे सति ॥ २९ ॥
 स्वस्य धर्मानुवाकेन महापुरुषविषया ।
 पौरुषेणापि सूक्तेन धामनीरजनादिभिः ॥ ३० ॥
 वस्तोपवीताभरणपत्रमृग्यन्धलेपनैः ।
 अलङ्कुर्वीत सप्रेम मद्रक्तो मां यथोचितैः ॥ ३१ ॥
 पायमाचमनीयं च गन्धं सुमनसोन्मलम् ।
 धूपदीपोपहार्याणि दद्यान्मे श्रद्धयाऽर्चकः ॥ ३२ ॥
 गुडपायससर्पीपि शङ्कुल्यापूपमोदकान् ।
 संपावं दधिसूपांश्च नैवेद्यं सति कल्पयेत् ॥ ३३ ॥
 अभ्यङ्गोन्मन्यदनादशदन्तधावाभिषेचनम् ।
 अन्नादि(यं) नृत्यगीतादि पर्यणि स्युस्तथाऽन्वहम् ॥ ३४ ॥
 विधिना बिहिते कुण्डे मेखलावर्तदेदिभिः ।
 अग्निमाधाय परितः समूहेत् पाणिनोदितम् ॥ ३५ ॥
 परिस्तीर्याथ पर्युद्धेदन्वाधाय यथाविधि ।
 शोधणीयानि द्रव्याणि शोद्याग्रावावहेत माम् ॥ ३६ ॥
 तप्तजाम्बूनद्वरुणं शङ्खचक्रगदाम्बुजैः ।
 लसच्चतुर्भुजं शान्तं पद्मकिञ्जल्कावाससम् ॥ ३७ ॥
 स्फुरत्किरीटकटकटिसूत्रवराङ्गदम् ।
 श्रीवत्सवक्षसं आजन्तौस्तुभं वनमालिनम् ॥ ३८ ॥

ध्यायन्नभ्यर्च्य दारुणि हविषाऽभियुतानि च ।
 प्रास्याज्यभागावाधार्थं दत्त्वा चाज्यभृतं हविः ॥ ३९ ॥
 जुहुयान्मूलमन्त्रेण षोडशार्चाधिपानतः ।
 धर्मादिभ्यो यथान्यायं मन्त्रैः स्विष्टकृतं बुधः ॥ ४० ॥
 अभ्यर्च्यार्तिं (अभ्यर्चायां) नमस्कृत्य पार्षदेभ्यो वलिं हरेत् ।
 मूलमन्त्रं जपेद् ब्रह्म स्मरन् नारायणात्मकम् ॥ ४१ ॥
 दत्त्वाऽऽचमनमुच्छेपं विष्वक्सेनाय कल्पयेत् ।
 मुखवासं सुरभिम् ताम्बूलायमधार्येत् ॥ ४२ ॥
 उषगायन् गृणन् नृत्यन् कर्माण्यभिनयन् मम ।
 मत्कथाः श्रावयन् शृण्वन् मुहूर्तक्षणको भवेत् ॥ ४३ ॥
 स्तवैः(सर्वैः)रुचावचैः श्रीतैः (स्तोत्रैः) पीराणैः प्राकृतेरपि ।
 स्तुत्वा प्रसीद भगवन्निति बन्देत् दण्डवत् ॥ ४४ ॥
 शिरो मत्पादयोः कृत्वा बाहुभ्यां च परस्परम् ।
 प्रपन्नं पाहि मामीश भीतं मृत्युग्रहाणंवात् ॥ ४५ ॥
 ततः शेषां मया दत्तां शिरस्याधाय सादरम् ।
 उद्गासपेषेदुद्गास्यं ज्योतिर्ज्योतिषि तत् पुनः ॥ ४६ ॥

अर्चादिषु यथा यत्र श्रद्धा मां तत्र चार्चयेत् ।
 सर्वभूतेष्व्यात्मनि च सर्वात्माऽहमवस्थितः ॥ ४७ ॥
 एवं क्रियायांगपथैः पुमान् वेदिकतान्त्रिकैः ।
 अर्चानुभावतः सिद्धिं मत्तो विन्दन्त्वभिप्सिताम् ॥ ४८ ॥
 मदर्चा सम्प्रतिष्टाप्य मन्दिरं कारयेद् दृढम् ।
 पुष्पोद्यानानि रम्याणि पूजां तत्रोत्सवाधिताम् ॥ ४९ ॥
 पूजादीनां प्रवाहार्थं महापर्वसु चान्वहम् ।
 क्षेत्रापणपुरोग्रामान् दत्त्वा मत्सार्ष्टितामियात् ॥ ५० ॥
 प्रतिष्ठया सार्वभौमं सद्गुणानुभूतव्रजम् ।
 पूजादिना ब्रह्मलोकं त्रिभिर्मत्साम्यतामियात् ॥ ५१ ॥
 मामेव नैरपेक्ष्येण भक्तियोगेन विन्दति ।
 स भक्तियोगं लभते एवं यः पूजयेत् माम् ॥ ५२ ॥
 यः स्वदत्तां परैर्दत्तां हरेत् सुरविप्रयोः ।
 वृत्तिं स जायते विद्भुग् वर्णानामपुतायुतम् ॥ ५३ ॥
 कर्तुंश्च सारपेहेतोरनुमोदितुयेव च ।
 कर्मणां भागिनः प्रेत्य भूयो भूयसि तत् फलम् ॥ ५४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 परस्वभावकर्माणि न प्रशंसन् गह्रयेत् ।
 विश्वमेकात्मकं पश्यन् प्रकृत्या पुरुषेण च ॥ १ ॥
 परस्वभावकर्माणि यः प्रशंसति निन्दति ।
 स आशु भ्रंशते स्थानादसत्याभिनवेशतः ॥ २ ॥
 तैजसे निद्रयाऽऽपन्ने पिण्डस्थो नष्टचेतनः ।
 भाषां प्राप्नोति मृत्युं वा तद्धि नानार्थदं मनः ॥ ३ ॥
 किं भद्रं किमभद्रं वा द्वैतस्यावस्तुनः कियत् ।
 बाधोदितं तदनृतं मनसा ध्यातमेव च ॥ ४ ॥
 छापाप्रत्युदकाभासा हसन्तोऽप्यर्थकारिणः ।
 एवं देहादयो भावा यच्छन्त्यामृत्युतो भयम् ॥ ५ ॥
 आत्मैव तदिदं विश्वं सृज्यते सृजति प्रभुः ।
 त्रापते त्राति विश्वात्मा हियते हरतीश्वरः ॥ ६ ॥

तस्मान्न ह्यात्मनोऽमुष्मादन्यो भावो निरूपितः ।
 अनिरूपितेयं त्रिविधा निर्मूला मतिरात्मनि ॥ ७ ॥
 इदं गुणमयं विद्धि त्रिविधं मायया कृतम् ॥ ८ ॥
 एतद् विद्वान् मदुदितं ज्ञानविज्ञाननैपुणः ।
 न निन्दति न च स्तौति लोके चरति सूर्यवत् ॥ ९ ॥
 प्रत्यक्षेणानुमानेन निगमेनात्मसंविदा ।
 आयन्तवदसज्ज्ञात्वा निःसङ्गो बिभरेदिह ॥ १० ॥
 उद्भव उवाच—
 नैवात्मनो न देहस्य संसृतिर्द्रष्टृदृश्ययोः ।
 अनात्मस्वदेशोरीश कस्येयमुपलभ्यते ॥ ११ ॥
 आत्माऽव्ययोऽगुणः शुद्धः स्वयंज्योतिरनावृतः ।
 अग्निवद् दारुवदपि देहः कस्येति संसृतिः ॥ १२ ॥

श्रीभगवानुवाच—

यावद् देहेन्द्रियप्राणैरात्मनः सन्निकर्षणम् ।

संसारः फलवांस्तावदपार्थोऽप्यविवेकिनः ॥ १३ ॥

अर्धोऽप्यविद्यमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।

ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्पागमो यथा ॥ १४ ॥

यथा ह्यप्रतिबुद्धस्य प्रत्यापो बहन्धर्कृत् ।

स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्प(ल्प)ते ॥ १५ ॥

शोकहर्षभयक्रोधलोभमोहस्पृहादयः ।

अहङ्कारस्य दृश्यन्ते जन्ममृत्युश्च नात्मनः ॥ १६ ॥

देहेन्द्रियप्राणमनोभिमानो

जीवोऽन्तरात्मा गुणकर्मभूतः ।

सूत्रं महानित्यरूपेह गीतः

संसार आधावति कालतन्त्रः ॥ १७ ॥

अमूलमेतद् बहुरूपरूपं

मनोवचःप्राणशरीरकर्म ।

ज्ञानासिनोपासनया शितेन

च्छिच्छ्वा मुनिर्वा विचरत्यतृणः ॥ १८ ॥

ज्ञानं विवेको निगमस्तपश्च

प्रत्यक्षमैतिह्यमथानुमानम् ।

आद्यन्तयोरस्य यदेव केवलं

कालश्च हेतुश्च तदेव मध्ये ॥ १९ ॥

यथा हिरण्यं स्वकृतं पुरस्तात्

पश्चाच्च सर्वस्य हिरण्यमयस्य ।

तदेव मध्ये व्यवहार्यमाणं

नानापदेशैरहमस्य तद्वत् ॥ २० ॥

विज्ञानमेतत् त्रिपदस्थमहं

गुणत्रयं कारणकार्यकर्तृ ।

समन्वयेन व्यतिरेकतश्च

येनैव तुर्येण तदेव सत्यम् ॥ २१ ॥

न यत् पुरस्तादुत यत् पश्चात्

मध्ये च तत्तत्र व्यपदेशमात्रम् ।

भूतं प्रसिद्धं च परेण वयत्

तदेव सत् स्यादिति मे मनीषा ॥ २२ ॥

अविद्यमानोऽप्यवभासते यो

वैकारिको राजससर्ग एषः ।

ब्रह्म स्वयंज्योतिरतो विभाति

ब्रह्मेन्द्रियार्थात्मविकारचित्रम् ॥ २३ ॥

एवं स्फुटं ब्रह्म विविच्य हेतुभिः

परापवादेन विवेकबुद्ध्या ।

छित्त्वाऽऽत्मसन्देहमुपारमेत

स्वानन्दतुष्टोऽसिलकामुकेभ्यः ॥ २४ ॥

नात्मा वपुः पार्थिवमिन्द्रियाणि

देवा ह्यसर्वापुजलं हुताशः ।

मनोऽन्नमात्रं पिपणा च सत्य-

महद्भूतिः स्वं कृतिरर्धसाम्यम् ॥ २५ ॥

समाहितैः कः करणैर्गुणात्मभि-

र्गुणो भवेत् तत्तुविविक्तधाप्रः ।

विशिष्यमाणैरुत किं नु दूषणं

एनैरुपेतेर्विगते रवेः किम् ॥ २६ ॥

यथा नभो वाय्वनलाम्भुगुणै-

रंतागतैर्वा त्रिगुणैर्न सज्जते ।

तथाऽक्षरं सत्त्वरजस्तमोमले-

रसज्ञतं संसृतिहेतुभिः परम् ॥ २७ ॥

तथापि सङ्गः परिवर्जनीयो

गुणेषु मायारचितेषु तावत् ।

मद्भक्तियोगेन हरेन यावत्

रजो निरस्येत तमःकषायम् ॥ २८ ॥

यथाऽम्योऽसाधुविकिन्तिनो नृणां

पुनः पुनः सन्तुदति प्ररोहन् ।

एवं मनोऽपक्वकषायकर्म

कुयोगिनं विद्धचति सर्वसङ्गम् ॥ २९ ॥

कुयोगिनो ये विहता ह्यन्तरायैः

मनुष्यभूतैस्त्रिदशोपसृष्टैः ।

ते प्राक्तननाभ्यासबलेन भूयो

युजन्ति योगं न तु कर्मतन्त्रम् ॥ ३० ॥

करोति कर्म क्रियते च जन्तुः
 केनाप्यसौ चोदित आनिपातात् ।
 न तत्र विद्वान् प्रकृ(तौ)तिस्थितोऽपि
 निवृत्ततृष्णः स्वसुखानुभूत्या ॥ ३१ ॥
 तिष्ठन्तमासीनमुत व्रजन्तं
 शयानमुद्यन्तमदन्तमन्नम् ।
 स्वभावमन्यत् किमपीहमान-
 मात्मानमात्मस्थमतिर्न वेद ॥ ३२ ॥
 यदि स्म पश्यत्यसदिन्द्रियार्थं
 नानानुमानेन विरुद्धमन्यत् ।
 न मन्यते वस्तुतया मनीषी
 स्वप्नं यथोत्पाय तिरोदधानम् ॥ ३३ ॥
 पूर्वं गृहीतं गुणकर्मचित्र-
 मज्ञानमात्मन्यविशिक्तमङ्ग ।
 निवर्तते तत् पुनरीक्षयैव
 न गृह्यते नापि विसृज्य आत्मा ॥ ३४ ॥
 यथा हि भानोरुदयो नृचक्षुषां
 तमो निहन्त्यात्र च (तु)संविधत्ते ।
 एवं समीक्षा निपुणा सती मे
 हन्यात् तमिच्छं पुरुषस्य बुद्धेः ॥ ३५ ॥
 एष स्वयंज्योतिरजोऽग्रमेयो
 महानुभूतिः सकलानुभूतिः ।

एकोऽद्वितीयो वचसां विरामो
 येनेरिता वाग्रचनाश्रन्ति ॥ ३६ ॥
 एतावानात्मसंमोहो यद् विकल्पस्तु केवले ।
 आत्माऽमृते स्वमात्मानमचलं यत्र पश्यति ॥ ३७ ॥
 यन्मात्राकृतिभिर्ग्राह्यं पञ्चवर्णमवाधितम् ।
 व्यर्थं नाप्यर्थवादोऽयं द्वयं बिन्दन्ति सूरयः ॥ ३८ ॥
 योगिनो एकयोगस्य युञ्जतः काल उत्थितैः ।
 उपसर्गैर्विहन्त्येत तत्राप्यं विहितो विधिः ॥ ३९ ॥
 योगधारणया कांश्चिदासनैर्धारणान्वितैः ।
 तपोमन्त्रीषधैः कांश्चिदुपसर्गान् विनिर्देहेत् ॥ ४० ॥
 कांश्चिन्ममानुध्यानेन नामसङ्कीर्तनादिभिः ।
 योगेश्वरानुवृत्त्या वा हन्यादशुभदान् शुभैः ॥ ४१ ॥
 केचिद् देहमिमं धार्य सुकल्पं (सुकल्पं) वयसि स्थितम् ।
 विधाय विविधोपायैरथ युञ्जन्ति सिद्धये ॥ ४२ ॥
 इह वर्षशताशीत्या तदायासो ह्यपार्थकः ।
 अन्तवत्त्वाच्छरीरस्य फलस्येव वनस्पतेः ॥ ४३ ॥
 योगं निपेवतो नित्यं कायश्चेत् कल्प(त्य)तामियात् ।
 तच्छ्रद्धायात्र मतिमान् योगमुत्सृज्य मत्परः ॥ ४४ ॥
 योगचर्यामिमं योगी विचरन् मदपाश्रयः ।
 नान्तरायैर्विहन्त्येत निःस्पृहः स्वसुखानुभूः ॥ ४५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे अष्टविंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

उद्धव उवाच-

सुदुश्चरामिमां मन्ये योगचर्यामनात्म(ना)नः ।
 यथाऽञ्जसा पुमान् सिध्येत् तन्मे ब्रह्मञ्जसाऽञ्च्यत ॥ १ ॥
 प्रायशः पुण्डरीकाक्ष युञ्जतो योगिनो मनः ।
 विषीदत्यसमाधानान्मौनसंयमकशितम् ॥ २ ॥
 अपो त आनन्ददुषं पदाम्बुजं
 हंसाः श्रेयैरन्नरविन्दलोचन ।
 सुखं(तु) च विश्वेश्वर योगकर्मभिः
 त्वन्माययाऽमी विहता न मानिनः ॥ ३ ॥

किं चित्रमञ्च्यत तवैतदशेषबन्धो-
 दांसेष्वनन्यशरणेषु यदात्मदस्त्वम् ।
 योऽरोचयश्च पशुषुः स्वयमीश्वराणां
 श्रीमत्किरीटमणिपट्टितपादपीठः ॥ ४ ॥
 तं त्व्याऽखिलात्मदयितेश्वरमाधितानां
 सर्वायं सुकृतविद् विसृजेत को नु ।
 को वा भजेत् किमपि बिस्मृतचित्तवृत्तिः
 किं वा न वेद तव पादरजोऽमृतात्माः ॥ ५ ॥

नैवोपयान्त्यपचितिं कथयस्तवेष्टा
 ब्रह्मायुषाऽपि (ब्रह्मादयोऽपि) नतमूर्द्धं सदा स्मरन्तः ।
 योऽन्तर्बहिस्तनुभूतामशुभं बिभुत्व-
 न्नाचार्यधैत्यवपुषा स्वगतिं व्यनक्षि ॥ ६ ॥
 श्री शुक उवाच-
 इत्युद्धर्धेनात्यनुरक्तचेतसा
 पृष्टां जगत्क्रीडनकः स्वशक्तिभिः ।
 गृहीतमूर्तित्रय ईश्वरेश्वरो
 जगदा संप्रभं मनोहरस्मितः ॥ ७ ॥
 श्रीभगवानुवाच-
 हन्त ते वर्णयिष्यामि मम धर्मान् सुमङ्गलान् ।
 यान् शुद्धानाचरन् मर्त्यो मृत्युं जपति दुर्जयम् ॥ ८ ॥
 कुर्यात् सर्वाणि कर्माणि मदर्थं शनैः स्मरन् ।
 मय्यर्पितमनश्चित्तो मज्जमात्ममनोरतिः ॥ ९ ॥
 देशान् पुण्यान् संश्रयेत् मद्भक्तैः साधुभिः श्रितान् ।
 देवासुरमनुष्येषु मद्भक्ताचरितानि च ॥ १० ॥
 पृथक् सत्रेण वा यदां मम यात्रामहोत्सवम् ।
 कार्येनृत्तगीतार्थमहाराजविभूतिभिः ॥ ११ ॥
 मामेव सर्वभूतेषु बहिरन्तरवस्थितम् ।
 ईशे(यत्रे)तात्मनि चात्मानं यथा स्वममलाशयः ॥ १२ ॥
 इति सर्वाणि भूतानि मद्भावेन महायुते ।
 सभाजयेन्मन्यमानो ज्ञानं केवलमाश्रयन् ॥ १३ ॥
 ब्राह्मणे पुत्सकं स्तनं ब्रह्मण्यकं स्फुलिङ्गकं ।
 अङ्कुरे क्लृप्ते चैव समदृक् पण्डितो मतः ॥ १४ ॥
 नरेष्वभीष्टं मद्भावः पुंसो भावयतोऽचिरात् ।
 स्याद्वा माया तिरस्कारं साहंकराऽपि याति हि ॥ १५ ॥
 विसृज्य स्वयमात्मस्थां दृश्यब्रीडां च देहिकीम् ।
 प्रणमंद् दण्डवद् भूमावाधवण्डालगोस्तरम् ॥ १६ ॥
 यावत् सर्वेषु भूतेषु मद्भावो नोपपुज्यते ।
 तावदेवमुपासीत बाह्वनःकायवृत्तिभिः ॥ १७ ॥
 सर्वं ब्रह्मात्मकं तस्य विद्ययाऽऽत्ममनीषया ।
 परिपश्यन्ति च परं परमात्मानमच्युतम् ॥ १८ ॥

अयं हि सर्वकल्याणानां सप्रीचीनो मतो मम ।
 मद्भावः सर्वभूतेषु मनोवाकायकर्मभिः ॥ १९ ॥
 नह्यङ्गोपक्रमे ध्वंसो न धूसस्योद्भाष्यपि ।
 मया व्यवसितं सम्यक् निर्गुणत्वादानाशिषः ॥ २० ॥
 यो योऽपरो मनोधर्मः कल्पतं निष्कलाय ते ।
 तदायासो निरर्थः स्यान्नयादेरिव सत्तम ॥ २१ ॥
 एषा बुद्धिमतां बुद्धिर्मनीषा च मनीषिणाम् ।
 यत् सत्यमनृतेनेह मर्त्येनाश्रितं माऽमृतम् ॥ २२ ॥
 एष तेऽभिहितः कृत्स्नो ब्रह्मवादस्य सङ्ग्रहः ।
 समासव्यासविधित्वा देवानामपि दुर्गमः ॥ २३ ॥
 अभीष्टाशान्ते गदितं ज्ञानं विस्मययुक्तिमतम् ।
 एतद् विज्ञाय मुच्येत पुरुषो नष्टसंशयः ॥ २४ ॥
 सुविविक्तं तव प्रश्नं मयोक्तमपि धारयन् ।
 सनातनं ब्रह्म गुह्यं परब्रह्माधिगच्छति ॥ २५ ॥
 य एतन्मम भक्तेषु सम्प्रदायात् सुपुष्कलम् ।
 तस्याहं ब्रह्मदायस्य ददास्यात्मानमात्मना ॥ २६ ॥
 य एतत् समधीयीत पवित्रं परमं शुचि ।
 स पूयताहरहर्मा ज्ञानदीपेन दर्शयन् ॥ २७ ॥
 य एतच्छुद्धया नित्यमव्यग्रं शृणुषान्नरः ।
 मयि भक्तिं परां कुर्वन् कर्मभिर्न स बध्यते ॥ २८ ॥
 अप्युद्धव त्वया ब्रह्म सखे समुपधारितम् (समवधारितम्) ।
 अपि ते विग्नो मोहः शोकधासी मनोभवः ॥ २९ ॥
 नैतत् त्वया दाम्बिकाय नास्तिकाय शठाय च ।
 अशुभूपोरभक्ताय दुर्विनीताय दीपताम् ॥ ३० ॥
 एतेर्दोषैर्विहीनाय ब्रह्मण्याय त्रियाय च ।
 साधवे शुचये ब्रूयाद् भक्तिः स्याच्छूद्रोपापिताम् ॥ ३१ ॥
 नैतद् विज्ञाय जिज्ञासोर्ज्ञानव्यवशेष्यते ।
 पीत्वा पीयूषममृतं पातव्यं नावशिष्यते ॥ ३२ ॥
 ज्ञाने कर्मणि योगे च वार्तायां दण्डधारणे ।
 यावानर्थो नृणां तात तवान् मोहभनुर्विधः ॥ ३३ ॥

मर्त्यो यदा त्यक्तसमस्तकर्मा
निवेशितात्मा विचिकीर्षितो मे ।
तदाऽमृतत्वं प्रतिपद्यमानो
मयाऽऽत्मभूयाय च कल्पतेऽसौ ॥ ३४ ॥

श्री शुक उवाच—
स एवमादर्शितयोगमार्गं
स्तदोत्तमश्लोकवचो निशम्य ।
बद्धाञ्जलिः प्रीत्युपकृद्धकण्ठो
न किञ्चिद्बुधेऽधुपरिभ्रुताक्षः ॥ ३५ ॥

विष्टभ्य चित्तं प्रणयेन पूर्णं
धैर्येण राजन् बहुमन्यमानः ।
कृताञ्जलिः प्राह यदुप्रवीरं
शीर्ष्णां स्पृशंस्तच्चरणारविन्दम् ॥ ३६ ॥

उद्धव उवाच—
विद्रावितो मोहमयोऽन्धकारो
य आश्रितो मे तव सन्निधानात् ।
विभावसोः किञ्चु समीपगस्य
शीतं तमोऽग्निप्रभवत्यजाय ॥ ३७ ॥

प्रवर्धिता मे भवताऽनुकम्पिता
दत्तो हि विज्ञानमयः प्रदीपः ।
हित्वा कृतज्ञस्तव पादमूलं
कोऽङ्गः समीपाच्छरणं त्वदन्यम् ॥ ३८ ॥

वृक्षश्च मे सुदृढः स्नेहपाशो
(वृक्षश्च रूढः स्नेहपाशो मदीयः)
दाशार्हवृष्ण्यन्धकसात्वतेषु ।
प्रसारितः सृष्टिविबुद्धे त्वया
स्वमायया ह्यात्मसुबोधहेतिना ॥ ३९ ॥

नमोऽस्तु ते महायोगिन् प्रपन्नमनुशाधि माम् ।
यथा त्वचरणाभ्योने रतिः स्यादनपायिनी ॥ ४० ॥

श्रीभगवानुवाच—
गच्छोद्धव मयाऽऽदिष्टो वदर्याख्यं मदाश्रमम् ।
तत्र मत्पादतीर्थैः स्नानोपस्पर्शनैः शुचिः ॥ ४१ ॥

ईक्षयाऽलकनन्दाया विभूताशेषकल्मषः ।
वसानो बल्कलान्यद्ग्नं बन्धमुक्त्वा सुखनिःस्पृहः ॥ ४२ ॥

तितिक्षुर्द्वन्द्वमात्राणां सुशीलः संयतेन्द्रियः ।
शान्तः समाहितधिया ज्ञानविज्ञानसंयुतः ॥ ४३ ॥

मत्तोऽनुशिक्षितं यत्ने विविक्तमनुभावयन् ।
मय्यावेशितवाक्चित्तो मद्गर्भनिरतो भव ॥ ४४ ॥

अतिक्रम्य गतीस्तिस्रो मामेप्यसि ततः परम् ॥ ४५ ॥

श्रीशुक उवाच—
स एवमुक्तो हरिमेधसोद्धवः
प्रदक्षिणं तं परिवृत्य पादयोः ।
शिरो निधायाधुकलाभिरार्द्रपीः
सिञ्चन् पदद्वन्द्वमथोऽनुचक्रमे (थो न चक्रमे) ॥ ४६ ॥

सुदुस्त्यजस्नेहवियोगकातरो
न शङ्कुबन्तं परिहर्तुमातुरः ।
कृच्छ्रं ययौ मूर्धनि भर्तृपादुके
बिभ्रन्नमस्कृत्य ययौ पुनःपुनः ॥ ४७ ॥

ततस्तमन्तर्हृदि सन्निवेश्य
गतो महाभागवतो विशालाम् ।
यथोपदिष्टं जगदेकबन्धुना
तपः समास्थाय हरेरगाद् गतिम् ॥ ४८ ॥

यदे(य एत)तदानन्दसमुद्रसम्भूतं
ज्ञानाभूतं भागवताय भाषितम् ।
कृष्णेन योगेश्वरसेविताङ्गिणा
सच्छ्रद्धयाऽऽसेव्यं जगद् विमुच्यते ॥ ४९ ॥

भवभयमपहन्तुं ज्ञानविज्ञानसारं
निगमकुमुददम्भं भृङ्गचद् वेद्यसारम् ।
अमृतमुदधिकल्पं पाययन् भृत्यवर्गान्
पुरुषकथभमायं विष्णुसंज्ञं नतोऽस्मि ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

रात्रौवाच-

ततो महाभागवन् उद्धवे वदतीं गतं ।

द्वारवत्यां किमकरोद् भगवान् भूतभावनः ॥ १ ॥

ब्रह्मशापोपसंमुष्टे स्त्वकुले यादवर्षभः ।

प्रेयसीं सर्वनेत्राणां तनुं स कपमत्यजत् ॥ २ ॥

प्रत्याक्रुष्टुं नयनमवला यत्र लग्नं (मग्नं) न शेकुः

कर्णाविष्टं न सरति यशो यत् सतामात्मलग्नम् ।

यच्छ्रीवाचं (कथं) जनयति रतिं कोऽनुमानः कवीनां

दृष्ट्वा जिष्णोर्मुषि रथगतं यच्च तत्साम्यमीयुः ॥ ३ ॥

श्रीशुक उवाच-

दिवि भुव्यन्तरिक्षे च महोत्पातान् समुत्पितान् ।

दृष्ट्वाऽऽसीनान् सुपमायां कृष्णः ग्राह यदूनिदम् ॥ ४ ॥

श्रीभगवानुवाच-

एते घोरा महोत्पाता द्वावत्यां यमकेतवः (नाशहेतवः) ।

मुहूर्तमपि न स्थेयमत्र वो यदुपद्रवाः ॥ ५ ॥

स्रियो वालाश्च वृद्धाश्च शङ्कोद्धारं व्रजन्वितः ।

वयं प्रभासं यास्यामो यत्र प्रत्यक् सरस्वती ॥ ६ ॥

तत्राभिषिच्य शुचय उपाप्य सुसमाहिताः ।

देवताः पूजयिष्याम स्नपनालेपनार्हणैः ॥ ७ ॥

ब्राह्मणांस्तु महाभागान् कृतस्वस्त्ययना वयम् ।

गोभूहिरण्यवासाभिरांजाश्वरथवेदमभिः ॥ ८ ॥

विधिरेष हरिष्टो महालायनमुत्तमम् ।

देवद्विजगवां पूजा भूतेषु परमा दया ॥ ९ ॥

इति सर्वे समकार्ष्यं यदुवृद्धा मधुद्विपः ।

तथेति नीभिरुत्तीर्य प्रभासं प्रययू रथैः ॥ १० ॥

तस्मिन् भगवताऽदिष्टं यदुदेवेन यादवाः ।

चक्रुः परमया भक्त्या सर्वश्रेयोपशृङ्खितम् ॥ ११ ॥

ततस्तस्मिन् महापानं षण्मरियकं मधु ।

दिष्टविश्रंशितधियो यादवा नष्टमहलाः ॥ १२ ॥

महापानाभिमत्तानां वीराणां हस्तचेतसाम् ।

कृष्णमायाविमूढानां सहर्षः सुमहानभूत् ॥ १३ ॥

युयुधुः क्रोधसंरब्धा वेलामायाततायिनः ।

धनुर्भिगमिभिर्मद्विगंदाभिस्तोमरर्षिभिः ॥ १४ ॥

एतत्पताकैः रथकुञ्जरावर्भिः

स्ररोष्ट्रभिर्महिषैर्वैरैरपि ।

मिथः समेत्याधतैः सु(श्व)दुर्मदा

न्यहञ्छरैर्ददिरिव द्विषा वने ॥ १५ ॥

प्रचुम्भसाम्बो युषिरूढमत्सरो

अक्रूरभोजवनिरुद्धसात्यकी ।

सुभद्रसङ्ग्रामजितो सुचारुगदी

सुमित्रासुररथी समीपतुः ॥ १६ ॥

अन्ये च ये वै निशोऽनुमुकादयः

सहस्रजिच्छत्रजिज्ञानुमुखाः ।

अन्योन्यमासाद्य मदान्धकारिता

जघ्मुर्मुकुन्देन विमोहिता भृशम् ॥ १७ ॥

दाशार्हवृष्ण्यन्धकभोजसात्वता

अध्वर्युदा मापुरशूरसेनाः ।

विसर्जनाः कुरुरा कुन्तयश्च

मिथस्तु जघ्नुः सुविसृज्य सौहृदम् ॥ १८ ॥

पुत्रास्त्वयुध्यन् पितृभिर्भ्रातृभिश्च

स्वस्त्रीयदीहितपितृव्यमातुलैः ।

मित्राणि मित्रैः सुहृदः सुहृद्भि-

र्ज्ञातींस्त्वहन् ज्ञातय एव मूढाः ॥ १९ ॥

शरेषु हीयमानेषु भज्यमानेषु धन्वसु ।

शस्तेषु क्षीयमाणेषु मुष्टिभिर्जहुरेकाः ॥ २० ॥

ता बद्धकल्पा अभयन् परिषा मुष्टिना हताः ।

जघ्नुर्दिपस्ते कृष्णेन वार्यमाणान्स्तु तं च ते ॥ २१ ॥

प्रत्यनीकं मन्यमाना बलभद्रं च मोहिताः ।

हन्तुं कृतधियो राजन्नापन्ना आततायिनः ॥ २२ ॥

अथ तावपि संकुञ्जानुघम्य कुरुनन्दन ।

एरकामुष्टिपरिधेश्वरन्तो जघ्नतुर्गुण्डिन ॥ २३ ॥

ब्रह्मशापोपसृष्टानां कृष्णमायावृतात्मनाम् ।

स्पृष्टाक्षोभैः क्षयं निन्ये वैषणोऽक्षिर्यथा वनम् ॥ २४ ॥

एवं सर्वेषु नष्टेषु कुलेषु स्वेषु केशवः ।
 उत्तारितो भुवोभार इति मेनेऽवशेषितः ॥ २५ ॥

रामः समुद्रवेलायां योगमास्थाय पौरुषम् ।
 तत्पजे योगमाविश्य संयोज्यात्मानमात्मनि ॥ २६ ॥

रामनिर्वाणमालोक्य भगवान् देवकीसुतः ।
 निपसाद धरोपस्थे तूष्णीमासाय पिप्पलम् ॥ २७ ॥

विभ्रचतुर्भुजं रूपं भ्राजिष्णुप्रभया स्वया ।
 दिशो वितिमिराः कुर्वन् विभूम इव पावकः ॥ २८ ॥

श्रीवत्साङ्गं घनश्यामं तप्तहाटकवर्चसम् ।
 कौशेयाम्बरयुग्मेन परिवीतं सुमङ्गलम् ॥ २९ ॥

सुन्दरस्मितवक्त्राब्जं नीलकुन्तलमण्डितम् ।
 पुण्डरीकाभिरामाक्षं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ ३० ॥

कटिसूत्रव्रह्मसूत्रकिरीटकनकाङ्गदैः ।
 हारनूपुरमुद्राभिः कौस्तुभेन विराजितम् ॥ ३१ ॥

वनमालापरीताङ्गं मूर्तिमद्भिर्निजायुधैः ।
 कृत्वोरी दक्षिणं पादमासीनं पद्भ्योरुणम् ॥ ३२ ॥

मुसलावशेषायः खण्डकृतेपुल्लव्यको जरः ।
 मृगाकारं तच्चरणं विव्याध मृगशङ्कया ॥ ३३ ॥

चतुर्भुजं तं पुरुषं दृष्ट्वा यः कृतकिल्बिषः ।
 भीतः पपात शिरसा पादयोरसुरद्विषः ॥ ३४ ॥

ज्याघ उवाच—
 अजानता कृतमिदं पापेन मधुसूदन ।
 क्षन्तुमर्हसि पापस्य उत्तमशोक मेऽनघ ॥ ३५ ॥

यस्यानुस्मरणं नृणामज्ञानध्वान्तनाशनम् ।
 वदन्ति तस्य ते विष्णो मयाऽसाधु कृतं विभो ॥ ३६ ॥

तमाशु जहि वैकुण्ठ पाप्मानं मृगलुब्धकम् ।
 यथा पुनरहं त्वेवं न कुर्यां सदतिक्रमम् ॥ ३७ ॥

यस्यात्मयोगरचितं न विदुर्विरिञ्च-
 रुद्रादयोऽस्य तनयाः पतयो गिरां ये ।
 त्वन्मायया विहृतदृष्टव एतद्वज्रः ॥ ३८ ॥

किं तस्य ते वयमसन्नतयो गृणीमः ॥ ३८ ॥

श्रीभगवानुवाच—

मा भैर्जर त्वमुत्तिष्ठ काम एष कृतो हि मे ।
 याहि त्वं मदनुज्ञातः स्वर्गं सुकृतिनां पदम् ॥ ३९ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिष्टो भगवता कृष्णेनेच्छाशरीरिणा ।
 त्रिः परिक्रम्य तं नत्वा विमानेन दिवं ययौ ॥ ४० ॥

दारुकः कृष्णपदवीमन्विच्छन् नाभिगम्य तम् ।
 वायुं तुलसिकामोदमाग्रायाभिमुखं ययौ ॥ ४१ ॥

तं तत्र तिग्मद्युतिमायुधैर्वृतं
 हाथथमूले कुतकेतनं पतिम् ।
 सेहमुतात्मा निपपात पादयो
 रथादवधुत्य सवाप्यलोचनः ॥ ४२ ॥

अदृश्यतस्ते (य आश्रितस्ते) चरणाम्बुजं
 प्रभो दृष्टिः प्रनष्टा तमसि प्रविष्टा ।
 दिशो न जाने न लभे च शान्तिं
 यथा निशायामुदुपे प्रनष्टे ॥ ४३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इति ब्रुवति सुते वै रथो गरुडलाञ्छनः ।
 ख उत्पपात राजेन्द्र साध्वज्ज उदीक्षितः ॥ ४४ ॥

तमन्वगच्छन् दिव्यानि विष्णुप्रहराणानि च ।
 तेनातिविस्मितात्मानं सूतमाह जनार्दनः ॥ ४५ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 गच्छ द्वारवतीं सूत ज्ञातिनां निधनं मिथः ।
 सङ्घर्षणस्य निर्वाणं बन्धुभ्यो ब्रूहि महशाम् ॥ ४६ ॥

द्वारकायां न च स्थेयं भवद्विष्व स्वबन्धुभिः ।
 मया त्यक्तां यदुपुरीं समुद्रः द्वावयिष्यति ॥ ४७ ॥

स्वं स्वं परिग्रहं सर्वं आदाय पितरी च नः ।
 अर्जुनेनान्विताः सर्वे इन्द्रप्रस्थं गमिष्यथ ॥ ४८ ॥

त्वं तु मञ्जरमास्थाय ज्ञाननिष्ठ उपेक्षकः ।
 मन्मायारचनमेतां विश्रायोपशमं व्रज ॥ ४९ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तस्तं परिक्रम्य नमस्कृत्य पुनः पुनः ।
 तत्पादौ शीघ्रपुंषापाय दुर्मनाः प्रपयौ पुरीम् ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशास्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ तत्रागमद् ब्रह्मा भवान्या च समं भवः ।
 महेन्द्रप्रमुखा देवा मुनयः सप्रज्ञेश्वराः ॥ १ ॥
 पितरः सिद्धगन्धर्वा विद्याधरमहोरगाः ।
 चारणा यक्षरक्षांसि किन्नराप्सरसो द्विजाः ॥ २ ॥
 द्रष्टुकामा भगवतो निर्याणं परमोत्सुकाः ।
 गायन्तश्च गृणन्तश्च शौरेः कर्माणि जन्म च ॥ ३ ॥
 वनस्पुः पुष्पवर्षाणि विमानाबलिभिर्नभः ।
 कुर्वन्तः सङ्कुलं राजन् भक्त्या परमया युताः ॥ ४ ॥
 भगवानपि तान् वीक्ष्य विभूतीरात्मनो बिभुः ।
 संपुज्यात्मनि चात्मानं पद्मनेत्रे न्यमीलयत् ॥ ५ ॥
 लोकाभिरामां स्वतनुं परणाध्यानमङ्गलाम् ।
 योगधारणयाऽऽग्नेय्याऽदग्ध्वा धामाविशान् स्वकम् ॥ ६ ॥
 दिवि दुन्दुभयो नेदुः पेतुः सुमनसश्च खात् ।
 सत्यं धर्मो धृतिर्भूतिः कीर्तिः श्रीधानु तं ययुः ॥ ७ ॥
 देवादयो ब्रह्ममुखा आविशान्तं स्वधामनि ।
 अविज्ञातगतिं कृष्णं ददशुश्चातिविस्मिताः ॥ ८ ॥
 सौदामिन्या यथाऽऽकाशो यान्त्या भिन्वाऽभ्रमण्डलम् ।
 गतिर्न लक्ष्यते मर्त्यैस्तथा कृष्णस्य देवैः ॥ ९ ॥
 ब्रह्मरुद्रादयस्ते तु दृष्ट्वा योगगतिं हरेः ।
 विस्मितास्तां प्रशंसन्तः स्वस्वं लोकं ययुस्तदा ॥ १० ॥
 राजन् परस्य तनुभृज्जननाप्येहो
 मायाविडम्बनमपेहि यथा नटस्य ।
 सृष्ट्वाऽऽत्मनेदमनुविश्य विहृत्य चान्ते
 संहृत्य चात्ममहिमोपरतः स आस्ते ॥ ११ ॥
 मर्त्येन यो गुरुसुतं यमनीतलोकं
 त्वां चानवच्छरणदः परमासुदधम् ।
 जिग्येऽन्तकान्तक मपीशतनाथनीशः
 (जिग्ये पुरेऽन्तकमपीशतनावनीशः)
 किं स्वायमे स्वरनयन् मृगयोः स्वदेहे (मृगयुं सवेहम्) ॥

तथाप्यशेषस्थितिसम्भववाप्येषु-
 अनन्यहेतुर्पदशेषशक्तिभृक् ।
 नैच्छत् प्रणेतुं वपुत्र शेषितं
 मर्त्येन किं स्वस्य (स्वस्य) गतिं प्रदर्शयन् ॥ १३ ॥
 य एतां प्रातरुत्थाय कृष्णस्य पदवीं पराम् ।
 प्रयतः कीर्तयेद् भक्त्या तामेवाप्रोत्थनुत्तमाम् ॥ १४ ॥
 दारुको द्वारकामेत्य वसुदेवोऽग्रसेनयोः ।
 पतित्वा चरणावसेन्यपिभूत् कृष्णविष्णुतः ॥ १५ ॥
 कथयामास निधनं वृष्णीनां कृत्स्नशो नृष ।
 तच्छृत्वाऽद्विग्रहदया जनाः शोकविमूर्च्छिताः ॥ १६ ॥
 तत्र वै त्वरिता जग्मुः कृष्णविशेषविह्वलाः ।
 व्यसवः शरते यत्र ज्ञातयो घ्नन्त आयुधैः ॥ १७ ॥
 देवकी रोहिणी चैव वसुदेवस्तथा सुतौ ।
 कृष्णरामावपश्यन्तः शोकात्तां विजहुः स्मृतिम् ॥ १८ ॥
 प्राणांश्च विजहुस्तत्र भगवद्विरहातुराः ।
 उपगुह्य पतीस्तात चितामारुह्युः स्त्रियः ॥ १९ ॥
 रामपत्न्यश्च तं देहमुपगुह्याग्निमाविशान् ।
 वसुदेवपत्न्यस्तद्वात्रं प्रयुष्मादीन् हरेः सुपाः ।
 कृष्णपत्न्याऽविशत्रग्निं रुमिण्याद्यास्तदात्मिकाः ॥ २० ॥
 अर्जुनः प्रेयसः सख्युः कृष्णस्य विरहातुरः ।
 आत्मानं सान्त्वयामास कृष्णगीतेः सदुक्तिभिः ॥ २१ ॥
 बन्धूनां नष्टगोत्राणामर्जुनः साम्प्रयायिकम् ।
 हतानां कारयामास यथावदनुपूर्वशः ॥ २२ ॥
 द्वारकां हरिणा त्यक्तां समुद्रोऽग्रावयत् क्षणात् ।
 वर्जयित्वा महाराज श्रीमद्भगवदालयम् ॥ २३ ॥
 नित्यं सन्निहितस्तत्र भगवान् मधुसूदनः ।
 स्मृत्याऽशेषाशुभहरः सर्वमङ्गलमङ्गलः ॥ २४ ॥
 स्त्रीबालबुद्धानादाय हतशेषान् धनञ्जयः ।
 इन्द्रप्रस्थं समावेश्य वज्रं तत्राभ्यपेचयत् ॥ २५ ॥

श्रुत्वा सुहृद्धं राजन्नर्जुनात् ते पितामहाः ।
 त्वां तु यंशधरं कृत्वा जग्मुः सर्वे महापथम् ॥ २६ ॥
 य एतद् देवदेवस्य विष्णोः कर्माणि जन्म च ।
 कीर्तयेच्छूद्रया मर्त्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २७ ॥
 इत्थं हरेर्भगवतो कचिरावतारं
 वीर्याणि चास्य चरितानि च सत्तमानि (मद्गतानि) ।

अन्यत्र चेह च श्रुतानि गृणन् मनुष्यो
 भक्तिं परां परमंहसगतीं लभेत ॥ २८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रं
 पारमहंस्यां संहितायां एकादशस्कन्धः ॥

द्वादशस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

श्री शुक्र उवाच-

यौऽन्त्यो रिपुञ्जयो नाम भविष्यो वारुहद्रथः ।
तस्यामात्यस्तु मुनिको हत्वा स्वामिनमात्मजम् ॥ १ ॥
प्रद्योतसञ्ज्ञं राजानं कर्ता यन् पालकः सुतः ।
विशाखपूषस्तत्पुत्रो भविता चाजकस्ततः ॥ २ ॥
नन्दिबर्षस्तु तत्पुत्रः पथप्रद्योतना इमे ।
अष्टत्रिंशोत्तरशतं भोक्ष्यन्ति पृथिवीमिमाम् ॥ ३ ॥
शिशुनागस्ततो भाव्यः काकवर्णस्तु तत्सुतः ।
क्षेमधर्मा तस्य सुतः क्षेत्रज्ञः क्षेमधर्मजः ॥ ४ ॥
विधिसारः सुतस्तस्याजातशत्रुर्भविष्यति ।
दर्भकस्तत्सुतो भाव्यो दर्भकस्याजयस्ततः ॥ ५ ॥
नन्दिबर्धन आज्येयो महानन्दिश्च तत्सुतः ।
शिशुनागा दशैते वै पष्ट्युत्तरशतत्रयम् ॥ ६ ॥
समा भोक्ष्यन्ति पृथिवीं कुरुभ्रेष्ठ कली नृपाः ।
महानन्दिस्तुतो राजन् शूद्रागर्भोद्भवो बली ॥ ७ ॥
महापद्मापतिः कश्चिन् कुलध्वजविनाशकृत् ।
ततो नृपा भविष्यन्ति शूद्राणां अधार्मिकाः ॥ ८ ॥
स एकच्छत्रां पृथिवीमनुद्धितशासनः ।
शासिष्यति महापद्मो द्वितीय इव भार्गवः ॥ ९ ॥
तस्य चाष्टौ भविष्यन्ति सुमालिप्रमुखाः सुताः ।
य इमां पृथिवीं राजन् भोक्ष्यन्ति स्म शतं समाः ॥ १० ॥
नवनन्दान् द्विजः कश्चित् प्रपन्नानुद्धरिष्यति ।
तेषामभावे जगती मीर्या भोक्ष्यन्ति वै कली ॥ ११ ॥
स एव इन्द्रगुप्तं वै द्वितो राज्येऽभिषेक्ष्यति ।
तत्सुतो वारिराजस्तु ततश्चाशोकवर्धनः ॥ १२ ॥
सुयशा भविता यस्य सङ्गतः सुयशःसुतः ।
शालिशूकस्ततस्तस्य सोमशर्मा भविष्यति ॥ १३ ॥
शतपन्था ततस्तस्य भविता तु बृहद्रथः ।
मीर्यां ह्येते नव नृपाः सप्तत्रिंशच्छतोत्तरम् ॥ १४ ॥

समा भोक्ष्यन्ति पृथिवीं कली कुरुकुलोद्भवः ।
हत्वा बृहद्रथं मीर्यां तस्य सेनापतिः कली ॥ १५ ॥
पुष्पमित्रस्तु शुद्धाहः स्वयं राज्यं करिष्यति ।
अग्निमित्रस्ततस्तस्मात् सुपेधो भविता ततः ॥ १६ ॥
वसुमित्रो भद्रकथ पुलिन्दो भविता ततः ।
ततो पापः सुतस्तस्माद् बद्धमित्रो भविष्यति ॥ १७ ॥
ततो भागवतस्तस्माद् देवभूतिः कुरूद्वहः ।
शुद्धाद् (शुद्धा) दशैते भोक्ष्यन्ति भूमिं वर्षशताधिकम् ॥
ततः कण्वानियं भूमिर्यास्यत्यत्यगुणान् नृपान् ।
शुद्धं हत्वा देवभू(ह्)तिं कण्वोऽमात्यस्तु कामिनम् ॥ १९ ॥
स्वयं करिष्यते राज्यं वसुदेवो महामतिः ।
तस्य पुत्रस्तु भूमित्रस्ततो नारायणः सुतः ॥ २० ॥
सुरार्माख्योऽस्य नृपतिः कण्वानां भविता ततः ।
काण्वायना इमे भूमिं चत्वारिंशच्च पथ च ॥ २१ ॥
शतानि त्रीणि भोक्ष्यन्ति वर्षाणां च कली युगे ।
हत्वा कण्वं सुरार्माणं तद्भृत्यो नृपलो बली ॥ २२ ॥
गां भोक्ष्यत्यान्ध्रजातीयः कश्चित्कालमसत्तमः ।
कृष्णनामा च तद्भ्राता भविता पृथिवीपतिः ॥ २३ ॥
श्रीशान्तकर्णस्तत्पुत्रः पौर्णमासस्तु तत्सुतः ।
लम्बोदरस्तु तत्पुत्रस्तन्माच्छिबिलको नृप ॥ २४ ॥
मेघस्वातिः शिबिलकादृदमानस्तु तस्य च ।
अनिष्टकर्मां हालेयस्तलङ्घस्तस्य चात्मजः ॥ २५ ॥
पुरीषसेरुस्तत्पुत्रस्ततो राजा सुनन्दनः ।
चकोरो हृदकापोऽस्य (बिबस्वाति) शिवस्वातिरिरन्दमः ॥
तस्यापि गोमतीपुत्रः पुरीमान् भविता ततः ।
शिवशिराः शिवस्कन्दो जयश्रीस्तत्सुतस्ततः ॥ २७ ॥
बिजयस्तत्सुतो भाव्यश्चन्द्रबीजः सुलोमधीः ।
एते त्रिंशन्पुत्रपथत्वाप्यष्टशतानि च ॥ २८ ॥

षट्पञ्चाशच्च पृथिवीं भोक्ष्यन्ति कुरुनन्दन ।
 सप्तमीरा आन्ध्रभृत्या दश गर्दभिनो नृपाः ।
 कङ्काः षोडशभृणाला भविष्यन्त्यतिलोलुपाः ॥ २९ ॥
 ततोऽष्टौ यवना भाव्याश्चतुर्दश तुरुष्कराः ।
 त्रयोदश(भूयो दश) सुरुण्डाश्च मीना एकादशी च तु ॥ ३० ॥
 एते भोक्ष्यन्ति पृथिवीं दशवर्षशतानि च ।
 नवाधिकां च नवति मीना एकादश क्षितिम् ॥ ३१ ॥
 भोक्ष्यन्त्यद्दशशतान् ब्रह्म त्रीणि वै संस्थिते कुले ।
 कि(कु)लकिलयां नृपतयो भूतवंशोपवन्नरैः ॥ ३२ ॥
 शिशुनन्दिश्च तद्भ्राता यशोनन्दिः प्रवीरकः ।
 युक्ता एते वर्षशतं भविष्यन्त्यधिकानि षट् ॥ ३३ ॥
 तेषां त्रयोदश सुता भवितारोऽथ बाह्लिकाः ।
 पुष्पमित्रोऽथ राजन्यो दुर्मित्रोऽस्य तथैव च ॥ ३४ ॥
 एककाला इमे भूपाः सप्तान्ध्राः सप्त कोसलाः ।
 वैदूरपतयो भाव्या नैपधास्तत एव हि ॥ ३५ ॥
 नैपधानां तु भविता विश्वस्फूर्जिः पुरञ्जयः ।
 करिष्यन्त्यवरान् वर्णान् पुलिन्द्यदुमद्रकान् ॥ ३६ ॥

प्रजाधा(श्च)ब्रह्मभूयिष्ठाः स्थापयिष्यति दुर्मतिः ।
 वीर्यवान् क्षत्रमुत्साद्य पद्मवत्यां स वै पुरि ॥ ३७ ॥
 अनुगङ्गमाप्रयागं गुप्तं भोक्ष्यति मेदिनीम् ।
 सौराष्ट्रावन्त्याभीराश्च शूद्राश्चार्बुदमालवाः ॥ ३८ ॥
 ब्राह्म्या द्विजा भविष्यन्ति शूद्रप्राया जनाधिपाः ।
 सिन्धोस्तटं चन्द्रभागां काञ्चीं काश्मीरमण्डलम् ॥ ३९ ॥
 भोक्ष्यन्ति शूद्रा ब्राह्म्याश्च म्लेच्छा अब्रह्मवर्चसः ।
 तुल्यकाला इमे राजन् म्लेच्छप्रायाश्च भूभुतः ॥ ४० ॥
 एतेऽधर्मानृतपराः फल्गुदास्तीव्रमन्यवः ।
 स्त्रीबालगोद्विजप्राश्च परदारधनादृताः ॥ ४१ ॥
 उदितास्तमितप्रायाः अल्पसत्त्वात्पकायुषः ।
 असंस्कृताः क्रियाहीना रजसा तमसा वृताः ॥ ४२ ॥
 प्रजास्ते भक्षयिष्यन्ति म्लेच्छा राजन्यरूपिणः ।
 तन्नायास्ते जनपदास्तच्छीलाचारवादिनः ॥ ४३ ॥
 अन्योन्यतो राजभिश्च क्षयं यास्यन्ति पीडिताः ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

ततश्चानुदिनं धर्मः सत्यं शौचं क्षमा दया ।
 कालेन बलिना राजन् नङ्क्ष्यन्त्यापुर्वलं स्मृतिः ॥ १ ॥
 वित्तमेव कली नृणां जन्माचारगुणोदयाः ।
 धर्मन्यायव्यवस्थायां कारणं धनमेव (बलमेव) हि ॥ २ ॥
 दाम्पत्येऽभिरुचिर्हेतुमायैव व्यावहारिके ।
 स्त्रीत्ये पुंस्त्ये चातिरतिर्विप्रत्ये सूत्रमेव हि ॥ ३ ॥
 लिङ्गमेवाश्रमख्यतावन्योन्यापत्तिकारणम् ।
 अवृत्त्यन्यायदीर्घत्ये पाण्डित्ये चापलं वचः ॥ ४ ॥
 अनादृत्यतैवासाधुत्ये साधुत्ये दम्भ एव तु ।
 स्वीकार एव चोद्वाहे स्नानमेव प्रसाधनम् ॥ ५ ॥
 दूरे वार्य(ट)यनं तीर्थं लावण्ये केशधारणम् ।
 उदरम्भरता स्वार्थः सत्यत्ये धाष्टवंमेव हि ॥ ६ ॥

दाक्ष्यं कुटुम्बभरणे यशोर्धं धर्मसेवनम् ।
 एवं प्रजाभिर्दुष्टाभिराकीर्णं क्षितिमण्डले ॥ ७ ॥
 ब्रह्मविद्वक्षत्रशूद्राणां यो बली भविता नृपः ।
 प्रजा हि लुब्धे राजन्यैर्निर्पूणैर्दस्युधर्मभिः ॥ ८ ॥
 आच्छिन्नदारद्रविणा यास्यन्ति गिरिकाननम् ।
 शाकमूलाभिपक्षौद्रफलपुष्पादिभोजनाः ॥ ९ ॥
 अनावृष्ट्या विनश्यन्ति दुर्मिक्षाकरपीडिताः ।
 शीतवातातपप्रावृद्धिमैरन्योन्यतः प्रजाः ॥ १० ॥
 क्षुत्तृषाव्याधिभिश्चैव सन्तप्यन्ते च चिन्तया ।
 त्रिंशद्विंशतिवर्षाणि परमायुः कली नृणाम् ॥ ११ ॥
 क्षीयमाणेषु देहेषु देहिनां कलिदोषतः ।
 वर्णा(धर्मा)श्रमवतां धर्मं नष्टे वेदपथे नृणाम् ॥ १२ ॥

पाखण्डप्रचुरे धर्मे दस्युप्रायेषु राजसु ।
 चौरानृतवृषाहिसानानावृत्तिषु वै नृषु ॥ १३ ॥
 शूद्रप्रायेषु वर्णेषु छागप्रायासु धेनुषु ।
 गृहप्रायेष्वभ्रमेषु योनिप्रायेषु बन्धुषु ॥ १४ ॥
 अणुप्रायेष्वौषधीषु शमिप्रायेषु स्यासुषु ।
 वियुत्प्रायेषु मेघेषु शून्यप्रायेषु सन्नसु ॥ १५ ॥
 इत्थं कलौ गतप्राये जनेषु परधर्मसु ।
 धर्मत्राणाय सत्त्वेन भगवानवतरिष्यति ॥ १६ ॥
 चराचरगुरोर्विष्णोरीश्वरस्याखिलात्मनः ।
 धर्मत्राणाय साधूनां जन्म कर्माणुत्तये ॥ १७ ॥
 शम्बलग्राममुख्यस्य ब्राह्मणस्य महात्मनः ।
 भवने विष्णुपराशः कल्किः प्रादुर्भविष्यति ॥ १८ ॥
 अश्वमाशुगमारुह्य देवदत्तं जगत्पतिः ।
 असिनाऽसाधुदमनमष्टधर्यगुणान्वितः ॥ १९ ॥
 विचरन्नसिमान् क्षोण्यां ह्येनप्रतिमपुतिः ।
 नृपलिङ्गच्छदो दस्मून् कोटिशो निहनिष्यति ॥ २० ॥
 अथ तेषां भविष्यन्ति मनांसि विशादानी वै ।
 बासुदेवाङ्गरागातिपुण्यगन्थानिलस्पृशाम् ॥ २१ ॥
 पौरजानपदानां वै हतेष्वखिलदस्मुषु ।
 तेषां प्रजाविसर्गश्च स्यविष्टः सम्भविष्यति ॥ २२ ॥
 बासुदेवे भगवति सत्वमूर्तीं हृदि स्थिते ।
 यदाऽवतीर्णा भगवान् कल्की धर्मपतिर्हरिः ।
 कृतं भविष्यति तदा प्रजासूतिश्च सान्विकी ॥ २३ ॥
 यदा चन्द्रश्च सूर्यश्च तथा तिष्ठे बृहस्पतिः ।
 एकराशी समेप्यन्ति तदा भवति तत् कृतम् ॥ २४ ॥
 येऽतीता वर्तमाना ये ये भविष्यन्ति पार्थिवाः ।
 ते त उद्देशतः प्रोक्ता वंशजाः सूर्यसोमयोः ॥ २५ ॥
 आरभ्य भवतो जन्म यावन्नन्दाभिषेचनम् ।
 एतद् वर्षसहस्रं तु शतं पञ्चदशोत्तरम् ॥ २६ ॥
 सप्तर्षीणां तु यो पूर्वा दृश्यते उदितो दिवि ।
 तयोस्तु मध्ये नक्षत्रं दृश्यते यत् समं निशि ॥ २७ ॥

तेनैते कथयो युक्तास्तिष्ठन्त्यब्दशतं नृणाम् ।
 ते त्वदीये द्विजाः काले अधुना चाशिता मयाम् ॥ २८ ॥
 विष्णोर्भगवतो भागः कृष्णाख्योऽसौ दिवं गतः ।
 तदाऽविशतः कलिलोकं पापे यद् रमते जनः ॥ २९ ॥
 यावत् स पादपद्माभ्यां स्पृशन्नास्ते रमापतिः ।
 तावत् कलिर्वै पृथिवीं पराक्रान्तुं न चाशक्यः ॥ ३० ॥
 यदा देवर्षयः सप्त मयासु विचरन्ति हि ।
 तदा प्रवृत्तस्तु कलिर्द्वादशाब्दशतात्मकः ॥ ३१ ॥
 यदा मयाभ्यो यास्यन्ति एवांपादां महर्षयः ।
 तदा नन्दान् प्रभृत्येष कलिर्बृद्धिं गमिष्यति ॥ ३२ ॥
 यस्मिन् कुण्डो दिवं यातस्तस्मिन्नेव तदाऽहनि ।
 प्रतिपन्नं कलियुगमिति प्राहुः पुराविदः ॥ ३३ ॥
 दिव्याब्दानां सहस्रे तु प्रतिपाते पुनः कृतम् ।
 भविष्यति यदा नृणां मन आत्मप्रकाशकम् ॥ ३४ ॥
 इत्येवं मानवो वंशो यथा संख्यायते भुवि ।
 तथा विद्मद्भविष्याणां वंशा ज्ञेया युगेयुगे ॥ ३५ ॥
 एतेषां नामलिङ्गानां पुरुषाणां महात्मनाम् ।
 कथामात्रावशिष्टानां कीर्तिरिव स्थिता भुवि ॥ ३६ ॥
 देवापिः शन्तनोर्प्राता मरु(तु)श्रेष्ठाकुवंशजः ।
 कलापग्राम आसते महायोगबलान्विता ॥ ३७ ॥
 ताविहृत्य कलेरन्ते बासुदेवानुशिषितौ ।
 वर्णाश्रमयुतं धर्मं पूर्ववत् प्रपयिष्यतः ॥ ३८ ॥
 कृतं ज्ञेता द्वापरं च कलिर्भेति चतुर्गुणम् ।
 अनेन क्रमयोगेन भुवि प्राणिषु वर्तते ॥ ३९ ॥
 राज्ञेते मया प्रोक्ता नरदेवास्तथा परे ।
 भूमौ ममत्वं कृत्वाऽन्ते हित्वेमां निधनं गताः ॥ ४० ॥
 कृमिभिर्भस्मसाञ्जान्ते राजनाम्नोऽपि यस्य च ।
 भूतपुङ्ख मनुते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः ॥ ४१ ॥
 कथं सेयमखण्डा भूः पूर्वमृत्युवैधृता ।
 मृत्युत्रयस्य च पीत्रस्य मृत्यूनां वंशजस्य च ॥ ४२ ॥

तेजोऽवभात्मकं कार्यं गृहीत्वाऽऽत्मतया मुषा ।

महीं ममतया चोभौ हित्वाऽन्तेऽदर्शनं गताः ॥ ४४ ॥

ये ये भूपतयो राजन् भुञ्जते भुवमोजसा ।

कालेन ते कृताः सर्वे कथामात्राः कथामु वै ॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

दृष्ट्वाऽऽत्मनिर्जयव्यग्रान् नृपान् हसति भूरियम् ।

अहो मां विजिगीषन्ति मृत्योः क्रीडनका नृपाः ॥ १ ॥

काम एष नरेन्द्राणां मोघः स्याद् विदुषामपि ।

येन केनोपमे पिण्डं येन विस्ममिता नृपाः ॥ २ ॥

पूर्वं निर्जित्य पद्भर्गा जेष्यामो राजमन्त्रिणः ।

ततः सचिवपौरासकरीन्द्रानथ कण्टकान् ॥ ३ ॥

एवं क्रमेण जेष्यामः पृथ्वी सागरमेखलाम् ।

इत्याशावद्धहृदया न पश्यन्त्यन्तिकेऽन्तकम् ॥ ४ ॥

समुद्रावरणां जित्वा मां विशन्त्यब्धिमोजसा ।

कियदात्मजयस्यैतन्मुक्तिरात्मजये फलम् ॥ ५ ॥

यां विसृज्यैव मनवस्तत्सुताश्च कुरूद्वह ।

गता यथागतं युद्धे तां मां जेष्यन्त्यबुद्धयः ॥ ६ ॥

मत्कृते पितृपुत्राणां भ्रातॄणां चापि विग्रहः ।

जायते ह्यसतां राज्ये ममतावज्जचेतसाम् ॥ ७ ॥

ममैवेयं मही कृत्स्ना न ते मूढेति बादिनः ।

स्पर्शमाना मिथो प्रन्ति म्रियन्ते मत्कृते नृपाः ॥ ८ ॥

पृथुः पुरुरवा गाधिर्भरतो नहुषोऽर्जुनः ।

मान्धाता समरो रामः खट्वाङ्गो धुन्धुहा रघुः ॥ ९ ॥

तृणविन्दुर्ययातिश्च संयातिः (शर्पातिः) शन्तनुर्गयः ।

भगीरथः कुवलाश्वः ककुत्स्थो नैपथो नृगः (नृषः) ॥

हिरण्यकशिपुर्वृत्रो रावणो लोकरावणः ।

नमुचिः शम्बरो भीमो हिरण्याक्षोऽथ तारकः ॥ ११ ॥

अन्ये च बहवो देव्या राजानो ये प्रजेश्वराः ।

सर्वे सर्वविदः शूराः सर्वे सर्वजितोऽजिताः ॥ १२ ॥

ममतां मप्यमर्त्यायां कृत्योर्वैर्मत्पथर्मिणः ।

कथावशेषाः कालेन ह्यकृतार्थाः कृता अहो ॥ १३ ॥

कथा इमास्ते कथिता महीयसां

विताय लोकेषु यशः परेषुषाम् ।

विज्ञानवैराग्यविवक्षया विभो

बचोविभूतीर्न तु पारमार्थ्यम् ॥ १४ ॥

यत्रोत्तमशोकगुणानुवादः

सङ्गीयतेऽभीक्ष्णममङ्गलप्रः ।

तमेव नित्यं शृणुतादभीक्ष्णं

कृष्णेऽमलां भक्तिमभीप्समानः ॥ १५ ॥

राजोवाच-

केनोपायेन भगवन् कलेर्दोषान् कलौ जनाः ।

विधमिष्यन्त्युपचितास्तन्मे ब्रूहि यथा मुने ॥ १६ ॥

युगानि युगमानं च मानं प्रलयकल्पयोः ।

कालस्येश्वररूपस्य गतिं विष्णोर्महात्मनः ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच-

कृते प्रवर्तते धर्मश्चतुष्पात् तज्जनैर्धुतः ।

सत्यं दया तपो दानमिति पादा विभोर्नृप ॥ १८ ॥

सन्तुष्टाः करुणा मैत्राः शान्ता दान्तास्तितिक्षवः ।

आत्मारामाः समदशाः प्राय आश्रमिणो जनाः ॥ १९ ॥

श्रैतायां धर्मपादानां तुर्योऽंशो हीयते शनैः ।

अधर्मपादेनृतर्हिंसाऽसन्तोषविग्रहैः ॥ २० ॥

तदा क्रियातपोनिष्ठा नातिर्हिंसा न लम्पटाः ।

त्रैवर्गिकासयवीबृद्धा वर्णा ब्रह्मोत्तरा नृपाः ॥ २१ ॥

तपः सत्यदयादानेष्वर्थं हसति ह्यापरे ।

हिंसाऽनुष्टयनृतद्वैधैर्धर्मस्याधर्मलक्षणैः ॥ २२ ॥

यशस्विनो महाशालाः स्वाध्यायाध्ययने रताः ।

आढ्याः कुटुम्बिनो दृष्टा वर्णाः क्षत्रद्विजोत्तमाः ॥ २३ ॥

कलौ तु धर्महेतूनां पर्यासोऽधर्महेतुभिः ।

एषमानैः क्षीयमाणो ह्यन्ते सोऽपि विनश्यति ॥ २४ ॥

तस्मिन् लुब्धा दुराचारा निर्दयाः शुष्कवैरिणः ।
 दुर्भगा भूरिदणंश्च शूद्रदासोत्तराः प्रजाः ॥ २५ ॥
 सत्यं रजस्तम इति दृश्यन्ते पुरुषे गुणाः ।
 कालसञ्चोदितास्ते वै परिवर्तन्त आत्मनि ॥ २६ ॥
 प्रसीदति यदा सत्यं मनोबुद्धीन्द्रियाणि च ।
 तदा कृतपुणं विद्याज्ज्ञाने तपसि यद् रुचिः ॥ २७ ॥
 यदा धर्मेषु कामेषु भक्तिर्यशसि देहिनाम् ।
 तदा त्रेता रजोवृत्तिरिति जानीत बुद्धिमान् ॥ २८ ॥
 यदा लोभस्त्यसन्तोषो मनोदम्भोऽथ मत्सरः ।
 कर्मणां चापि काम्यानां द्वारेण तद् रजस्तमः ॥ २९ ॥
 यदा मायाऽनृतं तन्द्री निद्रा हिंसा विषादनम् ।
 शोको मोहो भयं दैन्यं स कलिस्तामसः स्मृतः ॥ ३० ॥
 यस्मात् धुदृशो मर्त्याः धुद्रभाग्या महादानाः ।
 कामिनां वृत्तिहीनाश्च स्वैरिण्यश्च विषांऽसतीः ॥ ३१ ॥
 दस्यूत्कृष्टा जनपदा वेदाः पाखण्डदूषिताः ।
 राजानश्च प्रजाभक्ष्याः शिवनोदरपरा द्विजाः ॥ ३२ ॥
 अत्रता बटवोऽशीचा भिक्षवश्च कुटुम्बिनः ।
 तपस्विनो ग्रामवासा न्यासिनोऽत्यर्थलोभुषाः ॥ ३३ ॥
 हस्वकाया महाहारा भूर्यपत्या गतहियः ।
 शङ्खवत्कुटुकापिण्यश्चौर्यमायोऽरुसाहसाः ॥ ३४ ॥
 पणयिष्यन्ति वै धुद्राः किराटान् (कटु) कूटकारिणः ।
 अनापयपि मंस्यन्ते बार्ता साधुजगुप्सिताम् ॥ ३५ ॥
 पतिं त्यक्ष्यन्ति निर्द्रव्यं भृत्या अप्यखिलोत्तमम् ।
 भृत्यं विपन्नं पतयः कौलं गाथापयस्विनीः ॥ ३६ ॥
 पितृन् भ्रातृन् स्वसृज्जातीन् हत्वा सौरतसीहदाः ।
 श्वशुरश्यालसंवादा दीनाः स्वेणा कली नराः ॥ ३७ ॥
 शूद्राः प्रतिग्रहीष्यन्ति तपो वेपोपजीविनः ।
 धर्मं वक्ष्यन्त्यधर्मज्ञा अपिखलोत्तमासनम् ॥ ३८ ॥
 नित्यमुद्विग्नमनसो दुर्भिन्नकरकिंताः ।
 निरन्त्रे भूतले राजन्ननावृष्टिभयानुराः ॥ ३९ ॥

वासोऽन्नपानशयनव्यवायस्नानभूषणैः ।
 हीनाः पिशाचसन्दर्शा भविष्यन्ति कली प्रजाः ॥ ४० ॥
 कली काकणिकेऽप्ययं विगृह्य त्यक्तसीहदाः ।
 त्यक्ष्यन्ति हि प्रियान् प्राणान् हनिष्यन्ति स्वकानपि ॥ ४१ ॥
 न रक्षिष्यन्ति मनुजाः स्वचिरी पितरावपि ।
 पुत्री भार्या च कुलजां धुद्राः शिवनोदरम्भराः ॥ ४२ ॥
 कली न राजन् जगतां परं गुरुं
 त्रिलोकनाथानतपादपङ्कजम् ।
 प्रायेण मर्त्या भगवन्तमच्युतं
 यक्ष्यन्ति पाखण्डविभ्रिञ्चेतसः ॥ ४३ ॥
 यन्नामधेयं म्रियमाण आतुरः पतन्
 स्खलन् वा विवशो गृणन् पुमान् ।
 विमुक्तकर्मागल उत्तमां गतिं प्राप्नोति
 यक्ष्यन्ति न तं कली जनाः ॥ ४४ ॥
 पुंसां कलिकृतान् दोषान् द्रव्यदेशात्मसम्भवान् ।
 सर्वं हरति चित्तस्थो भगवान् पुरुषोत्तमः ॥ ४५ ॥
 धृतः संकीर्तितो ध्यातः पूजितश्चादृतोऽपि वा ।
 नृणां धुनोति भगवान् हृत्स्थो जन्मापुताशुभम् ॥ ४६ ॥
 यथा हेमि स्थितो बहिर्दुर्वर्णं हन्ति धातुजम् ।
 एवमात्मगतो विष्णुर्योगिनामशुभाशयम् ॥ ४७ ॥
 वियातपःप्राणनिरोधमेत्रीतीर्थाभिषेकव्रतदानज(जा)व्यैः ।
 नात्यन्तशुद्धिं लभतेऽन्तरात्मा यथा हृदिस्थे भगवन्पन्नने ॥
 तस्मात् सर्वात्मना राजन् हृदिस्थं कुरु केशवम् ।
 म्रियमाणो ह्यवहितस्तनो यमि परां गतिम् ॥ ४९ ॥
 म्रियमाणैरभिषेयो भगवान् शरमेधरः ।
 आत्मभावं नयत्यङ्गं सर्वात्मा सर्वसम्भवः ॥ ५० ॥
 कलेर्दोषनिधे राजन्नस्ति होको महान् गुणः ।
 कीर्तनादेव कृष्णस्य मुक्तसङ्गः परं ब्रजेत् ॥ ५१ ॥
 कुते यद् ध्यायतो विष्णुं त्रेतायां यजतो मखैः ।
 द्वारेण परिचर्यायाः कली तद् हरिकीर्तनात् ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमज्जागवने द्वादशास्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

कालस्ते परमाण्वादिद्विपरार्थावधिरूप ।
 कथितो युगमानं च शृणु कल्पलयावय ॥ १ ॥

चतुर्युगसहस्रं तु ब्रह्मणो दिनमुच्यते ।
 स कल्पो यत्र मनवश्चतुर्दश विशां पते ॥ २ ॥

यदन्ते प्रलयस्तावान् ब्राह्मी रात्रिरुदाहता ।
 त्रयो लोका इमे यत्र कल्पन्ते प्रलयाय हि ॥ ३ ॥

एष नैमित्तिकः प्रोक्तः प्रलयो यत्र विश्वसृक् ।
 शेतेऽनन्तासरो विश्वमात्मसात्कृत्य आत्मभूः ॥ ४ ॥

द्विपरार्थे त्वतिक्रान्ते ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।
 तदा प्रकृतयः सप्त कल्पन्ते प्रलयाय वै ॥ ५ ॥

एष प्राकृतिको राजन् प्रलयो यत्र लीयते ।
 आण्डकोशास्तु सङ्घातो विघात उपसादिते ॥ ६ ॥

पर्जन्यः शतवर्षाणि भूमौ राजन् न वर्षति ।
 तदा निरजे ह्यन्योन्यं भक्ष्यमाणाः क्षुधादिताः ।
 क्षयं यास्यन्ति शनैः काले नोपद्रुताः प्रजाः ॥ ७ ॥

(अयमर्षपादः भाग्यनगरमुद्रापितकोशे नास्ति ।
 वैष्णवपाठे गृहीतः ।)

व्याख्यानं विजयध्वजभट्टारकैः काले नेति पदेन ।)
 सामुद्रं दैहिकं भीमं रसं सांवर्तको रविः ।
 रश्मिभिः पिबते घोषैः सर्वं नैव विमुञ्चति ॥ ८ ॥

ततः सांवर्तको वह्निः सङ्घर्षणमुखोत्थितः ।
 दहत्यनिलवेगोत्थः शून्यान् भूविबरानथ ॥ ९ ॥

उर्ध्वपथः समन्ताच्च शिखाभिर्वह्निसूर्ययोः ।
 दह्यमानं विभ्रात्यण्डं दग्धगोमयपिण्डवत् ॥ १० ॥

ततः प्रचण्डपवनो वर्षाणामधिकं शतम् ।
 परः सांवर्तको वाति धूमं खं रजसा वृतम् ॥ ११ ॥

ततो मेघकुलान्यद्गः चित्रवर्णान्यनेकशः ।
 शतं वर्षाणि वर्षन्ति नदन्ति रभसस्वनेः ॥ १२ ॥

तत एकोदकं विश्वं ब्रह्माण्डविवरान्तरम् ॥ १३ ॥

तदा भूमेर्गन्धगुणं ग्रस(त्या)न्त्याप उपह्वये ।
 ग्रस्तगन्धा तु पृथिवी प्रलयत्याप कल्पते ॥ १४ ॥

अपां रसमथो तेजस्ता लीयन्तेऽध नीरसाः ।
 ग्रसते तेजसो रूपं वायुस्तद्रहितं तदा ॥ १५ ॥

लीयते चानिले तेजो वायोः खं ग्रसते गुणम् ।
 स वै विशाति खं राजस्ततश्च नभसो गुणम् ।
 शब्दं ग्रसति भूतादिर्नभस्तम(द)नु लीयते ॥ १६ ॥

तेजसानीन्द्रियाण्यद्ग देवा वैकारिका गुणैः ॥ १७ ॥

महान् ग्रसत्यहङ्कारं गुणाः सत्त्वादयश्च तम् ।
 ग्रसतेऽव्याकृतं बीजं गुणान् कालेन चोदितम् ॥ १८ ॥

न तस्य कालावयवैः परिणामादयो गुणाः ।
 अनाद्यनन्तमव्यक्तं नित्यं कारणमव्ययम् ॥ १९ ॥

न यत्र वाचो न मनो न सत्त्वं तमो रजो वा महदादयोऽमी ।
 न प्राणबुद्धीन्द्रियदेवता वा न सन्निवेशः खलु लोककल्पः ॥

न स्वप्नाग्रजं च तत् सुषुप्तं न खं जलं भूरनिलोऽग्निरकः ।
 सुषुप्तवच्छून्यवदग्रतर्क्यं तन्मूलभूतं पदमामनन्ति ॥ २१ ॥

लयः प्राकृतिको ह्येष पुरुषाव्यक्तोऽर्यदा ।
 शक्त्यः सम्प्रलीयन्ते विवशाः कालविद्रुताः ॥ २२ ॥

बुद्धीन्द्रियार्थरूपेण ज्ञानं भाति तदाश्रयम् ।
 अन्वयव्यतिरेकाभ्यामाद्यन्तवदवस्तु यत् ॥ २३ ॥

दीपश्चक्षुश्च रूपं च तेजसो न पृथग् भवेत् ।
 एवं धीः स्नानि मात्राश्च न स्तुरप्युत मास्तान् ॥ २४ ॥

बुद्धेर्जागरणं स्वप्नः सुषुप्तिरिति होच्यते ।
 मायामात्रमिदं राजन् नानात्वं प्रत्यगात्मनि ॥ २५ ॥

यथा जलधरा व्योम्नि भवन्ति न भवन्ति च ।
 ब्रह्मणीदं तदा विश्वमुपयात्युदयाप्ययम् ॥ २६ ॥

एते ह्यवयवाः प्रोक्ताः सर्वावयविनामिह ।
 विनार्थे न प्रतीयेरन् पटस्येबाह्न तन्तवः ॥ २७ ॥

यत् सामान्यविशेषाभ्यामुपलभ्येत स भ्रमः ।
 अन्योन्यापाथयात् सर्वमाद्यन्तवदवस्तु च ॥ २८ ॥

विकारः ख्यायमानोऽपि प्रत्यगात्मानमन्तरा ।		संसारसिन्धुमतिदुस्तरमुत्तितीर्थो-	
न निरूप्यो ह्यणुरपि स्याचेत् स भ्रम आत्मनः ॥ २९ ॥		नान्यः प्रबो भगवतः पुरुषोत्तमस्य ।	
न हि सत्यस्य नानात्वमविद्वान् यदि मन्यते ।		लीलाकधारसनिपेवणमन्तरेण	
नानात्वं छिद्रयोर्पद्मद्वयोतिषोर्वा तयोरपि ॥ ३० ॥		पुंसो भवेद् विविधदुःखदवार्दितस्य	॥ ४० ॥
यथा हिरण्यं बहुधा समीयते		पुराणसंहितामेतां ऋषिनांरायणोऽव्ययः ।	
नृभिः क्रियाभिर्व्यवहारवर्त्मसु ।		नारदाय पुरा ग्राह कृष्णद्वैपायनाय सः	॥ ४१ ॥
एवं वचोभिर्भगवान् योऽक्षजो		स वै महान् महाराज भगवान् नारदायणः ।	
व्याख्यायते वैदिकलौकिकैर्जनैः ॥ ३१ ॥		इमां भागवतीं प्रीतः संहितां वेदसम्मिताम्	॥ ४२ ॥
यथा घनोऽर्कप्रभवोऽर्कदर्शितो		एतां वक्ष्यत्यसौ सूत कथिभ्यो निमिशालये ।	
हार्काशभूतस्य च चक्षुषस्तमः ।		दीर्घसन्ने कुरुषेष्ट सम्पृष्टः शौनकादिभिः	॥ ४३ ॥
एवं त्वहं ब्रह्मगुणस्तदीक्षितो		अत्रानुवर्ण्यतेऽभीष्टं विश्वात्मा भगवान् हरिः ।	
ब्रह्मांशकस्यात्मन आत्मबन्धनः ॥ ३२ ॥		यस्य प्रसादजो ब्रह्मा रुद्रः क्रोधसमुद्भवः	॥ ४४ ॥
घनो यदाऽर्कप्रभया विदीर्यते		त्वं च राजन् मरिष्येति पशुबुद्धिमिमां जहि ।	
चक्षुःस्वरूपं परमीक्षते तदा ।		न जातः प्रागभूतोऽय देहवत् त्वं न नश्यसि	॥ ४५ ॥
यदा ह्यहङ्कार उपाधिरात्मनो		न भविष्यसि भूत्वा त्वं पुत्रपौत्रादिरूपवान् ।	
जिज्ञासया नश्यति तर्हानुस्मरेत् ॥ ३३ ॥		बीजाङ्गुरवद् देहादेर्यन्तिरिक्तो यथाऽनलः	॥ ४६ ॥
यदैवमेतेन विवेकहेतिना		स्वप्ने यथा शिरउच्छेदः पञ्चत्वायामनस्तथा ।	
मायामयाहङ्कारणात्मबन्धनम् ।		यस्मात् परयसि देहस्य तत आत्मा ह्यजोऽमरः	॥ ४७ ॥
छित्वाऽप्युतात्मानुभवोऽवतिष्ठते		पटे भिन्ने यथाऽकाश आकाशः स्याद् यथा पुरा ।	
तमाहुरात्यन्तिकमद्गं सम्प्लवम् ॥ ३४ ॥		एवं देहे मृते जीवो ब्रह्म सम्पद्यते पुनः	॥ ४८ ॥
नित्यदा सर्वभूतानां ब्रह्मादीनां परन्तप ।		मनः सृजति वै देहान् गुणान् कर्माणि चात्मनः ।	
उत्पत्तिप्रलयावेके सूक्ष्मज्ञाः सम्प्रचक्षते ॥ ३५ ॥		तन्मनः सृजते माया ततो जीवस्य संसृतिः	॥ ४९ ॥
कालस्रोतोऽजवेनाशु ह्रियमाणस्य नित्यदा ।		खेहापिष्ठानवर्त्यप्रिसंयोगो यावदीयते ।	
परिमाणावयवस्यास्ता जन्मप्रलयहेतवः ॥ ३६ ॥		तावद् दीपस्य दीपत्वमेवं देहकृतो भवः	॥ ५० ॥
अनायन्तवताऽनेन कालेनेश्वरमूर्तिना ।		रजःसत्त्वतमोऽवृत्त्या जायेतेषेत नश्यति ।	
अवस्था नैव हृष्यन्ते विपति ज्योतिषामिव ॥ ३७ ॥		न तत्रात्मा स्वयज्योतिर्यो व्यक्ताव्यक्तयोः परः	॥ ५१ ॥
नित्यो नैमित्तिकश्चैव तथा प्राकृतिको लयः ।		आकाशवद् ध्रुवाधारो ध्रुवो नानामितस्ततः ।	
आत्यन्तिकश्च कथितः कालस्य गतिरीदृशी ॥ ३८ ॥		एवमात्मानमात्मस्थमात्मनैवामृता प्रभो	॥ ५२ ॥
एताः कुरुषेष्ट जगद्विधातु-		बुद्ध्याऽनुमानगर्भिण्या वासुदेवानुचिन्तया ।	
नारायणस्याखिलसत्त्वधातुः ।		योदितो विप्रवाक्येन न त्वां वक्ष्यति तक्षकः	॥ ५३ ॥
लीलाकथास्ते कथिताः समासतः			
कात्स्न्येन नाजोऽप्यभिधातुमीशः ॥ ३९ ॥			

मृत्यवो नोपसर्पन्ति मृत्यूनां मृत्युमीधरम् ।
अहं ब्रह्म परं धाम ब्रह्माहं परमं पदम्
एवं समीक्ष्य चात्मानमात्मन्याधाय निष्कले

॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥

दशान्तं तक्षकं पादे लेलिहानं विपाननैः ।

न द्रक्ष्यसि शरीरं च विश्वं च पृथगात्मनः

॥ ५६ ॥

एतत् ते कथितं तात यथा त्वं पृष्टवान् नृप ।

हरेर्विद्यात्मनश्चेष्टां किं भूयः श्रोतुमिच्छसि

॥ ५७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

सूत उवाच—

एतन्निश्चयं मुनिनाऽभिहितं परीक्षिद्
व्यासात्मजेन निखिलात्मदृशा समेन ।
तत्पादपद्ममुपसृत्य नतेन मूर्ध्ना
बद्धाञ्जलिस्तमिदमाह स विष्णुरातः

॥ १ ॥

परीक्षिदुवाच—

सिद्धोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि भवता करुणात्मना ।

श्रावितो यच्च मे साक्षादनादिनिधनो हरिः

॥ २ ॥

नात्यद्भुतमिदं मन्ये महतामच्युतात्मनाम् ।

दीनेषु तापतेषु भूतेषु यदनुग्रहः

॥ ३ ॥

पुराणसंहिताभेतामश्रौषं भवतो ह्यहम् ।

यस्यां खलूतमश्लोको भगवाननुबर्ण्यते

॥ ४ ॥

भगवंस्तक्षकादिभ्यो मृत्युभ्यो न विभ्रेम्यहम् ।

प्रविष्टो ब्रह्म निर्वाणमभयं दर्शितं त्वया

॥ ५ ॥

अनुजीनीहि मां ब्रह्मन् बाचं यच्छाम्यधोक्षजे ।

मुक्तकामाशयं चेतः प्रवेक्ष्ये विसृजाम्यसूत

॥ ६ ॥

अज्ञानं च निरस्तं मे ज्ञानविज्ञाननिष्ठया ।

भवता दर्शितं क्षेमं परं भगवतः पदम्

॥ ७ ॥

सूत उवाच—

इत्युक्तस्तमनुज्ञाय भगवान् बादरायणिः ।

जगाम भिक्षुभिः साकं नरदेवेन पूजितः

॥ ८ ॥

परीक्षिदपि राजर्षिरात्मन्यात्मानमात्मना ।

समाधाय परं दध्याबस्यन्दासुर्धया तरुः

॥ ९ ॥

प्राकूले बर्हिष्यासीनो गङ्गाकूल उदङ्मुखः ।

ब्रह्मभूतो महायोगी निःसङ्गश्छिन्नसंशयः

॥ १० ॥

तक्षकः प्रहितो विप्राः क्रुद्धेन द्विजसुनुना ।

हन्तुकामो नृपं गच्छन् ददर्श पथि काश्यपम्

॥ ११ ॥

तं तर्पयित्वा द्रविणैर्निबल्य विपहारिणम् ।

द्विजरूपप्रतिच्छन्नः कामरूपोऽदशनृपम्

॥ १२ ॥

ब्रह्मभूतस्य राजर्षेर्देहोऽहिगरलाग्निना ।

बभूव भस्मसात् सद्यः पश्यतां सर्वदेहिनाम्

॥ १३ ॥

हाहाकारो महानासीद् भुवि खे दिक्षु सर्वतः ।

विस्मिता अभवन् सर्वे देवासुरनरादयः

॥ १४ ॥

देवदुन्दुभयो नेदुर्गन्धर्वाप्सरसो जगुः ।

वयुषुः पुष्पवर्षाणि विबुधाः साधुवादिनः

॥ १५ ॥

जन्मेजयः स्वपतिरं श्रुत्वा तक्षकभक्षितम् ।

अथानुहाव सङ्क्रुद्धः सर्पान् सत्रे सह द्विजैः

॥ १६ ॥

सर्पसत्रे समिद्धेऽग्नी दह्यमानान् महोरगान् ।

दृष्ट्वेन्द्रं भयसंविग्रस्तक्षकः शरणं ययौ

॥ १७ ॥

नापश्यत् तक्षकं तत्र राजा पारिशितो द्विजान् ।

उवाच तक्षकः कस्मान्न दह्येतोरगाधमः

॥ १८ ॥

तं गोपायति राजेन्द्र इन्द्रः शरणमागतम् ।

तेन संस्तम्भितः सर्पस्तस्मान्नाग्नी पतत्यसौ

॥ १९ ॥

पारिशित इति श्रुत्वा प्राहर्त्विज उदारधीः ।

सहेन्द्रस्तक्षको विप्रा नाग्नी किमिति पात्यते

॥ २० ॥

तच्छ्रुत्वा जुहुवुर्विप्राः सहेन्द्रं तक्षकं मखे ।

तक्षकान् पतस्वेह सहेन्द्रेण मरुत्वता

॥ २१ ॥

इति ब्रह्मोदितशेषैः स्थानादिन्द्रः प्रचलितः ।

बभूव सम्भ्रान्तमतिः सविमानः सतक्षकः

॥ २२ ॥

तं पतन्तं विमानेन सहतक्षकमम्बरात् ।
 बिलोक्पाद्विरसः ग्राह राजानं तं बृहस्पतिः ॥ २३ ॥
 नैष त्वया मनुष्येन्द्र वधमर्हति सर्पराट् ।
 अनेन पीतममृतमथापमजराभरः ॥ २४ ॥
 जीवितं मरणं जन्तोर्गतिः स्वेनैव कर्मणा ।
 राजंस्तेन विना नान्यो प्रदाता सुखदुःखयोः ॥ २५ ॥
 सर्पचोरादिवल्लवम्बुधुनुड्व्याध्यादिभिर्नृप ।
 पञ्चत्वमृच्छते जन्तुर्भुङ्क्त आरब्धकर्म च ॥ २६ ॥
 तस्मात् सत्रमिदं राजन् संस्थीयेताभिचारिकम् ।
 सर्पा अनागसो दग्धा जनेर्दिष्टं हि भुज्यते ॥ २७ ॥
 इत्युक्तः स तथेत्याह महर्षेर्मानयन् वचः ।
 सर्पसत्रादुपरतः पूजयामास वाक्पतिम् ॥ २८ ॥
 सैषा विष्णोर्महामाया बाध्यबाधकलक्षणा ।
 यया मुह्यत्यसावात्मा भूतेषु गुणवृत्तिभिः ॥ २९ ॥
 न यत्र दुर्भाव्यतया विराजते
 मायात्मवादेऽसकृदात्मवादिभिः ।

न यद्विवादो विविधस्तदाश्रयो
 मनश्च संकल्पविकल्पवृत्ति यत् ॥ ३० ॥
 न यत्र सृज्यं सृजतोभयोः परं
 श्रेयश्च जीवस्त्रिभिरन्वितः स्वयम् ।
 तदेतदुत्सादितवाध्यबाधकं निषिध्य
 चोर्मान् विरमेत तन्मुनिः ॥ ३१ ॥
 परं पदं वैष्णवमामनन्ति यत्नेतिनेतीत्यतदुत्सिसृक्षवः ।
 विमृज्य दीरात्म्यमनन्यसोहृद्वा हृदोपगुह्यावसितं समाहितेः ॥
 तदेतदधिगच्छन्ति विष्णोर्यत् परमं पदम् ।
 अहं ममेति दीर्घत्वं न येषां देहेहजम् ॥ ३३ ॥
 अतिवादांस्तितिश्चेत नाव(मंस्पेत)मन्येत कश्चन ।
 न चेमं देहमाश्रित्य वैरं कुर्वीत केनचित् ॥ ३४ ॥
 नमो भगवते तस्मै कृष्णायकुण्ठमेधसे ।
 यत्पादाभ्युक्तहृद्यानात्संहितामध्यागमिभाम् ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

शौनक उवाच—
 पीलादिभिर्व्यासशिष्यैर्वेदाचार्यैर्महात्मभिः ।
 वेदा वै कतिधा व्यस्ता एतन् सौम्याभिधेहि नः ॥ १ ॥
 सूत उवाच—
 समाहितात्मनो ब्रह्मन् ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।
 ह(वा)दाकाशादभूलादो वृत्तिरोधाद् विभाव्यते ॥ २ ॥
 यदुपासनया ब्रह्मन् योगिनो मलमात्मनः ।
 द्रव्यक्रियाकारकाख्यं धृत्वा पान्त्यपुनर्भवम् ॥ ३ ॥
 ततोऽभूत् त्रिवृदोद्धारो यो व्यक्तप्रभवः स्वराट् ।
 यत्तद्विज्ञं भगवतो ब्रह्मणः परमात्मनः ॥ ४ ॥
 शृणोति य इमं स्फोटं सुप्तः श्रोतेव शून्यदृक् ।
 येन वाग् व्यन्यते यस्य व्यक्तिराकाशा आत्मनः ॥ ५ ॥
 स्वभासो ब्रह्मणः साक्षाद् वाचकः परमात्मनः ।
 स सर्वमन्त्रोपनिषद्वेदवीजं सनातनम् ॥ ६ ॥

तस्य हासंख्यो वर्णा अकारावा भृगुर्ब्रह्म ।
 धार्यन्ते यैस्त्रयो भावा गुणानामर्थवृत्तयः ॥ ७ ॥
 ततोऽक्षरसमाप्तायमसृजद् भगवानजः ।
 अन्तःस्पोष्मस्वरस्पर्शाहृत्स्वदीर्घादिलक्षणम् ॥ ८ ॥
 तेनासी चतुरो वेदाश्चतुर्भिर्वन्दनैर्बुधुः ।
 सव्याहृतिकान् सोद्धारोश्चातुर्होत्रविष्वक्या ॥ ९ ॥
 पुत्रानध्यापयत् तांस्तु महर्षीन् ब्रह्मकोविदान् ।
 ते तु धर्मोपदेशतः स्वपुत्रेभ्यः समादिशन् ॥ १० ॥
 ते परम्परया प्राप्तास्तत्तच्छिष्यैर्धृतव्रतैः ।
 चतुर्गुणैश्च व्यस्ता द्वापररादौ महर्षिभिः ॥ ११ ॥
 क्षीणापुपः क्षीणसत्त्वान् दुर्मैधान् बीक्ष्य कालतः ।
 वेदान् ब्रह्मर्षयो व्यस्यन् हृदिस्थाच्युतनोदिताः ॥ १२ ॥
 अस्मिन्नव्यन्तरे ब्रह्मन् भगवान् लोकभावनः ।
 ब्रह्मेशाद्यैर्लोकपालैर्याचितो धर्मगुप्तये ॥ १३ ॥

पराशरात् सत्यवत्यामंशांशकलया विभुः ।
 अवतीर्णो महाभाग वेदं चक्रे चतुर्विधम् ॥ १४ ॥
 ऋगधर्षयजुःसाम्नां राशीनुद्धृत्य वर्गशः ।
 चतस्रः संहिताश्चक्रे सूत्रैर्मणिगणानिव ॥ १५ ॥
 तासां स चतुरः शिष्यानुपहूय महामतिः ।
 एकैकां संहितां ब्रह्मत्रैकैकस्मै ददौ विभुः ॥ १६ ॥
 पैलाय संहिताभ्यायां बहुवाक्यामुवाच ह ।
 वैशम्पायनसंज्ञाय निगदाख्यं यजुर्गुणम् ॥ १७ ॥
 साम्नां जैमिनये ग्राह्यं तथा च्छन्दोगसंहिताम् ।
 अथर्वान्निरसां नाम स्वशिष्याय सुमन्तवे ॥ १८ ॥
 पैलः स्वसंहितामूचे इन्द्रप्रम(मि)तये मुनिः ।
 बाष्कलाय च सोऽप्याह शिष्येभ्यः संहितां स्वकाम् ॥ १९ ॥
 चतुर्था व्यस्य बोध्याय याज्ञवल्क्याय भार्गव ।
 पराशरायाश्चित्रे इन्द्रप्र(म)मिति रात्मवान् ॥ २० ॥
 अध्यापयत् संहितां स्वां माण्डूकेयमुपि कविः (कविम्) ।
 तस्य शिष्यो वेदमित्रः सौभर्यादिभ्य ऊचिवान् ॥ २१ ॥
 शाकल्यस्तत्सुतस्तां तु पञ्चधा व्यस्य संहिताम् ।
 बाल्म्यमीदृज्यशालीयगोसत्यशिशिरेष्वधात् ॥ २२ ॥
 जातूकर्ण्यश्च तच्छिष्यः सनिरुक्तां स्वसंहिताम् ।
 व्यलीकयोगपैलाविरजेभ्यो ददौ मुनिः ॥ २३ ॥
 बाष्कलिः प्रतिशास्त्राभ्यो बालखिल्याख्यसंहिताम् ।
 चक्रे बलायनिर्भज्य (बालायनिर्गार्य) कासाराश्च तां दधुः ॥
 बहुवाः संहिता हेता एभिर्ब्रह्मर्षिभिर्भूताः ।
 श्रुत्वेतच्छन्दसां व्यासं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २५ ॥
 वैशम्पायनशिष्या वै चरकाध्वर्यवोऽभवन् ।
 यवेरुब्रह्महत्याहः क्षपणाय गुरोर्ब्रतम् ॥ २६ ॥
 याज्ञवल्क्यस्तु तच्छिष्य आहांशो भगवन् कियत् ।
 चरितेनात्यसाराणां चरित्येऽहं सुदुष्करम् ॥ २७ ॥
 इत्युक्तो गुरुरप्याह कुपितो याज्ञलं त्वया ।
 विप्रावमन्त्रा शिष्येण मदधीनं त्यजाश्चित् ॥ २८ ॥

देवरातसुतः सोऽपि छर्दिन्वा यजुषां गणम् ।
 ततो गतोऽथ मुनयो ददशुस्तान् यजुर्गणान् ॥ २९ ॥
 भूत्वा तित्तिरियो ब्रह्मन् तद्गोलुपतयाऽऽददुः ।
 तैत्तिरीया इति यजुःशास्त्रा आसन् सुपेशलाः ॥ ३० ॥
 याज्ञवल्क्यस्ततो ब्रह्मन् छन्दस्यधिगवेषयन् ।
 गुरोरविद्यमानानि सूपतस्येऽर्कमीश्वरम् ॥ ३१ ॥
 याज्ञवल्क्य उवाच—
 ओं नमो भगवते आदित्यायाखिलजगदात्मस्वरूपेण कालरूपेण
 च चतुर्विधभूतनिकायानां ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तानामन्तर्हृदयेषु
 बहिरप्याकाश इयोपाधिना व्यबधीयमानो भगवानेक एव
 क्षणलवनिमेषायव्यवोपचितसंबत्सरगणेन तोयादानविसर्गाभ्या-
 मिमां लोकायात्रामनुब्रूति ॥ ३२ ॥
 यदिहवाव विबुधर्षभ सवितरदस्तप(त्य)नुसवनमहरहराभ्या-
 विधिर्नोपनिष्ठमानानामखिलदुरितवृजिनवीजावभर्जनं भगवतः
 समभिधीमहि तपन मण्डलम् ॥ ३३ ॥
 य इह वाच स्थिरचरनिकराणां स्वनिकेतनानां मनश्चिन्द्रिया-
 सुगणाननात्मनस्तत्त्वं स्वयमात्माऽन्तर्यामी प्रबोधयति ॥ ३४ ॥
 य एवेमं लोकमतिकरालवदान्धकारसञ्ज्ञाजगरगृहीतं मृतकमिव
 विचेतनमवलोकयानुकम्पया परमकारुणिक ईक्षर्ष्योत्थाप्या-
 हरहरनुसवनं श्रेयसि स्वधर्माख्य आत्मावस्थाने प्रवर्तयत्य-
 निमिषाधिपतिरसाधूनां भयमुदीरयन्नटति परित आशापलेस्तत्र
 तत्र कमलोकाशाञ्जलिभिरुपहृताहंणः ॥ ३५ ॥
 अथ ह भगवंस्तव चरणनलिनयुगलं त्रिभुवनगुरुभिरभि-
 बन्दितामहमपातयामयजुःकाम उपसरामीति ॥ ३६ ॥
 सूत उवाच—
 एवं स्तुतः स भगवान् वाजिरूपधरो रविः ।
 यजुंष्ययातयामानि मुनयेऽदात् प्रसादितः ॥ ३७ ॥
 यजुर्भिरकरोच्छास्त्रा दशपञ्च सुतैर्विभुः ।
 जगदुर्वाजसन्त्यस्ताः काण्वमाध्यन्दिनादयः ॥ ३८ ॥
 जैमिनेः सामगस्यासीत् सुमन्तुस्तनयो मुनेः ।
 सुमन्त्यांस्तसुतस्ताभ्यामेकैकां ग्राह्यं संहिताम् ॥ ३९ ॥

सुकर्मा चापि तच्छिष्यः सामवेदतरामहान् ।
 सहस्रं संहिताभेदं चक्रे सामां ततो द्विजः ॥ ४० ॥
 हिरण्यनाभः कोशल्यः पीप्यञ्जिथ सुकर्मणः ।
 शिष्यौ जगृहुतुश्चान् आवन्त्यो ब्रह्मयन्त्रितमः ॥ ४१ ॥
 उदीच्याः सामगाः शिष्या आसन् पञ्चशतानि वै ।
 पीप्यञ्ज्यावन्यथाश्चापि तांश्चोदीच्यान् प्रचक्षते ॥ ४२ ॥
 लौगाक्षिर्लाङ्गलिः कुन्त्यः कुसीदः कुक्षिरेव च ।
 पीप्यञ्जिशिष्या जगृहुः संहितास्ते शतं शतम् ॥ ४३ ॥
 कृतां हिरण्यनाभस्य चतुर्विंशतिसंहिताः ।
 शिष्य उच्ये स्वशिष्येभ्यः शोषा आवन्त्य आत्मयान् ॥ ४४ ॥
 अथर्वयन्त्रि सुमन्तुश्च शिष्यमभ्यापयन् स्वकाम् ।
 संहितां सोऽपि पथ्याय वेददशांश्च चोक्तवान् ॥ ४५ ॥
 शीङ्गायनिर्ब्रह्मबालिर्मोदोपः पिप्पलायनिः ।
 वेददशांस्य शिष्यास्ते पथ्यशिष्यान्चो गृणु
 कुमुदः शुनको ब्रह्मन् जाजलिश्चाप्यथर्वयन्त्रि ॥ ४६ ॥
 बभूवुः शिष्योऽप्यङ्गिरसः सैन्धवायन एव च ।
 अधीयेतां संहिते द्वे सावर्ण्यायास्तथाऽपरे ॥ ४७ ॥
 नक्षत्रकल्पः शान्तिश्च कश्यपाङ्गिरसादयः ।
 एते आयर्वणाचार्याः शृणु पीराणिकान् मुने ॥ ४८ ॥
 ब्रह्मरुणिः कश्यपश्च सावर्णिरकृतव्रणः ।
 वेशपायनहारीतो षड् वै पीराणिका इमे ॥ ४९ ॥
 अधीयन्त व्यासशिष्यात् संहितां मन्थितुमुखात् ।
 एकैकामहमेतेषां शिष्यः सर्वा समभ्यगात् ॥ ५० ॥
 काश्यपोऽहं च सावर्णी रामशिष्योऽकृतव्रणः ।
 अधीमहि व्यासपुत्राचतस्रो मूलसंहिताः ॥ ५१ ॥
 पुराणलक्षणं ब्रह्मन् ब्रह्मर्षिभिर्निरूपितम् ।
 ध्रुणुष्व बुद्धिमाश्रित्य वेदशास्त्रानुसारतः ॥ ५२ ॥
 सर्गश्चैव विसर्गश्च वृत्तिरक्षान्तराणि च ।
 वंशो वंशानुचरितं संस्था हेतुरपाथयः ॥ ५३ ॥
 दशभिलक्षणैर्पुंक्तं पुराणं तद्विदो विदुः ।
 कश्चित् पञ्चविधं ब्रह्मन् महदल्पव्यवस्थया ॥ ५४ ॥

अव्याकृतगुणज्ञोभान्महत्तत्त्वितोऽहमः ।
 भूतसूक्ष्मेन्द्रियायानां सम्भवः सर्ग उच्यते ॥ ५५ ॥
 पुरुषानुगृहीतानामेतेषां बासनामयः ।
 विसर्गो यः समाहरो जीवोऽजीवश्चराचरः ॥ ५६ ॥
 वृत्तिर्भूतानि भूतानां चरणामचराणि च ।
 कृतेशेन नृणां तत्र कामाचोदनयाऽपि वा ॥ ५७ ॥
 रक्षाऽच्युतावतारेहा विश्वस्यानु युगेयुगे ।
 तिर्यङ्मर्त्यपिदिवेषु हन्यन्ते वैषवीद्विषः ॥ ५८ ॥
 मन्वन्तरं मनुर्देवा मनुपुत्राः सुरेश्वराः ।
 ऋषयोऽशावताराश्च हरेः पञ्चविधमुच्यते ॥ ५९ ॥
 राज्ञां मनुप्रसूतानां वंशसैकालिकोऽन्वयः ।
 वंशानुचरितं तेषां वृत्तं वंशपराश्च ये ॥ ६० ॥
 नैमित्तिकः प्राकृतिको नित्य आत्यन्तिको लयः ।
 संस्थेति कविभिः प्रोक्ता चतुर्णांस्तस्य स्वभावतः ॥ ६१ ॥
 हेतुर्जीवोऽस्य सगदिरविदाकर्मकारकः ।
 यं वाऽनुशायिनं प्राहुरव्याकृतमुतापरे ॥ ६२ ॥
 व्यतिक्रान्त्यो यस्य जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषु ।
 मायामासासु तद्ब्रह्म जीववृत्तिष्वपाथयः ॥ ६३ ॥
 पदार्थेषु यथा ब्रह्मं तन्मात्रं रूपनामसु ।
 बीजादिपञ्चतान्तासु त्ववस्थासु युतायुतम् ॥ ६४ ॥
 विरमेत यदा चित्तं हित्वा वृत्तित्रयाश्रयम् ।
 योगेन वा तदाऽऽत्मानं वेद नात्मा निवर्तते ॥ ६५ ॥
 एवं लक्षणलक्ष्याणि पुराणानि पुराविदः ।
 मुनयोऽष्टादश प्राहुः धुल्लकानि महान्ति च ॥ ६६ ॥
 ब्राह्मं पाञ्च वैष्णवं च शैवं लिङ्गं च गारुडम् ।
 नारदीयं भागवतमाग्रेयं स्कन्दसञ्चितम् ॥ ६७ ॥
 भविष्यं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं सवामनम् ।
 वाराहं मातस्यं कौर्म्यं च ब्रह्मण्डाख्यमिति त्रिषद् ॥ ६८ ॥
 ब्रह्मणैतत् समारुप्यत शास्त्राष्टाण्यनं मुने ।
 शिष्यशिष्यप्रशिष्याणां ब्रह्मतेजोविदीपनम् ॥ ६९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादसस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

शौनक उवाच—

सूत जीव चिरं साधो बढ नो बढतां धर ।
 तमस्यपारे भ्रमतां नृणां त्वं पारदर्शनः ॥ १ ॥
 आहुधिरायुषमृषिं मूकण्डुतनयं जनाः ।
 यः कल्पान्तेऽप्युर्वरितो येन ग्रन्थमिदं जगत् ॥ २ ॥
 स वा अस्मत्कुलोत्पन्नः कल्पेऽस्मिन् भार्गवर्षभः ।
 नैवाधुनापि भूतानां सम्प्लवः कोऽपि जायते ॥ ३ ॥
 एक एवार्णवे भ्राम्यन् ददर्श पुरुषं किल ।
 वटपत्रपुटे तोकं शयानं त्वेकमद्भुतम् ॥ ४ ॥
 एष नः संशयो भूयान् जातः कौतुहलं यतः ।
 तत्तच्छिन्धि महायोगिन् पुराणेष्वपि सम्मतः ॥ ५ ॥

सूत उवाच—

प्रशस्त्वया महर्षेऽयं कृतो लोकभ्रमापहः ।
 नारायणकथा यत्र गीता कलिमलापहा ॥ ६ ॥
 प्राप्तद्विजातिसंस्कारो मार्कण्डेयः पितुः क्रमात् ।
 छन्दांस्यपीत्य धर्मेण तपःस्वाध्यायसंयुतः ॥ ७ ॥
 बृहद्भतपरः शान्तो जटिलो बल्कलाम्बरः ।
 विभ्रत् कमण्डलुं दण्डमुपवीतं समेखलम् ॥ ८ ॥
 कृष्णाजिनं साक्षसूत्रं कुशांश्च नियमैर्युतः ।
 अयस्कं गुरुविश्रांश्च स्वर्चयन् सन्ध्ययोर्हरिम् ॥ ९ ॥
 सायंप्रातः स गुरवे शैक्ष्यमाहृत्य बाण्यतः ।
 बुभुजे गुर्वनुज्ञातः सकृन्नो चेदुषोषितः ॥ १० ॥
 एवं तपःस्वाध्यायपरो वर्षाणामुत्पातयुतम् ।
 आराधयद्भूपिकां जित्ये मृत्युं सुदुर्जयम् ॥ ११ ॥
 ब्रह्मा भृगुर्भवो दक्षो ब्रह्मपुत्राश्च येषरे ।
 नृदेवपितृभूतानि तेनासन्नतिविस्मिताः ॥ १२ ॥
 इत्थं बृहद्भतपरस्तपःस्वाध्यायसंयमैः ।
 दध्याचधोक्षजं योगाद् ध्वस्तोऽहोऽन्तरात्मना ॥ १३ ॥
 तस्थिबं पुञ्जतश्चित्तं महायोगेन योगिनः ।
 व्यतीयाप महान् कालो मन्वन्तरपडात्मकः ॥ १४ ॥

एतत् पुरन्दरो ज्ञात्वा सप्तमोऽस्मिन् किलान्तरे ।
 तपोविशिशितो ब्रह्मचांग्रभे तद्विधाननम् ॥ १५ ॥
 गन्धर्वाप्सरसः कामं वसन्तं मलयानिलम् ।
 मुनये प्रेषयामास रजःस्तोभमदी तथा ॥ १६ ॥
 ते वै तदाश्रमं जग्मुर्हिमाद्रेः पार्थ उत्तरे ।
 पुष्पभद्रा नदी यत्र चित्राग्न्या च शिला विभो ॥ १७ ॥
 तत्राश्रमपदं पुण्यं पुण्यद्रुमलतान्वितम् ।
 पुण्यद्विजकुलाकीर्णं पुण्यामलजलाशयम् ॥ १८ ॥
 मत्तभ्रमरसङ्गीतं मत्तकोकिलकूजितम् ।
 मत्तवर्हिनाटदापं मत्तद्विजकुलाकुलम् ॥ १९ ॥
 वायुः प्रविष्ट आदाय हिमनिर्झरसीकरान् ।
 सुमनोभिः परिष्वक्तो ववावुत्तम्भयन् स्मरम् ॥ २० ॥
 उयचन्द्रनिशाचकः प्रचालस्तवकालिभिः ।
 गायन्द्रुमलताजालस्तत्रासीत् कुसुमाकरः ॥ २१ ॥
 अन्वीयमानो गन्धर्वगीतवादित्रयूथपः ।
 अदृश्यतात्तचापेषुः स्वःस्त्रीयूथपतिः स्मरः ॥ २२ ॥
 हुत्वाऽग्निं समुपासीनं ददशुः शक्रकिह्वराः ।
 भीलिताश्च दुराधर्षं मूर्तिमन्तमिवानलम् ॥ २३ ॥
 ननृतस्तस्य पुरतः स्त्रियोऽथो गायका जगुः ।
 मृदङ्गवीणापणवैर्वायं चक्रुर्मनोरमम् ॥ २४ ॥
 सन्धेऽश्च स्वधनुषि कामः पञ्चमुखं तदा ।
 मधुमंदो रजःस्तोभ इन्द्रभृत्या व्यकम्पयन् ॥ २५ ॥
 क्रीडन्त्याः पुष्पकस्थन्त्याः कन्दुकैः स्तनगौरवान् ।
 भृशमुद्विग्नमध्यायाः केशविभ्रंशितस्रजः ॥ २६ ॥
 इतस्ततो भ्रमदृष्टेऽलन्त्या अनुकन्दकम् ।
 बापुर्जहार तद्भासः सूक्ष्मं वृटितमेखलम् ॥ २७ ॥
 विससर्ज ततो वाणं मत्वा तं स्वजितं स्मरः ।
 सर्वं तत्राभवन्मोघमनीशस्य यथोद्यमः ॥ २८ ॥
 त इत्थमपकुर्वन्तो मुनेस्तत्तेजसा मुने ।
 दहामाना निवव्रुतुः प्रवोधाहिमिवार्भाकाः ॥ २९ ॥

इतीन्द्रानुचरैर्ब्रह्मन् धर्षितोऽपि महामुनिः ।

यत्रागादहमोभावं न तथित्रं महत्त्वमपि

॥ ३० ॥

दृष्ट्वा निस्तेजसं कामं सगणं भगवान् स्वराट् ।

श्रुत्वाऽनुभावं ब्रह्मर्षेर्विस्मयं समगात् परम्

॥ ३१ ॥

तत्स्यं युञ्जतश्चिन्तं तपःस्वाध्यायसंयमैः ।

अनुग्रहायाविरासीचरनाराषणो हरिः

॥ ३२ ॥

ती शुक्रकृष्णी नयकअलोचनी

चतुर्भुजो रौरवबल्लाम्बरी ।

पवित्रपाणी उपवीतकं त्रिवृत्

कमण्डलुं दण्डमृजुं च वैणवम्

॥ ३३ ॥

पद्माक्षमालामुत जन्तुमार्जनं

वेदं च साक्षात्तपकरूपिणी ।

तपत्तडिद्वर्णपिशङ्गोचिपा

प्रांशू दधानो विबुधर्षभार्जितो

॥ ३४ ॥

ते ये भगवतो रूपे नरनारायणी कपी ।

वीक्ष्योत्थायादरेणोच्चैर्नानामात्रेण दण्डवत्

॥ ३५ ॥

एतत्सन्दर्शनानन्दनियतामेन्द्रियाशयः ।

हृष्टरोमाऽध्रुपूर्णाक्षो न सेहे तावुदीक्षितुम्

॥ ३६ ॥

उत्थाय प्राञ्जलिः प्रह्र औत्सुक्यादाक्षिपन्निब ।

नमो नम इतीशानी वभापे गव्रदाक्षरम्

॥ ३७ ॥

तपोरासनमादाय पादयोरबन्धिन्य च ।

अहंणेनानुलेपेन धूपमात्थैरसृजयत्

॥ ३८ ॥

सुखमासनमासीनो प्रसादाभिमुखो मुनिः ।

पुनरानम्य पादाभ्यां गरिष्ठाविदमब्रवीत्

॥ ३९ ॥

मार्कण्डेय उवाच-

किं वर्णये तव विभो यदुदीरितासुः

संस्पन्दन्ते तमनु बाह्यमनइन्द्रियाणि ।

स्पन्दन्ति ये तनुभूतामजशर्बयोध

स्वस्याप्यपापि भजः।तमनुभाववद्धः

॥ ४० ॥

मूर्ती इमे भगवतो भगवन्तिलोक्याः

क्षेमाय तापविरमाय च मृत्युजित्वे ।

नाना विभर्ष्यनुपमान्यतनूर्यपेदं

सृष्ट्वा पुनर्ग्रससि सर्वमिवोर्णनाभिः

॥ ४१ ॥

तस्याधितुः स्थिरचरोशितुरङ्गमूलं

यत्स्यं न कर्मगुणकालरजः स्पृशन्ति ।

यद् वै स्तुवन्ति निनमन्ति यजन्त्यभीष्टं

ध्यायन्ति वेदहृदया मुनयस्तदास्ये

॥ ४२ ॥

नान्यत् तवाहृद्युपनयादपवर्गमूर्ते

क्षेमं जनस्य परितोऽभ्य ईश विद्मः ।

ब्रह्मा विभेत्त्वलमतो द्विषरार्धपिण्यः

कालस्य ते किमुत तत्कृतभौतिकानाम्

॥ ४३ ॥

तद् वै भजाम्यृतपियस्तव पादमूलं

हितैतदात्मभिदमात्मगुरोः परस्य ।

देहायपार्थमसदित्यनभिज्ञमात्रं

बिन्देय चेत् तर्हि सर्वमनीपितार्थम्

॥ ४४ ॥

सत्त्वं रजस्तम इतीश तवात्मबन्धो

मायामया स्थितिलपोदयहेतवोऽस्य ।

लीलाधृता यदपि सत्त्वमयः प्रशान्त्यै

नान्ये नृणां व्यसनमोहभियथ याभ्याम्

॥ ४५ ॥

तस्मान् तवेह भगवन्नप तावकानां

शुक्रां तनुं स्वदयितां कुशला भजन्ति ।

यत् सात्त्वताः पुरुषरूपमुशन्ति सत्त्वं

लोको यतोऽभ्यमुतात्ममुखं च नान्यत्

॥ ४६ ॥

तस्मै नमो भगवते पुरुषाय भूमे

विश्वाय विश्वगुरवे परदेवतायै ।

नारायणाय ऋपये च नरोत्तमाय

हंसाय संयतगिरे निगमेधराय

॥ ४७ ॥

यं वै न येद वितताक्षपैर्ध्रमद्वीः

सन्तं स्वलेख्यसुप् हृषपि दृक्पयेपु ।

त्वन्माययाऽऽवृतमतिः स उ एव साक्षा-

दा(द)यस्तत्वाखिलगुरोरुपपद्य वेदम्

॥ ४८ ॥

यद्दर्शनं निगम आत्मरहःप्रकाशं

मुह्यन्ति यत्र कवयोऽजपरा यतन्तः ।

तं सर्ववाहयिषयप्रतिरूपशीलं

वन्दामहे पुरुषमात्मनि गूढबोधम्

॥ ४९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते ब्राह्मणस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

सूत उवाच-

संस्तुतो भगवानित्थं मार्कण्डेयेन धीमता ।

नारायणो नरसखः प्रीत आह भृगूद्ब्रह्म ॥ १ ॥

श्रीभगवानुवाच-

भो भो ब्रह्मर्षिर्बर्षासि सिद्ध आत्मसमाधिना ।

मयि भक्त्याऽनपायिन्या तपःस्वाध्यायसंयमैः ॥ २ ॥

वयं ते परितुष्टाः स्म त्वद्ब्रह्मदत्तचर्यया ।

वरं प्रतीच्छ भद्रं ते वरदेशादभीषितम् ॥ ३ ॥

ऋषिरुवाच-

जितं ते देवदेवेश प्रपन्नार्तिहराच्युत ।

वरेणैतावताऽलं नो यद् भवान् समदृश्यत ॥ ४ ॥

वाञ्छन्त्यजादयो यस्य श्रीमत्पादाब्जदर्शनम् ।

मनसा योगपकेन स भवान् मेऽक्षगोचरः ॥ ५ ॥

अथाप्यम्बुजपत्राक्ष पुण्यशोकशिखामणे ।

ईक्षे मायां यया लोकः सपालो वेद सद्भिदाम् ॥ ६ ॥

सूत उवाच-

इतीरितोऽर्चितः काममृषिणा भगवान् मुने ।

तथेति सत्सयः प्रागाद् बदर्याभममीश्वरः ॥ ७ ॥

तमेव चिन्तयन्नर्थमृषिः स्वाश्रम एव सः ।

वसन्नग्न्यर्कसोमाम्बुभूषाषुवियदात्मसु ॥ ८ ॥

ध्यायन् सर्वत्र च हरिं भावद्ब्रह्मैरपूजयत् ।

कचिन् पूतां विरास्मार भक्तिप्रसरसम्प्लुतः ॥ ९ ॥

तस्यैकदा भृगुश्रेष्ठ पुष्पभद्राते मुने ।

उपासीनस्य सन् ध्यायां ब्रह्मन् वायुभूम्भान् ॥ १० ॥

तं चण्डशब्दं तमुदीरयन्तं

बलाहका अन् वभवन् करालाः ।

अश्वस्थविष्टा मुमुचुस्तडिद्भि

स्तन्यन्त उच्चैरभिवर्षधाराः ॥ ११ ॥

तते व्यहृद्यन्त चतुःसमुद्राः

समन्ततः क्षमातलमाश्रयन्तः ।

सर्मारवेर्गोमिभिरुग्रनक्र-

भयानकावर्तगभीरघोषाः ॥ १२ ॥

अन्तर्बहिश्चाद्भिरभिवृभिर्घनेः

शतहृदाभिरुपतापितं जगत् ।

चतुर्विधं वीक्ष्य महामना मुनि-

र्जलप्लुतां क्षमां विमनाः समत्रस्त ॥ १३ ॥

तस्यैवमुद्गीक्षत ऊर्मिभीषणः

प्रभञ्जनाघूर्णितवार्महार्णवः ।

आपूर्यमाणः प्रवृषद्भिरम्बुदैः

क्षमाप्यधाद् द्वीपवर्षादिभिः समम् ॥ १४ ॥

सक्षमान्तरिक्षं सदिवं सभागणं

त्रैलोक्यमासीत् सहसाऽद्भिराद्भुतम् ।

स एक एवोर्बरितो महामुनि-

र्वभ्राम विशिष्यजटो जडान्धवत् ॥ १५ ॥

क्षुत्तृपरीतो मकरैस्तिमिद्गिलै-

रुपद्रुतो वीचिनभस्वता हृतः ।

तमस्यपारे पतितो भ्रमन्दिशो न

वेद खं गां च परिश्रमोपितः ॥ १६ ॥

कचिन्मग्नो महावर्ते तरलेस्ताडितः कचित् ।

यादोभिर्भक्ष्यते कापि स्वयमन्योन्यघातिभिः ॥ १७ ॥

कचिच्छोकं कचिन्मोहं कचिद् दुःखं सुखं भयम् ।

कचिन्मृत्युमवाप्नोति व्याध्यादिभिरुपद्रुतः ॥ १८ ॥

अयुतायुतवर्षाणां सहस्राणि शतानि च ।

व्यतीयुर्ध्रमन्तस्तिस्मिन् विष्णुमायावृतात्मनः ॥ १९ ॥

स कदाचिद् भ्रमन्तस्तिस्मिन् पृथिव्याः कुकुदि द्विजः ।

न्यग्रोधपोतं ददृशे फलपल्लवशोभितम् ॥ २० ॥

प्रागुत्तरस्यां शाखायां तस्यापि ददृशे शिशुम् ।

शायनं पर्णपुटके ग्रसन्तं प्रभया तमः ॥ २१ ॥

महामरकतवयामं श्रीमद्भद्रपङ्कजम् ।

कम्बुग्रीवं महोरस्कं सुनासं सुन्दरभुवम् ॥ २२ ॥

शबासीजदलकव्रातमिश्रश्रीकर्णदाडिमम् ।

विद्रुमाधरभासेपच्छोणापितसुधास्मितम् ॥ २३ ॥

पद्मगर्भाङ्गणापाङ्गं हृद्यहासवलोकनम् ।
 इवास्मिन्मलसंविग्रनिम्ननाभिचलोदरम् ॥ २४ ॥
 चार्चद्गुलिभ्यां पाणिभ्यामुन्नीय चरणाम्बुजम् ।
 मुखे निधाय विप्रेन्द्र ध्यन्तं वीक्ष्य विस्मितः ॥ २५ ॥
 तद्दर्शनाद् वीतपरिश्रमां मुदा प्रोत्फुल्लहृत्यश्चबिलाञ्चनम्बुजः ।
 प्रहृष्टगोमाऽद्भुतभावगर्हितः प्रष्टुं पुगस्तं प्रगसात् बालकम् ॥
 तावच्छिरोर्यै शसितेन भार्गवः
 सोऽन्तःशरीरं मशको यथाऽविशत् ।
 तत्राप्यदो न्यस्तमचष्ट कृत्स्नशो
 यथा पुराऽमुह्यदतीव विस्मितः ॥ २७ ॥
 खं रोदसी भगणान्द्रिसागरान्
 द्वीपान् सवर्षान् ककुभः सुरासुरान् ।
 वनानि देशान् सरितः पुराकरान्
 खेटान् ब्रजानाश्रमवर्णवृत्तयः ॥ २८ ॥
 महान्ति भूतान्यथ भौतिकान्यसौ
 कालं च नानापुण्यकल्पकल्पनम् ।

यत् किञ्चिदन्यद्बह्वहारकारणं
 ददर्श विश्वं सदिवावभासितम् ॥ २९ ॥
 हिमालयं पुष्पवहां च तां नदीं
 निजाश्रमं यत्र कपीनपश्यत् ।
 विश्वं विपश्यन् धमिताच्छिरोर्यै
 वहिर्निरस्तो न्यपतद्गयायौ ॥ ३० ॥
 तस्मिन् पृथिव्याः ककुदि प्ररूढं
 बटं च तत्पर्णपुटे शयानम् ।
 तोकं च तत्रैवमुपास्मिन्तेन
 निरीक्षितोऽपाङ्गनिरीक्षणेन ॥ ३१ ॥
 अथ तं बालकं वीक्ष्य नेत्राभ्यां धितं हृदि ।
 अभ्यगादतिसंहृष्टः परिष्वक्तुमधोह्वजम् ॥ ३२ ॥
 तावत् स भगवान् साक्षाद् योगाधीशो गुहाशयः ।
 अन्तर्दधे रूपेः सद्यो यथेहानीनिर्मिता ॥ ३३ ॥
 तमन्यथ बटो ब्रह्मन् सलिलं लोकसम्प्लवम् ।
 तिरोधापि क्षणादस्य स्वाश्रमे पूर्ववत् स्थितः ॥ ३४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भगवते द्वादशस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

सूत उवाच—
 स एवमनुभूयेदं नारायणविनिर्मितम् ।
 वैभवं योगमायायास्तमेव शरणं ययौ ॥ १ ॥
 कपिरुवाच—
 प्रपन्नोऽस्म्यह्निमूलं ते प्रपन्नाभयदं हरे ।
 यन्माययाऽपि बिबुषा मुह्यन्त्यज्ञानकातराः ॥ २ ॥
 सूत उवाच—
 तमित्थं निभृतात्मानं वृषेण दिवि पर्यटन् ।
 रुद्राण्या भगवान् रुद्रो ददर्श स्वगणैर्वृतः ॥ ३ ॥
 अयोमा तमृषिं वीक्ष्य गिरिशं समभाषत ।
 पश्येमं भगवन् विप्रं निभृतामेन्द्रियाशयम् ॥ ४ ॥
 निभृतो नन्वृषिज्ञातस्तथापाये यथाऽर्णवः ।
 कुर्वस्य तपसः साक्षात् संसिद्धिं सिद्धिदो भवान् ॥ ५ ॥

श्रीभगवान् उवाच—
 नैवेच्छत्याशयः कापि ब्रह्मर्षिर्मांक्षमप्युत ।
 भक्तिं परां भगवति लब्धवान् पुरुषेऽव्यये ॥ ६ ॥
 अथापि संवदिष्यामो भवान्येतेन साधुना ।
 अयं हि परमो लाभो नृणां साधुसमागमः ॥ ७ ॥
 इत्युक्त्वा समुपेयाय भगवान् स सतां गतिः ।
 ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वदेहिनाम् ॥ ८ ॥
 तयोरारामनं साक्षादीशयोर्जगदात्मनोः ।
 न वेद रुद्रधीवृत्तिरात्मानं विश्वमेव च ॥ ९ ॥
 भगवांस्तदभिज्ञाय गिरिशो योगमायाय ।
 आविशत् तद्गुहाकाशं बापुच्छिद्रमिवेश्वरः ॥ १० ॥
 आत्मन्यपि शिवं प्राप्तं तडित्पिङ्गजदाधरम् ।
 त्र्यक्षमष्टभुजं शम्भुमुद्यन्तमिव भास्करम् ॥ ११ ॥

व्याघ्रचर्माम्बरं शूलधनुरिष्वसिचर्मभिः ।
 अक्षमालां डमरुकं कपालं परशुं सह ॥ १२ ॥
 विभ्राणं सहसा भान्तं व्यचष्ट हृदि विस्मितः ।
 किमिदं कुत एवेति समाधेर्विरतो मुनिः ॥ १३ ॥
 नेत्रे उन्मील्य दृष्टो सगणं सोमयाऽऽगतम् ।
 रुद्रं त्रिलोकैकगुरुं ननाम शिरसा मुनिः ॥ १४ ॥
 तस्मै सपर्या व्यदधात् सगणाय सहोमया ।
 स्वागतासनपाथार्घ्यगन्धस्रग्धूपदीपकैः ॥ १५ ॥
 आह चात्मानुभावेन पूर्णकामस्य ते बिभो ।
 करबाम किमीशान येनेदं निर्वृतं जगत् ॥ १६ ॥
 नमः शिवाय शान्ताय सत्त्वाय प्रमृडाय च ।
 रजोजुषेप्यधोराय नमस्तुभ्यं तमोजुषे ॥ १७ ॥
 सूत उवाच—
 एवं स्तुतः स भगवान् महादेवः सतां गतिः (पतिः) ।
 परितुष्टः प्रसन्नात्मा प्रहसंस्तमभाषत ॥ १८ ॥
 श्रीमहादेव उवाच—
 वरं वृणीष्व नः कामं वरदेशा वयं त्रयः ।
 अमोघं दर्शनं येषां मर्त्यो यद् विन्दतेऽमृतम् ॥ १९ ॥
 ब्राह्मणाः साधवः शान्ता निस्सङ्गा भूतवत्सलाः ।
 एकान्तभक्ता अस्मासु निर्वेराः समदर्शनाः ॥ २० ॥
 सलोकौ लोकपालास्तान् बन्दन्तेऽर्चन्त्युपासते ।
 अहं च न पृथग् ब्रह्मा स्वयं तु (च) हरिरीश्वरः ॥ २१ ॥
 न ते मय्यच्युतेऽजे च भिदामण्वपि चक्षते ।
 नात्मनश्च जनस्यापि तद् युष्मान् वयमीमहि ॥ २२ ॥
 न ह्यम्यानि तीर्थानि न देवा मुच्छिन्नामयाः ।
 ते पुनन्युरकालेन यूयं दर्शनमात्रतः ॥ २३ ॥
 ब्राह्मणेभ्यो नमस्यामो येऽस्मद्रूपं त्रयीमयम् ।
 विभ्रत्यात्मसमाधानं तपःस्वाध्यायसंयमैः ॥ २४ ॥
 श्रवणाद् दर्शनाद् वाऽपि महापातकिनोऽपि यः ।
 शुद्धचेरनन्यजाश्चापि किमु सम्भाषणादिभिः ॥ २५ ॥

सूत उवाच—
 इति चन्द्रलामस्य धर्मगुह्योपवृंहितम् ।
 वचोऽमृतायनमृपिनांतृप्यत् कर्णयोः पिवन् ॥ २६ ॥
 स चिरं मायया विष्णोर्भ्रामितः कश्चितो भृशम् ।
 शिववागमृतध्वस्तकेशपुञ्जस्तमब्रवीत् ॥ २७ ॥
 कपिरुवाच—
 अहो ईश्वरचर्येयं दुर्विभाव्या शरीरिणाम् ।
 यत्नमन्तीशितव्यानि स्तुवन्ति जगदीश्वराः ॥ २८ ॥
 धर्मं ग्राहयितुं प्रायः प्रवक्तारश्च देहिनः (देहिनाम्) ।
 आचरन्त्यनुमोदन्ते क्रियमाणं स्तुवन्ति च ॥ २९ ॥
 नैतावता भगवतः स्वभाषामयवृत्तिभिः ।
 प्रदुष्येतानुभावेस्ते मायिनः कुहकैर्यथा ॥ ३० ॥
 सृष्टेदं मनसा विश्वं स्वात्मनाऽनुप्रविश्य यः ।
 गुणैः कुर्वन्निराभाति कर्तव्यं स्वप्रह्मं यथा ॥ ३१ ॥
 तस्मै नमो भगवते त्रिगुणाय गुणात्मने ।
 केबलायाद्वितीयाय गुरवे ब्रह्ममूर्तये ॥ ३२ ॥
 कं वृणेऽतः परं भूमन् वरं त्वद् वरदर्शनात् ।
 यदर्शनात् पूर्णकामः सत्यकामः पुमान् भवेत् ॥ ३३ ॥
 वरमेतं वृणेऽथापि पूर्णकामाभिवर्पणात् ।
 भगवत्यच्युतां भक्तिं तत्परेषु तथा त्वयि ॥ ३४ ॥
 सूच उवाच—
 इत्यर्थितोऽभिष्टुतश्च मुनिना सूक्तया गिरा ।
 तमाह भगवान् शर्वः शर्वया चाभिबन्धितः ॥ ३५ ॥
 कामस्ते महर्षे सन्त्यो भक्तिमांस्त्वमधोक्षजे ।
 आकल्पान्तं यशः पुण्यमजरामरता तथा ॥ ३६ ॥
 ज्ञानं त्रैकालिकं ब्रह्मन् विज्ञानं च विरक्तिमत् ।
 ब्रह्मवर्षस्विता भूयान् पुराणाचार्यताऽस्तु ते ॥ ३७ ॥
 सूत उवाच—
 एवं वरान् स मुनये दत्त्वाऽगात् त्र्यक्ष ईश्वरः ।
 देव्यै तत् कर्म कथयन्ननुभूतं पुराऽमुना ॥ ३८ ॥
 सोऽप्यवाममहायोगमहिमा भार्गवोत्तमः ।
 विचरत्यधुनाऽप्यज्ज्ञा हरावेकान्ततां गतः ॥ ३९ ॥

अनुवर्णितमेतत् ते मार्कण्डेयस्य धीमतः ।
 अनुभूतं भगवतो मायावैभवंमद्भुतम्
 एतत् केचिदविद्वांसो मायाप्रसृतमात्मनः ।
 अनायावर्तितं नृणां कादाचित्कं प्रचक्षते

॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥

य एवमेतद् भृगुवर्षवर्णितं स्थाव्रपाणेरनुभावभावितम् ।
 संश्रावयेत् मंशृणुयादुतांभयोस्तान्यं कर्माशयसंभूतिर्भवेत् ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशास्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

शौनक उवाच—

अधेममर्थं पृच्छामो भवन्तं बहुवित्तमम् ।

समस्ततन्त्राद्धान्तो भवान् भागवततत्त्ववित् ॥ १ ॥

तान्त्रिकाः परिचर्यायां केशवस्य श्रियः पतेः ।

अङ्गोपाङ्गायुधाकल्पं कल्पयन्ति यथैव यैः ॥ २ ॥

तान् नो वर्णय भद्रं ते क्रियायोगं बुभुस्तताम् ।

येन क्रियानैपुणेन मर्त्यो यायादमर्त्यताम् ॥ ३ ॥

सूत उवाच—

नमस्कृत्वा गुरून् वक्ष्ये विभूतीर्विष्णवीरपि ।

या वेदागमतन्त्राभ्यामाचार्यैः पञ्चजादिभिः ॥ ४ ॥

मायार्थैर्नवभित्तस्त्यैः सविकारैर्यं विराट् ।

निर्मितो दृश्यते यस्मिन् सचित्के भुवनत्रयम् ॥ ५ ॥

एतद् वै पौरुषं रूपं भूः पादौ धीः शिरो नभः ।

नाभिः सूर्योऽक्षिणी नासे वायुः कर्णौ दिशः प्रभोः ॥ ६ ॥

प्रजापतिः प्रजननमपानो मृत्युरीशितुः ।

तद्वाहयो लोकपाला मनश्चन्द्रो भुवोर्यमः ॥ ७ ॥

लज्जोत्तरोऽधरो लोभो युतिर्ज्योत्स्ना स्मयो भ्रमः ।

रोमाणि भूरुहा भूयो मेघाः पुरुषमूर्धजाः ॥ ८ ॥

यावानयं स पुरुषो यावत्स्या संस्था मितः ।

तावानसावपि महान् पुरुषो लोकसंस्थया ॥ ९ ॥

कौस्तुभव्यपदेशेन स्वात्मज्योतिर्विभर्त्यजः ।

तत्तथा व्यापिनी साक्षाच्छीवत्समुरसा विभुः ॥ १० ॥

स्वमायां वनमालाख्यां नानागुणमयीं दधत् ।

वासोऽहन्दीमयं पीतं ब्रह्मसूत्रं विवृत् स्वरम् ॥ ११ ॥

विभर्ति साहस्यं योगं च देवो मकरकुण्डले ।

मीलिं पदं पारमेष्ठ्यं सर्वलोकनमस्कृतम् ॥ १२ ॥

अव्याकृतमनन्तास्वमासनं यदधिष्ठितम् ।

धर्मज्ञानादिभिर्युक्तं सत्त्वं पद्ममिहोच्यते ॥ १३ ॥

ओजस्सहोबलपुतं मुख्यतत्त्वं गदां दधत् ।

अपां तत्त्वं दत्तं तैजस्तत्त्वं सुदर्शनम् ॥ १४ ॥

नभोनिभं नभस्तत्त्वमसिं चर्म तमोमयम् ।

कालरूपं धनुः शार्ङ्गं तथा कर्ममयेपुषी ॥ १५ ॥

इन्द्रियाणि शरानाहुराकृतिरस्य स्यन्दनम् ।

तन्मात्राण्यस्याभिव्यक्तिरिन्द्रियार्थाः क्रिया मताः ॥ १६ ॥

मण्डलं देवयजनं दीक्षा संस्कार आत्मनः ।

परिचर्या भगवत आत्मनो दुरितक्षयः ॥ १७ ॥

भगवान् भगवाब्दात्मा लीलाकमलमुद्रहन् ।

धर्मं यशश्च भगवान् चामरव्यजनेऽभजत् ॥ १८ ॥

आतपत्रं तद्वैकुण्ठं निजधामाकुतोभयम् ।

त्रिवृदेदः सुपर्णास्थो यज्ञं वहति पूरुषम् ॥ १९ ॥

अनपायिनी भगवती धीः साक्षादात्मनो हरेः ।

विष्वक्सेनस्तन्त्रमूर्तिर्विदितः पार्षदाधिपः ॥ २० ॥

नन्दादयोऽष्टौ द्वाःस्थाश्च तेऽणिमाया हरेर्गुणाः ।

वासुदेवः सहर्षणः प्रयुष्मः पुरुषः स्वयम् ।

अनिरुद्ध इति ब्रह्मन् मूर्तिर्व्यूहऽभिधीयते ॥ २१ ॥

स विश्वतैजसप्राज्ञतुरीय इति वृत्तिभिः ।

अर्थेन्द्रियाशयज्ञानैर्भगवान् भाष्यते ततः ॥ २२ ॥

अङ्गोपाङ्गायुधाकल्पैर्भगवांस्तच्चतुष्टयम् ।

विभर्ति स्म चतुर्मुर्तिर्भगवान् हरिरीशरः ॥ २३ ॥

द्विजनुपभ स एष ब्रह्मयोनिः स्वयं हक्

स्वमहिमपरिपूर्णो माययाऽऽद्यः स्वयैतत् ।

सृजति हरति पातीत्याख्ययाऽनावृताक्षो
विमृजत इव निरुक्तैस्तत्परैरात्मलभ्यः
श्रीकृष्ण कृष्णसस्र वृष्णिवृषावनिधुग्-
राजन्यवंशदहनानपवर्गवीर्य ।

॥ २४ ॥

गोविन्द गोद्विजमुरार्तिहरावतार
तीर्थश्रवःश्रवणमङ्गल पाहि भृत्यान्

॥ २५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

शौनक उवाच—

शुको यदाह भगवान् विष्णुराताय पृच्छते ।

सौरो गणो मासिमासि नाना वसति सप्तकः

॥ १ ॥

तेषां नामानि कर्माणि नियुक्तानामधीश्वरः ।

ब्रूहि नः श्रद्धधानानां व्यूहं सूर्यात्मनो हरेः

॥ २ ॥

सूत उवाच—

आनायविषया विष्णोरात्मनः सर्वदेहिनाम् ।

निर्मितो लोकतन्त्रोऽयं लोकेषु परिवर्तते

॥ ३ ॥

एक एव हि लोकानां सूर्य आत्माऽऽदिकृद् हरिः ।

सर्ववेदक्रियामूलमृषिभिर्वहुभोदितः

॥ ४ ॥

कालो देशः क्रिया कर्ता करणं कार्यमागमः ।

द्रव्यं फलमिति ब्रह्मन् नवभोक्तोऽवया हरिः

॥ ५ ॥

मध्वादिषु द्वादशसु भगवान् कालरूपधृक् ।

लोकतन्त्राय चरति पृथग् द्वादशभिर्गुणैः

॥ ६ ॥

धाता कृतस्थली हेतिर्वासुकी रथकृन्मुने ।

पुलस्त्यस्तुम्बुररिति मधुमासं नयन्त्यमी

॥ ७ ॥

अर्यमा पुलहाऽर्धोजाः प्रहेतिः पुञ्जकस्थली ।

नारदः कच्छनीरथ नयन्त्येते स्म माघधम्

॥ ८ ॥

मित्रोऽग्निः पौरुषेयोऽथ तक्षको मेनका हहाः ।

रथस्वन इति होतुं शुक्रमासं नयन्त्यमी

॥ ९ ॥

वसिष्ठो वरुणो रम्भा सहजन्त्यस्तथा हुहः ।

शुक्रश्चित्रस्वनश्चैव शुचिमासं नयन्त्यमी

॥ १० ॥

इन्द्रो विशाखसुः श्रोता (स्रोता) एलापत्रस्तथाङ्गिराः ।

प्रम्भोचा राक्षसः स्व(ध्वो)र्धो नभोमासं नयन्त्यमी ॥११॥

विवस्वानुग्रसेनश्च व्याघ्र आसारणो भृगुः ।

अनुम्रोचा शङ्खपालो नभस्याख्यं नयन्त्यमी

॥ १२ ॥

पूषा धनत्रयो वातः सुपेणः सुरुचिस्तथा ।

धृताची गौतमश्चेति तपोमासं नयन्त्यमी

॥ १३ ॥

ऋतुर्वचा भगद्वाजः पर्जन्यः श्ये(से)नजित् तथा ।

विश्व ऐशवतश्चैव तपस्याख्यं नयन्त्यमी

॥ १४ ॥

अथांशुः कश्यपस्ताक्षर्यो धृतश्ये(से)नस्तथोर्वशी ।

वियुच्छुद्धमहाशङ्खः सहोमासं नयन्त्यमी

॥ १५ ॥

भगः स्कूर्जोऽरिष्टनेमिरूष्ण आयुश्च पञ्चमः ।

कर्कोटकः पूर्वचिन्तिः सहस्याख्यं नयन्त्यमी

॥ १६ ॥

त्वष्टा कचीकतनयः कम्बलश्च तिलोत्तमा ।

ब्रह्मरातोऽथ शतधृत् (जिद्) धृतराष्ट्र इषम्भराः

॥ १७ ॥

विष्णुरवतरो रम्भा सूर्यवर्चोऽव्रसत्यकी ।

विशामित्रमुखा एत ऊर्जमासं नयन्त्यमी

॥ १८ ॥

एता भगवतो विष्णोरादित्यस्य विभूतयः ।

स्मरतां सन्ध्ययोनृणां हरत्यहो दिनेदिने

॥ १९ ॥

द्वादशस्यचि मासेषु देवोऽसी पद्भिरस्य वै ।

चरन् समन्तात् तनुते परब्रेह च सन्मतिम्

॥ २० ॥

सामर्ग्यजुर्धित्तद्विज्ञेर्कपयः संस्तुवन्त्यमुमु ।

गन्धर्वाः समग्रगयन्ति नृत्यन्त्यप्सरसोऽग्रतः

॥ २१ ॥

उत्तहन्ति रथं नागा ग्रामण्यो रथयोजकाः ।

चोदयन्ति रथं पृष्टे नैर्कता बलशालिनः

॥ २२ ॥

बाल(ल)स्त्रिल्याः सहग्राणि पष्टिर्ब्रह्मर्षयोऽमलाः ।

पुनतोऽभिमुखं यान्ति स्तुवन्तः स्तुतिभिर्बिभ्रुम्

॥ २३ ॥

एवं ह्यनादिनिधनो भगवान् हरिरीश्वरः ।

कल्पे कल्पे स्वमात्मानं व्यूह्य लोकान् तपत्यजः

॥ २४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

सूच उवाच—

नमो धर्माय महते नमः कृष्णाय वेधसे ।
ब्राह्मणेभ्यो नमस्कृत्य धर्मान् वश्ये सनातनान् ॥ १ ॥
एतद् वः कथितं विप्रा विष्णोश्चरितमद्भुतम् ।
भयद्विषदहं पृष्टो नराणां पुरुषोचितम् ॥ २ ॥
अत्र संकीर्त्यते साक्षात् सर्वपापहरो हरिः ।
नारायणो हृषीकेशो भगवान् सात्वतां पतिः ॥ ३ ॥
यत् तद् ब्रह्म परं गुह्यं जगतः प्रभवाप्ययम् ।
ज्ञानं च सदुपाख्यानं प्रोक्तं विज्ञानसंयुतम् ॥ ४ ॥
भक्तियोगश्च व्याख्यातो वैराग्यं च तदाश्रयम् ।
परीक्षितमुपाख्यानं नारदाख्यानमेव च ॥ ५ ॥
प्रायोपवेशो राजपैर्विप्रशापात् परीक्षितः ।
शुकस्य ब्रह्मर्षभस्य संवादश्च परीक्षितः ॥ ६ ॥
योगधारणयोत्क्रान्तिः संवादो नारदाजयोः ।
अवतारानुरागीतं च सर्गः प्राधानिकोऽग्रतः ॥ ७ ॥
विदुरोद्भवसंवादः क्षत्रमैत्रेययोस्ततः ।
पुराणसंहिताप्रश्नो महारुपसंस्थितिः ॥ ८ ॥
ततः प्राकृतिकः सर्गः सप्त वैकृतिकास्तथा ।
ततो ब्रह्माण्डसम्भूतिर्वैराजः पुरुषो यतः ॥ ९ ॥
कालस्य स्थूलसूक्ष्मस्य गतिः पञ्चसमुद्भवः ।
भुव उद्धरणोऽम्भोधैरिण्याक्षवधो यतः ॥ १० ॥
ऊर्ध्वतिर्यग्धः सर्गो रुद्रसर्गस्तथैव ।
अर्पनारीनरस्याय यथा स्वायम्भुवो मनुः ॥ ११ ॥
शतरूपा च या सीतामाया प्रकृतिरुत्तमा ।
सन्तानो धर्मपत्नीनां कर्दमस्य प्रजापतेः ॥ १२ ॥
अवतारो भगवतः कपिलस्य महात्मनः ।
देवहूत्याश्च संवादः कपिलेन च धीमता ॥ १३ ॥
नवब्रह्मसमुत्पत्तिर्दक्षपशुविनाशनम् ।
ध्रुवस्य चरितं पश्चात् पृष्टोः प्राचीनबर्हिषः ॥ १४ ॥

नारदस्य च संवादस्ततः प्रियव्रतं द्विजाः ।
नाभेस्ततोऽनुचरितमृषभस्य भरतस्य च ॥ १५ ॥
द्वीपवर्षसमुद्राणां गिरिनयुपवर्णनम् ॥ १६ ॥
ज्योतिश्चक्रस्य संस्थानं पातालनरकस्थितिः ।
दक्षजन्म प्रचेतोभ्यस्तत्पुत्रीणां च सन्ततिः ॥ १६ ॥
यतो देवासुरनरास्तिर्यङ्मनस्रगादयः ।
त्वाष्टस्य जन्म निधनं पुत्रयोश्च दितेर्द्विजाः ॥ १७ ॥
दैत्येधरस्य चरितं प्रह्लादस्य महात्मनः ।
मन्वन्तरानुचरितं गजेन्द्रस्य विमोक्षणम् ॥ १८ ॥
मन्वन्तरावताराश्च विष्णोर्हयशिरादयः ।
कीर्म मातस्य नारसिंहं बामनं च जगत्पतेः ॥ १९ ॥
शीरोदमधनं तद्वदमृतार्थं दिवौकसाम् ।
देवासुरमहायुद्धं राजवंशानुकीर्तनम् ॥ २० ॥
इक्ष्वाकुजन्म तद्वंशः सुयुष्मस्य महात्मनः ।
इलोपाख्यानमत्रोक्तं तारोपाख्यानमेव च ॥ २१ ॥
सूर्यवंशानुकथनं शशादाया नृपादयः ।
सौकन्यमथ शार्पातं ककुत्स्थस्य च धीमतः ॥ २२ ॥
सहाद्वस्य च मान्धातुः सौभरेः सगरस्य च ।
कोसलेन्द्रस्य चरितमद्भुतं किल्बिषापहम् ॥ २३ ॥
निमेरुपरित्यागो जनकानां च सम्भवः ।
रामस्य भार्गवेन्द्रस्य निःश्वरीकरणं भुवः ॥ २४ ॥
ऐलस्य सोमवंशस्य ययातेर्नहुपस्य च ।
दोष्यन्तेर्भरतस्यापि शन्तनोस्तत्सुतस्य च ॥ २५ ॥
ययातेर्ज्यैष्ठ्यपुत्रस्य यदोर्वंशोऽनुकीर्तितः ।
यत्रावतीर्णो भगवान् कृष्णारख्यो जगदीश्वरः ॥ २६ ॥
वसुदेवगृहे जन्म तस्य वृद्धिश्च गोकुले ।
तस्य कर्माण्यपाराजि कीर्तितान्यसुरादिपः ॥ २७ ॥
पुनानुपयः पानं शकटोचाटनं शिशोः ।
तृणावतंस्य निष्पेपस्तथैव वक्रवत्सयोः ॥ २८ ॥

धेनुकस्य सह भ्रातुः प्रलम्बस्य च संक्षयः ।		देहत्यागश्च राजर्षेर्विष्णु(दत्त)दूतस्य धीमतः ।	
गोपानां च परित्राणं दाबाग्रेः परिसर्पतः	॥ २९ ॥	शाखाप्रणयनमृपेर्मार्कण्डेयस्य सत्कथाः	॥ ४४ ॥
दमनं कालियस्याहर्महाहेनन्दमोक्षणम् ।		महापुरुषविन्यासः सूर्यस्य जगदात्मनः ।	
व्रतचर्या च कन्यानां यत्र तुष्टो व्रतैः प्रभुः	॥ ३० ॥	इति चोक्तं द्विजश्रेष्ठा यत्पृष्टोऽहमिहास्मि चः	॥ ४५ ॥
प्रसादो यज्ञपत्नीभ्यो विप्राणां चानुतापनम् ।		लीलावतारकर्माणि कीर्तितानीह सर्वशः ।	
गोवर्द्धनोद्धारणं च शक्रस्य सुरभेरेष	॥ ३१ ॥	पतितः स्खलितो वाऽर्तः ध्रुत्वा वा बिबशो ब्रुवन् ।	
यज्ञाभिषेकः कृष्णस्य स्त्रीभिः क्रीडा च रात्रिषु ।		हरये नम इत्युच्चैर्मज्यते सर्वपातकात्	॥ ४६ ॥
शङ्खचूडस्य दुर्बुद्धेर्वधोऽरिष्टस्य केशिनः	॥ ३२ ॥	संकीर्त्यमानो भगवाननन्तः	
अक्रूरागमनं पश्चात् प्रस्थानं रामकृष्णयोः ।		श्रुतानुभावो व्यसनं हि पुंसाम् ।	
व्रजस्त्रीणां विलापश्च मधुरालोकनं ततः	॥ ३३ ॥	प्रविश्य चित्तं विधुनोत्यशेषं	
गजमुष्टिकचाणूरकंसादीनां तथा वधः ।		यथा तमोऽर्कोऽभ्रमिवानिवातः	॥ ४७ ॥
मृतस्थानवनं सूतोः पुनः सान्दीपनेगुरोः	॥ ३४ ॥	मृपा गिरस्ता ह्यसतीरसत्कथा	
मधुरायां निवसता यदुचक्रस्य यत् प्रियम् ।		न कथ्यते यद् भगवानधोक्षजः ।	
कृतमुद्धवराभाभ्यां युतेन हरिणा द्विजाः	॥ ३५ ॥	तदेव सत्यं तदु द्वैव मद्गलं	
जरासन्धसमानीतसैन्यस्य बहुशो वधः ।		तदेव पुण्यं भगवद्गुणोदयम्	॥ ४८ ॥
(घा)पातनं यवनेन्द्रस्य कुशास्थल्या निवेशनम्	॥ ३६ ॥	तदेव पुण्यं रुचिरं नवं नवं	
आदानं पारिजातस्य सुधर्मायाः सुरालयात् ।		तदेव शश्वन्मनसो महोत्सवम् ।	
रुमिण्या हरणं युद्धे प्रमथ्य द्विपतो हरेः	॥ ३७ ॥	तदेव शोकार्णवशोषणं नृणां	
हरस्य जृम्भृणं युद्धे वाणस्य भुजकृन्तनम् ।		यत्रात्तमशोकयशोऽनुगीयते	॥ ४९ ॥
प्राग्न्योतिषपतिं हत्वा कन्यानां हरणं च यत्	॥ ३८ ॥	न यज्ञचश्चित्रपदं हरेर्यशो	
चैयषीण्डकशाल्वानां दन्तबक्रस्य दुर्मतेः ।		जगत्पवित्रं यदि कर्हिचिद् वदेत् ।	
शम्बरो द्विविधः पीठो मुरः पञ्चजनादयः	॥ ३९ ॥	तद् ध्वाङ्गतीर्थं न तु हंससेवितं	
माहात्म्यं च वपस्तेषां वाराणस्याश्च दाहनम् ।		यत्राच्युतस्तत्र हि साधवोऽमलाः	॥ ५० ॥
भारावतरणं भूमेर्निमित्तीकृत्य पाण्डवान्	॥ ४० ॥	स बाग्विसर्गो जनताष्विष्टयो	
विप्रशापापदेशेन संहारः स्वकुलस्य च ।		यस्मिन् प्रतिश्लोकमवद्ववत्यपि ।	
वसुदेवस्य संवादो नारदेन सुरर्षिणा	॥ ४१ ॥	नामान्यनन्तस्य यशोऽङ्गितानि	
उद्धवस्य च संवादो वासुदेवस्य चान्नृतः ।		यच्छृण्वन्ति गावन्ति गृणन्ति साधवः	॥ ५१ ॥
यत्रात्मविद्या ह्यखिलाः प्रोक्ता धर्मविनिर्णयाः ।		नेष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितं	
ततो मर्त्यपरित्याग आत्मयोगानुभावतः	॥ ४२ ॥	न शोभते ज्ञानमलं निरञ्जनम् ।	
युगलक्षणवृत्तिश्च क्लीं नृणामुपप्लवः ।		कुतः पुनः शश्वदभद्रमीश्वरे	
चतुर्विधश्च प्रलय उत्पत्तिविधिश्च तथा	॥ ४३ ॥	न चार्पितं कर्म यदप्यकारणम्	॥ ५२ ॥
		यशःश्रियामेव परिश्रमः परो	
		वर्णाश्रमाचारतपःश्रुतादिपु ।	

अविस्मृतिः श्रीधरपादपद्मयो-
गुणानुवादश्रवणादिभिर्हरैः ॥ ५३ ॥
अविस्मृतिः कुष्णपदारविन्दयोः
क्षिणोत्पन्नभद्राणि शमं तनोति च ।
सत्त्वस्य शुद्धिं परमां च भक्तिं
ज्ञानं च विज्ञानविरागपुक्तम् ॥ ५४ ॥
यूयं द्विजाम्ना बत भूरिभागा
यच्छ्रद्धात्मन्यखिलात्मभूतम् ।
नारायणं देवमदेवमीश-
मवाहाभावा भजताधिपेशय ॥ ५५ ॥
अहं च संस्मारित आत्मतत्त्वं
श्रुतं पुराणं परमर्पिवक्त्रात् ।
प्रायोपवेशं नृपतेः परीक्षितः
सदस्यृषीणां महतां च शृण्वताम् ॥ ५६ ॥
एतद् वः कथितं विष्ठा (विष्णोः) कपनीयोरुत्कर्षणः ।
माहात्म्यं बासुदेवस्य सर्वाशुभविनाशनम् ॥ ५७ ॥
यश्च संधावपेक्षित्यं यामं क्षणमनन्यधीः ।
श्रद्धावान् यश्च शृणुयात् पुनात्यात्मानमेव सः ॥ ५८ ॥
द्वादश्यामेकदश्यां वा शृण्वन्नापुष्यवान् भवेत् ।
पठन्ननश्नन् प्रयतः पूतो भवति पातकी ॥ ५९ ॥
पुष्करे मधुराय च द्वारवत्पां यतात्मवान् ।
उपोष्य संहितामेतां पठित्वा मुच्यते भयात् ॥ ६० ॥
देवता मुनयः सिद्धाः पितरो मनवो नृपाः ।
यच्छन्ति कामान् बहुलान् शृण्वतो येऽत्र कीर्तिताः ॥ ६१ ॥

ऋचो यजूंषि सामानि द्विजोऽधीत्यानुविन्दते ।
मधुकुल्याः पयःकुल्या धृतकुल्याश्च तत्फलम् ॥ ६२ ॥
पुराणसंहितामेतामधीत्य प्रपतो द्विजः ।
प्रोक्तं भगवता विष्णोस्तत्पदं परमं ब्रजेत् ॥ ६३ ॥
विष्णोऽधीत्यापुष्यात् प्रज्ञां राजन्योऽभ्युधिमेखलाम् ।
वैश्यो निधिपतित्वं च शूद्रः शुद्धयेत् पातकात् ॥ ६४ ॥
कलिमलसंसृतिकालनोऽसिलेशो
हरिरितरत्र न गीयते ह्यभीक्ष्णम् ।
इह तु पुनर्भगवानशेषमूर्तिः
परिपठितोऽनुपदं कथाप्रसङ्गैः ॥ ६५ ॥
स्वसुखनिभूतचेतास्तद्युदस्तान्यभावोऽ
प्यजितरुचिरलीलाकृष्टसारस्तदीयम् ।
व्यतनुत कृपया यस्तत्त्वदीपं पुराणं
तमखिलवृजिनग्रं व्याससुनुं नतोऽस्मि ॥ ६६ ॥
तमहमजमनन्मात्मतन्त्रं
जगदुदपस्थितिसंयमात्मप्रशक्तिम् ।
शुपतिभिरजशक्रशङ्करायै-
र्दुर्बलसितस्तवमच्युतं नतोऽस्मि ॥ ६७ ॥
उपचितनवशक्तिभिः स्व आत्म-
न्युपरचितस्थिरजङ्गमपालनाय ।
भगवत उपलब्धिमात्रधात्रे
सुररूपभाव नमः सनातनाय ॥ ६८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशध्यायः

सूत उवाच-
यं ब्रह्मा वरुणन्द्रक्रमरुतः स्तुवन्ति दिव्यैः स्तवै-
र्वेदैः साङ्गपदक्रमोपनिषदाणां पन्ति यं सामगाः ।
ध्यानावस्थितनद्वनेन मनसा पश्यन्ति यं योगिनो ।
यस्यान्तं न विदुः सुरासुरगणा देवाय तस्मै नमः ॥ १ ॥
पृष्ट्वाभ्यदमन्दमन्दरगिरिग्रावाद्यगण्डूपना-
त्रिद्रालोः कमडाकृतेर्भगवतः श्वासानिलाः पान्नु वः ।

यत्संस्कारकलानुवर्तनवशाद्बेलानिलेनाम्भसां
यातापातमतन्त्रितं जलविधेर्नापापि विधाम्यति ॥ २ ॥
पुराणसङ्ख्यासम्भूतिमस्य बाध्यप्रयोजने ।
दानं दानस्य माहात्म्यं पाठादेह निबोधत ॥ ३ ॥
ब्राह्मं दशसहस्राणि पात्रं पञ्चोनपष्टिकम् ।
श्रीवेष्णवं त्रयोविंशच्चतुर्विंशति शौवकम् ॥ ४ ॥

दशाष्टी श्रीभागवतं नारदं पञ्चविंशतिः ।
 मार्काण्डेयं नवाग्रेयं दशपञ्चचतुश्शतम् ॥ ५ ॥
 चतुर्दश भविष्यं स्यात् तथा पञ्चदशानि च ।
 दशाष्टी ब्रह्मवैवर्तं लिङ्गमेकादशैव तु ॥ ६ ॥
 चतुर्विंशति वाराहमेकाशीतिसहस्रकम् ।
 स्कान्दं शतं तथा चैकं वामनं दश कीर्तितम् ॥ ७ ॥
 कौर्म सप्तदश ख्यातं मात्स्यं तत्र चतुर्दश ।
 एकोनविंशत् सौपर्णं ब्रह्माण्डं द्वादशैव तु ॥ ८ ॥
 एवं पुराणसन्दोहश्चतुर्लक्ष उदाहृतः ।
 तत्राष्टादशसाहस्रं श्रीभागवतमिष्यते ॥ ९ ॥
 इदं भगवता पूर्वं ब्रह्मणे नाभिपद्भजे ।
 स्थिताय भवभीताय कारुण्यात् सम्प्रकाशितम् ।
 आदिमध्यावसानेषु वैराग्याख्यानसंयुतम् ॥ १० ॥
 हरिलीलाकथाब्रातमृतानन्दितसत्सुरम् ।
 सर्ववेदान्तसारं यद् ब्रह्मात्मिकत्पलक्षणम् ।
 बस्त्वद्वितीयं तन्निष्ठं कैवल्यैकप्रयोजनम् ॥ ११ ॥
 प्रौष्ठपथां पीर्णमास्यां हेमसिंहसमन्वितम् ।
 ददाति यो भागवतं स याति परमां गतिम् ॥ १२ ॥
 राजन्ते तावदन्यानि पुराणानि सतां गणे ।
 यावच्च दृश्यते साक्षाच्छ्रीमद्भागवतं परम् ॥ १३ ॥
 सर्ववेदान्तसारं हि श्रीभागवतमिष्यते ।
 तद्रसामृततृप्तस्य नान्यत्र स्याद् रतिः क्वचित् ॥ १४ ॥

निम्नगानां यथा गङ्गा देवानामच्युतो यथा ।
 वैष्णवानां यथा शम्भुः पुराणानामिदं तथा ॥ १५ ॥
 क्षेत्राणां चैव सर्वेषां यथा काशी ह्यनुत्तमा ।
 तथा पुराणब्रातानां श्रीमद्भागवतं द्विजाः ॥ १६ ॥
 श्रीमद्भागवतं पुराणममलं यद् वैष्णवानां प्रियं
 यस्मिन् पारमहंस्यमेकममलं ज्ञानं परं गीयते ।
 यत्र ज्ञानविरागभक्तिसहितं नैष्कर्म्यमाविष्कृतं
 तच्छृण्वन् विपठन् विचारणपणे भक्त्या विमुच्यन्तरः ॥ १७ ॥
 कस्मै येन विभासितोऽयमतुलो ज्ञानप्रदीपः पुरा
 तद्रूपेण च नारदाय मुनये कृष्णाय तद्रूपिणे ।
 योगीन्द्राय तदात्मनाऽथ भगवद्राताय कारुण्यत-
 स्तच्छुद्धं विमलं विशोकममृतं सत्यं परं धीमहि ॥ १८ ॥
 नमस्तस्मै भगवते वासुदेवाय साक्षिणे ।
 य इदं कृपया कस्मै व्याचक्षे मुमुक्षवे ॥ १९ ॥
 योगीन्द्राय नमस्तस्मै शुकाय ब्रह्मरूपिणे ।
 संसारसर्पदष्टं यो विष्णुरातममुचत् ॥ २० ॥
 भवे भवे यथा भक्तिः पादयोस्तव जायते ।
 तथा कुरुष्व योगेश नापस्त्वं मे यतः प्रभोः ॥ २१ ॥
 नामसङ्कीर्तनं यस्य सर्वपापप्राणशानम् ।
 प्रणामो दुःखशामनस्तं नमामि हरिं परम् ॥ २२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे त्रयोदशाध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे विद्यासक्वामष्टादशसाहस्रं
 पारमहंस्यां संहितायां द्वादशस्कन्धः ॥

श्रीः

श्रीमद्भागवतश्लोकानुक्रमणिका

34

अभयप्राप्ति हेरीर्षिभन	१-३-१८	अगस्त्यः ब्राह्मद्विहृत	४-२-३२	अज्ञानराजः प्रायश्चित्त	४-१-११
अभेदेऽहं व्यवहित	६-१८-३०	अगाधोपेयप्रदनिन्दतेहर्षव-	१०-१६-५	अज्ञानशोभनं हृष्टं	१०-८५-१
अभ्यासा केलनैवाय	१-५-२८	अगाधं तद्	७-१५-७२	अज्ञानता कृतमिदं	११-३०-३५
अंशमूलं सुभानुं च	१-१०-२०-३	अग्रयोऽन्तिपयो भृत्याः	८-१५-१२	अज्ञानता ने परमानुभावं	१-६-५०
अंशमांशं तपस्तेषु	१-८-३५	अग्नि बिचिषुः कुण्ठेन	१०-१०-५-३	अज्ञानता मामकेन	१०-२६-७
अंशमांशोदितो राज्ञः	१-८-२६	अग्निपके समग्रियात्	११-१८-५	अज्ञानती प्रियतमं	४-२८-४५
अर्धेपि दार्ढ्यं शिचिका	५-१०-६	अग्निगजमचं चापं	४-१५-१५	अज्ञानतेवाचरितं त्वया	१०-१८-२०
अकर्तुः कर्मबन्धोऽर्थं	३-३८-२०	अग्निशक्तयो मन्त्राः	१०-८४-२१	अज्ञानन्तः प्रतिर्विषं	१०-१४-२५
अकल्पः स्वाध्यायैवायां	३-३५-१०	अग्निर्निमृशो दन्तच	११-१२-४४	अज्ञानमानाऽऽप निशाचरी	१०-७-९
अकल्पं यासना भार्या	६-५-१३	अग्निमूर्तेः तेऽखिलदेवतात्मा	८-७-२६	अज्ञाय जनपित्रेऽयम्	१०-६४-२२
अक्लामः सर्वक्लामो वा	७-३-१०	अग्निमूर्तेः तेऽखिलरिद्धीरक्षणं	१०-३८-१४	अज्ञाय जन्मोत्पत्तिरूपमश	८-६-६
अकिञ्चनस्य दानस्य	११-१०-१३	अग्निष्वाभा रविपदः	४-१-६३	अजित जितः सममतिभिः	६-११-३४
अकिञ्चनानां हि पनम्	६-७-३७	अग्निहोत्रं च दर्शं च	११-१८-८	अजुष्टान्मन्त्रिचयावनपत्ना	१०-४-४०
अकुरापारं नृहन्	१०-३८-१०	अग्निहोत्रमुपानृत्य	१-१३-३७	अजेयं शत्रुसहानामभेयं	१०-७६-२५
अकुरुष्वच्या	७-४-१६	अग्नीन्दुरीषानादत	६-१८-४	अज्ञानं च निरन्तं मे	१२-५-७
अक्रोधिः कौबिदबाह्यबाहान्	५-११-१	अग्रपंथा दारुविशेषांशम-	१०-५-१	अज्ञानावपचा ज्ञानाद्	६-२-२०
अक्षर आगतः किं वा	१०-५४-४८	अग्रो गुणभावान्ति च	११-१०-३२	अज्ञानाभ्यजानो	७-१२-१२
अक्षरं मानयन् कृष्णः	१०-५१-४५	अग्री भूरावाम्नि	७-१२-१५	अटवि यद् भवान्जित	१०-२१-१५
अक्षरकृतमर्माणि भुत्वा	१०-५१-३५	अग्रकापापैर्गोविप्रनुक	११-१७-२६	अणिमा महिमा मूर्ते-	११-१५-४
अक्षरभवनं कृष्णः	१०-४७-१३	अग्रधर्मेषु शरणम्	७-१२-२०	अनुज्ञादेव्यापिपु शमि	१२-२-१५
अक्षरान्नापुत्रामन्य	१०-३७-३७	अग्रवर्धिरन्तं हन्यते	११-१५-२९	अनुभूयश्च महद्यश्च	११-८-१०
अक्षरागमनं परेषात् प्रस्थानं	१२-१२-३२	अग्रच्यन्तविषाणाग्रः	१०-२४-१०	अनुभूयश्च महद्यश्च	११-८-१०
अक्षरे प्रेषितेरिष्टान्वासम्	१०-६१-३६	अग्रहीरामनं भर्त्रा	१-८-१३२	अनुदीं वरमाण्	३-१२-५
अक्षरोऽऽपि च तां रात्रि	१०-३६-१	अद्भुतमाक्रमनम्	१-११-८	अनुपूर्वम् कृशः स्मृतो यो	११-२४-१६
अक्षरं दशप्रणम्	७-१०-४२	अहं च मत्पदैव	३-१४-२५	अनुष्टो नाम यत्तेषां	९-१८-२५
अक्षरजतां फलमिदं न परं	१०-१९-८	अद्वयश्च क्रमेणुष	१-१-१६	अष्टम्ययगतः सूर्य	५-२०-४३
अक्षिणी चक्षुषादित्यो	३-२७-६७	अद्वयकविन्द्रायाः	१-५०-५	अष्टेषु रेषासु तत्त्वमन्य	११-३७-४०
अक्षिणी नासिके आस्यं	४-२९-९	अद्वो द्विजवचः भुत्वा	४-१३-२०	अत आत्यन्तिके क्षेमं	११-२-३०
अक्षिणी नासिके कर्णी	४-२९-९	अद्वोऽऽवधर्मेषां राजपिः	४-१३-२५	अत एव इमं विद्वान्	४-२०-५
अक्षिः सभायां ब्रह्मन्तं	१०-६९-५०	अद्वोऽऽवधर्मेषां राजपिः	१२-१०-२०	अत एव शरीरचित्तं	३-२८-०६
अक्षिणीनां रतिभिः	१-२१-५९	अद्वोऽऽवधर्मेषां राजपिः	१२-१०-२०	अतः कनिनामसु चावर्धः	२-१-३
अक्षिणीर्नामः सद्यःवानं	१०-४९-८	अद्वोऽऽवधर्मेषां राजपिः	१२-१०-२०	अतः परं ब्रह्मादिदीपानाम्	५-२०-१
अक्षिणीर्नामः सद्यःवानं	१०-४९-८	अद्वोऽऽवधर्मेषां राजपिः	१२-१०-२०	अतः परं यदव्यक्तम्	१-३-३१
अक्षिणीर्नामः सद्यःवानं	१०-४९-८	अद्वोऽऽवधर्मेषां राजपिः	१२-१०-२०	अतः परं सूक्ष्ममव्यक्तं	२-१०-३४
अक्षिणीर्नामः सद्यःवानं	१०-४९-८	अद्वोऽऽवधर्मेषां राजपिः	१२-१०-२०	अतः पार्ष्णीयसीम्	६-१७-१५
अक्षिणीर्नामः सद्यःवानं	१०-४९-८	अद्वोऽऽवधर्मेषां राजपिः	१२-१०-२०	अतः पुष्पिर्निधेयः	१-५-१४
अक्षिणीर्नामः सद्यःवानं	१०-४९-८	अद्वोऽऽवधर्मेषां राजपिः	१२-१०-२०	अतः पुष्पिर्निधेयः	

अतस्त्वां गदया मन्द	१०-१०३-११	अत्रिन्तिसष्टाचपनः	१-१९-९	अथ तस्याभितप्तस्य	३-७-११
अतस्त्वामाश्रितः सीम्य	१०-३४-६१	अभिः गृहे सुरधेष्टाः	४-१-१९	अथ तस्यांशानि	३-१७-१३
अतिवादातिरिक्तिते नय	१२-५-३४	अभिः पट्यनसूया	४-१-१५	अथ तान् तुरगिप्रश्यान्	१०-४०-१९
अतिविद्धो रघोःसमे	१०-५१-६४	अत्रेपत्यमभिकाल आह	२-७-४	अथ तान् श्लक्षणा	७-५-५५
अतिसुकुमारकचरणोः	५-५-३१	अत्रैव वरकः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ तामाभ्रमाभ्यांशे	९-०-३-०७
अतीते प्रलयपथे	८-२२-५७	अत्रैवोदाहरन्तीमामितिहासं	१०-९४-१३	अथ ताक्ष्यसुतो ज्ञान्ता	८-२५-३५
अतीव भर्तुर्जतर्मनिष्ठया	४-२३-२०	अत्रैवोदाहरन्तीमम्	९-१-२०	अथ तालफनान्वादनं मनुष्या	१०-३३-५८
अतीव सुललितगति	५-१८-१६	अत्रैवोदाहृतः पूर्वम्	७-१-१४	अथ ताक्ष्यं संकुडानुपम्य	११-३०-५३
अनुतोऽऽन्त्यध कामानां	९-१५-३७	अत्रोपसृष्टमिति	३-१६-४२	अथ ते कालरूपस्य	१०-३५-७७
अतो निवर्ततामेप	४-९-३५	अथ कर्षचित् स्वस्वन	५-३-१३	अथ ते क मताः	९-२-३४
अतो भोज्ये	३-२३-१९	अथ कटाचिद्वृक्षपानीय	५-१४-९	अथ ते तदनुज्ञाता	३-४-१
अतो महाभाग	१-५-१३	अथ कटाचिद्वृक्षपानीयः	५-९-१२	अथ ते भगवतीना	३-५-२२
अतो मे पथं तुरुन्ने	१०-४९-५६	अथ कायपदायदान्	६-१८-१०	अथ ते भ्रातृपुत्राणां	३-३-१२
अतो विशोपो भावानां	३-२७-५२	अथ कत्याचिद्विज्वरस्य	५-९-१	अथ ते मुनयो	३-१८-२७
अतो वै कचयो नित्यम्	१-२-२३	अथ काल उपानृते	६-१४-३२	अथ ते रामकृष्णभ्यां	१०-७०-३७
अतो हन्मन्यमात्रमानं	३-२३-४	अथ काल उपानृते देवक	१०-२५-२	अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि	११-२४-१
अतोऽऽन्यथाभिक्षान	१-५-१४	अथ कृष्णः परिनुवते	१०-१५-६७	अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि	३-२७-०१
अतोऽऽहंभः स्वाचरतां स्यातां	१०-११-२२	अथ कृष्णविनिर्दिष्टः स एव	१०-५८-२८	अथ तेषां भविष्यन्ति	१२-२-२१
अन्यासारातिवातेन पशवो	१०-२३-११	अथ कृष्णश्च रामश्च	१०-४१-१	अथ तैरभ्यनुज्ञातः कौशिक्य	१०-९९-९
अत्र तु प्रथमो राज्ञां	४-१५-९	अथ क्षीणसहसारीया	६-१०-२७	अथ दूरामनाञ्जारीः	१-१०-३४
अत्र ते वर्णयिष्यामि	१०-९६-४	अथ गावश्च गोपाश्च	१०-१३-४८	अथ देवकधीराजन्	६-१६-१
अत्र तेकायपथेऽऽहं	४-२५-९	अथ गोपीरनुज्ञाप्य	१०-४६-१२	अथ देवान्	७-१४-२८
अत्र नः संशयो भूषान्	६-१४-७	अथ गोपीः परिबृता भगवान्	१०-२०-२९	अथ दीव्यसुताः	७-८-१
अत्र प्रमाणं हि	२-८-२५	अथ च तस्यानुग्रहपालन	५-१४-२२	अथ नन्दं समासाय	१०-४३-२०
अत्र प्रविश्य गुरोरो यदि	१०-१५-११	अथ च तुष्टितं	५-१-२४	अथ नन्दः समाहूय	१०-१२-२९
अत्र प्रस्तुतपथः	१०-२८-२४	अथ च यत्र कीटिम्बिकस्य	५-१४-४	अथ नारायणो देवस्तं	१०-७८-२३
अत्र मां मार्गवन्त्यज्ञा	११-७-२३	अथ च यावता अपेन	५-२२-६	अथ नित्यमनित्यम्	७-२-४९
अत्र संकायते साक्षात्	१२-१२-३	अथ चाप्यर्माणानिः	५-२२-९	अथ निर्वाप सलिलान्	४-३०-४४
अत्र सगो विमर्शश्च	२-१०-१	अथ तं ईश्वरवचः	५-१०-३	अथ पणवस्तं स्वनिधिना	५-९-१५
अत्रागत्याजनाः कामं स्वस्वं	१०-२०-१०	अथ तं एतमवयवतक्षण	५-९-१४	अथ पुनः स्वनिधिकार्यां	५-१०-८
अत्रानुपपत्तेःऽशीर्षां	१२-४-४४	अथ तं ज्ञानकं वीक्ष्य	१२-८-३२	अथ प्रविष्टः स्वगृहम्	९-९-३१
अत्रापि उपसृष्टिनाम्	७-१३-२५	अथ तं सर्वभूतानां	३-७३-१५	अथ प्रसादये न न्याम्	६-१७-२४
अत्रापि यत्पूर्वार्तिं	८-१८-३८	अथ तं सुखमासीनं	१-५-१	अथ बहस्य मुक्तस्य विलक्षण्यं	११-११-५
अत्रापि भगवज्जन्म	८-११-०६	अथ तत्र कुरुष्व देवक	१०-७४-२७	अथ ब्रह्मात्मजैर्देवैः प्रजेरी	११-६-१
अत्रापि स्वर्गधेक्षिभ्यः	३-३०-२९	अथ तत्र भगवान्	६-९-३३	अथ भगवन्व्ययधुना	६-१६-४५
अत्राप्युदाहरन्ती	७-१३-११	अथ तत्रागमद् ब्रह्मा भवान्या	११-३१-१	अथ भागवतं ब्रूत यद्धर्मो	११-२५-४४
अत्राप्युदाहरन्तीम	११-२-१४	अथ तत्रासितापाङ्गी	१०-६८-३४	अथ भागवता पूर्वं	४-२४-३०
अत्राप्युदाहरन्तीमितिहासं	११-७-२४	अथ तमुत्पत्येवाभि	५-४-१	अथ मय्यनर्पायिन्या	४-३०-१८
अत्राप्युदाहरन्तीम्	७-५-७७	अथ तद्भागतो गोष्ठम्	१०-३४-१	अथ मां सर्वभूतेषु	३-३०-२७
अत्रागोपिता कान्ता	१०-७८-२३	अथ तस्मान् परतः	५-२२-१८	अथ मे कुरु कल्याणं	३-१५-१४
अत्रिः संदर्शवामास	४-१९-५०	अथ तस्मै प्रणम्य	६-१६-१७	अथ मे देव	३-२६-१०
अत्रिणा चोदितस्तस्मै	४-१९-२१	अथ तस्मै भगवते	८-६-५७	अथ मेऽऽभिहितो	६-४-५०
अत्रिणा चोदितो हन्तुम्	४-१९-१३	अथ तस्यां महोत्पातान्	११-६-३४	अथ यवीचसी द्विजसती	५-९-७

अथ धर्मस्वध वा	५-२४-३२	अथादशै स्वमात्मानं	३-२४-३०	अथामन्त्राच्युतो वधून्	२-१२-१७
अथ यो गृहमेधीयान्	३-३३-०१	अथादिशान् प्रयाणाव	१०-८१-१२	अथामन्त्रीयस्तनपेषु	९-६-८५
अथ राजनि निर्धाति	९-१३-२८	अथादिशद् दिशिचपे	९-९-२५	अथापञ्चत यज्ञेन	४-१३-१०
अथ विशाव भगवान्	१०-४७-१	अथादीशत राजर्षिः	४-१९-९	अथाह्मरथं रथं दिव्यम्	८-१४-०८
अथ विश्वेश	१-८-४४	अथानपाह्योस्तनकतितीर्थे	४-१५-५९	अथार्जुनः पञ्चशतेषु	९-१३-३४
अथ वृषनराजपणिः	५-९-१६	अथानन्तरामावेशन्	११-१७-३७	अथाह्यधामः परम्	५-२-११
अथ ब्रजन् राजनधेन मायवः	१०-४०-१	अथानपाधि न भवतः	५-३-८	अथावगतमाहान्यः	८-११-३५
अथ ब्रजै महोत्सवादिविधा	१०-१४-१२	अथानकृदं सह भार्यया	१०-७६-५१	अथाचक्रात् गच्छात् तस्या	१०-६५-१४
अथ शूरभुतो राजन्	१०-४३-२६	अथानुगृह्य भगवान्	७-१०-५८	अथाविशस्त्यधवनम्	१-१०-६७
अथ स एष आत्मा	५-२२-५	अथानुस्मृत्य विप्रास्ते अन्यतप्यन्	१०-२१-३७	अथासीद् वारुणी देवी	८-८-२९
अथ स भगवान् कपभः	५-४-७	अथान्यदपि कृष्णस्य	१०-८-४	अथासुवीं तदनयः	५-१५-३
अथ समीरचंगविधुत	५-६-९	अथान्यो भोक्तृमागस्य	९-१८-७	अथासी युगस्तन्यापम्	१-३-२५
अथ सर्वयोगोपेतः कालः	१०-४-१	अथान्याहाय्यपचना	६-९-१२	अथामी शक्तिर्हसिः	७-१०-६६
अथ तिमनुसीपीयते	५-१०-१	अथापतद् भिमशिखरा	१०-९४-३७	अथास्वदंशभूतास्ते	४-१-३१
अथ ह भगवानादिदेवः	५-१-७	अथापि कथयाम्यह	३-७-३६	अथामिन्धु भगवान् वेत्यः	४-१८-३०
अथ हतमाविष्कृत	५-३-२	अथापि कामयेन	३-१५-२१	अथाह नृपतिं राजन्	६-१४-२९
अथतस्य पुनर्विप्रेः	४-१४-४८	अथापि काले स्वजनाभिमुख्ये	१०-७२-१८	अथाह पीष्टकं शीरिर्भीमो	१०-६९-३४
अथन्तर्मसि नो ब्रह्मन्	४-१४-९९	अथापि तदधिष्ठितं	३-४-५	अथाह भगवान् गोपाह	१०-२३-३०
अथदेवगणाः सर्वे	४-७-१	अथापि नाथमानव	२-९-२५	अथाह सुरभिः कृष्णमभिचन्व	१०-२५-१८
अथने सम्परेतानां	१-८-४	अथापि नो विषज्जेत स्त्रीषु	११-३६-२३	अथाहमव्यामर्गयोः	८-२०-४४
अथमाभीषदिष्टेन	४-९-३३	अथापि पृच्छे त्वां	३-२२-५६	अथाहप्रभरापायम्	६-७-१५
अथान्तिगयोऽवरात् काले	१०-७३-११	अथापि सन्धे	१-४-२९	अथाहोशनसं राजन्	८-२१-१३
अथान्विजो महाशिराः	१०-८५-२५	अथापि ब्रूयै	७-१३-२२	अथेज्यमाने पुरुषे	६-१२-१९
अथान्विजो यजमानः	४-६-७	अथापि ब्रूहि नो ब्रह्मन्	१०-७९-२५	अथेदं निन्दया युक्तो	४-२४-७५
अथर्वणोऽऽदराच्छानिं	३-२५-२४	अथापि मे दुर्भगस्य	६-२-३६	अथेन्द्रमाह अहो वराऽयं	५-८-६
अथर्वन्त् सुमुनुदच शिष्य	१२-६-४५	अथापि मेऽचिन्तीतस्य	४-९-३९	अथेदानीं प्रतिपन्नक्षणस्य	५-२४-३
अथर्षा काश्यपो पीम्यो गमो	१०-८४-९	अथापि पत्न्या	१-१८-२१	अथेन्द्रमाह तवाहं	६-१८-६९
अथर्वत्तसामसीत्तुतम्	१-४-२१	अथापि पुं कृतकिल्बिषः	४-७-५	अथेन्द्रो नब्रमुच्यम्	६-१०-१३
अथवा देवमायया	१-१७-२२	अथापि संवदिष्यामो	१२-९-७	अथेन्द्रमर्षं पृच्छामो भवन्तं	१२-१०-१
अथवा मदभिन्नद्वार	१०-२७-२३	अथापि सुसक्तानोक्तं कृष्ण	१०-२१-७३	अथेन्द्रमायाधितेषु	९-८-७९
अथाशुः कथयस्तासौ	१२-११-१५	अथाप्यभिभवन्त्येनं	१०-१२-७७	अथेह पत्न्या भगवन्त	१-३-३९
अथागतस्मृतिभयो रिपुं नतो	१०-१६-२७	अथाप्यम्बुनृपग्राह	१२-८-६	अथेकदा ज्ञातव्यो	१०-७०-१
अथाह्वयं प्राञ्जलिताप	८-३०-३	अथाप्ययान्ते सन्तिने	३-३४-०२	अथेकशाम्बरी प्राप्ती	१०-७४-१
अथाचार्यतुतः	७-८-२	अथाप्यध्यावपे ब्रह्मन्	१०-८०-४१	अथेतन् परमं तुल्यं	११-११-४९
अथानामिल आकर्ष्य	६-२-२७	अथाप्युदारभक्तः	४-१५-३	अथेनं मायनयत	६-४-१३
अथानिप्रमुदुर्मुद्रि	४-१०-४४	अथाप्युपायो मम	८-१६-१७	अथेनमस्तीदवधार्षं वृष्टं परं	१०-४-१३
अथानः कर्ति यशं	४-९-७	अथाप्युक्तोऽभ्यस्यमाने	१०-८०-६	अथेनमात्मनं वीक्ष्य	१०-४-२४
अथानः श्रुतां राजन्	९-१२-०१	अथाप्यन्तं त्वाऽक्षिजपुरुषोत्तमं	४-२०-२८	अथेनमुर्वशी ग्राह	९-१२-४३
अथानः धूकाम्	६-६-३७	अथापिधेयज्ञ मोऽनुकूल	२-३-२५	अथेनानि न सेवेत	१-१७-४०
अथानने मयपुत्रः	५-२३-१६	अथापिध्यावतः	३-१३-२९	अथेनमरिखनोक्ताप	५-६-६
अथात्मनोऽनुरूपं वै	१०-७५-२१	अथापिप्रियमात्मस्य	३-१३-२७	अथेनमीडितो राजन्	६-९-३६
अथात्मनोऽभ्युत्थस्य	४-२९-३७	अथापिमुन्याधुकणान्	४-२०-२३	अथेनं कर्मकृतां भोक्तृणां	११-१०-१४
अथापार्थीतिहासोऽयं	३-१५-६	अथापिभुत एवै वै	४-९-१८	अथो अन्तस्य मुखा नतेन	२-२-२९

अथो गुरुकुले वासम्	१०-४३-३१	अद्भुतानीह पावन्ति भूमी	१०-३९-४	अध्याहारार्थ	३-१०-१०
अथो त आनन्दरुपं	११-२९-३	अथ ध्रुवं तत्र दशां महोत्सवो	१०-३७-२२	अध्वरुणा हृदयमाने	४-५-१२
अथो न राज्यं मृगलुण्ण	१०-८३-१४	अथ नः वितरस्तुताः	८-१७-३०	अध्वरुणाऽऽनहविषा	४-८-१८
अथो भजस्य मां भद्र	४-२७-२६	अथ नः सर्वभूतात्मन्	९-८-२७	अनः शयानस्य शिशोस्थान्यक	१०-८-९
अथो मुनिर्दुष्यतिना	१०-८१-१८	अथ विष्णोस्त्वां वृध्वी	१०-९२-४१	अनद्या आसुर्य	५-२०-२७
अथो विभूतिं मम	३-२६-३७	अथ नो जन्मसाफल्यं	१०-७२-२१	अनन्तपारं तस्मात् मग्नो	४-२८-२७
अथो विहायेमममुध	१-१९-५	अथ नो दर्शनं प्राप्तः	१०-९३-३३	अनन्तवाससः कांश्चित्	९-८-७
अथो सुराः प्रत्युपलभ्य	८-१०-०१	अथ प्रभृति नो भूषा	१०-८३-१८	अनन्तस्यष्टोमयस्य	१०-९९-३१
अथो हरे मे कुलशेन	६-११-२८	अथ मे विभूतो देहः	१०-२६-५	अनन्ताव्यकरूपेण	७-३-३५
अथोनुमुनयो राजन्	१०-७२-३२	अथ नस्तमसः वारः	४-२१-५०	अनन्तभक्तिरगतिः	४-८-५९
अथोदधेर्मथ्यमानान्	८-८-३०	अथाग्रयो मे सुहृता	८-१७-३१	अनन्तितं ते भगवन्	४-८-३४
अथोदीची दिशम्	१-१२-२७	अथापि हस्तेन राजन्	१०-९०-३३	अनर्पायिनी भगवती	१२-१०-२०
अथोद्धनो निराभ्येवं	१०-४५-२२	अथापि नः पुरं होतन्	१०-९२-५५	अनर्पायिभारमाभि	१०-७७-२९
अथोनिशामयामास	१-८-२	अथापि वाचस्पतयः	४-२९-४५	अनर्मास्त्र भूतेषु	१-१७-१४
अथोपत्यस्यशिशिरम्	१-७-४१	अथाहं निश्चित्वांगी	१०-५९-२३	अनर्थाऽऽराधितो नूनं	१०-२८-१८
अथोपस्मृष्य सन्ति	३-१५-३१	अथाहं भगवन् लक्ष्म्या	१०-९५-१२	अनर्थापेक्ष	१-७-६
अथोपस्मृष्य	१-७-२०	अथेष्टा नो वसतः	१०-४७-२६	अनर्थापेक्षुस्मरणः	९-२०-२७
अथोपोष्य कृतस्त्राना	८-८-५९	अथैतद्धीनस्वरूपम्	७-८-५७	अनात्मनस्तुष्टुक्रान्ति ते	१०-२२-३४
अथोमा तमूर्धं वीक्ष्य	१२-९-४	अथैव राज्यं बलं	१-१९-३	अनागतमतीतं च	१०-७६-२१
अथोक्था	३-२०-१७	अथैवमहमेतन्	७-३-१९	अनागतं हनारोण	१०-९०-२५
अथोन्नाथ हृषीकेशं	१०-७९-४०	अथैवमेकस्मादीनं	३-४-६	अनागासां त्वं भूतानां	१०-४२-४७
अथोपस्मृपुत्राणां कुकुटान्	१०-८०-१	अथेनोऽर्थं धनं प्राप्य	१०-११-१९	अनाकथनीयासाधुष्वे	१२-२-५
अथान्नैकं कलमस्य गृष्टा	११-१२-२३	अथर्मतस्त्रणा नाना	६-१-३	अनावृतप्रहरणा भटाश्वा	१०-५०-१८
अथान्नं स्वशिरसः	१०-४०-२६	अथर्मश्च समेधते	३-२२-५५	अनाविरात्मा पुरुषो	३-२७-०३
अथान्तर्यामिनीतस्य	१०-९८-१५	अथर्मोपचितं चित्तं	१०-४८-२२	अनाद्यन्तवताऽनेन	१२-४-३७
अथिनिर्दिष्टैर्नुः	६-६-२५	अथस्तात् सन्धित्	५-२३-१	अनाद्यधियायुक्तस्य	११-२२-१०
अथिनां निहितं गर्भं	८-१९-२४	अथस्तात्तरलोकाय	३-३१-३४	अनाद्यविषयोदहात्म	८-२२-४६
अथित्वेवं स्तुतो	८-१९-११	अथित्वेवमाध्यात्ममधिभूतामिति	२-१०-१४	अनाद्यष्टमपि द्रुपः	३-८-३६
अथीनलीनादमितेक्षणं	२-२-१२	अथिवन् व्यासशिष्यात्	१२-६-५०	अनाद्वैर्धीरप समास्थितां यं	१०-३७-२४
अथशरीरीत्यनकणं	५-१३-५	अथुना अथि ते प्रन्याः	४-२२-१०	अनाद्यवृष्टा यिन्स्थिति	१२-२-१०
अथशतले चरणान्मुञ्जं प्रगो	११-३३-४३	अथुना पवित्राणां	६-१५-२५	अनास्थितं ते पितृभिः	४-१२-२९
अथर्हं दृष्टवद्वक्ष्येन्	४-२९-८३	अथुनाऽपि चवं सर्वं	१०-५९-१६	अन्तिष्ठानात्तुःक्षेपुः शिष्यं	१०-३८-२६
अथर्हं दृष्टवद्वक्ष्येन्	४-२९-८३	अथुनापि नो एवेतत्	५-२३-२१	अन्तिष्ठानात्तुःक्षेपुः शिष्यं	३-२८-२२
अथर्हं दृष्टवद्वक्ष्येन्	१०-६१-१३	अथुनेह महाभाग	६-१-६	अन्तिष्ठानात्तुःक्षेपुः शिष्यं	३-२६-०३
अथर्हं दृष्टवद्वक्ष्येन्	४-२९-६९	अथुनेवाभिर्जिज्ञास	३-१९-२७	अन्तिष्ठानात्तुःक्षेपुः शिष्यं	१०-७७-२१
अथर्हं दृष्टवद्वक्ष्येन्	४-२९-६९	अथोऽसुराणां नागानां	११-७-४-१३	अन्तिष्ठानात्तुःक्षेपुः शिष्यं	३-६-१३
अथर्हं दृष्टवद्वक्ष्येन्	११-२६-२३	अथोऽसुराणां नागानां	७-७-३८	अन्तिष्ठानात्तुःक्षेपुः शिष्यं	३-६-१२
अथर्हं दृष्टवद्वक्ष्येन्	४-२०-३९	अथर्हणीयासनमास्थितं	२-९-१६	अन्तिष्ठानात्तुःक्षेपुः शिष्यं	११-२३-४५
अथर्हं दृष्टवद्वक्ष्येन्	१०-६०-३३	अथर्हणीयासनमास्थितं	४-२९-८९	अन्तिष्ठानात्तुःक्षेपुः शिष्यं	१०-७७-१७
अथर्हं दृष्टवद्वक्ष्येन्	१०-४-४२	अथर्हणीयासनमास्थितं	४-२९-८९	अन्तिष्ठानात्तुःक्षेपुः शिष्यं	७-२३-३६
अथर्हं दृष्टवद्वक्ष्येन्	१०-९-४१	अथर्हणीयासनमास्थितं	१०-७०-५७	अन्तिष्ठानात्तुःक्षेपुः शिष्यं	१२-१-३८
अथर्हं दृष्टवद्वक्ष्येन्	१०-५-८५	अथर्हणीयासनमास्थितं	१२-६-२१	अन्तिष्ठानात्तुःक्षेपुः शिष्यं	१०-१४-५२
अथर्हं दृष्टवद्वक्ष्येन्	१०-६२-३०	अथर्हणीयासनमास्थितं	७-३-११	अन्तिष्ठानात्तुःक्षेपुः शिष्यं	६-१५-२३

अनुग्रहाय भक्तानां	१०-३१-३७	अन्तर्धानगर्भं शुक्रान्	४-२४-३	अन्ये च देवर्षि	१९-११
अनुग्रहोऽयं भक्ता कृतां हि नो	१०-१४-३४	अन्तर्धानो नभस्तथा	४-२४-५	अन्ये च बहवो देवता	१२-३-१२
अनुचरैः समनुवर्तिनवीर्यैः	१०-३३-८	अन्तर्बहिश्च भूतानां	४-१६-१२	अन्ये च मायिनी मायां	४-१८-२०
अनुजानीहि नौ भूमन्	१०-११-३८	अन्तर्बहिश्च लोका	१-६-३५	अन्ये च मुनयः	१-९-१४
अनुजानीहि मां त्वेव लोकांस्ते	१०-७९-४५	अन्तर्बहिश्च स्थिरजगद्भ्येषु	११-७-४२	अन्ये च ये चिह्नमृतो	६-३-१५
अनुजीवीहि मां ब्रह्मन् बाबं	११-५-६	अन्तर्बहिश्चार्चयन्लोकं	२-१८-२६	अन्ये च ये वै	११-३०-१७
अनुदिनमिदमदारेण ध्रुवन्	४-२३-३९	अन्तर्बहिश्चामलमन्यजनेनं	३-१५-४९	अन्ये च ये	२-६-४४
अनुद्वय तमपैव सीमं हत्वा	१०-८८-२२	अन्तर्बहिश्चास्त्रिभिषुभिर्पतेः	१२-८-१३	अन्ये च विविधा	२-६-१४
अनुनिन्द्येऽथ शनैः	४-२६-२०	अन्तर्बल्ला भ्रातृपत्न्या	९-१३-३६	अन्ये च सर्वराजानो	१०-७३-३०
अनुनीताबुभी विप्रैः	१०-८९-३२	अन्तर्बल्लागते काने	९-९-११	अन्ये चाहकहारीतः	९-१४-३७
अनुप्राणानि यं प्राणाः	६-१०-१६	अन्तर्हिते भगवति	१०-२८-११	अन्ये जलस्पलसर्गः	८-९-१२
अनुपपुत्रं हंसकुलं	१०-९६-४१	अन्तर्हिते भगवति	३-११-११	अन्ये तनुकृपाणि	१०-१३-१७
अनुयातः वापुस्तुषैः प्रेम	१०-१००-७	अन्तर्हितेन्द्रियपापं	२-९-३८	अन्ये तु ये त्वाऽस्तु	६-११-१७
अनुकृपाऽनुकृता च	११-७-६९	अन्तर्हिते भुजभोग्यरीतमाराज्	१०-१४-१९	अन्ये तु संस्कृतात्मनो	१०-३८-८
अनुवर्तिमतेतत् ते	१२-९-४०	अन्तस्थः सर्वभूतानाम्	१-८-१७	अन्ये निर्भिन्नबाहोऽक्षिरसो	१०-७६-४९
अनुब्रह्मण	६-१८-१०	अन्त्यकृपगभीराश्च पुनिनारोह-	१०-७-१७	अन्ये पुनर्भाष्यतो	३-२४-८
अन्मर्मस्तं देहेऽस्मिन्	११-१५-९	अन्त्याचमीषां पीराणां	४-२५-५५	अन्ये वदन्ति चापं वा	११-१४-१०
अन्कबाणाण् निर्मुक्तान्	१०-६३-२५	अन्त्याश्च बहिःप्राश्चैव	१०-७०-१६	अन्येऽप्येवं प्रतिब्रह्मन्	८-१०-४३
अनेन पुरुषो देहान्	४-२९-७७	अन्नं चराणाम्	६-४-९	अन्येनहा नद्यश्च	५-१५-१०
अनेन याचमानेन	८-२०-१०	अन्नं चोत्सवं तेभ्यो	३-३-२८	अन्येभ्योऽन्यथाप्यतिशयो	१०-२२-२८
अनेन योगेन यथापदेशम्	५-५-१४	अन्नं तेन इति	७-१५-५१	अन्येभ्योऽन्यथाप्यतिशयो	९-१४-२२
अन्योः सभानवचसुः	९-२०-१	अन्नं हि प्राणिनां प्राणं	११-२६-३३	अन्येषां पुण्यतोकानां	३-२०-३६
अन्तः सरस्युत्पलेन धरे	२-७-१५	अन्त्यायकामन्तर्बहि	२-३-४	अन्येष्वर्धकृता मीरी	१०-४५-२४
अन्तः पवित्रं भूतानि	६-३०-२९	अन्त्याश्रयैः संविभामः	७-११-१०	अन्येषु यावत्तपेक्षितमन्यो	१०-६८-४०
अन्तः पुरुषरूपेण	३-२७-१७	अन्त्यापेनाश्रयकाश्च	८-१५-५६	अन्येषामुत्पत्तिर्वाणभीमादि-	१०-३-२
अन्तः प्रविश्य गङ्गायामभ्योज	१०-११-४	अन्ते प्राप्तिपते मार्यं अन्नं	११-२४-२२	अन्योऽपि धर्मरक्षा	१०-४९-१०
अन्तः शरीरा अंशको	२-१०-१५	अन्त्याश्च कान्ते विदुषः	१०-६२-४४	अन्योन्यविलम्बतिपंग	५-१३-१५
अन्तः स तस्मिन्	३-१२-३१	अन्त्या मोक्षत्रे तस्य	१०-४५-५	अन्योन्यसन्दाशनदर्पहता	१०-७०-२४
अन्तः समुद्रे नगरं	१०-५-३-३३	अन्त्या त्वावैलोकं	१०-४८-१९	अन्योन्याश्चैव	३-२१-३६
अन्तःपुत्रजैः प्रीत्या	१०-८१-३८	अन्त्या ते	१-२०-१२	अन्त्याजानंस्ततः सर्वं	९-४-२६
अन्तःपुत्रजो हृष्टा	१०-१००-४१	अन्त्या पूर्णकामस्य	१०-२१-४५	अन्त्यामन्ता जननी	१०-१००-१०
अन्तःपुराणं राजन्	१०-६८-३०	अन्त्या क्षिपमाणस्य	६-२-३६	अन्त्यामंसत तद् राजन्	१०-१३-५२
अन्तःपुरिषोऽप्युत्पन्नं	४-२६-१४	अन्त्यापाकर्मं कुर्वाणः	४-२९-८	अन्त्याप्यतिरेकाश्च	३-२९-४४
अन्तःपुराणरचयार्चिहन्	१०-५७-४२	अन्त्याधेसू	७-३-२२	अन्त्याप्यतिरेकेण	७-७-२४
अन्तःकाले तु पुष्य	२-१-१५	अन्त्याशुभ्रमूर्च्छा	५-८-१२	अन्त्यापतां नृपश्रेष्ठा	१०-७७-१४
अन्त्यापान् वदन्त्येतान्	११-१५-२३	अन्त्यास्यार्थि भार्यां	५-८-२५	अन्त्यावर्तनं यं देवाः	८-१५-३७
अन्त्यापैरिबिहते यदि	११-१०-२२	अन्त्याश्च ब्राह्मणान्	८-१५-५५	अन्त्याशिमर्मं तस्या	११-९-९
अन्तराज एव विजगत्यान्तु	५-२४-६	अन्त्याश्चैवात्मपक्षीयान्	१०-७०-४३	अन्त्याश्रयतो भगवतः	१०-२८-३१
अन्तर्यामिनः काश्चिद्	१०-२७-९	अन्त्यानि चैत्यभूतानि	१०-४०-५९	अन्त्यानि प्रथमार्थानां	४-१९-४
अन्त्यामिषु	३-१८-१९	अन्त्यानि येष	३-१२-२३	अन्त्याश्रयता	७-१५-२३
अन्त्याजलचः कृष्ण	१०-४३-४१	अन्त्याश्च केससंविज्ञा विस्तेषु	१०-३०-८	अन्त्याश्रय विशुद्धात्मा	११-१०-२
अन्त्याहेषु भूतानाम्	६-४-१२	अन्त्याश्च कुशहाईल	१०-६७-५१	अन्त्याश्रयतामनो बन्ध	११-१८-२२
अन्त्याहेषु भूतानाम्	६-४-१२	अन्त्याश्चैवविधा भार्याः	१०-६२-६१	अन्त्याश्रयताकटकः	१०-८८-१२

अन्वीयमानः स तु	४-६-९	अपि स्मरथ नः सत्यः	१०-७०-५१	अप्सु प्रलीयते गन्ध
अन्वीयमानो गन्धर्व	१२-७०-२२	अपि स्मरथ नो	१-१२-८	अवापन्त मुनीनन्ये
अन्वीयमानो भगवान्	१०-५२-९	अपि स्मरन्ति नः सीम्य	१०-४८-८	अवापितोऽऽपि
अपगतसकलेष्णमलात्मनि	४-२१-२१	अपि स्मरसि चान्तरानं	४-२८-५३	अविभ्रदप्यमा दण्डम्
अपहरद्वीपं तथा यदुतां	१०-४४-४२	अपि सचरोभ्यौ	३-१-३६	अभ्यधा कतिपिन्
अपराऽऽनिमिषं हृष्यो	१०-३०-७	अपि स्वस्त्यामने	१-१३-३३	अभ्यधा चातुभक्षान्
अपराजिता मायया	५-१-१५	अपि त्विदकृतसुकृतम्	५-८-१७	अभवा अमृतीया
अपराजितेन नमुचिः	८-९-२०	अपिस्वत्वर्चभुङ्क्ते	१-१३-४३	अभवच्छान्तान् राजा
अपराधः सकृद् भवति सोऽद्वयः	१०-१४-५१	अपिस्त्वदय लोकानां	१०-८०-३६	अभिक्रमन् पुत्र
अपराधस्त्यया शत्रु	१०-६७-३२	अपिस्त्वदन्ये	३-१-३५	अभिनन्द्य हरेराज्ञाम्
अपरे च महेश्वरा	१०-८७-९	अपिस्त्वदसौ भगवान्	५-८-२१	अभिमन्युं च सीमन्तं पुरस्कृत्य
अपरे चातुष्टयस्य	१-८-३६	अपिस्त्वदास्ते	३-१-३४	अभिमन्युसुतं यत
अपरातुल्यं नर्पमतिंवातं	१०-२३-१५	अपीष्य दानं दयन्	३-२९-१७	अभिमन्युप्यगचिन्ताः
अपश्यतां चारिकुलं	१०-७८-१	अपीष्यन्तर्मराजः	१-११-४	अभिवर्जितं मानीश
अपश्यन् भ्रातरं	१०-६०-१६	अपुत्रः काशिराजो धै	१०-६९-५	अभिवन्द्य पितुः शदावाशीर्भिः
अपश्यन्ति होवाच	८-१८-१२	अपूजयन् महाभागान्	१०-८४-१८	अभिराध यथान्यायं
अपश्यन्तुर्वशीमिन्द्रो	९-१२-२८	अपूज्यन् तनयं पुरुम्	९-१५-४२	अभिराधाथ राजानं
अपश्यमानः स तदा	४-११-२१	अपूषधर्मशीलास्ते	६-५-२	अभिषेचनिका भूमिः
अपां रसमपो तेजस्ता	१२-४-१५	अपूषधर्मशीलानां	४-३०-१६	अभिसेधाय यो हिसां
अपां स्तस्य परमस्तेजिष्ठानां	११-१६-३४	अपोवाह रणात् तूष्णीं रथेन	१०-५१-६५	अभीक्ष्णशस्ते गदितं
अपां वीपस्य सर्गस्य	२-६-७	अप्यग्राहन् वेलाधाम्	८-१५-०८	अभीक्ष्णावगाह
अपापं स्वभूतपु	१-१८-४७	अप्याद्रिमूले पतितं कृताञ्जलिं	१०-३६-१८	अभूतपूर्वः सहसा
अपामुपस्थे मयि	४-१७-३६	अप्याद्रिमूले पतितस्य मे त्रिभुः	१०-३६-१५	अभेर्यं कामयं वज्रे स
अपापयन् स्तनं प्रीता	१०-७४-५४	अप्यय नस्त्वम्	१-८-४०	अभ्यहोन्मर्दनदशं
अपालिता नास्तास्ता	४-१८-७	अप्यय विष्णोर्मनुजव्यमीषुषः	१०-३६-१०	अभ्यद्रवद् रणे कृष्णं गजः
अपि क्षेमेशास्मिन्	५-८-१४	अप्यनार्थं यने ब्रह्मन्	४-९-६९	अभ्यर्च्यार्द्रिं नमस्कृत्य
अपि च ओतुमिच्छामि	१०-९८-५	अप्यभद्रं न युष्याभिः	१-४-६	अभ्यर्पितः सुरगणैः
अपि तेऽनामयम्	६-१४-१७	अप्यभद्रं न विप्रणाम्	८-१५-०४	अभ्यर्पितस्तस्या नूनं
अपि दाराः सुताः	६-१४-१९	अप्यर्वावृत्तपो यस्य	४-८-२४	अभ्यर्पितस्तदा
अपि देवर्षिणाऽऽदिष्टः	१-१३-८	अप्यस्त्युपायनं किञ्चिद्	१०-१०-३०	अभ्यर्चतेत सङ्ग्रामे
अपि न वृक्षः सातावृको	५-८-१५	अप्याद्यास्ति गोविन्दः	१०-४४-२०	अभ्यर्चयच्छरीरेण
अपि नः सुहृदः	१-१२-११	अप्युद्धव त्वया ब्रह्म	११-२९-२९	अभ्यर्चयन् प्रकृषिताः
अपि नः स्मर्यतां ब्रह्मन्	१०-३०-५०	अप्येणपन्तुपगतः प्रियपेद्	१०-२८-११	अभ्यर्चिषदमेपागमा
अपि वत मधुसूयम्	१०-४५-२१	अप्येयं यंयत्ताजर्षीन्	१-११-८	अभ्येत्य तस्मा तेन वतं
अपि वत स वै	५-८-१३	अप्येयतीह दशार्धः	१०-४५-४४	अभ्यर्षिधत्ता तमस्तद्वज्रेजसं
अपि मणवृत्तप्रज्ञे	१-१२-३३	अप्रजस्य मनोः पूर्वम्	५-१-१३	अभारपिद्वः सोमेन
अपि मे भगवान्	१-३०-११	अज्ञं नमस्क्या किन्तु	५-०-५	अमानित्यमदमिन्त्यं
अपि या कुशलम्	८-१५-०५	अज्ञत्ययादात्मनस्ते	३-१५-३७	अमान्यमसरो दक्षो
अपि चाऽऽतिपयोऽभ्यन्त्य	८-१५-०९	अज्ञनक्षत्रादिनिर्घोष्य	१-१७-१५	अमीपां भुव्यरीतानां
अपि नृत्वाका युयम्	५-१०-३	अप्रमत्तो गर्भीगत्या	२१-११-३१	अमुनी भगवद्गो मया
अपि सर्वे कुशलिनः	८-१५-१०	अप्रमत्तो हि युञ्जीत	२१-१३-१७	अमूनि पञ्चस्थानानि
अपि स्मरति नः कृष्णः	१०-४४-१९	अप्सरोमुनिगन्धर्वं	४-१२-२२	अमूलमेतद् बहुरूपरूपं
अपि स्मरति नः साधो	१०-४५-४२	अप्सु रीक्षितमघो	७-१२-३०	अमृतापूर्णकलशं

अमृतोत्पत्तिं यतः	८-६-२१	अमुतावुतवर्षाणां	१२-८-१९	अर्षेणां मानृकापत्ती	६-६-४१
अमृत्यतिशं यद् येन	११-२१-२३	अमुने दे शतान्ध्री लीलया	१०-८-२-१	अर्षोऽन्धोऽन्तु नवमः	३-११-२५
अमोघं देशसंज्ञाम्	९-२१-३४	अमोघावांसिः सर्वे	९-८-१९	अर्धेणैर्यमास सराज्यं	१०-५-१२
अमोघवीर्यो राजर्षिः	९-२१-१७	अमोघमाणां नरदेव	१-१८-४३	अर्हसि मुहुरर्हसि	५-३-५
अम्ब मास्मानुवेया	१०-७०-३०	अमृत्यमाणास्त्वयि	१-१९-२२	अर्हस्य धर्मिणां	३-२६-२
अम्बरीषो महाभागः	९-६-३	अमृती दे अरिजम्बा	१०-४२-३	अनं यदुनां नरदेवताच्छते	१०-५-२-२८
अम्बह्वाम्बह्वा मार्गो नी	१०-४१-४	अमोघोऽर्षिर्ह सन्ध्याः	८-६-२०	अनङ्गं सह नृपरासीनं	१०-५-१-१३
अम्बान्वहै बाधुः	७-२-२०	अराजकस्य नगाम्	९-११-१२	अनङ्गुतमुत्तमोऽजं	१०-६-८-३२
अमोघधः स्वासहतां	७-८-३३	अराजकभावेप	४-१४-९	अनङ्गुतं तैरुपे	१०-५-१-३
अयं किमपुना लोकं	६-१७-११	अराजकं तदा लोकं	४-१३-२०	अनङ्गमणिगाम्य	१०-६-१-२८
अयं च यचनो दग्धो	१०-५४-४३	अरिहन्तामनस्यार्थ	९-११-२३	अनङ्गना न विधीयते	११-१८-३४
अयं च भुतसंघ	६-११-५६	अरिहं निर्दो गच्छे	१०-३४-१६	अनङ्गनाभयमन्त्र	१०-७८-२४
अयं वात्स्यायनः धीमान्	१०-४१-३०	अरिहोऽरिहन्तामनस्य	८-९-२२	अनं प्रजाभिः	३-१३-१७
अयं जनो नाम चलन्	५-१२-५	अरिहोऽरिहन्तामनस्य	४-४-९	अनं वत्सालिरोषेण	३-१५-३७
अयं तमस्यान्तव जन्म	१०-४-२३	अर्षावाचयेत्	३-३०-२५	अनं पटः श्रितधरो	३-१५-४८
अयं तु देवयजन	४-२-१९	अर्षादिपु यथा यज भद्रा	११-२३-४७	अनघयन्तामनमनीव	८-१०-२५
अयं तु लोकशान्तानां	४-२-१०	अर्षादी हत्ये वापि	११-३-५१	अनघितैरुपम्	७-८-३५
अयं तु वयसाऽनुत्तो नातिस्तनो	१०-८२-३२	अर्षाणां त्व्यर्षितैऽर्षी	११-२७-९	अनघितैऽस्मिन् रहसि	१०-९-१०
अयं तु साक्षाद्भवान्	४-१६-२०	अर्षाधामेव हरये पूजां यः	११-२-४७	अनघितः पदवी	४-१३-४९
अयं ते कथामुर्ध्वपूजकां	४-८-३५	अर्षितं गन्धमान्यार्थः	८-१५-३९	अनङ्ग तां पूजाकुम्भेः	१-१०-५२
अयं ते प्रह्वयः	२-१०-४३	अर्षितं पुनरित्याह	१०-६-५१	अनङ्गुतमुर्ध्वपूज	१-१८-२८
अयं निर्दिष्टनिधः	७-७-१०	अर्षितं साक्षाद्भवान्	१०-४७-१७	अनङ्गनापः स यदा	९-६-४०
अयं भूतो मण्डलमोदयादेः	४-१६-२१	अर्षितानां महाराज्ञी	४-२३-१९	अनङ्गनापः सोमस्य	८-१०-३३
अयं ममेष्टो दधितोऽनुवर्ती	१०-७८-४५	अर्षितः कृतवीर्यस्य	९-२०-२४	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	९-१४-४५
अयं मदीं गां दुरुहं	४-१६-२३	अर्षितः प्रेसः सन्तुः कृष्णस्य	११-३१-२१	अनङ्गितैरन्यमानोऽपि	१०-३२-८
अयं सिद्धगणाधिराः	३-२५-१९	अर्षितः सहसाऽऽक्षय	१-७-५५	अनङ्गानि ये मृदाः	४-१४-२५
अयं स्वस्त्ययतः पन्था	१०-७२-३५	अर्षितः वरिष्ठा	१०-८१-२८	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	१०-६५-३५
अयं हि कृतनिर्वाणो	६-२-७	अर्षितानां संशयच्छेत्ता	३-३०-३२	अनङ्गानां हरेषांऽमुम	८-२२-६०
अयं हि जीवशिवद	११-१२-२०	अर्षितानां नमः	४-२४-४०	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	२-१०-११
अयं हि देहिना देहः	६-१५-२९	अर्षितानां नमः	११-२४-४८	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	८-१०-११
अयं हि वरयो लाभ	१०-१०-२९	अर्षितानां नमः	११-२४-४८	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	१-३-२६
अयं हि वरयो लाभो	१०-७५-३५	अर्षितानां नमः	३-८-१८	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	२-८-१७
अयं हि रोहिणीपुत्रो	१०-९-१२	अर्षितानां नमः	३-२३-३५	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	१-३-२०
अयं हि सर्वकल्याणां	११-२९-१९	अर्षितानां नमः	३-२८-१५	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	१०-१०-१६
अयं तु कथितः	३-१२-३६	अर्षितानां नमः	४-२९-३६	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	११-६-२३
अयं तु यज्ञपुत्रं	९-१५-४८	अर्षितानां नमः	११-२२-५५	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	१०-१-३
अयं तु अहनी प्राहुः	३-१२-१२	अर्षितानां नमः	११-२८-१५	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	११-६-२९
अयं तु यज्ञपुत्रं	७-१५-२१	अर्षितानां नमः	११-२३-२१	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	३-२०-१
अयं तु यज्ञपुत्रं	५-६-१३	अर्षितानां नमः	४-२२-२३	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	९-१४-५३
अयं तु यज्ञपुत्रं	३-२-३२	अर्षितानां नमः	४-२२-३३	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	९-१३-२९
अयं तु यज्ञपुत्रं	३-३-१८	अर्षितानां नमः	४-२२-३५	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	११-७-२५
अयं तु यज्ञपुत्रं	३-२३-३५	अर्षितानां नमः	१०-१६-१२	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	११-९-२३
अयं तु यज्ञपुत्रं	८-११-४२	अर्षितानां नमः	१०-१६-१२	अनङ्गानां सन्ततिस्तस्मान्	१०-७८-४७

अविजयाविद्युगलं	१०-४०-२३	अजयमाशुगमाकृत	१२-२-१९	अन्यमनुजाद्य मम तं	१०-७५-५०
अविजयाविद्युगलम्	१०-३९-१४	अद्विजं रथेः कापि	१०-७९-२९	अन्यमन्यपराष्टीनामभिर्मादास	१०-२२-५
अचनेरण्यस्तान्	५-२३-५	अचोऽयं नीपतां वत्स	९-८-२९	अन्ये च मे	१-५-५
अचनीषु दिजः कविचदा	११-२३-६	अष्टमस्तु तपोराज्ञान्	९-३१-५५	अवज्ञानं क्रियाज्ञानम्	९-११-३९
अचनुर्य यथाऽस्मासु	१०-७०-५२	अष्टमं अन्ते याते	८-१२-११	अग्रस्य तत्र वीर्यस्य	१०-९८-२५
अचरोष गिरिं स्फुनान्	८-६-३९	अष्टमो मेरुदेव्यां	१-३-१३	अस्तित्युक्तः स एतेन ब्रजे	१०-९९-५०
अचशिशा मल्लमान्	१०-१००-३	अष्टमप्रतिमेध्यासवान्	९-१७-२६	अस्येव राजन् अचतो	४-२२-५०
अचदपेनदा व्योमि	३-२५-७	अष्टदशाष्टीहिणीनां	१०-९७-३९	अस्थिरायां विकल्पः	११-२७-१४
अचायन् निचित्राणि	१०-६-१३	अष्टदशाष्टीहिणीनां	१०-९८-१	अस्तेऽपुना स	११-१७-४३
अचाष्टुम्बायन्ते	१-१५-१७	अष्टी निचिचिः कोशान्	१०-५३-४०	अस्थष्टयत्ननां पुंतामलोक्त	१०-७५-१७
अचिद्रे ब्रजयुवः सह	१०-१२-३८	अष्टी प्रकृतयः	७-७-२२	अस्माकं च महानयो	१०-८१-४
अचियमानोऽप्यचयाति	११-२-३८	अष्टी मासान् निषीतं यद्	१०-१८-३	अस्मादोकादयन्ते	३-४-३०
अचियमानोऽप्यचभास्ते	११-२८-२३	असंगनिशितज्ञानानल	५-३-१२	अस्मान्प्रतिक्तकथाप्यं	१०-७३-२१
अचिपद्यं मन्यमानः कृष्णं	१०-१६-२४	असंशयो यः प्रतिभाति	५-१७-१९	अस्मिंस्तोक्तं वर्तमानः	११-२०-११
अचिसृष्टी मागधेन	१०-५१-६७	असंरक्तः शरीरेऽस्मिन्	४-२०-६	अस्मिन्नप्यन्तरे ब्रजम्	१२-६-१३
अचिसृज्मिः कृष्णपदारविन्दयोः	१२-१२-५४	असङ्गत्पात्	७-१५-२२	अस्मिन्नेव वर्षे पुरुषः	५-१९-१९
अचेष्टान्ते तपोऽऽदेशं	१०-८०-१२	असङ्गत्पात् ददौ राजन्	१०-५१-१८	अस्मिंकिऽऽप्यथाऽऽमुषिन्	११-१८-३
अचोचाय महाभागं	४-१७-१९	असतः श्रीमदान्तर्य	१०-११-१४	अस्य ब्रह्मासतं दत्तमस्माभि	१०-९८-१९
अच्यकरसितान्नां भूतानां	२-६-१०	असति कुशलम्	११-१३-२९	अस्यतस्ते शरत्रातिर्हन्वमानाः	१०-५-३३
अच्यकलिहृत्प्रकृतम्	१०-७९-३९	असत्पराशक्तोऽन्येषां	११-१३-३१	अस्यानुभायम्	११-९-२६
अच्यकर्मिणो	७-१३-१०	असद्विषयमिदम्	८-१२-४६	अस्याप्रतिहतं चक्रं	४-१६-१४
अच्यकवर्षीयं विशुद्धकायं	४-१५-१०	असन्तुष्टः सुखं विप्र	१०-५७-३०	अस्यार्थं हेतुवदर्थस्थितिसंयमानां	११-६-१५
अच्यकव्यप्रमेयस्य	४-११-५३	असन्तुष्टस्य	७-१५-१९	अस्थिव भार्या भवितुं	१०-५८-३८
अच्यवर्चिष्ठयगागाः	४-१३-९	असमअस आत्मानम्	९-८-१६	असालीन् भगवान्	३-८-५
अच्यकृतगुणोभान्	१२-६-५५	असहं मात्सापज्ज्वल	१०-६९-१०	अस्वर्गमपशस्यं च	१०-२७-२६
अच्यकृतमन्ताश्रम	१२-१०-१३	असाध्यमन्यन्	७-८-२७	अहं किल पुराऽनन्तं	११-२-८
अच्यकृतविहाराय	१०-१४-४७	असाविष्टं त्वया कृष्ण	१०-५९-४१	अहं गतिर्गतिमतां	११-१६-१०
अच्यरजोऽऽहिमणिमांसस्य	१०-७-२३	असावहं ममेवेते देहे	१०-७४-१७	अहं गिरिप्रवच सुरादयो	८-६-१५
अच्यरहतेष्टगतयः सुरसिद्धसाथ	११-२-२३	असाविहलेकगुणाध्वरी	४-२१-३३	अहं च तद्भक्तकुल	१-६-८
अच्युच्छिन्ना मत्सालेऽप्य	१०-६१-४६	असावेव बरोऽस्माकं	४-३०-३०	अहं च योगेश्वरमात्मा	५-१०-२०
अच्रता नदयोऽशीषा	१२-३-३३	असुराणां सुधादानम्	८-८-६४	अहं च संस्मरति	१२-१२-५६
अचक्रुस्तद्विरहं	३-२३-२५	असुगं यमन् मृगशकृन् समुत्सृजन्	१०-३४-१४	अहं चत्तमात्मजागार	१०-३८-२५
अचक्षन् कुपिताः	७-१-३९	असृज्यन्ताकशृणु	७-८-३१	अहं चाध्यगमम्	१३-३-४४
अचक्षन्त्रैशशमम्	३-७-१४	असेचपाऽयं प्रकृतेः	३-२६-२७	अहं चास्य	३-७-२५
अचक्षन्मृतं स्तेपं नास्तिवयं	११-१७-२०	असौ गुणमयैर्विभिः	१२-३-४	अहं धैरवानं नायमाकहानुब्रजे	१०-२३-७
अच्यन्य एकात्मतायाव सोत्सवा	१०-३९-२६	असौ युवोदरः चार्पस्तस्य	१०-८२-२९	अहं ते पुत्रकामस्य	१०-१५-२१
अमसासमं जलम्	८-१०-३०	अस्ति वेदीश्वरः कश्चिन्	१०-२२-१४	अहं त्वकामः	७-१०-७
अभुज्य तदधिगणवचः	१९-२३	अस्ति यद्वपतिनामं	४-२१-२६	अहं त्वमित्यपार्था	४-११-४
अभ्युत्थानायाः	१-१०-२०	अस्तित्वास्तीति कंसस्य	१०-४९-१	अहं त्वोऽऽमृत्युं	३-२३-१४
अधिराजं कृषिभिः	८-२२-५६	अस्तीति नास्तीति	६-४-३२	अहं त्वामृषिभिः साकं	८-२२-३७
अधुनात्यन्तः खलु तव्यकोविदेः	४-२१-४०	अस्तीतीति हरिम्	७-९-७	अहं वन्द्यरो धारा	४-२१-२१
अध्वकथाप्राप्त सिधुधेन	१-११-२	अस्तीतीति चित्रेशं देवी	१०-६४-१८	अहं देवस्य तच्चित्तुर्द्विहा	१०-६२-२५
अध्वयुधं गजस्कन्धे योपपन्ने च	१०-५०-४	अस्तीतीति समुद्रोच	६-४-२२	अहं यथा ज्योतिर्योऽग्निरो	१०-६४-२४

अहं पुरा भरतो नामरात्रा	५-१५-१५	महत्तानि सहस्रानाम्	१-१२-५७	अहो धृषणि	३-२-५०
अहं पुराऽऽभवम्	७-१५-६९	अहिंसया पापमहंस्वर्षया	४-२२-२४	अहो प्रसादोऽस्म्य कृतः	८-२१-७२
अहं पुरानीतमपेऽऽभवं	१-५-२३	अहिंसा सत्यमस्त्वं	३-५०-०४	अहो कक्षीयं	३-७-२३
अहं प्रजा वै रक्षिष्ये	१०-१०-२४	अहिंसा सत्यमस्तेषुम्	११-११-१४	अहो वत मयाऽऽमाधु	६-७-११
अहं नृदम्पतिः कण्ठो	१०-९३-७	अहिंसा सत्यमस्तेषुम्	११-१७-२१	अहो वत सुहृन्वा	६-७-२१
अहं ब्रह्मा च शर्वश्च	४-४-५०	अहिंसः सर्वभूतानाम्	८-१५-५०	अहो वतऽप्यचोऽन्तो	३-३४-००
अहं ब्रह्मोप विबुधा	१०-७८-४३	अहिन्द्र साहसकरान्	८-७-१४	अहो वतस्वर्षा	१-१०-७८
अहं भक्तप्रापीतः	९-६-५१	अहिंसिष पापः पापः	४-१४-००	अहो वतामी वितरन्त्यनुग्रहं	४-११-३५
अहं भवान् भयवर्चः	२-६-१२	अहो अद्भुतमेतन्मे	३-१३-५०	अहो वतास्य बालस्य	१०-१०-११४
अहं भवान् धान्यस्त्वं	४-२८-६२	अहो अयवयं	१-२०-८	अहो ब्रह्मण्यदेवस्य	१०-११-१४
अहं भवो वरभृगुप्रधानाः	९-६-४२	अहो अणोन्द्रियागमो	६-१८-३९	अहो ब्रह्मचिदो वचः	१०-१२-५८
अहं भवो वष्ट	२-६-४२	अहो अयमः	१-१८-३३	अहो ब्रह्मण्यदाचारः	८-१८-१८
अहं ममासौ पतिरेष मे सुतो	१०-९-४२	अहो अनन्तदासानाम्	९-६-७३	अहो भगिन्यहो भाम मया	१०-५-१५
अहं मेमेति स्वीकृत्य	४-२८-१७	अहो अमी देववराभिराचिंतं	१०-१३-५५	अहो भुवः सप्तसमुद्रवत्या	५-६-१४
अहं महेन्द्रा निर्वर्तिः	६-३-१४	अहो अमीपाम्	७-२-३७	अहो भोजपते सूर्य	१०-७०-३८
अहं पुमानां च कुतं	११-१६-२८	अहो अलं इनाथतमम्	१-१०-२७	अहो मयाऽऽन्ता पतितापितो	११-८-३१
अहं यूयमसाचारं इमे च	१०-७४-२३	अहो असाध्वनुद्धितं	५-१३-७	अहो महर्षिभिर्यदं	१०-९-२५
अहं योगस्य साधकस्य	११-१३-३९	अहो अस्य नृशंसस्य	१०-९-३२	अहो मे आत्मसम्मोहः	११-२-५५
अहं निघातः कश्चित्	१०-३२-१२	अहो आचरितं कृष्णं	४-२२-७	अहो मे पश्य नाज्ञानम्	१-९-३
अहं वै सर्वभूतानि	६-१६-५१	अहो इमं पश्यत मे विनाशम्	९-७-५०	अहो मे वयतापाचमन्य	११-७-६८
अहं वेदेहमित्यस्मि द्रष्टुं	१०-६१-३०	अहो इयं कर्पूरन्या	४-२३-२५	अहो मे पितरौ बृद्धौ	११-१७-५७
अहं सनत्कुमारश्च	९-६-५५	अहो ईश्वरचरणं	१२-९-२८	अहो मे तुवका दूषम्	१०-१००-७७
अहं समाधापमनो	६-११-२१	अहो उभयतः प्राप्तम्	४-१४-८	अहो मे वत वीरान्यं	४-९-७०
अहं सर्वेषु भूतेषु	३-३०-२१	अहो एतज्जगन्	३-२१-५१	अहो मे मोहर्चनतिः	११-८-२७
अहं हरे तव पादौ	६-११-२४	अहो एष महासरो	११-२३-३९	अहो मे मोहश्चिन्ताः	११-२६-७१
अहं हि पृथोऽऽस्य	१-१८-२३	अहो एषां परं जन्म	१०-२-३३	अहो यदनां वृजिनं प्राप्तं	१०-५३-२९
अहं हि सर्वभूतानामादि	१०-७०-५५	अहो ऐश्वर्यमनां	१०-९२-४०	अहो यदन् सुसंख्यान् कृष्णं	१०-९२-३३
अहं चोक्तो भगवता	३-४-४	अहो कष्टं अष्टोऽऽस्य	५-९-२६	अहो यदं स्म दूषार्थाः	१०-४५-२३
अहंममाभिमनोत्थः	३-५६-१६	अहो कष्टं प्राप्तर्यकम्	५-१०-६	अहो राजन् निष्कृष्टाने	९-४-३२
अहह सक्तुं बन्ध	११-१३-३९	अहो कष्टमहो	१-९-१९	अहो कष्टमहो भास्य	९-१२-२५
अहह व्यसितो राजन्	१-१२-३७	अहो जाये तिष्ठ तिष्ठ	९-१२-३६	अहो वेषां किमकारि	५-१९-२९
अहन्ता दुर्मतिं कृष्णम्	१०-५९-५३	अहो ने देवकपुत्राः	१०-६-२९	अहो वयं जन्मभूतो लभ्य	१०-७७-९
अहन्तां समरे कृष्णमग्रन्तु च	१०-५९-२१	अहो तेजः प्रविषाणां	४-९-२७	अहो वयं जन्मभूतो	११-८-१८
अहन् सन्मानासि	७-८-३२	अहो विद्यामानसि	१०-५८-२३	अहो वयं तपः पवित्रकलं	४-२१-४८
अहन्ताऽऽन्तरो नाहोऽनाधुतः	११-१५-३६	अहो न्यनाय	४-५-६	अहो विचिचं भगवद्विचोदयम्	५-१८-३
अहन्ताऽऽन्तरो	३-१०-४२	अहो दावक सिद्धोऽसि	६-१२-१९	अहो विधातस्तव न कश्चिद्	१०-३७-१६
अहन्ताऽऽन्तरो	११-१६-९	अहो देवार्थिन्योप	१-९-४७	अहो विधातस्तन्मतीच	६-१४-५३
अहमित्यन्यथावृत्तिः	११-१३-९	अहो देवमहो कष्टम्	६-१०-११	अहो विधात्रा	७-७-३३
अहमुच्चार्यैर्नृत्यैः	३-३०-२४	अहो निरीधतां महं	९-१५-११	अहो धीमदमहाहन्सं गोपानां	१०-२३-३
अहमेवसमये च	२-९-३२	अहो नृपो वारता	५-६-१५	अहो सनाथा भक्ता	१-१०-४५
अहमेवागमिष्यामि	१०-१०-३१	अहो नृशंसहितजन्म	५-१३-२१	अहो स्वरूपमहो	३-२१-३३
अहयोऽऽतिनिःश्वासा	४-११-२६	अहो वयत नारीणामपि	१०-५१-४१	अहो सत्यजुतम्	७-१-१७
अहन्ता कन्यका वय्याम्	९-१८-३५	अहो पाप्यमानानां	३-२५-२७	अहो वत अवायेतु	८-७-३७

अहोवत ममानात्म्यं	४-१०-३१	आचार्यो ज्ञातव्योमूर्तिः	६-७-३०	आत्मभोहो नृणामपे	१०-५९-४६
अहो मदीयसीजन्तो	१-१२-२३	आचार्योऽपि शराया स्वा	११-१०-१२	आत्मनोऽकेषणामेवं	१०-७२-३६
अहोरात्रिचतुष्टयवा	१०-४३-३६	आचर्यैर्विधाः क्रडाः	१०-१६-२०	आत्मकुलमिच्छाय	९-१५-१६
अहोरात्रैर्बिभ्रयमानं	११-२०-१६	आच्छिद्य कर्तुं सुखलोकं	११-१-७	आत्मसुखमिदं विद्यम्	१०-४७-२०
अहो रूपमहो धाम	८-८-४७	आच्छिद्यदरार्द्रपणा वास्यन्ति	१२-२-९	आत्मरन्ध्रपत्न्यसुहृदो	४-१२-१६
अहो वयं धन्यतमा	१९-१३	आजहाराक्रममेषाम्	१-१६-३	आत्मा जायमान्	७-१५-६५
आ		आजीव्याम्	७-२-१५	आत्मा कियोऽऽत्म्यः	७-७-१०
आकर्णानं समारूप्य	१०-४९-६२	आजीव्यकर्तरं भावं	१०-२२-२४	आत्मा परिज्ञानमयो	११-२२-३३
आकर्ण्य भर्तुर्गदितं	१०-५०-३०	आज्ञप्त एवं कुपितेन	४-६-५	आत्मा यदि स्यात् सुख	११-२३-५३
आकर्ण्य सत्त्वः संकुद्धो	१०-८७-२	आज्ञां भगवतो राजन्	८-२१-११	आत्मा धै पुत्र उत्पन्न	१०-९८-२५
आकर्ण्यस्मिन्महाधानं	४-१०-३७	आज्ञापयामास नृपानेतान्	१०-५५-२८	आत्मा लोकः स्वयङ्भूतो	१०-७४-२४
आकर्ण्येयं पितृवीर्यं	१०-७४-२१	आज्ञापयामास बाणः	१०-५१-१९	आत्मांशभूतां मां मायाम्	८-१२-४१
आकर्ण्यमेव भगवान्	५-२०-४१	आज्ञाय देहविकृतिं	१०-७१-१०	आत्माऽऽत्म्योऽगुणः शुद्धः	११-२८-१०
आकाशवद् ध्रुवाधरो ध्रुवो	१२-४-५०	आज्ञायाम् सपत्नीभिः	९-८-४	आत्मज्ञातामुतागार	२-४-२
आकाशमण्यो दिविजैः स्तुषद्विः	१०-९८-२९	आज्ञाप्य गुणान् दीपान्	११-११-३२	आत्मज्ञानदीपा साधान्	४-२३-३८
आकृतिं रूपचे प्रायत्	४-१२-२	आज्ञाकोशे शरीरिऽऽत्मिन्	२-१-२५	आत्मानं कल्पयाप्तुं	४-२८-८
आकृतिर्देवहितश्च	३-१३-४४	आतप्यं तद्विकुण्ठं निज	१२-१०-१९	आत्मानं च कुक्ष्येष्ट	३-४-३५
आक्रम्योरासि दक्षस्य	४-६-२२	आतिष्ठ तत् तात	४-९-२०	आत्मानं च प्रवयसं	४-१०-६७
आक्रम्यमानं विश्राप तबावं	१०-६४-७	आतिष्ठतसताम्	६-४-११	आत्मानं चात्मनिर्दिष्टम्	७-७-२४
आक्रुद्धो क्रुद्धो बालान्	४-१३-४१	आत्मज्ञानं तु समृद्धान्	८-१६-१५	आत्मानं चेद्	७-१५-४०
आक्षिप्तान्मेन्द्रियः	३-३१-०८	आत्मज्ञानमसितापाद्री	३-२२-२७	आत्मानं तमस्यं ध्यायन् मूर्तिं	११-३५-५५
आख्यातं सर्वमेतन्	७-१०-४२	आत्मज्ञापयसुतागार	३-३१-०६	आत्मानं प्रकृतिपन्था	६-१४-१८
आख्यातं वृष भद्रं	१-१७-१३	आत्मज्ञेय्यात्मजां	४-२३-३	आत्मानं प्रज्ञानिर्वाणं	४-१३-८
आगच्छ धाम मेन्द्राक्षः	१०-३९-१२	आत्मतत्त्वविशुद्ध्यर्थं	२-९-४	आत्मानं भूषयामास	१०-८०-११
आगच्छेत्सर्वमूर्ध्निः सूरः	१०-८६-३	आत्मतत्त्वाचरोधेन	३-३३-३६	आत्मानं मोचयित्वाऽऽद्भ	८-११-२९
आगत्यैव्यपयतेषु सा	११-८-२४	आत्मनुव्यैः पोडशाभिः	६-९-२८	आत्मानं शोचतीं दीनं	४-२८-४७
आगत्य तस्मा कृष्णं	१०-१२-४९	आत्मन एवानुसन्धनम्	५-३-९	आत्मानं सर्वभूतेषु	३-२५-४६
आगत्य मधुरां रोद्धुं प्राचिषद्	१०-५०-६	आत्मनः केवलं ज्ञानं	३-३२-५०	आत्मानञ्च परिमान	१-१६-१५
आगत्य मुनयो राजन् सर्वतः	१०-१०५-११	आत्मनः पितृनुब्राभ्या	११-२२-४८	आत्मानन्वानुभूत्यैव	६-१६-२०
आगमिष्यन्तीदीर्घेण	१०-४४-३५	आत्मनः प्रीत्येऽऽप्यात्मा	६-१४-२१	आत्मानमन्यं च स वेद	११-११-७
आगमोऽर्थः प्रजा यजनं	११-१३-४-	आत्मनश्चानुशोचामि	१-१६-३२	आत्मानमर्पयामास	९-१४-५१
आगम्य भगवोस्तस्माद्	१०-६१-१०	आत्मनश्च परम्यापि	३-३०-२६	आत्मानमर्हयाधार्कं	४-२६-१२
आगम्यहृद् भयकृद्	३-१९-२३	आत्मना विब्रुता	७-३-२८	आत्मानमिन्द्रियार्थं च	४-२२-२८
आगिप्रमुखात्	५-२-२१	आत्मना शुद्धभावेन	८-१५-६५	आत्मानमिदं सज्जतं ज्ञानन् प्राक्	१०-२२-१५
आगिप्रभाजितः	५-१-१५	आत्मनाऽऽत्माश्रयः सभ्याः	१०-८४-२७	आत्मानुभूती ताम्	७-१३-४५
आग्नीधोरागधुसः	५-२-२२	आत्मनो गुरुत्वाच्चैव	११-७-२५	आत्मानपयिम्	७-१२-२४
आचर्येऽश्विनं नस्य	१०-५६-१५	आत्मनोऽऽर्थासतो	३-७-३८	आत्मसामस्य तयसमा	१०-७१-३९
आचरन् गदितं लोकं	९-८-१७	आत्मवात्माश्रयः पूर्वं	१०-३५-१३	आत्मसामस्य च मुनयो	१-७-१०
आचार्यं मां विजानीयात्ता	११-१७-२७	आत्मन्याश्रयसे तानि	८-५-५	आत्मसामो यदुपतिः	१०-३१-२९
आचार्यमशानः कृत्वा	१-३५-७५	आत्मन्यापि शिष्यं प्राप्तं	१३-५-११	आत्मसामोऽपि यस्तस्य	४-२४-१८
आचार्यानुग्रहान् कामम्	५-७-३३	आत्मन्यान्मानमाधाय	५-३-३७	आत्मैव तदिदं चित्रं	११-२८-६
आचार्याय वदी शंवा	०-७५-३	आत्ममयावानुभावेन	१०-५६-३१	आत्मैव ह्यत्मनो	११-८-४१
आचार्यैः कुलकुक्षिस्थ	१-१-१८-३०	आत्ममायामैव राजन्	८-०-३	आदस्य मे मुसलं राम	१०-५१-४१

आददीरन् नितयनम्	६-७-२४	आपूर्णकुम्भेर्दधिवन्तर्नाशते:	१०-३१-२३	आरोप्याह सक्राप	७-५-२१
आदेदे तां धुरेण चकते	१०-६४-८	आप विधुवनं चेन्द्र:	८-३१-२५	आरोप्याहकते वानम्	९-८-११३
आदयः परिधयापां	११-११-२१	आपाययस्यगो लोके	४-१६-५	आर्यभक्त्य सुतन्त्र	८-१२-२७
आदानं पारिजातस्य	१२-१२-३७	आनुत्वाभासि कासिन्या	१०-२०-२	आर्यभक्त्य मन्त्रे	१०-७०-२८
आदय मात्रे प्रविहन्त विस्मिता:	१०-८-३२	आनुत्वाभयभूषं वर	४-२-३६	आर्यभक्त्य राजपै:	५-१३-२६
आदयः पथमागता	१०-४४-८	आचानवृद्धिनामः सर्वैः	१०-३४-१५	आलिङ्गयतां कृतम्	६-१७-५
आदय वामसा च्छत्रं ददी	१०-६१-४७	आभासश्च निर्गोधश्च	५-३०-३७	आचनंनोद्वर्तनकांस्मृत	८-११-१८
आदय ध्यमुन्नन् केचित्	१०-७१-२२	आभ्यां भवन्ती रणतुर्मराभ्यां	१०-५१-३७	आकर्तयन् गदां सुवीमयः	१०-५१-४७
आदयस्ते च मध्ये च	११-११-१६	आमन्य तं	३-२२-२६	आवर्तयित्वा मुसलं हत्वा	१०-५१-४३
आदयस्ते जना नाशम्	७-१५-५७	आमन्य पाण्डुप्रांस	१-८-१०	आविश्य परिपं वृच	६-१२-२४
आदयभूषणधृती	११-४-५	आमन्या पाभ्यनुप्रातः	१०-३०-५	आविश्य शूनं तरसा गन्तवते	१०-६३-१२
आदिवा चसतो रुद्रा:	८-१२-०४	आमथोऽप्यं च भूतनाम्	२-५-३३	आवेदपद्मास तस्यै	१०-५८-३०
आदिस्तोत्रचानावा	२-१०-२९	आमो मन्त्रो मेपपुटः	५-२०-२१	आवेष्ट एषां नगरं	१०-५८-३५
आदिव त्वं द्विजश्रेष्ठ	८-१५-२३	आमोदितं चरपुगान्	५-१६-२४	आशा हि परमं दुः	११-८-४३
आदिष्टं भक्त्यापां	९-६-३६	आपतिं निर्वाति चर	४-११-४४	आशान्ते न वै	७-१०-६
आदिपनं स्वगोत्रापां	३-३१-२५	आपथी द्वावकां भूषः	१०-६५-३२	आशासमाना जीवितमभ्यस्य	४-७-६
आदेशोऽहं भगवतो	३-१४-१४	आपथी स्वं जलपदं	१०-६८-२५	आशासमाना देवमरीच्यादयः	४-८-४३
आदी कृतपुगे चर्गां नृणां	११-१७-१०	आधानं देवकापुत्रं	१०-६७-२६	आशासानस्य तप्येवम्	६-१८-२९
आदी प्रजापतिपति	६-४-८	आधामनो चिन्तरतः	३-२-२५	आशिपः शिरसादाय	६-१९-२४
आयः स्थिरचराणां	३-३३-११	आधाय्य भवतो गेहः	१०-३९-१७	आशिपोऽभिगुण्णन्ते	१०-१६-३०
आयः स्वकर्मवीजेन	११-२२-४५	आयुः धियं यशो धर्म	१०-५-४६	आशीचिपं महातीक्ष्णं दमिता	१०-२४-१२
आयन्तवन्त एषेपां	११-१४-११	आयुः शीकर्तं	६-१२-१३	आध्यातृप्तिमुत्थानां कृत्वा	१०-११-६
आयोजताः पुरुषः परस्य	२-६-४१	आयुधानि च दिव्यानि	१०-४९-२३	आध्यातृपति	७-१५-२९
आयुवन्तं स्वसिन्धुनि	१०-८८-३	आयुर्वैदं धनुर्वैदं	१-२३-२८	आशित्य ममज्ञातोष्णं	१०-१८-४३
आयथो व्यस्यस्यस्य	४-२९-२४	आयुर्वैदं वै पुतां	२-३-१७	आशक्योऽन्ते	१०-१४-१२
आयतं महाराजां	४-९-८२	आयुषोऽप्यपं जन्तोः	४-११-५१	आशवांस्य अश्वानिधं	६-१६-१५
आयतनो भीमगजस्य बाहुं	१०-८८-५३	आयुषामोऽश्विनी	२-३-५	आदिपेणे न सह	५-१८-२
आयत्तनामनुष्यकण	३-३०-१८	आयुषातोऽम्बुपारापाम्	८-१६-२०	आसदः सारमेयश्च	९-२१-१६
आय्यात्मिकादिभिः	७-१३-३०	आयुषातं तद् रथपातिकुञ्ज	१०-५०-३३	आसनाति च ईमानि	१०-१०-२९
आय्यात्मिकां यः पुरुषः	२-१०-८	आयुषान्गन्तं चित्तमनन्तं	१०-५१-८६	आसन् मरीचेः पदं पुत्रा	१०-७४-४७
आनर्तुः पुरुषा रक्ष	१०-४०-३१	आय्यस्यस्य गान्धारः	५-२०-२५	आसन् चण्डिषो हस्य	१०-९-१३
आनर्तपन्नकुलजालट्ट	१०-९३-९	आय्य भवतो जन्म	१०-२०-२६	आसन्नुत्पत्तिवादिनः	१०-१८-८
आनर्तमौवीर्यमकस्मीत्यां	१०-८१-२१	आय्य मममान्	३-३२-११	आसां श्रापरीप्सुनाम्	८-७-३८
आनर्तनिर्धितिः श्रीमान्	१०-५७-१	आयपनं भगवत	५-१८-७४	आसां मुदुतं एकस्मिन्	३-३-८
आनर्तनन्त उपग्रज्य	१-१०-३७	आराधयामास वने पशुमुनि	१०-८६-२१	आसांश्चिद्विधिं	५-८-१९
आनाद्यविदया विष्णोर्गान्मनः	१२-११-३	आराध्य देवदेवेशं	५-५६-१	आसाद्य देवसदनं	१०-५८-४६
आनिन्ये स्वागृहं पुत्र्याः	४-१-५	आराध्यान्मन्त्रं देव	६-३८-२७	आसामहो चरणेषु नृपामहं स्यां	१०-५६-९
आनीयतामरे	७-५-१६	आरारथपिपुः कुण्डम्	५-५-३७	आसिक्तमार्गा गन्धोदः	९-९-३६
आनिधिका वषी	३-१३-४४	आरुक्षन्ति मायाभिः	८-१०-०५	आसिक्तुषोः पुरः पुष्पां	२-१०-३८
आपः पुरुषवीर्यविच	५-२०-२३	आरुक्ष वृद्धीं माघं	८-२२-३५	आसीन्ज्ञानमयी	११-२४-२
आपसः संसृजिन्	११-१४-१	आरुक्ष भगवान् विष्णु	१०-८८-२४	आसीन् तद्विप्राह	१०-६०-२४
आपसीऽऽश्चयनेनन्यः	१०-३९-१५	आरुक्ष स्मन्तं शीरी	१०-५८-६	आसीन् बुरखनो नाम	४-२५-१०
आपुः परं ननुभीष्टं	८-१६-१०	आरेगिरे सुरा यता	८-७-०२	आसीन् सज्जनितः	१०-५०-३

आसीन् सतुमुने युञ्ज	१०-७८-७	इ	इति नैर्बर्णितः धनः	३-१३-१
आसीदतीतकल्पाने	८-२२-०७	इक्ष्वाकुजनस्य तदंशः	इति ते संप्रताप्तमानः	७-५-२३
आसीद्यदुदरात्पथं	२-८-८	इक्ष्वाकुनृपशयोति	इति तेऽऽर्चिहितं तान	२-६-३२
आसीद्वाजा सार्वभौमः	६-१४-१०	इक्ष्वाकुरेलमुमुकुन्त्यविदेहगाधि	इति तेऽऽर्चिहितस्तान	८-११-४४
आसीनः काञ्चने साधाद्	१०-८५-३५	इक्ष्वाकुश्च नमश्चैव	इति तेऽऽसकृतास्तेन	४-१४-३१
आसीनः वपटम्	७-४-३९	इक्ष्वाकृणाभयं वंशः	इति तेषां चानीमाकर्ष्य	१०-८८-३४
आसीनः संचिञ्चिस्तच्छन् भुञ्जानः	१०-३-२५	इक्ष्विज्ञः पुरुषोद्भवाः	इति तेषां महाराज	६-९-३७
आसीनमुन्या	३-९-३	इच्छद्विषयिहीनेन	इति तेषां चूलराजाम्	५-९-१७
आसीनेषु यथायोगं	१०-१०२-१२	इन्याभ्यपन्नदानानि	इति तैरुदितो वाणीमाकर्ष्य	१०-८८-४३
आसीन् वृद्धिमाश्रित्य	४-२६-५	इन एतान् प्रपेय्यामो	इति तौ वम्पती तत्र	४-२५-४४
आसुरीनाम पश्याद्	४-२५-५३	इतस्तत्तत्प्रपणित्ये	इति त्रिलोकाश्रितस्तदात्मनः	१०-७५-२६
आस्तिक्यं दाननिश्चयं च	११-१७-१८	इतस्ततो भ्रमदृष्टेचलन्त्या	इति दक्षः कर्त्तव्यं जम्	४-८८-४८
आस्तीत्यर्थं दानं	८-२२-४०	इति कर्णं समालोक्य	इति दाक्षायणीनाम्	७-१५-८०
आस्तीत्यर्थं दानं	४-२९-५२	इति कृतानुषंगः	इति दानवदेतथाः	८-९-०१
आस्ते योगं समारुढ्या	३-३४-३५	इति कृष्णमनुस्मृत्य विप्रास्ते	इति दूतस्तदाक्षपं	१०-६९-२३
आस्ते स्वाणुषिकेन	४-२८-३९	इति कौशात्वाल्मीकं	इति देवः स आपुष्टः	६-३-११
आस्तेऽऽयाधि महेन्द्राद्री	९-१४-२६	इति क्षत्रिया विनीचोणीर्वि	इति देवाधिपणा प्रोक्तम्	४-९-७३
आस्तेऽऽयमन्या	३-३१-१५	इति सरपचनक्तसंमुखैर्	इति देवाधिपणा	७-१५-७८
आस्तेऽऽस्या जडे	७-७-९	इति योगोक्तुपतिं	इति देवान् समादिश्य	८-३-२६
आस्तेऽपुना ज्ञातव्यां	१०-१००-२७	इति योग्यः प्रगाथन्यः	इति दैत्यचरान्कथ्यम्	७-२६-१
आस्थितस्तद्रिमाना वयम्	८-९-१८	इति घोरतमाद् भवान् सन्नित्तः	इति ज्ञाप्य उर्वीश	११-४-३१
आस्थितस्य धरं धर्मं	१०-१०५-१५	इति चन्द्रलतामस्य	इति धर्मं महीधर	१-१७-३७
आस्फोटव हन्ती हस्ताभ्याम्	१०-४२-२	इति चाधोद्वेजस्य	इति धर्ममुतः श्रीमान् धु	१०-८६-२६
आस्त्यतामरविन्दश्च	९-१७-१४	इति चिन्तयनस्य	इति नः सुमहभाग	७-१-३
आह चात्मानुभावेन	१२-९-१६	इति चैकमपटमानमनोरथ	इति नन्दबचः श्रुत्वा गर्गगीतं	१०-२४-२४
आह चापुमादत्तव	३-२०-१०	इति चोदंश्रिवाचः	इति नन्दावयो गोपा	१०-१२-५९
आह चात्मान् महाराज	१०-४३-१३	इति जातमुनिर्वेदः	इति नन्दावयो गोपाः प्रोक्तान्	१०-६-३२
आह चैवम्	७-२-२	इति तं विचिषो	इति नानाग्रसश्चान्नं तत्त्वाना	११-२२-२४
आह ते स्वागतं ब्रह्मन्	१०-९५-१०	इति तथिसगत्याऽन्तः	इति नानापोषणपापरणो	५-५-३३
आह भागवतं नाम	२-८-२८	इति तथिन्त्याऽन्तः	इति निगदेनाभिपूयमानो	५-३-१५
आह राजा धर्मसुतः	१-९-२	इति तदृणतां	इति निशामयन्त्याः	५-३-२०
आहाराय समीहितं पुक्तं	११-१८-३५	इति तद्व्यपमानोक्य	इति निश्चित्य यवनः प्राद्वन्तं	१०-५४-५६
आहुः शरीम्	७-२५-४१	इति तस्मै धरं दत्त्वा	इति नुचंश्च वरपः	४-११-२२
आहुके चतुदेवं च पुरस्कृत्य	१०-५१-२७	इति तस्य वधः शब्दो	इति वरगतं विश्वं विमुञ्च्य	१०-५७-४५
आहुके चतुदेवं च रामं	१०-१००-१३	इति तस्य वधः श्रुत्वा	इति पुंसाऽऽर्जिता	७-५-२४
आहुत्विश्वरापुमूर्धं मृकण्डु	१२-७-२	इति तस्यां समापाद्य	इति पुमकुताधेन सः	१-१८-४९
आहुत्स्तेन गोविन्दो	१०-६६-१२	इति तां वीर मारीचः	इति प्रगुणतां तेषां स्थितोऽ	११-४-१२
आहुतो भगवान्	१-११-२५	इति तान्नि रात्रेन्द्र	इति प्रचेतसा पृष्टो	४-३१-८
आहुष कान्तो नयसद्गमद्विषा	१०-४७-७	इति तानां स्वशक्तानां	इति प्रचेतसो राजन्	३-३१-२९
आहुष सर्वान् भूषणान्	१०-५०-२	इति ते श्वेतिभिः	इति प्रचेतोऽभिर्भगपुतो	४-३०-४३
आहुन्त्यां जनपदाः	१०-३५-५७	इति ते ऋजसन्देहा मुनयः	इति प्रणयवज्जामोर्गोवीर्यः	१०-२१-३१
अहिमेलजमही	३-१९-३	इति ते भगवत्प्राप्तो शुण्वन्तोऽऽपि	इति प्रनुदितो याम्वा	९-२-२४
आहोप्यनामिह प्रह	१०-७७-१०	इति ते भर्तृनिर्देशम्	इति प्रवश्यं भगवान्	३-३४-१२
आहवन्निविदास्तेऽस्ति	४-७-१३			

इति प्रभाष्य तं देवी माता	१०-५-१३	इति चित्रितं तासां	१०-२७-५२	इति सापन्तनी	३-२१-३७
इति प्रमुदिनः पृष्ठः	९-१५-४५	इति चित्रातचित्रानमूष	१०-६०-२९	इति स्तोत्रितां चाणी	१०-८८-१
इति प्रवानस्तवकः	१०-२०-३६	इति चित्रावितां गोपभंगवान्	१०-२१-२	इति सूर्यस्त्रोत्रपतेऽस्मिन्	१०-९६-१७
इति प्रसाध गिरिदो	६-१७-१०	इति चित्राविता	७-३-१५	इति स्वयोः संसृजतः	६-४-३५
इति प्रहसितं शीतजम्बितं	१०-९-०६	इति विश्रयमाकर्ण्य	१०-२७-२८	इति स्म राज्ञा	१-१९-१७
इति विषयितं वाक्चं	४-१८-१२	इति विमृशति कवयो	१०-९६-२२	इति स्वधर्मनिर्णयकस्तनो	११-१८-४७
इति शिष्यं	१-७-१७	इति चित्रम्भाष्या तं	१०-१८-७५	इति स्वमानुनिरवय	३-२६-१२
इति बहुविप्रलब्धो	५-१०-७	इति विस्मिन्तो निप्रः	१०-१८-७५	इति स्वानां स भगवान्	१०-२६-१२
इति वानकमानीय	१०-८-१६	इति वृद्धयः धृत्वा	१०-१९-४१	इति स्वान् प्रत्यपेधन्	८-८-३९
इति पुत्राणां नृपतिं	४-२९-४४	इति येनृत्वं राजन्	१०-१९-७	इति इ स्म सकल	५-६-१७
इति त्रयोदितक्षेपः स्थानादिन्द्रः	१२-५-२२	इति वेदादिदां वाचः	४-२९-६१	इति हवा वस	५-१-२३
इति वृषति स्ते वै	११-३०-४४	इति वै वार्धकान् मासान्	१०-६२-१७	इति वृषाणां विदुरं	३-१४-५
इति वृषन्तं सा भूषः	१०-३४-४०	इति वैष्णव्य राजपैः	४-११-३५	इति हासपुराणं	३-१३-३९
इति वृषन्ती वरिमानवयन् इतिः	१०-३४-२८	इति वैराग्यवेदाङ्गं	८-१८-०१	इति हासमिमं गुह्यम्	६-३-३५
इति वृषन्ती श्रोत्राय	१०-३४-४३	इति व्यासितं तस्य	४-१२-३२	इति हासमिमं पुण्यं पारवेद् यः	११-५-५३
इति वृषाणां नृपतिं	४-१६-१	इति व्यासिता राजन्	६-५-११	इति हासमिमं पुण्यम्	६-१७-४०
इति वृषाणां नृपतिं	८-१२-३१	इति व्यासिता विप्रः	४-१३-३५	इतिन्द्रानुपरीक्षन्	१२-७-३०
इति वृषाणां	१-४-१	इति व्यासितो तुषा	४-१८-१४	इति मकायना भूषः	९-१४-४७
इति वृषाणावन्त्योन्मम्	६-१२-२३	इति व्यासितो तुषा	९-८-८०	इतिरितोऽर्चितः कामपूणिता	१२-८-७
इति वृषाणां भगवान्	८-११-१६	इति व्यासस्थाय च	१-१९-७	इतो तंविमर्चादं नक्षत्रे	१-१८-३७
इति भागवतः पृष्ठः	३-२-१	इति शक्रं शिषिद्वाम्	८-१०-३८	इत्वं कर्मगतीर्गच्छन्	११-३-७
इति भागवतान् धर्मान्	११-३-३४	इति शुश्रुम्	७-३-१३	इत्वं कली मत्तप्रेष जनेषु	१२-२-१६
इति भागवतो देव्या	६-१७-३७	इति धृत्वा भगवतः	६-१७-३६	इत्वं गीतानुभाषस्तम्	९-८-२८
इति भावेन सा भर्तुः	६-१८-२७	इति संविन्य भगवान्	६-१८-४४	इत्वं तयोः प्रधानवर्गदोषो	१०-८२-३८
इति भीतः	१-९-८	इति संविष्य भगवान्	४-२५-१	इत्वं तु कौषारविशोपचर्णितां	४-३१-३३
इति भूम्नाऽर्चितो वार्धभंगवान्	१०-६४-२६	इति संप्रज्ञानसमूहः	१-२-१	इत्वं तु भूयमुल्लेन पृष्ठः	११-१७-८
इति मतिरूपकालयज्ञा	१-९-३९	इति संप्रधनमाकर्ण्य	६-४-३	इत्वं त्वां पुत्रतोकेन	६-१५-२२
इति मन्वं जपन्त्यस्ताः पुत्रां	१०-२०-५	इति संसृजतो राज्ञः	९-६-७१	इत्वं दुःखतुल्यैव	६-१५-३३
इति मां यः स्वधर्मेण	११-१८-४५	इति संस्मृत्य संस्मृत्य	१०-४४-२८	इत्वं देव्या गिरं शक्रः	१०-६७-२०
इति मातृपक्षेदा भवद्विनिर्माणः	१०-८०-३१	इति सविन्यपन् कृष्णं	१०-३६-२३	इत्वं पुत्रभगवतः	५-७-१२
इति मातृवैयः	३-३०-०६	इति सविन्यपन् धृत्वा	१०-९-९	इत्वं निशम्य दमोघसुतः	१०-८४-३०
इति मातामनुव्यस्य	१०-४३-१०	इति सविन्य भगवान्	१०-२६-१४	इत्वं निविष्य त्य विशामहो	८-२०-४३
इति मीमांसनस्तस्य	३-१४-२५	इति सप्रज्ञितः पुत्रीमुत्तम	१०-६७-२३	इत्वं नृतिर्गुण्य	७-९-३८
इति मूढः प्रतिज्ञाय तपसे	१०-८६-१९	इति सप्रज्ञितो	१०-९९-३६	इत्वं वारस्य नितपरीरक्षया	१०-१०५-४०
इति मूर्खविभानेन	१-५-३८	इति सम्मगिहितो	५-१-२०	इत्वं परिमृशन् वृको	११-१७-५४
इति मे नारदः प्राह	१०-३४-५१	इति सम्भाष्य भगवानर्तुनं	१०-९०-२५४	इत्वं पुरजं नारी	४-२५-३३
इति रा... उपादिश्य	१-११-२९	इति सम्भाष्यमालामु	१०-७२-९	इत्वं पुरजं सप्राय	४-२७-१
इति राजन् समुद्रः	१०-७९-२२	इति समुद्रसमायः	२-६-२७	इत्वं पुत्रमभिष्ट	४-१८-९
इति लब्धवाभयं कृष्णं प्रणम्य	१०-७८-५०	इति सर्वाणि भूतानि मन्त्रावेन	११-२९-१३	इत्वं वृद्धतपस्वतः	१२-७-१३
इति लब्धन्यवस्थानः	९-१५-३८	इति सर्वे समाकर्ण्य वदुन्वा	११-३०-११	इत्वं वृद्धतपस्वतः नरेन्द्रेण	११-४-९
इति लननानुनषाति	५-२-१८	इति सर्वे सुसंस्था साहानाकल	१०-९५-२९	इत्वं भगवतो गोप्यः	१०-३१-१
इति लोकाद्गुह्यमुदाह	९-९-१०	इति सर्वेवरो कृष्णे हा	१०-६४-३१	इत्वं भूतानु भाषोऽस्ती	४-२३-३०
इति वाक्सापकैर्विजः	९-१२-३२	इति सह विदुरेण	३-४-२७		

इत्थं भूतानुभावः	१-१७-४४	इत्यनुज्ञाय दाशार्हं	१०-३२-१८	इत्युक्तः स खलः पापो भोजानां	१०-१-३५
इत्थं मयवताऽऽज्ञा मेधा	१०-२३-८	इत्यन्तेरेषां नृनोषाः कृष्णस्तु	१०-११-२७	इत्युक्तः स तथेत्याह	१२-५-२८
इत्थं मुनिस्त्वयमेप्रवृत्तितो	२-२-२०	इत्ययः प्राश्य राजर्षिः	५-६-२९	इत्युक्तः स हस्त्राह	८-१८-२८
इत्थं यशोदा तमशेषशेखरं मत्वा	१०-१०-२८	इत्यभिधेयः नृपतेः	१०-४८-३०	इत्युक्तः सत्याया कृष्ण	१०-६५-३०
इत्थं रमापतिमन्त्राय	१०-१०-१३	इत्यभिधेयः मनसा	११-२३-३१	इत्युक्तः सोऽजयन्	८-२२-२३
इत्थं राता धर्मसुतो	१०-८५-३०	इत्यभिधेयः राजेन्द्र	१०-३९-४८	इत्युक्तः स्वां दुहितरं कन्यां	१०-६०-३२
इत्थं चिकित्सायामस्य	१०-३९-३६	इत्यभिधेयः तस्याः	८-८-५८	इत्युक्तवन्तं नृपतिं	८-२२-५४
इत्थं विचिन्त्य वसनाबीर	१०-१०१-८	इत्यभिधेयः राजा	२-३-१३	इत्युक्तवन्तं पुरुषं	८-२१-०१
इत्थं विदितवत्यायां	१०-९-४३	इत्यभिष्टुपं पुरुषं यदूपमनिदं	१०-३-४३	इत्युक्तस्तं परिक्रम्य	११-३०-५०
इत्थं विषयपमतिः	४-१४-३०	इत्यभिष्टुपं चित्तुषः	११-६-२०	इत्युक्तस्तं परिक्रम्य	४-९-६५
इत्थं विमन्युननुदिप्यान्	५-५-१५	इत्यभिष्टुपं बरहम्	६-१९-१४	इत्युक्तस्तं प्रणम्याह	१०-५४-४६
इत्थं विरिधस्तुत	८-१७-१	इत्यर्षिः स भगवान्	४-९-२६	इत्युक्तस्तं प्रणम्याह	४-११-६५
इत्थं व्यवसिता हन्तुं	४-१४-३५	इत्यर्षधर्मकामेषु	१०-७९-४६	इत्युक्तस्तन्मत्तं ज्ञात्वा	९-१३-८
इत्थं व्यवसितो बुद्ध्या	१०-१०१-३७	इत्यर्षिः संस्तुतश्च	१०-४७-२९	इत्युक्तस्तन्नुज्ञाय	१२-५-८
इत्थं ब्रजन	३-१-२०	इत्यर्षिर्भोऽभिष्टुतश्च	१२-९-३५	इत्युक्तस्तो विहाय	७-७-११
इत्थं शारदावृषिकावन्	१-५-२८	इत्यर्षिः स भगवान्	६-१४-२७	इत्युक्तस्तेन केतस्तु	१०-३४-२८
इत्थं स नागपत्नीभिर्मगवान्	१०-१४-५४	इत्यर्षमाना सोमेन	१०-८७-६	इत्युक्तस्तेन धर्ममा	१०-५२-२३
इत्थं स शिष्येषु भूगुणु	८-१७-२३	इत्यवलीकं	३-२२-२२	इत्युक्तस्तेन भूपालस्तं	१०-५७-१२
इत्थं सङ्घर्षितस्तस्यां	१०-११-४०	इत्यवरोपसमाहाय	१०-९६-४३	इत्युक्तस्तं परिच्यज्य	१०-४३-२५
इत्थं सोनुगृहीतोऽहं	१०-५५-१	इत्थं मुनिभिः पृष्टस्तत्त्व	११-१३-३१	इत्युक्तस्तस्या भूमिदलायाम्	५-१६-१
इत्थं सतोऽकुरुणा	४-२०-३५	इत्यकर्णं ययः ग्राह भगवान्	१०-१४-६०	इत्युक्तं श्रितापत्यस्ता	१०-३१-३३
इत्थं सारस्वता विप्रा	१०-९५-२०	इत्यकर्णार्पणं शक्तो	१०-६५-३७	इत्युक्तो सोऽदितिः	८-१६-१
इत्थं स्वर्गकुलमनन्यगतिं	१०-१४-२३	इत्यचरन्तं सङ्घर्षान्	१०-७९-४४	इत्युक्तयो तदा कुत्स्यां	१०-६२-११
इत्थं स्वजनवैकृत्यं निरीक्ष्य	१०-१५-२६	इत्यत्मानाऽभिसन्धाय	१०-६९-४२	इत्युक्ते यमद्विते	६-१-३७
इत्थं स्वभर्तृगदितम्	६-३-३२	इत्यादिकः परमस्य	३-४-१४	इत्युक्तो गुरुत्वाह	१२-६-२८
इत्थं ह्रीर्भवेत्तु कश्चिदावतारं	११-३१-२८	इत्यादिष्य नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो जराया प्रसन्नदेहो	९-४-१४
इत्थंभावेन कवितो	२-१०-४४	इत्यादिष्यामरणायान् प्रजापति-	१०-१-२६	इत्युक्तो दारुकत्सेन	१०-५२-३८
इत्थंविधान्यनेकानि	१०-१००-६०	इत्यादिः स गुरुणा	३-१३-१५	इत्युक्तो देवकापुत्रः	१०-६५-२३
इत्थमादिष्य राजानं	८-२२-३९	इत्यादिष्टस्तमसुर	१०-९४-१७	इत्युक्तो देवदेवेन	१०-६५-२७
इत्थमेतन् पुरा राता भीष्मं	११-१९-११	इत्यादिष्टा भगवता गत्वाऽऽप्याचन्	१०-२१-५	इत्युक्तो देवराजेन देवदेवो	१०-६७-३१
इत्यकूः समादिष्य	१०-४७-३७	इत्यादिष्टा भगवता तत्त्वकामाः	१०-२०-२८	इत्युक्तो धर्मराजेन	१-१२-१२
इत्यधरतया	७-१२-३१	इत्यादिष्टो भगवता	११-७-१३	इत्युक्तो बलमाधूय तेनाति	१०-७६-३८
इत्यङ्गोपदिशन्त्येके	१०-६१-३८	इत्यादिष्टो भगवता	११-३०-४०	इत्युक्तो ब्राह्मणः ग्राह	१०-१०२-२०
इत्यनुताहि भजतोऽनु	११-२-४३	इत्यादिष्टोऽभिभव्याजम्	९-४-३६	इत्युक्तो रथमाश्रय	१०-१२-४२
इत्यनुतेनाभिज्ञता प्रजावला	१०-२०-२०	इत्यादिष्टो भगवता	१०-१०-६८	इत्युक्तो लोकनाथेन	११-१२-३३
इत्यनुतेनानुतेन भवेन	४-८-९	इत्याद्यमृषियामन्य	१०-९५-४७	इत्युक्तो विष्णुराजेन	८-२२-०४
इत्यनङ्घ्रिर्पितुषि	६-१७-१०	इत्यानन्य तमामन्य	४-३१-३५	इत्युक्तोऽप्युत्तमानन्य	१०-७८-३०
इत्यनान् स्वमनःशम्	९-९-०४	इत्यामन्य क्रतुपतिं	४-१९-२९	इत्युक्तोऽपि द्विजस्तस्मि	१०-१०१-५
इत्यङ्गा मां समादिष्य गर्गे	१०-३४-२३	इत्यामन्य वरोदाहम्	६-४-१६	इत्युक्तो तेन रामेण	१०-५६-३०
इत्यङ्गोऽङ्गजसं	१०-२२-३८	इत्याद्यदिशदादय	३-४-१९	इत्युक्तो ती परिक्रम्य	१०-११-४३
इत्यज्जरेवधमन्य	४-५-९	इत्युक्तः कुमतिर्हः	१०-७७-११	इत्युक्तया लोकगुरुणा	७-४-३०
इत्यनुक्रोशहृदयो	४-२४-३२	इत्युक्तः प्रदीर्घ कृष्णस्तनुज्ञं	१०-१०२-२५	इत्युक्तया कामुके दत्त्वा	१०-७६-२७
इत्यनुज्ञाय दाशार्हं	१०-७२-२५	इत्युक्तः प्रस्थितो ह्यो	१०-८१-२०	इत्युक्तया चोदयामास	१०-३९-६

इत्युक्त्वा जगृह पादौ	१०-५९-३६	इत्येतद् ब्रह्मणः पुत्रा	१०-९६-४२	इन्द्रस्तपान्भ्यनुज्ञातः	६-१८-७७
इत्युक्त्वा तं वरिष्ठम्	१०-८९-४३	इत्येतन्मुनिनरपक्षं वक्ष्यामि	१०-९५-२१	इन्द्रश्चिन्मयवर्षम्	६-७-७
इत्युक्त्वा तान् समादाय	१०-७४-५२	इत्येतात्प्रापुषाम्प्राप्ता	१०-७९-२६	इन्द्रम्बानिर्बुधैर्हेतुम्	६-१३-३
इत्युक्त्वा देवगन्धर्वसिद्ध	१०-७७-१९	इत्येतं पुण्यमन्त्रेणा यदुदेव	१०-७७-३६	इन्द्रादयो वाहव आहृतस्य	७-१-७९
इत्युक्त्वा देवदेवेशं प्रणिपत्य	१०-५३-१६	इत्येत्कथितं गुह्यं	३-३३-३१	इन्द्राणामस्य सदासि	११-४-१६
इत्युक्त्वा नाहुषो जायाम्	५-१६-७१	इत्येषं उत्तममनसाः	१०-२८-७६	इन्द्रिषं त्विन्द्रियाणां त्वं	१०-७४-१०
इत्युक्त्वा इदं हि तस्मै	१०-५१-१५	इत्येषं मानवो वंशो यथा	१०-३७-३५	इन्द्रियाणि जपन्त्वाशु	११-८-१९
इत्युक्त्वा भगवान्	१०-८८-३६	इत्येषं वार्धिनं कुडा	१०-३७-४६	इन्द्रियाणि वश	३-२७-१४
इत्युक्त्वा भगवान्	७-१०-३७	इत्येषमुक्तो मगधप्रवेशेण	१०-५१-४६	इन्द्रियाणि मनः	७-१०-९
इत्युक्त्वा भीमसेनाय	१०-८७-३३	इत्येषमुत्तरामातः	५-१३-३५	इन्द्रियाणि मनस्येवम्	७-१५-५३
इत्युक्त्वा मिषतस्तस्य	६-४५-५४	इदं जपत भद्रं वो	४-२४-७०	इन्द्रियाणि शरानाहु	१२-१०-१६
इत्युक्त्वा यज्ञिषे	१०-८४-६	इदं भगवता चूर्णं ब्रह्मणे	१२-१३-१०	इन्द्रियाणि समस्तानि	४-२३-१७
इत्युक्त्वा रथमारुह्य	१०-५९-२२	इदं भागवतं समाहित	५-१३-३०	इन्द्रियाणि हृषीकेनाः प्राणान्	१०-७-२५
इत्युक्त्वा रोपनाश्राजः	१-१८-३६	इदं भागवतं नाम	१-३५-४०	इन्द्रियाणीन्द्रियाण्येभ्यो	११-१४-४२
इत्युक्त्वा वासुदेवेन	१०-६७-३५	इदं भागवतं नाम	२-१-८	इन्द्रियाण्येव सत्त्वन्त्या	३-२४-५४
इत्युक्त्वा स नृपो देवीम्	९-८-३८	इदं भागवतं नाम	२-७-५१	इन्द्रिषीन्द्रियाण्येव	११-११-९
इत्युक्त्वा स यदुं विष्णु	११-९-३२	इदं ममाक्षय	१-१६-२५	इन्द्रिषीर्षिषाकृष्टैः	४-२२-३०
इत्युक्त्वा समुपेयाय भगवान्	१२-९-८	इदं मया तेऽभिहितं	४-१२-५१	इन्द्रो न वदं जगृहे	६-१२-६
इत्युक्त्वा सदैवोऽभूत् नृणां	१०-८४-२६	इदं महात्मान्	६-१३-२२	इन्द्रो भगवता वताम्	८-१३-०७
इत्युक्त्वा हरिमानस्य	८-२१-०३	इदं रहस्यं चर्याशर्षेष्ठिन्	४-८-६०	इन्द्रो मरुद्भिर्मगवानादित्यो	११-६-२
इत्युक्त्वाऽऽदिभ्यो	७-३-२३	इदं विधिकं ज्ञप्त्यम्	४-२४-११	इन्द्रो विश्वावसुः धोता	११-२३-४५
इत्युक्त्वाऽऽसीद् हरिस्तृण्णी	१०-४५-४७	इदं शरीरं पुण्यस्य	७-२-४२	इन्द्रो नृवचनः क्षुत्वा	६-२१-११८
इत्युक्त्वायेन इत्येन कृत्वा	१०-२३-१९	इदं शरीरं मम दुर्बिभाजं	५-५-१९	इन्द्रोऽपि नाक्यसुखमेष	११-४-७
इत्युक्त्वोपरतं पुत्रम्	७-१५-३३	इदं स्वस्त्यपनं पुतां	४-२३-३४	इन्द्रोऽहं सर्वदातारं	११-१६-१३
इत्युक्त्वाऽऽपारुह्यत्वम्	१-१२-६०	इदं हि पुंसस्तपसः	१-५-७२	इमं अद्विजः सखम्	९-५-४९
इत्युक्त्वमश्लोकशिक्षामणिं	१०-७१-५	इदं हि योगेश्वरयोगनेपुणं	५-११-१३	इमं तु वारीः	७-५-४९
इत्युक्त्वानपदः पुत्रो	४-१७-३७	इदं हि पित्र्यं	१-५-२०	इमं लोकं तथैव	३-२६-३९
इत्युक्त्वसर्जनं देहम्	९-११-६	इदमप्युत विश्वभाषनं	४-८-३२	इमं लोकममूर्खैः व	३-३-११
इत्युक्त्वोऽप्युत देवार्पं	१०-७९-६	इदमप्येषो बर्दानि चेतनु तर्का	१०-९६-३७	इमं स्वर्गमिषमम्	१५-३९
इत्युक्त्वाऽपिः श्राद्धं कृण्व	१०-८६-७७	इदमाह दुरात्मकं	४-२७-७३	इमां त्वमपि तिष्ठस्य	४-१५-३८
इत्युक्त्वाऽपिः भगवान्	७-९-४७	इदमपि धर्मिनि प्राप्तस्य	१०-७४-४४	इमां मन्त्रोपनिषदम्	६-१५-३५
इत्युक्त्वाऽपिः देवर्षे	१०-८८-११	इदानीं धर्मपदसे	१-१७-२४	इमां पिपां दुराकचि च न्	६-८-३८
इत्युक्त्वाऽपिः राजनः	६-१६-१७	इदानीं नाश आत्म्यः	१-१६-२२	इमाः दुहितः	३-२५-१४
इत्युक्त्वाऽपिः राजनः	१०-८८-११	इदानीं राजशार्ङ्ग	१०-५७-११	इमानि त्रिष्य जलाश्रमेदिनी	१०-३४-४१
इत्युक्त्वाऽपिः राजनः	३-४-२३	इन्द्रं मेधेश च तनयैः	१६-१४	इमान्यधिकमग्राणि	१०-२८-२२
इत्युक्त्वाऽपिः राजनः	११-२५-७	इन्द्रं नमस्त्वामिष्यामि ब्रह्मणा	१०-२५-२१	इमे चान्ये च	१-१६-३०
इत्युक्त्वाऽपिः राजा	७-४-११	इन्द्रः सूर्यपतिः साकं	१०-२५-२३	इमे जनपदाः श्रामाः	१-१३-२०
इत्युक्त्वाऽपिः शैविः	८-८-५३	इन्द्रनीलपद्मच्छात्रो	१०-६५-१९	इमे जनपदाः	१-८-४३
इत्युक्त्वाऽपिः राजा भगवान्	१०-९३-३६	इन्द्रनीलमग्राणां	१०-५३-२६	इमे धरपते	६-१८-२१
इत्युक्त्वाऽपिः राजा	३-१-१५	इन्द्रप्रधानमग्राण्	८-१०-२६	इमे सार्वपातत्र	८-१२-१६
इत्युक्त्वाऽपिः राजा	११-२३-१५	इन्द्रमाश्रित्य गोविन्दः	१०-६३-४	इयं च देवी सुदती	४-१५-२
इत्युक्त्वाऽपिः राजा	९-६-८६	इन्द्रमेवं समारिष्य	६-१०-१	इवध भूर्भगवता	१-१७-२५
इत्युक्त्वाऽपिः राजा	७-१३-७७	इन्द्रस्तदात्मनः पुत्रां विज्ञाय	१०-२३-१	इदं हि सन्धिपतेः	१०-१०-५८

इयानसवीडराविग्रहस्य	२-१-२८	उ, ऊ	उत्सायं चामकजैरगलकान्तापद्भिः	१०-५८-५०
इत्यतस्य सुतो घोरो	१०-५८-२७	उक्ताऽस्माभिर्मृगंशं देव	उन्मिमुक्षोर्धोतुमन् निर्गमयत	२-१०-२७
इत्यतो बल्लवत्रयेण	६-१०-५७	उग्रमेतं च पितरं	उत्सृज्य सर्वतः	१-१८-३
इत्यायामिषा आर्षायां	५-११-२	उग्रमेतं मत्पितरं	उदस्मैतस्मन्तस्मात्मान	५-१८-२७
इत्यतुते नु भगवान् भवः	५-१७-१४	उग्रमेतं यदुपनि युपुधानं च	उदगतं पुमाननुगीत	१०-५६-३०
इवाविद् अमृत्य	१०-२६-३१	उग्रमेतं सुदामानं	उदतिष्ठरमयेतात्मा	१०-५१-५६
इगम्भसु	५-१२-१५	उग्रमेतः धिनीशंशो यदु व	उदतिष्ठन् सदस्यान्ते	५-२५-६
इह दत्तं तपो जप्तं	११-३-२०	उग्रमेतस्य कोरुष्य ये चान्ये	उदद्भुतं चित्रजमितं	३-५-१०
इष्टापूर्वेन मामेवं यो यजेत	११-११-५७	उग्रमेतस्मृतः कैमः स्वसुः	उदधाति समग्राह्यकैः	१०-५०-१५
इष्टा मां पश्यदप्यं	४-०-२४	उग्रमेनोद्वचमुपिपूज	उदमुपागतं बर्हि	१०-५६-१०
इष्टा यथोपदेशं मां दत्त्वा	११-१८-१३	उद्यावपेषु भूतेषु	उद्यस्य सदर्शनैर्विभः	४-८-५७
इष्टा स याज्ञयेन	४-३-३	उद्यावपेषु भूतेषु	उद्यहप्यन् चारित्रजानि सूर्येण	१०-१८-५५
इष्टाऽऽर्शिनितं	३-१५-८	उर्ध्वः अवास्तुराष्टाणां	उदार्यचिच्छाद्री	१०-२६-२५
इष्टेह देवता यज्ञेगन्त्वा	११-२१-३३	उर्ध्वजिह्वः कुलमयाः	उदासीनमिवाप्यशं	५-२५-१८
इष्टेन देवता यज्ञैः स्वर्गोक्तं	११-१०-२३	उर्ध्वछदलेषाननुमोदितौ	उदासीना अपे नूनं न	१०-७५-५४
इह भवचरणेषु सुजातभुजो	१०-५६-३४	उर्ध्वप्रखालः स्वपरः	उदासीनाश्च देहद्वारात्मनामामा	१०-८३-२३
इह यथेष्टादासीन्या	११-२८-४३	उत्तमश्च भूचरचोर्ध्वी	उदितान्मर्मिलप्रायाः	१२-१-४२
इहाय सप्तमात्मानं	४-२५-३५	उत्तमश्चि न्तिनं कुपान्तं	उदीचीं प्रविचेष्टाशाम्	१-१५-१३
इहोपहृतो भगवान्	१-१५-८	उत्तमस्यकृतीद्राष्टौ	उदीच्याः सामगाः शिष्या	१२-५-१२
ईध्याऽनलकन्ताया	११-२९-४२	उत्तमहतावगन्तव्यः	उदायर्षानामरविन्दलोकपत्नं	१०-४४-४६
ईधितोऽन्तःपुरवीणां	१०-८०-१६	उत्तरायां धृतः पुरो	उदामभाजपशुना	१-१०-७३
ईने क्रतुभिरात्मानं	१०-१०५-३५	उत्तरेण विनिर्गम्य	उदीमदीपाचरानभिः प्रति	१०-८१-३३
ईने च क्रतुभिर्विशेः	४-५७-११	उत्तरेषु कुरुषु भववान्	उद्भवः सत्यविक्रमेव	१-१०-१९
ईने च भगवन्तं	५-७-५	उत्तरोत्तरेणलघुवृत्तान्	उद्भवस्य च संघातो	१२-१२-२७
ईने च भगवान् रामो	१०-७०-४	उत्तस्थुस्ते कुशान्तिमः	उद्यचन्द्रनिशाचक्रः	१२-७-२१
ईने च यज्ञं क्रतुभिः	५-७-३५	उत्तानघातो रातयैः	उद्यतस्य हि कामस्य	३-२३-१२
ईनेऽऽचमयेधैः	५-६-१०	उत्तानबर्हिरानतैः	उद्यानानि च रम्भाणि	४-१०-६३
ईनेऽनुषङ्गविधिना अग्निं	१०-७३-१०	उत्तार्य गोपीं सुशुनं षयः पुनः	उद्यानानि चातितरां मनः	५-२३-१०
ईदितो भगवानेवं	३-३४-५	उत्तिष्ठ तान् न इमे	उद्यानोपबनादवायां	१०-१८-४५
ईदृण् गृहं तत्	३-२४-२२	उत्तिष्ठोषिष्ठ भद्रम्	उद्यापनखानहेतो	१०-१०३-१
ईदृग्विधानस्यस्रज्यायां	१०-५०-३१	उत्प्रातर्ष्यमितोऽऽस्माभिः	उद्यास्य देवं स्व्यधाति	६-१९-१९
ईदृशानामध्यान्ध्यायां	३-३०-२८	उत्प्रातर्नक्षत्रमनेः	उद्यातं धीरकन्धनानं	१०-३५-१८
ईदृशान्वेच चास्मांस्मि नित्यं	१०-३०-३४	उत्प्राय प्राञ्जनिः प्रहः	उद्यातं च विज्ञाय क्षमिण्या	१०-५८-४
ईदृशायां विज्ञाय	११-२२-४१	उत्प्राय प्राञ्जनिः	उद्यतानि रथं नगा शमणयो	१२-११-५३
ईदृश्यं वेदान् विदुः	२-१-३४	उत्पिनामे निशम्याप	उदिद्रहत्वा जर्कणिक्कानये	५-२-११
ईदृशान् दशभिर्वर्गाः	१०-५६-३५	उत्पिनास्वित्तनपहतयः	उदीय यक्षमुकुण्डलकुलत	१०-७१-२५
ईदृशान् वृषभं नृधमाग्नय	१०-६५-४६	उत्पत्त्यै हि कामेषु प	उन्मत्तजयन्त्यं स्वयंस्थां	५-१०-१४
ईदृशो द्रव्यः कान् दति	१०-८४-३१	उत्पत्त्यध्वन्यशरणं	उन्मुकोऽन्तनयन् पुमान्	४-१३-१३
ईदृश्यस्य विशिं शो नु	१०-४८-२८	उत्पत्ता वरुण	उपगन्तुं गुणान् नृत्यन्	११-२७-४३
ईदृशानां वचः सत्यं	१०-३१-३७	उत्पुद्गेन्द्रीवगम्भाज म	उपगीपमान उद्यापन्	१०-५८-४४
ईदृश्ये तदपीनुपु	११-२-४६	उत्तंगान्तरतो	उपगीयमानचरितः	१०-८१-१५
ईदृशान् न जीय कन्या	३-३०-३४	उत्तर्पयन्तु मूर्ध्नि	उपगीयमानचरितो	१०-५०-२२
ईदृशामोघशंभुस्य गिरिकन्दर-	१०-७३-१६	उत्तयं भममपोता दशीनाम्		१०-१०३-५५
ईदृते यदप्यं सर्वं धेयो	१०-८४-२३			

उपगीयमानो गन्धर्व	१०-१०४-८	उपाध्यायान् पितृन्	१०-१७-२१	उत्कथ्यन्ते ज्योतिषीकमस्य	६-१-२८
उपगीयमानो न्यस्मन्	१०-६-७	उपायं कथयिष्यामि	९-६-७	उत्तरोत्तरो जज्ञिरे युवाः	४-१-४०
उपगीयमानो लजित	६-७-५	उपासकस्य मामयं	११-१५-३१	उत्पत्तिर्गणः सगो	१२-१२-११
उपगीयमानो लजितं	४-२५-४५	उपास्यमानो विन्देदनांता	१०-८५-३६	उत्पत्तिर्बाह्यो मद्यम्	१-१३-११
उपगीयमानो लजितं	१०-३२-२१	उपेत्य नारदः सर्वैः	१०-८६-९	उत्तुः सरस्वतीतीरे	१०-३३-४
उपगृह्यमानो गन्धर्वः	१०-५-७	उपेत्य कल्पपात्रं	८-२१-२३	उत्तुः सर्वस्वम् नयः	४-१९-८
उपनिवृत्तयश्चैवैभिः स्व आत्मन्	१२-१२-६८	उपमानं मुहुः	७-१२-३४	क, कृ	
उपजगुः उष्णानाः	४-१०-५१	उपायं स्मरतः पुंसः	६-१६-५६	कथराजितं भीममन्थेन	१०-६०-१९
उपजगुः जरासन्धे	१०-५१-५	उपायं पश्यन्तु गोपे	११-९-८	कथयन्तुः साक्षात्	१२-६-१५
उपजगुः पुत्रम्	८-१५-२०	उपायं पश्यन्तु गोपे	३-२३-२७	कथयन्तुः सामाध्यायम्	१-४-१९
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	६-६-३३	उपायं पश्यन्तु गोपे	६-१८-८	कथयन्तुः सामाध्यायम्	३-१३-३७
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१-८-१४	उपायं पश्यन्तु गोपे	३-२१-४२	कथो यन्तुः सामाधि	१२-१२-६२
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-६८-३३	उपायं पश्यन्तु गोपे	९-१६-४७	कथो यन्तुः सामाधि	१०-७२-३७
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	८-१६-१९	उपायं पश्यन्तु गोपे	३-२२-०९	कथो यन्तुः सामाधि	११-१९-३९
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	९-१७-५	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-१२-३	कथो यन्तुः सामाधि	२-६-४०
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-१७-२	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-१०-८	कथो यन्तुः सामाधि	८-१२-९
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	६-६-३४	उपायं पश्यन्तु गोपे	६-५-६	कथो यन्तुः सामाधि	९-८-४८
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	४-२८-२९	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-६९-२१	कथो यन्तुः सामाधि	११-११-२४
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	८-७-१२	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-८६-१०	कथो यन्तुः सामाधि	३-६-१८
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१२-४-१०	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-४३-२	कथो यन्तुः सामाधि	७-११-१८
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	८-७-१३	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-७२-८	कथो यन्तुः सामाधि	२-९-३३
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	११-२५-२१	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-४३-४५	कथो यन्तुः सामाधि	९-१७-४
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	३-२४-१६	उपायं पश्यन्तु गोपे	१-७-४३	कथो यन्तुः सामाधि	९-१७-६
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-७५-५५	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-८१-४६	कथो यन्तुः सामाधि	१०-८५-२२
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-६०-३७	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-४५-२	कथो यन्तुः सामाधि	१०-८५-४८
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	४-७-३	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-६१-३२	कथो यन्तुः सामाधि	४-२३-२४
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-१५-१४	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-१६-२३	कथो यन्तुः सामाधि	१०-९९-१५
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१-१८-९	उपायं पश्यन्तु गोपे	५-२२-१३	कथो यन्तुः सामाधि	८-८-११
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-१०-१४	उपायं पश्यन्तु गोपे	७-२-३३	कथो यन्तुः सामाधि	१०-७०-१४
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	४-७-३७	उपायं पश्यन्तु गोपे	७-२-३१	कथो यन्तुः सामाधि	४-१८-१४
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-८९-१	उपायं पश्यन्तु गोपे	७-२-२८	कथो यन्तुः सामाधि	१-३-२७
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	३-२२-४८	उपायं पश्यन्तु गोपे	७-१२-१३	कथो यन्तुः सामाधि	९-२-४
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-४-३१	उपायं पश्यन्तु गोपे	८-९-९	कथो यन्तुः सामाधि	७-७-१४
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	४-१९-१९	उपायं पश्यन्तु गोपे	३-१८-६	कथो यन्तुः सामाधि	७-७-१५
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-८०-७	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-६४-२	कथो यन्तुः सामाधि	४-१४-३६
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-१०-१०	उपायं पश्यन्तु गोपे	६-१५-१	कथो यन्तुः सामाधि	१०-१०-२७
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-६७-४१	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-४१-२२	कथो यन्तुः सामाधि	१-३-१४
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	४-२९-१५	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-८१-३६	कथो यन्तुः सामाधि	३-१०-३५
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-९९-१२	उपायं पश्यन्तु गोपे	६-१३-२	कथो यन्तुः सामाधि	१०-८२-८
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-१५-२	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-८१-११	कथो यन्तुः सामाधि	३-१३-४९
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-८४-१०	उपायं पश्यन्तु गोपे	१०-६५-४५	कथो यन्तुः सामाधि	१०-३२-१३
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-२२-३३	उपायं पश्यन्तु गोपे	३-२९-२३	कथो यन्तुः सामाधि	१०-९८-१४
उपजगुः विद्वत्पुत्रः	१०-१०-३७	उपायं पश्यन्तु गोपे			

अर्धार्थान्वयतमुत्पत्त्य सत्यं	१०-११-२५	एकदा प्राविशन् गोष्ठम्	१-३-४	एकैकस्यां दशदश कृष्णा	१०-१०५-१७
अर्धविनिर्गमे कसो वदन्	१०-२-१२	एकदा मुनयस्ते तु	४-१४-३७	एकैकस्यामन्तु तेषां	४-२८-३१
ए, ऐ		एकदा गन्धामरुह	१०-६२-१८	एको नानान्यमन्विच्छन्योगतत्त्वा-	
एक एव चरेत्	७-१३-३	एकदा धर्मतो रामे	१-१४-१०	तन्मुनिभिः	२-१०-१३
एक एव यतो ह्यात्मा	१०-५९-४७	एकदा स चिन्मानेन	६-१७-४	एको नारायणो देवः	११-९-१६
एक एव यतो ह्यात्मा	११-१८-३३	एकदा सानु संध्याया	६-१८-६०	एको मयेष्ट भगवान्	४-१८
एक एव पुरा वेदः	१-१२-५०	एकदा सुरुषेः पुत्रम्	४-९-१०	एकोनविंशो विंशमिति	१-३-२३
एक एव महोत्साहः क्षत्रियाणां	१०-८६-१४	एकदाऽऽरोहमारूढं नालयन्ती	१०-८-२०	एत उच्च ने प्रज्ञाः	११-१९-४६
एक एव हि लोकानां	१२-११-४	एकदाऽऽभिमन्मदाय	१०-८-३६	एतं गतिं भगवतो	२-२-३५
एक एवातिपातः	१-६-१४	एकदाऽऽसुरराऽऽ	७-५-४	एतवर्तिना विधिचत्	६-१९-२६
एक एवाद्भितोऽभू	११-९-१७	एकदाऽऽसी यनं पातः	६-१५-८	एतधान्यत् गृह्यस्य	७-१२-११
एक एवावधिं ब्राम्हणम्	१२-७-४	एकदाऽऽन्तःपुरे तस्य	१०-८५-३१	एतच्छ्रुतां विदन्सुत	२-३-१४
एक एवेश्वरतस्मिन्	८-६-१७	एकदन्तु प्रसंगाभिकृतमतिः	५-१४-१४	एतज्ज्ञात्वाऽऽनय शिष्टं	१०-३३-६९
एक एवेश्वरानुषौ	६-५-१२	एकदाऽऽसीन्हासः	४-२१-१३	एतन् कल्पविकल्पस्य	८-१३-११
एक एव ज्योतिरन्यमद्वयं	१०-८०-५	एकदोषवनं राजन्	१०-८९-१३	एतत् केचिदधिह्रांसो	१२-९-४३
एकं कामवरं दत्त्वा	४-१३-२	एकद्विजपुत्रपयो	११-७-२२	एतन् कौतुहलम्	७-४-५७
एकं पञ्चविधं लिङ्गं	४-१७-७६	एकपादोरुपुण्यकटि	१०-८२-४४	एतत् क्षत्तभगवतो	३-७-३५
एकं पादं पदाऽऽऽत्म्य	१०-८२-४३	एकमुष्टि सकृच्छ्रध्या	१०-१०१-९	एतन् त आदिराजस्य	२-२३-३९
एकः प्रपतेऽऽध्वानं	३-३१-३१	एकशम्भेकदमन	४-२६-२	एतन् ते कथितं नात	१२-४-५७
एकः शुद्धः स्वर्ग्योतिः	४-२०-७	एकलब्धो वाकिरुच	१०-४९-१४	एतन् तेऽभिहितं क्षत्तः	४-११-३०
एकः संकल्पितः पुत्रः	६-१८-७०	एकचरेन्महीमेतां	११-१८-२०	एतन् तेऽभिहितं सर्वं	४-१२-४३
एकः सृजति भूतानि	६-१७-२१	एकतत्पस्यहमपाभ्यमिति	९-७-५२	एतन् तेऽभिहितं साधो	११-१८-४९
एकः स्वप्नसन्	३-२२-१९	एकस्त्वमेव भगवन्	४-१०-७	एतन् परं तज्जगदात्मनः	४-३१-१६
एककाला इमे भूपाः सप्तान्ध्रः	१२-१-३५	एकस्त्वमेव सदस्	८-११-०७	एतन् पुनन्दो ज्ञान्वा	१२-७-१५
एकधार्मिकेतः स्याद	११-९-१४	एकस्मिन्नपि दृश्यन्ते	११-२२-८	एतन् पुरैव	३-२४-३०
एकतः श्यामकर्णानाम्	९-१३-७	एकस्यामात्मजाः पत्न्याम्	९-२१-८	एतन् भुत्वा त्वया	१०-८९-६०
एकदा कश्यपस्तस्मा	८-१५-०२	एकस्यैव ममांशस्य	११-११-४	एतने भगवद्भूता	६-२-१
एकदा कृतमालायाम्	८-२२-१२	एकहापन आसीनो हियमाणो	१०-२४-६	एतने सर्वमाख्यातम्	६-१७-३९
एकदा ब्रह्ममानसो रामाया	१०-९-३२	एका भुक्तमाचभ्य	१०-३०-६	एतत्परं प्रपश्यामः	८-७-३५
एकदा गिरिशं द्रुम्	९-२-२	एका गज्राह वनवान्	९-३-५	एतत्संश्रुतम्	१-५-३२
एकदा गृह्यसीपु यशोदा	१०-१०-१	एकात्मजा मे	१-६-६	एतत्सज्जल्येवाभ्यम्	९-१-२०
एकदा जम्बुतुत्तासामशानार्थं	११-७-६२	एकादशं स्वीकरणं	५-११-११	एतत्सन्शानानन्द	१२-७-३६
एकदा तु काष्ठटकाटक	५-६-८	एकादशेन्द्रियचक्रम्	४-२९-२१	एतदन्तु मे ब्रुहि	११-१०-३७
एकदा तु महानद्यां	५-८-१	एकादश्यां निराहारः	१०-२६-१	एतदर्थं विज्ञोपास्यं	३-२७-५५
एकदा तु सभामभ्य	१०-८२-१	एकान्तलाभं यक्षो	३-७-३७	एतदध्यात्मपादोऽयं	४-१९-८७
एकदा ते पशून् पालान्	१०-३५-२७	एकान्तोऽसी द्विजनिश्चिन्तय		एतदन्तः समाग्रापः	१०-४५-३३
एकदा दानवेन्द्रस्य	९-१५-७	एकं कर्ममयान्	७-१५-९	एतदन्त्य सर्वं मे मुने	१०-१-१२
एकदा देववात्रायां	१०-३७-१	एकं तमपुन्यवान् ज्ञातयः	१०-३४-४	एतदर्थं हि	१-१६-९
एकदा देवसवे	७-१५-७१	एकं त्वत्खलकर्मणि	१०-३८-७	एतदर्थं हि नोकेऽस्मिन्	१०-९८-१६
एकदा धनुष्यस्य	१-१८-२४	एकनर्ताः सुरेणे	१०-६६-३०	एतदर्थोऽक्तारोऽयं	१०-४९-९
एकदा नारदो लोकान्	१०-०५-०५	एकैकस्तः कृष्णस्य	१०-७६-१	एतदाख्याहि मे ब्रह्मन्	१०-७६-२१
एकदा निर्मतां	१-६-९	एकैकशोऽऽदिमि पिया	२-२-१४	एतदाख्याहि मे ब्रह्मन्	४-२-३
एकदा पाण्डवान् द्रुं	१०-६२-१				

एतदनुचितानां	१-६-३८	एतन्मुकुन्दवधस्ता	४-२९-८८	एतावदुक्ता विरराम	४-४-१
एतादिष्ट प्रयुक्तस्यम्	७-१५-५०	एतन्मुकुः कर्तव्यः	८-११-५५	एतावदष्टपिनरी पुत्रयोः	१०-७०-४८
एतद् द्विच भगवतो	५-७२-३१	एतन्मे जन्मलोकैः	३-२५-३६	एतावदेवं जिज्ञास्य	२-९-३५
एतदुत्पत्तय भगवान्	५-७-३	एतन्मे पुच्छतः सर्वैः	२-५-८	एतावद् ब्राह्मणाय	७-५-१५
एतद्वैजयन्तभाष्यं यदा	२-१०-०	एतन्मे भगवान् पुष्टः	८-१५-२४	एतावद्वर्णितगुणः	७-१-५१
एतदेव हि विज्ञानं न	११-१९-१५	एतास्मिन् मे मन्त्रे	३-८-७	एतावत्सङ्घयोगाभ्याम्	२-१-६
एतदेवानाम् राजन्	२-४-२५	एतास्मिन्कात ज्ञातान्	६-५-३४	एतावानन्यथा धर्मो	६-१०-९
एतद् ब्रूहि महान् कामां	१०-२२-५	एतास्मिन्नन्तरे विद्या	१-१२-३८	एतावानात्मसंभोधिं यद्	११-२८-३७
एतद् ब्राम्हण्यं	७-१-२२	एतास्मिन्नन्तरे विष्णुः	८-८-४०	एतावानेव भूतलपस्य	५-२१-१
एतद् य आप्यपुत्रस्य	७-१०-४८	एतास्मिन्नेव काते तु	१०-४९-२२	एतावानेव मनुजैः	८-१६-३
एतद् यः धुपुषात् राजन्	४-३१-३६	एतास्मिन्नेव काते तु	१०-५३-७	एतावानेव यज्ञतामिह	२-३-११
एतद् रुपमनुष्यस्य	४-२४-५३	एतास्मिन्नेव काते तु द्वये	१०-१५-२१	एतावानेव योगेन	३-३-७७
एतद् यः कथितं विद्या	१२-१२-५७	एतास्मिन्नेव काते तु द्वये	५-१४-३६	एतावानेव लोकैः	७-७-४६
एतद् यः कथितं विद्या	१२-१२-२	एतस्यां सावित्रि	३-१५-२३	एतावानेव लोकैःऽस्मिन्	३-२६-४४
एतद् यदन्ति मुनयो मुहुर्निः	११-२७-२	एता भगवतो विष्णो	१५-११-१९	एतावानेव लोकैःऽस्मिन्	८-३-२२
एतद् यपुः	७-१०-३०	एता मनोरथमयीहान्य	११-२२-७७	एतावानेव संख्यातः	३-७-१६
एतद् वां दर्शितं रूपं प्राप्तम्	१०-४४-५	एता साम्यो भाव्यः	५-१९-१७	एतावान् जीवन्लोकस्य	३-११-९
एतद् चिदिन्ता उदिते रवी	१०-१००-५६	एता होषेह नृभिः	५-२३-४६	एतावान् योग आदिष्टो	११-१३-१४
एतद् चिदिन्ताऽनुभवान्मया	१०-८७-२७	एतां यक्षपत्न्योस्तु	१२-४-४३	एतावान् लोकचिन्तायो	५-२०-३८
एतद् विद्वान् मदुदितं	११-२८-९	एतां चिदाभिधगतो	६-८-४३	एतावान् सर्ववेदार्थः	११-२१-४४
एतद् विमानप्रवरं	४-१२-२७	एतां समाप्त्या परान्वदिष्टा	११-२३-५८	एतावदुण्णकी राजन्	९-१२-२३
एतद् वेदितुमिच्छामः	८-१४-०२	एताः कुरुष्वे जगदिधायुः	१२-४-३९	एतावद्विद्वान् शोका	११-१५-९
एतद् वेदितुमिच्छामि	१०-९४-२	एताः परं तनुभूतां भुवि गोपचक्षुः	१०-४६-६	एतास्ते कर्त्तारः	११-१६-४१
एतद् ये शीर्षं रूपं	१५-१०-६	एताः पुरास्त्रीन्	१-१०-३१	एते ध्वजप्रभृता ये	९-७-३
एतद् ये श्रद्धया भक्त्या	३-३३-३०	एताः संमृतः पुंसां	११-२५-३२	एते गजा इमे चाश्वा	१०-५१-१४
एतद् ये सर्ववर्णानां	११-२७-४	एतान् मदीपतीन् राजा	१०-५५-३१	एते घोरा महात्मा	१२-३०-५
एताद्व्यमयापस्तु	६-८-३५	एतान् मे पुच्छतः	३-८-४०	एते चान्ये च विनुधाः	४-१४-२८
एताद्वारो हि	७-७-२७	एतान् ययं विज्ञेयामो	८-२०-२३	एते तु भ्रातरो राजन्	१०-८२-१०
एताद्वि कमलचक्राय	११-२७-५	एतावद्व्यमयापस्तु वेदिनामिह	१०-२०-३५	एते त्वां समग्रतीर्थन्तं	४-२५-८
एताद्विगतो रूपं स्मृतं	२-१०-३३	एतावताऽऽत्तं कानेन	३-२४-५३	एते देवाः कला विष्णोः	३-६-१६
एतावत् भगवतो	१-३-३०	एतावताऽऽत्तं ननु	१-१८-२०	एते नियुक्ता राजानो	१०-४९-१६
एताः पाण्डवयानां	१-१७-१६	एतावताऽत्तं सर्वात्मिन्	१०-१०-११	एते पद्मदशानर्था	११-२३-१९
एताद्वैदितुमिच्छामि	२-८-२	एतावतात्मयः	६-३-२४	एते गुणतमा देशाः	७-१४-३४
एतावतात्मयताप्याम्	१-३०-५	एतावत्वं हि सङ्घाता	११-२२-३	एते भोऽस्मिन् पृथिवी	१२-२-३१
एतावताविधिं चिन्त्यमात्य	१-३०-५	एतावत्यात्मजीवं	३-१४-१०	एते मे गुरवो राजन्	११-७-३५
एताविगदितं तात	३-३४-३६	एतावत्येव शुष्पया	३-२५-१३	एते यथाः सनिपता	११-१९-३६
एताविधिंयथामानां	३-११-११	एतावत्वं हि विभुभिः	४-३०-२८	एते पीनैवसम्पन्नाः	१०-९२-२६
एताविश्वस्य मुनिनाऽभिहितं	१०-५-११	एतावदनुवादपरिभाषया	५-१०-१५	एते ययं स्यादहो	३-११-११
एताभ्यो भगवान् सारम्	८-७७-३३	एतावदुक्तापरिपयम्	१-६-२९	एते ययं पश्य वयो	११-२७-२२
एतन्मत्तं ममानिह	२-८-३६	एतावदुक्ता प्रथमी	६-५-३१	एते यथाः स्वपमैष	३-७-३४
एतन्मते पुण्डरीकाक्ष महान्तं	११-३०-३६	एतावदुक्ता भगवान्	१०-९८-१७	एते ये मिथिला राजन्	९-११-२७
एतन्मत्तं मत्तं तात क्रियता-	१०-७२-३३	एतावदुक्ता भगवान्	१०-७५-२५	एते ये सुमहोपता	११-६-३५
एतन्महापुण्यफलं	३-२०-३८	एतावदुक्ता भगवान्	८-१६-२१	एते सखायः सन्तो मे	४-२५-३६

एते स्वांशकलाः	१-३-२८	एवं कुमुदविग्रहो यः	५-१६-२४	एवं जिह्वासुनृप देहमाजी	६-१२-१
एते ह्यभ्युत्थिता देवा	३-२७-६५	एवं कुनिष्ठम्	७-२-५६	एवं न्योतिगंगादयः	५-२२-२३
एते ह्यवचराः प्रोक्ताः	१२-४-२७	एवं कृतमतिं गर्भे	३-३२-२३	एवं ततो बहूणीम्	५-२१-१७
एतेऽऽलिखन्स्व यशोऽऽसि-	१०-१३-६	एवं कृतज्योतिमो	६-१०-११	एवं नदीषु भगवान्	३-१६-३७
एतेऽतिव्रजस्य विदुरं	१०-९-२६	एवं कृतशिरस्त्राजः	९-८-१३	एवं तपः स्वाध्यायपरां	३-७-७१
एतेऽधर्मानृपपराः	१२-१-४१	एवं कृपाया नुदध्या	४-२८-२२	एवं तमनुभाष्यथ	१२-२२-३३
एतेन देहेन हरे	४-४-२२	एवं कृपां स्तूयमाणः	५-१२-१०	एवं तव भारतोत्तम	५-१२-३१
एतेन पूजाविधिना	६-११-२०	एवं कृपां पुच्छमाना	१०-२८-१४	एवं तस्यां व्रतस्यापाम्	६-१८-५८
एतेनैव ह्यधोऽऽऽस्य	६-२-८	एवं कृष्णमतेर्ब्रह्म	१-६-३१	एवं ते निमिना पृष्टा	११-२-३२
एतेषां कश्चिद्द्वारैः	५-१-२६	एवं कृष्णमुपामन्य सुरभिः-	१०-२५-२२	एवं ते सर्वमालयातम्	६-१८-७८
एतेषां नामसिद्धानां	१२-२-३६	एवं कृष्णसखः	१-१४-१	एवं ते सुविनिर्णाय	६-२-२३
एतेषां पुत्रपौत्राश्च	१०-७७-१९	एवं कृष्णात्मनापेषु	११-३३-३०	एवं तौ वार्ष्णे	७-१०-३६
एतेषामपि रातेन्द्र	१०-१०५-२३	एवं क्रमेण जेष्यामः	१२-३-४	एवं तौ लोकमिद्वारिभः	१०-१६-१५
एतेषामपि वंशांश्च	३-८-२६	एवं क्रियाशोणपथैः	११-२७-४८	एवं तौ लोकमिद्वारिभः	१०-१६-१५
एतेषु हि विलस्येर्षु	५-२३-८	एवं क्षिप्न् धनुषि	९-८-१०४	एवं त्रिलोकगुरुणा	३-४-३२
एतेष्वर्धो विज्ञातः	६-१-४२	एवं क्षिप्न्ती शर्मिष्ठा	१-१५-१५	एवं त्रिपुरदह्यतो	३-२८-१४
एतेष्वेव च पर्याभिमर्तो	३-२९-०७	एवं क्षितोऽपि भगवान्	१०-५४-९	एवं त्वं निरनुक्रांशो	६-५-३८
एतेस्त्वैव वेदोक्तैः	७-१५-७७	एवं गतिः कर्म रतिर्विसर्गो	११-१२-१९	एवं त्वां कृपापाद्रीम्	८-११-२३
एतेरुपद्रुतो नित्यं	४-२९-४२	एवं गतेऽस्य सुखे	९-३-१	एवं वक्षिणेनानृतान्	५-२६-९
एतेर्दोषविहीनाय	११-२९-३१	एवं गदाभ्यां गुर्वीभ्यां	३-१९-१८	एवं दग्धा	७-१०-७०
एतेर्द्वादिसर्गः	७-७-२०	एवं गिरिभिः प्रियवाभिभाषितः	४-३-१५	एवं दाक्षायणी हित्या	४-८-५८
एतेर्मर्त्यैर्दोषैकशम्	८-१५-३८	एवं गुणैः	७-२-२४	एवं दुराशाश्चस्वस्तनिद्रा	११-८-२५
एतो भगवतः साक्षाद्	१०-११-२३	एवं गुरुष्व एतेष्व एषा	११-९-२४	एवं दुरुक्तैः	७-८-१५
एतो सुरैरगतिं	३-१७-२६	एवं गुरुपासनपैकभज्या	११-१२-२४	एवं दुर्मन्त्रिभिः कंसः	१०-५-४३
एतो हि विश्वस्य च बीजयोनी	१०-४४-३२	एवं गृहापायाऽक्षिमहदयो	११-१७-५८	एवं हृष्टा तमकूरः	१०-३८-१
एतो हिषार्चसात्म्य	३-१०-२९	एवं गृहेषु	१-१२-१८	एवं दैत्यसुतिः	७-७-२२
एतेषु पापदो	३-१७-२	एवं गृहेष्वभिरतः	९-७-४८	एवं दैत्यैर्महामार्यैः	८-९-५२
एषामाने गुणे सत्त्वे	११-२५-१९	एवं गोमन्त्रमाकृत्य	१०-५५-३४	एवं द्विजाग्रानुमतानुवृत्तो	४-२०-१६
एतः पूर्वकृतं यत्	७-१०-४०	एवं च तस्मिन्	१-१९-१९	एवं द्वितीयं विप्रविस्मृतीयं	१०-१०२-१७
एभिर्निद्रोपसंगृहेः	४-१९-३६	एवं चन्द्रमा अक	५-२२-८	एवं द्वितीयं नृतीये	९-७-७४
एभिर्भूतानि भूतात्मा	११-३-३	एवं चिन्मत्तास्तस्य	६-७-१६	एवं धनुःशतघातं ताचा	१०-५१-५४
एभिर्धिवर्णैः	७-७-२६	एवं चिन्मयती वाता	१०-५८-२६	एवं धर्मं प्रवर्तति	१-१७-२०
एवं एनमपि भगवन्	६-९-३४	एवं चिन्मयो जिष्णो	१-४-५८	एवं धर्ममनुष्णाणामुज्व	१२-१९-२४
एवं कर्तुंशिनं हन्या	१०-३४-१५	एवं चिन्तितसद्वलयः	१०-४२-१	एवं धार्यार्थं विवाति कुरुते	१०-९-३१
एवं कर्मविशुद्धिमुद्र	५-७-७७	एवं चीर्णं तपसा	११-१८-९	एवं ध्यायति मोघिन्द्रे	१०-४९-११
एवं कर्मसु संसक्तः	४-२५-५७	एवं चेत् तर्हि तद्वचनं	१०-९४-३२	एवं नवकोट्यः	५-२१-१
एवं कर्मजमापन्नम्	६-१४-६०	एवं चेत् तर्हि भोतेन्द्र-	१०-५-३१	एवं निगूढनिर्वेदो	५-८-२७
एवं कामाशयम्	७-११-२५	एवं चेत् सर्वभूताना	१०-८४-२४	एवं निगूढात्मनिः स्वमायया	१०-१३-१८
एवं कायेन मनसा	४-९-६२	एवं धैरिक्ती राजा	१०-५८-१४	एवं निराकृतो देवो	८-१०-११
एवं कालोऽऽप्यनुमितः	३-१२-३	एवं जन्मानि कर्माणि	१-३-३५	एवं निरुक्तं क्षितिशास्त्रमुग्रम्	५-१२-९
एवं कुटुम्बं विधाण	३-३१-३०	एवं जम्बुकलानां	५-१६-१९	एवं निर्भर्त्सितोऽऽम्बुधः	१०-४१-५
एवं कुटुम्बभरणे	३-३१-१८	एवं जागरणदीनि	६-१६-५४	एवं निवसतस्त्वम्	६-१-२३
एवं कुटुम्बशान्तात्मा	११-७-७३	एवं जिज्ञासयाऽशीत	११-११-२१	एवं निवसतोत्तम रामकोश-	१०-१८-३०

एवं निशम्य कपिलस्य	३-३४-०१	एवं बहुविधैर्दुःखैः	४-२९-२५	एवं युष्मदस्यस्य	७-२-५७
एवं निशम्य भगवान्	१-६-१	एवं बहुसर्वं कान्तं	४-१२-१४	एवं योगानुभावेन	३-२४-४६
एवं निशम्य भृगुनन्दन-	१०-०१-१४	एवं बुबाणमनता	३-२४-९	एवं योगेश्वरः कृष्णो	१०-१०३-२६
एवं निशा सा भुवतोर्ध्वतीता	१०-४४-४४	एवं ब्रह्मण्यदेवस्य	१०-१०१-४०	एवं योगिनतो जीव	६-१६-८
एवं निहत्य शिबिदं जगद्	१०-९१-२८	एवं ब्रह्मजगतपरो ब्राह्मण	११-१०३-३६	एवं राजा विदुरोपायुजैन	१-१२-२९
एवं निहत्य समरे	१०-१०३-२२	एवं बुवति गोविन्दे	१०-२०-१३	एवं राज्ञां समेतानां	१०-५८-३६
एवं नृणांक्रियायोगाः	१-५-३४	एवं बुवन्तु कर्षणु	४-१४-३९	एवं रूषेयच बचनैः	१०-१०३-१३
एवं नृपाणां	१-१०-७१	एवं तुबाण ऊकृत्य	९-६-३४	एवं लघुलक्ष्याणि	१२-६-६६
एवं पराभिधानं	३-२०-०७	एवं तुबाणं पितरम्	९-४-२२	एवं लोकं परं विधास्यद्वरं	११-३-२१
एवं परिग्रहतीक्ष्णमुज्ज्वलांसमा-	१०-१४-२६	एवं तुबाणं पुरुषभाजनं	४-३०-२१	एवं लब्धवरो	७-४-४
एवं परिग्रहकाराभिप्रायं	१०-३१-१७	एवं तुबाणं मीत्रं	३-८-१	एवं तीलानरवदुर्गुलोकमनु-	१०-३-६
एवं परीक्षता	१-७-४०	एवं तुबाण विराटतुरा भृशम्	१०-३७-२८	एवं वदन्ति राज्ञेयं कपयः	१०-८८-४०
एवं परीक्षिता राज्ञा	९-१-६	एवं तुबाणं वैकुण्ठे	१०-९५-१३	एवं बध्नाः प्रतीक्षन्त्या	१०-५८-३७
एवं परीक्षिताष्टो	३-२१-७	एवं भगव गृहदयः	५-२२-२०	एवं वनं तद् वर्षिष्ठं	१०-१८-२३
एवं परेत्य भगवन्तं	३-३३-१०	एवं भगवतः कृष्णात्	१०-२७-४७	एवं वरान् स मुनेषु	१२-९-३८
एवं पितरि सन्निभुते	५-२-१	एवं भगवता तन्वी	१०-५९-५१	एवं वर्षसहस्राणि	९-१८-५१
एवं पुत्रेषु नष्टेषु	८-१५-०१	एवं भगवता पृथो	१०-९४-३१	एवं वर्षावृत्तसहस्र	६-७-८
एवं पुस्तात्	५-२०-२४	एवं भगवता राजन्	१०-७७-२६	एवं वसन् गृहे कालम्	९-७-५३
एवं पुरा धारण	२-२-१	एवं भगवता राजन्	८-११-४०	एवं वां तप्यतोभिदि	१०-४-३७
एवं पुराणसन्निहस्यनुत्तं	१२-१३-९	एवं भगवताऽऽदिष्टः	९-६-६०	एवं विकल्पमाने वै	१०-४२-३३
एवं पुत्रियया साबा	११-२१-३४	एवं भगवताऽदिष्टा	११-९-४०	एवं विकल्पितो राजान्	६-१४-२२
एवं पुत्रादयः पृथ्वी	४-१८-२७	एवं भगवतादिष्टः	४-८-५५	एवं विप्रजितोः स्मरे	१०-३१-२५
एवं पृथो महादेवः	११-१३-१८	एवं भगवतो रूपं	४-९-५५	एवं विप्रजितो राजन्	११-६-५१
एवं प्रकृतिवैधियथाद्	११-१४-८	एवं भवान् बुद्ध्यनुमेयलक्षणः	१०-४-१८	एवं वितन्वतिपगविबुद्ध	५-१४-२८
एवं प्रगाथन् नृपदेवदेवः	११-२६-२५	एवं भिन्नमात्मिनाभ्यां	१०-६१-९	एवं विदितलक्ष्यस्य	३-२८-२७
एवं प्रणवसंपुक्तं प्राणसंयम	११-१४-३५	एवं भृगुषु विप्रयामा	९-१४-२७	एवं विद्वान् पुरा मृत्योः	११-२०-१४
एवं प्रत्यक्षमूय	३-२८-१७	एवं मत्सर्गां इत्या पीण्डकं	१०-६९-३८	एवं विधाः नरकाः	५-२४-३७
एवं प्रपन्नैः सवित्री	१०-९२-५०	एवं मर्यादा उत्सिक्तो	४-१४-५	एवं विधानं कर्माणि	११-४-२३
एवं प्रवीक्षितो मित्रेश्वरः	१०-५९-१८	एवं मयः कर्मवशम्	५-५-६	एवं विधान्यनेकानि	४-११-२८
एवं प्रभातो भगवान्	५-२३-४५	एवं मनुष्यपदवीमनुवर्तमानो	१०-७९-४७	एवं विधान्यस्य	७-१०-७१
एवं प्रभाषमाणाम्	१०-४२-१७	एवं मनुष्यवीर्ति	४-१७-२९	एवं विधामदन्तीनाम्	१-१०-३२
एवं प्रलब्धा मुनपस्तानुषुः	११-११-१६	एवं मापि प्रमुञ्जाने	१-६-३२	एवं विधैरहोरात्रैः	३-१२-३३
एवं प्रलोभमानो	७-९-५५	एवं मान्यावच्छेदराज्	५-१७-७	एवं विषयं बुध्नाः	६-१६-११
एवं प्रवर्तितं सगैः	४-११-४६	एवं मीमांसमानं तं	१०-१०१-२३	एवं विप्रकृतो राजन्	८-२०-३४
एवं प्रनुमत्य	१-४-२५	एवं मीमांसमानायां	१०-६८-३९	एवं विमृश्य गुणतो	११-१३-३३
एवं प्रप्रमृष्टं पूर्वमपुच्छं	११-३५-३३	एवं मरुतैः	५-२१-१२	एवं विमृश्य तं पापं पावरात्मनि	१०-१५-९
एवं प्रसन्नमनसः	१-२-२१	एवं मे प्राणिनं स्थानं	८-२०-२४	एवं विमृश्य	६-२-२६
एवं प्रसादितः कृष्णः	१०-२६-९	एवं वदन्त वजने	१-६-२४	एवं विमृश्यान्विभारि	८-८-२९
एवं प्रहारास्तेनत्र राम	१०-५६-५८	एवं ददुर्गतिं कृष्णं	१०-३५-२५	एवं विमोहिस्तैः	८-२२-२५
एवं प्रितमामादेशम्	१०-४५-३८	एवं पुष्पिमप्रस्तस्य	३-१३-५१	एवं विरक्तः शान	११-११-११
एवं प्रेमकलावद्धा वदन्ति	१०-५८-४०	एवं पुष्पाङ्कुरोऽशी	११-५-३५	एवं निरिच्छादिभिः	८-६-१६
एवं बलेमंशी राजन्	८-२१-७९	एवं बुद्ध्यन् भगवता	१०-९१-२२	एवं विलक्ष्यती नाना	४-२८-४९
एवं बहुकदम्बभिभाषमाणम्	५-१०-९	एवं बुधिधीरो राजा	१०-८४-१	एवं विधाप्य भगवान् मुकुन्दो	१०-८९-५७

एवं विहारिः कीमरिः कीमारं	१०-१५-६०	एवं सङ्गतिर्नितः कृष्णो मयाना	१०-२५-१४	एवं स्वतन्त्रं आत्मनि	५-१-६
एवं ब्रूते भगवति मयेषो	१०-७१-३१	एवं सधिन्य	३-३-१६	एवं स्वदेशं मद्रतां	४-५-३
एवं वृत्तो गुरुकुले वसेद्	११-१७-३०	एवं सभोदितलेन	३-११-३	एवं स्वभक्तयो राजन्	१०-९३-४८
एवं वृत्तः परित्यक्तः	९-८-१८	एवं सभोदितनी भाद्रा	१०-७४-३४	एवं स्वभरणशक्त्यं	३-३१-१३
एवं वृत्तः	७-४-१	एवं सभातवेषाम्पु	१०-९-३०	एवं स्वाध्यायः शत्रं	४-११-६६
एवं वृत्तवानं कृष्णः श्रीमत्	१०-१३-८	एवं सदा कर्मकलापम्	९-६-९	एवं हवीं भगवति	७-७३-३३
एवं वेदोदितं धर्ममनुतिष्ठन्	१०-१०५-१	एवं सन्दर्शिता रङ्ग हरिणा	१०-१०-१९	एवं हि लोकाः	७-७४-४१
एवं वैश्वसुतः प्रोक्तः	४-१९-१६	एवं सभाजितो गोविः	१०-४६-१६	एवं हिरण्याक्षमसह	३-२०-३१
एवं व्यवनशितं कैचिद	११-२१-२६	एवं समवभाकर्णं	१०-६५-५०	एवं तदधर्मपुत्रस्य वंशः	४-८-५
एवं व्यवनशितमति	११-८-४२	एवं समाहितमतिर्मा	११-१४-४५	एवं हनारिनिधनो	१२-११-२७
एवं व्यवनशितो बुद्ध्या	१०-६०-४३	एवं समुदितस्तेन	३-२५-४२	एवंविधा भगवतो या	१०-१९-२१
एवं व्यवनशितो राजन्	११-१-५	एवं समृष्टसम्प्रदा	१०-५७-३४	एवंविधानि कर्माणि गोपाः	१०-२४-१
एवं व्यवनशितो राजन्	९-१-२१	एवं सम्प्रार्थितो विप्रः	१०-९-११	एवंविधानेकगुणः	९-६-८४
एवं व्रजस्त्रियो राजन्	१०-३३-२६	एवं सम्भाष्य	१-६-४२	एवंविधान्यज्जुतानि	१०-७४-५८
एवं व्रजौकसां प्रीतिं यच्छन्ती	१०-१२-३७	एवं सर्वो निशा याता	१०-९०-३४	एवंविधेः सुप्रसिधेः	९-१५-१७
एवं व्रतश्च शिष्टनामकतार्था	११-२-४०	एवं सर्वेषु नष्टेषु कुन्तेषु	११-३०-२५	एवंविधो नरपार्तविमान	११-१७-४६
एवं व्रतो यन् गन्ता	९-३-१४	एवं सहस्रवन्दनादि	७-९-३६	एवमप्यकलोपादावर्षेयद्	११-३-५६
एवं शपति विप्रर्षी	१०-१०२-५०	एवं सा कथितोकेन	३-३४-३०	एवमध्यवसायं	४-१४-१४
एवं शासः स्वगुरुणा	८-१९-१६	एवं सा न्यधिता सेना	१०-५०-२९	एवमध्यात्मयोगेन	४-२२-५६
एवं शास्त्रिच श्रेष्ठः	६-१७-१३	एवं साधारणं देहमध्यक्त	१०-११-१२	एवमध्यन्त्यवर्धनो	५-१४-३५
एवं शास्त्रन् गुरुणा	९-३-१०	एवं सान्त्वय्य भगवान्	१०-४३-२४	एवमन्वीक्षमाणस्य कथं	११-२४-२८
एवं शाशङ्गं गुणविजिता निशाः	१०-३१-२९	एवं सुभासम्भाषितो राज्ञ	१२-५४-३६	एवमप्यत्र सर्वेषां	११-१०-१६
एवं शासति भूषकं	१०-१०५-२	एवं सुमन्त्रितार्थाने	८-१४-३३	एवमभ्यर्षितो विष्णुः	८-११-१३
एवं सुश्रूषितास्त्वा	६-१८-३१	एवं सुरगणान् क्रुद्धो	६-११-६	एवमभ्यर्षितोऽऽदित्या	८-१५-१८
एवं स गुरुणाऽऽदिष्टो	१०-९६-४५	एवं सुगुणैस्तान	४-१५-८८	एवमभ्यस्तारिच तम्	७-१५-३४
एवं स निर्बिण्णमना	४-१३-४७	एवं सुरादयः	७-९-१	एवमभ्यर्क्षितं शिष्यम्	८-५९-१४
एवं स निश्चि त्व रिपोः	८-१८-१०	एवं सुरासुरगणाः	८-८०-७३	एवमस्तु महाबाहो	१०-५९-२८
एवं स भगवान् कृष्णो	१०-१३-४७	एवं सुरोदाद्विहः	५-२०-१३	एवमापोपपत्तु शत्रा	१०-३७-९
एवं स भगवान् वैश्यः	४-१७-९	एवं सुरजिहः परास्तः	१०-८१-३१	एवमात्मभुवादिरः	३-१३-२०
एवं स भीतिकं दुः	११-२३-४१	एवं सुरद्वचः धुत्वा	१०-१३-२७	एवमादिश्य चक्रुरे	१०-३४-७२
एवं स मानसो हंसी	४-२८-६४	एवं सृष्टा स भूतानि	११-३-४	एवमादीन्यभद्राणि	१०-८४-३८
एवं स बद्धे विष्णुर्नन्दगोदे	१०-८-१	एवं सीतसहस्रार्थभगवान्	१०-७५-६२	एवमाभाषितः पुष्टः	१-२०-१६
एवं स विशार्जितपोधनार्थः	८-१४-०७	एवं सीहृदशीधन्यधित	१०-७३-२४	एवमामन्त्र्य भगवान्	८-७-४१
एवं स विप्रो भगवत्सुहृन्	१०-१०१-३९	एवं स्तुतः स भगवान्	१२-६-३७	एवमारम्य राक्षस्याः	१०-१०३-२८
एवं स विप्रार्थित	६-२-४८	एवं स्तुतः स भगवान्	१२-९-१८	एवमारम्यकृतशेष	३-२३-०१
एवं स वीरप्रवरः	४-२३-१३	एवं स्तुतः सुरगणैः	८-६-१	एवमावेष्टितो राजा	१०-८३-३०
एवं स सामभिर्षेधः	१०-१-४६	एवं शिवा जडीभूतो	६-१८-२९	एवमाश्वासितो राजा	६-१५-१३
एवं संकत्यं राजानम्	९-६-८१	एवं शिवा याध्यमानः	१०-४०-११	एवमाश्वास्य पितरौ	१०-४३-१२
एवं संजित्यन्तं मातुः	४-९-२५	एवं श्रीव्यमनुप्राप्तः	९-१-९	एवमित्थाव भगवान्	८-२१-०४
एवं संदशमानानाम्	६-१४-४२	एवं स्फुटं ब्रह्म विविच्य	११-२८-२४	एवमित्थं हतव्यञ्चं	४-१९-२४
एवं संग्रह्यते	३-२२-३५	एवं स्वकर्मपातितम्	७-९-४१	एवमुक्तः स वे देवान	१०-५४-२१
एवं संयोरितानाम्	६-१३-१०	एवं स्वगेष्टदामानि यशोदा	१०-१०-१७	एवमुक्तो द्विर्न्येष्टम्	९-१९-१६
एवं संबेदिता	३-१५-२९	एवं स्वधितिं स्वत	२-२-६	एवमुक्तो भगवता	१०-१४-६४

एवमुक्ता भगवता	१०-३५-१८	एष राज्ञः शरो	१-१७-११	ऐतस्य चोर्बशीगर्भात्	५-१३-३
एवमुपशमायनेषु	५-१-२५	एष लोकगुरुः साधान्	६-१७-६	ऐतोऽऽपि शवने जायाम्	५-१२-३४
एवमेतत्	३-१-१	एष यः धेय आशम्यद्	१०-२४-१५	ऐश्वरं शास्त्रमुत्पन्न्य	६-५-१८
एवमेतदहं वृष्टः	११-१५-५	एष नः धेय आशम्यद्	१०-२४-१६	ऐश्वर्यं धारमेष्टुं	३-३३-१४
एवमेतन्निगदितं	२-३-१	एष ना उत्तमश्लोको	८-१५-१३	ऐश्वर्यमथा पीतोमी	१०-६७-१९
एवमेतन्महाराज	१०-५-२६	एष विप्रबलोरकः	८-१४-३२	ओ, औ	
एवमेतानि भूतानि	१०-७०-५६	एष विष्णोर्भगवतः कता	४-१४-५०	ओ नमस्तेऽस्तु	६-९-३२
एवमेतान् मयाऽऽदिश	११-२०-३८	एष वै देवताः सर्वा	१०-८४-२०	ओ नमो नारायणाय	६-५-२८
एवमेव खलु	५-५-१९	एष वै धर्मो योगो	११-२०-२१	ओ नमो नारायणायेति	६-८-२८
एवमेव गृहाधमः कर्मक्षेत्रं	५-१४-६	एष वै भगवान्	७-१५-२७	ओ नमो नृसिंहाय तेजस्तेजसे	५-१८-८
एवमेव दधिमण्डोदान्	५-२०-३०	एष वै लोकपानानां	४-१६-५	ओ नमो भगवत उत्तमश्लोकाय	५-१९-३
एवमेव महाराजसो	५-२४-१४	एष वैरोचने साधान्	८-१८-३०	ओ नमो भगवत उपशमशीलय	५-१९-११
एवमेवाधर्माभिसे यस्तु	५-२४-११	एष साक्षाद्वेगशो	४-१५-३	ओ नमो भगवते अक्षुषाय	५-१८-३०
एवमैश्वर्यमनस्य	७-४-२०	एष साहचरिषिः प्रोक्तः	११-२४-२५	ओ नमो भगवते धर्मा च	५-१८-२
एष आत्मपयो	३-२५-३७	एष स्वयन्धोत्रजोऽग्रमयो	११-२८-३६	ओ नमो भगवते मन्त्रतन्त्रनिहाय	५-१८-३५
एष आत्मविषयोसः	७-२-५५	एष स्वसंघोषवने	४-१६-२६	ओ नमो भगवते महापुरुषाय	५-१७-१६
एष आपाति सविता न्यां	१०-६०-७	एष हि ब्राह्मणो बिद्वान्	९-८-११	ओ नमो भगवते महापुरुषाय	६-१६-२७
एष ईशकृतो वीर	९-१५-२१	एष ह्यकर्षीतं भद्रं	४-२०-२	ओ नमो भगवते महापुरुषाय	६-१९-७
एष एव हि लोकानां	४-२-३२	एषंदेवविर्जिर्भ	३-१६-१०	ओ नमो भगवते मुख्यतमाय	५-१८-२६
एष किं निभृता	१-१८-३१	एष्ये भगवान्	१-९-२५	ओ नमो भगवते वामुदेवाय	४-९-५७
एष ते देवदेवानां	३-१९-२२	एषह्यशेषस्यवानां	३-७-८	ओ नमो भगवते	१-५-३७
एष ते रुद्र भागोऽस्तु	४-७-५३	एषा पौरतमा संस्था	३-१९-२६	ओ नमो भगवते	७-१०-११
एष ते स्थानमैश्वर्यम्	८-१८-३२	एषा पौरतमा	३-१५-२२	ओ नमो भगवते	७-४-२४
एष ते हरिणकुतोर्पाणिः	५-८-२२	एषा तवानुजा बाला कृपणा	१०-१-४५	ओ निष्णवे नमः	६-८-११
एष तेऽहं विश्वास्यामि	३-१५-१६	एषा पंचतन्त्रस्य	६-४-५१	ओ हरिर्विदध्यात्	६-८-१२
एष तेऽभिहितः कृत्यो	११-२९-२३	एषा नृदिमनां बुद्धिर्मनीषा च	११-२९-२२	ओ हां ह्रीं औं नमो	५-१८-१८
एष त्वां निर्दिशं सिन्ध्या	१०-६८-१७	एषा ब्रह्मण्डेवस्य	७-१०-४३	ओजः सहो जतम्	६-१२-९
एष दानवदेवत्वानां	८-२०-६०	एषा मे भगवन् कन्या	१०-५-७७	ओजः सहो जतपुतं	११-८-४
एष देवर्षिनः	३-१२-२५	एषां धिषाऽऽवतिमानां	१०-२३-६	ओजः सहो जतपुतं	११-१६-३२
एष दोग्धा मही वीरो	४-१६-१९	एषामनुष्येयस्यराज	६-१७-१३	ओजसहो जतपुतं मुख्यतत्त्वं	१२-१०-१४
एष धर्मभृता भद्रो	४-१६-४	एषोऽवजानानां मत्वां	१०-२२-३७	ओमिन्वादेशमादाय नत्वा तं	११-४-१५
एष धाता	१-११-२०	एषोऽश्वमेधाञ्जलमाजहार	४-१६-२५	ओमिन्पुके पथाधर्मम्	९-१७-१६
एष नः संशयो भूयान्	१२-७-५	एष्यामि ते गृहं सुभुं	१०-४०-१२	ओजानपादिः स तदा	४-११-१३
एष नित्योऽन्वयः	६-१६-९	एहि ययं महाबाहो यतो	१०-२०-४१	ओजानपादं भगवोन्त्य	४-११-३०
एष निर्मितकः प्रोक्तः	११-४-४४	एहि वीर गृहं यामः	१०-४०-१०	ओत्थानिकोत्सुक्यमना मनसिनी	१०-८-८
एष प्रकृतिसंगेन	६-१-५५	एहि शक्र विवर्तन्व मा	१०-६७-१८	ओत्थानिकत्वेन सत्त्वेन	३-७-२८
एष प्रसन्नवरदो	३-१०-२३	ऐरावतं यजेन्नाणां	११-१६-१७	ओत्थानिदिष्टोमेन	९-८-८
एष प्राकृतिको राजन्	१२-४-६	ऐरावतं चतुर्दशमाकलय	१०-६५-३९	क, ख	
एष भूतानि भूतान्या	४-११-५६	ऐरावतं दिकारिणाम्	८-९-२५	क आत्मा कः परो	७-२-६०
एष मां त्वत्कृतो	३-१५-९	ऐरावतयच कुलिशं	१०-६७-२६	क उत्सहेत सन्धुकुम्	१०-४५-४८
एष मानधि ते	३-२५-१८	ऐरावतो वृषगदा	६-११-११	क एतेऽनुपाय एते	४-२५-२८
एष साक्षा भगवतः	१-१३-१७	ऐनः संसादिमां गाथा	११-२६-४	क एनमोषतुहाय	३-१-१५
एष मे सिध्यतं प्राप्तः	४-२-११	ऐतस्य सोमवेगस्य	१२-१२-२५	क एष योऽस्तावह	३-९-१८

कं त्वं भृगुपते सुभु	१०-७७-१५	कविहरोः	३-१-३०	कथमेवंगुणो दशः	५-२-१
कं धाम्नाति कुमारोऽयम्	९-७-३१	कविब्रह्मेऽनामय	१-१५-५०	कथयन्ति महावृष्ण	११-५३-५
कं वृणोतः परं भूमन्	१२-५-३३	कविद्राज्ञाङ्गकोजीव	१-१३-३८	कथयामास निधनं	११-३१-१६
कंस एव प्रसवाभ्यां विख्यः	१०-५-२८	कथित्वं न ब्रह्मणम्	१-१३-४१	कथा इमानं कथिता	१५-३-१५
कंसं नागामुनवत्	१०-४४-२५	कथितः कुशलं नाथा	१-२२-१२	कथा मदीया	७-१०-१३
कंसं वरतं विषकर्षं भूमी	१०-४२-३८	कथिनाभिहतोः	१३-४०	कथितो वंशविस्तारो-	१०-११-१
कंसः परिकृतोऽन्तर्त्यैः	१०-४०-३३	कथितो बान्धवा राम	१०-९०-७	कथ्यतां भयपतंतयोः	१०-११-१
कंसः पापमतिः सख्यं	१०-९-८	कथितुं कालम्	१-१२-१४	कथ्यतां मे पितः कोऽयं	१०-२२-३
कंसः सुनामा न्यग्रोधः	९-२१-२४	कतः वंशकुला	७-१-२९	कतपत्वं वरं मन्वे	४-१३-४६
कंसप्रतापिताः सर्वे वयं पाता	१०-७०-३१	कतधूमस्य सौधमयवप्राय	१०-७-४२	कतस्मैकिंत्नक	३-९-२८
कंसवत्पां देववत्सः	९-२१-४१	कतिसूत्रश्वसूत्रकिरीट	११-३०-३१	कतस्मिन्मयाकाशोऽक	३-२२-४७
कंससु धनुषो भद्रं	१०-४०-२४	कटुतीक्ष्णोपलवण	३-३२-८	कदम्बनीपदिनानांयूग	१०-५-३२
कंता कञ्जकी कञ्जः	९-२१-२५	कण्डूया निभुतिर्दीर्घं	१०-७७-९	कटापीकृत्य बलवान्	१०-९१-१८
कंतेन उद्दिता घोरा वृत्ता	१०-७-२	कण्ठोः प्रमत्तोचया लब्धा	४-३०-१३	कटा नु धातुहन्तार	६-१८-५४
कंतेन बलावाकृत मेऽत्यनुग्रहं	१०-३६-७	कण्ठः कुमारस्य वने	९-१७-१८	कटाचिन् पीण्डको नाम	१०-६९-२५
कंतेऽपि कृष्णेन जगद्वैकः	१०-४२-३८	कतमोऽपि न वेनस्य	७-१-३३	कटाचिन् प्रेमवत्तयः	१०-७५-१४
कः ण्डितस्त्वदपरं शरणं समीपाद्	१०-४७-२७	कतयानकिल वीर्याणि	१-१-२०	कटाचिदस्मान्ना सा	४-७७-२१
कः शत्रुः कः	७-६-४	कति सतीह शास्त्राः	६-३-४	कटाचिदप गोविन्दो	१०-३२-२०
कः श्रद्धपीतान्यतम	३-१४-४५	कत्पनं तदुपाकर्षं	१०-६९-२०	कटाचिदीश्वरस्य	५-१४-३२
कः स्वर्गो नरकः कः	११-१९-३२	कत्प्रसादमुमुखः कत्पया	२-७-२२	कटाचिदीत्यानिकीतुकाप्रवे-	१०-८-६
ककुत्थातोऽविद्वज्जलो	३-३-४	कथं कतपराधायाः	८-८-५४	कटाचिद् देवक्यपुत्रो	१०-५६-१
ककुभः संकटस्थासीन्	६-६-६	कथं त आसुरं भाव	६-१८-२०	कटाचिद् ध्यातः	३-१३-४४
कञ्ज गुणवकाशेना	३-११-२४	कथं तस्मिन्	७-२-२१	कटाचिद् यमुनातीरे बलान्	१०-२२-४१
कविष्ठित्वं	३-१-३३	कथं त्वेनेन सम्प्राप्त	१०-६८-३७	कटाचिद् रेणुका याता	९-१४-२
कथिन् कुतवकाशोऽक	१०-२८-६	कथं नु गृह्णन्त्यनयस्थिता	१०-९०-१३	कटाचिद् वाजिमेपेन	१०-१०-२१
कथिन् कुरुणां	३-१-२७	कथं नु वारिका दीना	४-२८-२१	कटाचिन्मनोराथादगत	५-१४-१८
कथिन् तुलसि कल्पाणि	१०-२८-७	कथं प्रियायाः	७-४-१७	कटाचिन्काजिज्ञासुः	९-९-८
कथित् पशव्यं निरुजं	१०-६-२६	कथं मतिस्तेऽस्म्य	९-४-२१	कटाः कथः	७-१-३५
कथित् पुराणां पुरुषी	३-१-२६	कथं रतिविशेषजः	१०-४५-४१	कन्धमूलकतेर्वन्त्यैर्मध्यैर्वृत्ति	११-१८-२
कथित् सुखम्	३-१-२९	कथं रुम्भसिपुत्राय	१०-७६-२०	कन्धमूलफलहातः	४-२३-५५
कथित् स्मरति वा बन्धून्	१०-९०-१०	कथं वपं यथा बन्धुः	९-८-५४	कन्धपं इव सीन्त्यै	४-२२-६४
कथित्वेऽनामयम्	१-१३-३९	कथं वर्तत बिहर्तुं	११-१०-३६	कन्धादिभिर्मूलफलैः	४-२८-३६
कथित्वं ब्रह्मनाथ	१-१३-४४	कथं वा पाण्डवेत्यस्य	१-४-६	कन्धापि पितृन्	६-१९-२७
कथित्वं भगवः	१-१३-४२	कथं चिना रोमहर्षं द्रवता	११-१४-२३	कन्धापागुदो नष्टधीः	४-२८-६
कथित्वं महाभाग	१०-४४-१७	कथं स भगवान् रामः	९-९-५४	कथिलसत्यसंस्थायात	३-२६-१
कथित्वान्तर्पुषी वः	१-१३-२५	कथं सुतायाः	४-११-१३	कथिलो नारदो दत्तो	४-११-९
कथित् गराश्रयः सोम्य	१०-४५-४६	कथं मेपमलज्ज भूः	१२-२-४२	कथिलोऽपि महायोगी	३-३४-३३
कथित् गुरुकुलावासं	१०-१००-४८	कथं स्वचित्परादेश	६-५-९	कपातः कञ्चनारण्ये	११-७-५३
कथित् द्विजकुलप्रेष्ठ	१०-७७-२८	कथं स्वर्गप्राप्तो दण्डः	६-१३-९	कपातरोमा तस्यानुः	०-२१-२०
कथित् दुःखः	३-१-३२	कथमनर्जनेऽग्रापे म्यगृहाद्	१०-१४-२	कपातस्य कपाती च व्रजापौषे	११-७-६४
कथित् पशोरा	३-१-३८	कथमर्हति धर्मज	०-८-६३	कपातश्चात्मजान् ब्रह्मणा	११-७-७७
कथित् वः कुशलं ब्रह्मन्	१०-५७-३२	कथमालासितः पतिः	१-४-५	कपाती प्रथमं गर्भं गृह्णाति	११-७-५७
कथित् वनपार्थिवपतिः	३-१-२८	कथमिन्द्रोऽपि कुरुभि	१०-९२-३९	कपाती स्वात्मजान्	११-७-६५

कपोती सेहगुणितहृदयी	११-७-५४	कर्मणा फलरूपत्वादा	११-१९-१८	कलत्रपुत्रवृत्तितान्	७-७-५
कन्याप्राप्त्य चोपेतुः	८-९-४०	कर्मणाकर्मणि	६-१-१५	कलिमा गतमात्राय	१-१-२१
कमण्डलुं वेदगर्भः	८-१७-१६	कर्मण्यकोविदाः स्तब्धा	११-५-६	कलितं त्येकात्रेण	३-३-२
कमण्यद्विजय शशोधिः	१०-६५-५०	कर्मण्यमित्रान्वासाय	११-८-१२	कलेवरं परगुमिशिक्षन्	१०-७-३४
कम्बलाजिनवस्त्राणां	१०-७०-१३	कर्मण्यो गुणवान् कालो	११-३-१९	कलेवरं स्वमाचिष्य	६-१६-३
कसा धारणया का स्विन्	११-१५-२	कर्मिर्हार्मुद्विष्य	३-३-०	कली जनिष्यमाणानाम्	९-११-६१
कसा वृत्त्या वार्तिनम्	१-१२-९	कर्मिर्नाडा द्विजाः	७-१५-१	कविः कन्यो	७-१३-१८
कर्मभूतिसीरम्य	३-२७-४७	कर्मिर्भगुर्वमपीधिरप्ला	११-१७-५५	कपिर्हरिर्नरिः प्रवृत्तः	११-२-२१
कर्माभिः शकुनेः पुत्रः	९-२१-५	कर्मिर्भगुर्वममाणानां	१०-४६-१५	कपिर्हरिर्नरिः	५-४-१०
कखीरपुरं चैव तन्मूले	१०-५२-३२	कर्मयोगं वदत नः पुरुषो	११-३-४२	कविस्तदायं विषयेषु निःस्पृहः	९-३-१५
करातद्वहम्	७-८-२१	कर्मकर्मविकर्मोति	११-३-४४	कचचासी वीणकुलो नाम	१०-६९-४
करातद्वहश्च धुम्यौ	३-२०-८	कर्माणि कर्मभिः	११-३-६	कश्चिन्नराजिं विमरो	१०-५४-३८
करालदंष्ट्रा	७-२-१५	कर्माणि दुः शोदकर्माण	११-१०-२९	कश्चिन्मत्तयोऽजसीहोर्ह	११-१-२२
करीन्द्रस्तमभिद्वुत्य	१०-४१-६	कर्माणि गुण्यनिर्वाहानि सुमहानि	११-१-११	कश्चिन्महावह्निस्तीक्ष्ण	१०-३३-५
करोषं नृद्वारं दशार्णं च	१०-५५-३०	कर्माणि च यथाकालं	४-२२-५३	कश्यपस्यादितेः श्रौत्ये	८-२१-२१
करोशान्मानवादासन्	९-३-१६	कर्माण्यनीहस्य भवो	३-४-१६	कश्यपोऽऽजिर्विषयव	८-१२-०५
करुणश्च वृषप्रदश्च	८-१२-०३	कर्माण्यपरिमितानि	९-२१-६०	कषायो मधुरमितकः	३-२७-४४
करेण बामेन समीतमुद्धृतं	१०-४०-१६	कर्माण्यारभते येन	४-२९-६०	कसं चराचरगुणं	४-२-२
करोणुमत्यां नकुलः	९-१९-३२	कर्माण्यारभते	७-७-४८	कसं प्रजारेषां वे मोहं	४-१३-४५
करो वे वार्धिकां दत्तां राज्ञे	१०-६-३१	कर्माण्यारभमाणानां दुःख	११-३-१९	कसं स्वयं तदभिज्ञो	५-५-१७
करोति कर्म क्रियते च	११-२८-३१	कर्मावदानमेतत्	९-६-८०	कस्तन्मन्त्रात्स्व पुराणचिन्तामते	२-२-८
करोति कर्माणि तपः	१०-५४-५५	कर्मान्नु हेतुः सुखदुःखयोर्धि	११-२३-५५	कस्तुप्रधानं तीर्थपदो	३-५-११
करोति कर्माणि कृतवातरो	३-५-५	कर्हाचिन्तु मुक्तमालीनं	१०-७-५५	कस्त्यायः किं धनं धेष्टं	११-१९-३०
करोति कामवशातः	११-१३-११	कर्हिस्माचिन्तुसुखं	५-१४-२२	कस्त्यं निगृह्य च रति	५-१०-१७
करोति विषयस्मिन् संप्रमोदयम्	५-१८-३८	कर्हिस्माचिन्तुदुःखं	५-१३-१०	कस्त्यं मण्डपयो	११-१७-५
करोस्मिन्ना नरकेऽक्षयता	१०-४९-६७	कस्तिं सम्मात्रयन्पार्या	११-५-२६	कस्त्यं महाभाग वरेण्यरूपो	१०-८९-२०
कर्णाचस्य विनिर्भिर्गणौ	३-७-१७	कस्तिं ह्यराजं तस्मा	१०-७६-४८	कस्त्यवपराभजं विजहति पण्डितो	४-२४-६७
कर्णिकायां न्यसेतु	११-१४-३७	कस्तिं ह्यपेक्षितान्द्वय	१०-४९-१२	कस्मात् कृष्ण इहापाति	१०-४५-४५
कर्णोत्थालकविट्ट कपोलधर्म	१०-३१-१५	कस्तिं ह्यसंस्तुतिकालनो	१२-१५-६५	कस्मादसविमानं विज्ञानया	१०-९८-१३
कर्णौ चिदाय निरयाद्	४-४-१७	कस्तिं ह्युपिहः क्रोधास्तम	११-१-१०	कस्माद् दधार गोष्ठं	११-७-३
कर्णौकरोशशान्त्यः	४-७-२१	कस्तिं योपनिशं राजजानि	१२-३-११	कस्मान्मुकुन्दां भगवान् पितुर्गोहं	१०-९-९
कर्तव्यतीर्थपशां	३-२९-१८	कस्तिं बरेऽस्मिन् पटकुड्य	१०-५४-५०	कस्मान्मुदमरीनात्मन् भवान्	१०-९-३४
कर्तास्य सर्गादितु यो	५-१९-१२	कस्तिं काकणिक्केऽप्यर्थे	१२-३-४१	कस्मिन् कर्मणि	७-१०-५३
कर्तिमन्तं प्रथमजं	१०-२-३	कस्तिं तथा भविष्यन्ति	११-५-३९	कस्मिन् काले स भगवान्	११-५-१९
कर्तिमन्तं सुपेणं च	९-२१-५४	कस्तिं तु धर्महेतुनां यथासौ	१२-३-२४	कस्मिन् पुये	११-४-२
कर्तुं च सारथेर्हेतो	११-२७-५४	कस्तिं न राजन् जगतां	१२-३-४३	कस्मिन्मन्त्रमयी	६-१६-४
कर्तुं च करणयं च	३-२७-२८	कस्त्यचित्ता वृषक	८-८-१५	कस्मिं येन विभासितो	१२-१३-१८
कर्ताऽवित्रा श्रवता च	११-७-६	कस्त्यपेराश्रमयो	७-११-१०	कस्य वा कुत आपाताः	६-१-३३
कर्म प्रवृत्तं च	४-४-२०	कस्त्यस्वेवम्	७-३-११	कस्य हेतोर्निजग्राह	११-१६-५
कर्मणा कर्मिर्हार्	१०-७२-३३	कस्त्यान् इदमाहाय	११-६-३३	कस्यचित् त्वं कस्तस्य	९-४-११
कर्मणा जगते जन्तुः	१०-२२-१३	कस्त्यान् एतद्विहितं	४-१०-१४	कस्यचित् द्विजमुल्लस्य	१०-८९-२९
कर्मणा दैवतत्रेण	३-३२-१	कस्त्यान् कस्त्युदये	७-३-२७	कस्या मनस्तेजुनेन्द्रभोगयोः	४-२५-४३
कर्मणाऽऽकृतिभिः	७-१३-१४	कस्त्यापुर्वा स्थानजपत्	५-१७-१३	कस्याः वशानि धैर्यानि	१०-२८-१७
कर्मणां जात्यवज्ञानामनेन	११-२०-२७				

कस्याः स्मृत्युत नृपा	१०-७५-४८	कामदेवेन दुर्मयैः	८-९-३३	कालो मायामयं जीवे जीव	११-२४-२७
कस्यानुभावोऽस्य न देव बिधरे	१०-१४-३९	कामधिपस्त्वयीश	६-१६-२९	कालोऽस्तु हेतुः सुलुप्तः सपो	११-२३-५६
कस्याचकाटव्यविधिम	१०-३१-१३	कामयामह एतस्य	१०-७१-४२	कालं कर्मगुणाधीनं	१-१२-४६
कस्यास्त्यपि न सज्जेत	९-१२-२२	कामस्तु वामुदेवादेवो	१०-६८-४०	कालं कर्म स्वभावज	२-५-२१
का त्वं कञ्चनसाक्षि	४-२५-२७	कामस्ते महर्षे सत्यो	१२-२१-३६	कालं धरन्तम्	७-१-११
का त्वं कञ्चनसाक्षि	८-८-४८	कामस्य इनेन्द्रिय	१२-१-१०	कालकत्वा जरा साक्षात्	७-२९-२३
का त्वं कामतर्गाग्ने	९-१७-४	कामस्यान्तम्	७-१५-२०	कालकत्वापि बुभुजे	४-२८-३
का त्वं कस्यासि कोवाऽयं	४-२८-५२	कामात् सेहतं	७-१३-३१	कालकत्वादितां वाचं	४-२७-२७
का त्वं कस्यासि सुधोणि	१०-६२-२४	कामाध्वरविबुर	८-७-३२	कालचक्रं भ्रामं तीक्ष्णम्	६-५-१९
का त्वं वरोचैतदिहानुतेपनं	१०-४०-२	कामान्तमोऽस्तुनुपन्	११-२६-६	कालद्रव्यगुणस्य	३-११-१४
का त्वा मुकुन्द मङ्गी	१०-५७-३७	कामानभितपन् दीनो	४-१८-९	कालमागधशाल्वा	३-३-१०
का वा सहेन	११-६-३६	कामान् कामयते	७-७०-४४	कालमायात्रायोगेन	३-६-११
का वामवृत्तिरदना	५-२-१४	कामान् कामपमानस्य	५-२३-४५	कालवृत्तांतुमायायां	३-६-४
का विषा ह्रीः परा	११-१९-३१	कामिनः कृष्ण लुब्धाः	११-२१-२७	कालसंज्ञां तदा देवी	३-७-२
का स्त्री वृणीत तव	१०-७५-४६	कामिनां सर्ववर्णानां	१०-८०-१२	कालस्य च गतिम्	११-१३-३
का स्मृङ्क्ष्व तं कलपदायतवेणुगीत	१०-२७-७०	कामिरहतधीदानीं मुहुः	११-११-३०	कालस्य दुहिता काश्चित्	४-२६-१९
काश्चित्समगनुभागेन	११-२८-४१	कामैक्यात्सर्वैः	७-११-२८	कालस्यानुगतिर्वा तु	२-८-१३
काकजुष्णोऽतिहर्षायोगे	४-१४-४५	कामो मनुर्महो लोभः	५-६-५	कालस्येश्वरकस्य	३-३०-०४
काश्चित् कामजुर्ज्ञं शीघ्रे	१०-३०-४	कापे बलितस्य	८-१९-२२	कालस्यना भगवता	१०-२९-३१
काश्चित् समं मुकुन्देन	१०-३१-१०	कायेन वाचा मनसेन्द्रियै	११-२३-३६	कालात्ययं तं चित्तोक्त्य	९-१४-४
काश्चिदज्ञानोऽस्तुज्ञान्	१०-३०-५	काण्डप्रवेक्षैर्हृष्टैः	३-२२-४३	कालद्रुण्यतिकरात्परिणामव्यभावतः	२-५-२२
काश्चिद् रासपरिभान्ता	१०-३१-११	कास्तेष्वश्रद्धेय	८-१५-५१	कालाय कालनाभाय	१०-१४-४१
काश्चिन्मधुरां हृदा	१०-५५-११	कास्तेषु तत्कथाभिषय	८-१५-५८	कालिंयाः कतिभि	३-४-३६
काश्चित्कलापपर्यंतं	४-९-५२	कार्यकारणकर्तृत्वं द्रव्यज्ञानक्रियाध्याः	२-५-१९	कालिन्वां कालियस्यासीद् द्वयः	१०-१४-४
काश्चित्कलापपर्यंतं	८-६-१६	कार्यकारणकर्तृत्वे	३-२७-९	कालिन्वां चिधिवन्त्रान्त्वा	६-१६-१६
काश्चिन्गुणोत्सङ्गोर्णि	३-२९-१६	कार्यकारणवत्सा	७-१५-६३	कालेन भूयसा	३-७-५
कात्यायनि महाभागे	१०-२०-४	कायाणां कारणं पूर्वं	१०-५२-२५	कालेन मिलितदशमयमभूय	२-७-२६
कान्त्वं चिकीर्षसि च	५-२-८	कात् आत्माऽऽगमो	११-१०-३४	कालेन व्रजताऽऽत्येन गोकुल	१०-९-२१
कानाम वीर विरव्याता	४-२५-४२	कालत्रयोपपत्तिभि	१०-५४-३९	कालेन सोजः	३-९-२२
कानि तन्वानि बिम्बेश	११-२२-१	कालनयोपपेगेन	११-७-४९	कालेन खलमशीकाभ्यां	१०-६-४
कानुत्पन्नं रमयेत्	४-२५-३९	कालविषयस्तत्सेवनां	१०-७४-३०	कालेनागतनिद्रस्य	८-२२-०८
कानिस्तेनः प्रभा सत्ता	१०-७४-७	कालस्ते परमाण्वादिर्दि	१२-४-१	कालेनात्येन राज्यं रामः	१०-९-२६
कान्त्वनुज्ये	६-१-२१	कालस्य स्थूलसूक्ष्मस्य	१२-१२-१०	कालोऽयं द्विपरायांस्यो	३-१२-३७
काम ईहा मदन्तुष्या	११-२५-३	कालघोतोऽजनेनात्	१२-४-३६	कालोऽयं परमाण्वादि	३-१२-३८
काम एष नरेन्द्राणां मोघः	१२-३-२	कालात्मना हृतगुणं	११-३-१६	कालोपपत्तां कश्चिन्म	६-१०-३२
कामं ज्ञोषं भयं खेतं	१०-२७-१५	कालान्माफलोदुतं	१०-४८-६३	काश्चिद् विषयकृतवत्तभूषणः	१०-३९-२५
कामं दहति कृतिनो	२-७०-७	कालिन्दी मित्रचिन्तां च	१०-८१-४३	काययोऽहं च सावर्णी	१२-६-५१
कामं वयस्य	१-१०-५	कालिन्दीति समारुपाता	१०-६२-२७	कासि कस्यासि	३-३१-३४
कामं विदित्य सजितसादुरी	१०-९०-३१	कालेन नष्टा प्रत्ये	११-१४-३	कासिष्णुनाकनकः कर्णविभूषणेन	४-३०-६
कामं व्रजेन व्रजिने	३-१६-४९	कालो देशः क्षिप्रा कर्ता	१२-११-५	कास्मिन् त्वयर्षिता	३-२६-२८
कामः स भूषामदेव	३-२३-१६	कालो देवं कर्म जीवः	१०-७८-२६	किं कृतं मन्त्रभावेनः	११-११-१८
कामकोशी पुरी काशी	१०-९९-१४	कालो बलीयान् बलिनां	१०-५४-१९	किं कृत्वा साधु मायं	१०-६०-४१
कामत्यजं तं भुञ्जतेकामुदरं	१०-७७-३१	कालो अचान् जगदिदं	१०-८०-२७	किं क्षत्रवन्तु	१-१६-२३

किं शेषमृद्विभुषसंयुक्तविकल्पैः	१०-५-२६	किंस्विनेजस्विनां तेजो	१०-५-२९	किञ्जारी श्यामलश्वेती	१०-२६-२७
किं चार्धं दुर्गतं वाप्ये	९-८-२६	किञ्चिदन्तो माऽऽनन्तं वदन्तः	१०-२६-२२	कीटः पोस्तकं पेशास्कृतं	११-९-२३
किं चित्रमन्वुत तथैवदोषो	११-२९-४	किञ्चार्थं रात्रिर्षिपत्न्यकामः	५-३-१४	कुङ्कुमो भजमानश्च	९-२१-१९
किं श्रेष्ठं नार्हन्त्यपराज	४-३०-२	किञ्चित् सुचारितं यत्न	१०-५८-३९	कुङ्किः समुद्रा	८-७-२८
किं जन्मभिर्भाषिर्बोधैः	४-३१-१०	किञ्चित्कान्तोर्नृपि यत्	१०-१०-१-३४	कुङ्कुमपोषाथ	७-६-२०
किं तदर्थो भगवतः	९-१३-१७	किञ्चित्किञ्चित्कुम्भमुञ्च	१०-३४-३	कुङ्कुमभारणकान्तो	३-३१-१२
किं तस्य दुर्लभतरं	४-२२-८	किञ्चित् सामग्र्यः सम्पन्न	१०-६१-४५	कुङ्कुमेषु न सञ्जेत न	११-१७-५२
किं ते कृतं क्षिति शुभं वत	१०-२८-१०	किन्तु कस्यापि गोविन्दं मूलं	१०-६७-२८	कुतः पुनर्गुणतो	११-१८-१९
किं दानं किं तपः	११-१९-२९	किन्तु शास्त्रबहुते स्यात्	६-३-६	कुतस्तत्कर्मवैषम्यं	८-२१-१५
किं दुर्गमं निदिधृशां	१०-८२-१९	किन्तुवान्पुंशु श्रेण	११-१८-८	कुतस्तत्त्वानुभावः स्यात् तेषां	११-२६-११
किं दुष्करैर्नञ्जुभिः	५-१७-२२	किन्ते कामानुरक्त्याः	११-११-६	कुतो नु तदेव ईश मनु	१०-२५-५
किं दुःसाहं नु साधुनां विदुषां	१०-२२-४	किन्त्यप्यस्माभिः कृतः पूर्वं समयः	१०-६२-४७	कुतो नुद्विषं ब्रह्मकर्तुमे	११-७-२६
किं धनैर्नद्विर्वा किं कर्मिर्वा	११-२३-२७	किन्त्येवाः किमराः नागा रक्षः	११-१४-६	कुतोऽपि वस्यस्वरणाम्बुजासयं	१०-७१-३
किं न ते ध्यानजलेन	४-९-२९	किञ्चारापरासो नामान् सर्पां	२-१०-३७	कुत्र कोपास्वेतस्य	२-१०-४९
किं न पश्यत रामस्य	१०-४२-१२	किञ्चिन्मो नरोः शास्त्रः	९-८-५१	कुत्र धनुर्भयवता	३-१-३
किं न बोधयस्यद्वेष्टे	९-१२-१३	किन्तु तदुत्पन्नम्	६-२०-५	कुत्र चासि स्वसरां मे	१०-५९-२७
किं नस्तत्कथया गोप्यः	१०-९०-१४	किन्तु वेदविरितं नाथ	१०-८९-२४	कुत्राचिद् द्विजमुखेभ्यो वदतं	१०-७९-२३
किं नु चक्षेऽभिषागस्य	१०-८७-२४	किमप्य तस्मिन् पटनीयमाशु मे	१०-३-२२	कुत्राचिः श्रुतिसखा	७-२२-२५
किं न्वेतथा म एकान्ते	११-२६-१७	किमनेन कृतं पुण्यमप्युत्तेन	१०-१०-४२	कुडः मुरेष्टेष्टपुट	४-६-२
किं पुनः भद्रया भक्षया	१०-७३-३७	किमन्यपुष्पान्तेष्वेवं	३-२१-४	कुन्तिभ्यो विराटाद्य भीष्मको	१०-७०-३४
किं पुण्ये तु ययै	५-१९-१	किमर्पितं सप्रशस्ती भवन्ती	१०-५२-२६	कुन्तिः कुडरिः कुपलेर्वज्रभारिश्च	१०-५१-२४
किं प्रवृत्तस्य बहुभिः	११-१-१२	किमप्यभ्यं भगवति प्रत्येवं	१०-७७-२२	कुन्तरामकृतकीलकणैः	१०-३३-२०
किं भद्रं किमभद्रं वा	११-२८-४	किमस्माभिरननूतं देवदेव	१०-१०-६१	कुपितो मामनादस्य विदेहान्	१०-६२-१४
किं मया हतया मन्द जातः	१०-५-१२	किमस्माभिर्नवीकोभिः	१०-४५-४६	कुमारो नारद ऋषि	६-१५-१९
किं मयाऽऽचरितं भद्रं	१०-३६-२	किमात्मनाऽऽनेन जहासि	८-२०-४२	कुमुदोपलब्धजहार	४-७-१९
किं य इचरिता मातु	६-११-४	किमात्मनाऽऽनेन जहासि	१०-१०-१९	कुम्भकारस्य शालायां	१०-६१-१४
किं यः कामो मुनिधेष्टा	१०-९८-२६	किमिदं स्वप्रमादोऽस्त्वत्	६-२-३३	कुम्भकारस्य शालायां	१०-६१-१२
किं यण्ये तव पित्रो	१२-७-४०	किमिदं स्विन्कुतो	१-७-२६	कुम्भारः कृष्णार्थश्च	१०-७८-१६
किं वा मे आचरितम्	५-८-२०	किमिदं प्रेष्टो भूतानां	१०-२२-१५	कुम्भारः कृष्णार्थश्च	१०-७८-८
किं वा कृतापेक्ष्यमप्यमर्षी	३-१-३७	किमिह ऋषि पश्ये पापिनि	१०-४५-१४	कुम्भारः कृष्णार्थश्च	१०-५१-२०
किं वा योगेन सांख्येन	४-३१-१२	किमुतास्तिनस्तत्त्वानां	१०-२१-२४	कुपोगिनो ये विहता	११-२८-२०
किं वा शिष्याख्यमशिवं	४-४-१६	किमुतापुनश्चान्	७-४-४२	कुपेः कुरुरकुम्भ	५-१६-२६
किं विद्यया किं तपसा	११-२६-१२	किमुपमैः करिष्यति देवा	१०-५-३२	कुरवः कुपिता कपुर्दुर्मिनीत	१०-९१-२१
किं विषये किमाप्ये	११-२१-४२	किमुपापामानां ब्रह्मन् मे	१०-१०-१३	कुरु त्वं श्रेतकापोगि	७-१०-२३
किं संभृतं कथिष्यो	५-२-१२	किमेतत् सीकराज्यं	३-१४-२३	कुरु प्रतिभुतम् सत्यम्	१-७-५४
किं साधयिष्यत्यस्माभिः	१०-४४-४९	किमेतैरात्मनः	७-७-४६	कुरुत्वाऽस्तत्त्वानां	११-१०-३५
किं स्याद्वर्णाभ्यामचरिः किं	२-७-५४	किमर्थकामान् भजतो	१०-१०-२८	कुरुत्वाऽस्तत्त्वानां सुनीच	१०-८८-९
किं स्यात् एतदुत देवमाया किं वा	१०-९-४०	किन्तु शिष्यं ते व्यभजन्	११-८-२५	कुर्यात् सर्वाणि कर्माणि	११-२९-९
किं स्वत्यक्तपसां नया	१०-७२-१०	किपान् भुवोऽऽस्यं	३-३-१४	कुर्याद्विषयधीयम्	७-१४-२०
किञ्चान्दोऽपि क्षारकर्दमो	५-२८-९	किरातद्वृणान् यवनान्	९-१७-३०	कुर्यात् विग्रहं केशिच	१०-७९-३४
किञ्चुरासं मयि प्राप्ते	६-९-३८	किरातद्वृणान् यवनान्	२-४-१८	कुर्यात् दि त्वयि रतिं	१०-२७-३३
किञ्चुरापादनं तेषां	३-२४-४२	किरीटिनं कुण्डलिनं	३-२४-१०	कुर्यात् कुमुदमासरे	४-२३-२४
किञ्चा भागवता	१-४-३०	किरीटिनं कुण्डलिनं	४-२-५१	कुर्यात् यत्र कर्माणि	१-५-३६

कुलं वै शाश्वनिर्द्वयं	११-७-३	कृत्यान्तः प्रतिहतः स	१०-६९-५४	कृष्णकृष्ण न हर्षज्यस्तकरोपोऽ-	
कुनिन्कुन्तलान्विता	१०-५०-३	कृत्या तावन्तमात्मनः	१०-३१-२०	मरार्चितः	१०-६५-३२
कुलाचलेन्द्र द्रोणीषु	६-१७-२	कृत्या दयां च जीयेषु	३-२५-३१	कृष्णकृष्ण महायोगिन्	१०-७४-३
कुलिग्रमिपुनम्	७-२-५१	कृत्या दीव्यबाणं कृष्णः	११-१-१	कृष्णकृष्ण महायोगिन्	१०-५५-१९
कुशकाशमवर्धितः	३-२३-३१	कृत्या धरां धिममृतम्	६-१२-२७	कृष्णकृष्ण महावीर्यं	१०-१७-९
कुशकाशस्त एव	३-२३-३०	कृत्या पारजितः पूजां	१०-३४-५५	कृष्णकृष्णप्रमेयात्मन्	१०-३५-११
कुशध्वजस्तस्य पुत्रः	९-११-१९	कृत्या प्रदक्षिणं भूमी	८-१५-४३	कृष्णमाध्वमित्यावन्ति-	१०-१०५-३६
कुशानाभश्च धन्यतः	९-१३-५	कृत्या वत्सं सुगणाय	४-१८-१५	कृष्णश्च तन्त्रभावज्ञ	१-९-१७
कुशान्तरितेनेपाम्	१०-३३-२३	कृत्या समानावनिनी	४-५-२	कृष्णपुमणिनिम्नोचे	३-१-७
कुशस्य चारित्यस्तस्मात्	९-१०-१	कृत्याऽऽदृष्टासम्	७-८-२९	कृष्णद्विदेव्य राक्षोऽन्ती	१०-८६-१६
कुशाम्नुभक्त्य इत्यस्य	९-१०-६	कृत्योरी दक्षिणे सव्यं	७-७-३८	कृष्णपार्थी	७-१५-७३
कुसुमकुशसमिन्वताश्च	५-८-७	कृष्णं चाध्वर्यम्	६-९-४३	कृष्णप्राणान् निविशतो बन्दादीन्	१०-६४-२२
कुसुमकुशसमिन्वताश्च	१०-१९-२	कृष्णस्यवाससमुत्तं	३-१६-३९	कृष्णमभद्रवत् कुक्षः	१०-५९-३३
कुसुमकुशसमिन्वताश्च	१०-५९-५९	कृष्णस्यकुसुमस्य	९-१८-५	कृष्णमागतमाकर्ष्य	१०-५८-३७
कुजद्विष्टुर्दिव्यः	७-४-११	कृत्यां देवेभ्यः सत्तामः	८-२०-५५	कृष्णमुर्वैर्गुणान्यः	१०-२०-६
कृष्णप्रोन्मादयेतालान्	२-१०-३९	कृष्णं चावयवशो	३-३१-२७	कृष्णमुष्टिनिष्पन्नः	१०-६०-५५
कृष्णानां गिरिभिर्ब वीक्ष्य	१०-८९-१५	कृष्णद्वीः शिरस्तस्य	९-१३-३६	कृष्णयोगानुभावं तं	१०-२३-२४
कृष्णतम्येऽस्य	६-१४-३६	कृष्णं मानुशोचन्त्या	७-२-५४	कृष्णरामद्विपो यथाः	१०-५८-१८
कृष्णद्वी गृहीतपाशान्	१०-६६-२६	कृष्णाय भूतज	७-१५-२४	कृष्णरामौ परिचिज्य	१०-७०-४४
कृष्णेण संस्तव्य	१-१४-३	कृष्णाय सेहवैष्णवान्	१-१२-३५	कृष्णरामौ समाभाज्य	१०-७४-२८
कृष्णो महानिह भवार्णवमज्ञवेशः	४-२२-४३	कृष्णस्यकुशोद्विहितविधुः	११-११-२९	कृष्णवर्णं कलीं कृष्णं	११-५-३२
कृष्णं वेता द्वापरं च	११-५-२३	कृष्णलोकेन तस्यद्वेनेन	४-१२-५	कृष्णविश्वरूपिनं वीक्ष्य	१०-३१-१९
कृष्णं वेता द्वापरं च	११-२-३९	कृष्णिभिः धनकपृष्णैः	३-३२-७	कृष्णसङ्घं पञ्चभुजः	१०-५९-३७
कृष्णं वेताद्वारं च	३-१२-१८	कृष्णिभिऽभ्यस्तसङ्गान्ते	६-१८-२५	कृष्णसन्तर्कामादृश्यस्त	१०-८३-७
कृतपुत्रिजानन्ती	६-१४-४४	कृष्णिभिऽभ्यस्तसङ्गान्तम्	७-१४-१४	कृष्णसारोऽय देशानां	११-२१-८
कृतध्वजान् कैशध्वजः	९-११-२०	कृष्णिभिऽभ्यस्तसङ्गान्ते	११-२-४१	कृष्णस्तु गृहकृत्येषु ध्यायां	१०-१०-२२
कृतन्यासो महापार्थ च	११-२७-१९	कृष्णस्यान् सोमदत्तोऽभूत्	९-३-३५	कृष्णस्तु तत्पौष्टकतांति	१०-६९-३२
कृतपाशं सुपण्णितं	६-४-३६	कृष्णस्योऽपिपि भार्यायाम्	६-६-२०	कृष्णस्तु तत्तननपरिजित	१०-१०४-११
कृतपार्थस्यपुत्रातो	१०-५६-१३	कृष्णप्राणित्यगोरक्षाः	१०-२२-२०	कृष्णस्तन्वत्तमं रूपं	१०-२२-३५
कृतशोकानुतापेन	३-१५-४३	कृष्ण एव भगवति	१-९-५१	कृष्णस्य गर्भनगतोऽस्तिभरावसज	१०-१४-३१
कृतप्राप्तं तं प्रवृत्तमक्षिणी	१०-१०-११	कृष्ण कृष्ण महाभाग त्वन्नाथं	१०-२३-१३	कृष्णस्य नृत्तः केचिज्जगुः	१०-१६-९
कृतप्राप्तिं प्रजा राजन्	११-५-३८	कृष्ण कृष्ण महाभाग	१०-१५-२४	कृष्णस्य योगवीर्यं तद्	१०-१७-१४
कृतान्त आसीत् समरे	९-७-१३	कृष्ण कृष्ण महायोगिन्	१०-११-३०	कृष्णस्य रुषिर् गोप्योऽऽदीन	१०-१९-२८
कृतानुमृष्यन्नाय	४-१९-४०	कृष्ण कृष्ण	१-७-२२	कृष्णस्य रुषिर् गोप्योऽऽदीन	१०-७९-४५
कृतान्तस्तस्तस्मात्	९-११-१७	कृष्ण कृष्णप्रमेयात्मन्	१०-८०-२५	कृष्णस्यासीत् सखा कश्चिद्	१०-१००-२२
कृतनिर्दिष्टान्नायान्	९-१८-२९	कृष्ण कृष्णरमिन्नाथ तत	१०-१२-२३	कृष्णाग्रिप्रदमपुनितऽऽ	६-३-३०
कृते प्रवर्तते धर्मश्चतुष्पात्	१२-३-१८	कृष्ण कृष्णेति ते सर्वे	१०-१४-६	कृष्णाजिनं साधूषु कुशविष	१२-७-९
कृते यद् व्यापतो विष्णुः	१२-३-५२	कृष्णं निरीक्ष्य बनिनोत्सकरूपां	१०-१९-१३	कृष्णानिकमुपजय	१०-५९-३९
कृते शुक्रचतुर्बाहुर्द्विदितो	११-५-२१	कृष्णं महासुरास्यं दृष्ट्वा	१०-१२-५०	कृष्णाय प्रणिपत्यह	१०-४६-१७
कृतेषां विषया नष्टा	९-८-१०९	कृष्णं विदुः परं कान्त	१०-२७-२२	कृष्णाय वासुदेवाय	१०-८३-१६
कृते मे साधवा गर्भः	९-१८-७२	कृष्णं हृदाद् विनिष्कृत्य	१०-१५-१३	कृष्णाय वासुदेवाय	१८-२४
कृते मेऽनुग्रहः पुनै	४-२२-४५	कृष्णः कमलपत्राक्षः	१०-१३-४१	कृष्णे गते भगवति	११-८-३६
कृते शिरश्चनभस्म	१२-६-४४	कृष्णः परितः प्राह भगवान्	१०-८९-४४	कृष्णे स्वधामोपगते	१-३-४५
कृतिकादीनि नष्टाणि	६-६-२३				

कृष्णोऽर्धमधिक एतानि	१०-२५-२७	को नु धेमाय कल्पेत्	१०-६१-१७	क्रतोरापि क्रिया भार्या	४-१-३९
कृष्णेन हन्यमानास्ते	१०-५५-९	को नु त्वचरणामभोजयेवं	१०-९३-२२	क्रत्वस्य कुर्मिः पुत्रोऽद्भुत	९-२१-३
कृष्णो ब्रह्मण आदेशं	१०-९-५५	को नु मेऽन्तिरेत्	८-११-३८	क्रमतां गां धेद्वेत्	८-१८-५४
के न प्रवेतसो नाम	४-१३-२	को नु शस्त्रनिर्गन्धवान्	१०-१२-२	क्रमेण ते विभक्तसो	१०-५१-५९
केचिन् कुर्वन्ति कर्माणि	१०-१००-४७	को नु लोकं मनुष्येन	९-१५-४३	क्रम्यताः प्राणिनः क्रव्यं	४-१८-२४
केचिन् विधेयं जगद्गुरुकं	११-२३-३४	को नु भुक्त्वा सकृद्	१०-१००-१८	क्रिडन्त्ये निशि	२-७-३३
केचित् प्राञ्जलया भीता	१०-५५-३४	को नु मे भगवान्	८-१५-१३	क्रियमाणे कर्मणिर्दे	८-२१-३१
केचित् बभूवुः	४-६-१४	को भवानिह सम्प्राप्तो	१०-५४-२८	क्रियया क्रतुभिर्दानैः	३-३३-३४
केचित् प-निषाति प्रादुरारो	११-२२-२	को भवान् परया लक्ष्म्या	१०-३२-११	क्रियाकलापिरित्येव योगिनः	४-२४-६२
केचित्कर्म वदन्त्येनं	४-११-५२	को यज्जुसो नाम	४-१४-२६	क्रियायां निरन्तर्यमानायां	५-८-११
केचित्कवलय	६-१-१५	को वा अमुष्याङ्गि	३-२-१८	क्रियायां निरन्तर्यमानायां	११-२७-१
केचित्स्वदेहान्तर्हृदपावकासो	२-२-१५	को वा ईहेत्य	३-१६-३२	क्रयन् विपरो द्विन	३-५-७
केचित् विमुञ्च शिबिरं	१०-५०-२५	को वा भगवतस्तस्य	११-१६	क्रयन् स्मृतं चातमतिवेतं	१०-१२-२२
केचित्दाहुरजं जानं	१-८-३५	को विपारिषता येगम्	९-८-३५	क्रयस्त्वोपसङ्गिन्य	२-९-२७
केचित् देहमिमं धार्य	११-२८-४८	को विस्मरेत् वां मैत्रीमनुष्यां	१०-७०-४७	क्रयदाया मुद्	३-८-३
केचित् राजन् रथान्धवान्	१०-६९-३०	को वीनं परित्यज्यते	४-१४-३४	क्रयदायां मानव इहं	८-२०-५२
केचित् चित्रिचर्मण	१०-५०-२२	कोऽन्तिरेकसोऽनुवर्तन्त्या	६-१८-४०	क्रोडसक्तेषु गोपेषु तद्गवा	१०-१७-१
केचित् हताः समापेतुः	१०-५१-३४	कोऽन्तिरेकपातो	७-७-२९	क्रोडियमानस्त्वत् कृष्णो	१०-१६-७
केचित् हयानपण्यायानाकृत	१०-५०-२३	कोऽन्त्यत्र तेषुशिलगुरोः	७-९-४२	क्रोडन्तस्तानुपजन्त्र	११-१-१३
केचित्पट्टाः समापेतुर्नपात्	१०-५०-२१	कोऽन्त्यर्धशृण्णाम्	७-४-१६	क्रोडन्त्याः पुत्रकत्वान्ताः	१२-७-२६
केचित्क्रितुस्तुः	६-१५-२२	कोऽन्त्यत्र तव पादां	११-१७-२२	क्रोडित्वा सुचिरं तत्र	१०-८९-१४
केचित्कैकल्यचस	११-१७-१८	कोऽन्त्यं स्थापयतेन	६-१५-२२	कुलो मुलत्मादल इलं	१०-९१-१७
केतुमाते भगवान्	५-१८-१५	कोऽन्त्यतेऽभ्यापको नाप	१०-६२-४६	कुरन्तमकृतमात्मन्या स्मृतः	१०-३३-८८
केतुखिचक्रमत	११-६-१३	कोटरा रेचती ज्येष्ठा पूतना	१०-७-२९	क्रोपो लोभोऽनृतं हिसा	११-२५-४
केतारिभ्यस्त्वपोऽजृहन्	१०-१८-३९	कोनु तत्तर्माजयैः	५-४-५५	क्रोशन्तं कृष्ण रामेति	१०-३२-२७
केतचित् भिक्षुणा गीतं	११-२३-५	कोन्त्यं नरवहूतैः	१०-६८-३५	क्रवन् पिण्डं तृतिः	३-२७-४५
केताहं विधिना	८-१५-२२	कोन्त्यार्थः सुखचन्त्येनं	११-१०-२०	क देहो भीतिकः	८-१५-१९
केतोपायेन भगवन्	१२-३-१६	कोन्त्यस्य कति न धुणोति	४-२१-१८	क वज्रसारसर्वाद्भो	१०-४१-८
केतलानुभानन्दसन्धोहो	११-९-१९	कोन्त्यस्य काष्ठम्	५-६-१६	क शोकमोदी सेहो वा	१०-८८-१८
केतलेन हि भावेन गोप्यो	११-१२-८	कोमोदति चारसरो	३-४-१५	क सामहायको नातः क	१०-२४-१४
केतलानुभवानन्व	७-६-२९	कोपकालो युगान्तः	७-८-४२	कचाहं कितवापयो	६-२-३७
केतलेन स्वधर्मेण	३-३१-३३	कोपस्तेऽस्तिनिशङ्कायै न	१०-९२-४८	कचिच्च कतर्हसानामनु	१०-१३-१०
केतजसाध	७-१२-८	की पुत्रां ज्ञानसंपत्तौ	६-१५-१४	कचिच्च धीमधनः	५-१४-३७
केतारोमनस	७-१२-२१	कोनुहनाप दैत्यानाम्	८-११-१४	कचिच्च ददुर्ग्रावेनिधिपेरुदासकैः	१०-१६-१४
केतारोमनसमधुमलाणि	११-१८-३	कोमार आचरेत्	७-४-६	कचिच्च चाप्योपमया	५-४४-१०
केतौ नु कम्पप्रहितः सुरिर्हो	१०-३५-१	कोमार दशबंधेषु द्यः	३-२-२८	कचिच्च शीतलपत्राल	५-१४-२५
केतनोद्वर्धयेण भक्ताः	१०-७४-४३	कोमोदकं भगवतो	३-२९-२७	कचिच्च गोचरी नयां	४-२५-६२
केतसो धृष्टकेतुश्च	९-२१-३८	कोमं सप्तारः स्यात्	१२-१३-८	कचिच्चोपपदो	५-१४-८
केतव्यं सात्त्विकं ज्ञानं	११-२५-२४	कोशेषवाससी धीते	१०-६९-२७	कचिच्चिरापुनर्दि	८-८-२१
को ग्रोष्यन्तिनो सखी	६-७-१२	कोस्तुभ्यप्रदेशेन स्वात्म	१२-१०-१०	कचिच्चलः कचिच्	११-७-४९
को मुहेषु पुमान्	७-६-१५	क्याविशयमनः	१-९-३०	कचिच्चलः	७-१३-१८
को नाम कुपेत्	१-१८-१४	क्रतुराजेन गोविन्द	१०-८२-३	कचिच्चोक्तं कचिच्चोक्तं	१२-८-१८
को नाम लोके वरुणार्थ	३-१४-५२	क्रतुर्विर्मलामेव	४-१९-३५	कचिच् क्रयदासिर्भान्तं	१०-१३-१३
को नाम स पुमान्	१०-५४-१३				

कचिन् पवतत्येषु	१०-१३-१५	क्षणेन तं काशितं:	१०-६९-२९	क्षेत्रज्ञ आत्मा कुरुषु:	५-११-१४
कचिन् विवन्त्यां विवर्ति	४-२५-५८	क्षणेनाच्छादितं न्याम	४-११-२३	क्षेत्रज्ञा एता मनसां	५-११-१३
कचिन् पुमान् कचिच स्त्री	४-२९-३०	क्षता महाभागवतः	३-२१-२	क्षेत्रज्ञां चैव सर्वेषां	१२-१३-१६
कचिन् स हीनानुत्पाद्य	१०-९१-४	क्षत्रं क्षयाय विधिनापहतं	२-७-२२	क्षेत्राणामपि सर्वेषां	१०-१०५-१४
कचिन् समुद्रमध्यतो	१०-९१-५	क्षत्रं यन् तालजहात्यम्	९-२०-२९	क्षेत्राणि सस्मसम्प्राज्ञः	१०-१८-१०
कचिन् ज्ञातो	७-१३-४१	क्षत्रजन्मस्थितो जन्तून्	१०-५४-६४	क्षेत्रज्ञप्रज्ञस्य भ्रातुः	९-१९-२५
कचित्कालविषमिवराज	५-१४-१७	क्षत्रवृद्धमुत्पत्त्यान्	९-१४-३९	क्षेमं स कश्चिद्	३-१-३१
कचित्कचित्क्षीणधनस्तु	५-१३-१२	क्षत्रियाणामप्यं धर्मः	१०-५९-४४	क्षेमोऽप्य मुजतस्तस्मात्	९-१९-४०
कचित्कृष्णोति भूषन्त्यां	४-२५-५१	क्षत्रियैवच महावीर्यं	१०-१०५-१२	क्षीमं दुकृतम्	७-१३-३०
कचित्सक्रुदवगत	५-१४-१३	क्षमध्वं मम वीरात्म्यं साधनो	१०-५-२३	क्षीमं वासः द्रुपकटितटे	१०-१०-३
कचिदत्वं कचिद्	७-१३-३७	क्षमायैवं समीक्षम्	४-८-१६	क्षीमोभोन्नतानि	३-३३-९
कचिदसाय गृहं	५-१४-१६	क्षितिं पदैकेन बलेः	८-१९-३३	क्षेत्तिकषा मां मुषा	५-८-१८
कचिदुत्पुलकः	७-४-२२	क्षितिभरमवरोषितम्	१-९-५०	खड्गवाहो नाम राजर्षिः	२-१-१३
कचिदुत्पुलकश्चि	५-१४-११	क्षितौ शयानं	३-२०-२७	खगमादाय तरसा	९-३-६
कचिद् गायति गायस्तु	१०-१३-९	क्षित्यादिभिरेष कितानुतः	६-१६-३७	खं रोदसी ज्योतिरनीकमासाः	१०-८-३८
कचिद् गायति गायन्त्यां	४-२५-५९	क्षित्यादीनाम्	७-१५-५९	खं रोदसी भगवानानि	१२-८-२८
कचिद् गुणोपि दोषः	११-२१-१६	क्षिपन्त्येकेऽवतानन्त	११-२३-३८	खं बापुमाणि सन्निवं मही	११-२-४१
कचिद् भूमौ कचिद्	१०-८७-१६	क्षिप्तोऽभ्यागितोऽसन्निः	११-२२-५७	खं बापुज्योतिरापो	१०-७४-२५
कचिद् रुदन्त्यनुचिन्त्या	११-३-३३	क्षिप्त्वा धीरोदधीं	८-६-२२	खं न्यभ्रमुदितादित्यं वातवर्षं	१०-२३-२५
कचिद् रोदिति	७-४-४०	क्षिप्त्वा परकषा	७-८-४	खगणस्तनुस्तन्तस्माद्	९-१०-३
कचिद् वनस्पतिक्रोडे गुहायां	१०-१८-२६	क्षिप्यमाणस्तमावेदं	८-२२-२४	खगा वीतफनं वृक्षं	१०-४५-८
कचिद् वारधन्यो वेणून् क्षेत्रणीः	१०-१२-३९	क्षीणायुषः क्षीणस्तन्यान्	२-६-१२	खद्राक्ष्य च मान्यातुः	१२-१२-२३
कचिद् वैदग्ध्यस्तेषो माया	१०-१४-७	क्षीयमाणे स्तसाध्यै	४-२७-१७	खद्राक्ष्णं वीर्यबाहुध्वं	९-८-८२
कचिद्ब्रह्मधनमोदित	५-१४-१९	क्षीयमाणेषु देहेषु	१२-२-१२	खयोताविमुंक्षी च प्राक्	४-२५-४८
कचिद्ब्रह्मवेदिह कायेषु	५-१४-३४	क्षीरोदयावमरदानवयूथपाना	२-७-१२	खमशोभत निर्मयं	१०-१८-४१
कचिद्ब्रह्मविद धामन्यां	४-२५-६०	क्षीरोदमध्वं तद्रद्	१२-१२-२०	खरैरुष्टैर्महात्कोशान् रषोश्च	१०-६४-३२
कचिद्ब्रह्मलोकाः सतिरोऽभिषयान्ति	५-१३-६	क्षुद्रोऽभ्यामुदरं	३-२७-७१	खरोऽऽवोऽऽवततो	३-११-२२
कचिन्निगीणोऽऽजगराहिना	५-१४-९	क्षुत्नामकण्डः शुष्कास्यो	१०-१०-१४	खरोष्टः ककरीः	३-१८-११
कचिन्निवर्तते	६-१-१०	क्षुत्नामाः शुष्कवदनाः	१०-८३-२	खरूराघातकाप्रापिः	४-७-१८
कचिन्नुत्यन्त बान्धेषु गायत्री	१०-१६-१२	क्षुत्नामाया मुले राजा	४-३०-१४	खलोकं नविदुस्ते वै	४-२९-५१
कचिन्मग्नो महावर्त	११-८-१७	क्षुद्रुद्रिकालगुणमाफत जैह	११-४-११	खारिण्यः कर्मतत्त्वज्ञः	९-११-२१
कचिन्मिथोऽऽभ्यत्येषिणिकः	५-१४-२६	क्षुद्रुद्रिणीतो मकरैस्तिमिद्रिते	१२-८-१९	खान्यावाशो द्रव्यं तोषे	४-२३-१६
कचिन्तेषुमुपवर्धितचित्ताः	१०-३३-१९	क्षुद्रुद्र विधातुः	३-१०-८	खुरीः क्षुष्टैर्दरव्यं	३-१४-३२
कषात्येको भवान् बल	४-९-२८	क्षुद्रुद्रव्येषां सुरारेषां हित्वा	१०-२३-२३	खे खानि वापी	७-१३-२५
कापि देवमायया विद्या	५-१४-३१	क्षुद्रुद्रभ्यामुपमुह	३-२१-२०		
कापि सन्ध्यामुपसर्तितं	१०-७९-२८	क्षुद्रुद्रव्याधिभिरवैव	१२-२-११		
कायं मलीमसः कापो	११-२६-१८	क्षुद्रुण्ये च प्रज्ञाने मे	१०-९८-४		
काहं दरिद्रः पापीवान्	१०-१०१-१५	क्षुद्रुणीतो चषा दीनः	४-२९-३१		
काहं रजः प्रभवः	७-९-२६	क्षुद्रिप्राप्ते	३-२७-६३		
काहं विषो वनपरीन्यन्तापोतः	५-१४-७	क्षुद्रुऽध्वगतां	३-३१-२२		
क्षणाजन्मविभाज्य	१०-५७-१०	क्षुद्रजं मुमनयां	४-२९-५९		
क्षणाद् निर्भक्षितः	८-२०-६२	क्षुधातो जगृहं त्रिषम्	९-८-५८		
क्षणाप्यमनुर्भगवान्	९-१५-२७	क्षुधामां तथा धीमं	१०-६३-८		
क्षणाप्येनापि तुलये	४-२४-५८	क्षुधतन्मु मनोरञ्जं	९-७-४		

ग, घ

गंधर्वयवनक्रान्तां	४-२८-१०
गंधर्वसोऽऽपुशन्	४-१८-१७
गंधर्वस्नातनीरव्य	४-२७-२४
गंधीरेगाननिर्मायां ज्योतिषां	४-१२-३८
गद्गायमनुर्योनेयोः	४-११-११
गच्छ कामं मया	३-२५-३८
गच्छ जानीहि तद्वृत्तम्	१०-४७-३६
गच्छ देवि ब्रह्मं भद्रे	१०-३-७

गच्छ श्रारवर्ति सूत	११-३०-४६	गदाभाविष्य तरता	१०-६८-२३	गान्धु गिरा मधुरता	१०-८०-३३
गच्छ नन्दप्रज तत्र	१०-३४-६२	गदामुचम्ब कातिनो मुकुलं	१०-१०३-८	गान्धनं वारुणी पीत्वा	१०-९१-१०
गच्छ भद्र वपाकाममेहि	१०-५६-१८	गदावामपरिपङ्कशां	३-२०-५	गान्धनः कृष्ण कुण्ठेति	१०-७०-११
गच्छन् कश्चिद् बनेरोरो	१०-५६-१८	गदेशानिस्सर्वास्तनुनिद्रं	६-८-२४	गान्धनश्च स्तुनन्श्च	१०-५८-४५
गच्छन् पवि महाभागः	१०-३६-२	गन्तुं कृतमतिब्रह्मन्	१-८-११	गान्धनो ते विशदकर्म	१०-८१-९
गच्छानमस्य सान्त्वय	१०-८८-१३	गन्धर्वाणां विभवाच्चैव	८-१५-४०	गान्धनोऽभिप्राप्तोऽन्तो	८-१७-१०
गच्छोद्धव मयाऽऽदिशे	११-२९-४१	गन्धाम्नाश्चन्द्रावभि	११-३५-४४	गान्धन्य उर्वरमुमेच सहताः	१०-२८-४
गच्छोद्धव ब्रजं सीम्य	१०-४४-३	गन्धर्वमुखा	८-१०-४२	गान्धन्यः प्रियकर्मणि	१०-४५-१०
गजमुष्टिकाचरुं कसादीनां	१२-१२-३४	गन्धर्वविद्यापरचारणैः	२-६-४३	गान्धनो दीप्तिमान्	८-१२-१५
गजास्तुरंगा	८-९-३७	गन्धर्वसिरसः कामं	१२-७-१६	गान्धः सपाता एतेन	१०-४१-२६
गजनेत्र महाधनेन	१०-३४-४५	गन्धर्वसिरसो नागाः	११-६-३	गान्धः सर्वमुपावेता वासः	१०-८-१८
गणं सावर्तकं नाम मेघानां	१०-५३-२	गन्धर्वसिरसो यज्ञा	२-६-१३	गावश्च कृष्णमुखनिगंदकेणुगीत-	१०-१९-१४
गतं कुम्भाज्जमानोत्सप	१०-५१-६६	गन्धर्वसिरसो	९-११-७	गावो मृगाः खगा नार्पः	१०-१८-४४
गतयो मलयः धद्रा प्रायश्चि नं	२-६-२६	गन्धर्वसिरसो	१०-२०-३	गावो वृषा कस्तूर्यः	१०-१५-११
गतधर्मं वर्षयुच्छन्	१०-४४-१६	गन्धर्वसिरसो	१०-२५-१७	गावो वृषाश्च यत्सारच -	१०-६-७
गतस्वार्थमिमम्	११-१२-२६	गन्धर्वसिरसो	५-१५-१७	गावो द्विर्गणं वासांसि	१०-३२-२
गतां च दानवीं सेवां	१०-५२-२	गन्धर्वसिरसो	१०-६७-३८	गावोऽऽसन्नस्रसृ	३-१८-१३
गताः समाधुना	११-१३-७	गन्धर्वसिरसो	१०-६६-४१	गावचारयन् स गोपालः	१०-२१-१७
गतिं चिकीर्षतः वादी	२-१०-२५	गन्धर्वसिरसो	१०-६७-३९	गावचारवन्तावदित् ओदनं	१०-२१-७
गतिस्मिन्नेष्टेक्षणप्राप्त्यादिषु	१०-२८-३	गन्धर्वसिरसो	१०-६१-२५	गामाजुली	१०-२१-७
गते तस्मिन् मदीयानात्	१०-३४-४९	गन्धर्वसिरसो	६-८-२९	गिरं समापी गगने समीरितां	१०-११-२१
गते मधि पुत्रां लज्ज्या	१०-४४-४१	गन्धर्वसिरसो	१०-९-१	गिरपः प्रत्यक्षपंत	३-२०-२०
गते राजनि सा नीरे	९-१५-२४	गन्धर्वसिरसो	९-१२-०९	गिरपो मुमुक्षुतोषं कविच	१०-१८-३४
गते शतधृतीः धृताः	३-२५-२१	गन्धर्वसिरसो	९-१५-३४	गिरपो वर्षधाराभिर्हन्वमाना	१०-१८-१३
गतेऽऽप दुर्वाससि	९-६-८३	गन्धर्वसिरसो	१०-३४-१४	गिरा गृह्णतेऽऽस्तीपीतु	१०-३८-४४
गतेऽऽप बसुदेवे तु	१०-२-१०	गन्धर्वसिरसो	१०-३२-१६	गिरिं चारोप्य	८-६-३८
गत्या नसितपोरा	१०-४५-५१	गन्धर्वसिरसो	४-२९-७४	गिरिदरां विनिधिष्य	१०-३५-३०
गत्याऽऽनुरागमितराजतेधितः	१०-२८-२	गन्धर्वसिरसो	१०-८-३०	गिरिपतन्विनि	८-६-३७
गत्युत्पुत्सर्गौघादान	११-१६-३६	गन्धर्वसिरसो	९-६-२१	गिरिराऽऽ पादचारीव	६-१२-२९
गत्या गजाह्वं रामो	१०-९२-१७	गन्धर्वसिरसो	१०-१९-२०	गिरिपंथाऽऽगिरिका प्राहारं	१०-९१-२०
गत्या जलाशयाभ्यां पावयित्वा	१०-१२-४७	गन्धर्वसिरसो	११-११-१९	गिरिचामस्म्यहं मेरुगहनानां	११-१६-२१
गत्या माहिष्मती रामः	९-१४-१७	गन्धर्वसिरसो	३-१२-१९	गिरिः सुतापाः पुत्रिण्याः	४-२-२६
गत्या वनाद् वनं चन्द्र	१०-२८-३३	गन्धर्वसिरसो	१२-१२-२३	गीतं भगवताज्ञानम्	११-१५-२
गत्याऽऽप पतीशालानां	१०-२१-१५	गन्धर्वसिरसो	१०-१७-१५	गीतं मधेवं नरेचनन्तनाः	४-४४-८०
गत्यादीनी दिवां राजा	४-११-५	गन्धर्वसिरसो	१०-९७-२७	गीतवादिनपोषेण	१०-८१-२४
गदः सान्त्विकरुः	१०-८८-५	गन्धर्वसिरसो	११-१७-२	गीपते वरमं बुधम्	७-१२-५
गदवा सादिने दण्डे व्रस्त	१०-६६-३५	गन्धर्वसिरसो	१०-११-१५	गुदपायससपीपि	११-२७-३३
गदवाऽभिहन्तोऽप्यजी न	१०-१०३-१४	गन्धर्वसिरसो	१०-९७-२६	गुणतोषभितारीहमन्तेण	११-२०-३
गदा कीमोदका गुची	१०-४९-२४	गन्धर्वसिरसो	१०-१८-३६	गुणदोषभितारीहमन्तेण	११-२०-५
गदाऽऽसिपरिपैवधिः	६-१०-२४	गन्धर्वसिरसो	९-१४-२८	गुणप्रवाह एतस्मिन्	१०-७४-१५
गदापाणिदुर्गोपधः सान्त्वोऽपि	१०-८८-४८	गन्धर्वसिरसो	११-१४-४	गुणप्रवाह एतस्मिन्	६-१७-२०
गदापाणी उभी हृदा	१०-९९-२६	गन्धर्वसिरसो	९-१९-२६	गुणमय्या जीवयोन्वा	११-२६-२
गदाप्रहारान्पथितो	८-१०-१५	गन्धर्वसिरसो	११-२१-४१	गुणमय्या त्वाकथा	८-७-२३

गुणव्याकिरपं देवी	६-१९-१२	गृह्णीती ब्रीह्याप्तानाम्	३-२१-३१	गोपजातिप्रतिष्ठाया देवाः	१०-१६-१०
गुणव्यतिकराकारो	३-११-१७	गृष्टिः कंकिरैकै	८-१-१०	गोपबुद्धा महोत्पाता	१०-१२-१०
गुणव्यत्यय एतस्मिन्	३-११-३०	गृहं तमाप्तान्मवेक्ष्य साऽऽसनात्	१०-४७-४	गोपबुद्धाश्च गोप्यश्च	१०-१७-१८
गुणाः सृजन्ति कर्माणि	११-१०-३१	गृहं वनं चोपविशोत्	११-१७-३८	गोपबुद्धाश्च विधिष्वत्	१०-१०-४
गुणात्मकानीन्द्रियाणि	२-१०-३२	गृहणीतानि	३-१३-१४	गोपा नन्दद्वयः ध्रुत्वा	१०-१२-१
गुणाधिकान्मुदं लिप्तेन्	४-१-३७	गृह्णन् एनाम्	७-१४-१	गोपाः परस्परं हृष्टा	१०-६-१४
गुणानामप्यभिधायां पुमान्	११-२५-१	गृहस्थस्य	७-१५-२८	गोपान् गोकुलरक्षकां	१०-६-१९
गुणानुरक्तं व्यसनाय	५-११-८	गृह्णाण द्रविणं दत्तम्	९-५-११	गोपान् वपस्यानाकुप्य	१०-४२-२८
गुणाभिमानिनो	३-३०-४४	गृह्णात्यब्रजितो धीरः	२-११-१६	गोपान् समादिशन् सोऽपि	१०-३७-७
गुणाभिमाती स तदा	४-२९-२८	गृहादनपमं बीक्ष्य	१०-७६-२	गोपाला यावदाश्चैव	१०-३४-५६
गुणालयं शीलधनं कृतज्ञं	३-२१-४३	गृहास्मभो हि दुःसाय	११-९-१२	गोपालास्तमप्यवयन्	१०-२६-३
गुणावतारिर्विश्वस्य	३-८-१८	गृहस्थी सदासी भार्यामुद्र	११-१७-३९	गोपालस्तमप्यवज्ज्ञानं	१०-३७-३०
गुणिनामप्यहं सूचं महतां च	११-१६-११	गृहाभयो जपनतो	११-१७-१४	गोपीषाथ जगत्प्रेते	४-२२-५८
गुणेषु गुणसाम्ये च	७-६-२७	गृहीता बहवस्तुद्रा	१०-५१-८	गोपीनां तत्पतीनां च	१०-३१-३६
गुणेषु मायामात्रेषु	११-२६-२	गृहीतार्हणमासीनं	३-२२-४९	गोपीनां परमानन्द आसीत्-	१०-१७-१६
गुणेषु वर्तमानोऽपि	११-१०-३५	गृहीतुमिच्छद् विद्वज्ज	१०-६१-५०	गोपीभिः स्तोभितोऽऽनृत्यद्	१०-१२-७
गुणेषु वा विरोचितमभीक्ष्णं	११-१३-२६	गृहीतो नीलया स्त्रीणाम्	९-१३-२३	गोपुरद्वारमार्गेण	११-१०-५०
गुणेष्वतोर्ध्वं बहिः	११-१५-५	गृहीत्वा पाणिना पाणिं	१०-८०-१५	गोपमैत्रे प्रतिलेते	२-७-३२
गुणेष्वविशते चेतो	११-१३-१७	गृहीत्वा मृगशाखायाः	४-२-१२	गोप्यः कामान्	७-१-३२
गुणेष्वविशते चेतो	११-१३-२५	गृहीत्वा रत्ननिचयं किरीटं	१०-५३-११	गोप्यः किमाचरयन् कुपान्	१०-१९-१०
गुणैरलमसङ्गैर्यैः	७-४-३७	गृहीत्वा शुद्धयोस्तं वा	१०-३४-११	गोप्यः कृष्णं वन	१०-३३-१
गुणैर्गुणानुपादते यथाकालं	११-७-५०	गृहीत्वा हेलपायस	१०-११-१५	गोप्यः स गोपाः क्लि	१०-८-३३
गुणैर्गुणान् स भुञ्जते	११-३-५	गृहीत्वाऽऽपरपावाभ्यां	१०-२१-३३	गोप्यः संस्पृष्टसालिना अष्टेषु	१०-७-२२
गुणैर्विभिन्नाः सुखी	३-२७-६	गृहीत्वापीन्द्रिपरिधानं	११-२-४८	गोप्यः सुमुष्टमिणकुण्डल	१०-६-११
गुदं पुंनो चित्तिर्निष्णम्	३-७-२०	गृहेषु कूटभेषु	३-३१-९	गोप्यः स्युरन्मककुण्डलकुन्तलवि	१०-३१-२२
गुदं मन्त्रुरापानेन	३-२७-६९	गृहेषु कूटभेषु	४-२-२३	गोप्यश्च कृष्णमुषलभ्य	१०-७०-४९
गुमा नृभिर्निरामन्नुपलब्धु	१०-८५-१६	गृहेषु कूटभेषु	४-२५-६	गोप्यश्च दधितं कृष्णम्	१०-३७-३१
गुमाऽप्येषु मनुजिना	११-४-१८	गृहेषु तासात्मनिवार्य	१०-११-१२	गोप्यश्चाकार्षं मुदिता	१०-६-९
गुरुणा भर्त्सितः शमः	८-२०-६३	गृहेषु दारेषु सुतेषु	९-६-१५	गोप्यश्चद्रोहाकार्षं	१०-३२-२४
गुरुणां च लघूनां च	६-२-१६	गृहेषु येव्यतिथयः	८-१५-७	गोप्यश्चरः किमचरन्	१०-४१-१४
गुरुणैवमनुजान्वावी	१०-४३-५०	गृहेषु वर्तमानोऽपि	४-२३-५५	गोप्यश्चदेव्यधि	१०-८-३४
गुरुष्विदम्	७-५-२९	गृहेष्ववस्थितो	७-१४-३	गोप्यो रुद्राद्या नृत्यत्कुच	१०-२१-३३
गुरुषुब्रह्मिदानीनं	१०-४३-४६	गृहेष्वविशतां चापि	४-२०-१९	गोप्यो लब्ध्वाऽऽस्युतं कान्तं	१०-३१-१५
गुरुन सः स्यात्त्वज्जो	५-५-१८	गृहोपायां कुसुमितिः	३-३४-१८	गोप्यो हसन्त्यः प्रपञ्च	१०-९०-९
गुरुानुभूया भक्त्या	७-७-३१	गुरुन् निषद्वादध	१०-४९-४८	गोप्योऽऽनुरक्तमनसो	१०-१४-२०
गुरुश्च रत्नदेवश्च	९-१८-२	गृजन्ति नो न वतसः	१०-३१-३०	गोप्योऽऽस्य नित्यमुदित	१०-४१-२८
गुरुन् वयस्यापराजान्	९-८-१२८	गृजन्ति बाजिनः शम्भून्	१०-८९-५०	गोभृहृण्पावतनाऽऽवहमितनः	१०-८९-२८
गुरोर्नापिगतः संज्ञाम्	६-७-१७	गृहीतं वयसुषुबद्धममुष्य	२-७-३०	गोमती गण्डकं स्यात्वा	१०-९९-११
गुरोर्गतिधिवृद्भामा	६-१५-७	गुह्यमाणस्तन्मद्यज्ञातो विकारीः	१०-११-३३	गोमन्तं द्रुमुचिच्छावो	१०-५२-२७
गुरुषु त्यक्ताः	१०-८-८५	गोकुलं सर्वमावृण्वन्	१०-८-२३	गोमन्तं पर्यतयेष्टं तुङ्ग	१०-५३-११
गुहाधिपानं निर्भिद्य	१०-२५-३४	गोमं न्वदीपं भगवान्	४-४-२३	गोमूलेण सापपित्वा	१०-७-११
गृहः कन्यागुरे शानत्यपुद्	१०-७७-२६	गोदावरीताटात् पुण्यान्	१०-१०५-६	गोमेष्ववहकरो	१०-६५-२०
गृहचरसि भूतेषु	११-१६-४	गोदावरीताभिर्धैः	१०-४४-११	गोवर्धने धृते शीले आसाराद्	१०-२५-१
		गोपानि पुरस्कृत्य	१०-१२-३२	गोविन्द नीपतामयः	१०-२६-८

गोविन्दं गृहमानीय	१०-८१-४०	धरुवातेन नीतोऽप	१०-१२-१४	चरिष्ये चरान्वेषं लोका	१०-१८-२२
गोविन्दं सत्यभामां	१०-८७-८२	चक्रुः सामर्थ्यजुम्भेर्वाजा	१०-५८-१२	चक्रं निकष्य पथसि	८-१५-५३
गोविन्दचरणभोग्ना	१०-७०-१७	चक्रुः स्वनद्या विपयान्	९-२०-६	चरन् चने	७-१२-२२
गोविन्दभुजगुप्तायां	११-२-१	चक्रुर्भूयो रणाघोरां	१०-५१-२१	चर्मभस्त्रं तथा वादीर्बद्धवा	१०-८९-१६
गोविन्दम्न महातेजाः	१०-४९-३५	चक्रं हिरण्यकशिरो	३-१८-१९	चनत्कालकोषेणां	१०-५२-१०
गोविन्दम्न महातेजाः	१०-५२-७	चक्रण क्षुरपांश्च	८-८-७०	चनत्कालकोषेणां	१०-५५-१६
गोविन्देयवतुष्टान्	१०-८०-१०	चक्षुस्पर्शसि संयोग्य	११-१५-२०	चनत्कालेति द्विविधा प्रतिष्ठा	१२-२७-१२
गोविन्दसुसप्तानां	८-२२-०५	चक्षुः मृगायां तत्र	४-२९-४	चनत्कालेति द्विविधा प्रतिष्ठा	५-१३-८
गौरां महिषः	३-११-२१	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	४-२८-१२	चनत्सि यद् ब्रजधारयन्	१०-२९-११
गौराचारान्वितः सभ्यः	४-२२-४	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	९-१५-४	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	४-३०-४९
गौराचारान्वितः सभ्यः	१०-१-१८	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	९-२०-१०	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-३५-१६
ग्रहं गृहीये सोमस्य	९-४-१२	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	३-११-१६	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-४२-२७
ग्रहक्षत्रांतराणां	३-८-३३	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	४-९-७८	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-४०-२५
ग्रहक्षेत्राणां	३-१२-१३	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१२-१३-६	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-४३-३७
ग्रहक्षेत्राणां	५-२२-३३	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१३-१८	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	३-१३-३५
ग्रहा निमित्तं सुखदुःखयो	११-२३-५५	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१३-१८	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-४३-३७
ग्रहान् पुण्यपतमान्ये	३-१८-१४	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	३-३२-४	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-४३-३७
ग्रामान् पुनः पत्नानि	४-१८-३१	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१०-९२-११	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-९२-२७
ग्राम्यणीनं न शृणुवाद्	११-८-१६	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१०-८८-४	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-७६-९
ग्राम्यधर्मनिर्बुधित्व	३-२९-३	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	११-३०-३४	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-७६-८
ग्रामं चित्पुं विदेन	११-८-२	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१०-५५-२५	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-७७-४४
ग्रीवायां जनलोकाश्च	२-५-३९	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१२-४-२	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१२-८-२५
ग्रीव्यं तथैव पथादि	११-८-८४	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	३-९-१२	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-७६-३
ग्रीव्यं पथपथा वीरो	४-२३-६	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	८-१३-४	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-७७-४६
पठे निष्पे यपाःकाया	१२-४-४८	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१२-२३-७	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	३-२७-३९
पनो यदाऽकथया विदीयते	१२-४-३३	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१०-२१-१९	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	९-४-२०
पातयित्वाऽऽसन्नो राक्षः	१-८-८	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	५-१६-१२	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-५५-३५
पातयित्वाऽऽसन्नो राक्षः	१०-३४-६४	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१०-१-३१	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-५६-११
पातयित्वाऽऽसन्नो राक्षः	९-१२-५४	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	३-१२-१९	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-५६-१४
पातयित्वाऽऽसन्नो राक्षः	१०-५५-५१	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१०-७८-४९	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	४-२-१५
प्राणैर्न गन्धं रसनेन वै	२-२-३३	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	११-२२-२१	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	४-२८-५०
प्राणैर्न गन्धः	३-१४-३३	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	४-२२-२९	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-२७-३४
प्राणोऽऽवृत्तौ मुखस्थं	४-२९-१२	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	५-१३-१८	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	३-२७-७३
च, छ		चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१०-७९-३८	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	८-२१-०८
यक्ष्मे तेन पतता	१-२-१२-२६	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	६-१५-१५	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-७९-५
यक्ष्मे सप्तधा गर्भम्	६-१८-६२	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१०-३४-३३	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	४-१८-४१
यक्ष्मे सिद्धिनां च	१०-५४-१०	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	३-१२-१	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	६-१६-२७
यक्ष्मे सिद्धिनां च	१०-५४-१०	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	४-१९-११	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	६-१८-२८
यक्ष्मे सिद्धिनां च	१०-५४-१०	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१२-२-१७	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	८-९-१३
यक्ष्मे सिद्धिनां च	१०-५४-१०	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	१०-९३-४५	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-८५-११
यक्ष्मे सिद्धिनां च	१०-५४-१०	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	३-९-३०	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	१०-७७-२२
यक्ष्मे सिद्धिनां च	१०-५४-१०	चक्षुःसंज्ञा इति स्वप्नो	३-१४-३	चातुर्धन्यान्ते प्राप्ते	९-३-१९

चित्रसन्धिः पट्टिकाभिः	९-९-३३	छाया त्वधर्मो मूढ	८-७-३०	जनमेजयः स्वपितरं	१२-५-१६
चित्रस्वनेः पत्रार्थः	१६-९-१३	छायाप्रत्युदकाभासा	११-२८-५	जनमेजयस्तस्य पुत्रः	९-२०-३
चिन्तयन्त्येकया	८-६-२	छायायाः कर्मिणो	३-१३-२७	जनमेजयोः ह्यभूत् पुरोः	९-१७-३
चिन्तयामास भगवान् हरिः	१०-४९-६	छायाचामुपविष्टां मामन्य	१०-६५-२२	जनशिरसि यं रात्रि	९-२०-३९
चिन्तां शीर्षसमां प्रासः	७-६-४४	छिन्नास्मिमादरे विमं	१०-५९-३४	जनस्य कृष्णाद् विमुखस्य	३-५-३
चिरं नः पाहि यसाहं	१०-९०-३	छिद्यमानं कालाचपयैः	११-२०-१५	जनाः ब्रह्महृषुः सर्वे	१०-४२-२९
चिरं विमुञ्च मुनय इक्ष्वरस्ये	१०-७२-१५	छिद्रप्रतीतिशयायां	१०-४०-२७	जनेषु दहमानेषु काम	११-७-२९
चिरञ्जयारभान्तो	१०-५४-३३	छिन्नान्यधीरपिगतमगतिः	४-२३-१२	जनेषु प्रगृह्यतत्त्वेन	४-२२-९
चिरमिह नृजिनार्तस्तप्यमानोऽनु-		छिन्नैकबाहुपरिणेषु नृजः	६-१२-४	जनेष्वेवं बुबाणेषु	१०-४१-३१
तापैः	१०-५४-५९	ज, झ		जनो जनस्यादिष्टते	८-२२-५१
चिरान्मृतसुतादये गुरुणा	१०-७४-३२	जंबूदीपस्य च राजन्	५-१९-२९	जनो वै लोक एतस्मिन्	१०-२६-१३
चिरारोपितापादानां सा	१०-५८-५४	जंबूदीपोऽयं	५-२०-२	जनोंऽऽकुषोऽयं निजकर्म	८-२५-७७
चीरकृष्णजिनपरं	१०-५२-१९	जंबूद्विपं शान्मति	५-१-३२	जनोऽस्य हेतुः सुखदुःखयोश्चेत्	११-२३-५७
चीरवासा व्रतजामा	४-२८-४४	जगत्तस्तस्युपशचापि	४-२३-२	जन्तुर्वै भव एतस्मिन्	३-३१-०४
चीरवासाभिराहापो	१-१५-१२	जगत्तुः सर्वभूतानां	१०-३२-२३	जन्तोर्जन्म्यां जगदीशपेशां	४-२०-२९
चीराणि चैः पथि	२-२-५	जगत्तुः प्रकृतिभ्यस्ते	१०-८३-३०	जन्म ते मयसौ पापः	१०-४४-३०
चुक्रोष नारदावासी	६-५-२५	जगदुज्ज्वलमिति तस्येषु	४-८-३९	जन्म त्वात्मतया तुंसः	११-२२-३९
चुक्रोश विमना	३-१८-७	जगहं सामर्पयिष्यन्त्या	४-४-१०	जन्मकर्म च	१-८-३३
चुषुषुर्नयुदन्वन्तः	७-३-५	जगाम नेमिपं यत्र	१०-९८-१०	जन्मकर्मवयोऽक्ष	८-२०-५९
चूतपयबासः	४-१०-५५	जगाम मागधनेव	१०-५३-२३	जन्मकर्मभिधानानि सन्ति	१०-५४-३७
चूतप्रवातवर्त्तस्तबकोत्पलाज्व-	१०-११-९	जगाम हासितनुरं	१०-१००-५	जन्मकर्मावदानात्माम्	७-११-१५
चूतत्रिपातपनसासनकोषिदार	१०-२८-९	जगाम हासितनुरं	१०-९२-१६	जन्मगुप्तं भगवतो	१-३-२९
चूतेः कदम्बनीपिच	४-७-१५	जगुः किञ्चनगन्धर्वानुष्टुबुः	१०-४-६	जन्मव्रतानुगृहीतवैरसंन्याया	१०-८४-४६
चूर्णयन् स्वधनुःकोटया	४-१८-२९	जगुर्महेन्द्रासनम्	७-४-१४	जन्मन्धनन्तरे राजन्	१०-५४-६५
चेत आहूतिरगाध	४-२४-४४	जगुस्तुष्टिस्तुष्टां	३-२१-४१	जन्मबन्धुभिषोऽन्नद्वन्द्वसौ	१०-९२-३०
चेतःशून्यस्य बन्धाप	३-२६-१५	जगुहे गीर्षं रूपम्	१-३-१	जन्मार्थं तेऽद्य भविता	१०-१२-२६
चेतसेलामुलोऽप्येवमुर्वाङ्मां	११-२६-३५	जग्राह विशिषं	३-२०-१३	जन्मास्य यतः	१-१-१
चेतस्तत्रावर्णं पुञ्जं	४-१-२६	जग्राह विरपं रामो	१०-४९-७६	जन्माया पडिमे भावाः	७-७-१८
चैष्यदेशोन्वितं ज्योति	१०-८४-४५	जगान रुन्धान	३-१४-३४	जन्मैश्वर्यधुतश्रीभिः	१-८-२९
चैष्यपूष्कशास्त्रानां	१२-१२-३९	जग्रेऽश्वमेदोदरं तस्मात्	९-८-७२	जन्मोपधत्तपोऽन्ययोगसिद्धैः	४-७-९
चैष्यसाम्बजरासनगृहन्त	१०-७५-२२	जज्ञते ती दितेः	७-१-४१	जन्मोपधत्तपोऽन्ययोगसिद्धैः	११-१५-३४
चैषया माऽर्पयिष्यमुपत	१०-७१-८	जज्ञे च कर्मगुहे	२-७-३	जन्मोपधत्तपोऽन्ययोगसिद्धैः	१-१०-२१
चैसखण्डेन तान् बद्ध्वा	१०-१००-३१	जज्ञे त्वष्टृक्षिणाग्री	६-१७-३८	जन्मं धुत्वा हतं	८-१०-१९
चैतेन बद्धा तमसाधुकारिणं	१०-५९-३८	जज्ञे सत्यहितोऽस्यन्म	९-१९-७	जयः सुप्रो भद्राश्चो	१०-७६-१७
चोदितो विदुरेणैव	४-१७-८	जटां निर्मुञ्च विधिबन्	९-८-१३०	जयकाले तु	७-१-८
चोगमाना सुरिरैव	९-१७-३९	जटादीपतिश्री	७-३-३	जयजय जयजयजय	१०-९६-१५
चोग्रायं जनपदं	४-१४-४१	जटाधरस्त्रीजटायाः	६-१७-७	जयति जननिवातो	१०-१०५-३८
छात्राणि हेमावन्तरत्नमिश्रितानि	१०-५०-३२	जटादेवकुटी	५-१६-२७	जयति तेऽऽधिकं जन्मना ब्रह्मः	१०-२९-१
छन्दांस्यकामन्य च वास्य	५-१५-९	जटान्धविधरोन्मत्त	४-१३-१०	जयद्रथं सिन्धुवर्ति सोमदत्तं च	१०-५५-२४
छन्दोऽन्यधीवेत	७-१२-३	जटान्धमूकवर्ध	५-५-२९	जयध्वजः शस्त्रेणः	९-२०-२८
छन्दोऽन्यननस्य गिरौ गुणान्ति	२-१-३१	जननाज्जनकः सोऽऽभूत्	९-११-१३	जयन्तः धृतदेवज	८-२०-१६
छन्दोऽन्योऽमृतमयः	११-२१-३९	जनन्याभिहितः पन्थाः	४-९-४३	जयशान्तो नमःशान्तः	१०-९१-२७
छन्नवानः प्रविशतां	१०-४४-९	जनन्युपहतं प्राय	१०-१३-४६	जयोऽस्माद् भगवन्	८-१६-२५

जरासुरं स्पेदन्म्	५-१८-३२	त्रिपुष्पा तान् वलितः	१०-७७-३४	जुष्टे जालामुखस्यकुट्टिमिषु	१०-७०-२२
जरासन्ध निबोधेनं न मृषा	१०-५१-१४	त्रिग्रन्त इव नासाभ्या	१०-८३-६	जुष्टावैतच्छरस्तस्य	४-६-२६
जरासन्धं धातपित्वा	१०-८३-३१	त्रिजीविष्णुणां जीवानाम्	६-१०-४	जुष्टान्मूलमन्त्रेण	११-२७-४७
जरासन्धः समदशसंयुगाद्	१०-६१-१८	त्रिज्ञासितं अपीतश्च	१-५-४	जुहत्तः सुवहस्तस्य	४-६-१९
जरासन्धवधः कृष्ण	१०-८१-१०	त्रिज्ञासितं सुसंपन्नम्	१-५-३	जुहन्तं च विनाशाग्रिन्	१०-७०-२७
जरासन्धसमाजीतस्यस्य	१२-२३-३६	त्रिज्ञासिताभ्यपाशान्यो	१-११-२८	जीमिनेः सामगस्याशीन्	१२-६-३९
जरासन्धस्य तुष्टास्या	१०-५५-२२	जितं जितं तैस्तुष्टा	३-१४-३०	ज्ञ	
जरासन्धेन सहिताः सर्वे	१०-४९-१८	जितं ते देवसेवसा	१२-८-४	ज्ञानं मया पुरीषेन कृपिण्या	१०-११-४१
जरासुतः सम्प्रति	१०-५२-६	जितं च आत्मविदधुर्पाः	४-२४-३३	ज्ञानमेतस्य	७-४-२७
जरासुतस्तावभिबीक्ष्य माधवी	१०-४९-४५	जितमजित तदा	६-१९-४०	ज्ञापः पितरी	७-४-२७
जलपानमिवापूर्णं यज्ञायां	१०-९२-४३	जितासतो जितव्यासः	१-१४-५४	ज्ञापयो जगुः किञ्चिन्	११-२३-११
जलं तदुद्भवेः	७-१३-२८	जितासतो जितव्यासो	२-१-२३	ज्ञापयो बन्धुमुहो वे च	१०-२-९
जलस्वीनीकसः सर्वे	१०-१८-११	जीतीकचेरजयस्यसुषाः	२-७-२	ज्ञापयोऽतिथ्यपस्तस्य	११-२३-७
जलाशयं समासाय	९-१५-८	जितेन्द्रियस्य दान्तस्य	११-१५-३२	ज्ञातोऽऽसि मेऽस्य	३-१०-१
जलाशयमाचक्षाणः	१-१८-२५	जितेन्द्रियस्य पुक्तस्य	११-१५-१	ज्ञान्वा ज्ञानिवर्षं गृहमिषमर्थं	११-१९-७
जनेषु मां रक्षतु	६-८-१३	जित्वा तुरं धनं सर्वम्	९-७-१९	ज्ञान्वा ज्ञान्वाऽथ वे वै	११-११-३३
जनीकसां जने	१-१४-२५	जित्वा पुराऽऽसुरान्	९-१७-३१	ज्ञान्वा त्वद् दानवेन्द्रस्य	८-२७-०९
जनीर्धनेर्निर्भयन्त संतपो	१०-१८-२१	जित्वात्मकपुण्यशील	९-८-८८	ज्ञान्वा पुत्रस्य तन्ममं	९-७-७९
जहार तेनैव शिरः	१०-८८-५४	जिज्ञासयं व्यवहृतम्	१-१३-४	ज्ञान्वा मम मतं साध्वि	१०-७१-१८
जहार यं चित्रलेखा	१०-७६-३२	जिह्वाऽथ प्रमार्थित्वा जने		ज्ञान्वाऽऽज्ञान्वा च कर्माणि	१०-२२-६
जहास भीमस्तं रुद्रा रिक्षो	१०-८६-४	स्मविमोहितः ।	११-८-१८	ज्ञानं गुह्यतमम्	१-५-३०
जहोस्य पूकन्त्युवः	९-१३-४	जिह्वावर्जिक	६-२-२९	ज्ञानं च दैवमं	३-८-३८
जहास्य वरधे	७-१४-१३	जिह्वैकतोऽऽऽस्युत	७-९-४०	ज्ञानं चानुपुगं ज्ञे	८-१३-०८
जहास्युर् भारमिमम्	७-८-१०	जिह्वैकतोऽमुपकर्षति कर्हि	११-९-२७	ज्ञानं त्रैकालिकं ज्ञानं विज्ञानं	१२-९-३७
जघ्नतः प्रमुपुतिश्च	११-१३-१७	जीमूतो विष्कृतिस्तस्य	९-२१-४	ज्ञानं निःशेषसाध्वीयं	३-२७-२९
जगद्योनीं महादेवे भुवि	१०-९-४९	जीमन्तयो भागवताङ्गिरेणुं न	२-३-२३	ज्ञानं परं स्वात्मरहः प्रकाश	३-४-२५
जगत्पञ्चो मन्त्राणाम्	११-२०-२८	जीवतश्चात्मानमुद्धारः	३-३१-२६	ज्ञानं परं स्वात्मरहः	३-४-१८
जातस्युहो नृपं विप्रः	९-७-४०	जीवता ब्राह्मणार्थाय	१०-८२-२६	ज्ञानं यदा प्रतिनिकुल	३-३२-१७
जातस्य मुलुपुंश्च	६-१०-३३	जीवतायै यजमानोऽऽपम्	४-७-५१	ज्ञानं योगश्च मज्जिष्यो	३-३३-३२
जातहवीऽऽवतम्भुर्ना	७-२२-१२	जीवन्मृतत्वं निपमेन	५-१०-१२	ज्ञानं विरक्तिरुत्कर्षम्	१-१६-२८
जातृकृष्यश्च तच्छिष्यः	१२-६-२३	जीवराशिशिः	७-१४-३७	ज्ञानं चिच्छेदो विगमस्तपश्च	११-२८-१९
जातो गतः पितृगृहान्	९-२१-६६	जीवस्य गतयो वाश्च	३-८-३१	ज्ञानं विशुद्धं चिपुत्तं पथे	११-१९-८
जानन्नधर्मं तयांगं	१-७-७६	जीवस्य यन् संसरतो	१०-८०-४०	ज्ञानं चिपुत्तम्	५-१२-११
जानामि मयवन्	८-१४-३५	जीवस्य संसृतीः बलीः	२-३३-३८	ज्ञाननिर्वाह	७-१५-२
जानीमस्मां यदुपदेः	१०-५५-४	जीवा श्रेष्ठा वजीवानां	३-३०-२८	ज्ञानविष्टो चित्तो वा मज्जको	११-१८-२८
जाने त्वां सर्वभूतानां	१०-६०-३६	जीवात्मन्वस्य भद्रन्ते	६-१६-२	ज्ञानमज्ञानतत्त्वाय	४-१२-५०
जानेत्वाभीष्टाविश्रयस्य	४-७-४२	जीविजं मरणं जन्तोर्गतिः	१२-५-२५	ज्ञानमात्रं परं ब्रह्म	३-३३-२६
जानिष्यन्ते महायोगि	१-२०-१०	जीवो यवानुगो	३-३२-४६	ज्ञानमेकं पराधीनः	३-३३-२८
जापश्च परमो मुष्टः	४-९-५६	जुगुप्सितं धर्मजुते	१-५-१५	ज्ञानविज्ञानविषे ब्रह्मणेऽजनासतो	१०-१५-४०
जामदग्नोऽपि भगवान्	९-१४-२५	जुगोषं चित्तवत् रामः	९-८-१३३	ज्ञानविज्ञानपथेन मामिन्द्र	११-१९-६
जाप्यतार्थायामुन्यगृहाम्	११-९-२६	जुष्टं वतावाहित	३-२२-१३	ज्ञानविज्ञानपथेन	३-२५-१७
जाप्यतप्यगृहोद्वेज	११-१३-७	जुष्टं स्वमद्वैतः पुम्भिः	१०-१०-२२	ज्ञानविज्ञानसंयुक्त आत्मभूतः	११-७-१०
जाये ज्ञानपादस्य	४-९-९	जुष्टो विभक्त्यर्थः	८-१४-१६		

ज्ञानविज्ञानसम्बद्धाः	११-१९-३	तं तान् एष्टा	१०-७५-५७	तं त्वत्कुकारां ममताम्	९-१७-३७
ज्ञानविज्ञानसहितं ज्ञान्वा	११-१९-५	तं कश्चि त् स्वीकरिष्यन्तम्	९-५-६	तं प्राप्तयन्तं भगवान्	१०-३५-३
ज्ञानवैराग्ययुक्तेन	३-२६-१८	तं काचित्शेखरग्रेषु	१०-३०-८	तं त्वय नूनं महतां	१०-३६-१४
ज्ञानवैराग्ययुक्तेनर्भाक	३-२६-४३	तं कामपालो मुसलेन	१०-५१-५६	तं त्वा गताहं	३-२६-११
ज्ञानिनस्त्वहमेवैष्टः स्वाध्यायै	११-१९-२	तं किं करोमीति	४-६-४	तं त्वा जगत्स्थित्युदयान्तेतुं समं	१०-७८-४४
ज्ञानिनामेकमक्तानां प्राणापामा	१०-५४-६२	तं कृष्णपादाग्निविष्टधैतसं	४-१२-२२	तं त्वा यदोद्योगं सुरेशं	१०-५३-१५
ज्ञानं कर्मणि धोमे च	११-२९-३३	तं केशकर्मपरिपाकगुणप्रवाहैः	१०-७७-३१	तं त्वा ययं जहमिष्टः	९-८-२५
ज्यामपस्त्वप्रज्ञोऽऽप्यन्ताम्	९-२०-३६	तं सद्गुणार्णो विचरन्तमाशु	१०-४२-३५	तं त्वा चयं नाथ	८-६-१३
ज्यायानुगोचरवरोऽऽप्यदितेः	२-७-१७	तं गन्ताऽऽतिथ्येलापां	१०-८२-१७	तं त्वाऽऽहं भवभीतानां	१०-३२-१५
ज्येष्ठं मन्त्रहराम्	९-१४-३५	तं गन्धं मधुधाराया	१०-९०-२०	तं त्वां निवाम	३-१६-४४
ज्येष्ठश्रेष्ठश्च	६-१४-२८	तं गृहीष्टाऽऽनयद्	१०-२६-२०	तं त्वाऽऽत्मपामविबुधारममतिं	१०-७१-४
ज्योतिरादित्वाभाति	७-१२-९	तं गोपायति रजोदग्ध इन्द्रः	१२-५-१९	तं त्वाऽऽन्तान्मदपितेऽम्बर	११-२९-५
ज्योतिर्यथोदकपाथिबिन्दुः	१०-१-४३	तं गोरजशुक्तिकुन्तलचङ्कहं	१०-१३-४२	तं त्वाऽय निशितिर्गौरव	१०-८८-३३
ज्योतिश्च क्रं जलं तेजः	१०-९-३८	तं ग्रान्गा प्राहरन् कुडो	१०-९१-१४	तं त्वाऽनुरूपमभजं जगता	१०-७५-४७
ज्योतिश्चक्रस्य संस्थानं पाताल	१२-१२-१६	तं च ब्रह्मर्षयोऽऽभ्येत्य	६-१३-१८	तं त्वागतं प्रतिहृतीषयिकं	३-१६-३८
ज्योतिषामयनं साक्षाद्	१०-९-५	तं च घोडाभिर्वाणिर्बिन्दुवा	१०-८८-२८	तं त्वाद्वाहं ब्रह्मपरं	३-३४-८
ज्योतिषाम्भोनुसंसृष्टं	३-६-१४	तं षण्ढवेगविषयीयमवैष्ट	१०-१४-६	तं त्वाग्निपृष्ठोऽऽय	३-२५-३४
ज्वरामपातस्य यथा	५-१२-२	तं चण्डाल्यं समुद्रीयन्तं	१२-८-११	तं त्वाहमं ज्ञानयनस्त्वभासम्	९-८-३४
डाकिन्यो यानुपान्यश्च	१०-७-२८	तं चाद्रिपुष्टं निहतमृष्टेण	१०-६०-१९	तं त्वाहमं देववरं	८-२२-५३
त		तं चान्वाच महीपालानाचक्षेति	१०-५७-८	तं वर्यां	७-३-१६
त आत्मयोगपलय	४-२२-५१	तं चापतन्मालोत्थय सहितं	१०-५५-१५	तं दुरत्ययधिक्रान्तम्	९-१७-१९
त आत्मसर्गं तं	३-२१-४३	तं चापि जितरात्रो रामो	१०-७६-४२	तं दुर्जयं शुद्धसदाचर्यमकनुदं	११-२३-४९
त इत्यमश्चकुर्वन्तो मुने	१२-७-२९	तं चोनीय सदासि परिम्लान	११-१-१९	तं दुर्हवं सुहृद्भ्यम्	९-१६-७
त इमे देह संयोगान्	६-१५-१०	तं जिहषा द्विजिहषा	१०-१४-२५	तं हृष्टा जलदययामं पीतकीरोय	१०-६८-३१
त इमे मन्त्रमन्त्रः	१०-९२-३४	तं जुगुप्सितकर्माणां नृशंसं	१०-१-३६	तं हृष्टा चरमशीतः प्रत्युत्थाय	१०-९-२
त उपेत्य महाराजो	९-१२-२९	तं ज्ञान्वा मनुजा राजन्	१०-७०-२	तं हृष्टा भगवान् कृष्णः	१०-८०-३४
त एकदा तु रमसा	४-२८-२	तं तत्र तिग्मयुतिमापुषिर्वृतं	११-३०-४२	तं हृष्टा ब्रह्मसङ्कल्पं	१०-६७-१७
त एकदा निमिः सत्रमुचजम्बु	११-२-२४	तं तथा पुरुषं मन्वां	११-५-२८	तं हृष्टा वादवधेष्टो	१०-५३-१७
त एकदा भगवतो	३-१६-१३	तं तथाऽऽयनतम्	६-४-४२	तं हृष्टा वृण्यो हृष्टान्तन्यः	१०-७०-४२
त एकदातुमन्त्रः	१-१५	तं तथाऽऽयान्तमाकर्ण्य	१०-५१-२	तं हृष्टा ब्रीहिनो देव्यो	१०-११-६
त एते भगवद्भ्यं विप्रं	११-२-२२	तं तथाऽऽयान्तमालोत्थय	१०-१०३-७	तं हृष्टा सहस्रोत्थाय देहः	१०-६-२१
त एते श्वेसवः	७-१४-२५	तं तथाऽऽयनतं हृष्टा	१०-९४-३७	तं हृष्टा सहस्रोत्थाय मैथिलः	१०-६१-३१
त एते सायवः	३-२६-२४	तं तदा मनुजा देवं	११-५-२५	तं हृष्टोपयनाभ्याशो	१०-७०-४२
त एव कपयो	१-४-२२	तं तर्पयित्वा द्रविर्णिचिन्त्यं	१२-५-१२	तं देशं विप्रकुर्वन् वै	१०-९१-८
त एव कृष्णश्च गभीररंहसा	१०-८३-१३	तं सा विषजमनसोऽऽय	१०-१४-३२	तं नन्वाऽऽभ्यर्च्य	७-१३-१५
त एव दुर्बिनीतस्य	९-६-५९	तं साहसाकूर्तिं वीक्ष्य	४-१९-१४	तं नर्तुमुद्यतमवैष्ट तदा	१०-१४-२७
त एव वेदा	१-४-२३	तं तार्क्ष्यपुत्रः स निरस्य मन्थुमान्	१०-१५-७	तं नर्मदायास्तत्तदोत्तरं	८-१७-२१
त एवं मीनितः कृष्णान्	१०-८३-२९	तं तालूमनं ब्रह्मन्मग्निबद्	१०-१२-५१	तं नागपाशोर्बिजानन्दनो	१०-७७-३५
त एवं लोकनाथेन परिपूज्य	१०-७१-५	तं तीक्ष्णमुद्रमदीक्ष्य	१०-३४-५	तं नागभोगपरिचीतमरहम्	१०-१४-१०
त एवमायायसूनाः	८-०-३५	तं तु कृतनवानाम्	६-५-४३	तं नारदः प्रियतमः	२९-४०
त एवमुत्सन्नपथा उरुक्रमे	४-१०-१	तं तु ते विष्टां	१०-९२-१२	तं निःश्वसन्तं	४४-१६
त एवमुदिता राजन्	५-७-७७	तं तु तेऽऽयनतं हृष्टा	४-१४-४६	तं निःसरन्तम्	३-१९-७
त एवमुपयो राजन् वृता	१०-७७-७	तं तु काव्यजयन् तत्र	१०-७६-३९	तं निगुहायुतो दोषार्थी	१०-३५-३३
		तं तुष्टुष्टुवैयनिकायवैयनः	१०-२५-२५		

तव एनं दण्डपाणे	६-१-६८	ततः प्रापत् पुरीं मातुरदित्याः	१०-६५-६	ततश्च नः	१-१९-२५
तव एवायतो	८-८-४	ततः प्रानर्तव प्राबुडः	१०-१८-१	ततश्च शीरिर्भगवत्प्रोदितः	१०-४-४८
ततः कृष्णानिषं भूमिर्था	१२-१-१९	ततः प्रीतः सुतां राजन्	१०-६२-५२	ततश्च समराजानो	६-१६-२८
ततः कतिचिदाद्योभिः	६-१६-२९	ततः प्रीतमना राजन्	१०-४३-४८	ततश्च सहदेवोऽभूत्	९-१९-९
ततः कतिचिधर्मांसि	३-३-२५	ततः शाशाङ्कृतिपात्रजन्यं	१०-४९-४९	ततश्च कृष्णोपयने जलस्थल	१०-३१-२५
ततः कस्तलीकृत्य	५-१६-१६	ततः सान्तरथा जज्ञे	९-४४-४९	ततश्च भारतं वर्षे परीत्य	१०-९८-२९
ततः करतलीकृत्य	८-७-४२	ततः शाशं समादाय कृष्णः	१०-६६-४०	ततश्च तन्वातंस्कारी	१०-४३-२९
ततः कली सम्प्रवृत्ते	१-३-२४	ततः शाशं समादाय सत्वा	१०-६६-३	ततश्चाभ्यस्तो जाता	८-८-६
ततः कामैः पूर्णमाणः	१०-७३-२६	ततः शूनं तवं प्राप्तं	८-९-४४	ततश्चाभ्यस्तान्	९-१४-२३
ततः कालावर्षी गुर्वी	१०-५१-४५	ततः शेषां मया दत्तां	११-२७-४६	ततश्चाविभूत्	८-८-७
ततः काल उवाचूते	९-७-३०	ततः स आगत्य	३-३-१	ततश्चास्तंगते भानी कृष्णो	१०-१५-१९
ततः कालाग्रिक्छात्मा	२-१०-४३	ततः स कारधामास क्रिया	१०-६१-३४	ततश्चास्तंगते भानी कृष्णो	१०-१५-१९
ततः कान्याविभिः	७-१०-३४	ततः सपत्नं	३-२०-२	ततश्चत्पराग्रान्तो	१०-८२-३६
ततः कुमारः सजातो	१०-१०२-४६	ततः सप्तम आकृत्याम्	१-३-१३	ततश्चतुर्द्वारगतान् महीपतीन्	१०-४९-५१
ततः कूटमनुग्रहं	१०-४२-२५	ततः सप्रदो जाताः	१-३-२१	ततश्चाभुविर्न धर्मः सत्यं	१२-२-१
ततः कृतः कृतस्वापि	९-१४-५९	ततः समन्ताद् वनधूमकेतुः	१०-१७-७	ततश्चाभुविर्न धर्मः सत्यं	१०-२८-३०
ततः कृतस्वस्वयन	८-८-१६	ततः समन्ताद् वनधूमकेतुः	१०-८२-३४	ततश्चकोष देवेन्द्रो दण्डाहत	१०-६७-११
ततः कृष्णं च रामं च	१०-१३-३६	ततः समाधायमानो	६-१६-३३	ततश्चैषस्वस्वस्वस्वस्वो	१०-८४-४२
ततः कैलासमगमन् स तं	१०-९५-५	ततः समाधिपुकेन	३-२२-०७	ततश्चैषा मही मित्र	१०-३४-६७
ततः क्षुब्धोऽपिभान्तो	४-२६-११	ततः समुद्र उद्रेतः	८-२२-४१	ततस्त आशिषः	७-३-२२
ततः खेडःस्थित गिरेः	४-११-२५	ततः समुद्र उद्रेतः	८-२२-४१	ततस्त आशुतोषेभ्यो	१०-९४-११
ततः विश्रुताविष्य नि	१०-६६-४३	ततः समुद्र न्यपतत्	१०-८८-४८	ततस्त क्षपयः	३-२५-२५
ततः पञ्च सारन्ध्र पोरानादाय	१०-४४-५३	ततः समुद्र न्यपतत्	७-१०-३३	ततस्तत्परमाचार्य	६-१८-७३
ततः परन्ताडोकाः	५-२०-३४	ततः सर्वगुणोदरकैः	१-११-१२	ततस्तत्सैनिकाः सर्वे	१०-५२-४०
ततः परिपानिखिरीः	४-११-११	ततः सा गर्भालम्ब्य	१०-३४-५०	ततस्तदनुभावेन	८-१४-३६
ततः परिणतः काले	९-२-१५	ततः सार्वगतो बलिः	१-८-४-९	ततस्तद् देवबजनं	१०-८४-१२
ततः परीक्षितः	१-१६-१	ततः सामन्तः समुत्पत्य	१०-८८-३७	ततस्तमन्तर्हृदि	१०-४९-४८
ततः पर्यणुपावृत्ते	१०-६९-१	ततः सीरपञ्चो जज्ञे	९-११-१८	ततस्तमाह गोविन्दः	१०-४९-५५
ततः पाञ्चालनगराद्	१०-६१-११	ततः सुदासो भवनं	१०-३९-४२	ततस्तस्मिन् महापातं	११-३०-१२
ततः पाण्डुसुताः कुडा	१०-८४-४१	ततः सुदासस्तनुवः	९-८-४९	ततस्ताः कृष्णसन्देशीः	१०-४६-१
ततः पुरी पतिव्रतभूषणकृतौ	१०-७१-३६	ततः सुषण्णैः	८-९-५४	ततस्ताः सुपुत्रे सयो	३-२४-४८
ततः पुरुषमेवेन	९-७-७६	ततः सुगणैः सर्वे	८-९-४	ततस्ताचद्वारागेण	१०-४०-५
ततः पीरान् पृच्छमानः	१०-४०-१४	ततः सुराणामसुतैः	६-१०-१६	ततस्तिर्यङ्मुखो नग्राह	१०-७८-२१
ततः प्रचण्डपवनो	१२-४-११	ततः स्वयन्तरं ज्योतिः	१०-१०३-१६	ततस्तु भगवान् कृष्णो	१०-९-२७
ततः प्रवृत्ते बुद्धं यद्वा	१०-५४-२९	ततः सेनापतिः कर्णो	१०-९७-३६	ततस्तु भगवान् कुरो	६-१७-२६
ततः प्रवृत्ते बुद्धं सान्त्वयामां	१०-८७-१०	ततः स्वगदस्पर्शतः	३-१९-१७	ततस्तु बापकः प्रीतिः	१०-२९-३९
ततः प्रविष्टः सन्निनं नभस्यता	१०-१०२-६०	ततः स्वधाम परमं विश्वम्	१-१६-२७	ततस्तुष्टेन गच्छः	१०-९७-१३
ततः प्रविष्टः स्वपुरी हनापुधः	१०-९२-५४	ततः स्वभर्तृव्य रणाम्बुजासंभं	४-५-४	ततस्तुरापादिषु	८-१०-२६
ततः प्रवृत्तिपतो बाणो दुहितुः	१०-७७-३०	ततः स्वयं देवप्रतिस्तुतः	१०-६७-१	ततस्तुवाना मन्त्रेण	६-१९-१५
ततः प्रवेष्टुं तस्मान्	९-१०-१४	ततश्च क्रोधवन्तस्मात्	९-१९-११	ततस्तु क्षीणविकृताः	३-३३-२१
ततः प्रहस्य गोविन्दो बाणेनेकेन	१०-६६-२९	ततश्च तेऽक्षीणपुन्यीन्य	१०-१७-१३	ततस्तु निर्गुणोपाः स्वं	१०-२३-२७
ततः प्राकृतिकः सर्गः सप्त	१२-१२-९	ततश्च पीगण्डवयः श्रितौ ब्रजे	१०-१३-१	ततस्तु प्रानर इमे	२-६-२८
ततः प्राचेतसोऽप्रसन्नयम्	६-६-१	ततश्च मनसः काल	२-६-२२	ततस्तु मन्दरिगिरिम्	८-६-३३

तत्सर्वे विस्मिताः सर्वे	६-९-१९	ततो महापना व्योम्नि	८-९-४९	ततोऽधस्तात्सिद्धवायुः	५-२३-४
तत्सर्वे सेनरा	७-१०-५७	ततो महाभाषयत् उज्ज्वे	११-३०-१	ततोऽधस्तात्पञ्चमयोजनान्तरो	५-२३-६
तत्सर्वानुविद्धे	३-२७-५४	ततो मधिमयास्त्रं दण्डमुपम्य	१०-६६-३३	ततोऽधस्तात्तनानले	५-२३-२८
तत्सर्वी राक्षसी	७-१-४५	ततो महीपतिः प्रीतः	४-१८-२८	ततोऽधस्तात्पातने	५-२३-३१
तत्सर्वी रामगोविन्दो	१०-५२-४१	ततो मीनसामान्यः	४-८-७	ततोऽधस्तात्पुल्लं	५-२३-२०
तत्सर्वतश्चन्द्रः	३-१-२४	ततो मुद्रमादाय पोरं	१०-६६-१८	ततोऽधस्तात्पराशः	५-२३-५
तत्सर्वचन्द्रः पुरस्कृत्य	८-२१-२४	ततो मुष्टिकाशयत्	१०-३४-२१	ततोऽधस्तात्प्रसातने	५-२३-३०
ततो व्यष्टिपत्तं चतुः	१२-८-१२	ततो मुहूर्तात् प्रकृत्यापुष्पिमत	१०-८८-३८	ततोऽधस्तात्पशुः	१०-२३-३३
ततो गतो ब्रह्मगिरौ	६-१३-१७	ततो मृद्वचट्टहास्य	१०-३१-३०	ततोऽधस्तात्पशुकोटि	५-१७-४
ततो गन्तासि मत्स्थानं	४-१०-२५	ततो मेघकुलान्वहः	१२-४०-२२	ततोऽधस्तात्पशुभगवान्	१०-३१-१९
ततो गुणैश्च आत्मनम्	६-२-४४	ततो यतेन	७-६-१०	ततोऽधस्तात्पारिजातः	८-८-५
ततो गृहीत्वाऽऽमृतभाजनं	८-८-५७	ततो पुष्पाणां	६-१६-२	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	३-६-५
ततो गौतमकान्त्यर्थ	१०-६८-२७	ततो पुष्पीधरो राजा	१०-८५-२८	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-४१-१०
ततो जगन्महलमभ्युत्थांशं	१०-३-१९	ततो रथं दैत्यलोकपतीं	१०-८८-४९	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	८-८-१५
ततो जगाम	७-४-३	ततो रथः काञ्चन	८-१४-५	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१-१८-३८
ततो ददर्श भगवान्	९-८-११	ततो रथद्विपभटादिनाथकः	१०-८१-१४	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	९-३-२
ततो ददर्शोपयवे	८-११-१७	ततो रथो मातमिना	८-१०-१६	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	७-१४-४१
ततो दुः सङ्गमुत्पन्नं सन्तु	११-२६-२६	ततो राजा जरासन्धः	१०-५५-७	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	८-१०-३३
ततो दुन्तुभ्यो नेतुः	१०-३१-५	ततो राज्ञोऽभ्यनुज्ञातः	१-११-३६	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१२-६-८
ततो दण्डवतीं तीर्त्वा	१०-८१-२२	ततो रूपगुणीश्वरं	१०-४०-२	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-६९-४६
ततो देवतापुराः	८-६-३२	ततो वरं सम्पृष्ट्वाद् वन्दे	१०-७६-४०	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-९१-२०
ततो दुर्गतं गत्वा भटा	१०-६३-१९	ततो वरं सप्तपुराः	३-११-२९	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-६३-२६
ततो परा कृष्णमुत्पन्नं कुण्डले	१०-६४-१७	ततो वरणांश्च चत्वारः	३-३०-३१	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-६५-११
ततो धर्मं चतुष्पदं	८-१३-५	ततो विकारा अभवन्	१०-९४-४	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-६०-३७
ततो निर्यस्तुस्वरौ	८-९-४६	ततो वितले हरी	५-२३-१९	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-६०-२४
ततो निराशो दुर्वासः	९-६-४८	ततो विद्वत्साम्प्रदायः	९-१९-१०	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-७९-२२
ततो निर्गन्धं सहसा	६-७-९	ततो विद्वान्	७-७-२४	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-९७-३३
ततो निवारयामासुर्गोविन्दं	१०-६५-३१	ततो विनिःशब्दः	४-४-३	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-६१-३७
ततो निवृत्तः ब्रह्मविद्	३-१८-२४	ततो विनाशमुत्पन्नः	११-३-१२	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-७०-२६
ततो निवृत्तसङ्गमो	१०-६९-२०	ततो वित्तोऽप्य गोविन्दो	१०-५५-८	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१२-६-४
ततो निवृत्त्य प्रति	३-९-२२	ततो विरोधं प्रतिपद्य	२-२-३१	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-९१-२३
ततो निशातमादाय	१०-८८-४४	ततो विष्णुः सहास्रं विष्णुं	१०-६६-२३	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-९०-२८
ततो निष्क्रम्य वनिना	४-११-७	ततो विष्णुसङ्गत्याः	४-१०-२३	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-६१-३२
ततो निष्क्रम्यः लङ्काया	९-८-१०५	ततो वैमानिकाः सर्वे ते	१०-८८-४६	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१२-१-३०
ततो नो मातरमृषिः	७-७-१२	ततो वैद्यकाः धीमान्	१०-६६-४	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-८९-३५
ततो बाहुसहयोगे नाना	१०-७८-३१	ततो व्यमुहन् कण्ठो	१०-९०-३०	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	३-२-२६
ततो बृहद्वतो यन्तु	९-१०-८	ततो हरिं वेपथुर्मण्डली	१०-४९-५६	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-१०-२६
ततो ब्रह्मकुलं जलम्	९-३-२२	ततो हरी भगवति	७-७-२४	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	४-२९-५३
ततो भक्तिर्गर्गवति	१०-९-५१	ततो हस्तं स	३-२-५४	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-१५-१२
ततो भोजनं मां प्रीतः	११-२०-२९	ततो हाहातो जङ्घे सेनापौ	१०-५१-६३	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-१५-१२
ततो भयान्वे	११-८-१५	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	४-३०-४५	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-१५-१२
ततो भागवत्सत्त्वमाद्	१२-१-१८	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	७-१०-५९	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-१५-१२
ततो मनुः धाद्वेधः	९-१-११	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	४-६-३	ततोऽधस्तात्पशुमहत्त्व	१०-१५-१२

तत् तस्युपच जगतश्च	११-६-१७	तत्र गन्वा विरुषाधं हृष्टा	१०-९७-३२	तत्र मोहं प्रसारं वा	४-२९-१७
तत् तस्य बाहुतं	४-१९-१८	तत्र गन्वाऽरिन्वाऽसौ	१०-८९-१७	तत्र यस्तु परविशोक्त्य	५-२४-१०
तत् तस्य ते सरसतौः	८-७-३४	तत्र गन्वीदनं गोषा	१०-२१-४	तत्र पादवशाद्गालौ	१०-४९-४४
तत् तात गच्छ भद्रं ते	४-९-४५	तत्र गन्वर्माकर्ण्य	४-२४-२३	तत्र युद्धमभूत् पोरं	१०-७७-१
तत् तात वयमन्ये च	१०-२२-९	तत्र गाः पात्यथित्वाऽऽपः सुमु तः	१०-२०-३७	तत्र योगब्रभावेण नीत्वा स्वान्	१०-५३-४२
तत् तु कालस्य	७-७-१६	तत्र मोमिपुनं राजा	१-१७-१	तत्र राजकपिः कश्चि त्	८-२२-१०
तत् ते गतोऽस्मरणमय	१०-७४-१९	तत्र चक्रुः परिपृष्टौ गोषा	१०-१६-१९	तत्र राजव्यक्रान्त्याः	१०-६४-२८
तत् तेऽहं दर्शयिष्यामि	८-११-१५	तत्र चक्रुः परिपृष्टौ गोषा	१०-१६-१९	तत्र तन्वपदं वित्तमाकृष्य	११-१४-४४
तत् प्राणायामान्	३-२३-३	तत्र चतुर्धाविद्यमाना	५-१७-५	तत्र वै त्वरिता जग्मुः	११-३१-१७
तत् पश्यतां से भूमिं	४-५-५	तत्र चन्द्रवटा नाम	४-२८-३५	तत्र शक्रः समं शय्या	१०-६५-५
तत् प्रजा भर्तृविष्टाध	४-२१-२४	तत्र जडे महाबाहुर्दिवक्तर	१०-६९-६	तत्र धृष्टा मनोः पती	९-११-१४
तत् प्रतीच्छ द्वित्राग्रैर्भां	३-२३-११	तत्र ज्ञातीन्समाधाय	१०-५३-३२	तत्र श्रिया परमया कुकुभः	१०-११-२९
तत् प्रपासौ	७-६-९	तत्र तत्र गगनजने	५-१-८	तत्र पोऽन्यः सद्यसाहस्यैः	१०-७९-११
तत् भुवीवासुरा	६-७-१८	तत्र तत्र गिरस्तास्ताः	४-१६-२७	तत्र सङ्घर्षणाधेमां	१०-५७-१२
तत् तनिकृष्य रोहिण्या	१०-३-९	तत्र तत्र पतच्छान्तो	३-३१-२३	तत्र सञ्चयमासीनम्	१-१२-३२
तत् सर्वं व्यापकं चित्तमाकृष्यैकत्र	११-१४-४३	तत्र तत्र पुच्छामुर्गा	५-५-३०	तत्र सान्यो जरासन्धो	१०-५८-१७
तत् साधु मन्ये	७-५-५	तत्र तत्र प्रशंसत्रिः	४-१२-३३	तत्र सुप्तं सुषर्षे प्राणुभिं	१०-७७-२३
तत् साधुवर्षादि	३-५-४	तत्र तत्र विनिर्धम	३-२४-१७	तत्र स्रान्वा पितृन्	३-३-२६
तत् सूर्योदयप्रतिमं सुराशनं	१०-६९-५३	तत्र तत्र समाधानं धीरा	१०-९३-८	तत्र स्रान्वा सरस्वत्यां	१०-३२-२
तत्कटवामातनं कनुत्तभूम्भां	२-५-४०	तत्र तत्राज्ञाऽऽऽपुष्पम्	१-१-९	तत्र स्वसेनं ननु	४-३-१०
तत्कथ्यतां महाभाग	१-१६-६	तत्र तत्रोष्णभूषणः	१-१६-१४	तत्र ह	७-२-३६
तत्कर्म दिग्भिर परिशि	२-७-२९	तत्र तत्रोषसंक्रुषेः	४-१०-५४	तत्र हवा एनं देवर्षि	५-१-९
तत्कर्मगुणवीर्याणि	६-१८-९	तत्र तत्रोषसङ्ग्रह्य धीरा	१०-६१-३७	तत्र ह्येकं तत्कानेकविंशतिं	५-२४-८
तत्कृष्णहस्तैरिति वा विष्णुर्गतिं	१०-८८-५२	तत्र तत्रात्वा तद्रप्तीक्ष्णम्	९-७-५४	तत्रतत्र च	१-१०-१७
तत्कथ्यतां स भवान्	६-३-३१	तत्र तामत् क्रियायोगा भवता	१०-२२-७	तत्रत्यानां दिवसमध्यगत	५-२१-८
तत्तत् सान्त्विकमेवेतां यद् बुद्धाः	११-१३-५	तत्र ती चतुरो मासानुपित्वा	१०-५३-२०	तत्रब्रह्मर्षयः	१-९-१२
तत्तस्य कैश्चैव	३-२-२२	तत्र दुस्तुभयो नेतुः	१-९-५३	तत्रवैदधरः पितः	१-४-२०
ततो यथं लोक	३-६-२६	तत्र दुर्योधनो मानी वीरितो	१०-८६-१	तत्रमुर्वेजसंभिजगिरेः शुक्रमिव	१०-१२-४८
ततोऽऽनुरीष्टमिव	३-१७-२४	तत्र हृष्टा मणिश्रेष्ठं	१०-६०-२०	तत्रस्थ प्राद्वणाः	१०-८०-२१
ततोऽनसा इतश्चः	४-८-२३	तत्र देवाः सुतपसः	८-१२-९	तत्रागतस्तनुमुक्तरदादयः	१०-२५-२४
तत्पराः प्रीडिता नारा	९-१२-१०	तत्र देवास्तुरोनाम	८-९-५	तत्रापमर्षणं नाम	६-४-२१
तत्पत्न्यां सूर्यकन्वापाम्	९-१९-४	तत्र द्वैषाधेनं हृष्टा शूर्पाकारमगाद्	१०-९९-२१	तत्रानमुर्नृपानेकं	१०-७०-१४
तत्पादमुलं शरणं यतः	४-२९-५४	तत्र नारायणसरः	६-५-३	तत्राप मन्त्रिणो राजन्	१०-८०-१९
तत्पादशोचं कालकन्मशा	८-१७-२८	तत्र निर्भिष्णगात्राणाम्	४-२६-९	तत्राप शुश्राव	३-१-२१
तत्पादशोचसजितैः	४-२२-५	तत्र नीते पात्रिजाते भवता	१०-६७-२९	तत्रानुवेदप्रवरी चतुर्भुजी	४-१२-२०
तत्पादाश्चनित्यापः	१०-८४-२८	तत्र पूर्वतरः कश्चि त्	४-२८-५१	तत्रान्योन्यं सघ्नताः	८-९-६
तत्पुत्रः केतुमान् पश्य	९-१४-४२	तत्र प्रतिविधिं सम्प्रयात्मयोगेन	१०-२३-१६	तत्रान्वहं कृष्णकथा	१-५-२६
तत्पुत्रायरावास्तां	४-१-३५	तत्र प्रपत्तोऽऽप्यासन्	१०-४३-१९	तत्रापयन् तत्कन् दिव्यान्	१०-६५-१५
तत्पृथ्मजन्वपुषा व्यथितात्मभोग	१०-१४-२४	तत्र प्रवर्षणं नाम भूहं	१०-५३-५	तत्रापयद् यदुपतिं रामं पुष्क	१०-६९-१९
तत्पादुभिरावयोः	४-१-२३	तत्र प्रविष्टं मुनयो	४-१-२५	तत्रापयद् यदुपेक्षो विधिचं	१०-६४-१४
तत्र कायवपुत्रस्य	१०-६६-२५	तत्र भगवतः साक्षात्	५-१७-१	तत्रापाचामनियमा	४-२३-४
तत्र गन्वा जगत्पथं देवदेवं	१०-१-२०	तत्र भागवतान् धर्मान्	११-३-२३	तत्रापि कर्मणां	११-१०-१७
तत्र गन्वा प्रविष्टायां	१०-१०-२-३७	तत्र मामनुमोदेत्	११-२३-३०	तत्रापि च यथापूर्वम्	१०-३७-४०
				तत्रापि जन्म भविता	८-१२-२२

तत्रापि श्रितप्रतरयचरण	५-१६-२	तत्रोपरिशिष्ट भगवान्	१०-३०-१४	तथा रसातलं नीतिः	९-७-५८
तत्रापि मोक्ष एवार्थः	४-२२-३५	तत्रोपस्थस्य घानीवं	१०-३०-३६	तथा वसति गोविन्दे	१०-८७-१
तत्रापि राघवां	७-१-४६	तत्रोपस्थस्य विशदं	१०-६२-२२	तथा बालकिश्याः	५-२१-१७
तत्रापि शुभुमे तामिः	१०-३१-७	तत्रोपासनन्दात्माऽहं	१०-१२-११	तथा व्यूढैष्वनीकेषु	१०-९७-२०
तत्रापि स्वजनसंगाद्य	५-९-३	तत्रोपायमइहाणाम्	७-७-३०	तथा स चाहं	३-३२-१५
तत्रापि हंसं पुरुषं	४-२४-७	तत्रोपाहृय गोपालान् कृष्णः	१०-१६-१८	तथा साधय भद्रम्नो	४-१३-३२
तत्रापि हवा आत्मनो	५-८-२५	तत्रोपाहृय गोपालान् कृष्णः	१०-१६-१८	तथाऽस्तिरश्मयिनांस्तु	१०-४२-४१
तत्राप्यबह गोविन्दं	१०-७९-२६	तत्वं न ते वयमञ्जन	४-८-२७	तथाऽऽप्यबलात्सो	१-७-२५
तत्राप्यजातनिर्देशो	३-३१-१४	तत्वं मेरेन्द्र जगतामय	४-२२-४०	तथाऽऽभिर्मित्रं प्रथने	४-३-१९
तत्राप्ययमभक्तु इत्यर्थं	१०-९६-११	तत्त्वार्थं दुर्विषयम्	१-१२-१३	तथाऽऽनुपरागिनि	८-७-११
तत्राभयजगद्भवान्	१-२०-१	तत्त्वानां परिसङ्ख्यानं	२-८-१९	तथाऽहं कृष्णः सुभू	९-१६-१२
तत्रार्थिभिः प्रपतः	४-९-७४	तत्त्वे मनो दानि	७-९-५०	तथाऽहं च मनःप्राणभूतेन्द्रिय-	गुणाध्यः १०-४५-३०
तत्रार्थिभिः शुचयः	११-३०-७	तत्संगर्भशिशिवर्धम्	६-५-१५	तथाऽहयो दन्तमुक्ताः	४-१८-२२
तत्राभुतमदारु धेनुर्ज्ञातयेभ्यो	१०-९९-१६	तत्सङ्गाधमपैः	७-१४-५	तथाऽनुगृह्य भगवान्	१०-७१-१
तत्रारहत गोविन्दः	१०-३१-२	तत्सङ्गाधमपैः	१०-१०-१२	तथाऽप्यहं न सोचायि न	१०-५५-१५
तत्रारुह बुद्धेशी पश्यन्ती हि	१०-५३-६	तत्सम्भवः	७-९-३४	तथाऽवदद् मुखकेशो	१०-६२-२८
तत्रार्थिन्येनो यजमानः	८-१७-२२	तत्सर्वं नः समाचक्ष्व	१-४-१२	तथाऽग्रमपि तथिलो	१०-५८-२
तत्रार्थशिष्टा ये वृक्षाः	४-३०-४७	तत्सुतः केवलतत्तस्मात्	९-३-१०	तथाच भद्रध्वनाम	५-१८-१
तत्रार्थिभ्यश्चेन्द्रियांध्रान्	१०-६२-२०	तत्सुतमन्त्रभावोऽसावहरो	१०-६१-४०	तथान्नासामपि स्त्रीणां	१०-७५-६३
तत्रार्थिनहाययवान्	८-१०-४८	तत्सुतो रुचकसप्तम्य	९-२०-२५	तथापरे सिद्धगणा महर्षिभिः	४-७-४१
तत्रार्थमवरं पुण्यं	१२-७-१८	तत्सुतो बिादस्तस्य	९-१८-२३	तथापि तच्छक्तिविसर्गं	६-१७-१३
तत्रार्थाः शैल्यमुदीरमेव	१०-१०२-५६	तत्सृष्टिसृष्टेषु	३-३२-३९	तथापि देवाः सापत्यालोपेया	१०-५-३७
तत्रासन् कतिचित्तोराः	१०-३५-२८	तत्सृष्टमन्त्रं ममासीनं	१०-९९-१७	तथापि न प्रतिब्रूयाम्	६-७-३८
तत्रासीनं कुरुष्वति	१-८-९	तथा अन्ये च कथयः	५-२१-१८	तथापि पृच्छतो ब्रूयाम्	६-१४-२४
तत्रासीनं मुनिं वीक्ष्य	९-८-२१	तथा काशाशायो जीव	४-२९-३२	तथापि बहिः क्रोधद्विषः	६-२०-१४
तत्रासीनं सुखचितम्	७-१-१९	तथा काशितः कार्पाणिह	१०-६९-३७	तथापि बदतो भूमन्	८-२१-१७
तत्राहासिणीरोमिता	१-७-५१	तथा गते बाधिपती	१०-६६-२७	तथापि सङ्गः परिचर्जनीयो	११-२८-२८
तत्राह्लासान्ता नदेव	३-३-७	तथा गन्धा सुदुरं	१०-८८-२५	तथापि सामन्वयामोऽसन्	४-१४-१२
तत्रैतिकृत्यमुपविश्य	३-२४-११	तथा च विदधुः सर्वे यथाऽहं	१०-२२-३२	तथापि स्तुता होम्य	१०-४८-२७
तत्रैवं कः उपसीतन्	३-८-३७	तथा चिकपिमालं तं	४-९-११	तथाप्यतनान्नाह	१०-५४-४०
तत्रैकः पुण्या राजन्	१०-८०-२२	तथा तपोपद्माऽऽत्मा	४-२९-१८	तथाप्यशीप्सिनीसम्भवाप्येषु	११-३१-१३
तत्रैकदा जलचरं गरुडो	१०-१५-९	तथा तदनुगाः सर्वे	९-१-२७	तथाप्येकात्मकेषु	१-९-२९
तत्रैका बिभृता भर्ता	१०-२१-३४	तथा दग्धाग्रान्तोऽभूत्	१०-९३-४	तथाभिधापितो	६-१०-२९
तत्रैकसंगतं वाहुं	१०-३१-१२	तथा तास्मिन्नैस्त्रीषो	१०-७९-१	तथाह्नं	१-७-४२
तत्रैकाग्रमना वीरो	४-२९-८६	तथा वैर्यमानेषु चतुरोषु	१०-५१-३९	तथेति तेनोपनीतं	१०-४३-४७
तत्रैकाग्रयवं ध्यायेत्	२-१-१९	तथा न ते मायय सबकाः	१०-३-३४	तथेति मौलितायेषु	१०-१७-१२
तत्रैत्य मां रथचारातिगाश्चयुक्तः	१०-५७-४३	तथा निर्दिष्टिशुगतं कृष्णाग्रवासितं	१०-२३-२२	तथेति राज्ञोऽभिहितः	९-८-४०
तत्रैव करिचद् गन्धर्वो	१०-३४-३४	तथा परमहंसानां	१-८-२३	तथेति वरुणेनोक्तं	

तथैवचस्मिन्ने श्राह	९-१५-२८	तदस्य कीपावशसमं	३-५-१५	तदितं पश्यत महद्	४-१९-३१
तथैवचवाल्मीन्	७-७-१३	तदस्य संसृतिबन्धः	३-२७-०८	तदितं भगवान् राजन्	१-१२-४८
तथैवाह कनिष्ठोऽपि	१०-७६-४३	तदहं कृतिबन्धः	४-२२-१५	तदितं मम दीर्घज्यम्	६-१८-७३
तथैत्युक्तसु तदैवेमुक्तुन्ते	१०-५४-२२	तदहं तेऽभिधास्यामि	२-१-१०	तदितं यादवकुलं वीर्यं	११-११-३०
तथैरुपुषं राज्यम्	६-५-७	तदहं मलयोमधिष्या वारुण्या	१०-११-२०	तदितं धोतुमिच्छामि	१-११-३
तथैव चान्येनलोक	३-२-२०	तदा क्रियातपोनिष्ठा	१२-३-२१	तदीश नाथाय दुरासपमन्य-	
तथैव धर्मोर्बुजितः	५-२४-४०	तदा गोप्यश्च गोपाश्च	१०-७३-२८	स्तमोजनिः	१०-१४-३८
तथैव मुष्टिः पूर्वं	१०-४२-२३	तदा च रवे दुनुभयो	६-१२-३४	तदुक्तमित्युपाकर्ण्य भगवान्	१०-९३-२९
तथैव मृगशीर्षादीनि	५-२२-२८	तदा तद्विभीशस्य	१-६-१०	तदुग्रचेगं दिशि	८-७-१९
तथैव राजनुरुगाईमेध	५-११-२	तदा तातरः	१-९-९	तदुग्रचक्रमाज्ञाय लोकस्य	४-१४-४०
तथैव सात्यकिः शर्षपि	१०-६२-६	तदा दितेः समभवत्	३-२०-२३	तदुग्रशिष्टाचतसु	५-२०-३९
तथैव हि शतः कृष्णः	१०-४२-२६	तदा दुनुभयो नेतुः	४-१२-३०	तदुग्रजन्त्र	७-८-३८
तथैवानुचराः शीरे	१-१३-३२	तदा निरमे हन्योन्यं	१२-४-७	तदुग्रधित्य नर्मासि	४-३-५
तथैवापुनरदादाक्षणेन	५-१७-९	तदा पुमान्	७-७-३७	तदुग्रधृत्य दूरस्थ	९-११-१४
तथैवैलावतमपरेण	५-१९-१०	तदा पुरुष आत्मानं	३-२६-१७	तदुग्रस्पर्शनादेव विनिर्धृत	६-५-२६
तथोद्धवः साधु तपाऽभिपूजितः	१०-४७-५	तदा प्रथियश्च गोविन्दो	१०-१०-२७	तदुग्रस्पर्शनादेव	६-५-४
तथः प्रादृक्कृत	१-७-२१	तदा बर्कासि सुरलोकचक्रिभिः	१०-१२-५३	तदुपाकर्ण्य भगवान् ग्रहस्य	१०-२१-१३
तदक्रान्तसह मां	१०-८८-४७	तदा भूमेर्गन्धर्वाणाम् व्रत	१२-४-१४	तदेतत्प्राज्ञाकृतम्	६-१-५१
तद्विप्रप्रभं श्राहमादाय	१०-४३-४२	तदा महाकाकणिकः स धूर्जटि	१०-९४-१९	तदेतदधिगच्छन्ति विष्णोर्धनं	१२-५-३३
तद्विप्रप्रभमदाकुलेन्द्रियाः	१०-३१-१८	तदा महोत्सवो नृणां	१०-५९-५५	तदेतद् वर्णितं राजन्	१०-९६-४९
तद्विप्रदेवयजनं	११-२७-२०	तदा यशोदारोहिणी पुत्रयोः	१०-१३-४४	तदेतन्मे विजानीहि	३-२६-३०
तद्वज्रतं महत्कर्म	१०-८७-१४	तदा रजस्तमोभावाः	१-२-२०	तदेव पुण्यं रुधिरं नवं	११-१२-४९
तदयनः शम्भुस्य	१-१८-४४	तदा रामश्च कृष्णश्च	१०-७३-२९	तदेवमाकर्ण्य जनेश	३-१९-०१
तदयन्मन्त्रोऽस्मात्पौरवर्षिभिर्यो	१०-८६-२०	तदा वां पातितुशेऽहममुना	१०-४-३८	तदेवमात्मन्यवरकृच्छिणो	११-१०-१३
तदनादस्य सत्कारं	१०-८६-६	तदा धिक्कुण्डपिपणात्	३-१७-३४	तदेवानुस्मरन् धैरं कमी	१०-७६-२३
तदन्तिकं गतो राजन्	१०-२६-४	तदा विश्वेदेवतः	३-१५-४०	तदेव कुशतं नोऽभूत्	१०-६२-९
तदन्तिकमुपेयाय	९-१२-१८	तदा संहृत्य चान्योन्य	२-५-३३	तदेव तस्मिन्	७-८-१६
तदन्तो विभुमाल्य	९-४-३१	तदा सर्वाणि भूतानि	४-८-६	तदेव ते परं ज्ञानं	६-१५-२४
तदभिज्ञाय भगवान्	४-१९-२६	तदाऽऽसुरेन्द्रं दिवि	८-१९-१९	तदेव साऽऽमृतजना यमुना	१०-१४-६८
तदभिज्ञोऽसि भगवान्	१०-२२-२	तदाऽऽ विप्रो विजयं	१०-१०-२४	तदेव सेतवः सर्वे	३-२२-५४
तदभिदुवदुहीत्य	९-६-३७	तदाऽऽव्रीजभवाणी	१०-७६-४४	तदेवं भगवानाह	९-२-५
तदभिषेकमालय	१-११-३३	तदाकर्ण्य विभुः श्राह	४-७-४	तदेवोपागतं देवम्	९-२१-३३
तदभिधायमाज्ञाय	९-४-९	तदाकर्ण्य हतिः सर्वं वृत्तान्तं	१०-५६-१६	तदोदुग्राजः ककुभः करिमुसं	१०-२७-२
तदभिप्रेत्य भगवान्	४-१९-५	तदाकर्ण्यार्जुनः श्राह	१०-१०-२१	तदोषसंहृत्यगिरम्	१-९-३७
तदम्भता महाभाग	१०-९३-६९	तदाकर्ण्यार्जुनो मानी	१०-१०-२१	तदीजसा दैत्यमहाभट	३-२०-१४
तदरोचत दैत्यस्य	८-६-३१	तदाकर्ण्यैश्वरी राजन्नु	१०-६१-९	तद् गच्छ देवदेवांसः	९-४-३४
तदर्थं कुरुते कर्म	३-३३-३०	तदादाय जगन्नाथः	१०-५७-३५	तद् गच्छ ध्रुव भद्रं ते	४-१२-५
तदयमाप्यसितसितयोगुण	१०-९५-४१	तदानीमपि धातुर्बर्वातिनं	५-८-२८	तद् गच्छतं मन्त्रमी	१०-११-४३
तदयप्यानचिरस्म		तदापत् गगनतले	८-१०-३२	तद् दृष्ट्वा भगवान्	१०-१०-५७
तदयस्य मयसस्य	१०-६६-१७	तदापैधर्म्यच	१-१८-५९	तद् दृष्ट्वा भगवान्	१०-७५-२९
तदयस्यादितापश्री	१०-७७-२४	तदाचिप्य महावीर्यो	८-१०-३१	तद् दृष्ट्वा मिधुनं	४-१४-४९
तदयसारां हृदयं बनेदं	२-३-२४	तदानुपपन्नजटोपकलितत्मा	४-८-१०	तद् देवदेव भवतश्चरणे	१०-८२-५
तदसौ चप्यतां	१-७-३९	तदास्त्रधया तेषां	४-८-१९	तद् बालवत्पुत्रं	१०-४२-६
तदयनीनि सभिरेऽऽशी	९-८-६९				

तद् ब्रह्म परमं सूक्ष्मं	१०-१४-१०	तद्व्यानादितया	१-१५-१९	तयो भवान् प्रणत	१०-८०-५९
तद् ब्रह्म परमं	४-२-३३	तद्वत्संगो जडवज्रिगुह	५-१०-१९	तन्मात्रापोपानिमुखाद्विजकुलं	१०-१३-३
तद् भवान् दशमानायां	३-१५-१०	तद्वयवतो माषामयं रूपम्	५-१८-१७	तन्मन्त्रान्कान्दनापाः	१०-२८-३४
तद् बन्ध	७-९-१४	तद्व्याप्यं बालिगानाम्	५-३-१०	तन्मन्त्राख्यादि गोविन्द	११-२२-३५
तद् यात माधिरं	१०-२७-२२	तद्व्याप्यं स्मरणप्रत्ययः नः	५-१९-३०	तन्मया कञ्जरूपेण	११-२४-३
तद् यात साध्व्यो बज्रं	१०-२१-२८	तद्वक्त्रे नदीं पोषाम्	९-१४-१८	तन्महाविषयः सुदिता	१०-७३-४
तद् यः प्रसवपायसः	३-१७-४	तद्विष्णोः सानुचराः	१०-४०-१८	तन्मा शुचस्ते	१-७-१६
तद् बन्धयित्वा तमपोषतो रुपा	१०-३५-५	तद्विष्णोः सानुचराः	१०-७१-२८	तन्मातरं कञ्जानुम्	७-२-११
तद् वर्णयितुमास्थाः स्मरन्त्यः	१०-१९-४	तद्वन् पोडशसङ्ख्यानि	११-२२-२३	तन्मातरी नितसुती	७-७-२३
तद् वा अनुष्ण	३-१६-२४	तद्वर्णयितुमा धृतवृत्त	५-२०-२८	तन्माता कोटी नाम	१०-७८-२०
तद् विचित्रं सह जीवकास्तत्त्वभावा	१०-९-३९	तद्वर्णयितुमा धृतवृत्त	५-२०-११	तन्माधरो वेणुमृदीरपन्	१०-१३-२
तद् विज्ञाय महातत्त्वो भीमः	१०-८२-४२	तद्वर्णयितुमा धृतवृत्त	५-२०-३३	तन्मुक्तैर्बन्धं धृत्वा	१०-७३-१
तद् विज्ञाय मुनिः प्राह	९-१३-११	तद्वर्णयितुमा धृतवृत्त	८-१९-२१	तन्मो धर्मभूतां	१-१७-३३
तद् विषेहि वमस्तुभ्यम्	३-१४-८	तद्विष्णोः सानुचराः	५-२०-९	तन्मो प्रसीददममन्त्रं	४-३-१४
तद् विलोक्य	३-११-७	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	१०-५७-३९
तद् विलोक्यकान्त	३-११-७	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	५-१०-२५
तद् वीक्ष्य ताननुब्रूय	१०-७२-२६	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-२५
तद् वीरभूषणकदम्बजुम्भितं	१०-४९-२१	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	७-१७-४३
तद् वीरासीन् पुण्यतमं	३-३४-३१	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद् यं विन्दुसरो नाम	३-२२-३९	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद् यं भवामृतमिष	१२-७-४४	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद् व्याहृतमृकता	३-२२-४७	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद् ब्रजस्थि आधुन्य वेणुमीतं	१०-१९-३	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्वज्रवर्षानीककोशोदि	१०-५२-४२	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्वज्रान्तरभावेन	९-६-२०	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्वज्रं वस्तुसारणां	२-६-४	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्वर्णयितुमास्तमस्त	६-१६-३१	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्वर्णयितुमास्तमस्त	९-१७-१०	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्वर्णयितुमास्तमस्त	१०-७०-४०	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्वर्णयितुमास्तमस्त	१२-८-२९	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्वर्णयितुमास्तमस्त	२-९-१७	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्वर्णयितुमास्तमस्त	१०-३०-१३	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्वर्णयितुमास्तमस्त	१०-३६-२५	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्वर्णयितुमास्तमस्त	४-२२-३	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्वर्णयितुमास्तमस्त	१०-१०-१५	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तदीक्षायां प्रनुवायां कृण्वः	१०-७३-३	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्व्याप्यं कृष्णः सङ्ख्यान्	९-१८-३७	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्व्याप्यं कृष्णः सङ्ख्यान्	६-९-४	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्व्याप्यं कृष्णः सङ्ख्यान्	१०-३५-९	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्व्याप्यं कृष्णः सङ्ख्यान्	३-३४-२८	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्व्याप्यं कृष्णः सङ्ख्यान्	५-२०-१४	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्व्याप्यं कृष्णः सङ्ख्यान्	१-७-४६	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३
तद्व्याप्यं कृष्णः सङ्ख्यान्	४-१०-२	तद्विष्णोः सानुचराः	३-१६-२६	तन्मो भवान् सन्तु नृताः	३-१७-४३

तथैत्यवस्थिते प्राह	९-१५-२८	तदस्य कौपारबार्म	३-५-१५	तदितं पश्यत महद्	४-१९-३१
तथैत्यवात्सीन्	७-७-१३	तदस्य संसृतिर्बन्धः	३-२७-०८	तदितं भगवान् राजन्	१-१२-४८
तथैत्याह कलिज्ञोऽपि	१०-७६-४३	तदहं कृतविश्रम्भः	४-२२-१५	तदितं मम दीर्घन्यम्	६-१८-७३
तथैत्युक्तं तदैवैर्मुचुकुन्दो	१०-५४-२२	तदहं तेऽऽभिधास्यामि	२-१-१०	तदितं वादयकुनं वीर्यं	११-६-३०
तथैकपुरुषं राज्यम्	६-५-७	तदहं मतपोमोऽप्या चारुण्या	१०-११-२०	तदितं श्रोतुमिच्छामि	१-११-३
तथैव चान्येनरलोक	३-२-२०	तदा क्रियातपोभिदा	१२-३-२१	तदीश नाथाय दुरात्मन्ये-	
तथैव धर्मानुवर्तिनः	५-२४-४०	तदा गोपयच गोपायच	१०-७३-२८	स्तमोजनिः	१०-१४-३८
तथैव मुष्टिः पूर्वं	१०-४२-२३	तदा य रथे दुन्वुभयो	६-१२-३४	तदुक्तमित्युपाकर्णं भगवान्	१०-९३-३९
तथैव मृगशीर्षादीनि	५-२२-२८	तदा तदहिमीशस्य	१-६-१०	तदुष्टं चैवं दिशि	८-७-१९
तथैव राजनुरुगाहमेव	५-११-२	तदा ततस्तः	१-९-९	तदुपद्रवमाज्ञाय लोकस्य	४-११-४०
तथैव सान्त्विकः पार्थः	१०-६२-६	तदा दितेः समभवन्	३-२०-२३	तदुपरिधातवसुषु	५-२०-३९
तथैव हि शतः कृष्णः	१०-४२-२६	तदा दुन्वुभयो नेतुः	४-१२-३०	तदुपजन्व	७-८-३८
तथैवानुचरयः शीरेः	१-१३-३२	तदा निरुपे ह्यन्योन्यं	१२-४-७	तदुपाधित्य नभसि	४-३-५
तथैवालकनंदादक्षिणेन	५-१७-९	तदा पुमान्	७-७-३७	तदुपभृत्य दूरसा	९-१४-१४
तथैवैलावृतमचरेण	५-१६-१०	तदा पुरुष आत्मानं	३-२६-१७	तदुपसर्पानादेव चिनिर्णत	६-५-२६
तथोच्चैः साधु तथोऽऽभिपूजितः	१०-४७-५	तदा प्रविश्य गोविन्दो	१०-१०-५१	तदुपसर्पानादेव	६-५-४
तदः प्राप्नुत	१-७-२१	तदा चकारिं सुरलोकवासिनः	१०-१२-५३	तदुपाकर्णं भगवान् प्रहस्य	१०-२१-१३
तदकाशसङ्घातं	१०-८८-४७	तदा भूमेर्न्यगुणं ग्राम	१२-४-१४	तदित्योऽशक्तम्	६-१-५१
तदहमभवं शङ्कामादाय	१०-४३-४२	तदा महाकाशपिकः स धूर्जटि	१०-९४-१९	तदेतदधिगच्छन्ति विष्णोर्णत	१२-५-३३
तदहमहप्रमदाकुलेन्द्रियाः	१०-३१-१८	तदा महोत्सवो गृणां	१०-५९-५५	तदेतद् वर्णिनं राजन्	१०-९६-४९
तदजिदैवयजनं	११-२७-२०	तदा यशोदारोहिण्यो पुत्रयोः	१०-१३-४४	तदेतन्मे विजानीहि	३-२६-३०
तदद्भुतं महत्कर्म	१०-८७-१४	तदा रजस्तमोभावाः	१-२-२०	तदेव पुण्यं कथिरं मयं	१२-१२-४९
तदधनः पापमुपेत्य	१-१८-४४	तदा रामश्च कृष्णश्च	१०-७३-९	तदेवमाकर्ण्य जनेश	३-१९-०१
तदनन्तजोऽप्राप्तोऽभिषिक्तो	१०-८६-२०	तदा यो परिणतोऽऽममुना	१०-४२-३८	तदेवमात्मन्यवगच्छितो	११-९-१३
तदनादृत्य स्वकारं	१०-८६-६	तदा विकुण्ठपिपासा	३-१७-३४	तदेवानुस्मरन् धीरं रुमि	१०-७६-२३
तदन्तिकं गतो राजन्	१०-२६-४	तदा विश्वेश्वरः	३-१५-४०	तदेव कुशलं नोऽभूत्	१०-६२-९
तदन्तिकमुपेयाय	९-१२-१८	तदा संहृत्य चान्योन्य	२-५-३३	तदेव तस्मिन्	७-८-१६
तदन्ते विभुमान्मय	९-४-३१	तदा सर्वाणि भूतानि	४-८-६	तदेव ते परं ज्ञानं	६-१५-२४
तदभिज्ञाय भगवान्	४-१९-२६	तदोऽसुरेन्द्रं दिवि	८-१९-१९	तदेव साऽमृतजना यमुना	१०-१४-६८
तदभिज्ञोऽपि भगवान्	१०-२२-२	तदोऽह विप्रो विजयं	१०-१०-५७	तदेव सेतयः सर्वे	३-२२-५४
तदभिदुष्टदुष्टीश्व	९-६-३७	तदोऽजरीजमोबाण्यो	१०-७६-४४	तदेवं भगवानाह	९-२-५
तदभिष्टमालक्ष्य	१-११-३३	तदाकर्णं विभुः प्राह	४-७-४	तदेवोपागतं देवम्	९-२१-३३
तदभिज्ञायमाज्ञाय	९-४-९	तदाकर्णं हन्तुः सर्वं वृत्तान्तं	१०-५६-१६	तदोदुराजः ककुभः कीरमुखं	१०-२७-२
तदभिष्टेय भगवान्	४-१९-२	तदाकर्णार्जुनः प्राह	१०-१०-२१	तदोपसंहृत्यगिराम्	११-९-३७
तदम्भसा महाभाग	१०-९७-२९	तदाकर्णार्जुनो मानी	१०-१०-१८	तदीजसा देवमहाभट	३-२०-१४
तदधिष्ठत देवस्य	८-६-३१	तदाकर्णैश्चरी राजन्	१०-६१-९	तद् गच्छ देवदेवांशः	९-४-३४
तदर्थं कुन्ते कर्म	३-७२-७७	तदाज्ञाय जगत्पापः	१०-५७-२५	तद् गच्छ ध्रुव भद्रं ते	४-१२-५
तदवगम्यसितासितयोर्युगुण	१०-९६-४१	तदानीमपि पादवर्चानि	५-८-२८	तद् गच्छन्तं मत्पत्नी	१०-११-४३
तदवध्यानिघ्नन्		तदापत्तुं गगनतले	८-१०-३२	तद् दृष्ट्वा भगवान्	१०-१०-५७
तदवित्य मनसाम्भ	१०-६५-१७	तदाधर्ममहच	१-१८-४५	तद् दृष्ट्वा भगवान्	१०-७५-२९
तदवस्थाविनाशार्थी	१०-५७-२७	तदाधिप्य महावीर्यो	८-१०-११	तद् दृष्ट्वा मिथुनं	४-४४-४९
तदामसारं हृदयं बोटं	३-३-२४	तदापृथग्जटैककलितसा	४-८-१०	तद् देवदेव भवतश्चरण	१०-८२-५
तदसौ यत्पतं	१-७-३७	तदास्वच्छया तेषां	४-८-१९	तद् नास्त्वलवपुर्ब	१०-४२-६
तदस्वीति सभिज्ञोऽऽज्ञी	२-८-६०				

तद् ब्रह्म परमं सूक्ष्मं	१०-९४-१०	तद्भ्यानादिकथा	१-१५-१६	तत्रो भवान् प्रणत	१०-८०-२९
तद् ब्रह्म परमं	४-२-३३	तद्ब्रह्मसंगो जडवधिगुड	५-१०-१९	तन्मधुषोषालिम्बगद्गिताकुलं	१०-१३-३
तद् भवान् दत्तामानावां	३-१५-१०	तद्ब्रह्मनो मायायाम् रूपम्	५-१८-१७	तन्मनस्कासनदातापः	१०-२८-३४
तद् बच्छ	७-९-१४	तद्यथा नानिज्ञानाम्	५-३-१०	तन्मन्मायाहि गोविन्द	११-२२-२५
तद् यात मारिचं	१०-२७-२२	तद्यथा स्वर्णप्रस्थश्च न्द्रः	५-१९-३०	तन्मया फलकपेण	११-२४-३
तद् यात साध्यो यजनं	१०-२१-२८	तद्भक्तैर्न नदीं पौर्याः	९-१४-१८	तन्महिष्यश्च मुदिता	१०-७३-४
तद् यः प्रसादयाम्य	३-१७-४	तदधिष्णः सानुपराः	१०-४०-१८	तन्मा शुचस्त	१-७-१६
तद् बज्रयित्वा तमपोद्भजं रुषा	१०-३५-५	तद्भक्त्याविशामहं	१०-७१-२८	तन्मातरं क्वाज्ञानम्	७-२-१९
तद् वर्णयितुमारब्धाः स्मरन्त्यः	१०-१९-४	तद्भक्त्युपायानि	११-२२-२३	तन्मातरी निजमुती	१०-१-२३
तद् वा भुज्य	३-१६-३४	तद्भक्त्युपायानि	५-२०-२८	तन्माता कौटरी नाम	१०-७८-२०
तद् विचित्रं सह जीवकालस्वभाव	१०-९-३९	तद्भक्त्युपायः भुज्यवीर्यं	५-२०-११	तन्माधरो येनमदीरयन्	१०-१३-२
तद् विज्ञाप महासत्त्वो भीमः	१०-८२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	५-२०-२३	तन्मुखैर्वचनं धुत्वा	१०-७३-१
तद् विज्ञाप मुनिः ब्राह्म	९-१३-११	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	८-१९-११	तन्म धर्मभूतां	११-७-२३
तद् विषोहि नमस्तुभ्यम्	३-१४-८	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	५-२०-९	तन्मे प्रसीदेममर्त्यं	४-३-१४
तद् विलोक्य	३-११-७	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तन्मे भवान् खलु वृतः	१०-५७-३९
तद् विलोक्याह	३-११-५	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तन्मे भवान् खलु वृतः	५-१०-२५
तद् वीर्य ताननुज्य	१०-७२-२६	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तन्मे स्वभर्तुरवसाय	७-१०-१२
तद् वीर्यभूषणकटम्बजुम्भितं	१०-४९-२१	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तन्मोऽस्त्य ब्राह्मणः	७-१४-४३
तद् वीरासीन् पुण्यतमं	३-३४-३१	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तप आतिष्ठ भद्रं	३-१३-१८
तद् ये विन्दुसरो नाम	३-२२-३९	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपः शोचं दया	३-१३-४१
तद् ये भजाम्भृतपिथ	१२-७-४४	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपः सत्यदयादानेष्वापं	१२-३-२२
तद् व्याहृतमृतकला	३-२२-४७	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपः सार्वभद्रे भद्रे	८-१५-६१
तद् ज्ञतस्त्रिष्य आभुष्य येनसुतीतं	१०-१९-३	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपः सुतसं किमनेन ह्वै	१०-१४-३५
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	१०-१८-५
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	१०-५५-५
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	८-१०-३६
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	७-३-१७
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	१०-७१-११
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	५-१-१३
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	४-२८-३८
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	३-२१-५२
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	३-११-६
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	४-९-१४
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	१०-७६-२४
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	३-१३-१९
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	११-१९-४
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	२-४-१६
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	११-१७-२३
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	६-४-४६
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	४-९-६६
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	१०-८४-३३
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	२-७-५
तद्भक्त्यावर्णनीककोशादि	१०-५२-४२	तद्भक्त्युपायभगवत्तम्	३-१६-२६	तपःकुशा देवमीडा आसीद्	११-२७-३७

सप्तहोमनिकर्षाभं	४-२४-२५	समापतन्तं परितो दवाशि गोपाशब्द	१०-१७-८	तमुपास्तुं महापाता	१०-१०-८
सप्तहोमावयतेन	८-६-४	समापतन्तं भुगवर्षम्	९-१३-३०	तमुपेयस्तत्र पीराः	९-१०-२०
सप्तोऽहं ते तेजसा दुःसहेन	१०-७८-२८	समापतन्तं स निगृह्य शुद्धयोः	१०-२४-१३	तमुपैह महाभाग साधूनां च	१०-१००-२६
तत्पमानं त्रिभुवनं	४-१-२१	समापतन्तं स निगृह्य	१०-१२-५२	तमुपुञ्जाद्विषातनुष्टा	१-११-१५
तम एतद् विभो	३-१६-०३	समापतन्तं	१-७-१८	तमुपुनुरपः प्रीतः	८-५२-४३
तमः सुषोर् गमनच्छदं महद्	१०-१०२-५८	समापतन्तमालोक्य	१०-५१-४६	तमुपुर्विस्मितास्मान्	४-१३-२६
तमह माकन्दमाययत् स्तनं	१०-१०-५	समापतन्तमासाय	१०-४१-१३	तमुन्निजः शङ्कयथाभिसंपितं	४-१२-२७
तमह मत्तम्	७-४-१३	समाभिचारदहनमापानं	१०-६९-४९	तमेकदा तु देवर्षि वसुदेवो	११-२-३
तमभिर्गन्धर्वैश्चत्	४-१९-१२	समापानं रथोपस्थे	१०-६९-२५	तमेतमिहपुरुषस्यायम्	५-२२-४
तमस्तुतं बालकमनुजेक्षणं चतुर्भुजं	१०-४-१०	समापानं समालोक्य	८-१८-०८	तमेव चिन्तयन्ममिदं	१२-८-८
तमपमं कृतमती	१०-३२-२९	समापान्तमभिप्रेक्ष्य	१०-५२-३७	तमेव देवा ब्रह्मात्म	६-९-२६
तमनु कुशावरं इतावतः	५-४-९	समापान्तमभिप्रेक्ष्य	१०-५६-२२	तमेव चिन्तयन्तानं	१०-२७-११
तमनरिषात् एतितं	१०-८-३१	समापान्तमभिप्रेक्ष्य	१०-६७-३	तमेव प्रेष्टमया	९-१६-७
तमनरो समासाय	१०-५३-१०	समापान्तमभिप्रेक्ष्य	३-२३-२८	तमेव मनसा गृह्णन्	४-२८-२८
तमन्वगच्छन् दिव्यानि	११-३०-४५	समालोक्य घनव्यामं	१०-५४-२४	तमेव मृत्युममृतं जात	४-११-५७
तमन्वय यतो ब्रह्मन् सलिलं	१२-८-३४	समाननीलम्	३-११-३५	तमेव यूपं भजतात्मवृत्तिभिः	४-२१-३२
तमन्वधावन् भगवन्	९-६-३८	समाविशान्तमालोक्य	१०-४८-३४	तमेव वत्साश्रयमृत्यवत्सलं	४-९-२३
तमन्वधावन् गोविन्दः	१०-३२-३०	तमाशु जहि वैकुण्ठ पाप्मानं	११-३०-३७	तमेव शरणं जग्मुः	१०-९२-४४
तमपूर्वं नरं दृष्ट्वा धात्री	१०-६०-२१	समासीनमकर्माणां	३-२६-६	तमेव शीलसम्पन्नं	४-१२-१२
तमपृच्छद् हृषीकेशः	१०-३२-१०	समाह चाज्ञानमनं वृणीष्व	१०-९४-२०	तमेव हृदि विन्यस्य	९-१५-५६
तमपृच्छद् हृषीकेशः	१०-३९-३	समाह प्रेमभङ्गव्य	१०-६२-८	तमेवं शंसतो धर्म्यम्	६-११-१
तमवृत्तिमालोक्य	६-४-२०	समाह भगवानाशु	१०-४७-२९	तमेवमज्ञानमिदं मुक्तविग्रहैः	४-११-९
तमभिज्ञाय सहसा	१-४-३२	समाह भगवान् कृष्णः	१०-६२-४३	तमेवाज्ञानमात्मस्थं	४-२४-७१
तमभिद्रुत्य देवेन्द्रो महद्	१०-६७-४	समाह भगवान् प्रेष्ट	१०-४४-२	तमेवानुनिनीयन्ते	३-१२-२८
तमभ्राषयन् विधिबद्	१०-७३-६	समाह भ्रातरं देवी करुणं	१०-५-४	तमो रजः सत्त्वमिति	११-२४-५
तमभिद्रुत्यमग्रीह	८-११-३६	समाह वरुणो देवः	१०-४३-४०	तमोमात्रामुपादाय	३-१२-२७
तमग्रमानं मन्त्रमान	१०-८-२९	समाह साऽऽत्मिकरूपम्	८-२२-१४	तथा कथितमाकर्ण्य	१०-२८-३२
तमग्रमेधेन महामखेन	६-१३-९	समाहवामुदेवांशं	११-२-१६	तथा च रहितः साधो	११-२१-११
तमस्मिन् ब्रह्मगलमनं	३-२७-७५	तमिदमेनः स्वपितामहं	८-२०-४६	तथा परित्रासयिकमिषाद्वया	१०-५९-३७
तमस्पर्शारे	३-९-२१	तमित्थं निभुतमानं वृषेण	१२-९-३	तथा प्रहृतं गोविन्दमभि	१०-१०३-२०
तमहं मृगये कान्तं	१०-७७-१७	तमिमं कालराशनं	८-१०-८	तथा निलसितेष्वपु	१-२३-२
तमहमजगन्मन्त्रात्मतन्त्रं	१२-१२-६७	तमिमं जहि दुर्गां दुर्जं	१०-६८-१८	तथा स पुरुषश्रेष्ठः	९-१२-२६
तमाकृष्य हताश्रेण	१०-९९-५	तमिमं ते प्रवक्ष्यामि	३-२६-१४	तथा हतश्रत्ययसर्ववृत्तिषु	१०-४-४९
तमागतं त उवाच	४-३१-४	तमिममहमन्त्रं संसीरतामाम्	१-९-४९	तथाऽऽपह्नतचिद्भानः	८-११-२४
तमागतं मधुरिपुनंजं	१०-६७-१५	तमुत्थितं वीक्ष्य	८-७-९	तथाऽऽभिहितमाकर्ण्य कंसः	१०-५-१४
तमागतं समाज्ञाय	१०-५८-३१	तमुपतमहादण्डं दृष्ट्वा	१०-६६-३४	तथाऽऽत्माभूतया पिष्टे	११-३७-२३
तमागतमभिप्रेत्य	१०-५८-१०	तमुद्रहन् धर्षणधरेन्द्रगीरवं		तथावृतं समुद्गीतय	९-१६-५
तमात्मजैर्हृदिभिरन्तरात्मना	१-१०-६९	तमुद्रहन् धर्षणधरेन्द्रगीरवं	महामुरो १०-१६-२५	तथैवमविरतं पुरुष	५-७-११
तमात्मनोऽनुग्रहायैषम्	८-२२-१५	तमुद्रहन् धर्षणधरेन्द्रगीरवं	महामुरो १०-१६-२५	तथोः प्रसन्नो भगवान्	१०-०३-५
तमात्मनो पिङ्गलीयात्	३-३२-४४	तमुपश्रुत्य निनदम्	१-१०-४०	तथोः पक्षिस्तदाज्ञः	६-६-३५
तमानुप्यतिथिं भूयः	९-६-२४	तमुपश्रुत्य सा मृगवपुः	५-८-२	तथोः संबन्धोः	३-५१-५
तमापतन्तं तस्मा विद्यापुङ्गवः	१०-१५-६	तमुपागतमाकर्ण्य	१०-८१-२३	तथोः समभवद् बुद्धं घोरं	१०-६६-२३
तमापतन्तं त्रिशिखं	१०-६३-१३	तमुपागतमात्मनश्च सर्वे	४-८-२२	तथोः समभयोभो	४-९-३

तयोः समानीय बरासने मुदा	१०-७४-३६	तत्र नरद बराह्वाशिष्या	४-८-२९	तस्मादंशं भजन्या	८-१५-१५
तयोः समुद्ये	३-१२-११	तत्र विश्वदिनं कृष्ण नृणां	११-६-४५	तस्मादकार्तिपरासो	६-१२-२४
तयोः स्मृषोः	३-१९-१९	तत्र विभक्तः सन्तु	६-१६-३५	तस्मादज्ञानं शोक	१०-५९-५०
तयोर्च्छिष्टान् धर्षयन्ति	३-२१-४१	तत्र सन्दर्शनादेव	३-२३-५	तस्मादपणादित्वा जडे	२-५-२१
तयोर्षण्डः परिष्कृत्यो	४-२६-३	तत्रापि मृत्युराशान्	९-८-६८	तस्मादन्यमनोमात्रम्	६-१५-१२
तयोर्षण्डयमानां वै	४-२८-४	तत्रापीति कौष्य	१-११-४	तस्मादभूतानु	७-९-२४
तयोर्षण्डयोः	३-१७-२६	तत्रापीतोऽयमपि जडे भुवो	१०-२५-९	तस्मादधीश्व	७-७-४९
तयोर्षण्डयोः साधारीशयो	१२-९-९	तत्रापीतोऽयमपि कुण्ड	१०-७८-३७	तस्मादसदभिधानं	११-१४-२८
तयोर्षण्डयोः	९-१९-२४	तत्रापीति हि	७-३-१४	तस्मादस्य यो धर्मः	८-२०-१२
तयोर्षण्डयोः साधारीशयो	१२-७-२८	तत्रापीति कोऽर्थेति साधु वेदितुं	१०-८०-३९	तस्मादहं विगत	७-९-१२
तयोर्षण्डयोः	१०-३९-४३	तत्रापीति मनः	८-१५-१४	तस्मादहं विगतविक्रम	३-३२-३२
तयोर्षण्डयोः भगवति	१०-४४-३०	तस्मा अश्वारिष्य क्रं	९-६-१६	तस्मादिन्द्रोऽश्विभूतु	८-१०-४४
तयोर्षण्डयोः	११-२४-४	तस्मा अयोचद् भगवान्	१०-९६-८	तस्मादिमां स्वां	३-१९-४३
तयोर्षण्डयोः कथयतोः	११-१६-३७	तस्मा इत्युच्यते	८-१७-१७	तस्मादुद्यमसुतस्य	९-११-१४
तयोर्षण्डयोः प्रहसतोः	१०-८२-३९	तस्मा इदं भागवतं	२-९-४२	तस्मादुद्यम मा भुव	११-२२-५६
तयोर्षण्डयोः	१०-४३-३३	तस्मा एवं जगत्पथा	३-१०-४४	तस्मादेकतरस्येह युवयोः	१०-२९-२८
तयोर्षण्डयोः राजन्	१०-५१-५१	तस्मा गुणयोजनायाम्	५-१५-२	तस्मादेकेन मनसा	१-२-१०
तयोर्षण्डयोः	१०-३२-२६	तस्माज्जगद्वै	१-९-२४	तस्मादेतामहं त्यक्त्वा	९-१६-१९
तयोर्षण्डयोः	३-३१-२१	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	११-१२-४५	तस्मादेवं ज्ञतं भेदे	८-१५-६२
तयोर्षण्डयोः श्रीमदुपकृत्य	१०-५८-३४	तस्माज्जगद्वैऽस्तान्	११-१०-११	तस्माद् नृणां ब्राह्मणानाम्	१०-३२-२५
तयोर्षण्डयोः	१०-३४-६५	तस्मात् कर्मणु बहिष्पन्	४-१९-५०	तस्माद् युक्तं प्रकृते	११-३-२२
तयोर्षण्डयोः पुनरेवाहमवित्यामास	१०-४-४३	तस्मात् कुनराहाराद्	१०-१३-२४	तस्माद् देहमिमं त्यक्त्वा	११-२५-३४
तयोर्षण्डयोः स्वैरम्	१०-४०-२२	तस्मात् त्वेह भगवन्	१२-७-४६	तस्माद् दैवोपपन्नेन	७-१५-११
तयोर्षण्डयोः सर्वे	६-१३-५९	तस्मात् ते जगते पुत्रः	१०-३४-४५	तस्माद् ब्रह्मपत्न्य	९-११-१५
तयोर्षण्डयोः सुमन्त्रकर्म निशाम्य	१०-१३-३९	तस्मात् वीणा पदान्येव	८-१८-२७	तस्माद् ब्रह्म कर्णवेताम्	१०-९-१४
तयोर्षण्डयोः कर्म	१०-१७-१७	तस्मात् त्वं सर्वभावेन	३-३३-२२	तस्माद् ब्रह्मकुलं ब्रह्मन्	१०-७२-२०
तयोर्षण्डयोः वीर्यं	१०-४०-२१	तस्मात् त्वतो महीम्	८-१८-१०	तस्माद् ब्राह्मणदेवेषु	७-१४-१९
तस्मात्	३-१७-१९	तस्मात् त्वमुद्रोक्तुज्य	११-१२-१४	तस्माद् भेदे स्वतन्त्रान्	१०-५-२१
तस्मात्	९-८-२	तस्मात् पाराजित्तुपाधिनाम्नं	४-१९-२०	तस्माद् भवति	७-७-२९
तस्मात्	४-९-४९	तस्मात् पिता मे	७-१०-१८	तस्माद् भवति	१०-४१-४०
तस्मात्	१०-६५-२१	तस्मात् पुत्र उन्मयी	४-१३-३६	तस्माद् भवन्मनवमनन्तपारं	११-७-१८
तस्मात्	११-२२-४९	तस्मात् संक्रियतेऽविद्यान्	११-२३-२६	तस्माद् बुक्तेन्द्रियश्रावो	११-७-९
तस्मात्	११-२३-३७	तस्मात् सखाभिर्दे राजन्	१२-५-२७	तस्माद् युवान्	३-९-१७
तस्मात्	१०-७४-८	तस्मात् सर्वोत्पत्ता	११-२३-६१	तस्मात् रात्रिः शिपं	१०-४१-३५
तस्मात्	१०-८१-४५	तस्मात् सर्वोत्पत्ता	१२-३-४९	तस्माद् बचोमनः प्राणान्	११-१६-४४
तस्मात्	६-१३-११	तस्मात् सर्वोत्पत्ता राजन्	१०-५-४०	तस्माद् विमुक्त्याधि	१०-५४-५८
तस्मात्	१०-९६-२६	तस्मात् सर्वेषु	७-९-३०	तस्माद् वेदानुत्पन्नं	७-१२-२७
तस्मात्	१०-३३-७	तस्मात् सुपूज्यै कर्म	१०-२२-१८	तस्माद् सत्ते न कर्तव्यः	११-२६-२४
तस्मात्	३-९-३२	तस्मात् सुपूज्यै	९-१०-७	तस्माद्मेमप्यस्य	९-११-४४
तस्मात्	६-७-१०	तस्मात्पित्रितावार्थः	११-१८-३५	तस्माद्भवन्तो मम संशयार्थं	५-१२-३
तस्मात्	४-२४-२४	तस्मात्पितृणांमातामां	११-७-३२	तस्माद्भवन्तो हृदयेन द्यता	५-५-२०
तस्मात्	१८-१५	तस्मात्सर्वोत्पत्ता	२-२-३९	तस्माद्भारत सर्वात्मना	२-१-५
तस्मात्	१०-२९-९	तस्मात्सर्वोत्पत्ता मनसा	६-१५-३०	तस्माद्भुवीन्तर्मुद्येयै	२-२-२२

तस्माद्युवां ग्रामपशो	६-१५-२०	तस्मिन् महाभागवते	७-४-३४	तस्य कर्मायुवराणि	१-१-१७
तस्माद्रतोद्य विषादमनु	५-१८-१४	तस्मिन् महाभागवतो	३-४-९	तस्य कर्मोत्तमं वीक्ष्य	८-९-४३
तस्मान् कस्यचिद् द्रोहमाचरेत्	१०-१-४४	तस्मिन् महाभीममन्त्र	१०-१०-६१	तस्य काशिशर्तमित्रं	१०-६९-३१
तस्मान् कार्यः	३-३२-५०	तस्मिन् महेन्द्रभवने	७-४-१२	तस्य क्षेत्रं ब्रह्म जज्ञे	९-१४-४८
तस्मान् विस्मयः कार्यः	६-१७-३५	तस्मिन् कुप्यति तुर्यं	१०-९७-२९	तस्य क्षेत्रं सुवीरोऽप्य	९-१८-३०
तस्मान् सन्त्यमी भावा	१०-७४-१४	तस्मिन् तुभ्या दुराचारा	१२-३-२५	तस्य चार्त्तान्दितं धुत्वा	१०-३२-७
तस्मान् ह्यन्तर्नोऽमुष्माद	११-२८-७	तस्मिन् लब्धपदं	३-२९-२०	तस्य चात्ततः कृष्णवर्णं	१०-१३-११
तस्मान्ननुकुमारोऽप्यं	१०-२४-२२	तस्मिन् विमानं उन्मुखां	३-२४-४५	तस्य चापं महाभाग	६-१७-३४
तस्मान्नन्वात्मनोऽप्यं ते	१०-९-१९	तस्मिन् स भगवान् रामः	९-९-३५	तस्य चाष्टौ भयिष्यन्ति	१२-१-१०
तस्मात्तरोऽसंगसुसंगजात	५-१२-१६	तस्मिन् सन्त्याप यिशिखं	१०-७१-२६	तस्य चोद्गतः	३-१५-३०
तस्मान्नाष्टा विष्णुरात	१-११-१७	तस्मिन् समानगुणरूपवयः	१०-७९-१६	तस्य जन्म	१-११-२
तस्मान्निग्राम्य प-वर्ग	११-१८-२३	तस्मिन् सुसङ्गतं	१०-८१-३५	तस्य जिज्ञासया ते वै	१०-९५-२
तस्मान्निग्राम्यमुत्तुग्य	८-१४-३१	तस्मिन् तत्तुर्जवीर्यमुत्तुग्यं	१०-७-११	तस्य तत् कर्म विज्ञाय	१०-३५-३१
तस्मान्मन्त्राणं गोष्ठं मन्त्रार्थं	१०-२३-१८	तस्मिन् हरे विहृतो	१०-१४-८	तस्य तत् क्षेपितं दृष्ट्वा	१०-२०-१२
तस्मान्मन्त्राण्युक्तस्य	११-२०-३२	तस्मिन्मन्त्रे कृतमूलः	५-२१-१४	तस्य तत् पूजयन्	८-१०-१७
तस्मान्मन्त्रार्थविज्ञाय	३-३०-३३	तस्मिन्मन्त्रित्य मुनयः	३-१६-२७	तस्य तत्र द्वित्रः कविच त्	९-१६-१०
तस्मान्मन्त्रं कर्मविधिज्ञाः	४-१४-२९	तस्मिन्मन्त्रगृहं	१०-७५-७	तस्य तद्व्यासं वीक्ष्य	९-६-६१
तस्माद्गोकमिमं राजन्	१०-४८-२५	तस्मिन्मन्त्रं कातं	५-८-२८	तस्य ते चापनिर्मुक्ता	४-११-१७
तस्मिन्मन्त्रमहिमा	३-२४-३८	तस्मिन्मन्त्रं प्रियव्रतो	५-२०-२०	तस्य ते विहृतो दृष्ट्वा	६-३-८
तस्मिन्मन्त्रा चर्तमाने	१०-१०-१०	तस्मिन्मन्त्रविधायिनि	४-९-८४	तस्य त्यक्तत्वभावस्य	७-२-७
तस्मिन्मन्त्रा लब्ध	१-५-२७	तस्मिन्मन्त्रेण सर्वेषु	४-२१-१४	तस्य त्वं तमसो	३-२६-८
तस्मिन्मन्त्रे किमप्यप्यं	४-१४-२७	तस्मिन्मन्त्रं समानमन्त्रं	११-२४-१०	तस्य दृग्भ्योऽभवत् पुनः	९-१२-२
तस्मिन्मन्त्रं रामयाग्यं	४-२८-५९	तस्मिन्मन्त्रेणोऽप्यं	१-६-१६	तस्य दैत्यपतः	७-४-३१
तस्मिन् कप्याथमं	१-७-३	तस्मिन् हवा उपशमशीलाः	५-१-२७	तस्य पादपं कपेर्वीक्ष्य	१०-९१-१२
तस्मिन् कलेचरेऽमये	११-२६-२०	तस्मिन्नाव किल सः	५-७-१०	तस्य नाम्नेः समभवत्	९-१-९
तस्मिन् कूटोऽदिते	७-२-९	तस्मिन्मन्त्रिनिधिते युवम्	६-९-४५	तस्य नाम्नेः समभवत्	३-२१-१६
तस्मिन् ह्यन्तर्नोऽप्यं	९-७-८१	तस्मिन् कामवरं युधः	९-१-२२	तस्य निर्मपनाज्ञातः	१-१२-४८
तस्मिन् दपे दमहं	४-२६-२४	तस्मिन् जहारा धनवो	४-१५-११	तस्य निर्हरणादीनि	१-९-५४
तस्मिन् देव क्रतुवो भवन्तं	१०-८०-४३	तस्मिन् तुभ्यं भगवते	१०-११-३४	तस्य पत्नीसहस्राणाम्	१-२०-३३
तस्मिन् निपतिते वापे	१०-८८-५५	तस्मिन् तुष्टो ददायिन्द्रः	९-७-७८	तस्य पुत्रशतं जज्ञे	९-४-२९
तस्मिन् पुषिष्याः ककुदि	१२-८-३१	तस्मिन् नमो भगवते	१२-९-२२	तस्य पुत्रशतं तेषाम्	९-१९-२
तस्मिन् प्रविष्ट एवासी	९-१-२६	तस्मिन् नमो भगवते	१०-७-७७	तस्य पुत्रशतं त्वामिदं	९-२०-३०
तस्मिन् प्रविष्टावुत्तुग्य	१०-७४-३५	तस्मिन् नमो भगवते	३-१३-३२	तस्य पुत्रो महायोगी	१-४-४
तस्मिन् प्रविष्टे	३-१८-२५	तस्मिन् नमो ब्रह्मजैः स	१०-२२-३६	तस्य पुत्रोऽदितेजस्वी	१-१८-३२
तस्मिन् प्रविष्टे	८-९-५५	तस्मिन् नृपालाः किल तत्र तत्र	४-१६-२२	तस्य प्रपन्नाखिल	३-१-४५
तस्मिन् प्रसजे	३-१४-५१	तस्मिन् वनिर्वागणपज्ञा	८-२०-४७	तस्य प्रवयसः पुत्राः	६-१-२४
तस्मिन् प्रसीद सुहृदः	४-२६-२६	तस्मिन् भवान्	७-९-३७	तस्य प्रसजो भगवान्	१०-३९-४१
तस्मिन् प्रसूतसक	४-१-१८	तस्मिन् भुक्त्वते प्रीत्या	१०-३६-३८	तस्य प्रीतमनाज्ञा	१-११-१३
तस्मिन् ब्रह्मण्यद्वितीयं	४-८-५५	तस्मिन् स नरदेवाय	९-१३-२५	तस्य प्रीतेन मनसा	४-१२-९
तस्मिन् ब्रह्मण्यः सर्वे	४-३-५	तस्मिन् संपन्नं व्यदधात्	४-९-१५	तस्य वागेन विच्छेद	१०-१०-१९
तस्मिन् ब्रह्मणाऽद्विष्टं	४-३-११	तस्मिन् स्तनोक्तं भगवान्	२-९-९	तस्य भाषां सहस्राणाम्	६-१४-११
तस्मिन् अग्नित्यो मम	४-३-९	तस्य उत्यतन्त्या	५-८-३	तस्य मात्रागुणः शब्दो	२-५-२६
तस्मिन् भवन्तावधिनात्मयोनि	१०-४४-३४	तस्य कर्मायुवराणि	१०-१०-२७	तस्य मूर्ध्नि	७-३-४
तस्मिन् मन्त्रमुखाणि	४-२९-४१				

तस्य भूमिं निधापाशु	१०-५३-१२	तस्यां ये भार्गवकथे:	९-१३-१४	तस्याभ्यस्तपिपः	१-१०-१३
तस्य भूतदेशे	५-२३-३२	तस्यां स धाम्भोरुह	३-९-१६	तस्यामजनवत् पुत्रान्	४-२७-६
तस्य मे पावसंस्वागौ	१०-७१-१९	तस्यां स पांचजन्यां ये	६-५-१	तस्यामन्तः पुरं श्रीमदपिपंतं	१०-७९-१०
तस्य मेपातिपिस्तस्मात्	९-१७-७	तस्यां सभनचभङ्गः	४-२८-३०	तस्यामाधत्त तैतसां	३-२४-४७
तस्य यक्षचलितैवः	४-१-३७	तस्यां सभनपायाम	९-२१-२८	तस्यामुह वा आत्मजान्	५-२-२०
तस्य राहो महाराज	४-१४-२०	तस्यां सन्ध्यामानायां	४-२८-१२	तस्यामुह वा आत्मजान्	५-७-२
तस्य कृष्णगोदायं	९-१२-१७	तस्यां सवे महापांगी	३-२२-०४	तस्यापमनयस्यासीत्	६-७-२२
तस्य चंशमान् निषादा	४-१४-४७	तस्यां ससर्तं दुहितः	४-१-४८	तस्यापिन्दनयनस्य	३-१६-४३
तस्य निरंशेषवस्त्रेदम्	९-६-४७	तस्यां सदेश उशती	८-८-२३	तस्यापांसं धनुषिपुञ्जतः	४-११-३३
तस्य ये दुहितः ब्रह्मन्	३-२२-०३	तस्याः अर्धाश्वतः साक्षात्	६-१९-११	तस्यापानिज्य चरणौ	१०-७९-१८
तस्य ये देवदेवस्य	१०-१०-१-३८	तस्याः अनुविदम्	६-१४-३१	तस्याबनोकामपिकं	३-२९-३०
तस्य शम्भोः प्रसारन	१०-७७-२१	तस्याः करपादान्	८-११-२२	तस्यावितुः स्मिचरंशितुष्टिभूतं	१२-७-४२
तस्य शीलितैवः साधोः	४-१३-२४	तस्याः शत्रुभूत	८-१६-४	तस्यावीधितु सुतो यस्य	५-३-२६
तस्य संस्तुवतनुरा	९-१२-४४	तस्याः सुदुःखभयशोकविग्रहमुद्रे	१०-७५-२८	तस्याशक्तनमानिन्ये	८-८-९
तस्य सत्यवती कन्याम्	९-१३-९	तस्याः सुललितवद	५-२-५	तस्यासन् नृपदेवर्भ्यः	९-१७-३४
तस्य सुपुत्र्यत् पुत्रः	९-१७-३	तस्याः स्वेननातिगभीरंरंइसा	१०-७-१३	तस्यासन् सर्वतो	८-९-१९
तस्य इ देव विमुक्तस्य	५-९-१३	तस्यांशधर्मिणमुद्रमतः	१०-१४-२९	तस्यासन्निवकृपस्य	६-९-१
तस्य ह वा इत्थं वर्धमाणा	५-४-२	तस्यांशिलज्जगदनुः	४-१२-२४	तस्यासौ पदवी रुद्रः	८-११-३०
तस्य इ वा एवं	५-६-७	तस्यांश्रिगाम्यं	३-७-१२	तस्यास्तदाकथं	६-१३-४७
तस्य इ वा कुण्ठ	५-८-५	तस्यास्तजाः सप्त पितृवंपातुः	१०-६३-१६	तस्यास्मद् योगविपुतं	३-३४-३२
तस्य इ वाव श्रद्धया	५-३-२	तस्यास्तजोऽपं नय	१०-६४-२५	तस्यास्ततोऽष्टाभ्यस्तकुब्जकण	१०-७८-३२
तस्य हामंस्त्रयो वर्णां	१२-६-७	तस्यास्तन्त्रस्य हरे	६-३-१७	तस्याहमन्त्रकुशिता	१-१६-३४
तस्य हान्मोक्तोक्तपान	८-७-४४	तस्यास्तुष्टुमार्गनिषिष्ट	३-९-१३	तस्याहान्निह गन्धर्वा	४-२९-२२
तस्यामे तनुधानाद्	४-२१-२२	तस्याप त दक्षिमांक्षिमर्षीधर्मं	१०-७२-२४	तस्याहुकचाहुक च	९-२१-२१
तस्यान्विजो महाराज	१०-७३-८	तस्यानया भगवतः	४-३३-११	तस्यैव्यं भाषमाणस्य	८-२०-४५
तस्या अमृति नः क्षोभं	१०-३८-२०	तस्यानु शङ्खचनमुराणां	१०-३५-१७	तस्यैव्यं रममाणस्य	३-३-२२
तस्या उद्धरणोपायम्	९-१६-४	तस्यानुचरितं राजन्	९-८-८४	तस्यैवं श्रितिमण्डलम्	५-२३-३३
तस्या उपवने कामं चारयन्तः	१०-२०-३८	तस्यानुचरितमुत्तरस्यान्	५-२३-२७	तस्यैवांगाणां पाण्डवेप	५-१५-७
तस्या दीनतर्तं वायव्यम्	८-२२-१६	तस्यानुजा आतरोऽश्वी	१०-४२-४०	तस्यैवपुत्राताभिमुलम्	९-७-१८
तस्या पितराशया	११-८-२६	तस्यानुजीविनः सर्वे	१०-३९-३७	तस्यैव कामरं दत्वा	१०-४७-११
तस्या पिशुङ्ककणः	४-१२-१७	तस्यानुमाचनो	८-११-३१	तस्यैव नमोऽस्तु	७-४-२२
तस्यां कृतातिशयाः	८-८-६८	तस्यानुभाषिमं भगवान्	५-२३-४०	तस्यैव शिष्यताः प्रदुः शेषा	१०-५८-५१
तस्यां गतायां स्वगृहम्	९-१५-१८	तस्यानुक्तस्य	३-४-१०	तस्यैकदा तु भवन्म्	६-१४-१४
तस्यां चक्रः स्मृणं	८-८-८	तस्यानुबन्धो राजन्	८-२०-५३	तस्यैकदा भृगुश्रेष्ठ	१२-८-१०
तस्यां तु कर्हिचिच्छीरिभुदेनः	१०-१-२९	तस्यान्तरिस्तनुजः	९-१०-१२	तस्यैतस्य जगो नूनं	३-३१-११
तस्यां शितस्थोशनसो	३-१-२२	तस्यापि गोमतीपुत्रः	१२-१-७	तस्यैव चान्ते	३-१२-३५
तस्यां नेरेन्द्र कर	८-८-२२	तस्यापि तव देहोऽऽपं	१-१२-२५	तस्यैव ते ययुः	७-३-३३
तस्यां निशायां गोविन्दस्तारुह	१०-९७-३१	तस्यापि दांशपास	८-७-७३	तस्यैव मेऽऽश्ववन्वतिनीत्यां	१०-१४-५०
तस्यां प्रपीड्यमानायां	४-२८-५	तस्यापि द्रष्टुशिरस्य	२-८-१७	तस्यैव मे सीहृदसप्तमेनीशस्यं	१०-१०-१५
तस्यां बहुतिष्ठे काले	३-२५-०९	तस्यापि प्रपञ्चत	५-२०-२५	तस्यैव मेऽऽन्त्य	१-१९-१४
तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां कंत	१०-५-२९	तस्यापि भगवानेष	९-८-८३	तस्यैव न्यासमिच्छन्ति	६-४-१
तस्यां विदमोऽऽजयन्	९-२१-१	तस्यापि हवाऽऽजयन्त्य	५-९-४	तस्यैव हेतोः	१-५-१८
तस्यां निभ्राजमानायां	११-६-५	तस्यांशिरपतः	३-१४-२१	तस्यैवं रितनमाजयन्म्	१-४-३१
		तस्यांशपेक आरन्धो	४-१५-८		

तस्यैवं ध्यायतो दीर्घमावाधु-	११-२३-१३	तां तथा चतुर्वीरेण भुज्यमानां	१०-७७-२७	ताः स्वचक्षुर्मुहोरात्र	९-७०-५५
तस्यैवं मेऽनुसक्तस्य	१-५-२९	तां तीक्ष्णचित्तमातिनामचेष्टितां	१०-७८-१०	ताज्जोन्मस्योन्मयान्	३-५-१४
तस्यैवं यद्यवितस्य	११-२३-९	तां ददशानुधावन्ती	६-१३-१४	तातप्यमानेन दृष्टा	४-३-२१
तस्यैवं पुनरुत्तिष्ठत्	१२-७-१४	तां दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय	३-२४-२७	तातमे दुर्लभाः	७-४-२
तस्यैवं पुनरुत्तिष्ठत्	१२-७-३२	तां देवधानी सः	८-१४-२३	तानस्यतान्वास्तिमतो	६-१०-२८
तस्यैवं सममाणस्य	४-२७-५	तां देवमायायिष्य वीरमोहिनीं	१०-५८-५५	ताननाद्यन्त योऽऽविद्यान्	४-१८-५
तस्यैवं वदतः परमं	४-२-२८	तां देवीं गिरमाकर्ण्य	८-१०-४०	तानन्तरे कंसरिपुर्महात्मा	१०-६७-७
तस्यैवं वदतः शापं	४-२-३४	तां न शेकुर्नृपा बोधुमन्त्रिणा	१०-६२-३७	तानप्राप्तानर्धचन्द्रैश्चिभिरिच्छेद	१०-६६-८
तस्यैवं वर्तमानस्य	१-१६-१८	तां नीयमानां तन्वामी	१०-८९-३०	तानभिद्रवतो दृष्ट्वा	८-२०-१४
तस्यैवं विततो वंशे	९-१७-३५	तां प्रार्थयन्तीं	३-२३-१८	तानहं तेऽभिधास्यामि	११-१९-१३
तस्यैवमुदीर्यतः कर्मिभीषणः	१-८-१४	तां वासमित्युपायन्त्य	१-८-४७	तानातिष्ठति यः सम्यक्	४-१८-४
तस्योग्रवर्णसंघिष्ठाः	७-४-२१	तां बुद्धितत्तणीदायं कपायिनी	१०-५७-२२	तानानप्यध्वमसतो	६-३-२८
तस्योत्कलो गयो राजन्	९-२-१४	तां यातुपानपूतनाम्	९-८-१०	तानानर्धुर्वधा सर्वे सह्यामो	१०-७२-७
तस्योत्सङ्गे पनश्चामं	१०-३७-४३	तां रात्रि तत्र राजेन्द्र क्षुत्तृभ्यां	१०-१५-२०	तानापतत आलोक्य	१०-५९-३
तस्योपनीयमानस्य	८-१७-१४	तां रात्रि तत्र राजेन्द्र क्षुत्तृभ्यां	१०-१५-२०	तानानस्य भयोद्विष्टा गोषा	१०-१४-१३
तस्योपरि चिमायेन	६-८-३९	तां क्षमिणीं विषयमन्ययति	१०-७५-१३	तानाह देवदेवेशः	११-४-१४
तस्योपसक्तमन्त्रिणः	३-३२-१३	तां वीक्ष्य कंसः प्रथमाऽऽनितम्भरां	१०-३-२१	तानि चिच्छेद भगवान्	१०-७८-१९
तस्योषा नाम दुहिता स्वप्ने	१०-७७-१२	तां वीक्ष्य देव इति	८-११-२१	तानि प्वेकसः	३-२१-१४
तस्योष्णिगासीत्	३-१३-४५	तां वै प्रचपतो बालां	१०-५८-४७	तान् दृष्ट्वा बानकान् देवी	१०-७४-५३
तस्यैवसः तुतो बाणः शिवभक्तिरतः	१०-७७-३	तां शशंसुर्जना राज्ञी	४-१०-५१	तान् दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय	१०-७२-६
तस्यैवास्तीत्यस्युद्गुह्य	२-१०-११	तां औमुखीं कनक	८-८-६३	तान् दृष्ट्वा सूर्यसङ्गिषान्	११-२-२५
ता आर्षावः प्रपुञ्जानाश्च रं	१०-६-१२	तां भुक्त्वा वृषपिङ्गभ्यां	१०-६२-३८	तान् निन्युः किङ्ग रा राक्षे	१०-६६-२१
ता आहूता भगवता मेघाम्भीरया	१०-१७-६	तां स आनतौ	३-२०-११	तान् निरीक्षोद्वयो राजन् क्षुब्ध	११-६-४१
ता वीपदीमेर्मणिभिर्मिरितुः	१०-४४-४५	तां सम्प्रविष्टी वसुदेवनन्दनी	१०-३९-२४	तान् निर्जितप्राणान्	४-३१-२
ता दृष्ट्वाऽऽन्तिकमापाता	१०-२७-१७	तां सारिकायण्डुक	४-४-५	तान् मो वर्णध अर्द्रं	१२-१०-३
ता देयानुत सखीन् सिषिचु-		तां स्तन्यक्ताम आसाय	१०-१०-४	तान् प्राप्तानर्धिनो	
दीवीभिः	१०-८५-१७	तांस्तथा अग्रमनसो	८-६-३६	हित्वा चेपादीन्	१०-७५-१५
ता नः कर्तय	३-२१-६	तांस्तथाऽऽभ्यर्चिताम्भीष्य	६-७-२०	तान् बधाय स्वभूः	३-१३-५
ता नः सपः परित्यज्य	१०-९०-१२	तांस्तथाऽऽनुताम् शिभिर्मृत्युप्रस्तान्	११-७-७१	तान् रोचमानान् स्वरुचा	११-२-२७
ता नाविदन् मय्यनुषङ्गबद्धयिषः	११-१२-१२	तांस्तानापततः कृष्णो	१०-१३-३७	तान् विनिर्जित्य	८-१६-१३
ता निराशा निवन्तुः	१०-३७-३४	तांस्तान् कामान् हरिः	४-१३-३४	तान् विलोक्यामिष्या देवी	९-२-३
ता मन्मथका मत्प्राणाः	१०-४४-४	तांस्तान् विषयान्	५-१३-१८	तान् विसृज्य हरिर्देवान्	१०-६४-१६
ता ये शुचयन्ति तापानि	११-२६-२९	तांस्तान् सिद्धेयवान् राजा	४-२२-२	तान् वीक्ष्य	३-१६-३०
ता वज्रकल्पा अभवन् परिषा	११-३०-२१	तांस्तै विदितुमिच्छामो	६-३-१०	तान् समेत्याह भगवान्	१०-३९-९
ता चार्थमाणाः पतिभिः	१०-२७-८	तांस्तै शंसय सुक्ते	९-५-४	तान् हन्यमानानभिवीक्ष्य	४-११-३६
ता हेतुपामास कर्पिर्भूषेः	१०-९१-१३	ताः किं निशाः स्मरति	१०-४५-४३	तान्त्रिकाः परिचर्यावां	१२-१०-२
तां कामयानां भगवान्	४-१-६	ताः कृष्णमातृकामयमनुप्रविष्टां	१०-१४-२१	ताविरीक्ष्य वराहोद्वा	९-४-१६
तां केनापराधतपकमालिकां	१०-७७-५	ताः कृष्णचाहो वसुदेव आगतो स्वयं	१०-४-५०	ताभिस्मयोभयप्रापि	५-२३-३
तां कणश्चरणाभोजां	३-२१-२९	ताः क्रिजन्वस्वितुर्नोककुक्षप्रदेशः	१०-१०-४-१०	तान्येव तेऽऽभिरूपाणि	३-२५-३१
तां गदां पतिनां वक्ष्यस्मकुट्ट	१०-५१-४८	ताः पर्ययत्यज्जानामम्	६-१४-३९	तान्समेतान्महाभाग	११-९-१६
तां गदां प्रेषितां तेन	१०-८८-५०	ताः पुनश्चन्द्र भारोद्य	१-१०-६६	ताचत्रयेणाभिहतस्य घोरे	११-१०-१६
तां गृहीत्वा चरणयोऽन्तमात्रां	१०-५५-८	ताः समदाश कालिन्दाः	१०-३०-११	ताभिः समेताभिःकदाचेष्टितः	१०-२७-४३
तां च सीधपतेर्मार्गां शिष्यान्	१०-८७-११	ताः समेता यथानां नानप्रसव-		ताभिः स्मल्लङ्घनीं प्रीती	१०-३९-४९

तार्दिक्कलवल्लपहारानुपुरकुण्डमः	१०-७३-७	तावन् प्रमोदते स्वर्गं यावत्	११-१०-२६	तासांमाविरभूच्छीरः	१०-३०-२
तार्धिर्धयो धम्मपणेतिमुद्र	१०-३१-२३	तावन् प्रसन्नोभगवान्	३-२२-०८	तामन्ता तप्यतीवीर्य	१०-३७-३२
तार्धिविपुतशोकाभिः	१०-३०-१०	तावन् स भगवान् साक्षाद्	१२-८-३३	तामन्ता त्वकसर्वशोः प्राप्ता	१०-२१-२४
ताभिस्तेऽसुर	७-१०-५६	तावन् स कठानुचरः	४-६-१३	तामन्ताऽऽमूर्त्ता रण्ड	१०-२०-२१
ताभ्यां निर्दहमानान्ताम्	६-४-६	तावन् सन्वर्त्तमात्रा	९-१३-१३	तामन्व्यान्वयजन	३-३-९
ताभ्यां विपत्तयनिर्मिषु	३-१६-३१	तावन् सुत उपायी सन्वन्	८-२०-६५	तामिष्यन्तकर्म वैश्यः	४-१६-७
ताभ्यां कृषिमाताभ्यां	३-१३-५२	तावन् सूत उपायी सन्वन्	१०-८०-१४	तामिष्या कण्ठया मैत्र्या	४-१२-४३
तामिश्रोहीभीमुषयः	८-८-२	तावन्कालिन्तप्रभवेत्	१-१८-५	तामिष्यः कार्यकाः	३-२६-२१
तामानाहृत्य वेदभौ	१०-७६-४५	तावन्नगुणकम्	६-१३-१६	तामिष्युर्द्वन्द्वमात्राणां सुगीतः	११-२९-४३
तामनुपरितो लोकपातामाम्	५-१६-२९	तावद्ब्रह्ममालम्नां कृकलासं	१०-८९-३८	तामिष्युर्द्वयकृ दान्तः	४-२३-७
तामन्वगच्छद्	८-११-२६	तावदुन्नाय भगवन्तान्	१०-८४-४३	तामिष्योदोग्गा आसन्	६-६-२६
तामन्वगच्छन् द्रुतविक्रमां	४-४-४	तावदुन्नायोरपि रोपसोषां	५-१६-२०	तामिष्यामष्टः सर्गः	३-११-२०
तामसो भूतस्मादि	३-६-२३	तावद् भयम्	३-१०-६	तामिष्कृता विप्रलब्धाः	१-१८-४८
तामागतां तत्र	४-४-४	तावद् यात भुयम्	७-२-१०	तामिष्यः नगाद्भिज्जसरीसृषु	४-१०-१३
तामावर्षाद् प्रसमीक्ष्य सन्वस्ततः	१०-१०-९	तावद् व्रजनीकस्ततः	१०-३९-८	तामिष्यः मनुष्यविबुधादिषु	३-१०-१९
तामावित्तुगसम्भूतां	१०-५८-१३	तावत् छत्रिणी	७-१-४७	तामिष्यः मानुषदेवानां	३-८-२७
तामानविष्य उन्मथ्य	१०-५८-८	तावत्तन्मादयो गोपा	१०-७३-२२	तामिष्येति मा यादि क	१०-६५-४९
तामापतन्ती गदया	१०-६३-१४	तावत्तन्मादयो गोपा	३-१८-१६	तामिष्यमासीनमृत व्रजन्तं	११-२८-३२
तामापतन्ती ज्वलतीम्	९-६-३५	तावान्यं व्यवहारः सदा	५-११-७	तामिष्यः कोट्यः सहस्रलक्षम्	१०-१०५-२९
तामापतन्ती नरसा	१०-४९-७४	तावाप्रचाम्य ज्वलन्वृष्ट	३-२५-२०	तामिष्यः शतमुखः	१०-४९-२५
तामापतन्ती नर्वास	१०-८८-२७	तावामि वै भगवतो	४-१५-९	तामिष्यः चक्रे नृणां यो	१०-१०५-३७
तामापतन्ती भगवान्	१०-६८-२४	ताविहाय पुनः	७-१०-३९	तामिष्यः सोलसां गदा	११-१६-२०
तामासासदा कामार्तः	१०-३४-३६	ताविदेव्य कलेन्ते	१२-२-३८	तामिष्यः कल्पवृक्षेन मध्यस्थः	१०-९८-७
तामासाव विनुर्वाणाद्	३-२७-३४	तावन्तुलं समारोष्य	१०-७०-४५	तामिष्यः धुनिदरेषु	४-२६-६
तामासाय धरागोहां	१०-६२-२३	तावन्तुलं गिरिसिंहशी	१०-४९-७२	तामिष्यः कल्पवृक्षेन	१०-३७-४७
तामाह भगवान् कार्णार्णमास्ते	१०-६८-१५	तावन्तुलं परमकुञ्जी परस्पर	१०-५१-५३	तामिष्यः कल्पवृक्षेन	३-३२-२८
तामाह ललितां वीरः	४-२५-२६	तावन्तुलं परमकुञ्जी बासुदेवी	१०-५२-३८	तामिष्यः कल्पवृक्षेन	१०-३८-१३
तामाहुविगुणां व्यक्त	११-९-२०	तावन्तुलं लोकविख्याती	१०-६६-३८	तामिष्यः कल्पवृक्षेन	३-१०-३७
तामेव तोषयामास	६-१-१४	तावन्तुलं सर्वपापिभ्यो	१०-६९-५८	तामिष्यः नारदभूषां	२-७-१९
तामेवान्जलजद् वैश्यः	४-१७-१६	तामेव छापुना	३-१७-३५	तामिष्यः नारदभूषां	१०-६४-३
तामेवाविरहे चित्तोक्ष्य	५-२-६	तासां कालिभूद् भूयान्	९-७-४४	तामिष्यः नारदभूषां	६-९-८
ताम्रवर्णां नदी यत्र कृतमाला	११-५-४०	तासां तल्लीभगमदं	१०-२७-४७	तामिष्यः नारदभूषां	१-३-९
ताम्रेममहारत्न	४-७-२७	तासां पत्नयः सुम्यहीः	११-७-६०	तामिष्यः नारदभूषां	९-१५-४१
ताम्यस्य चित्ता कद्	६-६-२१	तासां मुकुतो मधुसूनुभाषितेः	१०-३७-२१	तामिष्यः नारदभूषां	९-२०-१७
ताम्यस्य स्वभावेन	३-७-२९	तासां या दारावर्णां	१०-७६-७	तामिष्यः नारदभूषां	८-१४-१०
ताम्यस्य महामारं	१०-४४-२६	तासां रतिविहारेण	१०-३१-२१	तामिष्यः नारदभूषां	१-१८-१३
तावद्विषयमनुकूष्य सरीसृपन्ती	१०-९-२२	तासां चासांमुषादाय नीपमाकक्ष	१०-२०-९	तामिष्यः नारदभूषां	४-३०-३४
तावद्विषयसौ र्वसितेन भार्गवः	१२-८-२७	तासां चासांमुषादाय नीपमाकक्ष	१०-२०-९	तामिष्यः नारदभूषां	४-१-१८
तावद्विज्ञेतिप्रियो न म्याद्	११-८-२०	तासां पोहशमादसमर्पणीयां	१०-७९-२	तामिष्यः नारदभूषां	६-१९-२९
तावन् कर्माणि कुर्वीत न	११-२०-९	तासां स चतुरः शिष्यानुग्रह्य	१२-६-१६	तामिष्यः नारदभूषां	१०-९-५५
तावन् प्रिभुजं	३-१२-३०	तासां सौरभभूतानामपि यो	१०-१०५-१६	तामिष्यः नारदभूषां	७-६-३१
तावन् परिचरेद् भक्तः भद्रावानन-		तासामिषितं कृण्वे कुर्वन्तीनां	१०-७-४१	तामिष्यः नारदभूषां	३-२४-६

नृणां गृहीत्वा पाणिभ्यां	१०-६९-४८	ते मे मतमविज्ञाय परोक्ष	११-२१-२९	तेजसा तेऽविप्रसंख्य भूरि ब्रह्म	१०-६५-३६
नृणवीडे सप्तियांस्तान्स्मृतैः	१०-९३-२८	ते योगमायया	३-१७-१५	तेजसा व्यापितो विष्णोः	९-७-१६
नृणपूतयः कश्चिद्	१०-१०२-१३	ते स्पर्धयस्त्वयिर्हर्षिश्च तरुप्रभैः	१०-७०-७	तेजस्वी तपसा वीतो	११-८७-४५
नृणविनुर्यानिवच संयातिः	१२-३-१०	ते वयं चोदिताः सर्वे	४-२४-७४	तेजीयसामपि	३-१३-३१
नृणावर्तः शान्तयो वात्सरूपधरो	१०-८२-२८	ते वयं नामरूपाभ्यां	१-८-४१	तेजो बलं धृतिः शीघ्रं	११-१७-१७
नृणैस्तत्सुरार्थधर्मैर्गोपदेरहितैः	१०-१७-४	ते वा अमृत्यु	३-१७-४४	तेजोऽवब्रजमयैर्भविमेषाद्यै	११-८७-४३
नृतीयं चानयन्मासं	४-९-७७	ते बिजित्य नृपान् वीरानाजहृ	१०-८२-१४	तेजोऽवब्रजान्मकं कायं	१२-२-४३
नृतीयमृचिसर्गम् वै	१-३-८	ते विष्णुपापराः	७-८-४०	तेजोगुणाविशेषोऽऽद्यौ	३-२७-५०
नृतीयायां शुक्रपथे	७-१४-२२	ते विमृश्यामि तत्र	९-१२-३३	तेन ज्ञमानसिद्धेन	४-२३-८
नृतीये मासि भूयच राजा	१०-५०-१	ते वेद सिद्धपरिणीत	६-३-२७	तेन चापेन सकलान्	१०-७६-२८
नृतीयेऽऽस्मिन् भयेऽहं वै तेनैव	१०-४-४४	ते चर्पायन्ता खीचेपः साम्नं	११-१२-१४	तेन तस्मा दिवम्	७-३-६
नृणया अववाहित्या	७-१३-२३	ते वै कीमादकास्तुते कृत्वा	१०-६५-४५	तेन देवगणाः सर्वे	६-११-७
ते गत्वा साण्डपप्रत्यं शङ्कान्	१०-८३-३२	ते वै गदे भुजजनेन	१०-८२-३७	तेन प्रोक्ता च पुत्राय	११-१४-४
ते च ब्रह्मण अविशान्	४-३०-४८	ते वै तदाभमं जम्बुहिमाद्रः	१२-७-१७	तेन संसारपदवीं	३-२८-०३
ते चान्तर्दिपे सिद्धाः सर्वलोकस्य	११-५-४५	ते वै प्रदक्षिणं कृत्वा	१०-१०-४४	तेन सम्भूतसम्भारो	१-११-३४
ते नं जिघृक्षवः क्रुद्धे	१०-९२-८	ते वै भयवतो रूपे	१२-७-३५	तेन सार्धमभूद् युद्धं	१०-५३-२२
ते तत्र तत्राज्ययवाहुः शा	१०-१४-१८	ते वै रजःकृत्वयस्तमसा	१०-५-४५	तेनोदस्थायाम पकृषं	१०-३४-५४
ते तत्र वर्णितं गोपिः	१०-७-४३	ते वै विदन्त्यतितरन्ति च	२-७-४५	तेनायजत यज्ञेभ्यम्	९-१२-४९
ते तथा विरपं कृत्वा	१०-९२-१३	ते वैराचनिमासीनं	८-६-२५	तेनाह्नोकरविहार	३-२४-३९
ते तमूः पाव्यमाना	६-१८-६३	ते वैललाटनृत्तिस्यैः	४-११-९	तेनासुरीमसुर्वीरिममुना	१०-७४-४८
ते तु त्रिजगृहे	३-१४-४६	ते शरा देवराजस्य गात्रं	१०-९७-८	तेनासौ चतुरो वेदांश्चतुर्भि	११-६-९
ते तु त्रिवीराः	७-५-६६	ते शार्ङ्गयुतवाणीषेनुञ्जवाहहि-		तेनास्य तादृशं राजन्	४-२९-६७
ते तु तृणमुपग्रन्थ देवस्या	१०-५-२	कन्याः	१०-७१-३५	तेनाहं गुणप्रापेण	१-१६-३१
ते तु ब्रह्महत्यातीताः	१०-२६-१६	ते सपुत्रा सर्वायाः	१-१५-१५	तेनाहं यशुशार्ङ्ग विरोधं	१०-६७-३०
ते तु ब्राह्मणेदेवस्य	९-९-५	ते समेन्य कुरुक्षेत्रे राजानो	१०-९७-१८	तेनाह्नो महातालः पतमानो	१०-१३-३३
ते त्वर्षकोविश ब्रह्मन्	१०-१००-५०	ते सप्रश्रीतसमृन्धय उत्थाय	१०-१३-५१	तेनाह्नन् सुसंकुष्टस्तं	१०-९१-२१
ते त्वमजन्त राजन्या निषेधं	१०-७१-३४	ते सर्वे चाग्रतं हन्तुं	८-२०-१३	तेनैकमात्मानमशेषदेहिनां	४-३१-१८
ते त्व्यस्तकृष्यपिरो राजन्	१०-२६-११	ते त्वप्रयासं विनयम्	६-१०-३०	तेनैते कपयो युक्तास्तिष्ठन्त्यम्लशतं	१२-२-२८
ते सुःखरोपामर्षातिं	९-१४-१५	ते हन्यमाना यवयो राजभिः	१०-४९-४३	तेनैव च मुनिश्रेष्ठ	३-१५-२
ते देवानुचरा एद्धा विषयः	११-४-१३	तेऽऽनीकया रुपुषेः	९-८-१०	तेनैव महसा सर्वे	८-६-२
ते न स्मरन्तचितितां	४-१०-१२	तेऽऽन्योऽऽन्यमभिस्तस्य	८-९-२७	तेनैव सत्यमावेन	६-८-३३
ते नमस्कृत्य गोविन्दं देवक्यं	१०-७४-५६	तेऽऽन्योऽन्यः सुधा	८-८-४६	तेनोक्तं सर्वमाकर्षं	१०-८८-२१
ते नागराजामन्त्र्य	८-७-१	तेऽऽन्येषामज्ञा दयितं कृष्णं	१०-१४-१७	तेनोत्पमाह ते	३-२०-१६
ते नाधीनधुतिगणा नोपासित	११-१२-७	तेऽऽपश्यन्तः पशून् गोपाः	१०-१७-३	तेनोपकृतमादाय विहारसा	११-८-३८
ते नाहं मित्रहीनोऽऽस्मि	८-२०-४०	तेऽऽपि चामुममृन्धन्तः	४-११-१०	तेनोपसृष्टः सन्वन्तः	१०-९४-२४
ते निनीयोद्यक्तं सर्वं	१-८-५	तेऽऽपि तन्मुत्तनिर्वातं	४-३१-२९	तेनोपसृष्टः सहसा	३-३३-२४
ते निरुध्य चतुर्दशान्पुद्गलाम्भोधि	१०-४९-१९	तेऽऽपि पित्रा समादिष्टाः	६-५-२५	तेपुनो तप एताग्रयम्	६-५-५
ते पश्यन्मया प्राप्तास्तनविच्छिद्यै	१२-६-११	तेऽऽपि विजयसृजः सत्रं	४-२-३५	तेभ्यः एवं प्रतिभुज्य	६-७-३९
ते पातयन्तः	८-८-६७	तेऽऽसुरा ह्यपि	७-१०-६४	तेभ्यः परमस्तनुष्टः	१-१६-१९
ते धीरिता निर्विचाराः	१०-३-३३	तेऽऽप्युक्तं प्राप्तमाकर्षं वीरा	१०-९३-११	तेभ्यः पितृभ्यस्तस्युता	११-१४-५
ते धृतिता मुकुन्देन राजानो	१०-८३-२७	तेऽतिश्रिताः समाकर्षं प्राप्तं	१०-९३-१९	तेभ्यः समभवन् सृषं मन्त्रप्रेण	११-१४-५
ते मय्यपेक्षाहित	१-५-२४	तेचण्डवेगानुचराः	४-२७-१५	तेभ्यः सत्यसृजन्	३-२१-५०
ते मात्रा बहिर्हन्तुते	९-१९-८	तेनः श्रीः कान्तिरजयै	११-१६-४०	तेभ्यः स्वदीक्षानिरस्ततमिच्छ-	
		तेनस्तनु पिबुर्वाणशारीरमो	२-५-२७	हम्यः	१०-९३-१०

तेभ्यश्चै कैकशस्तस्य	३-२१-५३	तेषु राजाश्विकापुरः	१०-४७-३५	तौ गुरुकुण्ठी	१२-७-३३
तेभ्यस्तस्यामभूदान्	६-४-१८	तेषुबर्षमर्षाशिरयो	५-२०-२६	त्यकाश्वाय शान्ताय	१०-९७-३३
तेभ्यो दधार कथ्ये	४-१-६४	तेभ्यप्रयो नवपञ्च	५-२०-१०	त्यक्त्वा यष्टि सुतं भीतं	१०-१०-१२
तेभ्यो हिरण्यं रजतम्	६-१४-३४	तेभ्यशान्तेषु सुतेषु	३-२३-३६	त्यक्त्वा सुतुस्त्यगुर्गुणितराज्यं	११-५-३४
तेभ्योऽऽराधयिषां गावः	१०-४६-२७	तेभ्योऽपि भगवान्	७-१४-३९	त्यक्त्वा सैन्यं च गंगच्छन्	४-३१-२५
तेभ्योऽपिक्तरं भूतं किं नु	१०-१०२-३४	तिः सृष्टा	७-१०-६०	त्यक्त्वा स्वधर्मं	१-५-१७
तेभ्योग्रयः समभवन्	४-१-६१	तेजसान् तु त्रिकुर्वाणाद्	३-७-११	त्यक्त्वाऽऽत्मानं व्रजन्ती	११-२६-५
तेषां कुषधद्रष्टाणाम्	६-७-१४	तेजसान्निन्द्राण्येव	३-७-३३	त्यागोऽयं दुष्करो भूषन् कामानां	११-७-१५
तेषां तद्विक्रमं वीरा	१०-५९-७	तेजसान् तु यिकुर्वाणदिन्द्रियाणि	२-५-३१	त्याजिष्येऽभिषयानं मे	१०-६९-३५
तेषां तु देव्युपस्थानात्	१०-६०-३६	तेजसे निद्रयाऽऽपसे	११-२८-३	त्रयशिक्षणं ह्यस्य	९-१७-२७
तेषां तु षडऽप्रधानानाम्	९-२०-३४	तेरपि ह्यर्वाकत्रया	५-६-१२	त्रयाणामेकभावानां	४-८-५४
तेषां त्रयोदा सुता भवितारोऽथ	१२-१-३४	तेस्ततापुषिः	४-५-१३	त्रयीमपं कथयिदम्	३-१४-४३
तेषां दुराणं किन्त्वयन्	४-२३-२७	तेरहं पुजितः सम्पक्	११-१३-४२	त्रयोर्वाचान्यनीकानां	१०-४९-२९
तेषां नच नवद्वीपपतयोऽस्य	११-२-१९	तेदर्शनीयावयथैः	३-२६-३६	त्रया च विद्या केचित्	१०-३८-६
तेषां नामानि कर्मणि	१२-११-२	तिर्दुर्निमित्तैर्निधनं मत्वा	१०-१४-१४	त्रया चोपदिपद्मिष्व	१०-९-४५
तेषां षडापातस्याज्ञ	८-९-३८	तेर्निचिनो हंसकुलम्	५-३-१४	त्रयाणां कथयत्र	१२-५-४९
तेषां परिचूढो राजन्	४-२५-२१	तेर्विमुष्टेषुनिम्नोऽप्ये	६-७-१९	त्रयस्त्रयिनीन्त्रोऽहं	९-७-३३
तेषां पुरस्तादभवन्	९-७-५	तेनगोस्मग्नोऽहंदिद्रामान्द्रकुडुमेः	१०-८५-१५	त्रयोपुत्रिकं	३-१२-६
तेषां प्रमाणं भगवान् प्रभुत्वे	१०-१०५-३३	तेनद्राण्यं मृतं द्रास्य	१०-६१-८	त्रयोऽऽस्महम्	७-९-१६
तेषां मेरुद्वीपेण	३-४-२	तेनाका मतपवाणः	१०-५६-३७	त्रिशोऽहं साधैरासु	१०-४९-६०
तेषां वंशं वृषभ	९-१-४	तेनयत्राभवन्	५-२१-१५	त्रिः कृत्स्न इदमाकर्णं	४-३३-३३
तेषां चित्रतां पञ्चां	४-३०-३७	तेनस्य ह्यभवद् राजन्	९-७-१७	त्रिः समकुलः पृथिवीम्	९-१४-१९
तेषां विशर्वाणामानाम्	५-१६-१७	तेस्तान्यपाणि	६-२-१७	त्रिः समभिः	७-१०-१९
तेषां वीर्यमदान्यानां हस्तानां	१०-७५-२३	तेस्तिस्रमधरिः प्रथनेशिलीमुखैः	४-११-३४	त्रिकास्रव्यमद्वन्द्वं	११-१५-८
तेषां धैः अतः श्रेष्ठो	१२-२-२७	तेस्तैः कामदेवीनाम्बा	१०-६-१६	त्रिकास्त्राणिपुनश्चैव	१०-१०५-९
तेषां सतां चेद्विज्ञान	३-१४-२८	तेस्तैः पुनस्तपस्वीम्	१०-२८-१६	त्रिगतं च सुश्रमाणां बनिनं	१०-५५-३२
तेषां सचभूतीनाम्	५-२०-४०	तेस्तैर्निगुञ्जविधिभिः	१०-४२-१८	त्रिगुणमयः पुमानिति	१०-९६-२७
तेषां सुव्यक्तपाणानां	३-१६-०७	तोक्चमम्	३-९-१५	त्रित्वे दुन्वाऽथ	१-१५-११
तेषां सिधो महाराज	१०-४२-४३	तोक्तानां पित्रो बन्धू	६-४-१२	त्रिदिव्यपतिनं तैर्न्यं	१०-५०-२०
तेषामतिबलौषाणाम्	७-६-४	तोक्तेन जीवहणं	२-७-२७	त्रिधा विभज्य गोविन्दः स्वसेनां	१०-५०-१०
तेषामन्यत्रहाराषां शालीन्	११-९-६	तोक्तेनामिलितायेण वृत्तया	१०-२४-४	त्रिपुष्टो पुनश्चायाम्	९-२१-५०
तेषामहं पादसरोत्तेषुं	४-२१-४२	तोषैः समहैः खभिः	८-२०-६	त्रिभिः क्रमैस्तनुष्टाः	८-१८-२२
तेषामाचरतां वेगं	४-५-११	तोषः प्रलोचः मन्त्रोऽथ	४-१-७	त्रिभिः क्रमैरिहान्	८-१८-३३
तेषामाविर्भू	७-४-२५	तोषेयं कलिचटपत्रेव	८-१५-५४	त्रिभुवनकर्मनं तमाजवर्णम्	१-९-४०
तेषामितीरित	३-१६-३५	तो तथा बहुरादौ गच्छन्ती	१०-५२-२१	त्रिभुवनविभवतेतुभिर्गुणैः	११-२५-३३
तेषामुद्यमवीर्याणामटारा		तो तु गीर्वाणकफपी	३-१७-३३	त्रिस्तान्ते विराजन्ते	४-९-७५
महाराः	१०-१०५-१८	तो रष्टा मदिराम्ली	१०-११-७	त्रिलोकं देवपातेन	४-१२-३४
तेषु काले व्यजानन्	११-७-५८	तो रथस्यो कर्माहं	१०-३७-३९	त्रिलोक्यां दहमानायां	३-१२-२९
तेषु तद्विक्रमारेषु	४-२७-१०	तो राजा प्रापितम्	७-५-२	त्रिलोक्यां तीपमानायां	८-२२-३३
तेषु दानानि पात्रेषु	११-६-३९	तो रेजन् रज्जगी महाभुजः	१०-४१-१९	त्रिवक्राणां त्रिशोऽहं	१०-१०५-२१
तेषु निवृत्तं महाभाग महामागेषु	११-२६-२८	तो विष्टप्रभुत्वानां नृपाणां		त्रिवर्गं नातिकृच्छ्रेण	७-१४-११
तेषु वीरा जानपदा	१०-४०-३२	कुवदेवते	१०-५८-५३	त्रिभिः मूर्तवस्तस्य राक्षसा	१०-९५-१९
तेषु दशार्ध वशतः	२-६-२३	तो त्रिभुव्य रणं दैत्यावनापृच्छ्य	१०-५१-६७	त्रिविष्टं किं गणपत्य	६-७-२५

त्रिविहणं महेन्द्राय	१-१४-५२	त्वं ब्रह्म परमं साधनापावन्त	११-१६-१	त्वदधीनमिदं विश्वमह	१०-६७-२७
त्रिप्रातं त्वात्समाप्त्यानां ददी बाणो	१०-५१-१७	त्वं ब्रह्म वार्यं	८-७-२४	त्वदानं सुभु सुतालोचनं	४-२५-३२
त्रिचिरन्ते प्रस्तोऽस्मि ज्येते तु ते	१०-७८-२९	त्वं ब्रह्म पूर्णममृतं	८-११-६	त्वभूतपावपुनयेदमचष्ट	४-१०-८
त्रिलोमुष्म्य सुदुर्निरीक्ष्यो	१०-६३-११	त्वं महान् प्रकृतिः सूक्ष्मा	१०-११-३९	त्वज्ञातयुक्ते नष्टे	४-१०-२३
त्रेतामुले महाभाग प्राणान्मे	११-१७-१२	त्वं सानुतेषो नः कृष्ण	१०-१०-३९	त्वज्ञातयोगपरिभाषित	३-१०-११
त्रेतायां रक्तगणैः शोऽतो	११-५-२४	त्वं मायया त्रिगुणयाऽऽत्मनि	११-६-८	त्वन्नः संदर्शितोधात्रा	१-१-२२
त्रेतायां धर्मपादानां	१२-३-२०	त्वं माययाऽऽत्मप्रपया	८-६-११	त्वन्माययाऽऽज्ञा जगदीश सपिबो	४-२०-३२
त्रेतास्ममेहनं रूपम्	६-४-३९	त्वं यन् रथानाम्	३-१९-१२	त्वन्माययाऽऽर्पमभिपद्य	४-८-४४
त्रेतास्वतस्मया	७-४-९	त्वं यानुधानप्रमथ	६-८-२५	त्वमग्निर्भगवान् सूर्यः	९-६-६२
त्रेतास्व्याद् युगसाहसं	३-१२-२२	त्वं लोकपालाधिपतिः	३-१८-२८	त्वमज्ञातमतिर्भुङ्क्ष्व	४-२७-२९
त्रैवर्गिकायस	६-११-२३	त्वं वा इदम्	७-९-३१	त्वमतः सर्वभूतज	११-१७-७
त्रैवर्गिकात्वे पुरुषा	३-३३-१८	त्वं वा मृणालपत्रलः	१-१७-७	त्वमप्यदभूत	१-५-४०
त्रैविष्टोऽरुणहारितुरिंसिहकृपं	२-७-१४	त्वं बाणुः	७-९-४८	त्वमप्येतान् महाभाग	११-५-४६
त्वं कर्मणां मङ्गलमङ्गलानां	४-७-४५	त्वं यासुदेवो भगवानवतीर्णो	१०-६९-१६	त्वमस्य लोकस्य विभो	१०-४-२२
त्वं क्रतुत्वं हविः	४-८-४५	त्वं वेणुकुण्डलं कृष्णम्	५-८-४	त्वमांसपरिभ्रष्टामेदोमज्जास्थि-	
त्वं खल्वीषाधिभोजानि	४-१७-२५	त्वं वै प्रजानां स्मर	८-११-२८	संहती	११-२६-२१
त्वं च राजन् मरिष्येति	१२-४-४५	त्वं वै समतलपुरुषार्थमयः	१०-७५-४२	त्वमहमनाऽऽत्मानमवैष्टि	१-५-२१
त्वं च सम्पत्पुत्राय	३-२२-३०	त्वं वै सिसृक्षु रज	१०-६४-२३	त्वमात्मा सर्वभूतानाम्	१०-३५-१२
त्वं चैतद् ब्रह्मदायाद	१०-९६-४४	त्वं शङ्खपोर्निर्जगदाधिः	८-७-२५	त्वमादिरन्तो भुवनस्य	८-१६-२७
त्वं ताः प्रजा वीक्ष्य	९-९-३०	त्वं समतलान्	७-३-३१	त्वमाद्यः पुरुषः	१-७-२३
त्वं तात नार्हसि	६-१४-५५	त्वं सर्वलोकस्य सुहृन्	८-२२-५२	त्वमीशिषे जगतः	७-३-३०
त्वं तावदीधीः सर्वाः	८-२२-३४	त्वं सर्वचरसः पुंसाम्	८-१५-३६	त्वमेक आद्यः पुरुषः	४-२४-६३
त्वं तिमपारासि	६-८-२६	त्वं हि नः पुच्छतां	११-७-३०	त्वमेक आद्यः पुरुषोऽद्वितीयस्तुर्गैः	१०-७८-३८
त्वं तु कल्पः कथिर्दशः	११-७-२८	त्वं हि ब्रह्म परं	१०-७८-३४	त्वमेक एवास्य सतः प्रसृतिः	१०-३-२९
त्वं तु कृष्णानुभावेन	९-१९-३५	त्वं हि ब्रह्मविदां श्रेष्ठः	१०-९-१६	त्वमेकः किललोकानां	३-२१-२७
त्वं तु मद्धर्ममास्थाय ज्ञाननिष्ठ	११-३०-४९	त्वं हि विश्वस्मृतां सष्टा	१०-६-२७	त्वमेकः सर्वजगतः	८-७-२२
त्वं तु सर्वं परित्वज्य	११-७-६	त्वं हास्य जन्मस्थितिं संप्रमान्	१०-१६-४९	त्वमेकः सर्वभूतानां देह	१०-११-३१
त्वं त्वज्जनाधोधि	५-१-१९	त्वं हीर्मवान्मस्यस्य वाग् रमा	४-२५-२९	त्वमेकः सर्वभूतानां	३-१४-७
त्वं देव्यादिवराहेण	८-१५-२७	त्वबचर्ममांसपरिभ्रमेदोमज्जास्थि-		त्वमेतत् शुद्धया राजन्	६-१६-६४
त्वं देहवैत्रः प्रशमाद्य	३-३४-०५	पाकतः	२-१०-३१	त्वमेव कालो	७-३-३२
त्वं धर्मस्त्वं पृथिः	९-६-६४	त्वक्षमभुरोमनसकोऽपि नद्धमन्त	१०-७५-४९	त्वमेव धर्माधिपुत्राऽऽभिपत्तये	४-७-४४
त्वं नः परमकं देवं त्वं न	१०-२५-२०	त्वचं रोमाभिरापोऽथो	३-२७-६८	त्वमेव पूर्वसर्गोऽऽत्मा पृथिः	१०-४-३३
त्वं नः सपत्नैरभयाय	३-१९-४	त्वचमस्य विनिर्भिण्णां	३-७-१८	त्वमेव भगवन्नेतत्	४-७-४३
त्वं नः सुराणामपि	३-६-२८	त्वच्छासनातिगान्	८-२०-६८	त्वमेव मूर्धन्यदमन्त नीलया	१०-९२-४७
त्वं नस्तपः	७-८-५५	त्वतः परम्	७-३-३३	त्वया कृतज्ञेन	७-२-३६
त्वं नित्यमुक्तपरिशुद्ध	४-१०-१५	त्वतः परावृत्तधियः	११-२२-३४	त्वया सत्तु पुराणानि	१-१-६
त्वं नूनमसुरार्णां नः	८-२०-३८	त्वतः प्राधानमधिकृत्य	११-६-१६	त्वया विरीक्ष्यो	४-३-२४
त्वं नो गुरुः चितुज्ज्वल	१०-४७-३०	त्वतः सनातनो	३-१७-१८	त्वया परमकल्याण	११-२-१३
त्वं न्यस्तदण्डमुनिभिर्गदितानुभाष	१०-७५-४३	त्वमेजसा धर्ममथैन	९-६-६७	त्वया मेऽऽपचितित्वात	३-२५-१२
त्वं षष्टैश्च इव	१-५-६	त्वन्नो ज्ञानं हि जीवानां	११-२२-२७	त्वया स्मरिता यत्वा	१०-४२-२६
त्वं पुरा गां रसाया	४-८-४६	त्वत्पादचक्ष्मकारण्युवां	१०-७५-४०	त्वया सुष्टिमिदं विश्वं	१०-१४-५७
त्वं प्रत्यगात्मनि सदा	४-११-६०	त्वत्पादुके अवितं परि ये	१०-८२-४	त्वया सुष्टिमिदं विश्वं	१०-१४-५७
त्वं ब्रह्म परमं ज्योत्स	११-११-२८	त्वत्सर्वाधिभिर्हारातः	१०-५१-१०	त्वयाऽऽर्चितश्चाहमपत्य	८-११-१८

त्वयाहं तोषितः	२-९-१९	दधातापो मुक्तसमस्तद्रुणो	४-२२-२७	दर्शनं वां हि भूतानां	१०-७४-४०
त्वयि त इमे ततो	१०-१६-३३	दध्या चाराणसीं सती	१०-६९-५६	दर्शानिह्ननालपिः	११-५-४८
त्वयि मेऽऽनन्वधिपया	१-८-४५	दण्डन्यासः परं दानं	११-३९-३८	दर्शनीय तिलको धनमाला	१०-३३-१०
त्वयि स्थितेः गदया	३-१९-५	दत्ता जन मया साध्वी	४-२-१७	दर्शयन्तद्रिदं लोकं	१०-१२-१९
त्वयेशानुगृहीतोऽस्मि	१०-२५-१३	दत्त्वा धरमनुज्ञातो	७-१२-१४	दर्शयन्तात्मनामानम्	६-१५-३४
त्वयैव दत्तं पदमीन्द्रम्	८-२०-४९	दत्त्वा स्वमुनरं वासः	९-१५-१९	दर्शयामास त्वं देवी	९-८-३४
त्वयोदितं व्यक्तमिच्छलम्	५-१०-१०	दत्त्वाऽऽचमनमर्चित्वा	८-१५-४२	दर्शयित्वा पतिं तस्यै	९-४-१७
त्वयोदितं शोभनमेव	४-३-१६	दत्त्वाऽऽचमनमुच्छेपं	११-२७-४२	दर्शयि द्विजसूक्तं मा	१०-१२-५३
त्वयोदितोऽयं जगतो हिताय	१०-४७-२४	दत्त्वेनां पाचमानाय	८-१२-१३	दर्शयन्तमांसं रुद्रः	४-१५-१४
त्वयोपभुक्तसग्नयवासोऽनहार-		ददर्शं कृष्णं रामं च	१०-३६-२६	दर्शयेत्सहस्राणि पारिबर्हमाद्	१०-६२-५५
	परिधातः ११-६-४७	ददर्शं गोधीर्गोविन्द-	१०-४५-९	दर्शयन् तक्षकं चादे लेलिहानं	१२-४-५६
त्वय्यग आसीदियम्	८-६-१०	ददर्शं तत्राश्विनसत्त्वतां	२-९-१४	दर्शयिर्नक्षेत्रीयुक्तं	१२-६-५४
त्वय्यम्बुजाधाराखिलसत्त्वधोभि	१०-३३-३१	ददर्शं तत्राश्विजितम्	३-१९-२	दर्शमस्य विशुष्यार्थं नवानामिह	३-१०-२
त्वय्यप्यधामन् पुष्पं प्रक्षालितः	१०-३६-१६	ददर्शं त्र्यंशसुखाननं विभुं	१०-१०-२२	दर्शमां ब्रह्मसार्धजः	८-१२-२१
त्वय्युज्जवाधपतिं पश्चिदिधो		ददर्शं तां स्फाटिकजुह्वगोपुरं	१०-३९-२०	दर्शाष्टी रथभागवतं	१२-१३-५
त्वय्येजदाश्च यम्	४-३-११	ददर्शं लोकान्	७-१३-१३	दर्शास्ववाणयोस्तुष्टः	१०-९४-१६
त्वष्टा क्षणीकतनयः	१२-११-१७	ददर्शं कामिनं कंथित	६-१२-५९	दर्शकोजनांनुज्ञाधिवेतनुरापो	१०-५५-३७
त्वष्टैत्यानुजा भार्या	६-६-४३	ददाह गिरिमोधिः	१०-५५-३६	दर्शितेऽप्यरसः पुत्राः	९-१७-५
त्वां दुरारायमारोप्य	४-४-५५	ददुः स्वचं द्विनाद्येभ्यः कृष्णे	१०-७०-२०	दर्शोत्तराधिकरिज	३-१२-४०
त्वां ब्रह्म केचिदव्यपति	८-११-८	ददुःस्त्वज ते रम्यां	४-७-२३	ददं जनं सम्पतिनं विनेऽस्मिन्	११-११-१०
त्वां योगिनो यजन्यद्वा	१०-३८-५	ददी कृष्णाजिनं भूमिः	८-१७-१५	ददन्त्युष्टा जनपदा	१२-३-३२
त्वां वर्तमानं	१-१७-३१	ददी प्राचीं दिशं होवे	९-१३-२१	ददन्त्यु पुरम्	७-८-११
त्वां सुवन्तां सुरकृता	११-४-१०	ददी रीप्यसुराणां शोमानि-		ददन्त्यु दशो दधिः	८-१४-२७
त्वां सूरिस्तत्त्व	३-२५-३२	जितेः सह	१०-८०-९	ददमानस्य देहस्य	१०-७-२५
त्वां स्वन्तां दुर्मतां नीन्ता	४-१७-२८	ददी त दश धर्माश्च	६-६-२	ददमानेऽग्निर्देहि	११-१२-५८
त्वानोऽऽपस्तान्मन्त्राः	६-४-५३	दधी राहं महाबाहुः	४-१०-६	दाद्यापणाः संयुगुत	६-५-३०
त्वामय द्रव्यपुत्रेन	१०-१०-३९	दध्याध्वनिः सोदवाधिः	१०-३९-३०	दास्यं कुटुम्बभरणे	१५-२-७
त्वामीश्वरं स्वाधयमात्ममादया	१०-३५-२४	दध्यादनमुपानीतं शिलायां	१०-१८-२७	दानं स्वधर्मां निपमो परमवप	११-२३-४६
त्वामेवायन्ते विप्रोक्तैः	१०-३८-९	ददन्तक्रोऽनन्मृतो मृगेन्द्रं	१०-१०३-५	दानधर्मानाजयम्	१-९-३४
		दन्ता निपेनुर्भवद्भुतमुशः	१०-३५-७	दानवेन्द्र निबोधेदं	१०-५१-७
द, ध		दन्ताः पशोर्ब्रह्मणेन	९-७-६७	दानव्रततपोहोम	१०-४५-२४
दंशकः सखाः	६-६-२७	दमपोपसुतः	७-१-१९	दाम्यन्तेऽभिरुचिर्हनुमयि	१२-२-३
दंशितेदच यदुर्ध्वैर्वाह्विभञ्च	१०-४९-३०	दमपोपसुतः	७-१-१९	दायं निनीयापः पिण्डान्	१०-६१-४४
दंष्ट्राकोटया भगवन्	२-१४-४२	दमपोपो चिराताशो	१०-७०-३५	दायकः कृष्णपदवीमन्विष्यन्	११-३०-४१
दंष्ट्राभिकाल	६-१२-२८	दमनं कालिदस्याहंमहाहर्नन्-		दायकचोदयामास	१०-७१-३३
दंष्ट्राभ्युदितदन्तकरोरास्यः	१०-६९-४७	मोक्षणम्	१२-१२-३०	दायको दारकांमेव वातुदेवोप-	
दशन्तु एषा दुहितुः	४-५-८	दपती रुधमारोप्य महत्या सेनया	१०-६२-५७	सेवयोः	११-३१-१५
दशाय ब्रह्मपुराण	४-१-११	दपयासर्वभूतेषु	४-३१-२०	दायाग्नेवांतनर्वाच	१०-४४-२१
दक्षिणं तत्र कन्याख्यां दुर्गां	१०-९९-१८	दवाया भोगिनी मूर्तिः	६-७-३१	दायाह्वयुष्पन्धकोजसात्वता	११-२०-१८
दक्षिणद्वारपि तथा	१०-४९-४१	दक्षिणस्यैव युष्मन्ते साधवः	१०-११-१८	दासवन् सन्नता	७-४-३३
दक्षिणाग्रि परितर ब्राह्मणेः सह	१०-६९-४४	दक्षिणो निरहंस्तम्भो मुक्तः	१०-११-१६	दासीनां को नु संतापः	६-१४-४१
दक्षिणपेनानि तु	५-२२-२६	दक्षिणो यस्यसंतुष्टः कृष्णो	११-१९-४५	दासीनां मुकुमारीणां द्वे शते	१०-१३-२२
दक्षिणेन पथार्धम्	३-३३-२०	दक्षिणोऽभीरवक्रणे	६-९-१५	दासीभिः सर्वसम्पत्तिभिरप-	
दक्षो गृहीताहंन्तापनोवमम्	४-८-२५	दक्षोपशमनापास्य प्रवृत्तणा		वाजिभिः	१०-७१-३८
		दाहवो मया	१०-७८-४८		

शशीर्ध्वनिष्कङ्कणीभिः	१०-७९-१४	विशो विनिर्मिता राजन्	१०-३६-३१	दुरापूर्णे कामेन	७-६-१३
दास्यन्ते तेऽपि	९-५-५	विशो विनिर्मिताः	६-१-३६	दुराचार्यं समाराध्य	१०-४७-१२
दास्यन्त्यहं ते सुरवर्षं सम्मता	१०-४०-३	दिष्टं तदनुमन्वानो रामो	१०-९९-३०	दुरामदं सर्वं	७-८-२३
दास्ये दुहितं तस्मै स्वीरत्नं	१०-६०-४२	दिष्टा कंसो हतः पापः	१०-४४-१८	दुरासदो दुर्विषह	४-१६-११
दिषु भ्रमन्तुकु	८-११-१९	दिष्टा कंसो हतः पापो	१०-९०-८	दुकुली कलिपथ	४-९-४
दिग्गजैः	७-५-४२	दिष्टा गतोऽस्मि भद्रं ते	४-२५-३७	दुर्गा बिनायकं व्यासं	११-२७-२८
दिनित्यथाय दृष्टो	६-१८-६८	दिष्टा गृहीद्वयस्यैव मयि त्वया	१०-७५-५८	दुर्गेति भद्रकालीनि विजया	१०-३-१२
दिनित्यनु भर्तुर्देशान्	३-१८-२	दिष्टा जनार्दन भवानिह प्रतीतः	१०-४७-२८	दुर्जरं वन प्रव्रजस्व	१०-८९-४५
दिनित्यनु त्रीविता	३-१५-३२	दिष्टा ने निहतो देव्यः	१०-३५-१५	दुर्धर्षस्तेजसेवाग्रिः	४-२२-६०
दिनेद्विच वहादी	६-१८-११	दिष्टा त्वं चिनुष्येष्ट	८-११-३७	दुर्धर्मा बतलोकोऽयं	३-३-८
दिरधुस्तदं भूयः	१-६-२३	दिष्टा त्वया	३-२३-७	दुर्धर्माश्च जनान्धीश्य	१४-४-१७
दिष्टेपाश्चमवयः	६-१४-४३	दिष्टा त्वा	३-१९-२८	दुर्मदो भद्रसेनस्य	९-२०-२३
दिनपक्षे नैलकुन्तलैः	१०-९९-१२	दिष्टा पुत्रान् पत्नीन् देहान्	१०-४५-२६	दुर्मना भगवान् काव्यः	९-१५-२५
दिनानि कतिचिद् भूम्न गृहे	१०-९३-२५	दिष्टा भगवाम्	६-११-१४	दुर्मेष्वन्त्याजिमखादिषु	६-८-१४
दिनानि पथ द्रोणोऽपि	१०-९७-३५	दिष्टा भ्रातः प्रवयस	१०-६-२३	दुर्धर्षोऽनं वज्रित्वा	१०-८५-२
दिने दिने स्वर्णभारानी स	१०-६०-११	दिष्टा अर्चसितं भूपा	१०-८३-१९	दुर्धर्षोऽनं पारिवर्ह कुजरात्	१०-९२-५१
दिलीप्तस्तनुस्तद्वत्	९-८-३३	दिष्टा संसारचक्रेऽस्मिन्	१०-६-२४	दुर्धर्षोऽनं सुतां राजन्	१०-९२-१
दिशि दुनुभयो नेदुः पेतुः	११-३१-७	दिष्टा हरेऽस्या अचतः पदो भुजो	१०-३३-२९	दुर्धर्षो मानुषो देवो देहिनां	११-२-२९
दिशि दुनुभयो नेदुर्नपस्याऽपतद्	१०-७१-२७	दिष्टाऽऽदितो हतः कंसः	१०-४५-३९	दुर्वासा यमुनाकुलान्	९-६-३०
दिशि दुनुभयो नेदुर्नदुनुभिभिः	१०-८५-२०	दिष्टाऽऽम्ब तं कुक्षिगतः पदः	१०-३२-४२	दुर्वासीतो दुर्भगो वृद्धः	१०-२७-२५
दिशि दुनुभयो	७-१०-६९	दिष्टाऽऽप्य ननयः	७-१०-२९	दुष्कर्तुं किं न साधनाम्	९-६-७४
दिशि देवगणाः सर्वैस्त्रिगुणधर्ष-		दिष्टाऽप्ये भगवान्	३-२३-३	दुष्टः शास्त्रमृगः शास्त्रमाकूटः	१०-९१-११
चारणाः	१०-२३-३१	दीक्षां प्रविश्य गोविन्द्यः	१०-१०२-११	दुष्टाश्च अभिदिष्वन्मवजानन्य-	
दिशि भुवि च रसायां	१०-४५-१५	दीक्षात्मन्योपसदः	३-१४-३९	सुषवः	१०-९३-४४
दिशि भुव्यन्तीरेष च	११-३०-४	दीक्षायाः पशुसंस्थायाः	१०-२१-८	दुष्यन्तं स पुनर्मेजे	९-२०-१८
दिशि स्मृताकायम्	७-८-२२	दीक्षिताब्रह्मसंज्ञेण	४-३१-२	दुष्यन्तो मृगयां वातः	९-१७-८
दिशि स्मृताकायम्	३-१८-१७	दीनेन जीवता दुःखम्	७-२-५५	दुस्त्वजश्चानुरागोऽस्मिन् सर्वेषां	१०-९४-१३
दिव्यं भीमम्	७-१४-८	दीक्षश्चथुश्च रूपं च तेजसो	१२-४-२४	दुस्त्वजश्चानुरागोऽस्मिन् सर्वेषां	१०-९४-१०
दिव्यं सहस्रान्धम्	२-९-८	दीर्घं श्वसन्ती नृजिनस्य	४-९-१८	दुहन्त्योऽस्मिन् यषुः कादिषद्	१०-२७-५
दिव्यवर्षं सहस्राणां	४-३०-१७	दीर्घपीकरोदोदण्डः	८-८-३१	दुहितरमूर्त्त्यन्ती	५-१-३४
दिव्यवर्षं सहस्रान्धम्	४-३०-४	दीर्घप्रजागरो भीतः	१०-४०-२५	दुहितस्तद्वचः श्रुत्वा	९-४-८
दिव्यवर्षान्धम् तृणाणि	४-१-५४	दीर्घमाकुलं तस्य	१०-९८-२५	दुहितः दुष्प्रीतिं श्रुत्वा	४-२८-१६
दिव्यवर्षान्धम् तृणाणि	१०-५-१०	दीर्घभुतप्रियतमोदयकर्णपूरैः	१०-२१-२३	दुहितं शोभनराजं	४-२७-७
दिव्यायानां सहस्रे तु	१२-२-३४	दीर्घान्धमर्षभस्य प्रियया	१०-७९-२३	दुहन्त्योऽस्मिन् यषुः कादिषद्	१०-२७-५
दिव्यायान्धम् तृणाणिभिः पराध्वरिषि	१०-१४-६५	दीर्घान्धमर्षभस्य प्रियया	१०-७९-२३	दुहितस्तद्वचः श्रुत्वा	९-४-८
दिशोऽप्यस्मिन् यषुः कादिषद्	३-२४-१४	दुः खस्य हेतुर्पदं देवताऽस्तु	११-२३-५२	दुहितः दुष्प्रीतिं श्रुत्वा	४-२८-१६
दिशः प्रसेदुः सलिला	८-१७-४	दुः खोदकैषु कामेषु जातनिर्वेद	११-१८-३९	दुहितं शोभनराजं	४-२७-७
दिशः प्रसेदुर्गमं निर्मल	१०-४-२	दुः शीतस्य कदलीय	११-२३-८	दुहितं शोभनराजं	४-२७-७
दिशः त्वमवकाशोऽस्ति	१०-७४-९	दुःखं सुखं व्यनिमिषं	५-११-६	दुहितं शोभनराजं	४-२७-७
दिशि दक्षिणपूर्वाम्	९-१६-२३	दुःखेभ्योऽप्येकतेराणि	४-२९-३३	दुहितं शोभनराजं	४-२७-७
दिशि दक्षिणपूर्वाम्	१०-८२-२३	दुर्गोति चेतः स्मरतो	३-२-१७	दुहितं शोभनराजं	४-२७-७
दिशो नभः स्नातुम्	९-६-३९	दुःखेभ्योऽप्येकतेराणि	४-२९-३३	दुहितं शोभनराजं	४-२७-७
दिशो शिञ्जितप्रतिहृद्वक्रः	४-१६-२८	दुराया दान्यवतपसः	३-८-२०	दुहितं शोभनराजं	४-२७-७

दत्तय इत्येवमुक्तसन्तुष्टयो	१०-१६-१८	दृष्टा मुकुन्दतमसप्रमण्डलं	१०-२७-३	देवदत्ताभिर्मां	१-६-३६
दमः स्वराष्ट्रे न्यवसज्जितदिद्वज्जितो	१०-५५-५०	दृष्टा मुः श्रुतमनुद्वेतसत्तं	१०-३१-२८	देवदत्तस्यवीराणाम्	८-१-१५
दत्तासत्तं रुग्मिणं प्राचुर्यतमम्	१०-७६-३७	दृष्टा मूषे गदद्रवाहम्	८-१-५६	देवदुनुभयो नेदुर्गन्धर्वापासतो	१२-५-१५
दृष्टमाला विनार्येन	६-१५-२८	दृष्टा यशोदाप्रमुखा ब्रजस्थि	१०-८-१०	देवदेव जगद्रथापिन्	८-११-०४
दष्टं ध्वं भुवो भारम्	१-१३-१६	दृष्टा वज्रधरं शक्रम्	६-१०-१८	देवदेव जगन्नाथ	१०-३१-१६
दष्टं तपार्द्राधुगलं जनातापवर्ग	१०-७९-२१	दृष्टा विष्णुवद्विषः	१०-८३-२५	देवदेव नमस्तेस्तु	२-५-११
दष्टं ननं कुशुमितं	१०-२७-२१	दृष्टा संक्षयने योगं	४-६-२४	देवदेव महादेव	८-७-२१
दष्टं भुतं भूतभयद्रवियत्	१०-४४-४३	दृष्टा सभायं गदोपरिस्थितं	१०-६३-२२	देवदेवजगद्गलः	३-१६-४
दष्टं श्रुतमसद् विद्वान्	१-१९-२०	दृष्टा समन्तं तच्छरीरः सत्ये	१०-२-५	देवदेवसित्ताम्यस	७-१०-२७
दष्टः कश्चिन्नरः स्म्ये इषामः	१०-७७-१६	दृष्टा समीरणो पुत्रादपघातं	१०-६६-३१	देवदेवश योगेश	११-१५-४३
दष्टः किं नो हर्मिः	४-८-३७	दृष्टा मृगान्भूतान्स्वावधा-		देवबाहुः शतपत्तुः	१-२१-२७
दष्टः यमः कर्मन्	५-१०-६२	वदमरणः	१०-५२-३७	देवभूतान् पुष्पाद्वा	४-५५-५२
दृष्टतत्त्वं ज्ञानेन	३-२८-२३	दृष्टा शिवं देवमायां	११-८-७	देवमातर्भवत्या मे	८-१६-१२
दृष्टव्यसिन् सुप्रोषि	६-१७-२७	दृष्टा शीघ्रं भगवति कृष्णे	१०-२१-३८	देवपानं पिबन्नाभिरहान्येति	६-२२-२७
दृष्टभुतानुभावोऽस्य कृष्णस्या	१०-२५-३	दृष्टा स्वनिनयाभ्यासो	४-३-७	देवपान्यनुपिन्म	१-१५-४७
दृष्टभुताभिर्मात्राभिः	६-१६-६२	दृष्टा स्वस्तिन्यम्	१-१-३-३	देवपान्या पुरोपाने	१-१५-७
दृष्टभुताभ्यां वत्याम्	६-१-१	दृष्टाऽऽपे ब्रजप्रभुत्वं मह	१०-११-१७	देवरातसुतः सोऽपि छर्दिन्वा वज्रपां	१२-६-२५
दृष्टा भवजिन्तु	३-२-११	दृष्टाऽऽयथागर आसीनम्	१-१४-११	देवरां एतदिच्छामो	७-४-४५
दृष्टा मया तं बहुशो	१०-८०-३८	दृष्टाऽऽतप्यत संकुञ्च	६-११-३	देवर्षिर्षिष्टमृग्यं	४-२०-३६
दृष्टा मया दिवि	७-१-२३	दृष्टाऽऽदितिस्तं निज	८-१७-११	देवर्षिर्षिष्टदेवैः	७-१५-६
दृष्टि ततः प्रतिनिवर्त्यं निवृत्तवर्ध-		दृष्टाऽऽनुतापि बहुशो	१०-८-२५	देवर्षिर्षिष्टभूतानि ज्ञातीनन्पाश्च	११-२३-३४
स्मृणी ११-१३-३५		दृष्टाऽऽतीनप्यसंचान्	८-६-२८	देवर्षिर्षिष्टभूतानि लोकपालाः	१०-८५-२६
दृष्टिपुतं न्यसेत् पदं वक्षपुतं	११-१८-१६	दृष्टाऽऽत्मनिर्नयज्जगन्	१२-३-१	देवर्षिर्षिष्टभूतानि	६-१३-२
दृष्टो यः कश्चिदवज्य	१०-२८-५	दृष्टाऽऽनुतापतः साम्बो	११-२१-७	देवर्षिर्षिष्टभूतानां पितृणां न	११-५-४२
दृष्टोऽऽज्जन्मोपसदः	३-१४-३९	दृष्टाऽऽत्मानं प्रयसं	४-२३-१	देवर्षिर्षिष्टकपडम्भ	१०-२५-१०
दृष्टा कुरुणां शीःशीत्यं	१०-१२-३१	दृष्टाऽऽनिपतितम्	१-११-११	देवर्षिर्षिष्टपितृमो पदिमी	१०-११-२६
दृष्टा तदुदरे वानं मायावत्ये	१०-६८-१	दृष्टाऽऽन्वाच	३-१८-१५	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	८-८-६९
दृष्टा तमागतं पार्था	१०-६२-२	दृष्टाऽऽस्तेजसु	१-७-३१	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	१-२१-२२
दृष्टा तमात्मनाऽऽसाम्यं	१०-६१-२८	दृष्टाऽऽस्तेजसादि गोपीनां	१०-४६-५	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	१-२१-१८
दृष्टा तमुपमश्लोकं	१०-१३-१२	दृष्टाऽऽस्तेजसादि गोपीनां	६-११-४४	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	१०-११-१०
दृष्टा नां कामलितां	६-१-६१	देवकं वसुदेवश्च	१०-४२-११	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	३-११-२७
दृष्टा तान् सुभ्यः कश्चिद्	११-७-६३	देवकं वसुदेवं च निगूह	१०-२-१३	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	३-२१-२१
दृष्टा तेषाम्	७-४४-४०	देवकं रोहिणीं च वसुदेवस्तथा	११-३१-१८	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	३-२१-१६
दृष्टा विश्वमापातं केतवसं	१०-६६-४४	देवक्यामुदेवो च कृष्णरामौ	१०-६८-४२	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	४-१-१०
दृष्टा निस्तेजसं कामं सगणं	१२-७-३१	देवक्या जटो जाता राजन्	१०-७४-४९	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	३-५५-५
दृष्टा पञ्च गोविन्दं विस्मयाकुल-		देवक्याः शपथं न्यस्य	१०-४४-५३	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	८-१२-३३
लोचना	१०-६५-१७	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	७-११-२४	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	८-७-१५
दृष्टा पापीयसी	३-१२-२३	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	८-१२-१७	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	१०-१३-४१
दृष्टा प्रलयं निहतं बलेन	१०-१६-२९	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	११-२२-६१	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	८-१२-३३
दृष्टा ब्रह्मण्यदेवस्तमवकाश		देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	३-२१-२२	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	८-८-३८
निजामने	१०-५७-२६	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	५-२०-४६	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	१०-१४-२१
दृष्टा भ्रातृवधोयोगं रुग्मिणी	१०-५१-३४	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	१०-७८-४१	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	११-३१-८
दृष्टा मां त उपाब्रज्य	११-१३-२०	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	१-३-२१	देवर्षिर्षिष्टपितृचञ्चलः	२-७-३७

द्रव्यैः प्रसिद्धिर्माणाः	११-२७-१५	द्वितीयतत्त्ववैकल्यं ब्रह्मपुत्रः	यन्निमानमर्णरिषः	१-११-२१	
द्रव्योपलब्धिस्थानस्य	३-३२-४७	स्तथाऽद्विष्टाः	१०-७२-५	परामर्शस्तत्स्थानम्	६-१-५
द्रष्टुकामा भगवतो निर्वाणं	११-३१-३	द्वितीयं च तपामासं	४-९-७६	धर्म आचरितः पुंसां	४-१४-१६
द्रष्टुकामो महातुर्गो गोमन्तं	१०-५२-१६	द्वितीयं तु	१-३७-७	धर्म इत्युपधर्मेषु	४-१५-२५
द्रुपदः शिशुपालवधं	१०-४९-१७	द्वितीयं प्राधान्यपूर्व्याऽन्मोपनयनं	११-१७-२२	धर्म इष्टं धर्मं नृणां	११-१९-४०
द्रुपदश्च शिशुण्डी च धृष्टद्युम्नश्च	१०-५७-१०	द्वितीयस्तत्त्वहमसत्र	३-११-१५	धर्म ग्राहयितुं प्रायः	१२-९-२९
द्रुमं किमुक्तापीडां दन्तवर्कं	१०-५५-२९	द्रिष्टः कुञ्जपापीडः	१०-३४-४८	धर्म तु साक्षाद्भगवत्स्वणीतम्	६-३-१९
द्रुमस्यैः क्रुध्यमाना	६-४-५	द्रिष्टपराधर्मासाते यः	३-३३-८	धर्म पारमर्हस्यम्	७-१७-४७
द्रुमेषु रंभन्सुतदारवस्तलो	५-१३-१५	द्रिष्टपराधं त्वनिक्रान्ते	१२-४-५	धर्म ब्रवीमि धर्मज्ञ	१-१७-२१
द्रोणः प्राणधृष्टोऽस्त्रीऽऽग्नि	६-६-११	द्रिष्टपरा कालनामोऽय	८-९-२०	धर्म यः भोग्यकामेन	६-१०-७
द्रोणो बभूवां प्रवरो धरया	१०-९-४८	द्रिष्टपरा शंभरोऽग्निः	६-६-२९	धर्म विज्ञानताऽद्युप्यन्	१०-८७-२६
द्रोणो भीष्मोऽहिराजश्च	१०-७३-२९	द्रिष्टिपाराधं तुर्विपाराधान्ये	२-१०-४०	धर्मः कश्चित् तस्य	८-८-२०
द्रौण्यश्चयितुर्धर्मदं मवह	१०-१-६	द्रिष्टः परकाये मां	३-३०-२३	धर्मः पदेकेन	१-१६-१९
द्रौण्यी च दत्ता	१-१५-१८	द्रिष्टः परकायेषु	११-५-१५	धर्मः प्रोक्तिस्तत्त्वबोधप्रपन्नः	१-१-२
द्रुपदश्च मुमुक्षुमुपधोर्विधिपीडितः	१०-६०-२३	द्रोणं रमणकं द्विष्टा	१०-१४-६३	धर्मः सत्यपरोक्षो विद्या	११-१४-२२
द्रुष्टेन सज्जमानं मामिमे	१०-५१-१९	द्रे अस्थ बीने शलमूलखिलानः	११-१२-२२	धर्मः साक्षाद् यतो ज्ञानं	१०-९५-१६
द्रुष्ट्यावादिदध	३-१७-३२	द्रे जानुनी सुतलं	२-१-२७	धर्मः स्तनाद्	३-१३-२५
द्रुष्ट्यान्वयि मांसेषु देवोऽस्त्री	१२-११-२०	द्रिष्टायनसखरचिं बं	३-२६-४	धर्मः स्वतुष्टिः	१-२-८
द्रुष्ट्यार्थपत्तोन्मानं	३-१२-९	द्रिष्टायनदनयरो	३-२१-३	धर्मनो पार्तराष्ट्रेण	१०-८९-४
द्रुष्टरीते विज्ञानीमो	६-३-२१	द्रिष्टायनो नारदश्च प्यबनो	१०-७२-३	धर्मशालो नरपतिः	१-१८-४६
द्रुष्टयानं सज्जिता	८-१७-६	द्रिष्टायनो भगवान्	६-८-१९	धर्मबाधो विधर्मः	७-१५-१३
द्रुष्टयामनुमरणा	७-१४-२४	द्रिष्टायनो भरद्वाजः सुमन्तु	१०-८४-७	धर्ममूलं हि	७-११-७
द्रुष्टयामेकदशानं वा	१२-१२-५९	द्रिष्टे स तु जेतव्यो	१०-८१-६	धर्ममेकः यशस्वान्ये कामं	११-१४-१०
द्रुष्टरे भगवान् प्रथमः	११-५-२७	द्रौ दैवे चित्तुकार्ये	७-१५-३	धर्मराष्ट्रि शिष्टार्थां	४-२२-६२
द्रुष्टरे समनुग्रहे	१-४-१३	द्रौ मामी तत्र चावात्सीन्धुं	१०-९०-१७	धर्मव्यतिक्रमो दृष्टः	१०-३१-१०
द्रुष्टां स समन्वये प्रतीदृष्टैः	१०-५७-२५	द्रौ सम्मनार्थवद्भूम्यु	६-१०-३४	धर्मव्यतिक्रमो हास्य	१०-४२-९
द्रुष्टां हरिणा त्वंकां	११-३१-२३	धनं हि धर्मकफनं यतोऽस्य	११-५-१२	धर्मश्च तुष्यान्	३-१५-२१
द्रुष्टाकायसंज्ञम् सचै	११-६-४	धनदारान्धर्मैर्भूत्या यत्र	१०-१०२-२३	धर्मश्च स्थापितः सन्तु	११-६-२२
द्रुष्टाकायां न च स्थेयं	११-३०-४७	धनुर्निधुद्धान् शत्रुषुः	९-८-१२५	धर्मस्तु वैदपसुतः	९-२०-२२
द्रुष्टाकायामभूद् राजन्	१०-५९-६१	धनुर्विकृष्य सुदृष्टं जग्रे कृष्णं	१०-५९-२६	धर्मस्य दधुहितवर्जितं	११-४-६
द्रुष्टवत्यां महाभागे	१०-६३-२	धनुर्विपत्तिं माहेन्द्रं	१०-१८-१६	धर्मस्य दधुहितवर्जितं	२-७-६
द्रुष्टिगुणवाः ऋषभः	३-५-१	धनुर्विस्मृकवृष्टं	४-११-१६	धर्मस्य मम तुभ्यश्च	२-६-११
द्रुष्टेन ब्रह्मनुषे यद्भूमं पारतं	१०-१०२-५९	धनुश्च दिव्यं पुरटोपनद्धम्	८-१४-०६	धर्मस्य हासवर्णस्य	१-२-९
द्रुष्टैरावाचय	७-८-३०	धनुषो भज्जमानस्य	१०-४७-१७	धर्मस्यते भगवत्	३-१७-२२
द्रुष्टैरेव	३-१६-२९	धनुष्यकृष्य युगष्टं बाणः	१०-७८-१८	धर्माध्यात्मि सन्ध्यागः	११-१६-२६
द्रुष्टिमायानुशोचन्ति	४-२७-२५	धन्यं यशस्यामापुष्यं	४-१३-४४	धर्मान् भागवतातिथं	११-५-४४
द्रुष्टे च धिन्या मुक्ती	११-९-४	धन्या अहो अमी आन्यः	१०-२८-१९	धर्मान् भागवतान् ब्रूत	११-५-३१
द्रुष्टु विदुर्मदेह्य	३-२४-१८	धन्याः सुगुणतपोऽग्नि हरिण्य	१०-१९-१२	धर्माद्व्यवस्ततस्य सः	१-९-३६
द्रुष्टिर्मयऽद्विष्टगुणजः	४-२९-१९	धन्येवाम्य धरणी तृणवीर्यसन्तु	१०-१३-१९	धर्माय यशसेऽप्ययं	८-८०-३७
द्रुष्टिः पार्श्वान्निर्मुक्ताः	६-२-२५	धन्यन्तरिखितं क्वातः	८-८३-३४	धर्मायै व्यवहारार्थं यात्रार्थमिति	११-२२-४
द्रुष्टिवृत्तं स एष ब्रह्मयोनिः	११-१०-२४	धन्यन्तरिदीर्घतमसः	९-१४-४१	धर्माध्यात्मोऽर्थः	१-९-३५
द्रुष्टवन्तपोऽन्तं महिमानमद्भुतं	१०-४३-३७	धन्यन्तरिभंगवान्	६-८-१८	धर्माध्यात्मोऽर्थः	४-९-४४
द्रुष्टवन्तपोऽन्तं युयुधोर्दिष्टया	१०-१०२-६९	धन्यन्तरिश्च भगवान्धन्यमास	२-७-२१	धर्माध्यात्मोऽर्थः	४-२२-३५

धर्माधर्ममुत्तमश्लोके तन्तुं तन्वन्त्यित-

न्यजेत् २-३-८

धर्मं धार्यं च कामे

११-२५-७

धर्मो भाग्यतानाम्

७-१०-४६

धर्मो मज्झकित्तुं श्रोको ज्ञानं

११-१९-२७

धर्मो योऽऽयमुपन्यस्त

६-२-१८

धर्मो रजस्तमो हन्यात्

११-१३-३

धर्मो ह्यत्रार्थकामी च

४-२५-४०

धर्मो ह्यत्रोदितः

७-१४-३५

धर्म्यं एष तव प्रशो

११-१७-९

धर्म्यं न्याय्यं सकल्यं

१-७-४९

धाता कृतस्मृती देविर्वासुक्

१२-११-७

धातुः कमण्डलुजलं

८-२०-५

धातुः कुक्षुः सिन्धुबाली

६-१८-३

धातुपथश्च आसन्नो ज्यक्तं

११-३-८

धान्यवर्षस्यतन्मूलां

११-२१-१२

धान्यल्लरं द्राव्यशमम्

१-३-१७

धारयन् मय्यहन्त्यते मनो

११-२५-१३

धारयिष्यति ते वेगम्

९-८-३८

धारयिष्ये व्रतं ब्रह्मन्

६-१८-४६

धार्यमाणं मनो यर्हि

११-२०-१९

धातन्तीभिश्च बासाभिः

१०-४४-१०

धिहं मामविजितात्मानं

४-५-९

धिगज्जानं विषं वापाम्

६-१४-४०

धिगज्जानं वृषावाचं धिगात्म-

१०-१०२-४९

धिग्नं जन्म नस्तु धिग्नं बुद्धि

१०-२१-३९

धिज्ञं धिगर्हितम्

६-२-३०

धिया निगृह्यमाणोऽऽपि

३-१३-७

धिष्येध्वेतेषु मय्यं

११-११-४६

धीवृत्तिसरो

३-१३-१३

धुन्नुमार इति रुपातः

९-७-२३

धुन्वन् उतरासङ्ग

९-८-१२३

धूपदीपिः सुरभिः

९-९-३४

धूपदीपेच माल्यैश्च

१०-४४-१३

धूपिः सुरभिर्धूपिः

१०-४७-३

धूसा दिशापरिधयः

१-१३-१५

धूतराएः सहज्जा

१-१२-५१

धूतराष्ट्रोऽनुजो द्रोणो भीष्मो

१०-७३-१६

धूतवतोमे

१-१९-२

धूतजना मुभञ्जं

३-२५-३

धूतजनेन हि मया

१-४-२७

धूतास्मन्कृशतीर्मे

५-५-२४

धृत्यां बलितसमः

१-११-२५

धृष्टेऽनुसृतस्तस्मात्

९-१४-४६

धृष्टपुद्गलं हृष्टेः

९-१९-३

धृष्टाङ्गैर्मभूत् सत्रम्

९-१२-१७

धेनवो मन्त्राणामन्य ऊधोभारेण

१०-१८-२४

धेनुकस्य सह भ्रातुः प्रतम्बस्य

१२-१२-२९

धेनूनां निपुते प्रावाद् विप्रेभ्यः

१०-६-३

धेनूनां कामशृङ्गाणां

१०-८०-८

धीतचासः शुचिर्नित्यम्

६-१८-५२

धीतांघ्रिपाणिगताचम्य

६-८-४

धीतात्मा वरुणः कृष्णपादमूर्तं

२-८-६

ध्यानायनं रहसि

३-२९-३२

ध्यानावस्थिततद्गतेन

१२-१३-१

ध्यानेनेत्यं सुतीक्ष्णं

११-१४-४६

ध्यानेकाममनसः समाधी

१०-१०५-१०

ध्यापतश्च रणाम्मोजं

१-६-२०

ध्यायती भगवद्भूषं

३-३४-२३

ध्यायन् भगवदादेशम्

८-२२-४२

ध्यायन् सर्वत्र च हरिं

१२-८-९

ध्यायन्लमेकमात्मानं

१०-७९-३३

ध्यायन्नप्यन्यं दारुणि

११-२७-३९

ध्यायन्मनो हि विषयान् दृष्टान्

११-२५-३७

ध्यायमानः सुरासुरोरग

५-२३-३८

ध्येयं सदा परिभक्षप्रभीष्टरोहं

११-५-३३

धृष्टबाणोऽऽपि

८-७-७

ध्रुवं निपुणं प्रतिमुष्य

४-१२-१

ध्रुवस्य चोत्कलः पुत्रः

४-१३-६

ध्रुवाय पथि दृष्टाय

४-१०-५८

ध्रुवो भ्रान्त्यर्थं भुक्त्वा

४-१०-४

ध्वनं च मुकुटच्छत्रं चक्रेत

१०-४९-६१

ध्वजजङ्घाङ्गुशाभोजैः

१०-३६-२८

ध्वजैः पताकिभ्रूजैश्च माह्वल्यैः

१०-५१-१४

ध्वजमाया गुणोद्रेकः

१-१२-५६

न

न कर्हिचिन्मत्पराः

३-२६-३८

न कश्चिन्मत्परं लोके तेजसा

१०-८२-११

न कामये नाथ तदप्यर्हं

४-२०-२५

न कामयेऽन्यं तव पादसेनान्

१०-५४-५७

न किञ्चोदीरयितुम्

६-४-४१

न किञ्चित् साधवो धीरा

११-२०-३५

न किञ्चिदपि राजेन्द्र चञ्चलं

१०-४४-५

न कुतश्चि जयं तस्य

६-८-३७

न कुर्वाणं वदेत् किञ्चित्

११-११-१७

न कृष्टचक्षुः

७-१२-१८

न केनचित् क्षापि कपधनास्य

११-२३-५७

न केवलं मे

७-८-८

न गह्वर्यन्ति ह्येषु

६-७-३४

न च तेऽजित भक्तानां

१०-८४-५

न च रमन्वहो असदुपासनया

१०-९६-२४

न धान्तं चरिष्यस्य न

१०-१०-१३

न चास्य कश्चि तू

१-३-३७

न चास्य कश्चि दयितः

६-१७-२२

न चास्य जन्मकर्मणि

२-१०-४५

न चेद्विहोर्वाधितम्

६-१-७

न चैवं विस्मयः कार्यः

१०-२७-१६

न जन्म नूनं महतो न

५-१९-७

न जानु कोरवेन्द्राणाम्

१-१७-८

न जानुकाः कामाणाम्

९-१६-१४

न जानो नमिषेतात्मा

३-२७-४

न जानामि महाभाग

४-२५-५

न जीविष्ये विना येन

९-८-६५

न तत्प्रतिनिधिं

८-९-५३

न तत्र दैत्यं न

१०-८८-३९

न तथा तप्यते विद्वः

११-२३-३

न तथा बध्यते विद्वान्

११-११-१२

न तथा मे श्रिततम

११-१४-१६

न तथा ह्यवचान्

६-१-२५

न तथाऽऽज्यमभ्येत्सो

२-३२-३७

न तथाऽज्य भवेत् केशो

११-१४-३०

न तर्पिताहि रोचन्ते

४-२६-१५

न तद् विचित्रम्

७-८-२५

न तदानं प्रशंसति

८-१८-३६

न तद्वचश्चि व्रदं

१-५-१०

न तद्वक्त्रं जगृह्णन्ववेरी

१०-९९-२९

न तस्मै ब्रह्मणे स्तोत्रं

१०-९५-३

न तस्य कश्चि तू तपसा

५-१-२

न तस्य कश्चिद् दयितः सुहृत्तमः

१०-३६-२१

न तस्य कालापर्यः

१२-४-१९

न तस्य तत्परहृणाय

५-११-३

न तस्य सम्पदः

६-१४-१३

न तान्निदुषः स्वायं धाम्यवो

११-२१-२५

न ते जरा न

१०-६५-१०

न ते तदुक्तं जगुहन्

१०-१२-५

न ते दृष्यन्त संचञ्चलाः

६-१०-२५

न ते मध्यस्थुतेऽजो च

१२-९-२२

न ते मामह जानानि

११-२१-२८

न ते षोडशितं प्रोचुर्न नीति	१०-२१-१२	न ब्राह्मणान्मे दधितं	१०-१३-४३	न यस्य लोके	४-४-११
न ते विदुः	७-५-३१	न ब्राह्मणैस्तुल्ये	५-५-२३	न यस्य सस्यं पुरुष	६-४-२४
न ते शालास्य	७-१३-१७	न ब्राह्मणो मे भविता	१-१५-२२	न यस्य साधद्	७-१०-५१
न ते शास्त्रावाणीयाः	६-१०-२६	न भजति कुमनीपिणां	४-११-२२	न यस्य साधद्	७-१५-७७
न ते अर्धपरे गोपा	१०-८-१२	न भवानचपीदं यज्ञान्	४-१२-३	न यस्य स्वः पर	११-२-५२
न तेऽऽ जराश्रमि	३-२२-१८	न भविष्यति भूत्वा स्थं	१२-४-४६	न यावदेतन्मन आत्मनिद्रम्	५-११-१७
न तेऽऽभवस्येऽऽ भवस्य कारणं	१०-३-४०	न भारतीयैश्च मृषोपलस्यते	२-६-३३	न यावदेतां तनुमुच्येन्	५-११-१६
न तेऽऽविन्द्याश्च	८-२२-३०	न भेतव्यं कालकृतात्	८-६-२५	न यावदेव चरेत्	३-११-२५
न तेऽस्ति स्वः पर	१०-६२-१६	न भोगतो विज्ञः सर्वोः	६-१३-१४	न युज्यमानया भक्त्या	३-२६-१९
न तस्य हृद् यः काप्यो	१०-२३-२१	न मत्प्रणीतम्	७-५-२८	न रक्षिष्यन्ति मनुजाः स्वयिरी	१२-३-४२
न त्वं हिनोत्तमकुलम्	३-१७-२३	न ममार दिने गर्भः	६-१८-६५	न ररातोदुपुष्टः	१०-१८-१७
न त्वं विस्मृतशस्त्राश्वान्	१०-५-३५	न ममार पिता तस्य	१-७-३२	न रोपयति मां योगो	११-१२-१
न त्वया भीरुणा योत्स्ये	१०-८२-३१	न मषोदितवर्त्तुं वा अनृतं	१०-०-११	न लक्ष्यते पशन्त्यश्च	१०-२८-११
न त्वां त्वजामिदधिताम्	५-२-१७	न मय्यांवांशितयियां कामः	१०-२०-२६	न लब्धो देवदत्तपः	१०-४३-४
न त्वाराशीं प्रणयिनीं गृहिणीं	१०-७५-५९	न मय्युपैत्यप्रियुद्धिमन्वृतः	१०-३६-१७	न लोतुपायोपदिशोन्	३-३३-४०
न त्वादासिपयम्	७-१५-७	न मय्येकान्तभक्त्यां	११-२०-३७	न वक्तुं नृपतेर्धिष्यम्	४-१-१२
न त्वानम्	७-७-५३	न मां त्वदेकज्ञानं	१०-६७-२५	न वक्ष्यो भवतामित्रो	४-१७-१७
न त्वेवं नोपयोग्यं च	११-८-१४	न माना न पिता तस्य	१०-४४-३९	न वपं क्रेश	११-७-१७
न त्वेहिनां सुखं किञ्चिद्	११-१०-१८	न मे एतद्वत् राजन्	८-२२-२०	न वपं नरेव प्रमत्ताः	५-१०-४
न त्वः पुरो जनपदा न	१०-२२-२३	न मे गर्भमिमम्	३-१५-३३	न वपं प्रभवतां	३-१५-२०
न त्वन्तुः, क्षणभङ्गसीदृढः	१०-३७-१९	न मे ब्रह्मणं भूषाद्	१०-८९-५३	न वपं मन्यमानानाम्	८-१०-९
न त्वः स्वर्गतिं कोजाक्यं	११-२०-१३	न मे मानावमानो लो	११-९-३	न वपं साध्वि साम्राज्यं	१०-७१-४१
न त्वानुष्ठानं न च शरमेष्टं	१०-१४-३७	न मे स्थानिरपान्मोक्ष	१-९-४	न वर्तते पत्र रजः	२-९-१०
न त्वानुष्ठानम्	६-११-२५	न मेऽऽस्यः परायति	२-८-२६	न वर्तितव्यम्	१-१७-३२
न त्वामरूपे गुणजन्मकर्मभिः	१०-३-३७	न यं विदन्त्यमी भूषा	१०-७२-२३	न यन्त्यं त्वयैवेह मया	१-१७-५
न त्विकृतैश्चरिते	६-२-११	न यतेश्चामः	७-७-३९	न यन्त्यमिहास्माभिः	११-६-३६
न त्वं कार्तवीर्यस्य	९-२०-२५	न यत् पुरस्तादुत्त यथा	११-१८-२२	न या एतद्विष्णुज्ञानम्	५-९-२०
न त्वं भगवत्साम्राज्यानाम्	५-६-१	न यत्प्रसादात्तुभागनेराम्	८-२२-४९	न या एतेषु नमतां	५-२३-१३
न त्वं मुक्तसंगानाम्	५-१-२	न यत् कालोऽऽनिमिषप्रभुः	२-२-१८	न विक्रियाचिष्यमुक्तः	५-१०-२६
न त्वं परित्यजति केचिदप्यगमपीश्वर	१०-९६-२३	न यत्तु भूयस्त्वया चिराजते	१२-५-३०	न विदाम वपं सम्यक्	४-१५-३४
न त्वयति त्वां परमात्मनः	९-८-२२	न यत् निज्ञा मूर्च्छां	४-२२-३९	न विस्मरति	७-५-४६
न त्वयामि परं	३-३०-३४	न यत्तु वाचो न	१२-४-२०	न नृणे ह्यवरं कर्म	९-८-७८
न त्वामेष्टं न महेन्द्रधिष्यं	११-१४-१४	न यत्तु वैकुण्ठकासुधारणा	५-१९-२४	न वैद कश्चि त्	१-८-३२
न त्वामेष्टं चित्तुं	१०-२८-२९	न यत्तु अचणादीनि शोषोपानि	१०-७-३	न वैद कृष्णः शेषः	६-९-१९
न त्वामेष्टं निरवयस्युतां	१०-३०-२३	न यत्तु मृषं तुजतोभयोः	१२-५-३१	न वैद परं किल	६-१७-१२
न त्विनिनि त्वानम्	१-१३-१९	न यत्तु त्वमास्थाय	३-२२-५२	न वैद सादादनुवर्तते	४-४-१९
न त्वाम्नां मामनुजग्य	८-१८-२०	न त्विदमद्य आस न	१०-९६-३८	न वै जातु मृषेदं	३-२२-२४
न त्वाम्नां विवसाम्	७-६-२	न त्वद्वत् कुने जातः	१०-८७-२३	न वै भगवान्मृतम्	५-२३-२३
न त्वाम्नां विवसाम्	७-६-२	न त्वद्वत् कुने जातः	१०-८७-२३	न वै महाराज भगवतो	५-१६-४
न त्वाम्नां विवसाम्	७-६-२	न त्वद्वत् कुने जातः	१०-८७-२३	न वै मुकुन्दस्य पदचिन्त्योः	४-१०-३४
न त्वाम्नां विवसाम्	७-६-२	न त्वद्वत् कुने जातः	१०-८७-२३	न वै वेद महाभाग	९-८-१०
न त्वाम्नां विवसाम्	७-६-२	न त्वद्वत् कुने जातः	१०-८७-२३	न वै त आत्मात्मवताम्	५-१९-६
न त्वाम्नां विवसाम्	७-६-२	न त्वद्वत् कुने जातः	१०-८७-२३	न वै त नरकम्	६-२-५१

न वै स्वपन्नोऽस्य विपश्च एव	४-११-५०	न हम्मयानि तीर्थानि न	१२-९-२३	नपाः पुनिनमाविश्य	१०-२७-४५
न व्यभिचारि	६-१६-४३	न हम्मयानि तीर्थानि	१०-४७-३२	नपो नदाश्च धुभिताः	१-१३-१२
न शक्तुमस्त्वधरणं	७-१५-२५	न ह्यत्वाधौदयस्तस्य	३-१-४	नपोऽस्य नाहोऽस्य	२-१-३३
न शिष्यामनुब्रवीत	७-१३-८	न ह्यस्त्यक्त परोऽऽधर्मं	१-९-०४	ननु ते तत्संसारं	३-४-२६
न शुक्रेण न चाद्वैण	८-१०-४१	न ह्यस्य कर्हिषिन्	१-९-२३	ननु दानघते न्यस्तसचप्यसी	१०-६१-४३
न शोकुः पुरुषं	३-२७-५३	न ह्यस्य जन्मनो हेतुः	९-२१-५७	ननु ब्रह्मन् भगवतः सखा	१०-१००-२५
न शोकेः सेवितुं तत्र	४-२८-१४	न ह्यस्यातिप्रयः कविचत्	१०-४४-३८	ननु भगवता नित्यम्	६-५-२३
न श्रद्धाभ्यामनतम्	७-६-३	न ह्यस्मार्धः	७-१-२	ननु स्वार्थविमृशानां प्रमत्तानां	१०-२१-४४
न श्रद्धामधिकुर्यन्ति	१०-२१-२६	न ह्यस्मात्ते भयं सैम्य	१०-१-५४	ननुतस्तस्य पुतः शिषोऽथो	१२-७-२४
न भिषो न मही राज्यम्	९-८-७६	न होकस्माद् गुरोर्ज्ञानं सुस्मिर्	११-९-३१	नन्वं विप्राः समायस्य मुत्सः	१०-१५-१७
न श्रोता नानुब्रताऽऽयम्	७-२-४५	न होकस्याद्रितोपस्य ब्रह्मणः	१०-८४-४	नन्वं सुनन्वं गढदं प्रचण्डं	११-७७-२७
न सन्ति मायिनस्तत्र	१०-६०-१२	न होतत्परमाश्च यम्	९-८-४५	नन्दः किमकरोद् ब्रह्मन्	१०-९-४६
न सन्तितीर्थे गुपि	८-१८-०४	न होतस्मिन् कुले जाता	१०-१०५-२७	नन्दः वधि वचः शीरेर्न	१०-७-१
न सत्तवाहाय	६-११-१२	न होतस्मिन् कुले	८-१८-०३	नन्दः प्रीतः परिभ्रज्य	१०-४४-१५
न सर्भां प्रविशेन् प्राज्ञः	१०-४२-१०	नकुर्वत् कर्हिषिन् सङ्गं	४-२२-३४	नन्दः सुनन्दोऽऽय	८-२०-१५
न साधयति मां योगो	११-१४-२०	नकुर्पाकस्यार्थस्तस्यम्	५-६-३	नन्दः स्वपुत्रमादाय प्रोप्यामत	१०-४०-४४
न साधु मेने ताः	४-२५-१२	नकुत्सः सहदेवश्च	१-७-५०	नन्दगोपादयो गोपाः	१०-४०-३६
न साधुवादो मुनिकोपभर्जिताः	९-८-१३	नकुत्सः सहदेवश्च	९-१९-२८	नन्दश्च मोक्षयति	२-७-३१
न स्तुवीत न निन्देत	११-११-१६	नध्वकल्पः शान्तिश्च	१२-६-४८	नन्दब्रजं शीरेरिक्त्ये तत्र तान्	१०-४-५२
न स्वप्रजाग्रतं च तत्	१२-४-२१	नग्नजिज्ञास क्रीस्तस्य आसीद्	१०-६२-३६	नन्दस्तत्र यदन्तु प्रामान् धुत्वा	१०-७०-४१
न हास्यान्यतम	१-७-२८	नचास्यकविच त्	३-३०-३९	नन्दानु सत्युः शिषकृत् प्रमत्ता	१०-७३-२५
न हि कविच स्थणमपि	६-१-५३	नटनतकगन्धवाः	१-१०-५७	नन्दस्तु सह गोपालैर्महत्या पू	१०-७३-१८
न हि कविच त्रियः खीणाम्	६-१८-४२	नताः स्म ते देव	३-६-१७	नन्दस्त्वतीन्द्रिचं हृद्वा	१०-२६-१०
न हि क्रमसचेदिह	६-१४-५४	नताः स्म ते नाथ	१०-७०-५८	नन्दस्त्वात्मज उत्वते	१०-६-१
न हि तेऽविरिर्न किञ्चित्	१०-८०-३७	नताः स्म ते नाथ	११-६-७	नन्दस्य पत्नी कुतमज्जनादिकं	१०-८-७
न हि परमस्य कश्चिदवरोऽन-		नताः स्म ते	१-१०-४३	नन्दा चालकनन्दा च	४-७-२४
परस्य	१०-९६-३१	नते गिरिवांसिल	८-७-३१	नन्दादपसु तं हृद्वा	१०-२६-१७
न हि भगवत्पटित	६-१६-४४	नते गुह्यकेशपराः	१-१७-३०	नन्दादयोऽष्टौ द्राः स्वादय ते	१२-१०-२१
न हि मद्रावबुक्तानां	१०-२३-१७	नतोऽऽस्म्यनन्ताय	७-८-४१	नन्दाया ये ब्रजे गोपा	१०-२-८
न हि वां विपमा दष्टिः	१०-३९-४६	नतोऽऽस्म्यहं तवारणं	२-६-३५	नन्दिबर्धन आज्ञेयो	१२-१-६
न हि विहृतं त्यजन्ति	१०-९६-२८	नतोऽऽस्म्यहं त्वाऽऽखिलहेतुभूतं	१०-३८-२	नन्दिबर्धन् तत्पुत्रः	१२-१-३
न हि सत्यस्य नानात्वमविद्वान्	१२-४-३०	नतोयुधिष्ठिरोगन्धा	१-९-५६	नन्दो महाप्रमात्सोभ्यो	१०-६-१५
न हिंस्यात्सर्वभूतानि	६-१८-४७	नन्वं पिदमंहुहिता	४-२८-६०	नन्दोपनन्दकृतक	९-२१-४८
न हितेषां कल्याणाम्	५-२३-१४	नन्वा भगवते	७-११-५	नन्दिपार्थ नच स्वप्न	१-६-१८
न ह्यग्निमुखतोऽऽयम्	७-१४-१८	नन्वोपनीतचलत्पोः	१-१०-४१	नन्दिग्रः प्रमदा	७-१२-९
न ह्यप्युपाम्	७-६-२५	नदति कविच	७-४-४१	नन्विन्विचन्ति ते	१०-६०-८
न ह्यतः परमो लाभो	११-५-३७	नदन्तु यातुपातेषु	४-११-१५	नन्वनुनापो दिशते शमधर्षं	१०-१०१-३३
न ह्यतोऽऽन्यः शिषः पन्थाः	२-२-३६	नदन्तो भैरवम्	७-५-३९	नन्वसी दूरमानीच शेते मामिह	१०-५४-१०
न ह्यजुतं त्वचरणान्	५-१३-२२	नदीमुपयतोबाहाम्	६-५-८	नन्वहं ते ह्यवरा दीना	१०-५-६
न ह्यन्तर् भगवतीह	३-१६-३३	नदीश्च नादीषु शिला	८-१९-२९	नन्वेकस्यापराधेन	४-११-३९
न ह्यन्तोऽनन्तपास्य	११-२७-६	नयः प्रसन्नसज्जिता हवा	१०-४-३	नन्वेतदेवमविन्दचित्तोचनाह	१०-७५-३८
न ह्यन्यो नुपतो नोप्याद्	१०-११-८	नयः समुद्रागिरयः	१-१०-६	नन्वेप नजस्तन	६-११-२०
न ह्यम्मयानि तीर्थानि न	१०-७२-११	नयस्तदा तदुपार्धं	१०-१९-१६	नभसः शब्दतन्मात्रात्	३-२७-३७

नभसि यथा मेधाः	५-२२-२१	नमस्ते देवदेवेश पुण्डरीकाक्ष	१०-६७-२४	नमोऽऽकिञ्चनविनाय	१-८-३०
नभो ददाति श्वसतां	३-३०-४३	नमस्ते पुरुषभ्यः	८-२२-२८	नमोऽन्त्याय सूक्ष्माय कृत्स्नाय	१०-१४-४३
नभोगुणविभोऽऽद्यो	३-२७-४९	नमस्ते भार्गव धीमान्	१०-५२-२२	नमोऽन्त्याय सूक्ष्माय	८-१५-३०
नभोभिर्न नभस्तत्त्वमसि	१२-१०-१५	नमस्ते पञ्चवीर्याय	६-९-३०	नमोऽन्त्याय महते नमः कृष्णाय	१०-७४-३९
नम उर्जं ह्ये त्रयोः	४-२४-३८	नमस्ते वासुदेवाय	११-५-२९	नमोऽन्त्यु ते महायोगिन्	११-२९-४०
नमः कामतत्कालक	४-३०-२६	नमस्ते वासुदेवाय	१०-३८-२२	नमोऽन्त्यु तेऽध्यात्मविदां परान्ते	१०-९३-३७
नमः कामलनाभाय	४-३०-२५	नमस्ते वासुदेवाय	१०-३८-३१	नरकं निहतं धुत्वा	१०-७९-४
नमः कारणमत्स्याय	१०-३८-१८	नमस्ते सर्वभाषाय	१०-९२-४९	नरकस्त्वमत्राज्ञा	११-१९-४४
नमः कृष्णाय रामाय	१०-१४-४५	नमस्ते सर्वभूतानाम्	१०-९२-४९	नरकस्योऽपि देहं	३-३१-५
नमः पट्ट जनाभाय	१०-६४-२०	नमस्तेऽद्भुतांतिहाय	१०-३८-२०	नरकस्य सखा कश्चिद् विविदो	१०-९१-२
नमः पट्ट जनाभाय	१-८-२५	नमस्तेऽस्मिन्तत्त्वाय धर्मादीनां	४-८-४०	नरका नाम भगवन्	५-२३-५
नमः पट्ट जनाभाय	४-२४-३४	नमस्ये त्वां महादेव लोकानां	१०-७०-७	नरदेवत्वमाप्नोः	१-३-३२
नमः परमकल्याण	१०-११-३७	नमस्ये त्वाऽम्बिकेऽभीष्टां	१०-५८-४८	नरदेवेश भवतो नाशयं	४-२३-३१
नमः परस्मि पुरुषाय	२-५-१२	नमस्ये पुरुषं	१-८-२१	नरनाथ न जानीमः	४-२६-१७
नमः परस्मि पुरुषायमाश्रया	११-१७-३०	नमस्मि त्वाऽन्तर्ज्ञानि परंदां	१०-७८-२५	नरनाथं परित्यज्य	१०-५४-१७
नमः पराथावितभानु	६-४-२३	नमुचिः पञ्चदशभिः	८-१०-२३	नरचन्द्र माधविः	८-१०-४
नमः प्रमाणमूत्राय कवये	१०-१४-४४	नमुचिः शंखो	६-१०-१९	नरा नाशं च मुविताः	१०-५९-५६
नमः शिवाय रुद्राय	८-१५-३२	नमो गुणप्रदीपाय	१०-४-६	नराणां देवकान्तासु	१०-३४-४४
नमः शिवाय शान्त्याय	१२-९-१७	नमो द्वितीयं त्रिपदे	८-१५-३१	नरेन्द्र याभा कविर्भविर्गहिता	१०-६२-४५
नमः सामाद्य शुद्धाय	४-३०-४२	नमो धर्माय महते नमः	१२-१२-१	नरेष्वभीष्टां मद्भावाः	११-२९-१५
नमः सुनामाखिलधर्म	९-६-६५	नमो नमः कारणपुरुषाय	१०-५३-१३	नरोद्गोमहिषसराश्वत्थनः कोणुभिः	१०-८१-१६
नमस्मि यत्नदा	१-४-१०	नमो नमः कारणविग्रहाय	५-१२-१	नरतपो ननुतुष्टा गायका पृथगो	१०-८५-२०
नमस्यनिशिते भुजे	४-२८-१९	नमो नमः केशविनाशनाय	४-३०-२२	नमोऽपुदतरिषस्मिन्	१-१४-१८
नमस्कृत्वा गुरुन् वक्ष्ये	१२-१०-४	नमो नमस्ते	३-१४-४०	नलिनी नालिनी च प्राक्	४-२५-४९
नमस्त आदिदेवाय	८-१५-३४	नमो नमस्तेऽस्तितपद्भक्तये	३-२०-३०	नलिन्यामजनीश्वर्य	९-१८-३१
नमस्त आशिषामीश	४-२४-४२	नमो नमस्तेऽस्तितपद्भाष	२-४-१४	नलिन्यो यत्र ब्रह्मनि	८-१४-१४
नमस्तस्मै भगवते कृष्णायकुण्डम्बेपते	१०-७२-२२	नमो नमोऽस्तितपद्भाष	४-२४-३६	नलकुटुम्बिकिञ्जल्कमुलपट्टजभूतः	१०-६-१०
नमस्तस्मै भगवते कृष्णायकुण्डम्बेपते	१०-६१-२३	नमो नमोऽस्तितपद्भाष	१०-३८-२३	नलनन्दान् द्विजः कश्चिन्	१२-११-११
नमस्तस्मै भगवते कृष्णायामृतमृते	१०-९६-४६	नमो ब्रह्मण्यदेवाय	९-९-७	नलनाथसहस्राणि	१०-६२-५६
नमस्तस्मै भगवते वासुदेवाय साङ्गिणे	१२-१३-१९	नमो भगवते तस्मै	१२-५-३५	नलब्रह्ममुत्तमिर्ब्रह्मण्यविनाशम्	१२-१२-१३
नमस्तस्मै भगवते	२-४-२४	नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय	१०-६४-२१	नलमो दक्षसर्पार्णः	८-१२-१८
नमस्तस्मै भगवतो वासुदेवाय	२-५-१२	नमो भृगुगोष्पतये	१०-३८-२१	नलवं त्वाऽस्मैर्देवैः	८-८-४६
नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायकुण्डम्बेपते	१०-९३-२४	नमो भरतकृष्णाय	८-१५-३५	नलवं भगवन्	३-७-४९
नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय	१०-१४-४९	नमो महदव्युधोऽन्त्यु नमः	५-१३-२३	नलवीर्यनिष्पन्न	८-८-४९
नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय	१०-२५-१०	नमो रुद्राय महते	३-१५-३४	नलवस्यि वरपुं भगवान्	५-१७-१३
नमस्तुभ्यं भगवते	१०-२१-४९	नमो वः सर्वदेव्यो कपयः	१०-७२-२७	नला अयं ब्रह्मवन्तुः	८-२०-९
नमस्तुभ्यं भगवते	१०-२६-६	नमो विज्ञानमात्राय	१०-३८-३०	नलाभन् महाभागा मुनयो	११-२-२०
नमस्तुभ्यं भगवते	६-१६-१८	नमो विज्ञानमात्राय	६-१६-१९	नलशमेध देवानां	४-१३-२८
नमस्तुभ्यं भगवते	६-१६-४७	नमो विज्ञानवीर्याय	३-१६-४२	नलै नृभिर्नरदेवो	१-१८-४२
नमस्तुभ्यं भगवते	८-१५-२९	नमो विष्णुसत्त्वाय	४-२१-५१	नलैकादाश पञ्च त्रीन् भावान्	११-१९-१४
नमस्तुभ्यं भगवते	९-१६-२९	नमो विष्णुसत्त्वाय	४-३०-२४	नलैजनी	१-५-१९
नमस्ते देवदेवेश	१०-५४-१९	नमो वी ज्ञपत्नीभ्यो विबोधत	१०-२१-१६	नल्यवहितये यज्ञो	४-३०-२०
नमस्ते देवदेवेश	१०-८३-८	नमो हिरण्यगर्भाय	८-१५-३३	नलरोचिह भाषेपु तदसि	१०-७४-१२

नाहं प्रपुष्पमाषातमाकर्ण्य	१०-६८-४३	नाध्यगच्छन्नैकान्पात्	१०-८४-१९	नाभिहृदादिह	३-१०-२४
नष्ट्रायेष्वभद्रैरुत्तित्वं	१-२-१९	नानाऽऽमलव्रक्षन्धैः	४-७-११	नाभिसावृषभ आस	२-७-१०
नष्टराचा मूर्धियो	४-२-१०	नानाकर्मविधाकेन	३-१०-११	नाभ्यजानन्निभं नोकम्	१०-३७-२८
नष्टे लोके द्विपार्धावसाने	१०-४-२६	नानात्वं जन्मनाशय	६-१५-९	नाभ्यनन्दद् दुराचारा शची	१०-६५-२८
नस्त्योत्पाव इव यस्य बरो	१०-६-१४	नानाभावेर्लीलयेषोपपन्नेर्देवान्	१०-७८-२७	नाभ्येधानि मन्नाश्च	२-६-२५
नहि तस्य विवल्पाख्या क्रिया	११-१८-३८	नानामणिमयैः भूतैः	४-७-१०	नाभ्येधान्यम्पुं त्वम्	६-६-३
नष्टशोषकमे ध्वंसो न	११-२९-२०	नानारण्यमृगजालैः	४-२५-१९	नामरूपे भगवती	६-१९-१३
नष्टस्यातिप्रियः कश्चित्	६-१६-१०	नानारसीषाः सन्ति वृक्षा	१०-२५-२६	नामसङ्कीर्तनं यस्य	१२-१३-२२
नष्टस्यातिप्रियः	६-१७-३३	नानारूपात्मनो	६-५-१४	नामान्यनन्तस्य	१-६-३०
नाऽऽचरेद् यसन् वेदोक्तं	११-३-४६	नानालक्षणविषाभ्यां	१०-३९-४०	नामोच्चारणमाहात्म्यम्	६-३-२३
नागच्छन्नाहुता देवाः	४-१३-३०	नानुशासो देवतानां	१०-३४-४८	नाम्ना सत्यपूर्णैर्यस्मात्	९-१८-२८
नागराजोऽऽयनुज्ञातः परिश्रम्य	१०-१४-६७	नानुनृपे लुपन् पुष्पहृचो	११-३-२	नायं जना मे सुखदुः	११-२३-४३
नागाव्यवहः सर्पात्	९-७-५९	नानुद्देशिकानि	१-१८-७	नायं देहो देहभाजाम्	५-५-१
नागालयं रमणं कस्मात्	१०-१५-१	नानुभूतं कृचानेन	४-२९-६६	नायं मागो हि साधूनां	४-११-४०
नागेन्द्राणामनन्तोऽहं मृगेन्द्रः	११-१६-१९	नानुभूतं न जानाति	६-५-४१	नायं शिरो ननु नितान्तरतेः प्रसादः	१०-४४-८
नाशिर्न सूर्यो न च	१०-७२-१२	नानृतं बत तथापि	२-५-१०	नायं सुखाप्यो भगवान्	१०-१०-२८
नाक्षस्य बंशो राज्ञेयं	४-१४-४३	नानोषहारवलिभिरारमुल्याः	१०-५८-४४	नायमर्हति वैकुण्ठे	६-७-१४
नाचलत् तद्वहारेण	१०-४२-२१	नानोषहारवलिभिः	१०-३-११	नायमर्हत्यसङ्ख्यो	४-१४-३३
नाट्यं सुगीतं वादिदम्	४-१५-१६	नान्तं दानस्य धर्मस्य पश्य	१०-८९-३७	नायदः प्राह मुनये	२-९-४४
नाट्योऽस्य निरभियन्त	३-२७-६२	नान्तं विदाद्यहममी मुनयः	२-७-४१	नाट्योपपितो वीरो यवनः	१०-५३-३७
नात! परंकर्मा	६-२-४९	नान्तर्बहिः	७-३-३७	नाटस्तदुपाकर्ण्य	४-९-२६
नातः परं परम	३-१०-३	नान्यं ततः पद्यपताशतोचनाद्	४-९-२४	नाटस्य क संवादस्ततः	१२-१२-१४
नातः परतो लोके	४-२२-३२	नान्यं ते कामये	८-१८-१७	नाटदातदुपाकर्ण्य वार्ता	१०-७८-२
नाति प्रसीदति	३-१०-१२	नान्यं वतिं वृणे वीर	१०-६२-२६	नाटदो वामदेवोऽग्निः कृष्णो	१०-९३-७
नानिचित्रमिदं चिष्टा वसुदेवो	१०-७२-२८	नान्यत् तवाह्पुत्रयनादपवर्गमूर्ते	१२-७-४३	नाटदोऽकथयन् सर्वं	१०-६८-४१
नानिदीर्घेण कालेन स काष्ण्यौ	१०-९८-१३	नान्यत्र मद्भगवतः	३-२६-४१	नारायण नमस्तेऽस्तु	१०-६०-६
नानिप्रसन्नहृदयः	१-४-२६	नान्यथा ते	७-१०-४	नारायण हृषीकेश	१०-८९-२८
नानिस्तेहः प्रसादो वा कर्तव्यः	११-७-५२	नान्यां प्रतीक्यै वै राजन्त्युत्सा	१०-८९-३४	नारायणं नमस्कृत्य	१-२-४
नात्मा नपुः पार्थिवमिन्द्रियाणि		नान्यैरधिष्टितं भद्र	४-१०-२०	नारायणपरा विप्राः	७-११-४
देवा ११-२८-२५		नापश्यत् कश्च नात्मनं परं	१०-८-२५	नारायणपरा वेदा देवा	२-५-१५
नात्यद्भुतमिदं मये	१२-५-३	नापश्यत् तदर्थं तत्र राज्ञा	१२-५-१८	नारायणपराः सर्वे	६-१८-२८
नात्यन्तिकं विगमयन्त्यपि	३-१६-४८	नापश्यमुचमत्तलोकान्	९-८-७७	नारायणपरो योगो	२-५-१६
नात्यन्तिकमिदं नाथ	४-२१-४९	नापु सायानकुप्येत	६-१८-४८	नारायणमयं नर्म	६-८-५
नाथमानो कपिभीतः	३-३२-१२	नाभागस्तं प्रणम्याह	९-५-९	नारायणाभिधानस्य	११-३-३५
नाश्रय्यं दण्डयन्त्येष	४-१६-१३	नाभागदास्त्रीयोऽऽभूत्	९-६-१	नारायणाय कथये	११-५-३०
नाशत आत्मा हि गुणम्	६-१६-११	नाभागो दिष्टपुत्रोऽऽभूत्	९-३-२३	नारायणाधमो	७-४-४-३३
नाथं प्रजेश बान्नानाम्	४-८-२	नाभागोऽऽप्यस्ततः	९-५-१	नारायणे तुरीयाद्ये	११-१५-१६
नाथो व्यापयः	१-१०-७	नाभिनन्देत् ध्रुवम्	७-१३-६	नारायणे भगवति तस्मिन्	२-६-३०
नाथिमयेन विषयं प्राज्ञः	११-८-१३	नाभिरक्षयकामोऽऽजयथा	५-३-१	नारीकश्च इत्युक्तः	९-८-७३
नाथुना भेदीलपात	११-६-२६	नाभिनीभस्तं इत्यर्चनं	८-७-२७	नाथीचलेरपमुक्कमपाशोच	२-७-१८
नाथुनाऽऽप्यवमानं ते सन्मानं	४-९-३०	नाभिनीभोऽग्रिमुखमस्तु रेतो	१०-७८-३५	नालं द्विजत्वम्	७-७-५२
नाथीनपादा उग्रता	६-१८-५१	नाभिस्तु यथाऽऽभिलषितम्	५-४-४	नालं वयं ते महिमानुवर्णे	४-१६-२
नाथ्यगच्छत् प्रजाछद्रम्	६-१८-५९	नाभिहृदं भुवकोश	३-२९-२४	नाचधीद् गुरुवाक्येन	९-८-६

नाशं निशाम पुत्राणाम्	६-५-२३	निगूहीतं सुतं भुव्या	१०-१-२-४	निमिषमार्गं तत्रात्मा	४-११-४७
नाशं यमेतत् पदसत्सु	४-४-१३	निर्वाणमानो नारीभिर्मान्दप्यक्ष-		निमित्तमात्रमीशस्य	१०-८१-८
नाभुनतः पथ्यमेवाजम्	६-१-१२		साङ्ख्यः १०-४९-८५	निमित्तान्यपरिणामि	१-१३-५
नाभ्यश्चायेषु	७-१३-७	निजग्राहीजना धीरः	१-१६-४	निमित्तं सति सर्वत्र	४-२२-२९
नाभ्यां द्विज्जातिस्मरारो न	१०-२१-४२	निजपदाभ्यर्चयिष्येजयज्ज	१०-३३-१६	निमित्तस्वाकृतनयः	९-११-१
नाभ्यां यथैव्यतमा	४-२५-४२	निजमुक्तविगति	५-५-७	निमिषश्च लमिदं विद्वान्	९-११-३
नासिके निरभिधेतां दोग्धति	२-१०-२०	नित्यं आत्माऽऽद्यपः	७-२-२२	निमिरद्वपरित्यागो	१२-१२-२४
नास्यन् नृप कृत्वाय	१०-३१-३८	नित्यं क्षुधाग्निदेहस्य	१०-११-१३	निमेषसितवो	३-१२-७
नासी जजान न मरिष्यति	११-३-३९	नित्यं ददाति कामस्य	५-६-४	निमगानां यथा गता	१२-१३-१५
नास्मत्पुत्रोचितं तात	४-११-३८	नित्यं द्रष्टाऽसि मां तत्र	८-२१-१०	निम्नोचिन् भगवान्	५-८-१६
नास्मयो युवयोस्मात	१०-४३-३	नित्यं निरीक्षमाणानां	१-१०-६२	निष्क्रीडिष्येभ्योऽऽद्यान्	२-११-८
नाहं कमण्डलावस्मिन्	८-२२-१८	नित्यं प्रमुदिता गोपाः	१०-४१-३४	निरपेक्षं मुनिं शान्तं निर्वरं	११-१४-१६
नाहं तथापि	३-१७-८	नित्यं यन्मातृमनसः	६-१८-५७	निर्मिषत विषी वै	२-१०-२६
नाहं तनुन ददो	६-१४-५७	नित्यं सङ्ग लमाणां	१०-१०४-२	निर्मिषतास्य	३-२७-५७
नाहं तथाद्विपुलं	११-६-४४	नित्यं सञ्चितस्मात्र	११-३१-२४	निरस्तसङ्गत्वधिकल्पमद्वयं	४-३१-१९
नाहं तु सख्यो भजतोऽसिप जन्तुन्	१०-३०-२	नित्यदा सचेभूतानां	१२-४-३५	निराहंकृतिर्निर्ममश्च	३-३५-४५
नाहं न पशो न च यूयमन्ये	४-७-७	नित्यदा ह्यहं भूतानि	११-२३-४२	निराशक्त्यनरोगीर्नितम्	१-१३
नाहं न येषं बत	२-६-३६	नित्यनिचुचुत्तः	५-९-९	निरायुषः सुपार्थिवरुद्रावितबाहनः	१०-६७-१६
नाहं निन्दे	७-१३-४२	नित्यमुदितं धीमत्पुरुषोत्तमं	१०-५४-३	निर्यक्षस्तस्य	३-२२-३४
नाहं परायुर्कपयो	८-११-९	नित्यमुद्विग्नमनसो	१२-३-३९	निर्यक्ष तद्वत् कृष्ण	१०-४९-५
नाहं विर्मां त्याम्	९-९-९	नित्यकदसमाधिष्यान्	३-३४-२७	निर्यक्ष तद्विपुलमनोरं प्रदीपः	१०-१६-२६
नाहं विरेभि	७-९-१५	नित्यस्यापेक्ष्य संबन्धो	६-१६-७	निर्यक्ष तावुत्तमपुष्पो जना	१०-४१-२०
नाहं विरेभि	८-१९-०९	नित्यानुभूतिजनाभ	५-६-२०	निर्यक्ष पुततां देवः	८-१०-२७
नाहं भक्षितवानमहं सर्वे	१०-९-३५	नित्यानिदिन चित्तेन	११-३-२०	निरुद्धो भोजराजेन	१०-६९-९
नाहं भवप्यां रहितः	१०-३९-११	नित्यो नैर्मितिकद्वेष	१२-४-३८	निरुपिता महापद्मे	१०-८५-७
नाहं ममेति भावोऽपि	४-२९-७३	निदाघाकांतपे निगमे छायाभिः	१०-२०-३०	निरुपिता शम्भेरप सा	१०-६८-१२
नाहं विरिषो	६-१७-३२	निद्रया हित्ये नर्कं	२-१-२	निरुप्यतामिह	७-७-४७
नाहं विशकि सुरराज	५-१०-१८	निधनमुपगतो वु वृष्णि	३-४-२८	निरोधस्यानुशयमात्मनः	२-१०-६
नाहं वेद गनिम्	१-१२-४०	निधाय सकरव्यूहं	१०-५५-७	निरोधोत्पत्त्यनुबुद्धिमानां	११-१०-९
नाहं वेद एरं	२-५-६	निधायसोरायमायां हृदयं	२-१०-३०	निर्गन्तव्यं महादेवा	१०-५५-४२
नाहं वेदाभिनिमुक्तः सुवैष्णव्युदितो	११-२६-८	निन्दनस्मरसत्कार	७-१-२४	निर्गुतिनाम पञ्चाद्	४-२५-५४
नाहं सङ्गर्षणो ब्रह्मन् न	१०-१०२-२७	निन्दां भगवतः शुचन्	१०-८४-४०	निर्गतनारद	१-७-१
नाहं हानाहलं मन्ये विपं	१०-८९-४६	निपतन् सगितिः	८-६-३५	निर्गत्य सदनात् कृष्णो	१०-४९-३१
नाहमात्मनमाशासे	९-६-५२	निष्ठायाव्यो विशुलं	१०-६५-४६	निर्गत्यानेकधुपानवतुष्टः	१०-५१-२२
नाहमन्यपुत्रजातिष्यां	१०-१००-५१	निष्पन्नायं तथ्युपगो	८-२२-४५	निर्गुणो ब्रह्मणि मपि धारयन्	११-१५-१७
नाहृपाय सुतां दत्त्वा	९-१५-३०	निषोष तातेदमूनं	५-१-११	निर्गुणोऽसिपि	७-१-६
निः क्षियामकून यां च	११-४-२१	निषिष्यान्त्य	३-७-१६	निर्विता अतुरा	७-१०-५४
निः सृतं ते मुलाभ्योनाहं	११-२७-३	निमृतो मन्वृषिजान्मनपापयो	१२-९-५	निर्वित्य दिक्कम्भभूतिप्रदो	१०-५४-५३
निःक्षिप्या मदी कुर्वन्	१०-७०-३	निमज्जास्मिन्	१-२४-२३	निर्वित्यं तस्य तं ज्ञात्वा	१०-१४-४७
निःक्षेपसाय लोकस्य	१-३-४१	निमज्ज तस्मिन् सविने	१०-३७-३८	निर्वित्यं विराजस्तस्य	३-२७-५९
निःस्वाध्यायवदकृतामालोक्य	१०-८८-२०	निमज्जोन्मज्जतां	११-२-६-३	निर्वित्यं तातु वरणो	३-७-१३
निगीर्णोयसुरेन्द्रेण	६-१२-३१	निमज्जयेतां दशाहंमालीधेन	१०-९-१४	निर्विषणो अक्षिणी	३-७-१५
निगूढजन्तु	१-२०-३	निमिः प्रविदो शापम्	९-११-५	निर्विषणुः कारिणो	१०-४९-६५

निर्मिणो अश्विनी	३-७-१४	निशम्य बालवचनं	१०-६०-९	निहतानेकसाहसहयकुञ्जरैः	१०-६९-१२
निर्मयमानानुदधेः	८-७-१८	निशम्य भगवद्गीतं	१०-८२-१२	निहते कर्मिण्य स्याते नात्रवीतु	१०-७६-५०
निर्यातं त्यजत त्रासं गोपाः	१०-२३-२६	निशम्य भगवन्माम्	१-१५-५	निहतौ हंसद्विभक्तौ यमुनायां	१०-८८-३१
निर्विण्णस्य विरक्तस्य	११-२०-२३	निशम्य भीमगदितम्	१-७५-५	निहन्तुं शतधन्वानं	१०-९२-१३
निर्विण्णाऽऽतितरं	३-२६-७	निशम्य भीष्मोक्तं	१-६०-४	निहन्तुं शतधन्वानं तूर्णं	१०-९३-१५
निर्विण्णानां ज्ञानयोगो	११-२०-७	निशम्य मरुतां जन्म	६-१९-३	नीयमानं तवादेशात्	६-३०-९
निर्विण्णं नष्टद्विणो गतह्रमः	११-२३-५९	निशम्य बदतामेवं	४-११-३१	नीयमानां	७-३७-७
निर्वेद आशापाशानां	११-८-२८	निशम्य नाचं	३-१४-१	नीयमाने च नृपेऽस्मिन्	१०-६५-२६
निर्वेदवादिनीमेवं	३-२५-०१	निशम्य वैकुण्ठनिषांस्समुज्जयोः	४-१२-२८	नीयमाने धने गोभिर्नृभिश्चाप्सु-	
निर्वैरासम्पीपशमेन	५-५-११	निशम्य शतमतदहम्	१-१८-४१	चादितः	१०-५५-६
निर्वैराप्य प्रशान्ताप्य	७-४-२९	निशम्यदेवं स्वभटो	६-३-१	नीलजीमूतसङ्गां हृष्टा	१०-६३-२३
निर्वह्य ज्ञातयो ज्ञाते	६-१६-१३	निशम्यार्चन्द्रितं देवी	९-१२-३०	नीलरक्तोपनाम्भोज	४-२४-२१
निर्वर्तितात्मनिषयाः	८-१५-२८	निशम्यत्याम्भुवा	३-१८-१	नीलस्फटिकचैतुर्यं	४-२५-१५
निवातकवचाश्चैव चासवेनापि	१०-१०-३३	निशम्येत्यं भगवतः	१०-७२-१४	नूनं वंक्रमणं	३-२८-५०
निवाशायामः समुपेत्य माधवं	१०-३७-२५	निशम्येतन्	७-५-२५	नूनं जनेरीहितमीश्वराणाम्	४-७७-३७
निवारितो नारदेन	१०-३४-१९	निशाचरीत्यं व्यथिता व्यसुः	१०-७२-१४	नूनं तपो परम्य	८-८-१९
निवासतो यद्द्विषात्म्य	५-१३-४	निशातमसिमुद्यम्य	१०-६८-२८	नूनं तवेष्टस्य समीहितं	४-१७-३३
निवासितः प्रियाजुदे	१०-१०-१६	निशामुखं मानयान्ती	१०-३२-२२	नूनं ता वीर्यः क्षीणा	४-१८-८
निचीनमाश्रय	३-९-३१	निशामुलेषु स्योतानामसा	१०-१८-६	नूनं त्वं भगवन्	८-२२-२७
निवृत्तं कर्म सेवेत प्रवृत्तं	११-१०-४	निशाम्य कृष्णस्य तदात्मवैभवं	१०-३२-१९	नूनं त्वं विधिना	८-८५-०
निवृत्तपुरुषगीयमानाद्	१०-१-४	निशाम्य पुरुषेष्टम्	९-१२-१९	नूनं त्वत्कृतपुण्यास्ते	४-२६-२१
निवृत्तपुरुषव्यवस्थानो	३-२८-११	निशाम्य वैष्णवं धाम	१०-१०-२७	नूनं त्वद्वाग्धराः कृष्ण	१०-१७-१०
निवृत्तिधर्मनिरता	३-३३-६	निशापसान आरभ्यो	३-१२-२३	नूनं देवेन विहता	३-३३-१९
निवृत्तिमार्गः कथितः	६-१-१	निशीथे तम उज्ज्वले जायमाने	१०-४-८	नूनं नाम मवोन्नदाः शान्तिं	१०-९२-३२
निवृत्तिलक्षणमार्गः	५-२४-४१	निश्च लाम्बुभृत् तूर्णी समुद्रः	१०-१८-३८	नूनं नृपाणां	३-११-३६
निवृत्ते भारते युद्धे सुहृद्भिर्न	११-१०-१२	निधम्य शिष्यामास्य	६-२-३०	नूनं प्रमत्तः कुरुते	६-५-४
निवृत्तेष्वस्त्वमेपेपु राजा	१०-९४-६	निधिष्यमानः सः	४-२-२०	नूनं वतर्पिः सञ्जातो	१०-७३-३३
निर्वेदितोऽऽजोऽऽहिरसा	९-१२-८	निधिष्यमानाः पतिभिः	१०-२१-२०	नूनं वतार्य भगवान्	५-२३-२५
निवेद्य गां चानिधये	१०-३६-३७	निषेकार्जजन्मानि	११-२२-४६	नूनं वतैतन्मम दुर्गम्य	१०-१०१-३२
निशम्य कर्म तत्	८-७-४५	निषेकादिमशानान्तैः	७-१५-५२	नूनं भगवतो ब्रह्मन्	२-४-८
निशम्य कर्माणि	७-७-३५	निषेधितेनानिमित्तेन	३-३०-१५	नूनं भगवतो माया मायिनामपि	१०-२१-४०
निशम्य कृष्णमायातं	१-१०-५३	निष्किञ्चना मय्युत्तरकचेतसः	११-१४-१७	नूनं भगवतो	१-२०-१५
निशम्य कोपाविष्णोषवर्णितम्	४-१३-१	निष्किञ्चना व्ययं	१०-७५-१८	नूनं भवान् भगवतो	४-९-४१
निशम्य कौशलय	३-१५-१	निष्किञ्चनो ननु भवान् न	१०-७५-१८	नूनं मे भगवान्मुदे	११-२३-२६
निशम्य गीतं तदन्वयधनं	१०-२७-४	निष्ठान्तं नरकं मन्ये	८-१८-३५	नूनं मे भगवान् प्रीतो	११-८-३६
निशम्य तद् योगपतिः	१०-३२-१८	निष्ठातं योगमायासु	१०-३२-३४	नूनं विमुष्टमपस्तव	४-१०-९
निशम्य तद् वामुदेवो	१०-८६-२७	निष्ठातं च कात्स्न्येन	४-२२-४६	नूनं व्रतस्नानहतादि	१-१०-२९
निशम्य तद्वर्षितं	३-१४-२७	निष्ठातं देवकृत्यम्	१-१२-५०	नूनं सुनीतेः पतिदेवनायाः	४-१२-४०
निशम्य तद्वर्षिदधया	२-९-७	निष्ठः क्लिप्तं मे मृत्युः	१०-३४-६३	नूनं स्वार्थपरो लोकः	६-१०-६
निशम्य तद्वयो विष्णो	६-१८-३८	निस्तस्या लोलुपा	८-८-२८	नूनं हि रष्ट्रनिष्ठोऽयं	१०-६-३०
निशम्य तद्वयं ज्ञाता	८-१८-७	निस्सारयत दुर्वृत्तौ	१०-४२-३१	नूनं ह्यार्याः साधवः	५-८-७
निशम्य देवका देवी	१०-६०-३४	निस्सेतोर्भिर्नृपुत्रस्य	१०-३४-४७	नूनमेतद्विरोधेन	७-५-४७
निशम्य धर्मराजसु	१०-८३-३५	निस्सं त्यजन्ति गणिकाः	१०-४५-७	नूगो नाम नेन्द्रोऽहमिश्वाकुतनयः	१०-८९-३३

नृगोखरास्त्र	७-१४-१०	नैतत् त्वया दाम्भिकाय	११-२९-३०	नैवोद्दिने भव	७-९-४३
नृजन्मति न नृप्येत	२-७-३३	नैतत् परमा आख्येयं	८-१६-२०	नैवोपपान्त्तर्पचितं	११-२९-६
नृणां निःश्रेयसार्थाय	१०-२७-१४	नैतत् पूर्णपयः	७-३-३०	नैव त्वया मनुष्येन्द्र बधमहीति	१२-५-२४
नृणां साधारणो धर्मः	२-८-१८	नैतत् पूषः कुतः	३-३३-३०	नैवपानां तु भविता विश्वस्फूर्तिः	१२-२-३९
नृणांमयं परो	७-११-३२	नैतत् वताधीश	३-२२-२०	नैपा इवं	१-१९-२१
नृत्यच्छिन्नशिखिनिबद्धे	१०-३४-३२	नैतत् समाचरोज्जालु	१०-३१-३१	नैपा परावरमतिः	७-९-२७
नृत्यतो गायतः पश्यन्	११-२२-५२	नैतत् स्वर्ग्य भवतोऽस्ती	४-८-३१	नैपाऽऽतिदुस्साह धुन्वां त्वक्तोदमपि	१०-११-१३
नृत्यतो गायतो वाऽऽङ्गि यन्मत्तो	१०-१३-१४	नैतदेवं यथाऽन्त त्वं वदहं	११-२२-५	नैपां मतिः	७-९-३२
नृत्यन्ति स्म शिष्यो	४-१-५५	नैतद् बलुतया पश्येद्	११-१८-२६	नैष्कर्म्यमप्यनुत्	१-५-१२
नृत्यन्ती गायती कर्षित्	१०-३१-१४	नैतद् विज्ञाय जिज्ञासो	११-२९-३२	नैष्कर्म्यमप्यनुत्भावयर्जितं	१२-१२-५२
नृत्यन्त्यमी शिखिन इव	१०-१३-७	नैतन्मनस्तव	७-९-३९	नैष्कर्म्यस्य च	३-८-३०
नृत्यबादिद्विगीतानि लुपन्	११-८-१७	नैतन्मनस्तवे राजन्	८-२२-२२	नो वेत् प्रमत्तम्	७-१५-४६
नृददमासाय सुदुर्लभं यः ब्रवं	११-२०-१७	नैतादृशः परो	७-१५-८	नो वेत्ताहं प्रदास्ये किं	१०-२०-१७
नृष्यप्रस्तोतो दुर्वः	९-१९-४३	नैतादृशानां स्वजनम्यपेक्षया	४-३-१८	नो ग्रासेनः किल विभुर्भोजं	१०-९-२५
नृष्यवर्ष निवोपेतद्	४-१४-१५	नैतावता भगवतः	१२-९-३०	नोच्छिद्यं चण्डिकां च	६-१८-४९
नृष्याणां शीर्षपुकाणां	४-८६-११	नैते गुणा	७-९-४९	नोच्छिद्याम्यस्तमितः	६-१८-५०
नृष्यान्तदाकर्णं तु कर्णनिधुरं	१०-४९-५०	नैते स्वर्ग्यं विदुरामनस्ते	१०-३८-४	नोत्सहं जरा स्यातुम्	९-१५-४०
नृलोके चाग्रविद्वद्भ्यो वृष्णीन्	१०-५३-२८	नैनं कश्चि त् कुतो	८-१४-२६	नोत्सहोऽहं कृष्णपीः	१०-१८-२८
नृषु तव मायया स्वगतया	१०-९६-३३	नैनं मनो विराति वागुत	११-३-३७	नोऽबोऽऽवपि मन्वृणो	३-४-३१
नैतव्यः सर्वया नृषः	१०-६५-२९	नैतो राज्ञः	१-९-५	नोऽद्विप्रचिरो	७-४-३४
नैत्पं सुप्तो विरागः	६-५-४०	नैमजिह्वः प्राकृतिको	१२-६-६१	नोऽद्विजेत जनाद् धीरो जनं	११-१८-३१
नैत्रे उन्मील्य दहशे सगणं	१२-९-१४	नैमिषं कलुषम्	७-१४-३२	नोऽतमस्तोकावर्तावाम्	१-१८-४
नैदं यशो रुपतेरिह	९-९-२०	नैमिषेऽन्तिमिषष्ठे	१-१-४	नोऽपसगां निवसतां	८-२०-६६
नैदुर्दुर्लभयो न्योमि	१०-९०-२२	नैरेष्यं परं प्राकृतिः	११-२०-३६	नोऽपसगां यदाहूतो अरासग्रेन	१०-१२-२१
नैदुर्दुर्लभयो न्योमि	१०-४२-४१	नैरिक्तास्ते	७-९-३८	नृकृत्य वक्तव्यनान्यवितापशुष्यन्	१०-२७-२९
नैदुर्दुर्लभुभयः	८-१९-२०	नैव नापाभ्यवृषामो	१०-८३-९	नृकृत्य सुविकासारां	१०-१०-२-४५
नैदुर्दुर्लभपददृशभोर्पाणकादयः	१०-७३-५	नैव लक्षणे लोको	४-२२-९	नृवर्ततां स्वकं पाम	१०-१०-६९
नैमं विरिधिर्न भवो न	१०-१०-२०	नैवं विदामो भगवन्	४-९-८५	नृव्येदमात्मनि	७-९-३२
नैमं विरिधो तभते	८-२१-०६	नैवविधः पुरुषकार	५-१-३५	नृव्यायो हि दण्डः कृतकित्तिन्पे	१०-१४-३३
नैयं शीघ्रिण्यते	१-८-४२	नैववीर्यं जलधरः	८-२२-२६	नृव्यायुद्रुतद्राण्य	१-१०-१५
नैय्ये स्वां स्वाह्लाषेण	१०-९०-२६	नैवाङ्गकोविता युयं	१०-७६-४६	प, फ	
नैह यत् कर्म धर्माय	३-२४-५६	नैवात्मनः प्रभुरयम्	७-९-११		
नैकत्र ते जयति	३-२१-३५	नैवात्मने महेन्द्राय	४-१९-३३	पञ्चतां विविधाः पाकाः	१०-२२-२६
नैकत्र शिष्यसंवातः सुहृदां	१०-६-२९	नैवात्मनो न देहस्य	११-२८-११	पञ्चदशं नामनकम्	१-३-१९
नैकांतिं तद्विकृतेऽऽपि	६-२-१२	नैवात्मनो न परस्वापि	६-१७-१९	पञ्चद्वारस्तु वीरस्त्वा	४-२५-५१
नैकात्म्यतां मे	३-२६-३४	नैवाहुतां त्वि विप्रोऽस्तिनोऽस्मत्पे	१०-७९-२०	पञ्चपञ्चाशतेर्मैयः	९-१७-२५
नैकान्तः प्रतीकारः	४-२९-३५	नैवान्तः परिबोऽस्म्य	११-१-४	पञ्चभिः पञ्चभिः	३-२७-१२
नैकान्तशुद्धिः स्वात्	६-२-१९	नैवार्पकायुक्तः ज्ञातुः	१०-६०-१३	पञ्चमः कपिलेनाम्	१-३-१०
नैकान्तस्यो मे	७-१०-१२	नैवालीकं भवत्येव वचस्ते	१०-७५-५१	पञ्चमे मास्यनुप्राप्ते	४-९-७९
नैषत् तमसुभाचार	१०-९५-६	नैवाविदन् क्षीयमाणं जलं	१०-१८-३९	पञ्चशीर्षाहिना गुप्तं	४-२५-२२
नैराधिनं त्वयि क्षम	३-५-१९	नैवेच्छान्ताशिषः कर्षि	१०-१८-३९	पञ्चशऽऽपना	७-११-३८
नैराधिनं भवति हनन्ते	१०-१३-३५	नैवेते पुत्रका ज्ञातुः	४-११-५४	पञ्चात्मकेषु भूतेषु	११-१३-२३
नैराधिनोऽपि	३-३२-३९	नैवेयं चापि गुणवन्	८-१५-५३	पञ्चार्थं वचसां	४-२८-५२
नैराधिनोऽपि	३-३२-३९	नैवेयं चापि गुणवन्	८-१५-५३	पञ्चाशीतिसदृशाणि	९-२०-२६

बधेन्द्रियार्थप्रक्षेपः	४-२९-२०	पदं तथा गुणकर्मानुबन्धम्	५-११-९	परं पदं वैष्णवमामनन्ति तथान्तेति	२-२-१९
बधेन्द्रियार्था आरामाः	४-२८-५७	पदं त्रिभुवनोक्तुं	४-९-४०	परं पदं वैष्णवमामनन्ति	१२-५-३२
बधुराख्यानमिदम्	६-१३-३३	पदा सम्यगे तां	३-२०-९	परं प्रधानं पुरुषं	३-२५-३३
वर्णयिष्यन्ति वै धुराः किराटान्	११-३-३५	पदा मुजालेन नखाकर्णधिया	१०-७५-२७	परं भावं भगवतो भगवन्	१०-९०-२९
परिहता चढयो	७-१५-२१	पदाऽऽरण्या	१-७-१९	परं शुष्कपुष्पं	३-१४-१२
पतरताकैः तपकुञ्जरावैभिः	११-३०-१५	पदातिः पथि संरोद्धुं गदापाणिः	१०-१०-३६	परं सुखं हि नैराशं	१०-४५-४७
पतन्यकालतो गर्भाः	१०-३४-४	पदालेधावतस्तस्य	१०-६१-२७	परः स्वश्चेत्यसत्	७-५-११
पतमानोऽपि तदेहस्त्रिगुणव्यन्तरेह	१०-७-१५	पदानि तस्मात्खिलतोऽकपाल	१०-३६-२४	परकायं विधानं सिद्धं	११-१५-२३
पतयो नाभ्यसूत्रेण नित्यं	१०-२१-३१	पदानि त्रीणि राजेन्द्र	८-२०-२८	परच्छन्दं न विदुषः	३-३२-२६
पताकामान्तिनि दिव्यां	१०-६७-४०	पदानि ज्यकमेतानि	१०-२८-१५	परदेवताप्रसादाधिगत	५-१-३८
पतिं त्वष्टयानि मिद्व्यं	१२-३-३६	पदाधि युयतीं भिधुर्न	११-८-१२	परमाणुपरम	६-१६-३६
पतिं निरीक्ष्योरुगुचा	६-१५-५१	पदामुप	१-७-१३	परमाणुमपे चित्तं भूतानां	११-१५-१२
पतिं परमपमं	४-२८-४३	परायैषु यथा द्रव्यं तन्मात्रं	१२-६-६४	परमानुग्रहो दण्डो	४-२७-९
पतिं प्रबालम्	१-१३-३०	पदेकेन मयाप्रान्तो	८-२०-३१	परमासन आसीनं कृष्णा	१०-६५-५
पतिं च पृच्छत भटा	६-२-२२	पद्भ्यां तात्प्रमाणाभ्यां	१०-६९-४८	परमेही त्वषाम्	३-१४-१६
पतिं सा प्रव्रजिष्यन्तं	१०-२४-४९	पद्भ्यां भक्तुद्विष्याभ्यां	१०-७०-३८	परशुं वीजयामास	९-१३-२९
पतिः प्रमथभूतानां	४-२-१६	पद्भ्यां विनिर्णयो द्रष्टुं	१०-५८-४१	परस्परानुकथनं पावनं	११-३-३१
पतिर्न पादयोर्वीरः	१-१७-२९	पद्भ्यामात्मस्य प्रपदे	१०-४०-७	परस्परानुजवेसान्	११-२३-७
पतितः स्वलिता वाऽर्जः	१२-१२-४६	पद्भ्योऽंशं तदाविश्य	३-११-८	परस्य जलणः	५-२०-१७
पतितः स्वलिता भद्रः	६-२-१५	पद्मगर्भाकरुणापात्रं हृष	१२-८-२४	परस्य विष्णोरीशस्य	११-३-१
पतितस्य पदाऽऽक्रम्य	१०-४१-१४	पद्ममध्वनं तत्र कर्णिका	११-२७-२५	परस्वभावकर्मणि	११-२८-१
पतितो भुजसूद् मूत्रे	३-३२-२५	पदाङ्गलं गदाद्वारपात्रं	१०-८३-४	परस्वभावकर्मणि चः	११-२८-२
पतिन्त्वा पादयोर्देवी	१०-९५-७	पदाङ्गलामासुत जन्तुमार्जनं	१२-७-३४	पराग्रिक्रमवर्णं वा	८-१८-४१
पतिमागतमाकर्णं	१०-१०१-२४	पदस्यां भगवतो	३-७-३३	पराजितश्रीसुभिः	८-१४-३
पतिरालोच्य शर्वपां	१०-५०-९	पदस्यां नखमणिश्रेण्या	४-९-५९	परानुषक्तम्	३-१९-९
पतिरेव हि नारीणाम्	६-१८-३३	पदसोऽनुमुद्राश्चतुष्टयं	४-१७-१७	पराभवास्तावदबोध	६-५-५
पतिव्रता पतिं दृष्ट्वा	१०-१०१-२५	पपात बालस्य स	६-१४-५०	पराभूतेरधर्मस्य	२-६-९
पतिव्रता पतिं प्राह	१०-१००-२४	पपात भूमीं परिनुजया	६-१४-४८	पराध्वंवासःखगन्धर्व	१०-७७-२५
पतिसुतान्वयभ्रातृबान्धवान्	१०-२९-१६	पप्रच्छ चेमेमेवार्थं	२-४-३	पराध्वैकैव	३-९-२९
पत्नीं वीक्ष्य प्रस्फुरन्तीं	१०-१०१-२६	पप्रच्छ स्थमारूढ	१-१७-४	परावरगतिज्ञाय सर्वाध्याय	१०-१४-४८
पत्नीं वीक्ष्य चेतुः कला	४-११-३	पप्रच्छुर्कथयो देवाः	९-१२-१२	परावरः स कपिः	१-४-१५
पत्नीसंयाजान्भृषाचरित्वाऽप	१०-७३-१२	पपः पतिम्	१-१०-६५	परावरे च ये भावा	४-२२-३६
पत्नीसंयाजान्भृषाचरित्वा	१०-८५-१९	पपः पतिम्	१-१०-६८	परावरेपां भगवान्	३-५-१०
पत्न्यां कुपार्दनाहंभाम्	६-१९-१७	पपः फेननिभाः शय्याः	३-३४-१६	परावरेपां भूतानाम्	९-१-८
पत्न्याः पतिव्रतापान्	१०-१०१-२४	पपः फेननिभाः शय्याः	४-१०-१६	परावरेषु भूतेषु	७-६-२६
पत्न्युर्नगरातिं भुज्याप	८-२०-२४	पपः स्तनाभ्यां सुखाय	४-१०-५०	पराशरान् सत्यवत्यामंशांश	७-६-१४
पत्न्युर्नगरातिं भुज्याप	१०-५९-५	पपः फेननिभाः शय्याः	१०-१०१-२८	परिक्रमन्तीमुद्राह	४-२४-१२
पत्रं पुत्रं फलं तोषं	१०-१०१-४	पपः फेननिभाः शय्याः	१०-७५-१०	पक्रिम्यादिकुरुषं	८-२१-१२
पत्रपुत्रफलच्छाया	१०-२०-३४	पयसा क्षाद्यविष्वाऽऽर्चैद्	८-१५-४६	परिधितोऽप्य संश्रयन्	६-१४-८
पथि व्युत्तम्	७-२५-५०	पयस्विनीस्तनूतिः शीलरूपमुणो-		परिधितोऽप	१-७०-१२
पथि पथि च मृगभञ्जेन	५-५-१०	पयसा १०-८९-२६		परिहोऽयं दुःखाय	११-९-१
पथि प्रग्रहिणं कंसमाताय	१०-१-३४	पथांसि यासामपियन्	१०-७-४०	परिचर्या भगवतो	४-९-६७
पथ्यं युक्तमवाप्तसमाहार्यं	११-२५-२८	पथास्तवाधिमव	१-१४-१०	परिजनानुरागविरचित	५-३-७

पितरि प्रसिष्यते	७-७-२	पीतव्रापस्य जननी	१०-८-३७	पुत्रास्तन्मातरस्तावत्	९-८-१२९
पितरि प्रसिष्यतेऽऽरुण्यं	३-२६-५	पीतप्रायेऽऽमुते	८-८-७२	पुत्रास्तन्वपुन्यन् पितृभिर्भ्रातृभिश्च	११-३०-१९
पितरि भ्रंशिते स्थानाद्	९-१५-३	पीतवासा घनश्यामः	६-४-३७	पुत्रेण जायते लोकः	४-२१-४५
पितरौ नान्यविन्देतां	१०-१-४७	पीतवासा महोरत्काः	८-८-३७	पुत्रो मे रक्षितव्यस्तं स्थानो	१०-६७-३६
पितर्युपते पादौ	१-१२-३४	पीतांशुकं पुष्पनितम्ब	३-१९-४०	पुत्र्या वरं पराश्रयम्	९-४-३०
पितर्युपते बाणाः	१०-४७-३४	पीते गेरे वृषाकेण	८-८-१	पुनः पुनितमगावत्	१०-२८-३५
पितर्युपते सोऽऽभूत्	९-१७-२३	पीत्वा मुकुन्दमुरसारपमङ्गिभृङ्गं	१०-१३-४३	पुनः स्वस्तत्रमासाय मुनीनां	१०-९५-१४
पितर्युपतेऽऽभ्येत्य	९-७-११	पीत्वाऽऽन्तरज्वरं यक्षिः	४-८-६३	पुनः स्वहस्तेरचलान्	९-१३-३५
पितृपुत्राभ्यां विप्रधाभ्यां	१०-४३-२१	पीत्वाऽऽपः पादपाः पञ्जिरासन्	१०-१८-१९	पुनःपुनः स्मारयन्ति	१०-४५-५०
पिता गुरुस्त्वं जगतामपीशो	१०-२५-६	पीत्वाऽऽमृतं वयस्तस्या	१०-७४-५५	पुनरन्यपुपादत तदप्याच्छिन	१०-५९-३१
पिता मे पूजयामास	१०-७१-३७	पीनापताष्टभुजमण्डल	४-३०-७	पुनरासाय संरन्ध उक्कष्टुं	१०-१३-३१
पिता मे मानुषेयाय स्वयमाहूय	१०-७१-१५	पुंश्चन्पाऽऽपहतं चित्तं को न्वन्यो	११-२६-१५	पुनर्गदां स्वामादाय	३-१९-१६
पिताब्रह्मावपुत्रस्ते	८-१८-१४	पुंसः कुषवतो	८-७-४०	पुनश्च वाचमानाय	१-१७-३८
पितामहसमताम्ये	१-११-२३	पुंसः सिष्यामिधुनीभाव	५-५-८	पुनश्च भूयाद्भगवन्	१-१९-१६
पितामहस्य ते यज्ञे राजस्ये	१०-८५-३	पुंसस्त्रिषोर्षिं विहितः सुहृदां	१०-६-२८	पुनश्च शङ्कः कोदपेदे शरान्	१०-६७-४२
पितामहा मे समरेऽऽमरञ्जयैः	१०-१-५	पुसां कलिकृतान् योषान्	१२-३-४५	पुनस्तत्र गतोऽऽन्यान्ते	९-१२-४२
पितामहेनाभिहितम्	८-१५-५९	पुसां किलेकान्तधिषाम्	६-११-२२	पुनस्तमसाजत्र	७-८-२८
पितामहो मे भवदीय	८-२०-४१	पुसां गतिं मृगयतामिह	३-१६-४५	पुनस्ती पुंश्चापेन	७-१०-३७
पितुः कायेन सन्धाय	९-१४-२०	पुसां उलाघ्यतमं मन्ये	८-२०-३७	पुनीहि पादरजसा	१०-३९-१३
पितुर्पत्रतिरूपे स्वे	४-१-६६	पुसां स्वकाग्रमाय	३-९-२६	पुनीहि सहलोकं मां	१०-९५-११
पितृदेवमनुष्याणां	११-२०-४	पुसामतो विविध	३-१०-१३	पुमान् चोषितुः श्लोच	४-१७-२७
पितृदेवमनुष्याणां	३-१२-१६	पुसामपाणिनां सम्भ्य	४-९-६३	पुमान्नापति वदन्त्या	६-५-१३
पितृदेवमिन्त्यनां	४-२५-४१	पुंसो यथेर्चद्विषाणि	३-३२-४९	पुमानेताप्यतिबेलमत्यनः	४-२१-३९
पितृभूर्लघिनाः कर्णः	४-२९-१३	पुंसो वर्षातम्	७-६-११	पुर एवावसं कापि नागच्छं	१०-६२-१५
पितृभ्य एकां कुक्कुम्भो	४-१-४९	पुंसोऽप्यं संसृतेर्हेतुः	८-१८-२५	पुरं निर्माय सान्त्वय प्रादात्	१०-८६-२४
पितृभ्यो प्रसिष्यते साध्वी	३-२४-२	पुंसोऽप्युक्तस्य नातार्ये भ्रमः स	११-२-८५	पुरं भोजकतं जगुः साम्ब	१०-७६-३६
पितृभान् सुहृत्पुत्रा	१-१२-२२	पुच्छमूले धाता	५-२२-२५	पुरं सम्मूहसंमिकमागर्गय्या	१०-५८-८
पितृवानं देववान्	४-२९-१४	पुच्छे प्रगृह्णातिचलं	१०-४१-८	पुरग्रामग्रजान् सार्धान्	११-१८-२४
पितृव्यहन्तुः	७-५-३५	पुष्पद्रुमसता	३-२२-४०	पुरग्रामग्रजोषान्	७-२-१४
पितृव्यसुगुरुस्त्रीणां	१०-८१-४१	पुष्पा बत व्रजभुवः	१०-४२-१३	पुरग्रामेभ्यश्चमिणाम्	१०-१८-४६
पितृन् देवान् समम्यन्व्यं विप्रांश्च	१०-५८-१०	पुत्रं कृत्वा शुनःशोष	९-१४-३०	पुराज्जिनः स्वमहिषी	४-२६-१८
पितृन् भ्रातृन् स्वसङ्घातीन् हन्वा	१२-३-३७	पुरादायामन्युतां सहस्रः	११-१७-५३	पुराज्जिनस्य सतुः	९-७०-१२
पित्रा सम्पूजिताः सर्वे यथावीर्यं	१०-७१-२१	पुराप्रजजनानीकिरांकान्ताकरेणुभिः	१०-७०-६	पुरन्धरपुरस्त्र्यं स्वानां	१०-६२-३१
पित्राचातुस्रमतो राजा	१-९-५७	पुराशोकानुराः सर्वे	१-८-१	पुरतात् सचितुः	५-२१-१६
पित्रे मागधराजाय	१०-४९-२	पुराशोकामिसन्तस्तः	१०-९७-३०	पुरा किल महानाहो धर्मं	११-१७-३
पित्रोः किं स्थिनु भायर्थायाः	११-२६-१९	पुरस्ते भविता व्रदे	६-१८-४५	पुरा शीघ्राम्बुजोतो	१०-६५-२४
पित्रोर्पतिशितो रामः	९-१४-१	पुरस्यैव च पुत्राणां	३-१५-४४	पुरा नाददशापात् ती	१०-१०-२३
पित्र्यं च स्थानम्	७-१०-२४	पुरा हिरण्यगर्भस्य	११-१३-१६	पुरा पिता नो	३-१५-१२
पित्रिर्लोकैरक्षिरिच	७-७-३	पुराणां दुहितयां च कान्ते	१०-७९-३५	पुरा मया प्रोक्तमजाय	३-४-१३
पित्रन् इव चक्षुर्भ्यां	१०-४१-२१	पुराणां हि परोधर्मो	६-७-२९	पुरा रथैर्महर्षिर्पुनर्वचरन्	१०-५४-५२
पित्रन्ति ये भगवत	२-२-४०	पुरानप्यापयत् तांस्तु सह	१२-६-१०	पुरा न्विन्सृज्वां सत्रे	४-२-४
पित्राङ्गनीयी सुप्रेणी	४-२५-२४	पुरान् मिश्रति कृत्वाञ्च	७-४-४६	पुरा सुष्टवचीयधयो	४-१८-६
पीतं मया जलं	३-१४-१७	पुरार्थमीहस्त्रं दृष्ट्वा	१०-६८-३	पुरा स्वयमर्थ्यं संयमा	६-९-२३

वीणाभास्यां सिनीवालानां	४-१२-४८	प्रजावतेर्दम्पतीणां	४-८-३	प्रत्यनीकं मन्वमाता	११-३०-२२
वीणापर्ययोऽमीषां	११-२२-९	प्रजावतेर्द्विहतरं	४-११-१	प्रत्यर्प्य मृत्यवे पुत्रान् मौचये	१०-१-४९
प्रकल्प्य वत्सं कपितं	४-१८-१९	प्रजावतेनैव वचसा	३-२६-१६	प्रत्यवस्थापितं सूतमकूत	१०-९८-१२
प्रकारेणाग्रिबर्णेन	८-१४-१५	प्रजावतेनैव शत्रुसम्य	४-३-८	प्रत्याकृष्टे नपनमन्त्रा वय	११-३०-३
प्रकृतिः पुरुषश्चैव विकल्पः	११-२२-२८	प्रजावत्सं अपदिशः	४-३०-१५	प्रत्याक्षिप्य विभुं	८-१०-१०
प्रकृतिः पुरुषश्चोभौ	११-२२-२५	प्रजावत्सं भृगुविष्टाः	१२-१-३७	प्रत्याख्यातः स तेनापि	१०-९१-२४
प्रकृतिः पुरुषस्यैव	३-२८-२४	प्रजावते भृगुविष्यन्ति म्लेच्छा	१२-१-४३	प्रत्याख्यातो निर्धिनेन	९-६-४३
प्रकृतिर्हस्त्योपादानमाधारः	११-२४-१९	प्रजेशा वयम्	७-८-५०	प्रत्यागमनसन्देहीः	१०-४४-७
प्रकृतिस्पोऽपि पुरुषो	३-२८-१	प्रजोपप्रवमातस्य	१-७-३२	प्रत्यादिष्टं मया तत्र	२-९-२२
प्रकृतिः पुरुषस्यापि	३-२७-१०	प्रज्वरीऽऽपि मम प्राप्ता	४-२७-३०	प्रत्यानीताः परम	७-८-४३
प्रकृतेर्यस्यान्मानमविष्यत्पुरुषः	११-२२-५०	प्रणतकामरं वज्रजार्जितं	१०-२९-१३	प्रत्युज्जम्ः प्रहर्षेण	१-१२-५५
प्रकृतेर्गुणसाम्यस्य	३-२७-१८	प्रणतदेहिनां वापकानि	१०-२९-७	प्रत्युद्गमप्रथमणाभिवादनं	४-३-२२
प्रकृतेर्गुणसाम्ये तु	११-२२-१२	प्रणमेरुण्वज्रमौ	६-१९-९	प्रत्युपस्थीयमानः	३-१४-४८
प्रकृती तत्पते ह्यान्मा	११-२२-२६	प्रणम्य दण्डवद् भूमी	४-१-२४	प्रथमस्य महाभाग	२-८-३
प्रक्रमन् स्वस्त्यक्तं	१०-९६-२१	प्रणवार्थिककारान्तरं	६-८-८	प्रदर्शयतिप्रतपसा	२-२-११
प्रगापतश्च वीर्याणि	१-३-३७	प्रणमं यकृतवीरी	१०-५२-२१	प्रदाय च पुनस्तानि	१-२३-३५
प्रगृह्य केसोपु चलत्किरीटं	१०-४२-३६	प्रतिक्रिया न मन्येह	१-१२-२०	प्रदोषो निशिधो व्युष्ट	४-१३-१४
प्रगृह्य पाणिना धात्री	१०-५८-५४	प्रतिगृह्णामि तेशापम्	६-१७-१७	प्रपुञ्जं गदया शीर्णवक्षः	१०-८७-२१
प्रगृह्य रुचिरं चापम्	९-१-२४	प्रतिगृह्य तु तत्सर्वं भगवान्	१०-९२-५३	प्रपुञ्जः सर्ववृष्णीनाम्	१-१३-३०
प्रपोषो गात्रवान् सिद्धो वनः	१०-७६-१५	प्रतिग्रहं मन्वमानस्तपस्तेजो	११-१७-४१	प्रपुञ्जश्चाकृदेष्वाश्च	१-१०-५४
प्रचेतसः पितृवत्स्यं	४-२४-१९	प्रतिग्रहाह तद्वारम्	६-५-४४	प्रपुञ्जश्चाकृदेष्वाश्च	१०-१०५-१९
प्रचेतसं गिरिविणेन	४-२४-१६	प्रतिग्रहाह भगवान्	१०-९१-१९	प्रपुञ्जसाम्बो बुधिरुदमन्सरी	११-३०-१६
प्रचेतसोऽन्तरहृषी	४-३०-३	प्रतिनन्य ततो	७-१०-३५	प्रपुञ्जश्चाकृदोऽभूद्	१०-७६-१८
प्रचोदिता येन दुरा	२-४-२२	प्रतिनन्य स तयाधाम्	९-६-२५	प्रपुञ्जानि विजोऽसौ	१०-८८-१५
प्रजा देवासुपुत्रितु	३-१४-१८	प्रतिचातुर्भुतं तस्मात्	१०-१०५-२६	प्रपुञ्जो भगवान् वीर्य	१०-८७-७
प्रजा भोजपतेर्व्यं	१०-४१-३७	प्रतिचातुर्भुतं कुमारोऽपि	१०-२-६	प्रपुञ्जो युधुपानश्च गदः	१०-७८-३
प्रजाः पुपुषुः प्रीती दम्पती	११-७-५९	प्रतिपाते तु देवर्षी	१०-३४-२०	प्रपोतसज्जं राजानं कर्ता यत्	१२-१-२
प्रजाः सम्प्रसांसिका	१०-६-६	प्रतिकृष्टिन्द्रियप्राणम्	१-१८-२६	प्रदुत्य दूरं विधान्ती	१०-५५-१९
प्रजाः सुजेति	३-२२-६	प्रतिनन्धेन्द्रियप्राणः कालियः	१०-१४-५५	प्रह्नाभिचन्दनाश्लेष	१-१०-५९
प्रजानां चित्तो ये च	६-२-३	प्रतिनन्धेन्द्रियप्राणो भानुः	९-१०-१०	प्रधानकान्ताशयकर्मसङ्ग्रहः	४-२१-३४
प्रजापतिः प्रजननमपानो	१२-१०-७	प्रतिभुतं त्वपैतये	८-१८-३१	प्रधानपुरुषावापौ	१०-३६-३०
प्रजापतिः स भगवान्	४-१-३	प्रतिभुतं ददामीति	६-१८-४३	प्रपदाक्रमणे एते	१०-२८-२४
प्रजापतिपतिः सप्ताट	३-२२-२५	प्रतिभुतं ददामीति	१-७-३८	प्रपन्नोऽऽस्मि महायोगिन्	१०-३२-१६
प्रजापतिपतिः साधाद्	४-२९-४३	प्रतिपिथेन्द्रसो	६-१०-२३	प्रपन्नोऽस्म्यभिर्मूलं ते	१२-९-२
प्रजापतिपतिः	३-२१-९	प्रतिपिथेन्द्रसो	११-२७-५१	प्रपुञ्जकर्म	३-७-४
प्रजापतिपतिर्ब्रह्मा	८-२२-२०	प्रतिपिथेन्द्रसो	४-२४-५१	प्रपुञ्ज स्वप्रमुग्धियां	३-२८-५
प्रजापतिर्दुहितरं दृष्ट्वा	३-३२-३८	प्रतिपिथेन्द्रसो	९-१०-११	प्रबोधयति माऽऽविज्ञं	४-२८-२०
प्रजापतिर्दुहितरं दृष्ट्वा	२-९-३५	प्रतिपिथेन्द्रसो	१०-१२-२५	प्रबो सर्वविधानां	१०-४३-३०
प्रजापतिर्नाम	३-१८-१८	प्रतिपिथेन्द्रसो	५-१५-४	प्रभानायां तु शर्वरी	१०-६९-१३
प्रजापतीनां स पतिः	३-८-२५	प्रतिपिथेन्द्रसो	७-११-१८	प्रभावं पौरुषं प्राहुः	३-२७-१७
प्रजापतीन् मनुन् देवान्धीन्	२-१०-३७	प्रतिपिथेन्द्रसो	५-२०-५	प्रभाप्येवं ददौ विनां प्रपुञ्ज	१०-६८-२०
प्रजापतेः कर्मस्य	३-३४-१५	प्रतिपिथेन्द्रसो	११-२८-१०	प्रभूतवीर्यगुणगुण्य	५-१३-३
प्रजापतेर्नागिरिसः	६-६-१९	प्रतिपिथेन्द्रसो	७-६-२८	प्रमममूर्धैरितिकृप्यचित्तया	१०-५४-५१

प्रथमधर्मविरुद्धाचिन्तया	४-२४-६६	प्रशान्तमायागुणकर्म	९-८-२५	प्राक्तन्निषण्णमेतां	१-६-४
प्रथम्य तरसा राज्ञः	१०-५७-१५	प्रशान्तिमासीनम्	१-२०-७	प्राक्तन् बहिर्व्यासीनो	१२-५-१०
प्रथम्यदित्यं प्रतिवारणं मूढे	५-१८-३९	प्रश एषं हि सविज्ञो	४-२९-५५	प्रागकल्पान्तु कुतः	१०-७७-२२
प्रथमागम्यकोरास्य	२-८-१६	प्रशस्यया महर्षेऽयं नृनो	१२-७-६	प्रागपं वसुदेवस्य	१०-२४-१७
प्रमृज्याधुनके नेत्रे	१०-७५-३१	प्रथयावननम्	७-८-५	प्रागपं वसुदेवस्य	१०-११-१४
प्रपञ्च तानि नः कृष्ण	१०-१३-२६	प्रष्टुं विलज्जती युष्मान्	११-१-१५	प्रागल्भ्यं प्रथलयः	१-१६-२९
प्रपतः कर्त्तव्यं ज्ञातः	४-१२-४७	प्रसन्नमज्जं वारां	३-२६-२०	प्रागुत्तरयां शाखायां	१२-८-२१
प्रयात देवयजनं ब्राह्मणा	१०-२१-३	प्रसज्जितकार्पा लता	५-१३-१३	प्रागुदीच्यां रिशं हयम्	९-८-१०
प्रयासेऽपहते	७-५-४१	प्रसन्नं पिबतः	८-७-४६	प्राह्मणे सत्यभामायाः	१०-६७-४५
प्रयुक्तान् भोजराजेन	३-२-३०	प्रसन्नयज्ञः ननिनापनेक्षणं	२-२-१०	प्राह्मणेपूर्वविष्टेषु	८-८-११
प्रयुतं वसुहाराणां	१०-५१-१६	प्रसन्नचन्दनाम्भोजं	३-२९-१३	प्राचीनबर्हिषः जलः	४-२५-३
प्रलोभितो वीर्ययौ त्वमप्रमादाय	१०-५४-६१	प्रसन्नचन्दनाम्भोजो नृणां	१०-१-५३	प्राचीनबर्हिषः पुषाः	४-२४-१४
प्रलयं पातापित्तोऽग्रं चनेन	१०-२४-११	प्रसन्नो भगवान् कुञ्जो	१०-४७-५	प्राचीनबर्हिः राजर्षिः	४-२९-८५
प्रलम्बपीचरभुजं	१०-३७-४५	प्रसादाभिमुखं शायकं	४-९-४८	प्राचेतस महाभाग	६-४४-३३
प्रलम्बचक्राण्णुणायनंमहाशनिः	१०-३-१	प्रसादितः सत्यजन्ता	९-१३-१२	प्राजापत्यं तु तत्	३-६६-११
प्रलम्बो धेनुकोऽऽरिस्तृणावर्तो	१०-४४-२७	प्रसादो यज्ञप्रीत्यो	१२-१२-३१	प्रागन्तहोऽप्यम्	६-१२-१७
प्रलयपर्याप्तं धातुः	८-२२-६१	प्रसाय पाण्डवान् स्वे स्वे	१०-१०-६	प्राग्नृद्धिमन्-स्वात्म	१०-२१-२७
प्रवर्तिता भीरुयायवाह	१०-४९-६८	प्रसीदति यदा सत्यं	१२-३-२७	प्राग्नृत्विच सन्तुष्यन् मु	११-७-३९
प्रवर्धिता मे भवताऽनुकर्मिता	११-२९-२८	प्रमुत्स्यलनम्	६-१५-११	प्राणस्य शोषपन्थगार्	३-२९-९
प्रवर्धयाम्यं तच्छुद्धं	१०-५५-२१	प्रमुत्तिकात् आसजे	१०-१०-४०	प्राणस्य शोषपन्थगार्	११-१४-३३
प्रवचुर्वाचवचनपाः	१-२०-१८	प्रनर्त्तिमिथाः स्त्रियः	४-६-९	प्राणस्योर्जस्वती	६-६-१२
प्रवालकल्पुषोऽह	८-१४-१३	प्रनो नो हयमात्रा मृगयां	१०-६०-१४	प्राणोश्चरिजहुस्तत्र	११-३१-१९
प्रवालवर्द्धनचक्रस्य	१०-१६-८	प्रपाताभिधमुतोऽप्येनं	४-२०-२१	प्राणाः दाराः सुता ब्रह्मन्	४-२२-४७
प्रवालवर्द्धमुगालचर्चसां	२-९-११	प्रपापनोपनयनैरसत्पानां	१०-७९-३६	प्राणादीनां बिम्बसुनां शक्रपौ	१०-७४-६
प्रवासस्थस्य यो धर्मो	३-८-३४	प्रस्थिते तु धनं पित्रा	४-९-२२	प्राणाद् वापुर्भिषेतां	३-२७-५८
प्रविशेश पुरीं दिव्यां दिवसे	१०-१००-१२	प्रहरति नयै स्त्रीषु	४-१७-२१	प्राणापानौ	७-१५-३२
प्रविशेश सभां दिव्यां	१०-६७-४२	प्रहर्षवेगोत्कलिता	७-८-२६	प्राणापानेन संपप्य	४-१-१९
प्रविशय तत्तीर्थवरं	३-२२-४५	प्रहासितं ग्रिय प्रेमवीक्षणं	१०-२९-१०	प्राणापानैर्देहद्	३-२९-११
प्रविशय रेवामगमद् यज्ञ	१०-९९-२२	प्रहस्य भगवानाह मा भूत्स्वं	१०-५९-६	प्राणावशेष उन्मुक्तो	१०-५९-५२
प्रविष्टं वीक्ष्य भृगुवचः	८-१७-२५	प्रहस्य भावगभीरम्	३-२१-३७	प्राणिनां हन्यमानानां	३-१५-३९
प्रविष्टः कर्णलोभेण	२-८-५	प्रह्लात त्वं वयम्	७-३-२५	प्राणेन शिवता धुनुदन्तरा	२-१०-३७
प्रविष्टः कर्णलोभेण	४-२२-६७	प्रह्लात भद्र भद्रम्	७-९-५२	प्राणेन्द्रियमनोधमन्	४-२१-२६
प्रविष्टन् गृहं	१-१०-६५	प्रह्लादं प्रेषयामास	७-९-३	प्राणैः स्वे प्राणिनः	८-७-२९
प्रविष्टानां महागण्यमर्षी	१०-१००-५३	प्रह्लादनादसनम्	१०-३७-५१	प्रातर्ब्रह्माद् अजतं भाविशतश्व	१०-४२-१६
प्रवृत्तं च	७-१५-४७	प्रह्लादसमुत्सृज्य	७-१०-२६	प्रादुरासं वरहराद् वृषयोः	१०-४-३९
प्रवृत्तं भारतं सुदमवेश्य	१०-९७-२६	प्रह्लादस्यानुचरितम्	७-१०-४४	प्रादुरासीद् यथा प्राच्यां	१०-४-९
प्रवृत्ताय विवृताय	४-२४-४१	प्रह्लादानुज्ज्वलम्	७-५-२६	प्रादुश्चक्रं	३-१६-५०
प्रवृत्तिलक्षणां निद्रां	११-२५-८	प्रह्लादोऽऽरि तया	७-१०-२५	प्रादुर्बुलानां	३-१०-५२
प्रवृत्तिलक्षणप्रचैव	६-१-२	प्राह् निषण्णं मूर्धं	४-२-८	प्राध्याप्यतोषानुषय आमर्षित	२-६-४५
प्रवृद्धमन्त्रुकल्पपेहदया	१०-९३-१७	प्राह्नुः पीमाकातभृगो	४-२१-१५	प्राप्तं निशम्य नरतोचनपानराज	१०-८१-३४
प्रवेपमाना धरणी	४-१७-१५	प्राकरोषपुराष्टालः	४-१०-५६	प्राप्तद्विजसिंस्कारो माकण्डेयः	१२-७-७
प्रवेपितः स रुचिम्	१०-४२-२४	प्राकरोषवनष्टालः	४-२५-१४	प्राप्तवचनज्ञानां शापान्	९-७-६१
प्रवेपयति कृष्णेन	१०-८९-३	प्राक् पूर्वादिह नैवेद्या	४-१८-३२	प्राप्तानुनर्गन्तिं निवह्ये	५-१९-२५
प्रशान्तिं स्म तं विप्रा	४-१५-४				

श्रीमी भुक्त्वा स्वदुहितुकदाह	१०-५८-३२	प्रियव्रतों भागवतः	५-१-१	फलमूक्तताहारी	१०-५३-२९
प्राप्नोतीहाउत्सा	३-८-३०	प्रियव्रतोंज्ञानपदो	६-१-४	फलभुतिरियं नणां	११-२१-२३
प्राप्नोपि न पुरी कृष्ण	१०-६५-३३	प्रियव्रतोंज्ञानपदोः	३-२२-९	फलं ब्रह्मणि विन्यस्य	४-२२-५४
प्राप्स्यामि त्वं यशोदायां	१०-३-१०	प्रियव्रतोंज्ञानपादौ	३-२२-२	फलप्रकरमङ्गीणा	१०-१३-३८
प्रायः स्वभारविहितो	७-११-३२	प्रियव्रतोंज्ञानपादौ	४-१-९	फलानां वततां शब्दं	१०-१३-२९
प्रायशः पुण्डरीकाक्ष	११-२९-२	प्रियव्रतोंज्ञानपादौ	४-९-८	फलानि तत्र भूरीणि पतन्ति	१०-१३-२५
प्रायशः प्राकृतास्थापि	६-१७-८	प्रियसस पुनरायाः	१०-४५-२०	फाल्गुनस्यायमेन वधे	८-१५-२५
प्रायश्चित्तानि चीर्णानि	६-१-१८	प्रियामनुगतः कामी	९-१५-३५		व, भ
प्रायश्चित्तं तु चत्नने वीक्षयां	१०-१०-७२	प्रियायाः प्रियमन्विच्छन्	३-२४-१२	बदार्थधममासाय	१०-५५-४
प्रायेण देवमुनयः	७-९-४४	प्रियावृषकाश्चन सिचिकाभिरच्युतं	१०-८१-१५	बद्धं वीक्ष्य पतिं साध्वी	८-२०-५१
प्रायेण भक्तियोगेन साहचयेन च	११-११-४८	प्रियैस्तैस्ते	६-१९-९	बद्धामपांशवः	७-१०-१७
प्रायेण मनुजा लोके	११-७-१९	प्रीणानि ह्यप	७-९-५४	बद्धो मुक्त इति ह्यारब्ध	११-११-१
प्रायेण मुनयो राजन्	२-१-७	प्रीतः स्वयं तथा युक्तः	१०-१०-१-२७	बद्धा तान् दामभिः	१०-६२-५१
प्रायेण वेद तद्विदम्	६-२-२५	प्रीनस्तुभ्यमहं	३-१४-९	बद्धा परिकरं शीरिः	१०-४१-३
प्रायेणाभ्यर्चितो देवो	४-१३-४३	प्रीतावसासरसः	८-१७-८	बद्धोदयो रघुपतिः	९-८-७
प्रायेणार्थः कदाप्यां न सुखाय	११-२३-१५	प्रीतोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि	९-६-७९	बध्निनं दुर्विनीतं	१०-९-२-३
प्रायेणान्यायुषो	१-१-१०	प्रीतोऽहं ते प्रजानां	६-४-४४	कथमानं हतानीकं	१०-४९-७७
प्रायेणेनद्रमनतः	१-१४-२४	प्रीतोऽहं ते महाराजः	४-२०-३४	कथंशः कथयिष्यामि	६-१-२२
प्रायो धर्माधिकामेषु	११-७-२७	प्रीतोऽहं वः सुरधे	६-९-३७	कथनं ब्रविणादरां	१०-७-५७
प्रायो यताम्ब मुनयः	१०-१९-१५	प्रीतोऽहमस्तु	३-१०-३९	कथुवात्यारिमध्यस्थो	६-१६-५
प्रायो मुमुक्षुस्तेषाम्	६-१४-४	प्रीतोऽहमुक्तं भगवांस्तस्मै	१०-६९-४३	कथुरूपमरिं हन्याद्	१०-१०३-१२
प्रायोऽधुना तेऽस्तुरूप	८-१६-१६	प्रीत्या शनैर्ब्रह्मदा	८-१६-७	कथुर्वैषाहोदोऽपि न	१०-५९-४३
प्रायोचरिषि महायाम्	१-३-४३	प्रीत्युत्तुमुखाः	१-१०-४२	कथुपु प्रतिपालेपु वृणयः	१०-७३-३२
प्रायोपयशो राजपैथिप्रसापान्	१२-१-६	प्रेक्षणीयं विनोक्तय	१०-५४-२६	कथुनां नद्योऽत्राणामर्तुनः	११-३१-२२
प्रायन् भारतं कुडं क्षुत्वा	१०-९७-२५	प्रेक्षणीयौत्पल	८-८-४१	कथुनामिच्छतां दातुं	१०-५७-६३
प्रायंतः प्रचुरं पूर्वं त्वयाऽहं	१०-५४-४४	प्रेक्षयित्वा भुयो गोनं	३-२४-४३	कथुन कुशानिः क्षुत्वा	१०-९२-२१
प्रायुऽक्षिष्यं च तां वीक्ष्य	१०-१८-२९	प्रेक्षां क्षिप्न्तम्	३-९-२४	कथुन परिप्लव्य यद्	१०-७३-१७
प्रायोचं भक्तियोगस्य	३-३३-३७	प्रेतमातृपिशाचांश्च कृष्माण्डान्	१०-७८-११	कथुन बधिप्लव्यपत्रा	१०-५३-३१
प्रासादगोपुरसभा	९-९-२७	प्रेतावासेषु योषेषु	४-२-१४	कथुन सदारां समुत्तान्	१०-७३-१४
प्रासादलक्षेनैवविभुषां	१०-७९-८	प्रेमातिभार	१-६-२१	कथन पञ्चां जडं	१०-५६-१५
प्रासादशिवराजटाः	१०-३९-२९	प्रेषाज तेन्योऽस्ति	४-८-३८	कथापे कथनं पुंसामीक्षती	१०-७५-३७
प्रासादशिवराजकयः	१०-१०-१७	प्रेषितोऽस्म्येषुणा होता	९-१-१५	कथुप तृष्णीं भगवान् भुवो	१०-८६-८
प्राह नः सार्धकं जन्म	१०-३९-४४	प्रेषं प्रियेतराभिः प्रतिभाषमाणम्	१०-२७-३०	कथुः शिष्योऽप्यद्विस्तः	१२-६-४४
प्राह पश्य हानिप्यामि त्वामय	१०-६६-१५	प्रेषन्तं वंशमिमं	५-१८-१४	वर्हणास्वो निकृभस्य	९-७-२५
प्राह मैनाम्	७-७-८	प्रोक्तकिलेत्	३-९-७	वर्हणास्वो वनचरवपुः	१०-१९-६
प्राहन्नु निरासं	८-१०-१२	प्रोक्तं भक्तियोगेन भजतो	११-२०-३०	वर्होषीठं नटवरचपुः	१०-१९-५
प्राह्णान् साधुविश्रेभ्यः	९-६-२२	प्रोक्तोत्तौत्पलकन्दार	१०-१७-६	वर्होषिते ते नाने	२-३-२२
प्राह्णोऽ विष्णवे तं च	१०-६४-९	प्रोक्तुशोकककुल	१०-३४-३१	वर्हिणस्तत्रकधानुपनाशीः	१०-३३-६
प्रियं प्रभुग्राम्य इव	३-३-५	प्रोच्य महानं स	३-९-९	वर्हिणं तस्मिन् एवम्	५-३-२१
प्रियं राज्ञः प्रकुर्वन्तः	१०-४१-३३	प्रीक्षयां वीर्णमास्यां	२-१३-१२	वर्हिष्मतीनाम पुरी	३-२३-२९
प्रियहं रा मापन्नाभ्यामुषाजुः	१०-५२-१२	प्रक्षन्तु समानेन	५-२०-७	वर्हिष्मतीनाम पुरी	३-२३-३२
प्रियतनकृतं कर्म	५-१-३९	प्रक्षान्ति पञ्चमु	५-२०-६	वर्हिष्मत् तु महाभागो	४-२४-९
प्रियव्रतो नाम सुतो मनोः	११-२-१५	फलमूक्तताहारं वृतं	१०-५२-२०	वर्हिष्मतेनरप्यात्मं	४-२८-६५

बलं तद्व्याप्यवर्तुनभिरचं	१०-५९-६९	बाणार्थे भगवान् कः समुतः	१०-७८-६	बुद्धि तु प्रमदं विवाद्	४-२९-५
बलं बृहद्वज्रपटञ्चवामरं	१०-८१-१७	बाणाविमौ भगवतः	५-२-९	बुद्धिभेदः परकृतः	७-५-१०
बलभद्रः कुरुषेष्ट भगवान्	१०-८०-१	बाण्यमानोऽपि मल्लको	११-१४-१८	बुद्धिस्त्वेन भेदेन	११-७७-५१
बलमाकुप्य सुमहन्मगधान्	१०-५५-३०	बाण्यमानोऽपि मल्लको	१०-६८-२६	बुद्धीन्द्रियमनज्जगान्	१०-६६-२
बलेन महता सार्धं	१०-५८-२१	बालन्यजनमदाय रत्नखण्डं	१०-७५-११	बुद्धीन्द्रियार्थरूपेण ज्ञानं	१२-४-३३
बलेनः धृत्यै कार्त्तिकीयता	१०-८२-२४	बालस्य तस्यमुत्पत्तिं	१०-६८-१०	बुद्धेर्जागरणं स्वप्नः	१२-४-२५
बलं गदं सारणं च	९-२१-४६	बाल एषं प्रवर्तयति	७-२-५८	बुद्धेर्जागरणम्	७-७-५५
बलं च कंसप्रदितं	१०-४०-२०	बालं च तस्या उरसि	१०-७३-११	बुद्ध्याऽनुमानगमिष्या	१२-४-५३
बलं मे पश्य मायायाः	३-३२-४०	बालकस्य यदेतानि	१०-२४-२	बुद्ध्या जीवगतिं	३-३२-५२
बलः प्रविष्ट बाहुभ्यां	१०-१३-२८	बालग्रही तत्र विचिन्वन्ती शिशून्	१०-७३-७	बुधो बालकान् अत्रेन् कुशलो	११-१८-२९
बलवर्षाऽहो दुष्टानां	१०-३४-८	बालप्रयोऽप्रीडितास्त्वत्र	६-१९-१४	बुध्या पराभिध्यापित्या	४-२-३४
बलस्य तीलपोतसृष्ट	१०-१३-३४	बालस्य चेह	७-९-१९	बुध्या ब्रह्मापि हृदयं	३-२७-७२
बलिरचं गृह्णाति	८-१९-०१	बालस्यान्तः	७-६-३६	बुधुने च यथाकामम्	९-९-३६
बलमर्चयेत्	८-१९-४१	बाला ऊचुरनेनेति	१०-१२-४	बुधुने च धिषं	८-१४-३७
बलिश्चोदाससः	८-१०-५९	बाला यपं तुल्यबलिः	१०-४१-३८	बुद्ध्या गम्भीरया येन	१०-३३-१६
बलेः परवयं भूमेः	८-१४-१	बालिना बत युयं वै	४-१४-२४	बुद्धिर्वाङ्मनोऽपि कर्तव्योऽप्यन्वितम्	१०-९६-१६
बलेन सचिवैरुपस्था	८-२०-२१	बलेन निष्कृष्टमुत्तरं तद्	१०-११-२८	बुद्धिर्बलं मनो विवाद्	४-२९-७
बल एको बलं कश्चिन्	९-१६-३	बालोऽस्ति बल नात्मानम्	४-९-१३	बुद्धिर्बलं बृहत्कर्मा	९-२०-११
बहवो मय्यदं प्रप्ता	११-१७-५	बालकानिः प्रतिशालाभ्यो	१२-६-२४	बुद्धिर्बलस्य भविता	९-१०-९
बहवो लोकपालानां प्रायशः	२-५-६	बाहू प्रियां स उपधाप	१०-२८-१२	बुद्धिर्बलस्य भविता	१२-७-८
बहवो हिंसायाः भ्रातः	१०-५-५	बाहुप्रसारपरिस्मृकान्कोक-	१०-२७-४६	बुद्धिर्बलस्य भविता	४-२२-६५
बहिर्नलः पुरदारः	१०-५-१	बाहुभ्यामविद्योः दृष्ट्यो	३-८-५	बुद्धिर्बलस्य भविता	४-२२-६५
बहिर्जलाशयं गत्वा तत्रोष्मसृष्ट	११-१८-१९	बाहुभ्यामविद्योः दृष्ट्यो	३-७-३१	बुद्धिर्बलस्य भविता	११-२६-१६
बहिर्जालिचिरायाप	३-३३-४२	बाहुभ्यामविद्योः दृष्ट्यो	१०-७८-३३	बुद्धिर्बलस्य भविता	२-१०-२२
बहुगुणव्याकर्तुः श्रद्धायाः	५-२४-२	बाहुभ्यामविद्योः दृष्ट्यो	३-२९-२६	बुद्धिर्बलस्य भविता	४-२२-३१
बहुगुणविप्राकेन	३-२५-२८	बाहुन् दारागतं नेत्रे	९-१३-१९	बुद्धिर्बलस्य भविता	१०-७२-१९
बहुगुणव्याकर्तुः श्रद्धायाः	१०-५३-४	बाह्यान्तर्भ्रमजो	११-२३-२	बुद्धिर्बलस्य भविता	११-२-७
बहुभिर्गणधारिभिः	३-२०-२१	बाह्यीकं च कुरुषेष्टं युगान्तम्	१०-५५-२७	बुद्धिर्बलस्य भविता	१०-९३-४०
बहुपुत्र इवामाति	२-९-२	बाह्यीकान् सोमरतोऽभूत्	९-१९-१८	बुद्धिर्बलस्य भविता	९-१९-४५
बहुपुत्रैकैकं तद् हृदये न	१०-८७-१५	बिभर्ति कञ्चिदज्ञः	१०-१२-८	बुद्धिर्बलस्य भविता	९-८-११८
बहुनि सन्ति नामानि	१०-३४-१८	बिभर्ति साष्टयं योगं च	१२-१०-१२	बुद्धिर्बलस्य भविता	११-१८-४४
बहुनि सन्ति नामानि	१०-२-१५	बिभर्ति कायम्	७-१३-१६	बुद्धिर्बलस्य भविता	१८-८-५९
बहुयाः सन्ति तां होता	१०-२-१५	बिभर्ति कल्याणचक्रोप आत्मन्	१०-३-३०	बुद्धिर्बलस्य भविता	१०-७२-३८
बाह्यमित्यभ्युपेक्षा	५-१८-५५	बिभृन् स्वकेष्ट	८-८-४३	बुद्धिर्बलस्य भविता	७-१२-१
बाह्यमित्यनुविजम्	५-४-१३	बिभृन् स्वकेष्ट	११-१८-१५	बुद्धिर्बलस्य भविता	८-१८-४५
बाह्यमुक्तं भगवत उलम	५-१५-५	बिभृन् स्वकेष्ट	७-१३-२२	बुद्धिर्बलस्य भविता	४-११-१७
बाह्यमुक्तोक्तोक्तोऽहं	३-७-३-१५	बिभृन् स्वकेष्ट	८-२०-२६	बुद्धिर्बलस्य भविता	२-८-१
बाणः पुत्रतान्त्रोष्टो	१०-७७-७	बिभृन् स्वकेष्ट	११-३०-२८	बुद्धिर्बलस्य भविता	८-१०-४४
बाणज्येष्ठं पुत्रात	६-१८-१७	बिभृन् स्वकेष्ट	११-६-१७	बुद्धिर्बलस्य भविता	१२-६-१९
बाणमेतां गतां दृष्ट्वा शशीपेण	१०-५२-१	बिभृन् स्वकेष्ट	११-१२-१०	बुद्धिर्बलस्य भविता	७-७-३२
बाणस्याध्वं गतिशं	६-१८-१८	बिभृन् स्वकेष्ट	१२-९-१३	बुद्धिर्बलस्य भविता	४-२१-३७
बाणस्य तनवायामुपेक्षे	१०-७७-१	बिभृन् स्वकेष्ट	१०-६-१५	बुद्धिर्बलस्य भविता	३-३४-२६
बाणस्य मन्त्री कुम्भाण्ड	१०-७७-१४	बिभृन् स्वकेष्ट	२-३-२०	बुद्धिर्बलस्य भविता	३-१७-१७
		बिभृन् स्वकेष्ट		बुद्धिर्बलस्य भविता	११-१६-२५

ब्रह्मण्यानां वदान्यानां	११-१-८	ब्रह्मणां हर्षयामास	३-१४-२६	भक्तिमान् भगवत्यासु	६-२-२८
ब्रह्मणो ब्रह्मणं कृष्णो भगवान्	१०-१०१-२	ब्रह्मदयः सुरगणाः	७-९-८	भक्तियोगः पुरैर्नाकः प्रियमाणाप	
ब्रह्मणोऽन्वः कुतो नार्भः	५-४-६	ब्रह्मदयः सुराधीना मुनयः	१०-७८-९	तेऽनप	११-१९-१९
ब्रह्मतेजो विनिर्मुक्तः	१-८-२०	ब्रह्मदयो बहुविधम्	१-१६-३३	भक्तियोगश्च योगश्च	३-३०-३५
ब्रह्मदण्डाद् विमुक्तोऽहं	१०-३१-१७	ब्रह्मदयो यत्कृतं	३-१५-२४	भक्तियोगश्च व्याख्यातो वैराग्यं च	१-२-१८
ब्रह्मद्विषः शरीरिणो	१०-१-२-१५	ब्रह्मदयो लोकनाथाः	१०-२०-५८	भक्तियोगो बहुविधो	३-३०-७
ब्रह्मदयाः सत्सन्ध्याः	१-७-२	ब्रह्माननः धर्मभुजो	२-१-३७	भक्त्या परमया राजन्	६-१८-२८
ब्रह्मन् कथं भगवत	३-८-३	ब्रह्मास्व च ब्रह्मसं चापन्यस्य	१०-७८-१३	भक्त्या पुमान्	३-२६-२६
ब्रह्मन् रुद्रिभिरनुभवं	३-२४-५२	ब्रह्मेयमुद्रिग्राह्योऽन्यमाने	४-६-१२	भक्त्याऽहमेकया ग्राह्यः	११-१४-२१
ब्रह्मन् धर्मस्य वक्ताऽहं	१०-७९-४३	ब्रह्मं दशसहस्राणि पादं	१२-१३-४	भक्त्याऽहवानर्थापिन्या	११-१८-४६
ब्रह्मन् ब्रह्मण्यनिदेशे	१०-९६-१	ब्रह्मं धारां वेणुणं च	१२-६-६७	भगः स्फूर्जोऽरिष्टनिमिर्कणं	१२-११-१६
ब्रह्मन् भगवतस्तस्य	१०-१४-३	ब्रह्मणः समक्षे शान्तो	४-१४-४२	भगवत्ताप दत्तकं सुप्रतीकं	१०-६४-३३
ब्रह्मन् यमनृगादिभिः	८-२०-५७	ब्रह्मणप्रमुखान् वर्णान्	४-१७-२	भगवन्सहस्रादिभ्यो	१२-५-५
ब्रह्मन् विष्णुकपाः पुष्पा	१०-५७-१८	ब्रह्मणस्तां तु रजनीमुषित्वाऽ	१०-१०१-११	भगवन्सन्ममकारुवाहि	६-८-२
ब्रह्मन् सन्तनु शिष्यस्य	८-२१-१४	ब्रह्मणस्य च देहोऽयं ध्रुवक्रामाय	११-१७-४२	भगवन्ते वचोऽस्माभिः	४-२९-९
ब्रह्मबन्धुनिहतन्वः	१-७-५३	ब्रह्मणा जन्मनाः श्रेष्ठाः सर्वेभ्यः	१०-९३-४२	भगवर्चाधिपसम्भ	२९-९-२८
ब्रह्मबन्धो किमेतत्	७-५-२६	ब्रह्मणांस्तु महाभागान्	११-३०-८	भगवन् उर्विजहमादिहास्या	११-२-५४
ब्रह्मभूयस् राजर्षेर्देहोऽदिगस्ताग्निना	१२-५-१३	ब्रह्मणाः सविता वैश्याः शूद्रा	१०-८४-११	भगवतात्रयभेगे परिरक्षमाणः	५-४-१६
ब्रह्मराज उपावृत्ते	१०-३१-३९	ब्रह्मणाः साधवः शान्ता	१२-९-२०	भगवतो गुणमये तव	५-१६-३
ब्रह्मरुद्रांगिरो	८-८-२६	ब्रह्मणानिर्क्रमे दोषः	९-६-२७	भगवत्पुरुषे राजन्	६-३-३
ब्रह्मरुद्रादयस्ते तु हृष्टा	११-३१-१०	ब्रह्मणान् भोजयेन्नक्त्या	६-१९-२३	भगवन्पुनर्मलनेके	१०-४५-५५
ब्रह्मर्षिर्भगवान् कायः	९-१५-५	ब्रह्मणार्थो लघ्वतो हतारं	१०-८९-५६	भगवन्पुनितं सूर्यं	१०-४४-४७
ब्रह्मर्षिर्भगवान् देशान्	१०-८४-३७	ब्रह्मणं पुनस्ते स्मैने ब्रह्मण्यर्के	११-२९-१४	भगवद्वात्रनिष्ठाः	१०-४२-१९
ब्रह्मर्षीणां भृगुरहं राजर्षीणामहं	११-१६-१४	ब्रह्मणोर्नोदितं वाणीमित्याकर्ण्य	१०-८९-५	भगवद्दशनाङ्गाद	१०-३६-३३
ब्रह्मवर्चसकामस्तु वजेत्	२-३-२	ब्रह्मणेभ्यो ददुर्धेनुर्वासः स	१०-७०-१९	भगवद्दार्मिणः साधो	४-२३-१०
ब्रह्मविद्ब्रह्मब्रह्मणां यो	१२-२-८	ब्रह्मणेभ्यो नमस्त्यामो वेऽस्मद्भ्यं	१२-९-२४	भगवन् किञ्चिद्विदितम्	६-१४-२३
ब्रह्मवेषधरो भूत्वा तं भिक्षेत्	१०-८१-७	ब्रह्मणः सत्रवन्पूर्तिं	११-८८-३४	भगवन् किमिदं ज्ञातम्	९-१-१७
ब्रह्मशापापदेशेन	३-४-२९	ब्रह्मणो ब्रह्मवन्स्वी	४-२२-३२	भगवन् जीवन्लोकोऽऽर्थे	१०-८८-२४
ब्रह्मशापोत्पत्तापस्तु	१-१८-२	ब्रह्मणोऽपि प्रविश्याह	१०-१०२-४३	भगवन् भवतो यात्रा स्वस्तये	११-२-४
ब्रह्मशापोचसंयुते स्वकुले	११-३०-२	ब्रह्मे मुहूर्ते उन्त्याप सार्पुषस्सुष्य	१०-८०-४	भगवन् वानि चान्यानि मुकुन्दस्य	१०-१००-१७
ब्रह्मशापोचसुहृतां यो	११-३०-२४	रूढि काणमेतस्य	८-१४-२८	भगवन् श्रोतुमिच्छामि	१०-५७-१७
ब्रह्मस्यं दुर्नुभवां भुक्तं हन्ति	१०-८९-४८	रूढि तन्तदिदं सौम्य	२-१०-५०	भगवन् श्रोतुमिच्छामि	८-२२-०१
ब्रह्महत्यामर्गनलिना	६-९-६	रूढि योगश्चरे कृष्णे	१-१-२३	भगवन् श्रोतुमिच्छामि	९-६-२
ब्रह्मा पिबुद्वा गोघ्नो	६-१३-८	भक्ताप धित्रा भगवान् हि	१०-१०१-३६	भगवन् श्रोतुम्	७-११-१२
ब्रह्मा जगद्भुक्चैः	४-१५-६	भक्ताप येऽनुरक्ताप	४-१७-७	भगवन्तं परं ब्रह्म	३-२५-१८
ब्रह्मा तं तु विविर्भक्त्य	९-१२-१४	भक्तापिनां प्रपन्नाय	६-१६-२६	भगवन्तं हरिश्च	३-१७-२०
ब्रह्मा तदुपधाशंथ	१०-११-१९	भक्ति योगेन मनसि	१-७-४	भगवन्तं पदं प्राप्यो न	११-७-११
ब्रह्मा ब्रह्मणं बर्मा	४-१५-१३	भक्ति मुहः प्रवहतां	४-१०-११	भगवन्निन्दनं श्रुत्वा	१०-८४-३९
ब्रह्मा भगवच तत्रैव	१०-३-२६	भक्ति तन्वन्तः साधो	११-२६-३०	भगवन्पुनर्मोक्षान्	८-१४-२५
ब्रह्मा भयो भवतश्च	६-४-४५	भक्ति हरी भगवति	४-१२-१८	भगवन्सर्वभूतानाम्	२-९-२४
ब्रह्मा भुगुर्भयो यशो ब्रह्मपुत्राश्च	१२-७-१२	भक्तिः कृष्णे दया	४-२९-८२	भगवन्सर्वापि विकुण्डः	४-२०-१
ब्रह्मा शशैः कुमारश्च	८-२३-२५	भक्तिः परे स्वेऽनुभयो विरक्तिः	११-२-४२	भगवन्सहस्रभ्याप गिरिशो	११-९-१०
ब्रह्माऽऽमृतम्	७-२३-२	भक्तिप्रवाहयोगेन	३-३४-२४		

भगवान्स्तदभिप्रेत्य कृष्णो	१०-२०-८	भगीरथोऽपि राजर्षिः	९-८-४१	भवन्तो यदि मे दास्यः	१०-२०-१६
भगवान्स्तदभिप्रेत्य तपोः	१०-९-२५	भगी म ऐश्वरो भावो	११-११-४१	भवभयमपहन्तुं ज्ञानविज्ञानमार्गं	११-२९-५०
भगवान्स्तदभिप्रेत्य	१०-३६-३४	भक्षरर्षे नृपाः सर्वे	१०-८६-१३	भवब्रतपरा ये च	४-२-२९
भगवान्स्तात् सर्वार्थं	११-१-२४	भजतोऽपि न वै केचिद्	१०-३०-१९	भवस्तथापि कृत्तरीः	४-८-११
भगवान्स्तात्तथाभूता	१०-७०-५०	भजतोऽभ्यन्तरेक एके	१०-३०-१६	भवस्य पत्नी तु सती	४-१-६५
भगवान्स्तुगद्वयं	३-१९-१५	भजन्ति ये यथा देवान्	११-२-६	भवादासीनां मनुजाह्वानां	१०-३४-३९
भगवानप ना वीक्ष्य	१०-२०-१८	भजनपथ त्वागत एव साधवो	४-२०-३०	भवानतापीन्सायां वै	६-१२-२०
भगवाननुगावाह	३-१७-२९	भजन्यभजतो ये वै	१०-३०-१८	भवानाचरिता धर्मान्	८-१८-१५
भगवानपि गोविन्द	१०-५७-१४	भजस्य भजनीपाहिं	४-१२-६	भवानीनाथः लीलायाः	५-१७-१५
भगवानपि गोविन्दः साधवित्वा	१०-१००-१	भजे भजनवारुणादवहजं	५-१८-१७	भवान् नागपणसुतः	१०-६८-१६
भगवानपि गोविन्दः	१०-३५-४	भन्यमानपुत्रोपानत्रकाराट्टानगोपसुम्	१०-७८-५	भवान् परित्रातुमिहावलीर्णो	४-१९-३७
भगवानपि गोविन्दः	१०-३२-३४	भन्यमाने वने तस्मिन् धुत्वा	१०-५१-२५	भवान् प्रजापतेः	७-१-३
भगवानपि गोविन्दो	१०-३५-२६	भया अवदेयाच्छह राजते	१०-७७-२८	भवान् प्रविशतामग्रे	१०-३९-१०
भगवानपि ते शैलं	१०-२३-२८	भद्रं द्विजयां हसन्	८-५१-११	भवान् भक्तिमतां तन्म्यो	४-२४-५४
भगवानपि तन् भुत्वा	६-१७-९	भद्रकाली समाननुः	१०-२०-७	भवान् भगवतो नित्यं	३-५-२१
भगवानपि तत्राह न्यवात्सीत्	१०-८५-२९	भद्राचोत्तरतो मेरुशरतो	५-१७-८	भवान् वै सर्वजीवानाम्नामा साक्षी	१०-५३-२०
भगवानपि तत्रैव बन्तदेवेन	१०-२२-१	भद्राव्यं केतुमार्तध	१-१६-१३	भवान् हि कारणं तत्र	१०-१४-५९
भगवानपि तां राधि	१०-२७-१	भयं द्वितीयाभिनिराशतः स्थान्	११-२-३७	भवान् हि पुंसः परमस्य	४-७-४९
भगवानपि तान् वीक्ष्य	११-३१-५	भयं प्रमत्तस्य	५-१-१७	भवान्मुद्यान्तार्णव उर्मिमार्तिनि	५-१८-२८
भगवानपि भारत	५-१-१०	भयनागोऽग्नौ ज्ञाता	४-२८-११	भवान्निवेद तत्सर्वम्	१-१६-२६
भगवानपि मनुना	५-१-२१	भयतस्तु महाभागवतो	५-७-१	भवापवर्गो भ्रमतो यदा भवेत्	१०-५४-५५
भगवानपि रातपैः	४-२०-३८	भयतस्य महत्कर्म	९-१७-२९	भवाप नत्तर्षं भव	१-१०-४४
भगवानपि विजयं	१-९-१०	भयतस्यात्मजः सुमतिः	५-१५-१	भवाप नाशायक	५-१-१३
भगवानपि विश्वात्मा विदित्वा	१०-३-६	भयतोऽर्चोभवात्मां	३-१५-११	भविता रुद्रसार्वर्धिः	८-१२-२८
भगवानपि विश्वात्मा	१०-३-१७	भयं विषं	१-७-१४	भविता विभुतः पुषो	४-३०-१२
भगवानपि विश्वात्मा	३-३-१९	भयंः शुभेषुं स्त्रीणाम्	१०-२७-२४	भविता सहदेवस्य	९-१९-४७
भगवानपि विश्वात्मा	४-२०-२०	भयंः पुस्तारात्मानं	३-२४-३५	भविष्यं ब्रह्मैवैतं माकण्ठेयं	११-६-६८
भगवानपि सम्प्राप्तो	१०-३७-३५	भवच्छिदमवाचेऽहं	४-१०-३५	भविष्यत्तत्त्वमग्ने	३-१५-३८
भगवानात्मनाऽऽत्मानम्	६-९-१	भवतो वंशधुर्योऽभूद्	४-३१-२४	भवे भवे यथा भक्तिः	१२-१३-२१
भगवानात्ममावाधा	३-४-३	भवतातुर्वित्प्रदं	१-५-७	भवेऽस्मिन् क्रियमानवानाम्	१-८-३८
भगवानाह न मां प्रीतिच्छामो	१०-६०-४५	भवतामपि भूयान्मे	७-७-१७	भवेऽशीनवतां भेषे	४-२-१
भगवानामृतपयोः आत्मतन्त्रः	५-४-१२	भवतीनां विषयो मे	१०-४५-२९	भवो भवान्या निधनं	४-६-१
भगवानामृतं अतोद	३-६-१	भवतोवाहनः स्वामिन्	११-१४-२	भस्मस्तु क्रियमाणंस्तान्	४-३०-४६
भगवानेष एवैकः	३-८-६	भवन्तु कुशान्द्रजः	४-२२-१४	भस्मीभूताहसद्भिन	९-८-४४
भगवान् पुनराब्रज्य	१०-५५-५	भवच्छिन्तनं प्राप्तम्	८-१०-४५	भावतमुत्सो भगवान्	४-२९-८४
भगवान् भगवान्वात्मा	१२-१०-१८	भवच्छिन्तनं गते	८-२०-२२	भानुः सुभानुः स्वर्धनुः	१०-७६-१०
भगवान् भीष्मकुसुतां	१०-५७-१६	भवच्छिन्ता भगवता	११-१२-११	भानुर्नन्वा ककुब्जाग्नि	६-६-४
भगवान् भीष्मकुसुतामेवं	१०-५९-५४	भवच्छिन्ता महाभागः	१०-४७-११	भानुपद्मोऽप्यमेव च विष्णुर्मेव च	१०-७६-१३
भगवान् वेदकालस्य	३-१२-१८	भवच्छिन्तो भवान् वाऽपि	८-१४-३०	भानोऽस्तु वेदकथः	६-६-५
भगवान् सर्वभूतेशः	१०-७७-५	भवन्तानुगृहीतां किङ्कसा-		भारः पर पृथिवीटनुहम्	२-३-२१
भगवान् स्वेन भागेन	४-८-४९	विजानतः	१०-८९-३३	भारतस्यवेदोऽन	१-४-२७
भगवान्नाह काव्ययैव	२-२-३७	भवन्ति पुरुषाः	७-१०-२२	भारतेऽपि कर्षं भगवान्	५-१९-९
भगवान्नाहर्षभूतेषु	२-२-३८	भवन्ति कित्ति विश्वस्य	१०-३९-४५	भारतेष्वामिन्वर्षं सरित	५-१९-१६
भगवन् नेत्रे भगवान्	४-६-१९				

भारद्वाजं ततो द्रोणं सीतापत्ये	१०-९७-२८	भूतानि वै:	७-२-४१	भूतिणि भूतिर्माणि	१-१-११
भारावतराणायान्ये	१-८-३७	भूतानि विष्णोः	६-३-१८	भूतपञ्चोत्तरोपहतं न मे तोषाय	१०-१०१-४
भार्याशतेन निर्बिण्णः	९-७-२६	भूतेन्द्रियमनो	७-२-४७	भूतौकः कल्पितः पद्मयां भुज-	
भाजनं ब्रह्मणः स्थानं	३-२७-४८	भूतेन्द्रियान्तःकरणान्	३-२-४७	लोकस्तु नाभिः स्वलोकः कल्पितो	२-५-४२
भाज्यवेष सन्त्येन	१-२-३५	भूतेषु वीरव्य जुहुत्वा	५-५-२१	भूतौकः कल्पितः पद्मयाः	२-५-३८
भावाद्दत्तं क्रियाद्वैतम्	७-२५-६२	भूतेष्व भाषां भूताया	६-६-१७	भूतपानि पराज्यानि	३-२४-२९
भिक्षवे सर्वमोहं वृन्	८-१८-४२	भूतिः पञ्चभिरात्म्ये	३-३२-३१	भूतपानि विचित्राणि	८-८-१
भिक्षां चतुर्षु वर्णेषु विगृह्णां	११-१८-१८	भूतिः पञ्चभिरात्म्यो	४-११-४५	भूतस्थानं कृत्तं येन	५-१-४०
भिक्षुभिर्निष्प्रवृत्तैः	१-६-२	भूतिः सृजति भूतानि	६-१२-१२	भूतनोपमाभिः पवनः तमादिः	१०-३८-३
भिक्षार्थमः शमोऽर्हति	११-१८-४३	भूतिराक्रम्यमाणोऽपि धीरो	११-७-३७	भूतीजलदुर्मेनो	६-१३-५
भित्त्वा बलेण तत्कुक्षिम्	६-१२-३२	भूतिर्भूतानि भूतेशः	६-१५-६	भृगुममररोषावेश	५-९-१८
भित्ते हृदयप्रवृत्तिविधयन्ते	१-२-२२	भूतिर्महद्विषं इमाः	२-४-२३	भृगुं बन्ध मणिमान्	४-६-१७
भित्ते हृदयप्रवृत्तिविधयन्ते	११-२०-३१	भूतिर्वशः पञ्चभिरात्मसुहृदः	११-४-३	भृगुः क्वात्वा महाभागः	४-१-४३
भित्ते हृदयप्रवृत्तिविधयन्ते	११-२३-२०	भूत्वा तिचिरयो ब्रह्मन्	१२-६-२९	भृगुवदस्ये मुनयो	४-१४-१
भित्तस्य तिष्ठत्य गुणप्रचार्हं	४-२०-१३	भूत्वा मुकुन्दस्य पदारविन्दं	१०-८९-१९	भृगुयासादाभिमुखं	२-९-१५
भीमसेनान् द्विदिम्बाधाम्	९-१९-३१	भूतीपवनसरिरद्विन्धः	५-२४-४४	भृगुनानुकांक्षितयिषेह	३-२९-२८
भीमसेनोऽर्जुनः कृष्णो	१०-८२-१६	भृषुष्टे पोषयामास	१०-४२-२२	भेजिरे मुनयोऽऽवाद्ये	१-२-२६
भीमस्तु भिज्यस्वमाय	९-१३-३	भृशराराजपुत्रता यदुभिर्निरस्य	११-१-३	भेददृष्ट्वाऽऽभिमानेन	३-३३-१२
भीमो महानसाध्यो	१०-८५-४	भृशरामुराज्यवदन्तवे गुप्तये सताम्	११-५-५१	भेदेन नामरूपाणि विषमाणि	११-२१-६
भीष्मं नृपं सविदुरं गान्धारी	१०-६१-२	भूमिर्हस्तपृष्ठाज	१०-१-१७	भेरीशङ्खमृदङ्गश्च पञ्चाननकगोमुखैः	१०-६५-४७
भीष्मकत्वा वराहो	१०-५८-२२	भूमिस्तुरीयं जग्राह	६-९-७	भैः सञ्छिद्यमानानां	४-११-१८
भीष्मो द्रोणोऽम्बिकापुत्रो		भूमेः पर्वतं पुण्यम्	९-७-७३	भो भो धृतिवदयार	४-१२-२
गान्धारी	१०-७०-३३	भूमेः सुरतचक्रवर्तिमर्दिताया	२-७-२६	भो भो दानपते महां	१०-३४-६०
भुक्तभोगा परित्यक्ता	३-२८-२५	भूमेर्गुणविशेषोऽर्थो	३-२७-५१	भो भो दानव	७-२-४
भुक्त्योपविशितः कामं श्रिगध	१०-७०-२१	भूमेर्भारानरणाय यदुष्मजन्मा	११-४-२२	भो भो प्रजापते राजन्	४-२५-७
भुक्त्येन कुक्षिर्दत्तं भूषणं	१-२-३९	भूमेर्भारयाभयानामसुराणां	१०-५४-४१	भो भो ब्रह्मर्षिचरान्नि सिद्ध	१२-८-२
भुञ्जानः प्रविचन्	६-१२-२६	भूमेर्भारवराय पुरा	११-६-२१	भो भो भद्र सुभद्रं ते	४-१२-२३
भुवि भीमानि भूतानि	१०-५-१९	भूमेर्भारवतीर्नानां	१०-२-११	भोश्चरन्ति शूद्रा ब्राह्मणश्च म्लेच्छा	१२-१-४०
भुवो भारवताराय	९-४-३५	भूमौ निधाय तं गोपी	१०-८-२१	भोश्चरन्त्यन्तशतान्यद् ब्रौणि ये	
भुवि पुण्यधीर्षदन्ता ह्युषो	१०-९६-३६	भूम्यम्ब्यप्रमिलाकाशा	११-३१-५	संस्थिते	१२-१-३२
भू चालातककुम्भमोम	२-८-१५	भूम्यां निपतिती	१०-१२-२	भोगेन पुण्यम्	७-१०-१४
भूः क्षेत्रं वीजसंस्थम्	६-५-११	भूय एव विचिन्तामि	२-४-६	भोजयित्वा वराभेन	१०-८३-२६
भूतप्रेतपिशाचाद्य	३-११-२८	भूयः पुण्यं दिव्यमाकृष्ट	१०-१०३-२३	भोजनृण्यन्धकमधु	९-२१-६३
भूतभावन भूतेश	८-२०-५४	भूयश्च तप आतिष्ठ	३-१०-३१	भोजो नाम नृपः स्वरो	६-१५-३१
भूतमात्रेन्द्रियधियां जन्मसर्ग	२-१०-३	भूयस्सत्राधि सोऽऽशीन्	१०-३७-४१	भोभो निशम्यतमेतद्	१०-३४-१२
भूतमात्रेन्द्रियप्राण	१०-१४-४२	भूयस्त्रिपादधि	३-११-३६	भोभो पुरुषशार्दूल दीर्घमनस्वमिदं	१०-५५-२२
भूतसुहृत्सन्निधि मणि तन्मात्रं	११-१५-१०	भूयाननुग्रह अहो भवता	४-८-१२	भौतिकानां च भवानाम्	१-४-२६
भूतसुहृन्दिग्धमनो	३-२८-१५	भूयो दाशान् सन्धाय विज्याय	१०-४९-५४	भीमं द्यव्यं मानुषं च	५-१-४१
भूतानां छिद्रातान्त्रं	३-२७-३०	भूयो नमः सद्गतिन	२-४-१३	भीमं विद्वय सगणं युधि	१०-७१-४०
भूतानां देवचरितं दुः शाय	११-२-५	भूयोऽपि कृष्णो नारायैः	१०-६६-४२	भ्रमज्जमसहानं प्रहया	१०-५३-३
भूतानां नम आवीनां	३-६-१५	भूयोऽपि बाणान् दश देवराजः	१०-६७-६	भ्रयत्यनुस्मृतिविचनं	४-२२-३१
भूतानामभि भूतार्चिरात्रियाणां	१०-७४-११	भूयोऽपि बाणैर्विशद्विजः	१०-६७-१०	भ्राजद्वरमणिग्रीवं निवीतं	१०-८३-५
भूतानामिह	७-२-२१	भूयोऽहं धातुमिच्छामि	१०-६१-१	भ्राजमानं पद्मकरं	१०-३७-४९

भार्जिष्णुना विमानेन	३-२५-५१	मन्त्राध्यायने भद्रा मन्त्रुभानमुद्रव	११-११-३५	मधुराया चिनिर्गत्य	१०-५-२८
भारतं निहतं दृष्ट्वा इन्तवक्रं	१०-१०३-१७	मन्त्रात्मा रमणं जारं	११-१२-१३	मधुरायां ततः	१-१५-८
भारतीराकृतः पाशो नृणां वः	१०-७३-२०	मन्त्रोते पितृपुत्राणां	१२-३-७	मधुरायां निवसता यदुत्कृत्य यत्	१२-१२-३५
भारतसोऽभाह क	९-५-२	मन्त्रद्विजगणोद्भूतं	३-२२-५१	मधुरायाश्च रामेण	१०-५३-५२
भारतमम सुतः कथित्	१०-६-२७	मन्त्रद्विरेकवन	३-१६-२८	मधुव्रतज्ञानविपुष्ट्या	८-१७-३
भारतयुधरते सुद्रे विष्णुना लोक-		मन्त्रद्विरेफाकुलया	३-२९-१५	मधुहा हरिणो मीनः	११-७-३५
जिष्णुना	१०-८६-१५	मन्त्रप्रसरसहीतं मनकोक्तिनकूतिनम्	१२-७-१९	मधो वनाभिजन	७-९-९
भारतयैवम्	७-२-१	मन्त्रप्रसरसीसर्वं	५-२५-२२	मध्वारिषु डादससु	१२-११-६
भारता ममति तच्छुत्वा कर्म	१०-६०-१७	मन्त्रया चित्तपत्नीत्या	६-१६-०	मन एकव संयुज्याजितरातो	११-९-११
भारतुर्वचनमाधुन्य	१०-५-२५	मन्त्रोऽनुशिष्टितं यते	११-२९-५४	मन एव मनुष्यस्य	४-२९-६८
भारतुर्विषयकरणं युधि निर्जितस्य		मन्त्रोपनयनाप्यतः	५-५-२५	मनः कर्ममणं नगामिन्द्रिः	११-२२-३६
भ्राह्मणवर्षीण	१०-७५-६०	मन्त्राणिग्रहणे नूनं नायाति हि	१०-५८-२५	मनः पुष्टिमां तामजिः	९-७-८०
भ्रातृमिन्दितः सोऽङ्गि	९-८-१२७	मन्त्राणरक्षण	७-९-२९	मनः सुजति वै देहान्	१२-४-४९
भ्रातृवत् सारो	७-४-३३	मन्त्रां तं जट्टमन्त्रम्	४-१३-११	मनवः प्रजानाम्	७-८-३९
भ्रातृममेतं त्वमद्विषीये	५-११-१८	मन्त्राहेन तु दैतया यत्पुत्राता	११-१२-३	मनवो मनुष्याश्च	८-३-२
भ्रातृणां प्राण्यं भ्राता	६-५-३१	मन्त्रेभ्यो प्रविष्टम्	९-६-५५	मनवो यमम्	७-८-४९
भ्रातृणेल्लहेः ऐषैः	१०-१६-११	मन्त्राभ्यासं जले दृष्ट्वा ज्ञाना	१०-७१-२५	मनश्च कृष्याऽऽमलया निषम्य	२-२-१७
भ्रातृणलस्य सर्वस्य	९-१६-२	मन्त्राश्वकच्छपुनसिंहबराहहंस	१०-३-५१	मनश्चैकाग्रया नुप्या	८-१६-२
म, य		मन्त्रो मृहीनो मन्त्रेष्टि	११-१-२३	मनसाश्चन्द्रमा जातो	३-२७-६४
मंज्ञतायच लोकानाम्	१-१३-३५	मन्त्रो युगान्तसमये	७-७-२२	मनसा चरमा दृष्ट्या	११-१३-२४
मंत्रेषु मां वा उपहृष्य	३-४-१७	मन्त्रोयोगिनरकोसल्य	१०-७०-२२	मनसा वज्रिरेऽभीष्टं पतिं	१०-६४-३०
मन्त्रं शीघ्रान्तरमादृष्ट्वा वरुणस्तन्वन्	१०-६५-४३	मन्त्रममानान् तथा	८-७-१६	मनसैव पुरे देवः	६-१-४८
मन्त्रास्तथमुदित्य	६-८-१०	मन्त्रमुद्रिगजानीकैः स	१०-५८-१५	मनसैवास्तुतत्त्वं	६-४-१९
मन्त्रन् विषयः पदय	६-७-२३	मन्त्रमन्याः पतिर्वीर	९-८-५९	मनसो नृपयो नः स्युः	१०-४६-१४
मन्त्राजिदमास्वातम्	६-८-३५	मन्त्रां मन्त्राष्टाण्य	११-१७-४९	मन्त्रान्वितः कारुणिकस्य	८-१९-१०
मन्त्रवन्वाचभद्रं वो	६-९-५१	मन्त्रे च वरिण्याणो भोगस्य	११-१९-२३	मन्त्रान्वितो निर्जितदिग्गजेन्द्रा	५-१३-२७
मन्त्रास्तदभिष्टत्	८-१४-२४	मन्त्रे धर्मकार्माणाञ्चरन्	११-११-२५	मन्त्रां तताममरविन्दलोचनः	१०-३९-१७
मन्त्रो विषयसकृद् यमानुजा	१०-४-५१	मन्त्रेभ्यश्चक्षेत्रा च	११-१९-२२	मन्त्रोऽस्यास्तन् प्रसन्नानि	८-१८-५५
मन्त्रुलभिज	७-२-८	मन्त्रेणं निष्पन्नं वा सात्त्विकं	११-२५-२३	मन्त्रीधितानुभावोऽस्य मम	२-९-२१
मन्त्रवन्मन्त्रां मनं त्वानुबोदम्	११-११-३६	मन्त्रेपिर्णितलोचन ईषत्	१०-३३-२४	मन्त्रीधिणोन्नाद्वि	६-४-२७
मन्त्राः क्रियन्तां विविधा	१०-३४-२४	मन्त्राध्यायः कथा	३-२६-२३	मन्तुः स्वयम्भूर्धनान्	४-४-३०-४१
मन्त्रिहृदो वज्रकूट इन्द्रसेनो	५-२०-४	मन्त्रुभुतमात्रेण	३-३०-११	मन्तुःस्यन्त	३-२२-३६
मन्त्रिपराः कचिदगमयन् ग्राः	१०-३३-१८	मन्त्रोपाधि वहेतिः	३-३०-१९	मन्तुषु च सा वृष्णीन्	१०-७७-२०
मन्त्रिपूरतेः सोऽङ्गि	९-१९-३३	मन्त्रिप्यदर्शोन्वयार्थं	३-३०-१६	मन्तुरपि परेणैवैषम्	६-१२-२३
मन्त्रिहेतोर्वि प्राप्ता वयम्भुधते वित-	१०-६०-३१	मन्त्रकः प्रतिवृद्धायां	३-२८-२९	मन्तुर्वा इन्द्रावर्णिः	८-१२-३४
मन्त्रद्वयं देवयजनं दीक्षा संस्कार	१२-१०-१७	मन्त्रक्या मुद्रास्तव्य	११-१५-२८	मन्तुर्विचिन्तः पुनः	८-१२-१
मन्त्रद्वयानि विचित्राणि चरतस्तस्य		मन्त्रपातुं वाति शोभोऽयं	३-२६-४२	मन्तुर्व धर्मसावर्णिः	८-१२-२५
मन्त्रे	१०-८८-१६	मन्त्रभुलीरभिष्यायन्	११-१५-३०	मन्तुष्यास्तु तदा शान्ता	११-५-५२
मन्त्रद्वयानि विचित्राणि सत्यं		मन्त्रकारमहत्सर्वो	७-१३-३४	मन्त्रुषोदरा	८-१२-३१
मन्त्रिणमेव	१०-८२-३५	मन्त्रु कितवचनो	१०-४५-१२	मनो मुपाय वै सूते	११-२३-४४
मन्त्रं प्रमथमुक्तं	१-७-३६	मन्त्रुकमुपानीय	१०-५८-३३	मनो मुद्रिहृदयः	३-२७-१५
मन्त्रज्ञानं पवनसविभान् बहून्	१०-५०-३१	मन्त्रुभोजनसार्हा	१-१०-४८	मनो व्रह्माणि पुत्रानो	३-२९-४४
मन्त्रिनं कृष्णे	७-५-३०	मन्त्रुया गिरा वन्तुवाक्यया	१०-२९-८	मनो मनसि संयोज्य देहं	११-१५-२१
मन्त्रिर्विद्विता देवैः	४-१०-२२			मनो वचो दृष्टारणः	५-५-२७

मनोऽन्धिरात् स्याद् विरजं	३-२९-१०	मन्वन्तरे भगवान्	३-१२-२६	मय्याकाशान्मनि प्राणे	११-१५-१९
मनोगतिं न विमृजेज्जित	११-२०-२०	मन्वन्तरेषु भगवान्	८-१३-१	मय्यादेश्य मनः कृत्स्नं	१०-५५-३६
मनोमयत्वात्	७-७-२८	मम चाप्यात्मनो नरो नीतो	१०-६८-३६	मरीचये कर्ता	३-२५-२२
मनोमात्रमिदं विश्वं	४-२२-३७	ममतां मय्यमर्पाणां कृत्योपेर्मत्व-		मरीचिप्रमुखाश्चान्ये	९-६-४६
मनोरथान् करोत्युषे	१०-३४-७१	परमिणः	१२-१-१३	मरीचिमुत्प्रेरिष्यिष्ये	३-१४-२२
मनोरक्तान्धातव्य	४-२१-२७	ममन्तुः परमापता	८-७-६	मरीचिरन्ध्रस्त्रिरसी	३-१३-२२
मनोवशोऽन्ये हि भवन्ति देवा	११-२३-४८	ममदं यथा सुर	६-११-८	मरीचिरन्ध्रस्त्रिरसी	४-२९-४४
मनोवीर्यमहो	३-१८-२२	ममाङ्ग माया गुणमय्यनेकधा	११-२२-२९	मरीचिर्मानसस्तस्य	९-१-१०
मनोऽनु शतरूपायां	४-१-१	ममायामहलं नष्टं	१०-३६-६	मरुतश्च दिनेः पुत्राः	६-१८-१९
मन्त्रतस्तन्त्रातिशयं	८-२१-१६	ममापि राक्षस्यनुजन्मकर्म च	१०-७१-१७	मरुतां निवातकवचैः	८-९-३४
मन्त्रधनं च कस्मिंश्चि	१०-७९-३०	ममार्थास्थापने अद्वा	११-११-३८	मरुतस्य दमः पुत्रः	९-३-२९
मन्त्रयामास शर्षपा	१०-५०-८	ममाहमिति देहादी	६-२-४१	मरुतस्य यथा यज्ञः	९-३-२७
मन्त्रस्य च परिज्ञानं	११-२१-१५	ममेति मनसा यद्	४-२९-६४	मरुत्वाश्च जयन्तश्च	६-६-८
मन्त्रो मेकमंदरः	५-१६-३१	ममेदमुपिभिर्दत्तम्	९-५-७	मरुधन्वमतिरुज्ज्वलम्	१-१०-३६
मन्त्रोत्संग एकादश	५-१६-१६	ममेतद् तुल्यं भव्ये	१०-३६-४	मरुः प्रतीत्यकृत्वास्मान्	९-११-१६
मन्त्रवामुक्तायानुकूलं	१०-३३-२१	ममेवैषं मही कृत्स्ना न	१०-३-८	मर्यस्तथाऽनुत्तमोपेताऽनुकृत्वा	१०-१०-४१
मन्त्रस्य मन्त्रप्रज्ञस्य	१-१६-१०	ममेष कान्तोऽजित निष्फलो	१०-५४-४९	मर्यावतारान्निवृद्ध मर्यशिष्यणम्	५-१९-५
मन्वाकुन्तुतुरावो	३-१६-१९	ममोत्तमश्लोकजनेषु	६-११-२७	मर्येण यो गुरुस्तुं यमनीततोक्तं	११-३१-१२
मन्वाः पारिजातवध	४-७-१४	मयपुत्रो महाभागः	१०-३५-२९	मर्यां मृत्युव्यालभीतः पलायन्	१०-४-२८
मन्वायामोहितधियः	११-१४-९	मया कालात्मना धात्रा	११-२४-१५	मर्यां यदा त्यक्तसमस्तकर्मा	११-२९-३४
मन्य एते महोत्पातैः	१-१३-२१	मया तेऽङ्कारि मयपन्	१०-२५-१५	मर्यामास कृष्णेन	१०-६९-२
मन्यते तन्मयम्	१-१०-७४	मया निरूपितस्तुभ्यं	४-२७-२८	मर्यायि निर्वरेऽयं	१-६-२८
मन्यमान इदं विश्वं	४-१२-१५	मया निष्पादितं ह्यत्र	११-७-२	मर्यायिनिर्वायं	११-२६-१
मन्यमानस्तदात्मनं	३-२८-१६	मया परोष्ठं भजता निरोहितं	१०-३०-२२	मर्यादावामभिर्दिन्ये	१०-७५-८
मन्यमानैरिमं देहम्	१०-११-१३	मया प्रोक्तं हि लोकस्य	३-२५-३५	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-११-३४
मन्यमानो हतं व्याघ्रम्	९-३-८	मया यथानूक्तं	३-२०-३२	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्यसे सर्वभाषाणां	११-१०-१५	मया सञ्जोदिता भावाः सर्वे	११-२४-९	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मनुना सुभितः श्रीमान्	१०-७६-४१	मयाऽऽस्मि यद् वरो	८-१०-३९	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मनुयुना प्रचलात्रः	९-६-३१	मयि निर्वन्द्यदयाः	९-६-५४	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मनुयुर्मनुमहानासो	३-१३-१२	मयि भक्तिर्हि भूतानाममृतत्वाय	१०-७०-५४	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्ये कृष्णं च रामं	१०-४४-२४	मयि भृत्य उपसीतैः	१०-४३-१४	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्ये गिरं ते जगतां विमोहिनी	४-२०-३१	मयि सरस्य विपुलम्	४-२७-२२	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्ये त्वां देवदेवानां त्रयाणां	१०-५४-३०	मयि संरम्भयोगेन	३-१७-३१	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्ये त्वाम्	१-८-३१	मयूकैरुज्ज्वलितं	४-७-१२	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्ये श्रेष्ठेया चाप्यानी जीर्ण	१०-९८-३	मयेदं भगवान् गोष्ठ	१०-२५-१२	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्ये भगवतः साक्षात्	११-२२-२८	मयेदं भगवान् जीवेन	११-१६-३८	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्ये ममानुग्रह ईश ते	१०-५४-५६	मयेतत् प्रापितं व्यपै	४-१०-३४	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्ये महाभागवतं नारदं	४-१२-३	मयेतदुक्तं नो विद्या गुह्यं	११-१३-३८	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्येऽनुमुराणं भागवतार्थप्रदीपो	३-२-२४	मयेदितेनैवचरितः स्वधर्मेषु	११-१०-१	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्येऽनुमुराणं भागवतार्थप्रदीपो	११-२-३३	मयेदितेनैवचरितः स्वधर्मेषु	११-१०-१	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्यन्तरे मनुर्देवा	१२-६-५९	मयेदितेनैवचरितः स्वधर्मेषु	११-१०-१	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्यन्तराणि सर्वाणि	९-१-१	मयेदितेनैवचरितः स्वधर्मेषु	११-१०-१	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४
मन्यन्तरावताराश्च	१२-२-१९	मयेदितेनैवचरितः स्वधर्मेषु	११-१०-१	मर्यादावामभिर्दिन्ये	११-२१-३४

महापितृमुपासीनम्	६-१४-१६	मा मृषा पुरुषोऽस्तिस्वम्	१-१२-३८	मात्र अभ्यात्मिकं	३-२५-४१
महर्षे पदं द्वैविध्यं लोकस्य	५-२५-१	मा रात्र्यधीभूतं युगः शेषस्वाम्य	१०-७३-२३	मात्रा स्वस्या दुहित्रा वा	१-१६-१७
महाकिरीटकटक	६-४-३८	मा नः पदव्यः	४-४-२१	मात्राणि कर्माणि पुरम्	५-११-१०
महातलन्तु गुम्फाभ्यां	२-५-४१	मा बर्मस्या मम ब्रह्मन्	१०-१०-२८	माहान् त्रिगतान्	१०-५०-४
महात्मना गगने देवदेव्यौ	१०-६५-१२	मा वदाम्	३-१०-३९	मादुमेभ्यो महाभागा	६-४-७
महाजन्मं बतधर्मः	१०-४-१७	मा शोचिषां महाभागावात्मजान्	१०-५-१८	माधुरीभित्तम्य	१०-४९-८२
महान् प्रत्यक्षहजारं	१२-४-१८	मा सेवीदस्वजननी	१-७७-७७	मानर्षं त्वं कृषाः त्वां तु	१०-२०-१४
महान्ति भूतान्यध	१२-८-२९	मां त्वं विदुषुद्वय	११-१६-१६	मानसा मे सुता	३-१६-१२
महावप्रापतिः कश्चित्	१२-८-८	मां केशाबो गदया	६-८-२०	मानस्तम्भनिमित्तानाम्	८-२०-६०
महापानाभिमतानां	११-३०-१३	मां ज्ञापयत पत्नीभ्यः	१०-२१-१४	मानमहानिर्नुनां नरवरः	१०-४१-१७
महापुरुषविन्यासः	१२-१२-४५	मां निहन्ताजरा नाचं	४-१७-२२	मानितो नो मानयामास	१०-८१-२९
महाप्राणो महावीर्यो	६-१२-३०	मां प्राप्य मानिन्स्पर्शसम्पदं	१०-७५-५७	मान्धातुपुत्रवतः	१-७७-६६
महाभिषेकविपिता	१-६-१९	मां भजन्ति गुणाः सर्वे	११-१३-४०	मामप्रीणत	७-९-५३
महाभूतानि पथेष्व	३-२७-१३	मां रथं स समारोप्य	१०-७३-३२	मामुद्यन्वा अशितब्रह्मदा	६-८-१६
महाभोजोऽस्तिपरिमासा	१-२१-११	मां बचोभिः समाराध्य	८-१८-१२	मामेकमेव शरणमात्मनः	११-१२-१५
महामणिप्रातःकिरीटकुण्डल	१०-१०-२-६३	मांसदन्त्येतन्	३-२-१६	मामेव वैरेह्येषण	११-२७-५२
महामरकतप्रयामं श्रीमद्भद्रनपद्मम्	१२-८-२२	मांस्यन्वाद्यात्	३-५-२०	मामेव सर्वभूतेषु	११-२९-१२
महामात्र निचोपेदं	१०-३४-२५	माऽप्यनुबुद्धिमकृषाः	११-५-५०	मामिदमर्थमिदमन्यो दण्डपाणिं	१०-२५-१६
महाहर्मणिबिभ्रान्	१०-३७-४८	माकथनयुक्तो	११-३-४१	मायं विविदिपुष्टिर्गोः	२-९-४१
महाहर्मिषाभरण	१०-६-८	माकण्डेयो मूकण्डोऽस्तु	४-१-४५	माया नरायणीशाना	१०-३-१३
महाहर्मिष्यकिरीटकुण्डल	१०-४-११	मागधन्तु गदां गुर्विमा	१०-४९-७३	माया पवनिकाव्यञ्जो	१-८-२३
महाहर्मास्यासनबन्धमुषण	९-७-४६	मागधन्तु रणशलाघी	१०-५१-११	माया शेषा मया मुहा	४-२८-६१
महाहर्मिष्यकरोतं	१०-४७-२	मागधोऽमेति दुष्टाया वरयो नैव	१०-५३-३०	मायां वर्णयोऽस्तुष्य	२-७-५५
महिमानं वित्तोक्यास्य	४-१२-३९	माघं च सितसप्तम्याम्	७-१४-२३	माघाघैर्नवभित्तैः	१२-१०-५
महिषीणां तु सर्वाणां प्रपमा	१०-७५-२	मातरं पितरं वैव	१०-७५-५०	माघाघनः	७-९-२१
मही प्रतिष्ठापित्यास	३-२१-१	मातरं पितरं भ्रातृन् पत्नीन्	१०-९०-११	माघाघिरचिते लोके	३-३२-५२
महीपतिस्वयम्	१-१९-१	मातरं पितरं भ्रातृन्	१०-२-१४	मागं आगच्छतो वीर्यं पुरुषान्	११-८-२३
महेन्द्रः शल्लघपा	८-६-३०	मातरं पितरं वृद्धं	१०-४३-७	मागं र्पति कन् नै	३-६-१९
महोरगाः समुत्प्लुः	८-९-४७	मातरः पितरः पुत्राः	१०-२७-२०	मागां कभूतुः सन्दिधाः	१०-१८-१४
मा खिदो राजपुत्री	३-२५-२	मातरिखेच सतीत्या	४-२२-६३	मागं ग्रामजना राजन्	१०-३९-७
मा खिद्यतां महाभागी	१०-४४-३७	माता भक्षा पितुः पुत्रः	९-१७-२१	माग्येणानेन मतस्ते	३-३४-१०
मा गारदारामजदेहबन्धुषु	५-१८-१०	माता मम महाभागा	१०-३४-२०	मागं शमास लोकेश	१०-६१-४८
मा जानु तेजः प्रभवेत्	४-२१-३६	माता मिश्रानां	१०-११-१५	माहुं प्रसेनपदवीमन्वपगत नागैः	१०-६०-१८
मा शैर्नरं त्वमुत्पिष्ट काम	११-३०-३९	माता महकृतां क्लृप्ता	९-१५-३९	माहृत्स्वदीर्घा वः कश्चित्	१०-२८-८
मा शैह वानं तपसो	४-९-८६	मातुः सपत्न्या बायवाणीः	४-१०-२९	माशीरेभानुमुक्तो	१-१७-९
मा शैह भ्रातरो	६-१८-६४	मातुः सपत्न्याः	४-९-१५	मासां पुमान् स अधिता	९-२१-२
मा शैह	७-४-२६	मातुर्गर्भमथतो वीरः	१-११-७	मासेन तु शिरो	३-३२-०३
मा शैल्यभारानी	१०-३३-२८	मातुर्गन्धवाचनापीः	३-३२-०६	मासिन् महागज कृषाः	४-११-३४
मा शैलेति गिराऽऽव्यास्य	१०-४-७	मातुस्त्वतिताराम्	६-१४-३७	माहान्यं च वपसोनां बारागस्यास्य	१२-१२-४०
मा माध्या होनम्	१-८-१९	मातुर्भुक्तिः परशीषु	४-१६-१७	माहस्वरः समकल्पन् कैष्णवेन	
मा मा प्रलोभय	७-१०-२	मातृव्यमुत्पिष्टाय	६-१८-५६	रत्नादिः	१०-७८-२४
मा मा वैदम्यैर्मृषया जाने	१०-७५-३३	मातृव्यसेयान् धर्मज्ञान	१०-५६-११	मिक्तैः श्यामस्तरि	९-२१-४३
मा मा शुचः स्वतनयम्	४-९-७१	मातृव्यसेयो	७-१-१४	मित्रापुत्रं दिशोरामान्	९-१९-१

मित्रे पापम्	७-१२-२७	मुनी निष्पिम्प तनयी	९-९-१५	मुपाऽऽपर्मस्य भायाऽऽतीड्	४-९-२
मित्रोऽत्रिः पीरुपेयोऽथ	१२-११-९	मुमुक्षो पोतमृद्वान्	१-२-२७	मुष्टचत्वररथादिमार्गं	४-१०-५७
मित्रः कस्मिन्भूत्	८-८-३७	मुमुबुः पुष्पवर्षाणि हते पापे	१०-९-४-३८	मेखलाजिनदण्डाक्षत्रसूचकमण्डनम्	११-१७-२३
मिथिलाया उपवने विमुज्य	१०-६-१-२६	मुमुबुः प्रमत्तापीयम्	१-१२-६	मेखलाजिनदण्डापरिस्तेजसा	१०-९-४-२६
मिथुज्यवस्थापर्मस्त्वम्	६-४-५-२	मुमुचुर्मनयो देवाः सुमनांसि	१०-४-७	मेखलाजिनवासोऽंति	७-१२-५
मिथो भजन्ति वे सख्यः	१०-३०-१७	मुमोच कृष्णे तान्	१०-६-४-६	मेपगम्भीरया नाचा	१०-१३-११
मिथो वदेषां भविता	३-३-१५	मुत्तया नामपुरस्ताद्	४-२५-५०	मेपवयामः कनकपरिधिः	८-७-१७
मीनान् सुतुःखितान् एष्टा	१०-१५-१०	मुसलावरोपायः खण्डकृतेषु	११-३०-३३	मेपस्यातिः शिबिलकाद्	१२-१-२५
मीमांसमानस्य	७-८-२०	मुहुः परिपथो	३-१८-८	मेपा मृदङ्गपञ्च	८-८-१२
मुकुन्दिन्याहाराय	९-६-७	मुहुर्गुणान्तो	३-९-६	मेपागमोत्सवा हृष्टाः	१०-१८-१८
मुक्तं गिरिजामण्ड	१०-९-४-३९	मुहूर्तं तं तु वैदर्भी	१०-८०-३	मेरुधं गोचक्रवत् स्यासु	४-१०-२१
मुक्तं बकास्यादुपलभ्य	१०-१२-५४	मुहूर्तं शुण्वतोऽऽध्वजम्	९-४-३३	मेरुं तस्य	३-७-१९
मुक्तः कथोद् राक्षस्या	१०-१२-१३	मुहूर्तमभन्वुं गोष्ठं	१०-८-२४	मेधातिथिदेवत	१-१९-१०
मुक्तसिद्धः सदाभासं	३-२८-१२	मुहूर्तमापुङ्ग्वत्विच	९-८-७४	मेधास्मृतिं तितिक्षा	४-१५-६
मुक्तानामपि सिद्धानाम्	६-१४-५	मुहूर्ताधीवासिहाषाम्	९-६-३६	मेनिरे कृष्णभक्तस्य	१०-८-४-१६
मुक्तान्यसाधो भगवत्पथतां	४-२३-३७	मुदे भारं द्वात्रिंशत्तमम्	९-७-३८	मेने त्रैलोक्यसाध्याज्यं	१०-५-६-९
मुक्तावितानेर्मणि	८-१४-२०	मुद्रयन्ति च पावित्र्या	११-२३-३६	मेनेऽऽतिदुर्लभं तुंगाम्	९-६-४
मुक्ताभयं यद्भि	३-२९-३४	मूर्खो देहायहंनुजिः	११-१९-४३	मेरोर्मूर्धनि तन्मण्यतो	५-१६-२८
मुक्तोऽपि तावद्	५-१-१६	मूर्तं यः पुरुकृपा	५-२३-४२	मेरुद्विषस्याकलणस्य भूमात्	१०-३७-२३
मुलं च प्रेक्षसंभ्रमुस्तितापरमीधितुम्	१०-७-३४	मूर्ती इमे भगवतो	१२-७-४१	मेनं पाषांहीसि त्रातुं	१-७-३५
मुलं तव विधायाज्ञ	१०-६-९-२२	मूर्धन्यार्पितमणुज्वलत्	५-२३-४४	मेनं मायाविनं	३-१९-२४
मुखतस्तानु निर्भिन्नं जिह्वा	२-१०-१८	मूलं विष्णुर्हि देवानां	१०-५-३९	मेवं मामवसंस्यामि	१०-३६-५
मुखतोऽन्वर्तत	३-७-३०	मृगनुष्णां यथा बाला मन्यन्ते	१०-८३-११	मेवं विभोऽऽहीति भवान्	१०-२१-२९
मुखसारूपशेभ्यः	११-५-२	मृगपुरिच कपीन्द्रं विज्ये	१०-४५-१७	मेवं विभोऽऽहीति भवान्	१०-२७-३१
मुत्तानि यधोपनिषत्	८-७-२९	मृगान् मुद्रुद्धः कृष्णान्	९-१७-२८	मेवं स्मृन्द्भयायाः	११-८-३७
मुलेन लोकातिहर	३-९-२७	मृगेन्द्र इवजिह्वान्तो	११-१-२२	मेवंविधोऽऽसुराणाम्	३-१०-३१
मुपस्य बाल्य	७-६-१२	मृगैः शालामृगैः क्रोदैः	४-७-२०	मेवास्मान् साध्यस्येषा	१०-५-९-४२
मुपयावचापि पुत्रचत्वा	१०-७-५-५२	मृगान्तरीं शितिवाससम्	६-१६-३०	मोक्षयामास निगडाद् विद्युभ्यः	१०-५-२४
मुजाट्यां भ्रष्टमार्गं क्रन्दमानाः	१०-१७-५	मृगालीरापत	३-९-२३	मोचयेष्टस्तमात्मानम्	६-३-४०
मुत्तुदहः कषोतः	१-१३-१४	मृत्कं क्षिपमुक्तुज्य	१०-४१-१५	मोदयित्वा तु गिरिं जृम्भणाशेन	१०-७८-१४
मुद्रताद् द्रव्यं निर्वृचम्	९-१८-३४	मृतेण्ड एव एतस्मिन्	५-२०-४४	मोक्षितैः कुसुमस्रग्भिः	४-२१-११
मुनयः पदवीं यस्य	४-९-३४	मृत्पत्रो नोपशरन्ति मृत्पूनां		मीड्या मेखस्ताऽऽसीतम्	८-१७-२४
मुनयः साधुपुष्टोद्	१-२-५	मृत्पुमीश्वर-	१२-४-५४	मीनं सदासनं स्थीरं	३-२९-५
मुनिः ज्वेगितः छत्रा	९-७-४५	मृत्पुर्जन्मवतां वीर देहेन	१०-१-३८	मीनव्रतधुत	७-९-४६
मुनिः शस्त्रसम्भीरो	११-८-५	मृत्पुर्वैक्षित्वाऽऽपेक्षः	१०-१-४८	मीनानीहानिनातामदष्टो	११-१८-१७
मुनिगणदृपवर्च	११-९-४८	मृत्पुशरणिच्छतां नासीद्	९-८-१३६	मीर्तिका देवगणा	११-६-९
मुनिभिः सिद्धयन्निर्विधाधरमोहोः	१०-१०-२४	मृदङ्गवीणामुदज्येणुता दस्त्वयेः ।		क्षिपमाणैरभिप्रेयो	१२-३-५०
मुनिभिर्भ्राष्ट्रणीयैव	१०-१०-३	मृदङ्गसङ्घट्टवीणा	१०-८१-३०	क्षिपमाणो होनाम	६-२-५२
मुनिर्नगाम वैकुण्ठं यत्र देवो	१०-९-५-८	मृदङ्गसङ्घपञ्चधु	१०-८५-९	म्लेच्छाधिपतयोऽऽभूवन्	९-२०-१६
मुनिर्विच्युः भगवद्	३-५-१२	मृदङ्गसङ्घभेयव	११-०-१६	य	
मुनिव्रतमथ त्वस्या	१०-५-८-५२	मृदङ्गसङ्घानकजुन्तुभि	८-१४-२१	य आधो भगवान्	३-२६-९
मुनीनां न्यस्तदण्डानां	१०-९-५-१७	मृदुत्वं कठिणत्वं च	२-२७-३८	य आशु हृदयश्रन्ति निर्जिहीषुः	११-३-४८
मुनीनां नदतां धुत्वा	१०-७-४-२	मृषा गिरस्ता दस्ततीर	१२-१२-४८	य इच्छयेतः	७-२-३९

य इदं कल्प उत्थाप्य	४-२४-७९	य एष उत्तानपादो	४-३१-३१	यः स्वतः पततः	१-१२-२७
य इदं कर्तव्यं विष्णोः	१०-८४-५२	य एष एषमनुभुतो	५-२३-२९	यः स्वदत्तां पौर्दत्तां होत	११-२७-५३
य इदं देवदेवस्य	८-२१-३०	य एष जीवो विचरप्रसूतिः	११-१२-१७	यः स्वधर्मेण मां नित्यं	४-२०-१०
य इदं त्रीन्या विचरं	१०-६१-२१	य एष राजन्	७-१-१२	यः स्मनुभावमशितमनुभुतिसारमेकम्	१-२-३
य इदं भृगुपादस्य	३-३३-४३	य एष पौडाकतः पुरुषो	५-२२-१०	यः श्रद्धयैतद्भवत्	१-१५-१९
य इदं अष्टया बुक्तो	४-२४-७७	य एषां पुरुषं साक्षात्सतम्	११-५-३	यतपतमानाह्वय	३-२३-१३
य इदं भृगुयान्तो	६-८५-२	य तुषुभुजानानाम्	५-१६-२३	यस्य रक्षासि भूतानि पिशाचाः	४-१८-२१
य इदं समुद्रतुण्यं	४-२२-३१	यं कैचन्त्यमसम्प्राप्तम्	११-५-६	वक्ष्यति त्वां मत्तन्त्रेण रा	१०-८०-४२
य इदमनुभूयानि श्रवयेद्वा सुराः	१०-७४-५९	यं न योगेन सांख्येन	११-१२-९	वक्ष्यमाणोऽऽप्यर्पाति	९-४-१८
य इदमनुभूयानि श्रवयेद्वा	१०-१०५-४२	यं ब्रह्मन्तमनुभूयानि कृत्यम्	१-२-२	वक्ष्यमाणोऽऽवमेधेन	१-११-३२
य इदमनुभूयानि	३-३४-३७	यं ब्रह्मा वरुणन्द्रः सततः	१२-१३-१	यस्य मन्द सभाभ्यो	१०-८८-३२
य ईधितोऽईरहितोऽऽप्यसत्सतोः	१०-३६-११	यं मय्यते	१-९-२७	यस्यार्कं ममसतोऽं	३-१०-३८
य उद्धेतुं करं राजा	४-२१-२३	यं मनोरथं नभस्तापद्	१०-३१-४	यस्याप्येव कृष्णस्य	४-१७-६
य एका ईतो	६-९-२४	यं मामपृच्छत्यम्	८-११-४३	यच्छक्तयो वदताम्	६-४-३१
य एतच्छ्रद्धया नित्यमव्यग्रं	११-२९-२८	यं यं कामयमे कामं	१०-७५-५४	वच्छीर्यणा चरितं	५-४-१३
य एतत् कर्तव्यं	७-१०-१५	यं यमर्षमुपादते	३-३१-२	वक्ष्यमाणोऽप्येतर्तवित्तुणा	१०-८३-३
य एतत् पुण्यम्	७-१०-४७	यं योगिनां योग	३-२०-२८	वच्छीर्यन्तः	३-२९-२०
य एतत् पुनतामोर्धं	१०-७-४५	यं वानधुतं ममपीश	३-१७-२५	वक्ष्यमाणो भुतवत्या च	३-२९-२०
य एतत् भावयेन्मर्त्यं	१०-६९-५७	यं विनित्यं कुम्भेण	८-१८-०९	वक्ष्यमाणोऽप्यमयो	१-२०-१४
य एतत् संस्मरेत्	९-५-१२	यं वै न गोभिर्मनसा	६-३-१६	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतत् समधीयीत एवित्रं	११-२९-२७	यं वै न वेद	१२-७-४८	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतत्प्राज्ञाया	६-१७-४१	यं वै मुहुः पितृमरुतनिजेशभावा	१०-९८-४४	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतदाद्यनुचरावरं	४-१७-३२	यं वै श्वसन्तनु	६-१६-४८	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतद् देवदेवस्य विष्णोः	११-२१-२७	यं साधुपाथा सदासि	७-४-३६	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतन्मम भक्षेण समग्रदात्	११-२९-२६	यः कामक्षेत्रीजानि वक्ष्यन्ते च	११-१२-५०	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतन्ममभुक्षिष्य	४-२-२२	यः धनवन्भुवि	४-१२-२७	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतन्नीत्या विचरं	१०-७५-६	यः धनवन्भुवि	३-३२-१५	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतस्मिन् महाभागाः	१०-२४-२१	यः धनवन्भुवि	४-१२-४१	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतस्मिन् महाभागाः	१०-९-१८	यः धनवन्भुवि	४-११-५८	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतां प्राज्ञकथाव कृष्णस्य	११-३१-१४	यः धनवन्भुवि	३-२-२२	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतां मिथुणा गीतां	११-२३-६२	यः धनवन्भुवि	४-२४-२८	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतान् मत्पथो हित्वा	११-२१-११	यः धनवन्भुवि	९-१४-३८	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एते पितृ	७-१५-५६	यः धनवन्भुवि	३-२३-१९	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतेऽऽविकृता भावाः	१०-४-१६	यः धनवन्भुवि	८-२०-१९	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतेन शुभान्	३-१०-४०	यः धनवन्भुवि	७-१५-३६	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतं कर्म निपतम्	४-२६-७	यः धनवन्भुवि	६-४-३४	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतं कृष्णविजयं शङ्करेण	१०-७८-५३	यः धनवन्भुवि	११-७-४४	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतं परमं गुह्यम्	६-२-५०	यः धनवन्भुवि	९-७-२२	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतं धितुर्देव धर्मं	१०-२२-११	यः धनवन्भुवि	५-१-१८	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतं सन्मत्तानं	४-२०-९	यः धनवन्भुवि	१-८-८९	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतमनाकृताननुदन्वतः	१०-९४-४१	यः धनवन्भुवि	१०-९१-२२	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतमेतद् भृगुवर्यवर्णिनं	१२-९-४२	यः धनवन्भुवि	१०-२४-३	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४
य एतमेतां हरिमेषतो	३-१४-५०	यः धनवन्भुवि	३-१२-१५	यज्ञोतव्यमयो	१-२०-१४

यतिपयातिः संपातिः	९-१५-१	यत्पादपद्मकतन्व	८-२१-७	यज्ञात्मविषा हासिताः	१२-१२-४२
यतो जातो हिरण्यपः	८-१८-०५	यत्पादमूलमुपसृत्	९-१५-३६	यज्ञाहुताग्नि सर्पाणि	१०-३९-५
यतो देवामुत्तरास्तिर्गखगादयः	१२-१२-१७	यत्पादयोषाशधीः	८-२०-०५	यज्ञानुक्ताः सहस्रैव	१-१८-२२
यतो न कश्चि नृ	७-६-२३	यत्पादशुभ्रपूष	९-१३-३७	यज्ञाधमपदान्युभवतो	५-७-९
यतो यतो धावति दैवचोदितं	१०-१-४२	यत्पादसेवाभिर्गचिः	४-२१-३०	यज्ञेहन्ते कपा मृदाः	१२-३०-५५
यतो यतो निःसरति	७-१५-३३	यत्पादसेवार्जिताःऽऽत्मविषया	१०-८८-४२	यज्ञेते सदसि	१-३०-३३
यतो यतो निवर्तते विमुष्येत	११-२१-१८	यत्पूजा का मद्रुषान्	८-१५-०९	यज्ञेदं व्यज्यते विद्वं	४-५४-६०
यतो यतोऽऽसी प्रहरन्	९-१३-३२	यत्पूषिण्यां ग्रीहि भवम्	९-१६-१३	यज्ञोत्तमश्लोकगुणानुवादः	५-१२-१३
यतो यतोऽहं तत्रासी	८-१८-०९	यत्पसादादिदं	३-१५-४६	यज्ञोत्तमश्लोकगुणानुवादः	१२-३-१५
यतो यदनुशिषामि यथा वा	११-७-३६	यत्प्रीणताद्वादिहि देवतिर्बह	५-१५-११	यज्ञोदेति तत्तमानसूत्रनिपाते	५-२९-९
यतोऽन्नेकविधोऽऽभेदो	१०-५-२०	यत्र कचाऽऽप	१-१७-३५	यज्ञोद्गतः क्षितितनोद्गणाय	२-७-१
यतोऽऽप्राप्य निवर्तन्ते	३-७-४०	यत्र चापः पुमान्	३-१६-१५	यत्संकुलं हरिपदा	३-१६-२०
यतोऽऽभवद् विषमदिदं	३-२३-२०	यत्र चावस्थितो मर्त्यो मर्त्यधर्म-		यत्संगलम्बं निजवीर्यवैभवम्	५-१८-११
यत् कर्मभिर्नृ तपसा	११-२०-३३	विजुन्यते	१०-५३-३८	यत्संश्रयाद्वृषदेवो	१-१४-७
यत् तत् त्रिगुण	३-२७-११	यत्र चित्रयितानाग्नि	७-४-१०	यत्सन्देशो ययर्ष वा	१०-३७-७
यत् तद् ब्रह्म वरं	११-१२-४	यत्र धर्मयुता भूमिः	४-१९-७	यत्सन्निधौ यद्	१-१४-९
यत् तद्रूपमिति	८-१७-१२	यत्र धर्मसुतो	१-९-२२	यत्सन्निधायहम्	१-१४-८
यत् ने पिताऽऽबद्धन्	९-५-१०	यत्र नारायणः साक्षात्	४-३०-३६	यत्सानुबन्धेऽऽसति	३-६-२२
यत् त्वया युधि दुर्नुद्रे	१०-८८-३१	यत्र नारायणः साक्षान्यासिनो	१०-९४-२६	यत्सेवया चरण	३-१७-७
यत् त्वयाऽप्य सहस्राक्षं चोदितं	१०-६७-३३	यत्र नारायणो देवो	३-४-२२	यत्सेवया भगवतः	३-८-१९
यत् सामान्यचिरोपायामुष	१२-४-२८	यत्र नित्यव्ययोक्त्याः	८-१४-१७	यत्सेवयाऽऽग्रीवि	८-२२-४८
यत्कार्त्तं यच्चवर्णं	२-४-१५	यत्र निस्तरिर्नादं	१०-१६-२	यत्सेवयाऽऽग्रीवगुणाश्रयः	४-११-३८
यत्काय एष भुवनत्रयसन्निवेशो	११-४-४	यत्र निर्विहरमणं	४-२४-५६	यत्सृष्टोऽऽहरहर्मुक्तजेशः	४-२४-६९
यत्तत् सत्त्वगुणं	३-२७-२२	यत्र नैःश्रेयसनाम	३-१६-१६	यत्स्यं चान्तम्	३-७-३९
यत्तद् ब्रह्म वरं सूक्ष्मम्	९-८-८१	यत्र पुत्रैश्च पौत्रैश्च	३-८-२४	यथा कण्टकविद्धाद्रो	१०-११-१५
यत्तद् भगवतो	३-३०-३६	यत्र प्रत्यन्तविमिषा	३-१६-२५	यथा कृतस्ते संकल्पो	४-१-३०
यत्तद्भगवताऽऽनधिगता	५-२३-२४	यत्र प्रष्टिष्टमान्मानं	३-३४-१९	यथा क्रोडोपस्कराणाम्	१-१२-४३
यत्तद्भगवतो नारायणस्य	५-२४-४२	यत्र भागवता राजन्	४-२९-४०	यथा गन्धस्य भूमेश्च	३-२८-१९
यत्तद्भिद्राशुनाभवात्रमेकम्	५-१९-४	यत्र यज्ञघतिः साक्षाद्	४-१९-३	यथा गावो नसि	१-१२-४२
यत्तद्भिद्रूपदमाहः यत्र	५-१७-२	यत्र यत्र च	७-१०-२०	यथा गुणास्तु प्रकृतेः	४-४-९
यत्ताशान् मनोवृद्धि	६-१०-१२	यत्र यत्र द्विजा	७-२-१२	यथा धनोऽक्रभयोऽकदंशितो	१२-४-३२
यत्तादीशानमीशस्य	१-१०-७५	यत्र यत्र मनो देही	११-९-२२	यथा जलधरा ज्योतिर्भवन्ति	१२-४-२६
यत्ते मनीनां तिसृणाम्	६-९-३१	यत्र यत्र हरेः	७-१४-३०	यथा जलस्य आभासः	३-२८-१३
यत्तेजसाऽऽप्य भगवान्	१-१४-११	यत्र यत्रापतन्महाम्	८-११-३२	यथा जले चन्द्रमसः	३-८-११
यत्तेजसोऽहं सुसमिद्धतेजा	४-८-४१	यत्र यज्ञोत्तमश्चेत् तस्य श्रीशस्य	१०-८७-१७	यथा तरोर्मूलविषेचनेन	४-३१-१४
यत्तद् भवतीनां वेद्	१०-४५-३४	यत्र येन यो ययम्	१०-७४-५	यथा तानि शुनःसाधो	१०-११-१७
यत्तत्पत्न्यमूहदामनुवृत्तिपद्	१०-२७-३२	यत्र सात्या दधरापात् गृहीतो	११-६-३७	यथा तूष्णजन्तुः च	४-२९-७८
यत्तदंशोऽप्यसुतः	१-१-१५	यत्र स्फटिककुक्ष्येषु	४-१०-६३	यथा त्रिवर्गम्	७-५-५२
यत्पादपद्म जपरागनिषेवतृप्ताः	१०-३१-३५	यत्र ह वा न भयमहोरात्रादिभिः	५-२३-११	यथा त्वामरविन्द्राक्ष वार्षां वा	११-१४-३१
यत्पादपद्म जपरागिलासभक्त्या	४-२२-४२	यत्र ह वा य भगवान्	५-२४-७	यथा दास्यमी नारी	६-१२-१०
यत्पादपद्म जरजः विरसा विभर्ति	१०-६२-४२	यत्र ह नै शान्तनी	५-२०-८	यथा दास्यमी योषिपूज्यते	१०-५९-१३
यत्पादपद्म परिपूज्य	४-९-२१	यत्र हा देवयतनः त्वैः त्वैः	५-१७-१२	यथा दूरते प्रेष्ठे	१०-४५-३५
यत्पादपद्म महतां	४-३-१५	यत्र हि महाहीन्यग्रशिरोमणयः	५-२३-१२	यथा द्विदलनिष्पञ्चारीनाम्	५-२१-२

यथा धर्मदियो	१-५-९	यथा हेमि स्थितो चरितुर्वर्ण	१२-३-४७	यथापञ्च	८-८-६०
यथा धानासु वै धाना	६-१५-४	यथा हानुवत्साम्	५-१४-५	यथापसाय त्री दान्ती	१०-४३-३२
यथा नभस्वन्तमः प्रकाशः	४-३१-१७	यथा ह्यतिबुद्धस्य प्रस्वापो		यथापशधमगमस्य	११-२६-३१
यथा नभो वाच्यन्तान्मु	११-२८-२७	बहनयंकृत्	११-२८-१५	यथोर्णामिहृदयादूर्णा	११-९-२१
यथा पङ्केन	१-९-७	यथाऽऽमयोऽङ्गे समुपस्थितो भूमिः	१०-५-३८	यथोर्णामिहृदयादूर्णामुद्रते	११-२१-३८
यथा पुत्रश्च वित्ताश्च	३-२९-३८	यथाऽऽङ्गे वीर्यपुत्रम्	६-२-२१	यथोत्तुकाद् विस्फुलिङ्गान्	३-२९-३९
यथा पुत्रः स्वे स्वे	३-५-६	यथाऽऽङ्गसमासा युक्तः	६-१-४९	यद्	२-४-२१
यथा पुमान् न स्वाहेपु	४-८-५३	यथाऽऽहः कर्ममयीः	१०-५३-४	यद्वैश्च रिन् ध्यायन्	४-२९-८०
यथा पुरुष आत्मानं	४-२८-६३	यथाऽऽद्रिप्रभा नवः	१०-३८-११	यदत्र क्रियते कर्म	१-५-३५
यथा प्रयान्ति संयान्ति	६-१५-३	यथाऽऽधनो लब्धधने चिनष्टे	१०-३०-२१	यदस्तरणमण्डलं ज्वलति	५-२३-२
यथा प्रसुप्तं पुरुषं	३-२७-७४	यथाऽऽनलो	७-२-४३	यदधालुतो भ्रमन्	२-८-७
यथा भ्राम्यन्त्यपो	७-५-१४	यथाऽऽनुषो जलं हित्वा	१०-३८-२७	यदधुवस्य देहस्य	३-३१-३१
यथा मनोरथमपिपो	११-२२-५४	यथाऽऽम्भसा	७-२-२३	यदनुचरितमिहाकर्णपीपूषविभुऽऽ	१०-४५-१८
यथा महानि भूतानि	२-९-३४	यथाऽऽधेन विनाऽऽमुष्य	३-८-१०	यदनुषापिपोमुक्ताः	१-५-१६
यथा यथा भयवतो	७-१०-४७	यथाऽऽद्रिः सुतमिहार्थः करोत्येनांसि		यदने प्रलयस्तावान्	१२-४-३
यथा लोकानुरूपैः	९-१३-४०	भस्मसात्	११-१४-१९	यदयककामवज्रष्ट एष	५-१४-७
यथा वर्धति कल्पाणी	१०-४८-२६	यथाऽऽग्निना हेम मनं जहाति	११-१४-२५	यदपि स्वर्धितं सकलं	१-५-१४
यथा नर्तुनि पुण्यानि	६-१६-६	यथाऽऽनलः स्वे सेऽनल	११-१२-१८	यदरोहीः सुराश्च ह	३-१३-१०
यथा वार्तादयो	७-१५-२९	यथाऽऽनुषीचमानेन त्वयि	११-१७-३	यदर्थितं ब्रह्मभारविभिः सूरैः	१०-३६-८
यथा विचित्रव्यसनान्	११-२-९	यथाऽऽमयोऽसाधुचिकित्सितो	११-२८-२९	यदर्थमदधान्	८-२२-०२
यथा वीरानुत्पन्न	७-१-२८	यथाऽऽमासा प्रचनता	११-२२-५३	यदर्थमिह कर्माणि	७-७-४२
यथा व्यवहितो	१-२-३३	यथाऽऽर्चनां सोतसां च कलातां	११-२२-४३	यदर्थमापुष्यन्त्य	३-१२-३३
यथा शयान आत्मानं चिपयान्	१०-५९-४९	यथाऽहं प्रणमे विज्ञानं सर्वकालं	१०-८९-५५	यदस्मिन्नासमूर्ध्व	६-१६-७
यथा शयानं सप्ताजं	१०-९६-१४	यथाऽऽणोऽन्त्यवयव	२-३२-४८	यदस्मिन्निर्मितं च शब्दव्यस्युषं	११-८-३२
यथा शयानः पुरुषो मनसा	१०-९३-३४	यथाऽऽग्निमधस्यमृजं	८-६-१३	यदा आरिष्य आशास्य मां	११-२५-११
यथा संधार्पितं ब्रह्मन्	१-१-२२	यथाऽऽमलज्जो भगवान्	३-८-३३	यदा कटाचिज्जीवात्मा	८-२०-५८
यथा संसर्गं भूतार्ति	६-४-१८	यथानभसि	१-३-३१	यदा शृङ्गान्	७-७-३६
यथा सह लब्धेद् नृत्त्या यथा	११-१५-२६	यथानिलः स्थानजह्नमानाम्	५-११-१५	यदा चन्द्रश्च सूर्यश्च तथा	१२-२-२४
यथा सांख्येपु कथितं	३-३०-२	यथानुमीयते क्षितम्	४-२९-६५	यदा चाहिन्द्राध्यायो	३-३३-४
यथा सुपुतः पुत्रपो	६-१६-५३	यथामदावहह	३-३३-२९	यदा चितं प्रसीदति शिन्द्रयाणां	११-२५-१६
यथा स्वर्गामशोकं	११-२७-८	यथापथाऽऽत्मा परिमृज्यतेऽसी	११-१४-२६	यदा चैन्द्रयाः पूर्णाः	५-२१-१०
यथा स्वभावापेयानि	४-१३-३३	यथाबालयोः	३-३०-२०	यदा जयेत् तमसन्त्ये रजः	११-२५-१४
यथा स्वयं चरे राज्ञि मत्स्यः	१०-७१-१९	यथाहि भगवानेन	६-८-११	यदा जयेत् रजसन्त्ये तमो भूते	
यथा हतो भगवता भीमो	१०-६३-१	यथेदानीं तथा	३-११-१३	हर्षं जनः ।	११-२५-१४
यथा हरी भगवतो	२-७-५२	यथेन्द्रियैः पुष्यकरीः	३-२३-३३	यदा जिघृक्षन् तुरुषः	४-२९-४
यथा हि पुरुषा भारं	४-२९-३४	यथेह देवाजरा	६-१-४६	यदा तु ताभिः पारस्वदेवताभिः	५-१४-३३
यथा हि भानोरदयो नृचसुषां		यथेकत्वानुभावेन	६-८-३२	यदा तु परवाधपार्थः	५-१४-१५
तुसंविषते ।	११-२८-३५	यथेधमिधरी मायां	११-३-१८	यदा तु प्रापितः	३-१-९
यथा हि भूतेषु चत्वारोपु	१०-४७-२१	यथेध भूणामो हान्	५-२१-९	यदा तु राजा	३-१-६
यथा हि युष्म	७-१५-६८	यथेध सूर्यात् प्रभवन्ति	५-३८-१५	यदा तु सर्वभूतेषु	३-१०-३२
यथा हिरण्यं बहुधा समीयते	१२-४-३१	यथेध सूर्योऽहिन्द्राजपथा	१०-७१-२९	यदा त्वं सगकादिभ्यो येन	११-१३-१५
यथा हिरण्यं स्वकृतं पुरस्तात्	११-२८-२०	यथेधमनुवर्धेयं नव नो	११-२२-५९	यदा देवर्षयः सप्त मघासु	१२-२-३१
यथा हृषीकेशस्येव	१-८-२६	यथेधिकासुमित्कामलनष्टः	५-१९-१४	यदा देवेषु वेदेसु	७-४-२८

यदा धर्मविषाकेषु लोकेषु	११-१८-१५	यदास्य भगवंस्तनूजः	१०-७८-४६	यदुपादाय पूर्वस्तु भावो	११-५४-१८
यदा धर्मेषु कामेषु भक्तिर्वाति	१२-३-२८	यदास्य मां महाभाग	११-७०-१	यदुपासनया ब्रह्मन्	१२-६-३
यदा न कुर्वते भवम्	९-१६-१५	यदास्यबहुकृपास्य	३-११-१०	यदुत्तुङ्गस्य च क्रोडोः	९-५०-३१
यदा न जगद्दे हन्ता	९-१७-२०	यदास्यमनि निरालोकः	२-१०-२१	यदुर्वंशे प्रभूतानां पुतां	१०-१०५-२८
यदा न योगोपधितानामु	३-२८-३१	यदास्यनो हृदयगुणेषु सन्धिः	१०-४-१९	यदुर्वंशोऽन्तर्नीलस्य भवतः	११-६-२५
यदा नु षण्ण आहारं	५-९-११	यदास्यनो हृदयगर्भात्स्य	५-५-९	यदुत्तुङ्गपकाम्बोजाः	१०-६५-२२
यदा नोपलभेताङ्गी	४-२८-४६	यदास्यमानमविद्याय	४-२९-२७	यदूलामहमाचार्यः	१०-९-७
यदा पतन्त्यस्य दन्ता	९-७-६८	यदा त्वयं	३-१-२	यदृच्छया च देवार्थः	१०-११-५
यदा वरीषिन्	१-१६-११	यदादिष्टं भगवता	४-३१-६	यदृच्छया नृतां प्राप्य	१०-७४-१६
यदा वशोः पुनर्हन्ता	९-७-६९	यदाभिषिक्तः पृथुरक्तः	४-१७-९	यदृच्छया मन्त्रपादौ	११-२०-८
यदा पुशुर्निर्दशः स्थान्	९-७-६६	यदाभिषिक्तो दधन्तु	४-२-२	यदृच्छया लोकम्	७-१३-२४
यदा प्रचेतसः पुत्राः	६-४-४	यदाह नो भवान् सून	२-१०-४७	यदृच्छयागतानां तज	४-२५-२०
यदा भजति मां भक्त्या	११-२५-१०	यदाह योगेश्वरस्यमानम्	५-१४-४	यदृच्छयोपपन्नान्	११-१८-३६
यदा मध्यायो वास्यन्ति	१२-५-३२	यदाहि द्विजवरस्य	५-१०-२	यदृच्छयोपपन्नैः	१०-१००-२३
यदा मन उपादाय यषद्	११-१५-२२	यदाहधर्मैः तमः	१-१०-२६	यदृच्छयोपपन्नैः	११-१७-५३
यदा मनः स्वं चिरजं	३-२९-१२	यदि कुर्यात् प्रमादेन योगी	११-२०-२५	यदृच्छयोपपन्नैः	३-२८-९
यदा मर्यापितं धितं शान्तं	११-१९-२५	यदि धितावेव चराचरस्य	५-१२-८	यदृच्छयोपपन्नैः	८-१८-२४
यदा मायाऽनृतं तन्त्री	१२-३-३०	यदि च मुक्तस्ततो	५-१४-२४	यदृच्छान्ताभितुह्यस्य	८-१८-३६
यदा मुकुन्ध	१-१५-५	यदि दास्यस्य	७-३-३६	यदेतदानन्दसमुद्भूतसम्भृतं	११-२९-४९
यदा मेघनलघोर्वन्तैः	५-२१-४	यदि न सचरन्ति यतपोऽपि	१०-९६-४०	यदेतदात्मनि जगन्मनो	११-१८-२७
यदा यदा हि धर्मस्य	९-२१-५६	यदि नः श्रवणोपादानं	१०-९४-३०	यदेतरी जपेत् सत्यं भास्वरं	११-२५-३३
यदा यस्यानुगृहाति	४-२९-४९	यदि प्रपात्यत्यथ पारमेष्ठ्य	२-२-२३	यदेतस्य भगवतः	५-२२-१
यदा रतिर्लक्षणं निष्ठिक पुमान्	४-२२-२६	यदि प्राप्तिं विपातं च	११-१०-१९	यदेन्द्रियोपरामाणौ	३-८-३३
यदा रहितमात्मानं	३-१०-३३	यदि मे भगवान् प्रीतः	९-६७-७०	यदेव माऽऽपन्नविस्मयिष्ठतेन्द्रियं	४-२५-२१
यदा लोहस्थस्तन्तोषो	३-१३-२९	यदि यः प्रपन्ने भद्रा	६-११-५५	यदेकपादेन सपाधिर्वाभक्तः	४-९-८३
यदा विष्णुर्ध्वसे विष्णौ तदेतन्	१०-७६-२६	यदि यस्तान् विप्रभक्तौ	१०-९४-३३	यदेवमध्यात्सरतः	३-२८-२८
यदा विसृष्टः	९-६-६६	यदि ब्रजिष्यसि	४-३-२५	यदेवमेतेन विवेकहेतिना	१२-४-३४
यदा नृपमादिषु पथसु	५-२१-५	यदि स्म वश्यस्यसदिन्द्रियापै	११-२८-३३	यदेवैकतमोऽस्याप्यायं स्वभाव	२-१०-४२
यदा स देवगुरुणा	९-१२-५	यदि स्युर्वहो लोके	६-३-५	यदोः सहस्रजिह्वोऽष्टौ	९-२०-२१
यदा सभायां	३-१-७	यदिर्द मनसा वाचा चधुम्यौ	११-७-७	यदोः सर्वसत्त्वानां	३-१४-१५
यदा सस्मरन् ऋषभं	३-२४-३४	यदिर्द योगानुज्ञातनम्	५-१४-३०	यदोपरमो मनसोः	६-४-२६
यदा सिसृक्षुः	७-१-१०	यदिमो लोकपालस्य	१०-११-२१	यदोर्वंशं नरः ध्रुव्या	९-२०-२०
यदा स्वभारपया साकं	३-१४-६	यदिमे निगृहीताः	१०-६२-४९	यदोपच धर्मशीलस्य नितरां	१०-१-१३
यदा हि पुरुषस्य	७-६-७	यदु ह वाच पुनरदभ	५-३-१६	यद् प्राणभक्षो बिहितः	११-५१-२३
यदाऽऽकाशः	७-५-५३	यदु ह वाच विनुपादायः	५-१६-२१	यद् व्यस्रं नाम	४-२१-१४
यदाऽऽसीन् तदपि न्यूनं	१०-१०-१६	यदुं च तुर्वन्तु वैव	९-१५-३३	यद् ब्रह्म नित्यं विरजं सनातनं	४-२१-४१
यदाऽऽनुपपत्त्यपानुगोहाम्	५-५-७	यदुक्तं कृष्णा देव	१०-८१-२	यद् ब्रह्मणि	४-१५-६४
यदाऽऽस्य नाभ्यभजिनावहमासं	२-६-२२	यदुक्तं पथि द्येन	४-२४-१५	यद् भयात् वाति	३-३०-४०
यदाऽऽस्यचित्तमपेषु	३-३३-३४	यदुत्सया न	७-६-३	यद् भ्राजमानं स्वरुचैव	४-१२-३५
यदाऽऽरम्भेषु निर्दिष्टो	११-२०-१८	यदुताह त्वया वृष्टो	२-९-४५	यद् यद् भगवता दसमापिपत्यं	१०-५३-४१
यदाऽन्तर्नीलां भगवान्	१२-२-२३	यदुनैवं महाभागो	११-७-३१	यद् यद् विज्ये	३-२६-३
यदाऽन्ती नियमेऽकृत्यो	११-१८-११	यदुपजोपाज्ञवान्या	५-१६-१८	यद् यद् हास्यति	८-१९-०६
यदानु भवतः	३-२३-१०	यदुपनिर्दिष्टवराजविहारः	१०-३३-२५	यद् यस्य वा	७-१५-६६

यद् यत् चितुरांशं	४-३०-११	यद्वा इदं	३-१०-४	यमः कर्तिविधः प्रोक्तो	११-११-२८
यद् यत् बहसम्बन्धे	१०-१२-२३	यद्वाचनन्याम्	५-१-१४	यमङ्ग संपुः कुपिताः	४-१३-१९
यद् वनस्पतयो	३-३०-४१	यद्वाञ्छया नृपशिरसामण्योऽङ्ग	१०-७५-४५	यमद्वी नया ज्ञातो	३-३१-१९
यद् चित्तुर्गमिकदास्यं	३-२७-३०	यद्वापते भूरिभारा	१-१६-२४	यमभ्यापिचनरया मुवा	५-१५-८
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाद्दु दण्डाभुवनानु	१-१३-३८	यमस्तु कालनामेत	८-९-२९
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमस्तन्मात्रा महिषं	१०-६५-४१
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमादिभिर्धौग	३-२८-७
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमादिभयोपपन्धाव्याधिक्रिया	११-२०-२४
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमानर्भाक्षं सेवेत	११-१०-५
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमाभिधान्यपैः	१-६-३९
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमास्तुतस्मिन्	३-१-३९
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमादुष्टं ब्रह्म	३-२-४१
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमादुष्टस्य स्थितिनमसंयमम्	५-१७-२०
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमादुष्टं पुत्रं	३-८-२२
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमादुष्टांमुदेवांशं	९-१३-१५
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमुनातर्जितं मद्रां	९-७-३९
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमुनायां महानयां	१०-१०-७४
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमुनाचनेऽशोक	१०-२१-२१
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यमेन पुत्रतवाहं	१०-८९-३६
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यया गुप्तः सहस्राक्षः	६-७-४१
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यया गृप्तः सहस्राक्षः	६-८-११
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यया सम्मोहितो	१०-७-५
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यया हि बिद्वानपि	८-२०-५०
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथातिर्नयां हि कुतं शतं	१०-८४-३६
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथातिर्नयां हि कुतं शतं	९-१५-२३
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथातेजोऽपुत्रस्य	१२-१२-२६
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथातेजोऽपुत्रस्य	९-२०-१९
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथोः सुरसिपः क्षतरबलं	४-७-२५
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथोनामयः पुत्रो	३-१५-५
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथोनामस्यं चितं	१०-७५-१९
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथोर्जन्मन्यो	४-१५-३६
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथोस्तत्त्वानधिग्रह	४-७-३६
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथो हारावर्ती सान्त्यो वैरं	१०-८७-३
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथोपुत्राशाश्रयति	१-१०-४५
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथिं चायं महित्ये	२-९-२०
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथिं या वाच राजपुत्रः	५-१-१६
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथिं वाच स भगवान्	५-५-३२
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथिं संमुनिबन्धोऽथ	११-१३-२८
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथिं न्यायवचनोपपन्नोऽथ	११-३-४१
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथिं न्यायवचनोपपन्नोऽथ	१०-२०-३६
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथिं न्यायवचनोपपन्नोऽथ	१०-९-२३
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथिं न्यायवचनोपपन्नोऽथ	७-१४-१७
यद्वाहस्यत्तु संवीक्ष्य	१-७-४७	यद्वाहुरपदेगुणधाम	१-१३-३६	यथिं न्यायवचनोपपन्नोऽथ	२-७-३८

यत्सुपातपीतस्मिन्	६-२-४५	यस्त्विह वा अनुत्तम्	५-२४-३०	यस्य क्रतुषु गीर्वाणैः	९-६-११
यत्तेषां मया त्यक्तो	११-७-४	यस्त्विह वा उग्रः	५-२४-१५	यस्य क्षणविपोगेन	१-१०-५६
यवनस्य धनं विश्वं गच्छन्तं	१०-५५-१३	यस्त्विह वा एतदहमिति	५-२४-१२	यस्य छन्दोमयं ब्रह्म देह	१०-१००-६२
यवने भस्मसाचीने	१०-५४-२३	यस्त्विह वाऽऽगम्यम्	५-२४-२८	यस्य त्रिलोकानुरागः	१०-८४-२
यवनोपकण्ठपातनो	४-८८-१३	यस्त्विह वाऽऽर्षाभिमतः	५-२४-२६	यस्य दैवेन सहितं	४-२०-३६
यवसं जल्पयन्नुदिनं	४-८७-१४	यस्त्विह वाऽऽसिचिभयः	५-२४-२०	यस्य नारायणो	७-१३-२१
यवीपंसिः एकाशीतिः	५-४-११	यस्त्विह वै निजदेवपथा	५-२४-१७	यस्य चन्द्रपुंगुं साक्षात्कृत्वा	१०-९२-३७
यवाः शिवं सुध्रुव आर्यसङ्गमे	४-२०-२९	यस्त्विह वै भूतानाम्	५-२४-१७	यस्य पुच्छाग्रेऽऽर्वाक्षिरासः	५-२२-२४
यवाः श्रियमेव परिश्रमः परो	१२-१२-५३	यस्त्विह वै सर्वाभिगमः	५-२४-२३	यस्य प्रसन्नो भगवान्	४-१०-४७
यशस्विनो महाशालाः	१२-३-२३	यस्त्विह वै सयणा भाषां	५-२४-२८	यस्य भक्तिर्भगवति	६-१२-२२
यसो यशस्विनां शुद्धं श्लाघ्या	११-२३-१६	यस्त्विह वै स्तेपेन वताद्या	५-२४-२१	यस्य योगं न वाञ्छन्ति	९-११-९
यशोदा च महाभागा	१०-१५-१८	यस्त्वेतद् भगवतः	१०-६१-५२	यस्य राष्ट्रं पुरं वै	४-१४-१९
यशोदा नन्दपत्नी च	१०-४-५४	यस्त्वेतयोर्भूतो	३-१७-३	यस्य राष्ट्रपतिः	१-१७-१०
यशोदा रोहिणी नन्दो गोपा	१०-१५-१५	यस्त्वेवं कृष्णतश्चीर्णं तपो नैः	११-१८-१०	यस्य वाचा प्रजाः	३-१६-८
यशोदा रोहिणी नन्दो	१०-२३-३०	यस्मान् धुद्रथा मर्याः	१२-३१-११	यस्य साक्षाद्	३-१५-२६
यशोदा वर्णमानानि	१०-४४-२९	यस्माद् विभेष्यदधि	३-१०-१८	यस्य स्मृतिरसह त्याः प्रा	११-११-१४
यशोदायाः सुतां कन्यां	१०-३४-१७	यस्मिंस्तदा मधुरिचोर्महिषी	१०-८५-३३	यस्य स्वरूपं कवयो	५-१८-३६
यशोदारोहिणीभ्यां	१०-७-२०	यस्मिन् कृष्णो दिवं	१२-२-२३	यस्य ह वा इवं कालेन	५-२३-३४
यश्च मृतसो लोके	३-८-१७	यस्मिन् जनः प्राणविपोगकाले	१०-४४-३३	यस्य हीन्द्रःस्पर्धमानो	५-४-३
यश्च संघावचेरित्यं	१२-१२-५८	यस्मिन् दशविधः	३-८-२३	यस्य हेतोः परित्यक्ता	६-७-१
यश्चि त्वविजयेच्छुः	७-१५-३०	यस्मिन् नरेन्द्रवितजेन्द्र	१०-८५-३२	यस्य द्वेव प्रतिबोधं तु	५-२३-१२
यश्चिन्त्यते प्रयतपार्णिभि	११-६-११	यस्मिन् भगवतो	३-२२-२८	यस्या मु ह वा एते	५-१४-३
यद्येत्वं वीर्यशुक्लां मां	१०-७१-१४	यस्मिन् मनो लब्धपदं यदेतच्छनेः	११-९-१२	यस्यां न मे पावनमह	११-११-२०
यद्येवं राजसूयेन	१०-८१-३	यस्मिन् मद्गुणाः	७-४-३५	यस्यां पराशरात् साक्षात्	९-१९-२१
यद्युक्तां हरिं भुत्वा हयमेधेन	१०-१०-२५	यस्मिन् यतो	७-९-२०	यस्यां वै भूषमाणा यो	१-७-७
यस्तयोः पुरुषः साक्षात्	४-२४-१	यस्मिन् चिद्वद्वतपोऽऽपि	७-१०-१६	यस्यां संधार्षमाणां	१-१२-२१
यस्तपोरात्मजः कल्पः	१०-४३-६	यस्मिन् वैरानुबन्धेन	८-२०-३९	यस्यां विरा आघाव	६-२-५
यस्तस्य ते शदसरोकटार्हणम्	५-१८-२१	यस्मिन् सत्कर्मणीषु	९-२१-६२	यस्यांशांशभागेन विवर्त्तित्यनुदरी	१०-७४-३१
यस्तां विधिकचरितैः	३-१७-२१	यस्मिन्सर्वसमावापो	२-८-१४	यस्यांखिलामीवहभिः सुमङ्गलैः	१०-३६-१२
यस्तु तत्र पुमांसम्	५-९-२	यस्मिन्प्रवचपार्णि	५-१६-६	यस्यां द्विकर्मतपुगल	५-२३-३५
यस्तु महाकदम्बः	५-१६-२२	यस्मिन्सर्वलोपविशेषनाम	५-१८-३३	यस्यां द्विपदं जरजःतत्तत्तं	१०-५७-४४
यस्तु कथ्यादिस्तत्र स वै	११-१४-१७	यस्मिन्मद्भिः यद्वै	१-१८-६	यस्यां द्विपदं जरजोऽखिललोक	१०-९२-३८
यस्यं प्रदस्यसिक्तकुन्तलावृतं	१०-३७-१७	यस्मिन्निदं प्रोतमशेषमोतं पटे	११-१२-२१	यस्यांस्त्वमुक्तिः कुण्ठे विपातुके	१०-७२-१३
यस्यचक्रवर्त्त इव	३-३२-१४	यस्मिन्निदं यतश्च दम्	६-१६-२२	यस्यांस्त्वमयोगचिन्तं न	११-३०-३८
यस्यन्तकाले न्युग्रजकालाघः	४-६-१०	यस्मिन्निदं चिरचितम्	९-१५-४९	यस्यान्ता हिंस्यते हिंस्येन	११-११-१५
यस्याया मन्त्र	७-८-११	यस्मिन्निदं सदसदसन्तथा	४-२२-४१	यस्यान्तानुशोभं त्वात्	६-१४-२०
यस्यपाशविहितः पुं	११-१७-११	यस्मिन्नुपभुक्ते पुरुषाः	५-२३-१८	यस्याश्च आसीदुपाशविशो	५-१७-२१
यस्यसंयतप---वर्गः	११-१८-४१	यस्मिन्निदं विदुःसुखवृत्तानाम्	५-२३-१५	यस्याश्चो भगवान्भरात्मा	५-१५-१०
यस्यां विमुक्तं मर्त्यं आत्मानं	१०-७८-४२	यस्मिन्मनः सन्निवेश्य	९-८-४६	यस्यान्तं मकरकुण्डल	९-२१-६५
यस्यासक्तमतिरिक्तं	११-१७-५६	यस्मिन्मनो येन च	६-४-३०	यस्यान्तव्यपचरितं	३-१५-२६
यस्त्विह त्रिभुजान्	५-२४-१६	यस्मिन्निदं भगवान्	११-७-२३	यस्यानुदास्यमेवात्मान्	५-२३-२६
यस्त्विह राजा	५-२४-१८	यस्य आशिष	७-१०-५	यस्यानुभूतिः कालेन	१०-७२-३७
यस्त्विह वा अतिधीन	५-२४-७७	यस्य किनानुचरितं	५-६-१०	यस्यानुगच्छत	३-२-१४

यस्यानुरागान्तस्मितयन्मुमन्त्र - १०-३७-२६	यां हर्म्यपृष्ठं	३-२३-१७	यावत् सूर्यं पठति स्म	९-७-३७
यस्यानुसमरणं नणामज्जान ११-३०-३६	याः कर्तुमनुताः शोकाः	४-१-१२	यावत् स्यात् गुणवैषम्यं	११-१०-३२
यस्यामलं दिवि यशः १०-८०-४६	याः काचश्च भूमी दिवि	११-१६-५	यावत्सत्ता मन्त्रुरिवाते कृतः	२-९-२९
यस्यामलं दिवि यशः १०-८०-४५	याः कुण्डलामजन्मघ्नं	१०-४३-२८	यावदन्यं न विन्देत	४-२९-७९
यस्यामलं नृपसदस्यु ९-९-२१	याः स्वीकृतं स्वभवेन्यधिकमुच्यते १०-७६-५	१-१४-१२	यावदर्थं उपासीनां	७-१४-६
यस्यामिमं उपसर्गः ५-१४-३७	याचमात्राः कृपणया	१-१४-१२	यावद्वचभासवति	५-१-३०
यस्यामिमं षड् नरदेव ५-१३-२	याजपित्याऽऽनन्धेः	१-१३-२	यावदस्यावतन्त्रं	११-१०-३३
यस्यामुत्पादयामास ९-३-३२	याजपित्याऽऽनन्धेः	१-८-९	यावदान्धत्वे केतुः	१०-३७-३३
यस्यामुत्पादयामास ३-१७-६	याज्ञवल्क्यस्ततो ब्रह्मन्	१२-६-३१	यावदीत्यातकोऽरिश्च	१०-१२-१६
यस्यामिव कथयः ५-६-१८	याज्ञवल्क्यस्य नृभिः	१२-६-३७	यावद् देहिन्द्रियज्ञानरामनः	११-२८-१३
यस्याभासि शयानस्य १-३-२	याज्ञ भास्यपुत्रं	३-२२-२९	यावद् बनिं त्रेत्र	३-६-२७
यस्याचतारकर्माणि गायन्ति २-६-३७	याज्ञ द्युं ब्रजं वात	१-४३-२३	यावद् भिषेत	७-१४-९
यस्याचतारगुण ३-१०-१५	यातानेह आवृत्त्य	३-३१-२०	यावद् हनोऽस्मि हन्ताऽस्मि	१०-५-२२
यस्याचतारा ज्ञापन्ते १०-११-३५	याताना ब्रजं सिद्धा	१०-२०-२७	यावद्विज्ञापनमहानि	५-२१-६
यस्याचक्षय संस्थानैः १-३-३	याताशु वातिना मिवं	१०-३९-३५	यावन्तो विषयाः प्रेक्षाः	८-१८-२१
यस्यामिन् भक्तिभोगवति ५-१८-१२	यातुधानेश्वरैः	८-६-१९	यावन्त्यः सिकता भूमे	१०-८९-२५
यस्याहं हृदयादासं ३-१४-२०	यातुधान्याधि सा स्वर्गम्	१०-३९-३९	यावन्त्यहानि नन्त्य	१०-४६-३
यस्याहमनुगृह्णामि हरिष्ये १०-९४-८	यातुधान्यश्च शतशः	८-९-४८	यावन्न जायते परावरेऽस्मिन्	२-२-१५
यस्येऽऽवयवैर्नोक्तं कल्पयन्ति २-५-३६	यात्रा नीतिविधानं च	११-११-३७	यावन्न मे हनो वाणीः	१०-५९-२८
यस्येवं देवयजनं ४-२४-१०	यादवन्दोऽपि ते दोषा नृप्यन्ता	१०-९१-२५	यावन्नानाधर्षीः पुंसो न	११-१३-३०
यस्यैताः सांग्रह्यमयी ९-८-१४	यानमास्याय जलेतद्	१०-५९-२८	यावत्कृपाय	७-१५-४५
यस्येष्टदुक्तानिरोपकटाद्यमोक्ष १०-६०-२८	यानास्याय नरो राजन् न	११-२-३५	यावन्मनोरजसा पुरुषस्य	५-११-४
यस्यैकं चक्रं द्वादशारम् ५-२१-१३	यानि चान्यानि वीपाणि	१०-३५-२१	यावन्नात्रं स्वहृद्देवा	१०-९३-३
यस्यैव हि नागराज ५-२३-३६	यानि ते चरितानीश मनुष्याः	११-६-२४	यावन्मानसोत्तमैर्वैरन्तरम्	५-२०-३५
यस्योक्तपृष्ठे ६-९-२२	यानि त्वमस्मिन्विहानि	१०-६९-१९	यावत्तदं यथा भावो	२-९-३२
यस्यमुत्पतिर्न देह ६-४-१४	यानि यानीह कर्माणि वैरीः	११-४०-१	यावानयं स पुरुषो यावत्या	१२-१०-९
या दुस्मयज्ञा दुर्मतिभिः ९-१६-१६	यानि यानीह गीतानि	१०-१०-२	यावान्कन्यो विकन्य	२-८-१२
या दोहनेऽऽवहनेन मय्योपजन्त १०-४२-१५	यानि यानीह रूपाणि	१०-३८-१७	यावै लसच्छ्रीतुलसी	११-१९-६
या निर्वृतिमनुभूतां ४-१०-१०	यानि बोधैः प्रयुक्तानि शस्त्रास्त्राणि	१०-६४-१	यासां धयाः प्रेक्षमेव नीता	११-१२-११
या पतिं हरिभावेन ७-११-३०	यानि रूपाणि जगृहे	४-१९-२३	यासां न्यक्तिकावलीसिद्	११-२२-६
या याः कथाः १-१८-१०	यानिदेवाविराधेष्टो	१-१७	यास्ता देवाधिपता तव	४-१३-५
या वा इह तद्व्यपराण ५-१-३१	यानीह विश्वचिन्तयोर्यद्विहतेतुः	१०-७९-४८	यास्तानिमिद्वान्ध	३-३१-८
या वा काऽऽसि ३-२१-३५	यावन्नुपाणाम्	५-१६-२५	यामिन्चक्षया	७-१५-१४
या वीर्यमुत्केत हताः ११-१०-३०	यावन्भूतानि भिद्यन्ते भूतानां	११-१४-७	याम्यामः इवो मधुपुरी	१०-३७-८
या वै विलापनप्रतिध्वं ५-३-१७	यामाच त्वारश्च त्वारो	३-१२-१०	याहि त्वं शूद्र	७-१५-७३
या वै भिद्यऽऽर्धजज्ञादिभिरात्मकैः १०-४९-१०	यामाधिवेदिन्द्रिय	३-१५-१९	याहि स्वभवनं ब्रह्मभयं	१०-१०-२-३८
या ह्यनाद्यविकाकामानाम् ५-२४-४	यामापुरात्समोहार्थं	३-१५-१८	युक्तजानैः पारमेष्ठिः	६-७-६
यां गोपीमनयत् कृष्णः १०-२८-२७	यावद्विद्विभक्तो	७-२-४७	युक्त्येवं प्रमत्तस्य	४-२७-१२
यां न ब्रह्मन्यपमिदः ८-१४-२३	यावत् कृतवान्	१-१२-२	युक्त्यः सन्नि सर्वत्र	११-२२-४
यां श्रविष्ठासुरान् ६-७-४२	यावत् तपस्वी	८-२०-२९	युक्त्यधुनान्निश्च कनी	११-१०-४३
यां मन्यते वतिः ३-३२-४३	यावत् प्रपन्नमयं	३-१०-९	युगानि युगमनं च मानं	१२-२३-७
यां वां शक्तिमुपाश्रित्य २-४-७	यावत् स यादवधाम्यां	१२-२-३०	युद्धं नो देहि रानेन्द्र	१०-८२-२८
यां विशुद्धीव मनचस्तस्तुतवच १२-३-६	यावत् सर्वेषु भूतेषु मद्रावो	११-२९-१७	युधान्मनुर्दृढतः शन्यो	१०-४९-१५

सुधि तुरगरजाः	१-९-४२	ये तत्रात्महनोऽज्ञाना	११-५-१७	येऽऽहीयन्तामुतः	३-६१-४८
सुधिहरिस्तत्परिषण्णम्	२-२५-६	ये तु दिग्बिजये तस्य	१०-८०-३४	येऽतीता वर्तमाना ये ये	१२-२-३५
सुधिहरिस्तद्वक्त्रम्	१-९-३२	ये तु मां कृष्णीतेन	४-३०-१०	येत्यात्मसामगुक्तिः	८-७-३६
सुधिष्टो तन्मरान्यो	१-१२-१६	ये तुन्वदीयचरण	३-१०-५	येन्विह ये वृत्तनीपतयो	५-२४-२५
सुधिहरन्तु नं दृष्टा यमी	१०-९९-२५	ये त्यक्तोक्तोभमांश्च	१०-४४-५	येन्विहसक्तः श्रमसः	३-३३-१६
सुधिष्टं च राजानं चतुर्भि	१०-५६-५	ये त्यनेयविदोऽस्तनतथा	११-५-१४	येन वेदाभिषेकोऽयम्	१-१२-२१
सुधिहरन्तु भर्मात्मा	१०-९७-८	ये त्यथाऽऽभिहित्वा ब्रह्मन्	४-३०-१	येन पानेन	७-८-४८
सुधिहरस्य भीमस्य	१०-६२-४	ये त्यामनन्यभावेन	३-१६-६	येन प्रज्ञानामुत	३-५-९
सुधिहरा प्रतिबिम्बः	९-१९-२९	ये त्विह वा अनागतः	५-२४-३४	येन प्रसुप्तः पुरुषः	६-१६-५५
सुधिष्टोऽपि एषच्छ	१०-५६-६	ये त्विह वा अवष्टकुसुत	५-२४-३६	येन मे पूर्वमिन्द्राणां	८-१०-३५
सुयुक्तां कुत्रिष्ट	६-१२-७	ये त्विह ये दम्पयो	५-२४-३९	येन यावान्यथा	६-१-४५
सुयुधाते ततो वीरी गदया	१०-९७-३८	ये त्विह ये दांभिकाः	५-२४-२७	येन येनावतारेण	१०-८-२
सुयुधानः सात्यकिर्म	९-२१-१४	ये त्विह ये वुरुषाः	५-२४-३३	येन सम्मोहिता इत्या	८-११-१२
सुयुधानो विकर्षित्व	१०-८५-६	ये त्विह ये भूतानि	५-२४-३५	येन स्वधाक्षयमी	६-१४-१
सुयुधः क्रोभसंस्था	११-३०-१४	ये त्विह ये चिप्रा	५-२४-३१	येन स्वरोचिषा विश्वं	२-५-११
सुयुधे नलितिन्द्रेण	८-३०-२८	ये त्विह ये श्रवणंभ्रतयो	५-२४-२६	येन हवा कली	५-६-११
सुयुधे मागधो राजा यदुभिः	१०-५३-२५	ये दारमार्गपुत्रादीन्	९-६-५३	येनयातीदृशं	३-३२-३३
सुत्पयोः सन्तु दम्पयोर्वज्ञासा	११-५-४७	ये देहभाजसिगुणप्रधानाः	९-८-२३	येनामरासुरमोहयससिद्धगन्धर्व	१०-६७-२१
सुवयोरेव नैवायम्	१०-४४-४२	ये दारमार्गवाधिषणम्	६-७-१३	येनामृता इमे लोकका	६-९-१७
सुधां तु विश्वस्य विभू	६-१९-१०	ये दिवर्चनि जतं तासां	११-५-४१	येनाहमान्भीषतनुर्विनिर्मिता	४-१७-३१
सुधां तुल्यवती वीरी हे	१०-९९-२७	ये ब्राह्मणान् मधि	३-१७-११	येनेदृशीं मतिमती	३-३२-१९
सुधां न नः सुती	१०-७४-१८	ये भूता ये अविष्याश्च	९-१-५	येनेमे निर्जिताः सौम्य गुणा	११-२५-३२
सुधां मां पुत्रभावेन	१०-४-४६	ये मधुच्छन्दसो ज्येष्ठाः	९-१४-३३	येनेवारभते कर्म	४-२९-६२
सुधां ये ब्रह्मणाऽऽदिरी	१०-४-३४	ये मरीच्यारयो	३-२१-१०	येनेबाहं भगवतो	१-५-३१
सुधां श्लाघ्यतमी नूतं	१०-४४-३१	ये मां भजन्ति दाम्भत्ये	१०-७५-५६	येनोक्तं सत्त्वतं तन्त्रं यज्ज्ञान्वा	१०-१०५-२२
सुधां देवगणैः सर्वैः	६-१०-१४	ये मानं मेऽनुगृह्णन्तः	९-१४-३६	येनोपशान्तिर्भूतानाम्	४-३०-२९
सुधाम्भ्यं वाचित्वा	६-९-४४	ये माधवा ते	३-२२-१४	येनोपसृष्टान् पुरुषा शोकः	४-३१-६२
सुधं च पित्रान्वादिष्टाः	६-४-१०	ये भेतर्गुर्विवरान्	३-१७-१०	येषां सन्तु समहायोगी	५-४-८
सुधं तत्र प्रमाणं हि	१०-३४-५२	ये ये भूतयो राजन्	१२-२-४४	येषां न तुरो	३-१४-१३
सुधं तदनुमोषधं	८-६-३४	ये वा मरीशेकुतमीहदार्थाः	५-५-३	येषां नः सम्पदः	१-१३-९
सुधं तदनुमोदधम्	४-२१-२५	ये वा मृधे	२-७-३५	येषां मध्ये श्लाघतम्	५-१६-७
सुधं द्विजराशे वन भूभाग	१२-१२-५५	ये वै भगवता प्रोक्ता	११-२-३४	येषां स एव	२-७-४२
सुधं नूनोक्ते	७-१०-४९	ये वै विभूतिरुपया	३-१७-२०	येषांविषम्वहमलंघ	३-१७-९
सुधं नूनोक्ते	७-१५-७५	ये स्मा अदातुद्विषुदमयाज्ञयेषो	२-७-२४	येषु पुरुषाणामनुतयार्थेषाम्	५-१७-११
सुधं पात्रविशं श्रेष्ठा मा	१०-८४-३२	ये स्वधर्मं न द्रुतानि	३-३६-४	येषु महाराजमयेन	५-२३-९
सुधं वर्धितः पुत्राः	४-२४-२७	येऽस्त्येऽऽदिशित्वाश्च विमुक्तमानिनः	१०-३३-३३	येषु येषु च भावेषु	६-१६-३
सुधं मन्त्रविशो युक्ताः	१०-१-१८	येऽपीदमुपनिष्ठन्ते	१-१५-१३	येषु स्थानम्	७-१४-१६
सुधं विपत्ता यदयो धृतजताः	१०-७०-१५	येऽन्वर्धितामपि	३-१६-२४	येष्वमर परिप्लुताः	५-१६-१५
सुधं ये धर्मातमस्य	६-१-३८	येऽनुनस्य सता राजन्	९-१४-९	येः कोपितं ब्रह्मकुलम्	१-७-४८
ये कोपिताः सुबहु धानुमुसुताः	११-१-२	येऽन्वर्धिताः रणे	८-१०-४७	येः श्रद्धा वर्धितं	५-१७-२६
ये च प्रत्यमस्तरदुर्लभयारिष्ट	२-७-३४	येऽनुपातुतदभेध्यां	१०-८-१५	येः स्नेहेदः	७-१५-३७
ये यमे भगवान्	३-११-२	येऽन्वर्धिताः सुवर्गदीरा	१०-२५-७	येरिदं तपसा सुष्टम्	९-१५-१२
ये वेह दधिचामुना	५-२४-१७	येऽन्वर्धिताः वदा पुकरनाभगायया	४-७-४८	येरिदं भुजये	८-१९-०८

धस्तत्त्वभेदार्थिलोक	३-५-८	योऽन्तर्निर्दिशो हृदि	३-१६-५६	योगेश्वराणां गतिमामनन्ति	२-२-२५
यो गजेन्द्रं ह्यष्टासं	३-५-३५	योऽप्यर्थाति शनिर्माया	३-३२-५३	योगेश्वराग्रमेवास्मिन्	१०-५५-३६
यो जागरे बहुविधान्	११-१३-३२	योऽस्य कालतत्त्वस्य तस्यैव्यक्तत्वं	१०-५-२७	योगेश्वरेश्वरं संगतिं	२-८-२०
यो दुर्धर्मार्थपथा निजमावधेदं	१०-५८-२९	योऽनैकश्रीन्	३-२५-५१	योगेश्वरैकमुत्तरीं	३-१५-५५
यो दुस्त्वजान् क्षितिमुत्त	५-१३-२८	योऽन्यथायार्थमनोऽसौ	७-११-६	योगेश्वरस्त्वमेवार्थ	९-१३-३२
यो दुस्त्वजान् दारमुत्तान्	५-१३-२७	योऽन्यथायार्थमनोऽसौ	५-२९-३	योगेश्वरैकमुत्तरीं	१०-५१-५९
यो न हिंस्यान्	७-६-५	योऽसमग्रस्य इत्युक्तः	९-८-१५	योगेश्वरैकमुत्तरीं	३-३१-२५
यो नः स सपते	६-५-२५	योऽसमावृत्तिस्मिन् महाकल्पे	८-२२-११	योगेश्वरैकमुत्तरीं	१०-५८-१९
यो नामभिर्वाचि जन्	६-३-१३	योऽसमावृत्तिस्मिन् महाकल्पे	९-१०-६	योगेश्वरैकमुत्तरीं	१०-५२-३६
यो नारायणान्विषयां	५-३१-३२	योऽस्य गतादे अहन्	९-२०-१३	योगेश्वरैकमुत्तरीं	११-२५-२७
यो मो गतिम्	७-८-५६	योऽस्य गुणग्रहणोन्मथित	५-२०-१९	योगेश्वरैकमुत्तरीं	८-२०-२७
यो मोक्षप्रत्यात्मविशेषो	६-११-१५	योऽस्य त्वथा करसोत्र	५-२०-१५	योगेश्वरैकमुत्तरीं	५-२०-२७
यो न्यस्यकार सर्वेषां	५-३०-५०	योऽस्य भगवता बद्धः	८-१२-१५	योगेश्वरैकमुत्तरीं	५-२०-२७
यो भीष्मकर्णं	१-१५-१५	योऽस्य भगवति सर्वभूतान्माय	५-१९-२०	योगेश्वरैकमुत्तरीं	३-३०-३८
यो मां स्वयंवर उन्वत्य	१०-७१-१२	योऽस्य मयाऽन्यथावृत्तदशा	५-८-१५	योगेश्वरैकमुत्तरीं	१-२०-५
यो मामतिथिमायातम्	९-६-३३	योऽस्य लब्धयो	७-१०-२८	योगेश्वरैकमुत्तरीं	३-३०-२२
यो मायया चिरचितं	५-१-५६	योऽस्य सत्यज्ञतो नाम	९-१-२	योगेश्वरैकमुत्तरीं	३-१०-२०
यो मायपदे बुद्धरूपया	५-२५-६१	योऽस्मिन् सान्ना ममाहरे	१०-१५-६२	योगेश्वरैकमुत्तरीं	१-१५-३५
यो मे सनादिभयतान्मुद्रा	१०-७१-९	योऽहं त्वापरिचिन्तो भवे	६-१८-३६	योगेश्वरैकमुत्तरीं	११-८-८
यो मे स्वप्ननिर्वृतस्य	३-५५-७	योऽहः क्षणे प्रजमनन्तस्यः परितः	१०-३७-२७	योगेश्वरैकमुत्तरीं	९-७३-३५
यो योऽपरो मनोधर्मः	११-२५-२१	योऽन्येन शरीरेण सतां येयं	१०-८२-२०	योगेश्वरैकमुत्तरीं	१
यो योगो भगवत्प्राप्ति	३-२६-२९	योऽन्यथा विपुत्रयो नाम भविष्ये	१२-१-१	योगेश्वरैकमुत्तरीं	५-७-२९
यो रात्रौ देवपूजने	९-१७-३२	योऽन्यथा यदोवेसं नृणां	१०-९३-२३	योगेश्वरैकमुत्तरीं	९-८-२९
यो लोकवीरसमिती	९-८-८७	योऽन्ती गुणशोभकृता विकाशः	११-२२-३२	योगेश्वरैकमुत्तरीं	९-८-२९
यो वा अनन्तस्य गुणाननन्ता	११-५-२	योऽन्ती गुणविशिष्टो देहोऽयं	११-१०-१०	योगेश्वरैकमुत्तरीं	९-८-२९
यो वा अयं क्षीपः	५-१६-५	योऽन्ती भारतवर्षेऽस्मिन्	१०-९६-६	योगेश्वरैकमुत्तरीं	६-८-१५
यो वा अहं च	३-१०-१६	योऽस्मिन् समग्रनिधुष्य	१०-९१-५	योगेश्वरैकमुत्तरीं	९-८-१०
यो यानुशयिणं सर्गः	२-८-२२	योग आध्यात्मिकः	३-२९-१३	योगेश्वरैकमुत्तरीं	१२-९-५८
यो चिदाधुनसम्प्रभ	११-१९-१	योग निश्चिन्तो नित्यं	११-२८-५	योगेश्वरैकमुत्तरीं	९-८-१२
यो निज्याय प्रतिभुष्य	८-२०-३२	योगचर्यामिमं योगी	११-२८-५५	योगेश्वरैकमुत्तरीं	१०-५१-१२
यो वै त्वया दिनवकृत्व	१०-८०-३०	योगधारणया कश्चिददासने	११-२८-५५	योगेश्वरैकमुत्तरीं	३-११-१२
यो वै द्रोणप्रवृत्तिमुपः	१-१८-३१	योगधारणया कश्चिददासने	१२-१२-७	योगेश्वरैकमुत्तरीं	७-१५-५५
यो वै मद्राजमापन्न	११-१५-२७	योगमाया भगवती	१०-१-२५	योगेश्वरैकमुत्तरीं	१२-५-५१
यो वै बाह्मनी सम्प	११-१६-५३	योगस्य नपस्यैव ज्ञानस्य	११-२५-१५	योगेश्वरैकमुत्तरीं	११-२१-३२
यो वै हृदिचन्द्रमले	९-१५-३१	योगस्य लक्षणं यद्ये	३-२९-१	योगेश्वरैकमुत्तरीं	१०-३९-३१
यो वै हिमश्यामवर्ण	३-२०-३७	योगेश्वरमुपासाय	५-२५-७२	योगेश्वरैकमुत्तरीं	१०-२७-१९
यो ह वा इह बहुविधा	५-१५-१	योगानामात्मसंरोधो मन्त्रोऽस्मि	११-१६-२५	योगेश्वरैकमुत्तरीं	११-५-७
यो हंसविभक्तो पुद्गे	१०-६१-२०	योगारूपो मया प्रोक्ता नृणां	११-२०-६	योगेश्वरैकमुत्तरीं	१०-२२-२२
यो ह्यात्मा जगदादिमभ्यनिधनो	१०-१०५-३९	योगिनीं एकयोगस्य	११-२८-३९	योगेश्वरैकमुत्तरीं	३-३३-१७
यो ह्यात्मा जगदादिमभ्यनिधनो	१०-९६-५०	योगिनीं एकयोगस्य	१२-१३-२०	योगेश्वरैकमुत्तरीं	१-२-२८
योऽधुनेपात्मना	६-१०-८	योगेन धृत्युद्भवसत्ययुक्तो	५-५-१३	योगेश्वरैकमुत्तरीं	६-१५-१
योऽनुग्रहाय भजताम्	६-५-३३	योगेन चित्तिधारी	३-३३-३५	योगेश्वरैकमुत्तरीं	७-१५-२५
योऽनुस्मरति सन्ध्यायां	५-३०-९	योगेश योगविन्यास	११-७-१५	योगेश्वरैकमुत्तरीं	११-१३-१२
		योगेश योगविन्यास	९-१८-२६		

रत्नसमोऽयमाशितं विभूदं	१-१-२०	रहृणीतनपसा न याति	५-१२-१२	राजानश्च समाहृता	१०-८४-१५
रजोभाजो	३-११-१८	राक्षसं भावमापन्नः	९-८-५७	राजानो राजकुन्वाच	१०-८९-५१
रजोभिः समसंख्याता	६-१४-३	रागो देवश्च	७-१५-४३	राजानो राजनक्ष्याश्च	१०-८९-४९
रजोयुक्त्य मनसः	११-१३-१०	राजस्त्वयाभिपूषाणां	१-१४-२२	राजानोऽन्ये च राजेन्द्र	१०-७०-३६
रजोधिप्यति योक्तुं	४-१६-१५	राजतत्पौरतः	७-१५-३२	राजैत्यधारात्मधेयं	४-२२-५९
रणं विजयराजं तु तुमुलं	१०-८८-७	राजदूतं युक्त्येवं देवर्षिः	१-८०-३२	राजः काशियनेर्ज्ञान्वा	१०-६९-४०
रणअपस्तस्य सुतः	९-१०-१३	राजधानी ततः साऽऽभूत्	१०-१२-८	राजः समेतान् निर्जित्य जहरिकारथो	१०-७५-३१
राजकुटुम्बैर्ममहामर	१०-५३-३६	राजन् किं ध्यासे दीर्घं	४-९-६७	राजस्त्राज्यं	७-१-२३
राजप्रदीपनिकरपुतिभिर्नस्तध्वान्तं	१०-७९-१५	राजन् चतुर्दीप्तानि	८-१२-३७	राज्ञा वरीक्षिता वृष्टो	२-१०-५१
राज्ञाकाञ्च	७-४-१७	राजन् परस्य तनुभूजनना	११-३१-११	राज्ञा पीतं चिदित्वाऽऽप	९-७-२९
राज्ञानां पथरागोऽस्मि	११-१६-३०	राजन् मनीषितं सम्पत्	१०-१४-७०	राज्ञा सभाजिताः सर्वे	१०-८४-५१
रणं नाष्ट धर्मज्ञ वयं	१०-४९-३७	राजन् वेपु निवृत्तेषु	१०-७१-२५	राज्ञां द्रुमुवाचेवं भगवान् प्रीणयन्	१०-८१-१९
रणं समारोप्य सुपर्णलक्षणां	१०-५८-६०	राजन् विष्ण्वतिथीन्स्मानर्पितो	१०-८२-१८	राज्ञां मनुप्रसूतानां	१२-६-६०
रणं सूतं ध्वजम्	७-१०-६७	राजन् हवींष्यदुष्टानि	४-१३-२७	राज्ञां वृषिकरावानम्	४-२४-६
रणधर्मिनिनादेशच	१०-६५-४८	राजन्ते तावदन्यानि	१२-१३-१३	राज्ञादरोपनीताध्वं	१-१२-३९
रणमास्थाय विपुलं	१०-१०-२६	राजन्तनुगृहीतोऽऽहम्	९-६-७६	राज्ञो जीवतु देहोऽऽयम्	९-११-०८
रणसां तां निरीक्ष्याह	९-२०-३७	राजलसताध्वमान्यध्वः	४-१४-१८	राज्ञो भूषणसिक्तस्य	९-१३-४१
रणान् तृणमिवजुल्य	१०-३६-३२	राजनेते मया प्रोक्ता	१२-२-४०	राज्ञो वृत्तिः	७-१२-२८
रणानां पटसहस्राणि	१०-९२-५२	राजन्यतिगुरुर्गलं भवताम्	५-६-१९	राज्ञो हि परमो धर्मः	१-१७-१५
रणान् सदश्चानारोप्य	१०-८३-२८	राजन्यबन्धो ह्येते	१०-८२-२३	राज्यं नैच्छद् यतिः	९-१५-२
रणान् समाकृत् पुष्टयुक्तान्	१०-६३-१७	राजन्यसर्पाङ्गुलिगं	१०-१०-३४	राज्यकामो मनुजैवान्	२-३-९
रणान्च रथिर्भयुक्ताः	१०-५५-१०	राजपुत्रः स्वदुहितुः	१०-१२-५३	राज्यस्य भूमेर्विजय	१०-५९-४५
रणान्चक्राद्वज्रगः	१०-५०-१९	राजपुत्रीमिता भूषिर्नैक	१०-७५-१४	राज्यस्वर्गपराजगाणां	४-२१-२९
रणान्चक्राद्वज्रगः	१०-५१-२६	राजपुत्राऽर्पितोऽऽपत्ये	९-१५-३२	राज्ये नियोज्य तं वंशे	१०-६४-२७
रणानां रथिभिस्तत्र	८-९-०८	राजशो विभ्रतः	१०-७५-१६	राज्यैर्द्वयमदोषज्ज्ञा	१०-८३-१९
रणान्तरस्याग्रजस्य	९-७-२	राजमार्गं गतेकुण्ये	१-१०-६१	राजं तव द्विज	३-२४-१०
रणं रथे च साहसमयुतं	१०-५१-३८	राजयोगित आश्वास्य	१०-४२-४९	राज रामाग्रमेयात्मन्	१०-७४-२९
रणेन वायुवेगेन	९-८-४२	राजपीणां जनयिता	१-११-२६	राजः श्रियतमां भार्याम्	९-८-११२
रणेनैकेन गोविन्दः	१०-५०-२६	राजसूयावभूधेन	१०-८४-५०	राजः सञ्चोदितः पित्रा	९-१४-६
रणेनैकेन साक्षिर्गजैश्च	१०-६३-२१	राजसूये निवृत्ते च	१०-८८-१८	राजः समुद्रवेलाणां	११-३०-२६
रण्याचत्तत्तत्तदीर्घभिर्भयाच		राजसूयेन विधिजत्	१०-८४-१८	राजः संशिष्यो भगवान् वसिष्ठो	१०-७७-२६
वासुतु विनिर्मितम् ।	१०-५३-३४	राज्ञा तपश्चसद्वनम्	९-७-२७	राजकृष्णीं सुतीं नेतुम्	१०-७७-१०
रममाणस्य वा देव्या	९-१२-२७	राज्ञा तमकुताहाराः	९-६-७७	राजकृष्णीं सुतीं मयां	१०-७४-२३
रमयन् व्यवसाहस्यमहिषीः	१०-८८-५८	राज्ञा दुहितरं प्राह	९-४-१९	राजनिर्वाणमात्मोक्त्य भगवान्	११-३०-२७
रम्यामुपयनोयानैः	८-१४-१२	राज्ञा विज्जसदो यस्य	९-८-७४	रामपत्न्यश्च न देहमुपगृह्णाति	११-३१-२०
राराज राजशार्दूल	१०-६७-४४	राज्ञा स कुण्डिनपतिः	१०-५८-७	रामबाहुमिमुक्तं मुसलेन	१०-५१-४४
रत्नपंथासमापुर्य	७-१५-७०	राज्ञाऽऽसीद् भीष्मको नाम	१०-५७-१९	राममुष्टिहारेण निशीर्णाः	१०-५५-१२
रवमाणः खरतरं	१०-३४-२	राज्ञाऽतिष्ठद् बहिः	१०-५७-६	रामराम महाबाहो कृण्व	१०-२१-१
रसकुण्या मपुकुल्या	५-२०-१६	राज्ञाधिदेवी वंशेयां भगिन्यः	९-२१-३१	रामराम महाबाहो न जाने	१०-९०-२८
रसज्ञानं नागधुरं	१०-१०-५५	राज्ञाधिदेव्यामाचन्यी	९-२१-३९	रामराम महासत्त्व	१०-१३-२१
रसाम्बुष्टाद्विभवे	८-१९-२५	राज्ञाधिदेव्यात्मनयां	९-२१-२५	रामरामास्त्रिलपार प्रभावं न	
रहासि संविदं हृष्टयोनयं	१०-२०-१७	राज्ञानः कल्पवर्षाया	९-२१-२५	निहाम	१०-९२-४५
रहृणयत्वमपि हृष्टयोनोम्य	५-१२-२०	राज्ञानः सहस्रोद्भूय	१०-५०-२४	रामश्चान्नुतमानिदस्य	१०-१५-१६
				रामसहस्रिणो ये तु	१०-१६-२२

रामलत्ताम धुरादार	१-८-१०३	रूपं यत् तत् प्रादुरव्यक्तमायं	१०-४-२५	निर्ममचाधमस्वाता	१२-२-२५
रामस्तु मुनिवैवाजी	१०-५५-११	रूपं यदेतदबोध	३-१०-१	नीषते चानिते नेत्रो नायोः	१२-४-१६
रामा गृहे विहृतः पुरतः	१०-७६-६	रूपं वामो स च	११-२४-२५	मीलायनात्कर्मणि	१२-१२-४६
रामे राजानं धर्मि	१-८-३४	रूपपञ्चालमाधुर्यं	१०-४०-४	लोकाणां लोकपालानां	११-१०-३०
रामेण साधं मधुरां प्रणीते	११-१२-१०	रूपमेतद्विद्वत्सत्र	३-३०-३०	लोकाभिर्भामां स्वतनुं	११-३१-६
रामेशशप ज्ञो दत्तः	६-१५-१८	रूपमेवांसदं	३-३०-३७	लोकं ज्यवायाभिर्मममंथा	११-५-११
रामो लक्ष्मणसीताभ्याम्	१-८-१२२	रूपमात्रात् विकुर्वाणात्	३-२७-४२	लोको विकर्मानितः कुशले प्रसक्तः	१०-८०-२६
राघः	७-७३-४०	रूपरीचनसम्पत्तां	१०-६२-३३	लोणाक्षितोद्गतिः	१२-६-४३
रास्तस्यैः सत्यनुक्तः	१०-३१-३	रूपाणां नेत्रमां चधुर्विवः	२-५-३	लक्षणं भक्तियोगस्य	३-३०-१२
राहुणा च तथा सोमः	८-९-३१	रूपाधिकामो गन्धर्वान्	२-३-६	लक्षणं महाराजां	३-३०-१
रिषयो जित्पुरुषान्	१०-५९-१७	रूपे इमे सदसती	७-९-४७	लक्षारसार्पणचकोटि	५-२१-१९
रुक्मिणः शिशुपालस्य पीण्डकस्य च	१०-१०३-५	रूपैर्दार्ढ्ययो	६-१४-१२	लपुनि वै समागता	३-१२-८
रुक्मिणीमर्षाधिसो	१०-७६-४७	रुणुका दुःखसोकाकां	१-१४-१३	नहामाधुष्य कल्पानं	१-८-११४
रुक्मिण्यां तनयं मेने दधं	१०-६८-२	रैतः सिपिचतु कुम्भे	६-१८-६	नमकामैरनुज्ञातः	१-५-२३
रुक्मिण्यायास्तथा सप्त	१०-६७-४९	रैतस्त्वस्मादाप आसन्	३-२७-६०	तन्प्रसदादिनमूकम्	८-२१-०५
रुक्मिण्यास्तनयां राजन्	१०-७६-३३	रैतो नायकिरेजानु	११-१७-२५	तन्था तदनरं शक्तो	६-१८-६१
रुक्मिण्याहर्षणं श्रुत्वा	१०-५९-२६	रैतोपाः पुत्रं नवति	९-१७-२२	तन्थाद्रुहं प्रप्रायं कृताश्रितं	१०-३६-२०
रुमो तु राक्षसोद्गाहं कृष्ण-		रैमे पौडशमाहवपटीना	१०-१०४-५	तन्था इत्यमरीमर्षा	४-९-५९
द्रिहसहन्	१०-५९-१९	रैचती रामद्विषता	१०-६७-५०	तन्था निमित्तमन्यकम्	६-१-५५
रुम्भस्यो रुम्भरयो रुम्भादुरन्तः	१०-५७-२०	रैचतो नाम राजाऽऽसीत् पुत्रा	१०-५७-३	तन्नेह मानुषीं योनिं	६-१६-५८
रुम्भस्यो सुसंन्यः	१०-५९-१०	रैचतो नाम राजाऽसीं ब्रह्मणा	१०-५७-२	तन्नेहान्ते मनुष्यत्वं	४-२९-४८
रुक्मिरादसुतो यज्ञः	१-१८-२४	रैचतोऽसीं भवो भीमो	६-६-१८	लनितार्णविलासः	१-९-४७
रुक्मिणीं भगवान्	३-२२-५	रैचतायां ततो जाताः	१-२१-४९	तवपोदेधुसोद	५-१-३३
रुदन्तं सुतमादाय	१०-८-१३	रैचतादसुतो बभूवुः	१-२१-२	नसत्यंकराजितम्	३-२९-१४
रुदन्तो रामभद्रस्ताः	३-१८-१२	रैचतायै यस्मीकपयोऽम्बुवाहाः	१०-७८-१६	लसत्तद्गजकिंजल्क	४-२४-४८
रुदन्त्ये त्रैः	७-२-३२	रैचतायै नृपोपधयः शिरोरहाः	१०-३८-१५	लान्यवानं जनेरैव	४-१०-५३
रुदितमनुनिशान्य तत्र गोष्यो	१०-८-२७	रैचतायै विजतातीनां दीर्घा	२-६-५	निसन्त्यधोमुरी	३-२४-५०
रुद्राणीं भगवतः	४-२५-२	रैचती च महाभागा	१०-६-१७	निहं च तापसाभीष्टम्	४-७-३६
रुद्रस्यानुचरी भूत्वा	१०-११-२	रैचती देवक्यैव परिष्वज्य	१०-७०-४६	निष्पन्नः सर्ववस्तुनि	८-८-३५
रुद्राणां रुद्रानुष्ठानं	३-१३-१६	रैचतायै स्मरणः शोकः	१०-१-८	निष्पन्नः प्रमुत्तन्वोऽऽन्याः	१०-२७-७
रुद्रैस्तुभिरादित्ये	६-१०-१७	रैचतायै भद्राया	१-७-७१	नुमक्रियापानुचये	४-२-१३
रुद्रं तन्महादशवर्षं	६-४-४०	त		नुमक्रो क्षिपे	७-२-५०
रुद्रं विधानितं ताम्बां	४-२९-११	लक्ष्मीनारदोर्जीकान्तो	१०-५४-५	लोकं तेनहा लोकं	३-१६-२
रुद्रं स जगृह	१-३-२५	लज्जानोऽपरो लोभो	१२-१०-८	लोकं प्रदर्शय	५-२-१३
रुद्रमात्रात् विकुर्वाणादभतो	३-२७-४६	लज्जान्तो मुर्खेन कार्पण्यं	१०-८७-२२	लोकः स्वयं श्रेयति	५-५-१६
रुद्रानुष्ठानाज्जा	४-६-१५	लज्जा गृहीतो स्वःपानं	१०-५४-१६	लोकसत्तरां प्रार्थ्याः	६-१४-२५
रुद्राणां सारीरीऽसीं न	१०-९४-२३	लज्जा चाव्यग्रमाचार्यं	११-३-४९	लोकस्तनुषु मेधेषु	१०-१८-१५
रुद्रं तपो धनतपः	५-२-१६	लज्जा जनो दुर्नयश्च मानुषं	१०-५४-४८	लोकसंस्थान विज्ञानं	३-१०-२८
रुद्रं तपोन	८-६-९	लज्जा जन्मायैः प्रार्थ्यं मानुष्यं	११-२३-२२	लोकस्य मिथ्या	३-३०-५
रुद्रं तपोतनु	३-१४-२७	लज्जा सुदुर्लभमिदं	११-९-२९	लोका न वाचन्	७-३-८
रुद्रं प्रियतमं स्वानां	४-२४-४५	लज्जैतदनरं राजन्	१०-६-१२	लोकाश्च लोकगुण	३-२२-१७
रुद्रं भगवता त्येतत्	४-३०-२७	तयः प्राकृतिको शेष	१२-४-२३	लोकाः सापनापस्थेभ्ये	६-१२-८
रुद्रं भगवतो	१-६-२२	माह्मनारेण नगरमुद्रिहार	१०-९-२४	लोकान्तरं गतवति	४-२६-१८

लोकात् लोक इति समाख्या	५-२०-३६	मदन्त्यननं संशोऽऽर्यं	१०-४१-२९	वयमूर्तामिव जिह्वं	१०-४५-१९
लोके नाविन्दत प्राणं	४-१७-१८	सर्पं भगवता	३-१५-४१	वर्षाभ्यस्वरूपवन् कृष्णं	१०-८०-२
लोके धितव्यमात्मानम्	६-१६-५२	वध्वतामसवयम्	७-५-३४	सर्वं च मनु कथनं मानवेन्द्र	४-२०-१७
लोकेऽऽस्य जन्मकर्माणि	१०-४४-४०	वनं तु शाल्विको वासो	११-२९-२५	सर्वं वरय भद्रतो	२-९-२०
लोको विकर्मनिरतः	३-१०-१७	वनं हृष्टा दिनगन्धं सुपुष्पं	१०-६५-१३	सर्वं वरय वामोह	६-१८-३२
व		वनं प्रव्रजिते	३-३४-२१	सर्वं वरय	७-१०-१६
वंशं कुरोवैशदाग्रिहृतं	१-१०-२	वनं विविधैः पुत्रेषु भाषी	११-१८-१	सर्वं विलोक्याभिमतं	१०-६२-४०
वक्ता कलांश्चिता नान्यो	११-१७-५	वनं वृन्दावनं नाम	१०-१२-१७	सर्वं वृणीष्व भद्रं यो	४-३०-८
वक्त्रं गते वितिलकं	४-२६-२६	वनकुञ्जरसङ्घ	४-७-३०	सर्वं वृणीमहेऽऽधापि	४-३०-३१
वक्षस्याधिधितवधुः	४-८-२१	वनमालापरीताहं	११-३०-३२	सर्वं वृणीष्व नः कामं	१२-९-१९
वक्षस्यास्ये जलाटे च	१०-४९-५९	वनतटास्तारव आत्मनि विष्णुं	१०-३३-९	सर्वं वृणीष्व भद्रं ते	१०-५४-२०
वक्षोऽपि वासपृष्ठभक्ष्य	३-२९-२५	वनस्पत्योपधिलता	३-११-१९	वरदोऽऽसि यदि ब्रह्मन्	६-१८-३७
वक्षोऽहवेदेवस्य	९-७-१४	वने वसन्तं राजानं ब्राह्मणैः	१०-८९-७	वरमेतं वृणोऽधापि	१२-९-३४
वक्षस्तदाकर्णं ह्नापुधो	१०-५२-५	वने संधायन् वत्सान्	१०-२४-८	वरान् विभो त्वत् वरदेवराद्	४-२०-२४
वक्षस्तवैतज्जनदेव	८-१८-०२	वनेषु पुष्पोपवनाद्रि	३-११-८८	वरीधानेष ते प्रभुः	५-१-१
वक्षस्पुत्रये	६-१६-२१	वनीकसः प्रमुदिता	१०-१८-२५	वरुणं शरणं यातः	९-७-६४
वक्षसि तवाहरणं	२-१-३६	वन्द्यन्तितत्त्वविदस्तत्त्वम्	१-२-११	वरुणप्रंथिता देवी वारुणी	१०-९०-१९
वक्षो निशम्य कृपणं	१०-२७-११	वन्दे नन्दव्रजस्त्रीणां	१०-४६-११	वर्कधिनी वैष्णवतेः सुपोरान्	१०-६३-२४
वक्षो निशम्य नन्दस्य	१०-२२-१२	वन्द्यैश्च रुपुरोऽज्ञान्	७-१९-१९	वरेण च्छन्दवामास साव्यं	१०-८६-२२
वक्षो नः समवेताथै	१०-७४-२२	वन्द्यैश्चरुपुरोऽज्ञान्	११-१८-७	वरेण च्छन्दवामास	९-१४-७
वक्षोभिः परुषैः	८-१०-२०	वपुषा येन भगवान्	११-६-४	वर्जयेत् ताम्	७-११-२१
वक्षपाणिस्तमाहेदं	८-१०-३	वर्षं कश्यपदायादः	८-८-५१	वर्जयेत् प्रमदा	७-१२-७
वक्षस्तु तत्कन्तर	६-१२-३३	वर्षं किमुपुषाः	७-८-५४	वर्णानामाथमाणां च	११-१७-१५
वक्षितोऽऽहं महाराज	१-१४-५	वर्षं सन्ताः सहोत्पत्ता	१०-१४-५६	वर्णाश्रमकुलापेतः	१०-८४-३५
वक्षस्तता वनस्पतयः	४-१८-२५	वर्षं च तत्र भगवन्	१०-१४-५८	वर्णाश्रमवर्ता धर्म एष	१०-१८-४८
वक्षिजं श्वोचुस्तस्य	१०-९६-३५	वर्षं च तस्मिन्नाग्रजुष्य तर्पयित्वा	१०-८६-२८	वर्णाश्रमविकल्पं च	११-२०-२
वक्षिजो नगरात् स्वीयात्र	१०-१८-४७	वर्षं च त्वं च धे	६-१५-५	वर्णाश्रमविभागांश्च	३-८-२९
वत्स आसीत्	७-१०-६३	वर्षं तत्रापि भूगवः	९-१५-१४	वर्णाश्रयः किलास्मासन्	१०-२४-१६
वत्स प्रहाव भद्रं ते	८-२१-०९	वर्षं तु पुरुषव्याघ्र ऐश्वर्याकाः	१०-५४-३२	वर्णिनं तदुपाख्यानं मया ते	१०-८४-४७
वत्स प्रहाव	७-५-९	वर्षं तु साक्षात् भगवत्प्रियस्य	४-३०-३८	वर्मान्तोऽऽन्वर्णेः कान्तो	६-११-४७
वत्सं कल्पय मे धीर	४-१८-०९	वर्षं ते परितुष्टाः स्म	१२-८-३	वर्तिनं ब्रह्मणा विष्टो	१०-२२-१९
वत्सं कृत्वा मनुं पाणी	४-१८-१३	वर्षं तेऽऽतिथयन्त्रासाः	६-७-२८	वर्तिनं स्म यथाकामैः	४-२२-६१
वत्सप्रीतेः सुतः प्रापुः	९-३-२४	वर्षं त्यिह महायोगिन् भ्रमन्तः	११-६-४९	वर्षतिन्द्रे व्रजः कोषाद्	३-२-३२
वत्सलो ब्रजमवां वदगाधः	१०-३३-२२	वर्षं न तात प्रभवाम	९-६-४४	वर्षं पूर्यसहस्रान् तदण्डमुदकेशयम्	२-५-३४
वत्सान् मुधुन् कचिदसमयान्	१०-९-२२	वर्षं न तात महादण्डजुष्टयो	१०-८३-१२	वर्षभुजोऽऽधिनक्षितपतेरिव	१०-९६-३७
वत्सो वया तनुबलः सकृदेव	१०-६७-२२	वर्षं भूशं तत्र महा	१०-१०-५५	वर्षयातातपश्चिन्मि	१०-४२-५५
वत्सोऽपि पितरोऽऽग्रिणा	४-१८-१८	वर्षं मरुत्तान्नामिहार्धनाशनं	४-१९-२८	वत्सलः शत्रुमहितः	१०-४२-११
वत्सोऽपि वत्सकूपेण	१०-२४-९	वर्षं राजन् जाडरेणाभितप्त	४-१७-१०	वत्सुस्मितापाह्नविसर्गवीक्षितैः	१०-७-६
वर्तिनं चित्रं कश्यपच	५-१८-४	वर्षं विभो	७-८-५१	वत्सवानां नृपुराणां	१०-३१-६
वर्धत्येवमत्रे सत्त्वा	४-५-१०	वर्धन्तु न वितुष्याम	१-११-१९	वचन् आत्मानमननन्	१०-१०-२५
वर्धन्तु कृष्ण श्रेयांसि बहूनि	११-१४-१	वर्धन्तु न वितुष्याम	१-११-१९	वचन्ते तां हरिस्तं सा	१०-६५-७
वर्धन्ति तेऽन्योन्याचार्यात	११-५-८	वयमनुचरमुखाः	७-८-५३	वचर्षं कामानन्येषां	६-१४-३५
वर्धन्ति वासुदेवेन च	१०-५४-४२	वयमीश	७-८-५६	वचर्षं शत्रुजानानि क्रोधान् सर्पं	१०-६६-१३

यवपुः पुष्पवर्षाणां विमाना-		वायवेः पवित्रार्थपर्यटनेः	१०-४९-८१	वातायां दण्डीतेतच	३-८-३२
वालिभिर्भयः ११-३१-४		वायवद्रा इत्येते यस्य चित्तं	११-१४-३४	वातायां लुब्धमत्तायां	३-३१-११
यवपुः कपिरीपास्त	४-११-२४	वाचं तुहाच मनसि	१-१५-१०	वातशिल्पाः सहस्राणि	१२-११-२३
यवी वापुः सुखस्पर्शः	१०-४-४	वाचं दुहितरं तन्वीं	३-१३-२८	वात्मीकिव्य महायोगी	६-१८-५
यवी वापुः सुदुस्पर्शः	३-१८-५	वाचं परं चरणचक्रज	५-२-११	वासुदेव परा चेदाः	१-२-३९
यसोत्तरं दृष्टीकटाः	१०-६२-३९	वाचं यच्छ मनो यच्छ	११-१६-४२	वासुदेवं च निहतं	१०-५६-७
यसन्तं सायज्ञं रूपं योग्यं	१०-५३-१२	वाचमग्री	७-२-२६	वासुदेवः सङ्घर्षः	१२-१०-११
यसन्ति यत्र पुरुषाः	३-१६-१४	वाचयित्वा स्वस्वययनं	१०-६-२	वासुदेवकथाप्रज्ञः	१०-१-१६
यसित्वा वाससी नीले	१०-५०-३०	वाचयित्वा स्वस्वययनं	१०-८-१७	वासुदेवकतानन्तः	१०-१-२४
यसित्वाऽऽत्माप्रियं वरे	१०-३९-३८	वाचयित्वा सुनिबन्धम्	६-७-८	वासुदेवपरं ज्ञानम्	१-२-३०
यसिष्ठ इन्द्रजम्बदः	१-९-१४	वाचा मधुरायां श्रीणाभिरमाहाञ्ज-		वासुदेवस्य सान्निध्यं	१०-११-३३
यसिष्ठशपायाद् रक्षोऽभ्युत्	९-८-५०	तर्पितान्	१०-५३-१९	वासुदेवाहव्यभिधान	१-१५-१
यसिष्ठस्तदनुज्ञातः	९-८-३१	वाचास्तं माननं मतम्	१०-२३-५	वासुदेवं भगवति	१२-२-२३
यसिष्ठो वरुणो रम्भा	१०-११-१०	वाचो बद्धमुक्तं क्षेत्रं	२-६-१	वासुदेवं भगवति	३-२५-४७
यसुकाल उपादने	४-१५-६	वाञ्छन्त्यज्जरायो वस्य	१२-८-५	वासुदेवं भगवति	३-३३-२३
यसुदानन्दरक्षिणाभिगम	५-२०-१५	वाणी गुणानुवर्धने	१०-११-३९	वासुदेवं भगवति	४-२९-८८
यसुदेव उपभुज्य	१०-६-२०	वाण्यां च छन्दांसि	८-१९-२७	वासुदेवं भगवति	६-१७-३१
यसुदेव भवान् नूनं भक्त्या	१०-७२-३५	वाता न वांति नहि	४-६-८	वासुदेवं भगवति	९-३-११
यसुदेवं च कितवम्	१०-३४-५३	वाताशना महर्षयः श्रमणा	११-६-४८	वासुदेवं भगवति	९-६-५
यसुदेवं च निशदं	१०-४९-३२	वातोद्भूतोऽसौष्णीसीः	८-९-४	वासुदेवं भगवति	१२-७
यसुदेवं हरेः स्थानम्	९-२१-३०	वासुदेवानेपु त्र्येपु	१०-४०-३४	वासुदेवो भगवतां त्वं तु	११-१६-२९
यसुदेवः परिचय्य सम्प्रीतः	१०-००-४३	वाणश्चाप्यस्य	७-१२-१७	वासुदेवो ह्यपमिति	१०-५४-४
यसुदेवगुहं जन्म तस्य	१२-१२-२७	वानजस्याश्रमपदेष्वभीष्टां शैश्व-		वासुदेवोऽवतीर्णोऽहमेक	१०-६९-१८
यसुदेवगुहं साधद्	१०-१-२३	वाचरेत्	११-१८-२५	वासो बहूनां कलहो भवेद्	११-९-१०
यसुदेवचल्यसद्वानं	११-३१-३०	वापीपु विदुमतटासु	३-१६-२२	वासोऽभयानशयनव्यवधाय	१२-३-४०
यसुदेवसुतत्वाद्य	१०-६९-७	वाप्यो वेदार्थसोपानाः	४-०-६४	वासोभिः वीतकोशेषिभूषणैश्च	१०-८४-२९
यसुदेवसुत कोरव्य	१०-६७-४७	वाग उरावधिधृत्य	३-४-८	विशोऽहिरुचाविरजो	६-१९-२८
यसुदेवसुत दुर्मैषाः	१०-४२-३२	वागबाहुकृतवागकपोलः	१०-३३-२	विकल्पमानः कुमतिरीश्वरस्या	१२-५९-२४
यसुदेवस्य देवव्यां	३-२-२५	वापुः कृष्णमृगास्फोटो	१०-६५-४४	विकल्पकेशम्	७-२-३०
यसुदेवोऽसौत्तरीयः	१०-७३-१९	वापुः प्रविष्ट आदाय	१२-७-२०	विकल्पवितान्	६-१३-१३
यसुदेवोऽग्रसेनार्यैर्दुभिः	१०-७०-३२	वासुनेलकमतो	३-११-१६	विकल्पतांऽहर्हृदपाशवी	६-१-३१
यसुदेवोऽग्रसेनाभ्यां	१०-७३-२७	वासुपर्यथा धनानीकं	१०-७०-५३	विकल्पं जुहुषात्	७-१३-४३
यसुधे त्रां यधिप्यामि	४-१७-२३	वासुबांति खरस्यशो	१-१३-१६	विकल्पे विद्यमानेऽपि	४-९-३१
यसुमित्रो भद्रकश्च	१२-११-१७	वासुश्च बालव्यजने	४-१५-१२	विकल्पसु तरोनेपु	१०-५०-१६
यसुहंसुसुपन्नायाः	१०-२१-५२	वायोऽपि विकल्पाणांल्लगतकर्मः	२-५-२७	विकारः स्वयमनानोऽपि	१२-४-२९
यसुन्योपधयः श्रेष्ठा	२-६-२४	वायोश्च स्पर्शतन्मात्रान्	३-२७-४०	विकारः पुरुषोऽन्यकं रजः	११-१६-३७
यसोः प्रतीकस्तलुजः	९-३-१८	वाय्वबरायम्	६-९-२०	विकारीः पोटरीः	३-१२-३९
यसुनो मुकुटादिन्य	२-१०-२३	वायवेऽपि पुरस्कृत्य	१-१०-५५	विकारमाणः कुमुतेन्द्रिरी	१०-४९-८२
यसुनो यद्यवातात्त्वमात्मनः	११-१३-२२	वासुस्त्वान् च शलशो	१-१०-५६	विकुर्वन् क्रियया वापीरनिवृत्तिश्च	१२-२५-१७
यसोत्तरीगिरसीपुत्री	६-६-७	वारिणा हुनगन्धा भूः	११-३-१३	विकृत्यमाणः प्रसन्नं	४-२८-२५
यसोऽपरीताभरणपत्र	११-२७-३१	वारितो मरयन्त्याऽप्यो	९-८-५६	विक्रांतिं व्रजचर्चुभिरिदं च विष्णोः	१०-३१-४०
नहर्जिदीपमुकुटकनस्य	१०-१०-११	वारिणी मदितां पीत्या	१०-११-१३	विक्षिप्तस्पर्शाङ्गमहेन्द्रनाह	२-७-२५
यसुनो वाद्यमानाश्च	१०-१६-२१	वासुणी मदिराम्	१-१४-२३	विगतार्थधर्मी तत्र	१०-१३-४५
यसिर्वाया मुखं	३-२७-१६	वातां विधिश्च	७-११-१७	विनाशितं व्रजशीले	६-७-२६

विचक्रितस्तमेतन्मे	२-४-१०	विदित्वा बत	३-२२-२३	चिन्ताऽऽप्तुं गृहम्	६-६-२२
विचक्षणा यथरण	२-४-१७	विदित्वाऽऽर्थं कपिलो	३-२६-३१	चिन्तित्वैवं स गिरिरां	४-२-१८
विचक्षणेऽऽस्थाहीनि	१-५-१६	विदुरस्तर्हिभ्रमेत्य	१-१२-१९	चिन्तिषुताशेषमनोमत्तः	४-२१-३१
विचक्रन्सिमान् क्षोण्यां	१२-२-२०	विदुरस्तीर्णशत्रुधाम्	१-१२-१९	चिन्तिष्वैव त्वैवमृषयो	४-१४-४४
विचरन्त यथाकामं	१०-५-४-६३	विदुरान् तदाश्च यम्	१-१२-५९	चिन्तते पुरुषोऽऽमुष्मात्	४-२४-७८
विचित्रतारणां रम्यां	१०-१००-९	विदुरोपाह्वजेन द्रोणेन च कूपेण	१०-५६-१२	चिन्तन्ति मन्वाः प्रापेण	११-१३-८
विचित्रधानु वित्रादि	१-६-१२	विदुरोऽऽप्युद्धव	३-४-३३	चिन्तान्चिन्तायावन्त्यौ	१०-६२-३४
विचित्रावापितां छन्दैर्विस्तृतुर्गच्छे	११-२१-४०	विदुरोद्धवसंवातः क्षन्तुमैत्रेयपोस्ततः	१२-१२-८	चिन्त्यावर्तिस्तदाऽऽगत्य	८-१९-१७
विचित्रवीर्योऽऽधोवाह	९-१९-२३	विदुषामपि विचिन्तान्	११-२२-६०	चिन्त्यस्तचरणाम्भोज	३-२२-११
विचित्राशुधाधुषा देवाः	८-१२-३५	विदेह उष्यतां कामम्	९-११-११	विषणस्तु क्रियासाक्षिः	४-२८-५८
विचित्रोपवनोपानिः कूजद्	१०-१०१-२१	विदेहस्तानभित्य	११-२-२६	विषयः सन्तु नः	१-८-२७
विजयपकुटुम्ब	१-९-४६	विदेहानां पुरे हस्मिन्	११-८-३३	विषयान् विषयानेन	३-२-३१
विजयविचक्रेतनुच वसुमान्	१०-७६-१२	विद्धः सचपदितचक्रिभिरन्ति	२-७-७	विषयं यो वा किं न स्याद्	१०-१-५०
विजयस्तत्सुतो भाव्यश्चन्द्रवीर्यः	१२-१-२८	विद्यन्तेऽऽभुक्तपूर्वाणि	१०-१३-२५	विशं कृतागतमपि नैव द्रुह्यत	१०-८९-५४
विजयस्तस्य संभृत्याम्	९-२०-१२	विद्या सुद्धिविद्यायां	४-२-२५	विश्रक्तर्षाजदास्यं	१-१८-२७
विजहार विद्याहाम्भो हृदिनीपु	१०-१०४-७	विद्यां पृथक्	७-८-४७	विश्रक्षविषावदुष्टा मुख	११-१७-१३
विजिताश्च धूमकेश	४-२२-५७	विद्यातपः प्राणनिरुपमेव	१२-३-४८	विश्रयिनिः सिद्धिकायाम्	६-६-३६
विजिताश्चोऽऽय राजासीत्	४-२४-१	विद्यातपोयोगपथं	४-७-३५	विश्रयिन्ते मम	७-२-५
विजित्य नृपतीन् सर्वांन् कृत्वा	१०-८२-९	विद्यातपोवित्तयुः	४-३-१७	विश्रलभ्यो ददामीति	८-२०-३३
विजिताधोऽपि गोविन्दो दग्धा	१०-६१-१	विद्यातपोव्रतधरा	४-८-१४	विश्रलभ्यो महीध्विजं	४-२५-६३
विज्ञानतत्त्व गुणसन्निरोध	२-३-३४	विद्यापरा मनुष्येषु वैश्याः शूद्राः	११-१२-४	विश्रान्तापदेशेन संहारः	१२-१२-४१
विज्ञानमेतत् विदद्व्यमद्	११-८-२१	विद्यापरास्तरोऽपि च	६-७-४	विश्रयिणः पतिमतीस्तथा	१०-५८-५०
विज्ञानशास्त्रि मतिभामनन्ति	२-१-३५	विद्यापरीसहस्रेण	३-२४-३७	विश्रय्य वै संन्यस्तां देवा	११-१८-१४
विज्ञानात्मनि संयोज्य	१-१२-५५	विद्यायिषे मम तन् विद्व्युद्धव	११-११-३	विश्रा ग्राहय वेदाग्रच तपः	१०-५-४१
विज्ञानाख्येण तन्माधामास्य	१०-५१-३१	विद्युन्तिषन्	३-१६-४१	विश्रा मन्त्रविदो युक्ताः	१०-८-१९
विज्ञाय धिन्मतिं तस्यः	१०-३४-३५	विद्योतमानं	३-२२-४६	विश्रां स्वभाषामप्रोद्धाम्	६-१-६५
विज्ञाय तानुत्तमभाचिकिहरी	४-१२-२१	विद्योतमाना विद्युजिः	१०-२३-९	विश्राः सत्याशिषस्तुष्टाः	४-१९-४१
विज्ञाय निर्विद्य गतं	४-१३-४८	विद्राघिते भूतगणे ज्वरस्तु	१०-७८-२२	विश्रादिपदगुण	७-९-१०
विज्ञाय ब्राह्मणीशपम्	९-८-७०	विद्राघितो मोहमयोऽन्धकारो	११-२९-३७	विश्रान् स्वलाभस्तनुष्टान्	१०-५७-३१
विज्ञाय शक्रकृतमक्रममादिदेवः	११-४-८	विदुर्मोदुम्बरद्वारः	९-९-३२	विश्रान्तिषो बरवतीः	६-१९-१८
विज्ञाय शार्प	४-२-२१	विद्वानधीत्यम्	७-६-२२	विश्रापत्यमच्छाणस्तत	१०-१०२-५१
वितकपन्तो बहुधा	३-२१-३३	विद्वेया दपिते	७-१-४९	विश्रो राजन्यवैषयो च हरेः	११-५-५
विततस्य सुतान्मन्योः	९-१८-१	विधर्मः परमर्षश्च	७-१५-१२	विश्रोऽधीत्याश्रुपात् प्रज्ञां रा	१२-२२-६४
वितपाभिविदेशः	७-२-४८	विधाय कात्सर्येन च	४-८-८	विश्रो विवदमानी मामुचतुः	
वितानेतिर्निमित्तस्यष्टा	१०-७९-१३	विधाय कृत्यं हृदिनीजलापुता	४-२३-२२	स्वार्थसाधकी	१०-८९-३१
वितान्य कन्ती नर्गा	१२-२-२	विधायातीतिविद्यमभ	९-११-५०	विश्रायितं स्वशिषिषम्	९-१३-२२
वितरेपु वित्य	७-६-२१	विधिना विहिते कुण्डे	१२-१०-२५	विश्रुप्यता विषोदीर्षिं	१०-१४-५
वितरिषणां वज्रदानैर्गुहं	१०-७२-३६	विधिपे हरिदण्डो	११-३०-९	विश्रुप्य तां बालकमार्काश्रयं	१०-७-८
विदाम धोगमायां ते	१०-७९-४१	विधिपञ्च प्रतिपेधश्च	११-२०-१	विभक्तारप्यापचत्वरपाणैः	१०-७९-९
विदित्यु शिष्यैर्महः	६-८-३४	विधिसारः सुतस्तस्या	१२-१-५	विभज्य तनयेभ्यः ह्यः	४-२८-३३
विदितमनन्तमस्तम्	६-१६-४६	विधुष्यता वेदमथं	३-१४-४६	विभज्य नवधात्मानं	३-२४-४४
विदितोऽऽसि भवान् साक्षान्	१०-४-१४	विधुष तदमेतास्या	११-११-११	विभावसोरसुतेपा	६-६-१६
विदित्वा पुण्डरीकाक्षं	१०-६६-३२	विधेहि ते किञ्च रीणाम्	१०-१४-५३	विभूयितं मेखलया	२-२-१२

विब्रह्मणो सा सेना हतप्रवरूप्या	१०-८८-१७	विचिन्तामृतो रम्भः	९-३-२५	विश्वामित्रोऽभवत् तस्मिन्	९-७-७७
विमुक्तस्रः शान्तात्मा	९-३-१२	चिन्तक उपसंगम्य	११-६-२२	विश्वामित्रोऽसितः कण्ठो	११-१-१२
विमुच्य तमिमं बन्धम्	६-२-३९	चिन्तक उपसङ्गम्य	१०-२५-२	विश्राप्य निशमभजन	८-१६-९
विमुच्य रसनाबद्धं	१-७-७९	चिन्तिकेष्टमशरणो मज्जत्य		विश्रावसुः पूर्वचिन्तिगन्धर्व	११-१९-३३
विमुञ्जति यदा	७-१०-१०	मत्कामो विजयताशयः ।	११-१८-२१	विश्वेदेवान् विश्वाधाम्	६-६-७
विमुञ्ज्यार्थं चार्णव्यम्	१-११-३६	विचिन्नापेक्षचरणेषु विरह्यः	१०-३३-१४	विश्वेदेवेश सापेश्व	६-७-३
विमोहिताऽयं जन ईश मायया	१०-५४-४७	विबुद्धमत्सराः सर्वे	१०-९-७७	विजोद्भवस्थाननिरोधकर्म	५-१८-५
विरक्तस्य न्द्रिपती	४-९-९४	विज्यधुनिंशितेवांगेपीगवयेन	१०-४९-५७	विदोब्रजस्थितिलयेषु	४-१-२७
विरचिताभवं वृष्णिबवं ते	१०-२९-६	विज्याप कुरुशार्दूल	१०-५१-६३	विपत्तनाशपादु स्यान्नाशपादु	१०-२९-४
विरजताम्रसंवीतं	८-८-४४	विज्याप गुह्यरूपतेजसाटे	१०-६६-९	विषयं विधु सत्त्वान्	८-२०-८
विरथो विप्रहरणो	१०-५५-१६	विज्याप पञ्चविंशत्या स्वर्णं	१०-८७-१२	विषयतृपो नरपशन	६-१६-३८
विरमेत यदा चित्तं हित्वा	१२-६-६५	विजसन् पशुन् मेघान्	१०-३४-५९	विषयमतिनिर्णय नृणाम्	६-१६-४१
विरागः सर्वं	७-१३-३५	विजानं ब्रह्मतीर्थं च चक्रं	१०-९८-९	विषयानाभिसन्धाय	३-३०-९
विरागो येन पुरुषो	३-३०-३	विजालः शून्यबन्धुवच	९-३०-३	विषयान् ध्यायतिश्चित्तं	११-१४-२७
विराजयामाऽऽमाद्यमानो	११-२४-२१	विजालनेत्रो विकटास्यकोटः	१०-३५-२	विषयार्थनिवेशेन	११-२२-३८
विरिधो भगवान्	८-६-३	विजिगीर्तारणो कण्ठगुह	१०-८८-१९	विषयार्थनिवेशेन	११-२१-२२
विरिधोऽपि तया	३-११-४	विजिगीर्तकचक्रम्	७-२-२९	विषयेषु गुणध्यानान्	११-२१-१९
विरूपः केतुमान्	९-७-१	विजिगीर्त स्वपुरी चीर्य	४-२८-७	विषयेष्वपि विज्ञानं योगी	११-७-४०
विरोद्धं चासुरेवेन कमी	१०-७६-२२	विजिगीर्तारक्तता वृष्टी स्यन्दने	१०-५१-३५	विषयीकृतविष्टः	१०-१५-४
विमलक्षणः स्थूलसूक्ष्माद्	११-१०-८	विजिगीर्तमानं स्वबलं हृष्टा	१०-७८-१७	विषाम्भान्तदुपस्यूय	१०-१३-४९
विमलस्य ब्राह्मणस्यत्र	१०-१०-११	विजिगीर्तमानादृतानाम्	६-११-२	विष्टव्यं विदुमस्तत्त्वैर्विष्टं	१०-७९-१२
विमलस्य वीरा मुमुक्षुः	१०-५८-५७	विमुञ्जं केवलं ज्ञानं	२-६-३९	विष्टव्यं चित्तं प्रणयेन पूर्णं	११-२९-३६
विमलमानया यस्य	२-५-१३	विमुञ्जविज्ञानपदं स्वसंस्थया	१०-३५-२३	विष्टितो मूर्धितो वाऽङ्गैर्विष्टुपेवं	११-२२-५८
विमलमन्यां मृतं पुत्रमिति	६-१४-५८	विमुञ्जसत्त्वं तत्र धाम शान्तं	१०-५५-४	विष्टित्ये त्वां ह्रासयन्मम	८-१८-२९
विमलस्यं विदुर्द्वन्द्वम्	९-१४-१६	विमुञ्जसत्त्वाम्बुजा त्वयि	१०-७४-४२	विष्टुः तत्तिहितो यत्र	१०-९९-१९
विमलकपली क्रान्तम्	९-१४-३	विमुदेन तदान्यान्	३-३४-२५	विष्टुपति महामाये	६-१९-६
विमलकपली निरन्ध्रम्	८-८-१८	विशेषबद्धैर्विचरं मनाक	५-१०-१३	विष्टुप्रवृत्तरो रम्भा	१२-११-१८
विमलस्य तं देववरं	८-७-२०	विमेषसस्य देहोऽयं	२-१-२४	विष्टुप्रसन्नो सम्पूरो	१०-१०-२१
विमलस्य दूषितां कृष्णा	१०-१४-१	विशेषसु विकुर्वाणायमसो	२-५-२९	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	३-२७-७०
विमलस्य भग्नं	७-१०-६२	विशोऽऽवर्तन्त	३-७-३२	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	७-२-११
विमलस्य मुमुक्षुं सद्यः	१-७-९	विशोकोद्ब्रह्मसंन्या	१-१५-३	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	११-५-२६
विमलस्य विप्रप्रामितिं	८-७-८	विश्रमात्मगतं ज्ञानम्	३-२३-११	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	४-१४-२७
विमलस्य सुभृशं प्रीतिः	१०-३७-५३	विश्रमकृष्णसत्त्वापि	१९-१९-४०	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	२-७-४०
विमलस्यं तं यत्रयरो	६-११-९	विश्वं भागलम्	७-१४-२९	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	१२-२-२९
विमलस्यानुगतं साध्वी	४-२३-२३	विश्वं यदेतन् स्थलनी निगान्ते	१०-४-३२	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	८-१५-५७
विमलस्यैकान्तभूतानि	६-१८-३०	विश्वं ये ब्रह्मसत्त्वायं	३-११-१२	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	११-१५-१५
विमलस्योद्भिदप्रदयः	१-१३-२४	विश्वमेतन् शिष्येण	३-२५-४०	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	१०-९२-१०
विमलस्यीशानस्यै राक्षसम्	९-१५-३७	विश्वस्य जन्मस्थिति	३-६-२१	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	८-१२-२४
विशेषोर्मुत्तरो भूषा	२-१०-१९	विश्वस्य यः स्थिति	३-१३-३७	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	११-७-४८
विषयस्त भावदेवम्	६-६-३९	विश्वामित्रस्य वैश्वान	९-१४-२९	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	१२-७-२८
विषयस्तत्र द्वे भावै	८-११-८८	विश्वामित्रात्मजैराक्षम्	९-१७-१३	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	३-२१-३९
विषयस्वानर्थाभावा	६-६-३८	विश्वामित्राध्वरो येन	९-८-८६	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	३-२१-१९
विषयस्यानुसन्धय	१२-११-१२	विश्वामित्रो नामदेवः	१०-८४-८	विष्टुप्रसन्नैव वरणी	१०-४५-१६

विस्मृति इदं न	११-२-५५	वृत्तौ विकर्णम् महतीम्	८-१४-११	वेदाहं ते प्रयवसितं	४-१०-१५
विस्मृजहि वच्छासां	३-१९-१४	वृत्तौ गोपः कतिपयैः	१०-४१-१६	वेदाहमज्ञ परमस्य हि	२-७-४३
विस्मृत्य कामं इधं च	३-२४-३	वृत्तिः सह र जीतानाम्	७-११-३१	वेदाहमन्तर्मनसी	३-४-११
विस्मृत्य तत्र	१-१५-९	वृत्त्या स्वभावः	७-११-३३	वेदाहमाद्यं पुरुषं	३-२५-१६
विस्मृत्य पुत्रं पञ्च	१-१८-४०	वृत्रमभ्यववत्	६-१०-१५	वेदेदमसुरधेदः	७-१२-२०
विस्मृत्य माध्या वाण्या तां	१०-४०-१३	वृत्रविज्रमसंविद्याः	६-१३-४	वेदोक्तमेव कुर्वाणो निः	११-३-४७
विस्मृत्य स मर्या तूर्णं	१०-५१-४९	वृत्रस्तु स कथं पापः	६-१४-६	वेदोपवेदा नियमा	८-२०-२
विस्मृत्य सचानन्याश्च	३-२६-४०	वृत्रस्य कर्मातिमद्भुतम्	६-१२-५	वेनः प्रकृत्यैव राजः	४-१४-११
विस्मृत्य स्वपमात्मसां	११-२९-१६	वृत्रस्य देहाभिप्रेक्षान्त	६-१२-३५	वेनस्यावेक्ष्य मुनयो	४-१४-७
विस्मृत्यापोषनं शून्यं	१०-१०-२	वृत्रे हते त्रयोतोका	६-१३-१	वेकारिकान्तेजसश्च	३-६-८
विस्तरेणेह कारुण्यात्	१०-८-५	वृत्रो सुरांस्ताननुगा	६-१०-३१	वेकारिकान्तेजसश्च	३-२७-२५
विस्मृत्यप्राज्ञागव्यं	४-१५-२४	वृथा त्वं कल्पसे मन्त्र	१०-८८-३५	वेकारिकान्तेजसश्च	११-२४-७
विस्मृभेणात्मशीचेन	३-२४-२	वृद्धं तं पश्चात् प्राप्तम्	९-८-३	वेकारिकां चिन्तुर्वाणा	३-२७-२९
विहृद्गमाः कामागमाः	८-१२-२६	वृद्धान् बालान् शिष्यो राजन्	१०-१२-३१	वेकारिकान्तेजो जडं देवा	२-५-३०
विहरिष्यन् प्रुक्रात्रे	११-१५-२५	वृद्धावनाथी पितरौ	६-२-३१	वेकारिकाश्च ये देवा	३-६-९
विहाय चित्तं प्रचुरमभीतो	१०-५५-१७	वृन्दासो ब्रजपुत्रो मृगगावः	१०-३३-५	वेकारिकोऽऽदिदेवं	३-२७-२६
विहाय सर्वं	१-१९-१८	वृन्दावनं गोचर्धनं यमुनापुलिनानि	१०-१२-३६	वैकृतास्य एवैते	३-११-२६
विहायसो विमानाग्राहिपेतुः	१०-८७-५	वृन्दावनं सखि भुवो	१०-१९-११	वैखानसा बालखिल्या	३-१३-४३
विहारस्नानशयन	३-२४-२१	वृन्दावनं सम्प्रविश्य	१०-१२-३५	वैश्विर्वीर्याभिहितं	४-२३-३८
वीथन्तोऽऽहरतः प्रीताः	१०-४३-१८	वृषं मृणालपवनं	१-१७-२	वैजयन्तीं द्रुमांतां	१०-९९-८
वीथेत पित्रमग्रिमं	११-१३-३४	वृषप्रभुः मनोः पुत्रः	९-३-३	वैतानिके कर्मणि	४-१६-२
वीक्ष्य तान् वै तपाभूतान्	१०-१३-५०	वृषप्रभो निशम्येदं	८-११-१	वैदभ्यैतद्विज्ञाय त्वयाऽदीर्घं	१०-७५-२०
वीक्ष्यात्कालवृत्तमुत्तं	१०-२७-३९	वृषपर्वा तमाज्ञाय	१-१५-२६	वैदिकत्वान्निको मित्र इति मे	११-२७-७
वीक्ष्योदयस्यं पुत्रम्	४-१०-६६	वृषमाकल गिरिशः	८-११-२	वैदूर्यकृतसोचना	४-७-३१
वीक्ष्योत्पितान् महोत्पातान्	४-१४-३८	वृषपानः सुतस्यस्य	९-२०-४४	वैष्णव्यं पुण्यं महतां	४-२२-१५
वीजचामरमहातसहितं	१०-५६-१५	वृषस्य नशोऽनीन्	१-१७-४४	वैमानिकाः सनतनाः	३-६-१७
वीतचित्तस्य ददतः	९-१८-३	वृषाकपिस्तु जम्भेन	८-९-३२	वैपासकिश्च भगवान्वासुदेव	२-३-१०
वीतिहोत्रचित्त्वन्दनान्	९-३-२०	वृषापमानी नर्दन्ता	१०-१२-४०	वैपासकिरिति वचः	२-४-१
वीरमातरमापूय	४-१४-२	वृष्यायश्च तपाऽङ्गुलसुदेवगदारयः	१०-७०-७	वैराग्यबन्ध एतावान्	८-१८-१३
वीरस्यं पितः वृष्ण्याः	४-२१-४७	वृष्णिज्वासीद् यदुधेः धृतदेव इति	१०-९३-१	वैराग्यबन्धतोत्रेण	७-१४-८
वीरस्वात्ममुपादाय	४-१९-२२	वृष्णीनां प्रबरो मन्त्री	१०-४४-१	वैरेण यं नृपस्यः शिशुपाल	११-५-४९
वीर्यशौर्यबलैरानन्दमा	१०-९२-२४	वृष्णोः सुमित्रः पुत्रोऽभस्तु	९-२१-१२	वैरोचनाय संबन्धः	८-१०-२
वीर्यार्णि तस्याखिलदेहमाजम्	१०-१-७	वृष्णसद्वर्जो बर्हिर्देह्या	११-१३-७	वैरोचनाय बन्तिः संख्ये	८-९-१६
वृको नामस्तुः पुत्रः शकुनेः	१०-९४-१४	वेत्त त्वं सोम्य	१-१८	वैवस्वतं गतं दृष्ट्वा	१०-६६-३६
वृकोऽन्तेकोऽनितो नीतो	१०-७६-१६	वेत्तोदं द्रोणमुत्स्य	१-७-२८	वैवस्वतोऽप्य तत्पुत्रः	९-११-२५
वृकोदराश्च भीमपञ्च	१-१०-११	वेजङ्गिरहस्तेच वृद्धैः	१०-५८-४३	वैशम्पायनाश्रया वै	१२-६-२५
वृक्षपञ्च मे सुतः सेहपाशो-		वेदः प्रणय एवाग्र धर्मोऽहं	११-१७-११	वैशारदी साजितं तुविशुद्ध	११-१०-१३
वृत्तिभूतानि भूतानां	१२-६-५७	वेदप्रणिहितो धर्मो	६-१-४०	वैशारयेष्टयाऽमज्ञशिलाया च्छि	११-११-१३
वृक्षेण शूने	३-२०-१४	वेदध्याः स तु सन्देशं	१०-५८-१	वैश्ववृत्ता तु राजन्यो	११-१७-४८
वृषो दृष्टः सुतुषञ्च	४-२६-१३	वेदवासरतो न स्थाज	११-१८-३०	वैश्यापुत्रो युपुस्तुश्च शिष्टाः	१०-१००-४
वृषीमहे त्वोपाध्यायम्	६-७-३३	वेदा ब्रह्मात्मविषयाणि	११-२१-३५	वैश्यानरं पाति विहायसा	२-२-२५
वृषीहि कामं नृप	४-१२-७	वेदाध्यायी स्वधात्महा	११-१७-५०	वैश्यानरमुतायाश्च	६-६-२२
वृनः पुरोहितस्वाष्टो	६-८-३	वेदानुगाते तमसा	५-१८-५	वैश्यानरस्तु नृगमाकल हर्दशितः	१०-६५-४०

ध्वजं वक्ष संतन्वी	४-८-१७	न्योस कापिकुल्यायामुद्गीधः	६-१५-५	शङ्खमाभ्याप रामोऽपि	१०-४९-३९
ध्वजपाठो गृहीतः	१२-४-८	न्योसोऽन्धमश्वशालन्तं	१०-१८-३२	शङ्खार्धसिगदाशार्धं	१०-६९-२६
ध्वजं वन्धुसुकुल्या	११-११-४४	व्रजसिन्धुर्न परंकेन	१०-१८-४०	शङ्खपुत्रसाम्बाश्व	१०-७०-८
ध्वजं वन्धुसुकुल्या	३-२४-४०	व्रजजनार्तावित्नु वीर योषितां	१०-२९-२	शङ्खपत्न्या ततस्तस्य	१२-१-१४
न्यक्तं त्वमुत्कृष्टगोः	४-३-२०	व्रजतीः सर्वतो दिग्भ्यः	४-३-६	शङ्खभिक्षक्येव ज्ञे	५-२२-२९
न्यक्तं त्वम्	७-८-१२	व्रजन्तं वीक्ष्य गिरिशम्	९-१५-९	शङ्खरुपा च पा खीणाशमाया	१२-१२-१२
न्यक्तं भवान् व्रजभयार्ति-	१०-२७-४१	व्रजन्तमप्याह वैकुण्ठ	१०-७-२७	शङ्खरुपा महाराष्ट्र	३-२३-२३
न्यक्तं मे कर्षयिष्यन्ति	१०-८७-२५	व्रजमितेन वषं सवितासवीध	१०-३३-१७	शङ्खवर्षमनाधुर्धर्षिष्यत्युत्पन्ना	११-३-९
न्यक्तं राजन्ततनयाम्	९-१७-१२	व्रजयनीकसं व्यकिरह ते	१०-२९-१८	शङ्खानि श्रीणि भोष्यन्ति	१२-१-२२
न्यक्तं विभो	७-३-२४	व्रजस्थिषो वद् वाञ्छन्ति	१०-७१-४३	शङ्खानि कर्तुं दुर्दमनः	९-१९-४४
न्यक्तं द्याम्बतमात्म्या	४-२२-१६	व्रजे वसन् किमकरोत्	१०-१-१०	शङ्खाभ्यो मातलिं	८-१०-२२
न्यक्तादयो चिकुर्वाणा	११-२२-१८	व्रजे विह्वलरात्रं	१०-१६-१	शङ्खेनाताहतं सान्त्वयिकेनास्य	१०-८७-१३
न्यक्षे रथ इव प्राक्षः	४-२६-१६	व्रतं वृत्तवर्तं व्रजन्	६-१९-१	शङ्खप्रवच मयोः पुत्रम्	९-९-१४
न्यक्षितराशेपयाश्वीः	४-२६-१८	व्रतं स आभिमतो	३-२५-४३	शङ्खपुत्रो गन्धमोदाहः	९-२६-१७
न्यक्षिरैकान्वयी यस्य	१२-६-६२	व्रजानि यज्ञाश्रयन्तासि	११-१२-२	शङ्खोर्ध्वममृती विशान् जीषितं च	१०-८२-४०
न्यतीताः कर्ताचिन्मासाः	१२-३-१२	व्रजन्तं कर्ताचि मासि	९-६-१८	शङ्खकर्मगवहोक्तान्	३-२-६
न्यतीतपुरहृत्स्वार्तिशतं	९-१८-४	श्रान्त्या द्विजा भविष्यन्ति	१२-१-३९	शङ्खेशनेर्जुः पक्षं	१०-१८-३७
न्यविचारं मुनिज्ञात्वा	९-१४-६५	श्रितांसरोहोऽन्तर एव तोभो	२-१-३३	शङ्खनुव्राज्यैककः	९-१९-१५
न्यमुधन् बापुभिर्मुखा	१०-१८-२२	शङ्खतुर्गम्यदंगानां	८-८-२५	शङ्खनोर्ध्वशक्त्यापाम्	९-१९-२०
न्यरोचन्त महाभागाः पथि	१०-७०-१०	शङ्कुनि शम्बरम्	७-२-१८	शङ्खतोस्तकृन्	७-१-२०
न्यस्येथाऽर्धेधा विलं	११-२३-२५	शङ्कुन्वृत्तिरोधोऽभूत्	९-४-५	शङ्खः कालोऽनतोऽपारोऽपिगुणाने	१०-८४-४४
न्यर्षीकृत्य गदां तस्य	१०-४९-७५	शङ्क्याऽशक्त्या च	११-२१-११	शङ्खः स्पर्शो रसो गन्धो	११-२२-१६
न्यसिन्मद् दिव्यगन्धेन	१०-१००-३८	शङ्खजस्य ययुः सर्वे	१०-७३-३२	शङ्खजस्य सुदुर्गो	११-२३-३६
न्यनुगमन् राज	७-७-६	शङ्खजम्भाद् द्विजः कश्चिदशक्त्य	१०-८९-२	शङ्खजस्य निरुपारं	४-२९-४६
न्यवसर्पापनामहं लक्ष्मीः	११-१९-३१	शङ्खानु वज्रमुपम्य	१०-६७-१४	शङ्खजस्य निष्णातो	११-११-१८
न्यवसर्पणेन मे	७-२-२१	शङ्खाय प्राहणोद् भूयः	१०-६४-१५	शङ्खस्य हि ब्रह्मण	२-२-२
न्यवसितपुतनामुसम्	१-९-४३	शङ्खस्तु महान्ताखिशूली	१०-६६-३७	शङ्खदवचन विषया	६-१५-२६
न्यसन् मेऽपकर्षामि	१०-७७-१८	शङ्खरानुचराऽपौरुहित	१०-७८-१०	शङ्खो दमस्तपः शीघ्रं सन्तोषः	११-१७-१६
न्यसन् वीक्ष्य मतेषां	१-८-१६	शङ्खे इध्मी महाप्राणं	१०-४९-३६	शङ्खो दमस्तपः	७-११-२२
न्यसनायानुमुक्तानि	१०-८९-८	शङ्खचक्रगदाश्वय	४-२४-४९	शङ्खो दमस्तिनिषेधा	११-२५-२
न्यसुः पपाताभ्यासि कृत्तकन्धरो	१०-९३-१५	शङ्खचक्रगदाश्वय	११-१४-४०	शङ्खो महान्तो बुद्धेर्दम	११-१९-३७
न्यसुभिर्वा	७-३-३८	शङ्खचूर्ते मिलित्व	१०-७३-३२	शङ्खं विविधं वाणं	३-३-११
न्यस्त्यान् विजयज्वजभट्टाकैः	१२-४-८	शङ्खतुर्गम्यदंगानां	८-९-७	शङ्खरो नरको वाणः	१०-३४-६८
न्यस्त्याः पशुभिर्वाश्वदन्	९-८-६६	शङ्खतुर्गम्यदंगानां	४-१५-५	शङ्खतग्राममुत्पस्य	१२-२-१८
न्यस्त्याः पशुभिर्वाश्वदन्	१२-९-१२	शङ्खतुर्गम्यदंगानां	१०-१-३३	शङ्खानं सुधिरं बालम्	६-१४-४५
न्यस्त्याः पशुभिर्वाश्वदन्	९-३-७	शङ्खतुर्गम्यदंगानां	१०-४९-८३	शङ्खानः परिशोचतिः	३-३-१७
न्यस्त्याः पशुभिर्वाश्वदन्	४-२२-११	शङ्खतुर्गम्यदंगानां	८-१७-७	शङ्खानमिममुत्पस्य	४-२९-६३
न्यस्त्याः पशुभिर्वाश्वदन्	१-९-१	शङ्खतुर्गम्यदंगानां	४-१०-४०	शङ्खानमुपहमदो महामना	४-२७-४
न्यस्त्याः पशुभिर्वाश्वदन्	३-२०-२४	शङ्खतुर्गम्यदंगानां	१०-१००-८	शङ्खानम् वीर शङ्खायां	१०-४२-४४
न्यस्त्याः पशुभिर्वाश्वदन्	१०-४०-३०	शङ्खतुर्गम्यदंगानां	१०-९७-१७	शङ्खानो युधि	७-१०-३८
न्यस्त्याः पशुभिर्वाश्वदन्	४-२१-१६	शङ्खतुर्गम्यदंगानां	१०-४३-४४	शङ्खानाह्वि श्रीणि	११-८-२
न्यस्त्याः पशुभिर्वाश्वदन्	१०-३३-३	शङ्खतुर्गम्यदंगानां	१०-६२-५४	शङ्खाटनानसन्धानखान	११-६-४६
न्यस्त्याः पशुभिर्वाश्वदन्	५-१५-५	शङ्खतुर्गम्यदंगानां	१०-५२-३३	शङ्खासनाटविकल्पन	११-४-१९

शय्यासानाटनस्थानवार्ता	११-७७-५५	शास्त्रस्तितस्तुतो येन	९-७७-२१	शुक्रि मार्गाशो	६-१९-२
शय्यासानाटनालापकाडा	१०-१०५-३४	शास्ताः कुर्वन्तिमां	१-११-१३	शुक्रदुन्दुभयो नेतुः	१०-२३-३२
शरं धनुषि	७-१०-६८	शास्तापिगोसा नृपतिम्	५-१०-२४	शुचिः संमुख आसीनः	११-३-५०
शरबन्दासुसन्दोह	१०-३०-१२	शास्त्रस्य चितुपदेशम्	६-५-२०	शुचिः सम्भूतसम्भारः	११-२७-१८
शरचन्द्रोर्मिं बक्रम्	६-१८-५१	शास्त्रेऽपिधानेन सुनिविच तो नृणां	४-२२-२१	शुचिस्तु तनयस्तस्मात्	९-११-२२
शस्त्रपिङ्गकरीः	३-२-३४	शिथिलतापयो यर्हि	४-२८-१५	शुचिस्मितां बिम्बकतापरपुति	१०-५८-५६
शरणं तं प्रपद्ये	४-१-२०	शिबिराय निनीपन्नं	१-७-३४	शुची देशे प्रतिद्वय	३-२९-८
शरदकामुञ्जं तापं	१०-१८-४०	शिचिर्वनः शर्मिर्दधः	९-२०-३	शुची देशे समे	७-१५-३१
शरदुदाशये साधुजातसन्	१०-२९-३	शिबेश च त्वार एवासन्	९-२०-४	शुद्धं स्वधास्रयुखतासित	४-८-२६
शरद्वीर्यस्तुतो यस्मात्	९-१८-३६	शिरः पतितमालोक्ष्य	१०-६९-३९	शुद्धाय शान्ताधनमः	४-३०-२३
शरान् विमुञ्चन् जलजं च	१०-४९-१४	शिरस्तु तस्योभर्षान्द्रमानमेतु	१०-१००-२०	शुद्धिर्नृणां न तु तपेक्ष	११-६-९
शरेषु हीमानेषु	११-३०-२०	शिरस्त्यमरतां नीतम्	८-८-७१	शुद्धयशुद्धी विधीयते	११-१२-३
शरैरुपकण्ठैश्च वीराणां	१०-८७-१८	शिरस्त्युतांश्च कायेन	१०-२३-१२	शुनकः शीनको यस्य	९-१४-४०
शर्मिष्ठोऽज्ञानती वासः	९-१५-१०	शिरो मय्याद्योः कृत्वा	११-२७-४५	शुनकस्तनुतो जज्ञे	९-११-२६
शार्पानिर्मानतो राजन्	९-४-१	शिरोऽङ्गराख्यस्य हरिश्च क्रेण	६-१८-१४	शुभेककुण्डलो मतो	१०-९०-२३
शन्धोऽप्यर्पितं कृत्वा	१०-९७-३७	शिरोगिरिद्वयं द्रुव	८-९-३९	शुभ्रपूष्णं क्षित्तमवां देवानां	
शशंस पित्रे तत्सर्वम्	९-४-२३	शितोऽञ्जनुत्वा परितुष्टचित्तो धर्म	११-१७-४३	चाप्यमापया	११-१७-१९
शशंस रामकृष्णाभ्यां	१०-४८-३१	शिवं यशस्यं सुभद्रम्	५-२०-३	शुभ्रवतामप्यनीकमस्माकं	१०-५४-३१
शशकैः हरिणैः	३-२२-४४	शिवः शक्तिपुतः शिवत्	१०-९४-३	शुभ्रवमाण आचार्य	११-१७-२९
शशाबिन्दुमहायोगी	९-२०-३२	शिवाभिरासुभिः	८-९-११	शुभ्रवपा परममा	१०-१०१-१७
शशाबिन्दोर्दुर्द्विगिरि	९-७-३८	शिवाय लोकस्थः	१-४-११	शुभ्रयो भद्रधानस्य	१२-१-१७
शशाङ्गं बराहान् महिषान्	४-२६-१०	शिविषोऽक्षन्मरुणम्	११-१३-१२	शुद्धप्रायेषु वर्णेषु	१२-२-१४
शानत् परार्थसर्नैश्च	११-७-३८	शिथिरक्षित्तराक्षः	४-२१-१९	शुद्धपूति भजेद् वैश्यः शूद्रो	११-१७-४९
शङ्खत् स्वरूप	३-१०-१४	शिशुनिन्दश्च तद्गता	१२-१-३३	शुद्रस्य अनलः	७-११-२५
शङ्खत्कामवरण	६-९-९	शिशुनागसतो भाव्यः	१२-१-४	शुद्रस्य द्विज	७-११-१६
शङ्खत्प्रशान्तमभयं	२-७-७७	शिशुपालं च भूपालं भीष्मकं	१०-५५-३३	शूद्रः प्रतिग्रहीष्यन्ति	१२-३-३८
शखिरस्मान्वितेरनम्	४-६-२३	शिशुपालं समेत्याध	१०-५९-११	शूसेनो यदुपतिर्गंधुरामावसन्	१०-१-२७
शाकल्यस्तसुतस्तां तु	१२-६-२२	शिशुपालद्रुममुपैर्देनबक्रपुरःसरिः	१०-८६-१७	शूरो मातामहः	१-१३-२६
शाकुनेषु भवान् व्यक्तं भान्तः	१०-९४-२९	शिशुपालः सुतस्तस्याः	९-२१-४०	शूरो विदुराधासीन्	९-२१-२६
शाङ्गत्तरि संविषय	१०-१८-२८	शिर्यः सकलमप्यात्मम्	९-१०-४	शूलं भीमोऽप्युतं दनुमाददे	१०-६४-११
शाध्यस्मान्नीशितव्येश	१०-७४-४६	शिर्यप्यविक्रमं दीप्य	९-११-४	शुलेर्गदभिः परिधि	१०-६९-२१
शाध्याङ्गण्य मां भूत्सं	१०-७३-४७	शिर्या इमे भगवतः	५-२-१०	शृगालं निहतं शुक्ला मागयः	१०-५३-२१
शान्ताः समदयः शुद्धाः	४-२-३६	शिष्यान् सपीत्रान् दीहितान्	१०-९७-२१	शुहृष्यादिरंष्ट्रजितद्रिजकण्टकेभ्यः	१०-९-२५
शान्तिः सुखं मुदं	४-१-५१	शीतवर्षातिवातेन	१०-२३-१४	शृणु भार्गव्यम् गाधाम्	९-१६-२
शान्तिदेवोपदेशाय	९-२१-२३	शीतोष्णवातवर्षाणि	४-२८-३७	शृणुष्वमेतद् बध्नेन मपोदितं	१०-३४-२९
शान्तिमाप्रति येवाग्रधाम्	९-१९-१४	शीतोष्णवातवर्षेषु	५-९-१०	शृणोति य इमं स्फोटं	१२-६-५
शान्तिस्त्वय्यवर्णः पत्नी	४-१-४२	शीर्णपर्णानिनाहारी	१०-४-३६	शृण्वतां गदतां शब्दम्	१०-९३-३५
शापप्रसादयोरीशा ब्रह्मावप्यु	१०-९४-१२	शीर्णोऽस्य योर्धरा	३-७-२७	शृण्वतां स्वकर्पाकुण्ठः	१-२-१८
शापान्मेधुनकृष्टम्	९-१९-२७	शुकः यथा कुन्तालचक्रेण	५-२२-२	शृण्वतो गृणतो वीर्याणि	६-३३-४
शापो मेऽनुग्रहायैव	१०-३२-१४	शुको यदाह भगवान्	१२-११-१	शृण्वतो मे कथास्तस्य वरितानि	१०-९८-३४
शापितोऽऽशुचिर्वयं	३-३२-२७	शुक्रनामाह कुपितः	९-१५-३६	शृण्वन् गृणन् संस्मर्यथैव	
शाखा नीरतोऽपत्या	१०-१८-३१	शुक्रो नृहस्पतेर्द्वेषान्	९-१२-६	चिन्तयन्	१०-३-३८
शारीरा मानसा रिप्याः	३-२३-३७	शुक्रान् प्रकाशयिष्यान्	४-२९-२९	भूषन् भगवतो	७-१४-४
				शृण्वन् सुभद्राणि रथाग्रपाणेः	११-२-३९

भुवतः श्रद्धाभक्त्य	४-१-४७	भद्राया वायवं देवपैः	४-१०-३८	भुतकर्मैः सुतां भद्रामुत्तमै	१०-६-५५
शेषं निवेदयामास	९-७-८	भद्रातमैः कथाः	११-११-२३	भुतदेवां तु काकशः	९-२१-३७
शैवयोगीश महाबाहुर्दक्षिणेनैव		भयं कर्तनम्	७-११-११	भुतदेवोऽप्युत्तं प्राप्तं	१०-९-३-२७
वर्त्मना	१०-५०-२८	भयं कर्तनम्	७-५-२३	भुतमन्वीक्षितं ब्रह्मन्	४-२९-५८
वीन्या गर्भमातुः कान्तं	९-२०-४०	भयं कर्तनं ध्यानं	११-३-२८	भुतमन्मया	७-६-३४
वीना दुर्माचक्षानशः	१०-८७-५	भयणात् कर्तनाद् ध्यानात्	१०-८०-४४	भुतसेनः भीमसेनः	९-१९-३६
वीनी दाम्भ्यी वीही लेप्ता	११-२७-१२	भयणात् दशनाद् ध्यानात्	१०-२७-२७	भुतस्य पुंगः	३-१४-४७
वीना द्रोणीभिः	७-४-१८	भयणाद् दशनाद् वाऽपि	१२-९-२५	भुतापोनसुमान् पुनः	९-१३-२
वीलाः समुत्प्लुतः	७-८-३४	आह्वानं नोऽपि	७-८-४५	भुतिः प्रत्यक्षमितिहमनुमानं	११-१९-१७
शोकमोहभयक्रोधाः	७-१३-३३	आवयेष्वद्विधानानां	४-१२-४९	भुतेन तपसा वा किं	४-३१-११
शोकमोही सुखं दुः खं	११-११-२	अथैव जिहीषतेन्द्रिय	१०-८२-२५	भुतो भगीरथाज्ज्ञे	९-८-४७
शोकदुर्गमभयक्रोधाः	११-२८-१६	अथैवः शक्तिरुचतिः	२-४-२०	भुतोऽनुपशितो ध्यात	११-२-१२
शोकदुर्गमभयक्रो	१०-५-२७	अथमनुचरन्ती तदाधिपञ्च	४-३१-२३	भुत्वा गायां देवपानी	९-१६-२६
शोकादि शुभद्रदनम्	१-१४-२	अथ कस्याऽऽनुभावेन	१०-९-२०	भुत्वा गुणान् भुवनसुन्दर	१०-५७-३६
शोकापहानि नमोऽपि	१०-३७-१४	अथ पुष्टा गिरा कान्त्या	१०-७७-५२	भुत्वा तज्जनवैकृत्यं	१०-६९-५१
शोचन्त्यभुक्ता	१-१७-२६	अथ विभूत्याऽभिजनेन	११-५-९	भुत्वा तदधिपम्	७-८-३
शोचन्त्यान्मनमूर्ध्नि	९-८-६७	अथ विमोक्षिता देवाः	८-८-२७	भुत्वा द्विजैस्तु कथितं	१०-९९-२३
शोचन्त्यानिमान्मनोऽपि	५-१२-७	अथाऽऽनवाचिन्त्याऽऽक्षितम्	४-२४-५०	भुत्वा नृपसनगतं	४-१४-३
शोणिताख्ये पुंरु स्ये स	१०-७७-४	अथो निवासो यस्योरः	१-१०-६३	भुत्वा पर्यन्मनिन्दं	१०-१८-७
शोकापहानिऽक्षयानिमोऽपि	१२-६-४६	अथैव कृष्णसख	१२-१०-२५	भुत्वा पुत्रगिरौ	७-५-६
शोचं नपस्तपो होमः	११-११-३५	अथैव कृष्णसख	१-८-४६	भुत्वा पूषा सुवन्तपुत्र्य	१०-७२-१
शोचं तपस्वित्वां च मीनं	११-३-२५	अथैव नाम गोपालो	१०-१३-२०	भुत्वा भगवता प्रोक्तं	१-७-२९
शोचमाचमनं खानं न तु	११-१८-३७	अथैवः प्रतिभानुशुच	१०-७६-११	भुत्वा भागवतम्	३-१५-५०
शोचमाचमनं खानं	११-१७-३४	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	१-११-९	भुत्वा मृतं पुत्रम्	६-१४-४०
शोचः सप्तदशैः वै	१०-५९-१४	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	१२-१३-७	भुत्वा सुहृदं राजसर्जुनात्	११-१२-२६
शोचै वीर्यम्	७-११-२३	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	१०-१६-६	भुत्वा मृतं तथा सुहम्	५-२४-४३
शुभपुत्रकृतम्	८-११-२०	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	३-१६-२१	भुत्वाऽऽङ्कुरवचः कृष्णः	१०-३७-६
शुभानचक्रानि	३-१५-२४	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	११-१९-४२	भुत्वाऽऽप्युत्तमपुत्रान्	१०-२१-१८
शुभमं सप्तऽपिचतुर्भुजः	१-२०-४	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	१०-२०-७	भुत्वाऽऽप्युत्तमपुत्रान्	८-७-२०
शुभमं द्विपुत्रपरिधिं	१०-२१-२२	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	२-९-१३	भुत्वाऽजितं ज्ञानान्	१०-८२-१५
शुभाभावात् चिरनं	३-४-७	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	५-८-२२	भुत्वाऽनुजितं राजा	१०-८४-२७
शुभाभावात् शतपत्रलोचनः	२-९-११	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	१०-५४-२	भुत्वाऽपिचतुर्भुजम्	१०-११-२०
शुभाभावात् सप्त	८-१७-२	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	१०-८३-३	भुत्वाऽपिचतुर्भुजम्	४-२१-८
शुभाभावात् सप्त	१०-५३-३९	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	२२-३०-२०	भुत्वाऽपिचतुर्भुजम्	७-११-१
शुभाभावात् सप्त	३-३४-११	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	४-१-५०	भुत्वाऽपिचतुर्भुजम्	४-१२-४५
शुभाभावात् सप्त	७-७-३२	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	१०-१०-२४	भुत्वाऽपिचतुर्भुजम्	१०-७१-२०
शुभाभावात् सप्त	११-२७-१७	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	११-२०-१०	भुत्वाऽपिचतुर्भुजम्	१०-५८-२०
शुभाभावात् सप्त	७-१३-३८	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	५-६-२४	भुत्वाऽपिचतुर्भुजम्	७-३-९
शुभाभावात् सप्त	४-१-३४	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	१०-८३-९	भुत्वाऽपिचतुर्भुजम्	१०-५५-२८
शुभाभावात् सप्त	४-१-५०	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	११-१०-२१	भुत्वाऽपिचतुर्भुजम्	४-२-९
शुभाभावात् सप्त	११-२-२७	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	१०-७६-१४	भुत्वाऽपिचतुर्भुजम्	१०-२४-१५
शुभाभावात् सप्त	११-१९-२०	अथैवऽपिचतुर्भुजम्	११-३-४६	भुत्वाऽपिचतुर्भुजम्	२-८-४

धेयः कुर्वन्ति भूतानाम्	८-१९-०७	स आद्यसत्यपुङ्गवः	६-१३-१५	स एकोऽऽनृपस्त्वतासाम्	९-१६-६
धेयः प्रजापालनमेव राज्ञो	४-२०-१५	स आहतः सचिवि	१०-१९-२८	स एनां नत आराध	८-२२-१९
धेयसामर्थ्यं सर्वेषां	४-२१-१३	स इक्ष्वाकुने जातो मान्धातूजनयो	१०-५५-१४	स एव इन्द्रगुप्तं वै	१२-१-१२
धेयसामिह सर्वेषां	४-२४-७६	स इत्थं चोदितः	३-८-८	स एव गोकुलं	३-२-२९
धेयस्त्वं कृतम् राजन्	४-२५-४	स इत्थं दैत्यपतिना	७-१३-१९	स एव जातो वैदम्भी	१०-६८-५
धोणायां अथवाद्रावण्यां	८-१७-५	स इत्थं द्विजमुल्लेन सह	१०-१०१-१	स एव देवतां निद्रि	६-१८-३४
धोण्योरप्यस्तया	३-२४-३२	स इत्थं निजितं	७-४-१९	स एव पुनर्निद्राजागर	५-१४-२१
धोतन्माहीह रातेन्द्र	१-१-२	स इत्थं प्रतिबुजान्मा	६-१६-१५	स एव पुण्यं मधुभुक्	४-२७-१८
धौमुष्यतासां दुरान् जनकः	१०-९३-१६	स इत्थं प्रभुणाऽऽदिष्टः सहकृष्णान्	१०-९३-४७	स एव प्रकृतं सूक्ष्मां	३-२७-५
धोत्रं त्वग् दर्शनं प्राण्ते	११-२२-१५	स इत्थं भक्तियोगेन	९-६-१४	स एव प्रथमम्	१-३-६
धोत्रत्वग्रहस्तिहा	२-५-३२	स इत्थं भगवानुर्वी	३-१४-४९	स एव भक्तियोगालयः	३-३०-१४
इक्ष्वापनीयगुणः इति	१०-१-३७	स इत्थं लोकगुरुणा	४-२०-१७	स एव भगवानय	२-२५-२९
इक्ष्वाकर्त्तृश्च अरपश्यत्	९-२१-१५	स इत्थमत्युत्तुण	३-१-१६	स एव भगवान्	५-२३-३७
इक्ष्विह्वाराद्योऽखरैः स	२-३-१९	स इत्थमाचरन् कामान्	३-१६-१	स एव भूपः	१०-०-३३
इक्ष्वा सद्योविता कृष्णा	१०-८१-४२	स इत्थमादिश्य सुरानजस्तु	४-७-८	स एव वर्णाधर्मभिः	७-४-१५
इवा सुगालो वृको	३-११-२३	स इत्थमापृष्ट	३-८-४२	स एव वर्तमानाऽऽज्ञां	६-१-२७
इवासीनदलकज्वाविभ	१२-८-२३	स इत्थमुद्दिश्य	३-९-१९	स एव वा भवेज्जुनं	१०-६८-३८
इवेतद्रीपं मतवति	१०-९६-१०	स इत्थं गृणतः	३-१३-३३	स एव विश्वं सृजति	४-१-५५
इवेतद्रीपपती चिचं शुद्धे	११-१५-१८	स इदानीं सुभक्ता कालेनामित्रकर्त्तृ	११-१७-४	स एव विश्वस्य	३-३४-०३
इवोभाविनि त्ममजितोद्गहने	१०-५७-४१	स इन्द्राग्नः कुपितो	६-११-१०	स एव आनुजितस्तः	९-१४-४३
इवोभूते विजयभावेन	१०-१०१-१२	स इन्द्रसेनो भगवत्पदाम्बुजं	१०-७४-३८	स एव स्वप्नकल्पेन	१०-४-१५
इवोभूतेऽप्य उपसृज्य	६-१९-२१	स ईश्वरः कालः	७-८-९	स एव हि ददी भागम्	६-९-३
प		स उद्यधन्वन्	३-२३-२१	स एवं द्रविणे नष्टे	११-२३-१२
पट्टात्राङ्गपसाहसं	४-१२-१३	स उबकाशे	१-१०-३९	स एवं ब्रह्मपुत्रेण	४-२२-४४
पट्टिभूमिः स्वनं	४-८-६४	स उबमश्लोक	७-४-४३	स एवं भगवान्	३-५-१७
पट्टार्णसंयमैकान्तः	७-१५-२८	स उत्तमश्लोकपदाम्बुज	६-१६-३२	स एवं स्वान्तरं	३-५३-३६
एकारं तु भुवोर्मध्ये	६-८-९	स उत्तमश्लोकमहन्मुत्तुतो	४-२०-२६	स एवमुभूयेंद नारायण	१२-९-१
पट्टपञ्चाशच्च पृथिवी	१२-१-२९	स उत्तमश्लोककराभिर्मुष्टो	१०-८९-१८	स एवमुन्नाशायाम्बुजान्	५-५-२८
पटित्यत्राधि भूतानि	११-२२-२०	स उन्नतस्य तनया	१-१६-२	स एवमपरिमिततल	५-१-३६
पट्टमैरपत्यत्वं नृतः	१-३-११	स उत्थाय विरं सुमः	१०-५४-११	स एवमादीन्ययोगमार्गं	११-२९-३५
पट्टं संस्तरं तत्र	९-७-७५	स उपजन्व	३-२१-२५	स एवमादीन्यनवयवेष्टितः	४-२१-७
पट्टन्तु तमसः	३-११-१७	स उपसृज्य गुच्यम्भो	१०-१०२-४४	स एवमादीन्यतपाद	३-४-२०
पट्टिर्वापसाहसाणि	९-१४-४४	स उवास विदेहेषु मिथिलायां	१०-९३-२	स एवमादीन्य उद्धवेन	११-२३-१
पोदशपुत्री	३-१३-४०	स उपामन्त्रितो राजा	२-८-२७	स एवमुक्ता हरिमेषतोद्भवः	११-२९-४६
स		स कर्षः प्रार्थितः पत्न्या	९-१३-९	स एवमुक्ता देवार्पितो	१०-११-२४
स आत्मनुत्थितं १०-९५-४		स एकच्छात्रं पृथिवी	११-१-९	स एवमुत्सिक्तभेदेन	३-१८-२९
स आत्ममाध्यामिचय	४-८-५१	स एकदा तु भृगवाम्	९-१३-२४	स एवमुत्सिक्तोऽप्यं	३-१-५
स आत्मानं	३-२१-४९	स एकदा महाराज	९-१-२३	स एवेदं ससजगिरे	१-२-३१
स आदिदेवो भजतां	२-९-५	स एकदा महेस्वातो	४-२६-१	स एष आत्मा	२-४-१९
स आदिदेश गिरिशमुत्पाद्यस्व		स एकदा हिमवनो	४-२५-१३	स एष आत्मा	७-७-१२
सिद्धे	१०-९४-१५	स एकदाऽऽष्टकाष्टः	९-७-६	स एष आद्यः	२-६-३८
स आदिशो रचिताग्रिमिहर्षि	४-२०-२२	स एकदाऽऽदि गिरिं पाश्वर्यम्	१०-७७-६	स एष पतद्व्याप्त	१-१७-४२
स आम्बुनृपमान	४-१४-४	स एको भगवानग्रे	१-६-१९	स एष कित देवक्यां	१०-४१-२४

स एष जीवन् खलु सम्भरेतः	१०-३-२३	स चापि पाण्डुरेव सिंधु	५-१०-१९	स तानाकर्णं नृपतीन्	१०-५/७-९
स एष दोषः	३-२-१३	स चापि भगवद्धर्मान्	३-३३-०२	स तानापततः शक्तः	८-९-४२
स एष भगवद्विनिर्दिष्टः	२-५-२०	स चापि यत्र वरुणो	२-८-१०	स तान् नरवरभेदात्	१०-४/७-१४
स एष भगवानादिपुरुषः	५-५५-३	स चापि रङ्गमणः पीड्री	१०-१०५-२५	स तान् वृषन्केतुभिषयको	४-११-३५
स एष भगवान् साक्षाद्	१०-२१-४८	स चापि शतकषायः	३-१३-५४	स तान् उपप्राप्तिहरो	४-२४-२६
स एष भगवान्	७-१०-५२	स चापि रज्ज्वा यत्र सत्पुनः	१०-१०१-१३	स तान् तस्य रुहस्य	१०-५४-१२
स एष यद्भिः प्रकृतैः	३-२८-२	स चापितीर्थं त्रिपुरा	३-२५-२६	स तु राज्ञोऽनन्तस्य	९-२०-९
स एष लोकानन्तिचण्डवेगो	४-२४-६५	स चापितीर्थः किल सात्यतान्त्रे	१०-३९-१३	स तु विप्रेण संवादम्	९-७-१०
स एष साधो बरमो	३-४-१२	स चापिः शैव्युग्रीव	१०-५८-५	स नृपमानोऽस्तिदुःक	३-१९-६
स एष भगवान् श्रोणः	१-७-४५	स चाह भगवांसस्मि प्रीतः	१०-९४-७	स ते मा विनयेद्	४-१४-१७
स एषः नरलोके	१-१०-७२	स चाह विनर्तनेन	८-१९-०३	स तेनैवाष्टधारेण	८-१०-२८
स एषलोके	१-११-३०	स चापिदमो कष्टं कृषाऽऽत्मा	११-२३-१४	स तेनैव मन्दर	७-३-२
स कथं धर्मसंतुलां	१०-३१-२८	स चिन्तयन्नाथं राज्ञः	९-८-५३	स त्वं पौरादुष्टमेनात्मनाप्रसादि	१०-४-२९
स कथं सेवया तस्य	३-२-३	स चिरं मायया विष्णोर्भ्रातः	१०-०-२७	स त्वं जगज्ज्ञानं सतु	९-६-६८
स कथं शक्तितात्मानम्	६-२-६	स चक्रोद्भासिता ग्रन्तः	१०-३२-५	स त्वं ब्रह्मोऽस्य सवदेवमुदेऽनन्तीर्णः	१०-४७-२६
स कदाचिददमानः	५-४-१७	स चह विप्र	३-२२-२६	स त्वं भूषाभूतानां	१०-३५-१४
स कदाचिदुपासीनः	९-७-४९	स तं गृहीत्वाऽऽप	१०-१३-३०	स त्वं मधेश्वरपमदयुतस्य	१०-२५-८
स कदाचिद् धर्मस्त्वस्मिन्	१२-८-२०	स तं निशाम्याभिमूर्खो मूर्खेन सं	१०-३५-४	स त्वं मयाऽप्यभिदुतः	१०-५७-३८
स कथित्येवमहाकायः पात्यमानैः	१०-१२-४४	स तं नृपेन्द्राहवकाम्यया	६-११-१३	स त्वं शाधि स्वभूत्याकः	१०-९३-३८
स कालः परमागुर्वि	३-१२-४	स तं प्रविष्टं वृत्तमानतापि	१०-७७-३३	स त्वं हि नित्य	७-९-२२
स कृष्टिधादिपुरुषम्	६-१८-९६	स तं विभन् मर्षां	१०-९०-४	स त्वपाऽऽरापितः शुद्धो	३-२५-४
स कुम्भतः कुण्ड	६-१-१९	स तं समीप्यान्भवः	८-२०-१	स त्वहं त्यक्तकल्पस्यत्यक्तज्ञानियुक्त	१०-५-१९
स कुण्डरितां ध्रुवा समेव	१०-६९-११	स तत्कषामास कुतो ममापत्	१०-९३-३१	स त्याग्यसीनः	७-९-३५
स कौसल्यपतिः प्रीतः	१०-६२-३९	स तत्कचक	७-३-२४	स एषा मातरौ विष्णुर्देवक्या	१०-६/७-४८
स सत्त्विरं भगवान्	४-११-४५	स तत्कषामर्षां	७-९-६	स पानन् ब्रह्मया भूमी	१०-४१-११
स खलु गोपिकानन्दनो भवान्	१०-२९-५८	स तत्तत्तत्करुणपथधिया	१०-१३-४	स मः ब्रवीदतद्	३-१५-३५
स गच्छन् गगने विष्णुर्बन्धुः	१०-६५-२	स तत्र निर्मुक्तसमस्त	९-१६-२५	स नमस्कृत्य कुण्ठाप परेशाय	१०-८०-२३
स गत्वा किञ्चिदध्यानं	१०-८८-१०	स तत्र हासिनमुदीर्य	८-२०-४८	स निजं रूपमास्थाय	१०-३५-३२
स गत्वा नर्मदां देवीं	१०-५९-२५	स तत्रानन्तरूपत्वं	१०-९७-६	स विन्यसोद्भाषिया तमीश्वरं	१०-४२-३९
स गत्वा इतिनपुरं कृत्वा	१०-५६-४	स तथा विषयानस्य यामुदेवस्य	१०-५२-३९	स निरीश्याम्बो	७-३-२५
स गत्वा इतिनपुरं	१०-४८-१	स तद्विषयमाकर्णं	१०-४९-३	स निर्गतः	३-१-१७
स गामुदस्तात्	३-१९-८	स तदा पुरुषव्याघ्रो युत्स्या	११-१६-८	स निर्गत्यधरोपात्तु	१०-८१-१२
स गोरोहनमात्रं हि	१-४-७	स तदालम्ब्यचोर्दोऽपि	३-२०-४	स निर्ममे	७-१०-५५
स च प्राकृतिर्द्विपदस्युभिः	५-९-८	स तदेवात्मनान्मानं	३-३३-२५	स पत्नीं दीनचरनाम्	८-१९-०३
स च मायां समाधित्य	१०-६८-२५	स तद्विषयधार्म शम्भोः शीर्ष्णि	१०-९४-२३	स पत्नीर्पातिः	७-२-६
स च बुद्धावनगुर्वसन्त	१०-११-२	स तत्किञ्चनं चरिमुग्र	८-१८-११	स वल्लकोपः	३-९-१४
स च शम्बरमभ्येत्य संयुगाय	१०-६८-२१	स तत्किञ्चिन्मात्रपात्र	३-२०-७	स पर्यावर्तमानेन	१०-४१-९
स च स्वलोकासोऽप्यन्	४-१२-३१	स तत्प्राज्ञं तृणमुत्पाप	१०-५-३	स पाथावपतिः पुत्रान्	४-२७-८
स चक्षुः सुतमासत्तां	४-१३-१५	स तस्मिन् देवसदने	६-२-४३	स पिता सा च जननी	१०-४३-२२
स चचार मदीमेतां संपत्ता	११-२३-३२	स तस्य तां दशां दृष्टा	९-२-४३	स पूर्वैरं नृपतिः स्मरन्	१०-५१-१०
स चानुहाय यमुनां	१०-९०-२४	स तां कृतममसातां	३-२४-३६	स अविषय पूर्वं दिव्यां	१०-८९-१२
स चान्यद् धनुषदाय कूर्पं	१०-५९-३०	स तां विनोस्य नृपतिः	९-१२-२०	स अविषय सर्गां दिव्याम्	१०-५६-१४
स चापि तदुहायं सन्निपाते	५-१-५	स तां वीर्य कुरुक्षेत्रे	९-१२-३५	स प्रहस्य महाबाहो	३-१६-११

स बद्धहृदयस्तास्मिन्	६-१-२५	स वा अयनताद्राजा	१-१२-५७	स वै यदा महाहो	६-५-५९
स बहुचत्साभिः	९-७-४५	स वा अयं ब्रह्म	७-१०-५०	स वै करोद	३-१३-८
स बाहू तालसहस्री	१०-९-२५	स वा अयं ब्रह्म	७-१५-७६	स वै विवस्वतः पुत्रः	९-१-३
स बिभ्रन् वीर्यं धाम रातमानो	१०-३-१८	स वा अस्मत्कुलोत्पन्नः	१२-७-३	स वै विशाति स्वं	१२-४-१६
स ब्रह्मचर्यसेनैव	८-१७-१८	स वा आदिरसो	१-१८-३९	स वै निष्कसृज्वां	३-१३-३९
स ब्रह्मार्णं कपी प्रभुं	१०-५७-४	स वा एष तदा द्रष्टा	३-६-२	स वै सत्कर्मणां साक्षात्	१०-१००-५९
स भवानचरत् धोरं	२-५-७	स वा पुनः	७-१-१३	स वै स्वधर्मेण प्रजापालन	५-१५-६
स भवानरविन्दस्य दीनतामीरा-		स चाग्निसर्गो जनतापानिष्टको	१२-१२-५१	स वै स्वाधमभुवः	३-१४-२
मानिनाम्	१०-८४-३	स वाग्निसर्गो	१-५-११	स वै ह्यधिमतो	६-९-४२
स भवान् दुहितुः	३-२३-८	स वाग्न्यावकतया	२-१०-३६	स ग्रीडितोऽधाम्बदो रुपा ज्वलन्	१०-८६-७
स भवान् सर्वलोकात्	१०-११-३६	स यानरेन्द्रबलकः	९-८-९८	स शरासनमुपगम्य	४-१३-४०
स भवान् सुहृदां वै नः	१०-४७-३३	स चासनात्मा विषयोपरक्तः	५-११-५	स उषेनवेग उपगम्य	१०-४४-२०
स भाजयन् विमुञ्चेन	३-२५-११	स यासुदेवानुचरं	३-१-२५	स श्रेयसामपि	२-७-५९
स भीमद्युर्धोपनयोर्दाभ्यां	१०-९९-२४	स चिन्तिन्याग्रियः क्षीणाम्	९-७-४१	स संवृत्तस्रज्	१-२०-६
स भुक्तभोग्यां त्वक्नेमां	११-२-१८	स चिन्तिन्या	७-४-५	स सद्गन्ध पुनः काले	३-३३-१३
स भूतसूक्ष्मेन्द्रियसंचिकर्षात्	२-२-३३	स चिन्तिनाऽऽत्मनानां	३-१५-१३	स सत्यभामां भगवानुपयेमे	१०-६०-४४
स भूपालान् समाहूय	१०-५५-२३	स विधास्यति ते कामान्	८-१५-२१	स सन्नद्धो धनुर्विद्यम्	९-७-१५
स भूयः बाधजन्त्यायाम्	६-५-२४	स विप्रानुमतो राजा	४-१३-३७	स सन्नभिः शनैरेको	४-२७-१६
स भागर्थं गृहीत्याऽऽजी मीली	१०-५२-३	स विप्रजन्मस्थिति	३-५-१६	स सम्राज्ञा भट्टगुप्तं दानयेन्द्रपुरं	१०-६३-६
स भागधाननिक्रम्य	१०-५०-५	स विश्वतेजसप्राज्ञतुरीय	१२-१०-२२	स सन्ना- रथमाकूडः सदृशं	१०-८५-१८
स भार्माचिन्त्यद् देवः	११-१३-१९	स विष्णुरातोऽऽतिथय	१-२०-५	स सम्राऽऽ लोकपालानाम्	९-१७-२३
स मुक्तो लोकनाथाम् ग्रीडितो	१०-४९-७८	स विस्मयोक्तुयितोचनो हरि	१०-४-१२	स सर्वविद्रहयनुभूश्च सर्व	२-२-७
स मुक्तोऽऽरातिरापेन	९-६-७२	स वीक्ष्य धुतकान् मर्त्यान्	१०-५५-२	स सहिता	१-७-८
स यदा दग्धपूर्वमुकुतः	५-१४-१२	स वीक्ष्य तावनुप्राप्ती	१०-३२-२९	स ताम्राऽऽ कस्य	१-४-९
स यदा परमाचार्यम्	६-६-४०	स वीरस्तस्य तद् दृष्ट्वा	९-१३-२६	स सिंहबाहः आसाय	८-१०-१४
स यदा वितथोद्योगो निर्धिष्यः	१०-९४-९	स वेद पातुः	१-३-३८	स हि बहुविन्महीपतिः	५-७-४२
स यदाऽऽनुगतः	७-५-१२	स वै किंतायम्	१-०-२२	स हि सर्वसुराग्रधो ह्यसुरद्रिह	१०-५८-४२
स याचितः सुरगणै	१०-५४-१५	स वै तदेव प्रतिषथ	४-१०-५	स हि सर्वेषां ज्योतिर्गणानाम्	५-२२-१९
स याचितो भगवता	१०-३९-३३	स वै तितोहितान्	३-१८-२३	स होवाच य एष देहात्मनानिनाम्	५-१४-२
स यैः स्पृष्टोऽऽभिरष्टो वा	९-९-२२	स वै ल्याहृवधो	६-१३-२०	सं विदित्याथ	३-१५-३०
स रथं दासकासीतमकरुह सह	१०-८९-६	स वै न आद्यः पुरुषः	१०-२१-५०	संकल्पयाश्च संकल्पः	६-६-१०
स रथं सैन्यसुदीर्घमेघ	१०-८८-२३	स वै निवृत्तिनित	१-७-९	संकर्त्यमानो भगवाननन्तः	१२-१२-४७
स राजः प्राप्य गरुडं	१०-६७-१२	स वै निवृत्तिधर्मेण	३-८-१२	संकुतिस्तस्य च जः	९-१४-५५
स राजपुत्रो बभूवे	१-११-३१	स वै पतिः स्वादकुतोभयः	५-१८-२०	संक्रुद्धस्तमचक्षणः	१०-४१-७
स राजमण्डनाशुम्	१०-५१-११	स वै पुंसां परोपमैः	१-२-६	संशेषतो मयोक्तानि	८-१२-०७
स राजा माहिषी राजन्	४-२७-२	स वै वत ब्रह्मर्षिः	३-१४-४७	संक्षोभयन् सृजन्वादी	११-११-२०
स राजा मुकुमारस्य	६-१४-३३	स वै भगवतः श्रीमन्	१०-३२-९	संगीतवद् रोदन	३-१८-२०
स रामानुगतः श्रीमानुनीर्यं यमुनां	१०-५२-१७	स वै भगवता तेन	१०-६०-२२	संगीयमानस्तत्कर्तिः	३-२३-३३
स रमिणो तुहितरमुपयेमे	१०-१०५-२४	स वै भवानात्मविनिर्मितं	४-१७-३५	संविन्योद्भगवतः	३-२९-२१
स सीतोपं महान् स्वप्नु	११-२४-२६	स वै भूर्गिरः शंभुः	६-३-२८	संविनः संशयो	३-८-१५
स सत्यभयः पुनरन्तिनो मुखं	१०-३५-६	स वै मयः कृष्णपदारविन्द	९-६-६	संधीयमान एतस्मिन्	४-११-३२
स लोकत्रयान् परितः	५-२०-३७	स वै महामगधतो	३-१५-८७	संपदः क्रजवो	१-१०-५
स यजितो बतान्बभूव	४-२३-२८	स वै महं महाराज	१२-४-४२	संपद्यमानमाज्ञाय	१-१९-५२

संज्ञिते ङारकायाम्	१-१३-६	सकिरारान्	३-३१-४५	सधित्पारिवयोपायं	१०-८२-४१
संभचनित् ताम्रद्वारा	६-१-४४	सकुटुम्बो वहन् मूधिरं	१०-९३-१८	सधित्पथत विद्याय	१०-८३-३१
संयत् स्थाशक्तया	३-२२-३२	सकुण्डलं चाफकिरीटभूषितं	१०-६४-१२	सधित्पथमानद्विपदेभवाजिनाम	१०-४९-६६
संयत्त रोपं भद्रं ते	४-११-६१	सकून् तत्त्वत्वमर्शनं	३-२८-२१	सधित्पथभित्तसर्वाज्ञा	४-७-२
संयत्त मनुसंरक्षम्	८-१०-४६	सकृदधरसुभां म्यां मोहिनी	१०-४५-१३	सज्ञातकोपः स्फुरिताकणपारं	१०-१०-६
संयोगसंयुक्तिः	३-२४-५५	सकृदप्रीतिं	१-६-२६	सत एव पदार्थम्	३-१२-२
संयत्तं पुंसवनम्	६-१८-५४	सकमान्तरांशं सतिव सभागणं	१२-८-१५	सतं महाभागवतं	३-४-२४
संयत्तः परिवत्तः	३-१२-१४	सस अयम्	१-१०-२४	सतं विरजमकांशं	३-२२-९
संयत्तसर्वांशऽपि भवान्	९-१२-४१	ससः किञ्च जीवन्ति	२-३-१८	सतं विवस्त्रमनद्विदं	४-१०-४
संयत्तसर्वांशऽप्यगान्	९-६-८२	सस्यः इन्द्रियगणो	४-२६-६	सतां प्रसंगान्मम	३-२६-२५
संयत्तसर्वांशऽप्यनिमिषा	११-१६-२७	सस्यं पतितं हृष्टा	८-१०-१३	सतां शुभेषु जिष्णुः कृष्णः	१०-८५-५
संयत्तको मेघगणो वर्षति	११-३-११	सस्यं मैत्रीम्	१-१४-४	सतानापततो वीरः	४-११-७
संयत्तव्याघ्रतो विजान्	१०-८०-१३	सस्युः संदर्शयितुं कुर्वन्	१०-९१-३	सती मेनागमाजं तात	४-८-६१
संवीक्ष्य विश्वं	१०-८०-३९	सगणाः सिद्धन्धर्वा	१०-८४-१४	सती व्याघ्रः	३-१७-१४
संवृत्तः चतुर्नीस्तम्भैः	४-११-३	सगणश्च ज्वलन्तीसीन्	९-८-५	सतु वृक्षस्य परिपम्	६-१२-२५
संयुक्तपूषः सोऽपि	९-१६-११	सङ्गर्षणं च हार्दिकं	१०-५०-११	सतु सत्यव्रतो राजा	८-२५-२८
संशयः शुच्यतो चाचं तव	११-१२-१६	सङ्गर्षणमज्ञाय यदुराजं	१०-८१-१३	सतु कदाचित् पितुं	५-२-२
संशयोऽप्य नमे विप्र	४-२९-५९	सङ्गर्षणञ्च प्रणतम्	१०-३६-३५	सतुजाय कपेरते	१-१८-३०
संशयोऽप्यविषयांशो	३-२७-३२	सङ्गर्षणताः कृष्णस्य	१०-९०-१६	सतुपलभ्यागतमात्मयोनिम्	४-७-४०
संशयोऽप्यं महान्	५-१-४	सङ्गर्षणाय शुभाय	४-२४-३५	सत्तामात्रं नु यन्तिक्षित्	१-२-१३
संशयोऽप्यं पतितं विषये	११-८-४०	सङ्गर्षणो बासुदेवः प्रयुक्तो	१०-१०२-२५	सत्त्वं जितोक्तमित्येव स्मयायया	विधिर्वि १०-४-२१
संशयोऽप्यः एतस्मिन्	६-१७-१८	सङ्गर्षणोऽपि जलपान्	१०-५०-२७	सत्त्वं न चेद् पाविरिदं निजं भवेद्	१०-३-३६
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	१२-४-४०	सङ्गर्षो विदितः साध्यां भवतीनां १०-२०-२५	१०-१६-३९	सत्त्वं रजस्तम इति शिष्टैरुक्तामी	११-३-३८
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	१०-८१-३२	सङ्गर्षणं परमाणां कालेन	११-१०५-३०	सत्त्वं रजस्तम इति	१०-२२-२१
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	७-१४-२७	सङ्गर्षणं यावदनां कः	११-२२-२२	सत्त्वं रजस्तम इति	१०-२८-१२
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	७-१४-२३	सङ्गर्षणं सादृशोक्तं	११-२२-२२	सत्त्वं रजस्तम इति	१०-४४-४१
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	११-६-२८	सङ्गर्षणं त्वेनेन मिपुनर्ज्ञानान्मुमुक्षुः	१०-७-५१	सत्त्वं रजस्तम इति	१०-३-३५
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	११-८-१	सङ्गर्षणं कुर्वन् प्रमदासु	३-३२-४१	सत्त्वं रजस्तम इति	१०-३-३५
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	६-१६-४९	सङ्गर्षणं कुर्वन् प्रमदासु	११-२६-२२	सत्त्वं रजस्तम इति	१०-२६-१५
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	१०-९-७	सङ्गर्षणं खलु विषये	४-२४-१७	सत्त्वं रजस्तम इति	७-११-८
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	११-४-१९	सङ्गर्षणं खलु साधुनां	४-२२-१९	सत्त्वं रजस्तम इति	५-१९-२७
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	१०-५-८	सङ्गर्षणं मया स्वतः	४-९-२	सत्त्वं रजस्तम इति	८-१८-३९
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	१०-८३-१७	सङ्गर्षणं मया स्वतः	१०-७६-२७	सत्त्वं रजस्तम इति	८-१९-०२
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	३-४-४	सङ्गर्षणं मया स्वतः	४-२३-२६	सत्त्वं रजस्तम इति	१०-७५-३९
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	१०-३-१२	सङ्गर्षणं मया स्वतः	८-१०-७	सत्त्वं रजस्तम इति	५-६-२
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	३-१४-४४	सङ्गर्षणं मया स्वतः	१०-६०-३९	सत्त्वं रजस्तम इति	१०-७५-४४
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	१०-३४-२६	सङ्गर्षणं मया स्वतः	१-१९-४	सत्त्वं रजस्तम इति	३-१९-१०
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	१-९-२०	सङ्गर्षणं मया स्वतः	५-५५-१२	सत्त्वं रजस्तम इति	७-८-१८
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	६-१८-१३	सङ्गर्षणं मया स्वतः	४-३३-७	सत्त्वं रजस्तम इति	३-३२-३५
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	१-७-२४	सङ्गर्षणं मया स्वतः	६-१८-६७	सत्त्वं रजस्तम इति	१-१६-२७
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	१-४-१४	सङ्गर्षणं मया स्वतः	१०-१४-११	सत्त्वं रजस्तम इति	४-९-१९
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	३-३-१३	सङ्गर्षणं मया स्वतः	१०-७१-२३	सत्त्वं रजस्तम इति	१०-६१-७
संशयसिन्धुमतिदुल्लभ्युतिनीर्षो	५-३-६	सङ्गर्षणं मया स्वतः	५-९-६	सत्त्वं रजस्तम इति	१०-६९-८

सत्यमेतस्य ब्रुहस्प	१०-६५-१८	सत्यं हरेरनुधाता	४-११-४२	सन्तुष्टोऽन्तोनुषा	७-११-२९
सत्यव्रतं सत्यपारं त्रिसत्यं सत्यस्य	१०-३-२७	सत्यं रजस्तम इति	१-२-२४	सन्तुष्टः करुणा मैत्राः शान्ता	१२-३-१९
सत्यव्रतस्य राजपैः	८-२२-५९	सत्यमस्यामपत्यानि	३-१४-११	सन्तुष्टो यदि वर्तेत ब्राह्मणो	१०-५७-२९
सत्यव्रताय सततं	८-२०-११	सत्यसङ्गाद् कपीन्	११-२४-५१	सन्तुष्टोऽहं द्विजप्रेक्षाः सत्याः सन्तु	१०-१०-५९
सत्यव्रतोऽऽश्रितगतौ	८-२२-१३	सत्यस्य रजसप्रचैव	११-२५-५	सन्तो दिशन्ति चरुषि	११-२६-३४
सत्यसारं धृतिं दृष्ट्वा	९-७-७९	सत्याद्भागणं विधाद्	११-२५-२०	सन्तोऽनपेक्षा मथिताः	११-२६-२७
सत्यस्य ते स्वस्था आत्मन	११-७-१७	सत्यादिष्व्यादिकुरुषः प्र	११-२५-१८	सन्तोषः समद्व	७-११-९
सत्यां धिनी किं	२-२-४	सत्याद् धर्मो भवेच्छुद्धान्	११-१३-२	सन्दर्धे निशितान् बाणा	१०-६६-१०
सत्यानुताभ्याम्	७-११-१९	सत्ये प्रतीनाः स्वयान्ति	११-२५-२२	सन्दर्धेऽथ स्वधनुषि कामः	१२-७-२५
सत्याशिषो हि भगवंस्तव	४-१०-१७	सत्येवं शैशवं भुक्त्वा	३-३२-२९	सन्दर्धमानोऽऽजित	९-६-४९
सत्राजितं शपन्तसे	१०-६०-३५	सत्येकनिष्ठे मनसि	४-२५-१७	सन्दिश्य साधुलोकाय	१०-५५-४४
सत्राजितं समाहूय	१०-६०-३८	सत्यद्वलम्बया भक्ष्या	११-२५-२५	सन्दिष्टेवं भगवता	१०-५५-१५
सत्राजितः किमकरोद्	१०-६०-२	सत्येकनीयो	३-९-७	सन्धिभिच्छन् कौरवाणां	१०-९७-७
सत्राजितः प्रसेनश्च	९-२१-१३	सत्येवया दीर्घा	१-६-२७	सन्धीयमाने शीर्षिणि	४-८-९
सत्राजितोऽनपत्यव्याद्	१०-६१-४४	सददर्शं विमानाग्रं	४-१२-१९	सन्ध्यां विभोवोसति	८-१९-२४
सत्राजित् स्वगृहं धीमान्	१०-६०-१०	सदश्यं रथमाकृतं	४-१०-३९	सन्ध्यांशपेरन्तरेण	३-१२-२०
सत्राजितनयां तन्वीं	१०-६०-१	सदस्पर्कमसहाहिः	९-८-४९	सन्ध्यापास्त्यादिकर्माणि	११-२७-११
सत्रापणस्य तपसः	८-१२-३६	सदस्पर्कनीतिव्रज्य	१०-८४-३४	सन्नाहोषोगमापोष्य	१०-६५-३८
सत्रे ममास भगवान्हयशीर्षं	२-७-११	सदस्पतिभिर्दधौ	४-२-७	सन्निकर्षो हि मर्त्याना	१०-७२-२९
सत्यं कुण्ठे	१-१७-६	सदस्पत्यिंसुरगणा	१०-७३-१५	सन्निपत्य समुत्पाप	१०-४-१७
सत्यं चाभिजयेत् युक्तो	११-२५-३३	सदस्पत्यिर्द्विजप्रेक्षा	१०-८५-१३	सन्निपातस्त्वहमिति	११-२५-६
सत्यं चाभ्यर्चिनिर्मिण्णं	२-७-२६	सदा चित्रिषतोरेवं	४-३-१	सन्निपच्छ चिभोमन्तुम्	४-१८-२
सत्यं जिष्वांसि कस्माद्	४-१७-२०	सदा सन्तुष्टमनसः	७-१५-१७	सन्निपच्छ पुद्गलं	१०-६९-२३
सत्यं ज्ञानं रजः कर्म	११-२२-१३	सदा सन्निहितं वीर	८-२-६९	सत्ताकैः सार्थपापैर्विदु	१०-६९-१४
सत्यं दिशत्यार्षितमर्पितो	५-१९-२७	सज्जिः समागमो राजन्	१०-८९-५८	सप्तद्वानां वरामुद्रिम्	८-९-०३
सत्यं भूतो मे	३-३४-०४	सद्यो नष्टस्मृतिगोपी	१०-९-४४	सप्तरेच्छदमात्मानं	११-२६-१०
सत्यं ममापि कुरु शीर्षणि	५-१८-२३	सद्वितीयाः किमसुजन्	३-२१-११	सर्पा कात्यामास सहदेवेन	१०-८३-२५
सत्यं वस्य शिषा मूर्तिं	१०-९५-१८	सद्वितीयं प्रतीचीनम्	६-५-३३	सर्पासहस्रान् स्त्रीन्द्रया	६-१०-२८
सत्यं रजस्तम इति	१०-७४-१३	सद्वितीयांशं लोके	६-११-७	सप्तद्वीपपतिः सप्रयक	९-१५-४६
सत्यं रजस्तम इति	११-१३-१	सतकं च सनन्दं च	३-१३-४	सप्तद्वीपाधिपणयः	८-१८-२३
सत्यं रजस्तम इति	११-२५-१२	सतकाया नारदश्च	४-९-१	सप्तद्वीपात् सप्तसिन्धु	१०-१०२-५५
सत्यं रजस्तम इति	१२-३-२६	सन्तुक्तुमाराद् भगवतो	४-१७-५	सप्तमे जन्मकर्माणि	३-३२-०५
सत्यं रजस्तम इति	२-५-१८	सन्तुक्तुमारा भगवान्	४-३३-९	सप्तमेऽऽपतनार्ह्यं	८-२२-३२
सत्यं रजस्तम इति	६-१२-१५	सन्तुक्तुमारोऽऽवन्तु	६-८-१७	सप्तमो वेण्वर्षं धाम	१०-३-५
सत्यं रजस्तम इतीश	१२-७-४५	सन्तनूनादिभिः सिद्धैः	४-७-३४	सप्तर्षीणां तु धी पूर्वा	१२-२-२७
सत्यं रजस्तम	५-१०-४१	सन्तं समीपे रमणं रतिप्रदं	११-८-३०	सप्तसत्तारः तन्मन्यो	११-१३-२७
सत्यं रजस्तम	७-१०-७	सन्तप्रसुः स्म तद् वीक्ष्य	१०-७-१८	सप्तामीरा आन्तर्भूत्या	१२-१-२९
सत्यं विषाक्ष मृगचेदितं	४-२९-५७	सन्तन्यन्तः प्रजातन्तून्	१०-८३-२२	सप्ताहमेकहस्तेन	१०-४१-२७
सत्यं विपत्त्य	३-१९-०९	सन्ति मे गुरुषो राजन्	११-७-२२	सप्तैकं नव पदं केचि	११-२२-२
सत्यं विमुर्याभिभव	४-१९-३८	सन्ति ह्यसाधवो	७-५-२७	सप्तैते गोवृषा वीर दुर्वांता	१०-६२-४८
सत्यं विशुद्धं	४-३-२३	सन्तुष्टः केन वा	७-१५-१८	सप्तैव धातव इति यत्राशी	११-२२-११
सत्यं विदुष्य मां वन्यो	४-२८-५५	सन्तुष्ट्य निरीहस्य	७-१५-१६	सप्तोषणोऽतिबलवीर्यसुतीक्ष्ण	१०-७१-१३
सत्यं समीहसि ततः	८-११-१०	सन्तुष्टा अथपत्येवं यथालाभेन	११-८-३९	सप्तोपरि कृता द्वापः	४-२५-४६

सम्राजराज्ञी गोवत्सन् चारयन्ती	१०-१२-४६	समुद्ररन्ति वे विषं सीदन्तं	११-१७-४४	सर्गासि पुष्करादीनि	७-१४-३१
सवाल एक पुरुषो	४-१३-३९	समुद्र उर्मिर्भीमोऽसिः	४-११-२७	सरिच्छेदबनोदंश	१०-४५-४९
सर्मा प्रविशय विपुलामुपविशय		समुद्रः पीतकीशेषवासरी	८-८-१४	सरिच्छेदबनोदंशान्	१०-४४-२३
सरासने	१०-५२-१३	समुद्रमुप घिसीर्णम्	४-२४-२०	सरिरीराणां कृष्णं भग्नार्जुन-	
सभाचत्वरध्यायिः	४-३५-१६	समुद्रा दीपदी	१-१०-१५	सभापञ्च १०-१२-२०	
सभाजयित्वा तमनद्रदीपनं	१०-३०-१५	समुद्राक्षरणां जित्वा मां	१२-३-५	सरित्समुद्रा विरयो	४-१५-९
सभाजयित्वा बहुधा धुतं देवं	१०-९७-१	समुपेत्या गांपाता	१०-९०-५	सरित्सर-अस्रवणांमिवापुता	१०-१६-४
सभाजयित्वा निधिवत्	१०-८०-३५	समुद्रतमभूत	३-२-४	सरित्सर-सुसीनेपु	८-११-३४
सभाजितान् सम्राजवास्य	१०-४१-१६	समुद्रकामां हीनो वा नारायणपरो	११-८-६	सरिजिः सज्जनः सित्युत्प-धोभ	१०-१८-१९
सभाजितो भगवता	१०-९६-४८	समुद्रा यस्य नो कामाः	९-६-१३	सरिजिः सज्जनः सित्युत्प-धोभ	१०-४६-४
सभाजितो भगवता	८-११-०३	समेताः सद्रथः प्रोचुरः	१०-३७-१५	सर्गः प्रवर्तते तस्यत्	८-१३-०९
सभायां ब्रह्मणस्तत्र	१०-५७-७	समेत्य तसोऽप्युप्य द्वाभ्यां	१०-१३-३०	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
सभायां मयक्रपायां	१०-८५-३४	समेपमानेन स कृष्णनाहुना	१०-५५-८	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
सभासु सत्पेपु	७-८-५५	सम्परेते पितरि नवभ्रातरः	५-२-२३	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
सत्पाः धुमुत भद्रं यः	४-२१-२०	सम्परीध पापं धार्मिण्यां	४-२३-१४	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
सम आसन आसीतः	११-१४-३२	सम्पूय देवर्षिप्रसादिकः	१०-७९-१९	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समं प्रशान्तं समुत्थं	११-१४-३८	सम्प्रचरन्तु नानायोगेषु	५-७-७	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समः प्रियः सुहृद्	७-११-१	सम्प्रदर्शयन्मज्जो जनानां	२-९-३७	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समः समानोममज्जमाधमः	४-२०-१४	सम्प्रविशय पुरी रम्यां	१०-८८-५७	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समः सर्वासु वा कृष्ण	१०-७५-२	सम्प्रसन्नं भगवति	४-११-४४	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समपाथीद्विजहोः	४-२४-५२	सम्प्रसीद स्वममामकम्	४-८-४७	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समनन्दन् प्रजाः सर्वाः	१०-४३-५१	सम्प्रसीदति वा येषाम्	१-८-२५	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समन्तपथकं प्राप्य क्षेत्रं	१०-७०-१२	सम्प्रस्थिते द्वारकायाम्	१-१३-१	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समन्तात् पृथिवी सर्वाम्	९-१९-३८	सम्प्रहृष्टमनाः कृष्णो महत्या	१०-९७-३	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समर्पणं यत्र निषय कीशिकः	१०-३६-१६	सम्प्रार्थिताः कंसभिरा	१०-२७-३४	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समर्पणमागम महामिभूतिभिः	१०-७४-३७	सम्प्रयः सर्वभूतानां	२-८-२१	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समा भोऽस्मिन् पृथिवी कलौ	१२-१-१५	सम्प्रययय	७-२-२६	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समा भोऽस्मिन् पृथिवी कुरुषेध	१२-१-७	सम्प्राज्ञोपलेपाभ्यां संक्रमण्डन		सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समां च कुरु मां राजन्	४-१८-११	सर्वतः ।	११-११-३९	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समागताः सर्वतः	१-१९-२४	सम्प्राज्ञोपलेपाभ्याम्	७-२-२७	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समाधिनाऽऽनेकभवेन	४-१०-३०	सम्प्राज्ञः सम्प्रादितो वसन्	१०-४३-४९	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समानकार्णवित्सस्तसुर	११-१४-३९	सम्प्राकार्णवित्सस्तसुर	२-५-९	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समानकार्णवित्सस्तसुराणां	११-२१-१७	सम्प्रागतं व्यभिक्तं	११-२-११	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समाद्य बह्वं विधिवत्	१०-१०-२-७३	सम्प्राप्तं विधायिताम्	७-५-७	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समाहतो विश्वमृजा	३-२०-२६	सम्प्राप्तं व्यभिक्तं राजन् भवता	१०-८०-७	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समाहितं ते हृदयं	३-२२-२८	सम्प्राप्तं व्यभिक्तं बुद्धिस्तव	१०-८०-७	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समाहितं यम्य मनः प्रशान्तं	११-२३-४७	समागताऽऽनेकभवेन	४-१०-३०	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समाहितात्मनो ब्रह्मन्	१२-६-२	समागताऽऽनेकभवेन	४-१०-३०	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समाहितः कः करणान्वात्मार्णवो		समागताऽऽनेकभवेन	४-१०-३०	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
अवेत् ११-२८-२६		समागताऽऽनेकभवेन	४-१०-३०	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समाहता भीष्मककन्या	३-३-३	समागताऽऽनेकभवेन	४-१०-३०	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समिद्धमात्रं बद्धि	८-१७-१९	समागताऽऽनेकभवेन	४-१०-३०	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०
समीचीनं वचं ब्रह्मन्	२-४-५	समागताऽऽनेकभवेन	४-१०-३०	सर्गाश्चैव विसर्गाश्च	११-२४-२०

सर्वभूतात्मरक् साक्षात्	१०-१०१-६	सर्वे ते मनुयः	४-१-४६	समर्पिः समुद्रं दत्त्वा	८-१५-४१
सर्वभूतात्मभावेन भूतावासं	४-११-४१	सर्वे तेऽर्निर्मयिः	१-१०-१४	समुत्पन्न ततः सर्वे	१०-८५-२१
सर्वभूतात्मभावेन	५-८-६२	सर्वे पद्मपताशाक्षः	८-१-३४	सत्सारा मुमुक्षु रश्मिः	१०-५६-४
सर्वभूतेषु चक्षमानं	३-२९-४१	सर्वे तीलात्तागारान्ते	६-२२-२९	सह दैर्घ्यं मानेन	३-३२-३०
सर्वभूतेषु यः पर्येष्ट	११-२-४५	सर्वे वेदाय च	३-०-४१	सहदेवं तत्तनयं	१०-८२-४६
सर्वमेतत्तथा भगवान्	२-८-२४	सर्वे स्वमुख्यबलेन	४-१८-२६	सहदेवं दक्षिणस्यामादिशत्	१०-८५-१३
सर्वमेतन्मयाऽऽस्त्यासम्	८-२१-२८	सर्वे ह्यमी	७-९-१३	सहदेवसुतो राजन्	९-१०-३०
सर्वान्सर्वविभवेः	१-१०-४९	सर्वैतमनुनिर्गम्मुः	१-१५-१४	सहपुत्रं च बाहीके	१०-४८-२
सर्वैवेदमयेनेमा	३-१०-४३	सर्वेप्रभासां	६-१०-२९	सहबलः स्वयवर्तसचिन्तासः	१०-३३-१७
सर्वैवेदान्तसारं यद्	१२-१३-११	सर्वैर्वाहीप देवेभ्यो	६-९-१	सहत्वात्पान्येभ्यमुभोस्तेजसी	१-७-३०
सर्वैवेदान्तसारं हि	१२-१३-१४	सर्वैर्बवं तावज्	१-१०-२२	सहस्रपुण्यवैत	१-६-३४
सर्वैवेदेतिहासात्तां	१-३-४२	सर्वेषां मध्यपवताम्	६-२-१०	सहस्रशिरां	३-२७-२७
सर्वसत्त्वपतीन्	७-४-७	सर्वेषां लोकपालानाम्	७-३-३९	सहस्रशिरां देवं	१०-३७-४२
सर्वसत्त्वावदेहाय	४-२४-३९	सर्वेषामर्षि जन्तूनां	४-२९-४७	सहस्रशिराः पुंसः	५-१५-२
सर्वसद्गुणमाहात्म्य	१-११-२४	सर्वेषामर्षि भूतानाम्	७-७-४०	सहाचला भुवश्च नुः	१-१८-४
सर्वसाहाय्यमिहोपेतम्	८-९-१७	सर्वेषामिह भूतानाम्	१०-४२-४८	सहायेन मया	८-६-२३
सर्वस्यान्वर्तिः	१०-६९-५२	सर्वेषु शव्यत् तनुभूत्यवस्थितं	११-५-१०	सहितः सान्त्वयिष्ये	१०-९३-६
सर्वस्यैव जगदा हित्वा विरेजुः	१०-१८-३३	सर्वैरूपायः	७-६-३७	सहावाच मधुच्छन्दाः	९-१४-३४
सर्वाः समुद्रं राजा पितेच	११-१७-४५	सर्वैर्दुर्विषहो राजा	१०-८१-५	सा संघर्षकरोत्येव पूता	१०-७-४
सर्वाहसुन्दरं ह्यं प्र	११-१४-४१	सर्लोकापालो देवेन्द्रः	१०-१०२-३२	सा गृहीत्वा कौ कृष्णमुपालभ्य	१०-९३-३३
सर्वाणि मद्रिष्णतया	५-५-२६	सर्लोका लोकपालास्मान्	१२-९-२१	सा य न सुन्दरवरं	१०-७७-२४
सर्वाण्येवानि भागवन्नाम	६-८-२८	सर्लोकं लोकपालाणाम्	६-१७-२	सा च तत्सत्यं वीर	५-२-१०
सर्वास्तिष्ठान्ति वीरः	९-१०-३४	सर्लोकः शुचिभिर्माल्यैः	४-९-५८	सा य तदा भ्यामपयमनि	५-२-४
सर्वात्मनः समदृशः	१-९-२८	सर्लोककूटाग्रानि	३-१४-३१	सा च दूर्वासो ज्यिषाम्	९-२१-३२
सर्वात्मना न	७-१०-२१	सर्वर्णपूतानुदयी	३-१८-२६	सा चाभूत्सुमहापुण्या	९-१३-१३
सर्वात्मनीदं भुवनम्	८-१९-३०	स या अर्थसत्य	१-१०-२६	सा न जुगुप्सितं मत्वा	११-९-७
सर्वात्मन्यच्युते सर्वे	४-१२-११	स या इदं	१-३-३५	सा नैव प्रपदतापतोर्ध्वं	१०-६८-१४
सर्वात्मभावोऽर्जुनः	१०-४५-२७	सर्वाजमेधेन	६-१३-२१	सा नैव प्रहृष्टदन्तमव्यग्रान्तमर्गतिं	
सर्वाद्रयो हरेर्नाम	६-८-३०	सर्वास्तस्मिन्वचनानां	६-८-४१	सती	१०-५८-२९
सर्वान् कामान् दुरुहन्	९-१७-३२	सर्वे देवर्षिर्ष्यन्तां	३-२४-४	सा नैव विदित्वा रमणं तं सती	१०-३४-३७
सर्वान् स्वशासितमव्यन्धान्	१०-४३-१५	सर्वे धिया योगचिप्राकतीव्रया	४-१०-२	सा तन् पुंसवनं राक्षी	४-१३-३८
सर्वांसंस्तम्भो देहः	१०-४३-५५	सर्वे नृदेवाः	१-९-३१	सा तत्र तमपश्यन्ती कासि	१०-७७-१३
सर्वाथमद्रुपुक्तोऽयं	११-१७-३५	सर्वे भगवतो	२-३-१५	सा तत्र ददौ विजयं जगत्	१०-९-३७
सर्वाधमानुपादाय	३-१५-१७	सर्वे भवान्	१-५-६	सा तदार्जुनमानाक्षी	१०-४०-८
सर्वासां महिषीणां तु	१०-७५-१	सर्वे महाभागवतः	१-१८-१७	सा तदस्तान् समुत्प्लुत्य सया	१०-५-९
सर्वासांर्षि मन्त्रिणां	११-१५-३५	सर्वे विजयमूर्तां	३-७-७	सा तज्जन्तः समादाय	३-२४-२४
सर्वान्मुनाथ पापार्णय	५-६-२	सर्वे समाधिप्रायेण	८-११-२५	सा तमायान्मालोचय	८-११-२५
सर्वास्ताः केज्जालोक	१०-३०-९	सर्वापकथयतमानम्	४-५८-४०	सा तु तत्रैकप्रायेण	८-२२-१७
सर्वे कामदुषाः आसन्	५-८-१३५	सर्वादिमन्त्राविक्षित	८-८-४५	सा त्वं नः स्पर्धमानानाम्	८-८-५१
सर्वे क्रमानुगमेन	५-२९-७०	ससत्यमेवम्	७-८-१९	सा दिशो विदिशो देवी	४-१७-१७
सर्वे गुणमया भावा	११-२५-३१	समर्गो क्षयः	३-२१-१८	सा श्वः शर्पः शङ्खः शनिः शक्रः शक्रः	१०-३-२०
सर्वे च नृजययमः	६-१३-३५	समर्गोऽयम्	३-१३-२	सा मञ्जनालेपकुलभूषणसङ्गन्ध-	
सर्वे जनाः सुखो मणिकुण्डल	१०-८५-२४	समर्गोऽयम्	८-९-४५	ताम्बूल-	१०-४७-६

सा मुञ्जं गिरा प्रभाषिणी १०-७-१२
 सा वा एतस्य संस्तुः ३-९-३
 सा वागनन्तस्य गुणान् गृणीते १०-१००-१९
 सा वृष्णपुत्रभिन्नन्द्रेतुभिः १०-५९-५७
 सा शशानमुपग्रन्थ ६-१४-४६
 सा श्रुधानस्य विषयमाना ३-९-१३
 सा सखीभिः वसिन्ता ९-४-३
 सा सचिवांसं मुह्यताम् ९-१६-२७
 सा सेना बहुनायाश्चरषा १०-५०-१४
 सा स्व्यरिषेकहा कान्तं सहेत ११-८-२२
 सा इता तेन यदया ३-२०-३
 साऽऽनहतसकुचयोः १०-४७-८
 साऽऽसखत ७-२-५२
 साऽऽस्यन्तन्त्रा न १-६-७
 साऽऽहं भगवतो नूनं ३-२४-५७
 सांख्यायनः वारमहस्य ३-९-८
 सांसारिकोदोष एव ५-१०-५
 साऽऽसकुशेरागुणिता ११-७-६६
 साकं कृष्णं सख्यो विहर्तुं १०-६२-१९
 साकं विहायसा चिह्नो ६-२-४७
 साक्षाच्छ्रीः प्रेषिता ७-९-२
 साक्षादग्रगतोक्तं ४-२८-४१
 साक्ष्येन सर्वभावानां ११-२०-२२
 साक्षाद्गोशं सपारिदां तां तां ११-३-५३
 साक्षापि तस्योक्तं ३-३४-१३
 सात्यकिं च गदं चैव १०-४९-३४
 सात्यकिं विपुलं चैव पुपुमुद्रकमेव १०-५०-१२
 सात्यकिश्चरारण्येव १०-८७-८
 सात्यकिस्तु महाविजः १०-५१-६०
 सात्यं मुखं सुखी ४-२६-१९
 सात्यन्तस्य सुताः सप्त ९-२१-७
 सात्यन्तं सुखमात्मोभयं ११-२५-२९
 सात्यन्तः कारक्योऽस्त्री ११-२५-२६
 सात्यन्तात्येव तेजैव ११-१३-६
 सात्यन्तस्याध्यात्मिक ११-२५-२७
 साधयित्वा क्रतुं राज्ञः कृष्णो १०-८४-४९
 साधयित्वाऽऽमृतं राजन् ८-९-०२
 साधयिष्यति सङ्ग १०-६९-४५
 साधयिष्ये तथाऽऽत्मानम् ९-७-४२
 साधयः प्रयसोतोके १-१८-५०
 साधनो निराशिः शान्ता ९-८-३७
 साधनो हृदयं महम् ९-६-५६
 साधु तद्व्याहतं ३-८-१६

साधु संऽऽवसितं राजन् ४-२०-३३
 साधु पृष्ठं महाराज ७-१-४
 साधु वृष्टम् ७-१४-२
 साधुत्वं उतमज्जोक्त मनः ११-११-२६
 साधुपुष्टं त्वया ३-५-१८
 साधुपुष्टं महाराज ४-२२-१८
 साधुपादस्नदा तेषां ४-६-२५
 साधुवीर त्वया ३-१५-४
 साधु प्रहितं तेजः ९-६-५८
 साधूनां दर्शनं स्पर्शः १०-८९-५९
 साधूनां समचित्तानां सुतरां १०-११-४२
 साधूनां समचित्तानां १०-११-१९
 साध्यान् साधिदिवं च ३-७-९
 साध्योत्तमोक्तोक्तमिदं १०-७५-५३
 सानुबन्धे च देहे च ३-२८-१०
 सान्त्तःसर्गस्य वेदमस्थाः ३-२५-२६
 सान्त्वयन् इन्द्रजया वाचा ४-२६-१९
 सान्त्वयमास मुनिभिः १-८-७
 सान्त्वयमास सान्त्वयः १०-७५-३२
 सान्त्वयित्वा तु तान् रामः १०-९२-१५
 मान्त्वयो यदि नो वाचं ४-१४-१३
 सान्निधिनः सकृन् ३-३-२
 सान्द्रनीतामनुद्वेष्टोम १०-१८-२
 साक्षाद्गो यदा राजन् ९-७-७०
 साक्षात् तं चक्रे मुखः ९-२-८
 सापितग्रासनादेव ६-१४-३०
 सामर्थ्यं मुनिनातिद्विकषयः १२-११-११
 सामां स्मृतिर्मगदेहेऽपि ५-१२-१५
 सामिचं कुरां जघुर्वनिनो पे ११-९-२
 सामुद्री देवदेवोक्तं ४-२४-११
 सामां जैमिनये प्राह तथा १२-६-१८
 सामां प्रातः ७-१२-२
 सामां प्रातःपानीयं श्रेष्ठं तस्यै ११-१७-२८
 सामां प्रातश्चेत् ७-१२-५
 सामां प्रातः स गुरुवै भेष्यमाहृत्य १२-७-१०
 सामन्तानं इवस्तनं वा न ११-८-११
 सामन्तासनं कृत्वा १०-३७-३
 सारथिं चतुरो वाहानवत् १०-४९-५८
 सारथ्यपार्यदस्य ११-१६-३७
 सारथिं सक्तदक्षिणातेन्यचक्रः १०-६७-३७
 सारथी नदः पुरुषसारनिपातवेग १०-१४-४७
 सारथीम महाराज मतिस्ते १०-५४-६०
 सान्त्वः प्रतिग्रामकरो १०-८६-१८

सान्त्वः शरित्तु दोः सत्यं १०-८८-२९
 सान्त्वय कृष्णमातोक्त १०-८८-२६
 सान्त्वानीकयत्तौपैर्विष्णु १०-८७-१९
 सान्त्वामात्मा तुमाश्राम १०-८७-२०
 सान्त्वोऽपि कुरुसादृन् १०-८८-१२
 सामानूकाणां श्रेष्ठां च ८-८५-५५
 सान्त्वय सार्धसमीप्य ३-३०-१३
 सारथिंस्वपती कन्या ८-१२-१०
 सारथिं प्राजापत्यं ३-१३-४२
 साहाय्ये कृतवर्माणमायात १०-६१-१६
 सिंहनादं विमुञ्चन्तः ८-९-२४
 सिकमाणां मदन्युज्जराहूत १०-५९-५८
 सिकमाणां हृदयनां १०-५९-८४
 सिकतां गन्धनलेकां ११-१०-५१
 सिधन्तावधुशरभिः १०-४३-३९
 सिधाह नस्यरुषामृतपूरकेण १०-२७-१५
 सितातपत्रं जग्राह ११-१०-१८
 सितानपगन्धनैः ११-१०-६४
 सिद्धधारण ७-४-६
 सिद्धधारणयर्थैः ३-३४-३४
 सिद्धधारणगन्धर्वविषया १०-५९-२०
 सिद्धधारणगन्धर्वपरमात्मनोऽपि १०-५९-११
 सिद्धयोऽश्वाश शोका ११-१५-३
 सिद्धविषाधरणः ८-१७-९
 सिद्धा विषाधरादेव १०-२५-९
 सिद्धान् विषाधारायचैव ३-२१-४४
 सिद्धामृतसमूहा ७-१०-६१
 सिद्धार्थोऽशीरविषाम्नाम्भसा १०-९३-३०
 सिद्धिर्भगवत्तु भर्तारं ६-१८-२
 सिद्धेश्वराणां कपिलः ११-१६-१५
 सिद्धेश्वरविषाधः ७-१७-१५
 सिद्धोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि ११-१९-२
 सिनीवास्यां मुदानिय ८-१५-२६
 सिन्धवः वर्जता नवो ४-१५-१७
 सिन्धवो रत्ननिकरान् ४-१९-९
 सीताऽऽसक्तकथा चतुर्भेदि ५-१७-९
 सीताकथाधवनीरपि ९-८-११
 सीदायनं सिनीयेत ११-२५-१८
 सीदन् चिह्नो वधिष्वन्तु ११-१७-४७
 सुकन्या च्चननं प्राप्य ९-४-१०
 सुकन्या नाम तस्यासीत् ९-४-७
 सुकन्या ग्राह पितरम् ९-४-७
 सुकर्मा चापि तपिष्यः १२-९-४०

सुकुमारत्नं मेरोः	९-१-२५	सुनीतिः सुकविशाय्य	४-१०-४१	सुपुमिस्त्रज्जाग्रजिः	१०-४५-३२
सुलं निवासपामास	१०-८१-४४	सुनीतिरस्य जननी	४-१०-४९	सुपेणञ्चान्देणञ्च	१-१३-३१
सुलं प्रभता रजनीयमाशियः	१०-३७-२०	सुनीधः सत्पजिदध	९-१९-५०	सुप्रज्ञा सुतती कन्या	१०-५८-११
सुलं स्वपुत्री न्यवसद्	१०-१०-४१	सुनीपसत्स्य भविता	९-१९-४२	सुहृन् प्रेष्ठतमो नाथ	१-८-३४
सुलुः खण्डो नान्यः	११-३३-१०	सुनीधाप्रस्य पापली	४-१९-१८	सुहृत्तमं ज्ञातिमनन्दवितं	१०-३६-१९
सुलस्यसामनो	७-१३-२६	सुन्दरस्मितचक्राज्यं	११-३०-३०	सुहृदो ज्ञतयः पुत्रा भ्रातरः	१०-७०-२९
सुलसासनमासीनी	१२-७-३९	सुपणंतालध्वजचिह्नती रथी	१०-४९-४६	सुहृद्विश्रुति	४-४-२
सुलसैन्द्रियकं राजन् स्वयं	११-८-१	सुपणंयज्ञाभिहतः	१०-१५-८	सुहृद्वधानिवयुते कंसस्तदाव्य	१०-२-१
सुलसैन्द्रियकम्	७-६-८	सुपणंस्कन्धमारुदो	४-३०-५	सुहृद्वोऽभूत् सुपुत्रुः	९-१९-५
सुलाय कमरिणि कर्तोति	३-५-२	सुपणंनिती सद्यो सखायी	११-११-६	सुहृद्वज्रास्मितक्षिप	४-२१-१७
सुलाय दुःखमोक्षाय	६-१६-६०	सुस्रयोपयोः	७-१३-५	सुत जानासि भद्रम्	१-११-१२
सुलाय दुःखमोक्षाय	७-७-४३	सुप्तस्य विषयात्तोको	११-१०-३	सुत जीव चिरं साधो	१२-७-१
सुलोपरिचः रथैः	१०-३७-१	सुप्तान् निशीथ आनुत्य	१०-१५-२२	सुत जीव समाः	१-१८-११
सुलोपरिचेष्वपनेतु	१-१९-१२	सुप्तिमूर्धोपनापु	४-२९-७३	सुत सुत महाभाग	१-४-२
सुग्रीवो हनुमान् अक्षो	११-१२-६	सुपातुः भुतसैतन्य	९-८-१३	सुतीगृहे ननु जगाद भवानजो	१०-७४-२०
सुतं मृषे स्वं वपुषा	३-३-६	सुभद्रामभिमन्युं च	१०-१२-११	सुर्पाचं कृतातिथ्य गिरा	१०-९-२
सुतनं स्वार्तिभिः प्राप्यै	८-२०-६७	सुभद्रो भद्रनाहुश्च	९-२१-४७	सुर्पाचान् कृतातिथ्यान्	१०-९३-३२
सुता महिष्यो भवतो	१०-५४-१८	सुबुवा सुदता	३-२४-३३	सुर्पा इत्यथं पश्य	१-१३-१७
सुतां च भद्राधिपतेनंज्ञां	१०-६२-६०	सुमतिं राष्ट्रभूमम्	५-७-३	सुर्पादारेण ते यान्ति	३-३३-७
सुतां दत्त्वाऽन्यथाद्रीम्	९-४-३७	सुमत्यास्तनया दृष्टः	९-८-९	सुर्पांशानुकुपणं	१२-१२-२२
सुतो धर्मोपसत्य	९-२०-७	सुमनस्तनुपुष्पायं सुरेष्टाः	१०-३३-१५	सुर्पांशानं गतस्तावत्	१०-१००-५४
सुतो मे बालको ज्ञान्	४-९-६८	सुमहत् कर्म तद्	८-२१-२७	सुर्पां चाम्यहं चाम्यहं प्रेष्टं	११-२७-१७
सुवर्धिनं च काम्योत्तं विराटं	१०-५५-२५	सुमिश्रानुनपाणीन्	९-२१-४४	सुर्पां तु विषया त्रय्या	११-११-४३
सुवर्धिनस्तस्य सुतः	१०-६९-४१	सुपज्ञो नन्ययम्	७-२-४४	सुर्पां हि बिभज्यन्ते	५-२०-४५
सुवर्दानं नमस्तुभ्यम्	९-६-६३	सुयशा भविता भस्य	१२-११-१४	सुर्पाऽजिः सं मरुद्रावः	६-११-४२
सुवर्दानं चक्रान्यं	११-२७-२६	सुयशस्तनं शोकनाशनं	१०-६९-१४	सुर्पाऽग्निर्वांसो गार्वो	११-११-४२
सुवर्दानादिभिः स्वायैः	८-६-७	सुरक्षिणं धिपम्	६-७-४०	सुगान्त्वामुदेवेन स पुत्रां न	१०-५२-२९
सुवुः खोपार्जितेर्विसेरा	११-८-१५	सुरवीनेशविभ्रष्ट	८-१४-१८	सुगानो वासुदेवाण्यः प्र	१०-५२-३४
सुवुर्जं विष्णुपदं जितं त्वया	४-१२-२५	सुगानभिरुतान् रक्षा	१०-६६-१	सुगिर्भविचित्रमालाभिः	३-२४-१५
सुवुर्नभं यत् परमं	४-१०-२८	सुगानास्मानमात्मस्थं	११-१८-४२	सुजतो मे	१४-१९
सुवुश्चरामिमां मन्ये	११-२९-१	सुगामुताणामुदी	१-३-१६	सुजस्यथो तुष्पति पाति विजयं	१०-४७-२२
सुवुष्करं कर्मकुला	४-९-७२	सुगामुन्दैर्भजवीर्यं	८-७-१०	सुजामि तन्विपुकोऽहं हरो	२-६-३१
सुवुस्त्वजसेहविषागकातरं	११-२९-४७	सुर्काचस्तं समुत्थाप्य	४-१०-४६	सुजामि तपस्येवै	२-९-२३
सुवुदेवोऽयं पतत्यत्र	९-१२-३७	सुन्दान्निक्रमासाय	१०-६५-३४	सुजयं श्वामकं कष्टम्	९-२१-२९
सुवुद्विं सुकपोत्तम्यं	४-२४-४७	सुदेशं कस्माद्दिनोपि	६-११-१८	सुजयो राष्ट्रान्यां तु	९-२२-४९
सुधर्माऽऽवृत्ते येन	१०-९२-३६	सुधुऽसुरैर्वाऽऽथ नरोऽऽथवा	५-१९-८	सुती विचक्रमे विष्वक्साशानानशने	२-६-२०
सुधर्माणां सभां सर्वैर्दृष्णिभिः	१०-८०-१७	सुनभा पुषि विप्रै	८-१९-०९	सुपं स्वशक्त्येदमनुप्रविश्य	४-२४-६४
सुधियः साधयो लोकै	४-२०-३	सुनयणंशतप्रैश्च	४-७-१६	सुष्टो इत्येनं सुमहान्	८-९-५०
सुनधजः सुनधजान्	९-१९-४८	सुनयणंशिकारुदे	१०-८८-११	सृष्टयप्यकरीमामाम्	६-५-१६
सुनन्दनन्यग्रमुष्टैः	१०-३७-५५	सुविचिकं तव प्रज्ञं	११-२९-२५	सृष्टा पुराणि विविधान्	११-९-२८
सुनन्दनन्यग्रमुष्टैः	१०-३७-५५	सुविस्मिताः कोऽऽपमतीवदर्शनः	१०-४५-२	सृष्टा भूतपिशाचांच	३-११-४०
सुनन्दनन्यग्रमुष्टैः	१०-३७-५५	सुशर्माणोऽस्य नृपतिः	१२-१२-११	सृष्टयो महदादीनि	३-८-२१
सुनन्दनन्यग्रमुष्टैः	१०-३७-५५	सुशीलो मितभु	७-१२-६	सृष्टेर्दं मनसा धिष्यं	१२-९-३१

संनार्पति विनिन्द्यायं	१०-८८-२५	सोऽऽपमय महाराज	१-१२-५९	सोऽप्यशुगलकालात्मा	३-६-६
संनार्पतिः शान्दवानां	१०-९७-२७	सोऽऽवज्जितः सुरिरेवं	३-१३-६	सोऽप्येतया चरमया	३-३६-३५
संनार्पत्यं च राज्यं च	५-२२-५८	सोऽऽवधार्पायस्य	३-२१-२८	सोऽप्येवद्वे शिषिद्वयवर्षिष्यतादा	२-७-५५
सोऽप्यं गुणमयी माया	८-११-३९	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	३-२१-२५	सोऽप्येषं तु वलस्य	६-२-५
सोऽप्यं भगवतो	३-८-९	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	९-६-७८	सोऽप्येषं रतः	३-१५-३०
सोऽप्यं सर्वपुत्रान्मे उर्वरया	११-२६-१५	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	९-२-३८	सोऽप्येत्याद शनिकः	९-१०-१५
सोऽप्यमनोऽऽप्युतस्ताधि	१०-१०५-९	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-३८-२९	सोऽप्येत्यं वीरम्	९-५-२५
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	८-१०-१८	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	३-५-२१	सोऽप्येत्यं ब्रह्मणोऽऽशेन	५-१-३३
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	५-२८-१	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	८-१०-०५	सोऽप्येत्यं दुर्मर्षहृदयो	५-५-७
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	१-१५-७	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१-१५-२०	सोऽप्येत्यं समस्तजगतां	३-१०-२२
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	१०-७५-३६	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	७-१-१८	सोऽप्येत्यं कर्षं च तद्विद्या	५-१९-१६
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	५-२३-२६	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	३-३२-२१	सोऽप्येत्यं ब्रह्मणोऽऽशेन	३-१०-२५
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	१२-५-२५	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	७-८-१५	सोऽप्येत्यं नृणां	३-९-२
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	१०-९६-३	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	६-२-३२	सोऽप्येत्यं हरमन्त्रावहम्बनेन	३-१-५२
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	१०-१३-२३	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	२-५-३५	सोऽप्येत्यं मुकुन्दस्य	१०-५७-२१
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	८-१६-२३	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	२-५-३५	सोऽप्येत्यं कुम्भिना	१-१५-१७
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	३-१०-१३	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-९-२९	सोऽप्येत्यं यथाऽऽकाशे	१-१३-९
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	५-११-५९	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-५-१९	सोऽप्येत्यं मृगयां किञ्चित्	९-८-५२
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	३-३०-५५	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-५-७	सोऽप्येत्यं समग्रं	५-५-८
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	३-२३-२२	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-६-२२	सोऽप्येत्यं चित्राः	५-५
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	८-२२-५५	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-६-५०	सोऽप्येत्यं सुमतिः	९-३-३६
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	३-२२-५५	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-९-९	सोऽप्येत्यं शोचं	३-१-११
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	८-११-२७	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-५-२५	सोऽप्येत्यं शोचं	१०-१०-३९
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	१०-३१-३५	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-५-३५	सोऽप्येत्यं सुजलसमवगतं	५-१३-३५
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	९-५-२८	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१२-२-३९	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	१०-९-१३
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	१०-३५-१२	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-६-१९	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	१०-७-१५
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	९-१६-९	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-९-१८	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	६-६-१५
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	१०-३९-२	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-१०-३३	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	८-१३-३५
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	१०-३९-५०	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-९-१९	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	६-१५-५२
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	५-१-२७	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-१०-३८	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	८-८-१७
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	१०-३५-२७	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-१५-११	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	५-२५-२५
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	१०-३५-९	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-३-२९	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	६-१५-२५
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	५-२१-९	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-७-७०	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	५-१५-१८
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	५-१५-१०	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	५-२९-३९	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	५-२९-२९
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	२-६-१७	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	८-१६-६	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	८-१३-१०
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	२-७-५०	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	५-९-१७	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	१०-८८-५६
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	५-३१-३५	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	३-७-२	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	१०-५५-५१
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	८-१०-३७	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	३-९-११	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	१०-५३-२५
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	५-९-३८	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	५-२५-११	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	६-२-९
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	५-१-५७	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	८-११-२८	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	११-२३-१८
सोऽप्यं कर्जं सुदुर्मर्षम्	९-१२-५	सोऽऽवधार्पायसिन्धु	१०-७५-१२	सोऽप्येत्यं स्फुटं यथा	

स्तोकं स्तोकं ब्रमेद्	११-८-९	स्त्रिभ्यस्मिता	३-३-२०	स्रोतोभिः सर्वाभिर्पत्र	१-१२-५२
स्त्रिपश्य संधीष्य मिषोऽतिसीहदाः	१०-७०-२५	स्त्रिभ्यस्मितोऽतिदरिः	९-२१-६४	स्व प्रणान्व पराणं	१-७-३६
स्त्रियो चालाश्च नृदाश्च	११-३०-६	सुषा तलेत्यभिहितः	९-२०-३८	स्वं स्वं कालं	३-१२-२४
स्त्रियो बरवतीश्चातं	६-१८-५३	सुषामाश्रित्य सन्नुश	११-२५-९	स्वं स्वं पराशं सवै	११-३०-४८
स्त्रियो प्रतीक्षां हृषीकेशम्	५-१८-१९	सोऽहानुहृदयान्वान्यं	११-७०-६१	स्वं स्वं भागं प्रयच्छन्ति	१०-१५-३
स्त्रियो ह्यकरुणः कृता	९-१२-३९	सोऽहकरुणः	७-२५-३	स्वकर्म तत्कृतं रामः	९-१३-३८
स्त्रीणां तु शतरूपाऽहं	११-१६-२५	सोऽहापिधानवत्यंशिसंयोगो	१२-४५-०	स्वकर्मवीर्यं	३-९-३३
स्त्रीणां तु	७-११-२९	स्पर्शास्तस्याभनृ	३-१३-४६	स्वकृतविचित्रयोनिषु विज्ञानिषु	१०-९६-२०
स्त्रीणां निरीक्षणस्पर्शसहाप	११-१७-३३	स्पर्शं च कामं नृप	८-१९-२८	स्वगर्भस्याशिषम्	३-१५-३६
स्त्रीणां मज्जतन्मूत्रनाम्	१-९-६	सृशन्तं पादयोः शीष्णां	४-२०-१९	स्वर्गोभिः पितृदेवैः	५-२०-१२
स्त्रीणां विक्रोशमानानां	१०-६१-६	सृष्ट्वां चक्रे मणीं तस्मिन्	१०-६१-५१	स्वच्छः प्रकृतितः सिंघो	११-७-४४
स्त्रीणामेवं रुदन्तीनाम्	१०-३७-२९	सृष्ट्वामाहितसचक्रे	९-१२-११	स्वच्छत्वमविकारित्वं	३-२७-२३
स्त्रीपुम्नसह एताह	९-९-१७	स्फुटं जनपदस्तत्र	१-६-११	स्वच्छन्दमुत्तुर्देवानां	११-१५-७
स्त्रीवातनुज्ञानादाय	११-३१-२५	स्फुटं किरणधर	५-३-४	स्वच्छन्दोपासदेहाय	१०-२५-११
स्त्रीभिः कामगणानेन	११-१०-२५	स्फुरतिरतिरुक्तकटिर्मूत्रव	११-२७-३८	स्वच्छस्पष्टिककुण्डेषु	१०-१०-१३
स्त्रीभिश्चोत्सवेषोभिर्नव	१०-१०-४-२	स्मयन् कृष्णो धनुर्धृत्वा	१०-५९-२९	स्वच्छस्पष्टिककुण्डेषु	३-३४-१७
स्त्रीरत्नैरावृतः ब्रह्मन्	९-१३-२१	स्मयमानमभिध्यायेत्	४-९-५४	स्वतो ज्ञानं कुतः	३-८-३९
स्त्रीर्पातीच्छतरूपाख्या	३-१३-५३	स्मयमानो विमृश्याग्रं	८-७-५	स्वदंष्ट्रयोद्धृत्य	३-१४-३३
स्त्रीशूद्रद्विजनन्नाम्	१-४-२४	स्मरणात्स्वनुरागं तद् भवान्	१०-९६-२५	स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं	१०-८९-५२
स्त्रीसहस्रद्विजां सह	११-१४-२९	स्मरतां कृष्णवीर्याणि	१०-४४-२२	स्वदेहं जमदग्निन्	९-१४-२४
स्वर्णहस्ते मन्त्रहृदयेऽंगौ	११-११-४५	स्मरतां हृदि विन्यस्य	९-९-१९	स्वधर्मं गृहमेधीयम्	९-८-१३७
स्वर्णोऽप्यगृह्णाद् वक्षान्तं	१०-८६-२	स्मरन् विरूपकर्णं	१०-५५-५२	स्वधर्मनिष्ठः शतजन्मभिः	४-२४-२९
स्वर्णमुत्प्लुता वर्षपाता	१०-२३-१०	स्मरन् विवृणुजा	३-७-१०	स्वधर्मशिलैः पुरुषैर्भवान्	४-१३-४
स्वर्णं मदीयं सह	९-६-४१	स्मरन्तः कर्तयन्तस्ते	११-६-५०	स्वधर्मस्य वज्रं पङ्कजाशीः काम	११-२०-१०
स्वर्णान्निद्रापात्यपसो	५-१०-२३	स्मरन्तः स्मरयन्तस्ते	११-३-३६	स्वधर्माचरणं शक्त्य	३-२९-२
स्वर्णानि तस्य वने गत्वा	९-१२-४५	स्मरन्त्यहं विमुक्तान्ति	१०-४४-३६	स्वधर्मात्मनो हरेरेशः	८-११-३०
स्वर्णानिस्मानं गतेऽऽस्त्यम्	९-१२-४६	स्मरोद्गीयः परिष्वङ्गः	१०-७४-५१	स्वधर्माग्रं ब्रह्मणः साक्षाद्	१२-६-६
स्वर्णं ब्रजन्तमासीनं	३-२९-१९	स्मावावतोऽकलवदंतिभाबहारि	१०-७६-४	स्वधिष्ण्यं प्रतपन्प्राणो	२-६-१६
स्वर्णाय भवभीताय	१२-१३-१०	स्मावावतोऽकलवदंतिभाबहारि	११-६-१८	स्वधिष्ण्यानामकंदो	३-२९-६
स्वर्णविक्रुण्डीवजयः शोषणं त	२-१०-४	स्मृतिर्नाचापि विष्वस्तः	१०-८९-३९	स्वनिषममहाय	१-९-४५
स्वर्णस्तुचिलिषाणां	१०-९२-४६	स्मृत्वां हरिस्तमराणां धिनमप्रभेय	२-७-१३	स्वपादमूलं भजतः प्रियस्य	११-५-४३
स्वर्णस्तुज्ज्वलयेत्पुनरेतुरास्य	११-३-३६	स्मृत्वेहापां परिशुश्रूष	६-१५-५९	स्वर्णयोपचिते शुभ्रे	११-१०-२४
स्वर्णस्तुज्ज्वलान्तं भुजन्त्रपस्य	१०-४९-७०	स्वमनकस्य च मणेरः	१०-३५-१९	स्वर्णं पुनरापाती समुद्रपरिरां	१०-५५-३८
स्वर्णं सुखव्रतनमासीत्यतो	२-२-१६	स्वान् साहस्य	७-१५-६१	स्वर्णोऽपि प्रतिहते	३-२०-१२
स्वर्णान्यं कार्यं व्याप्य	५-१०-११	स्वानन्दराव गोकर्णाव	१०-१०५-५	स्वर्णं मनोऽपि चापं प्राक्तनं	११-२२-४०
स्वर्णं कृताश्रयः शानं	१०-४४-३१	स्वाश्रयस्तर्वाङ्गिरनुभाष	११-६-१०	स्वप्रदश मोहोत्पाता	१०-७-३०
स्वर्णोऽन्तर्हतावासांसि	१०-७३-१३	स्याम सुन्दरं ते दाम्यः	१०-२०-१५	स्वप्रापितं नृसुखं परतन्त्रमीशर	१०-८०-२८
स्वर्णाया प्रियवणम्	१-१२-५३	संसदुकुलवलय	१०-३७-११	स्वप्रे प्रेतपरिष्वङ्गः	१०-४०-२८
स्वर्णान्युत्पन्नं तस्मिन्	४-९-४६	स्रगन्धदिव्यवसनाः	१०-७०-१८	स्वप्रे यथा पश्यति देहमीदृशं	१०-१-४१
स्वर्णमन्त्रपयोऽस्थानीयं	११-२१-१४	स्रगन्धमान्याभरणी	१०-५८-९	स्वप्रे यथा शिरसिः	१२-४-४७
स्वर्णभोजनदोमेपु	११-१७-४४	स्रवन्ति सरितां भीता	३-३-०२	स्वश्रोत्रमममम् लोकम्	११-२१-३१
स्वर्णालङ्कारं प्रेशमर्वाणामेव	११-२७-१६	सुकु तुण्ड आसीत्	३-१४-३८	स्वश्रोत्रमाग्राहः	१-६-१६
मेतदुच्यते ।	११-२७-१६	स्रोतेन सरयुं प्रापाद्	१०-९९-१०	स्वभावतन्त्रो हि जनः	१०-२२-१७

स्वमातुः स्वचरागात्राय	१०-१०-१८	स्वशरीराग्रिमना तावत्	९-८-१२	हतः को नु कुतश्चापि	१०-९-५०
स्वमापया सुप्रभितं	११-७-५७	स्वशान्तरूपेण्वरिः	३-२-१५	हतपुत्रस्ततः त्वष्टा	६-९-११
स्वमायां वनमालाख्यां	१२-१०-११	स्वसुखनिभूतवेत्तान्मुदस्तान्य	१२-१२-६६	हतपुत्राः दितिः शक्रः	६-१८-२३
स्वभूत्या लोकतावप्य	११-१-६	स्वसुखमिदमापीय	१०-९-१३	हतापराधो जने	४-११-२०
स्वमेव विष्णवे	३-९-४	स्वसेन्य माया क्रिष्टं दृष्टा	१०-५-१-३१	हतापराधो भूतलस	१०-१०-१५
स्वयं कतिपयिषुको	१०-५-०-१३	स्वसेन्यवरणधुषणं	३-२-५३	हतेषु तेष्वानीकेषु	१०-५-३-२६
स्वयं करिष्यते राज्यं नमुदेवो	१२-१-२०	स्वसम्पत्तु विप्रस्य सत्तु	५-१८-९	हतेषु मन्त्रेषु	१०-५-३-३०
स्वयं कल्पिष्यमादाय	१०-४८-२४	स्वस्य पर्मानुवाकेन	११-७-७-३०	हतेषु रणदंष्ट्रेषु	१०-५-७-३४
स्वयं त्वन्तःपुरगतो	४-२५-५६	स्वस्याः शिवाखिलगतः	८-८-२४	हतेषु सर्वसेन्येषु	१०-५-७-७१
स्वयं त्वत्साम्याविशायः	३-२-२१	स्वगतं ते नमस्तुभ्यं	८-१८-२९	हतेषु सर्वांनीकेषु	१०-५-७-७९
स्वयं निधेयसम्	६-९-४०	स्वागतं ते प्रसीदश	४-८-३६	हतो हिरण्यकशिपुः	७-१-४२
स्वयं भूनादः शम्भुः	९-३-२०	स्वागतं ते बहुधैर्य	१०-५-२-२४	हतो च हंसदिग्विजयी ब्रह्मदत्तं	१०-५-६-८
स्वयं सधिनृपात्	११-१८-६	स्वागतं ते वाराहो	९-१-२-२१	हत्वा नरकमन्त्र्यं दानवं	१०-६-५-१
स्वयं समुत्तरीषु सुदुस्तरं तुमन्		स्वागतं ते सुप्रेतऽप्य	४-३१-५	हत्वा राक्षसदेवेषु तद्वन्त्येव	१०-५-४-१०
स्वयं भवार्णव	१०-३-३२	स्वागतं वो जिनधैर्यः	४-२२-१२	हत्वा स्वर्गकम्प	१-१०-१
स्वयं भवार्णवः	१-१०-६०	स्वागतं वो महाभागा	१०-३१-२५	हत्वा हरिर्नरकं दैत्यवर्ष	१०-६-४-१३
स्वयं भवः ब्राह्मणो भुङ्के	४-२२-४९	स्वागतं वो महाभागाः	१०-२७-१८	हत्वा कर्तुं ब्रह्मभ्ये	१०-४-४-३६
स्वयं भुव कपा	१-६-३	स्वागतेनाभिर्नवाप	८-१७-२७	हनिष्यामि वनं खेतं भुवि	१०-४-९-७
स्वयं भुवि यथा	३-२९-४२	स्वाङ्गं तपोयोगमयं	३-३४-२९	हन्त चित्रमवलाः सुपुत्रेदं	१०-३३-४
स्वयं ब्रह्मणि निर्भाते	६-५-२२	स्वात्मभूतम्	७-१३-४६	हन्त ते कपयिष्यामि श्रोतॄणां	१०-७-९-३
स्वयं पीतम्	१-१५-७	स्वाप्यावधुतसंपत्ताः	८-७-४	हन्त ते वर्णापिष्यामि मम	११-२-९-८
स्वयः सप्तविहारेण	३-१३-४७	स्वानां तत् सङ्गम्	९-१५-२९	हन्त ब्रह्महो	८-९-१८
स्वयं राजधानीं समलङ्घतां	१०-७८-५९	स्वानां विभीषणवत् क्रै	९-८-११०	हन्तापमदिरत्ना	१०-१९-१९
स्वयं रक्षतिभिस्तानु	१०-८२-२२	स्वावीकपानच्युतचक्रसाधकैर्हताम्	१०-६३-२०	हन्ताभका मे	७-७-१
स्वयं रक्षतां गो विष्णुर्हमी	१०-६५-३	स्वानुग्रहाय सध्यातं	१०-९-१-१३	हन्तास्मिन्नभिमानि	१-६-२५
स्वयं रक्षतां रक्षाय	४-२४-३७	स्यान् स्यान् वन्धुन्	९-८-१०६	हन्तुं तमादेव वज्रम्	९-४-२५
स्वयं रक्षतां रक्षायः	१०-१०-१-१८	स्वापम्भुवं ब्रह्मसत्	१०-९-६-९	हन्तां हन्तां पापः	९-८-११
स्वयं रक्षतां रक्षायः	११-२३-२३	स्वावभुवस्य च	३-२२-१	हन्तां हन्तामेव	४-१४-३२
स्वयं रक्षतां रक्षायः	११-२०-१२	स्वापयस्याकाशितं विष्णु मां मूर्तं	११-२६-१३	हन्तन् परावो यत्र	१०-११-९
स्वयं न प्राप्तिः	९-६-१२	स्वाहाधामिनात्रापाः	४-१-९०	हन्तमानवतानीका सुष्णिभि	१०-५-९-१७
स्वयं पानोद्वेगमन्विष्युषादयन्तो	११-६-६	स्वयं वान्यमतं	३-२५-३०	हन्तमानान् स्वकान् दृष्ट्वा	८-२०-१७
स्वयं पुद्गलं शरान्	१०-६६-५	स्वे स्वेऽधिकारे या निष्ठा	११-२०-२६	हयग्रीवः शङ्ख शिराः	८-९-२१
स्वयं पुद्गलः	३-९-५	स्वे स्वेऽधिकारे या निष्ठा	११-२०-२६	हयमेधेन वृषम्	६-१३-७
स्वयं पुद्गलः	६-९-३१	स्वेच्छावतारविरतिः	४-९-६०	हयप्रचावज्वैराणाः	१०-५-०-१७
स्वयं पुद्गलः	४-१३-१२	स्वैरमुः कुरुधै	१०-९-७-१५	हरस्य नृपन्तुं पुत्रे बाणस्य	१२-१२-३८
स्वयं पुद्गलः	१०-८५-१४	ह		हरिः परानीकपयोमुचां	१०-५-९-४७
स्वयं पुद्गलः	१०-८९-२७	हंतः सुपुत्रो वैकुण्ठो धर्मो	११-५-२३	हरिः सर्वेषु	७-७-३३
स्वयं पुद्गलः	१-१६-१२	हंसकाण्डवाक्यैः	१०-४४-१४	हरितस्तस्य पुत्रोऽभूत्	९-७-५७
स्वयं पुद्गलः	१०-२२-२९	हंसवायवतः	३-२४-२०	हरिता हरिभिः शपेत्पिन्द्रगोपश्च	१०-१८-९
स्वयं पुद्गलः	१०-४४-१२	हंसवरूपवदच्युत	११-४-१७	हरितो रोहितावसीत्	९-८-१
स्वयं पुद्गलः	१०-९३-२१	हंसाय द्रविलपाय	६-९-३५	हरितास्तस्य राजर्षे	१०-८५-२७
स्वयं पुद्गलः	१०-४१-१२	हंसावहं च त्वं धार्य	४-२८-५४	हरिर्निमिषमात्रेण	१०-६-३-९
स्वयं पुद्गलः	४-८-६२	हन्तं कुतलपापीडं	१०-४१-१८	हरिर्बिडः सुप्रेण	१०-६-७-५

हरिर्हि साक्षाद्भगवान्	५-१८-१२	हिंसाविहारे नृपतिं	१०-१०२-१६	हवित्रियाण्यसुः	३-१३-१०
हरिलीलाकथाप्रातामृता	१२-१३-११	हिंसाविहाया ह्यालब्धैः	११-२१-३०	हविकामो भूतोः	३-१३-२६
हरिचर्षे चापि भगवान्	५-१८-७	हिंसं द्रव्यमयम्	७-१५-४८	हविस्तोऽप्यथ द्रुमः	१०-१३-३६
हरिचन्द्रो रत्नदेव	१०-८२-२१	हिंसं स्वपापेन विहिंसितः	१०-८-३४	हविस्तुशिक्षिष्यता गिरः	१०-३७-१३
हरित्नु निर्गुणः साधात् पुरुषः	१०-१४-५	हित्वा कलेवरं तीर्थे	६-२-४६	हयश्च धर्मं स्तनयोः	८-१९-२५
हरीन् वशातानाजी	८-१०-२१	हित्वा गृहान् सुतान्	४-२८-३४	हयविचित्रमोड्गं रं	११-१४-३४
हरे तवाङ्घ्रिष्वजम्	७-१४-३६	हित्वा गोपीः कामपाना	१०-३८-२८	हे कृष्णपत्न्य पतंगो ब्रूत	१०-७१-७
हरेरायानं हेममण्डलम्	८-१५-४८	हित्वा तदीक्षिततम	३-३४-२०	हे दुर्भिनीत	७-८-६
हरेर्गुणाक्षिमतिः	१७-७-११	हित्वा यशस्वरपुरीं	४-७-२८	हे नन्दसुनो हे राम	१०-४१-३२
हरेर्भुजकोट	३-२१-८	हित्वा स्वधियाण्यन् पीतादीन्	९-११-२२	हे नाथ हे रमानाथ	१०-४५-५२
हरेर्मुस्तस्तपकण्ठपूरया	४-२२-२५	हित्वाऽन्यान् भजते यं धीः	१०-२१-४६	हे भूमिदेवाः शृणुत	१०-२१-११
हरीं तुरी मयि भक्त्यानुकृत्या	५-५-१०	हित्वाऽन्यायसंरचित	११-५-१८	हे रामाण्यक्ष तातासु सानुजः	१०-१२-२४
हर्म्यासः प्राह पुत्रा मे	९-१८-३३	हित्वा विषमसारम	१०-८९-४७	हे विप्रचित्ते हे राहो	८-२०-१८
हर्म्यावस्तुतस्तुतस्तस्य	९-१८-३२	हित्वातोऽप्यशावानस्य मास्यस्य	१०-२४-५	हे वेदधर्म्युतो भद्रे हे	१०-७१-६
हर्म्याधादिशान् प्राचीं	४-२४-२	हित्वा निर्खरविप्रभान्	४-२५-१८	हे मृत हे मागध सीम्य	४-१५-१९
हर्म्यावस्तुतस्तुतस्तस्मात्	९-७-६०	हित्वा व्याघ्रादि	७-५-४३	हे स्तोत्र कृष्ण हे अंशो धीरामन्	१०-२०-३१
हतापुधो मागधकोशबाहान्	१०-५०-३३	हिमाद्री तुहसिखरे	१०-६३-५	हेतुर्निर्वाणस्य सर्गादिरचिषाकर्मकारकः	१२-६-६२
हविःशेषन्तु नृदुषादनले	६-१९-८	हिमालयं पुष्पवहां च तां	१२-८-३०	हेतुवाक्यैः समाज्जात्य	१०-८९-९
हविर्धानाडविधानी	४-२४-८	हिरण्यः सपुरुषः	३-७-६	हेमं यथा श्रावस्य	७-७-२१
हविर्धानीमुपेर्धात्	९-१३-२७	हिरण्यपादाण्डकोशान्	३-२७-५६	हेमचन्द्रः सुतन्त्रस्य	९-३-३४
हविर्धानो मुकुजः सत्यः	८-१२-२३	हिरण्यमेऽपि भगवान्निवसति	५-१८-३९	हेमज्जालाधर्मिण्छन्दु	८-१४-१९
हस्तेन हार्यकपया	१०-७९-३२	हिरण्यं गां मर्दिम्	११-१-१४	हेमन्ते प्रथमे मासि	१०-२०-१
हसन्ति यस्याचरितं	३-१५-२७	हिरण्यं रजतं	३-३-२७	हेमभृद्देवस्यगृभिः	१०-५३-३५
हस्तावादी पुमांस्ताभ्यां	४-२९-१६	हिरण्यकशिपुः	७-१-४३	हेमद्वन्द्वतसद्गद्ग	८-१४-०९
हस्तप्राप्तमिवात्मानं	१०-५४-७	हिरण्यकशिपुः	७-३-१	हेमोपस्करमाकृत	४-२६-३
हस्ताः सासिगंशेष्यताः	१०-५९-९	हिरण्यकशिपुर्धातुः	७-२-१७	हेतुनं गिरिशत्रातुः	४-११-६३
हस्ताग्राहो रचयति विधिं	१०-९-३०	हिरण्यकशिपुर्वृत्रो	१२-३-११	हेमः किलोपकरणो वक्र	१०-८४-१३
हस्तावस्थाविनिर्भि	३-७-२१	हिरण्यकशिपुश्चापि	४-२१-४६	हेहयानामपिपतिः	९-१३-१८
हस्ती रुहन्तुस्तस्य	२-१०-२४	हिरण्यकशिपोर्भाषां	६-१८-१२	हेहयो नहुयो वेनो	१०-८३-२०
हस्ती चनिरभिपेतां	२-२७-६१	हिरण्यगर्भन्त्यमुषां	१०-५३-१४	होतारं च तथाऽभ्यर्च्युं	१०-१०-२५
हा नाथ पिप धर्मज्ञ	१०-४२-४५	हिरण्यगर्भो देवानां मन्त्राणां		होतुस्तयामिचारेण	९-१-१६
हा हताः स्म वयं नाथ	९-८-१०७	प्रणयस्त्रिभुवन्	११-१६-१२	होत्रेऽऽदात् दिशम्	९-९-२
हाटकान् आसीनान्	४-२२-६	हिरण्यनाभः कोशल्यः	१२-६-४१	हव्यकाया महाहारा	१२-३-३४
हाकेन्दुसमुकुटैः	४-११-१९	हिरण्यनाभः कोशल्यः	६-१५-१९	हिया प्रथयसीताभ्यां	४-२२-६६
हारिक्वन् कुम्भमाणं	१०-१०२-२	हिरण्यरूप्यवसांसि	१०-५८-१३	हीभीक्ष्णकीर्तिर्भि	६-११-१६
हारिक्वपसाव्यमद्रेऽश्व	१०-९७-१६	हिरण्यशोऽनुजस्तस्य	३-१८-२०	हारस्य धर्मान् भार्या	६-१८-१५
हामं हरेखनताश्चल	३-२९-३१	हुन्याऽपि समुपसीतं	१२-७-२३		
हाहाकारस्तदेवासीन्	४-११-१४	हुयन्तामशयः सम्यग्	१०-२२-२७		
हाहाकारो महानासी	१०-८२-४५	हृतं दानवकीरणं चिद्विन्वा	१०-५३-९		
हाहाकारो महानासीन्	८-२०-२६	हृतच्छलेण शक्रेण	१०-३३-३		
हाहाकारो महानासीन्	१०-८८-३०	हृतरूपं तु तमसा वापी	११-३-१४		
हाहाकारो महानासीन्	१२-५-१४	हनुत्परीकमन्तःस्य	११-१४-३६		
हाशित्वादिनः सर्वे ऋषयः	१०-९८-१८	हृदयं चास्य	३-७-२३		
हिंसा तदधिमानेन	७-१-२५	हृदयच व्यातः पयोमज्जिषु	५-१६-१३		

ಕರೇ ನಿಧಾಯಾದ್ಭುತಬಾಲಮೇನಮಭೂದ್ವಹಿರ್ನಿಃಸರತೋಸ್ಯ ಶೌರೇಃ |
ನ ತದ್ಭುತದ್ವಾರಗಣೋಂತರಾಯಃ ಕರಸ್ಥದೇವಸ್ಯ ಕುತೋಂತರಾಯಃ ||
ಯದೇಷ ದೇವೇಶಿತುರಗ್ರಜತ್ವಂ ಬಭಾರ ರೋಹಿಣ್ಯದಯೋದಯಾದ್ರೇಃ |
ಅಘಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಪ್ರಶಮೇಚ್ಛಯೇವ ಪಥಿ ವ್ರಜಂತಂ ಫಣಿಪಃ ಸಿಷೇವೇ ||

ಅದ್ಭುತಬಾಲಕನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು, ಹೊರಹೊರಟ
ವಸುದೇವನಿಗೆ ಆ ಕಾರಾಗೃಹದ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಸಾಲುಗಳು ಅಡ್ಡಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಕೈಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿರುವವನಿಗೆ ವಿಘ್ನ ಎಲ್ಲಿಯದು ?

ತಾನು ರೋಹಿಣಿಯ ಉದಯಪರ್ವತದ ಚಂದ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ,
ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯನಾದ ಅವನಿಗೆ ಅಣ್ಣನೆನಿಸಿದ ಅಪರಾಧವನ್ನು
ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಯಸಿಯೋ ಎಂಬಂತೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದ
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ನಾಗರಾಜನಾದ ಆದಿಶೇಷ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ .